ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

[ସଚିତ୍ର, ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ]

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ

श्रीमद्भागवत सटीक, खण्ड-१ (ओड़िआ)

ଗୀତାପ୍ରେସ, ଗୋରଖପୁର

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

[ସଚିତ୍ର, ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ]

ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ

(ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧ ଠାରୁ ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ)

श्रीमद्भागवत सटीक, खण्ड-१ (ओड़िआ)

ତ୍ୱମେବ ମାତା ଚ ପିତା ତ୍ୱମେବ
ତ୍ୱମେବ ବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ସଖା ତ୍ୱମେବ ।
ତ୍ୱମେବ ବିଦ୍ୟା ଦ୍ରବିଣଂ ତ୍ୱମେବ
ତ୍ୱମେବ ସର୍ବଂ ମମ ଦେବଦେବ ॥

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାନ୍ତର : ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ୱରୂପାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ

ଗୀତାପ୍ରେସ, ଗୋରଖପୁର

Books are also available at—

1. Gita Press, Gorakhpur Ki Pustak-Dukan, Bharatiya Towers, Badam Badi, Cuttack ✆ (0671) 2335481
2. Cuttack, Railway Station, Platform No.1
3. Bhubaneswar, Railway Station, Platform No.1
4. Howrah, Railway Station, Platform No. 18
5. Gobind Bhavan-Karyalaya,151, Mahatma Gandhi Road, Kolkata ✆ (033) 22686894; Fax 22680251

Second Reprint 2010 7,500

Total 12,500

❖ **Price : Rs. 150**
(One Hundred and Fifty Rupees only)

Printed & Published by :

Gita Press, Gorakhpur—273005 (INDIA)

(a unit of Gobind Bhavan-Karyalaya, Kolkata)

Phone - (0551) 2334721, 2331250; Fax : (0551) 2336997

e-mail : **booksales@gitapress.org** website : **www.gitapress.org**

1831 भा० सटीक खण्ड-१ (ओड़िआ)—1 B

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ପ୍ରକାଶକୀୟ

ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଅଷ୍ଟାଦଶ ପୁରାଣ ମଧ୍ୟରେ ମହାପୁରାଣର ସମ୍ମାନ ପାଇଥିବା ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ହେଉଛି ଆମ ସନାତନ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି। ଏହି ପୁରାଣର ମହିମା ବିଷୟରେ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ପୃଷ୍ଠାରେ ଓ ସନ୍ଥଜନଙ୍କ ମୁଖରେ ଯାହା କିଛି କୁହାଯାଇଛି ଓ କୁହାଯାଉଛି, ତାହା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ; କାରଣ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ମହିମା ଓ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ମଧ୍ୟରେ କିଛି ଅନ୍ତର ନାହିଁ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ। ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମାକୁ କେହି କ'ଣ ଶବ୍ଦାବଳୀର ସୀମିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ମାଧ୍ୟମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବ? ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ଭଗବାନ ଏହି ଭାଗବତ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିକୁ ସନ୍ନିହିତ କରି ସ୍ୱୟଂ ଏଥିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଏହା ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଙ୍ମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି। ତେଣୁ ଏହାକୁ ଲୋକେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି। ତା'ଛଡ଼ା ଏହା ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖନିଃସୃତ ବାଣୀ, ଯାହାକି ବ୍ରହ୍ମା, ନାରଦ, ବ୍ୟାସଦେବ, ଶୁକଦେବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଏ କଳିକାଳର ମାନବଙ୍କ ପାଇଁ ସୁଲଭ ହୋଇପାରିଛି। ତେଣୁ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଷୟରେ ଆଉ ଅଧିକ ପରିଚୟ ବା କ'ଣ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ! ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସ୍ୱକୀୟ ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ, ତାହାର ପରିଚୟ କିପରି କିଏ ବା ଦେଇପାରିବ! ଏହା ତ କେବଳ ପ୍ରକାଶନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ରୀତିନିର୍ବାହ ମାତ୍ର। ଅନେକ ପୁରାଣାଦି ରଚନା କରି ମଧ୍ୟ ଅତୃପ୍ତି ଓ ଅସନ୍ତୋଷ ସାଗରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେଉଥିବା ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରି ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା, ପ୍ରେମଭକ୍ତିମୟ ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମରେ ପହଞ୍ଚି ନିଜର ତାରୁଣ୍ୟ ପୁନଃ ଫେରିପାଇବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖରେ ରହିଥିବା ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ସୁଖ ଦେଇପାରିଲା, ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ, ସକାମ କର୍ମ, ନିଷ୍କାମ କର୍ମ, ସାଧନଜ୍ଞାନ, ସିଦ୍ଧଜ୍ଞାନ, ସାଧନଭକ୍ତି, ସାଧ୍ୟଭକ୍ତି, ବୈଧୀଭକ୍ତି, ପ୍ରେମାଭକ୍ତି, ଦ୍ୱୈତମାର୍ଗ, ଅଦ୍ୱୈତମାର୍ଗ ପ୍ରଭୃତିର ପରମ ରହସ୍ୟରେ ଭରପୂର ହୋଇଥିବା ଯେଉଁ ଭାଗବତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ କୃପାବୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଓ ଭବବନ୍ଧବିମୋଚନ କରିବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଗ୍ରହଶୀଳ, ତା'ବିଷୟରେ କେତେ ବା କୁହାଯାଇ ପାରିବ! ଆଦ୍ୟ ଓ ପ୍ରାନ୍ତରେ **'ସତ୍ୟଂ ପରଂ ଧୀମହି'** ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପୁଟିତ ଏହି ଭାଗବତର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ପରମ ସତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଜଗତର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରାଯାଇଛି, ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର।

ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଏ ଆଶୀର୍ବାଦାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥଟି କେବଳ ମାନବର ପରମ କଲ୍ୟାଣ, ଭବବନ୍ଧବିମୋଚନ ଓ ଭକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ। ଯଥା—ଭଗବାନ ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟିକର୍ମରେ ମୋହିତ ନ ହେବାର କୌଶଳ ଶିଖାଇଥିଲେ (ଦ୍ରଃ **'ଭବାନ୍ କଳ୍ପବିକଳ୍ପେଷୁ ନ ବିମୁହ୍ୟତି କର୍ହିଚିତ୍'** ୨।୯।୩୬); ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ଜୀବମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନାରଦଙ୍କୁ ଭାଗବତ ଉପଦେଶ ଦେଇ ତାହାକୁ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ (ଦ୍ରଃ **'ଯଥା ହରୌ ଭଗବତି ନୃଣାଂ ଭକ୍ତିର୍ଭବିଷ୍ୟତି....ଇତି ସଂକଳ୍ପ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣୟ'** ୨।୭।୫୨); ପୁନଶ୍ଚ ନାରଦ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭବବନ୍ଧବିମୋଚନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ (ଦ୍ରଃ **'ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟାଖିଳବନ୍ଧମୁକ୍ତୟେ ସମାଧିନାନୁସ୍ମର ତଦ୍ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍'** ୧।୫।୧୩)। ସୁତରାଂ ଏତାଦୃଶ ମହାନ୍ ଓ ପରମୋଦ୍ଧାରକାରୀ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ଗୀତାପ୍ରେସ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ।

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଶ୍ଳୋକ, ଅର୍ଥ ଓ ପାଦଟୀକା ସହ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଗୀତାପ୍ରେସରୁ ପ୍ରଥମେ (ହିନ୍ଦୀରେ) ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ସଂବତ୍ ୧୯୯୭ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୦ ମସିହାରେ। ପ୍ରକାଶନ ପୂର୍ବରୁ ତାହାର ମୂଳ ଶ୍ଳୋକର ବିଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ବହୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଥିଲା। ଶେଷରେ କାଶୀର ସରକାରୀ ପୁସ୍ତକାଳୟ 'ସରସ୍ୱତୀ ଭବନ' ରେ ସୁରକ୍ଷିତ ପ୍ରାୟ ଆଠଶହ ବର୍ଷର ପୁରୁଣା ପୋଥିରୁ ପାଠ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଓ ସଜ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରୟାସରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୋଥି ସହ ମିଶାଇ ତାହାର ପାଠ ସମ୍ପାଦନ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲା। ତା'ପରେ ଶ୍ଳୋକ ସହିତ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ସଂଲଗ୍ନ କରିବାକୁ ବିଚାର କରାଗଲା। ଭାଇଜୀ ଶ୍ରୀ ହନୁମାନପ୍ରସାଦ ପୋଦ୍ଦାରଙ୍କ

ଅନୁରୋଧରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀ ମୁନିଲାଲଜୀ (ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସ୍ୱାମୀ ସନାତନଦେବ) ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ରମାନାଥ ଭଟ୍ଟ, ଶ୍ରୀ ରାମନାରାୟଣଦତ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀ ହରିକୃଷ୍ଣଦାସ ଗୋୟନ୍ଦକା ସଂଶୋଧନ କଲେ। ତା'ପରେ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡରେ ଭାଗବତ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଗଲା। କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୪୧ ମସିହାରେ 'କଲ୍ୟାଣ' ପତ୍ରିକାର ବିଶେଷାଙ୍କରୂପେ 'ଭାଗବତାଙ୍କ' ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା। ସେଥିରେ ଭାଷାଶୈଳୀରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦିଆଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ନୂତନ ଶୈଳୀରେ ଅଧିକାଂଶ ଭାଗର ଅର୍ଥ ବା ଅନୁବାଦ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଶାନ୍ତନୁବିହାରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀ (ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ଅଖଣ୍ଡାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ)। କେତେକାଂଶ ଶ୍ରୀ ମୁନିଲାଲଜୀ ଓ ଶ୍ରୀ ରାମନାରାୟଣଦତ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ। ତା'ପରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ କାରଣରୁ ଅନେକ ବାଧାବିଘ୍ନ ଆସିଲା। ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ ହୋଇ ନ ପାରିବା ହେତୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୁଇଖଣ୍ଡିଆ ଭାଗବତ ଓ 'ଭାଗବତାଙ୍କ' ଉଭୟ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇଗଲା। ସେତେବେଳେ ଭାଗବତାଙ୍କର ଶୈଳୀ ଅନୁସାରେ ଭାଗବତର ଭାଷା-ଭାଗରେ ସଂଶୋଧନ କରିବାକୁ ଯଦିଓ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଚିମ୍ମନଲାଲ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା ହେତୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଗତି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ। ପରିଶେଷରେ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ଅଖଣ୍ଡାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ ହିଁ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରି ଅବଶିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ। ତେଣୁ ଭାଗବତର ହିନ୍ଦୀ ଅର୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତିକରଣରେ ବହୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମହାନୁଭବଙ୍କର ହାତ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହା ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଶାନ୍ତନୁବିହାରୀ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ଏବଂ କିଛି ଶ୍ରୀ ମୁନିଲାଲଜୀଙ୍କର ଓ ଶ୍ରୀ ରାମନାରାୟଣଦତ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଅନୁବାଦ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ। ସେମାନଙ୍କର କୃପା ଓ ଅମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ ହେତୁ ଭାଗବତ ଆଜି ସରଳ ଓ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇ ଅଗଣିତ ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ପାଠକଙ୍କର ଜ୍ଞାନପିପାସା ଦୂର କରୁଛି।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ବହୁକାଳ ବିତିଯାଇ ସାରିଛି। ସମୟ ଓ ଗ୍ରହିଦାନୁସାରେ ଗୀତାପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ବଢ଼ିଛି ଏବଂ ଏବେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି। ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କ ନିକଟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ମର୍ମକୁ ସରଳ ଭାଷାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଖଣ୍ଡିଆ ଭାଗବତକୁ ହିନ୍ଦୀରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରି ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା। ଏହାର ଭାଷାନ୍ତର କରିଛନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରଦ୍ଧାସ୍ୱରୂପାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ। ଭାଷା ଓ ଭାବର ସମନ୍ୱୟ ରକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ପାଦନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ନିରଞ୍ଜନ ପଣ୍ଡା। ଶ୍ଳୋକର ପ୍ରୁଫ୍ ସଂଶୋଧନରେ ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଛଡ଼ା ଡଃ ମାର୍କଣ୍ଡ ଦାସ ମଧ୍ୟ ବହୁ ସହଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କ ଅକୁଣ୍ଠ ସହଯୋଗରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପରେଖ ପାଇ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛି।

ଏଠାରେ ସୂଚିତ କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଏହା ସଂସ୍କୃତର କିଂବା ମୂଳ ହିନ୍ଦୀ ଅର୍ଥର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ। ଶ୍ଳୋକର ଶବ୍ଦାବଳୀ ଅନୁସାରେ ଅର୍ଥ କରାଯାଇଥିଲେହେଁ ଏହାର ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଭାବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ବାକ୍ୟର ସରଳୀକରଣ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି। ତେଣୁ ଏହାକୁ ଅନୁବାଦ ନ କହି 'ସରଳ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା' କହିବା ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ ହେବ। ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ମୂଳ ହିନ୍ଦୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନବର୍ଦ୍ଧକ ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗମୂଳକ ପାଦଟିପ୍ପଣୀମାନ ଦିଆଯାଇଛି, କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ପାଠଭେଦସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଟିପ୍ପଣୀକୁ ଗ୍ରନ୍ଥର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି ଭୟରେ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ।

ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ପ୍ରସ୍ତୁତି ସମୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏତେ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କେଉଁଠି କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହିଯିବା ଅସମ୍ଭବ କଥା ନୁହେଁ। ତେଣୁ ପାଠକ ମହାନୁଭବମାନେ ଦୟା କରି ଆମକୁ ସେ ବିଷୟରେ ଅବଗତ କରାଇଲେ ଆଗାମୀ ସଂସ୍କରଣମାନଙ୍କରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇ ପାରିବ। ଆମର ଆଶା, ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପାଠକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ ଆଦୃତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାଗବତପ୍ରେମୀ ରସଗ୍ରାହୀ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର ଦିଗରେ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ କରାଇବାରେ ନିଶ୍ଚୟ ସହାୟକ ହେବ। ପରିଶେଷରେ ସକଳ ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ତାଙ୍କରି ପ୍ରିୟ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଅର୍ପଣ କରି ତାଙ୍କରି ପ୍ରସନ୍ନତା ଆଶା କରୁଛୁ। ଜୟ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି।

—**ପ୍ରକାଶକ**

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ସୂଚୀପତ୍ର

[ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ]

ଅଧ୍ୟାୟ — ବିଷୟ — ପୃଷ୍ଠା

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟ

୧. ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ 19
୨. ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାରଦଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ... 27
୩. ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କର କଷ୍ଟନିବୃତ୍ତି ... 34
୪. ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରାରମ୍ଭ ... 41
୫. ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ପ୍ରେତଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ... 49
୬. ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞର ବିଧି ... 58

ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ସୂତଙ୍କୁ ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ... 69
୨. ଭଗବତ୍‌କଥା ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ... 73
୩. ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ... 77
୪. ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ ... 83
୫. ଭଗବାନଙ୍କ ଯଶ-କୀର୍ତ୍ତନର ମହିମା ଓ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତ ... 87
୬. ନାରଦଙ୍କ ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ... 93
୭. ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାଦ୍ୱାରା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ହତ୍ୟା ଏବଂ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ମାନମର୍ଦ୍ଦନ ... 97
୮. ମାତୃଗର୍ଭରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ରକ୍ଷା, କୁନ୍ତୀଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଶୋକ ... 103
୯. ଯୁଧିଷ୍ଠିରାଦିଙ୍କର ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଗମନ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବା ପରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ... 110
୧୦. ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ଗମନ ... 116
୧୧. ଦ୍ୱାରକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ସ୍ୱାଗତ ... 120
୧୨. ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଜନ୍ମ ... 125
୧୩. ବିଦୁରଙ୍କ ଉପଦେଶକ୍ରମେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ବନଗମନ ... 129
୧୪. ଅପଶକୁନ ଦେଖି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଦ୍ୱାରକାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ .. 136
୧୫. ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ କୃଷ୍ଣବିରହ-ବ୍ୟଥିତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ... 140
୧୬. ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ତଥା ଧର୍ମ ଓ ପୃଥିବୀଙ୍କ କଥୋପକଥନ ... 148
୧୭. ମହାରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଳିଯୁଗଦମନ ... 152
୧୮. ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଗୀ ଋଷିଙ୍କର ଅଭିଶାପ ... 158
୧୯. ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଅନଶନ ବ୍ରତ ଏବଂ ଶୁକଦେବଙ୍କ ଆଗମନ ... 164

ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ଧ୍ୟାନବିଧି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ବିରାଟସ୍ୱରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା ... 171
୨. ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପର ଧାରଣା ତଥା କ୍ରମମୁକ୍ତି ଓ ସଦ୍ୟୋମୁକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା ... 176
୩. କାମନାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କର ଉପାସନା ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନିରୂପଣ ... 183
୪. ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ଶୁକଦେବଙ୍କର କଥାରମ୍ଭ ... 186
୫. ସୃଷ୍ଟି ବର୍ଣ୍ଣନା ... 190
୬. ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭୂତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ... 194
୭. ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାବତାର ଚରିତ ... 200
୮. ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ବିବିଧ ପ୍ରଶ୍ନ ... 211
୯. ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ଧାମଦର୍ଶନ ମିଳିବା ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଉପଦେଶ .. 214
୧୦. ଭାଗବତର ଦଶ ଲକ୍ଷଣ ... 220

ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ବିଦୁରଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ... 227
୨. ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବାଲ୍ୟଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା ... 234
୩. ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଲୀଳାଚରିତଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା ... 239
୪. ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ବିଦୁରଙ୍କର ମୈତ୍ରେୟ ଋଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ ... 243
୫. ବିଦୁରଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟିକ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନା ... 247
୬. ବିରାଟଶରୀରର ଉତ୍ପତ୍ତି ... 253

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୭.	ବିଦୁରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ	258
୮.	ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି	262
୯.	ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍‌ସ୍ତୁତି	267
୧୦.	ଦଶପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା	274
୧୧.	ମନ୍ୱନ୍ତରାଦି କାଳବିଭାଗର ବର୍ଣ୍ଣନା	277
୧୨.	ସୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାର	282
୧୩.	ବରାହ ଅବତାର କଥା	288
୧୪.	ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭଧାରଣ	294
୧୫.	ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କୁ ସନକାଦିଙ୍କ ଅଭିଶାପ	300
୧୬.	ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ପତନ	309
୧୭.	ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କର ଜନ୍ମ ତଥା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ	314
୧୮.	ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସହିତ ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ	317
୧୯.	ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବଧ	321
୨୦.	ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା	325
୨୧.	କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ବରଦାନ	331
୨୨.	ଦେବହୂତିଙ୍କ ସହିତ କର୍ଦ୍ଦମ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ବିବାହ	337
୨୩.	କର୍ଦ୍ଦମ ଓ ଦେବହୂତିଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବିହାର	342
୨୪.	ଶ୍ରୀକପିଳଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ	348
୨୫.	ଦେବହୂତିଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ତଥା ଭଗବାନ୍ କପିଳଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଯୋଗର ମହିମା ପ୍ରତିପାଦନ	353
୨୬.	ମହଦାଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା	358
୨୭.	ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷ ବିଭେଦକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭଦ୍ୱାରା ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ନିରୂପଣ	365
୨୮.	ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗର ବିଧି	369
୨୯.	ଭକ୍ତିର ମର୍ମ ଓ କାଳର ମହିମା	376
୩୦.	ଦେହଗେହରେ ଆସକ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା	381
୩୧.	ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇଥିବା ଜୀବର ଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା	384
୩୨.	ଧୂମମାର୍ଗ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚିରାଦି ମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ଜୀବର ଗତି ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା ବର୍ଣ୍ଣନା	391

ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବଂଶବର୍ଣ୍ଣନା	401
୨.	ଭଗବାନ ଶିବ ଓ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ	407
୩.	ପିତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ସତୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା	411
୪.	ସତୀଙ୍କ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶ	414
୫.	ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱଂସ ଓ ଦକ୍ଷବଧ	420
୬.	ମହାଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣଙ୍କର କୈଳାସ ଗମନ	424
୭.	ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ସମାପନ	430
୮.	ଧ୍ରୁବଙ୍କ ବନଗମନ	439
୯.	ବରପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ	448
୧୦.	ଉତ୍ତମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ	456
୧୧.	ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ	459
୧୨.	ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ କୁବେରଙ୍କ ବରଦାନ ଓ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ବିଷ୍ଣୁଲୋକପ୍ରାପ୍ତି	463
୧୩.	ଧ୍ରୁବବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା; ରାଜା ଅଙ୍ଗଙ୍କ ଚରିତ	469
୧୪.	ରାଜା ବେଣଙ୍କ କଥା	474
୧୫.	ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ	478
୧୬.	ବନ୍ଦୀଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ	481
୧୭.	ପୃଥୁଙ୍କର ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି କୋପ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ସ୍ତୁତି	484
୧୮.	ପୃଥିବୀ ଦୋହନ	488
୧୯.	ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଏକଶହ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ	491
୨୦.	ପୃଥୁଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ	496
୨୧.	ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ	501
୨୨.	ମହାରାଜା ପୃଥୁଙ୍କୁ ସନକାଦିଙ୍କର ଉପଦେଶ	507
୨୩.	ରାଜା ପୃଥୁଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଓ ପରଲୋକଗମନ	515
୨୪.	ପୃଥୁଙ୍କ ବଂଶପରମ୍ପରା ଓ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଉପଦେଶ	519
୨୫.	ପୁରଞ୍ଜନ ଉପାଖ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ	529
୨୬.	ଶିକାର କରିବା ଲାଗି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ବନକୁ ଯିବା ଓ ରାଣୀଙ୍କର କ୍ରୋଧ	535
୨୭.	ପୁରଞ୍ଜନପୁରୀ ଉପରେ ଚଣ୍ଡବେଗର ଆକ୍ରମଣ ତଥା କାଳକନ୍ୟା ଚରିତ	538

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୨୮.	ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ନାରୀଜନ୍ମ ଲାଭ ଏବଂ ଅବିଜ୍ଞାତଙ୍କ ଉପଦେଶ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି	541
୨୯.	ପୁରଞ୍ଜନ ଉପାଖ୍ୟାନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ	548
୩୦.	ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ବରଦାନ	559
୩୧.	ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ନାରଦଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପରମପଦ ଲାଭ	564

ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଚରିତ	569
୨.	ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଚରିତ	576
୩.	ରାଜା ନାଭିଙ୍କ ଚରିତ	580
୪.	ଋଷଭଦେବଙ୍କ ରାଜ୍ୟଶାସନ	583
୫.	ଋଷଭଦେବଙ୍କର ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଏବଂ ଅବଧୂତବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣ	586
୬.	ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ	593
୭.	ଭରତ ଚରିତ	596
୮.	ମୃଗମୋହରେ ପଡ଼ି ଭରତଙ୍କର ମୃଗଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତି	598
୯.	ଭରତଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମ	603
୧୦.	ଜଡ଼ଭରତଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ରହୂଗଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ	607
୧୧.	ରାଜା ରହୂଗଣଙ୍କୁ ଭରତଙ୍କର ଉପଦେଶ	612
୧୨.	ରହୂଗଣଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଭରତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ସମାଧାନ	615
୧୩.	ଭବାରଣ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ରହୂଗଣଙ୍କର ସଂଶୟନାଶ	618
୧୪.	ଭବାରଣ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ	622
୧୫.	ଭରତବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା	631
୧୬.	ଭୂମଣ୍ଡଳର ବିବରଣ	633
୧୭.	ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି-ବିବରଣ ଓ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରକୃତ ସଂକର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ସ୍ତୁତି	637
୧୮.	ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଷ (ଭୂଖଣ୍ଡ)ର ବର୍ଣ୍ଣନା	642
୧୯.	କିମ୍ପୁରୁଷବର୍ଷ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣନା	648
୨୦.	ଅନ୍ୟ ଛଅଟି ଦ୍ୱୀପର ତଥା ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତର ବର୍ଣ୍ଣନା	654
୨୧.	ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥ ଓ ତାହାର ଗତିର ବର୍ଣ୍ଣନା	660
୨୨.	ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରହଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଓ ଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା	664
୨୩.	ଶିଶୁମାର ଚକ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା	667
୨୪.	ରାହୁ ଆଦିଙ୍କର ସ୍ଥିତି, ଅତଳାଦି ନୀଚଭାଗର ଲୋକଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା	669
୨୫.	ସଂକର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ବିବରଣ ଓ ସ୍ତୁତି	675
୨୬.	ବିଭିନ୍ନ ନରକଗତିର ବର୍ଣ୍ଣନା	678

ଷଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧ

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
୧.	ଅଜାମିଳୋପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରାରମ୍ଭ	687
୨.	ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭାଗବତଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଓ ଅଜାମିଳର ପରମଧାମ ଗମନ	695
୩.	ଯମ ଓ ଯମଦୂତଙ୍କ କଥୋପକଥନ	703
୪.	ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ	708
୫.	ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଦକ୍ଷପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ତଥା ନାରଦଙ୍କୁ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଅଭିଶାପ	715
୬.	ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବଂଶ ବିବରଣ	721
୭.	ବୃହସ୍ପତି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ ଦେବଗୁରୁପଦରେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ବରଣ	725
୮.	ନାରାୟଣକବଚ ଉପଦେଶ ପ୍ରସଙ୍ଗ	730
୯.	ବିଶ୍ୱରୂପ ବଧ; ବୃତ୍ରାସୁର ହାତରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ	735
୧୦.	ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ଅସ୍ଥିରେ ବଜ୍ର ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର-ବୃତ୍ରାସୁର ଯୁଦ୍ଧ	744
୧୧.	ବୃତ୍ରାସୁରର ବୀରବାଣୀ ଓ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି	748
୧୨.	ବୃତ୍ରାସୁର ବଧ	752
୧୩.	ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାର ଆକ୍ରମଣ	756
୧୪.	ବୃତ୍ରାସୁରର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତ	759
୧୫.	ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗିରା ଓ ନାରଦଙ୍କର ଉପଦେଶ	767
୧୬.	ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ସଙ୍କର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ	770
୧୭.	ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଅଭିଶାପ	778
୧୮.	ଅଦିତି ଓ ଦିତିଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ତଥା ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣନା	782
୧୯.	ପୁଂସବନବ୍ରତ ବିଧି	791

ଅଧ୍ୟାୟ	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା

ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ନାରଦ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସଂବାଦ ଏବଂ ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କ କଥା 795
୨. ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବଧ ହେବା ପରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ନିଜ ମାତା ତଥା କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା 801
୩. ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ତପସ୍ୟା ଓ ବରପ୍ରାପ୍ତି 808
୪. ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଅତ୍ୟାଚ୍ୱର ଏବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା 813
୫. ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ବଧ କରିବାର ପ୍ରୟାସ 818
୬. ଅସୁରବାଳକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଉପଦେଶ 825
୭. ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥିଲାବେଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଥିବା ଉପଦେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା 830
୮. ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବଧ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି 836
୯. ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ସ୍ତୁତି 845
୧୦. ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ଏବଂ ତ୍ରିପୁରଦହନ କଥା 857
୧୧. ମାନବଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମ ନିରୂପଣ 865
୧୨. ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମର ନିୟମ 869
୧୩. ଯତିଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଏବଂ ଅବଧୂତ-ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସଂବାଦ 873
୧୪. ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସଦାଚ୍ୱର 878
୧୫. ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୋକ୍ଷଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା 883

ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧ

୧. ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା 895
୨. କୁମ୍ଭୀର କବଳରେ ପଡ଼ି ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଦୁଃଖ 899
୩. ଗଜେନ୍ଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ତାହାର ସଂକଟମୋଚନ 903
୪. ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କୁମ୍ଭୀରର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର 908
୫. ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦେବଗଣଙ୍କ ଗମନ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସ୍ତୁତି 911
୬. ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ 917
୭. ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶିବଙ୍କର ବିଷପାନ 922
୮. ସମୁଦ୍ରରୁ ଅମୃତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ମୋହିନୀରୂପ ଧାରଣ 929
୯. ମୋହିନୀରୂପଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅମୃତ ବଣ୍ଟନ 935
୧୦. ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମ 939
୧୧. ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମର ସମାପ୍ତି 945
୧୨. ମୋହିନୀରୂପ ଦେଖି ଶିବଙ୍କର ମୋହ 950
୧୩. ଆଗାମୀ ସାତ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା 957
୧୪. ମନୁ ଆଦିଙ୍କର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କର୍ମ ନିରୂପଣ 959
୧୫. ରାଜା ବଳିଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବିଜୟ 961
୧୬. ପୟୋବ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଦିତିଙ୍କୁ କଶ୍ୟପଙ୍କର ଉପଦେଶ 965
୧୭. ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରାକଟ୍ୟ ଓ ଅଦିତିଙ୍କୁ ବର ପ୍ରଦାନ 971
୧୮. ବାମନଜନ୍ମ ଓ ବଳିଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ବାମନଙ୍କ ଗମନ 975
୧୯. ବାମନଙ୍କର ବଳିଙ୍କୁ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଯାଚନା, ଭୂମିଦାନ କରିବାକୁ ବଳିଙ୍କ ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ତାଙ୍କୁ ଶୁକ୍ରାଚ୍ୱର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବାରଣ 979
୨୦. ବାମନଙ୍କର ବିରାଟରୂପ ଧାରଣ ଏବଂ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ମାପିନେବା 984
୨୧. ବଳି ନିବନ୍ଧନ 988
୨୨. ବଳିଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ 992
୨୩. ବଳିଙ୍କର ବନ୍ଧନମୁକ୍ତି ଏବଂ ସୁତଳଲୋକ ଗମନ 997
୨୪. ଭଗବାନଙ୍କର ମତ୍ସ୍ୟାବତାର କଥା 1000

॥ ଶ୍ରୀହରିଃ ॥

ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ବିଧି*

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣ ଓ ଶ୍ରବଣର ଯଥେଷ୍ଟ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ରହିଛି। ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଠାରେ ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣ ଓ ଶ୍ରବଣର ବିଧି ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଉଛି—

ବିଧିବତ୍ ଭାଗବତ ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍ତମ ତିଥି, ବାର, ନକ୍ଷତ୍ର, ମାସ, ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ବିଦ୍ୱାନ ଜ୍ୟୋତିଷଙ୍କ ଠାରୁ ପରାମର୍ଶ ନେବା ଉଚିତ। ସାଧାରଣତଃ ତିଥି ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟା, ତୃତୀୟା, ପଞ୍ଚମୀ, ଷଷ୍ଠୀ, ଦଶମୀ, ଏକାଦଶୀ ଓ ଦ୍ୱାଦଶୀ; ବାର ମଧ୍ୟରେ ସୋମ, ବୁଧ, ଗୁରୁ ଓ ଶୁକ୍ର; ନକ୍ଷତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ମୃଗଶିରା, ପୁନର୍ବସୁ, ପୁଷ୍ୟା, ହସ୍ତା, ଚିତ୍ରା, ସ୍ୱାତୀ, ବିଶାଖା, ଅନୁରାଧା, ଶ୍ରବଣା, ଧନିଷ୍ଠା, ପୂର୍ବଭାଦ୍ରପଦ ଓ ରେବତୀ ଏବଂ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଆଷାଢ଼, ଶ୍ରାବଣ, ଭାଦ୍ରବ, ଆଶ୍ୱିନ, କାର୍ତ୍ତିକ ଓ ମାର୍ଗଶିର ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଶସ୍ତ।

ପାରାୟଣ ନିମନ୍ତେ ନଦୀତଟ, ଉପବନ, ଦେବମନ୍ଦିର ଅଥବା ନିବାସସ୍ଥାନକୁ ଚୟନ କରାଯାଇପାରେ। ସ୍ଥାନଟି ପରିଷ୍କୃତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଓ ଗୋମୟ ଆଦିରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିବା ଆବଶ୍ୟକ। ପାରାୟଣସ୍ଥଳ ବା ମଣ୍ଡପରେ ଗ୍ରୁହୁଆ ଟାଣି ସ୍ଥାନଟିକୁ କଦଳୀ ଗଛ, ପୁଷ୍ପ, ପତ୍ର ଆଦିରେ ସୁସଜ୍ଜିତ କରାଯିବା ବିଧେୟ।

ପାରାୟଣ କରିବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୱାନ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ସଦାଗ୍ରହୀ, ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ, ସୁଶୀଳ, କୁଳୀନ ଓ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବକ୍ତାରୂପେ ବରଣ କରିବା ଉଚିତ। ବକ୍ତାଙ୍କ ଆସନ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ଆସନଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଚ୍ଚ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ। ବକ୍ତା ଉତ୍ତରାଭିମୁଖୀ ଓ ମୁଖ୍ୟଶ୍ରୋତା ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ଅଥବା ବକ୍ତା ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ଓ ମୁଖ୍ୟଶ୍ରୋତା ଉତ୍ତରାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ବସିବେ। ବକ୍ତା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଆସନରେ ବସି ପ୍ରତିଦିନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଶ୍ରାମ ସ୍ଥଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଗବତ ପାରାୟଣ କରିବେ ଏବଂ ଅପରାହ୍ଣରେ ବା ରାତ୍ରିରେ ନିଜ ଭାଷାରେ ସେଦିନର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁସାରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବାର୍ଥ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବେ। ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଦୁଇ ଘଡ଼ି ଭାଗବତ ପାରାୟଣ ବନ୍ଦ ରଖିବେ।

ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞରେ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତଥା ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପାରାୟଣ ଶ୍ରବଣର ସୁଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ। ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ବସିବା ପାଇଁ ଯଥୋଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ବାୟବୀୟ ଶରୀରଧାରୀ ଅତୃପ୍ତାତ୍ମାଙ୍କ ପାଇଁ ମଣ୍ଡପ କଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ସାତଗଣ୍ଠିଆ ବାଉଁଶ ପୋତିବା ବିଧେୟ। ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପୂର୍ବ ଦିନ ମୁଖ୍ୟଶ୍ରୋତା (ଯଜମାନ) ଆଭ୍ୟୁଦୟିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ସାରିଦେବା ଉତ୍ତମ।

ପୂଜା ଆରମ୍ଭରେ ଯଜମାନ ନମସ୍କାରାତ୍ମକ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଗାନ କରିବେ ଏବଂ ବିଘ୍ନବିନାଶକ ଗଣେଶଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିବେ। ଏହାପରେ ପଞ୍ଚଗବ୍ୟ ପାନପୂର୍ବକ ଶୁଚି ହୋଇ, ଆଚମନ ଓ ପ୍ରାଣାୟାମ କରି ନିମ୍ନ ମନ୍ତ୍ରରେ ଶାନ୍ତିପାଠ କରିବେ— **"ଓଁ ଭଦ୍ରଂ କର୍ଣ୍ଣେଭିଃ ଶୃଣୁୟାମ ଦେବା ଭଦ୍ରଂ ପଶ୍ୟେ-ମାକ୍ଷଭିର୍ଯଜତ୍ରାଃ। ସ୍ଥିରୈରଙ୍ଗୈସ୍ତୁଷ୍ଟୁବାଂ ସସ୍ତନୂଭିର୍ବ୍ୟଶେମ ଦେବହିତଂ ଯଦାୟୁଃ॥"** କର୍ମର ଅଖଣ୍ଡତା ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରଥମେ ଅଖଣ୍ଡ ଘୃତଦୀପ ସ୍ଥାପନ କରିବେ। ପୂଜାର ଶୁଭାରମ୍ଭରେ ଶଙ୍ଖାଦି ବାଦ୍ୟନାଦ ଓ ହୁଳହୁଳି ଧ୍ୱନି ବିଶେଷ ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ। ବଟୁଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ତଣ୍ଡୁଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରରେ ନାରିକେଳ, କୁଶ, ପୁଷ୍ପ ଓ ମୁଦ୍ରା ରଖି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁଜ୍ଞା ଗ୍ରହଣ କରିବେ। ଆସନଶୁଦ୍ଧି ପରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼ି ଦେବତା ଓ ଋଷି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରିବେ—

ଗଣାଧିପଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ପିତାମହମ୍।
ବିଷ୍ଣୁଂ ରୁଦ୍ରଂ ଶିବାଂ ଦେବୀଂ ବନ୍ଦେ ଭକ୍ତ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀମ୍॥
ସ୍ଥାନଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ଦିନେଶଂ ଚ ନିଶାକରମ୍।
ଧରଣୀଗର୍ଭସମ୍ଭୂତଂ ଶଶିପୁତ୍ରଂ ବୃହସ୍ପତିମ୍॥
ଦୈତ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରଂ ଶନୈଶ୍ଚରମ୍।
ରାହୁଂ କେତୁଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ କର୍ମାରମ୍ଭେ ବିଶେଷତଃ॥
ଶକ୍ରାଦ୍ୟା ଦେବତାଃ ସର୍ବାଃ ମୁନୀଂଶ୍ଚୈବ ତପୋଧନାନ୍।
ଗର୍ଗଂ ମୁନିଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନାରଦଂ ଋଷିମୁତ୍ତମମ୍॥
ବଶିଷ୍ଠଂ ମୁନିଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଂ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରଂ ମହାମୁନିମ୍।
ପରାଶରଂ ତଥା ବ୍ୟାସଂ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦମ୍॥
ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣିଂ ଚ ଗୋଭିଲଂ ସନକାଦି ତପସ୍ୱିନମ୍।
ବିଦ୍ୟାଧିକାଶ୍ଚ ଯେ କେଚିତ୍ ଯେ କେଚିତ୍ ଚ ତପୋଧନାଃ।
ତାନ୍ ସର୍ବାନ୍ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାଦ୍ୟ କର୍ମାରମ୍ଭ କରୋମ୍ୟହମ୍॥

---

* ଏଠାରେ ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣର ସାଧାରଣ ନିୟମ କେବଳ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଗୋଚରାର୍ଥେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି। ପୂଜାର ବିଧାନ, କ୍ରମ, ମନ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଯେପରି ପ୍ରଚଳିତ, ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବା ପୁରୋହିତଙ୍କ ପରାମର୍ଶକ୍ରମେ ତଦନୁସାରେ କରାଯାଇ ପାରିବ।

ବିଧିବିଧାନ ସହିତ ମହା ଉଲ୍ଲାସରେ ଏବଂ ଉଦାର ହୃଦୟରେ ଧନବ୍ୟୟ କରି ଭାଗବତ ଶୁଣିଲେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୋତା ପ୍ରତି ଅନୁକମ୍ପା କରନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଆର୍ଥିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ତାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁସାରେ ସାଧାରଣଭାବେ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଆୟୋଜନ କରି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ତାହାକୁ ଉଦାର ହୃଦୟରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି। କାରଣ ଭଗବାନ କେବଳ ଭାବକୁ ଦେଖନ୍ତି—**'ଭାବଗ୍ରାହୀ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ'**। ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ କେବଳ ପତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ଫଳ ଓ ଜଳ ଅର୍ପଣ କରି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯାଇପାରେ—**"ପତ୍ରଂ ପୁଷ୍ପଂ ଫଳଂ ତୋୟଂ ଯୋ ମେ ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଯଚ୍ଛତି। ତଦହଂ ଭକ୍ତ୍ୟୁପହୃତମଶ୍ନାମି ପ୍ରଯତାତ୍ମନଃ॥"** (ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ୧୦।୮୧।୪ ଓ ଗୀତା ୯।୨୬)।

ଏହାପରେ ଭୂତାପସାରଣ, ଦ୍ୱାରଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା, ରକ୍ଷାସୂତ୍ରବନ୍ଧନ ଓ ଗୁରୁପୂଜନ ସାରି ସୂର୍ଯ୍ୟାର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବେ। ତଦନନ୍ତର ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ, ପୁଣ୍ୟାହବାଚନ, ବରୁଣ-କଳସ ପୂଜା ସାରି ମହାବାକ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ କରିବେ। ସଂକଳ୍ପରେ ପୂଜା ସ୍ଥାନର ବିବରଣୀ, ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କ ଅବସ୍ଥିତି ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ପରେ ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ବାକ୍ୟ ଯୋଗ କରିବେ।

ପ୍ରଥମେ ଗଣପତିଙ୍କ ଆବାହନଠାରୁ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥାବିଧି ପୂଜନ କରିବେ। ଏହାପରେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ ସହିତ ନବଗ୍ରହଙ୍କୁ ବୈଦିକ ମନ୍ତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ଉପଗ୍ରରସହିତ ପୂଜା କରିବେ। ଅଷ୍ଟାଦଶମାତୃଗଣଙ୍କୁ ଓ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାଦି ସପ୍ତଚିରଜୀବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ।

ଖଟୁଲି ଉପରେ ସର୍ବତୋଭଦ୍ରମଣ୍ଡଳ କାଟି ତା ଚାରିଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ବେଦକଳସ ସ୍ଥାପନ କରି ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବବେଦମାନଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ପୂର୍ବ, ଦକ୍ଷିଣ, ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ପୂଜା କରିବେ। ସର୍ବତୋଭଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ତାମ୍ରକଳସ (ବର୍ଦ୍ଧନୀଘଟ) ସ୍ଥାପନ କରି ଯଥାବିଧିରେ ପୂଜା କରିବା ସହିତ ମଣ୍ଡଳରେ ସ୍ଥାପିତ ଶାଳଗ୍ରାମଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉପଚାର ସହ ପୂଜା କରିବେ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀବାସୁଦେବ ପୂଜନ*—

ବର୍ଦ୍ଧନୀଘଟ ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀବାସୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିମା (ବା ଚିତ୍ରପଟ) ବିରାଜମାନ କରାଇ ପୁରୁଷସୂକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର ବିଧିରେ ପୂଜା କରିବେ। ପୂଜା ସମାପ୍ତି ପରେ ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ବ୍ରହ୍ମସତ୍ରଂ କରିଷ୍ୟାମି ତବାନୁଗ୍ରହତୋ ବିଭୋ।
ତନ୍ନିର୍ବିଘ୍ନଂ ଭବେଦ୍ଦେବ ରମାନାଥ କ୍ଷମସ୍ୱ ମେ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀସହିତୋ ଭଗବାନ୍‌ବାସୁଦେବଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ"# ଏପରି କହି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେବେ।

ନରନାରାୟଣ ପୂଜନ—

"ଓଁ ନରନାରାୟଣାଭ୍ୟାଂ ନମଃ" ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ନରନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆବାହନ ଓ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଯୋ ମାୟୟା ବିରଚିତଂ ନିଜୟାଽଽତ୍ମନୀଦଂ
ଖେ ରୂପଭେଦମିବ ତତ୍‌ପ୍ରତିଚକ୍ଷଣାୟ।
ଏତେନ ଧର୍ମସଦନେ ଋଷିମୂର୍ତ୍ତିନାଦ୍ୟ
ପ୍ରାଦୁଶ୍ଚକାର ପୁରୁଷାୟ ନମଃ ପରସ୍ମୈ॥

ସୋଽୟଂ ସ୍ଥିତିବ୍ୟତିକରୋପଶମାୟ ସୃଷ୍ଟାନ୍
ସତ୍ତ୍ୱେନ ନଃ ସୁରଗଣାନନୁମେୟତତ୍ତ୍ୱଃ।
ଦୃଶ୍ୟାଦଦଭ୍ରକରୁଣେନ ବିଲୋକନେନ
ଯଚ୍ଛ୍ରୀନିକେତମମଳଂ କ୍ଷିପତାରବିନ୍ଦମ୍॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଭଗବନ୍ତୌ ନରନାରାୟଣୌ ପ୍ରୀୟେତାଂ ନ ମମ।"

ବାୟୁଦେବ ପୂଜନ—

"ଓଁ ବାୟବେ ସର୍ବକଲ୍ୟାଣକର୍ତ୍ତ୍ରେ ନମଃ" ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ବାୟୁଦେବଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଭୂତାନି ଯୋ ବିଭର୍ତ୍ୟାତ୍ମକେତୁଭିଃ।
ଅନ୍ତର୍ଯାମୀଶ୍ୱରଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ପାତୁ ନୋ ଯଦ୍‌ବଶେ ସ୍ଫୁଟମ୍॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ସର୍ବକଲ୍ୟାଣକର୍ତ୍ତା ବାୟୁଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ।"

ଗୁରୁପୂଜନ—

"ଓଁ ଗୁରବେ ନମଃ" ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ଗୁରୁପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ବ୍ରହ୍ମାନସରୋଜମଧ୍ୟବିଲସତ୍ ଶୀତାଂଶୁପୀଠସ୍ଥିତଂ
ସ୍ଫୂର୍ଜତ୍‌ସୂର୍ଯ୍ୟରୁଚିଂ ବରାଭୟକରଂ କର୍ପୂରକୁନ୍ଦୋଜ୍ଜ୍ୱଳମ୍।
ଶ୍ୱେତସ୍ରଗ୍‌ବସନାନୁଲେପନଯୁତଂ ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦୁଗ୍ଧ କାନ୍ତ୍ୟା
ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟାର୍ଦ୍ଧିତନୁଂ ପ୍ରସନ୍ନବଦନଂ ବନ୍ଦେ ଗୁରୁଂ ସାଦରମ୍॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଗୁରୁଦେବଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ।"

ସରସ୍ୱତୀ ପୂଜନ—

"ଓଁ ସରସ୍ୱତ୍ୟୈ ନମଃ" ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଶ୍ୱେତପୁଷ୍ପାଦିରେ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଯା କୁନ୍ଦେନ୍ଦୁତୁଷାରହାରଧବଳା ଯା ଶ୍ୱେତପଦ୍ମାସନା
ଯା ବୀଣାବରଦଣ୍ଡମଣ୍ଡିତକରା ଯା ଶୁଭ୍ରବସ୍ତ୍ରାବୃତା।
ଯା ବ୍ରହ୍ମାଚ୍ୟୁତଶଙ୍କରପ୍ରଭୃତିଭିର୍ଦେବୈଃ ସଦା ବନ୍ଦିତା
ସା ମାଂ ପାତୁ ସରସ୍ୱତୀ ଭଗବତୀ ନିଃଶେଷଜାଡ୍ୟାପହା॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଭଗବତୀ ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ।"

ଶେଷାଦିଙ୍କ ପୂଜନ—

"ଓଁ ଶେଷାୟ ନମଃ, ଓଁ ସନତ୍‌କୁମାରାୟ ନମଃ, ଓଁ ସାଂଖ୍ୟାୟନାୟ ନମଃ, ଓଁ ପରାଶରାୟ ନମଃ, ଓଁ ବୃହସ୍ପତୟେ ନମଃ, ଓଁ ମୈତ୍ରେୟାୟ ନମଃ, ଓଁ ଉଦ୍ଧବାୟ ନମଃ" ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଶେଷାଦିଙ୍କୁ ପୂଜା କରି

---

* ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ସପ୍ତାହରେ ମୁଖ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାରୂପେ କେଉଁଠି ଲକ୍ଷ୍ମୀବାସୁଦେବ ବା ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, କେଉଁଠି ଅନନ୍ତ ନାରାୟଣ ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖା, କେଉଁଠି ଜଗନ୍ନାଥ-ବଳଭଦ୍ର-ସୁଭଦ୍ରା ଆଉ କେଉଁଠି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବା ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଲୋକେ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ନାମ ସଂଯୋଗ କରି ତଦନୁସାରେ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ।

ଏହିପରି ବାକ୍ୟ ପଢ଼ି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେବା ପ୍ରତି ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ।

ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଶେଷଃ ସନତ୍‌କୁମାରଶ୍ଚ ସାଂଖ୍ୟାୟନପରାଶରୌ ।
ବୃହସ୍ପତିଶ୍ଚ ମୈତ୍ରେୟ ଉଦ୍ଧବଶ୍ଚାତ୍ର କର୍ମଣି ॥
ପ୍ରତ୍ୟୂହବୃନ୍ଦଂ ସତତଂ ହରନ୍ତାଂ ପୂଜିତା ମୟା ।

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଶେଷସନତ୍‌କୁମାରସାଂଖ୍ୟାୟନ-ପରାଶରବୃହସ୍ପତିମୈତ୍ରେୟୋଦ୍ଧବାଃ ପ୍ରୀୟନ୍ତାଂ ନ ମମ ।"

ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପୂଜନ—

"ଓଁ ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣୟେ ନମଃ, ଓଁ କଶ୍ୟପାୟ ନମଃ, ଓଁ ରାମଶିଷ୍ୟାୟ ନମଃ, ଓଁ ଅକୃତବ୍ରଣାୟ ନମଃ, ଓଁ ବୈଶମ୍ପାୟନାୟ ନମଃ, ଓଁ ହାରୀତାୟ ନମଃ" ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣି ପ୍ରଭୃତି ଷଟ୍ ପୌରାଣିକଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଏହିରୂପେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣିଃ କଶ୍ୟପଶ୍ଚ ରାମଶିଷ୍ୟୋଽକୃତବ୍ରଣଃ ।
ବୈଶମ୍ପାୟନହାରୀତୌ ଷଡ୍ ବୈ ପୌରାଣିକା ଇମେ ॥
ସୁଖଦାଃ ସନ୍ତୁ ମେ ନିତ୍ୟମନୟା ପୂଜୟାର୍ଚ୍ଚିତାଃ ।

"ଏତୟା ପୂଜୟା ତ୍ରୟ୍ୟାରୁଣିପ୍ରଭୃତୟଃ ଷଟ୍ ପୌରାଣିକାଃ ପ୍ରୀୟନ୍ତାଂ ନ ମମ ।"

ବ୍ୟାସଦେବ ପୂଜନ—

"ଓଁ ଭଗବତେ ବ୍ୟାସାୟ ନମଃ" ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ଆବାହନ ଓ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ବ୍ୟାସାୟାମିତତେଜସେ ।
ପପୁର୍ଜ୍ଞାନମୟଂ ସୌମ୍ୟ ଯନ୍ମୁଖାମ୍ବୁରୁହାସବମ୍ ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ବ୍ୟାସଦେବଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ ।"

ସୂର୍ଯ୍ୟ ପୂଜନ—

ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞର ଉପଦେଷ୍ଟା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଙ୍କୁ ଆବାହନ କରି ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କୁ **"ଓଁ ସୂର୍ଯ୍ୟାୟ ନମଃ"** ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରରେ ପୂଜା କରିବେ ଓ ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଲୋକେଶ ତ୍ୱଂ ଜଗଚ୍ଚକ୍ଷୁଃ ସତ୍‌କର୍ମ ତବ ଭାଷିତମ୍ ।
କରୋମି ତଚ୍ଚ ନିର୍ବିଘ୍ନଂ ପୂର୍ଣ୍ଣମସ୍ତୁ ତ୍ୱଦର୍ଚ୍ଚନାତ୍ ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞୋପଦେଷ୍ଟା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ ॥"

ଦଶାବତାର ପୂଜନ—

ଦଶାବତାରଙ୍କୁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ଆସନ ଦେଇ ଓ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ବେଦାନୁଦ୍ଧରତେ ଜଗନ୍ନିବହତେ ଭୂଗୋଳମୁଦ୍‌ବିଭ୍ରତେ
ଦୈତ୍ୟାନ୍ ଦାରୟତେ ବଳିଂ ଛଳୟତେ କ୍ଷତ୍ରକ୍ଷୟଂ କୁର୍ବତେ ।
ପୌଲସ୍ତ୍ୟଂ ଜୟତେ ହଳଂ କଳୟତେ କାରୁଣ୍ୟମାତନ୍ୱତେ
ମ୍ଳେଚ୍ଛାନ୍ ମୂର୍ଚ୍ଛୟତେ ଦଶାକୃତିକୃତେ କୃଷ୍ଣାୟ ତୁଭ୍ୟଂ ନମଃ ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଦଶାବତାରଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ ।"

ଶୁକଦେବଙ୍କ ପୂଜନ—

ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଆବାହନ ଓ ପୂଜା କରି ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଯଂ ପ୍ରବ୍ରଜନ୍ତମନୁପେତମପେତକୃତ୍ୟଂ
ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ବିରହକାତର ଆଜୁହାବ ।
ପୁତ୍ରେତି ତନ୍ମୟତୟା ତରବୋଽଭିନେଦୁ-
ସ୍ତଂ ସର୍ବଭୂତହୃଦୟଂ ମୁନିମାନତୋଽସ୍ମି ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଶୁକଦେବଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ ।"

ଶୁକପୀଠ ଓ ନାରଦପୀଠ ପୂଜନ—

ଶୁକପୀଠ ଓ ନାରଦପୀଠ ଉପରେ ଚନ୍ଦନାଦି ଦ୍ୱାରା ଅଷ୍ଟଦଳପଦ୍ମ ଅଙ୍କିତ କରିବେ । ତା ପରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ପୀଠରେ ଆଧାରଶକ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଭାବନା କରି ପୂଜା କରିବେ—**"ଓଁ ଆଧାରଶକ୍ତୟେ ନମଃ, ଓଁ ମୂଳପ୍ରକୃତୟେ ନମଃ, ଓଁ କ୍ଷୀରସମୁଦ୍ରାୟ ନମଃ, ଓଁ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପାୟ ନମଃ, ଓଁ କଳ୍ପବୃକ୍ଷାୟ ନମଃ, ଓଁ ରତ୍ନମଣ୍ଡପାୟ ନମଃ, ଓଁ ରତ୍ନସିଂହାସନାୟ ନମଃ ।"** ତା ପରେ ପୀଠର ପୂର୍ବ, ଦକ୍ଷିଣ, ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଯଥାକ୍ରମେ **"ଓଁ ଧର୍ମାୟ ନମଃ, ଓଁ ଜ୍ଞାନାୟ ନମଃ, ଓଁ ବୈରାଗ୍ୟାୟ ନମଃ, ଓଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାୟ ନମଃ"** କହି ଓ ପୀଠର ମଧ୍ୟଭାଗରେ **"ଓଁ ଅନନ୍ତାୟ ନମଃ"** କହି ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ଏବଂ **"ଓଁ ମହାପଦ୍ମାୟ ନମଃ"** କହି ମହାପଦ୍ମକୁ ପୂଜା କରିବେ । ପୂଜା ପରେ ଏପରି କଳ୍ପନା କରିବେ ଯେ ମହାପଦ୍ମର କନ୍ଦ (ମୂଳଭାଗ) ଆନନ୍ଦମୟ, ନାଡ଼ ସଂବିତ୍‌ସ୍ୱରୂପ, ପାଖୁଡ଼ା ପ୍ରକୃତିମୟ, କେଶର ବିକୃତିରୂପ ଓ ବୀଜ ପଞ୍ଚାଶତ୍‌ବର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରୂପ ଅଟେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସେହି ମହାପଦ୍ମର କର୍ଣ୍ଣିକା (ଆସ୍ଥାନ) ବିଭୂଷିତ । ପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକାରେ ଅର୍କମଣ୍ଡଳ, ସୋମମଣ୍ଡଳ ଓ ବହ୍ନିମଣ୍ଡଳ ସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ ପ୍ରବୋଧାତ୍ମକ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ମଧ୍ୟ ବିରାଜମାନ ।

ଏଭଳି ଭାବନା କରି ନିମ୍ନ ମନ୍ତ୍ରରେ ସେସବୁକୁ ପଞ୍ଚୋପଚାରରେ ପୂଜା କରିବେ—**"ଓଁ ଆନନ୍ଦମୟକନ୍ଦାୟ ନମଃ, ଓଁ ସଂବିନ୍ନାଳାୟ ନମଃ, ଓଁ ପ୍ରକୃତିମୟପତ୍ରେଭ୍ୟୋ ନମଃ, ଓଁ ବିକୃତିମୟକେସରେଭ୍ୟୋ ନମଃ, ଓଁ ପଞ୍ଚାଶଦ୍‌-ବର୍ଣ୍ଣବୀଜଭୂଷିତାୟୈ କର୍ଣ୍ଣିକାୟୈ ନମଃ, ଓଁ ଅଂ ଅର୍କମଣ୍ଡଳାୟ ନମଃ, ଓଁ ସଂ ସୋମମଣ୍ଡଳାୟ ନମଃ, ଓଁ ବଂ ବହ୍ନିମଣ୍ଡଳାୟ ନମଃ, ଓଁ ସଂ ପ୍ରବୋଧାତ୍ମନେ ସତ୍ତ୍ୱାୟ ନମଃ, ଓଁ ରଂ ରଜସେ ନମଃ, ଓଁ ତଂ ତମସେ ନମଃ ।"** ଏହାପରେ ପଦ୍ମର ପୂର୍ବ ଆଗ୍ନେୟାଦି ଅଷ୍ଟଦିଗରେ ଯଥାକ୍ରମେ "ଓଁ

ବିମଳାୟୈ ନମଃ, ଓଁ ଉତ୍କର୍ଷିଣ୍ୟୈ ନମଃ, ଓଁ ଜ୍ଞାନାୟୈ ନମଃ, ଓଁ କ୍ରିୟାୟୈ ନମଃ, ଓଁ ଯୋଗାୟୈ ନମଃ, ଓଁ ପ୍ରହ୍ୱୟୈ ନମଃ, ଓଁ ସତ୍ୟାୟୈ ନମଃ, ଓଁ ଈଶାନାୟୈ ନମଃ" ମନ୍ତ୍ରରେ ବିମଳାଦି ଅଷ୍ଟଶକ୍ତିଙ୍କୁ ଏବଂ ପଦ୍ମର ମଧ୍ୟଭାଗରେ **"ଓଁ ଅନୁଗ୍ରହାୟୈ ନମଃ"** ମନ୍ତ୍ରରେ 'ଅନୁଗ୍ରହା' ନାମ୍ନୀ ଶକ୍ତିଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ। ପୁନଶ୍ଚ **"ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବିଷ୍ଣବେ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନେ ବାସୁଦେବାୟ ପଦ୍ମପୀଠାତ୍ମନେ ନମଃ"** ମନ୍ତ୍ରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମପୀଠକୁ ପୂଜା କରି ତା ଉପରେ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ବିଛାଇବେ ଏବଂ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ପଦ୍ମପୀଠରେ ସ୍ଥାପନ କରିବେ—

ଓଁ ଧ୍ରୁବା ଦ୍ୟୌର୍ଧ୍ରୁବା ପୃଥିବୀ ଧ୍ରୁବା ସା ପର୍ବତା ଇମେ।
ଧ୍ରୁବଂ ବିଶ୍ୱମିଦଂ ଜଗଦ୍ ଧ୍ରୁବୋ ରାଜା ବିଶାମସି॥

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପୂଜନ—

ତଦସ୍ତୁ ମିତ୍ରାବରୁଣା ତଦଗ୍ନେ ଶଂଯୋାଃସ୍ମଭ୍ୟମିଦମସ୍ତୁ ଶସ୍ତମ୍।
ଅଶୀମହି ଗାଧମୁତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଂ ନମୋ ଦିବେ ବୃହତେ ସାଦନାୟ॥

—ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ରରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର* ପୂଜା କରି **ତଦେବାଗ୍ନି.......**ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ ଏବଂ ନିମ୍ନ ବାକ୍ୟ ପଢ଼ି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେବେ—

"ଅନୟା ପୂଜୟା କୃଷ୍ଣସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ-ମହାପୁରାଣଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ।"

ନାରଦ ପୂଜନ—

ଦ୍ୱିତୀୟ ପୀଠ ଉପରେ ଶ୍ୱେତ ବସ୍ତ୍ର ବିଛାଇ **"ଓଁ ସୁରର୍ଷିବରନାରଦାୟ ନମଃ"** ମନ୍ତ୍ରରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଓଁ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଶାଳିନେ।
ନାରଦାୟ ସର୍ବଲୋକପୂଜିତାୟ ସୁରର୍ଷୟେ॥

"ଅନୟା ପୂଜୟା ଦେବର୍ଷିନାରଦଃ ପ୍ରୀୟତାଂ ନ ମମ।"

ଆଚାର୍ଯ୍ୟବରଣ—

ଯଜମାନ ପୁଷ୍ପ, ଚନ୍ଦନ, ତାମ୍ବୂଳ, ବସ୍ତ୍ର, ଦକ୍ଷିଣା, ଗୁଆ ଓ ରକ୍ଷାସୂତ୍ର ଧରି **"ଓଁ ଅଦ୍ୟ ଅମୁକ ଗୋତ୍ରଂ ଅମୁକ ପ୍ରବରଂ ଅମୁକ ଶର୍ମାଣଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ଏଭିର୍ବରଣଦ୍ରବ୍ୟୈଃ ସର୍ବେଷ୍ଟଦ-ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତବକ୍ତୃତ୍ୱେନ ଭବନ୍ତମହଂ ବୃଣେ"** ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପାରାୟଣ ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବରଣ କରିବେ। ବରଣ ସାମଗ୍ରୀ ଗ୍ରହଣ କରି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ **'ବୃତୋଽସ୍ମି'** କହିବେ।

ପୁନଶ୍ଚ ଜପ ଓ ଗୀତା ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମ ଆଦି ପାଠ କରିବା ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଅନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଜମାନ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବେ ଉପରୋକ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ଘେନି ନିମ୍ନୋକ୍ତ ବାକ୍ୟରେ ବରଣ କରିବେ—**"ଅଦ୍ୟ ଅହମ୍ ଅମୁକ ଗୋତ୍ରାତ୍ ଅମୁକ ପ୍ରବରାତ୍ ଅମୁକ ଶର୍ମଣୋ ଯଥାସଂଖ୍ୟାକାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ଏଭିର୍ବରଣଦ୍ରବ୍ୟୈଃ ଗାଥାବିଘ୍ନାପନୋଦାର୍ଥଂ ଗଣେଶଗାୟତ୍ରୀ-ବାସୁଦେବମନ୍ତ୍ରଜପକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱେନ ଗୀତାବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମପାଠ-କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱେନ ଚ ବୋ ବିଭଜ୍ୟ ବୃଣେ।"** ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବରଣ-ସାମଗ୍ରୀ ଗ୍ରହଣ କରି **"ବୃତାଃ ସ୍ମଃ"** କହିବେ।

ଏହାପରେ ଯଜମାନ ବକ୍ତାଙ୍କ ବରଣପାତ୍ରରେ ଥିବା ରକ୍ଷା-ସୂତ୍ରକୁ ତାଙ୍କରି ହାତରେ ବାନ୍ଧିଦେବେ। ସେତେବେଳେ ବକ୍ତା **"ବ୍ରତେନ ଦୀକ୍ଷାମାପ୍ନୋତି......."** ପଢ଼ିବେ। ପୁନଶ୍ଚ ଯଜମାନ ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ଦେବେ। ସେହିଭଳି ଅନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ହାତରେ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷାସୂତ୍ର ବାନ୍ଧି ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ଦେବେ। ଏହାପରେ ବକ୍ତା ବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଯଜମାନ ହାତରେ **"ଯେନ ବଦ୍ଧୋ ବଳୀ......"** ପଢ଼ି ରକ୍ଷାସୂତ୍ର ବାନ୍ଧିବେ ଓ ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ଦେବେ।

ତଦନନ୍ତର ପାରାୟଣ ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆସନକୁ **"ଓଁ ବ୍ୟାସାସନାୟ ନମଃ"** କହି ଯଜମାନ ଚନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପ ଇତ୍ୟାଦିରେ ପୂଜା କରିବେ। ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ, ବିପ୍ରଗଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଏବଂ ଗୁରୁଚରଣ ଧ୍ୟାନପୂର୍ବକ ନିଜ ଆସନରେ ବିରାଜମାନ ହେବେ ତଥା ଗଣେଶ ଓ ନାରଦାଦିଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବେ।

ଯଜମାନ **"ଓଁ ନମଃ ପୁରାଣପୁରୁଷୋତ୍ତମାୟ"** ମନ୍ତ୍ରରେ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପ, ତୁଳସୀ ଇତ୍ୟାଦିରେ ମଣ୍ଡିତ କରି ପୂଜା କରିବେ। ତତ୍‌ପଶ୍ଚାତ୍—

ଜୟତି ପରାଶରସୂନୁଃ ସତ୍ୟବତୀହୃଦୟନନ୍ଦନୋ ବ୍ୟାସଃ।
ଯସ୍ୟାସ୍ୟକମଳଗଳିତଂ ବାଙ୍ମୟମମୃତଂ ଜଗତ୍‌ପିବତି॥

—ଏହା ପଢ଼ି ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗନ୍ଧାଦି ଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ—

ଶୁକରୂପ ପ୍ରବୋଧଜ୍ଞ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ।
ଏତତ୍ କଥାପ୍ରକାଶେନ ମଦଜ୍ଞାନଂ ବିନାଶୟ॥
ସଂସାରସାଗରେ ମଗ୍ନଂ ଦୀନଂ ମାଂ କରୁଣାନିଧେ।
କର୍ମଗ୍ରାହଗୃହୀତାଙ୍ଗଂ ମାମୁଦ୍ଧର ଭବାର୍ଣ୍ଣବାତ୍॥

ଏହାପରେ ଯଜମାନ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ନିମ୍ନମତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପୁଷ୍ପ, ଚନ୍ଦନ, ନଡ଼ିଆ ଆଦି ସମର୍ପଣ କରିବେ—

ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତାଖ୍ୟୋଽୟଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଃ କୃଷ୍ଣ ଏବ ହି।
ସ୍ୱୀକୃତୋଽସି ମୟା ନାଥ ମୁକ୍ତ୍ୟର୍ଥଂ ଭବସାଗରେ॥
ମନୋରଥୋ ମଦୀୟୋଽୟଂ ସର୍ବଥା ସଫଳସ୍ତ୍ୱୟା।
ନିର୍ବିଘ୍ନେନୈବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ଦାସୋଽହଂ ତବ କେଶବ॥

ପୂଜା ସରିବା ପରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ **"ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ"** ଅଥବା **"ଓଁ କ୍ଲୀଂ କୃଷ୍ଣାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ଗୋପୀଜନବଲ୍ଲଭାୟ ସ୍ୱାହା"** ମନ୍ତ୍ର ଏକମାଳା ଜପ କରିବେ ଏବଂ ଭଗବତ୍‌ସ୍ମରଣପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶୁଣାଇବେ।

* ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର ପୂଜନ ମନ୍ତ୍ର [୧୪] ନଂ. ପୃଷ୍ଠାରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ।

ଭାଗବତ ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବିନିଯୋଗ, ନ୍ୟାସ ଇତ୍ୟାଦି କରିବେ—

ବିନିଯୋଗଃ—"ଓଁ ଅସ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତାଖ୍ୟସ୍ତୋତ୍ର-ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ନାରଦଋଷିଃ ବୃହତୀଚ୍ଛନ୍ଦଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରମାତ୍ମା ଦେବତା ବ୍ରହ୍ମବୀଜଂ ଭକ୍ତିଃ ଶକ୍ତିଃ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟକୀଲକଂ ମମ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବତ୍‌ପ୍ରସାଦସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥେ ପାଠେ ବିନିଯୋଗଃ"।

ଋଷ୍ୟାଦିନ୍ୟାସଃ—"ନାରଦର୍ଷୟେ ନମଃ ଶିରସି। ବୃହତୀଚ୍ଛନ୍ଦସେ ନମଃ ମୁଖେ। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରମାତ୍ମଦେବତାୟୈ ନମଃ ହୃଦି। ବ୍ରହ୍ମବୀଜାୟ ନମଃ ଗୁହ୍ୟେ। ଭକ୍ତିଶକ୍ତୟେ ନମଃ ପାଦୟୋଃ। ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟକୀଲକାଭ୍ୟାଂ ନମଃ ନାଭୌ। ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବତ୍‌ପ୍ରସାଦସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥକପାଠବିନିଯୋଗାୟ ନମଃ ସର୍ବାଙ୍ଗେ।"

ଏହାପରେ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷରମନ୍ତ୍ରରେ ଅଥବା ନିମ୍ନଲିଖିତ ମତେ କରନ୍ୟାସ ଓ ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ କରିବେ—

କରନ୍ୟାସଃ—"ଓଁ କ୍ଲାଂ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠାଭ୍ୟାଂ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲୀଂ ତର୍ଜନୀଭ୍ୟାଂ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲୂଂ ମଧ୍ୟମାଭ୍ୟାଂ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲୈଂ ଅନାମିକାଭ୍ୟାଂ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲୌଂ କନିଷ୍ଠିକାଭ୍ୟାଂ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲଃ କରତଳକରପୃଷ୍ଠାଭ୍ୟାଂ ନମଃ।"

ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସଃ—"ଓଁ କ୍ଲାଂ ହୃଦୟାୟ ନମଃ। ଓଁ କ୍ଲୀଂ ଶିରସେ ସ୍ୱାହା। ଓଁ କ୍ଲୂଂ ଶିଖାୟୈ ବଷଟ୍। ଓଁ କ୍ଲୈଂ କବଚାୟ ହୁମ୍। ଓଁ କ୍ଲୌଂ ନେତ୍ରତ୍ରୟାୟ ବୌଷଟ୍। ଓଁ କ୍ଲଃ ଅସ୍ତ୍ରାୟ ଫଟ୍।

ବାସୁଦେବଙ୍କ ଧ୍ୟାନ—

ବର୍ହାପୀଡ଼ଂ ନଟବରବପୁଃ କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ କର୍ଣ୍ଣିକାରଂ
ବିଭ୍ରଦ୍ ବାସଃ କନକକପିଶଂ ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ଚ ମାଳାମ୍।
ରନ୍ଧ୍ରାନ୍ ବେଣୋରଧରସୁଧୟା ପୂରୟନ୍ ଗୋପବୃନ୍ଦୈ-
ର୍ବୃନ୍ଦାରଣ୍ୟଂ ସ୍ୱପଦରମଣଂ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଗୀତକୀର୍ତ୍ତିଃ॥

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଧ୍ୟାନ—

ଯା ଶ୍ରୀଃ ସ୍ୱୟଂ ସୁକୃତିନାଂ ଭବନେଷ୍ୱଲକ୍ଷ୍ମୀଃ
ପାପାତ୍ମନାଂ କୃତଧିୟାଂ ହୃଦୟେଷୁ ବୁଦ୍ଧିଃ।
ଶ୍ରଦ୍ଧା ସତାଂ କୁଳଜନପ୍ରଭବସ୍ୟ ଲଜ୍ଜା
ତାଂ ତ୍ୱାଂ ନତାଃ ସ୍ମ ପରିପାଳୟ ଦେବି ବିଶ୍ୱମ୍॥

(ପୁଷ୍ପ ଓ ଅକ୍ଷତ ପକାଇବେ)

ଏହାପରେ ଭାଗବତ ପାରାୟଣ ଆରମ୍ଭ ହେବ।

~~O~~

ପ୍ରତିଦିନର କରଣୀୟ

୧. ମଙ୍ଗଳାଚରଣ, ବିଘ୍ନବିନାଶକ ଗଣେଶଙ୍କ ବନ୍ଦନା
୨. ଶାନ୍ତିପାଠ
୩. ବଟୁଗ୍ରହଣ
୪. ଗୁରୁପୂଜନ
୫. ସୂର୍ଯ୍ୟାର୍ଘ୍ୟ
୬. ଆବାହିତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୂଜା
୭. ଆଳତି
୯. ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି
୧୦. ପାଠାରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ପାରାୟଣ କରୁଥିବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର (ବା ଗୋପାଳମନ୍ତ୍ର) ଏକମାଳା ଜପ, ବିନିଯୋଗ, ଋଷ୍ୟାଦିନ୍ୟାସ ଓ ଧ୍ୟାନ
୧୧. ଭାଗବତ ପାଠ ଆରମ୍ଭ
୧୨. ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଧୂପ ଓ ଆଳତି ପରେ ବିରତି
୧୩. ପୁନଃ ପାଠାରମ୍ଭ ଅଥବା ପ୍ରବଚନ
୧୪. ସନ୍ଧ୍ୟା ଧୂପ ଓ ଆଳତି
୧୫. ଭଜନ, କୀର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରବଚନ ଇତ୍ୟାଦି ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥଳରେ ବିଶ୍ରାମ*
୧୬. ହୋମ, ରାତ୍ରିଧୂପ, ପୂଜା ଓ ଆଳତି
୧୭. ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି
୧୮. ବିଶ୍ରାମ

~~O~~

* ସାଧାରଣତଃ ପାରାୟଣର ପ୍ରଥମ ଦିନ ମନୁକର୍ଦ୍ଦମ ସଂବାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ଭରତଚରିତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ତୃତୀୟ ଦିନ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧ ସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଚତୁର୍ଥ ଦିନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପଞ୍ଚମ ଦିନ ରୁକ୍ମିଣୀବିବାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଷଷ୍ଠ ଦିନ ହଂସ ଉପାଖ୍ୟାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ସପ୍ତମ ଦିନ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧ ସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଗବତ ପଢ଼ାଯାଏ—

ମନୁକର୍ଦ୍ଦମସଂବାଦପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ପ୍ରଥମେଽହନି। ଭରତାଖ୍ୟାନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ଦ୍ୱିତୀୟେଽହନି ବାଚୟେତ୍॥
ତୃତୀୟେ ଦିବସେ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧପୂରଣମ୍। କୃଷ୍ଣାବିର୍ଭାବପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ଚତୁର୍ଥେ ଦିବସେ ବଦେତ୍॥
ରୁକ୍ମିଣ୍ୟୁଦ୍‌ବାହପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ପଞ୍ଚମେଽହନି ଶସ୍ୟତେ। ଶ୍ରୀହଂସାଖ୍ୟାନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ଷଷ୍ଠେଽହନି ବଦେତ୍ ସୁଧୀଃ॥
ସପ୍ତମେ ତୁ ଦିନେ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପୂର୍ତ୍ତିଂ ଭାଗବତସ୍ୟ ବୈ। ଏବଂ ନିର୍ବିଘ୍ନତାସିଦ୍ଧିର୍ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଇତୋଽନ୍ୟଥା॥

ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ପାଇଁ ପାଳନୀୟ ନିୟମ

ଶ୍ରୋତା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନପୂର୍ବକ ଭୋଜନ ଶୟନ ଆଦିରେ ବିଳାସବ୍ୟସନ ବର୍ଜନ କରିବେ । ଭୂମି ଉପରେ ସାଧାରଣ ବିଛଣା ବିଛାଇ ଶୟନ କରିବେ । ସପ୍ତଦିବସବ୍ୟାପୀ ପାରାୟଣ ସମାପ୍ତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଳମୂତ୍ର ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରଖିବା ପାଇଁ ଏବଂ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଭାଗବତଶ୍ରବଣ ପାଇଁ ସୁବିଧାନୁସାରେ ସୁପାଚ୍ୟ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ । ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉପବାସ ରହି ପାରିଲେ ସବୁଠାରୁ ଉତ୍ତମ; ନଚେତ୍ କେବଳ ଦୁଗ୍ଧପାନ ଅଥବା ଫଳାହାର ଅଥବା ଦିନରେ ଥରେମାତ୍ର ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଭୋଜନ କରିବେ । ଧନ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଘର ଆଦି ଲୌକିକ ଚିନ୍ତା ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ସହିତ କାମ, କ୍ରୋଧ, ମାନ, ଈର୍ଷା, ଲୋଭ ଆଦିଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଉଚିତ । ବେଦ, ଗୁରୁଜନ, ବୈଷ୍ଣବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ । ରଜସ୍ୱଳା ନାରୀ, ଚଣ୍ଡାଳ, ମ୍ଲେଚ୍ଛ, ଦୁର୍ଜନ, ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ମନରେ ସତ୍ୟ, ଶୌଚ, ଦୟା, ମୌନ, ସରଳତା, ଉଦାରତା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସ୍ଥାନ ଦେବେ ।

ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ

- ବକ୍ତା ଓ ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ପାଇଁ ପାରାୟଣ ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୌରାଦି କର୍ମ ବର୍ଜିତ ।
- ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍କନ୍ଧ ସମାପ୍ତି ପରେ ଚନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରନ୍ଥ ପୂଜା ଓ ଆଳତି କରିବା ବିଧେୟ ।
- ଶୁକଦେବଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆସିଲେ ଆଳତି କରଣୀୟ ।
- ପାରାୟଣ ଉଦ୍‌ଯାପନ ପରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ପାରାୟଣ କରୁଥିବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂତ ଭାବରେ ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ।
- ଭୋଗପୂଜା ଓ ଆଳତି ସମୟରେ ମହା ଉଲ୍ଲାସରେ ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟ, ଘଣ୍ଟା, ମୃଦଙ୍ଗ ଆଦି ବାଦ୍ୟନାଦ କରିବା ଉଚିତ ।
- ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦୁଃଖୀରଙ୍କି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଅନ୍ନ ଓ ଧନ ଆଦି ଦାନ କରିବା ଉଚିତ ।
- ଆଚାର୍ଯ୍ୟ (ବକ୍ତା) ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ତୁଳସୀ ଓ ଚରଣାମୃତ ଦେବା ଉଚିତ ।
- ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ଶେଷ ହେଲାପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାହୁତି ହୋମ କରଣୀୟ ।

~~ 0 ~~

ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର ପୂଜା

ଷୋଡ଼ଶୋପଚାର ପୂଜାକ୍ରମଃ—

ଆସନଂ ସ୍ୱାଗତଂ ପାଦ୍ୟମର୍ଘ୍ୟମାଚମନୀୟକମ୍ ।
ମଧୁପର୍କାଚମସ୍ନାନ ବସନାଭରଣାନି ଚ ॥
ସୁଗନ୍ଧୋ କୁସୁମଧୂପଦୀପନୈବେଦ୍ୟବନ୍ଦନମ୍ ।
ପ୍ରୟୋଜୟେଦର୍ଚ୍ଚନାୟାମୁପଚାରାଂଶ୍ଚ ଷୋଡ଼ଶ ॥

୧. ଆସନମନ୍ତ୍ରଃ—

ରତ୍ନସିଂହାସନଂ ଦିବ୍ୟଂ କାରୁକର୍ମାଣି ଚିତ୍ରିତମ୍ ।
ଗୃହାଣେଦଂ ଦେବଦେବ ନାରାୟଣ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥
ଓଁ ସହସ୍ରଶୀର୍ଷା ପୁରୁଷଃ ସହସ୍ରାକ୍ଷଃ ସହସ୍ରପାତ୍ ।
ସ ଭୂମିଂ ସର୍ବତସ୍ପୃତ୍ୱାତ୍ୟତିଷ୍ଠଦ୍ଦଶାଙ୍ଗୁଳମ୍ ॥

ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଆସନଂ ନମଃ ।

ପାଦାସନମନ୍ତ୍ରଃ—

ମୀନରୂପୋ ବରାହସ୍ତ୍ୱଂ ନାରସିଂହସ୍ତ୍ରିବିକ୍ରମଃ ।
ଅର୍ପିତଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଦେବ ଗୃହାଣ ପାଦୁକାସନମ୍ ॥
ଓଁ ପୁରୁଷ ଏବେଦଂ ସର୍ବଂ ଯଦ୍ ଭୂତଂ ଯଚ୍ଚ ଭାବ୍ୟମ୍ ।
ଉତାମୃତତ୍ୱସ୍ୟେଶାନୋ ଯଦନ୍ନେନାତିରୋହତି ॥

ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପାଦାସନଂ ନମଃ ।

୨. ସ୍ୱାଗତମନ୍ତ୍ରଃ—

ସ୍ୱାଗତଂ ଭୋ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗଦାନନ୍ଦକାରକ ।
ପୂଜାଂ ଗୃହାଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ ଭକ୍ତିଂ ମେଽପ୍ୟଚଳାଂ କୁରୁ ॥
ଓଁ ଏତାବାନସ୍ୟ ମହିମାତୋ ଜ୍ୟାୟାଁଶ୍ଚ ପୂରୁଷଃ ।
ପାଦୋଽସ୍ୟ ବିଶ୍ୱା ଭୂତାନି ତ୍ରିପାଦସ୍ୟାମୃତଂ ଦିବି ॥

ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ସ୍ୱାଗତାର୍ଥ ପୁଷ୍ପାଣି ବୌଷଟ୍ ।

୩. ପାଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରଃ—

ସୁପାଦ୍ୟଂ ପାଦୟୋର୍ଦେବ ପଦ୍ମନାଭ ସନାତନ ।
ବିଷ୍ଣୋ କମଳପତ୍ରାକ୍ଷ ଗୃହାଣ ମଧୁସୂଦନ ॥
ଓଁ ତ୍ରିପାଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉଦୈତ୍ ପୁରୁଷଃ ପାଦୋଽସ୍ୟେହାଭବତ୍ ପୁନଃ ।
ତତୋ ବିଷ୍ୱଙ୍ ବ୍ୟକ୍ରାମତ୍ ସାଶନାନଶନେ ଅଭି ॥

ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପାଦ୍ୟଂ ନମଃ ।

୪. ଅର୍ଘ୍ୟମନ୍ତ୍ରଃ—

ତାପତ୍ରୟହରଂ ଦିବ୍ୟଂ ପରମାନନ୍ଦଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ତାପତ୍ରୟବିନିର୍ମୁକ୍ତ ତବାର୍ଘ୍ୟଂ କଳ୍ପୟାମ୍ୟହମ୍ ॥
ଓଁ ତତୋ ବିରାଡଜାୟତ ବିରାଜୋ ଅଧି ପୂରୁଷଃ ।
ସ ଜାତୋ ଅତ୍ୟରିଚ୍ୟତ ପଶ୍ଚାଦ୍ ଭୂମିମଥୋ ପୁରଃ ॥

ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଅର୍ଘ୍ୟଂ ସ୍ୱାହା ।

୫. ଆଚମନମନ୍ତ୍ରଃ—

ମନ୍ଦାକିନ୍ୟାସ୍ତୁ ଯଦ୍‌ବାରି ସର୍ବପାପହରଂ ଶୁଭମ୍ ।
ଗୃହାଣାଚମନୀୟଂ ତ୍ୱଂ ମୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ନିବେଦିତମ୍ ॥

ଓଁ ତସ୍ମାଦ୍ ଯଜ୍ଞାତ୍ସର୍ବହୁତଃ ସଂଭୃତଂ ପୃଷଦାଜ୍ୟମ୍ ।
ପଶୂନ୍ ତାଁଶ୍ଚକ୍ରେ ବାୟବ୍ୟାନାରଣ୍ୟାନ୍ ଗ୍ରାମ୍ୟାଶ୍ଚ ଯେ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଆଚମନୀୟଂ ସ୍ୱଧା ।

୬. ମଧୁପର୍କମନ୍ତ୍ରଃ–
ମଧୁପର୍କ ମହାଦେବ ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୟୈଃ କଳ୍ପିତଂ ପୁରା ।
ଦଦାମି ସାମ୍ପ୍ରତଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ଗୃହାଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ॥
ଓଁ ତସ୍ମାଦ୍ ଯଜ୍ଞାତ୍ସର୍ବହୁତ ଋଚଃ ସାମାନି ଜଜ୍ଞିରେ ।
ଛନ୍ଦାଂସି ଜଜ୍ଞିରେ ତସ୍ମାଦ୍ ଯଜୁସ୍ତସ୍ମାଦଜାୟତ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ମଧୁପର୍କ ସ୍ୱାହା ।

୭. ପୁନରାଚମନମନ୍ତ୍ରଃ–
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟୋପ୍ୟଶୁଚିର୍ବାପି ଯସ୍ୟସ୍ମରଣମାତ୍ର ବା ।
ଶୁଦ୍ଧିମାପ୍ନୋତି ତସ୍ମୈତେ ପୁନରାଚମନୀୟକମ୍ ॥
ଓଁ ତସ୍ମାଦଶ୍ୱା ଅଜାୟନ୍ତ ଯେ କେ ଚୋଭୟାଦତଃ ।
ଗାବୋ ହ ଜଜ୍ଞିରେ ତସ୍ମାତ୍ ତସ୍ମାଜ୍ଜାତା ଅଜାବୟଃ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପୁନରାଚମନୀୟଂ ସ୍ୱଧା ।

୮ ସ୍ନାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ତ୍ୱମାପଃ ପୃଥିବୀ ଚୈବ ଜ୍ୟୋତିସ୍ତ୍ୱଂ ବାୟୁରେବ ଚ ।
ଲୋକସଂବୃତିମନ୍ତ୍ରେଣ ବାରିଣା ସ୍ନାପୟାମ୍ୟହମ୍ ॥
ଓଁ ତଂ ଯଜ୍ଞଂ ବର୍ହିଷି ପ୍ରୌକ୍ଷନ୍ ପୁରୁଷଂ ଜାତମଗ୍ରତଃ ।
ତେନ ଦେବା ଅଯଜନ୍ତ ସାଧ୍ୟା ଋଷୟଶ୍ଚ ଯେ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ସ୍ନାନୀୟଂ ବୌଷଟ୍ ।

ପଞ୍ଚାମୃତସ୍ନାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ସ୍ନାନ ପଞ୍ଚାମୃତୈର୍ଦେବ ଗୃହାଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।
ଅନାଥନାଥ ସର୍ବଜ୍ଞ ଗୀର୍ବାଣପ୍ରଣତପ୍ରିୟ ॥
ଓଁ ଯତ୍ ପୁରୁଷଂ ବ୍ୟଦଧୁଃ କତିଧା ବ୍ୟକଳ୍ପୟନ୍ ।
ମୁଖଂ କିମସ୍ୟାସୀତ୍ କିମ୍ବାହୂ କିମୂରୂ ପାଦା ଉଚ୍ୟେତେ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପଞ୍ଚାମୃତେନ ସ୍ନାନୀୟଂ ବୌଷଟ୍ ।

୯. ବସ୍ତ୍ରଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୋଟୟୋ ଯସ୍ୟ ବିଶ୍ୱରୂପସ୍ୟ ସଂବୃତିଃ ।
ଆଚ୍ଛାଦନାୟ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରଦଦେ ବାସସୀ ଶୁଭେ ॥
ଓଁ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଽସ୍ୟ ମୁଖମାସୀଦ୍ବାହୂ ରାଜନ୍ୟଃ କୃତଃ ।
ଊରୂ ତଦସ୍ୟ ଯଦ୍ବୈଶ୍ୟଃ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଶୂଦ୍ରୋ ଅଜାୟତ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ବସ୍ତ୍ରଯୁଗ୍ମଂ ନମଃ ।

ଯଜ୍ଞୋପବୀତମନ୍ତ୍ରଃ–
ଋଗ୍ୟଜୁଃସାମମନ୍ତ୍ରେଣ ନିର୍ମିତଂ ପଦ୍ମଯୋନିନା ।
ସାବିତ୍ରୀ ଗ୍ରନ୍ଥିସଂଯୁକ୍ତମୁପବୀତଂ ତବାଚ୍ୟୁତ ॥
ଓଁ ଚନ୍ଦ୍ରମା ମନସୋ ଜାତଶ୍ଚକ୍ଷୋଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଅଜାୟତ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରାଦ୍ବାୟୁଶ୍ଚ ପ୍ରାଣଶ୍ଚ ମୁଖାଦଗ୍ନିରଜାୟତ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଯଜ୍ଞୋପବୀତଂ ନମଃ ।

୧୦. ଆଭରଣମନ୍ତ୍ରଃ–
ଦିବ୍ୟରତ୍ନସମାୟୁକ୍ତଃ ବହ୍ନିଭାନୁସମପ୍ରଭାଃ ।
ଗାତ୍ରାଣି ଶୋଭୟେନ୍ତ୍ୟେତେ ଅଳଙ୍କାରାଶ୍ଚ ମାଧବ ॥

ଓଁ ନାଭ୍ୟା ଆସୀଦନ୍ତରିକ୍ଷଂ ଶୀର୍ଷ୍ଣୋ ଦ୍ୟୌଃ ସମବର୍ତ୍ତତ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଭୂମିର୍ଦିଶଃ ଶ୍ରୋତ୍ରାତ୍ତଥା ଲୋକାଁ ଅକଳ୍ପୟନ୍ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଆଭରଣଂ ନମଃ ।

୧୧. ଗନ୍ଧଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ଶ୍ରୀଖଣ୍ଡଚନ୍ଦନଂ ଦିବ୍ୟଂ କର୍ପୂରାଦିଯୁତଂ ଶୁଭମ୍ ।
ଅନୁଲେପଂ ଗୃହାଣତ୍ର ସୁପ୍ରୀତୋ ଭବ କେଶବ ॥
ଓଁ ଯତ୍ପୁରୁଷେଣ ହବିଷା ଦେବା ଯଜ୍ଞମତନ୍ୱତ ।
ବସନ୍ତୋଽସ୍ୟାସୀଦାଜ୍ୟଂ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଇଧ୍ମଃ ଶରଦ୍ଧବିଃ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଗନ୍ଧୋଽୟଂ ନମଃ ।

୧୨. ପୁଷ୍ପଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ତୁରୀୟବନସମ୍ଭୂତଂ ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ମନୋହରମ୍ ।
ଆନନ୍ଦ ସୌରଭଂ ପୁଷ୍ପଂ ଗୃହ୍ୟତାମିଦମୁତ୍ତମମ୍ ॥
ଓଁ ସପ୍ତାସ୍ୟାସନ୍ ପରିଧୟସ୍ତ୍ରିଃସପ୍ତ ସମିଧଃ କୃତାଃ ।
ଦେବା ଯଦ୍ୟଜ୍ଞଂ ତନ୍ୱାନା ଅବଧ୍ନନ୍ ପୁରୁଷଂ ପଶୁମ୍ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପୁଷ୍ପାଣି ବୌଷଟ୍ ।

୧୩. ଧୂପଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ବନସ୍ପତିରସୋ ଦିବ୍ୟୋ ଗନ୍ଧାଢ୍ୟଃ ସୁମନୋହରଃ ।
ମୟା ନିବେଦିତଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ଧୂପୋଽୟଂ ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥
ଓଁ ଯଜ୍ଞେନ ଯଜ୍ଞମଯଜନ୍ତ ଦେବାସ୍ତାନି ଧର୍ମାଣି ପ୍ରଥମାନ୍ୟାସନ୍ ।
ତେ ହ ନାକଂ ମହିମାନଃ ସଚନ୍ତ ଯତ୍ର ପୂର୍ବେ ସାଧ୍ୟାଃ ସନ୍ତି ଦେବାଃ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଧୂପଃ ସ୍ୱାହା ।
ଧୂପାନ୍ତେ ପ୍ରତିଆଚମନୀୟଂ ସ୍ୱଧା ।

୧୪. ଦୀପଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ସୁପ୍ରକାଶୋ ମହାଦୀପଃ ସର୍ବତସ୍ତିମିରାପହଃ ।
ସବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତରଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଦୀପୋଽୟଂ ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥
ଓଁ ଅଦ୍ଭ୍ୟଃ ସମ୍ଭୃତଃ ପୃଥିବ୍ୟୈ ରସାଚ୍ଚବିଶ୍ୱକର୍ମଣଃ ସମବର୍ତ୍ତତାଗ୍ରେ ।
ତସ୍ୟ ତ୍ୱଷ୍ଟାବିଦଧଦ୍ରୂପମେତି ତନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ଦେବତ୍ୱମାଜାନମଗ୍ରେ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ଦୀପଂ ସ୍ୱାହା ।
ଦୀପାନ୍ତେ ପ୍ରତିଆଚମନୀୟଂ ସ୍ୱଧା ।

୧୫. ନୈବେଦ୍ୟମନ୍ତ୍ରଃ–
ଅନ୍ନଂ ଚତୁର୍ବିଧଂ ଚୈବ ରସୈଃ ଷଡ୍ଭିଃ ସମନ୍ୱିତମ୍ ।
ମୟା ନିବେଦିତଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ନୈବେଦ୍ୟଂ ତବ କେଶବ ॥
ଓଁ ବେଦାହମେତଂ ପୁରୁଷମହାନ୍ତମାଦିତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣଂତମସଃ ପରସ୍ତାତ୍ ।
ତମେବ ବିଦିତ୍ୱାତିମୃତ୍ୟୁମେତି ନାନ୍ୟଃ ପନ୍ଥା ବିଦ୍ୟତେଽୟନାୟ ॥
ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ନୈବେଦ୍ୟଂ ସ୍ୱାହା ।
ନୈବେଦ୍ୟାନ୍ତେ ପ୍ରତିଆଚମନୀୟଂ ସ୍ୱଧା ।

ପାନୀୟଜଳଦାନମନ୍ତ୍ରଃ–
ସର୍ବପାପହରଂ ଦିବ୍ୟଂ ଗାଙ୍ଗେୟ ନିର୍ମଳଂ ଜଳଂ ।
ପାନାର୍ଥଂ ଚ ମୟା ଦତ୍ତଂ ଗୃହାଣ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ॥

ଓଁ ପ୍ରଜାପତିଶ୍ଚରତିଗର୍ଭେ ଅନ୍ତରଜାୟମାନୋବହୁଧାବିଜାୟତେ ।
ତସ୍ୟ ଯୋନିମ୍ପରିପଶ୍ୟନ୍ତି ଧୀରାସ୍ତସ୍ମିନ୍ ହତସ୍ଥୁର୍ଭୁବନାନିବିଶ୍ୱା ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ପାନୀୟଂ ନମଃ ।

ତାମ୍ବୂଲମନ୍ତ୍ରଃ—
ତାମ୍ବୂଲଂ ଗୃହ୍ୟତାଂ ଦେବ ଏଳାଦିଭିଃ ସମନ୍ୱିତମ୍ ।
ମୟା ନିବେଦିତଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ମୁଖବାସାୟ କଳ୍ପିତମ୍ ॥
ଯୋ ଦେବେଭ୍ୟ ଆତପତି ଯୋ ଦେବାନାମ୍ପୁରୋହିତଃ ।
ପୂର୍ବୋ ଯୋ ଦେବେଭ୍ୟୋ ଜାତୋ ନମୋ ରୁଚ୍ୟାୟ ବ୍ରାହ୍ମୟେ ॥
ବାସୁଦେବସ୍ୱରୂପିଣେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାୟ ତାମ୍ବୂଲଂ ନମଃ ।

୧୬. ନୀରାଜନମନ୍ତ୍ରଃ—
ଆରାତ୍ରିକଂ ଗୃହାଣେଦଂ ସପ୍ତଭିର୍ବର୍ତ୍ତିଭିୟୁତମ୍ ।
ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗଦାନନ୍ଦକାରକ ॥
ଓଁ ରୁଚଂ ବ୍ରାହ୍ମଞ୍ଜନୟନ୍ତୋଦେବା ଅଗ୍ରେତଦବ୍ରୁବନ୍ ।
ଯସ୍ତ୍ୱୈବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ବିଦ୍ୟାତ୍ ତସ୍ୟ ଦେବା ଅସନ୍ୱଶେ ॥
ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ଆରାତ୍ରିକଂ ନମଃ ।

ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳିମନ୍ତ୍ରଃ—
ଅନନ୍ତ ଦେବ ଦେବେଶ ସଂସାରାର୍ଣ୍ଣବତାରକ ।
ପ୍ରସାଦଂ କୁରୁ ମେ ଦେବ ଅନନ୍ତାୟ ନମୋ ନମଃ ॥
ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ସମର୍ପୟାମି (ତ୍ରିବାର) ।

ପ୍ରଦକ୍ଷିଣମନ୍ତ୍ରଃ—
ଯାନି ଯାନି ଚ ପାପାନି ସର୍ବକାଳ କୃତାନି ଚ ।
ତାନି ତାନି ବିନଶ୍ୟନ୍ତୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ୍ୟଂ ପଦେ ପଦେ ॥

ନମସ୍କାର—
ମନ୍ତ୍ରହୀନଂ କ୍ରିୟାହୀନଂ ଭକ୍ତିହୀନଂ ସୁରେଶ୍ୱର ।
ଯତ୍‌ପୂଜିତଂ ମୟା ଦେବ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତଦସ୍ତୁ ମେ ॥
ଆବାହନଂ ନ ଜାନାମି ନ ଜାନାମି ବିସର୍ଜନମ୍ ।
ପୂଜାକର୍ମ ନ ଜାନାମି କ୍ଷମସ୍ୱ ପରମେଶ୍ୱର ॥
ନିସ୍ତାରୟତୁ ସର୍ବେଷୁ ତଥାନିଷ୍ଟ ଭବେଷୁ ଚ ।
ନାମାନ୍ୟେତାନି ସଂକୀର୍ତ୍ତ୍ୟ ଈପ୍‌ସିତଂ ଫଳମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ

ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ ନାନ୍ୟଦ୍ ଯତ୍ ସଦସତ୍ ପରମ୍ । ପଶ୍ଚାଦହଂ ଯଦେତଚ୍ଚ ଯୋଽବଶିଷ୍ୟେତ ସୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥
ଋତେଽର୍ଥଂ ଯତ୍ ପ୍ରତୀୟେତ ନ ପ୍ରତୀୟେତ ଚାତ୍ମନି । ତଦ୍‌ବିଦ୍ୟାଦାତ୍ମନୋ ମାୟାଂ ଯଥାଽଽଭାସୋ ଯଥା ତମଃ ॥
ଯଥା ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି ଭୂତେଷୂଚ୍ଚାବଚେଷ୍ୱନୁ । ପ୍ରବିଷ୍ଟାନ୍ୟପ୍ରବିଷ୍ଟାନି ତଥା ତେଷୁ ନ ତେଷ୍ୱହମ୍ ॥
ଏତାବଦେବ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁନାଽଽତ୍ମନଃ । ଅନ୍ୱୟବ୍ୟତିରେକାଭ୍ୟାଂ ଯତ୍ ସ୍ୟାତ୍ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ॥

(ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ, ୨ । ୯ । ୩୨—୩୫)

ଏହି ସୃଷ୍ଟିପୂର୍ବରୁ କେବଳ ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି । ମୋ ବ୍ୟତୀତ ସ୍ଥୂଳ କିମ୍ବା ସୂକ୍ଷ୍ମ, କିମ୍ବା ଏହି ଉଭୟର କାରଣ (ପ୍ରକୃତି) ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଏହି ସୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି; ଏହି ଜଗତ୍‌ରୂପରେ ଯାହା କିଛି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏବଂ ଏସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ସର୍ବଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ହିଁ ରହିଥିବି ॥ ୩୨ ॥ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଆଭାସ ବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯେପରି ସତ୍ୟ ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ, ବାସ୍ତବରେ ତାହା ଅସତ୍ୟ ବା ସତ୍ତାହୀନ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୋ ଭିତରେ ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯାହା କିଛି ଥିବା ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ସେସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସତ୍ୟ ବା ସତ୍ତାହୀନ । ପୁନଶ୍ଚ ଆକାଶମଣ୍ଡଳରେ ଯେପରି ରାହୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରତୀତି ଓ ଅପ୍ରତୀତିକୁ ମୋର ମାୟା ବୋଲି ଜାଣିବା ଉଚିତ ॥ ୩୩ ॥ ଯେପରି ଛୋଟ-ବଡ଼ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶରୀର ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବାରୁ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି ଓ ପ୍ରବେଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି ମଧ୍ୟ; କାରଣ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଅଥଚ ମୁଁ ସେସବୁରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ ॥ ୩୪ ॥ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ସାଧକମାନେ ଏତିକି ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ— ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି ; ଅତଏବ ଅନ୍ୱୟରୂପେ ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । 'ଏହା ନୁହେଁ', 'ଏହା ନୁହେଁ' କହି ବ୍ୟତିରେକରୂପେ ସବୁ କିଛିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଗଲିଲେ, ଶେଷରେ ସେ ହିଁ ରହନ୍ତି । ସୁତରାଂ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩୫ ॥

ବନ୍ଦନମ୍

ସର୍ଗସ୍ଥିତିନିରୋଧାର୍ଥଂ କାମାକାମମୟୋ ହି ଯଃ ।
ତଂ କାମଂ କାମକାମଘ୍ନଂ କାମାଭାବାୟ କାମୟେ ॥
ଯତ୍କାମିନୀକେଳିକଳାପକୁଣ୍ଠିତଃ କାମୋଽପ୍ୟକାମା ବିମଦୋ ବଭୂବ ହ ।
ତଂ ମାନିନୀମାନଦମାନଦଂ ସଦା ଶ୍ରୀମୋହନଂ ମୋହନମାନତୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥
ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜପରାଗପରପ୍ରଭାବାଦ୍ ଭୂତ୍ୱା କୃତୀ କୃତିମତାଂ ସ୍ତୁତିମାଚରାମି ।
ତଂ ସଦ୍‌ଗୁରୁଂ ସତତସର୍ବସୁଖଂ ସଦଗ୍ର୍ୟଂ ବନ୍ଦେ ସଦା ବିମଳବୋଧଘନଂ ବିଚିତ୍ରମ୍ ॥
ବ୍ୟାସଂ ବ୍ୟାସକରଂ ବନ୍ଦେ ମୁନିଂ ନାରାୟଣଂ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯତଃ ପ୍ରାପ୍ତକୃପାଲୋକା ଲୋକା ମୁକ୍ତାଃ କଲେର୍ଗ୍ରହାତ୍ ॥
ଯସ୍ୟ ତୁଣ୍ଡାଚ୍ଚ୍ୟୁତଶ୍ଚୂତୋ ରାଜତେଽୟଂ ରସାମୃକଃ ।
ତମଚ୍ୟୁତକଥାକୁଞ୍ଜେ ସୁକୂଜନ୍ତଂ ଶୁକଂ ଭଜେ ॥
ଶ୍ରୀଧରଂ ଶ୍ରୀଧରଂ ବନ୍ଦେ ଶ୍ରୀଧରୈକପରାୟଣମ୍ ।
ଯସ୍ୟୈବ ଶ୍ରୀପ୍ରସାଦେନ ଶ୍ରୀଧରେୟଂ କୃତିଃ କୃତା ॥
ରାଧା ଭକ୍ତିର୍ହରିର୍ଜ୍ଞାନଂ ତାଭ୍ୟାଂ ଯା ଚ ସମନ୍ୱିତା ।
ତାଂ ଶ୍ରୀଭାଗବତୀଂ ଗାଥାଂ ବନ୍ଦେ ଯୁଗଳରୂପିଣୀମ୍ ॥

~~0~~

ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବଙ୍କ ବନ୍ଦନା

ଯଂ ପ୍ରବ୍ରଜନ୍ତମନୁପେତମପେତକୃତ୍ୟଂ
ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ବିରହକାତର ଆଜୁହାବ ।
ପୁତ୍ରେତି ତନ୍ମୟତୟା ତରବୋଽଭିନେଦୁ-
ସ୍ତଂ ସର୍ବଭୂତହୃଦୟଂ ମୁନିମାନତୋଽସ୍ମି ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଅନୁଭବ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲୌକିକ କିମ୍ବା ବୈଦିକ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବା ଉପନୟନ-ସଂସ୍କାରର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଏପରି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥିତି ହେତୁ ସେ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ, ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏକାକୀ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପଳାଉଥିବାବେଳେ ପିତା ବ୍ୟାସଦେବ ବିରହକାତର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ବାପା ! ବାପା !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇଲେ । ଶୁକଦେବ ତ ବ୍ରହ୍ମଭୂତ ହୋଇ ଚରାଚର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବୃକ୍ଷମାନେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସର୍ବଭୂତହୃଦୟସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।

ଯଃ ସ୍ୱାନୁଭାବମଖିଳଶ୍ରୁତିସାରମେକ-
ମଧ୍ୟାତ୍ମଦୀପମତିତିତୀର୍ଷତାଂ ତମୋଽନ୍ଧମ୍ ।
ସଂସାରିଣାଂ କରୁଣୟାଽଽହ ପୁରାଣଗୁହ୍ୟଂ
ତଂ ବ୍ୟାସସୂନୁମୁପୟାମି ଗୁରୁଂ ମୁନୀନାମ୍ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ରହସ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ସମସ୍ତ ବେଦର ସାର ଏବଂ ଏହା ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପର ଅନୁଭବ କରାଇଥାଏ । ସଂସାରରୂପୀ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରକୁ ତରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ମାନବ ନିମନ୍ତେ ଏହା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶକାରୀ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଦୀପ ଅଟେ । ସଂସାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣା କରି ମୁନିମାନଙ୍କ ଗୁରୁ ଯେଉଁ ଶୁକଦେବ ଏତାଦୃଶ ପୁରାଣକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।

ସ୍ୱସୁଖନିଭୃତଚେତାସ୍ତଦ୍‌ବ୍ୟୁଦସ୍ତାନ୍ୟଭାବୋ-
ଽପ୍ୟଜିତରୁଚିରଲୀଳାକୃଷ୍ଟସାରସ୍ତଦୀୟମ୍ ।
ବ୍ୟତନୁତ କୃପୟା ଯସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦୀପଂ ପୁରାଣଂ
ତମଖିଳବୃଜିନଘ୍ନଂ ବ୍ୟାସସୂନୁଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥

ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଥିବା ଶୁକଦେବଙ୍କର ଭେଦଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଏଭଳି ଅଦ୍ୱୈତ ସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଙ୍କ ମଧୁମୟୀ, ମଙ୍ଗଳମୟୀ, ମନୋହାରିଣୀ ଲୀଳାମାନ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନେଲା ଏବଂ ସେ ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପା କରି ଏହି ଭଗବତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶକ ମହାପୁରାଣକୁ ବିସ୍ତାର କଲେ । ସେହି ସର୍ବପାପହାରୀ ବ୍ୟାସସୁତ ଶୁକଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।

~~0~~

ସ୍ତବନମ୍

ଓଁ ନମଃ ପରମହଂସାସ୍ୱାଦିତଚରଣକମଲଚିନ୍ମକରନ୍ଦାୟ ଭକ୍ତଜନମାନସନିବାସାୟ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରାୟ ॥*

ବାଗୀଶା ଯସ୍ୟ ବଦନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀର୍ଯସ୍ୟ ଚ ବକ୍ଷସି ।
ଯସ୍ୟାସ୍ତେ ହୃଦୟେ ସଂବିତ୍ ତଂ ନୃସିଂହମହଂ ଭଜେ ॥ ୧ ॥ψ
ବିଶ୍ୱସର୍ଗବିସର୍ଗାଦିନବଲକ୍ଷଣଲକ୍ଷିତମ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଖ୍ୟଂ ପରଂଧାମ ଜଗଦ୍ଧାମ ନମାମ ତତ୍ ॥ ୨ ॥✦
ମାଧବୋମାଧବାବୀଶୌ ସର୍ବସିଦ୍ଧିବିଧାୟିନୌ ।
ବନ୍ଦେ ପରସ୍ପରାତ୍ମାନୌ ପରସ୍ପରନୁତିପ୍ରିୟୌ ॥ ୩ ॥#
ମୂକଂ କରୋତି ବାଚାଳଂ ପଙ୍ଗୁଂ ଲଙ୍ଘୟତେ ଗିରିମ୍ ।
ଯତ୍ କୃପା ତମହଂ ବନ୍ଦେ ପରମାନନ୍ଦମାଧବମ୍ ॥ ୪ ॥§
ଯଂ ବ୍ରହ୍ମାବରୁଣେନ୍ଦ୍ରରୁଦ୍ରମରୁତଃ ସ୍ତୁନ୍ୱନ୍ତି ଦିବ୍ୟୈଃ ସ୍ତବୈ-
ର୍ବେଦୈଃ ସାଙ୍ଗପଦକ୍ରମୋପନିଷଦୈର୍ଗାୟନ୍ତି ଯଂ ସାମଗାଃ ।
ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥିତତଦ୍‌ଗତେନ ମନସା ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯଂ ଯୋଗିନୋ
ଯସ୍ୟାନ୍ତଂ ନ ବିଦୁଃ ସୁରାସୁରଗଣା ଦେବାୟ ତସ୍ମୈ ନମଃ ॥ ୫ ॥†
ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋ ଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ॥ ୬ ॥‡

---

* ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଦିବ୍ୟ ମକରନ୍ଦ ପରମହଂସ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆସ୍ୱାଦିତ, ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ମନରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ସେହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।

ψ ଯାହାଙ୍କ ମୁଖରେ ସରସ୍ୱତୀ, ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏବଂ ହୃଦୟରେ ଜ୍ଞାନ ବିରାଜମାନ, ସେହି ନୃସିଂହ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।

✦ ବିଶ୍ୱର 'ସର୍ଗ', 'ବିସର୍ଗ' ଆଦି ନବଲକ୍ଷଣ (ସର୍ଗ, ବିସର୍ଗ, ସ୍ଥାନ, ପୋଷଣ, ଊତି, ମନ୍ୱନ୍ତର, ଈଶାନୁକଥା, ନିରୋଧ ଓ ମୁକ୍ତି) ଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷିତ, ସମଗ୍ର ଜଗତର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ତଥା ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ଧକାର ବିନାଶକାରୀ ପରମ ତେଜୋମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ।

ସର୍ବସିଦ୍ଧି ପ୍ରଦାୟକ, ପରସ୍ପର ଏକାତ୍ମରୂପ ଏବଂ ପରସ୍ପରର ସ୍ତୁତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଥିବା ମାଧବ (ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ବିଷ୍ଣୁ) ଓ ଉମାଧବଙ୍କୁ (ଉମାପତି ଶିବଙ୍କୁ) ଆମ୍ଭେ ବନ୍ଦନା କରୁଛୁ ।

§ ଯାହାଙ୍କ କୃପା ମୂକକୁ ବାଗ୍ମୀ କରିଦେଇପାରେ, ପଙ୍ଗୁକୁ ଗିରି ଲଂଘନ କରାଇ ଦେଇପାରେ, ସେହି ପରମାନନ୍ଦ ମାଧବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ।

† ଯାହାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର, ରୁଦ୍ର, ମରୁତ ପ୍ରଭୃତି ଦିବ୍ୟ ସ୍ତୋତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କ ମହିମା ସାମବେଦ ଗାୟନକାରୀମାନେ ପଦକ୍ରମାନୁସାରେ ବେଦ ଉପନିଷଦ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରନ୍ତି; ଧ୍ୟାନାଭିଭୂତ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗୀମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଦେବ-ଦାନବଗଣ ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।

‡ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ, ନରୋତ୍ତମ ନର, ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ଓ ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ସଂସାର ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ନାନାବିଧ ବିକାର ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରଦାନ କରାଉଥିବା ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣକୁ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ।

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟମ୍

କୃଷ୍ଣଂ ନାରାୟଣଂ ବନ୍ଦେ କୃଷ୍ଣଂ ବନ୍ଦେ ବ୍ରଜପ୍ରିୟମ୍ ।
କୃଷ୍ଣଂ ଦ୍ୱୈପାୟନଂ ବନ୍ଦେ କୃଷ୍ଣଂ ବନ୍ଦେ ପୃଥାସୁତମ୍ ॥

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ

ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦରୂପାୟ ବିଶ୍ୱୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟାଦିହେତବେ ।
ତାପତ୍ରୟବିନାଶାୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାୟ ବୟଂ ନୁମଃ ॥ ୧

ଯେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିନାଶର ହେତୁ ତଥା ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ଆଧିଦୈବିକ ଓ ଆଧିଭୌତିକ ନାମକ ତ୍ରିବିଧ ତାପ ବିନାଶ କରନ୍ତି, ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୧ ॥

ଯଂ ପ୍ରବ୍ରଜନ୍ତମନୁପେତମପେତକୃତ୍ୟଂ
ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ବିରହକାତର ଆଜୁହାବ ।
ପୁତ୍ରେତି ତନ୍ମୟତୟା ତରବୋଽଭିନେଦୁ-
ସ୍ତଂ ସର୍ବଭୂତହୃଦୟଂ ମୁନିମାନତୋଽସ୍ମି ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଅନୁଭବ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲୌକିକ କିମ୍ବା ବୈଦିକ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବା ଉପନୟନ-ସଂସ୍କାରର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଏପରି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥିତି ହେତୁ ସେ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ, ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏକାକୀ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପଳାଉଥିବାବେଳେ ପିତା ବ୍ୟାସଦେବ ବିରହକାତର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ବାପା ! ବାପା !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇଲେ । ଶୁକଦେବ ତ ବ୍ରହ୍ମଭୂତ ହୋଇ ଚରାଚର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବୃକ୍ଷମାନେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସର୍ବଭୂତହୃଦୟସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୨ ॥

ନୈମିଷେ ସୂତମାସୀନମଭିବାଦ୍ୟ ମହାମତିମ୍ ।
କଥାମୃତରସାସ୍ୱାଦକୁଶଳଃ ଶୌନକୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩

ମୁନିବର ଶୌନକ ଭଗବତ୍‌କଥାମୃତ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବାରେ ବଡ଼ କୁଶଳ ଥିଲେ । ତେଣୁ ନୈମିଷାରଣ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ମହାମତି ସୂତଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ସେ କହିଲେ—॥ ୩ ॥

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଅଜ୍ଞାନଧ୍ୱାନ୍ତବିଧ୍ୱଂସକୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମପ୍ରଭ ।
ସୂତାଖ୍ୟାହି କଥାସାରଂ ମମ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନମ୍ ॥ ୪

ଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ତ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ କୋଟିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ । ଦୟା କରି ମୋର କର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ ଅମୃତ ପରି ମଧୁର ହୋଇଥିବା କିଛି ସାରଗର୍ଭିକ କଥା କହନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥ ମହାଭାଗ ! ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ମହାନ୍ ବିବେକ ମିଳେ, ତାହା କିପରି ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ଏବଂ ମାୟାମୋହର କବଳରୁ ବୈଷ୍ଣବମାନେ

ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାପ୍ତୋ ବିବେକୋ ବର୍ଦ୍ଧତେ ମହାନ୍ ।
ମାୟାମୋହନିରାସଶ୍ଚ ବୈଷ୍ଣବୈଃ କ୍ରିୟତେ କଥମ୍ ॥ ୫

ଇହ ଘୋରେ କଲୌ ପ୍ରାୟୋ ଜୀବଶ୍ଚାସୁରତାଂ ଗତଃ ।
କ୍ଳେଶାକ୍ରାନ୍ତସ୍ୟ ତସ୍ୟୈବ ଶୋଧନେ କିଂ ପରାୟଣମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରେୟସାଂ ଯଦ୍‌ଭବେଚ୍ଛ୍ରେୟଃ ପାବନାନାଂ ଚ ପାବନମ୍ ।
କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତିକରଂ ଶଶ୍ୱତ୍‌ସାଧନଂ ତଦ୍‌ବଦାଧୁନା ॥ ୭

ଚିନ୍ତାମଣିର୍ଲୋକସୁଖଂ ସୁରଦ୍ରୁଃ ସ୍ୱର୍ଗସମ୍ପଦମ୍ ।
ପ୍ରୟଚ୍ଛତି ଗୁରୁଃ ପ୍ରୀତୋ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ଯୋଗିଦୁର୍ଲଭମ୍ ॥ ୮

ସୂତ ଉବାଚ

ପ୍ରୀତିଃ ଶୌନକ ଚିତ୍ତେ ତେ ହ୍ୟତୋ ବଚ୍ମି ବିଗୃହ୍ୟ ଚ ।
ସର୍ବସିଦ୍ଧାନ୍ତନିଷ୍ପନ୍ନଂ ସଂସାରଭୟନାଶନମ୍ ॥ ୯

ଭକ୍ତ୍ୟୋଘବର୍ଦ୍ଧନଂ ଯଚ୍ଚ କୃଷ୍ଣସନ୍ତୋଷହେତୁକମ୍ ।
ତଦହଂ ତେଽଭିଧାସ୍ୟାମି ସାବଧାନତୟା ଶୃଣୁ ॥ ୧୦

କାଳବ୍ୟାଳମୁଖଗ୍ରାସତ୍ରାସନିର୍ଣ୍ଣାଶହେତବେ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ କଲୌ କୀରେଣ ଭାଷିତମ୍ ॥ ୧୧

ଏତସ୍ମାଦପରଂ କିଞ୍ଚିନ୍ମନଃଶୁଦ୍ଧ୍ୟୈ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ଜନ୍ମାନ୍ତରେ ଭବେତ୍ ପୁଣ୍ୟଂ ତଦା ଭାଗବତଂ ଲଭେତ୍ ॥ ୧୨

ପରୀକ୍ଷିତେ କଥାଂ ବକ୍ତୁଂ ସଭାୟାଂ ସଂସ୍ଥିତେ ଶୁକେ ।
ସୁଧାକୁମ୍ଭଂ ଗୃହୀତ୍ୱୈବ ଦେବାସ୍ତତ୍ର ସମାଗମନ୍ ॥ ୧୩

ଶୁକଂ ନତ୍ୱାବଦନ୍ ସର୍ବେ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟକୁଶଳାଃ ସୁରାଃ ।
କଥାସୁଧାଂ ପ୍ରୟଚ୍ଛସ୍ୱ ଗୃହୀତ୍ୱୈବ ସୁଧାମିମାମ୍ ॥ ୧୪

ଏବଂ ବିନିମୟେ ଜାତେ ସୁଧା ରାଜ୍ଞା ପ୍ରପୀୟତାମ୍ ।
ପ୍ରପାସ୍ୟାମୋ ବୟଂ ସର୍ବେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାମୃତମ୍ ॥ ୧୫

କିପରି ମୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ? ॥ ୫ ॥ ଏହି ଘୋର କଳିକାଳରେ ତ ଜୀବମାନେ ପ୍ରାୟ ଆସୁରୀସ୍ୱଭାବର ହୋଇଗଲେଣି। ବିଭିନ୍ନ କ୍ଳେଶରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଏହି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବାର (ଦୈବୀ-ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ କରିବାର) ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ କଣ ? ॥ ୬ ॥

ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ମୋତେ ଏପରି କିଛି ଶାଶ୍ୱତ ସାଧନା କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହା କି ସର୍ବାଧିକ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ତଥା ପବିତ୍ରକାରୀ ସାଧନାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପବିତ୍ରକାରୀ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଇ ଦେଉଥିବ ॥ ୭ ॥ ଚିନ୍ତାମଣି ତ କେବଳ ଲୌକିକ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ ଏବଂ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ତ ଅତିବେଶୀ ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ, ଯୋଗୀଜନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଯାହା ଦୁର୍ଲଭ, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ନିତ୍ୟବୈକୁଣ୍ଠ ଧାମ ମଧ୍ୟ ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ରହିଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ବହୁତ ଭାବିଚିନ୍ତି ଆପଣଙ୍କୁ ସକଳ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ସାରକଥା କହୁଛି। ଏହା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଭୟ ଦୂର କରିଦିଏ ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଭକ୍ତିର ପ୍ରବାହ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସେହି ଉପାୟ କହିଦେବି; ଆପଣ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ କଳିଯୁଗରେ କାଳରୂପୀ ସର୍ପକବଳରେ ପଡ଼ିଯିବାର ଯେଉଁ ଭୟ ରହିଥାଏ, ସେହି ଭୟକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରବଚନ କରିଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ମନକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ-ପଠନଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ହୋଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ। ମନୁଷ୍ୟର ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ପୁଣ୍ୟ ଉଦୟ ହେଲେ ହିଁ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର-ଶ୍ରବଣର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଯେତେବେଳେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଭାଗବତ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ସଭାରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ହାତରେ ଅମୃତକଳଶ ଧରି ଦେବତାମାନେ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଦେବତାମାନେ ତ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ; ତେଣୁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବି ସବୁ ଦେବତା ଆସି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ଆପଣ ଏହି ଅମୃତ ଗ୍ରହଣ କରି ଆମକୁ ଭାଗବତ-କଥାମୃତ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥ ଆମ ଭିତରେ ଏପରି ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୋଇଗଲେ, ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ସ୍ୱର୍ଗର ଅମୃତ ପାନ କରି ଅମର ହୋଇଯିବେ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ

କ୍ୱ ସୁଧା କ୍ୱ କଥା ଲୋକେ କ୍ୱ କାଚଃ କ୍ୱ ମଣିର୍ମହାନ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମରାତୋ ବିଗ୍ରୃଶ୍ୟୈବଂ ତଦା ଦେବାଞ୍ଜହାସ ହ ॥ ୧୬

ଅଭକ୍ତାଂସ୍ତାଂଶ୍ଚ ବିଜ୍ଞାୟ ନ ଦଦୌ ସ କଥାମୃତମ୍ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ସୁରାଣାମପି ଦୁର୍ଲଭା ॥ ୧୭

ରାଜ୍ଞୋ ମୋକ୍ଷଂ ତଥା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପୁରା ଧାତାପି ବିସ୍ମିତଃ ।
ସତ୍ୟଲୋକେ ତୁଳାଂ ବଦ୍ଧ୍ୱାତୋଳୟତ୍ ସାଧନାନ୍ୟଜଃ ॥ ୧୮

ଲଘୂନ୍ୟନ୍ୟାନି ଜାତାନି ଗୌରବେଣ ଇଦଂ ମହତ୍ ।
ତଦା ଋଷିଗଣାଃ ସର୍ବେ ବିସ୍ମୟଂ ପରମଂ ଯୟୁଃ ॥ ୧୯

ମେନିରେ ଭଗବଦ୍ରୂପଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ଭାଗବତଂ କଲୌ ।
ପଠନାଚ୍ଛ୍ରବଣାତ୍ ସଦ୍ୟୋ ବୈକୁଣ୍ଠଫଳଦାୟକମ୍ ॥ ୨୦

ସପ୍ତାହେନ ଶ୍ରୁତଂ ଚୈତତ୍ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତିଦାୟକମ୍ ।
ସନକାଦ୍ୟୈଃ ପୁରା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ନାରଦାୟ ଦୟାପରୈଃ ॥ ୨୧

ଯଦ୍ୟପି ବ୍ରହ୍ମସମ୍ବନ୍ଧାଚ୍ଛ୍ରୁତମେତତ୍ ସୁରର୍ଷିଣା ।
ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣବିଧିଃ କୁମାରୈସ୍ତସ୍ୟ ଭାଷିତଃ ॥ ୨୨

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଲୋକବିଗ୍ରହମୁକ୍ତସ୍ୟ ନାରଦସ୍ୟାସ୍ଥିରସ୍ୟ ଚ ।
ବିଧିଶ୍ରବେ କୁତଃ ପ୍ରୀତିଃ ସଂଯୋଗଃ କୁତ୍ର ତୈଃ ସହ ॥ ୨୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଅତ୍ର ତେ କୀର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟାମି ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତଂ କଥାନକମ୍ ।
ଶୁକେନ ମମ ଯତ୍ପ୍ରୋକ୍ତଂ ରହଃ ଶିଷ୍ୟଂ ବିଗ୍ରୃଶ୍ୟ ଚ ॥ ୨୪

ଏକଦା ହି ବିଶାଳାୟାଂ ଚତ୍ୱାର ଋଷୟୋଽମଳାଃ ।
ସତ୍ସଙ୍ଗାର୍ଥଂ ସମାୟାତା ଦଦୃଶୁସ୍ତତ୍ର ନାରଦମ୍ ॥ ୨୫

କୁମାରା ଊଚୁଃ

କଥଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ଦୀନମୁଖଃ କୁତଶ୍ଚିନ୍ତାତୁରୋ ଭବାନ୍ ।
ତ୍ୱରିତଂ ଗମ୍ୟତେ କୁତ୍ର କୁତଶ୍ଚାଗମନଂ ତବ ॥ ୨୬

କଥାମୃତ ପାନ କରିବୁ ।'' ॥ ୧୫ ॥ ଶୁକଦେବ ଭାବିଲେ, 'କାଚ କେଉଁଠି ଓ ମହାମୂଲ୍ୟ ମଣି କେଉଁଠି ! ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅମୃତ କେଉଁଠି ଓ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥାମୃତ କେଉଁଠି !'—ଏପରି ବିଗ୍ରର କରି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ହସରେ ଉଡ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି ନାହିଁ ଜାଣି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭାଗବତ କଥାମୃତ ଦେଲେ ନାହିଁ। ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥାମୃତ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୧୭ ॥

ପୂର୍ବକାଳରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥାମୃତ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ମୁକ୍ତି ହୋଇଗଲା । ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ସତ୍ୟଲୋକରେ ବସି, ତରାଜୁ ଧରି ସବୁ ସାଧନା ତଉଲ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତଉଲ କରି କରି ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସବୁ ସାଧନାଠାରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ-ପଠନର ମହତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ବେଶୀ । ତାହା ଦେଖି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତ ମୁନିଋଷି ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଶେଷରେ ସେମାନେ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଯେ, କଳିଯୁଗରେ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବତ୍ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଭାଗବତ-ଶ୍ରବଣ-ପଠନ ହିଁ ତତ୍କାଳ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ଭାଗବତର ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସପ୍ତାହ-ବିଧିରେ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଏହା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଦୟାଳୁ ସନକାଦି ଋଷିଗଣ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଏହା କହିଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପୂର୍ବରୁ ନାରଦ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରି ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସନକାଦି ଋଷି ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣ ବିଧି ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଶୌନକ ପଗ୍ରରିଲେ—ନାରଦ ତ ସାଂସାରିକ ପ୍ରପଞ୍ଚରୁ ମୁକ୍ତ; ସେ ତ ସର୍ବଦା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଥାନ୍ତି; ସନକାଦିଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର କେଉଁଠି ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ଏବଂ ବିଧିବିଧାନ ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି ବା କିପରି ହେଲା ? ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ମୋତେ ନିଜର ଅନନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣି ସେହି ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଗାଥା ଏକାନ୍ତରେ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କୁ ତାହା ହିଁ କହୁଛି; ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ଦିନକର ଘଟଣା । ସନକାଦି ଗ୍ରରି ମହର୍ଷି ସତ୍ସଙ୍ଗ ନିମନ୍ତେ ବିଶାଳାପୁରୀ (ବଦ୍ରିକାଶ୍ରମ) ଆସିଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ନାରଦଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥

ସନକାଦି ପଗ୍ରରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍! ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁ କାହିଁକି ବିଷଣ୍ଣ ଦିଶୁଛି ? ଆପଣଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ପୁଣି ଚିନ୍ତାତୁର !

ଇଦାନୀଂ ଶୂନ୍ୟଚିତ୍ତୋଽସି ଗତବିତ୍ତୋ ଯଥା ଜନଃ ।
ତବେଦଂ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗସ୍ୟ ନୋଚିତଂ ବଦ କାରଣମ୍ ॥ ୨୭

ନାରଦ ଉବାଚ

ଅହଂ ତୁ ପୃଥିବୀଂ ଯାତୋ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ସର୍ବୋତ୍ତମାମିତି ।
ପୁଷ୍କରଂ ଚ ପ୍ରୟାଗଂ ଚ କାଶୀଂ ଗୋଦାବରୀଂ ତଥା ॥ ୨୮

ହରିକ୍ଷେତ୍ରଂ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରଂ ଶ୍ରୀରଙ୍ଗଂ ସେତୁବନ୍ଧନମ୍ ।
ଏବମାଦିଷୁ ତୀର୍ଥେଷୁ ଭ୍ରମମାଣ ଇତସ୍ତତଃ ॥ ୨୯

ନାପଶ୍ୟଂ କୁତ୍ରଚିଚ୍ଛର୍ମ ମନଃସନ୍ତୋଷକାରକମ୍ ।
କଲିନାଧର୍ମମିତ୍ରେଣ ଧରେୟଂ ବାଧିତାଧୁନା ॥ ୩୦

ସତ୍ୟଂ ନାସ୍ତି ତପଃ ଶୌଚଂ ଦୟା ଦାନଂ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ଉଦରମ୍ଭରିଣୋ ଜୀବା ବରାକାଃ କୂଟଭାଷିଣଃ ॥ ୩୧

ମନ୍ଦାଃ ସୁମନ୍ଦମତୟୋ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟା ହ୍ୟୁପଦ୍ରୁତାଃ ।
ପାଖଣ୍ଡନିରତାଃ ସନ୍ତୋ ବିରକ୍ତାଃ ସପରିଗ୍ରହାଃ ॥ ୩୨

ତରୁଣୀପ୍ରଭୁତା ଗେହେ ଶ୍ୟାଲକୋ ବୁଦ୍ଧିଦାୟକଃ ।
କନ୍ୟାବିକ୍ରୟିଣୋ ଲୋଭାଦ୍ଦମ୍ପତୀନାଂ ଚ କଲ୍କନମ୍ ॥ ୩୩

ଆଶ୍ରମା ଯବନୈ ରୁଦ୍ଧାସ୍ତୀର୍ଥାନି ସରିତସ୍ତଥା ।
ଦେବତାୟତନାନ୍ୟତ୍ର ଦୁଷ୍ଟୈର୍ନଷ୍ଟାନି ଭୂରିଶଃ ॥ ୩୪

ନ ଯୋଗୀ ନୈବ ସିଦ୍ଧୋ ବା ନ ଜ୍ଞାନୀ ସତ୍‌କ୍ରିୟୋ ନରଃ ।
କଲିଦାବାନଲେନାଦ୍ୟ ସାଧନଂ ଭସ୍ମତାଂ ଗତମ୍ ॥ ୩୫

ଅଟ୍ଟଶୂଳା ଜନପଦାଃ ଶିବଶୂଳା ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
କାମିନ୍ୟଃ କେଶଶୂଳିନ୍ୟଃ ସମ୍ଭବନ୍ତି କଲାବିହ ॥ ୩୬

ଏବଂ ପଶ୍ୟନ୍ କଲେର୍ଦୋଷାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ନବନୀମହମ୍ ।
ଯାମୁନଂ ତଟମାପନ୍ନୋ ଯତ୍ର ଲୀଳା ହରେରଭୂତ୍ ॥ ୩୭

ଏପରି ତରବର ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି କୁଆଡ଼େ ଏବଂ ଆପଣ ଏବେ ଆସିଲେ କେଉଁଠୁ ? ॥ ୨୬ ॥ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ଧନସମ୍ପଦ ଚୋରି ହୋଇଗଲେ, ସେ ଯେପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠେ, ଆପଣ ତ କଣ ସେହିପରି ଦେଖା ଯାଉଛନ୍ତି ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ଅନାସକ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ। ଏହାର କାରଣ ଖୋଲି କହନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ପୃଥିବୀ ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଭୁବନ ଭାବି, ମୁଁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥିଲି। ଏଠାରେ ପୁଷ୍କର, ପ୍ରୟାଗ, କାଶୀ, ଗୋଦାବରୀ (ନାସିକ୍), ହରିଦ୍ୱାର, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, ଶ୍ରୀରଙ୍ଗମ୍ ଓ ସେତୁବନ୍ଧ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶନ କରି ମୁଁ ନାନାସ୍ଥାନ ବୁଲି ଦେଖିଲି; କିନ୍ତୁ ମୋତେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମନକୁ ସନ୍ତୋଷ ଦେଲା ପରି ଶାନ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ। ଦେଖିଲି, ଆଜିକାଲି ଅଧର୍ମର ସହାୟକ କଳିଯୁଗ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଗ୍ରାସ କରି ରଖିଛି ॥ ୨୮-୩୦ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏଠାରେ ସତ୍ୟ, ତପ, ଶୌଚ, ଦୟା, ଦାନ ଆଦି କିଛି ବି ନାହିଁ। ବିଚରା ଜୀବମାନେ କେବଳ ପେଟ ପୋଷିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ। ସେମାନେ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ, ଅଳସୁଆ, ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି, ଭାଗ୍ୟହୀନ ଓ ଉପଦ୍ରବପୀଡ଼ିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ ସାଧୁସନ୍ଥ ବୋଲାଇ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପୂରା ଭଣ୍ଡ। କେବଳ ଉପରକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ବୈରାଗୀ; କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ, ଧନ ଆଦି ସବୁକିଛି ରଖୁଛନ୍ତି। ଘରେ ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶାସନ ଚାଲିଛି; ଶାଳକମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ଘର ଚାଲୁଛି। ଲୋକେ ଲୋଭରେ ପଡ଼ି କନ୍ୟା ବିକ୍ରୟ କରୁଛନ୍ତି। ଘରେ ଘରେ ପତିପତ୍ନୀଙ୍କ ଭିତରେ କଳହ ଲାଗିରହିଛି ॥ ୩୧,୩୩ ॥ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମ, ତୀର୍ଥ ଓ ନଦୀ ଇତ୍ୟାଦି ପବିତ୍ରସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ବିଧର୍ମୀମାନଙ୍କର ଅଧିକାର ଅତି ପ୍ରବଳ ହୋଇଯାଇଛି। ସେହି ଦୁଷ୍ଟମାନେ ବହୁ ଦେବାଳୟ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେଣି ॥ ୩୪ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ କେହି ଯୋଗୀ ନାହାନ୍ତି, କି ସିଦ୍ଧ ନାହାନ୍ତି; କେହି ଜ୍ଞାନୀ ନାହାନ୍ତି, କି କୌଣସି ସତ୍‌କର୍ମା ପୁରୁଷ ନାହାନ୍ତି। ଏଠାକାର ସକଳ ସାଧନା ଏବେ କଳିରୂପୀ ଦାବାନଳରେ ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୩୫ ॥ ଏହି କଳିଯୁଗରେ ଦେଶବାସୀମାନେ ସମସ୍ତେ ଅନ୍ନ ବିକ୍ରି କରୁଛନ୍ତି; ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଟଙ୍କାପଇସା ନେଇ ବେଦ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ନାରୀମାନେ ସଦାଚାରଶୂନ୍ୟା ହୋଇ ସାରିଲେଣି ॥ ୩୬ ॥

ଏପରିଭାବରେ କଳିଯୁଗର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖି ଦେଖି ପୃଥିବୀରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମୁଁ ଯାଇ ଯମୁନା ନଦୀତଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି। ତାହା ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର

ତତ୍ରାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ମୟା ଦୃଷ୍ଟଂ ଶ୍ରୂୟତାଂ ତନ୍ମୁନୀଶ୍ୱରାଃ ।
ଏକା ତୁ ତରୁଣୀ ତତ୍ର ନିଷଣ୍ଣା ଖିନ୍ନମାନସା ॥ ୩୮

ବୃଦ୍ଧୌ ଦ୍ୱୌ ପତିତୌ ପାର୍ଶ୍ୱେ ନିଃଶ୍ୱସନ୍ତାବଚେତନୌ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷନ୍ତୀ ପ୍ରବୋଧନ୍ତୀ ରୁଦତୀ ଚ ତୟୋଃ ପୁରଃ ॥ ୩୯

ଦଶଦିକ୍ଷୁ ନିରୀକ୍ଷନ୍ତୀ ରକ୍ଷିତାରଂ ନିଜଂ ବପୁଃ ।
ବୀଜ୍ୟମାନା ଶତସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ବୋଧ୍ୟମାନା ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ॥ ୪୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦୂରାଦ୍‌ଗତଃ ସୋଽହଂ କୌତୁକେନ ତଦନ୍ତିକମ୍ ।
ମାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚୋତ୍ଥିତା ବାଲା ବିହ୍ୱଳା ଚାବ୍ରବୀଦ୍‌ବଚଃ ॥ ୪୧

ବାଲୋବାଚ

ଭୋ ଭୋଃ ସାଧୋ କ୍ଷଣଂ ତିଷ୍ଠ ମଚ୍ଚିନ୍ତାମପି ନାଶୟ ।
ଦର୍ଶନଂ ତବ ଲୋକସ୍ୟ ସର୍ବଥାଘହରଂ ପରମ୍ ॥ ୪୨

ବହୁଧା ତବ ବାକ୍ୟେନ ଦୁଃଖଶାନ୍ତିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଯଦା ଭାଗ୍ୟଂ ଭବେଦ୍‌ଭୂରି ଭବତୋ ଦର୍ଶନଂ ତଦା ॥ ୪୩

ନାରଦ ଉବାଚ

କାସି ତ୍ୱଂ କାବିମୌ ଚେମା ନାର୍ଯ୍ୟଃ କାଃ ପଦ୍ମଲୋଚନାଃ ।
ବଦ ଦେବି ସବିସ୍ତାରଂ ସ୍ୱସ୍ୟ ଦୁଃଖସ୍ୟ କାରଣମ୍ ॥ ୪୪

ବାଲୋବାଚ

ଅହଂ ଭକ୍ତିରିତି ଖ୍ୟାତା ଇମୌ ମେ ତନୟୌ ମତୌ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟନାମାନୌ କାଲଯୋଗେନ ଜର୍ଜରୌ ॥ ୪୫

ଗଙ୍ଗାଦ୍ୟାଃ ସରିତଶ୍ଚେମା ମତ୍‌ସେବାର୍ଥଂ ସମାଗତାଃ ।
ତଥାପି ନ ଚ ମେ ଶ୍ରେୟଃ ସେବିତାୟାଃ ସୁରୈରପି ॥ ୪୬

ଇଦାନୀଂ ଶୃଣୁ ମଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତାଂ ସଚିତ୍ତସ୍ତ୍ୱଂ ତପୋଧନ ।
ବାର୍ତ୍ତା ମେ ବିତତାପ୍ୟସ୍ତି ତାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁଖମାବହ ॥ ୪୭

ଲୀଳାସ୍ଥଳୀ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠଗଣ ! ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟକର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି : ସେଠାରେ ଜଣେ ଯୁବତୀ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ବସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଦୁଇଜଣ ବୃଦ୍ଧ ଅଚେତ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିରହି ବଡ଼ ଜୋର୍‌ରେ ଶ୍ୱାସ ନେଉଥାନ୍ତି । ସେହି ଯୁବତୀ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରି କରି କେତେବେଳେ ଚେତା ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୮, ୩୯ ॥ ସେ ନିଜର ରକ୍ଷକ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଦଶ-ଦିଗକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚାରିପଟେ ବହୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବସି ତାଙ୍କୁ ପଙ୍ଖା କରୁଥାନ୍ତି ଓ ବାରମ୍ବାର ବୁଝାଉଥାନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଦୂରରୁ ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ମୁଁ କୌତୂହଳବଶତଃ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲି । ମୋତେ ଦେଖି ସେହି ଯୁବତୀ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୪୧ ॥

ଯୁବତୀ କହିଲେ—ହେ ମହାତ୍ମା ! ଏଠାରେ ଟିକିଏ ରହି ମୋର ଦୁଃଖ ଦୂର କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ତ ସର୍ବଥା ସଂସାରର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୪୨ ॥ ଆପଣଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣିଲେ ମୋର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ମନୁଷ୍ୟର ଭାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହେଲେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଥାଏ ॥ ୪୩ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ତାହା ଶୁଣି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି, "ଦେବି ! ତୁମେ କିଏ ? ଏହି ଦୁଇଜଣ ତୁମର କଣ ହୁଅନ୍ତି ? ପୁଣି ତୁମ ନିକଟରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ଦେବୀମାନେ କିଏ ? ତୁମେ ତୁମ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ ମୋତେ ଟିକିଏ ବୁଝାଇ କୁହ ॥ ୪୪ ॥

ଯୁବତୀ କହିଲେ—ମୋ ନାଆଁ ଭକ୍ତି । ଏହି ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ; ଏମାନେ ମୋର ଦୁଇ ପୁଅ । କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ଏମାନେ ଏଭଳି ବୃଦ୍ଧ ପରି ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଏହି ଦେବୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଗଙ୍ଗା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନଦୀ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବୀମାନଙ୍କର ସେବା ପାଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଇ ପାରୁନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ଏଥର ଟିକିଏ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ମୋ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୋ ବିଷୟରେ ତ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି; ତଥାପି ତାହା ମୋଠାରୁ ଶୁଣି ମୋତେ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୭ ॥

ଉତ୍ପନ୍ନା ଦ୍ରବିଡ଼େ ସାହଂ ବୃଦ୍ଧିଂ କର୍ଣ୍ଣାଟକେ ଗତା ।
କ୍ୱଚିତ୍ କ୍ୱଚିନ୍ମହାରାଷ୍ଟ୍ରେ ଗୁର୍ଜରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣତାଂ ଗତା ॥ ୪୮

ତତ୍ର ଘୋରକଲେର୍ଯୋଗାତ୍ ପାଖଣ୍ଡୈଃ ଖଣ୍ଡିତାଙ୍ଗକା ।
ଦୁର୍ବଳାହଂ ଚିରଂ ଯାତା ପୁତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ସହ ମନ୍ଦତାମ୍ ॥ ୪୯

ବୃନ୍ଦାବନଂ ପୁନଃ ପ୍ରାପ୍ୟ ନବୀନେବ ସୁରୂପିଣୀ ।
ଜାତାହଂ ଯୁବତୀ ସମ୍ୟକ୍ପ୍ରେଷ୍ଠରୂପା ତୁ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ॥ ୫୦

ଇମୌ ତୁ ଶୟିତାବତ୍ର ସୁତୌ ମେ କ୍ଲିଶ୍ୟତଃ ଶ୍ରମାତ୍ ।
ଇଦଂ ସ୍ଥାନଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ବିଦେଶଂ ଗମ୍ୟତେ ମୟା ॥ ୫୧

ଜରଠତ୍ୱଂ ସମାୟାତୌ ତେନ ଦୁଃଖେନ ଦୁଃଖିତା ।
ସାହଂ ତୁ ତରୁଣୀ କସ୍ମାତ୍ ସୁତୌ ବୃଦ୍ଧାବିମୌ କୁତଃ ॥ ୫୨

ତ୍ରୟାଣାଂ ସହଚାରିତ୍ୱାଦ୍ବୈପରୀତ୍ୟଂ କୁତଃ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ଘଟତେ ଜରଠା ମାତା ତରୁଣୌ ତନୟାବିତି ॥ ୫୩

ଅତଃ ଶୋଚାମି ଚାତ୍ମାନଂ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟମାନସା ।
ବଦ ଯୋଗନିଧେ ଧୀମନ୍ କାରଣଂ ଚାତ୍ର କିଂ ଭବେତ୍ ॥ ୫୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଜ୍ଞାନେନାତ୍ମନି ପଶ୍ୟାମି ସର୍ବମେତତ୍ତବାନଘେ ।
ନ ବିଷାଦସ୍ତ୍ୱୟା କାର୍ଯ୍ୟୋ ହରିଃ ଶଂ ତେ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୫୫

ସୂତ ଉବାଚ

କ୍ଷଣମାତ୍ରେଣ ତଜ୍ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବାକ୍ୟମୂଚେ ମୁନୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୫୬

ନାରଦ ଉବାଚ

ଶୃଣୁଷ୍ୱାବହିତା ବାଲେ ଯୁଗୋଽୟଂ ଦାରୁଣଃ କଲିଃ ।
ତେନ ଲୁପ୍ତଃ ସଦାଚାରୋ ଯୋଗମାର୍ଗସ୍ତପାଂସି ଚ ॥ ୫୭

ଜନା ଅଘାସୁରାୟନ୍ତେ ଶାଠ୍ୟଦୁଷ୍କର୍ମକାରିଣଃ ।
ଇହ ସନ୍ତୋ ବିଷୀଦନ୍ତି ପ୍ରହୃଷ୍ୟନ୍ତି ହ୍ୟସାଧବଃ ।
ଧତ୍ତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟଂ ତୁ ଯୋ ଧୀମାନ୍ ସ ଧୀରଃ ପଣ୍ଡିତୋଽଥବା ॥ ୫୮

ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶରେ । ବଢ଼ିଥିଲି କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ । ମୁଁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଗୁଜୁରାଟରେ ମୋତେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କଲା ॥ ୪୮ ॥ ଘୋର କଳିଯୁଗର ପ୍ରଭାବରେ ସେଠାର ପାଷଣ୍ଡମାନେ ମୋର ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗ କରିଦେଲେ । ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଲାଗିରହିବାରୁ ମୁଁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲି । ମୋର ପୁତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ଓ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୯ ॥ ମୁଁ ସେଠାରୁ ବୃନ୍ଦାବନ ଚାଲିଆସିଲି । ବୃନ୍ଦାବନ ଚାଲିଆସିବା ଦିନୁ ମୁଁ ପୁଣି ଥରେ ସୁନ୍ଦରୀ ରୂପବତୀ ଯୁବତୀ ହୋଇଗଲି ॥ ୫୦ ॥ କିନ୍ତୁ ମୋ ଆଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ମୋର ଏହି ଦୁଇପୁତ୍ର କ୍ଲାନ୍ତ ଓ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଆଗ ପରି ଦୁଃଖରେ ଶୋଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୫୧ ॥ ଏ ଦୁଇଜଣ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ବହୁତ ଦୁଃଖୀ । ମୁଁ ତ ତରୁଣୀ ହୋଇଗଲି, କିନ୍ତୁ ମୋର ଏହି ପୁଅଦୁଇଟି ବୃଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ॥ ୫୨ ॥ ଆମେ ତିନିହେଁ ତ ଏକାଠି ରହିଛୁ, ତଥାପି ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ଘଟିଲା କିପରି? ସାଧାରଣତଃ ମାଆ ବୃଦ୍ଧା ଓ ପୁତ୍ରମାନେ ତରୁଣ ହୋଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ତ ବିପରୀତ ଘଟିଛି! ॥ ୫୩ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ଘଟଣାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଦୁଃଖ କରୁଛି । ଆପଣ ତ ପରମ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଏବଂ ଯୋଗନିଧି; ଏହାର କାରଣ କଣ ହୋଇପାରେ, ମୋତେ ଟିକିଏ କହନ୍ତୁ ॥ ୫୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ମୁଁ ମୋର ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁମର ସକଳ ଦୁଃଖର କାରଣ ଦେଖିପାରୁଛି । ତୁମେ ଦୁଃଖ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଶ୍ରୀହରି ତୁମର କଲ୍ୟାଣ କରିବେ ॥ ୫୫ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ମୁନିବର ନାରଦ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ସେହି ଯୁବତୀଙ୍କ ଦୁଃଖର କାରଣ ଜାଣିପାରିଲେ ॥ ୫୬ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଦେବି ! ମନ ଦେଇ ଶୁଣ । ଏହି ସମୟଟା ହେଉଛି ଘୋର କଳିଯୁଗ । ତେଣୁ ଏବେ ସଦାଚାର, ଯୋଗମାର୍ଗ ଓ ତପସ୍ୟା ଆଦି ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି ॥ ୫୭ ॥ ଲୋକେ ଶଠତା ଓ ଦୁଷ୍କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ଅଘାସୁର ପାଲଟି ଗଲେଣି । ସଂସାରରେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଚାହିଁବ, ସବୁଠି ପ୍ରାୟଃ ସତ୍ପୁରୁଷମାନେ ଦୁଃଖ ପାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଦୁଷ୍ଟମାନେ ସୁଖ ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହିପାରିବେ, ଜାଣ, ସେହିମାନେ ହିଁ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ପଣ୍ଡିତ ॥ ୫୮ ॥

ଅସ୍ମିଶ୍ୟାନବଲୋକ୍ୟେୟଂ ଶେଷଭାରକରୀ ଧରା ।
ବର୍ଷେ ବର୍ଷେ କ୍ରମାଜ୍ଜାତା ମଙ୍ଗଳଂ ନାପି ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୫୯

ନ ତ୍ୱାମପି ସୁତୈଃ ସାକଂ କୋଽପି ପଶ୍ୟତି ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ଉପେକ୍ଷିତାନୁରାଗାନ୍ଧୈର୍ଜର୍ଜରତ୍ୱେନ ସଂସ୍ଥିତା ॥ ୬୦

ବୃନ୍ଦାବନସ୍ୟ ସଂଯୋଗାତ୍ ପୁନସ୍ତ୍ୱଂ ତରୁଣୀ ନବା ।
ଧନ୍ୟଂ ବୃନ୍ଦାବନଂ ତେନ ଭକ୍ତିର୍ନୃତ୍ୟତି ଯତ୍ର ଚ ॥ ୬୧

ଅତ୍ରେମୌ ଗ୍ରାହକାଭାବାନ୍ନ ଜରାମପି ମୁଞ୍ଚତଃ ।
କିଞ୍ଚିଦାତ୍ମସୁଖେନେହ ପ୍ରସୁପ୍ତିର୍ମନ୍ୟତେଽନୟୋଃ ॥ ୬୨

ଭକ୍ତିରୁବାଚ

କଥଂ ପରୀକ୍ଷିତା ରାଜ୍ଞା ସ୍ଥାପିତୋ ହ୍ୟଶୁଚିଃ କଲିଃ ।
ପ୍ରବୃତ୍ତେ ତୁ କଲୌ ସର୍ବସାରଃ କୁତ୍ର ଗତୋ ମହାନ୍ ॥ ୬୩

କରୁଣାପରେଣ ହରିଣାପ୍ୟଧର୍ମଃ କଥମୀକ୍ଷ୍ୟତେ ।
ଇମଂ ମେ ସଂଶୟଂ ଛିନ୍ଧି ତ୍ୱଦ୍ବାଚା ସୁଖିତାସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୬୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଯଦି ପୃଷ୍ଟସ୍ତ୍ୱୟା ବାଲେ ପ୍ରେମତଃ ଶ୍ରବଣଂ କୁରୁ ।
ସର୍ବଂ ବକ୍ଷ୍ୟାମି ତେ ଭଦ୍ରେ କଶ୍ମଲଂ ତେ ଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୬୫

ଯଦା ମୁକୁନ୍ଦୋ ଭଗବାନ୍ କ୍ଷ୍ମାଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱପଦଂ ଗତଃ ।
ତଦ୍ଦିନାତ୍କଲିରାୟାତଃ ସର୍ବସାଧନବାଧକଃ ॥ ୬୬

ଦୃଷ୍ଟୋ ଦିଗ୍ବିଜୟେ ରାଜ୍ଞା ଦୀନବଚ୍ଛରଣଂ ଗତଃ ।
ନ ମୟା ମାରଣୀୟୋଽୟଂ ସାରଙ୍ଗ ଇବ ସାରଭୁକ୍ ॥ ୬୭

ଯତ୍ ଫଳଂ ନାସ୍ତି ତପସା ନ ଯୋଗେନ ସମାଧିନା ।
ତତ୍ ଫଳଂ ଲଭତେ ସମ୍ୟକ୍କଲୌ କେଶବକୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ॥ ୬୮

ଶେଷଦେବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀ ପ୍ରତିବର୍ଷ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଉଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହା ଆଉ ସ୍ପର୍ଶର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି କଣ କହିବା, ଦର୍ଶନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରହିନାହିଁ । ଏଠାରେ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳ ଦେଖା ଯାଉନାହିଁ ॥ ୫୯ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ କେହି ତୁମକୁ ତୁମ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପାଉନାହାନ୍ତି—ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ଆଉ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ବିଷୟାସକ୍ତିରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପେକ୍ଷିତା ହୋଇଯିବାରୁ ତୁମେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲ ॥ ୬୦ ॥ ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଚାଲିଆସିବାରୁ, ଏଠାର ପ୍ରଭାବରେ ତୁମେ ପୁଣି ଥରେ ନବୀନା ତରୁଣୀ ହୋଇଗଲ । ସର୍ବତ୍ର ଭକ୍ତି ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ ଧାମ ସତରେ ଧନ୍ୟ ॥ ୬୧ ॥ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ତୁମର ଦୁଇପୁତ୍ରଙ୍କର କୌଣସି ଗ୍ରାହକ ନାହାନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟକୁ ଲୋକେ ଉପେକ୍ଷା କରିଦେଇଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ତୁଟୁନାହିଁ । ତଥାପି ଏଠାରେ ଏମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଆତ୍ମସୁଖ (ଭଗବଦ୍‌ସ୍ପର୍ଶଜନିତ ଆନନ୍ଦ) ମିଳୁଥିବାରୁ ଏମାନେ ଶୋଇଥିବା ପରି ଜଣା ପଡୁଛନ୍ତି ॥ ୬୨ ॥

ଭକ୍ତିଦେବୀ କହିଲେ—ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏହି ପାପୀ କଳିଯୁଗକୁ କାହିଁକି ରଖାଇ ଦେଲେ, କେଜାଣି ! ଏହି ଯୁଗଟା ଆସୁ ଆସୁ ହିଁ ସବୁ ବସ୍ତୁର ସାର କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା ॥ ୬୩ ॥ ଶ୍ରୀହରି ତ କରୁଣାମୟ; ଏପରି ଅଧର୍ମ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସେ ଚୁପ୍ ରହିଛନ୍ତି କିପରି ? ହେ ମୁନିବର ! ମୋର ଏହି ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୋତେ ଏବେ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତି ମିଳୁଛି ॥ ୬୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ବାଳା ! ଯଦି ତୁମେ ପଚାରୁଛ, ତେବେ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଶୁଣ । ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ସବୁ ବୁଝାଇଦେବି; ତୁମର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଯିବ ॥ ୬୫ ॥ ଯେଉଁ ଦିନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହି ଭୂଲୋକ ଛାଡ଼ି ନିଜ ଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ, ସେହିଦିନ ଠାରୁ ସକଳ ସାଧନାରେ ବାଧା ଦେଉଥିବା କଳିଯୁଗ ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲା ॥ ୬୬ ॥ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମୟରେ ତା'ଉପରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା; ତେଣୁ ସେ ଦୀନହୀନଙ୍କ ପରି ହୋଇ ତାଙ୍କର ଶରଣ ପଶିଲା । ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତ ଭ୍ରମର ପରି ସାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି; ସେ ସ୍ଥିର କଲେ ଯେ, ତାକୁ ବଧ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୬୭ ॥ କାରଣ (ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ,) ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳିପାରେ

ଏକାକାରଂ କଲିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସାରବତ୍ସାରନୀରସମ୍ ।
ବିଷ୍ଣୁରାତଃ ସ୍ଥାପିତବାନ୍ କଲିଜାନାଂ ସୁଖାୟ ଚ ॥ ୬୯

କୁକର୍ମାଚରଣାତ୍ସାରଃ ସର୍ବତୋ ନିର୍ଗତୋଽଧୁନା ।
ପଦାର୍ଥାଃ ସଂସ୍ଥିତା ଭୂମୌ ବୀଜହୀନାସ୍ତୁଷା ଯଥା ॥ ୭୦

ବିପ୍ରୈର୍ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ଗେହେ ଗେହେ ଜନେ ଜନେ ।
କାରିତା କଣଲୋଭେନ କଥାସାରସ୍ତତୋ ଗତଃ ॥ ୭୧

ଅତ୍ୟୁଗ୍ରଭୂରିକର୍ମାଣୋ ନାସ୍ତିକା ରୌରବା ଜନାଃ ।
ତେଽପି ତିଷ୍ଠନ୍ତି ତୀର୍ଥେଷୁ ତୀର୍ଥସାରସ୍ତତୋ ଗତଃ ॥ ୭୨

କାମକ୍ରୋଧମହାଲୋଭତୃଷ୍ଣାବ୍ୟାକୁଳଚେତସଃ ।
ତେଽପି ତିଷ୍ଠନ୍ତି ତପସି ତପଃସାରସ୍ତତୋ ଗତଃ ॥ ୭୩

ମନସଶ୍ଚାଜୟାଲ୍ଲୋଭାଦ୍ଦମ୍ଭାତ୍ ପାଖଣ୍ଡସଂଶ୍ରୟାତ୍ ।
ଶାସ୍ତ୍ରାନଭ୍ୟସନାଚ୍ଚୈବ ଧ୍ୟାନଯୋଗଫଳଂ ଗତମ୍ ॥ ୭୪

ପଣ୍ଡିତାସ୍ତୁ କଳତ୍ରେଣ ରମନ୍ତେ ମହିଷା ଇବ ।
ପୁତ୍ରସ୍ୟୋତ୍ପାଦନେ ଦକ୍ଷା ଅଦକ୍ଷା ମୁକ୍ତିସାଧନେ ॥ ୭୫

ନ ହି ବୈଷ୍ଣବତା କୁତ୍ର ସମ୍ପ୍ରଦାୟପୁରଃସରା ।
ଏବଂ ପ୍ରଳୟତାଂ ପ୍ରାପ୍ତୋ ବସ୍ତୁସାରଃ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ॥ ୭୬

ଅୟଂ ତୁ ଯୁଗଧର୍ମୋ ହି ବର୍ତ୍ତତେ କସ୍ୟ ଦୂଷଣମ୍ ।
ଅତସ୍ତୁ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷଃ ସହତେ ନିକଟେ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୭୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ତଦ୍ୱଚନଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବିସ୍ମୟଂ ପରମଂ ଗତା ।
ଭକ୍ତିରୂଚେ ବଚୋ ଭୂୟଃ ଶ୍ରୂୟତାଂ ତଚ୍ଚ ଶୌନକ ॥ ୭୮

ଭକ୍ତିରୁବାଚ

ସୁରର୍ଷେ ତ୍ୱଂ ହି ଧନ୍ୟୋଽସି ମଦ୍ଭାଗ୍ୟେନ ସମାଗତଃ ।
ସାଧୂନାଂ ଦର୍ଶନଂ ଲୋକେ ସର୍ବସିଦ୍ଧିକରଂ ପରମ୍ ॥ ୭୯

ନାହିଁ, କଳିଯୁଗରେ କେବଳ ଶ୍ରୀହରିକୀର୍ତ୍ତନରେ ହିଁ ସେହି ଫଳ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ମିଳିଯାଏ ॥ ୬୮ ॥ କଳିଯୁଗ ସାରହୀନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏହି ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାକୁ ସାରଯୁକ୍ତ ଦେଖି, କଳିଯୁଗରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ଜୀବମାନଙ୍କର ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସେ ତାକୁ ବଧ ନ କରି ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲେ ॥ ୬୯ ॥

ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକମାନେ କୁକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେବାରୁ ସକଳ ବସ୍ତୁର ସାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ପୃଥିବୀର ସକଳ ପଦାର୍ଥ ସାରହୀନ ଚଷୁ ପରି ହୋଇଗଲାଣି ॥ ୭୦ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଅନ୍ନଧନାଦିରେ ଲୋଭାସକ୍ତ ହୋଇ ଘରେ ଘରେ ଯାହାକୁ ପାରିଲେ, ତାକୁ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ; ତେଣୁ ଭାଗବତକଥାର ସାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୭୧ ॥ ନାନାପ୍ରକାର ଘୋର କର୍ମ କରୁଥିବା ନାସ୍ତିକ ଓ ନାରକୀ ପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିବାରୁ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୭୨ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ନିରନ୍ତର କାମ, କ୍ରୋଧ ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋଭ ଓ ତୃଷ୍ଣାରେ ବ୍ୟାକୁଳ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତପସ୍ୟା କରିବାର ଢଙ୍ଗ ଧରିଲେ; ତେଣୁ ତପସ୍ୟାର ସାର ଚାଲିଗଲା ॥ ୭୩ ॥ ମନ ସଂଯମ ନ କରିବାରୁ ତଥା ଲୋଭ, ଦମ୍ଭ ଓ ପାଷାଣ୍ଡପଣର ଆଶ୍ରୟ ନେବାରୁ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟାସ ନ କରିବାରୁ ଧ୍ୟାନଯୋଗର ଫଳ ମଧ୍ୟ ଆଉ ମିଳୁନାହିଁ ॥ ୭୪ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଠାରେ କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ପଶୁ ପରି ରମଣ କରିବାର ଓ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାର କୁଶଳତା ହିଁ ରହିଯାଇଛି; ମୁକ୍ତିସାଧନାରେ ସେମାନେ ସର୍ବଥା ଅକୁଶଳ ହୋଇଗଲେଣି ॥ ୭୫ ॥ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅନୁସାରେ ମିଳିଥିବା ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତି ମଧ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ। ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ବସ୍ତୁର ସାର ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୭୬ ॥ ଏସବୁ ହେଉଛି ଏହି ଯୁଗର ପ୍ରଭାବ; ଏଥିରେ କାହାରି ଦୋଷ ନାହିଁ। ତେଣୁ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ ଭଗବାନ୍ ଅତି ନିକଟରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଏସବୁ ସହିଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୭୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଏହି ବଚନ ଶୁଣି ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା। ତେଣୁ ସେ କଣ କହିଲେ, ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୭୮ ॥

ଭକ୍ତିଦେବୀ କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଆପଣ ଧନ୍ୟ। ମୋର ବିଶେଷ ସୌଭାଗ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏଠାକୁ ଆପଣଙ୍କର ଆଗମନ ହେଲା। ସଂସାରରେ ସନ୍ଥଜନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ହିଁ ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧିର କାରଣ। ଆପଣଙ୍କର ଥରକର ଉପଦେଶ ପାଳନ କରି କୟାଧୁକୁମାର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମାୟାକୁ ଜୟ କରି

ଜୟତି ଜଗତି ମାୟାଂ ଯସ୍ୟ କାୟାଧବସ୍ତେ
ବଚନରଚନମେକଂ କେବଳଂ ଗ୍ଚକଳଯ୍ୟ ।
ଧ୍ରୁବପଦମପି ଯାତୋ ଯତ୍‌କୃପାତୋ ଧ୍ରୁବୋଽୟଂ
ସକଳକୁଶଳପାତ୍ରଂ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରଂ ନତାସ୍ମି ॥ ୮୦

ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ଧ୍ରୁବ ଧ୍ରୁବପଦ ପାଇଥିଲେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବମଙ୍ଗଳମୟ ଏବଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୭୯, ୮୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଭକ୍ତିନାରଦସମାଗମୋ ନାମ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାରଦଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ

ନାରଦ ଉବାଚ

ବୃଥା ଖେଦୟସେ ବାଲେ ଅହୋ ଚିନ୍ତାତୁରା କଥମ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରଣାମ୍ଭୋଜଂ ସ୍ମର ଦୁଃଖଂ ଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୧

ଦ୍ରୌପଦୀ ଚ ପରିତ୍ରାତା ଯେନ କୌରବକଶ୍ମଳାତ୍ ।
ପାଳିତା ଗୋପସୁନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଃ ସ କୃଷ୍ଣଃ କ୍ୱାପି ନୋ ଗତଃ ॥ ୨

ତ୍ୱଂ ତୁ ଭକ୍ତିଃ ପ୍ରିୟା ତସ୍ୟ ସତତଂ ପ୍ରାଣତୋଽଧିକା ।
ତ୍ୱୟାଽଽହୂତସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଯାତି ନୀଚଗୃହେଷ୍ୱପି ॥ ୩

ସତ୍ୟାଦିତ୍ରିଯୁଗେ ବୋଧବୈରାଗ୍ୟୌ ମୁକ୍ତିସାଧକୌ ।
କଲୌ ତୁ କେବଳା ଭକ୍ତିର୍ବ୍ରହ୍ମସାଯୁଜ୍ୟକାରିଣୀ ॥ ୪

ଇତି ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ଚିଦ୍ରୂପଃ ସଦ୍ରୂପାଂ ତ୍ୱାଂ ସସର୍ଜ ହ ।
ପରମାନନ୍ଦଚିନ୍ମୂର୍ତ୍ତିଃ ସୁନ୍ଦରୀଂ କୃଷ୍ଣବଲ୍ଲଭାମ୍ ॥ ୫

ବଦ୍ଧ୍ୱାଞ୍ଜଳିଂ ତ୍ୱୟା ପୃଷ୍ଟଂ କିଂ କରୋମୀତି ଚୈକଦା ।
ତ୍ୱାଂ ତଦାଽଽଜ୍ଞାପୟତ୍ କୃଷ୍ଣୋ ମଦ୍‌ଭକ୍ତାନ୍ ପୋଷୟେତି ଚ ॥ ୬

ଅଙ୍ଗୀକୃତଂ ତ୍ୱୟା ତଦ୍‌ବୈ ପ୍ରସନ୍ନୋଽଭୂଦ୍ଧରିସ୍ତଦା ।
ମୁକ୍ତିଂ ଦାସୀଂ ଦଦୌ ତୁଭ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟକାବିମୌ ॥ ୭

ପୋଷଣଂ ସ୍ୱେନ ରୂପେଣ ବୈକୁଣ୍ଠେ ତ୍ୱଂ କରୋଷି ଚ ।
ଭୂମୌ ଭକ୍ତବିପୋଷାୟ ଛାୟାରୂପଂ ତ୍ୱୟା କୃତମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ବାଳା ! ତୁମେ ଅଯଥା କାହିଁକି ଏତେ ଦୁଃଖ ଓ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ? ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଚିନ୍ତନ କର । ତାଙ୍କରି କୃପାରୁ ତୁମର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଯିବ ॥ ୧ ॥ ଯେ କୌରବମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ଯେ ଗୋପସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କୁ ସନାଥ କରିଥିଲେ, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଇନାହାନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ତୁମେ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭକ୍ତି । ତୁମେ ସର୍ବଦା ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ତୁମେ ଡାକିଦେଲେ ଭଗବାନ୍ ନୀଚଲୋକର ଘରକୁ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା ଓ ଦ୍ୱାପର—ଏହି ତିନି ଯୁଗରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ ମୁକ୍ତିର ଉପାୟ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ କଳିଯୁଗରେ ତ କେବଳ ଭକ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମସାଯୁଜ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନକାରୀ ॥ ୪ ॥ ଏହି ବିଷୟ ବିଚାରକୁ ନେଇ ହିଁ ପରମାନନ୍ଦ ଚିନ୍ମୂର୍ତ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରି ତାଙ୍କର ସତ୍‌ସ୍ୱରୂପରୁ ତୁମକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁମେ ହେଉଛ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଏବଂ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ ॥ ୫ ॥ ଥରେ ତୁମେ ଯେତେବେଳେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି 'ମୁଁ କଣ କରିବି ?' ବୋଲି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲ, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ତୁମକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ, "ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପୋଷଣ କର ।" ॥ ୬ ॥ ତୁମେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀହରି ତୁମ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତୁମର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁକ୍ତିକୁ ତୁମର ଦାସୀରୂପେ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ତୁମର ପୁତ୍ର କରିଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ତୁମେ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ହିଁ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପରେ ବିରାଜିତ ହୋଇ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପୋଷଣ କରୁଛ; ଭୂଲୋକରେ ତ ତୁମେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ କେବଳ ଛାୟାରୂପ ଧାରଣ କରିଛ ॥ ୮ ॥

ମୁକ୍ତିଂ ଜ୍ଞାନଂ ବିରକ୍ତିଂ ଚ ସହ କୃତ୍ୱା ଗତା ଭୁବି ।
କୃତାଦିଦ୍ୱାପରସ୍ୟାନ୍ତଂ ମହାନନ୍ଦେନ ସଂସ୍ଥିତା ॥ ୯

କଲୌ ମୁକ୍ତିଃ କ୍ଷୟଂ ପ୍ରାପ୍ତା ପାଖଣ୍ଡାମୟପୀଡ଼ିତା ।
ତ୍ୱଦାଜ୍ଞୟା ଗତା ଶୀଘ୍ରଂ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ପୁନରେବ ସା ॥ ୧୦

ସ୍ମୃତା ତ୍ୱୟାପି ଗ୍ୱତ୍ରୈବ ମୁକ୍ତିରାୟାତି ଯାତି ଚ ।
ପୁତ୍ରୀକୃତ୍ୟ ତ୍ୱୟେମୌ ଚ ପାର୍ଶ୍ୱେ ସ୍ୱସ୍ୟୈବ ରକ୍ଷିତୌ ॥ ୧୧

ଉପେକ୍ଷାତଃ କଲୌ ମନ୍ଦୌ ବୃଦ୍ଧୌ ଜାତୌ ସୁତୌ ତବ ।
ତଥାପି ଚିନ୍ତାଂ ମୁଞ୍ଚ ତ୍ୱମୁପାୟଂ ଚିନ୍ତୟାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୧୨

କଲିନା ସଦୃଶଃ କୋଽପି ଯୁଗୋ ନାସ୍ତି ବରାନନେ ।
ତସ୍ମିଂସ୍ତ୍ୱାଂ ସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟାମି ଗେହେ ଗେହେ ଜନେ ଜନେ ॥ ୧୩

ଅନ୍ୟଧର୍ମାଂସ୍ତିରସ୍କୃତ୍ୟ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ମହୋତ୍ସବାନ୍ ।
ତଦା ନାହଂ ହରେର୍ଦାସୋ ଲୋକେ ତ୍ୱାଂ ନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟେ ॥ ୧୪

ତ୍ୱଦନ୍ୱିତାଶ୍ଚ ଯେ ଜୀବା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି କଲାବିହ ।
ପାପିନୋଽପି ଗମିଷ୍ୟନ୍ତି ନିର୍ଭୟଂ କୃଷ୍ଣମନ୍ଦିରମ୍ ॥ ୧୫

ଯେଷାଂ ଚିତ୍ତେ ବସେଦ୍‌ଭକ୍ତିଃ ସର୍ବଦା ପ୍ରେମରୂପିଣୀ ।
ନ ତେ ପଶ୍ୟନ୍ତି କୀନାଶଂ ସ୍ୱପ୍ନେଽପ୍ୟମଲମୂର୍ତ୍ତୟଃ ॥ ୧୬

ନ ପ୍ରେତୋ ନ ପିଶାଚୋ ବା ରାକ୍ଷସୋ ବାସୁରୋଽପି ବା ॥
ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତମନସ୍କାନାଂ ସ୍ପର୍ଶନେ ନ ପ୍ରଭୁର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୭

ନ ତପୋଭିର୍ନ ବେଦୈଶ୍ଚ ନ ଜ୍ଞାନେନାପି କର୍ମଣା ।
ହରିର୍ହି ସାଧ୍ୟତେ ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରମାଣଂ ତତ୍ର ଗୋପିକାଃ ॥ ୧୮

ନୃଣାଂ ଜନ୍ମସହସ୍ରେଣ ଭକ୍ତୌ ପ୍ରୀତିର୍ହି ଜାୟତେ ।
କଲୌ ଭକ୍ତିଃ କଲୌ ଭକ୍ତିର୍ଭକ୍ତ୍ୟା କୃଷ୍ଣଃ ପୁରଃ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୯

ଭକ୍ତିଦ୍ରୋହକରା ଯେ ଚ ତେ ସୀଦନ୍ତି ଜଗତ୍‌ତ୍ରୟେ ।
ଦୁର୍ବାସା ଦୁଃଖମାପନ୍ନଃ ପୁରା ଭକ୍ତବିନିନ୍ଦକଃ ॥ ୨୦

ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ତୁମେ ମୁକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ଭୂଲୋକକୁ ଆସିଲ ଏବଂ ସତ୍ୟଯୁଗଠାରୁ ଦ୍ୱାପର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଏଠାରେ ରହିଗଲ ॥ ୯ ॥ କିନ୍ତୁ ତୁମର ଦାସୀ ମୁକ୍ତି କଳିଯୁଗରେ ପାଷଣ୍ଡତାରୂପୀ ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତା ହୋଇ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ତୁମର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେ ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେ ସ୍ମରଣ କଲେ ହିଁ ସେ ଏ ଲୋକକୁ ଆସେ ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ଫେରିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବି ତୁମେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିଛ ॥ ୧୧ ॥ ତୁମର ଏହି ପୁତ୍ର ଦୁହିଙ୍କୁ କଳିଯୁଗରେ ହତାଦର କରାଯିବାରୁ ଏ ଦୁହେଁ ଉତ୍ସାହହୀନ ଓ ବୃଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ଯାହା ବି ହେଉ, ତୁମେ ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ । କେଉଁ ଉପାୟରେ ଏମାନଙ୍କର ନବଜୀବନ ଫେରାଇ ଆଣିହେବ, ମୁଁ ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଛି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ସୁମୁଖୀ ! କଳିଯୁଗ ସଦୃଶ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯୁଗ ନାହିଁ । ଏହି ଯୁଗରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକର ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାପିତ କରିଦେବି ॥ ୧୩ ॥ ଦେଖ, ଅନ୍ୟସବୁ ଧର୍ମକୁ ପଛରେ ପକାଇଦେଇ ଏବଂ ଭକ୍ତିବିଷୟକ ମହୋତ୍ସବମାନଙ୍କର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇ ମୁଁ ଯଦି ଜଗତରେ ତୁମର ପ୍ରଚାର କରି ନ ଦେଇଛି, ତେବେ ମୁଁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଦାସ ନୁହେଁ ॥ ୧୪ ॥ କଳିଯୁଗରେ ଯେଉଁ ଜୀବ ତୁମ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେବ, ସେ ପାପୀ ହୋଇଥିଲେ ବି ନିର୍ଭୟରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଭୟଧାମକୁ ଯିବ ॥ ୧୫ ॥ ଯେଉଁ ବିଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଃକରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରେମସ୍ୱରୂପିଣୀ ଭକ୍ତି ନିବାସ କରେ, ସେମାନେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ଯମରାଜଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଯାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତି ମହାରାଣୀ ନିବାସ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେତ, ପିଶାଚ, ରାକ୍ଷସ କିମ୍ବା ଦୈତ୍ୟ ଆଦି ସ୍ପର୍ଶ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ତପ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ଆଦି କୌଣସି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ବଶ କରାଯାଇ ପାରେନାହିଁ; ସେ କେବଳ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ଗୋପୀମାନେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ॥ ୧୮ ॥ ସହସ୍ରଜନ୍ମର ପୁଣ୍ୟବଳରେ ମନୁଷ୍ୟର ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଜନ୍ମେ । କଳିଯୁଗରେ କେବଳ ଭକ୍ତି; ଏକମାତ୍ର ଭକ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି କଳିଯୁଗରେ ସାର । ଭକ୍ତିର ବଶ ହୋଇ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି ଭକ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଭା ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତ୍ରିଲୋକରେ କେବଳ ଦୁଃଖ ହିଁ

ଅଲଂ ବ୍ରତୈରଲଂ ତୀର୍ଥୈରଲଂ ଯୋଗୈରଲଂ ମଖୈଃ ।
ଅଲଂ ଜ୍ଞାନକଥାଲାପୈର୍ଭକ୍ତିରେକୈବ ମୁକ୍ତିଦା ॥ ୨୧

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ନାରଦନିର୍ଣ୍ଣୀତଂ ସ୍ୱମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ନିଶମ୍ୟ ସା ।
ସର୍ବାଙ୍ଗପୁଷ୍ଟିସଂଯୁକ୍ତା ନାରଦଂ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୨

ଭକ୍ତିରୁବାଚ

ଅହୋ ନାରଦ ଧନ୍ୟୋଽସି ପ୍ରୀତିସ୍ତେ ମୟି ନିଶ୍ଚଳା ।
ନ କଦାଚିଦ୍ବିମୁଞ୍ଚାମି ଚିତ୍ତେ ସ୍ଥାସ୍ୟାମି ସର୍ବଦା ॥ ୨୩

କୃପାଳୁନା ତ୍ୱୟା ସାଧୋ ମଦ୍ବାଧା ଧ୍ୱଂସିତା କ୍ଷଣାତ୍ ।
ପୁତ୍ରୟୋଶ୍ଚେତନା ନାସ୍ତି ତତୋ ବୋଧୟ ବୋଧୟ ॥ ୨୪

ସୂତ ଉବାଚ

ତସ୍ୟା ବଚଃ ସମାକର୍ଣ୍ୟ କାରୁଣ୍ୟଂ ନାରଦୋ ଗତଃ ।
ତୟୋର୍ବୋଧନମାରେଭେ କରାଗ୍ରେଣ ବିମର୍ଦୟନ୍ ॥ ୨୫

ମୁଖଂ ସଂଯୋଜ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣାନ୍ତେ ଶବ୍ଦମୁଚ୍ଚୈଃ ସମୁଚ୍ଚରନ୍ ।
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରବୁଧ୍ୟତାଂ ଶୀଘ୍ରଂ ରେ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରବୁଧ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୬

ବେଦବେଦାନ୍ତଘୋଷୈଶ୍ଚ ଗୀତାପାଠୈର୍ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ।
ବୋଧ୍ୟମାନୌ ତଦା ତେନ କଥଞ୍ଚିଚ୍ଚୋତ୍ଥିତୌ ବଳାତ୍ ॥ ୨୭

ନେତ୍ରୈରନବଲୋକନ୍ତୌ ଜୃମ୍ଭନ୍ତୌ ସାଳସାବୁଭୌ ।
ବକବତ୍ପଳିତୌ ପ୍ରାୟଃ ଶୁଷ୍କକାଷ୍ଠସମାଙ୍ଗକୌ ॥ ୨୮

କ୍ଷୁତ୍କ୍ଷାମୌ ତୌ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟୈବ ପୁନଃ ସ୍ୱାପପରାୟଣୌ ।
ଋଷିଶ୍ଚିନ୍ତାପରୋ ଜାତଃ କିଂ ବିଧେୟଂ ମୟେତି ଚ ॥ ୨୯

ଅହୋ ନିଦ୍ରା କଥଂ ଯାତି ବୃଦ୍ଧତ୍ୱଂ ଚ ମହତ୍ତରମ୍ ।
ଚିନ୍ତୟନ୍ନିତି ଗୋବିନ୍ଦଂ ସ୍ମାରୟାମାସ ଭାର୍ଗବ ॥ ୩୦

ଭୋଗ କରନ୍ତି । ପୂର୍ବକାଳରେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରିଥିବା ଦୁର୍ବାସା ଋଷିଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୨୦ ॥ ତେଣୁ ବ୍ରତ, ତୀର୍ଥ, ଯୋଗ, ଯଜ୍ଞ ଏବଂ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର ସାଧନାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ; ଏକମାତ୍ର ଭକ୍ତି ହିଁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସମର୍ଥ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗଲେ—ଏପରିଭାବରେ ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବିଷୟକ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଶୁଣି ଭକ୍ତିଙ୍କର ସକଳ ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ନାରଦଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ଭକ୍ତିଦେବୀ କହିଲେ—ହେ ନାରଦ ମହର୍ଷି ! ଆପଣ ଧନ୍ୟ ! ମୋ ଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ନିଶ୍ଚଳ ପ୍ରୀତି ରହିଛି । ମୁଁ ସର୍ବଦା ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହିବି; ଆପଣଙ୍କୁ କଦାପି ଛାଡ଼ିଯିବି ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ସାଧୁବର ! ଆପଣ ବଡ଼ କୃପାଳୁ । ଆପଣ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଏବେ ବି ମୋର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଚେତନା ଫେରି ଆସିନାହିଁ । ଆପଣ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଚେତନା ଫେରାଇ ଆଣନ୍ତୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗଲେ—ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନାରଦଙ୍କ ମନରେ ବିଶେଷ କରୁଣା ଜାତ ହେଲା; ତେଣୁ ସେ ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ରଙ୍କୁ ହାତରେ ହଲାଇ ହଲାଇ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କ କାନପାଖରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ଜୋର୍‌ରେ ଡାକିଲେ, 'ହେ ଜ୍ଞାନ ! ଉଠ ! ଉଠ ! ଶୀଘ୍ର ଉଠ ! ହେ ବୈରାଗ୍ୟ ! ଉଠ ! ଉଠ ! ଜଲ୍‌ଦି ଉଠ !' ॥ ୨୬ ॥ ତା'ପରେ ସେ ବେଦଧ୍ୱନି, ବେଦାନ୍ତ ଘୋଷ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ଗୀତାପାଠ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନେ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଉଠିଲେ ॥ ୨୭ ॥ କିନ୍ତୁ ଆଳସ୍ୟ ହେତୁ ସେ ଦୁହେଁ ହାଇ ଉପରେ ହାଇ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ସିନା, ଆଖି ଖୋଲି ଚାହିଁ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡବାଳସବୁ ବଗପର ପରି ଧଳା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ଦେହ ଶୁଖିଲାକାଠ ପରି ନିସ୍ତେଜ ଓ ନିଃସାର ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ପୁଣି ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତାହା ଦେଖି ନାରଦ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେ ଭାବିଲେ, "ବର୍ତ୍ତମାନ କଣ କରାଯିବ! ଏମାନଙ୍କର ଏହି ନିଦ୍ରା ଏବଂ ତା'ଠାରୁ ବି ଅଧିକ ଶୋଚନୀୟ ଏହି ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା କିପରି ଦୂର ହେବ!" ହେ ଶୌନକ! ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି କରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ

ବ୍ୟୋମବାଣୀ ତଦୈବାଭୂନ୍ମା ଋଷେ ଖିଦ୍ୟତାମିତି ।
ଉଦ୍ୟମଃ ସଫଳସ୍ତେଽୟଂ ଭବିଷ୍ୟତି ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୩୧

ଏତଦର୍ଥଂ ତୁ ସତ୍କର୍ମ ସୁରର୍ଷେ ତ୍ୱଂ ସମାଚର ।
ତତେ କର୍ମାଭିଧାସ୍ୟନ୍ତି ସାଧବଃ ସାଧୁଭୂଷଣାଃ ॥ ୩୨

ସତ୍କର୍ମଣି କୃତେ ତସ୍ମିନ୍ ସନିଦ୍ରା ବୃଦ୍ଧତାନୟୋଃ ।
ଗମିଷ୍ୟତି କ୍ଷଣାଦ୍ଭକ୍ତିଃ ସର୍ବତଃ ପ୍ରସରିଷ୍ୟତି ॥ ୩୩

ଇତ୍ୟାକାଶବଚଃ ସ୍ପଷ୍ଟଂ ତତ୍ସର୍ବୈରପି ବିଶ୍ରୁତମ୍ ।
ନାରଦୋ ବିସ୍ମୟଂ ଲେଭେ ନେଦଂ ଜ୍ଞାତମିତି ବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୩୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଅନୟାଽଽକାଶବାଣ୍ୟାପି ଗୋପ୍ୟତ୍ୱେନ ନିରୂପିତମ୍ ।
କିଂ ବା ତତ୍ସାଧନଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ ଯେନ କାର୍ଯ୍ୟଂ ଭବେତ୍ତୟୋଃ ॥ ୩୫

କ୍ୱ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ସନ୍ତସ୍ତେ କଥଂ ଦାସ୍ୟନ୍ତି ସାଧନମ୍ ।
ମୟାତ୍ର କିଂ ପ୍ରକର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଯଦୁକ୍ତଂ ବ୍ୟୋମଭାଷୟା ॥ ୩୬

ସୂତ ଉବାଚ

ତତ୍ର ଦ୍ୱାବପି ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ନିର୍ଗତୋ ନାରଦୋ ମୁନିଃ ।
ତୀର୍ଥଂ ତୀର୍ଥଂ ବିନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ପୃଚ୍ଛନ୍ମାର୍ଗେ ମୁନୀଶ୍ୱରାନ୍ ॥ ୩୭

ବୃତ୍ତାନ୍ତଃ ଶ୍ରୂୟତେ ସର୍ବୈଃ କିଞ୍ଚିନ୍ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ନୋଚ୍ୟତେ ।
ଅସାଧ୍ୟଂ କେଚନ ପ୍ରୋଚୁର୍ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟମିତି ଚାପରେ ।
ମୂକୀଭୂତାସ୍ତଥାନ୍ୟେ ତୁ କିୟନ୍ତସ୍ତୁ ପଳାୟିତାଃ ॥ ୩୮

ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀତ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟେ ବିସ୍ମୟାବହଃ ।
ବେଦବେଦାନ୍ତଘୋଷୈଶ୍ଚ ଗୀତାପାଠୈର୍ବିବୋଧିତମ୍ ॥ ୩୯

ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତ୍ରିକଂ ଯଦା ।
ଉପାୟୋ ନାପରୋଽସ୍ତୀତି କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣେଽଜପଞ୍ଜନାଃ ॥ ୪୦

ସ୍ମରଣ କଲେ ॥ ୨୯,୩୦ ॥ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଶୂନ୍ୟବାଣୀ ଶୁଭିଲା, "ହେ ମୁନିବର ! ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ। ତୁମର ଏହି ଉଦ୍ୟମ ଯେ ନିଶ୍ଚୟ ସଫଳ ହେବ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ସତ୍କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; କିନ୍ତୁ ସେହି ସତ୍କର୍ମ ବିଷୟରେ ତୁମକୁ ସନ୍ଥଶିରୋମଣି ମହାନୁଭବମାନେ ବୁଝାଇଦେବେ ॥ ୩୨ ॥ ସେହି ସତ୍କର୍ମଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାମାତ୍ରେ ଏମାନଙ୍କର ନିଦ୍ରା ଓ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଦୂର ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସର୍ବତ୍ର ଭକ୍ତିର ପ୍ରସାର ଘଟିବ।" ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ଶୂନ୍ୟବାଣୀ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଭିଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଶୁଣି ନାରଦ ବଡ଼ ବିସ୍ମୟରେ ପଡ଼ିଗଲେ। ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ଏଥିରୁ କିଛି ବୁଝିପାରୁନାହିଁ !" ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ —ଏ ଶୂନ୍ୟବାଣୀ ମଧ୍ୟ କଥାଟିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ନ କରି ଗୂଢ଼ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କଲା। କେଉଁ ଉପାୟରେ ଏମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହେବ, ତାହା ତ ଜାଣି ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ସେହି ସନ୍ଥଶିରୋମଣିମାନେ କେଉଁଠି ମିଳିବେ ଏବଂ ସେହି ସତ୍କର୍ମଟି କିପରି କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା କେମିତି ଜାଣିବି! ଶୂନ୍ୟବାଣୀରେ ଏ ଯେଉଁ ସତ୍କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଷୟରେ କୁହାଗଲା, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ମୁଁ ଏବେ କଣ କରିବି ! ॥ ୩୬ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗ୍ଲିଲେ —ହେ ଶୌନକ! ଏପରି ଭାବି ଭାବି ଶେଷରେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନାରଦ ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ। ବାଟରେ ଯେଉଁ ମୁନୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭେଟୁଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ସେହି ଉପାୟ ବିଷୟରେ ପଗ୍ଲରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କେହି କୌଣସି ନିଶ୍ଚିତ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି। କେହି ଏହା ଅସାଧ୍ୟ ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି ତ, କେହି କହୁଥାନ୍ତି, 'ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ବଡ଼ କଠିନ।' କେହି କେହି ନାରଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ନିଜର ଅଜ୍ଞତା ଧରା ପଡ଼ିଯିବା ଭୟରେ ବିଷୟଟି ଶୁଣି ସେଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଖସି ପଳାଇ ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ତ୍ରିଲୋକରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବିସ୍ମୟ ଖେଳିଗଲା। ଲୋକେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କାନରେ ଫୁସ୍‌ଫାସ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ଯେ "ଯଦି ବେଦଧ୍ୱନି, ବେଦାନ୍ତ ଘୋଷ ଓ ବାରମ୍ବାର ଗୀତାପାଠ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ଆଉ କେଉଁ ଉପାୟ

ଯୋଗିନା ନାରଦେନାପି ସ୍ୱୟଂ ନ ଜ୍ଞାୟତେ ତୁ ଯତ୍ ।
ତତ୍କଥଂ ଶକ୍ୟତେ ବକ୍ତୁମିତରୈରିହ ମାନୁଷୈଃ ॥ ୪୧

ଏବମୃଷିଗଣୈଃ ପୃଷ୍ଟୈର୍ନିର୍ଣ୍ଣୀୟୋକ୍ତଂ ଦୁରାସଦମ୍ ॥ ୪୨

ତତଶ୍ଚିନ୍ତାତୁରଃ ସୋଽଥ ବଦରୀବନମାଗତଃ ।
ତପଶ୍ଚରାମି ଚ୍ଛେତ୍ରେତି ତଦର୍ଥଂ କୃତନିଶ୍ଚୟଃ ॥ ୪୩

ତାବଦ୍ଦଦର୍ଶ ପୁରତଃ ସନକାଦୀନ୍ମୁନୀଶ୍ୱରାନ୍ ।
କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମାଭାସାନୁବାଚ ମୁନିସତ୍ତମଃ ॥ ୪୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇଦାନୀଂ ଭୂରିଭାଗ୍ୟେନ ଭବଦ୍ଭିଃ ସଂଗମୋଽଭବତ୍ ।
କୁମାରା ବ୍ରୁବତାଂ ଶୀଘ୍ରଂ କୃପାଂ କୃତ୍ୱା ମମୋପରି ॥ ୪୫

ଭବନ୍ତୋ ଯୋଗିନଃ ସର୍ବେ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତୋ ବହୁଶ୍ରୁତାଃ ।
ପଞ୍ଚହାୟନସଂଯୁକ୍ତାଃ ପୂର୍ବେଷାମପି ପୂର୍ବଜାଃ ॥ ୪୬

ସଦା ବୈକୁଣ୍ଠନିଲୟା ହରିକୀର୍ତ୍ତନତତ୍ପରାଃ ।
ଲୀଳାମୃତରସୋନ୍ମତ୍ତାଃ କଥାମାତ୍ରୈକଜୀବିନଃ ॥ ୪୭

ହରିଃ ଶରଣମେବଂ ହି ନିତ୍ୟଂ ଯେଷାଂ ମୁଖେ ବଚଃ ।
ଅତଃ କାଳସମାଦିଷ୍ଟା ଜରା ଯୁଷ୍ମାନ୍ନ ବାଧତେ ॥ ୪୮

ଯେଷାଂ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗମାତ୍ରେଣ ଦ୍ୱାରପାଲୌ ହରେଃ ପୁରା ।
ଭୂମୌ ନିପତିତୌ ସଦ୍ୟୋ ଯତ୍କୃପାତଃ ପୁରଂ ଗତୌ ॥ ୪୯

ଅହୋ ଭାଗ୍ୟସ୍ୟ ଯୋଗେନ ଦର୍ଶନଂ ଭବତାମିହ ।
ଅନୁଗ୍ରହସ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମୟି ଦୀନେ ଦୟାପରୈଃ ॥ ୫୦

ଅଶରୀରଗିରୋକ୍ତଂ ଯତ୍ତତ୍ କିଂ ସାଧନମୁଚ୍ୟତାମ୍ ।
ଅନୁଷ୍ଠେୟଂ କଥଂ ତାବତ୍ପ୍ରବ୍ରୁବନ୍ତୁ ସବିସ୍ତରମ୍ ॥ ୫୧

ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ସୁଖମୁତ୍ପଦ୍ୟତେ କଥମ୍ ।
ସ୍ଥାପନଂ ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣେଷୁ ପ୍ରେମପୂର୍ବଂ ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ॥ ୫୨

ବା ଅଛି ! ॥ ୩୯, ୪୦ ॥ ସ୍ୱୟଂ ଯୋଗୀରାଜ ନାରଦଙ୍କୁ ବି ଯାହା ଜଣା ନାହିଁ, ସଂସାରୀ ଲୋକେ ବା ସେ ବିଷୟରେ କଣ କହିପାରିବେ !'' ॥ ୪୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁ ଋଷିଙ୍କୁ ନାରଦ ଏ ବିଷୟରେ ପଚ୍ଚାରିଲେ, ସେ କହିଲେ, 'ଏହା ଦୁଃସାଧ୍ୟ ।' ॥ ୪୨ ॥

ତେଣୁ ନାରଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିନ୍ତାତୁର ହୋଇ ବଦ୍ରିକାଶ୍ରମକୁ ଚ୍ଛାଲିଗଲେ । ସେ ମନସ୍ଥ କଲେ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ତପସ୍ୟା କରିବେ ॥ ୪୩ ॥ ଏତିକିବେଳେ ସେଠାରେ ସେ କୋଟିସୂର୍ଯ୍ୟସମ ତେଜସ୍ୱୀ ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ନାରଦ କହିଲେ—॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ମହାତ୍ମାଗଣ ! ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ମୁଁ ଏଠାରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ପାଇଗଲି । ଆପଣମାନେ କୃପା କରି ମୋତେ ସେହି ଉପାୟଟି କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥ ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ବିଶିଷ୍ଟ ଯୋଗୀ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଓ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ଆପଣମାନେ ଦେଖିବାକୁ ସିନା ପାଞ୍ଚବର୍ଷିଆ ବାଳକ ପରି ଜଣା ପଡୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ହେ ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜ! ଆପଣମାନେ ସର୍ବଦା ବୈକୁଣ୍ଠ-ଧାମରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ନିରନ୍ତର ହରିକୀର୍ତ୍ତନରେ ତତ୍ପର ରହନ୍ତି, ଭଗବତ୍ଲୀଳାମୃତ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ସର୍ବଦା ସେଥିରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ରହନ୍ତି ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ଭଗବତ୍କଥା ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଆଧାର ॥ ୪୬,୪୭ ॥ **ହରିଃ ଶରଣମ୍** (ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଆମର ଆଶ୍ରୟ)—ଏହି ମନ୍ତ୍ର ସର୍ବଦା ଆପଣମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉଥାଏ । କାଳପ୍ରେରିତ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀମାତ୍ରକେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଦ୍ୱାରପାଳ ଜୟ ଓ ବିଜୟ ତୁରନ୍ତ ପୃଥିବୀକୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କର କୃପାରୁ ହିଁ ସେମାନେ ପୁନର୍ବାର ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୪୯ ॥ ମୋର ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଏତିକିବେଳେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା । ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ ଏବଂ ଆପଣମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୟାଳୁ । ତେଣୁ ମୋ ପ୍ରତି ଆପଣମାନେ କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୦ ॥ ଯେଉଁ ସତ୍କର୍ମ କରିବାକୁ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା, ତାହା କଣ ଏବଂ ମୋତେ ତାହା କିପରି କରିବାକୁ ହେବ, ଦୟା କରି ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୧ ॥ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ କିପରି ସୁଖ ମିଳିପାରିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କିପରିଭାବରେ ପ୍ରେମର ସହିତ ସବୁଜାତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ପାରିବ, ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୫୨ ॥

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ମା ଚିନ୍ତାଂ କୁରୁ ଦେବର୍ଷେ ହର୍ଷଂ ଚିତ୍ତେ ସମାବହ ।
ଉପାୟଃ ସୁଖସାଧ୍ୟୋଽତ୍ର ବର୍ତ୍ତତେ ପୂର୍ବ ଏବ ହି ॥ ୫୩

ଅହୋ ନାରଦ ଧନ୍ୟୋଽସି ବିରକ୍ତାନାଂ ଶିରୋମଣିଃ ।
ସଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦାସାନାମଗ୍ରଣୀର୍ଯୋଗଭାସ୍କରଃ ॥ ୫୪

ତ୍ୱୟି ଚିତ୍ରଂ ନ ମନ୍ତବ୍ୟଂ ଭକ୍ତ୍ୟର୍ଥମନୁବର୍ତ୍ତିନି ।
ଘଟତେ କୃଷ୍ଣଦାସସ୍ୟ ଭକ୍ତେଃ ସଂସ୍ଥାପନା ସଦା ॥ ୫୫

ଋଷିଭିର୍ବହବୋ ଲୋକେ ପନ୍ଥାନଃ ପ୍ରକଟୀକୃତାଃ ।
ଶ୍ରମସାଧ୍ୟାଶ୍ଚ ତେ ସର୍ବେ ପ୍ରାୟଃ ସ୍ୱର୍ଗଫଳପ୍ରଦାଃ ॥ ୫୬

ବୈକୁଣ୍ଠସାଧକଃ ପନ୍ଥାଃ ସ ତୁ ଗୋପ୍ୟୋ ହି ବର୍ତ୍ତତେ ।
ତସ୍ୟୋପଦେଷ୍ଟା ପୁରୁଷଃ ପ୍ରାୟୋ ଭାଗ୍ୟେନ ଲଭ୍ୟତେ ॥ ୫୭

ସତ୍କର୍ମ ତବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଂ ବ୍ୟୋମବାଗ୍ ତୁ ଯତ୍ପୁରା ।
ତଦୁଚ୍ୟତେ ଶୃଣୁଷ୍ୱାଦ୍ୟ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତଃ ପ୍ରସନ୍ନଧୀଃ ॥ ୫୮

ଦ୍ରବ୍ୟଯଜ୍ଞାସ୍ତପୋଯଜ୍ଞା ଯୋଗଯଜ୍ଞାସ୍ତଥାପରେ ।
ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞାଶ୍ଚ ତେ ତୁ କର୍ମବିସୂଚକାଃ ॥ ୫୯

ସତ୍କର୍ମସୂଚକୋ ନୂନଂ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞଃ ସ୍ମୃତୋ ବୁଧୈଃ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଲାପଃ ସ ତୁ ଗୀତଃ ଶୁକାଦିଭିଃ ॥ ୬୦

ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ତଦ୍ଘୋଷେଣ ବଳଂ ମହତ୍ ।
ବ୍ରଜିଷ୍ୟତି ଦ୍ୱୟୋଃ କଷ୍ଟଂ ସୁଖଂ ଭକ୍ତେର୍ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୬୧

ପ୍ରଳୟଂ ହି ଗମିଷ୍ୟନ୍ତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଧ୍ୱନେଃ ।
କଲେର୍ଦୋଷା ଇମେ ସର୍ବେ ସିଂହଶବ୍ଦାଦ୍ ବୃକା ଇବ ॥ ୬୨

ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟସଂଯୁକ୍ତା ଭକ୍ତିଃ ପ୍ରେମରସାବହା ।
ପ୍ରତିଗେହଂ ପ୍ରତିଜନଂ ତତଃ କ୍ରୀଡ଼ାଂ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୬୩

ନାରଦ ଉବାଚ

ବେଦବେଦାନ୍ତଘୋଷୈଶ୍ଚ ଗୀତାପାଠୈଃ ପ୍ରବୋଧିତମ୍ ।
ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତ୍ରିକଂ ଯଦା ॥ ୬୪

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଲାପାତ୍ ତତ୍କଥଂ ବୋଧମେଷ୍ୟତି ।
ତତ୍କଥାସୁ ତୁ ବେଦାର୍ଥଃ ଶ୍ଳୋକେ ଶ୍ଳୋକେ ପଦେ ପଦେ ॥ ୬୫

ସନକାଦି କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଆପଣ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ; ମନକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରନ୍ତୁ। ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଗୋଟିଏ ସରଳ ଉପାୟ ପୂର୍ବକାଳରୁ ହିଁ ରହିଛି ॥ ୫୩ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଆପଣ ଧନ୍ୟ ! ଆପଣ ତ ବୈରାଗୀମାନଙ୍କର ଶିରୋମଣି; ପୁଣି ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦାସମାନଙ୍କର ଚିରପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଏବଂ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଭାସ୍କର ॥ ୫୪ ॥ ଆପଣ ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ। ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ, ଭକ୍ତିକୁ ସମ୍ୟକ୍ରୂପେ ସ୍ଥାପନ କରିବା ତ ସର୍ବଦା ବାଞ୍ଛନୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୫୫ ॥ ଋଷିମାନେ ସଂସାରରେ ଅନେକ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେସବୁ ମାର୍ଗ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ଏବଂ ସେସବୁ ଅନୁସରଣ କଲେ ଅତି ବେଶୀରେ ସ୍ୱର୍ଗ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ॥ ୫୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ମାର୍ଗ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି। ସେପରି ଭାଗ୍ୟ ଥିଲେ ହିଁ ସେହି ମାର୍ଗପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ପୁରୁଷ ମିଳନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥ ଶୂନ୍ୟବାଣୀଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସତ୍କର୍ମର ସଂକେତ ମିଳିଛି, ତାହା ଆମେ କହିଦେଉଛୁ; ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୫୮ ॥

ହେ ନାରଦ ! ଦ୍ରବ୍ୟଯଜ୍ଞ, ତପୋଯଜ୍ଞ, ଯୋଗଯଜ୍ଞ ଏବଂ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟରୂପକ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ସ୍ୱର୍ଗାଦି ପ୍ରଦାୟକ କର୍ମର ସୂଚକ; କିନ୍ତୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞକୁ ହିଁ ସତ୍କର୍ମ (ମୁକ୍ତିପ୍ରଦାୟକ କର୍ମ)ର ସୂଚକ ବୋଲି ମାନନ୍ତି। ଶୁକାଦି ମହାନୁଭବମାନେ ପାରାୟଣ କରିଥିବା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହିଁ ସେହି ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ॥ ୫୯, ୬୦ ॥ ଭାଗବତର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ତେଣୁ ଭାଗବତ ପାରାୟଣ କଲେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କର କଷ୍ଟ ମୋଚନ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ମିଳିବ ॥ ୬୧ ॥ ସିଂହର ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ମେଣ୍ଢାମାନେ ପଳାୟନ କରିବା ପରି, ଭାଗବତର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି କଳିଯୁଗର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ଦୂର ହୋଇଯିବ ॥ ୬୨ ॥ ତା'ଫଳରେ ପ୍ରେମରସ ପ୍ରବାହିତ କରୁଥିବା ଭକ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ଧରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବ ॥ ୬୩ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ମୁଁ ବେଦବେଦାନ୍ତ ଧ୍ୱନି ଓ ଗୀତାପାଠ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୪ ॥ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶୁଣାଇଲେ ସେମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହେବେ କିପରି ? ସେହି ମହାପୁରାଣର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶ୍ଳୋକ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ବେଦର ସାରାଂଶ ହିଁ ତ ରହିଛି ! ॥ ୬୫ ॥

ଛିନ୍ଦନ୍ତୁ ସଂଶୟଂ ହ୍ୟେନଂ ଭବନ୍ତୋଽମୋଘଦର୍ଶନାଃ ।
ବିଳମ୍ବୋ ନାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳାଃ ॥ ୬୬

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ବେଦୋପନିଷଦାଂ ସାରାଜ୍ଜାତା ଭାଗବତୀ କଥା ।
ଅତ୍ୟୁତ୍ତମା ତତୋ ଭାତି ପୃଥଗ୍‌ଭୂତା ଫଳାକୃତିଃ ॥ ୬୭

ଆମୂଳାଗ୍ରଂ ରସସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ନାସ୍ତେ ନ ସ୍ୱାଦ୍ୟତେ ଯଥା ।
ସ ଭୂୟଃ ସଂପୃଥଗ୍‌ଭୂତଃ ଫଳେ ବିଶ୍ୱମନୋହରଃ ॥ ୬୮

ଯଥା ଦୁଗ୍ଧେ ସ୍ଥିତଂ ସର୍ପିର୍ନ ସ୍ୱାଦାୟୋପକଳ୍ପତେ ।
ପୃଥଗ୍‌ଭୂତଂ ହି ତଦ୍‌ଗବ୍ୟଂ ଦେବାନାଂ ରସବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୬୯

ଇକ୍ଷୂଣାମପି ମଧ୍ୟାନ୍ତଂ ଶର୍କରା ବ୍ୟାପ୍ୟ ତିଷ୍ଠତି ।
ପୃଥଗ୍‌ଭୂତା ଚ ସା ମିଷ୍ଟା ତଥା ଭାଗବତୀ କଥା ॥ ୭୦

ଇଦଂ ଭାଗବତଂ ନାମ ପୁରାଣଂ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ମିତମ୍ ।
ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ସ୍ଥାପନାୟ ପ୍ରକାଶିତମ୍ ॥ ୭୧

ବେଦାନ୍ତବେଦସୁସ୍ନାତେ ଗୀତାୟା ଅପି କର୍ତ୍ତରି ।
ପରିତାପବତି ବ୍ୟାସେ ମୁହ୍ୟତ୍ୟଜ୍ଞାନସାଗରେ ॥ ୭୨

ତଦା ତ୍ୱୟା ପୁରା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକସମନ୍ୱିତମ୍ ।
ତଦୀୟଶ୍ରବଣାତ୍ ସଦ୍ୟୋ ନିର୍ବାଧୋ ବାଦରାୟଣଃ ॥ ୭୩

ତତ୍ର ତେ ବିସ୍ମୟଃ କେନ ଯତଃ ପ୍ରଶ୍ନକରୋ ଭବାନ୍ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶ୍ରାବ୍ୟଂ ଶୋକଦୁଃଖବିନାଶନମ୍ ॥ ୭୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଯଦ୍ଦର୍ଶନଂ ଚ ବିନିହନ୍ତ୍ୟଶୁଭାନି ସଦ୍ୟଃ
ଶ୍ରେୟସ୍ତନୋତି ଭବଦୁଃଖଦବାର୍ଦ୍ଦିତାନାମ୍ ।

ଆପଣମାନେ ତ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ; ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ କଦାପି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଶୀଘ୍ର ମୋର ଏହି ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତୁ ଆଉ ଅଧିକ ବିଳମ୍ବ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୬୬ ॥

ସନକାଦି କହିଲେ—ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ବିଷୟବସ୍ତୁ ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦର ସାରରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ସତ, କିନ୍ତୁ ବେଦ-ଉପନିଷଦରୁ ପୃଥକ୍ ତଥା ଫଳରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ବୋଧ ହୁଏ ॥ ୬୭ ॥ ଫଳର ରସ ଚେରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଠାରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହାର ସ୍ୱାଦ ସେସବୁରେ ଆସ୍ୱାଦନ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ତାହା ଯେତେବେଳେ ଶାଖାପ୍ରଶାଖାରୁ ଯାଇ ଫଳରୂପ ଧାରଣ କରେ, ସେତେବେଳେ ହିଁ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୬୮ ॥ ଦୁଧରେ ଘିଅ ଥାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ଦୁଧ ପିଇଲେ ସେଥିରୁ ଘିଅର ପୃଥକ୍ ସ୍ୱାଦ ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ; ଅଥଚ ସେହି ଘିଅ ଦୁଧରୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ ତାହା ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରିୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୯ ॥ ଆଖୁର ମୂଳରୁ ଅଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ଶର୍କରା (ମଧୁର ରସ) ବ୍ୟାପି ରହିଥାଏ; ତଥାପି ଆଖୁରୁ ତାହା ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ ତାହାର ମଧୁରତା ଅଧିକ ଜଣା ପଡ଼େ । ଭାଗବତକଥା ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାରଗର୍ଭିକ ଓ ମଧୁର ॥ ୭୦ ॥ ଭାଗବତପୁରାଣ ହେଉଛି ବେଦସମାନ । ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ସ୍ଥାପନ ନିମନ୍ତେ ତାହାକୁ ବ୍ୟାସଦେବ ପ୍ରକାଶିତ କରିଛନ୍ତି ॥ ୭୧ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ବେଦବେଦାନ୍ତରେ ପାରଙ୍ଗମ ତଥା ଗୀତାର ରଚୟିତା ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଦେବ ଯେତେବେଳେ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନ-ସମୁଦ୍ରରେ ଉବୁଟୁବୁ ହେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ପରା ଆପଣ ତାଙ୍କୁ ଚାରିଗୋଟି ଶ୍ଳୋକରେ ଭାଗବତ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ଶୁଣିବାକ୍ଷଣି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ! ॥ ୭୨, ୭୩ ॥ ଆଜି ପୁଣି ଭାଗବତର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କ ମନରେ କିପରି ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲା ଯେ, ଆପଣ ଆମକୁ ଏସବୁ ପଚାରୁଛନ୍ତି ? ଆପଣ ସେହି ଦୁଃଖଶୋକ-ବିନାଶକାରୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୁରାଣ ହିଁ ଶୁଣାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୭୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ସନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଜୀବର ସକଳ ପାପ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରଦୁଃଖରୂପୀ ଦାବାନଳରେ ଜଳୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତିଶୀଘ୍ର ଶାନ୍ତିଜଳ ବର୍ଷଣ କରିଥାଏ । ଶେଷଦେବ ତାଙ୍କର ସହସ୍ର ମୁଖରେ ଗାନ କରୁଥିବା ଭାଗବତ-କଥାମୃତ ଆପଣମାନେ

ନିଃଶେଷଶେଷମୁଖଗୀତକଥୈକପାନାଃ
ପ୍ରେମପ୍ରକାଶକୃତୟେ ଶରଣଂ ଗତୋଽସ୍ମି ॥ ୭୫
ଭାଗ୍ୟୋଦୟେନ ବହୁଜନ୍ମସମର୍ଜିତେନ
ସତ୍ସଙ୍ଗମଂ ଚ ଲଭତେ ପୁରୁଷୋ ଯଦା ବୈ ।
ଅଜ୍ଞାନହେତୁକୃତମୋହମଦାନ୍ଧକାର-
ନାଶଂ ବିଧାୟ ହି ତଦୋଦୟତେ ବିବେକଃ ॥ ୭୬

ନିରନ୍ତର ପାନ କରୁଛନ୍ତି। ମୁଁ ପ୍ରେମଲକ୍ଷଣା ଭକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରି ଆପଣମାନଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୭୫ ॥ ଅନେକ ଜନ୍ମର ସଞ୍ଚିତ ପୁଣ୍ୟପୁଞ୍ଜ ଉଦୟ ହେବାଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସତ୍ସଙ୍ଗ (ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ) ମିଳେ ଏବଂ ସେହି ସତ୍ସଙ୍ଗ ତାର ଅଜ୍ଞାନଜନିତ ମୋହ ଓ ମଦରୂପୀ ଅନ୍ଧକାର ନାଶ କରି ବିବେକ ଉଦୟ କରାଇଦିଏ ॥ ୭୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ କୁମାରନାରଦସଂବାଦୋ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭକ୍ତିଦେବୀଙ୍କର କଷ୍ଟନିବୃତ୍ତି

ନାରଦ ଉବାଚ

ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞଂ କରିଷ୍ୟାମି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥୋଜ୍ଜ୍ୱଲମ୍ ।
ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବିରାଗାଣାଂ ସ୍ଥାପନାର୍ଥଂ ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ॥ ୧

କୁତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟୋ ମୟା ଯଜ୍ଞଃ ସ୍ଥଳଂ ତଦ୍ୱାଚ୍ୟତାମିହ ।
ମହିମା ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରସ୍ୟ ବକ୍ତବ୍ୟୋ ବେଦପାରଗୈଃ ॥ ୨

କିୟଦ୍ଭିର୍ଦିବସୈଃ ଶ୍ରାବ୍ୟା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୀ କଥା ।
କୋ ବିଧିସ୍ତତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମମେଦଂ ବ୍ରୁବତାମିତଃ ॥ ୩

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଶୃଣୁ ନାରଦ ବକ୍ଷ୍ୟାମୋ ବିନମ୍ରାୟ ବିବେକିନେ ।
ଗଙ୍ଗାଦ୍ୱାରସମୀପେ ତୁ ତଟମାନନ୍ଦନାମକମ୍ ॥ ୪

ନାନାଋଷିଗଣୈର୍ଜୁଷ୍ଟଂ ଦେବସିଦ୍ଧନିଷେବିତମ୍ ।
ନାନାତରୁଲତାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ନବକୋମଳବାଲୁକମ୍ ॥ ୫

ରମ୍ୟମେକାନ୍ତଦେଶସ୍ଥଂ ହେମପଦ୍ମସୁସୌରଭମ୍ ।
ଯତ୍ସମୀପସ୍ଥଜୀବାନାଂ ବୈରଂ ଚେତସି ନ ସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୬

ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞସ୍ତ୍ୱୟା ତତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ହ୍ୟପ୍ରୟତ୍ନତଃ ।
ଅପୂର୍ବରସରୂପା ଚ କଥା ତତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୭

ପୁରଃସ୍ଥଂ ନିର୍ବଳଂ ଚୈବ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣକଳେବରମ୍ ।
ତଦ୍ଦ୍ୱୟଂ ଚ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଭକ୍ତିସ୍ତତ୍ରାଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୮

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ତାହା ହେଲେ ମୁଁ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶୁକଦେବଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଗବତକଥାଦ୍ୱାରା ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ କରିବି ॥ ୧ ॥ ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯେଉଁଠି କି ମୁଁ ଉକ୍ତ ଯଜ୍ଞ କରିବି। ଆପଣମାନେ ତ ବେଦରେ ପାରଙ୍ଗମ; ତେଣୁ ମୋତେ ଏହି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରର ମହିମା କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-କଥା କେତେ ଦିନ ଭିତରେ ଶୁଣାଇବା ଉଚିତ ଓ ତାହା ଶୁଣିବାର ବିଧି କଣ, ମୋତେ ତାହା ମଧ୍ୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ସନକାଦି କହିଲେ—ହେ ନାରଦ ! ଆପଣ ବାସ୍ତବରେ ବଡ଼ ବିନୟୀ ଓ ବିବେକୀ। ତେଣୁ ଆମେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ କହିଦେଉଛୁ, ଶୁଣନ୍ତୁ। ହରିଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ତଟରେ ଆନନ୍ଦ ଘାଟ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଅଛି ॥ ୪ ॥ ସେଠାରେ ଅନେକ ଋଷି ବାସ କରନ୍ତି। ଦେବତା ଓ ସିଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ତୀର୍ଥ ସେବନ (ବାସ) କରନ୍ତି। ସେଠାରେ ନାନାପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷଲତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ଘାଟଟି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁକୋମଳ ବାଲୁକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ॥ ୫ ॥ ଘାଟଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ସ୍ଥାନଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରୋଳା। ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳର ସୁଗନ୍ଧ ପ୍ରସରିତ ହେଉଥାଏ। ସେହି ଆଖପାଖରେ ରହୁଥିବା ସିଂହ, ହାତୀ ଆଦି ପାରସ୍ପରିକ ଶତ୍ରୁତା ଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ବୈରଭାବ ନାହିଁ। ସେଠାରେ ଆପଣ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଅନ୍ତୁ; ସେଠାରେ ଅନାୟାସରେ ଭାଗବତକଥାର ଅପୂର୍ବ ରସ ଉଦୟ ହେବ ॥ ୬, ୭ ॥ ଆପଣ ଦେଖିବେ, ଭକ୍ତିଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ଓ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜ୍ଞାନ ଓ

ଯତ୍ର ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ତତ୍ର ଭକ୍ତ୍ୟାଦିକଂ ବ୍ରଜେତ୍ ।
କଥାଶବ୍ଦଂ ସମାକର୍ଣ୍ୟ ତତ୍ତ୍ରିକଂ ତରୁଣାୟତେ ॥ ୯

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା କୁମାରାସ୍ତେ ନାରଦେନ ସମଂ ତତଃ ।
ଗଙ୍ଗାତଟଂ ସମାଜଗ୍ମୁଃ କଥାପାନାୟ ସତ୍ୱରାଃ ॥ ୧୦

ଯଦା ଯାତାସ୍ତଟଂ ତେ ତୁ ତଦା କୋଲାହଲୋଽପ୍ୟଭୂତ୍ ।
ଭୂର୍ଲୋକେ ଦେବଲୋକେ ଚ ବ୍ରହ୍ମଲୋକେ ତଥୈବ ଚ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଭାଗବତପୀୟୂଷପାନାୟ ରସଲମ୍ପଟାଃ ।
ଧାବନ୍ତୋଽପ୍ୟାୟୟୁଃ ସର୍ବେ ପ୍ରଥମଂ ଯେ ଚ ବୈଷ୍ଣବାଃ ॥ ୧୨

ଭୃଗୁର୍ବସିଷ୍ଠଶ୍ଚ୍ୟବନଶ୍ଚ ଗୌତମୋ
ମେଧାତିଥିର୍ଦେବଲଦେବରାତୌ ।
ରାମସ୍ତଥା ଗାଧିସୁତଶ୍ଚ ଶାକଲୋ
ମୃକଣ୍ଡୁପୁତ୍ରାତ୍ରିଜପିପ୍ପଲାଦାଃ ॥ ୧୩

ଯୋଗେଶ୍ୱରୌ ବ୍ୟାସପରାଶରୌ ଚ
ଛାୟାଶୁକୋ ଜାଜଲିଜହ୍ନୁମୁଖ୍ୟାଃ ।
ସର୍ବେଽପ୍ୟମୀ ମୁନିଗଣାଃ ସହପୁତ୍ରଶିଷ୍ୟାଃ
ସ୍ୱସ୍ତ୍ରୀଭିରାୟୟୁରତିପ୍ରଣୟେନ ଯୁକ୍ତାଃ ॥ ୧୪

ବେଦାନ୍ତାନି ଚ ବେଦାଶ୍ଚ ମନ୍ତ୍ରାସ୍ତନ୍ତ୍ରାଃ ସମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ଦଶସପ୍ତପୁରାଣାନି ଷଟ୍‌ଶାସ୍ତ୍ରାଣି ତଥାଽଽୟୟୁଃ ॥ ୧୫

ଗଙ୍ଗାଦ୍ୟାଃ ସରିତସ୍ତତ୍ର ପୁଷ୍କରାଦିସରାଂସି ଚ ।
କ୍ଷେତ୍ରାଣି ଚ ଦିଶଃ ସର୍ବା ଦଣ୍ଡକାଦିବନାନି ଚ ॥ ୧୬

ନଗାଦୟୋ ୟୟୁସ୍ତତ୍ର ଦେବଗନ୍ଧର୍ବଦାନବାଃ ।
ଗୁରୁତ୍ୱାତ୍ତତ୍ର ନାୟାତାନ୍ ଭୃଗୁଃ ସମ୍ବୋଧ୍ୟ ଚାନୟତ୍ ॥ ୧୭

ଦୀକ୍ଷିତା ନାରଦେନାଥ ଦତ୍ତମାସନମୁତ୍ତମମ୍ ।
କୁମାରା ବନ୍ଦିତାଃ ସର୍ବୈର୍ନିଷେଦୁଃ କୃଷ୍ଣତତ୍ପରାଃ ॥ ୧୮

ବୈଷ୍ଣବାଶ୍ଚ ବିରକ୍ତାଶ୍ଚ ନ୍ୟାସିନୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣଃ ।
ମୁଖଭାଗେ ସ୍ଥିତାସ୍ତେ ଚ ତଦଗ୍ରେ ନାରଦଃ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୯

ଏକଭାଗେ ଋଷିଗଣାସ୍ତଦନ୍ୟତ୍ର ଦିବୌକସଃ ।
ବେଦୋପନିଷଦୋଽନ୍ୟତ୍ର ତୀର୍ଥାନ୍ୟତ୍ର ସ୍ତ୍ରିୟୋଽନ୍ୟତଃ ॥ ୨୦

ବୈରାଗ୍ୟକୁ ସାଥିରେ ଧରି ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିବେ ॥ ୮ ॥ କାରଣ ଯେଉଁଠି ଭାଗବତକଥା ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୁଏ, ସେଠାରେ ଭକ୍ତିଦେବୀ ଆଦି ସ୍ୱତଃ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି । ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କ କାନରେ ଭାଗବତକଥାର ଶବ୍ଦ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ତିନିଜଣଯାକ ତରୁଣାବସ୍ଥା ଫେରି ପାଇବେ ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ଏପରି କହି ସନକାଦି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥାମୃତ ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନାରଦଙ୍କ ସହିତ ତୁରନ୍ତ ଗଙ୍ଗାତଟକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେମାନେ ଆସି ସେହି ଘାଟରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ଭୂଲୋକ, ଦେବଲୋକ ଓ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ଆଦି ସବୁଲୋକରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେଠାରେ ଭାଗବତକଥାର ଆୟୋଜନ ହେଉଛି ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁଠି ଯେତେ ଭଗବତ୍‌କଥା-ରସିକ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ଥିଲେ, ଅନ୍ୟମାନେ ଆସିବାପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-କଥାମୃତ ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଭୃଗୁ, ବସିଷ୍ଠ, ଚ୍ୟବନ, ଗୌତମ, ମେଧାତିଥି, ଦେବଳ, ଦେବରାତ, ପରଶୁରାମ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ଶାକଳ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ପିପ୍ପଳାଦ, ଯୋଗେଶ୍ୱର ବ୍ୟାସ, ପରାଶର, ଛାୟାଶୁକ, ଜାଜଳି, ଜହ୍ନୁ ଆଦି ସବୁ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ମୁନି ନିଜ ନିଜର ପୁତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଧରି ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୩, ୧୪ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ (ଉପନିଷଦ), ମନ୍ତ୍ର, ତନ୍ତ୍ର, ସପ୍ତଦଶ ପୁରାଣ ଏବଂ ଷଟ୍‌ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ॥ ୧୫ ॥

ଗଙ୍ଗା ଆଦି ନଦୀମାନେ, ପୁଷ୍କର ଆଦି ସରୋବରମାନେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରମାନେ, ଦଣ୍ଡକ ଆଦି ବନମାନେ, ହିମାଳୟ ଆଦି ପର୍ବତମାନେ, ଦିଗମାନେ ତଥା ଦେବ, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଦାନବ ଆଦି ସମସ୍ତେ ଭାଗବତ ଶୁଣିବାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିଜର ଗୌରବ-ଗରିମା କାରଣରୁ ଆସୁ ନ ଥିଲେ, ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଶୁଝାଇ ସେଠାକୁ ନେଇ ଆସିଲେ ॥ ୧୬, ୧୭ ॥ କଥା (ଭାଗବତ ପ୍ରବଚନ) ଶୁଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରାୟଣ ସନକାଦି ଚାରିଋଷି ନାରଦଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆସନରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ । ସମସ୍ତ ଶ୍ରୋତା ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଷ୍ଣବ, ବୈରାଗୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନେ ଆଗରେ ବସିଲେ ଏବଂ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ନାରଦ ବିରାଜମାନ ହେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଗୋଟିଏ ପଟେ ଋଷିଗଣ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପଟେ ଦେବଗଣ ବସିଲେ । ବେଦ ଓ ଉପନିଷଦ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଏବଂ ତୀର୍ଥମାନେ ଅନ୍ୟ

ଜୟଶବ୍ଦୋ ନମଃଶବ୍ଦଃ ଶଙ୍ଖଶବ୍ଦସ୍ତଥୈବ ଚ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣଲାଜାପ୍ରସୂନାନାଂ ନିକ୍ଷେପଃ ସୁମହାନଭୂତ୍ ॥ ୨୧

ବିମାନାନି ସମାରୁହ୍ୟ କିୟନ୍ତୋ ଦେବନାୟକାଃ ।
କଳ୍ପବୃକ୍ଷପ୍ରସୂନୈସ୍ତାନ୍ ସର୍ବାଂସ୍ତତ୍ର ସମାକିରନ୍ ॥ ୨୨

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ତେଷ୍ୱେକଚିତ୍ତେଷୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତସ୍ୟ ଚ ।
ମାହାତ୍ମ୍ୟମୂଚିରେ ସ୍ପଷ୍ଟଂ ନାରଦାୟ ମହାତ୍ମନେ ॥ ୨୩

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଅଥ ତେ ବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେଽସ୍ମାଭିର୍ମହିମା ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରଜଃ ।
ଯସ୍ୟ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେଣ ମୁକ୍ତିଃ କରତଳେ ସ୍ଥିତା ॥ ୨୪

ସଦା ସେବ୍ୟା ସଦା ସେବ୍ୟା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୀ କଥା ।
ଯସ୍ୟାଃ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେଣ ହରିଶ୍ଚିତ୍ତଂ ସମାଶ୍ରୟେତ୍ ॥ ୨୫

ଗ୍ରନ୍ଥୋଽଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ରୋ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧସମ୍ମିତଃ ।
ପରୀକ୍ଷିଚ୍ଛୁକସଂବାଦଃ ଶୃଣୁ ଭାଗବତଂ ଚ ତତ୍ ॥ ୨୬

ତାବତ୍ ସଂସାରଚକ୍ରେଽସ୍ମିନ୍ ଭ୍ରମତେଽଜ୍ଞାନତଃ ପୁମାନ୍ ।
ଯାବତ୍ କର୍ଣ୍ଣଗତା ନାସ୍ତି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥା କ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୭

କିଂ ଶ୍ରୁତୈର୍ବହୁଭିଃ ଶାସ୍ତ୍ରୈଃ ପୁରାଣୈଶ୍ଚ ଭ୍ରମାବହୈଃ ।
ଏକଂ ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ମୁକ୍ତିଦାନେନ ଗର୍ଜତି ॥ ୨୮

କଥା ଭାଗବତସ୍ୟାପି ନିତ୍ୟଂ ଭବତି ଯଦ୍ଗୃହେ ।
ତଦ୍ଗୃହଂ ତୀର୍ଥରୂପଂ ହି ବସତାଂ ପାପନାଶନମ୍ ॥ ୨୯

ଅଶ୍ୱମେଧସହସ୍ରାଣି ବାଜପେୟଶତାନି ଚ ।
ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥାୟାଶ୍ଚ କଳାଂ ନାର୍ହନ୍ତି ଷୋଡ଼ଶୀମ୍ ॥ ୩୦

ତାବତ୍ ପାପାନି ଦେହେଽସ୍ମିନ୍ନିବସନ୍ତି ତପୋଧନାଃ ।
ଯାବନ୍ନ ଶ୍ରୂୟତେ ସମ୍ୟକ୍ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ନରୈଃ ॥ ୩୧

ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସିଲେ ନାରୀଗଣ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ସକଳ ଦିଗରୁ ଜୟ ଜୟକାର, ନମସ୍କାର ଓ ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ବହୁପରିମାଣର ଅବିର, କୁଙ୍କୁମ, ଖଇ ଏବଂ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ॥ ୨୧ ॥ କେତେକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତା ବିମାନମାନଙ୍କରେ ବସି ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ହିଁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ପୂଜା ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସନକାଦି ଋଷି ମହାତ୍ମା ନାରଦଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଶୁଣାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୨୩ ॥

ସନକାଦି କହିଲେ—ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ରର ମହିମା ଶୁଣାଉଛୁ। ଏହା ଶ୍ରବଣ କରିବାମାତ୍ରେ ମୁକ୍ତି ହାତମୁଠାକୁ ଗ୍ଲିଆସେ ॥ ୨୪ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ସର୍ବଦା ଶ୍ରବଣ ଓ ଆସ୍ୱାଦନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏହା ଶ୍ରବଣ କରିବାମାତ୍ରେ ଶ୍ରୀହରି ଆସି ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ଓ ବାରଟି ସ୍କନ୍ଧ ରହିଛି ତଥା ଏଥିରେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଓ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ସଂବାଦ ରହିଛି। ଆପଣମାନେ ଏହି ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ମନଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥା କାନରେ ପଡ଼ି ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଏହି ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ଘୂରୁଥାଏ ॥ ୨୭ ॥ ମୁକ୍ତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଏକମାତ୍ର ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ସେବନ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ; ତେଣୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନାବିଧ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ପୁରାଣ ଶୁଣି ଲାଭ କଣ ? ସେସବୁ ଶୁଣିଲେ ବରଂ ବୃଥାରେ ମନୁଷ୍ୟର ଭ୍ରମ ବଢ଼େ ॥ ୨୮ ॥ ଯେଉଁ ଘରେ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ, ସେହି ଘର ତୀର୍ଥରୂପ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେହି ଘରର ଲୋକଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୯ ॥ ଏହି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥାର ପ୍ରଭାବ ଷୋହଳ ଅଣା ହେଲେ, ହଜାରେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଓ ଶହେ ବାଜପେୟ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରଭାବ ମିଶି ଅଣାଏ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ତପସ୍ୱୀ, ମୁନି ଓ ଋଷିଗଣ ! ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଭଲରୂପେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କରିନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ଦେହରେ ପାପ ନିବାସ କରିଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ନ ଗଙ୍ଗା ନ ଗୟା କାଶୀ ପୁଷ୍କରଂ ନ ପ୍ରୟାଗକମ୍ ।
ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥାୟାଶ୍ଚ ଫଳେନ ସମତାଂ ନୟେତ୍ ॥ ୩୨

ଶ୍ଲୋକାର୍ଦ୍ଧଂ ଶ୍ଲୋକପାଦଂ ବା ନିତ୍ୟଂ ଭାଗବତୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ପଠସ୍ୱ ସ୍ୱମୁଖେନୈବ ଯଦୀଚ୍ଛସି ପରାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୩୩

ବେଦାଦିର୍ବେଦମାତା ଚ ପୌରୁଷଂ ସୂକ୍ତମେବ ଚ ।
ତ୍ରୟୀ ଭାଗବତଂ ଚୈବ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ଏବ ଚ ॥ ୩୪

ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମା ପ୍ରୟାଗଶ୍ଚ କାଳଃ ସଂବତ୍ସରାତ୍ମକଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣାଶ୍ଚାଗ୍ନିହୋତ୍ରଂ ଚ ସୁରଭିର୍ଦ୍ୱାଦଶୀ ତଥା ॥ ୩୫

ତୁଳସୀ ଚ ବସନ୍ତଶ୍ଚ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏବ ଚ ।
ଏତେଷାଂ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ପ୍ରାଜ୍ଞୈର୍ନ ପୃଥଗ୍ଭାବ ଇଷ୍ୟତେ ॥ ୩୬

ଯଶ୍ଚ ଭାଗବତଂ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ବାଚୟେଦର୍ଥତୋଽନିଶମ୍ ।
ଜନ୍ମକୋଟିକୃତଂ ପାପଂ ନଶ୍ୟତେ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ ॥ ୩୭

ଶ୍ଲୋକାର୍ଦ୍ଧଂ ଶ୍ଲୋକପାଦଂ ବା ପଠେଦ୍ଭାଗବତଂ ଚ ଯଃ ।
ନିତ୍ୟଂ ପୁଣ୍ୟମବାପ୍ନୋତି ରାଜସୂୟାଶ୍ୱମେଧୟୋଃ ॥ ୩୮

ଉକ୍ତଂ ଭାଗବତଂ ନିତ୍ୟଂ କୃତଂ ଚ ହରିଚିନ୍ତନମ୍ ।
ତୁଳସୀପୋଷଣଂ ଚୈବ ଧେନୂନାଂ ସେବନଂ ସମମ୍ ॥ ୩୯

ଅନ୍ତକାଳେ ତୁ ଯେନୈବ ଶ୍ରୂୟତେ ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରବାକ୍ ।
ପ୍ରୀତ୍ୟା ତସ୍ୟୈବ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ଗୋବିନ୍ଦୋଽପି ପ୍ରୟଚ୍ଛତି ॥ ୪୦

ହେମସିଂହଯୁତଂ ଚୈତଦ୍ ବୈଷ୍ଣବାୟ ଦଦାତି ଚ ।
କୃଷ୍ଣେନ ସହ ସାଯୁଜ୍ୟଂ ସ ପୁମାଁଲ୍ଲଭତେ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୪୧

ଆଜନ୍ମମାତ୍ରମପି ଯେନ ଶଠେନ କିଂଚି-
ଚ୍ଚିତ୍ତଂ ବିଧାୟ ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥା ନ ପୀତା ।
ଚାଣ୍ଡାଳବଚ୍ଚ ଖରବଦ୍‌ବତ ତେନ ନୀତଂ
ମିଥ୍ୟା ସ୍ୱଜନ୍ମ ଜନନୀଜନିଦୁଃଖଭାଜା ॥ ୪୨

ଜୀବଚ୍ଛବୋ ନିଗଦିତଃ ସ ତୁ ପାପକର୍ମା
ଯେନ ଶ୍ରୁତଂ ଶୁକକଥାବଚନଂ ନ କିଞ୍ଚିତ୍ ।
ଧିକ୍ ତଂ ନରଂ ପଶୁସମଂ ଭୁବି ଭାରରୂପ-
ମେବଂ ବଦନ୍ତି ଦିବି ଦେବସମାଜମୁଖ୍ୟାଃ ॥ ୪୩

ଫଳଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଗଙ୍ଗା, ଗୟା, କାଶୀ, ପୁଷ୍କର ବା ପ୍ରୟାଗ ଆଦି କୌଣସି ତୀର୍ଥ ଏହି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରର ସମକକ୍ଷ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଯଦି ଆପଣମାନେ ପରମଗତି ପ୍ରାପ୍ତି ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତେବେ ପ୍ରତିଦିନ ନିଜମୁଖରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଲୋକ ବା ତାର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଅଥବା ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ନିୟମପୂର୍ବକ ପାଠ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥ ଓଁକାର, ଗାୟତ୍ରୀ, ପୁରୁଷସୂକ୍ତ, ତିନିବେଦ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ, *'ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ'* ଏହି ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର, ଦ୍ୱାଦଶମୂର୍ତ୍ତିଧାରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଭଗବାନ୍, ପ୍ରୟାଗ, ସଂବତ୍ସରରୂପ କାଳ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଗୋମାତା, ଦ୍ୱାଦଶୀ-ତିଥି, ତୁଳସୀ, ବସନ୍ତଋତୁ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ—ଏସବୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକ ବସ୍ତୁତଃ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୪—୩୬ ॥ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅର୍ଥ ସହିତ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଶାସ୍ତ୍ର ପାଠ କରେ, ତା'ର କୋଟିଜନ୍ମର ପାପ ଯେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେଥିରେ ତିଳେମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ଭାଗବତର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଲୋକର ଅଧା—ଏପରି କି ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଅର୍ଥ ସହିତ ପଢ଼େ, ତାକୁ ରାଜସୂୟ ଓ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଫଳ ମିଳେ ॥ ୩୮ ॥ ନିତ୍ୟ ଭାଗବତ ପାଠ କରିବା, ନିତ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତନ କରିବା, ନିତ୍ୟ ତୁଳସୀବୃକ୍ଷରେ ଜଳ ଦେବା ଏବଂ ପ୍ରତିଦିନ ଗୋମାତାଙ୍କର ସେବା କରିବା—ଏହି ଚାରିଟି କର୍ମ ସମାନ ଫଳପ୍ରଦ ॥ ୩୯ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଅନ୍ତଃକାଳରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ମହାପୁରାଣକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନରେ ରଖି ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦାନ କରନ୍ତି, ସେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କର ସାଯୁଜ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଯେଉଁ ମୂଢ଼ ନର ନିଜ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଚିତ୍ତ ଏକାଗ୍ର କରି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାମୃତର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବି ରସାସ୍ୱାଦନ କରିନାହିଁ, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ତାର ସମଗ୍ର ଆୟୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଓ ଗର୍ଦ୍ଦଭ ପରି ବୃଥାରେ ହିଁ କଟାଇଦେଲା; ସେହି ମୂଢ଼ ନିଜ ମାତାଙ୍କୁ କେବଳ ପ୍ରସବପୀଡ଼ା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୪୨ ॥ ଯେ ଏହି ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବି ଶୁଣେ ନାହିଁ, ସେହି ପାପାତ୍ମା ତ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ସଦୃଶ । ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବାଧିପତି ଇନ୍ଦ୍ରାଦି କହିଥାନ୍ତି, "ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହେଉଥିବା ସେହି ପଶୁତୁଲ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଧିକ୍!" ॥ ୪୩ ॥

ଦୁର୍ଲଭୈବ କଥା ଲୋକେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତୋଦ୍ଭବା ।
କୋଟିଜନ୍ମସମୁତ୍ଥେନ ପୁଣ୍ୟେନୈବ ତୁ ଲଭ୍ୟତେ ॥ ୪୪

ତେନ ଯୋଗନିଧେ ଧୀମନ୍ ଶ୍ରୋତବ୍ୟା ସା ପ୍ରଯତ୍ନତଃ ।
ଦିନାନାଂ ନିୟମୋ ନାସ୍ତି ସର୍ବଦା ଶ୍ରବଣଂ ମତମ୍ ॥ ୪୫

ସତ୍ୟେନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେଣ ସର୍ବଦା ଶ୍ରବଣଂ ମତମ୍ ।
ଅଶକ୍ୟତ୍ୱାତ୍କଲୌ ବୋଧ୍ୟୋ ବିଶେଷୋଽତ୍ର ଶୁକାଜ୍ଞୟା ॥ ୪୬

ମନୋବୃତ୍ତିଜୟଶ୍ଚୈବ ନିୟମାଚରଣଂ ତଥା ।
ଦୀକ୍ଷାଂ କର୍ତ୍ତୁମଶକ୍ୟତ୍ୱାତ୍ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣଂ ମତମ୍ ॥ ୪୭

ଶ୍ରଦ୍ଧାତଃ ଶ୍ରବଣେ ନିତ୍ୟଂ ମାଘେ ତାବଦ୍ଧି ଯତ୍ଫଲମ୍ ।
ତତ୍ଫଲଂ ଶୁକଦେବେନ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣେ କୃତମ୍ ॥ ୪୮

ମନସଶ୍ଚାଜୟାଦ୍ରୋଗାତ୍ ପୁଂସାଂ ଚୈବାୟୁଷଃ କ୍ଷୟାତ୍ ।
କଲେର୍ଦୋଷବହୁତ୍ୱାଚ୍ଚ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣଂ ମତମ୍ ॥ ୪୯

ଯତ୍ଫଲଂ ନାସ୍ତି ତପସା ନ ଯୋଗେନ ସମାଧିନା ।
ଅନାୟାସେନ ତତ୍ସର୍ବଂ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣେ ଲଭେତ୍ ॥ ୫୦

ଯଜ୍ଞାତ୍ ଗର୍ଜତି ସପ୍ତାହଃ ସପ୍ତାହୋ ଗର୍ଜତି ବ୍ରତାତ୍ ।
ତପସୋ ଗର୍ଜତି ପ୍ରୋଚ୍ଚୈସ୍ତୀର୍ଥାନ୍ନିତ୍ୟଂ ହି ଗର୍ଜତି ॥ ୫୧

ଯୋଗାଦ୍ଗର୍ଜତି ସପ୍ତାହୋ ଧ୍ୟାନାଜ୍ଜ୍ଞାନାଚ୍ଚ ଗର୍ଜତି ।
କିଂ ବ୍ରୂମୋ ଗର୍ଜନଂ ତସ୍ୟ ରେ ରେ ଗର୍ଜତି ଗର୍ଜତି ॥ ୫୨

ଶୌନକ ଉବାଚ

ସାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମେତତ୍କଥିତଂ କଥାନକଂ
ଜ୍ଞାନାଦିଧର୍ମାନ୍ ବିଗଣଯ୍ୟ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସେ ଭାଗବତଂ ପୁରାଣଂ
ଜାତଂ କୁତୋ ଯୋଗବିଦାଦିସୂଚକମ୍ ॥ ୫୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଯଦା କୃଷ୍ଣୋ ଧରାଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱପଦଂ ଗନ୍ତୁମୁଦ୍ୟତଃ ।
ଏକାଦଶଂ ପରିଶ୍ରୁତ୍ୟାପ୍ୟୁଦ୍ଧବୋ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫୪

ସଂସାରରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିବା ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଦୁର୍ଲଭ; କୋଟିଏ ଜନ୍ମର ପୁଣ୍ୟବଳରେ ଏହା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଆପଣ ସତରେ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଓ ଯୋଗନିଧି । ଆପଣ ଯତ୍ନର ସହିତ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ । ଏହି ଭାଗବତକଥା କେତେଦିନ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେପରି କିଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ ନାହିଁ । ଏହାକୁ ସର୍ବଦା ଶୁଣିବା ଭଲ ॥ ୪୫ ॥ ସତ୍ୟବାଦିତା ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନପୂର୍ବକ ଏହା ସର୍ବଦା ଶୁଣିବା ଉଚିତ ବୋଲି ମତ ଦିଆଯାଏ । କିନ୍ତୁ କଳିଯୁଗରେ ତ ସେପରି ହୋଇପାରିବା କଠିନ; ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ବିଧି କହିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ ॥ ୪୬ ॥ କଳିଯୁଗରେ ବହୁଦିନ ଧରି ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ବଶରେ ରଖିବା, ନୀତିନିୟମରେ ରହିବା ଏବଂ କୌଣସି ପୁଣ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିବା ବଡ଼ କଠିନ; ତେଣୁ ଭାଗବତ ପାଇଁ ସପ୍ତାହ-ଶ୍ରବଣ ବିଧି ରଖାଯାଇଛି ॥ ୪୭ ॥ ଏହାକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ କେବେ ବି ଶ୍ରବଣ କଲେ ଅଥବା ମାଘମାସରେ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳେ, ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଫଳ ମିଳେ ବୋଲି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ମନର ଅସଂଯମତା, ରୋଗର ବହୁଳତା ଏବଂ ଆୟୁର ଅଳ୍ପତା ହେତୁ ତଥା କଳିଯୁଗରେ ଅନେକ ଦୋଷର ସମ୍ଭାବନା ରହିଥିବାରୁ ହିଁ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣର ବିଧାନ କରାଯାଇଛି ॥ ୪୯ ॥ ତପ, ଯୋଗ ଓ ସମାଧିରୁ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳିପାରେ ନାହିଁ, ଅଖଣ୍ଡଭାବରେ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣରୁ ସେହି ଫଳ ସହଜରେ ମିଳିଯାଏ ॥ ୫୦ ॥ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଯଜ୍ଞଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର; ଏହା ବ୍ରତ, ତପ, ତୀର୍ଥସେବନ ଓ ଯୋଗଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର—ଏପରି କି, ଏହା ଧ୍ୟାନ ଓ ଜ୍ଞାନଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର । ଭାଗବତ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣର ବିଶେଷତ୍ୱ ମୁଁ କେତେ ଅବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବି ! ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ଏହା ସବୁକିଛିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ॥ ୫୧, ୫୨ ॥

ଶୌନକ ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଯାହାସବୁ କହିଲେ, ଏସବୁ ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ପରି ଲାଗୁଛି । ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ କଥା ସତ ଯେ, ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଯୋଗବେତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଦିକାରଣ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ନିରୂପଣ କରେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁରାଣ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜ୍ଞାନାଦି ସକଳ ସାଧନକୁ ହରାଇଦେଇ ଏ ଯୁଗରେ ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କିପରି ହୋଇଗଲା?॥ ୫୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଧରାଧାମ ଛାଡ଼ି ନିଜର

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ତ୍ୱଂ ତୁ ଯାସ୍ୟସି ଗୋବିନ୍ଦ ଭକ୍ତକାର୍ଯ୍ୟଂ ବିଧାୟ ଚ ।
ମଚ୍ଚିତ୍ତେ ମହତୀ ଚିନ୍ତା ତାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁଖମାବହ ॥ ୫୫

ଆଗତୋଽୟଂ କଳିର୍ଘୋରୋ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ପୁନଃ ଖଳାଃ ।
ତତ୍ସଙ୍ଗେନୈବ ସନ୍ତୋଽପି ଗମିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟୁଗ୍ରତାଂ ଯଦା ॥ ୫୬

ତଦା ଭାରବତୀ ଭୂମିର୍ଗୋରୂପେୟଂ କମାଶ୍ରୟେତ୍ ।
ଅନ୍ୟୋ ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ତ୍ରାତା ତ୍ୱତ୍ତଃ କମଳଲୋଚନ ॥ ୫୭

ଅତଃ ସତ୍ସୁ ଦୟାଂ କୃତ୍ୱା ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ମା ବ୍ରଜ ।
ଭକ୍ତାର୍ଥଂ ସଗୁଣୋ ଜାତୋ ନିରାକାରୋଽପି ଚିନ୍ମୟଃ ॥ ୫୮

ତ୍ୱଦ୍ବିୟୋଗେନ ତେ ଭକ୍ତାଃ କଥଂ ସ୍ଥାସ୍ୟନ୍ତି ଭୂତଳେ ।
ନିର୍ଗୁଣୋପାସନେ କଷ୍ଟମତଃ କିଞ୍ଚିଦ୍ବିଚାରୟ ॥ ୫୯

ଇତ୍ୟୁଦ୍ଧବବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରଭାସେଽଚିନ୍ତୟଦ୍ଧରିଃ ।
ଭକ୍ତାବଲମ୍ବନାର୍ଥାୟ କିଂ ବିଧେୟଂ ମୟେତି ଚ ॥ ୬୦

ସ୍ୱକୀୟଂ ଯଦ୍ଭବେତ୍ତେଜସ୍ତଚ୍ଚ ଭାଗବତେଽଦଧାତ୍ ।
ତିରୋଧାୟ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋଽୟଂ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୬୧

ତେନେୟଂ ବାଙ୍ମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିଃ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷା ବର୍ତ୍ତତେ ହରେଃ ।
ସେବନାଚ୍ଛ୍ରବଣାତ୍ପାଠାଦ୍ ଦର୍ଶନାତ୍ପାପନାଶିନୀ ॥ ୬୨

ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣଂ ତେନ ସର୍ବେଭ୍ୟୋଽପ୍ୟଧିକଂ କୃତମ୍ ।
ସାଧନାନି ତିରସ୍କୃତ୍ୟ କଲୌ ଧର୍ମୋଽୟମୀରିତଃ ॥ ୬୩

ଦୁଃଖଦାରିଦ୍ର୍ୟଦୌର୍ଭାଗ୍ୟପାପପ୍ରକ୍ଷାଳନାୟ ଚ ।
କାମକ୍ରୋଧଜୟାର୍ଥଂ ହି କଲୌ ଧର୍ମୋଽୟମୀରିତଃ ॥ ୬୪

ନିତ୍ୟଧାମକୁ ଯିବାକୁ ବସିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରି ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚାରିଲେ—॥ ୫୪ ॥

ଉଦ୍ଧବ ପଚ୍ଚାରିଲେ—"ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ଆପଣ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଇ ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୋ ମନରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଚିନ୍ତା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି । ଆପଣ ତାହା ଶୁଣି ମୋତେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୫୫ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ, ଜାଣନ୍ତୁ, ଘୋର କଳିକାଳ ଆସିଗଲା । ତେଣୁ ସଂସାରରେ ପୁନର୍ବାର ଅନେକ ଦୁଷ୍ଟ ଜନ୍ମିବେ । ସେମାନଙ୍କର ସଂସର୍ଗରେ ଆସି ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ସତ୍ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଉଗ୍ରସ୍ୱଭାବର ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଭାରରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଗୋରୂପଧାରିଣୀ ପୃଥିବୀ କାହାର ଶରଣ ନେବ? ହେ କମଳଲୋଚନ! ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବା ଭଳି ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷ ତ କେହି ଦେଖା ଯାଉନାହାନ୍ତି ॥ ୫୬, ୫୭ ॥ ତେଣୁ ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! ଆପଣ ସାଧୁମାନଙ୍କ ଉପରେ କୃପା କରି ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ । ହେ ଭଗବାନ୍! ଆପଣ ନିରାକାର ଓ ଚିନ୍ମାତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତ ସଗୁଣରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୫୮ ॥ ଏବେ ଭଲା ଆପଣଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଭକ୍ତମାନେ ପୃଥିବୀରେ କିପରି ରହିପାରିବେ? ନିର୍ଗୁଣୋପାସନା ତ ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର କିଛି ସରଳ ଉପାୟ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୯ ॥

(ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—) ପ୍ରଭାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଏହି ବଚନ ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ମନେ ମନେ ବିଚାର କଲେ, "ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅବଲମ୍ବନ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା ଉଚିତ ହେବ ?" ॥ ୬୦ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ବିଚାର କରିସାରି ଭଗବାନ୍ ନିଜର ସକଳ ଶକ୍ତି ଭାଗବତରେ ରଖିଦେଲେ । ସେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇ ଏହି ଭାଗବତସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୬୧ ॥ ତେଣୁ ଭାଗବତ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ଶବ୍ଦମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତି । ଏହାର ସେବନ, ଶ୍ରବଣ, ପାଠ ଅଥବା ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୨ ॥ ଏହି କାରଣରୁ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ-ଶ୍ରବଣକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି; ପୁଣି କଳିଯୁଗରେ ତ ଅନ୍ୟ ସକଳ ସାଧନା ଅପେକ୍ଷା ଏହା ହିଁ ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ॥ ୬୩ ॥ କଳିକାଳରେ ଏହା ଏପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠଧର୍ମ ଯେ, ଏହା ସକଳ ଦୁଃଖ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଓ ପାପ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଧୋଇଦିଏ ତଥା କାମକ୍ରୋଧାଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୬୪ ॥

ଅନ୍ୟଥା ବୈଷ୍ଣବୀ ମାୟା ଦେବୈରପି ସୁଦୁସ୍ତ୍ୟଜା ।
କଥଂ ତ୍ୟାଜ୍ୟା ଭବେତ୍ ପୁମ୍ଭିଃ ସପ୍ତାହୋଽତଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୬୫

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ନଗାହଶ୍ରବଣୋରୁଧର୍ମେ
ପ୍ରକାଶ୍ୟମାନେ ଋଷିଭିଃ ସଭାୟାମ୍ ।
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମେକଂ ସମଭୂତ୍ତଦାନୀଂ
ତଦୁଚ୍ୟତେ ସଂଶୃଣୁ ଶୌନକ ତ୍ୱମ୍ ॥ ୬୬

ଭକ୍ତିଃ ସୁତୌ ତୌ ତରୁଣୌ ଗୃହୀତ୍ୱା
ପ୍ରେମୈକରୂପା ସହସାଽଽବିରାସୀତ୍ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦ ହରେ ମୁରାରେ
ନାଥେତି ନାମାନି ମୁହୁର୍ବଦନ୍ତୀ ॥ ୬୭

ତାଂ ସ୍ୱଗତାଂ ଭାଗବତାର୍ଥଭୂଷାଂ
ସୁଗ୍ୱରୁବେଷାଂ ଦଦୃଶୁଃ ସଦସ୍ୟାଃ ।
କଥଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟା କଥମାଗତେୟଂ
ମଧ୍ୟେ ମୁନୀନାମିତି ତର୍କୟନ୍ତଃ ॥ ୬୮

ଊଚୁଃ କୁମାରା ବଚନଂ ତଦାନୀଂ
କଥାର୍ଥିତୋ ନିଷ୍ପତିତାଧୁନେୟମ୍ ।
ଏବଂ ଗିରଃ ସା ସସୁତା ନିଶମ୍ୟ
ସନତ୍କୁମାରଂ ନିଜଗାଦ ନମ୍ରା ॥ ୬୯

ଭକ୍ତିରୁବାଚ

ଭବଦ୍ଭିରଦ୍ୟୈବ କୃତାସ୍ମି ପୁଷ୍ଟା
କଲିପ୍ରଣଷ୍ଟାପି କଥାରସେନ ।
କ୍ୱାହଂ ତୁ ତିଷ୍ଠାମ୍ୟଧୁନା ବ୍ରୁବନ୍ତୁ
ବ୍ରାହ୍ମା ଇଦଂ ତାଂ ଗିରମୂଚିରେ ତେ ॥ ୭୦

ଭକ୍ତେଷୁ ଗୋବିନ୍ଦସରୂପକର୍ତ୍ତ୍ରୀ
ପ୍ରେମୈକଧର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଭବରୋଗହନ୍ତ୍ରୀ ।
ସା ତ୍ୱଂ ଚ ତିଷ୍ଠସ୍ୱ ସୁଧୈର୍ଯ୍ୟସଂଶ୍ରୟା
ନିରନ୍ତରଂ ବୈଷ୍ଣବମାନସାନି ॥ ୭୧

ତତୋଽପି ଦୋଷାଃ କଳିଜା ଇମେ ତ୍ୱାଂ
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ନ ଶକ୍ତାଃ ପ୍ରଭବୋଽପି ଲୋକେ ।
ଏବଂ ତଦାଜ୍ଞାବସରେଽପି ଭକ୍ତି-
ସ୍ତଦା ନିଷଣ୍ଣା ହରିଦାସଚିତ୍ତେ ॥ ୭୨

ସକଳଭୁବନମଧ୍ୟେ ନିର୍ଦ୍ଧନାସ୍ତେଽପି ଧନ୍ୟା
ନିବସତି ହୃଦି ଯେଷାଂ ଶ୍ରୀହରେର୍ଭକ୍ତିରେକା ।

ଅନ୍ୟଥା ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମାୟାର କବଳରୁ ତ୍ରାହି ପାଇବା ଦେବତାମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ କଠିନ; ମନୁଷ୍ୟ ବା ତ୍ରାହି ପାଇବ କିପରି ! ତେଣୁ ବିଷ୍ଣୁମାୟାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣ ବିଧାନ କରାଯାଇଛି ॥ ୬୫ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱର ଏହିପରି ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ସଭାରେ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ଘଟିଗଲା । କଣ ଘଟିଲା, ମୁଁ କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୬୬ ॥ ତରୁଣ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଦୁଇପୁତ୍ରଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ବିଶୁଦ୍ଧପ୍ରେମରୂପା ଭକ୍ତି ବାରମ୍ବାର *"ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଗୋବିନ୍ଦ ! ହରେ ! ମୁରାରେ ! ହେ ନାଥ ! ନାରାୟଣ ! ବାସୁଦେବ !"* ଆଦି ଭଗବନ୍ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି କରି ଅକସ୍ମାତ୍ ସେଠାରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬୭ ॥ ସମସ୍ତ ସଭାସଦ୍ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ପରମ ସୁନ୍ଦରୀ ଭକ୍ତିରାଣୀ ଭାଗବତର ଅର୍ଥରୂପୀ ଆଭୂଷଣରେ ଭୂଷିତା ହୋଇ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ମୁନିମାନଙ୍କର ସେହି ସଭାରେ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରକୁ ପଗ୍ଚରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଇଏ କିପରି ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ? ଏଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ କେଉଁ ବାଟେ ?" ॥୬୮॥ ତାହା ଶୁଣି ସନକାଦି କହିଲେ, "ଏହି ଭକ୍ତିଦେବୀ ଏବେ ଏବେ ଭାଗବତକଥାର ଅର୍ଥରୁ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ।" ସେମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଭକ୍ତିଦେବୀ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସମେତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନମ୍ର ହୋଇ ସନତ୍କୁମାରଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥୬୯॥

ଭକ୍ତିଦେବୀ କହିଲେ—"ମୁଁ କଳିଯୁଗରେ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ଆପଣ କଥାମୃତ ସେଚନ କରି ମୋତେ ପୁନର୍ବାର ପୁଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କେଉଁଠି ରହିବି, ଆପଣ କହନ୍ତୁ ।" ତାହା ଶୁଣି ସନକାଦି କହିଲେ—॥ ୭୦ ॥

"ତୁମେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଅ; ତୁମେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଅ ଏବଂ ସଂସାରରୋଗ ନିର୍ମୂଳ କରିଥାଅ । ତେଣୁ ତୁମେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ହିଁ ନିବାସ କର ॥ ୭୧ ॥ କଳିଯୁଗର ଦୋଷ ସମଗ୍ର ସଂସାର ଉପରେ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ; କିନ୍ତୁ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହିଲେ, ତୁମ ଉପରେ ତାର ଦୃଷ୍ଟି ବି ପଡ଼ିପାରିବ ନାହିଁ ।" ଏପରି ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇବାକ୍ଷଣି ଭକ୍ତି ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭୨ ॥

ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ନିବାସ କରେ, ସେମାନେ ତ୍ରିଲୋକର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୌତିକସମ୍ପଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଥିଲେ

ହରିରପି ନିଜଲୋକଂ ସର୍ବଥାତୋ ବିହାୟ
ପ୍ରବିଶତି ହୃଦି ତେଷାଂ ଭକ୍ତିସୂତ୍ରୋପନଦ୍ଧଃ ॥ ୭୩

ମଧ୍ୟ ପରମ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ଏହି ଭକ୍ତିସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପରମଧାମ ଛାଡ଼ି ଆସି ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୭୩ ॥ ଭୂଲୋକରେ ଭାଗବତ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ବିଗ୍ରହ । ଆମେ ବା ଏହାର ମହିମା କେତେଦୂର ବର୍ଣ୍ଣିପାରିବୁ ! ଏହାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଏହା ଶୁଣାଇଲେ ତ ଶୁଣୁଥିବା ଲୋକ ଓ ଶୁଣାଉଥିବା ଲୋକ—ଉଭୟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସାରୂପ୍ୟମୁକ୍ତି ପାଇଯାଆନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଭାଗବତର ଆଶ୍ରୟ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ଧର୍ମରେ ମାତିବାରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ! ॥ ୭୪ ॥

ବ୍ରୂମୋଽଦ୍ୟ ତେ କିମଧିକଂ ମହିମାନମେବଂ
ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମକସ୍ୟ ଭୁବି ଭାଗବତାଭିଧସ୍ୟ ।
ଯତ୍ସଂଶ୍ରୟାନ୍ନିଗଦିତେ ଲଭତେ ସୁବକ୍ତା
ଶ୍ରୋତାପି କୃଷ୍ଣସମତାମଲମନ୍ୟଧର୍ମୈଃ ॥ ୭୪

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଭକ୍ତିକଷ୍ଟନିବର୍ତ୍ତନଂ ନାମ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରାରମ୍ଭ

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଥ ବୈଷ୍ଣବଚିତ୍ତେଷୁ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭକ୍ତିମଲୌକିକୀମ୍ ।
ନିଜଲୋକଂ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତବତ୍ସଲଃ ॥ ୧

ବନମାଲୀ ଘନଶ୍ୟାମଃ ପୀତବାସା ମନୋହରଃ ।
କାଞ୍ଚୀକଲାପରୁଚିରୋ ଲସନ୍ମୁକୁଟକୁଣ୍ଡଲଃ ॥ ୨

ତ୍ରିଭଙ୍ଗଲଲିତଶ୍ଚାରୁକୌସ୍ତୁଭେନ ବିରାଜିତଃ ।
କୋଟିମନ୍ମଥଲାବଣ୍ୟୋ ହରିଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୩

ପରମାନନ୍ଦଚିନ୍ମୂର୍ତ୍ତିର୍ମଧୁରୋ ମୁରଲୀଧରଃ ।
ଆବିବେଶ ସ୍ୱଭକ୍ତାନାଂ ହୃଦୟାନ୍ୟମଲାନି ଚ ॥ ୪

ବୈକୁଣ୍ଠବାସିନୋ ଯେ ଚ ବୈଷ୍ଣବା ଉଦ୍ଧବାଦୟଃ ।
ତତ୍କଥାଶ୍ରବଣାର୍ଥଂ ତେ ଗୂଢରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତାଃ ॥ ୫

ତଦା ଜୟଜୟାରାବୋ ରସପୁଷ୍ଟିରଲୌକିକୀ ।
ଚୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂନବୃଷ୍ଟିଶ୍ଚ ମୁହୁଃ ଶଙ୍ଖରବୋଽପ୍ୟଭୂତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି ପୁଣି କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ସେତେବେଳକୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ ଅଲୌକିକ ଭକ୍ତି ଉଦିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଶ୍ରୀଭଗବାନ ନିଜର ଧାମ ଛାଡ଼ି ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ସଜଳ ମେଘ ପରି ଶ୍ୟାମଳ ହୋଇଥାଏ । ସେ ମନୋହର ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି; କଟିପ୍ରଦେଶ ମେଖଳାର ଝାଲର ଦ୍ୱାରା ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ମସ୍ତକର ସୁନ୍ଦର ମୁକୁଟ ଓ କର୍ଣ୍ଣର କୁଣ୍ଡଳ ବଡ଼ ମନୋରମ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସେ ତ୍ରିଭଙ୍ଗଲଳିତ ଭଙ୍ଗୀରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇ ଚିତ୍ତ ଗ୍ରେରାଇ ନେଉଥାନ୍ତି । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି ଝଲସୁଥାଏ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ହରିଚନ୍ଦନରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ରୂପର ଶୋଭା କଥା କଣ କହିବା ! ସେ ତ ସତେ ଯେପରି କୋଟି କାମଦେବଙ୍କର ରୂପମାଧୁରୀ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଥାନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ସେହି ପରମାନନ୍ଦ ଚିନ୍ମୂର୍ତ୍ତି ମଧୁରାତିମଧୁର ମୁରଲୀଧର ଏପରି ଅନୁପମ ଛବିରେ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଚିତ୍ତରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଲୋକନିବାସୀ ଲୀଳାପରିକର ଉଦ୍ଧବାଦି ପାର୍ଷଦ ସେହି ଭାଗବତକଥା ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାକୁ ଗୁପ୍ତରୂପରେ ଚାଲିଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରକଟ ହେଉ ହେଉ ଚତୁର୍ଦିଗରେ 'ଜୟ ଜୟ' ଧ୍ୱନି ଉଛୁଳି ଉଠିଲା; ଭକ୍ତିରସର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରବାହ ଉଦ୍ବେଳିତ ହେଲା ଏବଂ ବାରମ୍ବାର

ତତ୍‌ସଭାସଂସ୍ଥିତାନାଂ ଚ ଦେହଗେହାତ୍ମବିସ୍ମୃତିଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚ ତନ୍ମୟାବସ୍ଥାଂ ନାରଦୋ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୭

ଅଲୌକିକୋଽୟଂ ମହିମା ମୁନୀଶ୍ୱରାଃ
ସପ୍ତାହଜନ୍ୟୋଽଦ୍ୟ ବିଲୋକିତୋ ମୟା ।
ମୂଢାଃ ଶଠା ଯେ ପଶୁପକ୍ଷିଣୋଽତ୍ର
ସର୍ବେଽପି ନିଷ୍ପାପତମା ଭବନ୍ତି ॥ ୮

ଅତୋ ନୃଲୋକେ ନନୁ ନାସ୍ତି କିଞ୍ଚିତ୍
ଚିତ୍ତସ୍ୟ ଶୋଧାୟ କଲୌ ପବିତ୍ରମ୍ ।
ଅଘୌଘବିଧ୍ୱଂସକରଂ ତଥୈବ
କଥାସମାନଂ ଭୁବି ନାସ୍ତି ଚାନ୍ୟତ୍ ॥ ୯

କେ କେ ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟନ୍ତି ବଦନ୍ତୁ ମହ୍ୟଂ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଥାମୟେନ ।
କୃପାଳୁଭିର୍ଲୋକହିତଂ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରକାଶିତଃ କୋଽପି ନବୀନମାର୍ଗଃ ॥ ୧୦

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଯେ ମାନବାଃ ପାପକୃତସ୍ତୁ ସର୍ବଦା
ସଦା ଦୁରାଚାରରତା ବିମାର୍ଗଗାଃ ।
କ୍ରୋଧାଗ୍ନିଦଗ୍ଧାଃ କୁଟିଳାଶ୍ଚ କାମିନଃ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଲୌ ପୁନନ୍ତି ତେ ॥ ୧୧

ସତ୍ୟେନ ହୀନାଃ ପିତୃମାତୃଦୂଷକା-
ସ୍ତୃଷ୍ଣାକୁଲାଶ୍ଚାଶ୍ରମଧର୍ମବର୍ଜିତାଃ ।
ଯେ ଦାମ୍ଭିକା ମତ୍ସରିଣୋଽପି ହିଂସକାଃ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଲୌ ପୁନନ୍ତି ତେ ॥ ୧୨

ପଞ୍ଚୋଗ୍ରପାପାଶ୍ଛଲଛଦ୍ମକାରିଣଃ
କ୍ରୂରାଃ ପିଶାଚା ଇବ ନିର୍ଦୟାଶ୍ଚ ଯେ ।
ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱପୁଷ୍ଟା ବ୍ୟଭିଚାରକାରିଣଃ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଲୌ ପୁନନ୍ତି ତେ ॥ ୧୩

କାୟେନ ବାଚା ମନସାପି ପାତକଂ
ନିତ୍ୟଂ ପ୍ରକୁର୍ବନ୍ତି ଶଠା ହଠେନ ଯେ ।
ପରସ୍ୱପୁଷ୍ଟା ମଳିନା ଦୁରାଶୟାଃ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଲୌ ପୁନନ୍ତି ତେ ॥ ୧୪

ଫଗୁ ଓ ପୁଷ୍ପର ବୃଷ୍ଟି ତଥା ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ହେଲା ॥ ୬ ॥ ସଭାରେ ବସିଥିବା ଲୋକେ ନିଜର ଦେହଗେହ (ଶରୀର ଓ ଘରଦ୍ୱାର)କୁ ଭୁଲି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ତନ୍ମୟତା ଦେଖି ନାରଦ କହିଲେ—॥ ୭ ॥

"ହେ ମୁନୀଶ୍ୱରଗଣ ! ମୁଁ ଆଜି ଏଠାରେ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣର ଅତୀବ ଅଲୌକିକ ମହିମା ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ଏଠାରେ ଯେତେ ମୂର୍ଖ, ଦୁଷ୍ଟ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ପାପ ହୋଇଗଲେଣି ॥ ୮ ॥ ତେଣୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଏହି କଳିକାଳରେ ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି କରିବା ତଥା ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ପାପପୁଞ୍ଜ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭାଗବତକଥା ପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ପବିତ୍ରକର ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ହେ ମୁନିବରଗଣ ! ଆପଣମାନେ ବାସ୍ତବରେ ବଡ଼ କୃପାଳୁ । ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ କାମନା କରି ଆପଣମାନେ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ, ଏହି **ଭାଗବତକଥାରୂପୀ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ**ଦ୍ୱାରା ସଂସାରର କେଉଁ କେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ? ॥ ୧୦ ॥

ସନକାଦି କହିଲେ—ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ପାପ କରନ୍ତି, ସଦା ଦୁରାଚାରରେ ହିଁ ତତ୍ପର ରହନ୍ତି ଓ ବିପରୀତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁମାନେ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ଜଳୁଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କୁଟିଳ ଓ କାମପରାୟଣ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି କଳିଯୁଗରେ **ଭାଗବତ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ**ଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ୟଚ୍ୟୁତ, ପିତୃମାତୃ-ନିନ୍ଦୁକ, ତୃଷ୍ଣାରେ (କାମନାରେ) ସଦା ବ୍ୟାକୁଳ, ଆଶ୍ରମଧର୍ମରହିତ, ଦାମ୍ଭିକ, ଅନ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପ୍ରତି ଅସୂୟାପରାୟଣ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ପରକୁ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କଳିଯୁଗରେ **ଭାଗବତ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ**ଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଏପରି କି, ଯେଉଁମାନେ ମଦ୍ୟପାନ, ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଚୋରି, ଗୁରୁପତ୍ନୀଗମନ ଓ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା—ଏପରି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ମହାପାପ କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଛଳଛଦ୍ମପରାୟଣ, କ୍ରୂର, ପିଶାଚ ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଓ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଧନରେ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତେ ମଧ୍ୟ କଳିଯୁଗରେ **ଭାଗବତ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ**ଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟମାନେ ଦୁରାଗ୍ରହପୂର୍ବକ ସର୍ବଦା କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ପାପ କରିଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟର ଧନରେ ହିଁ ବଡ଼ଲୋକ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ମଳିନମନା ଓ ଦୁଷ୍ଟହୃଦୟ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କଳିଯୁଗରେ **ଭାଗବତ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ**ଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥

ଅତ୍ର ତେ କୀର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟାମ ଇତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ଯସ୍ୟ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେଣ ପାପହାନିଃ ପ୍ରଜାୟତେ ॥ ୧୫

ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରାତଟେ ପୂର୍ବମଭୂତ୍ପତ୍ତନମୁତ୍ତମମ୍ ।
ଯତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣାଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ସତ୍ୟସତ୍କର୍ମତତ୍ପରାଃ ॥ ୧୬

ଆତ୍ମଦେବଃ ପୁରେ ତସ୍ମିନ୍ ସର୍ବବେଦବିଶାରଦଃ ।
ଶ୍ରୌତସ୍ମାର୍ତ୍ତେଷୁ ନିଷ୍ଣାତୋ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇବ ଭାସ୍କରଃ ॥ ୧୭

ଭିକ୍ଷୁକୋ ବିତ୍ତବାଁଲ୍ଲୋକେ ତତ୍ପ୍ରିୟା ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ସ୍ମୃତା ।
ସ୍ୱବାକ୍ୟସ୍ଥାପିକା ନିତ୍ୟଂ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁକୁଲୋଦ୍ଭବା ॥ ୧୮

ଲୋକବାର୍ତ୍ତାରତା କ୍ରୂରା ପ୍ରାୟଶୋ ବହୁଜଳ୍ପିକା ।
ଶୂରା ଚ ଗୃହକୃତ୍ୟେଷୁ କୃପଣା କଳହପ୍ରିୟା ॥ ୧୯

ଏବଂ ନିବସତୋଃ ପ୍ରେମ୍ଣା ଦମ୍ପତ୍ୟୋ ରମମାଣୟୋଃ ।
ଅର୍ଥାଃ କାମାସ୍ତୟୋରାସନ୍ନ ସୁଖାୟ ଗୃହାଦିକମ୍ ॥ ୨୦

ପଶ୍ଚାଦ୍ଧର୍ମାଃ ସମାରବ୍ଧାସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ସନ୍ତାନହେତବେ ।
ଗୋଭୂହିରଣ୍ୟବାସାଂସି ଦୀନେଭ୍ୟୋ ଯଚ୍ଛତଃ ସଦା ॥ ୨୧

ଧନାର୍ଦ୍ଧଂ ଧର୍ମମାର୍ଗେଣ ତାଭ୍ୟାଂ ନୀତଂ ତଥାପି ଚ ।
ନ ପୁତ୍ରୋ ନାପି ବା ପୁତ୍ରୀ ତତଶ୍ଚିନ୍ତାତୁରୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୨

ଏକଦା ସ ଦ୍ୱିଜୋ ଦୁଃଖାଦ୍ ଗୃହଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ବନଂ ଗତଃ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ତୃଷିତୋ ଜାତସ୍ତଡ଼ାଗଂ ସମୁପେୟିବାନ୍ ॥ ୨୩

ପୀତ୍ୱା ଜଳଂ ନିଷଣ୍ଣସ୍ତୁ ପ୍ରଜାଦୁଃଖେନ କର୍ଶିତଃ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତାଦପି ତତ୍ରୈବ ସଂନ୍ୟାସୀ କଶ୍ଚିଦାଗତଃ ॥ ୨୪

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୀତଜଳଂ ତଂ ତୁ ବିପ୍ରୋ ଯାତସ୍ତଦନ୍ତିକମ୍ ।
ନତ୍ୱା ଚ ପାଦୟୋସ୍ତସ୍ୟ ନିଃଶ୍ୱସନ୍ ସଂସ୍ଥିତଃ ପୁରଃ ॥ ୨୫

ହେ ନାରଦ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏକ ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ଶୁଣାଉଛୁ; ତାହା ଶୁଣିଲେ ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରା ନଦୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ନଗର ଥିଲା । ସେଠାରେ ସକଳ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ଆଚରଣପୂର୍ବକ ସତ୍ୟ ଓ ସତ୍କର୍ମରେ ତତ୍ପର ଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ନଗରରେ ଆତ୍ମଦେବ ନାମକ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ସକଳ ବେଦରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ ଓ ଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତ କର୍ମରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ॥ ୧୭ ॥ ସେ ଧନବାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରି ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ଥିଲା କୁଳୀନା ଓ ସୁନ୍ଦରୀ; କିନ୍ତୁ ସେ ଥିଲା ବଡ଼ ଜିଦ୍‌ଖୋର । ତାକୁ ଅନ୍ୟକୁ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଭଲ ଲାଗୁଥିଲା । ସେ ଥିଲା ବଡ଼ କ୍ରୂରା । କୌଣସି ନା କୌଣସି କଥା ନେଇ ସେ ସର୍ବଦା ବକବକ ହେଉଥାଏ । ସେ ଗୃହକର୍ମରେ ନିପୁଣ ଥିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ଥିଲା ବଡ଼ କୃପଣ ଓ କଳିହୁଡ଼ୀ ॥ ୧୮, ୧୯ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଦମ୍ପତିଙ୍କ ପାଖରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଧନ ଥିଲା; ବିଳାସସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା; ଘରଦ୍ୱାର ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଦମ୍ପତି ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ନିଃସନ୍ତାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଆନ୍ତରିକ ସୁଖଶାନ୍ତି ପାଉ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବୟସ ଗଡ଼ିଗଲାରୁ ସେମାନେ ସନ୍ତାନଟିଏ ପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ଓ ଦୀନଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ଗୋ, ଭୂମି, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବସ୍ତ୍ରାଦି ଦାନ କଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଏହିପରି ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ସେମାନେ ନିଜର ଅଧା ଧନ ବ୍ୟୟ କରିଦେଲେ; ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ପୁଅଟିଏ କି ଝିଅଟିଏ ହେଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଣକ ଅତ୍ୟଧିକ ଚିନ୍ତାତୁର ହୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଦିନକର କଥା । ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଘରୁ ବାହାରି ବଣକୁ ଗ୍ଭଲିଗଲେ । ଦିନ ଦୁଇପ୍ରହର ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଶୋଷ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ସେ ବଣରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀକୂଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ନିଃସନ୍ତାନ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ତ ଦୁଃଖରେ ଶୁଖିଯାଇଥିଲା । ସେ କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ପାଣି ମୁନ୍ଦିଏ ପିଇଦେଇ ପୋଖରୀକୂଳରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଡ଼ି ବେଳ ଗଡ଼ିଯିବା ପରେ ସେଠାକୁ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମହାତ୍ମା ଆସିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ମଧ୍ୟ ଆସି ପାଣି ପିଇଲେ । ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇ ଦୁଃଖରେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ମାରିଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଯତିରୁବାଚ

କଥଂ ରୋଦିଷି ବିପ୍ର ତ୍ୱଂ କା ତେ ଚିନ୍ତା ବଲୀୟସୀ ।
ବଦ ତ୍ୱଂ ସତ୍ୱରଂ ମହ୍ୟଂ ସ୍ୱସ୍ୟ ଦୁଃଖସ୍ୟ କାରଣମ୍ ॥ ୨୬

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

କିଂ ବ୍ରବୀମି ଋଷେ ଦୁଃଖଂ ପୂର୍ବପାପେନ ସଞ୍ଚିତମ୍ ।
ମଦୀୟାଃ ପୂର୍ବଜାସ୍ତୋୟଂ କବୋଷ୍ଣମୁପଭୁଞ୍ଜତେ ॥ ୨୭

ମଦ୍ଦତ୍ତଂ ନୈବ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ପ୍ରୀତ୍ୟା ଦେବା ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ପ୍ରଜାଦୁଃଖେନ ଶୂନ୍ୟୋଽହଂ ପ୍ରାଣାଂସ୍ତ୍ୟକ୍ତୁମିହାଗତଃ ॥ ୨୮

ଧିଗ୍‌ଜୀବିତଂ ପ୍ରଜାହୀନଂ ଧିଗ୍‌ଗୃହଂ ଚ ପ୍ରଜାଂ ବିନା ।
ଧିଗ୍‌ଧନଂ ଚାନପତ୍ୟସ୍ୟ ଧିକ୍‌କୁଲଂ ସନ୍ତତିଂ ବିନା ॥ ୨୯

ପାଲ୍ୟତେ ଯା ମୟା ଧେନୁଃ ସା ବନ୍ଧ୍ୟା ସର୍ବଥା ଭବେତ୍ ।
ଯୋ ମୟା ରୋପିତୋ ବୃକ୍ଷଃ ସୋଽପି ବନ୍ଧ୍ୟତ୍ୱମାଶ୍ରୟେତ୍ ॥ ୩୦

ଯତ୍‌ଫଲଂ ମଦ୍‌ଗୃହାୟାତଂ ତଚ୍ଚ ଶୀଘ୍ରଂ ବିନଶ୍ୟତି ।
ନିର୍ଭାଗ୍ୟସ୍ୟାନପତ୍ୟସ୍ୟ କିମତୋ ଜୀବିତେନ ମେ ॥ ୩୧

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ସ ରୁରୋଦୋଚ୍ଚୈସ୍ତତ୍‌ପାର୍ଶ୍ୱେ ଦୁଃଖପୀଡ଼ିତଃ ।
ତଦା ତସ୍ୟ ଯତେଶ୍ଚିତ୍ତେ କରୁଣାଭୂଦ୍‌ଗରୀୟସୀ ॥ ୩୨

ତଦ୍‌ଭାଲାକ୍ଷରମାଲାଂ ଚ ବାଚୟାମାସ ଯୋଗବାନ୍ ।
ସର୍ବଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଯତିଃ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ବିପ୍ରମୂଚେ ସବିସ୍ତରମ୍ ॥ ୩୩

ଯତିରୁବାଚ

ମୁଞ୍ଚାଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରଜାରୂପଂ ବଲିଷ୍ଠା କର୍ମଣୋ ଗତିଃ ।
ବିବେକଂ ତୁ ସମାସାଦ୍ୟ ତ୍ୟଜ ସଂସାରବାସନାମ୍ ॥ ୩୪

ଶୃଣୁ ବିପ୍ର ମୟା ତେଽଦ୍ୟ ପ୍ରାରବ୍ଧଂ ତୁ ବିଲୋକିତମ୍ ।
ସପ୍ତଜନ୍ମାବଧି ତବ ପୁତ୍ରୋ ନୈବ ଚ ନୈବ ଚ ॥ ୩୫

ସନ୍ତତେଃ ସଗରୋ ଦୁଃଖମବାପାଙ୍ଗଃ ପୁରା ତଥା ।
ରେ ମୁଞ୍ଚାଦ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବାଶାଂ ସଂନ୍ୟାସେ ସର୍ବଥା ସୁଖମ୍ ॥ ୩୬

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ବିବେକେନ ଭବେତ୍ କିଂ ମେ ପୁତ୍ରଂ ଦେହି ବଲାଦପି ।
ନୋ ଚେତ୍ତ୍ୟଜାମ୍ୟହଂ ପ୍ରାଣାଂସ୍ତ୍ୱଦଗ୍ରେ ଶୋକମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ ॥ ୩୭

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପଚାରିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ତୁମେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ମାରୁଛ କାହିଁକି ? କିଛି ଘୋର ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛ କି ? ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ତୁମ ଦୁଃଖର କାରଣ କୁହ ॥ ୨୬ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ଗୋସେଇଁ ! ମୁଁ ମୋର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ପାପସଞ୍ଚିତ ଦୁଃଖ କଥା କେତେ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ପିତୃପୁରୁଷ ମୁଁ ଦେଉଥିବା ଜଳାଞ୍ଜଳିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ମାରି ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ମୋର ପ୍ରଦତ୍ତ ବସ୍ତୁ ଦେବତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି । ସନ୍ତାନଟିଏ ପାଇଁ ମୁଁ ଏତେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ମୋତେ ଚତୁର୍ଦିଗ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏଠାକୁ ଆସିଛି ॥ ୨୮ ॥ ସନ୍ତାନହୀନ ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ ! ସନ୍ତାନହୀନ ଗୃହକୁ ଧିକ୍ ! ସନ୍ତାନହୀନର ଧନକୁ ଧିକ୍ ! ସନ୍ତାନହୀନର କୁଳକୁ ବି ଧିକ୍ !॥ ୨୯ ॥ ମୁଁ ଯେଉଁ ଗାଈ ପାଳୁଛି, ସେ ବି ବାଂଝ ହୋଇଯାଉଛି; ଯେଉଁ ଗଛ ଲଗାଉଛି, ସେ ଗଛରେ ବି ଫୁଲଫଳ ଧରୁନି ॥ ୩୦ ॥ ମୁଁ ମୋ ଘରକୁ ଯେଉଁ ଫଳ ଆଣୁଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ପଚିଯାଉଛି । ଏପରି ଅଭାଗା ଓ ଅପୁତ୍ରିକ ଜୀବନ ରଖି ମୁଁ କଣ କରିବି ! ॥ ୩୧ ॥

ଏପରି କହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତ୍ମଦେବ ଦୁଃଖରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଭୋ ଭୋ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ତାହା ଦେଖି ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ କରୁଣା ଜାତ ହେଲା ॥ ୩୨ ॥ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଯୋଗନିଷ୍ଠ ପୁରୁଷ; ତେଣୁ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଲଲାଟର ରେଖା ଦେଖି ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜାଣିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ—॥ ୩୩ ॥

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତିର ମୋହ ତ୍ୟାଗ କର । କର୍ମର ଗତି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର । ବିବେକ (ଜ୍ଞାନ)ର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସଂସାରବାସନା ଛାଡ଼ିଦିଅ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ! ଶୁଣ, ତୁମର ପ୍ରାରବ୍ଧ ଦେଖି ମୁଁ ଜାଣିପାରୁଛି ଯେ, ତୁମେ ସାତଜନ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସନ୍ତାନ ଲାଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜା ସଗର ଏବଂ ରାଜା ଅଙ୍ଗଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ହେତୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ କୁଟୁମ୍ବଆଶା ଛାଡ଼ିଦିଅ । ସନ୍ନ୍ୟାସରେ ହିଁ ସକଳପ୍ରକାର ସୁଖ ନିହିତ ॥ ୩୬ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ହେ ମହାତ୍ମା ! ଜ୍ଞାନରୁ ମୁଁ କଣ ପାଇବି! ଆପଣ ନିଜର ଯୋଗଶକ୍ତିବଳରେ ମୋତେ ପୁତ୍ରଟିଏ ଦିଅନ୍ତୁ; ନଚେତ୍ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଏଇଠି ଶୋକରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେବି ॥ ୩୭ ॥

ପୁତ୍ରାଦିସୁଖହୀନୋଽୟଂ ସଂନ୍ୟାସଃ ଶୁଷ୍କ ଏବ ହି ।
ଗୃହସ୍ଥଃ ସରସୋ ଲୋକେ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରସମନ୍ୱିତଃ ॥ ୩୮

ଯେଉଁ ସନ୍ୟାସ ଆଶ୍ରମରେ ପୁତ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ ଆଦିଙ୍କର ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ, ତାହା ତ ସର୍ବଥା ନୀରସ। ସଂସାରର ସରସତା ତ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଦି ଭରି ହୋଇଥିବା ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହିଛି ॥ ୩୮ ॥

ଇତି ବିପ୍ରାଗ୍ରହଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରାବ୍ରବୀତ୍ ସ ତପୋଧନଃ ।
ଚିତ୍ରକେତୁର୍ଗତଃ କଷ୍ଟଂ ବିଧିଲେଖବିମାର୍ଜନାତ୍ ॥ ୩୯

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଏପରି ଜିଦି ଦେଖି ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ, "**ବିଧାତା ଲିଖନ, କେ କରିବ ଆନ !** ବିଧାତା ଲେଖନକୁ ଟାଳିବାକୁ ଜିଦି ଧରି ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୩୯ ॥ ତେଣୁ ଜାଣିରଖ, ବିଧାତା ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ପଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପରି ତୁମକୁ ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ରସୁଖ ମିଳିବ ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ତୁମେ ତ ଭୀଷଣ ଜିଦି ଧରି ବସିଛ ଏବଂ ଜଣେ ଆଶାୟୀ ପ୍ରାର୍ଥୀରୂପେ ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଅବା ତୁମକୁ କଣ କହିବି !" ॥ ୪୦ ॥

ନ ଯାସ୍ୟସି ସୁଖଂ ପୁତ୍ରାଦ୍ ଯଥା ଦୈବହତୋଦ୍ୟମଃ ।
ଅତୋ ହଠେନ ଯୁକ୍ତୋଽସି ହ୍ୟର୍ଥିନଂ କିଂ ବଦାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୪୦

ତସ୍ୟାଗ୍ରହଂ ସମାଲୋକ୍ୟ ଫଳମେକଂ ସ ଦତ୍ତବାନ୍ ।
ଇଦଂ ଭକ୍ଷୟ ପତ୍ନ୍ୟା ତ୍ୱଂ ତତଃ ପୁତ୍ରୋ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୪୧

ଶେଷରେ ସେହି ମହାତ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜିଦି ଛାଡ଼ିବାର ନୁହନ୍ତି, ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଫଳ ଦେଇ କହିଲେ, "ଏଇଟି ନେଇ ତୁମ ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଦିଅ। ଏହାକୁ ଖାଇଲେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ ॥ ୪୧ ॥ କିନ୍ତୁ ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଏକବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ୟତା ଓ ଶୌଚଗୁଣର ରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ଦୟାଳୁ ଓ ଦାନଶୀଳ ହେବାର ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ସେ ଏଣୁତେଣୁ ଭୋଜନ ନ କରି ଦିନରେ ଗୋଟିଏ ବକତ ଭୋଜନ କରିବେ। ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି ନିୟମ ପାଳନ କରି ଚଳିଲେ ସଦ୍‌ସ୍ୱଭାବର ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବ।" ॥ ୪୨ ॥

ସତ୍ୟଂ ଶୌଚଂ ଦୟା ଦାନମେକଭକ୍ତଂ ତୁ ଭୋଜନମ୍ ।
ବର୍ଷାବଧି ସ୍ତ୍ରିୟା କାର୍ଯ୍ୟଂ ତେନ ପୁତ୍ରୋଽତିନିର୍ମଳଃ ॥ ୪୨

ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା ଯଯୌ ଯୋଗୀ ବିପ୍ରସ୍ତୁ ଗୃହମାଗତଃ ।
ପତ୍ନ୍ୟାଃ ପାଣୌ ଫଳଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱୟଂ ଯାତସ୍ତୁ କୁତ୍ରଚିତ୍ ॥ ୪୩

ଏପରି କହି ସେହି ଯୋଗୀରାଜ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲେ। ଘରେ ସ୍ତ୍ରୀ ହାତରେ ଫଳଟି ଦେଇ, ସବୁକଥା ବୁଝାଇଦେବା ପରେ ଆତ୍ମଦେବ ଅନ୍ୟ କାମରେ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୩ ॥ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତ ବଡ଼ କୁଟିଳ ସ୍ୱଭାବର ଲୋକ ଥିଲା। ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ତା'ର ଜଣେ ସଖୀକୁ କହିଲା, "ଆଲୋ ସଖି ! ମୁଁ ତ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲିଣି। ମୁଁ ଏ ଫଳ ଖାଇବି ନାହିଁ॥ ୪୪ ॥ ଫଳ ଖାଇଦେଲେ ତ ଗର୍ଭ ରହିଯିବ; ଗର୍ଭ ରହିଲେ ପେଟ ବଢ଼ିଯିବ। ପୁଣି ମୁଁ ଦି'ବେଳା ଦି'ବକତ ଏଣୁତେଣୁ ନ ଖାଇ, ଅଳପ ଖାଇ ରହିଲେ ମୋର ବଳ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯିବନି? ମୁଁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେ, ତୁ କହିଲୁ ଭଲା, ଏ ଘରଧନ୍ଦା ଚଳିବ କିପରି ?॥ ୪୫ ॥ ପୁଣି ଦୈବଯୋଗକୁ ଯଦି ଆମ ଗାଆଁରେ ଡକାୟତ ପଶିଯିବେ, ମୁଁ ଗର୍ଭିଣୀ ମାଇପିଟା ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ କିପରି ଧାଇଁ ପଳାଇ ଯାଇପାରିବି, କହିଲୁ ? ଯଦି ଶୁକଦେବଙ୍କ

ତରୁଣୀ କୁଟିଳା ତସ୍ୟ ସଖ୍ୟଗ୍ରେ ଚ ରୁରୋଦ ହ ।
ଅହୋ ଚିନ୍ତା ମମୋତ୍ପନ୍ନା ଫଳଂ ଗ୍ରହଂ ନ ଭକ୍ଷୟେ ॥ ୪୪

ଫଳଭକ୍ଷେଣ ଗର୍ଭଃ ସ୍ୟାଦ୍‌ଗର୍ଭେଣୋଦରବୃଦ୍ଧିତା ।
ସ୍ୱଳ୍ପଭକ୍ଷଂ ତତୋଽଶକ୍ତିର୍ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟଂ କଥଂ ଭବେତ୍ ॥ ୪୫

ଦୈବାଦ୍ ଧାଟୀ ବ୍ରଜେଦ୍‌ଗ୍ରାମେ ପଳାୟେଦ୍‌ଗର୍ଭିଣୀ କଥମ୍ ।
ଶୁକବନ୍ନିବସେଦ୍ ଗର୍ଭସ୍ତଂ କୁକ୍ଷେଃ କଥମୁତ୍ସୃଜେତ୍ ॥ ୪୬

ତିର୍ଯ୍ୟକ୍‌ଚେଦାଗତୋ ଗର୍ଭସ୍ତଦା ମେ ମରଣଂ ଭବେତ୍ ।
ପ୍ରସୂତୌ ଦାରୁଣଂ ଦୁଃଖଂ ସୁକୁମାରୀ କଥଂ ସହେ ॥ ୪୭

ମନ୍ଦାୟାଂ ମୟି ସର୍ବସ୍ୱଂ ନନାନ୍ଦା ସଂହରେତ୍ତଦା ।
ସତ୍ୟଶୌଚାଦିନିୟମୋ ଦୁରାରାଧ୍ୟଃ ସ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୪୮

ଲାଳନେ ପାଳନେ ଦୁଃଖଂ ପ୍ରସୂତାୟାଶ୍ଚ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ବନ୍ଧ୍ୟା ବା ବିଧବା ନାରୀ ସୁଖିନୀ ଚେତି ମେ ମତିଃ ॥ ୪୯

ଏବଂ କୁତର୍କଯୋଗେନ ତତ୍‌ଫଳଂ ନୈବ ଭକ୍ଷିତମ୍ ।
ପତ୍ୟା ପୃଷ୍ଟଂ ଫଳଂ ଭୁକ୍ତଂ ଭୁକ୍ତଂ ଚେତି ତୟେରିତମ୍ ॥ ୫୦

ଏକଦା ଭଗିନୀ ତସ୍ୟାସ୍ତଦ୍‌ଗୃହଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛୟାଽଽଗତା ।
ତଦଗ୍ରେ କଥିତଂ ସର୍ବଂ ଚିନ୍ତେୟଂ ମହତୀ ହି ମେ ॥ ୫୧

ଦୁର୍ବଳା ତେନ ଦୁଃଖେନ ହ୍ୟନୁଜେ କରବାଣି କିମ୍ ।
ସାବ୍ରବୀନ୍ମମ ଗର୍ଭୋଽସ୍ତି ତଂ ଦାସ୍ୟାମି ପ୍ରସୂତିତଃ ॥ ୫୨

ତାବତ୍କାଳଂ ସଗର୍ଭେବ ଗୁପ୍ତା ତିଷ୍ଠ ଗୃହେ ସୁଖମ୍ ।
ବିତ୍ତଂ ତ୍ୱଂ ମତ୍‌ପତେର୍ୟଚ୍ଛ ସ ତେ ଦାସ୍ୟତି ବାଳକମ୍ ॥ ୫୩

ଷାଣ୍ମାସିକୋ ମୃତୋ ବାଳ ଇତି ଲୋକୋ ବଦିଷ୍ୟତି ।
ତଂ ବାଳଂ ପୋଷୟିଷ୍ୟାମି ନିତ୍ୟମାଗତ୍ୟ ତେ ଗୃହେ ॥ ୫୪

ଫଳମର୍ପୟ ଧେନ୍ୱୈ ତ୍ୱଂ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥଂ ତୁ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ତତ୍ତଦାଚରିତଂ ସର୍ବଂ ତଥୈବ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୱଭାବତଃ ॥ ୫୫

ଅଥ କାଳେନ ସା ନାରୀ ପ୍ରସୂତା ବାଳକଂ ତଦା ।
ଆନୀୟ ଜନକୋ ବାଳଂ ରହସ୍ୟେ ଧୁନ୍ଧୁଲୀଂ ଦଦୌ ॥ ୫୬

ତୟା ଚ କଥିତଂ ଭର୍ତ୍ରେ ପ୍ରସୂତଃ ସୁଖମର୍ଭକଃ ।
ଲୋକସ୍ୟ ସୁଖମୁତ୍ପନ୍ନମାତ୍ମଦେବପ୍ରଜୋଦୟାତ୍ ॥ ୫୭

ପରି ମୋ ଗର୍ଭଟା ପେଟରେ ହିଁ ରହିଯିବ, ମୁଁ ତାକୁ ବାହାର କରିବି କିପରି ! ॥ ୪୬ ॥ ଯଦି ପ୍ରସବକାଳରେ ଛୁଆଟା ଠିକ୍ ଭାବରେ ନ ବାହାରି ଆଡ଼ା ପଡ଼ିଯିବ, ତେବେ ତ ମୁଁ ମରିଯିବି ଲୋ! ପ୍ରସବ କଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଭୀଷଣ କଷ୍ଟ ହୁଏ, ମୋ ପରି ସୁକୁମାରୀ ଭଲା ସେହି କଷ୍ଟ ସହିବ କିପରି ! ॥ ୪୭ ॥ ମୁଁ ଯଦି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯିବି, ତେବେ ତ ମୋ ନଣନ୍ଦ ଆସି ଘରର ସବୁ ଧନସମ୍ପଦ ବୋହି ନେଇଯିବ । ପୁଣି, ମୋତେ ଯାହା ଲାଗୁଛି, ମୋ'ଦ୍ୱାରା ଏ ସତ୍ୟ-ଶୌଚ ଆଦି ନିୟମ ପାଳନ ହେବା ମଧ୍ୟ ବଡ଼ କଠିନ ॥ ୪୮ ॥ ଛୁଆ ଜନ୍ମ କରିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ପକ୍ଷରେ ଛୁଆର ଲାଳନପାଳନ କରିବା ଭାରି କଷ୍ଟକର । ମୋ ବିଚାରରେ ବନ୍ଧ୍ୟା ବା ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ହିଁ ସୁଖୀ ।'' ॥ ୪୯ ॥

ମନରେ ଏହିପରି ନାନା କୁତର୍କ ଉଠିବା ଫଳରେ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ସେହି ଫଳଟି ଖାଇଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତା'ସ୍ୱାମୀ ଯେତେବେଳେ 'ଫଳଟି ଖାଇଲୁ ଟି ?' ବୋଲି ପଚାରିଲେ, ସେ କହିଲା, ''ହଁ; ଖାଇଲି ।'' ॥ ୫୦ ॥ ଏ ଭିତରେ ଦିନେ ତା' ସାନଭଉଣୀ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ବୁଲି ଆସିଥିଲା । ଭଉଣୀକୁ ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ କହିଲା, ''ଏହି ସବୁ କାରଣରୁ ମୁଁ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି ॥ ୫୧ ॥ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଦିନୁଦିନ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲିଣି । ମୁଁ ଏବେ କଣ କରିବି, କହିଲୁ !'' ତା' ଭଉଣୀ କହିଲା, ''ନାନୀ, (ଚିନ୍ତା କରନା ।) ମୁଁ ତ ଏବେ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛି । ମୋ ପୁଅ ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲେ ତତେ ଦେଇଦେବି । ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଛୁ ବୋଲି କହି, ସତକଥାଟା ଲୁଚାଇ ରଖ ଓ ଘରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହ । ତୁ ମୋ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କିଛି ଧନ ଦେଇଦେଲେ ସେ ତତେ ପୁଅଟି ଦେଇଦେବେ ॥ ୫୨, ୫୩ ॥ ଆମେ ଏପରି ଉପାୟ କରିବୁ ଯେ, ଲୋକେ କହିବେ, ଆମର ଛଅମାସିଆ ପୁଅଟି ଜନ୍ମ ହୋଇ ମରିଗଲା; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ପ୍ରତିଦିନ ତୋ ଘରକୁ ଆସି ପୁଅକୁ ଲାଳନପାଳନ କରିବି ॥ ୫୪ ॥ ତୁ ଏବେ ଏ ଫଳଟିର ଗୁଣ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏଇଟିକୁ ତୋ ଗାଈକୁ ଖୁଆଇଦେ ।'' ଭଉଣୀ ଯାହା କହିଲା, ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ତାହା ହିଁ କଲା (ଫଳଟି ଗାଈକୁ ଖୋଇଦେଲା) ॥ ୫୫ ॥

ତା'ପରେ ସମୟାନୁସାରେ ଧୁନ୍ଧୁଲୀର ଭଉଣୀ ପୁଅଟିଏ ଜନ୍ମ କଲା ଏବଂ ପୂର୍ବ ମସୁଧା ଅନୁଯାୟୀ ସେହି ପୁଅର ବାପା ଚୁପ୍‌ଚାପ ପୁଅଟିକୁ ଆଣି ଧୁନ୍ଧୁଲୀକୁ ଦେଇଦେଲା ॥ ୫୬ ॥ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ତା' ସ୍ୱାମୀ ଆତ୍ମଦେବଙ୍କୁ ଜଣାଇଦେଲା ଯେ, ବିନା କଷ୍ଟରେ ତାର ପୁଅଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲା । ଆତ୍ମଦେବଙ୍କର

ଦଦୌ ଦାନଂ ଦ୍ୱିଜାତିଭ୍ୟୋ ଜାତକର୍ମ ବିଧାୟ ଚ ।
ଗୀତବାଦିତ୍ରଘୋଷୋଽଭୂତ୍ ତଦ୍ଦ୍ୱାରେ ମଙ୍ଗଳଂ ବହୁ ॥ ୫୮

ଭର୍ତ୍ତୁରଗ୍ରେଽବ୍ରବୀଦ୍‌ବାକ୍ୟଂ ସ୍ତନ୍ୟଂ ନାସ୍ତି କୁଚେ ମମ ।
ଅନ୍ୟସ୍ତନ୍ୟେନ ନିର୍ଦ୍ଦୁଗ୍ଧା କଥଂ ପୁଷ୍ଣାମି ବାଳକମ୍ ॥ ୫୯

ମତ୍‌ସ୍ୱସୁଶ୍ଚ ପ୍ରସୂତାୟା ମୃତୋ ବାଳସ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ତାମାକାର୍ଯ୍ୟ ଗୃହେ ରକ୍ଷ ସା ତେଽର୍ଭଂ ପୋଷୟିଷ୍ୟତି ॥ ୬୦

ପତିନା ତତ୍‌କୃତଂ ସର୍ବଂ ପୁତ୍ରରକ୍ଷଣହେତବେ ।
ପୁତ୍ରସ୍ୟ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀତି ନାମ ମାତ୍ରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ ॥ ୬୧

ତ୍ରିମାସେ ନିର୍ଗତେ ଚାଥ ସା ଧେନୁଃ ସୁଷୁବେଽର୍ଭକମ୍ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରଂ ଦିବ୍ୟଂ ନିର୍ମଳଂ କନକପ୍ରଭମ୍ ॥ ୬୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରସନ୍ନୋ ବିପ୍ରସ୍ତୁ ସଂସ୍କାରାନ୍ ସ୍ୱୟମାଦଧେ ।
ମତ୍ୱାଽଽଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ଜନାଃ ସର୍ବେ ଦିଦୃକ୍ଷାର୍ଥଂ ସମାଗତାଃ ॥ ୬୩

ଭାଗ୍ୟୋଦୟୋଽଧୁନା ଜାତ ଆତ୍ମଦେବସ୍ୟ ପଶ୍ୟତ ।
ଧେନ୍ୱା ବାଳଃ ପ୍ରସୂତସ୍ତୁ ଦେବରୂପୀତି କୌତୁକମ୍ ॥ ୬୪

ନ ଜ୍ଞାତଂ ତଦ୍‌ରହସ୍ୟଂ ତୁ କେନାପି ବିଧିଯୋଗତଃ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣଂ ତଂ ସୁତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୋକର୍ଣ୍ଣଂ ନାମ ଚାକରୋତ୍ ॥ ୬୫

କିୟତ୍‌କାଳେନ ତୌ ଜାତୌ ତରୁଣୌ ତନୟାବୁଭୌ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣଃ ପଣ୍ଡିତୋ ଜ୍ଞାନୀ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ମହାଖଳଃ ॥ ୬୬

ସ୍ନାନଶୌଚକ୍ରିୟାହୀନୋ ଦୁର୍ଭକ୍ଷୀ କ୍ରୋଧବର୍ଦ୍ଧିତଃ ।
ଦୁଷ୍ପରିଗ୍ରହକର୍ତ୍ତା ଚ ଶବହସ୍ତେନ ଭୋଜନମ୍ ॥ ୬୭

ଚୌରଃ ସର୍ବଜନଦ୍ୱେଷୀ ପରବେଶ୍ମପ୍ରଦୀପକଃ ।
ଲାଳନାୟାର୍ଭକାନ୍ ଧୃତ୍ୱା ସଦ୍ୟଃ କୂପେ ନ୍ୟପାତୟତ୍ ॥ ୬୮

ପୁଅ ହୋଇଛି ବୋଲି ଶୁଣି ଲୋକେ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୫୭ ॥ ଆତ୍ମଦେବ ପୁଅର ଜାତକର୍ମ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଧନ ଦାନ କଲେ ଏବଂ ଘର ଆଗରେ ନାଚଗୀତ ତଥା ନାନାପ୍ରକାର ମାଙ୍ଗଳିକ କୃତ୍ୟ କରାଇଲେ ॥ ୫୮ ॥ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କହିଲା, "ମୋ ସ୍ତନରେ ଆଦୌ ଦୁଧ ନାହିଁ; ଖାଲି ଗାଈଦୁଧରେ ଏ ଛୁଆକୁ କିପରି ପାଳିବି ! ମୋ ଭଉଣୀର ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ପୁଅଟିଏ ହୋଇ ମରିଯାଇଛି । ତାକୁ ଡାକିଆଣି ଆମ ଘରେ ରଖାଇଲେ, ସେ ତୁମ ପୁଅକୁ ଦୁଧ ଦେଇ ପାଳିପୋଷି ରଖନ୍ତା ।" ॥ ୫୯, ୬୦ ॥ ଏହା ଶୁଣି ପୁଅକୁ ବଞ୍ଚାଇରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଆତ୍ମଦେବ ତାହା ହିଁ କଲେ । ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ସେହି ପୁଅର ନାଆଁ ରଖିଲା **ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ** ॥ ୬୧ ॥

ଏହି ଘଟଣାର ତିନିମାସ ପରେ ସେହି ଗାଈର ମଧ୍ୟ ଛୁଆଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେହି ଗାଈଛୁଆଟି ହୋଇଥିଲା ଠିକ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଆକାରର । ତାହାର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଥିଲା ସୁନ୍ଦର, ଦିବ୍ୟ, ନିର୍ମଳ ଏବଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ତେଜୀୟାନ୍ ॥ ୬୨ ॥ ତାକୁ ଦେଖି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତ୍ମଦେବ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେ ନିଜ ହାତରେ ତାର ସକଳ ସଂସ୍କାର କଲେ । ଗାଈଠାରୁ ପୁଅ ହେବା କଥା ଶୁଣି ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ; ସେହି ବାଳକକୁ ଦେଖିବାକୁ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ ॥ ୬୩ ॥ ଲୋକେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଦେଖିଲ ଭାଇମାନେ ! ଏଥର ଆତ୍ମଦେବଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ କିପରି ଉଦୟ ହେଲା, ଦେଖ ! କେଡ଼େ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ଗାଈପେଟରୁ ଏପରି ଦେବରୂପ ପୁଅଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଲା !"॥ ୬୪ ॥ ଦୈବଯୋଗରୁ ଏହି ଘଟଣାପଛରେ ରହିଥିବା ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟଟି କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାଳକଟିର କାନ ଗୋରୁକାନ ପରି ହୋଇଥିବାରୁ ଆତ୍ମଦେବ ତାହାର ନାମ ରଖିଲେ **ଗୋକର୍ଣ୍ଣ** ॥ ୬୫ ॥

କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଦୁଇ ବାଳକ ବଡ଼ ହୋଇ ଯୁବକ ହୋଇଗଲେ । ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ପାଠଶାଠ ପଢ଼ି ଜ୍ଞାନୀ ଓ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ହୋଇଗଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ ॥ ୬୬ ॥ ସେ ସ୍ନାନଶୌଚର ନିୟମ ଆଦୌ ପାଳନ କଲା ନାହିଁ; ନାନା ଅଖାଦ୍ୟ ଖାଇଲା; ଦିନୁଦିନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କ୍ରୋଧୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ନାନାପ୍ରକାର ଖରାପ ଖରାପ ଜିନିଷ ଆଣି ଘରେ ରଖିଲା; ମୁର୍ଦ୍ଦାର ହାତରେ ଛୁଆଁ ହୋଇଥିବା ଖାଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଖାଇଗଲା ॥ ୬୭ ॥ ପରଘରୁ ଚୋରି କରିବା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ କଳହ କରିବା ହୋଇଗଲା ତାହାର ସ୍ୱଭାବ । ସେ ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ ପରଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଉଥିଲା; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର

ହିଂସକଃ ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଚ ଦୀନାନ୍ଧାନାଂ ପ୍ରପୀଡ଼କଃ ।
ଚଣ୍ଡାଳାଭିରତୋ ନିତ୍ୟଂ ପାଶହସ୍ତଃ ଶ୍ୱସଂଗତଃ ॥ ୬୯

ତେନ ବେଶ୍ୟାକୁସଙ୍ଗେନ ପିତ୍ର୍ୟଂ ବିତ୍ତଂ ତୁ ନାଶିତମ୍ ।
ଏକଦା ପିତରୌ ତାଡ୍ୟ ପାତ୍ରାଣି ସ୍ୱୟମାହରତ୍ ॥ ୭୦

ତତ୍ପିତା କୃପଣଃ ପ୍ରୋଚ୍ଚୈର୍ଧନହୀନୋ ରୁରୋଦ ହ ।
ବନ୍ଧ୍ୟତ୍ୱଂ ତୁ ସମୀଚୀନଂ କୁପୁତ୍ରୋ ଦୁଃଖଦାୟକଃ ॥ ୭୧

କ୍ୱ ତିଷ୍ଠାମି କ୍ୱ ଗଚ୍ଛାମି କୋ ମେ ଦୁଃଖଂ ବ୍ୟପୋହୟେତ୍ ।
ପ୍ରାଣାଂସ୍ତ୍ୟଜାମି ଦୁଃଖେନ ହା କଷ୍ଟଂ ମମ ସଂସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୭୨

ତଦାନୀଂ ତୁ ସମାଗତ୍ୟ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ଜ୍ଞାନସଂଯୁତଃ ।
ବୋଧୟାମାସ ଜନକଂ ବୈରାଗ୍ୟଂ ପରିଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୭୩

ଅସାରଃ ଖଲୁ ସଂସାରୋ ଦୁଃଖରୂପୀ ବିମୋହକଃ ।
ସୁତଃ କସ୍ୟ ଧନଂ କସ୍ୟ ସ୍ନେହବାନ୍ ଜ୍ୱଲତେଽନିଶମ୍ ॥ ୭୪

ନ ଚେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ସୁଖଂ କିଞ୍ଚିନ୍ନ ସୁଖଂ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ସୁଖମସ୍ତି ବିରକ୍ତସ୍ୟ ମୁନେରେକାନ୍ତଜୀବିନଃ ॥ ୭୫

ମୁଞ୍ଚାଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରଜାରୂପଂ ମୋହତୋ ନରକେ ଗତିଃ ।
ନିପତିଷ୍ୟତି ଦେହୋଽୟଂ ସର୍ବଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ବନଂ ବ୍ରଜ ॥ ୭୬

ତଦ୍ବାକ୍ୟଂ ତୁ ସମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଗନ୍ତୁକାମଃ ପିତାବ୍ରବୀତ୍ ।
କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ବନେ ତାତ ତତ୍ ତ୍ୱଂ ବଦ ସବିସ୍ତରମ୍ ॥ ୭୭

ଅନ୍ଧକୂପେ ସ୍ନେହପାଶେ ବଦ୍ଧଃ ପଙ୍ଗୁରହଂ ଶଠଃ ।
କର୍ମଣା ପତିତୋ ନୂନଂ ମାମୁଦ୍ଧର ଦୟାନିଧେ ॥ ୭୮

ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ଖେଳାଇବ ବୋଲି କୋଳ କରି, କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ନେଇ କୂଅରେ ପକାଇ ଦେଉଥିଲା ॥ ୬୮ ॥ ସେ ଦିନୁଦିନ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ହିଂସ୍ର ହୋଇଗଲା । ସବୁବେଳେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ବୁଲିଲା; ଅନ୍ଧ, ଅସହାୟ ଓ ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ପୀଡ଼ା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଚଣ୍ଡାଳମାନଙ୍କୁ ନିଜର ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ କଲା । କୁକୁରପଲଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି, ହାତରେ ଫାଶ ନେଇ ପ୍ରତିଦିନ ଶିକାର କରି ବୁଲିଲା ॥ ୬୯ ॥ ଧୀରେ ଧୀରେ ବେଶ୍ୟାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ନିଜ ପିତାଙ୍କର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲା । ଦିନେ ବାପାମାଆଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ମାରପିଟ କରି ଘରୁ ବାସନକୁସନ ମଧ୍ୟ ନେଇ ପଳାଇଗଲା ॥ ୭୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଘରର ସକଳ ସମ୍ପଦ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାରୁ, ତାର କୃପଣ ପିତା ବାହୁନି ବାହୁନି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହାୟ ! ଏପରି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ନ କରି, ଏହାର ମାଆ ବନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇ ରହିଯାଇଥିଲେ ବରଂ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ସତରେ, କୁପୁତ୍ର ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦିଏ ॥ ୭୧ ॥ ଏବେ ମୁଁ ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ରହିବି କେଉଁଠି ? ମୋର ଏ ବିପତ୍ତି କଟିବ କିପରି ? ହାୟ ! ମୋ ଉପରେ କି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ି ନ ଗଲା ସତେ ! ଏହି ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ି ଦିନେ ମୋ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବ ।" ॥ ୭୨ ॥ ଏପରି କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ପିତାଙ୍କୁ ବୈରାଗ୍ୟ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ ॥ ୭୩ ॥ ସେ କହିଲେ, "ବାପା ! ଏ ସଂସାରଟା ଅସାର । ସଂସାର ହେଉଛି ଦୁଃଖସ୍ୱରୂପ; ପୁଣି ଏହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୋହରେ ପକାଇଦିଏ । କାହାର ବା ପୁଅ? କାହାର ବା ଧନ? ଏ ମୋହ ବୃଥା । ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ପୁରୁଷ ଦିନରାତି ଦୁଃଖରେ ଜଳୁଥାଏ ॥ ୭୪ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସୁଖ ନାହିଁ, କି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାଙ୍କର ସୁଖ ନାହିଁ । ସୁଖ ପାଆନ୍ତି କେବଳ ଅନାସକ୍ତ ଓ ଏକାନ୍ତସେବୀ ମୁନି ॥ ୭୫ ॥ 'ଏ ମୋ ପୁଅ' ଆପଣ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ମୋହରୁ ନରକଗତି ହୁଏ । ଦେହ ତ ଦିନେ ନା ଦିନେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ଆପଣ ସବୁ କିଛି ଛାଡ଼ିଦେଇ ବଣକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ।" ॥ ୭୬ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ କଥା ମାନି, ଆତ୍ମଦେବ ବଣକୁ ଚାଲିଯିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବାବୁରେ ! ବଣରେ ରହି ମୁଁ କଣ କରିବା ଉଚିତ ହେବ, ତାହା ମୋତେ ଟିକିଏ ଭଲ କରି ବୁଝାଇଦେ ॥ ୭୭ ॥ ମୁଁ ବଡ଼ ମୂର୍ଖ । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମବଶତଃ ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ମୁଁ ପଙ୍ଗୁଙ୍କ ପରି ଏହି ଗୃହରୂପୀ ଅନ୍ଧକୂପରେ ପଡ଼ିରହିଛି । ତୁ ତ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ; ମୋତେ ଏଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।" ॥ ୭୮ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଉବାଚ

ଦେହେଽସ୍ଥିମାଂସରୁଧିରେଽଭିମତିଂ ତ୍ୟଜ ତ୍ୱଂ
ଜାୟାସୁତାଦିଷୁ ସଦା ମମତାଂ ବିମୁଞ୍ଚ ।
ପଶ୍ୟାନିଶଂ ଜଗଦିଦଂ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗନିଷ୍ଠଂ
ବୈରାଗ୍ୟରାଗରସିକୋ ଭବ ଭକ୍ତିନିଷ୍ଠଃ ॥ ୭୯

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ—''ବାପା, ଏହି ଶରୀରଟା ହେଉଛି ଅସ୍ଥି, ମାଂସ ଓ ରକ୍ତର ଏକ ପିଣ୍ଡ । ଆପଣ ଏହାକୁ ଯେଉଁ 'ମୁଁ' ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରଙ୍କୁ କଦାପି ନିଜର ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସବୁ ମମତା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ଏ ଜଗତକୁ ସର୍ବଦା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତୁ । ଜଗତର କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ଭାବି ତା'ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର ବୈରାଗ୍ୟରସର ରସିକ ହୋଇ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତିରେ ନିମଗ୍ନ ରହନ୍ତୁ ॥ ୭୯ ॥ ଭଗବଦ୍ ଭଜନ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଧର୍ମ । ନିରନ୍ତର ସେହି ଭଜନର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତୁ । ଅନ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାର ଲୌକିକ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ । ସର୍ବଦା ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତୁ । ଭୋଗଲାଳସାକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୋଷଗୁଣ ବିଗ୍ଭର କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯଥାଶୀଘ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କରି, କେବଳ ଭଗବତ୍‌ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ରହି ଭଗବଦ୍‌କଥା-ରସ ପାନ କରନ୍ତୁ ।'' ॥ ୮୦ ॥

ଧର୍ମଂ ଭଜସ୍ୱ ସତତଂ ତ୍ୟଜ ଲୋକଧର୍ମାନ୍
ସେବସ୍ୱ ସାଧୁପୁରୁଷାଞ୍ଜହି କାମତୃଷ୍ଣାମ୍ ।
ଅନ୍ୟସ୍ୟ ଦୋଷଗୁଣଚିନ୍ତନମାଶୁ ମୁକ୍ତ୍ୱା
ସେବାକଥାରସମହୋ ନିତରାଂ ପିବ ତ୍ୱମ୍ ॥ ୮୦

ପୁଅ କଥାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଆତ୍ମଦେବ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ବଣକୁ ଗ୍ଭଲିଗଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ସ୍ଥିର କରିନେଲେ ଯେ ସେ ଏଥର କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜିବେ । ବଣରେ ରହି ଦିନରାତି ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜାସେବା କରିବାଫଳରେ ସେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ॥ ୮୧ ॥

ଏବଂ ସୁତୋକ୍ତିବଶତୋଽପି ଗୃହଂ ବିହାୟ
ଯାତୋ ବନଂ ସ୍ଥିରମତିର୍ଗତଷଷ୍ଟିବର୍ଷଃ ।
ଯୁକ୍ତୋ ହରେରନୁଦିନଂ ପରିଚର୍ଯ୍ୟୟାସୌ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମାପ ନିୟତଂ ଦଶମସ୍ୟ ପାଠାତ୍ ॥ ୮୧

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ବିପ୍ରମୋକ୍ଷୋ
ନାମ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ପ୍ରେତଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର

ସୂତ ଉବାଚ

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ତେନ ଜନନୀ ତାଡ଼ିତା ଭୃଶମ୍ ।
କ୍ୱ ବିତ୍ତଂ ତିଷ୍ଠତି ବ୍ରୂହି ହନିଷ୍ୟେ ଲତୟା ନ ଚେତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗ୍ଭଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ପିତା ବଣକୁ ଗ୍ଭଲିଯିବା ପରେ, ଦିନେ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ତା' ମାଆକୁ ବହୁତ ମାରପିଟ୍ କରି କହିଲା, ''ଟଙ୍କାପଇସା କେଉଁଠି ରଖିଛୁ, କହ । ନାହିଁ ତ ଜଳନ୍ତା କାଠରେ ପିଟି ପିଟି ତୋତେ ସାବାଡ଼ କରିଦେବି ।'' ॥ ୧ ॥ ପୁଅର ଏପରି ଧମକରେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ମାଆ ଧୁନ୍ଧୁଲୀ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସେହିଦିନ ରାତିରେ କୂଅକୁ ଡେଇଁପଡ଼ି ମରିଗଲା ॥ ୨ ॥ ଏ ଯେଉଁସବୁ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା, ଏଥିରେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ହେଲା ନାହିଁ, କି ସୁଖ ହେଲା

ଇତି ତଦ୍‌ବାକ୍ୟସଂତ୍ରାସାଜ୍ଜନନ୍ୟା ପୁତ୍ରଦୁଃଖତଃ ।
କୂପେ ପାତଃ କୃତୋ ରାତ୍ରୌ ତେନ ସା ନିଧନଂ ଗତା ॥ ୨

ଗୋକର୍ଣ୍ଣସ୍ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର୍ଥଂ ନିର୍ଗତୋ ଯୋଗସଂସ୍ଥିତଃ ।
ନ ଦୁଃଖଂ ନ ସୁଖଂ ତସ୍ୟ ନ ବୈରୀ ନାପି ବାନ୍ଧବଃ ॥ ୩

ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ଗୃହେଽତିଷ୍ଠତ୍ ପଞ୍ଚପଣ୍ୟବଧୂବୃତଃ ।
ଅତ୍ୟୁଗ୍ରକର୍ମକର୍ତ୍ତା ଚ ତତ୍ପୋଷଣବିମୂଢ଼ଧୀଃ ॥ ୪

ଏକଦା କୁଳଟାସ୍ତାସ୍ତୁ ଭୂଷଣାନ୍ୟଭିଲିପ୍ସବଃ ।
ତଦର୍ଥଂ ନିର୍ଗତୋ ଗେହାତ୍କାମାନ୍ଧୋ ମୃତ୍ୟୁମସ୍ମରନ୍ ॥ ୫

ଯତସ୍ତତଶ୍ଚ ସଂହୃତ୍ୟ ବିତ୍ତଂ ବେଶ୍ମ ପୁନର୍ଗତଃ ।
ତାଭ୍ୟୋଽୟଚ୍ଛତ୍ସୁବସ୍ତ୍ରାଣି ଭୂଷଣାନି କିୟନ୍ତି ଚ ॥ ୬

ବହୁବିତ୍ତଚୟଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ରାତ୍ରୌ ନାର୍ଯ୍ୟୋ ବ୍ୟଚାରୟନ୍ ।
ଚୌର୍ଯ୍ୟଂ କରୋତ୍ୟସୌ ନିତ୍ୟମତୋ ରାଜା ଗ୍ରହୀଷ୍ୟତି ॥ ୭

ବିତ୍ତଂ ହୃତ୍ୱା ପୁନଶ୍ଚୈନଂ ମାରୟିଷ୍ୟତି ନିଶ୍ଚିତମ୍ ।
ଅତୋଽର୍ଥଗୁପ୍ତୟେ ଗୂଢ଼ମସ୍ମାଭିଃ କିଂ ନ ହନ୍ୟତେ ॥ ୮

ନିହତ୍ୟୈନଂ ଗୃହୀତ୍ୱାର୍ଥଂ ଯାସ୍ୟାମୋ ଯତ୍ର କୁତ୍ରଚିତ୍ ।
ଇତି ତା ନିଶ୍ଚୟଂ କୃତ୍ୱା ସୁପ୍ତଂ ସମ୍ବଧ୍ୟ ରଶ୍ମିଭିଃ ॥ ୯

ପାଶଂ କଣ୍ଠେ ନିଧାୟାସ୍ୟ ତନ୍ମୃତ୍ୟୁମୁପଚକ୍ରମୁଃ ।
ତ୍ୱରିତଂ ନ ମମାରାସୌ ଚିନ୍ତାୟୁକ୍ତାସ୍ତଦାଭବନ୍ ॥ ୧୦

ତପ୍ତାଙ୍ଗାରସମୂହାଂଶ୍ଚ ତନ୍ମୁଖେ ହି ବିଚିକ୍ଷିପୁଃ ।
ଅଗ୍ନିଜ୍ୱାଳାତିଦୁଃଖେନ ବ୍ୟାକୁଳୋ ନିଧନଂ ଗତଃ ॥ ୧୧

ତଂ ଦେହଂ ମୁମୁଚୁର୍ଗର୍ତ୍ତେ ପ୍ରାୟଃ ସାହସିକାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ନ ଜ୍ଞାତଂ ତଦ୍ରହସ୍ୟଂ ତୁ କେନାପୀଦଂ ତଥୈବ ଚ ॥ ୧୨

ଲୋକୈଃ ପୃଷ୍ଟା ବଦନ୍ତି ସ୍ମ ଦୂରଂ ଯାତଃ ପ୍ରିୟୋ ହି ନଃ ।
ଆଗମିଷ୍ୟତି ବର୍ଷେଽସ୍ମିନ୍ ବିତ୍ତଲୋଭବିକର୍ଷିତଃ ॥ ୧୩

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ନୈବ ତୁ ବିଶ୍ୱାସଂ ଦୁଷ୍ଟାନାଂ କାରୟେଦ୍ବୁଧଃ ।
ବିଶ୍ୱାସେ ଯଃ ସ୍ଥିତୋ ମୂଢ଼ଃ ସ ଦୁଃଖୈଃ ପରିଭୂୟତେ ॥ ୧୪

ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ଯୋଗନିଷ୍ଠ ଥିଲେ। ତାଙ୍କର ମିତ୍ର ବୋଲି କେହି ନ ଥିଲେ, କି ଶତ୍ରୁ ବୋଲି କେହି ନ ଥିଲେ। ସେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩ ॥

ଏପଟେ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ପାଞ୍ଚଜଣ ବେଶ୍ୟାଙ୍କୁ ଧରି ଘରେ ରହିଲା। ସେମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଇଦେବା ଚିନ୍ତାରେ ତାର ବୁଦ୍ଧି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା; ଫଳରେ ସେ ନାନାପ୍ରକାର କୁକର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ରହିଲା ॥ ୪ ॥ ଦିନେ ସେହି ବେଶ୍ୟାମାନେ ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ମାଗିଲେ। ସେ ତ କାମବାସନାରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତି ତା'ର କେବେହେଲେ ଦୃଷ୍ଟି ଯାଉ ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ଘରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ॥ ୫ ॥ ସେ ଏଠୁସେଠୁ ନାନାପ୍ରକାର ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ଚୋରାଇ ଆଣି ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଲୁଗାପଟା ଓ ଗହଣାଗାଣ୍ଠି ଯୋଗାଇଦେଲା ॥ ୬ ॥ ଏତେସବୁ ଚୋରିମାଲ ଦେଖି ରାତିରେ ବେଶ୍ୟାମାନେ ବିଚାର କଲେ, "ଇଏ ତ ସବୁଦିନ ଚୋରି କରୁଛି; ତେଣୁ ଏଇଟା ଦିନେ ନା ଦିନେ ରାଜାଙ୍କ ହାତରେ ଧରାପଡ଼ିବ ॥ ୭ ॥ ରାଜା ଏହାର ସବୁଧନ ବାଜ୍ୟାପ୍ତ କରି ଏହାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବେ। ଯଦି ଏ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଏପରି ମରିବ, ତେବେ ଆମେ ଏଇଟାକୁ ଗୁପ୍ତରେ ମାରିଦେଇ ଏତକ ଧନ ନେଇ ନ ଯିବା କାହିଁକି ? ॥ ୮ ॥ ଏଇଟାକୁ ମାରି ଆମେ ଏସବୁ ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ନେଇ ପଳାଇଯିବା।" ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେମାନେ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀକୁ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ଏବଂ ତା'ଗଳାରେ ଦଉଡ଼ି ଭିଡ଼ି ତାକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଶୀଘ୍ର ନ ମରିବାରୁ, ସେମାନେ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୯, ୧୦ ॥ ଶେଷକୁ ସେମାନେ ତା'ପାଟିରେ ରଡ଼ନିଆଁ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ; ଫଳରେ ସେ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ହୋଇ ଛଟପଟ ହୋଇ ମରିଗଲା ॥ ୧୧ ॥ ବେଶ୍ୟାମାନେ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗାତରେ ପକାଇ ପୋତିଦେଲେ। ସତରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ବଡ଼ ଦୁଃସାହସୀ। ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଦୁଷ୍କର୍ମ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ 'ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ କୁଆଡ଼େ ଗଲା' ବୋଲି ଲୋକେ ପଚାରିବାରୁ ସେମାନେ କହିଲେ, "ଆମ ପ୍ରିୟତମ ଟଙ୍କାପଇସା ଲୋଭରେ ଏଥର କୌଣସି ଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି; ଫେରିଲାବେଳକୁ ବର୍ଷେ ଖଣ୍ଡେ ଲାଗିଯିବ।" ॥ ୧୩ ॥ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ଦୁଷ୍ଟା ନାରୀଙ୍କୁ କଦାପି ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ ସେପରି ନାରୀଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ, ତାକୁ ଦୁଃଖ ହିଁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୪ ॥

ସୁଧାମୟଂ ବଚ୍ଚେ ଯାସାଂ କାମିନାଂ ରସବର୍ଦ୍ଧନମ୍ ।
ହୃଦୟଂ କ୍ଷୁରଧାରାଭଂ ପ୍ରିୟଃ କୋ ନାମ ଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୧୫

ସଂହୃତ୍ୟ ବିତ୍ତଂ ତା ଯାତାଃ କୁଳଟା ବହୁଭର୍ତୃକାଃ ।
ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ବଭୂବାଥ ମହାନ୍ ପ୍ରେତଃ କୁକର୍ମତଃ ॥ ୧୬

ବାତ୍ୟାରୂପଧରୋ ନିତ୍ୟଂ ଧାବନ୍ ଦଶଦିଶୋଽନ୍ତରମ୍ ।
ଶୀତାତପପରିକ୍ଳିଷ୍ଟୋ ନିରାହାରଃ ପିପାସିତଃ ॥ ୧୭

ନ ଲେଭେ ଶରଣଂ କ୍ୱାପି ହା ଦୈବେତି ମୁହୁର୍ବଦନ୍ ।
କିୟତ୍‌କାଳେନ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ମୃତଂ ଲୋକାଦବୁଧ୍ୟତ ॥ ୧୮

ଅନାଥଂ ତଂ ବିଦିତ୍ୱୈବ ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧମଚୀକରତ୍ ।
ଯସ୍ମିଂସ୍ତୀର୍ଥେ ତୁ ସଂଯାତି ତତ୍ର ଶ୍ରାଦ୍ଧମବର୍ତ୍ତୟତ୍ ॥ ୧୯

ଏବଂ ଭ୍ରମନ୍ ସ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଃ ସ୍ୱପୁରଂ ସମୁପେୟିବାନ୍ ।
ରାତ୍ରୌ ଗୃହାଙ୍ଗଣେ ସ୍ୱପ୍ତୁମାଗତୋଽଲକ୍ଷିତଃ ପରୈଃ ॥ ୨୦

ତତ୍ର ସୁପ୍ତଂ ସ ବିଜ୍ଞାୟ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ସ୍ୱବାନ୍ଧବମ୍ ।
ନିଶୀଥେ ଦର୍ଶୟାମାସ ମହାରୌଦ୍ରତରଂ ବପୁଃ ॥ ୨୧

ସକୃନ୍ମେଷଃ ସକୃଦ୍ଧସ୍ତୀ ସକୃଚ୍ଚ ମହିଷୋଽଭବତ୍ ।
ସକୃଦିନ୍ଦ୍ରଃ ସକୃଚ୍ଚାଗ୍ନିଃ ପୁନଶ୍ଚ ପୁରୁଷୋଽଭବତ୍ ॥ ୨୨

ବୈପରୀତ୍ୟମିଦଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ଧୈର୍ଯ୍ୟସଂଯୁତଃ ।
ଅୟଂ ଦୁର୍ଗତିକଃ କୋଽପି ନିଶ୍ଚିତ୍ୟାଥ ତମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୩

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଉବାଚ

କସ୍ତ୍ୱମୁଗ୍ରତରୋ ରାତ୍ରୌ କୁତୋ ଯାତୋ ଦଶାମିମାମ୍ ।
କିଂ ବା ପ୍ରେତଃ ପିଶାଚୋ ବା ରାକ୍ଷସୋଽସୀତି ଶଂସ ନଃ ॥ ୨୪

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ପୃଷ୍ଟସ୍ତଦା ତେନ ରୁରୋଦୋଚ୍ଚୈଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ଅଶକ୍ତୋ ବଚନୋଚ୍ଚାରେ ସଂଜ୍ଞାମାତ୍ରଂ ଚକାର ହ ॥ ୨୫

ସେମାନଙ୍କର ବଚନ ତ ଅମୃତ ପରି ଲାଗେ ଓ କାମୁକ ପୁରୁଷର ହୃଦୟରେ ରସ ସଂଚ୍ଚାର କରିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ କ୍ଷୁରଧାର ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କେବେ କଣ କାହାକୁ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ? ॥ ୧୫ ॥

ସେହି ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କର ତ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ପରି ଅନେକ ଜାରପୁରୁଷ ସଙ୍ଗୀ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ତାର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଧରି ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେ ଏବଂ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ନିଜର କୁକର୍ମ ହେତୁ ଏକ ଭୟଙ୍କର ପ୍ରେତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ସେ ବାତ୍ୟାରୂପ ଧରି ସର୍ବଦା ଦଶଦିଗରେ ଘୂରି ବୁଲିଲା । ଶୀତ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଓ ଭୋକଶୋଷରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସେ 'ହାୟରେ ଦୈବ ! ହାୟରେ ଦୈବ !' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ କେବେ କୌଣସିଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ମିଳୁ ନ ଥାଏ । କିଛିଦିନ ଭିତରେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଲୋକଙ୍କ ଠାରୁ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୧୭, ୧୮ ॥ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ବିଚରା ଅନାଥ ବୋଲି ଜାଣି ସେ ତାର ଆତ୍ମାର ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଗୟାରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧ କଲେ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ତୀର୍ଥକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ତାର ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଏହିରୂପେ ଭ୍ରମଣ କରି କରି ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ନିଜ ନଗରକୁ ଫେରିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ରାତିରେ ସିଧା ନିଜ ଘରକୁ ଆସି ଅଗଣାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେଠାରେ ନିଜ ଭାଇ ଶୋଇଛି ଦେଖି ପ୍ରେତଯୋନି ପାଇଥିବା ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ବିକଟ ରୂପ ଦେଖାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୧ ॥ ସେ କେବେ ମେଣ୍ଢା ତ, କେବେ ହାତୀ; କେବେ ମଇଁଷି ତ, କେବେ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ପୁଣି କେବେ ଅଗ୍ନିର ରୂପ ଦେଖାଇଲା । ଶେଷରେ ସେ ମନୁଷ୍ୟରୂପରେ ଦେଖାଦେଲା ॥ ୨୨ ॥ ଏପରି ଅସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପମାନ ଦେଖି ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ଏକ ଦୁର୍ଗତିପ୍ରାପ୍ତ ଜୀବ । ତେଣୁ ସେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ତାକୁ ପଚ୍ଚରିଲେ—॥ ୨୩ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ପଚ୍ଚରିଲେ—ତୁ କିଏ ? ରାତିଟାରେ ଏପରି ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଦେଖାଉଛୁ କାହିଁକି ? ତୋର ଏପରି ଦଶା କାହିଁକି ହେଲା ? ତୁ ପ୍ରେତ, ନା ପିଶାଚ, ନା କୌଣସି ରାକ୍ଷସ ? ମୋତେ ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହ ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଚ୍ଚଲିଲେ—ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସେ ବାରମ୍ବାର ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ତ କିଛି କହିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ କେବଳ ଠାରଦ୍ୱାରା ଜଣାଇଲା ॥ ୨୫ ॥

ତତୋଽଞ୍ଜଲୌ ଜଲଂ କୃତ୍ୱା ଗୋକର୍ଣ୍ଣସ୍ତମୁଦୈରୟତ୍ ।
ତଚ୍ଛେକହତପାପୋଽସୌ ପ୍ରବକ୍ତୁମୁପଚକ୍ରମେ ॥ ୨୬

ପ୍ରେତ ଉବାଚ

ଅହଂ ଭ୍ରାତା ତ୍ୱଦୀୟୋଽସ୍ମି ଧୁନ୍ଧୁକାରୀତି ନାମତଃ ।
ସ୍ୱକୀୟେନୈବ ଦୋଷେଣ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱଂ ନାଶିତଂ ମୟା ॥ ୨୭

କର୍ମଣୋ ନାସ୍ତି ସଂଖ୍ୟା ମେ ମହାଜ୍ଞାନେ ବିବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ଲୋକାନାଂ ହିଂସକଃ ସୋଽହଂ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଦୁଃଖେନ ମାରିତଃ ॥ ୨୮

ଅତଃ ପ୍ରେତତ୍ୱମାପନ୍ନୋ ଦୁର୍ଦଶାଂ ଚ ବହାମ୍ୟହମ୍ ।
ବାତାହାରେଣ ଜୀବାମି ଦୈବାଧୀନଫଲୋଦୟାତ୍ ॥ ୨୯

ଅହୋ ବନ୍ଧୋ କୃପାସିନ୍ଧୋ ଭ୍ରାତର୍ମାମାଶୁ ମୋଚୟ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ବଚନଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତସ୍ମୈ ବାକ୍ୟମଥାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୦

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଉବାଚ

ତ୍ୱଦର୍ଥଂ ତୁ ଗୟାପିଣ୍ଡୋ ମୟା ଦତ୍ତୋ ବିଧାନତଃ ।
ତତ୍କଥଂ ନୈବ ମୁକ୍ତୋଽସି ମମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମିଦଂ ମହତ୍ ॥ ୩୧

ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧାନ୍ନ ମୁକ୍ତିଶ୍ଚେଦୁପାୟୋ ନାପରସ୍ତ୍ୱିହ ।
କିଂ ବିଧେୟଂ ମୟା ପ୍ରେତ ତତ୍ ତ୍ୱଂ ବଦ ସବିସ୍ତରମ୍ ॥ ୩୨

ପ୍ରେତ ଉବାଚ

ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧଶତେନାପି ମୁକ୍ତିର୍ମେ ନ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଉପାୟମପରଂ କଂଚିତ୍ ତ୍ୱଂ ବିଚାରୟ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ॥ ୩୩

ଇତି ତଦ୍‌ବାକ୍ୟମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ବିସ୍ମୟଂ ଗତଃ ।
ଶତଶ୍ରାଦ୍ଧୈର୍ନ ମୁକ୍ତିଶ୍ଚେଦସାଧ୍ୟଂ ମୋଚନଂ ତବ ॥ ୩୪

ଇଦାନୀଂ ତୁ ନିଜଂ ସ୍ଥାନମାତିଷ୍ଠ ପ୍ରେତ ନିର୍ଭୟଃ ।
ତ୍ୱନ୍ମୁକ୍ତିସାଧକଂ କିଂଚିଦାଚରିଷ୍ୟେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ଚ ॥ ୩୫

ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ନିଜସ୍ଥାନଂ ତେନାଦିଷ୍ଟସ୍ତତୋ ଗତଃ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣଶ୍ଚିନ୍ତୟାମାସ ତାଂ ରାତ୍ରିଂ ନ ତଦଧ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୩୬

ପ୍ରାତସ୍ତମାଗତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଲୋକାଃ ପ୍ରୀତ୍ୟା ସମାଗତାଃ ।
ତତ୍‌ସର୍ବଂ କଥିତଂ ତେନ ଯଜ୍ଜାତଂ ଚ ଯଥା ନିଶି ॥ ୩୭

ତାହା ଦେଖି ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଜଳ ନେଇ, ସେହି ଜଳକୁ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରି ତା'ଉପରକୁ ଛାଟିଦେଲେ । ତା'ଦ୍ୱାରା ତା' ପାପର କିଛି ଅଂଶ ଖଣ୍ଡନ ହୋଇଗଲା । ଏଥର ସେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୬ ॥

ପ୍ରେତ କହିଲା—''ମୁଁ ହେଉଛି ତୁମ ଭାଇ । ମୋ ନାଁ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ । ମୁଁ ମୋ ନିଜ ପାପକର୍ମରୁ ମୋର ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲି ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ କେତେ ଯେ କୁକର୍ମ କରିଛି, ତାର ହିସାବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନରେ ମାତିଥିଲି । ତେଣୁ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ହିଂସାଚରଣ କରୁଥିଲି । ଶେଷରେ ବେଶ୍ୟାମାନେ ମୋତେ ଦାରୁଣ ଯାତନା ଦେଇ ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏବେ ପ୍ରେତଯୋନିରେ ପଡ଼ି ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗୁଛି । ଏବେ ଦୈବବଶତଃ କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରି ମୁଁ କେବଳ ବାୟୁ ଭକ୍ଷଣ କରି ବଞ୍ଚିଛି ॥ ୨୯ ॥ ଭାଇ ! ତୁ ତ ଦୟାର ସାଗର । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ମୋତେ ଏହି ପ୍ରେତଯୋନିରୁ ଉଦ୍ଧାର କର ।'' ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ଗୋକର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ—॥ ୩୦ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ—ଭାଇ ! ମୁଁ ତୁମ ପାଇଁ ଗୟାରେ ପିଣ୍ଡଦାନ କଲି; ତଥାପି ତୁମର ପ୍ରେତଯୋନିରୁ ମୁକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ କିପରି ! ମୋତେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗୁଛି ! ॥୩୧॥ ଯଦି ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ମୁକ୍ତି ହେଲା ନାହିଁ, ତେବେ ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଆଚ୍ଛା, ତୁମେ ସବୁକଥା ଖୋଲି କୁହ । ମୁଁ ଏବେ ତୁମ ପାଇଁ କଣ କରିବି ? ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରେତ କହିଲା—ମୋ ମୁକ୍ତି ତ ଶହେ ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧ କଲେ ମଧ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଏହାର ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କର ॥ ୩୩ ॥

ପ୍ରେତର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ସେ କହିଲେ, ''ଯଦି ଶହେ ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ବି ତୁମେ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ତେବେ ତ ତୁମର ମୁକ୍ତି ଅସମ୍ଭବ ॥୩୪॥ ଯାହା ହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ରହ; ମୁଁ ବିଚାର କରି ତୁମ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ଉପାୟ କରିବି ।'' ॥ ୩୫ ॥

(ସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—) ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ସେଠାରୁ ନିଜସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲା । ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ରାତିସାରା ବିଚାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ କୌଣସି ଉପାୟ ଜୁଟିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ ସକାଳେ, ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଆସିଛନ୍ତି ଶୁଣି, ଲୋକେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ରାତିରେ ଯାହା ସବୁ ଘଟିଗଲା, ସେସବୁ ବିଷୟ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ବିଦ୍ୱାଂସୋ ଯୋଗନିଷ୍ଠାଶ୍ଚ ଜ୍ଞାନିନୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ତନ୍ମୁକ୍ତିଂ ନୈବ ତେଽପଶ୍ୟନ୍ ପଶ୍ୟନ୍ତଃ ଶାସ୍ତ୍ରସଞ୍ଚୟାନ୍ ॥ ୩୮

ତତଃ ସର୍ବୈଃ ସୂର୍ଯ୍ୟବାକ୍ୟଂ ତନ୍ମୁକ୍ତୌ ସ୍ଥାପିତଂ ପରମ୍ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣଃ ସ୍ତମ୍ଭନଂ ଚକ୍ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟବେଗସ୍ୟ ବୈ ତଦା ॥ ୩୯

ତୁଭ୍ୟଂ ନମୋ ଜଗତ୍ସାକ୍ଷିନ୍ ବ୍ରୂହି ମେ ମୁକ୍ତିହେତୁକମ୍ ।
ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ଦୂରତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟଃ ସ୍ଫୁଟମିତ୍ୟଭ୍ୟଭାଷତ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାନ୍ମୁକ୍ତିଃ ସପ୍ତାହଂ ବାଚନଂ କୁରୁ ।
ଇତି ସୂର୍ଯ୍ୟବଚଃ ସର୍ବୈର୍ଧର୍ମରୂପଂ ତୁ ବିଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୪୧

ସର୍ବେଽବ୍ରୁବନ୍ ପ୍ରଯତ୍ନେନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ସୁକରଂ ତ୍ୱିଦମ୍ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ନିଶ୍ଚୟଂ କୃତ୍ୱା ବାଚନାର୍ଥଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୪୨

ତତ୍ର ସଂଶ୍ରବଣାର୍ଥାୟ ଦେଶଗ୍ରାମାଜ୍ଜନା ଯଯୁଃ ।
ପଙ୍ଗ୍ୱନ୍ଧବୃଦ୍ଧମନ୍ଦାଶ୍ଚ ତେଽପି ପାପକ୍ଷୟାୟ ବୈ ॥ ୪୩

ସମାଜସ୍ତୁ ମହାଞ୍ଜାତୋ ଦେବବିସ୍ମୟକାରକଃ ।
ଯଦୈବାସନମାସ୍ଥାୟ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋଽକଥୟତ୍କଥାମ୍ ॥ ୪୪

ସ ପ୍ରେତୋଽପି ତଦାଽଽୟାତଃ ସ୍ଥାନଂ ପଶ୍ୟନ୍ନିତସ୍ତତଃ ।
ସପ୍ତଗ୍ରନ୍ଥିଯୁତଂ ତତ୍ରାପଶ୍ୟତ୍କୀଚକମୁଚ୍ଛ୍ରିତମ୍ ॥ ୪୫

ତନ୍ମୂଲଚ୍ଛିଦ୍ରମାବିଶ୍ୟ ଶ୍ରବଣାର୍ଥଂ ସ୍ଥିତୋ ହ୍ୟସୌ ।
ବାତରୂପୀ ସ୍ଥିତିଂ କର୍ତ୍ତୁମଶକ୍ତୋ ବଂଶମାବିଶତ୍ ॥ ୪୬

ବୈଷ୍ଣବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ମୁଖ୍ୟଂ ଶ୍ରୋତାରଂ ପରିକଳ୍ପ୍ୟ ସଃ ।
ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧତଃ ସ୍ପଷ୍ଟମାଖ୍ୟାନଂ ଧେନୁଜୋଽକରୋତ୍ ॥ ୪୭

ଦିନାନ୍ତେ ରକ୍ଷିତା ଗାଥା ତଦା ଚିତ୍ରଂ ବଭୂବ ହ ।
ବଂଶୈକଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦୋଽଭୂତ୍ ସଶବ୍ଦଂ ପଶ୍ୟତାଂ ସତାମ୍ ॥ ୪୮

ଘଟଣା ଶୁଣି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଦ୍ୱାନ୍, ଯୋଗନିଷ୍ଠ, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ବେଦଜ୍ଞ ଥିଲେ, ସେମାନେ ବି ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ର ଓଲଟାଇ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ପ୍ରେତଯୋନିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଉପାୟ ଖୋଜିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାର ମୁକ୍ତିର କୌଣସି ଉପାୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଯାହା ଆଜ୍ଞା ଦେବେ, ତାହା ହିଁ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତେଣୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ନିଜ ତପୋବଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗତିରୋଧ କରି ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ, "ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାରା ସଂସାରର ସାକ୍ଷୀ; ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ଆପଣ କୃପା କରି ଧୁନ୍ଧୁକାରୀର ମୁକ୍ତି-ଉପାୟ କହନ୍ତୁ।" ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଦୂରରୁ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ କହିଦେଲେ, "ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପାଠ କଲେ ତାର ମୁକ୍ତି ହୋଇପାରେ; ତେଣୁ ତୁମେ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ଅନୁଷ୍ଠାନ କର।" ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସେହି ଧର୍ମମୟ ବଚନ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସମସ୍ତେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ॥୩୯, ୪୧॥ ସମସ୍ତେ କହିଲେ, "ହଁ, ହଁ, ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ତାହା ହିଁ କର। ତାହା ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଉପାୟ।" ତେଣୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ମନସ୍ଥ କରି ତଦନୁସାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଭାଗବତ ଚର୍ଚ୍ଚା ଶୁଣିବା ଲାଗି ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଓ ଗ୍ରାମରୁ ବହୁ ଲୋକ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ। ବହୁ ପଙ୍ଗୁ, ଅନ୍ଧ, ବୃଦ୍ଧ ଓ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଲୋକ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ପାପ କ୍ଷୟ କରିବାକୁ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥୪୩॥

ସେଠାରେ ଏତେ ଭିଡ଼ ଜମିଗଲା ଯେ, ତାହା ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ। ଯେତେବେଳେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାସାସନରେ ବସି ଭାଗବତକଥା କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ପ୍ରେତ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ଓ ଏଣେତେଣେ ବୁଲି କେଉଁଠି ବସିବ ବୋଲି ସ୍ଥାନଟିଏ ଖୋଜିଲା। ଏପରି ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଗୋଟିଏ ସାତଗଣ୍ଠିଆ ପୋଲା ବାଉଁଶ ଡେରା ହୋଇଛି, ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ସେ ସେହି ବାଉଁଶର ତଳପଟ ପବ ବାଟେ ପଶିଯାଇ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣିବ ବୋଲି ବସିପଡ଼ିଲା। ବାୟୁରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ତ ବାହାରେ କେଉଁଠି ବସିପାରିଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ବାଉଁଶ ଭିତରେ ପଶିଗଲା ॥ ୪୬ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ ଶ୍ରୋତା କଲେ ଏବଂ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମ ସ୍କନ୍ଧରୁ ହିଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦରେ ଭାଗବତ ଶୁଣାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ବିରତି ସମୟରେ ସେଠାରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର

ଦ୍ୱିତୀୟେଽହ୍ନି ତଥା ସାୟଂ ଦ୍ୱିତୀୟଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦନମ୍ ।
ତୃତୀୟେଽହ୍ନି ତଥା ସାୟଂ ତୃତୀୟଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦନମ୍ ॥ ୪୯

ଏବଂ ସପ୍ତଦିନୈଶ୍ଚୈବ ସପ୍ତଗ୍ରନ୍ଥିବିଭେଦନମ୍ ।
କୃତ୍ୱା ସ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧଶ୍ରବଣାତ୍ପ୍ରେତତାଂ ଜହୌ ॥ ୫୦

ଦିବ୍ୟରୂପଧରୋ ଜାତସ୍ତୁଳସୀଦାମମଣ୍ଡିତଃ ।
ପୀତବାସା ଘନଶ୍ୟାମୋ ମୁକୁଟୀ କୁଣ୍ଡଳାନ୍ୱିତଃ ॥ ୫୧

ନନାମ ଭ୍ରାତରଂ ସଦ୍ୟୋ ଗୋକର୍ଣ୍ଣମିତି ଚାବ୍ରବୀତ୍ ।
ତ୍ୱୟାହଂ ମୋଚିତୋ ବନ୍ଧୋ କୃପୟା ପ୍ରେତକଶ୍ମଳାତ୍ ॥ ୫୨

ଧନ୍ୟା ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେତପୀଡ଼ାବିନାଶିନୀ ।
ସପ୍ତାହୋଽପି ତଥା ଧନ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣଲୋକଫଳପ୍ରଦଃ ॥ ୫୩

କମ୍ପନ୍ତେ ସର୍ବପାପାନି ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣେ ସ୍ଥିତେ ।
ଅସ୍ମାକଂ ପ୍ରଳୟଂ ସଦ୍ୟଃ କଥା ଚେୟଂ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୫୪

ଆର୍ଦ୍ରଂ ଶୁଷ୍କଂ ଲଘୁ ସ୍ଥୂଳଂ ବାଙ୍ମନଃକର୍ମଭିଃ କୃତମ୍ ।
ଶ୍ରବଣଂ ବିଦହେତ୍ପାପଂ ପାବକଃ ସମିଧୋ ଯଥା ॥ ୫୫

ଅସ୍ମିନ୍ ବୈ ଭାରତେ ବର୍ଷେ ସୂରିଭିର୍ଦେବସଂସଦି ।
ଅକଥାଶ୍ରାବିଣାଂ ପୁଂସାଂ ନିଷ୍ଫଳଂ ଜନ୍ମ କୀର୍ତ୍ତିତମ୍ ॥ ୫୬

କିଂ ମୋହତୋ ରକ୍ଷିତେନ ସୁପୁଷ୍ଟେନ ବଲୀୟସା ।
ଅଧ୍ରୁବେଣ ଶରୀରେଣ ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥାଂ ବିନା ॥ ୫୭

ଅସ୍ଥିସ୍ତମ୍ଭଂ ସ୍ନାୟୁବଦ୍ଧଂ ମାଂସଶୋଣିତଲେପିତମ୍ ।
ଚର୍ମାବନଦ୍ଧଂ ଦୁର୍ଗନ୍ଧଂ ପାତ୍ରଂ ମୂତ୍ରପୁରୀଷୟୋଃ ॥ ୫୮

ଘଟଣା ଘଟିଲା । ସଭାରେ ବସିଥିବା ଲୋକେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେହି ବାଉଁଶର ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଠି ହଠାତ୍ 'ଫୋ' ଶବ୍ଦ କରି ଫାଟିଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ସେହିପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ବାଉଁଶର ଦ୍ୱିତୀୟ ଗଣ୍ଠିଟି ଫାଟିଗଲା । ତୃତୀୟ ଦିନ ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ ତୃତୀୟ ଗଣ୍ଠିଟି ଫାଟିଗଲା ॥ ୪୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସାତ ଦିନରେ ସାତୋଟି ଗଣ୍ଠି ଫାଟିଗଲା । ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କରି ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ପ୍ରେତଯୋନିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ଓ ଦିବ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ତାହାର ମେଘସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର ପୀତାମ୍ବର ଓ ତୁଳସୀମାଳାରେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ । ତାର ଶିରରେ ମନୋହର ମୁକୁଟ ତଥା କର୍ଣ୍ଣରେ କମନୀୟ କୁଣ୍ଡଳ ଝଲସୁଥାଏ ॥ ୫୦, ୫୧ ॥ ସେ ତୁରନ୍ତ ନିଜ ସାନଭାଇ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲା—ଭାଇ ! ତୁମେ କୃପା କରି ମୋତେ ପ୍ରେତଯୋନିର ଯାତନାରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲ ॥ ୫୨ ॥ ଏହି ପ୍ରେତପୀଡ଼ା-ନାଶକାରୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ସତରେ ଧନ୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ଏହି ଭାଗବତର ସପ୍ତାହପାରାୟଣ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ! ॥ ୫୩ ॥ ଯେତେବେଳେ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣର ଯୋଗ ଆସିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ପାପମାନେ 'ଏଥର ଭାଗବତକଥା ଆମକୁ ଅବିଳମ୍ବେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବ' ଭାବି ଭୟରେ ଥରି ଉଠନ୍ତି ॥୫୪॥ ଅଗ୍ନି ଯେପରି କଞ୍ଚା-ଶୁଖିଲା, ଛୋଟବଡ଼—ସବୁପ୍ରକାର କାଠକୁ ଜାଳିଦିଏ, ଏହି **ଭାଗବତସପ୍ତାହ-ଶ୍ରବଣ** ସେହିପରି ମନ, ବଚନ ଓ କର୍ମଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ନୂଆପୁରୁଣା, ଛୋଟବଡ଼—ସକଳପ୍ରକାର ପାପ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ ॥ ୫୫ ॥

ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସଭାରେ କହିଛନ୍ତି, "ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶୁଣେ ନାହିଁ, ତାର ଜନ୍ମ ବୃଥା ବୋଲି ଜାଣ।" ॥ ୫୬ ॥

ଅନିତ୍ୟ ଶରୀର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ, ମନୁଷ୍ୟ ତାହାକୁ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଓ ବଳବାନ୍ କରିଦେଇପାରେ; ତଥାପି ସେ ଯଦି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ନ ଶୁଣିଲା, ତେବେ ଏହି ଶରୀରରୁ କି ଲାଭ ବା ମିଳିବ ? ॥ ୫୭ ॥ ଅସ୍ଥି ହିଁ ଏହି ଶରୀରର ଆଧାରସ୍ତମ୍ଭ; ଏହା ସ୍ନାୟୁ ଓ ନାଡ଼ୀରୂପୀ ରଜ୍ଜୁରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ଏବଂ ଉପରେ ମାଂସ ଓ ରକ୍ତ ଲେପ ଦେଇ ଏସବୁକୁ ଚମଡ଼ାରେ ଘୋଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ମଳମୂତ୍ରର ଭାଣ୍ଡ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ

ଜରାଶୋକବିପାକାର୍ତ୍ତଂ ରୋଗମନ୍ଦିରମାତୁରମ୍ ।
ଦୁଷ୍ପୂରଂ ଦୁର୍ଦ୍ଧରଂ ଦୁଷ୍ଟଂ ସଦୋଷଂ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରମ୍ ॥ ୫୯

କୃମିବିଡ୍‌ଭସ୍ମସଂଜ୍ଞାନ୍ତଂ ଶରୀରମିତି ବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ଅସ୍ଥିରେଣ ସ୍ଥିରଂ କର୍ମ କୁତୋଽୟଂ ସାଧୟେନ୍ନ ହି ॥ ୬୦

ଯତ୍‌ପ୍ରାତଃ ସଂସ୍କୃତଂ ଚାନ୍ନଂ ସାୟଂ ତଚ୍ଚ ବିନଶ୍ୟତି ।
ତଦୀୟରସସମ୍ପୁଷ୍ଟେ କାୟେ କା ନାମ ନିତ୍ୟତା ॥ ୬୧

ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣାଲ୍ଲୋକେ ପ୍ରାପ୍ୟତେ ନିକଟେ ହରିଃ ।
ଅତୋ ଦୋଷନିବୃତ୍ତ୍ୟର୍ଥମେତଦେବ ହି ସାଧନମ୍ ॥ ୬୨

ବୁଦ୍‌ବୁଦା ଇବ ତୋୟେଷୁ ମଶକା ଇବ ଜନ୍ତୁଷୁ ।
ଜାୟନ୍ତେ ମରଣାୟୈବ କଥାଶ୍ରବଣବର୍ଜିତାଃ ॥ ୬୩

ଜଡ଼ସ୍ୟ ଶୁଷ୍କବଂଶସ୍ୟ ଯତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥିବିଭେଦନମ୍ ।
ଚିତ୍ରଂ କିମୁ ତଦା ଚିତ୍ତଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦଃ କଥାଶ୍ରବାତ୍ ॥ ୬୪

ଭିଦ୍ୟତେ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଶ୍ଛିଦ୍ୟନ୍ତେ ସର୍ବସଂଶୟାଃ ।
କ୍ଷୀୟନ୍ତେ ଚାସ୍ୟ କର୍ମାଣି ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣେ କୃତେ ॥ ୬୫

ସଂସାରକର୍ଦ୍ଦମାଲେପପ୍ରକ୍ଷାଳନପଟୀୟସି ।
କଥାତୀର୍ଥେ ସ୍ଥିତେ ଚିତ୍ତେ ମୁକ୍ତିରେବ ବୁଧୈଃ ସ୍ମୃତା ॥ ୬୬

ଏବଂ ବ୍ରୁବତି ବୈ ତସ୍ମିନ୍ ବିମାନମାଗମତ୍ତଦା ।
ବୈକୁଣ୍ଠବାସିଭିର୍ଯୁକ୍ତଂ ପ୍ରସ୍ଫୁରଦ୍ଦୀପ୍ତିମଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୬୭

ଅଙ୍ଗରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଛି ॥ ୫୮ ॥ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଓ ଶୋକ ହେତୁ ଏହା ହେଉଛି ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖମୟ; ପୁଣି ଏହା ରୋଗମାନଙ୍କର ଘର । ଏହି ଶରୀର ସର୍ବଦା କୌଣସି ନା କୌଣସି କାମନାରେ ଆତୁର ରହେ; ଏହା କେବେ ବି ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଭଳି ଶରୀର ଧରି ବଞ୍ଚି ରହିବା ବି ଏକ ପ୍ରକାର ଭାରତୁଲ୍ୟ । ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶରେ ଦୋଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାକୁ ଏହାକୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ବି ଲାଗେନାହିଁ ॥ ୫୯ ॥ ଶେଷରେ ଯଦି ଏହାକୁ ପୋତି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଏଥିରୁ କୀଟ ଜନ୍ମ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ଯଦି ଏହାକୁ କୌଣସି ପଶୁ ଖାଇଦିଏ, ତେବେ ଏହା ତାର ବିଷ୍ଠାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଏହାକୁ ଅଗ୍ନିରେ ଜାଳିଦେଲେ ଏହା ପାଉଁଶରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ଏହାର ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର ଗତି ହୁଏ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଶରୀର ଏପରି ବିନାଶଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ଶାଶ୍ୱତପଦ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି ଉତ୍ତମ ଫଳ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଯତ୍ନଶୀଳ ନ ହେଉଛି କାହିଁକି ? ॥ ୬୦ ॥ ସକାଳେ ରନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଅନ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ପଚି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେପରି ଅନିତ୍ୟ ଅନ୍ନର ରସରେ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଏହି ଶରୀର କିପରି ବା ନିତ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ! ॥ ୬୧ ॥

ଇହଲୋକରେ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ସକଳପ୍ରକାର ଦୋଷ ନିବୃତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଏହା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସାଧନା ॥ ୬୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ତ ଜଳରେ ବୁଦ୍‌ବୁଦ (ଫୋଟକା) ପରି ଏବଂ ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଶା ପରି କେବଳ ନାଶ ହେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୬୩ ॥ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣର ପ୍ରଭାବରେ ନିର୍ଜୀବ ତଥା ଶୁଖିଲା ବାଉଁଶର ଗଣ୍ଠି ମଧ୍ୟ ଫାଟିଯାଏ, ତାହାକୁ ଶ୍ରବଣ କଲେ ଚିତ୍ତର ଗଣ୍ଠି ଖୋଲିଯିବା କେଉଁ ବଡ଼ କଥା ଅବା ! ॥ ୬୪ ॥ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟରେ ପଡ଼ିଥିବା ଗଣ୍ଠି ଖୋଲିଯାଏ; ତାହାର ସମସ୍ତ ସଂଶୟ ତୁଟିଯାଏ ଏବଂ ସକଳ କର୍ମ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୫ ॥ ଏହି ଭାଗବତକଥାରୂପକ ତୀର୍ଥ ସଂସାରର କଲ୍ମଷ ଧୋଇଦେବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷ । ବିଦ୍ୱାନମାନେ କହନ୍ତି, ଭାଗବତକଥା ଯେତେବେଳେ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ମୁକ୍ତି ହୋଇଯିବା ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୬୬ ॥

ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ଏପରି କହୁ କହୁ ହଠାତ୍ ତା'ପାଇଁ ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ଆସିଥିବା ଗୋଟିଏ ବିମାନ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ିଲା । ସେଥିରେ

ସର୍ବେଷାଂ ପଶ୍ୟତାଂ ଭେଜେ ବିମାନଂ ଧୁନ୍ଧୁଲୀସୁତଃ ।
ବିମାନେ ବୈଷ୍ଣବାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୋ ବାକ୍ୟମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୬୮

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଉବାଚ

ଅତ୍ରୈବ ବହବଃ ସନ୍ତି ଶ୍ରୋତାରୋ ମମ ନିର୍ମଳାଃ ।
ଆନୀତାନି ବିମାନାନି ନ ତେଷାଂ ଯୁଗପତ୍ କୁତଃ ॥ ୬୯

ଶ୍ରବଣଂ ସମଭାଗେନ ସର୍ବେଷାମିହ ଦୃଶ୍ୟତେ ।
ଫଳଭେଦଃ କୁତୋ ଜାତଃ ପ୍ରବ୍ରୁବନ୍ତୁ ହରିପ୍ରିୟାଃ ॥ ୭୦

ହରିଦାସା ଊଚୁଃ

ଶ୍ରବଣସ୍ୟ ବିଭେଦେନ ଫଳଭେଦୋଽତ୍ର ସଂସ୍ଥିତଃ ।
ଶ୍ରବଣଂ ତୁ କୃତଂ ସର୍ବୈର୍ନ ତଥା ମନନଂ କୃତମ୍ ।
ଫଳଭେଦସ୍ତତୋ ଜାତୋ ଭଜନାଦପି ମାନଦ ॥ ୭୧

ସପ୍ତରାତ୍ରମୁପୋଷ୍ୟୈବ ପ୍ରେତେନ ଶ୍ରବଣଂ କୃତମ୍ ।
ମନନାଦି ତଥା ତେନ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତେ କୃତଂ ଭୃଶମ୍ ॥ ୭୨

ଅଦୃଢ଼ଂ ଚ ହତଂ ଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରମାଦେନ ହତଂ ଶ୍ରୁତମ୍ ।
ସଂଦିଗ୍ଧୋ ହି ହତୋ ମନ୍ତ୍ରୋ ବ୍ୟଗ୍ରଚିତ୍ତୋ ହତୋ ଜପଃ ॥ ୭୩

ଅବୈଷ୍ଣବୋ ହତୋ ଦେଶୋ ହତଂ ଶ୍ରାଦ୍ଧମପାତ୍ରକମ୍ ।
ହତମଶ୍ରୋତ୍ରିୟେ ଦାନମନାଚାରଂ ହତଂ କୁଳମ୍ ॥ ୭୪

ବିଶ୍ୱାସୋ ଗୁରୁବାକ୍ୟେଷୁ ସ୍ୱସ୍ମିନ୍ଦୀନତ୍ୱଭାବନା ।
ମନୋଦୋଷଜୟଶ୍ଚୈବ କଥାୟାଂ ନିଶ୍ଚଳା ମତିଃ ॥ ୭୫

ଏବମାଦି କୃତଂ ଚେତ୍ସ୍ୟାତ୍ ତଦା ବୈ ଶ୍ରବଣେ ଫଳମ୍ ।
ପୁନଃ ଶ୍ରବାନ୍ତେ ସର୍ବେଷାଂ ବୈକୁଣ୍ଠେ ବସତିର୍ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୭୬

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ତବ ଗୋବିନ୍ଦୋ ଗୋଲୋକଂ ଦାସ୍ୟତି ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଏବମୁକ୍ତ୍ୱା ଯୟୁଃ ସର୍ବେ ବୈକୁଣ୍ଠଂ ହରିକୀର୍ତ୍ତନାଃ ॥ ୭୭

ବୈକୁଣ୍ଠବାସୀ ପାର୍ଷଦମାନେ ମଧ୍ୟ ଆସିଥାନ୍ତି। ସେହି ବିମାନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ମଣ୍ଡଳାକାର ଆଲୋକ ବିଚ୍ଛୁରିତ ହେଉଥାଏ ॥ ୬୭ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀ ସେହି ବିମାନରେ ଚଢ଼ିଗଲା । ସେତେବେଳେ ବିମାନ ସହିତ ଆସିଥିବା ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ପଗ୍ଚରିଲେ—॥ ୬୮ ॥

ଗୋକର୍ଣ୍ଣ କହିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାର୍ଷଦଗଣ ! ଏଠାରେ ଆମର ଅନେକ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଶ୍ରୋତା ଅଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣମାନେ ଏକାବେଳକେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବିମାନ ନେଇଆସିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୋ ଦେଖିବାରେ ଏଠାରେ ସମସ୍ତେ ସମାନଭାବରେ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣିଲେ; ଅଥଚ ଫଳ ମିଳିଲାବେଳକୁ ଏପରି ପ୍ରଭେଦ ଘଟିଲା କିପରି ? ଆପଣମାନେ ଏହାର କାରଣ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୬୯, ୭୦ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ସେବକମାନେ କହିଲେ—ହେ ମାନଦ ! ଶ୍ରବଣଭେଦ ହିଁ ଏହି ଫଳଭେଦର କାରଣ। ଏକଥା ଠିକ୍ ଯେ, ସମସ୍ତେ ସମାନରୂପେ ଶ୍ରବଣ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀଙ୍କ ପରି ଭାଗବତ କଥାକୁ ମନନ କରିନାହାନ୍ତି। ଏଇଥିପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଏକାସାଥିରେ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଫଳରେ ପ୍ରଭେଦ ରହିଗଲା ॥ ୭୧ ॥ ପ୍ରେତ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପବାସ ରହି ଭାଗବତ ପ୍ରବଚନ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲା, ତଥା ଶୁଣିଥିବା ବିଷୟକୁ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ବହୁ ମନନ-ନିଦିଧ୍ୟାସନ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା ॥ ୭୨ ॥ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଦୃଢ଼ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଏ। ତାଛଡ଼ା **ମନଯୋଗ ନ ଦେଲେ ଶ୍ରବଣର, ସନ୍ଦେହ ରଖିଲେ ମନ୍ତ୍ରର ଏବଂ ଚିତ୍ତଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ରହିଥିଲେ ଜପର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ମିଳେ ନାହିଁ** ॥ ୭୩ ॥ ବୈଷ୍ଣବହୀନ **ଦେଶ,** ଅପାତ୍ରକୁ ଦିଆଯାଇଥିବା **ଶ୍ରାଦ୍ଧଭୋଜନ,** ଅଶ୍ରୋତ୍ରିୟକୁ ଦିଆ ଯାଇଥିବା **ଦାନ** ଏବଂ ଆଚାରହୀନ **କୁଳ**—ଏସବୁ ନଷ୍ଟ ବା ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭୪ ॥ ଗୁରୁବାକ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ, ନିଜଭିତରେ ଦୈନ୍ୟଭାବ, ମନର ଦୋଷଦୁର୍ବଳତା ଉପରେ ବିଜୟ ଏବଂ ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ଇତ୍ୟାଦି ନିୟମ ପାଳନ କରି ଯଦି ଭଗବତ୍‌କଥା ଶ୍ରବଣ କରାଯାଏ, ତେବେ ଶ୍ରବଣର ଯଥାର୍ଥ ଫଳ ମିଳିଥାଏ। ଯଦି ଏହି ଶ୍ରୋତାମାନେ ଏପରିଭାବରେ ପୁନର୍ବାର ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବେ, ତେବେ ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ॥ ୭୫, ୭୬ ॥ ହେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ମହାଶୟ ! ଆପଣଙ୍କୁ ତ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ ଆସି ତାଙ୍କ ଗୋଲୋକଧାମକୁ ନେଇଯିବେ।'' ଏପରି କହି ସେହି ହରିପାର୍ଷଦମାନେ ହରିକୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ବିମାନ ନେଇ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଗ୍ଚଲିଗଲେ ॥ ୭୭ ॥

ଶ୍ରାବଣେ ମାସି ଗୋକର୍ଣ୍ଣଃ କଥାମୃତେ ତଥା ପୁନଃ ।
ସପ୍ତରାତ୍ରବତୀଂ ଭୂୟଃ ଶ୍ରବଣଂ ତୈଃ କୃତଂ ପୁନଃ ॥ ୭୮

କଥାସମାପ୍ତୌ ଯଜ୍ଜାତଂ ଶ୍ରୂୟତାଂ ତଚ୍ଚ ନାରଦ ॥ ୭୯

ବିମାନୈଃ ସହ ଭକ୍ତୈଶ୍ଚ ହରିରାବିର୍ବଭୂବ ହ ।
ଜୟଶବ୍ଦା ନମଃଶବ୍ଦାସ୍ତତ୍ରାସନ୍ ବହବସ୍ତଦା ॥ ୮୦

ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଧ୍ୱନିଂ ଚକ୍ରେ ହର୍ଷାତ୍ତତ୍ର ସ୍ୱୟଂ ହରିଃ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣଂ ତୁ ସମାଲିଙ୍ଗ୍ୟାକରୋତ୍ ସ୍ୱସଦୃଶଂ ହରିଃ ॥ ୮୧

ଶ୍ରୋତୃନନ୍ୟାନ୍ ଘନଶ୍ୟାମାନ୍ ପୀତକୌଶେୟବାସସଃ ।
କିରୀଟିନଃ କୁଣ୍ଡଲିନସ୍ତଥା ଚକ୍ରେ ହରିଃ କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୮୨

ତଦ୍ଗ୍ରାମେ ଯେ ସ୍ଥିତା ଜୀବା ଆଶ୍ୱଗ୍ରଣ୍ଡାଲଜାତୟଃ ।
ବିମାନେ ସ୍ଥାପିତାସ୍ତେଽପି ଗୋକର୍ଣ୍ଣକୃପୟା ତଦା ॥ ୮୩

ପ୍ରେଷିତା ହରିଲୋକେ ତେ ଯତ୍ର ଗଚ୍ଛନ୍ତି ଯୋଗିନଃ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣେନ ସ ଗୋପାଲୋ ଗୋଲୋକଂ ଗୋପବଲ୍ଲଭମ୍ ।
କଥାଶ୍ରବଣତଃ ପ୍ରୀତୋ ନିର୍ଯୟୌ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ॥ ୮୪

ଅଯୋଧ୍ୟାବାସିନଃ ପୂର୍ବଂ ଯଥା ରାମେଣ ସଙ୍ଗତାଃ ।
ତଥା କୃଷ୍ଣେନ ତେ ନୀତା ଗୋଲୋକଂ ଯୋଗିଦୁର୍ଲଭମ୍ ॥ ୮୫

ଯତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସୋମସ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନାଂ ନ ଗତିଃ କଦା ।
ତଂ ଲୋକଂ ହି ଗତାସ୍ତେ ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଶ୍ରବାତ୍ ॥ ୮୬

ବ୍ରୂମୋଽତ୍ର ତେ କିଂ ଫଲବୃନ୍ଦମୁଜ୍ଜ୍ୱଳଂ
ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞେନ କଥାସୁ ସଞ୍ଚିତମ୍ ।
କର୍ଣ୍ଣେନ ଗୋକର୍ଣ୍ଣକଥାକ୍ଷରୋ ଯୈଃ
ପୀତଶ୍ଚ ତେ ଗର୍ଭଗତା ନ ଭୂୟଃ ॥ ୮୭

ବାତାମ୍ବୁପର୍ଣ୍ଣାଶନଦେହଶୋଷଣୈ-
ସ୍ତପୋଭିରୁଗ୍ରୈଶ୍ଚିରକାଳସଞ୍ଚିତୈଃ ।
ଯୋଗୈଶ୍ଚ ସଂଯାନ୍ତି ନ ତାଂ ଗତିଂ ବୈ
ସପ୍ତାହଗାଥାଶ୍ରବଣେନ ଯାନ୍ତି ଯାମ୍ ॥ ୮୮

ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ପୁଣି ଥରେ ସେହିପରି ସପ୍ତାହକ୍ରମରେ ଭାଗବତ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲେ ଏବଂ ସେହି ଶ୍ରୋତାମାନେ ତାହା ଶୁଣିଲେ ॥ ୭୮ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଭାଗବତକଥା ସମାପ୍ତ ହେଉ ହେଉ ଯାହା ହେଲା, ଶୁଣ ॥ ୭୯ ॥ ଅନେକ ବିମାନ ସହିତ ଭକ୍ତଗଣଙ୍କ ମେଳରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଜୟ-ଜୟକାର ଓ ନମସ୍କାର ଧ୍ୱନିମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୮୦ ॥ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟଂ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ନିଜର ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ ଏବଂ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ତାଙ୍କୁ ଠିକ୍ ନିଜ ପରି କରିଦେଲେ ॥ ୮୧ ॥ ସେ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଶ୍ରୋତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମେଘସମାନ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ପାଟପୀତାମ୍ବର ତଥା କିରୀଟ ଓ କୁଣ୍ଡଳାଦିରେ ବିଭୂଷିତ କରିଦେଲେ ॥ ୮୨ ॥ ସେହି ଗ୍ରାମରେ କୁକୁର ଓ ଚଣ୍ଡାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ଜୀବ ଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ବିମାନମାନଙ୍କରେ ଚଢ଼ାଇ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ଯେଉଁଠିକି ଯୋଗୀଜନ ଯାଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଭଗବଦ୍ଧାମକୁ ପଠାଇ ଦିଆଗଲା ॥ ୮୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭାଗବତଚର୍ଚ୍ଚା-ଶ୍ରବଣରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ଗୋପାଳ-ବାଳକମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଗୋଲୋକଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮୪ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଅଯୋଧ୍ୟାବାସୀମାନେ ଯେପରି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ସହିତ ସାକେତଧାମକୁ ଯାଇଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୋତାମାନେ ସେହିପରି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୋଗୀଦୁର୍ଲଭ ଗୋଲୋକଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮୫ ॥ ଯେଉଁ ଧାମକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସିଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କରିଥିବାରୁ ଶ୍ରୋତାମାନେ ସେଠାକୁ ଚାଲିଯାଇ ପାରିଲେ ॥ ୮୬ ॥

(ସନକାଦି କହିଲେ,) "ହେ ନାରଦ ! ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞରେ ଭାଗବତକଥା ଶ୍ରବଣ କଲେ ଯେଉଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଫଳ ସଂଚିତ ହୁଏ, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବା ଆପଣଙ୍କୁ କଣ କହିବି ! ଆହେ ! ଯେଉଁମାନେ ନିଜ କର୍ଣ୍ଣପୁଟରେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଭାଗବତକଥାମୃତର ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ପାନ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ମାତୃଗର୍ଭକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ॥ ୮୭ ॥ ଲୋକେ ବାୟୁ, ଜଳ ବା ପତ୍ର ଖାଇ ଶରୀର ଶୁଖାଇ ଶୁଖାଇ କିମ୍ବା ବହୁକାଳ ଧରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କରି କରି କିମ୍ବା ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରି କରି ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଗତି ପାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁମାନେ ଭାଗବତ-ସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ସହଜରେ ସେହି ଗତି

ଇତିହାସମିମଂ ପୁଣ୍ୟଂ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟୋଽପି ମୁନୀଶ୍ୱରଃ ।
ପଠତେ ଚିତ୍ରକୂଟସ୍ଥୋ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦପରିପ୍ଲୁତଃ ॥ ୮୯

ଆଖ୍ୟାନମେତତ୍ ପରମଂ ପବିତ୍ରଂ
ଶ୍ରୁତଂ ସକୃତ୍ ବୈ ବିଦହେଦଘୌଘମ୍ ।
ଶ୍ରାଦ୍ଧେ ପ୍ରଯୁକ୍ତଂ ପିତୃତୃପ୍ତିମାବହେ-
ନ୍ନିତ୍ୟଂ ସୁପାଠାଦପୁନର୍ଭବଂ ଚ ॥ ୯୦

ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୮୮ ॥ ଚିତ୍ରକୂଟରେ ବିରାଜମାନ ମୁନୀଶ୍ୱର ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଏହି ପରମ ପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ ପାଠ କରିଗ୍ଲଲିଛନ୍ତି ॥ ୮୯ ॥ ଏହି ଆଖ୍ୟାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର; ଏହାକୁ ଥରେମାତ୍ର ଶ୍ରବଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ ପାପରାଶି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ । ଯଦି ଶ୍ରାଦ୍ଧ ସମୟରେ ଏହା ପାଠ କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ଶୁଣି ପିତୃଗଣ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ନିତ୍ୟ ପାଠ କଲେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ହୁଏ ।'' ॥ ୯୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣମୋକ୍ଷବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞର ବିଧି

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଅଥ ତେ ସମ୍ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମଃ ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣେ ବିଧିମ୍ ।
ସହାୟୈର୍ବସୁଭିଶ୍ଚୈବ ପ୍ରାୟଃ ସାଧ୍ୟୋ ବିଧିଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୧

ଦୈବଜ୍ଞଂ ତୁ ସମାହୂୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ପୃଚ୍ଛ୍ୟ ଯତ୍ନତଃ ।
ବିବାହେ ଯାଦୃଶଂ ବିତ୍ତଂ ତାଦୃଶଂ ପରିକଳ୍ପୟେତ୍ ॥ ୨

ନଭସ୍ୟ ଆଶ୍ୱିନୋର୍ଜୌ ଚ ମାର୍ଗଶୀର୍ଷଃ ଶୁଚିର୍ନଭାଃ ।
ଏତେ ମାସାଃ କଥାରମ୍ଭେ ଶ୍ରୋତୃଣାଂ ମୋକ୍ଷସୂଚକାଃ ॥ ୩

ମାସାନାଂ ବିପ୍ର ହେୟାନି ତାନି ତ୍ୟାଜ୍ୟାନି ସର୍ବଥା ।
ସହାୟାଶ୍ଚେତରେ ତତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଃ ସୋଦ୍ୟମାଶ୍ଚ ଯେ ॥ ୪

ଦେଶେ ଦେଶେ ତଥା ସେୟଂ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେଷ୍ୟା ପ୍ରଯତ୍ନତଃ ।
ଭବିଷ୍ୟତି କଥା ଚ୍ଚତ୍ର ଆଗନ୍ତବ୍ୟଂ କୁଟୁମ୍ବିଭିଃ ॥ ୫

ଦୂରେ ହରିକଥାଃ କେଚିଦ୍ଦୂରେ ଚ୍ଚାଚ୍ୟୁତକୀର୍ତ୍ତନାଃ ।
ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଶୂଦ୍ରାଦୟୋ ଯେ ଚ ତେଷାଂ ବୋଧୋ ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀସନକାଦି କହିଲେ—ହେ ନାରଦ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣର ବିଧି କହିଦେଉଛୁ । କଥିତ ଅଛି, ପ୍ରାୟଶଃ ଲୋକମାନଙ୍କର ସହାୟତା ଓ ଧନଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହି ବିଧି ସାଧ୍ୟ ହୁଏ ॥ ୧ ॥ ପ୍ରଥମେ ଜ୍ୟୋତିଷୀଙ୍କୁ ଡକାଇ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଆୟୋଜନର ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗଣାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ଟଙ୍କାପଇସା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଏ, ଏଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଟଙ୍କାପଇସା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨ ॥ ଭାଗବତ ପ୍ରବଚନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭାଦ୍ରବ, ଆଶ୍ୱିନ, କାର୍ତ୍ତିକ, ମାର୍ଗଶିର, ଆଷାଢ଼ ଓ ଶ୍ରାବଣ —ଏହି ଛଅଟି ମାସ ପ୍ରଶସ୍ତ । ଏହିସବୁ ମାସରେ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କଲେ, ଏହା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତିର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ॥୩॥ ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଏହି ମାସମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ରା, ବ୍ୟତୀପାତ ଆଦି ଖରାପ ଯୋଗବେଳେ ପ୍ରବଚନର ଆୟୋଜନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍ସାହୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ସହାୟକରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪ ॥ ତା'ଛଡ଼ା 'ଏଠାରେ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ, ସମସ୍ତେ ସପରିବାର ପ୍ରବଚନ ଶୁଣିବାକୁ ଆସନ୍ତୁ' ବୋଲି ଜଣାଇ ପ୍ରଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଦେଶ-ଦେଶାନ୍ତରକୁ ସଂବାଦ ପଠାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରାଦି ତଥା ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଭଗବତ୍‌କଥା ଓ ସଂକୀର୍ତ୍ତନଠାରୁ ଦୂରରେ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ଯେପରି ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସୂଚନା ପାଇବେ ଓ ପ୍ରବଚନ ଶୁଣିପାରିବେ, ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ

ଦେଶେ ଦେଶେ ବିରକ୍ତା ଯେ ବୈଷ୍ଣବାଃ କୀର୍ତ୍ତନୋତ୍ସୁକାଃ ।
ତେଷ୍ୱେବ ପତ୍ରଂ ପ୍ରେଷ୍ୟଂ ଚ ତଲ୍ଲେଖନମିତୀରିତମ୍ ॥ ୬

ସତାଂ ସମାଜୋ ଭବିତା ସପ୍ତରାତ୍ରଂ ସୁଦୁର୍ଲଭଃ ।
ଅପୂର୍ବରସରୂପୈବ କଥା ଗ୍ୱତ୍ର ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭାଗବତପୀୟୂଷପାନାୟ ରସଲମ୍ପଟାଃ ।
ଭବନ୍ତଶ୍ଚ ତଥା ଶୀଘ୍ରମାୟାତ ପ୍ରେମତତ୍ପରାଃ ॥ ୯

ନାବକାଶଃ କଦାଚିଚ୍ଚେଦ୍ଦିନମାତ୍ରଂ ତଥାପି ତୁ ।
ସର୍ବଥାଽଽଗମନଂ କାର୍ଯ୍ୟଂ କ୍ଷଣୋଽତ୍ରୈବ ସୁଦୁର୍ଲଭଃ ॥ ୧୦

ଏବମାକାରଣଂ ତେଷାଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ବିନୟେନ ଚ ।
ଆଗନ୍ତୁକାନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ବାସସ୍ଥାନାନି କଳ୍ପୟେତ୍ ॥ ୧୧

ତୀର୍ଥେ ବାପି ବନେ ବାପି ଗୃହେ ବା ଶ୍ରବଣଂ ମତମ୍ ।
ବିଶାଳା ବସୁଧା ଯତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ତତ୍କଥାସ୍ଥଳମ୍ ॥ ୧୨

ଶୋଧନଂ ମାର୍ଜନଂ ଭୂମେର୍ଲେପନଂ ଧାତୁମଣ୍ଡନମ୍ ।
ଗୃହୋପସ୍କରମୁଦ୍ଧୃତ୍ୟ ଗୃହକୋଣେ ନିବେଶୟେତ୍ ॥ ୧୩

ଅର୍ବାକ୍ପଞ୍ଚାହତୋ ଯତ୍ନାଦାସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣାନି ପ୍ରମେଳୟେତ୍ ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମଣ୍ଡପଃ ପ୍ରୋଚ୍ଚୈଃ କଦଳୀଖଣ୍ଡମଣ୍ଡିତଃ ॥ ୧୪

ଫଳପୁଷ୍ପଦଳୈର୍ବିଷ୍ୱଗ୍ବିତାନେନ ବିରାଜିତଃ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିକ୍ଷୁ ଧ୍ୱଜାରୋପୋ ବହୁସମ୍ପଦ୍ବିରାଜିତଃ ॥ ୧୫

ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ସପ୍ତୈବ ଲୋକାଶ୍ଚ କଳ୍ପନୀୟାଃ ସବିସ୍ତରମ୍ ।
ତେଷୁ ବିପ୍ରା ବିରକ୍ତାଶ୍ଚ ସ୍ଥାପନୀୟାଃ ପ୍ରବୋଧ୍ୟ ଚ ॥ ୧୬

ପୂର୍ବଂ ତେଷାମାସନାନି କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନି ଯଥୋତ୍ତରମ୍ ।
ବକ୍ତୁଶ୍ଚାପି ତଦା ଦିବ୍ୟମାସନଂ ପରିକଳ୍ପୟେତ୍ ॥ ୧୭

ପଡ଼ିବ ॥ ୬ ॥ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଯେଉଁ ବୈରାଗୀ, ବୈଷ୍ଣବ ଓ ହରିକୀର୍ତ୍ତନପ୍ରେମୀ ଥିବେ, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ-ପତ୍ର ପଠାଯିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ। ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଯିବା ପତ୍ରରେ ଯାହା ଲେଖାଯିବ, ତାହାର ଏହିପରି ବିଧି କଥିତ ଅଛି—॥ ୭ ॥ "ମହାନୁଭବଗଣ ! ଏଠାରେ ସାତଦିନ ଧରି ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ସମାଗମ ସହ ଅପୂର୍ବ ରସମୟୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତକଥା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ ॥ ୮ ॥ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଭଗବତରସ ରସିକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ଯେ, ଆପଣମାନେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ରସାମୃତ ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏହି ପୁନୀତ ଆୟୋଜନରେ ଯୋଗଦେଇ ଆମକୁ ଅନୁଗୃହୀତ କରିବା ହେବେ ॥ ୯ ॥ ଯଦି ଏଥିପାଇଁ ଅଧିକ ସମୟ ଦେଇ ନ ପାରନ୍ତି, ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଆସି ଏଠାରେ ଅବଶ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ; କାରଣ ଏଭଳି ସୁଅବସରର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ।"॥ ୧୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିନୟପୂର୍ବକ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯଥୋଚିତ ନିବାସସ୍ଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୧ ॥

ଶାସ୍ତ୍ରମତରେ ଭାଗବତଚର୍ଚ୍ଚାର ଆୟୋଜନ କୌଣସି ତୀର୍ଥରେ, ବନରେ ଅଥବା ନିଜ ଘରେ କରିବା ଭଲ। କୌଣସି ପ୍ରଶସ୍ତସ୍ଥାନ ବା ପଡ଼ିଆକୁ ପ୍ରବଚନସ୍ଥଳ ପାଇଁ ଚୟନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୨ ॥ ପ୍ରବଚନସ୍ଥଳରେ ଭୂମିକୁ ଶୋଧନ, ମାର୍ଜନ ଓ ଲିପାପୋଛା କରି ସ୍ଥାନଟିକୁ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ଝୋଟି ଦେଇ ସଜାଇବା ଉଚିତ। ତାହା ଘର ହୋଇଥିଲେ, ଘରର ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ବାହାର କରିଦେଇ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ରଖିଦେବା ଉତ୍ତମ ॥ ୧୩ ॥ ପାଞ୍ଚଦିନ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଶ୍ରୋତାମାନେ ବସିବା ନିମନ୍ତେ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ବହୁ ପରିମାଣର ଦରି-ସତରଞ୍ଜି ଇତ୍ୟାଦି ଆସନ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତଥା ସେଠାରେ କଦଳୀଗଛର ସ୍ତମ୍ଭରେ ସୁଶୋଭିତ ଏକ ଉଚ୍ଚ ମଣ୍ଡପ ନିର୍ମାଣ କରାଯିବ ॥ ୧୪ ॥ ମଣ୍ଡପର ସବୁଆଡ଼େ ଫଳ, ଫୁଲ, ପତ୍ର ଝୁଲାଇ ଉପରେ ଚାନ୍ଦୁଆ ବନ୍ଧାଯିବ ତଥା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପତାକାମାଳା ବାନ୍ଧି ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର ବସ୍ତୁରେ ମଣ୍ଡପକୁ ସଜାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ମଣ୍ଡପରେ ଟିକିଏ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ତାହାକୁ ସପ୍ତବିଶାଳଲୋକ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିବେ। ସେଠାରେ ଅନାସକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ବରୁ ଯଥୋଚିତ ଆସନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିବେ। ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଡାକି ସେଠାରେ ବସାଇବେ। ସେମାନଙ୍କ ଆଗକୁ ବକ୍ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦିବ୍ୟ ଆସନ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୬, ୧୭ ॥

ଉଦଙ୍ମୁଖୋ ଭବେଦ୍‌ବକ୍ତା ଶ୍ରୋତା ବୈ ପ୍ରାଙ୍ମୁଖସ୍ତଦା ।
ପ୍ରାଙ୍ମୁଖଶ୍ଚେଦ୍ଭବେଦ୍‌ବକ୍ତା ଶ୍ରୋତା ସ୍ୟାଦୁଦଙ୍ମୁଖସ୍ତଦା ॥ ୧୮

ଅଥବା ପୂର୍ବଦିଗ୍‌ଜ୍ଞେୟା ପୂଜ୍ୟପୂଜକମଧ୍ୟତଃ ।
ଶ୍ରୋତୃଣାମାଗମେ ପ୍ରୋକ୍ତା ଦେଶକାଲାଦିକୋବିଦୈଃ ॥ ୧୯

ବିରକ୍ତୋ ବୈଷ୍ଣବୋ ବିପ୍ରୋ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରବିଶୁଦ୍ଧିକୃତ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତକୁଶଲୋ ଧୀରୋ ବକ୍ତା କାର୍ଯ୍ୟୋଽତିନିଃସ୍ପୃହଃ ॥ ୨୦

ଅନେକଧର୍ମବିଭ୍ରାନ୍ତାଃ ସ୍ତ୍ରୈଣାଃ ପାଖଣ୍ଡବାଦିନଃ ।
ଶୁକଶାସ୍ତ୍ରକଥୋଚ୍ଚାରେ ତ୍ୟାଜ୍ୟାସ୍ତେ ଯଦି ପଣ୍ଡିତାଃ ॥ ୨୧

ବକ୍ତୁଃ ପାର୍ଶ୍ୱେ ସହାୟାର୍ଥମନ୍ୟଃ ସ୍ଥାପ୍ୟସ୍ତଥାବିଧଃ ।
ପଣ୍ଡିତଃ ସଂଶୟଚ୍ଛେତ୍ତା ଲୋକବୋଧନତତ୍ପରଃ ॥ ୨୨

ବକ୍ତ୍ରା କ୍ଷୌରଂ ପ୍ରକର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଦିନାଦର୍ବାଗ୍‌ବ୍ରତାପ୍ତୟେ ।
ଅରୁଣୋଦୟେଽସୌ ନିର୍ବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶୌଚଂ ସ୍ନାନଂ ସମାଚରେତ୍ ॥ ୨୩

ନିତ୍ୟଂ ସଂକ୍ଷେପତଃ କୃତ୍ୱା ସନ୍ଧ୍ୟାଦ୍ୟଂ ସ୍ୱଂ ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ।
କଥାବିଘ୍ନବିଘାତାୟ ଗଣନାଥଂ ପ୍ରପୂଜୟେତ୍ ॥ ୨୪

ପିତୃନ୍ ସଂତର୍ପ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଂ ସମାଚରେତ୍ ।
ମଣ୍ଡଳଂ ଚ ପ୍ରକର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ତତ୍ର ସ୍ଥାପ୍ୟୋ ହରିସ୍ତଥା ॥ ୨୫

କୃଷ୍ଣମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରେଣ ଚରେତ୍‌ପୂଜାବିଧିଂ କ୍ରମାତ୍ ।
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣନମସ୍କାରାନ୍ ପୂଜାନ୍ତେ ସ୍ତୁତିମାଚରେତ୍ ॥ ୨୬

ସଂସାରସାଗରେ ମଗ୍ନଂ ଦୀନଂ ମାଂ କରୁଣାନିଧେ ।
କର୍ମମୋହଗୃହୀତାଙ୍ଗଂ ମାମୁଦ୍ଧର ଭବାର୍ଣ୍ଣବାତ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତସ୍ୟାପି ତତଃ ପୂଜା ପ୍ରୟତ୍ନତଃ ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟା ବିଧିନା ପ୍ରୀତ୍ୟା ଧୂପଦୀପସମନ୍ୱିତା ॥ ୨୮

ତତସ୍ତୁ ଶ୍ରୀଫଳଂ ଧୃତ୍ୱା ନମସ୍କାରଂ ସମାଚରେତ୍ ।
ସ୍ତୁତିଃ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତେନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟା କେବଲଂ ତଦା ॥ ୨୯

ଯଦି ବକ୍ତା ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ବସିବେ, ତେବେ ଶ୍ରୋତା ପୂର୍ବଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ବସିବେ; ଯଦି ବକ୍ତା ପୂର୍ବାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ବସିବେ, ତେବେ ଶ୍ରୋତା ଉତ୍ତରକୁ ମୁହଁ କରି ବସିବା ଉଚିତ ॥ ୧୮ ॥ ଅଥବା ବକ୍ତା ଓ ଶ୍ରୋତା ଉଭୟେ ପୂର୍ବମୁଖ ହୋଇ ବସିବା ଉଚିତ । ଦେଶକାଳ ଆଦି ବିଷୟରେ ଅଭିଜ୍ଞ ମହାନୁଭବଗଣ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ନିୟମ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଯେ ବେଦ-ଶାସ୍ତ୍ରର ସ୍ପଷ୍ଟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରୁଥିବେ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇପାରୁଥିବେ ତଥା ବିବେକୀ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଃସ୍ପୃହ ହୋଇଥିବେ, ସେପରି ଅନାସକ୍ତ ଓ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବକ୍ତାରୂପେ ବରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଧର୍ମରେ ଆଗ୍ରହ ହେତୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ, ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ଓ ପାଷଣ୍ଡତା (ଭଣ୍ଡାମି)ର ପ୍ରଚାରକ, ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ପ୍ରବଚନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେପରି ଲୋକଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୨୧ ॥ ବକ୍ତାଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କ ସହାୟକରୂପେ ତାଙ୍କରି ପରି ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ, ଯେ କି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସଂଶୟ ନିବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିବେ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇବାରେ କୁଶଳ ହୋଇଥିବେ ॥ ୨୨ ॥

ଭାଗବତ ପ୍ରାରମ୍ଭ ହେବାର ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବକ୍ତା ଓ କର୍ତ୍ତା କ୍ଷୌର ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । କର୍ତ୍ତା ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟବେଳକୁ ଶୌଚାଦି କର୍ମ ଶେଷ କରି ଉତ୍ତମରୂପେ ସ୍ନାନ କରିବେ ଏବଂ ନିଜର ସନ୍ଧ୍ୟାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସଂକ୍ଷେପରେ ଶେଷ କରିଦେଇ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବିଘ୍ନ ନିବୃତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀଗଣେଶଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ତା'ପରେ ପିତୃଗଣଙ୍କ ତର୍ପଣ କରି ପୂର୍ବକୃତ ପାପର ଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବେ ଓ ଗୋଟିଏ ମଣ୍ଡଳ ନିର୍ମାଣ କରି ସେଥିରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣପୂର୍ବକ କ୍ରମଶଃ ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରବିଧିରେ ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ତଥା ନମସ୍କାରାଦି କରି ଏହିପରି ସ୍ତୁତି କରିବେ—॥ ୨୬ ॥ ଯଥା, "ହେ *କରୁଣାନିଧାନ ! ମୁଁ ହେଉଛି ସଂସାରସାଗରରେ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନହୀନ । ମୁଁ କର୍ମାସକ୍ତିରେ ଗ୍ରସ୍ତ । ଆପଣ ମୋତେ ଏହି ସଂସାରସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ।*" ॥ ୨୭ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଧୂପଦୀପ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହରେ ଓ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ବିଧିବିଧାନ ସହକାରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ମଧ୍ୟ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଗରେ ନାରିକେଳ ରଖି ନମସ୍କାର କରିବେ ଏବଂ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତାଖ୍ୟୋଽୟଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଃ କୃଷ୍ଣ ଏବ ହି ।
ସ୍ୱୀକୃତୋଽସି ମୟା ନାଥ ମୁକ୍ତ୍ୟର୍ଥଂ ଭବସାଗରେ ॥ ୩୦

ମନୋରଥୋ ମଦୀୟୋଽୟଂ ସଫଲଃ ସର୍ବଥା ତ୍ୱୟା ।
ନିର୍ବିଘ୍ନେନୈବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ଦାସୋଽହଂ ତବ କେଶବ ॥ ୩୧

ଏବଂ ଦୀନବଚଃ ପ୍ରୋଚ୍ୟ ବକ୍ତାରଂ ଗ୍ରଥ ପୂଜୟେତ୍ ।
ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରଭୂଷାଭିଃ ପୂଜାନ୍ତେ ତଂ ଚ ସଂସ୍ତବେତ୍ ॥ ୩୨

ଶୁକରୂପ ପ୍ରବୋଧଜ୍ଞ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରବିଶାରଦ ।
ଏତତ୍କଥାପ୍ରକାଶେନ ମଦଜ୍ଞାନଂ ବିନାଶୟ ॥ ୩୩

ତଦଗ୍ରେ ନିୟମଃ ପଶ୍ଚାତ୍କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ଶ୍ରେୟସେ ମୁଦା ।
ସପ୍ତରାତ୍ରଂ ଯଥାଶକ୍ତ୍ୟା ଧାରଣୀୟଃ ସ ଏବ ହି ॥ ୩୪

ବରଣଂ ପଞ୍ଚବିପ୍ରାଣାଂ କଥାଭଙ୍ଗନିବୃତ୍ତୟେ ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ତୈର୍ହରେର୍ଜାପ୍ୟଂ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷରବିଦ୍ୟୟା ॥ ୩୫

ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ବୈଷ୍ଣବାଂଶ୍ଚାନ୍ୟାଂସ୍ତଥା କୀର୍ତ୍ତନକାରିଣଃ ।
ନତ୍ୱା ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ଦତ୍ତାଜ୍ଞଃ ସ୍ୱୟମାସନମାବିଶେତ୍ ॥ ୩୬

ଲୋକବିତ୍ତଧନାଗାରପୁତ୍ରଚିନ୍ତାଂ ବ୍ୟୁଦସ୍ୟ ଚ ।
କଥାଚିତ୍ତଃ ଶୁଦ୍ଧମତିଃ ସ ଲଭେତ୍ଫଳମୁତ୍ତମମ୍ ॥ ୩୭

ଆସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟମାରଭ୍ୟ ସାର୍ଦ୍ଧତ୍ରିପ୍ରହରାନ୍ତକମ୍ ।
ବାଚନୀୟା କଥା ସମ୍ୟଗ୍ଧୀରକଣ୍ଠଂ ସୁଧୀମତା ॥ ୩୮

କଥାବିରାମଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଘଟିକାଦ୍ୱୟମ୍ ।
ତତ୍କଥାମନୁ କାର୍ଯ୍ୟଂ ବୈ କୀର୍ତ୍ତନଂ ବୈଷ୍ଣବୈସ୍ତଦା ॥ ୩୯

ମଲମୂତ୍ରଜୟାର୍ଥଂ ହି ଲଘ୍ୱାହାରଃ ସୁଖାବହଃ ।
ହବିଷ୍ୟାନ୍ନେନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ହ୍ୟେକବାରଂ କଥାର୍ଥିନା ॥ ୪୦

ଉପୋଷ୍ୟ ସପ୍ତରାତ୍ରଂ ବୈ ଶକ୍ତିଶ୍ଚେଚ୍ଛୃଣୁୟାତ୍ତଦା ।
ଘୃତପାନଂ ପୟଃପାନଂ କୃତ୍ୱା ବୈ ଶୃଣୁୟାତ୍ ସୁଖମ୍ ॥ ୪୧

ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ସ୍ତୁତି କରିବେ—॥ ୨୯ ॥ *"ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ-ରୂପରେ ଆପଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ହିଁ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ହେ ନାଥ ! ମୁଁ ଭବସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୩୦ ॥ ମୋର ଏହି ମନୋରଥକୁ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସଫଳ କରନ୍ତୁ । ହେ କେଶବ! ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଦାସ ।"* ॥ ୩୧ ॥

ଏପରି ଦୈନ୍ୟପୂର୍ବକ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ପରେ କର୍ତ୍ତା (ଆୟୋଜକ) ବକ୍ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ । ବକ୍ତାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ କରି ପୂଜା କରିବା ପରେ କର୍ତ୍ତା ସ୍ତୁତି କରିବେ—॥ ୩୨ ॥ "ହେ ଶୁକସ୍ୱରୂପ ମହାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ବୁଝାଇବା କଳାରେ କୁଶଳ ଏବଂ ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାରଙ୍ଗମ । କୃପା କରି ଏହି ଭାଗବତକଥା ପ୍ରକାଶ କରି (ବୁଝାଇ କହି) ମୋର ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୩ ॥ ତା'ପରେ ନିଜର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ କର୍ତ୍ତା ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପାଳନୀୟ ନିୟମ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଯଥାଶକ୍ତି ପାଳନ କରିବେ ॥ ୩୪ ॥ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହରେ ବିଘ୍ନ ନ ଘଟିବା ପାଇଁ ଆହୁରି ପାଞ୍ଚଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ସେମାନେ ବସି ଭଗବାନଙ୍କର ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବେ ॥ ୩୫ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅନ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ଏବଂ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ କର୍ତ୍ତା ନମସ୍କାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେ ନିଜେ ଆସନରେ ବସିବେ ॥ ୩୬ ॥ ଧନ, ଜନ, ସମ୍ପଦ, ଗୃହ ଓ ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ କେବଳ ଭାଗବତ ଆଲୋଚନା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ରଖିଥିବେ, ତାଙ୍କୁ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣର ଉତ୍ତମ ଫଳ ମିଳିବ ॥ ୩୭ ॥

ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବକ୍ତା ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟବେଳୁ କଥା ଆରମ୍ଭ କରି ସାଢ଼େ ତିନିପହର ବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟମ ସ୍ୱରରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପ୍ରବଚନ ଶୁଣାଇବା ବିଧେୟ ॥ ୩୮ ॥ ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଦୁଇଘଡ଼ି ପ୍ରବଚନ ବନ୍ଦ ରଖିବେ । ସେହି ବିରାମ ସମୟରେ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ସେଦିନର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନୁରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ । କେହି ବୃଥା କଥାଭାଷା ହେବା ଅନୁଚିତ । ପ୍ରବଚନ ସମୟରେ ମଳମୂତ୍ରର ବେଗକୁ ଆୟତ୍ତରେ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ଅଳ୍ପାହାର ସୁଖକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଶ୍ରୋତା ଦିନରେ ବକତେମାତ୍ର ହବିଷାନ୍ନ ଭୋଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୦ ॥ ଶକ୍ତି ଥିଲେ ସାତଦିନ ନିରାହାର ରହି କଥା ଶୁଣିବା ଉତ୍ତମ । ନଚେତ୍ ଘୃତ ଓ ଦୁଗ୍ଧାହାର କରି ସୁଖପୂର୍ବକ କଥା ଶ୍ରବଣ କରାଯାଇପାରେ ॥ ୪୧ ॥

ଫଳାହାରେଣ ବା ଭାବ୍ୟମେକଭୁକ୍ତେନ ବା ପୁନଃ ।
ସୁଖସାଧ୍ୟଂ ଭବେଦ୍ ଯତ୍ତୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଶ୍ରବଣାୟ ତତ୍ ॥ ୪୨

ଭୋଜନଂ ତୁ ବରଂ ମନ୍ୟେ କଥାଶ୍ରବଣକାରକମ୍ ।
ନୋପବାସୋ ବରଃ ପ୍ରୋକ୍ତଃ କଥାବିଘ୍ନକରୋ ଯଦି ॥ ୪୩

ସପ୍ତାହବ୍ରତିନାଂ ପୁଂସାଂ ନିୟମାନ୍ ଶୃଣୁ ନାରଦ ।
ବିଷ୍ଣୁଦୀକ୍ଷାବିହୀନାନାଂ ନାଧିକାରଃ କଥାଶ୍ରବେ ॥ ୪୪

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମଧଃସୁପ୍ତିଃ ପତ୍ରାବଲ୍ୟାଂ ଚ ଭୋଜନମ୍ ।
କଥାସମାପ୍ତୌ ଭୁକ୍ତିଂ ଚ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନିତ୍ୟଂ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୪୫

ଦ୍ୱିଦଳଂ ମଧୁ ତୈଳଂ ଚ ଗରିଷ୍ଠାନ୍ନଂ ତଥୈବ ଚ ।
ଭାବଦୁଷ୍ଟଂ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତଂ ଜହ୍ୟାନ୍ନିତ୍ୟଂ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୪୬

କାମଂ କ୍ରୋଧଂ ମଦଂ ମାନଂ ମତ୍ସରଂ ଲୋଭମେବ ଚ ।
ଦମ୍ଭଂ ମୋହଂ ତଥା ଦ୍ୱେଷଂ ଦୂରୟେଚ୍ଚ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୪୭

ବେଦବୈଷ୍ଣବବିପ୍ରାଣାଂ ଗୁରୁଗୋବ୍ରତିନାଂ ତଥା ।
ସ୍ତ୍ରୀରାଜମହତାଂ ନିନ୍ଦାଂ ବର୍ଜୟେଦ୍ ଯଃ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୪୮

ରଜସ୍ୱଲାନ୍ତ୍ୟଜମ୍ଳେଚ୍ଛପତିତବ୍ରାତ୍ୟକୈସ୍ତଥା ।
ଦ୍ୱିଜଦ୍ୱିଡ୍‌ବେଦବାହ୍ୟୈଶ୍ଚ ନ ବଦେଦ୍ ଯଃ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୪୯

ସତ୍ୟଂ ଶୌଚଂ ଦୟାଂ ମୌନମାର୍ଜବଂ ବିନୟଂ ତଥା ।
ଉଦାରମାନସଂ ତଦ୍‌ବଦେବଂ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ କଥାବ୍ରତୀ ॥ ୫୦

ଦରିଦ୍ରଶ୍ଚ କ୍ଷୟୀ ରୋଗୀ ନିର୍ଭାଗ୍ୟଃ ପାପକର୍ମବାନ୍ ।
ଅନପତ୍ୟୋ ମୋକ୍ଷକାମଃ ଶୃଣୁୟାଚ୍ଚ କଥାମିମାମ୍ ॥ ୫୧

ଅପୁଷ୍ପା କାକବନ୍ଧ୍ୟା ଚ ବନ୍ଧ୍ୟା ଯା ଚ ମୃତାର୍ଭକା ।
ସ୍ରବଦ୍‌ଗର୍ଭା ଚ ଯା ନାରୀ ତୟା ଶ୍ରାବ୍ୟା ପ୍ରଯତ୍ନତଃ ॥ ୫୨

ଏତେଷୁ ବିଧିନା ଶ୍ରାବେ ତଦକ୍ଷୟତରଂ ଭବେତ୍ ।
ଅତ୍ୟୁତ୍ତମା କଥା ଦିବ୍ୟା କୋଟିଯଜ୍ଞଫଳପ୍ରଦା ॥ ୫୩

ଏବଂ କୃତ୍ୱା ବ୍ରତବିଧିମୁଦ୍ୟାପନମଥାଚରେତ୍ ।
ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀବ୍ରତମିବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଫଳକାଙ୍‌କ୍ଷିଭିଃ ॥ ୫୪

ତାହା କରି ନ ପାରିଲେ ଫଳାହାର ବା ଏକତେ ଭୋଜନ କରିପାରନ୍ତି। ଯେ ଯେପରି ନିୟମ ସୁବିଧାରେ ପାଳନ କରିପାରିବେ, ସେ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣବେଳେ ସେହି ନିୟମରେ ରହିବେ ॥ ୪୨ ॥ ଭୋଜନ କରିବାଦ୍ୱାରା ଯଦି ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣରେ ସୁବିଧା ହେଉଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ଉପବାସ ଅପେକ୍ଷା ଭୋଜନ କରିବାକୁ ଉତ୍ତମ ମନେକରେ। ଯଦି ଉପବାସ ହେତୁ କଥା ଶ୍ରବଣରେ ବାଧା ଉପୁଜେ, ତେବେ ସେପରି ଉପବାସର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥

ହେ ନାରଦ! ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶୁଣିବାକୁ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ନିୟମରେ ରହିବେ, ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ। ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତିରହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ନିୟମର ସହିତ ଭାଗବତଶ୍ରବଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବେ, ଭୂମିରେ ଶୋଇବେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରବଚନ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ପତ୍ରରେ ଭୋଜନ କରିବେ ॥ ୪୫ ॥ ଡାଲି, ମହୁ, ତେଲ, ଗରିଷ୍ଠ ଅନ୍ନ, ଭାବଦୂଷିତ ପଦାର୍ଥ ଓ ବାସି ଅନ୍ନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ସର୍ବଥା ବର୍ଜନୀୟ ॥ ୪୬ ॥ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ, ମାନ, ମତ୍ସର, ଦମ୍ଭ ଓ ଦ୍ୱେଷକୁ ପାଖରେ ପୂରାଇବା ଅନୁଚିତ ॥ ୪୭ ॥ ବେଦ, ବୈଷ୍ଣବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୁରୁ, ଗୋ-ସେବକ ତଥା ସ୍ତ୍ରୀ, ରାଜା ଓ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ନିନ୍ଦାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୮ ॥ ନିୟମ ରକ୍ଷା କରି କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ରଜସ୍ୱଳା ସ୍ତ୍ରୀ, ଅନ୍ତ୍ୟଜ, ମ୍ଳେଚ୍ଛ, ପତିତ, ଗାୟତ୍ରୀହୀନ ଦ୍ୱିଜ, ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ୱେଷୀ ତଥା ବେଦକୁ ମାନୁ ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ କଥା ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୯ ॥ ସେ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ, ଶୌଚ, ଦୟା, ମୌନ, ସରଳତା, ବିନୟ ଓ ଉଦାରତା ରକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୦ ॥ ଧନହୀନ, କ୍ଷୟରୋଗୀ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ବ୍ୟକ୍ତି, ଭାଗ୍ୟହୀନ, ପାପୀ, ଅପୁତ୍ରିକ ଓ ମୁମୁକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୧ ॥ ଯେଉଁ ନାରୀମାନଙ୍କର ରଜୋଦର୍ଶନ ଅସମୟରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଛି, ଯାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଆଉ ସନ୍ତାନ ହେଲା ନାହିଁ, ଯେ ବାଂଝ, ଯାହାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ମରିଯାଏ ଓ ଯାହାଙ୍କର ଗର୍ଭ ସ୍ୱତଃ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ ଯତ୍ନପୂର୍ବକ ଏହା ଶୁଣିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୨ ॥ ସେମାନେ ଯଦି ବିଧିବତ୍ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରିବେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷୟ ଫଳ ମିଳିବ। ଏହି ଅତ୍ୟୁତ୍ତମ ଦିବ୍ୟ ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣ କୋଟି ଯଜ୍ଞର ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୫୩ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଏହି ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣ ବ୍ରତ ଯଥାବିଧି ପାଳନ କରିବା ପରେ ଉଦ୍‌ଯାପନ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ।

ଅକିଞ୍ଚନେଷୁ ଭକ୍ତେଷୁ ପ୍ରାୟୋ ନୋଦ୍ୟାପନାଗ୍ରହଃ ।
ଶ୍ରବଣେନୈବ ପୂତାସ୍ତେ ନିଷ୍କାମା ବୈଷ୍ଣବା ଯତଃ ॥ ୫୫

ଏବଂ ନଗାହଯଜ୍ଞେଽସ୍ମିନ୍ ସମାପ୍ତେ ଶ୍ରୋତୃଭିସ୍ତଦା ।
ପୁସ୍ତକସ୍ୟ ଚ ବକ୍ତୁଶ୍ଚ ପୂଜା କାର୍ଯ୍ୟାତିଭକ୍ତିତଃ ॥ ୫୬

ପ୍ରସାଦତୁଳସୀମାଳା ଶ୍ରୋତୃଭ୍ୟଶ୍ଚାଥ ଦୀୟତାମ୍ ।
ମୃଦଙ୍ଗତାଳଲଳିତଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ତତଃ ॥ ୫୭

ଜୟଶବ୍ଦଂ ନମଃଶବ୍ଦଂ ଶଙ୍ଖଶବ୍ଦଂ ଚ କାରୟେତ୍ ।
ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ଯାଚକେଭ୍ୟଶ୍ଚ ବିତ୍ତମନ୍ନଂ ଚ ଦୀୟତାମ୍ ॥ ୫୮

ବିରକ୍ତଶ୍ଚେଦ୍ଭବେଚ୍ଛ୍ରୋତା ଗୀତା ବାଚ୍ୟା ପରେଽହନି ।
ଗୃହସ୍ଥଶ୍ଚେତ୍ତଦା ହୋମଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ କର୍ମଶାନ୍ତୟେ ॥ ୫୯

ପ୍ରତିଶ୍ଳୋକଂ ତୁ ଜୁହୁୟାଦ୍ ବିଧିନା ଦଶମସ୍ୟ ଚ ।
ପାୟସଂ ମଧୁ ସର୍ପିଶ୍ଚ ତିଳାନ୍ନାଦିକସଂଯୁତମ୍ ॥ ୬୦

ଅଥବା ହବନଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍‌ଗାୟତ୍ର୍ୟା ସୁସମାହିତଃ ।
ତନ୍ମୟତ୍ୱାତ୍‌ପୁରାଣସ୍ୟ ପରମସ୍ୟ ଚ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ॥ ୬୧

ହୋମାଶକ୍ତୌ ବୁଧୋ ହୌମ୍ୟଂ ଦଦ୍ୟାତ୍ତତ୍‌ଫଳସିଦ୍ଧୟେ ।
ନାନାଚ୍ଛିଦ୍ରନିରୋଧାର୍ଥଂ ନ୍ୟୂନତାଧିକତାନୟୋଃ ॥ ୬୨

ଦୋଷୟୋଃ ପ୍ରଶମାର୍ଥଂ ଚ ପଠେନ୍ନାମସହସ୍ରକମ୍ ।
ତେନ ସ୍ୟାତ୍ ସଫଳଂ ସର୍ବଂ ନାସ୍ତ୍ୟସ୍ମାଦଧିକଂ ଯତଃ ॥ ୬୩

ଦ୍ୱାଦଶ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭୋଜୟେନ୍ମଧୁପାୟସୈଃ ।
ଦଦ୍ୟାତ୍‌ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ ଧେନୁଂ ଚ ବ୍ରତପୂର୍ଣ୍ଣତ୍ୱହେତବେ ॥ ୬୪

ଶକ୍ତୌ ପଳତ୍ରୟମିତଂ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହଂ ବିଧାୟ ଚ ।
ତତ୍ରାସ୍ୟ ପୁସ୍ତକଂ ସ୍ଥାପ୍ୟଂ ଲିଖିତଂ ଲଳିତାକ୍ଷରମ୍ ॥ ୬୫

ସମ୍ପୂଜ୍ୟାବାହନାଦ୍ୟୈସ୍ତଦୁପଚାରୈଃ ସଦକ୍ଷିଣମ୍ ।
ବସ୍ତ୍ରଭୂଷଣଗନ୍ଧାଦ୍ୟୈଃ ପୂଜିତାୟ ଯତାତ୍ମନେ ॥ ୬୬

ଆଚାର୍ଯ୍ୟାୟ ସୁଧୀର୍ଦତ୍ତ୍ୱା ମୁକ୍ତଃ ସ୍ୟାଦ୍ଭବବନ୍ଧନୈଃ ।
ଏବଂ କୃତେ ବିଧାନେ ଚ ସର୍ବପାପନିବାରଣେ ॥ ୬୭

ଯେଉଁମାନେ ଏହାର ବିଶେଷ ଫଳ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି କଥାବ୍ରତକୁ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ ବ୍ରତ ପରି ଉଦ୍‌ଯାପନ କରିବା ବିଧେୟ ॥ ୫୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅକିଞ୍ଚନ ଭକ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଉଦ୍‌ଯାପନର ଆଗ୍ରହ ରଖିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସେମାନେ କେବଳ ଭାଗବତକଥା ଶ୍ରବଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଷ୍କାମ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତ ॥ ୫୫ ॥

ଏପରିଭାବରେ ସପ୍ତାହଯଜ୍ଞ ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଶ୍ରୋତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପୁସ୍ତକ ଓ ବକ୍ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୫୬ ॥ ତା'ପରେ ବକ୍ତା ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ, ତୁଳସୀ ଓ ଠାକୁରଙ୍କ ଛଡ଼ାମାଳା ଦେବେ ତଥା ସମସ୍ତେ ମୃଦଙ୍ଗ ଓ ଝାଞ୍ଜ-ଗିନି ବଜାଇ ମନୋହର ଧ୍ୱନିରେ ସୁନ୍ଦର କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୭ ॥ ଏହି ଅବସରରେ ଜୟ-ଜୟକାର, ନମସ୍କାର ଓ ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଯାଚକମାନଙ୍କୁ ଧନ ଓ ଅନ୍ନ ଦାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୮ ॥ ଶ୍ରୋତା ଯଦି ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ବା ବୈରାଗୀ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ସେ କର୍ମଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ସପ୍ତାହ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ଗୀତାପାଠ କରିବେ; ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ହୋମ କରିବେ ॥ ୫୯ ॥ ହୋମରେ ଦଶମସ୍କନ୍ଧର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ପଢ଼ି ବିଧିପୂର୍ବକ, ଖିରି, ମହୁ, ଘିଅ, ତିଳ ଓ ଅନ୍ନାଦି ସାମଗ୍ରୀ ଆହୁତି ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୬୦ ॥ ଅଥବା ସେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଗାୟତ୍ରୀ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ହୋମ କରିପାରିବେ; କାରଣ ଏହି ମହାପୁରାଣ ହେଉଛି ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଗାୟତ୍ରୀସ୍ୱରୂପ ॥ ୬୧ ॥ ହୋମ କରିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ, ସେହି ଫଳ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ହୋମସାମଗ୍ରୀ ଦାନ କରିଦେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ବିଧିରେ ଯେଉଁ ଅଭାବ ରହିଯାଇଥିବ, ସେହି ଦୋଷ ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ । ଏହାଫଳରେ ସକଳ କର୍ମ ସଫଳ ହୋଇଯିବ; କାରଣ ଏହାଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କର୍ମ ନାହିଁ ॥ ୬୨, ୬୩ ॥

ତା'ପରେ ବାରଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଖିରି ମହୁ ଆଦି ଉତ୍ତମ ସୁମିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଜନ କରାଇବେ ତଥା ବ୍ରତ ସମାପନ ନିମନ୍ତେ ଧେନୁ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ କରିବେ ॥୬୪॥ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲେ ତିନିତୋଳା ସୁନାରେ ଗୋଟିଏ ସିଂହାସନ ଗଢ଼ି, ସେଥିରେ ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ପୋଥିଟିଏ ରଖି, ତାହାକୁ ଆବାହନାଦି ବିବିଧ ଉପଚାରରେ ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଏବଂ ଗନ୍ଧାଦିଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରି ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ସହିତ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ସିଂହାସନ ସମର୍ପଣ କରିବେ ॥ ୬୫, ୬୬ ॥ ଏହା କରିବା ଫଳରେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍

ଫଳଦଂ ସ୍ୟାତ୍ ପୁରାଣଂ ତୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ଶୁଭମ୍ ।
ଧର୍ମକାମାର୍ଥମୋକ୍ଷାଣାଂ ସାଧନଂ ସ୍ୟାନ୍ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୬୮

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଇତି ତେ କଥିତଂ ସର୍ବଂ କିଂ ଭୂୟଃ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛସି ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେନୈବ ଭୁକ୍ତିମୁକ୍ତୀ କରେ ସ୍ଥିତେ ॥ ୬୯

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ତେ ମହାତ୍ମାନଃ ପ୍ରୋଚୁର୍ଭାଗବତୀଂ କଥାମ୍ ।
ସର୍ବପାପହରାଂ ପୁଣ୍ୟାଂ ଭୁକ୍ତିମୁକ୍ତିପ୍ରଦାୟିନୀମ୍ ॥ ୭୦

ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସପ୍ତାହଂ ନିୟତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଯଥାବିଧି ତତୋ ଦେବଂ ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍ ॥ ୭୧

ତଦନ୍ତେ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଭକ୍ତୀନାଂ ପୁଷ୍ଟତା ପରା ।
ତାରୁଣ୍ୟଂ ପରମଂ ଚାଭୂତ୍ ସର୍ବଭୂତମନୋହରମ୍ ॥ ୭୨

ନାରଦଶ୍ଚ କୃତାର୍ଥୋଽଭୂତ୍ ସିଦ୍ଧେ ସ୍ୱୀୟେ ମନୋରଥେ ।
ପୁଲକୀକୃତସର୍ବାଙ୍ଗଃ ପରମାନନ୍ଦସଂଭୃତଃ ॥ ୭୩

ଏବଂ କଥାଂ ସମାକର୍ଣ୍ୟ ନାରଦୋ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ।
ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦୟା ବାଚା ତାନୁବାଚ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୭୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଧନ୍ୟୋଽସ୍ମ୍ୟନୁଗୃହୀତୋଽସ୍ମି ଭବଦ୍ଭିଃ କରୁଣାପରୈଃ ।
ଅଦ୍ୟ ମେ ଭଗବାଁଲ୍ଲବ୍ଧଃ ସର୍ବପାପହରୋ ହରିଃ ॥ ୭୫

ଶ୍ରବଣଂ ସର୍ବଧର୍ମେଭ୍ୟୋ ବରଂ ମନ୍ୟେ ତପୋଧନାଃ ।
ବୈକୁଣ୍ଠସ୍ଥୋ ଯତଃ କୃଷ୍ଣଃ ଶ୍ରବଣାଦ୍ ଯସ୍ୟ ଲଭ୍ୟତେ ॥ ୭୬

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବତି ବୈ ତତ୍ର ନାରଦେ ବୈଷ୍ଣବୋତ୍ତମେ ।
ପରିଭ୍ରମନ୍ ସମାୟାତଃ ଶୁକୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରସ୍ତଦା ॥ ୭୭

ତତ୍ରାୟଯୌ ଷୋଡ଼ଶବାର୍ଷିକସ୍ତଦା
ବ୍ୟାସାତ୍ମଜୋ ଜ୍ଞାନମହାବ୍ଧିଚନ୍ଦ୍ରମାଃ ।

ଦାତା ଜନ୍ମମରଣର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣର ଏହି ବିଧିବିଧାନ ସକଳ ପାପ ନାଶ କରିଥାଏ । ସପ୍ତାହ ପାରାୟଣର ଏହି ବିଧିକୁ ଯଥାଯଥ ପାଳନ କଲେ, ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟ ଭାଗବତପୁରାଣ ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ଚାରିପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତିର ଯେ ସାଧନ ହୋଇଯାଏ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୬୭, ୬୮ ॥

ସନକାଦି କହିଲେ—ହେ ନାରଦ ! ଏପରି ଭାବରେ **ସପ୍ତାହଶ୍ରବଣ**ର ବିଧି ଆମେ ତୁମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କହିଦେଲୁ । ଆଉ କଣ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଶ୍ରବଣଦ୍ୱାରା ଉଭୟ ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୬୯ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଏପରି କହି ସନକାଦି ମହାମୁନି ଏକ ସପ୍ତାହ ଧରି ଏହି ସର୍ବପାପନାଶିନୀ, ପରମ ପବିତ୍ର ତଥା ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନକାରୀ ଭାଗବତକଥା ବିଧିପୂର୍ବକ ପ୍ରବଚନ କଲେ । ସମସ୍ତ ଶ୍ରୋତା ନିୟମପୂର୍ବକ ତାହା ଶ୍ରବଣ କଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୭୦, ୭୧ ॥ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ଶେଷରେ ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତି ବିଶେଷଭାବରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ତିନିଜଣଯାକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତାରୁଣ୍ୟ ଲାଭ କରି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଚିତ୍ତ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନେଲେ ॥ ୭୨ ॥ ନାରଦଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାରୁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ; ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା ଓ ସେ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭାଗବତକଥା ଶ୍ରବଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ନାରଦ ମହର୍ଷି କର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ସନକାଦିଙ୍କୁ କହିଲେ ॥ ୭୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ମୁଁ ଧନ୍ୟ ! ଆପଣମାନେ କରୁଣା କରି ମୋତେ ବିଶେଷ ଅନୁଗୃହୀତ କରିଦେଲେ । ଆଜି ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ମିଳିଗଲେ ॥ ୭୫ ॥ ହେ ତପୋଧନ ! ମୁଁ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ଶ୍ରବଣକୁ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ବୋଲି ମାନୁଛି; କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମିଳିଯାଆନ୍ତି ॥ ୭୬ ॥

ପୁରାଣଜ୍ଞାତା ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ବୈଷ୍ଣବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାରଦ ମୁନି ଏପରି କହୁଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ପରିଭ୍ରମଣରତ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୭୭ ॥ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ସମାପ୍ତ ହେଉ ହେଉ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ବୟସ ଷୋହଳ । ସେ ଆତ୍ମଲାଭରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଜ୍ଞାନରୂପୀ

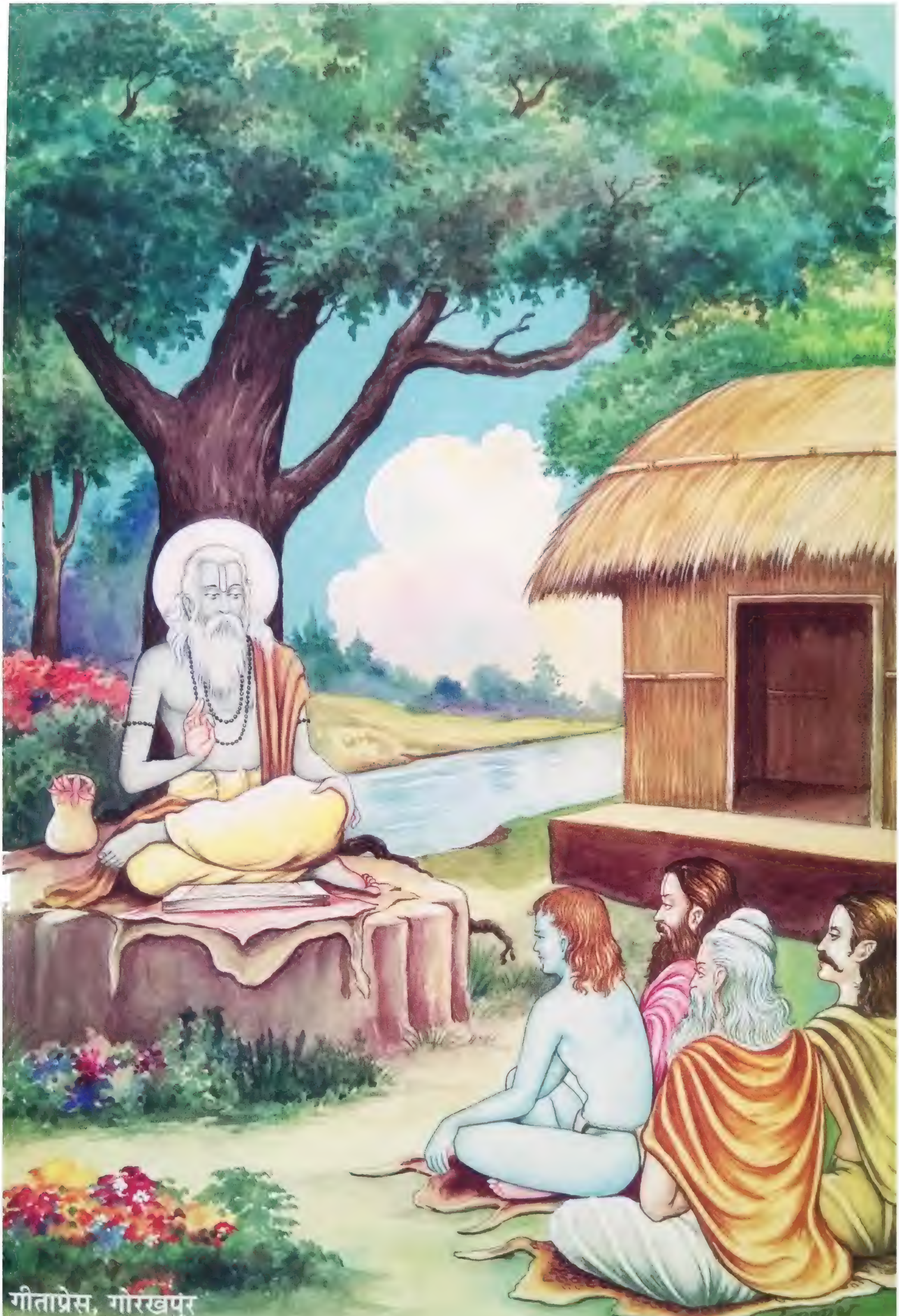

भगवान् व्यासका पुराण-प्रवचन
Vyāsa discourses on Purāṇas

महाप्रयाणके समय भीष्मपर भगवान्‌की कृपा

The departing Bhīṣma graced by the Lord

भगवान् नारायणके नाभि-कमलसे लोकपितामह ब्रह्माकी उत्पत्ति

Brahmā emanates from the navel-lotus of Nārāyaṇa

देवों तथा ऋषिगणोंको भगवान् वराहके दिव्य दर्शन
Vision of Lord Varāha to Gods and Ṛṣis

माता देवहूतिको भगवान् कपिलका तत्त्वोपदेश

Kapila preaches knowledge to mother Devahūti

बालक ध्रुवपर भगवान्‌का अनुग्रह

The grace of Lord descends on Dhruva

भक्तिके नौ प्रकार

Ninefold devotion

भगवान् विष्णु वामन-रूपमें
Lord Viṣṇu as a Dwarf

କଥାବସାନେ ନିଜଲାଭପୂର୍ଣ୍ଣୈଃ
ପ୍ରେମ୍ଣା ପଠନ୍ ଭାଗବତଂ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ॥ ୭୮

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଦସ୍ୟାଃ ପରମୋରୁତେଜସଂ
ସଦ୍ୟଃ ସମୁତ୍ଥାୟ ଦଦୁର୍ମହାସନମ୍ ।
ପ୍ରୀତ୍ୟା ସୁରର୍ଷିସ୍ତମପୂଜୟତ୍‌ସୁଖଂ
ସ୍ଥିତୋଽବଦତ୍‌ସଂଶୃଣୁତାମଲାଂ ଗିରମ୍ ॥ ୭୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଗମକଳ୍ପତରୋର୍ଗଳିତଂ ଫଳଂ
ଶୁକମୁଖାଦମୃତଦ୍ରବସଂଯୁତମ୍ ।
ପିବତ ଭାଗବତଂ ରସମାଳୟଂ
ମୁହୁରହୋ ରସିକା ଭୁବି ଭାବୁକାଃ ॥ ୮୦

ଧର୍ମଃ ପ୍ରୋଜ୍‌ଝିତକୈତବୋଽତ୍ର ପରମୋ ନିର୍ମତ୍ସରାଣାଂ ସତାଂ
ବେଦ୍ୟଂ ବାସ୍ତବମତ୍ର ବସ୍ତୁ ଶିବଦଂ ତାପତ୍ରୟୋନ୍ମୂଳନମ୍ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାମୁନିକୃତେ କିଂ ବା ପରୈରୀଶ୍ୱରଃ
ସଦ୍ୟୋ ହୃଦ୍ୟବରୁଧ୍ୟତେଽତ୍ର କୃତିଭିଃ ଶୁଶ୍ରୂଷୁଭିସ୍ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୮୧

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତଂ ପୁରାଣତିଳକଂ ଯଦ୍‌ବୈଷ୍ଣବାନାଂ ଧନଂ
ଯସ୍ମିନ୍ ପାରମହଂସ୍ୟମେବମମଳଂ ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ଗୀୟତେ ।
ଯତ୍ର ଜ୍ଞାନବିରାଗଭକ୍ତିସହିତଂ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟମାବିଷ୍କୃତଂ
ତଚ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ ପ୍ରପଠନ୍ ବିଚାରଣପରୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ବିମୁଚ୍ୟେନ୍ନରଃ ॥ ୮୨

ସ୍ୱର୍ଗେ ସତ୍ୟେ ଚ କୈଳାସେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ନାସ୍ତ୍ୟୟଂ ରସଃ ।
ଅତଃ ପିବନ୍ତୁ ସଦ୍ଭାଗ୍ୟା ମା ମା ମୁଞ୍ଚତ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୮୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣେ ସତି ବାଦରାୟଣୌ
ମଧ୍ୟେ ସଭାୟାଂ ହରିରାବିରାସୀତ୍ ।

ମହାସାଗରକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରୁଥିବା ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ପାଠ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୭୮ ॥ ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଦେଖି ସମସ୍ତ ସଭାସଦ୍ ତୁରନ୍ତ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ନେଇ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସାଇ-ଦେଲେ । ତା'ପରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆଦରପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ପୂଜା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ । ସେ ସୁଖପୂର୍ବକ ବସି କହିଲେ, "ଆପଣମାନେ ମୋର ନିର୍ମଳ ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୭୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରସିକ ଏବଂ ଭାବୁକଗଣ ! ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ହେଉଛି ବେଦରୂପୀ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ପରିପକ୍ୱ ଫଳ । ଶୁକଦେବରୂପୀ ଶୁଆର ମୁଖସଂସ୍ପର୍ଶ ପାଇଥିବାରୁ ଏହା ଅମୃତରସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା କେବଳ ରସରେ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ (ଏଥିରେ ଚୋପା ନାହିଁ, କି ମଞ୍ଜି ନାହିଁ) । ଏହା ଇହଲୋକରେ ସୁଲଭ । ଶରୀରରେ ଚେତନା ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନେ ଏହା ବାରମ୍ବାର ପାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୮୦ ॥ ମହାମୁନି ବ୍ୟାସଦେବ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ନିଷ୍କପଟ ଓ ନିଷ୍କାମ ପରମଧର୍ମ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଃକରଣ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଜାଣିବାଯୋଗ୍ୟ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ବାସ୍ତବିକ ବସ୍ତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ତ୍ରିତାପ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଏହାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଆଉ ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଅନ୍ୟ ସାଧନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହେ ନାହିଁ । କୌଣସି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ପୁରୁଷ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣର ଇଚ୍ଛା କରିବାମାତ୍ରେ ଈଶ୍ୱର ଆସି ଅବିଳମ୍ବେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୮୧ ॥ ଏହି ଭାଗବତ ହେଉଛି ପୁରାଣମାନଙ୍କର ତିଳକ (ଶ୍ରେଷ୍ଠ) ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଧନ । ଏଥିରେ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ତଥା ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତି ସହିତ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭକ୍ତିର ସହିତ ଏହା ଶ୍ରବଣ, ପଠନ ଓ ମନନ କରିବାରେ ତତ୍ପର ହୁଅନ୍ତି, ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୮୨ ॥ ଏଭଳି ରସ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ, ସତ୍ୟଲୋକ, କୈଳାସ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ହେ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଶ୍ରୋତାଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଏହା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାନ କରନ୍ତୁ । ଏହାକୁ କଦାପି ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ; କଦାପି ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୮୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଗ୍ଲିଲେ—ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ହଠାତ୍ ସଭା ମଝିରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ବଳି, ଉଦ୍ଧବ, ଅର୍ଜୁନ ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍

ପ୍ରହ୍ଲାଦବଲ୍ୟୁଦ୍ଧବଫାଲ୍‌ଗୁନାଦିଭି-
ର୍ବୃତଃ ସୁରର୍ଷିସ୍ତମପୂଜୟଚ୍ଚ ତାନ୍ ॥ ୮୪

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରସନ୍ନଂ ମହଦାସନେ ହରିଂ
ତେ ଚକ୍ରିରେ କୀର୍ତ୍ତନମଗ୍ରତସ୍ତଦା ।
ଭବୋ ଭବାନ୍ୟା କମଲାସନସ୍ତୁ
ତତ୍ରାଗମତ୍ କୀର୍ତ୍ତନଦର୍ଶନାୟ ॥ ୮୫

ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ତାଳଧାରୀ ତରଳଗତିତୟା ଚୋଦ୍ଧବଃ କାଂସ୍ୟଧାରୀ
ବୀଣାଧାରୀ ସୁରର୍ଷିଃ ସ୍ୱରକୁଶଳତୟା ରାଗକର୍ତ୍ତାର୍ଜୁନୋଽଭୂତ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରୋଽବାଦୀନ୍ମୃଦଙ୍ଗଂ ଜୟ ଜୟ ସୁକରାଃ କୀର୍ତ୍ତନେ ତେ କୁମାରା
ଯତ୍ରାଗ୍ରେ ଭାବବକ୍ତା ସରସରଚନୟା ବ୍ୟାସପୁତ୍ରୋ ବଭୂବ ॥ ୮୬

ନନର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟେ ତ୍ରିକମେବ ତତ୍ର
ଭକ୍ତ୍ୟାଦିକାନାଂ ନଟବତ୍ ସୁତେଜସାମ୍ ।
ଅଲୌକିକଂ କୀର୍ତ୍ତନମେତଦୀକ୍ଷ୍ୟ
ହରିଃ ପ୍ରସନ୍ନୋଽପି ବଚୋଽବ୍ରବୀତ୍ତତ୍ ॥ ୮୭

ମତ୍ତୋ ବରଂ ଭାବବୃତାଦ୍‌ବୃଣୁଧ୍ୱଂ
ପ୍ରୀତଃ କଥାକୀର୍ତ୍ତନତୋଽସ୍ମି ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱେତି ତଦ୍‌ବାକ୍ୟମତିପ୍ରସନ୍ନାଃ
ପ୍ରେମାର୍ଦ୍ରଚିତ୍ତା ହରିମୂଚିରେ ତେ ॥ ୮୮

ନଗାହଗାଥାସୁ ଚ ସର୍ବଭକ୍ତୈ-
ରେଭିସ୍ତ୍ୱୟା ଭାବ୍ୟମିତି ପ୍ରୟତ୍ନାତ୍ ।
ମନୋରଥୋଽୟଂ ପରିପୂରଣୀୟ-
ସ୍ତଥେତି ଚୋକ୍ତ୍ୱାନ୍ତରଧାୟତାଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୮୯

ତତୋଽନମତ୍ତଚ୍ଚରଣେଷୁ ନାରଦ-
ସ୍ତଥା ଶୁକାଦୀନପି ତାପସାଂଶ୍ଚ ।
ଅଥ ପ୍ରହୃଷ୍ଟାଃ ପରିନଷ୍ଟମୋହାଃ
ସର୍ବେ ଯୟୁଃ ପୀତକଥାମୃତାସ୍ତେ ॥ ୯୦

ଭକ୍ତିଃ ସୁତାଭ୍ୟାଂ ସହ ରକ୍ଷିତା ସା
ଶାସ୍ତ୍ରେ ସ୍ୱକୀୟେଽପି ତଦା ଶୁକେନ ।
ଅତୋ ହରିର୍ଭାଗବତସ୍ୟ ସେବନା-
ଚ୍ଚିତ୍ତଂ ସମାୟାତି ହି ବୈଷ୍ଣବାନାମ୍ ॥ ୯୧

ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ପୂଜା କଲେ ॥ ୮୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ଅଛନ୍ତି ଦେଖି, ଦେବର୍ଷି ତାଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ବିଶାଳ ସିଂହାସନରେ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ସେହି କୀର୍ତ୍ତନ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାକୁ ଦେବୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହିତ ମହାଦେବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୮୫ ॥ କୀର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିବାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ କରତାଳ ଧରିଲେ । ଉଦ୍ଧବ ଝାଞ୍ଜ ଉଠାଇନେଲେ । ନାରଦ ବୀଣା ବାଦନ କଲେ । ଗୀତ ଗାଇବାରେ କୁଶଳ ଅର୍ଜୁନ ରାଗ ଆଳାପନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ମୃଦଙ୍ଗ ବଜାଇଲେ । ସନକାଦି ମୁନିମାନେ ମଝି ମଝିରେ ଜୟଘୋଷ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଶୁକଦେବ ନାନାପ୍ରକାର ସରସ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ କରି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟଭାଗରେ ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ନଟଙ୍କ ପରି ନାଚୁଥାନ୍ତି । ଏପରି ଅଲୌକିକ କୀର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ କହିଲେ—॥ ୮୬, ୮୭ ॥ "ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଭାଗବତକଥା ଓ କୀର୍ତ୍ତନରେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାବ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋତେ ତୁମର ବଶ କରିଦେଇଛି । ତେଣୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ବର ମାଗ ।" ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ବଚନ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମାର୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୮୮ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମର ଏହି ଅଭିଳାଷ ଯେ, ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଭାଗବତସପ୍ତାହ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବ, ସେଠାରେ ଆପଣ ଏହିସବୁ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ବିଜେ କରିବେ । ଆମର ଏହି ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ।" ଭଗବାନ୍ 'ତଥାସ୍ତୁ' କହି ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮୯ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ତଥା ତାଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ଚରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନାରଦ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ଶୁକଦେବ ଆଦି ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ନମସ୍କାର କଲେ । କଥାମୃତ ପାନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା; ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ମୋହ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୯୦ ॥ ଶୁକଦେବ ଭକ୍ତିଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ର(ଭାଗବତ)ରେ ସ୍ଥାପିତ କରିଦେଲେ । ଏହି କାରଣରୁ ଭାଗବତ ସେବନ (ଶ୍ରବଣ, ପଠନ, ମନନ ଇତ୍ୟାଦି) କଲେ ଶ୍ରୀହରି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଆସି

ଦାରିଦ୍ର୍ୟଦୁଃଖଜ୍ୱରଦାହିତାନାଂ
ମାୟାପିଶାଚୀପରିମର୍ଦ୍ଦିତାନାମ୍ ।
ସଂସାରସିନ୍ଧୌ ପରିପାତିତାନାଂ
କ୍ଷେମାୟ ବୈ ଭାଗବତଂ ପ୍ରଗର୍ଜତି ॥ ୯୨

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଶୁକେନୋକ୍ତଂ କଦା ରାଜ୍ଞେ ଗୋକର୍ଣ୍ଣେନ କଦା ପୁନଃ ।
ସୁରର୍ଷୟେ କଦା ବ୍ରାହ୍ମୈଶ୍ଛିନ୍ଧି ମେ ସଂଶୟଂ ତ୍ୱିମମ୍ ॥ ୯୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଆକୃଷ୍ଣନିର୍ଗମାତ୍ ତ୍ରିଂଶଦ୍‌ବର୍ଷାଧିକଗତେ କଲୌ ।
ନବମୀତୋ ନଭସ୍ୟେ ଚ କଥାରମ୍ଭଂ ଶୁକୋଽକରୋତ୍ ॥ ୯୪

ପରୀକ୍ଷିଚ୍ଛ୍ରବଣାନ୍ତେ ଚ କଲୌ ବର୍ଷଶତଦ୍ୱୟେ ।
ଶୁଦ୍ଧେ ଶୁଚୌ ନବମ୍ୟାଂ ଚ ଧେନୁଜୋଽକଥୟତ୍‌କଥାମ୍ ॥ ୯୫

ତସ୍ମାଦପି କଲୌ ପ୍ରାପ୍ତେ ତ୍ରିଂଶଦ୍‌ବର୍ଷଗତେ ସତି ।
ଊଚୁରୂର୍ଜେ ସିତେ ପକ୍ଷେ ନବମ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସୁତାଃ ॥ ୯୬

ଇତ୍ୟେତତ୍ତେ ସମାଖ୍ୟାତଂ ଯତ୍‌ପୃଷ୍ଟୋଽହଂ ତ୍ୱୟାନଘ ।
କଲୌ ଭାଗବତୀ ବାର୍ତ୍ତା ଭବରୋଗବିନାଶିନୀ ॥ ୯୭

କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟଂ ସକଳକଲ୍ମଷନାଶନଂ ଚ
ମୁକ୍ତ୍ୟେକହେତୁମିହ ଭକ୍ତିବିଲାସକାରି ।
ସନ୍ତଃ କଥାନକମିଦଂ ପିବତାଦରେଣ
ଲୋକେ ହି ତୀର୍ଥପରିଶୀଳନସେବୟା କିମ୍ ॥ ୯୮

ସ୍ୱପୁରୁଷମପି ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପାଶହସ୍ତଂ
ବଦତି ଯମଃ କିଲ ତସ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣମୂଳେ ।
ପରିହର ଭଗବତ୍‌କଥାସୁ ମତ୍ତାନ୍
ପ୍ରଭୁରହମନ୍ୟନୃଣାଂ ନ ବୈଷ୍ଣବାନାମ୍ ॥ ୯୯

ଅସାରେ ସଂସାରେ ବିଷୟବିଷସଙ୍ଗାକୁଳଧିୟଃ
କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧଂ କ୍ଷେମାର୍ଥଂ ପିବତ ଶୁକଗାଥାତୁଳସୁଧାମ୍ ।

ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୯୧ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟଜନିତ ଦୁଃଖଜ୍ୱରର ଜ୍ୱାଳାରେ ଦଗ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ମାୟା ପିଶାଚିନୀ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ସଂସାର-ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ (ଉଦ୍ଧାର) କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତ ସିଂହନାଦ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୯୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୌନକ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଶୁକଦେବ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ, ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଧୁନ୍ଧୁକାରୀକୁ ଓ ସନକାଦି ନାରଦଙ୍କୁ କେଉଁ କେଉଁ ସମୟରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶୁଣାଇଥିଲେ, ତାହା ମୋତେ କହନ୍ତୁ ॥ ୯୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱଧାମଗମନ ପରେ ଯେତେବେଳେ କଳିଯୁଗର ତିରିଶ ବର୍ଷଠାରୁ କିଛି ଅଧିକ କାଳ ଭୋଗ ହୋଇସାରିଥିଲା, ସେହି ସମୟରେ ଭାଦ୍ରବମାସର ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ଦିନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଭାଗବତକଥା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ॥ ୯୪ ॥ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଭାଗବତକଥା ଶୁଣିବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ, କଳିଯୁଗର ଦୁଇଶହ ବର୍ଷ ବିତିଯିବା ପରେ ଆଷାଢ଼ ମାସର ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ଦିନରୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ଏହି କଥା ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୯୫ ॥ ତା'ପରେ କଳିଯୁଗର ଆହୁରି ତିରିଶ ବର୍ଷ ବିତିଯିବା ପରେ କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ ଦିନଠାରୁ ସନକାଦି ଏହି କଥା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ॥ ୯୬ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ଶୌନକ ! ଆପଣ ଯାହାସବୁ ପଚ୍ଚାରିଲେ, ମୁଁ ତାର ଉତ୍ତର ଦେଇଦେଲି । ଏହି କଳିଯୁଗରେ ଭାଗବତକଥା ହେଉଛି ଭବରୋଗବିନାଶିନୀ ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧି ॥ ୯୭ ॥

ହେ ସନ୍ଥମଣ୍ଡଳୀ ! ଆପଣମାନେ ଆଦରପୂର୍ବକ ଏହି କଥାମୃତ ପାନ କରନ୍ତୁ । ଏହି କଥା ହେଉଛି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ଏହା ହେଉଛି ସକଳ ପାପ-ହରଣକାରୀ ମୁକ୍ତିର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଏବଂ ଏହା ଭକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । (ତେଣୁ ଏହି କଥା ହିଁ ସେବନ କରନ୍ତୁ;) ଜଗତରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାନା କଲ୍ୟାଣକାରୀ (ଉଦ୍ଧାରକାରୀ) ସାଧନା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବାରେ ଓ ନାନା ତୀର୍ଥ ସେବନ କରିବାରେ ଲାଭ କଣ ! ॥ ୯୮ ॥ ଯମଦୂତମାନେ ପାଶ (ବନ୍ଧନରଜ୍ଜୁ) ନେଇ ବାହାରିବା ଦେଖିଲେ, ଯମରାଜ ସେମାନଙ୍କ କାନରେ କହନ୍ତି, "ଦେଖ, ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ କଥାରେ ନିମଗ୍ନ ଓ ସେଥିରେ ଉନ୍ମତ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆଦୌ ଯିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଶକ୍ତି ତ ମୋର ଅଛି, କିନ୍ତୁ ବୈଷ୍ଣବଜନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।" ॥ ୯୯ ॥

ଏଣୁ ଅସାର ସଂସାରର ବିଷୟରୂପକ ବିଷ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରଖି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବା ହେ ମାନବଗଣ !

କିମର୍ଥଂ ବ୍ୟର୍ଥଂ ଭୋ ବ୍ରଜତ କୁପଥେ କୁତ୍ସିତକଥେ
ପରୀକ୍ଷିତ୍‌ସାକ୍ଷୀ ଯଚ୍ଛ୍ରବଣଗତମୁକ୍ତ୍ୟୁକ୍ତିକଥନେ ॥ ୧୦୦

ରସପ୍ରବାହସଂସ୍ଥେନ ଶ୍ରୀଶୁକେନେରିତା କଥା ।
କଣ୍ଠେ ସମ୍ବଧ୍ୟତେ ଯେନ ସ ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରଭୁର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୦୧

ଇତି ଚ ପରମଗୁହ୍ୟଂ ସର୍ବସିଦ୍ଧାନ୍ତସିଦ୍ଧଂ
ସପଦି ନିଗଦିତଂ ତେ ଶାସ୍ତ୍ରପୁଞ୍ଜଂ ବିଲୋକ୍ୟ ।
ଜଗତି ଶୁକକଥାତୋ ନିର୍ମଳଂ ନାସ୍ତି କିଞ୍ଚିତ୍
ପିବ ପରସୁଖହେତୋର୍ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧସାରମ୍ ॥ ୧୦୨

ଏତାଂ ଯୋ ନିୟତତୟା ଶୃଣୋତି ଭକ୍ତ୍ୟା
ଯଶ୍ଚୈନାଂ କଥୟତି ଶୁଦ୍ଧବୈଷ୍ଣବାଗ୍ରେ ।
ତୌ ସମ୍ୟଗ୍‌ବିଧିକରଣାତ୍ ଫଳଂ ଲଭେତେ
ଯାଥାର୍ଥ୍ୟାନ୍ନ ହି ଭୁବନେ କିମପ୍ୟସାଧ୍ୟମ୍ ॥ ୧୦୩

ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ତତଃ ଅଧକ୍ଷଣଟିଏ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଏହି ଶୁକକଥାରୂପୀ ଅନୁପମ ଅମୃତ ପାନ କର । ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଭାଇମାନେ ! ନିନ୍ଦିତ ଚର୍ଚ୍ଚାପୂର୍ଣ୍ଣ କୁପଥରେ ବୃଥାରେ କାହିଁକି ଭ୍ରାନ୍ତ ପରି ଗ୍ଭଲିଛ ? ଏହି ଭାଗବତ କଥା କାନରେ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଏ; ଏଥିକୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ସାକ୍ଷୀ ଅଛନ୍ତି ॥ ୧୦୦ ॥ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ପ୍ରେମରସର ପ୍ରବାହରେ ନିମଗ୍ନ ରହି ଏହା ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଯାହାଙ୍କର କଣ୍ଠ ସହିତ ଏହି କଥାର ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଯାଏ, (ଯେ ନିଜ କଣ୍ଠରେ ଏହି କଥା ଗାନ କରନ୍ତି,) ସେ ବୈକୁଣ୍ଠବାସର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦୧ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ମୁଁ ନାନାବିଧ ଶାସ୍ତ୍ର ଅବଲୋକନ କରି ଏହି ପରମ ଗୋପନୀୟ ରହସ୍ୟ ତୁମକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କହିଲି । ଏହା ହେଉଛି ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ରର ସାରକଥା । ଜାଣ ଯେ, ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ବସ୍ତୁ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ତେଣୁ ପରମାନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ତୁମେମାନେ ଏହି ବାରଟି ସ୍କନ୍ଧର ସାରରସ ପାନ କର ॥ ୧୦୨ ॥ ଯେ ଏହି ଭାଗବତ କଥା ଭକ୍ତିଭାବରେ ନିୟମିତ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଃକରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଏହା ଶୁଣାନ୍ତି, ସେ ଉଭୟେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଧିପାଳନ କରିଥିବାରୁ ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଫଳ ଲାଭ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ୍ରିଲୋକର କୌଣସି ବି କର୍ମ ଅସାଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୧୦୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀପଦ୍ମପୁରାଣେ ଉତ୍ତରଖଣ୍ଡେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟେ
ଶ୍ରବଣବିଧିକଥନଂ ନାମ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

॥ ସମାପ୍ତମିଦଂ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟମ୍ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ପ୍ରଥମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୂତଙ୍କୁ ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ

ମଙ୍ଗଳାଚରଣ

ଜନ୍ମାଦ୍ୟସ୍ୟ ଯତୋଽନ୍ୱୟାଦିତରତ-
ଶ୍ଚାର୍ଥେଷ୍ୱଭିଜ୍ଞଃ ସ୍ୱରାଟ୍
ତେନେ ବ୍ରହ୍ମ ହୃଦା ଯ ଆଦିକବୟେ
ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ ସୂରୟଃ ।
ତେଜୋବାରିମୃଦାଂ ଯଥା ବିନିମୟୋ
ଯତ୍ର ତ୍ରିସର୍ଗୋଽମୃଷା
ଧାମ୍ନା ସ୍ୱେନ ସଦା ନିରସ୍ତକୁହକଂ
ସତ୍ୟଂ ପରଂ ଧୀମହି ॥ ୧

ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହି ଚରାଚର ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କ୍ରିୟା ହେଉଛି । ଆପଣ ନିଜ ସଂକଳ୍ପରେ ହିଁ ଅନେକ ଜୀବଙ୍କୁ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ ସକଳ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ଅନ୍ୱୟରୂପରେ ଆପଣ ହିଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି; ପୁଣି ବ୍ୟତିରେକ-ରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉପନିଷଦର 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟାନୁସାରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ବାଛି ଗ୍ଭଲିଲେ ଆପଣ ହିଁ ଅବଶେଷ ରହନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ହିଁ ନିଜେ ସଂକଳ୍ପ କରି ଚତୁର୍ମୁଖ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବେଦଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି, ତା' ଭିତରେ କି କୌଶଳ ରହିଛି, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ତଥା ବେଦବାକ୍ୟମାନଙ୍କର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ, ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି (ପ୍ରହେଳିକାରେ ପଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି) । ଆପଣ ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିବାରୁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତିରେ ବିଚଳନ ଘଟି ଚରାଚର ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର ଆଧାର; ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଖର କିରଣପ୍ରଭାବରେ ମୃତ୍ତିକାରେ ଜଳ (ମରୀଚିକା) ଓ ଜଳରେ ସ୍ଥଳ ଭ୍ରମ ହୋଇଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏହି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ସୃଷ୍ଟି ସତ୍ୟ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି; ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ମାୟାର ପରଦାପଛରେ ଲୁଚିଯାଉଛି । ମାୟା ଆପଣଙ୍କୁ ଡରି ରହିଥାଏ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ । ଆପଣଙ୍କୁ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଆପଣ କୃପା କରି, ଏହି ମାୟାର ଆବରଣକୁ ଦୂର କରିଦେଇ ଆପଣଙ୍କ ନିଜସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ ॥ ୧ ॥

ଧର୍ମଃ ପ୍ରୋଜ୍‌ଝିତକୈତବୋଽତ୍ର ପରମୋ
ନିର୍ମତ୍ସରାଣାଂ ସତାଂ
ବେଦ୍ୟଂ ବାସ୍ତବମତ୍ର ବସ୍ତୁ ଶିବଦଂ
ତାପତ୍ରୟୋନ୍ମୂଳନମ୍ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାମୁନିକୃତେ
କିଂ ବା ପରୈରୀଶ୍ୱରଃ
ସଦ୍ୟୋ ହୃଦ୍ୟବରୁଧ୍ୟତେଽତ୍ର କୃତିଭିଃ
ଶୁଶ୍ରୂଷୁଭିସ୍ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୨

ନିଗମକଳ୍ପତରୋର୍ଗଳିତଂ ଫଳଂ
ଶୁକମୁଖାଦମୃତଦ୍ରବସଂଯୁତମ୍ ।
ପିବତ ଭାଗବତଂ ରସମାଳୟଂ
ମୁହୁରହୋ ରସିକା ଭୁବି ଭାବୁକାଃ ॥ ୩

ନୈମିଷେଽନିମିଷକ୍ଷେତ୍ରେ ଋଷୟଃ ଶୌନକାଦୟଃ ।
ସତ୍ରଂ ସ୍ୱର୍ଗାୟ ଲୋକାୟ ସହସ୍ରସମମାସତ ॥ ୪

ତ ଏକଦା ତୁ ମୁନୟଃ ପ୍ରାତର୍ହୁତହୁତାଗ୍ନୟଃ ।
ସତ୍କୃତଂ ସୂତମାସୀନଂ ପପ୍ରଚ୍ଛୁରିଦମାଦରାତ୍ ॥ ୫

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ତ୍ୱୟା ଖଳୁ ପୁରାଣାନି ସେତିହାସାନି ଚାନଘ ।
ଆଖ୍ୟାତାନ୍ୟପ୍ୟଧୀତାନି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାଣି ଯାନ୍ୟୁତ ॥ ୬

ଯାନି ବେଦବିଦାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ।
ଅନ୍ୟେ ଚ ମୁନୟଃ ସୂତ ପରାବରବିଦୋ ବିଦୁଃ ॥ ୭

ବେତ୍ଥ ତ୍ୱଂ ସୌମ୍ୟ ତତ୍‌ସର୍ବଂ ତତ୍ତ୍ୱତସ୍ତଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ବ୍ରୂୟୁଃ ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ୟ ଶିଷ୍ୟସ୍ୟ ଗୁରବୋ ଗୁହ୍ୟମପ୍ୟୁତ ॥ ୮

ମହାମୁନି ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ପରମ (ଶ୍ରେଷ୍ଠ) ଧର୍ମ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି । ଏହି ଭାଗବତଧର୍ମ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରାଏ । ଯେଉଁ ସଜ୍ଜନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିକାର ନ ଥାଏ, ସେହି ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ପୁରୁଷ ହିଁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିପାରନ୍ତି । ଏହା ତ୍ରିବିଧ ତାପକୁ ସମୂଳେ ବିନାଶ କରି ପରମ କଲ୍ୟାଣ (ମୋକ୍ଷ) ସାଧନ କରିଥାଏ । ଏପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ଥାଉ ଥାଉ ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା ବା କ'ଣ ! ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ଲୋକ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାକ୍ଷଣି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଈଶ୍ୱର ଆସି ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ହେଉଛି ବେଦରୂପୀ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ସୁପକ୍ୱ ଫଳ । ଏଥିରେ କେବଳ ରସ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ମୁଖକମଳର ମକରନ୍ଦରସ ମିଶି ଏହା ଆହୁରି ଅଧିକ ପରମାନନ୍ଦମୟୀ ସୁଧାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ହେ ରସଜ୍ଞ ଭାବୁକ ଭକ୍ତଗଣ ! ଏହି ଦିବ୍ୟ ଅମୃତ ଏବେ ଭୂଲୋକରେ ସୁଲଭ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ମୋକ୍ଷ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାକୁ ବାରମ୍ବାର ପାନ କର ।
ଆନନ୍ଦେ କର ସୁଧା ପାନ । ଯେଣେ ପାଇବ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ॥ ୩ ॥

ଥରକର କଥା । ସ୍ୱର୍ଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇବା ମାନସରେ ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟ କ୍ଷେତ୍ର ନୈମିଷାରଣ୍ୟରେ ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନେ ସହସ୍ର ବର୍ଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିବା ଏକ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ । ସେମାନେ ସକାଳେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଆଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସୂତ ମୁନିଙ୍କୁ ପୂଜା ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚାସନରେ ବସାଇ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ପଚାରିଲେ ॥ ୪, ୫ ॥

ଋଷିମାନେ ପଚାରିଲେ—ହେ ମହାନ୍ ପୁଣ୍ୟପୁରୁଷ ! ଆପଣ ସମସ୍ତ ଇତିହାସ, ପୁରାଣ ଓ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି; ସେସବୁର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଭଲରୂପେ କରିଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ରୂପରେ ଜାଣିଥିବା ବେଦବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବାଦରାୟଣ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ମୁନିମାନେ ଯାହା କିଛି ଜାଣିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଅଛି, ବାସ୍ତବିକ ରୂପରେ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ ତ ବଡ଼ ସରଳ ଓ ଶୁଦ୍ଧ; ତେଣୁ ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ଓ ଅନୁଗ୍ରହର ପାତ୍ର । ଗୁରୁଜନମାନେ ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତ କଥା ମଧ୍ୟ କହିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୭, ୮ ॥

ତତ୍ର ତତ୍ରାଞ୍ଜସାଽଽୟୁଷ୍ମନ୍ ଭବତା ଯଦ୍‌ବିନିଶ୍ଚିତମ୍ ।
ପୁଂସାମେକାନ୍ତତଃ ଶ୍ରେୟସ୍ତନ୍ନଃ ଶଂସିତୁମର୍ହସି ॥ ୯

ତେଣୁ ହେ ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ ! ସେହିସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ସାଧନାଟି କଳିଯୁଗର ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମକଲ୍ୟାଣର ସହଜ ଉପାୟ ବୋଲି ଆପଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି, ତାହା କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥

ପ୍ରାୟେଣାଳ୍ପାୟୁଷଃ ସଭ୍ୟ କଳାବସ୍ମିନ୍ ଯୁଗେ ଜନାଃ ।
ମନ୍ଦାଃ ସୁମନ୍ଦମତୟୋ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟା ହ୍ୟୁପଦ୍ରୁତାଃ ॥ ୧୦

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ସମାଜର ଭୂଷଣ। ଏହି କଳିଯୁଗରେ ଲୋକଙ୍କର ଆୟୁ କମିଗଲାଣି। ସାଧନା କରିବାରେ ଲୋକଙ୍କର ରୁଚି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ। ଲୋକେ ଅଳସୁଆ ହୋଇଗଲେଣି। ସେମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ତ ମନ୍ଦ, ତା ସାଙ୍ଗକୁ ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ; ପୁଣି ସେମାନଙ୍କୁ ଘେରି ରହିଛି ନାନା ପ୍ରକାର ବାଧାବିଘ୍ନ ॥ ୧୦ ॥

ଭୂରୀଣି ଭୂରିକର୍ମାଣି ଶ୍ରୋତବ୍ୟାନି ବିଭାଗଶଃ ।
ଅତଃ ସାଧୋଽତ୍ର ଯତ୍‌ସାରଂ ସମୁଦ୍ଧୃତ୍ୟ ମନୀଷୟା ।
ବ୍ରୂହି ନଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାନାଂ ଯେନାତ୍ମା ସମ୍ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୧୧

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଶାସ୍ତ୍ର ବହୁତ; ପୁଣି ସେଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନାନା ସାଧନା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ସାଧନା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ମଧ୍ୟ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର। ସେଥିରେ ପୁଣି ଅନେକ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଓ ତାହାର ଉପାୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି। ସେସବୁ ଭିତରେ ଏତେ କଥା ରହିଛି ଯେ, ତାକୁ ଭାଗ ଭାଗ କରି ଶୁଣିବାକୁ ପଡୁଛି। ତେଣୁ ଆମର ଏତିକି ବିନତି ଯେ, ଆପଣ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି-ବିବେକଦ୍ୱାରା ତହିଁରୁ ସାର ସାର କଥା ବାଛି ଆମକୁ କହନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ଆମ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶାନ୍ତି ଓ ପରମାନନ୍ଦ ମିଳିପାରିବ। ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆମର ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି ॥ ୧୧ ॥

ସୂତ ଜାନାସି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ।
ଦେବକ୍ୟାଂ ବସୁଦେବସ୍ୟ ଜାତୋ ଯସ୍ୟ ଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୧୨

ପ୍ରିୟ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ'ଣ କରିବାକୁ ବସୁଦେବଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଦେବକୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ତ ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ତନ୍ନଃ ଶୁଶ୍ରୂଷମାଣାନାମର୍ହସ୍ୟଙ୍ଗାନୁବର୍ଣ୍ଣିତୁମ୍ ।
ଯସ୍ୟାବତାରୋ ଭୂତାନାଂ କ୍ଷେମାୟ ଚ ଭବାୟ ଚ ॥ ୧୩

ତେଣୁ ହେ ଆତ୍ମସଦୃଶ ସୂତ ମୁନି ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ। ଦୟା କରି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥

ଆପନ୍ନଃ ସଂସୃତିଂ ଘୋରାଂ ଯନ୍ନାମ ବିବଶୋ ଗୃଣନ୍ ।
ତତଃ ସଦ୍ୟୋ ବିମୁଚ୍ୟେତ ଯଦ୍‌ବିଭେତି ସ୍ୱୟଂ ଭୟମ୍ ॥ ୧୪

ଏହି ଜୀବ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରର ଘୋର ଚକ୍ରରେ ଘୂରି ବୁଲୁଛି। କିନ୍ତୁ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥିତିରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି—ଏପରି କି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସେ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏହି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୁ ତତ୍କାଳ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ; କାରଣ ସ୍ୱୟଂ ଭୟ ବି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟ କରେ ॥ ୧୪ ॥

ଯତ୍‌ପାଦସଂଶ୍ରୟାଃ ସୂତ ମୁନୟଃ ପ୍ରଶମାୟନାଃ ।
ସଦ୍ୟଃ ପୁନନ୍ତ୍ୟୁପସ୍ପୃଷ୍ଟାଃ ସ୍ୱର୍ଧୁନ୍ୟାପୋଽନୁସେବୟା ॥ ୧୫

ହେ ସୂତ ମୁନି ! ଗଙ୍ଗାଜଳକୁ ବହୁ ଦିନ ଧରି ସେବନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ପରମ ବିରକ୍ତ ଓ ଶାନ୍ତ ମୁନିଜନ ଭଗବାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣର ଶରଣରେ ରହୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ପାଇଗଲେ ସାଂସାରିକ ଜୀବ ତୁରନ୍ତ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥

କୋ ବା ଭଗବତସ୍ତସ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକେଡ୍ୟକର୍ମଣଃ ।
ଶୁଦ୍ଧିକାମୋ ନ ଶୃଣୁୟାଦ୍ ଯଶଃ କଲିମଲାପହମ୍ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟ କର୍ମାଣ୍ୟୁଦାରାଣି ପରିଗୀତାନି ସୂରିଭିଃ ।
ବ୍ରୂହି ନଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାନାଂ ଲୀଳୟା ଦଧତଃ କଳାଃ ॥ ୧୭

ଅଥାଖ୍ୟାହି ହରେର୍ଧୀମନ୍ନବତାରକଥାଃ ଶୁଭାଃ ।
ଲୀଳା ବିଦଧତଃ ସ୍ୱୈରମୀଶ୍ୱରସ୍ୟାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୧୮

ବୟଂ ତୁ ନ ବିତୃପ୍ୟାମ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକବିକ୍ରମେ ।
ଯଚ୍ଛୃଣ୍ୱତାଂ ରସଜ୍ଞାନାଂ ସ୍ୱାଦୁ ସ୍ୱାଦୁ ପଦେ ପଦେ ॥ ୧୯

କୃତବାନ୍ କିଲ ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ସହ ରାମେଣ କେଶବଃ ।
ଅତିମର୍ତ୍ତ୍ୟାନି ଭଗବାନ୍ ଗୂଢ଼ଃ କପଟମାନୁଷଃ ॥ ୨୦

କଲିମାଗତମାଜ୍ଞାୟ କ୍ଷେତ୍ରେଽସ୍ମିନ୍ ବୈଷ୍ଣବେ ବୟମ୍ ।
ଆସୀନା ଦୀର୍ଘସତ୍ରେଣ କଥାୟାଂ ସକ୍ଷଣା ହରେଃ ॥ ୨୧

ତ୍ୱଂ ନଃ ସଂଦର୍ଶିତୋ ଧାତ୍ରା ଦୁସ୍ତରଂ ନିସ୍ତିତୀର୍ଷତାମ୍ ।
କଲିଂ ସତ୍ତ୍ୱହରଂ ପୁଂସାଂ କର୍ଣ୍ଣଧାର ଇବାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୨୨

ବ୍ରୂହି ଯୋଗେଶ୍ୱରେ କୃଷ୍ଣେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟେ ଧର୍ମବର୍ମଣି ।
ସ୍ୱାଂ କାଷ୍ଠାମଧୁନୋପେତେ ଧର୍ମଃ କଂ ଶରଣଂ ଗତଃ ॥ ୨୩

ସେପରି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ଭକ୍ତମାନେ ବି ଯାହାଙ୍କର ଲୀଳା ନିରନ୍ତର ଗାନ କରିଚାଲନ୍ତି, ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଚାହୁଁଥିବା ଏପରି କେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଲା ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର କଲିମଳହାରୀ ପବିତ୍ର ଯଶ ଶ୍ରବଣ ନ କରିବ ! ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଭୁ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ଅବତାର ଧାରଣ କରନ୍ତି। ନାରଦାଦି ମହାତ୍ମାମାନେ ତାଙ୍କର ଉଦାର କର୍ମ ବିଷୟରେ ଗାନ କରନ୍ତି। ଆମ ଭଳି ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପା କରି ଆପଣ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥

ହେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ! ସର୍ବସମର୍ଥ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଲୀଳା କରନ୍ତି। ଆପଣ ସେହି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟୀ ଅବତାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୮ ॥ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ସତରେ ବଡ଼ ମଧୁର। ତେଣୁ ତାଙ୍କର ମହିମା ଯେତେ ଶୁଣିଲେ ବି ଆମକୁ ତୃପ୍ତି ମିଳିପାରୁନାହିଁ; କାରଣ ରସଜ୍ଞ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାକଥାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରୁ ନୂଆ ନୂଆ ରସ ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୯ ॥

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ମନୁଷ୍ୟରୂପରେ ଲୀଳା କରି ଯେଉଁ ଅଲୌକିକ ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ତାହା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ସେହି ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଆମର ବହୁତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାତ ହେଉଛି। କଳିଯୁଗ ଆସିଗଲାଣି ଜାଣି, ଏହି ବୈଷ୍ଣବକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକହଜାର ବର୍ଷର ଏହି ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଅଧିବେଶନ ଅବସରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମୟ ଦେଇ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଆମେ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ॥ ୨୦, ୨୧ ॥ କଳିଯୁଗ ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣର ପବିତ୍ରତା ଓ ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ। ସାଗର ପାରିହେବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କେବେ କେମିତି ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଦକ୍ଷ କର୍ଣ୍ଣଧାର ମିଳିଯାଆନ୍ତି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ ଦୁସ୍ତର କଳିଯୁଗରୁ ପାରି କରିବା ପାଇଁ ସେହିପରି ଆପଣ ମିଳିଯାଇଛନ୍ତି। ବିଧାତା ହିଁ କୃପା କରି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଆମର ମିଳନ ଘଟାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଧର୍ମରକ୍ଷକ, ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ତଥା ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ଧର୍ମ ବର୍ତ୍ତମାନ କାହାର ଶରଣ ନେଇଛି, କୃପା କରି ଆମକୁ ତାହା ବି କହନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବତ୍‌କଥା ଓ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ

ବ୍ୟାସ ଉବାଚ

ଇତି ସମ୍ପ୍ରଶ୍ନସଂହୃଷ୍ଟୋ ବିପ୍ରାଣାଂ ରୌମହର୍ଷଣିଃ ।
ପ୍ରତିପୂଜ୍ୟ ବଚସ୍ତେଷାଂ ପ୍ରବକ୍ତୁମୁପଚକ୍ରମେ ॥ ୧

ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବ କହୁଛନ୍ତି—ଶୌନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ରୋମହର୍ଷଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଗ୍ରଶ୍ରବାଙ୍କୁ (ସୂତଙ୍କୁ) ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ସେ ଋଷିମାନଙ୍କର ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଯଂ ପ୍ରବ୍ରଜନ୍ତମନୁପେତମପେତକୃତ୍ୟଂ
ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ବିରହକାତର ଆଜୁହାବ ।
ପୁତ୍ରେତି ତନ୍ମୟତୟା ତରବୋଽଭିନେଦୁ-
ସ୍ତଂ ସର୍ବଭୂତହୃଦୟଂ ମୁନିମାନତୋଽସ୍ମି ॥ ୨

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଅନୁଭବ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଲୌକିକ କିମ୍ବା ବୈଦିକ କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବା ଉପନୟନ-ସଂସ୍କାରର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲେ । ଏପରି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥିତି ହେତୁ ସେ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ, ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଏକାକୀ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପଳାଉଥିବାବେଳେ ପିତା ବ୍ୟାସଦେବ ବିରହକାତର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ବାପା ! ବାପା !' ବୋଲି ଡାକ ପକାଇଲେ । ଶୁକଦେବ ତ ବ୍ରହ୍ମଭୂତ ହୋଇ ଚରାଚର ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ବୃକ୍ଷମାନେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ସର୍ବଭୂତହୃଦୟସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୨ ॥ ମୁଁ ମୁନିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ମହାତ୍ମା ଶୁକଦେବଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ସଂସାରଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ହୋଇ ସେ ଏହି ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ଭାଗବତ ପୁରାଣ ହେଉଛି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇଦିଏ ଏବଂ ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ରର ସାର । ଏହା ଅଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୀପ ସଦୃଶ ଏବଂ ଭୟଙ୍କର ଅପାର ସଂସାରସାଗରରୁ ପାରି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁଦୃଢ଼ ନୌକା ସଦୃଶ । ଏପରି ମହାନ୍ ଭାଗବତର ବକ୍ତା ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୩ ॥

ଯଃ ସ୍ୱାନୁଭାବମଖିଳଶ୍ରୁତିସାରମେକ-
ମଧ୍ୟାତ୍ମଦୀପମତିତିତୀର୍ଷତାଂ ତମୋଽନ୍ଧମ୍ ।
ସଂସାରିଣାଂ କରୁଣୟାଽଽହ ପୁରାଣଗୁହ୍ୟଂ
ତଂ ବ୍ୟାସସୂନୁମୁପଯାମି ଗୁରୁଂ ମୁନୀନାମ୍ ॥ ୩

ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋ ଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ॥ ୪

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବତାର ନର-ନାରାୟଣ ଋଷିଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରି ଏବଂ ତା'ପରେ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଓ ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ସଂସାର ଉପରେ ଏବଂ ଅନ୍ତଃକରଣର ସମସ୍ତ ବିକାର ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରଦାନ କରାଉଥିବା ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ପାଠ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪ ॥

ମୁନୟଃ ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟୋଽହଂ ଭବଦ୍ଭିର୍ଲୋକମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ଯତ୍‌କୃତଃ କୃଷ୍ଣସଂପ୍ରଶ୍ନୋ ଯେନାତ୍ମା ସୁପ୍ରସୀଦତି ॥ ୫

ହେ ଋଷିଗଣ ! ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣମାନେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି; କାରଣ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ତା'ଛଡ଼ା

ସ ବୈ ପୁଂସାଂ ପରୋ ଧର୍ମୋ ଯତୋ ଭକ୍ତିରଧୋକ୍ଷଜେ ।
ଅହୈତୁକ୍ୟପ୍ରତିହତା ଯୟାଽଽତ୍ମା ସମ୍ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୬

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ପ୍ରଯୋଜିତଃ ।
ଜନୟତ୍ୟାଶୁ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନଂ ଚ ଯଦହୈତୁକମ୍ ॥ ୭

ଧର୍ମଃ ସ୍ୱନୁଷ୍ଠିତଃ ପୁଂସାଂ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନକଥାସୁ ଯଃ ।
ନୋତ୍ପାଦୟେଦ୍ ଯଦି ରତିଂ ଶ୍ରମ ଏବ ହି କେବଳମ୍ ॥ ୮

ଧର୍ମସ୍ୟ ହ୍ୟାପବର୍ଗ୍ୟସ୍ୟ ନାର୍ଥୋଽର୍ଥାୟୋପକଳ୍ପତେ ।
ନାର୍ଥସ୍ୟ ଧର୍ମୈକାନ୍ତସ୍ୟ କାମୋ ଲାଭାୟ ହି ସ୍ମୃତଃ ॥ ୯

କାମସ୍ୟ ନେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରୀତିର୍ଲାଭୋ ଜୀବେତ ଯାବତା ।
ଜୀବସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା ନାର୍ଥୋ ଯଶ୍ଚେହ କର୍ମଭିଃ ॥ ୧୦

ବଦନ୍ତି ତତ୍ ତତ୍ତ୍ୱବିଦସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ଯଜ୍‌ଜ୍ଞାନମଦ୍ୱୟମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମେତି ପରମାତ୍ମେତି ଭଗବାନିତି ଶବ୍ଦ୍ୟତେ ॥ ୧୧

ତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଦଧାନା ମୁନୟୋ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତୟା ।
ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟାତ୍ମନି ଚାତ୍ମାନଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ଶ୍ରୁତଗୃହୀତୟା ॥ ୧୨

ଏହାର ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ବହୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରସନ୍ନତା ମିଳେ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତି ଉଦିତ ହୁଏ, ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ; କାରଣ ଏପରି ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ହିଁ, ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭ ॥ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଯଦି ମନୁଷ୍ୟହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା-କଥା ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ଉଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ, ତେବେ ଜାଣ, ତାହା ବୃଥା ଶ୍ରମମାତ୍ର ହେଲା ॥ ୮ ॥ ନିଜର କାମନାପୂରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ରଖି ଧର୍ମାଚରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ; କାରଣ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ କରାଯାଇଥିବା ଧର୍ମାଚରଣ ହିଁ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଧନ ଓ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ନିଜର କାମନାପୂରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ୟୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଲୋକକଲ୍ୟାଣରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସେବାରେ ତଥା ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଧନ ଓ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଦ୍‌ବିନିଯୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ସେପରି ସଦ୍‌ବିନିଯୋଗ ମଧ୍ୟ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସୁତରାଂ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଧନକୁ ମଧ୍ୟ ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜନତାଜନାର୍ଦ୍ଦନଙ୍କ ସେବାରେ ବିନିଯୋଗ କରାଯିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ॥ ୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଉପଯୋଗ କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ଯେତିକି ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀରେ ଆମେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିପାରିବା, କେବଳ ସେତିକି ଉପଯୋଗ କରାଯିବା ଉଚିତ; କାରଣ ଜୀବନ ରହିଥିଲେ ହିଁ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା ସମ୍ଭବ ହେବ ଓ ତା'ଫଳରେ ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହେବ । ତେଣୁ ଜୀବନକୁ ନାନାବିଧ କାମ୍ୟକର୍ମଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲାଭ କରିବା ଦିଗରେ ଲଗାଇ ବୃଥାରେ କଟାଇଦେବା ଅନୁଚିତ ॥ ୧୦ ॥ 'ଏକମାତ୍ର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅଖଣ୍ଡରୂପରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି'—ଏହି ଅଦ୍ୱୈତ ଜ୍ଞାନକୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନଙ୍କୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ, ପରମାତ୍ମା ଓ ଭଗବାନ୍ ଆଦି ନାମରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ॥ ୧୧ ॥ ଭାଗବତଧର୍ମ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ମୁନିମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥାଏ, ସେମାନେ ଶ୍ରବଣଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ

ଅତଃ ପୁମ୍ଭିର୍ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବିଭାଗଶଃ ।
ସ୍ୱନୁଷ୍ଠିତସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ସଂସିଦ୍ଧିର୍ହରିତୋଷଣମ୍ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାଦେକେନ ମନସା ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ।
ଶ୍ରୋତବ୍ୟଃ କୀର୍ତିତବ୍ୟଶ୍ଚ ଧ୍ୟେୟଃ ପୂଜ୍ୟଶ୍ଚ ନିତ୍ୟଦା ॥ ୧୪

ଯଦନୁଧ୍ୟାସିନା ଯୁକ୍ତାଃ କର୍ମଗ୍ରନ୍ଥିନିବନ୍ଧନମ୍ ।
ଛିନ୍ଦନ୍ତି କୋବିଦାସ୍ତସ୍ୟ କୋ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍କଥାରତିମ୍ ॥ ୧୫

ଶୁଶ୍ରୂଷୋଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ବାସୁଦେବକଥାରୁଚିଃ ।
ସ୍ୟାନ୍ମହତ୍ସେବୟା ବିପ୍ରାଃ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥନିଷେବଣାତ୍ ॥ ୧୬

ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସ୍ୱକଥାଂ କୃଷ୍ଣଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନଃ ।
ହୃଦ୍ୟନ୍ତଃସ୍ଥୋ ହ୍ୟଭଦ୍ରାଣି ବିଧୁନୋତି ସୁହୃତ୍ସତାମ୍ ॥ ୧୭

ନଷ୍ଟପ୍ରାୟେଷ୍ୱଭଦ୍ରେଷୁ ନିତ୍ୟଂ ଭାଗବତସେବୟା ।
ଭଗବତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକେ ଭକ୍ତିର୍ଭବତି ନୈଷ୍ଠିକୀ ॥ ୧୮

ତଦା ରଜସ୍ତମୋଭାବାଃ କାମଲୋଭାଦୟଶ୍ଚ ଯେ ।
ଚେତ ଏତୈରନାବିଦ୍ଧଂ ସ୍ଥିତଂ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୧୯

ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନମନସୋ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗତଃ ।
ଭଗବତ୍ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନଂ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗସ୍ୟ ଜାୟତେ ॥ ୨୦

ଭିଦ୍ୟତେ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଶ୍ଛିଦ୍ୟନ୍ତେ ସର୍ବସଂଶୟାଃ ।
କ୍ଷୀୟନ୍ତେ ଚାସ୍ୟ କର୍ମାଣି ଦୃଷ୍ଟ ଏବାତ୍ମନୀଶ୍ୱରେ ॥ ୨୧

ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ଯଥୋଚିତରୂପେ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମ ଆଚରଣ କଲେ, ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଏକାଗ୍ର ମନରେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ଧ୍ୟାନ ଓ ଆରାଧନା କରିବା ସହିତ ନିଜର ସମସ୍ତ କର୍ମ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୩, ୧୪ ॥ ଏହିରୂପେ ସର୍ବଦା ଭଗବତ୍-ଚିନ୍ତନରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଲେ, ମନୁଷ୍ୟର କର୍ମବାସନା ତୁଟିଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶ୍ରବଣ-ପଠନ-ଚିନ୍ତନରୂପୀ ଖଡ୍‌ଗ୍‌ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତ ସଂସାରରେ ଘୂରାଉଥିବା ନିଜର କର୍ମବନ୍ଧନର ଗଣ୍ଠିକୁ କାଟିଦିଅନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ପୁଣ୍ୟମୟୀ କଥା ପ୍ରତି କେଉଁ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ବା କାହିଁକି ଅଭିରୁଚି ନ ରଖିବ ? ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ନିରନ୍ତର ଭଗବତ୍-କଥାମୃତ ପାନ କରି ସେଥିରେ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି ଏବଂ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତନ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଋଷିଗଣ ! ପ୍ରଥମତଃ ଭଗବତ୍-ଗୁଣାନୁବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ; ତା'ସହିତ ସେଥିପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ବି ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଛଡ଼ା ସନ୍ଥ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଓ ପୁଣ୍ୟ-ତୀର୍ଥମାନଙ୍କର ସେବନ ମଧ୍ୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କର ପରମ ସୁହୃଦ୍ । ତାହାଙ୍କ ଲୀଳା-କଥା ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ ଉଭୟେ ପରମ ପବିତ୍ର । ଭକ୍ତ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଲୀଳା-କଥା ଶୁଣୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ତା'ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇ ତାର ସବୁ ଅମଙ୍ଗଳ ନାଶ କରିଦେବା ସହିତ ତା' ହୃଦୟକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ସବୁ ଅଶୁଭ ସଂସ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ଏହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ତାହାର ଏକନିଷ୍ଠ ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ଫଳରେ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ଭାବ (ବୃତ୍ତି) ଯଥା—କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭାଦି ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଚିତ୍ତ ଏସବୁରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ, ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ଅବସ୍ଥିତ ତଥା ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତିବଳରେ ସଂସାରର ସକଳ ଆସକ୍ତି ତୁଟିଗଲେ, ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱତଃ ଅନୁଭବ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ହୃଦୟରେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ ହୃଦୟର ଗ୍ରନ୍ଥି ଖୋଲିଯାଏ; ସକଳ ସନ୍ଦେହ ତୁଟିଯାଏ ଏବଂ କର୍ମବନ୍ଧନ କ୍ଷୀଣ

ଅତୋ ବୈ କବୟୋ ନିତ୍ୟଂ ଭକ୍ତିଂ ପରମୟା ମୁଦା ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟାତ୍ମପ୍ରସାଦନୀମ୍ ॥ ୨୨

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣାସ୍ତୈ-
ର୍ଯୁକ୍ତଃ ପରଃ ପୁରୁଷ ଏକ ଇହାସ୍ୟ ଧତ୍ତେ ।
ସ୍ଥିତ୍ୟାଦୟେ ହରିବିରିଞ୍ଚିହରେତି ସଂଜ୍ଞାଃ
ଶ୍ରେୟାଂସି ତତ୍ର ଖଳୁ ସତ୍ତ୍ୱତନୋର୍ନୃଣାଂ ସ୍ୟୁଃ ॥ ୨୩

ପାର୍ଥିବାଦ୍ଦାରୁଣୋ ଧୂମସ୍ତସ୍ମାଦଗ୍ନିସ୍ତ୍ରୟୀମୟଃ ।
ତମସସ୍ତୁ ରଜସ୍ତସ୍ମାତ୍ ସତ୍ତ୍ୱଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୪

ଭେଜିରେ ମୁନୟୋଽଥାଗ୍ରେ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ କ୍ଷେମାୟ କଳ୍ପନ୍ତେ ଯେଽନୁ ତାନିହ ॥ ୨୫

ମୁମୁକ୍ଷବୋ ଘୋରରୂପାନ୍ ହିତ୍ୱା ଭୂତପତୀନଥ ।
ନାରାୟଣକଳାଃ ଶାନ୍ତା ଭଜନ୍ତି ହ୍ୟନସୂୟବଃ ॥ ୨୬

ରଜସ୍ତମଃପ୍ରକୃତୟଃ ସମଶୀଳା ଭଜନ୍ତି ବୈ ।
ପିତୃଭୂତପ୍ରଜେଶାଦୀନ୍ ଶ୍ରିୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପ୍ରଜେପ୍ସବଃ ॥ ୨୭

ବାସୁଦେବପରା ବେଦା ବାସୁଦେବପରା ମଖାଃ ।
ବାସୁଦେବପରା ଯୋଗା ବାସୁଦେବପରାଃ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୮

ବାସୁଦେବପରଂ ଜ୍ଞାନଂ ବାସୁଦେବପରଂ ତପଃ ।
ବାସୁଦେବପରୋ ଧର୍ମୋ ବାସୁଦେବପରା ଗତିଃ ॥ ୨୯

ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଏହା ଫଳରେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ-ଭକ୍ତିରେ ମଜ୍ଜିଯାଆନ୍ତି ଓ ପରିଣାମରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରସନ୍ନତା ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ॥ ୨୨ ॥

ପ୍ରକୃତିର ତିନିଟି ଗୁଣ ହେଉଛି : ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ । ଏହି ତିନି ଗୁଣ ଧରି ଜଗତର ସ୍ଥିତି, ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ନିମନ୍ତେ ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବିଷ୍ଣୁ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ରୁଦ୍ର ଏପରି ତିନି ନାମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ତଥାପି ମନୁଷ୍ୟର ପରମ କଲ୍ୟାଣ (ମୋକ୍ଷ) ତ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଧାରୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୩ ॥

କାଠ ହେଉଛି କ୍ଷିତି (ମାଟି)ର ଏକ ବିକାର; କିନ୍ତୁ କାଠ ଅପେକ୍ଷା ଧୂଆଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ତା'ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଛି ଅଗ୍ନି; କାରଣ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି ବେଦମୟ ଏବଂ ବେଦୋକ୍ତ ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନି ସଦ୍‌ଗତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ତମୋଗୁଣଠାରୁ ରଜୋଗୁଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ରଜୋଗୁଣଠାରୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; କାରଣ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଭଗବତ୍‌ଦର୍ଶନ କରାଇଥାଏ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ମହାତ୍ମାମାନେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ହିଁ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବି କଲ୍ୟାଣଭାଜନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ସଂସାରସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେମାନେ ଘୋରରୂପଧାରୀ ତମୋଗୁଣୀ-ରଜୋଗୁଣୀ ଭୈରବାଦି ଭୂତପତିମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା ନ କରି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ୍ ଓ ତାଙ୍କର ଅଂଶ ବା କଳାମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜନ କରନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ରଜୋଗୁଣୀ ଅଥବା ତମୋଗୁଣୀ, ସେମାନେ ଧନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସନ୍ତାନ କାମନା କରି ଭୂତ, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭୂତାଦିଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ପରି ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତିରେ ହିଁ ବେଦମାନଙ୍କର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ନିହିତ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଯୋଗ କରାଯାଏ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇବାରେ ହିଁ ସମସ୍ତ କର୍ମର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଯାଏ । ତପସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କରାଯାଏ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରାଯାଏ ଏବଂ ସକଳ ଗତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ପରିସମାପ୍ତ

ସ ଏବେଦଂ ସସର୍ଜାଗ୍ରେ ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ।
ସଦସଦ୍ରୂପୟା ଚାସୌ ଗୁଣମୟ୍ୟାଗୁଣୋ ବିଭୁଃ ॥ ୩୦

ତୟା ବିଳସିତେଷ୍ୱେଷୁ ଗୁଣେଷୁ ଗୁଣବାନିବ ।
ଅନ୍ତଃପ୍ରବିଷ୍ଟ ଆଭାତି ବିଜ୍ଞାନେନ ବିଜୃମ୍ଭିତଃ ॥ ୩୧

ଯଥା ହ୍ୟବହିତୋ ବହ୍ନିର୍ଦାରୁଷ୍ୱେକଃ ସ୍ୱଯୋନିଷୁ ।
ନାନେବ ଭାତି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭୂତେଷୁ ଚ ତଥା ପୁମାନ୍ ॥ ୩୨

ଅସୌ ଗୁଣମୟୈର୍ଭାବୈର୍ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମଭିଃ ।
ସ୍ୱନିର୍ମିତେଷୁ ନିର୍ବିଷ୍ଟୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ଭୂତେଷୁ ତଦ୍‌ଗୁଣାନ୍ ॥ ୩୩

ଭାବୟତ୍ୟେଷ ସତ୍ତ୍ୱେନ ଲୋକାନ୍ ବୈ ଲୋକଭାବନଃ ।
ଲୀଳାବତାରାନୁରତୋ ଦେବତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନରାଦିଷୁ ॥ ୩୪

ହୁଏ ॥ ୨୯ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରକୃତି ଓ ତାର ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ଅତୀତ ସତ, ତଥାପି ନିଜର ଗୁଣମୟୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ସେ ସର୍ଗର ଆଦ୍ୟଭାଗରେ ଏହି ସଂସାର ରଚନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ମାୟାର ବିଳାସଭୂତ ଏହି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହି ସେହି ପରମାତ୍ମା ଗୁଣଯୁକ୍ତ ପରି ଲାଗୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଜ୍ଞାନାନନ୍ଦର ଘନୀଭୂତ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୧ ॥ ଯେପରି ଅଗ୍ନି ବସ୍ତୁତଃ ଏକ ହେଲେ ବି, ତାର କାରଣ କାଠ ଜଳିଲେ ହିଁ ଅଗ୍ନି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ଏବଂ କାଠର ଆକାର-ପ୍ରକାର ଭେଦରେ ଅନେକ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥରେ ବିଭିନ୍ନ ଆକୃତି ଧରି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ସେହି ପରମାତ୍ମା ତାଙ୍କରି ମାୟାରେ ନିର୍ମିତ ଜୀବରୂପରେ ରହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ବିଧ ଆହାର ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଜୀବମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣ କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ଲୀଳାଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ପରମାତ୍ମା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ । ସେ ହିଁ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ନିଜ ଭିତରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପାଳନପୋଷଣ କରନ୍ତି; ପୁଣି ସେ ହିଁ ଦେବତା, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ରୂପରେ ରାମ, କୃଷ୍ଣ ଆଦି ଲୀଳାବତାର ଧାରଣ କରି ଜଗତ୍-ପରମ୍ପରାକୁ ବ୍ୟବସ୍ଥିତରୂପରେ ସଂଚାଳନ କରନ୍ତି । (ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କର ଏହା ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ଯେ, ତାଙ୍କରି ଅବତାରଧାରଣର ଲୀଳା ଚରିତମାନ ଗାନ, ଚିନ୍ତନ, ସ୍ମରଣ କଲେ, ଜୀବ ତାହାର ବାସ୍ତବିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚି ପରମାତ୍ମ-ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିପାରେ । ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁ ଲୀଳା ଲୋକମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ) ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା

ସୂତ ଉବାଚ

ଜଗୃହେ ପୌରୁଷଂ ରୂପଂ ଭଗବାନ୍ମହଦାଦିଭିଃ ।
ସମ୍ଭୂତଂ ଷୋଡ଼ଶକଳମାଦୌ ଲୋକସିସୃକ୍ଷୟା ॥ ୧

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟକାଳରେ ଭଗବାନ୍ ଜଗତ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । ଇଚ୍ଛା ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ହେଉ, ସେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ଉପାଦାନଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ନିର୍ମାଣକାରୀ ପୁରୁଷରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କ ଦେହରୁ ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଏକ ମନ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ—ଏପରି

ଯସ୍ୟାମ୍ଭସି ଶୟାନସ୍ୟ ଯୋଗନିଦ୍ରାଂ ବିତନ୍ୱତଃ ।
ନାଭିହ୍ରଦାମ୍ବୁଜାଦାସୀଦ୍ ବ୍ରହ୍ମା ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ପତିଃ ॥ ୨

ଯସ୍ୟାବୟବସଂସ୍ଥାନୈଃ କଳ୍ପିତୋ ଲୋକବିସ୍ତରଃ ।
ତଦ୍ୱୈ ଭଗବତୋ ରୂପଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ଜିତମ୍ ॥ ୩

ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟଦୋ ରୂପମଦଭ୍ରଚକ୍ଷୁଷା
ସହସ୍ରପାଦୋରୁଭୁଜାନନାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ସହସ୍ରମୂର୍ଦ୍ଧଶ୍ରବଣାକ୍ଷିନାସିକଂ
ସହସ୍ରମୌଲ୍ୟମ୍ବରକୁଣ୍ଡଳୋଲ୍ଲସତ୍ ॥ ୪

ଏତନ୍ନାନାବତାରାଣାଂ ନିଧାନଂ ବୀଜମବ୍ୟୟମ୍ ।
ଯସ୍ୟାଂଶାଂଶେନ ସୃଜ୍ୟନ୍ତେ ଦେବତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ନରାଦୟଃ ॥ ୫

ସ ଏବ ପ୍ରଥମଂ ଦେବଃ କୌମାରଂ ସର୍ଗମାସ୍ଥିତଃ ।
ଚଚାର ଦୁଶ୍ଚରଂ ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମଖଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୬

ଦ୍ୱିତୀୟଂ ତୁ ଭବାୟାସ୍ୟ ରସାତଳଗତାଂ ମହୀମ୍ ।
ଉଦ୍ଧରିଷ୍ୟନ୍ନୁପାଦତ୍ତ ଯଜ୍ଞେଶଃ ସୌକରଂ ବପୁଃ ॥ ୭

ତୃତୀୟମୃଷିସର୍ଗଂ ଚ ଦେବର୍ଷିତ୍ୱମୁପେତ୍ୟ ସଃ ।
ତନ୍ତ୍ରଂ ସାତ୍ୱତମାଚଷ୍ଟ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟଂ କର୍ମଣାଂ ଯତଃ ॥ ୮

ତୁର୍ଯ୍ୟେ ଧର୍ମକଳାସର୍ଗେ ନରନାରାୟଣାବୃଷୀ ।
ଭୂତ୍ୱାଽଽତ୍ମୋପଶମୋପେତମକରୋଦ୍ ଦୁଶ୍ଚରଂ ତପଃ ॥ ୯

ଷୋଳକଳା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୧ ॥ ସେ ହିଁ କାରଣ-ଜଳରେ ଶୟନ କରି ଯେତେବେଳେ ଯୋଗନିଦ୍ରା ବିସ୍ତାର କଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ନାଭି-ସରୋବରରୁ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମଫୁଲ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ପଦ୍ମରୁ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨ ॥ ଏହି ବିସ୍ତୃତ ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଅବୟବ। ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରେ ସକଳ ଲୋକ କଳ୍ପିତ। ଅତଏବ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସଗୁଣ-ସାକାର ରୂପ। ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠରୂପ ॥ ୩ ॥ ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ନିଜର ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହିପରି ଅନେକ ରୂପରେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, 'ଆହା ! ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲୀଳା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚିତ୍ର ! ସେ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଧାରଣ କରି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଚରଣ, ଭୁଜ, ଜଂଘ, ମୁଖ ତଥା ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମସ୍ତକ, କର୍ଣ୍ଣ, ନେତ୍ର ଓ ନାସିକା ସହିତ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମୁକୁଟ ଓ କୁଣ୍ଡଳ ଧାରଣ କରି ଅନେକରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛନ୍ତି'! ॥୪॥ ଏପରିଭାବରେ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ବିଶ୍ୱର ଅବିନାଶୀ ବୀଜ ଅର୍ଥାତ୍ କାରଣ। ସେ ହିଁ ଅନେକ ଅବତାର ଧାରଣ କରନ୍ତି। ଏସବୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଖେଳ ପରି। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ପୁରୁଷରୂପ ହେଉଛି ସକଳ ଅବତାରର ଭଣ୍ଡାର। ସେ ନିଜର ଏକମାତ୍ର ଅଂଶରେ ହିଁ ଦେବ, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ଆଦି ପ୍ରାଣୀ ନିର୍ମାଣ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେହି ପ୍ରଭୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସନକାଦିଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ। ସେମାନେ ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍‌କୁମାର—ଏପରି ଚାରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ରୂପରେ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କଲେ ॥୬॥ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସକଳ ଯଜ୍ଞର ସ୍ୱାମୀ ସେହି ଭଗବାନ୍ ହିଁ ରସାତଳକୁ ଚାଲିଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ବରାହରୂପ ଧାରଣ କଲେ। ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବତାର ॥ ୭ ॥ ସେ ହିଁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦରୂପେ ତୃତୀୟ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ। ନାରଦ ଜଗତକୁ ସାତ୍ୱତ-ତନ୍ତ୍ର (ନାରଦ-ପାଞ୍ଚରାତ୍ର) ଉପଦେଶ ଦେଲେ; ସେଥିରେ କର୍ମଦ୍ୱାରା କିପରି କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ॥ ୮ ॥ ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ସେ ନର-ନାରାୟଣରୂପରେ ଚତୁର୍ଥ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ। ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ଲୋକକଲ୍ୟାଣ ଭାବନାରେ ଭାବିତ ହୋଇ, ମନ ଓ

ପଞ୍ଚମଃ କପିଳୋ ନାମ ସିଦ୍ଧେଶଃ କାଳବିପ୍ଳୁତମ୍ ।
ପ୍ରୋବାଚାସୁରୟେ ସାଂଖ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ୱଗ୍ରାମବିନିର୍ଣ୍ଣୟମ୍ ॥ ୧୦

ଷଷ୍ଠେ ଅତ୍ରେରପତ୍ୟତ୍ୱଂ ବୃତଃ ପ୍ରାପ୍ତୋଽନସୂୟୟା ।
ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀମଳର୍କାୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦାଦିଭ୍ୟ ଊଚିବାନ୍ ॥ ୧୧

ତତଃ ସପ୍ତମ ଆକୂତ୍ୟାଂ ରୁଚେର୍ଯଜ୍ଞୋଽଭ୍ୟଜାୟତ ।
ସ ଯାମାଦ୍ୟୈଃ ସୁରଗଣୈରପାତ୍ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବାନ୍ତରମ୍ ॥ ୧୨

ଅଷ୍ଟମେ ମେରୁଦେବ୍ୟାଂ ତୁ ନାଭେର୍ଜାତ ଉରୁକ୍ରମଃ ।
ଦର୍ଶୟନ୍ ବର୍ତ୍ମ ଧୀରାଣାଂ ସର୍ବାଶ୍ରମନମସ୍କୃତମ୍ ॥ ୧୩

ଋଷିଭିର୍ଯାଚିତୋ ଭେଜେ ନବମଂ ପାର୍ଥିବଂ ବପୁଃ ।
ଦୁଗ୍ଧେମାମୋଷଧୀର୍ବିପ୍ରାସ୍ତେନାୟଂ ସ ଉଶତ୍ତମଃ ॥ ୧୪

ରୂପଂ ସ ଜଗୃହେ ମାତ୍ସ୍ୟଂ ଚାକ୍ଷୁଷୋଦଧିସମ୍ପ୍ଳବେ ।
ନାବ୍ୟାରୋପ୍ୟ ମହୀମୟ୍ୟାମପାଦ୍ ବୈବସ୍ୱତଂ ମନୁମ୍ ॥ ୧୫

ସୁରାସୁରାଣାମୁଦଧିଂ ମଥ୍ନତାଂ ମନ୍ଦରାଚଳମ୍ ।
ଦଧ୍ରେ କମଠରୂପେଣ ପୃଷ୍ଠ ଏକାଦଶେ ବିଭୁଃ ॥ ୧୬

ଧାନ୍ୱନ୍ତରଂ ଦ୍ୱାଦଶମଂ ତ୍ରୟୋଦଶମମେବ ଚ ।
ଅପାୟୟତ୍ସୁରାନନ୍ୟାନ୍ମୋହିନ୍ୟା ମୋହୟନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟା ॥ ୧୭

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଂ ନାରସିଂହଂ ବିଭ୍ରଦ୍ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରମୂର୍ଜିତମ୍ ।
ଦଦାର କରଜୈର୍ବକ୍ଷସ୍ୟେରକାଂ କଟକୃଦ୍ ଯଥା ॥ ୧୮

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରି ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା କଠିନ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୯ ॥ ପଞ୍ଚମ ଅବତାରରେ ସେ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ କପିଳଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ତତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସହିତ ଆସୁରି ନାମକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ତାହା ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଅନସୂୟା ବର ମାଗିବାରୁ ଷଷ୍ଠ ଅବତାରରେ ସେ ଅତ୍ରିଙ୍କ ସନ୍ତାନରୂପେ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ହେଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ଅଳର୍କ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସପ୍ତମ ଅବତାରରେ ସେ ରୁଚି ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଆକୂତି ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଯଜ୍ଞ ରୂପରେ ଜାତ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜର ପୁତ୍ର ଯାମ ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ରହି ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନ୍ୱନ୍ତରକୁ ପାଳନ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ରାଜା ନାଭିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମେରୁଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବରୂପେ ଅଷ୍ଟମ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେହି ରୂପରେ ସେ ଆଚରଣ ମାଧ୍ୟମରେ, ସକଳ ଆଶ୍ରମର ଲୋକଙ୍କ ବନ୍ଦନୀୟ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଇଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଋଷିମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାଫଳରେ ସେ ନବମ ବାର ରାଜା ପୃଥୁଙ୍କ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ । ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ପୃଥିବୀରୂପୀ ଗାଈଠାରୁ ସମସ୍ତ ଓଷଧି (ନାନାପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟାଦି ଦ୍ରବ୍ୟ, ଯାହା ପୃଥିବୀ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲୀନ କରି ଦେଇଥିଲା) ଦୋହନ କଲେ । ତେଣୁ ସେହି ଅବତାର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମଙ୍ଗଳମୟ ହେଲା ॥ ୧୪ ॥ ଚାକ୍ଷୁଷ ମନ୍ୱନ୍ତର ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା, ସେ ସେତେବେଳେ ମତ୍ସ୍ୟ ଅବତାର ଧରିଲେ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ମନ୍ୱନ୍ତରର ଅଧିପତି ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କୁ ନୌକାରେ ବସାଇ ସେହି ପ୍ରଳୟରୁ ରକ୍ଷା କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରୁଥିବାବେଳେ ଭଗବାନ ଏକାଦଶ ଅବତାର ଧାରଣ କରି କଚ୍ଛପ ରୂପରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ନିଜ ପିଠିରେ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଦ୍ୱାଦଶ ଅବତାରରେ ସେ ଅମୃତ ଧରି ସମୁଦ୍ରରୁ ଧନ୍ୱନ୍ତରିରୂପେ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ଏବଂ ତ୍ରୟୋଦଶ ଅବତାରରେ ମୋହିନୀରୂପ ଧାରଣ କରି ତଥା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପାନ କରାଇଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅବତାରରେ ସେ ନରସିଂହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ନଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ବକ୍ଷକୁ ବେରୁଆଁ ଚିରିଦେବା ପରି ଅନାୟାସରେ ବିଦାରଣ

ପଞ୍ଚଦଶଂ ବାମନକଂ କୃତ୍ୱାଗାଦଧ୍ୱରଂ ବଳେଃ ।
ପଦତ୍ରୟଂ ଯାଚମାନଃ ପ୍ରତ୍ୟାଦିତ୍ସୁସ୍ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ॥ ୧୯

ଅବତାରେ ଷୋଡ଼ଶମେ ପଶ୍ୟନ୍ ବ୍ରହ୍ମଦ୍ରୁହୋ ନୃପାନ୍ ।
ତ୍ରିଃସପ୍ତକୃତ୍ୱଃ କୁପିତୋ ନିଃକ୍ଷତ୍ରାମକରୋନ୍ମହୀମ୍ ॥ ୨୦

ତତଃ ସପ୍ତଦଶେ ଜାତଃ ସତ୍ୟବତ୍ୟାଂ ପରାଶରାତ୍ ।
ଚକ୍ରେ ବେଦତରୋଃ ଶାଖା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁଂସୋଽଳ୍ପମେଧସଃ ॥ ୨୧

ନରଦେବତ୍ୱମାପନ୍ନଃ ସୁରକାର୍ଯ୍ୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ସମୁଦ୍ରନିଗ୍ରହାଦୀନି ଚକ୍ରେ ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟତଃ ପରମ୍ ॥ ୨୨

ଏକୋନବିଂଶେ ବିଂଶତିମେ ବୃଷ୍ଣିଷୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ଜନ୍ମନୀ ।
ରାମକୃଷ୍ଣାବିତି ଭୁବୋ ଭଗବାନହରଦ୍ଭରମ୍ ॥ ୨୩

ତତଃ କଲୌ ସମ୍ପ୍ରବୃତ୍ତେ ସମ୍ମୋହାୟ ସୁରଦ୍ୱିଷାମ୍ ।
ବୁଦ୍ଧୋ ନାମ୍ନାଜନସୁତଃ କୀକଟେଷୁ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୨୪

ଅଥାସୌ ଯୁଗସଂଧ୍ୟାୟାଂ ଦସ୍ୟୁପ୍ରାୟେଷୁ ରାଜସୁ ।
ଜନିତା ବିଷ୍ଣୁଯଶସୋ ନାମ୍ନା କଳ୍କିର୍ଜଗତ୍ପତିଃ ॥ ୨୫

ଅବତାରା ହ୍ୟସଂଖ୍ୟେୟା ହରେଃ ସତ୍ତ୍ୱନିଧେର୍ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଯଥାବିଦାସିନଃ କୁଲ୍ୟାଃ ସରସଃ ସ୍ୟୁଃ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୬

କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ପଞ୍ଚଦଶ ଅବତାରରେ ଭଗବାନ୍ ବାମନରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ଫେରାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ବଳିଙ୍କ ଯଜ୍ଞକୁ ଗଲେ ଓ ବଳିଙ୍କୁ ତିନିପାଦ ଭୂମି ମାଗିବା ଛଳରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ। (ବଳି ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଅଖଣ୍ଡ ଭକ୍ତି ପାଇଗଲେ। ଏପରିଭାବରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ଆଦରର ଭକ୍ତ ବଳିଙ୍କୁ ଏତେ ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଯେ, ସେ **ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବଳିରାଜା**ରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ।) ॥ ୧୯ ॥ ଷୋଡ଼ଶ ଅବତାରରେ ସେ ପରଶୁରାମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ରାଜାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି, ସେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପୃଥିବୀକୁ ଏକୋଇଶି ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ସପ୍ତଦଶ ଅବତାରରେ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପରାଶରଙ୍କ ଔରସରେ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ। ସେତେବେଳେ ଲୋକଙ୍କର ବୋଧଜ୍ଞାନ ଓ ଧାରଣାଶକ୍ତି କମି ଯାଇଥିବା ଦେଖି ସେ ବେଦରୂପୀ ବୃକ୍ଷକୁ ବିଭିନ୍ନ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ କଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅବତାରରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ରାଜା ଶ୍ରୀରାମରୂପେ ଅବତରିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେତୁବନ୍ଧନ, ରାବଣବଧ ଆଦି ବହୁ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା କଲେ। ସେହି ଲୀଳା ଗାନ କରି କରି, ଲୋକେ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତି ବଳରେ ଭଗବଦ୍‌ଧାମକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଊନବିଂଶ ଓ ବିଂଶ ଅବତାରରେ ସେ ଯଦୁବଂଶରେ ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପରେ ଅବତରିତ ହୋଇ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କଲେ ଏବଂ ବହୁ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତା'ପରେ କଳିଯୁଗ ଆସିଗଲେ, ମଗଧଦେଶରେ (ବିହାରରେ) ଦେବଶତ୍ରୁ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଜନଙ୍କ ପୁତ୍ରରୂପେ ସେ ବୁଦ୍ଧାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୨୪॥ ତାହାର ବହୁ କାଳ ପରେ, ଯେତେବେଳେ କଳିଯୁଗର ଶେଷ ସମୟ ନିକଟ ହୋଇଆସିବ ଏବଂ ରାଜା(ଶାସକ)-ମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ପରସ୍ୱ-ଅପହରଣକାରୀ ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ଜଗତକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଯଶ ନାମକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଘରେ କଳ୍କି ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ॥ ୨୫ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନ୍ ଯେପରି ଅନନ୍ତ, ତାଙ୍କର ଅବତାର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନନ୍ତ। ହେ ମହର୍ଷିଗଣ ! ଅଗାଧ ଜଳଭଣ୍ଡାରରୁ ଯେପରି ହଜାର ହଜାର ଛୋଟ ଛୋଟ ନାଳ ବାହାରିଥାଏ, ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ଅସଂଖ୍ୟ ରୂପରେ ଅବତରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୬॥

ଋଷୟୋ ମନବୋ ଦେବା ମନୁପୁତ୍ରା ମହୌଜସଃ ।
କଳାଃ ସର୍ବେ ହରେରେବ ସପ୍ରଜାପତୟସ୍ତଥା ॥ ୨୭

ଏତେ ଚାଂଶକଳାଃ ପୁଂସଃ କୃଷ୍ଣସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାରିବ୍ୟାକୁଳଂ ଲୋକଂ ମୃଡ଼ୟନ୍ତି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥ ୨୮

ଜନ୍ମ ଗୁହ୍ୟଂ ଭଗବତୋ ଯ ଏତତ୍ପ୍ରୟତୋ ନରଃ ।
ସାୟଂ ପ୍ରାତର୍ଗୃଣନ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ଦୁଃଖଗ୍ରାମାଦ୍‌ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୨୯

ଏତଦ୍‌ରୂପଂ ଭଗବତୋ ହ୍ୟରୂପସ୍ୟ ଚିଦାତ୍ମନଃ ।
ମାୟାଗୁଣୈର୍ବିରଚିତଂ ମହଦାଦିଭିରାତ୍ମନି ॥ ୩୦

ଯଥା ନଭସି ମେଘୌଘୋ ରେଣୁର୍ବା ପାର୍ଥିବୋଽନିଳେ ।
ଏବଂ ଦ୍ରଷ୍ଟରି ଦୃଶ୍ୟତ୍ୱମାରୋପିତମବୁଦ୍ଧିଭିଃ ॥ ୩୧

ଅତଃ ପରଂ ଯଦବ୍ୟକ୍ତମବ୍ୟୂଢ଼ଗୁଣବ୍ୟୂହିତମ୍ ।
ଅଦୃଷ୍ଟାଶ୍ରୁତବସ୍ତୁତ୍ୱାତ୍ ସ ଜୀବୋ ଯତ୍ପୁନର୍ଭବଃ ॥ ୩୨

ଯତ୍ରେମେ ସଦସଦ୍ରୂପେ ପ୍ରତିଷିଦ୍ଧେ ସ୍ୱସଂବିଦା ।
ଅବିଦ୍ୟୟାଽଽତ୍ମନି କୃତେ ଇତି ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୩୩

ଯଦ୍ୟେଷୋପରତା ଦେବୀ ମାୟା ବୈଶାରଦୀ ମତିଃ ।
ସମ୍ପନ୍ନ ଏବେତି ବିଦୁର୍ମହିମ୍ନି ସ୍ୱେ ମହୀୟତେ ॥ ୩୪

ଯେତେସବୁ ଋଷି, ମୁନି, ଦେବତା, ପ୍ରଜାପତି, ମନୁପୁତ୍ର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହାନ୍ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ଅଥବା କଳାବତାର; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମାତ୍ମା । ଲୋକେ ଅସୁରମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଗ୍ରରରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ନାନା ଅବତାର ଧାରଣ କରି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଳନ କରିବାପୂର୍ବକ ସାଧୁସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୨୭, ୨୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଦିବ୍ୟଜନ୍ମର ଏହି କଥା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ବା ରହସ୍ୟମୟ । ଯେଉଁମାନେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ନିୟମପୂର୍ବକ ପ୍ରାତଃ ଓ ସାୟଂକାଳରେ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଏହା ପାଠ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସକଳ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ପ୍ରାକୃତରୂପରହିତ ଚିନ୍ମୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ସ୍ଥୂଳ ଜଗଦାକାର ରୂପ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ, ଏହା ତାହାଙ୍କ ମାୟାର ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି ॥ ୩୦ ॥ ଆକାଶରୁ ମେଘ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଓ ସେହି ମେଘ ତାର କାରଣ ଆକାଶକୁ ଢାଙ୍କିଦିଏ; ବାୟୁ ହେତୁ ଧୂଳିକଣା ଉଡ଼େ ଓ ସେହି ଧୂଳି ତାର କାରଣ ବାୟୁକୁ ଧୂସର କରିଦିଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ବାସ୍ତବରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସଗୁଣ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅବିବେକୀ ଜନ ହିଁ ସବୁରି ସାକ୍ଷୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥୂଳ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତକୁ ଆରୋପିତ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ଏହି ସଗୁଣରୂପର ଅତୀତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ରହିଛି, ତା'ସହିତ ଗୁଣସମୂହର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥାଏ, କି ତାର ହସ୍ତ, ଚରଣ ଆଦି ଅବୟବ ନ ଥାଏ । ଜୀବ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ବାସ୍ତବରେ ନିର୍ଗୁଣ ହିଁ ଅଟେ; କିନ୍ତୁ ମାୟାରେ ଭ୍ରମିତ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆବର୍ତ୍ତରେ ଭ୍ରମୁଥାଏ ॥ ୩୨ ॥ ଜୀବକୁ ତା'ର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଗଲେ, ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ପରମାତ୍ମସତ୍ତାରେ ତାକୁ ଯେଉଁ ଜଗତ୍ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥିଲା, ତାହା ଆଉ ଦୃଶ୍ୟ ନ ହୋଇ ସର୍ବତ୍ର ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ସେଭଳି ସ୍ଥିତିରେ ମାୟା ଓ ତା'ର ଅଂଶଭୂତ ଜଗତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହେ ନାହିଁ ଏବଂ ଜୀବ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ହୋଇଯିବାପରେ ସଂସାର ଚକ୍ରରେ ଭ୍ରମିତ କରାଉଥିବା ମାୟା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ; ଫଳରେ ଜୀବ ପରମାନନ୍ଦମୟ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତା'ର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥

ଏବଂ ଜନ୍ମାନି କର୍ମାଣି ହ୍ୟକର୍ତ୍ତୁରଜନସ୍ୟ ଚ ।
ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତି ସ୍ମ କବୟୋ ବେଦଗୁହ୍ୟାନି ହୃତ୍ପତେଃ ॥ ୩୫

ସ ବା ଇଦଂ ବିଶ୍ୱମମୋଘଲୀଳଃ
ସୃଜତ୍ୟବତ୍ୟତ୍ତି ନ ସଜ୍ଜତେଽସ୍ମିନ୍ ।
ଭୂତେଷୁ ଗ୍ଚାନ୍ତର୍ହିତ ଆତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ
ଷାଡ୍‌ବର୍ଗିକଂ ଜିଘ୍ରତି ଷଡ୍‌ଗୁଣେଶଃ ॥ ୩୬

ନ ଚାସ୍ୟ କଶ୍ଚିନ୍ନିପୁଣେନ ଧାତୁ-
ରବୈତି ଜନ୍ତୁଃ କୁମନୀଷ ଊତୀଃ ।
ନାମାନି ରୂପାଣି ମନୋବଚୋଭିଃ
ସନ୍ତନ୍ୱତୋ ନଟଚର୍ଯ୍ୟାମିବାଜ୍ଞଃ ॥ ୩୭

ସ ବେଦ ଧାତୁଃ ପଦବୀଂ ପରସ୍ୟ
ଦୁରନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ରଥାଙ୍ଗପାଣେଃ ।
ଯୋଽମାୟୟା ସଂତତୟାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା
ଭଜେତ ତତ୍‌ପାଦସରୋଜଗନ୍ଧମ୍ ॥ ୩୮

ଅଥେହ ଧନ୍ୟା ଭଗବନ୍ତ ଇତ୍ଥଂ
ଯଦ୍‌ବାସୁଦେବେଽଖିଲଲୋକନାଥେ ।
କୁର୍ବନ୍ତି ସର୍ବାତ୍ମକମାତ୍ମଭାବଂ
ନ ଯତ୍ର ଭୂୟଃ ପରିବର୍ତ୍ତ ଉଗ୍ରଃ ॥ ୩୯

ଇଦଂ ଭାଗବତଂ ନାମ ପୁରାଣଂ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ମିତମ୍ ।
ଉତ୍ତମଶ୍ଲୋକଚରିତଂ ଚକାର ଭଗବାନୃଷିଃ ॥ ୪୦

ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ଲୋକସ୍ୟ ଧନ୍ୟଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ମହତ୍ ।
ତଦିଦଂ ଗ୍ରାହୟାମାସ ସୁତମାତ୍ମବତାଂ ବରମ୍ ॥ ୪୧

ପରମାତ୍ମା ବାସ୍ତବରେ ଅଜନ୍ମା ଓ ଅକର୍ତ୍ତା । ତଥାପି ସେ ଜନ୍ମ-କର୍ମର ଯେଉଁସବୁ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା କରିଛନ୍ତି, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମର ରହସ୍ୟ ବେଦମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ ବା ଅଗମ୍ୟ ॥ ୩୫ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣର କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ଅମୋଘ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା । ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱର ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ସେହି ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ରହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂଗ୍ରଳିତ କରନ୍ତି ତଥା ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନଦ୍ୱାରା ବିଷୟଭୋଗ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏପରି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଜାଦୁକର କିମ୍ବା ଅଭିନେତାର କର୍ମକୌଶଳ ଓ ବାକ୍‌ଚାତୁରୀକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, ନିଜର ଇଚ୍ଛା ଓ ବାଣୀ (ବେଦବାଣୀ)ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଏ ଯେଉଁ ନାନା ରୂପ, ନାମ ତଥା ଲୀଳା ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି, ଏସବୁକୁ ସ୍ୱଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ଜୀବ ସେହିପରି ନିଜର ନାନା ତର୍କ ଓ ଯୁକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ଚକ୍ରପାଣି ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ପରାକ୍ରମ ଅନନ୍ତ; କେହି ତାହାର ଥଳକୂଳ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ଜଗତର ନିର୍ମାତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ସର୍ବଥା ଜଗତର ଅତୀତ । ଯେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ସନ୍ଥ-ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧ ସେବନ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳକୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥାନ୍ତି, କେବଳ ସେ ହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ତଥା ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଓ ଧନ୍ୟ । ସେଇଥିପାଇଁ ଏହି ଜୀବନରେ ତଥା ନାନା ବାଧାବିଘ୍ନରେ ଭରା ଏହି ସଂସାରରେ ସକଳଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବାତ୍ମଭାବ ରଖିଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଉକ୍ତ ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ଭୟଙ୍କର ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଆଉ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ଭଗବଦ୍ ଚରିତରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଭାଗବତ ନାମକ ପୁରାଣଟି ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ବେଦଗଣଙ୍କ ସମାନ । ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଦେବ ଉକ୍ତ ପୁରାଣ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀଶିରୋମଣି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ତଥା କଲ୍ୟାଣକାରୀ ମହାନ୍ ପୁରାଣଟି ପଢ଼ାଇଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥

ସର୍ବବେଦେତିହାସାନାଂ ସାରଂ ସାରଂ ସମୁଦ୍ଧୃତମ୍ ।
ସ ତୁ ସଂଶ୍ରାବୟାମାସ ମହାରାଜଂ ପରୀକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୪୨

ପ୍ରାୟୋପବିଷ୍ଟଂ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ପରୀତଂ ପରମର୍ଷିଭିଃ ।
କୃଷ୍ଣେ ସ୍ୱଧାମୋପଗତେ ଧର୍ମଜ୍ଞାନାଦିଭିଃ ସହ ॥ ୪୩

କଲୌ ନଷ୍ଟଦୃଶାମେଷ ପୁରାଣାର୍କୋଽଧୁନୋଦିତଃ ।
ତତ୍ର କୀର୍ତ୍ତୟତୋ ବିପ୍ରା ବିପ୍ରର୍ଷେର୍ଭୂରିତେଜସଃ ॥ ୪୪

ଅହଂ ଚାଧ୍ୟଗମଂ ତତ୍ର ନିବିଷ୍ଟସ୍ତଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ସୋଽହଂ ବଃ ଶ୍ରାବୟିଷ୍ୟାମି ଯଥାଧୀତଂ ଯଥାମତି ॥ ୪୫

ଏଥିରେ ସମସ୍ତ ବେଦ ଓ ଇତିହାସର ସାର ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ବ୍ୟାସପୁତ୍ର ଶୁକଦେବ ଏହା ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଧର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ ଆଦିକୁ ସାଥିରେ ଧରି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିଗଲେ, ସେତେବେଳେ କଳିଯୁଗର ଲୋକେ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ସେହିମାନଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରିବାପାଇଁ ଏହି ପୁରାଣରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହୋଇଥିଲା । ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ସେତେବେଳେ ପରୀକ୍ଷିତ ଆମରଣ ଅନଶନ ବ୍ରତ ଧରି ଗଙ୍ଗାତଟରେ ବସିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ବେଢ଼ି ବସିଥାନ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହର୍ଷିଗଣ । ମହାତେଜସ୍ୱୀ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଏହି ପୁରାଣ କଥା ବଖାଣୁଥାନ୍ତି, ସେହି ସମୟରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କରି ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୁଁ ଏହି ପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କଲି । ମୁଁ ଯାହା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛି ଏବଂ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଓ ମତି ଅନୁସାରେ ସେଥିରୁ ଯାହା ଯେତିକି ଗ୍ରହଣ କରିଛି, ତଦନୁଯାୟୀ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏହି ପୁରାଣ ଶୁଣାଇବି ॥ ୪୩-୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହର୍ଷି ବ୍ୟାସଙ୍କ ଅସନ୍ତୋଷ

ବ୍ୟାସ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣଂ ସଂସ୍ତୂୟ ମୁନୀନାଂ ଦୀର୍ଘସତ୍ରିଣାମ୍ ।
ବୃଦ୍ଧଃ କୁଳପତିଃ ସୂତଂ ବହ୍ୱୃଚଃ ଶୌନକୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧

ଶୌନକ ଉବାଚ

ସୂତ ସୂତ ମହାଭାଗ ବଦ ନୋ ବଦତାଂ ବର ।
କଥାଂ ଭାଗବତୀଂ ପୁଣ୍ୟାଂ ଯଦାହ ଭଗବାଞ୍ଛୁକଃ ॥ ୨

କସ୍ମିନ୍ ଯୁଗେ ପ୍ରବୃତ୍ତେୟଂ ସ୍ଥାନେ ବା କେନ ହେତୁନା ।
କୁତଃ ସଞ୍ଚୋଦିତଃ କୃଷ୍ଣଃ କୃତବାନ୍ ସଂହିତାଂ ମୁନିଃ ॥ ୩

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋ ମହାଯୋଗୀ ସମଦୃଙ୍ନିର୍ବିକଳ୍ପକଃ ।
ଏକାନ୍ତମତିରୁନ୍ନିଦ୍ରୋ ଗୂଢ଼ୋ ମୂଢ଼ ଇବେୟତେ ॥ ୪

ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବ କହୁଛନ୍ତି—ସେହି ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଅଧିବେଶନରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଥିବା ମୁନିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୌନକ ଥିଲେ ବିଦ୍ୟା ଓ ବୟସରେ ବୃଦ୍ଧ, କୁଳପତି ତଥା ଋଗ୍‌ବେଦୀ । ସେ ସୂତଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଓ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ! ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ !! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ବକ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ଶୁକଦେବ ଯେଉଁ ଭାଗବତ କହିଥିଲେ, ସେହି ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଭଗବଦ୍ ଚରିତ ଆପଣ କୃପା କରି ଆମକୁ କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚା କେଉଁ ଯୁଗରେ, କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏବଂ କାହିଁକି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ କାହାର ପ୍ରେରଣାରେ ମୁନିବର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ଏହି ସଂହିତା ରଚନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ॥୩॥ ବ୍ୟାସପୁତ୍ର ଶୁକଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଯୋଗୀ, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ଅଖଣ୍ଡ-ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ । ସେ ସଂସାର-ନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗ୍ରତ ରହିଥାନ୍ତି ଏବଂ ନିରନ୍ତର ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସଂଲଗ୍ନ ରହନ୍ତି । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନରେ ମଜ୍ଜି ରହୁଥିବାରୁ, ସେ

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନୁଯାନ୍ତମୃଷିମାତ୍ମଜମପ୍ୟନଗ୍ନଂ
ଦେବ୍ୟୋ ହ୍ରିୟା ପରିଦଧୁର୍ନ ସୁତସ୍ୟ ଚିତ୍ରମ୍ ।
ତଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପୃଚ୍ଛତି ମୁନୌ ଜଗଦୁସ୍ତବାସ୍ତି
ସ୍ତ୍ରୀପୁମ୍ଭିଦା ନ ତୁ ସୁତସ୍ୟ ବିବିକ୍ତଦୃଷ୍ଟେଃ ॥ ୫

କଥମାଲକ୍ଷିତଃ ପୌରୈଃ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତଃ କୁରୁଜାଙ୍ଗଲାନ୍ ।
ଉନ୍ମତ୍ତମୂକଜଡ଼ବଦ୍‌ବିଚରନ୍ ଗଜସାହ୍ୱୟେ ॥ ୬

କଥଂ ବା ପାଣ୍ଡବେୟସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେର୍ମୁନିନା ସହ ।
ସଂବାଦଃ ସମଭୂତ୍ତାତ ଯତ୍ରୈଷା ସାତ୍ୱତୀ ଶ୍ରୁତିଃ ॥ ୭

ସ ଗୋଦୋହନମାତ୍ରଂ ହି ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ଅବେକ୍ଷତେ ମହାଭାଗସ୍ତୀର୍ଥୀକୁର୍ବଂସ୍ତଦାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୮

ଅଭିମନ୍ୟୁସୁତଂ ସୂତ ପ୍ରାହୁର୍ଭାଗବତୋତ୍ତମମ୍ ।
ତସ୍ୟ ଜନ୍ମ ମହାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ କର୍ମାଣି ଚ ଗୃଣୀହି ନଃ ॥ ୯

ସ ସମ୍ରାଟ୍ କସ୍ୟ ବା ହେତୋଃ ପାଣ୍ଡୂନାଂ ମାନବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ପ୍ରାୟୋପବିଷ୍ଟୋ ଗଙ୍ଗାୟାମନାଦୃତ୍ୟାଧିରାଟ୍‌ଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୦

ନମନ୍ତି ଯତ୍‌ପାଦନିକେତମାତ୍ମନଃ
ଶିବାୟ ହାନୀୟ ଧନାନି ଶତ୍ରବଃ ।
କଥଂ ସ ବୀରଃ ଶ୍ରିୟମଙ୍ଗ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାଂ
ଯୁବୈଷତୋତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟୁମହୋ ସହାସୁଭିଃ ॥ ୧୧

ଶିବାୟ ଲୋକସ୍ୟ ଭବାୟ ଭୂତୟେ
ଯ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକପରାୟଣା ଜନାଃ ।
ଜୀବନ୍ତି ନାତ୍ମାର୍ଥମସୌ ପରାଶ୍ରୟଂ
ମୁମୋଚ ନିର୍ବିଦ୍ୟ କୁତଃ କଳେବରମ୍ ॥ ୧୨

ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୂଢ଼ ପରି ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ପୁଅ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଇ ବନକୁ ପଳାଇ ଯାଉଥିବାବେଳେ ବ୍ୟାସଦେବ ତାଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଦିଗମ୍ବର (ବସ୍ତ୍ରହୀନ) ଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଲେ ନାହିଁ; ଅଥଚ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଥିବା ବ୍ୟାସଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନେ ଲଜ୍ଜାରେ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧି ପକାଇଲେ । ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ଦେଖି ବ୍ୟାସ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହାର କାରଣ ପଚାରିଲେ । ସେମାନେ କହିଲେ, "ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏବେ ବି ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଭେଦ ଅର୍ଥାତ୍ ଦ୍ୱୈତବୁଦ୍ଧି ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କର ରହିଛି ବିଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମବୁଦ୍ଧି ।" ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ଏପରି ମହାନ୍ !॥ ୫ ॥ ସେ ତ କୁରୁଜାଙ୍ଗଲ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି ହସ୍ତିନାପୁରରେ ପାଗଳ, ମୂକ ଓ ଜଡ଼ ପରି ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ, ସେଠାର ନଗରବାସୀ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ କିପରି ? ॥ ୬ ॥ ପାଣ୍ଡବନନ୍ଦନ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ମୌନୀ ଶୁକଦେବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଂବାଦ କିପରି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ କି ଏହି ଭାଗବତସଂହିତା ପ୍ରକଟିତ ହେଲା? ॥ ୭ ॥ କାରଣ ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଦୁହିଁବାକୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗେ, ମହାତ୍ମା ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ତ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରରେ ମାତ୍ର ସେତିକି ସମୟ (ପ୍ରାୟ ୫-୧୦ ମିନିଟ୍) ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ସେହି ଗୃହକୁ ତୀର୍ଥରେ ପରିଣତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ତା ଛଡ଼ା, ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆମେ ଶୁଣିଛୁ, ଅଭିମନ୍ୟୁନନ୍ଦନ ପରୀକ୍ଷିତ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଭକ୍ତ । ତେଣୁ ଆପଣ ତାହାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଆମକୁ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥ ସେ ତ ଥିଲେ ପାଣ୍ଡବବଂଶର ଗୌରବବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ସମ୍ରାଟ; ସେ ପୁଣି କେଉଁ କାରଣରୁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ଆମରଣ ଉପବାସ କରି ବସିଥିଲେ ? ॥ ୧୦ ॥ ସେ ତ ଥିଲେ ଜଣେ ବୀର ଯୁବକ । ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ସେ ପାଦ ରଖୁଥିବା ପିଢ଼ାକୁ ନମସ୍କାର କରିବାପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ଅଜସ୍ର ଧନରତ୍ନ ଭେଟି ଦେଉଥିଲେ । ସେ ଭଲା ସେହି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ (ଯାହା ତ୍ୟାଗ କରିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର) ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ତଥା ନିଜର ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ କାହିଁକି ଇଚ୍ଛା କଲେ ? ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ, ସେମାନେ ତ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଭାବରେ ସଂସାରର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ତଥା ଜଗତର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ହିତ ନିମନ୍ତେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କାହିଁକି ଏଭଳି ବୈରାଗୀ

ତତ୍ସର୍ବଂ ନଃ ସମାଚକ୍ଷ୍ୱ ପୃଷ୍ଟୋ ଯଦିହ କିଞ୍ଚନ ।
ମନ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ବିଷୟେ ବାଗ୍ଂ ସ୍ନାତମନ୍ୟତ୍ର ଛାନ୍ଦସାତ୍ ॥ ୧୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଦ୍ୱାପରେ ସମନୁପ୍ରାପ୍ତେ ତୃତୀୟେ ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟୟେ ।
ଜାତଃ ପରାଶରାଦ୍ ଯୋଗୀ ବାସବ୍ୟାଂ କଳୟା ହରେଃ ॥ ୧୪

ସ କଦାଚିତ୍ସରସ୍ୱତ୍ୟା ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜଳଂ ଶୁଚିଃ ।
ବିବିକ୍ତଦେଶ ଆସୀନ ଉଦିତେ ରବିମଣ୍ଡଳେ ॥ ୧୫

ପରାବରଜ୍ଞଃ ସ ଋଷିଃ କାଳେନାବ୍ୟକ୍ତରଂହସା ।
ଯୁଗଧର୍ମବ୍ୟତିକରଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଭୁବି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥ ୧୬

ଭୌତିକାନାଂ ଚ ଭାବାନାଂ ଶକ୍ତିହ୍ରାସଂ ଚ ତତ୍କୃତମ୍ ।
ଅଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାନ୍ନିଃସତ୍ତ୍ୱାନ୍ ଦୁର୍ମେଧାନ୍ ହ୍ରସିତାୟୁଷଃ ॥ ୧୭

ଦୁର୍ଭଗାଂଶ୍ଚ ଜନାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମୁନିର୍ଦିବ୍ୟେନ ଚକ୍ଷୁଷା ।
ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଣାଂ ଯଦ୍ଦଧ୍ୟୌ ହିତମମୋଘଦୃକ୍ ॥ ୧୮

ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରଂ କର୍ମ ଶୁଦ୍ଧଂ ପ୍ରଜାନାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବୈଦିକମ୍ ।
ବ୍ୟଦଧାଦ୍ୟଜ୍ଞସନ୍ତତ୍ୟୈ ବେଦମେକଂ ଚତୁର୍ବିଧମ୍ ॥ ୧୯

ଋଗ୍ୟଜୁଃସାମାଥର୍ବାଖ୍ୟା ବେଦାଶ୍ଚତ୍ୱାର ଉଦ୍ଧୃତାଃ ।
ଇତିହାସପୁରାଣଂ ଚ ପଞ୍ଚମୋ ବେଦ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୨୦

ତତ୍ରର୍ଗ୍ବେଦଧରଃ ପୈଲଃ ସାମଗୋ ଜୈମିନିଃ କବିଃ ।
ବୈଶମ୍ପାୟନ ଏବୈକୋ ନିଷ୍ଣାତୋ ଯଜୁଷାମୁତ ॥ ୨୧

ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସାମାସୀତ୍ ସୁମନ୍ତୁର୍ଦାରୁଣୋ ମୁନିଃ ।
ଇତିହାସପୁରାଣାନାଂ ପିତା ମେ ରୋମହର୍ଷଣଃ ॥ ୨୨

ତ ଏତ ଋଷୟୋ ବେଦଂ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ବ୍ୟସ୍ୟନ୍ନନେକଧା ।
ଶିଷ୍ୟୈଃ ପ୍ରଶିଷ୍ୟୈସ୍ତଚ୍ଛିଷ୍ୟୈର୍ବେଦାସ୍ତେ ଶାଖିନୋଽଭବନ୍ ॥ ୨୩

ହୋଇ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ? ॥ ୧୨ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! କେବଳ ବେଦବାଣୀ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପାରଦର୍ଶୀ ପଣ୍ଡିତ । ତେଣୁ ଆମେ ଯାହାସବୁ ପଚାରିଲୁ, କୃପା କରି ଆମକୁ ସେସବୁ ବିଷୟ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ଚଳିତ ଚତୁର୍ଯୁଗୀର ତୃତୀୟ ଯୁଗ ଦ୍ୱାପରରେ ମହର୍ଷି ପରାଶରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବସୁକନ୍ୟା ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନଙ୍କର କଳାବତାରରୂପେ ଯୋଗୀରାଜ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ଦିନେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ସମୟରେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ସ୍ନାନାଦି ସାରି ଗୋଟିଏ ଏକାନ୍ତ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ସେ (ବ୍ୟାସଦେବ) ବସିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସେ ତ ନିଜର ଗଭୀର ଦୂରଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ଆଗତ-ଭବିଷ୍ୟତ କଥା ଜାଣିପାରୁଥିଲେ । ନିଜର ସେହି ବିଚକ୍ଷଣ ଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ସେ ଦେଖିଲେ, କାଳର ପ୍ରବଳ ପ୍ରଭାବରେ ଯୁଗଧର୍ମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଦେଲାଣି । କାଳପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ସମସ୍ତ ଭୌତିକ ବସ୍ତୁର ଶକ୍ତି ହ୍ରାସ ପାଇଯାଏ । ସଂସାରର ଲୋକେ ଶ୍ରଦ୍ଧାହୀନ ଓ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଦୁର୍ବଳବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆୟୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ହୋଇଯାଏ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଏପରି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ମୁନୀଶ୍ୱର ବ୍ୟାସ ନିଜର ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଅମୋଘ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବାସୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କିପରି ହେବ, ତାହା ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୬-୧୮ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ, ବେଦରେ କୁହାଯାଇଥିବା ଚାତୁର୍ହୋତ୍ର କର୍ମ * ଲୋକମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ କରେ । ଏହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଯଜ୍ଞର ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବେଦକୁ ଚାରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୯ ॥

ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବ—ଏହି ଚାରିବେଦର ଉଦ୍ଧାର (ପୃଥକୀକରଣ) ହେଲା । ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣକୁ ପଞ୍ଚମ ବେଦ କୁହାଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ଏହିସବୁ ବେଦ ମଧ୍ୟରୁ ପୈଲ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଋଗ୍‌ବେଦ; ସାମବେଦ କିପରି ଗାନ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ଶିକ୍ଷା କରି ସେଥିରେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହେଲେ ଜୈମିନି ଏବଂ ଯଜୁର୍ବେଦର ଏକମାତ୍ର ସ୍ନାତକ ହେଲେ ବୈଶମ୍ପାୟନ ॥ ୨୧ ॥ ଅଥର୍ବବେଦରେ ପ୍ରବୀଣ ହେଲେ ଦାରୁଣନନ୍ଦନ ସୁମନ୍ତୁ ମୁନି । ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ନାତକ ହେଲେ ମୋର ପିତା ରୋମହର୍ଷଣ ॥ ୨୨ ॥ ଏହି ଋଷିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶାଖାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଶିଷ୍ୟ, ପ୍ରଶିଷ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର

* ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବ୍ରହ୍ମା—ଏହି ଚାରିଋତ୍ୱିଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଥିବା ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମାଦି ଯଜ୍ଞକୁ ଚାତୁର୍ହୋତ୍ର କହନ୍ତି ।

ତ ଏବ ବେଦା ଦୁର୍ମେଧୈର୍ଧାର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ପୁରୁଷୈର୍ଯଥା ।
ଏବଂ ଚକାର ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଃ କୃପଣବତ୍ସଳଃ ॥ ୨୪

ସ୍ତ୍ରୀଶୂଦ୍ରଦ୍ୱିଜବନ୍ଧୂନାଂ ତ୍ରୟୀ ନ ଶ୍ରୁତିଗୋଚରା ।
କର୍ମଶ୍ରେୟସି ମୂଢ଼ାନାଂ ଶ୍ରେୟ ଏବଂ ଭବେଦିହ ।
ଇତି ଭାରତମାଖ୍ୟାନଂ କୃପୟା ମୁନିନା କୃତମ୍ ॥ ୨୫

ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତସ୍ୟ ସଦା ଭୂତାନାଂ ଶ୍ରେୟସି ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ସର୍ବାତ୍ମକେନାପି ଯଦା ନାତୁଷ୍ୟଦ୍ଧୃଦୟଂ ତତଃ ॥ ୨୬

ନାତିପ୍ରସୀଦଦ୍ଧୃଦୟଃ ସରସ୍ୱତ୍ୟାସ୍ତଟେ ଶୁଚୌ ।
ବିତର୍କୟନ୍ ବିବିକ୍ତସ୍ଥ ଇଦଂ ପ୍ରୋବାଚ ଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୨୭

ଧୃତବ୍ରତେନ ହି ମୟା ଛନ୍ଦାଂସି ଗୁରବୋଽଗ୍ନୟଃ ।
ମାନିତା ନିର୍ବ୍ୟଲୀକେନ ଗୃହୀତଂ ଚାନୁଶାସନମ୍ ॥ ୨୮

ଭାରତବ୍ୟପଦେଶେନ ହ୍ୟାମ୍ନାୟାର୍ଥଶ୍ଚ ଦର୍ଶିତଃ ।
ଦୃଶ୍ୟତେ ଯତ୍ର ଧର୍ମାଦି ସ୍ତ୍ରୀଶୂଦ୍ରାଦିଭିରପ୍ୟୁତ ॥ ୨୯

ତଥାପି ବତ ମେ ଦୈହ୍ୟୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ଚୈବାତ୍ମନା ବିଭୁଃ ।
ଅସମ୍ପନ୍ନ ଇବାଭାତି ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସ୍ୟସତ୍ତମଃ ॥ ୩୦

କିଂ ବା ଭାଗବତା ଧର୍ମା ନ ପ୍ରାୟେଣ ନିରୂପିତାଃ ।
ପ୍ରିୟାଃ ପରମହଂସାନାଂ ତ ଏବ ହ୍ୟଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟାଃ ॥ ୩୧

ତସ୍ୟୈବଂ ଖିଲମାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନସ୍ୟ ଖିଦ୍ୟତଃ ।
କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ନାରଦୋଽଭ୍ୟାଗାଦାଶ୍ରମଂ ପ୍ରାଗୁଦାହୃତମ୍ ॥ ୩୨

ତମଭିଜ୍ଞାୟ ସହସା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାୟାଗତଂ ମୁନିଃ ।
ପୂଜୟାମାସ ବିଧିବନ୍ନାରଦଂ ସୁରପୂଜିତମ୍ ॥ ୩୩

ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବେଦମାନେ ବହୁଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୋଧଶକ୍ତି କମ୍, ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ସ୍ୱଳ୍ପ କିମ୍ବା ଆଦୌ ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେପରି ବେଦର କିଛି କିଛି ଅଂଶ ଧାରଣ କରିପାରିବେ, ତାହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଦେବ ବେଦକୁ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥

ସ୍ତ୍ରୀ, ଶୂଦ୍ର ଓ ପତିତ ଦ୍ୱିଜାତି—ଏହି ତିନି ବର୍ଗ ବେଦ-ଶ୍ରବଣର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ, କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ କର୍ମଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି, ମହାମୁନି ବ୍ୟାସଦେବ ବିଶେଷ କୃପାପୂର୍ବକ ମହାଭାରତ ରଚନା କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବ୍ୟାସଦେବ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ସକଳ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗପୂର୍ବକ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ରହି ମଧ୍ୟ, ହୃଦୟରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଦିନକର କଥା । ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ପବିତ୍ର ତଟରେ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ସେ ବିଷଣ୍ଣ-ମନରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମୁଁ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଦି ପାଳନ କରି ବେଦ, ଗୁରୁଜନ ଓ ଅଗ୍ନି ଆଦିଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଛି; ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିଛି । ମହାଭାରତ ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ମୁଁ ବେଦର ଅର୍ଥକୁ ଏପରି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ କରିଦେଇଛି ଯେ, ତାହା ପଠନ-ଶ୍ରବଣ କରି ସ୍ତ୍ରୀ, ଶୂଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମକର୍ମର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିପାରିବେ । ତାଛଡ଼ା ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମତେଜରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ; ତଥାପି ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ହୃଦୟରେ ମୁଁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇ ରହିଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି ॥ ୨୭-୩୦ ॥ ସମ୍ଭବତଃ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଉଥିବା ଧର୍ମ ପ୍ରାୟ ନିରୂପଣ କରିପାରିନାହିଁ । ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରାଏ, ତାହା ହିଁ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଧର୍ମ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ । ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନ ଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ମୋତେ ଏହି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ବୋଧ ହେଉଛି ।" ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସ ନିଜ ଭିତରେ ଏପରି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅନୁଭବ କରି ଦୁଃଖିତ ହେଉଥିବାବେଳେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସି ତାଙ୍କର ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୨ ॥

ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଗମନ ଦେଖି ବ୍ୟାସଦେବ ତୁରନ୍ତ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସୁରପୂଜିତ ନାରଦଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ଯଶ-କୀର୍ତ୍ତନର ମହିମା ଓ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତ

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଥ ତଂ ସୁଖମାସୀନ ଉପାସୀନଂ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ।
ଦେବର୍ଷିଃ ପ୍ରାହ ବିପ୍ରର୍ଷିଂ ବୀଣାପାଣିଃ ସ୍ମୟନ୍ନିବ ॥ ୧

ନାରଦ ଉବାଚ

ପାରାଶର୍ଯ୍ୟ ମହାଭାଗ ଭବତଃ କଚ୍ଚିଦାତ୍ମନା ।
ପରିତୁଷ୍ୟତି ଶାରୀର ଆତ୍ମା ମାନସ ଏବ ବା ॥ ୨

ଜିଜ୍ଞାସିତଂ ସୁସମ୍ପନ୍ନମପି ତେ ମହଦଦ୍ଭୁତମ୍ ।
କୃତବାନ୍ ଭାରତଂ ଯସ୍ତ୍ୱଂ ସର୍ବାର୍ଥପରିବୃଂହିତମ୍ ॥ ୩

ଜିଜ୍ଞାସିତମଧୀତଂ ଚ ଯତ୍ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ।
ଅଥାପି ଶୋଚସ୍ୟାତ୍ମାନମକୃତାର୍ଥ ଇବ ପ୍ରଭୋ ॥ ୪

ବ୍ୟାସ ଉବାଚ

ଅସ୍ତ୍ୟେବ ମେ ସର୍ବମିଦଂ ତ୍ୱୟୋକ୍ତଂ
ତଥାପି ନାତ୍ମା ପରିତୁଷ୍ୟତେ ମେ ।
ତନ୍ମୂଳମବ୍ୟକ୍ତମଗାଧବୋଧଂ
ପୃଚ୍ଛାମହେ ତ୍ୱାଽଽତ୍ମଭବାତ୍ମଭୂତମ୍ ॥ ୫

ସ ବୈ ଭବାନ୍ ବେଦ ସମସ୍ତଗୁହ୍ୟ-
ମୁପାସିତୋ ଯତ୍ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ ।
ପରାବରେଶୋ ମନସୈବ ବିଶ୍ୱଂ
ସୃଜତ୍ୟବତ୍ୟତ୍ତି ଗୁଣୈରସଙ୍ଗଃ ॥ ୬

ତ୍ୱଂ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ନର୍କ ଇବ ତ୍ରିଲୋକୀ-
ମନ୍ତଶ୍ଚରୋ ବାୟୁରିବାତ୍ମସାକ୍ଷୀ ।
ପରାବରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଧର୍ମତୋ ବ୍ରତୈଃ
ସ୍ନାତସ୍ୟ ମେ ନ୍ୟୂନମଲଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୱ ॥ ୭

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ତା'ପରେ ସୁଖପୂର୍ବକ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରି ବୀଣାପାଣି ପରମଯଶସ୍ୱୀ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ପାଖରେ ବସିଥିବା ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ପଚ୍ଚାରିଲେ—॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ମହାଭାଗ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଶରୀର ଓ ମନ ଉଭୟେ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ ଓ ଚିନ୍ତନରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ତ ? ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ଆପଣ ଯାହା କିଛି ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ, ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସାରିଛନ୍ତି । କାରଣ ଆପଣ ଯେଉଁ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା ସତରେ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ତ ଧର୍ମ ଆଦି ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୨, ୩ ॥ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସତ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଗଭୀର ବିଚାରବିମର୍ଶ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଉପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ଅକୃତାର୍ଥ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି (ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଲାଭ କରି ନ ଥିଲା ପରି) ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ଦିଶୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ॥ ୪ ॥

ବ୍ୟାସଦେବ କହିଲେ—ଆପଣ ମୋ ବିଷୟରେ ଯାହାସବୁ କହିଲେ, ସେସବୁ ସତ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଏତେ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ମୋ ହୃଦୟରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରୁନି । ଏହାର କାରଣ ଯେ କ'ଣ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣିପାରୁନି । ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ତ ଅଗାଧ; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋ ଅସନ୍ତୋଷର କାରଣ ପଚ୍ଚାରୁଛି ॥ ୫ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଆପଣ ସବୁ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି; କାରଣ, ଆପଣ ସେହି ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି, ଯେ କି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଯେ ନିଜେ ଅସଙ୍ଗ ହୋଇ ରହି ମଧ୍ୟ, ନିଜର ସଂକଳ୍ପମାତ୍ରକେ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଆପଣ ତ୍ରିଲୋକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଭ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଣବାୟୁ ପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଯୋଗବଳରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହୁଥିବାରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣର ସାକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ଅଟନ୍ତି । ମୁଁ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଛି ତଥା ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଓ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ଉଭୟଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣଜ୍ଞାନ ରହିଛି । ଏପରି ହୋଇଥିବାରୁ ମୁଁ ତ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିବା କଥା; କିନ୍ତୁ ମୋତେ ସେପରି ପରମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ ହେଉନାହିଁ କାହିଁକି? ସୁତରାଂ ମୋ ସାଧନାରେ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଅଭାବ ରହିଯାଇଛି, ତାହା ମୋତେ କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ ଉବାଚ

ଭବତାନୁଦିତପ୍ରାୟଂ ଯଶୋ ଭଗବତୋଽମଳମ୍ ।
ଯେନୈବାସୌ ନ ତୁଷ୍ୟେତ ମନ୍ୟେ ତଦ୍ଦର୍ଶନଂ ଖିଳମ୍ ॥ ୮

ଯଥା ଧର୍ମାଦୟଶ୍ଚାର୍ଥା ମୁନିବର୍ଯ୍ୟାନୁକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ।
ନ ତଥା ବାସୁଦେବସ୍ୟ ମହିମା ହ୍ୟନୁବର୍ଣ୍ଣିତଃ ॥ ୯

ନ ଯଦ୍‌ବଚଶ୍ଚିତ୍ରପଦଂ ହରେର୍ଯଶୋ
ଜଗତ୍‌ପବିତ୍ରଂ ପ୍ରଗୃଣୀତ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ତଦ୍‌ବାୟସଂ ତୀର୍ଥମୁଶନ୍ତି ମାନସା
ନ ଯତ୍ର ହଂସା ନିରମନ୍ତ୍ୟୁଶିକ୍‌ଷୟାଃ ॥ ୧୦

ତଦ୍‌ବାଗ୍‌ବିସର୍ଗୋ ଜନତାଘବିପ୍ଳବୋ
ଯସ୍ମିନ୍ ପ୍ରତିଶ୍ଳୋକମବଦ୍ଧବତ୍ୟପି ।
ନାମାନ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟ ଯଶୋଽଙ୍କିତାନି ଯତ୍
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ଗାୟନ୍ତି ଗୃଣନ୍ତି ସାଧବଃ ॥ ୧୧

ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟମପ୍ୟଚ୍ୟୁତଭାବବର୍ଜିତଂ
ନ ଶୋଭତେ ଜ୍ଞାନମଳଂ ନିରଞ୍ଜନମ୍ ।
କୁତଃ ପୁନଃ ଶଶ୍ୱଦଭଦ୍ରମୀଶ୍ୱରେ
ନ ଚାର୍ପିତଂ କର୍ମ ଯଦପ୍ୟକାରଣମ୍ ॥ ୧୨

ଅଥୋ ମହାଭାଗ ଭବାନମୋଘଦୃକ୍
ଶୁଚିଶ୍ରବାଃ ସତ୍ୟରତୋ ଧୃତବ୍ରତଃ ।
ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟାଖିଳବନ୍ଧମୁକ୍ତୟେ
ସମାଧିନାନୁସ୍ମର ତଦ୍‌ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଆପଣ ଏତେସବୁ କରି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗାନ କରିନାହାନ୍ତି । ମୋ ମତରେ, ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର ବା ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହା ହେଉଛି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ଧର୍ମ ଆଦି ପୁରୁଷାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହିମା ସେପରି ନିରୂପଣ କରିନାହାନ୍ତି ॥ ୯ ॥ କୌଣସି ବାଣୀ ରସ-ଭାବ-ଅଳଙ୍କାରାଦିରେ ଯେତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ସେଥିରେ ଯଦି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜଗତପାବନୀ ଯଶ କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇନାହିଁ, ତେବେ ସେହି ରଚନା ବା ବାଣୀକୁ କୁଆ ଖାଇବା ପାଇଁ ଅଇଁଠା ଫୋପଡ଼ା ଯାଉଥିବା ସ୍ଥାନ ପରି ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ମାନସରୋବରର କମନୀୟ ପଦ୍ମବନରେ ବିହାର କରୁଥିବା ହଂସମାନଙ୍କ ପରି, ବ୍ରହ୍ମଧାମରେ ବିହାର କରୁଥିବା ସେହି ଭଗବଦ୍ ଚରଣାରବିନ୍ଦାଶ୍ରିତ ପରମହଂସ ଭକ୍ତମାନେ କଦାପି ସେହି ବାଣୀ ବା ରଚନାରେ ରମଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, ଯେଉଁଥିରେ ସୁନ୍ଦର ରଚନାଶୈଳୀ ନାହିଁ, କି ମଧୁର ଶବ୍ଦାବଳୀ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଙ୍‌କ୍ତି ବା ଶ୍ଳୋକ ଭଗବାନଙ୍କର ସୁଯଶସୂଚକ ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ଯୁକ୍ତ, ସେହି ବାଣୀ ବା ରଚନା ଲୋକମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନାଶ କରିଦିଏ । ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ସେହିପରି ବାଣୀ ବା ରଚନା ହିଁ ଶ୍ରବଣ, ଗାନ ତଥା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କରାଯାଇଥିବା କର୍ମ ଯଦି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିରହିତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ତାହା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନର ମଧ୍ୟ ଶୋଭା ରହେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ସକଳ କର୍ମ ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାସ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ ଅନନ୍ତ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଯେଉଁ କର୍ମ କାମନାସକ୍ତ ହୋଇ କରାଯାଏ, ତାହା କର୍ତ୍ତାକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆବର୍ତ୍ତରେ ପକାଇଦିଏ; ତେଣୁ ତାହା ସର୍ବଦା ଅଶୁଭ ହୋଇଥାଏ । ସେପରି କର୍ମ ବିଷୟରେ କଣ ଆଉ କହିବା ! ତା'ଛଡ଼ା ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କରାଯାଉଥିବା କର୍ମ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରା ନ ଯାଏ, ତେବେ ତାହା ବି ଶୋଭନୀୟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ମହାଭାଗ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ତ ଅମୋଘ; ଆପଣଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ପବିତ୍ର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟପରାୟଣ ଓ ଦୃଢ଼ବ୍ରତ । ତେଣୁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ

ତତୋଽନ୍ୟଥା କିଞ୍ଚନ ଯଦ୍‌ବିବକ୍ଷତଃ
ପୃଥଗ୍‌ଦୃଶସ୍ତତ୍‌କୃତରୂପନାମଭିଃ ।
ନ କୁତ୍ରଚିତ୍‌କ୍ୱାପି ଚ ଦୁଃସ୍ଥିତା ମତି-
ର୍ଲଭେତ ବାତାହତନୌରିବାସ୍ପଦମ୍ ॥ ୧୪

କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଏଥର ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କିଛି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ସେ ସେହି ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ନାନା ନାମ ଓ ରୂପର ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଏ; ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଭେଦଭାବରେ (ପ୍ରଭେଦଦର୍ଶନରେ) ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ। ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାତ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିବା ନୌକା ଯେପରି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ, ତାହାର ଚଞ୍ଚଳ ବୁଦ୍ଧି ସେହିପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥

ଜୁଗୁପ୍‌ସିତଂ ଧର୍ମକୃତେଽନୁଶାସତଃ
ସ୍ୱଭାବରକ୍ତସ୍ୟ ମହାନ୍ ବ୍ୟତିକ୍ରମଃ ।
ଯଦ୍‌ବାକ୍ୟତୋ ଧର୍ମ ଇତୀତରଃ ସ୍ଥିତୋ
ନ ମନ୍ୟତେ ତସ୍ୟ ନିବାରଣଂ ଜନଃ ॥ ୧୫

ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ତ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ବିଷୟଜାଲରେ ପଡ଼ି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାନ୍ତି, ପୁଣି ଆପଣ ଧର୍ମନାମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ନିନ୍ଦିତ (ପଶୁହିଂସାଯୁକ୍ତ) ସକାମ କର୍ମ କରିବାକୁ ବି ଆଜ୍ଞା ଦେଇ ଦେଇଛନ୍ତି ! ଏହା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ବଚନ ଅନୁଯାୟୀ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନିନ୍ଦିତ କର୍ମକୁ ହିଁ ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ମୁଖ୍ୟଧର୍ମ ବୋଲି ଧରିବସୁଛନ୍ତି। ପଶୁବଧ ନିଷେଧ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ବି, ସେମାନେ ତାହା ନ ଶୁଣି, ଅଧର୍ମକୁ ହିଁ ଧର୍ମ ବୋଲି ମାନୁଛନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଆପଣ ତ ବିଦ୍ୱାନ୍; ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭଗବାନଙ୍କର ବିବିଧ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ବିଷୟ ଆପଣ ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି; ତା'ସହିତ ବୈରାଗ୍ୟରୁ ମିଳୁଥିବା ଆନନ୍ଦାନୁଭବ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅଛି। ତେଣୁ ରଜୋତମାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ତଥା ସେହିସବୁ ଗୁଣ ହେତୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନରୁ ବଞ୍ଚିତ ରହିଥିବା ସଂସାରୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ସେମାନେ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତିରେ ନିମଗ୍ନ ରହି ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରିପାରିବେ ॥ ୧୬ ॥

ବିଚକ୍ଷଣୋଽସ୍ୟାର୍ହତି ବେଦିତୁଂ ବିଭୋ-
ରନନ୍ତପାରସ୍ୟ ନିବୃତ୍ତିତଃ ସୁଖମ୍ ।
ପ୍ରବର୍ତ୍ତମାନସ୍ୟ ଗୁଣୈରନାତ୍ମନ-
ସ୍ତତୋ ଭବାନ୍ ଦର୍ଶୟ ଚେଷ୍ଟିତଂ ବିଭୋଃ ॥ ୧୬

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ କାମ୍ୟକର୍ମ ନ କରି ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତିରେ ହିଁ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରିପକ୍ୱ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ଯଦି ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ କଣ ସେହି ଭକ୍ତଙ୍କର କୌଣସି ଅଶୁଭ ବା ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ? ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ, କେହି ଯଦି କାମ୍ୟକର୍ମରେ ହିଁ ଲାଗିରହି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କର କଣ କେବେ ବି ବିଶେଷ ଲାଭ ହୁଏ ? ॥ ୧୭ ॥

ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱଧର୍ମଂ ଚରଣାମ୍ବୁଜଂ ହରେ-
ର୍ଭଜନ୍ନପକ୍ୱୋଽଥ ପତେତ୍ତତୋ ଯଦି ।
ଯତ୍ର କ୍ୱ ବାଭଦ୍ରମଭୂଦମୁଷ୍ୟ କିଂ
କୋ ବାର୍ଥ ଆପ୍ତୋଽଭଜତାଂ ସ୍ୱଧର୍ମତଃ ॥ ୧୭

ତସ୍ୟୈବ ହେତୋଃ ପ୍ରୟତେତ କୋବିଦୋ
ନ ଲଭ୍ୟତେ ଯଦ୍‌ଭ୍ରମତାମୁପର୍ଯ୍ୟଧଃ ।
ତଲ୍ଲଭ୍ୟତେ ଦୁଃଖବଦନ୍ୟତଃ ସୁଖଂ
କାଳେନ ସର୍ବତ୍ର ଗଭୀରରଂହସା ॥ ୧୮

ନ ବୈ ଜନୋ ଜାତୁ କଥଞ୍ଚନାବ୍ରଜେ-
ନ୍ମୁକୁନ୍ଦସେବ୍ୟନ୍ୟବଦଙ୍ଗ ସଂସୃତିମ୍ ।
ସ୍ମରନ୍ମୁକୁନ୍ଦାଙ୍‌ଘ୍ର୍ୟୁପଗୂହନଂ ପୁନ-
ର୍ବିହାତୁମିଚ୍ଛେନ୍ନ ରସଗ୍ରହୋ ଯତଃ ॥ ୧୯

ଇଦଂ ହି ବିଶ୍ୱଂ ଭଗବାନିବେତରୋ
ଯତୋ ଜଗତ୍‌ସ୍ଥାନନିରୋଧସମ୍ଭବାଃ ।
ତଦ୍ଧି ସ୍ୱୟଂ ବେଦ ଭବାଂସ୍ତଥାପି ବୈ
ପ୍ରାଦେଶମାତ୍ରଂ ଭବତଃ ପ୍ରଦର୍ଶିତମ୍ ॥ ୨୦

ତ୍ୱମାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମବେହ୍ୟମୋଘଦୃକ୍
ପରସ୍ୟ ପୁଂସଃ ପରମାତ୍ମନଃ କଳାମ୍ ।
ଅଜଂ ପ୍ରଜାତଂ ଜଗତଃ ଶିବାୟ ତନ୍-
ମହାନୁଭାବାଭ୍ୟୁଦୟୋଽଧିଗଣ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୧

ଇଦଂ ହି ପୁଂସସ୍ତପସଃ ଶ୍ରୁତସ୍ୟ ବା
ସ୍ୱିଷ୍ଟସ୍ୟ ସୂକ୍ତସ୍ୟ ଚ ବୁଦ୍ଧିଦତ୍ତୟୋଃ ।
ଅବିଚ୍ୟୁତୋଽର୍ଥଃ କବିଭିର୍ନିରୂପିତୋ
ଯଦୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକଗୁଣାନୁବର୍ଣ୍ଣନମ୍ ॥ ୨୨

ଅହଂ ପୁରାତୀତଭବେଽଭବଂ ମୁନେ
ଦାସ୍ୟାସ୍ତୁ କସ୍ୟାଶ୍ଚନ ବେଦବାଦିନାମ୍ ।
ନିରୂପିତୋ ବାଳକ ଏବ ଯୋଗିନାଂ
ଶୁଶ୍ରୂଷଣେ ପ୍ରାବୃଷି ନିର୍ବିବିକ୍ଷତାମ୍ ॥ ୨୩

ଭକ୍ତି ନ ଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମଲୋକଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନିମ୍ନଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେକୌଣସି ଲୋକରେ ଯେତେ ବି ଭ୍ରମଣ କଲେ ମଧ୍ୟ, କେହି ହେଲେ ପରମାନନ୍ଦରୂପୀ ସୁଖ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ। ଯେ ଜ୍ଞାନୀ, ସେ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ, ସଂସାରର ସୁଖ-ଦୁଃଖସବୁ କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ସ୍ୱତଃ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ସେସବୁ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରୟତ୍ନ ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭକ୍ତି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସାମାନ୍ୟ। ହେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଉପାସକ ଅନ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପରି ସଂସାରବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ। ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଏତେ ପ୍ରଗାଢ଼ଭାବରେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଧରିଥାନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଆଉ ଛାଡ଼ିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ପରମାନନ୍ଦର ସ୍ୱାଦ ଏପରି ଯେ, ତାହା ଥରେ ଗ୍ରହିଦେଲେ, ସେ ଆଉ ତାହା ଛାଡ଼ି ନ ପାରି ସେହି ପରମାନନ୍ଦ ସାଗରରେ ହିଁ ବୁଡ଼ିରହନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସାକାର ସ୍ୱରୂପ। ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସେ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଅତୀତ। ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଓ ସଂହାରଲୀଳା ସଂଘଟିତ ହୁଏ। ଆପଣ ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିଷୟରେ ସବୁ ଜାଣନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କୁ ସଂକେତରୂପେ ଏହା କହିଦେଲି ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅମୋଘ। ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର କଳାବତାର। ଆପଣ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି। ଆପଣ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଘନ ପରବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ତଥା କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ତପସ୍ୟା, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଦାନର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ; କାରଣ ଏସବୁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଅନୁରାଗ ଜାତ କରାଇବାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ମୁନିବର ! ବିଗତ କଳ୍ପରେ ମୁଁ ମୋର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଜଣେ ଦାସୀର ପୁତ୍ର ଥିଲି। କେତେକ ପରିବ୍ରାଜକ ଯୋଗୀ ବର୍ଷାଋତୁରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲେ। ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ହିଁ ମୋତେ ସେମାନଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ

ତେ ମୟ୍ୟପେତାଖିଳଚାପଲେଽର୍ଭକେ
ଦାନ୍ତେଽଧୃତକ୍ରୀଡ଼ନକେଽନୁବର୍ତ୍ତିନି ।
ଚକ୍ରୁଃ କୃପାଂ ଯଦ୍ୟପି ତୁଲ୍ୟଦର୍ଶନାଃ
ଶୁଶ୍ରୂଷମାଣେ ମୁନୟୋଽଳ୍ପଭାଷିଣି ॥ ୨୪

ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଲେପାନନୁମୋଦିତୋ ଦ୍ୱିଜୈଃ
ସକୃତ୍ ସ୍ମ ଭୁଞ୍ଜେ ତଦପାସ୍ତକିଲ୍ବିଷଃ ।
ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତସ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧଚେତସ-
ସ୍ତଦ୍ଧର୍ମ ଏବାତ୍ମରୁଚିଃ ପ୍ରଜାୟତେ ॥ ୨୫

ତତ୍ରାନ୍ୱହଂ କୃଷ୍ଣକଥାଃ ପ୍ରଗାୟତା-
ମନୁଗ୍ରହେଣାଶୃଣବଂ ମନୋହରାଃ ।
ତାଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ମେଽନୁପଦଂ ବିଶୃଣ୍ୱତଃ
ପ୍ରିୟଶ୍ରବସ୍ୟଙ୍ଗ ମମାଭବଦ୍‌ରୁଚିଃ ॥ ୨୬

ତସ୍ମିଂସ୍ତଦା ଲବ୍ଧରୁଚେର୍ମହାମୁନେ
ପ୍ରିୟଶ୍ରବସ୍ୟସ୍ଖଳିତା ମତିର୍ମମ ।
ଯୟାହମେତତ୍ ସଦସତ୍‌ସ୍ୱମାୟୟା
ପଶ୍ୟେ ମୟି ବ୍ରହ୍ମଣି କଳ୍ପିତଂ ପରେ ॥ ୨୭

ଇତ୍ଥଂ ଶରତ୍‌ପ୍ରାବୃଷିକାବୃତୂ ହରେ-
ର୍ବିଶୃଣ୍ୱତୋ ମେଽନୁସବଂ ଯଶୋଽମଳମ୍ ।
ସଂକୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନଂ ମୁନିଭିର୍ମହାତ୍ମଭି-
ର୍ଭକ୍ତିଃ ପ୍ରବୃତ୍ତାଽଽତ୍ମରଜସ୍ତମୋପହା ॥ ୨୮

ତସ୍ୟୈବଂ ମେଽନୁରକ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ରିତସ୍ୟ ହତୈନସଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ବାଳସ୍ୟ ଦାନ୍ତସ୍ୟାନୁଚରସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୯

କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ॥ ୨୩ ॥ ମୁଁ ପିଲା ଥିଲି ସତ, ତଥାପି ମୋଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚଞ୍ଚଳତା ନ ଥିଲା । ମୁଁ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ, ଖେଳକୁଦରୁ ଦୂରରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ସେବା କରୁଥିଲି । ମୁଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ କମ୍ କରୁଥିଲି । ମୋର ଏପରି ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ଦେଖି ସେହି ସମଦର୍ଶୀ ମୁନିମାନେ ମୋ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁମତିକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ରୋଷେଇ-ବାସନରେ ଲାଗି ରହିଯାଉଥିବା ଅବଶିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟକୁ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବେଳା ପ୍ରସାଦରୂପେ ଭୋଜନ କରୁଥିଲି । ଭୋଜନ କରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କର ବାସନକୁସନ ଧୋଇପୋଛି ରଖି ଦେଉଥିଲି । ତାହାଫଳରେ ମୋର ସକଳ ପାପ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରି କରି ମୋର ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଭଜନକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ, ସେସବୁରେ ବି ମୋର ରୁଚି ଆସିଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ପ୍ରିୟ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଏପରି ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ସେହି ଲୀଳାଗାନପରାୟଣ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୁଁ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମନୋହର କଥାମାନ ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥାଏ । ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଦ ଶ୍ରବଣ କରି କରି, ପ୍ରିୟକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ରୁଚି ହୋଇଗଲା । ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ମହାନୁଭାବମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରୁ ମୁଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଲାଭ ପାଇଗଲି । ମୁଁ ମାନୁଛି ଯେ, ଏସବୁ ହେଉଛି ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଅସୀମ କୃପା ॥ ୨୬ ॥

ହେ ମହାମୁନେ ! ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରୁଚି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବାରୁ ସେହି ମନୋହରକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଗଲା । ନିଶ୍ଚଳବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ମୁଁ ସମଗ୍ର ସତ୍ ଓ ଅସତ୍‌ରୂପ ଜଗତକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତି ଓ ତାର କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଉପନ୍ନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚରାଚର ଜଗତକୁ ପରବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମାରେ ମାୟା ହେତୁ କଳ୍ପିତ ହୋଇଥିବା ଅନୁଭବ କଲି ॥ ୨୭ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ବର୍ଷା ଓ ଶରତ ଋତୁ ବିତିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ମହାତ୍ମା ମୁନିମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ତିନିଥର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ମୁଁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାହା ଶୁଣୁଥିଲି । ତା'ଫଳରେ ମୋ ଚିତ୍ତର ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ନାଶ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତି ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା ॥ ୨୮ ॥ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲି; ବିନୟୀ ଥିଲି । ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ଫଳରେ ମୋର ପାପସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମୋ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲା; ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସଂଯତ ଥିଲେ ଏବଂ କାୟ-ମନୋବାକ୍ୟରେ

ଜ୍ଞାନଂ ଗୁହ୍ୟତମଂ ଯତ୍ତତ୍ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତୋଦିତମ୍ ।
ଅନ୍ୱବୋଚନ୍ ଗମିଷ୍ୟନ୍ତଃ କୃପୟା ଦୀନବତ୍ସଳାଃ ॥ ୩୦

ଯେନୈବାହଂ ଭଗବତୋ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ବେଧସଃ ।
ମାୟାନୁଭାବମବିଦଂ ଯେନ ଗଚ୍ଛନ୍ତି ତତ୍ପଦମ୍ ॥ ୩୧

ଏତତ୍ସଂସୂଚିତଂ ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତାପତ୍ରୟଚିକିତ୍ସିତମ୍ ।
ଯଦୀଶ୍ୱରେ ଭଗବତି କର୍ମ ବ୍ରହ୍ମଣି ଭାବିତମ୍ ॥ ୩୨

ଆମୟୋ ଯଶ୍ଚ ଭୂତାନାଂ ଜାୟତେ ଯେନ ସୁବ୍ରତ ।
ତଦେବ ହ୍ୟାମୟଂ ଦ୍ରବ୍ୟଂ ନ ପୁନାତି ଚିକିତ୍ସିତମ୍ ॥ ୩୩

ଏବଂ ନୃଣାଂ କ୍ରିୟାଯୋଗାଃ ସର୍ବେ ସଂସୃତିହେତବଃ ।
ତ ଏବାତ୍ମବିନାଶାୟ କଳ୍ପନ୍ତେ କଳ୍ପିତାଃ ପରେ ॥ ୩୪

ଯଦତ୍ର କ୍ରିୟତେ କର୍ମ ଭଗବତ୍ପରିତୋଷଣମ୍ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଯତ୍ତଦଧୀନଂ ହି ଭକ୍ତିଯୋଗସମନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୩୫

କୁର୍ବାଣା ଯତ୍ର କର୍ମାଣି ଭଗବଚ୍ଛିକ୍ଷୟାସକୃତ୍ ।
ଗୃଣନ୍ତି ଗୁଣନାମାନି କୃଷ୍ଣସ୍ୟାନୁସ୍ମରନ୍ତି ଚ ॥ ୩୬

ନମୋ ଭଗବତେ ତୁଭ୍ୟଂ ବାସୁଦେବାୟ ଧୀମହି ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ନମଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାୟ ଚ ॥ ୩୭

ଇତି ମୂର୍ତ୍ୟଭିଧାନେନ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତିମମୂର୍ତ୍ତିକମ୍ ।
ଯଜତେ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଂ ସ ସମ୍ୟଗ୍ଦର୍ଶନଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୩୮

ଇମଂ ସ୍ୱନିଗମଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନବେତ୍ୟ ମଦନୁଷ୍ଠିତମ୍ ।
ଅଦାନ୍ମେ ଜ୍ଞାନମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ସ୍ୱସ୍ମିନ୍ ଭାବଂ ଚ କେଶବଃ ॥ ୩୯

ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲି ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଦୀନବତ୍ସଳ ମହାତ୍ମାମାନେ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବା ସମୟରେ, କୃପା କରି ମୋତେ ଏଭଳି ଗୁହ୍ୟତମ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ଯେଉଁ ଉପଦେଶ କି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ସେହି ଉପଦେଶ ପାଇ ମୁଁ ଜଗତ୍ସ୍ରଷ୍ଟା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମାୟାର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଗଲି । ତାହା ଜାଣିଗଲେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୧ ॥

ହେ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ବ୍ୟାସଦେବ ! ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ସମସ୍ତ କର୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ସଂସାରର ତ୍ରିବିଧ ତାପ ନାଶର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ; ଏହା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଦେଲି ॥ ୩୨ ॥

ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ! ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ ସେବନ କଲେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ରୋଗ ହୁଏ, ଚିକିତ୍ସାବିଧି ଅନୁସାରେ ସେହି ପଦାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ସେହି ରୋଗ କଣ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ? ॥ ୩୩ ॥ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସକଳ କର୍ମ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପକାଇଦିଏ ସତ, ତଥାପି ସେହି କର୍ମ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଦିଆଯାଏ, ତେବେ ତାହାର କର୍ମପଣ (ଫଳଦାୟିକା ଶକ୍ତି) ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ସୁତରାଂ ଭଗବତ୍ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଯାହା ବି କର୍ମ କରାଯାଏ, ସେଥିରୁ ଭକ୍ତିଯୋଗଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୁଏ ॥ ୩୫ ॥ ସେହି ଭଗବତ୍ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥ କର୍ମକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଆଚରଣ କରି ଲୋକେ ବାରମ୍ବାର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ତଥା ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ମଝି ମଝିରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି କହନ୍ତି, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀବାସୁଦେବ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ଓ ସଂକର୍ଷଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମର ନମସ୍କାର ।" ॥ ୩୬, ୩୭ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହରୂପୀ ଭଗବନ୍ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ନାମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାକୃତମୂର୍ତ୍ତିରହିତ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ॥ ୩୮ ॥

ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଏହିରୂପେ ମୁଁ ଭକ୍ତିରେ ଭାବିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାରୁ, ଭଗବାନ୍ କେଶବ ମୋତେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭାବରୂପା ପ୍ରେମାଭକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୯ ॥

ତ୍ୱମପ୍ୟଦଭ୍ରଶ୍ରୁତ ବିଶ୍ରୁତଂ ବିଭୋଃ
ସମାପ୍ୟତେ ଯେନ ବିଦାଂ ବୁଭୁତ୍ସିତମ୍ ।
ଆଖ୍ୟାହି ଦୁଃଖୈର୍ମୁହୁରର୍ଦିତାତ୍ମନାଂ
ସଂକ୍ଲେଶନିର୍ବାଣମୁଶନ୍ତି ନାନ୍ୟଥା ॥ ୪୦

ହେ ମହାଜ୍ଞାନୀ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ; ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି (ତାହାଙ୍କର ପ୍ରେମମୟୀ ଲୀଳା) ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ । ତାହାଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖଦ୍ୱାରା ବାରମ୍ବାର ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖନିବୃତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଏହା (ଭଗବନ୍ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର ସ୍ମରଣ-ଚିନ୍ତନ-କୀର୍ତ୍ତନ) ହିଁ ହେବ ଏକମାତ୍ର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ । ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ବ୍ୟାସନାରଦସଂବାଦେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାରଦଙ୍କ ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତର ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ନିଶମ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦେବର୍ଷେର୍ଜନ୍ମ କର୍ମ ଚ ।
ଭୂୟଃ ପପ୍ରଚ୍ଛ ତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ୟାସଃ ସତ୍ୟବତୀସୁତଃ ॥ ୧

ବ୍ୟାସ ଉବାଚ

ଭିକ୍ଷୁଭିର୍ବିପ୍ରବସିତେ ବିଜ୍ଞାନାଦେଷ୍ଟୃଭିସ୍ତବ ।
ବର୍ତ୍ତମାନୋ ବୟସ୍ୟାଦ୍ୟେ ତତଃ କିମକରୋଭବାନ୍ ॥ ୨

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ କୟା ବୃତ୍ତ୍ୟା ବର୍ତ୍ତିତଂ ତେ ପରଂ ବୟଃ ।
କଥଂ ଚେଦମୁଦସ୍ରାକ୍ଷୀଃ କାଳେ ପ୍ରାପ୍ତେ କଳେବରମ୍ ॥ ୩

ପ୍ରାକ୍କଳ୍ପବିଷୟାମେତାଂ ସ୍ମୃତିଂ ତେ ସୁରସତ୍ତମ ।
ନ ହ୍ୟେଷ ବ୍ୟବଧାତ୍କାଳ ଏଷ ସର୍ବନିରାକୃତିଃ ॥ ୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଭିକ୍ଷୁଭିର୍ବିପ୍ରବସିତେ ବିଜ୍ଞାନାଦେଷ୍ଟୃଭିର୍ମମ ।
ବର୍ତ୍ତମାନୋ ବୟସ୍ୟାଦ୍ୟେ ତତ ଏତଦକାରଷମ୍ ॥ ୫

ଏକାତ୍ମଜା ମେ ଜନନୀ ଯୋଷିନ୍ମୂଢ଼ା ଚ କିଙ୍କରୀ ।
ମୟ୍ୟାତ୍ମଜେଽନନ୍ୟଗତୌ ଚକ୍ରେ ସ୍ନେହାନୁବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୬

ସାସ୍ୱତନ୍ତ୍ରା ନ କଳ୍ପାଽଽସୀଦ୍ ଯୋଗକ୍ଷେମଂ ମମେଚ୍ଛତୀ ।
ଈଶସ୍ୟହି ବଶେ ଲୋକୋ ଯୋଷା ଦାରୁମୟୀ ଯଥା ॥ ୭

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି ପୁଣି କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ ସାଧନା ବିଷୟ ଶୁଣି ସତ୍ୟବତୀନନ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେ ନାରଦଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ —॥ ୧ ॥

ବ୍ୟାସଦେବ ପଗ୍ଚରିଲେ —ହେ ନାରଦ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ସେହି ମହାତ୍ମାମାନେ ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ ଆପଣ କ'ଣ କଲେ ? ସେତେବେଳକୁ ତ ଆପଣ କମ୍ ବୟସର ପିଲାଟିଏ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ! ଆପଣଙ୍କର ଶେଷଜୀବନ କିପରି କଟିଲା ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁବେଳେ ଆପଣ କିପରି ଭାବରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କଲେ ? ॥ ୩ ॥ ହେ ଦେବର୍ଷି ! କାଳ ତ ସକଳ ବସ୍ତୁକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପୂର୍ବକଳ୍ପର ସ୍ମୃତି ନଷ୍ଟ ନ ହେଲା କିପରି ? ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ମୋତେ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ମହାତ୍ମାଗଣ ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ, ମୁଁ ଖୁବ୍ ଛୋଟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କିପରି ଜୀବନ କଟାଇଲି, ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥ ମୁଁ ତ ଥିଲି ମୋ ମାଆଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର । ସେ ବିଗ୍ଚରୀ ଏକେ ତ ଥିଲେ ନାରୀ, ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମୂଢ଼ ଏବଂ ତୃତୀୟରେ ଦାସୀ । ମୋର ମଧ୍ୟ କେବଳ ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ସାହାଭରସା ନ ଥିଲେ । ମାଆ ମୋତେ ନିବିଡ଼ ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ମୋର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ନେଇ ସେ ବହୁ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ପରାଧୀନା ହୋଇଥିବାରୁ କିଛି କରିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । କିପରି ବା କରିପାରିଥାନ୍ତେ ? କାଠକଣ୍ଢେଇ ଯେପରି ତାହାକୁ ନଗ୍ଚଉଥିବା ଲୋକର

ଅହଂ ଚ ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମକୁଲେ ଉଷିବାଂସ୍ତଦପେକ୍ଷୟା ।
ଦିଗ୍‌ଦେଶକାଲାବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନୋ ବାଲକଃ ପଞ୍ଚହାୟନଃ ॥ ୮

ଏକଦା ନିର୍ଗତାଂ ଗେହାଦ୍ଦୁହନ୍ତୀଂ ନିଶି ଗାଂ ପଥି ।
ସର୍ପୋଽଦଶତ୍‌ପଦା ସ୍ପୃଷ୍ଟଃ କୃପଣାଂ କାଲଚୋଦିତଃ ॥ ୯

ତଦା ତଦହମୀଶସ୍ୟ ଭକ୍ତାନାଂ ଶମଭୀପ୍ସତଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହଂ ମନ୍ୟମାନଃ ପ୍ରାତିଷ୍ଠଂ ଦିଶମୁତ୍ତରାମ୍ ॥ ୧୦

ସ୍ଫୀତାଞ୍ଜନପଦାଂସ୍ତତ୍ର ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜାକରାନ୍ ।
ଖେଟଖର୍ବଟବାଟୀଶ୍ଚ ବନାନ୍ୟୁପବନାନି ଚ ॥ ୧୧

ଚିତ୍ରଧାତୁବିଚିତ୍ରାଦ୍ରୀନିଭଭଗ୍ନଭୁଜଦ୍ରୁମାନ୍ ।
ଜଲାଶୟାଞ୍ଛିବଜଲାନ୍ନଲିନୀଃ ସୁରସେବିତାଃ ॥ ୧୨

ଚିତ୍ରସ୍ୱନୈଃ ପତ୍ରରଥୈର୍ବିଭ୍ରମଦ୍‌ଭ୍ରମରଶ୍ରିୟଃ ।
ନଲବେଣୁଶରସ୍ତମ୍ବକୁଶକୀଚକଗହ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୩

ଏକ ଏବାତିଯାତୋଽହମଦ୍ରାକ୍ଷଂ ବିପିନଂ ମହତ୍ ।
ଘୋରଂ ପ୍ରତିଭୟାକାରଂ ବ୍ୟାଲୋଲୂକଶିବାଜିରମ୍ ॥ ୧୪

ପରିଶ୍ରାନ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମାହଂ ତୃଟ୍‌ପରୀତୋ ବୁଭୁକ୍ଷିତଃ ।
ସ୍ନାତ୍ୱା ପୀତ୍ୱା ହ୍ରଦେ ନଦ୍ୟା ଉପସ୍ପୃଷ୍ଟୋ ଗତଶ୍ରମଃ ॥ ୧୫

ତସ୍ମିନ୍ନିର୍ମନୁଜେଽରଣ୍ୟେ ପିପ୍ପଲୋପସ୍ଥ ଆଶ୍ରିତଃ ।
ଆତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ଯଥାଶ୍ରୁତମଚିନ୍ତୟମ୍ ॥ ୧୬

ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ହିଁ ନାଚେ, ଏହି ସଂସାର ତ ସେହିପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର ଅଧୀନ ॥ ୭ ॥ ଏହିରୂପେ ମାଆଙ୍କର ସ୍ନେହ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ମୁଁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନରେ ହିଁ ରହିଗଲି । ମୋ ବୟସ ସେତେବେଳକୁ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ । ଛୋଟ ପିଲା ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ଦେଶ, କାଳ କି ଦିଗ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ ॥ ୮ ॥ ଦିନକର କଥା; ମାଆ ରାତି ନ ପାହୁଣୁ ଗାଈ ଦୁହିଁବାକୁ ବାହାରିଗଲେ । ଅନ୍ଧାରରେ ଯାଉ ଯାଉ ଗୋଟିଏ ସାପ ଉପରେ ତାଙ୍କ ପାଦ ପଡ଼ିଗଲା । ତାଙ୍କୁ ସାପ କାମୁଡ଼ିଦେଲା । ସାପର ବା ଦୋଷ କ'ଣ; ତାହା ତ କାଳର ହିଁ ପ୍ରେରଣା ଥିଲା ॥ ୯ ॥ ମୁଁ ବୁଝିଗଲି ଯେ, ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଏହା ବି ହେଉଛି ଏକ ଅନୁଗ୍ରହ । ସେହି ଘଟଣା ପରେ ମୁଁ ଘର ଛାଡ଼ି ଉତ୍ତର ଦିଗ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଗଲି ॥ ୧୦ ॥

ଯାଉ ଯାଉ ମୁଁ ବାଟରେ ଧନଧାନ୍ୟରେ ସମ୍ପନ୍ନ ବହୁ ଦେଶ, ନଗର, ଗ୍ରାମ, ଗୋପାଳବସ୍ତି, ପଲ୍ଲୀ, ଖଣି, ନଦୀତଟବର୍ତ୍ତୀ ଓ ପାର୍ବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକାର ପଡ଼ା, ବଗିଚା, ବନ-ଉପବନ ଏବଂ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ଧାତୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚିତ୍ର ପର୍ବତମାନ ଦେଖିଲି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିରାଟ ବିରାଟ ବଣୁଆ ବୃକ୍ଷମାନ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି; ହାତୀମାନେ ସେସବୁ ଗଛର ଡାଳ ଭାଙ୍ଗିଦେଇଥାନ୍ତି । ବାଟରେ ଶୀତଳଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳାଶୟମାନ ଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଥିବା ବହୁ ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଥାଏ । ସେହି ପଦ୍ମବନରେ ନାନାପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ରାବ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ଦଳଦଳ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଦେଖି ମୁଁ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଲି । ମୁଁ ତ ଏକାଟିଆ ଚାଲିଥାଏ । ବହୁଦୂର ଚାଲିବା ପରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଗହନ ବନରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି । ସେଠାରେ ଶର, ବାଉଁଶ, ନଳ, କୁଶ ଓ କୀଚକ ଗଛ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ବଣଟି କେତେ ଯେ ଲମ୍ବା-ଚଉଡ଼ା, ଜାଣି ହେଉ ନ ଥାଏ । ସେହି ବଣରେ ସାପ, ପେଚା, ବିଲୁଆ, ଗଧିଆ ଆଦି ଭୟଙ୍କର ଜୀବସବୁ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ସ୍ଥାନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୧-୧୪ ॥ ଚାଲି ଚାଲି ମୋ ଗୋଡ଼ହାତ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଶୋଷ ହେଲା । ଭୋକ ବି ଲାଗୁଥାଏ । ଯାଉ ଯାଉ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ନଈପାଣିରେ ଗାଧୋଇଲି; ମୁହଁ ଧୋଇ ପେଟେ ପାଣି ମଧ୍ୟ ପିଇଲି । ମୋର କ୍ଳାନ୍ତି ଟିକିଏ ଦୂର ହେଲା ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ନିର୍ଜନ ବନରେ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛତଳେ ମୁଁ ଯାଇ ବସିପଡ଼ିଲି । ତା'ପରେ, ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯେପରି ଶୁଣିଥିଲି, ମୁଁ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଠିକ୍ ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି ॥ ୧୬ ॥

ଧ୍ୟାୟତଶ୍ଚରଣାମ୍ଭୋଜଂ ଭାବନିର୍ଜିତଚେତସା ।
ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟାଶ୍ରୁକଳାକ୍ଷସ୍ୟ ହୃଦ୍ୟାସୀନ୍ମେ ଶନୈର୍ହରିଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରେମାତିଭରନିର୍ଭିନ୍ନପୁଲକାଙ୍ଗୋଽତିନିର୍ବୃତଃ ।
ଆନନ୍ଦସମ୍ପ୍ଳବେ ଲୀନୋ ନାପଶ୍ୟମୁଭୟଂ ମୁନେ ॥ ୧୮

ରୂପଂ ଭଗବତୋ ଯତ୍ତନ୍ମନଃକାନ୍ତଂ ଶୁଚାପହମ୍ ।
ଅପଶ୍ୟନ୍ ସହସୋତ୍ତସ୍ଥେ ବୈକ୍ଳବ୍ୟାଦ୍ଦୁର୍ମନା ଇବ ॥ ୧୯

ଦିଦୃକ୍ଷୁସ୍ତଦହଂ ଭୂୟଃ ପ୍ରଣିଧାୟ ମନୋ ହୃଦି ।
ବୀକ୍ଷମାଣୋଽପି ନାପଶ୍ୟମବିତୃପ୍ତ ଇବାତୁରଃ ॥ ୨୦

ଏବଂ ଯତନ୍ତଂ ବିଜନେ ମାମାହାଗୋଚରୋ ଗିରାମ୍ ।
ଗମ୍ଭୀରଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଚା ଶୁଚଃ ପ୍ରଶମୟନ୍ନିବ ॥ ୨୧

ହନ୍ତାସ୍ମିଞ୍ଜନ୍ମନି ଭବାନ୍ ମା ମାଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମିହାର୍ହତି ।
ଅବିପକ୍ୱକଷାୟାଣାଂ ଦୁର୍ଦର୍ଶୋଽହଂ କୁଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୨୨

ସକୃଦ୍ ଯଦ୍ ଦର୍ଶିତଂ ରୂପମେତତ୍କାମାୟ ତେଽନଘ ।
ମତ୍କାମଃ ଶନକୈଃ ସାଧୁଃ ସର୍ବାନ୍ମୁଞ୍ଚତି ହୃଚ୍ଛୟାନ୍ ॥ ୨୩

ସତ୍ସେବୟାଽଦୀର୍ଘୟା ତେ ଜାତା ମୟି ଦୃଢ଼ାମତିଃ ।
ହିତ୍ୱାବଦ୍ୟମିମଂ ଲୋକଂ ଗନ୍ତା ମଜ୍ଜନତାମସି ॥ ୨୪

ମତିର୍ମୟି ନିବଦ୍ଧେୟଂ ନ ବିପଦ୍ୟେତ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ପ୍ରଜାସର୍ଗନିରୋଧେଽପି ସ୍ମୃତିଶ୍ଚ ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୨୫

ଭକ୍ତିଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ବଶୀକୃତ ଚିତ୍ତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ-କମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିର ତୀବ୍ର ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ମୋର ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମୋ ହୃଦୟରେ ତୁରନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ବ୍ୟାସଦେବ ! ସେତେବେଳେ ମୋ ଭିତରେ ପ୍ରେମଭାବ ଉଦ୍ରିକ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ମୋର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ଓ ଶୀତଳ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଆନନ୍ଦର ପ୍ଳାବନରେ ମୁଁ ଏପରି ମଜ୍ଜିଗଲି ଯେ, ମୁଁ ମୋ ନିଜର ଓ ଧ୍ୟେୟବସ୍ତୁର ଉଭୟର ଚେତନା ହରାଇ ବସିଲି ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଅନିର୍ବଚନୀୟ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ସକଳ ଦୁଃଖଶୋକ ନାଶ କରିଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋଭନୀୟ ହୋଇଥିଲା । ହଠାତ୍ ତାହା ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାହା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକଳ ହୋଇଉଠିଲି ଏବଂ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲି ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ସେହି ରୂପଟି ପୁଣି ଥରେ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲି; କିନ୍ତୁ ମନକୁ ହୃଦୟରେ ସମାହିତ କରି ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ଦର୍ଶନର ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ତାହା ଆଉ ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଅତୃପ୍ତଙ୍କ ପରି ଆତୁର ହୋଇଉଠିଲି ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ନିର୍ଜନ ବନରେ ବସି ମୁଁ ଭଗବଦ୍-ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ଦେଖି, ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ବାଣୀର ବିଷୟ ନୁହନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ବଡ଼ ମଧୁର ଗମ୍ଭୀର ଧ୍ୱନିରେ ମୋର ଶୋକ ଶାନ୍ତ କଲା ପରି କହିଲେ, "ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ତୁମେ ଇହଜନ୍ମରେ ମୋର ଦର୍ଶନ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସକଳ ବାସନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ, ସେଭଳି ଅପକ୍ୱ ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ମୋର ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ହେ ନିଷ୍ପାପ ବାଳକ ! ତୁମ ହୃଦୟରେ ମୋତେ ପାଇବାର ଲାଳସା ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ତୁମକୁ ଥରଟିଏ ମୋ ସ୍ୱରୂପର ଝଲକ ଦେଖାଇଦେଲି । ମୋତେ ପାଇବାର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ପୋଷଣ କରିଥିବା ସାଧକ ଧୀରେ ଧୀରେ ହୃଦୟର ସକଳ ବାସନା ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି । ଅଳ୍ପ କିଛିଦିନର ସନ୍ଥସେବାଫଳରେ ହିଁ ତୁମର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ମୋଠାରେ ଲାଗିଯାଇପାରିଛି । ଏଥର ତୁମେ ଏହି ପ୍ରାକୃତ ମଳିନ ଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେଇ, ମୋ କୃପାରୁ ମୋର ପାର୍ଷଦ ହୋଇଯିବ । ମୋତେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ତୁମର ଏହି ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟ କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଭାଙ୍ଗିବ ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟ ହୋଇଗଲେ ବି, ମୋ କୃପାରୁ ତୁମ ଭିତରେ ମୋର ସ୍ମୃତି ଅତୁଟ ରହିବ ।" ॥ ୨୧-୨୫ ॥

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱୋପରରାମ ତନ୍ମହଦ୍
ଭୂତଂ ନଭୋଲିଙ୍ଗମଲିଙ୍ଗମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଅହଂ ଚ ତସ୍ମୈ ମହତାଂ ମହୀୟସେ
ଶୀର୍ଷ୍ଣାବନାମଂ ବିଦଧେଽନୁକମ୍ପିତଃ ॥ ୨୬

ନାମାନ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟ ହତତ୍ରପଃ ପଠନ୍
ଗୁହ୍ୟାନି ଭଦ୍ରାଣି କୃତାନି ଚ ସ୍ମରନ୍ ।
ଗାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟଂସ୍ତୁଷ୍ଟମନା ଗତସ୍ପୃହଃ
କାଳଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ ବିମଦୋ ବିମତ୍ସରଃ ॥ ୨୭

ଏବଂ କୃଷ୍ଣମତେର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ନସକ୍ତସ୍ୟାମଲାତ୍ମନଃ ।
କାଳଃ ପ୍ରାଦୁରଭୂତ୍‌କାଳେ ତଡ଼ିତ୍‌ସୌଦାମନୀ ଯଥା ॥ ୨୮

ପ୍ରଯୁଜ୍ୟମାନେ ମୟି ତାଂ ଶୁଦ୍ଧାଂ ଭାଗବତୀଂ ତନୁମ୍ ।
ଆରବ୍ଧକର୍ମନିର୍ବାଣୋ ନ୍ୟପତତ୍ ପାଞ୍ଚଭୌତିକଃ ॥ ୨୯

କଳ୍ପାନ୍ତ ଇଦମାଦାୟ ଶୟାନେଽମ୍ଭସ୍ୟୁଦନ୍ୱତଃ ।
ଶିଶୟିଷୋରନୁପ୍ରାଣଂ ବିବିଶେଽନ୍ତରହଂ ବିଭୋଃ ॥ ୩୦

ସହସ୍ରଯୁଗପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ଉତ୍ଥାୟେଦଂ ସିସୃକ୍ଷତଃ ।
ମରୀଚିମିଶ୍ରା ଋଷୟଃ ପ୍ରାଣେଭ୍ୟୋଽହଂ ଚ ଜଜ୍ଞିରେ ॥ ୩୧

ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚ ଲୋକାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ପର୍ଯ୍ୟେମ୍ୟସ୍କନ୍ଦିତବ୍ରତଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହାନ୍ମହାବିଷ୍ଣୋରବିଘାତଗତିଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୨

ଦେବଦତ୍ତାମିମାଂ ବୀଣାଂ ସ୍ୱରବ୍ରହ୍ମବିଭୂଷିତାମ୍ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛୟିତ୍ୱା ହରିକଥାଂ ଗାୟମାନଶ୍ଚରାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୩୩

ପ୍ରଗାୟତଃ ସ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ତୀର୍ଥପାଦଃ ପ୍ରିୟଶ୍ରବାଃ ।
ଆହୂତ ଇବ ମେ ଶୀଘ୍ରଂ ଦର୍ଶନଂ ଯାତି ଚେତସି ॥ ୩୪

ଆକାଶ ପରି ମହାନ୍ ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରମାତ୍ମା ଏତିକି କହିଦେଇ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୃପା ଅନୁଭବ କରି ମୁଁ ମଥା ନତ କରି ସେହି ପରମ ମହନୀୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲି ॥ ୨୬ ॥ ମୁଁ ଲଜ୍ଜାସଂକୋଚ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ ଓ ମଙ୍ଗଳମୟ ବିଭିନ୍ନ ମଧୁର ନାମ ତଥା ଲୀଳା କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି । ମୋ ହୃଦୟରୁ ତ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଆସକ୍ତି ଓ ମଦମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଦୂର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଅନ୍ତକାଳକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ଆନନ୍ଦରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଏପରି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ମୋ ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ଆସକ୍ତି ତୁଟିଗଲା ଏବଂ ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପରାୟଣ ହୋଇଗଲି । କିଛିଦିନ ପରେ, ବିଜୁଳି ଯେପରି ହଠାତ୍ ଚମକି ଉଠେ, ମୋର ମୃତ୍ୟୁକାଳ ସେହିପରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ମୋତେ ଶୁଦ୍ଧ ଭଗବତ୍‌ପାର୍ଷଦ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ସମୟ ଆସିଯିବାରୁ, ମୋର ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ ସମାପ୍ତ ହୋଇ ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥୨୯॥ କଳ୍ପ-ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ଏକାର୍ଣ୍ଣବ (ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସମୁଦ୍ର) ଜଳରେ ଶୟନ କଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ସମାହିତ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଗଲେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶ୍ୱାସ ସହିତ ମୁଁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲି ॥ ୩୦ ॥ ଏକ ସହସ୍ର ଚତୁର୍ଯୁଗୀ ବିତିଯିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ ଉଠିଲେ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାକୁ ବସିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରୁ ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲି ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ସମୟରୁ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ ବୈକୁଣ୍ଠର ତଥା ତ୍ରିଲୋକର ବାହାରେ, ଭିତରେ, ସର୍ବତ୍ର ଅବାଧରେ ବିଚରଣ କରୁଛି । ଭଗବଦ୍ ଭଜନ ହିଁ ମୋ ଜୀବନର ବ୍ରତ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ମୋର ସେହି ବ୍ରତ ଅଖଣ୍ଡରୂପରେ ଚାଲିଛି ॥ ୩୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସ୍ୱରବ୍ରହ୍ମରେ ବିଭୂଷିତ ଏହି ବୀଣାରେ ତାନମାନ ତୋଳି ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରୁଛି ଓ ତାହା ଗାନ କରି କରି ସମଗ୍ର ସଂସାରରେ ବିଚରଣ କରୁଛି ॥ ୩୩ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ସକଳ ତୀର୍ଥର ଉଦ୍‌ଗମସ୍ଥଳ ତଥା ଯାହାଙ୍କର ଯଶୋଗାନ ମୋତେ ବିଶେଷ ଭଲ ଲାଗେ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରୁଛି, ସେତେବେଳେ ସେହି ପ୍ରଭୁ ମୁଁ ଡାକିଲା ପରି ଆସି ତୁରନ୍ତ ମୋ ହୃଦୟରେ ଦର୍ଶନ ଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ଏତଦ୍ଧ୍ୟାତୁରଚିତ୍ତାନାଂ ମାତ୍ରାସ୍ପର୍ଶେଚ୍ଛୟା ମୁହୁଃ ।
ଭବସିନ୍ଧୁପ୍ଲବୋ ଦୃଷ୍ଟୋ ହରିଚର୍ଯ୍ୟାନୁବର୍ଣ୍ଣନମ୍ ॥ ୩୫

ମୋର ଦୃଢ଼ ଅନୁଭବ ଏହି ଯେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ନିରନ୍ତର ବିଷୟଭୋଗ କାମନାରେ ଆତୁର, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକୀର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି ସଂସାରସାଗର ପାର ହେବା ନିମନ୍ତେ ଜାହାଜସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୫ ॥

ଯମାଦିଭିର୍ଯୋଗପଥୈଃ କାମଲୋଭହତୋ ମୁହୁଃ ।
ମୁକୁନ୍ଦସେବୟା ଯଦ୍ୱତ୍ତଥାଽଽତ୍ମାଦ୍ଧା ନ ଶାମ୍ୟତି ॥ ୩୬

କାମ ଓ ଲୋଭର ଆଘାତରେ ବାରମ୍ବାର ଆହତ ହେଉଥିବା ହୃଦୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସେବାଦ୍ୱାରା ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ, ଯମ-ନିୟମ ଆଦି ଯୋଗମାର୍ଗରେ ସେପରି ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୬॥

ସର୍ବଂ ତଦିଦମାଖ୍ୟାତଂ ଯତ୍‌ପୃଷ୍ଟୋଽହଂ ତ୍ୱୟାନଘ ।
ଜନ୍ମକର୍ମରହସ୍ୟଂ ମେ ଭବତଶ୍ଚାତ୍ମତୋଷଣମ୍ ॥ ୩୭

ହେ ନିଷ୍ପାପ ବ୍ୟାସଦେବ ! ଆପଣ ମୋତେ ଯାହା କିଛି ପଚାରିଥିଲେ, ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ମୋର ଜନ୍ମ ଓ ସାଧନାର ରହସ୍ୟ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଆତ୍ମତୁଷ୍ଟିର ଉପାୟ କହିଦେଲି ॥ ୩୭ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ସମ୍ଭାଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ନାରଦୋ ବାସବୀସୁତମ୍ ।
ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ବୀଣାଂ ରଣୟନ୍ ଯଯୌ ଯାଦୃଚ୍ଛିକୋ ମୁନିଃ ॥ ୩୮

ଅହୋ ଦେବର୍ଷିର୍ଧନ୍ୟୋଽୟଂ ଯତ୍‌କୀର୍ତ୍ତିଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ।
ଗାୟନ୍ମାଦ୍ୟନ୍ନିଦଂ ତନ୍ତ୍ର୍ୟା ରମୟତ୍ୟାତୁରଂ ଜଗତ୍ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ଏପରି କହିସାରି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ ଏବଂ ବୀଣା ବଜାଇ ବଜାଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ସେଠାରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ଆହା ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ହେଉଛନ୍ତି ସତରେ ଧନ୍ୟ ! ସେ ବୀଣା ବାଦନପୂର୍ବକ ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣି ଭଗବାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ଗାଇ ଗାଇ ନିଜେ ତ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି, ତା'ସହିତ ଏହି ତ୍ରିତାପତପ୍ତ ଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ବ୍ୟାସନାରଦସଂବାଦେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାଦ୍ୱାରା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ହତ୍ୟା ଏବଂ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ମାନମର୍ଦ୍ଦନ

ଶୌନକ ଉବାଚ

ନିର୍ଗତେ ନାରଦେ ସୂତ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ।
ଶ୍ରୁତବାଂସ୍ତଦଭିପ୍ରେତଂ ତତଃ କିମକରୋଦ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୧

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ! ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ବ୍ୟାସଦେବ ତ ନାରଦଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଶୁଣିଲେ । ନାରଦ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେ କ'ଣ କଲେ ? ॥ ୧ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନଦ୍ୟାଂ ସରସ୍ୱତ୍ୟାମାଶ୍ରମଃ ପଶ୍ଚିମେ ତଟେ ।
ଶମ୍ୟାପ୍ରାସ ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତ ଋଷୀଣାଂ ସତ୍ରବର୍ଦ୍ଧନଃ ॥ ୨

ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ୱ ଆଶ୍ରମେ ବ୍ୟାସୋ ବଦରୀଖଣ୍ଡମଣ୍ଡିତେ ।
ଆସୀନୋଽପ ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ପ୍ରଣିଦଧ୍ୟୌ ମନଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩

ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମନସି ସମ୍ୟକ୍ ପ୍ରଣିହିତେଽମଲେ ।
ଅପଶ୍ୟତ୍‌ପୁରୁଷଂ ପୂର୍ବଂ ମାୟାଂ ଚ ତଦପାଶ୍ରୟାମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନଦୀ ସରସ୍ୱତୀର ପଶ୍ଚିମତଟରେ ଶମ୍ୟାପ୍ରାସ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରମ ଅଛି । ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ଋଷିମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞ ଚାଲିଥାଏ ॥ ୨ ॥ ତାହା ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ନିଜ ଆଶ୍ରମ । ସେହି ଆଶ୍ରମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୁନ୍ଦର ବଦରିକା (ବରକୋଳି) ବନ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ବସି ବ୍ୟାସଦେବ ପ୍ରଥମେ ଆଚମନ କରି ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ମନକୁ ସମାହିତ କଲେ ॥ ୩ ॥ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ନିଜ ମନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଗ୍ର ଓ ନିର୍ମଳ କରି ସେ ଆଦିପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଓ ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଥିବା ମାୟାକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିପାରିଲେ ॥ ୪ ॥

ଯୟା ସମ୍ମୋହିତୋ ଜୀବ ଆତ୍ମାନଂ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକମ୍ ।
ପରୋଽପି ମନୁତେଽନର୍ଥଂ ତତ୍କୃତଂ ଚାଭିପଦ୍ୟତେ ॥ ୫

ଅନର୍ଥୋପଶମଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗମଧୋକ୍ଷଜେ ।
ଲୋକସ୍ୟାଜାନତୋ ବିଦ୍ୱାଂଶ୍ଚକ୍ରେ ସାତ୍ୱତସଂହିତାମ୍ ॥ ୬

ଯସ୍ୟାଂ ବୈ ଶ୍ରୂୟମାଣାୟାଂ କୃଷ୍ଣେ ପରମପୂରୁଷେ ।
ଭକ୍ତିରୁତ୍ପଦ୍ୟତେ ପୁଂସଃ ଶୋକମୋହଭୟାପହା ॥ ୭

ସ ସଂହିତାଂ ଭାଗବତୀଂ କୃତ୍ୱାନୁକ୍ରମ୍ୟ ଚାତ୍ମଜମ୍ ।
ଶୁକମଧ୍ୟାପୟାମାସ ନିବୃତ୍ତିନିରତଂ ମୁନିଃ ॥ ୮

ଶୌନକ ଉବାଚ

ସ ବୈ ନିବୃତ୍ତିନିରତଃ ସର୍ବତ୍ରୋପେକ୍ଷକୋ ମୁନିଃ ।
କସ୍ୟ ବା ବୃହତୀମେତାମାତ୍ମାରାମଃ ସମଭ୍ୟସତ୍ ॥ ୯

ସୂତ ଉବାଚ

ଆତ୍ମାରାମାଶ୍ଚ ମୁନୟୋ ନିର୍ଗ୍ରନ୍ଥା ଅପ୍ୟୁରୁକ୍ରମେ ।
କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟହୈତୁକୀଂ ଭକ୍ତିମିତ୍ଥମ୍ଭୂତଗୁଣୋ ହରିଃ ॥ ୧୦

ହରେର୍ଗୁଣାକ୍ଷିପ୍ତମତିର୍ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ଅଧ୍ୟଗାନ୍ମହଦାଖ୍ୟାନଂ ନିତ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁଜନପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୧

ପରୀକ୍ଷିତୋଽଥ ରାଜର୍ଷେର୍ଜନ୍ମକର୍ମବିଲାପନମ୍ ।
ସଂସ୍ଥାଂ ଚ ପାଣ୍ଡୁପୁତ୍ରାଣାଂ ବକ୍ଷ୍ୟେ କୃଷ୍ଣକଥୋଦୟମ୍ ॥ ୧୨

ଯଦା ମୃଧେ କୌରବସୃଞ୍ଜୟାନାଂ
ବୀରେଷ୍ୱଥୋ ବୀରଗତିଂ ଗତେଷୁ ।
ବୃକୋଦରାବିଦ୍ଧଗଦାଭିମର୍ଶ-
ଭଗ୍ନୋରୁଦଣ୍ଡେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରପୁତ୍ରେ ॥ ୧୩

ବାସ୍ତବରେ ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଜୀବମାନେ ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି; ସେଥିପାଇଁ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଅନର୍ଥ ଭୋଗନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେହିସବୁ କଷ୍ଟକୁ ଉପଶମ କରିବାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାଧନ (ଉପାୟ) ହେଲା, କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସାଂସାରିକ ଲୋକେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏକଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ବ୍ୟାସଦେବ କୃପାପରବଶ ହୋଇ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ସଂହିତା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ରଚନା କଲେ ॥ ୬ ॥ ଭାଗବତ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଏ । ତା'ଫଳରେ ଜୀବର ଶୋକ, ମୋହ ଓ ଭୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭ ॥ ଶ୍ରୀ ବ୍ୟାସଦେବ ଏହି ଭାଗବତ-ସଂହିତା ରଚନା ଓ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି ଏହାକୁ ନିଜର ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇଲେ ॥ ୮ ॥

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ଶୁକଦେବ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ; ସେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ; ସେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ କାହିଁକି ଏହି ବିଶାଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ? ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଯେଉଁମାନେ ମହାଜ୍ଞାନୀ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅବିଦ୍ୟାର ଗଣ୍ଠି ଖୋଲିଯାଇଛି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ଭଗବାନଙ୍କୁ ହେତୁରହିତ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଏପରି ମଧୁର ଯେ, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନିଏ ॥ ୧୦ ॥ ପୁଣି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଏବଂ ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କର ପୁତ୍ର । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ତାଙ୍କୁ ଏଭଳି ଆକର୍ଷିତ କରିନେଲା ଯେ, ସେ ଏହି ବିଶାଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୧ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ମୋକ୍ଷ କଥା ତଥା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ କଥା କହୁଛି; କାରଣ ଏହି କଥାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନେକ ଲୀଳାର ଉଦୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୨ ॥

ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେତେବେଳକୁ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ବହୁ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ବୀରଗତି ପାଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ଭୀମଙ୍କ ଗଦାପ୍ରହାରରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ଜଂଘ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲା ଓ ତାହା ଜାଣିଲେ ତାର ପ୍ରଭୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଖୁସୀ ହେବେ ଭାବି, ସେ ସେହି ମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକ ଆଣି ତାଙ୍କୁ

ଭର୍ତ୍ତୁଃ ପ୍ରିୟଂ ଦ୍ରୌଣିରିତି ସ୍ମ ପଶ୍ୟନ୍
କୃଷ୍ଣାସୁତାନାଂ ସ୍ୱପତାଂ ଶିରାଂସି ।
ଉପାହରଦ୍ ବିପ୍ରିୟମେବ ତସ୍ୟ ତଦ୍
ଜୁଗୁପ୍ସିତଂ କର୍ମ ବିଗର୍ହୟନ୍ତି ॥ ୧୪

ମାତା ଶିଶୂନାଂ ନିଧନଂ ସୁତାନାଂ
ନିଶମ୍ୟ ଘୋରଂ ପରିତପ୍ୟମାନା ।
ତଦାରୁଦଦ୍‌ବାଷ୍ପକଳାକୁଳାକ୍ଷୀ
ତାଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ନାହ କିରୀଟମାଲୀ ॥ ୧୫

ତଦା ଶୁଚସ୍ତେ ପ୍ରମୃଜାମି ଭଦ୍ରେ
ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୋଃ ଶିର ଆତତାୟିନଃ ।
ଗାଣ୍ଡୀବମୁକ୍ତୈର୍ବିଶିଖୈରୁପାହରେ
ତ୍ୱାଽଽକ୍ରମ୍ୟ ଯତ୍‌ସ୍ନାସ୍ୟସି ଦଗ୍ଧପୁତ୍ରା ॥ ୧୬

ଇତି ପ୍ରିୟାଂ ବଲ୍‌ଗୁବିଚିତ୍ରଜଳ୍ପୈଃ
ସ ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱାଚ୍ୟୁତମିତ୍ରସୂତଃ ।
ଅନ୍ୱାଦ୍ରବଦ୍ଦଂଶିତ ଉଗ୍ରଧନ୍ୱା
କପିଧ୍ୱଜୋ ଗୁରୁପୁତ୍ରଂ ରଥେନ ॥ ୧୭

ତମାପତନ୍ତଂ ସ ବିଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୂରାତ୍
କୁମାରହୋଦ୍‌ବିଗ୍ନମନା ରଥେନ ।
ପରାଦ୍ରବତ୍‌ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସୁରୁର୍ବ୍ୟାଂ
ଯାବଦ୍‌ଗମଂ ରୁଦ୍ରଭୟାଦ୍‌ଯଥାର୍କଃ ॥ ୧୮

ଯଦାଶରଣମାତ୍ମାନମୈକ୍ଷତ ଶ୍ରାନ୍ତବାଜିନମ୍ ।
ଅସ୍ତ୍ରଂ ବ୍ରହ୍ମଶିରୋ ମେନ ଆତ୍ମତ୍ରାଣଂ ଦ୍ୱିଜାତ୍ମଜଃ ॥ ୧୯

ଅଥୋପସ୍ପୃଶ୍ୟ ସଲିଲଂ ସଂଦଧେ ତତ୍‌ସମାହିତଃ ।
ଅଜାନନ୍ନୁପସଂହାରଂ ପ୍ରାଣକୃଚ୍ଛ୍ର ଉପସ୍ଥିତେ ॥ ୨୦

ତତଃ ପ୍ରାଦୁଷ୍କୃତଂ ତେଜଃ ପ୍ରଚଣ୍ଡଂ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ପ୍ରାଣାପଦମଭିପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁଂ ଜିଷ୍ଣୁରୁବାଚ ହ ॥ ୨୧

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ

କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ମହାଭାଗ ଭକ୍ତାନାମଭୟଙ୍କର ।
ତ୍ୱମେକୋ ଦହ୍ୟମାନାନାମପବର୍ଗୋଽସି ସଂସୃତେଃ ॥ ୨୨

ଭେଟିରୂପେ ଅର୍ପଣ କଲା । ତାହା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ବି ଅପ୍ରିୟ ଲାଗିଲା; କାରଣ ସେପରି ନୀଚକର୍ମକୁ ସମସ୍ତେ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ॥ ୧୩, ୧୪ ॥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନିଧନ ଦେଖି ଦ୍ରୌପଦୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳା ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ନୟନ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା—ସେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ, "କଲ୍ୟାଣି ! ମୁଁ ତୁମର ଅଶ୍ରୁକୁ ସେତେବେଳେ ଯାଇ ପୋଛିବି, ଯେତେବେଳେ କି ମୋର ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁର ବାଣରେ ସେହି ଆତତାୟୀ* ବ୍ରାହ୍ମଣାଧମର ଶିର କାଟିଆଣି ତୁମକୁ ଉପହାର ଦେବି ଏବଂ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସରିଲେ ତୁମେ ସେହି ଶିର ଉପରେ ପାଦ ରଖି ସ୍ନାନ କରିବ ।" ॥ ୧୫, ୧୬ ॥ ଏପରି ମଧୁର ଓ ବିଚିତ୍ର ବଚନ କହି ଅର୍ଜୁନ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ଏବଂ ସଖା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ସାରଥି କରି, କବଚ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଭୟାନକ ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ଧରି ରଥରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଓ ଗୁରୁପୁତ୍ର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିବାରୁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ମନ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଅର୍ଜୁନ ତାକୁ ଗୋଡ଼ାଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଦୂରରୁ ଦେଖି ସେ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଭୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଧାଇଁ ପଳାଇଲା ପରି§ ନିଜ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ପାଇଁ ରଥ ଚଢ଼ି ଭୟରେ ପଳାୟନ କଲା ॥ ୧୮ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖିଲା, ତା'ରଥର ଘୋଡ଼ାମାନେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି ଏବଂ ସେ ଏକୁଟିଆ ଓ ଅସହାୟ । ତେଣୁ ସେ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ବୋଲି ଭାବିଲା ॥ ୧୯ ॥ ଯଦିଓ ସେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାର ବିଧି ଜାଣି ନ ଥିଲା, ତଥାପି ପ୍ରାଣସଂକଟରେ ପଡ଼ି ସେ ଆଚମନ କଲା ଏବଂ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ସନ୍ଧାନ କରିଦେଲା ॥ ୨୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ସନ୍ଧାନ ହେତୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତେଜ ଖେଳିଗଲା । ଅର୍ଜୁନ ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଉପରକୁ ଭୀଷଣ ସଂକଟ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—॥ ୨୧ ॥

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ—ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା । ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ହିଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରରୂପୀ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନିରେ ପଡ଼ି ଜଳୁଛନ୍ତି, ସେହି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ

* ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଇଥିବା, ବିଷ ଦେଇଥିବା, ମନ୍ଦ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇଥିବା, ଧନ ଲୁଟି ନେଇଥିବା, ଖେତ ଓ ପରସ୍ତ୍ରୀକୁ ହରଣ କରିଥିବା—ଏପରି ଛଅ ପ୍ରକାର ଲୋକଙ୍କୁ ଆତତାୟୀ କୁହାଯାଏ ।

§ ଶିବଭକ୍ତ ବିଦ୍ୟୁନ୍ମାଳୀ ଦୈତ୍ୟକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରାସ୍ତ କରିଦେବାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରୁଦ୍ର ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଘେନି ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ ଓ ଯାଇ କାଶୀରେ ପଡ଼ିଗଲେ; ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ଲୋଲାର୍କ' ହେଲା ।

ତ୍ୱମାଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ସାକ୍ଷାଦୀଶ୍ୱରଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।
ମାୟାଂ ବ୍ୟୁଦସ୍ୟ ଚିଚ୍ଛକ୍ତ୍ୟା କୈବଲ୍ୟେ ସ୍ଥିତ ଆତ୍ମନି ॥ ୨୩

ସ ଏବ ଜୀବଲୋକସ୍ୟ ମାୟାମୋହିତଚେତସଃ ।
ବିଧତ୍ସେ ସ୍ୱେନ ବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ଶ୍ରେୟୋ ଧର୍ମାଦିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୪

ତଥାୟଂ ଚାବତାରସ୍ତେ ଭୁବୋ ଭାରଜିହୀର୍ଷୟା ।
ସ୍ୱାନାଂ ଚାନନ୍ୟଭାବାନାମନୁଧ୍ୟାନାୟ ଚାସକୃତ୍ ॥ ୨୫

କିମିଦଂ ସ୍ୱିତ୍କୁତୋ ବେତି ଦେବଦେବ ନ ବେଦ୍ମ୍ୟହମ୍ ।
ସର୍ବତୋମୁଖମାୟାତି ତେଜଃ ପରମଦାରୁଣମ୍ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବେତ୍ଥେଦଂ ଦ୍ରୋଣପୁତ୍ରସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମମସ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରଦର୍ଶିତମ୍ ।
ନୈବାସୌ ବେଦ ସଂହାରଂ ପ୍ରାଣବାଧ ଉପସ୍ଥିତେ ॥ ୨୭

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାନ୍ୟତମଂ କିଞ୍ଚିଦସ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରତ୍ୟବକର୍ଶନମ୍ ।
ଜହ୍ୟସ୍ତ୍ରତେଜ ଉନ୍ନଦ୍ଧମସ୍ତ୍ରଜ୍ଞୋ ହ୍ୟସ୍ତ୍ରତେଜସା ॥ ୨୮

ସୂତ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବତା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଫାଲ୍‌ଗୁନଃ ପରବୀରହା ।
ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱାପସ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଂ ବ୍ରାହ୍ମାୟ ସଂଦଧେ ॥ ୨୯

ସଂହତ୍ୟାନ୍ୟୋନ୍ୟମୁଭୟୋସ୍ତେଜସୀ ଶରସଂବୃତେ ।
ଆବୃତ୍ୟ ରୋଦସୀ ଖଂ ଚ ବବୃଧାତେଽର୍କବହ୍ନିବତ୍ ॥ ୩୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାସ୍ତ୍ରତେଜସ୍ତୁ ତୟୋସ୍ତ୍ରୀଁଲ୍ଲୋକାନ୍ ପ୍ରଦହନ୍ମହତ୍ ।
ଦହ୍ୟମାନାଃ ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବାଃ ସାଂବର୍ତ୍ତକମମଂସତ ॥ ୩୧

ପ୍ରଜୋପପ୍ଲବମାଲକ୍ଷ୍ୟ ଲୋକବ୍ୟତିକରଂ ଚ ତମ୍ ।
ମତଂ ଚ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ସଂଜହାରାର୍ଜୁନୋ ଦ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩୨

ତତ ଆସାଦ୍ୟ ତରସା ଦାରୁଣଂ ଗୌତମୀସୁତମ୍ ।
ବବନ୍ଧାମର୍ଷତାମ୍ରାକ୍ଷଃ ପଶୁଂ ରଶନୟା ଯଥା ॥ ୩୩

ସମର୍ଥ ॥ ୨୨ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ଆଦିପୁରୁଷ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର । ନିଜର ଚିତ୍‌ଶକ୍ତିବଳରେ ଆପଣ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାକୁ ଦୂରକୁ ତଡ଼ିଦେଇ ନିଜର ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ପୁଣି ଆପଣ ହିଁ ମାୟାମୋହିତ ଜୀବମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପ୍ରଭାବରେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷରୂପୀ ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ତ ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନେ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କରି ପାରିବେ, ସେଥି ନିମନ୍ତେ ହୋଇଛି ॥ ୨୫ ॥ ହେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଏହି ଭୟଙ୍କର ତେଜ ସକଳ ଦିଗରୁ ମୋ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ଏହା ଯେ କ'ଣ, କେଉଁଠୁ ଓ କାହିଁକି ମାଡ଼ି ଆସୁଛି, ତାହା ମୁଁ ଆଦୌ ଜାଣିପାରୁନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥

ଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଏହା ହେଉଛି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର । ଏତିକି ଜାଣ ଯେ, ପ୍ରାଣସଙ୍କଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ସେ ଏହା ପ୍ରୟୋଗ କରିଛି; କିନ୍ତୁ ଏହାକୁ ଫେରାଇ ନେବାର ବିଧି ତାକୁ ଜଣା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରରେ ଏହାକୁ ନିରସ୍ତ କରିଦେବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମେ ତ ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର ବିଦ୍ୟା ଭଲରୂପେ ଜାଣିଛ; ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରର ତେଜଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରକୁ ନିସ୍ତେଜ କରିଦିଅ ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଅର୍ଜୁନ ତ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ବୀରମାନଙ୍କୁ ମାରିବାରେ ବଡ଼ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ ଆଚମନ କଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରକୁ ନିବାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ସନ୍ଧାନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବାଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ ସେହି ଦୁଇ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରର ତେଜ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅଗ୍ନି ପରି ପରସ୍ପରକୁ ଆଘାତ କରି, ସମଗ୍ର ଆକାଶ ତଥା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୦ ॥ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଜଳାଇ ଦେଉଥିବା ସେହି ଦୁଇ ଅସ୍ତ୍ରର କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରଜାମାନେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହେଲେ ଏବଂ ତାହା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଧରିନେଲେ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସାଂବର୍ତ୍ତକ ଅଗ୍ନି ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସମେତ ବିଶ୍ୱଭୁବନ ନାଶ ହୋଇଯାଉଥିବା ଦେଖି, ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁକ୍ରମେ ଅର୍ଜୁନ ସେହି ଉଭୟ ଅସ୍ତ୍ରକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ଫେରାଇ ଆଣିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ଝପଟି ଯାଇ, କ୍ରୂର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ଟାଣିଆଣି ପଶୁଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଲା

ଶିବିରାୟ ନିନୀଷନ୍ତଂ ଦାମ୍ନା ବଦ୍ଧ୍ୱା ରିପୁଂ ବଳାତ୍ ।
ପ୍ରାହାର୍ଜୁନଂ ପ୍ରକୁପିତୋ ଭଗବାନମ୍ବୁଜେକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୪

ମୈନଂ ପାର୍ଥାର୍ହସି ତ୍ରାତୁଂ ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁମିମଂ ଜହି ।
ଯୋଽସାବନାଗସଃ ସୁପ୍ତାନବଧୀନ୍ନିଶି ବାଳକାନ୍ ॥ ୩୫

ମତ୍ତଂ ପ୍ରମତ୍ତମୁନ୍ମତ୍ତଂ ସୁପ୍ତଂ ବାଳଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଜଡ଼ମ୍ ।
ପ୍ରପନ୍ନଂ ବିରଥଂ ଭୀତଂ ନ ରିପୁଂ ହନ୍ତି ଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୩୬

ସ୍ୱପ୍ରାଣାନ୍ ଯଃ ପରପ୍ରାଣୈଃ ପ୍ରପୁଷ୍ଣାତ୍ୟଘୃଣଃ ଖଳଃ ।
ତଦ୍‌ବଧସ୍ତସ୍ୟ ହି ଶ୍ରେୟୋ ଯଦ୍ଦୋଷାଦ୍ୟାତ୍ୟଧଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୩୭

ପ୍ରତିଶ୍ରୁତଂ ଚ ଭବତା ପାଞ୍ଚାଲ୍ୟୈ ଶୃଣ୍ୱତୋ ମମ ।
ଆହରିଷ୍ୟେ ଶିରସ୍ତସ୍ୟ ଯସ୍ତେ ମାନିନି ପୁତ୍ରହା ॥ ୩୮

ତଦସୌ ବଧ୍ୟତାଂ ପାପ ଆତତାୟ୍ୟାତ୍ମବନ୍ଧୁହା ।
ଭର୍ତ୍ତୁଶ୍ଚ ବିପ୍ରିୟଂ ବୀର କୃତବାନ୍ କୁଳପାଂସନଃ ॥ ୩୯

ଏବଂ ପରୀକ୍ଷତା ଧର୍ମଂ ପାର୍ଥଃ କୃଷ୍ଣେନ ଚୋଦିତଃ ।
ନୈଚ୍ଛଦ୍ଧନ୍ତୁଂ ଗୁରୁସୁତଂ ଯଦ୍ୟପ୍ୟାତ୍ମହନଂ ମହାନ୍ ॥ ୪୦

ଅଥୋପେତ୍ୟ ସ୍ୱଶିବିରଂ ଗୋବିନ୍ଦପ୍ରିୟସାରଥିଃ ।
ନ୍ୟବେଦୟତ୍ତଂ ପ୍ରିୟାୟୈ ଶୋଚନ୍ତ୍ୟା ଆତ୍ମଜାନ୍ ହତାନ୍ ॥ ୪୧

ତଥାଽଽହୃତଂ ପଶୁବତ୍ ପାଶବଦ୍ଧ-
ମବାଙ୍‌ମୁଖଂ କର୍ମଜୁଗୁପ୍ସିତେନ ।
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣାପକୃତଂ ଗୁରୋଃ ସୁତଂ
ବାମସ୍ୱଭାବା କୃପୟା ନନାମ ଚ ॥ ୪୨

ଉବାଚ ଚାସହନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ବନ୍ଧନାନୟନଂ ସତୀ ।
ମୁଚ୍ୟତାଂ ମୁଚ୍ୟତାମେଷ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ନିତରାଂ ଗୁରୁଃ ॥ ୪୩

ପରି ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ ॥ ୩୩ ॥ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ବାନ୍ଧିଦେଇ ଅର୍ଜୁନ ତାକୁ ଶିବିର ଆଡ଼କୁ ନେଇଯିବାକୁ ବସିବାରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୁପିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଅର୍ଜୁନ ! ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣାଧମକୁ ଛାଡ଼ିଦେବା ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ; ଏହାକୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦିଅ । ଏ ନିରପରାଧ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ରାତିରେ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହତ୍ୟା କରିଛି । ଧର୍ମ ଜାଣିଥିବା ପୁରୁଷ କଦାପି ଅସାବଧାନ, ପ୍ରମତ୍ତ, ପାଗଳ, ନିଦ୍ରିତ, ବାଳକ, ସ୍ତ୍ରୀ, ବିବେକଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ଶରଣାଗତ, ରଥହୀନ ଓ ଭୟଭୀତ ଶତ୍ରୁକୁ ମାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଓ କ୍ରୂର ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟକୁ ମାରି ନିଜର ପ୍ରାଣପୋଷଣ କରେ, ତାକୁ ବଧ କରିଦେବା ହିଁ ତା'ପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳକର; କାରଣ ସେ ଯଦି ବଞ୍ଚି ରହିବ, ତେବେ ଆହୁରି ଅଧିକାଧିକ ପାପ କରିଚାଲିବ ଏବଂ ସେହି ପାପଫଳରେ ନରକଗାମୀ ହୋଇଯିବ । ତା'ଛଡ଼ା, ତୁମେ ମୋରି ଆଗରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କହିଥିଲ—'ହେ ମାନବତୀ ! ଯେ ତୁମର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛି, ମୁଁ ତାର ମସ୍ତକ ଛେଦନ କରିବି ।' ଏ ପାପୀ କୁଳାଙ୍ଗାର ଆତତାୟୀ ତୁମ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଛି ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ଏ ତା'ର ପ୍ରଭୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି । ତେଣୁ, ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ଏହାକୁ ମାରିଦିଅ ।" ॥ ୩୪-୩୯ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଧର୍ମଜ୍ଞାନ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରେରଣା ଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ହୃଦୟ ଥିଲା ମହାନ୍ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଘାତକ ଥିଲା ସତ, ତଥାପି ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ମନରେ ଗୁରୁପୁତ୍ରକୁ ମାରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥

ତା'ପରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ଧରି ଅର୍ଜୁନ ନିଜର ସଖା ତଥା ସାରଥି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଆପଣା ଶିବିରକୁ ଫେରିଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ମୃତପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶୋକ କରୁଥିବା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ସମର୍ପିଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଦ୍ରୌପଦୀ ଦେଖିଲେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ପଶୁ ପରି ବାନ୍ଧି ଅଣାଯାଇଛି; ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରିଥିବାରୁ ତା' ମୁହଁ ତଳକୁ ପୋତି ହୋଇଯାଇଛି । ଗୁରୁପୁତ୍ର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ଏପରି ଅପମାନିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କୋମଳ ହୃଦୟ କରୁଣାରେ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାକୁ ସସମ୍ମାନ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଗୁରୁପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଏପରି ବାନ୍ଧି ଆଣିବାଟା ସେ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ କହି ଉଠିଲେ, "ଛାଡ଼ିଦିଅ; ୟାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦିଅ । ଏ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣ; ଏ ଆମମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୂଜନୀୟ । ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଆପଣ ସକଳ ରହସ୍ୟ ସହିତ ଧନୁର୍ବେଦ ଶିକ୍ଷା

ସରହସ୍ୟୋ ଧନୁର୍ବେଦଃ ସବିସର୍ଗୋପସଂଯମଃ ।
ଅସ୍ତ୍ରଗ୍ରାମଶ୍ଚ ଭବତା ଶିକ୍ଷିତୋ ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୪୪

ସ ଏଷ ଭଗବାନ୍ ଦ୍ରୋଣଃ ପ୍ରଜାରୂପେଣ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ତସ୍ୟାତ୍ମନୋଽର୍ଦ୍ଧଂ ପତ୍ନ୍ୟାସ୍ତେ ନାନ୍ୱଗାଦ୍‌ବୀରସୂଃ କୃପୀ ॥ ୪୫

ତଦ୍ ଧର୍ମଜ୍ଞ ମହାଭାଗ ଭବଦ୍ଭିର୍ଗୌରବଂ କୁଳମ୍ ।
ବୃଜିନଂ ନାର୍ହତି ପ୍ରାପ୍ତୁଂ ପୂଜ୍ୟଂ ବନ୍ଦ୍ୟମଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ॥ ୪୬

ମା ରୋଦୀଦସ୍ୟ ଜନନୀ ଗୌତମୀ ପତିଦେବତା ।
ଯଥାହଂ ମୃତବତ୍ସାଽଽର୍ତ୍ତା ରୋଦିମ୍ୟଶ୍ରୁମୁଖୀ ମୁହୁଃ ॥ ୪୭

ଯୈଃ କୋପିତଂ ବ୍ରହ୍ମକୁଳଂ ରାଜନ୍ୟୈରଜିତାତ୍ମଭିଃ ।
ତତ୍‌କୁଳଂ ପ୍ରଦହତ୍ୟାଶୁ ସାନୁବନ୍ଧଂ ଶୁଚାର୍ପିତମ୍ ॥ ୪୮

ସୂତ ଉବାଚ

ଧର୍ମ୍ୟଂ ନ୍ୟାଯ୍ୟଂ ସକରୁଣଂ ନିର୍ବ୍ୟଲୀକଂ ସମଂ ମହତ୍ ।
ରାଜା ଧର୍ମସୁତୋ ରାଜ୍ଞ୍ୟାଃ ପ୍ରତ୍ୟନନ୍ଦଦ୍‌ବଚୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୪୯

ନକୁଳଃ ସହଦେବଶ୍ଚ ଯୁଯୁଧାନୋ ଧନଞ୍ଜୟଃ ।
ଭଗବାନ୍ ଦେବକୀପୁତ୍ରୋ ଯେ ଚାନ୍ୟେ ଯାଶ୍ଚ ଯୋଷିତଃ ॥ ୫୦

ତତ୍ରାହାମର୍ଷିତୋ ଭୀମସ୍ତସ୍ୟ ଶ୍ରେୟାନ୍ ବଧଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ନ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ନାତ୍ମନଶ୍ଚାର୍ଥେ ଯୋଽହନ୍ ସୁପ୍ତାନ୍‌ଶିଶୂନ୍ ବୃଥା ॥ ୫୧

ନିଶମ୍ୟ ଭୀମଗଦିତଂ ଦ୍ରୌପଦ୍ୟାଶ୍ଚ ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ।
ଆଲୋକ୍ୟ ବଦନଂ ସଖ୍ୟୁରିଦମାହ ହସନ୍ନିବ ॥ ୫୨

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁର୍ନ ହନ୍ତବ୍ୟ ଆତତାୟୀ ବଧାର୍ହଣଃ ।
ମୟୈବୋଭୟମାମ୍ନାତଂ ପରିପାହ୍ୟନୁଶାସନମ୍ ॥ ୫୩

କୁରୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତଂ ସତ୍ୟଂ ଯତ୍ତତ୍‌ସାନ୍ତ୍ୱୟତା ପ୍ରିୟାମ୍ ।
ପ୍ରିୟଂ ଚ ଭୀମସେନସ୍ୟ ପାଞ୍ଚାଲ୍ୟା ମହ୍ୟମେବ ଚ ॥ ୫୪

ପାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ଉପସଂହାର ସହିତ ସକଳ ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ପାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୋଣ ହିଁ ତାଙ୍କର ଏହି ପୁତ୍ରରୂପେ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି। ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ କୃପୀ ଏହି ବୀରପୁତ୍ରର ମମତାରେ ହିଁ ନିଜ ପତିଙ୍କ ଅନୁଗମନ ନ କରି ବଞ୍ଚି ରହିଛନ୍ତି। ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ଆପଣ ବଡ଼ ଧର୍ମଜ୍ଞ। ଗୁରୁବଂଶ ସର୍ବଦା ପୂଜନୀୟ ଓ ବନ୍ଦନୀୟ। ସେହି ବଂଶକୁ ବ୍ୟଥା ଦେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଯୋଗ୍ୟକର୍ମ ନୁହେଁ। ମୋର ଶିଶୁସନ୍ତାନମାନେ ମରିଯିବାରୁ ମୁଁ ଯେପରି ଦୁଃଖୀ ହୋଇ କାନ୍ଦୁଛି ଓ ମୋ ଆଖିରୁ ଯେପରି ବାରମ୍ବାର ଲୁହ ଝରୁଛି, ଏହାଙ୍କର ମାତା ପତିବ୍ରତା ଗୌତମୀ ସେପରି ନ କାନ୍ଦନ୍ତୁ। ଯେଉଁ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ କୃତ୍ୟଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳକୁ କୁପିତ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳର କୋପରେ ସେହି ରାଜାମାନେ ସପରିବାର ଶୋକାଗ୍ନିରେ ପଡ଼ି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଆନ୍ତି।'' ॥ ୪୩-୪୮ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ। ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ବଚନ ଥିଲା ଧର୍ମ ଓ ନ୍ୟାୟର ଅନୁକୂଳ। ସେଥିରେ କୌଣସି କପଟ ନ ଥିଲା; ସେଥିରେ ରହିଥିଲା ପରମ କରୁଣା ଓ ସମତ୍ୱ। ତେଣୁ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଣୀଙ୍କର ସେହି ହିତକର ମହତ୍ ବଚନକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୪୯ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ନକୁଳ, ସହଦେବ, ସାତ୍ୟକି, ଅର୍ଜୁନ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତଥା ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସକଳ ନରନାରୀ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କଲେ ॥ ୫୦ ॥ କିନ୍ତୁ ଭୀମସେନ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ, ''ଯେଉଁ ଲୋକ ନିରୀହ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମାରିଦେଇ ନିଜର ଭଲ କଲା ନାହିଁ, କି ତା ପ୍ରଭୁର ମଧ୍ୟ ଭଲ କଲା ନାହିଁ, ତାକୁ ବଧ କରିବା ହିଁ ଠିକ୍ ହେବ।'' ॥ ୫୧ ॥ ଦ୍ରୌପଦୀ ଓ ଭୀମଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ଭଗବାନ୍ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ, ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ—॥ ୫୨ ॥

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ—ମୁଁ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କହିଛି, 'ବ୍ରାହ୍ମଣ ପତିତ ହୋଇଥିଲେ ବି ତାଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ଅନୁଚିତ'; ପୁନଶ୍ଚ ଏହା ମଧ୍ୟ କହିଛି ଯେ, 'ଆତତାୟୀକୁ ମାରିଦେବା ଉଚିତ'। ତେଣୁ ତୁମେ ମୋର ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଟିଯାକ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କର ॥ ୫୩ ॥ ତୁମେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବା ସମୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲ, ତାହା ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କର ଏବଂ ତା'ସହିତ ଭୀମସେନଙ୍କୁ, ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଓ ମୋତେ ଯାହା ପ୍ରିୟ ଲାଗିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ କର ॥ ୫୪ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଅର୍ଜୁନଃ ସହସାଽଽଜ୍ଞାୟ ହରେର୍ହାର୍ଦମଥାସିନା ।
ମଣିଂ ଜହାର ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ୟଂ ଦ୍ୱିଜସ୍ୟ ସହମୂର୍ଦ୍ଧଜମ୍ ॥ ୫୫

ବିମୁଚ୍ୟ ରଶନାବଦ୍ଧଂ ବାଲହତ୍ୟାହତପ୍ରଭମ୍ ।
ତେଜସା ମଣିନା ହୀନଂ ଶିବିରାନ୍ନିରଯାପୟତ୍ ॥ ୫୬

ବପନଂ ଦ୍ରବିଣାଦାନଂ ସ୍ଥାନାନ୍ନିର୍ଯାପଣଂ ତଥା ।
ଏଷ ହି ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୂନାଂ ବଧୋ ନାନ୍ୟୋଽସ୍ତି ଦୈହିକଃ ॥ ୫୭

ପୁତ୍ରଶୋକାତୁରାଃ ସର୍ବେ ପାଣ୍ଡବାଃ ସହ କୃଷ୍ଣୟା ।
ସ୍ୱାନାଂ ମୃତାନାଂ ଯତ୍କୃତ୍ୟଂ ଚକ୍ରୁର୍ନିର୍ହରଣାଦିକମ୍ ॥ ୫୮

ସୂତ କହିଲେ—ଅର୍ଜୁନ ଅବିଳମ୍ବେ ଭଗବାନଙ୍କ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିଗଲେ । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ତରବାରିରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ମସ୍ତକରୁ ତାର ଜନ୍ମଜାତ ମଣିଟି ଖୋଲି ଆଣିଲେ ଏବଂ ତାକୁ ଲଣ୍ଡା କରି ପକାଇଲେ ॥ ୫୫ ॥ ସେ ତ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରି ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁଣି ମଣିହୀନ ଓ ବ୍ରହ୍ମତେଜରହିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଅର୍ଜୁନ ତାର ବନ୍ଧନ ଖୋଲିଦେଇ ତାକୁ ଶିବିରରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ ॥ ୫୬ ॥ ଶିଖା ସହିତ ମସ୍ତକ ଲଣ୍ଡିତ କରିଦେବା, ଧନ ଛଡ଼ାଇନେବା ଏବଂ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ କରି ଦେଶାନ୍ତର କରିଦେବା—ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଅଧମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ; ତା' ପାଇଁ ଶାରୀରିକ ବଧର ବିଧାନ ନାହିଁ ॥ ୫୭ ॥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଓ ସମସ୍ତ ପାଣ୍ଡବ ଶୋକାତୁର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ନିଜର ମୃତ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କର ଦାହାଦି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥୫୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ରୌଣିନିଗ୍ରହୋ ନାମ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାତୃଗର୍ଭରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ରକ୍ଷା, କୁନ୍ତୀଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଶୋକ

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଥ ତେ ସମ୍ପରେତାନାଂ ସ୍ୱାନାମୁଦକମିଚ୍ଛତାମ୍ ।
ଦାତୁଂ ସକୃଷ୍ଣା ଗଙ୍ଗାୟାଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଯଯୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧

ତେ ନିନୀୟୋଦକଂ ସର୍ବେ ବିଲପ୍ୟ ଚ ଭୃଶଂ ପୁନଃ ।
ଆପ୍ଲୁତା ହରିପାଦାବ୍ଜରଜଃପୂତସରିଜ୍ଜଳେ ॥ ୨

ତତ୍ରାସୀନଂ କୁରୁପତିଂ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଂ ସହାନୁଜମ୍ ।
ଗାନ୍ଧାରୀଂ ପୁତ୍ରଶୋକାର୍ତ୍ତାଂ ପୃଥାଂ କୃଷ୍ଣାଂ ଚ ମାଧବଃ ॥ ୩

ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ମୁନିଭିର୍ହତବନ୍ଧୂନ୍ ଶୁଚାର୍ପିତାନ୍ ।
ଭୂତେଷୁ କାଲସ୍ୟ ଗତିଂ ଦର୍ଶୟନ୍ନପ୍ରତିକ୍ରିୟାମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀସୂତ ପୁଣି କହିଲେ—ଏହା ପରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ପାଇବାକୁ ଆଶା କରିଥିବା ମୃତ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର ତର୍ପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଆଗରେ ଚଲାଇ ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଗଙ୍ଗାତଟକୁ ଗଲେ ॥୧॥ ସେଠାରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୃତବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଜଳଦାନ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣ ସ୍ମରଣ କରି ବିଳାପ କଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ରଜରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିବା ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ସମସ୍ତେ ପୁନର୍ବାର ସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେଠାରେ ଭାଇମାନଙ୍କ ସମେତ କୁରୁପତି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, କୁନ୍ତୀ ତଥା ପୁତ୍ରଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳା ଗାନ୍ଧାରୀ ଓ ଦ୍ରୌପଦୀ ସମସ୍ତେ ବସି ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧୌମ୍ୟାଦି ମୁନିମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବୁଝାଇଲେ ଯେ, ସଂସାରରେ ସମସ୍ତେ କାଳର ଅଧୀନ; କେହି କାହାକୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ—କାଳର କ୍ରୀଡ଼ା ଏ ଜଗତ । କାଳକୁ କେ ବା ସମରଥ ॥ ୩,୪ ॥

ସାଧୟିତ୍ୱାଜାତଶତ୍ରୋଃ ସ୍ୱଂ ରାଜ୍ୟଂ କିତବୈର୍ହୃତମ୍ ।
ଘାତୟିତ୍ୱାସତୋ ରାଜ୍ଞଃ କଚସ୍ପର୍ଶକ୍ଷତାୟୁଷଃ ॥ ୫

ଯାଜୟିତ୍ୱାଶ୍ୱମେଧୈସ୍ତଂ ତ୍ରିଭିରୁତ୍ତମକଳ୍ପକୈଃ ।
ତଦ୍ୟଶଃ ପାବନଂ ଦିକ୍ଷୁ ଶତମନ୍ୟୋରିବାତନୋତ୍ ॥ ୬

ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପାଣ୍ଡୁପୁତ୍ରାଂଶ୍ଚ ଶୈନେୟୋଦ୍ଧବସଂଯୁତଃ ।
ଦ୍ୱୈପାୟନାଦିଭିର୍ବିପ୍ରୈଃ ପୂଜିତୈଃ ପ୍ରତିପୂଜିତଃ ॥ ୭

ଗନ୍ତୁଂ କୃତମତିର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦ୍ୱାରକାଂ ରଥମାସ୍ଥିତଃ ।
ଉପଲେଭେଽଭିଧାବନ୍ତୀମୁତ୍ତରାଂ ଭୟବିହ୍ୱଳାମ୍ ॥ ୮

ଉତ୍ତରୋବାଚ

ପାହି ପାହି ମହାଯୋଗିନ୍ ଦେବଦେବ ଜଗତ୍ପତେ ।
ନାନ୍ୟଂ ତ୍ୱଦଭୟଂ ପଶ୍ୟେ ଯତ୍ର ମୃତ୍ୟୁଃ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୯

ଅଭିଦ୍ରବତି ମାମୀଶ ଶରସ୍ତପ୍ତାୟସୋ ବିଭୋ ।
କାମଂ ଦହତୁ ମାଂ ନାଥ ମା ମେ ଗର୍ଭୋ ନିପାତ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୦

ସୂତ ଉବାଚ

ଉପଧାର୍ଯ୍ୟ ବଚସ୍ତସ୍ୟା ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ।
ଅପାଣ୍ଡବମିଦଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ଦ୍ରୌଣେରସ୍ତ୍ରମବୁଧ୍ୟତ ॥ ୧୧

ତର୍ହ୍ୟେବାଥ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଣ୍ଡବାଃ ପଞ୍ଚ ସାୟକାନ୍ ।
ଆତ୍ମନୋଽଭିମୁଖାନ୍ ଦୀପ୍ତାନାଲକ୍ଷ୍ୟାସ୍ତ୍ରାଣ୍ୟୁପାଦଦୁଃ ॥ ୧୨

ବ୍ୟସନଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତତ୍ତେଷାମନନ୍ୟବିଷୟାତ୍ମନାମ୍ ।
ସୁଦର୍ଶନେନ ସ୍ୱାସ୍ତ୍ରେଣ ସ୍ୱାନାଂ ରକ୍ଷାଂ ବ୍ୟଧାଦ୍ୱିଭୁଃ ॥ ୧୩

ଏପରି ଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଦାନ କରାଇଲେ, ଯାହାକୁ କି ଧୂର୍ତ୍ତମାନେ ଛଳ କରି ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲେ। ପୁନଶ୍ଚ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର କେଶସ୍ପର୍ଶ କରିବା ଦୋଷରେ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କର ଆୟୁ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ବଧ କରାଇଲେ ॥ ୫ ॥ ଏହାଛଡ଼ା ଉତ୍ତମ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଇ ସେ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତିନୋଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ଓ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶକୁ ଶତଯଜ୍ଞ କରିଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଯଶ ପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିସ୍ତାରିତ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଶେଷରେ ଭଗବାନ୍ ସେଠାରୁ ଫେରିବାକୁ ବିଚାର କଲେ। ତେଣୁ ସେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ଓ ବ୍ୟାସ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସତ୍କାର କଲେ। ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସମ୍ମାନ ଦେଲେ। ତା'ପରେ ସାତ୍ୟକି ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ୍ ଦ୍ୱାରକା ଯିବାକୁ ରଥରେ ବସିଗଲେ। ଏତିକିବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଉତ୍ତରା ଭୟରେ ବିହ୍ୱଳା ହୋଇ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୭, ୮ ॥

ଉତ୍ତରା ଧାଇଁ ଆସି କହିଲେ—ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ହେ ମହାଯୋଗୀ ! ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ଇହଲୋକରେ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରିବା ଲୋକ ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି। ଏଠାରେ ତ ସମସ୍ତେ ପରସ୍ପରକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ତତ୍ପର ॥ ୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍। ଗୋଟାଏ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଲୌହବାଣ କିପରି ମୋ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଆସୁଛି, ଦେଖନ୍ତୁ। ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ସେହି ବାଣ ଆସି ମୋତେ ପଛେ ମାରିଦେଉ, ମୋ ଗର୍ଭକୁ ନଷ୍ଟ କରି ନ ଦେଉ—ଆପଣ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଉତ୍ତରାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ପାଣ୍ଡବବଂଶକୁ ନିର୍ମୂଳ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ସେତେବେଳେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପାଞ୍ଚଟି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଶର ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଆସୁଛି; ତେଣୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ର ଧରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ନିଜର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ତଥା ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ବିରାଟ ବିପତ୍ତି ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଦେଖି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଅନ୍ତଃସ୍ଥଃ ସର୍ବଭୂତାନାମାତ୍ମା ଯୋଗେଶ୍ୱରୋ ହରିଃ ।
ସ୍ୱମାୟୟାଽଽବୃଣୋଦ୍‌ଗର୍ଭଂ ବୈରାଟ୍ୟାଃ କୁରୁତନ୍ତବେ ॥ ୧୪

ଯଦ୍ୟପ୍ୟସ୍ତ୍ରଂ ବ୍ରହ୍ମଶିରସ୍ତ୍ୱମୋଘଂ ଗ୍ୱପ୍ରତିକ୍ରିୟମ୍ ।
ବୈଷ୍ଣବଂ ତେଜ ଆସାଦ୍ୟ ସମଶାମ୍ୟଦ୍ ଭୃଗୂଦ୍ୱହ ॥ ୧୫

ମା ମଂସ୍ଥା ହ୍ୟେତଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ସର୍ବାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟେଽଚ୍ୟୁତେ ।
ଯ ଇଦଂ ମାୟୟା ଦେବ୍ୟା ସୃଜତ୍ୟବତି ହନ୍ତ୍ୟଜଃ ॥ ୧୬

ବ୍ରହ୍ମତେଜୋବିନିର୍ମୁକ୍ତୈରାତ୍ମଜୈଃ ସହ କୃଷ୍ଣୟା ।
ପ୍ରୟାଣାଭିମୁଖଂ କୃଷ୍ଣମିଦମାହ ପୃଥା ସତୀ ॥ ୧୭

କୁନ୍ତ୍ୟୁବାଚ

ନମସ୍ୟେ ପୁରୁଷଂ ତ୍ୱାଽଽଦ୍ୟମୀଶ୍ୱରଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମ୍ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟଂ ସର୍ବଭୂତାନାମନ୍ତର୍ବହିରବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୧୮

ମାୟାଜବନିକାଚ୍ଛନ୍ନମଜ୍ଞାଧୋକ୍ଷଜମବ୍ୟୟମ୍ ।
ନ ଲକ୍ଷ୍ୟସେ ମୂଢ଼ଦୃଶା ନଟୋ ନାଟ୍ୟଧରୋ ଯଥା ॥ ୧୯

ତଥା ପରମହଂସାନାଂ ମୁନୀନାମମଲାତ୍ମନାମ୍ ।
ଭକ୍ତିଯୋଗବିଧାନାର୍ଥଂ କଥଂ ପଶ୍ୟେମ ହି ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୨୦

କୃଷ୍ଣାୟ ବାସୁଦେବାୟ ଦେବକୀନନ୍ଦନାୟ ଚ ।
ନନ୍ଦଗୋପକୁମାରାୟ ଗୋବିନ୍ଦାୟ ନମୋ ନମଃ ॥ ୨୧

ନମଃ ପଙ୍କଜନାଭାୟ ନମଃ ପଙ୍କଜମାଳିନେ ।
ନମଃ ପଙ୍କଜନେତ୍ରାୟ ନମସ୍ତେ ପଙ୍କଜାଙ୍ଘ୍ରୟେ ॥ ୨୨

ଯୋଗେଶ୍ୱର କୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟନିବାସୀ ଆତ୍ମା । ସେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ବଂଶପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ତରାଙ୍କ ଗର୍ଭକୁ ନିଜର ମାୟାକବଚଦ୍ୱାରା ଢାଙ୍କିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ଯଦିଓ ଅମୋଘ ଏବଂ ତାହାକୁ ନିବାରଣ କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କ ତେଜ ସମ୍ମୁଖରେ ପଡ଼ି ତାହା ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୫ ॥ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର କଥା ବୋଲି ଭାବ ନାହିଁ; କାରଣ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ମାୟାଶକ୍ତିବଳରେ ଏହି ସଂସାରର ସୃଷ୍ଟି, ରକ୍ଷା ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସତୀ କୁନ୍ତୀ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେଠାରୁ ଯିବାକୁ ବାହାରି ସାରିଲେଣି । ତେଣୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ୱାଳାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ତଥା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୧୭ ॥

କୁନ୍ତୀ ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରିୟ କୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ ଜାଣୁଛି ଯେ, ତୁମେ ହିଁ ପୁରାଣପୁରୁଷ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିୟାମକ । ତୁମେ ଆଦିପୁରୁଷ; ମୁଁ ତୁମକୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ତୁମର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ତୁମେ ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ବିରାଜିତ ଏବଂ ବାହାରେ କାଳରୂପରେ ରହି ତୁମେ ହିଁ ସାରା ଜଗତକୁ ଭକ୍ଷଣ କରୁଛ । ତୁମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଯେ କ'ଣ, ତାହା କେହି ବି ନିଜର ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ଦ୍ୱାରା ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ତୁମେ ତୁମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ମାୟାର ପରଦାରେ ଢାଙ୍କି ରଖିଛ । ମୁଁ ତ ମୂର୍ଖ; ମୁଁ ଭଲା ତୁମ ପରି ଅବିନାଶୀକୁ କିପରି ଜାଣିପାରିବି ! ଅଭିନେତା ଅଭିନୟ ଦେଖାଇବାବେଳେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ତୁମକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ଚିହ୍ନି ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ପରମହଂସମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଉଦୟ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମେ ମନୁଷ୍ୟରୂପେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛ । ତୁମର ଲୀଳାବିଗ୍ରହ ବିଷୟରେ ମୋ'ପରି ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ନାରୀ କିପରି ବା ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨୦ ॥ ତୁମେ ହିଁ ହେଉଛ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବାସୁଦେବ, ଦେବକୀନନ୍ଦନ ଓ ନନ୍ଦଗୋପଙ୍କର ଅଲିଅଳ ପୁତ୍ର ଗୋବିନ୍ଦ । ତୁମକୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥୨୧॥ ହେ କୃଷ୍ଣ ! ତୁମ ନାଭିରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କମଳ (ପଦ୍ମ) ପ୍ରକଟ ହୋଇଛି; ତୁମେ ସୁନ୍ଦର କମଳମାଳା ଧାରଣ କରିଛ; ତୁମର ନେତ୍ର

ଯଥା ହୃଷୀକେଶ ଖଳେନ ଦେବକୀ
କଂସେନ ରୁଦ୍ଧାତିଚିରଂ ଶୁଚାର୍ପିତା ।
ବିମୋଚିତାହଂ ଚ ସହାତ୍ମଜା ବିଭୋ
ତ୍ୱୟୈବ ନାଥେନ ମୁହୁର୍ବିପଦ୍‌ଗଣାତ୍ ॥ ୨୩

ବିଷାନ୍ମହାଗ୍ନେଃ ପୁରୁଷାଦଦର୍ଶନା-
ଦସତ୍‌ସଭାୟା ବନବାସକୃଚ୍ଛ୍ରତଃ ।
ମୃଧେ ମୃଧେଽନେକମହାରଥାସ୍ତ୍ରତୋ
ଦ୍ରୌଣ୍ୟସ୍ତ୍ରତଶ୍ଚାସ୍ମ ହରେଽଭିରକ୍ଷିତାଃ ॥ ୨୪

ବିପଦଃ ସନ୍ତୁ ନଃ ଶଶ୍ୱତ୍ ତତ୍ର ତତ୍ର ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ ।
ଭବତୋ ଦର୍ଶନଂ ଯତ୍‌ସ୍ୟାଦପୁନର୍ଭବଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୫

ଜନ୍ମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶ୍ରୁତଶ୍ରୀଭିରେଧମାନମଦଃ ପୁମାନ୍ ।
ନୈବାର୍ହତ୍ୟଭିଧାତୁଂ ବୈ ତ୍ୱାମକିଞ୍ଚନଗୋଚରମ୍ ॥ ୨୬

ନମୋଽକିଞ୍ଚନବିତ୍ତାୟ ନିବୃତ୍ତଗୁଣବୃତ୍ତୟେ ।
ଆତ୍ମାରାମାୟ ଶାନ୍ତାୟ କୈବଲ୍ୟପତୟେ ନମଃ ॥ ୨୭

ମନ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ କାଳମୀଶାନମନାଦିନିଧନଂ ବିଭୁମ୍ ।
ସମଂ ଚରନ୍ତଂ ସର୍ବତ୍ର ଭୂତାନାଂ ଯନ୍ମିଥଃ କଳିଃ ॥ ୨୮

ନ ବେଦ କଶ୍ଚିଦ୍ଭଗବଂଶ୍ଚିକୀର୍ଷିତଂ
ତବେହମାନସ୍ୟ ନୃଣାଂ ବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ।
ନ ଯସ୍ୟ କଶ୍ଚିଦ୍ଦୟିତୋଽସ୍ତି କର୍ହିଚିଦ୍
ଦ୍ୱେଷ୍ୟଶ୍ଚ ଯସ୍ମିନ୍ ବିଷମା ମତିର୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୨୯

ଜନ୍ମ କର୍ମ ଚ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ନଜସ୍ୟାକର୍ତ୍ତୁରାତ୍ମନଃ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନୃଷିଷୁ ଯାଦଃସୁ ତଦତ୍ୟନ୍ତବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୩୦

କମଳ ତୁଲ୍ୟ ବିଶାଳ ଓ କୋମଳ; ତୁମ ଚରଣକମଳରେ କମଳଚିହ୍ନ ଶୋଭମାନ। ତୁମକୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ହୃଷୀକେଶ ! ଦୁଷ୍ଟ କଂସଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ଓ ଚିରକାଳ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦେବକୀଙ୍କୁ ତୁମେ ଯେପରି ରକ୍ଷା କଲ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବାରମ୍ବାର ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରିଛ। ତୁମେ ହିଁ ଆମର ନାଥ। ତୁମେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ । ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ମୁଁ କେତେ ବା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କହିବି ! ତୁମେ ତ ଆମକୁ ବିଷପାନରୁ, ଲାକ୍ଷାଗୃହର ଅଗ୍ନିରୁ, ହିଡ଼ିମ୍ବାଦି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କ କବଳରୁ, ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ଦ୍ୟୂତସଭାରେ, ବନବାସର ଭୟାନକ ବିପତ୍ତିରୁ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁବାର ମହାରଥୀମାନଙ୍କର ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରରୁ ରକ୍ଷା କରିଛ ଏବଂ ଏବେ ଏବେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରୁ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା କଲ ॥ ୨୩, ୨୪ ॥ ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ଆମ ଜୀବନରେ ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ବିପତ୍ତି ଉପରେ ବିପତ୍ତି ଆସୁଥାଉ; କାରଣ ବିପତ୍ତି ଭିତରେ ହିଁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତୁମର ଦର୍ଶନ ମିଳିଥାଏ ଏବଂ ତୁମ ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲେ ଆଉ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ଉଚ୍ଚକୁଳରେ ଜନ୍ମ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବିଦ୍ୟା ଏବଂ ସମ୍ପତ୍ତି ହେତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଯାଉଛି, ସେମାନେ ତ ତୁମର ନାମ ବି ନେଇ ପାରୁନାହାନ୍ତି; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ଅକିଞ୍ଚନ, କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କୁ ତୁମେ ଦର୍ଶନ ଦେଇଥାଅ ॥ ୨୬ ॥ ତୁମେ ହେଉଛ ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କର ପରମ ଧନ। ମାୟାର ପ୍ରପଞ୍ଚ ତୁମକୁ ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ। ତୁମେ ତୁମରି ଭିତରେ ହିଁ ବିହାର କର। ତୁମେ ହେଉଛ ପରମ ଶାନ୍ତସ୍ୱରୂପ। ତୁମେ ହିଁ କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷର ଅଧିପତି। ତୁମକୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ସମସ୍ତଙ୍କର ନିୟନ୍ତା, କାଳରୂପ ଓ ପରମେଶ୍ୱର ବୋଲି ମନେ କରେ। ସଂସାରର ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଓ ପ୍ରାଣୀ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବିଷମତା ହେତୁ କଳହ କରୁଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ସମାନରୂପରେ ବିଚରଣ କର ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କର, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଯେ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ତାହା କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ତୁମର କେହି ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ, କି ଅପ୍ରିୟ ନୁହେଁ। ତୁମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲୋକଙ୍କ ବୁଝିବାରେ ହିଁ ବିଷମତା ରହିଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ତୁମେ ହେଉଛ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା। ତୁମେ ବିଶ୍ୱରୂପ। ତୁମର ଜନ୍ମ ନାହିଁ, କି କର୍ମ ନାହିଁ; ତଥାପି ତୁମେ ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ଋଷି, ଜଳଚର ପ୍ରାଣୀ ଆଦିଙ୍କ ରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୁଅ ଏବଂ ସେହି ଯୋନିମାନଙ୍କ ଅନୁରୂପ କର୍ମ ମଧ୍ୟ କର। ଏସବୁ ହେଉଛି ତୁମର ଦିବ୍ୟଲୀଳା ॥ ୩୦ ॥

ଗୋପ୍ୟାଦଦେ ତ୍ୱୟି କୃତାଗସି ଦାମ ତାବଦ୍
ଯା ତେ ଦଶାଶ୍ରୁକଲିଲାଞ୍ଜନସମ୍ଭ୍ରମାକ୍ଷମ୍ ।
ବକ୍ତ୍ରଂ ନିନୀୟ ଭୟଭାବନୟା ସ୍ଥିତସ୍ୟ
ସା ମାଂ ବିମୋହୟତି ଭୀରପି ଯଦ୍‌ବିଭେତି ॥ ୩୧

କେଚିଦାହୁରଜଂ ଜାତଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତୟେ ।
ଯଦୋଃ ପ୍ରିୟସ୍ୟାନ୍ୱବାୟେ ମଳୟସ୍ୟେବ ଚନ୍ଦନମ୍ ॥ ୩୨

ଅପରେ ବସୁଦେବସ୍ୟ ଦେବକ୍ୟାଂ ଯାଚିତୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ ।
ଅଜସ୍ତ୍ୱମସ୍ୟ କ୍ଷେମାୟ ବଧାୟ ଚ ସୁରଦ୍ୱିଷାମ୍ ॥ ୩୩

ଭାରାବତାରଣାୟାନ୍ୟେ ଭୁବୋ ନାବ ଇବୋଦଧୌ ।
ସୀଦନ୍ତ୍ୟା ଭୂରିଭାରେଣ ଜାତୋ ହ୍ୟାତ୍ମଭୁବାର୍ଥିତଃ ॥ ୩୪

ଭବେଽସ୍ମିନ୍ କ୍ଲିଶ୍ୟମାନାନାମବିଦ୍ୟାକାମକର୍ମଭିଃ ।
ଶ୍ରବଣସ୍ମରଣାର୍ହାଣି କରିଷ୍ୟନ୍ନିତି କେଚନ ॥ ୩୫

ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି ଗାୟନ୍ତି ଗୃଣନ୍ତ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ
ସ୍ମରନ୍ତି ନନ୍ଦନ୍ତି ତବେହିତଂ ଜନାଃ ।
ତ ଏବ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟଚିରେଣ ତାବକଂ
ଭବପ୍ରବାହୋପରମଂ ପଦାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୩୬

ଅପ୍ୟଦ୍ୟ ନସ୍ତ୍ୱଂ ସ୍ୱକୃତେହିତ ପ୍ରଭୋ
ଜିହାସସି ସ୍ୱିତ୍ସୁହୃଦୋଽନୁଜୀବିନଃ ।
ଯେଷାଂ ନ ଚାନ୍ୟଦ୍ଭବତଃ ପଦାମ୍ବୁଜାତ୍
ପରାୟଣଂ ରାଜସୁ ଯୋଜିତାଂହସାମ୍ ॥ ୩୭

ପିଲାଦିନେ ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଦହିହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗିଦେଇ ମାଆ ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ରଗେଇ ଦେଇଥିଲ ଏବଂ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦଉଡ଼ି ନେଇ ତୁମକୁ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତୁମ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରି ଆସିଥିଲା; ଆଖିର କଜ୍ୱଳ ଗାଲ ଉପରେ ବୋହି ଯାଇଥିଲା; ଆଖି ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ଏବଂ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ତୁମେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି ଦେଇଥିଲ। ତୁମର ସେହି ଲୀଳାଛବି ଧ୍ୟାନ କରି ମୁଁ ଆତ୍ମବିଭୋର ହୋଇଯାଉଛି। ଯାହାଙ୍କୁ ଭୟ ବି ଭୟ କରେ, ତାଙ୍କର ପୁଣି ଏହି ଦଶା ! ॥ ୩୧ ॥ ତୁମେ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ କାହିଁକି ହୁଅ, ତାହାର କାରଣ କହିବାକୁ ଯାଇ କେତେକ ମହାପୁରୁଷ କହିଥାନ୍ତି, ଯେପରି ମଳୟାଚଳର କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବା ଲାଗି ସେଥିରେ ଚନ୍ଦନ ଜାତ ହୁଏ, ତୁମେ ସେହିପରି ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ରାଜା ଯଦୁଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ବଂଶରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛ ॥ ୩୨ ॥ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ (ସୁତପା ଓ ପୃଶ୍ନି ରୂପରେ) ତୁମଠାରୁ ଏହି ବର ପାଇଥିଲେ। ତେଣୁ ତୁମେ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ବିନାଶ ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜାତ ହୋଇଛ ॥ ୩୩ ॥ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଭୀଷଣ ଭାରରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପୃଥିବୀ ଯେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିବା ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବା ବୋଇତ ପରି ଟଳମଳ ହେଉଥିଲା, (ଅସହାୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା,) ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମେ ପ୍ରକଟ ହେଲ ॥୩୪॥ ଅନ୍ୟ କେତେକ ମହାପୁରୁଷ କହନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରରେ ଅଜ୍ଞାନ, କାମନା ଓ କର୍ମର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଛଟପଟ ହେଉଛନ୍ତି, ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରବଣ-ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ ଲୀଳା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତୁମେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛ ॥ ୩୫ ॥ ଭକ୍ତଜନମାନେ ବାରମ୍ବାର ତୁମ ଲୀଳା-ଚରିତ ଶ୍ରବଣ, ଗାନ, କୀର୍ତ୍ତନ ଏବଂ ସ୍ମରଣ କରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି। ଏଭଳି ପ୍ରେମାଭକ୍ତି ହେତୁ ସେମାନେ ଅବିଳମ୍ବେ ତୁମର ସେହି ଚରଣକମଳ ଯୁଗଳ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ପାଆନ୍ତି, ଯାହା କି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରବାହକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ରୋକିଦିଏ ॥ ୩୬ ॥

ହେ ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ପ୍ରଭୁ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମର ଆଶ୍ରିତ ଓ ସମ୍ପର୍କୀୟ। କ'ଣ ତୁମେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ତୁମେ ତ ଜାଣ ଯେ, ତୁମର ଚରଣକମଳ ଛଡ଼ା ଆମର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାହାଭରସା

କେ ବୟଂ ନାମରୂପାଭ୍ୟାଂ ଯଦୁଭିଃ ସହ ପାଣ୍ଡବାଃ ।
ଭବତୋଽଦର୍ଶନଂ ଯର୍ହି ହୃଷୀକାଣାମିବେଶିତୁଃ ॥ ୩୮

ନେୟଂ ଶୋଭିଷ୍ୟତେ ତତ୍ର ଯଥେଦାନୀଂ ଗଦାଧର ।
ତ୍ୱତ୍ପଦୈରଙ୍କିତା ଭାତି ସ୍ୱଲକ୍ଷଣବିଲକ୍ଷିତୈଃ ॥ ୩୯

ଇମେ ଜନପଦାଃ ସ୍ୱୃଦ୍ଧାଃ ସୁପକ୍ୱୌଷଧିବୀରୁଧଃ ।
ବନାଦ୍ରିନଦ୍ୟୁଦନ୍ୱନ୍ତୋ ହ୍ୟେଧନ୍ତେ ତବ ବୀକ୍ଷିତୈଃ ॥ ୪୦

ଅଥ ବିଶ୍ୱେଶ ବିଶ୍ୱାତ୍ମନ୍ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେ ସ୍ୱକେଷୁ ମେ ।
ସ୍ନେହପାଶମିମଂ ଛିନ୍ଧି ଦୃଢ଼ଂ ପାଣ୍ଡୁଷୁ ବୃଷ୍ଣିଷୁ ॥ ୪୧

ତ୍ୱୟି ମେଽନନ୍ୟବିଷୟା ମତିର୍ମଧୁପତେଽସକୃତ୍ ।
ରତିମୁଦ୍ୱହତାଦଦ୍ଧା ଗଙ୍ଗେବୌଘମୁଦନ୍ୱତି ॥ ୪୨

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣସଖ ବୃଷ୍ଣ୍ୟୃଷଭାବନିଧ୍ରୁଗ୍-
ରାଜନ୍ୟବଂଶଦହନାନପବର୍ଗବୀର୍ଯ୍ୟ ।
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋଦ୍ୱିଜସୁରାର୍ତ୍ତିହରାବତାର
ଯୋଗେଶ୍ୱରାଖିଳଗୁରୋ ଭଗବନ୍ନମସ୍ତେ ॥ ୪୩

ସୂତ ଉବାଚ

ପୃଥୟେତ୍ଥଂ କଳପଦୈଃ ପରିଣୂତାଖିଳୋଦୟଃ ।
ମନ୍ଦଂ ଜହାସ ବୈକୁଣ୍ଠୋ ମୋହୟନ୍ନିବ ମାୟୟା ॥ ୪୪

ତାଂ ବାଢ଼ମିତ୍ୟୁପାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଗଜସାହ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରିୟଶ୍ଚ ସ୍ୱପୁରଂ ଯାସ୍ୟନ୍ ପ୍ରେମ୍ଣା ରାଜ୍ଞା ନିବାରିତଃ ॥ ୪୫

ନାହିଁ । ଆମେ ତ ଅଯଥାରେ ପୃଥିବୀର ରାଜାମାନଙ୍କର ବିରୋଧୀ ହୋଇଗଲୁ ॥ ୩୭ ॥ ପ୍ରାଣ ବିନା ଯେପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତୁମ ଦର୍ଶନ ବିନା ଯଦୁବଂଶର ତଥା ମୋ ପୁତ୍ର ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ନାମ ଓ ରୂପର ସେହିପରି ଆଉ କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଗଦାଧର ! ତୁମର ଅଲୌକିକ ଚରଣଚିହ୍ନରେ ଚିହ୍ନିତ ଏହି କୁରୁଜାଙ୍ଗଳ ଦେଶର ଭୂମି ଆଜି ଯେପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଛି, ତୁମେ ଏଠାରୁ ଗ୍ଳଲିଯିବା ପରେ ଆଉ ସେପରି ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ତୁମ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ଏହି ଦେଶ ପକ୍ୱଶସ୍ୟ ଓ ସବୁଜ ବୃକ୍ଷଲତାରେ ସମୃଦ୍ଧ । ଏ ଦେଶର ବନ, ପର୍ବତ, ନଦୀ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ମଧ୍ୟ ତୁମ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ହିଁ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ତୁମେ ହେଉଛ ବିଶ୍ୱର ସ୍ୱାମୀ; ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ଓ ବିଶ୍ୱରୂପ । ଯଦୁବଂଶୀ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ବିଶେଷ ମମତା ହୋଇଯାଇଛି । ସ୍ୱଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଏ ଯେଉଁ ସ୍ନେହବନ୍ଧନ ଗଢ଼ିଉଠିଛି, ତୁମେ କୃପା କରି ସେହି ଦୃଢ଼ବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦିଅ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଗଙ୍ଗାର ଅଖଣ୍ଡ ଧାରା ଯେପରି ଅହରହ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଗ୍ଳଲିଛି, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନ ହୋଇ କେବଳ ତୁମରି ଚରଣ ପ୍ରୀତିରେ ନିରନ୍ତର ମଜ୍ଜି ରହିଥାଉ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ହେ ଅର୍ଜୁନର ପ୍ରିୟସଖା ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ! ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ରାଜବେଶଧାରୀ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦହନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ହେଉଛ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ । ତୁମର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ନିବାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତୁମର ଏହି ଅବତାର ହୋଇଛି । ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ହେ ଚରାଚରର ଗୁରୁ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ କୁନ୍ତୀଦେବୀ ମିଠା ମିଠା ବାକ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନେକ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ମାୟାରେ ମୋହିତ କରିଦେଇ ଟିକିଏ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସିଦେଲେ ॥ ୪୪ ॥ ସେ କୁନ୍ତୀଙ୍କୁ 'ଠିକ୍ ଅଛି' ବୋଲି କହିଦେଇ ରଥପାଖରୁ ହସ୍ତିନାପୁରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଏହା ପରେ ପୁଣି ଯେତେବେଳେ କୁନ୍ତୀ ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଆଦି ଦେବୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ନଗରକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହାତିଶଯ୍ୟରେ ଅଟକାଇଦେଲେ ॥ ୪୫ ॥

ବ୍ୟାସାଦ୍ୟୈରୀଶ୍ୱରେହାଜ୍ଞୈଃ କୃଷ୍ଣେନାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣା ।
ପ୍ରବୋଧିତୋଽପୀତିହାସୈର୍ନାବୁଧ୍ୟତ ଶୁଚାର୍ପିତଃ ॥ ୪୬

ଆହ ରାଜା ଧର୍ମସୁତଶ୍ଚିନ୍ତୟନ୍ ସୁହୃଦାଂ ବଧମ୍ ।
ପ୍ରାକୃତେନାତ୍ମନା ବିପ୍ରାଃ ସ୍ନେହମୋହବଶଂ ଗତଃ ॥ ୪୭

ଅହୋ ମେ ପଶ୍ୟତାଜ୍ଞାନଂ ହୃଦି ରୂଢ଼ଂ ଦୁରାତ୍ମନଃ ।
ପାରକ୍ୟସ୍ୟୈବ ଦେହସ୍ୟ ବହ୍ୱ୍ୟୋ ମେଽକ୍ଷୌହିଣୀର୍ହତାଃ ॥ ୪୮

ବାଳଦ୍ୱିଜସୁହୃନ୍ମିତ୍ରପିତୃଭ୍ରାତୃଗୁରୁଦ୍ରୁହଃ ।
ନ ମେ ସ୍ୟାନ୍ନିରୟାନ୍ମୋକ୍ଷୋ ହ୍ୟପି ବର୍ଷାୟୁତାୟୁତୈଃ ॥ ୪୯

ନୈନୋ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରଜାଭର୍ତୁର୍ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧେ ବଧୋ ଦ୍ୱିଷାମ୍ ।
ଇତି ମେ ନ ତୁ ବୋଧାୟ କଳ୍ପତେ ଶାସନଂ ବଚଃ ॥ ୫୦

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମଦ୍ଧତବନ୍ଧୂନାଂ ଦ୍ରୋହୋ ଯୋଽସାବିହୋତ୍ଥିତଃ ।
କର୍ମଭିର୍ଗୃହମେଧୀୟୈର୍ନାହଂ କଳ୍ପୋ ବ୍ୟପୋହିତୁମ୍ ॥ ୫୧

ଯଥା ପଙ୍କେନ ପଙ୍କାମ୍ଭଃ ସୁରୟା ବା ସୁରାକୃତମ୍ ।
ଭୂତହତ୍ୟାଂ ତଥୈବୈକାଂ ନ ଯଜ୍ଞୈର୍ମାର୍ଷ୍ଟୁମର୍ହତି ॥ ୫୨

ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ। ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ମର୍ମ ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟାସ ଆଦି ମହର୍ଷିମାନେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା କରିଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଇତିହାସ କହି, ତାଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ବୁଝାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ବଧରେ ଧର୍ମପୁତ୍ର ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ। ଅବିବେକ-ଚିତ୍ତ ହେତୁ ସ୍ନେହ ଓ ମୋହପରବଶ ହୋଇ ସେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମୁଁ କେଡ଼େ ଦୁରାତ୍ମା ନୁହେଁ ସତେ ! ମୋ ଭିତରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ଅଜ୍ଞାନ କେତେ ପ୍ରବଳ ଦେଖ ତ ! ବିଲୁଆ-କୁକୁରଙ୍କ ଭକ୍ଷଣଯୋଗ୍ୟ ମୋର ଏହି ଅନାତ୍ମା ଶରୀରଟା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କେତେ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ନାଶ କରି ନ ଦେଲି ସତେ !! ॥ ୪୭, ୪୮ ॥ ମୁଁ ବାଳକ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସ୍ୱଜନ-ସମ୍ପର୍କୀୟ, ମିତ୍ର, କକେଇ, ଦଦେଇ, ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କଲି। କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷ ନରକ ଭୋଗିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ତ୍ରାହି ମିଳିବ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥ ଯଦି ପ୍ରଜାପାଳନ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧ କରି ରାଜା ଶତ୍ରୁନାଶ କରନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କୁ ପାପ ଲାଗିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରବଚନ ରହିଛି ସତ, ତଥାପି ମୁଁ ଏ ବଚନରୁ ସନ୍ତୋଷ ପାଉନାହିଁ ॥ ୫୦ ॥ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ମାରିଦେବାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୁଁ ଯେଉଁ ଅପରାଧ କଲି, ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଯାଗଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସେହି ଅପରାଧର ମାର୍ଜନା ଅସମ୍ଭବ ॥ ୫୧ ॥ ଗୋଳିଆ ପାଣିକୁ ଯେପରି କାଦୁଅଦ୍ୱାରା ସଫା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ମଦଦ୍ୱାରା ଯେପରି ମଦିରାର ଅପବିତ୍ରତା ଦୂର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ହିଂସାବହୁଳ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସେହିପରି ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପ୍ରାଣୀହତ୍ୟାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଅନେକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ* ସେନାଙ୍କ ହତ୍ୟାର କାରଣ ହୋଇଯାଇଛି। ଏତେବଡ଼ ପାପର ମାର୍ଜନା ବା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ !!" ଏପରିଭାବରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମନରେ ବିରାଟ ଅନୁତାପ ଜାତ ହେଲା ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
କୁନ୍ତୀସ୍ତୁତିର୍ଯୁଧିଷ୍ଠିରାନୁତାପୋ ନାମାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

~~~ ୦ ~~~

* ୨୧୮୭୦ ରଥ, ୨୧୮୭୦ ହାତୀ, ୧୦୯୩୫୦ ପଦାତିକ, ୬୫୬୧୦ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ—ଏତିକି ସୈନ୍ୟଙ୍କ ସମାହାରକୁ ଏକ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନା ବୋଲାଯାଏ । (ମହାଭାରତ)
~~~

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯୁଧିଷ୍ଠିରାଦିଙ୍କର ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆଗମନ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବା ପରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ଭୀତଃ ପ୍ରଜାଦ୍ରୋହାତ୍ ସର୍ବଧର୍ମବିବିତ୍ସୟା ।
ତତୋ ବିନଶନଂ ପ୍ରାଗାଦ୍ ଯତ୍ର ଦେବବ୍ରତୋଽପତତ୍ ॥ ୧

ତଦା ତେ ଭ୍ରାତରଃ ସର୍ବେ ସଦଶ୍ୱୈଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଭୂଷିତୈଃ ।
ଅନ୍ୱଗଚ୍ଛନ୍ ରଥୈର୍ବିପ୍ରା ବ୍ୟାସଧୌମ୍ୟାଦୟସ୍ତଥା ॥ ୨

ଭଗବାନପି ବିପ୍ରର୍ଷେ ରଥେନ ସଧନଞ୍ଜୟଃ ।
ସ ତୈର୍ବ୍ୟରୋଚତ ନୃପଃ କୁବେର ଇବ ଗୁହ୍ୟକୈଃ ॥ ୩

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନିପତିତଂ ଭୂମୌ ଦିବଶ୍ଚ୍ୟୁତମିବାମରମ୍ ।
ପ୍ରଣେମୁଃ ପାଣ୍ଡବା ଭୀଷ୍ମଂ ସାନୁଗାଃ ସହ ଚକ୍ରିଣା ॥ ୪

ତତ୍ର ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟଃ ସର୍ବେ ଦେବର୍ଷୟଶ୍ଚ ସତ୍ତମ ।
ରାଜର୍ଷୟଶ୍ଚ ତତ୍ରାସନ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଭରତପୁଙ୍ଗବମ୍ ॥ ୫

ପର୍ବତୋ ନାରଦୋ ଧୌମ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ।
ବୃହଦଶ୍ୱୋ ଭରଦ୍ୱାଜଃ ସଶିଷ୍ୟୋ ରେଣୁକାସୁତଃ ॥ ୬

ବସିଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମଦସ୍ତ୍ରିତୋ ଗୃତ୍ସମଦୋଽସିତଃ ।
କକ୍ଷୀବାନ୍ ଗୌତମୋଽତ୍ରିଶ୍ଚ କୌଶିକୋଽଥ ସୁଦର୍ଶନଃ ॥ ୭

ଅନ୍ୟେ ଚ ମୁନୟୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରହ୍ମରାତାଦୟୋଽମଳାଃ ।
ଶିଷ୍ୟୈରୁପେତା ଆଜଗ୍ମୁଃ କଶ୍ୟପାଙ୍ଗିରସାଦୟଃ ॥ ୮

ତାନ୍ ସମେତାନ୍ ମହାଭାଗାନୁପଲଭ୍ୟ ବସୂତ୍ତମଃ ।
ପୂଜୟାମାସ ଧର୍ମଜ୍ଞୋ ଦେଶକାଳବିଭାଗବିତ୍ ॥ ୯

କୃଷ୍ଣଂ ଚ ତତ୍ପ୍ରଭାବଜ୍ଞ ଆସୀନଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ହୃଦିସ୍ଥଂ ପୂଜୟାମାସ ମାୟୟୋପାତ୍ତବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏହିରୂପେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତି କରିଥିବା ଦ୍ରୋହ ହେତୁ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ତା'ପରେ ସକଳ ଧର୍ମର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ; ସେଠାରେ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ ଶରଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଅନ୍ୟ ସବୁ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଭଲ ଘୋଡ଼ା ଯୋଗ୍ ଯାଇଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣରଥରେ ବସି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟାସ, ଧୌମ୍ୟ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ରଥ ଚଢ଼ି ଗ୍ଲିଲେ । ଭାଇମାନଙ୍କ ମେଳରେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସ୍ୱୟଂ କୁବେର ଯାଉଛନ୍ତି କି ! ॥ ୩ ॥ ପାଣ୍ଡବମାନେ ନିଜର ଅନୁଚରଗଣଙ୍କ ଗହଣରେ ତଥା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ଦେବତାଙ୍କ ପରି ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ସେହି ସମୟରେ ଭରତବଂଶର ଗୌରବରୂପୀ ଭୀଷ୍ମଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସବୁ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ଦେବର୍ଷି ଓ ରାଜର୍ଷି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୫ ॥ ପର୍ବତ, ନାରଦ, ଧୌମ୍ୟ, ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସ, ବୃହଦଶ୍ୱ, ଭରଦ୍ୱାଜ, ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ପରଶୁରାମ, ବସିଷ୍ଠ, ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମଦ, ତ୍ରିତ, ଗୃତ୍ସମଦ, ଅସିତ, କକ୍ଷୀବାନ୍, ଗୌତମ, ଅତ୍ରି, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ସୁଦର୍ଶନ ତଥା ଶୁକଦେବ ଆଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ମହାତ୍ମାଗଣ ଏବଂ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କଶ୍ୟପ ଓ ଅଙ୍ଗିରାପୁତ୍ର ବୃହସ୍ପତି ଆଦି ମୁନିଗଣ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୬-୮ ॥ ବସୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୀଷ୍ମ ତ ଧର୍ମ ଏବଂ ଦେଶକାଳ ଅନୁରୂପ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁଠି କେତେବେଳେ କ'ଣ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ । ଏତେସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷି ସେଠାରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଦେଖି, ସେ (ଶରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ରହି) ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ; ତେଣୁ ଲୀଳାଛଳରେ ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧରି ସେଠାରେ ବସିଥିବା ତଥା ଜଗଦୀଶ୍ୱରରୂପରେ ତାଙ୍କ ନିଜ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେ ବାହାରେ ଓ ଅନ୍ତର ଭିତରେ—ଉଭୟ ସ୍ଥାନରେ ପୂଜା କଲେ ॥ ୧୦ ॥

ପାଣ୍ଡୁପୁତ୍ରାନୁପାସୀନାନ୍ ପ୍ରଶ୍ରୟପ୍ରେମସଙ୍ଗତାନ୍ ।
ଅଭ୍ୟାଚଷ୍ଟାନୁରାଗାସ୍ରୈରନ୍ଧୀଭୂତେନ ଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୧୧

ଅହୋ କଷ୍ଟମହୋଽନ୍ୟାଯ୍ୟଂ ଯଦ୍ୟୂୟଂ ଧର୍ମନନ୍ଦନାଃ ।
ଜୀବିତୁଂ ନାର୍ହଥ କ୍ଲିଷ୍ଟଂ ବିପ୍ରଧର୍ମାଚ୍ୟୁତାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୧୨

ସଂସ୍ଥିତେଽତିରଥେ ପାଣ୍ଡୌ ପୃଥା ବାଳପ୍ରଜା ବଧୂଃ ।
ଯୁଷ୍ମତ୍କୃତେ ବହୂନ୍ କ୍ଳେଶାନ୍ ପ୍ରାପ୍ତା ତୋକବତୀ ମୁହୁଃ ॥ ୧୩

ସର୍ବଂ କାଳକୃତଂ ମନ୍ୟେ ଭବତାଂ ଚ ଯଦପ୍ରିୟମ୍ ।
ସପାଳୋ ଯଦ୍‌ବଶେ ଲୋକୋ ବାୟୋରିବ ଘନାବଳିଃ ॥ ୧୪

ଯତ୍ର ଧର୍ମସୁତୋ ରାଜା ଗଦାପାଣିର୍ବୃକୋଦରଃ ।
କୃଷ୍ଣୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଗାଣ୍ଡିବଂ ଚାପଂ ସୁହୃତ୍‌କୃଷ୍ଣସ୍ତତୋ ବିପତ୍ ॥ ୧୫

ନ ହ୍ୟସ୍ୟ କର୍ହିଚିଦ୍ରାଜନ୍ ପୁମାନ୍ ବେଦ ବିଧିତ୍ସିତମ୍ ।
ଯଦ୍‌ବିଜିଜ୍ଞାସୟା ଯୁକ୍ତା ମୁହ୍ୟନ୍ତି କବୟୋଽପି ହି ॥ ୧୬

ତସ୍ମାଦିଦଂ ଦୈବତନ୍ତ୍ରଂ ବ୍ୟବସ୍ୟ ଭରତର୍ଷଭ ।
ତସ୍ୟାନୁବିହିତୋଽନାଥା ନାଥ ପାହି ପ୍ରଜାଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୭

ଏଷ ବୈ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାଦାଦ୍ୟୋ ନାରାୟଣଃ ପୁମାନ୍ ।
ମୋହୟନ୍ମାୟୟା ଲୋକଂ ଗୂଢଶ୍ଚରତି ବୃଷ୍ଣିଷୁ ॥ ୧୮

ଅସ୍ୟାନୁଭାବଂ ଭଗବାନ୍ ବେଦ ଗୁହ୍ୟତମଂ ଶିବଃ ।
ଦେବର୍ଷିର୍ନାରଦଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବାନ୍ କପିଲୋ ନୃପ ॥ ୧୯

ପାଣ୍ଡବମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୟ ଓ ପ୍ରେମର ସହିତ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥ "ଧର୍ମପୁତ୍ର ! ହାୟ !! ହାୟ !!! ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ ଓ ଅନ୍ୟାୟର ବିଷୟ ଯେ, ତୁମେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଧର୍ମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ତୁମମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟରେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତୁମେମାନେ ଏତେ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହଁ ॥ ୧୨ ॥ ଅତିରଥୀ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବାରୁ କୁମାରାବସ୍ଥାରେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ତଥା ଅଳ୍ପବୟସରେ ଆମ ଘରର ବୋହୂ ପୃଥାଙ୍କୁ (ତୁମମାନଙ୍କର ମାତା କୁନ୍ତୀଙ୍କୁ) ବାରମ୍ବାର ବହୁ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୧୩ ॥ ସତରେ—

କାଳର ବଶ ଏ ଜଗତ । ପ୍ରାଣୀଏ କାଳର ଆୟତ୍ତ ।
ସେ କାଳବଶେ ସର୍ବେ ଚଳି । ପବନେ ଯେହ୍ନେ ଘନାବଳୀ ॥

"ମେଘ ଯେପରି ବାୟୁର ଅଧୀନ, ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସମଗ୍ର ସଂସାର ସେହିପରି କାଳର ଅଧୀନ । ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ତୁମମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏ ଯେଉଁସବୁ ଅପ୍ରିୟ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା, ଏସବୁ ହେଉଛି ସେହି କାଳରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ॥ ୧୪ ॥ ତା' ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଯେଉଁଠି ଧର୍ମପୁତ୍ର ସାକ୍ଷାତ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଥିଲେ, ଯେଉଁଠି ଗଦାଧାରୀ ଭୀମ ଓ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ଅର୍ଜୁନ ସୁରକ୍ଷା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ, ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ଥିଲା, ସୁହୃଦ୍‌ରୂପେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ, ସେଠାରେ ଭଲା କେଉଁ ବିପତ୍ତିର ସମ୍ଭାବନା ଥାଆନ୍ତା !! ॥ ୧୫ ॥ ଏହି କାଳରୂପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେତେବେଳେ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା କଦାପି ଜାଣିହେବ ନାହିଁ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ମଧ୍ୟ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

"ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସଂସାରର ସବୁ ଘଟଣା ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛାର ଅଧୀନ । ଏହା ଜାଣି, ତୁମେ ଅନାଥ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କର; କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ॥ ୧୭ ॥

"ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ । ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦିକାରଣ ଓ ପରମପୁରୁଷ ନାରାୟଣ । ନିଜ ମାୟାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ମୋହିତ କରି, ଏ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚିରହି ମାନବରୂପରେ ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ଏହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୂଢ଼ ଓ ରହସ୍ୟମୟ । ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏହାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ଶିବ, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ କପିଳ ହିଁ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଯଂ ମନ୍ୟସେ ମାତୁଳେୟଂ ପ୍ରିୟଂ ମିତ୍ରଂ ସୁହୃତ୍ତମମ୍ ।
ଅକରୋଃ ସଚିବଂ ଦୂତଂ ସୌହୃଦାଦଥ ସାରଥିମ୍ ॥ ୨୦

ସର୍ବାତ୍ମନଃ ସମଦୃଶୋ ହ୍ୟଦ୍ୱୟସ୍ୟାନହଙ୍କୃତେଃ ।
ତତ୍କୃତଂ ମତିବୈଷମ୍ୟଂ ନିରବଦ୍ୟସ୍ୟ ନ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୨୧

ତଥାପ୍ୟେକାନ୍ତଭକ୍ତେଷୁ ପଶ୍ୟ ଭୂପାନୁକମ୍ପିତମ୍ ।
ଯନ୍ମେଽସୂଂସ୍ତ୍ୟଜତଃ ସାକ୍ଷାତ୍କୃଷ୍ଣୋ ଦର୍ଶନମାଗତଃ ॥ ୨୨

ଭକ୍ତ୍ୟାଽଽବେଶ୍ୟ ମନୋ ଯସ୍ମିନ୍ ବାଚା ଯନ୍ନାମ କୀର୍ତ୍ତୟନ୍ ।
ତ୍ୟଜନ୍ କଳେବରଂ ଯୋଗୀ ମୁଚ୍ୟତେ କାମକର୍ମଭିଃ ॥ ୨୩

ସ ଦେବଦେବୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତୀକ୍ଷତାଂ
କଳେବରଂ ଯାବଦିଦଂ ହିନୋମ୍ୟହମ୍ ।
ପ୍ରସନ୍ନହାସାରୁଣଲୋଚନୋଲ୍ଲସନ୍-
ମୁଖାମ୍ବୁଜୋ ଧ୍ୟାନପଥଶ୍ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ॥ ୨୪

ସୂତ ଉବାଚ

ଯୁଧିଷ୍ଠିରସ୍ତଦାକର୍ଣ୍ୟ ଶୟାନଂ ଶରପଞ୍ଜରେ ।
ଅପୃଚ୍ଛଦ୍ ବିବିଧାନ୍ ଧର୍ମାନୃଷୀଣାଂ ଚାନୁଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୨୫

ପୁରୁଷସ୍ୱଭାବବିହିତାନ୍ ଯଥାବର୍ଣ୍ଣଂ ଯଥାଶ୍ରମମ୍ ।
ବୈରାଗ୍ୟରାଗୋପାଧିଭ୍ୟାମାମ୍ନାତୋଭୟଲକ୍ଷଣାନ୍ ॥ ୨୬

ଦାନଧର୍ମାନ୍ ରାଜଧର୍ମାନ୍ ମୋକ୍ଷଧର୍ମାନ୍ ବିଭାଗଶଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମାନ୍ ଭଗବଦ୍ଧର୍ମାନ୍ ସମାସବ୍ୟାସଯୋଗତଃ ॥ ୨୭

ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଂଶ୍ଚ ସହୋପାୟାନ୍ ଯଥା ମୁନେ ।
ନାନାଖ୍ୟାନେତିହାସେଷୁ ବର୍ଣ୍ଣୟାମାସ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ॥ ୨୮

ଧର୍ମଂ ପ୍ରବଦତସ୍ତସ୍ୟ ସ କାଳଃ ପ୍ରତ୍ୟୁପସ୍ଥିତଃ ।
ଯୋ ଯୋଗିନଶ୍ଛନ୍ଦମୃତ୍ୟୋର୍ବାଞ୍ଛିତସ୍ତୂତ୍ତରାୟଣଃ ॥ ୨୯

ଯାହାଙ୍କୁ ତୁମେ ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ, ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ହିତୈଷୀ ବୋଲି ଭାବୁଛ ତଥା ଯାହାଙ୍କୁ ତୁମେ ପ୍ରେମବଶତଃ ନିଜର ମନ୍ତ୍ରୀ, ଦୂତ ଓ ସାରଥି କରିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ କେବେ ସଂକୋଚ ବୋଧ କରିନାହଁ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ସର୍ବାତ୍ମା, ସମଦର୍ଶୀ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଅହଂକାରରହିତ ଓ ନିଷ୍ପାପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ମନରେ ସେହିସବୁ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ କାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ କେବେ ବି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଷମତା ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏପରି ସର୍ବତ୍ର ସମାନ ଭାବ ରଖିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ଦେଖୁଛ ତ, ସେ ନିଜର ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କେତେ କୃପା ନ କରୁଛନ୍ତି !! ଆଜି ମୁଁ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବାବେଳେ ଏହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଆସି କିପରି ମୋତେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ଯୋଗୀପୁରୁଷ ଏହାଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି-ଭାବରେ ନିଜର ମନ ଲଗାଇଦେଇ ଏବଂ ମୁଖରେ ଏହାଙ୍କର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ଦେହତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସମସ୍ତ କାମନାରୁ ତଥା କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ସେହି ଦେବଦେବ ଭଗବାନ୍ ନିଜର ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସରେ ଏବଂ ରକ୍ତକମଳ ସମାନ ଅରୁଣ ନୟନରେ ଉଲ୍ଲସିତମୁଖ ହୋଇ ତଥା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନଗମ୍ୟ ଚତୁର୍ଭୁଜରୂପ ଧରି, ମୁଁ ଏହି ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଠାରେ ରହି ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। (ଏହା ହିଁ ମୋର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା।)'' ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ —ଏ କଥା ଶୁଣି, ଭୀଷ୍ମ ଶରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ସକଳ ଋଷିଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କୁ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିବିଧ କଥା ପଚାରିଲେ ॥ ୨୫॥ ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତା ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ପୁରୁଷର ସ୍ୱାଭାବିକ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏବଂ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଅନୁରାଗର କାରଣ ବିଷୟରେ ନାନା ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ। ସେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ନିବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପକ ଦ୍ୱିବିଧଧର୍ମ, ଦାନଧର୍ମ, ରାଜଧର୍ମ, ମୋକ୍ଷଧର୍ମ, ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ତଥା ବିସ୍ତୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ। ହେ ଶୌନକ ! ଏସବୁ ସହିତ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ— ଏହି ଚାରି ପୁରୁଷାର୍ଥ ତଥା ଏସବୁ ପ୍ରାପ୍ତିର ଉପାୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଉପାଖ୍ୟାନ ଓ ଇତିହାସର ଉଦାହରଣ ଦେଇ, ସେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍‌ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୨୬-୨୮ ॥ ପିତାମହ ଭୀଷ୍ମ ଏପରି ଧର୍ମବିଷୟକ ପ୍ରବଚନ କରୁ କରୁ ଉତ୍ତରାୟଣ ସମୟ ହୋଇଗଲା, ଯାହାକୁ କି ମୃତ୍ୟୁକୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିଥିବା ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ଯୋଗୀମାନେ ଚାହିଁ

ତଦୋପସଂହୃତ୍ୟ ଗିରଃ ସହସ୍ରଣୀ-
ର୍ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗଂ ମନ ଆଦିପୂରୁଷେ ।
କୃଷ୍ଣେ ଲସତ୍ପୀତପଟେ ଚତୁର୍ଭୁଜେ
ପୁରଃସ୍ଥିତେଽମୀଲିତଦୃଗ୍‌ବ୍ୟଧାରୟତ୍ ॥ ୩୦

ବିଶୁଦ୍ଧୟା ଧାରଣୟା ହତାଶୁଭ-
ସ୍ତଦୀକ୍ଷୟୈବାଶୁ ଗତାୟୁଧବ୍ୟଥଃ ।
ନିବୃତ୍ତସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତିବିଭ୍ରମ-
ସ୍ତୁଷ୍ଟାବ ଜନ୍ୟଂ ବିସୃଜଞ୍ଜନାର୍ଦ୍ଦନମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଭୀଷ୍ମ ଉବାଚ

ଇତି ମତିରୁପକଳ୍ପିତା ବିତୃଷ୍ଣା
ଭଗବତି ସାତ୍ୱତପୁଙ୍ଗବେ ବିଭୂମ୍ନି ।
ସ୍ୱସୁଖମୁପଗତେ କ୍ୱଚିଦ୍‌ବିହର୍ତ୍ତୁଂ
ପ୍ରକୃତିମୁପେୟୁଷି ଯଦ୍‌ଭବପ୍ରବାହଃ ॥ ୩୨

ତ୍ରିଭୁବନକମନଂ ତମାଲବର୍ଣ୍ଣଂ
ରବିକରଗୌରବରାମ୍ବରଂ ଦଧାନେ ।
ବପୁରଲକକୁଲାବୃତାନନାବ୍ଜଂ
ବିଜୟସଖେ ରତିରସ୍ତୁ ମେଽନବଦ୍ୟା ॥ ୩୩

ଯୁଧି ତୁରଗରଜୋବିଧୂମ୍ରବିଷ୍ୱକ୍-
କଚଲୁଳିତଶ୍ରମବାର୍ଯ୍ୟଲଙ୍କୃତାସ୍ୟେ ।
ମମ ନିଶିତଶରୈର୍ବିଭିଦ୍ୟମାନ-
ତ୍ୱଚି ବିଲସତ୍‌କବଚେଽସ୍ତୁ କୃଷ୍ଣ ଆତ୍ମା ॥ ୩୪

ସପଦି ସଖିବଚୋ ନିଶମ୍ୟ ମଧ୍ୟେ
ନିଜପରୟୋର୍ବଲୟୋ ରଥଂ ନିବେଶ୍ୟ ।
ସ୍ଥିତବତି ପରସୈନିକାୟୁରକ୍ଷ୍ଣା
ହୃତବତି ପାର୍ଥସଖେ ରତିର୍ମମାସ୍ତୁ ॥ ୩୫

ବସିଥାନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ସମୟ ଆସିଯିବାରୁ ସହସ୍ର ରଥୀଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଭୀଷ୍ମ ବାଣୀସଂଯମ କରି, ମନକୁ ସବୁଦିଗରୁ ହଟାଇ ଆଣି ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଚତୁର୍ଭୁଜ-ବିଗ୍ରହରେ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ଆଖି ସେହି ରୂପରେ ନିର୍ନିମେଷ ତଥା ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୦ ॥ ଶସ୍ତ୍ରାଘାତ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପୀଡ଼ା ବୋଧ ହେଉଥିଲା, ତାହା ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକ୍ଷଣି ଦୂର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଧାରଣା ନିବଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଯାହା କିଛି ପାପ ବା ଦୋଷ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଥିଲା, ତାହା ବି ନାଶ ପାଇଗଲା । ଏଥର ଦେହତ୍ୟାଗ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବାରୁ, ସେ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବୃତ୍ତିବିଳାସକୁ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଭୀଷ୍ମ ସ୍ତୁତି କଲେ—ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ସଦାସର୍ବଦା ନିଜର ଆନନ୍ଦମୟ ସ୍ୱରୂପରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଲୀଳାବିଳାସ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ବେଳେ ବେଳେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଥାନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଏହି ସୃଷ୍ଟିପରମ୍ପରା ଚ୍ଚଲୁରହେ, ସେହି ଯଦୁବଂଶଶିରୋମଣି ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ, ନାନା ସାଧନାନୁଷ୍ଠାନ ଫଳରେ ଶୁଦ୍ଧ ଓ କାମନାରହିତ ହୋଇଯାଇଥିବା ମୋର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେଉଛି ॥ ୩୨ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଶରୀର ତ୍ରିଭୁବନସୁନ୍ଦର ଏବଂ ତମାଳ ସମ ଶ୍ୟାମଳ, ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ତୁଲ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୀତାମ୍ବରରେ ବିଶୋଭିତ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ମୁଖପଦ୍ମରେ ଦୋଳାୟମାନ ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ ସୁଶୋଭିତ, ସେହି ଅର୍ଜୁନସଖା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ନିଷ୍କପଟ ପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଉ ॥ ୩୩ ॥ ତାହାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧବେଳର ସେହି ଅଲୌକିକ ଛବି ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଯାଉଛି । ତାଙ୍କର ମୁଖ ଉପରକୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ଘୋଡ଼ାଟାପୁର ଧୂଳିରେ ଧୂସରିତ ହୋଇଯାଇ-ଥାଏ; ମୁଖପଦ୍ମରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ । ମୁଁ ମୋର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଚର୍ମରେ କ୍ଷତ କରି ଦେଉଥାଏ । ସେହି ସୁନ୍ଦର କବଚମଣ୍ଡିତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ଶରୀର, ଅନ୍ତଃକରଣ ଏବଂ ଆତ୍ମା ସମର୍ପିତ ହୋଇଯାଉ ॥ ୩୪ ॥ ନିଜର ମିତ୍ର ଅର୍ଜୁନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଯେ ପାଣ୍ଡବସେନା ଓ କୌରବସେନାର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ତୁରନ୍ତ ରଥ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ରହି ଯେ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରକେ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ସୈନିକମାନଙ୍କର ଆୟୁ ହରଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ସେହି ପାର୍ଥସଖା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ

ବ୍ୟବହିତପୃତନାମୁଖଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ସ୍ୱଜନବଧାଦ୍‌ବିମୁଖସ୍ୟ ଦୋଷବୁଦ୍ଧ୍ୟା ।
କୁମତିମହରଦାତ୍ମବିଦ୍ୟୟା ଯ-
ଶ୍ଚରଣରତିଃ ପରମସ୍ୟ ତସ୍ୟ ମେଽସ୍ତୁ ॥ ୩୬

ସ୍ୱନିଗମମପହାୟ ମତ୍‌ପ୍ରତିଜ୍ଞାମ୍-
ରତମଧିକର୍ତ୍ତୁମବପ୍ଲୁତୋ ରଥସ୍ଥଃ ।
ଧୃତରଥଚରଣୋଽଭ୍ୟୟାଚ୍ଚଲଦ୍‌ଗୁ-
ର୍ହରିରିବ ହନ୍ତୁମିଭଂ ଗତୋତ୍ତରୀୟଃ ॥ ୩୭

ଶିତବିଶିଖହତୋ ବିଶୀର୍ଣ୍ଣଦଂଶଃ
କ୍ଷତଜପରିପ୍ଲୁତ ଆତତାୟିନୋ ମେ ।
ପ୍ରସଭମଭିସସାର ମଦ୍‌ବଧାର୍ଥଂ
ସ ଭବତୁ ମେ ଭଗବାନ୍ ଗତିର୍ମୁକୁନ୍ଦଃ ॥ ୩୮

ବିଜୟରଥକୁଟୁମ୍ବ ଆତ୍ତତୋତ୍ରେ
ଧୃତହୟରଶ୍ମିନି ତଚ୍ଛ୍ରିୟେକ୍ଷଣୀୟେ ।
ଭଗବତି ରତିରସ୍ତୁ ମେ ମୁମୂର୍ଷୋ-
ର୍ଯମିହ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ହତା ଗତାଃ ସରୂପମ୍ ॥ ୩୯

ଲଲିତଗତିବିଲାସବଲ୍‌ଗୁହାସ-
ପ୍ରଣୟନିରୀକ୍ଷଣକଳ୍ପିତୋରୁମାନାଃ ।
କୃତମନୁକୃତବତ୍ୟ ଉନ୍ମଦାନ୍ଧାଃ
ପ୍ରକୃତିମଗନ୍ କିଲ ଯସ୍ୟ ଗୋପବଧ୍ୱଃ ॥ ୪୦

ଠାରେ ମୋର ପରମପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଉ ॥ ୩୫ ॥ ଅର୍ଜୁନ ଯେତେବେଳେ ଦୂରରୁ ହିଁ କୌରବସେନାର ପ୍ରମୁଖରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ, ପାପ ଭୟରେ ଆମକୁ—ତାର ସ୍ୱଜନସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିବାପାଇଁ ବିମୁଖ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୀତା ରୂପରେ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଉପଦେଶ ଦେଇ ତାହାର ସାମୟିକ ଅଜ୍ଞାନ ନାଶ କରିଥିଲେ, ସେହି ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ପ୍ରୀତି ଅତୁଟ ରହୁ ॥ ୩୬ ॥

ମୁଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଶସ୍ତ୍ର ଧରାଇଦେବି । ମୋର ସେହି ପ୍ରତିଜ୍ଞାକୁ ସତ୍ୟ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ଶସ୍ତ୍ର-ଗ୍ରହଣ ନ କରିବାର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ । ସେ ରଥରୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ରଥଚକଟିଏ ଉଠାଇ ନେଇ ହାତୀକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ସିଂହ ଝାମ୍ପ ଦେଲା ପରି ମୋ ଉପରକୁ ଝାମ୍ପ ଦେଇ ସେ ଏଡ଼େ ବେଗରେ ମାଡ଼ିଆସିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ କାନ୍ଧରୁ ଉତ୍ତରୀୟ ଖସିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ପୃଥିବୀ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୭ ॥ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଆତତାୟୀ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ମାରି ମାରି ତାହାଙ୍କର କବଚ ଭାଙ୍ଗିଦେଲି, ଯାହାଫଳରେ କି ତାଙ୍କର ସାରାଶରୀର ଲହୁଲୁହାଣ ହୋଇଗଲା । ଅର୍ଜୁନ ବାରଣ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ମୋତେ ମାରିଦେବାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ମୋ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସିଥିଲେ । ଏତେ କରି ମଧ୍ୟ, ଯେ ମୋ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ଭକ୍ତବତ୍ସଳତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଗତି—ମୋର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥ ଅର୍ଜୁନର ରଥରକ୍ଷାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ବାମହସ୍ତରେ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଲଗାମ ଓ ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତରେ ଚାବୁକ ଧରିଥିଲେ, ସେହି ପରମ ରମଣୀୟ ଶୋଭା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ଥିଲା । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ବୀରମାନେ ଯାହାଙ୍କର ସେହି ଛବି ଦର୍ଶନ କରି ମରିଥିବାରୁ ସାରୂପ୍ୟମୁକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେହି ପାର୍ଥସାରଥି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଏହି ମରଣାସନ୍ନର (ମୋର) ପରମପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଉ ॥ ୩୯ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଲଳିତସୁନ୍ଦର ଚାଲି, ହାବଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଙ୍ଗୀ, ମୃଦୁ ଓ ମଧୁର ହାସବିଳାସଦ୍ୱାରା ଗୋପୀମାନେ ସମ୍ମାନିତା ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଯେ ରାସଲୀଳାରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯିବାରୁ ଗୋପୀଗଣ ପ୍ରେମୋନ୍ମାଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ, ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ଅନୁକରଣ କରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ପରମ ପ୍ରେମ ହୋଇଯାଉ ॥ ୪୦ ॥

ମୁନିଗଣନୃପବର୍ଯ୍ୟସଂକୁଲେଽନ୍ତଃ-
ସଦସି ଯୁଧିଷ୍ଠିରରାଜସୂୟ ଏଷାମ୍ ।
ଅର୍ହଣମୁପପେଦ ଈକ୍ଷଣୀୟୋ
ମମ ଦୃଶିଗୋଚର ଏଷ ଆବିରାତ୍ମା ॥ ୪୧

ତମିମମହମଜଂ ଶରୀରଭାଜାଂ
ହୃଦି ହୃଦି ଧିଷ୍ଠିତମାତ୍ମକଳ୍ପିତାନାମ୍ ।
ପ୍ରତିଦୃଶମିବ ନୈକଧାର୍କମେକଂ
ସମଧିଗତୋଽସ୍ମି ବିଧୂତଭେଦମୋହଃ ॥ ୪୨

ସୂତ ଉବାଚ

କୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଭଗବତି ମନୋବାଗ୍‌ଦୃଷ୍ଟିବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମାନମାବେଶ୍ୟ ସୋଽନ୍ତଃଶ୍ୱାସ ଉପାରମତ୍ ॥ ୪୩

ସମ୍ପଦ୍ୟମାନମାଜ୍ଞାୟ ଭୀଷ୍ମଂ ବ୍ରହ୍ମଣି ନିଷ୍କଳେ ।
ସର୍ବେ ବଭୂବୁସ୍ତେ ତୂଷ୍ଣୀଂ ବୟାଂସୀବ ଦିନାତ୍ୟୟେ ॥ ୪୪

ତତ୍ର ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ଦେବମାନବବାଦିତାଃ ।
ଶଶଂସୁଃ ସାଧବୋ ରାଜ୍ଞାଂ ଖାତ୍‌ପେତୁଃ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟୟଃ ॥ ୪୫

ତସ୍ୟ ନିର୍ହରଣାଦୀନି ସମ୍ପରେତସ୍ୟ ଭାର୍ଗବ ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ କାରୟିତ୍ୱା ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ଦୁଃଖିତୋଽଭବତ୍ ॥ ୪୬

ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ମୁନୟୋ ହୃଷ୍ଟାଃ କୃଷ୍ଣଂ ତଦ୍‌ଗୁହ୍ୟନାମଭିଃ ।
ତତସ୍ତେ କୃଷ୍ଣହୃଦୟାଃ ସ୍ୱାଶ୍ରମାନ୍ ପ୍ରୟଯୁଃ ପୁନଃ ॥ ୪୭

ତତୋ ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ଗତ୍ୱା ସହକୃଷ୍ଣୋ ଗଜାହ୍ୱୟମ୍ ।
ପିତରଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟାମାସ ଗାନ୍ଧାରୀଂ ଚ ତପସ୍ୱିନୀମ୍ ॥ ୪୮

ପିତ୍ରା ଚାନୁମତୋ ରାଜା ବାସୁଦେବାନୁମୋଦିତଃ ।
ଚକାର ରାଜ୍ୟଂ ଧର୍ମେଣ ପିତୃପୈତାମହଂ ବିଭୁଃ ॥ ୪୯

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ହେଉଥିବାବେଳେ ମୁନି, ଋଷି ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସଭାରେ, ମୋର ଆଖି ଆଗରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦର୍ଶନୀୟ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଇଥିଲା, ସେହି ସର୍ବାତ୍ମା ପ୍ରଭୁ ଆଜି ମୋ ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ମୋ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ଆଖିକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି, ଏହି ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଏକ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ। ମୁଁ ଭେଦଭ୍ରମରୁ ରହିତ ହୋଇ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ଭୀଷ୍ମପିତାମହ ମନ, ବଚନ ଓ ଦୃଷ୍ଟିର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ। ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସେଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଇହଧାମରୁ ମହାପ୍ରୟାଣ କଲେ* ॥ ୪୩ ॥ ସେ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେଣି ଜାଣି, ଦିନାନ୍ତରେ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ କଳରବ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରି ସମସ୍ତେ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନାଗରା ବଜାଇଲେ; ସାଧୁ ସ୍ୱଭାବର ରାଜାମାନେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ଆକାଶରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଲା ॥ ୪୫ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କର ମୃତଶରୀରର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା କରାଇଲେ ଏବଂ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଶୋକମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥୪୬॥ ମୁନିମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ରହସ୍ୟମୟ ନାମ ଗାଇ ଗାଇ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ସ୍ତୁତି କଲେ ଓ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟକୁ କୃଷ୍ଣମୟ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୭ ॥ ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହସ୍ତିନାପୁର ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ଦଦେଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଏବଂ ତପସ୍ୱିନୀ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ॥ ୪୮ ॥ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁମୋଦନ କ୍ରମେ ସମର୍ଥରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଧର୍ମପୂର୍ବକ ନିଜର ବଂଶପରମ୍ପରାଗତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କଲେ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ଯୁଧିଷ୍ଠିରରାଜ୍ୟପ୍ରଲମ୍ଭୋ ନାମ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

* ଶରଶଯ୍ୟାରେ ହିଁ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ। ଭାଗବତର ଏହି ଭୀଷ୍ମସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବାପନ୍ନ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ପରିମାଣରେ ଆଦୃତ। ମହାଭାରତରେ ଭୀଷ୍ମସ୍ତବରାଜ ନାମକ ଭୀଷ୍ମଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ତୁତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି। ଏହି ସ୍ତୁତିମାନଙ୍କରେ ଭୀଷ୍ମ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଲୌକିକ ମହିମା ଓ ପ୍ରଭାବ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି। ଶ୍ଳୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାରମ୍ବାର ପଢ଼ିବାଦ୍ୱାରା ମନେ ରହିଯାଏ। ତେଣୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପାଠ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ।

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ଗମନ

ଶୌନକ ଉବାଚ

ହତ୍ୱା ସ୍ୱରିକ୍ଥସ୍ପୃଧ ଆତତାୟିନୋ
ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ଧର୍ମଭୃତାଂ ବରିଷ୍ଠଃ ।
ସହାନୁଜୈଃ ପ୍ରତ୍ୟବରୁଦ୍ଧଭୋଜନଃ
କଥଂ ପ୍ରବୃତ୍ତଃ କିମକାରଷୀତ୍ତତଃ ॥ ୧

ସୂତ ଉବାଚ

ବଂଶଂ କୁରୋର୍ବଂଶଦବାଗ୍ନିନିର୍ହୃତଂ
ସଂରୋହୟିତ୍ୱା ଭବଭାବନୋ ହରିଃ ।
ନିବେଶୟିତ୍ୱା ନିଜରାଜ୍ୟ ଈଶ୍ୱରୋ
ଯୁଧିଷ୍ଠିରଂ ପ୍ରୀତମନା ବଭୂବ ହ ॥ ୨

ନିଶମ୍ୟ ଭୀଷ୍ମୋକ୍ତମଥାଚ୍ୟୁତୋକ୍ତଂ
ପ୍ରବୃତ୍ତବିଜ୍ଞାନବିଧୂତବିଭ୍ରମଃ ।
ଶଶାସ ଗାମିନ୍ଦ୍ର ଇବାଜିତାଶ୍ରୟଃ
ପରିଧ୍ୟୁପାନ୍ତାମନୁଜାନୁବର୍ତ୍ତିତଃ ॥ ୩

କାମଂ ବବର୍ଷ ପର୍ଜନ୍ୟଃ ସର୍ବକାମଦୁଘା ମହୀ ।
ସିଷିଚୁଃ ସ୍ମ ବ୍ରଜାନ୍ ଗାବଃ ପୟସୋଧସ୍ୱତୀର୍ମୁଦା ॥ ୪

ନଦ୍ୟଃ ସମୁଦ୍ରା ଗିରୟଃ ସବନସ୍ପତିବୀରୁଧଃ ।
ଫଳନ୍ତ୍ୟୋଷଧୟଃ ସର୍ବାଃ କାମମନ୍ୱୃତୁ ତସ୍ୟ ବୈ ॥ ୫

ନାଧୟୋ ବ୍ୟାଧୟଃ କ୍ଲେଶା ଦୈବଭୂତାତ୍ମହେତବଃ ।
ଅଜାତଶତ୍ରାବଭବନ୍ ଜନ୍ତୂନାଂ ରାଜ୍ଞି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୬

ଉଷିତ୍ୱା ହାସ୍ତିନପୁରେ ମାସାନ୍ କତିପୟାନ୍ ହରିଃ ।
ସୁହୃଦାଂ ଚ ବିଶୋକାୟ ସ୍ୱସୁଶ୍ଚ ପ୍ରିୟକାମ୍ୟୟା ॥ ୭

ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଗ୍ୱଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତଃ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାଭିବାଦ୍ୟ ତମ୍ ।
ଆରୁରୋହ ରଥଂ କୈଶ୍ଚିତ୍ପରିଷ୍ୱକ୍ତୋଽଭିବାଦିତଃ ॥ ୮

ଶୌନକ ପଚ୍ଚରିଲେ—ଧାର୍ମିକଶିରୋମଣି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ତ ଭୋଗ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୈରାଗ୍ୟ ରହିଥିଲା । ସେ କିପରି ରାଜ୍ୟସଂଗ୍ରହଣରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ? ନିଜର ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତି ମାଡ଼ି ବସିଥିବା ଆତତାୟୀମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିଦେବା ପରେ ସେ ନିଜ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି କିପରି ଭାବରେ ରାଜ୍ୟଶାସନ କଲେ ଏବଂ କି କି କର୍ମ କଲେ ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ସୃଷ୍ଟିର ସମୃଦ୍ଧିପ୍ରଦାୟକ । ତେଣୁ ପାରସ୍ପରିକ କଳହରୂପୀ ଅଗ୍ନିରେ ପୋଡ଼ି ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା କୁରୁକୁଳକୁ ପୁଣି ଥରେ ଅଙ୍କୁରିତ କରିଦେଇ ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସାଇଦେଇ ଭଗବାନ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨ ॥ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହଙ୍କର ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପଦେଶ ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା; ତାଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତି ତୁଟିଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହି ସେ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପିଥିବା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଶାସନ କଲେ । ଭୀମସେନ ଆଦି ତାଙ୍କର ଭାଇମାନେ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବର୍ଷା ହେଉଥିଲା । ଭୂମିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ପହ୍ନା ଥିବା ଦୁଧିଆଳୀ ଗାଈମାନେ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଦୁଧ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ନଦୀ, ସମୁଦ୍ର, ପର୍ବତ, ବନସ୍ପତି, ଲତା ଓ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରର ଓଷଧି (ଧାନ, ଗହମ ଆଦି ତୃଣ)ମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଋତୁ ଅନୁସାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ କେବେ ମଧ୍ୟ ଆଧି, ବ୍ୟାଧି ଅଥବା ଦୈବିକ, ଭୌତିକ କିମ୍ବା ଆତ୍ମିକ କ୍ଲେଶ ହେଉ ନ ଥିଲା ॥ ୬ ॥

ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଭଉଣୀ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିଛିମାସ ଧରି ହସ୍ତିନାପୁରରେ ରହିଗଲେ ॥ ୭ ॥ ଶେଷରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଦ୍ୱାରକା ଯିବାପାଇଁ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମାଗିଲେ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିଚ୍ଛେଦ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଦେଲେ । ତାଙ୍କର ସମବୟସ୍କ ବନ୍ଧୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଏବଂ କନିଷ୍ଠମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୮ ॥

ସୁଭଦ୍ରା ଦ୍ରୌପଦୀ କୁନ୍ତୀ ବିରାଟତନୟା ତଥା ।
ଗାନ୍ଧାରୀ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଶ୍ଚ ଯୁଯୁତ୍ସୁର୍ଗୌତମୋ ଯମୌ ॥ ୯

ବୃକୋଦରଶ୍ଚ ଧୌମ୍ୟଶ୍ଚ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ମତ୍ସ୍ୟସୁତାଦୟଃ ।
ନ ସେହିରେ ବିମୁହ୍ୟନ୍ତୋ ବିରହଂ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ॥ ୧୦

ସତ୍ସଙ୍ଗାନ୍ମୁକ୍ତଦୁଃସଙ୍ଗୋ ହାତୁଂ ନୋତ୍ସହତେ ବୁଧଃ ।
କୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନଂ ଯଶୋ ଯସ୍ୟ ସକୃଦାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ରୋଚନମ୍ ॥ ୧୧

ତସ୍ମିନ୍ନ୍ୟସ୍ତଧିୟଃ ପାର୍ଥାଃ ସହେରନ୍ ବିରହଂ କଥମ୍ ।
ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶସଂଲାପଶୟନାସନଭୋଜନୈଃ ॥ ୧୨

ସର୍ବେ ତେଽନିମିଷୈରକ୍ଷୈସ୍ତମନୁଦ୍ରୁତଚେତସଃ ।
ବୀକ୍ଷନ୍ତଃ ସ୍ନେହସମ୍ବଦ୍ଧା ବିଚେଲୁସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ହ ॥ ୧୩

ନ୍ୟରୁନ୍ଧନ୍ନୁଦ୍‌ଗଳଦ୍‌ବାଷ୍ପମୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟାଦ୍ଦେବକୀସୁତେ ।
ନିର୍ଯାତ୍ୟଗାରାନ୍ନୋଽଭଦ୍ରମିତି ସ୍ୟାଦ୍‌ବାନ୍ଧବସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୪

ମୃଦଙ୍ଗଶଙ୍ଖଭେର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ବୀଣାପଣବଗୋମୁଖାଃ ।
ଧୁନ୍ଧୁର୍ଯ୍ୟାନକଘଣ୍ଟାଦ୍ୟା ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟସ୍ତଥା ॥ ୧୫

ପ୍ରାସାଦଶିଖରାରୂଢ଼ାଃ କୁରୁନାର୍ଯ୍ୟୋ ଦିଦୃକ୍ଷୟା ।
ବବୃଷୁଃ କୁସୁମୈଃ କୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରେମବ୍ରୀଡ଼ାସ୍ମିତେକ୍ଷଣାଃ ॥ ୧୬

ସିତାତପତ୍ରଂ ଜଗ୍ରାହ ମୁକ୍ତାଦାମବିଭୂଷିତମ୍ ।
ରତ୍ନଦଣ୍ଡଂ ଗୁଡ଼ାକେଶଃ ପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟତମସ୍ୟ ହ ॥ ୧୭

ଉଦ୍ଧବଃ ସାତ୍ୟକିଶ୍ଚୈବ ବ୍ୟଜନେ ପରମାଦ୍ଭୁତେ ।
ବିକୀର୍ଯ୍ୟମାଣଃ କୁସୁମୈ ରେଜେ ମଧୁପତିଃ ପଥି ॥ ୧୮

ଅଶ୍ରୂୟନ୍ତାଶିଷଃ ସତ୍ୟାସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ଦ୍ୱିଜେରିତାଃ ।
ନାନୁରୂପାନୁରୂପାଶ୍ଚ ନିର୍ଗୁଣସ୍ୟ ଗୁଣାତ୍ମନଃ ॥ ୧୯

ଭଗବାନ୍ ରଥରେ ବସିଯିବାରୁ ସୁଭଦ୍ରା, ଦ୍ରୌପଦୀ, କୁନ୍ତୀ, ଉତ୍ତରା, ଗାନ୍ଧାରୀ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଯୁଯୁତ୍ସୁ, କୃପାଗ୍ରର୍ଯ୍ୟ, ନକୁଳ, ସହଦେବ, ଭୀମସେନ, ଧୌମ୍ୟ ତଥା ସତ୍ୟବତୀ ଆଦି ନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହେଲା ପରି ହୋଇଗଲେ। କେହି ବି ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯,୧୦ ॥ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଦୁଃସଙ୍ଗରୁ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ବିଗ୍ରରଶୀଳ ପୁରୁଷ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ମଧୁର ଯଶଗୁଣ ଥରେମାତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରିଦେଲେ ତାହାକୁ ଆଉ ପରିତ୍ୟାଗ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ତଥା ସ୍ପର୍ଶନ କରି, ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା କରି ତଥା ତାଙ୍କ ସହିତ ଏକତ୍ର ଶୟନ, ଉପବେଶନ ଓ ଭୋଜନ କରି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ସେହି ପାଣ୍ଡବମାନେ ବା ତାହାଙ୍କର ବିଚ୍ଛେଦ କିପରି ସହିପାରନ୍ତେ ! ॥ ୧୧, ୧୨ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ କୃଷ୍ଣମୟ ହୋଇଯାଇଥାଏ; ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହିଁ ରହିଥାନ୍ତି। ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆତୁର ଓ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗ୍ଲୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନଅରରୁ ବାହାରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ନୟନ ଉତ୍କଣ୍ଠାବଶତଃ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଯାତ୍ରାରମ୍ଭ ସମୟରେ ଅଶ୍ରୁ ଝରାଇବା ଅଶୁଭକର ହେବ ବୋଲି ଭୟ କରି, ସେମାନେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅଶ୍ରୁକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ ସମୟରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ଭେରୀ, ତୂରୀ, ବୀଣା, ଢୋଲ, ଶିଙ୍ଗା, ନାଗରା, ଘଣ୍ଟ, ଦୁନ୍ଦୁଭି ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଆଶାରେ କୁରୁବଂଶର ନାରୀମାନେ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଉପରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମ, ଲଜ୍ଜା ଓ ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ନୟନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହିଁ ଗ୍ରହିଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଏହି ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟସଖା କୁଞ୍ଚିତକେଶ ଅର୍ଜୁନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶିର ଉପରେ ମୋତିର ଝାଲର ଲାଗିଥିବା ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ଟେକି ଧରିଲେ। ସେହି ଛତ୍ରର ଦଣ୍ଡ ରତ୍ନରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୭ ॥ ଉଦ୍ଧବ ଓ ସାତ୍ୟକି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରହି ସୁନ୍ଦର ଗ୍ୱମର ଢାଳିଲେ। ବାଟରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଉଥାଏ; ଫଳରେ ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ମନୋହର ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କରୁଥିବା ଆଶୀର୍ବାଣୀ ଶୁଭୁଥାଏ। ସେହି ଆଶୀର୍ବାଣୀ ବାସ୍ତବରେ ସଗୁଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିଲା; କାରଣ ସଗୁଣ

ଅନ୍ୟୋନ୍ୟମାସୀତ୍‌ସଂଜଳ୍ପ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଚେତସାମ୍ ।
କୌରବେନ୍ଦ୍ରପୁରସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସର୍ବଶ୍ରୁତିମନୋହରଃ ॥ ୨୦

ସ ବୈ କିଲାୟଂ ପୁରୁଷଃ ପୁରାତନୋ
ଯ ଏକ ଆସୀଦବିଶେଷ ଆତ୍ମନି ।
ଅଗ୍ରେ ଗୁଣେଭ୍ୟୋ ଜଗଦାତ୍ମନୀଶ୍ୱରେ
ନିମୀଲିତାତ୍ମନ୍ନିଶି ସୁପ୍ତଶକ୍ତିଷୁ ॥ ୨୧

ସ ଏବ ଭୂୟୋ ନିଜବୀର୍ଯ୍ୟଚୋଦିତାଂ
ସ୍ୱଜୀବମାୟାଂ ପ୍ରକୃତିଂ ସିସୃକ୍ଷତୀମ୍ ।
ଅନାମରୂପାତ୍ମନି ରୂପନାମନୀ
ବିଧିତ୍ସମାନୋଽନୁସସାର ଶାସ୍ତ୍ରକୃତ୍ ॥ ୨୨

ସ ବା ଅୟଂ ଯତ୍‌ପଦମତ୍ର ସୂରୟୋ
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟା ନିର୍ଜିତମାତରିଶ୍ୱନଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତି ଭକ୍ତ୍ୟୁତ୍କଳିତାମଳାତ୍ମନା
ନନ୍ୱେଷ ସତ୍ତ୍ୱଂ ପରିମାର୍ଷ୍ଟୁମର୍ହତି ॥ ୨୩

ସ ବା ଅୟଂ ସଖ୍ୟନୁଗୀତସତ୍‌କଥୋ
ବେଦେଷୁ ଗୁହ୍ୟେଷୁ ଚ ଗୁହ୍ୟବାଦିଭିଃ ।
ଯ ଏକ ଈଶୋ ଜଗଦାତ୍ମଲୀଳୟା
ସୃଜତ୍ୟବତ୍ୟତ୍ତି ନ ତତ୍ର ସଜ୍ଜତେ ॥ ୨୪

ଯଦା ହ୍ୟଧର୍ମେଣ ତମୋଧିୟୋ ନୃପା
ଜୀବନ୍ତି ତତ୍ରୈଷ ହି ସତ୍ତ୍ୱତଃ କିଲ ।
ଧତ୍ତେ ଭଗଂ ସତ୍ୟମୃତଂ ଦୟାଂ ଯଶୋ
ଭବାୟ ରୂପାଣି ଦଧଦ୍ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ॥ ୨୫

ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସବୁ କିଛି ଚଳିବ; କିନ୍ତୁ ତାହା ନିର୍ଗୁଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ହୋଇ ନ ଥିଲା; କାରଣ ତାଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣର ଅବକାଶ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥

ହସ୍ତିନାପୁରର କୁଳୀନା ରମଣୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗି ରହିଥିଲା; ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କୁହାକୁହି ହେଉଥିଲେ, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ଓ କର୍ଣ୍ଣକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନେଉଥିଲା ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଉଥିଲେ, "ସଖି ! ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରମପୁରୁଷ, ଯେ କି ପ୍ରଳୟକାଳରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ନିର୍ବିଶେଷ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ମୂଳ ତ୍ରିଗୁଣ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ । ଜୀବମାନେ ଏହି ଜଗଦାତ୍ମା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମହତତ୍ତ୍ୱାଦି ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର କାରଣ ଅବ୍ୟକ୍ତରେ ଶୟନ କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଏ ହିଁ ନିଜର କାଳରୂପା ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରେରିତ କରି ନିଜର ହିଁ ଅଂଶଭୂତ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରୁଥିବା ମାୟାକୁ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ତଥା ଯାହାର କୌଣସି ନାମରୂପ ନାହିଁ, ତାକୁ ନାମରୂପ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି ନିର୍ମାଣ କରୁଥିବା ପ୍ରକୃତିକୁ ସ୍ୱୟଂ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ସଂକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଜାଗତିକ ବ୍ୟବହାର ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ହେ ସଖି ! ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା, ଯାହାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗୀଜନ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ବଶ କରି, ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣକୁ ସଂଯତ କରି ସାଧନା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସାଧକର ଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ହିଁ ତଥା ଅନ୍ତଃକରଣ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ହେଲେ ହିଁ ଏହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଏହାଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ମିଳେ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ସଖି ! ବ୍ୟାସାଦି ଋଷିମାନେ ଏହି ପୁରାଣପୁରୁଷ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଲୀଳାକଥା ହିଁ ବେଦ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋପନୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଈଶ୍ୱର, ଯେ କି ଲୀଳାଚ୍ଛଳରେ ହିଁ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସବୁ କରି ମଧ୍ୟ ଏ କୌଣସିଥିରେ ଆସକ୍ତ ନୁହନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଯେତେବେଳେ ତାମସବୁଦ୍ଧିର ରାଜାମାନେ ଅଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଜୀବନଯାପନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍ୟ, ଋତ, ଦୟା ଓ ଯଶ ପ୍ରକଟନପୂର୍ବକ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅବତାର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ଅହୋ ଅଳଂ ଶ୍ଳାଘ୍ୟତମଂ ଯଦୋଃ କୁଳ-
ମହୋ ଅଳଂ ପୁଣ୍ୟତମଂ ମଧୋର୍ବନମ୍ ।
ଯଦେଷ ପୁଂସାମୃଷଭଃ ଶ୍ରିୟଃ ପତିଃ
ସ୍ୱଜନ୍ମନା ଚଙ୍କ୍ରମଣେନ ଗ୍ରୁଞ୍ଚତି ॥ ୨୬

ଅହୋ ବତ ସ୍ୱର୍ଯଶସସ୍ତିରସ୍କରୀ
କୁଶସ୍ଥଳୀ ପୁଣ୍ୟଯଶସ୍କରୀ ଭୁବଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତି ନିତ୍ୟଂ ଯଦନୁଗ୍ରହେଷିତଂ
ସ୍ମିତାବଲୋକଂ ସ୍ୱପତିଂ ସ୍ମ ଯତ୍ପ୍ରଜାଃ ॥ ୨୭

ନୂନଂ ବ୍ରତସ୍ନାନହୁତାଦିନେଶ୍ୱରଃ
ସମର୍ଚ୍ଚିତୋ ହ୍ୟସ୍ୟ ଗୃହୀତପାଣିଭିଃ ।
ପିବନ୍ତି ଯାଃ ସଖ୍ୟଧରାମୃତଂ ମୁହୁ-
ର୍ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟଃ ସମ୍ମୁମୁହୁର୍ଯଦାଶୟାଃ ॥ ୨୮

ଯା ବୀର୍ଯ୍ୟଶୁଲ୍କେନ ହୃତାଃ ସ୍ୱୟଂବରେ
ପ୍ରମଥ୍ୟ ଚୈଦ୍ୟପ୍ରମୁଖାନ୍ ହି ଶୁଷ୍ମିଣଃ ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନସାମ୍ବାମ୍ବସୁତାଦୟୋଽପରା
ଯାଶ୍ଚାହୃତା ଭୌମବଧେ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୯

ଏତାଃ ପରଂ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱମପାସ୍ତପେଶଲଂ
ନିରସ୍ତଶୌଚଂ ବତ ସାଧୁ କୁର୍ବତେ ।
ଯାସାଂ ଗୃହାତ୍ପୁଷ୍କରଲୋଚନଃ ପତି-
ର୍ନ ଜାତ୍ୱପୈତ୍ୟାହୃତିଭିର୍ହୃଦି ସ୍ପୃଶନ୍ ॥ ୩୦

ଏବଂବିଧା ଗଦନ୍ତୀନାଂ ସ ଗିରଃ ପୁରଯୋଷିତାମ୍ ।
ନିରୀକ୍ଷଣେନାଭିନନ୍ଦନ୍ ସସ୍ମିତେନ ଯଯୌ ହରିଃ ॥ ୩୧

ଅଜାତଶତ୍ରୁଃ ପୃତନାଂ ଗୋପୀଥାୟ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ପରେଭ୍ୟଃ ଶଙ୍କିତଃ ସ୍ନେହାତ୍ପ୍ରାୟୁଙ୍କ୍ତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀମ୍ ॥ ୩୨

ଆହା ! ଯଦୁବଂଶ ହେଉଛି ସତରେ ଧନ୍ୟ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ ସମ୍ମାନିତ କରିଛନ୍ତି । ପବିତ୍ର ମଧୁବନ (ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳ) ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆପଣା ଶୈଶବ ଓ କୈଶୋର ଅବସ୍ଥାରେ ନାଚିଖେଳି ତାହାକୁ ସୁଶୋଭିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, କୁଶସ୍ଥଳୀ ଦ୍ୱାରକା ସ୍ୱର୍ଗର ଯଶକୁ ମଧ୍ୟ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇ ପୃଥିବୀର ପବିତ୍ର ଯଶ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛି; ସେପରି ବା ନ କରନ୍ତା କିପରି ! ସେଠାକାର ପ୍ରଜାମାନେ ପରା ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ମିତାବଲୋକନକୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦର୍ଶନ କରି ଆନନ୍ଦ ପାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ସଖି ! ଇଏ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ (ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ) ନିଶ୍ଚୟ ବ୍ରତ, ସ୍ନାନ, ହୋମ ଆଦିଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଆରାଧନା କରିଥିବେ; କାରଣ ଯେଉଁ ଅଧରସୁଧାକୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ବ୍ରଜବାଳାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ, ଏହାଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନେ ପରା ସେହି ଅଧରସୁଧା ବାରମ୍ବାର ପାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୁକ୍ମିଣୀ-ସ୍ୱୟଂବରରେ ଶିଶୁପାଳ ଆଦି ଗର୍ବୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ମାନ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ରୁକ୍ମିଣୀ ଆଦି ଅଷ୍ଟ ପାଟରାଣୀ ଅଛନ୍ତି; ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସାମ୍ବ, ଆମ୍ବ ଆଦି ବୀରମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ପୁଅ । ପୁଣି ଭୌମାସୁରକୁ ମାରି ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିଥିବା ହଜାର ହଜାର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କର ଅଛନ୍ତି । ସତରେ, ସେହି ରାଣୀମାନେ ଧନ୍ୟ; କାରଣ ଯେଉଁ ନାରୀଜନ୍ମରେ ପବିତ୍ରତା ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେଭଳି ନାରୀଜନ୍ମକୁ ପବିତ୍ର ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ କମଳନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ସେମାନଙ୍କର ମହିମା କିଏ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ! ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରିୟକର୍ମ କରି ତଥା ପାରିଜାତାଦି ପ୍ରିୟବସ୍ତୁ ଉପହାର ଦେଇ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ କେବେ କ୍ଷଣଟିଏ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ।'' ॥ ୨୯, ୩୦ ॥

ହସ୍ତିନାପୁରର କୁଳାଙ୍ଗନାମାନେ ଏପରି କଥୋପକଥନ କରୁଥିବାବେଳେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସି, ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ, ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ବାଟରେ କାଳେ କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଦେବ, ସ୍ନେହାଧିକ୍ୟ ହେତୁ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମନରେ ଏପରି ଆଶଙ୍କା ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ମଧୁସୂଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନିଜର ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା

ଅଥ ଦୂରାଗତାନ୍ ଶୌରିଃ କୌରବାନ୍ ବିରହାତୁରାନ୍ ।
ସଂନିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ଦୃଢ଼ଂ ସ୍ନିଗ୍ଧାନ୍ ପ୍ରାୟାତ୍ସ୍ୱନଗରୀଂ ପ୍ରିୟୈଃ ॥ ୩୩

କୁରୁଜାଙ୍ଗଲପାଞ୍ଚାଲାନ୍ ଶୂରସେନାନ୍ ସଯାମୁନାନ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତଂ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରଂ ମତ୍ସ୍ୟାନ୍ ସାରସ୍ୱତାନଥ ॥ ୩୪

ମରୁଧନ୍ୱମତିକ୍ରମ୍ୟ ସୌବୀରାଭୀରୟୋଃ ପରାନ୍ ।
ଆନର୍ତ୍ତାନ୍ ଭାର୍ଗବୋପାଗାଚ୍ଛ୍ରାନ୍ତବାହୋ ମନାଗ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୩୫

ତତ୍ର ତତ୍ର ହ ତତ୍ରତ୍ୟୈର୍ହରିଃ ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟତାର୍ହଣଃ ।
ସାୟଂ ଭେଜେ ଦିଶଂ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗବିଷ୍ଠୋ ଗାଂ ଗତସ୍ତଦା ॥ ୩୬

ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଗଭୀର ପ୍ରେମ ହେତୁ କୁରୁବଂଶୀ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବହୁଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳେଇ ଦେବାକୁ ଚ୍ଳିଗଲେ । ସେମାନେ ତ ଭାବୀ ବିରହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଶୁଝାଇ ବିଦାୟ ଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ସାତ୍ୟକି, ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ପ୍ରେମୀ ମିତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱାରକା ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ସେ କୁରୁଜାଙ୍ଗଳ, ପାଞ୍ଚାଳ, ଶୂରସେନ, ଯମୁନାତଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ, ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, ମତ୍ସ୍ୟ, ସାରସ୍ୱତ ଓ ମରୁଧନ୍ୱ ଦେଶ ପାର ହୋଇ ସୌବୀର ଓ ଆଭୀର ଦେଶର ପଶ୍ଚିମସ୍ଥ ଆନର୍ତ୍ତ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଅଧିକ ଚ୍ଳି ଚ୍ଳି ଭଗବାନଙ୍କ ରଥର ଘୋଡ଼ାମାନେ ଥକି ପଡ଼ିଥିଲେ ॥ ୩୪, ୩୫ ॥ ସେ ଦ୍ୱାରକା ବାହୁଡ଼ିବାବେଳେ ବାଟରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲୋକେ ଉପହାରାଦିଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରୁଥାନ୍ତି । ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲେ ସେ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଜଳାଶୟକୁ ଯାଇ ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱାରକାଗମନଂ ନାମ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦ୍ୱାରକାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରାଜୋଚିତ ସ୍ୱାଗତ

ସୂତ ଉବାଚ

ଆନର୍ତ୍ତାନ୍ ସ ଉପବ୍ରଜ୍ୟ ସ୍ୱୃଦ୍ଧାଞ୍ଜନପଦାନ୍ ସ୍ୱକାନ୍ ।
ଦଧ୍ମୌ ଦରବରଂ ତେଷାଂ ବିଷାଦଂ ଶମୟନ୍ନିବ ॥ ୧

ସ ଉଚ୍ଚକାଶେ ଧବଳୋଦରୋ ଦରୋ-
ଽପ୍ୟୁରୁକ୍ରମସ୍ୟାଧରଶୋଣଶୋଣିମା ।
ଦାଧ୍ମାୟମାନଃ କରକଞ୍ଜସମ୍ପୁଟେ
ଯଥାବ୍ଜଖଣ୍ଡେ କଳହଂସ ଉତ୍ସ୍ୱନଃ ॥ ୨

ତମୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ନିନଦଂ ଜଗଦ୍‌ଭୟଭୟାବହମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ୟୟୁଃ ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବା ଭର୍ତୃଦର୍ଶନଲାଲସାଃ ॥ ୩

ତତ୍ରୋପନୀତବଳୟୋ ରବେର୍ଦୀପମିବାଦୃତାଃ ।
ଆତ୍ମାରାମଂ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମଂ ନିଜଲାଭେନ ନିତ୍ୟଦା ॥ ୪

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ନିଜର ସମୃଦ୍ଧ ଆନର୍ତ୍ତ ଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେଠାର ଲୋକମାନଙ୍କର ବିରହବେଦନା ଦୂର କରିବାପୂର୍ବକ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣର ଶଙ୍ଖ ଭଗବାନଙ୍କ ଓଷ୍ଠର ଲାଲିମା ଆଭାରେ ଈଷତ୍ ଲାଲ ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରକମଳରେ ତାହା ଏପରି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ରକ୍ତପଦ୍ମ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ରାଜହଂସ ବସି ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ମଧୁର ଗାନ କରୁଛି ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ସଂସାରର ଭୟକୁ ଭୟଭୀତ କରିଦେଉଥାଏ । ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ଶୁଣି ପ୍ରଜାମାନେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ଲାଳସାରେ ନଗର-ବାହାରକୁ ଚ୍ଳିଆସିଲେ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଆତ୍ମାରାମ; ସେ ନିଜର ଆତ୍ମଲାଭରେ ହିଁ ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ; ତଥାପି ଲୋକେ ଯେପରି ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବି ଦୀପଦାନ କରିଥାନ୍ତି, ପ୍ରଜାମାନେ ସେହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଭେଟି ପ୍ରଦାନ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ କଲେ ॥ ୪ ॥

ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍‌ଫୁଲ୍ଲମୁଖାଃ ପ୍ରୋଚୁର୍ହର୍ଷଗଦ୍‌ଗଦୟା ଗିରା ।
ପିତରଂ ସର୍ବସୁହୃଦମବିତାରମିବାର୍ଭକାଃ ॥ ୫

ନତାଃ ସ୍ମ ତେ ନାଥ ସଦାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜଂ
ବିରିଞ୍ଚବୈରିଞ୍ଚ୍ୟସୁରେନ୍ଦ୍ରବନ୍ଦିତମ୍ ।
ପରାୟଣଂ କ୍ଷେମମିହେଚ୍ଛତାଂ ପରଂ
ନ ଯତ୍ର କାଳଃ ପ୍ରଭବେତ୍ ପରଃ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୬

ଭବାୟ ନସ୍ତ୍ୱଂ ଭବ ବିଶ୍ୱଭାବନ
ତ୍ୱମେବ ମାତାଥ ସୁହୃତ୍‌ପତିଃ ପିତା ।
ତ୍ୱଂ ସଦ୍‌ଗୁରୁର୍ନଃ ପରମଂ ଚ ଦୈବତଂ
ଯସ୍ୟାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା କୃତିନୋ ବଭୂବିମ ॥ ୭

ଅହୋ ସନାଥା ଭବତା ସ୍ମ ଯଦ୍‌ବୟଂ
ତ୍ରୈବିଷ୍ଟପାନାମପି ଦୂରଦର୍ଶନମ୍ ।
ପ୍ରେମସ୍ମିତସ୍ନିଗ୍ଧନିରୀକ୍ଷଣାନନଂ
ପଶ୍ୟେମ ରୂପଂ ତବ ସର୍ବସୌଭଗମ୍ ॥ ୮

ଯର୍ହ୍ୟମ୍ବୁଜାକ୍ଷାପସସାର ଭୋ ଭବାନ୍
କୁରୂନ୍ ମଧୂନ୍ ବାଥ ସୁହୃଦ୍ଦିଦୃକ୍ଷୟା ।
ତତ୍ରାବ୍ଦକୋଟିପ୍ରତିମଃ କ୍ଷଣୋ ଭବେଦ୍
ରବିଂ ବିନାକ୍ଷ୍ଣୋରିବ ନସ୍ତବାଚ୍ୟୁତ ॥ ୯

ଇତି ଚୋଦୀରିତା ବାଚଃ ପ୍ରଜାନାଂ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ।
ଶୃଣ୍ୱାନୋଽନୁଗ୍ରହଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ବିତନ୍ୱନ୍ ପ୍ରାବିଶତ୍‌ପୁରୀମ୍ ॥ ୧୦

ମଧୁଭୋଜଦଶାର୍ହାର୍ହକୁକୁରାନ୍ଧକବୃଷ୍ଣିଭିଃ ।
ଆତ୍ମତୁଲ୍ୟବଲୈର୍ଗୁପ୍ତାଂ ନାଗୈର୍ଭୋଗବତୀମିବ ॥ ୧୧

ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଖକମଳ ପ୍ରେମାନନ୍ଦରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଉଠିଲା । ଶିଶୁ ଯେପରି ଦରୋଟି ବଚନରେ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ସହିତ କଥା ହୁଏ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହର୍ଷଗଦ୍‌ଗଦ ବାଣୀରେ ସବୁରି ସୁହୃଦ୍ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୫ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳକୁ ବ୍ରହ୍ମା, ତାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର ସନତ୍‌କୁମାର ଆଦି ଓ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତେ ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି, ଯେଉଁ ଚରଣକମଳ ହେଉଛି ସଂସାରରେ ପରମକଲ୍ୟାଣ ସ୍ପୃହୁଁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ ଯାହାର ଶରଣ ନେଲେ ପରମସମର୍ଥ କାଳ ମଧ୍ୟ ଶରଣାଗତର କେଶ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ, ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣକମଳକୁ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ* ॥ ୬ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱଭାବନ ! ଆପଣ ହିଁ ଆମର ମାତା, ପିତା, ସଖା ଓ ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ହିଁ ଆମର ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଓ ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ସେବା କରି ଆମେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯାଇଛୁ । ଆପଣ ହିଁ ଆମର କଲ୍ୟାଣକର୍ତ୍ତା ॥ ୭ ॥ ଆଃ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇ ସନାଥ ହୋଇଗଲୁ । କାରଣ ଆମେ ଏଥର ଆପଣଙ୍କର ସର୍ବସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସାର ଅନୁପମ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ପାଇବୁ । ଆହା ! କି ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ! ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁହାସରେ ଭରା କି ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ! ଏଭଳି ଶୋଭା ଦର୍ଶନ ତ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୮ ॥ ହେ କମଳନୟନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ଆପଣ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କୁ ଭେଟିବାକୁ ହସ୍ତିନାପୁର କିମ୍ବା ମଥୁରା(ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳ)କୁ ଚାଲିଗଲେ ଆପଣଙ୍କ ବିନା ଆମର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷ ପରି ଦୀର୍ଘ ହୋଇଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିନା ଆଖି ଯେପରି ନିରର୍ଥକ, ଆପଣଙ୍କ ବିନା ଆମର ଜୀବନ ସେହିପରି ହୋଇଯାଏ ।" ॥ ୯ ॥

ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି ବଚନ ଶୁଣି ଏବଂ ନିଜର କୃପାଳୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ ବୃଷ୍ଟି କରି ଦ୍ୱାରକାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ନାଗମାନେ ଯେପରି ନିଜ ନଗରୀ ଭୋଗବତୀ (ପାତାଳପୁରୀ)କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଦ୍ୱାରକାପୁରୀକୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ମଧୁ, ଭୋଜ, ଦଶାର୍ହ, ଅର୍ହ, କୁକୁର, ଅନ୍ଧକ ଏବଂ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମାନେ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ବଳରେ ବଳୀୟାନ ଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥

* ଜାଲ ପକାଇ ମାଛ ଧରୁଥିବା ଲୋକର ପାଦପାଖରେ ରହିଯାଇଥିବା ମାଛ ଯେପରି ଜାଲରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣର ଆଶ୍ରିତ ଲୋକ ତାଙ୍କ ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ; ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭୟ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଭଗବଦ୍ ଶରଣାଗତି ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସାଧନା ।

ସର୍ବର୍ତ୍ତୁସର୍ବବିଭବପୁଣ୍ୟବୃକ୍ଷଲତାଶ୍ରମୈଃ ।
ଉଦ୍ୟାନୋପବନାରାମୈର୍ବୃତପଦ୍ମାକରଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୨

ଗୋପୁରଦ୍ୱାରମାର୍ଗେଷୁ କୃତକୌତୁକତୋରଣାମ୍ ।
ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜପତାକାଗ୍ରୈରନ୍ତଃ ପ୍ରତିହତାତପାମ୍ ॥ ୧୩

ସମ୍ମାର୍ଜିତମହାମାର୍ଗରଥ୍ୟାପଣକଚତ୍ୱରାମ୍ ।
ସିକ୍ତାଂ ଗନ୍ଧଜଲୈରୁପ୍ତାଂ ଫଲପୁଷ୍ପାକ୍ଷତାଙ୍କୁରୈଃ ॥ ୧୪

ଦ୍ୱାରି ଦ୍ୱାରି ଗୃହାଣାଂ ଚ ଦଧ୍ୟକ୍ଷତଫଲେକ୍ଷୁଭିଃ ।
ଅଲଂକୃତାଂ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭୈର୍ବଲିଭିର୍ଧୂପଦୀପକୈଃ ॥ ୧୫

ନିଶମ୍ୟ ପ୍ରେଷ୍ଠମାୟାନ୍ତଂ ବସୁଦେବୋ ମହାମନାଃ ।
ଅକ୍ରୂରଶ୍ଚୋଗ୍ରସେନଶ୍ଚ ରାମଶ୍ଚାଦ୍ଭୁତବିକ୍ରମଃ ॥ ୧୬

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଶ୍ଚାରୁଦେଷ୍ଣଶ୍ଚ ସାମ୍ବୋ ଜାମ୍ବବତୀସୁତଃ ।
ପ୍ରହର୍ଷବେଗୋଚ୍ଛଶିତଶୟନାସନଭୋଜନାଃ ॥ ୧୭

ବାରଣେନ୍ଦ୍ରଂ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ ସସୁମଙ୍ଗଲୈଃ ।
ଶଙ୍ଖତୂର୍ଯ୍ୟନିନାଦେନ ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ଚୃତାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଜ୍ଜଗ୍ମୂ ରଥୈର୍ହୃଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଣୟାଗତସାଧ୍ୱସାଃ ॥ ୧୮

ବାରମୁଖ୍ୟାଶ୍ଚ ଶତଶୋ ଯାନୈସ୍ତଦ୍ଦର୍ଶନୋତ୍ସୁକାଃ ।
ଲସତ୍କୁଣ୍ଡଳନିର୍ଭାତକପୋଳବଦନଶ୍ରିୟଃ ॥ ୧୯

ନଟନର୍ତ୍ତକଗନ୍ଧର୍ବାଃ ସୂତମାଗଧବନ୍ଦିନଃ ।
ଗାୟନ୍ତି ଚୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକଚରିତାନ୍ୟଦ୍ଭୁତାନି ଚ ॥ ୨୦

ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ର ବନ୍ଧୂନାଂ ପୌରାଣାମନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ।
ଯଥାବିଧ୍ୟୁପସଂଗମ୍ୟ ସର୍ବେଷାଂ ମାନମାଦଧେ ॥ ୨୧

ଦ୍ୱାରକା ଥିଲା ସମସ୍ତ ଋତୁରେ ସକଳ ବୈଭବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ତାହା ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା ବିଭିନ୍ନ ବୃକ୍ଷ ଓ ଲତାକୁଞ୍ଜରେ । ନଗରୀର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରହିଥିଲା ପୁଷ୍ପବାଟିକା, ଫଳବଗିଚ୍ଚା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ କ୍ରୀଡ଼ାବନ । ସେସବୁର ମଝି ମଝିରେ ପଦ୍ମଫୁଲରେ ସୁଶୋଭିତ ସରୋବରମାନ ରହି ନଗରୀର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିଲା ॥ ୧୨ ॥ ନଗରୀର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରରେ, ନବରର ଦ୍ୱାରଦେଶମାନଙ୍କରେ ଏବଂ ରାସ୍ତାଘାଟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇବାକୁ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଉଡୁଥିଲା ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ଧ୍ୱଜା-ପତାକା । ତା'ଫଳରେ ସେହି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣର ପ୍ରଭାବ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା ॥ ୧୩ ॥ ରାଜମାର୍ଗ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଡ଼କ ସଫା କରି ସେଥିରେ ସୁଗନ୍ଧଜଳ ଛିଞ୍ଚାଯାଇଥିଲା । ପଥରେ ଫୁଲ, ଫଳ, ଅକ୍ଷତ ଓ ଅଙ୍କୁର ବିଞ୍ଛିହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗୃହମାନଙ୍କର ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଦଧି, ଅକ୍ଷତ, ଫଳ, ଆଖୁ ଓ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳଶମାନ ବସା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ନାନାବିଧ ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଧୂପଦୀପ ଆଦି ମଧ୍ୟ ସଜାଇ ରଖା ଯାଇଥିଲା ॥ ୧୪,୧୫ ॥

ପ୍ରିୟତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସୁଛନ୍ତି ଶୁଣି ଉଦାରଶିରୋମଣି ବସୁଦେବ, ଅକ୍ରୂର, ଉଗ୍ରସେନ, ଅଦ୍‌ଭୁତ ପରାକ୍ରମୀ ବଳରାମ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚାରୁଦେଷ୍ଣ ଏବଂ ଜାମ୍ବବତୀନନ୍ଦନ ସାମ୍ବଙ୍କ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ଉଠିଲା । ସେମାନେ ନିଜର ଭୋଜନ, ଶୟନ ଓ ଉପବେଶନ ଇତ୍ୟାଦି ଅଧାରୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ବାହାରି ଆସିଲେ ଏବଂ ଶୁଭସଂକେତରୂପେ ଗୋଟିଏ ଦନ୍ତାହାତୀକୁ ଆଗରେ ଚଲାଇ, ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ ପାଠ କରୁଥିବା ତଥା ମାଙ୍ଗଳିକ ସାମଗ୍ରୀ ଧରିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜୁଥାଏ ଏବଂ ବେଦଧ୍ୱନି ହେଉଥାଏ । ସମସ୍ତେ ରଥ ଚଢ଼ି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସସମ୍ମାନ ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୬-୧୮ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇଥିବା ଶହ ଶହ ସୁନ୍ଦରୀ ବାରାଙ୍ଗନା ପାଲିଙ୍କି ଚଢ଼ି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଲେ । କର୍ଣ୍ଣର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳର କାନ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ନଟ, ନର୍ତ୍ତକ, ଗାୟକ, ସୂତ, ମାଗଧ ଓ ବନ୍ଦୀଜନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ନାଗରିକ ଓ ସେବକଙ୍କ ସହିତ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ମିଳିତ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ

ପ୍ରହ୍ୱାଭିବାଦନାଶ୍ଳେଷକରସ୍ପର୍ଶସ୍ମିତେକ୍ଷଣୈଃ ।
ଆଶ୍ୱାସ୍ୟ ଚାଶ୍ୱପାକେଭ୍ୟୋ ବରୈଶ୍ଚାଭିମତୈର୍ବିଭୁଃ ॥ ୨୨

ସ୍ୱୟଂ ଚ ଗୁରୁଭିର୍ବିପ୍ରୈଃ ସଦାରୈଃ ସ୍ଥବିରୈରପି ।
ଆଶୀର୍ଭିର୍ଯୁଜ୍ୟମାନୋଽନ୍ୟୈର୍ବନ୍ଦିଭିଶ୍ଚାବିଶତ୍ପୁରମ୍ ॥ ୨୩

ରାଜମାର୍ଗଂ ଗତେ କୃଷ୍ଣେ ଦ୍ୱାରକାୟାଃ କୁଳସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ହର୍ମ୍ୟାଣ୍ୟାରୁରୁହୁର୍ବିପ୍ର ତଦୀକ୍ଷଣମହୋତ୍ସବାଃ ॥ ୨୪

ନିତ୍ୟଂ ନିରୀକ୍ଷମାଣାନାଂ ଯଦପି ଦ୍ୱାରକୌକସାମ୍ ।
ନୈବ ତୃପ୍ୟନ୍ତି ହି ଦୃଶଃ ଶ୍ରିୟୋ ଧାମାଙ୍ଗମଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୨୫

ଶ୍ରିୟୋ ନିବାସୋ ଯସ୍ୟୋରଃ ପାନପାତ୍ରଂ ମୁଖଂ ଦୃଶାମ୍ ।
ବାହବୋ ଲୋକପାଲାନାଂ ସାରଙ୍ଗାଣାଂ ପଦାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୨୬

ସିତାତପତ୍ରବ୍ୟଜନୈରୁପସ୍କୃତଃ
ପ୍ରସୂନବର୍ଷୈରଭିବର୍ଷିତଃ ପଥି ।
ପିଶଙ୍ଗବାସା ବନମାଲୟା ବଭୌ
ଘନୋ ଯଥାର୍କୋଡୁପଚାପବୈଦ୍ୟୁତୈଃ ॥ ୨୭

ପ୍ରବିଷ୍ଟସ୍ତୁ ଗୃହଂ ପିତ୍ରୋଃ ପରିଷ୍ୱକ୍ତଃ ସ୍ୱମାତୃଭିଃ ।
ବବନ୍ଦେ ଶିରସା ସପ୍ତ ଦେବକୀପ୍ରମୁଖା ମୁଦା ॥ ୨୮

ତାଃ ପୁତ୍ରମଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ସ୍ନେହସ୍ନୁତପୟୋଧରାଃ ।
ହର୍ଷବିହ୍ୱଳିତାତ୍ମାନଃ ସିଷିଚୁର୍ନେତ୍ରଜୈର୍ଜଳୈଃ ॥ ୨୯

ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେ କାହାକୁ ମଥା ଅବନତ କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ ତ କାହାକୁ ମଧୁର ବଚନରେ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ; ପୁଣି କାହାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି, କାହା ସହିତ ହାତ ମିଳାଇ, କାହାକୁ ଚାହିଁ ହସିଦେଇ ଏବଂ କାହାକୁ କେବଳ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଚାହିଁଦେଇ ସମ୍ମାନିତ କଲେ । ଯାହାର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ତାକୁ ସେ ସେହି ବର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ଚଣ୍ଡାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି, ଗୁରୁଜନ, ବୃଦ୍ଧ, ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରି ଏବଂ ବନ୍ଦୀଜନମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯଶଗାନ ଶୁଣି ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଗହଣରେ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଭଗବାନ୍ ଦ୍ୱାରକାର ରାଜମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ହିଁ ପରମାନନ୍ଦ ବୋଲି ଜାଣି ଦ୍ୱାରକାର କୁଳାଙ୍ଗନାମାନେ ନିଜ ନିଜର ଘରଛାତରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ତ ଥିଲା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ । ତାହାଙ୍କର ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଥିଲା ନୟନ ଭରି ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସୁଧାର ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭୁଜ ଥିଲା ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବି ଶକ୍ତିପ୍ରଦାୟକ । ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଥିଲା ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅଙ୍ଗ ଥିଲା ଶୋଭାର ଧାମ । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଛବି ତ ଦ୍ୱାରକାବାସୀମାନେ ସର୍ବଦା ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ; ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ନେତ୍ର କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲା ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ଦ୍ୱାରକାର ରାଜପଥରେ ଗଲାବେଳେ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ଧରା ଯାଇଥାଏ; ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଶ୍ୱେତ ଚାମର ଢଳା ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଉଥାଏ । ପ୍ରଭୁ ପୀତାମ୍ବର ଓ ବନମାଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ଏପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାନ୍ତି ଯେ, ଲାଗୁଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ଏକାବେଳକେ ଉଇଁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଓ ବିଜୁଳି ମେଳରେ ଶ୍ୟାମମେଘ ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୨୭ ॥

ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ପିତାମାତାଙ୍କ ଭବନକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଦେବକୀ ଆଦି ସପ୍ତମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ମାଆମାନେ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇ କୋଳରେ ବସାଇଲେ । ସ୍ନେହବଶତଃ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ତନରୁ କ୍ଷୀର ଝରିଆସିଲା; ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୮,୨୯ ॥

ଅଥାବିଶତ୍ ସ୍ୱଭବନଂ ସର୍ବକାମମନୁତ୍ତମମ୍ ।
ପ୍ରାସାଦା ଯତ୍ର ପତ୍ନୀନାଂ ସହସ୍ରାଣି ଚ ଷୋଡ଼ଶ ॥ ୩୦

ତା'ପରେ ମାଆମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ସେ ସମସ୍ତ ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭବନକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଷୋହଳ ହଜାର ପତ୍ନୀଙ୍କର ପୃଥକ ପୃଥକ ନିବାସ ଥିଲା ॥ ୩୦ ॥ ବହୁଦିନ ବାହାରେ ରହିବା ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଥିବା ନିଜର ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କୁ ଦେଖି ରାଣୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତା ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ତ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରରେ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କୁ ନିକଟରେ ପାଇ ସେମାନେ ଧ୍ୟାନ ଛାଡ଼ି, ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ଯେ କେବଳ ଆସନ ଛାଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ, ତାହା ନୁହେଁ; ପତି ପ୍ରବାସରେ ରହୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ନିୟମସବୁ* ପାଳନ କରୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପତି ଫେରିବାରୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ ଓ ନେତ୍ରରେ ଲଜ୍ଜାର ଛଟା ଖେଳିଗଲା ॥ ୩୧ ॥

ପତ୍ନ୍ୟଃ ପତିଂ ପ୍ରୋଷ୍ୟ ଗୃହାନୁପାଗତଂ
ବିଲୋକ୍ୟ ସଂଜାତମନୋମହୋତ୍ସବାଃ ।
ଉତ୍ତସ୍ଥୁରାରାତ୍ ସହସାଽଽସନାଶୟାତ୍
ସାକଂ ବ୍ରତୈର୍ବ୍ରୀଡ଼ିତଲୋଚନାନନାଃ ॥ ୩୧

ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ପ୍ରେମ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ମନେ ମନେ, ତା'ପରେ ନେତ୍ରଦ୍ୱାରା ଏବଂ ତା'ପରେ ପୁତ୍ରକୁ କୋଳାଗ୍ରତ କରାଇବା ଛଳରେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ହେ ଶୌନକ ! ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ନୟନରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଉଚ୍ଛୁଳି ଆସୁଥିଲା, ସେମାନେ ଲଜ୍ଜାବଶତଃ ତାହାକୁ ରୋକି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତଥାପି ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମର ଆଧିକ୍ୟ ଅଶ୍ରୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଭାବ, ସତରେ, ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅତୀତ ॥ ୩୨ ॥

ତମାତ୍ମଜୈର୍ଦୃଷ୍ଟିଭିରନ୍ତରାତ୍ମନା
ଦୁରନ୍ତଭାବାଃ ପରିରେଭିରେ ପତିମ୍ ।
ନିରୁଦ୍ଧମପ୍ୟାସ୍ରବଦମ୍ବୁ ନେତ୍ରୟୋ-
ର୍ବିଲଜ୍ଜତୀନାଂ ଭୃଗୁବର୍ଯ୍ୟ ବୈକ୍ଳବାତ୍ ॥ ୩୨

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାନ୍ତରେ ସର୍ବଦା ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ରହୁଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦପାତରେ ନୂତନ ଜଣା ପଡୁଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଚଞ୍ଚଳା; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପରି ଚଞ୍ଚଳା ଯେଉଁଠି ଭଗବାନଙ୍କୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିପାରୁ ନ ଥିଲେ, ସେ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଭଲା ପୂର୍ଣ୍ଣତୃପ୍ତି ମିଳିପାରନ୍ତା ! ॥ ୩୩ ॥

ଯଦ୍ୟପ୍ୟସୌ ପାର୍ଶ୍ୱଗତୋ ରହୋଗତ-
ସ୍ତଥାପି ତସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗଂ ନବଂ ନବମ୍ ।
ପଦେ ପଦେ କା ବିରମେତ ତତ୍ପଦା-
ଚ୍ଚଳାପି ଯଚ୍ଛ୍ରୀର୍ନ ଜହାତି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୩

ବାୟୁ ଯେପରି ବାଉଁଶକୁ ବାଉଁଶଦେହରେ ଘଷାଇ ଦାବାନଳ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ ସେଥିରେ ସମଗ୍ର ବାଉଁଶବଣକୁ ଜଳାଇଦିଏ, ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ପୃଥିବୀର ଭାରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରାଇ, ନିଜେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ର ନ ଧରୁଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପାରସ୍ପରିକ ଯୁଦ୍ଧରେ ମତାଇ ବହୁ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସୈନ୍ୟ ସହିତ ବିନାଶ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ନିଜେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ଏବଂ ନୃପାଣାଂ କ୍ଷିତିଭାରଜନ୍ମନା-
ମକ୍ଷୌହିଣୀଭିଃ ପରିବୃତ୍ତତେଜସାମ୍ ।
ବିଧାୟ ବୈରଂ ଶ୍ୱସନୋ ଯଥାନଳଂ
ମିଥୋ ବଧେନୋପରତୋ ନିରାୟୁଧଃ ॥ ୩୪

* ସ୍ୱାମୀ ବିଦେଶ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ ପକ୍ଷରେ ନିମ୍ନ ନିୟମ ସବୁ ପାଳନୀୟ—
କ୍ରୀଡ଼ାଂ ଶରୀରସଂସ୍କାରଂ ସମାଜୋତ୍ସବଦର୍ଶନମ୍ । ହାସ୍ୟଂ ପରଗୃହେ ଯାନଂ ତ୍ୟଜେତ୍ ପ୍ରୋଷିତଭର୍ତ୍ତୃକା ॥
ଅର୍ଥାତ୍ ପତି ବିଦେଶ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ପତ୍ନୀ ଖେଳ, ଅଙ୍ଗସଜ୍ଜା, ସାମାଜିକ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦାନ, ହାସ୍ୟବିନୋଦ କରିବା ଓ ପରଘରକୁ ଯିବା—ଏହି ପାଞ୍ଚଟି କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ । (ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟସ୍ମୃତି)

ସ ଏଷ ନରଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ନବତୀର୍ଣ୍ଣଃ ସ୍ୱମାୟୟା ।
ରେମେ ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନକୂଟସ୍ଥୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରାକୃତୋ ଯଥା ॥ ୩୫

ଉଦ୍ଦାମଭାବପିଶୁନାମଳବଲ୍ଗୁହାସ-
ବ୍ରୀଡ଼ାବଲୋକନିହତୋ ମଦନୋଽପି ଯାସାମ୍ ।
ସମ୍ମୁହ୍ୟ ଚାପମଜହାତ୍ପ୍ରମଦୋତ୍ତମାସ୍ତା
ଯସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଂ ବିମଥିତୁଂ କୁହକୈର୍ନ ଶେକୁଃ ॥ ୩୬

ତମୟଂ ମନ୍ୟତେ ଲୋକୋ ହ୍ୟସଙ୍ଗମପି ସଙ୍ଗିନମ୍ ।
ଆତ୍ମୌପମ୍ୟେନ ମନୁଜଂ ବ୍ୟାପୃଣ୍ୱାନଂ ଯତୋଽବୁଧଃ ॥ ୩୭

ଏତଦୀଶନମୀଶସ୍ୟ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥୋଽପି ତଦ୍‌ଗୁଣୈଃ ।
ନ ଯୁଜ୍ୟତେ ସଦାଽଽତ୍ମସ୍ଥୈର୍ଯଥା ବୁଦ୍ଧିସ୍ତଦାଶ୍ରୟା ॥ ୩୮

ତଂ ମେନିରେଽବଲା ମୂଢ଼ାଃ ସ୍ତ୍ରୈଣଂ ଚାନୁବ୍ରତଂ ରହଃ ।
ଅପ୍ରମାଣବିଦୋ ଭର୍ତ୍ତୁରୀଶ୍ୱରଂ ମତୟୋ ଯଥା ॥ ୩୯

ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ହିଁ ଲୀଳାଛଳରେ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରମଣୀରତ୍ନଙ୍କ ସହିତ ରହି ସେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କରୁଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦରୀ କାମିନୀମାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଓ ମଧୁର ହାସ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଭାବକୁ ସୂଚିତ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ଲଜ୍ଜାସିକ୍ତ ଚାହାଣିରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଯାଇ ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ କାମଦେବ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଧନୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ, ସେହି କାମିନୀମାନେ ବି ନିଜ ନିଜର କାମବିଳାସରେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନକୁ ତିଳେମାତ୍ର ଚହଲାଇ ପାରି ନ ଥିଲେ, ସେଭଳି ଅସଙ୍ଗ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାଂସାରିକ ଲୋକେ ନିଜ ଅନୁରୂପ କର୍ମରତ ଦେଖି ଆସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଯାହା ଭାବନ୍ତି, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ମୂର୍ଖତାମାତ୍ର ॥ ୩୬,୩୭ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଏହା ହିଁ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଭଗବତ୍ତା । ଭଗବାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଯେପରି ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନରୂପରେ ରୂପାୟିତ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ମୂଢ଼ା ନାରୀମାନେ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରାଣୀମାନେ) ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର ଏକାନ୍ତସେବୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ତ୍ରୀପରାୟଣ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; କାରଣ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଯେ କେତେ, ସେମାନେ ତାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱାରକାପ୍ରବେଶୋ ନାମୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଜନ୍ମ

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମ୍ନୋପସୃଷ୍ଟେନ ବ୍ରହ୍ମଶୀର୍ଷ୍ଣୋରୁତେଜସା ।
ଉତ୍ତରାୟା ହତୋ ଗର୍ଭ ଈଶେନାଜୀବିତଃ ପୁନଃ ॥ ୧

ତସ୍ୟ ଜନ୍ମ ମହାବୁଦ୍ଧେଃ କର୍ମାଣି ଚ ମହାତ୍ମନଃ ।
ନିଧନଂ ଚ ଯଥୈବାସୀତ୍ ସ ପ୍ରେତ୍ୟ ଗତବାନ୍ ଯଥା ॥ ୨

ତଦିଦଂ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମୋ ଗଦିତୁଂ ଯଦି ମନ୍ୟସେ ।
ବ୍ରୂହି ନଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାନାଂ ଯସ୍ୟ ଜ୍ଞାନମଦାଚ୍ଛୁକଃ ॥ ୩

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଯେଉଁ ତେଜସ୍ୱୀ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲା, ସେଥିରେ ଉତ୍ତରାଙ୍କ ଗର୍ଭ ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ତାହାକୁ ପୁନର୍ଜୀବିତ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମହାଜ୍ଞାନୀ ମହାତ୍ମା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶୁକଦେବ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଆପଣ ଯଦି ଉଚିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ, କର୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ବିଷୟରେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା, ସେ ବିଷୟରେ ଆମକୁ କହନ୍ତୁ । ଆମେ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ॥ ୨,୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଅପୀପଲଦ୍ଧର୍ମରାଜଃ ପିତୃବଦ୍ ରଞ୍ଜୟନ୍ ପ୍ରଜାଃ ।
ନିଃସ୍ପୃହଃ ସର୍ବକାମେଭ୍ୟଃ କୃଷ୍ଣପାଦାବ୍ଜସେବୟା ॥ ୪

ସମ୍ପଦଃ କ୍ରତବୋ ଲୋକା ମହିଷୀ ଭ୍ରାତରୋ ମହୀ ।
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପାଧିପତ୍ୟଂ ଚ ଯଶଶ୍ଚ ତ୍ରିଦିବଂ ଗତମ୍ ॥ ୫

କିଂ ତେ କାମାଃ ସୁରସ୍ପାର୍ହା ମୁକୁନ୍ଦମନସୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଅଧିଜହ୍ରୁର୍ମୁଦଂ ରାଜ୍ଞଃ କ୍ଷୁଧିତସ୍ୟ ଯଥେତରେ ॥ ୬

ମାତୁର୍ଗର୍ଭଗତୋ ବୀରଃ ସ ତଦା ଭୃଗୁନନ୍ଦନ ।
ଦଦର୍ଶ ପୁରୁଷଂ କଞ୍ଚିଦ୍ଦହ୍ୟମାନୋଽସ୍ତ୍ରତେଜସା ॥ ୭

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠମାତ୍ରମମଲଂ ସ୍ଫୁରତ୍ ପୁରଟମୌଳିନମ୍ ।
ଅପୀଚ୍ୟଦର୍ଶନଂ ଶ୍ୟାମଂ ତଡ଼ିଦ୍‌ବାସସମଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀମଦ୍ଦୀର୍ଘଚତୁର୍ବାହୁଂ ତପ୍ତକାଞ୍ଚନକୁଣ୍ଡଳମ୍ ।
କ୍ଷତଜାକ୍ଷଂ ଗଦାପାଣିମାତ୍ମନଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ପରିଭ୍ରମନ୍ତମୁଲ୍‌କାଭାଂ ଭ୍ରାମୟନ୍ତଂ ଗଦାଂ ମୁହୁଃ ॥ ୯

ଅସ୍ତ୍ରତେଜଃ ସ୍ୱଗଦୟା ନୀହାରମିବ ଗୋପତିଃ ।
ବିଧମନ୍ତଂ ସଂନିକର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟୈକ୍ଷତ କ ଇତ୍ୟସୌ ॥ ୧୦

ବିଧୂୟ ତଦମେୟାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ଧର୍ମଗୁବ୍ ବିଭୁଃ ।
ମିଷତୋ ଦଶମାସ୍ୟସ୍ୟ ତତ୍ରୈବାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରିଃ ॥ ୧୧

ତତଃ ସର୍ବଗୁଣୋଦର୍କେ ସାନୁକୂଳଗ୍ରହୋଦୟେ ।
ଜଜ୍ଞେ ବଂଶଧରଃ ପାଣ୍ଡୋର୍ଭୂୟଃ ପାଣ୍ଡୁରିବୌଜସା ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନିଜ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କୁ ପିତା ପୁତ୍ରକୁ ପାଳନ କରିବା ପରି ପାଳନ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଙ୍କଜ ସେବା କରି ସେ ସକଳ ଭୋଗରୁ ନିଃସ୍ପୃହ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲା । ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ଓ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଉତ୍ତମ ଉତ୍ତମ ଲୋକର ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ । ରାଣୀମାନେ ଓ ଭାଇମାନେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ । ସେ ଥିଲେ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୫ ॥ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଏପରି ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ରହିଥିଲା ଯେ, ସେସବୁ ପାଇଁ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭୋକିଲା ଲୋକକୁ ଯେପରି ଆହାର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସିଥିରୁ ସୁଖ ମିଳୁ ନ ଥିଲା ॥ ୬ ॥

ହେ ଶୌନକ ! ଉତ୍ତରାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଥିବା ସେହି ବୀର ଶିଶୁ ପରୀକ୍ଷିତ ଯେତେବେଳେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରତେଜରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା, ତାକୁ କେହି ଜଣେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପୁରୁଷ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ସେହି ପୁରୁଷ ଦେଖିବାକୁ ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠିର ଟିପ ପରି ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ । ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମ ଶରୀର । ସେ ବିଜୁଳି ପରି ଝଟକୁଥିବା ପୀତାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଶିରରେ ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ ସୁନାର ମୁକୁଟ । ସେହି ପୁରୁଷ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ବିକାର । ତାଙ୍କର ଥିଲା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଚାରିଭୁଜ । କର୍ଣ୍ଣରେ ଝଲସୁଥାଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୁଣ୍ଡଳ । ପଦ୍ମପଲାଶ ତୁଲ୍ୟ ନୟନ । ସେ ଅଲାତଚକ୍ର ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଗଦା ହାତରେ ଧରି, ତାହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଶିଶୁଟିର ଚାରିପଟେ ବୁଲୁଥାନ୍ତି ॥ ୮,୯ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର କିରଣଦ୍ୱାରା କୁହୁଡ଼ିକୁ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ଗଦାଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରର ତେଜକୁ ପ୍ରଶମିତ କରିଚାଲିଥାନ୍ତି । ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ନିଜ ନିକଟରେ ଦେଖି ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁଟି 'ଏ କିଏ !' ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ଦଶମାସର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଧର୍ମରକ୍ଷକ ଅପ୍ରମେୟ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରର ତେଜକୁ ହରିନେଇ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୧ ॥

ତା'ପରେ ଅନୁକୂଳ ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଉଦୟ ହେବାପରେ, ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ବିକାଶ କରୁଥିବା ଶୁଭ ସମୟରେ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ବଂଶଧର ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେଲା । ଜନ୍ମସମୟରୁ ହିଁ

ତସ୍ୟ ପ୍ରୀତମନା ରାଜା ବିପ୍ରୈର୍ଧୌମ୍ୟକୃପାଦିଭିଃ ।
ଜାତକଂ କାରୟାମାସ ବାଚୟିତ୍ୱା ଚ ମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୧୩

ହିରଣ୍ୟଂ ଗାଂ ମହୀଂ ଗ୍ରାମାନ୍ ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱାନ୍ନୃପତିର୍ବରାନ୍ ।
ପ୍ରାଦାତ୍ ସ୍ୱନ୍ନଂ ଚ ବିପ୍ରେଭ୍ୟଃ ପ୍ରଜାତୀର୍ଥେ ସ ତୀର୍ଥବିତ୍ ॥ ୧୪

ତମୂଚୁର୍ବ୍ରାହ୍ମଣାସ୍ତୁଷ୍ଟା ରାଜାନଂ ପ୍ରଶ୍ରୟାନ୍ୱିତମ୍ ।
ଏଷ ହ୍ୟସ୍ମିନ୍ ପ୍ରଜାତନ୍ତୌ ପୁରୂଣାଂ ପୌରବର୍ଷଭ ॥ ୧୫

ଦୈବେନାପ୍ରତିଘାତେନ ଶୁକ୍ଳେ ସଂସ୍ଥାମୁପେୟୁଷି ।
ରାତୋ ବୋଽନୁଗ୍ରହାର୍ଥାୟ ବିଷ୍ଣୁନା ପ୍ରଭବିଷ୍ଣୁନା ॥ ୧୬

ତସ୍ମାନ୍ନାମ୍ନା ବିଷ୍ଣୁରାତ ଇତି ଲୋକେ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ।
ଭବିଷ୍ୟତି ନ ସନ୍ଦେହୋ ମହାଭାଗବତୋ ମହାନ୍ ॥ ୧୭

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଅପ୍ୟେଷ ବଂଶ୍ୟାନ୍ ରାଜର୍ଷୀନ୍ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକାନ୍ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଅନୁବର୍ତ୍ତିତା ସ୍ୱିଦ୍ୟଶସା ସାଧୁବାଦେନ ସତ୍ତମାଃ ॥ ୧୮

ବ୍ରାହ୍ମଣା ଉଚୁଃ

ପାର୍ଥ ପ୍ରଜାବିତା ସାକ୍ଷାଦିକ୍ଷ୍ୱାକୁରିବ ମାନବଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଃ ସତ୍ୟସନ୍ଧଶ୍ଚ ରାମୋ ଦାଶରଥିର୍ୟଥା ॥ ୧୯

ଏଷ ଦାତା ଶରଣ୍ୟଶ୍ଚ ଯଥା ହ୍ୟୌଶୀନରଃ ଶିବିଃ ।
ଯଶୋ ବିତନିତା ସ୍ୱାନାଂ ଦୌଷ୍ୟନ୍ତିରିବ ଯଜ୍ୱନାମ୍ ॥ ୨୦

ଧନ୍ୱିନାମଗ୍ରଣୀରେଷ ତୁଲ୍ୟଶ୍ଚାର୍ଜୁନୟୋର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ।
ହୁତାଶ ଇବ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷଃ ସମୁଦ୍ର ଇବ ଦୁସ୍ତରଃ ॥ ୨୧

ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଇବ ବିକ୍ରାନ୍ତୋ ନିଷେବ୍ୟୋ ହିମବାନିବ ।
ତିତିକ୍ଷୁର୍ବସୁଧେବାସୌ ସହିଷ୍ଣୁଃ ପିତରାବିବ ॥ ୨୨

ପିତାମହସମଃ ସାମ୍ୟେ ପ୍ରସାଦେ ଗିରିଶୋପମଃ ।
ଆଶ୍ରୟଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଯଥା ଦେବୋ ରମାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୩

ସର୍ବସଦ୍‌ଗୁଣମାହାତ୍ମ୍ୟେ ଏଷ କୃଷ୍ଣମନୁବ୍ରତଃ ।
ରନ୍ତିଦେବ ଇବୋଦାରୋ ଯଯାତିରିବ ଧାର୍ମିକଃ ॥ ୨୪

ସେହି ବାଳକ ଏପରି ତେଜସ୍ୱୀ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ ପାଣ୍ଡୁ ପୁଣି ଥରେ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି ॥ ୧୨॥ ନାତିଟିଏ ହୋଇଛି ବୋଲି ଶୁଣି ମହାରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ଧୌମ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଙ୍ଗଳବାଚନ ଓ ଜାତକର୍ମ ସଂସ୍କାର କରାଇଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଧର୍ମଜ୍ଞ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରଜାତୀର୍ଥ* ନାମକ କାଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ନାହି କଟାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଗୋ, ଭୂମି, ଗ୍ରାମ, ଭଲ ଭଲ ହାତୀଘୋଡ଼ା ଓ ଉତ୍ତମ ଅନ୍ନ ଦାନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବିନୟୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ପୁରୁବଂଶଶିରୋମଣି ! କାଳର ଦୁର୍ନିବାର ଗତି ଫଳରେ ଏହି ପବିତ୍ର ପୁରୁବଂଶ ଲୋପ ପାଇବାକୁ ବସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପା କରି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଏହି ବାଳକଟି ଦେଇ ବଂଶପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ଏହାର ନାମ 'ବିଷ୍ଣୁରାତ' ହେବ । ଏହି ବାଳକ ଯେ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଓ ମହାପୁରୁଷ ହେବ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।" ॥୧୫-୧୭॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ହେ ମହାତ୍ମାଗଣ ! ଏହି ବାଳକ କ'ଣ ତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯଶରେ ଆମ ବଂଶର ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ମହାତ୍ମା ରାଜର୍ଷିମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବ ? ॥ ୧୮ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କହିଲେ—ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଏ ମନୁପୁତ୍ର ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଙ୍କ ପରି ତା'ର ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଭଲରେ ପାଳନ କରିବ ଏବଂ ଦଶରଥନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପରି ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ଓ ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେବ ॥ ୧୯ ॥ ଏ ଉଶୀନର ନରେଶ ଶିବିଙ୍କ ପରି ଦାତା ଓ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ହେବ ତଥା ଦୁଷ୍ମନ୍ତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭରତଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ନିଜ ବଂଶର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରିବ ॥ ୨୦ ॥ ଧନୁର୍ଦ୍ଧରରୂପେ ଏ ସହସ୍ରାର୍ଜୁନ ଏବଂ ନିଜର ପିତାମହ ପାର୍ଥଙ୍କ ସମାନ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ହେବ । ଏ ଅଗ୍ନି ତୁଲ୍ୟ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଓ ସମୁଦ୍ର ସମ ଦୁସ୍ତର ହେବ ॥ ୨୧ ॥ ଏ ସିଂହ ପରି ପରାକ୍ରମୀ, ହିମାଚଳ ପରି ଆଶ୍ରୟଦାତା, ପୃଥିବୀ ପରି ତିତିକ୍ଷୁ ଓ ପିତାମାତାଙ୍କ ପରି ସହିଷ୍ଣୁ ହେବ ॥ ୨୨ ॥ ଏହାଠାରେ ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପରି ସମତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ରହିବ । ଏ ଶିବଙ୍କ ପରି କୃପାଳୁ ହେବ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସମାନ ହେବ ॥ ୨୩ ॥ ଏହି ବାଳକ ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣର ମହିମା ଧାରଣ କରିବାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁରୂପ ହେବ । ଏ ରନ୍ତିଦେବଙ୍କ ସମାନ

* ନାହି କଟାଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଶୌଚ ଲାଗେ ନାହିଁ; କୁହାଯାଇଛି, **"ଯାବନ୍ନ ଛିଦ୍ୟତେ ନାଳଂ ତାବନ୍ନାପ୍ନୋତି ସୂତକମ୍ । ଛିନ୍ନେ ନାଳେ ତତଃ ପଶ୍ଚାତ୍ ସୂତକଂ ତୁ ବିଧୀୟତେ ॥"** ଏହି ସମୟକୁ 'ପ୍ରଜାତୀର୍ଥ' କାଳ କୁହାଯାଏ । ଏ ସମୟରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଦାନ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ମୃତି କହନ୍ତି, **"ପୁତ୍ରେ ଜାତେ ବ୍ୟତୀପାତେ ଦତ୍ତଂ ଭବତି ଚାକ୍ଷୟମ୍ ।"**

ଧୃତ୍ୟା ବଳିସମଃ କୃଷ୍ଣେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଇବ ସଦ୍‌ଗ୍ରହଃ ।
ଆହର୍ତୈଷୋଽଶ୍ୱମେଧାନାଂ ବୃଦ୍ଧାନାଂ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସକଃ ॥ ୨୫

ରାଜର୍ଷୀଣାଂ ଜନୟିତା ଶାସ୍ତା ଚୋତ୍ପଥଗାମିନାମ୍ ।
ନିଗ୍ରହୀତା କଲେରେଷ ଭୁବୋ ଧର୍ମସ୍ୟ କାରଣାତ୍ ॥ ୨୬

ତକ୍ଷକାଦାତ୍ମନୋ ମୃତ୍ୟୁଂ ଦ୍ୱିଜପୁତ୍ରୋପସର୍ଜିତାତ୍ ।
ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟତ ଉପଶ୍ରୁତ୍ୟ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ପଦଂ ହରେଃ ॥ ୨୭

ଜିଜ୍ଞାସିତାତ୍ମଯାଥାତ୍ମ୍ୟୋ ମୁନେର୍ବ୍ୟାସସୁତାଦସୌ ।
ହିତ୍ୱେଦଂ ନୃପ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଯାସ୍ୟତ୍ୟଦ୍ଧାକୁତୋଭୟମ୍ ॥ ୨୮

ଇତି ରାଜ୍ଞ ଉପାଦିଶ୍ୟ ବିପ୍ରା ଜାତକକୋବିଦାଃ ।
ଲବ୍ଧାପଚିତୟଃ ସର୍ବେ ପ୍ରତିଜଗ୍ମୁଃ ସ୍ୱକାନ୍ ଗୃହାନ୍ ॥ ୨୯

ସ ଏଷ ଲୋକେ ବିଖ୍ୟାତଃ ପରୀକ୍ଷିଦିତି ଯତ୍ପ୍ରଭୁଃ ।
ଗର୍ଭେ ଦୃଷ୍ଟମନୁଧ୍ୟାୟନ୍ ପରୀକ୍ଷେତ ନରେଷ୍ୱିହ ॥ ୩୦

ସ ରାଜପୁତ୍ରୋ ବବୃଧେ ଆଶୁ ଶୁକ୍ଳ ଇବୋଡୁପଃ ।
ଆପୂର୍ଯ୍ୟମାଣଃ ପିତୃଭିଃ କାଷ୍ଠାଭିରିବ ସୋଽନ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୧

ଯକ୍ଷ୍ୟମାଣୋଽଶ୍ୱମେଧେନ ଜ୍ଞାତିଦ୍ରୋହଜିହାସୟା ।
ରାଜାଲବ୍ଧଧନୋ ଦଧ୍ୟାବନ୍ୟତ୍ର କରଦଣ୍ଡୟୋଃ ॥ ୩୨

ତଦଭିପ୍ରେତମାଲକ୍ଷ୍ୟ ଭ୍ରାତରୋଽଚ୍ୟୁତଚୋଦିତାଃ ।
ଧନଂ ପ୍ରହୀଣମାଜହ୍ରୁରୁଦୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ଭୂରିଶଃ ॥ ୩୩

ଉଦାର ହେବ ଏବଂ ଯଯାତିଙ୍କ ପରି ଧାର୍ମିକ ହେବ ॥ ୨୪ ॥ ଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ ବଳିଙ୍କ ପରି ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ନିଷ୍ଠାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପରି ହେବ । ଏ ବହୁ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବ ଓ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କର ସେବା କରିବ ॥ ୨୫ ॥ ଏହାର ପୁତ୍ରମାନେ ରାଜର୍ଷି ହେବେ । ଯେଉଁମାନେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିବେ, ଏ ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବ; ପୁଣି ଧରଣୀକୁ ଓ ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏ କଳିଯୁଗକୁ ମଧ୍ୟ ଦମନ କରିବ ॥ ୨୬ ॥ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାରର ଅଭିଶାପ ଫଳରେ ତକ୍ଷକଦ୍ୱାରା ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ ଶୁଣି ଏ ସକଳ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣର ଆଶ୍ରୟ ନେବ ॥ ୨୭ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏ ବ୍ୟାସପୁତ୍ର ଶୁକଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଆତ୍ମାର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅଭୟପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ॥ ୨୮ ॥

ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ବାଳକର ଜନ୍ମ-ଲଗ୍ନର ଫଳ କହିସାରି ଜ୍ୟୋତିଷଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭେଟି-ଦକ୍ଷିଣା ନେଇ ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ବାଳକ ଜଗତରେ ପରୀକ୍ଷିତ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲା; କାରଣ, ସେହି ସମର୍ଥ ବାଳକ ଗର୍ଭରେ ଥିବାବେଳେ ଯେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କର (ପ୍ରଭୁଙ୍କର) ଦର୍ଶନ ପାଇଥିଲା, ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ସେହି ପୁରୁଷ ବୋଲି ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚାହୁଁଥିଲା ॥ ୩୦ ॥ ରାଜକୁମାର ପରୀକ୍ଷିତ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଲାଳନପାଳନ ପାଇ ଦିନୁଦିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ସୁଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଏକଦା ସ୍ୱଜନ-ବଧର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ଲାଗି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ବିଚାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କର ଓ ଦଣ୍ଡରୂପେ ଆଦାୟ କରାଯାଉଥିବା ଧନ ବ୍ୟତୀତ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧନ ନ ଥିବାରୁ, ସେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତାହାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ତାହାଙ୍କର ଭାଇମାନେ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଯାଇ ସେଠାରୁ ରାଜା ମରୁତ୍ତ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିବା* ବହୁ ଧନ ନେଇ

* ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ମହାରାଜ ମରୁତ୍ତ ଏପରି ଏକ ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ଯେ, ସେଥିରେ କେବଳ ସୁନାପାତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ଯଜ୍ଞ ଶେଷରେ ସେ ସେହିସବୁ ପାତ୍ର ଉତ୍ତରଦିଗକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଧନ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ତାହା ବୋହିନେଇ ନ ପାରି ଉତ୍ତରଦିଗକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଧନ ଉପରେ ତ ରାଜାଙ୍କର ଅଧିକାର ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ସେହି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଧନ ଅଣାଇ ଭଗବାନ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ ।

ତେନ ସଂଭୃତସମ୍ଭାରୋ ଧର୍ମପୁତ୍ରୋ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ ।
ବାଜିମେଧୈସ୍ତ୍ରିଭିର୍ଭୀତୋ ଯଜ୍ଞୈଃ ସମୟଜଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୩୪

ଆହୂତୋ ଭଗବାନ୍ ରାଜ୍ଞା ଯାଜୟିତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜୈର୍ନୃପମ୍ ।
ଉବାସ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ ସୁହୃଦାଂ ପ୍ରିୟକାମ୍ୟୟା ॥ ୩୫

ତତୋ ରାଜ୍ଞାଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତଃ କୃଷ୍ଣୟା ସହ ବନ୍ଧୁଭିଃ ।
ଯଯୌ ଦ୍ୱାରବତୀଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସାର୍ଜୁନୋ ଯଦୁଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୩୬

ଆସିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ଧନରେ ଯଜ୍ଞସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି, ଧର୍ମପୁତ୍ର ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତିନିଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇ ଆସିଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇ ନିଜ ସୁହୃଦ୍ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ କିଛି ମାସ ରହିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଶୌନକ ! ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ତାଙ୍କର ଭାଇମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତଥା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିଛିଦିନ ପରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଦ୍ୱାରକା ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ପରୀକ୍ଷିଜ୍ଜନ୍ମାଦ୍ୟୁତ୍କର୍ଷୋ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଦୁରଙ୍କ ଉପଦେଶକ୍ରମେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ବନଗମନ

ସୂତ ଉବାଚ

ବିଦୁରସ୍ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାୟାଂ ମୈତ୍ରେୟାଦାତ୍ମନୋ ଗତିମ୍ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱାଗାଦ୍ଧାସ୍ତିନପୁରଂ ତୟାବାପ୍ତବିବିତ୍ସିତଃ ॥ ୧

ଯାବତଃ କୃତବାନ୍ ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ କ୍ଷତ୍ତା କୌଷାରବାଗ୍ରତଃ ।
ଜାତୈକଭକ୍ତିର୍ଗୋବିନ୍ଦେ ତେଭ୍ୟଶ୍ଚୋପରରାମ ହ ॥ ୨

ତଂ ବନ୍ଧୁମାଗତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଧର୍ମପୁତ୍ରଃ ସହାନୁଜଃ ।
ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରୋ ଯୁଯୁତ୍ସୁଶ୍ଚ ସୂତଃ ଶାରଦ୍ୱତଃ ପୃଥା ॥ ୩

ଗାନ୍ଧାରୀ ଦ୍ରୌପଦୀ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସୁଭଦ୍ରା ଚୋତ୍ତରା କୃପୀ ।
ଅନ୍ୟାଶ୍ଚ ଜାମୟଃ ପାଣ୍ଡୋର୍ଜ୍ଞାତୟଃ ସସୁତାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୪

ପ୍ରତ୍ୟୁଜ୍ଜଗ୍ମୁଃ ପ୍ରହର୍ଷେଣ ପ୍ରାଣଂ ତନ୍ୱ ଇବାଗତମ୍ ।
ଅଭିସଙ୍ଗମ୍ୟ ବିଧିବତ୍ ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗାଭିବାଦନୈଃ ॥ ୫

ମୁମୁଚୁଃ ପ୍ରେମବାଷ୍ପୌଘଂ ବିରହୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟକାତରାଃ ।
ରାଜା ତମର୍ହୟାଞ୍ଚକ୍ରେ କୃତାସନପରିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କାଳରେ ମହର୍ଷି ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଠାରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ବିଦୁର ହସ୍ତିନାପୁର ଫେରି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ଯାହା କିଛି ଶୁଣିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ॥ ୧ ॥ ବିଦୁର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଯେତେସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ, ସେସବୁର ଉତ୍ତର ଶୁଣିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହୋଇଯିବାରୁ ସେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲେ; ତେଣୁ ସେସବୁର ଉତ୍ତର ଶୁଣିବାକୁ ସେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ହେ ଶୌନକ ! କକେଇ ବିଦୁର ଫେରି ଆସିଲେଣି ଦେଖି ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଓ ତାଙ୍କର ଚାରିଭାଇ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଯୁଯୁତ୍ସୁ, ସଂଜୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, କୁନ୍ତୀ, ଗାନ୍ଧାରୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ, ସୁଭଦ୍ରା, ଉତ୍ତରା, କୃପୀ ତଥା ପାଣ୍ଡବ ପରିବାରର ଅନ୍ୟସବୁ ନରନାରୀ ଏବଂ ନିଜ ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ—ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । ମୃତଶରୀରରେ ପ୍ରାଣ ପଶିଗଲା ପରି ଅନୁଭବ କରି ସେମାନେ ବିଦୁରଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆଲିଙ୍ଗନ ଓ ପ୍ରଣାମାଦି କରି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ ଏବଂ ବିରହଜନିତ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ କାତର ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼ିଲା । ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଆସନରେ ବସାଇ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କର ଯଥୋଚିତ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୩-୬ ॥

ତଂ ଭୁକ୍ତବନ୍ତଂ ବିଶ୍ରାନ୍ତମାସୀନଂ ସୁଖମାସନେ ।
ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତୋ ରାଜା ପ୍ରାହ ତେଷାଂ ଚ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୭

ବିଦୁର ଭୋଜନ ଓ ବିଶ୍ରାମ କରିସାରି ସୁଖପୂର୍ବକ ବସିଥିବାବେଳେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବିନୟପୂର୍ବକ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୭ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଅପି ସ୍ମରଥ ନୋ ଯୁଷ୍ମତ୍ପକ୍ଷଚ୍ଛାୟାସମେଧିତାନ୍ ।
ବିପଦ୍‌ଗଣାଦ୍‌ବିଷାଗ୍ନ୍ୟାଦେର୍ମୋଚିତା ଯତ୍‌ସମାତୃକାଃ ॥ ୮

ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—କକେଇ ! ପକ୍ଷୀ ଯେପରି ତା' ଛୁଆକୁ ନିଜ ଡେଣାତଳେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖି ଯତ୍ନର ସହିତ ପାଳନ କରେ, ଆପଣ ସେହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ ଆମମାନଙ୍କୁ ପାଳିପୋଷି ବଡ଼ କରିଛନ୍ତି । ବିଷଦାନ ଓ ଲାକ୍ଷାଗୃହ-ଦାହ ଆଦି ବିପତ୍ତିରୁ ଆପଣ ଆମକୁ ଓ ଆମ ମାଆଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ କ'ଣ କେବେ କେବେ ଆମମାନଙ୍କୁ ମନେ ପକାନ୍ତି ? ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ବୁଲିବା ସମୟରେ କିପରି ଭାବରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ ଓ କେଉଁ କେଉଁ ତୀର୍ଥ ଓ ମୁଖ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ସେବନ (ଦର୍ଶନାଦି) କଲେ, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥

କୟା ବୃତ୍ତ୍ୟା ବର୍ତ୍ତିତଂ ବଶ୍ଚରଦ୍ଭିଃ କ୍ଷିତିମଣ୍ଡଳମ୍ ।
ତୀର୍ଥାନି କ୍ଷେତ୍ରମୁଖ୍ୟାନି ସେବିତାନୀହ ଭୂତଲେ ॥ ୯

ଭବଦ୍‌ବିଧା ଭାଗବତାସ୍ତୀର୍ଥଭୂତାଃ ସ୍ୱୟଂ ବିଭୋ ।
ତୀର୍ଥୀକୁର୍ବନ୍ତି ତୀର୍ଥାନି ସ୍ୱାନ୍ତଃସ୍ଥେନ ଗଦାଭୃତା ॥ ୧୦

ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ଈଶ୍ୱରପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଏକ ତୀର୍ଥସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ନିଜ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ତୀର୍ଥତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଦାଦା ! ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଭିତରେ ଆପଣ ତ ନିଶ୍ଚୟ ଦ୍ୱାରକା ଯାଇଥିବେ । ସେଠାରେ ଆମର ସୁହୃଦ୍ ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଯାଦବମାନେ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ତ ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା । ଯଦି ଆପଣ ସେଠାକୁ ଯାଇ ନ ଥିବେ, ତଥାପି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ତ ସେଠାକାର କଥା ଶୁଣିଥିବେ ॥ ୧୧ ॥

ଅପି ନଃ ସୁହୃଦସ୍ତାତ ବାନ୍ଧବାଃ କୃଷ୍ଣଦେବତାଃ ।
ଦୃଷ୍ଟାଃ ଶ୍ରୁତା ବା ଯଦବଃ ସ୍ୱପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ସୁଖମାସତେ ॥ ୧୧

(ସୂତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—) ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏପରି ପଗ୍ଭରିବାରୁ ବିଦୁର ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥ ଓ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ, ଦେଖିଥିଲେ ଓ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ, ତାହା ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଯଦୁବଂଶର ବିନାଶ ବିଷୟରେ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ଧର୍ମରାଜେନ ସର୍ବଂ ତତ୍ ସମବର୍ଣ୍ଣୟତ୍ ।
ଯଥାନୁଭୂତଂ କ୍ରମଶୋ ବିନା ଯଦୁକୁଳକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୧୨

ଦୟାଳୁହୃଦୟ ବିଦୁର ଭାବିଲେ, ଯାଦବମାନଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ସଂହାର କଥା ଶୁଣିଲେ, ପାଣ୍ଡବମାନେ ଦୁଃଖରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ ଏବଂ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖି ସହିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ସେହି ଅପ୍ରିୟ ଓ ଅସହ୍ୟ ଘଟଣା ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ କହିଲେ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା, ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ସେହି ଘଟଣା କିଛିଦିନ ଭିତରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୩ ॥

ନନ୍ୱପ୍ରିୟଂ ଦୁର୍ବିଷହଂ ନୃଣାଂ ସ୍ୱୟମୁପସ୍ଥିତମ୍ ।
ନାବେଦୟତ୍ ସକରୁଣୋ ଦୁଃଖିତାନ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମକ୍ଷମଃ ॥ ୧୩

କଞ୍ଚିତ୍‌କାଳମଥାବାତ୍ସୀତ୍ ସତ୍କୃତୋ ଦେବବତ୍‌ସୁଖମ୍ ।
ଭ୍ରାତୁର୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠସ୍ୟ ଶ୍ରେୟସ୍କୃତ୍ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରୀତିମାବହନ୍ ॥ ୧୪

ପାଣ୍ଡବମାନେ ବିଦୁରଙ୍କୁ ଦେବତା ପରି ସେବାସତ୍କାର କଲେ । ବିଦୁର ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ କାମନା କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ କିଛିଦିନ ସୁଖପୂର୍ବକ ହସ୍ତିନାପୁରରେ ରହିଗଲେ ॥ ୧୪ ॥ ବିଦୁର ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଧର୍ମରାଜ ଥିଲେ ।

ଅବିଭ୍ରଦର୍ଯ୍ୟମା ଦଣ୍ଡଂ ଯଥାବଦଘକାରିଷୁ ।
ଯାବଦ୍ଦଧାର ଶୂଦ୍ରତ୍ୱଂ ଶାପାଦ୍‌ବର୍ଷଶତଂ ଯମଃ ॥ ୧୫

ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ଲବ୍ଧରାଜ୍ୟୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୌତ୍ରଂ କୁଳନ୍ଧରମ୍ ।
ଭ୍ରାତୃଭିର୍ଲୋକପାଳାଭୈର୍ମୁମୁଦେ ପରୟା ଶ୍ରିୟା ॥ ୧୬

ଏବଂ ଗୃହେଷୁ ସକ୍ତାନାଂ ପ୍ରମତ୍ତାନାଂ ତଦୀହୟା ।
ଅତ୍ୟକ୍ରାମଦବିଜ୍ଞାତଃ କାଳଃ ପରମଦୁସ୍ତରଃ ॥ ୧୭

ବିଦୁରସ୍ତଦଭିପ୍ରେତ୍ୟ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରମଭାଷତ ।
ରାଜନ୍ନିର୍ଗମ୍ୟତାଂ ଶୀଘ୍ରଂ ପଶ୍ୟେଦଂ ଭୟମାଗତମ୍ ॥ ୧୮

ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ନ ଯସ୍ୟେହ କୁତଶ୍ଚିତ୍ କର୍ହିଚିତ୍ ପ୍ରଭୋ ।
ସ ଏବ ଭଗବାନ୍ କାଳଃ ସର୍ବେଷାଂ ନଃ ସମାଗତଃ ॥ ୧୯

ଯେନ ଚୈବାଭିପନ୍ନୋଽୟଂ ପ୍ରାଣୈଃ ପ୍ରିୟତମୈରପି ।
ଜନଃ ସଦ୍ୟୋ ବିୟୁଜ୍ୟେତ କିମୁତାନ୍ୟୈର୍ଧନାଦିଭିଃ ॥ ୨୦

ପିତୃଭ୍ରାତୃସୁହୃତ୍ପୁତ୍ରା ହତାସ୍ତେ ବିଗତଂ ବୟଃ ।
ଆତ୍ମା ଚ ଜରୟା ଗ୍ରସ୍ତଃ ପରଗେହମୁପାସସେ ॥ ୨୧

ଅହୋ ମହୀୟସୀ ଜନ୍ତୋର୍ଜୀବିତାଶା ଯୟା ଭବାନ୍ ।
ଭୀମାପବର୍ଜିତଂ ପିଣ୍ଡମାଦତ୍ତେ ଗୃହପାଳବତ୍ ॥ ୨୨

ଅଗ୍ନିର୍ନିସୃଷ୍ଟୋ ଦତ୍ତଶ୍ଚ ଗରୋ ଦାରାଶ୍ଚ ଦୂଷିତାଃ ।
ହୃତଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଧନଂ ଯେଷାଂ ତଦ୍ଦତ୍ତୈରସୁଭିଃ କିୟତ୍ ॥ ୨୩

କେବଳ ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଶାପରୁ ସେ ଶହେ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଶୂଦ୍ର ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ।* ସେହି ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଯ୍ୟମା ଯମରାଜ ପଦରେ ରହି ପାପୀମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ଅତୁଳ ସମ୍ପଦରେ ସମ୍ପନ୍ନ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କର ଲୋକପାଳତୁଲ୍ୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ଭବିଷ୍ୟତର ବଂଶଧର ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ମୁଖ ଦେଖି ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଗୃହଧନ୍ଦାରେ ବୁଡ଼ି ରହି ଏକଥା ଏକପ୍ରକାର ଭୁଲିଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ କ୍ରମଶଃ ମୃତ୍ୟୁ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛି । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି ସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା, ଯାହାକୁ କି କେହି ବି ଏଡ଼ାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୭॥ କିନ୍ତୁ ବିଦୁର କାଳର ଗତି ଜାଣିପାରି ଦିନେ ଏକାନ୍ତରେ ବଡ଼ ଭାଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ଦେଖନ୍ତୁ, ଏଥର ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ସମୟ ଆସିଗଲା; ଆପଣ ଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୧୮॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ କାଳ ଆସି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲାଣି; ତାକୁ ଏଡ଼ାଇଦେବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ କାଳର ଅଧୀନ ଜୀବ ଯେଉଁଠି ତାର ପ୍ରିୟତମ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାଣଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହୁଁ ଗ୍ରହୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ, ସେଠାରେ ଧନଜନ ଆଦି ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁର କଥା ବା କ'ଣ କହିବା ! ॥ ୨୦॥ ଆପଣଙ୍କର ଦଦେଇ, କକେଇ, ଭାଇ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଓ ପୁତ୍ରମାନେ ମରିଗଲେଣି; ଆପଣଙ୍କର ବୟସ ମଧ୍ୟ ଗଡ଼ିଗଲାଣି; ଶରୀର ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଶିକାର ହେଲାଣି । ଆପଣ ପରଘରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ହାୟ! ମଣିଷର ବଞ୍ଚି ରହିବାର ଇଚ୍ଛା କେଡ଼େ ପ୍ରବଳ ନୁହେଁ ସତେ ! ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଆପଣ ଭୀମର ହାତଟେକା ଭାତମୁଠାଏ ଖାଇ ଏଠାରେ କୁକୁର ପରି ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଆପଣ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ିଦେବାକୁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ବିଷ ଦେଇ ମାରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିବାହିତା

* ଥରେ ଜଣେ ରାଜାଙ୍କ ଲୋକେ ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରୁ କେତେଜଣ ଚୋରଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ । ଚୋରଙ୍କୁ ଧରୁ ଧରୁ ସେମାନେ ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚୋରଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ବୋଲି ଭାବି ବାନ୍ଧି ଆଣିଲେ । ରାଜାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ଚୋରଙ୍କ ସହିତ ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶୂଳିରେ ବସାଇ ଦିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ବୋଲି ଜାଣି ଶୂଳିରୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ କ୍ଷମାପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେଇ, ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଯାଇ ଯମରାଜାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, "କେଉଁ ପାପରୁ ମୋତେ ଏ ଦଣ୍ଡ ମିଳିଲା ?" ଯମ କହିଲେ, "ଆପଣ ଥରେ ଗୋଟିଏ ପତଙ୍ଗକୁ ଧରି ତାକୁ କୁଶମୁନରେ ଫୋଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ; ତେଣୁ ଆପଣ ଏ ଦଣ୍ଡ ପାଇଲେ ।" ମାଣ୍ଡବ୍ୟ କହିଲେ, "ମୁଁ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ସେପରି କରିଦେଇଥିଲି; ଏତେ ଛୋଟ ଅପରାଧ ପାଇଁ ତୁମେ ମୋତେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଦଣ୍ଡ ଦେଲ ! ମୁଁ ଅଭିଶାପ ଦେଉଛି, ତୁମେ ଶହେ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୂଦ୍ରଯୋନିରେ ରହିବ ।" ମାଣ୍ଡବ୍ୟଙ୍କର ସେହି ଶାପରୁ ଯମରାଜ ବିଦୁରରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ତସ୍ୟାପି ତବ ଦେହୋଽୟଂ କୃପଣସ୍ୟ ଜିଜୀବିଷୋଃ ।
ପରୈତ୍ୟନିଚ୍ଛତୋ ଜୀର୍ଣ୍ଣୋ ଜରୟା ବାସସୀ ଇବ ॥ ୨୪

ଗତସ୍ୱାର୍ଥମିମଂ ଦେହଂ ବିରକ୍ତୋ ମୁକ୍ତବନ୍ଧନଃ ।
ଅବିଜ୍ଞାତଗତିର୍ଜହ୍ୟାତ୍ ସ ବୈ ଧୀର ଉଦାହୃତଃ ॥ ୨୫

ଯଃ ସ୍ୱକାତ୍ପରତୋ ବେହ ଜାତନିର୍ବେଦ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ହୃଦି କୃତ୍ୱା ହରିଂ ଗେହାତ୍ ପ୍ରବ୍ରଜେତ୍ ସ ନରୋତ୍ତମଃ ॥ ୨୬

ଅଥୋଦୀଚୀଂ ଦିଶଂ ଯାତୁ ସ୍ୱୈରଜ୍ଞାତଗତିର୍ଭବାନ୍ ।
ଇତୋଽର୍ବାକ୍ପ୍ରାୟଶଃ କାଳଃ ପୁଂସାଂ ଗୁଣବିକର୍ଷଣଃ ॥ ୨୭

ଏବଂ ରାଜା ବିଦୁରେଣାନୁଜେନ
ପ୍ରଜ୍ଞାଚକ୍ଷୁର୍ବୋଧିତ ଆଜମୀଢ଼ଃ ।
ଛିତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱେଷୁ ସ୍ନେହପାଶାନ୍ଦ୍ରଢ଼ିମ୍ନୋ
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ଭ୍ରାତୃସଂଦର୍ଶିତାଧ୍ୱା ॥ ୨୮

ପତିଂ ପ୍ରୟାନ୍ତଂ ସୁବଲସ୍ୟ ପୁତ୍ରୀ
ପତିବ୍ରତା ଚାନୁଜଗାମ ସାଧ୍ୱୀ ।
ହିମାଳୟଂ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡପ୍ରହର୍ଷଂ
ମନସ୍ୱିନାମିବ ସତ୍ସମ୍ପ୍ରହାରଃ ॥ ୨୯

ଅଜାତଶତ୍ରୁଃ କୃତମୈତ୍ରୋ ହୁତାଗ୍ନି-
ର୍ବିପ୍ରାନ୍ ନତ୍ୱା ତିଳଗୋଭୂମିରୁକ୍ମୈଃ ।
ଗୃହଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଗୁରୁବନ୍ଦନାୟ
ନ ଚାପଶ୍ୟତ୍ ପିତରୌ ସୌବଲୀଂ ଚ ॥ ୩୦

ପତ୍ନୀକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ଅପମାନିତ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଧନସମ୍ପଦ-ଜମିବାଡ଼ି ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲେ, ସେହିମାନଙ୍କ ଅନ୍ନରେ ପ୍ରାଣଟାକୁ ପୋଷି ରଖିବାରେ କି ଗୌରବ ଅଛି, କହନ୍ତୁ ତ ? ॥ ୨୩ ॥ ଅଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କୁ ଏପରି ମାଡ଼ିବସିଛି ଯେ, ଆପଣ ଏବେ ବି ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଯେତେ ଚାହିଁଲେ କ'ଣ ହେବ ! ଆପଣଙ୍କ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟଜର୍ଜରିତ ଶରୀର ଜୀର୍ଣ୍ଣବସନ ପରି ଦିନୁଦିନ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଚାଲିଛି ॥ ୨୪ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଏହି ଶରୀରଦ୍ୱାରା କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆଉ ଏ ମାୟାଜାଲରେ ପଶନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଦେହର ମମତା-ବନ୍ଧନକୁ କାଟିପକାନ୍ତୁ । ଯେ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଅଜାଣତରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଧୀର ପୁରୁଷ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨୫ ॥ ନିଜେ ବୁଝିପାରି ହେଉ, କିମ୍ବା ଅନ୍ୟମାନେ ବୁଝାଇଦେବା ପରେ ହେଉ, ଯେ ଏହି ସଂସାର ଦୁଃଖମୟ ବୋଲି ଜାଣି ଏଥିପ୍ରତି ଥିବା ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ବଶ କରି ଓ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧାରଣ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେବା ନିମନ୍ତେ ଘରୁ ବାହାରିପଡ଼ନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଉତ୍ତମ ମନୁଷ୍ୟ ॥ ୨୬ ॥ ଏଣିକି ଯେଉଁ ସମୟ ଆସିବ, ତାହା ତ ମନୁଷ୍ୟର ସଦ୍‌ଗୁଣ କ୍ଷୟ କରିଦେବ; ତେଣୁ ଆପଣ କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କୁ ନ ଜଣାଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଉତ୍ତରାଖଣ୍ଡକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ।'' ॥୨୭ ॥

ସାନଭାଇ ବିଦୁର ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇଦେବାରୁ, ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ପ୍ରଜ୍ଞାନେତ୍ର ଖୋଲିଗଲା । ସେ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିବା ସୁଦୃଢ଼ ମୋହ ବନ୍ଧନ କାଟିଦେଇ ବିଦୁର ଦେଖାଇଥିବା ମାର୍ଗରେ ଯିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ପ୍ରହାର ଯେପରି ବୀର ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସୁଖ ଦିଏ, ହିମାଳୟ ପଥରେ ଯାତ୍ରା ସେହିପରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେଇଥାଏ । ସୁବଳନନ୍ଦିନୀ ପତିବ୍ରତା ଗାନ୍ଧାରୀ ଯେତେବେଳେ ଜାଣିଲେ ଯେ ପତିଦେବ ହିମାଳୟ ପଥରେ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ତା'ପରଦିନ ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନା ଓ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ସାରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ତିଳ, ଗୋ, ଭୂମି ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାନ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଗୁରୁଜନଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରିବାକୁ ରାଜମହଲକୁ ଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ବିଦୁର ଓ ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥

ତତ୍ର ସଞ୍ଜୟମାସୀନଂ ପପ୍ରଚ୍ଛୋଦ୍‌ବିଗ୍ନମାନସଃ ।
ଗାବଲ୍‌ଗଣେ କ୍ୱ ନସ୍ତାତୋ ବୃଦ୍ଧୋ ହୀନଶ୍ଚ ନେତ୍ରୟୋଃ ॥ ୩୧

ଅମ୍ବା ଚ ହତପୁତ୍ରାଽଽର୍ତ୍ତା ପିତୃବ୍ୟଃ କ୍ୱ ଗତଃ ସୁହୃତ୍ ।
ଅପି ମୟ୍ୟକୃତପ୍ରଜ୍ଞେ ହତବନ୍ଧୁଃ ସ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ।
ଆଶଂସମାନଃ ଶମଲଂ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଦୁଃଖିତୋଽପତତ୍ ॥ ୩୨

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ପାଣ୍ଡୌ ସର୍ବାନ୍ନଃ ସୁହୃଦଃ ଶିଶୂନ୍ ।
ଅରକ୍ଷତାଂ ବ୍ୟସନତଃ ପିତୃବ୍ୟୌ କ୍ୱ ଗତାବିତଃ ॥ ୩୩

ୟୁଧିଷ୍ଠିର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ, ସେଠାରେ ବସିଥିବା ସଂଜୟଙ୍କୁ ପଚ୍ଚରିଲେ, "ସଂଜୟ ! ମୋର ବୃଦ୍ଧ ଓ ଅନ୍ଧ ଦଦେଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ॥ ୩୧ ॥ ପୁତ୍ରଶୋକରେ ପୀଡ଼ିତା ଓ ଦୁଃଖିତା ମାତା ଗାନ୍ଧାରୀ ତଥା ମୋର ପରମ ହିତୈଷୀ କକେଇ ବିଦୁର ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ପୁଅମାନେ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନେ ମରିଯିବାରୁ ଦଦେଇ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ଥିଲେ । ମୁଁ ବଡ଼ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି । କାଳେ ମୋ ପକ୍ଷରୁ କିଛି ଅପରାଧ ହେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି ସେ ମାତା ଗାନ୍ଧାରୀଙ୍କ ସହିତ ଗଙ୍ଗାକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ତ ! ॥ ୩୨ ॥ ଆମ ବାପା ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁବେଳକୁ ଆମେମାନେ ଛୋଟ ଛୁଆ ହୋଇଥିଲୁ । ସେତେବେଳେ ଏହି ଦଦେଇ ଓ କକେଇ ଆମକୁ କେତେ କେତେ ବିପଦରୁ ବଞ୍ଚାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଆମକୁ ବଡ଼ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ହାୟ ! ସେମାନେ ଏଠାରୁ ଗଲେ କୁଆଡ଼େ !!" ॥ ୩୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

କୃପୟା ସ୍ନେହବୈକ୍ଲବ୍ୟାତ୍‌ସୂତୋ ବିରହକର୍ଶିତଃ ।
ଆତ୍ମେଶ୍ୱରମଚକ୍ଷାଣୋ ନ ପ୍ରତ୍ୟାହାତିପୀଡ଼ିତଃ ॥ ୩୪

ବିମୃଜ୍ୟାଶ୍ରୂଣି ପାଣିଭ୍ୟାଂ ବିଷ୍ଟଭ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ।
ଅଜାତଶତ୍ରୁଂ ପ୍ରତ୍ୟୂଚେ ପ୍ରଭୋଃ ପାଦାବନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୩୫

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ନିଜ ପ୍ରଭୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ସଂଜୟ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକଳ ତଥା ବିରହରେ ଆତୁର ହେଉଥାନ୍ତି । ସେ ୟୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ହଠାତ୍ କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥ ତଥାପି ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତକୁ ସ୍ଥିର କରି ନିଜ ହାତରେ ଆଖିଲୁହ ପୋଛିଲେ ଏବଂ ଆପଣା ସ୍ୱାମୀ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ଚରଣ ସ୍ମରଣ କରି ୟୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କହିଲେ— ॥ ୩୫ ॥

ସଞ୍ଜୟ ଉବାଚ

ନାହଂ ବେଦ ବ୍ୟବସିତଂ ପିତ୍ରୋର୍ବଃ କୁଳନନ୍ଦନ ।
ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟା ବା ମହାବାହୋ ମୁଷିତୋଽସ୍ମି ମହାତ୍ମଭିଃ ॥ ୩୬

ସଂଜୟ କହିଲେ—ହେ କୁଳନନ୍ଦନ ! ଆପଣଙ୍କର ଦଦେଇ, କକେଇ ଓ ମାତା ଗାନ୍ଧାରୀ କ'ଣ ସଂକଳ୍ପ କରି କୁଆଡ଼େ ଯେ ଚାଲିଗଲେ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ହେ ମହାବାହୁ ! ଆଜି ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲି ॥ ୩୬ ॥

ଅଥାଜଗାମ ଭଗବାନ୍ ନାରଦଃ ସହତୁମ୍ବୁରୁଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାୟାଭିବାଦ୍ୟାହ ସାନୁଜୋଽଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚୟନ୍ନିବ ॥ ୩୭

(ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—) ଏ ଭିତରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଗନ୍ଧର୍ବ ତୁମ୍ବୁରୁଙ୍କ ସହିତ ଆସି ହସ୍ତିନାପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସାନଭାଇମାନଙ୍କ ସମେତ ମହାରାଜ ୟୁଧିଷ୍ଠିର ଉଠିଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ୟୁଧିଷ୍ଠିର ନାରଦଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥

ୟୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ନାହଂ ବେଦ ଗତିଂ ପିତ୍ରୋର୍ଭଗବନ୍ କ୍ୱ ଗତାବିତଃ ।
ଅମ୍ବା ବା ହତପୁତ୍ରାଽଽର୍ତ୍ତା କ୍ୱ ଗତା ଚ ତପସ୍ୱିନୀ ॥ ୩୮

କର୍ଣ୍ଣଧାର ଇବାପାରେ ଭଗବାନ୍ ପାରଦର୍ଶକଃ ।
ଅଥାବଭାଷେ ଭଗବାନ୍ ନାରଦୋ ମୁନିସତ୍ତମଃ ॥ ୩୯

ୟୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ କାହିଁ ମୋର ଦୁଇ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଉନାହିଁ ! ସେହି ଦୁଇଜଣ ପିତୃବ୍ୟ ଓ ପୁତ୍ରଶୋକାକୁଳା ତପସ୍ୱିନୀ ମାତା ଗାନ୍ଧାରୀ କୁଆଡ଼େ ଯେ ଚାଲିଗଲେ, ମୁଁ ଜାଣିପାରୁନି ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଅପାର ସମୁଦ୍ରରେ କର୍ଣ୍ଣଧାର ପରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ହିଁ ଆମର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ।" ଏହା ଶୁଣି ଭଗବନ୍ମୟ **ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ,** ॥ ୩୯ ॥

ମା କଂଚନ ଶୁଚ୍ୟୋ ରାଜନ୍ ଯଦୀଶ୍ୱରବଶଂ ଜଗତ୍ ।
ଲୋକାଃ ସପାଲା ଯସ୍ୟେମେ ବହନ୍ତି ବଳିମୀଶିତୁଃ ।
ସ ସଂଯୁନକ୍ତି ଭୂତାନି ସ ଏବ ବିଯୁନକ୍ତି ଚ ॥ ୪୦

ଯଥା ଗାବୋ ନସି ପ୍ରୋତାସ୍ତନ୍ତ୍ୟାଂ ବଦ୍ଧାଃ ସ୍ୱଦାମଭିଃ ।
ବାକ୍‌ତନ୍ତ୍ୟାଂ ନାମଭିର୍ବଦ୍ଧା ବହନ୍ତି ବଳିମୀଶିତୁଃ ॥ ୪୧

ଯଥା କ୍ରୀଡ଼ୋପସ୍କରାଣାଂ ସଂଯୋଗବିଗମାବିହ ।
ଇଚ୍ଛୟା କ୍ରୀଡ଼ିତୁଃ ସ୍ୟାତାଂ ତଥୈବେଶେଚ୍ଛୟା ନୃଣାମ୍ ॥ ୪୨

ଯନ୍ମନ୍ୟସେ ଧ୍ରୁବଂ ଲୋକମଧ୍ରୁବଂ ବା ନ ଚୋଭୟମ୍ ।
ସର୍ବଥା ନ ହି ଶୋଚ୍ୟାସ୍ତେ ସ୍ନେହାଦନ୍ୟତ୍ର ମୋହଜାତ୍ ॥ ୪୩

ତସ୍ମାଜ୍ଜହ୍ୟଙ୍ଗ ବୈକ୍ଳବ୍ୟମଜ୍ଞାନକୃତମାତ୍ମନଃ ।
କଥଂ ତ୍ୱନାଥାଃ କୃପଣା ବର୍ତ୍ତେରଂସ୍ତେ ଚ ମାଂ ବିନା ॥ ୪୪

କାଳକର୍ମଗୁଣାଧୀନୋ ଦେହୋଽୟଂ ପାଞ୍ଚଭୌତିକଃ ।
କଥମନ୍ୟାଂସ୍ତୁ ଗୋପାୟେତ୍ସର୍ପଗ୍ରସ୍ତୋ ଯଥା ପରମ୍ ॥ ୪୫

ଅହସ୍ତାନି ସହସ୍ତାନାମପଦାନି ଚତୁଷ୍ପଦାମ୍ ।
ଫଲ୍‌ଗୂନି ତତ୍ର ମହତାଂ ଜୀବୋ ଜୀବସ୍ୟ ଜୀବନମ୍ ॥ ୪୬

ତଦିଦଂ ଭଗବାନ୍ ରାଜନ୍ନେକ ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମନାଂ ସ୍ୱଦୃକ୍ ।
ଅନ୍ତରୋଽନନ୍ତରୋ ଭାତି ପଶ୍ୟ ତଂ ମାୟୟୋରୁଧା ॥ ୪୭

ସୋଽୟମଦ୍ୟ ମହାରାଜ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
କାଳରୂପୋଽବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽସ୍ୟାମଭାବାୟ ସୁରଦ୍ୱିଷାମ୍ ॥ ୪୮

"ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଆପଣ କାହାରି ପାଇଁ ଶୋକ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ; କାରଣ ସମଗ୍ର ସଂସାର ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ଅଧୀନ । ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ହିଁ ଏକ ପ୍ରାଣୀକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ ସହିତ ମିଳିତ କରାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହିଁ ଏକକୁ ଅନ୍ୟଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରାଉଛନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ବଳଦ ଯେପରି ଦଉଡ଼ିଦ୍ୱାରା ଜୁଆଳିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ନାକଫୋଡ଼ରେ ପଶିଥିବା ସରୁ ରସିରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ, ମାଲିକର ଭାର ବୋହି ଚାଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ବି ସେହିପରି ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଦି ଅନେକ ପ୍ରକାର ନାମ ଧରିଥିବା ବେଦରୂପକ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ ॥ ୪୧ ॥ ସଂସାରରେ ଖେଳାଳୀର ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ଖେଳନାର ସଂଯୋଗ-ବିଯୋଗ ଘଟିଥାଏ; ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମିଳନ-ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିଥାଏ ॥ ୪୨ ॥ ଶୁଦ୍ଧବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି ନିରଞ୍ଜନ, ନିତ୍ୟ, ଶାଶ୍ୱତ ଓ ସତ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମରେ ଧ୍ରୁବ ଓ ଅଧ୍ରୁବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ତା'ର ବିନାଶ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଶୋକ କରୁଛନ୍ତି, ଏହା କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ମୋହଜନିତ ସ୍ନେହ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ॥ ୪୩ ॥ ତେଣୁ ହେ ଧର୍ମରାଜ ! 'ଦୀନହୀନ ଦଦେଇ ଓ ଦେଠେଇ ଅତି ଅସହାୟ; ମୋ ବିନା ସେମାନେ କିପରି ଚଳିବେ' ବୋଲି ଭାବି ଆପଣ ଯେଉଁ ବିକଳ ହେଉଛନ୍ତି, ସେହି ଅଜ୍ଞାନଜନିତ ବ୍ୟସ୍ତତା ଓ ବ୍ୟାକୁଳତା ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥ ଦେଖନ୍ତୁ, ଏ ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀରଟା କାଳ, କର୍ମ ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅଧୀନ । ଏହି ଶରୀର ତ ନିଜେ କାଳରୂପୀ ଅଜଗର ମୁହଁରେ ପଡ଼ିଛି; ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବା କିପରି ରକ୍ଷା କରିପାରିବ ! ॥ ୪୫ ॥ ହାତ ନ ଥିବା ଜୀବ ହାତ ଥିବା ଜୀବର ଆହାର; ପାଦ ନ ଥିବା ତୃଣ-ଲତା ଇତ୍ୟାଦି ଚତୁଷ୍ପଦ ଗାଈଛେଳିଙ୍କର ଆହାର ଏବଂ ଛୋଟ ଜୀବ ବଡ଼ ଜୀବର ଆହାର । ଏପରି ଭାବରେ ଏକ ଜୀବ ଅନ୍ୟ ଜୀବର ଆହାର ହୁଏ ॥ ୪୬ ॥ ଏହି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସକଳ ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା ଏକ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଏବଂ ଯେ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପ୍ରକାରରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ କେବଳ ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖନ୍ତୁ ॥ ୪୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦାନ କରୁଥିବା ସେହି ଭଗବାନ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଦେବଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ କାଳରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥

ନିଷ୍ପାଦିତଂ ଦେବକୃତ୍ୟମବଶେଷଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ ।
ତାବଦ୍ ଯୂୟମବେକ୍ଷଧ୍ୱଂ ଭବେଦ୍ ଯାବଦିହେଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୯

ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସାରିଲେଣି; ଆଉ ଅଳ୍ପ କିଛି କାମ ବାକି ରହିଛି। ତାହା ସରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି। ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଏଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣମାନେ ବି ତାଙ୍କରି ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହନ୍ତୁ ॥ ୪୯ ॥

ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଃ ସହ ଭ୍ରାତ୍ରା ଗାନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟା ଚ ସ୍ୱଭାର୍ଯ୍ୟୟା ।
ଦକ୍ଷିଣେନ ହିମବତ ଋଷୀଣାମାଶ୍ରମଂ ଗତଃ ॥ ୫୦

ସ୍ରୋତୋଭିଃ ସପ୍ତଭିର୍ଯା ବୈ ସ୍ୱର୍ଧୁନୀ ସପ୍ତଧା ବ୍ୟଧାତ୍ ।
ସପ୍ତାନାଂ ପ୍ରୀତୟେ ନାନା ସପ୍ତସ୍ରୋତଃ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୫୧

ସ୍ନାତ୍ୱାନୁସବନଂ ତସ୍ମିନ୍ହୁତ୍ୱା ଗ୍ନୀନ୍ୟଥାବିଧି ।
ଅବ୍‌ଭକ୍ଷ ଉପଶାନ୍ତାତ୍ମା ସ ଆସ୍ତେ ବିଗତୈଷଣଃ ॥ ୫୨

ଜିତାସନୋ ଜିତଶ୍ୱାସଃ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତଷଡ଼ିନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ହରିଭାବନୟା ଧ୍ୱସ୍ତରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋମଳଃ ॥ ୫୩

ବିଜ୍ଞାନାତ୍ମନି ସଂଯୋଜ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞେ ପ୍ରବିଲାପ୍ୟ ତମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାତ୍ମାନମାଧାରେ ଘଟାମ୍ବରମିବାମ୍ବରେ ॥ ୫୪

ଧ୍ୱସ୍ତମାୟାଗୁଣୋଦର୍କୋ ନିରୁଦ୍ଧକରଣାଶୟଃ ।
ନିବର୍ତ୍ତିତାଖିଳାହାର ଆସ୍ତେ ସ୍ଥାଣୁରିବାଚଳଃ ।
ତସ୍ୟାନ୍ତରାୟୋ ମୈବାଭୂଃ ସଂନ୍ୟସ୍ତାଖିଳକର୍ମଣଃ ॥ ୫୫

"ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ହିମାଳୟର ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ଗଙ୍ଗା ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ସାତଟି ଧାରାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି, ତାହାକୁ **ସପ୍ତସ୍ରୋତ** କହନ୍ତି। ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ନିଜର ପତ୍ନୀ ଓ ଭାଇ ବିଦୁରଙ୍କ ସହିତ ସେହି ସପ୍ତସ୍ରୋତଠାରେ ଥିବା ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୫୦,୫୧ ॥ ସେଠାରେ ସେ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାନ ଓ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର କରୁଛନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କୌଣସି କାମନା ନାହିଁ; ସେମାନେ କେବଳ ଜଳ ପାନ କରି ଶାନ୍ତଚିତ୍ତରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ଆସନ ଜୟ କରି, ପ୍ରାଣାୟାମ କରି, ନିଜର ଷଡ଼େନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିଦେଇ ସେମାନେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ଏକମାତ୍ର ଭଗବଦ୍ ଚିନ୍ତନରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି। ଏହାଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣର ସକଳପ୍ରକାର ମଳଦୋଷ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି। ସେମାନଙ୍କର ରଜୋଗୁଣୀ ବୃତ୍ତିସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ସେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥ ସେମାନେ ଅହଂକାରକୁ ବୁଦ୍ଧିରେ ଲୀନ କରିଦେଇ, ବୁଦ୍ଧିକୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ବା ଜୀବାତ୍ମାରେ ଲୀନ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ (ଜୀବାତ୍ମାକୁ) ପରମରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବାଧିଷ୍ଠାନ ପରବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦେଇଛନ୍ତି—ଅର୍ଥାତ୍ ଘଟ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଘଟାକାଶ ଯେପରି ମହାକାଶରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନଙ୍କର ଜୀବାତ୍ମା ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୫୪ ॥ ସେମାନେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ବିଷୟରାଜ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ଆଣିଛନ୍ତି ଓ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପରିଣାମକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଲୟ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ଏପରି ଭାବରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସ୍ଥାଣୁ ପରି ବସି ରହିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣ ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ବିଘ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ନାହିଁ* ॥ ୫୫ ॥

ସ ବା ଅଦ୍ୟତନାଦ୍ ରାଜନ୍ ପରତଃ ପଞ୍ଚମେଽହନି ।
କଳେବରଂ ହାସ୍ୟତି ସ୍ୱଂ ତଚ୍ଚ ଭସ୍ମୀଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୫୬

ଦହ୍ୟମାନେଽଗ୍ନିଭିର୍ଦେହେ ପତ୍ୟୁଃ ପତ୍ନୀ ସହୋଟଜେ ।
ବହିଃ ସ୍ଥିତା ପତିଂ ସାଧ୍ୱୀ ତମଗ୍ନିମନୁବେକ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୫୭

ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଆଜିଠାରୁ ପଞ୍ଚମ ଦିବସରେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେବେ ଓ ତାଙ୍କ ଦେହ ଅଗ୍ନିରେ ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ ॥ ୫୬ ॥ ଗାର୍ହପତ୍ୟାଦି ଯଜ୍ଞାଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର ସମେତ ନିଜ ପତିଙ୍କର ମୃତଦେହ ଜଳିଯାଉଥିବା

* ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଥିଲେ ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ । ତେଣୁ ଏଠାରେ ସେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖୁଥିବା ପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ବିଦୁରସ୍ତୁ ତଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ନିଶାମ୍ୟ କୁରୁନନ୍ଦନ ।
ହର୍ଷଶୋକଯୁତସ୍ତସ୍ମାଦ୍ ଗନ୍ତା ତୀର୍ଥନିଷେବକଃ ॥ ୫୮

ଦେଖି ବାହାରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ସାଧ୍ୱୀ ଗାନ୍ଧାରୀ ମଧ୍ୟ ପତିଙ୍କ ଅନୁଗମନ କରି ସେହି ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯିବେ ॥ ୫୭ ॥ ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ମୋକ୍ଷ ଦେଖି ହର୍ଷିତ ହୋଇ ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ବିଦୁର ସେଠାରୁ ପୁନର୍ବାର ତୀର୍ଥାଟନରେ ଚାଲିଯିବେ ।" ॥ ୫୮ ॥

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାଥାରୁହତ୍ ସ୍ୱର୍ଗଂ ନାରଦଃ ସହତୁମ୍ବୁରୁଃ ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ବଚସ୍ତସ୍ୟ ହୃଦି କୃତ୍ୱାଜହାଚ୍ଛୁଚଃ ॥ ୫୯

ଏତିକି କହିଦେଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତୁମ୍ବୁରୁଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତାହାଙ୍କର ଉପଦେଶ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଶୋକ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୫୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ନୈମିଷୀୟୋପାଖ୍ୟାନେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅପଶକୁନ ଦେଖି ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଓ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଦ୍ୱାରକାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ

ସୂତ ଉବାଚ

ସମ୍ପ୍ରସ୍ଥିତେ ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଜିଷ୍ଣୌ ବନ୍ଧୁଦିଦୃକ୍ଷୟା ।
ଜ୍ଞାତୁଂ ଚ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୧

ବ୍ୟତୀତାଃ କତିଚିନ୍ମାସାସ୍ତଦା ନାୟାତ୍ତତୋଽର୍ଜୁନଃ ।
ଦଦର୍ଶ ଘୋରରୂପାଣି ନିମିତ୍ତାନି କୁରୂଦ୍ୱହଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଲେ—ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ପାଇଁ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏଥର କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରକା ପଠାଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ ମାସ ବିତିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଜୁନ ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ଏ ଭିତରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଅପଶକୁନସବୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୧, ୨ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ, କାଳର ଗତି ଅତି ଭୟଙ୍କର ହୋଇଗଲାଣି । ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଋତୁ ହେବା କଥା, ସେତେବେଳେ ତାହା ହେଉ ନାହିଁ; ବରଂ ତାର ବିପରୀତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲାଣି । ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ, ଲୋଭୀ ଓ ଅସତ୍ୟପରାୟଣ ହୋଇଗଲେଣି । ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାଲାଗି ଲୋକେ ପାପପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେଣି ॥ ୩ ॥

କାଳସ୍ୟ ଚ ଗତିଂ ରୌଦ୍ରାଂ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତର୍ତ୍ତୁଧର୍ମିଣଃ ।
ପାପୀୟସୀଂ ନୃଣାଂ ବାର୍ତ୍ତାଂ କ୍ରୋଧଲୋଭାନୃତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୩

ଜିହ୍ମପ୍ରାୟଂ ବ୍ୟବହୃତଂ ଶାଠ୍ୟମିଶ୍ରଂ ଚ ସୌହୃଦମ୍ ।
ପିତୃମାତୃସୁହୃଦ୍ଭ୍ରାତୃଦମ୍ପତୀନାଂ ଚ କଳ୍କନମ୍ ॥ ୪

ଲୋକଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କପଟତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲାଣି । ପିତା-ମାତା, ବନ୍ଧୁ-ବାନ୍ଧବ, ଭାଇ-ଭାଇ ଓ ପତି-ପତ୍ନୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି କଳହ ଲାଗିରହୁଛି ॥ ୪ ॥ କଳିକାଳ ଆସିଯିବାରୁ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଲୋଭ, ଦମ୍ଭ ଆଦି ଅଧର୍ମରେ ବୁଡ଼ିଗଲାଣି ଏବଂ ପ୍ରକୃତିରେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନିଷ୍ଟସୂଚକ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲାଣି । ଏସବୁ ଦେଖି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସାନଭାଇ ଭୀମଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୫ ॥

ନିମିତ୍ତାନ୍ୟତ୍ୟରିଷ୍ଟାନି କାଳେ ତ୍ୱନୁଗତେ ନୃଣାମ୍ ।
ଲୋଭାଦ୍ୟଧର୍ମପ୍ରକୃତିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୋବାଚାନୁଜଂ ନୃପଃ ॥ ୫

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ସମ୍ପ୍ରେଷିତୋ ଦ୍ୱାରକାୟାଂ ଜିଷ୍ଣୁର୍ବନ୍ଧୁଦିଦୃକ୍ଷୟା ।
ଜ୍ଞାତୁଂ ଚ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୬

ଗତାଃ ସପ୍ତାଧୁନା ମାସା ଭୀମସେନ ତବାନୁଜଃ ।
ନାୟାତି କସ୍ୟ ବା ହେତୋର୍ନାହଂ ବେଦେଦମଞ୍ଜସା ॥ ୭

ଅପି ଦେବର୍ଷିଣାଽଽଦିଷ୍ଟଃ ସ କାଲୋଽୟମୁପସ୍ଥିତଃ ।
ଯଦାଽଽତ୍ମନୋଽଙ୍ଗମାକ୍ରୀଡ଼ଂ ଭଗବାନୁତ୍ସିସୃକ୍ଷତି ॥ ୮

ଯସ୍ମାନ୍ନଃ ସମ୍ପଦୋ ରାଜ୍ୟଂ ଦାରାଃ ପ୍ରାଣାଃ କୁଳଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ଆସନ୍ ସପତ୍ନବିଜୟୋ ଲୋକାଶ୍ଚ ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୯

ପଶ୍ୟୋତ୍ପାତାନ୍ନରବ୍ୟାଘ୍ର ଦିବ୍ୟାନ୍ ଭୌମାନ୍ ସଦୈହିକାନ୍ ।
ଦାରୁଣାନ୍ ଶଂସତୋଽଦୂରାଦ୍ଭୟଂ ନୋ ବୁଦ୍ଧିମୋହନମ୍ ॥ ୧୦

ଊର୍ବକ୍ଷିବାହବୋ ମହ୍ୟଂ ସ୍ଫୁରନ୍ତ୍ୟଙ୍ଗ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ବେପଥୁଶ୍ଚାପି ହୃଦୟେ ଆରାଦ୍ଦାସ୍ୟନ୍ତି ବିପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୧

ଶିବୈଷୋଦ୍ୟନ୍ତମାଦିତ୍ୟମଭିରୌତ୍ୟନଲାନନା ।
ମାମଙ୍ଗ ସାରମେୟୋଽୟମଭିରେଭତ୍ୟଭୀରୁବତ୍ ॥ ୧୨

ଶସ୍ତାଃ କୁର୍ବନ୍ତି ମାଂ ସବ୍ୟଂ ଦକ୍ଷିଣଂ ପଶବୋଽପରେ ।
ବାହାଂଶ୍ଚ ପୁରୁଷବ୍ୟାଘ୍ର ଲକ୍ଷୟେ ରୁଦତୋ ମମ ॥ ୧୩

ମୃତ୍ୟୁଦୂତଃ କପୋତୋଽୟମୁଲୂକଃ କମ୍ପୟନ୍ ମନଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁଲୂକଶ୍ଚ କୁହ୍ୱାନୈରନିଦ୍ରୌ ଶୂନ୍ୟମିଚ୍ଛତଃ ॥ ୧୪

ଧୂମ୍ରା ଦିଶଃ ପରିଧୟଃ କମ୍ପତେ ଭୂଃ ସହାଦ୍ରିଭିଃ ।
ନିର୍ଘାତଶ୍ଚ ମହାଂସ୍ତାତ ସାକଂ ଚ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁଭିଃ ॥ ୧୫

ଯୁଧିଷ୍ଠିର କହିଲେ—ଭୀମସେନ ! ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କ'ଣ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ବୁଝି ଆସିବାକୁ ତଥା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ୍ କରି ଆସିବାକୁ ଆମେ ଅର୍ଜୁନକୁ ଦ୍ୱାରକା ପଠାଇଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ସେ ଯିବାର ଆସି ସାତମାସ ବିତିଗଲାଣି; କିନ୍ତୁ ସେ ତ କାହିଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫେରିଲା ନାହିଁ ! ସେ କାହିଁକି ଆସୁନାହିଁ, ମୁଁ ତାର କୌଣସି କାରଣ ଜାଣିପାରୁନି ॥ ୭ ॥ ସେଦିନ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଥିବା ସେହି ସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ନା କ'ଣ, ଯେତେବେଳେ କି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ଲୀଳାବିଗ୍ରହ ସମ୍ବରଣ କରିବାକୁ ଚାହିଁବେ ! ॥ ୮ ॥ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ଆମେ ଏହି ଧନ, ସମ୍ପଦ, ରାଜ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରାଣ, କୁଳ, ସନ୍ତାନ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଓ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକରେ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଛୁ ॥ ୯ ॥ ଭୀମସେନ ! ତୁ ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ପରି ବଳବାନ୍ । ଦେଖିଲୁ ଭାଇ, ଆକାଶରେ ଉଲ୍କାପାତ, ପୃଥିବୀରେ ଭୂମିକମ୍ପ ଏବଂ ଶରୀରରେ ରୋଗ ଆଦି କେତେ ଭୟଙ୍କର ଅପଶକୁନ ଦେଖା ନ ଯାଉଛି ! ଏସବୁରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଆମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ମୋହରେ ପକାଇଦେବା ପରି କିଛି ଗୋଟାଏ ଉତ୍ପାତ ଘଟିଯିବ ॥ ୧୦ ॥ ପ୍ରିୟ ଭୀମ ! ମୋର ବାଆଁ ଜଙ୍ଘ, ବାଆଁ ଆଖି ଓ ବାଆଁ ଭୁଜ ବାରମ୍ବାର ତେଉଁଛି; ଛାତି ଜୋରରେ ଧଡ଼ଧଡ଼ ହେଉଛି । ଲାଗୁଛି, ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଗୋଟାଏ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟିବାକୁ ଯାଉଛି ॥ ୧୧ ॥ ଦେଖ, ଦେଖ, ସେ ମାଈ ବିଲୁଆଟା ଉଦିତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି କିପରି ରଡୁଛି ! ତା' ମୁହଁରୁ ତ ନିଆଁ ବାହାରୁଛି ରେ ! ଆଉ ଏ କୁକୁରଟା ନିର୍ଭୟରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ଭୁକୁଛି ॥ ୧୨ ॥ ଭୀମସେନ ! ଗାଈ ଆଦି ଶୁଭଙ୍କର ପଶୁ ମୋର ବାଆଁପଟଦେଇ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଗଧ ଆଦି ଅଶୁଭଙ୍କର ପଶୁମାନେ ମୋ ଡାହାଣପଟଦେଇ ଚାଲିଯାଉଛନ୍ତି । ମୋର ଘୋଡ଼ା ଆଦି ବାହନମାନେ ମୋତେ ଦେଖି କାନ୍ଦିଲା ପରି ଜଣା ପଡୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ମୃତ୍ୟୁଦୂତ କପୋତ, ପେଚା ଓ ପେଚାମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ କୁଆଗୁଡ଼ାକ ରାତି ସାରା ଚେଇଁ ରହି ଏପରି ବୋବାଉଛନ୍ତି ଯେ, ମଣିଷକୁ ଶୁଆଇ ଦେଉନାହାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭୟଙ୍କର ରାବରେ କାନ ଅତଡ଼ା ପଡ଼ିଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କ ବୋବାଳିରେ ମୋ ଛାତି ଥରିଯାଉଛି । ସେମାନେ ଜଗତଟାକୁ ଶୂନ୍ୟ କରିଦେବେ ନା କ'ଣ ! ॥ ୧୪ ॥ ଦିଗସବୁ ଧୂସର ଦେଖାଯାଉଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବଳୟ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ପୃଥିବୀ ଓ ପର୍ବତମାନେ ବାରମ୍ବାର ଥରୁଛନ୍ତି । ଜୋର୍‌ରେ ମେଘ ଗର୍ଜନ ହେଉଛି । ଚାରିଆଡ଼େ ବିଜୁଳି ଚମକୁଛି ॥ ୧୫ ॥

ବାୟୁର୍ବାତି ଖରସ୍ପର୍ଶୋ ରଜସା ବିସୃଜଂସ୍ତମଃ ।
ଅସୃଗ୍ ବର୍ଷନ୍ତି ଜଳଦା ବୀଭତ୍ସମିବ ସର୍ବତଃ ॥ ୧୬

ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ହତପ୍ରଭଂ ପଶ୍ୟ ଗ୍ରହମର୍ଦ୍ଦଂ ମିଥୋ ଦିବି ।
ସସଂକୁଲୈର୍ଭୂତଗଣୈର୍ଜ୍ୱଳିତେ ଇବ ରୋଦସୀ ॥ ୧୭

ନଦ୍ୟୋ ନଦାଶ୍ଚ କ୍ଷୁଭିତାଃ ସରାଂସି ଚ ମନାଂସି ଚ ।
ନ ଜ୍ୱଳତ୍ୟଗ୍ନିରାଜ୍ୟେନ କାଳୋଽୟଂ କିଂ ବିଧାସ୍ୟତି ॥ ୧୮

ନ ପିବନ୍ତି ସ୍ତନଂ ବତ୍ସା ନ ଦୁହ୍ୟନ୍ତି ଚ ମାତରଃ ।
ରୁଦନ୍ତ୍ୟଶ୍ରୁମୁଖା ଗାବୋ ନ ହୃଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟୃଷଭା ବ୍ରଜେ ॥ ୧୯

ଦୈବତାନି ରୁଦନ୍ତୀବ ସ୍ୱିଦ୍ୟନ୍ତି ହ୍ୟୁଚ୍ଚଳନ୍ତି ଚ ।
ଇମେ ଜନପଦା ଗ୍ରାମାଃ ପୁରୋଦ୍ୟାନାକରାଶ୍ରମାଃ ।
ଭ୍ରଷ୍ଟଶ୍ରିୟୋ ନିରାନନ୍ଦାଃ କିମଘଂ ଦର୍ଶୟନ୍ତି ନଃ ॥ ୨୦

ମନ୍ୟ ଏତୈର୍ମହୋତ୍ପାତୈର୍ନୂନଂ ଭଗବତଃ ପଦୈଃ ।
ଅନନ୍ୟପୁରୁଷଶ୍ରୀଭିର୍ହୀନା ଭୂର୍ହତସୌଭଗା ॥ ୨୧

ଇତି ଚିନ୍ତୟତସ୍ତସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାରିଷ୍ଟେନ ଚେତସା ।
ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରତ୍ୟାଗମଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯଦୁପୁର୍ଯ୍ୟାଃ କପିଧ୍ୱଜଃ ॥ ୨୨

ତଂ ପାଦୟୋର୍ନିପତିତମୟଥାପୂର୍ବମାତୁରମ୍ ।
ଅଧୋବଦନମବ୍ବିନ୍ଦୂନ୍ ସୃଜନ୍ତଂ ନୟନାବ୍ଜୟୋଃ ॥ ୨୩

ବିଲୋକ୍ୟୋଦ୍ୱିଗ୍ନହୃଦୟୋ ବିଚ୍ଛାୟମନୁଜଂ ନୃପଃ ।
ପୃଚ୍ଛତି ସ୍ମ ସୁହୃନ୍ମଧ୍ୟେ ସଂସ୍ମରନ୍ନାରଦେରିତମ୍ ॥ ୨୪

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

କଚ୍ଚିଦାନର୍ତ୍ତପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ନଃ ସ୍ୱଜନାଃ ସୁଖମାସତେ ।
ମଧୁଭୋଜଦଶାର୍ହାର୍ହସାତ୍ୱତାନ୍ଧକବୃଷ୍ଣୟଃ ॥ ୨୫

ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ଧୂଳିଝଡ଼ ଉଠୁଛି ଯେ, ବାଲିଗୁଡ଼ାକ ଦେହରେ ଫୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗୁଛି ଏବଂ ଧୂଳିରେ ଗ୍ରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ହୋଇଯାଉଛି । ମେଘମାନେ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇ ରକ୍ତ ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଏଣେ ଦେଖିଲୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଭା କେତେ ମଳିନ ଦିଶୁଛି ! ଆକାଶରେ ଗ୍ରହମାନେ ପରା ପରସ୍ପର ଧକ୍କା ଖାଉଛନ୍ତି । ପୁଣି ଏତେ ଭୂତପ୍ରେତ ଆସି ଏଠିସେଠି ଜମା ହେଉଛନ୍ତି ଯେ, ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ନିଆଁ ଲାଗିଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି ॥ ୧୭ ॥ ନଦ, ନଦୀ ଓ ପୁଷ୍କରିଣୀ ତଥା ଲୋକମାନଙ୍କର ମନ ଭୀଷଣ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଯାଉଛି । ନିଆଁରେ ଘିଅ ଢାଳିଲେ ନିଆଁ ଜଳୁନାହିଁ । ଏହି ଭୟଙ୍କର କାଳ ଯେ କ'ଣ କରିଦେବ, ଜାଣିହେଉନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ବାଛୁରୀମାନେ ଦୁଧ ପିଉନାହାନ୍ତି; ଗାଈମାନେ ଦୁଧ ଦେଉନାହାନ୍ତି; ଗୋଶାଳାରେ ଗାଈମାନେ ଲୁହଗଡ଼ାଇ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ବଳଦମାନେ ହର୍ଷିତ ଦେଖାଯାଉ ନାହାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଦେବମୂର୍ତ୍ତିମାନେ କାନ୍ଦୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି; ସେମାନଙ୍କ ଦେହରୁ ଝାଳ ବୋହିଲା ପରି ଏବଂ ସେମାନେ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ହଲୁଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି । ଏ ଦେଶ, ଗ୍ରାମ, ନଗର, ଉଦ୍ୟାନ, ଖଣି ଓ ଆଶ୍ରମସବୁ ଶ୍ରୀହୀନ ଓ ଆନନ୍ଦ-ଉତ୍ସବବିହୀନ ହୋଇଗଲାଣି । ଏସବୁ ଆମର କେଉଁ ଦୁଃଖର ସୂଚନା ଦେଉଛି, କିଏ ଜାଣେ ! ॥ ୨୦ ॥ ଏହିସବୁ ଉତ୍ପାତ ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଉପୁଜୁଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଏ ଭାଗ୍ୟହୀନା ପୃଥିବୀଟା ଧ୍ୱଜ, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶାଦିରେ ଚିହ୍ନିତ ଭଗବାନଙ୍କ ପଦାଙ୍କଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଗଲାଣି । ଏସବୁ ଚିହ୍ନ ତ ଅନ୍ୟ କାହାରି ପାଦରେ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

(ସୂତ କହିଲେ—) ହେ ଶୌନକ ! ସେହିସବୁ ଭୟଙ୍କର ଉତ୍ପାତ ଦେଖି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମନେ ମନେ ଏପରି ଚିନ୍ତିତ ହେଉଥାନ୍ତି, ସେତିକିବେଳେ ଅର୍ଜୁନ ଦ୍ୱାରକାରୁ ଫେରିଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଦେଖିଲେ, ଅର୍ଜୁନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର ହେଉଛନ୍ତି । ଏପରି ଆତୁର ସେ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ବି ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ମୁହଁ ପୋତି ଦେଇଛନ୍ତି; ତାଙ୍କର କମଳତୁଲ୍ୟ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁ ଝରିପଡୁଛି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ପୂର୍ବର କାନ୍ତି ଆଦୌ ନାହିଁ । ସେହିରୂପରେ ଅର୍ଜୁନ ଆସି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାରୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ନାରଦଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇ, ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ପଗ୍ରିଲେ—॥ ୨୩,୨୪ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଗ୍ରିଲେ—ଅର୍ଜୁନ ! ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ଆମର ସ୍ୱଜନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ମଧୁ, ଭୋଜ, ଦଶାର୍ହ, ଆର୍ହ, ସାତ୍ୱତ, ଅନ୍ଧକ ଏବଂ ବୃଷ୍ଣିବଂଶୀ ଯାଦବମାନେ କୁଶଳରେ

ଶୂରୋ ମାତାମହଃ କଚ୍ଚିତ୍‌ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାସ୍ତେ ବାଥ ମାରିଷଃ ।
ମାତୁଳଃ ସାନୁଜଃ କଚ୍ଚିତ୍‌କୁଶଲ୍ୟାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ॥ ୨୬

ସପ୍ତ ସ୍ୱସାରସ୍ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟୋ ମାତୁଲାନ୍ୟଃ ସହାତ୍ମଜାଃ ।
ଆସତେ ସସ୍ନୁଷାଃ କ୍ଷେମଂ ଦେବକୀପ୍ରମୁଖାଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୨୭

କଚ୍ଚିଦ୍ରାଜାଽଽହୁକୋ ଜୀବତ୍ୟସତ୍‌ପୁତ୍ରୋଽସ୍ୟ ଚାନୁଜଃ ।
ହୃଦୀକଃ ସସୁତୋଽକ୍ରୂରୋ ଜୟନ୍ତଗଦସାରଣାଃ ॥ ୨୮

ଆସତେ କୁଶଳଂ କଚ୍ଚିଦ୍ ଯେ ଚ ଶତ୍ରୁଜିଦାଦୟଃ ।
କଚ୍ଚିଦାସ୍ତେ ସୁଖଂ ରାମୋ ଭଗବାନ୍ ସାତ୍ୱତାଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୨୯

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଃ ସର୍ବବୃଷ୍ଣୀନାଂ ସୁଖମାସ୍ତେ ମହାରଥଃ ।
ଗମ୍ଭୀରରୟୋଽନିରୁଦ୍ଧୋ ବର୍ଦ୍ଧତେ ଭଗବାନୁତ ॥ ୩୦

ସୁଷେଣଶ୍ଚାରୁଦେଷ୍ଣଶ୍ଚ ସାମ୍ବୋ ଜାମ୍ବବତୀସୁତଃ ।
ଅନ୍ୟେ ଚ କାର୍ଷ୍ଣିପ୍ରବରାଃ ସପୁତ୍ରା ଋଷଭାଦୟଃ ॥ ୩୧

ତଥୈବାନୁଚରାଃ ଶୌରେଃ ଶ୍ରୁତଦେବୋଦ୍ଧବାଦୟଃ ।
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦଶୀର୍ଷଣ୍ୟା ଯେ ଚାନ୍ୟେ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭାଃ ॥ ୩୨

ଅପି ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାସତେ ସର୍ବେ ରାମକୃଷ୍ଣଭୁଜାଶ୍ରୟାଃ ।
ଅପି ସ୍ମରନ୍ତି କୁଶଲମସ୍ମାକଂ ବଦ୍ଧସୌହୃଦାଃ ॥ ୩୩

ଭଗବାନପି ଗୋବିନ୍ଦୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ।
କଚ୍ଚିତ୍‌ପୁରେ ସୁଧର୍ମାୟାଂ ସୁଖମାସ୍ତେ ସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ॥ ୩୪

ମଙ୍ଗଳାୟ ଚ ଲୋକାନାଂ କ୍ଷେମାୟ ଚ ଭବାୟ ଚ ।
ଆସ୍ତେ ଯଦୁକୁଳାମ୍ଭୋଧାବାଦ୍ୟୋଽନନ୍ତସଖଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୩୫

ଯଦ୍‌ବାହୁଦଣ୍ଡଗୁପ୍ତାୟାଂ ସ୍ୱପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଯଦବୋଽର୍ଚ୍ଚିତାଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ପରମାନନ୍ଦଂ ମହାପୌରୁଷିକା ଇବ ॥ ୩୬

ଯତ୍‌ପାଦଶୁଶ୍ରୂଷଣମୁଖ୍ୟକର୍ମଣା
ସତ୍ୟାଦୟୋ ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟସହସ୍ରଯୋଷିତଃ ।
ନିର୍ଜିତ୍ୟ ସଂଖ୍ୟେ ତ୍ରିଦଶାଂସ୍ତଦାଶିଷୋ
ହରନ୍ତି ବଜ୍ରାୟୁଧବଲ୍ଲଭୋଚିତାଃ ॥ ୩୭

ଯଦ୍‌ବାହୁଦଣ୍ଡାଭ୍ୟୁଦୟାନୁଜୀବିନୋ
ଯଦୁପ୍ରବୀରା ହ୍ୟକୁତୋଭୟା ମୁହୁଃ ।
ଅଧିକ୍ରମନ୍ତ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିଭିରାହୃତାଂ ବଲାତ୍
ସଭାଂ ସୁଧର୍ମାଂ ସୁରସତ୍ତମୋଚିତାମ୍ ॥ ୩୮

ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୫ ॥ ଆମର ପୂଜ୍ୟ ଅଜା ଶୂରସେନ ଖୁସିରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ମାମୁଁ ବସୁଦେବ ଓ ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ନା ? ॥ ୨୬ ॥ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ—ଆମ ମାଇଁ ଦେବକୀ ଆଦି ସାତ ଭଉଣୀଯାକ ନିଜ ନିଜର ପୁଅ ଓ ବୋହୂମାନଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୭ ॥ ରାଜା ଉଗ୍ରସେନ ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ ଦେବକଙ୍କ ସମେତ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ତ? ତାଙ୍କ ପୁଅ କଂସ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ ଥିଲା । ହୃଦୀକ, ତାଙ୍କ ପୁଅ କୃତବର୍ମା, ଅକ୍ରୂର, ଜୟନ୍ତ, ଗଦ, ସାରଣ ତଥା ଶତ୍ରୁଜିତ୍ ଆଦି ଯାଦବବୀର ସକୁଶଳ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଯାଦବପତି ପ୍ରଭୁ ବଳରାମ ତ ଆନନ୍ଦରେ ଥିବେ; ନୁହେଁ ? ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ବୃଷ୍ଣିବଂଶର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାରଥୀ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ଟି? ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସାହୀ ଭଗବାନ୍ ଅନିରୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି ନା ? ॥ ୩୦ ॥ ସୁଷେଣ, ଚାରୁଦେଷ୍ଣ, ଜାମ୍ବବତୀନନ୍ଦନ ସାମ୍ବ ଓ ଋଷଭ ଆଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେବକ ଶ୍ରୁତଦେବ, ଉଦ୍ଧବ ଆଦି ଏବଂ ସୁନନ୍ଦ-ନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ଯଦୁବଂଶୀ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମଙ୍କ ବାହୁବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ସେମାନେ ତ ଆମ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁହୃଦ୍‌ଭାବ ରଖିଥାନ୍ତି; ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଆମର କୁଶଳ ସମାଚାର ପଚାରି ବୁଝନ୍ତି ଟି ? ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱାରକାର ସୁଧର୍ମାସଭାରେ ସୁଖରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୪ ॥ ସଂସାରର ପରମମଙ୍ଗଳ, କଲ୍ୟାଣ ଓ ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତ ସେହି ଆଦିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଯଦୁବଂଶରୂପୀ କ୍ଷୀରସାଗରରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ବାହୁବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ସମଗ୍ର ସଂସାରଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ପରି ବିହାର କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୫, ୩୬ ॥ ସତ୍ୟଭାମା ଆଦି ଷୋହଳ ହଜାର ରାଣୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାରେ ଲାଗିରହି, ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ହରାଇ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭୋଗଯୋଗ୍ୟ ତଥା ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ପାରିଜାତାଦି ସୁଖକର ବସ୍ତୁ ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାହୁବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ଯଦୁବଂଶୀ ବୀରମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବଳପୂର୍ବକ ଅଣା ଯାଇଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବସିବା ଯୋଗ୍ୟ ସୁଧର୍ମାସଭାରେ ନିଜର ପାଦ ରଖିବାର ଅଧିକାର ପାଇଛନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

କଚ୍ଚିତ୍ତେଽନାମୟଂ ତାତ ଭ୍ରଷ୍ଟତେଜା ବିଭାସି ମେ ।
ଅଲବ୍ଧମାନୋଽବଜ୍ଞାତଃ କିଂ ବା ତାତ ଚିରୋଷିତଃ ॥ ୩୯

କଚ୍ଚିନ୍ନାଭିହତୋଽଭାବୈଃ ଶବ୍ଦାଦିଭିରମଙ୍ଗଳୈଃ ।
ନ ଦତ୍ତମୁକ୍ତମର୍ଥିଭ୍ୟ ଆଶୟା ଯତ୍ପ୍ରତିଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୪୦

କଚ୍ଚିତ୍ତ୍ୱଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ବାଳଂ ଗାଂ ବୃଦ୍ଧଂ ରୋଗିଣଂ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ।
ଶରଣୋପସୃତଂ ସତ୍ତ୍ୱଂ ନାତ୍ୟାକ୍ଷୀଃ ଶରଣପ୍ରଦଃ ॥ ୪୧

କଚ୍ଚିତ୍ତ୍ୱଂ ନାଗମୋଽଗମ୍ୟାଂ ଗମ୍ୟାଂ ବାସତ୍କୃତାଂ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ।
ପରାଜିତୋ ବାଥ ଭବାନ୍ନୋତ୍ତମୈର୍ନାସମୈଃ ପଥି ॥ ୪୨

ଅପି ସ୍ୱିତ୍ପର୍ଯ୍ୟଭୁଙ୍କ୍ଥାସ୍ତ୍ୱଂ ସମ୍ଭୋଜ୍ୟାନ୍ ବୃଦ୍ଧବାଳକାନ୍ ।
ଜୁଗୁପ୍ସିତଂ କର୍ମ କିଂଚିତ୍ କୃତବାନ୍ନ ଯଦକ୍ଷମମ୍ ॥ ୪୩

କଚ୍ଚିତ୍ ପ୍ରେଷ୍ଠତମେନାଥ ହୃଦୟେନାତ୍ମବନ୍ଧୁନା ।
ଶୂନ୍ୟୋଽସ୍ମି ରହିତୋ ନିତ୍ୟଂ ମନ୍ୟସେ ତେଽନ୍ୟଥା ନ ରୁକ୍ ॥ ୪୪

ବାବୁ ଅର୍ଜୁନ ! ତୁ ଭଲ ଅଛୁ ତ ? ତୋର ସବୁ କୁଶଳ ତ ? ମୋତେ କାହିଁକି ତୁ ଶ୍ରୀହୀନ ଦେଖାଯାଉଛୁ ! ସେଠାରେ ବହୁତ ଦିନ ରହିଯିବାଫଳରେ ତୋ ସମ୍ମାନରେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଆଘାତ ଲାଗିନାହିଁ ତ ? ତତେ କେହି ଅପମାନିତ କରିନାହାନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୯ ॥ କେହି କେଉଁଠି ଦୁର୍ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହି ତୋ ମନରେ ଦୁଃଖ ଦେଇନାହାନ୍ତି ତ ? କେହି କୌଣସି ଆଶା ନେଇ ତତେ କିଛି ମାଗିଛି, ଅଥଚ ତୁ ତାକୁ ତାହା ଦେଇପାରିନାହୁଁ; କିମ୍ବା ନିଜେ ଦେବି ବୋଲି କହି ଦେଇପାରିନାହୁଁ—ଏପରି କିଛି ଘଟିନାହିଁ ତ ? ॥ ୪୦ ॥ ତୁ ତ ସର୍ବଦା ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି ଆସିଛୁ; ତଥାପି ତୋ ଶରଣକୁ ଆସିଥିବା କୌଣସି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶିଶୁ, ଗୋମାତା, ବୃଦ୍ଧ, ରୋଗୀ, ଅବଳା ଅଥବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତୁ ହତାଶ କରିଦେଇନୁ ତ ? ॥ ୪୧ ॥ କେଉଁଠି ଅଗମ୍ୟାଗମନ କରିନାହୁଁ ତ ଅଥବା କୌଣସି ଗମ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ତୁ ଅସତ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରିନାହୁଁ ତ ? ବାଟରେ ତୋଠାରୁ ଦୁର୍ବଳ ଅଥବା ସମସ୍କନ୍ଧ ଲୋକ ପାଖରେ ତୁ ହାରିଯାଇନାହୁଁ ତ ? ॥ ୪୨ ॥ ବାଳକ ଓ ବୃଦ୍ଧଙ୍କୁ ଭୋଜନ ନ ଦେଇ ତୁ ଏକାକୀ ଭୋଜନ କରିନାହୁଁ ତ ? ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଯାହା କରିବା ତୋ ପକ୍ଷରେ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, ତୁ କଦାପି ସେପରି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରି ନ ଥିବୁ ॥ ୪୩ ॥ ତୁ ସମ୍ଭବତଃ ତୋର ପରମପ୍ରିୟତମ ଅଭିନ୍ନହୃଦୟ ପରମସୁହୃଦ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ବିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନିଜକୁ ଏପରି ଶୂନ୍ୟ ବୋଧ କରୁଛୁ । ଏହା ଛଡ଼ା ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ଥାଇ ନ ପାରେ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ତୁ ଏପରି ମାନସିକ ପୀଡ଼ା ଅନୁଭବ କରୁଛୁ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ଯୁଧିଷ୍ଠିରବିତର୍କୋ ନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ କୃଷ୍ଣବିରହବ୍ୟଥିତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ କୃଷ୍ଣସଖଃ କୃଷ୍ଣୋ ଭ୍ରାତ୍ରା ରାଜ୍ଞାଽଽବିକଳ୍ପିତଃ ।
ନାନାଶଙ୍କାସ୍ପଦଂ ରୂପଂ କୃଷ୍ଣବିଶ୍ଳେଷକର୍ଶିତଃ ॥ ୧

ଶୋକେନ ଶୁଷ୍ୟଦ୍ୱଦନହୃତ୍ସରୋଜୋ ହତପ୍ରଭଃ ।
ବିଭୁଂ ତମେବାନୁଧ୍ୟାୟନ୍ନାଶକ୍ନୋତ୍ପ୍ରତିଭାଷିତୁମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରିୟସଖା ଅର୍ଜୁନ ଏକେ ତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବିରହରେ କୃଶ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ; ତା' ଉପରେ ପୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ତାଙ୍କର ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ରୂପ ଦେଖି, ସେହି ବିଷୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଆଶଙ୍କା କରି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅଜାଡ଼ି ପକାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ତେଣୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ମୁଖପଦ୍ମ ଓ ହୃଦୟପଦ୍ମ ଶୋକରେ ଶୁଖିଗଲା; ଚେହେରା ଆହୁରି ମଳିନ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଏପରି ମଜ୍ଜିଗଲେ ଯେ, ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର କୌଣସି

କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ସଂସ୍ତଭ୍ୟ ଶୁଚଃ ପାଣିନାଽଽମୃଜ୍ୟ ନେତ୍ରୟୋଃ ।
ପରୋକ୍ଷେଣ ସମୁନ୍ନଦ୍ଧପ୍ରଣୟୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟକାତରଃ ॥ ୩

ସଖ୍ୟଂ ମୈତ୍ରୀଂ ସୌହୃଦଂ ଚ ସାରଥ୍ୟାଦିଷୁ ସଂସ୍ମରନ୍ ।
ନୃପମଗ୍ରଜମିତ୍ୟାହ ବାଷ୍ପଗଦ୍ଗଦୟା ଗିରା ॥ ୪

ଅର୍ଜୁନ ଉବାଚ

ବଞ୍ଚିତୋଽହଂ ମହାରାଜ ହରିଣା ବନ୍ଧୁରୂପିଣା ।
ଯେନ ମେଽପହୃତଂ ତେଜୋ ଦେବବିସ୍ମାପନଂ ମହତ୍ ॥ ୫

ଯସ୍ୟ କ୍ଷଣବିୟୋଗେନ ଲୋକୋ ହ୍ୟପ୍ରିୟଦର୍ଶନଃ ।
ଉକ୍ଥେନ ରହିତୋ ହ୍ୟେଷ ମୃତକଃ ପ୍ରୋଚ୍ୟତେ ଯଥା ॥ ୬

ଯସଂଶ୍ରୟାଦ୍ ଦ୍ରୁପଦଗେହମୁପାଗତାନାଂ
ରାଜ୍ଞାଂ ସ୍ୱୟଂବରମୁଖେ ସ୍ମରଦୁର୍ମଦାନାମ୍ ।
ତେଜୋ ହୃତଂ ଖଲୁ ମୟାଭିହତଶ୍ଚ ମତ୍ସ୍ୟଃ
ସଜ୍ଜୀକୃତେନ ଧନୁଷାଧିଗତା ଚ କୃଷ୍ଣା ॥ ୭

ଯତ୍ସଂନିଧାବହମୁ ଖାଣ୍ଡବମଗ୍ନୟେଽଦା-
ମିନ୍ଦ୍ରଂ ଚ ସାମରଗଣଂ ତରସା ବିଜିତ୍ୟ ।
ଲବ୍ଧା ସଭା ମୟକୃତାଦ୍ଭୁତଶିଳ୍ପମାୟା
ଦିଗ୍‌ଭ୍ୟୋଽହରନ୍ନୃପତୟୋ ବଳିମଧ୍ୱରେ ତେ ॥ ୮

ଯତ୍ତେଜସା ନୃପଶିରୋଽଙ୍ଘ୍ରିମହନ୍ମଖାର୍ଥେ
ଆର୍ଯ୍ୟୋଽନୁଜସ୍ତବ ଗଜାୟୁତସତ୍ତ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟଃ ।
ତେନାହୃତାଃ ପ୍ରମଥନାଥମଖାୟ ଭୂପା
ଯନ୍ମୋଚିତାସ୍ତଦନୟନ୍ ବଳିମଧ୍ୱରେ ତେ ॥ ୯

ପତ୍ନ୍ୟାସ୍ତବାଧିମଖକ୍ଳୃପ୍ତମହାଭିଷେକ-
ଶ୍ଲାଘିଷ୍ଠଚାରୁକବରଂ କିତବୈଃ ସଭାୟାମ୍ ।

ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ନେତ୍ର ପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରେମଜନିତ ପ୍ରବଳ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ଅବଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ରଥ ଚଳାଇବାବେଳେ, ଏକସଙ୍ଗେ ବିଚରଣ ପ୍ରଭୃତି କରିବାବେଳେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ମିତ୍ରତା, ଅଭିନ୍ନହୃଦୟତା ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ସେସବୁ ତାଙ୍କର ବାରମ୍ବାର ମନେ ପଡୁଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ନିଜର ଶୋକ ସମ୍ବରଣ କରି, ହାତରେ ଆଖିର ଲୁହ ପୋଛି ପୋଛି ବଡ଼ଭାଇ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୩, ୪ ॥

ଅର୍ଜୁନ କହିଲେ—ମହାରାଜ ! ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ମିତ୍ରର ରୂପ ଧରିଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆଜି ମୁଁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲି । ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମ ଦେଖି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିଲେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହା ମୋଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନେଲେ ॥ ୫ ॥ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଯିବା ପରେ ଶରୀରକୁ ଯେପରି ଶବ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ସେହିପରି ଏ ସଂସାରରେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ବଞ୍ଚିବା ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଅପ୍ରିୟ ଲାଗୁଛି ॥ ୬ ॥ ଦ୍ରୌପଦୀ ସ୍ୱୟଂବରବେଳେ ରାଜା ଦ୍ରୁପଦଙ୍କ ସଭାକୁ ଆସିଥିବା କାମୋନ୍ମତ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କର ତେଜକୁ ମୁଁ ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ହିଁ ହରଣ କରିପାରିଥିଲି ଏବଂ ଧନୁରେ ବାଣ ସନ୍ଧାନପୂର୍ବକ ମତ୍ସ୍ୟଭେଦ କରି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥିଲି ॥ ୭ ॥ ତାଙ୍କରି ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ରହି ମୁଁ ନିଜ ବାହୁବଳରେ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ସମେତ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରିଥିଲି, ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ଖାଣ୍ଡବବନ ଦାନ କରିଥିଲି ଏବଂ ମୟଦାନବଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଅଲୌକିକ କଳାକୌଶଳଯୁକ୍ତ ମାୟାମୟୀ ସଭାଗୃହ ପାଇଥିଲି । ତାଙ୍କରି ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କ ଯଜ୍ଞକୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ରାଜାମାନେ ଆସି ନାନାବିଧ ଭେଟି ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ଶକ୍ତି ଓ ସାମର୍ଥ୍ୟରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସାନଭାଇ ଭୀମସେନ ସେହି କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଳରେ ହିଁ ରାଜାମାନଙ୍କ ଶିରରେ ପାଦ ରଖିପାରୁଥିବା ଅଭିମାନୀ ଜରାସନ୍ଧକୁ ବଧ କରି ପାରିଥିଲେ । ମହାଭୈରବଯଜ୍ଞରେ ବଳି ଦେବାପାଇଁ ଜରାସନ୍ଧ ଯେଉଁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ରାଜାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ମୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେହି ରାଜାମାନେ ଆସି ଆପଣଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ମହାରାଣୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର କେଶପାଶ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞର ମହାନ୍ ଅଭିଷେକରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିଲା, ସେହି କେଶକୁ ଦୁଷ୍ଟ

ସ୍ପୃଷ୍ଟଂ ବିକୀର୍ଯ୍ୟ ପଦୟୋଃ ପତିତାଶ୍ରୁମୁଖ୍ୟା
ଯସ୍ତତ୍ସ୍ତ୍ରିୟୋଽକୃତ ହତେଶବିମୁକ୍ତକେଶାଃ ॥ ୧୦

କୌରବମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ଛୁଇଁଦେବାର ସାହସ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ମୁକୁଳା କେଶ ଦେଖାଇ ରୋଦନ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦରେ ତାଙ୍କର ଅଶ୍ରୁ ଝରିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତାର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ସେହି ଧୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବିଧବା ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର କେଶବିନ୍ୟାସ ନିଜ ହାତରେ ଖୋଲିଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଆମ ବନବାସ-କାଳରେ ଆମର ଶତ୍ରୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦଶହଜାର ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଭୋଜନ କରୁଥିବା ମହର୍ଷି ଦୁର୍ବାସା ଆମକୁ ଏକ ଦୁସ୍ତର ସଂକଟରେ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ। ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଆମ ବନକୁ ଆସି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ରନ୍ଧନପାତ୍ରରେ ଲାଗିଥିବା ଶାଗପତ୍ରଟିଏ ଖାଇଦେଇ (ସେହି ନୈବେଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି) ଆମକୁ ସେହି ଘୋର ସଂକଟରୁ ରକ୍ଷା କରି ଦେଇଥିଲେ। ସେ ଖାଇଦେବା ମାତ୍ରେ ସେପଟେ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରୁଥିବା ମୁନିମଣ୍ଡଳୀକୁ ଅନୁଭବ ହେଲା, କେବଳ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧା କଣ, ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକର କ୍ଷୁଧା ମଧ୍ୟ ନିବାରଣ ହୋଇଯାଇଛି* ॥ ୧୧ ॥

ଯୋ ନୋ ଜୁଗୋପ ବନମେତ୍ୟ ଦୁରନ୍ତକୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍
ଦୁର୍ବାସସୋଽରିବିହିତାଦୟୁତାଗ୍ରଭୁଗ୍ ଯଃ।
ଶାକାନ୍ନଶିଷ୍ଟମୁପଯୁଜ୍ୟ ଯତସ୍ତ୍ରିଲୋକୀଂ
ତୃପ୍ତାମମଂସ୍ତ ସଲିଲେ ବିନିମଗ୍ନସଙ୍ଘଃ ॥ ୧୧

ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତାପରୁ ହିଁ ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ସହିତ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିଦେଇଥିଲି; ତେଣୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ପାଶୁପତ ନାମକ ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ; ତା'ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ। ତାଙ୍କରି କୃପାରୁ ହିଁ ମୁଁ ଇହଶରୀରରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇଥିଲି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଭାରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଏକା ସିଂହାସନରେ ବସିବାର ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିଥିଲି ॥ ୧୨ ॥

ଯତ୍ତେଜସାଥ ଭଗବାନ୍ ଯୁଧି ଶୂଳପାଣି-
ର୍ବିସ୍ମାପିତଃ ସଗିରିଜୋଽସ୍ତ୍ରମଦାନ୍ନିଜଂ ମେ।
ଅନ୍ୟେଽପି ଚାହମମୁନୈବ କଳେବରେଣ
ପ୍ରାପ୍ତୋ ମହେନ୍ଦ୍ରଭବନେ ମହଦାସନାର୍ଦ୍ଧମ୍ ॥ ୧୨

* ଥରେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମହର୍ଷି ଦୁର୍ବାସାଙ୍କର ବହୁତ ସେବା କଲେ। ସେଥିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଦୁର୍ବାସା ତାଙ୍କୁ ବର ମାଗିବାକୁ କହିଲେ। ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦେଖିଲେ, ଋଷିଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେବାର ଏହା ଏକ ସୁନ୍ଦର ଅବସର। ତେଣୁ ସେ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆମ କୁଳରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଧାନ; ତେଣୁ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଦଶହଜାର ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଆତିଥ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ। କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌପଦୀ ଭୋଜନ କରିସାରିବା ପରେ ହିଁ ଆପଣ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବେ, ଯାହା ଫଳରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଭୋକିଲା ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ।" ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏପରି ଏକ ରନ୍ଧନପାତ୍ର ଦେଇଥିଲେ, ଯାହା କି ଦ୍ରୌପଦୀ ଭୋଜନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କଦାପି ଅନ୍ନଶୂନ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ଭୋଜନ କରିସାରିବା ପରେ ସେହି ପାତ୍ର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ। ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ କଥା ରଖି ଦ୍ରୌପଦୀ ଖାଇସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସମୟରେ ଦୁର୍ବାସା ନିଜ ଶିଷ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ଯାଇ ଧର୍ମରାଜଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଆମେ ଏହି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଉଛୁ; ଆପଣ ଆମପାଇଁ ଭୋଜନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖନ୍ତୁ।" ଏକଥା ଶୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ଏବଂ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆର୍ତ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରଣ ନେଲେ। ଭଗବାନ୍ ତୁରନ୍ତ ନିଜର ବିଳାସଭବନ ଛାଡ଼ି ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ କହିଲେ, "କୃଷ୍ଣେ ! ମୋତେ ଭାରି ଭୋକ ଲାଗୁଛି, କିଛି ଖାଇବାକୁ ଦିଅ।" ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁପମ ଦୟାରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ସେ କହିଲେ, "ମୋର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆଜି ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱର ଭରଣପୋଷଣ କରୁଥିବା ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ମାଗିଲେ; କିନ୍ତୁ କ'ଣ କରିବି ! ଏ କୁଡ଼ିଆରେ କିଛି ବି ଖାଦ୍ୟପଦାର୍ଥ ନାହିଁ।" ଭଗବାନ୍ କହିଲେ, "ତୁମକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଅକ୍ଷୟପାତ୍ରଟି ଦେଇଥିଲେ, ସେଇଟି ଆଣ; ସେଥିରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଖାଦ୍ୟ ଥିବ।" କୃଷ୍ଣା ପାତ୍ରଟି ଆଣି ଦେଖାଇଲେ। ସେଥିରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଶାଗପତ୍ରମାତ୍ର ଲାଗିଥିଲା। ପ୍ରଭୁ ତାହାକୁ ପାଟିରେ ପକାଇ ଦେଉ ଦେଉ ତ୍ରିଲୋକ ତୃପ୍ତ ହୋଇଗଲା। ତା'ପରେ ଭୀମ ଯାଇ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ଭୋଜନ ପାଇଁ ଡାକିଲାବେଳକୁ ସେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲେଣି। (ମହାଭାରତ)

ତତ୍ରୈବ ମେ ବିହରତୋ ଭୁଜଦଣ୍ଡଯୁଗ୍ମଂ
ଗାଣ୍ଡୀବଲକ୍ଷଣମରାତିବଧାୟ ଦେବାଃ ।
ସେନ୍ଦ୍ରାଃ ଶ୍ରିତା ଯଦନୁଭାବିତମାଜମୀଢ଼
ତେନାହମଦ୍ୟ ମୁଷିତଃ ପୁରୁଷେଣ ଭୂମ୍ନା ॥ ୧୩

ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କହିବାରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିଗଲି, ସେତେବେଳେ ନିବାତକବଚ ଆଦି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସମସ୍ତ ଦେବତା ମୋର ଏହି ଗାଣ୍ଡିବ ଧାରଣ କରିଥିବା ଭୁଜର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ମହାରାଜ ! ଯାହାଙ୍କର ମହତୀ କୃପାରୁ ଏହିସବୁ ଫଳ ମିଳିଥିଲା, ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଜି ମୋତେ ଠକିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଯଦ୍‌ବାନ୍ଧବଃ କୁରୁବଲାବ୍ଧିମନନ୍ତପାର-
ମେକୋ ରଥେନ ତତରେଽହମତାର୍ଯ୍ୟସତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହୃତଂ ବହୁ ଧନଂ ଚ ମୟା ପରେଷାଂ
ତେଜାସ୍ପଦଂ ମଣିମୟଂ ଚ ହୃତଂ ଶିରୋଭ୍ୟଃ ॥ ୧୪

ମହାରାଜ ! କୌରବସେନା ତ ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣ ଆଦି ଅଜେୟ ମହାମତ୍ସ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅପାର ସାଗର ପରି ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମୁଁ ଏକୁଟିଆ ରଥ ଚଢ଼ି ତାହାକୁ ପାରି ହୋଇଯାଇଥିଲି । ଆପଣଙ୍କର ମନେଥିବ, ତାଙ୍କରି ସହାୟତାରେ ମୁଁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ହାତରୁ ବିରାଟ ରାଜାଙ୍କର ସବୁ ଗୋଧନ ଫେରାଇ ଆଣି ପାରିଥିଲି; ତା'ସହିତ ଶତ୍ରୁରାଜାମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ମଣିମୟ ମୁକୁଟ ତଥା ଦେହର ଅଳଙ୍କାରସବୁ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ପାରିଥିଲି; କାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଥିଲେ ଆମର ବନ୍ଧୁ ଓ ସହାୟକ ॥ ୧୪ ॥

ଯୋ ଭୀଷ୍ମକର୍ଣ୍ଣଗୁରୁଶଲ୍ୟଚମୂଷ୍ୱଦଭ୍ର-
ରାଜନ୍ୟବର୍ଯ୍ୟରଥମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତାସୁ ।
ଅଗ୍ରେଚରୋ ମମ ବିଭୋ ରଥଯୂଥପାନା-
ମାୟୁର୍ମନାଂସି ଚ ଦୃଶା ସହ ଓଜ ଆର୍ଚ୍ଛତ୍ ॥ ୧୫

ମହାରାଜ ! ଭୀଷ୍ମ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ, ଶଲ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ୟ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜା ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟବୀରମାନଙ୍କ ରଥର ସମାବେଶରେ କୌରବସେନା ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ, ମୋ ଆଗେ ଆଗେ ରହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିପାତବଳରେ ସେହି ମହାରଥୀ ଓ ଯୂଥପତିମାନଙ୍କର ଆୟୁ, ମନ, ଉତ୍ସାହ ଓ ବଳ ହରଣ କରି ନେଉଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଭୀଷ୍ମ, କର୍ଣ୍ଣ, ଭୂରିଶ୍ରବା, ସୁଶର୍ମା, ଶଲ୍ୟ, ଜୟଦ୍ରଥ ଓ ବାହ୍ଲୀକ ଆଦି ବୀରମାନେ ମୋ ଉପରକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ରମାନ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଆଦି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଯେପରି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରି ନ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରି ନ ଥିଲା । ତାହା ଥିଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭୁଜଦଣ୍ଡର ଛାୟାତଳେ ରହିବାର ପ୍ରଭାବ ॥ ୧୬ ॥ ସଂସାରର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷମାନେ ଯାହାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମରେ ସେବା କରନ୍ତି, ଯେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜକୁ ଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ନିଜର ସାରଥି କରି ରଖିଥିଲି । ଆହା ! ମୋ ରଥର ଘୋଡ଼ାମାନେ ଥକିଯିବାରୁ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲି, ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାରଥୀମାନେ ସେତେବେଳେ ବି ମୋ ଉପରକୁ ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରହାର କରି ନ ଥିଲେ; କାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି

ଯଦ୍ଦୋଷ୍ଷୁ ମା ପ୍ରଣିହିତଂ ଗୁରୁଭୀଷ୍ମକର୍ଣ୍ଣ-
ନପ୍ତୃତ୍ରିଗର୍ତ୍ତଶଲସୈନ୍ଧବବାହ୍ଲିକାଦ୍ୟୈଃ ।
ଅସ୍ତ୍ରାଣ୍ୟମୋଘମହିମାନି ନିରୂପିତାନି
ନୋ ପସ୍ପୃଶୁର୍ନୃହରିଦାସମିବାସୁରାଣି ॥ ୧୬

ସୌତ୍ୟେ ବୃତଃ କୁମତିନାଽଽତ୍ମଦ ଈଶ୍ୱରୋ ମେ
ଯତ୍ପାଦପଦ୍ମମଭବାୟ ଭଜନ୍ତି ଭବ୍ୟାଃ ।
ମାଂ ଶ୍ରାନ୍ତବାହମରୟୋ ରଥିନୋ ଭୁବିଷ୍ଠଂ
ନ ପ୍ରାହରନ୍ ଯଦନୁଭାବନିରସ୍ତଚିତ୍ତାଃ ॥ ୧୭

ନର୍ମାଣ୍ୟୁଦାରରୁଚିରସ୍ମିତଶୋଭିତାନି
ହେ ପାର୍ଥ ହେଽର୍ଜ୍ଜୁନ ସଖେ କୁରୁନନ୍ଦନେତି ।
ସଂଜଳ୍ପିତାନି ନରଦେବ ହୃଦିସ୍ପୃଶାନି
ସ୍ମର୍ତ୍ତୁର୍ଲୁଠନ୍ତି ହୃଦୟଂ ମମ ମାଧବସ୍ୟ ॥ ୧୮

ଶଯ୍ୟାସନାଟନବିକତ୍ଥନଭୋଜନାଦି-
ଷ୍ୱୈକ୍ୟାଦ୍ୱୟସ୍ୟ ଋତବାନିତି ବିପ୍ରଲବ୍ଧଃ ।
ସଖ୍ୟୁଃ ସଖେବ ପିତୃବତ୍ତନୟସ୍ୟ ସର୍ବଂ
ସେହେ ମହାନ୍ମହିତୟା କୁମତେରଘଂ ମେ ॥ ୧୯

ସୋଽହଂ ନୃପେନ୍ଦ୍ର ରହିତଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମେନ
ସଖ୍ୟା ପ୍ରିୟେଣ ସୁହୃଦା ହୃଦୟେନ ଶୂନ୍ୟଃ ।
ଅଧ୍ୱନ୍ୟୁରୁକ୍ରମପରିଗ୍ରହମଙ୍ଗ ରକ୍ଷନ୍
ଗୋପୈରସଦ୍ଭିରବଲେବ ବିନିର୍ଜିତୋଽସ୍ମି ॥ ୨୦

ତଦ୍ୱୈ ଧନୁସ୍ତ ଇଷବଃ ସ ରଥୋ ହୟାସ୍ତେ
ସୋଽହଂ ରଥୀ ନୃପତୟୋ ଯତ ଆନମନ୍ତି ।
ସର୍ବଂ କ୍ଷଣେନ ତଦଭୂଦସଦୀଶରିକ୍ତଂ
ଭସ୍ମନ୍ ହୁତଂ କୁହକରାଦ୍ଧମିବୋପ୍ତମୂଷ୍ୟାମ୍ ॥ ୨୧

ରାଜଂସ୍ତ୍ୱୟାଭିପୃଷ୍ଟାନାଂ ସୁହୃଦାଂ ନଃ ସୁହୃତ୍ପୁରେ ।
ବିପ୍ରଶାପବିମୂଢ଼ାନାଂ ନିଘ୍ନତାଂ ମୁଷ୍ଟିଭିର୍ମିଥଃ ॥ ୨୨

ବାରୁଣୀଂ ମଦିରାଂ ପୀତ୍ୱା ମଦୋନ୍ମଥିତଚେତସାମ୍ ।
ଅଜାନତାମିବାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଚତୁଃପଞ୍ଚାବଶେଷିତାଃ ॥ ୨୩

ହଜି ଯାଇଥିଲା ॥ ୧୭ ॥ ମହାରାଜ ! ସେହି ମାଧବଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ମଧୁର ମୃଦୁହାସଯୁକ୍ତ ବିନୋଦଭରା ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବଚନ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ସେହି ଯେଉଁ 'ପାର୍ଥ', 'ଅର୍ଜୁନ', 'ସଖା', 'କୁରୁନନ୍ଦନ' ଆଦି ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ, ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ତାହା ମୋ ଚିତ୍ତକୁ ଗ୍ରାରାଇ ନେଉଛି ॥ ୧୮ ॥ ସେ ଓ ମୁଁ ପ୍ରାୟତଃ ଏକାଠି ଶୟନ, ଉପବେଶନ, ଭୋଜନ ଓ ବିଚରଣ କରୁଥିଲୁ । ବେଳେ ବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସ କରି କହି ଦେଉଥିଲି, 'ସଖା ! ତୁମେ ତ ଭାରି ସତିଆ ହେ !!' ତାହା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ମିତ୍ର ଯେପରି ମିତ୍ରର ଅପରାଧ ସହିଯାଆନ୍ତି, ପିତା ଯେପରି ପୁତ୍ରର ଅପରାଧ ସହିଯାଆନ୍ତି, ସେହି ମହାପୁରୁଷ ସେହିପରି ନିଜର ମହାନୁଭବତା ହେତୁ ମୋ'ପରି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିର ସେହି ଅପରାଧ ସହି ଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ମହାରାଜ ! ସେ ଥିଲେ ମୋର ପ୍ରିୟ ସଖା, ପ୍ରିୟ ମିତ୍ର—ନା, ନା, ସେ ତ ଥିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୋର ହୃଦୟ । ହାୟ ! ମୋର ସେହି ହୃଦୟସ୍ୱରୂପ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଚିରଦିନ ଲାଗି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲି । ତେଣୁ ଆଜି ମୋର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହୋଇଯାଇଛି । ଭଗବାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ମୁଁ ଦ୍ୱାରକାରୁ ଆସୁଥିଲି; କିନ୍ତୁ ବାଟରେ ଦୁଷ୍ଟ ଗଉଡ଼ମାନେ ମୋତେ ଜଣେ ଅବଳାକୁ ପରାସ୍ତ କଲା ପରି ପରାସ୍ତ କରିଦେଲେ । ମୁଁ ସେହି ବନ୍ଧୁପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲି ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ଏବେ ବି ମୋ ହାତରେ ସେହି ଗାଣ୍ଡିବ ଧନୁ ଅଛି, ମୋ ତୂଣୀରରେ ସେହି ଶର ବି ଅଛି, ମୋର ସେହି ରଥ ବି ଅଛି, ସେହି ଘୋଡ଼ା ବି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ସେହି ରଥୀ ଅର୍ଜୁନ ମଧ୍ୟ ଅଛି—ଯାହା ସମ୍ମୁଖରେ କି ବଡ଼ ବଡ଼ ନରପତିମାନେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଦେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିନା ଏସବୁ ଥାଇ ମଧ୍ୟ, କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ନ ଥିବା ସହିତ ସମାନ ହୋଇଗଲା; ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଭସ୍ମରେ ଢଳା ଯାଉଥିବା ଆହୁତି ପରି, କପଟପୂର୍ଣ୍ଣ ସେବା ପରି ଏବଂ ଊଷର ଭୂମିରେ ବୁଣା ଯାଉଥିବା ବିହନ ପରି ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୧ ॥

ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଯେଉଁ ଦ୍ୱାରକାବାସୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ କଥା ପଚ୍ଚରିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଅଭିଶାପରେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବାରୁଣୀ ନାମକ ମଦିରା ପିଇ, ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଅପରିଚିତଙ୍କ ପରି ପରସ୍ପରକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଓ ମରାମରି, ପିଟାପିଟି ହୋଇ ସମସ୍ତେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମାତ୍ର ଚ୍ଚରିପାଞ୍ଚଜଣ ବଞ୍ଚିଛନ୍ତି ॥ ୨୨, ୨୩ ॥

ପ୍ରାୟେଣୈତଦ୍ ଭଗବତ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ମିଥୋ ନିଘ୍ନନ୍ତି ଭୂତାନି ଭାବୟନ୍ତି ଚ ଯନ୍ମିଥଃ ॥ ୨୪

ଜଳୌକସାଂ ଜଳେ ଯଦ୍ୱନ୍ମହାନ୍ତୋଽଦନ୍ତ୍ୟଣୀୟସଃ ।
ଦୁର୍ବଳାନ୍ବଳିନୋ ରାଜନ୍ମହାନ୍ତୋ ବଳିନୋ ମିଥଃ ॥ ୨୫

ଏବଂ ବଳିଷ୍ଠୈର୍ଯଦୁଭିର୍ମହଦ୍ଭିରିତରାନ୍ ବିଭୁଃ ।
ଯଦୂନ୍ ଯଦୁଭିରନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଭୂଭାରାନ୍ ସଂଜହାର ହ ॥ ୨୬

ଦେଶକାଳାର୍ଥଯୁକ୍ତାନି ହୃତ୍ତାପୋପଶମାନି ଚ ।
ହରନ୍ତି ସ୍ମରତଶ୍ଚିତ୍ତଂ ଗୋବିନ୍ଦାଭିହିତାନି ମେ ॥ ୨୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ଚିନ୍ତୟତୋ ଜିଷ୍ଣୋଃ କୃଷ୍ଣପାଦସରୋରୁହମ୍ ।
ସୌହାର୍ଦେନାତିଗାଢ଼େନ ଶାନ୍ତାଽଽସୀଦ୍ବିମଳା ମତିଃ ॥ ୨୮

ବାସୁଦେବାଙ୍ଘ୍ର୍ୟନୁଧ୍ୟାନପରିବୃଂହିତରଂହସା ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ନିର୍ମଥିତାଶେଷକଷାୟଧିଷଣୋଽର୍ଜୁନଃ ॥ ୨୯

ଗୀତଂ ଭଗବତା ଜ୍ଞାନଂ ଯତ୍ ତତ୍ ସଙ୍ଗ୍ରାମମୂର୍ଦ୍ଧନି ।
କାଳକର୍ମତମୋରୁଦ୍ଧଂ ପୁନରଧ୍ୟଗମଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୩୦

ବିଶୋକୋ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ପତ୍ତ୍ୟା ସଂଛିନ୍ନଦ୍ୱୈତସଂଶୟଃ ।
ଲୀନପ୍ରକୃତିନୈର୍ଗୁଣ୍ୟାଦଲିଙ୍ଗତ୍ୱାଦସମ୍ଭବଃ ॥ ୩୧

ନିଶମ୍ୟ ଭଗବନ୍ମାର୍ଗଂ ସଂସ୍ଥାଂ ଯଦୁକୁଳସ୍ୟ ଚ ।
ସ୍ୱଃପଥାୟ ମତିଂ ଚକ୍ରେ ନିଭୃତାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଃ ॥ ୩୨

ପୃଥାପ୍ୟନୁଶ୍ରୁତ୍ୟ ଧନଞ୍ଜୟୋଦିତଂ
ନାଶଂ ଯଦୂନାଂ ଭଗବଦ୍ଗତିଂ ଚ ତାମ୍ ।
ଏକାନ୍ତଭକ୍ତ୍ୟା ଭଗବତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜେ
ନିବେଶିତାତ୍ମୋପରରାମ ସଂସୃତେଃ ॥ ୩୩

ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସବୁ କିଛି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଲୀଳା । ସଂସାରରେ ପ୍ରାଣୀମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ପାଳନ-ପୋଷଣ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପରକୁ ମାରି ବି ଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ରାଜନ୍ ! ଜଳଚରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ବଡ଼ ଜନ୍ତୁ ଛୋଟ ଜନ୍ତୁଙ୍କୁ, ବଳବାନମାନେ ଦୁର୍ବଳମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ବଡ଼ ଓ ବଳବାନମାନେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପରକୁ ମାରି ଖାଇଯାଆନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅତିଶୟ ବଳବାନ୍ ଓ ବଡ଼ ବୋଲାଉଥିବା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୱଂସ କରାଇଦେଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେହି ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପାରସ୍ପରିକ କଳହରେ ବିନାଶ କରାଇ ପୃଥିବୀକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଭାରମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୫, ୨୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ଯେଉଁସବୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ, ସେସବୁ ଥିଲା ଦେଶ, କାଳ ଓ ପ୍ରୟୋଜନର ଅନୁରୂପ ଏବଂ ସେସବୁ ହୃଦୟର ତାପକୁ ଶାନ୍ତ କରୁଥିଲା । ସେସବୁ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ, ଏବେ ବି ତାହା ମୋର ଚିତ୍ତକୁ ଘେରାଇନେଉଛି ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମର ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଅହର୍ନିଶ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଢ଼ିଗଲା । ଭକ୍ତିର ବେଗ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ମନ୍ଥନ କରି ସେଥିରୁ ସମସ୍ତ ବିକାର ନାଶ କରିଦେଲା ॥ ୨୯ ॥ ଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗୀତା ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, କାଳର ବ୍ୟବଧାନ ଓ କର୍ମର ବିସ୍ତାର ହେତୁ ତାହା ପ୍ରମାଦବଶତଃ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ପାସୋର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତାହା ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁନର୍ବାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୩୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କର ମାୟାର ଆବରଣ ତୁଟିଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗୁଣାତୀତ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା; ଦ୍ୱୈତର ସଂଶୟ ତୁଟିଯାଇ ଅଦ୍ୱୈତସ୍ଥିତି ଆସିଗଲା । ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀର ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଶୋକ ଏବଂ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଧାମଗମନ ଏବଂ ଯଦୁବଂଶର ସଂହାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ନିଶ୍ଚଳମତି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପାଇଁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିନେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଠାରୁ ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ବିନାଶ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଧାମଗମନ କଥା ଶୁଣି କୁନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିରେ ନିଜ ହୃଦୟକୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଏହି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରରୁ ଉପରତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଯଯାହରଦ୍ ଭୁବୋ ଭାରଂ ତାଂ ତନୁଂ ବିଜହାବଜଃ ।
କଣ୍ଟକଂ କଣ୍ଟକେନେବ ଦ୍ୱୟଂ ଚାପୀଶିତୁଃ ସମମ୍ ॥ ୩୪

ଯଥା ମତ୍ସ୍ୟାଦିରୂପାଣି ଧତ୍ତେ ଜହ୍ୟାଦ୍ ଯଥା ନଟଃ ।
ଭୂଭାରଃ କ୍ଷପିତୋ ଯେନ ଜହୌ ତଚ୍ଚ କଳେବରମ୍ ॥ ୩୫

ଯଦା ମୁକୁନ୍ଦୋ ଭଗବାନିମାଂ ମହୀଂ
ଜହୌ ସ୍ୱତନ୍ୱା ଶ୍ରବଣୀୟସତ୍କଥଃ ।
ତଦାହରେବାପ୍ରତିବୁଦ୍ଧଚେତସା-
ମଧର୍ମହେତୁଃ କଳିରନ୍ୱବର୍ତ୍ତତ ॥ ୩୬

ଯୁଧିଷ୍ଠିରସ୍ତତ୍ପରିସର୍ପଣଂ ବୁଧଃ
ପୁରେ ଚ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ଚ ଗୃହେ ତଥାଽଽତ୍ମନି ।
ବିଭାବ୍ୟ ଲୋଭାନୃତଜିହ୍ମହିଂସନା-
ଦ୍ୟଧର୍ମଚକ୍ରଂ ଗମନାୟ ପର୍ଯ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୩୭

ସ୍ୱରାଟ୍ ପୌତ୍ରଂ ବିନୟିନମାତ୍ମନଃ ସୁସମଂ ଗୁଣୈଃ ।
ତୋୟନୀବ୍ୟାଃ ପତିଂ ଭୂମେରଭ୍ୟଷିଞ୍ଚଦ୍ ଗଜାହ୍ୱୟେ ॥ ୩୮

ମଥୁରାୟାଂ ତଥା ବଜ୍ରଂ ଶୂରସେନପତିଂ ତତଃ ।
ପ୍ରାଜାପତ୍ୟାଂ ନିରୂପ୍ୟେଷ୍ଟିମଗ୍ନୀନପିବଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୩୯

ବିସୃଜ୍ୟ ତତ୍ର ତତ୍ ସର୍ବଂ ଦୁକୂଳବଳୟାଦିକମ୍ ।
ନିର୍ମମୋ ନିରହଂକାରଃ ସଂଛିନ୍ନାଶେଷବନ୍ଧନଃ ॥ ୪୦

ବାଚଂ ଜୁହାବ ମନସି ତତ୍ପ୍ରାଣ ଇତରେ ଚ ତମ୍ ।
ମୃତ୍ୟାବପାନଂ ସୋତ୍ସର୍ଗଂ ତଂ ପଞ୍ଚତ୍ୱେ ହ୍ୟଜୋହବୀତ୍ ॥ ୪୧

ତ୍ରିତ୍ୱେ ହୁତ୍ୱାଥ ପଞ୍ଚତ୍ୱଂ ତଚ୍ଚୈକତ୍ୱେଽଜୁହୋନ୍ମୁନିଃ ।
ସର୍ବମାତ୍ମନ୍ୟଜୁହବୀଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାତ୍ମାନମବ୍ୟୟେ ॥ ୪୨

ଚୀରବାସା ନିରାହାରୋ ବଦ୍ଧବାଙ୍ ମୁକ୍ତମୂର୍ଧଜଃ ।
ଦର୍ଶୟନ୍ନାତ୍ମନୋ ରୂପଂ ଜଡୋନ୍ମତ୍ତପିଶାଚବତ୍ ॥ ୪୩

କଣ୍ଟାଦ୍ୱାରା କଣ୍ଟା କାଢ଼ି ସାରିବା ପରେ ଲୋକେ ଉଭୟ କଣ୍ଟାକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେଲା ପରି, ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ ଲୌକିକଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେଉଁ ଯାଦବଶରୀର ଧରି ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିଥିଲେ, ସେହି ଶରୀରକୁ ବି ସେହିପରି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଶରୀର ଧାରଣ ଓ ତ୍ୟାଗ ଏକା ପରି ଥିଲା ॥ ୩୪ ॥ ନଟଙ୍କ ପରି ସେ ଯେପରି ମତ୍ସ୍ୟାଦି ରୂପ ଧାରଣ କରି ପୁନର୍ବାର ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେ ଯେଉଁ ମାନବଶରୀର ଧରି ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ବି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଯାହାଙ୍କର ମଧୁର ଲୀଳା ସ୍ମରଣ-ଶ୍ରବଣର ଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ଯେ ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତି ଦାନ କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁଦିନ ମନୁଷ୍ୟାକାର ଦେହକୁ ପୃଥିବୀରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିଦେଲେ, ବିଗ୍ରହହୀନ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅଧର୍ମର ଜାଲରେ ପକାଉଥିବା କଳିଯୁଗ ଠିକ୍ ସେହିଦିନ ଆସି ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲା ॥ ୩୬ ॥ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ କଳିଯୁଗ ମାଡ଼ି ଆସିଥିବା କଥା ଅଛପା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଦେଶରେ, ନଗରରେ, ଘରମାନଙ୍କରେ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଲୋଭ, ଅସତ୍ୟ, ଛଳ, ହିଂସା ଆଦି ଅଧର୍ମ ବଢ଼ିଗଲାଣି । ତାହା ଦେଖି ସେ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଲେ ॥ ୩୭ ॥ ପରୀକ୍ଷିତ ତ ତାଙ୍କରି ପରି ଗୁଣବାନ୍ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ନିଜର ସେହି ବିନୟଶୀଳ ନାତି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ରପରିବେଷ୍ଟିତ ପୃଥିବୀର ସମ୍ରାଟ-ପଦରେ ହସ୍ତିନାପୁରରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ପୁତ୍ର ବଜ୍ରନାଭଙ୍କୁ ମଥୁରାରେ ଶୂରସେନାଧିପତିରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସମର୍ଥ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ ଯଜ୍ଞ କରି, ଆହବନୀୟ ଆଦି ଅଗ୍ନିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଧର୍ମରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନିଜର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣାଦି ସେହିଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏବଂ ମମତ୍ୱ ଓ ଅହଂକାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନ କାଟିଦେଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେ ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତ ହୋଇ ବାଣୀକୁ ମନରେ, ମନକୁ ପ୍ରାଣରେ, ପ୍ରାଣକୁ ଅପାନରେ ଓ ଅପାନକୁ ତାର କ୍ରିୟା ସହିତ ମୃତ୍ୟୁରେ ତଥା ମୃତ୍ୟୁକୁ ପଞ୍ଚଭୂତମୟ ଶରୀରରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ଶରୀରକୁ ମୃତ୍ୟୁର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ସେ ଶରୀରକୁ ତ୍ରିଗୁଣରେ ମିଶାଇଦେଲେ ଓ ତ୍ରିଗୁଣକୁ ମୂଳପ୍ରକୃତିରେ, ସର୍ବକାରଣରୂପା ପ୍ରକୃତିକୁ ଆତ୍ମାରେ ଏବଂ ଆତ୍ମାକୁ ଅବିନାଶୀ ବ୍ରହ୍ମରେ ବିଲୀନ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଯେ, ଏହି ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟପ୍ରପଞ୍ଚ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୨ ॥ ତା'ପରେ ସେ ବଳ୍କଳବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କଲେ; ଅନ୍ନ-ଜଳ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ; ମୌନବ୍ରତୀ

ଅନପେକ୍ଷମାଣୋ ନିରଗାଦଶୃଣ୍ୱନ୍‌ବଧିରୋ ଯଥା ।
ଉଦୀଚୀଂ ପ୍ରବିବେଶାଶାଂ ଗତପୂର୍ବାଂ ମହାତ୍ମଭିଃ ।
ହୃଦି ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ନାବର୍ତ୍ତେତ ଯତୋ ଗତଃ ॥ ୪୪

ସର୍ବେ ତମନୁ ନିର୍ଜଗ୍ମୁର୍ଭ୍ରାତରଃ କୃତନିଶ୍ଚୟାଃ ।
କଳିନାଧର୍ମମିତ୍ରେଣ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ପୃଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଜା ଭୁବି ॥ ୪୫

ତେ ସାଧୁକୃତସର୍ବାର୍ଥା ଜ୍ଞାତ୍ୱାଽଽତ୍ୟନ୍ତିକମାତ୍ମନଃ ।
ମନସା ଧାରୟାମାସୁର୍ବୈକୁଣ୍ଠଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୪୬

ତଦ୍ଧ୍ୟାନୋଦ୍ରିକ୍ତୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ବିଶୁଦ୍ଧଧିଷଣାଃ ପରେ ।
ତସ୍ମିନ୍ ନାରାୟଣପଦେ ଏକାନ୍ତମତୟୋ ଗତିମ୍ ॥ ୪୭

ଅବାପୁର୍ଦୁରବାପାଂ ତେ ଅସଦ୍ଭିର୍ବିଷୟାତ୍ମଭିଃ ।
ବିଧୂତକଲ୍ମଷା ସ୍ଥାନଂ ବିରଜେନାତ୍ମନୈବ ହି ॥ ୪୮

ବିଦୁରୋଽପି ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ପ୍ରଭାସେ ଦେହମାତ୍ମବାନ୍ ।
କୃଷ୍ଣାବେଶେନ ତଚ୍ଚିତ୍ତଃ ପିତୃଭିଃ ସ୍ୱକ୍ଷୟଂ ଯଯୌ ॥ ୪୯

ଦ୍ରୌପଦୀ ଚ ତଦାଽଽଜ୍ଞାୟ ପତୀନାମନପେକ୍ଷତାମ୍ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ହ୍ୟେକାନ୍ତମତିରାପ ତମ୍ ॥ ୫୦

ଯଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟୈତଦ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟାଣାଂ
ପାଣ୍ଡୋଃ ସୁତାନାମିତି ସମ୍ପ୍ରୟାଣମ୍ ।
ଶୃଣୋତ୍ୟଲଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ପବିତ୍ରଂ
ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ହରୌ ଭକ୍ତିମୁପୈତି ସିଦ୍ଧିମ୍ ॥ ୫୧

ହୋଇଗଲେ ଏବଂ କେଶ ଖୋଲି ମୁକୁଳା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସେ ନିଜ ରୂପକୁ ଏପରି କରିଦେଲେ ଯେ, ସେ ଜଡ଼, ପାଗଳ କିମ୍ବା ପିଶାଚ ପରି ଦେଖାଗଲେ ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଓ କାଲଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟ କାହା କଥା ନ ଶୁଣି ଘରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ଯେଉଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ଆଉ ଏହି ସଂସାରକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ତାହାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ସେ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ, ଯେଉଁ ଦିଗକୁ କି ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନେ ଯାଇ ସାରିଥିଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ସାନଭାଇ ଭୀମସେନ, ଅର୍ଜୁନ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅଧର୍ମର ସହାୟକ କଳିଯୁଗ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଦେଲାଣି । ତେଣୁ ସେମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ ନିଜ ବଡ଼ଭାଇଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ସେମାନେ ତ ଜୀବନର ସବୁ ଲାଭ ଭଲରୂପେ ପାଇ ସାରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦାବ୍ଜ ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ସେମାନେ ତାହାକୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଫଳରେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତିଭାବ ଉଦ୍ରିକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ୱରୂପରେ ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା, ଯେଉଁଥିରେ କି ନିଷ୍ପାପ ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରନ୍ତି । ଫଳତଃ ବିଷୟାସକ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଗତି କେବେ ବି ମିଳେ ନାହିଁ, ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃକରଣଦ୍ୱାରା ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱତଃ ମିଳିଗଲା ॥ ୪୭,୪୮ ॥ ସଂଯମୀ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରେମାବେଶରେ ମୁଗ୍ଧ ଭଗବନ୍ମୟ ବିଦୁର ମଧ୍ୟ ନିଜ ଶରୀରକୁ ପ୍ରଭାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କୁ ନେବାପାଇଁ ଆସିଥିବା ପିତୃଗଣଙ୍କ ସହିତ ସେ ନିଜ ଲୋକ(ଯମଲୋକ)କୁ ଗ୍ଭଲିଗଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଦ୍ରୌପଦୀ ଦେଖିଲେ ଯେ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଉଦାସୀନ ହୋଇଗଲେଣି । ତାହା ଦେଖି ସେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ତାଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ॥ ୫୦ ॥

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣର ଏହି ପରମ ପବିତ୍ର ଓ ମଙ୍ଗଳମୟୀ କଥା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୁଣନ୍ତି, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି ତଥା ମୋକ୍ଷପଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ପାଣ୍ଡବସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣଂ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ତଥା ଧର୍ମ ଓ ପୃଥିବୀଙ୍କ କଥୋପକଥନ

ସୂତ ଉବାଚ

ତତଃ ପରୀକ୍ଷିଦ୍ ଦ୍ୱିଜବର୍ଯ୍ୟଶିକ୍ଷୟା
ମହୀଂ ମହାଭାଗବତଃ ଶଶାସ ହ ।
ଯଥା ହି ସୂତ୍ୟାମଭିଜାତକୋବିଦାଃ
ସମାଦିଶନ୍ ବିପ୍ର ମହଦ୍‌ଗୁଣସ୍ତଥା ॥ ୧

ସ ଉତ୍ତରସ୍ୟ ତନୟାମୁପଯେମ ଇରାବତୀମ୍ ।
ଜନମେଜୟାଦୀଂଶ୍ଚତୁରସ୍ତସ୍ୟାମୁତ୍ପାଦୟତ୍ ସୁତାନ୍ ॥ ୨

ଆଜହାରାଶ୍ୱମେଧାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଭୂରିଦକ୍ଷିଣାନ୍ ।
ଶାରଦ୍ୱତଂ ଗୁରୁଂ କୃତ୍ୱା ଦେବା ଯତ୍ରାକ୍ଷିଗୋଚରାଃ ॥ ୩

ନିଜଗ୍ରାହୌଜସା ବୀରଃ କଲିଂ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ନୃପଲିଙ୍ଗଧରଂ ଶୂଦ୍ରଂ ଘ୍ନନ୍ତଂ ଗୋମିଥୁନଂ ପଦା ॥ ୪

ଶୌନକ ଉବାଚ

କସ୍ୟ ହେତୋର୍ନିଜଗ୍ରାହ କଲିଂ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ନୃପଃ ।
ନୃଦେବଚିହ୍ନଧୃକ୍ ଶୂଦ୍ରକୋଽସୌ ଗାଂ ଯଃ ପଦାହନତ୍ ।
ତତ୍‌କଥ୍ୟତାଂ ମହାଭାଗ ଯଦି କୃଷ୍ଣକଥାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୫

ଅଥବାସ୍ୟ ପଦାମ୍ଭୋଜମକରନ୍ଦଲିହାଂ ସତାମ୍ ।
କିମନ୍ୟୈରସଦାଲାପୈରାୟୁଷୋ ଯଦସଦ୍‌ବ୍ୟୟଃ ॥ ୬

କ୍ଷୁଦ୍ରାୟୁଷାଂ ନୃଣାମଙ୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାମୃତମିଚ୍ଛତାମ୍ ।
ଇହୋପହୂତୋ ଭଗବାନ୍ ମୃତ୍ୟୁଃ ଶାମିତ୍ରକର୍ମଣି ॥ ୭

ନ କଶ୍ଚିନ୍ମ୍ରିୟତେ ତାବଦ୍ ଯାବଦାସ୍ତ ଇହାନ୍ତକଃ ।
ଏତଦର୍ଥଂ ହି ଭଗବାନାହୂତଃ ପରମର୍ଷିଭିଃ ।
ଅହୋ ନୃଲୋକେ ପୀୟେତ ହରିଲୀଳାମୃତଂ ବଚଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଅନୁଯାୟୀ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମସମୟରେ ଜ୍ୟୋତିଷୀମାନେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା କିଛି କହିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଠାରେ ସେହିସବୁ ଗୁଣ ରହିଥିଲା ॥ ୧ ॥ ସେ ଉତ୍ତରଙ୍କ କନ୍ୟା ଇରାବତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ଇରାବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମେଜୟ ଆଦି ଚାରିପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨ ॥ କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କରି ପରୀକ୍ଷିତ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ତିନୋଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କଲେ । ସେଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଦକ୍ଷିଣା ଦିଆଗଲା । ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଦେବତାମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ଆସି ସେମାନଙ୍କର ଯଜ୍ଞଭାଗ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୩ ॥ ଥରେ ପରୀକ୍ଷିତ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, କଳିଯୁଗ ଶୂଦ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ରାଜାର ବେଶ ଧରି ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଓ ଗୋଟିଏ ଷଣ୍ଢକୁ ଲାତ ମାରି ମାରି ତଡୁଛି । ତାହା ଦେଖି, ପରୀକ୍ଷିତ ତାକୁ ଧରିଆଣି ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ॥ ୪ ॥

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ହେ ମହାଭାଗ ! ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ସମୟରେ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ କଳିଯୁଗକୁ କେବଳ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ଛାଡ଼ିଦେଲେ କାହିଁକି? ମାରି ନ ଦେଲେ କାହିଁକି ? କାରଣ, କଳି ରାଜବେଶ ଧରିଥିଲେ କ'ଣ ହେଲା, ଗୋମାତାକୁ ଗୋଇଠା ମାରୁଥିବା ସେ ଅଧମଟା ତ ଶୂଦ୍ର ଥିଲା ! ଯଦି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ସହିତ କିମ୍ବା ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ମକରନ୍ଦ ପାନ କରୁଥିବା ମହାନୁଭବମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ କହନ୍ତୁ । ଅନ୍ୟ ବ୍ୟର୍ଥ କଥାରେ ଲାଭ କ'ଣ ! ସେସବୁ ଶୁଣିଲେ ସମୟ ଓ ଆୟୁ ନାଶ ହିଁ ସାର ହେବ ॥ ୫,୬ ॥ ହେ ଆତ୍ମସଦୃଶ ସୂତ ମହାଭାଗ! ଯେଉଁମାନେ ମୋକ୍ଷ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଅଳ୍ପାୟୁ ହୋଇଥିବାରୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁଦେବ ଯମଙ୍କୁ ଆବାହନ କରାଯାଇ ଏଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଶାମିତ୍ର (ଯଜ୍ଞ) କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ॥ ୭ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଠାରେ ଯମରାଜ ସେହି କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ ନାହିଁ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରସ୍ତ ଜୀବମାନେ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତତୁଲ୍ୟ ଲୀଳାକଥା ପାନ କରିପାରିବେ, ସେଥିପାଇଁ ମହର୍ଷିମାନେ ଭଗବାନ୍ ଯମଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକି ଆଣିଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ମନ୍ଦସ୍ୟ ମନ୍ଦପ୍ରଜ୍ଞସ୍ୟ ବୟୋ ମନ୍ଦାୟୁଷଶ୍ଚ ବୈ ।
ନିଦ୍ରୟା ହ୍ରିୟତେ ନକ୍ତଂ ଦିବା ଚ ବ୍ୟର୍ଥକର୍ମଭିଃ ॥ ୯

ସଂସାରୀ ଲୋକେ ଏକେ ତ ଅଳ୍ପାୟୁ, ତା'ଉପରେ ପୁଣି ସ୍ୱଳ୍ପବୁଦ୍ଧି; ଏହାଫଳରେ ସେହି ହତଭାଗା ବିଷୟୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆୟୁ ବୃଥାରେ ବିତିଯାଉଛି । ବ୍ୟର୍ଥକର୍ମରେ ମାତି ଦିନ ଏବଂ ଶୋଇ ଶୋଇ ରାତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି ॥୯॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଯଦା ପରୀକ୍ଷିତ୍ କୁରୁଜାଙ୍ଗଲେଽବସତ୍
କଲିଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ନିଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିତେ ।
ନିଶମ୍ୟ ବାର୍ତ୍ତାମନତିପ୍ରିୟାଂ ତତଃ
ଶରାସନଂ ସଂଯୁଗଶୌଣ୍ଡିରାଦଦେ ॥ ୧୦

ସ୍ୱଲଂକୃତଂ ଶ୍ୟାମତୁରଙ୍ଗଯୋଜିତଂ
ରଥଂ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜମାଶ୍ରିତଃ ପୁରାତ୍ ।
ବୃତୋ ରଥାଶ୍ୱଦ୍ୱିପପତ୍ତିଯୁକ୍ତୟା
ସ୍ୱସେନୟା ଦିଗ୍‌ବିଜୟାୟ ନିର୍ଗତଃ ॥ ୧୧

ଭଦ୍ରାଶ୍ୱଂ କେତୁମାଲଂ ଚ ଭାରତଂ ଚୋତ୍ତରାନ୍ କୁରୂନ୍ ।
କିମ୍ପୁରୁଷାଦୀନି ବର୍ଷାଣି ବିଜିତ୍ୟ ଜଗୃହେ ବଳିମ୍ ॥ ୧୨

ତତ୍ର ତତ୍ରୋପଶୃଣ୍ୱାନଃ ସ୍ୱପୂର୍ବେଷାଂ ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
ପ୍ରଗୀୟମାଣଂ ଚ ଯଶଃ କୃଷ୍ଣମାହାତ୍ମ୍ୟସୂଚକମ୍ ॥ ୧୩

ଆତ୍ମାନଂ ଚ ପରିତ୍ରାତମଶ୍ୱତ୍ଥାମ୍ନୋଽସ୍ତ୍ରତେଜସଃ ।
ସ୍ନେହଂ ଚ ବୃଷ୍ଣିପାର୍ଥାନାଂ ତେଷାଂ ଭକ୍ତିଂ ଚ କେଶବେ ॥ ୧୪

ତେଭ୍ୟଃ ପରମସଂତୁଷ୍ଟଃ ପ୍ରୀତ୍ୟୁଜ୍ଜୃମ୍ଭିତଲୋଚନଃ ।
ମହାଧନାନି ବାସାଂସି ଦଦୌ ହାରାନ୍ ମହାମନାଃ ॥ ୧୫

ସାରଥ୍ୟପାରଷଦସେବନସଖ୍ୟଦୌତ୍ୟ-
ବୀରାସନାନୁଗମନସ୍ତବନପ୍ରଣାମାନ୍ ।

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—କୁରୁଜାଙ୍ଗଳ ଦେଶରେ ନିବାସ କରୁଥିବାବେଳେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ସେନାଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ କଳିଯୁଗ ପ୍ରବେଶ କରିସାରିଲାଣି । ତାହା ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ସତ, ତଥାପି ଏଥର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଲା । ତେଣୁ ଯୁଦ୍ଧକୁଶଳ ପରୀକ୍ଷିତ ନିଜର ଧନୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେ କଳାଘୋଡ଼ା ଯୋଗ୍ ଯାଇଥିବା ଓ ସିଂହଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ୁଥିବା ସୁସଜ୍ଜିତ ରଥରେ ବସି, ନଗରରୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନା ଚ୍ଛଳିଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ସେ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱ, କେତୁମାଳ, ଭାରତ, ଉତ୍ତରକୁରୁ ଓ କିଂପୁରୁଷ ବର୍ଷ ଆଦି ଭୂଖଣ୍ଡ ଜୟ କରି ସେଠାର ରାଜାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭେଟି ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେହିସବୁ ଦେଶରେ ତାଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କ ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ସୁଯଶ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା । ସେହିସବୁ ଯଶୋଗାନର ପ୍ରତିଟି ପଦରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ସୂଚିତ ହେଉଥିଲା ॥ ୧୩ ॥ ତା'ସହିତ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରଜ୍ୱାଳାରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିପରି ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ଯଦୁବଂଶୀ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ସ୍ନେହ ରହିଥିଲା ଏବଂ ପାଣ୍ଡବମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେତେ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେସବୁ ଚରିତ ଶୁଣାଇଲେ, ମହାମନା ପରୀକ୍ଷିତ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ; ତାଙ୍କର ନୟନ ପ୍ରେମରେ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ବିଶେଷ ଉଦାରତାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଓ ମଣିମାଳା ଉପହାର ଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସ୍ନେହର ଅଧୀନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ସାରଥି ହୋଇଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ସଭାସଦ୍ ହୋଇଥିଲେ; ଏପରି କି ସେ ସେମାନଙ୍କ ମନମୁତାବକ କର୍ମ କରି ସେମାନଙ୍କର ସେବା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ରାତିରେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି, ବୀରାସନରେ ବସି ସେମାନଙ୍କ ଶିବିରରେ ପହରା ଦେଉଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରୁଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ ତଥା ପ୍ରଣାମ କରୁଥିଲେ । ସେ ସେମାନଙ୍କର ସଖା ଥିଲେ ଏବଂ ଦୂତ ମଧ୍ୟ

ସ୍ନିଗ୍ଧେଷୁ ପାଣ୍ଡୁଷୁ ଜଗତ୍‌ପ୍ରଣତିଂ ଚ ବିଷ୍ଣୋ-
ର୍ଭକ୍ତିଂ କରୋତି ନୃପତିଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦେ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟୈବଂ ବର୍ତ୍ତମାନସ୍ୟ ପୂର୍ବେଷାଂ ବୃତ୍ତିମନ୍ୱହମ୍ ।
ନାତିଦୂରେ କିଲାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ଯଦାସୀତ୍ ତନ୍ନିବୋଧ ମେ ॥ ୧୭

ଧର୍ମଃ ପଦୈକେନ ଚରନ୍ ବିଚ୍ଛାୟାମୁପଲଭ୍ୟ ଗାମ୍ ।
ପୃଚ୍ଛତି ସ୍ମାଶ୍ରୁବଦନାଂ ବିବତ୍ସାମିବ ମାତରମ୍ ॥ ୧୮

ଧର୍ମ ଉବାଚ

କଚ୍ଚିଦ୍ଭଦ୍ରେଽନାମୟମାତ୍ମନସ୍ତେ
ବିଚ୍ଛାୟାସି ମ୍ଳାୟତେଷନ୍ମୁଖେନ ।
ଆଲକ୍ଷୟେ ଭବତୀମନ୍ତରାଧିଂ
ଦୂରେ ବନ୍ଧୁଂ ଶୋଚସି କଞ୍ଚନାମ୍ବ ॥ ୧୯

ପାଦୈର୍ନ୍ୟୂନଂ ଶୋଚସି ମୈକପାଦ-
ମାତ୍ମାନଂ ବା ବୃଷଳୈର୍ଭୋକ୍ଷ୍ୟମାଣମ୍ ।
ଆହୋ ସୁରାଦୀନ୍ ହୃତଯଜ୍ଞଭାଗାନ୍
ପ୍ରଜାଉତସ୍ୱିନ୍ନମଘବତ୍ୟବର୍ଷତି ॥ ୨୦

ଅରକ୍ଷ୍ୟମାଣାଃ ସ୍ତ୍ରିୟ ଉର୍ବି ବାଲାନ୍
ଶୋଚସ୍ୟଥୋ ପୁରୁଷାଦୈରିବାର୍ତ୍ତାନ୍ ।
ବାଚଂ ଦେବୀଂ ବ୍ରହ୍ମକୁଳେ କୁକର୍ମ-
ଣ୍ୟବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟେ ରାଜକୁଳେ କୁଳାଗ୍ର୍ୟାନ୍ ॥ ୨୧

କିଂ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୂନ୍ କଳିନୋପସୃଷ୍ଟାନ୍
ରାଷ୍ଟ୍ରାଣି ବା ତୈରବରୋପିତାନି ।
ଇତସ୍ତତୋ ବାଶନପାନବାସଃ-
ସ୍ନାନବ୍ୟବାୟୋନ୍ମୁଖଜୀବଲୋକମ୍ ॥ ୨୨

ହୋଇଥିଲେ । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ନିଜର ପ୍ରିୟ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଚରଣରେ ସେ ସମଗ୍ର ଜଗତର ମଥା ନୁଆଇଁ ଦେଇଥିଲେ । ଏସବୁ ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଭକ୍ତି ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଦିନ ପରେ ଦିନ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଆଚରଣ ଅନୁସରଣ କରି ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିଚାଲିଥାନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଶିବିରଠାରୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ଦୂରରେ ଯେଉଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା, ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ —॥ ୧୭ ॥ ବୃଷଭ ରୂପ ଧରି ଧର୍ମ ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେ ଦେଖିଲେ, ପୃଥିବୀ ଗାଈ ରୂପରେ ବୁଲୁଛି । ପୁଅ ମରିଗଲେ ଯେପରି ମାଆ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିପଡ଼େ, ପୃଥିବୀ ଆଖିରୁ ସେହିପରି ଲୁହ ଝରୁଥାଏ । ତାର ଦେହ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ତାହା ଦେଖି ଧର୍ମ ପୃଥିବୀକୁ ପଚାରିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ଧର୍ମ ପଚାରିଲେ—କଲ୍ୟାଣି ! ସବୁ ଭଲ ତ ? ତୁମ ମୁହଁ କାହିଁକି ମଳିନ ପଡ଼ିଯାଇଛି ? ତୁମେ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଇଛ ! ଲାଗୁଛି, ତୁମ ହୃଦୟରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଆଘାତ ଲାଗିଛି । ତୁମର କେହି ଆତ୍ମୀୟ ଦୂରଦେଶକୁ ଚାଲିଗଲେ ବୋଲି ତୁମେ ଏତେ ଦୁଃଖ କରୁଛ କି ? ॥ ୧୯ ॥ ନା ମୋର ତିନିପାଦ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିବାରୁ ଓ ମୁଁ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପାଦରେ ଚାଲୁଥିବାରୁ ତୁମେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ? ତୁମ ଉପରେ ଏଥର ଶୂଦ୍ରମାନେ ଶାସନ କରିବେ ବୋଲି ଭାବି ଶୋକ କରୁନାହଁ ତ ? 'ଯଜ୍ଞରେ ଆଉ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆହୁତି ଦିଆଯାଉନାହିଁ' ବୋଲି ଭାବି ଶୋକ କରୁଛ କି ? ନା ବର୍ଷା ନ ହେବାରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଅକାଳ-ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଛନ୍ତି ଭାବି ଦୁଃଖ କରୁଛ ? ॥ ୨୦ ॥ ନା ରାକ୍ଷସପ୍ରବୃତ୍ତିର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚାରିତା ବା ଅରକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଆର୍ତ୍ତବାଳକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ଶୋକ କରୁଛ ? ବିଦ୍ୟାଦେବୀ ଆଜିକାଲି କୁକର୍ମୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବାରୁ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବିପ୍ରଦ୍ରୋହୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିବାରୁ ତୁମେ ଦୁଃଖ କରୁନାହଁ ତ ? ॥ ୨୧ ॥ ନା ଆଜିକାଲି କଳିଗ୍ରସ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ହେବା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ି ରାଜ୍ୟସବୁ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବା ଦେଖି ତୁମେ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛ ? ମତେ ଲାଗୁଛି, ଲୋକେ ସକଳପ୍ରକାର ଧର୍ମ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରି ଖାଦ୍ୟ, ପେୟ, ବସ୍ତ୍ର, ସ୍ନାନ ଓ ମୈଥୁନ ଆଦିରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହୋଇଗଲେଣି ବୋଲି ଦେଖି ତୁମେ ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିଛ ॥ ୨୨ ॥

ଯଦ୍‌ବାମ୍ବ ତେ ଭୂରିଭରାବତାର-
କୃତାବତାରସ୍ୟ ହରେର୍ଧରିତ୍ରି ।
ଅନ୍ତର୍ହିତସ୍ୟ ସ୍ମରତୀ ବିସୃଷ୍ଟା
କର୍ମାଣି ନିର୍ବାଣବିଳମ୍ବିତାନି ॥ ୨୩

ଇଦଂ ମମାଚକ୍ଷ୍ୱ ତବାଧିମୂଳଂ
ବସୁନ୍ଧରେ ଯେନ ବିକର୍ଶିତାସି ।
କାଳେନ ବା ତେ ବଳିନାଂ ବଳୀୟସା
ସୁରାର୍ଚ୍ଚିତଂ କିଂ ହୃତମମ୍ବ ସୌଭଗମ୍ ॥ ୨୪

ଧରଣ୍ୟୁବାଚ

ଭବାନ୍ ହି ବେଦ ତତ୍ସର୍ବଂ ଯନ୍ମାଂ ଧର୍ମାନୁପୃଚ୍ଛସି ।
ଚତୁର୍ଭିର୍ବର୍ତ୍ତସେ ଯେନ ପାଦୈର୍ଲୋକସୁଖାବହୈଃ ॥ ୨୫

ସତ୍ୟଂ ଶୌଚଂ ଦୟା କ୍ଷାନ୍ତିସ୍ତ୍ୟାଗଃ ସନ୍ତୋଷ ଆର୍ଜବମ୍ ।
ଶମୋ ଦମସ୍ତପଃ ସାମ୍ୟଂ ତିତିକ୍ଷୋପରତିଃ ଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୬

ଜ୍ଞାନଂ ବିରକ୍ତିରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ତେଜୋ ବଳଂ ସ୍ମୃତିଃ ।
ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟଂ କୌଶଳଂ କାନ୍ତିର୍ଧୈର୍ଯ୍ୟଂ ମାର୍ଦ୍ଦବମେବ ଚ ॥ ୨୭

ପ୍ରାଗଲ୍ଭ୍ୟଂ ପ୍ରଶ୍ରୟଃ ଶୀଳଂ ସହ ଓଜୋ ବଳଂ ଭଗଃ ।
ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟଂ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟମାସ୍ତିକ୍ୟଂ କୀର୍ତ୍ତିର୍ମାନୋଽନହଂକୃତିଃ ॥ ୨୮

ଏତେ ଚାନ୍ୟେ ଚ ଭଗବନ୍ନିତ୍ୟା ଯତ୍ର ମହାଗୁଣାଃ ।
ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟା ମହତ୍ତ୍ୱମିଚ୍ଛଦ୍ଭିର୍ନ ବିୟନ୍ତି ସ୍ମ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୨୯

ତେନାହଂ ଗୁଣପାତ୍ରେଣ ଶ୍ରୀନିବାସେନ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ।
ଶୋଚାମି ରହିତଂ ଲୋକଂ ପାପ୍ମନା କଳିନେକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୩୦

ଆତ୍ମାନଂ ଚାନୁଶୋଚାମି ଭବନ୍ତଂ ଚାମରୋତ୍ତମମ୍ ।
ଦେବାନ୍‌ପିତୃନୃଷୀନ୍ ସାଧୂନ୍ ସର୍ବାନ୍ ବର୍ଣ୍ଣାଂସ୍ତଥାଽଽଶ୍ରମାନ୍ ॥ ୩୧

ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ବହୁତିଥଂ ଯଦପାଙ୍ଗମୋକ୍ଷ-
କାମାସ୍ତପଃ ସମଚରନ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରପନ୍ନାଃ ।
ସା ଶ୍ରୀଃ ସ୍ୱବାସମରବିନ୍ଦବନଂ ବିହାୟ
ଯତ୍ପାଦସୌଭଗମଳଂ ଭଜତେଽନୁରକ୍ତା ॥ ୩୨

ମାଆ ଧରିତ୍ରୀ ! ତୁମର ବୋଧ ହୁଏ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡୁଛି; କାରଣ ସେ ତ ତୁମରି ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଏପରି ଲୀଳାସବୁ କରିଥିଲେ, ଯାହା କି ମୋକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ସାଧନ ହୋଇପାରିବ। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାଙ୍କର ଲୀଳା ଶେଷ କରି ଚାଲିଗଲେଣି ବୋଲି ତୁମେ ଦୁଃଖ କରୁଛ କି ? ॥ ୨୩ ॥ ହେ ମାତା ବସୁନ୍ଧରା! ତୁମେ ତ ହେଉଛ ଧନରତ୍ନର ଖଣି। ଯେଉଁ କ୍ଲେଶ ହେତୁ ତୁମେ ଏପରି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଛ, ମୋତେ ଟିକିଏ ତାହା କୁହ। ଲାଗୁଛି, ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳବାନମାନଙ୍କୁ ବି ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିବା କାଳ ବୋଧ ହୁଏ ତୁମର ଦେବବନ୍ଦନୀୟ ସୌଭାଗ୍ୟକୁ ହରଣ କରି ନେଇଗଲାଣି ॥ ୨୪ ॥

ପୃଥିବୀ କହିଲେ—ହେ ଧର୍ମ ! ତୁମେ ମୋତେ ଯାହାସବୁ ପଚାରୁଛ, ସେସବୁ ତୁମେ ନିଜେ ଜାଣିଛ। ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାରୁ କିଛିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ତୁମର ଚାରିଟିଯାକ ପାଦ ଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଚାରିପାଦ ସଂସାରକୁ ସକଳ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା; ପୁଣି ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସତ୍ୟ, ପବିତ୍ରତା, ଦୟା, କ୍ଷମା, ତ୍ୟାଗ, ସନ୍ତୋଷ, ସରଳତା, ଶମ, ଦମ, ତପ, ସମତା, ତିତିକ୍ଷା, ଉପରତି, ଶାସ୍ତ୍ରବିଚାର, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବୀରତ୍ୱ, ତେଜ, ବଳ, ସ୍ମୃତି, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା, କୌଶଳ, କାନ୍ତି, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, କୋମଳତା, ନିର୍ଭୀକତା, ବିନୟ, ସୁଶୀଳତା, ସାହସ, ଉତ୍ସାହ, ବଳ, ସୌଭାଗ୍ୟ, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ, ଆସ୍ତିକତା, କୀର୍ତ୍ତି, ଗୌରବ ଓ ନିରହଂକାରତା—ଏହି ଅଣଚାଳିଶଟି ଦିବ୍ୟଗୁଣ ତଥା ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବାଞ୍ଛନୀୟ (ଶରଣାଗତବତ୍ସଳତା ଆଦି) ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ମହତ୍‌ଗୁଣ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ନିବାସ କରିଥାଏ; କ୍ଷଣଟିଏ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ସେହି ସକଳ ଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଧାମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଇହଲୋକରୁ ତାଙ୍କର ଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିନେଲେ ଏବଂ ଏ ସଂସାର ପାପମୟ କଳିଯୁଗର କୁଦୃଷ୍ଟିର ଶିକାର ହୋଇଗଲା। ଏହା ଦେଖି ମୋତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି ॥ ୨୫-୩୦ ॥ ନିଜ କଥା ଭାବି, ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୁମ କଥା ଭାବି, ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ, ଋଷି, ସାଧୁ ଓ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଆଶ୍ରମର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ଭାବି ମୁଁ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୩୧ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କୃପାକଟାକ୍ଷ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତା ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇ ବହୁଦିନ ତପସ୍ୟା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ କମଳବନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ

ତସ୍ୟାହମବ୍ଜକୁଲିଶାଙ୍କୁଶକେତୁକେତୈଃ
ଶ୍ରୀମତ୍ପଦୈର୍ଭଗବତଃ ସମଲଂକୃତାଙ୍ଗୀ ।
ତ୍ରୀନତ୍ୟରୋଚ ଉପଲଭ୍ୟ ତତୋ ବିଭୂତିଂ
ଲୋକାନ୍ ସ ମାଂ ବ୍ୟସୃଜଦୁତ୍ସ୍ମୟତୀଂ ତଦନ୍ତେ ॥ ୩୩

ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ସୁଭଗ ଛତ୍ରଛାୟା ସେବନ କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର ପଦ୍ମ, ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ, ଧ୍ୱଜା ଆଦି ଚିହ୍ନରେ ଶୋଭିତ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ମୁଁ ବିଭୂଷିତା ହୋଇଥିବାରୁ ମୋତେ ବିରାଟ ଶୋଭାବୈଭବ ମିଳିଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେହି ସୌଭାଗ୍ୟ ଏବେ ଗ୍ୱଲିଗଲା । ଏହି ଅଭାଗିନୀକୁ ଭଗବାନ୍ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ନିଜର ସୌଭାଗ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ମୋର ଗର୍ବ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ମୋତେ ଏହି ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ॥ ୩୨, ୩୩ ॥

ଯୋ ବୈ ମମାତିଭରମାସୁରବଂଶରାଜ୍ଞା-
ମକ୍ଷୌହିଣୀଶତମପାନୁଦଦାତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ ।
ତ୍ୱାଂ ଦୁଃସ୍ଥମୂନପଦମାତ୍ମନି ପୌରୁଷେଣ
ସମ୍ପାଦୟନ୍ ଯଦୁଷୁ ରମ୍ୟମବିଭ୍ରଦଙ୍ଗମ୍ ॥ ୩୪

ହେ ଧର୍ମ ! ତୁମେ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଅଙ୍ଗ । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବେ ତୁମର ତିନିପାଦ କଟି ଯାଇଥିବାରୁ ତୁମେ ଶୋକ କରୁଥିଲ । ତୁମର ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖି, ତୁମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ପରମ ପୌରୁଷବାନ୍ ପ୍ରଭୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କମନୀୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହ ଧରି ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତୁମକୁ ଗ୍ୱରିପାଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ମୋର ଭାର ମଧ୍ୟ ଲାଘବ କରିଦେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଆମ ଉଭୟଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥

କା ବା ସହେତ ବିରହଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମସ୍ୟ
ପ୍ରେମାବଲୋକରୁଚିରସ୍ମିତବଲ୍‌ଗୁଜଳ୍ପୈଃ ।
ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ସମାନମହରନ୍ମଧୁମାନିନୀନାଂ
ରୋମୋତ୍ସବୋ ମମ ଯଦଙ୍ଘ୍ରିବିଟଙ୍କିତାୟାଃ ॥ ୩୫

ଯେ ନିଜର ପ୍ରେମଭରା ଦୃଷ୍ଟି, ମନୋହର ମୃଦୁହାସ ଏବଂ ମଧୁର ବାକ୍ୟାଳାପରେ ସତ୍ୟଭାମା ଆଦି ମଧୁମୟୀ ମାନିନୀମାନଙ୍କର ଗୁମାନ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ପର୍ଶରେ ମୁଁ ନିରନ୍ତର ଆନନ୍ଦରେ ପୁଲକିତ ହେଉଥିଲି, ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିରହ ଭଲା କିଏ ସହିପାରିବ, କହିଲ ! ॥ ୩୫ ॥

ତୟୋରେବଂ କଥୟତୋଃ ପୃଥିବୀଧର୍ମୟୋସ୍ତଦା ।
ପରୀକ୍ଷିନ୍ନାମ ରାଜର୍ଷିଃ ପ୍ରାପ୍ତଃ ପ୍ରାଚୀଂ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ॥ ୩୬

(**ସୂତ କହିଲେ**—) ଧର୍ମ ଓ ପୃଥିବୀ ଏପରି ଭାବରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥାଭାଷା ହେଉଥାନ୍ତି, ଏହି ସମୟରେ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ପୂର୍ବବାହିନୀ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀତଟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ପୃଥ୍ୱୀଧର୍ମସଂବାଦୋ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଳିଯୁଗଦମନ

ସୂତ ଉବାଚ

ତତ୍ର ଗୋମିଥୁନଂ ରାଜା ହନ୍ୟମାନମନାଥବତ୍ ।
ଦଣ୍ଡହସ୍ତଂ ଚ ବୃଷଳଂ ଦଦୃଶେ ନୃପଲାଞ୍ଛନମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଗ୍ୱଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଦେଖିଲେ ଯେ ଜଣେ ରାଜବେଶଧାରୀ ଶୂଦ୍ର ହାତରେ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଓ ଗୋଟିଏ ଷଣ୍ଢକୁ ପିଟିଗ୍ୱଲିଛି,—ସତେ ଯେପରି ସେ ଦୁହିଙ୍କର କେହି

ବୃଷଂ ମୃଣାଳଧବଳଂ ମେହନ୍ତମିବ ବିଭ୍ୟତମ୍ ।
ବେପମାନଂ ପଦୈକେନ ସୀଦନ୍ତଂ ଶୂଦ୍ରତାଡ଼ିତମ୍ ॥ ୨

ଗାଂ ଚ ଧର୍ମଦୁଘାଂ ଦୀନାଂ ଭୃଶଂ ଶୂଦ୍ରପଦାହତାମ୍ ।
ବିବତ୍ସାଂ ସାଶ୍ରୁବଦନାଂ କ୍ଷାମାଂ ଯବସମିଚ୍ଛତୀମ୍ ॥ ୩

ପପ୍ରଚ୍ଛ ରଥମାରୂଢ଼ଃ କାର୍ତ୍ତସ୍ୱରପରିଚ୍ଛଦମ୍ ।
ମେଘଗମ୍ଭୀରୟା ବାଚା ସମାରୋପିତକାର୍ମୁକଃ ॥ ୪

କସ୍ତ୍ୱଂ ମଚ୍ଛରଣେ ଲୋକେ ବଲାଦ୍ଧଂସ୍ୟବଲାନ୍ ବଲୀ ।
ନରଦେବୋଽସି ବେଷେଣ ନଟବତ୍‌କର୍ମଣାଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୫

କସ୍ତ୍ୱଂ କୃଷ୍ଣେ ଗତେ ଦୂରଂ ସହ ଗାଣ୍ଡୀବଧନ୍ୱନା ।
ଶୋଚ୍ୟୋଽସ୍ୟଶୋଚ୍ୟାନ୍ ରହସି ପ୍ରହରନ୍ ବଧମର୍ହସି ॥ ୬

ତ୍ୱଂ ବା ମୃଣାଳଧବଳଃ ପାଦୈର୍ନ୍ୟୂନଃ ପଦା ଚରନ୍ ।
ବୃଷରୂପେଣ କିଂ କଶ୍ଚିଦ୍ ଦେବୋ ନଃ ପରିଖେଦୟନ୍ ॥ ୭

ନ ଜାତୁ ପୌରବେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ଦୋର୍ଦଣ୍ଡପରିରମ୍ଭିତେ ।
ଭୂତଲେଽନୁପତନ୍ତ୍ୟସ୍ମିନ୍ ବିନା ତେ ପ୍ରାଣିନାଂ ଶୁଚଃ ॥ ୮

ମା ସୌରଭେୟାନୁଶୁଚୋ ବ୍ୟେତୁ ତେ ବୃଷଲାଦ୍ ଭୟମ୍ ।
ମା ରୋଦୀରମ୍ବ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଖଲାନାଂ ମୟି ଶାସ୍ତରି ॥ ୯

ଯସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବାସ୍ତ୍ରସ୍ୟନ୍ତେ ସାଧ୍ୱ୍ୟସାଧୁଭିଃ ।
ତସ୍ୟ ମତ୍ତସ୍ୟ ନଶ୍ୟନ୍ତି କୀର୍ତ୍ତିରାୟୁର୍ଭଗୋ ଗତିଃ ॥ ୧୦

ଏଷ ରାଜ୍ଞାଂ ପରୋ ଧର୍ମୋ ହ୍ୟାର୍ତ୍ତାନାମାର୍ତ୍ତିନିଗ୍ରହଃ ।
ଅତ ଏନଂ ବଧିଷ୍ୟାମି ଭୂତଦ୍ରୁହମସତ୍ତମମ୍ ॥ ୧୧

ରକ୍ଷକ ନାହାନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ଷଣ୍ଢଟି ମୃଣାଳ ପରି ଧୋବ ଫରଫର ହୋଇଥାଏ । ବିଚରାର ଥାଏ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପାଦ । ସେହି ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେ ଥରୁଥାଏ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରର ମାଡ଼ରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ମୂତି ପକାଉଥାଏ ॥ ୨ ॥ ଧର୍ମକର୍ମରେ ବ୍ୟବହୃତ ଦୁଧ, ଘିଅ, ଆଦି ଦେଉଥିବା ଗାଈଟି ମଧ୍ୟ ଶୂଦ୍ରର ଗୋଇଠାମାଡ଼ ଖାଇ ଖାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ଓ ଅସହାୟ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଏକେ ତ ଦୁର୍ବଳା-ପତଳା, ପୁଣି ପାଖରେ ତା' ବାଛୁରୀଟି ନ ଥାଏ; ବିଚ୍ଚରୀକୁ ଭୋକ ବି ଲାଗୁଥାଏ ଏବଂ ତା' ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିପଡୁଥାଏ ॥ ୩ ॥ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଥରେ ବସି, ଧନୁରେ ଶର ସନ୍ଧାନ କରି, ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ମେଘ ପରି ଗର୍ଜନ କରି ସେହି ଶୂଦ୍ରକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ—॥ ୪ ॥ "ଆରେ ! ତୁ'ଟା କିଏ ରେ ? ତୁ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୋର ସୁରକ୍ଷିତ ରାଜ୍ୟରେ ଏଭଳି ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମାରୁଛୁ ! ତୁ ଜଣେ ନାଟୁଆଙ୍କ ପରି ରାଜାର ବେଶ ଧରିଛୁ ସତ, କିନ୍ତୁ ତୋ କର୍ମ କହିଦେଉଛି ଯେ, ତୁ ଗୋଟାଏ ଶୂଦ୍ର ॥ ୫ ॥ ମୋ ପିତାମହ ଅର୍ଜୁନ ଓ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେଣି ବୋଲି ତୁ ଏହି ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରୁଛୁ ! ତୁ ହେଉଛୁ ଗୋଟାଏ ଅପରାଧୀ; ତୁ ବଧର ଯୋଗ୍ୟ ॥ ୬ ॥

(ତା'ପରେ ପରୀକ୍ଷିତ ବୃଷଭରୂପଧାରୀ ଧର୍ମଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—) ଆପଣଙ୍କ ଶରୀର ତ ମୃଣାଳ ପରି ଧବଳ । ତା'ଛଡ଼ା ତିନିପାଦ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ଚଲାବୁଲା କରିପାରୁଛନ୍ତି ! ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ, ଆପଣ କଣ ବୃଷଭ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା କୌଣସି ଦେବତା ? ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖି ମୋତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି ॥ ୭ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳ କୁରୁବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ବାହୁବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର ଆଖିରୁ ଲୁହ ବୋହିବା ମୁଁ ଦେଖି ନାହିଁ ॥ ୮ ॥ ହେ ଧେନୁପୁତ୍ର ! ଆଉ ଶୋକ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହି ଶୂଦ୍ରକୁ ଆଉ ଭୟ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ହେ ଗୋମାତା ! ମୁଁ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ । ତୁମେ ଆଉ କାନ୍ଦ ନାହିଁ । ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ ॥ ୯ ॥ ହେ ଦେବି ! ଯେଉଁ ରାଜାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ଉପଦ୍ରବ ହେତୁ ପ୍ରଜାମାନେ ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତି, ସେହି ବିଳାସୀ ରାଜାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି, ଆୟୁ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରଲୋକ—ସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୦ ॥ ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ହିଁ ରାଜାର ପରମ ଧର୍ମ । ଏହି ଶୂଦ୍ର ହେଉଛି ମହାଦୁଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଦାତା । ମୁଁ ଏହାକୁ ଏହିକ୍ଷଣି ବଧ

କୋଽବୃଶ୍ଚତ୍ ତବ ପାଦାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ସୌରଭେୟ ଚତୁଷ୍ପଦ ।
ମା ଭୂବଂସ୍ତ୍ୱାଦୃଶା ରାଷ୍ଟ୍ରେ ରାଜ୍ଞାଂ କୃଷ୍ଣାନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ॥ ୧୨

ଆଖ୍ୟାହି ବୃଷ ଭଦ୍ରଂ ବଃ ସାଧୂନାମକୃତାଗସାମ୍ ।
ଆତ୍ମବୈରୂପ୍ୟକର୍ତ୍ତାରଂ ପାର୍ଥାନାଂ କୀର୍ତ୍ତିଦୂଷଣମ୍ ॥ ୧୩

ଜନେଽନାଗସ୍ୟଘଂ ଯୁଞ୍ଜନ୍ ସର୍ବତୋଽସ୍ୟ ଚ ମଦ୍ଭୟମ୍ ।
ସାଧୂନାଂ ଭଦ୍ରମେବ ସ୍ୟାଦସାଧୁଦମନେ କୃତେ ॥ ୧୪

ଅନାଗସ୍ସ୍ୱିହ ଭୂତେଷୁ ଯ ଆଗସ୍କୃନ୍ନିରଙ୍କୁଶଃ ।
ଆହର୍ତ୍ତାସ୍ମି ଭୁଜଂ ସାକ୍ଷାଦମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟାପି ସାଙ୍ଗଦମ୍ ॥ ୧୫

ରାଜ୍ଞୋ ହି ପରମୋ ଧର୍ମଃ ସ୍ୱଧର୍ମସ୍ଥାନୁପାଳନମ୍ ।
ଶାସତୋଽନ୍ୟାନ୍ ଯଥାଶାସ୍ତ୍ରମନାପଦ୍ୟୁତ୍ପଥାନିହ ॥ ୧୬

ଧର୍ମ ଉବାଚ

ଏତଦ୍ ବଃ ପାଣ୍ଡବେୟାନାଂ ଯୁକ୍ତମାର୍ତ୍ତାଭୟଂ ବଚଃ ।
ଯେଷାଂ ଗୁଣଗଣୈଃ କୃଷ୍ଣୋ ଦୌତ୍ୟାଦୌ ଭଗବାନ୍ କୃତଃ ॥ ୧୭

ନ ବୟଂ କ୍ଲେଶବୀଜାନି ଯତଃ ସ୍ୟୁଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ପୁରୁଷଂ ତଂ ବିଜାନୀମୋ ବାକ୍ୟଭେଦବିମୋହିତାଃ ॥ ୧୮

କେଚିଦ୍ ବିକଳ୍ପବସନା ଆହୁରାତ୍ମାନମାତ୍ମନଃ ।
ଦୈବମନ୍ୟେ ପରେ କର୍ମ ସ୍ୱଭାବମପରେ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୧୯

ଅପ୍ରତର୍କ୍ୟାଦନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟାଦିତି କେଷ୍ୱପି ନିଶ୍ଚୟଃ ।
ଅତ୍ରାନୁରୂପଂ ରାଜର୍ଷେ ବିମୃଶ ସ୍ୱମନୀଷୟା ॥ ୨୦

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ଧର୍ମେ ପ୍ରବଦତି ସ ସମ୍ରାଡ୍ ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମ ।
ସମାହିତେନ ମନସା ବିଖେଦଃ ପର୍ଯ୍ୟଚଷ୍ଟ ତମ୍ ॥ ୨୧

କରିବି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ବୃଷଭ ! ଆପଣ ତ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ; ଆପଣଙ୍କର ତିନି ପାଦ କିଏ କାଟିଦେଲା ? ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉପାସକ, ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ କେବେ ବି କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଦୁଃଖିତ ହେବା କଥା ନୁହେଁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ବୃଷଭ ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। କହନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ନିରପରାଧ ସାଧୁଙ୍କର ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗ କରି କେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେଇଛି ?॥ ୧୩ ॥ ଯେ ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ସେ ଯେଉଁଠାରେ ଥାଉ ନା କାହିଁକି, ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଭୟ କରୁଥିବ। ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କଲେ, ସାଧୁମାନଙ୍କର ଉପକାର ହୁଏ ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ବ୍ୟକ୍ତି ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ତାର କଙ୍କଣବିଭୂଷିତ ଭୁଜକୁ ନିଶ୍ଚୟ କାଟିଦେବି ॥ ୧୫ ॥ କୌଣସି ବିଶେଷ ଆପଦକାଳ ନ ପହଞ୍ଚୁଣୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ, ସ୍ୱଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବା ହେଉଛି ରାଜାର ପରମଧର୍ମ ॥ ୧୬ ॥

ଧର୍ମ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମହାରାଜା ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ବଂଶଜ। ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯଥାର୍ଥ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ବଜମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୁଣଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବଶ କରିପାରିଥିଲେ, ଯାହାଫଳରେ ସେ ତାଙ୍କର ସାରଥି ଓ ଦୂତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ନରେନ୍ଦ୍ର ! ମୁଁ କାହାକୁ ବା ଦୋଷ ଦେବି ! ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଥା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ; ଆମେ ସେଥିରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ, କିଏ ସେ ଏହି ଦୁଃଖର କାରଣ, ତାହା ଆମେ କହିପାରିବୁ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଯେଉଁମାନେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଦ୍ୱୈତକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ନିଜକୁ ହିଁ ନିଜ ଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି କହନ୍ତି। କେହି କେହି ଦୈବ ହିଁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ବୋଲି କହନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ପ୍ରାରବ୍ଧ ହିଁ ଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି କହନ୍ତି; କେହି ଏଥିପାଇଁ ସ୍ୱଭାବକୁ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ଈଶ୍ୱର ହିଁ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ପୁଣି କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଦୁଃଖର କାରଣକୁ ତର୍କଦ୍ୱାରା ଜାଣିହେବ ନାହିଁ, କି ତାହା ବଚନରେ କହିହେବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ହେ ରାଜର୍ଷି ! ଏଭିତରୁ କେଉଁ ମତଟି ଠିକ୍, ଆପଣ ହିଁ ତାହା ବିଚାର କରନ୍ତୁ ॥୨୦॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ଧର୍ମଙ୍କର ଏହି ବଚନ ଶୁଣି ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତ ଖୁସୀ ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଗଲା। ସେ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ରାଜୋବାଚ

ଧର୍ମଂ ବ୍ରବୀଷି ଧର୍ମଜ୍ଞ ଧର୍ମୋଽସି ବୃଷରୂପଧୃକ୍ ।
ଯଦଧର୍ମକୃତଃ ସ୍ଥାନଂ ସୂଚକସ୍ୟାପି ତଦ୍ଭବେତ୍ ॥ ୨୨

ଅଥବା ଦେବମାୟାୟା ନୂନଂ ଗତିରଗୋଚରା ।
ଚେତସୋ ବଚସଶ୍ଚାପି ଭୂତାନାମିତି ନିଶ୍ଚୟଃ ॥ ୨୩

ତପଃ ଶୌଚଂ ଦୟା ସତ୍ୟମିତି ପାଦାଃ କୃତେ କୃତାଃ ।
ଅଧର୍ମାଂଶୈସ୍ତ୍ରୟୋ ଭଗ୍ନାଃ ସ୍ମୟସଙ୍ଗମଦୈସ୍ତବ ॥ ୨୪

ଇଦାନୀଂ ଧର୍ମ ପାଦସ୍ତେ ସତ୍ୟଂ ନିର୍ବର୍ତ୍ତୟେଦ୍ୟତଃ ।
ତଂ ଜିଘୃକ୍ଷତ୍ୟଧର୍ମୋଽୟମନୃତେନୈଧିତଃ କଲିଃ ॥ ୨୫

ଇୟଂ ଚ ଭୂର୍ଭଗବତା ନ୍ୟାସିତୋରୁଭରା ସତୀ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭିସ୍ତତ୍ପଦନ୍ୟାସୈଃ ସର୍ବତଃ କୃତକୌତୁକା ॥ ୨୬

ଶୋଚତ୍ୟଶ୍ରୁକଳା ସାଧ୍ୱୀ ଦୁର୍ଭଗେବୋଜ୍ଝିତାଧୁନା ।
ଅବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟା ନୃପବ୍ୟାଜାଃ ଶୂଦ୍ରା ଭୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ମାମିତି ॥ ୨୭

ଇତି ଧର୍ମଂ ମହୀଂ ଚୈବ ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱା ମହାରଥଃ ।
ନିଶାତମାଦଦେ ଖଡ୍ଗଂ କଲୟେଽଧର୍ମହେତବେ ॥ ୨୮

ତଂ ଜିଘାଂସୁମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ବିହାୟ ନୃପଲାଞ୍ଛନମ୍ ।
ତତ୍ପାଦମୂଲଂ ଶିରସା ସମଗାଦ୍ ଭୟବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୨୯

ପତିତଂ ପାଦୟୋର୍ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୃପୟା ଦୀନବତ୍ସଳଃ ।
ଶରଣ୍ୟୋ ନାବଧୀଚ୍ଛ୍ଲୋକ୍ୟ ଆହ ଚେଦଂ ହସନ୍ନିବ ॥ ୩୦

ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ହେ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ବୃଷଭ ! ଆପଣ ବାସ୍ତବରେ ଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବୃଷଭରୂପଧାରୀ ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମଦେବ । (ତେଣୁ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଇଥିବା ଲୋକର ନାମ କହିଲେ ନାହିଁ ।) ଆପଣ ଜାଣିଛନ୍ତି ଯେ, ଅଧର୍ମ କରିଥିବା ଲୋକକୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ମିଳେ, ତାର ନାମ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା (ତା' ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରୁଥିବା) ଲୋକକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଣ୍ଡ ମିଳେ; (କାରଣ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ କାହାକୁ ଦୋଷୀ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି କହିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ।) ॥ ୨୨ ॥ ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାକୁ କେହି ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାହାକୁ ମନ ବା ବଚନଦ୍ୱାରା କିପରି ବା ନିରୂପଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ? ॥ ୨୩ ॥ ହେ ଧର୍ମଦେବ ! ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଆପଣଙ୍କର ତପ, ପବିତ୍ରତା, ଦୟା ଓ ସତ୍ୟ—ଏପରି ଚାରିପାଦ ଥିଲା । ଏବେ ଅଧର୍ମର ଅଂଶ ଗର୍ବ, ଆସକ୍ତି ଓ ମଦ ପ୍ରବଳ ହୋଇଯିବାରୁ, ଆପଣଙ୍କର ତିନିପାଦ କଟିଯାଇଛି; ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କର ସତ୍ୟରୂପକ ଚତୁର୍ଥ ପାଦଟି ହିଁ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଛି । ତାହାରି ବଳରେ ହିଁ ଆପଣ ବଞ୍ଚି ରହିଛନ୍ତି । ଅସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ଏହି ଅଧର୍ମରୂପ କଳିଯୁଗ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚତୁର୍ଥ ପାଦଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ଏହି ଗୋମାତା ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପୃଥିବୀ । ଭଗବାନ୍ ଏହାଙ୍କର ସକଳ ଭାର ଲାଘବ କରିଦେଇଥିଲେ । ରାଶି ରାଶି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୁଣି ଚାଲିଥିବା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣଚିହ୍ନଦ୍ୱାରା ଏ ପୃଥିବୀ ସର୍ବତ୍ର ଉତ୍ସବମୟୀ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୨୬ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଏହାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ; ତେଣୁ ଏ ସାଧ୍ୱୀ 'ହାୟ ! ଏଥର ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ ଶୂଦ୍ରମାନେ ମୋତେ ଭୋଗ କରିବେ !' ବୋଲି ଚିନ୍ତା କରି ଅଭାଗିନୀଙ୍କ ପରି ନେତ୍ରରୁ ଅଶ୍ରୁ ଝରାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

(ସୂତ କହିଚାଲିଲେ—) ମହାରଥୀ ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ଭାବରେ ଧର୍ମ ଓ ପୃଥିବୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଅଧର୍ମର କାରଣରୂପ କଳିଯୁଗକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତରବାରି ଉଠାଇଲେ ॥ ୨୮ ॥ କଳିଯୁଗ ଜାଣିଗଲା ଯେ ଏଥର ରାଜା ତାକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମାରିଦେବେ । ତେଣୁ ସେ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ନିଜର ରାଜବେଶ ଖୋଲିଦେଇ, ଭୟବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ପରୀକ୍ଷିତ ତ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ, ଦୀନବତ୍ସଳ ଓ ଶରଣାଗତରକ୍ଷକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ଲୋଟିପଡ଼ିଥିବା କଳିଯୁଗ ପ୍ରତି ଦୟା କରି, ସେ ତାକୁ ମାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ତାକୁ ହସ ହସ ବଦନରେ କହିଲେ—॥ ୩୦ ॥

ରାଜୋବାଚ

ନ ତେ ଗୁଡ଼ାକେଶଯଶୋଧରାଣାଂ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳେର୍ବୈ ଭୟମସ୍ତି କିଞ୍ଚିତ୍ ।
ନ ବର୍ତ୍ତିତବ୍ୟଂ ଭବତା କଥଞ୍ଚନ
କ୍ଷେତ୍ରେ ମଦୀୟେ ତ୍ୱମଧର୍ମବନ୍ଧୁଃ ॥ ୩୧

ତ୍ୱାଂ ବର୍ତ୍ତମାନଂ ନରଦେବଦେହେ-
ଷ୍ୱନୁପ୍ରବୃତ୍ତୋଽୟମଧର୍ମପୂଗଃ ।
ଲୋଭୋଽନୃତଂ ଚୌର୍ଯ୍ୟମନାର୍ଯ୍ୟମଂହୋ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଚ ମାୟା କଳହଶ୍ଚ ଦମ୍ଭଃ ॥ ୩୨

ନ ବର୍ତ୍ତିତବ୍ୟଂ ତଦଧର୍ମବନ୍ଧୋ
ଧର୍ମେଣ ସତ୍ୟେନ ଚ ବର୍ତ୍ତିତବ୍ୟେ ।
ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତେ ଯତ୍ର ଯଜନ୍ତି ଯଜ୍ଞୈ-
ର୍ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଂ ଯଜ୍ଞବିତାନବିଜ୍ଞାଃ ॥ ୩୩

ଯସ୍ମିନ୍ ହରିର୍ଭଗବାନିଜ୍ୟମାନ
ଇଜ୍ୟାମୂର୍ତ୍ତିର୍ଯଜତାଂ ଶଂ ତନୋତି ।
କାମାନମୋଘାନ୍ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନା-
ମନ୍ତର୍ବହିର୍ବାୟୁରିବୈଷ ଆତ୍ମା ॥ ୩୪

ସୂତ ଉବାଚ

ପରୀକ୍ଷିତୈବମାଦିଷ୍ଟଃ ସ କଳିର୍ଜାତବେପଥୁଃ ।
ତମୁଦ୍ୟତାସିମାହେଦଂ ଦଣ୍ଡପାଣିମିବୋଦ୍ୟତମ୍ ॥ ୩୫

କଳିରୁବାଚ

ଯତ୍ର କ୍ୱଚନ ବତ୍ସ୍ୟାମି ସାର୍ବଭୌମ ତବାଜ୍ଞୟା ।
ଲକ୍ଷୟେ ତତ୍ର ତତ୍ରାପି ତ୍ୱାମାତ୍ତେଷୁଶରାସନମ୍ ॥ ୩୬

ତନ୍ମେ ଧର୍ମଭୃତାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନଂ ନିର୍ଦ୍ଦେଷ୍ଟୁମର୍ହସି ।
ଯତ୍ରୈବ ନିୟତୋ ବତ୍ସ୍ୟ ଆତିଷ୍ଠଂସ୍ତେଽନୁଶାସନମ୍ ॥ ୩୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଅଭ୍ୟର୍ଥିତସ୍ତଦା ତସ୍ମୈ ସ୍ଥାନାନି କଳୟେ ଦଦୌ ।
ଦ୍ୟୂତଂ ପାନଂ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ସୂନା ଯତ୍ରାଧର୍ମଶ୍ଚତୁର୍ବିଧଃ ॥ ୩୮

ପୁନଶ୍ଚ ଯାଚମାନାୟ ଜାତରୂପମଦାତ୍ପ୍ରଭୁଃ ।
ତତୋଽନୃତଂ ମଦଂ କାମଂ ରଜୋ ବୈରଂ ଚ ପଞ୍ଚମମ୍ ॥ ୩୯

ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଯେହେତୁ ତୁ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ଶରଣ ପଶିଲୁଣି, ତେଣୁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଯଶସ୍ୱୀ ବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା କୌଣସି ବୀରଙ୍କୁ ତୋର ଆଉ ଭୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁ ଯେହେତୁ ଅଧର୍ମର ସହାୟକ, ତେଣୁ ତୁ ମୋ ରାଜ୍ୟରେ ରହିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ତୁ ରାଜାମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ବାସ କରିବାରୁ ଲୋଭ, ମିଥ୍ୟା, ଚୋରି, ଦୁଷ୍ଟତା, ସ୍ୱଧର୍ମତ୍ୟାଗ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, କପଟ, କଳହ, ଦମ୍ଭ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାପ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି ॥ ୩୨ ॥ ତେଣୁ, ରେ ଅଧର୍ମର ସାଥୀ ! ତୁ ଆଉ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତରେ ରହ ନାହିଁ । ଏହି ଭୂମି ହେଉଛି ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମର ନିବାସଭୂମି । ଯଜ୍ଞବିଧି ଜାଣିଥିବା ମହାତ୍ମାମାନେ ଏଠାରେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଏହି ଦେଶରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଯଜ୍ଞରୂପରେ ନିବାସ କରନ୍ତି; ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ପୂଜା କରାଯାଏ ଓ ସେ ଯଜ୍ଞକର୍ତ୍ତାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି । ସେହି ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ବାୟୁ ପରି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସମ-ଭାବରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଆଶା ଆକାଙ୍କ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏହି ଆଦେଶ ଶୁଣି କଳିଯୁଗ ଥରହର ହେଲା । ତରବାରିହସ୍ତରେ ମାରିଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ଯମଙ୍କ ପରି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ସେ ଜଣାଇଲା—॥ ୩୫ ॥

କଳି କହିଲା—ହେ ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ରାଟ ! ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ମୁଁ ଯାଇ ଯେଉଁଠି ରହିବାକୁ ବିଚାର କରୁଛି, ମତେ ଦେଖା ଯାଉଛି, ଆପଣ ସେଠାରେ ଧନୁରେ ବାଣ ଯୋଖି ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ତେଣୁ ହେ ଧାର୍ମିକଶିରୋମଣି ! ଆପଣ ମୋତେ ଏଭଳି ସ୍ଥାନ କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯେଉଁଠାରେ କି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନପୂର୍ବକ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରିବି ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—କଳିଯୁଗର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତାକୁ ଚାରିଗୋଟି ସ୍ଥାନ ଦେଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—ଦ୍ୟୂତ (ଜୁଆଖେଳ), ମଦ୍ୟପାନ, ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ ଓ ହିଂସା । ସେହି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଅସତ୍ୟ, ମଦ, ଆସକ୍ତି ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ନାମକ ଅଧର୍ମ ସର୍ବଦା ନିବାସ କରେ ॥ ୩୮ ॥ କଳିଯୁଗ ତାଙ୍କୁ ଆହୁରି କିଛି ସ୍ଥାନ ମାଗିଲା । ତେଣୁ ସମର୍ଥ ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଦେଇଦେଲେ । ସେହି ଗୋଟିକ ହେଉଛି ସୁବର୍ଣ୍ଣ (ଧନ) । ଏପରି ଭାବରେ

ଅମୂନି ପଞ୍ଚ ସ୍ଥାନାନି ହ୍ୟଧର୍ମପ୍ରଭବଃ କଳିଃ ।
ଔତ୍ତରେୟେଣ ଦତ୍ତାନି ନ୍ୟବସତ୍ ତନ୍ନିଦେଶକୃତ୍ ॥ ୪୦

ଅଥୈତାନି ନ ସେବେତ ବୁଭୂଷୁଃ ପୁରୁଷଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ବିଶେଷତୋ ଧର୍ମଶୀଳୋ ରାଜା ଲୋକପତିର୍ଗୁରୁଃ ॥ ୪୧

ବୃଷସ୍ୟ ନଷ୍ଟାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ପାଦାନ୍ ତପଃ ଶୌଚଂ ଦୟାମିତି ।
ପ୍ରତିସଂଦଧ ଆଶ୍ୱାସ୍ୟ ମହୀଂ ଚ ସମବର୍ଦ୍ଧୟତ୍ ॥ ୪୨

ସ ଏଷ ଏତର୍ହ୍ୟଧ୍ୟାସ୍ତ ଆସନଂ ପାର୍ଥିବୋଚିତମ୍ ।
ପିତାମହେନୋପନ୍ୟସ୍ତଂ ରାଜ୍ଞାରଣ୍ୟଂ ବିବିକ୍ଷତା ॥ ୪୩

ଆସ୍ତେଽଧୁନା ସ ରାଜର୍ଷିଃ କୌରବେନ୍ଦ୍ରଶ୍ରିୟୋଲ୍ଲସନ୍ ।
ଗଜାହ୍ୱୟେ ମହାଭାଗଶ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ॥ ୪୪

ଇତ୍ଥମ୍ଭୂତାନୁଭାବୋଽୟମଭିମନ୍ୟୁସୁତୋ ନୃପଃ ।
ଯସ୍ୟ ପାଳୟତଃ କ୍ଷୋଣୀଂ ଯୂୟଂ ସତ୍ରାୟ ଦୀକ୍ଷିତାଃ ॥ ୪୫

କଳିଯୁଗକୁ ମିଥ୍ୟା, ମଦ, କାମ, ବୈରତା ଏବଂ ରଜୋଗୁଣରେ ରହିବାକୁ ପାଞ୍ଚଟି ସ୍ଥାନ ମିଳିଗଲା ॥ ୩୯ ॥ ପରୀକ୍ଷିତ ଦେଇଥିବା ପାଞ୍ଚଟି ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାପାଳନପୂର୍ବକ ଅଧର୍ମର ମୂଳକାରଣ କଳି ନିବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪୦ ॥ ତେଣୁ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣକାମୀ ମନୁଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ପାଞ୍ଚଟି ସ୍ଥାନର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ କଦାପି ନ ରହିବା ଉଚିତ । ବିଶେଷତଃ ଧାର୍ମିକ ରାଜାମାନେ, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ, ଧାର୍ମିକ ଗୁରୁମାନେ (ଧର୍ମାଧ୍ୟକ୍ଷମାନେ) ଏସବୁ ସ୍ଥାନ ସର୍ବଥା ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୧ ॥ ଏହାପରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ବୃଷଭରୂପଧାରୀ ଧର୍ମଙ୍କ ଦେହରେ ତାଙ୍କର କଟିଯାଇଥିବା ତିନୋଟି ପାଦ, ଯଥା—ତପସ୍ୟା, ଶୌଚ ଓ ଦୟା ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ପୃଥିବୀକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ତାହାର ସମୃଦ୍ଧି ଘଟାଇଲେ ॥ ୪୨ ॥ ତାଙ୍କ ପିତାମହ ମହାରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବନଗମନବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ରାଜସିଂହାସନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ, ସେହି ରାଜସିଂହାସନରେ ମହାରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏବେ ବି ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ସେହି ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ସୌଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତ ଏବେ ହସ୍ତିନାପୁରରେ କୌରବକୁଳର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସହିତ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଅଭିମନ୍ୟୁନନ୍ଦନ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ବାସ୍ତବରେ ଏପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଋଷିମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଛନ୍ତି* ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
କଳିନିଗ୍ରହୋ ନାମ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

* ନୈମିଷାରଣ୍ୟରେ ଚାଲିଥିବା ସୂତ-ଶୌନକ ସଂବାଦ ବେଳକୁ ଯଦିଓ ପରୀକ୍ଷିତ ଜୀବିତ ନ ଥିଲେ, ତଥାପି ଉପରୋକ୍ତ ୪୩ଶ ରୁ ୪୫ଶ ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳିକ କ୍ରିୟାପଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି । ଏହାର ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ କେତେଗୋଟି କାରଣ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଆଯାଇପାରେ । ପାଣିନୀୟ ବ୍ୟାକରଣର 'ବର୍ତ୍ତମାନସାମୀପ୍ୟେ ବର୍ତ୍ତମାନବଦ୍ ବା' ସୂତ୍ର ଅନୁସାରେ ନିକଟ ଅତୀତ ଓ ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଓ ପ୍ରଭାବ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ସୂତ ଏଠାରେ କାଳଗତ ଦୂରତ୍ୱ ହଟାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ପରୀକ୍ଷିତ ସାଯୁଜ୍ୟ ଗତି ପାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ମିଶି ଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବବ୍ୟାପକତା ହେତୁ ସୂତଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷିତ ସମକ୍ଷରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ପରି ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲେ । କେବଳ ସୂତଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅନୁଭବ ହେଉଥିଲା । *'ଆତ୍ମା ବୈ ଜାୟତେ ପୁତ୍ରଃ'* (ନିଜେ ପିତା ହିଁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମନିଏ)—ଏହି ଶ୍ରୁତିବାକ୍ୟ ଅନୁସାରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମେଜୟ ହିଁ ସେତେବେଳେ ରାଜସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇ ତାହା ବିଷୟବସ୍ତୁର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଧିକ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛି ।

ଅଥ ଅଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଗୀ ଋଷିଙ୍କର ଅଭିଶାପ

ସୂତ ଉବାଚ

ଯୋ ବୈ ଦ୍ରୌଣ୍ୟସ୍ତ୍ରବିପ୍ଳୁଷ୍ଟୋ ନ ମାତୁରୁଦରେ ମୃତଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହାଦ୍ ଭଗବତଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟାଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମକୋପୋତ୍ଥିତାଦ୍ ଯସ୍ତୁ ତକ୍ଷକାତ୍ପ୍ରାଣବିପ୍ଳବାତ୍ ।
ନ ସମ୍ମୁମୋହୋରୁଭୟାଦ୍ ଭଗବତ୍ୟର୍ପିତାଶୟଃ ॥ ୨

ଉତ୍ସୃଜ୍ୟ ସର୍ବତଃ ସଙ୍ଗଂ ବିଜ୍ଞାତାଜିତସଂସ୍ଥିତିଃ ।
ବୈୟାସକେର୍ଜହୌ ଶିଷ୍ୟୋ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ସ୍ୱଂ କଳେବରମ୍ ॥ ୩

ନୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକବାର୍ତ୍ତାନାଂ ଜୁଷତାଂ ତତ୍କଥାମୃତମ୍ ।
ସ୍ୟାତ୍ସମ୍ଭ୍ରମୋଽନ୍ତକାଳେଽପି ସ୍ମରତାଂ ତତ୍ପଦାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୪

ତାବତ୍କଳିର୍ନ ପ୍ରଭବେତ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋଽପୀହ ସର୍ବତଃ ।
ଯାବଦୀଶୋ ମହାନୁର୍ବ୍ୟାମାଭିମନ୍ୟବ ଏକରାଟ୍ ॥ ୫

ଯସ୍ମିନ୍ନହନି ଯର୍ହ୍ୟେବ ଭଗବାନୁତ୍ସସର୍ଜ ଗାମ୍ ।
ତଦୈବେହାନୁବୃତ୍ତୋଽସାବଧର୍ମପ୍ରଭବଃ କଳିଃ ॥ ୬

ନାନୁଦ୍ୱେଷ୍ଟି କଳିଂ ସମ୍ରାଟ୍ ସାରଙ୍ଗ ଇବ ସାରଭୁକ୍ ।
କୁଶଳାନ୍ୟାଶୁ ସିଦ୍ଧ୍ୟନ୍ତି ନେତରାଣି କୃତାନି ଯତ୍ ॥ ୭

କିଂ ନୁ ବାଳେଷୁ ଶୂରେଣ କଳିନା ଧୀରଭୀରୁଣା ।
ଅପ୍ରମତ୍ତଃ ପ୍ରମତ୍ତେଷୁ ଯୋ ବୃକୋ ନୃଷୁ ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୮

ଉପବର୍ଣ୍ଣିତମେତଦ୍ ବଃ ପୁଣ୍ୟଂ ପାରୀକ୍ଷିତଂ ମୟା ।
ବାସୁଦେବକଥୋପେତମାଖ୍ୟାନଂ ଯଦପୃଚ୍ଛତ ॥ ୯

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥିବାବେଳେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ପୋଡ଼ିଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ନ ମରି ବଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଭିଶାପରୁ ଯେତେବେଳେ ତକ୍ଷକ ତାଙ୍କୁ ଦଂଶିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ବି ସେ ପ୍ରାଣନାଶଭୟରେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ସେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ବର୍ଜନ କରି, ଗଙ୍ଗାତଟକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନୋପଲବ୍ଧି କରି ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା କହନ୍ତି, ସର୍ବଦା ସେହି କଥାମୃତ ପାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତିସାଧନାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣ-କମଳକୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନ୍ତକାଳରେ ବି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ଯଦିଓ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧରାଧାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଦିନୁ ପୃଥିବୀରେ କଳିଯୁଗ ପ୍ରବେଶ କରିସାରିଥିଲା ଏବଂ କଳିଯୁଗ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିଲା, ତଥାପି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଭିମନ୍ୟୁନନ୍ଦନ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ପୃଥିବୀର ସମ୍ରାଟ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳିର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିପାରି ନ ଥିଲା ॥ ୫,୬ ॥ ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତ ଥିଲେ ଭ୍ରମର ପରି ସାରଗ୍ରାହୀ । ସେ କଳିଯୁଗ ପ୍ରତି କୌଣସି ଦ୍ୱେଷ ରଖି ନ ଥିଲେ; କାରଣ କଳିଯୁଗର ଏକ ବହୁତ ବଡ଼ ଗୁଣ ଏହି ଯେ, ଏ ଯୁଗରେ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାମାତ୍ରକେ ତାହାର ଉତ୍ତମ ଫଳ ଫଳିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ପାପକର୍ମ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ ପାପ ଫଳ ଫଳେ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କଳିଯୁଗ ସିଂହ ପରି ଆକ୍ରମଣ କରେ ସତ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଧୀରଚିତ୍ତ, ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସେ ଭୀରୁ ପରି ହୋଇଯାଏ—ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରମତ୍ତ ଓ ଅସାବଧାନ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜବଶରେ ରଖିବାଲାଗି କଳିଯୁଗ ସଦା ତତ୍ପର ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥୮॥

ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର

ଯା ଯାଃ କଥା ଭଗବତଃ କଥନୀୟୋରୁକର୍ମଣଃ ।
ଗୁଣକର୍ମାଶ୍ରୟାଃ ପୁମ୍ଭିଃ ସଂସେବ୍ୟାସ୍ତା ବୁଭୂଷୁଭିଃ ॥ ୧୦

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ସୂତ ଜୀବ ସମାଃ ସୌମ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତୀର୍ବିଶଦଂ ଯଶଃ ।
ଯସ୍ତ୍ୱଂ ଶଂସସି କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାମମୃତଂ ହି ନଃ ॥ ୧୧

କର୍ମଣ୍ୟସ୍ମିନ୍ନନାଶ୍ୱାସେ ଧୂମଧୂମ୍ରାତ୍ମନାଂ ଭବାନ୍ ।
ଆପାୟୟତି ଗୋବିନ୍ଦପାଦପଦ୍ମାସବଂ ମଧୁ ॥ ୧୨

ତୁଲୟାମ ଲବେନାପି ନ ସ୍ୱର୍ଗଂ ନାପୁନର୍ଭବମ୍ ।
ଭଗବତ୍‌ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗସ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ କିମୁତାଶିଷଃ ॥ ୧୩

କୋ ନାମ ତୃପ୍ୟେଦ୍ ରସବିତ୍‌କଥାୟାଂ
ମହତ୍ତମୈକାନ୍ତପରାୟଣସ୍ୟ ।
ନାନ୍ତଂ ଗୁଣାନାମଗୁଣସ୍ୟ ଜଗ୍ମୁ-
ର୍ୟୋଗେଶ୍ୱରା ଯେ ଭବପାଦ୍ମମୁଖ୍ୟାଃ ॥ ୧୪

ତନ୍ନୋ ଭବାନ୍ ବୈ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରଧାନୋ
ମହତ୍ତମୈକାନ୍ତପରାୟଣସ୍ୟ ।
ହରେରୁଦାରଂ ଚରିତଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ
ଶୁଶ୍ରୂଷତାଂ ନୋ ବିତନୋତୁ ବିଦ୍ୱନ୍ ॥ ୧୫

ସ ବୈ ମହାଭାଗବତଃ ପରୀକ୍ଷିଦ୍
ଯେନାପବର୍ଗାଖ୍ୟମଦଭ୍ରବୁଦ୍ଧିଃ ।

ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଆପଣମାନେ ଏହା ହିଁ ପଗ୍ଭରିଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ କୀର୍ତ୍ତନଯୋଗ୍ୟ ବହୁ ଲୀଳା କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଯେତେ ବି କଥା ରହିଛି, କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପୁରୁଷମାନେ ସେସବୁ ଶୁଣିବା, କହିବା ଓ ମନନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୦ ॥

ଋଷିମାନେ କହିଲେ—ହେ ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ; କାରଣ ଆମ ପରି ମୃତ୍ୟୁପ୍ରବାହରେ ପଡ଼ିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତି ଶୁଣାଉଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଯଜ୍ଞ କରି କରି ଧୂଆଁରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶରୀର ଧୂମିତ ହୋଇଗଲାଣି; ତଥାପି ଏସବୁ ଯଜ୍ଞକର୍ମର ଫଳ ମିଳିବାରେ କିଛି ନିଶ୍ଚିତତା ନାହିଁ । ଅଥଚ ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ମାଦକ ଓ ମଧୁର ମଧୁ ପାନ କରାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମୀଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଆମମାନଙ୍କୁ ମିଳୁଛି; ତେଣୁ ଆମର ଆଉ କିଛି ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଙ୍କର କ୍ଷଣେମାତ୍ର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷକୁ ବି ତୁଳନା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ* ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା-କଥା ହେଉଛି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଜୀବନସର୍ବସ୍ୱ । ଏପରି କେଉଁ ରସମର୍ମଜ୍ଞ ଅଛି, ଯେ କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳାରୁ କିଛି ଶୁଣିଦେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ଅନୁଭବ କରିବ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣ ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅତୀତ । ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କର ସୀମା ତ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ପ୍ରବର ! ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜ ଜୀବନର ଧ୍ରୁବତାରା ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ତେଣୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଉଦାର ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ ଆମଭଳି ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ତାରପୂର୍ବକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ମହାବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପରୀକ୍ଷିତ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶରୁ ପାଇଥିବା ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନବଳରେ ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର

* ବୈଷ୍ଣବଜନ କହନ୍ତି —
ସାଧୁସଙ୍ଗ ସାଧୁସଙ୍ଗ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର କୟ । ଲବମାତ୍ର ସାଧୁସଙ୍ଗେ ସର୍ବସିଦ୍ଧି ହୟ ॥
ଅର୍ଥାତ୍—ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ଏକ ସ୍ୱରରେ କହନ୍ତି ଯେ, ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କର; କ୍ଷଣେମାତ୍ର ସତ୍‌ସଙ୍ଗରୁ ମଧ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ମିଳିଯାଏ ।

ଜ୍ଞାନେନ ବୈୟାସକିଶବ୍ଦିତେନ
ଭେଜେ ଖଗେନ୍ଦ୍ରଧ୍ୱଜପାଦମୂଳମ୍ ॥ ୧୬

ତନ୍ନଃ ପରଂ ପୁଣ୍ୟମସଂବୃତାର୍ଥ-
ମାଖ୍ୟାନମତ୍ୟଦ୍ଭୁତଯୋଗନିଷ୍ଠମ୍ ।
ଆଖ୍ୟାହ୍ୟନନ୍ତାଚରିତୋପପନ୍ନଂ
ପାରୀକ୍ଷିତଂ ଭାଗବତାଭିରାମମ୍ ॥ ୧୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଅହୋ ବୟଂ ଜନ୍ମଭୃତୋଽଦ୍ୟ ହାସ୍ମ
ବୃଦ୍ଧାନୁବୃତ୍ତ୍ୟାପି ବିଲୋମଜାତାଃ ।
ଦୌଷ୍କୁଲ୍ୟମାଧିଂ ବିଧୁନୋତି ଶୀଘ୍ରଂ
ମହତ୍ତମାନାମଭିଧାନଯୋଗଃ ॥ ୧୮

କୁତଃ ପୁନର୍ଗୃଣତୋ ନାମ ତସ୍ୟ
ମହତ୍ତମୈକାନ୍ତପରାୟଣସ୍ୟ ।
ଯୋଽନନ୍ତଶକ୍ତିର୍ଭଗବାନନନ୍ତୋ
ମହଦ୍‌ଗୁଣତ୍ୱାଦ୍ ଯମନନ୍ତମାହୁଃ ॥ ୧୯

ଏତାବତାଲଂ ନନୁ ସୂଚିତେନ
ଗୁଣୈରସାମ୍ୟାନତିଶାୟନସ୍ୟ ।
ହିତ୍ୱେତରାନ୍ ପ୍ରାର୍ଥୟତୋ ବିଭୂତି-
ର୍ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିରେଣୁଂ ଜୁଷତେଽନଭୀପ୍ସୋଃ ॥ ୨୦

ଅଥାପି ଯତ୍ପାଦନଖାବସୃଷ୍ଟଂ
ଜଗଦ୍‌ବିରିଞ୍ଚୋପହୃତାର୍ହଣାମ୍ଭଃ ।
ସେଶଂ ପୁନାତ୍ୟନ୍ୟତମୋ ମୁକୁନ୍ଦାତ୍
କୋ ନାମ ଲୋକେ ଭଗବତ୍‌ପଦାର୍ଥଃ ॥ ୨୧

ପାଦପଦ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ଆପଣ କୃପା କରି ସେହି ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ପରମପବିତ୍ର ଉପାଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ; କାରଣ ସେଥିରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଗୁପ୍ତରେ କୁହାଯାଇ ନ ଥିବ; ପୁଣି ସେଥିରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମର ଅଦ୍ଭୁତ ଯୋଗନିଷ୍ଠା ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥିବ। ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବ। ସେପରି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣିବାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୬, ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଆହା ! ମୁଁ ବିଲୋମ ଜାତିର (ଉଚ୍ଚକୁଳର ମାତା ଓ ନିମ୍ନକୁଳର ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତ) ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ମହତ୍‌ଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗରୁ ମୋ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲା; କାରଣ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମାଗମରେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ କଥୋପକଥନରେ ନିମ୍ନଜାତିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାର ମନୋବ୍ୟଥା ଅତି ଶୀଘ୍ର ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ପୁଣି ଭଗବତ୍ ନାମ ହିଁ ଯେଉଁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରିବାର ମହିମା ବା କଣ କହିବା ! ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ; ସେ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ। ସତରେ ତାଙ୍କ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅନନ୍ତତା ହେତୁ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ॥ ୧୯ ॥ ଗୁଣାବଳିରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମାନ କେହି କଦାପି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁଣ ବା ଥିବ କାହାଠାରେ ! ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣର ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱ ବୁଝାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ, ଏତିକି ଦର୍ଶାଇଦେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ, ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବା ଆଶାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇଛନ୍ତି; ଅଥଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଭଗବାନ୍ ଆଶାୟିତ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ରଜକୁ ସେବନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ (ବାମନାବତାରରେ) ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା ଯେଉଁ ଜଳ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦନଖରୁ ଝରି ପବିତ୍ର ଗଙ୍ଗା ରୂପରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଗଲା। ସେହି ବିଷ୍ଣୁପଦୀ ଗଙ୍ଗାଜଳ ମହାଦେବ ଶିବଙ୍କ ସହିତ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ 'ଭଗବାନ୍' ବିଶେଷଣର ଉପଯୁକ୍ତ ଯୋଗ୍ୟ ପୁରୁଷ ମୁକୁନ୍ଦ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ)ଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଏ ବା ହୋଇପାରେ ! ॥ ୨୧ ॥

ଯତ୍ରାନୁରକ୍ତାଃ ସହସୈବ ଧୀରା
ବ୍ୟପୋହ୍ୟ ଦେହାଦିଷୁ ସଙ୍ଗମୂଢ଼ମ୍ ।
ବ୍ରଜନ୍ତି ତତ୍ପାରମହଂସ୍ୟମନ୍ତ୍ୟଂ
ଯସ୍ମିନ୍ନହିଂସୋପଶମଃ ସ୍ୱଧର୍ମଃ ॥ ୨୨

ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ଧୀର ପୁରୁଷ ଅବିଳମ୍ବେ ଦେହ-ଗେହ ଆଦିର ଦୃଢ଼ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ପରମହଂସ ଆଶ୍ରମରେ କାହାରିକୁ କଷ୍ଟ ନ ଦେବା ଓ ସକଳ ଦିଗରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ, ସେହି ଅନ୍ତିମ ଆଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିନିଅନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ହେ ସୂର୍ଯ୍ୟସମ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍ ମହାତ୍ମାଗଣ! ଆପଣମାନେ ଯାହା କିଛି ପଚାରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯେତିକି ଓ ଯେପରି ବୁଝିପାରିଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ତାହା ଶୁଣାଉଛି । ପକ୍ଷୀମାନେ ଯେପରି ନିଜର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ନ୍ତି, ବିଦ୍ୱାନମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ଅହଂ ହି ପୃଷ୍ଟୋଽର୍ଯ୍ୟମଣୋ ଭବଦ୍ଭି-
ରାଚକ୍ଷ ଆତ୍ମାବଗମୋଽତ୍ର ଯାବାନ୍ ।
ନଭଃ ପତନ୍ତ୍ୟାତ୍ମସମଂ ପତତ୍ତ୍ରିଣ-
ସ୍ତଥା ସମଂ ବିଷ୍ଣୁଗତିଂ ବିପଶ୍ଚିତଃ ॥ ୨୩

ଏକଦା ଧନୁରୁଦ୍ୟମ୍ୟ ବିଚରନ୍ ମୃଗୟାଂ ବନେ ।
ମୃଗାନନୁଗତଃ ଶ୍ରାନ୍ତଃ କ୍ଷୁଧିତସ୍ତୃଷିତୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୪

ଦିନକର କଥା । ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଧନୁଶର ଧରି ଶିକାର କରିବାକୁ ବନକୁ ଯାଇଥାନ୍ତି । ହରିଣଙ୍କ ପଛରେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଲାଗିଲା ॥ ୨୪ ॥ ସେ ଖୋଜି ଖୋଜି କେଉଁଠି ଜଳାଶୟଟିଏ ବି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ନିକଟସ୍ଥ ଜଣେ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପଶିଗଲେ । ଆଶ୍ରମ ଭିତରେ ଦେଖିଲେ, ଜଣେ ମୁନି ଆଖି ବୁଜି ଶାନ୍ତଭାବରେ ଆସନରେ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ତାହାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ନିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ସେ ସଂସାରରୁ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇଥାନ୍ତି । ସେ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏହି ତିନି ଅବସ୍ଥାରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଯାଇ ନିର୍ବିକାର ବ୍ରହ୍ମରୂପ ତୁରୀୟ ପଦରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ମସ୍ତକର ଖୋଲାଜଟା ଓ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମରେ ଆବୃତ ହୋଇଥାଏ । ମୁନି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବାବେଳେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ଜଳ ମାଗିଲେ; କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଶୋଷରେ ତାଙ୍କର ତଣ୍ଟି ଶୁଖିଯାଉଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁଠି ବସିବାପାଇଁ ରାଜାଙ୍କୁ ଆସନଟିଏ ବି ମିଳିଲା ନାହିଁ, କି ଭୂମିରେ 'ବସ' ବୋଲି କେହି କହିଲେ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଜଳ ଓ ଆଦରପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧୁର ବଚନ ମିଳନ୍ତା ବା କିପରି ! ଅପମାନ ବୋଧ କରି ରାଜା କ୍ରୋଧାବିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଶୌନକ! ସେ ତ ଭୋକ ଓ ଶୋଷରେ ଛଟପଟ ହେଉଥିଲେ, ତେଣୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସହସା ତାଙ୍କର ଈର୍ଷା ଓ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏଭଳି ଘଟଣା ଏହି ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଘଟିଥିଲା ॥ ୨୯ ॥ ସେଠାରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ସେ କ୍ରୋଧବଶତଃ ଧନୁହୂଳରେ ଗୋଟିଏ ମଲାସାପ

ଜଳାଶୟମଚକ୍ଷାଣଃ ପ୍ରବିବେଶ ତମାଶ୍ରମମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ମୁନିମାସୀନଂ ଶାନ୍ତଂ ମୀଲିତଲୋଚନମ୍ ॥ ୨୫

ପ୍ରତିରୁଦ୍ଧେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋବୁଦ୍ଧିମୁପାରତମ୍ ।
ସ୍ଥାନତ୍ରୟାତ୍ ପରଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମଭୂତମବିକ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୬

ବିପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣଜଟାଚ୍ଛନ୍ନଂ ରୌରବେଣାଜିନେନ ଚ ।
ବିଶୁଷ୍ୟତ୍ତାଲୁରୁଦକଂ ତଥାଭୂତମଯାଚତ ॥ ୨୭

ଅଲବ୍ଧତୃଣଭୂମ୍ୟାଦିରସମ୍ପ୍ରାପ୍ତାର୍ଘ୍ୟସୂନୃତଃ ।
ଅବଜ୍ଞାତମିବାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନଶ୍ଚୁକୋପ ହ ॥ ୨୮

ଅଭୂତପୂର୍ବଃ ସହସା କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ଼୍ଭ୍ୟାମର୍ଦିତାତ୍ମନଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ପ୍ରତ୍ୟଭୂଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମତ୍ସରୋ ମନ୍ୟୁରେବ ଚ ॥ ୨୯

ସ ତୁ ବ୍ରହ୍ମଋଷେରଂସେ ଗତାସୁମୁରଗଂ ରୁଷା ।
ବିନିର୍ଗଚ୍ଛନ୍ଧନୁଷ୍କୋଟ୍ୟା ନିଧାୟ ପୁରମାଗମତ୍ ॥ ୩୦

ଏଷ କିଂ ନିଭୃତାଶେଷକରଣୋ ମୀଲିତେକ୍ଷଣଃ ।
ମୃଷାସମାଧିରାହୋସ୍ୱିତ୍ କିଂ ନୁ ସ୍ୟାତ୍କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁଭିଃ ॥ ୩୧

ତସ୍ୟ ପୁତ୍ରୋଽତିତେଜସ୍ୱୀ ବିହରନ୍ ବାଳକୋଽର୍ଭକୈଃ ।
ରାଜ୍ଞାଘଂ ପ୍ରାପିତଂ ତାତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତତ୍ରେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩୨

ଅହୋ ଅଧର୍ମଃ ପାଳାନାଂ ପୀବ୍ନାଂ ବଳିଭୁଜାମିବ ।
ସ୍ୱାମିନ୍ୟଘଂ ଯଦ୍ଦାସାନାଂ ଦ୍ୱାରପାନାଂ ଶୁନାମିବ ॥ ୩୩

ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁର୍ହି ଦ୍ୱାରପାଳୋ ନିରୂପିତଃ ।
ସ କଥଂ ତଦ୍ଗୃହେ ଦ୍ୱାଃସ୍ଥଃ ସଭାଣ୍ଡଂ ଭୋକ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୩୪

କୃଷ୍ଣେ ଗତେ ଭଗବତି ଶାସ୍ତର୍ଯ୍ୟୁତ୍ପଥଗାମିନାମ୍ ।
ତଦ୍ଭିନ୍ନସେତୂନଦ୍ୟାହଂ ଶାସ୍ମି ପଶ୍ୟତ ମେ ବଳମ୍ ॥ ୩୫

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ରୋଷତାମ୍ରାକ୍ଷୋ ବୟସ୍ୟାନୃଷିବାଳକଃ ।
କୌଶିକ୍ୟାପ ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ ବାଗ୍‌ବଜ୍ରଂ ବିସସର୍ଜ ହ ॥ ୩୬

ଇତି ଲଙ୍ଘିତମର୍ଯ୍ୟାଦଂ ତକ୍ଷକଃ ସପ୍ତମେଽହନି ।
ଦଂକ୍ଷ୍ୟତି ସ୍ମ କୁଳାଙ୍ଗାରଂ ଚୋଦିତୋ ମେ ତତଦ୍ରୁହମ୍ ॥ ୩୭

ତତୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟାଶ୍ରମଂ ବାଳୋ ଗଳେସର୍ପକଳେବରମ୍ ।
ପିତରଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁଃଖାର୍ତ୍ତୋ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠୋ ରୁରୋଦ ହ ॥ ୩୮

ସ ବା ଆଙ୍ଗିରସୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସୁତବିଳାପନମ୍ ।
ଉନ୍ମୀଲ୍ୟ ଶନକୈର୍ନେତ୍ରେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱାଂସେ ମୃତୋରଗମ୍ ॥ ୩୯

ଉଠାଇ ଆଣି ମୁନିଙ୍କ ବେକରେ ପକାଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, ''ଏ ମୁନି ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ବସି, କଣ ସତରେ ନିଜର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତି ନିରୋଧ କରିଦେଇଛନ୍ତି? ନା 'ଏ ରାଜାମାନଙ୍କ ଠାରେ ମୋର କି ପ୍ରୟୋଜନ' ବୋଲି ଭାବି ମିଛରେ ସମାଧିସ୍ଥ ହେବାର ଅଭିନୟ କରୁଛନ୍ତି ?'' ॥ ୩୧ ॥

ସେହି ମୁନିଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଶମୀକ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ଶୃଙ୍ଗୀ ଥିଲା ବଡ଼ ତେଜସ୍ୱୀ । ସେ ଅନ୍ୟ ମୁନିକୁମାରମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ଖେଳୁଥିଲା । ରାଜା ତା' ପିତାଙ୍କ ସହିତ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କଲେ ବୋଲି ଶୁଣି, ସେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, ''ନିଜକୁ ନରପତି କହୁଥିବା ଏହି ଲୋକମାନେ ଅଇଁଠାଖିଆ କୁଆ ପରି ଖାଇପିଇ, ପୁଷ୍ଟ ହୋଇ କି ଅନ୍ୟାୟ ନ କଲେଣି ସତେ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଦାସ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ଦୁଆରମୁହଁରେ ପହରା ଦେଉଥିବା କୁକୁର ପରି ନିଜ ମାଲିକକୁ ହିଁ କାମୁଡ଼ି ଗୋଡ଼େଇଲେଣି ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଦ୍ୱାରପାଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ଦ୍ୱାରପାଖରେ ରହି ହିଁ ଘର ଜଗିବା କଥା; ଘରେ ପଶି ମାଲିକର ବାସନରେ ଖାଇବାର ଅଧିକାର ତ ସେମାନଙ୍କର ନାହିଁ ! ॥ ୩୪ ॥ ଅସତ୍‌ମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ଏସବୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ଠିକ୍ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ସେ ତ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେଣି; ତେଣୁ ଏହି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିବା ରାଜାଟାକୁ ଆଜି ମୁଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ଦେବି । ମୋ ତପୋବଳ କେତେ, ଦେଖ ।'' ॥ ୩୫ ॥ ନିଜର ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ଏପରି କହି, ସେହି ମୁନିକୁମାର କ୍ରୋଧରେ ରକ୍ତଚକ୍ଷୁ ହୋଇଗଲା ଏବଂ କୌଶିକୀ ନଦୀଜଳରେ ଆଚମନ କରି ନିଜର ବାଣୀରୂପୀ ବଜ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରିଦେଲା—''କୁଳାଙ୍ଗାର ପରୀକ୍ଷିତ ମୋ ପିତାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରିଛି; ତେଣୁ ମୋର ପ୍ରେରଣାରେ ଆଜିଠାରୁ ସପ୍ତମ ଦିବସରେ ତକ୍ଷକ ସର୍ପ ଆସି ତାକୁ ଦଂଶନ କରୁ ।'' ॥ ୩୬,୩୭ ॥

ତା'ପରେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାର ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଆସିଲା ଏବଂ ପିତାଙ୍କ ଗଳାରେ ସାପଟାଏ ଲମ୍ବିଛି ଦେଖି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ଭୋ ଭୋ ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ॥ ୩୮ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ଶୌନକ ! ପୁଅର କାନ୍ଦ ଶୁଣି ଶମୀକ ମୁନି ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଖି ଖୋଲିଲେ । ସେ ଦେଖନ୍ତି ତ, ନିଜ ବେକରେ ସାପଟିଏ ପଡ଼ିଛି ॥ ୩୯ ॥

ବିସୃଜ୍ୟ ପୁତ୍ରଂ ପପ୍ରଚ୍ଛ ବତ୍ସ କସ୍ମାଦ୍ଧି ରୋଦିଷି ।
କେନ ବା ତେ ଅପକୃତମିତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ନ୍ୟବେଦୟତ୍ ॥ ୪୦

ନିଶମ୍ୟ ଶପ୍ତମତଦର୍ହଂ ନରେନ୍ଦ୍ରଂ
ସ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ନାତ୍ମଜମଭ୍ୟନନ୍ଦତ୍ ।
ଅହୋ ବତାଂହୋ ମହଦଜ୍ଞ ତେ କୃତ-
ମଳ୍ପୀୟସି ଦ୍ରୋହ ଉରୁର୍ଦମୋ ଧୃତଃ ॥ ୪୧

ନ ବୈ ନୃଭିର୍ନରଦେବଂ ପରାଖ୍ୟଂ
ସମ୍ମାତୁମର୍ହସ୍ୟବିପକ୍ୱବୁଦ୍ଧେ ।
ଯତ୍ତେଜସା ଦୁର୍ବିଷହେଣ ଗୁପ୍ତା
ବିନ୍ଦନ୍ତି ଭଦ୍ରାଣ୍ୟକୁତୋଭୟାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୪୨

ଅଲକ୍ଷ୍ୟମାଣେ ନରଦେବନାମ୍ନି
ରଥାଙ୍ଗପାଣାବୟମଙ୍ଗ ଲୋକଃ ।
ତଦା ହି ଚୌରପ୍ରଚୁରୋ ବିନଙ୍କ୍ଷ୍ୟ-
ତ୍ୟରକ୍ଷ୍ୟମାଣୋଽବିବରୂଥବତ୍ କ୍ଷଣାତ୍ ॥ ୪୩

ତଦଦ୍ୟ ନଃ ପାପମୁପୈତ୍ୟନନ୍ୱୟଂ
ଯନ୍ନଷ୍ଟନାଥସ୍ୟ ବସୋର୍ବିଲୁମ୍ପକାତ୍ ।
ପରସ୍ପରଂ ଘ୍ନନ୍ତି ଶପନ୍ତି ବୃଞ୍ଜତେ
ପଶୂନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽର୍ଥାନ୍ ପୁରୁଦସ୍ୟବୋ ଜନାଃ ॥ ୪୪

ତଦାଽଽର୍ଯ୍ୟଧର୍ମଶ୍ଚ ବିଲୀୟତେ ନୃଣାଂ
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାରଯୁତସ୍ତ୍ରୟୀମୟଃ ।
ତତୋଽର୍ଥକାମାଭିନିବେଶିତାତ୍ମନାଂ
ଶୁନାଂ କପୀନାମିବ ବର୍ଣ୍ଣସଂକରଃ ॥ ୪୫

ଧର୍ମପାଲୋ ନରପତିଃ ସ ତୁ ସମ୍ରାଡ୍ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ।
ସାକ୍ଷାନ୍ମହାଭାଗବତୋ ରାଜର୍ଷିର୍ହୟମେଧୟାଟ୍ ।
କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍‌ଶ୍ରମଯୁତୋ ଦୀନୋ ନୈବାସ୍ମଚ୍ଛାପମର୍ହତି ॥ ୪୬

ଅପାପେଷୁ ସ୍ୱଭୃତ୍ୟେଷୁ ବାଲେନାପକ୍ୱବୁଦ୍ଧିନା ।
ପାପଂ କୃତଂ ତଦ୍‌ଭଗବାନ୍ ସର୍ବାତ୍ମା କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୪୭

ତିରସ୍କୃତା ବିପ୍ରଲବ୍ଧାଃ ଶପ୍ତାଃ କ୍ଷିପ୍ତା ହତା ଅପି ।
ନାସ୍ୟ ତତ୍ ପ୍ରତିକୁର୍ବନ୍ତି ତଦ୍ଭକ୍ତାଃ ପ୍ରଭବୋଽପି ହି ॥ ୪୮

ସାପଟିକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ସେ ପୁଅକୁ ପଚ୍ଚାରିଲେ, "ବାପା ! ତୁ କାନ୍ଦୁଛୁ କାହିଁକି ? କିଏ କ'ଣ କଲା ?" ପିତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ପୁଅ ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଦେଲା ॥୪୦॥ କିନ୍ତୁ ରାଜାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦିଆଯାଇଥିବା କଥା ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଶମୀକ ନିଜ ପୁଅର କୃତ୍ୟକୁ ଭଲ ମଣିଲେ ନାହିଁ। ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଅଭିଶାପ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲେ। ସେ କହିଲେ, "ଆରେ ମୂର୍ଖ ବାଳକ ! ତୁ ବିରାଟ ପାପ କରିବସିଲୁ। ଆହାଃ, ତାଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଦୋଷ ଲାଗି ତୁ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ବଡ଼ ଦଣ୍ଡ ଦେଇଦେଲୁ ! ॥ ୪୧ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋର ବୁଦ୍ଧି ଅପକ୍ୱ; ତୁ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ରାଜାଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ରାଜାଙ୍କର ମହାନ୍ ତେଜ ହେତୁ ହିଁ ପ୍ରଜାମାନେ ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ନିଜ ନିଜର କଲ୍ୟାଣ ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ଯଦି ଭଗବାନ୍ ରାଜାରୂପରେ ପୃଥିବୀରେ ନ ରହିବେ, ତେବେ ଚୋରଖଣ୍ଟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିଯିବ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ଅସୁରକ୍ଷିତ ଛେଳିମେଣ୍ଢାଙ୍କ ପରି କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ନାଶ ପାଇଯିବେ ॥ ୪୩ ॥ ରାଜା ନ ରହିଲେ, ଧନ ଆଦି ଚୋରାଇ ନେଉଥିବା ଚୋରମାନେ ଯେଉଁ ପାପ କରିବେ, ତାହା ସହିତ ଆମର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହା ଆମକୁ ବି ଲାଗିବ। ରାଜା ନ ରହିଲେ, ଚୋର ଡକାୟତ ବଢ଼ି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ମାରପିଟ୍, ଗାଳିଗୁଲଜ କରନ୍ତି ଓ ତା'ସହିତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପଶୁ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଧନ-ସମ୍ପଦ ଲୁଟିନିଅନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ତା'ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାରଯୁକ୍ତ ବୈଦିକ ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ଲୋପ ପାଇଯାଏ ଏବଂ ଅର୍ଥଲୋଭ ଓ କାମବାସନାରେ ବୁଡ଼ି ଲୋକେ କୁକୁର ଓ ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ପରି ବର୍ଣ୍ଣସଂକର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତ ତ ହେଉଛନ୍ତି ବିରାଟ ଯଶସ୍ୱୀ ଓ ଧର୍ମାତ୍ମା। ସେ ବହୁ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ। ସେହି ରାଜର୍ଷି କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଆମ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ। ସେ କଦାପି ଅଭିଶାପ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ! ଏହି ଅଜ୍ଞ ବାଳକ ଆମର ନିଷ୍ପାପ ସେବକ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିଦେଲା। କୃପା କରି ଏହାକୁ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୪୭ ॥ ଆହାଃ ! ଆମେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରୁ; ଭକ୍ତ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଅଭିଶାପ ଆଦି ଦେବା ଅନୁଚିତ। ଭଗବାନଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଠାରେ ଯଦିଓ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ଶକ୍ତି

ଇତି ପୁତ୍ରକୃତାଘେନ ସୋଽନୁତପ୍ତୋ ମହାମୁନିଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ବିପ୍ରକୃତୋ ରାଜ୍ଞା ନୈବାଘଂ ତଦଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୪୯

ଥାଏ; ତଥାପି ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଅପମାନ, ଠକାମି, ଗାଳି, ଆକ୍ଷେପ ଓ ମାରପିଟ ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରତିଶୋଧ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ; ବରଂ ସବୁ ସହିଯାଆନ୍ତି ।'' ॥ ୪୮ ॥

ପୁତ୍ର କରିଥିବା ପାପ ହେତୁ ମହାମୁନି ଶମୀକଙ୍କୁ ବଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ ହେଲା । ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅପମାନିତ କରିଥିଲେ, ସେଥିପ୍ରତି ସେ ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ହିଁ ଏହିପରି ହୋଇଥାଏ; ଜଗତରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବି ସେମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ହର୍ଷିତ କି ବ୍ୟଥିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବଥା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ॥ ୫୦ ॥

ପ୍ରାୟଶଃ ସାଧବୋ ଲୋକେ ପରୈର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେଷୁ ଯୋଜିତାଃ ।
ନ ବ୍ୟଥନ୍ତି ନ ହୃଷ୍ୟନ୍ତି ଯତ ଆତ୍ମାଽଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ॥ ୫୦

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ
ବିପ୍ରଶାପୋପଲମ୍ଭନଂ ନାମ ଅଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଅନଶନ ବ୍ରତ ଏବଂ ଶୁକଦେବଙ୍କ ଆଗମନ

ସୂତ ଉବାଚ

ମହୀପତିସ୍ତ୍ୱଥ ତତ୍କର୍ମ ଗର୍ହ୍ୟଂ
ବିଚିନ୍ତୟନ୍ନାତ୍ମକୃତଂ ସୁଦୁର୍ମନାଃ ।
ଅହୋ ମୟା ନୀଚମନାର୍ଯ୍ୟବତ୍କୃତଂ
ନିରାଗସି ବ୍ରହ୍ମଣି ଗୂଢ଼ତେଜସି ॥ ୧

ଧ୍ରୁବଂ ତତୋ ମେ କୃତଦେବହେଳନାଦ୍
ଦୁରତ୍ୟୟଂ ବ୍ୟସନଂ ନାତିଦୀର୍ଘାତ୍ ।
ତଦସ୍ତୁ କାମଂ ହ୍ୟଘନିଷ୍କୃତାୟ ମେ
ଯଥା ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଂ ପୁନରେବମଦ୍ଧା ॥ ୨

ଅଦ୍ୟୈବ ରାଜ୍ୟଂ ବଳମୃଦ୍ଧକୋଶଂ
ପ୍ରକୋପିତବ୍ରହ୍ମକୁଳାନଳୋ ମେ ।
ଦହତ୍ୱଭଦ୍ରସ୍ୟ ପୁନର୍ନ ମେଽଭୂତ୍
ପାପୀୟସୀ ଧୀର୍ଦ୍ୱିଜଦେବଗୋଭ୍ୟଃ ॥ ୩

ସ ଚିନ୍ତୟନ୍ନିତ୍ଥମଥାଶୃଣୋଦ୍ ଯଥା
ମୁନେଃ ସୁତୋକ୍ତୋ ନିର୍ଋତିସ୍ତକ୍ଷକାଖ୍ୟଃ ।

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ରାଜଧାନୀରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ସେହି ନିନ୍ଦନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ବହୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ନିଜର ତେଜ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିବା ସେହି ନିରପରାଧ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପ୍ରତି ମୁଁ ଅନାର୍ଯ୍ୟପୁରୁଷ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀଚ ବ୍ୟବହାର କରିଦେଲି । ଏହା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ॥ ୧ ॥ ସେହି ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଇଥିବା ଅପମାନର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମୋ ଉପରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ନିଶ୍ଚିତରୂପେ କିଛି ଘୋର ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ ଚାହୁଁଛି; କାରଣ ତା'ଦ୍ୱାରା ମୋ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଏପରି ଦୁଃସାହସ କରିବି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ଆଜି ହିଁ ମୋର ରାଜ୍ୟ, ସେନା ଓ ଧନସମ୍ପଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଣ୍ଡାରକୁ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦେଉ; ଯାହାଫଳରେ ମୁଁ ଦୁଷ୍ଟ ଆଉ କେବେ ବି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା ଓ ଗୋଜାତି ପ୍ରତି ଏଭଳି ପାପବୁଦ୍ଧି କରିବି ନାହିଁ ।'' ॥ ୩ ॥ ସେ ଏପରି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ମୁନିକୁମାରଙ୍କ ଶାପରୁ ତାଙ୍କୁ ତକ୍ଷକ ଦଂଶିବ । ତକ୍ଷକର ଅଗ୍ନିତୁଲ୍ୟ ବିଷଜ୍ୱାଳାକୁ ସେ ହିତକର ମନେକଲେ । ସେ ଭାବିଲେ, ''ମୁଁ ତ ବହୁଦିନ ହେଲା

ସ ସାଧୁ ମେନେ ନଚିରେଣ ତକ୍ଷକା-
ନଳଂ ପ୍ରସକ୍ତସ୍ୟ ବିରକ୍ତିକାରଣମ୍ ॥ ୪
ଅଥୋ ବିହାୟେମମମୁଂ ଚ ଲୋକଂ
ବିମର୍ଶିତୌ ହେୟତୟା ପୁରସ୍ତାତ୍ ।
କୃଷ୍ଣାଙ୍ଘ୍ରିସେବାମଧିମନ୍ୟମାନ
ଉପାବିଶତ୍ ପ୍ରାୟମମର୍ତ୍ତ୍ୟନଦ୍ୟାମ୍ ॥ ୫
ଯା ବୈ ଲସଚ୍ଛ୍ରୀତୁଳସୀବିମିଶ୍ର-
କୃଷ୍ଣାଙ୍ଘ୍ରିରେଣ୍ୱଭ୍ୟଧିକାମ୍ବୁନେତ୍ରୀ ।
ପୁନାତି ଲୋକାନୁଭୟତ୍ର ସେଶାନ୍
କସ୍ତାଂ ନ ସେବେତ ମରିଷ୍ୟମାଣଃ ॥ ୬
ଇତି ବ୍ୟବଚ୍ଛିଦ୍ୟ ସ ପାଣ୍ଡବେୟଃ
ପ୍ରାୟୋପବେଶଂ ପ୍ରତି ବିଷ୍ଣୁପଦ୍ୟାମ୍ ।
ଦଧ୍ୟୌ ମୁକୁନ୍ଦାଙ୍ଘ୍ରିମନନ୍ୟଭାବୋ
ମୁନିବ୍ରତୋ ମୁକ୍ତସମସ୍ତସଙ୍ଗଃ ॥ ୭
ତତ୍ରୋପଜଗ୍ମୁର୍ଭୁବନଂ ପୁନାନା
ମହାନୁଭାବା ମୁନୟଃ ସଶିଷ୍ୟାଃ ।
ପ୍ରାୟେଣ ତୀର୍ଥାଭିଗମାପଦେଶୈଃ
ସ୍ୱୟଂ ହି ତୀର୍ଥାନି ପୁନନ୍ତି ସନ୍ତଃ ॥ ୮
ଅତ୍ରିର୍ବସିଷ୍ଠଶ୍ଚ୍ୟବନଃ ଶରଦ୍ୱା-
ନରିଷ୍ଟନେମିର୍ଭୃଗୁରଙ୍ଗିରାଶ୍ଚ ।
ପରାଶରୋ ଗାଧିସୁତୋଽଥ ରାମ
ଉତଥ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମଦେଧ୍ମବାହୌ ॥ ୯
ମେଧାତିଥିର୍ଦେବଳ ଆର୍ଷ୍ଟିଷେଣୋ
ଭାରଦ୍ୱାଜୋ ଗୌତମଃ ପିପ୍ପଳାଦଃ ।
ମୈତ୍ରେୟ ଔର୍ବଃ କବଷଃ କୁମ୍ଭଯୋନି-
ର୍ଦ୍ୱୈପାୟନୋ ଭଗବାନ୍ନାରଦଶ୍ଚ ॥ ୧୦
ଅନ୍ୟେ ଚ ଦେବର୍ଷିବ୍ରହ୍ମର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟା
ରାଜର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟା ଅରୁଣାଦୟଶ୍ଚ ।
ନାନାର୍ଷେୟପ୍ରବରାନ୍ ସମେତା-
ନଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟ ରାଜା ଶିରସା ବବନ୍ଦେ ॥ ୧୧
ସୁଖୋପବିଷ୍ଟେଷ୍ୱଥ ତେଷୁ ଭୂୟଃ
କୃତପ୍ରଣାମଃ ସ୍ୱଚିକୀର୍ଷିତଂ ଯତ୍ ।
ବିଜ୍ଞାପୟାମାସ ବିବିକ୍ତଚେତା
ଉପସ୍ଥିତୋଽଗ୍ରେଽଭିଗୃହୀତପାଣିଃ ॥ ୧୨

ସଂସାର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି। ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ଭିତରେ ଶୀଘ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେବାର କାରଣ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା।" ॥ ୪ ॥ ସେ ତ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଇହଲୋକର ଓ ପରଲୋକର ଭୋଗକୁ ତୁଚ୍ଛ ଓ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିସାରିଥିଲେ। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେସବୁକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ହେବାକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନେକରି, ସେ ଆମରଣ ନିରାହାର ରହିବାର ସଂକଳ୍ପପୂର୍ବକ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ବସିଗଲେ ॥ ୫ ॥ ଗଙ୍ଗାଜଳ ତ ଶ୍ରୀମତୀ ତୁଳସୀର ସୁଗନ୍ଧ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ପରାଗ ରେଣୁ ବହନ କରି ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି। ତେଣୁ ଗଙ୍ଗା ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସମେତ ଅଧୋଲୋକ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇଥାନ୍ତି। କେଉଁ ମରଣାସନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟ ବା ତାହା ସେବନ ନ କରିବ !! ॥ ୬ ॥

ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଆମରଣ ଅନଶନବ୍ରତ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ସକଳ ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ମୁନିବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ ॥ ୭॥ ସେତିକିବେଳେ ବଡ଼ ବଡ଼ ତ୍ରିଲୋକ-ପବିତ୍ରକାରକ ମହାନୁଭାବ ମୁନିଋଷିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସାଧୁସନ୍ଥମାନେ ତ ପ୍ରାୟତଃ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କରିବା ବାହାନାରେ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ହିଁ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ସେଠାକୁ ଅତ୍ରି, ବସିଷ୍ଠ, ଚ୍ୟବନ, ଶରଦ୍ୱାନ, ଅରିଷ୍ଟନେମି, ଭୃଗୁ, ଅଙ୍ଗିରା, ପରାଶର, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ପରଶୁରାମ, ଉତଥ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମଦ, ଇଧ୍ମବାହ, ମେଧାତିଥି, ଦେବଳ, ଆର୍ଷ୍ଟିଷେଣ, ଭରଦ୍ୱାଜ, ଗୌତମ, ପିପ୍ପଳାଦ, ମୈତ୍ରେୟ, ଔର୍ବ, କବଷ, ଅଗସ୍ତ୍ୟ, ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସ, ନାରଦ ତଥା ଆହୁରି ଅନେକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବର୍ଷି, ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଓ ଅରୁଣାଦି ରାଜର୍ଷିଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ହେଲା। ଏପରି ଭାବରେ ସେଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ଗୋତ୍ରର ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଋଷିମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି ରାଜା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ନୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୯-୧୧ ॥ ସମସ୍ତେ ସୁଖପୂର୍ବକ ବସିଯିବା ପରେ ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ସେମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇ, ଦୁଇହାତ ଯୋଡ଼ି ସେ ଯାହା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାହା ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟରେ ଜଣାଇଲେ—॥ ୧୨ ॥

ରାଜୋବାଚ

ଅହୋ ବୟଂ ଧନ୍ୟତମା ନୃପାଣାଂ
ମହତ୍ତମାନୁଗ୍ରହଣୀୟଶୀଳାଃ ।
ରାଜ୍ଞାଂ କୁଳଂ ବ୍ରାହ୍ମଣପାଦଶୌଚାଦ୍
ଦୂରାଦ୍ ବିସୃଷ୍ଟଂ ବତ ଗର୍ହ୍ୟକର୍ମ ॥ ୧୩

ତସ୍ୟୈବ ମେଽଘସ୍ୟ ପରାବରେଶୋ
ବ୍ୟାସକ୍ତଚିତ୍ତସ୍ୟ ଗୃହେଷ୍ୱଭୀକ୍ଷ୍ଣମ୍ ।
ନିର୍ବେଦମୂଳୋ ଦ୍ୱିଜଶାପରୂପୋ
ଯତ୍ର ପ୍ରସକ୍ତୋ ଭୟମାଶୁ ଧତ୍ତେ ॥ ୧୪

ତଂ ମୋପଯାତଂ ପ୍ରତିଯନ୍ତୁ ବିପ୍ରା
ଗଙ୍ଗା ଚ ଦେବୀ ଧୃତଚିତ୍ତମୀଶେ ।
ଦ୍ୱିଜୋପସୃଷ୍ଟଃ କୁହକସ୍ତକ୍ଷକୋ ବା
ଦଶତ୍ୱଲଂ ଗାୟତ ବିଷ୍ଣୁଗାଥାଃ ॥ ୧୫

ପୁନଶ୍ଚ ଭୂୟାଦ୍ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତେ
ରତିଃ ପ୍ରସଙ୍ଗଶ୍ଚ ତଦାଶ୍ରୟେଷୁ ।
ମହତ୍ସୁ ଯାଂ ଯାମୁପଯାମି ସୃଷ୍ଟିଂ
ମୈତ୍ର୍ୟସ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ନମୋ ଦ୍ୱିଜେଭ୍ୟଃ ॥ ୧୬

ଇତି ସ୍ମ ରାଜାଧ୍ୟବସାୟଯୁକ୍ତଃ
ପ୍ରାଚୀନମୂଳେଷୁ କୁଶେଷୁ ଧୀରଃ ।
ଉଦଙ୍ମୁଖୋ ଦକ୍ଷିଣକୂଳ ଆସ୍ତେ
ସମୁଦ୍ରପତ୍ନ୍ୟାଃ ସ୍ୱସୁତନ୍ୟସ୍ତଭାରଃ ॥ ୧୭

ଏବଂ ଚ ତସ୍ମିନ୍ନରଦେବଦେବେ
ପ୍ରାୟୋପବିଷ୍ଟେ ଦିବି ଦେବସଙ୍ଘାଃ ।

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଆହା ! ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ କେବଳ ଧନ୍ୟ ନୁହେଁ, ବରଂ ଧନ୍ୟତମ; କାରଣ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଉତ୍ତମ ସ୍ୱଭାବର ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର କୃପାପାତ୍ର ହୋଇଗଲି। ରାଜବଂଶର ଲୋକେ ପ୍ରାୟତଃ ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ କରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପାଦଧୁଆ ଜଳଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଯାଆନ୍ତି; ଏହା ସତରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ॥ ୧୩ ॥ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଅପରାଧୀ ରାଜା। ନିରନ୍ତର ଦେହଗେହରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପାପରୂପ ହୋଇଯାଇଛି। ତେଣୁ ମୋତେ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଭିଶାପ ରୂପରେ ମୋ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଲେ। ଏପରି ଅଭିଶାପ ବୈରାଗ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଏ; କାରଣ ଏପରି ଅଭିଶାପ ପାଇ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିବା ସଂସାରାସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ବୈରାଗ୍ୟଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ମୋ ଚିତ୍ତକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଛି। ମୋତେ ଜଣେ ଶରଣାଗତ ଜାଣି ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ଏବଂ ମାତା ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ମୋ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ। ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାରଙ୍କ ଶାପରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କେହି କପଟରେ ତକ୍ଷକରୂପ ଧରି ଆସି କିମ୍ବା ସ୍ୱୟଂ ତକ୍ଷକ ଆସି ମୋତେ ଦଂଶନ କରୁ; ମୁଁ ସେଥିକି ଭୟ କରେ ନାହିଁ। ଆପଣମାନେ କୃପା କରି ଭଗବାନଙ୍କର ରସମୟୀ ଲୀଳା ଗାନ କରନ୍ତୁ॥ ୧୫॥ ମୁଁ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରି ପୁନର୍ବାର ମୋର ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଜଣାଉଛି ଯେ, ମୋର କର୍ମଫଳ ଅନୁସାରେ ମୋତେ ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ମିଳୁ ନା କାହିଁକି, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ଅତୁଟ ଅନୁରାଗ ରହୁ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଚରଣାଶ୍ରିତ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ବିଶେଷ ପ୍ରୀତି ରହୁ ତଥା ଜଗତର ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ସମାନ ମୈତ୍ରୀ ରହୁ। ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଏହି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅନ୍ତୁ।" ॥ ୧୬ ॥

(ସୂତ କହିଲେ—) ମହାରାଜ ପରୀକ୍ଷିତ ତ ପରମ ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷ ଥିଲେ। ସେ ଏହିପରି ଦୃଢ଼ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଗଙ୍ଗାର ଦକ୍ଷିଣ ତଟରେ ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଅଗ୍ରଭାଗ ରହିଥିବା କୁଶାସନରେ ଉତ୍ତରମୁଖ ହୋଇ ବସିପଡ଼ିଲେ। ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଭାର ସେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଜନ୍ମେଜୟଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପୃଥିବୀର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ଭାବରେ ଆମରଣ ନିରାହାର ରହିବାକୁ

ପ୍ରଶସ୍ୟ ଭୂମୌ ବ୍ୟକିରନ୍ ପ୍ରସୂନୈ-
ର୍ମୁଦା ମୁହୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟଶ୍ଚ ନେଦୁଃ ॥ ୧୮

ମହର୍ଷୟୋ ବୈ ସମୁପାଗତା ଯେ
ପ୍ରଶସ୍ୟ ସାଧ୍ୱିତ୍ୟନୁମୋଦମାନାଃ ।
ଊଚୁଃ ପ୍ରଜାନୁଗ୍ରହଶୀଳସାରା
ଯଦୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକଗୁଣାଭିରୂପମ୍ ॥ ୧୯

ନ ବା ଇଦଂ ରାଜର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟ ଚିତ୍ରଂ
ଭବତ୍ସୁ କୃଷ୍ଣଂ ସମନୁବ୍ରତେଷୁ ।
ଯେଽଧ୍ୟାସନଂ ରାଜକିରୀଟଜୁଷ୍ଟଂ
ସଦ୍ୟୋ ଜହୁର୍ଭଗବତ୍ପାର୍ଶ୍ୱକାମାଃ ॥ ୨୦

ସର୍ବେ ବୟଂ ତାବଦିହାସ୍ମହେଽଦ୍ୟ
କଳେବରଂ ଯାବଦସୌ ବିହାୟ ।
ଲୋକଂ ପରଂ ବିରଜସ୍କଂ ବିଶୋକଂ
ଯାସ୍ୟତ୍ୟୟଂ ଭାଗବତପ୍ରଧାନଃ ॥ ୨୧

ଆଶ୍ରୁତ୍ୟ ତଦୃଷିଗଣବଚଃ ପରୀକ୍ଷିତ୍
ସମଂ ମଧୁଚ୍ୟୁଦ୍ ଗୁରୁ ଚାବ୍ୟଲୀକମ୍ ।
ଆଭାଷତୈନାନଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଯୁକ୍ତାନ୍
ଶୁଶ୍ରୂଷମାଣଶ୍ଚରିତାନି ବିଷ୍ଣୋଃ ॥ ୨୨

ସମାଗତାଃ ସର୍ବତ ଏବ ସର୍ବେ
ବେଦା ଯଥା ମୂର୍ତ୍ତିଧରାସ୍ତ୍ରିପୃଷ୍ଠେ ।
ନେହାଥବାମୁତ୍ର ଚ କଶ୍ଚନାର୍ଥ
ଋତେ ପରାନୁଗ୍ରହମାତ୍ମଶୀଳମ୍ ॥ ୨୩

ତତଶ୍ଚ ବଃ ପୃଚ୍ଛ୍ୟମିମଂ ବିପୃଚ୍ଛେ
ବିଶ୍ରଭ୍ୟ ବିପ୍ରା ଇତିକୃତ୍ୟତାୟାମ୍ ।

ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଇ ବସିପଡ଼ିବାରୁ ଆକାଶରେ ଥିବା ଦେବତାମାନେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରି, ସେଠାରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବା ସହିତ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ସବୁ ମହର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କ ବ୍ରତକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ 'ସାଧୁ! ସାଧୁ!' କହି ତାଙ୍କ ନିର୍ଣ୍ଣୟକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ। ଋଷିମାନେ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଲୋକଙ୍କ ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ ବର୍ଷା କରିଥାନ୍ତି; କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଶକ୍ତି ଲୋକମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବିନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ। ସେମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୁଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣାନୁରୂପ ବଚନ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ, ''ହେ ରାଜର୍ଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ପାଣ୍ଡବମାନେ ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସେବକ ଓ ଅନୁଗାମୀ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପାଣ୍ଡୁବଂଶୀୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ; କାରଣ ଯେଉଁ ରାଜସିଂହାସନ ସମ୍ମୁଖରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମୁକୁଟମଣ୍ଡିତ ଶିର ଅବନତ କରି ସେବା କରୁଥିଲେ, ଆପଣମାନେ (ପାଣ୍ଡୁବଂଶୀ) ଭଗବାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ପାଇବା ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ତାହା କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୧୯, ୨୦ ॥ ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପରମଭକ୍ତ ପରୀକ୍ଷିତ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ନଶ୍ୱର ଶରୀର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମାୟା ଓ ଶୋକରହିତ ଭଗବଦ୍ଧାମକୁ ଚାଲିଯାଇନାହାନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏଠାରେ ରହିବୁ।'' ॥ ୨୧ ॥

ଋଷିମାନଙ୍କର ଏହି ବଚନ ବଡ଼ ମଧୁର, ଗମ୍ଭୀର, ସତ୍ୟ ତଥା ସମତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା। ତେଣୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ସେହି ଯୋଗନିଷ୍ଠ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ମନୋହର ଲୀଳାକଥା ଶୁଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, ॥ ୨୨ ॥ ''ହେ ମହାତ୍ମାଗଣ ! ଆପଣମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ଓ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି। ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟଲୋକରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ବେଦତୁଲ୍ୟ। ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆପଣମାନଙ୍କର ଇହଲୋକ କିମ୍ବା ପରଲୋକରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ; ଏହା ତ ଆପଣମାନଙ୍କର ସହଜାତ ସ୍ୱଭାବ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆସ୍ଥା ରଖି ମୁଁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛି, ଯାହା କି ବାସ୍ତବରେ ପଚାରିବା ଯୋଗ୍ୟ। ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସବୁ

ସର୍ବାତ୍ମନା ମ୍ରିୟମାଣୈଶ୍ଚ କୃତ୍ୟଂ
ଶୁଦ୍ଧଂ ଚ ତତ୍ରାମୃଶତାଭିଯୁକ୍ତାଃ ॥ ୨୪

ତତ୍ରାଭବଦ୍ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସପୁତ୍ରୋ
ଯଦୃଚ୍ଛୟା ଗାମଟମାନୋଽନପେକ୍ଷଃ ।
ଅଲକ୍ଷ୍ୟଲିଙ୍ଗୋ ନିଜଲାଭତୁଷ୍ଟୋ
ବୃତଶ୍ଚ ବାଲୈରବଧୂତବେଷଃ ॥ ୨୫

ତଂ ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟବର୍ଷଂ ସୁକୁମାରପାଦ-
କରୋରୁବାହ୍ୱଂସକପୋଲଗାତ୍ରମ୍ ।
ଚାର୍ୱାୟତାକ୍ଷୋନ୍ନସତୁଲ୍ୟକର୍ଣ୍ଣ-
ସୁଭ୍ର୍ୱାନନଂ କମ୍ବୁସୁଜାତକଣ୍ଠମ୍ ॥ ୨୬

ନିଗୂଢଜତ୍ରୁଂ ପୃଥୁତୁଙ୍ଗବକ୍ଷସ-
ମାବର୍ତ୍ତନାଭିଂ ବଳିବଲ୍‌ଗୂଦରଂ ଚ ।
ଦିଗମ୍ବରଂ ବକ୍ତ୍ରବିକୀର୍ଣ୍ଣକେଶଂ
ପ୍ରଲମ୍ବବାହୁଂ ସ୍ୱମରୋତ୍ତମାଭମ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ୟାମଂ ସଦାପୀଚ୍ୟବୟୋଽଙ୍ଗଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମନୋଜ୍ଞଂ ରୁଚିରସ୍ମିତେନ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥିତାସ୍ତେ ମୁନୟଃ ସ୍ୱାସନେଭ୍ୟ-
ସ୍ତଲ୍ଲକ୍ଷଣଜ୍ଞା ଅପି ଗୂଢବର୍ଚ୍ଚସମ୍ ॥ ୨୮

ସ ବିଷ୍ଣୁରାତୋଽତିଥୟ ଆଗତାୟ
ତସ୍ମୈ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ଶିରସାଽଽଜହାର ।
ତତୋ ନିବୃତ୍ତା ହ୍ୟବୁଧାଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋଽର୍ଭକା
ମହାସନେ ସୋପବିବେଶ ପୂଜିତଃ ॥ ୨୯

ଅବସ୍ଥାରେ, ବିଶେଷ କରି ମରଣାସନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ କାୟିକ ଓ ମାନସିକ ରୂପରେ କରଣୀୟ ବିଶୁଦ୍ଧ କର୍ମ କ'ଣ ? ଆପଣମାନେ ସବୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ମିଶି, ପରସ୍ପର ବିଚାର କରି ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ* ॥ ୨୪ ॥

ପରୀକ୍ଷିତ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଏପରି ପଚାରୁଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ କାହାଠାରୁ କିଛି ପାଇବାର ଅଭିଳାଷ ନ ରଖି ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ବର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ଆଶ୍ରମସୂଚକ ବାହ୍ୟଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରି ନ ଥାନ୍ତି; ସେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମାନୁଭୂତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଥାନ୍ତି । ସେ ତ ଅବଧୂତ ବେଶରେ ରହିଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ବାହ୍ୟ ଦିଗମ୍ବର ବେଶ ଦେଖି ବାଳକ, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ମୂର୍ଖଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାରିପଟେ ଘେରି ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ବୟସ ଷୋହଳ । ହସ୍ତ, ପାଦ, ଜଙ୍ଘ, ଭୁଜ, ସ୍କନ୍ଧ, କପୋଳ ତଥା ଅନ୍ୟ ସକଳ ଅଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁକୁମାର । ବିଶାଳ ଓ ମନୋହର ନେତ୍ର । ଉଚ୍ଚ ନାସିକା । ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣ ସମାନ ଆକାରର । ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତା ହେତୁ ମୁଖ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ । କଣ୍ଠଦେଶ ଶଙ୍ଖ ପରି ସୁନ୍ଦର ॥ ୨୬ ॥ କଣ୍ଠାସ୍ଥି ମାଂସଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ଦେଖାଯାଉ ନ ଥାଏ । ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ । ନାହି ପାଣିଭଉଁରି ପରି ଗଭୀର ଏବଂ ତ୍ରିବଳିଯୁକ୍ତ ଉଦର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ଦୀର୍ଘ ଭୁଜ । ମୁଖ ଉପରକୁ ଝୁଲିପଡ଼ିଥାଏ କୁଞ୍ଚିତ କେଶ । ଦିଗମ୍ବର ବେଶରେ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାଙ୍କ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଶ୍ୟାମଳ ରଙ୍ଗ । ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଯୌବନ ଅବସ୍ଥା । ଶରୀରର ଛଟା ଓ ମଧୁର ମୃଦୁହାସ ହେତୁ ସେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ସର୍ବଦା ମନୋହର । ସେ ନିଜର ତେଜକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ଜାଣିଥିବା ମୁନିମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚିହ୍ନି ପକାଇଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଆସନ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ନିମନ୍ତେ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଅତିଥିରୂପେ ଆସିଥିବା ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ଯଥାବିଧି ପୂଜା କଲେ । ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କର ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ମହିମା ଦେଖି,

* ଏଠାରେ ବସ୍ତୁତଃ ଦୁଇଟି ପ୍ରଶ୍ନ ରହିଛି (୧) ଜୀବପକ୍ଷେ ସଦାସର୍ବଦା କରଣୀୟ କର୍ମ କଣ ? ଏବଂ (୨) ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ମରିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଜୀବର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ?—ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପରୀକ୍ଷିତ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପଚାରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଉତ୍ତରରୂପେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି ।

ସ ସଂବୃତସ୍ତତ୍ର ମହାନ୍ ମହୀୟସାଂ
ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିରାଜର୍ଷିଦେବର୍ଷିସଙ୍ଘୈଃ ।
ବ୍ୟରୋଚତାଳଂ ଭଗବାନ୍ ଯଥେନ୍ଦୁ-
ର୍ଗ୍ରହର୍କ୍ଷତାରାନିକରୈଃ ପରୀତଃ ॥ ୩୦

ପ୍ରଶାନ୍ତମାସୀନମକୁଣ୍ଠମେଧସଂ
ମୁନିଂ ନୃପୋ ଭାଗବତୋଽଭ୍ୟୁପେତ୍ୟ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନାବହିତଃ କୃତାଞ୍ଜଳି-
ର୍ନତ୍ୱା ଗିରା ସୂନୃତୟାନ୍ୱପୃଚ୍ଛତ୍ ॥ ୩୧

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

ଅହୋ ଅଦ୍ୟ ବୟଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସତ୍‌ସେବ୍ୟାଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧବଃ ।
କୃପୟାତିଥିରୂପେଣ ଭବଦ୍ଭିସ୍ତୀର୍ଥକାଃ କୃତାଃ ॥ ୩୨

ଯେଷାଂ ସଂସ୍ମରଣାତ୍ ପୁଂସାଂ ସଦ୍ୟଃ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟନ୍ତି ବୈ ଗୃହାଃ ।
କିଂ ପୁନର୍ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶପାଦଶୌଚାସନାଦିଭିଃ ॥ ୩୩

ସାଂନିଧ୍ୟାତ୍ତେ ମହାଯୋଗିନ୍‌ପାତକାନି ମହାନ୍ତ୍ୟପି ।
ସଦ୍ୟୋ ନଶ୍ୟନ୍ତି ବୈ ପୁଂସାଂ ବିଷ୍ଣୋରିବ ସୁରେତରାଃ ॥ ୩୪

ଅପି ମେ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀତଃ କୃଷ୍ଣଃ ପାଣ୍ଡୁସୁତପ୍ରିୟଃ ।
ପୈତୃଷ୍ୱସେୟପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥଂ ତଦ୍‌ଗୋତ୍ରସ୍ୟାତ୍ତବାନ୍ଧବଃ ॥ ୩୫

ଅନ୍ୟଥା ତେଽବ୍ୟକ୍ତଗତେର୍ଦର୍ଶନଂ ନଃ କଥଂ ନୃଣାମ୍ ।
ନିତରାଂ ମ୍ରିୟମାଣାନାଂ ସଂସିଦ୍ଧସ୍ୟ ବନୀୟସଃ ॥ ୩୬

ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ମଜା କରି କରି ଆସିଥିବା ବାଳକବାଳିକା ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସେଠାରୁ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଚାଲିଗଲେ। ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଉତ୍ତମ ଆସନରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଗ୍ରହ ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଶୋଭା ପାଆନ୍ତି, ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ଦେବର୍ଷି ଓ ରାଜର୍ଷିମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଗଲେ। ସତରେ ସେ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଦରଣୀୟ ଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଶାନ୍ତଭାବରେ ବସିଯିବା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କ ସମୀପକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ। ତା'ପରେ ସେ ଠିଆ ହୋଇ, ହାତ ଯୋଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ବିନୀତଭାବରେ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ପଚାରିଲେ—॥ ୩୧ ॥

ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବନ୍ ! ଆଜି ମୋର କେଡ଼େ ଭାଗ୍ୟ ଦେଖନ୍ତୁ ! ମୁଁ ଜଣେ ଅପରାଧୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ସନ୍ଥସମାଗମର ଅଧିକାରୀ ବୋଲି ଗଣନା କରାଗଲା। ଆଜି ଆପଣ କୃପାପୂର୍ବକ ଆଗମନ କରି ମୋତେ ତୀର୍ଥତୁଲ୍ୟ ପବିତ୍ର କରିଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ ହିଁ ଯେଉଁଠି ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଘର ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ, ସେଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ପାଦପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ଆସନାଦି ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଗଲେ, ତାହାର ମହିମା କ'ଣ ବା କହିବା ! ॥ ୩୩ ॥ ହେ ମହାଯୋଗୀ ! ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଯେପରି ଦୈତ୍ୟମାନେ ତିଷ୍ଠିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ ସନ୍ନିଧାନରେ ସେହିପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ପାପ ମଧ୍ୟ ତୁରନ୍ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ। ସେ ତାଙ୍କର ପିଉସୀପୁଅ ଭାଇମାନଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମୋ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମୀୟ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପା ନ ଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ଏକାନ୍ତନିବାସୀ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତଗତି ପରମ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ସ୍ୱୟଂ ଏଠାକୁ ଆଗମନ କରି ମୋ'ପରି ଜଣେ ମରଣାସନ୍ନ ପ୍ରାକୃତ ମନୁଷ୍ୟକୁ କାହିଁକି ବା ଦର୍ଶନ ଦେଇଥାନ୍ତେ ! ॥ ୩୬ ॥

ଅତଃ ପୃଚ୍ଛାମି ସଂସିଦ୍ଧିଂ ଯୋଗିନାଂ ପରମଂ ଗୁରୁମ୍ ।
ପୁରୁଷସ୍ୟେହ ଯତ୍କାର୍ଯ୍ୟଂ ମ୍ରିୟମାଣସ୍ୟ ସର୍ବଥା ॥ ୩୭

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ପରମଗୁରୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପରମସିଦ୍ଧିର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସାଧନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଚାରିବି । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସର୍ବଥା ମରଣାସନ୍ନ, ସେ କଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ? ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରେ କ'ଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ମୋତେ ତାହା ବି କହିଦିଅନ୍ତୁ । ସେ କାହା କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବ, କାହାର ନାମ ଜପ କରିବ, କାହାକୁ ସ୍ମରଣ କରିବ ଏବଂ କାହାକୁ ଭଜନ କରିବ ଏବଂ କ'ଣ ତ୍ୟାଗ କରିବ ? ॥ ୩୮॥

ଯଚ୍ଛ୍ରୋତବ୍ୟମଥୋ ଜପ୍ୟଂ ଯତ୍କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ନୃଭିଃ ପ୍ରଭୋ ।
ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ଭଜନୀୟଂ ବା ବ୍ରୂହି ଯଦ୍ୱା ବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ॥ ୩୮

ହେ ଭଗବତ୍ସ୍ୱରୂପ ମୁନିବର ! ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ; କାରଣ ଗାଈଟିଏ ଦୁହିଁବାକୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗେ, ଆପଣ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ରହନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥

ନୂନଂ ଭଗବତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ନ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ହ୍ୟବସ୍ଥାନମପି ଗୋଦୋହନଂ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୯

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବମାଭାଷିତଃ ପୃଷ୍ଟଃ ସ ରାଜ୍ଞା ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ।
ପ୍ରତ୍ୟଭାଷତ ଧର୍ମଜ୍ଞୋ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର ଭାବରେ ଏପରି ସମ୍ଭାଷଣ ଓ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ, ସମସ୍ତ ଧର୍ମର ମର୍ମଜ୍ଞ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ତାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପ୍ରଥମସ୍କନ୍ଧେ ଶୁକାଗମନଂ ନାମୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

॥ ଇତି ପ୍ରଥମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧ୍ୟାନବିଧି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ବିରାଟସ୍ୱରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବରୀୟାନେଷ ତେ ପ୍ରଶ୍ନଃ କୃତୋ ଲୋକହିତଂ ନୃପ ।
ଆତ୍ମବିତ୍‌ସମ୍ମତଃ ପୁଂସାଂ ଶ୍ରୋତବ୍ୟାଦିଷୁ ଯଃ ପରଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୋତବ୍ୟାଦୀନି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନୃଣାଂ ସନ୍ତି ସହସ୍ରଶଃ ।
ଅପଶ୍ୟତାମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ॥ ୨

ନିଦ୍ରୟା ହ୍ରିୟତେ ନକ୍ତଂ ବ୍ୟବାୟେନ ଚ ବା ବୟଃ ।
ଦିବା ଚାର୍ଥେହୟା ରାଜନ୍ କୁଟୁମ୍ବଭରଣେନ ବା ॥ ୩

ଦେହାପତ୍ୟକଲତ୍ରାଦିଷ୍ୱାତ୍ମସୈନ୍ୟେଷ୍ୱସତ୍ସ୍ୱପି ।
ତେଷାଂ ପ୍ରମତ୍ତୋ ନିଧନଂ ପଶ୍ୟନ୍ନପି ନ ପଶ୍ୟତି ॥ ୪

ତସ୍ମାଦ୍ଭାରତ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନୀଶ୍ୱରୋ ହରିଃ ।
ଶ୍ରୋତବ୍ୟଃ କୀର୍ତ୍ତିତବ୍ୟଶ୍ଚ ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟଶ୍ଚେଚ୍ଛତାଭୟମ୍ ॥ ୫

ଏତାବାନ୍ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗାଭ୍ୟାଂ ସ୍ୱଧର୍ମପରିନିଷ୍ଠୟା ।
ଜନ୍ମଲାଭଃ ପରଃ ପୁଂସାମନ୍ତେ ନାରାୟଣସ୍ମୃତିଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲୋକହିତ ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲ, ଏହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନ । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ କରିବା, ସ୍ମରଣ କରିବା ବା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବିଷୟଟି ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନକୁ ବିଶେଷ ଆଦର କରନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଯେଉଁ ଲୋକେ ଗୃହକର୍ମରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି, ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ପାଇନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ହଜାର ହଜାର ବିଷୟ ଶୁଣିବାକୁ, କହିବାକୁ ଓ କରିବାକୁ ବାକି ରହିଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସେମାନଙ୍କର ରାତି ଶୋଇ ଶୋଇ କିମ୍ବା ସ୍ତ୍ରୀପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଟିଯାଏ ଏବଂ ଦିନ କଟିଯାଏ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ତଥା ପରିବାରର ଭରଣପୋଷଣ କର୍ମରେ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ବୃଥା ଅତିବାହିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ 'ମୋ ଦେହ, ମୋ ପୁଅଝିଅ, ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ, ମୋ ପରିବାର, ମୋ ଘରବାରି' ବୋଲି କହି ସାଂସାରିକ ବସ୍ତୁର ଆସକ୍ତିରେ ପାଗଳ ହୋଇଯାଇଥିବା ଜୀବ ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯାଏ । ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁକୁ ସେ ଏତେ ନିଜର ବୋଲି ଭାବୁଥାଏ, ସେସବୁକୁ ଅନବରତ ମୃତ୍ୟୁ ଗ୍ରାସ କରି ଚାଲୁଥିବା କଥା ଦେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେହି ପାଗଳ ଜୀବ ସେଥିରୁ କିଛି ଚେତେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ତେଣୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେ ଅଭୟପଦ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଏହି ଯେ, ସେ ସବୁରି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ, ରୂପ, ଲୀଳା, ଧାମ ଓ ଗୁଣ ବିଷୟ ହିଁ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ-ଚିନ୍ତନ-ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ଏପରି କଲେ ତାହାଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ତଦାକାର ବୃତ୍ତି ହୋଇଯିବ ଓ ସେ ସହଜରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇଯିବେ ॥ ୫ ॥ ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ

ପ୍ରାୟେଣ ମୁନୟୋ ରାଜନ୍ନିବୃତ୍ତା ବିଧିଷେଧତଃ ।
ନୈର୍ଗୁଣ୍ୟସ୍ଥା ରମନ୍ତେ ସ୍ମ ଗୁଣାନୁକଥନେ ହରେଃ ॥ ୭

ଇଦଂ ଭାଗବତଂ ନାମ ପୁରାଣଂ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ମିତମ୍ ।
ଅଧୀତବାନ୍ ଦ୍ୱାପରାଦୌ ପିତୁର୍ଦ୍ୱୈପାୟନାଦହମ୍ ॥ ୮

ପରିନିଷ୍ଠିତୋଽପି ନୈର୍ଗୁଣ୍ୟ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଲୀଳୟା ।
ଗୃହୀତଚେତା ରାଜର୍ଷେ ଆଖ୍ୟାନଂ ଯଦଧୀତବାନ୍ ॥ ୯

ତଦହଂ ତେଽଭିଧାସ୍ୟାମି ମହାପୌରୁଷିକୋ ଭବାନ୍ ।
ଯସ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଦଧତାମାଶୁ ସ୍ୟାନ୍ମୁକୁନ୍ଦେ ମତିଃ ସତୀ ॥ ୧୦

ଏତନ୍ନିର୍ବିଦ୍ୟମାନାନାମିଚ୍ଛତାମକୁତୋଭୟମ୍ ।
ଯୋଗିନାଂ ନୃପ ନିର୍ଣ୍ଣୀତଂ ହରେର୍ନାମାନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ॥ ୧୧

କିଂ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ବହୁଭିଃ ପରୋକ୍ଷୈର୍ହାୟନୈରିହ ।
ବରଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ବିଦିତଂ ଘଟେତ ଶ୍ରେୟସେ ଯତଃ ॥ ୧୨

ହିଁ ସ୍ମରଣ ହେବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲାଭ । ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମାନୁସାରେ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି କିମ୍ବା କର୍ମମାର୍ଗ ଧରି, ସକଳ କର୍ମ ଭଗବତ୍ ସେବା ଭାବି ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ କରିବା ହିଁ ସେହି ଲାଭ ପାଇବାର ଉପାୟ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁମାନେ ନିର୍ଗୁଣସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ବିଧିନିଷେଧର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେଭଳି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ତ କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ହିଁ ମଜ୍ଜି ରହନ୍ତି; ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ ବିଷୟରେ ହିଁ ପରସ୍ପର କଥୋପକଥନ କରନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ତେଣୁ ଦ୍ୱାପରର ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ମୁଁ ମୋର ପୂଜ୍ୟ ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି । ଏହି ମହାପୁରାଣ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ବେଦତୁଲ୍ୟ ॥ ୮ ॥ ହେ ରାଜର୍ଷି ! ନିର୍ଗୁଣସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷ୍ଠା ରହିଛି; ତଥାପି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳା ଏତେ ମଧୁର ଯେ, ତାହା ମୋ ହୃଦୟକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନେଲା; ତେଣୁ ମୁଁ ମୋ ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ମହାପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କଲି ॥ ୯ ॥

ଆପଣ ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସେହି ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇବି । ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ମୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମଦାତା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ମତି ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୦ ॥

ଯେଉଁ ସଂସାରୀ ଲୋକେ ଇହଲୋକ ବା ପରଲୋକର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅପରପକ୍ଷେ, ଯେଉଁ ସାଧକମାନେ ସଂସାରର ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି, ଏହାକୁ ଏକ ଦୁଃଖାଳୟ ବୋଲି ଜାଣି ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି, ତେଣୁ ନିର୍ଭୟ ମୋକ୍ଷପଦ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ଏପରି କି ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ଯୋଗସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇସାରିଲେଣି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଲା : ସେମାନେ ପ୍ରେମର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ମଧୁର ନାମ ଓ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୧ ॥ ଯେ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ (ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାର) ବିଷୟରେ ଅସାବଧାନ ଓ ଅମନଯୋଗୀ, ସେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୋଇ ସଂସାରରେ ବଞ୍ଚିରହିଲେ ବା ଲାଭ କଣ ! ତାର ସେହି ଦୀର୍ଘଜୀବନ ଯେ କେତେବେଳେ ତା' ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ବିତିଯିବ, ସେ ଆଦୌ ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ । ବରଂ ଜ୍ଞାତସାରରେ ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣ ମାର୍ଗରେ ଯଦି

ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗୋ ନାମ ରାଜର୍ଷିର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱେୟତ୍ତାମିହାୟୁଷଃ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତାତ୍‌ସର୍ବମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଗତବାନଭୟଂ ହରିମ୍ ॥ ୧୩

ତବାପ୍ୟେତର୍ହି କୌରବ୍ୟ ସପ୍ତାହଂ ଜୀବିତାବଧିଃ ।
ଉପକଳ୍ପୟ ତତ୍‌ସର୍ବଂ ତାବଦ୍ୟତ୍‌ସାମ୍ପରାୟିକମ୍ ॥ ୧୪

ଅନ୍ତକାଳେ ତୁ ପୁରୁଷ ଆଗତେ ଗତସାଧ୍ୱସଃ ।
ଛିନ୍ଦ୍ୟାଦସଙ୍ଗଶସ୍ତ୍ରେଣ ସ୍ପୃହାଂ ଦେହେଽନୁ ଯେ ଚ ତମ୍ ॥ ୧୫

ଗୃହାତ୍ ପ୍ରବ୍ରଜିତୋ ଧୀରଃ ପୁଣ୍ୟତୀର୍ଥଜଲାପ୍ଲୁତଃ ।
ଶୁଚୌ ବିବିକ୍ତ ଆସୀନୋ ବିଧିବତ୍‌କଳ୍ପିତାସନେ ॥ ୧୬

ଅଭ୍ୟସେନ୍ମନସା ଶୁଦ୍ଧଂ ତ୍ରିବୃଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମାକ୍ଷରଂ ପରମ୍ ।
ମନୋ ଯଚ୍ଛେଜ୍ଜିତଶ୍ୱାସୋ ବ୍ରହ୍ମବୀଜମବିସ୍ମରନ୍ ॥ ୧୭

ନିୟଚ୍ଛେଦ୍‌ବିଷୟେଭ୍ୟୋଽକ୍ଷାନ୍‌ମନସା ବୁଦ୍ଧିସାରଥିଃ ।
ମନଃ କର୍ମଭିରାକ୍ଷିପ୍ତଂ ଶୁଭାର୍ଥେ ଧାରୟେଦ୍ଧିୟା ॥ ୧୮

ତତ୍ରୈକାବୟବଂ ଧ୍ୟାୟେଦବ୍ୟୁଚ୍ଛିନ୍ନେନ ଚେତସା ।
ମନୋ ନିର୍ବିଷୟଂ ଯୁକ୍ତ୍ୱା ତତଃ କିଞ୍ଚନ ନ ସ୍ମରେତ୍ ।
ପଦଂ ତତ୍‌ପରମଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ମନୋ ଯତ୍ର ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୧୯

ରଜସ୍ତମୋଭ୍ୟାମାକ୍ଷିପ୍ତଂ ବିମୂଢ଼ଂ ମନ ଆତ୍ମନଃ ।
ଯଚ୍ଛେଦ୍ଧାରଣୟା ଧୀରୋ ହନ୍ତି ଯା ତତ୍‌କୃତଂ ମଳମ୍ ॥ ୨୦

ଜୀବନର ଘଡ଼ିଏ-ଦୁଇଘଡ଼ି ସମୟ ଲଗାଯାଇ ପାରିବ, ତେବେ ସେହି ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟର ମୂଲ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭପ୍ରଦାୟକ ହେବ। ଜୀବ ଚାହିଁଲେ, ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାର ପରମକଲ୍ୟାଣ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୨ ॥ ନିଜର ଜୀବନକାଳ ଆଉ ମାତ୍ର ଦୁଇଘଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ଶେଷ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଜାଣିଯିବାମାତ୍ରେ, ରାଜା ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ ସେହି ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସକଳପ୍ରକାର ସଂସାର-ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ତୁମର ଜୀବନକାଳ ଆହୁରି ସାତଦିନ ବାକି ଅଛି। ତେଣୁ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ଯାହା କିଛି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ଏ ଭିତରେ ସେସବୁ କରିନିଅ ॥ ୧୪ ॥

ଅନ୍ତକାଳ ଆସିଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଆତଙ୍କିତ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଶରୀର ପ୍ରତି ତଥା ଶରୀର ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସକଳ ବିଷୟ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ସମସ୍ତ ଆସକ୍ତିକୁ ଅସଙ୍ଗ (ବୈରାଗ୍ୟ) ଶସ୍ତ୍ରରେ ଛେଦନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୫॥ ପ୍ରଥମେ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥଜଳରେ ସ୍ନାନ କରିବା ପରେ କୌଣସି ଏକ ପବିତ୍ର ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଆସନରେ ବସିବେ ॥ ୧୬ ॥ ତାପରେ ସେ ମନେ ମନେ 'ଅ, ଉ, ମ୍'—ଏହି ତିନିମାତ୍ରାଯୁକ୍ତ ପରମ ପବିତ୍ର ପ୍ରଣବ (ଓଁକାର) ଜପ କରିବେ। ସେ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ମନକୁ ବଶ କରିବେ, ଯେପରି କି ସେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଣବ ବିସ୍ମରିଯିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ସେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମନଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ। କର୍ମବାସନାରେ ଚଞ୍ଚଳ ହେଉଥିବା ମନକୁ ବିଚାରଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇଶୁଝାଇ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନରେ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗକୁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବିଷୟବାସନାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଏପରି ତଲ୍ଲୀନ କରିଦେବାକୁ ହେବ, ଯାହାଫଳରେ କି ମନରେ ଆଦୌ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଷୟ ଚିନ୍ତନ ହେବ ନାହିଁ। ଏହି ତଲ୍ଲୀନତା ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପରମପଦ। ଏହା ପ୍ରାପ୍ତ କରି ମନ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମରୂପୀ ଆନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ସମୟରେ ମନ ରଜୋଗୁଣ ହେତୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ,

ଯସ୍ୟାଂ ସନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟମାଣାୟାଂ ଯୋଗିନୋ ଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣଃ ।
ଆଶୁ ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ଯୋଗ ଆଶ୍ରୟଂ ଭଦ୍ରମୀକ୍ଷତଃ ॥ ୨୧

ରାଜୋବାଚ

ଯଥା ସନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟତେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଧାରଣା ଯତ୍ର ସମ୍ମତା ।
ଯାଦୃଶୀ ବା ହରେଦାଶୁ ପୁରୁଷସ୍ୟ ମନୋମଳମ୍ ॥ ୨୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଜିତାସନୋ ଜିତଶ୍ୱାସୋ ଜିତସଙ୍ଗୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ସ୍ଥୂଳେ ଭଗବତୋ ରୂପେ ମନଃ ସନ୍ଧାରୟେଦ୍ଧିୟା ॥ ୨୩

ବିଶେଷସ୍ତସ୍ୟ ଦେହୋଽୟଂ ସ୍ଥବିଷ୍ଠଶ୍ଚ ସ୍ଥବୀୟସାମ୍ ।
ଯତ୍ରେଦଂ ଦୃଶ୍ୟତେ ବିଶ୍ୱଂ ଭୂତଂ ଭବ୍ୟଂ ଭବଚ୍ଚ ସତ୍ ॥ ୨୪

ଆଣ୍ଡକୋଶେ ଶରୀରେଽସ୍ମିନ୍ ସପ୍ତାବରଣସଂଯୁତେ ।
ବୈରାଜଃ ପୁରୁଷୋ ଯୋଽସୌ ଭଗବାନ୍ ଧାରଣାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୫

ପାତାଳମେତସ୍ୟ ହି ପାଦମୂଳଂ
ପଠନ୍ତି ପାର୍ଷ୍ଣିପ୍ରପଦେ ରସାତଳମ୍ ।
ମହାତଳଂ ବିଶ୍ୱସୃଜୋଽଥ ଗୁଲ୍ଫୌ
ତଳାତଳଂ ବୈ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଜଙ୍ଘେ ॥ ୨୬

ଦ୍ୱେ ଜାନୁନୀ ସୁତଳଂ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେ-
ରୂରୁଦ୍ୱୟଂ ବିତଳଂ ଚାତଳଂ ଚ ।
ମହୀତଳଂ ତଜ୍ଜଘନଂ ମହୀପତେ
ନଭସ୍ତଳଂ ନାଭିସରୋ ଗୃଣନ୍ତି ॥ ୨୭

କିମ୍ବା ତମୋଗୁଣ ହେତୁ ମୂଢ଼ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ଯୋଗଧାରଣାଦ୍ୱାରା ମନକୁ ବଶରେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯୋଗଧାରଣା ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣଜନିତ ମଳ, ବିକ୍ଷେପ ଓ ଆବରଣ ଦୋଷକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ମନକୁ ନିର୍ମଳ କରିଦିଏ ଓ ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତନ ସ୍ୱତଃ ସହଜ ରୀତିରେ ହେବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୨୦ ॥ ଏହିପରି ଯୋଗଧାରଣା କରୁ କରୁ ଯୋଗୀ ଯେତେବେଳେ ଧ୍ୟାନରେ ନିଜର ପରମମଙ୍ଗଳମୟ ଆଶ୍ରୟଙ୍କୁ (ଭଗବାନଙ୍କୁ) ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅବିଳମ୍ବେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଧାରଣା କିପରି କରାଯାଏ ? କେଉଁ ବସ୍ତୁର ଧାରଣା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ? କେଉଁ ଭାବରେ ଭାବିତ ହୋଇ ଧାରଣା କରାଯାଏ ଏବଂ ମନର ମଳକୁ ଶୀଘ୍ର ଦୂର କରୁଥିବା ଧାରଣାର ସ୍ୱରୂପ କଣ ? ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆସନ ଜୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଷୟାସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ବିରାଟରୂପରେ ନିବିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୩ ॥ ଭାବିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏ ବିଶ୍ୱରେ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହା କିଛି ଥିଲା, ଅଛି ଓ ରହିବ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ମଧ୍ୟରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ତାହା ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବିରାଟରୂପ ॥ ୨୪ ॥

ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅହଂକାର, ମହତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରକୃତି—ଏପରି ସାତ ଆବରଣଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପେ ରହିଥିବା ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କୁ ହିଁ ବୈରାଜ କୁହାଯାଏ । (*ବିବିଧଂ ରାଜତେ ଶୋଭତେ ଇତି ବିରାଟ୍*—ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ପରମାତ୍ମା ଅନେକରୂପରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।) ଏପରି ଭାବି ବିଶ୍ୱକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳବିରାଟରୂପ ବୋଲି ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ସେହି ବିରାଟରୂପରେ ଧାରଣା ନିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭାବିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପାତାଳ ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ପାଦମୂଳ ବା ତଳିପା; ରସାତଳ ହେଉଛି ତାଙ୍କ ପାଦର ପଞ୍ଝା ଓ ଗୋଇଠି; ମହାତଳ ହେଉଛି ଦୁଇ ବଳାଗଣ୍ଠି; ତଳାତଳ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଭଣ୍ଡା; ସୁତଳଲୋକ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଆଣ୍ଠୁ; ଅତଳ ଓ ବିତଳ ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଦୁଇ ଜଙ୍ଘ;

ଉରଃସ୍ଥଳଂ ଜ୍ୟୋତିରନୀକମସ୍ୟ
ଗ୍ରୀବା ମହର୍ବଦନଂ ବୈ ଜନୋଽସ୍ୟ ।
ତପୋ ରରାଟୀଂ ବିଦୁରାଦିପୁଂସଃ
ସତ୍ୟଂ ତୁ ଶୀର୍ଷାଣି ସହସ୍ରଶୀର୍ଷ୍ଣଃ ॥ ୨୮

ଇନ୍ଦ୍ରାଦୟୋ ବାହବ ଆହୁରୁସ୍ରାଃ
କର୍ଣ୍ଣୌ ଦିଶଃ ଶ୍ରୋତ୍ରମମୁଷ୍ୟ ଶବ୍ଦଃ ।
ନାସତ୍ୟଦସ୍ରୌ ପରମସ୍ୟ ନାସେ
ଘ୍ରାଣୋଽସ୍ୟ ଗନ୍ଧୋ ମୁଖମଗ୍ନିରିଦ୍ଧଃ ॥ ୨୯

ଦ୍ୟୌରକ୍ଷିଣୀ ଚକ୍ଷୁରଭୂତ୍ପତଙ୍ଗଃ
ପକ୍ଷ୍ମାଣି ବିଷ୍ଣୋରହନୀ ଉଭେ ଚ ।
ତଦ୍ଭ୍ରୂବିଜୃମ୍ଭଃ ପରମେଷ୍ଠିଧିଷ୍ଣ୍ୟ-
ମାପୋଽସ୍ୟ ତାଳୁ ରସ ଏବ ଜିହ୍ୱା ॥ ୩୦

ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟ ଶିରୋ ଗୃଣନ୍ତି
ଦଂଷ୍ଟ୍ରା ଯମଃ ସ୍ନେହକଳା ଦ୍ୱିଜାନି ।
ହାସୋ ଜନୋନ୍ମାଦକରୀ ଚ ମାୟା
ଦୁରନ୍ତସର୍ଗୋ ଯଦପାଙ୍ଗମୋକ୍ଷଃ ॥ ୩୧

ବ୍ରୀଡ଼ୋତ୍ତରୋଷ୍ଠୋଽଧର ଏବ ଲୋଭୋ
ଧର୍ମଃ ସ୍ତନୋଽଧର୍ମପଥୋଽସ୍ୟ ପୃଷ୍ଠମ୍ ।
କସ୍ତସ୍ୟ ମେଢ୍ରଂ ବୃଷଣୌ ଚ ମିତ୍ରୌ
କୁକ୍ଷିଃ ସମୁଦ୍ରା ଗିରୟୋଽସ୍ଥିସଙ୍ଘାଃ ॥ ୩୨

ନଦ୍ୟୋଽସ୍ୟ ନାଡ୍ୟୋଽଥ ତନୂରୁହାଣି
ମହୀରୁହା ବିଶ୍ୱତନୋର୍ନୃପେନ୍ଦ୍ର ।
ଅନନ୍ତବୀର୍ୟ୍ୟଃ ଶ୍ୱସିତଂ ମାତରିଶ୍ୱା
ଗତିର୍ବୟଃ କର୍ମ ଗୁଣପ୍ରବାହଃ ॥ ୩୩

ଈଶସ୍ୟ କେଶାନ୍ ବିଦୁରମ୍ବୁବାହାନ୍
ବାସସ୍ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଂ କୁରୁବର୍ଯ୍ୟ ଭୂମ୍ନଃ ।
ଅବ୍ୟକ୍ତମାହୁର୍ହୃଦୟଂ ମନଶ୍ଚ
ସ ଚନ୍ଦ୍ରମାଃ ସର୍ବବିକାରକୋଶଃ ॥ ୩୪

ବିଜ୍ଞାନଶକ୍ତିଂ ମହିମାମନନ୍ତି
ସର୍ବାତ୍ମନୋଽନ୍ତଃକରଣଂ ଗିରିତ୍ରମ୍ ।
ଅଶ୍ୱାଶ୍ୱତର୍ଯ୍ୟୁଷ୍ଟ୍ରଗଜା ନଖାନି
ସର୍ବେ ମୃଗାଃ ପଶବଃ ଶ୍ରୋଣିଦେଶେ ॥ ୩୫

ଭୂତଳ ତାଙ୍କର ନିତମ୍ବପ୍ରଦେଶ; ଭୁବର୍ଲୋକ ତାଙ୍କର ନାଭିପ୍ରଦେଶ; ସ୍ୱର୍ଲୋକ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ। ମହର୍ଲୋକ ତାଙ୍କର ଗ୍ରୀବା, ଜନଲୋକ ମୁଖ, ତପୋଲୋକ ଲଲାଟ ଏବଂ ସତ୍ୟଲୋକ ହେଉଛି ସେହି ସହସ୍ରଶୀର୍ଷ ଭଗବାନଙ୍କର ମସ୍ତକ ॥ ୨୬-୨୮ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ତ ତେଜୋମୟ ଶରୀରଧାରୀ ଦେବତା ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ବାହୁସମୂହ। ଦିଗମାନେ ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ଓ ଶବ୍ଦ ତାଙ୍କର ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟ। ଦୁଇ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଦୁଇ ନାସାରନ୍ଧ୍ର; ଗନ୍ଧ ହେଉଛି ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି ତାଙ୍କର ମୁଖ ॥ ୨୯ ॥ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନେତ୍ର ହେଉଛି ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଏବଂ ସେହି ନେତ୍ରର ଦର୍ଶନଶକ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟ। ଦୁଇ ପଲକ ହେଉଛି ରାତି ଓ ଦିନ। ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂବିଳାସ ହେଉଛି ସତ୍ୟଲୋକ। ତାଙ୍କର ତାଳୁ ହେଉଛି ଜଳ ଏବଂ ଜିହ୍ୱା ହେଉଛି ରସ ତନ୍ମାତ୍ର ॥ ୩୦ ॥ ବେଦମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ର ଏବଂ ଯମ ତାଙ୍କର କଳଦାନ୍ତ। ସକଳ ପ୍ରକାର ସ୍ନେହ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଛାମୁଦାନ୍ତ ଏବଂ ଜଗନ୍‌ମୋହିନୀ ମାୟା ହେଉଛି ତାଙ୍କର ମୃଦୁହାସ। ଏହି ଅନନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ସେହି ମାୟାର କଟାକ୍ଷ ॥ ୩୧ ॥ ଲଜ୍ଜା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ପାଟିର ଉପର ଓଠ ଓ ଲୋଭ ହେଉଛି ଅଧର ବା ତଳ ଓଠ। ଧର୍ମ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସ୍ତନ ଏବଂ ଅଧର୍ମ ତାଙ୍କର ପିଠି। ପ୍ରଜାପତି ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ମୂତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ମିତ୍ରାବରୁଣ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଣ୍ଡକୋଷ। ସମୁଦ୍ର ତାଙ୍କର ଉଦର ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ପର୍ବତ ତାଙ୍କର ଅସ୍ଥି ॥ ୩୨ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ନଦୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ନାଡ଼ି। ବୃକ୍ଷଲତା ତାଙ୍କର ରୋମରାଜି। ପ୍ରବଳ ବାୟୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଶ୍ୱାସ। କାଳ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଗତି ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହ ହିଁ ତାଙ୍କର କର୍ମ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମେଘମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର କେଶ କୁହାଯାଏ। ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଉଛି ସେହି ଅନନ୍ତଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର। ମହାତ୍ମାମାନେ କହନ୍ତି, ଅବ୍ୟକ୍ତ (ମୂଳପ୍ରକୃତି) ହିଁ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ। ଚନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ତାଙ୍କର ମନ, ଯାହା କି ସକଳ ବିକାରର ଭଣ୍ଡାର ॥ ୩୪ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଏବଂ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ କୁହାଯାଏ ତାଙ୍କର ଅହଂକାର। ଘୋଡ଼ା, ଖଚର, ଓଟ, ହାତୀ ଆଦି ପଶୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ନଖ ବୋଲାଯାଏ ଏବଂ ବନଚର ପଶୁ ମୃଗ ଆଦି ରହନ୍ତି

ବୟାଂସି ତଦ୍‌ବ୍ୟାକରଣଂ ବିଚିତ୍ରଂ
ମନୁର୍ମନୀଷା ମନୁଜୋ ନିବାସଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରଚାରଣାପ୍ସରଃ
ସ୍ୱରସ୍ମୃତୀରସୁରାନୀକବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୩୬

ବ୍ରହ୍ମାନନଂ କ୍ଷତ୍ରଭୁଜୋ ମହାତ୍ମା
ବିଡୂରୁରଙ୍ଘ୍ରିଶ୍ରିତକୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣଃ ।
ନାନାଭିଧାଭୀଜ୍ୟଗଣୋପପନ୍ନୋ
ଦ୍ରବ୍ୟାତ୍ମକଃ କର୍ମ ବିତାନଯୋଗଃ ॥ ୩୭

ଇୟାନସାବୀଶ୍ୱରବିଗ୍ରହସ୍ୟ
ଯଃ ସନ୍ନିବେଶଃ କଥିତୋ ମୟା ତେ ।
ସନ୍ଧାର୍ଯ୍ୟତେଽସ୍ମିନ୍ ବପୁଷି ସ୍ଥବିଷ୍ଠେ
ମନଃ ସ୍ୱବୁଦ୍ଧ୍ୟା ନ ଯତୋଽସ୍ତି କିଞ୍ଚିତ୍ ॥ ୩୮

ସ ସର୍ବଧୀବୃତ୍ତ୍ୟନୁଭୂତସର୍ବ
ଆତ୍ମା ଯଥା ସ୍ୱପ୍ନଜନେକ୍ଷିତୈକଃ ।
ତଂ ସତ୍ୟମାନନ୍ଦନିଧିଂ ଭଜେତ
ନାନ୍ୟତ୍ର ସଜ୍ଜେଦ୍ ଯତ ଆତ୍ମପାତଃ ॥ ୩୯

ତାଙ୍କର କଟିପ୍ରଦେଶରେ ॥ ୩୫ ॥ ନାନାଜାତିର ପକ୍ଷୀ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ରଚନାକୌଶଳ । ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ ମନୁଙ୍କର ସନ୍ତାନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ । ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାରଣ ଓ ଅପ୍‌ସରାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ଷଡ୍‌ଜ ଆଦି ସ୍ୱରମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି । ଦୈତ୍ୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ ॥ ୩୬ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ମୁଖ; କ୍ଷତ୍ରିୟ ଭୁଜ; ବୈଶ୍ୟ ଜଙ୍ଘ ଏବଂ ଶୂଦ୍ର ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଚରଣ । ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ନାମରେ ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ଯଜ୍ଞ କରାଯାଏ, ସେସବୁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର କର୍ମ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା ଶୁଣାଇଲି, ତାହା ହିଁ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ସ୍ୱରୂପ । ମୁମୁକ୍ଷୁ ପୁରୁଷମାନେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଏହି ସ୍ୱରୂପରେ ମନକୁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତି; କାରଣ ଏହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ନିଜେ ନିଜକୁ ହିଁ ବିବିଧ ପଦାର୍ଥରୂପେ ଦେଖେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ସବୁ କିଛି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେହି ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଆନନ୍ଦନିଧି ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜିବା ଉଚିତ; ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କାରଣ ଆସକ୍ତି ହିଁ ଜୀବର ଅଧଃପତନର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ମହାପୁରୁଷସଂସ୍ଥାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପର ଧାରଣା ତଥା କ୍ରମମୁକ୍ତି ଓ ସଦ୍ୟୋମୁକ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପୁରା ଧାରଣୟାଽଽତ୍ମଯୋନି-
ର୍ନଷ୍ଟାଂ ସ୍ମୃତିଂ ପ୍ରତ୍ୟବରୁଧ୍ୟ ତୁଷ୍ଟାତ୍ ।
ତଥା ସସର୍ଜେଦମମୋଘଦୃଷ୍ଟି-
ର୍ଯଥାପ୍ୟୟାତ୍ ପ୍ରାଗ୍ ବ୍ୟବସାୟବୁଦ୍ଧିଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ବ୍ରହ୍ମା ଉପରୋକ୍ତ ଧାରଣାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ । ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ଅମୋଘ ଦୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବକଳ୍ପର ଯେଉଁ ସ୍ମୃତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ସେ ତାହା ପୁନର୍ବାର ପାଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରାଜ୍ୟରେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ପ୍ରଳୟ ପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ, ସେହିପରି ପୁନଃ ଜଗତ୍ ସର୍ଜନା

ଶାବ୍ଦସ୍ୟ ହି ବ୍ରହ୍ମଣ ଏଷ ପନ୍ଥା
ଯନ୍ନାମଭିର୍ଧ୍ୟାୟତି ଧୀରପାର୍ଥୈଃ ।
ପରିଭ୍ରମଂସ୍ତତ୍ର ନ ବିନ୍ଦତେଽର୍ଥାନ୍
ମାୟାମୟେ ବାସନୟା ଶୟାନଃ ॥ ୨

ଅତଃ କବିର୍ନାମସୁ ଯାବଦର୍ଥଃ
ସ୍ୟାଦପ୍ରମତ୍ତୋ ବ୍ୟବସାୟବୁଦ୍ଧିଃ ।
ସିଦ୍ଧେଽନ୍ୟଥାର୍ଥେ ନ ଯତେତ ତତ୍ର
ପରିଶ୍ରମଂ ତତ୍ର ସମୀକ୍ଷମାଣଃ ॥ ୩

ସତ୍ୟାଂ କ୍ଷିତୌ କିଂ କଶିପୋଃ ପ୍ରୟାସୈ-
ର୍ବାହୌ ସ୍ୱସିଦ୍ଧେ ହ୍ୟୁପବର୍ହଣୈଃ କିମ୍ ।
ସତ୍ୟଞ୍ଜଲୌ କିଂ ପୁରୁଧାନ୍ନପାତ୍ର୍ୟା
ଦିଗ୍‌ବଲ୍‌କଲାଦୌ ସତି କିଂ ଦୁକୂଲୈଃ ॥ ୪

ଚୀରାଣି କିଂ ପଥି ନ ସନ୍ତି ଦିଶନ୍ତି ଭିକ୍ଷାଂ
ନୈବାଙ୍ଘ୍ରିପାଃ ପରଭୃତଃ ସରିତୋଽପ୍ୟଶୁଷ୍ୟନ୍ ।
ରୁଦ୍ଧା ଗୁହାଃ କିମଜିତୋଽବତି ନୋପସନ୍ନାନ୍
କସ୍ମାଦ୍ ଭଜନ୍ତି କବୟୋ ଧନଦୁର୍ମଦାନ୍ଧାନ୍ ॥ ୫

କଲେ ॥ ୧ ॥ ଶବ୍ଦ(ବର୍ଣ୍ଣନା)ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ। ଶବ୍ଦ (ବର୍ଣ୍ଣନା) ଶୁଣି ହିଁ ଆମେ ବସ୍ତୁକୁ ଧ୍ୟାନ କରିପାରୁ। ଏତାଦୃଶ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ବିଶ୍ୱରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ଅର୍ଥହୀନ ନାମକୁ ଧରି ବିଷୟଚିନ୍ତନ କରିବାରେ ଲାଗିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେହିସବୁ ମାୟାମୟ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ବାସନା ଜାତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଚଞ୍ଚଳ ମନ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ପରି ବାସ୍ତବିକ ତତ୍ତ୍ୱ ପାଇପାରେ ନାହିଁ। ଜଗତର ସକଳ ପଦାର୍ଥ ମାୟାମୟ; ଏଥିରୁ କୌଣସିଟିରେ ସତ୍ୟ ନାହିଁ। ଏସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେବା ଫଳରେ ଜୀବ ସଂସାରରେ ହିଁ ଘୂରିବୁଲେ ॥ ୨ ॥ ତେଣୁ ନିଜର ଶରୀରରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯେତିକି ପ୍ରୟୋଜନ, ଜ୍ଞାନୀଜନ ସାଂସାରିକ ଭୋଗ୍ୟବସ୍ତୁ ସହିତ କେବଳ ସେତିକି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ। ତା'ଛଡ଼ା ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ଜ୍ଞାନରେ ଅଟଳ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ସାଂସାରିକ ବସ୍ତୁସବୁ ମାୟାମୟ ବା ଅସାର। ପୁଣି ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ଏସବୁ ବସ୍ତୁ ଯଦି ସ୍ୱତଃ ମିଳିଯାଉଛି, ତେବେ ଏସବୁ ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ ବା କରିବା କାହିଁକି ? ॥ ୩ ॥ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଶୋଇବାପାଇଁ ତ ଭୂତଳ ପଡ଼ିଛି; ତେଣୁ ଖଟପଲଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରି ଲାଭ କ'ଣ ? ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ତ ଆମକୁ ହାତ ଦୁଇଟି ମିଳିଛି; ହାତକୁ ତକିଆ ନ କରି ଅନ୍ୟ ତକିଆ ଖୋଜିବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ଯଦି ଅଞ୍ଜଳିରେ କାମ ଚଳିଯାଉଛି, ତେବେ ନାନା ପ୍ରକାର ବାସନକୁସନର ବା ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ? ଗଛର ବକଳ ପିନ୍ଧି କିମ୍ବା କିଛି ବସ୍ତ୍ର ନ ପିନ୍ଧି ଦିଗମ୍ବର ହୋଇ ଯଦି ଜୀବନ ଧାରଣ କରିହେଉଛି, ତେବେ ବସ୍ତ୍ରର ବା ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ? ॥ ୪ ॥ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଚାହିଁଲେ କ'ଣ ବାଟଘାଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚିରାଫଟା ଲୁଗା ମିଳିବ ନାହିଁ? ପରୋପକାର ପାଇଁ ଜୀବନ ଧରିଥିବା ବୃକ୍ଷମାନେ କ'ଣ ଫଳ, ଫୁଲ ଓ ପତ୍ରରୂପରେ ଭିକ୍ଷା ଦାନ କରୁନାହାନ୍ତି ? ଯାହାର ଜଳ ଆବଶ୍ୟକ, ତା'ପାଇଁ କଣ ନଦୀମାନେ ଶୁଖିଯାଇଛନ୍ତି ? ନିବାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପାହାଡ଼ପର୍ବତରେ ଥିବା ଗୁମ୍ଫାସବୁ କଣ ମୁଦି ହୋଇଗଲାଣି ? ଧରାଯାଉ ଏସବୁ ସୁଲଭ ନୁହେଁ; ତଥାପି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି କ'ଣ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରୁନାହାନ୍ତି ? ସ୍ଥିତି ଏପରି ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଲୋକେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଧନଗର୍ବରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ

ଏବଂ ସ୍ୱଚିତ୍ତେ ସ୍ୱତ ଏବ ସିଦ୍ଧ
ଆତ୍ମା ପ୍ରିୟୋଽର୍ଥୋ ଭଗବାନନନ୍ତଃ ।
ତଂ ନିର୍ବୃତୋ ନିୟତାର୍ଥୋ ଭଜେତ
ସଂସାରହେତୂପରମଶ୍ଚ ଯତ୍ର ॥ ୬

କସ୍ତାଂ ତ୍ୱନାଦୃତ୍ୟ ପରାନୁଚିନ୍ତାମ୍
ଋତେ ପଶୂନସତୀଂ ନାମ ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାତ୍ ।
ପଶ୍ୟଞ୍ଜନଂ ପତିତଂ ବୈତରଣ୍ୟାଂ
ସ୍ୱକର୍ମଜାନ୍ ପରିତାପାଞ୍ଜୁଷାଣମ୍ ॥ ୭

କେଚିତ୍ ସ୍ୱଦେହାନ୍ତର୍ହୃଦୟାବକାଶେ
ପ୍ରାଦେଶମାତ୍ରଂ ପୁରୁଷଂ ବସନ୍ତମ୍ ।
ଚତୁର୍ଭୁଜଂ କଞ୍ଜରଥାଙ୍ଗଶଙ୍ଖ-
ଗଦାଧରଂ ଧାରଣୟା ସ୍ମରନ୍ତି ॥ ୮

ପ୍ରସନ୍ନବକ୍ତ୍ରଂ ନଳିନାୟତେକ୍ଷଣଂ
କଦମ୍ବକିଞ୍ଜଳ୍କପିଶଙ୍ଗବାସସମ୍ ।
ଲସନ୍ମହାରତ୍ନହିରଣ୍ମୟାଙ୍ଗଦଂ
ସ୍ଫୁରନ୍ମହାରତ୍ନକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୯

ଉନ୍ନିଦ୍ରହୃତ୍ପଙ୍କଜକର୍ଣ୍ଣିକାଳୟେ
ଯୋଗେଶ୍ୱରାସ୍ଥାପିତପାଦପଲ୍ଲବମ୍ ।
ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣଂ କୌସ୍ତୁଭରତ୍ନକନ୍ଧର-
ମମ୍ଳାନଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ବନମାଲୟାଽଽଚିତମ୍ ॥ ୧୦

ବିଭୂଷିତଂ ମେଖଳୟାଙ୍ଗୁଳୀୟକୈ-
ର୍ମହାଧନୈର୍ନୂପୁରକଙ୍କଣାଦିଭିଃ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧାମଳାକୁଞ୍ଚିତନୀଳକୁନ୍ତଳୈ-
ର୍ବିରୋଚମାନାନନହାସପେଶଳମ୍ ॥ ୧୧

ଅଦୀନଲୀଳାହସିତେକ୍ଷଣୋଲ୍ଲସଦ୍-
ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗସଂସୂଚିତଭୂର୍ଯ୍ୟନୁଗ୍ରହମ୍ ।
ଈକ୍ଷେତ ଚିନ୍ତାମୟମେନମୀଶ୍ୱରଂ
ଯାବନ୍ମନୋ ଧାରଣୟାବତିଷ୍ଠତେ ॥ ୧୨

ହେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ! ॥ ୫ ॥ ମନ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଦୃଢ଼ ବିଚାର କରି ଜ୍ଞାନୀଜନ ନିଜ ହୃଦୟରେ ନିତ୍ୟ ବିରାଜମାନ, ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ, ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଓ ପରମ ସତ୍ୟ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଭଜିଲେ ଜୀବକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରାଉଥିବା ଅଜ୍ଞାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ପଶୁମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏଭଳି କେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛି, ଯେ କି ସଂସାରରୂପୀ ବୈତରଣୀରେ ପଡ଼ି ନିଜ ନିଜର କର୍ମହେତୁକ ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ, ମଙ୍ଗଳମୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ ନ କରି, ଏହି ଅସତ୍ ବିଷୟଭୋଗରେ ହିଁ ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ କରିଚାଲିବ ? ॥ ୭ ॥

କେହି କେହି ନିଜର ହୃଦକନ୍ଦରନିବାସୀ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରାଦେଶମାତ୍ର ସ୍ୱରୂପକୁ ଧାରଣା କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଧ୍ୟାନରେ ଦେଖନ୍ତି, ଚତୁର୍ଭୁଜ ଭଗବାନ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଝଲକୁଛି । ତାହାଙ୍କର ନେତ୍ର ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ ବିଶାଳ ଓ କୋମଳ । ସେ କଦମ୍ବକେଶର ବର୍ଣ୍ଣର ପୀତାମ୍ବର ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରତ୍ନଜଟିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବାଜୁବନ୍ଧ ଶୋଭା ପାଉଛି । ଶିରରେ ରହିଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ମୁକୁଟ ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ ଝୁଲୁଛି ମକର କୁଣ୍ଡଳ; ପୁଣି ସେଥିରେ ଖଚିତ ହୋଇଥିବା ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନସବୁ ଝଲମଲ ହୋଇ ଝଟକୁଛି ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ରହିଛି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୃଦୟକମଳର କର୍ଣ୍ଣିକା ଉପରେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହୃଦପ୍ରଦେଶରେ ଶୋଭା ପାଉଛି ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ(ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେଖା), ଗଳାରେ ଝୁଲୁଛି କୌସ୍ତୁଭ ମଣି ଏବଂ ବକ୍ଷସ୍ଥଳକୁ ଘେରି ରହିଛି ଅମ୍ଳାନ ବନମାଳା ॥ ୧୦ ॥ ସେ କଟିରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମେଖଳା, ଅଙ୍ଗୁଳିମାନଙ୍କରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମୁଦ୍ରିକା, ଚରଣରେ ନୂପୁର ଏବଂ କରରେ କଙ୍କଣ ଆଦି ଆଭୂଷଣ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କୁନ୍ତଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିକ୍କଣ, ନିର୍ମଳ, କୁଞ୍ଚିତ ଓ ନୀଳ । ମୁଖକମଳ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲିତ ॥ ୧୧ ॥ ଲୀଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହାସ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦର ଚାହାଣିରେ ଶୋଭାୟମାନ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀଦ୍ୱାରା ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୃଷ୍ଟି କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ଅପାର ଅନୁଗ୍ରହ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନ ଏହିପରି ଧାରଣାଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର ହୋଇ ନ ଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଚିନ୍ତନସ୍ୱରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୨ ॥

ଏକୈକଶୋଽଙ୍ଗାନି ଧିୟାନୁଭାବୟେତ୍
ପାଦାଦି ଯାବଦ୍ଧସିତଂ ଗଦାଭୃତଃ ।
ଜିତଂ ଜିତଂ ସ୍ଥାନମପୋହ୍ୟ ଧାରୟେତ୍
ପରଂ ପରଂ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ଧୀର୍ଯଥା ଯଥା ॥ ୧୩

ଯାବନ୍ନ ଜାୟେତ ପରାବରେଽସ୍ମିନ୍
ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରେ ଦ୍ରଷ୍ଟରି ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ।
ତାବତ୍ ସ୍ଥବୀୟଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ରୂପଂ
କ୍ରିୟାବସାନେ ପ୍ରୟତଃ ସ୍ମରେତ ॥ ୧୪

ସ୍ଥିରଂ ସୁଖଂ ଚାସନମାଶ୍ରିତୋ ଯତି-
ର୍ଯଦା ଜିହାସୁରିମମଙ୍ଗ ଲୋକମ୍ ।
କାଳେ ଚ ଦେଶେ ଚ ମନୋ ନ ସଜ୍ଜୟେତ୍
ପ୍ରାଣାନ୍ ନିୟଚ୍ଛେନ୍ମନସା ଜିତାସୁଃ ॥ ୧୫

ମନଃ ସ୍ୱବୁଦ୍ଧ୍ୟାମଳୟା ନିୟମ୍ୟ
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଏତାଂ ନିନୟେତ୍ ତମାତ୍ମନି ।
ଆତ୍ମାନମାତ୍ମନ୍ୟବରୁଧ୍ୟ ଧୀରୋ
ଲବ୍ଧୋପଶାନ୍ତିର୍ବିରମେତ କୃତ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୬

ନ ଯତ୍ର କାଳୋଽନିମିଷାଂ ପରଃ ପ୍ରଭୁଃ
କୁତୋ ନୁ ଦେବା ଜଗତାଂ ଯ ଈଶିରେ ।
ନ ଯତ୍ର ସତ୍ତ୍ୱଂ ନ ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ
ନ ବୈ ବିକାରୋ ନ ମହାନ୍ ପ୍ରଧାନମ୍ ॥ ୧୭

ପରଂ ପଦଂ ବୈଷ୍ଣବମାମନନ୍ତି ତଦ୍
ଯନ୍ନେତି ନେତୀତ୍ୟତଦୁତ୍ସିସୃକ୍ଷବଃ ।

ଭଗବାନଙ୍କର ପଦାରବିନ୍ଦଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ମୁଖକମଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରେ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ନିବଦ୍ଧ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ବୁଦ୍ଧି ଯେତେ ଅଧିକ ଶୁଦ୍ଧ ହେବ, ଚିତ୍ତ ସେତିକି ସ୍ଥିର ହେବ। ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର ଧ୍ୟାନ ସଠିକ୍‌ରୂପେ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେହି ଅଙ୍ଗଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୩ ॥ ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ଗୁଣବ୍ରହ୍ମ; ସେ ଲୀଳାଛଳରେ ସଗୁଣରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଈଶ୍ୱର। ସେ ନିରପେକ୍ଷ ଦ୍ରଷ୍ଟା। ସେ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ସବୁ କିଛି। ସାଧକଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତିଯୋଗର ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଯାଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କର୍ମ କରିସାରି ସେହି ସ୍ଥୂଳରୂପର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରିବାପୂର୍ବକ ତାହାକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯୋଗୀ ଯେତେବେଳେ ଇହଶରୀର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ମନକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେଶକାଳରେ ଲଗାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ସେତେବେଳେ ସୁଖପୂର୍ବକ ସ୍ଥିର ଆସନରେ ବସି ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ଆୟତ୍ତ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ମନଦ୍ୱାରା ସଂଯତ କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ନିଜର ନିର୍ମଳବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମନକୁ ସଂଯତ କରି ମନ ସହିତ ବୁଦ୍ଧିକୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞରେ ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞକୁ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରେ ଲୀନ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତା'ପରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ସେହି ଧୀରପୁରୁଷ ପରମ ଶାନ୍ତିମୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବା ଉଚିତ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ କୌଣସି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବାକି ରହିଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ଯୋଗୀଙ୍କୁ ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ (ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହେବାର ସ୍ଥିତିରେ) ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିୟାମକ କାଳର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ରହେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବା ରହିବ କିପରି ! ସେହି ପରମପଦରେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣର ସତ୍ତା ବି ରହେ ନାହିଁ; ଅହଙ୍କାର, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ମୂଳପ୍ରକୃତିର ମଧ୍ୟ ସତ୍ତା ରହେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଯୋଗୀଜନମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁର ସତ୍ତା ସ୍ୱୀକାର ନ କରି ସେସବୁକୁ 'ନେତି, ନେତି' (ଏହା ନୁହେଁ, ଏହା ନୁହେଁ) କହି ପରିହାର

ବିସୃଜ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟମନନ୍ୟସୌହୃଦା
ହୃଦୋପଗୁହ୍ୟାର୍ହପଦଂ ପଦେ ପଦେ ॥ ୧୮

କରିଦିଅନ୍ତି। ସେମାନେ ଶରୀର ତଥା ଶରୀର-ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହଂତ୍ୱ ମମତ୍ୱ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଅନନ୍ୟ ସୌହାର୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ନିରନ୍ତର କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ଏହି ଯେଉଁ ସ୍ୱରୂପକୁ ଯୋଗୀମାନେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଏହାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି କହନ୍ତି। (ଏହା ହେଲା ସଦ୍ୟୋମୁକ୍ତି ପ୍ରକ୍ରିୟା) ॥ ୧୮ ॥

ଇତ୍ଥଂ ମୁନିସ୍ତୂପରମେତ୍ ବ୍ୟବସ୍ଥିତୋ
ବିଜ୍ଞାନଦୃଗ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟସୁରନ୍ଧିତାଶୟଃ ।
ସ୍ୱପାର୍ଷ୍ଣିନାଽଽପୀଡ୍ୟ ଗୁଦଂ ତତୋଽନିଳଂ
ସ୍ଥାନେଷୁ ଷଟ୍‌ସୂନ୍ନମୟେଜ୍ଜିତକ୍ଳମଃ ॥ ୧୯

ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତର ବାସନା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି, ସେହି ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ଯୋଗୀ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ନିଜର ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବେ, ତାହା ଶୁଣ। ସେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଇଠିଦ୍ୱାରା ମଳଦ୍ୱାରକୁ ଚ୍ଚପି ରଖି ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସିବେ। ତା'ପରେ ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ, ତରବର ନ ହୋଇ ଷଟ୍-ଚକ୍ରଭେଦନ ରୀତିରେ ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଉପରକୁ (ମଣିପୂରକ ଚକ୍ରକୁ) ଉଠାଇବେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ସେହି ମନସ୍ୱୀ ଯୋଗୀ ନାଭିସ୍ଥଳରେ ଥିବା ମଣିପୂରକ ଚକ୍ରର ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ହୃଦୟସ୍ଥିତ ଅନାହତ ଚକ୍ରକୁ ଉଠାଇ ଆଣିବେ। ସେଠାରୁ ଉଦାନ ବାୟୁର ମାର୍ଗରେ ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ହୃଦୟର ଉପରେ ଥିବା ବିଶୁଦ୍ଧ ଚକ୍ରକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ତା'ପରେ ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠାଇ ଆଣି ତାଳୁମୂଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚକ୍ରର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁ, ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁଇ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଓ ମୁଖ—ଏହି ସପ୍ତରନ୍ଧ୍ରକୁ ରୁଦ୍ଧ କରି ତାଳୁମୂଳରେ ରହିଥିବା ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଦୁଇ ଭ୍ରୂଲତାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଆଜ୍ଞାଚକ୍ରକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଯୋଗୀଙ୍କର ଯଦି କୌଣସି ଉଚ୍ଚତର ଲୋକକୁ ଯିବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ନ ଥାଏ, ତେବେ ସେ ସେହି ବାୟୁକୁ ଅଧ-ଘଡ଼ିଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରୋଧି ରଖି ସ୍ଥିର ଲକ୍ଷ୍ୟର ସହିତ ତାହାକୁ ସହସ୍ରାର ଚକ୍ରକୁ ନେଇ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏହାପରେ ସହସ୍ରାର ସ୍ଥିତ ସେହି ପ୍ରାଣବାୟୁ ମୂର୍ଦ୍ଧାକୁ ଫଟାଇ ବାହାରିଯିବ ଏବଂ ଯୋଗୀ ଏହିପରି ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବେ ॥ ୨୧॥

ନାଭ୍ୟାଂ ସ୍ଥିତଂ ହୃଦ୍ୟଧିରୋପ୍ୟ ତସ୍ମା-
ଦୁଦାନଗତ୍ୟୋରସି ତଂ ନୟେନ୍ମୁନିଃ।
ତତୋଽନୁସନ୍ଧାୟ ଧିୟା ମନସ୍ୱୀ
ସ୍ୱତାଳୁମୂଳଂ ଶନକୈର୍ନୟେତ ॥ ୨୦

ତସ୍ମାଦ୍ ଭ୍ରୁବୋରନ୍ତରମୁନ୍ନୟେତ
ନିରୁଦ୍ଧସପ୍ତାୟତନୋଽନପେକ୍ଷଃ ।
ସ୍ଥିତ୍ୱା ମୁହୂର୍ତ୍ତାର୍ଦ୍ଧମକୁଣ୍ଠଦୃଷ୍ଟି-
ର୍ନିର୍ଭିଦ୍ୟ ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ ବିସୃଜେତ୍‌ପରଂ ଗତଃ ॥ ୨୧

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯଦି ଯୋଗୀ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଯିବାକୁ, କିମ୍ବା ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ଆକାଶଚାରୀ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରିବାକୁ, କିମ୍ବା ତ୍ରିଗୁଣମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କୌଣସି ଏକ ପ୍ରଦେଶରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତେବେ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଶରୀର

ଯଦି ପ୍ରୟାସ୍ୟନ୍ ନୃପ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ
ବୈହାୟସାନାମୁତ ଯଦ୍ ବିହାରମ୍।
ଅଷ୍ଟାଧିପତ୍ୟଂ ଗୁଣସନ୍ନିବାୟେ
ସହୈବ ଗଚ୍ଛେନ୍ମନସେନ୍ଦ୍ରିୟୈଶ୍ଚ ॥ ୨୨

ଯୋଗେଶ୍ୱରାଣାଂ ଗତିମାହୁରନ୍ତ-
ର୍ବହିସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଃ ପବନାନ୍ତରାତ୍ମନାମ୍ ।
ନ କର୍ମଭିସ୍ତାଂ ଗତିମାପ୍ନୁବନ୍ତି
ବିଦ୍ୟାତପୋଯୋଗସମାଧିଭାଜାମ୍ ॥ ୨୩

ବୈଶ୍ୱାନରଂ ଯାତି ବିହାୟସା ଗତଃ
ସୁଷୁମ୍ନୟା ବ୍ରହ୍ମପଥେନ ଶୋଚିଷା ।
ବିଧୂତକଳ୍କୋଽଥ ହରେରୁଦସ୍ତାତ୍
ପ୍ରୟାତି ଚକ୍ରଂ ନୃପ ଶୈଶୁମାରମ୍ ॥ ୨୪

ତଦ୍ ବିଶ୍ୱନାଭିଂ ତ୍ୱତିବର୍ତ୍ତ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋ-
ରଣୀୟସା ବିରଜେନାତ୍ମନୈକଃ ।
ନମସ୍କୃତଂ ବ୍ରହ୍ମବିଦାମୁପୈତି
କଳ୍ପାୟୁଷୋ ଯଦ୍ ବିବୁଧା ରମନ୍ତେ ॥ ୨୫

ଅଥୋ ଅନନ୍ତସ୍ୟ ମୁଖାନଲେନ
ଦନ୍ଦହ୍ୟମାନଂ ସ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ବିଶ୍ୱମ୍ ।
ନିର୍ଯାତି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଜୁଷ୍ଟଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ
ଯଦ୍ ଦ୍ୱୈପରାର୍ଦ୍ଧ୍ୟଂ ତଦୁ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟମ୍ ॥ ୨୬

ନ ଯତ୍ର ଶୋକୋ ନ ଜରା ନ ମୃତ୍ୟୁ-
ର୍ନାର୍ତ୍ତିର୍ନ ଚୋଦ୍‌ବେଗ ଋତେ କୁତଶ୍ଚିତ୍ ।
ଯଚ୍ଚିତ୍ତତୋଽଦଃ କୃପୟାନିଦଂବିଦାଂ
ଦୁରନ୍ତଦୁଃଖପ୍ରଭବାନୁଦର୍ଶନାତ୍ ॥ ୨୭

ତତୋ ବିଶେଷଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ନିର୍ଭୟ-
ସ୍ତେନାତ୍ମନାପୋଽନଲମୂର୍ତ୍ତିରତ୍ୱରନ୍ ।
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୋ ବାୟୁମୁପେତ୍ୟ କାଲେ
ବାୟ୍ୱାତ୍ମନା ଖଂ ବୃହଦାତ୍ମଲିଙ୍ଗମ୍ ॥ ୨୮

ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ଭଗବତ୍ ଉପାସନା, କଠିନ ତପସ୍ୟା ଓ ଯୋଗ ତଥା ଜ୍ଞାନ ସେବନ (ଅଭ୍ୟାସ) କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଶରୀର ବାୟୁ ପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଥାଏ; କେବଳ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିବା ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଶରୀର ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ମାର୍ଗ ସୁଷୁମ୍ନା ଦେଇ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପଥରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଯାଇ ଅଗ୍ନିଲୋକରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଠାରେ ଯାହା କିଛି ମଳ ଅବଶିଷ୍ଟ ରହି ଯାଇଥାଏ, ତାହା ସେଠାରେ ଜଳି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ସେ ସେଠାରୁ ଯାଇ ତାଠାରୁ ଆହୁରି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଶିଶୁମାର ନାମକ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଚକ୍ରରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଚକ୍ରଟି ହେଉଛି ବିଶ୍ୱର ନାଭି; ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭ୍ରମଣର କେନ୍ଦ୍ର। ସେହି ଚକ୍ରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯୋଗୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏବଂ ନିର୍ମଳ ଶରୀରରେ ଏକାକୀ ମହର୍ଲୋକକୁ ଯାଆନ୍ତି। ମହର୍ଲୋକ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତାମାନଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ଲୋକ। ସେଠାରେ କଳ୍ପାୟୁଧାରୀ ଦେବତାମାନେ ବିହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଳୟକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଶେଷଦେବଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିର୍ଗତ ଅଗ୍ନିରେ ଅଧଃଲୋକସବୁ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଉଥିବା ଦେଖି ସେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି। ସେଠାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନେ ବିମାନରେ ନିବାସ କରନ୍ତି। ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ଆୟୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆୟୁ ସମାନ ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ॥ ୨୬ ॥ ସେଠାରେ ଶୋକ ନ ଥାଏ, କି ଦୁଃଖ ନ ଥାଏ; ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ନ ଥାଏ, କି ମୃତ୍ୟୁ ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ସେଠାରେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଉଦ୍‌ବେଗ ବା ଭୟ ରହିପାରିବ ବା କିପରି ! ସେଠାରେ ଯଦି କେବେ ଦୁଃଖ ହୁଏ, ତେବେ ହୁଏ କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ନେଇ : ସେମାନଙ୍କ ପରି ପରମପଦ ପାଇପାରୁ ନ ଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁମୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୋର ସଂକଟ ଦେଖି ସେଠାରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ମହାଯୋଗୀ ଓ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୟାବଶତଃ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ହୁଏ ॥ ୨୭ ॥ ତା'ପରେ (ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ବା ସତ୍ୟଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ) ସେହି ଯୋଗୀ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ନିଜର ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ପୃଥିବୀରେ ମିଶାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତା'ପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସପ୍ତ ଆବରଣ ଭେଦ କରିଯାଆନ୍ତି।

ଘ୍ରାଣେନ ଗନ୍ଧଂ ରସନେନ ବୈ ରସଂ
ରୂପଂ ତୁ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଶ୍ୱସନଂ ତ୍ୱଚୈବ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରେଣ ଚୋପେତ୍ୟ ନଭୋଗୁଣତ୍ୱଂ
ପ୍ରାଣେନ ଚାକୂତିମୁପୈତି ଯୋଗୀ ॥ ୨୯

ସ ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟସଂନିକର୍ଷଂ
ମନୋମୟଂ ଦେବମୟଂ ବିକାର୍ଯ୍ୟମ୍ ।
ସଂସାଦ୍ୟ ଗତ୍ୟା ସହ ତେନ ଯାତି
ବିଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱଂ ଗୁଣସଂନିରୋଧମ୍ ॥ ୩୦

ତେନାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମୁପୈତି ଶାନ୍ତ-
ମାନନ୍ଦମାନନ୍ଦମୟୋଽବସାନେ ।
ଏତାଂ ଗତିଂ ଭାଗବତୀଂ ଗତୋ ଯଃ
ସ ବୈ ପୁନର୍ନେହ ବିଷଜ୍ଜତେଽଙ୍ଗ ॥ ୩୧

ଏତେ ସୃତୀ ତେ ନୃପ ବେଦଗୀତେ
ତ୍ୱୟାଭିପୃଷ୍ଟେ ହ ସନାତନେ ଚ ।
ଯେ ବୈ ପୁରା ବ୍ରହ୍ମଣ ଆହ ପୃଷ୍ଟ
ଆରାଧିତୋ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଃ ॥ ୩୨

ନ ହ୍ୟତୋଽନ୍ୟଃ ଶିବଃ ପନ୍ଥା ବିଶତଃ ସଂସୃତାବିହ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତିଯୋଗୋ ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୩୩

ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ତ୍ରିରନ୍ୱୀକ୍ଷ୍ୟ ମନୀଷୟା ।
ତଦଧ୍ୟବସ୍ୟତ୍ କୂଟସ୍ଥୋ ରତିରାତ୍ମନ୍ ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୩୪

ସେ ଯଥାକ୍ରମେ ପୃଥ୍ୱୀରୁ ଜଳରୂପରେ, ଜଳରୂପରୁ ଅଗ୍ନିରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ଜ୍ୟୋତିରୂପ ହୋଇ ବାୟୁରୂପକୁ ଆସିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେହିରୂପରୁ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ବ୍ୟାପକତା ବା ଅନନ୍ତତା ବୋଧ କରାଉଥିବା ଆକାଶରୂପ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥୂଳ ଆବରଣ ପାରି ହୋଇ ଚାଲିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଧିଷ୍ଠାନରେ ଲୀନ ହୋଇଚାଲନ୍ତି । ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ଗନ୍ଧ ତନ୍ମାତ୍ରରେ, ରସନା ରସତନ୍ମାତ୍ରରେ, ଦର୍ଶନେନ୍ଦ୍ରିୟ ରୂପତନ୍ମାତ୍ରରେ, ସ୍ପର୍ଶେନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ରରେ, ଶ୍ରୋତ୍ର ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରରେ ଏବଂ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିଜ ନିଜର କ୍ରିୟାଶକ୍ତିରେ ମିଶିଯାଇ ନିଜ ନିଜର ସୂକ୍ଷ୍ମ-ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେହି ଯୋଗୀଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତାମସ ଓ ରାଜସ ଅହଂକାରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତଥା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରେ, ଅହଂକାର ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ମୂଳପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ପ୍ରକୃତିରୂପକ ଆବରଣର ମଧ୍ୟ ବିଲୟ ଘଟେ ଏବଂ ସେତେବେଳେ ସେହି ଯୋଗୀ ସ୍ୱୟଂ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ନିଜର ସେହି ନିରାବରଣ ରୂପରେ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଯାହାଙ୍କୁ ଏହି ଭଗବନ୍ମୟୀ ଗତି ମିଳିଯାଏ, ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଏ ସଂସାରକୁ ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ମୋତେ ଯାହା ପଚାରିଥିଲ, ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ବେଦୋକ୍ତ ଦୁଇ ସନାତନ ମାର୍ଗର, ଯଥା— ସଦ୍ୟୋମୁକ୍ତି ଓ କ୍ରମମୁକ୍ତିର ପ୍ରଣାଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଦେଲି । ବାସୁଦେବଙ୍କର ଆରାଧନା କରି ପ୍ରଥମେ ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ ଏହି ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏହି ଦୁଇମାର୍ଗ କଥା କହିଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରି ପାରିବ, ତା'ପାଇଁ ତାହା ହିଁ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ମାର୍ଗ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଶ୍ରେୟସ୍କର ମାର୍ଗ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ସମଗ୍ର ବେଦକୁ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ତିନିଥର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ ଯେ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି

ଭଗବାନ୍ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଲକ୍ଷିତଃ ସ୍ୱାତ୍ମନା ହରିଃ ।
ଦୃଶ୍ୟୈର୍ବୁଦ୍ଧ୍ୟାଦିଭିର୍ଦ୍ରଷ୍ଟା ଲକ୍ଷଣୈରନୁମାପକୈଃ ॥ ୩୫

ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମନା ରାଜନ୍ ହରିଃ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ।
ଶ୍ରୋତବ୍ୟଃ କୀର୍ତ୍ତିତବ୍ୟଶ୍ଚ ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୬

ପିବନ୍ତି ଯେ ଭଗବତ ଆତ୍ମନଃ ସତାଂ
କଥାମୃତଂ ଶ୍ରବଣପୁଟେଷୁ ସମ୍ଭୃତମ୍ ।
ପୁନନ୍ତି ତେ ବିଷୟବିଦୂଷିତାଶୟଂ
ବ୍ରଜନ୍ତି ତଚ୍ଚରଣସରୋରୁହାନ୍ତିକମ୍ ॥ ୩୭

ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ ହୋଇଯାଏ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଧର୍ମ ॥ ୩୪ ॥ ଚର-ଅଚର ସବୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାରୂପରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଲକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି; କାରଣ ବୁଦ୍ଧି ସମେତ ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ତାହାଙ୍କୁ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଉପଲକ୍ଷକର କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି। ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ସେ ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟପଦାର୍ଥର ଦ୍ରଷ୍ଟା ବା ସାକ୍ଷୀ ॥ ୩୫ ॥ ତେଣୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସବୁ ସମୟରେ ଓ ସବୁ ସ୍ଥିତିରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ ଗୁଣାଦି ଶ୍ରବଣ, କୀର୍ତ୍ତନ, ମନନ ଓ ଚିନ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ସନ୍ଥପୁରୁଷମାନେ ସର୍ବଦା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର କଥାମୃତ ବିତରଣ କରିଚାଲନ୍ତି। ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜର ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସେହି କଥାମୃତ ପାନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ବିଷୟବାସନାର ବିଷାକ୍ତ ପ୍ରଭାବ ଦୂର ହୋଇଯାଏ; ସେମାନେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ପୁରୁଷସଂସ୍ଥାବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କାମନାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କର ଉପାସନା ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମେତନ୍ନିଗଦିତଂ ପୃଷ୍ଟବାନ୍ ଯଦ୍‌ଭବାନ୍ ମମ ।
ନୃଣାଂ ଯନ୍ମ୍ରିୟମାଣାନାଂ ମନୁଷ୍ୟେଷୁ ମନୀଷିଣାମ୍ ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସକାମସ୍ତୁ ଯଜେତ ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ପତିମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରମିନ୍ଦ୍ରିୟକାମସ୍ତୁ ପ୍ରଜାକାମଃ ପ୍ରଜାପତୀନ୍ ॥ ୨

ଦେବୀଂ ମାୟାଂ ତୁ ଶ୍ରୀକାମସ୍ତେଜସ୍କାମୋ ବିଭାବସୁମ୍ ।
ବସୁକାମୋ ବସୂନ୍ ରୁଦ୍ରାନ୍ ବୀର୍ଯ୍ୟକାମୋଽଥ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୩

ଅନ୍ନାଦ୍ୟକାମସ୍ତ୍ୱଦିତିଂ ସ୍ୱର୍ଗକାମୋଽଦିତେଃ ସୁତାନ୍ ।
ବିଶ୍ୱାନ୍‌ଦେବାନ୍ ରାଜ୍ୟକାମଃ ସାଧ୍ୟାନ୍‌ସଂସାଧକୋ ବିଶାମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ମରଣକାଳରେ କଣ କରିବା ଉଚିତ ବୋଲି ତୁମେ ଯେଉଁ ପଚାରିଥିଲ, ମୁଁ ତାର ଉତ୍ତର ଦେଇଦେଲି ॥ ୧ ॥ ଯେ ବ୍ରହ୍ମତେଜ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ, ଯେ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ପାଇଁ ଇଚ୍ଛୁକ, ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ସନ୍ତାନଲାଳସା ରହିଛି, ସେ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆବଶ୍ୟକ, ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କୁ; ଯେ ତେଜ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ; ଯାହାଙ୍କର ଧନ ଦରକାର, ସେ ବସୁମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ଆବଶ୍ୟକ, ସେ ରୁଦ୍ରଗଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩ ॥ ଯେ ବହୁ ଅନ୍ନ ପାଇବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେ ଅଦିତିଙ୍କୁ; ଯେ ସ୍ୱର୍ଗ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେ ଅଦିତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ; ଯାହାଙ୍କର ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ଅଭିଳାଷ ରହିଛି, ସେ ବିଶ୍ୱେଦେବମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଯେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅନୁକୂଳ କରି ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା ରଖିଛନ୍ତି, ସେ ସାଧ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା

ଆୟୁଷ୍କାମୋଽଶ୍ୱିନୌ ଦେବୌ ପୁଷ୍ଟିକାମ ଇଳାଂ ଯଜେତ୍ ।
ପ୍ରତିଷ୍ଠାକାମଃ ପୁରୁଷୋ ରୋଦସୀ ଲୋକମାତରୌ ॥ ୫

ରୂପାଭିକାମୋ ଗନ୍ଧର୍ବାନ୍ ସ୍ତ୍ରୀକାମୋଽପ୍ସରଉର୍ବଶୀମ୍ ।
ଆଧିପତ୍ୟକାମଃ ସର୍ବେଷାଂ ଯଜେତ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍ ॥ ୬

ଯଜ୍ଞଂ ଯଜେଦ୍ ଯଶସ୍କାମଃ କୋଶକାମଃ ପ୍ରଚେତସମ୍ ।
ବିଦ୍ୟାକାମସ୍ତୁ ଗିରିଶଂ ଦାମ୍ପତ୍ୟାର୍ଥ ଉମାଂ ସତୀମ୍ ॥ ୭

ଧର୍ମାର୍ଥ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଂ ତନ୍ତୁଂ ତନ୍ୱନ୍ ପିତୃନ୍ ଯଜେତ୍ ।
ରକ୍ଷାକାମଃ ପୁଣ୍ୟଜନାନୋଜସ୍କାମୋ ମରୁଦ୍‌ଗଣାନ୍ ॥ ୮

ରାଜ୍ୟକାମୋ ମନୂନ୍ ଦେବାନ୍ ନିର୍ଋତିଂ ତ୍ୱଭିଚରନ୍ ଯଜେତ୍ ।
କାମକାମୋ ଯଜେତ୍ ସୋମମକାମଃ ପୁରୁଷଂ ପରମ୍ ॥ ୯

ଅକାମଃ ସର୍ବକାମୋ ବା ମୋକ୍ଷକାମ ଉଦାରଧୀଃ ।
ତୀବ୍ରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଯଜେତ ପୁରୁଷଂ ପରମ୍ ॥ ୧୦

ଏତାବାନେବ ଯଜତାମିହ ନିଃଶ୍ରେୟସୋଦୟଃ ।
ଭଗବତ୍ୟଚଳୋ ଭାବୋ ଯଦ୍ ଭାଗବତସଙ୍ଗତଃ ॥ ୧୧

ଜ୍ଞାନଂ ଯଦା ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତଗୁଣୋର୍ମିଚକ୍ର-
ମାତ୍ମପ୍ରସାଦ ଉତ ଯତ୍ର ଗୁଣେଷ୍ୱସଙ୍ଗଃ ।
କୈବଲ୍ୟସମ୍ମତପଥସ୍ତ୍ୱଥ ଭକ୍ତିଯୋଗଃ
କୋ ନିର୍ବୃତୋ ହରିକଥାସୁ ରତିଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୨

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଭିବ୍ୟାହୃତଂ ରାଜା ନିଶମ୍ୟ ଭରତର୍ଷଭଃ ।
କିମନ୍ୟତ୍‌ପୃଷ୍ଟବାନ୍ ଭୂୟୋ ବୈୟାସକିମୃଷିଂ କବିମ୍ ॥ ୧୩

ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪ ॥ ଆୟୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କୁ; ପୁଷ୍ଟି ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଭୂଦେବୀଙ୍କୁ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଲୋକମାତା ପୃଥିବୀଙ୍କୁ ତଥା ଦ୍ୟୌ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚାହୁଁଥିଲେ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କୁ; ପତ୍ନୀ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଉର୍ବଶୀ ଅପ୍‌ସରାଙ୍କୁ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୬ ॥ ଯେ ଯଶ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ସେ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ; ଯେ ଧନସମ୍ପଦ ଭଣ୍ଡାର ଚାହାନ୍ତି, ସେ ବରୁଣଙ୍କୁ; ବିଦ୍ୟାର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ଏବଂ ପତି-ପତ୍ନୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରେମ ଅତୁଟ ରଖିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୭ ॥ ଧର୍ମ ଉପାର୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ, ବଂଶପରମ୍ପରା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ, ବାଧାବିଘ୍ନରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ବଳବାନ୍ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୮ ॥ ରାଜ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ, ଅଭିଚାର ନିମନ୍ତେ ନିର୍ଋତିଙ୍କୁ, ବିଭିନ୍ନ ଭୋଗପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏବଂ ନିଷ୍କାମତା ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପରମପୁରୁଷ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୯ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ, ସେମାନେ ନିଷ୍କାମ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି ସକଳ କାମନାରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଅଥବା ମୋକ୍ଷ ଚାହୁଁଥାନ୍ତୁ, ସେମାନେ ଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆରାଧନା କରିବା ଉଚିତ । ଏଇଥିରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ନିହିତ ॥ ୧୦ ॥ ଯେତେସବୁ ଉପାସକ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ମଙ୍ଗଳ ହେଲା, ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚଳ ପ୍ରେମ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ॥ ୧୧ ॥ ଏପରି ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳା ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ, ତାହାଦ୍ୱାରା ଦୁର୍ଲଭ ଜ୍ଞାନ ମିଳିଯାଏ, ଯାହାଫଳରେ କି ସଂସାରସାଗରର ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ତରଙ୍ଗମାଳା ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ; ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗେ; ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଆଉ ବିଷୟାସକ୍ତି ରହେ ନାହିଁ ଏବଂ କୈବଲ୍ୟମୋକ୍ଷର ସର୍ବସମ୍ମତ ମାର୍ଗ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ରସମୟୀ କଥାର ସ୍ୱାଦ ପାଇଯିବା ପରେ, କିଏ ଭଲା ସେଥିରେ ନ ରସିବ ! ॥ ୧୨ ॥

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ତ ସର୍ବଜ୍ଞ ହୋଇଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ

ଏତନ୍ନଃ ଶୁଶ୍ରୂଷତାଂ ବିଦ୍ୱନ୍ ସୂତ ନୋଽର୍ହସି ଭାଷିତୁମ୍ ।
କଥା ହରିକଥୋଦର୍କାଃ ସତାଂ ସ୍ୟୁଃ ସଦସି ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୧୪

ସ ବୈ ଭାଗବତୋ ରାଜା ପାଣ୍ଡବେୟୋ ମହାରଥଃ ।
ବାଲକ୍ରୀଡ଼ନକୈଃ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ କୃଷ୍ଣକ୍ରୀଡ଼ାଂ ଯ ଆଦଦେ ॥ ୧୫

ବୈୟାସକିଶ୍ଚ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବପରାୟଣଃ ।
ଉରୁଗାୟଗୁଣୋଦାରାଃ ସତାଂ ସ୍ୟୁର୍ହି ସମାଗମେ ॥ ୧୬

ଆୟୁର୍ହରତି ବୈ ପୁଂସାମୁଦ୍ୟନ୍ନସ୍ତଂ ଚ ଯନ୍ନସୌ ।
ତସ୍ୟର୍ତେ ଯତ୍କ୍ଷଣୋ ନୀତ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକବାର୍ତ୍ତୟା ॥ ୧୭

ତରବଃ କିଂ ନ ଜୀବନ୍ତି ଭସ୍ତ୍ରାଃ କିଂ ନ ଶ୍ୱସନ୍ତ୍ୟୁତ ।
ନ ଖାଦନ୍ତି ନ ମେହନ୍ତି କିଂ ଗ୍ରାମପଶବୋଽପରେ ॥ ୧୮

ଶ୍ୱବିଡ୍‌ବରାହୋଷ୍ଟ୍ରଖରୈଃ ସଂସ୍ତୁତଃ ପୁରୁଷଃ ପଶୁଃ ।
ନ ଯତ୍କର୍ଣ୍ଣପଥୋପେତୋ ଜାତୁ ନାମ ଗଦାଗ୍ରଜଃ ॥ ୧୯

ବିଲେ ବତୋରୁକ୍ରମବିକ୍ରମାନ୍ ଯେ
ନ ଶୃଣ୍ୱତଃ କର୍ଣ୍ଣପୁଟେ ନରସ୍ୟ ।
ଜିହ୍ୱାସତୀ ଦାର୍ଦ୍ଦୁରିକେବ ସୂତ
ନ ଚୋପଗାୟତ୍ୟୁରୁଗାୟଗାଥାଃ. ॥ ୨୦

ଭାରଃ ପରଂ ପଟ୍ଟକିରୀଟଜୁଷ୍ଟ-
ମପ୍ୟୁତ୍ତମାଙ୍ଗଂ ନ ନମେନ୍ମୁକୁନ୍ଦମ୍ ।
ଶାବୌ କରୌ ନୋ କୁରୁତଃ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ
ହରେର୍ଲସତ୍କାଞ୍ଚନକଙ୍କଣୌ ବା ॥ ୨୧

ବର୍ହାୟିତେ ତେ ନୟନେ ନରାଣାଂ
ଲିଙ୍ଗାନି ବିଷ୍ଣୋର୍ନ ନିରୀକ୍ଷତୋ ଯେ ।

ଠାରୁ ଏହା ଶୁଣିବା ପରେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କଣ ପଚାରିଲେ ? ॥ ୧୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ସେହି କଥୋପକଥନ ଶୁଣିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ଜାତ ହୋଇଛି । ଆପଣ ତ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି; ଦୟା କରି ଆପଣ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣାନ୍ତୁ ; କାରଣ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସଭାରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଏ, ତାହାର ପର୍ଯ୍ୟବସାନ ଭଗବାନଙ୍କର ରସମୟୀ ଲୀଳା କଥାରେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୪ ॥ ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ମହାରଥୀ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଥିଲେ; ପିଲାଦିନେ ଖେଳନା ଧରି ଖେଳିବା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ଅନୁକରଣ କରି ସେଥିରୁ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବନ୍ମୟ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ଥିଲେ । ଏପରି ସନ୍ଥଜନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ତ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଥିବ ॥ ୧୬ ॥ ଯାହାଙ୍କର ସମୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ଅଥବା ଗୁଣଶ୍ରବଣରେ କଟିଯାଏ, ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆୟୁ, ଜାଣନ୍ତୁ, ବୃଥାରେ ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ଉଦୟ ହୋଇ ଓ ଅସ୍ତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ହରଣ କରିନିଅନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ବୃକ୍ଷଲତା କଣ ବଞ୍ଚୁନାହାନ୍ତି ? କମାରଶାଳର ଭାତି କଣ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରୁନାହିଁ ? ଗ୍ରାମ୍ୟପଶୁମାନେ କଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଆହାର-ବିହାର ଓ ମୈଥୁନ କରୁନାହାନ୍ତି ? ସେମାନଙ୍କ ପରି ବଞ୍ଚିରହି ଯେଉଁମାନଙ୍କ କାନରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା-କଥା କେବେ ବି ପଡ଼େ ନାହିଁ, ସେହି ନରପଶୁମାନେ କୁକୁର, ଘୁଷୁରୀ, ଓଟ ଓ ଗଧଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ହୀନ ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା କେବେ ବି ଶୁଣେ ନାହିଁ, ତାହାର କାନ ସାପଗାତ ପରି ଏବଂ ଯେଉଁ ଜିଭ କେବେ ବି ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରେ ନାହିଁ, ତାହା ବେଙ୍ଗ ଜିଭ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁ ମସ୍ତକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅବନତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ରେଶମପଗଡ଼ି ବା ରତ୍ନମୁକୁଟରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ବୋଝ ତୁଲ୍ୟ । ଯେଉଁ ହାତ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବାପୂଜା କରେ ନାହିଁ, ତାହା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକଙ୍କଣରେ ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମଲାମଣିଷର ହାତ ପରି ॥ ୨୧ ॥ ଯେଉଁ ଆଖି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରାଉଥିବା ମୂର୍ତ୍ତି, ତୀର୍ଥ, ନଦୀ ଆଦି ଦର୍ଶନ କରେ ନାହିଁ, ସେହି ଆଖି ତ ମୟୂର ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପରି ନିରର୍ଥକ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟର ପାଦ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାସ୍ଥଳମାନଙ୍କୁ ଯାତ୍ରା କରେ ନାହିଁ, ସେହି ପାଦର

ପାଦୌ ନୃଣାଂ ତୌ ଦ୍ରୁମଜନ୍ମଭାଜୌ
କ୍ଷେତ୍ରାଣି ନାନୁବ୍ରଜତୋ ହରେର୍ଯୌ ॥ ୨୨

ଜୀବଞ୍ଛବୋ ଭାଗବତାଙ୍ଘ୍ରିରେଣୁଂ
ନ ଜାତୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋଽଭିଲଭେତ ଯସ୍ତୁ ।
ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁପଦ୍ୟା ମନୁଜସ୍ତୁଳସ୍ୟାଃ
ଶ୍ୱସଞ୍ଛବୋ ଯସ୍ତୁ ନ ବେଦ ଗନ୍ଧମ୍ ॥ ୨୩

ତଦଶ୍ମସାରଂ ହୃଦୟଂ ବତେଦଂ
ଯଦ୍ ଗୃହ୍ୟମାଣୈର୍ହରିନାମଧେୟୈଃ ।
ନ ବିକ୍ରିୟେତାଥ ଯଦା ବିକାରୋ
ନେତ୍ରେ ଜଳଂ ଗାତ୍ରରୁହେଷୁ ହର୍ଷଃ ॥ ୨୪

ଅଥାଭିଧେହ୍ୟଙ୍ଗ ମନୋଽନୁକୂଳଂ
ପ୍ରଭାଷସେ ଭାଗବତପ୍ରଧାନଃ ।
ଯଦାହ ବୈୟାସକିରାତ୍ମବିଦ୍ୟା-
ବିଶାରଦୋ ନୃପତିଂ ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟଃ ॥ ୨୫

ଚଳନଶକ୍ତି ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହା ଚଳନଶକ୍ତିହୀନ ପାଦପ (ବୃକ୍ଷ) ସଙ୍ଗେ ସମାନ ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ କେବେ ବି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କର ପାଦଧୂଳି ମଥାରେ ଲଗାଏ ନାହିଁ, ସେ ବଞ୍ଚିଥାଇ ମଧ୍ୟ ମଲା ସମାନ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଲାଗି କରାଯାଇଥିବା ତୁଳସୀ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ଗୁଣଗାନ କରେ ନାହିଁ, ସେହି ଲୋକ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରୁ ନ ଥିବା ଶବ ସମାନ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ହୃଦୟ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ଶ୍ରବଣକୀର୍ତ୍ତନ କରି ମଧ୍ୟ ଦ୍ରବିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ହୃଦୟ ନୁହେଁ, କଠିନ ଲୁହା । ହୃଦୟ ତରଳିଗଲେ ଆଖି ଲୁହଛଳଛଳ ହୋଇଯାଏ ଓ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରିୟ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଆପଣଙ୍କର ବାଣୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ମଧୁରତାରେ ଭରିଦେଉଛି; ତେଣୁ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାବିଶାରଦ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଯାହା କିଛି କହିଲେ, କୃପା କରି ଆମକୁ ସେହି ସଂବାଦ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ଶୁକଦେବଙ୍କର କଥାରମ୍ଭ

ସୂତ ଉବାଚ

ବୈୟାସକେରିତି ବଚସ୍ତତ୍ତ୍ୱନିଶ୍ଚୟମାତ୍ମନଃ ।
ଉପଧାର୍ଯ୍ୟ ମତିଂ କୃଷ୍ଣେ ଔତ୍ତରେୟଃ ସତୀଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୧

ଆତ୍ମଜାୟାସୁତାଗାରପଶୁଦ୍ରବିଣବନ୍ଧୁଷୁ ।
ରାଜ୍ୟେ ଚାବିକଳେ ନିତ୍ୟଂ ବିରୂଢାଂ ମମତାଂ ଜହୌ ॥ ୨

ପପ୍ରଚ୍ଛ ଚେମମେବାର୍ଥଂ ଯନ୍ମାଂ ପୃଚ୍ଛଥ ସତ୍ତମାଃ ।
କୃଷ୍ଣାନୁଭାବଶ୍ରବଣେ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନୋ ମହାମନାଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀସୂତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ତ ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦକ ଥିଲା । ତାହା ଶୁଣି ଉତ୍ତରାନନ୍ଦନ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ନିଜର ଶରୀର, ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର, ରାଜପ୍ରାସାଦ, ପଶୁ, ଧନସମ୍ପଦ ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିତିଦିନ ଲିପ୍ତ ରହିବା ଫଳରେ, ସେସବୁ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ମମତା ଆସିଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସେହି ମମତା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ମହାମନସ୍ୱୀ ପରୀକ୍ଷିତ ନିଜ ମୃତ୍ୟୁର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ଜାଣି ସାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ କର୍ମରୁ ସେ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟାଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ସୁଦୃଢ଼ ଆତ୍ମଭାବ କରି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମହିମା ଶୁଣିବା

ସଂଜ୍ଞାଂ ବିଜ୍ଞାୟ ସଂନ୍ୟସ୍ୟ କର୍ମ ତ୍ରୈବର୍ଗିକଂ ଚ ଯତ୍ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଆତ୍ମଭାବଂ ଦୃଢ଼ଂ ଗତଃ ॥ ୪

ରାଜୋବାଚ

ସମୀଚୀନଂ ବଚୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସର୍ବଜ୍ଞସ୍ୟ ତବାନଘ ।
ତମୋ ବିଶୀର୍ଯ୍ୟତେ ମହ୍ୟଂ ହରେଃ କଥୟତଃ କଥାମ୍ ॥ ୫

ଭୂୟ ଏବ ବିବିତ୍ସାମି ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ।
ଯଥେଦଂ ସୃଜତେ ବିଶ୍ୱଂ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟମଧୀଶ୍ୱରୈଃ ॥ ୬

ଯଥା ଗୋପାୟତି ବିଭୁର୍ଯଥା ସଂଯଚ୍ଛତେ ପୁନଃ ।
ଯାଂ ଯାଂ ଶକ୍ତିମୁପାଶ୍ରିତ୍ୟ ପୁରୁଶକ୍ତିଃ ପରଃ ପୁମାନ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ କ୍ରୀଡ଼ୟନ୍ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ କରୋତି ବିକରୋତି ଚ ॥ ୭

ନୂନଂ ଭଗବତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟମିବାଭାତି କବିଭିଶ୍ଚାପି ଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୮

ଯଥା ଗୁଣାଂସ୍ତୁ ପ୍ରକୃତେର୍ଯୁଗପତ୍ କ୍ରମଶୋଽପି ବା ।
ବିଭର୍ତ୍ତି ଭୂରିଶସ୍ତ୍ୱେକଃ କୁର୍ବନ୍ କର୍ମାଣି ଜନ୍ମଭିଃ ॥ ୯

ବିଚିକିତ୍ସିତମେତନ୍ମେ ବ୍ରବୀତୁ ଭଗବାନ୍ ଯଥା ।
ଶାବ୍ଦେ ବ୍ରହ୍ମଣି ନିଷ୍ଣାତଃ ପରସ୍ମିଂଶ୍ଚ ଭବାନ୍ ଖଲୁ ॥ ୧୦

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ରାଜ୍ଞା ଗୁଣାନୁକଥନେ ହରେଃ ।
ହୃଷୀକେଶମନୁସ୍ମୃତ୍ୟ ପ୍ରତିବକ୍ତୁଂ ପ୍ରଚକ୍ରମେ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନମଃ ପରସ୍ମୈ ପୁରୁଷାୟ ଭୂୟସେ
ସଦୁଦ୍ଭବସ୍ଥାନନିରୋଧଲୀଳୟା ।
ଗୃହୀତଶକ୍ତିତ୍ରିତୟାୟ ଦେହିନା-
ମନ୍ତର୍ଭବାୟାନୁପଲକ୍ଷ୍ୟବର୍ତ୍ମନେ ॥ ୧୨

ନିମନ୍ତେ ଅତି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟ (ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଲୀଳା ବିଷୟ) ପଚ୍ଚାରିଲେ, ଯାହା କି ଆପଣମାନେ ପଚ୍ଚାରୁଛନ୍ତି ॥ ୩,୪ ॥

ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଥିଲେ—ହେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ମୁନିବର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ପବିତ୍ର ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ । ଆପଣ ଯାହାସବୁ କହିଲେ, ସେସବୁ ସମୀଚୀନ । ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଯେତେ ଯେତେ କହୁଛନ୍ତି, ମୋ ଉପରୁ ଅଜ୍ଞାନର ପରଦା ସେତେ ସେତେ ଘୁଞ୍ଚିଯାଉଛି ॥ ୫ ॥ ତଥାପି, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ମାୟାଦ୍ୱାରା କିପରି ସଂସାର ସର୍ଜନା କଲେ, ତାହା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ସଂସାରର ରଚନା ଏତେ ରହସ୍ୟମୟ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମାଦି ସମର୍ଥ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବୁଝି ନ ପାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ଭଗବାନ୍ କିପରି ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି କିପରି ସଂହାର କରିଦେଉଛନ୍ତି ? ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ପରମାତ୍ମା କେଉଁ କେଉଁ ଶକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନିଜେ ନିଜକୁ ଖେଳଣା କରି ଖେଳୁଛନ୍ତି ? ଭଗବାନ୍ କିପରି ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ପିଲାମାନେ ଗଢ଼ିଥିବା ଖେଳଣା ପରି ନିର୍ମାଣ କରି ପୁଣି କିପରି କଥା କଥାକେ ଏହାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଛନ୍ତି ? ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଲୀଳା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍‌ଭୁତ ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ । ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବି ତାଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ବୁଝିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ॥ ୮ ॥ ଭଗବାନ୍ ତ ଏକ; ବହୁ କର୍ମ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଏକସଙ୍ଗେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ନା ଅନେକ ଅବତାର ଧରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମଶଃ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ? ॥ ୯ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ଆପଣ ବେଦ ଓ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉଭୟର ମର୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଣନ୍ତି; ତେଣୁ ମୋତେ ଏସବୁ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଭଗବାନ୍ ହୃଷୀକେଶଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ଆଦି ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣରୂପୀ ତିନି ଶକ୍ତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଯେ ସକଳ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ବିରାଜମାନ, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ତାହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ମାର୍ଗ ବୁଦ୍ଧିର ବିଷୟ ନୁହେଁ, ଯେ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ ଓ ଯାହାଙ୍କର ମହିମା ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ, ସେହି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ମୋର କୋଟି କୋଟି ପ୍ରଣାମ ॥ ୧୨ ॥

ଭୂୟୋ ନମଃ ସଦ୍‌ବୃଜିନଚ୍ଛିଦେଽସତା-
ମସମ୍ଭବାୟାଖିଳସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତୟେ ।
ପୁଂସାଂ ପୁନଃ ପାରମହଂସ୍ୟ ଆଶ୍ରମେ
ବ୍ୟବସିତାନାମନୁମୃଗ୍ୟଦାଶୁଷେ ॥ ୧୩

ନମୋ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ଋଷଭାୟ ସାତ୍ୱତାଂ
ବିଦୂରକାଷ୍ଠାୟ ମୁହୁଃ କୁଯୋଗିନାମ୍ ।
ନିରସ୍ତସାମ୍ୟାତିଶୟେନ ରାଧସା
ସ୍ୱଧାମନି ବ୍ରହ୍ମଣି ରଂସ୍ୟତେ ନମଃ ॥ ୧୪

ଯତ୍‌କୀର୍ତ୍ତନଂ ଯତ୍‌ସ୍ମରଣଂ ଯଦୀକ୍ଷଣଂ
ଯଦ୍‌ବନ୍ଦନଂ ଯଚ୍ଛ୍ରବଣଂ ଯଦର୍ହଣମ୍ ।
ଲୋକସ୍ୟ ସଦ୍ୟୋ ବିଧୁନୋତି କଲ୍ମଷଂ
ତସ୍ମୈ ସୁଭଦ୍ରଶ୍ରବସେ ନମୋ ନମଃ ॥ ୧୫

ବିଚକ୍ଷଣା ଯଚ୍ଚରଣୋପସାଦନାତ୍
ସଙ୍ଗଂ ବ୍ୟୁଦସ୍ୟୋଭୟତୋଽନ୍ତରାତ୍ମନଃ ।
ବିନ୍ଦନ୍ତି ହି ବ୍ରହ୍ମଗତିଂ ଗତକ୍ଲମା-
ସ୍ତସ୍ମୈ ସୁଭଦ୍ରଶ୍ରବସେ ନମୋ ନମଃ ॥ ୧୬

ତପସ୍ୱିନୋ ଦାନପରା ଯଶସ୍ୱିନୋ
ମନସ୍ୱିନୋ ମନ୍ତ୍ରବିଦଃ ସୁମଙ୍ଗଳାଃ ।
କ୍ଷେମଂ ନ ବିନ୍ଦନ୍ତି ବିନା ଯଦର୍ପଣଂ
ତସ୍ମୈ ସୁଭଦ୍ରଶ୍ରବସେ ନମୋ ନମଃ ॥ ୧୭

କିରାତହୂଣାନ୍ଧ୍ରପୁଲିନ୍ଦପୁଲ୍‌କସା
ଆଭୀରକଙ୍କା ଯବନାଃ ଖସାଦୟଃ ।
ଯେଽନ୍ୟେ ଚ ପାପା ଯଦୁପାଶ୍ରୟାଶ୍ରୟାଃ
ଶୁଧ୍ୟନ୍ତି ତସ୍ମୈ ପ୍ରଭବିଷ୍ଣବେ ନମଃ ॥ ୧୮

ସ ଏଷ ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମବତାମଧୀଶ୍ୱର-
ସ୍ତ୍ରୟୀମୟୋ ଧର୍ମମୟସ୍ତପୋମୟଃ ।
ଗତବ୍ୟଳୀକୈରଜଶଙ୍କରାଦିଭି-
ର୍ବିତର୍କ୍ୟଲିଙ୍ଗୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସୀଦତାମ୍ ॥ ୧୯

ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ହରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ ଦାନ କରନ୍ତି, ଯେ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ସାଂସାରିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିଃଶେଷ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ତଥା ପରମହଂସ ଆଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପୁରୁଷଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ପୁଣି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ଚର-ଅଚର ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ତାଙ୍କରି ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ, ସେ କାହାରି ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତ ନ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଦ୍‌ଗତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ, ଜିଦ୍ ଧରି ଭକ୍ତିହୀନ ସାଧନା କରୁଥିବା ଲୋକେ ଯାହାଙ୍କର ଛାଇ ମଧ୍ୟ ଛୁଇଁପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ଅଧିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ କଥା କଣ କହିବା, ସମାନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ କାହାର ନାହିଁ, ସେପରି ମହାନ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଯେ ନିଜର ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଧାମରେ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୪ ॥ ଯାହାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର, ସ୍ମରଣ, ଦର୍ଶନ, ବନ୍ଦନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ପୂଜନ ଜୀବମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ସେହି ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୫ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ଶରଣ ନେଇ ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ସକଳ ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମପଦ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି, ସେହି ମଙ୍ଗଳମୟ କୀର୍ତ୍ତିଧାରୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନେକ ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୬ ॥ ଯେତେ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ, ଦାନୀ, ଯଶସ୍ୱୀ, ମନସ୍ୱୀ, ସଦାଚାରୀ ଓ ମନ୍ତ୍ରବେତ୍ତା ହୋଇଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ସାଧନା ସହିତ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇ ନ ଥାନ୍ତି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଦେବାର ମହିମା ଏତେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ସେହି କଲ୍ୟାଣମୟ କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୧୭ ॥ କିରାତ, ହୂଣ, ଆନ୍ଧ୍ର, ପୁଲିନ୍ଦ, ପୁଲ୍‌କସ, ଆଭୀର, କଙ୍କ, ଯବନ, ଖସ ଆଦି ନୀଚ ଜାତିର ପାପୀ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାପୀମାନେ ଯାହାଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରି ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୧୮ ॥ ସେହି ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା, ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, କର୍ମକାଣ୍ଡୀମାନଙ୍କର ବେଦମୂର୍ତ୍ତି, ଧାର୍ମିକମାନଙ୍କର ଧର୍ମମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ତପଃସ୍ୱରୂପ । ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟରେ

ଶ୍ରିୟଃ ପତିର୍ଯଜ୍ଞପତିଃ ପ୍ରଜାପତି-
ର୍ଧିୟାଂ ପତିର୍ଲୋକପତିର୍ଧରାପତିଃ ।
ପତିର୍ଗତିଶ୍ଚାନ୍ଧକବୃଷ୍ଣିସାତ୍ୱତାଂ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ମେ ଭଗବାନ୍ ସତାଂ ପତିଃ ॥ ୨୦

ଯଦଙ୍ଘ୍ର୍ୟଭିଧ୍ୟାନସମାଧିଧୌତୟା
ଧିୟାନୁପଶ୍ୟନ୍ତି ହି ତତ୍ତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ।
ବଦନ୍ତି ଚୈତତ୍ କବୟୋ ଯଥାରୁଚଂ
ସ ମେ ମୁକୁନ୍ଦୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସୀଦତାମ୍ ॥ ୨୧

ପ୍ରଚୋଦିତା ଯେନ ପୁରା ସରସ୍ୱତୀ
ବିତନ୍ୱତାଜସ୍ୟ ସତୀଂ ସ୍ମୃତିଂ ହୃଦି ।
ସ୍ୱଲକ୍ଷଣା ପ୍ରାଦୁରଭୂତ୍ କିଲାସ୍ୟତଃ
ସ ମେ ଋଷୀଣାମୃଷଭଃ ପ୍ରସୀଦତାମ୍ ॥ ୨୨

ଭୂତୈର୍ମହଦ୍ଭିର୍ଯ ଇମାଃ ପୁରୋ ବିଭୁ-
ର୍ନିର୍ମାୟ ଶେତେ ଯଦମୂଷୁ ପୂରୁଷଃ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ଗୁଣାନ୍ ଷୋଡ଼ଶ ଷୋଡ଼ଶାତ୍ମକଃ
ସୋଽଲଙ୍କୃଷୀଷ୍ଟ ଭଗବାନ୍ ବଚାଂସି ମେ ॥ ୨୩

ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ବେଧସେ ।
ପପୁର୍ଜ୍ଞାନମୟଂ ସୌମ୍ୟା ଯନ୍ମୁଖାମ୍ବୁରୁହାସବମ୍ ॥ ୨୪

ଏତଦେବାତ୍ମଭୂ ରାଜନ୍ ନାରଦାୟ ବିପୃଚ୍ଛତେ ।
ବେଦଗର୍ଭୋଽଭ୍ୟଧାତ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯଦାହ ହରିରାତ୍ମନଃ ॥ ୨୫

ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି; ସେହି ପ୍ରଭୁ ମୋ ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥ ଯେ ସକଳ ସମ୍ପଦର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ଯେ ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଭୋକ୍ତା ତଥା ଫଳଦାତା, ଯେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଏବଂ ସକଳଲୋକର ପାଳନକର୍ତ୍ତା ତଥା ପୃଥ୍ୱୀଦେବୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ଯେ ଯଦୁବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଅନ୍ଧକ, ବୃଷ୍ଣି ଏବଂ ଯଦୁବଂଶର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ତଥା ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଥିଲେ, ସେହି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ, ସଜ୍ଜନଙ୍କ ସର୍ବସ୍ୱ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷମାନେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ-ଚିନ୍ତନରୂପୀ ସମାଧି-ଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ସେହି ବୁଦ୍ଧି ସାହାଯ୍ୟରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ଦର୍ଶନ କରିସାରି ନିଜ ନିଜର ମତି ଓ ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ପ୍ରେମ ଓ ମୁକ୍ତି ବିତରଣକାରୀ ସେହି ଭଗବାନ୍ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପୂର୍ବକଳ୍ପର ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଜ୍ଞାନର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ ନିଜର ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କ ସହିତ ବେଦରୂପେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲେ, ଜ୍ଞାନର ମୂଳକାରଣ ସେହି ଭଗବାନ୍ ମୋତେ କୃପା କରନ୍ତୁ; ସେ ମୋ ହୃଦୟରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ଏହି ଶରୀର ନିର୍ମାଣ କରି, ତହିଁରେ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଜୀବରୂପେ ଶୟନ କରନ୍ତି ଏବଂ ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ ଓ ମନ—ଏପରି ଷୋହଳ କଳାରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଏସବୁଦ୍ୱାରା ଷୋଡ଼ଶ ବିଷୟ ଭୋଗ କରନ୍ତି, ସେହି ସର୍ବଭୂତମୟ ଭଗବାନ୍ ମୋର ବାଣୀକୁ ତାଙ୍କର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଅଳଙ୍କୃତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥ ଯାହାଙ୍କର ମୁଖକମଳରୁ ଝରିପଡୁଥିବା ମକରନ୍ଦ ତୁଲ୍ୟ ଜ୍ଞାନମୟୀ ସୁଧାକୁ ସାଧୁପୁରୁଷମାନେ ପାନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେହି ବାସୁଦେବାବତାର ସର୍ବଜ୍ଞ ଭଗବାନ୍ ବ୍ୟାସଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ କଥା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ନାରଦ ପଗ୍ଭରିବାରୁ ଯେଉଁ କଥା ବେଦଗର୍ଭ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମକୁ ସେହି କଥା କହୁଛି ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୃଷ୍ଟି ବର୍ଣ୍ଣନା

ନାରଦ ଉବାଚ

ଦେବଦେବ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ଭୂତଭାବନ ପୂର୍ବଜ ।
ତଦ୍ ବିଜାନୀହି ଯଜ୍ଜ୍ଞାନମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱନିଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୧

ଯଦ୍ରୂପଂ ଯଦଧିଷ୍ଠାନଂ ଯତଃ ସୃଷ୍ଟମିଦଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯତ୍ସଂସ୍ଥଂ ଯତ୍ପରଂ ଯଚ୍ଚ ତତ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ବଦ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ॥ ୨

ସର୍ବଂ ହ୍ୟେତଦ୍ ଭବାନ୍ ବେଦ ଭୂତଭବ୍ୟଭବତ୍ପ୍ରଭୁଃ ।
କରାମଲକବଦ୍ ବିଶ୍ୱଂ ବିଜ୍ଞାନାବସିତଂ ତବ ॥ ୩

ଯଦ୍ୱିଜ୍ଞାନୋ ଯଦାଧାରୋ ଯତ୍ପରସ୍ତ୍ୱଂ ଯଦାତ୍ମକଃ ।
ଏକଃ ସୃଜସି ଭୂତାନି ଭୂତୈରେବାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୪

ଆତ୍ମନ୍ ଭାବୟସେ ତାନି ନ ପରାଭାବୟନ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଆତ୍ମଶକ୍ତିମବଷ୍ଟଭ୍ୟ ଊର୍ଣ୍ଣନାଭିରିବାକ୍ଲମଃ ॥ ୫

ନାହଂ ବେଦ ପରଂ ହ୍ୟସ୍ମିନ୍ନାପରଂ ନ ସମଂ ବିଭୋ ।
ନାମରୂପଗୁଣୈର୍ଭାବ୍ୟଂ ସଦସତ୍ କିଞ୍ଚିଦନ୍ୟତଃ ॥ ୬

ସ ଭବାନଚରଦ୍ ଘୋରଂ ଯତ୍ ତପଃ ସୁସମାହିତଃ ।
ତେନ ଖେଦୟସେ ନସ୍ତ୍ୱଂ ପରାଶଙ୍କାଂ ପ୍ରଯଚ୍ଛସି ॥ ୭

ଏତନ୍ମେ ପୃଚ୍ଛତଃ ସର୍ବଂ ସର୍ବଜ୍ଞ ସକଳେଶ୍ୱର ।
ବିଜାନୀହି ଯଥୈବେଦମହଂ ବୁଧ୍ୟେଽନୁଶାସିତଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀନାରଦ ପଚାରିଲେ—ପିତୃଦେବ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ପ୍ରଣାମ । ଆପଣ ତ କେବଳ ମୋର ପିତା ନୁହନ୍ତି, ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ପିତା । ଆପଣ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା । ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଦର୍ଶନ ମିଳିଥାଏ, ଦୟା କରି ମୋତେ ସେହି ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ସଂସାରର ରୂପ କଣ ? ଏହାର ଆଧାର କଣ ? ଏହାକୁ କିଏ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି ? ଏହାର ପ୍ରଳୟ କେଉଁଥିରେ ହୁଏ ? ଏହା କାହାର ଅଧୀନରେ ରହିଛି ? ଏବଂ ଏ ବସ୍ତୁଟି ବାସ୍ତବରେ କଣ ?—ଆପଣ ମୋତେ ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଆପଣ ତ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି; କାରଣ ଯାହା କିଛି ଘଟିସାରିଛି, ଯାହା କିଛି ଘଟୁଛି ଏବଂ ଯାହା କିଛି ଘଟିବ, ଆପଣ ସେସବୁର ସ୍ୱାମୀ । ହାତପାପୁଲିରେ ଧରିଥିବା ଅଁଳାଟିକୁ ଯେପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିହୁଏ, ଏହି ସମଗ୍ର ସଂସାର ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ॥ ୩ ॥ ହେ ପିତା ! ଏହି ଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କୁ ମିଳିଲା କେଉଁଠୁ ? ଆପଣ କାହାକୁ ଆଧାର କରି ରହିଛନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଭୁ କିଏ ? ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କଣ ? ଆପଣ ଏକା ଏକା ନିଜ ମାୟାବଳରେ ପଞ୍ଚଭୂତଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଉଛନ୍ତି; ଏହା କେଡ଼େ ଅଦ୍‌ଭୁତ ବିଷୟ ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୪ ॥ ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଯେପରି ଅନାୟାସରେ ନିଜ ପାଟିରୁ ସୂତା କାଢ଼ି ତାହା ଧରି ଖେଳୁଛି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜ ଶକ୍ତିର ଆଶ୍ରୟରେ ନିଜେ ହିଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ବିକାର ଜାତ ହେଉ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଜଗତରେ ନାମ, ରୂପ ଓ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ଜାଣିହୁଏ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କୌଣସି ସତ୍, ଅସତ୍, ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ବା ଅଧମ ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ଯାହା କି ଆପଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବ ॥ ୬ ॥ ଏତାଦୃଶ ସମସ୍ତଙ୍କର ଈଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ! ଏହା ଦେଖି ମୋ ଭିତରେ ମୋହ ସହିତ ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ ଜାତ ହେଉଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ଆଉ କେହି ଅଛି କି ? ॥ ୭ ॥ ଆପଣ ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ସର୍ବେଶ୍ୱର । ମୁଁ ଯାହା କିଛି ପଚାରିଲି, ଦୟା କରି ସେସବୁ ଏପରିଭାବରେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ, ଯଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଉପଦେଶ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିପାରିବି ॥ ୮ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ସମ୍ୟକ୍ କାରୁଣିକସ୍ୟେଦଂ ବତ୍ସ ତେ ବିଚିକିତ୍ସିତମ୍ ।
ଯଦହଂ ଚୋଦିତଃ ସୌମ୍ୟ ଭଗବଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟଦର୍ଶନେ ॥ ୯

ନାନୃତଂ ତବ ତଚ୍ଚାପି ଯଥା ମାଂ ପ୍ରବ୍ରବୀଷି ଭୋଃ ।
ଅବିଜ୍ଞାୟ ପରଂ ମତ୍ତ ଏତାବତ୍ତ୍ୱଂ ଯତୋ ହି ମେ ॥ ୧୦

ଯେନ ସ୍ୱରୋଚିଷା ବିଶ୍ୱଂ ରୋଚିତଂ ରୋଚୟାମ୍ୟହମ୍ ।
ଯଥାର୍କୋଽଗ୍ନିର୍ଯଥା ସୋମୋ ଯଥର୍କ୍ଷଗ୍ରହତାରକାଃ ॥ ୧୧

ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ଧୀମହି ।
ଯନ୍ମାୟୟା ଦୁର୍ଜୟୟା ମାଂ ବ୍ରୁବନ୍ତି ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ॥ ୧୨

ବିଲଜ୍ଜମାନୟା ଯସ୍ୟ ସ୍ଥାତୁମୀକ୍ଷାପଥେଽମୁୟା ।
ବିମୋହିତା ବିକତ୍ଥନ୍ତେ ମମାହମିତି ଦୁର୍ଧିୟଃ ॥ ୧୩

ଦ୍ରବ୍ୟଂ କର୍ମ ଚ କାଳଶ୍ଚ ସ୍ୱଭାବୋ ଜୀବ ଏବ ଚ ।
ବାସୁଦେବାତ୍ପରୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନ ଚାନ୍ୟୋଽର୍ଥୋଽସ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱତଃ ॥ ୧୪

ନାରାୟଣପରା ବେଦା ଦେବା ନାରାୟଣାଙ୍ଗଜାଃ ।
ନାରାୟଣପରା ଲୋକା ନାରାୟଣପରା ମଖାଃ ॥ ୧୫

ନାରାୟଣପରୋ ଯୋଗୋ ନାରାୟଣପରଂ ତପଃ ।
ନାରାୟଣପରଂ ଜ୍ଞାନଂ ନାରାୟଣପରା ଗତିଃ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟାପି ଦ୍ରଷ୍ଟୁରୀଶସ୍ୟ କୂଟସ୍ଥସ୍ୟାଖିଳାତ୍ମନଃ ।
ସୃଜ୍ୟଂ ସୃଜାମି ସୃଷ୍ଟୋଽହମୀକ୍ଷୟୈବାଭିଚୋଦିତଃ ॥ ୧୭

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ବତ୍ସ ନାରଦ ! ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲ, ଏହା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନ; କାରଣ ତୁମର ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ମୋ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଜାଗି ଉଠିଲା ॥ ୯ ॥ ତୁମେ ମୋ ବିଷୟରେ ଯାହାସବୁ କହିଲ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣି ନ ଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏସବୁ ତାକୁ ମୋର ପ୍ରଭାବ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ । ବାସ୍ତବରେ ଏହିସବୁ ଶକ୍ତି ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର । ତାଙ୍କରି ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିକ୍ରମ ଚାଲୁଛି ॥ ୧୦ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ତାରାମାନେ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିରେ ଆଲୋକିତ ହୋଇ ଜଗତକୁ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭ ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ମୟ ଜ୍ୟୋତିରେ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ ହୋଇ ଜଗତକୁ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରଦାନ କରୁଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଦୁର୍ଜୟ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଲୋକେ ମୋତେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି; ତାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ ମଧ୍ୟ କରୁଛି ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ମାୟା ତ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୋଚପୂର୍ବକ ଭୟାତୁରା ହୋଇ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସଂସାରର ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ ଏହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇ ସବୁକଥାରେ 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ବୋଲି ବୃଥା ଆସ୍ଫାଳନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ନାରଦ ! ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଦ୍ରବ୍ୟ, କର୍ମ, କାଳ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଜୀବ ବୋଲି ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଅନ୍ୟ କିଛି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ବେଦମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ନାରାୟଣଙ୍କର ପରାୟଣ । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ହିଁ କଳ୍ପିତ । ପୁଣି ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ କରାଯାଏ ଏବଂ ସେହିସବୁ ଯଜ୍ଞର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁସବୁ ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି ॥ ୧୫ ॥ ସକଳପ୍ରକାର ଯୋଗସାଧନା ମଧ୍ୟ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ପାଇବାପାଇଁ କରାଯାଏ । ସକଳ ତପସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ସାଧକଙ୍କୁ ନାରାୟଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଏ । ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରାଯାଏ । ନାରାୟଣଙ୍କୁ ପାଇବାରେ ହିଁ ସକଳ ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ନିୟାମକ; ସେ ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବସ୍ୱରୂପ । ସେ ହିଁ ମୋତେ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ନିର୍ଗୁଣସ୍ୟ ଗୁଣାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ସ୍ଥିତିସର୍ଗନିରୋଧେଷୁ ଗୃହୀତା ମାୟୟା ବିଭୋଃ ॥ ୧୮

କାର୍ଯ୍ୟକାରଣକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱେ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାଶ୍ରୟାଃ ।
ବଧ୍ନନ୍ତି ନିତ୍ୟଦା ମୁକ୍ତଂ ମାୟିନଂ ପୁରୁଷଂ ଗୁଣାଃ ॥ ୧୯

ସ ଏଷ ଭଗବାଁଲ୍ଲିଙ୍ଗୈସ୍ତ୍ରିଭିରେଭିରଧୋକ୍ଷଜଃ ।
ସ୍ୱଲକ୍ଷିତଗତିର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସର୍ବେଷାଂ ମମ ଚେଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୦

କାଳଂ କର୍ମ ସ୍ୱଭାବଂ ଚ ମାୟେଶୋ ମାୟୟା ସ୍ୱୟା ।
ଆତ୍ମନ୍ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ପ୍ରାପ୍ତଂ ବିବୁଭୂଷୁରୁପାଦଦେ ॥ ୨୧

କାଳାଦ୍ ଗୁଣବ୍ୟତିକରଃ ପରିଣାମଃ ସ୍ୱଭାବତଃ ।
କର୍ମଣୋ ଜନ୍ମ ମହତଃ ପୁରୁଷାଧିଷ୍ଠିତାଦଭୂତ୍ ॥ ୨୨

ମହତସ୍ତୁ ବିକୁର୍ବାଣାଦ୍ ରଜଃସତ୍ତ୍ୱୋପବୃଂହିତାତ୍ ।
ତମଃପ୍ରଧାନସ୍ତ୍ୱଭବଦ୍ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାତ୍ମକଃ ॥ ୨୩

ସୋଽହଙ୍କାର ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତୋ ବିକୁର୍ବନ୍ ସମଭୂତ୍ ତ୍ରିଧା ।
ବୈକାରିକସ୍ତୈଜସଶ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚେତି ଯଦ୍ଭିଦା ।
ଦ୍ରବ୍ୟଶକ୍ତିଃ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିର୍ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିରିତି ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୪

ତାମସାଦପି ଭୂତାଦେର୍ବିକୁର୍ବାଣାଦଭୂନ୍ନଭଃ ।
ତସ୍ୟ ମାତ୍ରା ଗୁଣଃ ଶବ୍ଦୋ ଲିଙ୍ଗଂ ଯଦ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟୃଦୃଶ୍ୟୟୋଃ ॥ ୨୫

ନଭସୋଽଥ ବିକୁର୍ବାଣାଦଭୂତ୍ ସ୍ପର୍ଶଗୁଣୋଽନିଳଃ ।
ପରାନ୍ୱୟାଚ୍ଛବ୍ଦବାଂଶ୍ଚ ପ୍ରାଣ ଓଜଃ ସହୋ ବଳମ୍ ॥ ୨୬

ବାୟୋରପି ବିକୁର୍ବାଣାତ୍ କାଳକର୍ମସ୍ୱଭାବତଃ ।
ଉଦପଦ୍ୟତ ତେଜୋ ବୈ ରୂପବତ୍ ସ୍ପର୍ଶଶବ୍ଦବତ୍ ॥ ୨୭

ତାଙ୍କରି ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମୁଁ ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନା କରୁଛି ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ ଏବଂ ଅନନ୍ତ । ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଯଥାକ୍ରମେ ରଜଃ, ସତ୍ତ୍ୱ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ଜୀବାତ୍ମା ଯେ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ, ଏହା ସତ୍ୟ; ତଥାପି ସେ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ ଓ କ୍ରିୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ, କାରଣ ଓ କର୍ତ୍ତାପଣର ଅଭିମାନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନ୍ ଏହି ତିନିଗୁଣର ଆବରଣରେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆବୃତ କରିଦିଅନ୍ତି; ତେଣୁ ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ତଥା ସମଗ୍ର ସଂସାରର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୨୦ ॥

ମାୟାପତି ଭଗବାନ୍ ତ ଏକ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅନେକ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ଜାଗ୍ରତ ହେବାରୁ ସେ ନିଜର ମାୟାଦ୍ୱାରା ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ କାଳ, କର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଓ ଅନେକ ରୂପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ କାଳ ତ୍ରିଗୁଣରେ କ୍ଷୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲା, ସ୍ୱଭାବ ସେମାନଙ୍କୁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଦେଲା ଏବଂ କର୍ମ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜନ୍ମ ଦେଲା ॥ ୨୨ ।

ରଜୋଗୁଣ ଓ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ହେବାରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ରୂପାନ୍ତରଣ ହୋଇ ଜ୍ଞାନ, କ୍ରିୟା ଓ ଦ୍ରବ୍ୟରୂପକ ତମଃପ୍ରଧାନ ବିକାର ଜାତ ହେଲା ॥ ୨୩ ॥ ତାହାକୁ କୁହାଗଲା ଅହଂକାର; ଏବଂ ବିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସେହି ଅହଂକାର ତିନିପ୍ରକାର ହୋଇଗଲା । ଅହଂକାରର ସେହି ତିନି ପ୍ରକାରର ନାମ ହେଉଛି ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ), ତୈଜସ (ରାଜସିକ) ଏବଂ ତାମସ । ହେ ନାରଦ ! ସେହି ତିନିଟି ଯଥାକ୍ରମେ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି, କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ଓ ଦ୍ରବ୍ୟଶକ୍ତି-ପ୍ରଧାନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୪ ॥ ପଞ୍ଚମହାଭୂତର କାରଣରୂପୀ ତାମସ ଅହଂକାରରେ ବିକାର ଘଟିଲାରୁ ସେଥିରୁ ଆକାଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଆକାଶର ତନ୍ମାତ୍ର ଓ ଗୁଣ ହେଉଛି ଶବ୍ଦ; ସେହି ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଜାଣିହୁଏ ॥ ୨୫ ॥ ଆକାଶରେ ବିକାର ଘଟିବାରୁ, ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ବାୟୁ । ବାୟୁର ଗୁଣ ହେଉଛି ସ୍ପର୍ଶ । ବାୟୁର କାରଣ(ଆକାଶ)ର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ମିଶି ରହିଥିବାରୁ ବାୟୁ ହେଉଛି ଶବ୍ଦାତ୍ମକ ମଧ୍ୟ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି, ଶରୀରର ଜୀବନୀଶକ୍ତି, ଓଜ ଓ ବଳ ହେଉଛି ବାୟୁର ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ॥ ୨୬ ॥ କାଳ, କର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ବାୟୁରେ ମଧ୍ୟ ବିକାର ଜାତ ହେଲା । ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ତେଜ । ତେଜର ପ୍ରଧାନ ଗୁଣ ହେଉଛି ରୂପ । ରୂପ ସହିତ ଆକାଶର ଓ

ତେଜସସ୍ତୁ ବିକୁର୍ବାଣାଦାସୀଦମ୍ଭୋ ରସାତ୍ମକମ୍ ।
ରୂପବତ୍ ସ୍ପର୍ଶବଚ୍ଚାମ୍ଭୋ ଘୋଷବଚ୍ଚ ପରାନ୍ୱୟାତ୍ ॥ ୨୮

ବିଶେଷସ୍ତୁ ବିକୁର୍ବାଣାଦମ୍ଭସୋ ଗନ୍ଧବାନଭୂତ୍ ।
ପରାନ୍ୱୟାଦ୍ ରସସ୍ପର୍ଶଶବ୍ଦରୂପଗୁଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୨୯

ବୈକାରିକାନ୍ମନୋ ଜଜ୍ଞେ ଦେବା ବୈକାରିକା ଦଶ ।
ଦିଗ୍‌ବାତାର୍କପ୍ରଚେତୋଽଶ୍ୱିବହ୍ନୀନ୍ଦ୍ରୋପେନ୍ଦ୍ରମିତ୍ରକାଃ ॥ ୩୦

ତୈଜସାତ୍ତୁ ବିକୁର୍ବାଣାଦିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଦଶାଭବନ୍ ।
ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିଃ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିର୍ବୁଦ୍ଧିଃ ପ୍ରାଣଶ୍ଚ ତୈଜସୌ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ତ୍ୱଗ୍‌ଘ୍ରାଣଦୃଗ୍‌ଜିହ୍ୱାବାଗ୍‌ଦୋର୍ମେଢ୍ରାଙ୍ଘ୍ରିପାୟବଃ ॥ ୩୧

ଯଦୈତେଽସଙ୍ଗତା ଭାବା ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋଗୁଣାଃ ।
ଯଦାୟତନନିର୍ମାଣେ ନ ଶେକୁର୍ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ତମ ॥ ୩୨

ତଦା ସଂହତ୍ୟ ଚାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଭଗବଚ୍ଛକ୍ତିଚୋଦିତାଃ ।
ସଦସତ୍ତ୍ୱମୁପାଦାୟ ଚୋଭୟଂ ସସୃଜୁର୍ହ୍ୟଦଃ ॥ ୩୩

ବର୍ଷପୂଗସହସ୍ରାନ୍ତେ ତଦଣ୍ଡମୁଦକେଶୟମ୍ ।
କାଳକର୍ମସ୍ୱଭାବସ୍ଥୋ ଜୀବୋଽଜୀବମଜୀବୟତ୍ ॥ ୩୪

ସ ଏବ ପୁରୁଷସ୍ତସ୍ମାଦଣ୍ଡଂ ନିର୍ଭିଦ୍ୟ ନିର୍ଗତଃ ।
ସହସ୍ରୋର୍ବଙ୍ଘ୍ରିବାହ୍ୱକ୍ଷଃ ସହସ୍ରାନନଶୀର୍ଷବାନ୍ ॥ ୩୫

ଯସ୍ୟେହାବୟବୈର୍ଲୋକାନ୍ କଳ୍ପୟନ୍ତି ମନୀଷିଣଃ ।
କଟ୍ୟାଦିଭିରଧଃ ସପ୍ତ ସପ୍ତୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱଂ ଜଘନାଦିଭିଃ ॥ ୩୬

ପୁରୁଷସ୍ୟ ମୁଖଂ ବ୍ରହ୍ମ କ୍ଷତ୍ରମେତସ୍ୟ ବାହବଃ ।
ଊର୍ବୋର୍ବୈଶ୍ୟୋ ଭଗବତଃ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଶୂଦ୍ରୋଽଭ୍ୟଜାୟତ ॥ ୩୭

ବାୟୁର ଗୁଣ, ଯଥା—ଶବ୍ଦ ଓ ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ ତେଜରେ ରହିଲା ॥ ୨୭ ॥ ତେଜର ବିକାରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଜଳ । ଜଳର ଗୁଣ ହେଉଛି ରସ । ରସ ସହିତ ତା'ର କାରଣତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ରୂପ ମଧ୍ୟ ଜଳରେ ରହିଲା ॥ ୨୮ ॥ ଜଳର ବିକାରରୁ ଜାତ ହେଲା ପୃଥ୍ୱୀ (ଭୂମି) । ପୃଥ୍ୱୀର ଗୁଣ ହେଉଛି ଗନ୍ଧ । କାରଣର ଗୁଣ ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଏ; ତେଣୁ ପୃଥ୍ୱୀରେ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ ଓ ରସ—ଏପରି ଚାରିଗୁଣ ମଧ୍ୟ ରହିଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ) ଅହଂକାରରୁ ମନ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦଶ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା, ଯଥା—ଦିଗ, ବାୟୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବରୁଣ, ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର, ଅଗ୍ନି, ଇନ୍ଦ୍ର, ବିଷ୍ଣୁ, ମିତ୍ର ଓ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା ॥ ୩୦ ॥ ତୈଜସ (ରାଜସ) ଅହଂକାରର ବିକାରରୁ ଶ୍ରୋତ୍ର, ତ୍ୱକ୍, ନେତ୍ର, ଜିହ୍ୱା ଓ ଘ୍ରାଣ—ଏହି ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ବାକ୍, ପାଣି (ହସ୍ତ), ପାଦ, ପାୟୁ (ମଳଦ୍ୱାର) ଓ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ—ଏହି ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏସବୁ ସହିତ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିରୂପୀ ବୁଦ୍ଧି ଓ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିରୂପୀ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ତୈଜସ ଅହଂକାରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୧ ॥

ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମବିତ୍ ନାରଦ ! ଏହି ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଓ ସତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ତିନିଗୁଣ ପରସ୍ପର ସଂଗଠିତ ହୋଇ ନ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ନିଜର ନିବାସ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଭୋଗର ସାଧନରୂପୀ ଶରୀର ନିର୍ମାଣ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ କରିବାରୁ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ଭାବ ଗ୍ରହଣ କରି ବ୍ୟଷ୍ଟି-ସମଷ୍ଟିରୂପକ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିର୍ମାଣ କଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପୀ ଅଣ୍ଡ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଜୀବରୂପରେ ଜଳରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ତା'ପରେ କାଳ, କର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରୁଥିବା ଭଗବାନ୍ ତାହାକୁ ଜୀବିତ କରିଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ଅଣ୍ଡକୁ ଫଟାଇ ତା'ଭିତରୁ ବିରାଟପୁରୁଷ ପ୍ରକଟ ହେଲେ; ତାଙ୍କର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ଜଙ୍ଘ, ଚରଣ, ଭୁଜ, ନେତ୍ର, ମୁଖ ଓ ଶିର ରହିଥିଲା ॥ ୩୫ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷମାନେ ଉପାସନା ନିମନ୍ତେ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ସେସବୁରେ ରହିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁର କଳ୍ପନା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ କଟିଦେଶର ନିମ୍ନସ୍ଥ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କରେ ସପ୍ତପାତାଳର ଓ ଉପରିସ୍ଥ ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କରେ ସପ୍ତସ୍ୱର୍ଗର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ॥ ୩୬ ॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ମୁଖରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଭୁଜରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଜଙ୍ଘରୁ ବୈଶ୍ୟ ଓ ପାଦରୁ ଶୂଦ୍ର

ଭୂର୍ଲୋକଃ କଳ୍ପିତଃ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଭୁବର୍ଲୋକୋଽସ୍ୟ ନାଭିତଃ ।
ହୃଦା ସ୍ୱର୍ଲୋକ ଉରସା ମହର୍ଲୋକୋ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୩୮

ଗ୍ରୀବାୟାଂ ଜନଲୋକଶ୍ଚ ତପୋଲୋକଃ ସ୍ତନଦ୍ୱୟାତ୍ ।
ମୂର୍ଦ୍ଧଭିଃ ସତ୍ୟଲୋକସ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକଃ ସନାତନଃ ॥ ୩୯

ତତ୍କଟ୍ୟାଂ ଚାତଳଂ କ୍ଳୃପ୍ତମୂରୁଭ୍ୟାଂ ବିତଳଂ ବିଭୋଃ ।
ଜାନୁଭ୍ୟାଂ ସୁତଳଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ଜଙ୍ଘାଭ୍ୟାଂ ତୁ ତଳାତଳମ୍ ॥ ୪୦

ମହାତଳଂ ତୁ ଗୁଲ୍ଫାଭ୍ୟାଂ ପ୍ରପଦାଭ୍ୟାଂ ରସାତଳମ୍ ।
ପାତାଳଂ ପାଦତଳତ ଇତି ଲୋକମୟଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୪୧

ଭୂର୍ଲୋକଃ କଳ୍ପିତଃ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଭୁବର୍ଲୋକୋଽସ୍ୟ ନାଭିତଃ ।
ସ୍ୱର୍ଲୋକଃ କଳ୍ପିତୋ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା ଇତି ବା ଲୋକକଳ୍ପନା ॥ ୪୨

ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୩୭ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ପାଦଠାରୁ କଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଙ୍ଗରେ ସପ୍ତପାତାଳର ତଥା ଭୂଲୋକର କଳ୍ପନା କରାଯାଏ; ନାଭିରେ ଭୁବର୍ଲୋକର; ହୃଦୟରେ ସ୍ୱର୍ଲୋକର ଏବଂ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ମହର୍ଲୋକର କଳ୍ପନା କରାଯାଏ ॥ ୩୮ ॥ ତାହାଙ୍କର ଗଳାରେ ଜନଲୋକ, ଦୁଇସ୍ତନରେ ତପୋଲୋକ ଓ ମସ୍ତକରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ନିତ୍ୟନିବାସ ସ୍ଥାନ ସତ୍ୟଲୋକ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩୯ ॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର କଟିରେ ଅତଳ, ଜଙ୍ଘରେ ବିତଳ, ଆଣ୍ଠୁରେ ପବିତ୍ର ସୁତଳ ଏବଂ ଭଣ୍ଡାରେ ତଳାତଳର କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି ॥ ୪୦ ॥ ଗୋଇଠି ଉପରକୁ ଥିବା ବଳାଗଣ୍ଠିରେ ମହାତଳ, ପାଦ-ପଂଝାରେ ରସାତଳ ଏବଂ ପାଦତଳରେ ପାତାଳ ରହିଛି ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ହେବ। ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ଭୁବନ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ ॥ ୪୧ ॥ ଆହୁରି ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାରେ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଏ ଯେ, ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଚରଣରେ ଭୂର୍ଲୋକ, ନାଭିରେ ଭୁବର୍ଲୋକ ଓ ଶିରରେ ସ୍ୱର୍ଲୋକ ରହିଛି ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିଭୂତିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ବାଚାଂ ବହ୍ନେର୍ମୁଖଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଛନ୍ଦସାଂ ସପ୍ତ ଧାତବଃ ।
ହବ୍ୟକବ୍ୟାମୃତାନ୍ନାନାଂ ଜିହ୍ୱା ସର୍ବରସସ୍ୟ ଚ ॥ ୧

ସର୍ବାସୂନାଂ ଚ ବାୟୋଶ୍ଚ ତନ୍ନାସେ ପରମାୟନେ ।
ଅଶ୍ୱିନୋରୋଷଧୀନାଂ ଚ ଘ୍ରାଣୋ ମୋଦପ୍ରମୋଦୟୋଃ ॥ ୨

ରୂପାଣାଂ ତେଜସାଂ ଚକ୍ଷୁର୍ଦିବଃ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଚାକ୍ଷିଣୀ ।
କର୍ଣ୍ଣୌ ଦିଶାଂ ଚ ତୀର୍ଥାନାଂ ଶ୍ରୋତ୍ରମାକାଶଶବ୍ଦୟୋଃ ।
ତଦ୍ଗାତ୍ରଂ ବସ୍ତୁସାରାଣାଂ ସୌଭଗସ୍ୟ ଚ ଭାଜନମ୍ ॥ ୩

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ମୁଖରୁ ବାଣୀ ଓ ତାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। ତାହାଙ୍କର ସପ୍ତଧାତୁରୁ ସପ୍ତଛନ୍ଦ (ଯଥା—ଗାୟତ୍ରୀ, ତ୍ରିଷ୍ଟୁପ୍, ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍, ଉଷ୍ଣିକ୍, ବୃହତୀ, ପଙ୍କ୍ତି ଓ ଜଗତୀ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। ତାହାଙ୍କର ଜିହ୍ୱାରୁ ମନୁଷ୍ୟ, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭକ୍ଷଣଯୋଗ୍ୟ ଅମୃତମୟ ଅନ୍ନ, ସକଳ ପ୍ରକାର ରସ, ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ବରୁଣ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ତାହାଙ୍କର ନାସିକା ହେଉଛି ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ବ୍ୟାନ, ଉଦାନ ଓ ସମାନ—ଏହି ପଞ୍ଚପ୍ରାଣର ତଥା ବାୟୁର ଓ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ। ଏଥିରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଓଷଧି ଏବଂ ସାଧାରଣ ଓ ବିଶେଷ ଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ॥ ୨ ॥ ତାହାଙ୍କର ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟରୁ ରୂପ ଓ ତେଜ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ନେତ୍ରଗୋଲକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। ତୀର୍ଥ ଓ ଦିଗବିଦିଗ ତାହାଙ୍କର ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣରୁ ଏବଂ ଆକାଶ ଓ ଶବ୍ଦ

ତ୍ୱଗସ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶବାୟୋଶ୍ଚ ସର୍ବମେଧସ୍ୟ ଚୈବ ହି ।
ରୋମାଣ୍ୟୁଦ୍ଭିଜ୍ଜଜାତୀନାଂ ଯୈର୍ବା ଯଜ୍ଞସ୍ତୁ ସଂଭୃତଃ ॥ ୪

କେଶଶ୍ମଶ୍ରୁନଖାନ୍ୟସ୍ୟ ଶିଳାଲୋହାଭ୍ରବିଦ୍ୟୁତାମ୍ ।
ବାହବୋ ଲୋକପାଲାନାଂ ପ୍ରାୟଶଃ କ୍ଷେମକର୍ମଣାମ୍ ॥ ୫

ବିକ୍ରମୋ ଭୂର୍ଭୁବଃ ସ୍ୱଶ୍ଚ କ୍ଷେମସ୍ୟ ଶରଣସ୍ୟ ଚ ।
ସର୍ବକାମବରସ୍ୟାପି ହରେଶ୍ଚରଣ ଆସ୍ପଦମ୍ ॥ ୬

ଅପାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସର୍ଗସ୍ୟ ପର୍ଜନ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ପୁଂସଃ ଶିଶ୍ନ ଉପସ୍ଥସ୍ତୁ ପ୍ରଜାତ୍ୟାନନ୍ଦନିର୍ବୃତେଃ ॥ ୭

ପାୟୁର୍ଯମସ୍ୟ ମିତ୍ରସ୍ୟ ପରିମୋକ୍ଷସ୍ୟ ନାରଦ ।
ହିଂସାୟା ନିର୍ଋତେର୍ମୃତ୍ୟୋର୍ନିରୟସ୍ୟ ଗୁଦଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୮

ପରାଭୂତେରଧର୍ମସ୍ୟ ତମସଶ୍ଚାପି ପଶ୍ଚିମଃ ।
ନାଡ୍ୟୋ ନଦନଦୀନାଂ ତୁ ଗୋତ୍ରାଣାମସ୍ଥିସଂହତିଃ ॥ ୯

ଅବ୍ୟକ୍ତରସସିନ୍ଧୂନାଂ ଭୂତାନାଂ ନିଧନସ୍ୟ ଚ ।
ଉଦରଂ ବିଦିତଂ ପୁଂସୋ ହୃଦୟଂ ମନସଃ ପଦମ୍ ॥ ୧୦

ଧର୍ମସ୍ୟ ମମ ତୁଭ୍ୟଂ ଚ କୁମାରାଣାଂ ଭବସ୍ୟ ଚ ।
ବିଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଚ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ପରସ୍ୟାତ୍ମା ପରାୟଣମ୍ ॥ ୧୧

ଅହଂ ଭବାନ୍ ଭବଶ୍ଚୈବ ତ ଇମେ ମୁନୟୋଽଗ୍ରଜାଃ ।
ସୁରାସୁରନରା ନାଗାଃ ଖଗା ମୃଗସରୀସୃପାଃ ॥ ୧୨

ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋ ଯକ୍ଷା ରକ୍ଷୋଭୂତଗଣୋରଗାଃ ।
ପଶବଃ ପିତରଃ ସିଦ୍ଧା ବିଦ୍ୟାଧ୍ରାଶ୍ଚାରଣା ଦ୍ରୁମାଃ ॥ ୧୩

ଅନ୍ୟେ ଚ ବିବିଧା ଜୀବା ଜଳସ୍ଥଳନଭୌକସଃ ।
ଗ୍ରହର୍କ୍ଷକେତବସ୍ତାରାସ୍ତଡ଼ିତଃ ସ୍ତନୟିତ୍ନବଃ ॥ ୧୪

ତାଙ୍କ ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁର ସାରାଂଶ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଗନ୍ତାଘର ॥ ୩ ॥ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କର ତ୍ୱକ୍ (ଚର୍ମ) ହେଉଛି ସକଳଯଜ୍ଞର ସ୍ଥାନ; ପୁଣି ସେଥିରୁ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ର ଓ ବାୟୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ରୋମରାଜି ହେଉଛି ଭୂମିରୁ ଅଙ୍କୁରିତ ହେଉଥିବା ସକଳପ୍ରକାର ବନସ୍ପତି, ବୃକ୍ଷ ଓ ତୃଣ ଆଦିର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ । ସେହି ବନସ୍ପତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପାଦନ କରାଯାଏ ॥ ୪ ॥ ତାହାଙ୍କର କେଶ, ଶ୍ମଶ୍ରୁ (ଦାଢ଼ି, ନିଶ) ଓ ନଖମାନଙ୍କରୁ ମେଘ ସମୂହ, ବିଜୁଳି, ଶିଳା ଓ ଲୁହା ଆଦି ଧାତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ସମସ୍ତଙ୍କର କୁଶଳ କରୁଥିବା ଲୋକପାଳମାନେ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଭୁଜମାନଙ୍କରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଭୂଃ, ଭୁବଃ ଓ ସ୍ୱଃ—ଏହି ତିନିଲୋକ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ବିକ୍ରମ ଅର୍ଥାତ୍ ଗତି । ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଚରଣକମଳ ହିଁ ଶରଣ ନେବାର ଯୋଗ୍ୟସ୍ଥାନ; ତାହା ସକଳ ପ୍ରକାରେ କଲ୍ୟାଣ କରେ ଓ ସମସ୍ତ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ ॥ ୬ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ହେଉଛି ଜଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ, ସୃଷ୍ଟି, ମେଘ ଓ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଆଧାର ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସନ୍ତାନୋତ୍ପତ୍ତି ନିମିତ୍ତ ମୈଥୁନଜନିତ ସୁଖର ଉଦ୍‌ଗମ ସ୍ଥାନ ॥ ୭ ॥ ହେ ନାରଦ ! ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାୟୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୁ ଯମ ଓ ମିତ୍ରଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି; ସେହି ଅଙ୍ଗ ହେଉଛି ମଳଦ୍ୱାର, ହିଂସା, ନିର୍ଋତି, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ନରକର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ ॥ ୮ ॥ ତାହାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠଭାଗରୁ ପରାଜୟ, ଅଧର୍ମ ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ତାହାଙ୍କ ନାଡ଼ିରୁ ନଦ-ନଦୀ ଏବଂ ଅସ୍ଥିରୁ ପର୍ବତମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କ ଉଦରରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ମୂଳପ୍ରକୃତି, ରସ ନାମକ ଧାତୁ, ସମୁଦ୍ର ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ହେଉଛି ମନର ଜନ୍ମଭୂମି ॥ ୧୦ ॥ ହେ ନାରଦ ! ମୁଁ, ତୁମେ, ଧର୍ମ, ସନକାଦି, ଶିବ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ—ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତର ଆଶ୍ରିତ ॥ ୧୧ ॥ (ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କେତେ କହିବି) ମୁଁ, ତୁମେ, ତୁମର ବଡ଼ଭାଇ ସନକାଦି, ଶିବ, ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ, ନାଗ, ପକ୍ଷୀ, ମୃଗ, ସରୀସୃପ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍‌ସରା, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ଭୂତପ୍ରେତ, ସର୍ପ, ପଶୁ, ପିତୃଗଣ, ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାରଣ, ବୃକ୍ଷ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଜଳଚର, ସ୍ଥଳଚର ଓ ନଭଚର ଜୀବ, ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ର, ଲାଞ୍ଜିତାରା, ବିଜୁଳି ଓ ମେଘ—ଏ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହନ୍ତି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଅତୀତରେ ଯାହାସବୁ

ସର୍ବଂ ପୁରୁଷ ଏବେଦଂ ଭୂତଂ ଭବ୍ୟଂ ଭବଚ୍ଚ ଯତ୍ ।
ତେନେଦମାବୃତଂ ବିଶ୍ୱଂ ବିତସ୍ତିମଧିତିଷ୍ଠତି ॥ ୧୫

ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ ପ୍ରତପନ୍ ପ୍ରାଣୋ ବହିଶ୍ଚ ପ୍ରତପତ୍ୟସୌ ।
ଏବଂ ବିରାଜଂ ପ୍ରତପଂସ୍ତପତ୍ୟନ୍ତର୍ବହିଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୬

ସୋଽମୃତସ୍ୟାଭୟସ୍ୟେଶୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମନ୍ନଂ ଯଦତ୍ୟଗାତ୍ ।
ମହିମୈଷ ତତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଦୁରତ୍ୟୟଃ ॥ ୧୭

ପାଦେଷୁ ସର୍ବଭୂତାନି ପୁଂସଃ ସ୍ଥିତିପଦୋ ବିଦୁଃ ।
ଅମୃତଂ କ୍ଷେମମଭୟଂ ତ୍ରିମୂର୍ଧ୍ନୋଽଧାୟି ମୂର୍ଧସୁ ॥ ୧୮

ପାଦାସ୍ତ୍ରୟୋ ବହିଶ୍ଚାସନ୍ନପ୍ରଜାନାଂ ଯ ଆଶ୍ରମାଃ ।
ଅନ୍ତସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାସ୍ତ୍ୱପରୋ ଗୃହମେଧୋଽବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଃ ॥ ୧୯

ସୃତୀ ବିଚକ୍ରମେ ବିଷ୍ୱଙ୍ ସାଶନାନଶନେ ଉଭେ ।
ଯଦବିଦ୍ୟା ଚ ବିଦ୍ୟା ଚ ପୁରୁଷସ୍ତୂଭୟାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୦

ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହାସବୁ ଅଛି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହାସବୁ ହେବ—ସବୁ କିଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିରାଟରୂପର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏବଂ ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ମାତ୍ର ଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାନରେ ରହିଯାଇଛି* ॥ ୧୨-୧୫ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର ମଣ୍ଡଳକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା ସହିତ ବାହାରେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋକ ବିଚ୍ଛୁରଣ କରନ୍ତି, ପୁରାଣପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ସେହିପରି ନିଜର ବିରାଟ ବିଗ୍ରହକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା ସହିତ ତାହାର ବାହାରେ ଭିତରେ—ସର୍ବତ୍ର ଆଲୋକ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ମନୁଷ୍ୟର ସଂକଳ୍ପ ଓ କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ରଚିତ ହୁଏ, ବିରାଟପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ସେସବୁର ଅତୀତ ଏବଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅମୃତ ଓ ଅଭୟପଦ (ମୋକ୍ଷ)—ଉଭୟର ସ୍ୱାମୀ । ତେଣୁ କେହି ବି ତାଙ୍କ ମହିମାର ସୀମା ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମଯୁଗଳକୁ ହିଁ ସ୍ଥିତିପଦ କୁହାଯାଏ । ସେଥିରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ମୂର୍ଦ୍ଧାରେ ତ୍ରିଲୋକ (ଜନଲୋକ, ତପଲୋକ ଓ ସତ୍ୟଲୋକ) ରହିଛି । ସେ ଭିତରୁ ଜନଲୋକରେ ଅମୃତ, ତପଲୋକରେ କ୍ଷେମ ଓ ସତ୍ୟଲୋକରେ ଅଭୟପଦ ରହିଛି । ବିରାଟ-ପୁରୁଷଙ୍କର ମୂର୍ଦ୍ଧାରେ ଏପରି ତିନିଲୋକ ରହିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତ୍ରିମୂର୍ଦ୍ଧା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ବିବାହ କରି ନ ଥିବା ବା ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ନ ଥିବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ବ୍ରତ ଧାରଣର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜନଲୋକ, ତପଲୋକ ଓ ସତ୍ୟଲୋକରେ ନିବାସ କରନ୍ତି; ଏସବୁ ଆଶ୍ରମ ଓ ଲୋକ (ଭୁବନ) ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ବହିସ୍ପଦ । ଭୂଃ, ଭୁବଃ ଓ ସ୍ୱଃ—ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଅନ୍ତସ୍ପଦ; ଏଥିରେ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ରହନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ରତ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତରର ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୯ ॥

ଶାସ୍ତ୍ରଗଣ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଦୁଇଟି ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯାଇପାରେ । ସେ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ସକାମ ମାର୍ଗ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ନିଷ୍କାମ ମାର୍ଗ । ସକାମ ମାର୍ଗକୁ ଅବିଦ୍ୟାମାର୍ଗ ଏବଂ ନିଷ୍କାମ ମାର୍ଗକୁ ବିଦ୍ୟାମାର୍ଗ କୁହାଯାଏ ।

* ଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳି ପଦଟି ଏକ ପ୍ରକାର ଉପଲକ୍ଷଣ । ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ଓ ବିଶି ଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ରଖିଲେ, ଉକ୍ତ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଠିଟିପର ଦୂରତାକୁ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ପ୍ରାଦେଶମାତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି; ସେହି ଦୂରତା ପ୍ରାୟ ଦଶ ଅଙ୍ଗୁଳି ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଛଡ଼ା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସପ୍ତ ଆବରଣକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ବେଦାନ୍ତପ୍ରକ୍ରିୟା କହେ ଯେ, ଜଳ ହେଉଛି ପୃଥିବୀର (ସ୍ଥଳର) ଦଶଗୁଣ; ଅଗ୍ନି ଜଳର ଦଶଗୁଣ; ବାୟୁ ଅଗ୍ନିର ଦଶଗୁଣ; ଆକାଶ ବାୟୁର ଦଶଗୁଣ; ଅହଂକାର ଆକାଶର ଦଶଗୁଣ; ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଅହଂକାରର ଦଶଗୁଣ ଏବଂ ମୂଳପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଦଶଗୁଣ । ଏହି କଥାକୁ 'ଦଶାଙ୍ଗୁଳ ନ୍ୟାୟ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଏ ।

ଯସ୍ମାଦଣ୍ଡଂ ବିରାଡ୍ ଜଜ୍ଞେ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାତ୍ମକଃ ।
ତଦ୍ ଦ୍ରବ୍ୟମତ୍ୟଗାଦ୍ ବିଶ୍ୱଂ ଗୋଭିଃ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇବାତପନ୍ ॥ ୨୧

ଯଦାସ୍ୟ ନାଭ୍ୟାନ୍ନଳିନାଦହମାସଂ ମହାତ୍ମନଃ ।
ନାବିଦଂ ଯଜ୍ଞସମ୍ଭାରାନ୍ ପୁରୁଷାବୟବାଦୃତେ ॥ ୨୨

ତେଷୁ ଯଜ୍ଞସ୍ୟ ପଶବଃ ସବନସ୍ପତୟଃ କୁଶାଃ ।
ଇଦଂ ଚ ଦେବଯଜନଂ କାଳଶ୍ଚୋରୁଗୁଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୨୩

ବସ୍ତୂନ୍ୟୋଷଧୟଃ ସ୍ନେହା ରସଲୋହମୃଦୋ ଜଳମ୍ ।
ଋଚୋ ଯଜୂଂଷି ସାମାନି ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରଂ ଚ ସତ୍ତମ ॥ ୨୪

ନାମଧେୟାନି ମନ୍ତ୍ରାଶ୍ଚ ଦକ୍ଷିଣାଶ୍ଚ ବ୍ରତାନି ଚ ।
ଦେବତାନୁକ୍ରମଃ କଳ୍ପଃ ସଙ୍କଳ୍ପସ୍ତନ୍ତ୍ରମେବ ଚ ॥ ୨୫

ଗତୟୋ ମତୟଃ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଂ ସମର୍ପଣମ୍ ।
ପୁରୁଷାବୟବୈରେତେ ସମ୍ଭାରାଃ ସଂଭୃତା ମୟା ॥ ୨୬

ଇତି ସଂଭୃତସମ୍ଭାରଃ ପୁରୁଷାବୟବୈରହମ୍ ।
ତମେବ ପୁରୁଷଂ ଯଜ୍ଞଂ ତେନୈବାଯଜମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୭

ତତସ୍ତେ ଭ୍ରାତର ଇମେ ପ୍ରଜାନାଂ ପତୟୋ ନବ ।
ଅଯଜନ୍ ବ୍ୟକ୍ତମବ୍ୟକ୍ତଂ ପୁରୁଷଂ ସୁସମାହିତାଃ ॥ ୨୮

ତତଶ୍ଚ ମନବଃ କାଳେ ଈଜିରେ ଋଷୟୋଽପରେ ।
ପିତରୋ ବିବୁଧା ଦୈତ୍ୟା ମନୁଷ୍ୟାଃ କ୍ରତୁଭିର୍ବିଭୁମ୍ ॥ ୨୯

ନାରାୟଣେ ଭଗବତି ତଦିଦଂ ବିଶ୍ୱମାହିତମ୍ ।
ଗୃହୀତମାୟୋରୁଗୁଣଃ ସର୍ଗାଦାବଗୁଣଃ ସ୍ୱତଃ ॥ ୩୦

ବିଦ୍ୟାମାର୍ଗରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଉପାସନା ପାଇଁ ହିଁ ନିଷ୍କାମଭାବରେ କର୍ମ କରାଯାଏ; ଅବିଦ୍ୟାମାର୍ଗ ସକାମ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସକାମ ମାର୍ଗ ଭୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଏ ଓ ନିଷ୍କାମ ମାର୍ଗ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଏ । ବିରାଟପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଉଭୟ ମାର୍ଗର ଆଧାର ॥ ୨୦ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଲୋକ ଓ ଉତ୍ତାପ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେହେଁ ଯେପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ, ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ଗୁଣମୟ ବିରାଟଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି, ସେହି ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁର ଭିତରେ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ରୂପରେ ରହିଥାଇ ବି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ ॥ ୨୧ ॥

ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ନାଭିକମଳରୁ ମୋର ଜନ୍ମ ହେବାପରେ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଯାହା କିଛି ଦେଖାଯାଉଛି, ସେସବୁ ହେଉଛି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ହିଁ ଅବୟବ; ତେଣୁ ମୋତେ ଯଜ୍ଞ କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାମଗ୍ରୀ ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯଜ୍ଞର ପଶୁ, ଯୂପ, କୁଶ, ଯଜ୍ଞଭୂମି ଓ ଯଜ୍ଞର ଅନୁକୂଳ ଉତ୍ତମ କାଳ—ସବୁ କିଛି ସେହି ବିରାଟଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ହିଁ ଥିବାର କଳ୍ପନା କଲି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ଋଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଯଜ୍ଞ ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ପାତ୍ର ଆଦି ବସ୍ତୁ, ଯବ, ଧାନ୍ୟ ଆଦି ଓଷଧି, ଘୃତ ଆଦି ସ୍ନେହପଦାର୍ଥ, ଷଡ୍‌ରସ, ଲୌହ, ମାଟି, ଜଳ, ଋକ୍-ଯଜୁଃ-ସାମ ଆଦି ବେଦ, ଚାତୁର୍ହୋତ୍ର (ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କର୍ମ), ଯଜ୍ଞର ନାମ, ମନ୍ତ୍ର, ଦକ୍ଷିଣା, ବ୍ରତ, ଦେବତାମାନଙ୍କର ନାମ, ପଦ୍ଧତିଗ୍ରନ୍ଥ, ସଂକଳ୍ପ, ତନ୍ତ୍ର (କାର୍ଯ୍ୟପଦ୍ଧତି), ଗତି, ମତି, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଓ ସମର୍ପଣ—ଏସବୁ ଯଜ୍ଞସାମଗ୍ରୀ ମୁଁ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ହିଁ ସଂଗ୍ରହ କଲି ॥ ୨୪-୨୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ହିଁ ସମସ୍ତ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେଥିରେ ମୁଁ ସେହି ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଯଜନ କଲି ॥ ୨୭ ॥ ତା'ପରେ ତୁମର ବଡ଼ଭାଇ ମରୀଚି ଆଦି ନଅ ପ୍ରଜାପତି ନିଜ ନିଜର ଚିତ୍ତକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାହିତ କରି ବ୍ୟକ୍ତ (ବିରାଟ) ଏବଂ ଅବ୍ୟକ୍ତ (ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ) ରୂପରେ ପରମପୁରୁଷ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ କାଳକ୍ରମେ ମନୁ, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ପରମପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱ ସେହି ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଛି, ଯେ କି ନିଜେ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ରହିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର

ସୃଜାମି ତନ୍ନିଯୁକ୍ତୋଽହଂ ହରୋ ହରତି ତଦ୍‌ବଶଃ ।
ବିଶ୍ୱଂ ପୁରୁଷରୂପେଣ ପରିପାତି ତ୍ରିଶକ୍ତିଧୃକ୍ ॥ ୩୧

ଇତି ତେଽଭିହିତଂ ତାତ ଯଥେଦମନୁପୃଚ୍ଛସି ।
ନାନ୍ୟଦ୍ଭଗବତଃ କିଂଚିଦ୍ଭାବ୍ୟଂ ସଦସଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୩୨

ନ ଭାରତୀ ମେଽଙ୍ଗ ମୃଷୋପଲକ୍ଷ୍ୟତେ
ନ ବୈ କ୍ୱଚିନ୍ମେ ମନସୋ ମୃଷା ଗତିଃ ।
ନ ମେ ହୃଷୀକାଣି ପତନ୍ତ୍ୟସତ୍ପଥେ
ଯନ୍ମେ ହୃଦୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟବତା ଧୃତୋ ହରିଃ ॥ ୩୩

ସୋଽହଂ ସମାମ୍ନାୟମୟସ୍ତପୋମୟଃ
ପ୍ରଜାପତୀନାମଭିବନ୍ଦିତଃ ପତିଃ ।
ଆସ୍ଥାୟ ଯୋଗଂ ନିପୁଣଂ ସମାହିତ-
ସ୍ତଂ ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛଂ ଯତ ଆତ୍ମସମ୍ଭବଃ ॥ ୩୪

ନତୋଽସ୍ମ୍ୟହଂ ତଚ୍ଚରଣଂ ସମୀୟୁଷାଂ
ଭବଚ୍ଛିଦଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ସୁମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ଯୋ ହ୍ୟାତ୍ମମାୟାବିଭବଂ ସ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟଗାଦ୍
ଯଥା ନଭଃ ସ୍ୱାନ୍ତମଥାପରେ କୁତଃ ॥ ୩୫

ନାହଂ ନ ଯୂୟଂ ଯଦୃତାଂ ଗତିଂ ବିଦୁ-
ର୍ନ ବାମଦେବଃ କିମୁତାପରେ ସୁରାଃ ।

ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ନିଜ ମାୟାବଳରେ ସକଳ ଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରେ ମୁଁ ଏହି ବିଶ୍ୱ ରଚନା କରେ; ତାଙ୍କରି ଅଧୀନରେ ରହି ରୁଦ୍ର ଏହାକୁ ସଂହାର କରନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ସେହି ପ୍ରଭୁ ବିଷ୍ଣୁରୂପରେ ଏହି ଜଗତକୁ ପାଳନ କରନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ସେ ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ(ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ)ରୂପୀ ତିନିଶକ୍ତି ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଛନ୍ତି—ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ବତ୍ସ ! ତୁମେ ମୋତେ ଯାହା ପଚାରିଥିଲ, ତାହାର ଉତ୍ତର ମୁଁ ଦେଇଦେଲି । ଜାଣି ରଖ ଯେ, ଭାବ ଓ ଅଭାବରୂପରେ, କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରୂପରେ ଏପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ଯାହା କି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ* ॥ ୩୨ ॥

ପ୍ରିୟ ନାରଦ ! ମୁଁ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଉତ୍‌କଣ୍ଠିତ ହୃଦୟରେ ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ମରଣରେ ମଗ୍ନ ରହେ । ତା'ଫଳରେ ମୋର ବଚନ କଦାପି ଅସତ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ; ମୋର ମନ କଦାପି ଅସତ୍ୟ ସଂକଳ୍ପ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ମୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କଦାପି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନ କରି କୁମାର୍ଗରେ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବେଦମୂର୍ତ୍ତି; ମୋର ଜୀବନ ତପସ୍ୟାମୟ । ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ମୋର ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସର୍ବାଙ୍ଗଯୋଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ମୋର ମୂଳକାରଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରିଲି ନାହିଁ (କାରଣ, ଏକମାତ୍ର ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।) ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ସେହି ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ଏବଂ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଥିବା ପରମକଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳକୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ତାହାଙ୍କ ମାୟାର ଶକ୍ତି ଅପାର । ଆକାଶ ଯେପରି ନିଜର ସୀମା କେତେ, ତାହା ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜ ମହିମାର ବିସ୍ତାର ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାହାଙ୍କ ମହିମାକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ବା ଜାଣିପାରିବେ କିପରି ! ॥ ୩୫ ॥ ମୁଁ, ମୋର ପୁତ୍ର ତୁମେମାନେ ଏବଂ ଶ୍ରୀସଦାଶିବ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ବା ତାଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିବେ କିପରି ! ଆମେସବୁ ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଛୁ ଯେ, ତାହାଙ୍କର ମାୟାଦ୍ୱାରା

* ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କହିଛନ୍ତି :
ମତ୍ତଃ ପରତରଂ ନାନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚିଦସ୍ତି ଧନଞ୍ଜୟ ।
ମୟି ସର୍ବମିଦଂ ପ୍ରୋତଂ ସୂତ୍ରେ ମଣିଗଣା ଇବ ॥ (୭/୭)
ଅର୍ଥାତ୍, "ହେ ଅର୍ଜୁନ ! ମୋଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କେହି ପରମକାରଣ ନାହାନ୍ତି । ସୂତାରେ ନିର୍ମିତ ଗଣ୍ଠିରୂପୀ ମାଳିଦାନାଗୁଡ଼ିକ ସୂତାରେ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିବା ପରି ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ ମୋ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛି ।"

ତନ୍ମାୟୟା ମୋହିତବୁଦ୍ଧୟସ୍ତ୍ୱିଦଂ
ବିନିର୍ମିତଂ ଗ୍ନ୍ୟସମଂ ବିଚକ୍ଷ୍ମହେ ॥ ୩୬

ଯସ୍ୟାବତାରକର୍ମାଣି ଗାୟନ୍ତି ହ୍ୟସ୍ମଦାଦୟଃ ।
ନ ଯଂ ବିଦନ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱେନ ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୩୭

ସ ଏଷ ଆଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ କଳ୍ପେ କଳ୍ପେ ସୃଜତ୍ୟଜଃ ।
ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ସଂଯଚ୍ଛତି ଚ ପାତି ଚ ॥ ୩୮

ବିଶୁଦ୍ଧଂ କେବଳଂ ଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ସମ୍ୟଗବସ୍ଥିତମ୍ ।
ସତ୍ୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣମନାଦ୍ୟନ୍ତଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ନିତ୍ୟମଦ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩୯

ଋଷେ ବିଦନ୍ତି ମୁନୟଃ ପ୍ରଶାନ୍ତାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟାଃ ।
ଯଦା ତଦେବାସତ୍ତର୍କୈସ୍ତିରୋଧୀୟେତ ବିପ୍ଲୁତମ୍ ॥ ୪୦

ଆଦ୍ୟୋଽବତାରଃ ପୁରୁଷଃ ପରସ୍ୟ
କାଳଃ ସ୍ୱଭାବଃ ସଦସନ୍ମନଶ୍ଚ ।
ଦ୍ରବ୍ୟଂ ବିକାରୋ ଗୁଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି
ବିରାଟ୍ ସ୍ୱରାଟ୍ ସ୍ଥାସ୍ନୁ ଚରିଷ୍ଣୁ ଭୂମ୍ନଃ ॥ ୪୧

ଅହଂ ଭବୋ ଯଜ୍ଞ ଇମେ ପ୍ରଜେଶା
ଦକ୍ଷାଦୟୋ ଯେ ଭବଦାଦୟଶ୍ଚ ।
ସ୍ୱର୍ଲୋକପାଳାଃ ଖଗଲୋକପାଳା
ନୃଲୋକପାଳାସ୍ତଳଲୋକପାଳାଃ ॥ ୪୨

ଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରଚାରଣେଶା
ଯେ ଯକ୍ଷରକ୍ଷୋରଗନାଗନାଥାଃ ।
ଯେ ବା ଋଷୀଣାମୃଷଭାଃ ପିତୃଣାଂ
ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରଦାନବେନ୍ଦ୍ରାଃ ।

ଅନ୍ୟେ ଚ ଯେ ପ୍ରେତପିଶାଚଭୂତ-
କୂଷ୍ମାଣ୍ଡଯାଦୋମୃଗପକ୍ଷ୍ୟଧୀଶାଃ ॥ ୪୩

ରଚିତ ଜଗତକୁ ଆମେ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିପାରୁନା । ଆମେସବୁ କେବଳ ନିଜ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ହିଁ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଅନୁମାନ କରିଥାଉଁ ॥ ୩୬ ॥

ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର-ଲୀଳାସବୁ ଆମେ କେବଳ ଗାନ କରୁ, ଅଥଚ ଯାହାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ପାରୁନା, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୭ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା ଏବଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳ୍ପରେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ନିଜ ଭିତରେ ନିଜକୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ପାଳନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାୟାମୁକ୍ତ, କେବଳ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରୂପେ ସର୍ବତ୍ର ସମ୍ୟକରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିକାଳରେ ସତ୍ୟ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କର ଆଦି ନାହିଁ, କି ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ସେ ତ୍ରିଗୁଣରହିତ, ସନାତନ ଏବଂ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ନାରଦ ! ମହାତ୍ମାମାନେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶରୀରକୁ ପ୍ରଶାନ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ କୁତର୍କର ଜାଲ ବିଛାଇ ଦେଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥

ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଅବତାର ହେଉଛି ବିରାଟପୁରୁଷ । ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ନିଜକୁ ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଛନ୍ତି । କାଳ, ସ୍ୱଭାବ, କାର୍ଯ୍ୟ (ଦୃଶ୍ୟଜଗତ୍), କାରଣ (ମୂଳପ୍ରକୃତି), ମନ, ପଞ୍ଚଭୂତ, ଅହଂକାର, ତିନିଗୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା, ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାଣୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର ନିବାସରୂପ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ-ଶରୀର—ଏପରି ଯେଉଁ ଅନେକରୂପ ରହିଛି, ଏସବୁ ହେଉଛି ସେହି ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ରୂପ । ଏପରି ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ଏକ । ତାହାଙ୍କ ମହିମାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ଅନନ୍ତ, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ଭୂମା ଅର୍ଥାତ୍ ମହାନ୍ ॥ ୪୧ ॥

ମୁଁ, ଶଙ୍କର, ବିଷ୍ଣୁ, ଦକ୍ଷ ଆଦି ପ୍ରଜାପତି, ତୁମେ ଓ ତୁମପରି ଭକ୍ତଜନ, ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ରକ୍ଷକ, ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ରାଜା, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ରାଜା, ଅଧଃଲୋକମାନଙ୍କର ରାଜା; ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ଚାରଣମାନଙ୍କର ଅଧିନାୟକ; ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ସର୍ପ ଓ ନାଗମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ମହର୍ଷି, ପିତୃପତି, ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର, ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର, ଦାନବରାଜ ତଥା ପ୍ରେତ, ପିଶାଚ, ଭୂତ, କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ, ଜଳଜନ୍ତୁ, ମୃଗ ଓ

ଯତ୍ କିଂ ଚ ଲୋକେ ଭଗବନ୍ମହସ୍ୱ-
ଦୋଜଃସହସ୍ୱତ୍ ବଲବତ୍ କ୍ଷମାବତ୍ ।
ଶ୍ରୀହ୍ରୀବିଭୂତ୍ୟାତ୍ମବଦଦ୍ଭୁତାର୍ଣ୍ଣଂ
ତତ୍ତ୍ୱଂ ପରଂ ରୂପବଦସ୍ୱରୂପମ୍ ॥ ୪୪

ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସଂସାରର ଯେତେସବୁ ବସ୍ତୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ତେଜ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ମନୋବଳ, ଶରୀରବଳ କିମ୍ବା କ୍ଷମାରେ ଯୁକ୍ତ ଅଥବା ଯାହାସବୁ ବିଶେଷ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଲଜ୍ଜା, ବୈଭବ ତଥା ବିଭୂତିରେ ଯୁକ୍ତ; ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁ ଅଦ୍ଭୁତ ବର୍ଣ୍ଣଧାରୀ, ରୂପବାନ୍ ବା ଅରୂପ—ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମତତ୍ତ୍ୱମୟ ଭଗବତ୍-ସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୨-୪୪ ॥ ହେ ନାରଦ ! ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା, ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ପରମପବିତ୍ର ତଥା ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଲୀଳାବତାରମାନଙ୍କ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ମୁଁ କ୍ରମଶଃ ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତୁମକୁ ଶୁଣାଇବି । ସେସବୁ ଚରିତ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ଼ ମଧୁର ଏବଂ ତାହା ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟର ଦୋଷ ଦୂର କରେ । ତୁମେ ସାବଧାନ ହୋଇ ସେହିସବୁ ଲୀଳାରସ ଗ୍ରହଣ କର ॥ ୪୫ ॥

ପ୍ରାଧାନ୍ୟତୋ ଯାନୃଷ ଆମନନ୍ତି
ଲୀଳାବତାରାନ୍ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଭୂମ୍ନଃ ।
ଆପୀୟତାଂ କର୍ଣ୍ଣକଷାୟଶୋଷା-
ନନୁକ୍ରମିଷ୍ୟେ ତ ଇମାନ୍ ସୁପେଶାନ୍ ॥ ୪୫

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାବତାର ଚରିତ

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଯତ୍ରୋଦ୍ୟତଃ କ୍ଷିତିତଲୋଦ୍ଧରଣାୟ ବିଭ୍ରତ୍
କ୍ରୌଡ଼ୀଂ ତନୁଂ ସକଳଯଜ୍ଞମୟୀମନନ୍ତଃ ।
ଅନ୍ତର୍ମହାର୍ଣ୍ଣବ ଉପାଗତମାଦିଦୈତ୍ୟଂ
ତଂ ଦଂଷ୍ଟ୍ରୟାଦ୍ରିମିବ ବଜ୍ରଧରୋ ଦଦାର ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ପ୍ରଳୟଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ସକଳଯଜ୍ଞମୟ 'ବରାହ' ଶରୀର ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଜଳଭିତରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆଦିଦୈତ୍ୟ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ମାଡ଼ି ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା ପର୍ବତମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ କାଟିଦେଇଥିଲେ, ବରାହ ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ନିଜ ଦନ୍ତରେ ତାକୁ ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥

ଜାତୋ ରୁଚେରଜନୟତ୍ ସୁଯମାନ୍ ସୁଯଜ୍ଞ
ଆକୂତିସୂନୁରମରାନଥ ଦକ୍ଷିଣାୟାମ୍ ।
ଲୋକତ୍ରୟସ୍ୟ ମହତୀମହରଦ୍ ଯଦାର୍ତ୍ତିଂ
ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବେନ ମନୁନା ହରିରିତ୍ୟନୂକ୍ତଃ ॥ ୨

ପୁଣି ସେହି ପ୍ରଭୁ ରୁଚି ନାମକ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଆକୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ 'ସୁଯଜ୍ଞ'ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ଦକ୍ଷିଣା ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ସୁଯମ ନାମକ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ଓ ତ୍ରିଲୋକର ବଡ଼ ବଡ଼ ସଂକଟ ହରଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ତାଙ୍କୁ 'ହରି' ନାମରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିଥିଲେ ॥ ୨ ॥

ଜଜ୍ଞେ ଚ କର୍ଦ୍ଦମଗୃହେ ଦ୍ୱିଜ ଦେବହୂତ୍ୟାଂ
ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସମଂ ନବଭିରାତ୍ମଗତିଂ ସ୍ୱମାତ୍ରେ ।

ହେ ନାରଦ ! କର୍ଦ୍ଦମ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଗୃହରେ ଦେବହୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ୍ ନଅଜଣ ଭଉଣୀଙ୍କ ସହିତ

ଊଚେ ୟୟାଽଽତ୍ମଶମଲଂ ଗୁଣସଙ୍ଗପଙ୍କ-
ମସ୍ମିନ୍ ବିଧୂୟ କପିଲସ୍ୟ ଗତିଂ ପ୍ରପେଦେ ॥ ୩

'କପିଳ'ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ। ସେ ତାଙ୍କ ମାତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ଯାହାଫଳରେ ଦେବହୂତିଙ୍କ ହୃଦୟର ସକଳ ମଳ (ତ୍ରିଗୁଣଜନିତ ସକଳ ଆସକ୍ତି) ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ କପିଳ ଭଗବାନଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପରେ ଏକାକାର ହୋଇଗଲେ ॥ ୩ ॥

ଅତ୍ରେରପତ୍ୟମଭିକାଙ୍କ୍ଷତ ଆହ ତୁଷ୍ଟୋ
ଦତ୍ତୋ ମୟାହମିତି ୟଦ୍ ଭଗବାନ୍ ସ ଦତ୍ତଃ।
ୟତ୍ପାଦପଙ୍କଜପରାଗପବିତ୍ରଦେହା
ୟୋଗର୍ଦ୍ଧିମାପୁରୁଭୟୀଂ ୟଦୁହୈହୟାଦ୍ୟାଃ ॥ ୪

ମହର୍ଷି ଅତ୍ରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ପାଇବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଦିନେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, 'ମୁଁ ନିଜେ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲି।' ଏପରିଭାବରେ ନିଜକୁ ଦାନ କରି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ 'ଦତ୍ତ' (ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ) ହୋଇଗଲା। ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ପରାଗରେ ନିଜ ନିଜର ଶରୀରକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇ ରାଜା ଯଦୁ ଓ ସହସ୍ରାର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୃତି ଯୋଗଦ୍ୱାରା ଭୋଗ ଓ ମୋକ୍ଷ— ଉଭୟ ସିଦ୍ଧି ପାଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥

ତପ୍ତଂ ତପୋ ବିବିଧଲୋକସିସୃକ୍ଷୟା ମେ
ଆଦୌ ସନାତ୍ ସ୍ୱତପସଃ ସ ଚତୁଃସନୋଽଭୂତ୍।
ପ୍ରାକ୍କଳ୍ପସମ୍ପ୍ଲବବିନଷ୍ଟମିହାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ
ସମ୍ୟଗ୍ ଜଗାଦ ମୁନୟୋ ୟଦଚକ୍ଷତାତ୍ମନ୍ ॥ ୫

ହେ ନାରଦ! ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭକାଳରେ ମୁଁ ବିବିଧ ଲୋକ ରଚନା କରିବାର ଇଚ୍ଛା ରଖି ତପସ୍ୟା କରିଥିଲି। ମୋର ସେହି ଅଖଣ୍ଡ ତପସ୍ୟାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ 'ସନ' ନାମରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ 'ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍କୁମାର'ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ। 'ସନ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ତପ। ପ୍ରଳୟ ହେତୁ ଋଷିମାନେ ପୂର୍ବକଳ୍ପର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନସବୁ ଭୁଲିଯାଇଥିଲେ। ଏହି ଅବତାରରେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଭୁଲିଯାଇଥିବା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ପରମତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୫ ॥

ଧର୍ମସ୍ୟ ଦକ୍ଷଦୁହିତର୍ୟ୍ୟଜନିଷ୍ଟ ମୂର୍ତ୍ତ୍ୟାଂ
ନାରାୟଣୋ ନର ଇତି ସ୍ୱତପଃପ୍ରଭାବଃ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତ୍ମନୋ ଭଗବତୋ ନିୟମାବଲୋପଂ
ଦେବ୍ୟସ୍ତ୍ୱନଙ୍ଗପୃତନା ଘଟିତୁଂ ନ ଶେକୁଃ ॥ ୬

ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ତଥା ଦକ୍ଷଙ୍କ କନ୍ୟା ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ୍ 'ନର ଓ ନାରାୟଣ'—ଏପରି ଦୁଇ ଋଷିରୂପେ ଅବତରିତ ହୋଇଥିଲେ। ନର ଓ ନାରାୟଣଙ୍କର ମହିମା ଯେପରି ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କ ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୋଇଥିଲା। ସେମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଭାଙ୍ଗିବାଲାଗି ଇନ୍ଦ୍ର କାମଦେବଙ୍କ ସେନା ସମେତ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କୁ ପଠାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯିବାମାତ୍ରେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱଭାବ ହରାଇବସିଲେ। ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ହାବଭାବଦ୍ୱାରା ସେହି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ହେ ନାରଦ! ଶଙ୍କର ଆଦି ମହାନୁଭବମାନେ ନିଜର ରୋଷଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ କାମଦେବଙ୍କୁ ସିନା ଜାଳିଦେଇ ପାରନ୍ତି, ହେଲେ ନିଜକୁ ଜଳାଉଥିବା କ୍ରୋଧକୁ ସେମାନେ ଜାଳିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ସେହି କ୍ରୋଧ ନର-ନାରାୟଣଙ୍କ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭୟରେ ଥରିଉଠେ। ସେପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହୃଦୟରେ କାମ ଭଲା ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତା କିପରି! ॥ ୭ ॥

କାମଂ ଦହନ୍ତି କୃତିନୋ ନନୁ ରୋଷଦୃଷ୍ଟ୍ୟା
ରୋଷଂ ଦହନ୍ତମୁତ ତେ ନ ଦହନ୍ତ୍ୟସହ୍ୟମ୍।
ସୋଽୟଂ ୟଦନ୍ତରମଲଂ ପ୍ରବିଶନ୍ ବିଭେତି
କାମଃ କଥଂ ନୁ ପୁନରସ୍ୟ ମନଃ ଶ୍ରୟେତ ॥ ୭

ବିଦ୍ଧଃ ସପତ୍ନ୍ୟୁଦିତପତ୍ରିଭିରନ୍ତି ରାଜ୍ଞୋ
ବାଲୋଽପି ସନ୍ନୁପଗତସ୍ତପସେ ବନାନି ।
ତସ୍ମା ଅଦାଦ୍ ଧ୍ରୁବଗତିଂ ଗୃଣତେ ପ୍ରସନ୍ନୋ
ଦିବ୍ୟାଃ ସ୍ତୁବନ୍ତି ମୁନୟୋ ଯଦୁପର୍ଯ୍ୟଧସ୍ତାତ୍ ॥ ୮

ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ବାଳକ ଧ୍ରୁବ ତାଙ୍କ ପିତା ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ପାଖରେ ବସିଥିଲେ; ସେତିକିବେଳେ ତାଙ୍କ ସାବତ ମାଆ ସୁରୁଚି ଆସି କଟୁ ବାକ୍ୟବାଣରେ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ମନରେ ଭୀଷଣ ଆଘାତ ଦେଲେ । ଏତେ କମ୍ ବୟସର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ସେହି ଗ୍ଲାନିରେ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ଏବଂ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଧ୍ରୁବପଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଦିବ୍ୟ ମହର୍ଷିଗଣ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଯଦ୍‌ବେନମୁତ୍‌ପଥଗତଂ ଦ୍ୱିଜବାକ୍ୟବଜ୍ର-
ବିପ୍ଳୁଷ୍ଟପୌରୁଷଭଗଂ ନିରୟେ ପତନ୍ତମ୍ ।
ତ୍ରାତ୍ୱାର୍ଥିତୋ ଜଗତି ପୁତ୍ରପଦଂ ଚ ଲେଭେ
ଦୁଗ୍ଧା ବସୂନି ବସୁଧା ସକଳାନି ଯେନ ॥ ୯

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ହୁଙ୍କାରରୂପୀ ବଜ୍ରାଘାତରେ କୁମାର୍ଗଗାମୀ ବେଣଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ପୌରୁଷ ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା । ସେ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଋଷିମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ ଭଗବାନ୍ ବେଣଙ୍କ ମୃତ ଶରୀର ମନ୍ଥନରୁ 'ପୃଥୁ'ରୂପରେ ଅବତରିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ନରକରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଏବଂ ଏହିରୂପେ ପୁତ୍ର ଶବ୍ଦକୁ ଚରିତାର୍ଥ କଲେ (ପୁତ୍ ନାମକ ନରକରୁ ଯେ ପିତାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରେ, ତାକୁ ପୁତ୍ର କୁହାଯାଏ) । ସେହି ଅବତାରରେ ଭଗବାନ୍ ପୃଥିବୀକୁ ଗାଈ କରି ତାଠାରୁ ଜଗତ୍ ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଓଷଧି (ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ) ଦୋହନ କଲେ ॥ ୯ ॥

ନାଭେରସାବୃଷଭ ଆସ ସୁଦେବିସୂନୁ-
ର୍ଯୋ ବୈ ଚଚାର ସମଦୃକ୍ ଜଡ଼ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟାମ୍ ।
ଯତ୍‌ପାରମହଂସ୍ୟମୃଷୟଃ ପଦମାମନନ୍ତି
ସ୍ୱସ୍ଥଃ ପ୍ରଶାନ୍ତକରଣଃ ପରିମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ॥ ୧୦

ନାଭି ରାଜାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁଦେବୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ୍ 'ଋଷଭଦେବ'ରୂପେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ସକଳ ଆସକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ରହି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ କରି ତଥା ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇ ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଜଡ଼ଙ୍କ ପରି ହୋଇଯାଇ ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟା ଆଚରଣ କଲେ । ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ମହର୍ଷିମାନେ ପରମହଂସପଦ ବା ଅବଧୂତଚର୍ଯ୍ୟା ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ସତ୍ରେ ମମାସ ଭଗବାନ୍ ହୟଶୀରଷାଥୋ
ସାକ୍ଷାତ୍ ସ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷସ୍ତପନୀୟବର୍ଣ୍ଣଃ ।
ଛନ୍ଦୋମୟୋ ମଖମୟୋଽଖିଳଦେବତାତ୍ମା
ବାଚୋ ବଭୂବୁରୁଶତୀଃ ଶ୍ୱସତୋଽସ୍ୟ ନସ୍ତଃ ॥ ୧୧

ତା'ପରେ ସେହି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ମୋ ଯଜ୍ଞରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ହୋଇ 'ହୟଗ୍ରୀବ'ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ବିଗ୍ରହ ହେଉଛି ବେଦମୟ, ଯଜ୍ଞମୟ ଓ ସର୍ବଦେବମୟ । ତାଙ୍କରି ନାସିକାରୁ ଶ୍ୱାସରୂପରେ ବେଦବାଣୀ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୧୧ ॥

ମତ୍ସ୍ୟୋ ଯୁଗାନ୍ତସମୟେ ମନୁନୋପଲବ୍ଧଃ
କ୍ଷୋଣୀମୟୋ ନିଖିଳଜୀବନିକାୟକେତଃ ।
ବିସ୍ରଂସିତାନୁରୁଭୟେ ସଲିଳେ ମୁଖାନ୍ମେ
ଆଦାୟ ତତ୍ର ବିଜହାର ହ ବେଦମାର୍ଗାନ୍ ॥ ୧୨

ଚାକ୍ଷୁଷ ମନ୍ୱନ୍ତର ଶେଷରେ ଭାବୀ ମନୁ ସତ୍ୟବ୍ରତ ଭଗବାନଙ୍କୁ 'ମତ୍ସ୍ୟ'ରୂପରେ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ପୃଥ୍ୱୀରୂପୀ ନୌକାର ଆଶ୍ରୟ (ଆଧାର) ହୋଇଥିବାରୁ, ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରଳୟର ସେହି ଭୟଙ୍କର ଜଳରେ ମୋ ମୁହଁରୁ ବେଦ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ମତ୍ସ୍ୟାବତାରରେ ଭଗବାନ୍ ବେଦକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ସେହି ଜଳରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିହାର କରିଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥

କ୍ଷୀରୋଦଧାବମରଦାନବଯୂଥପାନା-
ମୁନ୍ମଥ୍ନତାମମୃତଲବ୍ଧୟ ଆଦିଦେବଃ ।
ପୃଷ୍ଠେନ କଚ୍ଛପବପୁର୍ବିଦଧାର ଗୋତ୍ରଂ
ନିଦ୍ରାକ୍ଷଣୋଽଦ୍ରିପରିବର୍ତ୍ତକଷାଣକଣ୍ଡୂଃ ॥ ୧୩

ଯେତେବେଳେ ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଦେବତା ଓ ଦାନବମାନେ ଅମୃତ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ କ୍ଷୀରସାଗର ମନ୍ଥନ କଲେ; ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ 'କଚ୍ଛପ'ରୂପ ହୋଇ ନିଜ ପିଠିରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ପିଠିରେ ପର୍ବତ ଘୂରି ଘୂରି ରଗଡ଼ି ହେବାରୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପିଠିର କଣ୍ଡୂ କିଛି ପରିମାଣରେ ପ୍ରଶମିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ କିଛି ସମୟ ସୁଖନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥

ତ୍ରୈବିଷ୍ଟପୋରୁଭୟହା ସ ନୃସିଂହରୂପଂ
କୃତ୍ୱା ଭ୍ରମଦ୍‌ଭ୍ରୁକୁଟିଦଂଷ୍ଟ୍ରକରାଳବକ୍ତ୍ରମ୍ ।
ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରମାଶୁ ଗଦୟାଭିପତନ୍ତମାରା-
ଦୂରୌ ନିପାତ୍ୟ ବିଦଦାର ନଖୈଃ ସ୍ଫୁରନ୍ତମ୍ ॥ ୧୪

ତ୍ରିଲୋକର ବିରାଟ ଭୟ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ 'ନୃସିଂହ'ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ଚଞ୍ଚଳ ଭ୍ରୁକୁଟି ଏବଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦନ୍ତ ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ମୁଖ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦେଖା ଯାଉଥିଲା। ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଗଦାହସ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟି ପଡ଼ିଲା। ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହ ତାକୁ ଦୂରରୁ ହିଁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ସେ ଛଟପଟ ହେଉଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଜଙ୍ଘରେ ପକାଇ ନଖରେ ତାର ପେଟ ଚିରିପକାଇଲେ। ଏପରିଭାବରେ ସେ ତ୍ରିଲୋକର ଭୟ ହରଣ କରିଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଅନ୍ତଃସରସ୍ୟୁରୁବଳେନ ପଦେ ଗୃହୀତୋ
ଗ୍ରାହେଣ ଯୂଥପତିରମ୍ବୁଜହସ୍ତ ଆର୍ତ୍ତଃ ।
ଆହେଦମାଦିପୁରୁଷାଖିଳଲୋକନାଥ
ତୀର୍ଥଶ୍ରବଃ ଶ୍ରବଣମଙ୍ଗଳନାମଧେୟ ॥ ୧୫

ଏକ ବିରାଟ ସରୋବରରେ ମହାବଳୀ କୁମ୍ଭୀର ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼ ଧରି ତାକୁ ଗଭୀର ଜଳକୁ ଟାଣି ନେଇଗଲା। କୁମ୍ଭୀର କବଳରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି କରି କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅସହାୟ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେ ଶୁଣ୍ଢରେ ପଦ୍ମଫୁଲଟିଏ ଧରି ଉଦ୍ଧାର ଆଶାରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକ ପକାଇଲା, "ହେ ଆଦିପୁରୁଷ ! ହେ ସକଳଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ! ହେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ! ହେ ଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ କଲ୍ୟାଣ କରୁଥିବା ପ୍ରଭୁ !" ॥ ୧୫ ॥

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ହରିସ୍ତମରଣାର୍ଥିନମପ୍ରମେୟ-
ଶ୍ଚକ୍ରାୟୁଧଃ ପତଗରାଜଭୁଜାଧିରୂଢ଼ଃ ।
ଚକ୍ରେଣ ନକ୍ରବଦନଂ ବିନିପାଟ୍ୟ ତସ୍ମା-
ଦ୍ଧସ୍ତେ ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କୃପୟୋଜ୍ଜହାର ॥ ୧୬

ତାର ଡାକ ଶୁଣି ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଚକ୍ରଧର ଗରୁଡ଼ପିଠିରେ ବସି ସେଠାକୁ ଛୁଟିଆସିଲେ ଏବଂ ଚକ୍ର ପେଶି ନକ୍ର (କୁମ୍ଭୀର)ର ମସ୍ତକ କାଟିଦେଲେ। ଏହିରୂପେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ କୁମ୍ଭୀର କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରି କରୁଣାକର ପ୍ରଭୁ ଶରଣାଗତ ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଶୁଣ୍ଢ ଧରି ତାକୁ ସରୋବରରୁ ଟେକିଆଣିଲେ ଏବଂ ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଜ୍ୟାୟାନ୍ ଗୁଣୈରବରଜୋଽପ୍ୟଦିତେଃ ସୁତାନାଂ
ଲୋକାନ୍ ବିଚକ୍ରମ ଇମାନ୍ ଯଦଥାଧିଯଜ୍ଞଃ ।
କ୍ଷ୍ମାଂ ବାମନେନ ଜଗୃହେ ତ୍ରିପଦଚ୍ଛଲେନ
ଯାଚ୍ଞାମୃତେ ପଥି ଚରନ୍ ପ୍ରଭୁଭିର୍ନ ଚାଲ୍ୟଃ ॥ ୧୭

ଭଗବାନ୍ ବାମନ ଥିଲେ ଅଦିତିଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ସାନ; କିନ୍ତୁ ଗୁଣଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ଥିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼। ରାଜା ବଳି ତିନିପାଦ ଭୂମି ଦାନ କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିଦେବାକ୍ଷଣି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ସେହି 'ବାମନ' ଅବତାରରେ ନିଜ ପାଦରେ ହିଁ ତ୍ରିଲୋକକୁ ମାପିଦେଇଥିଲେ। ବାମନ ହୋଇ ସେ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଦାନ ମାଗିବା ବାହାନାରେ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦି ସକଳ ଭୂମି ତ ନେଇଗଲେ, କିନ୍ତୁ ତା' ସହିତ ପ୍ରମାଣ ବି କରିଦେଲେ ଯେ, ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସନ୍ମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଛନ୍ତି,

ନାର୍ଥୋ ବଲେରୟମୁରୁକ୍ରମପାଦଶୌଚ-
ମାପଃ ଶିଖା ଧୃତବତୋ ବିବୁଧାଧିପତ୍ୟମ୍ ।
ଯୋ ବୈ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତମୃତେ ନ ଚିକୀର୍ଷଦନ୍ୟ-
ଦାତ୍ମାନମଙ୍ଗ ଶିରସା ହରୟେଽଭିମେନେ ॥ ୧୮

ତୁଭ୍ୟଂ ଚ ନାରଦ ଭୃଶଂ ଭଗବାନ୍ ବିବୃଦ୍ଧ-
ଭାବେନ ସାଧୁପରିତୁଷ୍ଟ ଉବାଚ ଯୋଗମ୍ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଚ ଭାଗବତମାତ୍ମସତତ୍ତ୍ୱଦୀପଂ
ଯଦ୍ ବାସୁଦେବଶରଣା ବିଦୁରଞ୍ଜସୈବ ॥ ୧୯

ଚକ୍ରଂ ଚ ଦିକ୍ଷ୍ୱବିହତଂ ଦଶସୁ ସ୍ୱତେଜୋ
ମନ୍ୱନ୍ତରେଷୁ ମନୁବଂଶଧରୋ ବିଭର୍ତ୍ତି ।
ଦୁଷ୍ଟେଷୁ ରାଜସୁ ଦମଂ ବ୍ୟଦଧାଦ୍ ସ୍ୱକୀର୍ତ୍ତିଂ
ସତ୍ୟେ ତ୍ରିପୃଷ୍ଠ ଉଶତୀଂ ପ୍ରଥୟଂଶ୍ଚରିତ୍ରୈଃ ॥ ୨୦

ଧନ୍ୱନ୍ତରିଶ୍ଚ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମେବ କୀର୍ତ୍ତି-
ର୍ନାମ୍ନା ନୃଣାଂ ପୁରୁରୁଜାଂ ରୁଜ ଆଶୁ ହନ୍ତି ।
ଯଜ୍ଞେ ଚ ଭାଗମମୃତାୟୁରବାବରୁନ୍ଧ
ଆୟୁଶ୍ଚ ବେଦମନୁଶାସ୍ତ୍ୟବତୀର୍ଯ୍ୟ ଲୋକେ ॥ ୨୧

କ୍ଷତ୍ରଂ କ୍ଷୟାୟ ବିଧିନୋପଭୃତଂ ମହାତ୍ମା
ବ୍ରହ୍ମଧ୍ରୁଗୁଜ୍ଝିତପଥଂ ନରକାର୍ତ୍ତିଲିପ୍ସୁ ।

ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ହିଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରାଯାଇ ପାରେ; ସମର୍ଥ ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରଭୁତ୍ୱବଳରେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ପଦଚ୍ୟୁତ କରିବା ଅନୁଚିତ ହେବ ॥ ୧୭ ॥ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ତାଙ୍କର ଚରଣୋଦକ ଶିରରେ ଧାରଣ କଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ (ଇନ୍ଦ୍ରପଦ) ମଧ୍ୟ ଲାଭ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହା ବଳିଙ୍କ ପାଇଁ କୌଣସି ବିଶେଷ ପୁରୁଷାର୍ଥର କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପୁରୁଷାର୍ଥ କେବଳ ଏତିକି ଥିଲା ଯେ, ସେ ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବାରଣ ସତ୍ତ୍ୱେ, ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ବିପରୀତ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନ ହୋଇ, ସକଳ ବୈଭବ ସମେତ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନିଜେ ତାଙ୍କରି ଚରଣରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ନାରଦ ! ତୁମର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ପରମ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ 'ହଂସ'ରୂପରେ ତୁମକୁ ଯୋଗ, ଜ୍ଞାନ ଓ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଭାଗବତଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଭକ୍ତିଯୋଗରୂପୀ ଭାଗବତଧର୍ମ କେବଳ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ଆଦି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ସେହି ଭଗବାନ୍ ହିଁ 'ମନୁ'ରୂପରେ ଅବତାର ନେଇ ମନୁବଂଶର ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରର ତେଜ ପରି ଦଶଦିଗରେ ଅବାଧ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜ୍ୟରେ ରାଜୁତି କରନ୍ତି । ତ୍ରିଲୋକ ଉପରେ ଥିବା ସତ୍ୟଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ଚରିତର କମନୀୟ କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଏହି ରୂପରେ ସେ ବେଳେ ବେଳେ ପୃଥିବୀର ଭାରରୂପେ ରହିଥିବା ଦୁଷ୍ଟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦମନ କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥

ଭଗବାନ୍ ଧନ୍ୱନ୍ତରି ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ୱରୂପ । 'ଧନ୍ୱନ୍ତରି' ଅବତାର ନେଇ ଭଗବାନ୍ ସମସ୍ତ ରୋଗ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି; ତାହାଙ୍କର ନାମ ନେବାମାତ୍ରେ ହିଁ ରୋଗ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଅବତାରରେ ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ଦୈତ୍ୟମାନେ ହରଣ କରି ନେଇଥିବା ଯଜ୍ଞଭାଗ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପୁନଃ ପ୍ରଦାନ କରାଇଲେ । ସେ ହିଁ ଜଗତରେ ଆୟୁର୍ବେଦ ପ୍ରଚଳନ କରିଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ରାଜାମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରି କରି ଏବଂ ଦୈବବଶତଃ ନିଜର ବିନାଶ ନିମନ୍ତେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇ ପୃଥିବୀର କଣ୍ଟକ ହୋଇଯିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ମହାପରାକ୍ରମୀ

ଉଦ୍ଧନ୍ତ୍ୟସାବବନିକଣ୍ଟକମୁଗ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ-
ସ୍ତ୍ରିଃସପ୍ତକୃତ୍ୱ ଉରୁଧାରପରଶ୍ୱଧେନ ॥ ୨୨

'ପର୍ଶୁରାମ'ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ପରଶୁରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୟଙ୍କର ଭାବରେ ଏକବିଂଶବାର ସଂହାର କଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଅସ୍ମତ୍ପ୍ରସାଦସୁମୁଖଃ କଳୟା କଳେଶ
ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁବଂଶ ଅବତୀର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୋର୍ନିଦେଶେ ।
ତିଷ୍ଠନ୍ ବନଂ ସଦୟିତାନୁଜ ଆବିବେଶ
ଯସ୍ମିନ୍ ବିରୁଧ୍ୟ ଦଶକନ୍ଧର ଆର୍ତ୍ତିମାର୍ଚ୍ଛତ୍ ॥ ୨୩

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମାୟାପତି ଭଗବାନ୍ ନିଜର କଳା (ଅଂଶ) ଭରତ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ 'ଶ୍ରୀରାମ'ରୂପେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ବଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ପତ୍ନୀ ଓ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ବନବାସ କରିବାକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେହି ବନବାସକାଳରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରି ରାବଣ ତାଙ୍କରି ହାତରେ ନିହତ ହେଲା ॥ ୨୩ ॥ ତ୍ରିପୁର ବିମାନକୁ ଜାଳିଦେବା ପାଇଁ ରୁଦ୍ର ଯେପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇଥିଲେ, ଶତ୍ରୁନଗରୀ ଲଙ୍କାକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବା ପାଇଁ ରାମ ସେହିପରି କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସୀତାବିଚ୍ଛେଦଜନିତ ବର୍ଦ୍ଧିତ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ରାମଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଏତେ ଲାଲ ହୋଇଯାଇଥାଏ ଯେ, ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡୁ ପଡୁ ହିଁ ସମୁଦ୍ରର ମକର, କୁମ୍ଭୀର, ସର୍ପ ଆଦି ଜୀବ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିର ଜ୍ୱାଳାରେ ଛଟପଟ ହେଲେ । ତାହା ଦେଖି, ସମୁଦ୍ର ଭୟରେ ଥରହର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କା ଯିବାକୁ ମାର୍ଗ ଦେଇଦେଲା ॥ ୨୪ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବାହନ ଐରାବତ ଯେତେବେଳେ ରାବଣକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ରାବଣର କଠୋର ଛାତିରେ ବାଜି ତାର ଦାନ୍ତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗି ଚାରିଆଡ଼େ ବିଛେଇହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା । ତା' ଫଳରେ ଦିଗବିଦିଗ ଧଳା ଦେଖାଯିବାରୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ରାବଣ ଗର୍ବରେ ହସି ଉଠିଥିଲା । ରାମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୀତାଙ୍କୁ ଚୋରାଇ ନେବା ପରେ ସେହି ରାବଣ ଆହୁରି ଗର୍ବରେ ଫୁଲି ଉଠିଲା; କିନ୍ତୁ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସି ରାମଙ୍କ ଧନୁର ଟଙ୍କାର ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ତାର ସେହି ଗର୍ବ ପ୍ରାଣ ସହିତ କେଉଁଆଡ଼େ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥

ଯସ୍ମା ଅଦାଦୁଦଧିରୂଢ଼ଭୟାଙ୍ଗବେପୋ
ମାର୍ଗଂ ସପଦ୍ୟରିପୁରଂ ହରବଦ୍ ଦିଧକ୍ଷୋଃ ।
ଦୂରେ ସୁହୃନ୍ମଥିତରୋଷସୁଶୋଣଦୃଷ୍ଟ୍ୟା
ତାତପ୍ୟମାନମକରୋରଗନକ୍ରଚକ୍ରଃ ॥ ୨୪

ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳସ୍ପର୍ଶରୁଗ୍ଣମହେନ୍ଦ୍ରବାହ-
ଦନ୍ତୈର୍ବିଡ଼ମ୍ବିତକକୁବ୍‌ଜୁଷ ଊଢ଼ହାସମ୍ ।
ସଦ୍ୟୋଽସୁଭିଃ ସହ ବିନେଷ୍ୟତି ଦାରହର୍ତ୍ତୁ-
ର୍ବିସ୍ଫୂର୍ଜିତୈର୍ଧନୁଷ ଉଚ୍ଚରତୋଽଧିସୈନ୍ୟେ ॥ ୨୫

ଯେତେବେଳେ ଦଳ ଦଳ ଦୈତ୍ୟ ପୃଥିବୀକୁ କଷଣ ଦେଇ ଚାଲିବେ, ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଆନନ୍ଦନିଧି ଭଗବାନ୍ ନିଜ କଳାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ 'ଶ୍ରୀବଳରାମ'ରୂପରେ ତଥା ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ 'ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ'ରୂପରେ ପରିଚିତ ହେବେ । ନିଜର ମହିମା ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ସେମାନେ ଏତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା କରିବେ ଯେ, ସଂସାରର ଲୋକେ ସେସବୁ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଆଦୌ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ସେ ନିତାନ୍ତ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରେ ପୂତନା ରାକ୍ଷସୀର ପ୍ରାଣ ହରିନେବା, ତିନିମାସର ହେଉ ହେଉ

ଭୂମେଃ ସୁରେତରବରୂଥବିମର୍ଦ୍ଦିତାୟାଃ
କ୍ଲେଶବ୍ୟୟାୟ କଳୟା ସିତକୃଷ୍ଣକେଶଃ ।
ଜାତଃ କରିଷ୍ୟତି ଜନାନୁପଲକ୍ଷ୍ୟମାର୍ଗଃ
କର୍ମାଣି ଚାତ୍ମମହିମୋପନିବନ୍ଧନାନି ॥ ୨୬

ତୋକେନ ଜୀବହରଣଂ ଯଦୁଲୂକିକାୟା-
ସ୍ତ୍ରୈମାସିକସ୍ୟ ଚ ପଦା ଶକଟୋଽପବୃତ୍ତଃ ।

ଯଦ୍ ରିଙ୍ଗତାନ୍ତରଗତେନ ଦିବିସ୍ପୃଶୋର୍ବା
ଉନ୍ମୂଳନଂ ତ୍ୱିତରଥାର୍ଜୁନୟୋର୍ନ ଭାବ୍ୟମ୍ ॥ ୨୭

ଯଦ୍ ବୈ ବ୍ରଜେ ବ୍ରଜପଶୂନ୍ ବିଷତୋୟପୀଥାନ୍
ପାଲାଂସ୍ତ୍ୱଜୀବୟଦନୁଗ୍ରହଦୃଷ୍ଟିବୃଷ୍ଟ୍ୟା ।
ତଚ୍ଛୁଦ୍ଧୟେଽତିବିଷବୀର୍ଯ୍ୟବିଲୋଳଜିହ୍ୱ-
ମୁଚ୍ଚାଟୟିଷ୍ୟଦୁରଗଂ ବିହରନ୍ ହ୍ରଦିନ୍ୟାମ୍ ॥ ୨୮

ତତ୍ କର୍ମ ଦିବ୍ୟମିବ ଯନ୍ନିଶି ନିଃଶୟାନଂ
ଦାବାଗ୍ନିନା ଶୁଚିବନେ ପରିଦହ୍ୟମାନେ ।
ଉନ୍ନେଷ୍ୟତି ବ୍ରଜମତୋଽବସିତାନ୍ତକାଳଂ
ନେତ୍ରେ ପିଧାପ୍ୟ ସବଲୋଽନଧିଗମ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୨୯

ଗୃହ୍ଣୀତ ଯଦ୍ୟଦୁପବନ୍ଧମମୁଷ୍ୟ ମାତା
ଶୁଲ୍ବଂ ସୁତସ୍ୟ ନ ତୁ ତତ୍ ତଦମୁଷ୍ୟ ମାତି ।
ଯଜ୍ଜୃମ୍ଭତୋଽସ୍ୟ ବଦନେ ଭୁବନାନି ଗୋପୀ
ସଂବୀକ୍ଷ୍ୟ ଶଙ୍କିତମନାଃ ପ୍ରତିବୋଧିତାଽଽସୀତ୍ ॥ ୩୦

ନନ୍ଦଂ ଚ ମୋକ୍ଷ୍ୟତି ଭୟାଦ୍ ବରୁଣସ୍ୟ ପାଶାଦ୍
ଗୋପାନ୍ ବିଲେଷୁ ପିହିତାନ୍ ମୟସୂନୁନା ଚ ।
ଅହ୍ନ୍ୟାପୃତଂ ନିଶି ଶୟାନମତିଶ୍ରମେଣ
ଲୋକଂ ବିକୁଣ୍ଠମୁପନେଷ୍ୟତି ଗୋକୁଲଂ ସ୍ମ ॥ ୩୧

ଗୋପୈର୍ମଖେ ପ୍ରତିହତେ ବ୍ରଜବିପ୍ଲବାୟ
ଦେବେଽଭିବର୍ଷତି ପଶୂନ୍ କୃପୟା ରିରକ୍ଷୁଃ ।

ଗୋଡ଼ ଛାଟିଦେଇ ଏକ ବିରାଟ ଶଗଡ଼କୁ ଓଲଟାଇଦେବା, ଆଣ୍ଠେଇବା ବୟସରେ ଆଣ୍ଠେଇ ଆଣ୍ଠେଇ ଯାଇ, ଦୁଇଟି ଆକାଶଛୁଆଁ ବିରାଟ ଅର୍ଜୁନବୃକ୍ଷ ମଝିରେ ପଶି ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ଉପାଡ଼ିଦେବା—ଏସବୁ କିଛି ସାମାନ୍ୟ କଥା ନୁହେଁ। ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟ କେହି କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ କାଳିୟ ନାଗର ବିଷରେ ଯମୁନା ଜଳ ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବ; ସେହି ଜଳ ପିଇ ଯେତେବେଳେ ବାଛୁରୀ ଓ ଗୋପାଳବାଳକମାନେ ମରିଯିବେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ବର୍ଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଦେବେ ଏବଂ ଯମୁନାଜଳକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବାଲାଗି ସେ ସେଥିରେ ବିହାର କରିବେ ଓ ବିଷାକ୍ତ ଜିଭ ଲହ ଲହ କରୁଥିବା କାଳିୟକୁ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ସେଠାରୁ ତଡ଼ିଦେବେ ॥ ୨୮ ॥ ସେହିଦିନ ରାତିରେ ସମସ୍ତେ ଯମୁନାତଟରେ ନିଘୋଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇଥିବାବେଳେ ପାଖବଣରେ ନିଆଁ ଲାଗିଯିବ। ବ୍ରଜବାସୀମାନେ ନିଆଁଘେର ଭିତରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିବେ। ସେତେବେଳେ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ମିଶି, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେବାକୁ କହିବେ ଓ ସୁନିଶ୍ଚିତ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରି ବ୍ରଜ ଫେରାଇ ଆଣିବେ। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା ମଧ୍ୟ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଓ ଅଲୌକିକ ହେବ ॥ ୨୯ ॥ ଦିନେ ତାଙ୍କ ମାଆ ତାଙ୍କୁ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ବସିବେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେ ଦଉଡ଼ି ଆଣିଲେ ବି, ତାହା ତାଙ୍କ ଅଣ୍ଟାପେଟକୁ ପାଇବ ନାହିଁ; ବାନ୍ଧିଲାବେଳକୁ ଦୁଇ ଆଙ୍ଗୁଳି ଛୋଟ ହେବ। ଆଉ ଦିନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହାଇ ମାରିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଟି ଭିତରେ ଚଉଦଭୁବନ ରହିଥିବା ଦେଖିଦେଇ ମାତା ଯଶୋଦା ପ୍ରଥମେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯିବେ; କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ସେ ପୁନଃ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେବେ ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରଭୁ ନନ୍ଦଗୋପଙ୍କୁ ଅଜଗରଭୟରୁ ଓ ବରୁଣଙ୍କ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବେ। ମୟଦାନବର ପୁଅ ବ୍ୟୋମାସୁର ଯେତେବେଳେ ଗୋପାଳବାଳକମାନଙ୍କୁ ନେଇ, ପାହାଡ଼ଗୁମ୍ଫାରେ ପୂରାଇ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେବ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ। ଗୋକୁଳର ଲୋକେ ଦିନସାରା କାମଧନ୍ଦାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବେ ଓ ରାତିରେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିବେ। ଦିନରାତି ଏପରି କଟାଇ ଦେଉଥିବାରୁ ସେମାନେ କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା କରିବେ ନାହିଁ। ସେପରି ସାଧନାହୀନ ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜର ପରମଧାମକୁ ନେଇଯିବେ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ନାରଦ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ପଡ଼ି ଗୋପର ଲୋକେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର

ଧର୍ତ୍ତୋଚ୍ଛିଲୀନ୍ଧ୍ରମିବ ସପ୍ତ ଦିନାନି ସପ୍ତ-
ବର୍ଷୋ ମହୀଧ୍ରମନଘୈକକରେ ସଲୀଳମ୍ ॥ ୩୨

କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ବନେ ନିଶି ନିଶାକରରଶ୍ମିଗୌର୍ଯ୍ୟାଂ
ରାସୋନ୍ମୁଖଃ କଳପଦାୟତମୂର୍ଚ୍ଛିତେନ ।
ଉଦ୍ଦୀପିତସ୍ମରରୁଜାଂ ବ୍ରଜଭୃଦ୍‌ବଧୂନାଂ
ହର୍ତ୍ତୁର୍ହରିଷ୍ୟତି ଶିରୋ ଧନଦାନୁଗସ୍ୟ ॥ ୩୩

ଯେ ଚ ପ୍ରଲମ୍ବଖରଦର୍ଦ୍ଦୁରକେଶ୍ୟରିଷ୍ଟ-
ମଲ୍ଲେଭକଂସଯବନାଃ କୁଜପୌଣ୍ଡ୍ରକାଦ୍ୟାଃ ।
ଅନ୍ୟେ ଚ ଶାଲ୍ୱକପିବଲ୍ୱଲଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର-
ସପ୍ତୋକ୍ଷଶମ୍ବରବିଦୂରଥରୁକ୍ମିମୁଖ୍ୟାଃ ॥ ୩୪

ଯେ ବା ମୃଧେ ସମିତିଶାଳିନ ଆତ୍ତଚାପାଃ
କାମ୍ବୋଜମତ୍ସ୍ୟକୁରୁକୈକୟସୃଞ୍ଜୟାଦ୍ୟାଃ ।
ଯାସ୍ୟନ୍ତ୍ୟଦର୍ଶନମଲଂ ବଳପାର୍ଥଭୀମ-
ବ୍ୟାଜାହ୍ୱୟେନ ହରିଣା ନିଳୟଂ ତଦୀୟମ୍ ॥ ୩୫

କାଳେନ ମୀଳିତଧିୟାମବମୃଶ୍ୟ ନୃଣାଂ
ସ୍ତୋକାୟୁଷାଂ ସ୍ୱନିଗମୋ ବତ ଦୂରପାରଃ ।
ଆବିର୍ହିତସ୍ତ୍ୱନୁଯୁଗଂ ସ ହି ସତ୍ୟବତ୍ୟାଂ
ବେଦଦ୍ରୁମଂ ବିଟପଶୋ ବିଭଜିଷ୍ୟତି ସ୍ମ ॥ ୩୬

ଦେବଦ୍ୱିଷାଂ ନିଗମବର୍ତ୍ମନି ନିଷ୍ଠିତାନାଂ
ପୂର୍ଭିର୍ମୟେନ ବିହିତାଭିରଦୃଶ୍ୟତୂର୍ଭିଃ ।

ଯଜ୍ଞ-ପୂଜା ବନ୍ଦ କରିଦେବେ; ତା'ଫଳରେ ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରୋଧରେ ବ୍ରଜଭୂମିକୁ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗୋପର ଘ୍ରିଆଡ଼େ ମୂଷଳଧାରାରେ ବର୍ଷା କରିବେ। ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ପଶୁମାନଙ୍କୁ ସେହି ଘୋରବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାତବର୍ଷର ବାଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃପାପରବଶ ହୋଇ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନପର୍ବତକୁ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛତୁଟିଏ ଟେକିଧରିବା ପରି ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ ଟେକିଧରିବେ ॥ ୩୨ ॥ ବୃନ୍ଦାବନରେ ବିହାର କରିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ରାସଲୀଳା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବ। ରାତିରେ ଘ୍ରିଆଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ବିଛେଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବ; ଏପରି ସମୟରେ ସେ ନିଜ ବଂଶୀରେ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତର ତାନ ତୋଳିବେ। ସେହି ବଂଶୀସ୍ୱନରେ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳା ହୋଇ ଗୋପୀମାନେ ଘରୁ ବାହାରି ଆସିବେ। କୁବେରଙ୍କ ସେବକ ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ହରଣ କରି ନେବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିବେ ଓ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ॥ ୩୩ ॥ ଏପରି ଦୁଷ୍ଟନାଶନ ଛଡ଼ା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଲମ୍ବାସୁର, ଧେନୁକାସୁର, ବକାସୁର, କେଶୀ, ଅରିଷ୍ଟାସୁର ଆଦି ଦୈତ୍ୟ ଓ ଘ୍ରାଣୂର ଆଦି ମଲ୍ଲମାନଙ୍କୁ, କୁବଳୟାପୀଡ଼ ହସ୍ତୀକୁ, କଂସ, କାଳଯବନ, ଭୌମାସୁର (ନରକାସୁର), ପୌଣ୍ଡ୍ରକ, ଶାଲ୍ୱ, ଦ୍ୱିବିଦ ବାନର, ବଲ୍ୱଲ, ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର, ରାଜା ନଗ୍ନଜିତ୍‌ଙ୍କ ସାତ ଷଣ୍ଢ, ଶମ୍ବରାସୁର, ବିଦୂରଥ ଓ ରୁକ୍ମୀ ଆଦି ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ତଥା କାମ୍ବୋଜ, ମତ୍ସ୍ୟ, କୁରୁ, କୈକୟ ଓ ସୃଞ୍ଜୟ ଆଦି ଦେଶର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ଯେତେସବୁ ଯୋଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଗକୁ ଆସିବେ, ସେସମସ୍ତଙ୍କୁ କେତେବେଳେ ବଳରାମ, କେତେବେଳେ ଭୀମ ଓ କେତେବେଳେ ଅର୍ଜୁନ ଆଦି ନାମର ବାହାନା କରି ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଧନ କରିବେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ସେମାନେ ଭଗବଦ୍ ଧାମକୁ ଘ୍ରଲିଯିବେ ॥ ୩୪, ୩୫ ॥

କାଳର ଗତି ଅନୁସାରେ ଲୋକଙ୍କର ବୁଝିବାଶକ୍ତି କମ୍ ହୋଇଯାଏ; ଆୟୁ ମଧ୍ୟ କମିଯାଏ। ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ଦେଖନ୍ତି ଯେ, ଲୋକେ ଭଗବଦ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦକ ବେଦବାଣୀର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେଣି; ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳ୍ପରେ ଭଗବାନ୍ ସତ୍ୟବତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ 'ବ୍ୟାସ'ରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ବେଦରୂପୀ ବୃକ୍ଷକୁ ବିଭିନ୍ନ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ଦୈତ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ବେଦମାର୍ଗର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମୟଦାନବଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଅଦୃଶ୍ୟ ବେଗସମ୍ପନ୍ନ ନଗରମାନଙ୍କରେ ରହି ଲୋକଙ୍କର

ଲୋକାନ୍ ଘ୍ନତାଂ ମତିବିମୋହମତିପ୍ରଲୋଭଂ
ବେଷଂ ବିଧାୟ ବହୁ ଭାଷ୍ୟତ ଔପଧର୍ମ୍ୟମ୍ ॥ ୩୭

ଯର୍ହ୍ୟାଲୟେଷ୍ୱପି ସତାଂ ନ ହରେଃ କଥାଃ ସ୍ୟୁଃ
ପାଖଣ୍ଡିନୋ ଦ୍ୱିଜଜନା ବୃଷଳା ନୃଦେବାଃ ।
ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା ବଷଡ଼ିତି ସ୍ମ ଗିରୋ ନ ଯତ୍ର
ଶାସ୍ତା ଭବିଷ୍ୟତି କଳେର୍ଭଗବାନ୍ ଯୁଗାନ୍ତେ ॥ ୩୮

ସର୍ଗେ ତପୋଽହମୃଷୟୋ ନବ ଯେ ପ୍ରଜେଶାଃ
ସ୍ଥାନେ ଚ ଧର୍ମମଖମନ୍ୱମରାବନୀଶାଃ ।
ଅନ୍ତେ ତ୍ୱଧର୍ମହରମନ୍ୟୁବଶାସୁରାଦ୍ୟା
ମାୟାବିଭୂତୟ ଇମାଃ ପୁରୁଶକ୍ତିଭାଜଃ ॥ ୩୯

ବିଷ୍ଣୋର୍ନୁ ବୀର୍ଯ୍ୟଗଣନାଂ କତମୋଽର୍ହତୀହ
ଯଃ ପାର୍ଥିବାନ୍ୟପି କବିର୍ବିମମେ ରଜାଂସି ।
ଚସ୍କମ୍ଭ ଯଃ ସ୍ୱରଂହସାସ୍ଖଳତା ତ୍ରିପୃଷ୍ଠଂ
ଯସ୍ମାତ୍ ତ୍ରିସାମ୍ୟସଦନାଦୁରୁ କମ୍ପୟାନମ୍ ॥ ୪୦

ନାନ୍ତଂ ବିଦାମ୍ୟହମମୀ ମୁନୟୋଽଗ୍ରଜାସ୍ତେ
ମାୟାବଳସ୍ୟ ପୁରୁଷସ୍ୟ କୁତୋଽପରେ ଯେ ।
ଗାୟନ୍ ଗୁଣାନ୍ ଦଶଶତାନନ ଆଦିଦେବଃ
ଶେଷୋଽଧୁନାପି ସମବସ୍ୟତି ନାସ୍ୟ ପାରମ୍ ॥ ୪୧

ଯେଷାଂ ସ ଏବ ଭଗବାନ୍ ଦୟୟେଦନନ୍ତଃ
ସର୍ବାତ୍ମନାଽଽଶ୍ରିତପଦୋ ଯଦି ନିର୍ବ୍ୟଲୀକମ୍ ।

ସତ୍ୟାନାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିବେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ମୋହ ଓ ଲୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଉଥିବା ବେଶ ଧରି 'ବୁଦ୍ଧ'ରୂପରେ ବହୁ ଉପଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେବେ ॥ ୩୭ ॥

କଳିଯୁଗ ଶେଷରେ, ଯେତେବେଳେ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଘରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍‌କଥା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହେବାରେ ବାଧା ଉପୁଜିବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ତଥା ବୈଶ୍ୟମାନେ ପାଷଣ୍ଡ ହୋଇଯିବେ ଓ ଶୂଦ୍ରମାନେ ରାଜା ହୋଇଯିବେ, ଏପରି କି କୌଣସିଠାରେ 'ସ୍ୱାହା', 'ସ୍ୱଧା' ଓ 'ବଷଟ୍‌କାର' ଧ୍ୱନି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ (ଯଜ୍ଞ ଓ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ), ସେତେବେଳେ କଳିଯୁଗକୁ ଶାସନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ 'କଳ୍କି' ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୩୮ ॥

ସଂସାର ସର୍ଜନା ସମୟ ଆସିଗଲେ, ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ମାୟାର ବିଭୂତିମାନଙ୍କୁ ତପସ୍ୟା, ନଅ-ପ୍ରଜାପତି, ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିଙ୍କ ରୂପରେ ତଥା ମୋ(ବ୍ରହ୍ମା)ରୂପରେ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷାର ସମୟ ଆସିଗଲେ ସେ ଧର୍ମ, ବିଷ୍ଣୁ, ମନୁ, ଦେବତା ଓ ରାଜାରୂପରେ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟର ସମୟ ଆସିଗଲେ ଅଧର୍ମ, ରୁଦ୍ର ତଥା କ୍ରୋଧବଶ ନାମକ ସର୍ପ ଓ ଦୈତ୍ୟ ଆଦିଙ୍କ ରୂପରେ ନିଜ ମାୟାର ବିଭୂତିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ନିଜର ପ୍ରତିଭାବଳରେ କେହି ହୁଏତ ପୃଥିବୀର ଧୂଳିକଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଗଣିଦେଇ ପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଜଗତରେ ଏପରି କେଉଁ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେ କି ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପରାକ୍ରମ ଓ ଲୀଳାମାନଙ୍କୁ ଗଣିପାରିବେ ? ବାମନାବତାରରେ ପ୍ରଭୁ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ପାଦରେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ମାପିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଚରଣର ଅଦମ୍ୟ ବେଗରେ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜେ ହିଁ ନିଜ ଶକ୍ତିବଳରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ସ୍ଥିର କରି ରଖିଥିଲେ । ଏହା କେଡ଼େ ଦିବ୍ୟ ଲୀଳା ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୪୦ ॥ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟିର ରଚନାକାରିଣୀ ତଥା ସଂହାରକାରିଣୀ ମାୟା ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ହିଁ ଏକ ଶକ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଏହିପରି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ନା ମୁଁ ଜାଣେ, ନା ତୁମର ବଡ଼ଭାଇ ସନକାଦି ଜାଣନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ବା କହିବା କ'ଣ ! ଆଦିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଶେଷନାଗ ନିଜର ସହସ୍ରମୁଖରେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀର ଅନ୍ତ ଯେ କେଉଁଠି, ତାହା କଳ୍ପନା ବି କରିପାରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱକୁ ତଥା ସ୍ୱୟଂ ନିଜକୁ ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି,

ତେ ଦୁସ୍ତରାମତିତରନ୍ତି ଚ ଦେବମାୟାଂ
ନୈଷାଂ ମମାହମିତି ଧୀଃ ଶ୍ୱଶୃଗାଳଭକ୍ଷ୍ୟେ ॥ ୪୨

ବେଦାହମଙ୍ଗ ପରମସ୍ୟ ହି ଯୋଗମାୟାଂ
ଯୂୟଂ ଭବଶ୍ଚ ଭଗବାନଥ ଦୈତ୍ୟବର୍ଯ୍ୟଃ ।
ପତ୍ନୀ ମନୋଃ ସ ଚ ମନୁଶ୍ଚ ତଦାତ୍ମଜାଶ୍ଚ
ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିର୍ଋଭୁରଙ୍ଗ ଉତ ଧ୍ରୁବଶ୍ଚ ॥ ୪୩

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁରୈଳମୁଚୁକୁନ୍ଦବିଦେହଗାଧି-
ରଘ୍ୱମ୍ବରୀଷସଗରା ଗୟନାହୁଷାଦ୍ୟାଃ ।
ମାନ୍ଧାତ୍ରଲର୍କଶତଧନ୍ୱନୁରନ୍ତିଦେବା
ଦେବବ୍ରତୋ ବଳିରମୂର୍ତ୍ତରୟୋ ଦିଲୀପଃ ॥ ୪୪

ସୌଭର୍ଯ୍ୟୁତଙ୍କଶିବିଦେବଲପିପ୍ପଲାଦ-
ସାରସ୍ୱତୋଦ୍ଧବପରାଶରଭୂରିଷେଣାଃ ।
ଯେଽନ୍ୟେ ବିଭୀଷଣହନୂମଦୁପେନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତ-
ପାର୍ଥାର୍ଷ୍ଟିଷେଣବିଦୁରଶ୍ରୁତଦେବବର୍ଯ୍ୟାଃ ॥ ୪୫

ତେ ବୈ ବିଦନ୍ତ୍ୟତିତରନ୍ତି ଚ ଦେବମାୟାଂ
ସ୍ତ୍ରୀଶୂଦ୍ରହୂଣଶବରା ଅପି ପାପଜୀବାଃ ।
ଯଦ୍ୟଦ୍ଭୁତକ୍ରମପରାୟଣଶୀଳଶିକ୍ଷା-
ସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଜନା ଅପି କିମୁ ଶ୍ରୁତଧାରଣା ଯେ ॥ ୪୬

ଶଶ୍ୱତ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତମଭୟଂ ପ୍ରତିବୋଧମାତ୍ରଂ
ଶୁଦ୍ଧଂ ସମଂ ସଦସତଃ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ଶବ୍ଦୋ ନ ଯତ୍ର ପୁରୁକାରକବାନ୍ କ୍ରିୟାର୍ଥୋ
ମାୟା ପରୈତ୍ୟଭିମୁଖେ ଚ ବିଲଜ୍ଜମାନା ॥ ୪୭

ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେହି ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ପକ୍ଷରୁ ଦୟା ବର୍ଷଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୟାର ପାତ୍ର ହୋଇ ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ଦୁସ୍ତର ମାୟାର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରନ୍ତି ତଥା ସେହି ମାୟାକୁ ପାରି ହୋଇପାରନ୍ତି। ସେଭଳି ଲୋକେ କୁକୁର-ଶିଆଳଙ୍କର ଖାଦ୍ୟରୂପୀ ଏହି ଦେହ ପ୍ରତି 'ମୁଁ-ମୋର' ଭାବନା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ପ୍ରିୟ ନାରଦ ! ପରମପୁରୁଷଙ୍କର ସେହି ଯୋଗମାୟାକୁ ମୁଁ ଜାଣେ ତଥା ତୁମେ, ତୁମର ଭାଇ ସନକାଦି, ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର, ଦୈତ୍ୟକୁଳଭୂଷଣ ପ୍ରହଲାଦ, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ଶତରୂପା, ମନୁପୁତ୍ର ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଆଦି, ପ୍ରାଚୀନ ବର୍ହି, ଋଭୁ, ବେଣଙ୍କ ପିତା ଅଙ୍ଗ ଓ ଧ୍ରୁବ ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ, ପୁରୂରବା, ମୁଚୁକୁନ୍ଦ, ଜନକ, ଗାଧି, ରଘୁ, ଅମ୍ବରୀଷ, ସଗର, ଗୟ, ଯଯାତି ପ୍ରଭୃତି ତଥା ମାନ୍ଧାତା, ଅଳର୍କ, ଶତଧନ୍ୱା, ଅନୁ, ରନ୍ତିଦେବ, ଭୀଷ୍ମ, ବଳି, ଅମୂର୍ତ୍ତରୟ, ଦିଲୀପ, ସୌଭରି, ଉତଙ୍କ, ଶିବି, ଦେବଳ, ପିପ୍ପଳାଦ, ସାରସ୍ୱତ, ଉଦ୍ଧବ, ପରାଶର, ଭୂରିଷେଣ, ବିଭୀଷଣ, ହନୁମାନ୍, ଶୁକଦେବ, ଅର୍ଜୁନ, ଆର୍ଷ୍ଟିଷେଣ, ବିଦୁର, ଶ୍ରୁତଦେବ ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାମାନେ ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୪୪, ୪୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ। ଯେ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେ ଆପେ ଆପେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ସୁଶୀଳତା, ସ୍ୱଭାବ, ଆଚରଣ ମଧ୍ୟ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ଆଚରଣାଦି ପରି ହୋଇଯାଏ। ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି ଶୂଦ୍ର, ହୂଣ, ଭୀଲ ଆଦି ତଳୁଆ ଜାତିର ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଆଦି ଯେକୌଣସି ଯୋନିର ହୋଇଥାନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣାଗତିବଳରେ ଏହି ଦୁସ୍ତର ଦେବମାୟାକୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ଏଭଳି ନୀଚ୍ଚତିନୀଚ ପ୍ରାଣୀ ଯେତେବେଳେ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ବୈଦିକ ସଦାଗ୍ରର ପାଳନ କରୁଥିବା ଲୋକେ ଯେ ଏହି ଦେବମାୟାକୁ ପାରି ହୋଇଯିବେ, ଏହା କହିବା ଅତ୍ୟୁକ୍ତିମାତ୍ର ॥ ୪୬ ॥ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଶାଶ୍ୱତ, ଶାନ୍ତ, ଅଭୟ ଏବଂ ଜ୍ଞାନମୟ। ସେଥିରେ ମାୟାର ମଳ ନ ଥାଏ, କି ବିଷମତା ନ ଥାଏ; ତାହା ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ଉଭୟଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁଣାତୀତ। ତାହା ନିକଟରେ କୌଣସି ବୈଦିକ ବା ଲୌକିକ ଶବ୍ଦ ପହଞ୍ଚିପାରେ ନାହିଁ। ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା କର୍ମ କିମ୍ବା ସେସବୁର ଫଳ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ୱରୂପ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରେ ନାହିଁ। ଅନ୍ୟ କଥା କ'ଣ କହିବା, ସ୍ୱୟଂ ମାୟା ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ମୁଖକୁ ଯାଇପାରେ ନାହିଁ; ସେ ଭୟଭୀତା ହୋଇ, ଲଜ୍ଜାରେ ହାତ ଯୋଡ଼ି କିଛି ଦୂରରେ ହିଁ ଠିଆ ହୁଏ ॥ ୪୭ ॥

ତଦ୍ ବୈ ପଦଂ ଭଗବତଃ ପରମସ୍ୟ ପୁଂସୋ
ବ୍ରହ୍ମେତି ଯଦ୍ ବିଦୁରଜସ୍ରସୁଖଂ ବିଶୋକମ୍ ।
ସଧ୍ର୍ୟଙ୍ ନିୟମ୍ୟ ଯତୟୋ ଯମକର୍ତ୍ତହେତିଂ
ଜହ୍ୟୁଃ ସ୍ୱରାଡ଼ିବ ନିପାନଖନିତ୍ରମିନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୪୮

ଏପରି ମହିମାମୟ ହେଉଛି ସେହି ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ । ମହାତ୍ମାମାନେ ତାହାକୁ ଶୋକରହିତ ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ସଂଯମଶୀଳ ପୁରୁଷ ମନକୁ ସମାହିତ କରି ସେହି ପରମପଦରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱୟଂ ମେଘରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଯେପରି ଜଳ ନିମନ୍ତେ କୂଅ ଖୋଳିବାକୁ ନିଜ ପାଖରେ କୋଡ଼ିକୋଦାଳ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ପରମପଦରେ ଚିତ୍ତନିବେଶ କରିଦେଇଥିବା ଯତୀଶ୍ୱରମାନେ ସେହିପରି ବିଭେଦ ଦୂର କରୁଥିବା ଜ୍ଞାନସାଧନା ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥

ସ ଶ୍ରେୟସାମପି ବିଭୁର୍ଭଗବାନ୍ ଯତୋଽସ୍ୟ
ଭାବସ୍ୱଭାବବିହିତସ୍ୟ ସତଃ ପ୍ରସିଦ୍ଧିଃ ।
ଦେହେ ସ୍ୱଧାତୁବିଗମେଽନୁବିଶୀର୍ଯ୍ୟମାଣେ
ବ୍ୟୋମେବ ତତ୍ର ପୁରୁଷୋ ନ ବିଶୀର୍ଯ୍ୟତେଽଜଃ ॥ ୪୯

ଭଗବାନ୍ ହିଁ ସମସ୍ତ କର୍ମର ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି; କାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ତାର ନିଜ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଶୁଭକର୍ମ କରେ, ସେସବୁ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଶରୀର ଗଢ଼ିଥିବା ପଞ୍ଚଭୂତ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇଯିବା ପରେ ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ଯେପରି ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ଶରୀରରେ ରହୁଥିବା ସେହି ଅଜନ୍ମା ପୁରୁଷ ସେହିପରି ନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥

ସୋଽୟଂ ତେଽଭିହିତସ୍ତାତ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
ସମାସେନ ହରେର୍ନାନ୍ୟଦନ୍ୟସ୍ମାତ୍ ସଦସଚ୍ଚ ଯତ୍ ॥ ୫୦

ପ୍ରିୟ ନାରଦ ! ନିଜର ସଂକଳ୍ପମାତ୍ରକେ ବିଶ୍ୱରଚନା କରୁଥିବା ସେହି ଷଡ଼ୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ବିଷୟ ମୁଁ ତୁମ ସମକ୍ଷରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପେ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍-ଅସତ୍‌ରୂପେ ଯାହା କିଛି ରହିଛି, ସେସବୁ ହେଉଛି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ । ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ବିନା ଜଗତରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନାହିଁ; ମାତ୍ର ସେହି ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଜଗତରୁ ମଧ୍ୟ ଅତୀତ ॥ ୫୦ ॥

ଇଦଂ ଭାଗବତଂ ନାମ ଯନ୍ମେ ଭଗବତୋଦିତମ୍ ।
ସଂଗ୍ରହୋଽୟଂ ବିଭୂତୀନାଂ ତ୍ୱମେତଦ୍ ବିପୁଳୀକୁରୁ ॥ ୫୧

ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଏହି 'ଭାଗବତ' । ଏଥିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତି ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ତୁମେ ଏହାକୁ ବିସ୍ତାର କର ॥ ୫୧ ॥

ଯଥା ହରୌ ଭଗବତି ନୃଣାଂ ଭକ୍ତିର୍ଭବିଷ୍ୟତି ।
ସର୍ବାତ୍ମନ୍ୟଖିଳାଧାରେ ଇତି ସଙ୍କଳ୍ପ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣୟ ॥ ୫୨

ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ସବୁରି ଆଶ୍ରୟ ତଥା ସର୍ବସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ, ତାହାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ତୁମେ ଏହା ସେହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କର ॥ ୫୨ ॥

ମାୟାଂ ବର୍ଣ୍ଣୟତୋଽମୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟାନୁମୋଦତଃ ।
ଶୃଣ୍ୱତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ନିତ୍ୟଂ ମାୟୟାଽଽତ୍ମା ନ ମୁହ୍ୟତି ॥ ୫୩

ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତି ମାୟାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଅଥବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ସେହି ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ଅଥବା ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ତାହା ନିତ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ମାୟାଦ୍ୱାରା କଦାପି ମୋହିତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୫୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ବ୍ରହ୍ମନାରଦସଂବାଦେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ବିବିଧ ପ୍ରଶ୍ନ

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଣା ଚୋଦିତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗୁଣାଖ୍ୟାନେଽଗୁଣସ୍ୟ ଚ ।
ଯସ୍ମୈ ଯସ୍ମୈ ଯଥା ପ୍ରାହ ନାରଦୋ ଦେବଦର୍ଶନଃ ॥ ୧

ଏତଦ୍ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମି ତତ୍ତ୍ୱଂ ବେଦବିଦାଂ ବର ।
ହରେରଦ୍ଭୁତବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ କଥା ଲୋକସୁମଙ୍ଗଳାଃ ॥ ୨

କଥୟସ୍ୱ ମହାଭାଗ ଯଥାହମଖିଲାତ୍ମନି ।
କୃଷ୍ଣେ ନିବେଶ୍ୟ ନିଃସଙ୍ଗଂ ମନସ୍ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟେ କଳେବରମ୍ ॥ ୩

ଶୃଣ୍ୱତଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ନିତ୍ୟଂ ଗୃଣତଶ୍ଚ ସ୍ୱଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
କାଳେନ ନାତିଦୀର୍ଘେଣ ଭଗବାନ୍ ବିଶତେ ହୃଦି ॥ ୪

ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରେଣ ସ୍ୱାନାଂ ଭାବସରୋରୁହମ୍ ।
ଧୁନୋତି ଶମଳଂ କୃଷ୍ଣଃ ସଲିଳସ୍ୟ ଯଥା ଶରତ୍ ॥ ୫

ଧୌତାତ୍ମା ପୁରୁଷଃ କୃଷ୍ଣପାଦମୂଳଂ ନ ମୁଞ୍ଚତି ।
ମୁକ୍ତସର୍ବପରିକ୍ଲେଶଃ ପାନ୍ଥଃ ସ୍ୱଶରଣଂ ଯଥା ॥ ୬

ଯଦଧାତୁମତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦେହାରମ୍ଭୋଽସ୍ୟ ଧାତୁଭିଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟା ହେତୁନା ବା ଭବନ୍ତୋ ଜାନତେ ଯଥା ॥ ୭

ଆସୀଦ୍ ଯଦୁଦରାତ୍ ପଦ୍ମଂ ଲୋକସଂସ୍ଥାନଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଯାବାନୟଂ ବୈ ପୁରୁଷ ଇୟତ୍ତାବୟବୈଃ ପୃଥକ୍ ।
ତାବାନସାବିତି ପ୍ରୋକ୍ତଃ ସଂସ୍ଥାବୟବବାନିବ ॥ ୮

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ନିର୍ଗୁଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଇବା ପରେ ନାରଦ କେଉଁମାନଙ୍କ ଆଗରେ କିପରିଭାବରେ ସେହି ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି। ଏକେ ତ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ନିଳୟ ଭଗବାନଙ୍କର କଥା ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପରମ ମଙ୍ଗଳକାରକ; ପୁଣି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ଦର୍ଶନ କରାଇବା ହେଉଛି ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ। ଯେହେତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତେଣୁ କୃପା କରି ଆପଣ ମୋତେ ଏ ବିଷୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥ ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଶୁକଦେବ ! ଆପଣ ମୋତେ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋର ଆସକ୍ତିରହିତ ମନକୁ ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ କରିଦେଇ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ପାରିବି ॥ ୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଲୀଳା ନିତ୍ୟ ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଭଗବାନ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଶରତ ଋତୁ ଆସିଗଲେ ଜଳର ମଳିନତା ଯେପରି ସ୍ୱତଃ ଦୂର ହୋଇଯାଏ, କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯାଇ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭାବମୟ ହୃଦୟକମଳରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଗଲେ, ଭକ୍ତଙ୍କ ମନର ମଳ ସେହିପରି ସ୍ୱତଃ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫ ॥ ମାର୍ଗର ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ଲଂଘନ କରି ପଥିକ ତା'ର ଘରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଯେପରି ସେ ଘର ଛାଡ଼ି ଆଉ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଏ ନାହିଁ, ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଭକ୍ତ ସେହିପରି କ୍ଷଣକେ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ॥ ୬ ॥

ଭଗବନ୍ ! ପଞ୍ଚଭୂତ ସହିତ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞର ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବର ତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ, ତଥାପି ତାହାର ସ୍ଥୂଳଶରୀର ପଞ୍ଚଭୂତରେ ହିଁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ। ଏହା ସ୍ୱଭାବତଃ ହୋଇଯାଏ, ନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ହୁଏ? ତାହାର ମର୍ମ ତ ଆପଣ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଜାଣିଥିବେ। କୃପା କରି ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥ ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ନାଭିରୁ ପଦ୍ମ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା ଏବଂ ତହିଁରୁ ସକଳ ଭୁବନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଏବଂ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଯେପରି ଓ ଯେତେପ୍ରକାର ଅବୟବ ରହିଥାଏ, ଭଗବାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେତେପ୍ରକାର ଅବୟବ ରହିଛି; ତାହା ହେଲେ ଭଗବାନ୍ ଅବୟବଦ୍ୱାରା ସୀମିତ, ନା ଅନନ୍ତ ? ଦୟା କରି ମୋତେ ଏହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥

ଅଜଃ ସୃଜତି ଭୂତାନି ଭୂତାତ୍ମା ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ଦଦୃଶେ ଯେନ ତଦ୍ରୂପଂ ନାଭିପଦ୍ମସମୁଦ୍ଭବଃ ॥ ୯

ସ ଚାପି ଯତ୍ର ପୁରୁଷୋ ବିଶ୍ୱସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବାପ୍ୟୟଃ ।
ମୁକ୍ତ୍ୱାଽଽତ୍ମମାୟାଂ ମାୟେଶଃ ଶେତେ ସର୍ବଗୁହାଶୟଃ ॥ ୧୦

ପୁରୁଷାବୟବୈର୍ଲୋକାଃ ସପାଳାଃ ପୂର୍ବକଳ୍ପିତାଃ ।
ଲୋକୈରମୁଷ୍ୟାବୟବାଃ ସପାଳୈରିତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୧୧

ଯାବାନ୍ କଳ୍ପୋ ବିକଳ୍ପୋ ବା ଯଥା କାଲୋଽନୁମୀୟତେ ।
ଭୂତଭବ୍ୟଭବଚ୍ଛବ୍ଦ ଆୟୁର୍ମାନଂ ଚ ଯତ୍ ସତଃ ॥ ୧୨

କାଲସ୍ୟାନୁଗତିର୍ଯା ତୁ ଲକ୍ଷ୍ୟତେଽଣ୍ୱୀ ବୃହତ୍ୟପି ।
ଯାବତ୍ୟଃ କର୍ମଗତୟୋ ଯାଦୃଶୀର୍ଦ୍ୱିଜସତ୍ତମ ॥ ୧୩

ଯସ୍ମିନ୍ କର୍ମସମାବାୟୋ ଯଥା ଯେନୋପଗୃହ୍ୟତେ ।
ଗୁଣାନାଂ ଗୁଣିନାଂ ଚୈବ ପରିଣାମମଭୀପ୍ସତାମ୍ ॥ ୧୪

ଭୂପାତାଳକକୁବ୍ୟୋମଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରଭୂଭୃତାମ୍ ।
ସରିତ୍ସମୁଦ୍ରଦ୍ୱୀପାନାଂ ସମ୍ଭବଶ୍ଚୈତଦୋକସାମ୍ ॥ ୧୫

ପ୍ରମାଣମଣ୍ଡକୋଶସ୍ୟ ବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତରଭେଦତଃ ।
ମହତାଂ ଚାନୁଚରିତଂ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବିନିଶ୍ଚୟଃ ॥ ୧୬

ଯୁଗାନି ଯୁଗମାନଂ ଚ ଧର୍ମୋ ଯଶ୍ଚ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ।
ଅବତାରାନୁଚରିତଂ ଯଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟତମଂ ହରେଃ ॥ ୧୭

ନୃଣାଂ ସାଧାରଣୋ ଧର୍ମଃ ସବିଶେଷଶ୍ଚ ଯାଦୃଶଃ ।
ଶ୍ରେଣୀନାଂ ରାଜର୍ଷୀଣାଂ ଚ ଧର୍ମଃ କୃଚ୍ଛ୍ରେଷୁ ଜୀବତାମ୍ ॥ ୧୮

ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ପରିସଂଖ୍ୟାନଂ ଲକ୍ଷଣଂ ହେତୁଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ପୁରୁଷାରାଧନବିଧିର୍ଯୋଗସ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମିକସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୯

ଯୋଗେଶ୍ୱରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଗତିର୍ଲିଙ୍ଗଭଙ୍ଗସ୍ତୁ ଯୋଗିନାମ୍ ।
ବେଦୋପବେଦଧର୍ମାଣାମିତିହାସପୁରାଣୟୋଃ ॥ ୨୦

ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ସର୍ବଭୂତମୟ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ନାଭିକମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ସେ ତାହାଙ୍କର ରୂପ ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲେ, ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ ସେହି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ତଥା ମାୟାର ସ୍ୱାମୀ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ନିଜ ମାୟାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ପରେ କେଉଁଥିରେ କେଉଁରୂପରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୯,୧୦॥ ଆପଣ ପ୍ରଥମେ କହିଲେ ଯେ, ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ (ଭୁବନ) ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା; ପୁଣି କହିଲେ ଯେ, ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଅବୟବ। ଏହି ଦୁଇଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ'ଣ ? ॥ ୧୧ ॥

ମହାକଳ୍ପ ଓ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଗୌଣ କଳ୍ପ ଆଦି ବିଷୟରେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ। କାଳର ଅନୁମାନ କିପରି କରାଯାଏ? ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟତ, ବର୍ତ୍ତମାନ—ଏସବୁ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କଣ? ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ନିଜକୁ ଦେହ ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ଆୟୁର ପରିମାଣ କେତେ? ॥ ୧୨ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଶ୍ରେଷ୍ଠ ! କାଳର ତ୍ରୁଟି ଆଦି ସୂକ୍ଷ୍ମଗତି ଓ ବର୍ଷ ଆଦି ସ୍ଥୂଳଗତି କିପରି ଜଣାଯାଏ ? ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର୍ମରୁ ଜୀବକୁ କେତେପ୍ରକାର ଓ କିପରି ଗତିସବୁ ମିଳେ ? ॥ ୧୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣାନୁସାରେ ଯେପରି କର୍ମସବୁ କରେ, ତାକୁ ତାର ସେହି କର୍ମ ଅନୁସାରେ ହିଁ ଦେବ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ ଆଦି ନାନା ଯୋନି ମିଳେ; ଅତଏବ ତା' କର୍ମର ହିସାବ କିଏ ରଖନ୍ତି ? ॥ ୧୪ ॥ ପୃଥିବୀ, ପାତାଳ, ଦିଗ, ଆକାଶ, ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର, ପର୍ବତ, ନଦୀ, ସମୁଦ୍ର, ଦ୍ୱୀପ ଓ ସେସବୁରେ ବାସ କରୁଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କର କିପରି ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ ? ॥ ୧୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଭିତର ଓ ବାହାରର ପରିମାଣ କେତେ, ତାହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ଏବଂ ତା'ସହିତ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଭେଦ ଓ ସେସବୁର ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ନିରୂପଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ସ୍ୱରୂପ, ଅବଧି, ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଧର୍ମ ତଥା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାରର ପରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଚରିତ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ଧର୍ମ କଣ ଓ ବିଶେଷ ଧର୍ମ କଣ ? ବିଭିନ୍ନ ଧନ୍ଦା କରୁଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର, ରାଜର୍ଷିମାନଙ୍କର ଓ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ଧର୍ମ କଣ, ତାହା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୧୮ ॥ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା କେତେ ? ସେସବୁର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲକ୍ଷଣ କଣ ? ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନାର ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗର ବିଧି କଣ ? ॥ ୧୯ ॥ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କୁ କେଉଁ କେଉଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ କି ଗତି ମିଳେ ?

ସମ୍ପ୍ଳବଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବିକ୍ରମଃ ପ୍ରତିସଂକ୍ରମଃ ।
ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତସ୍ୟ କାମ୍ୟାନାଂ ତ୍ରିବର୍ଗସ୍ୟ ଚ ଯୋ ବିଧିଃ ॥ ୨୧

ଯଶ୍ଚାନୁଶାୟିନାଂ ସର୍ଗଃ ପାଖଣ୍ଡସ୍ୟ ଚ ସମ୍ଭବଃ ।
ଆତ୍ମନୋ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷୌ ଚ ବ୍ୟବସ୍ଥାନଂ ସ୍ୱରୂପତଃ ॥ ୨୨

ଯଥାଽଽତ୍ମତନ୍ତ୍ରୋ ଭଗବାନ୍ ବିକ୍ରୀଡ଼ତ୍ୟାତ୍ମମାୟୟା ।
ବିସୃଜ୍ୟ ବା ଯଥା ମାୟାମୁଦାସ୍ତେ ସାକ୍ଷିବଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୨୩

ସର୍ବମେତଚ୍ଚ ଭଗବନ୍ ପୃଚ୍ଛତେ ମେଽନୁପୂର୍ବଶଃ ।
ତତ୍ତ୍ୱତୋଽର୍ହସ୍ୟୁଦାହର୍ତ୍ତୁଂ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ମହାମୁନେ ॥ ୨୪

ଅତ୍ର ପ୍ରମାଣଂ ହି ଭବାନ୍ ପରମେଷ୍ଠୀ ଯଥାଽଽତ୍ମଭୂଃ ।
ପରେ ଚେହାନୁତିଷ୍ଠନ୍ତି ପୂର୍ବେଷାଂ ପୂର୍ବଜୈଃ କୃତମ୍ ॥ ୨୫

ନ ମେଽସବଃ ପରାୟନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମନ୍ନନଶନାଦମୀ ।
ପିବତୋଽଚ୍ୟୁତପୀୟୂଷମନ୍ୟତ୍ର କୁପିତାଦ୍ ଦ୍ୱିଜାତ୍ ॥ ୨୬

ସୂତ ଉବାଚ

ସ ଉପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ରାଜ୍ଞା କଥାୟାମିତି ସତ୍ପତେଃ ।
ବ୍ରହ୍ମରାତୋ ଭୃଶଂ ପ୍ରୀତୋ ବିଷ୍ଣୁରାତେନ ସଂସଦି ॥ ୨୭

ପ୍ରାହ ଭାଗବତଂ ନାମ ପୁରାଣଂ ବ୍ରହ୍ମସମ୍ମିତମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣେ ଭଗବତ୍ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମକଳ୍ପ ଉପାଗତେ ॥ ୨୮

ଯଦ୍ ଯଦ୍ ପରୀକ୍ଷିଦୃଷଭଃ ପାଣ୍ଡୂନାମନୁପୃଚ୍ଛତି ।
ଆନୁପୂର୍ବ୍ୟେଣ ତତ୍ସର୍ବମାଖ୍ୟାତୁମୁପଚକ୍ରମେ ॥ ୨୯

ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଲିଙ୍ଗଶରୀର କିପରି ଭଙ୍ଗ ହୁଏ ? ବେଦ, ଉପବେଦ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଇତିହାସ ଓ ପୁରାଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ତଥା ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କଣ ? ॥ ୨୦ ॥ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କିପରି ହୋଇଥାଏ ? କୂପ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖୋଳାଇବା ଆଦି ପୂର୍ତ୍ତକର୍ମର, ଯଜ୍ଞଯାଗାଦି ବୈଦିକ ଏବଂ କାମ୍ୟ କର୍ମମାନଙ୍କର ତଥା ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ ପରିପୂରଣର ବିଧି କଣ ? ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ଯେଉଁ ଜୀବମାନେ ପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପୁଣି ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହୁଏ ? ପାଷଣ୍ଡତାର ଉତ୍ପତ୍ତି କିପରି ହୁଏ ? ଆତ୍ମାର ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷର ସ୍ୱରୂପ କଣ ? ଏବଂ ଆତ୍ମା ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ କିପରି ଅବସ୍ଥିତ ହୁଏ ? ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ୍ ତ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର; ସେ କିପରି ନିଜ ମାୟାରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେ କିପରି ପୁଣି ସାକ୍ଷୀ ପରି ଉଦାସୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ? ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣାଗତ । ମୁଁ ଏସବୁ ଯାହା ପଚ୍ଚରିଲି, ଦୟା କରି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଏସବୁ ବିଷୟରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ନିରୂପଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ଏସବୁ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟମାନେ ତ ନିଜ ପୂର୍ବପରମ୍ପରାରୁ ଶୁଣିଥିବା କଥାକୁ ହିଁ ଅନୁସରଣ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମାନ ପରମ ପ୍ରମାଣ ! ॥ ୨୫ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ମୋର କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୋର ପ୍ରାଣ କେବଳ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଶାପ ବିନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ଗ୍ଳସିଯିବ ନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ନିର୍ଗତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ଲୀଳାରସ ପାନ କରୁଛି ॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ସାଧୁସନ୍ଥମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ଶୁଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଶୁକଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ତାଙ୍କୁ ବେଦତୁଲ୍ୟ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ଶୁଣାଇଲେ, ଯାହା କି ବ୍ରାହ୍ମକଳ୍ପ ଆରମ୍ଭରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ପାଣ୍ଡୁବଂଶଶିରୋମଣି ପରୀକ୍ଷିତ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚ୍ଚରିଥିଲେ, ସେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସେହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରଶ୍ନବିଧିର୍ନାମାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ଧାମଦର୍ଶନ ମିଳିବା ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଉପଦେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆତ୍ମମାୟାମୃତେ ରାଜନ୍ ପରସ୍ୟାନୁଭବାତ୍ମନଃ ।
ନ ଘଟେତାର୍ଥସମ୍ବନ୍ଧଃ ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟୁରିବାଞ୍ଜସା ॥ ୧

ବହୁରୂପ ଇବାଭାତି ମାୟୟା ବହୁରୂପୟା ।
ରମମାଣୋ ଗୁଣେଷ୍ୱସ୍ୟା ମମାହମିତି ମନ୍ୟତେ ॥ ୨

ଯର୍ହି ବାବ ମହିମ୍ନି ସ୍ୱେ ପରସ୍ମିନ୍ କାଳମାୟୟୋଃ ।
ରମେତ ଗତସମ୍ମୋହସ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱୋଦାସ୍ତେ ତଦୋଭୟମ୍ ॥ ୩

ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ଯଦାହ ଭଗବାନୃତମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଣେ ଦର୍ଶୟନ୍ ରୂପମବ୍ୟଳୀକବ୍ରତାଦୃତଃ ॥ ୪

ସ ଆଦିଦେବୋ ଜଗତାଂ ପରୋ ଗୁରୁଃ
ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟମାସ୍ଥାୟ ସିସୃକ୍ଷୟୈକ୍ଷତ ।
ତାଂ ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛଦ୍ ଦୃଶମତ୍ର ସମ୍ମତାଂ
ପ୍ରପଞ୍ଚନିର୍ମାଣବିଧିର୍ଯୟା ଭବେତ୍ ॥ ୫

ସ ଚିନ୍ତୟନ୍ ଦ୍ୱ୍ୟକ୍ଷରମେକଦାମ୍ଭ-
ସ୍ୟୁପାଶୃଣୋଦ୍ ଦ୍ୱିର୍ଗଦିତଂ ବଚୋ ବିଭୁଃ ।
ସ୍ପର୍ଶେଷୁ ଯତ୍‌ଷୋଡ଼ଶମେକବିଂଶଂ
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନାନାଂ ନୃପ ଯଦ୍ ଧନଂ ବିଦୁଃ ॥ ୬

ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍‌ବକ୍ତୃଦିଦୃକ୍ଷୟା ଦିଶୋ
ବିଲୋକ୍ୟ ତତ୍ରାନ୍ୟଦପଶ୍ୟମାନଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଦେହାତୀତ ଓ ଅନୁଭବସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଯେପରି କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ, ଆତ୍ମାର ସେହିପରି ଦୃଶ୍ୟଜଗତ୍ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ । ସାଂସାରିକ ପଦାର୍ଥ ସହିତ 'ମୁଁ'-'ମୋର' ଭାବନାରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବା ହିଁ ମାୟା ॥ ୧ ॥ ବିବିଧ ରୂପଧାରିଣୀ ମାୟା ହେତୁ, ଆତ୍ମା ବିବିଧ ରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଏବଂ ସେ ଯେତେବେଳେ ମାୟାର ଗୁଣରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ 'ଇଏ ହେଉଛି ମୁଁ', 'ଏଇଟା ମୋର'—ଏପରି ଦାବି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଡ଼ନ କରୁଥିବା କାଳର ଓ ମୋହ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା ମାୟାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଚାଲିଯାଏ ବା ଆତ୍ମାରାମ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ 'ମୁଁ'-'ମୋର' ଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାସୀନ ବା ଗୁଣାତୀତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ନିଷ୍କପଟ ତପସ୍ୟାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ ଏବଂ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରମ ସତ୍ୟ ପରମାର୍ଥ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । (ତାହା ମୁଁ ତୁମକୁ କହୁଛି; ଶୁଣ) ॥ ୪ ॥

ତ୍ରିଲୋକର ପରମଗୁରୁ ଆଦିଦେବ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ପଦ୍ମ ଉପରେ ବସି ସୃଷ୍ଟିରଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିବଳରେ ସୃଷ୍ଟିରଚନା ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିରଚନା କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନେବାକୁ ହେଲେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ସେ ପାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଏହିପରି ଦିନେ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ହଠାତ୍ ସେ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ବର୍ଣ୍ଣର ଷୋହଳତମ ଓ ଏକୋଇଶିତମ ଅକ୍ଷର, ଯଥା 'ତ' ଓ 'ପ' ମିଶିଥିବା 'ତପ' ଶବ୍ଦଟି ଦୁଇଥର—'ତପ, ତପ' (ଅର୍ଥାତ୍ ତପ କର, ତପ କର) ବୋଲି ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହି ତପକୁ ହିଁ ତ୍ୟାଗୀମାନଙ୍କର ସମ୍ପଦ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଏପରି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି କିଏ ଏପରି କହିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାଲାଗି ବ୍ରହ୍ମା ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ କାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇବାରୁ ସେ ସ୍ଥିରଭାବରେ ନିଜ ପଦ୍ମାସନରେ ବସି ରହି ଏବଂ ସେହି ଶବ୍ଦଟି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହିତକର ଉପଦେଶ

ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟମାସ୍ଥାୟ ବିମୃଶ୍ୟ ତଦ୍ଧିତଂ
ତପସ୍ୟୁପାଦିଷ୍ଟ ଇବାଦଧେ ମନଃ ॥ ୭

ଦିବ୍ୟଂ ସହସ୍ରାବ୍ଦମମୋଘଦର୍ଶନୋ
ଜିତାନିଲାତ୍ମା ବିଜିତୋଭୟେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଅତପ୍ୟତ ସ୍ମାଖିଳଲୋକତାପନଂ
ତପସ୍ତପୀୟାଂସ୍ତପତାଂ ସମାହିତଃ ॥ ୮

ତସ୍ମୈ ସ୍ୱଲୋକଂ ଭଗବାନ୍ ସଭାଜିତଃ
ସନ୍ଦର୍ଶୟାମାସ ପରଂ ନ ଯତ୍ପରମ୍ ।
ବ୍ୟପେତସଂକ୍ଳେଶବିମୋହସାଧ୍ୱସଂ
ସ୍ୱଦୃଷ୍ଟବଦ୍ଭିର୍ବିବୁଧୈରଭିଷ୍ଟୁତମ୍ ॥ ୯

ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ଯତ୍ର ରଜସ୍ତମସ୍ତୟୋଃ
ସତ୍ତ୍ୱଂ ଚ ମିଶ୍ରଂ ନ ଚ କାଳବିକ୍ରମଃ ।
ନ ଯତ୍ର ମାୟା କିମୁତାପରେ ହରେ-
ରନୁବ୍ରତା ଯତ୍ର ସୁରାସୁରାର୍ଚ୍ଚିତାଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ୟାମାବଦାତାଃ ଶତପତ୍ରଲୋଚନାଃ
ପିଶଙ୍ଗବସ୍ତ୍ରାଃ ସୁରୁଚଃ ସୁପେଶସଃ ।
ସର୍ବେ ଚତୁର୍ବାହବ ଉନ୍ମିଷନ୍ମଣି-
ପ୍ରବେକନିଷ୍କାଭରଣାଃ ସୁବର୍ଚ୍ଚସଃ ।
ପ୍ରବାଳବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମୃଣାଳବର୍ଚ୍ଚସଃ
ପରିସ୍ଫୁରତ୍କୁଣ୍ଡଳମୌଳିମାଳିନଃ ॥ ୧୧

ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁଭିର୍ୟଃ ପରିତୋ ବିରାଜତେ
ଲସଦ୍ୱିମାନାବଳିଭିର୍ମହାତ୍ମନାମ୍ ।
ବିଦ୍ୟୋତମାନଃ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମାଦ୍ୟୁଭିଃ
ସବିଦ୍ୟୁଦଭ୍ରାବଳିଭିର୍ୟଥା ନଭଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀର୍ଯତ୍ର ରୂପିଣ୍ୟୁରୁଗାୟପାଦୟୋଃ
କରୋତି ମାନଂ ବହୁଧା ବିଭୂତିଭିଃ ।

ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଧରିନେଇ ତପସ୍ୟାରେ ମନପ୍ରାଣ ଲଗାଇଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ତ ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ । ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ତ ଅମୋଘ । ସେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ମନପ୍ରାଣ ଲଗାଇ, କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ଏକସହସ୍ର ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ଯେ, ସେ ସମସ୍ତ ଲୋକକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସେହି ତପସ୍ୟାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ସର୍ବୋତ୍ତମ ତଥା ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଭଗବଦ୍‌ଧାମ ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ । ସେହି ଧାମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଳେଶ, ମୋହ ଓ ଭୟ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଥରେ ହେଲେ ସେହି ଧାମର ଦର୍ଶନ ମିଳିଛି, ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ସେହି ଧାମର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ସେଠାରେ ରଜୋଗୁଣ ନାହିଁ, କି ତମୋଗୁଣ ନାହିଁ, କି ରଜଃ ବା ତମଃ ଗୁଣ ମିଶ୍ରିତ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ସେହି ଧାମରେ କାଳର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ, କି ମାୟାର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ପଡ଼େ ନାହିଁ; ତେଣୁ ମାୟାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବା ପଡ଼ିବ କିପରି ! ସେଠାରେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ସେଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କର କାନ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ; ସମସ୍ତଙ୍କ ନେତ୍ର ପଦ୍ମସମାନ; ସମସ୍ତେ ପୀତାମ୍ବର ଧାରଣ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗରୁ ରାଶି ରାଶି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଝରି ପଡୁଥାଏ । ସମସ୍ତେ କୋମଳତାର ମୂର୍ତ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଚତୁର୍ଭୁଜ । ସେମାନଙ୍କ କାନ୍ତି ତ ସ୍ୱାଭାବିକଭାବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ; ପୁଣି ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆଭୂଷଣରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମଣିସବୁ ଲାଗିଥିବାରୁ, ସେସବୁ ଝଲମଲ କରୁଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ଛବି ପ୍ରବାଳ, ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଓ ମୃଣାଳ ସଦୃଶ ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ, ମସ୍ତକରେ ମୁକୁଟ ଓ କଣ୍ଠରେ ମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ସେହି ଧାମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିମାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଥାଏ; ପୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ କାମିନୀମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତି ସେହି ଶୋଭାକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇ ଦେଉଥାଏ । ବିଜୁଳି ଝଟକୁଥିବା ମେଘମାଳାଦ୍ୱାରା ଆକାଶ ଯେପରି ଶୋଭାୟମାନ ହୁଏ, ସେହି ଦିବ୍ୟଲୋକ ସେହିପରି ଉକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ବିମାନାଦିଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ଲୋକରେ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନେକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର

ପ୍ରେଙ୍ଖଂ ଶ୍ରିତା ଯା କୁସୁମାକରାନୁଗୈ-
ର୍ବିଗୀୟମାନା ପ୍ରିୟକର୍ମ ଗାୟତୀ ॥ ୧୩

ଦଦର୍ଶ ତତ୍ରାଖିଳସାତ୍ୱତାଂ ପତିଂ
ଶ୍ରିୟଃ ପତିଂ ଯଜ୍ଞପତିଂ ଜଗତ୍ପତିମ୍ ।
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦପ୍ରବଳାର୍ହଣାଦିଭିଃ
ସ୍ୱପାର୍ଷଦମୁଖ୍ୟୈଃ ପରିସେବିତଂ ବିଭୁମ୍ ॥ ୧୪

ଭୃତ୍ୟପ୍ରସାଦାଭିମୁଖଂ ଦୃଗାସବଂ
ପ୍ରସନ୍ନହାସାରୁଣଲୋଚନାନନମ୍ ।
କିରୀଟିନଂ କୁଣ୍ଡଳିନଂ ଚତୁର୍ଭୁଜଂ
ପୀତାମ୍ବରଂ ବକ୍ଷସି ଲକ୍ଷିତଂ ଶ୍ରିୟା ॥ ୧୫

ଅଧ୍ୟର୍ହଣୀୟାସନମାସ୍ଥିତଂ ପରଂ
ବୃତଂ ଚତୁଃଷୋଡ଼ଶପଞ୍ଚଶକ୍ତିଭିଃ ।
ଯୁକ୍ତଂ ଭଗୈଃ ସ୍ୱୈରିତରତ୍ର ଚାଧ୍ରୁବୈଃ
ସ୍ୱ ଏବ ଧାମନ୍ ରମମାଣମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୬

ତଦ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦପରିପ୍ଲୁତାନ୍ତରୋ
ହୃଷ୍ୟତ୍ତନୁଃ ପ୍ରେମଭରାଶ୍ରୁଲୋଚନଃ ।
ନନାମ ପାଦାମ୍ବୁଜମସ୍ୟ ବିଶ୍ୱସୃଗ୍
ଯତ୍ ପାରମହଂସ୍ୟେନ ପଥାଧିଗମ୍ୟତେ ॥ ୧୭

ତଂ ପ୍ରୀୟମାଣଂ ସମୁପସ୍ଥିତଂ ତଦା
ପ୍ରଜାବିସର୍ଗେ ନିଜଶାସନାର୍ହଣମ୍ ।
ବଭାଷ ଈଷତ୍ସ୍ମିତଶୋଚିଷା ଗିରା
ପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରୀତମନାଃ କରେ ସ୍ପୃଶନ୍ ॥ ୧୮

ସେବାପୂଜା କରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଯେତେବେଳେ ଦୋଳିରେ ବସି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୁରଭିରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଭ୍ରମରମାନେ ଘୂରିବୁଲନ୍ତି । ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ, ଭ୍ରମରମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ, ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି, ଯଜ୍ଞପତି ତଥା ବିଶ୍ୱପତି ଭଗବାନ୍ ସେଠାରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ସୁନନ୍ଦ, ନନ୍ଦ, ପ୍ରବଳ ଓ ଅର୍ହଣ ଆଦି ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ପାର୍ଷଦଗଣ ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି ବଡ଼ କୃପାମୟୀ; ସତେ ଯେପରି ତାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସୁ ଆସୁ ଭକ୍ତକୁ କୃପାଜଳରେ ଆର୍ଦ୍ର କରିଦେବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଝରିପଡ଼ୁଛି ଅମୃତ; ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନରୁ ଝରିପଡ଼ୁଛି ସୁମଧୁର ମୃଦୁହାସ । ଅରୁଣ ନୟନ । ଶିରରେ ମୁକୁଟ । କର୍ଣ୍ଣରେ ମକରକୁଣ୍ଡଳ । ସୁନ୍ଦର ଚତୁର୍ଭୁଜ । ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ପାଟପୀତାମ୍ବର । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିତ୍ୟନିବାସ ॥ ୧୫ ॥ ପ୍ରଭୁ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆସନ ଉପରେ । ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର, ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ଶବ୍ଦାଦି ପାଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର ଏବଂ ପାଞ୍ଚ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମହାଭୂତ—ଏପରି ସର୍ବମୋଟ ପଞ୍ଚବିଂଶତି ଶକ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚତୁର୍ଦିଗରେ ଉଭା ହୋଇଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମ, କୀର୍ତ୍ତି, ଶ୍ରୀ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ—ଏପରି ଛଅ ଭଗ (ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ) ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ନିତ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି; ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ କୁହାଯାଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ କିଛିକାଳ ରହିଯାଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ରହିବ ଅଧ୍ରୁବ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶାଶ୍ୱତଭାବରେ । ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ରୂପରେ ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁ କରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସରେ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଗଲା । ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ନେତ୍ରରେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଉଛୁଳିପଡ଼ିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗଗାମୀ ପରମହଂସମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଚରଣକମଳରେ ମଥା ନତ କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ଦେଖିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ନିମଗ୍ନ । ପୁଣି ସେ ତାଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଓ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟିର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହାତ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର ବାଣୀରେ କହିଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ୱୟାହଂ ତୋଷିତଃ ସମ୍ୟଗ୍ ବେଦଗର୍ଭ ସିସୃକ୍ଷୟା ।
ଚିରଂ ଭୃତେନ ତପସା ଦୁସ୍ତୋଷଃ କୂଟଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୧୯

ବରଂ ବରୟ ଭଦ୍ରଂ ତେ ବରେଶଂ ମାଭିବାଞ୍ଛିତମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମଞ୍ଛ୍ରେୟଃ ପରିଶ୍ରାମଃ ପୁଂସୋ ମଦ୍ଦର୍ଶନାବଧିଃ ॥ ୨୦

ମନୀଷିତାନୁଭାବୋଽୟଂ ମମ ଲୋକାବଲୋକନମ୍ ।
ଯଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ରହସି ଚକର୍ଥ ପରମଂ ତପଃ ॥ ୨୧

ପ୍ରତ୍ୟାଦିଷ୍ଟଂ ମୟା ତତ୍ର ତ୍ୱୟି କର୍ମବିମୋହିତେ ।
ତପୋ ମେ ହୃଦୟଂ ସାକ୍ଷାଦାତ୍ମାହଂ ତପସୋଽନଘ ॥ ୨୨

ସୃଜାମି ତପସୈବେଦଂ ଗ୍ରସାମି ତପସା ପୁନଃ ।
ବିଭର୍ମି ତପସା ବିଶ୍ୱଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ମେ ଦୁଶ୍ଚରଂ ତପଃ ॥ ୨୩

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଭଗବନ୍ ସର୍ବଭୂତାନାମଧ୍ୟକ୍ଷୋଽବସ୍ଥିତୋ ଗୁହାମ୍ ।
ବେଦ ହ୍ୟପ୍ରତିରୁଦ୍ଧେନ ପ୍ରଜ୍ଞାନେନ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୨୪

ତଥାପି ନାଥମାନସ୍ୟ ନାଥ ନାଥୟ ନାଥିତମ୍ ।
ପରାବରେ ଯଥା ରୂପେ ଜାନୀୟାଂ ତେ ତ୍ୱରୂପିଣଃ ॥ ୨୫

ଯଥାଽଽତ୍ମମାୟାଯୋଗେନ ନାନାଶକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତମ୍ ।
ବିଲୁମ୍ପନ୍ ବିସୃଜନ୍ ଗୃହ୍ଣନ୍ ବିଭ୍ରଦାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୨୬

କ୍ରୀଡ଼ସ୍ୟମୋଘସଙ୍କଳ୍ପ ଊର୍ଣ୍ଣନାଭିର୍ଯଥୋର୍ଣ୍ଣୁତେ ।
ତଥା ତଦ୍ୱିଷୟାଂ ଧେହି ମନୀଷାଂ ମୟି ମାଧବ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ବେଦଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମା ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଆପଣ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା ନିମନ୍ତେ ବହୁକାଳ ଧରି ତପସ୍ୟା କଲେ । ଏପରି ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଆପଣ ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ । ଯେଉଁମାନେ ମନରେ କପଟ ରଖି ତପସ୍ୟା କରନ୍ତି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନ ଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବରଦାତା । ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ଅଭୀଷ୍ଟ, ତାହା ମାଗନ୍ତୁ; ମୁଁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ମୋର ଦର୍ଶନ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ ତପ ଆଦି ସାଧନାରେ ଲାଗି ପରିଶ୍ରମ କରିଥାଏ । ମୋର ଦର୍ଶନ ପାଇଯିବା ପରେ ଆଉ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ; କାରଣ ମୋର ଦର୍ଶନ ହିଁ ସାଧନାକୁ ସଫଳ କରିଦିଏ ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣ ମୋତେ ନ ଦେଖି ମଧ୍ୟ, ସେହି ଗଭୀର ଜଳରେ ମୋର ବାଣୀମାତ୍ର ଶୁଣି ଏପରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ଯେ, ମୋରି ଇଚ୍ଛାରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଧାମର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା ॥ ୨୧ ॥ ଆପଣ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କିପରି କରିବେ ବୋଲି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ 'ତପସ୍ୟା କରନ୍ତୁ' ବୋଲି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲି; କାରଣ, ହେ ନିଷ୍ପାପ ! ତପସ୍ୟା ହେଉଛି ମୋର ହୃଦୟ ଏବଂ ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛି ତପସ୍ୟାର ଆତ୍ମା ॥ ୨୨ ॥ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୁଁ ଏହି ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି କରେ; ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହାକୁ ପାଳନ-ପୋଷଣ କରେ ଏବଂ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଏ । ତପସ୍ୟା ହେଉଛି ମୋର ଏକ ଦୁର୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ ଶକ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ କ'ଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହା ଆପଣ ନିଜର ଅପ୍ରତିହତ ଜ୍ଞାନବଳରେ ଜାଣିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ନାଥ ! ଆପଣ ତ ରୂପରହିତ; ତଥାପି ମୋ ପ୍ରତି ଏଭଳି କୃପା କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଉଭୟ ରୂପକୁ ଜାଣିପାରିବି । ଦୟା କରି, ଏହି ଯାଚକର ଏତିକି ମାଗୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମାୟାର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣଙ୍କ ସଂକଳ୍ପ କଦାପି ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଯେପରି ନିଜ ମୁହଁରୁ ସୂତା କାଢ଼ି ସେଥିରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରେ ଏବଂ ପରେ ତାହାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ନିଜ ମାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଏହି ବିବିଧ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଏବଂ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜେ ନିଜକୁ ହିଁ ଅନେକରୂପରେ ଗଢ଼ିଦିଅନ୍ତି ଓ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି । ଆପଣ

ଭଗବଚ୍ଛିକ୍ଷିତମହଂ କରବାଣି ହ୍ୟତନ୍ଦ୍ରିତଃ ।
ନେହମାନଃ ପ୍ରଜାସର୍ଗଂ ବଧ୍ୟେୟଂ ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୨୮

ଯାବତ୍ ସଖା ସଖ୍ୟୁରିବେଶ ତେ କୃତଃ
ପ୍ରଜାବିସର୍ଗେ ବିଭଜାମି ଭୋ ଜନମ୍ ।
ଅବିକ୍ଲବସ୍ତେ ପରିକର୍ମଣି ସ୍ଥିତୋ
ମା ମେ ସମୁନ୍ନଦ୍ଧମଦୋଽଜମାନିନଃ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଜ୍ଞାନଂ ପରମଗୁହ୍ୟଂ ମେ ଯଦ୍ ବିଜ୍ଞାନସମନ୍ୱିତମ୍ ।
ସରହସ୍ୟଂ ତଦଙ୍ଗଂ ଚ ଗୃହାଣ ଗଦିତଂ ମୟା ॥ ୩୦

ଯାବାନହଂ ଯଥାଭାବୋ ଯଦ୍ରୂପଗୁଣକର୍ମକଃ ।
ତଥୈବ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନମସ୍ତୁ ତେ ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୩୧

ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ ନାନ୍ୟଦ୍ ଯତ୍ ସଦସତ୍ ପରମ୍ ।
ପଶ୍ଚାଦହଂ ଯଦେତଚ୍ଚ ଯୋଽବଶିଷ୍ୟେତ ସୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୩୨

ଋତେଽର୍ଥଂ ଯତ୍ ପ୍ରତୀୟେତ ନ ପ୍ରତୀୟେତ ଚାତ୍ମନି ।
ତଦ୍ୱିଦ୍ୟାଦାତ୍ମନୋ ମାୟାଂ ଯଥାଽଽଭାସୋ ଯଥା ତମଃ ॥ ୩୩

ଏସବୁ କିପରି କରୁଛନ୍ତି, ମୁଁ ଯେପରି ସେହି ମର୍ମ ଜାଣିପାରିବି, କୃପା କରି ମୋତେ ସେଭଳି ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୬, ୨୭ ॥ ମୋତେ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ମୁଁ ଯେପରି ସଜାଗ ରହି ସାବଧାନତାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିପାରିବି ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିରଚନା କରିବା ସମୟରେ ବି କର୍ତ୍ତାପଣ-ଅଭିମାନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବି ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ମିତ୍ର ପରି ମୋର ହାତ ଧରିପକାଇ, ମୋତେ ନିଜର ମିତ୍ର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସେବାରେ (ସୃଷ୍ଟିରଚନା କର୍ମରେ) ଲାଗିବି ଏବଂ ସାବଧାନତାର ସହିତ ପୂର୍ବସୃଷ୍ଟିର ଗୁଣକର୍ମାନୁସାରେ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ବିଭାଜନ କରିବି, ସେତେବେଳେ ଯେପରି ମୁଁ ନିଜକୁ 'ଜନ୍ମକର୍ମରୁ ମୁକ୍ତ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼' ବୋଲି ଭାବି ପ୍ରବଳ ଅଭିମାନ କରି ନ ବସେ, ଦୟା କରି ସେହି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ମୋର ପରମ ଗୋପନୀୟ ବିଜ୍ଞାନସମନ୍ୱିତ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ରହସ୍ୟ ଓ ଅଙ୍ଗ ସହିତ କହୁଛି, ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥ ମୁଁ କେତେ ବିରାଟ, ମୋର ପ୍ରକୃତ ଲକ୍ଷଣ କଣ, ମୋର କେତେ ଓ କିପରି ରୂପସବୁ ରହିଛି, ମୋର ଗୁଣ ଓ କର୍ମସବୁ କିପରି, ମୋ କୃପାରୁ ଆପଣ ସେସବୁ ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯିବେ ॥ ୩୧ ॥

ଏହି ସୃଷ୍ଟିପୂର୍ବରୁ କେବଳ ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି । ମୋ ବ୍ୟତୀତ ସ୍ଥୂଳ କିମ୍ବା ସୂକ୍ଷ୍ମ, କିମ୍ବା ଏହି ଉଭୟର କାରଣ (ପ୍ରକୃତି) ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ଏହି ସୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି; ଏହି ଜଗତ୍‌ରୂପରେ ଯାହା କିଛି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏବଂ ଏସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ସର୍ବଶେଷରେ ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ ହିଁ ରହିଥିବି ॥ ୩୨ ॥ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଆଭାସ ବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯେପରି ସତ୍ୟ ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ, ବାସ୍ତବରେ ତାହା ଅସତ୍ୟ ବା ସତ୍ତାହୀନ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୋ ଭିତରେ ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ ଯାହା କିଛି ଥିବା ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ସେସବୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସତ୍ୟ ବା ସତ୍ତାହୀନ । ପୁନଶ୍ଚ ଆକାଶମଣ୍ଡଳରେ ଯେପରି ରାହୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ପ୍ରତୀତି ଓ ଅପ୍ରତୀତିକୁ ମୋର ମାୟା

ଯଥା ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି ଭୂତେଷୂଚ୍ଚାବଚେଷ୍ୱନୁ ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟାନ୍ୟପ୍ରବିଷ୍ଟାନି ତଥା ତେଷୁ ନ ତେଷ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୪

ଏତାବଦେବ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁନାଽଽତ୍ମନଃ ।
ଅନ୍ୱୟବ୍ୟତିରେକାଭ୍ୟାଂ ଯତ୍ ସ୍ୟାତ୍ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ॥ ୩୫

ଏତନ୍ମତଂ ସମାତିଷ୍ଠ ପରମେଣ ସମାଧିନା ।
ଭବାନ୍ କଳ୍ପବିକଳ୍ପେଷୁ ନ ବିମୁହ୍ୟତି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସଂପ୍ରଦିଶ୍ୟୈବମଜନୋ ଜନାନାଂ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍ ।
ପଶ୍ୟତସ୍ତସ୍ୟ ତଦ୍ ରୂପମାତ୍ମନୋ ନ୍ୟରୁଣଦ୍ଧରିଃ ॥ ୩୭

ଅନ୍ତର୍ହିତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାୟ ହରୟେ ବିହିତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ସର୍ବଭୂତମୟୋ ବିଶ୍ୱଂ ସସର୍ଜେଦଂ ସ ପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୩୮

ପ୍ରଜାପତିର୍ଧର୍ମପତିରେକଦା ନିୟମାନ୍ ଯମାନ୍ ।
ଭଦ୍ରଂ ପ୍ରଜାନାମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ନାତିଷ୍ଠତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥକାମ୍ୟୟା ॥ ୩୯

ତଂ ନାରଦଃ ପ୍ରିୟତମୋ ରିକ୍ଥାଦାନାମନୁବ୍ରତଃ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷମାଣଃ ଶୀଳେନ ପ୍ରଶ୍ରୟେଣ ଦମେନ ଚ ॥ ୪୦

ମାୟାଂ ବିବିଦିଷନ୍ ବିଷ୍ଣୋର୍ମାୟେଶସ୍ୟ ମହାମୁନିଃ ।
ମହାଭାଗବତୋ ରାଜନ୍ ପିତରଂ ପର୍ଯ୍ୟତୋଷୟତ୍ ॥ ୪୧

ତୁଷ୍ଟଂ ନିଶାମ୍ୟ ପିତରଂ ଲୋକାନାଂ ପ୍ରପିତାମହମ୍ ।
ଦେବର୍ଷିଃ ପରିପପ୍ରଚ୍ଛ ଭବାନ୍ ଯନ୍ମାନୁପୃଚ୍ଛତି ॥ ୪୨

ତସ୍ମା ଇଦଂ ଭାଗବତଂ ପୁରାଣଂ ଦଶଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଭଗବତା ପ୍ରାହ ପ୍ରୀତଃ ପୁତ୍ରାୟ ଭୂତକୃତ୍ ॥ ୪୩

ବୋଲି ଜାଣିବା ଉଚିତ ॥ ୩୩ ॥ ଯେପରି ଛୋଟ-ବଡ଼ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶରୀର ପଞ୍ଚମହାଭୂତରେ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବାରୁ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି ଓ ପ୍ରବେଶ କରି ନ ଥାନ୍ତି ମଧ୍ୟ, କାରଣ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି; ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ସେହିସବୁ ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଅଥଚ ମୁଁ ସେସବୁରେ ଆବଦ୍ଧ ନୁହେଁ ॥ ୩୪ ॥ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ସାଧକମାନେ ଏତିକି ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ—ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ବିଶ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ସେ ହିଁ ଏହି ବିଶ୍ୱର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି ; ଅତଏବ ଅନ୍ୱୟରୂପେ ସେ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । 'ଏହା ନୁହେଁ', 'ଏହା ନୁହେଁ' କହି ବ୍ୟତିରେକରୂପେ ସବୁ କିଛିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଚାଲିଲେ, ଶେଷରେ ସେ ହିଁ ରହନ୍ତି । ସୁତରାଂ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ଆପଣ ପରମ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ମୋର ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ; ତାହା ହେଲେ ଆପଣ କଳ୍ପକଳ୍ପାନ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ କେବେ ବି ମୋହିତ ହୋଇଯିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ନିଜର ସେହି ରୂପକୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ କରିଦେଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୋଚର ସ୍ୱରୂପକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ କରିଦେବାରୁ, ସର୍ବଭୂତସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଥମ କଳ୍ପରେ ଯେଉଁପରି ସୃଷ୍ଟି ଥିଲା, ସେହିରୂପେ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଥରେ ଧର୍ମପତି ତଥା ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମା ସମଗ୍ର ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଯମ-ନିୟମ ପାଳନ କରିଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ର ପରମଭକ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମାୟାପତି ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଦୃଢ଼ ସଂଯମ, ବିନୟ ଓ ସୌମ୍ୟତାର ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସେବା କଲେ ଏବଂ ସେବାରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୪୦, ୪୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲୋକପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଅବିକଳ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟି ପଚାରିଲେ, ଯାହା କି ତୁମେ ମୋତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ପଚାରିଛ ॥ ୪୨ ॥ ନାରଦଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ଆହୁରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଉପଦେଶ

ନାରଦଃ ପ୍ରାହ ମୁନୟେ ସରସ୍ୱତ୍ୟାସ୍ତଟେ ନୃପ ।
ଧ୍ୟାୟତେ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ବ୍ୟାସାୟାମିତତେଜସେ ॥ ୪୪

ଯଦୁତାହଂ ତ୍ୱୟା ପୃଷ୍ଟୋ ବୈରାଜାତ୍ ପୁରୁଷାଦିଦମ୍ ।
ଯଥାଽଽସୀଉଦୁପାଖ୍ୟାସ୍ୟେ ପ୍ରଶ୍ନାନନ୍ୟାଂଶ୍ଚ କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୪୫

ଦେଇଥିଲେ (କହିଥିଲେ), ସେ ନିଜ ପୁତ୍ର ନାରଦଙ୍କୁ ସେହି ଦଶଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଭାଗବତ ପୁରାଣ କହିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ମୋର ପରମତେଜସ୍ୱୀ ପିତା ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀତଟରେ ବସି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନ ଥିଲାବେଳେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତାଙ୍କୁ ସେହି ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୪୪ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ଜଗତ୍ କିପରି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ବୋଲି ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ବିଷୟ ନେଇ ତୁମେ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛ, ସେସବୁର ଉତ୍ତର ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରୂପରେ ଦେଉଛି, ଶୁଣ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭାଗବତର ଦଶ ଲକ୍ଷଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅତ୍ର ସର୍ଗୋ ବିସର୍ଗଶ୍ଚ ସ୍ଥାନଂ ପୋଷଣମୂତୟଃ ।
ମନ୍ୱନ୍ତରେଶାନୁକଥା ନିରୋଧୋ ମୁକ୍ତିରାଶ୍ରୟଃ ॥ ୧

ଦଶମସ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ନବାନାମିହ ଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତି ମହାତ୍ମାନଃ ଶ୍ରୁତେନାର୍ଥେନ ଚାଞ୍ଜସା ॥ ୨

ଭୂତମାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟଧିୟାଂ ଜନ୍ମ ସର୍ଗ ଉଦାହୃତଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଣୋ ଗୁଣବୈଷମ୍ୟାଦ୍ ବିସର୍ଗଃ ପୌରୁଷଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୩

ସ୍ଥିତିର୍ବୈକୁଣ୍ଠବିଜୟଃ ପୋଷଣଂ ତଦନୁଗ୍ରହଃ ।
ମନ୍ୱନ୍ତରାଣି ସଦ୍ଧର୍ମ ଊତୟଃ କର୍ମବାସନାଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ଯେଉଁ ଦଶଟି ବିଷୟର ବର୍ଣ୍ଣନ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି : (୧) ସର୍ଗ, (୨) ବିସର୍ଗ, (୩) ସ୍ଥାନ, (୪) ପୋଷଣ, (୫) ଊତି, (୬) ମନ୍ୱନ୍ତର, (୭) ଈଶାନୁକଥା, (୮) ନିରୋଧ, (୯) ମୁକ୍ତି ଏବଂ (୧୦) ଆଶ୍ରୟ ॥ ୧ ॥ ଏଭିତରୁ ଯେଉଁ ଦଶମ ଆଶ୍ରୟତତ୍ତ୍ୱଟି ରହିଛି, ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ନିରୂପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମହାତ୍ମାମାନେ କେଉଁଠି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଉଦାହରଣ ଛଳରେ, କେଉଁଠି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝାଇବା ଛଳରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ନଅଟିକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରେରଣାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ଆକାଶ ଆଦି ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ଶବ୍ଦାଦି ତନ୍ମାତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ଅହଂକାର ଓ ମହତତ୍ତ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ଏହାକୁ **'ସର୍ଗ'** କୁହାଯାଏ । ସର୍ଗ ପରେ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ନିର୍ମାଣ ହୁଏ; ଏହାକୁ **'ବିସର୍ଗ'** କହନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ବିନାଶାଭିମୁଖୀ ସୃଷ୍ଟିକୁ ଏକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ସ୍ଥିର ରଖିବାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାର ନାମ **'ସ୍ଥାନ'** ଏବଂ ସୁରକ୍ଷିତ ସୃଷ୍ଟିରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରେ ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁ କୃପା ବର୍ଷଣ କରନ୍ତି, ତାହାର ନାମ **'ପୋଷଣ'** । ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ଯେଉଁ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରଜାପାଳନରୂପୀ ଶୁଦ୍ଧକର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି, ସେହି ସଦ୍ଧର୍ମକୁ **'ମନ୍ୱନ୍ତର'** ବୋଲାଯାଏ ।

ଅବତାରାନୁଚରିତଂ ହରେଶ୍ଚାସ୍ୟାନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ।
ସତାମୀଶକଥାଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ନାନାଖ୍ୟାନୋପବୃଂହିତାଃ ॥ ୫

ନିରୋଧୋଽସ୍ୟାନୁଶୟନମାତ୍ମନଃ ସହ ଶକ୍ତିଭିଃ ।
ମୁକ୍ତିର୍ହିତ୍ୱାନ୍ୟଥାରୂପଂ ସ୍ୱରୂପେଣ ବ୍ୟବସ୍ଥିତିଃ ॥ ୬

ଆଭାସଶ୍ଚ ନିରୋଧଶ୍ଚ ଯତଶ୍ଚାଧ୍ୟବସୀୟତେ ।
ସ ଆଶ୍ରୟଃ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମେତି ଶବ୍ଦ୍ୟତେ ॥ ୭

ଯୋଽଧ୍ୟାତ୍ମିକୋଽୟଂ ପୁରୁଷଃ ସୋଽସାବେବାଧିଦୈବିକଃ ।
ଯସ୍ତତ୍ରୋଭୟବିଚ୍ଛେଦଃ ପୁରୁଷୋ ହ୍ୟାଧିଭୌତିକଃ ॥ ୮

ଏକମେକତରାଭାବେ ଯଦା ନୋପଲଭାମହେ ।
ତ୍ରିତୟଂ ତତ୍ର ଯୋ ବେଦ ସ ଆତ୍ମା ସ୍ୱାଶ୍ରୟାଶ୍ରୟଃ ॥ ୯

ପୁରୁଷୋଽଣ୍ଡଂ ବିନିର୍ଭିଦ୍ୟ ଯଦାସୌ ସ ବିନିର୍ଗତଃ ।
ଆତ୍ମନୋଽୟନମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ନପୋଽସ୍ରାକ୍ଷୀଚ୍ଛୁଚିଃ ଶୁଚୀଃ ॥ ୧୦

ତାସ୍ୱବାତ୍ସୀତ୍ ସ୍ୱସୃଷ୍ଟାସୁ ସହସ୍ରପରିବତ୍ସରାନ୍ ।
ତେନ ନାରାୟଣୋ ନାମ ଯଦାପଃ ପୁରୁଷୋଦ୍ଭବାଃ ॥ ୧୧

ଦ୍ରବ୍ୟଂ କର୍ମ ଚ କାଳଶ୍ଚ ସ୍ୱଭାବୋ ଜୀବ ଏବ ଚ ।
ଯଦନୁଗ୍ରହତଃ ସନ୍ତି ନ ସନ୍ତି ଯଦୁପେକ୍ଷୟା ॥ ୧୨

ଜୀବମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କର୍ମବାସନା ସେମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧନରେ ପକାଇଦିଏ, ତାହାକୁ **'ଊତି'** କୁହାଯାଏ ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର କଥା ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ଓ ସନ୍ତମାନଙ୍କର ନାନା ଆଖ୍ୟାନଯୁକ୍ତ ଗାଥାକୁ **'ଈଶକଥା'** କୁହାଯାଏ ॥ ୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ଯୋଗନିଦ୍ରାରେ ଶୟନ କଲାବେଳେ, ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ତଥା ସବୁ ଶକ୍ତିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏହାକୁ **'ନିରୋଧ'** କୁହାଯାଏ । ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଜୀବ ନିଜଠାରେ ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତାପଣ ଓ ଭୋକ୍ତାପଣ ଆରୋପିତ କରିଥାଏ ତଥା ମାୟିକ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ସହିତ ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ସମ୍ପର୍କ ଗଢ଼ିଥାଏ, ସେହିସବୁ ବୃତ୍ତିକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ହିଁ **'ମୁକ୍ତି'** ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏହି ଚରାଚର ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ଜଗତର **'ଆଶ୍ରୟ'** । ତାହାକୁ ହିଁ 'ପରମାତ୍ମା' ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଏ । (ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର 'ଆଶ୍ରୟ' । ଏହି ଆଶ୍ରୟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅନ୍ୟ ନଅଟି ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି) ॥ ୭ ॥

ନେତ୍ର ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଜୀବ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ସୂର୍ଯ୍ୟାଦି ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ ଏବଂ ନେତ୍ରଗୋଲକ ଆଦିରେ ସମନ୍ୱିତ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଦେହ ହିଁ ଉକ୍ତ ଦୁଇଟିକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରିଥାଏ ॥୮॥ ଏହି ତିନୋଟି ମଧ୍ୟରୁ ଯଦି ଗୋଟିକର ଅଭାବ ଘଟେ, ତେବେ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଉକ୍ତ ତିନୋଟିକୁ ଯେ ଜାଣନ୍ତି, ସେହି ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସବୁରି ଅଧିଷ୍ଠାନ 'ଆଶ୍ରୟ' ତତ୍ତ୍ୱ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଆଉ କେହି ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ; ସେ ନିଜେ ହିଁ ନିଜର ଆଶ୍ରୟ ॥୯॥

ବିରାଟପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭେଦ କରି ପ୍ରକଟିତ ହେବାପରେ ନିଜେ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନଟିଏ ଖୋଜିଲେ । ସ୍ଥାନଟିଏ ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରି ସେହି ଶୁଦ୍ଧସଂକଳ୍ପ ପୁରୁଷ ନିଜ ସଂକଳ୍ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଜଳ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । 'ନର' ଅର୍ଥାତ୍ **ପୁରୁଷଙ୍କ** ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଜଳର ନାମ **'ନାର'** ହେଲା । ବିରାଟପୁରୁଷ ଏକହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାରରେ (ଜଳରେ) ଶୟନ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ନାମ ହେଲା **'ନାରାୟଣ'** ॥ ୧୦, ୧୧ ॥ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ହିଁ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ଦ୍ରବ୍ୟ, କର୍ମ, କାଳ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଜୀବ— ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ବା ସତ୍ତାବାନ୍ ହୋଇଛନ୍ତି । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିନା ଏମାନଙ୍କର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଏକୋ ନାନାତ୍ୱମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ଯୋଗତଳ୍ପାତ୍ ସମୁତ୍ଥିତଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ହିରଣ୍ମୟଂ ଦେବୋ ମାୟୟା ବ୍ୟସୃଜତ୍ ତ୍ରିଧା ॥ ୧୩

ଅଧିଦୈବମଥାଧ୍ୟାତ୍ମମଧିଭୂତମିତି ପ୍ରଭୁଃ ।
ଯଥୈକଂ ପୌରୁଷଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ତ୍ରିଧାଭିଦ୍ୟତ ତଚ୍ଛୃଣୁ ॥ ୧୪

ଅନ୍ତଃଶରୀର ଆକାଶାତ୍ ପୁରୁଷସ୍ୟ ବିଚେଷ୍ଟତଃ ।
ଓଜଃ ସହୋ ବଳଂ ଜଜ୍ଞେ ତତଃ ପ୍ରାଣୋ ମହାନସୁଃ ॥ ୧୫

ଅନୁପ୍ରାଣନ୍ତି ଯଂ ପ୍ରାଣାଃ ପ୍ରାଣନ୍ତଂ ସର୍ବଜନ୍ତୁଷୁ ।
ଅପାନନ୍ତମପାନନ୍ତି ନରଦେବମିବାନୁଗାଃ ॥ ୧୬

ପ୍ରାଣେନ କ୍ଷିପତା କ୍ଷୁତ୍ ତୃଡ଼ନ୍ତରା ଜାୟତେ ପ୍ରଭୋଃ ।
ପିପାସତୋ ଜକ୍ଷତଶ୍ଚ ପ୍ରାଙ୍ମୁଖଂ ନିରଭିଦ୍ୟତ ॥ ୧୭

ମୁଖତସ୍ତାଲୁ ନିର୍ଭିନ୍ନଂ ଜିହ୍ୱା ତତ୍ରୋପଜାୟତେ ।
ତତୋ ନାନାରସୋ ଜଜ୍ଞେ ଜିହ୍ୱୟା ଯୋଽଧିଗମ୍ୟତେ ॥ ୧୮

ବିବକ୍ଷୋର୍ମୁଖତୋ ଭୂମ୍ନୋ ବହ୍ନିର୍ବାଗ୍ ବ୍ୟାହୃତଂ ତୟୋଃ ।
ଜଲେ ବୈ ତସ୍ୟ ସୁଚିରଂ ନିରୋଧଃ ସମଜାୟତ ॥ ୧୯

ନାସିକେ ନିରଭିଦ୍ୟେତାଂ ଦୋଧୂୟତି ନଭସ୍ୱତି ।
ତତ୍ର ବାୟୁର୍ଗନ୍ଧବହୋ ଘ୍ରାଣୋ ନସି ଜିଘୃକ୍ଷତଃ ॥ ୨୦

ଯଦାଽଽତ୍ମନି ନିରାଲୋକମାତ୍ମାନଂ ଚ ଦିଦୃକ୍ଷତଃ ।
ନିର୍ଭିନ୍ନେ ହ୍ୟକ୍ଷିଣୀ ତସ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ଗୁଣଗ୍ରହଃ ॥ ୨୧

ସେହି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପରମାତ୍ମା ଯୋଗନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ ଇଚ୍ଛା କଲେ, "ମୁଁ ଏକୁଟିଆ ଅଛି; ଏଥର ମୁଁ ଅନେକ ରୂପ ହୋଇଯାଏଁ।" ସେ ଏହିପରି ଇଚ୍ଛା କରିଦେବାକ୍ଷଣି ସୃଷ୍ଟିର ନିର୍ମାଣ-ପରମ୍ପରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା। ସେ ଆପଣା ମାୟାବଳରେ ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ବୀଜସ୍ୱରୂପ ନିଜର ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ବୀର୍ଯ୍ୟକୁ **ଅଧିଦୈବ**, **ଅଧ୍ୟାତ୍ମ** ଓ **ଅଧିଭୂତ** ନାମକ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ। ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହି ତିନିଭାଗ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ତିନିରୂପ ଅଟନ୍ତି। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ କିପରି ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲା; ତାହା ଶୁଣ ॥ ୧୩, ୧୪ ॥

ବିରାଟପୁରୁଷ (ନାରାୟଣ) ଯେତେବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଗଡ଼ପଡ଼ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଶରୀରସ୍ଥ ଆକାଶରୁ **ଓଜ** (ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ), **ସହ** (ମନୋବଳ) ଓ **ବଳ** (ଶାରୀରିକ ବଳ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ସେସବୁ ବଳରୁ ସେସବୁର ରାଜା **ପ୍ରାଣ** ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। (ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ସକଳ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ରାଜା) ॥ ୧୫ ॥ ସେବକମାନେ ଯେପରି ରାଜାଙ୍କ ଅନୁଗମନ କରନ୍ତି, ଶରୀରରେ ସେହିପରି ପ୍ରାଣ ସବଳ-ସତେଜ ରହିଲେ ହିଁ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସବଳ ଓ ସତେଜ ରହନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଣ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିସ୍ତେଜ ଓ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରାଣ ସତେଜ ଓ ସବଳ ହେବାରୁ, ବିରାଟପୁରୁଷ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଅନୁଭବ କଲେ। ସେ ଖାଇବା-ପିଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ, ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ମୁଖ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ॥ ୧୭ ॥ ମୁଖରୁ ତାଲୁ ଓ ତାଲୁରୁ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା। ତା'ପରେ ଅନେକପ୍ରକାର ରସ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; ରସନା ସେସବୁକୁ ଗ୍ରହଣ କଲା ॥ ୧୮ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ବାକ୍-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଅଗ୍ନି ଓ ତାହାର ବିଷୟ ବଚନ ପ୍ରକଟ ହେଲା। ଏହାପରେ ବିରାଟପୁରୁଷ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଜଳରେ ହିଁ ରହିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା ପାଇଁ ପଥ ଆବଶ୍ୟକ ହେବାରୁ ନାସିକାଛିଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା। ଆଘ୍ରାଣ କରିବା ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ, ନାକରେ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ଅବସ୍ଥାନ କଲା ଏବଂ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଦେବତା ଗନ୍ଧବହନକାରୀ ବାୟୁଦେବ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ॥ ୨୦ ॥

ପ୍ରଥମେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀରରେ ଜ୍ୟୋତି ବା ଆଲୋକ ନ ଥିଲା। ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜକୁ ତଥା ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ସେତେବେଳେ ନେତ୍ର-ଛିଦ୍ର, ତାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନେନ୍ଦ୍ରିୟ

ବୋଧ୍ୟମାନସ୍ୟ ଋଷିଭିରାତ୍ମନସ୍ତଜ୍ଜିଘୃକ୍ଷତଃ ।
କର୍ଣ୍ଣୌ ଚ ନିରଭିଦ୍ୟେତାଂ ଦିଶଃ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ଗୁଣଗ୍ରହଃ ॥ ୨୨

ବସ୍ତୁନୋ ମୃଦୁକାଠିନ୍ୟଲଘୁଗୁର୍ବୋଷ୍ଣଶୀତତାମ୍ ।
ଜିଘୃକ୍ଷତସ୍ତ୍ୱଙ୍ ନିର୍ଭିନ୍ନା ତସ୍ୟାଂ ରୋମମହୀରୁହାଃ ।
ତତ୍ର ଚାନ୍ତର୍ବହିର୍ବାତସ୍ତ୍ୱଚା ଲବ୍ଧଗୁଣୋ ବୃତଃ ॥ ୨୩

ହସ୍ତୌ ରୁରୁହତୁସ୍ତସ୍ୟ ନାନାକର୍ମଚିକୀର୍ଷୟା ।
ତୟୋସ୍ତୁ ବଲମିନ୍ଦ୍ରଶ୍ଚ ଆଦାନମୁଭୟାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୪

ଗତିଂ ଜିଗୀଷତଃ ପାଦୌ ରୁରୁହାତେଽଭିକାମିକାମ୍ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଯଜ୍ଞଃ ସ୍ୱୟଂ ହବ୍ୟଂ କର୍ମଭିଃ କ୍ରିୟତେ ନୃଭିଃ ॥ ୨୫

ନିରଭିଦ୍ୟତ ଶିଶ୍ନୋ ବୈ ପ୍ରଜାନନ୍ଦାମୃତାର୍ଥିନଃ ।
ଉପସ୍ଥ ଆସୀତ୍ କାମାନାଂ ପ୍ରିୟଂ ତଦୁଭୟାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୬

ଉତ୍ସିସୃକ୍ଷୋର୍ଧାତୁମଲଂ ନିରଭିଦ୍ୟତ ବୈ ଗୁଦମ୍ ।
ତତଃ ପାୟୁସ୍ତତୋ ମିତ୍ର ଉତ୍ସର୍ଗ ଉଭୟାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୭

ଆସିସୃପ୍ସୋଃ ପୁରଃ ପୁର୍ଯ୍ୟା ନାଭିଦ୍ୱାରମପାନତଃ ।
ତତ୍ରାପାନସ୍ତତୋ ମୃତ୍ୟୁଃ ପୃଥକ୍ତ୍ୱମୁଭୟାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୮

ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ॥ ୨୧ ॥ ବେଦରୂପ ଋଷିମାନେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ, ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ତେଣୁ କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଦିଗମାନେ ତଥା ଶ୍ରୋତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ତା'ଫଳରେ ଶୁଣିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ॥ ୨୨ ॥ ସେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର କୋମଳତା, କଠିନତା, ଲଘୁତା (ହାଲୁକାପଣ), ଗୁରୁତା (ଓଜନିଆପଣ), ଉଷ୍ଣତା, ଶୀତଳତା ଆଦି ଜାଣିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ, ତାହାଙ୍କ ଶରୀରରେ ଚର୍ମ (ସ୍ପର୍ଶେନ୍ଦ୍ରିୟ) ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ମାଟିରେ ଯେପରି ଘାସ ଓ ଉଦ୍ଭିଦ ଜନ୍ମେ, ଚର୍ମରେ ସେହିପରି ଲୋମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଚର୍ମର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ରହୁଥିବା ବାୟୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । ସ୍ପର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ତ୍ୱକ୍-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ଶରୀରର ଚାରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୩ ॥ ତାହାଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ହସ୍ତ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ହସ୍ତରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରକଟ ହେଲେ ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ହେଉଥିବା ଗ୍ରହଣରୂପ କର୍ମ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୨୪ ॥ ତାହାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଅଭୀଷ୍ଟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଶରୀରରେ ପାଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ପାଦରେ ପାଦେନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ରହିଗଲେ ଏବଂ ପାଦରେ ଚାଲିବାରୂପ କର୍ମ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ମନୁଷ୍ୟ ପାଦଦ୍ୱାରା ଚାଲି ଯଜ୍ଞ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରେ ॥ ୨୫ ॥ ସନ୍ତାନ, ରତି ଓ ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗର କାମନା ଜାତ ହେବାରୁ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀରରେ ଲିଙ୍ଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେଥିରେ ଉପସ୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରଜାପତି ଦେବତା ତଥା ସେହି ଦୁଇଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହୁଥିବା କାମସୁଖ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା ॥ ୨୬ ॥ ତାହାଙ୍କର ମଳତ୍ୟାଗର ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ଗୁଦ (ମଳଦ୍ୱାର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ ସେଥିରେ ପାୟୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମିତ୍ର ଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ସେହି ଉଭୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଳତ୍ୟାଗ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୨୭ ॥ ଅପାନମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ଏକ ଶରୀରରୁ ଅନ୍ୟ ଶରୀରକୁ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ତାହାଙ୍କର ନାଭିଦ୍ୱାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେଥିରେ ଅପାନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଦେବତା ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ସେହି ଦୁହିଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ ଓ ଅପାନର ବିଚ୍ଛେଦ ହୁଏ ଅର୍ଥାତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ॥ ୨୮ ॥

ଆଦିଷ୍ଟୋରନ୍ନପାନାନାମାସନ୍ କୁକ୍ଷ୍ୟନ୍ତ୍ରନାଡ଼ୟଃ ।
ନଦ୍ୟଃ ସମୁଦ୍ରାଶ୍ଚ ତୟୋସ୍ତୁଷ୍ଟିଃ ପୁଷ୍ଟିସ୍ତଦାଶ୍ରୟେ ॥ ୨୯

ନିଦିଧ୍ୟାସୋରାତ୍ମମାୟାଂ ହୃଦୟଂ ନିରଭିଦ୍ୟତ ।
ତତୋ ମନସ୍ତତଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଃ ସଙ୍କଳ୍ପଃ କାମ ଏବ ଚ ॥ ୩୦

ତ୍ୱକ୍‌ଚର୍ମମାଂସରୁଧିରମେଦୋମଜ୍ଜାସ୍ଥିଧାତବଃ ।
ଭୂମ୍ୟପ୍ତେଜୋମୟାଃ ସପ୍ତ ପ୍ରାଣୋ ବ୍ୟୋମାମ୍ବୁବାୟୁଭିଃ ॥ ୩୧

ଗୁଣାତ୍ମକାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଭୂତାଦିପ୍ରଭବା ଗୁଣାଃ ।
ମନଃ ସର୍ବବିକାରାତ୍ମା ବୁଦ୍ଧିର୍ବିଜ୍ଞାନରୂପିଣୀ ॥ ୩୨

ଏତଦ୍ଭଗବତୋ ରୂପଂ ସ୍ଥୂଳଂ ତେ ବ୍ୟାହୃତଂ ମୟା ।
ମହ୍ୟାଦିଭିଶ୍ଚାବରଣୈରଷ୍ଟଭିର୍ବହିରାବୃତମ୍ ॥ ୩୩

ଅତଃ ପରଂ ସୂକ୍ଷ୍ମତମମବ୍ୟକ୍ତଂ ନିର୍ବିଶେଷଣମ୍ ।
ଅନାଦିମଧ୍ୟନିଧନଂ ନିତ୍ୟଂ ବାଙ୍ମନସଃ ପରମ୍ ॥ ୩୪

ଅମୁନୀ ଭଗବଦ୍ରୂପେ ମୟା ତେ ଅନୁବର୍ଣ୍ଣିତେ ।
ଉଭେ ଅପି ନ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ମାୟାସୃଷ୍ଟେ ବିପଶ୍ଚିତଃ ॥ ୩୫

ସ ବାଚ୍ୟବାଚକତୟା ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମରୂପଧୃକ୍ ।
ନାମରୂପକ୍ରିୟା ଧତ୍ତେ ସକର୍ମାକର୍ମକଃ ପରଃ ॥ ୩୬

ପ୍ରଜାପତୀନ୍ମନୂନ୍ ଦେବାନୃଷୀନ୍ ପିତୃଗଣାନ୍ ପୃଥକ୍ ।
ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବାନ୍ ବିଦ୍ୟାଧ୍ରାସୁରଗୁହ୍ୟକାନ୍ ॥ ୩୭

ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଅନ୍ନଜଳ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଉଦର, ଅନ୍ତ୍ର ଓ ବିଭିନ୍ନ ନାଡ଼ି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ସହିତ ଉଦରର ଦେବତା ସମୁଦ୍ର, ନାଡ଼ିମାନଙ୍କର ଦେବତା ନଦୀଗଣ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ବିଷୟ ତୁଷ୍ଟି ଓ ପୁଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ନିଜର ମାୟା ବିଷୟରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେଥିରୁ ମନରୂପୀ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ମନରୁ ତାର ଦେବତା ଚନ୍ଦ୍ର ତଥା ବିଷୟକାମନା ଓ ସଂକଳ୍ପ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୦ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀରରେ ପୃଥ୍ୱୀ, ଜଳ ଓ ତେଜରୁ ସପ୍ତଧାତୁ, ଯଥା—ତ୍ୱକ୍, ଚର୍ମ, ମାଂସ, ରକ୍ତ, ମେଦ, ମଜ୍ଜା ଓ ଅସ୍ଥି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଠିକ୍ ଏହିପରି ଆକାଶ, ଜଳ ଓ ବାୟୁରୁ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୋତ୍ରାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ବିଷୟସବୁ ଅହଂକାରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମନ ହେଉଛି ସକଳ ବିକାରର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥ ବୋଧ କରାଏ ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା ଶୁଣାଇଲି, ତାହା ହେଲା ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା । ଏହି ସ୍ଥୂଳରୂପଟି ବାହାରପଟୁ ପୃଥ୍ୱୀ, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅହଂକାର, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରକୃତି—ଏପରି ଆଠଟି ଆବରଣଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ॥ ୩୩ ॥ ଏହି ସ୍ଥୂଳରୂପର ଅତୀତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ରହିଛି । ସେହି ରୂପ ହେଉଛି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ନିର୍ବିଶେଷ । ତାହାର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ; ତାହା ହେଉଛି ନିତ୍ୟ । ବାଣୀ ଓ ମନ ସେହି ରୂପ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ସେହି ଦୁଇଟିଯାକ ରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ରଚିତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଏହି ଦୁଇରୂପକୁ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ (ସତ୍ୟ ମଣନ୍ତି ନାହିଁ) ॥ ୩୫ ॥ ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଅକର୍ମା ଓ ସବୁର ଅତୀତ—ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେ ନିଜର ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସକର୍ମା ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ବ୍ରହ୍ମାରୂପ ଅଥବା ବିରାଟରୂପ ଧାରଣ କରି ବାଚ୍ୟ ଓ ବାଚକରୂପେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶବ୍ଦ ଓ ତାହାର ଅର୍ଥରୂପେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଅନେକ ନାମ, ରୂପ ଓ କ୍ରିୟା ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ନିର୍ଗୁଣ-ନିରାକାର ଓ ଭଗବାନ୍ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଂସାରରେ ପ୍ରଜାପତି, ମନୁ, ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଅସୁର, ଯକ୍ଷ, କିନ୍ନର,

କିନ୍ନରାପ୍ସରସୋ ନାଗାନ୍ ସର୍ପାନ୍ କିଂପୁରୁଷୋରଗାନ୍ ।
ମାତୃ ରକ୍ଷଃପିଶାଚାଂଶ୍ଚ ପ୍ରେତଭୂତବିନାୟକାନ୍ ॥ ୩୮

ଅପ୍ସରା, ନାଗ, ସର୍ପ, କିମ୍ପୁରୁଷ, ଉରଗ, ମାତୃକାଗଣ, ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚ, ପ୍ରେତ, ଭୂତ, ବିନାୟକ, କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ, ଉନ୍ମାଦ, ବେତାଳ, ଯାତୁଧାନ, ଗ୍ରହ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମୃଗ, ବୃକ୍ଷ, ପର୍ବତ, ସରୀସୃପ ଇତ୍ୟାଦି ଯେତେ ବି ନାମ-ରୂପ ରହିଛି, ସେସବୁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ-ରୂପ ॥ ୩୭-୩୯ ॥

କୂଷ୍ମାଣ୍ଡୋନ୍ମାଦବେତାଳାନ୍ ଯାତୁଧାନାନ୍ ଗ୍ରହାନପି ।
ଖଗାନ୍ ମୃଗାନ୍ ପଶୂନ୍ ବୃକ୍ଷାନ୍ ଗିରୀନ୍ ନୃପ ସରୀସୃପାନ୍ ॥ ୩୯

ସଂସାରରେ ଚର ଓ ଅଚର ଭେଦରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ରହିଛି ତଥା ଜରାୟୁଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ସ୍ୱେଦଜ ଓ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ଭେଦରେ ଚାରିପ୍ରକାର ଜୀବ ରହିଛନ୍ତି; ଏମାନେ ଜଳଚର, ସ୍ଥଳଚର ଓ ଆକାଶଚର—ଏପରି ତିନି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ସଂସାରରେ ଶୁଭ, ଅଶୁଭ ଓ ମିଶ୍ର—ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର କର୍ମ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ଓ ତଦନୁରୂପ ଗତି ମିଳେ ॥ ୪୦ ॥

ଦ୍ୱିବିଧାଶ୍ଚତୁର୍ବିଧା ଯେଽନ୍ୟେ ଜଳସ୍ଥଳନଭୌକସଃ ।
କୁଶଳାକୁଶଳା ମିଶ୍ରାଃ କର୍ମଣାଂ ଗତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୪୦

ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣର ପ୍ରଧାନତା ଅନୁସାରେ ଜୀବକୁ ତିନିପ୍ରକାର ଯୋନି ମିଳିଥାଏ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣପ୍ରାଧାନ୍ୟରୁ ଦେବତା, ରଜୋଗୁଣପ୍ରାଧାନ୍ୟରୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ତମୋଗୁଣପ୍ରାଧାନ୍ୟରୁ ନାରକୀୟ ଯୋନି ମିଳିଥାଏ । ଯଦି ତିନିଗୁଣ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୁଣ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଅଭିଭୂତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ଉକ୍ତ ତିନିଗତି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗତି ପୁଣି ତିନି ତିନି ପ୍ରକାର ହୋଇଯାଏ ॥୪୧॥ ଭଗବାନ୍ ଜଗତର ପାଳନପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମମୟ ବିଷ୍ଣୁରୂପ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ବିଶ୍ୱର ପାଳନପୋଷଣ କରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ସେହି ପ୍ରଭୁ କାଳାଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ରୁଦ୍ର ହୋଇ, ବାୟୁ ମେଘମାଳାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦେବା ପରି ନିଜେ ଗଢ଼ିଥିବା ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ତିସ୍ରଃ ସୁରନୃନାରକାଃ ।
ତତ୍ରାପ୍ୟେକୈକଶୋ ରାଜନ୍ ଭିଦ୍ୟନ୍ତେ ଗତୟସ୍ତ୍ରିଧା ।
ଯଦୈକୈକତରୋଽନ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ସ୍ୱଭାବ ଉପହନ୍ୟତେ ॥ ୪୧

ସ ଏବେଦଂ ଜଗଦ୍ଧାତା ଭଗବାନ୍ ଧର୍ମରୂପଧୃକ୍ ।
ପୁଷ୍ଣାତି ସ୍ଥାପୟନ୍ ବିଶ୍ୱଂ ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ନରସୁରାତ୍ମଭିଃ ॥ ୪୨

ତତଃ କାଳାଗ୍ନିରୁଦ୍ରାତ୍ମା ଯତ୍ସୃଷ୍ଟମିଦମାତ୍ମନଃ ।
ସଂନିୟଚ୍ଛତି କାଳେନ ଘନାନୀକମିବାନିଳଃ ॥ ୪୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ବିରାଟରୂପକୁ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଭୁ ଏହିପରିଭାବରେ ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଲୀଳାମାତ୍ର । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ କେବଳ ଏହି ରୂପରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ତା ନୁହେଁ; ସେମାନେ ମାନନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ଏସବୁର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ । ସେ ଗୁଣାତୀତ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ମହାନ୍ ॥ ୪୪ ॥ ସୃଷ୍ଟିରଚନା ଆଦି କର୍ମର ନିରୂପଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ କର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଯେ ଆରୋପିତ କରାଯାଇଛି, ତା' ନୁହେଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଭଗବାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତାପଣ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ॥ ୪୫ ॥

ଇତ୍ଥଂଭାବେନ କଥିତୋ ଭଗବାନ୍ ଭଗବତ୍ତମଃ ।
ନେତ୍ଥଂଭାବେନ ହି ପରଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମର୍ହନ୍ତି ସୂରୟଃ ॥ ୪୪

ନାସ୍ୟ କର୍ମଣି ଜନ୍ମାଦୌ ପରସ୍ୟାନୁବିଧୀୟତେ ।
କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱପ୍ରତିଷେଧାର୍ଥଂ ମାୟୟାଽଽରୋପିତଂ ହି ତତ୍ ॥ ୪୫

ଅୟଂ ତୁ ବ୍ରହ୍ମଣଃ କଳ୍ପଃ ସବିକଳ୍ପ ଉଦାହୃତଃ ।
ବିଧିଃ ସାଧାରଣୋ ଯତ୍ର ସର୍ଗାଃ ପ୍ରାକୃତବୈକୃତାଃ ॥ ୪୬

ପରିମାଣଂ ଚ କାଳସ୍ୟ କଳ୍ପଲକ୍ଷଣବିଗ୍ରହମ୍ ।
ଯଥା ପୁରସ୍ତାଦ୍‌ବ୍ୟାଖ୍ୟାସ୍ୟେ ପାଦ୍ମଂ କଳ୍ପମଥୋ ଶୃଣୁ ॥ ୪୭

ଶୌନକ ଉବାଚ

ଯଦାହ ନୋ ଭବାନ୍ ସୂତ କ୍ଷତ୍ତା ଭାଗବତୋତ୍ତମଃ ।
ଚଚାର ତୀର୍ଥାନି ଭୁବସ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ବନ୍ଧୂନ୍ ସୁଦୁସ୍ତ୍ୟଜାନ୍ ॥ ୪୮

କୁତ୍ର କୌଷାରବେସ୍ତସ୍ୟ ସଂବାଦୋଽଧ୍ୟାତ୍ମସଂଶ୍ରିତଃ ।
ଯଦ୍‌ବା ସ ଭଗବାଂସ୍ତସ୍ମୈ ପୃଷ୍ଟସ୍ତତ୍ତ୍ୱମୁବାଚ ହ ॥ ୪୯

ବ୍ରୂହି ନସ୍ତଦିଦଂ ସୌମ୍ୟ ବିଦୁରସ୍ୟ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ବନ୍ଧୁତ୍ୟାଗନିମିତ୍ତଂ ଚ ତଥୈବାଗତବାନ୍ ପୁନଃ ॥ ୫୦

ସୂତ ଉବାଚ

ରାଜ୍ଞା ପରୀକ୍ଷିତା ପୃଷ୍ଟୋ ଯଦବୋଚନ୍ମହାମୁନିଃ ।
ତଦ୍‌ବୋଽଭିଧାସ୍ୟେ ଶୃଣୁତ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରଶ୍ନାନୁସାରତଃ ॥ ୫୧

ମୁଁ ଏ ଯେଉଁସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ଏଥିରେ ଅବାନ୍ତର (ଗୌଣ) କଳ୍ପ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କଳ୍ପ(ମହାକଳ୍ପ)ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ସବୁ କଳ୍ପରେ ସୃଷ୍ଟିକ୍ରମ ଏକା ପରି ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ, ମହାକଳ୍ପର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପ୍ରକୃତିରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ସ୍ଥଳେ, କଳ୍ପ ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ପ୍ରାକୃତ ସୃଷ୍ଟି ଯଥାପୂର୍ବ ଥାଇ କେବଳ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ନୂଆ କରି ହୁଏ ॥ ୪୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କାଳର ପରିମାଣ ଓ କଳ୍ପର ଲକ୍ଷଣ ତଥା ତାର ସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ପରେ କହିବି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଦ୍ମକଳ୍ପ ବିଷୟରେ ଶୁଣ ॥ ୪୭ ॥

ଶୌନକ ଋଷି ପଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଭାଗ ! ଆପଣ ଆମକୁ କହିଥିଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ବିଦୁର ତାଙ୍କର ନିକଟତମ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ—ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ସତରେ ବଡ଼ କଠିନ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ତୀର୍ଥ ଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ॥ ୪୮ ॥ ସେହି ଯାତ୍ରାକାଳରେ ମୈତ୍ରେୟ ଋଷିଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କେଉଁଠି କଥାଭାଷା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ପଚାରିବାରୁ ମୈତ୍ରେୟ ତାଙ୍କୁ କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ? ॥ ୪୯ ॥ ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ବଡ଼ ସୌମ୍ୟ; ଆପଣ ଆମକୁ ବିଦୁରଙ୍କର ସେହି ଚରିତ ଶୁଣାନ୍ତୁ । ସେ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ କାହିଁକି ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ କାହିଁକି ଫେରି ଆସିଥିଲେ ? ॥ ୫୦ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟ ଏହି କଥା ପଚାରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରୂପେ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଯାହା କିଛି କହିଥିଲେ, ଆପଣମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ତାହା କହୁଛି । ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୫୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ପୁରୁଷସଂସ୍ଥାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

॥ ଇତି ଦ୍ୱିତୀୟଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ତୃତୀୟଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ସହିତ ବିଦୁରଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମେତତ୍ ପୁରା ପୃଷ୍ଟୋ ମୈତ୍ରେୟୋ ଭଗବାନ୍ କିଲ ।
କ୍ଷତ୍ତ୍ରା ବନଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟେନ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ସ୍ୱଗୃହମୃଦ୍ଧିମତ୍ ॥ ୧

ଯଦ୍ୱା ଅୟଂ ମନ୍ତ୍ରକୃଦ୍ୱୋ ଭଗବାନଖିଳେଶ୍ୱରଃ ।
ପୌରବେନ୍ଦ୍ରଗୃହଂ ହିତ୍ୱା ପ୍ରବିବେଶାତ୍ମସାତ୍କୃତମ୍ ॥ ୨

ରାଜୋବାଚ

କୁତ୍ର କ୍ଷତ୍ତୁର୍ଭଗବତା ମୈତ୍ରେୟେଣାସ ସଙ୍ଗମଃ ।
କଦା ବା ସହ ସଂବାଦ ଏତଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣୟ ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩

ନ ହ୍ୟଳ୍ପାର୍ଥୋଦୟସ୍ତସ୍ୟ ବିଦୁରସ୍ୟାମଳାତ୍ମନଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ବରୀୟସି ପ୍ରଶ୍ନଃ ସାଧୁବାଦୋପବୃଂହିତଃ ॥ ୪

ସୂତ ଉବାଚ

ସ ଏବମୃଷିବର୍ଯ୍ୟୋଽୟଂ ପୃଷ୍ଟୋ ରାଜ୍ଞା ପରୀକ୍ଷିତା ।
ପ୍ରତ୍ୟାହ ତଂ ସୁବହୁବିତ୍ ପ୍ରୀତାତ୍ମା ଶ୍ରୂୟତାମିତି ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯଦା ତୁ ରାଜା ସ୍ୱସୁତାନସାଧୂନ୍
ପୁଷ୍ଣନ୍ନଧର୍ମେଣ ବିନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟିଃ ।

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ବିଷୟ ପଚ୍ଚାରିଲ, ପୂର୍ବକାଳରେ ବିଦୁର ତାଙ୍କର ସୁଖସମୃଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବନବାସ କରିବାକୁ ଯାଇଥିବା ବେଳେ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଅବିକଳ ଏହି ବିଷୟ ପଚ୍ଚାରିଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ଏହି ବିଦୁରଙ୍କୁ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏତେ ଆପଣାର ମନେ କରୁଥିଲେ ଯେ, ସେ (ଭଗବାନ୍) ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଦୂତ ହୋଇ ହସ୍ତିନାପୁର ଯାଇଥିଲା ବେଳେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ନଅର ଛାଡ଼ି ଓ ତାଙ୍କ ଆମନ୍ତ୍ରଣକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ବିନା ଡାକରାରେ ଏହାଙ୍କ ଘରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ପ୍ରଭୁ ! ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ସହିତ ବିଦୁରଙ୍କର କେତେବେଳେ ଓ କେଉଁଠି ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇଥିଲା, ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ବିଦୁରଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର; ସେ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ କୌଣସି ସାଧାରଣ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚ୍ଚାରି ନ ଥିବେ । ସାଧୁଶିରୋମଣି ମୈତ୍ରେୟ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଥିବେ ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଥୋପକଥନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଙ୍ଗଳମୟ ହୋଇଥିବ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ସର୍ବଜ୍ଞ ଶୁକଦେବ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ, "ଶୁଣ ।" ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ପୁତ୍ରମାନେ ଦୁଷ୍ଟସ୍ୱଭାବର ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ତ ବାହ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର ଉଭୟ ଦୃଷ୍ଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ; ତେଣୁ ସେ ଅଧର୍ମପୂର୍ବକ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ କଥାରେ ହିଁ ଚଳୁଥିଲେ । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ

ଭ୍ରାତୁର୍ଯବିଷ୍ଟସ୍ୟ ସୁତାନ୍ ବିବନ୍ଧୂନ୍
ପ୍ରବେଶ୍ୟ ଲାକ୍ଷାଭବନେ ଦଦାହ ॥ ୬

ଯଦା ସଭାୟାଂ କୁରୁଦେବଦେବ୍ୟାଃ
କେଶାଭିମର୍ଶଂ ସୁତକର୍ମ ଗର୍ହ୍ୟମ୍ ।
ନ ବାରୟାମାସ ନୃପଃ ସ୍ନୁଷାୟାଃ
ସ୍ୱାସ୍ରୈର୍ହରନ୍ତ୍ୟାଃ କୁଚକୁଙ୍କୁମାନି ॥ ୭

ଦ୍ୟୂତେ ତ୍ୱଧର୍ମେଣ ଜିତସ୍ୟ ସାଧୋଃ
ସତ୍ୟାବଲମ୍ବସ୍ୟ ବନାଗତସ୍ୟ ।
ନ ଯାଚତୋଽଦାତ୍ସମୟେନ ଦାୟଂ
ତମୋ ଜୁଷାଣୋ ଯଦଜାତଶତ୍ରୋଃ ॥ ୮

ଯଦା ଚ ପାର୍ଥପ୍ରହିତଃ ସଭାୟାଂ
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁର୍ଯାନି ଜଗାଦ କୃଷ୍ଣଃ ।
ନ ତାନି ପୁଂସାମମୃତାୟନାନି
ରାଜୋରୁ ମେନେ କ୍ଷତପୁଣ୍ୟଲେଶଃ ॥ ୯

ଯଦୋପହୂତୋ ଭବନଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ
ମନ୍ତ୍ରାୟ ପୃଷ୍ଟଃ କିଲ ପୂର୍ବଜେନ ।
ଅଥାହ ତନ୍ମନ୍ତ୍ରଦୃଶାଂ ବରୀୟାନ୍
ଯନ୍ମନ୍ତ୍ରିଣୋ ବୈଦୁରିକଂ ବଦନ୍ତି ॥ ୧୦

ଅଜାତଶତ୍ରୋଃ ପ୍ରତିଯଚ୍ଛ ଦାୟଂ
ତିତିକ୍ଷତୋ ଦୁର୍ବିଷହଂ ତବାଗଃ ।
ସହାନୁଜୋ ଯତ୍ର ବୃକୋଦରାହିଃ
ଶ୍ୱସନ୍ ରୁଷା ଯତ୍ତ୍ୱମଲଂ ବିଭେଷି ॥ ୧୧

ପାର୍ଥାଂସ୍ତୁ ଦେବୋ ଭଗବାନ୍ମୁକୁନ୍ଦୋ
ଗୃହୀତବାନ୍ ସକ୍ଷିତିଦେବଦେବଃ ।

କଥା ରଖି ସେ ନିଜର ସାନଭାଇ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ଅନାଥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଲାକ୍ଷାଗୃହକୁ ପଠାଇଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ପୁଣି ତାଙ୍କ ଘରର କୁଳବଧୂ ତଥା ମହାରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ପାଟରାଣୀ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ କେଶ ଧରି ଦୁଃଶାସନ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସଭା ଭିତରକୁ ଟାଣି ଆଣିଲା ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ତାଙ୍କୁ ଘୋର ଅପମାନିତ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ଲୁହ ବୋହି ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲେପିତ କେଶରକୁ ଧୋଇଦେଉଥିଲା; ଅଥଚ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେହି କୁକର୍ମରୁ ବିରତ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ତା'ପରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି କପଟପଶା ଖେଳି ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ହରଣ କରିନେଲେ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ବନବାସ ଦେଇଦେଲେ । କୌଣସି ମତେ ସେମାନେ ବନବାସ କାଳ କଟାଇ ଫେରିବା ପରେ ଚୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ନିଜର ନ୍ୟାୟୋଚିତ ପୈତୃକ ଭାଗ ମାଗିବାରୁ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ତାହା ବି ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଠାଇବାରୁ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆସି କୌରବସଭାରେ ଯେଉଁ ସୁମଧୁର ହିତକର ବଚନ କହିଲେ, ତାହା ତ ଭୀଷ୍ମାଦି ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପରି ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ କୁରୁରାଜ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଦର କଲେ ନାହିଁ। କିପରି ବା ଆଦର କରନ୍ତେ ! ତାଙ୍କର ସକଳ ପୁଣ୍ୟ ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା ॥ ୯ ॥ ତା'ପରେ ପରାମର୍ଶ ନିମନ୍ତେ ବିଦୁରଙ୍କୁ ଡକାଯିବାରୁ ମନ୍ତ୍ରୀବର ବିଦୁର ରାଜଭବନକୁ ଗଲେ ଏବଂ ବଡ଼ଭାଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପଚାରିବାରୁ ବିଦୁର ଅତି ହିତକର ମତ ଦେଲେ; ତାହାକୁ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞମାନେ ବିଦୁରନୀତି ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

(ସେତେବେଳେ ବିଦୁର କହିଥିଲେ—) ମହାରାଜ ! ଆପଣ ଅଜାତଶତ୍ରୁ ମହାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଭାଗ ଦେଇଦିଅନ୍ତୁ। ଆପଣଙ୍କ ଅପରାଧ ଅସହ୍ୟ; ତଥାପି ସେ ତାହା ସହି ଯାଉଛନ୍ତି। ଆପଣ ତ ଭୀମରୂପୀ କଳାନାଗକୁ ବହୁତ ଡରନ୍ତି; ଦେଖନ୍ତୁ, ସେ ତାଙ୍କର ସାନଭାଇମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧରେ କିପରି ଫଁ ଫଁ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ଆପଣାର କରି ସାରିଛନ୍ତି। ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯଦୁବୀରମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ; ଆଜିକାଲି ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ରାଜଧାନୀ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ରହୁଛନ୍ତି। ସେ ଯେକୌଣସି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ

ଆସ୍ତେ ସ୍ୱପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଯଦୁଦେବଦେବୋ
ବିନିର୍ଜିତାଶେଷନୃଦେବଦେବଃ ॥ ୧୨

ସ ଏଷ ଦୋଷଃ ପୁରୁଷଦ୍ୱିଡ଼ାସ୍ତେ
ଗୃହାନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଯମପତ୍ୟମତ୍ୟା ।
ପୁଷ୍ଣାସି କୃଷ୍ଣାଦ୍ୱିମୁଖୋ ଗତଶ୍ରୀ-
ସ୍ତ୍ୟଜାଶ୍ୱଶୈବଂ କୁଳକୌଶଳାୟ ॥ ୧୩

ଇତ୍ୟୂଚିବାଂସ୍ତତ୍ର ସୁଯୋଧନେନ
ପ୍ରବୃଦ୍ଧକୋପସ୍ଫୁରିତାଧରେଣ ।
ଅସତ୍କୃତଃ ସତ୍‌ସ୍ପୃହଣୀୟଶୀଳଃ
କ୍ଷତ୍ତା ସକର୍ଣ୍ଣାନୁଜସୌବଲେନ ॥ ୧୪

କ ଏନମତ୍ରୋପଜୁହାବ ଜିହ୍ମଂ
ଦାସ୍ୟାଃ ସୁତଂ ଯଦ୍‌ବଳିନୈବ ପୁଷ୍ଟଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରତୀପଃ ପରକୃତ୍ୟ ଆସ୍ତେ
ନିର୍ବାସ୍ୟତାମାଶୁ ପୁରାଚ୍ଛ୍ୱସାନଃ ॥ ୧୫

ସ ଇତ୍ଥମତ୍ୟୁଲ୍‌ବଣକର୍ଣ୍ଣବାଣୈ-
ର୍ଭ୍ରାତୁଃ ପୁରୋ ମର୍ମସୁ ତାଡିତୋଽପି ।
ସ୍ୱୟଂ ଧନୁର୍ଦ୍ୱାରି ନିଧାୟ ମାୟାଂ
ଗତବ୍ୟଥୋଽୟାଦୁରୁ ମାନୟାନଃ ॥ ୧୬

ସ ନିର୍ଗତଃ କୌରବପୁଣ୍ୟଲବ୍ଧୋ
ଗଜାହ୍ୱୟାତ୍ତୀର୍ଥପଦଃ ପଦାନି ।
ଅନ୍ୱାକ୍ରମତ୍ ପୁଣ୍ୟଚିକୀର୍ଷୟୋର୍ବ୍ୟାଂ
ସ୍ୱଧିଷ୍ଠିତୋ ଯାନି ସହସ୍ରମୂର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୧୭

ପୁରେଷୁ ପୁଣ୍ୟୋପବନାଦ୍ରିକୁଞ୍ଜେ-
ଷ୍ୱପଙ୍କତୋୟେଷୁ ସରିତ୍‌ସରଃସୁ ।
ଅନନ୍ତଲିଙ୍ଗୈଃ ସମଲଙ୍କୃତେଷୁ
ଚଚାର ତୀର୍ଥାୟତନେଷ୍ୱନନ୍ୟଃ ॥ ୧୮

ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସି ପାରନ୍ତି । ସେ ପୃଥିବୀର ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜାଙ୍କୁ ନିଜର ଅଧୀନ କରି ସାରିଲେଣି; ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ପକ୍ଷରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଯାହାକୁ ଆପଣ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଭାବି ପାଳିପୋଷି ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାର ଇଙ୍ଗିତରେ ଆପଣ ଚାଲିଛନ୍ତି, ଜାଣିଥାନ୍ତୁ, ସେହି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନରୂପରେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପାପ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ପଶିଯାଇଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷଭାବ ରଖିଛି । ସେହି କାରଣରୁ ଆପଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଦିନୁଦିନ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର କୁଳର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନକୁ ଅବିଳମ୍ବେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥

(ଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ବିଦୁରଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଥିଲା ଯେ, ସାଧୁଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଆଦର କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ସେହି ବଚନ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁଃଶାସନ ଓ ଶକୁନି ସମେତ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ଓଠ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପି ଉଠିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କହିଦେଲେ, "ଆରେ ! ଏହି କୁଟିଳ ଦାସୀପୁତ୍ରଟାକୁ କିଏ ଏଠାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ଡାକି ଆଣିଲା ! ଏ ଲୋକଟା ଯାହାଙ୍କ ଅନ୍ନ ଖାଇ ଜୀବନ ଧରିଛି, ତାଙ୍କରି ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇ ଶତ୍ରୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବସିଛି । ତେଣୁ ଏଇଟାକୁ ପ୍ରାଣରେ ପଛକେ ନ ମାର, କିନ୍ତୁ ତୁରନ୍ତ ଆମ ନଗରରୁ ବାହାର କରିଦିଅ ।" ॥ ୧୪, ୧୫ ॥ ବଡ଼ଭାଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ଏହି କଟୁ ଶବ୍ଦ କାନରେ ଶରବିଦ୍ଧ ହେବା ପରି ପୀଡ଼ାଦାୟକ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଦୁର ମନରେ କୌଣସି ଖରାପ ଭାବନା ଆଣିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ପ୍ରବଳତା ବୋଲି ଜାଣି, ରାଜଦ୍ୱାରରେ ନିଜର ଧନୁ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ହସ୍ତିନାପୁର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥

ମହାତ୍ମା ବିଦୁର କୌରବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପୁଣ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ସେ ହସ୍ତିନାପୁର ଛାଡ଼ି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ତୀର୍ଥପାଦ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଯେଉଁଠି ଯେଉଁଠି ଭଗବାନଙ୍କର ମନ୍ଦିର ରହିଛି, ସେହିସବୁ ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥକୁ ଯାଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିମାରେ ସୁଶୋଭିତ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ, ନଗର, ପବିତ୍ର ବନ, ପର୍ବତ, ନିକୁଞ୍ଜ ଓ ନିର୍ମଳଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦୀ, ସରୋବର ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଏକାକୀ ବିଚରଣ କଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଗାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ମେଧ୍ୟବିବିକ୍ତବୃତ୍ତିଃ
ସଦାଽଽପ୍ଲୁତୋଽଧଃଶୟନୋଽବଧୂତଃ ।
ଅଲକ୍ଷିତଃ ସ୍ୱୈରବଧୂତବେଷୋ
ବ୍ରତାନି ଚେରେ ହରିତୋଷଣାନି ॥ ୧୯

ଇତ୍ଥଂ ବ୍ରଜନ୍ ଭାରତମେବ ବର୍ଷଂ
କାଳେନ ଯାବଦ୍‌ଗତବାନ୍ ପ୍ରଭାସମ୍ ।
ତାବଚ୍ଛଶାସ କ୍ଷିତିମେକଚକ୍ରା-
ମେକାତପତ୍ରାମଜିତେନ ପାର୍ଥିଃ ॥ ୨୦

ତତ୍ରାଥ ଶୁଶ୍ରାବ ସୁହୃଦ୍‌ବିନଷ୍ଟିଂ
ବନଂ ଯଥା ବେଣୁଜବହ୍ନିସଂଶ୍ରୟମ୍ ।
ସଂସ୍ପର୍ଧୟା ଦଗ୍ଧମଥାନୁଶୋଚନ୍
ସରସ୍ୱତୀଂ ପ୍ରତ୍ୟଗିୟାୟ ତୂଷ୍ଣୀମ୍ ॥ ୨୧

ତସ୍ୟାଂ ତ୍ରିତସ୍ୟୋଶନସୋ ମନୋଶ୍ଚ
ପୃଥୋରଥାଗ୍ନେରସିତସ୍ୟ ବାୟୋଃ ।
ତୀର୍ଥଂ ସୁଦାସସ୍ୟ ଗବାଂ ଗୁହସ୍ୟ
ଯଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ଧଦେବସ୍ୟ ସ ଆସିଷେବେ ॥ ୨୨

ଅନ୍ୟାନି ଚେହ ଦ୍ୱିଜଦେବଦେବୈଃ
କୃତାନି ନାନାୟତନାନି ବିଷ୍ଣୋଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗମୁଖ୍ୟାଙ୍କିତମନ୍ଦିରାଣି
ଯଦ୍ଦର୍ଶନାତ୍ କୃଷ୍ଣମନୁସ୍ମରନ୍ତି ॥ ୨୩

ତତସ୍ତ୍ୱତିବ୍ରଜ୍ୟ ସୁରାଷ୍ଟ୍ରମୃଦ୍ଧଂ
ସୌବୀରମତ୍ସ୍ୟାନ୍ କୁରୁଜାଙ୍ଗଲାଂଶ୍ଚ ।
କାଳେନ ତାବଦ୍ୟମୁନାମୁପେତ୍ୟ
ତତ୍ରୋଦ୍ଧବଂ ଭାଗବତଂ ଦଦର୍ଶ ॥ ୨୪

ସ ବାସୁଦେବାନୁଚରଂ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ
ବୃହସ୍ପତେଃ ପ୍ରାକ୍ତନୟଂ ପ୍ରତୀତମ୍ ।
ଆଲିଙ୍ଗ୍ୟ ଗାଢ଼ଂ ପ୍ରଣୟେନ ଭଦ୍ରଂ
ସ୍ୱାନାମପୃଚ୍ଛଦ୍‌ଭଗବତ୍‌ପ୍ରଜାନାମ୍ ॥ ୨୫

ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନମାନେ ଯେପରି ଚିହ୍ନି ନ ପାରିବେ, ସେହିପରି ଅବଧୂତ ବେଶ ଧରି ସେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କଲେ। ସେ ଶରୀରର ସାଜସଜ୍ଜା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ପବିତ୍ର ଏବଂ ସାଧାରଣ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ, ଶୁଦ୍ଧବୃତ୍ତିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କଲେ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ଭୂମିରେ ହିଁ ଶୟନ କଲେ। ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ସହିତ ସେ ବୁଲି ବୁଲି ତୀର୍ଥାଟନ କଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଏହିରୂପେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବୁଲି ବୁଲି ସେ ଯାଇ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହାୟତାରେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପୃଥିବୀରେ ଏକଛତ୍ର ଅଖଣ୍ଡ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ କରି ସାରିଲେଣି ॥ ୨୦ ॥ ସେଠାରେ ସେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ପାରସ୍ପରିକ ଘର୍ଷଣଜନିତ ଅଗ୍ନିରେ ସମଗ୍ର ବାଉଁଶ ବଣ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯିବା ପରି, କୌରବମାନେ ପାରସ୍ପରିକ କଳହ ହେତୁ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ। ତାହା ଶୁଣି, ସେ ଶୋକସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ ପୂର୍ବବାହିନୀ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀକୂଳକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେଠାରେ ସେ ମୃତକମାନଙ୍କ ନାମରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧ-ତର୍ପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତ୍ରିତ, ଉଶନା, ମନୁ, ପୃଥୁ, ଅଗ୍ନି, ଅସିତ, ବାୟୁ, ସୁଦାସ, ଗୋ, ଗୁହ ଏବଂ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ନାମକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୀର୍ଥରେ ସ୍ନାନାଦି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ସହିତ ପୃଥିବୀରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ଦିର ଥିଲା, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ କଲେ। ସେହିସବୁ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିର ଶିଖରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଆୟୁଧ ଚକ୍ର ଲାଗିଥାଏ; ସେହି ଚକ୍ର ଦର୍ଶନ କରିବାମାତ୍ରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ସେଠାରୁ ବାହାରି, ଧନଧାନ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର, ସୌବୀର, ମତ୍ସ୍ୟ ଓ କୁରୁଜାଙ୍ଗଳ ଆଦି ଦେଶ ଅତିକ୍ରମ କରି, କିଛିଦିନ ଭିତରେ ସେ ଯାଇ ଯମୁନାତଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ। ସେଠାରେ ସେ ପରମଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଉଦ୍ଧବ ଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭକ୍ତ। ସେ ଥିଲେ ବଡ଼ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବର ଲୋକ। ସେ ସବୁବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଓ ଗୁଣାବଳୀ ଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହି ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ଅବଗାହନ କରୁଥିଲେ। ପୂର୍ବେ ସେ ଥିଲେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ; ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ। ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଖି ବିଦୁର ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଏବଂ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ତଥା ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଥିବା ନିଜ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ପଚାରି ବୁଝିଲେ ॥ ୨୫ ॥

କଚ୍ଚିତ୍ ପୁରାଣୌ ପୁରୁଷୌ ସ୍ୱନାଭ୍ୟ-
ପାଦ୍ମାନୁବୃତ୍ତ୍ୟେହ କିଲାବତୀର୍ଣ୍ଣୌ ।
ଆସାତ ଉର୍ବ୍ୟାଃ କୁଶଳଂ ବିଧାୟ
କୃତକ୍ଷଣୌ କୁଶଳଂ ଶୂରଗେହେ ॥ ୨୬

କଚ୍ଚିତ୍ କୁରୂଣାଂ ପରମଃ ସୁହୃନ୍ନୋ
ଭାମଃ ସ ଆସ୍ତେ ସୁଖମଙ୍ଗ ଶୌରିଃ ।
ଯୋ ବୈ ସ୍ୱସୃଣାଂ ପିତୃବଦ୍ଦଦାତି
ବରାନ୍ ବଦାନ୍ୟୋ ବରତର୍ପଣେନ ॥ ୨୭

କଚ୍ଚିଦ୍ ବରୂଥାଧିପତିର୍ଯଦୂନାଂ
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆସ୍ତେ ସୁଖମଙ୍ଗ ବୀରଃ ।
ଯଂ ରୁକ୍ମିଣୀ ଭଗବତୋଽଭିଲେଭେ
ଆରାଧ୍ୟ ବିପ୍ରାନ୍ ସ୍ମରମାଦିସର୍ଗେ ॥ ୨୮

କଚ୍ଚିତ୍ ସୁଖଂ ସାତ୍ୱତବୃଷ୍ଣିଭୋଜ-
ଦାଶାର୍ହକାଣାମଧିପଃ ସ ଆସ୍ତେ ।
ଯମଭ୍ୟଷିଞ୍ଚଚ୍ଛତପତ୍ରନେତ୍ରୋ
ନୃପାସନାଶାଂ ପରିହୃତ୍ୟ ଦୂରାତ୍ ॥ ୨୯

କଚ୍ଚିଦ୍ଧରେଃ ସୌମ୍ୟ ସୁତଃ ସଦୃକ୍ଷ
ଆସ୍ତେଽଗ୍ରଣୀ ରଥିନାଂ ସାଧୁ ସାମ୍ବଃ ।
ଅସୂତ ଯଂ ଜାମ୍ବବତୀ ବ୍ରତାଢ୍ୟା
ଦେବଂ ଗୁହଂ ଯୋଽମ୍ବିକୟା ଧୃତୋଽଗ୍ରେ ॥ ୩୦

କ୍ଷେମଂ ସ କଚ୍ଚିଦ୍ ଯୁଯୁଧାନ ଆସ୍ତେ
ଯଃ ଫାଲ୍‌ଗୁନାଲ୍ଲବ୍ଧଧନୂରହସ୍ୟଃ ।
ଲେଭେଽଞ୍ଜସାଧୋକ୍ଷଜସେବୟୈବ
ଗତିଂ ତଦୀୟାଂ ଯତିଭିର୍ଦୁରାପାମ୍ ॥ ୩୧

କଚ୍ଚିଦ୍ ବୁଧଃ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟନମୀବ ଆସ୍ତେ
ଶ୍ୱଫଳ୍କପୁତ୍ରୋ ଭଗବତ୍ପ୍ରପନ୍ନଃ ।
ଯଃ କୃଷ୍ଣପାଦାଙ୍କିତମାର୍ଗପାଂସୁ-
ଷ୍ୱଚେଷ୍ଟତ ପ୍ରେମବିଭିନ୍ନଧୈର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୩୨

କଚ୍ଚିଚ୍ଛିବଂ ଦେବକଭୋଜପୁତ୍ର୍ୟା
ବିଷ୍ଣୁପ୍ରଜାୟା ଇବ ଦେବମାତୁଃ ।
ଯା ବୈ ସ୍ୱଗର୍ଭେଣ ଦଧାର ଦେବଂ
ତ୍ରୟୀ ଯଥା ଯଜ୍ଞବିତାନମର୍ଥମ୍ ॥ ୩୩

(ବିଦୁର ପଗ୍ଚରିଲେ—) ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ପୁରାଣପୁରୁଷ ବଳରାମ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ନାଭିକମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାଫଳରେ ଜଗତରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ଦେବା ସହିତ ବର୍ତ୍ତମାନ ବସୁଦେବଙ୍କ ଘରେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୬ ॥ ହେ ପ୍ରିୟବର ! ଆମ କୁରୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ ଓ ପୂଜ୍ୟ ବସୁଦେବ ତାଙ୍କର କୁନ୍ତୀ ଆଦି ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ସହିତ ପିତା ପରି ଉଦାର ହୋଇ ସେମାନେ ଗ୍ରହୁଁଥିବା ସକଳ ବସ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ। ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆନନ୍ଦରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯାଦବମାନଙ୍କର ସେନାପତି ବୀରବର ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କାମଦେବ ଥିଲେ; ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଲାଭ କରିଥିଲେ; ସେ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୮ ॥ ସାତ୍ୱତ, ବୃଷ୍ଣି, ଭୋଜ ଓ ଦାଶାର୍ହବଂଶୀ ଯାଦବମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ମହାରାଜ ଉଗ୍ରସେନ ତ ରାଜ୍ୟ ପାଇବା ଆଶା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ; କମଳନୟନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇଲେ। ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୨୯ ॥ ହେ ସୌମ୍ୟ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ସମସ୍ତ ରଥୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣତନୟ ସାମ୍ବ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ସେ ପୂର୍ବେ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପୁତ୍ର କାର୍ତ୍ତିକେୟ ଥିଲେ; ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବହୁ ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ଜାମ୍ବବତୀ ତାଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଠାରୁ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା ଶିଖିଥିବା ସାତ୍ୟକି କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ସେ ତ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିରହି, ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଜନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ଦୁର୍ଲଭ, ସେଭଳି ମହାନ୍ ସ୍ଥିତି ଅନାୟାସରେ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତଭକ୍ତ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଅକ୍ରୂର, ଯେ କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣଚିହ୍ନରେ ଅଙ୍କିତ ବ୍ରଜଦାଣ୍ଡକୁ ଦେଖି ଆନନ୍ଦବିହ୍ୱଳ ସ୍ଥିତିରେ ସେହି ଧୂଳିରେ ଲୋଟି ଯାଇଥିଲେ, ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ଟି ? ॥ ୩୨ ॥ ଭୋଜବଂଶୀ ଦେବକଙ୍କ କନ୍ୟା ଦେବକୀ ତ ଦେବମାତା ଅଦିତିଙ୍କ ପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ମାତା ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଲେ। ବେଦତ୍ରୟୀ ଯେପରି ଯଜ୍ଞବିସ୍ତାରରୂପୀ ପବିତ୍ର ଅର୍ଥସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେହିପରି ନିଜ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ। ସେ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୩ ॥

ଅପିସ୍ୱିଦାସ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ସୁଖଂ ବୋ
ଯଃ ସାତ୍ୱତାଂ କାମଦୁଘୋଽନିରୁଦ୍ଧଃ ।
ଯମାମନନ୍ତି ସ୍ମ ହ ଶବ୍ଦଯୋନିଂ
ମନୋମୟଂ ସତ୍ତ୍ୱତୁରୀୟତତ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୩୪

ଅପିସ୍ୱିଦନ୍ୟେ ଚ ନିଜାତ୍ମଦୈବ-
ମନନ୍ୟବୃତ୍ତ୍ୟା ସମନୁବ୍ରତା ଯେ ।
ହୃଦୀକସତ୍ୟାତ୍ମଜଚାରୁଦେଷ୍ଣ-
ଗଦାଦୟଃ ସ୍ୱସ୍ତି ଚରନ୍ତି ସୌମ୍ୟ ॥ ୩୫

ଅପି ସ୍ୱଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ବିଜୟାଚ୍ୟୁତାଭ୍ୟାଂ
ଧର୍ମେଣ ଧର୍ମଃ ପରିପାତି ସେତୁମ୍ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନୋଽତପ୍ୟତ ଯତ୍ସଭାୟାଂ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ବିଜୟାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ॥ ୩୬

କିଂ ବା କୃତାଘେଷ୍ୱଘମତ୍ୟମର୍ଷୀ
ଭୀମୋଽହିବଦ୍ଦୀର୍ଘତମଂ ବ୍ୟମୁଞ୍ଚତ୍ ।
ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିପାତଂ ରଣଭୂର୍ନ ସେହେ
ମାର୍ଗଂ ଗଦାୟାଶ୍ଚରତୋ ବିଚିତ୍ରମ୍ ॥ ୩୭

କଚ୍ଚିଦ୍ ଯଶୋଧା ରଥଯୂଥପାନାଂ
ଗାଣ୍ଡୀବଧନ୍ୱୋପରତାରିରାସ୍ତେ ।
ଅଲକ୍ଷିତୋ ଯଚ୍ଛରକୂଟଗୂଢ଼ୋ
ମାୟାକିରାତୋ ଗିରିଶସ୍ତୁତୋଷ ॥ ୩୮

ଯମାବୁତସ୍ୱିତ୍ତନୟୌ ପୃଥାୟାଃ
ପାର୍ଥୈର୍ବୃତୌ ପକ୍ଷ୍ମଭିରକ୍ଷିଣୀବ ।
ରେମାତ ଉଦାୟ ମୃଧେ ସ୍ୱରିକ୍ଥଂ
ପରାତ୍ସୁପର୍ଣ୍ଣାବିବ ବଜ୍ରିବକ୍ତ୍ରାତ୍ ॥ ୩୯

ଅହୋ ପୃଥାପି ଧ୍ରିୟତେଽର୍ଭକାର୍ଥେ
ରାଜର୍ଷିବର୍ୟେଣ ବିନାପି ତେନ ।

ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି, ଅନିରୁଦ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦମାନଙ୍କର ଆଦିକାରଣ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟର ଚତୁର୍ଥ ଅଂଶ ମନର ଅଧିଷ୍ଠାତା*; ଭକ୍ତକାମନାପୂରଣକାରୀ ସେହି ଅନିରୁଦ୍ଧ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୪ ॥ ହେ ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ନିଜର ହୃଦୟେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଅନନ୍ୟ-ଭାବରେ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ହୃଦୀକ, ସତ୍ୟଭାମାନନ୍ଦନ ଚାରୁଦେଷ୍ଣ ଓ ଗଦ ଆଦି ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରମାନେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୫ ॥

ଅର୍ଜୁନ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୂପକ ଦୁଇ ଭୁଜର ସହାୟତାରେ ମହାରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନ୍ୟାୟପୂର୍ବକ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ତ ? ମୟ ଦାନବଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସଭାଗୃହରେ ତାହାଙ୍କର ରାଜ୍ୟବୈଭବ ଓ ପ୍ରଭାବ ଏତେ ବିପୁଳ ଥିଲା ଯେ, ତାହା ଦେଖି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ହୃଦୟ ଜଳି ଉଠିଥିଲା ॥ ୩୬ ॥ ଆଚ୍ଛା, ଭୀମସେନ କେମିତି ଅଛନ୍ତି ? ଗଦାଯୁଦ୍ଧରେ ପଇଁତରା ବଦଳାଇବାବେଳେ ଭୀମସେନଙ୍କର ପଦାଘାତରେ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ଥରିଯାଏ । ଅପରାଧୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହିଷ୍ଣୁ ସେହି ଭୀମସେନ ତାଙ୍କର ସର୍ପ ପରି ଦୀର୍ଘକାଳୀନ କ୍ରୋଧ ଛାଡ଼ିଦେଲେଣି ନା କଣ ? ॥ ୩୭ ॥ ରଥୀମାନଙ୍କର ତଥା ସେନାପତିମାନଙ୍କର ଯଶବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ଅର୍ଜୁନ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? କିରାତବେଶଧାରୀ ଶିବଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାବେଳେ ସେ ଏପରି ଯୁଦ୍ଧକୌଶଳ ଦେଖାଇଥିଲେ ଯେ, ସେ ଶର ବର୍ଷଣ କରି ଗୋଟିଏ ଜାଲ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇଥିଲେ; ଯାହାଫଳରେ ଶିବ ଆଉ ଦେଖା ଗଲେ ନାହିଁ । ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଏଭଳି ପରାକ୍ରମ ଦେଖି ଆଶୁତୋଷ ଶିବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପାଶୁପତାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହି ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରସନ୍ନ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୩୮ ॥ ନେତ୍ର ପଲକ ଯେପରି ନେତ୍ର ଦୁଇଟିକୁ ରକ୍ଷା କରେ, ମାଦ୍ରୀପୁତ୍ର ନକୁଳ ଓ ସହଦେବଙ୍କୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିରାଦି କୁନ୍ତୀପୁତ୍ରମାନେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ କୁନ୍ତୀ ସେହି ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଅତି ସ୍ନେହରେ ଲାଳନ-ପାଳନ କରି ବଡ଼ କରିଥିଲେ । ମାଦ୍ରୀଙ୍କର ସେହି ଦୁଇପୁତ୍ର ନକୁଳ ଓ ସହଦେବ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ଦୁଇଟି ଗରୁଡ଼ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖରୁ ଅମୃତ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଲା ପରି, ସେହି ଦୁଇଭାଇ ଶତ୍ରୁକବଳରୁ ନିଜର ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ (କୁନ୍ତୀ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି ତ ?) ଆହା ! ସେ ବିଚାରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ମୃତପ୍ରାୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ

* ଚିତ୍ତ, ଅହଙ୍କାର, ବୁଦ୍ଧି ଓ ମନ—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଅନ୍ତଃକରଣର ଚାରି ଅଙ୍ଗ । ଏମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତା ହେଲେ ଯଥାକ୍ରମେ ବାସୁଦେବ, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ।

ଯସ୍ୟୈକବୀରୋଽଧିରଥୋ ବିଜିଗ୍ୟେ
ଧନୁର୍ଦ୍ୱିତୀୟଃ କକୁଭଶ୍ଚତସ୍ରଃ ॥ ୪୦

ସୌମ୍ୟାନୁଶୋଚେ ତମଧଃପତନ୍ତଂ
ଭ୍ରାତ୍ରେ ପରେତାୟ ବିଦୁଦ୍ରୁହେ ଯଃ ।
ନିର୍ଯାପିତୋ ଯେନ ସୁହୃତ୍ସ୍ୱପୁର୍ଯ୍ୟା
ଅହଂ ସ୍ୱପୁତ୍ରାନ୍ ସମନୁବ୍ରତେନ ॥ ୪୧

ସୋଽହଂ ହରେର୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟବିଡ଼ମ୍ବନେନ
ଦୃଶୋ ନୃଣାଂ ଚାଳୟତୋ ବିଧାତୁଃ ।
ନାନ୍ୟୋପଲକ୍ଷ୍ୟଃ ପଦବୀଂ ପ୍ରସାଦା-
ଚ୍ଚରାମି ପଶ୍ୟନ୍ ଗତବିସ୍ମୟୋଽତ୍ର ॥ ୪୨

ନୂନଂ ନୃପାଣାଂ ତ୍ରିମଦୋତ୍ପଥାନାଂ
ମହୀଂ ମୁହୁଶ୍ଚାଳୟତାଂ ଚମୂଭିଃ ।
ବଧାତ୍ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିଜିହୀର୍ଷୟେଶୋ-
ଽପ୍ୟୁପୈକ୍ଷତାଘଂ ଭଗବାନ୍ କୁରୂଣାମ୍ ॥ ୪୩

ଅଜସ୍ୟ ଜନ୍ମୋତ୍ପଥନାଶନାୟ
କର୍ମାଣ୍ୟକର୍ତ୍ତୁର୍ଗ୍ରହଣାୟ ପୁଂସାମ୍ ।
ନନ୍ୱନ୍ୟଥା କୋଽର୍ହତି ଦେହଯୋଗଂ
ପରୋ ଗୁଣାନାମୁତ କର୍ମତନ୍ତ୍ରମ୍ ॥ ୪୪

ତସ୍ୟ ପ୍ରପନ୍ନାଖିଳଲୋକପାନା-
ମବସ୍ଥିତାନାମନୁଶାସନେ ସ୍ୱେ ।

କେତେ କଷ୍ଟରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ନ ଥିଲେ ସତେ ! ରାଜର୍ଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାରଥୀ ପାଣ୍ଡୁ ଏପରି ଅନୁପମ ବୀର ଥିଲେ ଯେ, ସେ ଏକାକୀ ଧନୁଟିଏ ଧରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଜୟ କରିପାରିଥିଲେ; ଅଥଚ ତାଙ୍କ ରାଣୀଙ୍କୁ ପୁଣି ଏଭଳି କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ! ॥ ୪୦ ॥

ହେ ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ମୋତେ ତ ଅଧଃପତନ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିଥିବା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି । ମୁଁ ତାଙ୍କର ହିତଚିନ୍ତକ ଥିଲି; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତରେ ଚାଲୁଥିବାରୁ ମୋତେ ନଗରରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ସେ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦ୍ରୋହ କଲେ, ତାହା ନିଜର ଭାଇ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଁ କଲେ ॥ ୪୧ ॥ କିନ୍ତୁ ଶୁଣନ୍ତୁ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ ହେଉନାହିଁ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ହେଉନାହିଁ । ଜଗଦ୍‌ବିଧାତା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଏଭଳି ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଲୋକମାନଙ୍କର ମନ ଭ୍ରମିତ ହୋଇଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଅଗୋଚରରେ ରହି, ତାଙ୍କର ମହିମା ଦେଖି ଦେଖି ଆନନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଛି ॥ ୪୨ ॥ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୌରବମାନେ ବହୁ ଅପରାଧ କରି ଚାଲିଥିଲେ ବି, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେସବୁ ସହି ଯାଇଥିଲେ; କାରଣ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ରାଜାମାନେ ଧନ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଜାତିରୂପୀ ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ କୁପଥଗାମୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ବାରମ୍ବାର ପୃଥିବୀକୁ ସୈନ୍ୟବଳରେ ଥରହର କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୌରବମାନଙ୍କ ସମେତ ବିନାଶ କରି ନିଜ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ॥ ୪୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ଅଜନ୍ମା; ତଥାପି କୁମାର୍ଗୀ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା, ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ସନ୍ମାର୍ଗ ସ୍ଥାପନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ-ଲୀଳା କରନ୍ତି ଏବଂ ଅକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନିଜେ କର୍ମ କରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି । ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସେ କାହିଁକି ଏପରି କର୍ମାଧୀନ ଦେହ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତେ ! ଏହା ତ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳାମାତ୍ର ଥିଲା—ଲୋକଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ବକ ଚଳିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଥିଲା ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ସକଳ ଲୋକପାଳଙ୍କୁ ଶରଣ ଦିଅନ୍ତି; ନିଜର ଅନୁଗାମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶେଷ କୃପା କରନ୍ତି; ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯଦୁକୁଳରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ-ଲୀଳା କରନ୍ତି । ଆପଣ

ଅର୍ଥାୟ ଜାତସ୍ୟ ଯଦୁଷ୍ୱଜସ୍ୟ
ବାର୍ତ୍ତାଂ ସଖେ କୀର୍ତ୍ତୟ ତୀର୍ଥକୀର୍ତ୍ତେଃ ॥ ୪୫

ସେହି ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଲୀଳା ଓ ଗୁଣାବଳୀ ହିଁ ଗାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ବିଦୁରୋଦ୍ଧବସଂବାଦେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବାଲ୍ୟଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଭାଗବତଃ ପୃଷ୍ଟଃ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା ବାର୍ତ୍ତାଂ ପ୍ରିୟାଶ୍ରୟାମ୍ ।
ପ୍ରତିବକ୍ତୁଂ ନ ଚୋତ୍ସେହ ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟାତ୍ସ୍ମାରିତେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧

ଯଃ ପଞ୍ଚହାୟନୋ ମାତ୍ରା ପ୍ରାତରାଶାୟ ଯାଚିତଃ ।
ତନ୍ନୈଚ୍ଛଦ୍ରଚୟନ୍ ଯସ୍ୟ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ବାଲଲୀଳୟା ॥ ୨

ସ କଥଂ ସେବୟା ତସ୍ୟ କାଳେନ ଜରସଂ ଗତଃ ।
ପୃଷ୍ଟୋ ବାର୍ତ୍ତାଂ ପ୍ରତିବ୍ରୂୟାଦ୍ ଭର୍ତ୍ତୁଃ ପାଦାବନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୩

ସ ମୁହୂର୍ତ୍ତମଭୂତ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ କୃଷ୍ଣାଙ୍ଘ୍ରିସୁଧୟା ଭୃଶମ୍ ।
ତୀବ୍ରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ନିମଗ୍ନଃ ସାଧୁ ନିର୍ବୃତଃ ॥ ୪

ପୁଲକୋଦ୍ଭିନ୍ନସର୍ବାଙ୍ଗୋ ମୁଞ୍ଚନ୍ମୀଳଦ୍ଦୃଶା ଶୁଚଃ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଥୋ ଲକ୍ଷିତସ୍ତେନ ସ୍ନେହପ୍ରସରସଂପ୍ଲୁତଃ ॥ ୫

ଶନକୈର୍ଭଗବଲ୍ଲୋକାନ୍ନୃଲୋକଂ ପୁନରାଗତଃ ।
ବିମୃଜ୍ୟ ନେତ୍ରେ ବିଦୁରଂ ପ୍ରତ୍ୟାହୋଦ୍ଧବ ଉତ୍ସ୍ମୟନ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଦୁର ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଏପରି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଗ୍ଚରିଲେ । ଉଦ୍ଧବ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେମରେ ସର୍ବଦା ବୁଡ଼ି ରହୁଥିଲେ; ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଭଗବତ୍ପ୍ରେମରେ ଏପରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ଯେ, ସେ ହଠାତ୍ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ; ତାହାଙ୍କର ବାଣୀ ଗଦ୍ଗଦ ହୋଇଗଲା ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଏଭଳି ଭାବମୟ ସ୍ଥିତି ଆସିଯିବା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ; କାରଣ ପିଲାଦିନେ ଉଦ୍ଧବ ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଖେଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ି ତାହାର ସେବାପୂଜାରେ ଏତେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ଯେ, ମାଆ ତାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଡାକିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ପୂଜା ଛାଡ଼ି ଯାଉ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ବିଦୁର ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଗ୍ଚରିବାରୁ ଉଦ୍ଧବ ନିଜର ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦ ସ୍ମରଣରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଗଲେ । ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିରହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨, ୩ ॥ ସେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦରସରୂପୀ ଅମୃତରେ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ମଗ୍ନ ଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ତୀବ୍ର ଭକ୍ତିଯୋଗ ହେତୁ ସେ ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ବୁଡ଼ିଗଲେ ଏବଂ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଦୁଇଘଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଛି ବି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ତାହାଙ୍କ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଗଲା; ଆଖି ବୁଜି ହୋଇଗଲା; ଆଖିରୁ ଧାର ଧାର ହୋଇ ଅବିରତ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ବହି ଗ୍ଲେଲିଲା । ତାହାଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରେମରସରେ ବୁଡ଼ିଯିବା ଦେଖି ବିଦୁର ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଉଦ୍ଧବ ବାସ୍ତବରେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ କିଛି ସମୟ ପରେ ଉଦ୍ଧବ ଭଗବତ୍ପ୍ରେମ-ସାଗରରୁ ବାହାରି ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଧି ଅବସ୍ଥା ଛାଡ଼ି ଆଖି ପୋଛିଲେ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରି ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ କଣ୍ଠରେ ବିଦୁରଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୬ ॥

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

କୃଷ୍ଣଦ୍ୟୁମଣିନିମ୍ଳୋଚେ ଗୀର୍ଣ୍ଣେଷ୍ୱଜଗରେଣ ହ ।
କିଂ ନୁ ନଃ କୁଶଳଂ ବ୍ରୂୟାଂ ଗତଶ୍ରୀଷୁ ଗୃହେଷ୍ୱହମ୍ ॥ ୭

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଘରକୁ କାଳରୂପୀ ଅଜଗର ଗିଳିଦେଲା; ସବୁ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଗଲା । ଏବେ ମୁଁ ସେସବୁର କି କୁଶଳ ସମାଚାର ବା ଶୁଣାଇବି ॥ ୭ ॥

ଦୁର୍ଭଗୋ ବତ ଲୋକୋଽୟଂ ଯଦବୋ ନିତରାମପି ।
ଯେ ସଂବସନ୍ତୋ ନ ବିଦୁର୍ହରିଂ ମୀନା ଇବୋଡୁପମ୍ ॥ ୮

ହାୟ ! ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନ ସତରେ ବଡ଼ ଅଭାଗା । ଏ ଯାଦବମାନେ ତ ଆହୁରି ଭାଗ୍ୟହୀନ; କାରଣ ଅମୃତମୟ ଚନ୍ଦ୍ର ସହିତ ସମୁଦ୍ରରେ ରହି ମଧ୍ୟ ମାଛମାନେ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ନିରନ୍ତର ରହି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ଇଙ୍ଗିତଜ୍ଞାଃ ପୁରୁପ୍ରୌଢା ଏକାରାମାଶ୍ଚ ସାତ୍ୱତାଃ ।
ସାତ୍ୱତାମୃଷଭଂ ସର୍ବେ ଭୂତାବାସମମଂସତ ॥ ୯

ଯାଦବମାନେ ଯଦିଓ ଅତି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଥିଲେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ମୁଖଭଙ୍ଗୀ ଦେଖି ତାହାର ମନୋଭାବ ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ, ପୁଣି ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାସ୍ଥାନରେ ରହି ତାଙ୍କ ସହିତ ବସାଉଠା ଆଦି ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ତଥାପି ସେମାନେ ସେହି ବିଶ୍ୱର ଆଶ୍ରୟ, ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କେବଳ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯାଦବ ବୋଲି ହିଁ ବୁଝିଥିଲେ ॥ ୯ ॥

ଦେବସ୍ୟ ମାୟୟା ସ୍ପୃଷ୍ଟା ଯେ ଚାନ୍ୟଦସଦାଶ୍ରିତାଃ ।
ଭ୍ରାମ୍ୟତେ ଧୀର୍ନ ତଦ୍‌ବାକ୍ୟୈରାତ୍ମନ୍ୟୁପ୍ତାତ୍ମନୋ ହରୌ ॥ ୧୦

ଯେଉଁମାନେ ଅସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି, ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ମୋହିତ କରିଦେଇଛି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଗାଢ଼ଭାବରେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥

ପ୍ରଦର୍ଶ୍ୟାତପ୍ତତପସାମବିତୃପ୍ତଦୃଶାଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଆଦାୟାନ୍ତରଧାଦ୍‌ଯସ୍ତୁ ସ୍ୱବିମ୍ବଂ ଲୋକଲୋଚନମ୍ ॥ ୧୧

ଯେଉଁମାନେ କେବେ ବି ତପସ୍ୟା କରି ନ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଏତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନ ଦେଇ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଳସା ତୃପ୍ତ ନ ହେଉଣୁ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ତ୍ରିଭୁବନ-ମୋହନ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିଦେଲେ; ସତେ ଯେପରି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିନେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ନେତ୍ର ହିଁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଯନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୀଳୌପୟିକଂ ସ୍ୱଯୋଗ-
ମାୟାବଳଂ ଦର୍ଶୟତା ଗୃହୀତମ୍ ।
ବିସ୍ମାପନଂ ସ୍ୱସ୍ୟ ଚ ସୌଭଗର୍ଦ୍ଧେଃ
ପରଂ ପଦଂ ଭୂଷଣଭୂଷଣାଙ୍ଗମ୍ ॥ ୧୨

ନିଜ ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ମାନବଲୀଳାର ଯୋଗ୍ୟ ଯେଉଁ ଦିବ୍ୟ କଳେବର ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ଏତେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାହାକୁ ଦେଖି ସାରା ଜଗତ୍ ତ ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, ତା'ସହିତ ସେ ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ । ସେହି ରୂପରେ ରହିଥିଲା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା । ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଆଭୂଷଣ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଭୂଷଣସ୍ୱରୂପ ଥିଲା (ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ରହିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଉଥିଲା) ॥ ୧୨ ॥

ଯଦ୍ଧର୍ମସୂନୋର୍ବତ ରାଜସୂୟେ
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୃକ୍ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ତ୍ରିଲୋକଃ ।
କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ଗ୍ୱଦ୍ୟେହ ଗତଂ ବିଧାତୁ-
ରର୍ବାକ୍ସୃତୌ କୌଶଲମିତ୍ୟମନ୍ୟତ ॥ ୧୩

ଯସ୍ୟାନୁରାଗପ୍ଲୁତହାସରାସ-
ଲୀଳାବଲୋକପ୍ରତିଲବ୍ଧମାନାଃ ।
ବ୍ରଜସ୍ତ୍ରିୟୋ ଦୃଗ୍ଭିରନୁପ୍ରବୃତ୍ତ-
ଧିୟୋଽବତସ୍ଥୁଃ କିଲ କୃତ୍ୟଶେଷାଃ ॥ ୧୪

ସ୍ୱଶାନ୍ତରୂପେଷ୍ୱିତରୈଃ ସ୍ୱରୂପୈ-
ରଭ୍ୟର୍ଦ୍ୟମାନେଷ୍ୱନୁକମ୍ପିତାତ୍ମା ।
ପରାବରେଶୋ ମହଦଂଶଯୁକ୍ତୋ
ହ୍ୟଜୋଽପି ଜାତୋ ଭଗବାନ୍ ଯଥାଗ୍ନିଃ ॥ ୧୫

ମାଂ ଖେଦୟତ୍ୟେତଦଜସ୍ୟ ଜନ୍ମ-
ବିଡ଼ମ୍ବନଂ ଯଦ୍ୱସୁଦେବଗେହେ ।
ବ୍ରଜେ ଚ ବାସୋଽରିଭୟାଦିବ ସ୍ୱୟଂ
ପୁରାଦ୍ ବ୍ୟବାତ୍ସୀଦ୍ ଯଦନନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୧୬

ଦୁନୋତି ଚେତଃ ସ୍ମରତୋ ମମୈତଦ୍
ଯଦାହ ପାଦାବଭିବନ୍ଦ୍ୟ ପିତ୍ରୋଃ ।
ତାତାମ୍ବ କଂସାଦୁରୁଶଙ୍କିତାନାଂ
ପ୍ରସୀଦତଂ ନୋଽକୃତନିଷ୍କୃତୀନାମ୍ ॥ ୧୭

ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ନୟନାଭିରାମ ରୂପ ଉପରେ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା, ସେତେବେଳେ ତ୍ରିଲୋକ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲା ଯେ, ମାନବସୃଷ୍ଟି-ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଧାତାର ଯେତେସବୁ କୁଶଳତା ରହିଛି, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ରୂପରେ ସେ ସବୁକିଛି ବିନିଯୋଗ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୧୩ ॥ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହାସ୍ୟବିନୋଦ ଓ ଲୀଳାମୟ ଗୃହାଣିଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତା ହୋଇ ବ୍ରଜବାଳାମାନଙ୍କର ଆଖି ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲାଖି ରହୁଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଏପରି ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ଯେ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଗୃହଧନ୍ଦାକୁ ଅଧାରୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିର୍ଜୀବ ପିତୁଳା ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଯାଉଥିଲେ । (ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମବାସନା ନିଃଶେଷ ହୋଇଯାଇ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଯାଉଥିଲା) ॥ ୧୪ ॥ ସଚରାଚର ଜଗତର ତଥା ପ୍ରକୃତିର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କରି ଶାନ୍ତରୂପର ପ୍ରତୀକସ୍ୱରୂପ ମହାତ୍ମାମାନେ ତାହାଙ୍କର ହିଁ ଘୋରରୂପ ଅସୁରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟାଚ୍ୟରିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ କରୁଣାରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଅଂଶ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ କାଷ୍ଠରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରକଟିତ ହେଲା ପରି ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥

ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବସୁଦେବଙ୍କ ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହେବା, ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭୟଦାତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ କଂସଭୟରେ ପଳାଇଯାଇ ବ୍ରଜରେ ଲୁଚି ରହିବା ଏବଂ ଅନନ୍ତ ପରାକ୍ରମୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମଥୁରା ଛାଡ଼ିଦେଇ କାଳଯବନ ସମ୍ମୁଖରୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଯିବା ଆଦି ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ, ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭଗବାନ୍ କେଉଁଠି ଏବଂ ସର୍ବସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ଏସବୁ ଲୀଳା କରିବା କେଉଁଠି ! ॥ ୧୬ ॥ କଂସବଧ ପରେ ଭଗବାନ୍ ଯାଇ, ଦେବକୀ-ବସୁଦେବଙ୍କର ପାଦବନ୍ଦନା କରି କହିଲେ, "ବାପା ! ମାଆ ! କଂସଭୟରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର କୌଣସି ସେବା କରିପାରିଲି ନାହିଁ। ଆପଣମାନେ ମୋର ଏହି ଅପରାଧ ନ ଧରି ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ।" ତାଙ୍କର ସେହି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ, ଆଜି ବି ମୋର ଚିତ୍ତ

କୋ ବା ଅମୁଷ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିସରୋଜରେଣୁଂ
ବିସ୍ମର୍ତ୍ତୁମୀଶୀତ ପୁମାନ୍ ବିଜିଘ୍ରନ୍ ।
ଯୋ ବିସ୍ଫୁରଦ୍ଭ୍ରୂବିଟପେନ ଭୂମେ-
ର୍ଭାରଂ କୃତାନ୍ତେନ ତିରଶ୍ଚକାର ॥ ୧୮

ଦୃଷ୍ଟା ଭବଦ୍ଭିର୍ନନୁ ରାଜସୂୟେ
ଚୈଦ୍ୟସ୍ୟ କୃଷ୍ଣଂ ଦ୍ୱିଷତୋଽପି ସିଦ୍ଧିଃ ।
ଯାଂ ଯୋଗିନଃ ସଂସ୍ପୃହୟନ୍ତି ସମ୍ୟଗ୍
ଯୋଗେନ କସ୍ତଦ୍ୱିରହଂ ସହେତ ॥ ୧୯

ତଥୈବ ଚାନ୍ୟେ ନରଲୋକବୀରା
ଯ ଆହବେ କୃଷ୍ଣମୁଖାରବିନ୍ଦମ୍ ।
ନେତ୍ରୈଃ ପିବନ୍ତୋ ନୟନାଭିରାମଂ
ପାର୍ଥାସ୍ତ୍ରପୂତାଃ ପଦମାପୁରସ୍ୟ ॥ ୨୦

ସ୍ୱୟଂ ତ୍ୱସାମ୍ୟାତିଶୟସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ
ସ୍ୱାରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାପ୍ତସମସ୍ତକାମଃ ।
ବଳିଂ ହରଦ୍ଭିଶ୍ଚିରଲୋକପାଳୈଃ
କିରୀଟକୋଟ୍ୟେଡ଼ିତପାଦପୀଠଃ ॥ ୨୧

ତତ୍ତସ୍ୟ କୈଙ୍କର୍ଯ୍ୟମଲଂ ଭୃତାନ୍ନୋ
ବିଗ୍ଲାପୟତ୍ୟଙ୍ଗ ଯଦୁଗ୍ରସେନମ୍ ।
ତିଷ୍ଠନ୍ନିଷଣ୍ଣଂ ପରମେଷ୍ଠିଧିଷ୍ଣ୍ୟେ
ନ୍ୟବୋଧୟଦ୍ଦେବ ନିଧାରୟେତି ॥ ୨୨

ଅହୋ ବକୀ ଯଂ ସ୍ତନକାଳକୂଟଂ
ଜିଘାଂସୟାପାୟୟଦପ୍ୟସାଧ୍ୱୀ ।
ଲେଭେ ଗତିଂ ଧାତ୍ର୍ୟୁଚିତାଂ ତତୋଽନ୍ୟଂ
କଂ ବା ଦୟାଳୁଂ ଶରଣଂ ବ୍ରଜେମ ॥ ୨୩

ମନ୍ୟେଽସୁରାନ୍ ଭାଗବତାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶେ
ସଂରମ୍ଭମାର୍ଗାଭିନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତାନ୍ ।

ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଉଠୁଛି ॥ ୧୭ ॥ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାଳରୂପ ହୋଇ ନିଜର ଭ୍ରୂକୁଟିବିଳାସମାତ୍ରକେ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଭାର ଲାଘବ କରି ଦେଇଥିଲେ, ତାହାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ପରାଗ ସେବନ କରିଥିବା ଏପରି କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ତାହା ଭୁଲିଯାଇ ପାରିବ ! ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣମାନେ ତ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନେ ଭଲଭାବରେ ଯୋଗସାଧନା କରି ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧି ପାଇବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ଶିଶୁପାଳ ମଧ୍ୟ ସେହି ସିଦ୍ଧି (ଗତି) ପାଇଗଲା । ଏପରି କୃପାଳୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହ ଭଲା କିଏ ବା ସହିପାରିବ ! ॥ ୧୯ ॥ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନୟନାଭିରାମ ମୁଖକମଳର ମକରନ୍ଦ ପାନ କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ଶରାଘାତରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଥିଲେ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ପବିତ୍ର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକର ଅଧୀଶ୍ୱର । ତାହାଙ୍କର ସମାନ ହେବା ଭଳି କେହି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ; ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ବା କିଏ ଥିବ ! ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜର ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ । ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକପାଳଗଣ ନାନା ପ୍ରକାର ଉପହାର ଧରି ଆସି, ତାହାଙ୍କର ଚରଣ ରଖିବା ପୀଠରେ ନିଜ ନିଜର ମୁକୁଟର ଅଗ୍ରଭାଗ ଛୁଆଁଇ ପ୍ରଣାମ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ସେଭଳି ସର୍ବାଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିଥିବା ଉଗ୍ରସେନଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ନିବେଦନ କରୁଥିଲେ, "ହେ ଦେବ ! ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଟିକିଏ ଶୁଣନ୍ତୁ", ସେହି ଦୃଶ୍ୟ ଓ ତାହାଙ୍କର ସେହି ସେବକଭାବ ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ଆମ ଭଳି ସେବକମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ପାପିନୀ ପୂତନା ନିଜ ସ୍ତନରେ ହଳାହଳ ବିଷ ବୋଳି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତନ ପିଆଇ ଦେଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବି ଭଗବାନ୍ ଏଭଳି ପରମଗତି ଦେଇଦେଲେ, ଯେଉଁ ଗତି କି ଜଣେ ମାଆ ହିଁ ପାଇବା କଥା । ସେଭଳି ଭଗବାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଏପରି ଦୟାଳୁ ଅଛି, ଯାହାର କି ଶରଣ ନିଆଯାଇ ପାରେ ! ॥ ୨୩ ॥ ମୁଁ ତ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ବି ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ବୋଲି ଭାବୁଛି; କାରଣ ବୈରଭାବଜନିତ କ୍ରୋଧ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହୁଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ରଣଭୂମିରେ ଗରୁଡ଼କାନ୍ଧରେ

ଯେ ସଂଯୁଗେଽଚକ୍ଷତ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟପୁତ୍ର-
ମଂସେ ସୁନାଭାୟୁଧମାପତନ୍ତମ୍ ॥ ୨୪

ବସୁଦେବସ୍ୟ ଦେବକ୍ୟାଂ ଜାତୋ ଭୋଜେନ୍ଦ୍ରବନ୍ଧନେ ।
ଚିକୀର୍ଷୁର୍ଭଗବାନସ୍ୟାଃ ଶମଜେନାଭିଯାଚିତଃ ॥ ୨୫

ତତୋ ନନ୍ଦବ୍ରଜମିତଃ ପିତ୍ରା କଂସାଦ୍ ବିବିଭ୍ୟତା ।
ଏକାଦଶ ସମାସ୍ତତ୍ର ଗୂଢାର୍ଚ୍ଚିଃ ସବଲୋଽବସତ୍ ॥ ୨୬

ପରୀତୋ ବତ୍ସପୈର୍ବତ୍ସାଂଶ୍ଚାରୟନ୍ ବ୍ୟହରଦ୍‌ବିଭୁଃ ।
ଯମୁନୋପବନେ କୂଜଦ୍ ଦ୍ୱିଜସଂକୁଳିତାଙ୍ଘ୍ରିପେ ॥ ୨୭

କୌମାରୀଂ ଦର୍ଶୟଂଶ୍ଚେଷ୍ଟାଂ ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟାଂ ବ୍ରଜୌକସାମ୍ ।
ରୁଦନ୍ନିବ ହସନ୍ ମୁଗ୍ଧବାଲସିଂହାବଲୋକନଃ ॥ ୨୮

ସ ଏବ ଗୋଧନଂ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ନିକେତଂ ସିତଗୋବୃଷମ୍ ।
ଚାରୟନ୍ନନୁଗାନ୍ ଗୋପାନ୍ ରଣଦ୍‌ବେଣୁରରୀରମତ୍ ॥ ୨୯

ପ୍ରଯୁକ୍ତାନ୍ ଭୋଜରାଜେନ ମାୟିନଃ କାମରୂପିଣଃ ।
ଲୀଳୟା ବ୍ୟନୁଦତ୍ତାଂସ୍ତାନ୍ ବାଳଃ କ୍ରୀଡ଼ନକାନିବ ॥ ୩୦

ବିପନ୍ନାନ୍ ବିଷପାନେନ ନିଗୃହ୍ୟ ଭୁଜଗାଧିପମ୍ ।
ଉତ୍ଥାପ୍ୟାପାୟୟଦ୍‌ଗାବସ୍ତତ୍ତୋୟଂ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୩୧

ଅଯାଜୟଦ୍ ଗୋସବେନ ଗୋପରାଜଂ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମୈଃ ।
ବିତ୍ତସ୍ୟ ଚୋରୁଭାରସ୍ୟ ଚିକୀର୍ଷନ୍ ସଦ୍‌ବ୍ୟୟଂ ବିଭୁଃ ॥ ୩୨

ବର୍ଷତୀନ୍ଦ୍ରେ ବ୍ରଜଃ କୋପାଦ୍ ଭଗ୍ନମାନେଽତିବିହ୍ୱଳଃ ।
ଗୋତ୍ରଲୀଳାତପତ୍ରେଣ ତ୍ରାତୋ ଭଦ୍ରାନୁଗୃହ୍ଣତା ॥ ୩୩

ବିରାଜମାନ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ରଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ, ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରି ତାକୁ ସୁଖୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ, କଂସର କାରାଗାରରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ଥିବା ବସୁଦେବ ଓ ଦେବକୀଙ୍କ ଠାରୁ ଭଗବାନ୍ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେତେବେଳେ କଂସଭୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପିତା ବସୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ନନ୍ଦଗୋପଙ୍କ ବ୍ରଜରେ ରଖିଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଭଗବାନ୍ ଏଗାରବର୍ଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଳରାମଙ୍କ ସହିତ ଏପରିଭାବରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲେ ଯେ, ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବ୍ରଜବାହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ॥ ୨୬ ॥ ଯମୁନାକୂଳର ଦଳ ଦଳ ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥିବା ଫୁଲଫଳଭରା ଉପବନରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାଛୁରୀ ଚରାଇ ଚରାଇ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କର ମଣ୍ଡଳୀରେ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅନେକ ମନୋହର ବାଲ୍ୟଲୀଳା କରୁଥିଲେ । ସେ କେତେବେଳେ କାନ୍ଦୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ହସୁଥିଲେ ଏବଂ କେତେବେଳେ ସିଂହଶାବକ ପରି ମୁଗ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହୁଁଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ ଟିକିଏ ବଡ଼ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଧୋବ ଫରଫର ବଳଦ ଓ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଶୋଭାର ମୂର୍ତ୍ତି ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଚରାଇବା ସହିତ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ବଂଶୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ନିଜ ସାଥୀ ଗୋପବାଳକଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ କଂସ ବହୁ ମାୟାବୀ ଓ ମନଇଚ୍ଛା ରୂପ ଧରିପାରୁଥିବା ରାକ୍ଷସଙ୍କୁ ପଠାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଛୁଆମାନେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ କଣ୍ଢେଇ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ପରି, ପ୍ରଭୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନାୟାସରେ ମାରିଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେ କାଳିୟନାଗକୁ ଦମନ କରି ଏବଂ କାଳିୟହ୍ରଦର ବିଷାକ୍ତ ଜଳ ପିଇ ମରିଯାଇଥିବା ଗୋପବାଳକ ଓ ଗାଈଗୋରୁଙ୍କୁ ଜୀବିତ କରିଦେବା ସହିତ କାଳିୟହ୍ରଦର ଜଳକୁ ବିଷଶୂନ୍ୟ ତଥା ପିଇବାଯୋଗ୍ୟ କରିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଧନର ସଦ୍‌ବ୍ୟୟ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନନ୍ଦଙ୍କ ହାତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନପୂଜାରୂପୀ ଗୋଯଜ୍ଞ କରାଇଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ହେ ଭଦ୍ର ! ଏହାଫଳରେ, ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ମାନହାନି ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଭାବି, କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରଜକୁ ବିନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ମୁଷଳଧାରାରେ ଜଳବର୍ଷଣ କଲେ । ତାହା ଦେଖି, ଭଗବାନ୍ କରୁଣାବଶ ହୋଇ ଅନାୟାସରେ

ଶରଚ୍ଛଶିକରୈର୍ମୃଷ୍ଟଂ ମାନୟନ୍ ରଜନୀମୁଖମ୍ ।
ଗାୟନ୍ କଳପଦଂ ରେମେ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମଣ୍ଡଳମଣ୍ଡନଃ ॥ ୩୪

ଛତୁଟିଏ ଉପାଡ଼ି ଟେକିଧରିଲା ପରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତକୁ ଟେକିଧରିଲେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବିବ୍ରତ ହୋଇଯାଇଥିବା ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଗୃହପାଳିତ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ସେହି ପର୍ବତତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କ୍ରୋଧରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ବୃନ୍ଦାବନ ଶରତଚନ୍ଦ୍ରର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ବିଧୌତ ହୋଇଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହି ଶୋଭାକୁ ସମ୍ମାନିତ କରି ମଧୁର ଗାନ (ବଂଶୀସ୍ୱନ) କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗୋପୀମାନଙ୍କ ମଣ୍ଡଳର ଶୋଭା ବଢ଼ାଇବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ରାସବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ବିଦୁରୋଦ୍ଧବସଂବାଦେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଲୀଳାଚରିତଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ତତଃ ସ ଆଗତ୍ୟ ପୁରଂ ସ୍ୱପିତ୍ରୋ-
ଶ୍ଚିକୀର୍ଷୟା ଶଂ ବଳଦେବସଂଯୁତଃ ।
ନିପାତ୍ୟ ତୁଙ୍ଗାଦ୍ ରିପୁଯୂଥନାଥଂ
ହତଂ ବ୍ୟକର୍ଷଦ୍ ବ୍ୟସୁମୋଜସୋର୍ବ୍ୟାମ୍ ॥ ୧

ସାନ୍ଦୀପନେଃ ସକୃତ୍ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମାଧୀତ୍ୟ ସବିସ୍ତରମ୍ ।
ତସ୍ମୈ ପ୍ରାଦାଦ୍ ବରଂ ପୁତ୍ରଂ ମୃତଂ ପଞ୍ଚଜନୋଦରାତ୍ ॥ ୨

ସମାହୁତା ଭୀଷ୍ମକକନ୍ୟୟା ଯେ
ଶ୍ରିୟଃ ସବର୍ଣ୍ଣେନ ବୁଭୂଷୟୈଷାମ୍ ।
ଗାନ୍ଧର୍ବବୃତ୍ତ୍ୟା ମିଷତାଂ ସ୍ୱଭାଗଂ
ଜହ୍ରେ ପଦଂ ମୂର୍ଧ୍ନି ଦଧତ୍ସୁପର୍ଣ୍ଣଃ ॥ ୩

କକୁଦ୍ମତୋଽବିଦ୍ଧନସୋ ଦମିତ୍ୱା
ସ୍ୱୟଂବରେ ନାଗ୍ନଜିତୀମୁବାହ ।
ତଦ୍ଭଗ୍ନମାନାନପି ଗୃଧ୍ୟତୋଽଜ୍ଞା-
ଞ୍ଜଘ୍ନେଽକ୍ଷତଃ ଶସ୍ତ୍ରଭୃତଃ ସ୍ୱଶସ୍ତ୍ରୈଃ ॥ ୪

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ତା'ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ମାତାପିତା ଦେବକୀ-ବସୁଦେବଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବଳଦେବଙ୍କ ସହିତ ମଥୁରା ଗଲେ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟ ଶତ୍ରୁ କଂସକୁ ଉଚ୍ଚ ସିଂହାସନରୁ ତଳକୁ ପକାଇଦେଲେ । ତଳେ ପଡୁ ପଡୁ କଂସର ପ୍ରାଣ ଗ୍ୱଲିଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ତାର ଶବଟାକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭୂଇଁରେ ଘୋଷାରି ପକାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନି ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ସମସ୍ତ ବେଦକୁ ଥରେମାତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ କରୁ, କୃଷ୍ଣବଳରାମ ତାହାକୁ ଧାରଣ କରିନେଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣାସ୍ୱରୂପ ତାହାଙ୍କର ମୃତପୁତ୍ରକୁ ପଞ୍ଚଜନ ନାମକ ରାକ୍ଷସର ପେଟରୁ (ଯମପୁରରୁ) ଆଣି ତାଙ୍କୁ ଦେଲେ ॥ ୨ ॥

ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ଭୀଷ୍ମକନନ୍ଦିନୀ ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱୟଂବରକୁ ଆଗତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ରାଜମାନେ ଗ୍ୱହୁଁ ଗ୍ୱହୁଁ, ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ପାଦ ରଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧର୍ବବିଧିରେ ବିବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ନିତ୍ୟସଙ୍ଗିନୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ହରଣ କରି ନେଇ ଆସିଲେ, ଯେପରି କି ଗରୁଡ଼ ଅମୃତକଳସ ନେଇ ଆସିଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ପୁଣି ନାକ ଫୋଡ଼ାଯାଇ ନ ଥିବା ସାତଟି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଦୁଷ୍ଟ ଷଣ୍ଢଙ୍କୁ ଦମନ କରି ପ୍ରଭୁ ସ୍ୱୟଂବରରେ ନଗ୍ନଜିତଙ୍କ କନ୍ୟା ସତ୍ୟାଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ଏହା ଫଳରେ ପୂର୍ବରୁ ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିବା ମୂର୍ଖ ରାଜାମାନେ

ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରଭୁର୍ଗ୍ରାମ୍ୟ ଇବ ପ୍ରିୟାୟା
ବିଧିତ୍ସୁରାର୍ଚ୍ଛଦ୍ ଦ୍ୟୁତରୁଂ ଯଦର୍ଥେ ।
ବଜ୍ର୍ୟାଦ୍ରବତ୍ତଂ ସଗଣୋ ରୁଷାନ୍ଧଃ
କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗୋ ନୂନମୟଂ ବଧୂନାମ୍ ॥ ୫

ସୁତଂ ମୃଧେ ଖଂ ବପୁଷା ଗ୍ରସନ୍ତଂ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସୁନାଭୋନ୍ମଥିତଂ ଧରିତ୍ର୍ୟା ।
ଆମନ୍ତ୍ରିତସ୍ତତ୍ତନୟାୟ ଶେଷଂ
ଦତ୍ତ୍ୱା ତଦନ୍ତଃପୁରମାବିବେଶ ॥ ୬

ତତ୍ରାହୃତାସ୍ତା ନରଦେବକନ୍ୟାଃ
କୁଜେନ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ହରିମାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୁମ୍ ।
ଉତ୍ଥାୟ ସଦ୍ୟୋ ଜଗୃହୁଃ ପ୍ରହର୍ଷ-
ବ୍ରୀଡ଼ାନୁରାଗପ୍ରହିତାବଲୋକୈଃ ॥ ୭

ଆସାଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଏକସ୍ମିନ୍ ନାନାଗାରେଷୁ ଯୋଷିତାମ୍ ।
ସବିଧଂ ଜଗୃହେ ପାଣୀନନୁରୂପଃ ସ୍ୱମାୟୟା ॥ ୮

ତାସ୍ୱପତ୍ୟାନ୍ୟଜନୟଦାତ୍ମତୁଲ୍ୟାନି ସର୍ବତଃ ।
ଏକୈକସ୍ୟାଂ ଦଶ ଦଶ ପ୍ରକୃତେର୍ବିବୁଭୂଷୟା ॥ ୯

କାଳମାଗଧଶାଲ୍ୱାଦୀନନୀକୈ ରୁନ୍ଧତଃ ପୁରମ୍ ।
ଅଜୀଘନସ୍ୱୟଂ ଦିବ୍ୟଂ ସ୍ୱପୁଂସାଂ ତେଜ ଆଦିଶତ୍ ॥ ୧୦

ଶମ୍ବରଂ ଦ୍ୱିବିଦଂ ବାଣଂ ମୁରଂ ବଲ୍ୱଳମେବ ଚ ।
ଅନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରାଦୀନବଧୀତ୍ କାଂଶ୍ଚ ଘାତୟତ୍ ॥ ୧୧

ଅଥ ତେ ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରାଣାଂ ପକ୍ଷୟୋଃ ପତିତାନ୍ନୃପାନ୍ ।
ଚଚାଳ ଭୂଃ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରଂ ଯେଷାମାପତତାଂ ବଳୈଃ ॥ ୧୨

ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ହାନି ହେଲା ବୋଲି ଭାବି, ନିଜ ନିଜର ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କୁ ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ବସିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷତ ରହି ନିଜ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିହତ କରିଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ବିଷୟୀ-ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ଲୀଳା କରି, ନିଜର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷ ଉପାଡ଼ି ଆଣିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହାତର କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ ହୋଇଯାଇଥିବା ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରୋଧରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ସଦଳବଳେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ସମଗ୍ର ଆକାଶକୁ ନିଜର ବିଶାଳ ଶରୀରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଉଥିବା ଭୌମାସୁର (ନରକାସୁର) ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ନିହତ ହେବାରୁ ପୃଥିବୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ରୋଦନ କଲା । ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଭୌମାସୁରର ପୁତ୍ର ଭଗଦତ୍ତକୁ ତା'ରାଜ୍ୟର ରାଜା କରିଦେଇ ଭୌମାସୁରର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୬ ॥ ଭୌମାସୁର ବହୁ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି, ସେମାନଙ୍କର କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଆଣି ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରୁଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା । ଦୀନବାନ୍ଧବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ସେହି ରାଜକନ୍ୟାମାନେ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହର୍ଷ, ଲଜ୍ଜା ଏବଂ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦନରେ ଅବିଳମ୍ବେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜର ପତିରୂପେ ବରଣ କରିନେଲେ ॥ ୭ ॥

ସେଠାରେ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟକ ରାଜକନ୍ୟା ଥିଲେ, ଭଗବାନ ଆପଣା ଯୋଗମାୟା ବଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ରୂପ ଧାରଣ କରି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ନବରରେ ଏକା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବିଧିବତ୍ ସେମାନଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୮ ॥ ଭଗବାନ ଆପଣା ଲୀଳା ବିସ୍ତାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ରାଜକନ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗର୍ଭରୁ ଦଶ ଦଶ ଜଣ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେହି ପୁତ୍ରମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୁଣରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମାନ ଥିଲେ ॥ ୯ ॥ କାଳଯବନ, ଜରାସନ୍ଧ, ଶାଲ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ନିଜର ସେନା ଧରି ମଥୁରାଦି ନଗର ଆକ୍ରମଣ କରିବାରୁ, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଦେଇ ସେହି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ମରାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଶମ୍ବର, ଦ୍ୱିବିଦ, ବାଣାସୁର, ମୁର, ବଲ୍ୱଳ ତଥା ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଆଦି ଅନ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାକୁ ସେ ନିଜେ ବଧ କରିଥିଲେ ତ, କାହାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବଧ କରାଇଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପୁତୁରାମାନଙ୍କ (କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ) ପକ୍ଷ ନେଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ରାଜା

ସ କର୍ଣ୍ଣଦୁଃଶାସନସୌବଲାନାଂ
କୁମନ୍ତ୍ରପାକେନ ହତଶ୍ରିୟାୟୁଷମ୍ ।
ସୁଯୋଧନଂ ସାନୁଚରଂ ଶୟାନଂ
ଭଗ୍ନୋରୁମୁର୍ବ୍ୟାଂ ନ ନନନ୍ଦ ପଶ୍ୟନ୍ ॥ ୧୩

କିୟାନ୍ ଭୁବୋଽୟଂ କ୍ଷପିତୋରୁଭାରୋ
ଯଦ୍ଦ୍ରୋଣଭୀଷ୍ମାର୍ଜୁନଭୀମମୂଲୈଃ ।
ଅଷ୍ଟାଦଶାକ୍ଷୌହିଣିକୋ ମଦଂଶୈ-
ରାସ୍ତେ ବଲଂ ଦୁର୍ବିଷହଂ ଯଦୂନାମ୍ ॥ ୧୪

ମିଥୋ ଯଦୈଷାଂ ଭବିତା ବିବାଦୋ
ମଧ୍ୱାମଦାତାମ୍ରବିଲୋଚନାନାମ୍ ।
ନୈଷାଂ ବଧୋପାୟ ଇୟାନତୋଽନ୍ୟୋ
ମୟ୍ୟୁଦ୍ୟତେଽନ୍ତର୍ଦଧତେ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ମ ॥ ୧୫

ଏବଂ ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱରାଜ୍ୟେ ସ୍ଥାପ୍ୟ ଧର୍ମଜମ୍ ।
ନନ୍ଦୟାମାସ ସୁହୃଦଃ ସାଧୂନାଂ ବର୍ତ୍ମ ଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୧୬

ଉତ୍ତରାୟାଂ ଧୃତଃ ପୂରୋର୍ବଂଶଃ ସାଧ୍ୱଭିମନ୍ୟୁନା ।
ସ ବୈ ଦ୍ରୌଣ୍ୟସ୍ତ୍ରସଂଛିନ୍ନଃ ପୁନର୍ଭଗବତା ଧୃତଃ ॥ ୧୭

ଅୟାଜୟଦ୍ଧର୍ମସୁତମଶ୍ୱମେଧୈସ୍ତ୍ରିଭିର୍ବିଭୁଃ ।
ସୋଽପି କ୍ଷ୍ମାମନୁଜୈ ରକ୍ଷନ୍ ରେମେ କୃଷ୍ଣମନୁବ୍ରତଃ ॥ ୧୮

ଭଗବାନପି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଲୋକବେଦପଥାନୁଗଃ ।
କାମାନ୍ ସିଷେବେ ଦ୍ୱାର୍ବତ୍ୟାମସକ୍ତଃ ସାଂଖ୍ୟମାସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୯

ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ମିତାବଲୋକେନ ବାଚା ପୀୟୂଷକଳ୍ପୟା ।
ଚରିତ୍ରେଣାନବଦ୍ୟେନ ଶ୍ରୀନିକେତେନ ଚାତ୍ମନା ॥ ୨୦

ଯେତେବେଳେ ନିଜ ନିଜର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧରି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଆସିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଦର୍ପରେ ସାରାପୃଥିବୀ ଥରି ଉଠିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ସେହିସବୁ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସଂହାର କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ କର୍ଣ୍ଣ, ଦୁଃଶାସନ ଓ ଶକୁନିଙ୍କର ମନ୍ଦ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ଶୁଣି ଯାହାଙ୍କର ଆୟୁ ଓ ଶ୍ରୀ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ଭୀମସେନଙ୍କ ଗଦାଘାତରେ ଯାହାଙ୍କର ଜଙ୍ଘ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା, ସେହି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ତାହାର ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ମରି ପଡ଼ିଥିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଭାବିଲେ, "ଦ୍ରୋଣ, ଭୀଷ୍ମ, ଅର୍ଜୁନ ଓ ଭୀମସେନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଠର ଅକ୍ଷୌହିଣୀ ସେନାର ବିପୁଳ ସଂହାର ହୋଇଯିବାରୁ, ପୃଥିବୀର ବହୁ ଭାର ଲାଘବ ହୋଇଗଲା ସତ, ତଥାପି ମୋର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଆଦିଙ୍କ ବଳରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିବା ଯାଦବମାନଙ୍କର ଦୁଃସହ ବଳ ତ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ବ ପରି ରହିଛି ॥ ୧୪ ॥ ସେମାନେ ଯଦି ମଧୁପାନ କରି, ମତୁଆଲା ହୋଇ, ରକ୍ତଚକ୍ଷୁ ଦେଖାଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଲଢ଼େଇରେ ମାତିଯିବେ, ତେବେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ବିନାଶ ଘଟିବ; ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ। ବସ୍ତୁତଃ ମୁଁ ସଙ୍କଳ୍ପ କଲେ ହିଁ, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆପେ ଆପେ ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ।" ॥ ୧୫ ॥

ଏପରି ବିଚାର କରି ଭଗବାନ୍ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ପୈତୃକ ରାଜଗାଦିରେ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜର ସବୁ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଦେଖାଇ-ଦେଇ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଉତ୍ତରାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପୁରୁବଂଶର ଯେଉଁ ବୀଜ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ତାହାକୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେ ଧର୍ମରାଜ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତିନିଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପନ୍ନ କରାଇଲେ ଏବଂ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ, ନିଜର ସାନଭାଇମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରି ଆନନ୍ଦରେ ରହିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ରହି, ଲୋକମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ବେଦମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରି ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗ ଉପଭୋଗ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଦାପି ଭୋଗରେ ଆସକ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ମଧୁର ମୃଦୁହାସ, ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣି, ସୁଧାମୟୀ ବାଣୀ, ନିର୍ମଳ ଚରିତ୍ର ତଥା ସମସ୍ତ ଶୋଭା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ନିବାସ ଭଗବାନ୍ ନରକଳେବର

ଇମଂ ଲୋକମମୁଂ ଚୈବ ରମୟନ୍ ସୁତରାଂ ଯଦୂନ୍ ।
ରେମେ କ୍ଷଣଦୟା ଦତ୍ତକ୍ଷଣସ୍ତ୍ରୀକ୍ଷଣସୌହୃଦଃ ॥ ୨୧

ତସ୍ୟୈବଂ ରମମାଣସ୍ୟ ସଂବତ୍ସରଗଣାନ୍ ବହୂନ୍ ।
ଗୃହମେଧେଷୁ ଯୋଗେଷୁ ବିରାଗଃ ସମଜାୟତ ॥ ୨୨

ଦୈବାଧୀନେଷୁ କାମେଷୁ ଦୈବାଧୀନଃ ସ୍ୱୟଂ ପୁମାନ୍ ।
କୋ ବିସ୍ରମ୍ଭେତ ଯୋଗେନ ଯୋଗେଶ୍ୱରମନୁବ୍ରତଃ ॥ ୨୩

ପୁର୍ଯ୍ୟାଂ କଦାଚିତ୍କ୍ରୀଡ଼ଦ୍ଭିର୍ଯଦୁଭୋଜକୁମାରକୈଃ ।
କୋପିତା ମୁନୟଃ ଶେପୁର୍ଭଗବନ୍ମତକୋବିଦାଃ ॥ ୨୪

ତତଃ କତିପୟୈର୍ମାସୈର୍ବୃଷ୍ଣିଭୋଜାନ୍ଧକାଦୟଃ ।
ୟୟୁଃ ପ୍ରଭାସଂ ସଂହୃଷ୍ଟା ରଥୈର୍ଦେବବିମୋହିତାଃ ॥ ୨୫

ତତ୍ର ସ୍ନାତ୍ୱା ପିତୄନ୍ଦେବାନୃଷୀଂଶ୍ଚୈବ ତଦମ୍ଭସା ।
ତର୍ପୟିତ୍ୱାଥ ବିପ୍ରେଭ୍ୟୋ ଗାବୋ ବହୁଗୁଣା ଦଦୁଃ ॥ ୨୬

ହିରଣ୍ୟଂ ରଜତଂ ଶଯ୍ୟାଂ ବାସାଂସ୍ୟଜିନକମ୍ବଳାନ୍ ।
ଯାନଂ ରଥାନିଭାନ୍ କନ୍ୟା ଧରାଂ ବୃତ୍ତିକରୀମପି ॥ ୨୭

ଅନ୍ନଂ ଚୋରୁରସଂ ତେଭ୍ୟୋ ଦତ୍ତ୍ୱା ଭଗବଦର୍ପଣମ୍ ।
ଗୋବିପ୍ରାର୍ଥାସବଃ ଶୂରାଃ ପ୍ରଣେମୁର୍ଭୁବି ମୂର୍ଧଭିଃ ॥ ୨୮

ଧାରଣ କରି ଲୋକପରଲୋକର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ, ବିଶେଷତଃ ଯାଦବମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ ତଥା ରାତ୍ରି-କାଳରେ ନିଜର ପ୍ରିୟାମାନଙ୍କ ସହିତ କ୍ଷଣିକ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସମୟୋଚିତ ବିହାର କଲେ ଏବଂ ଏପରି ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ କଲେ ॥ ୨୦,୨୧ ॥

ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିହାର କରି କରି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ଏହି ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀସବୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଧୀନ ଏବଂ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଅଧୀନ । ଯେଉଁଠି ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ହିଁ ସେସବୁ ଭୋଗ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଗଲା, ସେଠାରେ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅନୁଗମନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ବା କିପରି ସାଂସାରିକ ଭୋଗକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ! ॥ ୨୩ ॥

ଥରେ ଦ୍ୱାରକାପୁରୀରେ ଯଦୁବଂଶୀ ଓ ଭୋଜବଂଶୀ ବାଳକମାନେ ଖେଳୁ ଖେଳୁ କେତେକ ମୁନୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ କ୍ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଲେ । ଯାଦବକୁଳର ଧ୍ୱଂସ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ବୁଝିପାରି, ସେହି ଋଷିମାନେ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତାହାର କିଛିମାସ ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟାବଶ ହୋଇ ବୃଷ୍ଣି, ଭୋଜ ଓ ଅନ୍ଧକ-ବଂଶୀ ଯାଦବମାନେ ବଡ଼ ଉଲ୍ଲାସର ସହିତ ରଥ ଚଢ଼ି ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗମନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେଠାରେ ସ୍ନାନ ସାରି ସେହି ତୀର୍ଥଜଳରେ ସେମାନେ ପିତୃପୁରୁଷ, ଦେବତା ଓ ଋଷିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ତର୍ପଣ କଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗାଈ ଦାନ କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସୁନା, ରୂପା, ଶଯ୍ୟା, ବସ୍ତ୍ର, ମୃଗଚର୍ମ, କମ୍ବଳ, ପାଲିଙ୍କି, ରଥ, ହାତୀ, କନ୍ୟା ଏବଂ ଜୀବିକା ଚଳାଇ ପାରିବା ଭଳି ଉତ୍ତମ ଭୂମି ଦାନ କରିବା ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଅନ୍ନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତା'ପରେ ଗୋ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜୀବନ ଧାରଣ କରିଥିବା ସେହି ବୀରମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୂମିଷ୍ଠ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ବିଦୁରୋଦ୍ଧବସଂବାଦେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ବିଦୁରଙ୍କର ମୈତ୍ରେୟ ଋଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ଅଥ ତେ ତଦନୁଜ୍ଞାତା ଭୁକ୍ତ୍ୱା ପୀତ୍ୱା ଚ ବାରୁଣୀମ୍ ।
ତୟା ବିଭ୍ରଂଶିତଜ୍ଞାନା ଦୁରୁକ୍ତୈର୍ମର୍ମ ପସ୍ପୃଶୁଃ ॥ ୧

ତେଷାଂ ମୈରେୟଦୋଷେଣ ବିଷମୀକୃତଚେତସାମ୍ ।
ନିମ୍ଳୋଚତି ରବାବାସୀଦ୍ୱେଣୂନାମିବ ମର୍ଦନମ୍ ॥ ୨

ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱାତ୍ମମାୟାୟା ଗତିଂ ତାମବଲୋକ୍ୟ ସଃ ।
ସରସ୍ୱତୀମୁପସ୍ପୃଶ୍ୟ ବୃକ୍ଷମୂଳମୁପାବିଶତ୍ ॥ ୩

ଅହଂ ଚୋକ୍ତୋ ଭଗବତା ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତିହରେଣ ହ ।
ବଦରୀଂ ତ୍ୱଂ ପ୍ରୟାହୀତି ସ୍ୱକୁଲଂ ସଂଜିହୀର୍ଷୁଣା ॥ ୪

ଅଥାପି ତଦଭିପ୍ରେତଂ ଜାନନ୍ନହମରିନ୍ଦମ ।
ପୃଷ୍ଠତୋଽନ୍ୱଗମଂ ଭର୍ତୁଃ ପାଦବିଶ୍ଳେଷଣାକ୍ଷମଃ ॥ ୫

ଅଦ୍ରାକ୍ଷମେକମାସୀନଂ ବିଚିନ୍ୱନ୍ ଦୟିତଂ ପତିମ୍ ।
ଶ୍ରୀନିକେତଂ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ କୃତକେତମକେତନମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ୟାମାବଦାତଂ ବିରଜଂ ପ୍ରଶାନ୍ତାରୁଣଲୋଚନମ୍ ।
ଦୋର୍ଭିଶ୍ଚତୁର୍ଭିର୍ବିଦିତଂ ପୀତକୌଶାମ୍ବରେଣ ଚ ॥ ୭

ବାମ ଊରାବଧିଶ୍ରିତ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣାଙ୍ଘ୍ରିସରୋରୁହମ୍ ।
ଅପାଶ୍ରିତାର୍ଭକାଶ୍ୱତ୍ଥମକୃଶଂ ତ୍ୟକ୍ତପିପ୍ପଳମ୍ ॥ ୮

ତସ୍ମିନ୍ମହାଭାଗବତୋ ଦ୍ୱୈପାୟନସୁହୃତ୍ସଖା ।
ଲୋକାନନୁଚରନ୍ ସିଦ୍ଧ ଆସସାଦ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୯

ତସ୍ୟାନୁରକ୍ତସ୍ୟ ମୁନେର୍ମୁକୁନ୍ଦଃ
ପ୍ରମୋଦଭାବାନତକନ୍ଧରସ୍ୟ ।
ଆଶୃଣ୍ୱତୋ ମାମନୁରାଗହାସ-
ସମୀକ୍ଷୟା ବିଶ୍ରମୟନ୍ନୁବାଚ ॥ ୧୦

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ଯାଦବମାନେ ଭୋଜନ କଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ବାରୁଣୀ ମଦିରା ମଧ୍ୟ ପାନ କଲେ । ମଦ୍ୟନିଶାରେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା; ସେମାନେ ଦୁର୍ବଚନ କହି ଏକ ଆରେକର ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧ ॥ ମଦ୍ୟନିଶାରେ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା; ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ଘଷି ହୋଇ ବାଉଁଶବୁଦାରେ ଯେପରି ନିଆଁ ଲାଗିଯାଏ, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହେଉ ହେଉ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ହାଣକାଟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନ୍ ଆପଣା ମାୟାର ଏହି ବିଚିତ୍ର ଗତି ଦେଖି, ସରସ୍ୱତୀଜଳରେ ଆଚମନ କରିବା ପରେ ଦୂରରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଗଛତଳେ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୩ ॥ ନିଜକୁଳର ସଂହାର କରାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ, ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ଦୁଃଖନିବାରକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏସବୁ ଘଟିବା ପୂର୍ବରୁ 'ତୁମେ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଯାଅ' ବୋଲି ମୋତେ କହିଦେଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ସେଥିରୁ ମୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣି ଯାଇଥିଲି; ତଥାପି ତାଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦର ବିଚ୍ଛେଦ ସହି ନ ପାରି ମୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ପ୍ରଭାସକ୍ଷେତ୍ରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି ॥ ୫ ॥ ସେଠାକୁ ଯାଇ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ, ଅଥଚ ନିଜେ କାହାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆମମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ସେହି ଶୋଭାଧାମ ପ୍ରଭୁ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀତଟରେ ଏକାକୀ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଦିବ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଶରୀର; ଶାନ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଈଷତ୍ ରକ୍ତାଭ ନୟନ । ତାହାଙ୍କର ଚତୁର୍ଭୁଜ ଓ ପାଟପୀତାମ୍ବର ଦେଖି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦୂରରୁ ଚିହ୍ନିଦେଲି ॥ ୭ ॥ ସେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛକୁ ଆଉଜି, ବାମ ଜଙ୍ଘରେ ଡାହାଣ ପାଦପଦ୍ମ ରଖି ସେଠାରେ ବସିଥାନ୍ତି । ଖାଦ୍ୟପେୟ ଛାଡ଼ିଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ପ୍ରିୟମିତ୍ର ପରମ ଭାଗବତ ମୈତ୍ରେୟ ଋଷି, ବିଭିନ୍ନ ଲୋକରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିଚରଣ କରି କରି, ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୯ ॥ ମୈତ୍ରେୟ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁରାଗୀ ଭକ୍ତ । ଆନନ୍ଦ ଓ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତାହାଙ୍କର ମଥା ନଇଁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତାଙ୍କରି ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଶ୍ରୀହରି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପ୍ରେମ ଓ ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ବଦନରେ ମୋତେ କହିଲେ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବେଦାହମନ୍ତର୍ମନସୀପ୍ସିତଂ ତେ
ଦଦାମି ଯତ୍ତଦ୍ ଦୁରବାପମନ୍ୟୈଃ ।
ସତ୍ରେ ପୁରା ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ବସୂନାଂ
ମତ୍ସିଦ୍ଧିକାମେନ ବସୋ ତ୍ୱୟେଷ୍ଟଃ ॥ ୧୧

ସ ଏଷ ସାଧୋ ଚରମୋ ଭବାନା-
ମାସାଦିତସ୍ତେ ମଦନୁଗ୍ରହୋ ଯତ୍ ।
ଯନ୍ମାଂ ନୃଲୋକାନ୍ ରହ ଉତ୍ସୃଜନ୍ତଂ
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଦଦୃଶ୍ୱାନ୍ ବିଶଦାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ॥ ୧୨

ପୁରା ମୟା ପ୍ରୋକ୍ତମଜାୟ ନାଭ୍ୟେ
ପଦ୍ମେ ନିଷଣ୍ଣାୟ ମମାଦିସର୍ଗେ ।
ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ମନ୍ମହିମାବଭାସଂ
ଯତ୍ସୂରୟୋ ଭାଗବତଂ ବଦନ୍ତି ॥ ୧୩

ଇତ୍ୟାଦୃତୋକ୍ତଃ ପରମସ୍ୟ ପୁଂସଃ
ପ୍ରତିକ୍ଷଣାନୁଗ୍ରହଭାଜନୋଽହମ୍ ।
ସ୍ନେହୋତ୍ଥରୋମା ସ୍ଖଲିତାକ୍ଷରସ୍ତଂ
ମୁଞ୍ଚନ୍ ଶୁଚଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିରାବଭାଷେ ॥ ୧୪

କୋ ନ୍ୱୀଶ ତେ ପାଦସରୋଜଭାଜାଂ
ସୁଦୁର୍ଲଭୋଽର୍ଥେଷୁ ଚତୁର୍ଷ୍ୱପୀହ ।
ତଥାପି ନାହଂ ପ୍ରବୃଣୋମି ଭୂମନ୍
ଭବତ୍ପଦାମ୍ଭୋଜନିଷେବଣୋତ୍ସୁକଃ ॥ ୧୫

କର୍ମାଣ୍ୟନୀହସ୍ୟ ଭବୋଽଭବସ୍ୟ ତେ
ଦୁର୍ଗାଶ୍ରୟୋଽଥାରିଭୟାତ୍ପଳାୟନମ୍ ।
କାଳାତ୍ମନୋ ଯତ୍ପ୍ରମଦାୟୁତାଶ୍ରୟଃ
ସ୍ୱାତ୍ମନ୍ରତେଃ ଖିଦ୍ୟତି ଧୀର୍ବିଦାମିହ ॥ ୧୬

ମନ୍ତ୍ରେଷୁ ମାଂ ବା ଉପହୂୟ ଯତ୍ତ୍ୱ-
ମକୁଣ୍ଠିତାଖଣ୍ଡସଦାତ୍ମବୋଧଃ ।
ପୃଚ୍ଛେଃ ପ୍ରଭୋ ମୁଗ୍ଧ ଇବାପ୍ରମତ୍ତ-
ସ୍ତନ୍ନୋ ମନୋ ମୋହୟତୀବ ଦେବ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ମୁଁ ତୁମର ଆନ୍ତରିକ ଅଭିଳାଷ ଜାଣେ; ତେଣୁ ଯାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁର୍ଲଭ, ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ସାଧନ (ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧିର ଜ୍ଞାନ) ପ୍ରଦାନ କରିବି। ତୁମେ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଜଣେ ବସୁ ଥିଲ। ବିଶ୍ୱରଚନା କରୁଥିବା ପ୍ରଜାପତି ଓ ବସୁମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ତୁମେ ମୋତେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ, ମୋର ଆରାଧନା କରିଥିଲ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ଉଦ୍ଧବ ! ଏହା ହେଉଛି ସଂସାରରେ ତୁମର ଅନ୍ତିମ ଜନ୍ମ; କାରଣ ଏହି ଜନ୍ମରେ ତୁମେ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରିପାରିଲ। ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ଛାଡ଼ି ନିଜଧାମକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବାକୁ ଗ୍ଲହୁଁଛି। ତୁମର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହେତୁ ହିଁ, ତୁମେ ଏଠାରେ ଏକାନ୍ତରେ ମୋର ଦର୍ଶନ ପାଇଲ। ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ॥ ୧୨ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଦ୍ମକଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ମୋର ନାଭିକମଳରେ ବସିଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ମୋର ମହିମା ପ୍ରକଟ କରୁଥିବା ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲି, ତାହା ତୁମକୁ ପ୍ରଦାନ କରିବି। ସେହି ଜ୍ଞାନୋପଦେଶକୁ ବିବେକୀ ଲୋକେ **ଭାଗବତ** ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

(ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—) ହେ ବିଦୁର ! ମୋ ଉପରେ ତ ସେହି ପରମପୁରୁଷଙ୍କର କୃପା ବରଷୁଥାଏ। ତାହାଙ୍କର ସେହି ସମୟର ସେହି ଆଦର ବଚନ ଶୁଣି ସ୍ନେହବଶତଃ ମୋ ଦେହରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଗଲା। ମୋର କଣ୍ଠ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା; ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା। ମୁଁ କର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କହିଲି—॥ ୧୪ ॥ "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବକମାନଙ୍କୁ ଏହି ସଂସାରରେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ; ତଥାପି ମୋର ସେଥିରୁ କୌଣସିଟି ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ। ମୁଁ ତ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ସେବା ନିମନ୍ତେ ଲାଳାୟିତ ॥ ୧୫ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ନିଃସ୍ପୃହ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କର୍ମ କରନ୍ତି; ଅଜନ୍ମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି; କାଳରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁଭୟରେ ପଳାୟନ କରନ୍ତି ଓ ଦ୍ୱାରକାଦୁର୍ଗରେ ଯାଇ ଲୁଚି ରହନ୍ତି ତଥା ସ୍ୱାତ୍ମାରାମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଷୋଳସହସ୍ର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଚିତ୍ର ଚରିତ ଦେଖି ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ସର୍ବଥା ଅବାଧ ଓ ଅଖଣ୍ଡ। ସବୁକଥା ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣା। ତଥାପି ଅଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ମୋତେ ଡକାଇ ଅତି ସାବଧାନତାର ସହିତ ମୋର ଯେପରି ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଲୀଳା ମୋର ମନକୁ ମୋହିତ କରିଦେଉଛି ॥ ୧୭ ॥

ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ସ୍ୱାତ୍ମରହଃପ୍ରକାଶଂ
ପ୍ରୋବାଚ କସ୍ମୈ ଭଗବାନ୍ ସମଗ୍ରମ୍ ।
ଅପି କ୍ଷମଂ ନୋ ଗ୍ରହଣାୟ ଭର୍ତ୍ତ-
ର୍ବଦାଞ୍ଜସା ଯଦ୍ ବୃଜିନଂ ତରେମ ॥ ୧୮

ଇତ୍ୟାବେଦିତହାର୍ଦାୟ ମହ୍ୟଂ ସ ଭଗବାନ୍ ପରଃ ।
ଆଦିଦେଶାରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଆତ୍ମନଃ ପରମାଂ ସ୍ଥିତିମ୍ ॥ ୧୯

ସ ଏବମାରାଧିତପାଦତୀର୍ଥା-
ଦଧୀତତତ୍ତ୍ୱାତ୍ମବିବୋଧମାର୍ଗଃ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ପାଦୌ ପରିବୃତ୍ୟ ଦେବ-
ମିହାଗତୋଽହଂ ବିରହାତୁରାତ୍ମା ॥ ୨୦

ସୋଽହଂ ତଦ୍ଦର୍ଶନାହ୍ଲାଦବିୟୋଗାର୍ତ୍ତିଯୁତଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଗମିଷ୍ୟେ ଦୟିତଂ ତସ୍ୟ ବଦର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମମଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୨୧

ଯତ୍ର ନାରାୟଣୋ ଦେବୋ ନରଶ୍ଚ ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ମୃଦୁ ତୀବ୍ରଂ ତପୋ ଦୀର୍ଘଂ ତେପାତେ ଲୋକଭାବନୌ ॥ ୨୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦ୍ଧବାଦୁପାକର୍ଣ୍ୟ ସୁହୃଦାଂ ଦୁଃସହଂ ବଧମ୍ ।
ଜ୍ଞାନେନାଶମୟତ୍କ୍ଷତ୍ତା ଶୋକମୁତ୍ପତିତଂ ବୁଧଃ ॥ ୨୩

ସ ତଂ ମହାଭାଗବତଂ ବ୍ରଜନ୍ତଂ କୌରବର୍ଷଭଃ ।
ବିଶ୍ରମ୍ଭାଦଭ୍ୟଧତ୍ତେଦଂ ମୁଖ୍ୟଂ କୃଷ୍ଣପରିଗ୍ରହେ ॥ ୨୪

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଜ୍ଞାନଂ ପରଂ ସ୍ୱାତ୍ମରହଃପ୍ରକାଶଂ
ଯଦାହ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଈଶ୍ୱରସ୍ତେ ।
ବକ୍ତୁଂ ଭବାନ୍ନୋଽର୍ହତି ଯଦ୍ଧି ବିଷ୍ଣୋ-
ର୍ଭୃତ୍ୟାଃ ସ୍ୱଭୃତ୍ୟାର୍ଥକୃତଶ୍ଚରନ୍ତି ॥ ୨୫

ଉଦ୍ଧବ ଉବାଚ

ନନୁ ତେ ତତ୍ତ୍ୱସଂରାଧ୍ୟ ଋଷିଃ କୌଷାରବୋଽନ୍ତି ମେ ।
ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତାଽଽଦିଷ୍ଟୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକଂ ଜିହାସତା ॥ ୨୬

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରାଉଥିବା ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସମଗ୍ର ଜ୍ଞାନ ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ, ତାହା ବୁଝିପାରିବାକୁ ମୁଁ ସମର୍ଥ ବୋଲି ଆପଣ ଯଦି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ମୋତେ କହନ୍ତୁ । ତାହା ଜାଣି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଃଖାଳୟ ସଂସାରସାଗରକୁ ସହଜରେ ପାରି ହୋଇଯାଇ ପାରିବି ।'' ॥ ୧୮ ॥

ମୁଁ ଏପରିଭାବରେ ମୋ ହୃଦୟର ଭାବ ନିବେଦନ କରିବାରୁ, ପରମପୁରୁଷ କମଳନୟନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପୂଜ୍ୟପାଦ ଗୁରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧିର ଉପାୟ ଶୁଣି ତଥା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ବନ୍ଦନା ଓ ପରିକ୍ରମା କରି ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କ ବିରହ ହେତୁ ମୋର ଚିତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ପ୍ରଥମେ ତ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ମୁଁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କର ବିରହବ୍ୟଥା ମୋ ହୃଦୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ କରିଦେଉଛି । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରିୟକ୍ଷେତ୍ର ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଯାଉଛି । ସେଠାରେ ନର ଓ ନାରାୟଣ ନାମକ ଦୁଇଜଣ ଋଷି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଦୀର୍ଘକାଳୀନ କଠିନ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୧,୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଜର ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ଏପରି ବିନାଶ ହୋଇଯିବାର ଅସହ୍ୟ ସମାଗ୍ଭର ଶୁଣି ପରମଜ୍ଞାନୀ ବିଦୁରଙ୍କ ମନରେ ଯେଉଁ ଶୋକ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା, ତାହାକୁ ସେ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଶାନ୍ତ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରିକରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ମହାଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବ ବଦରିକା ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିବାରୁ, କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦୁର ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପଗ୍ଭରିଲେ—॥ ୨୪ ॥

ବିଦୁର ପଗ୍ଭରିଲେ—ହେ ଉଦ୍ଧବ ! ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଗୂଢ଼ରହସ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଯେଉଁ ପରମଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଲେ, ମୋତେ ତାହା ଶୁଣାନ୍ତୁ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଦାସମାନେ ତ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଦାସମାନଙ୍କର ହିତ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ଉଦ୍ଧବ କହିଲେ—ସେହି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକ ଛାଡ଼ିବା ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ମୋରି ଆଗରେ ଆପଣଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇଥିଲେ ତଥା ସେହି ଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ମୈତ୍ରେୟଋଷିଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସହ ବିଦୁରେଣ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେ-
ର୍ଗୁଣକଥୟା ସୁଧୟା ପ୍ଲାବିତୋରୁତାପଃ ।
କ୍ଷଣମିବ ପୁଲିନେ ଯମସ୍ୱସୁସ୍ତାଂ
ସମୁଷିତ ଔପଗବିର୍ନିଶାଂ ତତୋଽଗାତ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଏପରିଭାବରେ ବିଦୁରଙ୍କ ସହିତ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣାବଳି ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବାରୁ, ସେହି କଥାମୃତଦ୍ୱାରା ଉଦ୍ଧବଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ବିୟୋଗଜନିତ ଦାରୁଣ ତାପ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଯମୁନାକୂଳରେ ତାହାଙ୍କର ସେହି ରାତିଟି ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ପରି ବିତିଗଲା । ତା'ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ସେ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ॥ ୨୭ ॥

ରାଜୋବାଚ

ନିଧନମୁପଗତେଷୁ ବୃଷ୍ଣିଭୋଜେ-
ଷ୍ୱଧିରଥଯୂଥପଯୂଥପେଷୁ ମୁଖ୍ୟଃ ।
ସ ତୁ କଥମବଶିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଧବୋ ଯଦ୍-
ହରିରପି ତତ୍ୟଜ ଆକୃତିଂ ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ ॥ ୨୮

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ବୃଷ୍ଣିବଂଶ ଓ ଭୋଜବଂଶର ସବୁ ରଥୀ, ମହାରଥୀ ଏବଂ ଯୂଥପତିମାନଙ୍କର ଯୂଥପତି ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ; ଏପରି କି ତ୍ରିଲୋକନାଥ ଶ୍ରୀହରି ମଧ୍ୟ ନିଜର ରୂପ ତିରୋହିତ କରିନେଲେ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖିଆ ଉଦ୍ଧବ କିପରି ବଞ୍ଚିଗଲେ ? ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଶାପାପଦେଶେନ କାଳେନାମୋଘବାଞ୍ଛିତଃ ।
ସଂହୃତ୍ୟ ସ୍ୱକୁଳଂ ନୂନଂ ତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟନ୍ ଦେହମଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୨୯

ଅସ୍ମାଲ୍ଲୋକାଦୁପରତେ ମୟି ଜ୍ଞାନଂ ମଦାଶ୍ରୟମ୍ ।
ଅର୍ହତ୍ୟୁଦ୍ଧବ ଏବାଦ୍ଧା ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟାତ୍ମବତାଂ ବରଃ ॥ ୩୦

ନୋଦ୍ଧବୋଽଣ୍ୱପି ମନ୍ନ୍ୟୂନୋ ଯଦ୍‌ଗୁଣୈର୍ନାର୍ଦିତଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଅତୋ ମଦ୍‌ବୟୁନଂ ଲୋକଂ ଗ୍ରାହୟନ୍ନିହ ତିଷ୍ଠତୁ ॥ ୩୧

ଏବଂ ତ୍ରିଲୋକଗୁରୁଣା ସନ୍ଦିଷ୍ଟଃ ଶବ୍ଦଯୋନିନା ।
ବଦର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମମାସାଦ୍ୟ ହରିମୀଜେ ସମାଧିନା ॥ ୩୨

ବିଦୁରୋଽପ୍ୟୁଦ୍ଧବାଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ପରମାତ୍ମନଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ୟୋପାତ୍ତଦେହସ୍ୟ କର୍ମାଣି ଶ୍ଲାଘିତାନି ଚ ॥ ୩୩

ଦେହନ୍ୟାସଂ ଚ ତସ୍ୟୈବଂ ଧୀରାଣାଂ ଧୈର୍ଯ୍ୟବର୍ଧନମ୍ ।
ଅନ୍ୟେଷାଂ ଦୁଷ୍କରତରଂ ପଶୂନାଂ ବିକ୍ଳବାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୩୪

ଆତ୍ମାନଂ ଚ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃଷ୍ଣେନ ମନସେକ୍ଷିତମ୍ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ ଗତେ ଭାଗବତେ ରୁରୋଦ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୩୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା କେବେ ବି ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଶାପରୂପୀ କାଳକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ନିଜ କୁଳକୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ । ନିଜର କଳେବର ତ୍ୟାଗ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରଭୁ ବିଚାର କଲେ, ॥ ୨୯ ॥ "ମୁଁ ଇହଲୋକରୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସଂଯମୀ ଶିରୋମଣି ଉଦ୍ଧବ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସଂପ୍ରତି ମୋର ଜ୍ଞାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ପ୍ରକୃତ ଯୋଗ୍ୟ ପୁରୁଷ ॥ ୩୦ ॥ ଉଦ୍ଧବ ମୋଠାରୁ ଅଣୁମାତ୍ର ବି କମ ନୁହନ୍ତି; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମଜୟୀ; ସେ କଦାପି ବିଷୟ ନିମନ୍ତେ ବିଚଳିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଲୋକଙ୍କୁ ମୋ'ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଏଠାରେ ରହନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୧ ॥ ବେଦଗଣଙ୍କର ମୂଳକାରଣ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଏହି ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ଉଦ୍ଧବ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଯାଇ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ମାନବତନୁ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଲୀଳାରେ ହିଁ ତାହାକୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ । ତାହାଙ୍କର ସେହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବା ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଧୀର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉତ୍ସାହବର୍ଦ୍ଧକ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପଶୁତୁଲ୍ୟ ଅଧୀର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତୀବ ଦୁଷ୍କର । ପରମ ଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସନୀୟ କର୍ମ ଓ ଏହିପରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବାର ସମାଚାର ପାଇ ଏବଂ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଯିବା ସମୟରେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଶୁଣି, ଉଦ୍ଧବ ଚାଲିଯିବା ପରେ ବିଦୁର ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ମନେ ପକାଇ ସେ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ ॥ ୩୩-୩୫ ॥

କାଲିନ୍ଦ୍ୟାଃ କତିଭିଃ ସିଦ୍ଧ ଅହୋଭିର୍ଭରତର୍ଷଭଃ ।
ପ୍ରାପଦ୍ୟତ ସ୍ୱଃସରିତଂ ଯତ୍ର ମିତ୍ରାସୁତୋ ମୁନିଃ ॥ ୩୬

ତା'ପରେ ସିଦ୍ଧ ଶିରୋମଣି ବିଦୁର ଯମୁନାତଟରୁ ଯାଇ କିଛିଦିନ ଭିତରେ ଗଙ୍ଗାତଟରେ, ଯେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀମୈତ୍ରେୟ ଋଷି ନିବାସ କରୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ବିଦୁରୋଦ୍ଧବସଂବାଦେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଦୁରଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟିକ୍ରମ ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଦ୍ୱାରି ଦ୍ୟୁନଦ୍ୟା ଋଷଭଃ କୁରୂଣାଂ
ମୈତ୍ରେୟମାସୀନମଗାଧବୋଧମ୍ ।
କ୍ଷତ୍ତୋପସୃତ୍ୟାଚ୍ୟୁତଭାବଶୁଦ୍ଧଃ
ପପ୍ରଚ୍ଛ ସୌଶୀଲ୍ୟଗୁଣାଭିତୃପ୍ତଃ ॥ ୧

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସୁଖାୟ କର୍ମାଣି କରୋତି ଲୋକୋ
ନ ତୈଃ ସୁଖଂ ବାନ୍ୟଦୁପାରମଂ ବା ।
ବିନ୍ଦେତ ଭୂୟସ୍ତତ ଏବ ଦୁଃଖଂ
ଯଦତ୍ର ଯୁକ୍ତଂ ଭଗବାନ୍ ବଦେନ୍ନଃ ॥ ୨

ଜନସ୍ୟ କୃଷ୍ଣାଦ୍‌ବିମୁଖସ୍ୟ ଦୈବା-
ଦଧର୍ମଶୀଳସ୍ୟ ସୁଦୁଃଖିତସ୍ୟ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟେହ ଚରନ୍ତି ନୂନଂ
ଭୂତାନି ଭବ୍ୟାନି ଜନାର୍ଦ୍ଦନସ୍ୟ ॥ ୩

ତତ୍‌ସାଧୁବର୍ଯ୍ୟାଦିଶ ବର୍ତ୍ମ ଶଂ ନଃ
ସଂରାଧିତୋ ଭଗବାନ୍ ଯେନ ପୁଂସାମ୍ ।
ହୃଦି ସ୍ଥିତୋ ଯଚ୍ଛତି ଭକ୍ତିପୂତେ
ଜ୍ଞାନଂ ସତତ୍ତ୍ୱାଧିଗମଂ ପୁରାଣମ୍ ॥ ୪

କରୋତି କର୍ମାଣି କୃତାବତାରୋ
ଯାନ୍ୟାତ୍ମତନ୍ତ୍ରୋ ଭଗବାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ ।
ଯଥା ସସର୍ଜାଗ୍ର ଇଦଂ ନିରୀହଃ
ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ବୃତ୍ତିଂ ଜଗତୋ ବିଧତ୍ତେ ॥ ୫

ଯଥା ପୁନଃ ସ୍ୱେ ଖ ଇଦଂ ନିବେଶ୍ୟ
ଶେତେ ଗୁହାୟାଂ ସ ନିବୃତ୍ତବୃତ୍ତିଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାଧୀଶ୍ୱର ଏକ ଏତ-
ଦନୁପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ବହୁଧା ଯଥାଽଽସୀତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ପରମଜ୍ଞାନୀ ମୈତ୍ରେୟ ମୁନି ହରିଦ୍ୱାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତିରେ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ହୋଇଥିବା ବିଦୁର ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ମୁନିବରଙ୍କ ସାଧୁସ୍ୱଭାବରେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସଂସାରରେ ସବୁଲୋକ ସୁଖ ପାଇବାକୁ କର୍ମ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ, କି ଦୁଃଖ ଯାଏ ନାହିଁ; ବରଂ କର୍ମ କରି କରି ଲୋକଙ୍କର ଦୁଃଖ ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଏ। ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ କଣ କରିବା ଉଚିତ, ଆପଣ ମୋତେ କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ଅଧର୍ମପରାୟଣ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖୀ, ସେମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ସଂସାରରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ! ଆପଣ ଦୟା କରି ମୋତେ ଏଭଳି ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ସାଧନା ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହା ଅନୁସାରେ ଆରାଧନା କଲେ, ଭଗବାନ୍ ଆସି ଭକ୍ତଙ୍କର ଭକ୍ତିପୂତ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଆତ୍ମ-ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ କରାଉଥିବା ସନାତନ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ତ୍ରିଲୋକର ନିୟନ୍ତା ଏବଂ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀହରି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି କିପରି ଲୀଳାସବୁ କରନ୍ତି, ଅକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ କଳ୍ପ ଆରମ୍ଭରେ କିପରି ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରନ୍ତି, ସୃଷ୍ଟିକୁ କିପରି ସ୍ଥାପିତ କରି ଜଗତରେ ଜୀବମାନଙ୍କର ଜୀବିକା ବିଧାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ କିପରି ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ନିଜର ହୃଦୟାକାଶରେ ଲୀନ କରିଦେଇ, ବୃତ୍ତିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ, ଯୋଗମାୟାର ଆଶ୍ରୟରେ ଶୟନ କରନ୍ତି ଏବଂ କିପରି ଭାବରେ ସେହି ଯୋଗେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୁ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ଅନୁପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନେକ ରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିସବୁ ରହସ୍ୟ ଆପଣ ମୋତେ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥୫,୬॥

କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ବିଧତ୍ତେ ଦ୍ୱିଜଗୋସୁରାଣାଂ
କ୍ଷେମାୟ କର୍ମାଣ୍ୟବତାରଭେଦୈଃ ।
ମନୋ ନ ତୃପ୍ୟତ୍ୟପି ଶୃଣ୍ୱତାଂ ନଃ
ସୁଶ୍ଳୋକମୌଳେଶ୍ଚରିତାମୃତାନି ॥ ୭

ଯୈସ୍ତତ୍ତ୍ୱଭେଦୈରଧିଲୋକନାଥୋ
ଲୋକାନଲୋକାନ୍ ସହ ଲୋକପାଲାନ୍ ।
ଅଚୀକ୍ଳୃପଦ୍ ଯତ୍ର ହି ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱ-
ନିକାୟଭେଦୋଽଧିକୃତଃ ପ୍ରତୀତଃ ॥ ୮

ଯେନ ପ୍ରଜାନାମୁତ ଆତ୍ମକର୍ମ-
ରୂପାଭିଧାନାଂ ଚ ଭିଦାଂ ବ୍ୟଧତ୍ତ ।
ନାରାୟଣୋ ବିଶ୍ୱସୃଡ଼ାତ୍ମଯୋନି-
ରେତଚ୍ଚ ନୋ ବର୍ଣ୍ଣୟ ବିପ୍ରବର୍ଯ୍ୟ ॥ ୯

ପରାବରେଷାଂ ଭଗବନ୍ ବ୍ରତାନି
ଶ୍ରୁତାନି ମେ ବ୍ୟାସମୁଖାଦଭୀକ୍ଷ୍ଣମ୍ ।
ଅତୃପ୍ନୁମ କ୍ଷୁଲ୍ଲସୁଖାବହାନାଂ
ତେଷାମୃତେ କୃଷ୍ଣକଥାମୃତୌଘାତ୍ ॥ ୧୦

କସ୍ତୃପ୍ନୁୟାତ୍ତୀର୍ଥପଦୋଽଭିଧାନାତ୍
ସତ୍ରେଷୁ ବଃ ସୂରିଭିରୀଡ୍ୟମାନାତ୍ ।
ଯଃ କର୍ଣ୍ଣନାଡ଼ୀଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯାତୋ
ଭବପ୍ରଦାଂ ଗେହରତିଂ ଛିନତ୍ତି ॥ ୧୧

ମୁନିର୍ବିବକ୍ଷୁର୍ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣାନାଂ
ସଖାପି ତେ ଭାରତମାହ କୃଷ୍ଣଃ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନୃଣାଂ ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖାନୁବାଦୈ-
ର୍ମତିର୍ଗୃହୀତା ନୁ ହରେଃ କଥାୟାମ୍ ॥ ୧୨

ସା ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ବିବର୍ଧମାନା
ବିରକ୍ତିମନ୍ୟତ୍ର କରୋତି ପୁଂସଃ ।
ହରେଃ ପଦାନୁସ୍ମୃତିନିର୍ବୃତସ୍ୟ
ସମସ୍ତଦୁଃଖାତ୍ୟୟମାଶୁ ଧତ୍ତେ ॥ ୧୩

ତାଞ୍ଛୋଚ୍ୟଶୋଚ୍ୟାନବିଦୋଽନୁଶୋଚେ
ହରେଃ କଥାୟାଂ ବିମୁଖାନଘେନ ।

ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ଯେଉଁସବୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଲୀଳାଛଳରେ ନାନାପ୍ରକାର ଦିବ୍ୟକର୍ମ କରନ୍ତି, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଶୁଣାନ୍ତୁ। ଯଶସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ମୁକୁଟମଣି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଲୀଳାମୃତ ଯେତେ ପାନ କଲେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ତୃପ୍ତି ମିଳିପାରେ ନାହିଁ; ତାହା ଆହୁରି ଅଧିକାଧିକ ପାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ॥ ୭ ॥

ହେ ଦ୍ୱିଜବର ! ସକଳ ଲୋକପତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀହରି ଏସବୁ ଲୋକ, ଲୋକପାଳ, ଓ ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତର ବହିଃସ୍ଥ ଭାଗକୁ ତଥା ସେହିସବୁ ଲୋକରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ନାନାପ୍ରକାରର ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଏଭଳି କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ରଚନା କରନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଜୀବମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରାନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ରୂପ, ପ୍ରକୃତି, ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ କରି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛନ୍ତି ? ॥ ୮,୯ ॥ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ତ ମୁଁ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ମୁଖରୁ ବହୁବାର ଶୁଣିଛି। କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-କଥାମୃତ ଛଡ଼ା ମୋର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ୱଳ୍ପସୁଖଦାୟକ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ତୀର୍ଥପାଦ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଲୀଳା ଶୁଣି କିଏ ଭଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିବ ! ସେହିସବୁ ଲୀଳାକୁ ତ ନାରଦାଦି ମହାତ୍ମାଗଣ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସାଧୁମାନଙ୍କ ସମାଜରେ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପକାଇଦେଉଥିବା ଘରବାଡ଼ିର ଆସକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତୁଟାଇଦିଏ ॥ ୧୧ ॥ ଗୋସାଇଁ ! ଆପଣଙ୍କର ସଖା ମୁନିବର କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ମହାଭାରତ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ସେ ନାନାଦି ବିଷୟସୁଖ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ତଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାକଥାରେ ଲଗାଇଦେବାକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବଦ୍‌କଥା ପ୍ରତି ରୁଚି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ, ସେ ଅନ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ନିରନ୍ତର ଭଗବଚ୍ଚରଣର ଚିନ୍ତନରେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖ ଅଚିରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ପାପ ହେତୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଲୀଳାକଥା ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ରହନ୍ତି, ସେଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତା କଲେ, ମୋତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗେ। ହାୟ ! କାଳରୂପୀ ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକୁ କ୍ଷୟ କରି କରି ଗ୍ରାସିଛନ୍ତି; ଅଥଚ

କ୍ଷିଣୋତି ଦେବୋଽନିମିଷସ୍ତୁ ଯେଷା-
ମାୟୁର୍ବୃଥାବାଦ ଗତିସ୍ମୃତୀନାମ୍ ॥ ୧୪

ତଦସ୍ୟ କୌଷାରବ ଶର୍ମଦାତୁ-
ର୍ହରେଃ କଥାମେବ କଥାସୁ ସାରମ୍ ।
ଉଦ୍ଧୃତ୍ୟ ପୁଷ୍ପେଭ୍ୟ ଇବାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ
ଶିବାୟ ନଃ କୀର୍ତ୍ତୟ ତୀର୍ଥକୀର୍ତ୍ତେଃ ॥ ୧୫

ସ ବିଶ୍ୱଜନ୍ମସ୍ଥିତିସଂଯମାର୍ଥେ
କୃତାବତାରଃ ପ୍ରଗୃହୀତଶକ୍ତିଃ ।
ଚକାର କର୍ମାଣ୍ୟତିପୂରୁଷାଣି
ଯାନୀଶ୍ୱରଃ କୀର୍ତ୍ତୟ ତାନି ମହ୍ୟମ୍ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ପୃଷ୍ଟଃ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା କୌଷାରବିର୍ମୁନିଃ ।
ପୁଂସାଂ ନିଃଶ୍ରେୟସାର୍ଥେନ ତମାହ ବହୁଃ ମାନୟନ୍ ॥ ୧୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟଂ ତ୍ୱୟା ସାଧୋ ଲୋକାନ୍ ସାଧ୍ୱନୁଗୃହ୍ଣତା ।
କୀର୍ତ୍ତିଂ ବିତନ୍ୱତା ଲୋକେ ଆତ୍ମନୋଽଧୋକ୍ଷଜାତ୍ମନଃ ॥ ୧୮

ନୈତଚ୍ଚିତ୍ରଂ ତ୍ୱୟି କ୍ଷତ୍ତର୍ବାଦରାୟଣବୀର୍ଯ୍ୟଜେ ।
ଗୃହୀତୋଽନନ୍ୟଭାବେନ ଯତ୍ତ୍ୱୟା ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୯

ମାଣ୍ଡବ୍ୟଶାପାଦ୍ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଜାସଂଯମନୋ ଯମଃ ।
ଭ୍ରାତୁଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ଭୁଜିଷ୍ୟାୟାଂ ଜାତଃ ସତ୍ୟବତୀସୁତାତ୍ ॥ ୨୦

ଭବାନ୍ ଭଗବତୋ ନିତ୍ୟଂ ସମ୍ମତଃ ସାନୁଗସ୍ୟ ଚ ।
ଯସ୍ୟ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶାୟ ମାଽଽଦିଶଦ୍ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରଜନ୍ ॥ ୨୧

ଅଥ ତେ ଭଗବଲ୍ଲୀଳା ଯୋଗମାୟୋପବୃଂହିତାଃ ।
ବିଶ୍ୱସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବାନ୍ତାର୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣୟାମ୍ୟନୁପୂର୍ବଶଃ ॥ ୨୨

ଭଗବାନେକ ଆସେଦମଗ୍ର ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମନାଂ ବିଭୁଃ ।
ଆତ୍ମେଚ୍ଛାନୁଗତାବାତ୍ମା ନାନାମତ୍ୟୁପଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୨୩

ସେମାନେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା, ବ୍ୟର୍ଥ ଚିନ୍ତନ ଓ ବ୍ୟର୍ଥ ବାଦ-ବିବାଦରେ ମଜ୍ଜି ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ଆପଣ ଦୀନଜନଙ୍କୁ କୃପା କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଭ୍ରମର ଯେପରି ଫୁଲମାନଙ୍କରୁ କେବଳ ସାର ରସ ନେଇଯାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ସମସ୍ତ କଥାମାନଙ୍କରୁ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସାରଭୂତ କଲ୍ୟାଣକାରୀ କଥାସବୁ ବାଛି ଆମର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ସର୍ବେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୁ ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ମାୟାଶକ୍ତିକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ରାମକୃଷ୍ଣାଦି ଅବତାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଅଲୌକିକ ଲୀଳାମାନ କରିଛନ୍ତି, ସେସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଜୀବମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ବିଦୁର ଏପରି ପଗ୍ଚରିବାରୁ, ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ—॥ ୧୭ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ବିଦୁର ! ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଆପଣ ଅତି ସୁନ୍ଦର କଥାଟିଏ ପଗ୍ଚରିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ଚିତ୍ତ ତ ସର୍ବଥା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ନିମଗ୍ନ ଥାଏ; ତଥାପି ଏହା ହେତୁ ସଂସାରରେ ଆପଣଙ୍କର ସୁଯଶ ବ୍ୟାପିଯିବ ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କର ପୁତ୍ର; ତେଣୁ ଏଭଳି ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହେବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ॥ ୧୯ ॥ ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରୁଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ଯମ । ମାଣ୍ଡବ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ଶାପ ହେତୁ ଆପଣ ବ୍ୟାସଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ଭାଇ ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦାସୀର ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣ ସର୍ବଦା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ଓ ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ; ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିବାବେଳେ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ତେଣୁ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ରମାନୁସାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୨୨ ॥

ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ପୂର୍ବେ ସକଳ ଆତ୍ମାର ଆତ୍ମା ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କେହି ନ ଥିଲେ, କି ଦୃଶ୍ୟ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା । ଭଗବାନ୍ ଇଚ୍ଛା କଲେ, 'ମୁଁ ଅନେକରୂପ ହୋଇଯାଏଁ ।' ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଅନୁସରଣ କରି, ମାୟା ଶକ୍ତି ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ତା'ର କ୍ରୀଡ଼ା ବିସ୍ତାର କଲା ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅନେକ ରୂପରେ

ସ ବା ଏଷ ତଦା ଦ୍ରଷ୍ଟା ନାପଶ୍ୟଦ୍ ଦୃଶ୍ୟମେକରାଟ୍ ।
ମେନେଽସନ୍ତମିବାତ୍ମାନଂ ସୁପ୍ତଶକ୍ତିରସୁପ୍ତଦୃକ୍ ॥ ୨୪

ସା ବା ଏତସ୍ୟ ସଂଦ୍ରଷ୍ଟୁଃ ଶକ୍ତିଃ ସଦସଦାତ୍ମିକା ।
ମାୟା ନାମ ମହାଭାଗ ଯୟେଦଂ ନିର୍ମମେ ବିଭୁଃ ॥ ୨୫

କାଳବୃତ୍ତ୍ୟା ତୁ ମାୟାୟାଂ ଗୁଣମୟ୍ୟାମଧୋକ୍ଷଜଃ ।
ପୁରୁଷେଣାତ୍ମଭୂତେନ ବୀର୍ଯ୍ୟମାଧତ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୨୬

ତତୋଽଭବନ୍ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱମବ୍ୟକ୍ତାତ୍ କାଳଚୋଦିତାତ୍ ।
ବିଜ୍ଞାନାତ୍ମାଽଽତ୍ମଦେହସ୍ଥଂ ବିଶ୍ୱଂ ବ୍ୟଞ୍ଜଂସ୍ତମୋନୁଦଃ ॥ ୨୭

ସୋଽପ୍ୟଂଶଗୁଣକାଳାତ୍ମା ଭଗବଦ୍ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚରଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ବ୍ୟକରୋଦାତ୍ମା ବିଶ୍ୱସ୍ୟାସ୍ୟ ସିସୃକ୍ଷୟା ॥ ୨୮

ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦ୍ବିକୁର୍ବାଣାଦହଂତତ୍ତ୍ୱଂ ବ୍ୟଜାୟତ ।
କାର୍ଯ୍ୟକାରଣକର୍ତ୍ତ୍ରାତ୍ମା ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମୟଃ ॥ ୨୯

ବୈକାରିକସ୍ତୈଜସଶ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚେତ୍ୟହଂ ତ୍ରିଧା ।
ଅହଂତତ୍ତ୍ୱାଦ୍ବିକୁର୍ବାଣାନ୍ମନୋ ବୈକାରିକାଦଭୂତ୍ ।
ବୈକାରିକାଶ୍ଚ ଯେ ଦେବା ଅର୍ଥାଭିବ୍ୟଞ୍ଜନଂ ଯତଃ ॥ ୩୦

ତୈଜସାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟେବ ଜ୍ଞାନକର୍ମମୟାନି ଚ ।
ତାମସୋ ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମାଦିର୍ଯତଃ ଖଂ ଲିଙ୍ଗମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୧

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତିର ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ଏହା ହେଉଛି ମାୟାର ହିଁ ଖେଳ; ମାୟାର ଆବରଣ ହଟିଗଲେ, ସର୍ବତ୍ର ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଅନୁଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ସୃଷ୍ଟିରଚନା ପୂର୍ବରୁ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟାରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲେ; ଦୃଶ୍ୟ ନାମରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲା, କାରଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ସବୁ ଶକ୍ତି ସୁପ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ସେହି ସ୍ଥିତିରେ ତାଙ୍କୁ ବୋଧହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସେ ମଧ୍ୟ ନାହାନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣ କରିଦେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ସେତେବେଳେ ସେ ଯେ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଯେ ଲୋପ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ତା ନୁହେଁ; ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ସେତେବେଳେ ସୁପ୍ତ ଥିଲା ॥ ୨୪ ॥ ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ରୂପରେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମାୟା ଏବଂ ଏହି ମାୟା ଦ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଂଚାଳିତ ହୁଏ । ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ନିଜ ସଂକଳ୍ପରେ ବିଶ୍ୱ ନିର୍ମାଣ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର କାଳଶକ୍ତି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାରେ କ୍ଷୋଭ (ଆଲୋଡ଼ନ) ସୃଷ୍ଟି କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପରମାତ୍ମା ନିଜର ଅଂଶ ପୁରୁଷରୂପେ ସେହି ମାୟାରେ ନିଜର ଚିତ୍‌ଶକ୍ତିରୂପୀ ବୀଜ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ତା'ପରେ କାଳର ପ୍ରେରଣାରେ ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ପ୍ରକୃତିରୁ (ମାୟାରୁ) ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକଟ ହେଲା, ଯାହା କି ହେଉଛି ବିଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ଅଜ୍ଞାନନାଶକ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ସ୍ଥିତ ପ୍ରପଞ୍ଚ(ଜଗତ)ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକାରକ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପ୍ରକଟ କରିପାରୁଥିବା ଶକ୍ତି ହେତୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ସମଷ୍ଟିବୁଦ୍ଧିର ବିଳାସ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନାତ୍ମା ॥ ୨୭ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଚୈତନ୍ୟ ଅଂଶରେ ଯୁକ୍ତ, ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ଓ କାଳସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ, ଏହା ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରୁ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ରୂପାନ୍ତର ଘଟିଲା ॥ ୨୮ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ବିକୃତି ଘଟିବାରୁ, ସେଥିରୁ ଅହଙ୍କାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଅହଙ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟ (ଅଧିଭୂତ), କାରଣ (ଅଧ୍ୟାତ୍ମ) ଓ କର୍ତ୍ତା (ଅଧିଦୈବ)-ରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ, ତାହା ଯଥାକ୍ରମେ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର କାରଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ଅହଙ୍କାର ହେଉଛି ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ), ତୈଜସ (ରାଜସ) ଏବଂ ତାମସ ଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର । ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଙ୍କାରରେ ରୂପାନ୍ତରଣ ହୋଇ ମନ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ, ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନେ ଜାତ ହେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ରାଜସ ଅହଙ୍କାରରୁ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ତାମସ ଅହଙ୍କାରରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତମାନଙ୍କର କାରଣ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା

କାଳମାୟାଂଶଯୋଗେନ ଭଗବଦ୍‌ବୀକ୍ଷିତଂ ନଭଃ ।
ନଭସୋଽନୁସୃତଂ ସ୍ପର୍ଶଂ ବିକୁର୍ବନ୍ନିର୍ମମେଽନିଲମ୍ ॥ ୩୨

ଅନିଲୋଽପି ବିକୁର୍ବାଣୋ ନଭସୋରୁବଳାନ୍ୱିତଃ ।
ସସର୍ଜ ରୂପତନ୍ମାତ୍ରଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଲୋକସ୍ୟ ଲୋଚନମ୍ ॥ ୩୩

ଅନିଲେନାନ୍ୱିତଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିକୁର୍ବତ୍ପରବୀକ୍ଷିତମ୍ ।
ଆଧତ୍ତାମ୍ଭୋ ରସମୟଂ କାଳମାୟାଂଶଯୋଗତଃ ॥ ୩୪

ଜ୍ୟୋତିଷାମ୍ଭୋଽନୁସଂସୃଷ୍ଟଂ ବିକୁର୍ବଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମବୀକ୍ଷିତମ୍ ।
ମହୀଂ ଗନ୍ଧଗୁଣାମାଧାତ୍ କାଳମାୟାଂଶଯୋଗତଃ ॥ ୩୫

ଭୂତାନାଂ ନଭଆଦୀନାଂ ଯଦ୍‌ଯଦ୍‌ଭବ୍ୟାବରାବରମ୍ ।
ତେଷାଂ ପରାନୁସଂସର୍ଗାଦ୍ ଯଥାସଂଖ୍ୟଂ ଗୁଣାନ୍ ବିଦୁଃ ॥ ୩୬

ଏତେ ଦେବାଃ କଳା ବିଷ୍ଣୋଃ କାଳମାୟାଂଶଲିଙ୍ଗିନଃ ।
ନାନାତ୍ୱାତ୍ ସ୍ୱକ୍ରିୟାନୀଶାଃ ପ୍ରୋଚୁଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ବିଭୁମ୍ ॥ ୩୭

ଦେବା ଊଚୁଃ

ନମାମ ତେ ଦେବ ପଦାରବିନ୍ଦଂ
ପ୍ରପନ୍ନତାପୋପଶମାତପତ୍ରମ୍ ।
ଯନ୍ମୂଳକେତା ଯତୟୋଽଞ୍ଜସୋରୁ
ସଂସାରଦୁଃଖଂ ବହିରୁତ୍କ୍ଷିପନ୍ତି ॥ ୩୮

ଧାତର୍ଯଦସ୍ମିନ୍ ଭବ ଈଶ ଜୀବା-
ସ୍ତାପତ୍ରୟେଣୋପହତା ନ ଶର୍ମ ।
ଆତ୍ମଁଲ୍ଲଭନ୍ତେ ଭଗବଂସ୍ତବାଙ୍ଘ୍ରି-
ଚ୍ଛାୟାଂ ସବିଦ୍ୟାମତ ଆଶ୍ରୟେମ ॥ ୩୯

ମାର୍ଗନ୍ତି ଯତ୍ତେ ମୁଖପଦ୍ମନୀଡୈ-
ଶ୍ଛନ୍ଦଃସୁପର୍ଣ୍ଣୈରୃଷୟୋ ବିବିକ୍ତେ ।
ଯସ୍ୟାଘମର୍ଷୋଦସରିଦ୍‌ବରାୟାଃ
ପଦଂ ପଦଂ ତୀର୍ଥପଦଃ ପ୍ରପନ୍ନାଃ ॥ ୪୦

ତଥା ସେଥିରୁ ଆକାଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; ଆତ୍ମାର ସର୍ବବ୍ୟାପକତା ପ୍ରମାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ଆକାଶର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଆଯାଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଆକାଶ ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରୁ, ତା'ସହିତ କାଳ, ମାୟା ଓ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସ୍ପର୍ଶର ରୂପାନ୍ତର ଘଟି ସେଥିରୁ ବାୟୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୨ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ବାୟୁ ଆକାଶ ସହିତ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ରୂପତନ୍ମାତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କଲା ଏବଂ ରୂପରୁ ସଂସାରକୁ ଆଲୋକିତ କରୁଥିବା ଅଗ୍ନି ଅର୍ଥାତ୍ ତେଜ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୩ ॥ ପୁନଶ୍ଚ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରୁ ବାୟୁଯୁକ୍ତ ତେଜ କାଳ, ମାୟା ଓ ଚିଦଂଶ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ରସତନ୍ମାତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ଜଳ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲା ॥ ୩୪ ॥ ତା'ପରେ ତେଜ(ଉତ୍ତାପ)ଯୁକ୍ତ ଜଳରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବାରୁ କାଳ, ମାୟା ଓ ଚିଦଂଶର ସଂଯୋଗରୁ ଗନ୍ଧଗୁଣମୟୀ ପୃଥିବୀ (ଭୂମି) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୫ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଏହି ଆକାଶାଦି ଭୂତମାନେ ଯେଉଁ କ୍ରମରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ସେହି କ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଭୂତମାନଙ୍କର ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ମିଶିରହିଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୩୬ ॥ ଏହି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦିର ଅଭିମାନୀ ବିକାର, ବିକ୍ଷେପ ଓ ଚେତନାଂଶ-ବିଶିଷ୍ଟ ଦେବଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଅଂଶ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ବିଶ୍ୱରଚନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେମାନେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଦେବତାମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ହେ ଦେବ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦରେ ବନ୍ଦନା କରୁଛୁ। ଆପଣଙ୍କର ପାଦଯୁଗଳ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କର ତାପ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଛତ୍ର ସମାନ। ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଯୋଗୀଯତିଜନ ଅପାର ସଂସାରଦୁଃଖକୁ ସହଜରେ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଏହି ସଂସାରରେ ତାପତ୍ରୟଦ୍ୱାରା ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିବାରୁ ଜୀବକୁ ଟିକିଏ ବି ଶାନ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ। ତେଣୁ, ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମର ଜ୍ଞାନମୟୀ ଛାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛୁ ॥ ୩୯ ॥ ଆପଣଙ୍କ ମୁଖକମଳ ହେଉଛି ବେଦରୂପୀ ପକ୍ଷୀର ନୀଡ଼। ସେହି ବେଦମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଏକାନ୍ତ ପବିତ୍ର ପ୍ରଦେଶରେ ସାଧନା କରି ମୁନିଜନ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଆନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପାଦପଦ୍ମରୁ ସକଳ ପାପନାଶିନୀ ପରମ ପବିତ୍ର

ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଶ୍ରୁତବତ୍ୟା ଚ ଭକ୍ତ୍ୟା
ସଂମୃଜ୍ୟମାନେ ହୃଦୟେଽବଧାୟ ।
ଜ୍ଞାନେନ ବୈରାଗ୍ୟବଲେନ ଧୀରା
ବ୍ରଜେମ ତତ୍ତେଽଙ୍ଘ୍ରିସରୋଜପୀଠମ୍ ॥ ୪୧

ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଜନ୍ମସ୍ଥିତିସଂଯମାର୍ଥେ
କୃତାବତାରସ୍ୟ ପଦାମ୍ବୁଜଂ ତେ ।
ବ୍ରଜେମ ସର୍ବେ ଶରଣଂ ଯଦୀଶ
ସ୍ମୃତଂ ପ୍ରୟଚ୍ଛତ୍ୟଭୟଂ ସ୍ୱପୁଂସାମ୍ ॥ ୪୨

ଯତ୍ସାନୁବନ୍ଧେଽସତି ଦେହଗେହେ
ମମାହମିତ୍ୟୂଢ଼ଦୁରାଗ୍ରହାଣାମ୍ ।
ପୁଂସାଂ ସୁଦୂରଂ ବସତୋଽପି ପୁର୍ଯ୍ୟାଂ
ଭଜେମ ତତ୍ତେ ଭଗବନ୍ ପଦାବ୍ଜମ୍ ॥ ୪୩

ତାନ୍ ବୈ ହ୍ୟସଦ୍ୱୃତ୍ତିଭିରକ୍ଷିଭିର୍ଯେ
ପରାହୃତାନ୍ତର୍ମନସଃ ପରେଶ ।
ଅଥୋ ନ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟୁରୁଗାୟ ନୂନଂ
ଯେ ତେ ପଦନ୍ୟାସବିଲାସଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ॥ ୪୪

ପାନେନ ତେ ଦେବ କଥାସୁଧାୟାଃ
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଭକ୍ତ୍ୟା ବିଶଦାଶୟା ଯେ ।
ବୈରାଗ୍ୟସାରଂ ପ୍ରତିଲଭ୍ୟ ବୋଧଂ
ଯଥାଞ୍ଜସାନ୍ୱୀୟୁରକୁଣ୍ଠଧିଷ୍ଣ୍ୟମ୍ ॥ ୪୫

ତଥାପରେ ଆତ୍ମସମାଧିଯୋଗ-
ବଲେନ ଜିତ୍ୱା ପ୍ରକୃତିଂ ବଲିଷ୍ଠାମ୍ ।
ତ୍ୱାମେବ ଧୀରାଃ ପୁରୁଷଂ ବିଶନ୍ତି
ତେଷାଂ ଶ୍ରମଃ ସ୍ୟାନ୍ନ ତୁ ସେବୟା ତେ ॥ ୪୬

ତତ୍ତେ ବୟଂ ଲୋକସିସୃକ୍ଷୟାଦ୍ୟ
ତ୍ୱୟାନୁସୃଷ୍ଟାସ୍ତ୍ରିଭିରାତ୍ମଭିଃ ସ୍ମ ।

ଗଙ୍ଗାନଦୀ ନିର୍ଗତ ହୋଇଛି, ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛୁ ॥ ୪୦ ॥ ଯେଉଁ ପାଦପୀଠ ଉପରେ ଆପଣ ଏହି ପାଦପଦ୍ମ ରଖନ୍ତି, ସେହି ପୀଠର ଶରଣାଗତ ହୋଇ ଭକ୍ତମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣାବଳି ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିର୍ମଳ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟବଳରେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ଧୀର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପାଦପୀଠର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଈଶ୍ୱର ! ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ପାଦଯୁଗଳ ଅଭୟ କରିଦିଅନ୍ତି; ତେଣୁ ଆମେମାନେ ସେହି ପାଦଯୁଗଳର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ॥ ୪୨ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶରୀର, ଘରଦ୍ୱାର ତଥା ସେଗୁଡ଼ିକ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ ଅନ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱରୂପୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରାଗ୍ରହ ରହିଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଆପଣ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ରହିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ମିଳିଯାଏ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣଦ୍ୱୟକୁ ଭଜୁଛୁ ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ପରମେଶ୍ୱର ! ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ହୋଇଥିବାରୁ, ଯେଉଁ ପାମରମାନଙ୍କ ମନ ସର୍ବଦା ବାହାରେ ହିଁ ଘୂରି ବୁଲୁଥାଏ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଦବିନ୍ୟାସର ଶୋଭାବିଶେଷଜ୍ଞ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ପାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳଠାରୁ ଦୂରରେ ହିଁ ରହିଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ କଥାମୃତ ପାନର ପ୍ରଭାବରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡୁଥିବା ଭକ୍ତି ହେତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ନିର୍ମଳ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରନ୍ତି, ଯାହା କି ସାରତଃ ବୈରାଗ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ଆପଣଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଧୀରପୁରୁଷ ଚିତ୍ତନିରୋଧରୂପୀ ସମାଧିବଳରେ, ଆପଣଙ୍କର ବଳବତୀ ମାୟାକୁ ଜୟ କରି ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ସେହି ସାଧନା ପରିଶ୍ରମବହୁଳ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତିପ୍ରଭାବରେ ସହଜରେ ସଂସାରସାଗର ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତିର ହିଁ ମହିମା ॥ ୪୬ ॥ ହେ ଆଦିଦେବ ! ଆପଣ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ

ସର୍ବେ ବିଯୁକ୍ତାଃ ସ୍ୱବିହାରତନ୍ତ୍ରଂ
ନ ଶକ୍ନୁମସ୍ତତ୍ପ୍ରତିହର୍ତ୍ତବେ ତେ ॥ ୪୭

ଆମକୁ ତ୍ରିଗୁଣମୟ କରି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ବିବିଧ ସ୍ୱଭାବର ହୋଇଥିବାରୁ ଆମେ ଏକ ଆରେକ ସହିତ ମିଶି ପାରୁନାହୁଁ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବା ଭଳି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଚନା କରି, ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରୁନାହୁଁ ॥ ୪୭ ॥

ଯାବଦ୍‌ବଳିଂ ତେଽଜ ହରାମ କାଲେ
ଯଥା ବୟଂ ଚାନ୍ନମଦାମ ଯତ୍ର ।
ଯଥୋଭୟେଷାଂ ତ ଇମେ ହି ଲୋକା
ବଳିଂ ହରନ୍ତୋଽନ୍ନମଦନ୍ତ୍ୟନୂହାଃ ॥ ୪୮

ତେଣୁ, ହେ ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ! ଏପରି କିଛି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ, ଯାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆମେ ସୃଷ୍ଟିସର୍ଜନା କରିବା ସହିତ ଯଥାସମୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ଉପହାର ସମର୍ପଣ କରିପାରିବୁ ଏବଂ ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସୃଷ୍ଟିରେ ରହି ଆମର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବୁ; ତଥା ସକଳ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ସବୁପ୍ରକାର ବାଧାବିଘ୍ନରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ, ଆମକୁ ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପହାର ନିବେଦିତ କରି ନିଜେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପାଇପାରିବେ ॥ ୪୮ ॥

ତ୍ୱଂ ନଃ ସୁରାଣାମସି ସାନ୍ୱୟାନାଂ
କୂଟସ୍ଥ ଆଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ ।
ତ୍ୱଂ ଦେବ ଶକ୍ତ୍ୟାଂ ଗୁଣକର୍ମଯୋନୌ
ରେତସ୍ତ୍ୱଜାୟାଂ କବିମାଦଧେଽଜଃ ॥ ୪୯

ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ହିଁ ନିର୍ବିକାର ପୁରାଣପୁରୁଷ ଏବଂ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟବର୍ଗ ସମେତ ଆମର (ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର) ଆଦି କାରଣ । ଯେଉଁ ମାୟାଶକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ରଚନାରୂପୀ କର୍ମର କାରଣ, ଆପଣ ଅଜନ୍ମା ହିଁ ପ୍ରଥମେ ସେହି ମାୟା ଭିତରେ ନିଜର ଜ୍ଞାନମୟ ଶକ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ॥ ୪୯ ॥

ତତୋ ବୟଂ ସତ୍ପ୍ରମୁଖା ଯଦର୍ଥେ
ବଭୂବିମାତ୍ମନ୍ କରବାମ କିଂ ତେ ।
ତ୍ୱଂ ନଃ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁଃ ପରିଦେହି ଶକ୍ତ୍ୟା
ଦେବ କ୍ରିୟାର୍ଥେ ଯଦନୁଗ୍ରହାଣାମ୍ ॥ ୫୦

ହେ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ହିଁ ତ ଆମେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛୁ; ତେଣୁ ଆମେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦି ବର୍ତ୍ତମାନ କଣ କରିବୁ, କହନ୍ତୁ । ଆପଣ ହିଁ ଆମକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଆମକୁ ଜ୍ଞାନ ତଥା କ୍ରିୟା କରିବା ପାଇଁ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ, ଯାହାବଳରେ କି ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରିପାରିବୁ । ଆମେ ତ ଆପଣଙ୍କର କୃପାପାତ୍ର ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିରାଟଶରୀରର ଉତ୍ପତ୍ତି

ଋଷିରୁବାଚ

ଇତି ତାସାଂ ସ୍ୱଶକ୍ତୀନାଂ ସତୀନାମସମେତ୍ୟ ସଃ ।
ପ୍ରସୁପ୍ତଲୋକତନ୍ତ୍ରାଣାଂ ନିଶାମ୍ୟ ଗତିମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧

କାଲସଂଜ୍ଞାଂ ତଦା ଦେବୀଂ ବିଭ୍ରଚ୍ଛକ୍ତିମୁରୁକ୍ରମଃ ।
ତ୍ରୟୋବିଂଶତିତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ଗଣଂ ଯୁଗପଦାବିଶତ୍ ॥ ୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ନିଜ ରଚିତ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ (ମେଳ) ନ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱରଚନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିବା ଦେଖି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ୍ ନିଜର ଦିବ୍ୟ କାଳଶକ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରି ଏକସଙ୍ଗେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର, ପଞ୍ଚଭୂତ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଏବଂ ମନ ସମେତ ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ—ଏପରି ତେଇଶି ତତ୍ତ୍ୱର ସମଷ୍ଟି ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧, ୨ ॥

ସୋଽନୁପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଭଗବାଂଶ୍ଚେଷ୍ଟାରୂପେଣ ତଂ ଗଣମ୍ ।
ଭିନ୍ନଂ ସଂଯୋଜୟାମାସ ସୁପ୍ତଂ କର୍ମ ପ୍ରବୋଧୟନ୍ ॥ ୩

ପ୍ରବୁଦ୍ଧକର୍ମା ଦୈବେନ ତ୍ରୟୋବିଂଶତିକୋ ଗଣଃ ।
ପ୍ରେରିତୋଽଜନୟତ୍ସ୍ୱାଭିର୍ମାତ୍ରାଭିରଧିପୂରୁଷମ୍ ॥ ୪

ପରେଣ ବିଶତା ସ୍ୱସ୍ମିନ୍ମାତ୍ରୟା ବିଶ୍ୱସୃଗ୍‌ଗଣଃ ।
ଚୁକ୍ଷୋଭାନ୍ୟୋନ୍ୟମାସାଦ୍ୟ ଯସ୍ମିଁଲ୍ଲୋକାଶ୍ଚରାଚରାଃ ॥ ୫

ହିରଣ୍ମୟଃ ସ ପୁରୁଷଃ ସହସ୍ରପରିବତ୍ସରାନ୍ ।
ଆଣ୍ଡକୋଶ ଉବାସାପ୍ସୁ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱୋପବୃଂହିତଃ ॥ ୬

ସ ବୈ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ଗର୍ଭୋ ଦେବକର୍ମାତ୍ମଶକ୍ତିମାନ୍ ।
ବିବଭାଜାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମେକଧା ଦଶଧା ତ୍ରିଧା ॥ ୭

ଏଷ ହ୍ୟଶେଷସତ୍ତ୍ୱାନାମାତ୍ମାଂଶଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ଆଦ୍ୟୋଽବତାରୋ ଯତ୍ରାସୌ ଭୂତଗ୍ରାମୋ ବିଭାବ୍ୟତେ ॥ ୮

ସାଧ୍ୟାତ୍ମଃ ସାଧିଦୈବଶ୍ଚ ସାଧିଭୂତ ଇତି ତ୍ରିଧା ।
ବିରାଟ୍ ପ୍ରାଣୋ ଦଶବିଧ ଏକଧା ହୃଦୟେନ ଚ ॥ ୯

ସ୍ମରନ୍ ବିଶ୍ୱସୃଜାମୀଶୋ ବିଜ୍ଞାପିତମଧୋକ୍ଷଜଃ ।
ବିରାଜମତପତ୍ସ୍ୱେନ ତେଜସୈଷାଂ ବିବୃତ୍ତୟେ ॥ ୧୦

ଅଥ ତସ୍ୟାଭିତପ୍ତସ୍ୟ କତି ଚାୟତନାନି ହ ।
ନିରଭିଦ୍ୟନ୍ତ ଦେବାନାଂ ତାନି ମେ ଗଦତଃ ଶୃଣୁ ॥ ୧୧

ତସ୍ୟାଗ୍ନିରାସ୍ୟଂ ନିର୍ଭିନ୍ନଂ ଲୋକପାଲୋଽବିଶତ୍ପଦମ୍ ।
ବାଚା ସ୍ୱାଂଶେନ ବକ୍ତବ୍ୟଂ ଯୟାସୌ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୨

ସେଥିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଆପଣା କ୍ରିୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମନ୍ୱିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଜୀବମାନଙ୍କର ଅଦୃଷ୍ଟକୁ (ସୁପ୍ତ କର୍ମକୁ) ଜାଗ୍ରତ କରିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ କାର୍ଯ୍ୟୋନ୍ମୁଖ କରିଦେବାରୁ, ସେହି ତେଇଶି ତତ୍ତ୍ୱସମୂହ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ନିଜର ଅଂଶମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିପୁରୁଷଙ୍କୁ (ବିରାଟଙ୍କୁ) ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪ ॥ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ୍ ଯେତେବେଳେ ସେହି ବିରାଟ ଶରୀରରେ ଅଂଶରୂପେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି ତେଇଶି ବିଶ୍ୱରଚନାକାରୀ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ସମୁଦାୟ ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହୋଇ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲେ । ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ସେହି ରୂପାନ୍ତରଣକୁ ହିଁ ବିରାଟପୁରୁଷ ବୋଲାଯାଏ । ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଭିତରେ ସଚରାଚର ଜଗତ୍ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୫ ॥ ସେହି ଅଣ୍ଡରୂପ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନରେ ହିରଣ୍ୟମୟ ବିରାଟପୁରୁଷ ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ସମାବିଷ୍ଟ କରି ଏକହଜାର ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ଜଳରେ ରହିଗଲେ ॥୬॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ଥିଲେ ବିଶ୍ୱରଚନାକାରୀ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଗର୍ଭ (କାର୍ଯ୍ୟ) ତଥା ଜ୍ଞାନ, କ୍ରିୟା ଓ ଆତ୍ମଶକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ । ବିଶ୍ୱରଚନାକାରୀ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଗର୍ଭ(କାର୍ଯ୍ୟ) ହୋଇଥିବାରୁ ବିରାଟପୁରୁଷ ସ୍ୱୟଂ ନିଜକୁ କ୍ରମଶଃ ଏକ (ହୃଦୟରୂପ), ଦଶ (ପ୍ରାଣରୂପ) ଏବଂ ତିନି (ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ଆଧିଦୈବିକ ଓ ଆଧିଭୌତିକ) ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୭ ॥ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଜୀବ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳଜୀବଙ୍କର ଆତ୍ମା; ଜୀବରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଅଂଶ ଏବଂ ପ୍ରଥମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦି ଅବତାର । ସମସ୍ତ ଭୂତ ତାଙ୍କରି ଭିତରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ, ଅଧିଭୂତ ଓ ଅଧିଦୈବ-ରୂପରେ ତିନିପ୍ରକାର; ପ୍ରାଣରୂପରେ ଦଶପ୍ରକାର ଏବଂ ହୃଦୟରୂପରେ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପ୍ରକାର ॥ ୯ ॥

ତା'ପରେ ବିଶ୍ୱରଚନାରେ ନିଯୁକ୍ତ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦିଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ମରଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ନିଜର ଚେତନାରୂପ ତେଜରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ହେଉ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ କେତେ ନିବାସ ସ୍ଥାନ ମିଳିଲା, ତାହା କହୁଛି ଶୁଣ ॥ ୧୧ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷ ଜାଗ୍ରତ ହେବାରୁ ପ୍ରଥମେ ତାହାଙ୍କର ମୁଖ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଦଶ ଲୋକପାଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ଲୋକପାଳ ଅଗ୍ନି ନିଜର ଶକ୍ତି (ଅଂଶ) ବାଗିନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ଯାଇ ତାହାଙ୍କର ସେହି ମୁଖରେ ନିବାସ କଲେ । ବାଗିନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ କଥାଭାଷା କରେ ॥ ୧୨ ॥

ନିର୍ଭିନ୍ନଂ ତାଲୁ ବରୁଣୋ ଲୋକପାଳୋଽବିଶଦ୍ଧରେଃ ।
ଜିହ୍ୱୟାଂଶେନ ଚ ରସଂ ଯୟାସୌ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ତାଲୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; ଆଉ ଜଣେ ଲୋକପାଳ ବରୁଣ ନିଜର ଅଂଶ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ (ଜିଭ) ସହିତ ଯାଇ ତାଳୁରେ ନିବାସ କଲେ। ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ ରସ (ସ୍ୱାଦ) ଗ୍ରହଣ କରେ ॥ ୧୩ ॥

ନିର୍ଭିନ୍ନେ ଅଶ୍ୱିନୌ ନାସେ ବିଷ୍ଣୋରାବିଶତାଂ ପଦମ୍ ।
ଘ୍ରାଣେନାଂଶେନ ଗନ୍ଧସ୍ୟ ପ୍ରତିପତ୍ତିର୍ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୧୪

ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ନାସିକା (ନାକ)ରେ ଦୁଇଟି ଛିଦ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ଲୋକପାଳ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ନିଜର ଅଂଶ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ଯାଇ ସେହି ଦୁଇ ଛିଦ୍ରରେ ନିବାସ କଲେ। ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରେ ॥ ୧୪ ॥ ଏହାପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଦେହରେ ଚକ୍ଷୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବାରୁ ଲୋକପାଳ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ଅଂଶ ଦର୍ଶନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ଯାଇ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟରେ ନିବାସ କଲେ। ଦର୍ଶନେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଦେଖିପାରେ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଦେହରେ ତ୍ୱଗ୍ୱ (ଚର୍ମ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ନିଜର ଅଂଶ ତ୍ୱଗିନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ଲୋକପାଳ ବାୟୁ ଯାଇ ତ୍ୱଗ୍ୱରେ ନିବାସ କଲେ। ତ୍ୱଗିନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରେ ॥ ୧୬ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଛିଦ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲାରୁ ଦିଗଦେବତାମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ଯାଇ ସେଥିରେ ନିବାସ କଲେ। ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବକୁ ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନ ହୁଏ ॥ ୧୭ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀରରେ ଚର୍ମ (ଲୋମର ଆଧାର) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲାରୁ ନିଜର ଅଂଶ ଲୋମମାନଙ୍କ ସହିତ ଓଷଧିମାନେ ଯାଇ ସେଠାରେ ନିବାସ କଲେ। ଲୋମଦ୍ୱାରା ଜୀବ କଣ୍ଡୁ ଆଦି ଅନୁଭବ କରେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ଲୋକପାଳ ପ୍ରଜାପତି ନିଜର ଅଂଶ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଯାଇ ଲିଙ୍ଗରେ ନିବାସ କଲେ। ତାହାଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ମଳଦ୍ୱାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ନିଜର ଅଂଶ ପାୟୁ ସହିତ ଲୋକପାଳ ମିତ୍ର ଯାଇ ସେଠାରେ ନିବାସ କଲେ । ପାୟୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଜୀବ ମଳତ୍ୟାଗ କରେ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ହାତ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ନିଜର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ-ତ୍ୟାଗରୂପା ଶକ୍ତି ଧରି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଯାଇ ସେଠାରେ ନିବାସ କଲେ। ଗ୍ରହଣ-ତ୍ୟାଗରୂପା ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ନିଜର ଜୀବିକା ଉପାର୍ଜନ କରେ ॥ ୨୧ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ପାଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବାରୁ, ନିଜର ଶକ୍ତି ଗତି ସହିତ ଲୋକେଶ୍ୱର ବିଷ୍ଣୁ ଯାଇ ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ। ଗତିଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇପାରେ ॥ ୨୨ ॥

ନିର୍ଭିନ୍ନେ ଅକ୍ଷିଣୀ ତ୍ୱଷ୍ଟା ଲୋକପାଳୋଽବିଶଦ୍ୱିଭୋଃ ।
ଚକ୍ଷୁଷାଂଶେନ ରୂପାଣାଂ ପ୍ରତିପତ୍ତିର୍ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୧୫

ନିର୍ଭିନ୍ନାନ୍ୟସ୍ୟ ଚର୍ମାଣି ଲୋକପାଳୋଽନିଲୋଽବିଶତ୍ ।
ପ୍ରାଣେନାଂଶେନ ସଂସ୍ପର୍ଶଂ ଯେନାସୌ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୬

କର୍ଣ୍ଣାବସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନୌ ଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ ସ୍ୱଂ ବିବିଶୁର୍ଦିଶଃ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରେଣାଂଶେନ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ସିଦ୍ଧିଂ ଯେନ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୭

ତ୍ୱଚମସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନାଂ ବିବିଶୁର୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟମୋଷଧୀଃ ।
ଅଂଶେନ ରୋମଭିଃ କଣ୍ଡୂଂ ଯୈରସୌ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୮

ମେଢ୍ରଂ ତସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନଂ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ କ ଉପାବିଶତ୍ ।
ରେତସାଂଶେନ ଯେନାସାବାନନ୍ଦଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୯

ଗୁଦଂ ପୁଂସୋ ବିନିର୍ଭିନ୍ନଂ ମିତ୍ରୋ ଲୋକେଶ ଆବିଶତ୍ ।
ପାୟୁନାଂଶେନ ଯେନାସୌ ବିସର୍ଗଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୦

ହସ୍ତାବସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନାବିନ୍ଦ୍ରଃ ସ୍ୱର୍ପତିରାବିଶତ୍ ।
ବାର୍ତ୍ତୟାଂଶେନ ପୁରୁଷୋ ଯୟା ବୃତ୍ତିଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୧

ପାଦାବସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନୌ ଲୋକେଶୋ ବିଷ୍ଣୁରାବିଶତ୍ ।
ଗତ୍ୟା ସ୍ୱାଂଶେନ ପୁରୁଷୋ ଯୟା ପ୍ରାପ୍ୟଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୨

ବୁଦ୍ଧିଂ ଚାସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନାଂ ବାଗୀଶୋ ଧିଷ୍ଣ୍ୟମାବିଶତ୍ ।
ବୋଧେନାଂଶେନ ବୋଦ୍ଧବ୍ୟଂ ପ୍ରତିପତ୍ତିର୍ଯତୋ ଭବେତ୍ ॥ ୨୩

ହୃଦୟଂ ଚାସ୍ୟ ନିର୍ଭିନ୍ନଂ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଧିଷ୍ଣ୍ୟମାବିଶତ୍ ।
ମନସାଂଶେନ ଯେନାସୌ ବିକ୍ରିୟାଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୪

ଆତ୍ମାନଂ ଚାସ୍ୟ ନିର୍ଭିନ୍ନମଭିମାନୋଽବିଶତ୍ପଦମ୍ ।
କର୍ମଣାଂଶେନ ଯେନାସୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୫

ସତ୍ତ୍ୱଂ ଚାସ୍ୟ ବିନିର୍ଭିନ୍ନଂ ମହାନ୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟମୁପାବିଶତ୍ ।
ଚିତ୍ତେନାଂଶେନ ଯେନାସୌ ବିଜ୍ଞାନଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ॥ ୨୬

ଶୀର୍ଷ୍ଣୋଽସ୍ୟ ଦ୍ୟୌର୍ଧରା ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଖଂ ନାଭେରୁଦପଦ୍ୟତ ।
ଗୁଣାନାଂ ବୃତ୍ତୟୋ ଯେଷୁ ପ୍ରତୀୟନ୍ତେ ସୁରାଦୟଃ ॥ ୨୭

ଆତ୍ୟନ୍ତିକେନ ସତ୍ତ୍ୱେନ ଦିବଂ ଦେବାଃ ପ୍ରପେଦିରେ ।
ଧରାଂ ରଜଃସ୍ୱଭାବେନ ପଣୟୋ ଯେ ଚ ତାନନୁ ॥ ୨୮

ତାର୍ତ୍ତୀୟେନ ସ୍ୱଭାବେନ ଭଗବନ୍ନାଭିମାଶ୍ରିତାଃ ।
ଉଭୟୋରନ୍ତରଂ ବ୍ୟୋମ ଯେ ରୁଦ୍ରପାର୍ଷଦାଂ ଗଣାଃ ॥ ୨୯

ମୁଖତୋଽବର୍ତ୍ତତ ବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷସ୍ୟ କୁରୂଦ୍ୱହ ।
ଯସ୍ତୂନ୍ମୁଖତ୍ୱାଦ୍ୱର୍ଣ୍ଣାନାଂ ମୁଖ୍ୟୋଽଭୂଦ୍ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୩୦

ବାହୁଭ୍ୟୋଽବର୍ତ୍ତତ କ୍ଷତ୍ରଂ କ୍ଷତ୍ରିୟସ୍ତଦନୁବ୍ରତଃ ।
ଯୋ ଜାତସ୍ତ୍ରାୟତେ ବର୍ଣ୍ଣାନ୍ ପୌରୁଷଃ କଣ୍ଟକକ୍ଷତାତ୍ ॥ ୩୧

ବିଶୋଽବର୍ତ୍ତନ୍ତ ତସ୍ୟୋର୍ବୋର୍ଲୋକବୃତ୍ତିକରୀର୍ବିଭୋଃ ।
ବୈଶ୍ୟସ୍ତଦୁଦ୍ଭବୋ ବାର୍ତ୍ତାଂ ନୃଣାଂ ଯଃ ସମବର୍ତ୍ତୟତ୍ ॥ ୩୨

ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଭଗବତୋ ଜଜ୍ଞେ ଶୁଶ୍ରୂଷା ଧର୍ମସିଦ୍ଧୟେ ।
ତସ୍ୟାଂ ଜାତଃ ପୁରା ଶୂଦ୍ରୋ ଯଦ୍ବୃତ୍ତ୍ୟା ତୁଷ୍ୟତେ ହରିଃ ॥ ୩୩

ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ବାକ୍‌ପତି ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ଅଂଶ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି ସହିତ ଯାଇ ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ଜାଣିପାରେ ॥ ୨୩ ॥ ତା'ପରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ହୃଦୟ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ନିଜର ଅଂଶ ମନଃଶକ୍ତି ସହିତ ଯାଇ ଚନ୍ଦ୍ର ସେଥିରେ ରହିଲେ । ମନଃଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରେ ॥ ୨୪ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଅହଙ୍କାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; କ୍ରିୟାଶକ୍ତିର ଅଭିମାନୀ ଦେବତା ରୁଦ୍ର ଯାଇ ସେଠାରେ ନିବାସ କଲେ । କ୍ରିୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରେ ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଭିତରେ ଚିତ୍ତ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ସେଥିରେ ଚିତ୍ତଶକ୍ତି ସହିତ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ (ବ୍ରହ୍ମା) ଯାଇ ନିବାସ କଲେ । ଚିତ୍ତଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବ ବିଜ୍ଞାନ (ଚେତନା) ଉପଲବ୍ଧି କରେ ॥ ୨୬ ॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଶିରରୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ, ପାଦରୁ ପୃଥିବୀ ଓ ନାଭିରୁ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ (ଆକାଶ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଯଥାକ୍ରମେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣର ପରିଣାମରୂପୀ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଭୂତପ୍ରେତାଦି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ ଦେବତାମାନେ, ରଜୋଗୁଣର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହେତୁ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟ ତଥା ତାଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ ଗାଈଗୋରୁମାନେ ଏବଂ ତମୋଗୁଣ ଭାବଧାରୀ ହେତୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଓ ପୃଥ୍ୱୀଲୋକର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ନାଭିସ୍ଥାନୀୟ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଲୋକରେ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ପାର୍ଷଦଗଣ (ଭୂତ, ପ୍ରେତ ଆଦି) ରହନ୍ତି ॥ ୨୮,୨୯ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ବିରାଟପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖରୁ ବେଦ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ମୁଖରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୁରୁ ॥ ୩୦ ॥ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଭୁଜମାନଙ୍କରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟବୃତ୍ତି ଓ ସେହି ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଥିବା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ; ସେମାନେ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବାରୁ ସବୁବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ଚୋର ଆଦି ଉପଦ୍ରବକାରୀମାନଙ୍କ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ବିରାଟ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୁଇ ଜଙ୍ଘରୁ ବୈଶ୍ୟବୃତ୍ତି ସହିତ ବୈଶ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ବୈଶ୍ୟମାନେ ସବୁବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟାଦି ନିତ୍ୟବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଯୋଗାଇବାର ଧନ୍ଦା କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ତା'ପରେ ସବୁ ଧର୍ମର ସାର୍ଥକ ସମ୍ପାଦନ ନିମନ୍ତେ ବିରାଟ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣରୁ ସେବାବୃତ୍ତି ଉଦ୍ଭବ ହେଲା ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ପ୍ରଥମେ ଏହି ବୃତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେବାବୃତ୍ତିରେ ହିଁ ଶ୍ରୀହରି ଅତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ

ଏତେ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ଯଜନ୍ତି ସ୍ୱଗୁରୁଂ ହରିମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽତ୍ମବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ଯଜ୍ଜାତାଃ ସହ ବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୩୪

ଏତତ୍କ୍ଷତ୍ତର୍ଭଗବତୋ ଦୈବକର୍ମାତ୍ମରୂପିଣଃ ।
କଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧ୍ୟାଦୁପାକର୍ତ୍ତୁଂ ଯୋଗମାୟାବଲୋଦୟମ୍ ॥ ୩୫

ଅଥାପି କୀର୍ତ୍ତୟାମ୍ୟଙ୍ଗ ଯଥାମତି ଯଥାଶ୍ରୁତମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତିଂ ହରେଃ ସ୍ୱାଂ ସତ୍କର୍ତ୍ତୁଂ ଗିରମନ୍ୟାଭିଧାସତୀମ୍ ॥ ୩୬

ଏକାନ୍ତଲାଭଂ ବଚସୋ ନୁ ପୁଂସାଂ
ସୁଶ୍ଳୋକମୌଳେର୍ଗୁଣବାଦମାହୁଃ ।
ଶ୍ରୁତେଶ୍ଚ ବିଦ୍ୱଦ୍ଭିରୁପାକୃତାୟାଂ
କଥାସୁଧାୟାମୁପସଂପ୍ରୟୋଗମ୍ ॥ ୩୭

ଆତ୍ମନୋଽବସିତୋ ବତ୍ସ ମହିମା କବିନାଽଽଦିନା ।
ସଂବତ୍ସରସହସ୍ରାନ୍ତେ ଧିୟା ଯୋଗବିପକ୍ୱୟା ॥ ୩୮

ଅତୋ ଭଗବତୋ ମାୟା ମାୟିନାମପି ମୋହିନୀ ।
ଯତ୍ସ୍ୱୟଂ ଚାତ୍ମବର୍ତ୍ମାତ୍ମା ନ ବେଦ କିମୁତାପରେ ॥ ୩୯

ଯତୋଽପ୍ରାପ୍ୟ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତନ୍ତ ବାଚଶ୍ଚ ମନସା ସହ ।
ଅହଂ ଚାନ୍ୟ ଇମେ ଦେବାସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୪୦

ହୋଇଯାଆନ୍ତି* ॥ ୩୩ ॥ ଏହି ଚାରିବର୍ଣ୍ଣ ନିଜ ନିଜର ବୃତ୍ତି ସହିତ ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ, ନିଜର ସେହି ଗୁରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମରେ ରହି ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପୂଜା କରନ୍ତି§ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଏହି ବିରାଟପୁରୁଷ କାଳ, କର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରକଟ କରିଥାନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ କିଏ ବା ସାହସ କରିପାରିବ ! ॥ ୩୫ ॥ ତଥାପି ହେ ବିଦୁର ! ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାବହାରିକ ଚର୍ଚ୍ଚାଦ୍ୱାରା ଅପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇଥିବା ବାଣୀକୁ ପବିତ୍ର କରିବା ନିମନ୍ତେ, ମୁଁ ମୋର ଗୁରୁମୁଖରୁ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲି, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେହି ସୁଯଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୩୬ ॥ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମତ ଯେ, ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଗୁଣାବଳି ବାଣୀଦ୍ୱାରା ଗାନ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ମୁଖନିଃସୃତ ଭଗବତ୍ କଥାମୃତକୁ କର୍ଣ୍ଣପୁଟରେ ପାନ କରିବା ଉଚିତ । ଏହା ହିଁ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲାଭ ॥ ୩୭ ॥ ବତ୍ସ ! ମୁଁ ବା କେତେ, ଆଦିକବି ବ୍ରହ୍ମା ଏକ ହଜାର ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ଧରି ତାଙ୍କର ଯୋଗପରିପକ୍ୱ ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଚାର କରିଚାଲିଲେ ସିନା, ତଥାପି ସେ କଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଅମିତ ମହିମାର ସୀମା ପାଇପାରିଲେ ? ॥ ୩୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ବଡ଼ ବଡ଼ ମାୟାବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ କରିଦିଏ । ଯେଉଁଠି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଅନନ୍ତ ସ୍ୱରୂପର ରହସ୍ୟ, ନିଜ ମାୟାର ଗତି ଓ ଥଳକୂଳ ସ୍ଥିର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୩୯ ॥ ଯେଉଁଠି ପହଞ୍ଚି ନ ପାରି ମନ ସହିତ ବାଣୀ ମଧ୍ୟ ଫେରିଆସେ, ତଥା ଯାହାର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବାକୁ ଅହଙ୍କାରର ଅଭିମାନୀ ରୁଦ୍ର ତଥା ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି, ସେଭଳି ମହିମାମୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

---

* ସେବା ହେଉଛି ସବୁଧର୍ମର ସିଦ୍ଧିର ମୂଳ; ସେବା କରିବା ବିନା କୌଣସି ଧର୍ମରେ ସିଦ୍ଧି ମିଳେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସକଳ ଧର୍ମର ମୂଳଭୂତ ସେବା ହିଁ ଯାହାର ଧର୍ମ, ସେହି ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ହେଉଛି ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମହାନ୍ । ବ୍ରାହ୍ମଣର ଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ, କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ ଭୋଗ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ, ବୈଶ୍ୟର ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରର ଧର୍ମ ଧର୍ମ ନିମନ୍ତେ ହୋଇଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଥମ ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ରର ଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ ସ୍ୱପୁରୁଷାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ । ତେଣୁ ଶୂଦ୍ରର ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଅତୀବ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ।

§ **ଯତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିର୍ଭୂତାନାଂ ଯେନ ସର୍ବମିଦଂ ତତମ୍ । ସ୍ୱକର୍ମଣା ତମଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟ ସିଦ୍ଧିଂ ବିନ୍ଦତି ମାନବଃ ॥**
ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି, ସେହି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ କର୍ମଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରି ମନୁଷ୍ୟ ପରମସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥାଏ ।

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଦୁରଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣଂ ମୈତ୍ରେୟଂ ଦ୍ୱୈପାୟନସୁତୋ ବୁଧଃ ।
ପ୍ରୀଣୟନ୍ନିବ ଭାରତ୍ୟା ବିଦୁରଃ ପ୍ରତ୍ୟଭାଷତ ॥ ୧

ବିଦୁର ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ କଥଂ ଭଗବତଶ୍ଚିନ୍ମାତ୍ରସ୍ୟାବିକାରିଣଃ ।
ଲୀଳୟା ଚାପି ଯୁଜ୍ୟେରନ୍ନିର୍ଗୁଣସ୍ୟ ଗୁଣାଃ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୨

କ୍ରୀଡ଼ାୟାମୁଦ୍ୟମୋଽର୍ଭସ୍ୟ କାମଶ୍ଚିକ୍ରୀଡ଼ିଷାନ୍ୟତଃ ।
ସ୍ୱତସ୍ତୃପ୍ତସ୍ୟ ଚ କଥଂ ନିବୃତ୍ତସ୍ୟ ସଦାନ୍ୟତଃ ॥ ୩

ଅସ୍ରାକ୍ଷୀଦ୍ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଂ ଗୁଣମୟ୍ୟାଽଽତ୍ମମାୟୟା ।
ତୟା ସଂସ୍ଥାପୟତ୍ୟେତଦ୍ଭୂୟଃ ପ୍ରତ୍ୟପିଧାସ୍ୟତି ॥ ୪

ଦେଶତଃ କାଳତୋ ଯୋଽସାବବସ୍ଥାତଃ ସ୍ୱତୋଽନ୍ୟତଃ ।
ଅବିଲୁପ୍ତାବବୋଧାତ୍ମା ସ ଯୁଜ୍ୟେତାଜୟା କଥମ୍ ॥ ୫

ଭଗବାନେକ ଏବୈଷ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରେଷ୍ୱବସ୍ଥିତଃ ।
ଅମୁଷ୍ୟ ଦୁର୍ଭଗତ୍ୱଂ ବା କ୍ଲେଶୋ ବା କର୍ମଭିଃ କୁତଃ ॥ ୬

ଏତସ୍ମିନ୍ମେ ମନୋ ବିଦ୍ୱନ୍ ଖିଦ୍ୟତେଽଜ୍ଞାନସଙ୍କଟେ ।
ତନ୍ନଃ ପରାଣୁଦ ବିଭୋ କଶ୍ମଳଂ ମାନସଂ ମହତ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥଂ ଚୋଦିତଃ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁନା ମୁନିଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହ ଭଗବଚ୍ଚିତ୍ତଃ ସ୍ମୟନ୍ନିବ ଗତସ୍ମୟଃ ॥ ୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସେୟଂ ଭଗବତୋ ମାୟା ଯନ୍ନୟେନ ବିରୁଧ୍ୟତେ ।
ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ବିମୁକ୍ତସ୍ୟ କାର୍ପଣ୍ୟମୁତ ବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୯

ଯଦର୍ଥେନ ବିନାମୁଷ୍ୟ ପୁଂସ ଆତ୍ମବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ।
ପ୍ରତୀୟତ ଉପଦ୍ରଷ୍ଟୁଃ ସ୍ୱଶିରଶ୍ଛେଦନାଦିକଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ମୈତ୍ରେୟଙ୍କର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ବୁଦ୍ଧିମାନ ବିଦୁର ତାହାଙ୍କୁ ନିଜର ମଧୁର ବଚନରେ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ପଚାରିଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍! ଭଗବାନ୍ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧବୋଧସ୍ୱରୂପ, ନିର୍ବିକାର ଓ ନିର୍ଗୁଣ; ତାଙ୍କ ସହିତ ଲୀଳାରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣ ଓ କ୍ରିୟାର ସମ୍ବନ୍ଧ କିପରି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିବ ? ॥ ୨ ॥ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ କାମନା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଖେଳିବାର ଇଚ୍ଛା ଥାଏ ବୋଲି ସେମାନେ ଖେଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ତ ସ୍ୱତଃ ନିତ୍ୟତୃପ୍ତ (ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ) ଓ ସର୍ବଦା ଅସଙ୍ଗ; ସେ କାହିଁକି କ୍ରୀଡ଼ା ନିମନ୍ତେ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିବେ ? ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ଗୁଣମୟୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଜଗତ୍ ରଚନା କରନ୍ତି; ମାୟାଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ପାଳନ ବି କରନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ ତାହାକୁ ଉପସଂହାର ବି କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଦେଶ, କାଳ ଅଥବା ଅବସ୍ଥା ହେତୁ ଯାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱତଃ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହାଦ୍ୱାରା ଲୋପ ହୁଏ ନାହିଁ, ମାୟା ସହିତ ତାହାଙ୍କର କିପରି ବା ସଂଯୋଗ ହୋଇପାରିବ ? ॥ ୫ ॥ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ହିଁ ତ ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ (ଶରୀରରେ) ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ କିପରି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଅଥବା କୌଣସି ପ୍ରକାର କର୍ମଜନିତ କ୍ଲେଶ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ? ॥ ୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏପରି ଅଜ୍ଞାନସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ି ମୋର ମନ ବଡ଼ ଦ୍ୱିଧାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି; କୃପା କରି ମୋର ଏହି ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରନ୍ତୁ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସୁ ବିଦୁରଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ପ୍ରେରଣା ପାଇ ନିରହଙ୍କାର ମୈତ୍ରେୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି, ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତସ୍ୱରୂପ ତଥା ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ, ସେ (ଜୀବରୂପେ ରହି) ଦୈନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିବା ଓ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିବା ଅବଶ୍ୟ ଅଯୌକ୍ତିକ ଭଳି ଲାଗୁଛି; କିନ୍ତୁ ବସ୍ତୁତଃ ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ॥ ୯ ॥ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟକୁ ତାର ମୁଣ୍ଡ କଟିଯିବା ଆଦି ଘଟଣା ସତ୍ୟ ପରି ଲାଗୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଯେପରି ପ୍ରକୃତରେ ଘଟି ନ ଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜୀବ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ସେ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଥିବା ପରି

ଯଥା ଜଳେ ଚନ୍ଦ୍ରମସଃ କମ୍ପାଦିସ୍ତତ୍କୃତୋ ଗୁଣଃ ।
ଦୃଶ୍ୟତେଽସନ୍ନପି ଦ୍ରଷ୍ଟୁରାତ୍ମନୋଽନାତ୍ମନୋ ଗୁଣଃ ॥ ୧୧

ସ ବୈ ନିବୃତ୍ତିଧର୍ମେଣ ବାସୁଦେବାନୁକମ୍ପୟା ।
ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ତିରୋଧତ୍ତେ ଶନୈରିହ ॥ ୧୨

ଯଦେନ୍ଦ୍ରିୟୋପରାମୋଽଥ ଦ୍ରଷ୍ଟାତ୍ମନି ପରେ ହରୌ ।
ବିଲୀୟନ୍ତେ ତଦା କ୍ଲେଶାଃ ସଂସୁପ୍ତସ୍ୟେବ କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୧୩

ଅଶେଷସଂକ୍ଲେଶଶମଂ ବିଧତ୍ତେ
ଗୁଣାନୁବାଦଶ୍ରବଣଂ ମୁରାରେଃ ।
କୁତଃ ପୁନସ୍ତଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦ-
ପରାଗସେବାରତିରାତ୍ମଲବ୍ଧା ॥ ୧୪

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସଂଛିନ୍ନଃ ସଂଶୟୋ ମହ୍ୟଂ ତବ ସୂକ୍ତାସିନା ବିଭୋ ।
ଉଭୟତ୍ରାପି ଭଗବନ୍ମନୋ ମେ ସମ୍ପ୍ରଧାବତି ॥ ୧୫

ସାଧ୍ୱେତଦ୍ ବ୍ୟାହୃତଂ ବିଦ୍ୱନ୍ନାତ୍ମମାୟାୟନଂ ହରେଃ ।
ଆଭାତ୍ୟପାର୍ଥଂ ନିର୍ମୂଳଂ ବିଶ୍ୱମୂଳଂ ନ ଯଦ୍‌ବହିଃ ॥ ୧୬

ଯଶ୍ଚ ମୂଢତମୋ ଲୋକେ ଯଶ୍ଚ ବୁଦ୍ଧେଃ ପରଂ ଗତଃ ।
ତାବୁଭୌ ସୁଖମେଧେତେ କ୍ଲିଶ୍ୟତ୍ୟନ୍ତରିତୋ ଜନଃ ॥ ୧୭

ଜଣାପଡ଼େ ॥ ୧୦ ॥ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଚହଲିବା, ତରଙ୍ଗ ଉଠିବା ଆଦି କ୍ରିୟା ହୁଏ ନାହିଁ; ସେହିସବୁ କ୍ରିୟା ଜଳରେ ହିଁ ହୁଏ; ଅଥଚ ଜଳରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରତିବିମ୍ବରେ ଯେପରି ଚହଲିବା ଆଦି କ୍ରିୟା ହେଉଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆତ୍ମାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବଠାରେ ହିଁ ଦେହର ଏହି ସବୁ ଧର୍ମ ଭ୍ରମବଶତଃ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଧର୍ମାଚରଣ କଲେ ଭଗବତ୍ କୃପାରୁ ମିଳୁଥିବା ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଏସବୁ ଭ୍ରମ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସାଧକଙ୍କୁ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ଅନୁଭବ ହେବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୧୨ ॥ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ପରମ ବସ୍ତୁ। ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଦ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ରୂପ । ଜୀବ ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ଯେପରି ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଶୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେତେବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଲେଶ ଅନୁଭବ ହୁଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟରୁ ହଟିଯାଇ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜୀବର ସକଳ ପ୍ରକାର କ୍ଲେଶ ସ୍ୱତଃ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ଓ ଚରିତ ଶ୍ରବଣ ଯଦି ଅଶେଷ ଦୁଃଖରାଶିକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେଇପାରେ, ତେବେ ହୃଦୟରେ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ରଜ ସେବନ କରିବାକୁ ଅଭିରତି ଜାଗ୍ରତ ହେବାର ମହିମା ବା ଆଉ କଣ କହିବା ! ॥ ୧୪ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ବଚନରୂପୀ ତରବାରି ମୋର ସକଳ ସଂଶୟ କାଟିଦେଲା। ଆପଣ ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଜୀବ ପରତନ୍ତ୍ର; ତଥା ଅବିଦ୍ୟା ହେତୁ ହିଁ ଜୀବ ବନ୍ଧନ ଅନୁଭବ କରେ । ସେହି ଅବିଦ୍ୟାର ବା ଅଜ୍ଞାନର ନିବୃତ୍ତି ହୋଇଯିବା ହିଁ ମୋକ୍ଷ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ! ଆପଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଦେଲେ ଯେ, ଜୀବ ଯେଉଁ କ୍ଲେଶ ଆଦି ଅନୁଭବ କରୁଛି, ତାହା ହେଉଛି କେବଳ ମାୟା। ସେହି ମାୟା ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା ଏବଂ ଅମୂଳକ; କାରଣ ଏହି ବିଶ୍ୱର ମୂଳକାରଣ ମଧ୍ୟ ମାୟା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । (ମାୟା ଅର୍ଥ, ଯା + ମା ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ବାସ୍ତବରେ ନାହିଁ, ତାହାର ନାମ ମାୟା) ॥ ୧୬ ॥ ଏହି ସଂସାରରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଲୋକ ହେଉଛନ୍ତି ସୁଖୀ। ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଢ଼, ସେ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ବି ରହିପାରେ; ତେଣୁ ସେ ସୁଖୀ। ଏହାଛଡ଼ା ଯେ ପରମହଂସ, ସେ ବୁଦ୍ଧି ଆଦିର ଅତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇଯାଇଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ସୁଖୀ। ଏହି ଦୁହିଙ୍କର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥିତିରେ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ

ଅର୍ଥାଭାବଂ ବିନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ପ୍ରତୀତସ୍ୟାପି ନାତ୍ମନଃ ।
ତାଂ ଚାପି ଯୁଷ୍ମଚ୍ଚରଣସେବୟାହଂ ପରାଣୁଦେ ॥ ୧୮

ଯତ୍ସେବୟା ଭଗବତଃ କୂଟସ୍ଥସ୍ୟ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ରତିରାସୋ ଭବେତ୍ତୀବ୍ରଃ ପାଦୟୋର୍ବ୍ୟସନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୧୯

ଦୁରାପା ହ୍ୟଳ୍ପତପସଃ ସେବା ବୈକୁଣ୍ଠବର୍ତ୍ମସୁ ।
ଯତ୍ରୋପଗୀୟତେ ନିତ୍ୟଂ ଦେବଦେବୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୨୦

ସୃଷ୍ଟ୍ୱାଗ୍ରେ ମହଦାଦୀନି ସବିକାରାଣ୍ୟନୁକ୍ରମାତ୍ ।
ତେଭ୍ୟୋ ବିରାଜମୁଦ୍ଧୃତ୍ୟ ତମନୁ ପ୍ରାବିଶଦ୍ବିଭୁଃ ॥ ୨୧

ଯମାହୁରାଦ୍ୟଂ ପୁରୁଷଂ ସହସ୍ରାଙ୍ଘ୍ର୍ୟୁରୁବାହୁକମ୍ ।
ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱ ଇମେ ଲୋକାଃ ସବିକାଶଂ ସମାସତେ ॥ ୨୨

ଯସ୍ମିନ୍ ଦଶବିଧଃ ପ୍ରାଣଃ ସେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ତ୍ରିବୃତ୍ ।
ତ୍ୱୟେରିତୋ ଯତୋ ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତଦ୍ବିଭୂତୀର୍ବଦସ୍ୱ ନଃ ॥ ୨୩

ଯତ୍ର ପୁତ୍ରୈଶ୍ଚ ପୌତ୍ରୈଶ୍ଚ ନପ୍ତୃଭିଃ ସହ ଗୋତ୍ରଜୈଃ ।
ପ୍ରଜା ବିଚିତ୍ରାକୃତୟ ଆସନ୍ ଯାଭିରିଦଂ ତତମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରଜାପତୀନାଂ ସ ପତିଶ୍ଚକ୍ଳୃପେ କାନ୍ ପ୍ରଜାପତୀନ୍ ।
ସର୍ଗାଂଶ୍ଚୈବାନୁସର୍ଗାଂଶ୍ଚ ମନୂନ୍ମନ୍ୱନ୍ତରାଧିପାନ୍ ॥ ୨୫

ଏତେଷାମପି ବଂଶାଂଶ୍ଚ ବଂଶାନୁଚରିତାନି ଚ ।
ଉପର୍ଯ୍ୟଧଶ୍ଚ ଯେ ଲୋକା ଭୂମେର୍ମିତ୍ରାତ୍ମଜାସତେ ॥ ୨୬

ଦୁଃଖୀ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ ନିଃସନ୍ଦେହ ହୋଇଗଲି ଯେ, ଅନାତ୍ମପଦାର୍ଥ ବୋଲି ବସ୍ତୁତଃ କିଛି ନାହିଁ; କେବଳ ତାହା ଥିବା ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ। ଏଥର ଆପଣଙ୍କ ଚରଣସେବାର ପ୍ରଭାବରେ ମୁଁ ସେହି ପ୍ରତୀତିକୁ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେବି ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣର ସେବାଫଳରେ ନିତ୍ୟସିଦ୍ଧ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ପ୍ରଗାଢ଼ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ; ସେହି ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୧୯ ॥

ମହାତ୍ମାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗ; ସେମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସର୍ବଦା ଦେବଦେବ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଗୁଣ ହିଁ ଗାନ କରାଯାଉଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପପୁଣ୍ୟବାନ୍ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସେବା-ଅବସର ମିଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ॥ ୨୦ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଭଗବାନ୍ କ୍ରମଶଃ ମହଦାଦି ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବିକୃତି ରଚନା କଲେ ଏବଂ ସେସବୁର ଅଂଶରେ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ଓ ତା'ପରେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ସେଥିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପାଦ, ଜଘଂ ଓ ବାହୁ ରହିଛି। ବେଦ ତାହାଙ୍କୁ ଆଦିପୁରୁଷ ବୋଲି କହନ୍ତି। ତାହାଙ୍କ ଭିତରେ ସକଳ ଭୁବନ ରହିଛି ॥ ୨୨ ॥ ପୁଣି ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଭିତରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟସବୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମାନୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଦଶବିଧ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଦଶପ୍ରକାର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ମନୋବଳ ଓ ଶାରୀରିକବଳରୂପରେ ତ୍ରିବିଧ ହୋଇଥାଏ। ଆପଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଲେ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ବର୍ଣ୍ଣମାନେ ବି ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଏଥର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମାଦି ବିଭୂତିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୁତ୍ର, ପୌତ୍ର ଓ କୁଟୁମ୍ବଙ୍କ ସମେତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସାରା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁ। ସେ କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ତଥା ସର୍ଗ, ଅନୁସର୍ଗ ଓ ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ମନୁମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କେଉଁ କ୍ରମରେ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ମୈତ୍ରେୟ ମହାଭାଗ ! ସେହି ମନୁମାନଙ୍କର ବଂଶ ଓ ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧର ରାଜାମାନଙ୍କର ଚରିତ, ପୃଥିବୀର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ଓ ଅଧୋଲୋକର ତଥା ଭୂଲୋକର ବିସ୍ତାର

ତେଷାଂ ସଂସ୍ଥାଂ ପ୍ରମାଣଂ ଚ ଭୂର୍ଲୋକସ୍ୟ ଚ ବର୍ଣ୍ଣୟ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ମାନୁଷଦେବାନାଂ ସରୀସୃପପତତ୍ତ୍ରିଣାମ୍ ।
ବଦ ନଃ ସର୍ଗସଂବ୍ୟୂହଂ ଗାର୍ଭସ୍ୱେଦଦ୍ୱିଜୋଦ୍ଭିଦାମ୍ ॥ ୨୭

ଗୁଣାବତାରୈର୍ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ସର୍ଗସ୍ଥିତ୍ୟପ୍ୟୟାଶ୍ରୟମ୍ ।
ସୃଜତଃ ଶ୍ରୀନିବାସସ୍ୟ ବ୍ୟାଚକ୍ଷ୍ୱୋଦାରବିକ୍ରମମ୍ ॥ ୨୮

ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବିଭାଗାଂଶ୍ଚ ରୂପଶୀଳସ୍ୱଭାବତଃ ।
ଋଷୀଣାଂ ଜନ୍ମକର୍ମାଦି ବେଦସ୍ୟ ଚ ବିକର୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୯

ଯଜ୍ଞସ୍ୟ ଚ ବିତାନାନି ଯୋଗସ୍ୟ ଚ ପଥଃ ପ୍ରଭୋ ।
ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟସ୍ୟ ଚ ସାଂଖ୍ୟସ୍ୟ ତନ୍ତ୍ରଂ ବା ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତମ୍ ॥ ୩୦

ପାଖଣ୍ଡପଥବୈଷମ୍ୟଂ ପ୍ରତିଲୋମନିବେଶନମ୍ ।
ଜୀବସ୍ୟ ଗତୟୋ ଯାଶ୍ଚ ଯାବତୀର୍ଗୁଣକର୍ମଜାଃ ॥ ୩୧

ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଣାଂ ନିମିତ୍ତାନ୍ୟବିରୋଧତଃ ।
ବାର୍ତ୍ତାୟା ଦଣ୍ଡନୀତେଶ୍ଚ ଶ୍ରୁତସ୍ୟ ଚ ବିଧିଂ ପୃଥକ୍ ॥ ୩୨

ଶ୍ରାଦ୍ଧସ୍ୟ ଚ ବିଧିଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପିତୃଣାଂ ସର୍ଗମେବ ଚ ।
ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରତାରାଣାଂ କାଳାବୟବସଂସ୍ଥିତିମ୍ ॥ ୩୩

ଦାନସ୍ୟ ତପସୋ ବାପି ଯଚ୍ଚେଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତୟୋଃ ଫଳମ୍ ।
ପ୍ରବାସସ୍ଥସ୍ୟ ଯୋ ଧର୍ମୋ ଯଶ୍ଚ ପୁଂସ ଉତାପଦି ॥ ୩୪

ଯେନ ବା ଭଗବାଂସ୍ତୁଷ୍ୟେଦ୍ଧର୍ମଯୋନିର୍ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ସମ୍ପ୍ରସୀଦତି ବା ଯେଷାମେତଦାଖ୍ୟାହି ଚ୍ଚାନଘ ॥ ୩୫

ଅନୁବ୍ରତାନାଂ ଶିଷ୍ୟାଣାଂ ପୁତ୍ରାଣାଂ ଚ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମ ।
ଅନାପୃଷ୍ଟମପି ବ୍ରୂୟୁର୍ଗୁରବୋ ଦୀନବତ୍ସଳାଃ ॥ ୩୬

ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ଭଗବଂସ୍ତେଷାଂ କତିଧା ପ୍ରତିସଂକ୍ରମଃ ।
ତତ୍ରେମଂ କ ଉପାସୀରନ୍ କ ଉ ସ୍ୱିଦନୁଶେରତେ ॥ ୩୭

ଓ ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ; ପୁଣି ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ ଯୋନିର ପ୍ରାଣୀ (ପଶୁପକ୍ଷୀ ଇତ୍ୟାଦି), ମନୁଷ୍ୟ, ଦେବତା, ସରୀସୃପ, ପକ୍ଷୀ ତଥା ଜରାୟୁଜ, ସ୍ୱେଦଜ, ଅଣ୍ଡଜ ଓ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ—ଏହି ଚାରିପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀ କିପରି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୨୬, ୨୭ ॥ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଗୁଣାବତାର ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହାଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଲୀଳାସବୁ କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥ ରୂପ, ଆଚରଣ ଓ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ବିଭାଗ, ଋଷିମାନଙ୍କର ଜନ୍ମକର୍ମାଦି, ବେଦମାନଙ୍କର ବିଭାଗ, ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବିସ୍ତାର, ଯୋଗମାର୍ଗ, ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ଓ ସେସବୁର ସାଧନ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ ତଥା ଭଗବାନ୍ କହିଥିବା ନାରଦପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଆଦି ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ର, ବିଭିନ୍ନ ପାଷଣ୍ଡମାର୍ଗର ପ୍ରଚାରଦ୍ୱାରା ଘଟୁଥିବା ବିଷମତା, ନୀଚବର୍ଣ୍ଣର ପୁରୁଷ ଓ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସମାଗମରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ପ୍ରକାର ତଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ହେତୁ ଜୀବର ଯେପରି ଓ ଯେତେପ୍ରକାର ଗତି ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦୟା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୨୯-୩୧ ॥

ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍! ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷର ଉପାୟଗୁଡ଼ିକ କଣ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧ ନ କରାଇ କିପରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା କହନ୍ତୁ। ବାଣିଜ୍ୟ, ଦଣ୍ଡନୀତି, ଶାସ୍ତ୍ରଶ୍ରବଣ-ବିଧି, ଶ୍ରାଦ୍ଧବିଧି ତଥା ପିତୃଗଣଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଏବଂ କାଳଚକ୍ରରେ ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର, ତାରାଗଣଙ୍କର ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ଦାନ, ତପ ତଥା ଇଷ୍ଟ ଓ ପୂର୍ତ୍ତ କର୍ମମାନଙ୍କର ଫଳ କଣ ଏବଂ ପ୍ରବାସରେ ଓ ଆପଦ୍‌କାଳରେ ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମ କଣ, ତାହା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ମୈତ୍ରେୟ ମହାରାଜ ! ଧର୍ମର ମୂଳକାରଣ ଶ୍ରୀଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ କେଉଁ ଆଚରଣଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେ କାହା ଉପରେ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଦ୍ୱିଜବର ! ଦୀନବତ୍ସଳ ଗୁରୁଜନମାନେ ନିଜର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଓ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ, ସେମାନେ ନ ପଚାରିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳକର ବିଷୟ କହିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଏହି ମହଦାଦି ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ପ୍ରଳୟ କେତେ ପ୍ରକାରର ତଥା ଯୋଗନିଦ୍ରାରେ ଭଗବାନ୍ ଶୟନ କଲାବେଳେ ଏସବୁ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ ତାହାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି ଓ କେଉଁ କେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱ ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ? ॥ ୩୭ ॥

ପୁରୁଷସ୍ୟ ଚ ସଂସ୍ଥାନଂ ସ୍ୱରୂପଂ ବା ପରସ୍ୟ ଚ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଚ ନୈଗମଂ ଯତ୍ତଦ୍‌ଗୁରୁଶିଷ୍ୟପ୍ରୟୋଜନମ୍ ॥ ୩୮

ଜୀବତତ୍ତ୍ୱ କଣ ? ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ କଣ ? ଉପନିଷଦ ପ୍ରତିପାଦିତ ଜ୍ଞାନ କଣ ଏବଂ ବେଦଜ୍ଞାନ କଣ ? ଗୁରୁ ଓ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ତଥା ତାହାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?—ଏସବୁ ମୋତେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥

ନିମିତ୍ତାନି ଚ ତସ୍ୟେହ ପ୍ରୋକ୍ତାନ୍ୟନଘ ସୂରିଭିଃ ।
ସ୍ୱତୋ ଜ୍ଞାନଂ କୁତଃ ପୁଂସାଂ ଭକ୍ତିର୍ବୈରାଗ୍ୟମେବ ବା ॥ ୩୯

ହେ ପବିତ୍ରାତ୍ମନ୍ ! ଏହି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ଉପାୟ କହିଥାନ୍ତି ?—କାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଅଥବା ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ତ ସ୍ୱତଃ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥

ଏତାନ୍ମେ ପୃଚ୍ଛତଃ ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ ହରେଃ କର୍ମବିବିତ୍ସୟା ।
ବ୍ରୂହି ମେଽଜ୍ଞସ୍ୟ ମିତ୍ରତ୍ୱାଦଜୟା ନଷ୍ଟଚକ୍ଷୁଷଃ ॥ ୪୦

ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମାୟାମୋହ ହେତୁ ମୋର ବିଗ୍ରହଦୃଷ୍ଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ଅଜ୍ଞ; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପରମ ସୁହୃଦ୍ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଲୀଳାଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ମୁଁ ଏ ଯେଉଁସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚ୍ଚାରିଲି, ଆପଣ ସେସବୁର ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥

ସର୍ବେ ବେଦାଶ୍ଚ ଯଜ୍ଞାଶ୍ଚ ତପୋ ଦାନାନି ଚାନଘ ।
ଜୀବାଭୟପ୍ରଦାନସ୍ୟ ନ କୁର୍ବୀରନ୍ କଳାମପି ॥ ୪୧

ହେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା ! ଭଗବତ୍‌ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବୁଝାଇ ଜୀବକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟାର୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ, ବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ, ଯଜ୍ଞ, ତପସ୍ୟା ଓ ଦାନାଦିଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପୁଣ୍ୟ ତାହାର ଷୋହଳ ଭାଗରୁ ଭାଗେ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ ॥ ୪୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥମାପୃଷ୍ଟପୁରାଣକଳ୍ପଃ
କୁରୁପ୍ରଧାନେନ ମୁନିପ୍ରଧାନଃ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧହର୍ଷୋ ଭଗବତ୍କଥାୟାଂ
ସଞ୍ଚୋଦିତସ୍ତଂ ପ୍ରହସନ୍ନିବାହ ॥ ୪୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦୁର ଏପରି ପୁରାଣବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚ୍ଚାରିବାରୁ, ଏସବୁ ତାଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍‌ଚର୍ଚ୍ଚା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ କରୁଛି ଜାଣି, ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥ ଅଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସତ୍‌ସେବନୀୟୋ ବତ ପୂରୁବଂଶୋ
ଯଲ୍ଲୋକପାଲୋ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରଧାନଃ ।
ବଭୂବିଥେହାଜିତକୀର୍ତ୍ତିମାଳାଂ
ପଦେ ପଦେ ନୂତନୟସ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣମ୍ ॥ ୧

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ସାଧୁପୁରୁଷ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବାରୁ ଏ ପୁରୁବଂଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିଛି । ଆପଣ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରମୁଖ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଲୋକପାଳ ମଧ୍ୟ । ଭଗବାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିମାଳାକୁ ଆପଣ ଏଭଳି ପ୍ରତିଟି ପଦରେ ଯେଉଁ ନୂତନତା ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ସତରେ ଧନ୍ୟ ! ॥ ୧ ॥

ସୋଽହଂ ନୃଣାଂ କ୍ଷୁଲ୍ଲସୁଖାୟ ଦୁଃଖଂ
ମହଦ୍‌ଗତାନାଂ ବିରମାୟ ତସ୍ୟ ।

ଲେଶମାତ୍ର ବିଷୟଭୋଗ ପାଇବାପାଇଁ ପାଗଳ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ବିରାଟ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଛି, ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ଏକମାତ୍ର ଭଗବଦ୍ କଥା ହିଁ

ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟେ ଭାଗବତଂ ପୁରାଣଂ
ଯଦାହ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ଭଗବାନୃଷିଭ୍ୟଃ ॥ ୨

ଆସୀନମୁର୍ବ୍ୟାଂ ଭଗବନ୍ତମାଦ୍ୟଂ
ସଙ୍କର୍ଷଣଂ ଦେବମକୁଣ୍ଠସତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ବିବିତ୍ସବସ୍ତତ୍ତ୍ୱମତଃ ପରସ୍ୟ
କୁମାରମୁଖ୍ୟା ମୁନୟୋଽନ୍ୱପୃଚ୍ଛନ୍ ॥ ୩

ସ୍ୱମେବ ଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ ବହୁ ମାନୟନ୍ତଂ
ଯଂ ବାସୁଦେବାଭିଧମାମନନ୍ତି ।
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍‌ଧୃତାକ୍ଷାମ୍ବୁଜକୋଶମୀଷ-
ଦୁନ୍ମୀଲୟନ୍ତଂ ବିବୁଧୋଦୟାୟ ॥ ୪

ସ୍ୱର୍ଧୁନ୍ୟୁଦାର୍ଦ୍ରୈଃ ସ୍ୱଜଟାକଲାପୈ-
ରୁପସ୍ପୃଶନ୍ତଶ୍ଚରଣୋପଧାନମ୍ ।
ପଦ୍ମଂ ଯଦର୍ଚ୍ଚନ୍ତ୍ୟହିରାଜକନ୍ୟାଃ
ସପ୍ରେମ ନାନାବଳିଭିର୍ବରାର୍ଥାଃ ॥ ୫

ମୁହୁର୍ଗୃଣନ୍ତୋ ବଚସାନୁରାଗ-
ସ୍ଖଲତ୍‌ପଦେନାସ୍ୟ କୃତାନି ତଜ୍‌ଜ୍ଞାଃ ।
କିରୀଟସାହସ୍ରମଣିପ୍ରବେକ-
ପ୍ରଦ୍ୟୋତିତୋଦ୍ଦାମଫଣାସହସ୍ରମ୍ ॥ ୬

ପ୍ରୋକ୍ତଂ କିଲୈତଦ୍‌ଭଗବତ୍ତମେନ
ନିବୃତ୍ତିଧର୍ମାଭିରତାୟ ତେନ ।
ସନତ୍‌କୁମାରାୟ ସ ଚାହ ପୃଷ୍ଟଃ
ସାଂଖ୍ୟାୟନାୟାଙ୍ଗ ଧୃତବ୍ରତାୟ ॥ ୭

ସାଂଖ୍ୟାୟନଃ ପାରମହଂସ୍ୟମୁଖ୍ୟୋ
ବିବକ୍ଷମାଣୋ ଭଗବଦ୍‌ବିଭୂତୀଃ ।
ଜଗାଦ ସୋଽସ୍ମଦ୍‌ଗୁରବେଽନ୍ୱିତାୟ
ପରାଶରାୟାଥ ବୃହସ୍ପତେଶ୍ଚ ॥ ୮

ହେଉଛି ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀସଙ୍କର୍ଷଣ ଦେବ ସନକାଦି ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ଶୁଣାଇଥିଲେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସେହି ପୁରାଣ ହିଁ ଶୁଣାଉଛି; ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥

ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଆଦିଦେବ ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣ (ଅନନ୍ତ) ନିଜଲୋକରେ ବିରାଜମାନ ଥାଆନ୍ତି । ଥରେ ସନକାଦି ଚାରି ମୁନି ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଯାଇ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩ ॥ ସେମାନେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ, ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ମାନସିକ ପୂଜାରେ ବସିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଧାରସ୍ୱରୂପ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଧ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି । ସେ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ମୁନିମାନେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ସେ ନିଜ ନେତ୍ରକୁ ସାମାନ୍ୟ ଉନ୍ମୀଳିତ କଲେ ଓ ଅନୁକମ୍ପାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଦେଲେ । ସେତିକିରେ ମୁନିମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥

ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ସତ୍ୟଲୋକରୁ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୋକକୁ ଆସିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଜଟା ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଭିଜି ଯାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଶେଷଦେବ ବା ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ବରରୂପେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ନାଗରାଜ-କୁମାରୀମାନେ ଅନେକ ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଚରଣ ରଖିବା ପଦ୍ମପୀଠରେ ନିଜ ନିଜର ମସ୍ତକ ଲଗାଇ ସନକାଦି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୫ ॥

ସନତ୍‌କୁମାର ଆଦି ମୁନିମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାମାନଙ୍କର ମର୍ମଜ୍ଞ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦ ବାଣୀରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାମାନ ଗାନ କଲେ । ଶେଷଦେବ ତାଙ୍କର ସହସ୍ର ଫଣା ଟେକି ରଖିଥାନ୍ତି; ଫଣାମାନଙ୍କରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରୀଟ । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମଣିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଝଲସାଇ ଦେଉଥାଏ ॥ ୬ ॥ ସନତ୍‌କୁମାରଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ସଙ୍କର୍ଷଣ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେହି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ମୁନିଙ୍କୁ ଭାଗବତ ଶୁଣାଇଲେ । ତା'ପରେ ସନତ୍‌କୁମାର ପରମବ୍ରତଶୀଳ ସାଂଖ୍ୟାୟନ ମୁନି ପଚାରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଭାଗବତ ଶୁଣାଇଥିଲେ ବୋଲି ଲୋକପ୍ରସିଦ୍ଧି ରହିଛି ॥ ୭ ॥ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସାଂଖ୍ୟାୟନ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭୂତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି, ତାହା ତାଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ତଥା ମୋର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀପରାଶରଙ୍କୁ ଏବଂ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୮ ॥

ପ୍ରୋବାଚ ମହ୍ୟଂ ସ ଦୟାଳୁରୁକ୍ତୋ
ମୁନିଃ ପୁଲସ୍ତ୍ୟେନ ପୁରାଣମାଦ୍ୟମ୍ ।
ସୋଽହଂ ତବୈତତ୍କଥୟାମି ବତ୍ସ
ଶ୍ରଦ୍ଧାଳବେ ନିତ୍ୟମନୁବ୍ରତାୟ ॥ ୯

ଉଦାପ୍ଲୁତଂ ବିଶ୍ୱମିଦଂ ତଦାଽଽସୀଦ୍
ଯନ୍ନିଦ୍ରୟାମୀଲିତଦୃଙ୍ ନ୍ୟମୀଲୟତ୍ ।
ଅହୀନ୍ଦ୍ରତଳ୍ପେଽଧିଶୟାନ ଏକଃ
କୃତକ୍ଷଣଃ ସ୍ୱାତ୍ମରତୌ ନିରୀହଃ ॥ ୧୦

ସୋଽନ୍ତଃଶରୀରେଽର୍ପିତଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମଃ
କାଳାତ୍ମିକାଂ ଶକ୍ତିମୁଦୀରୟାଣଃ ।
ଉବାସ ତସ୍ମିନ୍ ସଲିଳେ ପଦେ ସ୍ୱେ
ଯଥାନଳୋ ଦାରୁଣି ରୁଦ୍ଧବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୧୧

ଚତୁର୍ଯୁଗାନାଂ ଚ ସହସ୍ରମପ୍ସୁ
ସ୍ୱପନ୍ ସ୍ୱୟୋଦୀରିତୟା ସ୍ୱଶକ୍ତ୍ୟା ।
କାଳାଖ୍ୟୟାଽଽସାଦିତକର୍ମତନ୍ତ୍ରୋ
ଲୋକାନପୀତାନ୍ ଦଦୃଶେ ସ୍ୱଦେହେ ॥ ୧୨

ତସ୍ୟାର୍ଥସୂକ୍ଷ୍ମାଭିନିବିଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟେ-
ରନ୍ତର୍ଗତୋଽର୍ଥୋ ରଜସା ତନୀୟାନ୍ ।
ଗୁଣେନ କାଳାନୁଗତେନ ବିଦ୍ଧଃ
ସୂଷ୍ୟଂସ୍ତଦାଭିଦ୍ୟତ ନାଭିଦେଶାତ୍ ॥ ୧୩

ସ ପଦ୍ମକୋଶଃ ସହସୋଦତିଷ୍ଠତ୍
କାଳେନ କର୍ମପ୍ରତିବୋଧନେନ ।
ସ୍ୱରୋଚିଷା ତତ୍ସଲିଳଂ ବିଶାଳଂ
ବିଦ୍ୟୋତୟନ୍ନର୍କ ଇବାତ୍ମଯୋନିଃ ॥ ୧୪

ତଲ୍ଲୋକପଦ୍ମଂ ସ ଉ ଏବ ବିଷ୍ଣୁଃ
ପ୍ରାବୀବିଶତ୍ ସର୍ବଗୁଣାବଭାସମ୍ ।
ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ୱୟଂ ବେଦମୟୋ ବିଧାତା
ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବଂ ଯଂ ସ୍ମ ବଦନ୍ତି ସୋଽଭୂତ୍ ॥ ୧୫

ତସ୍ୟାଂ ସ ଚାମ୍ଭୋରୁହକର୍ଣ୍ଣିକାୟା-
ମବସ୍ଥିତୋ ଲୋକମପଶ୍ୟମାନଃ ।

ତା'ପରେ ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ମୁନି କହିବାରୁ ପରମ ଦୟାଳୁ ପରାଶର ମୋତେ ସେହି ଆଦିପୁରାଣ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ହେ ବିଦୁର ! ଆପଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାଗବତ ଶୁଣିବାକୁ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି । ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ହିଁ ଆପଣ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ତାହା ଶୁଣାଉଛି ॥ ୯ ॥

ସୃଷ୍ଟିପୂର୍ବରୁ ଏହି ସାରା ବିଶ୍ୱ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ହିଁ ଅନନ୍ତଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜାଗ୍ରତ ଥିଲା । ସେ ଯୋଗନିଦ୍ରାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ, ନିଜର ନେତ୍ର ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ସୃଷ୍ଟିକର୍ମରୁ ଅବକାଶ ନେଇ, ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଃସ୍ପୃହ ହୋଇଯାଇ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ସେହି ନାରାୟଣଙ୍କ ଶରୀରରେ ସକଳ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ଅଗ୍ନି ଯେପରି କାଠରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାର ଦାହିକା ଶକ୍ତିକୁ ସୁପ୍ତ ରଖିଥାଏ, ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ସେହିପରି ଜଳରେ ଶୟନ କରିଥିବାବେଳେ ନିଜ ଶରୀରରେ ସକଳ ଶକ୍ତି ସମାବିଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କେବଳ ତାହାଙ୍କର କାଳାତ୍ମିକାଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ ଥିଲା ॥ ୧୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତା ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ସହିତ ଏକହଜାର ଚତୁର୍ଯୁଗୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଳରେ ଶୟନ କରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ତାଙ୍କର କାଳଶକ୍ତି ଜୀବମାନଙ୍କର କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ପ୍ରେରିତ କଲା, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ଶରୀରରେ ଲୀନ ହୋଇଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ଭୁବନମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ତାହାଙ୍କର ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଲିଙ୍ଗଶରୀର ଆଦି ସବୁ ସୂକ୍ଷ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ପଡ଼ିବାରୁ, କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କର ନାଭିଦେଶରେ କମଳକଳିକା ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ॥ ୧୩ ॥ ଜୀବମାନଙ୍କର କର୍ମାବଶେଷକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଦେଇଥିବା କାଳବଳରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ସେହି ପଦ୍ମକଢ଼ ହଠାତ୍ ଜଳ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ସେହି ପଦ୍ମକଢ଼ ସ୍ୱକୀୟ ତେଜରେ ସେହି ବିଶାଳ ଅପାର ଜଳରାଶିକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ କରିଦେଲା ॥ ୧୪ ॥ ସକଳ ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସେହି ସର୍ବଲୋକମୟ ପଦ୍ମରେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ୍ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ । ସେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ସେଥିରେ ସକଳ ବେଦର ଜ୍ଞାତା ସାକ୍ଷାତ୍ ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ପଦ୍ମର କର୍ଣ୍ଣିକାରେ ବସିଥିବା ବ୍ରହ୍ମା କୌଣସି ଭୁବନ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇବାରୁ ଆଖି ଖୋଲି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଚାହିଁଲେ । ତା'ଫଳରେ

ପରିକ୍ରମନ୍ ବ୍ୟୋମ୍ନି ବିବୃତ୍ତନେତ୍ର-
ଶ୍ଚତ୍ୱାରି ଲେଭେଽନୁଦିଶଂ ମୁଖାନି ॥ ୧୬

ତସ୍ମାଦ୍ୟୁଗାନ୍ତଶ୍ୱସନାବଘୂର୍ଣ୍ଣ-
ଜଲୋର୍ମିଚକ୍ରାତ୍ ସଲିଲାଦ୍‌ବିରୂଢମ୍ ।
ଉପାଶ୍ରିତଃ କଞ୍ଜମୁ ଲୋକତତ୍ତ୍ୱଂ
ନାତ୍ମାନମଦ୍ଧାବିଦଦାଦିଦେବଃ ॥ ୧୭

କ ଏଷ ଯୋଽସାବହମବ୍‌ଜପୃଷ୍ଠ
ଏତତ୍ କୁତୋ ବାବ୍‌ଜମନନ୍ୟଦପ୍‌ସୁ ।
ଅସ୍ତି ହ୍ୟଧସ୍ତାଦିହ କିଞ୍ଚନୈତ-
ଦଧିଷ୍ଠିତଂ ଯତ୍ର ସତା ନୁ ଭାବ୍ୟମ୍ ॥ ୧୮

ସ ଇତ୍ଥମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତଦବ୍‌ଜନାଲ-
ନାଡ଼ୀଭିରନ୍ତର୍ଜଲମାବିବେଶ ।
ନାର୍ବାଗ୍‌ଗତସ୍ତତ୍‌ଖରନାଳନାଳ-
ନାଭିଂ ବିଚିନ୍ୱଂସ୍ତଦବିନ୍ଦତାଜଃ ॥ ୧୯

ତମସ୍ୟପାରେ ବିଦୁରାତ୍ମସର୍ଗଂ
ବିଚିନ୍ୱତୋଽଭୂତ୍‌ସୁମହାଂସ୍ତ୍ରିଣେମିଃ ।
ଯୋ ଦେହଭାଜାଂ ଭୟମୀରୟାଣଃ
ପରିକ୍ଷିଣୋତ୍ୟାୟୁରଜସ୍ୟ ହେତିଃ ॥ ୨୦

ତତୋ ନିବୃତ୍ତୋଽପ୍ରତିଲବ୍ଧକାମଃ
ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟମାସାଦ୍ୟ ପୁନଃ ସ ଦେବଃ ।
ଶନୈର୍ଜିତଶ୍ୱାସନିବୃତ୍ତଚିତ୍ତୋ
ନ୍ୟଷୀଦଦାରୂଢ଼ସମାଧିଯୋଗଃ ॥ ୨୧

କାଳେନ ସୋଽଜଃ ପୁରୁଷାୟୁଷାଭି-
ପ୍ରବୃତ୍ତଯୋଗେନ ବିରୂଢ଼ବୋଧଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ତଦନ୍ତର୍ହୃଦୟେଽବଭାତ-
ମପଶ୍ୟତାପଶ୍ୟତ ଯନ୍ନ ପୂର୍ବମ୍ ॥ ୨୨

ମୃଣାଲଗୌରାୟତଶେଷଭୋଗ-
ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଏକଂ ପୁରୁଷଂ ଶୟାନମ୍ ।
ଫଣାତପତ୍ରାୟୁତମୂର୍ଧରତ୍ନ-
ଦ୍ୟୁଭିର୍ହତଧ୍ୱାନ୍ତଯୁଗାନ୍ତତୋୟେ ॥ ୨୩

ତାହାଙ୍କର ବେକର ଚାରିଦିଗରେ ଚାରିଟି ମୁଖ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ବାୟୁପ୍ରବାହ ଫଳରେ ଉଠୁଥିବା ତରଙ୍ଗମାଳା ହେତୁ ସେହି ଅପାର ଜଳରାଶିର ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ପଦ୍ମ ଉପରେ ବିରାଜମାନ ଆଦିଦେବ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ତଥା ସେହି ଲୋକତତ୍ତ୍ୱରୂପୀ ପଦ୍ମର କୌଣସି ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଏହି ପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକା ଉପରେ ବସିଥିବା ମୁଁ କିଏ ? ଏହି ପଦ୍ମଟି ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଆଧାର (ଆଶ୍ରୟ) ନ ଥାଇଣୁ କେଉଁଠାରୁ ବାହାରି ଏହି ଜଳରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ? ଯାହାକୁ ଆଧାର କରି ଏହି ପଦ୍ମଟି ଉପରକୁ ଉଠି ଫୁଟିପାରିଛି, ସେହି ଆଧାରରୂପ ବସ୍ତୁଟି ତ ଜଳଭିତରେ ନିଶ୍ଚୟ ଥିବ ।" ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ସେ ପଦ୍ମମୃଣାଳର ସୂକ୍ଷ୍ମରନ୍ଧ୍ର ମଧ୍ୟଦେଇ ସେହି ଗଭୀରଜଳରାଶି ଭିତରେ ପଶିଗଲେ । ମୃଣାଳର ଆଧାରକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେ ନାଭି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଗଲେ, ତଥାପି ସେ ତାହାର ଆଧାର ଠାବ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ସେହି ଗଭୀର ଅନ୍ଧକାରରେ ବାରମ୍ବାର ନିଜର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ଖୋଜି ଖୋଜି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବହୁକାଳ ବିତିଗଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହାର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଏହି କାଳ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଚକ୍ର, ଯାହା କି ସବୁ ଦେହଧାରୀଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆୟୁ ଅନୁକ୍ଷଣ କ୍ଷୀଣ କରିଚାଲିଛି ॥ ୨୦ ॥ ଶେଷରେ ବିଫଳ-ମନୋରଥ ହୋଇ, ବ୍ରହ୍ମା ଫେରି ଆସିଲେ ଓ ନିଜର ଆଧାରଭୂତ ପଦ୍ମ ଉପରେ ବସି ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଜୟ କରିବା ସହିତ ଚିତ୍ତକୁ ନିଃସଂକଳ୍ପ କରିଦେଇ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଏକଶହ ଦିବ୍ୟ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତପସ୍ୟା କଲେ । ନିଶ୍ଚଳ ସମାଧିରେ ବସି ବସି ତାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହେବାରୁ, ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟାକାଶରେ ଭଗବାନ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କୁ ତ ସେ ପୂର୍ବରୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇ ସେ ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ପରି ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ଅନନ୍ତନାଗଙ୍କ ଶରୀରକୁ ଶଯ୍ୟା କରି ତା ଉପରେ ଶୟନ କରିଛନ୍ତି । ଅନନ୍ତଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ମୃଣାଳ ପରି ଧବଳ ଓ ବିଶାଳ । ତା' ଉପରେ ଏକାକୀ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶୟନ କରିଛନ୍ତି । ଅନନ୍ତଙ୍କର ଦଶହଜାର ଫଣା ଛତ୍ର ପରି ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହାଙ୍କର ସେହି ମସ୍ତକମାନଙ୍କରେ କିରୀଟମାନ ଶୋଭା ପାଉଛି । କିରୀଟମାନଙ୍କର ମଣିସବୁ ଝଲମଲ ହେଉଛି ଓ

ପ୍ରେକ୍ଷାଂ କ୍ଷିପନ୍ତଂ ହରିତୋପଲାଦ୍ରେଃ
ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରନୀବେରୁରୁରୁକ୍ମମୂର୍ଧ୍ନଃ ।
ରତ୍ନୋଦଧାରୌଷଧିସୌମନସ୍ୟ-
ବନସ୍ରଜୋ ବେଣୁଭୁଜାଙ୍ଘ୍ରିପାଙ୍ଘ୍ରେଃ ॥ ୨୪

ଆୟାମତୋ ବିସ୍ତରତଃ ସ୍ୱମାନ-
ଦେହେନ ଲୋକତ୍ରୟସଂଗ୍ରହେଣ ।
ବିଚିତ୍ରଦିବ୍ୟାଭରଣାଂଶୁକାନାଂ
କୃତଶ୍ରିୟାପାଶ୍ରିତବେଷଦେହମ୍ ॥ ୨୫

ପୁଂସାଂ ସ୍ୱକାମାୟ ବିବିକ୍ତମାର୍ଗୈ-
ରଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତାଂ କାମଦୁଘାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମମ୍ ।
ପ୍ରଦର୍ଶୟନ୍ତଂ କୃପୟା ନଖେନ୍ଦୁ-
ମୟୂଖଭିନ୍ନାଙ୍ଗୁଲିଚାରୁପତ୍ରମ୍ ॥ ୨୬

ମୁଖେନ ଲୋକାର୍ତ୍ତିହରସ୍ମିତେନ
ପରିସ୍ଫୁରତ୍କୁଣ୍ଡଲମଣ୍ଡିତେନ ।
ଶୋଣାୟିତେନାଧରବିମ୍ବଭାସା
ପ୍ରତ୍ୟର୍ହୟନ୍ତଂ ସୁନସେନ ସୁଭ୍ର୍ୱା ॥ ୨୭

କଦମ୍ବକିଞ୍ଜଲ୍କପିଶଙ୍ଗବାସସା
ସ୍ୱଲଂକୃତଂ ମେଖଳୟା ନିତମ୍ବେ ।
ହାରେଣ ଚାନନ୍ତଧନେନ ବତ୍ସ
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷଃସ୍ଥଳବଲ୍ଲଭେନ ॥ ୨୮

ପରାର୍ଧ୍ୟକେୟୂରମଣିପ୍ରବେକ-
ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଦୋର୍ଦଣ୍ଡସହସ୍ରଶାଖମ୍ ।
ଅବ୍ୟକ୍ତମୂଳଂ ଭୁବନାଙ୍ଘ୍ରିପେନ୍ଦ୍ର-
ମହୀନ୍ଦ୍ରଭୋଗୈରଧିବୀତବଲ୍ଶମ୍ ॥ ୨୯

ସେସବୁର କାନ୍ତିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ଆପଣା ଶ୍ୟାମଳଶରୀରର ଆଭାରେ ମରକତମଣି ପର୍ବତର ଶୋଭାକୁ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜିତ କରିଦେଉଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ କଟିଦେଶର ପୀତାମ୍ବର ପର୍ବତପ୍ରାନ୍ତରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ହରିତାଭ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମେଘମାଳାର ଆଭାକୁ ବି ମଳିନ କରିଦେଉଥାଏ । ତାହାଙ୍କ ଶିରରେ ସୁଶୋଭିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୁକୁଟ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ପର୍ବତଶିଖରର ମାନକୁ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିଦେଉଥାଏ । ତାଙ୍କ ଗଳାର ବନମାଳା ପର୍ବତର ରତ୍ନ, ଜଳପ୍ରପାତ, ଓଷଧି ଓ ପୁଷ୍ପମାନଙ୍କର ଶୋଭାକୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଉଥାଏ ଏବଂ ଭୁଜଦଣ୍ଡ ବେଣୁଦଣ୍ଡ (ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ବାଉଁଶ)କୁ ଓ ଚରଣ ବିଶାଳବୃକ୍ଷକୁ ତିରସ୍କାର କରୁଥାଏ । ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ଏତେ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା ଯେ ତହିଁରେ ସେ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଭୁବନକୁ ସମାହିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେ ନିଜର ଶୋଭାରେ ବିଚିତ୍ର ଓ ଦିବ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣମାନଙ୍କର ଶୋଭାକୁ ସୁଶୋଭିତ କରିଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୀତାମ୍ବର ଆଦି ବେଶଭୂଷାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ନିଜ ନିଜର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗରେ ପୂଜା କରୁଥିବା ଭକ୍ତଜନଙ୍କୁ କୃପା କରି ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ଚରଣକମଳର ଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ କରାଇଥାନ୍ତି, ସେହି ଚରଣର ନଖଚନ୍ଦ୍ରର ଛଟାରେ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଅଙ୍ଗୁଳିରୂପୀ ପାଖୁଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ଚମକୁଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ସୁନ୍ଦର ନାସିକା, ଅନୁଗ୍ରହବର୍ଷୀ ଭ୍ରୂଲତା, କର୍ଣ୍ଣରେ ଦୋଳାୟିତ ହେଉଥିବା କୁଣ୍ଡଳର ଝଲମଲ ଶୋଭା, ବିମ୍ବଫଳ ସମାନ ଲାଲ ଲାଲ ଅଧରର ସୁନ୍ଦର କାନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକାର୍ତ୍ତିହାରୀ ମୃଦୁହାସରେ ଯୁକ୍ତ ମୁଖାରବିନ୍ଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଉପାସକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ବା ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଉଥାନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ବତ୍ସ ! ଭଗବାନଙ୍କର ନିତମ୍ବଦେଶରେ କଦମ୍ବକୁସୁମର କେଶର ପରି ପୀତ ପାଟବସ୍ତ୍ର ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ମେଖଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ତାହାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଅମୂଲ୍ୟ ହାର ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ରୂପରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଭୁବନର ଏକମାତ୍ର ଆଧାର ଭଗବାନ୍ ଏକ ଅବ୍ୟକ୍ତମୂଳ (ଯାହାର ଆଦ୍ୟନ୍ତ ଜଣା ନାହିଁ) ବୃକ୍ଷ ପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ସହସ୍ରଭୁଜ ହେଉଛି ସେହି ବୃକ୍ଷର ଶାଖାସମୂହ; ସେଗୁଡ଼ିକ ମଣିମୁକ୍ତାଜଟିତ କେୟୂରାଦି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭରଣଦ୍ୱାରା ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଚନ୍ଦନାଦି ବୃକ୍ଷର ଶାଖାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସର୍ପ ଗୁଡ଼େଇ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଅନନ୍ତନାଗଙ୍କର ସହସ୍ର ଫଣାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍କନ୍ଧଦେଶ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୯ ॥

ଚରାଚରୌକୋ ଭଗବନ୍ମହୀଧ୍ର-
ମହୀନ୍ଦ୍ରବନ୍ଧୁଂ ସଲିଲୋପଗୂଢମ୍ ।
କିରୀଟସାହସ୍ରହିରଣ୍ୟଶୃଙ୍ଗ-
ମାବିର୍ଭବତ୍କୌସ୍ତୁଭରତ୍ନଗର୍ଭମ୍ ॥ ୩୦

ନାଗରାଜ ଅନନ୍ତ ବା ଶେଷଦେବଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ଅନନ୍ତଜଳରାଶିଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ଏକ ପର୍ବତରାଜ ପରି ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । ପର୍ବତ ଉପରେ ଯେପରି ଅନେକ ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମ ଜୀବ ବାସ କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜୀବମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଶେଷଦେବଙ୍କ ଫଣାରେ ଥିବା ମୁକୁଟମାନ ସେହି ପର୍ବତର ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଶୃଙ୍ଗ ପରି ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା କୌସ୍ତୁଭ ମଣି ସେହି ନୀଳପର୍ବତ ଗର୍ଭରୁ ବାହାରିଥିବା ରତ୍ନ ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଥାଏ ॥ ୩୦ ॥

ନିବୀତମାମ୍ନାୟମଧୁବ୍ରତଶ୍ରିୟା
ସ୍ୱକୀର୍ତ୍ତିମୟ୍ୟା ବନମାଳୟା ହରିମ୍ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁବାୟ୍ୱଗ୍ନ୍ୟଗମଂ ତ୍ରିଧାମଭିଃ
ପରିକ୍ରମତ୍ପ୍ରାଧନିକୈର୍ଦୁରାସଦମ୍ ॥ ୩୧

ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗଳାରେ ବେଦରୂପୀ ଭ୍ରମରସମୂହ ଦ୍ୱାରା ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିମୟୀ ବନମାଳା ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯେ ଅଗମ୍ୟ, ସେହି ହରିଙ୍କ ଚତୁଷ୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ତ୍ରିଭୁବନରେ ସହଜରେ ଭ୍ରମଣ କରିପାରୁଥିବା (ସୁଦର୍ଶନାଦି) ଅସ୍ତ୍ରମାନେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥାନ୍ତି; ସେଥିପାଇଁ ସେ ଥିଲେ (ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ) ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ॥ ୩୧ ॥

ତର୍ହ୍ୟେବ ତନ୍ନାଭିସରଃସରୋଜ-
ମାତ୍ମାନମମ୍ଭଃ ଶ୍ୱସନଂ ବିୟଚ୍ଚ ।
ଦଦର୍ଶ ଦେବୋ ଜଗତୋ ବିଧାତା
ନାତଃ ପରଂ ଲୋକବିସର୍ଗଦୃଷ୍ଟିଃ ॥ ୩୨

ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ନାଭି-ସରୋବରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସେହି ପଦ୍ମକୁ, ନିଜକୁ ତଥା ଜଳ, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ କିଛି ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ସ କର୍ମବୀଜଂ ରଜସୋପରକ୍ତଃ
ପ୍ରଜାଃ ସିସୃକ୍ଷନ୍ନିୟଦେବ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ।
ଅସ୍ତୌଦ୍‌ବିସର୍ଗାଭିମୁଖସ୍ତମୀଡ୍ୟ-
ମବ୍ୟକ୍ତବର୍ତ୍ମନ୍ୟଭିବେଶିତାତ୍ମା ॥ ୩୩

ରଜୋଗୁଣରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସୃଷ୍ଟିରଚନା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣରୂପେ କେବଳ ସେହି ପାଞ୍ଚଟି ପଦାର୍ଥ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତେଣୁ ଯାହାଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ମନ ଲଗାଇଦେଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ— ॥ ୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେଽଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍ ସ୍ତୁତି

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଜ୍ଞାତୋଽସି ମେଽଦ୍ୟ ସୁଚିରାନ୍ନନୁ ଦେହଭାଜାଂ
ନ ଜ୍ଞାୟତେ ଭଗବତୋ ଗତିରିତ୍ୟବଦ୍ୟମ୍ ।

ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବହୁ ସମୟ ପରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିଲି । ହାୟ ! ଏହା କେଡ଼େ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ ଯେ, ଦେହଧାରୀ ଜୀବ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଦୌ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ! ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ; ଯଦିବା କୌଣସି

ନାନ୍ୟତ୍ତ୍ୱଦସ୍ତି ଭଗବନ୍ନପି ତନ୍ନ ଶୁଦ୍ଧଂ
ମାୟାଗୁଣବ୍ୟତିକରାଦ୍ୟଦୁରୁର୍ବିଭାସି ॥ ୧

ରୂପଂ ଯଦେତଦବବୋଧରସୋଦୟେନ
ଶଶ୍ୱନ୍ନିବୃତ୍ତତମସଃ ସଦନୁଗ୍ରହାୟ ।
ଆଦୌ ଗୃହୀତମବତାରଶତୈକବୀଜଂ
ଯନ୍ନାଭିପଦ୍ମଭବନାଦହମାବିରାସମ୍ ॥ ୨

ନାତଃ ପରଂ ପରମ ଯଦ୍ଭବତଃ ସ୍ୱରୂପ-
ମାନନ୍ଦମାତ୍ରମବିକଳ୍ପମବିଦ୍ଧବର୍ଚ୍ଚଃ ।
ପଶ୍ୟାମି ବିଶ୍ୱସୃଜମେକମବିଶ୍ୱମାତ୍ମନ୍
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମକମଦସ୍ତ ଉପାଶ୍ରିତୋଽସ୍ମି ॥ ୩

ତଦ୍‌ବା ଇଦଂ ଭୁବନମଙ୍ଗଳ ମଙ୍ଗଳାୟ
ଧ୍ୟାନେ ସ୍ମ ନୋ ଦର୍ଶିତଂ ତ ଉପାସକାନାମ୍ ।
ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେଽନୁବିଧେମ ତୁଭ୍ୟଂ
ଯୋଽନାଦୃତୋ ନରକଭାଗ୍‌ଭିରସତ୍‌ପ୍ରସଙ୍ଗୈଃ ॥ ୪

ଯେ ତୁ ତ୍ୱଦୀୟଚରଣାମ୍ବୁଜକୋଶଗନ୍ଧଂ
ଜିଘ୍ରନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣବିବରୈଃ ଶ୍ରୁତିବାତନୀତମ୍ ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ଗୃହୀତଚରଣଃ ପରୟା ଚ ତେଷାଂ
ନାପୈଷି ନାଥ ହୃଦୟାମ୍ବୁରୁହାତ୍ ସ୍ୱପୁଂସାମ୍ ॥ ୫

ତାବଦ୍ଭୟଂ ଦ୍ରବିଣଗେହସୁହୃନ୍ନିମିତ୍ତଂ
ଶୋକଃ ସ୍ପୃହା ପରିଭବୋ ବିପୁଳଶ୍ଚ ଲୋଭଃ ।
ତାବନ୍ମମେତ୍ୟସଦବଗ୍ରହ ଆର୍ତ୍ତିମୂଳଂ
ଯାବନ୍ନ ତେଽଙ୍ଘ୍ରିମଭୟଂ ପ୍ରବୃଣୀତ ଲୋକଃ ॥ ୬

ଦୈବେନ ତେ ହତଧିୟୋ ଭବତଃ ପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍-
ସର୍ବାଶୁଭୋପଶମନାଦ୍‌ବିମୁଖେନ୍ଦ୍ରିୟା ଯେ ।

ବସ୍ତୁ ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ସ୍ୱରୂପତଃ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୋଭ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ସେଭଳି ଅନେକ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ପରମ ଜ୍ଞାନମୟ ଏବଂ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦାୟକ । ଅଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହେ । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ରୂପର ନାଭିକମଳରୁ ମୁଁ ପ୍ରକଟ ହେଲି, ଏହା ହେଉଛି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅବତାରର ଏକମାତ୍ର ବୀଜ ବା ମୂଳକାରଣ । ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଏହି ରୂପ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଆନନ୍ଦମୟ, ଭେଦରହିତ, ଅଖଣ୍ଡ ଓ ତେଜୋମୟ; ଏହା ଛଡ଼ା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଅନ୍ୟ ରୂପ ଦେଖୁନାହିଁ । ଆପଣ ହିଁ ବିଶ୍ୱନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି; ପୁଣି ଆପଣ ବିଶ୍ୱାତୀତ । ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ । ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ଗୁଣ ଓ ସଗୁଣ ଉଭୟ ରୂପର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୩ ॥ ହେ ବିଶ୍ୱମଙ୍ଗଳକାରୀ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ମୋତେ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱରୂପର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା । କିନ୍ତୁ ପାପାତ୍ମା ବିଷୟାସକ୍ତ ଜୀବମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରୂପକୁ ଅନାଦର କରି ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରୂପକୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ବେଦରୂପୀ ବାୟୁ ବହନ କରି ଆଣିଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ-କୋଷର ସୁଗନ୍ଧକୁ ଯେଉଁ ଲୋକେ ନିଜ କର୍ଣ୍ଣକୁହରଦ୍ୱାରା ସେବନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ପରାଭକ୍ତିରୂପୀ ଡୋରିରେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକୁ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବାନ୍ଧିରଖନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟକମଳକୁ ଛାଡ଼ି କଦାପି ଦୂରକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଜୀବ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଅଭୟପ୍ରଦ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନ ଥାଏ, ତାକୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧନଜନ, ଘରଦ୍ୱାର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ଭୟ, ଶୋକ, ଲାଳସା, ଦୀନତା ଓ ଅତିଶୟ ଲୋଭ ଆଦି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାର 'ମୁଁ ଓ ମୋର'ରୂପୀ ଦୁରାଗ୍ରହ ରହିଥାଏ, ଯାହା କି ଦୁଃଖର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ॥ ୬ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଅମଙ୍ଗଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ହାୟ ! ଯେଉଁମାନେ ସେହି ଭକ୍ତିଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହନ୍ତି ଓ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ ଆଦି ଭକ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ, ସେହି ବିଚରାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ତ, ଜାଣନ୍ତୁ, ଦୈବ ହିଁ

କୁର୍ବନ୍ତି କାମସୁଖଲେଶଲବାୟ ଦୀନା
ଲୋଭାଭିଭୂତମନସୋଽକୁଶଲାନି ଶଶ୍ୱତ୍ ॥ ୭

କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍ତ୍ରିଧାତୁଭିରିମା ମୁହୁରର୍ଦ୍ଦ୍ୟମାନାଃ
ଶୀତୋଷ୍ଣବାତବର୍ଷୈରିତରେତରାଚ୍ଚ ।
କାମାଗ୍ନିନାଚ୍ୟୁତ ରୁଷା ଚ ସୁଦୁର୍ଭରେଣ
ସମ୍ପଶ୍ୟତୋ ମନ ଉରୁକ୍ରମ ସୀଦତେ ମେ ॥ ୮

ଯାବତ୍ପୃଥକ୍ତ୍ୱମିଦମାତ୍ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥ-
ମାୟାବଲଂ ଭଗବତୋ ଜନ ଈଶ ପଶ୍ୟେତ୍ ।
ତାବନ୍ନ ସଂସୃତିରସୌ ପ୍ରତିସଂକ୍ରମେତ
ବ୍ୟର୍ଥାପି ଦୁଃଖନିବହଂ ବହତୀ କ୍ରିୟାର୍ଥା ॥ ୯

ଅହ୍ନ୍ୟାପୃତାର୍ତ୍ତକରଣା ନିଶି ନିଃଶୟାନା
ନାନାମନୋରଥଧିୟା କ୍ଷଣଭଗ୍ନନିଦ୍ରାଃ ।
ଦୈବାହତାର୍ଥରଚନା ଋଷୟୋଽପି ଦେବ
ଯୁଷ୍ମତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗବିମୁଖା ଇହ ସଂସରନ୍ତି ॥ ୧୦

ତ୍ୱଂ ଭାବଯୋଗପରିଭାବିତହୃତ୍ସରୋଜ
ଆସ୍ସେ ଶ୍ରୁତେକ୍ଷିତପଥୋ ନନୁ ନାଥ ପୁଂସାମ୍ ।
ଯଦ୍ୟଦ୍ଧିୟା ତ ଉରୁଗାୟ ବିଭାବୟନ୍ତି
ତତ୍ତଦ୍ୱପୁଃ ପ୍ରଣୟସେ ସଦନୁଗ୍ରହାୟ ॥ ୧୧

ନାତିପ୍ରସୀଦତି ତଥୋପଚିତୋପଚାରୈ-
ରାରାଧିତଃ ସୁରଗଣୈର୍ହୃଦି ବଦ୍ଧକାମୈଃ ।

ହରଣ କରି ନେଇଛି; କାରଣ ସେମାନେ କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜନିତ ନାମକୁମାତ୍ର ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ନିରନ୍ତର ଦୁଷ୍କର୍ମରେ ହିଁ ବୁଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ସେପରି ଲୋକେ ବାରମ୍ବାର କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା ହେତୁ, ବାତ-ପିତ୍ତ-କଫ ଆଦି ତ୍ରିଧାତୁ ହେତୁ, ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ, ବାୟୁ ଓ ବର୍ଷା ହେତୁ, ପାରସ୍ପରିକ କଳହ ହେତୁ ତଥା ଦୁଃସହ କାମକ୍ରୋଧ ହେତୁ ବାରମ୍ବାର କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି । ଏପରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଦୁଃସହ କଷ୍ଟ ଦେଖି ମୋର ମନ କହୁଛି, 'ଦେଖ ! ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ବିଦ୍ୟମାନ; ତଥାପି ଏମାନେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇ, ମାୟାଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି କେତେ ଦୁଃଖ ନ ପାଉଛନ୍ତି !'—ତେଣୁ ମୋତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗୁଛି ॥ ୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମନୁଷ୍ୟ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବିଷୟରୂପୀ ମାୟାର ପ୍ରଭାବରେ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖୁଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାକୁ ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳିବ ନାହିଁ । ଯଦ୍ୟପି ଏହି ସଂସାରଚକ୍ର ମିଥ୍ୟା, ତଥାପି ଏଠାରେ ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ ଓ ସେଥିରୁ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳେ, ତାହା ଦୁଃଖ ହିଁ ଦିଏ ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମରେ ମଜ୍ଜି ରହୁଥିବାରୁ ଜୀବ ଦୁଃଖରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଥାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ଦେବ ! ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବି, ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ, ଯଦି ଆପଣଙ୍କ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ବି ସଂସାରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଦିନବେଳେ ନାନା କର୍ମ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ରହେ ଏବଂ ରାତିରେ ସେମାନେ ନିଦ୍ରାରେ ଅଚେତ ହୋଇ ଶୋଇଯାଆନ୍ତି । ନାନାପ୍ରକାର ମନୋରଥ ପୋଷଣ କରିଥିବାରୁ ବାରମ୍ବାର ନିଦ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ଦୈବବଶତଃ ସେମାନଙ୍କର ଅର୍ଥସିଦ୍ଧିର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ବିଫଳ ହୋଇଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନେ ସଂସାରରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ହେ ଦୟାମୟ ଭଗବାନ୍ ! କେବଳ ଶ୍ରବଣଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଶ୍ରବଣ କରି କରି ହିଁ ଭକ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଲାଭ କରିବାର ମାର୍ଗ ପାଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତି ଦେଖି ଆପଣ ତାହାଙ୍କର ଭକ୍ତିପୂତ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟକମଳକୁ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ କରିଦିଅନ୍ତି । ହେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପ୍ରଭୁ ! ଭକ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭାବନାରେ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ଆପଣ ତାହାଙ୍କୁ ସେହି ରୂପରେ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି; ଏହା ଆପଣଙ୍କ ପରମ ଅନୁଗ୍ରହ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣନିବାସୀ ସବୁରି ପରମ ହିତକାରୀ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ।

ଯତ୍ ସର୍ବଭୂତଦୟୟାସଦଲଭ୍ୟୟୈକୋ
ନାନାଜନେଷ୍ୱବହିତଃ ସୁହୃଦନ୍ତରାତ୍ମା ॥ ୧୨

ପୁଂସାମତୋ ବିବିଧକର୍ମଭିରଧ୍ୱରାଦ୍ୟୈ-
ର୍ଦାନେନ ଚୋଗ୍ରତପସା ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟୟା ଚ ।
ଆରାଧନଂ ଭଗବତସ୍ତବ ସତ୍କ୍ରିୟାର୍ଥୋ
ଧର୍ମୋଽର୍ପିତଃ କର୍ହିଚିଦ୍ଧ୍ରିୟତେ ନ ଯତ୍ର ॥ ୧୩

ଶଶ୍ୱତ୍ସ୍ୱରୂପମହସୈବ ନିପୀତ-ଭେଦ
ମୋହାୟ ବୋଧଧିଷଣାୟ ନମଃ ପରସ୍ମୈ ।
ବିଶ୍ୱୋଦ୍ଭବସ୍ଥିତିଲୟେଷୁ ନିମିତ୍ତଲୀଳା-
ରାସାୟ ତେ ନମ ଇଦଂ ଚକୃମେଶ୍ୱରାୟ ॥ ୧୪

ଯସ୍ୟାବତାରଗୁଣକର୍ମବିଡ଼ମ୍ବନାନି
ନାମାନି ଯେଽସୁବିଗମେ ବିବଶା ଗୃଣନ୍ତି ।
ତେ ନୈକଜନ୍ମଶମଲଂ ସହସୈବ ହିତ୍ୱା
ସଂଯାନ୍ତ୍ୟପାବୃତମୃତଂ ତମଜଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୧୫

ଯୋ ବା ଅହଂ ଚ ଗିରିଶଶ୍ଚ ବିଭୁଃ ସ୍ୱୟଂ ଚ
ସ୍ଥିତ୍ୟୁଦ୍ଭବପ୍ରଳୟହେତବ ଆତ୍ମମୂଳମ୍ ।
ଭିତ୍ତ୍ୱା ତ୍ରିପାଦ୍ୱବୃଧ ଏକ ଉରୁପ୍ରରୋହ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ଭୁବନଦ୍ରୁମାୟ ॥ ୧୬

ଲୋକୋ ବିକର୍ମନିରତଃ କୁଶଳେ ପ୍ରମତ୍ତଃ
କର୍ମଣ୍ୟୟଂ ତ୍ୱଦୁଦିତେ ଭବଦର୍ଚ୍ଚନେ ସ୍ୱେ ।
ଯସ୍ତାବଦସ୍ୟ ବଳବାନିହ ଜୀବିତାଶାଂ
ସଦ୍ୟଶ୍ଛିନତ୍ତ୍ୟନିମିଷାୟ ନମୋଽସ୍ତୁ ତସ୍ମୈ ॥ ୧୭

ତେଣୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାଭାବ ରଖିଲେ, ଆପଣ ଯେତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ମନରେ ନାନାପ୍ରକାର କାମନା ପୋଷଣ କରି ବିବିଧ ପ୍ରକାର ବିପୁଳ ସାମଗ୍ରୀରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେବତାମାନେ ପୂଜା କଲେ ମଧ୍ୟ, ଆପଣ ସେପରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ସୁତରାଂ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅକୃତ୍ରିମ ସେବା କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଭକ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ କର୍ମ ଆପଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦିଆଯାଏ, ତାହା କଦାପି ନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ; ତାହା ଅକ୍ଷୟ ହୋଇଯାଏ। ତେଣୁ ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, କଠିନ ତପସ୍ୟା ଓ ବ୍ରତାଦିଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିପାରିବା ହିଁ ହେଉଛି ସେହିସବୁ କର୍ମର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଫଳ; କାରଣ ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏପରି କେଉଁ ଫଳ ଅଛି, ଯାହା କି ସୁଲଭ ହୋଇ ନ ଯିବ ! ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣ ସର୍ବଦା ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ୟୋତିରେ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଭେଦଭ୍ରମରୂପୀ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଥାନ୍ତି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନର ଅଧିଷ୍ଠାନ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର ନିମନ୍ତେ ମାୟାର ଯେଉଁ ଲୀଳା ଚାଲେ, ତାହା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଖେଳ। ତେଣୁ ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାବେଳେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଅବତାର, ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ସୂଚିତ କରୁଥିବା ଦେବକୀନନ୍ଦନ, ଜନାର୍ଦ୍ଦନ, କଂସନିକନ୍ଦନ ଆଦି ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ଅନେକ ଜନ୍ମର ପାପରୁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମାୟାଦି ଆବରଣରହିତ ବ୍ରହ୍ମପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି। ଆପଣ ନିତ୍ୟ ଓ ଅଜନ୍ମା। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଏହି ବିଶ୍ୱବୃକ୍ଷରୂପେ ଆପଣ ହିଁ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଆପଣ ହିଁ ନିଜର ମୂଳପ୍ରକୃତିକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହାଦେବ—ଏପରି ତିନି ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଜାପତି, ମନୁ ଆଦି ପ୍ରଶାଖାରୂପେ ବହୁଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଆରାଧନାକୁ ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳକାରୀ ସ୍ୱଧର୍ମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଏଥିପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହି ସର୍ବଦା ଏହାର ବିପରୀତ (ନିଷିଦ୍ଧ) କର୍ମରେ ଲାଗି ରହୁଛନ୍ତି। ଯେଉଁ ସଦାସାବଧାନ ଓ ସଦାବଳବାନ୍ କାଳ ଏପରି ଅବାଟରେ ଚାଲିଥିବା ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନସୂତ୍ରକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଳମ୍ବ ନ କରି କାଟିଦିଏ, ସେହି କାଳ ମଧ୍ୟ

ଯସ୍ମାଦ୍‌ବିଭେମ୍ୟହମପି ଦ୍ୱିପରାର୍ଧଧିଷ୍ଣ୍ୟ-
ମଧ୍ୟାସିତଃ ସକଳଲୋକନମସ୍କୃତଂ ଯତ୍ ।
ତେପେ ତପୋ ବହୁସବୋଽବରୁରୁତ୍ସମାନ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେଽଧିମଖାୟ ତୁଭ୍ୟମ୍ ॥ ୧୮

ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ମନୁଷ୍ୟବିବୁଧାଦିଷୁ ଜୀବଯୋନି-
ଷ୍ୱାତ୍ମେଚ୍ଛୟାଽଽତ୍ମକୃତସେତୁପରୀପ୍ସୟା ଯଃ ।
ରେମେ ନିରସ୍ତରତିରପ୍ୟବରୁଦ୍ଧଦେହ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମାୟ ॥ ୧୯

ଯୋଽବିଦ୍ୟୟାନୁପହତୋଽପି ଦଶାର୍ଧବୃତ୍ତ୍ୟା
ନିଦ୍ରାମୁବାହ ଜଠରୀକୃତଲୋକଯାତ୍ରଃ ।
ଅନ୍ତର୍ଜଲେଽହିକଶିପୁସ୍ପର୍ଶାନୁକୂଳାଂ
ଭୀମୋର୍ମିମାଲିନି ଜନସ୍ୟ ସୁଖଂ ବିବୃଣ୍ୱନ୍ ॥ ୨୦

ଯନ୍ନାଭିପଦ୍ମଭବନାଦହମାସମୀଡ୍ୟ
ଲୋକତ୍ରୟୋପକରଣୋ ଯଦନୁଗ୍ରହେଣ ।
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତ ଉଦରସ୍ଥଭବାୟ ଯୋଗ-
ନିଦ୍ରାବସାନବିକସନ୍ନଳିନେକ୍ଷଣାୟ ॥ ୨୧

ସୋଽୟଂ ସମସ୍ତଜଗତାଂ ସୁହୃଦେକ ଆତ୍ମା
ସତ୍ତ୍ୱେନ ଯନ୍ମୃଡୟତେ ଭଗବାନ୍ ଭଗେନ ।
ତେନୈବ ମେ ଦୃଶମନୁସ୍ପୃଶତାଦ୍ ଯଥାହଂ
ସ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମି ପୂର୍ବବଦିଦଂ ପ୍ରଣତପ୍ରିୟୋଽସୌ ॥ ୨୨

ଏଷ ପ୍ରପନ୍ନବରଦୋ ରମୟାଽଽତ୍ମଶକ୍ତ୍ୟା
ଯଦ୍ ଯତ୍ କରିଷ୍ୟତି ଗୃହୀତଗୁଣାବତାରଃ ।

ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ରୂପ । ସେହି କାଳସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୭ ॥ ଯେଉଁ ସତ୍ୟଲୋକ ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଷ୍ଠି ରହେ ଏବଂ ଯାହା ସମସ୍ତ ଲୋକର (ଭୁବନର) ବନ୍ଦନୀୟ, ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ସତ୍ୟଲୋକର ଅଧିଷ୍ଠାତା; ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି କାଳରୂପକୁ ଭୟ କରେ । ସେହି କାଳମୁଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ବହୁକାଳ ଧରି ତପସ୍ୟା କଲି । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଅଧିଯଜ୍ଞରୂପରେ ମୋର ଏହି ତପସ୍ୟାର ସାକ୍ଷୀ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କାଳସ୍ୱରୂପ ଓ ଅଧିଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ଜାଣି ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ; ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ବିଷୟ-ସୁଖଲାଭର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ; ତଥାପି ଆପଣ ନିଜରଚିତ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଦେବତା ଆଦି ପ୍ରାଣୀରୂପରେ ନାନାଯୋନିରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଅନେକ ଲୀଳା କରନ୍ତି । ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ଅବିଦ୍ୟା, ଅସ୍ମିତା, ରାଗ, ଦ୍ୱେଷ ଓ ଅଭିନିବେଶରୂପୀ ପଞ୍ଚକ୍ଲେଶ ଭିତରୁ କୌଣସିଟି ଦ୍ୱାରା ବି ଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଲୋକକୁ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ଭୟଙ୍କର ତରଙ୍ଗମାଳାଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ପ୍ରଳୟଜଳରେ ଅନନ୍ତଙ୍କର କୋମଳ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି କରି ଆପଣ ନିଜ ଉଦରରେ ଲୀନ ହୋଇଥିବା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତଥା ପୂର୍ବକଳ୍ପର କର୍ମପରମ୍ପରାଦ୍ୱାରା କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ରାମ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଲୀଳାରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପାର କରୁଣାଭାବ ହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୨୦ ॥ ଆପଣଙ୍କର ନାଭିକମଳରୂପ ଭବନରେ ମୋର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ ତ୍ରିଲୋକ ରଚନାରୂପୀ ଉପକାରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଛି । ସକଳ ବିଶ୍ୱ ଆପଣଙ୍କ ଉଦରରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୋଗନିଦ୍ରା ଭାଙ୍ଗିଯିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ନେତ୍ରକମଳ ଉନ୍ମୀଳିତ ହୋଇଛି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୨୧ ॥ ଆପଣ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସୁହୃଦ୍, ଆତ୍ମା ଓ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ । ତେଣୁ ଆପଣ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରନ୍ତି, ମୋ ବୁଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସଂଯୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ପୂର୍ବକଳ୍ପ ପରି ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଜଗତ୍ ସର୍ଜନା କରିପାରିବି ॥ ୨୨ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ । ନିଜର ଶକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ଗୁଣାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଆପଣ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ

ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ୱବିକ୍ରମମିଦଂ ସୃଜତୋଽପି ଚେତୋ
ଯୁଞ୍ଜୀତ କର୍ମଶମଲଂ ଚ ଯଥା ବିଜହ୍ୟାମ୍ ॥ ୨୩

ନାଭିହ୍ରଦାଦିହ ସତୋଽମ୍ଭସି ଯସ୍ୟ ପୁଂସୋ
ବିଜ୍ଞାନଶକ୍ତିରହମାସମନନ୍ତଶକ୍ତେଃ ।
ରୂପଂ ବିଚିତ୍ରମିଦମସ୍ୟ ବିବୃଣ୍ୱତୋ ମେ
ମା ରୀରିଷୀଷ୍ଟ ନିଗମସ୍ୟ ଗିରାଂ ବିସର୍ଗଃ ॥ ୨୪

ସୋଽସାବଦଭ୍ରକରୁଣୋ ଭଗବାନ୍ ବିବୃଦ୍ଧ-
ପ୍ରେମସ୍ମିତେନ ନୟନାମ୍ବୁରୁହଂ ବିଜୃମ୍ଭନ୍ ।
ଉତ୍ଥାୟ ବିଶ୍ୱବିଜୟାୟ ଚ ନୋ ବିଷାଦଂ
ମାଧ୍ୱ୍ୟା ଗିରାପନୟତାତ୍ ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ ॥ ୨୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ୍ୱସମ୍ଭବଂ ନିଶାମ୍ୟୈବଂ ତପୋବିଦ୍ୟାସମାଧିଭିଃ ।
ଯାବନ୍ମନୋବଚଃ ସ୍ତୁତ୍ୱା ବିରରାମ ସ ଖିନ୍ନବତ୍ ॥ ୨୬

ଅଥାଭିପ୍ରେତମନ୍ୱୀକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ବିଷଣ୍ଣଚେତସଂ ତେନ କଳ୍ପବ୍ୟତିକରାମ୍ଭସା ॥ ୨୭

ଲୋକସଂସ୍ଥାନବିଜ୍ଞାନ ଆତ୍ମନଃ ପରିଖିଦ୍ୟତଃ ।
ତମାହାଗାଧୟା ବାଚା କଶ୍ମଳଂ ଶମୟନ୍ନିବ ॥ ୨୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମା ବେଦଗର୍ଭ ଗାସ୍ତନ୍ଦ୍ରୀଂ ସର୍ଗ ଉଦ୍ୟମମାବହ ।
ତନ୍ମୟାଽଽପାଦିତଂ ହ୍ୟଗ୍ରେ ଯନ୍ମାଂ ପ୍ରାର୍ଥୟତେ ଭବାନ୍ ॥ ୨୯

ଭୂୟସ୍ତ୍ୱଂ ତପ ଆତିଷ୍ଠ ବିଦ୍ୟାଂ ଚୈବ ମଦାଶ୍ରୟାମ୍ ।
ତାଭ୍ୟାମନ୍ତର୍ହୃଦି ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଲୋକାନ୍ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟସ୍ୟପାବୃତାନ୍ ॥ ୩୦

ତତ ଆତ୍ମନି ଲୋକେ ଚ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତଃ ସମାହିତଃ ।
ଦ୍ରଷ୍ଟାସି ମାଂ ତତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମୟି ଲୋକାଂସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୧

ଯଦା ତୁ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଦାରୁଷ୍ୱଗ୍ନିମିବ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ପ୍ରତିଚକ୍ଷୀତ ମାଂ ଲୋକୋ ଜହ୍ୟାତର୍ହ୍ୟେବ କଶ୍ମଳମ୍ ॥ ୩୨

କର୍ମ କରିବେ, ମୋର ଏହି ସୃଷ୍ଟିରଚନା କରିବା ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ । ତେଣୁ ସୃଷ୍ଟିରଚନା ସମୟରେ ଆପଣ ମୋ ଚିତ୍ତକୁ ଏଭଳି ପ୍ରେରିତ କରନ୍ତୁ (ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ), ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ସୃଷ୍ଟିରଚନାବିଷୟକ ଅଭିମାନରୂପୀ ମଳରୁ ମୁକ୍ତ ରହିପାରିବି ॥ ୨୩ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ପରମପୁରୁଷ । ଏହି ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳରେ ଶୟନ କରିଥିବାବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ନାଭିକମଳରୁ ମୁଁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଛି ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ବିଜ୍ଞାନଶକ୍ତି; ତେଣୁ ଏହି ଜଗତର ବିଚିତ୍ର ରୂପ ବିସ୍ତାର କରିବା ସମୟରେ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୋର ବେଦରୂପୀ ବାଣୀ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନ ଯାଉ ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣ ତ ଅପାର କରୁଣାମୟ ପୁରାଣପୁରୁଷ । ତେଣୁ ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ମୃଦୁହାସର ସହିତ ନିଜର ନେତ୍ରକମଳ ଖୋଲନ୍ତୁ ଏବଂ ଶେଷଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି ବିଶ୍ୱର ଉଦ୍ଭବ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ମୋର ବିଷାଦ ଦୂର କରନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏହିପରି ତପ, ବିଦ୍ୟା ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ନିଜର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତଥା ନିଜର ମନ ଓ ବାଣୀର ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ବ୍ରହ୍ମା ଟିକିଏ କ୍ଳାନ୍ତ ପରି ହୋଇ ମୌନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଳୟ ଜଳରାଶି ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବ୍ରତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ତଥା ଲୋକସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ କୌଣସି ନିଶ୍ଚିତ ବିଗ୍ଚର କରି ନ ପାରି ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଖିନ୍ନ ହୋଇଯାଉଛି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି ଭଗବାନ୍ ତାହାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ବେଦଗର୍ଭ ! ତୁମେ ବିଷାଦର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆଳସ୍ୟଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅ ନାହିଁ; ସୃଷ୍ଟିରଚନା ଉଦ୍ୟମରେ ତତ୍ପର ହୋଇଯାଅ । ତୁମେ ମୋଠାରୁ ଯାହା ଗ୍ଚହୁଁଛ, ତାହା ତ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ କରିସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସୃଷ୍ଟିରଚନାରେ ତୁମେ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର ହୋଇଯାଅ ॥ ୨୯ ॥ ତୁମେ ଆଉ ଥରେ ତପ କର ଏବଂ ଭାଗବତ-ଜ୍ଞାନ ମନନ କର । ତାହା ଫଳରେ ତୁମେ ସକଳ ଲୋକକୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପରେ ନିଜ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବ ॥ ୩୦ ॥ ତା'ପରେ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଓ ସମାହିତଚିତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ତୁମେ ଦେଖିବ ଯେ, ମୁଁ ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ତଥା ତୁମ ଭିତରେ ବି ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ସକଳ ଜଗତ୍ ତଥା ତୁମେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ମୋ ଭିତରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛ ॥ ୩୧ ॥ ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ଦେଖେ ଯେ, ଅଗ୍ନି କାଠରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ପରି, ମୁଁ

ଯଦା ରହିତମାତ୍ମାନଂ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାଶୟୈଃ ।
ସ୍ୱରୂପେଣ ମୟୋପେତଂ ପଶ୍ୟନ୍ ସ୍ୱାରାଜ୍ୟମୃଚ୍ଛତି ॥ ୩୩

ନାନାକର୍ମବିତାନେନ ପ୍ରଜା ବହ୍ୱୀଃ ସିସୃକ୍ଷତଃ ।
ନାତ୍ମାବସୀଦତ୍ୟସ୍ମିଂସ୍ତେ ବର୍ଷୀୟାନ୍ମଦନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୩୪

ଋଷିମାଦ୍ୟଂ ନ ବଧ୍ନାତି ପାପୀୟାଂସ୍ତ୍ୱାଂ ରଜୋଗୁଣଃ ।
ଯନ୍ମନୋ ମୟି ନିର୍ବଦ୍ଧଂ ପ୍ରଜାଃ ସଂସୃଜତୋଽପି ତେ ॥ ୩୫

ଜ୍ଞାତୋଽହଂ ଭବତା ତ୍ୱଦ୍ୟ ଦୁର୍ବିଜ୍ଞେୟୋଽପି ଦେହିନାମ୍ ।
ଯନ୍ମାଂ ତ୍ୱଂ ମନ୍ୟସେଽଯୁକ୍ତଂ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାତ୍ମଭିଃ ॥ ୩୬

ତୁଭ୍ୟଂ ମଦ୍‌ବିଚିକିତ୍ସାୟାମାତ୍ମା ମେ ଦର୍ଶିତୋଽବହିଃ ।
ନାଳେନ ସଲିଲେ ମୂଳଂ ପୁଷ୍କରସ୍ୟ ବିଚିନ୍ୱତଃ ॥ ୩୭

ଯଚ୍ଚକର୍ଥାଙ୍ଗ ମତ୍‌ସ୍ତୋତ୍ରଂ ମତ୍‌କଥାଭ୍ୟୁଦୟାଙ୍କିତମ୍ ।
ଯଦ୍‌ବା ତପସି ତେ ନିଷ୍ଠା ସ ଏଷ ମଦନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୩୮

ପ୍ରୀତୋଽହମସ୍ତୁ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଲୋକାନାଂ ବିଜୟେଚ୍ଛୟା ।
ଯଦସ୍ତୌଷୀର୍ଗୁଣମୟଂ ନିର୍ଗୁଣଂ ମାନୁବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ ॥ ୩୯

ଯ ଏତେନ ପୁମାନ୍ନିତ୍ୟଂ ସ୍ତୁତ୍ୱା ସ୍ତୋତ୍ରେଣ ମାଂ ଭଜେତ୍ ।
ତସ୍ୟାଶୁ ସମ୍ପ୍ରସୀଦେୟଂ ସର୍ବକାମବରେଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୦

ପୂର୍ତ୍ତେନ ତପସା ଯଜ୍ଞୈର୍ଦାନୈର୍ଯୋଗସମାଧିନା ।
ରାଦ୍ଧଂ ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ପୁଂସାଂ ମତ୍‌ପ୍ରୀତିସ୍ତତ୍ତ୍ୱବିନ୍ମତମ୍ ॥ ୪୧

ଅହମାତ୍ମାଽଽତ୍ମନାଂ ଧାତଃ ପ୍ରେଷ୍ଠଃ ସନ୍ ପ୍ରେୟସାମପି ।
ଅତୋ ମୟି ରତିଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଦେହାଦିର୍ଯତ୍‌କୃତେ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୪୨

ସର୍ବବେଦମୟେନେଦମାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାଽଽତ୍ମଯୋନିନା ।
ପ୍ରଜାଃ ସୃଜ ଯଥାପୂର୍ବଂ ଯାଶ୍ଚ ମୟ୍ୟନୁଶେରତେ ॥ ୪୩

(ଭଗବାନ୍) ସମସ୍ତଭୂତରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ଅଜ୍ଞାନରୂପ ମଳରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୨ ॥ ସେ ନିଜକୁ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଗୁଣ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୁ ରହିତ ତଥା ମୋଠାରୁ ସ୍ୱରୂପତଃ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ଜାଣିପାରିଲେ, ସେ ମୋକ୍ଷପଦ ପାଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ତୁମେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଜୀବଜଗତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ଚିତ୍ତ ଯେଉଁ ମୋହିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ମୋରି କୃପାର ଫଳ ॥ ୩୪ ॥ ତୁମେ ହେଉଛ ସର୍ବପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା । ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ସମୟରେ ବି ତୁମର ଚିତ୍ତ ମୋ'ଠାରେ ଲାଗି ରହିଥାଏ; ତେଣୁ ପାପମୟ ରଜୋଗୁଣ ତୁମକୁ ବାନ୍ଧିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ତୁମେ ବୁଝିପାରିଛ ଯେ, ମୁଁ ହେଉଛି ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଗୁଣ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୁ ରହିତ । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ, ଦେହଧାରୀ ଜୀବ ପକ୍ଷେ ମୋ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ପାଇବା କଠିନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତୁମେ ମୋତେ ଜାଣିପାରିଛ ॥ ୩୬ ॥ 'ମୋର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇ କେହି ଅଛନ୍ତି, ନା ନାହିଁ !'—ଏହି ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ପାଇଁ ତୁମେ ପଦ୍ମର ମୃଣାଳରନ୍ଧ୍ରଦେଇ ଆସି ଜଳରେ ପଦ୍ମର ମୂଳ ଖୋଜୁଥିଲ; ତାହା ଜାଣି ମୁଁ ତୁମ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ମୋର ଏହି ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇଦେଲି ॥ ୩୭ ॥

ପ୍ରିୟ ବ୍ରହ୍ମା ! ତୁମେ ମୋର ଲୀଳା-ବୈଭବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯେଉଁ ସ୍ତୁତି କଲ ଏବଂ ତପସ୍ୟାରେ ତୁମର ଯେଉଁ ନିଷ୍ଠା ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ମୋରି କୃପାର ଫଳ ॥ ୩୮ ॥ ଲୋକସୃଷ୍ଟିର ଇଚ୍ଛା ରଖି ତୁମେ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣରୂପରେ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯେଉଁ ସ୍ତୁତି କଲ, ତାହା ଶୁଣି ମୁଁ ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି । ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ ॥ ୩୯ ॥ ମୁଁ ସକଳ କାମନା ଓ ସବୁ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଯେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରଦ୍ୱାରା ସ୍ତୁତି କରି ମୋତେ ଭଜିବେ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯିବି ॥ ୪୦ ॥

ତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତାମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି ଯେ, ମୋର ପ୍ରସନ୍ନତା ହିଁ ହେଉଛି ପୂର୍ତ୍ତ, ତପ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ଯୋଗ, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧି ଆଦିରୁ ମିଳୁଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ କଲ୍ୟାଣମୟ ଫଳ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଆତ୍ମାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ଏବଂ ପ୍ରିୟମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରିୟ । ଦେହାଦି ମଧ୍ୟ ମୋରି ହେତୁ ପ୍ରିୟ । ତେଣୁ ମୋତେ ହିଁ ପ୍ରେମ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ତୁମେ ପୂର୍ବକଳ୍ପରେ ଯେପରି ପ୍ରଜା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୋ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇ ଶୟନ କରୁଥିବା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଓ ତ୍ରିଲୋକକୁ ତୁମର ସର୍ବବେଦମୟୀ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ପୁଣି ସୃଷ୍ଟି କର ॥ ୪୩ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତସ୍ମା ଏବଂ ଜଗତ୍ସ୍ରଷ୍ଟ୍ରେ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରଃ ।
ବ୍ୟଜ୍ୟେଦଂ ସ୍ୱେନ ରୂପେଣ କଞ୍ଜନାଭସ୍ତିରୋଦଧେ ॥ ୪୪

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ସ୍ୱାମୀ କମଳନାଭ ଭଗବାନ୍ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଜଗତ୍ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଆଦେଶ ଦେଇ ନିଜର ସେହି ନାରାୟଣରୂପକୁ ଅଦୃଶ୍ୟ କରିଦେଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦଶପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଅନ୍ତର୍ହିତେ ଭଗବତି ବ୍ରହ୍ମା ଲୋକପିତାମହଃ ।
ପ୍ରଜାଃ ସସର୍ଜ କତିଧା ଦୈହିକୀର୍ମାନସୀର୍ବିଭୁଃ ॥ ୧

ଯେ ଚ ମେ ଭଗବନ୍ ପୃଷ୍ଟାସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟର୍ଥା ବହୁବିତ୍ତମ ।
ତାନ୍ ବଦସ୍ୱାନୁପୂର୍ବ୍ୟେଣ ଛିନ୍ଧି ନଃ ସର୍ବସଂଶୟାନ୍ ॥ ୨

ବିଦୁର ପଚ୍ଚାରିଲେ—ମୁନିବର ! ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ସକଳ ଲୋକର ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ଦେହରୁ ଓ ମନରୁ କେତେପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ? ॥ ୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଏହାଛଡ଼ା ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ବିଷୟ ପଚ୍ଚାରିଛି, ସେସବୁ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋର ସବୁ ସଂଶୟ ଦୂର କରନ୍ତୁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବହୁଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୨ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଞ୍ଚୋଦିତସ୍ତେନ କ୍ଷତ୍ତ୍ରା କୌଷାରବୋ ମୁନିଃ ।
ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରତ୍ୟାହ ତାନ୍ ପ୍ରଶ୍ନାନ୍ ହୃଦିସ୍ଥାନଥ ଭାର୍ଗବ ॥ ୩

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ବିଦୁର ଏପରି ପଚ୍ଚାରିବାରୁ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ ମନେ ମନେ ଅତି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜ ହୃଦୟରେ ରଖିଥିବା ସେହି ପ୍ରଶ୍ନମାନଙ୍କର ଉତ୍ତର ଦେବା ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୩ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ବିରିଞ୍ଚୋଽପି ତଥା ଚକ୍ରେ ଦିବ୍ୟଂ ବର୍ଷଶତଂ ତପଃ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମାନମାବେଶ୍ୟ ଯଦାହ ଭଗବାନଜଃ ॥ ୪

ତଦ୍ବିଲୋକ୍ୟାବ୍ଜସମ୍ଭୂତୋ ବାୟୁନା ଯଦଧିଷ୍ଠିତଃ ।
ପଦ୍ମମମ୍ଭଶ୍ଚ ତତ୍କାଳକୃତବୀର୍ଯ୍ୟେଣ କମ୍ପିତମ୍ ॥ ୫

ତପସା ହ୍ୟେଧମାନେନ ବିଦ୍ୟୟା ଚାତ୍ମସଂସ୍ଥୟା ।
ବିବୃଦ୍ଧବିଜ୍ଞାନବଲୋ ନ୍ୟପାଦ୍ ବାୟୁଂ ସହାମ୍ଭସା ॥ ୬

ତଦ୍ବିଲୋକ୍ୟ ବିୟଦ୍‌ବ୍ୟାପି ପୁଷ୍କରଂ ଯଦଧିଷ୍ଠିତମ୍ ।
ଅନେନ ଲୋକାନ୍ ପ୍ରାଗ୍ଲୀନାନ୍ କଳ୍ପିତାସ୍ମୀତ୍ୟଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୭

ପଦ୍ମକୋଶଂ ତଦାଽଽବିଶ୍ୟ ଭଗବତ୍କର୍ମଚୋଦିତଃ ।
ଏକଂ ବ୍ୟଭାଙ୍କ୍ଷୀଦୁରୁଧା ତ୍ରିଧା ଭାବ୍ୟଂ ଦ୍ୱିସପ୍ତଧା ॥ ୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଯେପରି କହିଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା ଚିତ୍ତ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କ ଠାରେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିବିଷ୍ଟ କରି ଏକଶହ ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେ ଯେଉଁଠି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଓ ଯାହା ଉପରେ ବସିଥିଲେ, ସେହି ପଦ୍ମ ତଥା ଜଳ କାଳର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରବଳ ବାୟୁର ଆଘାତରେ ଅସ୍ଥିର ହେଉଛି ॥ ୫ ॥ ଘୋର ତପସ୍ୟା ଓ ହୃଦୟସ୍ଥ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ବିଜ୍ଞାନବଳ ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା; ତାହାରି ବଳରେ ସେ ଜଳ ଓ ବାୟୁକୁ ପିଇଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯେଉଁ ଆକାଶବ୍ୟାପୀ ପଦ୍ମ ଉପରେ ବସିଥିଲେ, ତାହାକୁ ଦେଖି ସେ ବିଚାର କଲେ, 'ପୂର୍ବକଳ୍ପରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ସମସ୍ତ ଭୁବନ ମୁଁ ଏହି ପଦ୍ମରୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବି' ॥ ୭ ॥ ଏପରି ବିଚାର କରି ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ପଦ୍ମଟିକୁ **ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ**—ଏପରି ତିନି ଭାଗ କରିଦେଲେ; ଜୀବମାନଙ୍କର ଭୋଗସ୍ଥାନରୂପେ

ଏତାବାଞ୍ଜୀବଲୋକସ୍ୟ ସଂସ୍ଥାଭେଦଃ ସମାହୃତଃ ।
ଧର୍ମସ୍ୟ ହ୍ୟନିମିତ୍ତସ୍ୟ ବିପାକଃ ପରମେଷ୍ଠ୍ୟସୌ ॥ ୯

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଯଦାତ୍ଥ ବହୁରୂପସ୍ୟ ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
କାଲାଖ୍ୟଂ ଲକ୍ଷଣଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯଥା ବର୍ଣ୍ଣୟ ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଗୁଣବ୍ୟତିକରାକାରୋ ନିର୍ବିଶେଷୋଽପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ ।
ପୁରୁଷସ୍ତଦୁପାଦାନମାତ୍ମାନଂ ଲୀଲୟାସୃଜତ୍ ॥ ୧୧

ବିଶ୍ୱଂ ବୈ ବ୍ରହ୍ମତନ୍ମାତ୍ରଂ ସଂସ୍ଥିତଂ ବିଷ୍ଣୁମାୟୟା ।
ଈଶ୍ୱରେଣ ପରିଚ୍ଛିନ୍ନଂ କାଳେନାବ୍ୟକ୍ତମୂର୍ତ୍ତିନା ॥ ୧୨

ଯଥେଦାନୀଂ ତଥାଗ୍ରେ ଚ ପଶ୍ଚାଦପ୍ୟେତଦୀଦୃଶମ୍ ।
ସର୍ଗୋ ନବବିଧସ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରାକୃତୋ ବୈକୃତସ୍ତୁ ଯଃ ॥ ୧୩

କାଳଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣୈରସ୍ୟ ତ୍ରିବିଧଃ ପ୍ରତିସଂକ୍ରମଃ ।
ଆଦ୍ୟସ୍ତୁ ମହତଃ ସର୍ଗୋ ଗୁଣବୈଷମ୍ୟମାତ୍ମନଃ ॥ ୧୪

ଦ୍ୱିତୀୟସ୍ତ୍ୱହମୋ ଯତ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟୋଦୟଃ ।
ଭୂତସର୍ଗସ୍ତୃତୀୟସ୍ତୁ ତନ୍ମାତ୍ରୋ ଦ୍ରବ୍ୟଶକ୍ତିମାନ୍ ॥ ୧୫

ଚତୁର୍ଥ ଐନ୍ଦ୍ରିୟଃ ସର୍ଗୋ ଯସ୍ତୁ ଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାତ୍ମକଃ ।
ବୈକାରିକୋ ଦେବସର୍ଗଃ ପଞ୍ଚମୋ ଯନ୍ମୟଂ ମନଃ ॥ ୧୬

ଷଷ୍ଠସ୍ତୁ ତମସଃ ସର୍ଗୋ ଯସ୍ତ୍ୱବୁଦ୍ଧିକୃତଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଷଡ଼ିମେ ପ୍ରାକୃତାଃ ସର୍ଗା ବୈକୃତାନପି ମେ ଶୃଣୁ ॥ ୧୭

ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏହି ତିନିଲୋକର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ତାପରେ ସେ ତାହାକୁ ଚଉଦ ଲୋକରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତିରୂପେ ମହଃ, ତପଃ, ଜନଃ ଓ ସତ୍ୟଲୋକରେ ନିବାସ ମିଳିଥାଏ ଏବଂ କଳ୍ପଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଏ ॥ ୮,୯ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ବିଶ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଯେଉଁ କାଳ ନାମକ ଶକ୍ତି ବିଷୟ ଆପଣ କହୁଥିଲେ, ତାହା ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—କାଳପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ବିଷୟରେ ରୂପାନ୍ତର ହୁଏ । କାଳ ତ ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିଶେଷ, ଅନାଦି ଏବଂ ଅନନ୍ତ । ତାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଭଗବାନ୍ ଲୀଳାଛଳରେ ନିଜେ ନିଜକୁ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରଥମେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ଲୀନ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ରହିଥିଲା । ଅବ୍ୟକ୍ତମୂର୍ତ୍ତି କାଳଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଏହାକୁ ପୁନର୍ବାର ପୃଥକ୍ ରୂପରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ଜଗତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ଅଛି, ପୂର୍ବେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଥିଲା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ରହିବ । ଏହା ନଅ ପ୍ରକାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତ-ବୈକୃତ ଭେଦରେ ଏକ ଦଶମପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ହୁଏ ॥ ୧୩ ॥ କାଳ, ଦ୍ରବ୍ୟ ତଥା ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସୃଷ୍ଟିର ତିନି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଳୟ ହୁଏ । (ପ୍ରଥମେ ଦଶପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟ କହୁଛି, ଶୁଣ;) ପ୍ରଥମେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ; ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ବିଷମତା ବା ତାରତମ୍ୟ ହେବା ହିଁ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ॥ ୧୪ ॥ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଅହଙ୍କାର; ସେଥିରୁ ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ତୃତୀୟଟି ହେଲା ଭୂତସର୍ଗ; ଏଥିରେ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା ତନ୍ମାତ୍ରବର୍ଗ ଅନ୍ତର୍ଗତ ॥ ୧୫ ॥ ଚତୁର୍ଥରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ; ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନ ଓ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ ହୋଇଥାଏ । ପଞ୍ଚମରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନଙ୍କର ତଥା ମନର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ॥ ୧୬ ॥ ଷଷ୍ଠରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଅବିଦ୍ୟା । ଅବିଦ୍ୟାର ତାମିସ୍ର, ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର, ତମ, ମୋହ ଓ ମହାମୋହ—ଏପରି ପାଞ୍ଚଟି ବୃତ୍ତି ଥାଏ । ଏହା ଜୀବମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିରେ ଆବରଣ ଓ ବିକ୍ଷେପ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରାକୃତ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର, ତନ୍ମାତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଓ ଅବିଦ୍ୟା—ଏପରି ଛଅପ୍ରକାର । ଏଥର ବୈକୃତ ସୃଷ୍ଟିମାନଙ୍କର ବିବରଣ ଶୁଣ ॥ ୧୭ ॥

ରଜୋଭାଜୋ ଭଗବତୋ ଲୀଲେୟଂ ହରିମେଧସଃ ।
ସପ୍ତମୋ ମୁଖ୍ୟସର୍ଗସ୍ତୁ ଷଡ୍‌ବିଧସ୍ତସ୍ଥୁଷାଂ ଚ ଯଃ ॥ ୧୮

ବନସ୍ପତ୍ୟୋଷଧିଲତାତ୍ୱକ୍‌ସାରା ବୀରୁଧୋ ଦ୍ରୁମାଃ ।
ଉତ୍ସ୍ରୋତସସ୍ତମଃପ୍ରାୟା ଅନ୍ତଃସ୍ପର୍ଶା ବିଶେଷିଣଃ ॥ ୧୯

ତିରଶ୍ଚାମଷ୍ଟମଃ ସର୍ଗଃ ସୋଽଷ୍ଟାବିଂଶଦ୍‌ବିଧୋ ମତଃ ।
ଅବିଦୋ ଭୂରିତମସୋ ଘ୍ରାଣଜ୍ଞା ହୃଦ୍ୟବେଦିନଃ ॥ ୨୦

ଗୌରଜୋ ମହିଷଃ କୃଷ୍ଣଃ ସୂକରୋ ଗବୟୋ ରୁରୁଃ ।
ଦ୍ୱିଶଫାଃ ପଶବଶ୍ଚେମେ ଅବିରୁଷ୍ଟ୍ରଶ୍ଚ ସତ୍ତମ ॥ ୨୧

ଖରୋଽଶ୍ୱୋଽଶ୍ୱତରୋ ଗୌରଃ ଶରଭଶ୍ଚମରୀ ତଥା ।
ଏତେ ଚୈକଶଫାଃ କ୍ଷତ୍ତଃ ଶୃଣୁ ପଞ୍ଚନଖାନ୍ ପଶୂନ୍ ॥ ୨୨

ଶ୍ୱା ସୃଗାଲୋ ବୃକୋ ବ୍ୟାଘ୍ରୋ ମାର୍ଜାରଃ ଶଶଶଲ୍ଲକୌ ।
ସିଂହଃ କପିର୍ଗଜଃ କୂର୍ମୋ ଗୋଧା ଚ ମକରାଦୟଃ ॥ ୨୩

କଙ୍କଗୃଧ୍ରବଟଶ୍ୟେନଭାସଭଲ୍ଲୂକବର୍ହିଣଃ ।
ହଂସସାରସଚକ୍ରାହ୍ୱକାକୋଲୂକାଦୟଃ ଖଗାଃ ॥ ୨୪

ଅର୍ବାକ୍‌ସ୍ରୋତସ୍ତୁ ନବମଃ କ୍ଷତ୍ତରେକବିଧୋ ନୃଣାମ୍ ।
ରଜୋଽଧିକାଃ କର୍ମପରା ଦୁଃଖେ ଚ ସୁଖମାନିନଃ ॥ ୨୫

ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ଜୀବର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ ହରଣ କରିନିଅନ୍ତି, ସମସ୍ତ ଲୀଳା ହେଉଛି ସେହି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର। ସେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାରୂପରେ ରଜୋଗୁଣ ସ୍ୱୀକାର କରି ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି। ଛଅ ପ୍ରକାର ପ୍ରାକୃତ ସୃଷ୍ଟି ପରେ ସପ୍ତମରେ ସ୍ଥାବର (ବୃକ୍ଷାଦି) ଶ୍ରେଣୀର ବୈକୃତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ **ବନସ୍ପତି, ଓଷଧି, ଲତା, ତ୍ୱକ୍‌ସାର, ବୀରୁଧ୍** ଏବଂ **ଦ୍ରୁମ** ଏସବୁର ଖାଦ୍ୟସଞ୍ଚାର ମୂଳଠାରୁ ଉପର ଆଡ଼କୁ ହୋଇଥାଏ। ଏସବୁରେ ପ୍ରାୟତଃ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ପ୍ରକଟରୂପେ ନ ଥାଏ; ଏସବୁ ଭିତରେ ଭିତରେ କେବଳ ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ତଥା ଏସବୁ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଠାରେ କିଛି ଏକ ବିଶେଷ ଗୁଣ ରହିଥାଏ* ॥ ୧୯ ॥ ତିର୍ଯ୍ୟକ୍‌ଯୋନି (ପଶୁପକ୍ଷୀ) ହେଉଛନ୍ତି ଅଷ୍ଟମ ସୃଷ୍ଟି। ସେମାନେ ଅଠେଇଶ ପ୍ରକାର ବୋଲି ଧରା ଯାଆନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର କାଳବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ। ତମୋଗୁଣ ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ସେମାନେ କେବଳ ଖାଇବା-ପିଇବା, ମୈଥୁନ କରିବା, ଶୋଇବା ଆଦି ଜାଣନ୍ତି। ସେମାନେ ଶୁଙ୍ଘିଦେଇ ବସ୍ତୁକୁ ଚିହ୍ନି ପାରନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରାୟ ବିଗ୍ରହଶକ୍ତି ଓ ଦୂରଦର୍ଶିତା ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ସାଧୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଏହି ତିର୍ଯ୍ୟକ୍‌ଯୋନିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗାଈଗୋରୁ, ମଇଁଷି, ଛେଳି, ମେଣ୍ଢା, କୃଷ୍ଣମୃଗ, ବରାହ, ନୀଳ ଗାଈ, ରୁରୁ ନାମକ ମୃଗ, ଓ ଓଟ—ଏମାନେ **ଦ୍ୱିଶଫ** (ଦିଫାଳିଆ ଖୁରା ଥିବା) ପଶୁରୂପେ ପରିଚିତ ॥ ୨୧ ॥ ଗଧ, ଘୋଡ଼ା, ଖଚର, ଗୌରମୃଗ, ଅଷ୍ଟପଦୀ ମୃଗ, ଓ ଚମରୀ ଆଦି **ଏକଶଫ** (ଗୋଟାଳିଆ ଖୁରା ଥିବା) ପଶୁ। ହେ ବିଦୁର ! ଏଥର ପାଞ୍ଚନଖୀ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କ ନାମ ଶୁଣ ॥ ୨୨ ॥ କୁକୁର, ବିଲୁଆ, ହେଟା, ବାଘ, ବିରାଡ଼ି, ଠେକୁଆ, ଝିଙ୍କ, ସିଂହ, ମାଙ୍କଡ଼, ହାତୀ, କଇଁଚ, ଗୋଧି, କୁମ୍ଭୀର ଆଦିଙ୍କୁ ପଶୁ ଏବଂ ବଗ, ଶାଗୁଣା, ଛଞ୍ଚାଣ, ବାଜ, ଭାସ, ମୟୂର, ହଂସ, ସାରସ, ଚକୋର, କୁଆ, ପେଚ୍ଚା ଆଦି ଉଡ଼ି ପାରୁଥିବା ଜୀବଙ୍କୁ ପକ୍ଷୀ କୁହାଯାଏ ॥ ୨୩, ୨୪ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ନବମ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି। ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ହିଁ ହୁଅନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଉପରୁ (ପାଟିରୁ) ତଳକୁ (ଉଦରକୁ) ଯାଏ। ମନୁଷ୍ୟ ହେଉଛି ରଜୋଗୁଣପ୍ରଧାନ, କର୍ମପରାୟଣ ଏବଂ ସେ ଦୁଃଖରୂପୀ ବିଷୟକୁ ହିଁ ସୁଖ ବୋଲି ଭାବେ ॥ ୨୫ ॥

---

* **ବନସ୍ପତି**—ଯେଉଁ ଗଛରେ ଫୁଲ ନ ଧରି ଫଳ ହୁଏ; ଯଥା ଡିମିରି, ବର, ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଇତ୍ୟାଦି। **ଓଷଧି**—ଯେଉଁ ଗଛ ଫଳ ପାଚିଗଲେ ମରିଯାଏ; ଯଥା ଧାନ, ଗହମ ଇତ୍ୟାଦି। **ଲତା**—ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଉପରକୁ ମାଡୁଥିବା ଗଛ; ଯଥା ମାଳତୀ, ଯୁଈ ଇତ୍ୟାଦି। **ତ୍ୱକ୍‌ସାର**—ଯାହାର ଛେଳି ଖୁବ୍ ଟାଣ; ଯଥା ବାଉଁଶ ଇତ୍ୟାଦି। **ବୀରୁଧ୍**—ଭୂଇଁରେ ମାଡୁଥିବା ତରଭୁଜ ଆଦି ଲତା। **ଦ୍ରୁମ**—ଯେଉଁ ଗଛରେ ପ୍ରଥମେ ଫୁଲ ଧରି ପରେ ସେଥିରୁ ଫଳ ଧରେ; ଯଥା ଆମ୍ବ, ଜାମୁ ଇତ୍ୟାଦି।

ବୈକୃତାସ୍ତ୍ରୟ ଏବୈତେ ଦେବସର୍ଗଶ୍ଚ ସତ୍ତମ ।
ବୈକାରିକସ୍ତୁ ଯଃ ପ୍ରୋକ୍ତଃ କୌମାରସ୍ତୂଭୟାତ୍ମକଃ ॥ ୨୬

ସ୍ଥାବର, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟ—ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ଓ ପରେ କୁହାଯିବାକୁ ଥିବା ଦେବସର୍ଗ ବା ଦେବଗଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ବୈକୃତ ସୃଷ୍ଟି; ଏହାଛଡ଼ା ଆଗରୁ ପ୍ରାକୃତ ସୃଷ୍ଟି ବିବରଣ ଦେବାବେଳେ ମହତତ୍ତ୍ୱାଦିରୂପ ବୈକାରିକ ଦେବସର୍ଗର ଗଣନା ତ କରାଯାଇ ସାରିଛି । ଏସବୁ ବ୍ୟତୀତ ସନତ୍କୁମାର ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କୌମାରସର୍ଗ ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରାକୃତ ଓ ବୈକୃତ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ॥ ୨୬ ॥

ଦେବସର୍ଗଶ୍ଚାଷ୍ଟବିଧୋ ବିବୁଧାଃ ପିତରୋଽସୁରାଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସଃ ସିଦ୍ଧା ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ଚାରଣାଃ ॥ ୨୭

ଭୂତପ୍ରେତପିଶାଚାଶ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଧ୍ରାଃ କିନ୍ନରାଦୟଃ ।
ଦଶୈତେ ବିଦୁରାଖ୍ୟାତାଃ ସର୍ଗାସ୍ତେ ବିଶ୍ୱସୃକ୍‌କୃତାଃ ॥ ୨୮

ଦେବତା, ପିତର, ଅସୁର, ଗନ୍ଧର୍ବ-ଅପ୍ସରା, ଯକ୍ଷ-ରାକ୍ଷସ, ସିଦ୍ଧ-ଚାରଣ-ବିଦ୍ୟାଧର, ଭୂତ-ପ୍ରେତ-ପିଶାଚ ଓ କିନ୍ନର-କିମ୍ପୁରୁଷ-ଅଶ୍ୱମୁଖ ଆଦି ଭେଦରେ ଦେବସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଆଠ ପ୍ରକାର । ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମା ରଚନା କରିଥିବା ଏହି ଦଶପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟ ମୁଁ ତୁମକୁ କହିଦେଲି ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ଅତଃ ପରଂ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ବଂଶାନ୍ମନ୍ୱନ୍ତରାଣି ଚ ।
ଏବଂ ରଜଃପ୍ଲୁତଃ ସ୍ରଷ୍ଟା କଳ୍ପାଦିଷ୍ୱାତ୍ମଭୂର୍ହରିଃ ।
ସୃଜତ୍ୟମୋଘସଙ୍କଳ୍ପ ଆତ୍ମୈବାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୨୯

ଏହାପରେ ମୁଁ ବଂଶ ଓ ମନ୍ୱନ୍ତରାଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି । ଏପରିଭାବରେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ସତ୍ୟସଙ୍କଳ୍ପ ଭଗବାନ୍ ହରି ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାରୂପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ରଜୋଗୁଣରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ନିଜେ ହିଁ ନିଜକୁ ଜଗଦ୍‌ରୂପରେ ସୃଜନ କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମନ୍ୱନ୍ତରାଦି କାଳବିଭାଗର ବର୍ଣ୍ଣନା

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଚରମଃ ସଦ୍‌ବିଶେଷାଣାମନେକୋଽସଂଯୁତଃ ସଦା ।
ପରମାଣୁଃ ସ ବିଜ୍ଞେୟୋ ନୃଣାମୈକ୍ୟଭ୍ରମୋ ଯତଃ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! (କାଳର ପରିମାଣ ବିଷୟରେ କହୁଛି; ଶୁଣ) । ପୃଥିବୀ ତତ୍ତ୍ୱର ଯେତେ ବି ପଦାର୍ଥ ଦେଖାଯାଏ, ସେସବୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଅଂଶ, ଯାହାକୁ ଆଉ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ପରମାଣୁ କୁହାଯାଏ । ଏପରି ଅନେକ ପରମାଣୁ ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଶିଗଲେ ଭ୍ରମବଶତଃ ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବୟବୀରୂପେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । କାଳର ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପରମାଣୁ ରହିଛି ॥ ୧ ॥ ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ହେଉଛି ଏକ ବିରାଟ ପଦାର୍ଥ । କାଳ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ବିରାଟ । ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତର ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁକୁ ବିଭକ୍ତ କରି ଅଲଗା ଅଲଗା କରାଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ମହାନ୍ କାଳର ଅଂଶମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବସ୍ତୁ ମିଶି ନ ଥାଏ । ତାହା ହେଉଛି କେବଳ କାଳସ୍ୱରୂପ । ତାହାକୁ

ସତ ଏବ ପଦାର୍ଥସ୍ୟ ସ୍ୱରୂପାବସ୍ଥିତସ୍ୟ ଯତ୍ ।
କୈବଲ୍ୟଂ ପରମମହାନବିଶେଷୋ ନିରନ୍ତରଃ ॥ ୨

ଏବଂ କାଲୋଽପ୍ୟନୁମିତଃ ସୌକ୍ଷ୍ମ୍ୟେ ସ୍ଥୌଲ୍ୟେ ଚ ସତ୍ତମ ।
ସଂସ୍ଥାନଭୁକ୍ତ୍ୟା ଭଗବାନବ୍ୟକ୍ତୋ ବ୍ୟକ୍ତଭୁଗ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୩

ସ କାଲଃ ପରମାଣୁର୍ବୈ ଯୋ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ପରମାଣୁତାମ୍ ।
ସତୋଽବିଶେଷଭୁଗ୍‌ଯସ୍ତୁ ସ କାଲଃ ପରମୋ ମହାନ୍ ॥ ୪

ଅଣୁର୍ଦ୍ୱୌ ପରମାଣୂ ସ୍ୟାତ୍ତ୍ରସରେଣୁସ୍ତ୍ରୟଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଜାଲାର୍କରଶ୍ମ୍ୟବଗତଃ ଖମେବାନୁପତନ୍ନଗାତ୍ ॥ ୫

ତ୍ରସରେଣୁତ୍ରିକଂ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ଯଃ କାଲଃ ସ ତ୍ରୁଟିଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଶତଭାଗସ୍ତୁ ବେଧଃ ସ୍ୟାତୈସ୍ତ୍ରିଭିସ୍ତୁ ଲବଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୬

ନିମେଷସ୍ତ୍ରିଲବୋ ଜ୍ଞେୟ ଆମ୍ନାତସ୍ତେ ତ୍ରୟଃ କ୍ଷଣଃ ।
କ୍ଷଣାନ୍ ପଞ୍ଚ ବିଦୁଃ କାଷ୍ଠାଂ ଲଘୁ ତା ଦଶ ପଞ୍ଚ ଚ ॥ ୭

ଲଘୂନି ବୈ ସମାମ୍ନାତା ଦଶ ପଞ୍ଚ ଚ ନାଡ଼ିକା ।
ତେ ଦ୍ୱେ ମୁହୂର୍ତ୍ତଃ ପ୍ରହରଃ ଷଡ୍‌ଯାମଃ ସପ୍ତ ବା ନୃଣାମ୍ ॥ ୮

ଦ୍ୱାଦଶାର୍ଦ୍ଧପଲୋନ୍ମାନଂ ଚତୁର୍ଭିଶ୍ଚତୁରଙ୍ଗୁଳୈଃ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାଷୈଃ କୃତଚ୍ଛିଦ୍ରଂ ଯାବତ୍‌ପ୍ରସ୍ଥଜଲପ୍ଲୁତମ୍ ॥ ୯

ଯାମାଶ୍ଚତ୍ୱାରଶ୍ଚତ୍ୱାରୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାମହନୀ ଉଭେ ।
ପକ୍ଷଃ ପଞ୍ଚଦଶାହାନି ଶୁକ୍ଳଃ କୃଷ୍ଣଶ୍ଚ ମାନଦ ॥ ୧୦

ପରମ ବୋଲି କୁହାଯାଏ; ମହାନ୍ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ। କାଳ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ବି ଜାଗ୍ରତ ରହେ। କାଳ ହେଉଛି ଅବିଶେଷ ଏବଂ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଶକ୍ତି। ତାହା ନିରନ୍ତର ଏକାପରି ରହେ। ସେଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ତାକୁ ମହାନ୍ କାଳ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨ ॥ ହେ ସାଧୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ! କାଳର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଓ ମହାନ୍‌ତମ ରୂପକୁ ଏହିରୂପେ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ। ସେହି କାଳ ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥକୁ ଭକ୍ଷଣ କରିଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଯେଉଁ କାଳ ଦୃଶ୍ୟଜଗତର ପରମାଣୁ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏବଂ ଯେଉଁ କାଳ ସୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରଳୟପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଗତର ସବୁ ଅବସ୍ଥା ଭୋଗ କରେ, ତାହା ପରମ ମହାନ୍ ॥ ୪ ॥

ଦୁଇଟି ପରମାଣୁ ମିଶି ଗୋଟିଏ **ଅଣୁ** ହୁଏ ଏବଂ **ତିନିଟି ପରମାଣୁ** ମିଶି ଗୋଟିଏ **ତ୍ରସରେଣୁ** ହୁଏ। ଝରକାବାଟ ଦେଇ ଆସି ଘରେ ପଡୁଥିବା ଆଲୋକରଶ୍ମିରେ ତ୍ରସରେଣୁ ଉଡୁଥିବା ଦେଖାଯାଏ ॥ ୫ ॥ ଏପରି ତିନିଟି **ତ୍ରସରେଣୁ**କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗେ, ତାହାକୁ ଏକ **ତ୍ରୁଟି** କୁହାଯାଏ। **ତ୍ରୁଟିର ଶହେଗୁଣ** ସମୟକୁ **ବେଧ** କୁହାଯାଏ ଏବଂ **ତିନିଟି ବେଧ**କୁ ଗୋଟିଏ **ଲବ** କୁହାଯାଏ ॥ ୬ ॥ **ତିନି ଲବ**କୁ ଏକ **ନିମେଷ** ଏବଂ **ତିନି ନିମେଷ**କୁ ଏକ **କ୍ଷଣ** କୁହାଯାଏ। **ପାଞ୍ଚ କ୍ଷଣ**ରେ **ଏକ କାଷ୍ଠା** ଏବଂ **ପନ୍ଦର କାଷ୍ଠା**ରେ ଏକ **ଲଘୁ** ହୁଏ ॥ ୭ ॥ **ପନ୍ଦର ଲଘୁ**ରେ ଏକ **ନାଡ଼ିକା** (ଦଣ୍ଡ) ହୁଏ। **ଦୁଇ ନାଡ଼ିକା**ରେ ଏକ **ମୁହୂର୍ତ୍ତ** ହୁଏ। ଦିନର କ୍ଷୟବୃଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ (ଦିନ ଓ ରାତିର ଦୁଇ ସନ୍ଧିର ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଛାଡ଼ି) **ଛଅ ବା ସାତ ନାଡ଼ିକାରେ** ଏକ **ପ୍ରହର** ହୁଏ। ଏହାକୁ **ଯାମ** ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ। ଏହା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନ ବା ରାତିର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ॥ ୮ ॥ ଏକ ପ୍ରସ୍ଥ (ଦୁଇସେର) ଜଳ ଧରି ପାରୁଥିବା ଛଅପଳ ତମ୍ବାର ଗୋଟିଏ ପାତ୍ର ତଳେ ଚାରି ମଷା ଓଜନ ଓ ଚାରି ଆଙ୍ଗୁଳ ଲମ୍ବର ଏକ ସୁନା ଛୁଞ୍ଚିରେ ଗୋଟିଏ କଣା କରି ତାହାକୁ ଜଳରେ ଥୋଇଦେଲେ, ସେହି ପାତ୍ରଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗିବ, ସେତିକି ସମୟକୁ ଗୋଟିଏ **ନାଡ଼ିକା** ବୋଲାଯାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର **ଦିନ ଓ ରାତି** ଚାରି ଚାରି **ପ୍ରହର** ବିଶିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ। ପନ୍ଦର ଅହୋରାତ୍ର (ଦିନ-ରାତି)ରେ ଗୋଟିଏ **ପକ୍ଷ** ହୁଏ; **ଶୁକ୍ଳ** ଓ **କୃଷ୍ଣ** ଭେଦରେ ପକ୍ଷ ଦୁଇପ୍ରକାର ॥ ୧୦ ॥

ତୟୋଃ ସମୁଚ୍ଚୟୋ ମାସଃ ପିତୃଣାଂ ତଦହର୍ନିଶମ୍ ।
ଦ୍ୱୌ ତାବୃତୁଃ ଷଡ଼ୟନଂ ଦକ୍ଷିଣଂ ଚୋତ୍ତରଂ ଦିବି ॥ ୧୧

ଅୟନେ ଚାହନୀ ପ୍ରାହୁର୍ବତ୍ସରୋ ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍ମୃତଃ ।
ସଂବତ୍ସରଶତଂ ନୃଣାଂ ପରମାୟୁର୍ନିରୂପିତମ୍ ॥ ୧୨

ଗ୍ରହର୍କ୍ଷତାରାଚକ୍ରସ୍ଥଃ ପରମାଣ୍ୱାଦିନା ଜଗତ୍ ।
ସଂବତ୍ସରାବସାନେନ ପର୍ଯ୍ୟେତ୍ୟନିମିଷୋ ବିଭୁଃ ॥ ୧୩

ସଂବତ୍ସରଃ ପରିବତ୍ସର ଇଡ଼ାବତ୍ସର ଏବ ଚ ।
ଅନୁବତ୍ସରୋ ବତ୍ସରଶ୍ଚ ବିଦୁରୈବଂ ପ୍ରଭାଷ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ଯଃ ସୃଜ୍ୟଶକ୍ତିମୁରୁଧୋଚ୍ଛ୍ୱସୟନ୍ ସ୍ୱଶକ୍ତ୍ୟା
ପୁଂସୋଽଭ୍ରମାୟ ଦିବି ଧାବତି ଭୂତଭେଦଃ ।
କାଲାଖ୍ୟୟା ଗୁଣମୟଂ କ୍ରତୁଭିର୍ବିତନ୍ୱଂ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ବଲିଂ ହରତ ବତ୍ସରପଞ୍ଚକାୟ ॥ ୧୫

ବିଦୁର ଉବାଚ

ପିତୃଦେବମନୁଷ୍ୟାଣାମାୟୁଃ ପରମିଦଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ପରେଷାଂ ଗତିମାଚକ୍ଷ୍ୱ ଯେ ସ୍ୟୁଃ କଳ୍ପାଦ୍ ବହିର୍ବିଦଃ ॥ ୧୬

ଭଗବାନ୍ ବେଦ କାଲସ୍ୟ ଗତିଂ ଭଗବତୋ ନନୁ ।
ବିଶ୍ୱଂ ବିଚକ୍ଷତେ ଧୀରା ଯୋଗରାଦ୍ଧେନ ଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୧୭

ଏପରି ଦୁଇ ପକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ **ମାସ** ହୁଏ, ଯାହା କି ପିତୃଗଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅହୋରାତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଦୁଇ ମାସରେ ଗୋଟିଏ **ଋତୁ** ହୁଏ ଏବଂ ଛଅ ମାସରେ ଗୋଟିଏ **ଅୟନ** ହୁଏ । ଦକ୍ଷିଣାୟନ ଓ ଉତ୍ତରାୟଣ ଭେଦରେ ଅୟନ ଦୁଇ ପ୍ରକାର ॥ ୧୧ ॥ ଏପରି ଦୁଇ ଅୟନ ମିଶି **ଦେବତାମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନ ଓ ରାତି** ହୁଏ ତଥା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ହିସାବରେ ଏହାକୁ **ଏକ ବର୍ଷ** (ସଂବତ୍ସର) ବା ବାରମାସ କୁହାଯାଏ । ଏପରି ଶହେ ବର୍ଷକୁ ମନୁଷ୍ୟର ପରମାୟୁ କୁହାଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଗ୍ରହ, ଅଶ୍ୱିନୀ ଆଦି ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ସମସ୍ତ ତାରାମଣ୍ଡଳର ଅଧିଷ୍ଠାତା କାଳସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରମାଣୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏକ ସଂବତ୍ସର ବ୍ୟାପୀ କାଳରେ ଦ୍ୱାଦଶ ରାଶିରୂପୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁବନକୋଷକୁ ନିରନ୍ତର ପରିକ୍ରମା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବୃହସ୍ପତି, ସବନ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ନକ୍ଷତ୍ରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମାସମାନଙ୍କ ଭେଦରେ ଏହି ବର୍ଷକୁ ହିଁ ସଂବତ୍ସର, ପରିବତ୍ସର, ଇଡ଼ାବତ୍ସର, ଅନୁବତ୍ସର ଓ ବତ୍ସର ଆଦି ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ ତେଣୁ ହେ ବିଦୁର ! ଏପରି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ବର୍ଷକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରୁଥିବା ଏହି ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଉପହାରାଦି ସମର୍ପଣ କରି ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କାଳ ନାମକ ନିଜର ଶକ୍ତିରେ ବୀଜାଦି ସକଳ ପଦାର୍ଥକୁ ଅଙ୍କୁରିତ କରନ୍ତି ତଥା ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟୋନ୍ମୁଖ କରନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥରେ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଚମହାଭୂତଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତେଜଃସ୍ୱରୂପ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମୋହ ଓ ଭ୍ରମ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କାଳ ନାମରେ ଯଜ୍ଞ ଆଦି କର୍ମର ଉପଯୋଗୀ ଗୁଣମୟ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ କ୍ଷୟ କରି କରି ଆକାଶରେ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ସକାମ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ମଙ୍ଗଳମୟ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ଆପଣ ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପରମାୟୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ତ କଲେ; ଏଥର ଯେଉଁ ସନକାଦି ଜ୍ଞାନୀ ମୁନିମାନେ ତ୍ରିଲୋକର ବାହାରେ କଳ୍ପଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ କାଳ ରହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ଆପଣ ଭଗବାନ୍ କାଳଙ୍କ ଗତି ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି; କାରଣ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ନିଜର ଯୋଗସିଦ୍ଧ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରେ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

କୃତଂ ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପରଂ ଚ କଳିଶ୍ଚେତି ଚତୁର୍ଯୁଗମ୍ ।
ଦିବ୍ୟୈର୍ଦ୍ୱାଦଶଭିର୍ବର୍ଷୈଃ ସାବଧାନଂ ନିରୂପିତମ୍ ॥ ୧୮

ଚତ୍ୱାରି ତ୍ରୀଣି ଦ୍ୱେ ଚୈକଂ କୃତାଦିଷୁ ଯଥାକ୍ରମମ୍ ।
ସଂଖ୍ୟାତାନି ସହସ୍ରାଣି ଦ୍ୱିଗୁଣାନି ଶତାନି ଚ ॥ ୧୯

ସଂଧ୍ୟାଂଶୟୋରନ୍ତରେଣ ଯଃ କାଳଃ ଶତସଂଖ୍ୟୟୋଃ ।
ତମେବାହୁର୍ଯୁଗଂ ତଜ୍ଜ୍ଞା ଯତ୍ର ଧର୍ମୋ ବିଧୀୟତେ ॥ ୨୦

ଧର୍ମଶ୍ଚତୁଷ୍ପାନ୍ମନୁଜାନ୍ କୃତେ ସମନୁବର୍ତ୍ତତେ ।
ସ ଏବାନ୍ୟେଷ୍ୱଧର୍ମେଣ ବ୍ୟେତି ପାଦେନ ବର୍ଧତା ॥ ୨୧

ତ୍ରିଲୋକ୍ୟା ଯୁଗସାହସ୍ରଂ ବହିରାବ୍ରହ୍ମଣୋ ଦିନମ୍ ।
ତାବତ୍ୟେବ ନିଶା ତାତ ଯନ୍ନିମୀଲତି ବିଶ୍ୱସୃକ୍ ॥ ୨୨

ନିଶାବସାନ ଆରବ୍ଧୋ ଲୋକକଳ୍ପୋଽନୁବର୍ତ୍ତତେ ।
ଯାବଦ୍ଦିନଂ ଭଗବତୋ ମନୂନ୍ ଭୁଞ୍ଜଂଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ॥ ୨୩

ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ କାଳଂ ମନୁର୍ଭୁଙ୍କ୍ତେ ସାଧିକାଂ ହ୍ୟେକସପ୍ତତିମ୍ ।
ମନ୍ୱନ୍ତରେଷୁ ମନବସ୍ତଦ୍ୱଂଶ୍ୟା ଋଷୟଃ ସୁରାଃ ।
ଭବନ୍ତି ଚୈବ ଯୁଗପତ୍ସୁରେଶାଶ୍ଚାନୁ ଯେ ଚ ତାନ୍ ॥ ୨୪

ଏଷ ଦୈନନ୍ଦିନଃ ସର୍ଗୋ ବ୍ରାହ୍ମସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟବର୍ତ୍ତନଃ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ନୃପିତୃଦେବାନାଂ ସମ୍ଭବୋ ଯତ୍ର କର୍ମଭିଃ ॥ ୨୫

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସନ୍ଧ୍ୟା (ଯୁଗାରମ୍ଭର ସନ୍ଧିକାଳ) ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶ (ଯୁଗଶେଷର ସନ୍ଧିକାଳ) ସହିତ ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା, ଦ୍ୱାପର ଓ କଳି—ଏହି ଚାରିଯୁଗର ଅବଧି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବାରହଜାର ବର୍ଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ॥ ୧୮ ॥ ଏହି ସତ୍ୟାଦି ଚାରିଯୁଗର ଅବଧି ଯଥାକ୍ରମେ ଚାରି, ତିନି, ଦୁଇ ଓ ଏକ ହଜାର ଦିବ୍ୟ ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ; ପୁନଶ୍ଚ ଯେଉଁ ଯୁଗ ଯେତେ ହଜାର ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ, ତାହାର ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶ ମିଶି ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ଶହ ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ* ॥ ୧୯ ॥

ଯୁଗ ଆରମ୍ଭରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୁଏ ଓ ଶେଷରେ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶ ହୁଏ । ଏସବୁ ବର୍ଷଗଣନା ଶତକ ସଂଖ୍ୟାରେ କରାଯାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସମୟକୁ କାଳବେତ୍ତାମାନେ **ଯୁଗ** କହନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗ ପାଇଁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ସତ୍ୟଯୁଗର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ଧର୍ମର ଚାରିଚରଣ ରହିଥାଏ । ତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ଅଧର୍ମ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଧର୍ମର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚରଣ କ୍ଷୟ ହୋଇଚାଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଏକ ସହସ୍ର ଚତୁର୍ଯୁଗୀ ବିତିଗଲେ ତ୍ରିଲୋକର ବହିଃସ୍ଥ ମହର୍ଲୋକଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଲୋକରେ ଏକ ଦିନ ହୋଇଥାଏ; ରାତି ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଦୀର୍ଘ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ରାତିରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶୁଅନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ରାତି ଶେଷ ହେବା ପରେ ଇହଲୋକର କଳ୍ପ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିବାକାଳ ରହିଥିବା ଯାଏଁ, ସେହି କଳ୍ପ ଚାଲେ । ଏପରି ଗୋଟିଏ କଳ୍ପରେ (୧୦୦୦ ଚତୁର୍ଯୁଗୀରେ) ଚଉଦଜଣ ମନୁ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ଭୋଗ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁ ଏକସ୍ତରି ଚତୁର୍ଯୁଗୀଠାରୁ କିଛି ଅଧିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଅଧିକାର ଭୋଗ କରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନୁବଂଶୀ ରାଜା, ସପ୍ତର୍ଷି, ଦେବଗଣ, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ଗନ୍ଧର୍ବାଦି ଏକସଙ୍ଗେ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ଭୋଗ କରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଏହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରତିଦିନର ସୃଷ୍ଟି; ଏଥିରେ ତିନିଲୋକର ସର୍ଜନା ହୁଏ । ଏଥିରେ ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ପିତୃଗଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥

* ସତ୍ୟଯୁଗର ଅବଧି ୪୦୦୦ ଦିବ୍ୟବର୍ଷ + ତାର ସନ୍ଧ୍ୟା ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାଂଶର ଅବଧି ୪×୨×୧୦୦ ବା ୮୦୦ ଦିବ୍ୟ ବର୍ଷ; ଏପରିଭାବରେ ସତ୍ୟଯୁଗ ମୋଟ ହିସାବ ଅନୁସାରେ ୪୮୦୦ ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ହିସାବରେ ତ୍ରେତା ୩୬୦୦, ଦ୍ୱାପର ୨୪୦୦ ଓ କଳି ୧୨୦୦ ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ବର୍ଷରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକ ଦିନ ହୁଏ; ତେଣୁ ଦେବତାଙ୍କର ଏକ ବର୍ଷ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ୩୬୦ ବର୍ଷ ସହିତ ସମାନ । ଏହି ହିସାବରେ ମାନବୀୟ ମାନରେ କଳିଯୁଗ ୪୩୨୦୦୦ ବର୍ଷ ତଥା ଦ୍ୱାପର ତାର ଦୁଇଗୁଣ, ତ୍ରେତା ତିନିଗୁଣ ଓ ସତ୍ୟଯୁଗ ତାର ଚାରିଗୁଣ ହୁଏ ।

ମନ୍ୱନ୍ତରେଷୁ ଭଗବାନ୍ ବିଭ୍ରତ୍‌ସତ୍ତ୍ୱଂ ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିଭିଃ ।
ମନ୍ୱାଦିଭିରିଦଂ ବିଶ୍ୱମବତ୍ୟୁଦିତପୌରୁଷଃ ॥ ୨୬

ତମୋମାତ୍ରାମୁପାଦାୟ ପ୍ରତିସଂରୁଦ୍ଧବିକ୍ରମଃ ।
କାଳେନାନୁଗତାଶେଷ ଆସ୍ତେ ତୂଷ୍ଣୀଂ ଦିନାତ୍ୟୟେ ॥ ୨୭

ତମେବାନ୍ୱପିଧୀୟନ୍ତେ ଲୋକା ଭୂରାଦୟସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ନିଶାୟାମନୁବୃତ୍ତାୟାଂ ନିର୍ମୁକ୍ତଶଶିଭାସ୍କରମ୍ ॥ ୨୮

ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ଦହ୍ୟମାନାୟାଂ ଶକ୍ତ୍ୟା ସଙ୍କର୍ଷଣାଗ୍ନିନା ।
ଯାନ୍ତ୍ୟୂଷ୍ମଣା ମହର୍ଲୋକାଜ୍ଜନଂ ଭୃଗ୍ୱାଦୟୋଽର୍ଦିତାଃ ॥ ୨୯

ତାବତ୍ତ୍ରିଭୁବନଂ ସଦ୍ୟଃ କଳ୍ପାନ୍ତୈଧିତସିନ୍ଧବଃ ।
ପ୍ଳାବୟନ୍ତ୍ୟୁତ୍କଟାଟୋପଚଣ୍ଡବାତେରିତୋର୍ମୟଃ ॥ ୩୦

ଅନ୍ତଃ ସ ତସ୍ମିନ୍ ସଲିଳ ଆସ୍ତେଽନନ୍ତାସନୋ ହରିଃ ।
ଯୋଗନିଦ୍ରାନିମୀଲାକ୍ଷଃ ସ୍ତୂୟମାନୋ ଜନାଳୟୈଃ ॥ ୩୧

ଏବଂବିଧୈରହୋରାତ୍ରୈଃ କାଳଗତ୍ୟୋପଲକ୍ଷିତୈଃ ।
ଅପକ୍ଷିତମିବାସ୍ୟାପି ପରମାୟୁର୍ବୟଃଶତମ୍ ॥ ୩୨

ଯଦର୍ଧମାୟୁଷସ୍ତସ୍ୟ ପରାର୍ଧମଭିଧୀୟତେ ।
ପୂର୍ବଃ ପରାର୍ଧୋଽପକ୍ରାନ୍ତୋ ହ୍ୟପରୋଽଦ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୩୩

ପୂର୍ବସ୍ୟାଦୌ ପରାର୍ଧସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମୋ ନାମ ମହାନଭୂତ୍ ।
କଳ୍ପୋ ଯତ୍ରାଭବଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମା ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମେତି ଯଂ ବିଦୁଃ ॥ ୩୪

ତସ୍ୟୈବ ଚାନ୍ତେ କଳ୍ପୋଽଭୂଦ୍ ଯଂ ପାଦ୍ମମଭିଚକ୍ଷତେ ।
ଯଦ୍ଧରେର୍ନାଭିସରସ ଆସୀଲ୍ଲୋକସରୋରୁହମ୍ ॥ ୩୫

ଅୟଂ ତୁ କଥିତଃ କଳ୍ପୋ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍ୟାପି ଭାରତ ।
ବାରାହ ଇତି ବିଖ୍ୟାତୋ ଯତ୍ରାସୀତ୍‌ସୂକରୋ ହରିଃ ॥ ୩୬

କାଳୋଽୟଂ ଦ୍ୱିପରାର୍ଧାଖ୍ୟୋ ନିମେଷ ଉପଚର୍ଯ୍ୟତେ ।
ଅବ୍ୟାକୃତସ୍ୟାନନ୍ତସ୍ୟ ଅନାଦେର୍ଜଗଦାତ୍ମନଃ ॥ ୩୭

କାଳୋଽୟଂ ପରମାଣ୍ୱାଦିର୍ଦ୍ୱିପରାର୍ଧାନ୍ତ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ନୈବେଶିତୁଂ ପ୍ରଭୁର୍ଭୂମ୍ନ ଈଶ୍ୱରୋ ଧାମମାନିନାମ୍ ॥ ୩୮

ଏହିସବୁ ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କରେ ଭଗବାନ୍ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ, ନିଜର ମନୁ ଆଦି ରୂପରେ ପୌରୁଷ ପ୍ରକଟ କରି ବିଶ୍ୱ ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ କାଳକ୍ରମେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦିବସର ଅବସାନ ଘଟିଲେ, ସେ ତମୋଗୁଣ ସ୍ୱୀକାର କରି, ନିଜର ସୃଷ୍ଟି ରଚନାରୂପ ପୌରୁଷକୁ ସ୍ଥଗିତ ରଖି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ସେତେବେଳେ ସାରା ବିଶ୍ୱ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ବିଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ରରହିତ ସେହି ପ୍ରଳୟ-ରାତ୍ର ଆସିଗଲେ ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ—ଏ ତ୍ରିଲୋକ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶରୀରରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୮ ॥ ପ୍ରଳୟବେଳେ ପ୍ରଥମେ ତ୍ରିଲୋକ ଶେଷଦେବଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିର୍ଗତ ଅଗ୍ନିରୂପୀ ଶକ୍ତିରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗେ । ତେଣୁ ସେହି ତାପରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଭୃଗୁ ଆଦି ମୁନୀଶ୍ୱରଗଣ ମହର୍ଲୋକରୁ ଜନଲୋକକୁ ଚାଲି ଆସନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଏଭିତରେ ପ୍ରଳୟକାଳର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନରେ ସପ୍ତସମୁଦ୍ର ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗରେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଜଳମଗ୍ନ କରିଦିଏ ॥ ୩୦ ॥ ସେତେବେଳେ ସେହି ଜଳଭିତରେ ଭଗବାନ ଶେଷଶାୟୀ ଯୋଗନିଦ୍ରାରେ ଆଖି ବୁଜି ଶୟନ କରନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଜନଲୋକନିବାସୀ ମୁନିଗଣ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ କାଳର ଅବାଧ ଗତିରେ ହଜାରେ ଚତୁର୍ଯ୍ୟୁଗୀବିଶିଷ୍ଟ ଦୀର୍ଘ କାଳରୂପେ ବୋଧ ହେଉଥିବା ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଦିନ ଓ ରାତି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୀର୍ଘତମ ଶହେ ବର୍ଷର ପରମାୟୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପରି ଜଣାପଡ଼େ ॥ ୩୨ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆୟୁର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଭାଗକୁ **ପରାର୍ଦ୍ଧ** କୁହାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ଆୟୁରୁ ପ୍ରଥମ ପରାର୍ଦ୍ଧ ବିତିସାରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପରାର୍ଦ୍ଧ ଚାଲିଛି ॥ ୩୩ ॥ ପୂର୍ବ ପରାର୍ଦ୍ଧର ଆରମ୍ଭରେ ବ୍ରାହ୍ମ ନାମକ ମହାନ୍ କଳ୍ପରେ (ମହାକଳ୍ପରେ) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାଙ୍କୁ ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ (ବେଦସ୍ୱରୂପ) କହନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ପରାର୍ଦ୍ଧର ଆଦ୍ୟକାଳରେ ଯେଉଁ କଳ୍ପ ହୋଇଥିଲା, ତାହାକୁ ପାଦ୍ମକଳ୍ପ କୁହାଯାଏ । ପାଦ୍ମକଳ୍ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାଭି ସରୋବରରୁ ସର୍ବଲୋକମୟ ପଦ୍ମ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩୫ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କଳ୍ପ ଚାଲିଛି, ଏହାକୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ପରାର୍ଦ୍ଧର ଆରମ୍ଭକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହା ବାରାହ କଳ୍ପ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ; ଏଥିରେ ଭଗବାନ୍ ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ଏହି ଦୁଇ ପରାର୍ଦ୍ଧ କାଳକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଅନନ୍ତ, ଅନାଦି, ବିଶ୍ୱାତ୍ମା **ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଏକ ନିମେଷ** ବୋଲି ଧରାଯାଏ ॥ ୩୭ ॥ ପରମାଣୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା କାଳ ସର୍ବସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ

ବିକାରୈଃ ସହିତୋ ଯୁକ୍ତୈର୍ବିଶେଷାଦିଭିରାବୃତଃ ।
ଆଣ୍ଡକୋଶୋ ବହିରୟଂ ପଞ୍ଚାଶତ୍‌କୋଟିବିସ୍ତୃତଃ ॥ ୩୯

ଦଶୋତ୍ତରାଧିକୈର୍ଯତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ପରମାଣୁବତ୍ ।
ଲକ୍ଷ୍ୟତେଽନ୍ତର୍ଗତାଶ୍ଚାନ୍ୟେ କୋଟିଶୋ ହ୍ୟଣ୍ଡରାଶୟଃ ॥ ୪୦

ତଦାହୁରକ୍ଷରଂ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବକାରଣକାରଣମ୍ ।
ବିଷ୍ଣୋର୍ଧାମ ପରଂ ସାକ୍ଷାତ୍‌ପୁରୁଷସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୪୧

ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଦେଖାଏ ନାହିଁ। କାଳ କେବଳ ଦେହାଦିରେ ଅଭିମାନ ରଖିଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ଶାସନ ଚଳାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ॥ ୩୮ ॥

ପ୍ରକୃତି, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏହି ଆଠ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ—ଏପରି ଷୋହଳ ବିକାର ମିଶି ଗଠିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୋଷର ଭିତରଟି ହେଉଛି ପଚାଶକୋଟି ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ଏବଂ ଏହାର ବାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଗୋଟିକ ଠାରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀଟି ଦଶଗୁଣ ବଡ଼ ହୋଇଥିବା ସାତଟି ଆବରଣଦ୍ୱାରା ଆବୃତ। ଯେଉଁ ସକଳ କାରଣର କାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ସପ୍ତାବରଣଯୁକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୋଟିଏ ପରମାଣୁ ପରି ରହିଛି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି କୋଟି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମାଳ ମାଳ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହାଙ୍କୁ ବୋଲାଯାଏ ଅବିନାଶୀ ବ୍ରହ୍ମ। ଏଥିରୁ ପୁରାଣପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅନନ୍ତତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ ॥ ୩୯-୪୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାର

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ତେ ବର୍ଣ୍ଣିତଃ କ୍ଷତ୍ତଃ କାଳାଖ୍ୟଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ମହିମା ବେଦଗର୍ଭୋଽଥ ଯଥାସ୍ରାକ୍ଷୀନ୍ନିବୋଧ ମେ ॥ ୧

ସସର୍ଜାଗ୍ରେଽନ୍ଧତାମିସ୍ରମଥ ତାମିସ୍ରମାଦିକୃତ୍ ।
ମହାମୋହଂ ଚ ମୋହଂ ଚ ତମଶ୍ଚାଜ୍ଞାନବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପାପୀୟସୀଂ ସୃଷ୍ଟିଂ ନାତ୍ମାନଂ ବହ୍ୱମନ୍ୟତ ।
ଭଗବଦ୍ଧ୍ୟାନପୂତେନ ମନସାନ୍ୟାଂ ତତୋଽସୃଜତ୍ ॥ ୩

ସନକଂ ଚ ସନନ୍ଦଂ ଚ ସନାତନମଥାତ୍ମଭୂଃ ।
ସନତ୍‌କୁମାରଂ ଚ ମୁନୀନ୍ନିଷ୍କ୍ରିୟାନୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସଃ ॥ ୪

ତାନ୍ ବଭାଷେ ସ୍ୱଭୂଃ ପୁତ୍ରାନ୍ ପ୍ରଜାଃ ସୃଜତ ପୁତ୍ରକାଃ ।
ତନ୍ନୈଚ୍ଛନ୍ମୋକ୍ଷଧର୍ମାଣୋ ବାସୁଦେବପରାୟଣାଃ ॥ ୫

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭଗବାନଙ୍କ କାଳରୂପର ମହିମା ଶୁଣାଉଥିଲି। ଏଥର ବ୍ରହ୍ମା କିପରି ଜଗତ୍ ରଚନା କଲେ, ତାହା ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେ ଅଜ୍ଞାନର ପାଞ୍ଚଟି ବୃତ୍ତି, ଯଥା—ତମ (ଅବିଦ୍ୟା), ମୋହ (ଅସ୍ମିତା), ମହାମୋହ (ଆସକ୍ତି), ତାମିସ୍ର (ଦ୍ୱେଷ) ଓ ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର (ଅଭିନିବେଶ) ସୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ସେଭଳି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପମୟ ସୃଷ୍ଟି ଦେଖି ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ ନିଜ ମନକୁ ଭଗବଦ୍-ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ପବିତ୍ର କରିଦେଇ, ସେହି ପବିତ୍ର ମନରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କଲେ ॥ ୩ ॥ ଏଥର ବ୍ରହ୍ମା ସନକ, ସନନ୍ଦନ, ସନାତନ ଓ ସନତ୍‌କୁମାର—ଏହି ଚାରି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ମୁନିଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪ ॥ ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ, "ପୁତ୍ରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ସୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ କର।" କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗ (ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ) ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାରେ ତତ୍ପର

ସୋଽବଧ୍ୟାତଃ ସୁତୈରେବଂ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତାନୁଶାସନୈଃ ।
କ୍ରୋଧଂ ଦୁର୍ବିଷହଂ ଜାତଂ ନିୟନ୍ତୁମୁପଚକ୍ରମେ ॥ ୬

ଧିୟା ନିଗୃହ୍ୟମାଣୋଽପି ଭ୍ରୁବୋର୍ମଧ୍ୟାତ୍ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ସଦ୍ୟୋଽଜାୟତ ତନ୍ମନ୍ୟୁଃ କୁମାରୋ ନୀଲଲୋହିତଃ ॥ ୭

ସ ବୈ ରୁରୋଦ ଦେବାନାଂ ପୂର୍ବଜୋ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ।
ନାମାନି କୁରୁ ମେ ଧାତଃ ସ୍ଥାନାନି ଚ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ ॥ ୮

ଇତି ତସ୍ୟ ବଚଃ ପାଦ୍ମୋ ଭଗବାନ୍ ପରିପାଳୟନ୍ ।
ଅଭ୍ୟଧାଦ୍ ଭଦ୍ରୟା ବାଚା ମା ରୋଦୀସ୍ତତ୍ କରୋମି ତେ ॥ ୯

ଯଦରୋଦୀଃ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୋଦ୍‌ବେଗ ଇବ ବାଳକଃ ।
ତତସ୍ତ୍ୱାମଭିଧାସ୍ୟନ୍ତି ନାମ୍ନା ରୁଦ୍ର ଇତି ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୦

ହୃଦିନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟସୁର୍ବ୍ୟୋମ ବାୟୁରଗ୍ନିର୍ଜଳଂ ମହୀ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ତପଶ୍ଚୈବ ସ୍ଥାନାନ୍ୟଗ୍ରେ କୃତାନି ମେ ॥ ୧୧

ମନ୍ୟୁର୍ମନୁର୍ମହିନସୋ ମହାଞ୍ଛିବ ଋତଧ୍ୱଜଃ ।
ଉଗ୍ରରେତା ଭବଃ କାଲୋ ବାମଦେବୋ ଧୃତବ୍ରତଃ ॥ ୧୨

ଧୀର୍ବୃତ୍ତିରୁଶନୋମା ଚ ନିୟୁତ୍‌ସର୍ପିରିଳାମ୍ବିକା ।
ଇରାବତୀ ସୁଧା ଦୀକ୍ଷା ରୁଦ୍ରାଣ୍ୟୋ ରୁଦ୍ର ତେ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୧୩

ଗୃହାଣୈତାନି ନାମାନି ସ୍ଥାନାନି ଚ ସଯୋଷଣଃ ।
ଏଭିଃ ସୃଜ ପ୍ରଜା ବହ୍ୱୀଃ ପ୍ରଜାନାମସି ଯତ୍‌ପତିଃ ॥ ୧୪

ଇତ୍ୟାଦିଷ୍ଟଃ ସ ଗୁରୁଣା ଭଗବାନ୍ନୀଲଲୋହିତଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱାକୃତିସ୍ୱଭାବେନ ସସର୍ଜାତ୍ମସମାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୫

ରୁଦ୍ରାଣାଂ ରୁଦ୍ରସୃଷ୍ଟାନାଂ ସମନ୍ତାଦ୍ ଗ୍ରସତାଂ ଜଗତ୍ ।
ନିଶାମ୍ୟାସଂଖ୍ୟଶୋ ଯୂଥାନ୍ ପ୍ରଜାପତିରଶଙ୍କତ ॥ ୧୬

ଅଳଂ ପ୍ରଜାଭିଃ ସୃଷ୍ଟାଭିରୀଦୃଶୀଭିଃ ସୁରୋତ୍ତମ ।
ମୟା ସହ ଦହନ୍ତୀଭିର୍ଦିଶଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ଭିରୁଲ୍‌ବଣୈଃ ॥ ୧୭

ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାକୁ ଗ୍ରହିଁଲେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ନିଜର ପୁତ୍ରମାନେ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନ ମାନି ତାଙ୍କୁ ଅବମାନନା କରୁଛନ୍ତି ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅସହ୍ୟ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା ॥ ୬ ॥ ସେହି କ୍ରୋଧକୁ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଯେତେ ରୋଧିଲେ ବି, ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୁଇ ଭ୍ରୂଲତାର ମଝିରୁ ଗୋଟିଏ ନୀଳଲୋହିତ (ନୀଳ ଓ ଲାଲ ମିଶ୍ରିତ ରଙ୍ଗର) ବାଳକ ରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୭ ॥ ସେହି ବାଳକ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜ ଭବ(ରୁଦ୍ର)ଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଥିଲା। ସେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲା, "ହେ ଜଗତ୍‌ପିତା ! ମୋର ନାମ ଓ ରହିବା ସ୍ଥାନ କହିଦିଅ।" ॥ ୮ ॥ ବାଳକର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପଦ୍ମଯୋନି ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "କାନ୍ଦ ନାହିଁ; ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ତୁମର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବି ॥ ୯ ॥ ହେ ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ତୁମେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ବାଳକଙ୍କ ପରି ରୋଦନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲ; ତେଣୁ ଲୋକେ ତୁମକୁ ରୁଦ୍ର ବୋଲି ଡାକିବେ ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଆଗରୁ ହିଁ ହୃଦୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ପୃଥିବୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ତପ—ଏସବୁ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଦେଇଛି ॥ ୧୧ ॥ ତୁମର ନାମ ମନ୍ୟୁ, ମନୁ, ମହିନସ, ମହାନ୍, ଶିବ, ଋତଧ୍ୱଜ, ଉଗ୍ରରେତା, ଭବ, କାଳ, ବାମଦେବ ଓ ଧୃତବ୍ରତ ହେବ ॥ ୧୨ ॥ ତଥା ଧୀ, ବୃତ୍ତି, ଉଶନା, ଉମା, ନିୟୁତ୍, ସର୍ପି, ଇଳା, ଅମ୍ବିକା, ଇରାବତୀ, ସୁଧା ଓ ଦୀକ୍ଷା—ଏହି ଏଗାର ରୁଦ୍ରାଣୀ ତୁମର ପତ୍ନୀ ହେବେ ॥ ୧୩ ॥ ତୁମେ ଉପରୋକ୍ତ ନାମ, ସ୍ଥାନ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କର ଏବଂ ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କର; କାରଣ ତୁମେ ହେଉଛ ପ୍ରଜାପତି।" ॥ ୧୪ ॥

ଲୋକପିତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଭଗବାନ୍ ନୀଳଲୋହିତ ବଳ, ଆକାର ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ଠିକ୍ ନିଜ ପରି ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ସେହି ରୁଦ୍ରମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ସାରା ସଂସାରକୁ ଭକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବାରୁ, ତାହା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଶଙ୍କିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, "ହେ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ତୁମ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ପ୍ରଜା ତ ସେମାନଙ୍କର ଭୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଓ ସକଳ ଦିଗବିଦିଗକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବାକୁ ବସିଲେଣି; ତେଣୁ ତୁମେ ଆଉ ଏପରି ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କର ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ତପ ଆତିଷ୍ଠ ଭଦ୍ରଂ ତେ ସର୍ବଭୂତସୁଖାବହମ୍ ।
ତପସୈବ ଯଥାପୂର୍ବଂ ସ୍ରଷ୍ଟା ବିଶ୍ୱମିଦଂ ଭବାନ୍ ॥ ୧୮

ତପସୈବ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତଗୁହାବାସମଞ୍ଜସା ବିନ୍ଦତେ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୯

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବମାତ୍ମଭୁବାଽଽଦିଷ୍ଟଃ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ଗିରାଂ ପତିମ୍ ।
ବାଢ଼ମିତ୍ୟମୁମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିବେଶ ତପସେ ବନମ୍ ॥ ୨୦

ଅଥାଭିଧ୍ୟାୟତଃ ସର୍ଗଂ ଦଶ ପୁତ୍ରାଃ ପ୍ରଜଜ୍ଞିରେ ।
ଭଗବଚ୍ଛକ୍ତିଯୁକ୍ତସ୍ୟ ଲୋକସନ୍ତାନହେତବଃ ॥ ୨୧

ମରୀଚିରତ୍ର୍ୟଙ୍ଗିରସୌ ପୁଲସ୍ତ୍ୟଃ ପୁଲହଃ କ୍ରତୁଃ ।
ଭୃଗୁର୍ବସିଷ୍ଠୋ ଦକ୍ଷଶ୍ଚ ଦଶମସ୍ତତ୍ର ନାରଦଃ ॥ ୨୨

ଉତ୍ସଙ୍ଗାନ୍ନାରଦୋ ଜଜ୍ଞେ ଦକ୍ଷୋଽଙ୍ଗୁଷ୍ଠାତ୍ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବଃ ।
ପ୍ରାଣାଦ୍‌ବସିଷ୍ଠଃ ସଞ୍ଜାତୋ ଭୃଗୁସ୍ତ୍ୱଚି କରାତ୍ କ୍ରତୁଃ ॥ ୨୩

ପୁଲହୋ ନାଭିତୋ ଜଜ୍ଞେ ପୁଲସ୍ତ୍ୟଃ କର୍ଣ୍ଣଯୋର୍ଋଷିଃ ।
ଅଙ୍ଗିରା ମୁଖତୋଽକ୍ଷ୍ଣୋଽତ୍ରିର୍ମରୀଚିର୍ମନସୋଽଭବତ୍ ॥ ୨୪

ଧର୍ମଃ ସ୍ତନାଦ୍‌ଦକ୍ଷିଣତୋ ଯତ୍ର ନାରାୟଣଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଅଧର୍ମଃ ପୃଷ୍ଠତୋ ଯସ୍ମାନ୍ମୃତ୍ୟୁର୍ଲୋକଭୟଙ୍କରଃ ॥ ୨୫

ହୃଦି କାମୋ ଭ୍ରୁବଃ କ୍ରୋଧୋ ଲୋଭଶ୍ଚାଧରଦଚ୍ଛଦାତ୍ ।
ଆସ୍ୟାଦ୍‌ବାକ୍‌ସିନ୍ଧବୋ ମେଢ୍ରାନ୍ନିର୍ଋତିଃ ପାୟୋରଘାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୬

ଛାୟାୟାଃ କର୍ଦମୋ ଜଜ୍ଞେ ଦେବହୂତ୍ୟାଃ ପତିଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ମନସୋ ଦେହତଶ୍ଚେଦଂ ଜଜ୍ଞେ ବିଶ୍ୱକୃତୋ ଜଗତ୍ ॥ ୨୭

ବାଚଂ ଦୁହିତରଂ ତନ୍ୱୀଂ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର୍ହରତୀଂ ମନଃ ।
ଅକାମାଂ ଚକମେ କ୍ଷତ୍ତଃ ସକାମ ଇତି ନଃ ଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୮

ତମଧର୍ମେ କୃତମତିଂ ବିଲୋକ୍ୟ ପିତରଂ ସୁତାଃ ।
ମରୀଚିମୁଖ୍ୟା ମୁନୟୋ ବିଶ୍ରମ୍ଭାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟବୋଧୟନ୍ ॥ ୨୯

ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ; ତୁମେ ଏଥର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତପ କର । ତା'ପରେ ସେହି ତପର ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ତୁମେ ଏହି ସଂସାରକୁ ପୂର୍ବବତ୍ (ପ୍ରଳୟପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ଥିଲା, ସେହିପରି) ରଚନା କରିବ ॥ ୧୮ ॥ ତପଦ୍ୱାରା ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସହଜରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ, ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଜ୍ୟୋତିଃସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ ।'' ॥ ୧୯ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ରୁଦ୍ର 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ଓ ତାହାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥

ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟିବିସ୍ତାର ପାଇଁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାରିତ ହେଲା ॥ ୨୧ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଲା—ମରୀଚି, ଅତ୍ରି, ଅଙ୍ଗିରା, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, ପୁଲହ, କ୍ରତୁ, ଭୃଗୁ, ବସିଷ୍ଠ, ଦକ୍ଷ ଓ ନାରଦ ॥ ୨୨ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନାରଦ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କୋଳରୁ, ଦକ୍ଷ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠରୁ (ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିରୁ), ବସିଷ୍ଠ ପ୍ରାଣରୁ, ଭୃଗୁ ତ୍ୱଗ୍‌ରୁ, କ୍ରତୁ ହସ୍ତରୁ, ପୁଲହ ନାଭିରୁ, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣରୁ, ଅଙ୍ଗିରା ମୁଖରୁ, ଅତ୍ରି ନେତ୍ରରୁ ଏବଂ ମରୀଚି ମନରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୩, ୨୪ ॥ ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଡାହାଣ ସ୍ତନରୁ ଧର୍ମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ; ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ (ନର-ନାରାୟଣ ଦୁଇଭାଇରୂପେ) ଜନ୍ମ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପିଠିରୁ ଅଧର୍ମ ଜନ୍ମ ହେଲା; ଅଧର୍ମଠାରୁ ସଂସାରକୁ ଭୟଭୀତ କରୁଥିବା ମୃତ୍ୟୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୨୫ ॥ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରୁ କାମ, ଭ୍ରୂଲତାରୁ କ୍ରୋଧ, ଅଧରରୁ ଲୋଭ, ମୁଖରୁ ବାଣୀର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀ, ଲିଙ୍ଗରୁ ସମୁଦ୍ର, ମଳଦ୍ୱାରରୁ ପାପର ନିବାସସ୍ଥାନ ନିର୍ଋତି (ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଅଧିପତି) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଛାୟାରୁ ଦେବହୂତିଙ୍କ ପତି ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ କର୍ଦମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଶରୀର ଓ ମନରୁ ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କନ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀ ବଡ଼ ସୁକୁମାରୀ ଓ ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ । ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଥରେ କାମମୋହିତ ହୋଇଗଲେ; ଅଥଚ ସରସ୍ୱତୀ ବାସନାହୀନା ଥିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ଅଧର୍ମମୟ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଦେଖି ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଦାନ କରି ବୁଝାଇଲେ—॥ ୨୯ ॥

ନୈତତ୍‌ପୂର୍ବୈଃ କୃତଂ ତ୍ୱଦ୍ୟ ନ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ଚାପରେ ।
ଯତ୍ତ୍ୱଂ ଦୁହିତରଂ ଗଚ୍ଛେରନିଗୃହ୍ୟାଙ୍ଗଜଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୩୦

ତେଜୀୟସାମପି ହ୍ୟେତନ୍ନ ସୁଶ୍ଳୋକ୍ୟଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ ।
ଯଦ୍‌ବୃତ୍ତମନୁତିଷ୍ଠନ୍ ବୈ ଲୋକଃ କ୍ଷେମାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୩୧

ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେ ଯ ଇଦଂ ସ୍ୱେନ ରୋଚିଷା ।
ଆତ୍ମସ୍ଥଂ ବ୍ୟଞ୍ଜୟାମାସ ସ ଧର୍ମଂ ପାତୁମର୍ହତି ॥ ୩୨

ସ ଇତ୍ଥଂ ଗୃଣତଃ ପୁତ୍ରାନ୍ ପୁରୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରଜାପତୀନ୍ ।
ପ୍ରଜାପତିପତିସ୍ତନ୍ୱଂ ତତ୍ୟାଜ ବ୍ରୀଡ଼ିତସ୍ତଦା ।
ତାଂ ଦିଶୋ ଜଗୃହୁର୍ଘୋରାଂ ନୀହାରଂ ଯଦ୍‌ବିଦୁସ୍ତମଃ ॥ ୩୩

କଦାଚିଦ୍ ଧ୍ୟାୟତଃ ସ୍ରଷ୍ଟୁର୍ବେଦା ଆସଂଶ୍ଚତୁର୍ମୁଖାତ୍ ।
କଥଂ ସ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମ୍ୟହଂ ଲୋକାନ୍ ସମବେତାନ୍ ଯଥା ପୁରା ॥ ୩୪

ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରଂ କର୍ମତନ୍ତ୍ରମୁପବେଦନୟୈଃ ସହ ।
ଧର୍ମସ୍ୟ ପାଦାଶ୍ଚତ୍ୱାରସ୍ତଥୈବାଶ୍ରମବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୩୫

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସ ବୈ ବିଶ୍ୱସୃଜାମୀଶୋ ବେଦାଦୀନ୍ ମୁଖତୋଽସୃଜତ୍ ।
ଯଦ୍ ଯଦ୍ ଯେନାସୃଜଦ୍ ଦେବସ୍ତନ୍ମେ ବ୍ରୂହି ତପୋଧନ ॥ ୩୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଋଗ୍‌ଯଜୁଃସାମାଥର୍ବାଖ୍ୟାନ୍ ବେଦାନ୍ ପୂର୍ବାଦିଭିର୍ମୁଖୈଃ ।
ଶସ୍ତ୍ରମିଜ୍ୟାଂ ସ୍ତୁତିସ୍ତୋମଂ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଂ ବ୍ୟଧାତ୍‌କ୍ରମାତ୍ ॥ ୩୭

ଆୟୁର୍ବେଦଂ ଧନୁର୍ବେଦଂ ଗାନ୍ଧର୍ବଂ ବେଦମାତ୍ମନଃ ।
ସ୍ଥାପତ୍ୟଂ ଚାସୃଜଦ୍ ବେଦଂ କ୍ରମାତ୍‌ପୂର୍ବାଦିଭିର୍ମୁଖୈଃ ॥ ୩୮

"ପିତୃଦେବ ! ଆପଣ ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ମନରେ ଉପୁଜିଥିବା କାମବେଗକୁ ରୋକି ନ ଦେଇ ପୁତ୍ରୀଗମନ ପରି ଦୁସ୍ତର ପାପ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି କିପରି ? ଏପରି କୁକର୍ମ ତ ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ବ୍ରହ୍ମା କରି ନ ଥିଲେ, କି ଭବିଷ୍ୟତରେ ବି କେହି ଏପରି କରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ତେଜସ୍ୱୀପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପୁରୁଷଙ୍କର ଆଚରଣ ଅନୁସରଣ କଲେ ତ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ଏହି ଜଗତକୁ ନିଜ ତେଜରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର; ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ହିଁ ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ।" ॥ ୩୨ ॥ ପୁତ୍ର ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରି କହିବାରୁ, ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପତି ବ୍ରହ୍ମା ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେ ସେଇଠି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ସେହି ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ସେହି ଘୋର ଶରୀରକୁ ଦିଗମାନେ ନେଇଗଲେ । ସେହି ଶରୀର କୁହୁଡ଼ି ହୋଇଗଲା; ଲୋକେ ତାହାକୁ ଅନ୍ଧକାର ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ଥରେ ବ୍ରହ୍ମା 'ମୁଁ କିପରି ପୂର୍ବବତ୍ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ରୂପରେ ସକଳ ଲୋକ ରଚନା କରିବି !' ଏଭଳି ବିଚାର କରୁଥିବାବେଳେ ତାହାଙ୍କ ଚାରିମୁଖରୁ ଚାରିବେଦ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଚାରିବେଦ ଛଡ଼ା ତାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉପବେଦ, ନ୍ୟାୟଶାସ୍ତ୍ର, ହୋତା-ଉଦ୍‌ଗାତା-ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ଚାରି ଋତ୍ୱିଜଙ୍କର କର୍ମ, ଯଜ୍ଞର ବିସ୍ତାର, ଧର୍ମର ଚାରିପାଦ ଏବଂ ଚାରି ଆଶ୍ରମ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୫ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ହେ ତପୋଧନ ! ବିଶ୍ୱ-ରଚୟିତାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ ମୁଖରୁ ଉକ୍ତ ବେଦାଦି ସୃଷ୍ଟି କରିବାବେଳେ କେଉଁ ମୁଖରୁ କେଉଁ କେଉଁ ବେଦାଦି ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ, ଆପଣ ଦୟା କରି ମୋତେ ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୩୬ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ, ଦକ୍ଷିଣ, ପଶ୍ଚିମ ଓ ଉତ୍ତର ଦିଗର ମୁଖରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଋକ୍, ଯଜୁଃ, ସାମ ଓ ଅଥର୍ବବେଦ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ତଥା ସେହି କ୍ରମରେ ଶସ୍ତ୍ର (ହୋତାଙ୍କ କର୍ମ), ଇଜ୍ୟା (ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଙ୍କ କର୍ମ), ସ୍ତୁତିସ୍ତୋମ (ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ କର୍ମ) ଓ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ (ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କର୍ମ)—ଏହି ଚାରିଟି ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ଆୟୁର୍ବେଦ, ଧନୁର୍ବେଦ, ଗାନ୍ଧର୍ବବେଦ ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟବେଦ—ଏହି ଚାରି ଉପବେଦ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ

ଇତିହାସପୁରାଣାନି ପଞ୍ଚମଂ ବେଦମୀଶ୍ୱରଃ ।
ସର୍ବେଭ୍ୟ ଏବ ବକ୍ତ୍ରେଭ୍ୟଃ ସସୃଜେ ସର୍ବଦର୍ଶନଃ ॥ ୩୯

ଷୋଡ଼ଶ୍ୟୁକ୍ଥୌ ପୂର୍ବବକ୍ତ୍ରାତ୍‌ପୁରୀଷ୍ୟଗ୍ନିଷ୍ଟୁତାବଥ ।
ଆପ୍ତୋର୍ଯ୍ୟାମାତିରାତ୍ରୌ ଚ ବାଜପେୟଂ ସଗୋସବମ୍ ॥ ୪୦

ବିଦ୍ୟା ଦାନଂ ତପଃ ସତ୍ୟଂ ଧର୍ମସ୍ୟେତି ପଦାନି ଚ ।
ଆଶ୍ରମାଂଶ୍ଚ ଯଥାସଂଖ୍ୟମସୃଜତ୍‌ସହ ବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୪୧

ସାବିତ୍ରଂ ପ୍ରାଜାପତ୍ୟଂ ଚ ବ୍ରାହ୍ମଂ ଚାଥ ବୃହତ୍ତଥା ।
ବାର୍ତ୍ତାସଞ୍ଚୟଶାଳୀନଶିଳୋଞ୍ଛ ଇତି ବୈ ଗୃହେ ॥ ୪୨

ବୈଖାନସା ବାଲଖିଲ୍ୟୌଦୁମ୍ବରାଃ ଫେନପା ବନେ ।
ନ୍ୟାସେ କୁଟୀଚକଃ ପୂର୍ବଂ ବହ୍ୱୋଦୋ ହଂସନିଷ୍କ୍ରିୟୌ ॥ ୪୩

ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ ତ୍ରୟୀ ବାର୍ତ୍ତା ଦଣ୍ଡନୀତିସ୍ତଥୈବ ଚ ।
ଏବଂ ବ୍ୟାହୃତୟଶ୍ଚାସନ୍ ପ୍ରଣବୋ ହ୍ୟସ୍ୟ ଦହ୍ରତଃ ॥ ୪୪

ତସ୍ୟୋଷ୍ଣିଗାସୀଲ୍ଲୋମଭ୍ୟୋ ଗାୟତ୍ରୀ ଚ ତ୍ୱଚୋ ବିଭୋଃ ।
ତ୍ରିଷ୍ଟୁମ୍ମାଂସାତ୍‌ସ୍ନୁତୋଽନୁଷ୍ଟୁବ୍‌ଜଗତ୍ୟସ୍ଥ୍ନଃ ପ୍ରଜାପତେଃ ॥ ୪୫

ମଜ୍ଜାୟାଃ ପଙ୍‌କ୍ତିରୁତ୍ପନ୍ନା ବୃହତୀ ପ୍ରାଣତୋଽଭବତ୍ ।
ସ୍ପର୍ଶସ୍ତସ୍ୟାଭବଜ୍ଜୀବଃ ସ୍ୱରୋ ଦେହ ଉଦାହୃତଃ ॥ ୪୬

ପୂର୍ବାଦି ମୁଖରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୩୮ ॥ ତା'ପରେ ସର୍ବଦର୍ଶୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ଚାରିମୁଖରୁ ଇତିହାସପୁରାଣରୂପ ପଞ୍ଚମବେଦ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଏହି କ୍ରମରେ ଷୋଡ଼ଶୀ ଓ ଉକ୍ଥ, ଚୟନ ଓ ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ, ଆପ୍ତୋର୍ଯାମ ଓ ଅତିରାତ୍ର ତଥା ବାଜପେୟ ଓ ଗୋସବ—ଏପରି ଯୋଡ଼ା ଯୋଡ଼ା ଯାଗ ମଧ୍ୟ ଯଥାକ୍ରମେ ତାହାଙ୍କର ପୂର୍ବାଦି ମୁଖମାନଙ୍କରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୪୦ ॥ ବିଦ୍ୟା, ଦାନ, ତପ ଓ ସତ୍ୟ—ଧର୍ମର ଏହି ଚାରିପାଦ ଏବଂ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ଚାରି ଆଶ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଏହି କ୍ରମରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର ଚାରିବୃତ୍ତି ହେଉଛି—ସାବିତ୍ର, ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମ ଓ ବୃହତ୍ ଏବଂ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ଚାରିବୃତ୍ତି ହେଉଛି—ବାର୍ତ୍ତା, ସଞ୍ଚୟ, ଶାଳୀନ ଓ ଶିଳୋଞ୍ଛ* ॥ ୪୨ ॥ ବୈଖାନସ, ବାଲଖିଲ୍ୟ, ଔଦୁମ୍ବର ଓ ଫେନପ—ଏହି ଚାରିଟି ହେଉଛି ବାନପ୍ରସ୍ଥମାନଙ୍କର ପ୍ରକାରଭେଦ ଏବଂ କୁଟୀଚକ, ବହୂଦକ, ହଂସ ଓ ନିଷ୍କ୍ରିୟ (ପରମହଂସ)—ଏହି ଚାରିଟି ହେଉଛି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ପ୍ରକାରଭେଦΨ ॥ ୪୩ ॥ ଏହି କ୍ରମରେ ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ, ତ୍ରୟୀ, ବାର୍ତ୍ତା ଓ ଦଣ୍ଡନୀତି—ଏହି ଚାରିବିଦ୍ୟା ତଥା ଚାରି ବ୍ୟାହୃତି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଚାରିମୁଖରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟାକାଶରୁ ଓଁକାର ପ୍ରକଟ ହେଲା§ ॥ ୪୪ ॥ ତାହାଙ୍କର ରୋମମାନଙ୍କରୁ ଉଷ୍ଣିକ୍, ତ୍ୱଚାରୁ ଗାୟତ୍ରୀ, ମାଂସରୁ ତ୍ରିଷ୍ଟୁପ୍, ସ୍ନାୟୁରୁ ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍, ଅସ୍ଥିମାନଙ୍କରୁ ଜଗତୀ, ମଜ୍ଜାରୁ ପଙ୍‌କ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କରୁ ବୃହତୀ ଛନ୍ଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେହିପରି ତାହାଙ୍କର ଜୀବ ସ୍ପର୍ଶବର୍ଣ୍ଣ (କ'ବର୍ଗାଦି ପଞ୍ଚବର୍ଗ) ଏବଂ ଦେହ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ (ଅ'କାରାଦି) ବୋଲି କଥିତ ହେଲା ॥ ୪୫,୪୬ ॥

---

* ସାବିତ୍ର—ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର ପରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ ଧାରଣ କରାଯାଉଥିବା ତିନିଦିନର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ । **ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ** = ଏକ ବର୍ଷପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ । **ବ୍ରାହ୍ମ** = ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ । **ବୃହତ୍** = ଆଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ । **ବାର୍ତ୍ତା**=କୃଷି ଆଦି ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ବୃତ୍ତି । **ସଞ୍ଚୟ** = ଯାଗାଦି କରିବା । **ଶାଳୀନ**=ଅଯାଚିତ ବୃତ୍ତି । **ଶିଳୋଞ୍ଛ**= ଶସ୍ୟ କଟାଯିବା ପରେ କ୍ଷେତରେ ପଡ଼ିଥିବା ଶସ୍ୟ ଓ ଶସ୍ୟବିକ୍ରୟ ସ୍ଥାନରେ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଶସ୍ୟ ଗୋଟାଇ ଆଣି ସେଥିରେ ଶରୀର ନିର୍ବାହ କରିବା ।

Ψ **ବୈଖାନସ** = କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ ବିନା ଭୂମିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଖାଦ୍ୟ-ପଦାର୍ଥରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି । **ବାଲଖିଲ୍ୟ** = ଫସଲ ଅମଳ ପରେ ପ୍ରଥମେ ସଞ୍ଚୟ କରିଥିବା ଶସ୍ୟ ଦାନ କରିଦେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି । **ଔଦୁମ୍ବର** = ପ୍ରାତଃ ଜାଗରଣ ପରେ ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ମୁହଁ ଥାଏ, ସେହି ଦିଗରୁ ଫଳାଦି ସଂଗ୍ରହ କରି ଶରୀର ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ଲୋକ । **ଫେନପ** = ସ୍ୱତଃ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଥିବା ଫଳ ଗୋଟାଇ ଆଣି ଶରୀର ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ଲୋକ । **କୁଟୀଚକ**= କୁଟୀର ନିର୍ମାଣ କରି, ଗୋଟିଏ ଜାଗାରେ ରହି ଆଶ୍ରମଧର୍ମ ପୂରା ପାଳନ କରୁଥିବା ଲୋକ । **ବହୂଦକ** = କର୍ମ ପ୍ରତି ଗୌଣଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ପ୍ରଧାନ ଦୃଷ୍ଟିଦେବା ଲୋକ । **ହଂସ** = ଜ୍ଞାନାଭ୍ୟାସୀ । **ପରମହଂସ** = ଜ୍ଞାନୀ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ।

§ **ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ** = ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତ କରାଉଥିବା ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା । **ତ୍ରୟୀ** = ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳ ଦେଉଥିବା କର୍ମବିଦ୍ୟା । **ବାର୍ତ୍ତା** = କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟା । **ଦଣ୍ଡନୀତି** = ରାଜନୀତି । **ବ୍ୟାହୃତି** = ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥଟି ଭୂଃ-ଭୁବଃ-ସ୍ୱଃର ସମାହାର; ମତାନ୍ତରେ ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ ଏବଂ ମହଃ ।

ଉଷ୍ମାଣମିନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟାହୁରନ୍ତଃସ୍ଥା ବଳମାତ୍ମନଃ ।
ସ୍ୱରାଃ ସପ୍ତ ବିହାରେଣ ଭବନ୍ତି ସ୍ମ ପ୍ରଜାପତେଃ ॥ ୪୭

ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମାତ୍ମନସ୍ତସ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତାବ୍ୟକ୍ତାତ୍ମନଃ ପରଃ ।
ବ୍ରହ୍ମାବଭାତି ବିତତୋ ନାନାଶକ୍ତ୍ୟୁପବୃଂହିତଃ ॥ ୪୮

ତତୋଽପରାମୁପାଦାୟ ସ ସର୍ଗାୟ ମନୋ ଦଧେ ।
ଋଷୀଣାଂ ଭୂରିବୀର୍ଯ୍ୟାଣାମପି ସର୍ଗମବିସ୍ତୃତମ୍ ॥ ୪୯

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତଦ୍ଧୃଦୟେ ଭୂୟଶ୍ଚିନ୍ତୟାମାସ କୌରବ ।
ଅହୋ ଅଦ୍ଭୁତମେତନ୍ମେ ବ୍ୟାପୃତସ୍ୟାପି ନିତ୍ୟଦା ॥ ୫୦

ନ ହ୍ୟେଧନ୍ତେ ପ୍ରଜା ନୂନଂ ଦୈବମତ୍ର ବିଘାତକମ୍ ।
ଏବଂ ଯୁକ୍ତକୃତସ୍ତସ୍ୟ ଦୈବଂ ଚାବେକ୍ଷତସ୍ତଦା ॥ ୫୧

କସ୍ୟ ରୂପମଭୂଦ୍ ଦ୍ୱେଧା ଯତ୍‌କାୟମଭିଚକ୍ଷତେ ।
ତାଭ୍ୟାଂ ରୂପବିଭାଗାଭ୍ୟାଂ ମିଥୁନଂ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୫୨

ଯସ୍ତୁ ତତ୍ର ପୁମାନ୍ ସୋଽଭୂନ୍ମନୁଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୀ ଯାଽଽସୀଚ୍ଛତରୂପାଖ୍ୟା ମହିଷ୍ୟସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ॥ ୫୩

ତଦା ମିଥୁନଧର୍ମେଣ ପ୍ରଜା ହ୍ୟେଧାମ୍ବଭୂବିରେ ।
ସ ଚାପି ଶତରୂପାୟାଂ ପଞ୍ଚାପତ୍ୟାନ୍ୟଜୀଜନତ୍ ॥ ୫୪

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପାଦୌ ତିସ୍ରଃ କନ୍ୟାଶ୍ଚ ଭାରତ ।
ଆକୂତିର୍ଦେବହୂତିଶ୍ଚ ପ୍ରସୂତିରିତି ସତ୍ତମ ॥ ୫୫

ଆକୂତିଂ ରୁଚୟେ ପ୍ରାଦାତ୍‌କର୍ଦମାୟ ତୁ ମଧ୍ୟମାମ୍ ।
ଦକ୍ଷାୟାଦାତ୍‌ପ୍ରସୂତିଂ ଚ ଯତ ଆପୂରିତଂ ଜଗତ୍ ॥ ୫୬

ତାହାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଉଷ୍ମବର୍ଣ୍ଣ (ଶ, ଷ, ସ, ହ) ଏବଂ ବଳକୁ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ (ଯ, ର, ଲ, ବ) କୁହାଯାଏ ତଥା ତାହାଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାରୁ ନିଷାଦ, ଋଷଭ, ଗାନ୍ଧାର, ଷଡ୍‌ଜ, ମଧ୍ୟମ, ଧୈବତ ଓ ପଞ୍ଚମ—ଏହି ସାତ ସ୍ୱର ଜାତ ହେଲା ॥ ୪୭ ॥ ବତ୍ସ ! ବ୍ରହ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବୈଖରୀରୂପରେ ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଓଁକାରରୂପରେ ଅବ୍ୟକ୍ତ । ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ଯେଉଁ ସର୍ବତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଅଛନ୍ତି, ସେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଶକ୍ତିରେ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ରୂପରେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶରୀର କୁହୁଡ଼ିରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା, ସେହି କାମାସକ୍ତ ଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶରୀର ଧାରଣପୂର୍ବକ ବିଶ୍ୱବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ବିଚାର କଲେ । ସେ ତ ଦେଖି ସାରିଥିଲେ ଯେ, ମରୀଚି ଆଦି ମହାନ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଋଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟରୂପେ ବିଶ୍ୱବିସ୍ତାର କରିପାରିଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ପୁଣି ଥରେ ମନେ ମନେ ବିଚାର କଲେ, ''ହାୟ ! ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ମୋର ନିରନ୍ତର ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧି ହେଉ ନାହିଁ । ଲାଗୁଛି, ଏଥିରେ ଦୈବ ହିଁ କିଛି ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଛି ।'' ଯଥୋଚିତ କ୍ରିୟା କରିଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ଦୈବ ବିଷୟରେ ଏପରି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ଅକସ୍ମାତ୍ ତାଙ୍କ ଶରୀରଟା ଦୁଇଭାଗ ହୋଇଗଲା । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ 'କ'; ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଶରୀରକୁ କାୟ କୁହାଯାଏ । ସେହି ଦୁଇ ଭାଗରୁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଯୁଗଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୪୯-୫୨ ॥ ପୁରୁଷଜଣକ ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ରାଟ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣକ ମନୁଙ୍କର ପତ୍ନୀ ମହାରାଣୀ ଶତରୂପା ହେଲେ ॥ ୫୩ ॥ ସେହି ସମୟଠାରୁ ମିଥୁନ ଧର୍ମରୁ (ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷ ସମ୍ଭୋଗରୁ) ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶତରୂପାଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ପାଞ୍ଚଟି ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୫୪ ॥ ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ବିଦୁର! ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦ ଥିଲେ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଆକୂତି, ଦେବହୂତି ଓ ପ୍ରସୂତି ଥିଲେ ତିନି କନ୍ୟା ॥ ୫୫ ॥ ମନୁ ଆକୂତିଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରଜାପତି ରୁଚିଙ୍କ ସହିତ କରାଇଲେ; ମଝିଆଣୀ ଝିଅ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ କର୍ଦମଙ୍କ ହାତରେ ଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରସୂତିଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ହାତରେ । ସେହି ତିନି କନ୍ୟାଙ୍କ ସନ୍ତତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂସାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୫୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବରାହ ଅବତାର କଥା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ବାଚଂ ବଦତୋ ମୁନେଃ ପୁଣ୍ୟତମାଂ ନୃପ ।
ଭୂୟଃ ପପ୍ରଚ୍ଛ କୌରବ୍ୟୋ ବାସୁଦେବକଥାଦୃତଃ ॥ ୧

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସ ବୈ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଃ ସମ୍ରାଟ୍ ପ୍ରିୟଃ ପୁତ୍ରଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବଃ ।
ପ୍ରତିଲଭ୍ୟ ପ୍ରିୟାଂ ପତ୍ନୀଂ କିଂ ଚକାର ତତୋ ମୁନେ ॥ ୨

ଚରିତଂ ତସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେରାଦିରାଜସ୍ୟ ସତ୍ତମ ।
ବ୍ରୂହି ମେ ଶ୍ରଦ୍ଧଧାନାୟ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନାଶ୍ରୟୋ ହ୍ୟସୌ ॥ ୩

ଶ୍ରୁତସ୍ୟ ପୁଂସାଂ ସୁଚିରଶ୍ରମସ୍ୟ
ନନ୍ୱଞ୍ଜସା ସୂରିଭିରୀଡ଼ିତୋଽର୍ଥଃ ।
ଯତ୍ତଦ୍‌ଗୁଣାନୁଶ୍ରବଣଂ ମୁକୁନ୍ଦ-
ପାଦାରବିନ୍ଦଂ ହୃଦୟେଷୁ ଯେଷାମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣଂ ବିଦୁରଂ ବିନୀତଂ
ସହସ୍ରଶୀର୍ଷ୍ଣଶ୍ଚରଣୋପଧାନମ୍ ।
ପ୍ରହୃଷ୍ଟରୋମା ଭଗବତ୍କଥାୟାଂ
ପ୍ରଣୀୟମାନୋ ମୁନିରଭ୍ୟଚଷ୍ଟ ॥ ୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଯଦା ସ୍ୱଭାର୍ଯ୍ୟୟା ସାକଂ ଜାତଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମନୁଃ ।
ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରଣତଶ୍ଚେଦଂ ବେଦଗର୍ଭମଭାଷତ ॥ ୬

ତ୍ୱମେକଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଜନ୍ମକୃଦ୍ ବୃତ୍ତିଦଃ ପିତା ।
ଅଥାପି ନଃ ପ୍ରଜାନାଂ ତେ ଶୁଶ୍ରୂଷା କେନ ବା ଭବେତ୍ ॥ ୭

ତଦ୍‌ବିଧେହି ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ କର୍ମସ୍ୱୀଡ୍ୟାତ୍ମଶକ୍ତିଷୁ ।
ଯତ୍କୃତ୍ୱେହ ଯଶୋ ବିଷ୍ୱଗମୁତ୍ର ଚ ଭବେଦ୍‌ଗତିଃ ॥ ୮

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ପ୍ରୀତସ୍ତୁଭ୍ୟମହଂ ତାତ ସ୍ୱସ୍ତି ସ୍ତାଦ୍‌ବାଂ କ୍ଷିତୀଶ୍ୱର ।
ଯନ୍ନିର୍ବ୍ୟଲୀକେନ ହୃଦା ଶାଧି ମେତ୍ୟାତ୍ମନାର୍ପିତମ୍ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ସେହି ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟୀ କଥା ଶୁଣି ବିଦୁରଙ୍କ ମନରେ ଲୀଳାକଥା ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ବଢ଼ିଗଲା । ତେଣୁ ସେ ପଚାରିଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରିୟପୁତ୍ର ମହାରାଜ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ନିଜର ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ଶତରୂପାଙ୍କୁ ପାଇ କଣ କଲେ ? ॥ ୨ ॥ ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ! ମୋତେ ଆଦିରାଜ ରାଜର୍ଷି ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣାନ୍ତୁ । ଯେହେତୁ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ଥିଲେ, ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର ଚରିତ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି ॥ ୩ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମତ ଏହି ଯେ, ଯାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କର ଚରଣାରବିନ୍ଦ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ କରିବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ବହୁଦିନ ଧରି କରିଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାସରୂପୀ ଶ୍ରମର ମୁଖ୍ୟ ଫଳ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବିଦୁର ଥିଲେ ସହସ୍ରଶୀର୍ଷା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଚରଣାଶ୍ରିତ ଭକ୍ତ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ବିନୟପୂର୍ବକ ଏପରି ପ୍ରେରଣା ଦେବାରୁ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲେ—॥ ୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ନିଜର ଭାର୍ଯ୍ୟା ଶତରୂପାଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ସେ ନମ୍ରତାର ସହିତ ହାତ ଯୋଡ଼ି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୬ ॥ "ଭଗବନ୍ ! ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ଜନ୍ମଦାତା ଓ ଜୀବିକାପ୍ରଦାନକାରୀ ପିତା । ତଥାପି ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଆପଣଙ୍କର ସେବା ହୋଇପାରିବ ? ॥ ୭ ॥ ହେ ପୂଜ୍ୟପାଦ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ଯାହା ଆମ ଦ୍ୱାରା ହୋଇପାରିବ, ଆମକୁ ସେହିପରି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ଆମର କୀର୍ତ୍ତି ସର୍ବତ୍ର ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଆମେ ପରଲୋକରେ ସଦ୍‌ଗତି ଲାଭ କରିବୁ ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ବାପା ! ହେ ମହୀପତି ! ତୁମ ଦୁହିଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ମୁଁ ତୁମ ଦୁହିଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ; କାରଣ ତୁମେ ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ 'ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ' ବୋଲି କହି ମୋ ପାଖରେ

ଏତାବତ୍ୟାତ୍ମଜୈର୍ବୀର କାର୍ଯ୍ୟା ହ୍ୟପଚିତିର୍ଗୁରୌ ।
ଶକ୍ତ୍ୟାପ୍ରମତ୍ତୈର୍ଗୃହ୍ୟେତ ସାଦରଂ ଗତମତ୍ସରୈଃ ॥ ୧୦

ସ ତ୍ୱମସ୍ୟାମପତ୍ୟାନି ସଦୃଶାନ୍ୟାତ୍ମନୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଉତ୍ପାଦ୍ୟ ଶାସ ଧର୍ମେଣ ଗାଂ ଯଜ୍ଞୈଃ ପୁରୁଷଂ ଯଜ ॥ ୧୧

ପରଂ ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ମହ୍ୟଂ ସ୍ୟାତ୍ପ୍ରଜାରକ୍ଷୟା ନୃପ ।
ଭଗବାଂସ୍ତେ ପ୍ରଜାଭର୍ତୁର୍ହୃଷୀକେଶୋଽନୁତୁଷ୍ୟତି ॥ ୧୨

ଯେଷାଂ ନ ତୁଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞଲିଙ୍ଗୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ତେଷାଂ ଶ୍ରମୋ ହ୍ୟପାର୍ଥାୟ ଯଦାତ୍ମା ନାଦୃତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୩

ମନୁରୁବାଚ

ଆଦେଶେଽହଂ ଭଗବତୋ ବର୍ତ୍ତେୟାମୀବସୂଦନ ।
ସ୍ଥାନଂ ତ୍ୱିହାନୁଜାନୀହି ପ୍ରଜାନାଂ ମମ ଚ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୪

ଯଦୋକଃ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱାନାଂ ମହୀ ମଗ୍ନା ମହାମ୍ଭସି ।
ଅସ୍ୟା ଉଦ୍ଧରଣେ ଯତ୍ନୋ ଦେବ ଦେବ୍ୟା ବିଧୀୟତାମ୍ ॥ ୧୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପରମେଷ୍ଠୀ ତ୍ୱପାଂ ମଧ୍ୟେ ତଥା ସନ୍ନାମବେକ୍ଷ୍ୟ ଗାମ୍ ।
କଥମେନାଂ ସମୁନ୍ନେଷ୍ୟ ଇତି ଦଧ୍ୟୌ ଧିୟା ଚିରମ୍ ॥ ୧୬

ସୃଜତୋ ମେ କ୍ଷିତିର୍ବାର୍ଭିଃ ପ୍ଲାବ୍ୟମାନା ରସାଂ ଗତା ।
ଅଥାତ୍ର କିମନୁଷ୍ଠେୟମସ୍ମାଭିଃ ସର୍ଗଯୋଜିତୈଃ ।
ଯସ୍ୟାହଂ ହୃଦୟାଦାସଂ ସ ଈଶୋ ବିଦଧାତୁ ମେ ॥ ୧୭

ଇତ୍ୟଭିଧ୍ୟାୟତୋ ନାସାବିବରାତ୍ ସହସାନଘ ।
ବରାହତୋକୋ ନିରଗାଦଙ୍ଗୁଷ୍ଠପରିମାଣକଃ ॥ ୧୮

ତସ୍ୟାଭିପଶ୍ୟତଃ ଖସ୍ଥଃ କ୍ଷଣେନ କିଲ ଭାରତ ।
ଗଜମାତ୍ରଃ ପ୍ରବବୃଧେ ତଦଦ୍ଭୁତମଭୂନ୍ମହତ୍ ॥ ୧୯

ମରୀଚିପ୍ରମୁଖୈର୍ବିପ୍ରୈଃ କୁମାରୈର୍ମନୁନା ସହ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତତ୍ ସୌକରଂ ରୂପଂ ତର୍କୟାମାସ ଚିତ୍ରଧା ॥ ୨୦

ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଦେଲ ॥ ୯ ॥ ହେ ବୀର ! ପୁତ୍ରମାନେ ଏହିପରି ଭାବରେ ପିତାଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ସେମାନେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଈର୍ଷାଭାବ ନ ରଖି ଯଥାସମ୍ଭବ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ସାବଧାନ ହୋଇ ଆଦରପୂର୍ବକ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେ ତୁମର ଏହି ଭାର୍ଯ୍ୟାଠାରୁ ନିଜ ପରି ସଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ସନ୍ତତି ଉତ୍ପନ୍ନ କର ଏବଂ ଧର୍ମପୂର୍ବକ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କର ॥ ୧୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ପ୍ରଜାପାଳନ କଲେ, ତାହା ହିଁ ମୋର ବଡ଼ ସେବା ହେବ ଏବଂ ତୁମେ ପ୍ରଜାପାଳନ କରୁଛ ବୋଲି ଦେଖିଲେ, ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ମଧ୍ୟ ତୁମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯିବେ। ଯାହା ଉପରେ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତାର ସକଳ ଶ୍ରମ ବୃଥା; କାରଣ, ସେ ଏକପ୍ରକାରେ ନିଜ ଆତ୍ମାର ହିଁ ଅନାଦର କରେ ॥ ୧୨,୧୩ ॥

ମନୁ କହିଲେ—ହେ ପାପନାଶକ ପିତୃଦେବ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନିଶ୍ଚୟ ପାଳନ କରିବି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏବଂ ମୋର ଭାବୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଜଗତରେ କେଉଁଠି ରହିବେ, ସେହି ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ଜୀବମାନଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ପୃଥିବୀ ତ ଏବେ ପ୍ରଳୟ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି। ଆପଣ ଏହି ପୃଥିବୀଦେବୀଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ପୃଥିବୀ ଏପରି ଅଗାଧ ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ବହୁ ସମୟ ଧରି ବିଚାର କଲେ, ସେ ଭାବିଲେ "ପୃଥିବୀକୁ କିପରି ଜଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବି ! ॥ ୧୬ ॥ ମୁଁ ସୃଷ୍ଟିସର୍ଜନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ସମୟରେ ପୃଥିବୀ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ରସାତଳକୁ ଚାଲିଗଲା। ଆମେ ତ ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଛୁ; ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମକୁ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ! ଯାହାଙ୍କର ସଙ୍କଳ୍ପମାତ୍ରକେ ମୁଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲି, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ।" ॥ ୧୭ ॥

ହେ ନିଷ୍ପାପ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି, ହଠାତ୍ ତାଙ୍କ ନାସାଛିଦ୍ରରୁ ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠି ଆକାରର ଗୋଟିଏ ବରାହଶିଶୁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ସେହି ବରାହଶିଶୁ ଆକାଶରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖୁ ଦେଖୁ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ହାତୀ ପରି ବିରାଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ବିଶାଳ ବରାହମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖି ମରୀଚି ଆଦି ମୁନି, ସନକାଦି ଏବଂ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା ନାନାପ୍ରକାର କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୦ ॥

କିମେତତ୍ ସୌକରବ୍ୟାଜଂ ସତ୍ତ୍ୱଂ ଦିବ୍ୟମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅହୋ ବତାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମିଦଂ ନାସାୟା ମେ ବିନିଃସୃତମ୍ ॥ ୨୧

ଦୃଷ୍ଟୋଽଙ୍ଗୁଷ୍ଠଶିରୋମାତ୍ରଃ କ୍ଷଣାଦ୍‌ଗଣ୍ଡଶିଳାସମଃ ।
ଅପି ସ୍ୱିଦ୍‌ଭଗବାନେଷ ଯଜ୍ଞୋ ମେ ଖେଦୟନ୍ମନଃ ॥ ୨୨

ଇତି ମୀମାଂସତସ୍ତସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସହ ସୂନୁଭିଃ ।
ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷୋ ଜଗର୍ଜାଗେନ୍ଦ୍ରସନ୍ନିଭଃ ॥ ୨୩

ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ହର୍ଷୟାମାସ ହରିସ୍ତାଂଶ୍ଚ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମାନ୍ ।
ସ୍ୱଗର୍ଜିତେନ କକୁଭଃ ପ୍ରତିସ୍ୱନୟତା ବିଭୁଃ ॥ ୨୪

ନିଶମ୍ୟ ତେ ଘର୍ଘରିତଂ ସ୍ୱଖେଦ-
କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁ ମାୟାମୟସୂକରସ୍ୟ ।
ଜନସ୍ତପଃସତ୍ୟନିବାସିନସ୍ତେ
ତ୍ରିଭିଃ ପବିତ୍ରୈର୍ମୁନୟୋଽଗୃଣନ୍ ସ୍ମ ॥ ୨୫

ତେଷାଂ ସତାଂ ବେଦବିତାନମୂର୍ତ୍ତି-
ର୍ବ୍ରହ୍ମାବଧାର୍ଯ୍ୟାତ୍ମଗୁଣାନୁବାଦମ୍ ।
ବିନଦ୍ୟ ଭୂୟୋ ବିବୁଧୋଦୟାୟ
ଗଜେନ୍ଦ୍ରଲୀଳୋ ଜଳମାବିବେଶ ॥ ୨୬

ଉତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତବାଳଃ ଖଚରଃ କଠୋରଃ
ସଟା ବିଧୁନ୍ୱନ୍ ଖରରୋମଶତ୍ୱକ୍ ।
ଖୁରାହତାଭ୍ରଃ ସିତଦଂଷ୍ଟ୍ର ଈକ୍ଷା-
ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଭାସେ ଭଗବାନ୍ମହୀଧ୍ରଃ ॥ ୨୭

ଘ୍ରାଣେନ ପୃଥ୍ୱ୍ୟାଃ ପଦବୀଂ ବିଜିଘ୍ରନ୍
କ୍ରୋଡ଼ାପଦେଶଃ ସ୍ୱୟମଧ୍ୱରାଙ୍ଗଃ ।
କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରୋଽପ୍ୟକରାଳଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟା-
ମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିପ୍ରାନ୍ ଗୃଣତୋଽବିଶତ୍ କମ୍ ॥ ୨୮

ସ ବଜ୍ରକୂଟାଙ୍ଗନିପାତବେଗ-
ବିଶୀର୍ଣ୍ଣକୁକ୍ଷିଃ ସ୍ତନୟନ୍ନୁଦନ୍ୱାନ୍ ।

"କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ବରାହରୂପରେ ଆଜି ଏ କେଉଁ ଦିବ୍ୟପ୍ରାଣୀ ଏଠାରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ! ଏ ତ ଏବେ ଏବେ ମୋ ନାକରୁ ବାହାରିଥିଲା ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରଥମେ ତ ଏ ମୋ ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠିଟିପ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ କ୍ଷଣକ ଭିତରେ ହାତୀ ପରି ବିରାଟ ହୋଇଗଲା କିପରି ! ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଏହି ରୂପରେ ଆମ ମନକୁ ମୋହିତ କରିଦେଉନାହାନ୍ତି ତ !" ॥ ୨୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ଏପରି ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ପର୍ବତାକାର ହୋଇ ଗର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ତାଙ୍କ ଗର୍ଜନରେ ଦିଗମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କରିଦେଇ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଋଷିବରମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଦୂରକାରୀ ତଥା ମାୟାରେ ବରାହରୂପଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ସେହିସବୁ ଜନଲୋକ, ତପଲୋକ ଓ ସତ୍ୟଲୋକ-ନିବାସୀ ମୁନିଗଣ ତିନିବେଦର ପରମ ପବିତ୍ର ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ବେଦରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି; ତେଣୁ ସେହି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ତୁତି କଲେ, ତାହା ବେଦରୂପ ଜାଣି ଭଗବାନ୍ ଅତି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ପୁଣି ଥରେ ଗର୍ଜନ କରି, ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଗଜରାଜ ପରି ଲୀଳା କରି କରି ଜଳରେ ପଶିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବରାହ ଭଗବାନ୍ ଆକାଶରେ ଥାଇ ପ୍ରଥମେ ନିଜର ଲାଞ୍ଜ ଟେକି ଯେତେବେଳେ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ନିଜ ବେକର କେଶରାଜିକୁ ଜୋର୍‌ରେ ଝାଡ଼ିଦେଲେ; ତାଙ୍କ ଖୁରାମାନଙ୍କ ଆଘାତରେ ମେଘମାନେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ତାହାଙ୍କ ଦେହଟା ବଡ଼ କଠୋର ହୋଇଥାଏ । ଦେହସାରା ଟାଆଁଶା ରୋମ ଭରି ହୋଇଥାଏ । ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ାକ ଧୋବ ଫରଫର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଆଖିରୁ ତେଜ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ସେ ତ ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ; ତଥାପି ଶୂକରରୂପ ଧରିଥିବାରୁ ନାକରେ ଶୁଙ୍ଘି ଶୁଙ୍ଘି ପୃଥିବୀକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦାନ୍ତ ତ ଖୁବ୍ ଟାଣୁଆ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ଜଣା ପଡୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ମରୀଚି ଆଦି ଭକ୍ତ ଓ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣାଭରା ସୌମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ସମୁଦ୍ରଜଳରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଯେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ବଜ୍ରମୟ ପର୍ବତ ତୁଲ୍ୟ କଠୋର ଶରୀର ସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ବେଗଫଳରେ ସମୁଦ୍ରର ଗର୍ଭ ଫାଟିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା ଏବଂ ସମୁଦ୍ରରେ ମେଘ

ଉତ୍ସୃଷ୍ଟଦୀର୍ଘୋର୍ମିଭୁଜୈରିବାର୍ତ୍ତ-
ଶ୍ଚୁକ୍ରୋଶ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ପାହି ମେତି ॥ ୨୯

ଖୁରୈଃ କ୍ଷୁରପ୍ରୈର୍ଦରୟଂସ୍ତଦାଽପ
ଉତ୍ପାରପାରଂ ତ୍ରିପରୂ ରସାୟାମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ଗାଂ ତତ୍ର ସୁଷୁପ୍ସୁରଗ୍ରେ
ଯାଂ ଜୀବଧାନୀଂ ସ୍ୱୟମଭ୍ୟଧତ୍ତ ॥ ୩୦

ସ୍ୱଦଂଷ୍ଟ୍ରୟୋଦ୍ଧୃତ୍ୟ ମହୀଂ ନିମଗ୍ନାଂ
ସ ଉତ୍ଥିତଃ ସଂରୁରୁଚେ ରସାୟାଃ ।
ତତ୍ରାପି ଦୈତ୍ୟଂ ଗଦୟାଽଽପତନ୍ତଂ
ସୁନାଭସନ୍ଦୀପିତତୀବ୍ରମନ୍ୟୁଃ ॥ ୩୧

ଜଘାନ ରୁନ୍ଧାନମସହ୍ୟବିକ୍ରମଂ
ସ ଲୀଳୟେଭଂ ମୃଗରାଡ଼ିବାମ୍ଭସି ।
ତଦ୍ରକ୍ତପଙ୍କାଙ୍କିତଗଣ୍ଡତୁଣ୍ଡୋ
ଯଥା ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋ ଜଗତୀଂ ବିଭିନ୍ଦନ୍ ॥ ୩୨

ତମାଲନୀଳଂ ସିତଦନ୍ତକୋଟ୍ୟା
କ୍ଷ୍ମାମୁତ୍କ୍ଷିପନ୍ତଂ ଗଜଲୀଳୟାଙ୍ଗ ।
ପ୍ରଜ୍ଞାୟ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୟୋଽନୁବାକୈ-
ର୍ବିରିଞ୍ଚିମୁଖ୍ୟା ଉପତସ୍ଥୁରୀଶମ୍ ॥ ୩୩

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ଜିତଂ ଜିତଂ ତେଽଜିତ ଯଜ୍ଞଭାବନ
ତ୍ରୟୀଂ ତନୁଂ ସ୍ୱାଂ ପରିଧୁନ୍ୱତେ ନମଃ ।
ଯଦ୍ରୋମଗର୍ତ୍ତେଷୁ ନିଲିଲ୍ୟୁରଧ୍ୱରା-
ସ୍ତସ୍ମୈ ନମଃ କାରଣସୂକରାୟ ତେ ॥ ୩୪

ରୂପଂ ତବୈତନ୍ନନୁ ଦୁଷ୍କୃତାତ୍ମନାଂ
ଦୁର୍ଦର୍ଶନଂ ଦେବ ଯଦଧ୍ୱରାତ୍ମକମ୍ ।

ଗର୍ଜନ ପରି ବଡ଼ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ହେଲା । ତାହା ଶୁଣି ମନେ ହେଲା, ସମୁଦ୍ର ତାର ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗରୂପୀ ଭୁଜ ଉଠାଇ 'ହେ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ! ମୋତେ ରକ୍ଷା କର !' ବୋଲି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରରେ ଡାକ ପକାଉଛି ॥ ୨୯ ॥ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣଶରତୁଲ୍ୟ ଖୁରାରେ ଜଳସ୍ତରକୁ ଚିରିଦେଇ ସେହି ଅଗାଧ ଜଳରାଶିର ନିମ୍ନ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେଠାରେ ରସାତଳରେ ସେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଭୂତା ପୃଥିବୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ପୂର୍ବେ କଳ୍ପାନ୍ତ ସମୟରେ ଶ୍ରୀହରି ଶୟନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହେଲାବେଳେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ନିଜ ଉଦରରେ ଲୀନ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଜଳରେ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ସେ ନିଜ ଦାନ୍ତରେ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାନ୍ତି । ଜଳରୁ ବାହାରି ଆସିବା ସମୟରେ ତାହାଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ମହାପରାକ୍ରମୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଜଳ ଭିତରେ ତାହାଙ୍କୁ ଗଦା ଧରି ଆକ୍ରମଣ କଲା । ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କର କ୍ରୋଧ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ର ପରି ତୀବ୍ର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସିଂହ ଅକ୍ଳେଶରେ ହାତୀକୁ ମାରିଦେବା ପରି, ସେ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ତାକୁ ମାରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ କାନମୁଣ୍ଡା ଓ ଥୋମଣିରେ ଅସୁରର ଏତେ ରକ୍ତ ଲାଗିଥାଏ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, କୌଣସି ଗଜରାଜ ଗୋଟିଏ ନାଲିମାଟି କୁଦକୁ ଦାନ୍ତରେ ତାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଛି କି ! ॥ ୩୧,୩୨ ॥ ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ତମାଲବର୍ଣ୍ଣ ପରି ତାଙ୍କର ନୀଳଶରୀର । ଧବଳ ଦନ୍ତଯୁଗଳର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ପୃଥିବୀ । ସେ ଗଜରାଜ ପରି ଅନାୟାସରେ ପୃଥିବୀକୁ ଉଠାଇ ଜଳରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା, ମରୀଚି ଆଦି ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ । ତେଣୁ ସେମାନେ କର ଯୋଡ଼ି ବେଦବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଋଷିମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଭଗବାନ୍ ଅଜିତ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ! ଜୟ ହେଉ ! ହେ ଯଜ୍ଞପତେ ! ଜଳରେ ଭିଜି ଯାଇଥିବାରୁ ଆପଣ ନିଜର ବେଦତ୍ରୟୀରୂପ ବିଗ୍ରହକୁ ଝାଡ଼ି ହେଉଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆପଣଙ୍କ ରୋମକୂପମାନଙ୍କରେ ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞ ବିଦ୍ୟମାନ । ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଏହି ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଗ୍ରହ ଯଜ୍ଞରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାର ଦର୍ଶନ ପାଇବା ଦୁରାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ଆପଣଙ୍କର ଚର୍ମରେ ରହିଛି ଗାୟତ୍ରୀ ଆଦି ଛନ୍ଦ;

ଛନ୍ଦାଂସି ଯସ୍ୟ ତ୍ୱଚି ବର୍ହିରୋମ-
ସ୍ୱାଜ୍ୟଂ ଦୃଶି ତ୍ୱଙ୍ଘ୍ରିଷୁ ଗୃତୁର୍ହୋତ୍ରମ୍ ॥ ୩୫

ସ୍ରୁକ୍‌ତୁଣ୍ଡ ଆସୀତ୍ ସ୍ରୁବ ଈଶ ନାସୟୋ-
ରିଡ଼ୋଦରେ ଚମସାଃ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରେ ।
ପ୍ରାଶିତ୍ରମାସ୍ୟେ ଗ୍ରସନେ ଗ୍ରହାସ୍ତୁ ତେ
ଯଚ୍ଚର୍ବଣଂ ତେ ଭଗବନ୍ନଗ୍ନିହୋତ୍ରମ୍ ॥ ୩୬

ଦୀକ୍ଷାନୁଜନ୍ମୋପସଦଃ ଶିରୋଧରଂ
ତ୍ୱଂ ପ୍ରାୟଣୀୟୋଦୟନୀୟଦଂଷ୍ଟ୍ରଃ ।
ଜିହ୍ୱା ପ୍ରବର୍ଗ୍ୟସ୍ତବ ଶୀର୍ଷକଂ କ୍ରତୋଃ
ସଭ୍ୟାବସଥ୍ୟଂ ଚିତୟୋଽସବୋ ହି ତେ ॥ ୩୭

ସୋମସ୍ତୁ ରେତଃ ସବନାନ୍ୟବସ୍ଥିତିଃ
ସଂସ୍ଥାବିଭେଦାସ୍ତବ ଦେବ ଧାତବଃ ।
ସତ୍ରାଣି ସର୍ବାଣି ଶରୀରସନ୍ଧି-
ସ୍ତ୍ୱଂ ସର୍ବଯଜ୍ଞକ୍ରତୁରିଷ୍ଟିବନ୍ଧନଃ ॥ ୩୮

ନମୋ ନମସ୍ତେଽଖିଳମନ୍ତ୍ରଦେବତା-
ଦ୍ରବ୍ୟାୟ ସର୍ବକ୍ରତବେ କ୍ରିୟାତ୍ମନେ ।
ବୈରାଗ୍ୟଭକ୍ତ୍ୟାତ୍ମଜୟାନୁଭାବିତ-
ଜ୍ଞାନାୟ ବିଦ୍ୟାଗୁରବେ ନମୋ ନମଃ ॥ ୩୯

ଦଂଷ୍ଟ୍ରାଗ୍ରକୋଟ୍ୟା ଭଗବଂସ୍ତ୍ୱୟା ଧୃତା
ବିରାଜତେ ଭୂଧର ଭୂଃ ସଭୂଧରା ।
ଯଥା ବନାନ୍ନିଃସରତୋ ଦତା ଧୃତା
ମତଙ୍ଗଜେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ସପତ୍ରପଦ୍ମିନୀ ॥ ୪୦

ତ୍ରୟୀମୟଂ ରୂପମିଦଂ ଚ ସୌକରଂ
ଭୂମଣ୍ଡଳେନାଥ ଦତା ଧୃତେନ ତେ ।

ରୋମାବଳିରେ ରହିଛି କୁଶ; ନେତ୍ରରେ ରହିଛି ଘୃତ ଏବଂ ଚାରିଚରଣରେ ରହିଛି ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବ୍ରହ୍ମା—ଏହି ଚାରି ଋତ୍ୱିଜଙ୍କର କର୍ମ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଈଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କ ମୁଖର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ରହିଛି ସ୍ରୁକ୍ (ଯଜ୍ଞରେ ଘିଅ ଆହୁତି ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ରୁବଠାରୁ ବଡ଼ ଏକ କାଠ ଉପକରଣ), ନାସିକା ରନ୍ଧ୍ରରେ ରହିଛି ସ୍ରୁବ, ଉଦରରେ ରହିଛି ଇଡ଼ା (ଯଜ୍ଞୀୟ ଭକ୍ଷଣ ପାତ୍ର), କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟରେ ରହିଛି ଚମସ, ମୁଖରେ ରହିଛି ପ୍ରାଶିତ୍ର (ବ୍ରହ୍ମଭାଗପାତ୍ର) ଏବଂ ଗଳାରେ ରହିଛି ଗ୍ରହ (ସୋମପାତ୍ର) । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଚୋବାଇବା ହେଉଛି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ॥ ୩୬ ॥ ବାରମ୍ବାର ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ବିଗ୍ରହର ଦୀକ୍ଷଣୀୟ ଇଷ୍ଟି (ଯଜ୍ଞ ଆହୁତି); ବେକ ହେଉଛି ଉପସଦ (ତିନିଇଷ୍ଟି); ଦୁଇ ଦନ୍ତ ହେଉଛି ପ୍ରାୟଣୀୟ (ଦୀକ୍ଷାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଇଷ୍ଟି) ଏବଂ ଉଦୟନୀୟ (ଯଜ୍ଞ ସମାପ୍ତି ବେଳର ଇଷ୍ଟି) । ଆପଣଙ୍କର ଜିହ୍ୱା ପ୍ରବର୍ଗ୍ୟ (ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପସଦ ପୂର୍ବରୁ କରାଯାଉଥିବା ମହାବୀର ନାମକ କର୍ମ); ଶିର ସଭ୍ୟ (ହୋମରହିତ ଅଗ୍ନି) ଓ ଆବସଥ୍ୟ (ଔପାସନାଗ୍ନି); ତଥା ପ୍ରାଣ ହେଉଛି ଚିତି (ଇଷ୍ଟକାଚୟନ ଅର୍ଥାତ୍ ଇଟା ସଜାଇ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡ ନିର୍ମାଣ) ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ସୋମ; ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟଂ କାଳରେ ଆପଣଙ୍କର ବସିବା ହେଉଛି ପ୍ରାତଃସବନାଦି ତିନି ସବନ (ତ୍ରିକାଳର ଯଜ୍ଞ) ଏବଂ ସପ୍ତଧାତୁ ହେଉଛି ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ, ଅତ୍ୟଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ, ଉକ୍ଥ, ଷୋଡ଼ଶୀ, ବାଜପେୟ, ଅତିରାତ୍ର ଓ ଆପ୍ତୋର୍ଯ୍ୟାମ ନାମକ ସାତ ସଂସ୍ଥା ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରର ସନ୍ଧିସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ର । ଏପରିଭାବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଜ୍ଞ (ସୋମରହିତ ଯାଗ) ଓ କ୍ରତୁ (ସୋମସହିତ ଯାଗ) ସ୍ୱରୂପ। ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନରୂପ ଇଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ି ଧରିରଖିଥିବା ମାଂସପେଶୀ ॥୩୮॥ ସମସ୍ତ ମନ୍ତ୍ର, ଦେବତା, ଦ୍ରବ୍ୟ, ଯଜ୍ଞ ଓ କର୍ମ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ। ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର। ବୈରାଗ୍ୟ, ଭକ୍ତି ଓ ମନର ଏକାଗ୍ରତାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଅନୁଭବ ହୁଏ, ତାହା ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ତଥା ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ଧରଣୀଧର ଭଗବାନ୍ ! ବନରୁ ବାହାରି ଆସିଥିବା କୌଣସି ଗଜରାଜର ଦନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ପତ୍ରଯୁକ୍ତ-ପଦ୍ମଫୁଲ ଯେପରି ଶୋଭା ପାଇବ, ଆପଣ ଦନ୍ତାଗ୍ରରେ ଟେକି ଧରିଥିବା ପର୍ବତାଦିମଣ୍ଡିତ ପୃଥିବୀ ସେହିପରି ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୪୦ ॥ ପର୍ବତର ଶିଖର ପ୍ରଦେଶକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଥିବା ମେଘମାଳାଦ୍ୱାରା ବିଶାଳ ପର୍ବତଟି

ଚକାସ୍ତି ଶୃଙ୍ଗୋଢ଼ଘନେନ ଭୂୟସା
କୁଳାଚଳେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଯଥୈବ ବିଭ୍ରମଃ ॥ ୪୧

ସଂସ୍ଥାପୟୈନାଂ ଜଗତାଂ ସତସ୍ଥୁଷାଂ
ଲୋକାୟ ପତ୍ନୀମସି ମାତରଂ ପିତା ।
ବିଧେମ ଚାସ୍ୟୈ ନମସା ସହ ତ୍ୱୟା
ଯସ୍ୟାଂ ସ୍ୱତେଜୋଽଗ୍ନିମିବାରଣାବଧାଃ ॥ ୪୨

କଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧୀତାନ୍ୟତମସ୍ତବ ପ୍ରଭୋ
ରସାଂ ଗତାୟା ଭୁବ ଉଦ୍‌ବିବର୍ହଣମ୍ ।
ନ ବିସ୍ମୟୋଽସୌ ତ୍ୱୟି ବିଶ୍ୱବିସ୍ମୟେ
ଯୋ ମାୟୟେଦଂ ସସୃଜେଽତିବିସ୍ମୟମ୍ ॥ ୪୩

ବିଧୁନ୍ୱତା ବେଦମୟଂ ନିଜଂ ବପୁ-
ର୍ଜନସ୍ତପଃସତ୍ୟନିବାସିନୋ ବୟମ୍ ।
ସଟାଶିଖୋଦ୍ଧୂତଶିବାମ୍ବୁବିନ୍ଦୁଭି-
ର୍ବିମୃଜ୍ୟମାନା ଭୃଶମୀଶ ପାବିତାଃ ॥ ୪୪

ସ ବୈ ବତ ଭ୍ରଷ୍ଟମତିସ୍ତବୈଷତେ
ଯଃ କର୍ମଣାଂ ପାରମପାରକର୍ମଣଃ ।
ଯଦ୍‌ଯୋଗମାୟାଗୁଣଯୋଗମୋହିତଂ
ବିଶ୍ୱଂ ସମସ୍ତଂ ଭଗବନ୍ ବିଧେହି ଶମ୍ ॥ ୪୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁପସ୍ଥୀୟମାନସ୍ତୈର୍ମୁନିଭିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ସଲିଲେ ସ୍ୱଖୁରାକ୍ରାନ୍ତ ଉପାଧତ୍ତାବିତାବନିମ୍ ॥ ୪୬

ସ ଇତ୍ଥଂ ଭଗବାନୁର୍ବୀଂ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନଃ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ରସାୟା ଲୀଲୟୋନ୍ନୀତାମପ୍ସୁ ନ୍ୟସ୍ୟ ଯଯୌ ହରିଃ ॥ ୪୭

ଯ ଏବମେତାଂ ହରିମେଧସୋ ହରେଃ
କଥାଂ ସୁଭଦ୍ରାଂ କଥନୀୟମାୟିନଃ ।

ଯେପରି ଶୋଭା ପାଏ, ଆପଣ ଦନ୍ତରେ ଧରିଥିବା ଭୂମଣ୍ଡଳ ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବେଦମୟ ବରାହ ବିଗ୍ରହ ସେହିପରି ସୁଶୋଭିତ ହେଉଛି ॥ ୪୧ ॥ ହେ ନାଥ ! ଚରାଚର ଜୀବଗଣ ସୁଖପୂର୍ବକ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଏହି ଜଗନ୍ମାତା ପୃଥିବୀକୁ ଜଳଭାଗର ଉପରେ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ପିତା ଏବଂ ଅରଣିରେ ଅଗ୍ନି ଥିବା ପରି ଆପଣ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ନିଜର ଧାରଣଶକ୍ତିରୂପୀ ତେଜ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଓ ପୃଥିବୀମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୪୨ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ରସାତଳରେ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିବାକୁ ଆପଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଆଉ କିଏ ବା ସାହସ କରିପାରିଥାନ୍ତା ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ଆପଣ ହିଁ ତ ନିଜ ମାୟାରେ ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ବିଶ୍ୱ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଆପଣ ଏହି ବେଦମୟ ଶରୀରକୁ ଜୋରରେ ଝାଡ଼ି ଦେବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ବେକର ରୋମରୁ ଛିଟିକି ପଡୁଥିବା ଶୀତଳ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଆସି ଆମ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ହେ ଈଶ ! ଆପଣଙ୍କ ରୋମଜଳରେ ଭିଜିଯାଇ ଆମେ ଜନଲୋକ, ତପଲୋକ ଓ ସତ୍ୟଲୋକବାସୀ ମୁନିମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲୁ ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବନ୍! ଆପଣଙ୍କ କର୍ମର କୌଣସି ସୀମା ନାହିଁ । ଯେ ଆପଣଙ୍କ କର୍ମର ସୀମା କେତେ, ତାହା ଜାଣିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ଏହି ଜଗତ୍‌ର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମୁନିମାନେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ସମସ୍ତଙ୍କର ରକ୍ଷକ ବରାହ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ଖୁରାରେ ଜଳକୁ ସ୍ତମ୍ଭିତ କରିଦେଇ ତା'ଉପରେ ପୃଥିବୀକୁ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଲୀଳାଛଳରେ ରସାତଳରୁ ଉଠାଇ ଆଣିଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ଜଳଭାଗ ଉପରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଇ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନ ପ୍ରଜାପତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୭ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାମୟ ଚରିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୀର୍ତ୍ତନୀୟ ଏବଂ ସେଥିରେ ବୁଦ୍ଧି ନିବିଷ୍ଟ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ସକଳ ପ୍ରକାର ପାପତାପ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାଙ୍କର ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟୀ ମଞ୍ଜୁଳ କଥା ଭକ୍ତିଭାବରେ ଶୁଣନ୍ତି ବା ଶୁଣାନ୍ତି, ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ

ଶୃଣ୍ୱୀତ ଭକ୍ତ୍ୟା ଶ୍ରବୟେତ ବୋଶତୀଂ
ଜନାର୍ଦ୍ଦନୋଽସ୍ୟାଶୁ ହୃଦି ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୪୮

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରସନ୍ନେ ସକଳାଶିଷାଂ ପ୍ରଭୌ
କିଂ ଦୁର୍ଲଭଂ ତାଭିରଲଂ ଲବାତ୍ମଭିଃ ।
ଅନନ୍ୟଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଭଜତାଂ ଗୁହାଶୟଃ
ସ୍ୱୟଂ ବିଧତ୍ତେ ସ୍ୱଗତିଂ ପରଃ ପରାମ୍ ॥ ୪୯

କୋ ନାମ ଲୋକେ ପୁରୁଷାର୍ଥସାରବିତ୍
ପୁରାକଥାନାଂ ଭଗବତ୍କଥାସୁଧାମ୍ ।
ଆପୀୟ କର୍ଣ୍ଣାଞ୍ଜଳିଭିର୍ଭବାପହା-
ମହୋ ବିରଜ୍ୟେତ ବିନା ନରେତରମ୍ ॥ ୫୦

ହୃଦୟର ସହ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ଭଗବାନ୍ ତ ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ; ତେଣୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ସଂସାରରେ କଣ ବା ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇ ରହିଯିବ ! ତା'ଛଡ଼ା ସେପରି ତୁଚ୍ଛ କାମନାସବୁର କଣ ବା ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ! ଯେଉଁମାନେ ଏଭଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଭଜନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ପରମପଦ ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ଆହାଃ ! ସଂସାରରେ ନିଜ ପୁରୁଷାର୍ଥର ସାର ଜାଣିଥିବା ଏପରି କେଉଁ ଲୋକ ଭଲା ଥିବ, ଯେ କି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ କଥାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଏକ ଅମୃତମୟୀ କଥା ନିଜ କର୍ଣ୍ଣପୁଟରେ ଥରେ ଶ୍ରବଣ କରିସାରି, ସେଥିରୁ ମନଧ୍ୟାନ ଫେରାଇ ଆଣିବ ! ଯାହାର ମନ ଭଗବାନଙ୍କ କଥାରେ ଲାଗେ ନାହିଁ, ସେ ତ ହେଉଛି ଏକ ପଶୁ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ବରାହପ୍ରାଦୁର୍ଭାବାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭଧାରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ କୌଷାରବିଣୋପବର୍ଣ୍ଣିତାଂ
ହରେଃ କଥାଂ କାରଣସୂକରାତ୍ମନଃ ।
ପୁନଃ ସ ପପ୍ରଚ୍ଛ ତମୁଦ୍ୟତାଞ୍ଜଳି-
ର୍ନ ତୃପ୍ତିତୃପ୍ତୋ ବିଦୁରୋ ଧୃତବ୍ରତଃ ॥ ୧

ବିଦୁର ଉବାଚ

ତେନୈବ ତୁ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ହରିଣା ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ଆଦିଦୈତ୍ୟୋ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୋ ହତ ଇତ୍ୟନୁଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୨

ତସ୍ୟ ଚୋଦ୍ଧରତଃ କ୍ଷୋଣୀଂ ସ୍ୱଦଂଷ୍ଟ୍ରାଗ୍ରେଣ ଲୀଳୟା ।
ଦୈତ୍ୟରାଜସ୍ୟ ଚ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କସ୍ମାଦ୍ଧେତୋରଭୂନ୍ମୃଧଃ ॥ ୩

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସାଧୁ ବୀର ତ୍ୱୟା ପୃଷ୍ଟମବତାରକଥାଂ ହରେଃ ।
ଯତ୍ତ୍ୱଂ ପୃଚ୍ଛସି ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ ମୃତ୍ୟୁପାଶବିଶାତନୀମ୍ ॥ ୪

ଯୟୋତ୍ତାନପଦଃ ପୁତ୍ରୋ ମୁନିନା ଗୀତୟାର୍ଭକଃ ।
ମୃତ୍ୟୋଃ କୃତ୍ୱୈବ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନ୍ୟଙ୍ଘ୍ରିମାରୁରୋହ ହରେଃ ପଦମ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ବରାହାବତାର କଥା ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତିବ୍ରତଧାରୀ ବିଦୁରଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତୃପ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ କର ଯୋଡ଼ି ପୁଣି ଥରେ ପଚାରିଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ମୁନିବର ! ମୁଁ ଏବେ ଆପଣଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଲି ଯେ, ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ହରି ହିଁ ଆଦିଦୈତ୍ୟ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ମାରିଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ତ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ପୃଥିବୀକୁ ନିଜ ଦନ୍ତାଗ୍ରରେ ଧରି ଜଳରାଶି ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଆସୁଥିଲେ; ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସହିତ କିପରି ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ? ॥ ୩ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ତୁମେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ପଚାରିଲ; କାରଣ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଅବତାର ବିଷୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପାଶକୁ କାଟି ଦେଇଥାଏ ॥ ୪ ॥ ଦେଖ, ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧ୍ରୁବ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ନାରଦ ଶୁଣାଇଥିବା ହରିକଥାର ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁର ମଥାରେ ପାଦ ରଖି ଭଗବାନଙ୍କ ପରମପଦରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇପାରିଥିଲେ ॥ ୫ ॥

ଅଥାତ୍ରାପୀତିହାସୋଽୟଂ ଶ୍ରୁତୋ ମେ ବର୍ଣ୍ଣିତଃ ପୁରା ।
ବ୍ରହ୍ମଣା ଦେବଦେବେନ ଦେବାନାମନୁପୃଚ୍ଛତାମ୍ ॥ ୬

ଦିତିର୍ଦାକ୍ଷାୟଣୀ କ୍ଷତ୍ତର୍ମାରୀଚଂ କଶ୍ୟପଂ ପତିମ୍ ।
ଅପତ୍ୟକାମା ଚକମେ ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ହୃଚ୍ଛୟାର୍ଦ୍ଦିତା ॥ ୭

ଇଷ୍ଟ୍ୱାଗ୍ନିଜିହ୍ୱଂ ପୟସା ପୁରୁଷଂ ଯଜୁଷାଂ ପତିମ୍ ।
ନିମ୍ଲୋଚତ୍ୟର୍କ ଆସୀନମଗ୍ନ୍ୟଗାରେ ସମାହିତମ୍ ॥ ୮

ଦିତିରୁବାଚ

ଏଷ ମାଂ ତ୍ୱତ୍କୃତେ ବିଦ୍ୱନ୍ କାମ ଆତ୍ତଶରାସନଃ ।
ଦୁନୋତି ଦୀନାଂ ବିକ୍ରମ୍ୟ ରମ୍ଭାମିବ ମତଙ୍ଗଜଃ ॥ ୯

ତଦ୍‌ଭବାନ୍ ଦହ୍ୟମାନାୟାଂ ସପତ୍ନୀନାଂ ସମୃଦ୍ଧିଭିଃ ।
ପ୍ରଜାବତୀନାଂ ଭଦ୍ରଂ ତେ ମୟ୍ୟାୟୁଙ୍‌କ୍ତାମନୁଗ୍ରହମ୍ ॥ ୧୦

ଭର୍ତ୍ତର୍ଯ୍ୟାପ୍ତୋରୁମାନାନାଂ ଲୋକାନାବିଶତେ ଯଶଃ ।
ପତିର୍ଭବଦ୍‌ବିଧୋ ଯାସାଂ ପ୍ରଜୟା ନନୁ ଜାୟତେ ॥ ୧୧

ପୁରା ପିତା ନୋ ଭଗବାନ୍ ଦକ୍ଷୋ ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ।
କଂ ବୃଣୀତ ବରଂ ବତ୍ସା ଇତ୍ୟପୃଚ୍ଛତ ନଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୧୨

ସ ବିଦିତ୍ୱାଽଽତ୍ମଜାନାଂ ନୋ ଭାବଂ ସନ୍ତାନଭାବନଃ ।
ତ୍ରୟୋଦଶାଦଦାତ୍ତାସାଂ ଯାସ୍ତେ ଶୀଳମନୁବ୍ରତାଃ ॥ ୧୩

ଅଥ ମେ କୁରୁ କଲ୍ୟାଣ କାମଂ କଞ୍ଜବିଲୋଚନ ।
ଆର୍ତ୍ତୋପସର୍ପଣଂ ଭୂମନ୍ନମୋଘଂ ହି ମହୀୟସି ॥ ୧୪

ଇତି ତାଂ ବୀର ମାରୀଚଃ କୃପଣାଂ ବହୁଭାଷିଣୀମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହାନୁନୟନ୍ ବାଚ ପ୍ରବୃଦ୍ଧାନଙ୍ଗକଶ୍ମଳାମ୍ ॥ ୧୫

ଏଷ ତେଽହଂ ବିଧାସ୍ୟାମି ପ୍ରିୟଂ ଭୀରୁ ଯଦିଚ୍ଛସି ।
ତସ୍ୟାଃ କାମଂ ନ କଃ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସିଦ୍ଧିସ୍ତ୍ରୈବର୍ଗିକୀ ଯତଃ ॥ ୧୬

ପୂର୍ବକାଳରେ ଥରେ ଦେବତାମାନେ ବରାହଭଗବାନ୍ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟରେ ପଚ୍ଚାରିବାରୁ, ଦେବଦେବ ବ୍ରହ୍ମା ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ଇତିହାସ ଶୁଣାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ପରମ୍ପରାରୁ ଗଡ଼ି ଆସିଥିବା ଇତିହାସ ମୁଁ ଶୁଣିଛି ॥ ୬ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଥରେ ଦକ୍ଷପୁତ୍ରୀ ଦିତି ପୁତ୍ର ପାଇବା-ଇଚ୍ଛାରେ କାମାତୁରା ହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ହିଁ ନିଜର ପତି ମରୀଚିନନ୍ଦନ କଶ୍ୟପଙ୍କୁ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ॥ ୭ ॥ ସେତେବେଳକୁ କଶ୍ୟପ କ୍ଷୀରୀ ଆହୁତିଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନିଜିହ୍ୱ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପତିଙ୍କର ଆରାଧନା କରିସାରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ସମୟ ହୋଇଯିବା ଜାଣି ଅଗ୍ନିଶାଳାରେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ବସିଥାନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଦିତି ଯାଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—ବିଦ୍ୱାନ୍ ! ମଦମତ୍ତ ହାତୀ ଯେପରି କଦଳୀ ଗଛକୁ ଦଳିଚକଟି ଦିଏ, ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କାମଦେବ ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ମନକୁ କାମବାଣ ପ୍ରୟୋଗ କରି ମଛି ପକାଉଛି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଅସ୍ଥିର କରିଦେଉଛି ॥ ୯ ॥ ମୁଁ ମୋର ପୁତ୍ରବତୀ ସଉତୁଣୀର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ଦେଖି ଈର୍ଷାଅଗ୍ନିରେ ଜଳିଯାଉଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ଦୟା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ ଯେଉଁ ନାରୀ ଗର୍ଭରୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ପତି ପୁତ୍ରରୂପରେ ଜାତ ହୁଅନ୍ତି, ସେଭଳି ନାରୀମାନେ ସମ୍ମାନିତା ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସୁଯଶ ସମଗ୍ର ସଂସାରରେ ବ୍ୟାପିଯାଏ ॥ ୧୧ ॥ ମୋର ପିତା ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଆମେ ସବୁ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ଥରେ ସେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା ଅଲଗା ଡାକି 'ତୁ କାହାକୁ ବରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ?' ବୋଲି ପଚ୍ଚାରିଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ତ ନିଜ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ଶୁଭଚିନ୍ତକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଆମର ମନୋଭାବ ଜାଣି ସେ ଆମ ଭଉଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତେର ଜଣଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ହେ ମଙ୍ଗଳମୂର୍ତ୍ତି ! ହେ କମଳନୟନ ! ଆପଣ ମୋର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ; କାରଣ, ହେ ମହତ୍ତମ ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପାଖକୁ ଦୀନଜନଙ୍କର ଆସିବା କଦାପି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ ।'' ॥ ୧୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଦିତି ତ କାମବେଦନାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ଥିର ଓ ଅଶାନ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ସେ ଏପରି ବହୁ ପ୍ରକାର ବନେଇ ଚୁନେଇ କହି କଶ୍ୟପଙ୍କୁ ଦୈନ୍ୟଭାବରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ବୁଝାଇଶୁଝାଇ କଶ୍ୟପ କହିଲେ— ॥ ୧୫ ॥ ''ଆଗୋ ଭୀରୁ ! ଯେଉଁ ପତ୍ନୀଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ, ତାହାର କାମନା କିଏ

ସର୍ବାଶ୍ରମାନୁପାଦାୟ ସ୍ୱାଶ୍ରମେଣ କଳତ୍ରବାନ୍ ।
ବ୍ୟସନାର୍ଣ୍ଣବମତ୍ୟେତି ଜଳଯାନୈର୍ଯଥାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୧୭

ଯାମାହୁରାତ୍ମନୋ ହ୍ୟର୍ଧଂ ଶ୍ରେୟସ୍କାମସ୍ୟ ମାନିନି ।
ଯସ୍ୟାଂ ସ୍ୱଧୁରମଧ୍ୟସ୍ୟ ପୁମାଂଶ୍ଚରତି ବିଜ୍ୱରଃ ॥ ୧୮

ଯାମାଶ୍ରିତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟାରାତୀନ୍ ଦୁର୍ଜୟାନିତରାଶ୍ରମୈଃ ।
ବୟଂ ଜୟେମ ହେଳାଭିର୍ଦସ୍ୟୂନ୍ ଦୁର୍ଗପତିର୍ଯଥା ॥ ୧୯

ନ ବୟଂ ପ୍ରଭବସ୍ତାଂ ତ୍ୱାମନୁକର୍ତ୍ତୁଂ ଗୃହେଶ୍ୱରି ।
ଅପ୍ୟାୟୁଷା ବା କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ଯେ ଚାନ୍ୟେ ଗୁଣଗୃଧ୍ନବଃ ॥ ୨୦

ଅଥାପି କାମମେତଂ ତେ ପ୍ରଜାତ୍ୟୈ କରବାଣ୍ୟଲମ୍ ।
ଯଥା ମାଂ ନାତିବୋଚନ୍ତି ମୁହୂର୍ତ୍ତଂ ପ୍ରତିପାଳୟ ॥ ୨୧

ଏଷା ଘୋରତମା ବେଳା ଘୋରାଣାଂ ଘୋରଦର୍ଶନା ।
ଚରନ୍ତି ଯସ୍ୟାଂ ଭୂତାନି ଭୂତେଶାନୁଚରାଣି ହ ॥ ୨୨

ଏତସ୍ୟାଂ ସାଧ୍ୱି ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
ପରୀତୋ ଭୂତପର୍ଷଦ୍ଭିର୍ବୃଷେଣାଟତି ଭୂତରାଟ୍ ॥ ୨୩

ଶ୍ମଶାନଚକ୍ରାନିଲଧୂଳିଧୂମ୍ର-
ବିକୀର୍ଣ୍ଣବିଦ୍ୟୋତଜଟାକଳାପଃ ।
ଭସ୍ମାବଗୁଣ୍ଠାମଳରୁକ୍ମଦେହୋ
ଦେବସ୍ତ୍ରିଭିଃ ପଶ୍ୟତି ଦେବରସ୍ତେ ॥ ୨୪

ନ ଯସ୍ୟ ଲୋକେ ସ୍ୱଜନଃ ପରୋ ବା
ନାତ୍ୟାଦୃତୋ ନୋତ କଶ୍ଚିଦ୍‌ବିଗର୍ହ୍ୟଃ ।
ବୟଂ ବ୍ରତୈର୍ଯଚ୍ଚରଣାପବିଦ୍ଧା-
ମାଶାସ୍ମହେଽଜାଂ ବତ ଭୁକ୍ତଭୋଗାମ୍ ॥ ୨୫

ଭଲା ପୂରଣ ନ କରିବ ? ତୁମ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ମୁଁ ତୁମର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ କରିବି ॥ ୧୬ ॥ ବୋଇତରେ ଚଢ଼ିଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ମହାସାଗର ପାରି ହୋଇଯାଏ, ସସ୍ତ୍ରୀକ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ପୁରୁଷ ସେହିପରି, ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରମୀମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଶ୍ରମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି, ଦୁଃଖସାଗର ପାରି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ମାନିନୀ ! ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ ତ୍ରିବିଧ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଚାହୁଁଥିବା ପୁରୁଷର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ ନିଜ ଗୃହଭାର ଲଦିଦେଇ ପୁରୁଷ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବିଚରଣ କରେ ॥ ୧୮ ॥ ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରମଧାରୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଶତ୍ରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଜେୟ; କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଗରେ ଥାଇ ଦୁର୍ଗସ୍ୱାମୀ ଯେପରି ସମ୍ପଦ ଅପହରଣକାରୀ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ଜୟ କରିପାରନ୍ତି, ଆମେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ସେହିପରି ନିଜର ବିବାହିତା ପତ୍ନୀଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ଜୟ କରିପାରୁ ॥ ୧୯ ॥ ଆଗୋ ଗୃହେଶ୍ୱରୀ ! ତୁମ ପରି ଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍କ ଉପକାରରୂପୀ ଋଣ ତ ମୁଁ କିଂବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବି ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ପୁରୁଷ ନିଜର ଜୀବନସାରା ଶୁଝି ଚାଲିଲେ ବି—ଏପରି କି, ଆର ଜନ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ତଥାପି ତୁମର ଏହି ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି ଇଚ୍ଛାଟି ମୁଁ ଯଥାଶକ୍ତି ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । କିନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଆଉ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କର; ତାହେଲେ ମୁଁ ଲୋକନିନ୍ଦାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବି ॥ ୨୧ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୋର ସମୟ; ଏହି ସମୟଟା ରାକ୍ଷସାଦି ଘୋର ଓ ଭୟଙ୍କର ଜୀବମାନଙ୍କର ସମୟ । ଏହି ସମୟରେ ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥଙ୍କର ଗଣ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଭୂତଭାବନ ଭୂତପତି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ତାଙ୍କର ଗଣଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ, ବୃଷଭରେ ଚଢ଼ି ବୁଲି ବାହାରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଜଟାଜୁଟ ଶ୍ମଶାନଭୂମିରେ ଉଠୁଥିବା ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ (ଖଣ୍ଡିଆଭୂତ)ର ଧୂଳିରେ ଧୂସରିତ ହୋଇ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦିଶେ ତଥା ଯାହାଙ୍କର ସୁବର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତିମୟ ଗୌରଶରୀର ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ, ତୁମର ସେହି ଦେବର ମହାଦେବ ତାଙ୍କର ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନିରୂପୀ ତିନି ନୟନରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ ଶାସନ କରିବେ ॥ ୨୪ ॥ ସଂସାରରେ ତାହାଙ୍କର କେହି ଆପଣାର ନୁହେଁ, କି କେହି ପର ନୁହେଁ; ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେହି ଅଧିକ ଆଦରଣୀୟ ନୁହେଁ, କି କେହି ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ମାୟାକୁ ସେ ଭୋଗ କରିସାରି ଲାତ ମାରିଦେଇ ତଡ଼ିଦେଇଛନ୍ତି, ଆମେମାନେ ତ ଅନେକ

ଯସ୍ୟାନବଦ୍ୟାଚରିତଂ ମନୀଷିଣୋ
ଗୃଣନ୍ତ୍ୟବିଦ୍ୟାପଟଳଂ ବିଭିତ୍ସବଃ ।
ନିରସ୍ତସାମ୍ୟାତିଶୟୋଽପି ଯତ୍ସ୍ୱୟଂ
ପିଶାଚଚର୍ଯ୍ୟାମଚରଦ୍‌ଗତିଃ ସତାମ୍ ॥ ୨୬

ହସନ୍ତି ଯସ୍ୟାଚରିତଂ ହି ଦୁର୍ଭଗାଃ
ସ୍ୱାତ୍ମନ୍ ରତସ୍ୟାବିଦୁଷଃ ସମୀହିତମ୍ ।
ଯୈର୍ବସ୍ତ୍ରମାଲ୍ୟାଭରଣାନୁଲେପନୈଃ
ଶ୍ୱଭୋଜନଂ ସ୍ୱାତ୍ମତୟୋପଲାଳିତମ୍ ॥ ୨୭

ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ଯତ୍କୃତସେତୁପାଲା
ଯତ୍କାରଣଂ ବିଶ୍ୱମିଦଂ ଚ ମାୟା ।
ଆଜ୍ଞାକରୀ ତସ୍ୟ ପିଶାଚଚର୍ଯ୍ୟା
ଅହୋ ବିଭୂମ୍ନଶ୍ଚରିତଂ ବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୨୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସୈବଂ ସଂବିଦିତେ ଭର୍ତ୍ତ୍ରା ମନ୍ମଥୋନ୍ମଥିତେନ୍ଦ୍ରିୟା ।
ଜଗ୍ରାହ ବାସୋ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷେର୍ବୃଷଲୀବ ଗତତ୍ରପା ॥ ୨୯

ସ ବିଦିତ୍ୱାଥ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାସ୍ତଂ ନିର୍ବନ୍ଧଂ ବିକର୍ମଣି ।
ନତ୍ୱା ଦିଷ୍ଟାୟ ରହସି ତୟାଥୋପବିବେଶ ହ ॥ ୩୦

ଅଥୋପସ୍ପୃଶ୍ୟ ସଲିଳଂ ପ୍ରାଣାନାୟମ୍ୟ ବାଗ୍‌ୟତଃ ।
ଧ୍ୟାୟଞ୍ଜଜାପ ବିରଜଂ ବ୍ରହ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃ ସନାତନମ୍ ॥ ୩୧

ଦିତିସ୍ତୁ ବ୍ରୀଡ଼ିତା ତେନ କର୍ମାବଦ୍ୟେନ ଭାରତ ।
ଉପସଙ୍ଗମ୍ୟ ବିପ୍ରର୍ଷିମଧୋମୁଖ୍ୟଭ୍ୟଭାଷତ ॥ ୩୨

ଦିତିରୁବାଚ

ମା ମେ ଗର୍ଭମିମଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭୂତାନାମୃଷଭୋଽବଧୀତ୍ ।
ରୁଦ୍ରଃ ପତିର୍ହି ଭୂତାନାଂ ଯସ୍ୟାକରବମଂହସମ୍ ॥ ୩୩

ନମୋ ରୁଦ୍ରାୟ ମହତେ ଦେବାୟୋଗ୍ରାୟ ମୀଢୁଷେ ।
ଶିବାୟ ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡାୟ ଧୃତଦଣ୍ଡାୟ ମନ୍ୟବେ ॥ ୩୪

ପ୍ରକାର ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ତାହାଙ୍କର ସେହି ମାୟାକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁ ॥ ୨୫ ॥ ଅବିଦ୍ୟାର ଆବରଣକୁ ହଟାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଚରିତ ଗାନ କରନ୍ତି; କାରଣ ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ବଳି କଣ କହିବା, ତାହାଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ମଧ୍ୟ କେହି ନାହିଁ ଏବଂ କେବଳ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ହିଁ ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରନ୍ତି। ଏତେସବୁ ମହିମା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପିଶାଚଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଏହି ନରଶରୀର ତ ହେଉଛି କୁକୁରମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ। ଯେଉଁ ଅବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ଏହି ଶରୀରଟାକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ମାନି ଏହାକୁ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ମାଳା ଓ ଚନ୍ଦନାଦିରେ ସଜାଇ ସୁନ୍ଦର କରନ୍ତି, ସେଭଳି ଅଭାଗାମାନେ ହିଁ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଆଚରଣ ଦେଖି ହସନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଆମେ ବା କେତେ ! ବ୍ରହ୍ମାଦି ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଗଢ଼ିଥିବା ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରନ୍ତି। ଶିବ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ବିଶ୍ୱର ଅଧିଷ୍ଠାନ। ମାୟା ସର୍ବଦା ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା-ଅନୁସରଣ କରିଥାଏ। ଏତେ ମହାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରେତ ପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି। ସତରେ, ସେହି ଜଗଦ୍‌ବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ଯେ କଣ, ତାହା ବୁଝି ହେଉନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ସ୍ୱାମୀ ଏତେ ବୁଝାଇବା ପରେ ମଧ୍ୟ କାମାତୁରା ଦିତି ବେଶ୍ୟାଙ୍କ ପରି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି କଶ୍ୟପଙ୍କ ପିନ୍ଧାଲୁଗା ଟାଣିଧରିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମରେ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରାଗ୍ରହ ଥିବା ଦେଖି, କଶ୍ୟପ ଦୈବକୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ଏକାନ୍ତରେ ଦିତିଙ୍କ ସହିତ ସମାଗମ କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତା'ପରେ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି, ପ୍ରାଣ ଓ ବାଣୀକୁ ସଂଯତ କରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ ଓ ଜପ କଲେ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଇତିମଧ୍ୟରେ ଦିତି ମଧ୍ୟ ସେହି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ ହେତୁ ନିଜକୁ ଲଜ୍ଜିତ ଅନୁଭବ କଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ନତମସ୍ତକ ହୋଇ କହିଲେ—॥ ୩୨ ॥

ଦିତି କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଭୂତମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କରିଦେଲି; କିନ୍ତୁ ସେହି ଭୂତଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୋର ଏହି ଗର୍ଭକୁ ନଷ୍ଟ କରି ନ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥ ମୁଁ ସେହି ଉଗ୍ର ଏବଂ ରୁଦ୍ରରୂପ ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ମହାଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କଲ୍ୟାଣକାରୀ; ତାଙ୍କ ମନରେ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦେବା ଭାବନା ନ

ସ ନଃ ପ୍ରସୀଦତାଂ ଭାମୋ ଭଗବାନୁର୍ବନୁଗ୍ରହଃ ।
ବ୍ୟାଧସ୍ୟାପ୍ୟନୁକମ୍ପ୍ୟାନାଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଦେବଃ ସତୀପତିଃ ॥ ୩୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ୍ୱସର୍ଗସ୍ୟାଶିଷଂ ଲୋକ୍ୟାମାଶାସାନାଂ ପ୍ରବେପତୀମ୍ ।
ନିବୃତ୍ତସନ୍ଧ୍ୟାନିୟମୋ ଭାର୍ଯ୍ୟାମାହ ପ୍ରଜାପତିଃ ॥ ୩୬

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

ଅପ୍ରାୟତ୍ୟାଦାତ୍ମନସ୍ତେ ଦୋଷାନ୍ମୌହୂର୍ତ୍ତିକାଦୁତ ।
ମନ୍ନିଦେଶାତିଚାରେଣ ଦେବାନାଂ ଚାତିହେଳନାତ୍ ॥ ୩୭

ଭବିଷ୍ୟତସ୍ତବାଭଦ୍ରାବଭଦ୍ରେ ଜାଠରାଧମୌ ।
ଲୋକାନ୍ ସପାଲାଂସ୍ତ୍ରୀଂଶ୍ଚଣ୍ଡି ମୁହୁରାକ୍ରନ୍ଦୟିଷ୍ୟତଃ ॥ ୩୮

ପ୍ରାଣିନାଂ ହନ୍ୟମାନାନାଂ ଦୀନାନାମକୃତାଗସାମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ନିଗୃହ୍ୟମାଣାନାଂ କୋପିତେଷୁ ମହାତ୍ମସୁ ॥ ୩୯

ତଦା ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଃ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକଭାବନଃ ।
ହନିଷ୍ୟତ୍ୟବତୀର୍ଯ୍ୟାସୌ ଯଥାଦ୍ରୀନ୍ ଶତପର୍ବଧୃକ୍ ॥ ୪୦

ଦିତିରୁବାଚ

ବଧଂ ଭଗବତା ସାକ୍ଷାତ୍ସୁନାଭୋଦାରବାହୁନା ।
ଆଶାସେ ପୁତ୍ରୟୋର୍ମହ୍ୟଂ ମା କ୍ରୁଦ୍ଧାଦ୍ବ୍ରାହ୍ମଣାଦ୍ବିଭୋ ॥ ୪୧

ନ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡଦଗ୍ଧସ୍ୟ ନ ଭୂତଭୟଦସ୍ୟ ଚ ।
ନାରକାଶ୍ଚାନୁଗୃହ୍ଣନ୍ତି ଯାଂ ଯାଂ ଯୋନିମସୌ ଗତଃ ॥ ୪୨

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

କୃତଶୋକାନୁତାପେନ ସଦ୍ୟଃ ପ୍ରତ୍ୟବମର୍ଶନାତ୍ ।
ଭଗବତ୍ୟୁରୁମାନାଚ୍ଚ ଭବେ ମୟ୍ୟପି ଚାଦରାତ୍ ॥ ୪୩

ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି କ୍ରୋଧମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡପାଣି ॥ ୩୪ ॥ ଆମଭଳି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ତ ବ୍ୟାଧମାନେ ବି ଦୟା କରନ୍ତି; ପୁଣି ସତୀପତି ତ ସହଜେ ମୋର ଭଗ୍ନୀପତି ଓ ପରମ କୃପାଳୁ; ତେଣୁ ସେ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପ ସାୟଂକାଳୀନ ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନାଦି କର୍ମସାରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଦିତି ଥର ଥର ହୋଇ କମ୍ପୁଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ସନ୍ତାନର ଲୌକିକ ତଥା ପାରଲୌକିକ ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ମୁନି କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—ସେତେବେଳେ ତୋର ଚିତ୍ତ କାମବାସନାରେ ଅତି ମଳିନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ସେହି ସମୟଟା ବି ଠିକ୍ ନ ଥିଲା ଏବଂ ତୁ ମୋ କଥା ମଧ୍ୟ ମାନିଲୁ ନାହିଁ; ପୁଣି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବି ଅବହେଳା କଲୁ ॥ ୩୭ ॥ ତେଣୁ, ଲୋ ଅମଙ୍ଗଳମୟୀ ଚଣ୍ଡୀ ! ତୋ ଗର୍ଭରୁ ଦୁଇଟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳମୟ ଓ ଅଧମ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ । ସେମାନେ ଭୀଷଣ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ସକଳ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କନ୍ଦାଇବେ ॥ ୩୮ ॥ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ବହୁ ନିରପରାଧ ଓ ଅସହାୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ଲାଗିବେ, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବେ ଏବଂ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୁବ୍ଧ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସକଳ ଲୋକର ରକ୍ଷକ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ କୁପିତ ହୋଇ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ତୋ ଦୁଇପୁଅଙ୍କୁ ବଧ କରିବେ ॥ ୩୯,୪୦ ॥

ଦିତି କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ବି ଚାହୁଁଛି ଯେ, ମୋର ପୁତ୍ରମାନେ ଯଦି ବଧ ହେବେ, ତେବେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ଚକ୍ରପାଣିଙ୍କ ହାତରେ ହିଁ ବଧ ହୁଅନ୍ତୁ; କ୍ରୁଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପରେ ବଧ ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ଯେଉଁ ଜୀବ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପରେ ଦଗ୍ଧ ହୁଏ ଅଥବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଭୟଦାତା ହୁଏ, ସେ ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ପଡୁ ନା କାହିଁକି, ତାକୁ ନାରକୀ ଜୀବ ମଧ୍ୟ ଦୟା କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—ଦେବି ! ତୁମେ ନିଜର ଅପକର୍ମ ନିମନ୍ତେ ଶୋକ ଓ ଅନୁତାପ କଲ; ତୁମ ଭିତରେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଉଚିତ-ଅନୁଚିତ ବିଚାର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲା ତଥା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଏବଂ ମୋ ପ୍ରତି ବି ତୁମର ବିଶେଷ ଆଦରସମ୍ମାନ ଥିବା ଜଣାପଡୁଛି; ତେଣୁ

ପୁତ୍ରସ୍ୟୈବ ତୁ ପୁତ୍ରାଣାଂ ଭବିତୈକଃ ସତାଂ ମତଃ ।
ଗାସ୍ୟନ୍ତି ଯଦ୍‌ଯଶଃ ଶୁଦ୍ଧଂ ଭଗବଦ୍‌ଯଶସା ସମମ୍ ॥ ୪୪

ଯୋଗୈର୍ହେମେବ ଦୁର୍ବର୍ଣ୍ଣଂ ଭାବୟିଷ୍ୟନ୍ତି ସାଧବଃ ।
ନିର୍ବୈରାଦିଭିରାତ୍ମାନଂ ଯଚ୍ଛୀଲମନୁବର୍ତ୍ତିତୁମ୍ ॥ ୪୫

ଯତ୍‌ପ୍ରସାଦାଦିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ପ୍ରସୀଦତି ଯଦାତ୍ମକମ୍ ।
ସ ସ୍ୱଦୃଗ୍‌ଭଗବାନ୍ ଯସ୍ୟ ତୋଷ୍ୟତେଽନନ୍ୟୟା ଦୃଶା ॥ ୪୬

ସ ବୈ ମହାଭାଗବତୋ ମହାତ୍ମା
ମହାନୁଭାବୋ ମହତାଂ ମହିଷ୍ଠଃ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଭକ୍ତ୍ୟା ହ୍ୟନୁଭାବିତାଶୟେ
ନିବେଶ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠମିମଂ ବିହାସ୍ୟତି ॥ ୪୭

ଅଲମ୍ପଟଃ ଶୀଲଧରୋ ଗୁଣାକରୋ
ହୃଷ୍ଟଃ ପରର୍ଦ୍ଧ୍ୟା ବ୍ୟଥିତୋ ଦୁଃଖିତେଷୁ ।
ଅଭୂତଶତ୍ରୁର୍ଜଗତଃ ଶୋକହର୍ତ୍ତା
ନୈଦାଘିକଂ ତାପମିବୋଡୁରାଜଃ ॥ ୪୮

ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚାମଲମବ୍ଜନେତ୍ରଂ
ସ୍ୱପୂରୁଷେଚ୍ଛାନୁଗୃହୀତରୂପମ୍ ।
ପୌତ୍ରସ୍ତବ ଶ୍ରୀଲଲନାଲଲାମଂ
ଦ୍ରଷ୍ଟା ସ୍ଫୁରତ୍‌କୁଣ୍ଡଲମଣ୍ଡିତାନନମ୍ ॥ ୪୯

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭାଗବତଂ ପୌତ୍ରମମୋଦତ ଦିତିର୍ଭୃଶମ୍ ।
ପୁତ୍ରୟୋଶ୍ଚ ବଧଂ କୃଷ୍ଣାଦ୍‌ବିଦିତ୍ୱାଽଽସୀନ୍ମହାମନାଃ ॥ ୫୦

ତୁମର ଦୁଇ ପୁଅଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ପୁଅର ଚାରିଟି ପୁଅ ହେବେ। ସେ ଚାରିଜଣଙ୍କ ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ପୁଅ ଏପରି ମହାନ୍ ହେବ ଯେ, ତାକୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନ ଦେବେ ଏବଂ ଭକ୍ତଜନ ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣ ସହିତ ତାହାର ପବିତ୍ର ଯଶ ଗାନ କରିବେ ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ଖାଦମିଶା ସୁନାକୁ ଯେପରି ବାରମ୍ବାର ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ି ଶୁଦ୍ଧ କରାଯାଏ, ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁକରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାଧୁଜନମାନେ ସେହିପରି ନିର୍ବୈରତା ଆଦି ଉପାୟଦ୍ୱାରା ନିଜ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ କରିବେ ॥ ୪୫ ॥ ଯେଉଁ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରେ ତାଙ୍କରି ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଏହି ଜଗତ୍ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ସ୍ୱୟଂ ସେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ସେହି ନାତିର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ॥ ୪୬ ॥

ଦିତି ! ସେହି ବାଳକଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ, ଉଦାରହୃଦୟ, ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଓ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂଜ୍ୟ ହୋଇଯିବ ତଥା ସେ ନିଜର ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରି ଦେହାଭିମାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବ ॥ ୪୭ ॥ ସେ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ, ସୁଶୀଳ ଓ ଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର ହେବ ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧିରେ (ସୁଖରେ) ସୁଖୀ ଓ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖ ଅନୁଭବ କରିବ। କେହି ବି ତାହାର ଶତ୍ରୁ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ। ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁର ତାପକୁ ହରଣ କରିନିଏ, ସେ ସେହିପରି ସଂସାରର ଶୋକ ଦୂର କରିବ ॥ ୪୮ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନ ଏହି ସଂସାରର ବାହାରେ ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ବିରାଜମାନ, ଯେ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସମୟ ଆସିଲେ ଦିବ୍ୟ ମଙ୍ଗଳମୟ ଦେହ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ଲଳନାଙ୍କର ଶୋଭା ବଢ଼ାନ୍ତି ତଥା ଯାହାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୁଣ୍ଡଳମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ, ସେହି ପରମପବିତ୍ର କମଳନୟନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ତୁମର ସେହି ନାତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ କରିବ ॥ ୪୯ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ନିଜର ନାତି ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହେବ ବୋଲି ଶୁଣି, ଦିତିଙ୍କ ମନ ଖୁସି ହୋଇଗଲା; ତାଛଡ଼ା ନିଜର ପୁତ୍ର ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ମରିବ ବୋଲି ଜାଣି, ସେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଦିତିକଶ୍ୟପସଂବାଦେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କୁ ସନକାଦିଙ୍କ ଅଭିଶାପ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରାଜାପତ୍ୟଂ ତୁ ତତ୍ତେଜଃ ପରତେଜୋହନଂ ଦିତିଃ ।
ଦଧାର ବର୍ଷାଣି ଶତଂ ଶଙ୍କମାନା ସୁରାର୍ଦନାତ୍ ॥ ୧

ଲୋକେ ତେନ ହତାଲୋକେ ଲୋକପାଲା ହତୌଜସଃ ।
ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ବିଶ୍ୱସୃଜେ ଧ୍ୱାନ୍ତବ୍ୟତିକରଂ ଦିଶାମ୍ ॥ ୨

ଦେବା ଊଚୁଃ

ତମ ଏତଦ୍‌ବିଭୋ ବେତ୍ଥ ସଂବିଗ୍ନା ଯଦ୍‌ବୟଂ ଭୃଶମ୍ ।
ନ ହ୍ୟବ୍ୟକ୍ତଂ ଭଗବତଃ କାଳେନାସ୍ପୃଷ୍ଟବର୍ତ୍ମନଃ ॥ ୩

ଦେବଦେବ ଜଗଦ୍ଧାତର୍ଲୋକନାଥଶିଖାମଣେ ।
ପରେଷାମପରେଷାଂ ତ୍ୱଂ ଭୂତାନାମସି ଭାବବିତ୍ ॥ ୪

ନମୋ ବିଜ୍ଞାନବୀର୍ଯ୍ୟାୟ ମାୟୟେଦମୁପେୟୁଷେ ।
ଗୃହୀତଗୁଣଭେଦାୟ ନମସ୍ତେଽବ୍ୟକ୍ତଯୋନୟେ ॥ ୫

ଯେ ତ୍ୱାନନ୍ୟେନ ଭାବେନ ଭାବୟନ୍ତ୍ୟାତ୍ମଭାବନମ୍ ।
ଆତ୍ମନି ପ୍ରୋତଭୁବନଂ ପରଂ ସଦସଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୬

ତେଷାଂ ସୁପକ୍ୱଯୋଗାନାଂ ଜିତଶ୍ୱାସେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମନାମ୍ ।
ଲବ୍ଧଯୁଷ୍ମତ୍‌ପ୍ରସାଦାନାଂ ନ କୁତଶ୍ଚିତ୍‌ପରାଭବଃ ॥ ୭

ଯସ୍ୟ ବାଚା ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବା ଗାବସ୍ତନ୍ତ୍ୟେବ ଯନ୍ତ୍ରିତାଃ ।
ହରନ୍ତି ବଲିମାୟତ୍ତାସ୍ତସ୍ମୈ ମୁଖ୍ୟାୟ ତେ ନମଃ ॥ ୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାପିତ ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପଙ୍କର ସେହି ତେଜରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ତେଜକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାର ଶକ୍ତି ଥିଲା; ତେଣୁ ପୁତ୍ରପ୍ରସବ ହେଲେ ସେମାନେ କାଳେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ଦେବେ ବୋଲି ଦିତିଙ୍କ ମନରେ ଆଶଙ୍କା ଜାତ ହେବାରୁ, ସେ ସେହି ତେଜକୁ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଉଦରରେ ରଖିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ଗର୍ଭର ତେଜରେ ସକଳ ଲୋକ ପ୍ରଭାହୀନ ହୋଇଗଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ସବୁଆଡ଼େ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟି ଆସୁଥିବା କଥା ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ବହୁ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖାଉଥିବା କଥା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ॥ ୨ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! କାଳ ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିକୁ ଅବରୁଦ୍ଧ କରି ପାରେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ବିଷୟ ଅଜଣା ନାହିଁ । ଆମେମାନେ ଏହି ଅନ୍ଧକାର ହେତୁ ବଡ଼ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲୁଣି । ଆପଣ ଏହାର କିଛି ପ୍ରତିକାର କରନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ରଚୟିତା ଓ ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳଙ୍କର ମୁକୁଟମଣି । ଆପଣ ଛୋଟ-ବଡ଼ ସବୁ ଜୀବଙ୍କର ଭାବ ଜାଣନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ସବୁପ୍ରକାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଜ୍ଞାନବଳସମ୍ପନ୍ନ । ଆପଣ ମାୟାରେ ହିଁ ଏହି ଚତୁର୍ମୁଖରୂପ ଓ ରଜୋଗୁଣ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିର ବାସ୍ତବିକ କାରଣ କେହି ବି ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ; ସକଳ ଭୁବନ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପୀ ସମସ୍ତ ପ୍ରପଞ୍ଚ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଶରୀର; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଏସବୁର ଅତୀତ । ଯୋଗୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ଆପଣଙ୍କର କୃପାପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଭକ୍ତି କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ କେବେ ବି ପରାଭବ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୬,୭ ॥ ଆପଣଙ୍କ ବେଦବାଣୀରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ, ସକଳ ପ୍ରଜା ପଘାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ବଳଦ ପରି ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ କରି ଆପଣଙ୍କୁ ତାହା ନୈବେଦ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଅର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ ଓ ନିୟନ୍ତା । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୮ ॥

ସ ତ୍ୱଂ ବିଧସ୍ୱ ଶଂ ଭୂମଂସ୍ତମସା ଲୁପ୍ତକର୍ମଣାମ୍ ।
ଅଦଭ୍ରଦୟୟା ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଆପନ୍ନାନର୍ହସୀକ୍ଷିତୁମ୍ ॥ ୯

ଏଷ ଦେବ ଦିତେର୍ଗର୍ଭ ଓଜଃ କାଶ୍ୟପମର୍ପିତମ୍ ।
ଦିଶସ୍ତିମିରୟନ୍ ସର୍ବା ବର୍ଧତେଽଗ୍ନିରିବୈଧସି ॥ ୧୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ ପ୍ରହସ୍ୟ ମହାବାହୋ ଭଗବାନ୍ ଶବ୍ଦଗୋଚରଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଚଷ୍ଟାତ୍ମଭୂର୍ଦେବାନ୍ ପ୍ରୀଣନ୍ ରୁଚିରୟା ଗିରା ॥ ୧୧

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ମାନସା ମେ ସୁତା ଯୁଷ୍ମତ୍ପୂର୍ବଜାଃ ସନକାଦୟଃ ।
ଚେରୁର୍ବିହାୟସା ଲୋକାଁଲ୍ଲୋକେଷୁ ବିଗତସ୍ପୃହାଃ ॥ ୧୨

ତ ଏକଦା ଭଗବତୋ ବୈକୁଣ୍ଠସ୍ୟାମଲାତ୍ମନଃ ।
ଯୟୁର୍ବୈକୁଣ୍ଠନିଲୟଂ ସର୍ବଲୋକନମସ୍କୃତମ୍ ॥ ୧୩

ବସନ୍ତି ଯତ୍ର ପୁରୁଷାଃ ସର୍ବେ ବୈକୁଣ୍ଠମୂର୍ତ୍ତୟଃ ।
ଯେଽନିମିତ୍ତନିମିତ୍ତେନ ଧର୍ମେଣାରାଧୟନ୍ ହରିମ୍ ॥ ୧୪

ଯତ୍ର ଚାଦ୍ୟଃ ପୁମାନାସ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଶବ୍ଦଗୋଚରଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଷ୍ଟଭ୍ୟ ବିରଜଂ ସ୍ୱାନାଂ ନୋ ମୃଡୟନ୍ ବୃଷଃ ॥ ୧୫

ଯତ୍ର ନୈଃଶ୍ରେୟସଂ ନାମ ବନଂ କାମଦୁଘୈର୍ଦ୍ରୁମୈଃ ।
ସର୍ବର୍ତ୍ତୁଶ୍ରୀଭିର୍ବିଭ୍ରାଜତ୍କୈବଲ୍ୟମିବ ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍ ॥ ୧୬

ବୈମାନିକାଃ ସଲଲନାଶ୍ଚରିତାନି ଯତ୍ର
ଗାୟନ୍ତି ଲୋକଶମଲକ୍ଷପଣାନି ଭର୍ତ୍ତୁଃ ।

ହେ ମହାନ୍ ! ଏହି ଅନ୍ଧକାର ହେତୁ ଦିନରାତିର ବିଭାଗ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ ଠିକ୍‌ରୂପେ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଦୁଃଖ ପାଉଛନ୍ତି । ଆପଣ ଲୋକଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ; ତେଣୁ ଆମ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହାନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥ ହେ ଦେବ ! ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଇନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗେ, କଶ୍ୟପଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭ ସେହିପରି ସକଳ ଦିଗକୁ ଅନ୍ଧକାରମୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛି ॥ ୧୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ମହାବାହୁ ! ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ ଏବଂ ମଧୁର ବାଣୀରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରି କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ତୁମର ପୂର୍ବଜ ତଥା ମୋର ମାନସପୁତ୍ର ସନକାଦି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲୋକ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ନ ରଖି ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଏପରି ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଥରେ ସେମାନେ ଯାଇ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ବିଷ୍ଣୁରୂପ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ୟସବୁ କାମନା ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ଭଗବତ୍ ଚରଣର ଶରଣ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ହିଁ ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କର ସେହି ଧାମ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଆମଭଳି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବେଦାନ୍ତ-ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଧର୍ମମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରି ସର୍ବଦା ସେହି ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ଲୋକରେ ନିଃଶ୍ରେୟସ ନାମକ ଗୋଟିଏ ବନ ଅଛି; ସେହି ବନଟି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ମୋକ୍ଷ ପରି ମନେହୁଏ । ତାହା ସକଳପ୍ରକାର କାମନା-ପୂରଣକାରୀ ବୃକ୍ଷରେ ସୁଶୋଭିତ । ସେହି ବୃକ୍ଷସବୁ ଛଅ-ଋତୁ ଯାକ ସବୁବେଳେ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ସେଠାରେ ବିମାନଚାରୀ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ ତଥା ସକଳ ପାପନାଶିନୀ ଲୀଳାମାନ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେ ସମୟରେ ସରୋବରରେ ବିକଶିତ ମକରନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ବାସନ୍ତୀକ ମାଧବୀର ଭୁରୁଭୁରୁ ସୁଗନ୍ଧ ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଯଦିଓ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ, ତଥାପି ସେମାନେ

ଅନ୍ତର୍ଜଲେଽନୁବିକସନ୍ମଧୁମାଧବୀନାଂ
ଗନ୍ଧେନ ଖଣ୍ଡିତଧିୟୋଽପ୍ୟନିଳଂ କ୍ଷିପନ୍ତଃ ॥ ୧୭

ସେଦିଗକୁ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ବରଂ ସେହି ସୁଗନ୍ଧକୁ ପ୍ରବାହିତ କରି ଆଣୁଥିବା ବାୟୁକୁ ବିଘ୍ନକାରୀ ମନେ କରି ଗାଳି ଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ବେଳେବେଳେ ଭ୍ରମରମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ତାନ କରନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ହରିକଥା ଗାନ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଝଙ୍କାର ଶୁଣି ପାରା, କୋଇଲି, ସାରସ, ଚକ୍ରବାକ, ଗ୍ରତକ, ହଂସ, ଶୁଆ, ତିତ୍ତିର ଓ ମୟୂରମାନଙ୍କର କୋଳାହଳ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ମନେହୁଏ, ସେହି ପକ୍ଷୀମାନେ ସେହି କୀର୍ତ୍ତନାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରୁଛନ୍ତି କି! ॥ ୧୮ ॥ ଶ୍ରୀହରି ନିଜର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ତୁଳସୀରେ ସଜାନ୍ତି ଏବଂ ତୁଳସୀକୁ ଆଦର କରନ୍ତି । ତୁଳସୀ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କ ଆଦର ଦେଖି ସେଠାରେ ଥିବା ମନ୍ଦାର, କୁନ୍ଦ, କୁରୁବକ, କଇଁ, ଚମ୍ପକ, କରବୀର, ପୁନ୍ନାଗ, ନାଗେଶ୍ୱର, ବକୁଳ, ପଦ୍ମ ଓ ପାରିଜାତ ଆଦି ଫୁଲରେ ଭରା ବୃକ୍ଷମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁଳସୀକୁ ବିଶେଷ ଆଦର କରନ୍ତି । ସେମାନେ କହନ୍ତି, 'ତୁଳସୀ କେତେ ତପସ୍ୟା କରି ନ ଥିଲା ସତେ, ଯାହା ଫଳରେ କି ତୁଳସୀଦ୍ୱାରା ପୂଜା କଲେ ହିଁ ଭଗବାନ୍ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି !' ॥ ୧୯ ॥

ପାରାବତାନ୍ୟଭୃତସାରସଚକ୍ରବାକ-
ଦାତ୍ୟୂହହଂସଶୁକତିତ୍ତିରିବର୍ହିଣାଂ ଯଃ ।
କୋଲାହଲୋ ବିରମତେଽଚିରମାତ୍ରମୁଚ୍ଚୈ-
ର୍ଭୃଙ୍ଗାଧିପେ ହରିକଥାମିବ ଗାୟମାନେ ॥ ୧୮

ମନ୍ଦାରକୁନ୍ଦକୁରବୋତ୍ପଲଚମ୍ପକାର୍ଣ୍ଣ-
ପୁନ୍ନାଗନାଗବକୁଳାମ୍ବୁଜପାରିଜାତାଃ ।
ଗନ୍ଧେର୍ଚ୍ଚିତେ ତୁଳସିକାଭରଣେନ ତସ୍ୟା
ଯସ୍ମିଂସ୍ତପଃ ସୁମନସୋ ବହୁ ମାନୟନ୍ତି ॥ ୧୯

ଏପରି ମହାନ୍ ଅଟେ ଯେଉଁ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ, ତାହା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣରେ ଉପାସନା କଲେ ହିଁ ମିଳିଥାଏ । ସେହି ଧାମ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ, ମର୍କତମଣି ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ବିମାନମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହିସବୁ ବିମାନରେ ବସିଥିବା କୃଷ୍ଣଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣରୂପ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପୃଥୁଳ ନିତମ୍ବିନୀ ସୁମୁଖୀ ସୁନ୍ଦରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମୃଦୁମନ୍ଦ ହସ ଓ ମନୋହର ହାସପରିହାସଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ସେହି ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମବିକାର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥

ଯତ୍‌ସଂକୁଳଂ ହରିପଦାନତିମାତ୍ରଦୃଷ୍ଟୈ-
ର୍ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମାରକତହେମମୟୈର୍ବିମାନୈଃ ।
ଯେଷାଂ ବୃହତ୍‌କଟିତଟାଃ ସ୍ମିତଶୋଭିମୁଖ୍ୟଃ
କୃଷ୍ଣାତ୍ମନାଂ ନ ରଜ ଆଦଧୁରୁତ୍ସ୍ମୟାଦ୍ୟୈଃ ॥ ୨୦

ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କଣିକାଏ କୃପା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନେ ଆଶା କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେଠାରେ ନିଜର ଚଞ୍ଚଳତାରୂପୀ ଦୋଷ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ଧୀରସ୍ଥିର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣସେବାରେ ଲାଗିରହନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଚରଣକମଳର ନୂପୁରଝଙ୍କାରରେ ଭବନକୁ ଝଙ୍କୃତ କରି କରି ହାତରେ ଧରିଥିବା ଲୀଳାକମଳକୁ ହଲାଉଥାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଭବନର ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ଗଢ଼ା କାନ୍ଥରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଫୁଟିଉଠେ । ତାହା ଦେଖି ମନେହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ସେ (ଲକ୍ଷ୍ମୀ) ସେହି ଭବନର ଧୂଳି ଝାଡ଼ି କାନ୍ଥବାଡ଼ ପରିଷ୍କାର କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀ ରୂପିଣୀ କ୍ୱଣୟତୀ ଚରଣାରବିନ୍ଦଂ
ଲୀଳାମ୍ବୁଜେନ ହରିସଦ୍ମନି ମୁକ୍ତଦୋଷା ।
ସଂଲକ୍ଷ୍ୟତେ ସ୍ଫଟିକକୁଡ୍ୟ ଉପେତହେମ୍ନି
ସମ୍ମାର୍ଜତୀବ ଯଦନୁଗ୍ରହଣେଽନ୍ୟଯତ୍ନଃ ॥ ୨୧

ବାପୀଷୁ ବିଦ୍ରୁମତଟାସ୍ୱମଲାମୃତାପ୍ସୁ
ପ୍ରେଷ୍ୟାନ୍ୱିତା ନିଜବନେ ତୁଳସୀଭିରୀଶମ୍ ।
ଅଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚତୀ ସ୍ୱଳକମୁନ୍ନସମୀକ୍ଷ୍ୟ ବକ୍ତ୍ର-
ମୁଚ୍ଛେଷିତଂ ଭଗବତେତ୍ୟମତାଙ୍ଗ ଯଚ୍ଛ୍ରୀଃ ॥ ୨୨

ଯନ୍ନ ବ୍ରଜନ୍ତ୍ୟଘଭିଦୋ ରଚନାନୁବାଦା-
ଚ୍ଛୃଣ୍ୱନ୍ତି ଯେଽନ୍ୟବିଷୟାଃ କୁକଥା ମତିଘ୍ନୀଃ ।
ଯାସ୍ତୁ ଶ୍ରୁତା ହତଭଗୈର୍ନୃଭିରାତ୍ତସାରା-
ସ୍ତାଂସ୍ତାନ୍ କ୍ଷିପନ୍ତ୍ୟଶରଣେଷୁ ତମଃସୁ ହନ୍ତ ॥ ୨୩

ଯେଽଭ୍ୟର୍ଥିତାମପି ଚ ନୋ ନୃଗତିଂ ପ୍ରପନ୍ନା
ଜ୍ଞାନଂ ଚ ତତ୍ତ୍ୱବିଷୟଂ ସହଧର୍ମ ଯତ୍ର ।
ନାରାଧନଂ ଭଗବତୋ ବିତରନ୍ତ୍ୟମୁଷ୍ୟ
ସମ୍ମୋହିତା ବିତତୟା ବତ ମାୟୟା ତେ ॥ ୨୪

ଯଚ୍ଚ ବ୍ରଜନ୍ତ୍ୟନିମିଷାମୃଷଭାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା
ଦୂରେଯମା ହ୍ୟୁପରି ନଃ ସ୍ପୃହଣୀୟଶୀଳାଃ ।
ଭର୍ତ୍ତୁର୍ମିଥଃ ସୁଯଶସଃ କଥନାନୁରାଗ-
ବୈକ୍ଳବ୍ୟବାଷ୍ପକଳୟା ପୁଳକୀକୃତାଙ୍ଗାଃ ॥ ୨୫

ତଦ୍‌ବିଶ୍ୱଗୁର୍ବଧିକୃତଂ ଭୁବନୈକବନ୍ଦ୍ୟଂ
ଦିବ୍ୟଂ ବିଚିତ୍ରବିବୁଧାଗ୍ର୍ୟବିମାନଶୋଚିଃ ।
ଆପୁଃ ପରାଂ ମୁଦମପୂର୍ବମୁପେତ୍ୟ ଯୋଗ-
ମାୟାବଳେନ ମୁନୟସ୍ତଦଥୋ ବିକୁଣ୍ଠମ୍ ॥ ୨୬

ତସ୍ମିନ୍ନତୀତ୍ୟ ମୁନୟଃ ଷଡ଼ସଜ୍ଜମାନାଃ
କକ୍ଷାଃ ସମାନବୟସାବଥ ସପ୍ତମାୟାମ୍ ।

ହେ ଦେବଗଣ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ ତାଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାବନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତୁଳସୀଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେଠାର ନିର୍ମଳ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବରର ପ୍ରବାଳ ନିର୍ମିତ ଘାଟରେ ନିଜର ସୁନ୍ଦର ଅଳକାବଳି ଓ ଉନ୍ନତ ନାସିକାଯୁକ୍ତ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚୁମ୍ବିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ତାଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେ ଭାବନ୍ତି, 'ଭଗବାନ୍ ମୋତେ କେତେ ଭଲ ପାଉନାହାନ୍ତି ସତେ !' (ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମନେପକାଇ ସେ ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାପାତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି) ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାପନାଶିନୀ ଲୀଳାକଥା ଛାଡ଼ି ବୁଦ୍ଧିନାଶକାରୀ ଅର୍ଥ-କାମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ୟ ନିନ୍ଦିତ କଥାସବୁ ଶୁଣନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହି ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଭଳି ଅଭାଗାମାନେ ଜାଗତିକ ସାରହୀନ କଥାସବୁ ଶୁଣିବା-ବେଳେ, ସେହି ସାରହୀନ କଥାସବୁ ସେମାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟହୀନ ଘୋର ନରକରେ ପକାଇଦିଏ । ଏହା କେତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୨୩ ॥ ଆହା ! ମାନବଜନ୍ମ ବାସ୍ତବରେ ଅତି ମହିମାନ୍ୱିତ । ଆମେ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜନ୍ମ ଗ୍ରହୁଁଛୁ; ଆମକୁ ଏହା ମିଳୁନାହିଁ । ଏହି ଜନ୍ମରେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ମିଳିପାରେ ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରାପ୍ତି ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଏପରି ଜନ୍ମ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବିସ୍ତାରିତ ମାୟାରେ ହିଁ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଦେବାଧିଦେବ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବାରୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯମରାଜ ମଧ୍ୟ ଦୂରରେ ରହନ୍ତି, ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସୁଯଶ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ଫଳରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ନିରନ୍ତର ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହିବାକୁ ଲାଗେ ତଥା ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଯାଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସୁଶୀଳ-ସ୍ୱଭାବ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆମେମାନେ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁ, ସେଭଳି ପରମଭାଗବତମାନେ ହିଁ ଆମମାନଙ୍କ ଲୋକର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ସେହି ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ବିଶ୍ୱଗୁରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ, ସକଳଲୋକର ବନ୍ଦନୀୟ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିଚିତ୍ର ବିମାନସମୂହରେ ବିଭୂଷିତ ସେହି ପରମ ଦିବ୍ୟ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ନିଜ ଯୋଗବଳରେ ପହଞ୍ଚି ସନକାଦି ମୁନିମାନେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଭଗବଦ୍‌ଦର୍ଶନର ଲାଳସା ହେତୁ ଅନ୍ୟ ଦର୍ଶନୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ସବୁକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ସନକାଦି ମୁନିମାନେ

ଦେବାବଚକ୍ଷତ ଗୃହୀତଗଦୌ ପରାର୍ଘ୍ୟ-
କେୟୂରକୁଣ୍ଡଳକିରୀଟବିଟଙ୍କବେଷୌ ॥ ୨୭

ମତ୍ତଦ୍ୱିରେଫବନମାଲିକୟା ନିବୀତୌ
ବିନ୍ୟସ୍ତୟାସିତଚତୁଷ୍ଟୟବାହୁମଧ୍ୟେ ।
ବକ୍ତ୍ରଂ ଭ୍ରୁବା କୁଟିଳୟା ସ୍ଫୁଟନିର୍ଗମାଭ୍ୟାଂ
ରକ୍ତେକ୍ଷଣେନ ଚ ମନାଗ୍ରଭସଂ ଦଧାନୌ ॥ ୨୮

ଦ୍ୱାର୍ୟେତୟୋର୍ନିବିବିଶୁର୍ମିଷତୋରପୃଷ୍ଟ୍ୱା
ପୂର୍ବା ଯଥା ପୁରଟବଜ୍ରକପାଟିକା ଯାଃ ।
ସର୍ବତ୍ର ତେଽବିଷମୟା ମୁନୟଃ ସ୍ୱଦୃଷ୍ଟ୍ୟା
ଯେ ସଞ୍ଚରନ୍ତ୍ୟବିହତା ବିଗତାଭିଶଙ୍କାଃ ॥ ୨୯

ତାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବାତରଶନାଂଶ୍ଚତୁରଃ କୁମାରାନ୍
ବୃଦ୍ଧାନ୍ ଦଶାର୍ଧବୟସୋ ବିଦିତାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱାନ୍ ।
ବେତ୍ରେଣ ଚାସ୍ଖଲୟତାମତଦର୍ହଣାଂସ୍ତୌ
ତେଜୋ ବିହସ୍ୟ ଭଗବତ୍ପ୍ରତିକୂଳଶୀଳୌ ॥ ୩୦

ତାଭ୍ୟାଂ ମିଷତ୍ସ୍ୱନିମିଷେଷୁ ନିଷିଧ୍ୟମାନାଃ
ସ୍ୱର୍ହତ୍ତମା ହ୍ୟପି ହରେଃ ପ୍ରତିହାରପାଭ୍ୟାମ୍ ।
ଊଚୁଃ ସୁହୃତ୍ତମଦିଦୃକ୍ଷିତଭଙ୍ଗ ଈଷତ୍-
କାମାନୁଜେନ ସହସା ତ ଉପପ୍ଲୁତାକ୍ଷାଃ ॥ ୩୧

ମୁନୟ ଊଚୁଃ

କୋ ବାମିହୈତ୍ୟ ଭଗବତ୍ପରିଚର୍ୟୟୋଚ୍ଚୈ-
ସ୍ତଦ୍ଧର୍ମିଣାଂ ନିବସତାଂ ବିଷମଃ ସ୍ୱଭାବଃ ।

ବୈକୁଣ୍ଠଧାମର ପ୍ରଥମ ଛଅଟି ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ପାର ହୋଇଗଲେ । ସପ୍ତମ ଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ଆଗରେ ଦୁଇଜଣ ସମବୟସ୍କ ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହାତରେ ଗଦା ଧରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବାଜୁବନ୍ଧ, କୁଣ୍ଡଳ ଓ କିରୀଟ ଆଦି ବହୁ ଅମୂଲ୍ୟ ଆଭୂଷଣରେ ଅଳଙ୍କୃତ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଚତୁର୍ଭୁଜର ମଧ୍ୟଭାଗ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ବନମାଳା ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ । ମାଳା ଉପରେ ମଧୁମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ତଥା କୁଟିଳ ଭ୍ରୂକୁଟି, ପ୍ରକମ୍ପିତ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଓ ଅରୁଣ ନୟନ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ କିଛିଟା କ୍ରୋଧର ଲକ୍ଷଣ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ସେହି ଦୁଇଜଣ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ସେହି ମୁନିଗଣ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ନ ପଚାରି, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବଜ୍ରମୟ କବାଟଯୁକ୍ତ ପ୍ରଥମ ଛଅଟି ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରକୁ ଯେପରି ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲି ଆସିଥିଲେ, ସେହି ସପ୍ତମ ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପଶିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ତ ସର୍ବତ୍ର ସମଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ; ପୁଣି ସେମାନେ କୌଣସି ଶଙ୍କା ନ ରଖି ଅବାଧରେ ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଚାରି କୁମାର ଥିଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ବୟସ୍କ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ, ଦେଖିବାକୁ ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ବାଳକ ପରି ଜଣା ପଡୁଥାନ୍ତି; ପୁଣି ସେମାନେ ସବୁବେଳେ ଦିଗମ୍ବର ହୋଇ ରହୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏପରି ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ଭିତରେ ପଶିଯିବାର ଦେଖି, ସେହି ଦ୍ୱାରପାଳ ଦୁଇଜଣ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବର ବିପରୀତ ଆଚରଣ ଦେଖାଇ, ସନକାଦିଙ୍କର ତେଜକୁ ପରିହାସ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବେତ ଦେଖାଇ ଅଟକାଇ ଦେଲେ । ବାସ୍ତବରେ ସନକାଦି ଏପରି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରର ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ବୈକୁଣ୍ଠବାସୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ, ପୂଜାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାତ୍ର ସେହି କୁମାରମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରପାଳ ଦୁହେଁ ଏପରି ଅଟକାଇ ଦେବାରୁ, ପ୍ରିୟତମ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ ସନକାଦିଙ୍କର ବିଘ୍ନ ଘଟିଗଲା । ତେଣୁ ସନକାଦିଙ୍କ ନେତ୍ର ସହସା ଟିକିଏ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ ହୋଇ ଉଠିଲା ଏବଂ ସେମାନେ କହିଲେ—॥ ୩୧ ॥

ସନକାଦି ମୁନିମାନେ କହିଲେ—ଆରେ ଦ୍ୱାରପାଳଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ମହତୀ ସେବାର ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଏଠାରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତୁମେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଜଣ; କିନ୍ତୁ ତୁମ ସ୍ୱଭାବରେ ଏପରି ବିଷମତା ପ୍ରକାଶ

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତପୁରୁଷେ ଗତବିଗ୍ରହେ ବାଂ
କୋ ବାଽଽତ୍ମବତ୍‌କୁହକୟୋଃ ପରିଶଙ୍କନୀୟଃ ॥ ୩୨

ନ ହ୍ୟନ୍ତରଂ ଭଗବତୀହ ସମସ୍ତକୁକ୍ଷା-
ବାତ୍ମାନମାତ୍ମନି ନଭୋ ନଭସୀବ ଧୀରାଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ର ଯୁବୟୋଃ ସୁରଲିଙ୍ଗିନୋଃ କିଂ
ବ୍ୟୁତ୍ପାଦିତଂ ହ୍ୟୁଦରଭେଦି ଭୟଂ ଯତୋଽସ୍ୟ ॥ ୩୩

ତଦ୍‌ବାମମୁଷ୍ୟ ପରମସ୍ୟ ବିକୁଣ୍ଠଭର୍ତ୍ତୁଃ
କର୍ତ୍ତୁଂ ପ୍ରକୃଷ୍ଟମିହ ଧୀମହି ମନ୍ଦଧୀଭ୍ୟାମ୍ ।
ଲୋକାନିତୋ ବ୍ରଜତମନ୍ତରଭାବଦୃଷ୍ଟ୍ୟା
ପାପୀୟସସ୍ତ୍ରୟ ଇମେ ରିପବୋଽସ୍ୟ ଯତ୍ର ॥ ୩୪

ତେଷାମିତୀରିତମୁଭାବବଧାର୍ଯ୍ୟ ଘୋରଂ
ତଂ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡମନିବାରଣମସ୍ତ୍ରପୂଗୈଃ ।
ସଦ୍ୟୋ ହରେରନୁଚରାବୁରୁ ବିଭ୍ୟତସ୍ତତ୍
ପାଦଗ୍ରହାବପତତାମତିକାତରେଣ ॥ ୩୫

ଭୂୟାଦଘୋନି ଭଗବଦ୍ଭିରକାରି ଦଣ୍ଡୋ
ଯୋ ନୌ ହରେତ ସୁରହେଳନମପ୍ୟଶେଷମ୍ ।
ମା ବୋଽନୁତାପକଲୟା ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତିଘ୍ନୋ
ମୋହୋ ଭବେଦିହ ତୁ ନୌ ବ୍ରଜତୋରଧୋଽଧଃ ॥ ୩୬

ପାଇଲା କାହିଁକି ? ଭଗବାନ୍ ତ ପରମ ଶାନ୍ତ; ତାହାଙ୍କର କାହାରି ପ୍ରତି ବୈରବିରୋଧ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଏଠାକୁ କିଏ ଏପରି ଆସିଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ? ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛ କପଟୀ; ସେଥିପାଇଁ ତୁମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସନ୍ଦେହ କରୁଛ ॥ ୩୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦରରେ ସକଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରହିଛି; ତେଣୁ ଏଠାରେ ରହୁଥିବା ଜ୍ଞାନୀଜନମାନେ ସର୍ବତ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । କାହାରି ପ୍ରତି ବି ସେମାନଙ୍କର ବିଷମଭାବ ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ; ବରଂ ସେମାନେ ମହାକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଘଟାକାଶ ପରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ତୁମେ ଦୁହେଁ ତ ଦେବରୂପଧାରୀ; ତଥାପି ତୁମକୁ ଆମଠାରେ କଣ ବା ଏପରି ଦେଖାଗଲା ଯେ, ତୁମେ ଭେଦଭାବଜନିତ ଭୟର କଳ୍ପନା କରି ପକାଇଲ ? ॥ ୩୩ ॥ ତୁମେ ଦୁହେଁ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ସତ, କିନ୍ତୁ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଅତି ମନ୍ଦ । ତେଣୁ ତୁମକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ତୁମ ଅପରାଧର ଉପଯୁକ୍ତ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିବାକୁ ଭାବୁଛୁ । ତୁମେ ତୁମର ବିଭେଦ ଦର୍ଶନରୂପୀ ଦୋଷ ହେତୁ, ଏହି ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକ ଛାଡ଼ି, ଯେଉଁ ପାପଯୋନିରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ତିନି ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁ କାମ, କ୍ରୋଧ ଓ ଲୋଭ ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେହି ଯୋନିରେ ଯାଇ ପଡ଼ ॥ ୩୪ ॥

(ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—) ସନକାଦିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି କଠୋର ବଚନ ଶୁଣି ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ନିବାରଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଜାଣି, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେହି ଦୁଇ ପାର୍ଷଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୈନ୍ୟପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କର ପାଦ ଧରି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀହରି ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଭୟ କରନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ସନକାଦିଙ୍କ ପାଦ ଧରି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର ହୋଇ କହିଲେ, "ଭଗବନ୍! ଆମେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅପରାଧୀ । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ଆମକୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ, ତାହା ଉଚିତ ହୋଇଛି; ଆମକୁ ସେପରି ଦଣ୍ଡ ମିଳିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆପଣମାନେ ଦେଇଥିବା ଦଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ଆମେ କରିଥିବା ସବୁ ପାପ ସର୍ବଥା ଧୋଇ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ସେହି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବିଗ୍ଭର କରି, ଯଦି କରୁଣାବଶତଃ ଆପଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଅନୁତାପ ଆସୁଛି, ତେବେ ଆମକୁ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ସେହି ନିତାନ୍ତ ଅଧମ ଯୋନିରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତିକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଉଥିବା ମୋହ ଜାତ ନ ହେଉ ।" ॥ ୩୬ ॥

ଏବଂ ତଦୈବ ଭଗବାନରବିନ୍ଦନାଭଃ
ସ୍ୱାନାଂ ବିବୁଧ୍ୟ ସଦତିକ୍ରମମାର୍ଯ୍ୟହୃଦ୍ୟଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ଯଯୌ ପରମହଂସମହାମୁନୀନା-
ମନ୍ୱେଷଣୀୟଚରଣୌ ଚଳୟନ୍ ସହଶ୍ରୀଃ ॥ ୩୭

ତଂ ତ୍ୱାଗତଂ ପ୍ରତିହୃତୌପୟିକଂ ସ୍ୱପୁମ୍ଭି-
ସ୍ତେଽଚକ୍ଷତାକ୍ଷବିଷୟଂ ସ୍ୱସମାଧିଭାଗ୍ୟମ୍ ।
ହଂସଶ୍ରିୟୋର୍ବ୍ୟଜନୟୋଃ ଶିବବାୟୁଲୋଲ-
ଚ୍ଛୁଭ୍ରାତପତ୍ରଶଶିକେସରଶୀକରାମ୍ବୁମ୍ ॥ ୩୮

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦସୁମୁଖଂ ସ୍ପୃହଣୀୟଧାମ
ସ୍ନେହାବଲୋକକଳୟା ହୃଦି ସଂସ୍ପୃଶନ୍ତମ୍ ।
ଶ୍ୟାମେ ପୃଥାବୁରସି ଶୋଭିତୟା ଶ୍ରିୟା ସ୍ୱ-
ଶ୍ଚୂଡାମଣିଂ ସୁଭଗୟନ୍ତମିବାତ୍ମଧିଷ୍ଣ୍ୟମ୍ ॥ ୩୯

ପୀତାଂଶୁକେ ପୃଥୁନିତମ୍ବିନି ବିସ୍ଫୁରନ୍ତ୍ୟା
କାଞ୍ଚ୍ୟାଲିଭିର୍ବିରୁତୟା ବନମାଳୟା ଚ ।
ବଲ୍ଗୁପ୍ରକୋଷ୍ଠବଳୟଂ ବିନତାସୁତାଂସେ
ବିନ୍ୟସ୍ତହସ୍ତମିତରେଣ ଧୁନାନମବ୍ଜମ୍ ॥ ୪୦

ବିଦ୍ୟୁତ୍କ୍ଷିପନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡନାର୍ହ-
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଲୋନ୍ନସମୁଖଂ ମଣିମତ୍କିରୀଟମ୍ ।
ଦୋର୍ଦଣ୍ଡଷଣ୍ଡବିବରେ ହରତା ପରାର୍ଧ୍ୟ-
ହାରେଣ କନ୍ଧରଗତେନ ଚ କୌସ୍ତୁଭେନ ॥ ୪୧

ଅତ୍ରୋପସୃଷ୍ଟମିତି ଚୋତ୍ସ୍ମିତମିନ୍ଦିରାୟାଃ
ସ୍ୱାନାଂ ଧିୟା ବିରଚିତଂ ବହୁସୌଷ୍ଠବାଢ୍ୟମ୍ ।

ସେତିକିବେଳେ ସାଧୁଜନଙ୍କର ହୃଦୟଧନ ଭଗବାନ୍ କମଳନାଭ ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ତାହାଙ୍କର ଦ୍ୱାରପାଳମାନେ ସନକାଦି ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ଅନାଦର କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଯେଉଁ ଚରଣଯୁଗଳକୁ ମୁନିଜନ ମଧ୍ୟ ଯେତେ ଖୋଜିଲେ ବି ସହଜରେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଚରଣଯୁଗଳରେ ଚାଲି ଚାଲି ପ୍ରଭୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଆସିଗଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସନକାଦି ଦେଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସମାଧିର ବିଷୟ ଶ୍ରୀବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ସ୍ୱୟଂ ନେତ୍ରଗୋଚର ହୋଇ ସେଠାକୁ ଚାଲି ଆସୁଛନ୍ତି। ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଛତ୍ରଚାମର ଧରି ପାର୍ଷଦଗଣ ଚାଲିଛନ୍ତି। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାଜହଂସର ପକ୍ଷ ପରି ଦୁଇଟି ଶ୍ୱେତ ଚାମର ପଡୁଛି। ଚାମରର ଶୀତଳ ବାୟୁରେ ଶ୍ୱେତଛତ୍ରରେ ଲାଗିଥିବା ମୋତିମାଳସବୁ ଝୁଲୁଛି; ତାହା ଦେଖିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମାର କିରଣରୁ ଅମୃତ ବିନ୍ଦୁ ଝରିପଡୁଥିବା ପରି ମନେହେଉଛି ॥ ୩୮ ॥ ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସୌମ୍ୟ ମୁଖମଣ୍ଡଳକୁ ଦେଖିଲେ, ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଅନବରତ କୃପାସୁଧା ବର୍ଷଣ କରୁଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି। ନିଜର ସ୍ନେହମୟୀ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀରେ ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛନ୍ତି। ତାହାଙ୍କର ସୁବିଶାଳ ଶ୍ୟାମଳ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖାରୂପରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ସମସ୍ତ ଦେବଲୋକର ଚୂଡ଼ାମଣି ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ସୁଶୋଭିତ କରିଦେଉଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ତାହାଙ୍କର ପୀତାମ୍ବରମଣ୍ଡିତ ବିଶାଳ ନିତମ୍ବରେ ଝଲମଲ ହେଉଛି କଟିସୂତ୍ର ଓ ଗଳାରେ ବିରାଜୁଛି ଭ୍ରମରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଖରିତ ବନମାଳା। ସେ ହାତରେ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି ସୁନ୍ଦର କଙ୍କଣ। ଗୋଟିଏ ହାତ ରହିଛି ଗରୁଡ଼ଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିରେ ସେ ପଦ୍ମଫୁଲଟିଏ ଧରି ଘୂରାଉଛନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସୁନ୍ଦର କପୋଳ ବିଜୁଳିର ପ୍ରଭାକୁ ବି ଲଜ୍ଜିତ କରିଦେଉଥିବା ମକରକୁଣ୍ଡଳର ଶୋଭାକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରୁଥାଏ। ଉନ୍ନତ ନାସିକା, ଅତି ସୁନ୍ଦର ମୁଖାରବିନ୍ଦ, ମସ୍ତକରେ ମଣିମୟ ମୁକୁଟ, ଚତୁର୍ଭୁଜର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ମହାମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମନୋହର ହାର ଏବଂ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣିର ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ହୋଇଥାଏ। ସେହି ବିଗ୍ରହକୁ ଦେଖି ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମନ କଳ୍ପନା କରୁଥାଏ ଯେ, 'ଏହି ସୁନ୍ଦର ବିଗ୍ରହ ନିକଟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାଭିମାନ ମଧ୍ୟ ପରାସ୍ତ ଦେଖାଯାଉଛି।' ହେ ଦେବଗଣ ! ଏପରିଭାବରେ ମୋର, ମହାଦେବଙ୍କର ତଥା ତୁମମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନୟନାଭିରାମ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଦେଖି ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ନତଶିର ହୋଇ ପ୍ରଣାମ

ମହ୍ୟଂ ଭବସ୍ୟ ଭବତାଂ ଚ ଭଜନ୍ତମଙ୍ଗଂ
ନେମୁର୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ନବିତୃପ୍ତଦୃଶୋ ମୁଦା କୈଃ ॥ ୪୨

ତସ୍ୟାରବିନ୍ଦନୟନସ୍ୟ ପଦାରବିନ୍ଦ-
କିଞ୍ଜଳ୍କମିଶ୍ରତୁଳସୀମକରନ୍ଦବାୟୁଃ ।
ଅନ୍ତର୍ଗତଃ ସ୍ୱବିବରେଣ ଚକାର ତେଷାଂ
ସଙ୍କ୍ଷୋଭମକ୍ଷରଜୁଷାମପି ଚିତ୍ତତନ୍ୱୋଃ ॥ ୪୩

ତେ ବା ଅମୁଷ୍ୟ ବଦନାସିତପଦ୍ମକୋଶ-
ମୁଦ୍‌ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସୁନ୍ଦରତରାଧରକୁନ୍ଦହାସମ୍ ।
ଲବ୍ଧାଶିଷଃ ପୁନରବେକ୍ଷ୍ୟ ତଦୀୟମଙ୍ଘ୍ରି-
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ ନଖାରୁଣମଣିଶ୍ରୟଣଂ ନିଦଧ୍ୟୁଃ ॥ ୪୪

ପୁଂସାଂ ଗତିଂ ମୃଗୟତାମିହ ଯୋଗମାର୍ଗୈ-
ର୍ଧ୍ୟାନାସ୍ପଦଂ ବହୁ ମତଂ ନୟନାଭିରାମମ୍ ।
ପୌଂସ୍ନଂ ବପୁର୍ଦର୍ଶୟାନମନନ୍ୟସିଦ୍ଧୈ-
ରୌତ୍ପତ୍ତିକୈଃ ସମଗୃଣନ୍ ଯୁତମଷ୍ଟଭୋଗୈଃ ॥ ୪୫

କୁମାରା ଊଚୁଃ

ଯୋଽନ୍ତର୍ହିତୋ ହୃଦି ଗତୋଽପି ଦୁରାତ୍ମନାଂ ତ୍ୱଂ
ସୋଽଦ୍ୟୈବ ନୋ ନୟନମୂଳମନନ୍ତ ରାଦ୍ଧଃ ।

କଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଛବିକୁ ଯେତେ ଦେଖିଲେ ବି ସେମାନଙ୍କର ନୟନ ତୃପ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସଦା ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରି ଭକ୍ତିଭାବରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ଭଗବାନ୍ କମଳନୟନଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦରେ ଲାଗି ହୋଇଥିବା ତୁଳସୀମଞ୍ଜରୀର ସୁଗନ୍ଧ ଯେତେବେଳେ ବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଆସି ସେମାନଙ୍କର ନାସାରନ୍ଧ୍ରଦେଇ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଭକ୍ତିରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ରଖିପାରିଲେ ନାହିଁ; ସେହି ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧ ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ବି ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଦେଲା ॥ ୪୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖ ନୀଳକମଳ ପରି ହୋଇଥିଲା; ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଅଧର ଓ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୁନ୍ଦପୁଷ୍ପତୁଲ୍ୟ ମନୋହର ହାସ ହେତୁ ସେହି ମୁଖର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଇଥିଲା । ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ମିଳିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାମାତ୍ରେ ସେହି ଚରଣର ନଖରୂପୀ ମଣିମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଲାଖିରହିଗଲା । ଏପରିଭାବରେ ନଖକୁ ଦେଖିଲାବେଳେ ମୁଖର ଧ୍ୟାନ ତୁଟି ଯାଉଥାଏ ଏବଂ ମୁଖକୁ ଦେଖିଲାବେଳେ ଚରଣର ଧ୍ୟାନ ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଥାଏ । ତେଣୁ ମୁଖ ଓ ଚରଣ—ଉଭୟକୁ ସେମାନେ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଧରି ରଖିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦୁଇଟିକୁ ଧ୍ୟାନ କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ଯୋଗମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ମୋକ୍ଷପଦସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖୋଜୁଥିବା ମୁନିଗଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ରୂପକୁ ହିଁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଏହି ରୂପ ହେଉଛି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରଣୀୟ । ନୟନକୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଏ ଯେଉଁ ପୁରୁଷଶରୀର, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଏହି ଶରୀରର ଦର୍ଶନ ମିଳେ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ଚିରକାଳ ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧିରେ ଯୁକ୍ତ । ଏତାଦୃଶ ରୂପରେ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏହିରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୪୫ ॥

ସନକାଦି ମୁନିଗଣ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ରୂପରେ ଦୁଷ୍ଟଚିତ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବି ରହିଛନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିପଥରୁ ଆପଣ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଆମ ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖରେ

ଯର୍ହ୍ୟେବ କର୍ଣ୍ଣବିବରେଣ ଗୁହାଂ ଗତୋ ନଃ
ପିତ୍ରାନୁବର୍ଣ୍ଣିତରହା ଭବଦୁଦ୍ଭବେନ ॥ ୪୬

ତଂ ତ୍ୱାଂ ବିଦାମ ଭଗବନ୍ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ
ସତ୍ତ୍ୱେନ ସମ୍ପ୍ରତି ରତିଂ ରଚୟନ୍ତମେଷାମ୍ ।
ଯତ୍ତେଽନୁତାପବିଦିତୈର୍ଦୃଢ଼ଭକ୍ତିଯୋଗୈ-
ରୁଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥୟୋ ହୃଦି ବିଦୁର୍ମୁନୟୋ ବିରାଗାଃ ॥ ୪୭

ନାତ୍ୟନ୍ତିକଂ ବିଗଣୟନ୍ତ୍ୟପି ତେ ପ୍ରସାଦଂ
କିନ୍ତ୍ୱନ୍ୟଦର୍ପିତଭୟଂ ଭ୍ରୁବ ଉନ୍ନୟୈସ୍ତେ ।
ଯେଽଙ୍ଗ ତ୍ୱଦଙ୍ଘ୍ରିଶରଣା ଭବତଃ କଥାୟାଃ
କୀର୍ତ୍ତନ୍ୟତୀର୍ଥଯଶସଃ କୁଶଳା ରସଜ୍ଞାଃ ॥ ୪୮

କାମଂ ଭବଃ ସ୍ୱବୃଜିନୈର୍ନିରୟେଷୁ ନଃ ସ୍ତା-
ଚ୍ଚେତୋଽଲିବଦ୍ ଯଦି ନୁ ତେ ପଦୟୋ ରମେତ ।
ବାଚଶ୍ଚ ନସ୍ତୁଳସିବଦ୍ ଯଦି ତେଽଙ୍ଘ୍ରିଶୋଭାଃ
ପୂର୍ଯ୍ୟେତ ତେ ଗୁଣଗଣୈର୍ଯଦି କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରଃ ॥ ୪୯

ପ୍ରାଦୁଶ୍ଚକର୍ଥ ଯଦିଦଂ ପୁରୁହୂତ ରୂପଂ
ତେନେଶ ନିର୍ବୃତିମବାପୁରଲଂ ଦୃଶୋ ନଃ ।
ତସ୍ମା ଇଦଂ ଭଗବତେ ନମ ଇଦ୍‌ବିଧେମ
ଯୋଽନାତ୍ମନାଂ ଦୁରୁଦୟୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତୀତଃ ॥ ୫୦

ତ ଆପଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଆମର ପିତା ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ରହସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ଆପଣ ସେତେବେଳେ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରଦେଇ ଆସି ଆମମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ କରିବାର ମହାନ୍ ସୌଭାଗ୍ୟ ଆମକୁ ଆଜି ହିଁ ମିଳିଲା ॥ ୪୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ଜାଣୁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ବିଗ୍ରହ ଧରି ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଛନ୍ତି । ମନର ଉତ୍ତେଜନା ଓ ଅହଙ୍କାରରୁ ମୁକ୍ତ ମୁନିଜନମାନେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରୁ ମିଳୁଥିବା ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସଗୁଣସାକାର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ ସୁଯଶ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ କୀର୍ତ୍ତନୀୟ; ତାହା ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ମହାଭାଗମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାକଥାର ରସିକ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣାପନ୍ନ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ପ୍ରସାଦ ମୋକ୍ଷପଦ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ; ପୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଆଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ ଭୋଗ କଥା ବା କିଏ ପଚାରେ ? ଏସବୁ ଭୋଗ ତ ଆପଣଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଭ୍ରୂକୁଞ୍ଚନକୁ ମଧ୍ୟ ଭୟ କରୁଥାନ୍ତି ॥୪୮॥ ଭଗବନ୍ ! ଆମର କୌଣସି ପାପ ହେତୁ ଆମକୁ ନରକାଦି ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଉ ପଛେ, ଆମର ସେଥିକି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ଆମର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଭ୍ରମର ପରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ରମଣ କରୁଥାଉ; ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ସମ୍ବନ୍ଧ ହେତୁ ଆମର ବାଣୀ ତୁଳସୀ ପରି ସୁଶୋଭିତ ହେଉ ଏବଂ ଆମର କର୍ଣ୍ଣ ଆପଣଙ୍କର ସୁଯଶସୁଧାରେ ସର୍ବଦା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହୁ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ବିପୁଳକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଆମ ଆଗରେ ଏହି ଯେଉଁ ମନୋହର ରୂପ ପ୍ରକଟିତ କରିଛନ୍ତି, ଏହା ଆମ ନେତ୍ରକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି । ବିଷୟାସକ୍ତ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଏହା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଆପଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଆମ ନେତ୍ର ଆଗରେ ଏପରି ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଜୟବିଜୟୟୋଃ ସନକାଦିଶାପୋ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ପତନ

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଇତି ତଦ୍ ଗୃଣତାଂ ତେଷାଂ ମୁନୀନାଂ ଯୋଗଧର୍ମିଣାମ୍ ।
ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ଜଗାଦେଦଂ ବିକୁଣ୍ଠନିଲୟୋ ବିଭୁଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏତୌ ତୌ ପାର୍ଷଦୌ ମହ୍ୟଂ ଜୟୋ ବିଜୟ ଏବ ଚ ।
କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟ ମାଂ ଯଦ୍‌ବୋ ବହ୍ୱକ୍ରାତାମତିକ୍ରମମ୍ ॥ ୨

ଯସ୍ତ୍ୱେତୟୋର୍ଧୃତୋ ଦଣ୍ଡୋ ଭବଦ୍ଭିର୍ମାମନୁବ୍ରତୈଃ ।
ସ ଏବାନୁମତୋଽସ୍ମାଭିର୍ମୁନୟୋ ଦେବହେଳନାତ୍ ॥ ୩

ତଦ୍‌ବଃ ପ୍ରସାଦୟାମ୍ୟଦ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ଦୈବଂ ପରଂ ହି ମେ ।
ତଦ୍ଧୀତ୍ୟାତ୍ମକୃତଂ ମନ୍ୟେ ଯତ୍‌ସ୍ୱପୁମ୍ଭିରସତ୍କୃତାଃ ॥ ୪

ଯନ୍ନାମାନି ଚ ଗୃହ୍ଣାତି ଲୋକୋ ଭୃତ୍ୟେ କୃତାଗସି ।
ସୋଽସାଧୁବାଦସ୍ତତ୍‌କୀର୍ତ୍ତିଂ ହନ୍ତି ତ୍ୱଚମିବାମୟଃ ॥ ୫

ଯସ୍ୟାମୃତାମଲଯଶଃଶ୍ରବଣାବଗାହଃ
ସଦ୍ୟଃ ପୁନାତି ଜଗଦାଶ୍ୱପଚାଦ୍ୱିକୁଣ୍ଠଃ ।
ସୋଽହଂ ଭବଦ୍ଭ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧସୁତୀର୍ଥକୀର୍ତ୍ତି-
ଶ୍ଛିନ୍ଦ୍ୟାଂ ସ୍ୱବାହୁମପି ବଃ ପ୍ରତିକୂଳବୃତ୍ତିମ୍ ॥ ୬

ଯତ୍‌ସେବୟା ଚରଣପଦ୍ମପବିତ୍ରରେଣୁଂ
ସଦ୍ୟଃକ୍ଷତାଖିଳମଳଂ ପ୍ରତିଲବ୍ଧଶୀଳମ୍ ।
ନ ଶ୍ରୀର୍ବିରକ୍ତମପି ମାଂ ବିଜହାତି ଯସ୍ୟାଃ
ପ୍ରେକ୍ଷାଲବାର୍ଥ ଇତରେ ନିୟମାନ୍ ବହନ୍ତି ॥ ୭

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ଯୋଗନିଷ୍ଠ ସନକାଦି ମୁନିମାନେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ବୈକୁଣ୍ଠନିବାସ ଶ୍ରୀହରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ମୁନିଗଣ ! ଏହି ଜୟ-ବିଜୟ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପାର୍ଷଦ। ଏମାନେ ମୋତେ ଖାତିରି ନ କରି ଆପଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୋର ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅନୁଗତ ଭକ୍ତ; ତେଣୁ ଏପରିଭାବରେ ଏମାନେ ମୋତେ ଅବଜ୍ଞା କରିଥିବାରୁ, ଆପଣମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଛି ॥ ୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ। ମୋର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅପମାନିତ କରାଗଲା, ମୁଁ ଭାବୁଛି ତାହା ହେଉଛି ମୋ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ଅପମାନ। ତେଣୁ ମୁଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଯେ, ଆପଣମାନେ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥ ସେବକମାନେ ଅପରାଧ କଲେ, ଜଗତଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ(ମାଲିକ)କୁ ହିଁ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତି; କାରଣ ସେବକ ଭଲ କରୁ, କି ମନ୍ଦ କରୁ, ତାହାର ନିନ୍ଦା ବା ପ୍ରଶଂସା ମାଲିକ ହିଁ ପାଏ। ଚର୍ମରୋଗ ଯେପରି ଶରୀରର ଚମଡ଼ାକୁ ଦୂଷିତ କରିଦିଏ, ସେବକ କରିଥିବା ମନ୍ଦକର୍ମ ସେହିପରି ପ୍ରଭୁକୁ ନିନ୍ଦିତ କରିଦିଏ ॥ ୫ ॥ ମୋର ନିର୍ମଳ ସୁଯଶ-ସୁଧାରେ ବୁଡ଼ ପକାଇଲେ ଚଣ୍ଡାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ଅବିଳମ୍ବେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ମୁଁ 'ବିକୁଣ୍ଠ' ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଏହି ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି। ତେଣୁ ଯେ କେହି ଆପଣମାନଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବ, ସେ ମୋର ନିଜର ଭୁଜ ହୋଇଥିଲେ ବି, ମୁଁ ତାକୁ ତୁରନ୍ତ କାଟିଦେବି ॥ ୬ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାର ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ମୋର ଚରଣଧୂଳିକୁ ଏପରି ପବିତ୍ରତା ମିଳିଛି ଯେ, ତାହା ତତ୍କାଳ ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ଏବଂ ମୋତେ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱଭାବ ମିଳିଛି ଯେ, ମୁଁ ଉଦାସୀନ ରହିଲେ ବି, ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଲେଶମାତ୍ର କୃପାକଟାକ୍ଷ ପାଇବାକୁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ନିୟମ ଓ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୋତେ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଛାଡୁନାହାନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ନାହଂ ତଥାଦ୍ମି ଯଜମାନହବିର୍ବିତାନେ
ଶ୍ଚ୍ୟୋତଦ୍‌ଘୃତପ୍ଳୁତମଦନ୍ ହୁତଭୁଙ୍‌ମୁଖେନ ।
ଯଦ୍‌ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟ ମୁଖତଶ୍ଚରତୋଽନୁଘାସଂ
ତୁଷ୍ଟସ୍ୟ ମୟ୍ୟବହିତୈର୍ନିଜକର୍ମପାକୈଃ ॥ ୮

ଯେଷାଂ ବିଭର୍ମ୍ୟହମଖଣ୍ଡବିକୁଣ୍ଠଯୋଗ-
ମାୟାବିଭୂତିରମଲାଙ୍ଘ୍ରିରଜଃ କିରୀଟୈଃ ।
ବିପ୍ରାଂସ୍ତୁ କୋ ନ ବିଷହେତ ଯଦର୍ହଣାମ୍ଭଃ
ସଦ୍ୟଃ ପୁନାତି ସହଚନ୍ଦ୍ରଲଲାମଲୋକାନ୍ ॥ ୯

ଯେ ମେ ତନୂର୍ଦ୍ୱିଜବରାନ୍ ଦୁହତୀର୍ମଦୀୟା
ଭୂତାନ୍ୟଲବ୍‌ଧଶରଣାନି ଚ ଭେଦବୁଦ୍ଧ୍ୟା ।
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟଘକ୍ଷତଦୃଶୋ ହ୍ୟହିମନ୍ୟବସ୍ତାନ୍
ଗୃଧ୍ରା ରୁଷା ମମ କୁଷନ୍ତ୍ୟଧିଦଣ୍ଡନେତୁଃ ॥ ୧୦

ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ମୟି ଧିୟା କ୍ଷିପତୋଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ତ-
ସ୍ତୁଷ୍ୟଦ୍‌ଧୃଦଃ ସ୍ମିତସୁଧୋକ୍ଷିତପଦ୍ମବକ୍ତ୍ରାଃ ।
ବାଣ୍ୟାନୁରାଗକଲୟାଽଽତ୍ମଜବଦ୍ ଗୃଣନ୍ତଃ
ସମ୍ବୋଧୟନ୍ତ୍ୟହମିବାହମୁପାହୃତସ୍ତୈଃ ॥ ୧୧

ତନ୍ମେ ସ୍ୱଭର୍ତ୍ତୁରବସାୟମଲକ୍ଷମାଣୌ
ଯୁଷ୍ମଦ୍‌ବ୍ୟତିକ୍ରମଗତିଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ସଦ୍ୟଃ ।
ଭୂୟୋ ମମାନ୍ତିକମିତାଂ ତଦନୁଗ୍ରହୋ ମେ
ଯତ୍‌କଳ୍ପତାମଚିରତୋ ଭୃତୟୋର୍ବିବାସଃ ॥ ୧୨

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଅଥ ତସ୍ୟୋଶତୀଂ ଦେବୀମୃଷିକୁଲ୍ୟାଂ ସରସ୍ୱତୀମ୍ ।
ନାସ୍ୱାଦ୍ୟ ମନ୍ୟୁଦଷ୍ଟାନାଂ ତେଷାମାତ୍ମାପ୍ୟତୃପ୍ୟତ ॥ ୧୩

ସତୀଂ ବ୍ୟାଦାୟ ଶୃଣ୍ୱନ୍ତୋ ଲଘ୍ୱୀଂ ଗୁର୍ବର୍ଥଗହ୍ୱରାମ୍ ।
ବିଗାହ୍ୟାଗାଧଗମ୍ଭୀରାଂ ନ ବିଦୁସ୍ତଚ୍ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ॥ ୧୪

ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜର ସକଳ କର୍ମଫଳ ମୋ ପାଖରେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ସଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି, ସେପରି ନିଷ୍କାମ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଯଜମାନ ଯେତେବେଳେ ଘୃତପକ୍ୱ ଅନ୍ନବ୍ୟଞ୍ଜନାଦିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ମୁଖ ମାଧ୍ୟମରେ ଭୋଜନ କରି ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାସରେ ମୁଁ ଯେପରି ତୃପ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଯଜ୍ଞରେ ଅଗ୍ନିରୂପ ମୁଖରେ ଦେଇଥିବା ଆହୁତି ଗ୍ରହଣ କରି ମୁଁ ସେପରି ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୮ ॥ ମୋର ଚରଣୋଦକରୂପୀ ଗଙ୍ଗା ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଶିବଙ୍କ ସମେତ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ। ଏପରି ପରମ ପବିତ୍ର ଏବଂ ପରମେଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣରଜକୁ ମୁକୁଟରେ ଧାରଣ କରେ, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର କର୍ମକୁ କିଏ ଭଲା ସହନ ନ କରିବ ? ॥ ୯ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦୁଗ୍ଧବତୀ ଗାଈ ଓ ଅନାଥ ପ୍ରାଣୀ—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ହିଁ ଶରୀର। ବିଭିନ୍ନ ପାପଦ୍ୱାରା ବିବେକଦୃଷ୍ଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ, ଯେଉଁ ଲୋକେ ଏମାନଙ୍କୁ ମୋଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ଯମରାଜଙ୍କର ସର୍ପ ପରି କ୍ରୋଧୀ ଶାଗୁଣାରୂପଧାରୀ ଦୂତମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ନିଜ ଥଣ୍ଟରେ ଖୁମ୍ପି ଖୁମ୍ପି ଖାଇଯିବେ ॥ ୧୦ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ତିରସ୍କାର କରି କଟୁକଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ମୋର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣି ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ଓ ଅମୃତମୟ ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ମୁଖରେ ତାହାଙ୍କୁ ଆଦର କରନ୍ତି ତଥା ପୁତ୍ର କ୍ରୁଦ୍ଧପିତାଙ୍କୁ ଓ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ମନାଏ, ସେହିପରି ବିନୟ ବଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋତେ ବଶ କରିନିଅନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ମୋର ଏହି ସେବକ ଦୁଇଜଣ ମୋର ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଦେଲେ। ତେଣୁ ମୋର ଅନୁରୋଧ ରଖି, ଆପଣମାନେ କେବଳ ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ଏମାନଙ୍କର ନିର୍ବାସନ କାଳ ଶୀଘ୍ର ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଉ; ଏମାନେ ନିଜ ଅପରାଧ ଅନୁରୂପ ଅଧମଗତି ଭୋଗ କରି ଶୀଘ୍ର ମୋ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ସନକାଦି ମୁନି କ୍ରୋଧାବିଷ୍ଟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଭଗବାନଙ୍କ ବିନୟଭରା ମଧୁର ବାଣୀ ଶୁଣି ସେମାନେ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ପରି ଅତୃପ୍ତ ମାନସରେ, ତାହା ଆହୁରି ଶୁଣିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଏବଂ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତାହା ଏତେ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ, ସାରବାନ୍, ଦୁର୍ବିଜ୍ଞେୟ ଓ ଗୂଢ଼ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଅବଧାନପୂର୍ବକ ଶୁଣିବା ଓ ବିଗ୍ଚର

ତେ ଯୋଗମାୟୟାଽଽରବ୍ଧପାରମେଷ୍ଠ୍ୟମହୋଦୟମ୍ ।
ପ୍ରୋଚୁଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ବିପ୍ରାଃ ପ୍ରହୃଷ୍ଟାଃ କ୍ଷୁଭିତତ୍ୱଚଃ ॥ ୧୫

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ନ ବୟଂ ଭଗବନ୍ ବିଦ୍ମସ୍ତବ ଦେବ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
କୃତୋ ମେଽନୁଗ୍ରହଶ୍ଚେତି ଯଦଧ୍ୟକ୍ଷଃ ପ୍ରଭାଷସେ ॥ ୧୬

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟସ୍ୟ ପରଂ ଦୈବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ କିଲ ତେ ପ୍ରଭୋ ।
ବିପ୍ରାଣାଂ ଦେବଦେବାନାଂ ଭଗବାନାତ୍ମଦୈବତମ୍ ॥ ୧୭

ତ୍ୱତ୍ତଃ ସନାତନୋ ଧର୍ମୋ ରକ୍ଷ୍ୟତେ ତନୁଭିସ୍ତବ ।
ଧର୍ମସ୍ୟ ପରମୋ ଗୁହ୍ୟୋ ନିର୍ବିକାରୋ ଭବାନ୍ମତଃ ॥ ୧୮

ତରନ୍ତି ହ୍ୟଞ୍ଜସା ମୃତ୍ୟୁଂ ନିବୃତ୍ତା ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।
ଯୋଗିନଃ ସ ଭବାନ୍ କିଂସ୍ୱିଦନୁଗୃହ୍ୟେତ ଯତ୍ପରୈଃ ॥ ୧୯

ଯଂ ବୈ ବିଭୂତିରୁପଯାତ୍ୟନୁବେଲମନ୍ୟୈ-
ରର୍ଥାର୍ଥିଭିଃ ସ୍ୱଶିରସା ଧୃତପାଦରେଣୁଃ ।
ଧନ୍ୟାର୍ପିତାଙ୍ଘ୍ରିତୁଳସୀନବଦାମଧାମ୍ନୋ
ଲୋକଂ ମଧୁବ୍ରତପତେରିବ କାମୟାନା ॥ ୨୦

ଯସ୍ତାଂ ବିବିକ୍ତଚରିତୈରନୁବର୍ତ୍ତମାନାଂ
ନାତ୍ୟାଦ୍ରିୟତ୍ପରମଭାଗବତପ୍ରସଙ୍ଗଃ ।
ସ ତ୍ୱଂ ଦ୍ୱିଜାନୁପଥପୁଣ୍ୟରଜଃ ପୁନୀତଃ
ଶ୍ରୀବତ୍ସଲକ୍ଷ୍ମ କିମଗା ଭଗଭାଜନସ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୨୧

କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ଭଗବାନ୍ କଣ କହିବାକୁ ବା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ସେମାନେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଏଭଳି ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦାରତା ଦେଖି ସନକାଦି ମୁନି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହର୍ଷିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବରେ ନିଜର ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକଟ କରୁଥିବା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସେମାନେ କର ଯୋଡ଼ି ବିନୟରେ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୧୫ ॥

ସନକାଦି ମୁନିମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ସର୍ବେଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ କହିଲେ, 'ମୋ ପ୍ରତି କୃପା କରନ୍ତୁ'; ଆମେ ସେଥିରୁ ଆପଣଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ କିଛି ବୁଝି ପାରୁନାହୁଁ ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପରମହିତକାରୀ; ତେଣୁ ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବୋଲି କହିବା ଆପଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଭାବିକ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ତଥା ଦେବାଧିଦେବ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମା ଓ ଆରାଧ୍ୟଦେବ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ସନାତନ ଧର୍ମ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି; ଆପଣଙ୍କର ଅବତାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମୟାନୁସାରେ ସେହି ଧର୍ମ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଛି ତଥା ଆପଣ ହିଁ ନିର୍ବିକାରସ୍ୱରୂପ ଓ ଧର୍ମର ପରମଗୁହ୍ୟ ରହସ୍ୟ । ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ମତ ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣଙ୍କ କୃପା ଲାଭ କରି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ଯୋଗୀଜନ ଅତି ସହଜରେ ମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ସଂସାରସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏଭଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭଲା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଲୋକ କୃପା କରିପାରିବ ! ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଚରଣରଜକୁ ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥାର୍ଥୀ ଲୋକେ ସର୍ବଦା ଆପଣା ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିରହନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ, ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅର୍ପଣ କରିଥିବା ସଜତୁଳସୀମାଳା ଉପରେ ଗୁଞ୍ଜରଣ କରୁଥିବା ଭ୍ରମରମାନଙ୍କ ପରି ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ହିଁ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ କରିଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ କିନ୍ତୁ ଆପଣ ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେପରି ବିଶେଷ ସ୍ନେହ ରଖନ୍ତି, ନିରନ୍ତର ସେବାରେ ଲାଗିଥିବା ପବିତ୍ରଚରିତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେପରି ବିଶେଷ ଆଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ କେବଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ହିଁ ବିଶେଷ ଆଦର କରନ୍ତି । ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ଭଜନୀୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ହିଁ କହନ୍ତୁ, କଣ ଏଣେତେଣେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଥିବା ମାର୍ଗର ଧୂଳି ଏବଂ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଚିହ୍ନ ଆପଣଙ୍କୁ ପବିତ୍ର କରି ପାରୁଥିବ, ନା ଏସବୁ ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଶୋଭା ବଢ଼ି ପାରୁଥିବ ? ॥ ୨୧ ॥

ଧର୍ମସ୍ୟ ତେ ଭଗବତସ୍ତ୍ରିଯୁଗ ତ୍ରିଭିଃ ସ୍ୱୈଃ
ପଦ୍ଭିଶ୍ଚରାଚରମିଦଂ ଦ୍ୱିଜଦେବତାର୍ଥମ୍ ।
ନୂନଂ ଭୃତଂ ତଦଭିଘାତି ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ
ସତ୍ତ୍ୱେନ ନୋ ବରଦୟା ତନୁବା ନିରସ୍ୟ ॥ ୨୨

ନ ତ୍ୱଂ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମକୁଳଂ ଯଦି ହାତ୍ମଗୋପଂ
ଗୋପ୍ତା ବୃଷଃ ସ୍ୱର୍ହଣେନ ସସୂନୃତେନ ।
ତର୍ହ୍ୟେବ ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତି ଶିବସ୍ତବ ଦେବ ପନ୍ଥା
ଲୋକୋଽଗ୍ରହୀଷ୍ୟଦୃଷଭସ୍ୟ ହି ତତ୍ପ୍ରମାଣମ୍ ॥ ୨୩

ତତ୍ତେଽନଭୀଷ୍ଟମିବ ସତ୍ତ୍ୱନିଧେର୍ବିଧିତ୍ସୋଃ
କ୍ଷେମଂ ଜନାୟ ନିଜଶକ୍ତିଭିରୁଦ୍ଧୃତାରେଃ ।
ନୈତାବତା ତ୍ର୍ୟଧିପତେର୍ବତ ବିଶ୍ୱଭର୍ତ୍ତୁ-
ସ୍ତେଜଃ କ୍ଷତଂ ତ୍ୱବନତସ୍ୟ ସ ତେ ବିନୋଦଃ ॥ ୨୪

ଯଂ ବାନୟୋର୍ଦମମଧୀଶ ଭବାନ୍ ବିଧତ୍ତେ
ବୃତ୍ତିଂ ନୁ ବା ତଦନୁମନ୍ମହି ନିର୍ବ୍ୟଲୀକମ୍ ।
ଅସ୍ମାସୁ ବା ଯ ଉଚିତୋ ଧ୍ରିୟତାଂ ସ ଦଣ୍ଡୋ
ଯେଽନାଗସୌ ବୟମୟୁଙ୍କ୍ଷ୍ମହି କିଲ୍ବିଷେଣ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏତୌ ସୁରେତରଗତିଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ସଦ୍ୟଃ
ସଂରମ୍ଭସମ୍ଭୃତସମାଧ୍ୟନୁବଦ୍ଧଯୋଗୌ ।
ଭୂୟଃ ସକାଶମୁପଯାସ୍ୟତ ଆଶୁ ଯୋ ବଃ
ଶାପୋ ମୟୈବ ନିମିତସ୍ତଦବୈତ ବିପ୍ରାଃ ॥ ୨୬

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଅଥ ତେ ମୁନୟୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନୟନାନନ୍ଦଭାଜନମ୍ ।
ବୈକୁଣ୍ଠଂ ତଦଧିଷ୍ଠାନଂ ବିକୁଣ୍ଠଂ ଚ ସ୍ୱୟଂପ୍ରଭମ୍ ॥ ୨୭

ଭଗବନ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାନୁମାନ୍ୟ ଚ ।
ପ୍ରତିଜଗ୍ମୁଃ ପ୍ରମୁଦିତାଃ ଶଂସନ୍ତୋ ବୈଷ୍ଣବୀଂ ଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୮

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଧର୍ମସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ସତ୍ୟାଦି ତିନିଯୁଗରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହନ୍ତି ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ହିତ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମର ତିନି ଚରଣ (ତପ, ଶୌଚ ଓ ଦୟା) ଦ୍ୱାରା ସଚରାଚର ଜଗତକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟୀ ବରଦାୟିନୀ ମୂର୍ତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆମମାନଙ୍କର ଧର୍ମବିରୋଧୀ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣକୁ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ଦେବ ! ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳକୁ ଆପଣ ହିଁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ସାକ୍ଷାତ୍ ଧର୍ମରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଯଦି ସୁମଧୁର ବାଣୀ ଓ ପୂଜନାଦିଦ୍ୱାରା ଏହି ଉତ୍ତମ କୁଳକୁ ରକ୍ଷା ନ କରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆପଣ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଥିବା କଲ୍ୟାଣମାର୍ଗ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତା; କାରଣ ଲୋକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଚରଣକୁ ହିଁ ଆଦର୍ଶରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର ଏବଂ ଆପଣ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ । ତେଣୁ ଆପଣ ନିଜର ଶକ୍ତିରୂପୀ ରାଜାଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ବେଦମାର୍ଗର ଉଚ୍ଛେଦ ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟନାଥ ଏବଂ ଜଗତ୍‌ପରିପାଳକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏତେ ନମ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି; ତାହାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ତେଜର କୌଣସି କ୍ଷତି ହୁଏ ନାହିଁ; ଏହା ତ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାମାତ୍ର ॥ ୨୪ ॥ ହେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ! ଏହି ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ଯଥୋଚିତ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ ଅଥବା ପୁରସ୍କାରରୂପରେ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତୁ—ଆମର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ନିରପରାଧ ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଥିବାରୁ ଦଣ୍ଡ ପାଇବା କଥା; ଆମକୁ ଯଥୋଚିତ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣ ଯାହା କରିବେ, ଆମେ ତାହା ସହର୍ଷ ସ୍ୱୀକାର କରିବୁ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ମୁନିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ବାସ୍ତବରେ ମୋର ହିଁ ପ୍ରେରଣା ଥିଲା । ଏଥର ଏମାନେ ଶୀଘ୍ର ଦୈତ୍ୟଯୋନିରେ ପଡ଼ିବେ ଏବଂ ସେହି ଜନ୍ମରେ କ୍ରୋଧାବେଶ ହେତୁ ବଢ଼ିଥିବା ଏକାଗ୍ରତାଫଳରେ ସୁଦୃଢ଼ ଯୋଗସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଶୀଘ୍ର ମୋ ପାଖକୁ ଫେରିଆସିବେ ॥ ୨୬ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ତା'ପରେ ସେହି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ନୟନାଭିରାମ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଓ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଓ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ, ତାହାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କରି ଆନନ୍ଦରେ ସେଠାରୁ

ଭଗବାନନୁଗାବାହ ଯାତଂ ମା ଭୈଷ୍ଟମସ୍ତୁ ଶମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମତେଜଃ ସମର୍ଥୋଽପି ହନ୍ତୁଂ ନେଚ୍ଛେ ମତଂ ତୁ ମେ ॥ ୨୯

ଏତତ୍ପୁରୈବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟଂ ରମୟା କ୍ରୁଦ୍ଧୟା ଯଦା ।
ପୁରାପବାରିତା ଦ୍ୱାରି ବିଶନ୍ତୀ ମୟ୍ୟୁପାରତେ ॥ ୩୦

ମୟି ସଂରମ୍ଭଯୋଗେନ ନିସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମହେଳନମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟେଷ୍ୟତଂ ନିକାଶଂ ମେ କାଳେନାଲ୍ପୀୟସା ପୁନଃ ॥ ୩୧

ଦ୍ୱାଃସ୍ଥାବାଦିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବିମାନଶ୍ରେଣିଭୂଷଣମ୍ ।
ସର୍ବାତିଶୟୟା ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ଜୁଷ୍ଟଂ ସ୍ୱଂ ଧିଷ୍ଣ୍ୟମାବିଶତ୍ ॥ ୩୨

ତୌ ତୁ ଗୀର୍ବାଣଋଷଭୌ ଦୁସ୍ତରାଦ୍ଧରିଲୋକତଃ ।
ହତଶ୍ରିୟୌ ବ୍ରହ୍ମଶାପାଦଭୂତାଂ ବିଗତସ୍ମୟୌ ॥ ୩୩

ତଦା ବିକୁଣ୍ଠଧିଷଣାତ୍ତୟୋର୍ନିପତମାନୟୋଃ ।
ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀଦ୍ୱିମାନାଗ୍ର୍ୟେଷୁ ପୁତ୍ରକାଃ ॥ ୩୪

ତାବେବ ହ୍ୟଧୁନା ପ୍ରାପ୍ତୌ ପାର୍ଷଦପ୍ରବରୌ ହରେଃ ।
ଦିତେର୍ଜଠରନିର୍ବିଷ୍ଟଂ କାଶ୍ୟପଂ ତେଜ ଉଲ୍ବଣମ୍ ॥ ୩୫

ତୟୋରସୁରୟୋରଦ୍ୟ ତେଜସା ଯମୟୋର୍ହି ବଃ ।
ଆକ୍ଷିପ୍ତଂ ତେଜ ଏତର୍ହି ଭଗବାଂସ୍ତଦ୍ୱିଧିତ୍ସତି ॥ ୩୬

ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଯଃ ସ୍ଥିତିଲୟୋଦ୍ଭବହେତୁରାଦ୍ୟୋ
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈରପି ଦୁରତ୍ୟୟଯୋଗମାୟଃ ।
କ୍ଷେମଂ ବିଧାସ୍ୟତି ସ ନୋ ଭଗବାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶ-
ସ୍ତତ୍ରାସ୍ମଦୀୟବିମୃଶେନ କିୟାନିହାର୍ଥଃ ॥ ୩୭

ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ଅନୁଚରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଯାଅ; ମନରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟ କର ନାହିଁ। ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ। ମୁଁ ସବୁ କିଛି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମତେଜକୁ ହ୍ରାସ କରିବାକୁ ଚାହେଁନାହିଁ; କାରଣ ମୋର ମଧ୍ୟ ଏହି ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ॥ ୨୯ ॥ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯୋଗନିଦ୍ରାରେ ଶୟନ କରିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ତୁମେମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଭିତରକୁ ନ ଛାଡ଼ି ଅଟକାଇ ଦେଇଥିଲ; ସେତେବେଳେ ସେ ତୁମ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଏହି ଶାପ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ (ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଦୈତ୍ୟଯୋନିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ;) କିନ୍ତୁ ଦୈତ୍ୟଯୋନିରେ ମୋ ପ୍ରତି କ୍ରୋଧବୃତ୍ତି ରଖିବାରୁ ତୁମର ମୋ ପ୍ରତି ଏକାଗ୍ରତା ଆସିଯିବ; ତା'ଫଳରେ ତୁମେମାନେ ଏହି ବିପ୍ରତିରସ୍କାରଜନିତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଅଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେମାନେ ମୋ ପାଖକୁ ପୁଣି ଫେରି ଆସିବ।" ॥ ୩୧ ॥ ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇସାରି, ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ନବରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ନିଜର ସର୍ବାଧିକ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ଧାମରେ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୟବିଜୟ ସେହି ଅଲଙ୍ଘନୀୟ ବ୍ରହ୍ମଶାପ ହେତୁ ଭଗବଦ୍ଧାମରେ ହିଁ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଗଲେ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଗର୍ବ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରୁ ଖସିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମାନମାନଙ୍କରେ ବସିଥିବା ବୈକୁଣ୍ଠବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା। (ହେ ଦେବଗଣ!) ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା କଶ୍ୟପଙ୍କର ଯେଉଁ ଉଗ୍ର ତେଜର ପ୍ରଭାବ ଅସହ୍ୟ ମନେହେଉଛି, ତାହାର କାରଣ ହେଲା, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପାର୍ଷଦ ଦୁଇଜଣ ଯାଇ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୪,୩୫ ॥

ଏହି ଅସୁରମାନଙ୍କର ତେଜରେ ହିଁ ତୁମମାନଙ୍କର ତେଜ ଫିକା ପଡ଼ିଯାଇଛି ।ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଏପରି ଘଟାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯେଉଁ ଆଦିପୁରୁଷ ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟର କାରଣ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀଜନ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର ଯୋଗମାୟାକୁ ଅତି କଷ୍ଟରେ ହିଁ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରନ୍ତି, ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତ୍ରିଗୁଣର ନିୟନ୍ତା ସେହି ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ। ଏଣୁ ଏବେ ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ବିଚାର କରି କି ଲାଭ ! ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କର ଜନ୍ମ ତଥା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟାତ୍ମଭୁବା ଗୀତଂ କାରଣଂ ଶଙ୍କୟୋଜ୍ଝିତାଃ ।
ତତଃ ସର୍ବେ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତନ୍ତ ତ୍ରିଦିବାୟ ଦିବୌକସଃ ॥ ୧

ଦିତିସ୍ତୁ ଭର୍ତ୍ତୁରାଦେଶାଦପତ୍ୟପରିଶଙ୍କିନୀ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣେ ବର୍ଷଶତେ ସାଧ୍ୱୀ ପୁତ୍ରୌ ପ୍ରସୁଷୁବେ ଯମୌ ॥ ୨

ଉତ୍ପାତା ବହବସ୍ତତ୍ର ନିପେତୁର୍ଜାୟମାନୟୋଃ ।
ଦିବି ଭୁବ୍ୟନ୍ତରିକ୍ଷେ ଚ ଲୋକସ୍ୟୋରୁଭୟାବହାଃ ॥ ୩

ସହାଚଲା ଭୁବଶ୍ଚେଲୁର୍ଦିଶଃ ସର୍ବାଃ ପ୍ରଜଜ୍ୱଲୁଃ ।
ସୋଲ୍‌କାଶ୍ଚାଶନୟଃ ପେତୁଃ କେତବଶ୍ଚାର୍ତ୍ତିହେତବଃ ॥ ୪

ବବୌ ବାୟୁଃ ସୁଦୁଃସ୍ପର୍ଶଃ ଫୂତ୍କାରାନୀରୟନ୍ମୁହୁଃ ।
ଉନ୍ମୂଳୟନ୍ନଗପତୀନ୍‌ବାତ୍ୟାନୀକୋ ରଜୋଧ୍ୱଜଃ ॥ ୫

ଉଦ୍ଧସତ୍ତଡ଼ିଦମ୍ଭୋଦଘଟୟା ନଷ୍ଟଭାଗଣେ ।
ବ୍ୟୋମ୍ନି ପ୍ରବିଷ୍ଟତମସା ନ ସ୍ମ ବ୍ୟାଦୃଶ୍ୟତେ ପଦମ୍ ॥ ୬

ଚୁକ୍ରୋଶ ବିମନା ବାର୍ଧିରୁଦୂର୍ମିଃ କ୍ଷୁଭିତୋଦରଃ ।
ସୋଦପାନାଶ୍ଚ ସରିତଶ୍ଚୁକ୍ଷୁଭୁଃ ଶୁଷ୍କପଙ୍କଜାଃ ॥ ୭

ମୁହୁଃ ପରିଧୟୋଽଭୂବନ୍ ସରାହ୍ୱୋଃ ଶଶିସୂର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।
ନିର୍ଘାତା ରଥନିର୍ହ୍ରାଦା ବିବରେଭ୍ୟଃ ପ୍ରଜଜ୍ଞିରେ ॥ ୮

ଅନ୍ତର୍ଗ୍ରାମେଷୁ ମୁଖତୋ ବମନ୍ତ୍ୟୋ ବହ୍ନିମୁଲ୍‌ବଣମ୍ ।
ସୃଗାଲୋଲୂକଟଙ୍କାରୈଃ ପ୍ରଣେଦୁରଶିବଂ ଶିବାଃ ॥ ୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମା ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଦେବାରୁ ଅନ୍ଧକାରର କାରଣ ଜାଣିପାରି ଦେବତାମାନଙ୍କ ମନରୁ ସକଳ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୧ ॥ ଏପଟେ ଦିତି ଆଶଙ୍କା କରିସାରିଥିଲେ ଯେ, ପତିଦେବଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ହେବେ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼ିବ । ତେଣୁ ଗର୍ଭ ହେବାର ପୂରା ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ସାଧ୍ୱୀ ଦିତି ଦୁଇଟି ଯାଆଁଳା ପୁଅ ଜନ୍ମ କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ ଜନ୍ମ ହେବା ସମୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ପୃଥିବୀ ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ଅନେକପ୍ରକାର ଉତ୍ପାତ ଦେଖାଦେଲା । ତେଣୁ ଲୋକେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩ ॥ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପୃଥିବୀ ଓ ପର୍ବତ କମ୍ପମାନ ହେଲା, ଦଶଦିଗ ଉତ୍ତାପରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉଲ୍‌କାପାତ ହେଲା ଏବଂ ଅନିଷ୍ଟସୂଚକ ଧୂମକେତୁ ଦେଖାଦେଲା ॥ ୪ ॥ ବାରମ୍ବାର ସାଇଁ ସାଇଁ ହୋଇ ଅସହ୍ୟ ବେଗରେ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା; ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷସବୁ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଝଡ଼ ଓ ଧୂଳି ସେହି ବାତ୍ୟାର ସେନା ଓ ଧ୍ୱଜା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲା ॥ ୫ ॥ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ବିଜୁଳି ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ଦୈବ ଅଟ୍ଟହାସ କରୁଛି । ମେଘମାଳା ଏପରି ସଘନ ରୂପ ଧରିଲା ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆକାଶରେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା । ବାଟଘାଟ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ସମୁଦ୍ର ଆର୍ତ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ପରି କୋଳାହଳ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଲହରିସବୁ ଉଠିଲା ଯେ, ସମୁଦ୍ରରେ ଥିବା ଜଳଚର ଜୀବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆତଙ୍କ ଖେଳିଗଲା । ନଦୀ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜଳାଶୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଗଲେ ଓ ପଦ୍ମବନ ଶୁଖିଗଲା ॥ ୭ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ବାରମ୍ବାର ପରାଗ ଓ ଗ୍ରହଣ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅମଙ୍ଗଳସୂଚକ ମଣ୍ଡଳ ଦେଖାଦେଲା । ମେଘ ନ ଥାଇ ବି ମେଘଗର୍ଜନ ଶୁଭିଲା ଓ ଗୁମ୍ଫାମାନଙ୍କରୁ ରଥଚକ୍ର ଗ୍ଡ଼ିଲା ପରି ଘର୍ଘର ଶବ୍ଦ ବାହାରିଲା ॥ ୮ ॥ ଗାଆଁଗହଳରେ ମାଈ ବିଲୁଆମାନେ ପାଟିରୁ ନିଆଁ ବାହାର କରି ଅମଙ୍ଗଳ ସ୍ୱରରେ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ପେଚ୍ଚା ଓ ଅଣ୍ଡିରା ବିଲୁଆମାନେ ବି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ॥ ୯ ॥

ସଙ୍ଗୀତବଦ୍ରୋଦନବଦୁନ୍ନମଯ୍ୟ ଶିରୋଧରାମ୍ ।
ବ୍ୟମୁଞ୍ଚନ୍ ବିବିଧା ବାଗ୍ରେ ଗ୍ରାମସିଂହାସ୍ତତସ୍ତତଃ ॥ ୧୦

ଖରାଶ୍ଚ କର୍କଶୈଃ କ୍ଷତ୍ତଃ ଖୁରୈର୍ଘ୍ନନ୍ତୋ ଧରାତଳମ୍ ।
ଖାର୍କାରରଭସା ମତ୍ତାଃ ପର୍ଯ୍ୟଧାବନ୍ ବରୂଥଶଃ ॥ ୧୧

ରୁଦନ୍ତୋ ରାସଭତ୍ରସ୍ତା ନୀଡ଼ାଦୁଦପତନ୍ ଖଗାଃ ।
ଘୋଷେଽରଣ୍ୟେ ଚ ପଶବଃ ଶକୃନ୍ମୂତ୍ରମକୁର୍ବତ ॥ ୧୨

ଗାବୋଽତ୍ରସନସୃଗ୍‌ଦୋହାସ୍ତୋୟଦାଃ ପୂୟବର୍ଷିଣଃ ।
ବ୍ୟରୁଦନ୍ ଦେବଲିଙ୍ଗାନି ଦ୍ରୁମାଃ ପେତୁର୍ବିନାନିଳମ୍ ॥ ୧୩

ଗ୍ରହାନ୍ ପୁଣ୍ୟତମାନନ୍ୟେ ଭଗଣାଂଶ୍ଚାପି ଦୀପିତାଃ ।
ଅତିଚେରୁର୍ବକ୍ରଗତ୍ୟା ଯୁଯୁଧୁଶ୍ଚ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୧୪

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ମହୋତ୍‌ପାତାନତତ୍ତ୍ୱବିଦଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରାନୃତେ ଭୀତା ମେନିରେ ବିଶ୍ୱସମ୍ପ୍ଳବମ୍ ॥ ୧୫

ତାବାଦିଦୈତ୍ୟୌ ସହସା ବ୍ୟଜ୍ୟମାନାତ୍ମପୌରୁଷୌ ।
ବବୃଧାତେଽଶ୍ମସାରେଣ କାୟେନାଦ୍ରିପତୀ ଇବ ॥ ୧୬

ଦିବିସ୍ପୃଶୌ ହେମକିରୀଟକୋଟିଭି-
ର୍ନିରୁଦ୍ଧକାଷ୍ଠୌ ସ୍ଫୁରଦଙ୍ଗଦାଭୁଜୌ ।
ଗାଂ କମ୍ପୟନ୍ତୌ ଚରଣୈଃ ପଦେ ପଦେ
କଟ୍ୟା ସୁକାଞ୍ଚ୍ୟାର୍କମତୀତ୍ୟ ତସ୍ଥତୁଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରଜାପତିର୍ନାମ ତୟୋରକାର୍ଷୀଦ୍
ଯଃ ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱଦେହାଦ୍ ଯମୟୋରଜାୟତ ।
ତଂ ବୈ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଂ ବିଦୁଃ ପ୍ରଜା
ଯଂ ତଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷମସୂତ ସାଗ୍ରତଃ ॥ ୧୮

କୁକୁରମାନେ ଉପରକୁ ମୁହଁ କରି କେବେ ଗୀତ ଗାଇବା ପରି ଓ କେବେ କାନ୍ଦିବା ପରି ବିଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଗଧମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଖୁରାରେ ମାଟି ଖୋଳି ଖୋଳି ଓ କାନ୍ଦିଲା ପରି ରଡ଼ି କରି କରି ପାଗଳ ପରି ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଗଧଙ୍କ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପକ୍ଷୀମାନେ ଭୟରେ କରୁଣ ରାବ କରି ନିଜ ନିଜ ବସାରୁ ବାହାରି ଉଡ଼ିଲେ । ଗୋଠରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ଓ ବନରେ ଚରୁଥିବା ଗାଈଗୋରୁମାନେ ଭୟରେ ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଗାଈମାନେ ଏପରି ଡରିଗଲେ ଯେ, କ୍ଷୀର ଦୁହିଁଲେ ସେମାନଙ୍କ ଚିରରୁ ରକ୍ତ ବାହାରିଲା । ମେଘମାନେ ପୂଜ ବର୍ଷା କଲେ । ଦେବମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ବିନା ଝଡ଼ପବନରେ ଗଛମାନେ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଶନି, ରାହୁ ଆଦି କ୍ରୂର ଗ୍ରହମାନେ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ର, ବୃହସ୍ପତି ଆଦି ସୌମ୍ୟ ଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ତଥା ବହୁ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କୁ ଲଙ୍ଘନ କରି ବକ୍ରଗତିରେ ଗମନ କଲେ ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସଂଗ୍ରାମ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭୟଙ୍କର ଉତ୍ପାତ ଦେଖି ସନକାଦିଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟସବୁ ଜୀବ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ତଥା ସେହିସବୁ ଉତ୍ପାତର ମର୍ମ ଜାଣି ନ ପାରିବାରୁ, ସେମାନେ ଭାବିଲେ, ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଆସିଗଲା ॥ ୧୫ ॥ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ସେହି ଦୁଇ ଆଦିଦୈତ୍ୟ ନିଜର ପୂର୍ବ ପରାକ୍ରମ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସହିତ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ବଢ଼ିଯାଇ ପର୍ବତ ସମାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେମାନେ ଏତେ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମୁକୁଟର ଅଗ୍ରଭାଗ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବିଶାଳ ଶରୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଲା । ସେମାନଙ୍କର ଭୁଜରେ ସୁନାର ବାଜୁବନ୍ଧ ଝଟକୁଥିଲା । ଚାଲିଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତି ପଦକ୍ଷେପରେ ପୃଥିବୀ ଭୂକମ୍ପ ହେଲା ପରି ଦୋଳାୟମାନ ହେଲା ଏବଂ ଠିଆ ହୋଇଥିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର କଟିରେ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଦିଶୁଥିବା ମେଖଳାର ଜ୍ୟୋତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପରାଭୂତ ହେବା ପରି ଦେଖାଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଯାଆଁଳା ସନ୍ତାନ । ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପ ସେମାନଙ୍କର ନାମକରଣ କରିଦେଲେ । ଯେ ତାହାଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ନାମ ହେଲା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଏବଂ ଯେ ଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରଥମେ ବାହାରିଥିଲା, ସେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲା ॥ ୧୮ ॥

ଚକ୍ରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମବରେଣ ଚ ।
ବଶେ ସପାଲାଁଲ୍ଲୋକାଂସ୍ତ୍ରୀନକୁତୋମୃତ୍ୟୁରୁଦ୍ଧତଃ ॥ ୧୯

ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୋଽନୁଜସ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରିୟଃ ପ୍ରୀତିକୃଦନ୍ୱହମ୍ ।
ଗଦାପାଣିର୍ଦିବଂ ଯାତୋ ଯୁଯୁତ୍ସୁର୍ମୃଗୟନ୍ ରଣମ୍ ॥ ୨୦

ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁଃସହଜବଂ ରଣତ୍କାଞ୍ଚନନୂପୁରମ୍ ।
ବୈଜୟନ୍ତ୍ୟା ସ୍ରଜା ଜୁଷ୍ଟମଂସନ୍ୟସ୍ତମହାଗଦମ୍ ॥ ୨୧

ମନୋବୀର୍ଯ୍ୟବରୋତ୍ସିକ୍ତମସୃଣ୍ୟମକୁତୋଭୟମ୍ ।
ଭୀତା ନିଲିଲ୍ୟିରେ ଦେବାସ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟତ୍ରସ୍ତା ଇବାହୟଃ ॥ ୨୨

ସ ବୈ ତିରୋହିତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମହସା ସ୍ୱେନ ଦୈତ୍ୟରାଟ୍ ।
ସେନ୍ଦ୍ରାନ୍ ଦେବଗଣାନ୍ କ୍ଷୀବାନପଶ୍ୟନ୍ ବ୍ୟନଦଦ୍ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୩

ତତୋ ନିବୃତ୍ତଃ କ୍ରୀଡ଼ିଷ୍ୟନ୍ ଗମ୍ଭୀରଂ ଭୀମନିସ୍ୱନମ୍ ।
ବିଜଗାହେ ମହାସତ୍ତ୍ୱୋ ବାର୍ଧିଂ ମତ୍ତ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୨୪

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟେ ବରୁଣସ୍ୟ ସୈନିକା
ଯାଦୋଗଣାଃ ସନ୍ନଧିୟଃ ସସାଧ୍ୱସାଃ ।
ଅହନ୍ୟମାନା ଅପି ତସ୍ୟ ବର୍ଚ୍ଚସା
ପ୍ରଧର୍ଷିତା ଦୂରତରଂ ପ୍ରଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ॥ ୨୫

ସ ବର୍ଷପୂଗାନୁଦଧୌ ମହାବଲ-
ଶ୍ଚରନ୍ ମହୋର୍ମୀଞ୍ଛ୍ୱସନେରିତାନ୍ମୁହୁଃ ।
ମୌର୍ବ୍ୟାଭିଜଘ୍ନେ ଗଦୟା ବିଭାବରୀ-
ମାସେଦିବାଂସ୍ତାତ ପୁରୀଂ ପ୍ରଚେତସଃ ॥ ୨୬

ତତ୍ରୋପଲଭ୍ୟାସୁରଲୋକପାଳକଂ
ଯାଦୋଗଣାନାମୃଷଭଂ ପ୍ରଚେତସମ୍ ।
ସ୍ମୟନ୍ ପ୍ରଲବ୍ଧୁଂ ପ୍ରଣିପତ୍ୟ ନୀଚବ-
ଜ୍ଜଗାଦ ମେ ଦେହ୍ୟଧିରାଜ ସଂଯୁଗମ୍ ॥ ୨୭

ତ୍ୱଂ ଲୋକପାଳୋଽଧିପତିର୍ବୃହଚ୍ଛ୍ରବା
ବୀର୍ଯ୍ୟାପହୋ ଦୁର୍ମଦବୀରମାନିନାମ୍ ।

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବରରେ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତି ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବଡ଼ ଉଦ୍ଧତ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ଭୁଜବଳରେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ତିନିଲୋକକୁ ନିଜ ଅଧୀନ କରି ରଖିଲା ॥ ୧୯ ॥ ସେ ତାର ସାନଭାଇ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ବହୁତ ଭଲ ପାଉଥିଲା ଏବଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ତାର ବଡ଼ ଭାଇକୁ ଭଲ ଲାଗିବା ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଦିନେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଗଦାହସ୍ତରେ ଯୁଦ୍ଧର ଅବସର ଖୋଜି ଖୋଜି ଯାଇ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ତାହାର ବେଗ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ତା ପାଦରେ ସୁନାର ନୂପୁର ଝଙ୍କାର କରୁଥାଏ । ସେ ଗଳାରେ ବିଜୟସୂଚକ ମାଳା ପିନ୍ଧିଥାଏ ଓ କାନ୍ଧରେ ବିଶାଳ ଗଦା ପକାଇଥାଏ ॥ ୨୧ ॥ ତାର ମନୋବଳ ଓ ଶାରୀରିକବଳ ସାଙ୍ଗକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବର ତାକୁ ଆହୁରି ମତୁଆଲା କରି ଦେଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ସର୍ବଥା ନିରଙ୍କୁଶ ଓ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା । ଗରୁଡ଼କୁ ଦେଖି ସାପମାନେ ଯେପରି ଭୟରେ ଲୁଚିଯାଆନ୍ତି, ତାକୁ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ସେହିପରି ଭୟରେ ଯେ ଯେଉଁଠି ପାରିଲେ, ଲୁଚିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ତେଜରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗର୍ବୀ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଲୁଚିଯିବାରୁ ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବାରମ୍ବାର ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କରି ଫେରି ଆସିଲା ॥ ୨୩ ॥ ସେଠାରୁ ଫେରି ସେହି ମହାବଳୀ ଦୈତ୍ୟ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବା ପାଇଁ ମଦମତ୍ତ ହାତୀ ପରି ଗଭୀର ସମୁଦ୍ରରେ ପଶିଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ସମୁଦ୍ରରେ ବିଶାଳ ଲହରିମାନେ ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ସମୁଦ୍ରରେ ପାଦ ଦେବାମାତ୍ରେ ବରୁଣଙ୍କ ସୈନିକ ଜଳଚର ଜୀବମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଆକ୍ରମଣ ନ କରୁଣୁ ସେମାନେ ଛାନିଆରେ ଦୂରକୁ ପଳାଇଲେ ॥ ୨୫ ॥ ମହାବଳୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବହୁବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଲିଲା ଏବଂ କୌଣସି ସମକକ୍ଷ ଯୋଦ୍ଧାକୁ ନ ପାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ବାୟୁବେଗରେ ଉଠୁଥିବା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଲହରିମାନଙ୍କ ଉପରେ ହିଁ ନିଜର ଲୌହଗଦା ପ୍ରହାର କଲା । ଏହିପରି ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେ ଯାଇ ବରୁଣଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ବିଭାବରୀ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ସେଠାରେ ପାତାଳଲୋକର ସ୍ୱାମୀ ତଥା ଜଳଚରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ବରୁଣଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସରେ ଜଣେ ନୀଚ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ନମସ୍କାରଟିଏ ପକାଇଲା ଏବଂ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ବ୍ୟଙ୍ଗରେ କହିଲା, "ମହାରାଜ ! ମୋତେ ଯୁଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ତ ଲୋକପାଳକ, ରାଜା ଓ ବଡ଼ କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍ ।

ବିଜିତ୍ୟ ଲୋକେଽଖିଳଦୈତ୍ୟଦାନବାନ୍
ଯଦ୍ରାଜସୂୟେନ ପୁରାୟଜତ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୮

ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ମହାବୀର ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟମଦକୁ ବି ଆପଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବେ ଜଗତର ସବୁ ଦୈତ୍ୟଦାନବଙ୍କୁ ଜିତି ଆପଣ ଥରେ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।'' ॥ ୨୮ ॥

ସ ଏବମୁତ୍ସିକ୍ତମଦେନ ବିଦ୍ୱିଷା
ଦୃଢ଼ଂ ପ୍ରଲବ୍ଧୋ ଭଗବାନପାଂ ପତିଃ ।
ରୋଷଂ ସମୁତ୍ଥଂ ଶମୟନ୍ ସ୍ୱୟା ଧିୟା
ବ୍ୟବୋଚଦଙ୍ଗୋପଶମଂ ଗତା ବୟମ୍ ॥ ୨୯

ସେହି ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ଶତ୍ରୁ ଏପରି ଉପହାସ କରିବାରୁ ଭଗବାନ୍ ବରୁଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ ଜନ୍ମିଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ସେ ସେହି କ୍ରୋଧକୁ ଗୁପି ରଖି ଚତୁରତାପୂର୍ବକ ତାକୁ କହିଲେ, "ଆରେ ଭାଇ ! ମୋର ତ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧାଦିରେ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥

ପଶ୍ୟାମି ନାନ୍ୟଂ ପୁରୁଷାତ୍ ପୁରାତନାଦ୍
ଯଃ ସଂଯୁଗେ ତ୍ୱାଂ ରଣମାର୍ଗକୋବିଦମ୍ ।
ଆରାଧୟିଷ୍ୟତ୍ୟସୁରର୍ଷଭେହି ତଂ
ମନସ୍ୱିନୋ ଯଂ ଗୃଣତେ ଭବାଦୃଶାଃ ॥ ୩୦

ତା'ଛଡ଼ା, ତୁମ ପରି ରଣକୁଶଳ ବୀରଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ପାରିବା ଭଳି ଯୋଗ୍ୟ ପୁରୁଷ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ମୋତେ ଦେଖାଯାଉ ନାହାନ୍ତି; କେବଳ ସେ ହିଁ ତୁମର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବେ । ତେଣୁ ତୁମେ ତାଙ୍କରି ପାଖକୁ ଯାଅ । ତୁମ ପରି ବୀରମାନେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ତଂ ବୀରମାରାଦଭିପଦ୍ୟ ବିସ୍ମୟଃ
ଶୟିଷ୍ୟସେ ବୀରଶୟେ ଶ୍ୱଭିର୍ବୃତଃ ।
ଯସ୍ତ୍ୱଦ୍‌ବିଧାନାମସତାଂ ପ୍ରଶାନ୍ତୟେ
ରୂପାଣି ଧତ୍ତେ ସଦନୁଗ୍ରହେଚ୍ଛୟା ॥ ୩୧

ସେ ବଡ଼ ବୀର; ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପହଞ୍ଚି ହିଁ ତୁମର ସବୁଗର୍ବ ଖର୍ବ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତୁମେ କୁକୁରଙ୍କ ମେଳରେ ବୀରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଯିବ । ତୁମ ପରି ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କୁ ତାରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ।'' ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ଅଥ ଅଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସହିତ ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତଦେବମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଜଳେଶଭାଷିତଂ
ମହାମନାସ୍ତଦ୍‌ବିଗଣୟ୍ୟ ଦୁର୍ମଦଃ ।
ହରେର୍ବିଦିତ୍ୱା ଗତିମଙ୍ଗ ନାରଦାଦ୍
ରସାତଳଂ ନିର୍ବିବିଶେ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତଃ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ବରୁଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେହି ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ଦୈତ୍ୟ ମନେ ମନେ ବଡ଼ ଖୁସୀ ହେଲା । 'ତୁ ତାଙ୍କରି ହାତରେ ମରିବୁ' ବୋଲି ବରୁଣ କହିଥିବା କଥା ପ୍ରତି କୌଣସି ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ ଏବଂ ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ଭଗବାନ କେଉଁଠି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ପାଇ, ସେ ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ରସାତଳରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୧ ॥

ଦଦର୍ଶ ତତ୍ରାଭିଜିତଂ ଧରାଧରଂ
ପ୍ରୋନ୍ନୀୟମାନାବନିମଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରୟା ।
ମୁଷ୍ଣନ୍ତମକ୍ଷ୍ଣା ସ୍ୱରୁଚୋଽରୁଣଶ୍ରିୟା
ଜହାସ ଚାହୋ ବନଗୋଚରୋ ମୃଗଃ ॥ ୨

ସେଠାରେ ସେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ବରାହ ଭଗବାନ୍ ନିଜ ଦନ୍ତାଗ୍ରରେ ପୃଥିବୀକୁ ଧରି ଉପରକୁ ଟେକି ଆଣୁଛନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ତାହାଙ୍କର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରକ୍ତିମ ନେତ୍ରର ଜ୍ୟୋତିରେ ଦୈତ୍ୟର ତେଜକୁ ହରଣ କରି ନେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦୈତ୍ୟ ହସି ଉଠିଲା ଏବଂ କହିଲା, "ଆରେ ! ଏ

ଆହୈନମେହ୍ୟଜ୍ଞ ମହୀଂ ବିମୁଞ୍ଚ ନୋ
ରସୌକସାଂ ବିଶ୍ୱସୃଜେୟମର୍ପିତା ।
ନ ସ୍ୱସ୍ତି ଯାସ୍ୟସ୍ୟନୟା ମମେକ୍ଷତଃ
ସୁରାଧମାସାଦିତସୂକରାକୃତେ ॥ ୩

ତ୍ୱଂ ନଃ ସପତ୍ନୈରଭବାୟ କିଂ ଭୃତୋ
ଯୋ ମାୟୟା ହନ୍ତ୍ୟସୁରାନ୍ ପରୋକ୍ଷଜିତ୍ ।
ତ୍ୱାଂ ଯୋଗମାୟାବଲମଳ୍ପପୌରୁଷଂ
ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ମୂଢ଼ ପ୍ରମୃଜେ ସୁହୃଚ୍ଛୁଚଃ ॥ ୪

ତ୍ୱୟି ସଂସ୍ଥିତେ ଗଦୟା ଶୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଷ-
ଣ୍ୟସ୍ମଦ୍ଭୁଜଚ୍ୟୁତୟା ଯେ ଚ ତୁଭ୍ୟମ୍ ।
ବଳିଂ ହରନ୍ତ୍ୟୃଷୟୋ ଯେ ଚ ଦେବାଃ
ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବେ ନ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟମୂଳାଃ ॥ ୫

ସ ତୁଦ୍ୟମାନୋଽରିଦୁରୁକ୍ତତୋମରୈ-
ର୍ଦଂଷ୍ଟ୍ରାଗ୍ରଗାଂ ଗାମୁପଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୀତାମ୍ ।
ତୋଦଂ ମୃଷନ୍ନିରଗାଦମ୍ବୁମଧ୍ୟାଦ୍
ଗ୍ରାହାହତଃ ସକରେଣୁର୍ଯଥେଭଃ ॥ ୬

ତଂ ନିଃସରନ୍ତଂ ସଲିଲାଦନୁଦ୍ରୁତୋ
ହିରଣ୍ୟକେଶୋ ଦ୍ୱିରଦଂ ଯଥା ଝଷଃ ।
କରାଲଦଂଷ୍ଟ୍ରୋଽଶନିନିଃସ୍ୱନୋଽବ୍ରବୀଦ୍
ଗତହ୍ରିୟାଂ କିଂ ତ୍ୱସତାଂ ବିଗର୍ହିତମ୍ ॥ ୭

ସ ଗାମୁଦସ୍ତାତ୍ସଲିଲସ୍ୟ ଗୋଚରେ
ବିନ୍ୟସ୍ୟ ତସ୍ୟାମଦଧାତ୍ସ୍ୱସତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ଅଭିଷ୍ଟୁତୋ ବିଶ୍ୱସୃଜା ପ୍ରସୂନୈ-
ରାପୂର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ବିବୁଧୈଃ ପଶ୍ୟତୋଽରେଃ ॥ ୮

ପରାନୁଷକ୍ତଂ ତପନୀୟୋପକଳ୍ପଂ
ମହାଗଦଂ କାଞ୍ଚନଚିତ୍ରଦଂଶମ୍ ।

ଜଙ୍ଗଲୀ ପଶୁଟା ପାଣି ଭିତରକୁ କିପରି ପଶି ଆସିଲା !'' ॥ ୨ ॥ ତା'ପରେ ସେ ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲା, ''ଆରେ ମୂର୍ଖ ! ଏଠିକି ଆ ! ଏ ପୃଥିବୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେ । ବିଶ୍ୱବିଧାତା ବ୍ରହ୍ମା ଏହାକୁ ଆମ ରସାତଳବାସୀଙ୍କୁ ଦେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ରେ ବରାହରୂପଧାରୀ ସୁରାଧମ ! ମୁଁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତୁ ଏହାକୁ ଅବାଧରେ ନେଇ ପଳାଇ ଯାଇପାରିବୁ ନାହିଁ । ତୁ ମାୟାରେ ଲୁଚିଛପି ଆସି, ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜିତିଯାଇ ମାରିଦେଉଛୁ । ଏପରି ଆମକୁ ନାଶ କରିବା ପାଇଁ ଆମ ଶତ୍ରୁମାନେ ତୋତେ ପୋଷି-ପାଳି ରଖିଛନ୍ତି ନା କଣ ? ମୂଢ଼ ! ଯୋଗମାୟା ହିଁ ତ ତୋର ବଳ ! ତୋଠାରେ ଆଉ ବା କି ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅଛି ? ମୁଁ ତୋତେ ଆଜି ନିଃଶେଷ କରିଦେଇ ମୋ ଭାଇମାନଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର କରିବି । ମୋର ନିକ୍ଷିପ୍ତ ଗଦାର ଆଘାତରେ ତୋର ଯେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଯିବ ଓ ତୁ ମରିଯିବୁ, ସେତେବେଳେ ତୋତେ ପୂଜା-ଆରାଧନା କରୁଥିବା ସବୁ ଦେବତା ଓ ଋଷି ମଧ୍ୟ ମୂଳ କଟିଯାଇଥିବା ଗଛ ପରି ଆପେ ଆପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ।'' ॥ ୩-୫ ॥

ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଏପରି ଦୁର୍ବଚନରୂପୀ ବାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ଧ କରୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ ନିଜ ଦାନ୍ତରେ ଟେକି ଧରିଥିବା ପୃଥିବୀ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ଦେଖି ଭଗବାନ୍ ତାର ବାକ୍ୟାଘାତ ସହିଗଲେ ଏବଂ କୁମ୍ଭୀର କାମୁଡ଼ି ଗୋଡ଼ାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗଜରାଜ ଯେପରି ହସ୍ତିନୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଜଳରୁ ବାହାରି ଆସେ, ବରାହ ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ପୃଥିବୀକୁ ଘେନି ଜଳରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୬ ॥ ସେହି ସୁବର୍ଣ୍ଣାଭକେଶ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦନ୍ତବିଶିଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ନିଜ ଆହ୍ୱାନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ପାଇ, କୁମ୍ଭୀର ହାତୀ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିବା ପରି, ଭଗବାନ୍ ବରାହଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିଲା ଏବଂ ବଜ୍ର ପରି ଗର୍ଜନ କରି କହିଲା, ''ଆରେ ! ତୋତେ ଏପରି ଦୌଡ଼ି ପଳାଇବାକୁ ଲଜ୍ଜା ଲାଗୁନାହିଁ ? ସତରେ କହନ୍ତି, ଅସତ୍ ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅକରଣୀୟ ବୋଲି କଣ ଅଛି !'' ॥ ୭ ॥

ଭଗବାନ୍ ପୃଥିବୀକୁ ନେଇଯାଇ, ଜଳ ଉପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର କରି ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ନିଜର ଆଧାରଶକ୍ତି ସଞ୍ଚାର କରିଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଆଗରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୮ ॥ ତା'ପରେ ଶ୍ରୀହରି ଏକ ବିରାଟ ଗଦା ଧରି ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇ ଆସିଥିବା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆଭୂଷଣ ଏବଂ ଅଦ୍ଭୁତ କବଚ ଧାରଣ କରିଥାଏ । ସେ ବାରମ୍ବାର

ମର୍ମାଣ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ପ୍ରତୁଦନ୍ତଂ ଦୁରୁକ୍ତୈଃ
ପ୍ରଚଣ୍ଡମନ୍ୟୁଃ ପ୍ରହସଂସ୍ତଂ ବଭାଷେ ॥ ୯

କଟୁବାଣୀ ଶୁଣାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମର୍ମାହତ କରୁଥାଏ। ତାକୁ ଚାହିଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା; ତଥାପି ସେ ହସି ହସି ତାକୁ କହିଲେ—॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସତ୍ୟଂ ବୟଂ ଭୋ ବନଗୋଚରା ମୃଗା
ଯୁଷ୍ମଦ୍‌ବିଧାନ୍ମୃଗୟେ ଗ୍ରାମସିଂହାନ୍।
ନ ମୃତ୍ୟୁପାଶୈଃ ପ୍ରତିମୁକ୍ତସ୍ୟ ବୀରା
ବିକତ୍ଥନଂ ତବ ଗୃହ୍ଣନ୍ତ୍ୟଭଦ୍ର ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ଆରେ ! ହଁ, ହଁ, ସତରେ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଜଙ୍ଗଲୀ ଜୀବ। ମୁଁ ତୋ'ପରି ଗ୍ରାମସିଂହ (କୁକୁର)କୁ ଖୋଜି ବୁଲୁଛି। ରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ବୀରପୁରୁଷମାନେ ତୋ'ପରି ମରଣପାଶରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଅଭାଗା ଜୀବମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଶ୍ଳାଘା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ॥ ୧୦ ॥

ଏତେ ବୟଂ ନ୍ୟାସହରା ରସୌକସାଂ
ଗତହ୍ରିୟୋ ଗଦୟା ଦ୍ରାବିତାସ୍ତେ।
ତିଷ୍ଠାମହେଽଥାପି କଥଞ୍ଚିଦାଜୌ
ସ୍ଥେୟଂ କ୍ୱ ଯାମୋ ବଲିନୋତ୍ପାଦ୍ୟ ବୈରମ୍ ॥ ୧୧

ହଁ, ହଁ, ତୁ ଠିକ୍ କହୁଛୁ। ରସାତଳବାସୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ଅମାନତକୁ ଚୋରାଇ ଆଣି ତୋର ଗଦାଭୟରେ ମୁଁ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ପରି ଏଠିକି ଧାଇଁ ଆସିଛି। ମୋ ପାଖରେ ବା କେଉଁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଛି ଯେ, ତୋ ପରି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବୀର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରିବି ? ତଥାପି ପଳାଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ ବି, ଯିବି କୁଆଡ଼େ ? ତେଣୁ ଯାହା ହେଉ, ମୁଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତୋ ଆଗରେ ସାହସ ବାନ୍ଧି ଠିଆ ହୋଇଛି ॥ ୧୧ ॥

ତ୍ୱଂ ପଦ୍ରଥାନାଂ କିଲ ଯୂଥପାଧିପୋ
ଘଟସ୍ୱ ନୋଽସ୍ୱସ୍ତୟ ଆଶ୍ୱନୂହଃ।
ସଂସ୍ଥାପ୍ୟ ଚାସ୍ମାନ୍ ପ୍ରମୃଜାଶ୍ରୁ ସ୍ୱକାନାଂ
ଯଃ ସ୍ୱାଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞାଂ ନାତିପିପର୍ତ୍ତ୍ୟସଭ୍ୟଃ ॥ ୧୨

ତୁ ହେଉଛୁ ପଦାତିକ ବୀରମାନଙ୍କର ସର୍ଦ୍ଦାର; ତେଣୁ ନିର୍ଭୟରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ମୋତେ ମାରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କର ଏବଂ ମୋତେ ମାରିଦେଇ ତୋ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ଆଖିଲୁହ ପୋଛିଦେ। ଏ କାମରେ ଆଉ ଡେରି କରନା। ଯେ ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ କରେ ନାହିଁ, ସେ ଗୋଟାଏ ଅସଭ୍ୟ; ସେ ଭଲଲୋକଙ୍କ ଗହଣରେ ବସିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ॥ ୧୨ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସୋଽଧିକ୍ଷିପ୍ତୋ ଭଗବତା ପ୍ରଲବ୍ଧଶ୍ଚ ରୁଷା ଭୃଶମ୍।
ଆଜହାରୋଲ୍‌ବଣଂ କ୍ରୋଧଂ କ୍ରୀଡ୍ୟମାନୋଽହିରାଡ଼ିବ ॥ ୧୩

ସୃଜନ୍ନମର୍ଷିତଃ ଶ୍ୱାସାନ୍ମନ୍ୟୁପ୍ରଚଲିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ।
ଆସାଦ୍ୟ ତରସା ଦୈତ୍ୟୋ ଗଦୟାଭ୍ୟହନଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୧୪

ଭଗବାଂସ୍ତୁ ଗଦାବେଗଂ ବିସୃଷ୍ଟଂ ରିପୁଣୋରସି।
ଅବଞ୍ଚୟତ୍ତିରଶ୍ଚୀନୋ ଯୋଗାରୂଢ଼ ଇବାନ୍ତକମ୍ ॥ ୧୫

ପୁନର୍ଗଦାଂ ସ୍ୱାମାଦାୟ ଭ୍ରାମୟନ୍ତମଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ।
ଅଭ୍ୟଧାବଦ୍ଧରିଃ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ସଂରମ୍ଭାଦ୍ଦଷ୍ଟଦଚ୍ଛଦମ୍ ॥ ୧୬

ତତଶ୍ଚ ଗଦୟାରାତିଂ ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟାଂ ଭ୍ରୁବି ପ୍ରଭୁଃ।
ଆଜଘ୍ନେ ସ ତୁ ତାଂ ସୌମ୍ୟ ଗଦୟା କୋବିଦୋଽହନତ୍ ॥ ୧୭

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ରୋଷଭରେ ହୋଇ ସେହି ଦୈତ୍ୟକୁ ଏପରି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଉକ୍ତିରେ ଉପହାସ ଓ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ, ସାପକୁ ଖେଳାଇଲେ ସେ ଯେପରି ଫଁ ଫଁ ହୁଏ, ଦୈତ୍ୟ ସେହିପରି କ୍ରୋଧରେ ଫଁ ଫଁ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ନିଶ୍ୱାସ ମାରିଲା। ତାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କ୍ରୋଧରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧର ସହିତ ଝପଟି ଆସି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ଗଦା ପ୍ରହାର କଲା ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଛାତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଗଦା ଚଳାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ, ଯୋଗସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ ନିଜକୁ ମୃତ୍ୟୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା କଲା ପରି, ଗଦା ପ୍ରହାରରୁ ବର୍ତ୍ତିଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେ କ୍ରୋଧରେ ଦାନ୍ତଚାପି ବାରମ୍ବାର ଗଦା ବୁଲାଇବାରୁ, ଭଗବାନ୍ କୁପିତ ହୋଇ ତା'ଉପରକୁ ଝପଟି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ତାର ଡାହାଣ ଭ୍ରୂଲତା ଉପରେ ଗଦାପ୍ରହାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ଗଦାଯୁଦ୍ଧରେ କୁଶଳ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସେହି ପ୍ରହାରକୁ ନିଜ ଗଦାରେ ପ୍ରତିହତ

ଏବଂ ଗଦାଭ୍ୟାଂ ଗୁର୍ବୀଭ୍ୟାଂ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷୋ ହରିରେବ ଚ ।
ଜିଗୀଷୟା ସୁସଂରବ୍ଧାବନ୍ୟୋନ୍ୟମଭିଜଘ୍ନତୁଃ ॥ ୧୮

ତୟୋଃ ସ୍ପୃଧୋସ୍ତିଗ୍ମଗଦାହତାଙ୍ଗୟୋଃ
କ୍ଷତାସ୍ରବଘ୍ରାଣବିବୃଦ୍ଧମନ୍ୟୋଃ ।
ବିଚିତ୍ରମାର୍ଗାଂଶ୍ଚରତୋର୍ଜିଗୀଷୟା
ବ୍ୟଭାଦିଳାୟାମିବ ଶୁଷ୍ମିଣୋର୍ମୃଧଃ ॥ ୧୯

ଦୈତ୍ୟସ୍ୟ ଯଜ୍ଞାବୟବସ୍ୟ ମାୟା-
ଗୃହୀତବାରାହତନୋର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
କୌରବ୍ୟ ମହ୍ୟାଂ ଦ୍ୱିଷତୋର୍ବିମର୍ଦନଂ
ଦିଦୃକ୍ଷୁରାଗାଦୃଷିଭିର୍ବୃତଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ॥ ୨୦

ଆସନ୍ନଶୌଣ୍ଡୀରମପେତସାଧ୍ୱସଂ
କୃତପ୍ରତୀକାରମହାର୍ଯ୍ୟବିକ୍ରମମ୍ ।
ବିଲକ୍ଷ୍ୟ ଦୈତ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ ସହସ୍ରଣୀ-
ର୍ଜଗାଦ ନାରାୟଣମାଦିସୂକରମ୍ ॥ ୨୧

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଏଷ ତେ ଦେବ ଦେବାନାମଙ୍ଘ୍ରିମୂଳମୁପେୟୁଷାମ୍ ।
ବିପ୍ରାଣାଂ ସୌରଭେୟୀଣାଂ ଭୂତାନାମପ୍ୟନାଗସାମ୍ ॥ ୨୨

ଆଗସ୍କୃଦ୍ଭୟକୃଦ୍ଦୁଷ୍କୃଦସ୍ମଦ୍ରାଦ୍ଧବରୋଽସୁରଃ ।
ଅନ୍ୱେଷନ୍ନପ୍ରତିରଥୋ ଲୋକାନଟତି କଣ୍ଟକଃ ॥ ୨୩

ମୈନଂ ମାୟାବିନଂ ଦୃପ୍ତଂ ନିରଙ୍କୁଶମସତ୍ତମମ୍ ।
ଆକ୍ରୀଡ଼ ବାଳବଦ୍ଦେବ ଯଥାଽଽଶୀବିଷମୁତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୨୪

ନ ଯାବଦେଷ ବର୍ଧେତ ସ୍ୱାଂ ବେଳାଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ଦାରୁଣଃ ।
ସ୍ୱାଂ ଦେବ ମାୟାମାସ୍ଥାୟ ତାବଜ୍ଜହ୍ୟଘମଚ୍ୟୁତ ॥ ୨୫

ଏଷା ଘୋରତମା ସନ୍ଧ୍ୟା ଲୋକଚ୍ଛମ୍ବଟ୍କରୀ ପ୍ରଭୋ ।
ଉପସର୍ପତି ସର୍ବାତ୍ମନ୍ ସୁରାଣାଂ ଜୟମାବହ ॥ ୨୬

କରି ବର୍ତ୍ତିଗଲା ॥ ୧୭ ॥ ଏଥର ଏକ ଆରେକକୁ ଜୟ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଉଭୟେ ହରି ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବିରାଟ ବିରାଟ ଗଦା ଧରି ପରସ୍ପରକୁ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାର ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରି ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଉଭୟଙ୍କର ଅଙ୍ଗରେ ଆଘାତ ଲାଗିଲା; କ୍ଷତମାନଙ୍କରୁ ବୋହୁଥିବା ରକ୍ତର ଗନ୍ଧରେ ଉଭୟଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଢ଼ିଲା ଓ ଉଭୟେ ନାନାପ୍ରକାର ପଇଁତରା ବଦଳାଇ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଗାଈ (ଋତୁମତୀ ଗାଈ) ନିମନ୍ତେ ଲଢୁଥିବା ଦୁଇଟି ଷଣ୍ଢ ପରି ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରକୁ ଜିତିବା ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୋମହର୍ଷଣକାରୀ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଲା ॥ ୧୯ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ପୃଥିବୀ ନିମନ୍ତେ ପରସ୍ପର ମନରେ ଦ୍ୱେଷ ପୋଷଣ କରି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଓ ମାୟାରେ ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବାବେଳେ, ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ସେଠାକୁ ଋଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ହଜାର ହଜାର ଋଷି ଆସିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେହି ଦୈତ୍ୟ ଜଣେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଯୋଦ୍ଧା; ତା'ଭିତରେ ତିଳେମାତ୍ର ଭୟ ନାହିଁ; ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ ଏବଂ ତାହାର ପରାକ୍ରମକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବା ବଡ଼ କଠିନ, ସେତେବେଳେ ଆଦିଶୂକରରୂପ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବ ! ମୋଠାରୁ ବର ପାଇ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ଅତି ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନେଇଥିବା ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗାଈ ତଥା ଅନ୍ୟ ନିରପରାଧ ଜୀବମାନଙ୍କର ବହୁ କ୍ଷତି କରୁଛି ଓ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ତଥା ଭୟର କାରଣ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହାର ସମକକ୍ଷ ହେବା ଭଳି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯୋଦ୍ଧା ନାହାନ୍ତି; ତେଣୁ ଏହି ମହାକଣ୍ଟକ ଦୈତ୍ୟ ନିଜର ସମକକ୍ଷ ବୀର ଖୋଜି ଖୋଜି ସକଳ ଲୋକରେ ବୁଲୁଛି ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ହେଉଛି ବଡ଼ ମାୟାବୀ, ଗର୍ବୀ ଓ ନିରଙ୍କୁଶ । ରାଗି ଯାଇଥିବା ସାପ ସହିତ ଛୋଟପିଲା ଖେଳିଲା ପରି, ଆପଣ ଏହା ସହିତ ଖେଳନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ଦେବ ! ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଏହି ଦୈତ୍ୟର ଅନୁକୂଳ ସମୟ ଆସିଗଲେ, ଏହାର ବଳ ବଢ଼ିଯିବ; ଏ ଆହୁରି ବଳବାନ୍ ହୋଇଯିବ । ସେହି ସମୟ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟା ବଳରେ ଏହି ପାପୀକୁ ମାରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଦେଖନ୍ତୁ, ଭୟଙ୍କର ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି; ସଂସାର ପକ୍ଷରେ ଏହା ଘୋର ବିନାଶକାରୀ । ହେ ସର୍ବାତ୍ମନ୍ ! ସେହି ସମୟ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଅସୁରକୁ ମାରିଦେଇ

ଅଧୁନୈଷୋଽଭିଜିନ୍ନାମ ଯୋଗୋ ମୌହୂର୍ତ୍ତିକୋ ହ୍ୟଗାତ୍ ।
ଶିବାୟ ନସ୍ତ୍ୱଂ ସୁହୃଦାମାଶୁ ନିସ୍ତର ଦୁସ୍ତରମ୍ ॥ ୨୭

ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବିଜୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଭିଜିତ୍ ନାମକ ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଯୋଗ ଆସିଗଲାଣି । ତେଣୁ ଆମଭଳି ସହୃଦ୍‌ମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଏହି ଦୁର୍ଜେୟ ଦୈତ୍ୟକୁ ଶୀଘ୍ର ବିନାଶ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଏହାର ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ। ଆମର ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଏ ସ୍ୱୟଂ ଆସି କାଳରୂପୀ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛି । ଆପଣ ଏଥର ଆପଣା ପରାକ୍ରମରେ ଏହାକୁ ବଧ କରି ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତ୍ୱାଂ ବିହିତଂ ମୃତ୍ୟୁମୟମାସାଦିତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ବିକ୍ରମ୍ୟୈନଂ ମୃଧେ ହତ୍ୱା ଲୋକାନାଧେହି ଶର୍ମଣି ॥ ୨୮

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷବଧେଽଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବଧ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅବଧାର୍ଯ୍ୟ ବିରିଞ୍ଚସ୍ୟ ନିର୍ବ୍ୟଲୀକାମୃତଂ ବଚଃ ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ପ୍ରେମଗର୍ଭେଣ ତଦପାଙ୍ଗେନ ସୋଽଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧

ତତଃ ସପତ୍ନଂ ମୁଖତଶ୍ଚରନ୍ତମକୁତୋଭୟମ୍ ।
ଜଘାନୋତ୍ପତ୍ୟ ଗଦୟା ହନାବସୁରମକ୍ଷଜଃ ॥ ୨

ସା ହତା ତେନ ଗଦୟା ବିହତା ଭଗବତ୍‌କରାତ୍ ।
ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତାପତଦ୍‌ରେଜେ ତଦଦ୍ଭୁତମିବାଭବତ୍ ॥ ୩

ସ ତଦା ଲବ୍ଧତୀର୍ଥୋଽପି ନ ବବାଧେ ନିରାୟୁଧମ୍ ।
ମାନୟନ୍ ସ ମୃଧେ ଧର୍ମଂ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନଂ ପ୍ରକୋପୟନ୍ ॥ ୪

ଗଦାୟାମପବିଦ୍ଧାୟାଂ ହାହାକାରେ ବିନିର୍ଗତେ ।
ମାନୟାମାସ ତଦ୍ଧର୍ମଂ ସୁନାଭଂ ଚାସ୍ମରଦ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୫

ତଂ ବ୍ୟଗ୍ରଚକ୍ରଂ ଦିତିପୁତ୍ରାଧମେନ
ସ୍ୱପାର୍ଷଦମୁଖ୍ୟେନ ବିଷଜ୍ଜମାନମ୍ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏହି ନିଷ୍କପଟ ଅମୃତମୟ ବଚନ ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ତାହାଙ୍କର ସରଳତାକୁ ମୃଦୁହାସଦ୍ୱାରା ସମର୍ଥନ କଲେ ଏବଂ ନିଜର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାକ୍ଷଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କଲେ ॥ ୧ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଝପଟି ଯାଇ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ନିର୍ଭୟରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଶତ୍ରୁର ଥୋଡ଼ି ଉପରେ ଗଦା ପ୍ରହାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ଗଦାରେ ବାଜି ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରୁ ଗଦାଟି ଖସିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଘିରି ଘିରି ହୋଇ, ବୁଲି ବୁଲି ଆସି ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଗଲା । ତାହା ଥିଲା ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ॥ ୨,୩ ॥ ସେତେବେଳେ ଶତ୍ରୁ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ସୁଯୋଗ ପାଇ ମଧ୍ୟ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିରସ୍ତ୍ର ଦେଖି ଯୁଦ୍ଧଧର୍ମ ପାଳନପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲା ନାହିଁ । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର କ୍ରୋଧ ବଢ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏପରି କଲା ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରୁ ଗଦା ଖସି ପଡ଼ିବାରୁ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା । ତାପରେ ହାହାକାର ଶାନ୍ତ ହେବାରୁ ଭଗବାନ୍ ଦୈତ୍ୟର ଧର୍ମବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ନିଜର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ସ୍ମରଣ କଲେ ॥ ୫ ॥

ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ତୁରନ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ଘୂରିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ପ୍ରମୁଖ ପାର୍ଷଦ ଦୈତ୍ୟାଧମ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହା ଦେଖି ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜାଣି ନ ଥିବା

ଚିତ୍ରା ବାଗ୍ୱୈତଦ୍‌ବିଦାଂ ଖେଚରାଣାଂ
ତତ୍ରାସ୍ମାସନ୍ ସ୍ୱସ୍ତି ତେଽମୁଂ ଜହାତି ॥ ୬

ସ ତଂ ନିଶାମ୍ୟାତ୍ତରଥାଙ୍ଗମଗ୍ରତୋ
ବ୍ୟବସ୍ଥିତଂ ପଦ୍ମପଲାଶଲୋଚନମ୍ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ଚାମର୍ଷପରିପ୍ଲୁତେନ୍ଦ୍ରିୟୋ
ରୁଷା ସ୍ୱଦନ୍ତଚ୍ଛଦମାଦଶଚ୍ଛ୍ୱସନ୍ ॥ ୭

କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାଂ ସଞ୍ଚକ୍ଷାଣୋ ଦହନ୍ନିବ ।
ଅଭିପ୍ଲୁତ୍ୟ ସ୍ୱଗଦୟା ହତୋଽସୀତ୍ୟାହନଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୮

ପଦା ସବ୍ୟେନ ତାଂ ସାଧୋ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞସୂକରଃ ।
ଲୀଳୟା ମିଷତଃ ଶତ୍ରୋଃ ପ୍ରାହରଦ୍‌ବାତରଂହସମ୍ ॥ ୯

ଆହ ଚାୟୁଧମାଧତ୍ସ୍ୱ ଘଟସ୍ୱ ତ୍ୱଂ ଜିଗୀଷସି ।
ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ତଦା ଭୂୟସ୍ତାଡ଼ୟନ୍ ବ୍ୟନଦଦ୍ ଭୃଶମ୍ ॥ ୧୦

ତାଂ ସ ଆପତତୀଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସମବସ୍ଥିତଃ ।
ଜଗ୍ରାହ ଲୀଳୟା ପ୍ରାପ୍ତାଂ ଗରୁତ୍ମାନିବ ପନ୍ନଗୀମ୍ ॥ ୧୧

ସ୍ୱପୌରୁଷେ ପ୍ରତିହତେ ହତମାନୋ ମହାସୁରଃ ।
ନୈଚ୍ଛଦ୍‌ଗଦାଂ ଦୀୟମାନାଂ ହରିଣା ବିଗତପ୍ରଭଃ ॥ ୧୨

ଜଗ୍ରାହ ତ୍ରିଶିଖଂ ଶୂଳଂ ଜ୍ୱଳଜ୍ଜ୍ୱଳନଲୋଲୁପମ୍ ।
ଯଜ୍ଞାୟ ଧୃତରୂପାୟ ବିପ୍ରାୟାଭିଚରନ୍ ଯଥା ॥ ୧୩

ତଦୋଜସା ଦୈତ୍ୟମହାଭଟାର୍ପିତଂ
ଚକାସଦନ୍ତଃ ଖ ଉଦୀର୍ଣ୍ଣଦୀଧିତି ।
ଚକ୍ରେଣ ଚିଚ୍ଛେଦ ନିଶାତନେମିନା
ହରିର୍ଯଥା ତାର୍କ୍ଷ୍ୟପତତ୍ରମୁଜ୍‌ଝିତମ୍ ॥ ୧୪

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ, ''ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ଦୈତ୍ୟଟାକୁ ଆଉ ଅଧିକ ନ ଖେଳାଇ ଶୀଘ୍ର ମାରିଦିଅନ୍ତୁ ।'' ॥ ୬ ॥ କମଳଦଳଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରି ଆଗରେ ଚକ୍ର ଧରି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଦେଖି, ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କ୍ରୋଧରେ ଜଳି ଉଠିଲା । ସେ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଶ୍ୱାସ ନେଇ ଦାନ୍ତରେ ଓଠପାଟି କାମୁଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୭ ॥ ସେତେବେଳେ ସେହି ତୀକ୍ଷ୍ଣଦନ୍ତ ଦୈତ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ନୟନରେ ଚାହିଁଲା ଯେ, ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବ । ତାପରେ ସେ ଗଦା ଉଞ୍ଚାଇ କହିଲା—'ସମ୍ଭାଳ ଏ ପ୍ରହାର; ଏଥର ତୋ ମରିବା ସୁନିଶ୍ଚିତ' । ଏତିକି କହି ସେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଗଦା ପ୍ରହାର କଲା ॥ ୮ ॥ ହେ ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ବିଦୁର ! ଶତ୍ରୁ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ତା ଆଖି ଆଗରେ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀବରାହଭଗବାନ୍ ଖେଳିଲା ପରି ବାଆଁ ଗୋଡ଼ର ଆଘାତରେ ତାର ବାୟୁ ପରି ବେଗବାନ୍ ଗଦାଟିକୁ ତଳେ ପକାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାକୁ କହିଲେ, ''ରେ ଦୈତ୍ୟ ! ତୁ ମୋତେ ଜିତିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ ପରା ? ନେ, ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇନେଇ ପୁଣି ଥରେ ଆକ୍ରମଣ କର ।'' ଭଗବାନ୍ ଏପରି କହିବାରୁ ସେ ପୁଣି ଥରେ ଗଦା ଚଳାଇ ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ କଲା ॥ ୯,୧୦ ॥ ଶତ୍ରୁର ଗଦା ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଦେଖି, ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁଠି ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ସେଇଠାରେ ହିଁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ଗରୁଡ଼ ସାପକୁ ଧରି ପକାଇଲା ପରି ଅନାୟାସରେ ଗଦାଟିକୁ ଧରି ପକାଇଲେ ॥ ୧୧ ॥

ସେହି ମହାଦୈତ୍ୟର ଉଦ୍ୟମ ଏପରି ବୃଥା ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଓ ତାର ତେଜ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଏଥର ଭଗବାନ୍ ଯାଚିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଗଦା ନେଲା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ କିନ୍ତୁ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକ ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଉପରେ ନିଷ୍ଫଳ ଅଭିଚାର (ମାରଣାଦି) ପ୍ରୟୋଗ କରେ, ଦୈତ୍ୟ ସେହିପରି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ତ୍ରିଶୂଳ ନିକ୍ଷେପ କଲା ॥ ୧୩ ॥ ମହାବଳୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ସେହି ତ୍ରିଶୂଳ ଆକାଶରେ ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ଚମକିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତ୍ରିଶୂଳ ମାଡ଼ି ଆସିବାରୁ, ଇନ୍ଦ୍ର ଗରୁଡ଼ଙ୍କର ତେଜସ୍ୱୀ ପରକୁ କାଟି ଦେଇଥିବା ପରି ଭଗବାନ୍ ତାହାକୁ ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା କାଟିଦେଲେ* ॥ ୧୪ ॥

* ଥରେ ଗରୁଡ଼ ତାଙ୍କ ମାତା ବିନତାଙ୍କୁ ସର୍ପମାତା କଦ୍ରୂଙ୍କର ଦାସୀତ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଲାଗି ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଅମୃତ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଆସୁଥିଲେ । ତାହା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ବଜ୍ର ପେଷଣ କଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ର ତ କେବେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେହି ବଜ୍ରର ମାନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଗରୁଡ଼ ନିଜର ଗୋଟିଏ ପର ଝାଡ଼ିଦେଲେ । ସେହି ପରଟିକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ର କାଟିଦେଲା ।

ବୃକ୍ଣେ ସ୍ୱଶୂଳେ ବହୁଧାରିଣା ହରେଃ
ପ୍ରତ୍ୟେତ୍ୟ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣମୁରୋ ବିଭୂତିମତ୍ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧରୋଷଃ ସ କଠୋରମୁଷ୍ଟିନା
ନଦନ୍ ପ୍ରହୃତ୍ୟାନ୍ତରଧୀୟତାସୁରଃ ॥ ୧୫

ଭଗବାନ୍ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଶୂଳଟିକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି ଦୈତ୍ୟ କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ମାଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନସୁଶୋଭିତ ବକ୍ଷ ଉପରେ ଏକ ନିର୍ଘାତିଆ ବିଧା ମାରିଦେଇ ଜୋର୍‌ରେ ଗର୍ଜନ କରିବା ସହିତ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୫ ॥

ତେନେତ୍ଥମାହତଃ କ୍ଷତ୍ତର୍ଭଗବାନାଦିସୂକରଃ ।
ନାକମ୍ପତ ମନାକ୍ କ୍ୱାପି ସ୍ରଜା ହତ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୧୬

ହେ ବିଦୁର ! ହାତୀକୁ ଫୁଲମାଳାରେ ପିଟିଲେ ଯେପରି ହାତୀ ଉପରେ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଦୈତ୍ୟର ସେହି ନିର୍ଘାତିଆ ବିଧା ଖାଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଆଦିବରାହ ସେହିପରି ଟିକିଏ ବି ହଲଚଲ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ତେଣୁ ସେହି ମହାମାୟାବୀ ଦୈତ୍ୟ ମାୟାପତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉପରେ ନାନାପ୍ରକାର ମାୟା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେସବୁ ଦେଖି ପ୍ରଜାମାନେ ଡରିଗଲେ । ସେମାନେ ଭାବିଲେ, ଏଥର ସଂସାରର ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଆସିଗଲା କି ! ॥ ୧୭ ॥

ଅଥୋରୁଧାସୃଜନ୍ମାୟାଂ ଯୋଗମାୟେଶ୍ୱରେ ହରୌ ।
ଯାଂ ବିଲୋକ୍ୟ ପ୍ରଜାସ୍ତ୍ରସ୍ତା ମେନିରେଽସ୍ୟୋପସଂଯମମ୍ ॥ ୧୭

ପ୍ରବବୁର୍ବାୟବଶ୍ଚଣ୍ଡାସ୍ତମଃ ପାଂସବମୈରୟନ୍ ।
ଦିଗ୍‌ଭ୍ୟୋ ନିପେତୁର୍ଗ୍ରାବାଣଃ କ୍ଷେପଣୈଃ ପ୍ରହିତା ଇବ ॥ ୧୮

ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ତୋଫାନ ମାଡ଼ି ଆସିଲାରୁ, ଧୂଳି ଉଠି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା । ଗ୍ୱରିଆଡ଼େ ଜୋର୍‌ରେ ଏପରି ପଥର ବର୍ଷା ହେଲା ଯେ, ମନେହେଲା, ସତେଯେପରି କେହି କ୍ଷେପଣଯନ୍ତ୍ରରୁ (ବନ୍ଧୁକରୁ) ଗୁଳି ବର୍ଷା କରୁଛି ॥ ୧୮ ॥

ଦ୍ୟୌର୍ନଷ୍ଟଭଗଣାଭ୍ରୌଘୈଃ ସବିଦ୍ୟୁତ୍‌ସ୍ତନୟିତ୍ନୁଭିଃ ।
ବର୍ଷଦ୍ଭିଃ ପୂୟକେଶାସୃଗ୍‌ବିଣ୍‌ମୂତ୍ରାସ୍ଥୀନି ଚାସକୃତ୍ ॥ ୧୯

ବିଜୁଳି ଘଡ଼ଘଡ଼ି ସହିତ ମେଘ ଘୋଟି ଆସିବାରୁ, ଆକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଗ୍ରହ ଲୁଚିଗଲେ ଏବଂ ଆକାଶରୁ ଅନବରତ ପୂଜ, କେଶ, ରକ୍ତ, ବିଷ୍ଠା, ମୂତ୍ର ଓ ଅସ୍ଥି ବର୍ଷା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୯ ॥

ଗିରୟଃ ପ୍ରତ୍ୟଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ନାନାୟୁଧମୁଚୋଽନଘ ।
ଦିଗ୍‌ବାସସୋ ଯାତୁଧାନ୍ୟଃ ଶୂଳିନ୍ୟୋ ମୁକ୍ତମୂର୍ଦ୍ଧଜାଃ ॥ ୨୦

ହେ ବିଦୁର ! ଏପରି ପାହାଡ଼ସବୁ ଦେଖାଗଲା, ଯେଉଁଥିରୁ କି ନାନାପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବର୍ଷା ହେଉଥାଏ । ପୁଣି ଦେଖାଗଲା, ମୁଣ୍ଡବାଳ ଖୋଲି ଓ ହାତରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ରାକ୍ଷସୀମାନେ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥

ବହୁଭିର୍ଯକ୍ଷରକ୍ଷୋଭିଃ ପତ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥକୁଞ୍ଜରୈଃ ।
ଆତତାୟିଭିରୁତ୍ସୃଷ୍ଟା ହିଂସ୍ରା ବାଚୋଽତିବୈଶସାଃ ॥ ୨୧

ବହୁ ପଦାତିକ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ରଥୀ ଓ ଗଜାରୋହୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଆତତାୟୀ ଯକ୍ଷରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର 'ମାର ! ମାର ! କାଟ ! କାଟ !' ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ଓ ହିଂସ୍ର କୋଳାହଳ ଶୁଣାଗଲା ॥ ୨୧ ॥

ପ୍ରାଦୁଷ୍କୃତାନାଂ ମାୟାନାମାସୁରୀଣାଂ ବିନାଶୟତ୍ ।
ସୁଦର୍ଶନାସ୍ତ୍ରଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରାଯୁଙ୍‌କ୍ତ ଦୟିତଂ ତ୍ରିପାତ୍ ॥ ୨୨

ସେହି ଆସୁରୀ ମାୟାଜାଲକୁ କାଟିବା ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ବରାହ ନିଜର ପ୍ରିୟ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ପେଷଣ କରିଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ସେହି ସମୟରେ ନିଜ ପତିଦେବଙ୍କ ବାକ୍ୟ ମନେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ଦିତିଙ୍କ ହୃଦୟ ହଠାତ୍ କମ୍ପି ଉଠିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସ୍ତନରୁ ରକ୍ତ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୩ ॥

ତଦା ଦିତେଃ ସମଭବତ୍‌ସହସା ହୃଦି ବେପଥୁଃ ।
ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟା ଭର୍ତ୍ତୁରାଦେଶଂ ସ୍ତନାଚ୍ଚାସୃକ୍ ପ୍ରସୁସ୍ରୁବେ ॥ ୨୩

ବିନଷ୍ଟାସୁ ସ୍ୱମାୟାସୁ ଭୂୟଶ୍ଚାବ୍ରଜ୍ୟ କେଶବମ୍ ।
ରୁଷୋପଗୂହମାନୋଽମୁଂ ଦଦୃଶେଽବସ୍ଥିତଂ ବହିଃ ॥ ୨୪

ଏଣେ ଦୈତ୍ୟର ମାୟାଜାଲ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ପୁଣି ଥରେ ଭଗବାନ୍ କେଶବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେ ତାର ବାହୁ ବିସ୍ତାର କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଭିଡ଼ିଧରିଲା; କିନ୍ତୁ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଭଗବାନ୍ ତା' ଭୁଜପାଶର

ତଂ ମୁଷ୍ଟିଭିର୍ବିନିଘ୍ନନ୍ତଂ ବଜ୍ରସାରୈରଧୋକ୍ଷଜଃ ।
କରେଣ କର୍ଣ୍ଣମୂଲେଽହନ୍ ଯଥା ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଂ ମରୁତ୍ପତିଃ ॥ ୨୫

ସ ଆହତୋ ବିଶ୍ୱଜିତା ହ୍ୟବଜ୍ଞୟା
ପରିଭ୍ରମଦ୍ଗାତ୍ର ଉଦସ୍ତଲୋଚନଃ ।
ବିଶୀର୍ଣ୍ଣବାହ୍ୱଙ୍ଘ୍ରିଶିରୋରୁହୋଽପତଦ୍
ଯଥା ନଗେନ୍ଦ୍ରୋ ଲୁଳିତୋ ନଭସ୍ୱତା ॥ ୨୬

କ୍ଷିତୌ ଶୟାନଂ ତମକୁଣ୍ଠବର୍ଚ୍ଚସଂ
କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରଂ ପରିଦଷ୍ଟଦଚ୍ଛଦମ୍ ।
ଅଜାଦୟୋ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଶଶଂସୁରାଗତା
ଅହୋ ଇମାଂ କୋ ନୁ ଲଭେତ ସଂସ୍ଥିତିମ୍ ॥ ୨୭

ଯଂ ଯୋଗିନୋ ଯୋଗସମାଧିନା ରହୋ
ଧ୍ୟାୟନ୍ତି ଲିଙ୍ଗାଦସତୋ ମୁମୁକ୍ଷୟା ।
ତସ୍ୟୈଷ ଦୈତ୍ୟଋଷଭଃ ପଦାହତୋ
ମୁଖଂ ପ୍ରପଶ୍ୟଂସ୍ତନୁମୁତ୍ସସର୍ଜ ହ ॥ ୨୮

ଏତୌ ତୌ ପାର୍ଷଦାବସ୍ୟ ଶାପାଦ୍ ଯାତାବସଦ୍ଗତିମ୍ ।
ପୁନଃ କତିପୟୈଃ ସ୍ଥାନଂ ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟେତେ ହ ଜନ୍ମଭିଃ ॥ ୨୯

ଦେବା ଊଚୁଃ

ନମୋ ନମସ୍ତେଽଖିଳଯଜ୍ଞତନ୍ତବେ
ସ୍ଥିତୌ ଗୃହୀତାମଳସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତୟେ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ହତୋଽୟଂ ଜଗତାମରୁନ୍ତୁଦ-
ସ୍ତ୍ୱତ୍ପାଦଭକ୍ତ୍ୟା ବୟମୀଶ ନିର୍ବୃତାଃ ॥ ୩୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷମସହ୍ୟବିକ୍ରମଂ
ସ ସାଦୟିତ୍ୱା ହରିରାଦିସୂକରଃ ।
ଜଗାମ ଲୋକଂ ସ୍ୱମଖଣ୍ଡିତୋତ୍ସବଂ
ସମୀଡ଼ିତଃ ପୁଷ୍କରବିଷ୍ଟରାଦିଭିଃ ॥ ୩୧

ମୟା ଯଥାନୂକ୍ତମବାଦି ତେ ହରେଃ
କୃତାବତାରସ୍ୟ ସୁମିତ୍ର ଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ଯଥା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଉଦାରବିକ୍ରମୋ
ମହାମୃଧେ କ୍ରୀଡ଼ନବନ୍ନିରାକୃତଃ ॥ ୩୨

ବାହାରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ ସେ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବଜ୍ର ସମାନ କଠୋର ମୁଥ ଉପରେ ମୁଥ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ଧୃଷ୍ଟତା ଦେଖି, ଇନ୍ଦ୍ର ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ପ୍ରହାର କରିଥିବା ପରି ଭଗବାନ୍ ତାର କାନମୁଣ୍ଡାରେ ଏକ ଗ୍ୱପୁଡ଼ା ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଭଗବାନ୍ ଅତି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଗ୍ୱପୁଡ଼ାଟିଏ ମାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେତିକିରେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଘିରି ଘିରି ହୋଇ ବୁଲିପଡ଼ିଲା; ତାର ଆଖି ଡୋଳା ବାହାରକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲା ଏବଂ ତୋଫାନରେ ବିଶାଳକାୟ ଗଛ ଉପୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା ପରି ସେ ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ତଥାପି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷର ତେଜ ମଉଳିଗଲା ନାହିଁ । ସେହି କରାଳଦନ୍ତ ଦୈତ୍ୟ ଓଠପାଟି କାମୁଡ଼ି ତଳେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିବା ଦେବତାମାନେ ତାର ତେଜ ଦେଖି ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଆହା ! ଏପରି ଅଲଭ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ କାହାକୁ ମିଳିବ ସତେ ! ॥ ୨୭ ॥ ଦୈହିକ ମିଥ୍ୟା ଉପାଧିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗୀଜନମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଏକାନ୍ତରେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ପାଦପ୍ରହାରରେ ତଥା ତାଙ୍କରି ମୁଖାରବିନ୍ଦକୁ ଗ୍ୱହିଁ ଗ୍ୱହିଁ ଆଜି ଏହି ଦୈତ୍ୟରାଜ ନିଜର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲା ॥ ୨୮ ॥ ଏହି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଓ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ପାର୍ଷଦ । ଅଭିଶାପ ପାଇ ଏମାନଙ୍କର ଏହି ଅଧୋଗତି ହୋଇଛି । ଆଉ କେତୋଟି ଜନ୍ମ ପରେ ଏମାନେ ପୁନଃ ନିଜର ପୂର୍ବସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଯିବେ ।" ॥ ୨୯ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର । ଆପଣ ସକଳ ଯଜ୍ଞର ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ତଥା ସଂସାରର ସ୍ଥିତି ନିମନ୍ତେ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ମଙ୍ଗଳବିଗ୍ରହ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ, ସଂସାରକୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ଆଜି ନିହତ ହେଲା । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତି କରିବା ପ୍ରଭାବରୁ ଏଥର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସୁଖଶାନ୍ତି ମିଳିଗଲା ॥ ୩୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ ମହାପରାକ୍ରମୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ବଧ କରି ଭଗବାନ୍ ଆଦିବରାହ ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ଆନନ୍ଦମୟ ଧାମକୁ ଗ୍ୱଲିଗଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ମିତ୍ର ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଯେପରି ଲୀଳା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେପରି ଭାବରେ ସେ ମହାପରାକ୍ରମୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ଖେଳଣାଟିଏ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ପରି ବଧ କରିଦେଲେ, ସେହିସବୁ ଚରିତ ମୁଁ ଗୁରୁମୁଖରୁ ଯେପରି ଶୁଣିଥିଲି, ତୁମକୁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୩୨ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି କୌଷାରବାଖ୍ୟାତାମାଶ୍ରୁତ୍ୟ ଭଗବତ୍କଥାମ୍ ।
କ୍ଷତ୍ତାଽଽନନ୍ଦଂ ପରଂ ଲେଭେ ମହାଭାଗବତୋ ଦ୍ୱିଜ ॥ ୩୩

ଅନ୍ୟେଷାଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକାନାମୁଦ୍ଦାମଯଶସାଂ ସତାମ୍ ।
ଉପଶ୍ରୁତ୍ୟ ଭବେନ୍ମୋଦଃ ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କସ୍ୟ କିଂ ପୁନଃ ॥ ୩୪

ଯୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଂ ଝଷଗ୍ରସ୍ତଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ତଂ ଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ।
କ୍ରୋଶନ୍ତୀନାଂ କରେଣୂନାଂ କୃଚ୍ଛ୍ରତୋଽମୋଚୟଦ୍ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୩୫

ତଂ ସୁଖାରାଧ୍ୟମୃଜୁଭିରନନ୍ୟଶରଣୈର୍ନୃଭିଃ ।
କୃତଜ୍ଞଃ କୋ ନ ସେବେତ ଦୁରାରାଧ୍ୟମସାଧୁଭିଃ ॥ ୩୬

ଯୋ ବୈ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷବଧଂ ମହାଦ୍ଭୁତଂ
ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ କାରଣସୂକରାତ୍ମନଃ ।
ଶୃଣୋତି ଗାୟତ୍ୟନୁମୋଦତେଽଞ୍ଜସା
ବିମୁଚ୍ୟତେ ବ୍ରହ୍ମବଧାଦପି ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୩୭

ଏତନ୍ମହାପୁଣ୍ୟମଲଂ ପବିତ୍ରଂ
ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟଂ ପଦମାୟୁରାଶିଷାମ୍ ।
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ଯୁଧି ଶୌର୍ଯ୍ୟବର୍ଧନଂ
ନାରାୟଣୋଽନ୍ତେ ଗତିରଙ୍ଗ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୩୮

ସୂତ ପୁଣି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ପରମ ଭାଗବତ ବିଦୁରଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା ॥ ୩୩ ॥ ଅନ୍ୟ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଓ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଚରିତ ଶୁଣିଲେ ଯେଉଁଠି ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ, ସେଠାରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ଲଳିତଲଲାମ ଲୀଳା ଶୁଣିଲେ ଯେ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିବ, ତାହା କହିବା ଅତ୍ୟୁକ୍ତିମାତ୍ର ॥ ୩୪ ॥ କୁମ୍ଭୀର ଆକ୍ରମଣରେ ପଡ଼ି ଗଜରାଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାରୁ ତଥା ହସ୍ତିନୀମାନେ ଦୁଃଖରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିବାରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ସକଳ ଦିଗରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଥିବା ସରଳହୃଦୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହଜରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁରାରାଧ୍ୟ (ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ), ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉପକାରକୁ ଜାଣିଥିବା କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ତାହାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ନ କରିବ ! ॥ ୩୫,୩୬ ॥ ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଏହି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷବଧ ନାମକ ପରମ ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳାଚରିତ ଯେ ଶୁଣନ୍ତି, ଗାନ କରନ୍ତି ଅଥବା ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପରି ଘୋର ପାପରୁ ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଏହି ଚରିତ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦ, ପରମ ପବିତ୍ର, ଧନ-ଯଶପ୍ରଦାୟକ, ଆୟୁବର୍ଦ୍ଧକ ଓ କାମନା-ପୂରଣକାରୀ ତଥା ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରାଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଶକ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ । ଯେଉଁମାନେ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅନ୍ତକାଳରେ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷବଧୋ ନାମୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶୌନକ ଉବାଚ

ମହୀଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାମଧ୍ୟସ୍ୟ ସୌତେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମନୁଃ ।
କାନ୍ୟନ୍ୱତିଷ୍ଠଦ୍ ଦ୍ୱାରାଣି ମାର୍ଗାୟାବରଜନ୍ମନାମ୍ ॥ ୧

କ୍ଷତ୍ତା ମହାଭାଗବତଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟୈକାନ୍ତିକଃ ସୁହୃତ୍ ।
ଯସ୍ତତ୍ୟାଜାଗ୍ରଜଂ କୃଷ୍ଣେ ସାପତ୍ୟମଘବାନିତି ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୌନକ କହିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଶୟ ! ପୃଥିବୀରୂପୀ ଆଧାର (ଆଶ୍ରୟ) ପାଇବା ପରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଭବିଷ୍ୟତର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ କେଉଁ କେଉଁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ? ॥ ୧ ॥ ବିଦୁର ତ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ସୁହୃଦ୍ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନାଦର କରିଥିବା ନିଜର ବଡ଼ଭାଇ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନକୁ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ଜାଣି ସେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥

ଦ୍ୱୈପାୟନାଦନବରୋ ମହିତ୍ୱେ ତସ୍ୟ ଦେହଜଃ ।
ସର୍ବାତ୍ମନା ଶ୍ରିତଃ କୃଷ୍ଣଂ ତତ୍ପରାଂଶ୍ଚାପ୍ୟନୁବ୍ରତଃ ॥ ୩

କିମନ୍ୱପୃଚ୍ଛନ୍ ମୈତ୍ରେୟଂ ବିରଜାସ୍ତୀର୍ଥସେବୟା ।
ଉପଗମ୍ୟ କୁଶାବର୍ତ୍ତ ଆସୀନଂ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ତମମ୍ ॥ ୪

ତୟୋଃ ସଂବଦତୋଃ ସୂତ ପ୍ରବୃତ୍ତା ହ୍ୟମଲାଃ କଥାଃ ।
ଆପୋ ଗାଙ୍ଗା ଇବାଘଘ୍ନୀର୍ହରେଃ ପାଦାମ୍ବୁଜାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୫

ତା ନଃ କୀର୍ତ୍ତୟ ଭଦ୍ରଂ ତେ କୀର୍ତ୍ତନ୍ୟୋଦାରକର୍ମଣଃ ।
ରସଜ୍ଞଃ କୋ ନୁ ତୃପ୍ୟେତ ହରିଲୀଳାମୃତଂ ପିବନ୍ ॥ ୬

ଏବମୁଗ୍ରଶ୍ରବାଃ ପୃଷ୍ଟ ଋଷିଭିର୍ନୈମିଷାୟନୈଃ ।
ଭଗବତ୍ୟର୍ପିତାଧ୍ୟାତ୍ମସ୍ତାନାହ ଶ୍ରୂୟତାମିତି ॥ ୭

ସୂତ ଉବାଚ

ହରେର୍ଧୃତକ୍ରୋଡ଼ତନୋଃ ସ୍ୱମାୟୟା
ନିଶମ୍ୟ ଗୋରୁଦ୍ଧରଣଂ ରସାତଳାତ୍ ।
ଲୀଳାଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷମବଜ୍ଞୟା ହତଂ
ସଞ୍ଜାତହର୍ଷୋ ମୁନିମାହ ଭାରତଃ ॥ ୮

ବିଦୁର ଉବାଚ

ପ୍ରଜାପତିପତିଃ ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ପ୍ରଜାପତୀନ୍ ।
କିମାରଭତ ମେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପ୍ରବ୍ରୂହ୍ୟବ୍ୟକ୍ତମାର୍ଗବିତ୍ ॥ ୯

ଯେ ମରୀଚ୍ୟାଦୟୋ ବିପ୍ରା ଯସ୍ତୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମନୁଃ ।
ତେ ବୈ ବ୍ରହ୍ମଣ ଆଦେଶାତ୍କଥମେତଦଭାବୟନ୍ ॥ ୧୦

ସଦ୍ୱିତୀୟାଃ କିମସୃଜନ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରା ଉତ କର୍ମସୁ ।
ଆହୋସ୍ୱିତ୍ ସଂହତାଃ ସର୍ବ ଇଦଂ ସ୍ମ ସମକଳ୍ପୟନ୍ ॥ ୧୧

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଦୈବେନ ଦୁର୍ବିତର୍କ୍ୟେଣ ପରେଣାନିମିଷେଣ ଚ ।
ଜାତକ୍ଷୋଭାଦ୍ଭଗବତୋ ମହାନାସୀଦ୍ ଗୁଣତ୍ରୟାତ୍ ॥ ୧୨

ସେ ଥିଲେ ମହର୍ଷି କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନଙ୍କର ପୁତ୍ର ଏବଂ ମହିମାରେ ସେ ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କମ୍ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲେ; ପୁଣି ସେ ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଶ୍ରିତ ଓ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ॥ ୩ ॥ ତୀର୍ଥସେବନ ଫଳରେ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଆହୁରି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା। ସେ କୁଶାବର୍ତ୍ତକ୍ଷେତ୍ର (ହରିଦ୍ୱାର)ରେ ବସିଥିବା ପରମ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଆଉ କଣ ସବୁ ପଗ୍ଚରିଲେ ? ॥ ୪ ॥ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ କଥାଭାଷା ଭିତରେ ତ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ବହୁ ପବିତ୍ର କଥା ପଡ଼ିଥିବ। ସେହିସବୁ କଥା ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରୁ ନିର୍ଗତ ଗଙ୍ଗାଜଳ ସଦୃଶ ସକଳ ପାପ ନାଶକାରୀ ॥ ୫ ॥ ହେ ସୂତ ମହାରାଜ ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ; ଦୟା କରି ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପବିତ୍ର କଥାସବୁ ଶୁଣାନ୍ତୁ। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉଦାର ଚରିତ ହିଁ ତ କୀର୍ତ୍ତନଯୋଗ୍ୟ। ଭଲା ଏପରି କେଉଁ ରସିକ ଥିବ, ଯେ କି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଲୀଳାମୃତ ପାନ କରି, 'ସେତିକି ଥାଉ, ସେତିକି ଥାଉ' କହି ତୃପ୍ତ ହୋଇଯିବ ! ॥ ୬ ॥

ନୈମିଷାରଣ୍ୟବାସୀ ମୁନିମାନେ ଏପରି ପଗ୍ଚରିବାରୁ ଉଗ୍ରଶ୍ରବା ସୂତ ମୁନି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି କହିଲେ, 'ଶୁଣନ୍ତୁ' ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ମୁନିଗଣ ! ନିଜ ମାୟାରେ ହିଁ ବରାହରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଶ୍ରୀହରି ଯେପରି ରସାତଳରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଏବଂ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ ଯେପରି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ବଧ କଲେ, ତାହା ଶୁଣି ବିଦୁର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ। ସେ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ପରୋକ୍ଷ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି। ତେଣୁ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମା ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ପରେ ସୃଷ୍ଟି ବଢ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ କଣ କଲେ, ତାହା ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥ ତାଛଡ଼ା ମରୀଚି ଆଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ଓ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ କିପରିଭାବରେ ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧି କଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ ସେମାନେ ଆପଣା ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ, ନା ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରହି ଅଥବା ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏହି ଜଗତ୍ ରଚନା କଲେ ? ॥ ୧୧ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଜୀବମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବିଜ୍ଞେୟ ପ୍ରାରବ୍ଧ, ପ୍ରକୃତିର ନିୟନ୍ତା ପରମ ପୁରୁଷ ଏବଂ କାଳ—ଏହି ତିନି କାରଣ ହେତୁ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କର ସନ୍ନିଧି ହେତୁ ପ୍ରକୃତିର ତିନିଗୁଣରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା। ସେହି ଆଲୋଡ଼ନରୁ ମହତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୧୨ ॥

ରଜଃପ୍ରଧାନାନ୍ମହତସ୍ତ୍ରିଲିଙ୍ଗୋ ଦୈବଚୋଦିତାତ୍ ।
ଜାତଃ ସସର୍ଜ ଭୂତାଦିର୍ବିୟଦାଦୀନି ପଞ୍ଚଶଃ ॥ ୧୩

ତାନି ଚୈକୈକଶଃ ସ୍ରଷ୍ଟୁମସମର୍ଥାନି ଭୌତିକମ୍ ।
ସଂହତ୍ୟ ଦୈବଯୋଗେନ ହୈମମଣ୍ଡମବାସୃଜନ୍ ॥ ୧୪

ସୋଽଶୟିଷ୍ଟାବ୍ଧିସଲିଲେ ଆଣ୍ଡକୋଶୋ ନିରାତ୍ମକଃ ।
ସାଗ୍ରଂ ବୈ ବର୍ଷସାହସ୍ରମନ୍ୱବାତ୍ସୀତମୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୫

ତସ୍ୟ ନାଭେରଭୂତ୍ ପଦ୍ମଂ ସହସ୍ରାର୍କୋରୁଦୀଧିତି ।
ସର୍ବଜୀବନିକାୟୌକୋ ଯତ୍ର ସ୍ୱୟମଭୂତ୍ସ୍ୱରାଟ୍ ॥ ୧୬

ସୋଽନୁବିଷ୍ଟୋ ଭଗବତା ଯଃ ଶେତେ ସଲିଲାଶୟେ ।
ଲୋକସଂସ୍ଥାଂ ଯଥାପୂର୍ବଂ ନିର୍ମମେ ସଂସ୍ଥୟା ସ୍ୱୟା ॥ ୧୭

ସସର୍ଜଚ୍ଛାୟୟାବିଦ୍ୟାଂ ପଞ୍ଚପର୍ବାଣମଗ୍ରତଃ ।
ତାମିସ୍ରମନ୍ଧତାମିସ୍ରଂ ତମୋ ମୋହୋ ମହାତମଃ ॥ ୧୮

ବିସସର୍ଜାତ୍ମନଃ କାୟଂ ନାଭିନନ୍ଦଂସ୍ତମୋମୟମ୍ ।
ଜଗୃହୁର୍ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ରାତ୍ରିଂ କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍ସମୁଦ୍ଭବାମ୍ ॥ ୧୯

କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍ଭ୍ୟାମୁପସୃଷ୍ଟାସ୍ତେ ତଂ ଜଗ୍ଧୁମଭିଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ।
ମା ରକ୍ଷତୈନଂ ଜକ୍ଷଧ୍ୱମିତ୍ୟୂଚୁଃ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡର୍ଦିତାଃ ॥ ୨୦

ଦେବସ୍ତାନାହ ସଂବିଗ୍ନୋ ମା ମାଂ ଜକ୍ଷତ ରକ୍ଷତ ।
ଅହୋ ମେ ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ପ୍ରଜା ଯୂୟଂ ବଭୂବିଥ ॥ ୨୧

ଦୈବ ପ୍ରେରଣାରୁ ରଜଃପ୍ରଧାନ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ ବୈକାରିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ—ତିନିପ୍ରକାର ଅହଙ୍କାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ଅହଙ୍କାର ଆକାଶାଦି ପାଞ୍ଚ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଅନେକ ବର୍ଗ* ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲା ॥ ୧୩ ॥ ସେହିସବୁ ବର୍ଗ ଅଲଗା ଅଲଗା ରହିଥିଲେ ଭୂତମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଚନା କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ; ତେଣୁ ସେହିସବୁ ବର୍ଗ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଅଣ୍ଡ ବା ଗୋଲକ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେହି ଅଣ୍ଡଟି ଚେତନାଶୂନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ଧରି କାରଣାବ୍ଧି ଜଳରେ ପଡ଼ି ରହିଲା । ଶେଷରେ ତା' ଭିତରେ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେଥିରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବାରୁ ତାହାଙ୍କ ନାଭିରୁ ସହସ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ପଦ୍ମ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା; ସେହି ପଦ୍ମଟି ଥିଲା ସକଳ ଜୀବସମୁଦାୟର ଆଶ୍ରୟ । ସେଥିରୁ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା ॥ ୧୬ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଗର୍ଭରୂପୀ ଜଳରେ ଶୟନ କରିଥିବା ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ପୂର୍ବକଳ୍ପମାନଙ୍କରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିବା ନାମରୂପମୟୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ପୁଣିଥରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକ ରଚନା କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେ ନିଜ ଛାୟାରୁ ତାମିସ୍ର, ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର, ତମ, ମୋହ ଓ ମହାମୋହ—ଏପରି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଅବିଦ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ସେହି ତମୋମୟ ଶରୀର ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଉତ୍ପନ୍ନ କରୁଥିବା ସେହି ରାତ୍ରିରୂପ ଶରୀର ସେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଯକ୍ଷ ଓ ରାକ୍ଷସମାନେ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେତେବେଳେ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଖାଇଯିବାକୁ ଧାଇଁଲେ । କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଇଥିବା ସେହି ରାକ୍ଷସାଦି କହି ଉଠିଲେ, ''ଏହାକୁ ରଖାଇ ଦିଅ ନାହିଁ; ଖାଇଯାଅ ।'' ॥ ୨୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, ''ଆରେ ଯକ୍ଷ-ରାକ୍ଷସ ! ତୁମେସବୁ ହେଉଛ ମୋରି ସନ୍ତାନ; ତେଣୁ ମୋତେ ଖାଇଦିଅନି; ମୋତେ ରକ୍ଷା କର ।'' (ଯେଉଁମାନେ 'ଖାଇଯାଅ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ଯକ୍ଷ ଓ ଯେଉଁମାନେ 'ଏହାକୁ ରଖାଇ ଦିଅ ନାହିଁ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ସେମାନେ ହେଲେ ରାକ୍ଷସ ।) ॥ ୨୧ ॥

* ପାଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର, ପାଞ୍ଚ ମହାଭୂତ, ପାଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପାଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା— ଏହିପରି ଛଅଟି ବର୍ଗକୁ ଏଠାରେ ସଙ୍କେତ କରାଯାଇଛି ।

ଦେବତାଃ ପ୍ରଭୟା ଯା ଯା ଦୀବ୍ୟନ୍ ପ୍ରମୁଖତୋଽସୃଜତ୍ ।
ତେ ଅହାର୍ଷୁର୍ଦେବୟନ୍ତୋ ବିସୃଷ୍ଟାଂ ତାଂ ପ୍ରଭାମହଃ ॥ ୨୨

ଦେବୋଽଦେବାଞ୍ଜଘନତଃ ସୃଜତି ସ୍ମାତିଲୋଲୁପାନ୍ ।
ତ ଏନଂ ଲୋଲୁପତୟା ମୈଥୁନାୟାଭିପେଦିରେ ॥ ୨୩

ତତୋ ହସନ୍ ସ ଭଗବାନସୁରୈର୍ନିରପତ୍ରପୈଃ ।
ଅନ୍ୱୀୟମାନସ୍ତରସା କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଭୀତଃ ପରାପତତ୍ ॥ ୨୪

ସ ଉପବ୍ରଜ୍ୟ ବରଦଂ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିହରଂ ହରିମ୍ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭକ୍ତାନାମନୁରୂପାତ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୫

ପାହି ମାଂ ପରମାତ୍ମଂସ୍ତେ ପ୍ରେଷଣେନାସୃଜଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ତା ଇମା ଯଭିତୁଂ ପାପା ଉପାକ୍ରାମନ୍ତି ମାଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୬

ତ୍ୱମେକଃ କିଲ ଲୋକାନାଂ କ୍ଲିଷ୍ଟାନାଂ କ୍ଲେଶନାଶନଃ ।
ତ୍ୱମେକଃ କ୍ଲେଶଦସ୍ତେଷାମନାସନ୍ନପଦାଂ ତବ ॥ ୨୭

ସୋଽବଧାର୍ୟାସ୍ୟ କାର୍ପଣ୍ୟଂ ବିବିକ୍ତାଧ୍ୟାତ୍ମଦର୍ଶନଃ ।
ବିମୁଞ୍ଚାତ୍ମତନୁଂ ଘୋରାମିତ୍ୟୁକ୍ତୋ ବିମୁମୋଚ ହ ॥ ୨୮

ତାଂ କ୍ୱଣଚ୍ଚରଣାମ୍ଭୋଜାଂ ମଦବିହ୍ୱଳଲୋଚନାମ୍ ।
କାଞ୍ଚୀକଳାପବିଲସଦ୍ଦୁକୂଳଚ୍ଛନ୍ନରୋଧସମ୍ ॥ ୨୯

ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଶ୍ଳେଷୟୋତ୍ତୁଙ୍ଗନିରନ୍ତରପୟୋଧରାମ୍ ।
ସୁନାସାଂ ସୁଦ୍ୱିଜାଂ ସ୍ନିଗ୍ଧହାସଲୀଳାବଲୋକନାମ୍ ॥ ୩୦

ଗୂହନ୍ତୀଂ ବ୍ରୀଡ଼ୟାଽଽତ୍ମାନଂ ନୀଳାଳକବରୂଥିନୀମ୍ ।
ଉପଲଭ୍ୟାସୁରା ଧର୍ମ ସର୍ବେ ସମ୍ମୁମୁହୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୧

ତା'ପରେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ପ୍ରଭାରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମା ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ, ଦେବତାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବା ସହିତ ସେହି ଦିବାରୂପ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳମୟ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ଜଘନ ପ୍ରଦେଶରୁ କାମାସକ୍ତ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାମଲୋଲୁପ ହୋଇଥିବାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉ ହେଉ ମୈଥୁନ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଗ୍ଲେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତାହା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ତ ପ୍ରଥମେ ହସିଲେ, କିନ୍ତୁ ପରେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅସୁରମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଉଛନ୍ତି ଦେଖି ସେ ଭୟଭୀତ ଓ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ଯାଇ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଭାବନାନୁସାରେ ଦର୍ଶନ ଦେଉଥିବା ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ବରଦାୟକ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ କହିଲେ, ''ପରମାତ୍ମନ୍ ! ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାରେ ହିଁ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ତ ପାପରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ମୋତେ ହିଁ ହଇରାଣ କରୁଛନ୍ତି । ହେ ନାଥ ! ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି କ୍ଲେଶହରଣକାରୀ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସି ନ ଥିବା ବିଭ୍ରାନ୍ତଗାମୀଙ୍କ ପାଇଁ କ୍ଲେଶଦାତା ।'' ॥ ୨୫-୨୭ ॥

ପ୍ରଭୁ ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟର କଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜାଣିପାରନ୍ତି; ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆତୁରତା ଦେଖି ସେ କହିଲେ, ''ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଏହି କାମକଳୁଷିତ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତୁ ।'' ଭଗବାନ୍ ଏପରି କହୁ କହୁ ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ (ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସେହି ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଶରୀର ଏକ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ଧ୍ୟାଦେବୀରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ।) ତାର ଚରଣକମଳରେ ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ ହେଉଥିଲା । ସେହି ସ୍ତ୍ରୀର ଆଖିଦୁଇଟି ମତୁଆଲୀ ଦିଶୁଥିଲା ଓ ସେ ପିନ୍ଧିଥିଲା ଖଣ୍ଡିଏ ସୁନ୍ଦର ରେଶମ ଶାଢ଼ୀ ଏବଂ ତାର କଟିରେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା କଟିମେଖଳା ॥ ୨୯ ॥ ତାର ପୃଥୁଳ ଓ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ସ୍ତନ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପରକୁ ଲାଗି ଯାଇଥିଲା, ଯାହା ଫଳରେ ଉଭୟ ସ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ରହିବା ପରି ମନେ ହେଉ ନ ଥିଲା । ତାହାର ନାସିକା ଓ ଦନ୍ତାବଳି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ମଧୁର ମୃଦୁହାସ କରି ଅସୁରମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ହାବଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ଲହୁଁଥିଲା ॥ ୩୦ ॥ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳିରେ ସୁଶୋଭିତା ସେହି ସୁକୁମାରୀ ସତେ ଯେପରି ଲଜ୍ଜାରେ ଶାଢ଼ୀର କାନି ଭିତରେ ହିଁ ନିଜକୁ ଲୁଚ୍ଛାଇ ରଖିଥିଲା । ହେ ବିଦୁର ! ସେହି ସୁନ୍ଦରୀକୁ ଦେଖି ସବୁ ଅସୁର ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଅହୋ ରୂପମହୋ ଧୈର୍ଯ୍ୟମହୋ ଅସ୍ୟା ନବଂ ବୟଃ ।
ମଧ୍ୟେ କାମୟମାନାନାମକାମେବ ବିସର୍ପତି ॥ ୩୨

ସେମାନେ ଭାବିଲେ, "ଆରେ ! କେଡ଼େ ବିଚିତ୍ର ରୂପ ! କେତେ ଅଲୌକିକ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ! ପୁଣି ତାହାର କିପରି ନବଯୌବନ ! ଦେଖ, ଦେଖ ! ଆମ କାମପୀଡ଼ିତମାନଙ୍କ ମଝିରେ ସେ କେଡ଼େ ନିର୍ଭୟରେ ବୁଲୁଛି !" ॥ ୩୨ ॥

ବିତର୍କୟନ୍ତୋ ବହୁଧା ତାଂ ସନ୍ଧ୍ୟାଂ ପ୍ରମଦାକୃତିମ୍ ।
ଅଭିସମ୍ଭାବ୍ୟ ବିଶ୍ରମ୍ଭାତ୍ ପର୍ଯ୍ୟପୃଚ୍ଛନ୍ କୁମେଧସଃ ॥ ୩୩

କୁବୁଦ୍ଧି ଅସୁରମାନେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ବିଷୟରେ ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଅନୁମାନ କରି ତା ପାଖକୁ ଗଲେ ଏବଂ ତାକୁ ବହୁ ଆଦର କରିବା ସହିତ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ପଚ୍ଚାରିଲେ—॥ ୩୩ ॥

କାସି କସ୍ୟାସି ରମ୍ଭୋରୁ କୋ ବାର୍ଥସ୍ତେଽତ୍ର ଭାମିନି ।
ରୂପଦ୍ରବିଣପଣ୍ୟେନ ଦୁର୍ଭଗାନ୍ନୋ ବିବାଧସେ ॥ ୩୪

"ଆଗୋ ସୁନ୍ଦରି ! ତୁମେ କିଏ ? କାହା ଝିଅ ? ତୁମର ଏଠାକୁ ଆସିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କ'ଣ ? ତୁମେ ତ ଏହି ଅନୁପମ ରୂପ-ସମ୍ପଦରେ ଆମକୁ କିଣି ନେଇଗଲେଣି; ଆମ ଅଭାଗାଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ ସନ୍ତାପିତ କରୁଛ କାହିଁକି ? ॥ ୩୪ ॥

ଯା ବା କାଚିତ୍ତ୍ୱମବଲେ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ସନ୍ଦର୍ଶନଂ ତବ ।
ଉତ୍ସୁନୋଷୀକ୍ଷମାଣାନାଂ କନ୍ଦୁକକ୍ରୀଡ଼ୟା ମନଃ ॥ ୩୫

ହେ ଅବଳା ! ତୁମେ ଯିଏ ହୋଇଥାଅ ନା କାହିଁକି, ଆମକୁ ତୁମର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା, ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା । ତୁମେ ତୁମ କ୍ରୀଡ଼ାକନ୍ଦୁକ (ପେଣ୍ଡୁ) ଖେଳି ଖେଳି ଆମ ଭଳି ଦର୍ଶକମାନଙ୍କ ମନକୁ ମଚ୍ଛି ପକାଉଛ ॥ ୩୫ ॥

ନୈକତ୍ର ତେ ଜୟତି ଶାଳିନି ପାଦପଦ୍ମଂ
ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟା ମୁହୁଃ କରତଳେନ ପତତ୍ପତଙ୍ଗମ୍ ।
ମଧ୍ୟଂ ବିଷୀଦତି ବୃହତ୍ସ୍ତନଭାରଭୀତଂ
ଶାନ୍ତେବ ଦୃଷ୍ଟିରମଳା ସୁଶିଖାସମୂହଃ ॥ ୩୬

ସୁନ୍ଦରି ! ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଉପରକୁ ଉଠୁଥିବା ପେଣ୍ଡୁକୁ ହାତ ପାପୁଲିରେ ତଳକୁ ମାରିଦେଉଛ, ସେତେବେଳେ ତୁମ ପାଦ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହୁନାହିଁ; ତୁମର କ୍ଷୀଣ କଟି ସ୍ଥୂଳ ସ୍ତନଭାରରେ ଲହକି ଯାଉଛି ଏବଂ ତୁମର ନିର୍ମଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଧ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ କ୍ଳାନ୍ତିର ଝଲକ ଦେଖାଯାଉଛି । ବାଃ ! ତୁମ ମଥାର କେଶ କି ସୁନ୍ଦର ନ ହୋଇଛି ସତେ !" ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ସାୟନ୍ତନୀଂ ସନ୍ଧ୍ୟାମସୁରାଃ ପ୍ରମଦାୟତୀମ୍ ।
ପ୍ରଲୋଭୟନ୍ତୀଂ ଜଗୃହୁର୍ମତ୍ୱା ମୂଢ଼ଧିୟଃ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୭

ଏପରିଭାବରେ ସ୍ତ୍ରୀରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ସେହି ସାୟଂକାଳୀନ ସନ୍ଧ୍ୟା ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାମାସକ୍ତ କରିଦେଲା ଏବଂ ସେହି ମୂଢ଼ମାନେ ତାହାକୁ କୌଣସି ରମଣୀରତ୍ନ ବୋଲି ଭାବି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ॥ ୩୭ ॥

ପ୍ରହସ୍ୟ ଭାବଗମ୍ଭୀରଂ ଜିଘ୍ରନ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ।
କାନ୍ତ୍ୟା ସସର୍ଜ ଭଗବାନ୍ ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସାଂ ଗଣାନ୍ ॥ ୩୮

ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ ହସି ହସି ନିଜ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଜେ ହିଁ ଆସ୍ୱାଦନ କରୁଥିବା ତାଙ୍କର କାନ୍ତିମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୩୮ ॥

ବିସସର୍ଜ ତନୁଂ ତାଂ ବୈ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଂ କାନ୍ତିମତୀଂ ପ୍ରିୟାମ୍ ।
ତ ଏବ ଚାଦଦୁଃ ପ୍ରୀତ୍ୟା ବିଶ୍ୱାବସୁପୁରୋଗମାଃ ॥ ୩୯

ସେ ନିଜର ସେହି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରୂପୀ କାନ୍ତିମୟ ପ୍ରିୟ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ବିଶ୍ୱାବସୁ ଆଦି ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ॥ ୩୯ ॥

ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭୂତପିଶାଚାଂଶ୍ଚ ଭଗବାନାତ୍ମତନ୍ଦ୍ରିଣା ।
ଦିଗ୍‌ବାସସୋ ମୁକ୍ତକେଶାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଚାମୀଲୟଦ୍ ଦୃଶୌ ॥ ୪୦

ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜ ତନ୍ଦ୍ରାରୁ ଭୂତ ଓ ପିଶାଚମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଉଲଗ୍ନ ହୋଇ, ମୁଣ୍ଡବାଳ ମୁକୁଳା କରି ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଠିଆ ହେବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆଖି ବୁଜିଦେଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଜଗୃହୁସ୍ତଦ୍‌ବିସୃଷ୍ଟାଂ ତାଂ ଜୃମ୍ଭଣାଖ୍ୟାଂ ତନୁଂ ପ୍ରଭୋଃ ।
ନିଦ୍ରାମିନ୍ଦ୍ରିୟବିକ୍ଳେଦୋ ଯୟା ଭୂତେଷୁ ଦୃଶ୍ୟତେ ।
ଯେନୋଚ୍ଛିଷ୍ଟାନ୍ ଧର୍ଷୟନ୍ତି ତମୁନ୍ମାଦଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୪୧

ଊର୍ଜସ୍ୱନ୍ତଂ ମନ୍ୟମାନ ଆତ୍ମାନଂ ଭଗବାନଜଃ ।
ସାଧ୍ୟାନ୍ ଗଣାନ୍ ପିତୃଗଣାନ୍ ପରୋକ୍ଷେଣାସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥୪୨

ତ ଆତ୍ମସର୍ଗଂ ତଂ କାୟଂ ପିତରଃ ପ୍ରତିପେଦିରେ ।
ସାଧ୍ୟେଭ୍ୟଶ୍ଚ ପିତୃଭ୍ୟଶ୍ଚ କବୟୋ ଯଦ୍‌ବିତନ୍ୱତେ ॥ ୪୩

ସିଦ୍ଧାନ୍ ବିଦ୍ୟାଧରାଂଶ୍ଚୈବ ତିରୋଧାନେନ ସୋଽସୃଜତ୍ ।
ତେଭ୍ୟୋଽଦଦାତ୍ତମାତ୍ମାନମନ୍ତର୍ଧାନାଖ୍ୟମଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୪୪

ସ କିନ୍ନରାନ୍ କିମ୍ପୁରୁଷାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାତ୍ମ୍ୟେନାସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ।
ମାନୟନ୍ନାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମାତ୍ମାଭାସଂ ବିଲୋକୟନ୍ ॥ ୪୫

ତେ ତୁ ତଜ୍ଜଗୃହୂ ରୂପଂ ତ୍ୟକ୍ତଂ ଯତ୍‌ପରମେଷ୍ଠିନା ।
ମିଥୁନୀଭୂୟ ଗାୟନ୍ତସ୍ତମେବୋଷସି କର୍ମଭିଃ ॥ ୪୬

ଦେହେନ ବୈ ଭୋଗବତା ଶୟାନୋ ବହୁଚିନ୍ତୟା ।
ସର୍ଗେଽନୁପଚିତେ କ୍ରୋଧାଦୁତ୍ସସର୍ଜ ହ ତଦ୍‌ବପୁଃ ॥ ୪୭

ଯେଽହୀୟନ୍ତାମୁତଃ କେଶା ଅହୟସ୍ତେଽଙ୍ଗ ଜଜ୍ଞିରେ ।
ସର୍ପାଃ ପ୍ରସର୍ପତଃ କ୍ରୂରା ନାଗା ଭୋଗୋରୁକନ୍ଧରାଃ ॥ ୪୮

ସ ଆତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନଃ କୃତକୃତ୍ୟମିବାତ୍ମଭୂଃ ।
ତଦା ମନୂନ୍ ସସର୍ଜାନ୍ତେ ମନସା ଲୋକଭାବନାନ୍ ॥ ୪୯

ତେଭ୍ୟଃ ସୋଽତ୍ୟସୃଜତ୍ ସ୍ୱୀୟଂ ପୁରଂ ପୁରୁଷମାତ୍ମବାନ୍ ।
ତାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଯେ ପୁରା ସୃଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଶଶଂସୁଃ ପ୍ରଜାପତିମ୍ ॥ ୫୦

ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ସେହି ତନ୍ଦ୍ରା ବା ହାଇରୂପ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ, ତାହାକୁ ଭୂତପିଶାଚମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଏହାକୁ ନିଦ୍ରା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ନିଦ୍ରାରୁ ଜୀବମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଶିଥିଳତା ଆସିଯିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଯଦି କେହି ମୁହଁ ନ ଧୋଇ ଅଇଁଠା ମୁହଁରେ ଶୋଇପଡ଼େ, ତେବେ ତାକୁ ଭୂତପିଶାଚମାନେ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଆକ୍ରମଣକୁ ଉନ୍ମାଦ କହନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ତା'ପରେ ଲୋକପତି ବ୍ରହ୍ମା ନିଜକୁ ତେଜୋମୟ ବୋଲି ଭାବନା କଲେ ଏବଂ ନିଜର ସେହି ତେଜୋମୟ ଅଦୃଶ୍ୟରୂପରୁ ସାଧ୍ୟଗଣ ଓ ପିତୃଗଣଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪୨ ॥ ପିତରମାନେ ନିଜର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟ ଶରୀରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ସେହିମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶ୍ରାଦ୍ଧାଦିଦ୍ୱାରା ପିତର ଓ ସାଧ୍ୟଗଣଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ କବ୍ୟ (ପିଣ୍ଡ) ଓ ହବ୍ୟ (ହୋମରେ ଅର୍ପଣୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ) ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ତିରୋଧାନଶକ୍ତିରୁ ସିଦ୍ଧ ଓ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ନାମକ ଅଦ୍ଭୁତ ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୪୪ ॥ ଥରେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି ଖୁସୀ ହୋଇଗଲେ । ସେ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ମନେକରି ସେହି ପ୍ରତିବିମ୍ବରୁ କିନ୍ନର ଓ କିମ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ ସେମାନେ ସେହି ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଉଷାକାଳରେ ନିଜର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୁଣକର୍ମାଦି ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥

ଆପଣା ସୃଷ୍ଟି ବଢୁନାହିଁ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଥରେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଚିନ୍ତିତ ହୋଇ ସେ ହାତଗୋଡ଼ ମେଲାଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧବଶ ହୋଇ ସେହି ଭୋଗମୟ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୪୭ ॥ ସେହି ଶରୀରରୁ ଯେଉଁ କେଶ-ଲୋମ ଆଦି ଝଡ଼ିପଡ଼ିଲା, ସେସବୁ ଅହି ହୋଇଗଲେ ତଥା ସେହି ଶରୀରଟି ହାତପାଦ ସଙ୍କୁଚିତ କରି ଗୁଳିବାରୁ କ୍ରୂରସ୍ୱଭାବ ସର୍ପ ଓ ନାଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ; ସେମାନଙ୍କ ବେକର ଉପର ଅଂଶ ବା ଫଣା ଚଉଡ଼ା ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୮ ॥ ଥରେ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜେ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଅନୁଭବ କଲେ । ତେଣୁ ଶେଷରେ ସେ ନିଜ ମନରୁ ମନୁମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେହି ମନୁମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମନସ୍ୱୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ପୁରୁଷାକାର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ମନୁମାନଙ୍କୁ

ଅହୋ ଏତଜ୍ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟଃ ସୁକୃତଂ ବତ ତେ କୃତମ୍ ।
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତାଃ କ୍ରିୟା ଯସ୍ମିନ୍ ସାକମନ୍ନମଦାମହେ ॥ ୫୧

ଦେଖି ସେମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଦେବତା-ଗନ୍ଧର୍ବାଦି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ, "ହେ ବିଶ୍ୱକର୍ତ୍ତା ବ୍ରହ୍ମା ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ମନୁସୃଷ୍ଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଆଦି ସବୁ କର୍ମ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି; ଏହା ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଅନ୍ନ (ହବିର୍ଭାଗ) ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବୁ ।" ॥ ୫୦,୫୧ ॥

ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ଯୁକ୍ତୋ ଯୋଗେନ ସୁସମାଧିନା ।
ଋଷୀନୃଷିର୍ହୃଷୀକେଶଃ ସସର୍ଜାଭିମତାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୫୨

ତେଭ୍ୟଶ୍ଚୈକୈକଶଃ ସ୍ୱସ୍ୟ ଦେହସ୍ୟାଂଶମଦାଦଜଃ ।
ଯତ୍ତତ୍ସମାଧିଯୋଗର୍ଦ୍ଧିତପୋବିଦ୍ୟାବିରକ୍ତିମତ୍ ॥ ୫୩

ତା'ପରେ ଆଦିଋଷି ବ୍ରହ୍ମା ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମପୂର୍ବକ ତପ, ବିଦ୍ୟା, ଯୋଗ ଓ ସମାଧିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାନ ଋଷିଗଣଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନିଜର ସମାଧି, ଯୋଗ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ତପ, ବିଦ୍ୟା ଓ ବୈରାଗ୍ୟମୟ ଶରୀରର ଅଂଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୨,୫୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ବରଦାନ

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବସ୍ୟ ଚ ମନୋର୍ବଂଶଃ ପରମସମ୍ମତଃ ।
କଥ୍ୟତାଂ ଭଗବନ୍ ଯତ୍ର ମୈଥୁନେନୈଧିରେ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପାଦୌ ସୁତୌ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବସ୍ୟ ବୈ ।
ଯଥାଧର୍ମଂ ଜୁଗୁପତୁଃ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀଂ ମହୀମ୍ ॥ ୨

ତସ୍ୟ ବୈ ଦୁହିତା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦେବହୂତୀତି ବିଶ୍ରୁତା ।
ପତ୍ନୀ ପ୍ରଜାପତେରୁକ୍ତା କର୍ଦମସ୍ୟ ତ୍ୱୟାନଘ ॥ ୩

ତସ୍ୟାଂ ସ ବୈ ମହାଯୋଗୀ ଯୁକ୍ତାୟାଂ ଯୋଗଲକ୍ଷଣୈଃ ।
ସସର୍ଜ କତିଧା ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ତନ୍ମେ ଶୁଶ୍ରୂଷବେ ବଦ ॥ ୪

ରୁଚିର୍ଯୋ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦକ୍ଷୋ ବା ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସୁତଃ ।
ଯଥା ସସର୍ଜ ଭୂତାନି ଲବ୍ଧ୍ୱା ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ଚ ମାନବୀମ୍ ॥ ୫

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ବଂଶ ତ ବଡ଼ ସମ୍ମାନନୀୟ ବଂଶରୂପେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ସେହି ବଂଶରୁ ମୈଥୁନଧର୍ମଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା । ଆପଣ ମୋତେ ସେହି ବଂଶ କଥା ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣ କହିଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପା ପୃଥିବୀକୁ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ପାଳନ କରିଥିଲେ ତଥା ତାହାଙ୍କର ଦେବହୂତି ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ କନ୍ୟା କର୍ଦମ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ॥ ୨,୩ ॥ ଦେବହୂତି ଯମାଦି ଯୋଗଲକ୍ଷଣରେ ସମ୍ପନ୍ନା ଥିଲେ । ମହାଯୋଗୀ କର୍ଦମ ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କେତୋଟି ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ? ଆପଣ ମୋତେ ସେହିସବୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ କହନ୍ତୁ । ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୪ ॥ ଏହା ଛଡ଼ା ସମର୍ଥ ପୁରୁଷ ରୁଚି ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି ମଧ୍ୟ ମନୁଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ସେମାନଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କେତେ ଓ କେଉଁ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ, ସେହିସବୁ ଚରିତ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରଜାଃ ସୃଜେତି ଭଗବାନ୍ କର୍ଦମୋ ବ୍ରହ୍ମଣୋଦିତଃ ।
ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ତପସ୍ତେପେ ସହସ୍ରାଣାଂ ସମା ଦଶ ॥ ୬

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମା ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ମହାମୁନି କର୍ଦମଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ସେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀକୂଳରେ ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ତତଃ ସମାଧିଯୁକ୍ତେନ କ୍ରିୟାଯୋଗେନ କର୍ଦମଃ ।
ସମ୍ପ୍ରପେଦେ ହରିଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରପନ୍ନବରଦାଶୁଷମ୍ ॥ ୭

ତାବତ୍ ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ପୁଷ୍କରାକ୍ଷଃ କୃତେ ଯୁଗେ ।
ଦର୍ଶୟାମାସ ତଂ କ୍ଷତ୍ତଃ ଶାବ୍ଦଂ ବ୍ରହ୍ମ ଦଧଦ୍ବପୁଃ ॥ ୮

ସ ତଂ ବିରଜମର୍କାଭଂ ସିତପଦ୍ମୋତ୍ପଳସ୍ରଜମ୍ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧନୀଳାଳକବ୍ରାତବକ୍ତ୍ରାବ୍ଜଂ ବିରଜୋଽମ୍ବରମ୍ ॥ ୯

କିରୀଟିନଂ କୁଣ୍ଡଳିନଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରମ୍ ।
ଶ୍ୱେତୋତ୍ପଳକ୍ରୀଡ଼ନକଂ ମନଃସ୍ପର୍ଶସ୍ମିତେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୦

ବିନ୍ୟସ୍ତଚରଣାମ୍ଭୋଜମଂସଦେଶେ ଗରୁତ୍ମତଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଖେଽବସ୍ଥିତଂ ବକ୍ଷଃଶ୍ରିୟଂ କୌସ୍ତୁଭକନ୍ଧରମ୍ ॥ ୧୧

ଜାତହର୍ଷୋଽପତନ୍ମୂର୍ଧ୍ନା କ୍ଷିତୌ ଲବ୍ଧମନୋରଥଃ ।
ଗୀର୍ଭିସ୍ତ୍ୱଭ୍ୟଗୃଣାତ୍ ପ୍ରୀତିସ୍ୱଭାବାତ୍ମା କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୧୨

ଋଷିରୁବାଚ

କୁଷ୍ଟଂ ବତାଦ୍ୟାଖିଳସତ୍ତ୍ୱରାଶେଃ
ସାଂସିଧ୍ୟମକ୍ଷ୍ଣୋସ୍ତବ ଦର୍ଶନାନ୍ନଃ ।
ଯଦ୍ଦର୍ଶନଂ ଜନ୍ମଭିରୀଡ୍ୟ ସଦ୍ଭି-
ରାଶାସତେ ଯୋଗିନୋ ରୂଢ଼ଯୋଗାଃ ॥ ୧୩

ଯେ ମାୟୟା ତେ ହତମେଧସସ୍ତ୍ୱତ୍-
ପାଦାରବିନ୍ଦଂ ଭବସିନ୍ଧୁପୋତମ୍ ।
ଉପାସତେ କାମଲବାୟ ତେଷାଂ
ରାସୀଶ କାମାନ୍ନିରୟେଽପି ଯେ ସ୍ୟୁଃ ॥ ୧୪

ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୬ ॥ ସେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ନାନା ପୂଜନୋପଗ୍ରଦ୍ୱାରା ଶରଣାଗତ ବରଦାୟକ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୭ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ କମଲଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରି ସତ୍ୟଯୁଗ ଆରମ୍ଭରେ କର୍ଦମଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ନିଜର ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମମୟ ସ୍ୱରୂପରୁ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ରୂପ ଧାରଣ କରି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଭବ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲା ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ତେଜୋମୟ । ସେ ଗଳାରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଶ୍ୱେତପଦ୍ମ ଓ କୁମୁଦ ଫୁଲର ମାଳା । ତାହାଙ୍କର ମୁଖକମଳ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା ଘନନୀଳ ଓ ଚିକ୍କଣ ଅଳକାବଳୀରେ । ସେ ପରିଧାନ କରିଥିଲେ ସୁନ୍ଦର ନିର୍ମଳ ବସ୍ତ୍ର ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କ ଶିରରେ ଝଲମଲ ହେଉଥିଲା ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ମୁକୁଟ; କର୍ଣ୍ଣରେ ଝୁଲୁଥିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୁଣ୍ଡଳ ଓ ତାହାଙ୍କ କରକମଳରେ ବିରାଜମାନ କରୁଥିଲା ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଆଦି ଆୟୁଧ। ତାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ହାତରେ କ୍ରୀଡ଼ନକରୂପେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିଲା ଶ୍ୱେତପଦ୍ମ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମଧୁର ମୃଦୁହାସଭରା ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଚିତ୍ତକୁ ଘେରାଇ ନେଉଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ସେ ଗରୁଡ଼ କାନ୍ଧ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ରଖି ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିଲେ ତଥା ତାହାଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ରହିଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏବଂ କଣ୍ଠରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିଲା କୌସ୍ତୁଭମଣି । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଆକାଶସ୍ଥିତ ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି କର୍ଦମ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ; ତାଙ୍କୁ ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ପରି ମନେହେଲା । ସେ ସାନନ୍ଦ ହୃଦୟରେ ଭୂମିରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଓ ତା'ପରେ ପ୍ରେମପ୍ରବଣ ଚିତ୍ତରେ କର ଯୋଡ଼ି ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୧୧,୧୨ ॥

କର୍ଦମ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ସ୍ତୁତିଯୋଗ୍ୟ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଆଧାର । ଯୋଗୀଜନମାନେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉତ୍ତମ ଯୋନିମାନଙ୍କରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପରିଶେଷରେ ଯୋଗସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ, ଏକମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ଆଜି ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ମୋତେ ନେତ୍ରଲାଭର ଫଳ ମିଳିଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣଙ୍କର ପଦାରବିନ୍ଦ ହେଉଛି ଭବସାଗରକୁ ପାରି ହେବା ନିମନ୍ତେ ବୋଇତ ସଦୃଶ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଆପଣଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମଧ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ କ୍ଷଣିକ ବିଷୟ ସୁଖ ହିଁ ମାଗିଥାନ୍ତି, ଯାହା କି ନରକରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରେ । ତଥାପି ହେ ସ୍ୱାମୀ !

ତଥା ସ ଗୃହଂ ପରିବୋଢୁକାମଃ
ସମାନଶୀଳାଂ ଗୃହମେଧଧେନୁମ୍ ।
ଉପେୟିବାନ୍ ମୂଳମଶେଷମୂଳଂ
ଦୁରାଶୟଃ କାମଦୁଘାଙ୍ଘ୍ରିପସ୍ୟ ॥ ୧୫

ପ୍ରଜାପତେସ୍ତେ ବଚସାଧୀଶ ତନ୍ତ୍ୟା
ଲୋକଃ କିଲାୟଂ କାମହତୋଽନୁବଦ୍ଧଃ ।
ଅହଂ ଚ ଲୋକାନୁଗତୋ ବହାମି
ବଳିଂ ଚ ଶୁକ୍ଳାନିମିଷାୟ ତୁଭ୍ୟମ୍ ॥ ୧୬

ଲୋକାଂଶ୍ଚ ଲୋକାନୁଗତାନ୍ ପଶୂଂଶ୍ଚ
ହିତ୍ୱା ଶ୍ରିତାସ୍ତେ ଚରଣାତପତ୍ରମ୍ ।
ପରସ୍ପରଂ ତ୍ୱଦ୍‌ଗୁଣବାଦସୀଧୁ-
ପୀୟୂଷନିର୍ୟ୍ୟାପିତଦେହଧର୍ମାଃ ॥ ୧୭

ନ ତେଽଜରାକ୍ଷଭ୍ରମିରାୟୁରେଷାଂ
ତ୍ରୟୋଦଶାରଂ ତ୍ରିଶତଂ ଷଷ୍ଟିପର୍ବ ।
ଷଣ୍ଣେମ୍ୟନନ୍ତଚ୍ଛଦି ଯତ୍ତ୍ରିଣାଭି
କରାଳସ୍ରୋତୋ ଜଗଦାଚ୍ଛିଦ୍ୟ ଧାବତ୍ ॥ ୧୮

ଏକଃ ସ୍ୱୟଂ ସଞ୍ଜଗତଃ ସିସୃକ୍ଷୟା-
ଦ୍ୱିତୀୟୟାଽଽତ୍ମନ୍ନଧିଯୋଗମାୟୟା ।
ସୃଜସ୍ୟଦଃ ପାସି ପୁନର୍ଗ୍ରସିଷ୍ୟସେ
ଯଥୋର୍ଣ୍ଣନାଭିର୍ଭଗବନ୍ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିଃ ॥ ୧୯

ନୈତଦ୍ବତାଧୀଶ ପଦଂ ତବେପ୍ସିତଂ
ଯନ୍ମାୟୟା ନସ୍ତନୁଷେ ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମମ୍ ।

ଆପଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟଭୋଗ ବି ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ସକଳ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ । ମୋର ହୃଦୟରେ କାମବାସନା ଜାଗରିତ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅନୁରୂପ ସ୍ୱଭାବର ତଥା ଗୃହସ୍ଥଧର୍ମ ପାଳନରେ ସହାୟିକା ହେବା ଭଳି ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟାଟିଏ ପାଇଲେ, ତାକୁ ବିବାହ କରିବି ବୋଲି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଶରଣ ନେଇଛି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଲୋକର ଅଧିପତି । ନାନାପ୍ରକାର କାମନାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ସଂସାର ଆପଣଙ୍କ ବେଦବାଣୀରୂପୀ ଡୋରିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ହେ ଧର୍ମମୂର୍ତ୍ତି ! ଏହି ସଂସାରକୁ ଅନୁସରଣ କରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ କାଳସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳନରୂପୀ ପୂଜା-ଉପହାର ଆଦି ସମର୍ପଣ କରୁଛି ॥ ୧୬ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ବିଷୟାସକ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ତଥା ବିଷୟୀ ଲୋକଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ମୋ'ଭଳି କର୍ମାସକ୍ତ ପଶୁଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୂକ୍ଷେପ ନ କରି, ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳରୂପୀ ଛତ୍ରଛାୟାର ହିଁ ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ତଥା ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣଗାନରୂପୀ ମାଦକ ସୁଧା ହିଁ ପାନ କରି ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷୁଧାପିପାସାଦି ଦେହଧର୍ମକୁ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! କାଳଚକ୍ର ହେଉଛି ବଡ଼ ପ୍ରବଳ । ସାକ୍ଷାତ୍ ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି କାଳଚକ୍ରର ଅଖ । ଅଧିକ ମାସ ସହିତ ତେରମାସ ହେଉଛି ଏହାର ଅର । ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ଦିନ ହେଉଛି ଏହାର ଯୋଡ଼ ସ୍ଥାନ । ଋତୁମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଚକର ଛଅଟି ହାଲ । ଅନନ୍ତ କ୍ଷଣ-ପଲକ ଆଦି ହେଉଛି ଏହାର ପତ୍ରାକାର ଧାର ତଥା ତିନି ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ହେଉଛି ଏହାର ଆଧାରଭୂତ ନାଭି (ଚକ୍ରର ମଧ୍ୟଭାଗ) । ସଂବତ୍ସରରୂପୀ ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗବାନ୍ କାଳଚକ୍ର ଚରାଚର ଜଗତର ଆୟୁକୁ କାଟି କାଟି ଘୂରିଚାଲିଛି; କିନ୍ତୁ ଏହି କାଳଚକ୍ର ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କର ଆୟୁକୁ କାଟିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନ୍ ! ବୁଢ଼ିଆଣୀ ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ ତା'ଜାଲକୁ ନିର୍ମାଣ କରେ, ରକ୍ଷା କରେ ଏବଂ ଶେଷରେ ତାହାକୁ ଗିଳି ମଧ୍ୟ ଦିଏ, ସେହିପରି ଆପଣ ଜଗତ୍ ରଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ନିଜର ଯୋଗମାୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ସେଥିରୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିବା ନିଜର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଏହି ଜଗତ୍ ରଚନା, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମରୂପରେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ; ତଥାପି ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ

ଅନୁଗ୍ରହାୟାସ୍ତ୍ୱପି ଯର୍ହି ମାୟୟା
ଲସତ୍ତୁଳସ୍ୟା ତନୁବା ବିଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୨୦

ତଂ ତ୍ୱାନୁଭୂତ୍ୟୋପରତକ୍ରିୟାର୍ଥଂ
ସ୍ୱମାୟୟା ବର୍ତ୍ତିତଲୋକତନ୍ତ୍ରମ୍ ।
ନମାମ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ନମନୀୟପାଦ-
ସରୋଜମଲ୍ପୀୟସି କାମବର୍ଷମ୍ ॥ ୨୧

ଋଷିରୁବାଚ

ଇତ୍ୟବ୍ୟଲୀକଂ ପ୍ରଣୁତୋଽବ୍ଜନାଭ-
ସ୍ତମାବଭାଷେ ବଚସାମୃତେନ ।
ସୁପର୍ଣ୍ଣପକ୍ଷୋପରି ରୋଚମାନଃ
ପ୍ରେମସ୍ମିତୋଦ୍‌ବୀକ୍ଷଣବିଭ୍ରମଦ୍‌ଭ୍ରୂଃ ॥ ୨୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବିଦିତ୍ୱା ତବ ଚୈତ୍ୟଂ ମେ ପୁରୈବ ସମଯୋଜି ତତ୍ ।
ଯଦର୍ଥମାତ୍ମନିୟମୈସ୍ତ୍ୱୟୈବାହଂ ସମର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୨୩

ନ ବୈ ଜାତୁ ମୃଷୈବ ସ୍ୟାତ୍‌ପ୍ରଜାଧ୍ୟକ୍ଷ ମଦର୍ହଣମ୍ ।
ଭବଦ୍‌ବିଧେଷ୍ୱତିତରାଂ ମୟି ସଂଗୃଭିତାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରଜାପତିସୁତଃ ସମ୍ରାଣ୍ମନୁର୍ବିଖ୍ୟାତମଙ୍ଗଳଃ ।
ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତଂ ଯୋଽଧିବସନ୍ ଶାସ୍ତି ସପ୍ତାର୍ଣ୍ଣବାଂ ମହୀମ୍ ॥ ୨୫

ସ ଚେହ ବିପ୍ର ରାଜର୍ଷିର୍ମହିଷ୍ୟା ଶତରୂପୟା ।
ଆୟାସ୍ୟତି ଦିଦୃକ୍ଷୁସ୍ତ୍ୱାଂ ପରଶ୍ୱୋ ଧର୍ମକୋବିଦଃ ॥ ୨୬

ଆତ୍ମଜାମସିତାପାଙ୍ଗୀଂ ବୟଃଶୀଳଗୁଣାନ୍ୱିତାମ୍ ।
ମୃଗୟନ୍ତୀଂ ପତିଂ ଦାସ୍ୟତ୍ୟନୁରୂପାୟ ତେ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୭

ସମାହିତଂ ତେ ହୃଦୟଂ ଯତ୍ରେମାନ୍ ପରିବତ୍ସରାନ୍ ।
ସା ତ୍ୱାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନୃପବଧୂଃ କାମମାଶୁ ଭଜିଷ୍ୟତି ॥ ୨୮

ଯା ତ ଆତ୍ମଭୃତଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ନବଧା ପ୍ରସବିଷ୍ୟତି ।
ବୀର୍ଯ୍ୟେ ତ୍ୱଦୀୟେ ଋଷୟ ଆଧାସ୍ୟନ୍ତ୍ୟଞ୍ଜସାଽଽତ୍ମନଃ ॥ ୨୯

ଆପଣଙ୍କର ତୁଳସୀମାଳାମଣ୍ଡିତ ଓ ମାୟାବିନିର୍ମିତ ସଗୁଣମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରାଇଦେଲେ। ଆପଣ ଆମ ଭଳି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେସବୁ ମାୟିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଯଦିବା ଆପଣ ସେସବୁକୁ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ପରିଣାମରେ ଆମର ଶୁଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେସବୁ ବି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ହେ ନାଥ ! ଆପଣ ସ୍ୱରୂପତଃ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମାୟାଦ୍ୱାରା ସଂସାରର ସବୁ କର୍ମ କରାଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଉପାସନା କରୁଥିବା ଲୋକକୁ ମଧ୍ୟ ତାର ସବୁ ଅଭିଳଷିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ହେଉଛି ବନ୍ଦନୀୟ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୧ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—କର୍ଦମ ଏପରି ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରିବାବେଳେ ସ୍ନେହାବଲୋକନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭ୍ରୂକୁଟୀ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହେଉଥିଲା। କର୍ଦମଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ଗରୁଡ଼ାରୂଢ଼ ଭଗବାନ୍ ପଦ୍ମନାଭ ତାଙ୍କୁ ଅମୃତମୟ ବାଣୀରେ କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ଯେଉଁ ଅଭିଳାଷ ରଖି ତୁମେ ଆତ୍ମସଂଯମାଦିଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଆରାଧନା କଲ, ତୁମ ହୃଦୟର ସେହି ଭାବ ଜାଣି ମୁଁ ଆଗରୁ ହିଁ ତାହାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଇଛି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପ୍ରଜାପତି ! ମୋର ଆରାଧନା କେବେ ବି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ। ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବିଷ୍ଟ କରିଥିବା ତୁମ ପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଉପାସନା ତ ଆହୁରି ଅଧିକ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯଶସ୍ୱୀ ସମ୍ରାଟ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତରେ ରହି ସପ୍ତସମୁଦ୍ରବେଷ୍ଟିତ ମହୀ ଶାସନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ! ସେହି ପରମ ଧର୍ମଜ୍ଞ ମହାରାଜ ମନୁ ତୁମଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ମହାରାଣୀ ଶତରୂପାଙ୍କ ସହିତ ପଅରିଦିନ ଏଠାକୁ ଆସିବେ ॥ ୨୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ରୂପଯୌବନସମ୍ପନ୍ନା, ସୁଶୀଳା ଓ ସୁଗୁଣବତୀ ଶ୍ୟାମଲୋଚନା ବିବାହଯୋଗ୍ୟା କନ୍ୟା ଅଛି। ହେ ପ୍ରଜାପତି ! ତୁମେ ହିଁ ତାହାର ଯୋଗ୍ୟ ବର ଜାଣି ସେମାନେ ତୁମ ହାତରେ ତାକୁ ଅର୍ପଣ କରିବେ ॥ ୨୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ବିଗତ ଅନେକ ବର୍ଷରୁ ତୁମ ଚିତ୍ତ ଯେଉଁପରି ଅନୁକୂଳ ଭାର୍ଯ୍ୟାଟିଏ ନିମନ୍ତେ ଅଭିଳାଷ କରୁଥିଲା, ସେହି ରାଜକୁମାରୀ ହେଉଛି ଠିକ୍ ସେହିପରି। ସେ ତୁମର ପତ୍ନୀ ହୋଇ ସୁନ୍ଦର ସେବା କରିବ ॥ ୨୮ ॥ ସେ ତା ଗର୍ଭରେ ତୁମର ତେଜ ଧାରଣ କରି ନଅଟି କନ୍ୟା ଜନ୍ମ କରିବ; ତୁମେ ଲୋକରୀତି ଅନୁଯାୟୀ ସେହି କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବିବାହ ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କ ସହିତ କରାଇବ ଏବଂ ସେହି ଋଷିଗଣ ପୁତ୍ର

ତ୍ୱଂ ଚ ସମ୍ୟଗନୁଷ୍ଠାୟ ନିଦେଶଂ ମ ଉଶତ୍ତମଃ ।
ମୟି ତୀର୍ଥୀକୃତାଶେଷକ୍ରିୟାର୍ଥୋ ମାଂ ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟସେ ॥ ୩୦

କୃତ୍ୱା ଦୟାଂ ଚ ଜୀବେଷୁ ଦତ୍ତ୍ୱା ଚାଭୟମାତ୍ମବାନ୍ ।
ମୟ୍ୟାତ୍ମାନଂ ସହ ଜଗଦ୍ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟସ୍ୟାତ୍ମନି ଚାପି ମାମ୍ ॥ ୩୧

ସହାହଂ ସ୍ୱାଂଶକଳୟା ତ୍ୱଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ମହାମୁନେ ।
ତବ କ୍ଷେତ୍ରେ ଦେବହୂତ୍ୟାଂ ପ୍ରଣେଷ୍ୟେ ତତ୍ତ୍ୱସଂହିତାମ୍ ॥ ୩୨

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ତମନୁଭାଷ୍ୟାଥ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଗକ୍ଷଜଃ ।
ଜଗାମ ବିନ୍ଦୁସରସଃ ସରସ୍ୱତ୍ୟା ପରିଶ୍ରିତାତ୍ ॥ ୩୩

ନିରୀକ୍ଷତସ୍ତସ୍ୟ ଯୟାବଶେଷ-
ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରାଭିଷ୍ଟୁତସିଦ୍ଧମାର୍ଗଃ ।
ଆକର୍ଣ୍ଣୟନ୍ ପତ୍ରରଥେନ୍ଦ୍ରପକ୍ଷୈ-
ରୁଚ୍ଚାରିତଂ ସ୍ତୋମମୁଦୀର୍ଣ୍ଣସାମ ॥ ୩୪

ଅଥ ସମ୍ପ୍ରସ୍ଥିତେ ଶୁକ୍ଲେ କର୍ଦ୍ଦମୋ ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ଆସ୍ତେ ସ୍ମ ବିନ୍ଦୁସରସି ତଂ କାଳଂ ପ୍ରତିପାଳୟନ୍ ॥ ୩୫

ମନୁଃ ସ୍ୟନ୍ଦନମାସ୍ଥାୟ ଶାତକୌମ୍ଭପରିଚ୍ଛଦମ୍ ।
ଆରୋପ୍ୟ ସ୍ୱାଂ ଦୁହିତରଂ ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ମହୀମ୍ ॥ ୩୬

ତସ୍ମିନ୍ ସୁଧନ୍ୱନ୍ନହନି ଭଗବାନ୍ ଯତ୍ସମାଦିଶତ୍ ।
ଉପାୟାଦାଶ୍ରମପଦଂ ମୁନେଃ ଶାନ୍ତବ୍ରତସ୍ୟ ତତ୍ ॥ ୩୭

ଯସ୍ମିନ୍ ଭଗବତୋ ନେତ୍ରାନ୍ନ୍ୟପତନ୍ନଶ୍ରୁବିନ୍ଦବଃ ।
କୃପୟା ସମ୍ପରୀତସ୍ୟ ପ୍ରପନ୍ନେଽର୍ପିତୟା ଭୃଶମ୍ ॥ ୩୮

ତଦ୍‌ବୈ ବିନ୍ଦୁସରୋ ନାମ ସରସ୍ୱତ୍ୟା ପରିପ୍ଳୁତମ୍ ।
ପୁଣ୍ୟଂ ଶିବାମୃତଜଳଂ ମହର୍ଷିଗଣସେବିତମ୍ ॥ ୩୯

ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବେ ॥ ୨୯ ॥ ତୁମେ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କଲେ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସକଳ କର୍ମଫଳ ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରି ମୋତେ ପାଇଯିବ ॥ ୩୦ ॥ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଦୟା କରିବାଫଳରେ ତୁମେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜକୁ ଓ ସକଳ ଜଗତକୁ ମୋଠାରେ ଏବଂ ମୋତେ ନିଜ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବା ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ॥ ୩୧ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ହେ ମହାମୁନି ! ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ତୁମ ତେଜଦ୍ୱାରା ମୋର ଅଂଶକଳାରୂପରେ ତୁମ ପତ୍ନୀ ଦେବହୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ରଚନା କରିବି ॥ ୩୨ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେବାପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଉଥିବା ଶ୍ରୀହରି କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷିଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ସମ୍ଭାଷଣ କରିବା ପରେ, ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପରିବେଷ୍ଟିତ ବିନ୍ଦୁସରୋବର ତୀର୍ଥରୁ (କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷିଙ୍କ ତପଃସ୍ଥଳୀରୁ) ନିଜ ଧାମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସବୁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କର ସିଦ୍ଧମାର୍ଗ (ବୈକୁଣ୍ଠମାର୍ଗ)ର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷି ଦେଖୁ ଦେଖୁ, ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପକ୍ଷମାନଙ୍କରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥିବା ସାମବେଦର ଆଧାରଭୂତା ଋଗ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣି ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ଚାଲିଯିବା ପରେ, ସେ କହିଥିବା ସମୟକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷି ସେହି ବିନ୍ଦୁସରୋବରରେ ରହିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ବୀରବର ବିଦୁର ! ଏପଟେ ରାଜା ମନୁ ମଧ୍ୟ ରାଣୀ ଶତରୂପାଙ୍କ ସହିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରଥରେ ବସି, ସାଥିରେ ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ଧରି, ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରି କରି ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁ ଦିନ କହିଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେହିଦିନ ଆସି ଶାନ୍ତି-ପରାୟଣ ମହର୍ଷି କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କର ସେହି ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୬, ୩୭ ॥ ସରସ୍ୱତୀଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ଦୁସରୋବର ହେଉଛି ସେହି ସ୍ଥାନ, ଯେଉଁଠି ନିଜର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ପ୍ରତି ଜାତ ହୋଇଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁର କେତୋଟି ବିନ୍ଦୁ ଝରି ପଡ଼ିଥିଲା । ତେଣୁ ତାହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥ । ତାହାର ଜଳ କଲ୍ୟାଣମୟ ଓ ଅମୃତ ପରି ମଧୁର; ମହର୍ଷିଗଣ ସର୍ବଦା ତାହା ସେବନ କରନ୍ତି* ॥ ୩୮, ୩୯ ॥

* ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ତୀର୍ଥଟି ସିଦ୍ଧପୁରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୀର୍ଥ ହୋଇ ରହିଛି । ତାହା ମାତୃଗୟା ନାମରେ ମଧ୍ୟ ନାମିତ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମାତୃଶ୍ରାଦ୍ଧ କଲେ ବହୁ ଫଳ ମିଳେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏହି ସିଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରଟି ହେଉଛି କର୍ଦ୍ଦମ ଋଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟାସ୍ଥଳୀ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ କପିଳଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି ।

ପୁଣ୍ୟଦ୍ରୁମଲତାଜାଲୈଃ କୂଜତ୍‌ପୁଣ୍ୟମୃଗଦ୍ୱିଜୈଃ ।
ସର୍ବର୍ତ୍ତୁଫଳପୁଷ୍ପାଢ୍ୟଂ ବନରାଜିଶ୍ରିୟାନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୪୦

ମତ୍ତଦ୍ୱିଜଗଣୈର୍ଘୁଷ୍ଟଂ ମତ୍ତଭ୍ରମରବିଭ୍ରମମ୍ ।
ମତ୍ତବର୍ହିନଟାଟୋପମାହ୍ୱୟନ୍ମତ୍ତକୋକିଳମ୍ ॥ ୪୧

କଦମ୍ବଚମ୍ପକାଶୋକକରଞ୍ଜବକୁଳାସନୈଃ ।
କୁନ୍ଦମନ୍ଦାରକୁଟଜୈଶ୍ଚୂତପୋତୈରଲଙ୍କୃତମ୍ ॥ ୪୨

କାରଣ୍ଡବୈଃ ପ୍ଲବୈର୍ହଂସୈଃ କୁରରୈର୍ଜଳକୁକ୍କୁଟୈଃ ।
ସାରସୈଶ୍ଚକ୍ରବାକୈଶ୍ଚ ଚକୋରୈର୍ବଲ୍‌ଗୁ କୂଜିତମ୍ ॥ ୪୩

ତଥୈବ ହରିଣୈଃ କ୍ରୋଡ଼ୈଃ ଶ୍ୱାବିଦ୍‌ଗବୟକୁଞ୍ଜରୈଃ ।
ଗୋପୁଚ୍ଛୈର୍ହରିଭିର୍ମର୍କୈର୍ନକୁଳୈର୍ନାଭିଭିର୍ବୃତମ୍ ॥ ୪୪

ପ୍ରବିଶ୍ୟ ତତ୍ତୀର୍ଥବରମାଦିରାଜଃ ସହାତ୍ମଜଃ ।
ଦଦର୍ଶ ମୁନିମାସୀନଂ ତସ୍ମିନ୍ ହୁତହୁତାଶନମ୍ ॥ ୪୫

ବିଦ୍ୟୋତମାନଂ ବପୁଷା ତପସ୍ୟୁଗ୍ରଯୁଜା ଚିରମ୍ ।
ନାତିକ୍ଷାମଂ ଭଗବତଃ ସ୍ନିଗ୍ଧାପାଙ୍ଗାବଲୋକନାତ୍ ।
ତଦ୍‌ବ୍ୟାହୃତାମୃତକଳାପୀୟୂଷଶ୍ରବଣେନ ଚ ॥ ୪୬

ପ୍ରାଂଶୁଂ ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷଂ ଜଟିଳଂ ଚୀରବାସସମ୍ ।
ଉପସଂଶ୍ରିତ୍ୟ ମଳିନଂ ଯଥାର୍ହଣମସଂସ୍କୃତମ୍ ॥ ୪୭

ଅଥୋଟଜମୁପାୟାତଂ ନୃଦେବଂ ପ୍ରଣତଂ ପୁରଃ ।
ସପର୍ଯ୍ୟୟା ପର୍ଯ୍ୟଗୃହ୍ଣାତ୍ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟାନୁରୂପୟା ॥ ୪୮

ଗୃହୀତାର୍ହଣମାସୀନଂ ସଂଯତଂ ପ୍ରୀଣୟନ୍ମୁନିଃ ।
ସ୍ମରନ୍ ଭଗବଦାଦେଶମିତ୍ୟାହ ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ॥ ୪୯

ନୂନଂ ଚଙ୍କ୍ରମଣଂ ଦେବ ସତାଂ ସଂରକ୍ଷଣାୟ ତେ ।
ବଧାୟ ଚାସତାଂ ଯସ୍ତ୍ୱଂ ହରେଃ ଶକ୍ତିର୍ହି ପାଳିନୀ ॥ ୫୦

ସେତେବେଳେ ବିନ୍ଦୁସରୋବର ପବିତ୍ର ବୃକ୍ଷଲତାରେ ଘେରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ବନରେ ପବିତ୍ର ମୃଗ ଓ ମଧୁର ଗାନ କରୁଥିବା ପକ୍ଷୀମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସ୍ଥାନଟି ସବୁ ଋତୁରେ ଫୁଲ-ଫଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସୁନ୍ଦର ବନରାଜି ମଧ୍ୟ ତାହାର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥିଲା ॥ ୪୦ ॥ ସେଠାରେ ଦଳ ଦଳ ମତୁଆଲା ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥିଲେ; ମତୁଆଲା ଭ୍ରମରମାନେ ଗ୍ରରିଆଡ଼େ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥିଲେ; ଉନ୍ମତ୍ତ ମୟୂରମାନେ ପୁଚ୍ଛ ମେଲାଇ ନଟଙ୍କ ପରି ନାଚ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କୋକିଳମାନେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ପରସ୍ପରକୁ ଡାକୁଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେହି ଆଶ୍ରମଟି କଦମ୍ବ, ଚମ୍ପା, ଅଶୋକ, କରଞ୍ଜ, ବକୁଳ, ଅସନ, କୁନ୍ଦ, ମନ୍ଦାର, କୁଟଜ ଓ ଛୋଟ ଛୋଟ ଆମ୍ବଗଛରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିଲା ॥ ୪୨ ॥ ସେଠାରେ ପାଣିକୁଆ, ବତକ, ହଂସ, କୁରର, ପାଣିକୁକୁଡ଼ା, ସାରସ, ଚକ୍ରବାକ, ଚକୋର ଆଦି ଜଳଚର ପକ୍ଷୀ ମଧୁର କଳରବ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ହରିଣ, ବରାହ, ଝିଙ୍କ, ଗୟଳ, ହାତୀ, ବାନର, ସିଂହ, ନେଉଳ ଓ କସ୍ତୁରୀମୃଗ ଆଦି ପଶୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଆଶ୍ରମ ଆଖିପାଖରେ ରହୁଥିଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଆଦିରାଜା ମନୁ ନିଜ କନ୍ୟାକୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି, ସେହି ଉତ୍ତମ ତୀର୍ଥରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ଯେ, ମୁନିବର କର୍ଦ୍ଦମ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ସାରି ବସିଛନ୍ତି ॥ ୪୫ ॥ ବହୁଦିନ ଧରି ତପସ୍ୟା କରୁଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ବଡ଼ ତେଜସ୍ୱୀ ଦେଖାଯାଉଥାଏ; ପୁଣି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରିଥିବାରୁ ଓ ତାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ କର୍ଣ୍ଣାମୃତସ୍ୱରୂପ ସୁମଧୁର ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରିଥିବାରୁ, ଏତେଦିନ ଧରି ତପସ୍ୟା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେ ବିଶେଷ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖାଯାଉ ନ ଥାନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ଦୀର୍ଘ ଶରୀର; ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି ବିଶାଳ ମନୋହର ନୟନ; ଶିରରେ ସୁନ୍ଦର ଜଟା ଏବଂ କଟିରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣବସ୍ତ୍ର । ନିକଟରୁ ଦେଖିଲେ, ସେ ଶାଣ ଦିଆଯାଇ ଚିକ୍କଣ ହୋଇ ନ ଥିବା ମହାମୂଲ୍ୟ ମଣି ପରି ମଳିନ ଜଣା ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ମହାରାଜ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ତାହାଙ୍କ କୁଟୀରକୁ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରିବାରୁ, ସେ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ ଏବଂ ଯଥୋଚିତ ଆତିଥ୍ୟ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୪୮ ॥

ମହାରାଜ ମନୁ ତାହାଙ୍କ ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରି ସୁସ୍ଥଚିତ୍ତରେ ଆସନରେ ବସିବା ପରେ ମୁନିବର କର୍ଦ୍ଦମ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ସ୍ମରଣ କରି, ତାହାଙ୍କୁ ମଧୁର ବଚନରେ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ସହିତ କହିଲେ—॥ ୪୯ ॥ "ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ତ ରାଜା; ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପାଳନଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ

ଯୋଽର୍କେନ୍ଦ୍ୱଗ୍ନୀନ୍ଦ୍ରବାୟୂନାଂ ଯମଧର୍ମପ୍ରଚେତସାମ୍ ।
ରୂପାଣି ସ୍ଥାନ ଆଧତ୍ସେ ତସ୍ମୈ ଶୁକ୍ଲାୟ ତେ ନମଃ ॥ ୫୧

ନ ଯଦା ରଥମାସ୍ଥାୟ ଜୈତ୍ରଂ ମଣିଗଣାର୍ପିତମ୍ ।
ବିସ୍ଫୂର୍ଜଚ୍ଚଣ୍ଡକୋଦଣ୍ଡୋ ରଥେନ ତ୍ରାସୟନ୍ନଘାନ୍ ॥ ୫୨

ସ୍ୱସୈନ୍ୟଚରଣକ୍ଷୁଣ୍ଣଂ ବେପୟନ୍ମଣ୍ଡଳଂ ଭୁବଃ ।
ବିକର୍ଷନ୍ ବୃହତୀଂ ସେନାଂ ପର୍ଯ୍ୟଟସ୍ୟଂଶୁମାନିବ ॥ ୫୩

ତଦୈବ ସେତବଃ ସର୍ବେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମନିବନ୍ଧନାଃ ।
ଭଗବଦ୍ରଚିତା ରାଜନ୍ ଭିଦ୍ୟେରନ୍ ବତ ଦସ୍ୟୁଭିଃ ॥ ୫୪

ଅଧର୍ମଶ୍ଚ ସମେଧେତ ଲୋଲୁପୈର୍ବ୍ୟଙ୍କୁଶୈର୍ନୃଭିଃ ।
ଶୟାନେ ତ୍ୱୟି ଲୋକୋଽୟଂ ଦସ୍ୟୁଗ୍ରସ୍ତୋ ବିନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୫୫

ଅଥାପି ପୃଚ୍ଛେ ତ୍ୱାଂ ବୀର ଯଦର୍ଥଂ ତ୍ୱମିହାଗତଃ ।
ତଦ୍ୱୟଂ ନିର୍ବ୍ୟଲୀକେନ ପ୍ରତିପଦ୍ୟାମହେ ହୃଦା ॥ ୫୬

ଆପଣଙ୍କର ବିଚରଣ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫୦ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପ ତଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ଇନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ, ଯମ, ଧର୍ମ, ବରୁଣ ଆଦି ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୫୧ ॥ ଆପଣ ଯଦି ମଣିଜଟିତ ଓ ଜୟଦାୟକ ରଥରେ ବସି ନିଜର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଧନୁରେ ଟଙ୍କାର ତୋଳି ସେହି ରଥର ଘର୍ଘର ନାଦରେ ପାପୀମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିଦେଉ ନ ଥାନ୍ତେ ଏବଂ ନିଜର ଅଗଣିତ ସେନାର ପଦଗ୍ରହଣରେ ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ କମ୍ପାଇ ଦେଉ ନ ଥାନ୍ତେ ତଥା ବିଶାଳ ସେନା ଧରି ପୃଥିବୀରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ବିଚରଣ କରୁ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଚୋର-ଡକାୟତମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ରଚିତ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ତୁରନ୍ତ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତେ ଏବଂ ବିଷୟଲୋଲୁପ ନିରଙ୍କୁଶ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସର୍ବତ୍ର ଅଧର୍ମ ବ୍ୟାପିଯାଆନ୍ତା ॥ ୫୨-୫୪ ॥ ଆପଣ ଯଦି ସଂସାର ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହୋଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହିଯିବେ, ତେବେ ଏହି ଜଗତ୍ ଦୁରାଚାରୀଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ॥ ୫୫ ॥ ତଥାପି ହେ ବୀରବର ! ଏହି ସମୟରେ ଏଠାକୁ ଆପଣଙ୍କର କାହିଁକି ଆଗମନ ହେଲା, ମୁଁ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଆପଣ ମୋତେ ଯାହା ଆଜ୍ଞା ଦେବେ, ମୁଁ ତାହା ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ସହର୍ଷ ସ୍ୱୀକାର କରିବି ।'' ॥ ୫୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଏକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବହୂତିଙ୍କ ସହିତ କର୍ଦ୍ଦମ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ବିବାହ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବମାବିଷ୍କୃତାଶେଷଗୁଣକର୍ମୋଦୟୋ ମୁନିମ୍ ।
ସବ୍ରୀଡ଼ ଇବ ତଂ ସମ୍ରାଡୁପାରତମୁବାଚ ହ ॥ ୧

ମନୁରୁବାଚ

ବ୍ରହ୍ମାସୃଜତ୍ ସ୍ୱମୁଖତୋ ଯୁଷ୍ମାନାତ୍ମପରୀପ୍ସୟା ।
ଛନ୍ଦୋମୟସ୍ତପୋବିଦ୍ୟାଯୋଗଯୁକ୍ତାନଲମ୍ପଟାନ୍ ॥ ୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି ଏପରିଭାବରେ ମନୁଙ୍କର ସକଳ ଗୁଣ ଓ କର୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ମନୁ ନିଜର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି କିଞ୍ଚିତ୍ ସଂକୋଚ ଅନୁଭବ କଲେ ଏବଂ ସେହି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ମୁନିଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ମନୁ ମହାରାଜା କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ବେଦମୟ ବିଗ୍ରହକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ତପ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଯୋଗରେ ସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ନିଜ ମୁଖରୁ ପ୍ରକଟ କଲେ ଏବଂ ସେହି ସହସ୍ରଚରଣଧାରୀ ବିରାଟପୁରୁଷ ଆପଣମାନଙ୍କର

ତତ୍ତ୍ରାଣାୟାସୃଜଚ୍ଚାସ୍ମାନ୍ ଦୋଃସହସ୍ରାତ୍ ସହସ୍ରପାତ୍ ।
ହୃଦୟଂ ତସ୍ୟ ହି ବ୍ରହ୍ମ କ୍ଷତ୍ରମଙ୍ଗଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୩

ଅତୋ ହ୍ୟନ୍ୟୋନ୍ୟମାତ୍ମାନଂ ବ୍ରହ୍ମ କ୍ଷତ୍ରଂ ଚ ରକ୍ଷତଃ ।
ରକ୍ଷତି ସ୍ମାବ୍ୟୟୋ ଦେବଃ ସ ଯଃ ସଦସଦାତ୍ମକଃ ॥ ୪

ତବ ସନ୍ଦର୍ଶନାଦେବଚ୍ଛିନ୍ନା ମେ ସର୍ବସଂଶୟାଃ ।
ଯତ୍ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟା ଧର୍ମମାହ ରିରକ୍ଷିଷୋଃ ॥ ୫

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ମେ ଭଗବାନ୍ ଦୃଷ୍ଟୋ ଦୁର୍ଦର୍ଶୋ ଯୋଽକୃତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ପାଦରଜଃ ସ୍ପୃଷ୍ଟଂ ଶୀର୍ଷ୍ଣା ମେ ଭବତଃ ଶିବମ୍ ॥ ୬

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତ୍ୱୟାନୁଶିଷ୍ଟୋଽହଂ କୃତଶ୍ଚାନୁଗ୍ରହୋ ମହାନ୍ ।
ଅପାବୃତୈଃ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରୈର୍ଜୁଷ୍ଟା ଦିଷ୍ଟ୍ୟୋଶତୀର୍ଗିରଃ ॥ ୭

ସ ଭବାନ୍ଦୁହିତୃସ୍ନେହପରିକ୍ଲିଷ୍ଟାତ୍ମନୋ ମମ ।
ଶ୍ରୋତୁମର୍ହସି ଦୀନସ୍ୟ ଶ୍ରାବିତଂ କୃପୟା ମୁନେ ॥ ୮

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପଦୋଃ ସ୍ୱସେୟଂ ଦୁହିତା ମମ ।
ଅନ୍ୱିଚ୍ଛତି ପତିଂ ଯୁକ୍ତଂ ବୟଃଶୀଳଗୁଣାଦିଭିଃ ॥ ୯

ଯଦା ତୁ ଭବତଃ ଶୀଳଶ୍ରୁତରୂପବୟୋଗୁଣାନ୍ ।
ଅଶୃଣୋନ୍ନାରଦାଦେଷା ତ୍ୱୟ୍ୟାସୀତ୍କୃତନିଶ୍ଚୟା ॥ ୧୦

ତତ୍ପ୍ରତୀଚ୍ଛ ଦ୍ୱିଜାଗ୍ର୍ୟେମାଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପହୃତାଂ ମୟା ।
ସର୍ବାତ୍ମନାନୁରୂପାଂ ତେ ଗୃହମେଧିଷୁ କର୍ମସୁ ॥ ୧୧

ଉଦ୍ୟତସ୍ୟ ହି କାମସ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦୋ ନ ଶସ୍ୟତେ ।
ଅପି ନିର୍ମୁକ୍ତସଙ୍ଗସ୍ୟ କାମରକ୍ତସ୍ୟ କିଂ ପୁନଃ ॥ ୧୨

ଯ ଉଦ୍ୟତମନାଦୃତ୍ୟ କୀନାଶମଭିଯାଚତେ ।
କ୍ଷୀୟତେ ତଦ୍ୟଶଃ ସ୍ଫୀତଂ ମାନଶ୍ଚାବଜ୍ଞୟା ହତଃ ॥ ୧୩

ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ନିଜର ସହସ୍ର ଭୁଜମାନଙ୍କରୁ ଆମ ଭଳି କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ। ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ବୋଲାଯାଏ ॥ ୨,୩ ॥ ସୁତରାଂ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଶରୀର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜେ ନିଜକୁ ଓ ଏକ ଆରେକକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବାସ୍ତବରେ ସେହି ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଯେ କି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ନିର୍ବିକାର ॥ ୪ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ମୋର ସକଳ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହୋଇଗଲା; କାରଣ ଆପଣ ମୋର ପ୍ରଶଂସା କରିବା ଛଳରେ ପ୍ରଜାପାଳନ ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ରାଜାଙ୍କର ଧର୍ମ ସାଦରେ ନିରୂପଣ କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ। ମୋର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା ଏବଂ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳର ମଙ୍ଗଳମୟୀ ରଜ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲି ॥ ୬ ॥ ମୋର ଭାଗ୍ୟୋଦୟ ହେବାରୁ ହିଁ ଆପଣ ମୋତେ ରାଜଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ମୋ ଉପରେ ବିରାଟ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ ଏବଂ ମୋର ଶୁଭ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଉଦୟ ହେବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ବାଣୀ ମନକର୍ଣ୍ଣ ଦେଇ ଶୁଣି ପାରିଲି ॥ ୭ ॥

ହେ ମୁନିବର ! ଏହି କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଅଧିକ ସ୍ନେହହେତୁ ମୋର ଚିତ୍ତ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି; ତେଣୁ ଆପଣ ଏହି ଦୀନଜନର (ମୋର) ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା କୃପାପୂର୍ବକ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥ ମୋର ଏହି କନ୍ୟା ହେଉଛି ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦର ଭଉଣୀ; ଏ ବୟସ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଗୁଣ ଆଦିରେ ନିଜର ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଟିଏ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୯ ॥ ଏ ଯେଉଁଦିନୁ ନାରଦଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ବିଦ୍ୟା, ରୂପ, ଆୟୁ ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିଲାଣି, ସେହିଦିନୁ ଏକମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ପତିରୂପେ ବରଣ କରିବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିନେଇଛି ॥ ୧୦ ॥ ହେ ଦ୍ୱିଜବର ! ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି କନ୍ୟାଟି ସମର୍ପଣ କରୁଛି; ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ। ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଏ ସକଳପ୍ରକାରେ ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟା ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁ ଭୋଗ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ଅନାସକ୍ତପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଅବହେଳା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଏ ବିଷୟରେ ବିଷୟାସକ୍ତଙ୍କ କଥା ବା ଆଉ କଣ କହିବା ! ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଆପେ ଆପେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଭୋଗକୁ ଅନାଦର କରି ପୁଣି କୌଣସି କୃପଣ ପାଖରେ ହାତ ପ୍ରସାରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ସୁବିସ୍ତୃତ ଯଶ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ କେହି ତାଙ୍କ ମାଗୁଣିକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିଦେଲେ ସମ୍ମାନ ହାନି ମଧ୍ୟ ହୁଏ ॥ ୧୩ ॥

ଅହଂ ତ୍ୱାଶୃଣବଂ ବିଦ୍ୱନ୍ ବିବାହାର୍ଥଂ ସମୁଦ୍ୟତମ୍ ।
ଅତସ୍ତ୍ୱମୁପକୁର୍ବାଣଃ ପ୍ରତ୍ତାଂ ପ୍ରତିଗୃହାଣ ମେ ॥ ୧୪

ହେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ! ମୁଁ ଶୁଣିଲି, ଆପଣ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି କନ୍ୟାକୁ ଆପଣଙ୍କ ହାତରେ ଅର୍ପଣ କରୁଛି; ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ବାଢ଼ମୁଦ୍‌ବୋଢୁକାମୋଽହମପ୍ରତ୍ତା ଚ ତବାତ୍ମଜା ।
ଆବୟୋରନୁରୂପୋଽସାବାଦ୍ୟୋ ବୈବାହିକୋ ବିଧିଃ ॥ ୧୫

କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି କହିଲେ—ଠିକ୍ ଅଛି । ମୁଁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟାର ତ ଅନ୍ୟ କାହା ସହିତ ବାଗ୍‌ଦାନ ହୋଇନାହିଁ; ତେଣୁ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିବାହ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମବିଧିରେ* ହେବା ଉଚିତ ॥ ୧୫ ॥

କାମଃ ସ ଭୂୟାନ୍ନରଦେବ ତେଽସ୍ୟାଃ
ପୁତ୍ର୍ୟାଃ ସମାମ୍ନାୟବିଧୌ ପ୍ରତୀତଃ ।
କ ଏବ ତେ ତନୟାଂ ନାଦ୍ରିୟେତ
ସ୍ୱୟୈବ କାନ୍ତ୍ୟା କ୍ଷିପତୀମିବ ଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୬

ହେ ରାଜନ୍ ! ବେଦୋକ୍ତ ବିବାହବିଧିରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯେଉଁ **ଗୃଭ୍ଣାମି ତେ** ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କୁହାଯାଇଥିବା କାମନା (ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନରୂପୀ ମନୋରଥ) ରହିଛି, ଆପଣଙ୍କର ଏହି କନ୍ୟା ସହିତ ମୋର ବିବାହ ହୋଇଗଲେ, ତାହା ସଫଳ ହୋଇଯିବ । ନିଜର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ଆଭୂଷଣାଦିର ଶୋଭାକୁ ମଧ୍ୟ ପରାସ୍ତ କରୁଥିବା, ଆପଣଙ୍କର ଏହି କନ୍ୟାକୁ କିଏ ବା ଆଦର ନ କରିବ ? ॥ ୧୬ ॥

ଯାଂ ହର୍ମ୍ୟପୃଷ୍ଠେ କ୍ୱଣଦଙ୍ଘ୍ରିଶୋଭାଂ
ବିକ୍ରୀଡ଼ତୀଂ କନ୍ଦୁକବିହ୍ୱଳାକ୍ଷୀମ୍ ।
ବିଶ୍ୱାବସୁର୍ନ୍ୟପତତ୍ ସ୍ୱାଦ୍‌ବିମାନାଦ୍-
ବିଲୋକ୍ୟ ସମ୍ମୋହବିମୂଢ଼ଚେତାଃ ॥ ୧୭

ଥରେ ରାଜମହଲର ଛାତ ଉପରେ ଏହି କନ୍ୟା ପେଣ୍ଡୁ ଖେଳୁଥିଲା । ପେଣ୍ଡୁ ପଛରେ ଏଣେ ତେଣେ ଧାଉଁଥିବାରୁ ଏହାର ନେତ୍ର ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ପାଦର ପାଉଁଜି ସୁମଧୁର ଭାବରେ ରୁଣୁଝୁଣୁ ଝଙ୍କାର କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଏହାକୁ ଦେଖି ବିଶ୍ୱାବସୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଏଭଳି ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେ ନିଜ ବିମାନରୁ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥

ତାଂ ପ୍ରାର୍ଥୟନ୍ତୀଂ ଲଲନାଲଲାମ-
ମସେବିତଶ୍ରୀଚରଣୈରଦୃଷ୍ଟାମ୍ ।
ବତ୍ସାଂ ମନୋରୁଚ୍ଚପଦଃ ସ୍ୱସାରଂ
କୋ ନାନୁମନ୍ୟେତ ବୁଧୋଽଭିଯାତାମ୍ ॥ ୧୮

ସେହି କନ୍ୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱୟଂ ଆସି ଯେଉଁଠି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ଭଲା ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କରିବ ! ଏ ତ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାରାଜ ଶ୍ରୀସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ଆଦରର କନ୍ୟା ଏବଂ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କର ସ୍ନେହର ଭଉଣୀ; ପୁଣି ଏ ହେଉଛି ରମଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରତ୍ନ ସମାନ । ଯେଉଁମାନେ କେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଚରଣରେ ଉପାସନା କରିନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ଏହାର ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥

ଅତୋ ଭଜିଷ୍ୟେ ସମୟେନ ସାଧ୍ୱୀଂ
ଯାବତ୍ତେଜୋ ବିଭୃୟାଦାତ୍ମନୋ ମେ ।
ଅତୋ ଧର୍ମାନ୍ ପାରମହଂସ୍ୟମୁଖ୍ୟାନ୍
ଶୁକ୍ଳପ୍ରୋକ୍ତାନ୍ ବହୁ ମନ୍ୟେଽବିହିଂସ୍ରାନ୍ ॥ ୧୯

ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସାଧ୍ୱୀ କନ୍ୟାକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବି । କିନ୍ତୁ ମୋର ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ ଅଛି । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ନ ଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଗୃହସ୍ଥ ଧର୍ମାନୁସାରେ ଏହା ସହିତ ରହିବି । ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ସନ୍ନ୍ୟାସପ୍ରଧାନ ହିଂସାରହିତ ଶମ-ଦମାଦି ଧର୍ମକୁ ହିଁ ମୁଁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେବି ॥ ୧୯ ॥

* ମନୁସ୍ମୃତିରେ ଆଠପ୍ରକାର ବିବାହର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି—(୧) ବ୍ରାହ୍ମ, (୨) ଦୈବ, (୩) ଆର୍ଷ, (୪) ପ୍ରାଜାପତ୍ୟ, (୫) ଆସୁର, (୬) ଗାନ୍ଧର୍ବ, (୭) ରାକ୍ଷସ ଓ (୮) ପୈଶାଚ । ଏସବୁର ଲକ୍ଷଣ ସେହି ସ୍ମୃତିର ୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲା ବାହ୍ମବିଧି । ଏହି ବିଧିରେ କନ୍ୟାପିତା କନ୍ୟାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବର ହାତରେ ଦାନ କରନ୍ତି ।

ଯତୋଽଭବଦ୍ବିଶ୍ୱମିଦଂ ବିଚିତ୍ରଂ
ସଂସ୍ଥାସ୍ୟତେ ଯତ୍ର ଚ ବାବ ତିଷ୍ଠତେ ।
ପ୍ରଜାପତୀନାଂ ପତିରେଷ ମହ୍ୟଂ
ପରଂ ପ୍ରମାଣଂ ଭଗବାନନନ୍ତଃ ॥ ୨୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ ଉଗ୍ରଧନ୍ୱନ୍ନିୟଦେବାବଭାଷେ
ଆସୀଚ୍ଚ ତୂଷ୍ଣୀମରବିନ୍ଦନାଭମ୍ ।
ଧିୟୋପଗୃହ୍ଣନ୍ ସ୍ମିତଶୋଭିତେନ
ମୁଖେନ ଚେତୋ ଲୁଲୁଭେ ଦେବହୂତ୍ୟାଃ ॥ ୨୧

ସୋଽନୁ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବ୍ୟବସିତଂ ମହିଷ୍ୟା ଦୁହିତୁଃ ସ୍ଫୁଟମ୍ ।
ତସ୍ମୈ ଗୁଣଗଣାଢ୍ୟାୟ ଦଦୌ ତୁଲ୍ୟାଂ ପ୍ରହର୍ଷିତଃ ॥ ୨୨

ଶତରୂପା ମହାରାଜ୍ଞୀ ପାରିବର୍ହାନ୍ମହାଧନାନ୍ ।
ଦମ୍ପତ୍ୟୋଃ ପର୍ଯ୍ୟଦାତ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟା ଭୂଷାବାସଃପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ॥ ୨୩

ପ୍ରତ୍ତାଂ ଦୁହିତରଂ ସମ୍ରାଟ୍ ସଦୃକ୍ଷାୟ ଗତବ୍ୟଥଃ ।
ଉପଗୁହ୍ୟ ଚ ବାହୁଭ୍ୟାମୌତ୍କଣ୍ଠ୍ୟୋନ୍ମଥିତାଶୟଃ ॥ ୨୪

ଅଶକ୍ନୁବଂସ୍ତଦ୍ବିରହଂ ମୁଞ୍ଚନ୍ ବାଷ୍ପକଳାଂ ମୁହୁଃ ।
ଆସିଞ୍ଚଦମ୍ବ ବତ୍ସେତି ନେତ୍ରୋଦୈର୍ଦୁହିତୁଃ ଶିଖାଃ ॥ ୨୫

ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ତଂ ମୁନିବରମନୁଜ୍ଞାତଃ ସହାନୁଗଃ ।
ପ୍ରତସ୍ଥେ ରଥମାରୁହ୍ୟ ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସ୍ୱପୁରଂ ନୃପଃ ॥ ୨୬

ଉଭୟୋର୍ଋଷିକୁଲ୍ୟାୟାଃ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଃ ସୁରୋଧସୋଃ ।
ଋଷୀଣାମୁପଶାନ୍ତାନାଂ ପଶ୍ୟନ୍ନାଶ୍ରମସମ୍ପଦଃ ॥ ୨୭

ତମାୟାନ୍ତମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତାତ୍ ପ୍ରଜାଃ ପତିମ୍ ।
ଗୀତସଂସ୍ତୁତିବାଦିତ୍ରୈଃ ପ୍ରତ୍ୟୁଦୀୟୁଃ ପ୍ରହର୍ଷିତାଃ ॥ ୨୮

ବର୍ହିଷ୍ମତୀ ନାମ ପୁରୀ ସର୍ବସମ୍ପତ୍ସମନ୍ୱିତା ।
ନ୍ୟପତନ୍ ଯତ୍ର ରୋମାଣି ଯଜ୍ଞସ୍ୟାଙ୍ଗଂ ବିଧୁନ୍ୱତଃ ॥ ୨୯

କୁଶାଃ କାଶାସ୍ତ ଏବାସନ୍ ଶଶ୍ୱଦ୍ଧରିତବର୍ଚ୍ଚସଃ ।
ଋଷୟୋ ଯୈଃ ପରାଭାବ୍ୟ ଯଜ୍ଞଘ୍ନାନ୍ ଯଜ୍ଞମୀଜିରେ ॥ ୩୦

ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବିଚିତ୍ର ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଏହା ଦିନେ ଲୀନ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଏହା ପାଳିତ ହେଉଛି, ମୋ ପକ୍ଷରେ ସେହି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପତି ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତ ହିଁ ସର୍ବାଧିକ ମାନ୍ୟ ॥ ୨୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ପରମ ପରାକ୍ରମୀ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ବିଦୁର ! କର୍ଦମ କେବଳ ଏତିକି ହିଁ କହିପାରିଲେ ଏବଂ ଏହା ପରେ ପରେ ହୃଦୟରେ ପଦ୍ମନାଭ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି ସେହି ଧ୍ୟାନରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ ଓ ମୌନ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ମୁଖକମଳକୁ ଦେଖି ଦେବହୂତିଙ୍କ ଚିତ୍ତ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୧ ॥ ମନୁ ଦେଖିଲେ ଏହି ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମହାରାଣୀ ଶତରୂପା ଓ ରାଜକୁମାରୀ ଦେବହୂତିଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକୃତି ରହିଛି । ତେଣୁ ସେ ବହୁଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ କର୍ଦମଙ୍କ ହାତରେ ତାଙ୍କରି ସମାନ ଗୁଣବତୀ କନ୍ୟାକୁ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ପ୍ରଦାନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ମହାରାଣୀ ଶତରୂପା ମଧ୍ୟ ଝିଅ-ଜ୍ୱାଇଁଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦରରେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବାସନକୁସନ ଯୌତୁକରୂପରେ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ବରପାତ୍ର ହାତରେ କନ୍ୟା ଦାନ କରି ମହାରାଜା ମନୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଫେରିବା ସମୟରେ ବିୟୋଗ ଦୁଃଖ ସହି ନ ପାରି ମନୁ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଭିଡ଼ି ଧରି 'ମାଆ ! ମାଆ !' କହି କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ । ତାହାଙ୍କ ଆଖିରୁ ଝରୁଥିବା ଅଶ୍ରୁଧାରା ଦେବହୂତିଙ୍କ କେଶଗୁଚ୍ଛକୁ ଭିଜାଇଦେଲା ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ଶେଷରେ ସେ ମୁନିବର କର୍ଦମଙ୍କୁ ଫେରିବାର ଇଚ୍ଛା ଜଣାଇ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକ୍ରମେ ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ରଥରେ ବସି, ନିଜ ସେବକମାନଙ୍କ ମେଳରେ ଋଷିକୁଳସେବିତ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ଉଭୟକୂଳରେ ମୁନିଗଣଙ୍କର ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରି କରି ନିଜ ରାଜଧାନୀ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୨୬,୨୭ ॥

ମହାରାଜା ଆସୁଛନ୍ତି ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତର ପ୍ରଜାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସ୍ତୁତି, ଗୀତ ଓ ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ସହିତ ମନୁଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବାକୁ ବାହାରିପଡ଼ିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସକଳ ପ୍ରକାର ସମ୍ପଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ହିଷ୍ମତୀ ନଗରୀ ଥିଲା ମନୁଙ୍କର ରାଜଧାନୀ । ପୃଥିବୀକୁ ରସାତଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପରେ ଶ୍ରୀବରାହ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଝାଡ଼ିଦେବାରୁ ଏଠାରେ ତାହାଙ୍କର କିଛି ରୋମ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ରୋମଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସଦାସବୁଜ ହୋଇ ରହୁଥିବା କୁଶ ଓ କାଶତଣ୍ଡି ଗଛରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ସେହି କୁଶ ଓ କାଶଦ୍ୱାରା ମୁନିମାନେ

କୁଶକାଶମୟଂ ବର୍ହିରାସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ମନୁଃ ।
ଅଯଜଦ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଂ ଲବ୍ଧା ସ୍ଥାନଂ ଯତୋ ଭୁବମ୍ ॥ ୩୧

ବର୍ହିଷ୍ମତୀଂ ନାମ ବିଭୁର୍ଯାଂ ନିର୍ବିଶ୍ୟ ସମାବସତ୍ ।
ତସ୍ୟାଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଭବନଂ ତାପତ୍ରୟବିନାଶନମ୍ ॥ ୩୨

ସଭାର୍ଯ୍ୟଃ ସପ୍ରଜଃ କାମାନ୍ ବୁଭୁଜେଽନ୍ୟାବିରୋଧତଃ ।
ସଙ୍ଗୀୟମାନସତ୍କୀର୍ତ୍ତିଃ ସସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସୁରଗାୟକୈଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୂଷେଷ୍ୱନୁବଦ୍ଧେନ ହୃଦା ଶୃଣ୍ୱନ୍ ହରେଃ କଥାଃ ॥ ୩୩

ନିଷ୍ଣାତଂ ଯୋଗମାୟାସୁ ମୁନିଂ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଂ ମନୁମ୍ ।
ଯଦା ଭ୍ରଂଶୟିତୁଂ ଭୋଗା ନ ଶେକୁର୍ଭଗବତ୍ପରମ୍ ॥ ୩୪

ଅଯାତଯାମାସ୍ତସ୍ୟାସନ୍ ଯାମାଃ ସ୍ୱାନ୍ତରଯାପନାଃ ।
ଶୃଣ୍ୱତୋ ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷ୍ଣୋଃ କୁର୍ବତୋ ବ୍ରୁବତଃ କଥାଃ ॥ ୩୫

ସ ଏବଂ ସ୍ୱାନ୍ତରଂ ନିନ୍ୟେ ଯୁଗାନାମେକସପ୍ତତିମ୍ ।
ବାସୁଦେବପ୍ରସଙ୍ଗେନ ପରିଭୂତଗତିତ୍ରୟଃ ॥ ୩୬

ଶାରୀରା ମାନସା ଦିବ୍ୟା ବୈୟାସେ ଯେ ଚ ମାନୁଷାଃ ।
ଭୌତିକାଶ୍ଚ କଥଂ କ୍ଲେଶା ବାଧନ୍ତେ ହରିସଂଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୩୭

ଯଃ ପୃଷ୍ଟୋ ମୁନିଭିଃ ପ୍ରାହ ଧର୍ମାନ୍ନାନାବିଧାଞ୍ଛୁଭାନ୍ ।
ନୃଣାଂ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଣାଂ ଚ ସର୍ବଭୂତହିତଃ ସଦା ॥ ୩୮

ଏତତ୍ତ ଆଦିରାଜସ୍ୟ ମନୋଶ୍ଚରିତମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ବର୍ଣ୍ଣିତଂ ବର୍ଣ୍ଣନୀୟସ୍ୟ ତଦପତ୍ୟୋଦୟଂ ଶୃଣୁ ॥ ୩୯

ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିବା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ କରି ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞରେ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ମହାରାଜ ମନୁ ମଧ୍ୟ ବରାହ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ଭୂମିରୂପ ନିବାସସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ କୁଶ ଓ କାଶର ବର୍ହି ଅର୍ଥାତ୍ ଆସନ ବିଛାଇ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥

ନିଜର ନିବାସ ସ୍ଥାନ ବର୍ହିଷ୍ମତୀ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚି ମନୁ ତାଙ୍କର ତ୍ରିତାପନାଶକ ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେଠାରେ ନିଜର ଭାର୍ଯ୍ୟା ଓ ସନ୍ତତିମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ ମୋକ୍ଷର ଅନୁକୂଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଗଲେ । ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମନୁ ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ନ ହୋଇ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ ଶୁଣୁଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୋଗ୍ୟପଦାର୍ଥ ଲାଭ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ମନନଶୀଳ ଓ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଭୋଗ ତାଙ୍କୁ ଆଦୌ ବିଚଳିତ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୩୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଚରିତ ଶ୍ରବଣ, ଧ୍ୟାନ, ରଚନା ଓ ନିରୂପଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର ବ୍ୟାପୀ ଦୀର୍ଘ ଶାସନକାଳକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗ୍ରାସ କରି ଗ୍ଧଲିଥିବା କ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ କଦାପି ବୃଥାରେ କଟୁ ନ ଥିଲା ॥ ୩୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଜାଗ୍ରତ ଆଦି ତିନି ଅବସ୍ଥାରୁ ଅତୀତ ହୋଇ ଏବଂ ତିନିଗୁଣକୁ ଜୟ କରି, ସେ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଜ୍ଜି ରହିବାପୂର୍ବକ ନିଜ ମନ୍ୱନ୍ତରର ଏକସ୍ତରି ଚତୁର୍ଯୁଗୀ କାଳ କାଟିଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ବିଦୁର ! ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ, ତାଙ୍କୁ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ, ଦୈବିକ, ମାନୁଷିକ ଅଥବା ଭୌତିକ ଦୁଃଖ କିପରି ବା କଷ୍ଟ ଦେଇପାରିବ ! ॥ ୩୭ ॥ ମନୁ ନିରନ୍ତର ସକଳପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହିତରେ ରତ ଥିଲେ । ମୁନିମାନେ ପଗ୍ଧରିବାରୁ ସେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ତଥା ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମଙ୍ଗଳମୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । (ତାହା ମନୁସଂହିତାରୂପରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଛି) ॥ ୩୮ ॥

ଜଗତର ସର୍ବପ୍ରଥମ ସମ୍ରାଟ ମହାରାଜ ମନୁ ବାସ୍ତବରେ ସ୍ତୁତିର ଯୋଗ୍ୟ ଥିଲେ । ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ଏଥର ତାଙ୍କ କନ୍ୟା ଦେବହୂତିଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଶୁଣ ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୨୨॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କର୍ଦ୍ଦମ ଓ ଦେବହୂତିଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବିହାର

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପିତୃଭ୍ୟାଂ ପ୍ରସ୍ଥିତେ ସାଧ୍ୱୀ ପତିମିଙ୍ଗିତକୋବିଦା ।
ନିତ୍ୟଂ ପର୍ଯ୍ୟଚରତ୍ ପ୍ରୀତ୍ୟା ଭବାନୀବ ଭବଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୧

ବିଶ୍ରମ୍ଭେଣାତ୍ମଶୌଚେନ ଗୌରବେଣ ଦମେନ ଚ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷୟା ସୌହୃଦେନ ବାଚା ମଧୁରୟା ଚ ଭୋଃ ॥ ୨

ବିସୃଜ୍ୟ କାମଂ ଦମ୍ଭଂ ଚ ଦ୍ୱେଷଂ ଲୋଭମଘଂ ମଦମ୍ ।
ଅପ୍ରମତ୍ତୋଦ୍ୟତା ନିତ୍ୟଂ ତେଜୀୟାଂସମତୋଷୟତ୍ ॥ ୩

ସ ବୈ ଦେବର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟସ୍ତାଂ ମାନବୀଂ ସମନୁବ୍ରତାମ୍ ।
ଦୈବାଦ୍ଗରୀୟସଃ ପତ୍ୟୁରାଶାସାନାଂ ମହାଶିଷଃ ॥ ୪

କାଳେନ ଭୂୟସା କ୍ଷାମାଂ କର୍ଶିତାଂ ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟୟା ।
ପ୍ରେମଗଦ୍ଗଦୟା ବାଚା ପୀଡ଼ିତଃ କୃପୟାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫

କର୍ଦ୍ଦମ ଉବାଚ

ତୁଷ୍ଟୋଽହମଦ୍ୟ ତବ ମାନବି ମାନଦାୟାଃ
ଶୁଶ୍ରୂଷୟା ପରମୟା ପରୟା ଚ ଭକ୍ତ୍ୟା ।
ଯୋ ଦେହିନାମୟମତୀବ ସୁହୃତ୍ସ୍ୱଦେହୋ
ନାବେକ୍ଷିତଃ ସମୁଚିତଃ କ୍ଷପିତୁଂ ମଦର୍ଥେ ॥ ୬

ଯେ ମେ ସ୍ୱଧର୍ମନିରତସ୍ୟ ତପଃସମାଧି-
ବିଦ୍ୟାତ୍ମଯୋଗବିଜିତା ଭଗବତ୍ପ୍ରସାଦାଃ ।
ତାନେବ ତେ ମଦନୁସେବନୟାବରୁଦ୍ଧାନ୍
ଦୃଷ୍ଟିଂ ପ୍ରପଶ୍ୟ ବିତରାମ୍ୟଭୟାନଶୋକାନ୍ ॥ ୭

ଅନ୍ୟେ ପୁନର୍ଭଗବତୋ ଭ୍ରୁବ ଉଦ୍ବିଜୃମ୍ଭ-
ବିଭ୍ରଂଶିତାର୍ଥରଚନାଃ କିମୁରୁକ୍ରମସ୍ୟ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପିତାମାତା ଫେରିଯିବା ପରେ ପତିଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରିବାରେ କୁଶଳା ସାଧ୍ୱୀ ଦେବହୂତି ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ମୁନିବର କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପାର୍ବତୀ ଯେପରି ଶିବଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି, ସେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ସେବା କଲେ ॥ ୧ ॥ ସେ କାମବାସନା, ଦମ୍ଭ, ଦ୍ୱେଷ, ଲୋଭ, ପାପ ଓ ମଦ ତ୍ୟାଗ କରି, ଖୁବ୍ ସାବଧାନତା ଓ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ସେବାରେ ତତ୍ପର ରହି ବିଶ୍ୱାସ, ପବିତ୍ରତା, ଗୌରବ, ସଂଯମ, ଶୁଶ୍ରୂଷା, ପ୍ରେମ ଓ ମଧୁରଭାଷଣାଦି ଗୁଣରେ ନିଜର ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ପତିଦେବଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୨,୩ ॥ ଦେବହୂତି ବୁଝି ସାରିଥିଲେ ଯେ, ପତିଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ତାହାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୈବଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବଡ଼; ତେଣୁ ସେ ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କର ସେବାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତତ୍ପରତାର ସହିତ ନିମଗ୍ନ ରହିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ପତିଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ମନୁପୁତ୍ରୀ ଦେବହୂତି ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରତାଦି ପାଳନ କରିବା ହେତୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେଣି ଦେଖି ଦେବର୍ଷି-ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦୟା ଆସିଲା । ରାଜକନ୍ୟା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସେବା କରୁଥିବା ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରେମଗଦ୍ଗଦ ବଚନରେ କହିଲେ—॥ ୪,୫ ॥

କର୍ଦ୍ଦମ କହିଲେ—ହେ ମନୁନନ୍ଦିନି ! ତୁମେ ମୋତେ ବହୁତ ଆଦର କରୁଛ । ତୁମର ଉତ୍ତମ ସେବା ଓ ପରମ ଭକ୍ତିରେ ମୁଁ ଅତିଶୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ସବୁ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଶରୀରଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଓ ଆଦରର ବସ୍ତୁ ହୋଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ମୋର ସେବାରେ ମଜ୍ଜିରହି, ନିଜ ଶରୀର କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କଲ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ନିଜ ଧର୍ମ ପାଳନ କରିଥିବାରୁ ମୋତେ ତପ, ସମାଧି, ଉପାସନା ଓ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଭୟ-ଶୋକ-ରହିତ ଭଗବଦ୍ପ୍ରସାଦସ୍ୱରୂପ ବିଭୂତିସବୁ ମିଳିଛି, ସେଥିରେ (ମୋର ସେବା କରିଥିବାରୁ) ତୁମର ମଧ୍ୟ ଅଧିକାର ରହିଛି । ମୁଁ ତୁମକୁ ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଦାନ କରୁଛି; ତା'ଦ୍ୱାରା ତୁମେ ସେହିସବୁ ଦିବ୍ୟକୃପାମୟ ବିଭୂତିକୁ ଦେଖ ॥ ୭ ॥ ଅନ୍ୟ ସବୁ ଭୋଗ ତ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଭ୍ରୂକୁଟି ବିଳାସମାତ୍ରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ସେସବୁ ଏହି

ସିଦ୍ଧାସି ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ବିଭବାନ୍ନିଜଧର୍ମଦୋହାନ୍
ଦିବ୍ୟାନ୍ନରୈର୍ଦ୍ଦୁରଧିଗାନ୍ନୃପବିକ୍ରିୟାଭିଃ ॥ ୮

ବିଭୂତି ଆଗରେ କିଛି ବି ନୁହେଁ। ତୁମେ ମୋର ସେବା କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲ। ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ପାଳନ କରିବାରୁ ତୁମକୁ ବି ଦିବ୍ୟଭୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା। ତୁମେ ଏଥର ତାହା ଭୋଗ କରିପାରିବ। 'ମୁଁ ରାଜା; ମୋ ପାଇଁ ସବୁ କିଛି ସୁଲଭ' ଏଭଳି ଅଭିମାନ ଆଦି ବିକାର ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହି ଦିବ୍ୟଭୋଗ ମିଳିବା କଠିନ ॥ ୮ ॥

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣମବଳାଖିଳଯୋଗମାୟା-
ବିଦ୍ୟାବିଚକ୍ଷଣମବେକ୍ଷ୍ୟ ଗତାଧିରାସୀତ୍।
ସମ୍ପ୍ରଶ୍ରୟପ୍ରଣୟବିହ୍ୱଳୟା ଗିରେଷଦ୍-
ବ୍ରୀଡାବଲୋକବିଳସଦ୍ଧସିତାନନାଽଽହ ॥ ୯

କର୍ଦ୍ଦମ ଏପରି କହିବାରୁ ନିଜ ପତିଦେବ ସକଳ ଯୋଗମାୟା ଓ ବିଦ୍ୟାରେ କୁଶଳ ବୋଲି ଜାଣି ଦେବହୂତିଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇଗଲା। ତାହାଙ୍କର ମୁଖ କିଞ୍ଚିତ୍ ସଂକୋଚଭରା ଚାହାଣି ଓ ମଧୁର ମୃଦୁହାସରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଲା ଏବଂ ସେ ଅତି ବିନୟରେ ଓ ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୯ ॥

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ରାଦ୍ଧଂ ବତ ଦ୍ୱିଜବୃଷୈତଦମୋଘଯୋଗ-
ମାୟାଧିପେ ତ୍ୱୟି ବିଭୋ ତଦବୈମି ଭର୍ତ୍ତଃ।
ଯସ୍ତେଽଭ୍ୟଧାୟି ସମୟଃ ସକୃଦଙ୍ଗସଙ୍ଗୋ
ଭୂୟାଦ୍‌ଗରୀୟସି ଗୁଣଃ ପ୍ରସବଃ ସତୀନାମ୍ ॥ ୧୦

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ହେ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଯେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଯୋଗଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ, ଯେ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାକୁ ନିଜର ଅଧୀନ କରିପାରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଏସବୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ। କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ! ବିବାହ ସମୟରେ ଆପଣ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ ଯେ, ଗର୍ଭାଧାନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣ ମୋ ସହିତ ଗୃହସ୍ଥସୁଖ ଉପଭୋଗ କରିବେ, ତାହା ଏଥର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ହେଉଛି ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀପକ୍ଷେ ମହାନ ଲାଭ ॥ ୧୦ ॥

ତତ୍ରେତିକୃତ୍ୟମୁପଶିକ୍ଷ ଯଥୋପଦେଶଂ
ଯେନୈଷ ମେ କର୍ଶିତୋଽତିରିରଂସୟାଽଽତ୍ମା।
ସିଦ୍ଧ୍ୟେତ ତେ କୃତମନୋଭବଧର୍ଷିତାୟା
ଦୀନସ୍ତଦୀଶ ଭବନଂ ସଦୃଶଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୱ ॥ ୧୧

ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସମାଗମ ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ତାହା ଆପଣ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଅଙ୍ଗରାଗ, ଗନ୍ଧ, ଭୋଜନ ଆଦି ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଡ଼ କରିଦିଅନ୍ତୁ; ତାହା ଫଳରେ ମିଳନ-ଇଚ୍ଛାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ-ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିବା ମୋର ଏହି ଶରୀର ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯିବ। ସ୍ୱାମୀ ! ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତ ଭବନ କିପରି ତିଆରି ହୋଇପାରିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ॥ ୧୧ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରିୟାୟାଃ ପ୍ରିୟମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ କର୍ଦ୍ଦମୋ ଯୋଗମାସ୍ଥିତଃ।
ବିମାନଂ କାମଗଂ କ୍ଷତ୍ତସ୍ତର୍ହ୍ୟେବାବିରଚୀକରତ୍ ॥ ୧୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପ୍ରିୟାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି ଅବିଳମ୍ବେ ଯୋଗରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଯୋଗବଳରେ ସର୍ବତ୍ର ଯାଇପାରୁଥିବା ଗୋଟିଏ ବିମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ବିମାନ (ଚଳନ୍ତା ଦିବ୍ୟ ଭବନ) ସବୁପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛିତ ଭୋଗ-ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିପାରୁଥିଲା। ବିମାନଟି ହୋଇଥିଲା ଅତି ସୁନ୍ଦର, ସକଳ ପ୍ରକାର ରତ୍ନରେ ଯୁକ୍ତ, ସକଳ ସମ୍ପଦର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ମଣିମୟ ସ୍ତମ୍ଭମାନଙ୍କରେ

ସର୍ବକାମଦୁଘଂ ଦିବ୍ୟଂ ସର୍ବରତ୍ନସମନ୍ୱିତମ୍।
ସର୍ବର୍ଦ୍ଧ୍ୟୁପଚୟୋଦର୍କଂ ମଣିସ୍ତମ୍ଭୈରୁପସ୍କୃତମ୍ ॥ ୧୩

ଦିବ୍ୟୋପକରଣୋପେତଂ ସର୍ବକାଳସୁଖାବହମ୍ ।
ପଟ୍ଟିକାଭିଃ ପତାକାଭିର୍ବିଚିତ୍ରାଭିରଳଂକୃତମ୍ ॥ ୧୪

ସ୍ରଗ୍‌ଭିର୍ବିଚିତ୍ରମାଲ୍ୟାଭିର୍ମଞ୍ଜୁଶିଞ୍ଜତ୍‌ଷଡ଼ଙ୍ଘ୍ରିଭିଃ ।
ଦୁକୂଳକ୍ଷୌମକୌଶେୟୈର୍ନାନାବସ୍ତ୍ରୈର୍ବିରାଜିତମ୍ ॥ ୧୫

ଉପର୍ଯ୍ୟୁପରି ବିନ୍ୟସ୍ତନିଳୟେଷୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ।
କ୍ଷିପ୍ତୈଃ କଶିପୁଭିଃ କାନ୍ତଂ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କବ୍ୟଜନାସନୈଃ ॥ ୧୬

ତତ୍ର ତତ୍ର ବିନିକ୍ଷିପ୍ତନାନାଶିଳ୍ପୋପଶୋଭିତମ୍ ।
ମହାମରକତସ୍ଥଲ୍ୟା ଜୁଷ୍ଟଂ ବିଦ୍ରୁମବେଦିଭିଃ ॥ ୧୭

ଦ୍ୱାଃସୁ ବିଦ୍ରୁମଦେହଲ୍ୟା ଭାତଂ ବଜ୍ରକପାଟବତ୍ ।
ଶିଖରେଷ୍ୱିନ୍ଦ୍ରନୀଳେଷୁ ହେମକୁମ୍ଭୈରଧିଶ୍ରିତମ୍ ॥ ୧୮

ଚକ୍ଷୁଷ୍ମତ୍‌ପଦ୍ମରାଗାଗ୍ର୍ୟୈର୍ବଜ୍ରଭିତ୍ତିଷୁ ନିର୍ମିତୈଃ ।
ଜୁଷ୍ଟଂ ବିଚିତ୍ରବୈତାନୈର୍ମହାର୍ହୈର୍ହେମତୋରଣୈଃ ॥ ୧୯

ହଂସପାରାବତବ୍ରାତୈସ୍ତତ୍ର ତତ୍ର ନିକୂଜିତମ୍ ।
କୃତ୍ରିମାନ୍ ମନ୍ୟମାନୈଃ ସ୍ୱାନଧିରୁହ୍ୟାଧିରୁହ୍ୟ ଚ ॥ ୨୦

ବିହାରସ୍ଥାନବିଶ୍ରାମସଂବେଶପ୍ରାଙ୍ଗଣାଜିରୈଃ ।
ଯଥୋପଜୋଷଂ ରଚିତୈର୍ବିସ୍ମାପନମିବାତ୍ମନଃ ॥ ୨୧

ଈଦୃଗ୍‌ଗୃହଂ ତତ୍‌ପଶ୍ୟନ୍ତୀଂ ନାତିପ୍ରୀତେନ ଚେତସା ।
ସର୍ବଭୂତାଶୟାଭିଜ୍ଞଃ ପ୍ରାବୋଚତ୍ କର୍ଦମଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୨୨

ନିମଜ୍ଜ୍ୟାସ୍ମିନ୍ ହ୍ରଦେ ଭୀରୁ ବିମାନମିଦମାରୁହ ।
ଇଦଂ ଶୁକ୍ଳକୃତଂ ତୀର୍ଥମାଶିଷାଂ ଯାପକଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୨୩

ସା ତଦ୍ଭର୍ତ୍ତୁଃ ସମାଦାୟ ବଚଃ କୁବଳୟେକ୍ଷଣା ।
ସରଜଂ ବିଭ୍ରତୀ ବାସୋ ବେଣୀଭୂତାଂଶ୍ଚ ମୂର୍ଧଜାନ୍ ॥ ୨୪

ସୁଶୋଭିତ ॥ ୧୩ ॥ ବିମାନଟି ସବୁ ଋତୁରେ ସୁଖଦାୟକ ଥିଲା ଏବଂ ତାହାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଦିବ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ରଖା ଯାଇଥିଲା ତଥା ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ରେଶମ ପତାକା ଓ ଧ୍ୱଜାରେ ତାହା ସୁସଜ୍ଜିତ ଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ବିମାନଟି ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ଫୁଲମାଳାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେଥିରେ ଭ୍ରମରଗଣ ଗୁଞ୍ଜରଣ କରୁଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାଟବସ୍ତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୧୫ ॥ ସେଥିରେ ଗୋଟିକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ କେତୋଟି କୋଠରି ଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ କୋଠରିରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ପଲଙ୍କ, ଶଯ୍ୟା, ପଙ୍ଖା ଓ ଆସନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥାଏ । ସବୁ କୋଠରିର ଗୃହିକାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟର ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତି କୋଠରିରେ ମହାମର୍କତ ମଣିର ଚଟାଣ ଓ ପ୍ରବାଳରମଞ୍ଚ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ପ୍ରତି କୋଠରିର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାର ପ୍ରବାଳରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ । ସେଥିରେ ହୀରାର କବାଟ ଲାଗିଥାଏ ଓ ଶିଖରରେ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣିର ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳଶ ରଖା ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ବିମାନର ହୀରକ କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ବଛା ବଛା ପଦ୍ମରାଗ ମଣି ଖଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ବିମାନର ଆଖି ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ବିମାନ ଭିତରେ ନାନାରଙ୍ଗର ଗ୍ରନ୍ଥୁଆ ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ସୁନେଲୀରଙ୍ଗର ପତାକା ଓ ଝାଲର ବନ୍ଧା ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ବିମାନ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କୃତ୍ରିମ ହଂସ ଓ ପାରା ଆଦି ପକ୍ଷୀ ରଖା ଯାଇଥାନ୍ତି; ସେଗୁଡ଼ିକ ସଜୀବ ପକ୍ଷୀ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷୀମାନେ ସେସବୁ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଦେଖି ନିଜ ଜାତିର ବୋଲି ଭାବି ଶବ୍ଦ କରି ଡାକୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସେଥିରେ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳୀ, ଶୟନକକ୍ଷ, ବୈଠକଖାନା, ବାହାର ଓ ଭିତର ଅଗଣା ଥାଏ । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ, ବିମାନଟି ଦେଖି ସ୍ୱୟଂ କର୍ଦମ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥

ଏପରି ସୁନ୍ଦର ବିମାନରୂପୀ ଗୃହ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଦେବହୂତି ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନ୍ତରିକ ଭାବ ଜାଣି ପାରୁଥିବା କର୍ଦମ ସ୍ୱୟଂ କହିଦେଲେ, "ପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ଏହି ବିନ୍ଦୁସରୋବରରେ ସ୍ନାନ କରି ବିମାନରେ ବସିଯାଅ । ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଏହି ତୀର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ ।" ॥ ୨୨,୨୩ ॥

ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କଥା ମାନି କମଳଲୋଚନା ଦେବହୂତି ସରସ୍ୱତୀର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସେହି ସରୋବରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ

ଅଙ୍ଗଂ ଚ ମଳପଙ୍କେନ ସଂଛନ୍ନଂ ଶବଳସ୍ତନମ୍ ।
ଆବିବେଶ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଃ ସରଃ ଶିବଜଳାଶୟମ୍ ॥ ୨୫

ସାନ୍ତଃସରସି ବେଶ୍ମସ୍ଥାଃ ଶତାନି ଦଶ କନ୍ୟକାଃ ।
ସର୍ବାଃ କିଶୋରବୟସୋ ଦଦର୍ଶୋତ୍ପଲଗନ୍ଧୟଃ ॥ ୨୬

ତାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସହସୋତ୍ଥାୟ ପ୍ରୋଚୁଃ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ବୟଂ କର୍ମକରୀସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଶାଧି ନଃ କରବାମ କିମ୍ ॥ ୨୭

ସ୍ନାନେନ ତାଂ ମହାର୍ହେଣ ସ୍ନାପୟିତ୍ୱା ମନସ୍ୱିନୀମ୍ ।
ଦୁକୂଳେ ନିର୍ମଳେ ନୂତ୍ନେ ଦଦୁରସ୍ୟୈ ଚ ମାନଦାଃ ॥ ୨୮

ଭୂଷଣାନି ପରାର୍ଧ୍ୟାନି ବରୀୟାଂସି ଦ୍ୟୁମନ୍ତି ଚ ।
ଅନ୍ନଂ ସର୍ବଗୁଣୋପେତଂ ପାନଂ ଚୈବାମୃତାସବମ୍ ॥ ୨୯

ଅଥାଦର୍ଶେ ସ୍ୱମାତ୍ମାନଂ ସ୍ରଗ୍ୱିଣଂ ବିରଜାମ୍ବରମ୍ ।
ବିରଜଂ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ କନ୍ୟାଭିର୍ବହୁମାନିତମ୍ ॥ ୩୦

ସ୍ନାତଂ କୃତଶିରଃସ୍ନାନଂ ସର୍ବାଭରଣଭୂଷିତମ୍ ।
ନିଷ୍କଗ୍ରୀବଂ ବଳୟିନଂ କୂଜତ୍ କାଞ୍ଚନନୂପୁରମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୋଣ୍ୟୋରଧ୍ୟସ୍ତୟା କାଞ୍ଚ୍ୟା କାଞ୍ଚନ୍ୟା ବହୁରତ୍ନୟା ।
ହାରେଣ ଚ ମହାର୍ହେଣ ରୁଚକେନ ଚ ଭୂଷିତମ୍ ॥ ୩୨

ସୁଦତା ସୁଭ୍ରୁବା ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣସ୍ନିଗ୍ଧାପାଙ୍ଗେନ ଚକ୍ଷୁଷା ।
ପଦ୍ମକୋଶସ୍ପୃଧା ନୀଳୈରଳକୈଶ୍ଚ ଲସନ୍ମୁଖମ୍ ॥ ୩୩

ଯଦା ସସ୍ମାର ଋଷଭମୃଷୀଣାଂ ଦୟିତଂ ପତିମ୍ ।
ତତ୍ର ଗୃସ୍ତେ ସହ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଯତ୍ରାସ୍ତେ ସ ପ୍ରଜାପତିଃ ॥ ୩୪

ଖଣ୍ଡିଏ ମଇଳା ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମସ୍ତକର କେଶ ଜଟା ପାଲଟି ଯାଇଥାଏ । ଦେହରେ ଆଙ୍ଗୁଳେ ବହଳର ମଇଳା ଜମିଯାଇଥାଏ ଓ ସ୍ତନ କାନ୍ତିହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ସରୋବରରେ ବୁଡ଼ ପକାଉ ପକାଉ ସେ ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସରୋବର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଭବନ ରହିଛି; ସେଥିରେ ହଜାରେ କନ୍ୟା ରହିଛନ୍ତି; ସମସ୍ତେ କିଶୋରୀ ଅବସ୍ଥାର ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦେହରୁ ପଦ୍ମଗନ୍ଧ ବାହାରୁଛି ॥ ୨୬ ॥ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଓ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସୀ; ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବୁ, ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୨୭ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଆପଣା ସ୍ୱାମିନୀଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିବା ସେହି ରମଣୀମାନେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଗନ୍ଧମିଶ୍ରିତ ଜଳରେ ମନସ୍ୱିନୀ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇ ଦୁଇଟି ନୂତନ ଓ ନିର୍ମଳ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କାନ୍ତିମାନ୍ ଆଭୂଷଣରେ ସଜାଇଦେଇ ଉତ୍ତମ ଭୋଜନ ଓ ଅମୃତ ସମାନ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ପାନୀୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଏହି ସମୟରେ ସେ ଦର୍ପଣରେ ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଗ୍ରହଁଦେବା ମାତ୍ରେ ଦେଖିଲେ, ସେ ନାନାପ୍ରକାର ସୁଗନ୍ଧିତ ଫୁଲର ହାରରେ ବିଭୂଷିତା ହୋଇଛନ୍ତି; ସୁନ୍ଦର ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି; ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଓ କାନ୍ତିମାନ୍ ହୋଇଯାଇଛି । ସେହି କନ୍ୟାମାନେ ତାଙ୍କୁ ମାଙ୍ଗଳିକ ବେଶରେ ସଜାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡ ଧୋଇ ଗାଧୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ଗଳାରେ ହାର, ହାତରେ କଙ୍କଣ ଓ ପାଦରେ ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥିବା ସୁନାର ନୂପୁର ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୩୧ ॥ କମରରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ରତ୍ନଜଟିତ କଟିସୂତ୍ର ଓ ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଥିବା ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିହାରମାନଙ୍କ ହେତୁ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିବା କୁଙ୍କୁମାଦି ମଙ୍ଗଳଦ୍ରବ୍ୟ ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ଶୋଭା ଅପୂର୍ବ ଦିଶୁଛି ॥ ୩୨ ॥ ସୁନ୍ଦର ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି, ମନୋହର ଭୂଲତା, କମଳକଳିକୁ ପ୍ରତିହତ କରୁଥିବା ପ୍ରେମକଟାକ୍ଷମୟ ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ର ଓ ଘନକୃଷ୍ଣ ଅଳକାବଳି ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ମୁଖ ଅତି ମନୋରମ ଦେଖାଯାଉଛି ॥ ୩୩ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଇତିମଧ୍ୟରେ ଦେବହୂତି ନିଜର ପତିଦେବଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ, ସେ ଦେଖିଲେ, ଯେଉଁଠି ପ୍ରଜାପତି କର୍ଦ୍ଦମ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିଲେ, ସେ ନିଜର ଦାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ଭର୍ତ୍ତୁଃ ପୁରସ୍ତାଦାତ୍ମାନଂ ସ୍ତ୍ରୀସହସ୍ରବୃତଂ ତଦା ।
ନିଶାମ୍ୟ ତଦ୍‌ଯୋଗଗତିଂ ସଂଶୟଂ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୩୫

ସହସ୍ର ଦାସୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ନିଜକୁ ହଠାତ୍ ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଦେଖି ସେ ବୁଝିଗଲେ ଯେ ଏସବୁ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଯୋଗର ପ୍ରଭାବ। ଯୋଗର ଏଭଳି ପ୍ରଭାବ ଦେଖି ସେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ସ ତାଂ କୃତମଲସ୍ନାନାଂ ବିଭ୍ରାଜନ୍ତୀମପୂର୍ବବତ୍ ।
ଆତ୍ମନୋ ବିଭ୍ରତୀଂ ରୂପଂ ସଂବୀତରୁଚିରସ୍ତନୀମ୍ ॥ ୩୬

ବିଦ୍ୟାଧରୀସହସ୍ରେଣ ସେବ୍ୟମାନାଂ ସୁବାସସମ୍ ।
ଜାତଭାବୋ ବିମାନଂ ତଦାରୋହୟଦମିତ୍ରହନ୍ ॥ ୩୭

ହେ ବିଦୁର ! କର୍ଦ୍ଦମ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସ୍ନାନ କରିବା ଫଳରେ ଦେବହୂତିଙ୍କ ଶରୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ବିବାହପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର ରୂପ ଯେପରି ଥିଲା, ସେହି ରୂପ ଫେରିପାଇ ସେ ପୁନଃ ଶୋଭାସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି; ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ଶାଢ଼ୀରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ହଜାର ହଜାର ବିଦ୍ୟାଧରୀ ତାଙ୍କର ସେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ପ୍ରେମର ସହିତ ସେହି ବିମାନରେ (ଦିବ୍ୟଭବନରେ) ବସାଇଲେ ॥ ୩୬,୩୭ ॥

ତସ୍ମିନ୍ନଲୁପ୍ତମହିମା ପ୍ରିୟୟାନୁରକ୍ତୋ
ବିଦ୍ୟାଧରୀଭିରୁପଚୀର୍ଣ୍ଣବପୁର୍ବିମାନେ ।
ବଭ୍ରାଜ ଉତ୍କଚକୁମୁଦ୍‌ଗଣବାନପୀଚ୍ୟ-
ସ୍ତାରାଭିରାବୃତ ଇବୋଡୁପତିର୍ନଭଃସ୍ଥଃ ॥ ୩୮

ନିଜ ପ୍ରିୟାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ମହିମା (ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ) କମିଗଲା ନାହିଁ; ସେ ନିଜର ମହିମାରେ ପୂର୍ବବତ୍ ଅଟଳ ରହିଲେ। ବିଦ୍ୟାଧରୀମାନେ ତାହାଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି। କଇଁଫୁଲକୁ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ କରି ଆକାଶରେ ତାରାଗଣଙ୍କ ମେଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଶୋଭା ପାଇଲା ପରି, କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି ପ୍ରସନ୍ନଲୋଚନା ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ବିମାନରେ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ତେନାଷ୍ଟଲୋକପବିହାରକୁଲାଚଲେନ୍ଦ୍ର-
ଦ୍ରୋଣୀଷ୍ୱନଙ୍ଗସଖମାରୁତସୌଭଗାସୁ ।
ସିଦ୍ଧୈର୍ନୁତୋ ଦ୍ୟୁଧୁନିପାତଶିବସ୍ୱନାସୁ
ରେମେ ଚିରଂ ଧନଦବଲ୍ଲଲନାବରୂଥୀ ॥ ୩୯

ସେହି ବିମାନରେ ନିବାସ କରି ସେ ଦୀର୍ଘ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେରୁପର୍ବତର ଘାଟିମାନଙ୍କରେ କୁବେରଙ୍କ ପରି ବିହାର କଲେ। ସେହି ଘାଟିଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଅଷ୍ଟଲୋକପାଳଙ୍କର ବିହାରଭୂମି। ସେଠାରେ କାମ ଉଦ୍ଦୀପନ କରୁଥିବା ଶୀତଳ, ମନ୍ଦ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କର କମନୀୟ ଶୋଭାକୁ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରୁଥିଲା ତଥା ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗଲୋକରୁ ଅବତରଣର ମଙ୍ଗଳମୟ ଧ୍ୱନି ସେଠାରେ ନିରନ୍ତର ନିନାଦିତ ହେଉଥିଲା। ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଦିବ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଧରୀମାନେ ତାଙ୍କର ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଓ ସିଦ୍ଧଗଣ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରୁଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ବୈଶ୍ରମ୍ଭକେ ସୁରସନେ ନନ୍ଦନେ ପୁଷ୍ପଭଦ୍ରକେ ।
ମାନସେ ଚୈତ୍ରରଥ୍ୟେ ଚ ସ ରେମେ ରାମୟା ରତଃ ॥ ୪୦

ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ଦେବହୂତିଙ୍କ ସହିତ ସେ ବୈଶ୍ରମ୍ଭକ, ସୁରସନ, ନନ୍ଦନ, ପୁଷ୍ପଭଦ୍ର ଓ ଚୈତ୍ରରଥ ଆଦି ବହୁ ଦେବୋଦ୍ୟାନ ତଥା ମାନସସରୋବରରେ ଅନୁରାଗପୂର୍ବକ ବିହାର କଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁନା ବିମାନେନ କାମଗେନ ମହୀୟସା ।
ବୈମାନିକାନତ୍ୟଶେତ ଚରଁଲ୍ଲୋକାନ୍ ଯଥାନିଳଃ ॥ ୪୧

ସେ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଗତି କରୁଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାନ୍ତିମାନ୍ ବିମାନରେ ବସି ବାୟୁ ପରି ସକଳ ଲୋକରେ ବିଚରଣ କରିବା ସହିତ ବିମାନବିହାରୀ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବି ବଳିଗଲେ ॥ ୪୧ ॥

କିଂ ଦୁରାପାଦନଂ ତେଷାଂ ପୁଂସାମୁଦ୍ଦାମଚେତସାମ୍ ।
ଯୈରାଶ୍ରିତସ୍ତୀର୍ଥପଦଶ୍ଚରଣୋ ବ୍ୟସନାତ୍ୟୟଃ ॥ ୪୨

ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନଙ୍କର ଭବଭୟହାରୀ ପବିତ୍ର ପାଦ-ପଦ୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବା ଧୀର ପୁରୁଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ, କେଉଁ ଶକ୍ତି ବା ଦୁର୍ଲଭ ! ॥ ୪୨ ॥

ପ୍ରେକ୍ଷୟିତ୍ୱା ଭୁବୋ ଗୋଳଂ ପତ୍ନ୍ୟୈ ଯାବାନ୍ ସ୍ୱସଂସ୍ଥୟା ।
ବହ୍ୱାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ମହାଯୋଗୀ ସ୍ୱାଶ୍ରମାୟ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ॥ ୪୩

ବିଭଜ୍ୟ ନବଧାଽଽତ୍ମାନଂ ମାନବୀଂ ସୁରତୋତ୍ସୁକାମ୍ ।
ରାମାଂ ନିରମୟନ୍ ରେମେ ବର୍ଷପୂଗାନ୍ମୁହୂର୍ତ୍ତବତ୍ ॥ ୪୪

ତସ୍ମିନ୍ ବିମାନ ଉତ୍କୃଷ୍ଟାଂ ଶୟ୍ୟାଂ ରତିକରୀଂ ଶ୍ରିତା ।
ନ ଚାବୁଧ୍ୟତ ତଂ କାଳଂ ପତ୍ୟାପୀଚ୍ୟେନ ସଙ୍ଗତା ॥ ୪୫

ଏବଂ ଯୋଗାନୁଭାବେନ ଦମ୍ପତ୍ୟୋ ରମମାଣୟୋଃ ।
ଶତଂ ବ୍ୟତୀୟୁଃ ଶରଦଃ କାମଲାଲସୟୋର୍ମନାକ୍ ॥ ୪୬

ତସ୍ୟାମାଧତ୍ତ ରେତସ୍ତାଂ ଭାବୟନ୍ନାତ୍ମନାଽଽତ୍ମବିତ୍ ।
ନୋଧା ବିଧାୟ ରୂପଂ ସ୍ୱଂ ସର୍ବସଙ୍କଳ୍ପବିଦ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୪୭

ଅତଃ ସା ସୁଷୁବେ ସଦ୍ୟୋ ଦେବହୂତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ସର୍ବାସ୍ତାଶ୍ଚାରୁସର୍ବାଙ୍ଗ୍ୟୋ ଲୋହିତୋତ୍ପଳଗନ୍ଧୟଃ ॥ ୪୮

ପତିଂ ସା ପ୍ରବ୍ରଜିଷ୍ୟନ୍ତଂ ତଦାଽଽଲକ୍ଷ୍ୟୋଶତୀ ସତୀ ।
ସ୍ମୟମାନା ବିକ୍ଳବେନ ହୃଦୟେନ ବିଦୂୟତା ॥ ୪୯

ଲିଖନ୍ତ୍ୟଧୋମୁଖୀ ଭୂମିଂ ପଦା ନଖମଣିଶ୍ରିୟା ।
ଉବାଚ ଲଳିତାଂ ବାଚଂ ନିରୁଧ୍ୟାଶ୍ରୁକଳାଂ ଶନୈଃ ॥ ୫୦

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ସର୍ବଂ ତଦ୍ଭଗବାନ୍ମହ୍ୟମୁପୋବାହ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତମ୍ ।
ଅଥାପି ମେ ପ୍ରପନ୍ନାୟା ଅଭୟଂ ଦାତୁମର୍ହସି ॥ ୫୧

ଏପରିଭାବରେ ମହାଯୋଗୀ କର୍ଦ୍ଦମ ନିଜ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଦ୍ୱୀପ-ବର୍ଷ ଆଦିର ବିଚିତ୍ର ରଚନା ହେତୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ବୋଧ ହେଉଥିବା ସମସ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳ ଦେଖାଇସାରି ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ସେ ନିଜକୁ ନଅଟି ରୂପରେ ବିଭକ୍ତ କରି (ନବବିଧ ରୂପ ଧରି) ରତିସୁଖ ପାଇବା ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସୁକା ମନୁକୁମାରୀ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବାପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ସହିତ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ବିହାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ସେହି ଏତେ ବର୍ଷର ଦୀର୍ଘକାଳ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରି ବିତିଗଲା ॥ ୪୪ ॥ ସେହି ବିମାନରେ ରତିସୁଖ ବଢ଼ାଇବାରେ ସହାୟକ ହେଉଥିବା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଶଯ୍ୟା ପାଇଥିବାରୁ ନିଜର ପରମ ରୂପବାନ୍ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସହିତ ଏତେ କାଳ ରହି ମଧ୍ୟ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ସମୟର ଦୀର୍ଘତା ଆଦୌ ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେହି ରତିସୁଖରତ ଦମ୍ପତି ନିଜ ଯୋଗବଳରେ ଶହ ଶହ ବର୍ଷ ପ୍ରଣୟ ବିହାର କରି ମଧ୍ୟ ଏତେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ପରି ବିତାଇଦେଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ କର୍ଦ୍ଦମ ଦେବହୂତିଙ୍କର ସବୁପ୍ରକାର ଇଚ୍ଛା ଜାଣିଥିଲେ । ତେଣୁ ଦେବହୂତି ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ଥିବା ଦେଖି ତଥା ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ସ୍ମରଣ କରି ସେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ନଅଭାଗ କରିଦେଲେ ଏବଂ କନ୍ୟା ଉତ୍ପତ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗରୂପେ ଭାବନା କରି ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ ॥ ୪୭ ॥ ତା'ଫଳରେ ଦେବହୂତିଙ୍କର ଏକାସଙ୍ଗେ ନଅଟି କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେଲେ । କନ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ସମସ୍ତେ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ରକ୍ତକମଳର ସୁଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥିଲା ॥ ୪୮ ॥

ସେତେବେଳେ ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱଭାବଧାରୀ ସତୀ ଦେବହୂତି ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୂର୍ବପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ପତିଦେବ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରି ବନକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଆଖିଲୁହ ଏବଂ ସନ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟର ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ଚାପିରଖି, ମୃଦୁହାସ୍ୟ ବଦନରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଏବଂ ମଥା ପୋତି, ନିଜର ନଖମଣିମଣ୍ଡିତ ପାଦରେ ଭୂଇଁ ଉପରେ ଗାର କାଟୁ କାଟୁ ଧୀର ଓ କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ ॥ ୪୯,୫୦ ॥

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଯାହା କିଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ, ତାହା ତ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ପାଳନ କରିଦେଲେ । ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ । ଆପଣ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦୁହିତୃଭିସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ବିମୃଗ୍ୟାଃ ପତୟଃ ସମାଃ ।
କଶ୍ଚିତ୍ସ୍ୟାନ୍ମେ ବିଶୋକାୟ ତ୍ୱୟି ପ୍ରବ୍ରଜିତେ ବନମ୍ ॥ ୫୨

ଏତାବତାଲଂ କାଳେନ ବ୍ୟତିକ୍ରାନ୍ତେନ ମେ ପ୍ରଭୋ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥପ୍ରସଙ୍ଗେନ ପରିତ୍ୟକ୍ତପରାତ୍ମନଃ ॥ ୫୩

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ସଜ୍ଜନ୍ତ୍ୟା ପ୍ରସଙ୍ଗସ୍ତ୍ୱୟି ମେ କୃତଃ ।
ଅଜାନନ୍ତ୍ୟା ପରଂ ଭାବଂ ତଥାପ୍ୟସ୍ତ୍ୱଭୟାୟ ମେ ॥ ୫୪

ସଙ୍ଗୋ ଯଃ ସଂସୃତେର୍ହେତୁରସତ୍ସୁ ବିହିତୋଽଧିୟା ।
ସ ଏବ ସାଧୁଷୁ କୃତୋ ନିଃସଙ୍ଗତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୫୫

ନେହ ଯତ୍କର୍ମ ଧର୍ମାୟ ନ ବିରାଗାୟ କଳ୍ପତେ ।
ନ ତୀର୍ଥପଦସେବାୟୈ ଜୀବନ୍ନପି ମୃତୋ ହି ସଃ ॥ ୫୬

ସାହଂ ଭଗବତୋ ନୂନଂ ବଞ୍ଚିତା ମାୟୟା ଦୃଢମ୍ ।
ଯତ୍ତ୍ୱାଂ ବିମୁକ୍ତିଦଂ ପ୍ରାପ୍ୟ ନ ମୁମୁକ୍ଷେୟ ବନ୍ଧନାତ୍ ॥ ୫୭

ମୋତେ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୫୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଏହି କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ବରପାତ୍ର ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ଛଡ଼ା ଆପଣ ବନକୁ ଚ୍ଛଲିଯିବା ପରେ ମୋର ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ଶୋକ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପାଖରେ କେହି ତ ଜଣେ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୨ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ରହି ମୋର ଯେଉଁ ସମୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ ଭୋଗ କରିବାରେ ବିତିଗଲା, ତାହା ତ ନିରର୍ଥକ ଚ୍ଛଲିଗଲା ॥ ୫୩ ॥ ଆପଣଙ୍କର ପରମପ୍ରଭାବ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବିଷୟମାନଙ୍କରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଅନୁରାଗ କଲି; ତଥାପି ଏହା ବି ମୋ ପାଇଁ ସଂସାରଭୟ ନାଶକାରୀ ହେଉ ॥ ୫୪ ॥ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଅସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ସଙ୍ଗ କଲେ, ତାହା ବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ସଙ୍ଗ କଲେ, ତାହା ଅସଙ୍ଗତା ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୫୫ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ମଦ୍ୱାରା ଧର୍ମ ସମ୍ପାଦନ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ବୈରାଗ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ବି ସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବିତ ରହି ମଧ୍ୟ ମୃତ ସମାନ ॥ ୫୬ ॥ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ବହୁତ ଠକାମିରେ ପଡ଼ିଗଲି, ଯାହାଫଳରେ କି ଆପଣଙ୍କ ପରି ମୁକ୍ତିଦାତା ପତିଦେବତା ପାଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମୁକୁଳିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲି ନାହିଁ ॥ ୫୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
କାପିଳେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶ୍ରୀକପିଳଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ନିର୍ବେଦବାଦିନୀମେବଂ ମନୋର୍ଦୁହିତରଂ ମୁନିଃ ।
ଦୟାଳୁଃ ଶାଳିନୀମାହ ଶୁକ୍ଳାଭିବ୍ୟାହୃତଂ ସ୍ମରନ୍ ॥ ୧

ଋଷିରୁବାଚ

ମା ଖିଦୋ ରାଜପୁତ୍ରୀତ୍ଥମାତ୍ମାନଂ ପ୍ରତ୍ୟନିନ୍ଦିତେ ।
ଭଗବାଂସ୍ତେଽକ୍ଷରୋ ଗର୍ଭମଦୂରାତ୍ ସମ୍ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟତେ ॥ ୨

ଧୃତବ୍ରତାସି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଦମେନ ନିୟମେନ ଚ ।
ତପୋଦ୍ରବିଣଦାନୈଶ୍ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଚେଶ୍ୱରଂ ଭଜ ॥ ୩

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଉତ୍ତମ ଗୁଣରେ ସୁଶୋଭିତା ମନୁପୁତ୍ରୀ ଦେବହୂତି ଏପରି ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ କଥା କହିବାରୁ କୃପାଳୁ କର୍ଦମମୁନିଙ୍କର ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

କର୍ଦମ କହିଲେ—ହେ କଲ୍ୟାଣଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା ରାଜକୁମାରୀ ! ତୁମେ ନିଜ କଥା ଭାବି ଏପରି ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ । ଶୀଘ୍ର ସ୍ୱୟଂ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ତୁମ ଗର୍ଭକୁ ଆସିବେ ॥ ୨ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ବ୍ରତ ପାଳନ କରିଛ; ତେଣୁ ତୁମର ନିଶ୍ଚୟ କଲ୍ୟାଣ ହେବ । ତୁମେ ଏଥର ସଂଯମ, ନିୟମ, ତପ ଓ ଦାନାଦି କରିବା ସହିତ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜ ॥ ୩ ॥

ସ ତ୍ୱୟାଽଽରାଧିତଃ ଶୁକ୍ଳୋ ବିତନ୍ୱନ୍ ମାମକଂ ଯଶଃ ।
ଛେତ୍ତା ତେ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିମୌଦର୍ଯ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମଭାବନଃ ॥ ୪

ଏପରି ଆରାଧନା କଲେ ଶ୍ରୀହରି ତୁମ ଗର୍ଭରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ମୋର ଯଶ ବଢ଼ାଇବେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇ ତୁମ ହୃଦୟର ଅହଙ୍କାର ଗ୍ରନ୍ଥି କାଟିଦେବେ ॥ ୪ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଦେବହୂତ୍ୟପି ସନ୍ଦେଶଂ ଗୌରବେଣ ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ସମ୍ୟକ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧାୟ ପୁରୁଷଂ କୂଟସ୍ଥମଭଜଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ॥ ୫

ତସ୍ୟାଂ ବହୁତିଥେ କାଳେ ଭଗବାନ୍ମଧୁସୂଦନଃ ।
କାର୍ଦମଂ ବୀର୍ଯ୍ୟମାପନ୍ନୋ ଜଜ୍ଞେଽଗ୍ନିରିବ ଦାରୁଣି ॥ ୬

ଅବାଦୟଂସ୍ତଦା ବ୍ୟୋମ୍ନି ବାଦିତ୍ରାଣି ଘନାଘନାଃ ।
ଗାୟନ୍ତି ତଂ ସ୍ମ ଗନ୍ଧର୍ବା ନୃତ୍ୟନ୍ତ୍ୟପ୍ସରସୋ ମୁଦା ॥ ୭

ପେତୁଃ ସୁମନସୋ ଦିବ୍ୟାଃ ଖେଚରୈରପବର୍ଜିତାଃ ।
ପ୍ରସେଦୁଶ୍ଚ ଦିଶଃ ସର୍ବା ଅମ୍ଭାଂସି ଚ ମନାଂସି ଚ ॥ ୮

ତତ୍‌କର୍ଦମାଶ୍ରମପଦଂ ସରସ୍ୱତ୍ୟା ପରିଶ୍ରିତମ୍ ।
ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ ସାକମୃଷିଭିର୍ମରୀଚ୍ୟାଦିଭିରଭ୍ୟୟାତ୍ ॥ ୯

ଭଗବନ୍ତଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱେନାଂଶେନ ଶତ୍ରୁହନ୍ ।
ତତ୍ତ୍ୱସଂଖ୍ୟାନବିଜ୍ଞପ୍ତ୍ୟୈ ଜାତଂ ବିଦ୍ୱାନଜଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ॥ ୧୦

ସଭାଜୟନ୍ ବିଶୁଦ୍ଧେନ ଚେତସା ତଚ୍ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
ପ୍ରହୃଷ୍ୟମାଣୈରସୁଭିଃ କର୍ଦମଂ ଚେଦମଭ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୧୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପ୍ରଜାପତି କର୍ଦମଙ୍କ ଆଦେଶକୁ ଗୌରବ ଦେଇ ଦେବହୂତି ତାଙ୍କ କଥାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ଏବଂ ନିର୍ବିକାର ପରମପୁରୁଷ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଆରାଧନାରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ ॥ ୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବହୁଦିନ ବିତିଯିବା ପରେ କାଠରୁ ଅଗ୍ନି ପ୍ରକଟ ହେଲା ପରି କର୍ଦମଙ୍କ ତେଜର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଦେବହୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୬ ॥ ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆକାଶରେ ଜୋର୍‌ରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅପ୍ସରାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ନୃତ୍ୟ କଲେ ॥ ୭ ॥ ଦେବତାମାନେ ଆକାଶରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ । ସକଳ ଦିଗରେ ଆନନ୍ଦ ଖେଳିଗଲା । ଜଳାଶୟମାନଙ୍କର ଜଳ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା ଓ ସବୁ ଜୀବଙ୍କର ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ସେତେବେଳେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପରିବେଷ୍ଟିତ କର୍ଦମଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ମରୀଚି ଆଦି ମୁନିମାନଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁଦମନ ବିଦୁର ! ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଅଜନ୍ମା ବ୍ରହ୍ମା ଜାଣିପାରିଲେ ଯେ, ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ସ୍ୱକୀୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଅଂଶରେ ସେଠାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା ତାହାକୁ ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ଆଦର ଓ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ଏବଂ ନିଜର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ବ୍ୟକ୍ତ କରି କର୍ଦମଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ତ୍ୱୟା ମେଽପଚିତିସ୍ତାତ କଳ୍ପିତା ନିର୍ବ୍ୟଲୀକତଃ ।
ଯନ୍ମେ ସଞ୍ଜଗୃହେ ବାକ୍ୟଂ ଭବାନ୍ମାନଦ ମାନୟନ୍ ॥ ୧୨

ଏତାବତ୍ୟେବ ଶୁଶ୍ରୂଷା କାର୍ଯ୍ୟା ପିତରି ପୁତ୍ରକୈଃ ।
ବାଢ଼ମିତ୍ୟନୁମନ୍ୟେତ ଗୌରବେଣ ଗୁରୋର୍ବଚଃ ॥ ୧୩

ଇମା ଦୁହିତରଃ ସଭ୍ୟ ତବ ବତ୍ସ ସୁମଧ୍ୟମାଃ ।
ସର୍ଗମେତଂ ପ୍ରଭାବୈଃ ସ୍ୱୈର୍ବୃଂହୟିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟନେକଧା ॥ ୧୪

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ପ୍ରିୟ କର୍ଦମ ! ତୁମେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇଥାଅ । ମୋର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରି ତୁମେ ମୋର ଯେଉଁ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କଲ, ତାହାଫଳରେ ତୁମଦ୍ୱାରା ମୋର ପୂଜା ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୨ ॥ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ଆଦରପୂର୍ବକ ପିତାଙ୍କର ଆଦେଶ ମାନିବା ହେଉଛି, ପିତାଙ୍କ ପାଇଁ ପୁତ୍ର କରୁଥିବା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସେବା ॥ ୧୩ ॥ ପୁତ୍ର ! ତୁମେ ହେଉଛ ସଭ୍ୟ । ତୁମର ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଦ୍ୱାରା ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ବହୁଳଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି କରିବେ ॥ ୧୪ ॥

ଅତସ୍ତ୍ୱମୃଷିମୁଖ୍ୟେଭ୍ୟୋ ଯଥାଶୀଲଂ ଯଥାରୁଚି ।
ଆତ୍ମଜାଃ ପରିଦେହ୍ୟଦ୍ୟ ବିସ୍ତୃଣୀହି ଯଶୋ ଭୁବି ॥ ୧୫

ବେଦାହମାଦ୍ୟଂ ପୁରୁଷମବତୀର୍ଣ୍ଣଂ ସ୍ୱମାୟୟା ।
ଭୂତାନାଂ ଶେବଧିଂ ଦେହଂ ବିଭ୍ରାଣଂ କପିଲଂ ମୁନେ ॥ ୧୬

ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନଯୋଗେନ କର୍ମଣାମୁଦ୍ଧରନ୍ ଜଟାଃ ।
ହିରଣ୍ୟକେଶଃ ପଦ୍ମାକ୍ଷଃ ପଦ୍ମମୁଦ୍ରାପଦାମ୍ବୁଜଃ ॥ ୧୭

ଏଷ ମାନବି ତେ ଗର୍ଭଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ କୈଟଭାର୍ଦନଃ ।
ଅବିଦ୍ୟାସଂଶୟଗ୍ରନ୍ଥିଂ ଛିତ୍ତ୍ୱା ଗାଂ ବିଚରିଷ୍ୟତି ॥ ୧୮

ଅୟଂ ସିଦ୍ଧଗଣାଧୀଶଃ ସାଙ୍ଖ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟୈଃ ସୁସମ୍ମତଃ ।
ଲୋକେ କପିଳ ଇତ୍ୟାଖ୍ୟାଂ ଗନ୍ତା ତେ କୀର୍ତ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନଃ ॥ ୧୯

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତାବାଶ୍ୱାସ୍ୟ ଜଗତ୍ସ୍ରଷ୍ଟା କୁମାରୈଃ ସହନାରଦଃ ।
ହଂସୋ ହଂସେନ ଯାନେନ ତ୍ରିଧାମପରମଂ ଯଯୌ ॥ ୨୦

ଗତେ ଶତଧୃତୌ କ୍ଷତ୍ତଃ କର୍ଦମସ୍ତେନ ଚୋଦିତଃ ।
ଯଥୋଦିତଂ ସ୍ୱଦୁହିତୃଃ ପ୍ରାଦାଦ୍ୱିଶ୍ୱସୃଜାଂ ତତଃ ॥ ୨୧

ମରୀଚୟେ କଳାଂ ପ୍ରାଦାଦନସୂୟାମଥାତ୍ରୟେ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାମଙ୍ଗିରସେଽୟଚ୍ଛତ୍ପୁଲସ୍ତ୍ୟାୟ ହବିର୍ଭୁବମ୍ ॥ ୨୨

ପୁଲହାୟ ଗତିଂ ଯୁକ୍ତାଂ କ୍ରତବେ ଚ କ୍ରିୟାଂ ସତୀମ୍ ।
ଖ୍ୟାତିଂ ଚ ଭୃଗବେଽୟଚ୍ଛଦ୍ ବସିଷ୍ଠାୟାପ୍ୟରୁନ୍ଧତୀମ୍ ॥ ୨୩

ଅଥର୍ବଣେଽଦଦାଚ୍ଛାନ୍ତିଂ ଯୟା ଯଜ୍ଞୋ ବିତନ୍ୟତେ ।
ବିପ୍ରର୍ଷଭାନ୍ କୃତୋଦ୍ୱାହାନ୍ ସଦାରାନ୍ ସମଲାଲୟତ୍ ॥ ୨୪

ତତସ୍ତ ଋଷୟଃ କ୍ଷତ୍ତଃ କୃତଦାରା ନିମନ୍ତ୍ର୍ୟ ତମ୍ ।
ପ୍ରାତିଷ୍ଠନ୍ନନ୍ଦିମାପନ୍ନାଃ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱମାଶ୍ରମମଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୨୫

ସ ଚାବତୀର୍ଣ୍ଣଂ ତ୍ରିଯୁଗମାଜ୍ଞାୟ ବିବୁଧର୍ଷଭମ୍ ।
ବିବିକ୍ତ ଉପସଙ୍ଗମ୍ୟ ପ୍ରଣମ୍ୟ ସମଭାଷତ ॥ ୨୬

ତେଣୁ ତୁମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ମରୀଚି ଆଦି ନଅ ମୁନିବରଙ୍କ ହାତରେ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ତୁମର ନଅ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦିଅ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂସାରରେ ତୁମର ସୁଯଶ ବିସ୍ତାର ହେବ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ନିଧି ଓ ଅଭୀଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣକାରୀ ଆଦିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ହିଁ ଆପଣା ଯୋଗମାୟା ବଳରେ ତୁମ ଆଶ୍ରମରେ କପିଳରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ (ତା'ପରେ ସେ ଦେବହୂତିଙ୍କୁ କହିଲେ—) ରାଜକୁମାରୀ ! ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭକେଶ, କମଳନୟନ ଓ ପଦ୍ମାଙ୍କିତ ଚରଣକମଳଧାରୀ ଶିଶୁରୂପରେ କୈଟଭାସୁରହନ୍ତା ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା କର୍ମବାସନାର ମୂଳଚ୍ଛେଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ; ସେ ହିଁ ଏବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ ମୋହଗ୍ରନ୍ଥି କାଟି ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିଚରଣ କରିବେ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ସେ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସାଂଖ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ବି ମାନନୀୟ ହେବେ । ସେ ଜଗତରେ ତୁମର କୀର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିବେ ଓ **କପିଳ** ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେବେ ॥ ୧୯ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଜଗତ୍ସ୍ରଷ୍ଟା ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଏପରି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ ଏବଂ ନାରଦ ଓ ସନକାଦିଙ୍କ ଗହଣରେ ହଂସ ବାହନରେ ବସି ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ଚାଲିଯିବା ପରେ ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ କର୍ଦମ ନିଜ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଧିପୂର୍ବକ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେ ନିଜର କଳା ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାକୁ ମରୀଚିଙ୍କୁ, ଅନସୂୟାକୁ ଅତ୍ରିଙ୍କୁ, ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କୁ, ହବିର୍ଭୂକୁ ପୁଲସ୍ତ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ପୁଲହଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅନୁରୂପ ଗତି ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାକୁ, କ୍ରତୁଙ୍କୁ ପରମ ସାଧ୍ୱୀ କ୍ରିୟାକୁ, ଭୃଗୁଙ୍କୁ ଖ୍ୟାତିକୁ ଓ ବସିଷ୍ଠଙ୍କୁ ଅରୁନ୍ଧତୀକୁ ସମର୍ପଣ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଅଥର୍ବ ଋଷିଙ୍କୁ ସେ ଶାନ୍ତି ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କଲେ, ଯେଉଁ ଶାନ୍ତିଦ୍ୱାରା କି ଯଜ୍ଞକର୍ମ ସଫଳତାର ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଇଥାଏ । କର୍ଦମ ସେହି ବିବାହିତ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଶେଷ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ ବିବାହ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେହି ଋଷିମାନେ କର୍ଦମଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ନିଜ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥

କର୍ଦମଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବାଧିଦେବ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଅବତାର ନେଇଥିବାରୁ କର୍ଦମ ଏକାନ୍ତସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ

ଅହୋ ପାପଚ୍ୟମାନାନାଂ ନିରୟେ ସ୍ୱୈରମଙ୍ଗଲୈଃ ।
କାଲେନ ଭୂୟସା ନୂନଂ ପ୍ରସୀଦନ୍ତୀହ ଦେବତାଃ ॥ ୨୬

ବହୁଜନ୍ମବିପକ୍ୱେନ ସମ୍ୟଗ୍‌ଯୋଗସମାଧିନା ।
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଯତନ୍ତେ ଯତୟଃ ଶୂନ୍ୟାଗାରେଷୁ ଯତ୍ପଦମ୍ ॥ ୨୮

ସ ଏବ ଭଗବାନଦ୍ୟ ହେଲନଂ ନଗଣଯ୍ୟ ନଃ ।
ଗୃହେଷୁ ଜାତୋ ଗ୍ରାମ୍ୟାଣାଂ ଯଃ ସ୍ୱାନାଂ ପକ୍ଷପୋଷଣଃ ॥ ୨୯

ସ୍ୱୀୟଂ ବାକ୍ୟମୃତଂ କର୍ତ୍ତୁମବତୀର୍ଣ୍ଣୋଽସି ମେ ଗୃହେ ।
ଚିକୀର୍ଷୁର୍ଭଗବାନ୍ ଜ୍ଞାନଂ ଭକ୍ତାନାଂ ମାନବର୍ଧନଃ ॥ ୩୦

ତାନ୍ୟେବ ତେଽଭିରୂପାଣି ରୂପାଣି ଭଗବଂସ୍ତବ ।
ଯାନି ଯାନି ଚ ରୋଚନ୍ତେ ସ୍ୱଜନାନାମରୂପିଣଃ ॥ ୩୧

ତ୍ୱାଂ ସୂରିଭିସ୍ତତ୍ତ୍ୱବୁଭୁତ୍ସୟାଦ୍ଧା
ସଦାଭିବାଦାର୍ହଣପାଦପୀଠମ୍ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବୈରାଗ୍ୟଯଶୋଽବବୋଧ-
ବୀର୍ଯ୍ୟଶ୍ରିୟା ପୂର୍ତ୍ତମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୩୨

ପରଂ ପ୍ରଧାନଂ ପୁରୁଷଂ ମହାନ୍ତଂ
କାଳଂ କବିଂ ତ୍ରିବୃତଂ ଲୋକପାଳମ୍ ।
ଆତ୍ମାନୁଭୂତ୍ୟାନୁଗତପ୍ରପଞ୍ଚଂ
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଶକ୍ତିଂ କପିଳଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୩୩

ଆ ସ୍ମାଭିପୃଚ୍ଛେଽଦ୍ୟ ପତିଂ ପ୍ରଜାନାଂ
ତ୍ୱୟାବତୀର୍ଣ୍ଣର୍ଣ୍ଣ ଉତାପ୍ତକାମଃ ।
ପରିବ୍ରଜତ୍ପଦବୀମାସ୍ଥିତୋଽହଂ
ଚରିଷ୍ୟେ ତ୍ୱାଂ ହୃଦି ଯୁଞ୍ଜନ୍ ବିଶୋକଃ ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମୟା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ହି ଲୋକସ୍ୟ ପ୍ରମାଣଂ ସତ୍ୟଲୌକିକେ ।
ଅଥାଜନି ମୟା ତୁଭ୍ୟଂ ଯଦବୋଚମୃତଂ ମୁନେ ॥ ୩୫

ପ୍ରଣାମ କରି କହିଲେ—॥ ୨୬ ॥ "ଆହା ! ପାପକର୍ମ ହେତୁ ଏହି ଦୁଃଖମୟ ସଂସାରରେ ନାନା ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଦେବଗଣ ତ ବହୁକାଳ ବିତିଯିବା ପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯୋଗୀଜନମାନେ ଅନେକ ଜନ୍ମର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଲାଭ କରିଥିବା ସୁଦୃଢ଼ ସମାଧି ବଳରେ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି, ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ସେହି ଶ୍ରୀହରି ମୋ ପରି ବିଷୟଲୋଲୁପର ଅବହେଳନା ଆଦିକୁ ମନରେ ନ ଧରି, ଆଜି ମୋ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ! ॥ ୨୭-୨୯ ॥ ଆପଣ ବାସ୍ତବରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ବଢ଼ାଇଥାନ୍ତି । ନିଜ ବଚନକୁ ସତ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ସାଂଖ୍ୟଯୋଗ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ମୋ ଗୃହରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ପ୍ରାକୃତରୂପରହିତ; ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଆଦି ଅଲୌକିକରୂପ ରହିଛି, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟରୂପ । ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ-ସଦୃଶ ରୂପ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗେ, ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ବି ବହୁତ ଭଲ ଲାଗିଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଆପଣଙ୍କର ପାଦପୀଠ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ବନ୍ଦନୀୟ ଏବଂ ଆପଣ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଯଶ, ଜ୍ଞାନ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ମୁଁ ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୩୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମ; ସକଳ ଶକ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଅଧୀନ । ଆପଣ ସର୍ବଜ୍ଞ ପରମାତ୍ମା । ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ, ମହତତ୍ତ୍ୱ, କାଳ, ତ୍ରିବିଧ ଅହଙ୍କାର, ସମସ୍ତ ଲୋକ ଏବଂ ଲୋକପାଳଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରପଞ୍ଚକୁ ଚେତନଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ଏହିସବୁର ଅତୀତ । ମୁଁ ଏହି କପିଳ ରୂପଧାରୀ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୩୩ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ ତ୍ରିବିଧ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲି ଏବଂ ମୋର ସବୁ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ଏଥର ମୁଁ ସନ୍ୟାସମାର୍ଗ ଗ୍ରହଣ କରି, ଆପଣଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରିବା ସହିତ ଶୋକରହିତ ହୋଇ ବିଚରଣ କରିବି । ଆପଣ ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ତେଣୁ ମୁଁ ସନ୍ୟାସ ନେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଗ୍ରହୁଁଛି ।" ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ସଂସାରରେ ବୈଦିକ ଓ ଲୌକିକ ସବୁକର୍ମରେ ମୋ କଥାକୁ ହିଁ ପ୍ରମାଣ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । ତେଣୁ 'ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବି' ବୋଲି ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବଚନ ଦେଇଥିଲି, ତାହାକୁ

ଏତନ୍ମେ ଜନ୍ମ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ମୁମୁକ୍ଷୂଣାଂ ଦୁରାଶୟାତ୍ ।
ପ୍ରସଂଖ୍ୟାନାୟ ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ସମ୍ମତାୟାତ୍ମଦର୍ଶନେ ॥ ୩୬

ଏଷ ଆତ୍ମପଥୋଽବ୍ୟକ୍ତୋ ନଷ୍ଟଃ କାଳେନ ଭୂୟସା ।
ତଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟିତୁଂ ଦେହମିମଂ ବିଦ୍ଧି ମୟା ଭୃତମ୍ ॥ ୩୭

ଗଚ୍ଛ କାମଂ ମୟାଽଽପୃଷ୍ଟୋ ମୟି ସଂନ୍ୟସ୍ତକର୍ମଣା ।
ଜିତ୍ୱା ସୁଦୁର୍ଜୟଂ ମୃତ୍ୟୁମମୃତତ୍ୱାୟ ମାଂ ଭଜ ॥ ୩୮

ମାମାତ୍ମାନଂ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିଃ ସର୍ବଭୂତଗୁହାଶୟମ୍ ।
ଆତ୍ମନ୍ୟେବାତ୍ମନା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ବିଶୋକୋଽଭୟମୃଚ୍ଛସି ॥ ୩୯

ମାତ୍ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକୀଂ ବିଦ୍ୟାଂ ଶମନୀଂ ସର୍ବକର୍ମଣାମ୍ ।
ବିତରିଷ୍ୟେ ଯୟା ଚାସୌ ଭୟଂ ଚାତିତରିଷ୍ୟତି ॥ ୪୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ସମୁଦିତସ୍ତେନ କପିଳେନ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ଦକ୍ଷିଣୀକୃତ୍ୟ ତଂ ପ୍ରୀତୋ ବନମେବ ଜଗାମ ହ ॥ ୪୧

ବ୍ରତଂ ସ ଆସ୍ଥିତୋ ମୌନମାତ୍ମୈକଶରଣୋ ମୁନିଃ ।
ନିଃସଙ୍ଗୋ ବ୍ୟଚରତ୍କ୍ଷୋଣୀମନଗ୍ନିରନିକେତନଃ ॥ ୪୨

ମନୋ ବ୍ରହ୍ମଣି ଯୁଞ୍ଜାନୋ ଯତ୍ତତ୍ ସଦସତଃ ପରମ୍ ।
ଗୁଣାବଭାସେ ବିଗୁଣ ଏକଭକ୍ତ୍ୟାନୁଭାବିତେ ॥ ୪୩

ନିରହଂକୃତିର୍ନିର୍ମମଶ୍ଚ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଃ ସମଦୃକ୍ ସ୍ୱଦୃକ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ପ୍ରଶାନ୍ତଧୀର୍ଧୀରଃ ପ୍ରଶାନ୍ତୋର୍ମିରିବୋଦଧିଃ ॥ ୪୪

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ସର୍ବଜ୍ଞେ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମନି ।
ପରେଣ ଭକ୍ତିଭାବେନ ଲବ୍ଧାତ୍ମା ମୁକ୍ତବନ୍ଧନଃ ॥ ୪୫

ଆତ୍ମାନଂ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଭଗବନ୍ତମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅପଶ୍ୟତ୍ ସର୍ବଭୂତାନି ଭଗବତ୍ୟପି ଚାତ୍ମନି ॥ ୪୬

ସତ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଏଠାରେ ଅବତାର ନେଲି ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ମୁନିମାନେ ଲିଙ୍ଗଶରୀରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ତଥା ପ୍ରକୃତି ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିବେଚନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଇହଲୋକରେ ମୋର ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ॥ ୩୬ ॥ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭର ସୂକ୍ଷ୍ମମାର୍ଗ ବହୁକାଳରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି; ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ, ତାହାକୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଏହି ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଛି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ମୁନି ! ମୁଁ ଆଜ୍ଞା ଦେଉଛି ଯେ, ଆପଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ସକଳ କର୍ମ ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ଦୁର୍ଜେୟ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଜୟ କରିବା ସହିତ ମୋକ୍ଷପଦ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଭଜନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଓ ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣନିବାସୀ ପରମାତ୍ମା । ତେଣୁ ଆପଣ ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ମୋର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇ, ସକଳ ପ୍ରକାର ଶୋକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଅଭୟପଦ (ମୋକ୍ଷ) ଲାଭ କରିବେ ॥ ୩୯ ॥ ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସକଳ କର୍ମରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାୟକ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିବି; ତା'ଫଳରେ ସେ ସଂସାରରୂପୀ ଭୟରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବେ ॥ ୪୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଭଗବାନ୍ କପିଳ ଏପରି କହିବାରୁ ପ୍ରଜାପତି କର୍ଦ୍ଦମ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବନରେ ଅହିଂସାମୟ ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମ ପାଳନ କରି ସେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଅଗ୍ନି ଓ ଆଶ୍ରମ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ନିଃସଙ୍ଗଭାବରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୁ ଅତୀତ, ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣର ପ୍ରକାଶକ ଏବଂ ନିର୍ଗୁଣ ତଥା ଯେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସେ ନିଜର ମନ ଲଗାଇଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେ ଅହଂକାର, ମମତ୍ୱ ଓ ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ମୁକ୍ତ ତଥା ସମଦର୍ଶୀ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କଲେ । ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହୋଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଏଥର ଧୀରପ୍ରଶାନ୍ତ କର୍ଦ୍ଦମ ମୁନି ନିସ୍ତରଙ୍ଗ ସମୁଦ୍ର ପରି ବୋଧ ହେଲେ ॥ ୪୪ ॥

ପରମ ଭକ୍ତିଭାବଦ୍ୱାରା ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ସର୍ବଜ୍ଞ ଶ୍ରୀବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ସକଳ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ସେ ସକଳ ଭୂତଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଆତ୍ମା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ଏବଂ ସକଳ ଭୂତଙ୍କୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ରହିଥିବାର

ଇଚ୍ଛାଦ୍ୱେଷବିହୀନେନ ସର୍ବତ୍ର ସମଚେତସା ।
ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତେନ ପ୍ରାପ୍ତା ଭାଗବତୀ ଗତିଃ ॥ ୪୭

ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଇଚ୍ଛା ଓ ଦ୍ୱେଷରୁ ରହିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବତ୍ର ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଓ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମୁନିବର କର୍ଦ୍ଦମ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇଗଲେ ॥ ୪୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
କାପିଲେୟେ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବହୂତିଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ତଥା ଭଗବାନ୍ କପିଳଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିଯୋଗର ମହିମା ପ୍ରତିପାଦନ

ଶୌନକ ଉବାଚ

କପିଲସ୍ତତ୍ତ୍ୱସଂଖ୍ୟାତା ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ।
ଜାତଃ ସ୍ୱୟମଜଃ ସାକ୍ଷାଦାତ୍ମପ୍ରଜ୍ଞପ୍ତୟେ ନୃଣାମ୍ ॥ ୧

ନ ହ୍ୟସ୍ୟ ବର୍ଷ୍ମଣଃ ପୁଂସାଂ ବରିମ୍ଣଃ ସର୍ବଯୋଗିନାମ୍ ।
ବିଶ୍ରୁତୌ ଶ୍ରୁତଦେବସ୍ୟ ଭୂରି ତୃପ୍ୟନ୍ତି ମେଽସବଃ ॥ ୨

ଯଦ୍‌ଯଦ୍‌ବିଧତ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦାତ୍ମାଽଽତ୍ମମାୟୟା ।
ତାନି ମେ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନ୍ୟାନ୍ୟନୁକୀର୍ତ୍ତୟ ॥ ୩

ସୂତ ଉବାଚ

ଦ୍ୱୈପାୟନସଖସ୍ତ୍ୱେବଂ ମୈତ୍ରେୟୋ ଭଗବାଂସ୍ତଥା ।
ପ୍ରାହେଦଂ ବିଦୁରଂ ପ୍ରୀତ ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକ୍ୟାଂ ପ୍ରଚୋଦିତଃ ॥ ୪

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପିତରି ପ୍ରସ୍ଥିତେଽରଣ୍ୟଂ ମାତୁଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ।
ତସ୍ମିନ୍ ବିନ୍ଦୁସରେଽବାତ୍ସୀଦ୍ଭଗବାନ୍ କପିଲଃ କିଲ ॥ ୫

ତମାସୀନମକର୍ମାଣଂ ତତ୍ତ୍ୱମାର୍ଗାଗ୍ରଦର୍ଶନମ୍ ।
ସ୍ୱସୁତଂ ଦେବହୂତ୍ୟାହ ଧାତୁଃ ସଂସ୍ମରତୀ ବଚଃ ॥ ୬

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ନିର୍ବିଣ୍ଣା ନିତରାଂ ଭୂମନ୍ନସଦିନ୍ଦ୍ରିୟତର୍ଷଣାତ୍ ।
ଯେନ ସମ୍ଭାବ୍ୟମାନେନ ପ୍ରପନ୍ନାନ୍ଧଂ ତମଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୭

ଶୌନକ ପଚାରିଲେ—ହେ ସୂତ ମହାଶୟ ! ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ବିଶଦ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଥିବା ଭଗବାନ୍ କପିଳ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅଜନ୍ମା ନାରାୟଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ମାୟାରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ମୁଁ ଭଗବାନଙ୍କର ବହୁ ଚରିତ ଶୁଣିଛି; ତଥାପି ସେହି ଯୋଗୀପ୍ରବର ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ କପିଳଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଯେତେ ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତୃପ୍ତ ହେଉନାହାନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ସର୍ବତନ୍ତ୍ରସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀହରି ନିଜ ଯୋଗମାୟା ବଳରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି କୀର୍ତ୍ତନଯୋଗ୍ୟ । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ସେସବୁ ଶୁଣାନ୍ତୁ; ସେସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରହିଛି ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ଆପଣ ଯେପରି ପଚାରୁଛନ୍ତି, ବିଦୁର ସେହିପରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନବିଷୟକ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ ଶ୍ରୀବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ସଖା ଭଗବାନ୍ ମୈତ୍ରେୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଯାହା କହିଥିଲେ, ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପିତା ବନକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ କପିଳ ସେହି ବିନ୍ଦୁସର ତୀର୍ଥରେ ରହିଲେ ॥ ୫ ॥ ଦିନକର କଥା । ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ମାର୍ଗରେ ପାରଦର୍ଶୀ ଭଗବାନ୍ କପିଳ ଆପଣା କର୍ମକଳାପ ଶେଷ କରି ଆସନରେ ବସିଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କଥା ମନେପକାଇ ଦେବହୂତି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—॥ ୬ ॥

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ହେ ମହତ୍‌ପୁରୁଷ ! ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟଲାଲସାରେ ବୁଡ଼ି ରହି ରହି ବିରକ୍ତ ହୋଇଗଲିଣି ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ମୁଁ ଘୋର ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରେ

ତସ୍ୟ ତ୍ୱଂ ତମସୋଽନ୍ଧସ୍ୟ ଦୁଷ୍ପାରସ୍ୟାଦ୍ୟ ପାରଗମ୍ ।
ସଚ୍ଚକ୍ଷୁର୍ଜନ୍ମନାମନ୍ତେ ଲବ୍ଧଂ ମେ ତ୍ୱଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୮

ଯ ଆଦ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ପୁଂସାମୀଶ୍ୱରୋ ବୈ ଭବାନ୍ କିଲ ।
ଲୋକସ୍ୟ ତମସାନ୍ଧସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଃ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇବୋଦିତଃ ॥ ୯

ଅଥ ମେ ଦେବ ସମ୍ମୋହମପାକ୍ରଷ୍ଟୁଂ ତ୍ୱମର୍ହସି ।
ଯୋଽବଗ୍ରହୋଽହଂମମେତୀତ୍ୟେତସ୍ମିନ୍ ଯୋଜିତସ୍ତ୍ୱୟା ॥ ୧୦

ତଂ ତ୍ୱା ଗତାହଂ ଶରଣଂ ଶରଣ୍ୟଂ
ସ୍ୱଭୃତ୍ୟସଂସାରତରୋଃ କୁଠାରମ୍ ।
ଜିଜ୍ଞାସୟାହଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପୂରୁଷସ୍ୟ
ନମାମି ସଦ୍ଧର୍ମବିଦାଂ ବରିଷ୍ଠମ୍ ॥ ୧୧

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ସ୍ୱମାତୁର୍ନିରବଦ୍ୟମୀପ୍ସିତଂ
ନିଶମ୍ୟ ପୁଂସାମପବର୍ଗବର୍ଧନମ୍ ।
ଧିୟାଭିନନ୍ଦ୍ୟାତ୍ମବତାଂ ସତାଂ ଗତି-
ର୍ବଭାଷ ଈଷତ୍ସ୍ମିତଶୋଭିତାନନଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୋଗ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକଃ ପୁଂସାଂ ମତୋ ନିଃଶ୍ରେୟସାୟ ମେ ।
ଅତ୍ୟନ୍ତୋପରତିର୍ଯତ୍ର ଦୁଃଖସ୍ୟ ଚ ସୁଖସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୩

ତମିମଂ ତେ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ଯମବୋଚଂ ପୁରାନଘେ ।
ଋଷୀଣାଂ ଶ୍ରୋତୁକାମାନାଂ ଯୋଗଂ ସର୍ବାଙ୍ଗନୈପୁଣମ୍ ॥ ୧୪

ଚେତଃ ଖଲ୍ୱସ୍ୟ ବନ୍ଧାୟ ମୁକ୍ତୟେ ଚାତ୍ମନୋ ମତମ୍ ।
ଗୁଣେଷୁ ସକ୍ତଂ ବନ୍ଧାୟ ରତଂ ବା ପୁଂସି ମୁକ୍ତୟେ ॥ ୧୫

ଅହଂମମାଭିମାନୋତ୍ଥୈଃ କାମଲୋଭାଦିଭିର୍ମଲୈଃ ।
ବୀତଂ ଯଦା ମନଃ ଶୁଦ୍ଧମଦୁଃଖମସୁଖଂ ସମମ୍ ॥ ୧୬

ପଡ଼ିଯାଇଛି ॥ ୭ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୋର ଜନ୍ମପରମ୍ପରା ଶେଷ ହୋଇଗଲା; କାରଣ ଏହି ଦୁସ୍ତର ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ମୋତେ ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ରରୂପେ ମିଳିଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଆଦିପୁରୁଷ। ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ଉଦିତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ହେ ଦେବ ! ଦେହଗେହ ଆଦିରେ 'ମୁଁ-ମୋର' ପଣ ହେତୁ ଅସତ୍ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୁରାଗ୍ରହ ଆସିଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ହେତୁ ହୁଏ। ତେଣୁ ଏଥର ଆପଣ ମୋର ଏହି ମୋହ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଙ୍କର ସଂସାରବୃକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ କୁଠାର ସମାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି। ମୁଁ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଶରଣାଗତବତ୍ସଳଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛି। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭାଗବତଧର୍ମ ଜାଣିଥିବା ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୧ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କର ଏହି ଅଭିଳାଷ ପରମ ପବିତ୍ର ଥିଲା; ତାହା ମୋକ୍ଷମାର୍ଗ ପ୍ରତି ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନୁରାଗ ବଢ଼ାଇଥାଏ। ତାହା ଶୁଣି ଆତ୍ମଜ୍ଞ ସତ୍ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଗତିସ୍ୱରୂପ କପିଳ ମନେ ମନେ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସରେ ଶୋଭମାନ ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୧୨ ॥

ଭଗବାନ୍ କପିଳ କହିଲେ—ମାଆ ! ମୋର ନିଶ୍ଚିତ ମତ ଏହି ଯେ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣର ମୁଖ୍ୟ ସାଧନ। ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ଫଳରେ ଦୁଃଖ ଓ ସୁଖର ସର୍ବଥା ନିବୃତ୍ତି ଘଟିଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ପୂର୍ବେ ନାରଦାଦି ଋଷିମାନେ ସେହି ସର୍ବାଙ୍ଗସମ୍ପନ୍ନ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ତାହା କହିଥିଲି; ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହା ହିଁ ଶୁଣାଉଛି ॥ ୧୪ ॥

ମନକୁ ହିଁ ଏହି ଜୀବର ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷର କାରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ। ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ତାହା ବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ତାହା ମୋକ୍ଷର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ 'ମୁଁ ଓ ମୋର' ଭାବ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ ଆଦି ବିକାରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ। ମନ ଯେତେବେଳେ ସେହିସବୁ ବିକାରରୁ ମୁକ୍ତ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ସୁଖ-ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ

ତଦା ପୁରୁଷ ଆତ୍ମାନଂ କେବଳଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମ୍ ।
ନିରନ୍ତରଂ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରଣିମାନମଖଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୧୭

ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତେନ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତେନ ଚାତ୍ମନା ।
ପରିପଶ୍ୟତ୍ୟୁଦାସୀନଂ ପ୍ରକୃତିଂ ଚ ହତୌଜସମ୍ ॥ ୧୮

ନ ଯୁଜ୍ୟମାନୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ଭଗବତ୍ୟଖିଳାତ୍ମନି ।
ସଦୃଶୋଽସ୍ତି ଶିବଃ ପନ୍ଥା ଯୋଗିନାଂ ବ୍ରହ୍ମସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୧୯

ପ୍ରସଙ୍ଗମଜରଂ ପାଶମାତ୍ମନଃ କବୟୋ ବିଦୁଃ ।
ସ ଏବ ସାଧୁଷୁ କୃତୋ ମୋକ୍ଷଦ୍ୱାରମପାବୃତମ୍ ॥ ୨୦

ତିତିକ୍ଷବଃ କାରୁଣିକାଃ ସୁହୃଦଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
ଅଜାତଶତ୍ରବଃ ଶାନ୍ତାଃ ସାଧବଃ ସାଧୁଭୂଷଣାଃ ॥ ୨୧

ମୟ୍ୟନନ୍ୟେନ ଭାବେନ ଭକ୍ତିଂ କୁର୍ବନ୍ତି ଯେ ଦୃଢ଼ାମ୍ ।
ମତ୍‌କୃତେ ତ୍ୟକ୍ତକର୍ମାଣସ୍ତ୍ୟକ୍ତସ୍ୱଜନବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୨୨

ମଦାଶ୍ରୟାଃ କଥା ମୃଷ୍ଟାଃ ଶୃଣ୍ୱନ୍ତି କଥୟନ୍ତି ଚ ।
ତପନ୍ତି ବିବିଧାସ୍ତାପା ନୈତାନ୍ମଦ୍‌ଗତଚେତସଃ ॥ ୨୩

ତ ଏତେ ସାଧବଃ ସାଧ୍ୱି ସର୍ବସଙ୍ଗବିବର୍ଜିତାଃ ।
ସଙ୍ଗସ୍ତେଷ୍ୱଥ ତେ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟଃ ସଙ୍ଗଦୋଷହରା ହି ତେ ॥ ୨୪

ସତାଂ ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ମମ ବୀର୍ଯ୍ୟସଂବିଦୋ
ଭବନ୍ତି ହୃତ୍କର୍ଣ୍ଣରସାୟନାଃ କଥାଃ ।
ତଜ୍ଜୋଷଣାଦାଶ୍ୱପବର୍ଗବର୍ତ୍ମନି
ଶ୍ରଦ୍ଧା ରତିର୍ଭକ୍ତିରନୁକ୍ରମିଷ୍ୟତି ॥ ୨୫

ଭକ୍ତ୍ୟା ପୁମାଞ୍ଜାତବିରାଗ ଐନ୍ଦ୍ରିୟାଦ୍
ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାନ୍ମଦ୍‌ରଚନାନୁଚିନ୍ତୟା ।
ଚିତ୍ତସ୍ୟ ଯତ୍ତୋ ଗ୍ରହଣେ ଯୋଗଯୁକ୍ତୋ
ଯତିଷ୍ୟତେ ଋଜୁଭିର୍ଯୋଗମାର୍ଗୈଃ ॥ ୨୬

ଅସେବୟାୟଂ ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣାନାଂ
ଜ୍ଞାନେନ ବୈରାଗ୍ୟବିଜୃମ୍ଭିତେନ ।
ଯୋଗେନ ମୟ୍ୟର୍ପିତୟା ଚ ଭକ୍ତ୍ୟା
ମାଂ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମାନମିହାବରୁନ୍ଧେ ॥ ୨୭

ସମ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ମନର ସମ ଅବସ୍ଥା ଆସିଗଲେ, ଜୀବର ହୃଦୟ ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ସେ ଦେଖେ ଯେ, ଆତ୍ମା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ପ୍ରଭେଦରହିତ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ସୂକ୍ଷ୍ମ, ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଉଦାସୀନ (ସୁଖ-ଦୁଃଖଶୂନ୍ୟ) ତଥା ସେ ଅନୁଭବ କରେ ଯେ, ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି ଶକ୍ତିହୀନ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରିବାକୁ ହେଲେ, ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଉଥିବା ଭକ୍ତି ପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମଙ୍ଗଳମୟ ମାର୍ଗ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ଲୋକେ ମାନନ୍ତି ଯେ, ସଙ୍ଗ ବା ଆସକ୍ତି ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ଏକ ଅତୁଟ ବନ୍ଧନ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଆସକ୍ତି ଯଦି ସନ୍ଥ-ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ତାହା ମୋକ୍ଷର ଉନ୍ମୁକ୍ତଦ୍ୱାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସହନଶୀଳ, ଦୟାଳୁ, ସକଳ ଦେହଧାରୀଙ୍କର (ଜୀବଙ୍କର) ଅହେତୁକ ହିତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ, କାହାରି ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁଭାବ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଶାନ୍ତ, ସରଳସ୍ୱଭାବ ଓ ଯେ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି, ଯେ ମୋ ପ୍ରତି ଅନନ୍ୟଭାବରେ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରେମଭାବ ରଖନ୍ତି, ମୋ ପାଇଁ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଓ ନିଜର ବନ୍ଧୁସହୋଦରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ମୋର ପରାୟଣ ହୋଇ ମୋର ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି ତଥା ମୋ ଠାରେ ହିଁ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରନ୍ତି, ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଂସାରିକ ତାପ କିଛି ବି କଷ୍ଟ ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୧-୨୩ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ଏପରି ସର୍ବସଙ୍ଗପରିତ୍ୟାଗୀ ମହାପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ସାଧୁ। ତୁମେ ସେହି ସାଧୁସଙ୍ଗ ଇଚ୍ଛା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ସେମାନେ ଆସକ୍ତିଜନିତ ସବୁ ଦୋଷ ହରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ମୋ ପରାକ୍ରମର ଯଥାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୁଏ; ସେଠାରେ ହୃଦୟ ଓ କର୍ଣ୍ଣକୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ମୋର ଲୀଳାକଥା ମଧ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ହୁଏ। ସେସବୁ ଶ୍ରବଣ-ଚିନ୍ତନ କଲେ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗରେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିର ବିକାଶ ହୁଏ ॥ ୨୫ ॥ ପୁଣି ମୋର ସୃଷ୍ଟିସର୍ଜନା ଆଦି ଲୀଳାମାନ ଚିନ୍ତନ କଲେ, ଯେଉଁ ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ତା'ଦ୍ୱାରା ଲୌକିକ ଏବଂ ପାରଲୌକିକ ସୁଖ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଯାଏ ଓ ତା'ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ସାବଧାନତାପୂର୍ବକ ଯୋଗର ଭକ୍ତିପ୍ରଧାନ ସରଳ ଉପାୟମାନଙ୍କରେ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ମନୋନିଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୁଏ ॥ ୨୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ଜାତ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟସବୁକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଫଳରେ ବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା, ଯୋଗଦ୍ୱାରା ଏବଂ ମୋ ପ୍ରତି କରାଯାଇଥିବା ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

କାଚିତ୍ ତ୍ୱଯ୍ୟୁଚିତା ଭକ୍ତିଃ କୀଦୃଶୀ ମମ ଗୋଚରା ।
ଯୟା ପଦଂ ତେ ନିର୍ବାଣମଞ୍ଜସାନ୍ୱାଶ୍ନବା ଅହମ୍ ॥ ୨୮

ଯୋ ଯୋଗୋ ଭଗବଦ୍‌ବାଣୋ ନିର୍ବାଣାତ୍ମଂସ୍ତ୍ୱୟୋଦିତଃ ।
କୀଦୃଶଃ କତି ଚାଙ୍ଗାନି ଯତସ୍ତତ୍ତ୍ୱାବବୋଧନମ୍ ॥ ୨୯

ତଦେତନ୍ମେ ବିଜାନୀହି ଯଥାହଂ ମନ୍ଦଧୀର୍ହରେ ।
ସୁଖଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୟେୟ ଦୁର୍ବୋଧଂ ଯୋଷା ଭବଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୩୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ବିଦିତ୍ୱାର୍ଥଂ କପିଲୋ ମାତୁରିତ୍ଥଂ
ଜାତସ୍ନେହୋ ଯତ୍ର ତନ୍ୱାଭିଜାତଃ ।
ତତ୍ତ୍ୱାମ୍ନାୟଂ ଯତ୍ ପ୍ରବଦନ୍ତି ସାଂଖ୍ୟଂ
ପ୍ରୋବାଚ ବୈ ଭକ୍ତିବିତାନଯୋଗମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଦେବାନାଂ ଗୁଣଲିଙ୍ଗାନାମାନୁଶ୍ରବିକକର୍ମଣାମ୍ ।
ସତ୍ତ୍ୱ ଏବୈକମନସୋ ବୃତ୍ତିଃ ସ୍ୱାଭାବିକୀ ତୁ ଯା ॥ ୩୨

ଅନିମିତ୍ତା ଭାଗବତୀ ଭକ୍ତିଃ ସିଦ୍ଧେର୍ଗରୀୟସୀ ।
ଜରୟତ୍ୟାଶୁ ଯା କୋଶଂ ନିଗୀର୍ଣ୍ଣମନଲୋ ଯଥା ॥ ୩୩

ନୈକାତ୍ମତାଂ ମେ ସ୍ପୃହୟନ୍ତି କେଚିନ୍-
ମତ୍ପାଦସେବାଭିରତା ମଦୀହାଃ ।
ଯେଽନ୍ୟୋନ୍ୟତୋ ଭାଗବତାଃ ପ୍ରସଜ୍ୟ
ସଭାଜୟନ୍ତେ ମମ ପୌରୁଷାଣି ॥ ୩୪

ପଶ୍ୟନ୍ତି ତେ ମେ ରୁଚିରାଣ୍ୟମ୍ବ ସନ୍ତଃ
ପ୍ରସନ୍ନବକ୍ତ୍ରାରୁଣଲୋଚନାନି ।

ଇହଶରୀରରେ ହିଁ ନିଜ ଅନ୍ତରାତ୍ମାରେ ସ୍ଥିତ ମୋର (ପରମାତ୍ମାଙ୍କର) ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇଯାଏ ॥ ୨୭ ॥

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି କେଉଁ ପ୍ରକାର ଭକ୍ତି ବିକାଶ କରାଯିବା ଉଚିତ ? ପୁଣି ମୋ ପରି ନାରୀ ନିମନ୍ତେ କେଉଁ ଭକ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଠିକ୍ ହେବ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ସହଜରେ ଆପଣଙ୍କ ନିର୍ବାଣପଦ ପାଇପାରିବି ? ॥ ୨୮ ॥ ହେ ନିର୍ବାଣସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୁ ! ଯେଉଁ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇଥାଏ, ପୁଣି ଯେଉଁ ଯୋଗ ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦୀ ଶର ପରି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ, ଆପଣ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିବା ସେହି ଯୋଗର ସ୍ୱରୂପ କଣ ଓ ତାହାର କେତୋଟି ଅଙ୍ଗ ରହିଛି ? ॥ ୨୯ ॥ ହେ ହରି ! ଏସବୁ କଥା ଆପଣ ମୋତେ ଏପରି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ତାହା ଶୁଣି, ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ମୁଁ ମନ୍ଦମତି ସ୍ତ୍ରୀଜାତିର ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଏହି ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ବିଷୟଟି ଯେପରି ସରଳଭାବରେ ବୁଝିପାରିବି ॥ ୩୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ନିଜ ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି, ଭଗବାନ୍ କପିଳଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତି ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିରୂପଣ କରୁଥିବା ଶାସ୍ତ୍ର ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର କୁହାଯାଏ । ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ସେ ଭକ୍ତିର ବିସ୍ତାର ଏବଂ ଯୋଗ ଆଦି ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ମାଆ ! ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ, ସେପରି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ବେଦବିହିତ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଥିବା ଓ ବିଷୟଜ୍ଞାନ ଜାତ କରୁଥିବା ଉଭୟ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ୱାଭାବିକରୂପରେ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଅଭିମୁଖୀ ହୋଇଯିବା ହିଁ ହେଉଛି ଅହୈତୁକୀ ଭକ୍ତି । ସେହି ଭକ୍ତି ହେଉଛି ମୁକ୍ତିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର; କାରଣ ଜଠରାଗ୍ନି ଆମେ ଖାଇଥିବା ଖାଦ୍ୟକୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରି ସେହି ଭକ୍ତି କର୍ମ-ସଂସ୍କାରମାନଙ୍କର ଭଣ୍ଡାରରୂପ ଲିଙ୍ଗଶରୀରକୁ ତତ୍କାଳ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ମୋର ପାଦସେବାରେ ପ୍ରୀତି ରଖିଥିବା ଏବଂ ମୋ ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ସକଳ କର୍ମ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ଏପରି ଭାଗ୍ୟବାନ ଯେ, ସେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ମୋର ପରାକ୍ରମ ବିଷୟ ପ୍ରେମର ସହିତ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି; ଅଥଚ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଏକାକାର ହୋଇଯିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସାୟୁଜ୍ୟ-ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥ ମାଆ ! ସେହି ସାଧୁଜନମାନେ ମୋର ଅରୁଣନୟନ ଓ ମନୋହର ମୁଖାରବିନ୍ଦଯୁକ୍ତ ପରମସୁନ୍ଦର ଓ ବରଦାୟକ ଦିବ୍ୟରୂପର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ

ରୂପାଣି ଦିବ୍ୟାନି ବରପ୍ରଦାନି
ସାକଂ ବାଚଂ ସ୍ପୃହଣୀୟାଂ ବଦନ୍ତି ॥ ୩୫

ତୈର୍ଦର୍ଶନୀୟାବୟବୈରୁଦାର-
ବିଳାସହାସେକ୍ଷିତବାମସୂକ୍ତୈଃ ।
ହୃତାତ୍ମନୋ ହୃତପ୍ରାଣାଂଶ୍ଚ ଭକ୍ତି-
ରନିଚ୍ଛତୋ ମେ ଗତିମଣ୍ୱୀଂ ପ୍ରଯୁଙ୍କ୍ତେ ॥ ୩୬

ଅଥୋ ବିଭୂତିଂ ମମ ମାୟାବିନସ୍ତା-
ମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଷ୍ଟାଙ୍ଗମନୁପ୍ରବୃତ୍ତମ୍ ।
ଶ୍ରିୟଂ ଭାଗବତୀଂ ବାସ୍ପୃହୟନ୍ତି ଭଦ୍ରାଂ
ପରସ୍ୟ ମେ ତେଽଶ୍ନୁବତେ ତୁ ଲୋକେ ॥ ୩୭

ନ କର୍ହିଚିନ୍ମତ୍ପରାଃ ଶାନ୍ତରୂପେ
ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ନୋ ମେଽନିମିଷୋ ଲେଢି ହେତିଃ ।
ଯେଷାମହଂ ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମା ସୁତଶ୍ଚ
ସଖା ଗୁରୁଃ ସୁହୃଦୋ ଦୈବମିଷ୍ଟମ୍ ॥ ୩୮

ଇମଂ ଲୋକଂ ତଥୈବାମୁମାତ୍ମାନମୁଭୟାୟିନମ୍ ।
ଆତ୍ମାନମନୁ ଯେ ଚେହ ଯେ ରାୟଃ ପଶବୋ ଗୃହାଃ ॥ ୩୯

ବିସୃଜ୍ୟ ସର୍ବାନନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ମାମେବଂ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖମ୍ ।
ଭଜନ୍ତ୍ୟନନ୍ୟୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ତାନ୍ମୃତ୍ୟୋରତିପାରୟେ ॥ ୪୦

ନାନ୍ୟତ୍ର ମଦ୍ଭଗବତଃ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରାତ୍ ।
ଆତ୍ମନଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଭୟଂ ତୀବ୍ରଂ ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୪୧

ମଦ୍ଭୟାଦ୍ ବାତି ବାତୋଽୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତପତି ମଦ୍ଭୟାତ୍ ।
ବର୍ଷତୀନ୍ଦ୍ରୋ ଦହତ୍ୟଗ୍ନିର୍ମୃତ୍ୟୁଶ୍ଚରତି ମଦ୍ଭୟାତ୍ ॥ ୪୨

ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତେନ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଯୋଗିନଃ ।
କ୍ଷେମାୟ ପାଦମୂଳଂ ମେ ପ୍ରବିଶନ୍ତ୍ୟକୁତୋଭୟମ୍ ॥ ୪୩

କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ରୂପ ସହିତ ସପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ ବି କରନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ମେଳରେ ମୋର ନାନା ଲୀଳା, ପରାକ୍ରମ ଓ ବିବିଧ ଗୁଣର ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲେ, ଯାହା ସେବନ କରିବାକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ ହେଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ମୋର ଦର୍ଶନୀୟ ଅଙ୍ଗ-ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ, ଉଦାର ହାସ-ବିଳାସ, ମନୋହର କଟାକ୍ଷ ଓ ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ଯୁକ୍ତ ରୂପମାନଙ୍କ ମାଧୁରୀରେ ସେମାନଙ୍କର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ମୋ ପ୍ରତି ଏହି ଯେଉଁ ଭକ୍ତି, ଭକ୍ତ ନ ଚାହିଁଲେ ବି ଏହା ତାଙ୍କୁ ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଦିଏ ॥ ୩୬ ॥ ଅବିଦ୍ୟା ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଯଦିବା ସେମାନେ ମୋର (ମାୟାପତିଙ୍କର) ସତ୍ୟାଦି ଲୋକର ଭୋଗସମ୍ପତ୍ତି, ଭକ୍ତିରୂପ ପ୍ରବୃତ୍ତିଫଳରେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ଅଥବା ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକର ଭଗବଦୀୟ (ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ) ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତଥାପି ମୋର ଧାମରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ବିଭୂତି ସ୍ୱତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୭ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମୁଁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରିୟ, ଆତ୍ମା, ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର, ଗୁରୁ, ସୁହୃଦ୍ ଓ ଇଷ୍ଟଦେବ, ମୋର ଆଶ୍ରୟରେ ରହୁଥିବା ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ଶାନ୍ତିମୟ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଉପରୋକ୍ତ ଭୋଗ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହନ୍ତି ନାହିଁ; କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର କାଳଚକ୍ରର ଭୟ ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ ॥ ୩୮ ॥

ମାଆ ! ଯେଉଁମାନେ ଇହଲୋକକୁ, ପରଲୋକକୁ, ଏହି ଦୁଇଲୋକରେ ସାଥିରେ ରହୁଥିବା ବାସନାମୟ ଲିଙ୍ଗଶରୀରକୁ, ଶରୀର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଧନ, ପଶୁ ଏବଂ ଗୃହ ଆଦି ପଦାର୍ଥକୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହକୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିର ସହିତ ମୋତେ ହିଁ ଭଜନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାରସାଗରରୁ ପାରି କରାଇଦିଏ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍; ମୁଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ପ୍ରଭୁ ତଥା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା । ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ମୃତ୍ୟୁରୂପ ମହାଭୟରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ମୋରି ଭୟରେ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି; ମୋରି ଭୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତାପ ଦେଉଛନ୍ତି; ମୋରି ଭୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଛନ୍ତି। ମୋତେ ଭୟ କରି ହିଁ ମୃତ୍ୟୁ ତାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉଛି ॥ ୪୨ ॥ ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଶାନ୍ତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗୀଜନମାନେ ମୋର ଅଭୟ ଚରଣକମଳକୁ ଆଶ୍ରୟ କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ଏତାବାନେବ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ପୁଂସାଂ ନିଃଶ୍ରେୟସୋଦୟଃ ।
ତୀବ୍ରେଣ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ମନୋ ମୟ୍ୟର୍ପିତଂ ସ୍ଥିରମ୍ ॥ ୪୪

ତୀବ୍ର ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ମୋଠାରେ ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଲାଗିଯିବା ହିଁ ହେଉଛି ଏହି ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲ୍ୟାଣପ୍ରାପ୍ତି ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଲେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୫ ॥

ଅଥ ଷଡ଼୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହଦାଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅଥ ତେ ସମ୍ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ଲକ୍ଷଣଂ ପୃଥକ୍ ।
ଯଦ୍ବିଦିତ୍ୱା ବିମୁଚ୍ୟେତ ପୁରୁଷଃ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଗୁଣୈଃ ॥ ୧

ଜ୍ଞାନଂ ନିଃଶ୍ରେୟସାର୍ଥାୟ ପୁରୁଷସ୍ୟାତ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ।
ଯଦାହୁର୍ବର୍ଣ୍ଣୟେ ତତ୍ତେ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଭେଦନମ୍ ॥ ୨

ଅନାଦିରାତ୍ମା ପୁରୁଷୋ ନିର୍ଗୁଣଃ ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ଧାମା ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିର୍ବିଶ୍ୱଂ ଯେନ ସମନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୩

ସ ଏଷ ପ୍ରକୃତିଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାଂ ଦୈବୀଂ ଗୁଣମୟୀଂ ବିଭୁଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟୈବୋପଗତାମଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ଲୀଳୟା ॥ ୪

ଗୁଣୈର୍ବିଚିତ୍ରାଃ ସୃଜତୀଂ ସରୂପାଃ ପ୍ରକୃତିଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ବିଲୋକ୍ୟ ମୁମୁହେ ସଦ୍ୟଃ ସ ଇହ ଜ୍ଞାନଗୂହୟା ॥ ୫

ଏବଂ ପରାଭିଧ୍ୟାନେନ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପୁମାନ୍ ।
କର୍ମସୁ କ୍ରିୟମାଣେଷୁ ଗୁଣୈରାତ୍ମନି ମନ୍ୟତେ ॥ ୬

ତଦସ୍ୟ ସଂସୃତିର୍ବନ୍ଧଃ ପାରତନ୍ତ୍ର୍ୟଂ ଚ ତତ୍କୃତମ୍ ।
ଭବତ୍ୟକର୍ତ୍ତୁରୀଶସ୍ୟ ସାକ୍ଷିଣୋ ନିର୍ବୃତାତ୍ମନଃ ॥ ୭

କାର୍ଯ୍ୟକାରଣକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱେ କାରଣଂ ପ୍ରକୃତିଂ ବିଦୁଃ ।
ଭୋକ୍ତୃତ୍ୱେ ସୁଖଦୁଃଖାନାଂ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ପ୍ରକୃତି ଆଦି ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଲକ୍ଷଣ କହିଦେବି; ଏସବୁ ଜାଣିଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧ ॥ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି, ଆତ୍ମଦର୍ଶନରୂପୀ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ମୋକ୍ଷର କାରଣ ଏବଂ ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ଅହଙ୍କାରରୂପୀ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିକୁ କାଟି ଦେଇଥାଏ । ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ଜ୍ଞାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଉଛି ॥ ୨ ॥

ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ଯାହା ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଛି ତଥା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଏହି ଜଗତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି, ସେହି ଆତ୍ମା ହିଁ ହେଉଛି ପୁରୁଷ । ତାହା ଅନାଦି, ନିର୍ଗୁଣ, ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ । ତାହା ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସ୍ଫୁରିତ ହୁଏ ॥ ୩ ॥ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପୁରୁଷ ତା'ପାଖକୁ ଲୀଳାବିଳାସପୂର୍ବକ ଆସୁଥିବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ବୈଷ୍ଣବୀ ମାୟାକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସ୍ୱୀକାର କଲା ॥ ୪ ॥ ଲୀଳାପରାୟଣ ପ୍ରକୃତି ନିଜର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ପ୍ରଜା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ତାହା ଦେଖି ପୁରୁଷ ଜ୍ଞାନକୁ ଆବୃତ କରିଦେଉଥିବା ସେହି ମାୟାର ଆବରଣଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇଗଲା ଓ ନିଜର ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଗଲା ॥ ୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକୃତିକୁ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ବୁଝିବାରୁ ପୁରୁଷ ନିଜକୁ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ କର୍ମଗୁଡ଼ିକର କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ମାନିଲା ॥ ୬ ॥ ଏହି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଭିମାନ ହେତୁ ହିଁ ଅକର୍ତ୍ତା, ସ୍ୱାଧୀନ, ସାକ୍ଷୀ ଓ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପୁରୁଷକୁ (ଜୀବକୁ) ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ବନ୍ଧନ ଏବଂ ପରତନ୍ତ୍ରତା ଭୋଗିବାକୁ ପଡୁଛି ॥ ୭ ॥ କାର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଶରୀର ଓ କାରଣରୂପୀ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି କ୍ରିୟା ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ପଣ୍ଡିତଜନ ସେହି ସବୁ କ୍ରିୟା ହେବାରେ ପ୍ରକୃତିକୁ ହିଁ କାରଣ ବୋଲି ମାନିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପୁରୁଷ ବା ଜୀବ ନିଜେ ପ୍ରକୃତିରୁ ଅତୀତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେହି କ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରି ସୁଖଦୁଃଖ ଭୋଗିବାର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ପ୍ରକୃତେଃ ପୁରୁଷସ୍ୟାପି ଲକ୍ଷଣଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ।
ବ୍ରୂହି କାରଣୟୋରସ୍ୟ ସଦସଚ୍ଚ ଯଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯତ୍ତତ୍ତ୍ରିଗୁଣମବ୍ୟକ୍ତଂ ନିତ୍ୟଂ ସଦସଦାତ୍ମକମ୍ ।
ପ୍ରଧାନଂ ପ୍ରକୃତିଂ ପ୍ରାହୁରବିଶେଷଂ ବିଶେଷବତ୍ ॥ ୧୦

ପଞ୍ଚଭିଃ ପଞ୍ଚଭିର୍ବ୍ରହ୍ମ ଚତୁର୍ଭିର୍ଦଶଭିସ୍ତଥା ।
ଏତଚ୍ଚତୁର୍ବିଂଶତିକଂ ଗଣଂ ପ୍ରାଧାନିକଂ ବିଦୁଃ ॥ ୧୧

ମହାଭୂତାନି ପଞ୍ଚୈବ ଭୂରାପୋଽଗ୍ନିର୍ମରୁନ୍ନଭଃ ।
ତନ୍ମାତ୍ରାଣି ଚ ତାବନ୍ତି ଗନ୍ଧାଦୀନି ମତାନି ମେ ॥ ୧୨

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଦଶ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ତ୍ୱଗ୍‌ଦୃଗ୍‌ରସନନାସିକାଃ ।
ବାକ୍କରୌ ଚରଣୌ ମେଢ୍ରଂ ପାୟୁର୍ଦଶମ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ମନୋ ବୁଦ୍ଧିରହଙ୍କାରଶ୍ଚିତ୍ତମିତ୍ୟନ୍ତରାତ୍ମକମ୍ ।
ଚତୁର୍ଧା ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ଭେଦୋ ବୃତ୍ତ୍ୟା ଲକ୍ଷଣରୂପୟା ॥ ୧୪

ଏତାବାନେବ ସଙ୍ଖ୍ୟାତୋ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସଗୁଣସ୍ୟ ହ ।
ସନ୍ନିବେଶୋ ମୟା ପ୍ରୋକ୍ତୋ ଯଃ କାଳଃ ପଞ୍ଚବିଂଶକଃ ॥ ୧୫

ପ୍ରଭାବଂ ପୌରୁଷଂ ପ୍ରାହୁଃ କାଳମେକେ ଯତୋ ଭୟମ୍ ।
ଅହଙ୍କାରବିମୂଢସ୍ୟ କର୍ତ୍ତୁଃ ପ୍ରକୃତିମୀୟୁଷଃ ॥ ୧୬

ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣସାମ୍ୟସ୍ୟ ନିର୍ବିଶେଷସ୍ୟ ମାନବି ।
ଚେଷ୍ଟା ଯତଃ ସ ଭଗବାନ୍ କାଳ ଇତ୍ୟୁପଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୧୭

ଅନ୍ତଃ ପୁରୁଷରୂପେଣ କାଳରୂପେଣ ଯୋ ବହିଃ ।
ସମନ୍ୱେତ୍ୟେଷ ସତ୍ତ୍ୱାନାଂ ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୧୮

ଦୈବାତ୍‌କ୍ଷୁଭିତଧର୍ମିଣ୍ୟାଂ ସ୍ୱସ୍ୟାଂ ଯୋନୌ ପରଃ ପୁମାନ୍ ।
ଆଧତ୍ତ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ସାସୂତ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ହିରଣ୍ମୟମ୍ ॥ ୧୯

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଏହି ଜଗତରେ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଜଗତର କାରଣ, ସେହି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ମୋତେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ଯାହା ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ, ଅବ୍ୟକ୍ତ, ନିତ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ତଥା ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିଶେଷ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସକଳ ବିଶେଷ ଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ, ସେହି ପ୍ରଧାନ ନାମକ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରକୃତି କୁହାଯାଏ ॥ ୧୦ ॥ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ଚାରି ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ—ଏହି ଚବିଶ ତତ୍ତ୍ୱସମୂହକୁ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ସେମାନେ କ୍ଷିତି (ମାଟି), ଅପ୍ (ଜଳ), ତେଜ (ଉତ୍ତାପ), ମରୁତ୍ (ବାୟୁ) ଓ ବ୍ୟୋମ (ଆକାଶ)—ଏହି ପାଞ୍ଚଟିକୁ ପଞ୍ଚ ମହାଭୂତ ବୋଲି ଏବଂ ଗନ୍ଧ, ରସ, ରୂପ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଶବ୍ଦ—ଏହି ପାଞ୍ଚଟିକୁ ପଞ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଶ୍ରୋତ୍ର (କର୍ଣ୍ଣ), ତ୍ୱକ୍ (ଚର୍ମ), ଚକ୍ଷୁ, ରସନା (ଜିଭ), ନାସିକା, ବାକ୍, ପାଣି (ହାତ), ପାଦ, ଉପସ୍ଥ (ଲିଙ୍ଗ) ଓ ପାୟୁ (ମଳଦ୍ୱାର)—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ॥ ୧୩ ॥ ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଙ୍କାରର ସମାହାରକୁ ଅନ୍ତଃକରଣ କହନ୍ତି । ଏହା ସଙ୍କଳ୍ପ, ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ଚିନ୍ତା ଓ ଅଭିମାନରୂପୀ ଚାରିପ୍ରକାର ବୃତ୍ତିରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ॥ ୧୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଜ୍ଞାନୀମାନେ ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସନ୍ନିବେଶ ସ୍ଥାନରୂପେ ଏହି ଚବିଶତତ୍ତ୍ୱର ଗଣନା କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ଚବିଶଟି ଛଡ଼ା କାଳ ହେଉଛି ପଚିଶତମ ତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୧୫ ॥ କେତେକ ଲୋକ କାଳକୁ ପୁରୁଷଠାରୁ ଭିନ୍ନ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କରି ତାହାକୁ ପୁରୁଷର ପ୍ରଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସଂହାରକାରିଣୀ ଶକ୍ତି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଯେଉଁ ଜୀବ ମାୟାର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଦେହାଦିରେ ଆତ୍ମାଭିମାନ ରଖେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ମୋହିତ ହୋଇ ନିଜକୁ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବେ, ତାହାକୁ ନିରନ୍ତର କାଳଭୟ ଗ୍ରାସ କରି ରଖେ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ମନୁପୁତ୍ରୀ ! ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଗୁଣମାନଙ୍କର ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାରୂପ ନିର୍ବିଶେଷ ପ୍ରକୃତିରେ ଗତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ବାସ୍ତବରେ ସେହି ପୁରୁଷରୂପ ଭଗବାନ୍ ହିଁ କାଳ ବୋଲି କଥିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଯେ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଜୀବରୂପରେ ଓ ବାହାରେ କାଳରୂପରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପଚିଶତମ ତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୧୮ ॥

ଜୀବମାନଙ୍କର ଅଦୃଷ୍ଟଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ (ଆଲୋଡ଼ନ) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲାରୁ, ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ସେହି ମାୟାରେ

ବିଶ୍ୱମାତ୍ମଗତଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନ୍ କୂଟସ୍ଥୋ ଜଗଦଙ୍କୁରଃ ।
ସ୍ୱତେଜସାପିବତ୍ତୀବ୍ରମାତ୍ମପ୍ରସ୍ୱାପନଂ ତମଃ ॥ ୨୦

ଯତ୍ତତ୍ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଂ ସ୍ୱଚ୍ଛଂ ଶାନ୍ତଂ ଭଗବତଃ ପଦମ୍ ।
ଯଦାହୁର୍ବାସୁଦେବାଖ୍ୟଂ ଚିତ୍ତଂ ତନ୍ମହଦାତ୍ମକମ୍ ॥ ୨୧

ସ୍ୱଚ୍ଛତ୍ୱମବିକାରିତ୍ୱଂ ଶାନ୍ତତ୍ୱମିତି ଚେତସଃ ।
ବୃତ୍ତିଭିର୍ଲକ୍ଷଣଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଯଥାପାଂ ପ୍ରକୃତିଃ ପରା ॥ ୨୨

ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦ୍ବିକୁର୍ବାଣାଦ୍ଭଗବଦ୍ବୀର୍ଯ୍ୟସମ୍ଭବାତ୍ ।
କ୍ରିୟାଶକ୍ତିରହଙ୍କାରସ୍ତ୍ରିବିଧଃ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୨୩

ବୈକାରିକସ୍ତୈଜସଶ୍ଚ ତାମସଶ୍ଚ ଯତୋ ଭବଃ ।
ମନସଶ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ଚ ଭୂତାନାଂ ମହତାମପି ॥ ୨୪

ସହସ୍ରଶିରସଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯମନନ୍ତଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣାଖ୍ୟଂ ପୁରୁଷଂ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମୟମ୍ ॥ ୨୫

କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱଂ କରଣତ୍ୱଂ ଚ କାର୍ଯ୍ୟତ୍ୱଂ ଚେତି ଲକ୍ଷଣମ୍ ।
ଶାନ୍ତଘୋରବିମୂଢତ୍ୱମିତି ବା ସ୍ୟାଦହଂକୃତେଃ ॥ ୨୬

ବୈକାରିକାଦ୍ ବିକୁର୍ବାଣାନ୍ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱମଜାୟତ ।
ଯତ୍ସଙ୍କଳ୍ପବିକଳ୍ପାଭ୍ୟାଂ ବର୍ତ୍ତତେ କାମସମ୍ଭବଃ ॥ ୨୭

ଯଦ୍ବିଦୁର୍ହ୍ୟନିରୁଦ୍ଧାଖ୍ୟଂ ହୃଷୀକାଣାମଧୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଶାରଦେନ୍ଦୀବରଶ୍ୟାମଂ ସଂରାଧ୍ୟଂ ଯୋଗିଭିଃ ଶନୈଃ ॥ ୨୮

ନିଜର ଚିତ୍‌ଶକ୍ତିରୂପ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ସେଥିରୁ (ମାୟାରୁ) ତେଜୋମୟ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୧୯ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ଲୟବିକ୍ଷେପରୁ ଅତୀତ ଓ ଜଗତର ଅଙ୍କୁରସ୍ୱରୂପ । ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ବିଶ୍ୱକୁ ପ୍ରକଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାର ସ୍ୱରୂପକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖିଥିବା ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅନ୍ଧକାରକୁ ନିଜର ତେଜରେ ଦୂରୀଭୂତ କରିଦେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକଟ ହେଉ ହେଉ ସେହି ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୦ ॥

ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣମୟ, ସ୍ୱଚ୍ଛ, ଶାନ୍ତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧିର ସ୍ଥାନରୂପ ଚିତ୍ତ ହିଁ ହେଉଛି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ; ତାହାକୁ 'ବାସୁଦେବ' କୁହାଯାଏ* ॥ ୨୧ ॥ ପୃଥିବୀ ଆଦି ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥର ସଂସର୍ଗରେ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଜଳ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ବିକାରଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଚିତ୍ତ ସେହିପରି ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ବିକାରଶୂନ୍ୟ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ହେଉଛି ବୃତ୍ତି ସମନ୍ୱିତ ଚିତ୍ତର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟରୂପ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବିକୃତ (ରୂପାନ୍ତରିତ) ହୋଇଯିବାରୁ ସେଥିରୁ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିପ୍ରଧାନ ଅହଙ୍କାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଅହଙ୍କାର ହେଉଛି ବୈକାରିକ, ତୈଜସ ଓ ତାମସ ଭେଦରେ ତିନି ପ୍ରକାର । ସେଥିରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚମହାଭୂତର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଲା ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ଏହି ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଓ ମନରୂପ ଅହଙ୍କାରକୁ ହିଁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସାକ୍ଷାତ୍ 'ସଙ୍କର୍ଷଣ' ନାମକ ସହସ୍ରଶିର ଅନନ୍ତଦେବ କହନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ଅହଙ୍କାରର ଲକ୍ଷଣଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଦେବତାରୂପରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପରେ କରଣତ୍ୱ ଏବଂ ପଞ୍ଚମହାଭୂତରୂପରେ କାର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ । ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଧରି ଶାନ୍ତତ୍ୱ, ଘୋରତ୍ୱ ଓ ମୂଢତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଅହଙ୍କାରର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୬ ॥ ଉପରୋକ୍ତ ତିନିପ୍ରକାର ଅହଙ୍କାର ମଧ୍ୟରୁ ବୈକାରିକ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ) ଅହଙ୍କାର ବିକୃତ (ରୂପାନ୍ତରିତ) ହେବା ଫଳରେ ସେଥିରୁ ମନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; ମନର ବିଭିନ୍ନ ସଙ୍କଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପରୁ ବିଭିନ୍ନ କାମନା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୨୭ ॥ ଏହି ମନ-ତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଅନିରୁଦ୍ଧ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଯୋଗୀମାନେ ବାରମ୍ବାର ମନକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ଶରତ୍‌କାଳୀନ ନୀଳକମଳ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ବର୍ଣ୍ଣଧାରୀ ଏହି ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

* ଯାହାକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ (ଦେହାଭ୍ୟନ୍ତର ବସ୍ତୁରୂପେ) ଚିତ୍ତ କହନ୍ତି, ଅଧିଭୂତରେ (ଦେହର ବାହ୍ୟବସ୍ତୁରୂପେ) ତାହାକୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ କୁହାଯାଏ । ଚିତ୍ତର ଅଧିଷ୍ଠାତା କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଏବଂ ଉପାସ୍ୟଦେବ ବାସୁଦେବ । ସେହିପରି ଅହଂକାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା ରୁଦ୍ର ଓ ଉପାସ୍ୟଦେବ ସଙ୍କର୍ଷଣ । ବୁଦ୍ଧିର ଅଧିଷ୍ଠାତା ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଉପାସ୍ୟଦେବ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ତଥା ମନର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଉପାସ୍ୟଦେବ ଅନିରୁଦ୍ଧ ।

ତୈଜସାତ୍ତୁ ବିକୁର୍ବାଣାଦ୍ ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱମଭୂତ୍ ସତି ।
ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ଫୁରଣବିଜ୍ଞାନମିନ୍ଦ୍ରିୟାଣାମନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୨୯

ସଂଶୟୋଽଥ ବିପର୍ଯ୍ୟାସୋ ନିଶ୍ଚୟଃ ସ୍ମୃତିରେବ ଚ ।
ସ୍ୱାପ ଇତ୍ୟୁଚ୍ୟତେ ବୁଦ୍ଧେର୍ଲକ୍ଷଣଂ ବୃତ୍ତିତଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୩୦

ତୈଜସାନୀନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟେବ କ୍ରିୟାଜ୍ଞାନବିଭାଗଶଃ ।
ପ୍ରାଣସ୍ୟ ହି କ୍ରିୟା ଶକ୍ତିର୍ବୁଦ୍ଧେର୍ବିଜ୍ଞାନଶକ୍ତିତା ॥ ୩୧

ତାମସାଚ୍ଚ ବିକୁର୍ବାଣାଦ୍ଭଗବଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟଚୋଦିତାତ୍ ।
ଶବ୍ଦମାତ୍ରମଭୂତ୍ତସ୍ମାନ୍ନଭଃ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ତୁ ଶବ୍ଦଗମ୍ ॥ ୩୨

ଅର୍ଥାଶ୍ରୟତ୍ୱଂ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟୁର୍ଲିଙ୍ଗତ୍ୱମେବ ଚ ।
ତନ୍ମାତ୍ରତ୍ୱଂ ଚ ନଭସୋ ଲକ୍ଷଣଂ କବୟୋ ବିଦୁଃ ॥ ୩୩

ଭୂତାନାଂ ଛିଦ୍ରଦାତୃତ୍ୱଂ ବହିରନ୍ତରମେବ ଚ ।
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମଧିଷ୍ଣ୍ୟତ୍ୱଂ ନଭସୋ ବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୪

ନଭସଃ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରାତ୍ କାଳଗତ୍ୟା ବିକୁର୍ବତଃ ।
ସ୍ପର୍ଶୋଽଭବତ୍ତତୋ ବାୟୁସ୍ତ୍ୱକ୍ ସ୍ପର୍ଶସ୍ୟ ଚ ସଂଗ୍ରହଃ ॥ ୩୫

ମୃଦୁତ୍ୱଂ କଠିନତ୍ୱଂ ଚ ଶୈତ୍ୟମୁଷ୍ଣତ୍ୱମେବ ଚ ।
ଏତତ୍ ସ୍ପର୍ଶସ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶତ୍ୱଂ ତନ୍ମାତ୍ରତ୍ୱଂ ନଭସ୍ୱତଃ ॥ ୩୬

ଚାଳନଂ ବ୍ୟୂହନଂ ପ୍ରାପ୍ତିର୍ନେତୃତ୍ୱଂ ଦ୍ରବ୍ୟଶବ୍ଦୟୋଃ ।
ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାମାତ୍ମତ୍ୱଂ ବାୟୋଃ କର୍ମାଭିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୭

ବାୟୋଶ୍ଚ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ରାଦ୍ ରୂପଂ ଦୈବେରିତାଦଭୂତ୍ ।
ସମୁତ୍ଥିତଂ ତତସ୍ତେଜଶ୍ଚକ୍ଷୂ ରୂପୋପଲମ୍ଭନମ୍ ॥ ୩୮

ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ପୁଣି ତୈଜସ (ରାଜସ) ଅହଙ୍କାରରେ ବିକାର (ରୂପାନ୍ତରଣ) ଘଟିବାଫଳରେ ସେଥିରୁ ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ବସ୍ତୁର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟାପାରରେ ସହାୟକ ହେବା ହିଁ ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟ ॥ ୨୯ ॥ ବୃତ୍ତିଭେଦରେ ସଂଶୟ, ବିପର୍ଯ୍ୟୟ (ବିପରୀତ ଜ୍ଞାନ), ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ସ୍ମୃତି ଓ ନିଦ୍ରା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ହିଁ ଲକ୍ଷଣ । ବୁଦ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୩୦ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତୈଜସ ଅହଙ୍କାରର ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ । ଦୁଇପ୍ରକାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ରହିଛି, ଯଥା—କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ । କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ପ୍ରାଣରୁ ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବୁଦ୍ଧିରୁ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ଚେତନଶକ୍ତିର ପ୍ରେରଣାରେ ତାମସ ଅହଙ୍କାରରେ ବିକାର (ରୂପାନ୍ତରଣ) ଘଟିବାରୁ ସେଥିରୁ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ର ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା । ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରରୁ ଆକାଶ ତଥା ଶବ୍ଦର ଜ୍ଞାନ କରାଉଥିବା ଶ୍ରୋତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୨ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କ ମତରେ ବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ବା ଧାରଣା ଆଣିଦେବା, ଦୃଷ୍ଟିର ବାହାରେ ବା ପରଦା ପଛରେ ଥିବା ବକ୍ତା ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ଆଣିଦେବା ତଥା ଆକାଶର ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ହେବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଶବ୍ଦର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୩୩ ॥ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେବା (ଅବକାଶ ଦେବା), ସମସ୍ତଙ୍କର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ରହିବା ତଥା ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର ଆଶ୍ରୟ ହେବା ହେଉଛି ଆକାଶର ବୃତ୍ତିରୂପୀ ଲକ୍ଷଣ ॥ ୩୪ ॥

ତା'ପରେ ଶବ୍ଦତନ୍ମାତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟ ଆକାଶରେ କାଳ ପ୍ରଭାବରେ ରୂପାନ୍ତରଣ ହେବାରୁ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ବାୟୁ ତଥା ସ୍ପର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିବା ତ୍ୱଗିନ୍ଦ୍ରିୟ (ଚର୍ମ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୩୫ ॥ କୋମଳତା, କଠିନତା, ଶୀତଳତା, ଉଷ୍ଣତା ଏବଂ ବାୟୁର ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପ ହେବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ସ୍ପର୍ଶର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୩୬ ॥ ବୃକ୍ଷଶାଖାମାନଙ୍କୁ ହଲାଇବା, ଶୁଷ୍କ ତୃଣାଦିକୁ ଉଡ଼ାଇ ଆଣି ଜମା କରିଦେବା, ସବୁସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବା, ଗନ୍ଧାଦିକୁ ଘ୍ରାଣାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇ ଆସିବା ତଥା ଶବ୍ଦକୁ ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ପାଖକୁ ନେଇ ଆସିବା ଓ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ କାର୍ଯ୍ୟଶକ୍ତି ଦେବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ବାୟୁର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୩୭ ॥

ତା'ପରେ ଦୈବୀ ପ୍ରେରଣାରୁ ସ୍ପର୍ଶତନ୍ମାତ୍ରବିଶିଷ୍ଟ ବାୟୁରେ ରୂପାନ୍ତର ଘଟିବାରୁ ସେଥିରୁ ରୂପତନ୍ମାତ୍ର ଜାତ ହେଲା ତଥା ସେଥିରୁ ତେଜ ଓ ରୂପ ଉପଲବ୍ଧି କରାଉଥିବା

ଦ୍ରବ୍ୟାକୃତିତ୍ୱଂ ଗୁଣତା ବ୍ୟକ୍ତିସଂସ୍ଥାତ୍ମମେବ ଚ ।
ତେଜସ୍ତ୍ୱଂ ତେଜସଃ ସାଧ୍ୱି ରୂପମାତ୍ରସ୍ୟ ବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୩୯

ଦ୍ୟୋତନଂ ପଚନଂ ପାନମଦନଂ ହିମମର୍ଦ୍ଦନମ୍ ।
ତେଜସୋ ବୃତ୍ତୟସ୍ତ୍ୱେତାଃ ଶୋଷଣଂ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡେବ ଚ ॥ ୪୦

ରୂପମାତ୍ରାଦ୍‌ବିକୁର୍ବାଣାତ୍ତେଜସୋ ଦୈବଚୋଦିତାତ୍ ।
ରସମାତ୍ରମଭୂତ୍ତସ୍ମାଦମ୍ଭୋ ଜିହ୍ୱା ରସଗ୍ରହଃ ॥ ୪୧

କଷାୟୋ ମଧୁରସ୍ତିକ୍ତଃ କଟ୍ୱମ୍ଳ ଇତି ନୈକଧା ।
ଭୌତିକାନାଂ ବିକାରେଣ ରସ ଏକୋ ବିଭିଦ୍ୟତେ ॥ ୪୨

କ୍ଲେଦନଂ ପିଣ୍ଡନଂ ତୃପ୍ତିଃ ପ୍ରାଣନାପ୍ୟାୟନୋନ୍ଦନମ୍ ।
ତାପାପନୋଦୋ ଭୂୟସ୍ତ୍ୱମମ୍ଭସୋ ବୃତ୍ତୟସ୍ତ୍ୱିମାଃ ॥ ୪୩

ରସମାତ୍ରାଦ୍‌ବିକୁର୍ବାଣାଦମ୍ଭସୋ ଦୈବଚୋଦିତାତ୍ ।
ଗନ୍ଧମାତ୍ରମଭୂତ୍ତସ୍ମାତ୍ ପୃଥ୍ୱୀ ଘ୍ରାଣସ୍ତୁ ଗନ୍ଧଗଃ ॥ ୪୪

କରମ୍ଭପୂତିସୌରଭ୍ୟଶାନ୍ତୋଗ୍ରାମ୍ଳାଦିଭିଃ ପୃଥକ୍ ।
ଦ୍ରବ୍ୟାବୟବବୈଷମ୍ୟାଦ୍‌ଗନ୍ଧ ଏକୋ ବିଭିଦ୍ୟତେ ॥ ୪୫

ଭାବନଂ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସ୍ଥାନଂ ଧାରଣଂ ସଦ୍‌ବିଶେଷଣମ୍ ।
ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୋଦ୍ଭେଦଃ ପୃଥିବୀବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୪୬

ନଭୋଗୁଣବିଶେଷୋଽର୍ଥୋ ଯସ୍ୟ ତଚ୍ଛ୍ରୋତ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ।
ବାୟୋର୍ଗୁଣବିଶେଷୋଽର୍ଥୋ ଯସ୍ୟ ତତ୍ସ୍ପର୍ଶନଂ ବିଦୁଃ ॥ ୪୭

ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲା ॥ ୩୮ ॥ ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ବସ୍ତୁର ଆକାର ବୋଧ କରାଇବା, ତାହାର ଗୁଣ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ କରାଇବା, ଦ୍ରବ୍ୟର ଆକାର, ପ୍ରକାର, ପରିମାଣରୂପରେ ଉପଲକ୍ଷିତ ହେବା ଏବଂ ତେଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ହେବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ରୂପତନ୍ମାତ୍ରର ବୃତ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରିବା, ଶୀତଳତା ନିବାରଣ କରିବା, ଶୁଖାଇବା, କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା ଜାତ କରାଇବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିବୃତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଜଳ ଗ୍ରହଣ କରାଇବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ତେଜର (ଅଗ୍ନିର) ବୃତ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ପୁଣି ଦୈବୀ ପ୍ରେରଣାରେ ରୂପତନ୍ମାତ୍ରମୟ ତେଜରେ ବିକାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ସେଥିରୁ ରସତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଜଳ ତଥା ରସକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଉଥିବା ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ (ଜିଭ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୪୧ ॥ ରସର ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଭୌତିକ ପଦାର୍ଥର ସଂଯୋଗରେ ତାହା କଷା, ମିଠା, ପିତା, ରାଗୁଆ, ଆମ୍ବିଳା, ଲୁଣିଆ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୨ ॥ ବସ୍ତୁକୁ ଓଦା କରିବା, ମାଟିକୁ ପିଣ୍ଡାକାର କରିଦେବା, ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବା, ଜୀବିତ ରଖିବା, ତୃଷା ନିବାରଣ କରିବା, ପଦାର୍ଥକୁ କୋମଳ କରିବା, ତାପ ନିବାରଣ କରିବା, କୂଅ ଆଦିରୁ କାଢ଼ି ଆଣିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ପୁଣି ପୂରିଯିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଜଳର ବୃତ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ତା'ପରେ ଦୈବ ପ୍ରେରଣାରେ ରସରୂପୀ ଜଳରେ ବିକାର ଘଟିବାରୁ ସେଥିରୁ ଗନ୍ଧ ତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଭୂମି ତଥା ଗନ୍ଧକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଉଥିବା ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୪୪ ॥ ଗନ୍ଧର ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପ ଏକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହୋଇଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟଭାଗର ନ୍ୟୂନାଧିକତାରୁ ତାହା ଦୁର୍ଗନ୍ଧ, ସୁଗନ୍ଧ, ମିଶ୍ରିତ ଗନ୍ଧ, ମୃଦୁ, ତୀବ୍ର ଓ ଆମ୍ବିଳା ଆଦି ଅନେକ ପ୍ରକାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ପ୍ରତିମାଦି ରୂପ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ସାକାର ଭାବନାର ଆଶ୍ରୟ ହେବା, ଜଳ ଆଦି କାରଣତତ୍ତ୍ୱଠାରୁ ଭିନ୍ନ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ରହିପାରିବା, ଜଳ ଆଦି ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଧାରଣ କରିବା, ଆକାଶାଦିର ଅବଚ୍ଛେଦକ ହେବା (ଘଟାକାଶ, ମଠାକାଶ ଆଦିର ପ୍ରଭେଦ ସିଦ୍ଧ କରିବା) ପରିଣାମ- ବିଶେଷଦ୍ୱାରା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର (ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱ, ପୁରୁଷତ୍ୱ ଆଦି) ଗୁଣ ପ୍ରକଟ କରିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଭୂମି ବା ପୃଥ୍ୱୀତତ୍ତ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଲକ୍ଷଣ ॥ ୪୬ ॥

ଆକାଶର ବିଶେଷ ଗୁଣ ଶବ୍ଦ ଯାହାର ବିଷୟ, ତାହା ହେଉଛି ଶ୍ରୋତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ; ବାୟୁର ବିଶେଷ ଗୁଣ ସ୍ପର୍ଶ ଯାହାର

ତେଜୋଗୁଣବିଶେଷୋଽର୍ଥୋ ଯସ୍ୟ ତଚ୍ଚକ୍ଷୁରୁଚ୍ୟତେ ।
ଅମ୍ଭୋଗୁଣବିଶେଷୋଽର୍ଥୋ ଯସ୍ୟ ତଦ୍ରସନଂ ବିଦୁଃ ।
ଭୂମେର୍ଗୁଣବିଶେଷୋଽର୍ଥୋ ଯସ୍ୟ ସ ଘ୍ରାଣ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୪୮

ପରସ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟତେ ଧର୍ମୋ ହ୍ୟପରସ୍ମିନ୍ ସମନ୍ୱୟାତ୍ ।
ଅତୋ ବିଶେଷୋ ଭାବାନାଂ ଭୂମାବେବୋପଲକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୪୯

ଏତାନ୍ୟସଂହତ୍ୟ ଯଦା ମହଦାଦୀନି ସପ୍ତ ବୈ ।
କାଳକର୍ମଗୁଣୋପେତୋ ଜଗଦାଦିରୁପାବିଶତ୍ ॥ ୫୦

ତତସ୍ତେନାନୁବିଦ୍ଧେଭ୍ୟୋ ଯୁକ୍ତେଭ୍ୟୋଽଣ୍ଡମଚେତନମ୍ ।
ଉତ୍ଥିତଂ ପୁରୁଷୋ ଯସ୍ମାଦୁଦତିଷ୍ଠଦସୌ ବିରାଟ୍ ॥ ୫୧

ଏତଦଣ୍ଡଂ ବିଶେଷାଖ୍ୟଂ କ୍ରମବୃଦ୍ଧୈର୍ଦଶୋତ୍ତରୈଃ ।
ତୋୟାଦିଭିଃ ପରିବୃତଂ ପ୍ରଧାନେନାବୃତୈର୍ବହିଃ ।
ଯତ୍ର ଲୋକବିତାନୋଽୟଂ ରୂପଂ ଭଗବତୋ ହରେଃ ॥ ୫୨

ହିରଣ୍ମୟାଦଣ୍ଡକୋଶାଦୁତ୍ଥାୟ ସଲିଲେଶୟାତ୍ ।
ତମାବିଶ୍ୟ ମହାଦେବୋ ବହୁଧା ନିର୍ବିଭେଦ ଖମ୍ ॥ ୫୩

ନିରଭିଦ୍ୟତାସ୍ୟ ପ୍ରଥମଂ ମୁଖଂ ବାଣୀ ତତୋଽଭବତ୍ ।
ବାଣ୍ୟା ବହ୍ନିରଥୋ ନାସେ ପ୍ରାଣୋତୋ ଘ୍ରାଣ ଏତୟୋଃ ॥ ୫୪

ଘ୍ରାଣାଦ୍ବାୟୁରଭିଦ୍ୟେତାମକ୍ଷିଣୀ ଚକ୍ଷୁରେତୟୋଃ ।
ତସ୍ମାତ୍ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ବ୍ୟଭିଦ୍ୟେତାଂ କର୍ଣ୍ଣୌ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ତତୋ ଦିଶଃ ॥ ୫୫

ବିଷୟ, ତାହା ହେଉଛି ତ୍ୱଗିନ୍ଦ୍ରିୟ; ତେଜର ବିଶେଷ ଗୁଣ ରୂପ ଯାହାର ବିଷୟ, ତାହା ହେଉଛି ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ; ଜଳର ବିଶେଷ ଗୁଣ ରସ ଯାହାର ବିଷୟ, ତାହା ହେଉଛି ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ପୃଥ୍ୱୀର ବିଶେଷ ଗୁଣ ଗନ୍ଧ ଯାହାର ବିଷୟ, ତାହା ହେଉଛି ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ॥ ୪୭,୪୮ ॥ ବାୟୁ ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ଆକାଶାଦି କାରଣତତ୍ତ୍ୱ ରହିଥିବାରୁ ବାୟୁ ଆଦିରେ ଆକାଶ ଆଦିର ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତ ମହାଭୂତର ଗୁଣ ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧ ଏକାଧାରରେ କେବଳ ପୃଥ୍ୱୀତତ୍ତ୍ୱରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ॥ ୪୯ ॥ ଯେତେବେଳେ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ—ଏହି ସାତ ତତ୍ତ୍ୱ ପରସ୍ପର ମିଶି ନ ପାରି ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଜଗତର ଆଦିକାରଣ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ କାଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ ଓ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହିସବୁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୫୦ ॥

ପରମାତ୍ମା ପ୍ରବେଶ କରିବା ଫଳରେ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱମାନେ ମିଳିତ ହୋଇ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ମିଳନରୁ ଏକ ଜଡ଼ ଅଣ୍ଡ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେହି ଅଣ୍ଡରୁ ବିରାଟ ପୁରୁଷ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ॥ ୫୧ ॥ ସେହି ଅଣ୍ଡକୁ ବିଶେଷ କୁହାଯାଏ । ସେହି ଅଣ୍ଡକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୋଟିକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅହଙ୍କାର ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଆବରଣ ଘେରି ରହିଥିଲା; ଏଥିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ବାହ୍ୟ ଆବରଣ ହେଉଛି ତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଆବରଣର ଦଶଗୁଣ ବିସ୍ତୃତ । ସେହି ଛଅଟି ଆବରଣ ଉପରେ ସପ୍ତମ ଆବରଣରୂପେ ପ୍ରଧାନ (ମୂଳପ୍ରକୃତି) ନାମକ ଏକ ବାହ୍ୟ ଆବରଣ ରହିଛି । ସେହି ଅଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନର ବିସ୍ତାର ରହିଛି ॥ ୫୨ ॥ କାରଣମୟ ଜଳରେ ସ୍ଥିତ ସେହି ତେଜୋମୟ ଅଣ୍ଡରୁ ଉଠିଆସି ବିରାଟ ପୁରୁଷ ପୁନର୍ବାର ସେଥିରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ କେତେପ୍ରକାର ରନ୍ଧ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ ॥ ୫୩ ॥ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ମୁଖରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରକଟ ହେଲା; ସେଥିରୁ ବାକ୍-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତା'ପରେ ବାକ୍‌ର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ ନାସିକାରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରକଟ ହେଲା; ସେଥିରୁ ପ୍ରାଣସହିତ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୫୪ ॥ ଘ୍ରାଣ ପରେ ଘ୍ରାଣର ଅଧିଷ୍ଠାତା ବାୟୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ ନେତ୍ରଗୋଲକରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରକଟ ହେଲା; ନେତ୍ରରୁ ଦର୍ଶନେନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ତା'ପରେ ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାତା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର ପ୍ରକଟ ହେଲା; ସେଥିରୁ ତାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଶ୍ରୋତ୍ର ଓ ତାହାର ଅଭିମାନୀ (ଅଧିଷ୍ଠାତା) ଦିଗ୍‌ଦେବତା ପ୍ରକଟ

ନିର୍ବିଭେଦ ବିରାଜସ୍ତ୍ୱଗ୍ରୋମଶ୍ମଶ୍ରାଦୟସ୍ତତଃ ।
ତତ ଓଷଧୟଶ୍ଚାସନ୍ ଶିଶ୍ନଂ ନିର୍ବିଭିଦେ ତତଃ ॥ ୫୬

ରେତସ୍ତସ୍ମାଦାପ ଆସନ୍ନିରଭିଦ୍ୟତ ବୈ ଗୁଦମ୍ ।
ଗୁଦାଦପାନୋଽପାନାଚ୍ଚ ମୃତ୍ୟୁର୍ଲୋକଭୟଙ୍କରଃ ॥ ୫୭

ହସ୍ତୌ ଚ ନିରଭିଦ୍ୟେତାଂ ବଳଂ ତାଭ୍ୟାଂ ତତଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ପାଦୌ ଚ ନିରଭିଦ୍ୟେତାଂ ଗତିସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ତତୋ ହରିଃ ॥ ୫୮

ନାଡ୍ୟୋଽସ୍ୟ ନିରଭିଦ୍ୟନ୍ତ ତାଭ୍ୟୋ ଲୋହିତମାଭୃତମ୍ ।
ନଦ୍ୟସ୍ତତଃ ସମଭବନ୍ନୁଦରଂ ନିରଭିଦ୍ୟତ ॥ ୫୯

କ୍ଷୁତ୍ପିପାସେ ତତଃ ସ୍ୟାତାଂ ସମୁଦ୍ରସ୍ତ୍ୱେତୟୋରଭୂତ୍ ।
ଅଥାସ୍ୟ ହୃଦୟଂ ଭିନ୍ନଂ ହୃଦୟାନ୍ମନ ଉତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୬୦

ମନସଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମା ଜାତୋ ବୁଦ୍ଧିର୍ବୁଦ୍ଧେର୍ଗିରାଂ ପତିଃ ।
ଅହଙ୍କାରସ୍ତତୋ ରୁଦ୍ରଶ୍ଚିତ୍ତଂ ଚୈତ୍ୟସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୬୧

ଏତେ ହ୍ୟଭ୍ୟୁତ୍ଥିତା ଦେବା ନୈବାସ୍ୟୋତ୍ଥାପନେଽଶକନ୍ ।
ପୁନରାବିବିଶୁଃ ଖାନି ତମୁତ୍ଥାପୟିତୁଂ କ୍ରମାତ୍ ॥ ୬୨

ବହ୍ନିର୍ବାଚା ମୁଖଂ ଭେଜେ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ଘ୍ରାଣେନ ନାସିକେ ବାୟୁର୍ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୩

ଅକ୍ଷିଣୀ ଚକ୍ଷୁଷାଽଽଦିତ୍ୟୋ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ଶ୍ରୋତ୍ରେଣ କର୍ଣ୍ଣୌ ଚ ଦିଶୋ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୪

ତ୍ୱଚଂ ରୋମଭିରୋଷଧ୍ୟୋ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ରେତସା ଶିଶ୍ନମାପସ୍ତୁ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୫

ହେଲେ ॥ ୫୫ ॥ ତା'ପରେ ସେହି ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କର ତ୍ୱଗ୍ (ଚର୍ମ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ସେଥିରୁ ପ୍ରକଟ ହେଲା ଲୋମ, ନିଶ, ଦାଢ଼ି ତଥା ଶିରରେ କେଶ; ତା'ପରେ ତ୍ୱଗ୍ର ଅଭିମାନୀରୂପେ ଓଷଧି (ଅନ୍ନ ଇତ୍ୟାଦି) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ ଲିଙ୍ଗ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୫୬ ॥ ସେଥିରୁ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୀର୍ଯ୍ୟ ପରେ ଲିଙ୍ଗର ଅଭିମାନୀରୂପେ ଆପୋଦେବ (ଜଳ) ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ତା'ପରେ ମଳଦ୍ୱାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା; ସେଥିରୁ ଅପାନ ବାୟୁ ଓ ଅପାନ ପରେ ତାହାର ଅଭିମାନୀରୂପେ ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରୁଥିବା ମୃତ୍ୟୁଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୫୭ ॥ ତା'ପରେ ହସ୍ତ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ସେଥିରୁ ବଳ ଓ ବଳ ପରେ ହସ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଭିମାନୀରୂପେ ଇନ୍ଦ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ, ତା'ପରେ ପାଦ ପ୍ରକଟ ହେଲା । ସେଥିରୁ ଗତି ଓ ତା'ପରେ ପାଦେନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଭିମାନୀରୂପେ ବିଷ୍ଣୁ ଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୫୮ ॥ ସେହିପରି ବିରାଟ-ପୁରୁଷଙ୍କର ନାଡ଼ି ପ୍ରକଟ ହେଲାରୁ, ସେଥିରୁ ରୁଧିର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଓ ସେଥିରୁ ନଦୀମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତା'ପରେ ଉଦର ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୫୯ ॥ ସେଥିରେ କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଉଦରର ଅଭିମାନୀ (ଅଧିଷ୍ଠାତା) ସମୁଦ୍ରଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତା'ପରେ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ଏବଂ ହୃଦୟରୁ ମନ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୬୦ ॥ ମନ ପରେ ତାହାର ଅଭିମାନୀ ଚନ୍ଦ୍ରଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତା'ପରେ ହୃଦୟରୁ ହିଁ ବୁଦ୍ଧି ଓ ତା'ପରେ ତାହାର ଅଭିମାନୀ ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତା'ପରେ ଅହଙ୍କାର ଓ ତା'ପରେ ତାହାର ଅଭିମାନୀ ରୁଦ୍ରଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ତା'ପରେ ଚିତ୍ତ ଓ ତାହାର ଅଭିମାନୀ ଦେବ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ॥ ୬୧ ॥

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସବୁ ଦେବତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କୁ ଉଠାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଦେବତାମାନେ ପୁନଃ ନିଜ ନିଜର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନରେ ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିର କ୍ରମାନୁସାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬୨ ॥ ଅଗ୍ନି ବାଣୀ ସହିତ ମୁଖରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ବାୟୁ ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ନାସାରନ୍ଧ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ସହିତ ନେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଦିଗମାନେ ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୪ ॥ ଓଷଧିମାନେ ଲୋମ ସହିତ ତ୍ୱଗ୍ରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଜଳ ଦେବତା

ଗୁଦଂ ମୃତ୍ୟୁରପାନେନ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ହସ୍ତାବିନ୍ଦ୍ରୋ ବଳେନୈବ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୬

ବିଷ୍ଣୁର୍ଗତ୍ୟୈବ ଚରଣୌ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ନାଡୀର୍ନଦ୍ୟୋ ଲୋହିତେନ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୭

କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ଭ୍ୟାମୁଦରଂ ସିନ୍ଧୁର୍ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ହୃଦୟଂ ମନସା ଚନ୍ଦ୍ରୋ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୮

ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମାପି ହୃଦୟଂ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ।
ରୁଦ୍ରୋଽଭିମତ୍ୟା ହୃଦୟଂ ନୋଦତିଷ୍ଠତ୍ତଦା ବିରାଟ୍ ॥ ୬୯

ଚିତ୍ତେନ ହୃଦୟଂ ଚୈତ୍ୟଃ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଃ ପ୍ରାବିଶଦ୍ ଯଦା ।
ବିରାଟ୍ ତଦୈବ ପୁରୁଷଃ ସଲିଲାଦୁଦତିଷ୍ଠତ ॥ ୭୦

ଯଥା ପ୍ରସୁପ୍ତଂ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋଧିୟଃ ।
ପ୍ରଭବନ୍ତି ବିନା ଯେନ ନୋତ୍ଥାପୟିତୁମୋଜସା ॥ ୭୧

ତମସ୍ମିନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମାନଂ ଧିୟା ଯୋଗପ୍ରବୃତ୍ତୟା ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ବିରକ୍ତ୍ୟା ଜ୍ଞାନେନ ବିବିଚ୍ୟାତ୍ମନି ଚିନ୍ତୟେତ୍ ॥ ୭୨

ବୀର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଲିଙ୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟ-ପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୫ ॥ ମୃତ୍ୟୁଦେବ ଅପାନ ସହିତ ମଳଦ୍ୱାରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ। ଇନ୍ଦ୍ର ବଳ ସହିତ ହସ୍ତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୬ ॥ ବିଷ୍ଣୁ ଗତି ସହିତ ଚରଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ। ନଦୀମାନେ ରକ୍ତ ସହିତ ନାଡ଼ିମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୭ ॥ ସମୁଦ୍ର କ୍ଷୁଧାପିପାସା ସହିତ ଉଦରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ। ଚନ୍ଦ୍ର ମନ ସହିତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟ ପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ। ରୁଦ୍ର ଅହଙ୍କାର ସହିତ ସେହି ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ତଥାପି ବିରାଟପୁରୁଷ ଉଠିଲେ ନାହିଁ ॥ ୬୯ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଚିତ୍ତର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞରୂପରେ ଚିତ୍ତ ସହିତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ବିରାଟପୁରୁଷ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଳରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୭୦ ॥ ଜଗତରେ ଯେପରି କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞରୂପରେ ଥିବା ଚିତ୍ତର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ସହାୟତା ବିନା ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଆଦିର ବଳରେ ଶୋଇଥିବା ପ୍ରାଣୀ ଉଠିପାରେ ନାହିଁ, ସେହି ବିରାଟପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିନାସହାୟତାରେ ଉଠି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୭୧ ॥ ତେଣୁ ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତାରୁ ପ୍ରକଟ ହେଉଥିବା ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ସେହି ଅନ୍ତରାତ୍ମସ୍ୱରୂପ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଏହି ଶରୀରରେ ଅବସ୍ଥିତ ବୋଲି ଜାଣି ତାଙ୍କୁ (ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ) ଚିନ୍ତନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୭୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଲେୟେ ତତ୍ତ୍ୱସମାମ୍ନାୟେ ଷଡ୍‌ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୬ ॥

~~ O ~~

ଅଥ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷ ବିଭେଦକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭଦ୍ୱାରା ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରକୃତିସ୍ଥୋଽପି ପୁରୁଷୋ ନାଜ୍ୟତେ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଗୁଣୈଃ ।
ଅବିକାରାଦକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାନ୍ନିର୍ଗୁଣତ୍ୱାଜ୍ଜଲାର୍କବତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ଯେପରି ଜଳର ଶୀତଳତା, ଚଞ୍ଚଳତା ଆଦି ଗୁଣ ସହିତ ଜଳରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ସୂର୍ଯ୍ୟର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରକୃତିର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଏହି ଶରୀରରେ ଆତ୍ମା ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶରୀରର ସୁଖଦୁଃଖାଦି ଧର୍ମ ସହିତ

ସ ଏଷ ଯର୍ହି ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣେଷ୍ୱଭିବିଷଜ୍ଜତେ ।
ଅହଂକ୍ରିୟାବିମୂଢାତ୍ମା କର୍ତ୍ତାସ୍ମୀତ୍ୟଭିମନ୍ୟତେ ॥ ୨

ତେନ ସଂସାରପଦବୀମବଶୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟନିର୍ବୃତଃ ।
ପ୍ରାସଙ୍ଗିକୈଃ କର୍ମଦୋଷୈଃ ସଦସନ୍ମିଶ୍ରଯୋନିଷୁ ॥ ୩

ଅର୍ଥେ ହ୍ୟବିଦ୍ୟମାନେଽପି ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନସ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନେଽନର୍ଥାଗମୋ ଯଥା ॥ ୪

ଅତ ଏବ ଶନୈଶ୍ଚିତ୍ତଂ ପ୍ରସକ୍ତମସତାଂ ପଥି ।
ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ତୀବ୍ରେଣ ବିରକ୍ତ୍ୟା ଚ ନୟେଦ୍ୱଶମ୍ ॥ ୫

ଯମାଦିଭିର୍ଯୋଗପଥୈରଭ୍ୟସନ୍ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତଃ ।
ମୟି ଭାବେନ ସତ୍ୟେନ ମତ୍କଥାଶ୍ରବଣେନ ଚ ॥ ୬

ସର୍ବଭୂତସମତ୍ୱେନ ନିର୍ବୈରେଣାପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେଣ ମୌନେନ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ବଲୀୟସା ॥ ୭

ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପଲବ୍ଧେନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋ ମିତଭୁଙ୍ ମୁନିଃ ।
ବିବିକ୍ତଶରଣଃ ଶାନ୍ତୋ ମୈତ୍ରଃ କରୁଣ ଆତ୍ମବାନ୍ ॥ ୮

ସାନୁବନ୍ଧେ ଚ ଦେହେଽସ୍ମିନ୍ନକୁର୍ବନ୍ନସଦାଗ୍ରହମ୍ ।
ଜ୍ଞାନେନ ଦୃଷ୍ଟତତ୍ତ୍ୱେନ ପ୍ରକୃତେଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଚ ॥ ୯

ନିବୃତ୍ତବୁଦ୍ଧ୍ୟବସ୍ଥାନୋ ଦୂରୀଭୂତାନ୍ୟଦର୍ଶନଃ ।
ଉପଲଭ୍ୟାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ଚକ୍ଷୁଷେବାର୍କମାତ୍ମଦୃକ୍ ॥ ୧୦

ଆତ୍ମାର ବାସ୍ତବରେ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ; କାରଣ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସ୍ୱଭାବତଃ ନିର୍ବିକାର, ଅକର୍ତ୍ତା ଓ ନିର୍ଗୁଣ ॥ ୧ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିଦିଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅହଙ୍କାରରେ ମୋହିତ ହୋଇ 'ମୁଁ କର୍ତ୍ତା' ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ଅଭିମାନ ହେତୁ ସେ ଦେହସଂସର୍ଗଜନିତ ପୁଣ୍ୟ-ପାପରୂପୀ କର୍ମଦୋଷରୁ ନିଜର ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ହରାଇବସେ । ଏହାଛଡ଼ା ଦେହାଭିମାନ ହେତୁ ହିଁ ସେ ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ନୀଚ ଯୋନିମାନଙ୍କରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲେ ॥ ୩ ॥ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭୟଶୋକର କୌଣସି କାରଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନର ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିବାରୁ ଦୁଃଖଶୋକ ହୁଏ, ସେହିପରି ଭୟ-ଶୋକ, ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ଏବଂ ଜନ୍ମ-ମରଣରୂପ ସଂସାରର କୌଣସି ସତ୍ତା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ବିଷୟଚିନ୍ତନ କରିବାରୁ ଜୀବର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆବର୍ତ୍ତନ ସମାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟଚିନ୍ତନରୂପୀ କୁମାର୍ଗରେ ଗ୍ଲିଥିବା ଚିତ୍ତକୁ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଓ ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଜ ବଶରେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯମାଦି ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଚିତ୍ତକୁ ବାରମ୍ବାର ଏକାଗ୍ର କରିବା ସହିତ ମୋ ପ୍ରତି ନିଷ୍କପଟ ନିର୍ମଳଭାବ ରଖନ୍ତି, ମୋ କଥା ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ସମଭାବ ରଖନ୍ତି, କାହାରି ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ମୌନବ୍ରତ ଓ ବଳିଷ୍ଠ (ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ କରିଥିବା) ସ୍ୱଧର୍ମରେ ଏପରି ସ୍ଥିତି ଆସିଯାଏ ଯେ, ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି ମିଳିଯାଏ, ସେଥିରେ ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି, ଯେ ପରିମିତ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ସଦା ଏକାନ୍ତରେ ରହନ୍ତି, ଯେ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ, ସବୁରି ମିତ୍ର, ଦୟାଳୁ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍, ଯେ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଅନୁଭବ କରି ସେଥିରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହେତୁ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତଥା ନିଜ ଦେହ ପ୍ରତି 'ମୁଁ ମୋର'ଭାବରେ ମିଥ୍ୟା ଅଭିନିବେଶ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ବୁଦ୍ଧିର ଜାଗ୍ରତ ଆଦି ଅବସ୍ଥାରୁ ମଧ୍ୟ ଦୂରେଇ ରହନ୍ତି ତଥା ସର୍ବତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ଆତ୍ମଦର୍ଶୀ ମୁନି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ପରି ସେ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ହିଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ମୁନି ହିଁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ରହ୍ମପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି

ମୁକ୍ତଲିଙ୍ଗଂ ସଦାଭାସମସତି ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ।
ସତୋ ବନ୍ଧୁମସଚ୍ଚକ୍ଷୁଃ ସର୍ବାନୁସ୍ୟୂତମଦ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୧

ଯଥା ଜଳସ୍ଥ ଆଭାସଃ ସ୍ଥଳସ୍ଥେନାବଦୃଶ୍ୟତେ ।
ସ୍ୱାଭାସେନ ତଥା ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଜଳସ୍ଥେନ ଦିବି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୨

ଏବଂ ତ୍ରିବୃଦହଙ୍କାରୋ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମୟୈଃ ।
ସ୍ୱାଭାସୈର୍ଲକ୍ଷିତୋଽନେନ ସଦାଭାସେନ ସତ୍ୟଦୃକ୍ ॥ ୧୩

ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋବୁଦ୍ଧ୍ୟାଦିଷ୍ୱିହ ନିଦ୍ରୟା ।
ଲୀନେଷ୍ୱସତି ଯସ୍ତତ୍ର ବିନିଦ୍ରୋ ନିରହଂକ୍ରିୟଃ ॥ ୧୪

ମନ୍ୟମାନସ୍ତଦାଽଽତ୍ମାନମନଷ୍ଟୋ ନଷ୍ଟବନ୍ମୃଷା ।
ନଷ୍ଟେଽହଙ୍କରଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ନଷ୍ଟବିତ୍ତ ଇବାତୁରଃ ॥ ୧୫

ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟବମୃଶ୍ୟାସାବାତ୍ମାନଂ ପ୍ରତିପଦ୍ୟତେ ।
ସାହଙ୍କାରସ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ୟ ଯୋଽବସ୍ଥାନମନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୧୬

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ପୁରୁଷଂ ପ୍ରକୃତିର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ନ ବିମୁଞ୍ଚତି କର୍ହିଚିତ୍ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟାପାଶ୍ରୟତ୍ୱାଚ୍ଚ ନିତ୍ୟତ୍ୱାଦନୟୋଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୭

ଯଥା ଗନ୍ଧସ୍ୟ ଭୂମେଶ୍ଚ ନ ଭାବୋ ବ୍ୟତିରେକତଃ ।
ଅପାଂ ରସସ୍ୟ ଚ ଯଥା ତଥା ବୁଦ୍ଧେଃ ପରସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୮

ଅକର୍ତ୍ତୁଃ କର୍ମବନ୍ଧୋଽୟଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯଦାଶ୍ରୟଃ ।
ଗୁଣେଷୁ ସତ୍ସୁ ପ୍ରକୃତେଃ କୈବଲ୍ୟଂ ତେଷ୍ୱତଃ କଥମ୍ ॥ ୧୯

ଦେହାଦି ସକଳ ଉପାଧିରୁ ମୁକ୍ତ, ଅହଙ୍କାରାଦି ମିଥ୍ୟା ବସ୍ତୁରେ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ତତ୍ତ୍ୱ, ଜଗତର କାରଣଭୂତା ପ୍ରକୃତିର ଅଧିଷ୍ଠାନ, ମହଦାଦି କାର୍ଯ୍ୟବର୍ଗର ପ୍ରକାଶକ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ॥ ୬-୧୧ ॥

ଯେପରି (ଘର ଅଗଣାରେ ଥିବା କୌଣସି ଜଳପାତ୍ରରେ) ସୂର୍ଯ୍ୟର ଯେଉଁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼େ, ତାହା ଘରକାନ୍ଥରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ ଏବଂ କାନ୍ଥର ପ୍ରତିଭାସକୁ ଦେଖି ଘରଲୋକେ ଜଳପାତ୍ରରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼ିଥିବା ବିଷୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି ଏବଂ ଜଳରେ ପଡ଼ିଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବରୁ ଆକାଶରେ ଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୈକାରିକ ଆଦି ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାର ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନରେ ପଡୁଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବଦ୍ୱାରା ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ; ଏବଂ ସତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତିବିମ୍ବସ୍ୱରୂପ ସେହି ଅହଙ୍କାରଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ସୁଷୁପ୍ତି ସମୟରେ ଶବ୍ଦାଦି ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନବୁଦ୍ଧି ଆଦି ଅଜ୍ଞାନରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୟଂ ଜାଗ୍ରତ ରହେ ତଥା ତାହା ସର୍ବଥା ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୨-୧୪ ॥ (ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ଆତ୍ମା ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମାଦି ଦୃଶ୍ୟବର୍ଗର ଦ୍ରଷ୍ଟାରୂପେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ) ସୁଷୁପ୍ତି ସମୟରେ ନିଜର ଉପାଧିଭୂତ ଅହଙ୍କାର ନାଶ ହୋଇଯିବାରୁ ସେହି ଆତ୍ମା ଭ୍ରମବଶତଃ ନିଜକୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିବା ପରି ବୋଧ କରେ । ଯେପରି ଧନ ନାଶ ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜେ ବି ନାଶ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ବୋଧ କରେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠେ, ସେହି ଆତ୍ମା ବି ସେହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବଶ ହୋଇ ନଷ୍ଟବତ୍ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ମାଆ ! ଏହିସବୁ ବିଷୟ ମନନ କରି ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ନିଜର ଆତ୍ମାକୁ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଆତ୍ମା ହିଁ ହେଉଛି ଅହଙ୍କାର ସହିତ ସକଳ ତତ୍ତ୍ୱର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଓ ପ୍ରକାଶକ ॥ ୧୬ ॥

ଦେବହୂତି ପଚ୍ଚାରିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତି ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନେ ଏକ ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟରେ ରହନ୍ତି; ତେଣୁ ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷକୁ କଦାପି ଛାଡ଼ି ପାରିବ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଯେପରି ଗନ୍ଧ ଓ ପୃଥିବୀର ତଥା ରସ ଓ ଜଳର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ସ୍ଥିତି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ପୁରୁଷ (ଆତ୍ମା) ଓ ପ୍ରକୃତି ତ ଏକ ଆରେକକୁ ଛାଡ଼ି ରହିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ତେବେ ପ୍ରକୃତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ କର୍ମବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଥିବା ଅକର୍ତ୍ତା ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣ ଥାଉ ଥାଉ କିପରି ବା କୈବଲ୍ୟ ପଦ

କ୍ୱଚିତ୍ ତତ୍ତ୍ୱାବମର୍ଶେନ ନିବୃତ୍ତଂ ଭୟମୁଲ୍‌ବଣମ୍ ।
ଅନିବୃତ୍ତନିମିତ୍ତତ୍ୱାତ୍ ପୁନଃ ପ୍ରତ୍ୟବତିଷ୍ଠତେ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅନିମିତ୍ତନିମିତ୍ତେନ ସ୍ୱଧର୍ମେଣାମଲାତ୍ମନା ।
ତୀବ୍ରୟା ମୟି ଭକ୍ତ୍ୟା ଚ ଶ୍ରୁତସମ୍ଭୃତୟା ଚିରମ୍ ॥ ୨୧

ଜ୍ଞାନେନ ଦୃଷ୍ଟତତ୍ତ୍ୱେନ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ବଲୀୟସା ।
ତପୋଯୁକ୍ତେନ ଯୋଗେନ ତୀବ୍ରେଣାତ୍ମସମାଧିନା ॥ ୨୨

ପ୍ରକୃତିଃ ପୁରୁଷସ୍ୟେହ ଦହ୍ୟମାନା ତ୍ୱହର୍ନିଶମ୍ ।
ତିରୋଭବିତ୍ରୀ ଶନକୈରଗ୍ନେର୍ୟୋନିରିବାରଣିଃ ॥ ୨୩

ଭୁକ୍ତଭୋଗା ପରିତ୍ୟକ୍ତା ଦୃଷ୍ଟଦୋଷା ଚ ନିତ୍ୟଶଃ ।
ନେଶ୍ୱରସ୍ୟାଶୁଭଂ ଧତ୍ତେ ସ୍ୱେ ମହିମ୍ନି ସ୍ଥିତସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୪

ଯଥା ହ୍ୟପ୍ରତିବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ପ୍ରସ୍ୱାପୋ ବହ୍ୱନର୍ଥଭୃତ୍ ।
ସ ଏବ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧସ୍ୟ ନ ବୈ ମୋହାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୨୫

ଏବଂ ବିଦିତତତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର୍ମୟି ମାନସମ୍ ।
ଯୁଞ୍ଜତୋ ନାପକୁରୁତ ଆତ୍ମାରାମସ୍ୟ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୨୬

ଯଦୈବମଧ୍ୟାତ୍ମରତଃ କାଳେନ ବହୁଜନ୍ମନା ।
ସର୍ବତ୍ର ଜାତବୈରାଗ୍ୟ ଆବ୍ରହ୍ମଭୁବନାନ୍ମୁନିଃ ॥ ୨୭

ମଦ୍ଭକ୍ତଃ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧାର୍ଥୋ ମତ୍ପ୍ରସାଦେନ ଭୂୟସା ।
ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ସ୍ୱସଂସ୍ଥାନଂ କୈବଲ୍ୟାଖ୍ୟଂ ମଦାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୮

ପ୍ରାପ୍ନୋତୀହାଞ୍ଜସା ଧୀରଃ ସ୍ୱଦୃଶା ଛିନ୍ନସଂଶୟଃ ।
ଯଦ୍‌ଗତ୍ୱା ନ ନିବର୍ତ୍ତେତ ଯୋଗୀ ଲିଙ୍ଗାଦ୍ୱିନିର୍ଗମେ ॥ ୨୯

ଯଦା ନ ଯୋଗୋପଚିତାସୁ ଚେତୋ
ମାୟାସୁ ସିଦ୍ଧସ୍ୟ ବିଷଜ୍ଜତେଽଙ୍ଗ ।

ଲାଭ କରିପାରିବ ? ॥ ୧୯ ॥ ଯଦିବା ତତ୍ତ୍ୱ ବିଗ୍ଚର କଲେ ଏହି ସଂସାରବନ୍ଧନର ତୀବ୍ର ଭୟ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବ, ତଥାପି ଏହି ବନ୍ଧନର କାରଣଭୂତ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନେ ନଷ୍ଟ ନ ହେଲେ, ସେହି ବନ୍ଧନଭୟ ତ ପୁନର୍ବାର ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରେ ! ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ଅଗ୍ନିର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ଅରଣି ଯେପରି ତା' ନିଜ ଭିତରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ, ନିଷ୍କାମଭାବରେ ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନ କଲେ ସେହିପରି ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ବହୁସମୟ ଧରି ଭଗବତ୍‌କଥା-ଶ୍ରବଣ ହେତୁ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିବା ତୀବ୍ର ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା, ତତ୍ତ୍ୱ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଉଥିବା ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା, ପ୍ରବଳ ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା, ବ୍ରତନିୟମାଦି ସହିତ କରାଯାଉଥିବା ଧ୍ୟାନାଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଚିତ୍ତର ପ୍ରଗାଢ଼ ଏକାଗ୍ରତାଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷର ପ୍ରକୃତି (ଅବିଦ୍ୟା) ଦିନରାତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୀନ ବା ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯିବ ॥ ୨୧-୨୩ ॥ ଏହିରୂପେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଭୋଗ କରିସାରି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଓ ଅନୁକ୍ଷଣ ସେଥିରେ ଦୋଷ ଦର୍ଶନ କରିଗ୍ଲିଲେ, ସେହି ପ୍ରକୃତି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ଓ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ପୁରୁଷର କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷତି କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ଯେପରି ଶୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଯେତେସବୁ ଅନର୍ଥ ଅନୁଭବ କରେ, ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବା ପରେ ତାହାର ସେହିସବୁ ଅନୁଭବ ପ୍ରତି କୌଣସି ପ୍ରକାର ମୋହ ରହେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଯାହାଙ୍କୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯେ ନିରନ୍ତର ମୋଠାରେ ହିଁ ମନ ଲଗାଇଥାନ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ସେଭଳି ଆତ୍ମାରାମ ମୁନିଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ଅନେକ ଜନ୍ମ ଧରି ବହୁସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ଆତ୍ମଚିନ୍ତନରେ ହିଁ ନିମଗ୍ନ ରହିବ, ତେବେ ତାକୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳପ୍ରକାର ଭୋଗରୁ ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଯିବ ॥ ୨୭ ॥ ମୋର ସେଭଳି ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ଭକ୍ତ ମୋର ମହତୀ କୃପାରୁ ହିଁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପାଇ ଆତ୍ମାନୁଭବଦ୍ୱାରା ସକଳ ସଂଶୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତା'ପରେ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ନାଶ ହୋଇଗଲେ, ସେ ଏକମାତ୍ର ମୋର ହିଁ ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ କୈବଲ୍ୟ ସଂଜ୍ଞକ ମଙ୍ଗଳମୟ ଅପୁନରାବର୍ତ୍ତୀ ପଦ ସହଜରେ ପାଇଯିବ; ସେହି ପଦରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଯୋଗୀ ଆଉ ଫେରି ଆସେ ନାହିଁ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ମାଆ ! ଯଦି ଯୋଗୀର ଚିତ୍ତ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା ମାୟାମୟୀ ଅଣିମାଦି ସିଦ୍ଧିରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ନ ଯିବ, ତେବେ ଯୋଗୀ ମୋର ସେହି ଅବିନାଶୀ ପରମପଦ ପାଇଯିବ, ଯାହା ଉପରେ କି

ଅନନ୍ୟହେତୁଷ୍ୱଥ ମେ ଗତିଃ ସ୍ୟାଦ୍
ଆତ୍ୟନ୍ତିକୀ ଯତ୍ର ନ ମୃତ୍ୟୁହାସଃ ॥ ୩୦

ମୃତ୍ୟୁର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ। ଯୋଗସାଧନା ବଳରେ ହିଁ ଅଣିମାଦି ସିଦ୍ଧି ମିଳିଥାଏ (ଏବଂ ଏହା ଯୋଗୀର ମାର୍ଗରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇପାରେ।) ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
କାପିଳେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୭ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥାଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗଯୋଗର ବିଧି

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯୋଗସ୍ୟ ଲକ୍ଷଣଂ ବକ୍ଷ୍ୟେ ସବୀଜସ୍ୟ ନୃପାତ୍ମଜେ।
ମନୋ ଯେନୈବ ବିଧିନା ପ୍ରସନ୍ନଂ ଯାତି ସତ୍ପଥମ୍ ॥ ୧

ସ୍ୱଧର୍ମାଚରଣଂ ଶକ୍ତ୍ୟା ବିଧର୍ମାଚ୍ଚ ନିବର୍ତ୍ତନମ୍।
ଦୈବାଲ୍ଲବ୍ଧେନ ସନ୍ତୋଷ ଆତ୍ମବିଚ୍ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନମ୍ ॥ ୨

ଗ୍ରାମ୍ୟଧର୍ମନିବୃତ୍ତିଶ୍ଚ ମୋକ୍ଷଧର୍ମରତିସ୍ତଥା।
ମିତମେଧ୍ୟାଦନଂ ଶଶ୍ୱଦ୍ବିବିକ୍ତକ୍ଷେମସେବନମ୍ ॥ ୩

ଅହିଂସା ସତ୍ୟମସ୍ତେୟଂ ଯାବଦର୍ଥପରିଗ୍ରହଃ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ତପଃ ଶୌଚଂ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଃ ପୁରୁଷାର୍ଚ୍ଚନମ୍ ॥ ୪

ମୌନଂ ସଦାଽଽସନଜୟଃସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟଂ ପ୍ରାଣଜୟଃ ଶନୈଃ।
ପ୍ରତ୍ୟାହାରଶ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ ବିଷୟାନ୍ ମନସା ହୃଦି ॥ ୫

ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟାନାମେକଦେଶେ ମନସା ପ୍ରାଣଧାରଣମ୍।
ବୈକୁଣ୍ଠଲୀଳାଭିଧ୍ୟାନଂ ସମାଧାନଂ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀକପିଳ ଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ରାଜନନ୍ଦିନୀ ! ଯେଉଁ ବିଧିରେ ମନ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବା ସହିତ ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପରମାତ୍ମମାର୍ଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମକୁ ସେହି ସବୀଜ ଯୋଗର ଅର୍ଥାତ୍ ସଗୁଣ ଭକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଯୋଗର ଲକ୍ଷଣ କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ଏହି ଯୋଗରେ ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଯଥାଶକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ; ଶାସ୍ତ୍ରବିରୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହେବ; ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଯାହା କିଛି ମିଳିବ, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ପାଦସେବା କରି ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ସତ୍ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨ ॥ ବିଷୟବାସନାକୁ ବଢ଼ାଉଥିବା କର୍ମଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି, ସଂସାରବନ୍ଧନ ଛିଡ଼ାଇ ଦେଉଥିବା ଧର୍ମପ୍ରତି ଅଭିରୁଚି ରଖି, ପବିତ୍ର ଓ ପରିମିତ ଭୋଜନ କରି, ଏକାନ୍ତ, ପବିତ୍ର ଓ ନିର୍ଭୟ ସ୍ଥାନରେ ନିରନ୍ତର ବାସ କରି ଏହି ଯୋଗସାଧନା ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେବ ॥ ୩ ॥ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ କୌଣସି ଜୀବକୁ ଦୁଃଖ ନ ଦେଇ, ସତ୍ୟ କହି, ଚୋରି ନ କରି, ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ବସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହ ନ କରି, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି, ତପସ୍ୟା କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଧର୍ମପାଳନ ନିମନ୍ତେ କଷ୍ଟ ସହି, ବାହ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ପବିତ୍ର ରହି, ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪ ॥ ବାଣୀ ସଂଯମ କରି, ଉତ୍ତମ ଆସନ ଅଭ୍ୟାସପୂର୍ବକ ସେହି ଆସନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସି, ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ଶ୍ୱାସଜୟ କରି, ମନଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟରୁ ହଟାଇ ଆଣି ହୃଦୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୫ ॥ ମୂଳାଧାର ଆଦି କୌଣସି ଏକ କେନ୍ଦ୍ରରେ ମନ ସହିତ ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ଥିର କରିଦେଇ ନିରନ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାଚିନ୍ତନ କରିବା ସହିତ ଚିତ୍ତକୁ ସମାହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୬ ॥

ଏତୈରନ୍ୟୈଶ୍ଚ ପଥିଭିର୍ମନୋ ଦୁଷ୍ଟମସତ୍ପଥମ୍ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଯୁଞ୍ଜୀତ ଶନକୈର୍ଜିତପ୍ରାଣୋ ହ୍ୟତନ୍ଦ୍ରିତଃ ॥ ୭

ଶୁଚୌ ଦେଶେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପ୍ୟ ବିଜିତାସନ ଆସନମ୍ ।
ତସ୍ମିନ୍ ସ୍ୱସ୍ତି ସମାସୀନ ଋଜୁକାୟଃ ସମଭ୍ୟସେତ୍ ॥ ୮

ପ୍ରାଣସ୍ୟ ଶୋଧୟେନ୍ ମାର୍ଗଂ ପୂରକୁମ୍ଭକରେଚକୈଃ ।
ପ୍ରତିକୂଳେନ ବା ଚିତ୍ତଂ ଯଥା ସ୍ଥିରମଚଞ୍ଚଳମ୍ ॥ ୯

ମନୋଽଚିରାତ୍ ସ୍ୟାଦ୍ବିରଜଂ ଜିତଶ୍ୱାସସ୍ୟ ଯୋଗିନଃ ।
ବାୟ୍ୱଗ୍ନିଭ୍ୟାଂ ଯଥା ଲୋହଂ ଧ୍ମାତଂ ତ୍ୟଜତି ବୈ ମଳମ୍ ॥ ୧୦

ପ୍ରାଣାୟାମୈର୍ଦହେଦ୍ଦୋଷାନ୍ ଧାରଣାଭିଶ୍ଚ କିଲ୍ବିଷାନ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହାରେଣ ସଂସର୍ଗାନ୍ ଧ୍ୟାନେନାନୀଶ୍ୱରାନ୍ ଗୁଣାନ୍ ॥ ୧୧

ଯଦା ମନଃ ସ୍ୱଂ ବିରଜଂ ଯୋଗେନ ସୁସମାହିତମ୍ ।
କାଷ୍ଠାଂ ଭଗବତୋ ଧ୍ୟାୟେତ୍ ସ୍ୱନାସାଗ୍ରାବଲୋକନଃ ॥ ୧୨

ପ୍ରସନ୍ନବଦନାମ୍ଭୋଜଂ ପଦ୍ମଗର୍ଭାରୁଣେକ୍ଷଣମ୍ ।
ନୀଲୋତ୍ପଳଦଳଶ୍ୟାମଂ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରମ୍ ॥ ୧୩

ଲସତ୍ପଙ୍କଜକିଞ୍ଜଲ୍କପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷସଂ ଭ୍ରାଜତ୍ କୌସ୍ତୁଭାମୁକ୍ତକନ୍ଧରମ୍ ॥ ୧୪

ମତ୍ତଦ୍ୱିରେଫକଳୟା ପରୀତଂ ବନମାଳୟା ।
ପରାର୍ଧ୍ୟହାରବଳୟକିରୀଟାଙ୍ଗଦନୂପୁରମ୍ ॥ ୧୫

କାଞ୍ଚୀଗୁଣୋଲ୍ଲସଚ୍ଛ୍ରୋଣିଂ ହୃଦୟାମ୍ଭୋଜବିଷ୍ଟରମ୍ ।
ଦର୍ଶନୀୟତମଂ ଶାନ୍ତଂ ମନୋନୟନବର୍ଧନମ୍ ॥ ୧୬

ଏହିସବୁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ତଥା ବ୍ରତଦାନାଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାୟରେ ମଧ୍ୟ ସାବଧାନତାର ସହିତ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣକୁ ଜୟ କରି, ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନିଜର କୁମାର୍ଗଗାମୀ ଦୁଷ୍ଟଚିତ୍ତକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକାଗ୍ର କରିଦେଇ ତାହାକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ଲଗାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୭ ॥

ପ୍ରଥମେ ଆସନ ଜୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତା'ପରେ ପ୍ରାଣାୟାମ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାପାଇଁ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନରେ କୁଶ-ମୃଗଚର୍ମାଦିଯୁକ୍ତ ଆସନ ବିଛାଇ, ସେହି ଆସନରେ ଶରୀରକୁ ସିଧା ଓ ସ୍ଥିର ରଖି, ସୁଖପୂର୍ବକ ବସି ପ୍ରାଣାୟାମ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେବ ॥ ୮ ॥ ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ ଓ ରେଚକ କ୍ରମରେ ଅଥବା ଏହାର ବିପରୀତ ରେଚକ, କୁମ୍ଭକ ଓ ପୂରକ କ୍ରମରେ ପ୍ରାଣର ମାର୍ଗକୁ ଶୋଧନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏହାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର ଓ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଯିବ ॥ ୯ ॥ ବାୟୁ ଓ ଅଗ୍ନି ସାହାଯ୍ୟରେ ସୁନାକୁ ଆଉଟିଲେ ସୁନା ଯେପରି ତାର ମଳ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ଏପରି ପ୍ରାଣାୟାମ ଅଭ୍ୟାସ କରି ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଜୟ କରିଥିବା ଯୋଗୀଙ୍କର ମନ ସେହିପରି ଶୀଘ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୦ ॥ ତେଣୁ ଯୋଗୀ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ବାତପିତ୍ତାଦିଜନିତ ଦୋଷକୁ, ଧାରଣାଦ୍ୱାରା ପାପମାନଙ୍କୁ, ପ୍ରତ୍ୟାହାରଦ୍ୱାରା ବିଷୟ-ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଏବଂ ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା ଭଗବଦ୍ବିମୁଖ କରାଉଥିବା ରାଗ-ଦ୍ୱେଷାଦି ଦୁର୍ଗୁଣକୁ ଦୂର କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧୧ ॥ ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରି କରି ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ ଓ ଏକାଗ୍ର ହୋଇଗଲେ ଯୋଗୀ ନାସିକାର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିବଦ୍ଧ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିମ୍ନମତେ ଧ୍ୟାନ କରିବେ—॥ ୧୨ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖକମଳ ଆନନ୍ଦରେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲିତ ହେଉଛି । ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ପଦ୍ମଗର୍ଭ ପରି ଈଷତ୍ ଲାଲ; ଶରୀର ନୀଳକମଳ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ । ସେ କରରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଅଙ୍ଗରେ ପଦ୍ମକେଶର ରଙ୍ଗର ପାଟ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଛି । ଭଗବାନ୍ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଓ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ତାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଛି; ସେହି ମାଳାର ସୁଗନ୍ଧରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବୁଲି ବୁଲି ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନ କରିଚାଲିଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ମହାମୂଲ୍ୟ ହାର, କଙ୍କଣ, କିରୀଟ, ବାଜୁବନ୍ଧ ଓ ନୂପୁର ଆଦି ଆଭୂଷଣ ଶୋଭା ପାଉଛି ॥ ୧୫ ॥ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମେଖଳାର ଝାଲର କଟିର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଛି । ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ହୃଦୟକମଳ ହିଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆସନ । ତାହାଙ୍କର

ଅପୀଚ୍ୟଦର୍ଶନଂ ଶଶ୍ୱଦ୍ ସର୍ବଲୋକନମସ୍କୃତମ୍ ।
ସନ୍ତଂ ବୟସି କୈଶୋରେ ଭୃତ୍ୟାନୁଗ୍ରହକାତରମ୍ ॥ ୧୭

କୀର୍ତ୍ତନ୍ୟତୀର୍ଥଯଶସଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକଯଶସ୍କରମ୍ ।
ଧ୍ୟାୟେଦ୍ଦେବଂ ସମଗ୍ରାଙ୍ଗଂ ଯାବନ୍ନ ଚ୍ୟବତେ ମନଃ ॥ ୧୮

ସ୍ଥିତଂ ବ୍ରଜନ୍ତମାସୀନଂ ଶୟାନଂ ବା ଗୁହାଶୟମ୍ ।
ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟେହିତଂ ଧ୍ୟାୟେଚ୍ଛୁଦ୍ଧଭାବେନ ଚେତସା ॥ ୧୯

ତସ୍ମିଁଲ୍ଲବ୍ଧପଦଂ ଚିତ୍ତଂ ସର୍ବାବୟବସଂସ୍ଥିତମ୍ ।
ବିଲକ୍ଷ୍ୟୈକତ୍ର ସଂଯୁଜ୍ୟାଦଙ୍ଗେ ଭଗବତୋ ମୁନିଃ ॥ ୨୦

ସଞ୍ଚିନ୍ତୟେଦ୍ଭଗବତଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦଂ
ବଜ୍ରାଙ୍କୁଶଧ୍ୱଜସରୋରୁହଲାଞ୍ଛନାଢ୍ୟମ୍ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗରକ୍ତବିଲସନ୍ନଖଚକ୍ରବାଲ-
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଭିରାହତମହଦ୍ଧୃଦୟାନ୍ଧକାରମ୍ ॥ ୨୧

ଯଚ୍ଛୌଚନିଃସୃତସରିତ୍ପ୍ରବରୋଦକେନ
ତୀର୍ଥେନ ମୂର୍ଧ୍ନ୍ୟଧିକୃତେନ ଶିବଃ ଶିବୋଽଭୂତ୍ ।

ଦର୍ଶନୀୟ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ତଥା ନେତ୍ର ଓ ମନ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦକାରୀ ॥ ୧୬ ॥ ଅତି ସୁନ୍ଦର କିଶୋର ଅବସ୍ଥା । ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ବିଶେଷ ଆତୁର ପରି ଜଣାପଡୁଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ବିଗ୍ରହ । ଭଗବାନ୍ ସଦା ସମସ୍ତଙ୍କର ବନ୍ଦିତ ॥ ୧୭ ॥ ତାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶ ସଦା କୀର୍ତ୍ତନୀୟ । ସେ ରାଜା ବଳିଙ୍କ ପରି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଯଶକୁ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରୁ ଚିତ୍ତ ଫେରି ନ ଆସିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଓ ଦର୍ଶନୀୟ । ତେଣୁ ନିଜର ରୁଚି ଅନୁସାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ରାମକୃଷ୍ଣାଦି ଅବତାରର ଲୀଳାସବୁ ସ୍ମରଣ କରି ସେଥିରେ ମୁଗ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ । ଯଥା—ଭଗବାନ୍ ଠିଆ ହୋଇ ବଂଶୀ ବଜାଉଛନ୍ତି; ଗ୍ଭଲି ଗ୍ଭଲି ସଖାମାନଙ୍କ ସହିତ ଗାଈ ଚରାଉଛନ୍ତି; ସଖାମାନଙ୍କ ମେଳରେ ବସି କିଛି ମଜାକଥା କହୁଛନ୍ତି; ଶେଷଶାୟୀରୂପେ ଶୟନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି କିମ୍ବା ଶ୍ରୀରାମରୂପରେ ବନରେ ପତ୍ରଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇଛନ୍ତି; ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି; ଇତ୍ୟାଦି । ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଚିନ୍ତନ କରି କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ମନରୂପୀ ନୟନରେ ଦର୍ଶନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥୧୯॥ ଏହିରୂପେ ଚିନ୍ତନ କରିବା ଫଳରେ ଯୋଗୀ ଯେତେବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବେ ଯେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି, ସେତେବେଳେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ଅଙ୍ଗର ଚିନ୍ତନ କରୁଥିବା ଚିତ୍ତକୁ ତାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗର ଚିନ୍ତନରେ ନିବେଶ କରିବାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବେ ॥ ୨୦ ॥

ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ । ତାହାଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ବଜ୍ର, ଅଙ୍କୁଶ, ଧ୍ୱଜା ଓ ପଦ୍ମର ମଙ୍ଗଳମୟ ଦିବ୍ୟ ଚିହ୍ନମାନ ରହିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ପାଦ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଲାଲିମାଯୁକ୍ତ ନଖଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ଜ୍ୟୋତିକୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ ହୃଦୟର ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପାଦକୁ ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କରି ବହୁଥିବା ଜଳରୁ ହିଁ ନଦୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଙ୍ଗା ପ୍ରକଟ ହେଲେ ଏବଂ ସେହି ଜଳକୁ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରି ସ୍ୱୟଂ ମଙ୍ଗଳମୟ ମହାଦେବ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ମଙ୍ଗଳମୟ

ଧ୍ୟାତୁର୍ମନଃଶମଲଶୈଲନିସୃଷ୍ଟବଜ୍ରଂ
ଧ୍ୟାୟେଚ୍ଚିରଂ ଭଗବତଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୨୨

ଜାନୁଦ୍ୱୟଂ ଜଳଜଲୋଚନୟା ଜନନ୍ୟା
ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଖିଳସ୍ୟ ସୁରବନ୍ଦିତୟା ବିଧାତୁଃ ।
ଊର୍ବୋର୍ନିଧାୟ କରପଲ୍ଲବରୋଚିଷା ଯତ୍
ସଂଲାଳିତଂ ହୃଦି ବିଭୋରଭବସ୍ୟ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ॥ ୨୩

ଊରୂ ସୁପର୍ଣ୍ଣଭୁଜୟୋରଧିଶୋଭମାନା-
ବୋଜୋନିଧୀ ଅତସିକାକୁସୁମାବଭାସୌ ।
ବ୍ୟାଲମ୍ବିପୀତବରବାସସି ବର୍ତ୍ତମାନ-
କାଞ୍ଚୀକଳାପପରିରମ୍ଭି ନିତମ୍ବବିମ୍ବମ୍ ॥ ୨୪

ନାଭିହ୍ରଦଂ ଭୁବନକୋଶଗୁହୋଦରସ୍ଥଂ
ଯତ୍ରାତ୍ମଯୋନିଧିଷଣାଖିଳଲୋକପଦ୍ମମ୍ ।
ବ୍ୟୂଢଂ ହରିନ୍ମଣିବୃଷସ୍ତନୟୋରମୁଷ୍ୟ
ଧ୍ୟାୟେଦ୍ ଦ୍ୱୟଂ ବିଶଦହାରମୟୂଖଗୌରମ୍ ॥ ୨୫

ବକ୍ଷୋଽଧିବାସମୃଷଭସ୍ୟ ମହାବିଭୂତେଃ
ପୁଂସାଂ ମନୋନୟନନିର୍ବୃତିମାଦଧାନମ୍ ।
କଣ୍ଠଂ ଚ କୌସ୍ତୁଭମଣେରଧିଭୂଷଣାର୍ଥଂ
କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ମନସ୍ୟଖିଳଲୋକନମସ୍କୃତସ୍ୟ ॥ ୨୬

ବାହୂଂଶ୍ଚ ମନ୍ଦରଗିରେଃ ପରିବର୍ତ୍ତନେନ
ନିର୍ଣ୍ଣିକ୍ତବାହୁବଳୟାନଧିଲୋକପାଲାନ୍ ।

ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣଧ୍ୟାନ ହେଉଛି ଧ୍ୟାନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କର ପାପରୂପୀ ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ପେଷଣ କରିଥିବା ବଜ୍ର ସମାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ପଦାବ୍ଜ ଧ୍ୟାନ କଲେ ଭକ୍ତଙ୍କର ପାପରାଶି ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମଯୁଗଳକୁ ଚିରକାଳ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୨ ॥

ତା'ପରେ ଭବଭୟହାରୀ ଅଜନ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଗୋଡ଼ଭଣ୍ଡା ଓ ଆଣ୍ଠୁ ଦୁଇଟିକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ; ସେ ଦୁଇଟିକୁ ବିଶ୍ୱବିଧାତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାତା ସୁରବନ୍ଦିତା କମଳଲୋଚନା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜ ଜଙ୍ଘ ଉପରେ ରଖି ଆପଣା କାନ୍ତିମାନ କରକିଶଳୟଦ୍ୱାରା ସ୍ନେହଭରା ସେବା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତସୀ-କୁସୁମ-ସମ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବଳର ନିଧି ତଥା ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପୃଷ୍ଠ ଉପରେ ଶୋଭାୟମାନ ଜଙ୍ଘ ଦୁଇଟିକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ । ତାପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତମ୍ବ ଦୁଇଟିକୁ ଏଭଳି ଧ୍ୟାନ କରିବେ ଯେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କର ନିତମ୍ବ ସେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଆପାଦଲମ୍ବିତ ପୀତାମ୍ବରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ତାହା ପୀତାମ୍ବର ଉପରେ ପ୍ରଭୁ ପିନ୍ଧିଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଟିବନ୍ଧର ଝୁମ୍ପାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛି ॥ ୨୪ ॥

ସକଳଲୋକର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ଭଗବାନଙ୍କର ଉଦରଦେଶରେ ନାଭିସରୋବରକୁ ଯୋଗୀ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । ଏହି ନାଭିରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆଧାରଭୂତ ସର୍ବଲୋକମୟ ପଦ୍ମ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମରକତମଣିସଦୃଶ ଦୁଇ ସ୍ତନକୁ ଏହିଭଳି ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତୁ ଯେ, ସେହି ଦୁଇ ସ୍ତନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଝୁଲୁଥିବା ଶୁଭ୍ର ହାରର କିରଣରେ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଧରିଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କର ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ । ତାହା ହେଉଛି ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନ ଓ ନୟନ ନିମନ୍ତେ ଆହ୍ଲାଦକାରୀ । ତା'ପରେ ସକଳ ଲୋକର ବନ୍ଦନୀୟ ଭଗବାନଙ୍କର କଣ୍ଠପ୍ରଦେଶକୁ ଏହିରୂପେ ଚିନ୍ତନ କରିବେ ଯେ, ସେହି କଣ୍ଠ ସତେ ଯେପରି କୌସ୍ତୁଭମଣିକୁ ବି ସୁଶୋଭିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତାହାକୁ ଧାରଣ କରିଛି ॥ ୨୬ ॥

ସକଳ ଲୋକପାଳଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଭୂତ ଭଗବାନଙ୍କର ଚ୍ରିଭୁଜକୁ ଯୋଗୀ ଏହି ଭାବନାରେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ଯେ, ସେହି ଚ୍ରିଭୁଜରେ ପ୍ରଭୁ ଧାରଣ କରିଥିବା କଙ୍କଣାଦି ଆଭୂଷଣ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ସମୟରେ ମନ୍ଦରାଚଳରେ ଘଷି ହୋଇ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶୁଛି । ସେହିପରି, ସହସ୍ର ଅର

ସଞ୍ଚିନ୍ତୟେଦ୍ଦଶଶତାରମସହ୍ୟତେଜଃ
ଶଙ୍ଖଂ ଚ ତତ୍କରସରୋରୁହରାଜହଂସମ୍ ॥ ୨୭

କୌମୋଦକୀଂ ଭଗବତୋ ଦୟିତାଂ ସ୍ମରେତ
ଦିଗ୍ଧାମରାତିଭଟଶୋଣିତକର୍ଦ୍ଦମେନ ।
ମାଲାଂ ମଧୁବ୍ରତବରୂଥଗିରୋପଘୁଷ୍ଟାଂ
ଚୈତ୍ୟସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱମମଲଂ ମଣିମସ୍ୟ କଣ୍ଠେ ॥ ୨୮

ଭୃତ୍ୟାନୁକମ୍ପିତଧିୟେହ ଗୃହୀତମୂର୍ତ୍ତେଃ
ସଞ୍ଚିନ୍ତୟେଦ୍ଭଗବତୋ ବଦନାରବିନ୍ଦମ୍ ।
ଯଦ୍ୱିସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳବଲ୍ଗିତେନ
ବିଦ୍ୟୋତିତାମଳକପୋଳମୁଦାରନାସମ୍ ॥ ୨୯

ଯଚ୍ଛ୍ରୀନିକେତମଳିଭିଃ ପରିସେବ୍ୟମାନଂ
ଭୂତ୍ୟା ସ୍ୱୟା କୁଟିଳକୁନ୍ତଳବୃନ୍ଦଜୁଷ୍ଟମ୍ ।
ମୀନଦ୍ୱୟାଶ୍ରୟମଧିକ୍ଷିପଦବ୍ଜନେତ୍ରଂ
ଧ୍ୟାୟେନ୍ମନୋମୟମତନ୍ଦ୍ରିତ ଉଲ୍ଲସଦ୍‌ଭ୍ରୁ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟାବଲୋକମଧିକଂ କୃପୟାତିଘୋର-
ତାପତ୍ରୟୋପଶମନାୟ ନିସୃଷ୍ଟମକ୍ଷ୍ଣୋଃ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ମିତାନୁଗୁଣିତଂ ବିପୁଳପ୍ରସାଦଂ
ଧ୍ୟାୟେଚ୍ଚିରଂ ବିତତଭାବନୟା ଗୁହାୟାମ୍ ॥ ୩୧

ହାସଂ ହରେରବନତାଖିଳଲୋକତୀବ୍ର-
ଶୋକାଶ୍ରୁସାଗରବିଶୋଷଣମତ୍ୟୁଦାରମ୍ ।
ସମ୍ମୋହନାୟ ରଚିତଂ ନିଜମାୟୟାସ୍ୟ
ଭ୍ରୂମଣ୍ଡଳଂ ମୁନିକୃତେ ମକରଧ୍ୱଜସ୍ୟ ॥ ୩୨

ଧ୍ୟାନାୟନଂ ପ୍ରହସିତଂ ବହୁଳାଧରୋଷ୍ଠ-
ଭାସାରୁଣାୟିତତନୁଦ୍ୱିଜକୁନ୍ଦପଙ୍‌କ୍ତି ।

ଥିବା ଅସହ୍ୟ ତେଜୋମୟ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ରକୁ ତଥା ପ୍ରଭୁଙ୍କ କରକମଳରେ ରାଜହଂସ ସମାନ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବା ଶଙ୍ଖକୁ ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ତା'ପରେ ବିପକ୍ଷୀ ବୀରମାନଙ୍କର ରକ୍ତରେ ରଞ୍ଜିତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ କୌମୋଦକୀ ଗଦାକୁ ଏବଂ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦରେ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବନମାଳାକୁ ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ସୁଶୋଭିତ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ନିର୍ମଳତତ୍ତ୍ୱରୂପ କୌସ୍ତୁଭମଣିକୁ* ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥

ତା'ପରେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସାକାରରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ମୁଖକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । ସେହି ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ ସୁଗଠିତ ନାସିକାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । କପୋଳ ଉପରେ ଝଲମଲ କରୁଥିବା ମକରକୁଣ୍ଡଳର ଦୀପ୍ତିରେ ମୁଖମଣ୍ଡଳର ଶୋଭା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ହୋଇଛି ॥ ୨୯ ॥ କୃଷ୍ଣ-କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳିରେ ମଣ୍ଡିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆପଣା ଛବିରେ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ କମଳକୋଷ (ପଦ୍ମଫୁଲର ଭିତର ଅଂଶ)କୁ ପରାସ୍ତ କରୁଛି ଏବଂ ବିଶାଳ ଓ ଚଞ୍ଚଳ ନେତ୍ର ଦୁଇଟି ସେହି କମଳକୋଷ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡୁଥିବା ମତ୍ସ୍ୟ-ଯୋଡ଼ିଙ୍କର ଶୋଭାକୁ ବି ନିନ୍ଦା କରୁଛି । ଉନ୍ନତ ଭ୍ରୂଲତାଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହିପରି ମନୋହର ମୁଖାରବିନ୍ଦକୁ ମନରେ ଧାରଣ କରି ନିରଳସଭାବରେ ତାହାକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ ॥ ୩୦ ॥

ତାପରେ ନିଜ ହୃଦୟକନ୍ଦରରେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ନେତ୍ରର କୃପାକଟାକ୍ଷକୁ ଏହିରୂପେ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ଯେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ନେହଭରା ଗ୍ରହାଣି ସୁମଧୁର ସ୍ମିତହାସ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କୃପାପ୍ରସାଦ ବୃଷ୍ଟି କରୁଛି ଏବଂ ସେହି କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଲୋକନରେ ସତେ ଯେପରି ଭକ୍ତଜନଙ୍କର ଘୋର ତ୍ରିତାପକୁ ପ୍ରଶମନ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ଫୁଟି ଉଠୁଛି ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ହାସ୍ୟ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାର; ତାହା ପ୍ରଣତଜନଙ୍କର ଅତି ତୀବ୍ର ଶୋକର ଅଶ୍ରୁସାଗରକୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଖାଇଦିଏ । ମୁନିଜନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ କାମଦେବଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେବା ଲାଗି ଶ୍ରୀହରି ନିଜ ମାୟାରେ ତାହାଙ୍କର ଭ୍ରୂମଣ୍ଡଳ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହିରୂପେ ସେହି ଭ୍ରୂମଣ୍ଡଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୨ ॥ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହସକୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ । ସେହି ହସ

* ଆତ୍ମାନମସ୍ୟ ଜଗତୋ ନିର୍ଲେପମଗୁଣାମଳମ୍ । ବିଭର୍ତ୍ତି କୌସ୍ତୁଭମଣିଂ ସ୍ୱରୂପଂ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ॥
ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଜଗତର ନିର୍ଲେପ, ନିର୍ଗୁଣ, ନିର୍ମଳ ତଥା ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଆତ୍ମାକୁ ଭଗବାନ୍ କୌସ୍ତୁଭମଣି ରୂପରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

ଧ୍ୟାୟେତ୍ ସ୍ୱଦେହକୁହରେଽବସିତସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋ-
ର୍ଭକ୍ତ୍ୟାଽଽର୍ଦ୍ରୟାର୍ପିତମନା ନ ପୃଥଗ୍‌ଦିଦୃକ୍ଷେତ୍ ॥ ୩୩

ଏବଂ ହରୌ ଭଗବତି ପ୍ରତିଲବ୍ଧଭାବୋ
ଭକ୍ତ୍ୟା ଦ୍ରବଦ୍ଧୃଦୟ ଉତ୍ପୁଲକଃ ପ୍ରମୋଦାତ୍ ।
ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟବାଷ୍ପକଳୟା ମୁହୁରର୍ଦ୍ୟମାନ-
ସ୍ତଚ୍ଚାପି ଚିତ୍ତବଡ଼ିଶଂ ଶନକୈର୍ବିୟୁଙ୍‌କ୍ତେ ॥ ୩୪

ମୁକ୍ତାଶ୍ରୟଂ ଯର୍ହି ନିର୍ବିଷୟଂ ବିରକ୍ତଂ
ନିର୍ବାଣମୃଚ୍ଛତି ମନଃ ସହସା ଯଥାର୍ଚ୍ଚିଃ ।
ଆତ୍ମାନମତ୍ର ପୁରୁଷୋଽବ୍ୟବଧାନମେକ-
ମନ୍ୱୀକ୍ଷତେ ପ୍ରତିନିବୃତ୍ତଗୁଣପ୍ରବାହଃ ॥ ୩୫

ସୋଽପ୍ୟେତୟା ଚରମୟା ମନସୋ ନିବୃତ୍ତ୍ୟା
ତସ୍ମିନ୍ମହିମ୍ନ୍ୟବସିତଃ ସୁଖଦୁଃଖବାହ୍ୟେ ।
ହେତୁତ୍ୱମପ୍ୟସତି କର୍ତ୍ତରି ଦୁଃଖୟୋର୍ଯତ୍
ସ୍ୱାତ୍ମନ୍ ବିଧତ୍ତ ଉପଲବ୍ଧପରାତ୍ମକାଷ୍ଠଃ ॥ ୩୬

ଦେହଂ ଚ ତଂ ନ ଚରମଃ ସ୍ଥିତମୁତ୍ଥିତଂ ବା
ସିଦ୍ଧୋ ବିପଶ୍ୟତି ଯତୋଽଧ୍ୟଗମତ୍ସ୍ୱରୂପମ୍ ।
ଦୈବାଦୁପେତମଥ ଦୈବବଶାଦପେତଂ
ବାସୋ ଯଥା ପରିକୃତଂ ମଦିରାମଦାନ୍ଧଃ ॥ ୩୭

ଦେହୋଽପି ଦୈବବଶଗଃ ଖଳୁ କର୍ମ ଯାବତ୍
ସ୍ୱାରମ୍ଭକଂ ପ୍ରତିସମୀକ୍ଷତ ଏବ ସାସୁଃ ।

ବସ୍ତୁତଃ ଧ୍ୟାନର ହିଁ ଯୋଗ୍ୟ। ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହସ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ଅଧରୋଷ୍ଠର ଅତ୍ୟଧିକ ଅରୁଣ କାନ୍ତି ତାହାଙ୍କର କୁନ୍ଦକଳିସମାନ ଛୋଟ ଛୋଟ ଶୁଭ୍ର ଦନ୍ତପଙ୍‌କ୍ତିରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେଉଛି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସାମାନ୍ୟ ଲାଲିମାର ଝଲକ ଦିଶୁଛି। ଏପରିଭାବରେ ଧ୍ୟାନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ଏହିପରି ଧ୍ୟାନ ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ସାଧକ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାନ୍ତି; ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ ଭକ୍ତିରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଯାଏ; ଆନନ୍ଦାତିଶଯ୍ୟ ହେତୁ ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚନ ଖେଳିଯାଏ; ଉତ୍କଣ୍ଠାଜନିତ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁର ଧାରାରେ ସେ ବାରମ୍ବାର ଅବଗାହନ କରନ୍ତି। ଏହାପରେ ନିଜର ଯେଉଁ ମନକୁ ସେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନଶୀକଣ୍ଟାରେ ମାଛକୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଧରିବା ପରି, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ କରିବାରେ ଲଗାଇଥିଲେ, ତାହାକୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଧ୍ୟେୟ ବସ୍ତୁରୁ ଅପସାରିତ କରିଆଣନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଦୀପରୁ ତେଲ ଆଦି ସରିଗଲେ ଦୀପଶିଖା ଯେପରି ତାହାର କାରଣରୂପ ତେଜଃତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ମନ ସେହିପରି ତାହାର ଆଶ୍ରୟ, ଆସକ୍ତି ଓ ବିଷୟରୁ ରହିତ ହୋଇ ଶାନ୍ତ ବା ବ୍ରହ୍ମାକାର ହୋଇଯାଏ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେଲେ, ଜୀବ (ସାଧକ) ଗୁଣପ୍ରବାହରୂପ ଦେହାଦି ଉପାଧିରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ଧ୍ୟାତା, ଧ୍ୟେୟ ଆଦି ବିଭାଗରୁ ରହିତ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଅଖଣ୍ଡ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଦେଖନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଯୋଗାଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ଏଭଳି ଅବିଦ୍ୟାରହିତ ଲୟରୂପୀ ନିବୃତ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେବାପରେ ଯୋଗୀ ସୁଖଦୁଃଖରୁ ରହିତ ବ୍ରହ୍ମରୂପୀ ମହିମାରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମ-ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆରୋପ କରୁଥିବା ସୁଖଦୁଃଖର ଭୋକ୍ତୃତ୍ୱକୁ ଏ ସ୍ଥିତିରେ ଅବିଦ୍ୟାକୃତ ଅହଂକାରରେ ସ୍ଥାନିତ ଦେଖନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ମଦ୍ୟନିଶାରେ ମାତାଲ ହୋଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ଯେ ସେ ନିଜ ବସ୍ତ୍ର ଖଣ୍ଡିକ ପିନ୍ଧିଛି, କି ତାହା କେଉଁଠି ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, ଭକ୍ତିର ଚରମାବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିବା ସିଦ୍ଧପୁରୁଷଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେ ବସିଛନ୍ତି, ନା ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, କେଉଁଠିକି ଯାଉଛନ୍ତି, ନା ଫେରି ଆସୁଛନ୍ତି, ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ; ସେ ସର୍ବଦା ନିଜର ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେହକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିବା କର୍ମ ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଙ୍କର ସେହି ଦୈବାଧୀନ ଦେହରେ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟାଦି

ତଂ ସପ୍ରପଞ୍ଚମଧିରୂଢ଼ସମାଧିଯୋଗଃ
ସ୍ୱାପ୍ନଂ ପୁନର୍ନ ଭଜତେ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧବସ୍ତୁଃ ॥ ୩୮

ଯଥା ପୁତ୍ରାଚ୍ଚ ବିତ୍ତାଚ୍ଚ ପୃଥଙ୍‌ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରତୀୟତେ ।
ଅପ୍ୟାତ୍ମତ୍ୱେନାଭିମତାଦ୍ଦେହାଦେଃ ପୁରୁଷସ୍ତଥା ॥ ୩୯

ଯଥୋଲ୍ମୁକାଦ୍‌ବିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗାଦ୍ ଧୂମାଦ୍‌ବାପି ସ୍ୱସମ୍ଭବାତ୍ ।
ଅପ୍ୟାତ୍ମତ୍ୱେନାଭିମତାଦ୍ ଯଥାଗ୍ନିଃ ପୃଥଗୁଲ୍ମୁକାତ୍ ॥ ୪୦

ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାନ୍ତଃକରଣାତ୍ ପ୍ରଧାନାଜ୍ଜୀବସଂଜ୍ଞିତାତ୍ ।
ଆତ୍ମା ତଥା ପୃଥଗ୍‌ଦ୍ରଷ୍ଟା ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମସଂଜ୍ଞିତଃ ॥ ୪୧

ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଚାତ୍ମାନଂ ସର୍ବଭୂତାନି ଚାତ୍ମନି ।
ଈକ୍ଷେତାନନ୍ୟଭାବେନ ଭୂତେଷ୍ୱିବ ତଦାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୪୨

ସ୍ୱଯୋନିଷୁ ଯଥା ଜ୍ୟୋତିରେକଂ ନାନା ପ୍ରତୀୟତେ ।
ଯୋନୀନାଂ ଗୁଣବୈଷମ୍ୟାତ୍ତଥାଽଽତ୍ମା ପ୍ରକୃତୌ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୪୩

ତସ୍ମାଦିମାଂ ସ୍ୱାଂ ପ୍ରକୃତିଂ ଦୈବୀଂ ସଦସଦାତ୍ମିକାମ୍ ।
ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟାଂ ପରାଭାବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପେଣାବତିଷ୍ଠତେ ॥ ୪୪

ଚ୍ଛଲିଥାଏ ଏବଂ ତାହା ଜୀବିତ ରହିଥାଏ । ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ଦେହକୁ ଯେପରି ଜାଗ୍ରତ ହେବା ପରେ ଆଉ ସତ ବୋଲି କେହି ସ୍ୱୀକାର କରେ ନାହିଁ, ଯାହାଙ୍କୁ ଏପରି ସମାଧିଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ଯେ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ଲାଭ କରିସାରିଥାନ୍ତି, ସେଭଳି ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ସଂସାର ସମେତ ଏ ଦେହକୁ ସେହିପରି ସତ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହ ହେତୁ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଓ ଧନସମ୍ପଦରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି ହୋଇଯାଏ, ଅଥଚ ଟିକିଏ ବିଚ୍ଚର କରିବା ପରେ ସତ୍ୟ କଣ, ତାହା ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରନ୍ତି; ସେସବୁକୁ (ପୁତ୍ର, ଧନ ଇତ୍ୟାଦିକୁ) ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ବୁଝିପାରନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହୋଇଗଲେ, ଦେହ ପ୍ରତି ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ଆତ୍ମଭାବନା ରହିଥିଲା, ତାହା ଆଉ ରହେ ନାହିଁ; ସାଧକ ବୁଝିପାରନ୍ତି, 'ମୁଁ ଦେହ ନୁହେଁ; ମୁଁ ଦେହର ସାକ୍ଷୀ ।' ॥ ୩୯ ॥ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଜଳୁଥିବା କାଠଠାରୁ, ସେଥିରୁ ବାହାରୁଥିବା ନିଆଁଝୁଲଠାରୁ, ଧୂଆଁଠାରୁ, ଏପରି କି ଅଗ୍ନି ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉଥିବା ଜଳନ୍ତା କାଠଠାରୁ ବାସ୍ତବିକ୍ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ସାକ୍ଷୀ ଆତ୍ମା ସେହିପରି ପଞ୍ଚଭୂତ, ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣଠାରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ; ପୁଣି ଜୀବ ନାମରେ ପରିଚିତ ସେହି ଆତ୍ମାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ଭିନ୍ନ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ତାହାର ସଞ୍ଚାଳକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ॥ ୪୦,୪୧ ॥ ଦେହ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜରାୟୁଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ସ୍ୱେଦଜ ଓ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଯେପରି ପଞ୍ଚଭୂତମାତ୍ର, ଆତ୍ମା ସେହିପରି ସକଳ ଜୀବମାନଙ୍କରେ ଏବଂ ସକଳ ଜୀବ ଆତ୍ମାରେ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଅନୁଗତ (ପରିବ୍ୟାପ୍ତ) ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪୨ ॥ ଅଗ୍ନି ଏକ; କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଶ୍ରୟରେ ତାହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କରେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ଇତର ପ୍ରାଣୀ ଯେ କେହି ହେଉ ନା କାହିଁକି, ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ; କିନ୍ତୁ ଆଶ୍ରୟର ଗୁଣଭେଦ ହେତୁ ତାହା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୁଏ ॥ ୪୩ ॥ ତେଣୁ ଜୀବର ସ୍ୱରୂପକୁ ଲୁଚ୍ଚାଇ ଦେଉଥିବା ତଥା ନିଜେ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଜୀବକୁ ସଂସାରବନ୍ଧନରେ ପକାଇ ଦେଉଥିବା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିମୟୀ ମାୟାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାବଳରେ ହିଁ ଜୟ କରି ଭକ୍ତ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପରେ (ବ୍ରହ୍ମରୂପରେ) ସ୍ଥିତ ହୋଇପାରିବେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଲେୟେ
ସାଧନାନୁଷ୍ଠାନଂ ନାମାଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୮ ॥

ଅଥୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭକ୍ତିର ମର୍ମ ଓ କାଳର ମହିମା

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ଲକ୍ଷଣଂ ମହଦାଦୀନାଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଚ ।
ସ୍ୱରୂପଂ ଲକ୍ଷ୍ୟତେଽମୀଷାଂ ଯେନ ତତ୍ପାରମାର୍ଥିକମ୍ ॥ ୧

ଯଥା ସାଂଖ୍ୟେଷୁ କଥିତଂ ଯନ୍ମୂଳଂ ତତ୍ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ଭକ୍ତିଯୋଗସ୍ୟ ମେ ମାର୍ଗଂ ବ୍ରୂହି ବିସ୍ତରଶଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨

ବିରାଗୋ ଯେନ ପୁରୁଷୋ ଭଗବନ୍ ସର୍ବତୋ ଭବେତ୍ ।
ଆଚକ୍ଷ୍ୱ ଜୀବଲୋକସ୍ୟ ବିବିଧା ମମ ସଂସୃତୀଃ ॥ ୩

କାଲସ୍ୟେଶ୍ୱରରୂପସ୍ୟ ପରେଷାଂ ଚ ପରସ୍ୟ ତେ ।
ସ୍ୱରୂପଂ ବତ କୁର୍ବନ୍ତି ଯଦ୍ଧେତୋଃ କୁଶଲଂ ଜନାଃ ॥ ୪

ଲୋକସ୍ୟ ମିଥ୍ୟାଭିମତେରଚକ୍ଷୁଷ-
ଶ୍ଚିରଂ ପ୍ରସୁପ୍ତସ୍ୟ ତମସ୍ୟନାଶ୍ରୟେ ।
ଶ୍ରାନ୍ତସ୍ୟ କର୍ମସ୍ୱନୁବିଦ୍ଧୟା ଧିୟା
ତ୍ୱମାବିରାସୀଃ କିଲ ଯୋଗଭାସ୍କରଃ ॥ ୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ମାତୁର୍ବଚଃ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣଂ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ମହାମୁନିଃ ।
ଆବଭାଷେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରୀତସ୍ତାଂ କରୁଣାର୍ଦ୍ଦିତଃ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଭକ୍ତିଯୋଗୋ ବହୁବିଧୋ ମାର୍ଗୈର୍ଭାମିନି ଭାବ୍ୟତେ ।
ସ୍ୱଭାବଗୁଣମାର୍ଗେଣ ପୁଂସାଂ ଭାବୋ ବିଭିଦ୍ୟତେ ॥ ୭

ଅଭିସନ୍ଧାୟ ଯୋ ହିଂସାଂ ଦମ୍ଭଂ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟମେବ ବା ।
ସଂରମ୍ଭୀ ଭିନ୍ନଦୃଗ୍ଭାବଂ ମୟି କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସ ତାମସଃ ॥ ୮

ବିଷୟାନଭିସନ୍ଧାୟ ଯଶ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମେବ ବା ।
ଅର୍ଚ୍ଚାଦାବର୍ଚ୍ଚୟେଦ୍ ଯୋ ମାଂ ପୃଥଗ୍ଭାବଃ ସ ରାଜସଃ ॥ ୯

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରକୃତି, ପୁରୁଷ ଓ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ; ସେସବୁର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଓ ପାରମାର୍ଥିକ ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ କହିଦେଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଲି କହିଲେ । ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟରେ ମୋର ଆହୁରି କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । ତେଣୁ କୃପା କରି ମୋତେ ଏହି ବିଷୟ ବିସ୍ତୃତରୂପେ କହନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥ ଭକ୍ତିଯୋଗ ସହିତ ଜୀବର ବିବିଧ ଗତି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ କହନ୍ତୁ; କାରଣ ତା'ଦ୍ୱାରା ଜୀବର ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ଭକ୍ତିମାର୍ଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ କାଳର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ; କାରଣ କାଳଭୟରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ଶୁଭକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ସର୍ବସମର୍ଥ କାଳ ତ ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶାସନ କରିଥାଏ ॥ ୪ ॥ ଅନାଦି ଅବିଦ୍ୟା କାରଣରୁ ଦେହାଦି ମିଥ୍ୟାବସ୍ତୁମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମାଭିମାନ କରି ଲୋକେ ଚିରକାଳ ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଘନ ଅନ୍ଧକାରରେ ହିଁ ଶୋଇରହିଛନ୍ତି ତଥା କର୍ମାସକ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ଉଦିତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦୁର! ମାତାଙ୍କର ଏପରି ମନୋହର ବଚନ ଶୁଣି ମହାମୁନି କପିଳ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ସାଧକମାନଙ୍କର ଭାବ ଅନୁସାରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ; କାରଣ ସ୍ୱଭାବ ଓ ଗୁଣଭେଦରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ବିବିଧତା ଆସିଯାଏ ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁ ଭେଦଦର୍ଶୀ କ୍ରୋଧୀ ମନୁଷ୍ୟ ତା' ହୃଦୟରେ ହିଂସା, ଦମ୍ଭ ଅଥବା ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଭାବ ରଖି ମୋତେ ପ୍ରେମ କରୁଥାଏ, ସେ ହେଉଛି ତାମସ ଭକ୍ତ ॥ ୮ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟ, ଯଶ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ କାମନା ରଖି ପ୍ରତିମାଦିରେ ମୋତେ ଭେଦବୁଦ୍ଧିରେ ପୂଜା କରେ, ସେ ହେଉଛି ରାଜସ ଭକ୍ତ ॥ ୯ ॥

କର୍ମନିର୍ହାରମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ପରସ୍ମିନ୍ ବା ତଦର୍ପଣମ୍ ।
ଯଜେଦ୍ୟଷ୍ଟବ୍ୟମିତି ବା ପୃଥଗ୍ଭାବଃ ସ ସାତ୍ତ୍ୱିକଃ ॥ ୧୦

ମଦ୍‌ଗୁଣଶ୍ରୁତିମାତ୍ରେଣ ମୟି ସର୍ବଗୁହାଶୟେ ।
ମନୋଗତିରବିଚ୍ଛିନ୍ନା ଯଥା ଗଙ୍ଗାମ୍ଭସୋଽମ୍ବୁଧୌ ॥ ୧୧

ଲକ୍ଷଣଂ ଭକ୍ତିଯୋଗସ୍ୟ ନିର୍ଗୁଣସ୍ୟ ହ୍ୟୁଦାହୃତମ୍ ।
ଅହୈତୁକ୍ୟବ୍ୟବହିତା ଯା ଭକ୍ତିଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମେ ॥ ୧୨

ସାଲୋକ୍ୟସାର୍ଷ୍ଟିସାମୀପ୍ୟସାରୂପ୍ୟୈକତ୍ୱମପ୍ୟୁତ ।
ଦୀୟମାନଂ ନ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ବିନା ମତ୍‌ସେବନଂ ଜନାଃ ॥ ୧୩

ସ ଏବ ଭକ୍ତିଯୋଗାଖ୍ୟ ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ଉଦାହୃତଃ ।
ଯେନାତିବ୍ରଜ୍ୟ ତ୍ରିଗୁଣଂ ମଦ୍ଭାବାୟୋପପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ନିଷେବିତେନାନିମିତ୍ତେନ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ମହୀୟସା ।
କ୍ରିୟାଯୋଗେନ ଶସ୍ତେନ ନାତିହିଂସ୍ରେଣ ନିତ୍ୟଶଃ ॥ ୧୫

ମଦ୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶପୂଜାସ୍ତୁତ୍ୟଭିବନ୍ଦନୈଃ ।
ଭୂତେଷୁ ମଦ୍ଭାବନୟା ସତ୍ତ୍ୱେନାସଙ୍ଗମେନ ଚ ॥ ୧୬

ମହତାଂ ବହୁମାନେନ ଦୀନାନାମନୁକମ୍ପୟା ।
ମୈତ୍ର୍ୟା ଚୈବାତ୍ମତୁଲ୍ୟେଷୁ ଯମେନ ନିୟମେନ ଚ ॥ ୧୭

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକାନୁଶ୍ରବଣାନ୍ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାଚ୍ଚ ମେ ।
ଆର୍ଜବେନାର୍ଯ୍ୟସଙ୍ଗେନ ନିରହଂକ୍ରିୟୟା ତଥା ॥ ୧୮

ମଦ୍ଧର୍ମଣୋ ଗୁଣୈରେତୈଃ ପରିସଂଶୁଦ୍ଧ ଆଶୟଃ ।
ପୁରୁଷସ୍ୟାଞ୍ଜସାଭ୍ୟେତି ଶ୍ରୁତମାତ୍ରଗୁଣଂ ହି ମାମ୍ ॥ ୧୯

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପାପ କ୍ଷୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ପୂଜା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝି ମୋତେ ପୂଜା କରେ, ସେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭକ୍ତ ॥ ୧୦ ॥ ଗଙ୍ଗାର ଧାରା ଯେପରି ଅଖଣ୍ଡରୂପରେ ସମୁଦ୍ର ଆଡ଼କୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ, ମୋର ଗୁଣାବଳି ଶ୍ରବଣମାତ୍ରେ ମନର ଗତି ସେହିପରି ତୈଳଧାରାବତ୍ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଯିବା ତଥା ମୋଠାରେ ଅନନ୍ୟ ଓ ନିଷ୍କାମ ପ୍ରେମ ହୋଇଯିବା ହିଁ ହେଉଛି ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଏପରି ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସାଲୋକ୍ୟ, ସାର୍ଷ୍ଟି, ସାମୀପ୍ୟ, ସାରୂପ୍ୟ ଓ ସାଯୁଜ୍ୟ ମୋକ୍ଷ* ଦିଆଗଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ମୋର ସେବା ତ୍ୟାଗ କରି ଉକ୍ତ ମୁକ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବତ୍‌ସେବାରେ ଲାଗି ରହିବା ନିମନ୍ତେ ମୁକ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିବା ଏହି ଭକ୍ତିଯୋଗକୁ ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅଥବା ସାଧ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ତିନିଗୁଣକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ମୋର ଭାବକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ପ୍ରେମରୂପ ଅପ୍ରାକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ନିଜର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା, ନିତ୍ୟ ହିଂସାରହିତ ଉତ୍ତମ କ୍ରିୟାଯୋଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଉପଚାରଦ୍ୱାରା ପୂଜା) କରିବା, ମୋର ପ୍ରତିମାକୁ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶ, ପୂଜା, ସ୍ତୁତି ଓ ବନ୍ଦନା କରିବା, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବନା ରଖିବା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନ ଦେବା, ଦୀନଜନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ ଓ ସମାନ ସ୍ଥିତିର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମିତ୍ରଭାବ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା, ଯମ-ନିୟମ ପାଳନ କରିବା, ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରିବା ଓ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ମୋର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା, ମନର ସରଳତା ରକ୍ଷା କରିବା, ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ କରିବା ଏବଂ ଅହଙ୍କାର ତ୍ୟାଗ କରିବା—ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ଧର୍ମ (ଭାଗବତଧର୍ମ) । ଏହା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୋର ଗୁଣଶ୍ରବଣମାତ୍ରକେ ଅନାୟାସରେ ମୋଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫-୧୯ ॥

* ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଧାମରେ ନିବାସ, ଭଗବାନଙ୍କ ସମାନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗ, ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସମୀପତା, ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ରୂପ ଲାଭ, ଭଗବାନଙ୍କ ବିଗ୍ରହରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବା ବା ବ୍ରହ୍ମରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସାଲୋକ୍ୟ, ସାର୍ଷ୍ଟି, ସାମୀପ୍ୟ, ସାରୂପ୍ୟ ଓ ସାଯୁଜ୍ୟ ମୋକ୍ଷ କୁହାଯାଏ ।

ଯଥା ବାତରଥୋ ଘ୍ରାଣମାବୃଙ୍କ୍ତେ ଗନ୍ଧ ଆଶୟାତ୍ ।
ଏବଂ ଯୋଗରତଂ ଚେତ ଆତ୍ମାନମବିକାରି ଯତ୍ ॥ ୨୦

ଅହଂ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଭୂତାତ୍ମାବସ୍ଥିତଃ ସଦା ।
ତମବଜ୍ଞାୟ ମାଂ ମର୍ତ୍ୟଃ କୁରୁତେଽର୍ଚାବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୨୧

ଯୋ ମାଂ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ସନ୍ତମାତ୍ମାନମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ହିତ୍ୱାର୍ଚାଂ ଭଜତେ ମୌଢ୍ୟାଦ୍ ଭସ୍ମନ୍ୟେବ ଜୁହୋତି ସଃ ॥ ୨୨

ଦ୍ୱିଷତଃ ପରକାୟେ ମାଂ ମାନିନୋ ଭିନ୍ନଦର୍ଶିନଃ ।
ଭୂତେଷୁ ବଦ୍ଧବୈରସ୍ୟ ନ ମନଃ ଶାନ୍ତିମୃଚ୍ଛତି ॥ ୨୩

ଅହମୁଚ୍ଚାବଚୈର୍ଦ୍ରବ୍ୟୈଃ କ୍ରିୟୟୋତ୍ପନ୍ନୟାନଘେ ।
ନୈବ ତୁଷ୍ୟେଽର୍ଚିତୋଽର୍ଚାୟାଂ ଭୂତଗ୍ରାମାବମାନିନଃ ॥ ୨୪

ଅର୍ଚାଦାବର୍ଚୟେତ୍ତାବଦୀଶ୍ୱରଂ ମାଂ ସ୍ୱକର୍ମକୃତ୍ ।
ଯାବନ୍ନ ବେଦ ସ୍ୱହୃଦି ସର୍ବଭୂତେଷ୍ୱବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୨୫

ଆତ୍ମନଶ୍ଚ ପରସ୍ୟାପି ଯଃ କରୋତ୍ୟନ୍ତରୋଦରମ୍ ।
ତସ୍ୟ ଭିନ୍ନଦୃଶୋ ମୃତ୍ୟୁର୍ବିଦଧେ ଭୟମୁଲ୍ବଣମ୍ ॥ ୨୬

ଅଥ ମାଂ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଭୂତାତ୍ମାନଂ କୃତାଲୟମ୍ ।
ଅର୍ହୟେଦ୍ଦାନମାନାଭ୍ୟାଂ ମୈତ୍ର୍ୟାଭିନ୍ନେନ ଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୨୭

ଜୀବାଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ହ୍ୟଜୀବାନାଂ ତତଃ ପ୍ରାଣଭୃତଃ ଶୁଭେ ।
ତତଃ ସଚିତ୍ତାଃ ପ୍ରବରାସ୍ତତଶ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୨୮

ବାୟୁଦ୍ୱାରା ବାହିତ ଗନ୍ଧ ଯେପରି ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ପୁଷ୍ପଠାରୁ ବାହାରି ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ଭକ୍ତିଯୋଗରେ ତତ୍ପର ଓ ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି ବିକାରରହିତ ଚିତ୍ତ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ମୁଁ ଆତ୍ମାରୂପରେ ସର୍ବଦା ସବୁ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି; ତେଣୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ସର୍ବଭୂତସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋତେ ଅନାଦର କରି କେବଳ ପ୍ରତିମାରେ ହିଁ ମୋତେ ପୂଜା କରେ, ତାହାର ସେହି ପୂଜା କେବଳ ଆଡ଼ମ୍ବର ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ॥ ୨୧ ॥ ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ପରମେଶ୍ୱର; ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦେହରେ ରହିଛି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଯେ ମୋହବଶ ହୋଇ, ମୋତେ ଉପେକ୍ଷା କରି କେବଳ ପ୍ରତିମାପୂଜାରେ ଲାଗିରହେ, ତାର ଉପାସନା କେବଳ ପାଉଁଶରେ ଆହୁତି ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ବିଭେଦଦର୍ଶୀ ଓ ଅଭିମାନୀ ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶତ୍ରୁତା କରେ ଏବଂ ସେପରି କରି ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ମୋ ପ୍ରତି ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରେ, ତାକୁ କଦାପି ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ମାତା ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରେ, ସେ ଛୋଟବଡ଼ ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବିଧିବିଧାନ ସହିତ ମୋର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପୂଜା କଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ତା'ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ସାଧକ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ହୃଦୟରେ ତଥା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରି ନ ଥିବ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ସହିତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରତିମା ଆଦି ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୫ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରେ, ସେହି ପ୍ରଭେଦଦ୍ରଷ୍ଟା ପାଇଁ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁରୂପରେ ବିରାଟ ଭୟ ଆଣିଦିଏ ॥ ୨୬ ॥ ତେଣୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ନିବାସ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେହି ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ରୂପରେ ରହିଥିବା ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଦାନ, ସମ୍ମାନ, ସମଦୃଷ୍ଟି ଓ ମିତ୍ରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୭ ॥

ହେ ଜନନୀ ! ପାଷାଣାଦି ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥ ଅପେକ୍ଷା ବୃକ୍ଷାଦି ଜୀବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ଶ୍ୱାସ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ଥିବା ପ୍ରାଣୀ ବୃକ୍ଷାଦିଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଛନ୍ତି ମନଧାରୀ ପ୍ରାଣୀ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଉପରୋକ୍ତ ମନଧାରୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଧାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି କେବଳ ସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ରସ ଗ୍ରହଣ

ତତ୍ରାପି ସ୍ପର୍ଶବେଦିଭ୍ୟଃ ପ୍ରବରା ରସବେଦିନଃ ।
ତେଭ୍ୟୋ ଗନ୍ଧବିଦଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠାସ୍ତତଃ ଶବ୍ଦବିଦୋ ବରାଃ ॥ ୨୯

ରୂପଭେଦବିଦସ୍ତତ୍ର ତତଶ୍ଚୋଭୟତୋଦତଃ ।
ତେଷାଂ ବହୁପଦାଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଶ୍ଚତୁଷ୍ପାଦସ୍ତତୋ ଦ୍ୱିପାତ୍ ॥ ୩୦

ତତୋ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ଚ ଚତ୍ୱାରସ୍ତେଷାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉତ୍ତମଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣେଷ୍ୱପି ବେଦଜ୍ଞୋ ହ୍ୟର୍ଥଜ୍ଞୋଽଭ୍ୟଧିକସ୍ତତଃ ॥ ୩୧

ଅର୍ଥଜ୍ଞାତ୍ ସଂଶୟଚ୍ଛେତ୍ତା ତତଃ ଶ୍ରେୟାନ୍ ସ୍ୱକର୍ମକୃତ୍ ।
ମୁକ୍ତସଙ୍ଗସ୍ତତୋ ଭୂୟାନଦୋଗ୍ଧା ଧର୍ମମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୨

ତସ୍ମାନ୍ମୟ୍ୟର୍ପିତାଶେଷକ୍ରିୟାର୍ଥାତ୍ମା ନିରନ୍ତରଃ ।
ମୟ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମନଃ ପୁଂସୋ ମୟି ସଂନ୍ୟସ୍ତକର୍ମଣଃ ।
ନ ପଶ୍ୟାମି ପରଂ ଭୂତମକର୍ତ୍ତୁଃ ସମଦର୍ଶନାତ୍ ॥ ୩୩

ମନସୈତାନି ଭୂତାନି ପ୍ରଣମେଦ୍ ବହୁ ମାନୟନ୍ ।
ଈଶ୍ୱରୋ ଜୀବକଳୟା ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ଭଗବାନିତି ॥ ୩୪

ଭକ୍ତିଯୋଗଶ୍ଚ ଯୋଗଶ୍ଚ ମୟା ମାନବ୍ୟୁଦୀରିତଃ ।
ଯୟୋରେକତରେଣୈବ ପୁରୁଷଃ ପୁରୁଷଂ ବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୩୫

ଏତଦ୍ଭଗବତୋ ରୂପଂ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମାତ୍ମନଃ ।
ପରଂ ପ୍ରଧାନଂ ପୁରୁଷଂ ଦୈବଂ କର୍ମବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୩୬

କରିପାରୁଥିବା ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଆଦି ପ୍ରାଣୀମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତଥା ରସବେତ୍ତାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଗନ୍ଧ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀ (ଭ୍ରମରାଦି) ଏବଂ ଗନ୍ଧ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ରୂପ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତଳ ଓ ଉପର ଉଭୟ ପାଟିରେ ଦାନ୍ତ ଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଅଧିକ ଉତ୍ତମ । ପୁଣି ସେହି ଦନ୍ତଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ପାଦ ନ ଥିବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବହୁପାଦ ଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତଥା ବହୁପଦୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଚତୁଷ୍ପଦଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଦୁଇପାଦ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୦ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଦଜ୍ଞମାନେ ଉତ୍ତମ ଏବଂ ବେଦଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବେଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୧ ॥ ବେଦର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜାଣିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଶୟ ନିବାରଣ କରିପାରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୋଚିତ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରି ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ନିଜର ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ସକଳ କର୍ମ, କର୍ମଫଳ ତଥା ନିଜ ଶରୀର ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ, ଭେଦଭାବ ଛାଡ଼ି ମୋର ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏପରିଭାବରେ ମୋତେ ହିଁ ନିଜର ଚିତ୍ତ ଓ କର୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥିବା ଅକର୍ତ୍ତା ଓ ସମଦର୍ଶୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ହୋଇଥିବା କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖୁନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ଅତଏବ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଜୀବରୂପେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ପ୍ରଣାମ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୪ ॥

ମାଆ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଓ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ଗୋଟିଏ ସାଧନା କଲେ ମଧ୍ୟ ଜୀବ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇପାରିବ ॥ ୩୫ ॥ ଏହି ସକଳ ବିଶ୍ୱ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ଏହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହନ୍ତି । ସେ ଏହି ପ୍ରପଞ୍ଚରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଏପରି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନ (ମୂଳ ପ୍ରକୃତି), ପୁରୁଷ ଓ କର୍ମଫଳରୂପୀ ଦୈବ

ରୂପଭେଦାସ୍ପଦଂ ଦିବ୍ୟଂ କାଳ ଇତ୍ୟଭିଧୀୟତେ ।
ଭୂତାନାଂ ମହଦାଦୀନାଂ ଯତୋ ଭିନ୍ନଦୃଶାଂ ଭୟମ୍ ॥ ୩୭

ଯୋଽନ୍ତଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଭୂତାନି ଭୂତୈରତ୍ୟଖିଳାଶ୍ରୟଃ ।
ସ ବିଷ୍ଣ୍ୱାଖ୍ୟୋଽଧିଯଜ୍ଞୋଽସୌ କାଳଃ କଳୟତାଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୩୮

ନ ଚାସ୍ୟ କଶ୍ଚିଦ୍ଦୟିତୋ ନ ଦ୍ୱେଷ୍ୟୋ ନ ଚ ବାନ୍ଧବଃ ।
ଆବିଶତ୍ୟପ୍ରମତ୍ତୋଽସୌ ପ୍ରମତ୍ତଂ ଜନମନ୍ତକୃତ୍ ॥ ୩୯

ଯଦ୍ଭୟାଦ୍‌ବାତି ବାତୋଽୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତପତି ଯଦ୍ଭୟାତ୍ ।
ଯଦ୍ଭୟାଦ୍‌ବର୍ଷତେ ଦେବୋ ଭଗଣୋ ଭାତି ଯଦ୍ଭୟାତ୍ ॥ ୪୦

ଯଦ୍‌ବନସ୍ପତୟୋ ଭୀତା ଲତାଶ୍ଚୌଷଧିଭିଃ ସହ ।
ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ କାଳେଽଭିଗୃହ୍ଣନ୍ତି ପୁଷ୍ପାଣି ଚ ଫଳାନି ଚ ॥ ୪୧

ସ୍ରବନ୍ତି ସରିତୋ ଭୀତା ନୋତ୍ସର୍ପତ୍ୟୁଦଧିର୍ଯତଃ ।
ଅଗ୍ନିରିନ୍ଧେ ସଗିରିଭିର୍ଭୂର୍ନ ମଜ୍ଜତି ଯଦ୍ଭୟାତ୍ ॥ ୪୨

ନଭୋ ଦଦାତି ଶ୍ୱସତାଂ ପଦଂ ଯନ୍ନିୟମାଦଦଃ ।
ଲୋକଂ ସ୍ୱଦେହଂ ତନୁତେ ମହାନ୍ ସପ୍ତଭିରାବୃତମ୍ ॥ ୪୩

ଗୁଣାଭିମାନିନୋ ଦେବାଃ ସର୍ଗାଦିଷ୍ୱସ୍ୟ ଯଦ୍ଭୟାତ୍ ।
ବର୍ତ୍ତନ୍ତେଽନୁଯୁଗଂ ଯେଷାଂ ବଶ ଏତଚ୍ଚରାଚରମ୍ ॥ ୪୪

ସୋଽନନ୍ତୋଽନ୍ତକରଃ କାଳୋଽନାଦିରାଦିକୃଦବ୍ୟୟଃ ।
ଜନଂ ଜନେନ ଜନୟନ୍ମାରୟନ୍ମୃତ୍ୟୁନାନ୍ତକମ୍ ॥ ୪୫

ବି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୬ ॥ ନାନାପ୍ରକାର ରୂପଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା କାଳ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ଦିବ୍ୟରୂପ। କିନ୍ତୁ ଶରୀରାଦିରେ ଅଭିନିବେଶ କରୁଥିବା ଭେଦଦର୍ଶୀ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଏହି କାଳକୁ ସର୍ବଦା ଭୟ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସମସ୍ତ ଭୂତଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରନ୍ତି, ସେହି ଜଗତର ଶାସକ ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନ୍ କାଳ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞଫଳଦାତା ବିଷ୍ଣୁ ॥ ୩୮ ॥ ତାହାଙ୍କର କେହି ମିତ୍ର ନୁହେଁ, କି କେହି ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ କିଂବା କେହି ସଖା ବା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ନୁହେଁ। ସେ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ରହନ୍ତି। ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୁଲିଯାଇ ଭୋଗରୂପ ପ୍ରମାଦରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସେ ଆକ୍ରମଣ କରି ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ବାୟୁ ସଂଚାଳିତ ହୁଏ; ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତାପ ଦିଅନ୍ତି; ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଜଳ ବର୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ତାରାମାନେ ଚକ୍‌ମକ୍ କରନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ସେହି କାଳରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟ କରି ଓଷଧିମାନଙ୍କ ସହିତ ଲତାମାନେ ଓ ସକଳ ବନସ୍ପତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଫୁଲ-ଫଳ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ନଦୀମାନେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସମୁଦ୍ର ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରେ ନାହିଁ। ତାଙ୍କରି ଭୟରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୁଏ ଏବଂ ପର୍ବତ ସମୂହରେ ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ତାଙ୍କରି ଶାସନ ହେତୁ ଆକାଶ ଜୀବିତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଶ୍ୱାସକ୍ରିୟା କରିବାକୁ ଅବକାଶ ଦିଏ ଏବଂ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ନିଜକୁ ସାତ ଆବରଣଯୁକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରୂପରେ ବିସ୍ତାର କରେ ॥ ୪୩ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତ୍ ରହିଛି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣର ନିୟାମକ, ସେହି ବିଷ୍ଣୁ ଆଦି ଦେବଗଣ ଏହି କାଳଭୟରେ ହିଁ ଜଗତ୍ ରଚନା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୁଗ ପରେ ଯୁଗ ତତ୍ପର ରହନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଏହି ଅବିନାଶୀ କାଳ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଅନାଦି ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଦିକର୍ତ୍ତା (ଉତ୍ପାଦକ) ତଥା ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନ୍ତକର୍ତ୍ତା। କାଳ ହିଁ ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଇ ସକଳ ଜଗତ୍ ରଚନା କରେ ଏବଂ ନିଜର ସଂହାରଶକ୍ତି ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରା ଯମରାଜଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାରିଦିଏ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
କାପିଳେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ଏକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୯ ॥

ଅଥ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେହଗେହରେ ଆସକ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା

କପିଳ ଉବାଚ

ତସ୍ୟୈତସ୍ୟ ଜନୋ ନୂନଂ ନାୟଂ ବେଦୋରୁବିକ୍ରମମ୍ ।
କାଲ୍ୟମାନୋଽପି ବଳିନୋ ବାୟୋରିବ ଘନାବଳିଃ ॥ ୧

ଯଂ ଯମର୍ଥମୁପାଦତ୍ତେ ଦୁଃଖେନ ସୁଖହେତବେ ।
ତଂ ତଂ ଧୁନୋତି ଭଗବାନ୍ ପୁମାଞ୍ଛୋଚତି ଯତ୍କୃତେ ॥ ୨

ଯଦଧ୍ରୁବସ୍ୟ ଦେହସ୍ୟ ସାନୁବନ୍ଧସ୍ୟ ଦୁର୍ମତିଃ ।
ଧ୍ରୁବାଣି ମନ୍ୟତେ ମୋହାଦ୍ ଗୃହକ୍ଷେତ୍ରବସୂନି ଚ ॥ ୩

ଜନ୍ତୁର୍ବୈ ଭବ ଏତସ୍ମିନ୍ ଯାଂ ଯାଂ ଯୋନିମନୁବ୍ରଜେତ୍ ।
ତସ୍ୟାଂ ତସ୍ୟାଂ ସ ଲଭତେ ନିର୍ବୃତିଂ ନ ବିରଜ୍ୟତେ ॥ ୪

ନରକସ୍ଥୋଽପି ଦେହଂ ବୈ ନ ପୁମାଂସ୍ତ୍ୟକ୍ତୁମିଚ୍ଛତି ।
ନାରକ୍ୟାଂ ନିର୍ବୃତୌ ସତ୍ୟାଂ ଦେବମାୟାବିମୋହିତଃ ॥ ୫

ଆତ୍ମଜାୟାସୁତାଗାରପଶୁଦ୍ରବିଣବନ୍ଧୁଷୁ ।
ନିରୂଢମୂଳହୃଦୟ ଆତ୍ମାନଂ ବହୁ ମନ୍ୟତେ ॥ ୬

ସନ୍ଦହ୍ୟମାନସର୍ବାଙ୍ଗ ଏଷାମୁଦ୍‌ବହନାଧିନା ।
କରୋତ୍ୟବିରତଂ ମୂଢୋ ଦୁରିତାନି ଦୁରାଶୟଃ ॥ ୭

ଆକ୍ଷିପ୍ତାତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଣାମସତୀନାଂ ଚ ମାୟୟା ।
ରହୋରଚିତୟାଽଽଲାପୈଃ ଶିଶୂନାଂ କଳଭାଷିଣାମ୍ ॥ ୮

ଗୃହେଷୁ କୂଟଧର୍ମେଷୁ ଦୁଃଖତନ୍ତ୍ରେଷ୍ୱତନ୍ଦ୍ରିତଃ ।
କୁର୍ବନ୍ ଦୁଃଖପ୍ରତୀକାରଂ ସୁଖବନ୍ମନ୍ୟତେ ଗୃହୀ ॥ ୯

ଅର୍ଥୈରାପାଦିତୈର୍ଗୁର୍ବ୍ୟା ହିଂସୟେତସ୍ତତଶ୍ଚ ତାନ୍ ।
ପୁଷ୍ଣାତି ଯେଷାଂ ପୋଷେଣ ଶେଷଭୁଗ୍ୟାତ୍ୟଧଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀକପିଳଦେବ ପୁଣି କହିଲେ—ମାଆ ! ଏହି ବଳବାନ୍ କାଳ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରିଥାଏ । ବାୟୁର ପରାକ୍ରମ ଯେପରି ମେଘ ଜାଣେ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଏହାର ପରାକ୍ରମ ଯେ କେତେ, ତାହା ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ସୁଖ ପାଇବା ଅଭିଳାଷରେ ଜୀବ ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ସଂଗ୍ରହ କରେ, କାଳରୂପୀ ଭଗବାନ୍ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି; ତେଣୁ ଜୀବ ବହୁତ ଶୋକ କରେ ॥ ୨ ॥ କାରଣ ମନ୍ଦମତି ଜୀବ ନିଜର ନାଶବାନ୍ ଶରୀରକୁ ତଥା ଘରବାଡ଼ି ଓ ଜମିଜମା ଆଦିକୁ ମୋହବଶତଃ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଇଥାଏ ॥ ୩ ॥ ପୁଣି ଜୀବ ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ, ସେହି ଜନ୍ମରେ ସେ ଜୀବନକୁ ଆନନ୍ଦପ୍ରଦ ବୋଲି ଭାବିନିଏ; ତେଣୁ ସେଥିପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ସେ ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, କର୍ମବଶତଃ ନାରକୀ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ସେଠାକାର ତୁଚ୍ଛ ଭୋଗକୁ ବି ସୁଖକର ଭାବି ତାହା ବି ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ସେହି ମୂର୍ଖ ନିଜର ଶରୀର, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଗୃହ, ପଶୁ, ଧନ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୋଇ, ସେସବୁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ନାନା ପ୍ରକାର ମନୋରଥ ପୋଷଣ କରି ନିଜକୁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ଭାବେ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସେ ବଡ଼ ମଜାରେ ଅଛି ବୋଲି ଧରିନିଏ ॥ ୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣ କରିବା ଚିନ୍ତାରେ ତାର ଦେହ-ମନ ଜଳେ; ତଥାପି ଦୁର୍ବାସନାରେ ଦୂଷିତହୃଦୟ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ସେହି ମୂଢ଼ ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାପ କରିଚାଲେ ॥ ୭ ॥ ଏକାନ୍ତରେ ସମ୍ଭୋଗାଦି କରିବାବେଳେ କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦର୍ଶିତ କପଟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମରେ ଏବଂ ବାଳକବାଳିକାଙ୍କର ମିଠା ମିଠା କଥାରେ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ ଘରର ଦୁଃଖପ୍ରଧାନ କପଟପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ବହୁ ସାବଧାନତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଯଦି କୌଣସି ଦୁଃଖର ପ୍ରତିକାର କରିବାରେ ସେ ସଫଳ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ ସେ ବିରାଟ ସୁଖ ବୋଲି ମନେକରେ ॥ ୮,୯ ॥ ଭୟଙ୍କର ହିଂସାବୃତ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ଧନ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଞ୍ଚୟ କରି ସେ ଏପରି ଲୋକଙ୍କୁ ପୋଷଣ କରେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପୋଷିପାଳି ଶେଷରେ ସେ ନରକକୁ ଚାଲିଯାଏ । ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସିନା ଖୁଆଏ, କିନ୍ତୁ ନିଜେ ବଞ୍ଚେ ସେମାନଙ୍କ ଅଇଁଠାଥାଳିରେ ବଳି ପଡ଼ିଥିବା ସାମାନ୍ୟ ଅନ୍ନ ଖାଇ ଖାଇ ॥ ୧୦ ॥

ବାର୍ତ୍ତାୟାଂ ଲୁପ୍ୟମାନାୟାମାରବ୍ଧାୟାଂ ପୁନଃ ପୁନଃ ।
ଲୋଭାଭିଭୂତୋ ନିଃସତ୍ତ୍ୱଃ ପରାର୍ଥେ କୁରୁତେ ସ୍ପୃହାମ୍ ॥ ୧୧

କୁଟୁମ୍ବଭରଣାକଳ୍ପୋ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟୋ ବୃଥୋଦ୍ୟମଃ ।
ଶ୍ରିୟା ବିହୀନଃ କୃପଣୋ ଧ୍ୟାୟଞ୍ଛ୍ୱସିତି ମୂଢଧୀଃ ॥ ୧୨

ଏବଂ ସ୍ୱଭରଣାକଳ୍ପଂ ତତ୍କଳତ୍ରାଦୟସ୍ତଥା ।
ନାଦ୍ରିୟନ୍ତେ ଯଥାପୂର୍ବଂ କୀନାଶା ଇବ ଗୋଜରମ୍ ॥ ୧୩

ତତ୍ରାପ୍ୟଜାତନିର୍ବେଦୋ ଭ୍ରିୟମାଣଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୃତୈଃ ।
ଜରୟୋପାତ୍ତବୈରୂପ୍ୟୋ ମରଣାଭିମୁଖୋ ଗୃହେ ॥ ୧୪

ଆସ୍ତେଽବମତ୍ୟୋପନ୍ୟସ୍ତଂ ଗୃହପାଳ ଇବାହରନ୍ ।
ଆମୟାବ୍ୟପ୍ରଦୀପ୍ତାଗ୍ନିରଳ୍ପାହାରୋଽଳ୍ପଚେଷ୍ଟିତଃ ॥ ୧୫

ବାୟୁନୋତ୍କ୍ରମତୋତ୍ତାରଃ କଫସଂରୁଦ୍ଧନାଡ଼ିକଃ ।
କାସଶ୍ୱାସକୃତାୟାସଃ କଣ୍ଠେ ଘୁରଘୁରାୟତେ ॥ ୧୬

ଶୟାନଃ ପରିଶୋଚଦ୍ଭିଃ ପରିବୀତଃ ସ୍ୱବନ୍ଧୁଭିଃ ।
ବାଚ୍ୟମାନୋଽପି ନ ବ୍ରୂତେ କାଳପାଶବଶଂ ଗତଃ ॥ ୧୭

ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବଭରଣେ ବ୍ୟାପୃତାତ୍ମାଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ମ୍ରିୟତେ ରୁଦତାଂ ସ୍ୱାନାମୁରୁବେଦନୟାସ୍ତଧୀଃ ॥ ୧୮

ଯମଦୂତୌ ତଦା ପ୍ରାପ୍ତୌ ଭୀମୌ ସରଭସେକ୍ଷଣୌ ।
ସ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତ୍ରସ୍ତହୃଦୟଃ ଶକୃନ୍ମୂତ୍ରଂ ବିମୁଞ୍ଚତି ॥ ୧୯

ଯାତନାଦେହ ଆବୃତ୍ୟ ପାଶୈର୍ବଦ୍ଧ୍ୱା ଗଳେ ବଳାତ୍ ।
ନୟତୋ ଦୀର୍ଘମଧ୍ୱାନଂ ଦଣ୍ଡ୍ୟଂ ରାଜଭଟା ଯଥା ॥ ୨୦

ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଯତ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ତାର ଜୀବିକାର୍ଜ୍ଜନ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ସେ ଲୋଭବଶତଃ ଅନ୍ୟର ଧନ ଉପରେ ଲୋଲୁପ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଏ ॥ ୧୧ ॥ ଯଦି ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟ ହେତୁ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରଯତ୍ନ ସଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ, ତେବେ ସେହି ମୂଢ଼ମତି ଧନହୀନ ହୋଇ କୁଟୁମ୍ବର ଭରଣପୋଷଣରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୈନ୍ୟଭାବରେ ଚିନ୍ତାତୁର ହୋଇ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼େ ॥ ୧୨ ॥ ସେ କୁଟୁମ୍ବର ପାଳନପୋଷଣରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ, କୃପଣ ଗୃଷୀ ବୁଢ଼ାବଳଦକୁ ହତାଦର କରିବା ପରି ତାର ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦି ତାକୁ ଆଉ ପୂର୍ବପରି ଆଦର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ତଥାପି ତା' ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଜନ୍ମେ ନାହିଁ। ଦିନେ ସେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ପାଳିପୋଷି ବଢ଼ାଇଥିଲା, ଏଥର ସେହିମାନେ ତାକୁ ପୋଷନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ହେତୁ ତାର ରୂପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଶରୀର ରୁଗ୍ଣ ହୋଇଯାଏ, ଅଗ୍ନି ମନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ, ଖାଦ୍ୟ ଏବଂ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଉଭୟ କମିଯାଏ। ସେ ମରଣୋନ୍ମୁଖୀ ହୋଇ ଘରେ ପଡ଼ିରହେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଅପମାନସୂଚକ କଥା ଶୁଣି, ସେମାନେ ଦେଇଥିବା ଭାତ ମୁଠାକ ଖାଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କୁକୁର ପରି ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରେ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ମୃତ୍ୟୁକାଳ ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଲେ ପ୍ରାଣବାୟୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ବାଟ ଖୋଜେ; ତେଣୁ ତାର ଆଖିଡୋଳା ବାହାରିପଡ଼େ, ଶ୍ୱାସନଳିରେ କଫ ଜମିଯାଏ, କାଶିବା ଓ ଶ୍ୱାସ ନେବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର ହୁଏ ତଥା କଫ ବଢ଼ିଯିବାରୁ କଣ୍ଠ ଘଡ଼ ଘଡ଼ ହୁଏ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ଶେଯରେ ପଡ଼ିରହେ । ତାର ଶୋକାତୁର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତାକୁ ଘେରି ବସନ୍ତି ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁପାଶରେ ପଡ଼ିଥିବାରୁ, ତାକୁ ଯେତେ ଡାକିଲେ ବି, ସେ ପଦେ ହେଲେ କଥା କହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଯେଉଁ ମୂଢ଼ ମନୁଷ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ ନ କରି ନିରନ୍ତର କୁଟୁମ୍ବପୋଷଣରେ ହିଁ ବୁଡ଼ି ରହେ, ସେ ତାର କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡୁଥିବା ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ଘେର ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଦନାରେ ଅଚେତ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ହରାଏ ॥ ୧୮ ॥ ସେତିକିବେଳେ ତାକୁ ନେବା ପାଇଁ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଓ ରୋଷରେ ଲାଲ୍ ଲାଲ୍ ଆଖି କରିଥିବା ଯମଦୂତ ଦୁଇଜଣ ଆସିଯାଆନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ଭୟରେ ହଗିମୂତି ପକାଏ ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ ଯାତନାଦେହ ଦେଇ ଦଣ୍ଡିତ କରନ୍ତି * ସିପାହୀମାନେ ଅପରାଧୀକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେବା ପରି

* କାରଣ ଏହି ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀରରେ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ସହିବାର କ୍ଷମତା ନ ଥାଏ। ପାପକର୍ମର ପରିଣାମ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ ଯାତନାଶରୀର ମିଳିବା ପରେ, ତାକୁ ଯେତେ ଯାତନା ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନ ମରି ସବୁ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ।

ତୟୋର୍ନିର୍ଭିନ୍ନହୃଦୟସ୍ତର୍ଜନୈର୍ଜାତବେପଥୁଃ ।
ପଥି ଶ୍ୱଭିର୍ଭକ୍ଷ୍ୟମାଣ ଆର୍ତ୍ତୋଽଘଂ ସ୍ୱମନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୨୧

କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍‌ପରୀତୋଽର୍କଦବାନଲାନିଲୈଃ
ସନ୍ତପ୍ୟମାନଃ ପଥି ତପ୍ତବାଲୁକେ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ପୃଷ୍ଠେ କଶୟା ଚ ତାଡ଼ିତ-
ଶ୍ଚଲତ୍ୟଶକ୍ତୋଽପି ନିରାଶ୍ରମୋଦକେ ॥ ୨୨

ତତ୍ର ତତ୍ର ପତଞ୍ଛ୍ରାନ୍ତୋ ମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ ପୁନରୁତ୍ଥିତଃ ।
ପଥା ପାପୀୟସା ନୀତସ୍ତମସା ଯମସାଦନମ୍ ॥ ୨୩

ଯୋଜନାନାଂ ସହସ୍ରାଣି ନବତିଂ ନବ ଚାଧ୍ୱନଃ ।
ତ୍ରିଭିର୍ମୁହୂର୍ତ୍ତୈର୍ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ବା ନୀତଃ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ଯାତନାଃ ॥ ୨୪

ଆଦୀପନଂ ସ୍ୱଗାତ୍ରାଣାଂ ବେଷ୍ଟୟିତ୍ୱୋଲ୍ମୁକାଦିଭିଃ ।
ଆତ୍ମମାଂସାଦନଂ କ୍ୱାପି ସ୍ୱକୃତ୍ତଂ ପରତୋଽପି ବା ॥ ୨୫

ଜୀବତଶ୍ଚାନ୍ତ୍ରାଭ୍ୟୁଦ୍ଧାରଃ ଶ୍ୱଗୃଧ୍ରୈର୍ୟମସାଦନେ ।
ସର୍ପବୃଶ୍ଚିକଦଂଶାଦ୍ୟୈର୍ଦଶଦ୍ଭିଶ୍ଚାତ୍ମବୈଶସମ୍ ॥ ୨୬

କୃନ୍ତନଂ ଚାବୟବଶୋ ଗଜାଦିଭ୍ୟୋ ଭିଦାପନମ୍ ।
ପାତନଂ ଗିରିଶୃଙ୍ଗେଭ୍ୟୋ ରୋଧନଂ ଚାମ୍ବୁଗର୍ତ୍ତୟୋଃ ॥ ୨୭

ଯାସ୍ତାମିସ୍ରାନ୍ଧତାମିସ୍ରା ରୌରବାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ଯାତନାଃ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ନରୋ ବା ନାରୀ ବା ମିଥଃ ସଙ୍ଗେନ ନିର୍ମିତାଃ ॥ ୨୮

ଯମଦୂତମାନେ ତା' ବେକରେ ଦଉଡ଼ି ପକାଇ ତାକୁ ବଳାତ୍କାରରେ ଏକ ଦୀର୍ଘଯାତ୍ରାରେ ଯମଲୋକକୁ ଟାଣି ନେଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଧମକଚମକରେ ତାକୁ ତାର ହୃଦୟ ଫାଟିଯିବା ପରି ଲାଗେ ଓ ତା' ଶରୀର ଥରିଉଠେ। ବାଟରେ ତାକୁ କୁକୁରମାନେ କାମୁଡ଼ନ୍ତି। ସେ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ପାପ ମନେପକାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠେ ॥ ୨୧ ॥ ସେ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ ତଥା ଦାବାନଳ, ଉତ୍ତପ୍ତ ବାୟୁ ଓ ଝାଳନାଳରେ ତହଳବିକଳ ହୁଏ। ଦୂତମାନେ ତାକୁ ତାତିଲାବାଲିରେ ଚଲାଇ ଚଲାଇ ନେଲାବେଳେ ସେ ପାଣି ଟୋପାଏ, କି ବିଶ୍ରାମ ଟିକିଏ ପାଏ ନାହିଁ ଏବଂ ତାତିଲାବାଲିରେ ପାଦେ ହେଲେ ଚ୍ଚଲିବାକୁ ତାର ବଳ ପାଏ ନାହିଁ। ସେତେବେଳେ ଯମଦୂତମାନେ ତା' ଉପରେ କୋରଡ଼ାମାଡ଼ ବର୍ଷାଇଦିଅନ୍ତି। ବିଚରାକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ପାଦ କାଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୨ ॥ ସେ ବାଟରେ ବାରମ୍ବାର ଥକିଯାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଏ; ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଚେତନା ଫେରି ପାଇବାପରେ ଯାଇ ଉଠେ। ଏପରିଭାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ଦୁଃଖମୟ ଅନ୍ଧାର ମାର୍ଗରେ ଯମଲୋକକୁ ଟାଣି ନେଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଯମଲୋକର ମାର୍ଗ ଅନେଶତ ହଜାର ଯୋଜନ ଦୀର୍ଘ। ଏତେ ଦୀର୍ଘପଥକୁ ଦୁଇତିନି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭିତରେ ଅତିକ୍ରମ କରି, ସେ ଯାଇ ନରକରେ ପଡ଼େ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ଯାତନା ଭୋଗେ ॥ ୨୪ ॥ ସେଠାରେ ତାହାର ଯାତନା-ଶରୀରକୁ କେଉଁଠି ଜଳନ୍ତା ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ାଯାଏ ତ, କେଉଁଠି ତାକୁ ନିଜ ଦେହର ମାଂସ ନିଜେ କାଟି ଖାଇବାକୁ ପଡ଼େ; ପୁଣି ଆଉ କେଉଁଠି ଅନ୍ୟ କେହି ତା'ଦେହରୁ ମାଂସ କାଟି ତାକୁ ଖୁଆନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଯମପୁରର କୁକୁର ଓ ଶାଗୁଣାମାନେ ତା'ର ଜୀଅନ୍ତା ଦେହରୁ ଅନ୍ତପୁଟା ଟାଣି ଖାଇଯାଆନ୍ତି। ସାପ, ବିଛା ଓ ଡାଆଁଶମାନେ ତାକୁ ଦଂଶନ କରି ପୀଡ଼ା ଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ତା' ଶରୀରକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟି ଦିଆଯାଏ, ତାକୁ ହାତୀ ପାଦତଳେ ପକାଇ ଦଳାଯାଏ, ପର୍ବତ ଶିଖରରୁ ତଳକୁ ଠେଲି ଦିଆଯାଏ, ଗଭୀର ଜଳରେ ପକାଇ ଦିଆଯାଏ କିମ୍ବା ଗୁମ୍ଫାରେ ପୂରାଇ ଗୁମ୍ଫାମୁହଁ ବନ୍ଦ କରିଦିଆଯାଏ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉ ବା ପୁରୁଷ ହେଉ, ପାରସ୍ପରିକ ସଂସର୍ଗଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ପାପ ହେତୁ ତାକୁ ଏସବୁ ଯାତନା ଏବଂ ଏହାଛଡ଼ା ତାମିସ୍ର, ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର ଏବଂ ରୌରବ ଆଦି ନରକମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୮ ॥

ଅତ୍ରୈବ ନରକଃ ସ୍ୱର୍ଗ ଇତି ମାତଃ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ଯା ଯାତନା ବୈ ନାରକ୍ୟସ୍ତା ଇହାପ୍ୟୁପଲକ୍ଷିତାଃ ॥ ୨୯

ଏବଂ କୁଟୁମ୍ବଂ ବିଭ୍ରାଣ ଉଦରମ୍ଭର ଏବ ବା ।
ବିସୃଜ୍ୟେହୋଭୟଂ ପ୍ରେତ୍ୟ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ତତ୍‌ଫଳମୀଦୃଶମ୍ ॥ ୩୦

ଏକଃ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ଧ୍ୱାନ୍ତଂ ହିତ୍ୱେଦଂ ସ୍ୱକଳେବରମ୍ ।
କୁଶଳେତରପାଥେୟୋ ଭୂତଦ୍ରୋହେଣ ଯଦ୍ ଭୃତମ୍ ॥ ୩୧

ଦୈବେନାସାଦିତଂ ତସ୍ୟ ଶମଳଂ ନିରୟେ ପୁମାନ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ କୁଟୁମ୍ବପୋଷସ୍ୟ ହୃତବିତ୍ତ ଇବାତୁରଃ ॥ ୩୨

କେବଳେନ ହ୍ୟଧର୍ମେଣ କୁଟୁମ୍ବଭରଣୋତ୍ସୁକଃ ।
ଯାତି ଜୀବୋଽନ୍ଧତାମିସ୍ରଂ ଚରମଂ ତମସଃ ପଦମ୍ ॥ ୩୩

ଅଧସ୍ତାନ୍ନରଲୋକସ୍ୟ ଯାବତୀର୍ଯାତନାଦୟଃ ।
କ୍ରମଶଃ ସମନୁକ୍ରମ୍ୟ ପୁନରତ୍ରାବ୍ରଜେଚ୍ଛୁଚିଃ ॥ ୩୪

ହେ ମାତା ! କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ଇହଲୋକରେ ହିଁ ରହିଛି; କାରଣ ଯାହାକୁ ନାରକୀ ଯାତନା କୁହାଯାଏ, ତାହା ଏଠାରେ ବି ଦେଖାଯାଏ ॥ ୨୯ ॥ ଏହିରୂପେ ଅନେକ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ସହି, ନିଜ କୁଟୁମ୍ବର ହିଁ ପାଳନପୋଷଣ କରୁଥିବା ଅଥବା କେବଳ ନିଜ ଉଦର ପୋଷଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ସେହି କୁଟୁମ୍ବ ଓ ଶରୀର ଉଭୟକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମରିବା ପରେ ନିଜକୃତ ପାପର ଏହିପରି ଫଳ ଭୋଗ କରେ ॥ ୩୦ ॥ ନିଜର ଶରୀରକୁ ଏଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରି ଅର୍ଜନ କରିଥିବା କେବଳ ପାପରୂପୀ ପାଥେୟ ସାଥିରେ ନେଇ ସେ ଏକାକୀ ନରକକୁ ଚାଲିଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ କୁଟୁମ୍ବପୋଷଣ ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟାୟ କରେ, ତାହାର ଦୈବବିହିତ କୁଫଳ ସେ ନରକକୁ ଯାଇ ଭୋଗ କରେ । ସେତେବେଳେ ସେ ତାର ସର୍ବସ୍ୱ ଚାଲିଗଲା ପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ ॥ ୩୨ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି କେବଳ ପାପାର୍ଜିତ ଧନରେ ହିଁ ନିଜ ପରିବାର ପାଳନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ, ସେ ଯାଇ ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର ନରକରେ ପଡ଼େ; ସେଠାରେ କଷ୍ଟର ଚରମ ସୀମା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୩୩ ॥ ତା'ର ଯେତେସବୁ ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ବାକି ଥାଏ ତଥା ଶୂକର-କୁକୁରାଦି ଯୋନିରେ ଯେତେସବୁ କଷ୍ଟ ରହିଛି, ସେସବୁ ଯାତନା ଓ କଷ୍ଟ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଭୋଗ କରି କରି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ପରେ ଯାଇ ଜୀବକୁ ପୁଣି ଥରେ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ମିଳେ ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଳେୟୋପାଖ୍ୟାନେ କର୍ମବିପାକୋ ନାମ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୦ ॥

ଅଥୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇଥିବା ଜୀବର ଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କର୍ମଣା ଦୈବନେତ୍ରେଣ ଜନ୍ତୁର୍ଦେହୋପପତ୍ତୟେ ।
ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଉଦରଂ ପୁଂସୋ ରେତଃକଣାଶ୍ରୟଃ ॥ ୧

କଲଲଂ ତ୍ୱେକରାତ୍ରେଣ ପଞ୍ଚରାତ୍ରେଣ ବୁଦ୍‌ବୁଦମ୍ ।
ଦଶାହେନ ତୁ କର୍କନ୍ଧୂଃ ପେଶ୍ୟଣ୍ଡଂ ବା ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ଜୀବକୁ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଧରି ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ନିଜର ପୂର୍ବକର୍ମାନୁସାରେ ଦେହପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପୁରୁଷର ବୀର୍ଯ୍ୟକଣିକା ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ॥ ୧ ॥ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ରାତି ଭିତରେ ସ୍ତ୍ରୀରଜ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ତାହା ସମୀକୃତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପାଞ୍ଚଟି ରାତି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍‌ବୁଦ ହୋଇଯାଏ । ଦଶଦିନରେ

ମାସେନ ତୁ ଶିରୋ ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ବାହ୍ୱଙ୍ଘ୍ର୍ୟାଦ୍ୟଙ୍ଗବିଗ୍ରହଃ ।
ନଖଲୋମାସ୍ଥିଚର୍ମାଣି ଲିଙ୍ଗଚ୍ଛିଦ୍ରୋଦ୍ଭବସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୩

ଚତୁର୍ଭିର୍ଧାତବଃ ସପ୍ତ ପଞ୍ଚଭିଃ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡୁଦ୍ଭବଃ ।
ଷଡ୍ଭିର୍ଜରାୟୁଣା ବୀତଃ କୁକ୍ଷୌ ଭ୍ରାମ୍ୟତି ଦକ୍ଷିଣେ ॥ ୪

ମାତୁର୍ଜଗ୍ଧାନ୍ନପାନାଦ୍ୟୈରେଧଦ୍ଧାତୁରସମ୍ମତେ ।
ଶେତେ ବିଣ୍ମୂତ୍ରୟୋର୍ଗର୍ତ୍ତେ ସ ଜନ୍ତୁର୍ଜନ୍ତୁସମ୍ଭବେ ॥ ୫

କୃମିଭିଃ କ୍ଷତସର୍ବାଙ୍ଗଃ ସୌକୁମାର୍ୟ୍ୟାତ୍ ପ୍ରତିକ୍ଷଣମ୍ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛାମାପ୍ନୋତ୍ୟୁରୁକ୍ଲେଶସ୍ତତ୍ରତ୍ୟୈଃ କ୍ଷୁଧିତୈର୍ମୁହୁଃ ॥ ୬

କଟୁତୀକ୍ଷ୍ଣୋଷ୍ଣଲବଣରୂକ୍ଷାମ୍ଳାଦିଭିରୁଲ୍ବଣୈଃ ।
ମାତୃଭୁକ୍ତୈରୁପସ୍ପୃଷ୍ଟଃ ସର୍ବାଙ୍ଗୋତ୍ଥିତବେଦନଃ ॥ ୭

ଉଲ୍ବେନ ସଂବୃତସ୍ତସ୍ମିନ୍ନନ୍ତ୍ରୈଶ୍ଚ ବହିରାବୃତଃ ।
ଆସ୍ତେ କୃତ୍ୱା ଶିରଃ କୁକ୍ଷୌ ଭୁଗ୍ନପୃଷ୍ଠଶିରୋଧରଃ ॥ ୮

ଅକଳ୍ପଃ ସ୍ୱାଙ୍ଗଚେଷ୍ଟାୟାଂ ଶକୁନ୍ତ ଇବ ପଞ୍ଜରେ ।
ତତ୍ର ଲବ୍ଧସ୍ମୃତିର୍ଦୈବାତ୍ କର୍ମ ଜନ୍ମଶତୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ସ୍ମରନ୍ ଦୀର୍ଘମନୁଚ୍ଛ୍ୱାସଂ ଶର୍ମ କିଂ ନାମ ବିନ୍ଦତେ ॥ ୯

ଆରଭ୍ୟ ସପ୍ତମାନ୍ମାସାଲ୍ଲବ୍ଧବୋଧୋଽପି ବେପିତଃ ।
ନୈକତ୍ରାସ୍ତେ ସୂତିବାତୈର୍ବିଷ୍ଠାଭୂରିବ ସୋଦରଃ ॥ ୧୦

ନାଥମାନ ଋଷିର୍ଭୀତଃ ସପ୍ତବଧ୍ରିଃ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ସ୍ତୁବୀତ ତଂ ବିକ୍ଳବୟା ବାଚା ଯେନୋଦରେଽର୍ପିତଃ ॥ ୧୧

ବରକୋଳି ପରି ଟିକିଏ କଠିନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାହା ମାଂସପେଶୀରୂପରେ ଅଥବା ଅଣ୍ଡଜ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଣ୍ଡାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨ ॥ ଗୋଟିଏ ମାସରେ ସେହି ଭ୍ରୂଣର ମୁଣ୍ଡ ବାହାରେ; ଦୁଇମାସରେ ତାହାର ହାତ-ପାଦ ଆଦି ଅଙ୍ଗ ବିଭାଗ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତିନିମାସରେ ତାହାର ନଖ, ରୋମ, ଅସ୍ଥି, ଚର୍ମ, ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷସୂଚକ ଚିହ୍ନ ତଥା ଅନ୍ୟ ରନ୍ଧ୍ରସବୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ ଚାରିମାସରେ ସେଥିରେ ମାଂସାଦି ସପ୍ତଧାତୁ ଜାତ ହୋଇଯାଏ; ପାଞ୍ଚ ମାସରେ ତାକୁ ଭୋକ-ଶୋଷ ବୋଧ ହୁଏ ଏବଂ ଛଅମାସବେଳକୁ ଭ୍ରୂଣଟି ଗୋଟିଏ ଝିଲ୍ଲିରେ ଆବୃତ ହୋଇ ଉଦରର ଡାହାଣ ପାଖରେ ବୁଲିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୪ ॥ ସେତେବେଳେ ମାଆ ଖାଉଥିବା ଅନ୍ନଜଳ ଆଦିରେ ଭ୍ରୂଣର ସକଳ ଧାତୁ ପୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗେ ଏବଂ ସେ କୃମି ଆଦି ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନରୂପୀ ସେହି ଜଘନ୍ୟ ମଳମୂତ୍ରର ଗର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ିରହେ ॥ ୫ ॥ ସେ ତ ସୁକୁମାର ହୋଇଥାଏ; ତେଣୁ ସେହି ସ୍ଥାନର କୀଟମାନେ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ କାମୁଡ଼ନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ କ୍ଷଣକୁ କ୍ଷଣ ଅଚେତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ମାଆ ଖାଉଥିବା ପିତା, ରାଗ, ଗରମ, ଲୁଣିଆ, ଶୁଖିଲା, ଆମ୍ବିଳା ଓ ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍ତେଜକ ପଦାର୍ଥର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତାହାର ସମଗ୍ର ଶରୀରରେ ପୀଡ଼ା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ॥ ୭ ॥ ସେହି ଜୀବ ମାଆର ଗର୍ଭାଶୟରେ ଝିଲ୍ଲିରେ ଆବୃତ ହୋଇ ଓ ଅନ୍ତପୁଟାରେ ଘେରି ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତାହାର ମୁଣ୍ଡଟି ଉଦର ଆଡ଼କୁ ଢଳି ରହିଥାଏ ଏବଂ ବେକ ଓ ପିଠି ଧନୁ ପରି ବଙ୍କା ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୮ ॥

ସେତେବେଳେ ସେ ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ପକ୍ଷୀ ପରି ପରାଧୀନ ଏବଂ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗକୁ ହଲଚଲ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ସମୟରେ ଅଦୃଷ୍ଟର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଲାଭ କରେ । ତାହାର ଶହ ଶହ ଜନ୍ମର କର୍ମ ମନେପଡ଼େ ଏବଂ ସେ ଅଶାନ୍ତ ଓ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ; ତାକୁ ଶ୍ୱାସରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ କିପରି ବା ଶାନ୍ତି ମିଳିବ ! ॥ ୯ ॥ ସପ୍ତମ ମାସ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ତାହାର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ; ସେ କିଏ, ତାହାର ସେହି ଜ୍ଞାନ ଆସିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ପ୍ରସୂତି ବାୟୁ ତଳ ଆଡ଼କୁ ଠେଲିବାରୁ ସେ ଉଦରରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ବିଷ୍ଠାକୀଟମାନଙ୍କ ପରି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ସେତେବେଳେ ସେହି ଜୀବ ସପ୍ତଧାତୁରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କରଯୋଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି

ଜନ୍ତୁରୁବାଚ

ତସ୍ୟୋପସନ୍ନମବିତୁଂ ଜଗଦିଚ୍ଛୟାତ୍ତ-
ନାନାତନୋର୍ଭୁବି ଚଲଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ।
ସୋଽହଂ ବ୍ରଜାମି ଶରଣଂ ହ୍ୟକୁତୋଭୟଂ ମେ
ଯେନେଦୃଶୀ ଗତିରଦର୍ଶ୍ୟସତୋଽନୁରୂପା ॥ ୧୨

ଯସ୍ତ୍ୱତ୍ର ବଦ୍ଧ ଇବ କର୍ମଭିରାବୃତାତ୍ମା
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟମୟୀମବଲମ୍ବ୍ୟ ମାୟାମ୍ ।
ଆସ୍ତେ ବିଶୁଦ୍ଧମବିକାରମଖଣ୍ଡବୋଧ-
ମାତପ୍ୟମାନହୃଦୟେଽବସିତଂ ନମାମି ॥ ୧୩

ଯଃ ପଞ୍ଚଭୂତରଚିତେ ରହିତଃ ଶରୀରେ
ଛନ୍ନୋ ଯଥେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାର୍ଥଚିଦାତ୍ମକୋଽହମ୍ ।
ତେନାବିକୁଣ୍ଠମହିମାନମୃଷିଂ ତମେନଂ
ବନ୍ଦେ ପରଂ ପ୍ରକୃତିପୂରୁଷୟୋଃ ପୁମାଂସମ୍ ॥ ୧୪

ଯନ୍ମାୟୟୋରୁଗୁଣକର୍ମନିବନ୍ଧନେଽସ୍ମିନ୍
ସାଂସାରିକେ ପଥି ଚରଂସ୍ତଦଭିଶ୍ରମେଣ ।
ନଷ୍ଟସ୍ମୃତିଃ ପୁନରୟଂ ପ୍ରବୃଣୀତ ଲୋକଂ
ଯୁକ୍ତ୍ୟା କୟା ମହଦନୁଗ୍ରହମନ୍ତରେଣ ॥ ୧୫

ଜ୍ଞାନଂ ଯଦେତଦଦଧାତ୍କତମଃ ସ ଦେବ-
ସ୍ତ୍ରୈକାଳିକଂ ସ୍ଥିରଚରେଷ୍ୱନୁବର୍ତ୍ତିତାଂଶଃ ।
ତଂ ଜୀବକର୍ମପଦବୀମନୁବର୍ତ୍ତମାନା-
ସ୍ତାପତ୍ରୟୋପଶମନାୟ ବୟଂ ଭଜେମ ॥ ୧୬

କରେ, ଯେ କି ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୋଇ ତାକୁ ମାନବଶରୀର ଦେଇ ମାତୃଗର୍ଭକୁ ପଠାଇଥାନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଋଷି ବୋଲି କୁହାଯାଏ ॥ ୧୧ ॥

ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି କହେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ନିଜର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସୁରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ସମୟ ସମୟରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଭୂତଳରେ ନିଜ ଚରଣରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଚରଣାରବିନ୍ଦର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ ହିଁ ଅଭୟପଦ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ । ମୁଁ ବଡ଼ ଅଧମ; ଆପଣ ମୋତେ ଏହି ଗତି ଦେଇ ଠିକ୍ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ମୁଁ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମବାସନା ହେତୁ ସେହିସବୁ କର୍ମରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଯାଇଛି । ପୁଣି ମୁଁ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପୀ ମାୟାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏଠାରେ ରହିଛି । ମୋର ସନ୍ତପ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ବିଶୁଦ୍ଧ, ଅବିକାରୀ, ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ହେ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୩ ॥ ମୁଁ ବସ୍ତୁତଃ ଶରୀର ଆଦିରୁ ରହିତ (ଅସଙ୍ଗ) ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚଭୂତରଚିତ ଶରୀର ସହିତ ଯୋଡ଼ିହୋଇ ରହିଛି । ତେଣୁ ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ତିନିଗୁଣ, ପଞ୍ଚବିଷୟ (ଶବ୍ଦ-ସ୍ପର୍ଶ-ରୂପ-ରସ-ଗନ୍ଧ) ଓ ଚିଦାଭାସ (ଅହଙ୍କାର)ରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ଅକୁଣ୍ଠିତ; ଆପଣ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସର୍ବଜ୍ଞ । ଆପଣ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ଉଭୟର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ଏପରି ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦନା କରୁଛି ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାର ଘେରରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି ତଥା ଗୁଣ ଓ କର୍ମମାନଙ୍କ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ସଂସାରମାର୍ଗରେ ବାଟବଣା ହୋଇ ଯାଇଥିଲି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ବହୁ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରି କରି ମୋତେ ଶାନ୍ତି ମିଳୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ମୋର ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା, ଯାହା କି ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ବିନା ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା ॥ ୧୫ ॥ ମୋତେ ଏହି ଯେଉଁ ତ୍ରୈକାଳିକଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା, ତାହା ଭଲା ଆପଣଙ୍କ ବିନା ଆଉ କିଏ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା; କାରଣ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ତ ସକଳ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ନିଜ କର୍ମ ହେତୁ ଜୀବପଦବୀ ପାଇଥିବା ଆମେ ସମସ୍ତେ ତ୍ରିବିଧ ତାପର ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଛୁ ॥ ୧୬ ॥

ଦେହ୍ୟନ୍ୟଦେହବିବରେ ଜଠରାଗ୍ନିନାସୃଗ୍-
ବିଣ୍‌ମୂତ୍ରକୂପପତିତୋ ଭୃଶତପ୍ତଦେହଃ
ଇଚ୍ଛନ୍ନିତୋ ବିବସିତୁଂ ଗଣୟନ୍ ସ୍ୱମାସାନ୍
ନିର୍ବାସ୍ୟତେ କୃପଣଧୀର୍ଭଗବନ୍ କଦା ନୁ ॥ ୧୭

ଯେନେଦୃଶୀଂ ଗତିମସୌ ଦଶମାସ୍ୟ ଈଶ
ସଂଗ୍ରାହିତଃ ପୁରୁଦୟେନ ଭବାଦୃଶେନ ।
ସ୍ୱେନୈବ ତୁଷ୍ୟତୁ କୃତେନ ସ ଦୀନନାଥଃ
କୋ ନାମ ତତ୍‌ପ୍ରତି ବିନାଞ୍ଜଲିମସ୍ୟ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୮

ପଶ୍ୟତ୍ୟୟଂ ଧିଷଣୟା ନନୁ ସପ୍ତବଧ୍ରିଃ
ଶାରୀରକେ ଦମଶରୀର୍ଯପରଃ ସ୍ୱଦେହେ ।
ଯତ୍ସୃଷ୍ଟୟାଽସଂ ତମହଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାଣଂ
ପଶ୍ୟେ ବହିର୍ହୃଦି ଚ ଚୈତ୍ୟମିବ ପ୍ରତୀତମ୍ ॥ ୧୯

ସୋଽହଂ ବସନ୍ନପି ବିଭୋ ବହୁଦୁଃଖବାସଂ
ଗର୍ଭାନ୍ନ ନିର୍ଜିଗମିଷେ ବହିରନ୍ଧକୂପେ ।
ଯତ୍ରୋପଯାତମୁପସର୍ପତି ଦେବମାୟା
ମିଥ୍ୟାମତିର୍ଯଦନୁ ସଂସୃତିଚକ୍ରମେତତ୍ ॥ ୨୦

ତସ୍ମାଦହଂ ବିଗତବିକ୍ଲବ ଉଦ୍ଧରିଷ୍ୟ
ଆତ୍ମାନମାଶୁ ତମସଃ ସୁହୃଦାଽଽତ୍ମନୈବ ।
ଭୂୟୋ ଯଥା ବ୍ୟସନମେତଦନେକରନ୍ଧ୍ରଂ
ମା ମେ ଭବିଷ୍ୟଦୁପସାଦିତବିଷ୍ଣୁପାଦଃ ॥ ୨୧

କପିଳ ଉବାଚ

ଏବଂ କୃତମତିର୍ଗର୍ଭେ ଦଶମାସ୍ୟଃ ସ୍ତୁବନ୍ନୃଷିଃ ।
ସଦ୍ୟଃ କ୍ଷିପତ୍ୟବାଚୀନଂ ପ୍ରସୂତ୍ୟୈ ସୂତିମାରୁତଃ ॥ ୨୨

ତେନାବସୃଷ୍ଟଃ ସହସା କୃତ୍ୱାବାକ୍ ଶିର ଆତୁରଃ ।
ବିନିଷ୍କ୍ରାମତି କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ନିରୁଚ୍ଛ୍ୱାସୋ ହତସ୍ମୃତିଃ ॥ ୨୩

ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଦେହଧାରୀ ଜୀବ ତ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦେହର (ମାଆର) ଉଦର ଭିତରେ ମଳ, ମୂତ୍ର ଓ ରୁଧିରର ଏକ କୂଅରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ତାହାର ଜଠରାଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ଏହି ଜୀବର ଦେହ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଛି । ଉଦରରୁ ବାହାରିପଡ଼ିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ମାସ ଗଣୁଛି । ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଦୀନଜନକୁ କେବେ ଏଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ? ॥ ୧୭ ॥ ସ୍ୱାମିନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଦୟାଳୁ । ଆପଣଙ୍କ ପରି ଉଦାର ପ୍ରଭୁ ହିଁ ଏହି ଦଶମାସର ଜୀବକୁ ଏପରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଆପଣ କରିଥିବା ଏହି ଉପକାରଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ିବା ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଉପକାରର ପ୍ରତିଦାନ ବା କିଏ ଦେଇପାରିବ ! ॥ ୧୮ ॥

ସପ୍ତଧାତୁରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟ ଜୀବ ତ କେବଳ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଅନୁଭବ ହେଉଥିବା ସୁଖ-ଦୁଃଖ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ଶମ, ଦମ, ଆଦି ସାଧନାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଶରୀର ପାଇଛି । ତେଣୁ ଆପଣ ଦେଇଥିବା ଏହି ବିବେକବତୀ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ପରି ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କୁ ନିଜ ଶରୀରର ବାହାରେ ସର୍ବବ୍ୟାପୀରୂପରେ ଓ ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ନିଜ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପେ ଦେଖିପାରୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଗର୍ଭାଶୟରେ ମୁଁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ରହିଛି ସତ, ତଥାପି ଏଥିରୁ ବାହାରି ଆସି ସଂସାରମୟ ଅନ୍ଧକୂପରେ ପଡ଼ିବାକୁ ମୋର ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ; କାରଣ ସେଥିରେ ପଡ଼ିଯାଉଥିବା ଜୀବକୁ ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ବାନ୍ଧିଦିଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ତାହାର ଶରୀର ପ୍ରତି ଅହଂବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ପୁଣି ଥରେ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ॥ ୨୦ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ଛାଡ଼ିଦେଇ, ହୃଦୟରେ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ ସ୍ଥାପନ କରି ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ବହୁତ ଶୀଘ୍ର ଏହି ସଂସାରରୂପୀ ସମୁଦ୍ରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ମୋତେ ଅନେକପ୍ରକାର ଦୋଷରେ ଯୁକ୍ତ ଏହି ସଂସାରଦୁଃଖ ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀକପିଳଦେବ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ସେହି ଦଶମାସର ଜୀବ ଗର୍ଭରେ ଥାଇ ବିବେକସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରୁ କରୁ ସେହି ଅଧୋମୁଖୀ ଶିଶୁକୁ ପ୍ରସବକାଳର ବାୟୁ ଅବିଳମ୍ବେ ଗର୍ଭରୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ଠେଲିଦିଏ ॥ ୨୨ ॥ ଏପରି ହଠାତ୍ ଠେଲି ଦିଆଯିବା ଫଳରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଗର୍ଭରୁ ବାହାରି ଆସେ । ସେତେବେଳେ ତାହାର ଶ୍ୱାସର ଗତି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ ଓ ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ନଷ୍ଟ

ପତିତୋ ଭୁବ୍ୟସୃଙ୍‌ମୂତ୍ରେ ବିଷ୍ଠାଭୂରିବ ଚେଷ୍ଟତେ ।
ରୋରୂୟତି ଗତେ ଜ୍ଞାନେ ବିପରୀତାଂ ଗତିଂ ଗତଃ ॥ ୨୪

ପରଚ୍ଛନ୍ଦଂ ନ ବିଦୁଷା ପୁଷ୍ୟମାଣୋ ଜନେନ ସଃ ।
ଅନଭିପ୍ରେତମାପନ୍ନଃ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତୁମନୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୫

ଶାୟିତୋଽଶୁଚିପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ଜନ୍ତୁଃ ସ୍ୱେଦଜଦୂଷିତେ ।
ନେଶଃ କଣ୍ଡୂୟନେଽଙ୍ଗାନାମାସନୋତ୍ଥାନଚେଷ୍ଟନେ ॥ ୨୬

ତୁଦନ୍ତ୍ୟାମତ୍ୱଚଂ ଦଂଶା ମଶକା ମତ୍କୁଣାଦୟଃ ।
ରୁଦନ୍ତଂ ବିଗତଜ୍ଞାନଂ କୃମୟଃ କୃମିକଂ ଯଥା ॥ ୨୭

ଇତ୍ୟେବଂ ଶୈଶବଂ ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଦୁଃଖଂ ପୌଗଣ୍ଡମେବ ଚ ।
ଅଲବ୍ଧାଭୀପ୍ସିତୋଽଜ୍ଞାନାଦିଦ୍ଧମନ୍ୟୁଃ ଶୁଚାର୍ପିତଃ ॥ ୨୮

ସହ ଦେହେନ ମାନେନ ବର୍ଦ୍ଧମାନେନ ମନ୍ୟୁନା ।
କରୋତି ବିଗ୍ରହଂ କାମୀ କାମିଷ୍ୱନ୍ତାୟ ଚାତ୍ମନଃ ॥ ୨୯

ଭୂତୈଃ ପଞ୍ଚଭିରାରବ୍ଧେ ଦେହେ ଦେହ୍ୟବୁଧୋଽସକୃତ୍ ।
ଅହଂମମେତ୍ୟସଦ୍‌ଗ୍ରାହଃ କରୋତି କୁମତିର୍ମତିମ୍ ॥ ୩୦

ତଦର୍ଥଂ କୁରୁତେ କର୍ମ ଯଦ୍‌ବଦ୍ଧୋ ଯାତି ସଂସୃତିମ୍ ।
ଯୋଽନୁଯାତି ଦଦତ୍‌କ୍ଲେଶମବିଦ୍ୟାକର୍ମବନ୍ଧନଃ ॥ ୩୧

ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୩ ॥ ମାତାର ରକ୍ତ ଓ ମୂତ୍ରରେ ଲଟପଟ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ସେହି ଶିଶୁ ବିଷ୍ଠାର କୀଟ ପରି ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ । ତାହାର ଗର୍ଭବାସ ସମୟର ଜ୍ଞାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେ ବିପରୀତ ଗତି (ଦେହାଭିମାନରୂପ ଅଜ୍ଞାନାବସ୍ଥା) ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦେ ॥ ୨୪ ॥

ଏହାପରେ ଯେଉଁ ଲୋକେ ତାହାର ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶିଶୁଟିର ଲାଳନପାଳନ ହୁଏ । ଏପରି ଅବସ୍ଥା ହେତୁ ତାକୁ ବହୁ ପ୍ରତିକୂଳତା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ; ସେସବୁକୁ ଟାଳିଦେବାର ଶକ୍ତି ବି ତା'ଠାରେ ନ ଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ଜୀବକୁ ଲୋକେ ସେପରି ଶିଶୁ-ଅବସ୍ଥାରେ ଅପବିତ୍ର ଖଟରେ ଶୁଆଇଦିଅନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସେଥିରେ ଥିବା ଓଡ଼ଶ ଆଦି ସ୍ୱେଦଜ ଜୀବ ତାକୁ କାମୁଡ଼ନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଶିଶୁର କୁଣ୍ଡେଇ ହେବା, ଉଠି ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିବା ଅଥବା କର ଲେଉଟାଇବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନ ଥିବାରୁ, ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଏ ॥ ୨୬ ॥ ତାହାର ଚର୍ମ ଅତି କୋମଳ ହୋଇଥାଏ; ବଡ଼ କୀଟକୁ ସାନ କୀଟମାନେ କାମୁଡ଼ିବା ପରି ଡାଆଁଶ, ମଶା, ଓଡ଼ଶ ଆଦି ଜୀବ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି ପକାନ୍ତି । ଏସବୁ ଫଳରେ ସେ ତାହାର ଗର୍ଭବାସ ସମୟର ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ହରାଇ କେବଳ କାନ୍ଦିବା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଏପରିଭାବରେ ବାଲ୍ୟ (ଶୈଶବ-କୌମାର) ଓ ପୌଗଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥାର ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରି କରି ସେ ଯୁବାବସ୍ଥାରେ ପଦାର୍ପଣ କରେ । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଯଦି କୌଣସି ଇଚ୍ଛିତ ଭୋଗ ମିଳେ ନାହିଁ, ତେବେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ତାର କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୁଏ; ସେ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଦେହ ବଢ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାର ଅଭିମାନ ଓ କ୍ରୋଧ ବଢ଼ିଯିବାରୁ ସେହି କାମପରବଶ ଜୀବ ଅନ୍ୟ କାମୀଜୀବଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରି ନିଜର ହିଁ କ୍ଷତି କରିବସେ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଗଢ଼ା ଦେହ ପ୍ରତି ମିଥ୍ୟାଭିମାନ ରଖି ନିରନ୍ତର 'ମୁଁ-ମୋର'ରୂପୀ ଅଭିମାନ ପୋଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁ ଶରୀରରେ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଆଦି ଆସି ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଦିଏ ତଥା ଅବିଦ୍ୟା ଓ କର୍ମରେ ଛନ୍ଦି ରଖେ, ସେହି ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ସେ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମ କରିଗଲେ ଏବଂ ସେହିସବୁ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ସେ ବାରମ୍ବାର ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼େ ॥ ୩୧ ॥

ଯଦ୍ୟସଦ୍ଭିଃ ପଥି ପୁନଃ ଶିଶ୍ନୋଦରକୃତୋଦ୍ୟମୈଃ ।
ଆସ୍ଥିତୋ ରମତେ ଜନ୍ତୁସ୍ତମୋ ବିଶତି ପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୩୨

ସତ୍ୟଂ ଶୌଚଂ ଦୟା ମୌନଂ ବୁଦ୍ଧିଃ ଶ୍ରୀର୍ହ୍ରୀର୍ଯଶଃ କ୍ଷମା ।
ଶମୋ ଦମୋ ଭଗଶ୍ଚେତି ଯତ୍ସଙ୍ଗାଦ୍ୟାତି ସଂକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୩୩

ତେଷ୍ୱଶାନ୍ତେଷୁ ମୂଢ଼େଷୁ ଖଣ୍ଡିତାତ୍ମସ୍ୱସାଧୁଷୁ ।
ସଙ୍ଗଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଚ୍ଛୋଚ୍ୟେଷୁ ଯୋଷିତ୍କ୍ରୀଡାମୃଗେଷୁ ଚ ॥ ୩୪

ନ ତଥାସ୍ୟ ଭବେନ୍ମୋହୋ ବନ୍ଧଶ୍ଚାନ୍ୟପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ।
ଯୋଷିତ୍ସଙ୍ଗାଦ୍ୟଥା ପୁଂସୋ ଯଥା ତତ୍ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗତଃ ॥ ୩୫

ପ୍ରଜାପତିଃ ସ୍ୱାଂ ଦୁହିତରଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତଦ୍ରୂପଧର୍ଷିତଃ ।
ରୋହିଦ୍ଭୂତାଂ ସୋଽନ୍ୱଧାବଦ୍ ଋକ୍ଷରୂପୀ ହତତ୍ରପଃ ॥ ୩୬

ତତ୍ସୃଷ୍ଟସୃଷ୍ଟସୃଷ୍ଟେଷୁ କୋ ନ୍ୱଖଣ୍ଡିତଧୀଃ ପୁମାନ୍ ।
ଋଷିଂ ନାରାୟଣମୃତେ ଯୋଷିନ୍ମୟ୍ୟେହ ମାୟୟା ॥ ୩୭

ବଲଂ ମେ ପଶ୍ୟ ମାୟାୟାଃ ସ୍ତ୍ରୀମୟ୍ୟା ଜୟିନୋ ଦିଶାମ୍ ।
ଯା କରୋତି ପଦାକ୍ରାନ୍ତାନ୍ ଭ୍ରୂବିଜୃମ୍ଭେଣ କେବଲମ୍ ॥ ୩୮

ସଙ୍ଗଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପ୍ରମଦାସୁ ଜାତୁ
ଯୋଗସ୍ୟ ପାରଂ ପରମାରୁରୁକ୍ଷୁଃ ।
ମତ୍ସେବୟା ପ୍ରତିଲବ୍ଧାତ୍ମଲାଭୋ
ବଦନ୍ତି ଯା ନିରୟଦ୍ୱାରମସ୍ୟ ॥ ୩୯

ଯୋପଯାତି ଶନୈର୍ମାୟା ଯୋଷିଦ୍ଦେବବିନିର୍ମିତା ।
ତାମୀକ୍ଷେତାତ୍ମନୋ ମୃତ୍ୟୁଂ ତୃଣୈଃ କୂପମିବାବୃତମ୍ ॥ ୪୦

ସନ୍ମାର୍ଗରେ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଯଦି କୌଣସି ଜିହ୍ୱା ଓ ଉପସ୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟର ଭୋଗରେ ଆସକ୍ତ ବିଷୟୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ତାହାର ଭେଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସେ ଯଦି ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରେ, ତେବେ ସେ ପୁଣି ଥରେ ପୂର୍ବ ପରି ନାରକୀ ଯୋନିରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୩୨ ॥ ତେଣୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗଦୋଷରୁ ମନୁଷ୍ୟର ସତ୍ୟ, ଶୌଚ, ଦୟା, ବାକ୍‌ସଂଯମ, ବୁଦ୍ଧି, ଧନସମ୍ପଦ, ଲଜ୍ଜା, ଯଶ, କ୍ଷମା, ମନସଂଯମ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ ତଥା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଚନୀୟ, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ, ଅଶାନ୍ତ, ମୂଢ଼ ଓ ଦେହାଭିମାନୀ ଅସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ କରିବା କଦାପି ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୈଣ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ କଲେ ଜୀବ ଯେତେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଓ ଯେପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼େ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସଙ୍ଗରୁ ତାର ସେତେ ଅଧଃପତନ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ଥରେ ରଜୋଗୁଣୀ ବୁଦ୍ଧିଧାରୀ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ନିଜ କନ୍ୟା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ଦେଖି ତାହାଙ୍କ ରୂପଲାବଣ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସରସ୍ୱତୀ ମୃଗୀରୂପ ଧରି ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଯିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ମୃଗରୂପ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥ ସେହି ବ୍ରହ୍ମା ହିଁ ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ତଥା ମରୀଚି ଆଦି କଶ୍ୟପାଦିଙ୍କୁ ଓ କଶ୍ୟପାଦି ଦେବମାନବାଦି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏକମାତ୍ର ଋଷିପ୍ରବର ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ଏପରି କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହେବ ନାହିଁ ? ॥ ୩୭ ॥ ମୋର ଏହି ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ମାୟାର ବଳ କେତେ ଦେଖ ! ସେ ନିଜର ଭ୍ରୂକୁଟିବିଳାସମାତ୍ରକେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ବୀରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପାଦରେ ଦଳିଦିଏ ! ॥ ୩୮ ॥

ତେଣୁ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଯୋଗର ପରମପଦରେ ଆରୂଢ଼ ହେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଅଥବା ଯାହାଙ୍କର ମୋରି ସେବାପ୍ରଭାବରେ ଆତ୍ମା-ଅନାତ୍ମା ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲାଣି, ସେ କଦାପି ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କାରଣ ଏପରି ପୁରୁଷଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନରକର ଦ୍ୱାର ବୋଲି କୁହାଯାଏ ॥ ୩୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ମାୟା ଧୀରେ ଧୀରେ ସେବା ଆଦି କରିବା ଛଳରେ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସେ; ତେଣୁ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଶୁଖିଲା ତାଳପତ୍ରରେ ଢାଙ୍କିହୋଇ ରହିଥିବା କୂଅ ପରି ନିଜର ମରଣ ବୋଲି ହିଁ

ଯାଂ ମନ୍ୟତେ ପତିଂ ମୋହାନ୍ମନ୍ମାୟାମୃଷଭାୟତୀମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱଂ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗତଃ ପ୍ରାପ୍ତୋ ବିତ୍ତାପତ୍ୟଗୃହପ୍ରଦମ୍ ॥ ୪୧

ତାମାତ୍ମନୋ ବିଜାନୀୟାତ୍ପତ୍ୟପତ୍ୟଗୃହାତ୍ମକମ୍ ।
ଦୈବୋପସାଦିତଂ ମୃତ୍ୟୁଂ ମୃଗୟୋର୍ଗାୟନଂ ଯଥା ॥ ୪୨

ଦେହେନ ଜୀବଭୂତେନ ଲୋକାଲ୍ଲୋକମନୁବ୍ରଜନ୍ ।
ଭୁଞ୍ଜାନ ଏବ କର୍ମାଣି କରୋତ୍ୟବିରତଂ ପୁମାନ୍ ॥ ୪୩

ଜୀବୋ ହ୍ୟସ୍ୟାନୁଗୋ ଦେହୋ ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମୟଃ ।
ତନ୍ନିରୋଧୋଽସ୍ୟ ମରଣମାବିର୍ଭାବସ୍ତୁ ସମ୍ଭବଃ ॥ ୪୪

ଦ୍ରବ୍ୟୋପଲବ୍ଧିସ୍ଥାନସ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟେକ୍ଷାଯୋଗ୍ୟତା ଯଦା ।
ତତ୍ପଞ୍ଚତ୍ୱମହଂମାନାଦୁତ୍ପତ୍ତିର୍ଦ୍ରବ୍ୟଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୪୫

ଯଥାକ୍ଷ୍ଣୋର୍ଦ୍ରବ୍ୟାବୟବଦର୍ଶନାଯୋଗ୍ୟତା ଯଦା ।
ତଦୈବ ଚକ୍ଷୁଷୋ ଦ୍ରଷ୍ଟୁର୍ଦ୍ରଷ୍ଟୃତ୍ୱାଯୋଗ୍ୟତାନୟୋଃ ॥ ୪୬

ତସ୍ମାନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟଃ ସନ୍ତ୍ରାସୋ ନ କାର୍ପଣ୍ୟଂ ନ ସଂଭ୍ରମଃ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ଜୀବଗତିଂ ଧୀରୋ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗଶ୍ଚରେଦିହ ॥ ୪୭

ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪୦ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଲେ ତଥା ଜୀବନର ଶେଷକାଳରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ, ଜୀବକୁ ସ୍ତ୍ରୀଜନ୍ମ ମିଳେ । ଏହିରୂପେ ସ୍ତ୍ରୀଜନ୍ମ ପାଇଥିବା ଜୀବ ପୁରୁଷରୂପରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ମୋର ମାୟାକୁ ହିଁ ଧନ, ପୁତ୍ର ଓ ଗୃହ ଆଦି ଦେଉଥିବା ନିଜର ପତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ । କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାଧର ଗୀତ ଯେପରି କାନକୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହା ବିଚ୍ରାରୀ ସରଳବିଶ୍ୱାସୀ ହରିଣୀକୁ ଫାନ୍ଦରେ ପକାଇଦେଇ ତାର ସର୍ବନାଶର କାରଣ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ପୁତ୍ର, ପତି ଓ ଗୃହ ଆଦିକୁ ସେହିପରି ବିଧାତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ମୃତ୍ୟୁବିଧାନ ବୋଲି ହିଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଏପରି ମୃତ୍ୟୁରୂପରେ ଦେଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଜାତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୪୧,୪୨ ॥ ଦେବି ! ଜୀବର ଉପାଧିଭୂତ ଲିଙ୍ଗଶରୀରଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଏକ ଲୋକରୁ ଅନ୍ୟ ଲୋକକୁ ଯାଏ ଏବଂ ନିଜର ପ୍ରାରବ୍ଧକର୍ମ ଭୋଗ କରି ନିରନ୍ତର ଅନ୍ୟ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନୂଆ ନୂଆ କର୍ମ କରୁଥାଏ ॥ ୪୩ ॥ ଜୀବର ଉପାଧିରୂପ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ତା'ସହିତ ମୋକ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଥାଏ । ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ସ୍ଥୂଳଶରୀର ହେଉଛି ଜୀବର ଭୋଗାଧିଷ୍ଠାନ । ଏହି ଦୁଇଟି ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀର ପରସ୍ପର ସଙ୍ଗଠିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ହିଁ ଜୀବର 'ମୃତ୍ୟୁ' ଏବଂ ସେହି ଦୁଇଟିର ଏକତ୍ର ପ୍ରକଟ ହେବା ହିଁ ଜୀବର 'ଜନ୍ମ' ॥ ୪୪ ॥ ଜୀବର ସ୍ଥୂଳଶରୀରଟି ହେଉଛି ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣର ସ୍ଥାନ । ତେଣୁ ସ୍ଥୂଳଶରୀରର ଶକ୍ତି ସମାପ୍ତ ହୋଇଯିବା ଓ ସେଥିରେ ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣର ଯୋଗ୍ୟତା ନ ରହିବା ହିଁ ଜୀବର ମରଣ ଏବଂ ଅଭିମାନର ସହିତ 'ଏହି ସ୍ଥୂଳଶରୀରଟା ହିଁ ମୁଁ' ବୋଲି ଧରିନେବା ହିଁ ତାର ଜନ୍ମ ॥ ୪୫ ॥ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ—ଯଦି କୌଣସି ଦୋଷ ହେତୁ ନେତ୍ରରେ ରୂପାଦି ଦେଖିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ରହେ ନାହିଁ, ତେବେ ନେତ୍ରରେ ରହିଥିବା ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ ରୂପଦର୍ଶନରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ନେତ୍ର ଓ ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉଭୟେ ରୂପଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏହି ଦୁହିଁଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ଜୀବର ମଧ୍ୟ ସେହି ଯୋଗ୍ୟତା ରହେ ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ଅତଏବ ମୁମୁକ୍ଷୁ ପୁରୁଷ ମରଣାଦି ପ୍ରତି ଭୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କିଂବା ଦୀନତା ଅଥବା ମୋହ ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଜୀବର ସ୍ୱରୂପକୁ ଅନୁଭବ କରି ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ନିଃସଙ୍ଗଭାବରେ ବିଚରଣ କରିବା

ସମ୍ୟଗ୍‌ଦର୍ଶନୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଯୋଗବୈରାଗ୍ୟଯୁକ୍ତୟା ।
ମାୟାବିରଚିତେ ଲୋକେ ଚରେନ୍ନ୍ୟସ୍ୟ କଳେବରମ୍ ॥ ୪୮

ଉଚିତ ତଥା ଏହି ମାୟାମୟ ସଂସାରରେ ଯୋଗ-ବୈରାଗ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନମୟୀ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଶରୀରକୁ ଅମାନତ ପରି ରଖି, ତାହା ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ରହି ବିଚରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । (ଏପରିଭାବରେ ଜୀବର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ବୁଝିବା ଉଚିତ ।) ॥ ୪୭,୪୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଲେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ଜୀବଗତିର୍ନାମୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧୂମମାର୍ଗ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚିରାଦି ମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ଜୀବର ଗତି ଓ ଭକ୍ତିଯୋଗର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା ବର୍ଣ୍ଣନା

କପିଳ ଉବାଚ

ଅଥ ଯୋ ଗୃହମେଧୀୟାନ୍ ଧର୍ମାନେବାବସନ୍ ଗୃହେ ।
କାମମର୍ଥଂ ଚ ଧର୍ମାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ଦୋଗ୍‌ଧି ଭୂୟଃ ପିପର୍ତ୍ତି ତାନ୍ ॥ ୧

ସ ଚାପି ଭଗବଦ୍ଧର୍ମାତ୍ କାମମୂଢ଼ଃ ପରାଙ୍‌ମୁଖଃ ।
ଯଜତେ କ୍ରତୁଭିର୍ଦେବାନ୍ ପିତୃଂଶ୍ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତଃ ॥ ୨

ତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାକ୍ରାନ୍ତମତିଃ ପିତୃଦେବବ୍ରତଃ ପୁମାନ୍ ।
ଗତ୍ୱା ଚାନ୍ଦ୍ରମସଂ ଲୋକଂ ସୋମପାଃ ପୁନରେଷ୍ୟତି ॥ ୩

ଯଦା ଚାହୀନ୍ଦ୍ରଶଯ୍ୟାୟାଂ ଶେତେଽନନ୍ତାସନୋ ହରିଃ ।
ତଦା ଲୋକା ଲୟଂ ଯାନ୍ତି ତ ଏତେ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ॥ ୪

ଯେ ସ୍ୱଧର୍ମାନ୍ନ ଦୁହ୍ୟନ୍ତି ଧୀରାଃ କାମାର୍ଥହେତବେ ।
ନିଃସଙ୍ଗା ନ୍ୟସ୍ତକର୍ମାଣଃ ପ୍ରଶାନ୍ତାଃ ଶୁଦ୍ଧଚେତସଃ ॥ ୫

ନିବୃତ୍ତିଧର୍ମନିରତା ନିର୍ମମା ନିରହଙ୍କୃତାଃ ।
ସ୍ୱଧର୍ମାଖ୍ୟେନ ସତ୍ତ୍ୱେନ ପରିଶୁଦ୍ଧେନ ଚେତସା ॥ ୬

ଶ୍ରୀକପିଳଦେବ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଘରେ ରହି ସକାମଭାବରେ ଗୃହସ୍ଥଧର୍ମ ପାଳନ କରେ ଓ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅର୍ଥ ଏବଂ କାମ ଉପଭୋଗ କରି ପୁନଃ ସେହି ଅର୍ଥାଦି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବାରମ୍ବାର ସେହି ଗୃହସ୍ଥ ଧର୍ମ ପାଳନ କରେ, ସେ ନାନାପ୍ରକାର କାମନାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହୁଥିବାରୁ, ଭଗବଦ୍ଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ କେବଳ ଦେବତା ତଥା ପିତରମାନଙ୍କର ହିଁ ଆରାଧନା କରିବାରେ ଲିପ୍ତ ରହେ ॥ ୧,୨ ॥ ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଦେବତା ଓ ପିତରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ରହିବାରୁ ସେଇମାନେ ହିଁ ତାହାର ଉପାସ୍ୟ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ (ଦେବତାଦିଙ୍କ) ସହିତ ସୋମପାନ କରେ ଓ ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୟ ହୋଇଗଲେ ପୁନଃ ଇହଲୋକକୁ ଫେରିଆସେ ॥ ୩ ॥ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ଭଗବାନ୍ ଶେଷଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସକାମ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀମାନଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ସେହିସବୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକର ମଧ୍ୟ ବିଲୟ ଘଟେ ॥ ୪ ॥

ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ଲୋକେ ଅର୍ଥ ଓ ଭୋଗବିଳାସ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଧର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ତାହା ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେଭଳି ଅନାସକ୍ତ, ପ୍ରଶାନ୍ତ, ନିବୃତ୍ତିଧର୍ମପରାୟଣ, ମମତା-ରହିତ ଓ ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନଦ୍ୱାରା

ସୂର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରେଣ ତେ ଯାନ୍ତି ପୁରୁଷଂ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖମ୍ ।
ପରାବରେଶଂ ପ୍ରକୃତିମସ୍ୟୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟନ୍ତଭାବନମ୍ ॥ ୭

ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧାବସାନେ ଯଃ ପ୍ରଳୟୋ ବ୍ରହ୍ମଣସ୍ତୁ ତେ ।
ତାବଦଧ୍ୟାସତେ ଲୋକଂ ପରସ୍ୟ ପରଚିନ୍ତକାଃ ॥ ୮

କ୍ଷ୍ମାମ୍ଭୋଽନଳାନିଳବିୟନ୍ମନଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥ-
ଭୂତାଦିଭିଃ ପରିବୃତଂ ପ୍ରତିସଞ୍ଜିହୀର୍ଷୁଃ ।
ଅବ୍ୟାକୃତଂ ବିଶତି ଯର୍ହି ଗୁଣତ୍ରୟାତ୍ମା
କାଳଂ ପରାଖ୍ୟମନୁଭୂୟ ପରଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ ॥ ୯

ଏବଂ ପରେତ୍ୟ ଭଗବନ୍ତମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟା
ଯେ ଯୋଗିନୋ ଜିତମରୁନ୍ମନସୋ ବିରାଗାଃ ।
ତେନୈବ ସାକମମୃତଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାଣଂ
ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଧାନମୁପଯାନ୍ତ୍ୟଗତାଭିମାନାଃ ॥ ୧୦

ଅଥ ତଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ହୃତ୍ପଦ୍ମେଷୁ କୃତାଳୟମ୍ ।
ଶ୍ରୁତାନୁଭାବଂ ଶରଣଂ ବ୍ରଜ ଭାବେନ ଭାମିନି ॥ ୧୧

ଆଦ୍ୟଃ ସ୍ଥିରଚରାଣାଂ ଯୋ ବେଦଗର୍ଭଃ ସହର୍ଷିଭିଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈଃ କୁମାରାଦ୍ୟୈଃ ସିଦ୍ଧୈର୍ଯୋଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକୈଃ ॥ ୧୨

ଭେଦଦୃଷ୍ଟ୍ୟାଭିମାନେନ ନିଃସଙ୍ଗେନାପି କର୍ମଣା ।
କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାତ୍ ସଗୁଣଂ ବ୍ରହ୍ମ ପୁରୁଷଂ ପୁରୁଷର୍ଷଭମ୍ ॥ ୧୩

ସ ସଂସୃତ୍ୟ ପୁନଃ କାଳେ କାଳେନେଶ୍ୱରମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ଜାତେ ଗୁଣବ୍ୟତିକରେ ଯଥାପୂର୍ବଂ ପ୍ରଜାୟତେ ॥ ୧୪

ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫,୬ ॥ ସେମାନେ ଜୀବନର ଅନ୍ତକାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟମାର୍ଗ (ଅର୍ଚ୍ଚିମାର୍ଗ ବା ଦେବଯାନ) ଦ୍ୱାରା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ପୁରାଣପୁରୁଷ ହରିଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି । ହରି ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପ ଜଗତର ନିୟନ୍ତା, ସଂସାରର ଉପାଦାନକାରଣ ଓ ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଏବଂ ସଂହାରକାରୀ ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ପରମାତ୍ମା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇପରାର୍ଦ୍ଧକାଳ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସତ୍ୟଲୋକରେ ବାସ କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଦେବତାଦିଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମା ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଦୁଇପରାର୍ଦ୍ଧକାଳର ଅଧିକାର ଭୋଗ କରିସାରି ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ସେସବୁର ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ ଓ ଅହଙ୍କାରାଦି ସମେତ ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ସଂହାର କରିବାର ଇଚ୍ଛାରେ, ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଏକରୂପ ହୋଇ ନିର୍ବିଶେଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ଓ ମନକୁ ଜୟ କରିଥିବା ସେହି ଅନାସକ୍ତ ଯୋଗୀଗଣ ମଧ୍ୟ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପୁରାଣପୁରୁଷ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତାହା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି; କାରଣ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କିଛି ଅହଙ୍କାର ରହିଯାଇଥାଏ ॥ ୯,୧୦ ॥ ହେ ମାତା ! ତୁମେ ତ ମୋଠାରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟ ଶୁଣିଲ । ଏଥର ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିଭାବରେ ତାହାଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ଯାଅ । ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହୃଦୟକମଳ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ମନ୍ଦିର ॥ ୧୧ ॥

ବେଦଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆଦିକାରଣ । ସେ ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିଗଣ, ଯୋଗେଶ୍ୱରଗଣ, ସନକାଦି ମୁନିଗଣ ତଥା ଯୋଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସିଦ୍ଧଗଣଙ୍କ ସହିତ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ କରି ଆଦିପୁରୁଷ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଠାରେ ଟିକିଏ ବିଭେଦ ଦୃଷ୍ଟି ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଭିମାନ ରହିଯାଇଥିବାରୁ, ସର୍ଗକାଳରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ତାହାଙ୍କୁ (ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ) ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଇଚ୍ଛାରୁ ପୂର୍ବ ପରି ପୁନର୍ବାର ପ୍ରକଟ ହେବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୨-୧୪ ॥

ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ଚ ତେଽପି ଧର୍ମବିନିର୍ମିତମ୍ ।
ନିଷେବ୍ୟ ପୁନରାୟାନ୍ତି ଗୁଣବ୍ୟତିକରେ ସତି ॥ ୧୫

ଯେ ତ୍ୱିହାସକ୍ତମନସଃ କର୍ମସୁ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତାଃ ।
କୁର୍ବନ୍ତ୍ୟପ୍ରତିଷିଦ୍ଧାନି ନିତ୍ୟାନ୍ୟପି ଚ କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୧୬

ରଜସା କୁଣ୍ଠମନସଃ କାମାତ୍ମାନୋଽଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟାଃ ।
ପିତୄନ୍ ଯଜନ୍ତ୍ୟନୁଦିନଂ ଗୃହେଷ୍ୱଭିରତାଶୟାଃ ॥ ୧୭

ତ୍ରୈବର୍ଗିକାସ୍ତେ ପୁରୁଷା ବିମୁଖା ହରିମେଧସଃ ।
କଥାୟାଂ କଥନୀୟୋରୁବିକ୍ରମସ୍ୟ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୧୮

ନୂନଂ ଦୈବେନ ବିହତା ଯେ ଚାଚ୍ୟୁତକଥାସୁଧାମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ଶୃଣ୍ୱନ୍ତ୍ୟସଦ୍‌ଗାଥାଃ ପୁରୀଷମିବ ବିଡ୍‌ଭୁଜଃ ॥ ୧୯

ଦକ୍ଷିଣେନ ପଥାର୍ଯ୍ୟମ୍ଣଃ ପିତୃଲୋକଂ ବ୍ରଜନ୍ତି ତେ ।
ପ୍ରଜାମନୁ ପ୍ରଜାୟନ୍ତେ ଶ୍ମଶାନାନ୍ତକ୍ରିୟାକୃତଃ ॥ ୨୦

ତତସ୍ତେ କ୍ଷୀଣସୁକୃତାଃ ପୁନର୍ଲୋକମିମଂ ସତି ।
ପତନ୍ତି ବିବଶା ଦେବୈଃ ସଦ୍ୟୋ ବିଭ୍ରଂଶିତୋଦୟାଃ ॥ ୨୧

ତସ୍ମାତ୍ତ୍ୱଂ ସର୍ବଭାବେନ ଭଜସ୍ୱ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍ ।
ତଦ୍‌ଗୁଣାଶ୍ରୟୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ଭଜନୀୟପଦାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୨୨

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ପ୍ରୟୋଜିତଃ ।
ଜନୟତ୍ୟାଶୁ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୨୩

ଏହିପରି ଭାବରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଋଷିଗଣ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗ କରି ଶେଷରେ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ ଘଟିବାରୁ ଭଗବଦିଚ୍ଛାରେ ପୁଣି ଇହଲୋକକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଇହଲୋକରେ ଆସକ୍ତ ରହେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କର୍ମରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖନ୍ତି, ସେମାନେ ବେଦବର୍ଣ୍ଣିତ କାମ୍ୟକର୍ମ ଓ ନିତ୍ୟକର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାରେ ହିଁ ଲାଗିରହନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ରଜୋଗୁଣର ଆଧିକ୍ୟ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସୀମିତ ହୋଇ ରହେ; ହୃଦୟରେ କାମନାର ଜାଲ ବ୍ୟାପି ରହିଥାଏ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଶରେ ନ ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ କେବଳ ନିଜର ଘରପରିବାର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରତିଦିନ ଦେବତା ଓ ପିତରମାନଙ୍କର ପୂଜାରେ ଲାଗି ରହିଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସୀମିତ ରହିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ସେମାନେ ମହାପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଭବଭୟହାରୀ ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୀର୍ତ୍ତନୀୟ ଚରିତ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ହାୟ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏପରି ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ପାଇ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍‌କଥାମୃତ ଛାଡ଼ି, କୁକୁର-ଘୁଷୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ବିଷ୍ଠା ଲୋଡ଼ିବା ପରି ନିନ୍ଦିତ ବିଷୟଭୋଗର ଚର୍ଚ୍ଚା ହିଁ ଶୁଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଧାତା ବାମ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ସତରେ, ସେମାନେ ବଡ଼ ହତଭାଗା ॥ ୧୯ ॥ ଗର୍ଭାଧାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସଂସ୍କାର ବିଧିପୂର୍ବକ ପାଳନ କରୁଥିବା ସେହି ସକାମକର୍ମୀମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣାୟନ କାଳରେ ପିତୃଯାନ ବା ଧୂମମାର୍ଗରେ ପିତୃୀଶ୍ୱର ଅର୍ଯ୍ୟମାଙ୍କ ଲୋକକୁ ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ପରେ ନିଜର ସନ୍ତତିମାନଙ୍କ ବଂଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ମାଆ ! ପିତୃଲୋକର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗ କରି କରି ସେମାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲେ ଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଇହଲୋକକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୧ ॥ ତେଣୁ, ହେ ମାତା ! ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ସଦାଭଜନୀୟ, ତୁମେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀ ଆଧାରିତ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି କରାଯାଇଥିବା ଭକ୍ତିଯୋଗ ତୁରନ୍ତ ସଂସାର ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ବ୍ରହ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାରରୂପୀ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଦିଏ ॥ ୨୩ ॥

ଯଦାସ୍ୟ ଚିତ୍ତମର୍ଥେଷୁ ସମେଷ୍ୱିନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ନ ବିଗୃହ୍ଣାତି ବୈଷମ୍ୟଂ ପ୍ରିୟମପ୍ରିୟମିତ୍ୟୁତ ॥ ୨୪

ସ ତଦୈବାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ନିଃସଙ୍ଗଂ ସମଦର୍ଶନମ୍ ।
ହେୟୋପାଦେୟରହିତମାରୂଢଂ ପଦମୀକ୍ଷତେ ॥ ୨୫

ଜ୍ଞାନମାତ୍ରଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମେଶ୍ୱରଃ ପୁମାନ୍ ।
ଦୃଶ୍ୟାଦିଭିଃ ପୃଥଗ୍‌ଭାବୈର୍ଭଗବାନେକ ଈୟତେ ॥ ୨୬

ଏତାବାନେବ ଯୋଗେନ ସମଗ୍ରେଣେହ ଯୋଗିନଃ ।
ଯୁଜ୍ୟତେଽଭିମତୋ ହ୍ୟର୍ଥୋ ଯଦସଙ୍ଗସ୍ତୁ କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୨୭

ଜ୍ଞାନମେକଂ ପରାଚୀନୈରିନ୍ଦ୍ରିୟୈର୍ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ଗୁଣମ୍ ।
ଅବଭାତ୍ୟର୍ଥରୂପେଣ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟା ଶବ୍ଦାଦିଧର୍ମିଣା ॥ ୨୮

ଯଥା ମହାନହଂରୂପସ୍ତ୍ରିବୃତ୍ ପଞ୍ଚବିଧଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଏକାଦଶବିଧସ୍ତସ୍ୟ ବପୁରଣ୍ଡଂ ଜଗଦ୍‌ଯତଃ ॥ ୨୯

ଏତଦ୍‌ବୈ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ଯୋଗାଭ୍ୟାସେନ ନିତ୍ୟଶଃ ।
ସମାହିତାତ୍ମା ନିଃସଙ୍ଗୋ ବିରକ୍ତ୍ୟା ପରିପଶ୍ୟତି ॥ ୩୦

ଇତ୍ୟେତତ୍‌କଥିତଂ ଗୁର୍ବି ଜ୍ଞାନଂ ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନମ୍ ।
ଯେନାନୁବୁଦ୍ଧ୍ୟତେ ତତ୍ତ୍ୱଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଚ ॥ ୩୧

ଜ୍ଞାନଯୋଗଶ୍ଚ ମନ୍ନିଷ୍ଠୋ ନୈର୍ଗୁଣ୍ୟୋ ଭକ୍ତିଲକ୍ଷଣଃ ।
ଦ୍ୱୟୋରପ୍ୟେକ ଏବାର୍ଥୋ ଭଗବଚ୍ଛବ୍ଦଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୨

ବସ୍ତୁତଃ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବା ପଦାର୍ଥ ଭଗବଦ୍‌ରୂପ ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାନ ଅଟେ । କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କ ବୃତ୍ତିଭେଦ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଚିତ୍ତରେ ସେସବୁ ପ୍ରତି ପ୍ରିୟ ଓ ଅପ୍ରିୟରୂପୀ ଭେଦଭାବ ଜାତ ହୁଏ । ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତର ଚିତ୍ତ ପ୍ରିୟ-ଅପ୍ରିୟରୂପୀ ବିଷମତା ଅନୁଭବ ନ କରି ସର୍ବତ୍ର ଭଗବଦ୍ ଦର୍ଶନ କରେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସଙ୍ଗରହିତ, ସର୍ବତ୍ର ସମାନରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ, ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଓ ଗ୍ରାହ୍ୟରୂପୀ ଦୋଷଗୁଣରୁ ରହିତ ଏବଂ ଆପଣା ମହିମାରେ ଆରୂଢ଼ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରେ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ସେହି ଆତ୍ମା ହିଁ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ; ସେ ହିଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ; ସେ ହିଁ ପରମାତ୍ମା; ସେ ହିଁ ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ସେ ହିଁ ପୁରୁଷ । ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଜୀବ, ଶରୀର, ବିଷୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଆଦି ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ସଂସାରର ସବୁ କିଛି ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତି ଆସିଯିବା ହିଁ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ସକଳପ୍ରକାର ଯୋଗସାଧନାର ଏକମାତ୍ର ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ॥ ୨୭ ॥ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ତ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସେ ହିଁ ପରମାତ୍ମାରୂପେ ସଗୁଣରୂପ ଧରି ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସନ୍ତି ଓ ବାହ୍ୟରୂପ ଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭ୍ରମବଶତଃ ଅନେକ ପଦାର୍ଥରୂପେ ଗୋଚର ହୁଅନ୍ତି । (ଏହିପରି ବିଚାର କରି ସକଳ ପଦାର୍ଥରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ବା ଭାବନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ) ॥ ୨୮ ॥ ଏକମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ଯେପରି ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ତ୍ରିବିଧ (ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ) ଅହଙ୍କାର, ପଞ୍ଚଭୂତ ଏବଂ ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ହିଁ ଏସବୁର ସଂଯୋଗରେ ଜୀବ ବୋଲାଉଛନ୍ତି, ସେହିପରି ଜୀବର ଶରୀରରୂପ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ବ୍ରହ୍ମ; କାରଣ ଏହା ବ୍ରହ୍ମରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ତଥା ନିରନ୍ତର ଯୋଗାଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ଓ ଆସକ୍ତିରହିତ ହୋଇ-ଯାଇଛନ୍ତି, କେବଳ ସେ ହିଁ ଏଭଳି ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସବୁକିଛିକୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ହେ ପୂଜନୀୟା ମାତା ! ମୁଁ ତୁମକୁ ବ୍ରହ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାରର ଉପାୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ କହିଦେଲି; ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ବୋଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ଦେବୀ ! ନିର୍ଗୁଣବ୍ରହ୍ମ-ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ ମୋ ପ୍ରତି କରାଯାଉଥିବା ଭକ୍ତିଯୋଗ—

ଯଥେନ୍ଦ୍ରିୟୈଃ ପୃଥଗ୍‌ଦ୍ୱାରୈରର୍ଥୋ ବହୁଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ।
ଏକୋ ନାନେୟତେ ତଦ୍‌ବଦ୍‌ଭଗବାନ୍ ଶାସ୍ତ୍ରବର୍ତ୍ମଭିଃ ॥ ୩୩

କ୍ରିୟୟା କ୍ରତୁଭିର୍ଦାନୈସ୍ତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟମର୍ଶନୈଃ ।
ଆତ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଜୟେନାପି ସଂନ୍ୟାସେନ ଚ କର୍ମଣାମ୍ ॥ ୩୪

ଯୋଗେନ ବିବିଧାଙ୍ଗେନ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଚୈବ ହି ।
ଧର୍ମେଣୋଭୟଚିହ୍ନେନ ଯଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିନିବୃତ୍ତିମାନ୍ ॥ ୩୫

ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱାବବୋଧେନ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ଦୃଢ଼େନ ଚ ।
ଈୟତେ ଭଗବାନେଭିଃ ସଗୁଣୋ ନିର୍ଗୁଣଃ ସ୍ୱଦୃକ୍ ॥ ୩୬

ପ୍ରାବୋଚଂ ଭକ୍ତିଯୋଗସ୍ୟ ସ୍ୱରୂପଂ ତେ ଚତୁର୍ବିଧମ୍ ।
କାଳସ୍ୟ ଚାବ୍ୟକ୍ତଗତେର୍ଯୋଽନ୍ତର୍ଧାବତି ଜନ୍ତୁଷୁ ॥ ୩୭

ଜୀବସ୍ୟ ସଂସୃତୀର୍ବହ୍ୱୀରବିଦ୍ୟାକର୍ମନିର୍ମିତାଃ ।
ଯାସ୍ୱଙ୍ଗ ପ୍ରବିଶନ୍ନାତ୍ମା ନ ବେଦ ଗତିମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୮

ନୈତତ୍‌ଖଳାୟୋପଦିଶେନ୍ନାବିନୀତାୟ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ନ ସ୍ତବ୍ଧାୟ ନ ଭିନ୍ନାୟ ନୈବ ଧର୍ମଧ୍ୱଜାୟ ଚ ॥ ୩୯

ନ ଲୋଲୁପାୟୋପଦିଶେନ୍ନ ଗୃହାରୂଢ଼ଚେତସେ ।
ନାଭକ୍ତାୟ ଚ ମେ ଜାତୁ ନ ମଦ୍‌ଭକ୍ତଦ୍ୱିଷାମପି ॥ ୪୦

ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନାୟ ଭକ୍ତାୟ ବିନୀତାୟାନସୂୟବେ ।
ଭୂତେଷୁ କୃତମୈତ୍ରାୟ ଶୁଶ୍ରୂଷାଭିରତାୟ ଚ ॥ ୪୧

ବହିର୍ଜାତବିରାଗାୟ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତାୟ ଦୀୟତାମ୍ ।
ନିର୍ମତ୍ସରାୟ ଶୁଚୟେ ଯସ୍ୟାହଂ ପ୍ରେୟସାଂ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୪୨

ଉଭୟର ଫଳ ସମାନ । ଉଭୟର ପରିଣାମରେ ଭଗବାନ ହିଁ ମିଳିଥାନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଯେପରି ରୂପ, ରସ ଏବଂ ଗନ୍ଧ ଆଦି ଅନେକ ଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ, ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପ୍ରକାରରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ନାନାପ୍ରକାର କ୍ରିୟାକଳାପ, ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତପ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ବେଦବିଚାର (ମୀମାଂସା), ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସଂଯମ, କର୍ମତ୍ୟାଗ, ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗବିଶିଷ୍ଟ ଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ, ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗର କର୍ମ*, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ଦୃଢ଼ ବୈରାଗ୍ୟ—ଏହି ସମସ୍ତ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ସଗୁଣ-ନିର୍ଗୁଣରୂପ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ ॥ ୩୪-୩୬ ॥

ମାଆ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ, ତାମସ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଏପରି ଚାରିପ୍ରକାର ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ଯାହା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଜନ୍ମାଦି ବିକାରର ହେତୁ ତଥା ଯାହାର ଗତି ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ, ସେହି କାଳର ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ କହିଦେଲି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଦେବୀ ! ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ କର୍ମ ହେତୁ ଜୀବକୁ ଅନେକ ଗତି ମିଳିଥାଏ; ସେହିସବୁ ଗତିରେ ପଡ଼ି ସେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ସେ ଆଉ ନିଜର ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିହ୍ନିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେଲି, ତାହା ଦୁଷ୍ଟ, ଦୁର୍ବିନୀତ, ଅହଙ୍କାରୀ, ଦୁରାଚାରୀ ଓ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ(ଦମ୍ଭୀ)ମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟଲୋଲୁପ, ଗୃହାସକ୍ତ, ମୋର ଭକ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ଅଥବା ମୋର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ-ଭାବ ରଖନ୍ତି, ଏସବୁ ଉପଦେଶ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କଦାପି ଶୁଣାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୪୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ, ଭକ୍ତ, ବିନୟୀ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୋଷ-ଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ମିତ୍ର ପରି ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଗୁରୁସେବାରେ ତତ୍ପର, ବାହ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅନାସକ୍ତ, ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ, ମତ୍ସରଶୂନ୍ୟ ଓ ପବିତ୍ରମନା ତଥା ଯେଉଁମାନେ ମୋତେ ପରମ ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ଉପଦେଶ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୧,୪୨ ॥

* ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୀମାନେ କର୍ତ୍ତାପଣ ନ ରଖି ଯେଉଁ କର୍ମ କରନ୍ତି, ତାହା ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗର କର୍ମ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ବୋଲି ବୁଝି ଯେଉଁ ନିଷ୍କାମ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହା ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗର କର୍ମ । ଉଭୟ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଥାଏ ।

ଯ ଇଦଂ ଶୃଣୁୟାଦମ୍ବ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ପୁରୁଷଃ ସକୃତ୍ ।
ଯୋ ବାଭିଧତ୍ତେ ମଚ୍ଚିତ୍ତଃ ସ ହ୍ୟେତି ପଦବୀଂ ଚ ମେ ॥ ୪୩

ମାଆ ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ହେଲେ ଶୁଣନ୍ତି ବା କହନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋର ପରମପଦ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ
କାପିଲେୟେ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବହୂତିଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ ଓ ମୋକ୍ଷପଦ ପ୍ରାପ୍ତି

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ନିଶମ୍ୟ କପିଳସ୍ୟ ବଚୋ ଜନିତ୍ରୀ
ସା କର୍ଦମସ୍ୟ ଦୟିତା କିଲ ଦେବହୂତିଃ ।
ବିସ୍ରସ୍ତମୋହପଟଲା ତମଭିପ୍ରଣମ୍ୟ
ତୁଷ୍ଟାବ ତତ୍ତ୍ୱବିଷୟାଙ୍କିତସିଦ୍ଧିଭୂମିମ୍ ॥ ୧

ଦେବହୂତିରୁବାଚ

ଅଥାପ୍ୟଜୋଽନ୍ତଃସଲିଲେ ଶୟାନଂ
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାତ୍ମମୟଂ ବପୁସ୍ତେ ।
ଗୁଣପ୍ରବାହଂ ସଦଶେଷବୀଜଂ
ଦଧ୍ୟୌ ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଜଠରାବ୍ଜଜାତଃ ॥ ୨

ସ ଏବ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଭବାନ୍ ବିଧତ୍ତେ
ଗୁଣପ୍ରବାହେଣ ବିଭକ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟଃ ।
ସର୍ଗାଦ୍ୟନୀହୋଽବିତଥାଭିସନ୍ଧି-
ରାତ୍ମେଶ୍ୱରୋଽତର୍କ୍ୟସହସ୍ରଶକ୍ତିଃ ॥ ୩

ସ ତ୍ୱଂ ଭୃତୋ ମେ ଜଠରେଣ ନାଥ
କଥଂ ନୁ ଯସ୍ୟୋଦର ଏତଦାସୀତ୍ ।
ବିଶ୍ୱଂ ଯୁଗାନ୍ତେ ବଟପତ୍ର ଏକଃ
ଶେତେ ସ୍ମ ମାୟାଶିଶୁରଙ୍ଘ୍ରିପାନଃ ॥ ୪

ତ୍ୱଂ ଦେହତନ୍ତ୍ରଃ ପ୍ରଶମାୟ ପାପ୍ମନାଂ
ନିଦେଶଭାଜାଂ ଚ ବିଭୋ ବିଭୂତୟେ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଶ୍ରୀକପିଳ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହି ଉପଦେଶ ଶୁଣି କର୍ଦମଙ୍କର ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ତଥା କପିଳଙ୍କ ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କର ମୋହ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରତିପାଦକ ସାଂଖ୍ୟଜ୍ଞାନର ଆଧାରଭୂମି ଭଗବାନ କପିଳଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୧ ॥

ଦେବହୂତି କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଜଳଭିତରେ ଶୟନ କରିଥିବା ଶେଷଶାୟୀ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ! ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ ହିଁ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ବିଷୟ ଓ ମନର ଆଧାର । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଗୁଣର ପରମ୍ପରା ଗଢ଼ି ଆସୁଛି; ସତ୍ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ଯେଉଁ ଜଗତ୍ ରହିଛି, ତାହାର କାରଣ ମଧ୍ୟ ଆପଣ । ଆପଣଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟି ନିର୍ମାଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଧ୍ୟାନ କରିଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ । ଆପଣ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହ ହେତୁ ତ୍ରିଗୁଣଦ୍ୱାରା ଏହି ବିଶ୍ୱରେ ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରିବାର ଲୀଳା କରନ୍ତି । ଆପଣ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବ—ଏପରି ତ୍ରିବିଧରୂପ ଧରନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ॥ ୩ ॥

ହେ ନାଥ ! କେତେବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା ନୁହେଁ ଯେ, ପ୍ରଳୟକାଳ ଆସିଲେ ଯାହାଙ୍କ ଉଦରରେ ସକଳ ଜଗତ୍ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ କଳ୍ପାନ୍ତରେ ଯେ ମାୟାମୟ ବାଳକରୂପରେ ଏକାକୀ ବଟବୃକ୍ଷର ପତ୍ରରେ ଶୟନ କରି ନିଜ ପାଦର ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ଚୁଚୁମୁଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଥିଲି ! ॥ ୪ ॥ ବିଭୋ ! ଆପଣ ପାପୀମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ନିଜର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ

ଯଥାବତାରାସ୍ତବ ସୂକରାଦୟ-
ସ୍ତଥାୟମପ୍ୟାତ୍ମପଥୋପଲବ୍ଧୟେ ॥ ୫

ଯନ୍ନାମଧେୟଶ୍ରବଣାନୁକୀର୍ତ୍ତନାଦ୍
ଯତ୍ପ୍ରହ୍ୱଣାଦ୍ ଯତ୍ସ୍ମରଣାଦପି କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଶ୍ୱାଦୋଽପି ସଦ୍ୟଃ ସବନାୟ କଳ୍ପତେ
କୁତଃ ପୁନସ୍ତେ ଭଗବନ୍ନୁ ଦର୍ଶନାତ୍ ॥ ୬

ଅହୋ ବତ ଶ୍ୱପଚୋଽତୋ ଗରୀୟାନ୍
ଯଜ୍ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ବର୍ତ୍ତତେ ନାମ ତୁଭ୍ୟମ୍ ।
ତେପୁସ୍ତପସ୍ତେ ଜୁହୁବୁଃ ସସ୍ନୁରାର୍ଯ୍ୟା
ବ୍ରହ୍ମାନୂଚୁର୍ନାମ ଗୃଣନ୍ତି ଯେ ତେ ॥ ୭

ତଂ ତ୍ୱାମହଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ପୁମାଂସଂ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍‌ସ୍ରୋତସ୍ୟାତ୍ମନି ସଂବିଭାବ୍ୟମ୍ ।
ସ୍ୱତେଜସା ଧ୍ୱସ୍ତଗୁଣପ୍ରବାହଂ
ବନ୍ଦେ ବିଷ୍ଣୁଂ କପିଳଂ ବେଦଗର୍ଭମ୍ ॥ ୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଈଡ଼ିତୋ ଭଗବାନେବଂ କପିଳାଖ୍ୟଃ ପରଃ ପୁମାନ୍ ।
ବାଚାବିକ୍ଳବୟେତ୍ୟାହ ମାତରଂ ମାତୃବତ୍ସଳଃ ॥ ୯

କପିଳ ଉବାଚ

ମାର୍ଗେଣାନେନ ମାତସ୍ତେ ସୁସେବ୍ୟେନୋଦିତେନ ମେ ।
ଆସ୍ଥିତେନ ପରାଂ କାଷ୍ଠାମଚିରାଦବରୋତ୍ସ୍ୟସି ॥ ୧୦

ଶ୍ରଦ୍ଧତ୍ସ୍ୱୈତନ୍ମତଂ ମହ୍ୟଂ ଜୁଷ୍ଟଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ଯେନ ମାମଭବଂ ଯାୟା ମୃତ୍ୟୁମୃଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟତଦ୍‌ବିଦଃ ॥ ୧୧

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରଦର୍ଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସତୀଂ ତାମାତ୍ମନୋ ଗତିମ୍ ।
ସ୍ୱମାତ୍ରା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନ୍ୟା କପିଳୋଽନୁମତୋ ଯଯୌ ॥ ୧୨

ସା ଚାପି ତନୟୋକ୍ତେନ ଯୋଗାଦେଶେନ ଯୋଗଯୁକ୍ ।
ତସ୍ମିନ୍ନାଶ୍ରମ ଆପୀଡ଼େ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଃ ସମାହିତା ॥ ୧୩

ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଦେହ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ବରାହ ଆଦି ଅବତାର ପରି, ଏହି କପିଳାବତାର ମଧ୍ୟ ମୁମୁକ୍ଷୁଜନଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ॥ ୫ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ତଥା ଭୁଲବଶତଃ କେବେ କିପରି ଆପଣଙ୍କୁ ବନ୍ଦନ-ସ୍ମରଣ କଲେ ଯଦି ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟ ସୋମଯଜ୍ଞ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସମାନ ପୂଜନୀୟ ହୋଇଯାଇ ପାରେ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ କୃତ୍ୟକୃତ୍ୟ ହୋଇଯିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ? ॥ ୬ ॥ ଆହା ! ଯେଉଁ ଚଣ୍ଡାଳର ଜିହ୍ୱାଗ୍ରରେ ଆପଣଙ୍କର ନାମ ବିରାଜମାନ କରେ, ସେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହାନ୍ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେତିକିରେ ତାହାଙ୍କର ତପ, ଯଜ୍ଞ, ତୀର୍ଥସ୍ନାନ, ସଦାଚାରପାଳନ ଓ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ସବୁ କିଛି ହୋଇଗଲା ॥ ୭ ॥ ହେ କପିଳଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ; ଆପଣ ହିଁ ପରମପୁରୁଷ; ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହକୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିଦେଇ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରାଯାଏ । ଆପଣ ନିଜ ତେଜରେ ମାୟାମୟୀ ଗୁଣପ୍ରବାହକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଉଦରରେ ହିଁ ସକଳ ବେଦତତ୍ତ୍ୱ ନିହିତ । ଏପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ମାତା ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ମାତୃବତ୍ସଳ ପରମପୁରୁଷ କପିଳଦେବ ତାଙ୍କୁ ଗମ୍ଭୀର ବାଣୀରେ କହିଲେ ॥ ୯ ॥

କପିଳଦେବ କହିଲେ—ହେ ମାତା ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହି ଯେଉଁ ସୁଗମମାର୍ଗ କହିଲି, ଏହା ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ତୁମେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପରମପଦ ପାଇଯିବ ॥ ୧୦ ॥ ମୋର ଏହି ମତ (ଉପଦେଶ) ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ ରଖ । ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଲୋକମାନେ ଏହା ପାଳନ କରନ୍ତି । ଏହା ପାଳନ କଲେ ତୁମେ ମୋର ଜନ୍ମମରଣରହିତ ସ୍ୱରୂପ ଲାଭ କରିପାରିବ । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଏପରିଭାବରେ ଶ୍ରୀକପିଳଦେବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇ, ନିଜର ବ୍ରହ୍ମବାଦିନୀ ଜନନୀଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତା'ପରେ ଦେବହୂତି ମଧ୍ୟ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ମୁକୁଟସଦୃଶ ନିଜ ଆଶ୍ରମରେ ରହି

ଅଭାଷ୍ଣାବଗାହକପିଶାନ୍ ଜଟିଳାନ୍ କୁଟିଳାଳକାନ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚୋଗ୍ରତପସା ବିଭ୍ରତୀ ଚୀରିଣଂ କୃଶମ୍ ॥ ୧୪

ପ୍ରଜାପତେଃ କର୍ଦମସ୍ୟ ତପୋଯୋଗବିଜୃମ୍ଭିତମ୍ ।
ସ୍ୱଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟମନୌପମ୍ୟଂ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟଂ ବୈମାନିକୈରପି ॥ ୧୫

ପୟଃଫେନନିଭାଃ ଶଯ୍ୟା ଦାନ୍ତା ରୁକ୍ମପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ଆସନାନି ଚ ହୈମାନି ସୁସ୍ପର୍ଶାସ୍ତରଣାନି ଚ ॥ ୧୬

ସ୍ୱଚ୍ଛସ୍ଫଟିକକୁଡ୍ୟେଷୁ ମହାମାରକତେଷୁ ଚ ।
ରତ୍ନପ୍ରଦୀପା ଆଭାନ୍ତି ଲଳନାରତ୍ନସଂଯୁତାଃ ॥ ୧୭

ଗୃହୋଦ୍ୟାନଂ କୁସୁମିତୈ ରମ୍ୟଂ ବହ୍ୱମରଦ୍ରୁମୈଃ ।
କୂଜଦ୍‌ବିହଙ୍ଗମିଥୁନଂ ଗାୟନ୍ମତ୍ତମଧୁବ୍ରତମ୍ ॥ ୧୮

ଯତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟମାତ୍ମାନଂ ବିବୁଧାନୁଚରା ଜଗୁଃ ।
ବାପ୍ୟାମୁତ୍ପଲଗନ୍ଧିନ୍ୟାଂ କର୍ଦମେନୋପଲାଳିତମ୍ ॥ ୧୯

ହିତ୍ୱା ତଦୀପ୍ସିତତମମପ୍ୟାଖଣ୍ଡଲଯୋଷିତାମ୍ ।
କିଞ୍ଚିଚ୍ଚକାର ବଦନଂ ପୁତ୍ରବିଶ୍ଳେଷଣାତୁରା ॥ ୨୦

ବନଂ ପ୍ରବ୍ରଜିତେ ପତ୍ୟାବପତ୍ୟବିରହାତୁରା ।
ଜ୍ଞାତତତ୍ତ୍ୱାପ୍ୟଭୂନ୍ନଷ୍ଟେ ବତ୍ସେ ଗୌରିବ ବତ୍ସଳା ॥ ୨୧

ତମେବ ଧ୍ୟାୟତୀ ଦେବମପତ୍ୟଂ କପିଳଂ ହରିମ୍ ।
ବଭୂବାଚିରତୋ ବତ୍ସ ନିଃସ୍ପୃହା ତାଦୃଶେ ଗୃହେ ॥ ୨୨

ଧ୍ୟାୟତୀ ଭଗବଦ୍‌ରୂପଂ ଯଦାହ ଧ୍ୟାନଗୋଚରମ୍ ।
ସୁତଃ ପ୍ରସନ୍ନବଦନଂ ସମସ୍ତବ୍ୟସ୍ତଚିନ୍ତୟା ॥ ୨୩

ପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ଯୋଗସାଧନା ପଦ୍ଧତିରେ ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରି ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାନ କରିବାଫଳରେ ତାଙ୍କର କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ପିଙ୍ଗଳ ବର୍ଣ୍ଣ ଜଟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ତଥା ଜୀର୍ଣ୍ଣବସ୍ତ୍ରରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟା ହେତୁ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୪ ॥ ସେ ପ୍ରଜାପତି କର୍ଦମଙ୍କ ତପୋବଳରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଅନୁପମ ଗୃହସ୍ଥସୁଖ, ଯାହା ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥାନ୍ତି, ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଯେଉଁ ଘରେ ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁକୋମଳ-ଶଯ୍ୟାଯୁକ୍ତ ହାତୀଦାନ୍ତର ପଲଙ୍କ ପଡ଼ିଥିଲା, ଯେଉଁଠାରେ ସୁନାର ପାତ୍ରମାନ ଥିଲା, କୋମଳ ଗଦି ପଡ଼ିଥିବା ସୁନାର ସିଂହାସନ ବିରାଜୁଥିଲା, ଯେଉଁ ଘରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ଫଟିକମଣି ଓ ମହାମରକତ ମଣିର କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ରତ୍ନରେ ଗଢ଼ା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ମଣିମୟ ଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିଲା, ସେହି ଗୃହସମ୍ପଦ ସେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ଯେଉଁ ଗୃହୋଦ୍ୟାନ ଫୁଲଭରା ଦିବ୍ୟବୃକ୍ଷରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିଲା ଓ ଯାହା ବିବିଧ ଜାତିର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର କଳରବ ଓ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ଗୁଞ୍ଜନରେ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ହେଉଥିଲା ତଥା ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟାନର ପଦ୍ମଗନ୍ଧ ମହକୁଥିବା ଜଳାଶୟଗୁଡ଼ିକରେ ସେ କର୍ଦମଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଆଦର ଓ ପ୍ରେମ ଲାଭ କରି ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ଦେଖି ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇବାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ ଥିଲେ, ସେହି ଗୃହୋଦ୍ୟାନକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ରବିୟୋଗରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ମୁଖ ଟିକିଏ ମ୍ଳାନ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬-୨୦ ॥

ପତିଙ୍କର ବନଗମନ ପରେ ପରେ ପୁତ୍ରଠାରୁ ବି ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିବାରୁ ସେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବାଛୁରୀ ହରାଇଥିବା ଗାଈ ପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ନିଜ ପୁତ୍ର କପିଳଦେବରୂପୀ ଭଗବାନ୍ ହରିଙ୍କୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ସେ କିଛିଦିନ ଭିତରେ ସେହି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ଗୃହ ପ୍ରତି ନିଃସ୍ପୃହ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ୍ କପିଳଦେବ (ଏହି ସ୍କନ୍ଧର ୨୮ଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ) ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖାରବିନ୍ଦଯୁକ୍ତ ଧ୍ୟାନଯୋଗ୍ୟ ସ୍ୱରୂପର ଧ୍ୟାନ ପଦ୍ଧତି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗକୁ ଏବଂ ସମଗ୍ରରୂପକୁ

ଭକ୍ତିପ୍ରବାହଯୋଗେନ ବୈରାଗ୍ୟେଣ ବଲୀୟସା ।
ଯୁକ୍ତାନୁଷ୍ଠାନଜାତେନ ଜ୍ଞାନେନ ବ୍ରହ୍ମହେତୁନା ॥ ୨୪

ବିଶୁଦ୍ଧେନ ତଦାଽଽତ୍ମାନମାତ୍ମନା ବିଶ୍ୱତୋମୁଖମ୍ ।
ସ୍ୱାନୁଭୂତ୍ୟା ତିରୋଭୂତମାୟାଗୁଣବିଶେଷଣମ୍ ॥ ୨୫

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟବସ୍ଥିତମତିର୍ଭଗବତ୍ୟାତ୍ମସଂଶ୍ରୟେ ।
ନିବୃତ୍ତଜୀବାପତ୍ତିତ୍ୱାତ୍ କ୍ଷୀଣକ୍ଲେଶାଽଽପ୍ତନିର୍ବୃତିଃ ॥ ୨୬

ନିତ୍ୟାରୂଢସମାଧିତ୍ୱାତ୍ ପରାବୃତ୍ତଗୁଣଭ୍ରମା ।
ନ ସସ୍ମାର ତଦାଽଽତ୍ମାନଂ ସ୍ୱପ୍ନେ ଦୃଷ୍ଟମିବୋତ୍ଥିତଃ ॥ ୨୭

ତଦ୍ଦେହଃ ପରତଃପୋଷୋଽପ୍ୟକୃଶଶ୍ଚାଧ୍ୟସମ୍ଭବାତ୍ ।
ବଭୌ ମଲୈରବଚ୍ଛନ୍ନଃ ସଧୂମ ଇବ ପାବକଃ ॥ ୨୮

ସ୍ୱାଙ୍ଗଂ ତପୋଯୋଗମୟଂ ମୁକ୍ତକେଶଂ ଗତାମ୍ବରମ୍ ।
ଦୈବଗୁପ୍ତଂ ନ ବୁବୁଧେ ବାସୁଦେବପ୍ରବିଷ୍ଟଧୀଃ ॥ ୨୯

ଏବଂ ସା କପିଲୋକ୍ତେନ ମାର୍ଗେଣାଚିରତଃ ପରମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବାଣଂ ଭଗବନ୍ତମବାପ ହ ॥ ୩୦

ତଦ୍ୱୀରାସୀତ୍ପୁଣ୍ୟତମଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟବିଶ୍ରୁତମ୍ ।
ନାମ୍ନା ସିଦ୍ଧପଦଂ ଯତ୍ର ସା ସଂସିଦ୍ଧିମୁପେୟୁଷୀ ॥ ୩୧

ଚିନ୍ତନ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମନ ଲଗାଇ ଲଗାଇ ତାହାଙ୍କର ତଦାକାର ବୃତ୍ତି ହୋଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ଭକ୍ତିର ପ୍ରବଳ ପ୍ରବାହ, ପ୍ରଗାଢ଼ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଯଥୋଚିତ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ସେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନା ହୋଇଗଲେ; ତାଫଳରେ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବତ୍ର ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମାୟାର ଗୁଣସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟାର ନାମଗନ୍ଧ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବ୍ରହ୍ମରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା ଓ ଆତ୍ମାର ଆଶ୍ରୟଭୂତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଭିତରେ ତାହାଙ୍କର ଜୀବଭାବ ଲୀନ ହୋଇଗଲା । ଏହିପରି ସକଳ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇଯାଇ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରମାନନ୍ଦପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ନିତ୍ୟ ସମାଧିରେ ଆରୂଢ଼ ହେବାରୁ ବିଷୟଭ୍ରମ ତୁଟିଗଲା ଏବଂ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯାଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ତାର ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ଦେହକୁ ଭୁଲିଯାଏ, ସେହିପରି ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ବି ତାହାଙ୍କର ନିଜ ଦେହସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାହାଙ୍କ ଦେହର ପୋଷଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ମାନସିକ କ୍ଲେଶ ନ ଥିବାରୁ, ଶରୀରରେ କୌଣସି ଦୁର୍ବଳତା ଆସୁ ନ ଥିଲା । ଶରୀରରେ ମଇଳା ଜମିଯିବାରୁ ସେ ଧୂମଯୁକ୍ତ ଅଗ୍ନି ପରି ଦିଶିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତପସ୍ୟା ଓ ଯୋଗରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ତେଜୋମୟ ହୋଇଗଲା । ମୁଣ୍ଡର ଯେଉଁ କେଶରାଶି ମୁକୁଳା ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେସବୁ ଜଟା ବାନ୍ଧିଗଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଶରୀରର ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଖସିପଡ଼ିଲା । ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ବୁଦ୍ଧି ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ, ଦେହ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଚେତା ରହିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀରକୁ କେବଳ ପ୍ରାରବ୍ଧ ହିଁ ରକ୍ଷା କଲା ॥ ୨୯ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ କପିଳଦେବ କହିଥିବା ମାର୍ଗରେ ସାଧନା କରିବାରୁ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ବୀରବର ! ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସେ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ସେହି ପରମ ପବିତ୍ରକ୍ଷେତ୍ର ତ୍ରିଲୋକରେ 'ସିଦ୍ଧପଦ' (ବର୍ତ୍ତମାନ ନାମ 'ସିଦ୍ଧପୁର') ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲା ॥ ୩୧ ॥

ତସ୍ୟାସ୍ତଦ୍‌ଯୋଗବିଧୁତମାର୍ତ୍ତ୍ୟଂ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଭୂତ୍‌ସରିତ୍ ।
ସ୍ରୋତସାଂ ପ୍ରବରା ସୌମ୍ୟ ସିଦ୍ଧିଦା ସିଦ୍ଧସେବିତା ॥ ୩୨

କପିଲୋଽପି ମହାଯୋଗୀ ଭଗବାନ୍ ପିତୁରାଶ୍ରମାତ୍ ।
ମାତରଂ ସମନୁଜ୍ଞାପ୍ୟ ପ୍ରାଗୁଦୀଚୀଂ ଦିଶଂ ଯଯୌ ॥ ୩୩

ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ମୁନିଭିଶ୍ଚାପ୍ସରୋଗଣୈଃ ।
ସ୍ତୂୟମାନଃ ସମୁଦ୍ରେଣ ଦତ୍ତାର୍ହଣନିକେତନଃ ॥ ୩୪

ଆସ୍ତେ ଯୋଗଂ ସମାସ୍ଥାୟ ସାଂଖ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟୈରଭିଷ୍ଟୁତଃ ।
ତ୍ରୟାଣାମପି ଲୋକାନାମୁପଶାନ୍ତ୍ୟୈ ସମାହିତଃ ॥ ୩୫

ଏତନ୍ନିଗଦିତଂ ତାତ ଯତ୍‌ପୃଷ୍ଟୋଽହଂ ତବାନଘ ।
କପିଲସ୍ୟ ଚ ସଂବାଦୋ ଦେବହୂତ୍ୟାଶ୍ଚ ପାବନଃ ॥ ୩୬

ଯ ଇଦମନୁଶୃଣୋତି ଯୋଽଭିଧତ୍ତେ
କପିଲମୁନେର୍ମତମାତ୍ମଯୋଗଗୁହ୍ୟମ୍ ।
ଭଗବତି କୃତଧୀଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣକେତା-
ବୁପଲଭତେ ଭଗବତ୍‌ପଦାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୩୭

ହେ ସୌମ୍ୟ ! ମାତା ଦେବହୂତିଙ୍କର ମର୍ତ୍ତ୍ୟଶରୀରର ସମସ୍ତ ଦୈହିକ ମଳ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ପରିଶେଷରେ ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଦୀରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ସେହି ନଦୀ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରେ; ତେଣୁ ସିଦ୍ଧମାନେ ସେହି ନଦୀକୁ ତୀର୍ଥରୂପେ ସେବନ କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ମହାଯୋଗୀ କପିଳ ମଧ୍ୟ ମାତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ପିତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମର ଈଶାନ କୋଣ ଅଭିମୁଖେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେଠାରେ ସ୍ୱୟଂ ସମୁଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଲା । ସେ ତିନିଲୋକକୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯୋଗମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରି ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ମୁନି ଓ ଅପ୍ସରାଗଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ଏବଂ ସାଂଖ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ସବୁପ୍ରକାରେ ସ୍ତବନ କରନ୍ତି ॥ ୩୪,୩୫ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ବିଦୁର ! ତୁମେ ପଚାରିବାରୁ ମୁଁ ଭଗବାନ୍ କପିଳ ଓ ଦେବହୂତିଙ୍କ ପରମ ପବିତ୍ର ସଂବାଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି ॥ ୩୬ ॥

କପିଳଦେବଙ୍କର ଏହି ମତ (ଉପଦେଶ) ହେଉଛି ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ଶ୍ରବଣ ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନ୍ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜଙ୍କ ଭକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ତୃତୀୟସ୍କନ୍ଧେ କାପିଳେୟୋପାଖ୍ୟାନେ ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୩ ॥

॥ ଇତି ତୃତୀୟଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଚତୁର୍ଥଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବଂଶବର୍ଣ୍ଣନା

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ମନୋସ୍ତୁ ଶତରୂପାୟାଂ ତିସ୍ରଃ କନ୍ୟାଶ୍ଚ ଜଜ୍ଞିରେ ।
ଆକୂତିର୍ଦେବହୂତିଶ୍ଚ ପ୍ରସୂତିରିତି ବିଶ୍ରୁତାଃ ॥ ୧

ଆକୂତିଂ ରୁଚୟେ ପ୍ରାଦାଦପି ଭ୍ରାତୃମତୀଂ ନୃପଃ ।
ପୁତ୍ରିକାଧର୍ମମାଶ୍ରିତ୍ୟ ଶତରୂପାନୁମୋଦିତଃ ॥ ୨

ପ୍ରଜାପତିଃ ସ ଭଗବାନ୍ ରୁଚିସ୍ତସ୍ୟାମଜୀଜନତ୍ ।
ମିଥୁନଂ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସ୍ୱୀ ପରମେଣ ସମାଧିନା ॥ ୩

ଯସ୍ତୟୋଃ ପୁରୁଷଃ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ବିଷ୍ଣୁର୍ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପଧୃକ୍ ।
ଯା ସ୍ତ୍ରୀ ସା ଦକ୍ଷିଣା ଭୂତେରଂଶଭୂତାନପାୟିନୀ ॥ ୪

ଆନିନ୍ୟେ ସ୍ୱଗୃହଂ ପୁତ୍ର୍ୟାଃ ପୁତ୍ରଂ ବିତତରୋଚିଷମ୍ ।
ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମୁଦା ଯୁକ୍ତୋ ରୁଚିର୍ଜଗ୍ରାହ ଦକ୍ଷିଣାମ୍ ॥ ୫

ତାଂ କାମୟାନାଂ ଭଗବାନୁବାହ ଯଜୁଷାଂ ପତିଃ ।
ତୁଷ୍ଟାୟାଂ ତୋଷମାପନ୍ନୋଽଜନୟଦ୍ ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମଜାନ୍ ॥ ୬

ତୋଷଃ ପ୍ରତୋଷଃ ସନ୍ତୋଷୋ ଭଦ୍ରଃ ଶାନ୍ତିରିଡ଼ସ୍ପତିଃ ।
ଇଧ୍ମଃ କବିର୍ବିଭୁଃ ସ୍ୱହ୍ନଃ ସୁଦେବୋ ରୋଚନୋ ଦ୍ୱିଷଟ୍ ॥ ୭

ତୁଷିତା ନାମ ତେ ଦେବା ଆସନ୍ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବାନ୍ତରେ ।
ମରୀଚିମିଶ୍ରା ଋଷୟୋ ଯଜ୍ଞଃ ସୁରଗଣେଶ୍ୱରଃ ॥ ୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ମହାରାଣୀ ଶତରୂପାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦ ନାମରେ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଏବଂ ଆକୂତି, ଦେବହୂତି ଓ ପ୍ରସୂତି ନାମରେ ତିନିଟି କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ଆକୂତିଙ୍କର ଭାଇ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ମହାରାଣୀ ଶତରୂପାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଆକୂତିଙ୍କ ବିବାହ ରୁଚି ନାମକ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ସହିତ ପୁତ୍ରିକାଧର୍ମ* ଅନୁସାରେ କରାଇଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଚିନ୍ତନ ହେତୁ ପ୍ରଜାପତି ରୁଚି ବ୍ରହ୍ମତେଜରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ । ରୁଚି ଓ ଆକୂତିଙ୍କ ଠାରୁ ଯାଆଁଳା ପୁଅଝିଅ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୩ ॥ ପୁଅଟି ଥିଲା ସାକ୍ଷାତ୍ ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଝିଅଟି ଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ କଦାପି ପୃଥକ ହେଉ ନ ଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପା; ତାର ନାମ ଦିଆଗଲା 'ଦକ୍ଷିଣା' ॥ ୪ ॥ ଆକୂତିଙ୍କର ସେହି ପରମତେଜସ୍ୱୀ ପୁଅଟିକୁ ମନୁ ଆନନ୍ଦରେ ନିଜ ଘରକୁ ନେଇଆସିଲେ ଏବଂ 'ଦକ୍ଷିଣା'କୁ ରୁଚି ପ୍ରଜାପତି ନିଜ ପାଖରେ ରଖିଲେ ॥ ୫ ॥ ଦକ୍ଷିଣା ବିବାହଯୋଗ୍ୟା ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଯଜ୍ଞ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ବିବାହ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲା । ତେଣୁ ରୁଚି ତାକୁ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ । ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ବିବାହ କରି ଦକ୍ଷିଣା ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲା । ଭଗବାନ୍ ତା' ଗର୍ଭରୁ ବାରଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଲା—ତୋଷ, ପ୍ରତୋଷ, ସନ୍ତୋଷ, ଭଦ୍ର, ଶାନ୍ତି, ଇଡ଼ସ୍ପତି, ଇଧ୍ମ, କବି, ବିଭୁ, ସ୍ୱହ୍ନ, ସୁଦେବ ଓ ରୋଚନ ॥ ୭ ॥ ସେହିମାନେ ହିଁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ତୁଷିତ ନାମକ ଦେବତା ହେଲେ । ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ମରୀଚି ଆଦି ଥିଲେ ସପ୍ତର୍ଷି; ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞ ହିଁ ଥିଲେ

* ପୁତ୍ରିକାଧର୍ମ ଅନୁସାରେ କରାଯାଇଥିବା ବିବାହରେ ସର୍ତ୍ତ ରହେ ଯେ, କନ୍ୟାର ବଡ଼ ପୁଅଟିକୁ କନ୍ୟାପିତା ନେଇଯିବେ ।

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପାଦୌ ମନୁପୁତ୍ରୌ ମହୌଜସୌ ।
ତତ୍ପୁତ୍ରପୌତ୍ରନପ୍ତୃଣାମନୁବୃତ୍ତଂ ତଦନ୍ତରମ୍ ॥ ୯

ଦେବହୂତିମଦାତ୍ତାତ କର୍ଦମାୟାତ୍ମଜାଂ ମନୁଃ ।
ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧି ଶ୍ରୁତପ୍ରାୟଂ ଭବତା ଗଦତୋ ମମ ॥ ୧୦

ଦକ୍ଷାୟ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରାୟ ପ୍ରସୂତିଂ ଭଗବାନ୍ମନୁଃ ।
ପ୍ରାୟଚ୍ଛଦ୍ୟତ୍କୃତଃ ସର୍ଗସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ବିତତୋ ମହାନ୍ ॥ ୧୧

ଯାଃ କର୍ଦମସୁତାଃ ପ୍ରୋକ୍ତା ନବ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିପତ୍ନୟଃ ।
ତାସାଂ ପ୍ରସୂତିପ୍ରସବଂ ପ୍ରୋଚ୍ୟମାନଂ ନିବୋଧ ମେ ॥ ୧୨

ପତ୍ନୀ ମରୀଚେସ୍ତୁ କଳା ସୁଷୁବେ କର୍ଦମାତ୍ମଜା ।
କଶ୍ୟପଂ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାନଂ ଚ ଯୟୋରାପୂରିତଂ ଜଗତ୍ ॥ ୧୩

ପୂର୍ଣ୍ଣିମାସୂତ ବିରଜଂ ବିଶ୍ୱଗଂ ଚ ପରନ୍ତପ ।
ଦେବକୁଲ୍ୟାଂ ହରେଃ ପାଦଶୌଚାଦ୍ ଯାଭୂତ୍ ସରିଦ୍ଦିବଃ ॥ ୧୪

ଅତ୍ରେଃ ପତ୍ନ୍ୟନସୂୟା ତ୍ରୀଞ୍ଜଜ୍ଞେ ସୁଯଶସଃ ସୁତାନ୍ ।
ଦତ୍ତଂ ଦୁର୍ବାସସଂ ସୋମମାତ୍ମେଶବ୍ରହ୍ମସମ୍ଭବାନ୍ ॥ ୧୫

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଅତ୍ରେର୍ଗୃହେ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟନ୍ତହେତବଃ ।
କିଞ୍ଚିଚ୍ଚିକୀର୍ଷବୋ ଜାତା ଏତଦାଖ୍ୟାହି ମେ ଗୁରୋ ॥ ୧୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଣା ନୋଦିତଃ ସୃଷ୍ଟାବତ୍ରିର୍ବ୍ରହ୍ମବିଦାଂ ବରଃ ।
ସହ ପତ୍ନ୍ୟା ଯଯାବୃକ୍ଷଂ କୁଲାଦ୍ରିଂ ତପସି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୭

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରସୂନସ୍ତବକପଲାଶାଶୋକକାନନେ ।
ବାର୍ଭିଃସ୍ରବଦ୍ଭିରୁଦ୍ଘୁଷ୍ଟେ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟାୟାଃ ସମନ୍ତତଃ ॥ ୧୮

ପ୍ରାଣାୟାମେନ ସଂଯମ୍ୟ ମନୋ ବର୍ଷଶତଂ ମୁନିଃ ।
ଅତିଷ୍ଠଦେକପାଦେନ ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୋଽନିଲଭୋଜନଃ ॥ ୧୯

ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ଇନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ମହାନ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଏବଂ ଉତ୍ତାନପାଦ ଥିଲେ ମନୁପୁତ୍ର । ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତର ଏ ଦୁହିଙ୍କ ପୁଅ, ନାତି ଓ ଦୌହିତ୍ରମାନଙ୍କ ବଂଶରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୮,୯ ॥

ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ମନୁ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଝିଅ ଦେବହୂତିର ବିବାହ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ ସହିତ କରାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଷୟରେ ତ ତୁମେ ପ୍ରାୟ ସବୁ କଥା ମୋଠାରୁ ଶୁଣି ସାରିଛ ॥ ୧୦ ॥ ମନୁ ତାଙ୍କର ତୃତୀୟ ଝିଅ ପ୍ରସୂତିର ବିବାହ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ସହିତ କରାଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ବିଶାଳ ବଂଶପରମ୍ପରା ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ॥ ୧୧ ॥

କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କର ନଅ ଝିଅ ନଅ ଜଣ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିବା କଥା ମୁଁ ଆଗରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶପରମ୍ପରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୧୨ ॥ କଳା ଥିଲେ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ କନ୍ୟା ଓ ମରୀଚି ଋଷିଙ୍କ ପତ୍ନୀ; ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କଶ୍ୟପ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ବଂଶ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁତାପନ ବିଦୁର ! ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଙ୍କର ବିରଜ ଓ ବିଶ୍ୱଗ ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ତଥା ଦେବକୁଲ୍ୟା ନାମକ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜାତ ହେଲା । ସେହି ଦେବକୁଲ୍ୟା ତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇବାରୁ ଦେବନଦୀ ଗଙ୍ଗାରୂପରେ ପରିଣତ ହେଲା ॥ ୧୪ ॥ ଅତ୍ରିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅନସୂୟାଙ୍କ ଠାରୁ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ଦୁର୍ବାସା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମା ନାମରେ ତିନିଟି ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ଯଥାକ୍ରମେ ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ଗୁରୁଦେବ ! ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଅନ୍ତ କରାଉଥିବା ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବମାନେ କ'ଣ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଅତ୍ରିମୁନିଙ୍କ ଘରେ ଅବତାର ନେଇଥିଲେ, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ମହର୍ଷି ଅତ୍ରିଙ୍କୁ 'ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କର' ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମା ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ, ସେ ନିଜ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ସହିତ ତପ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରୁ ଋକ୍ଷନାମକ ମୁଖ୍ୟ ପର୍ବତମାଳାକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ସେଠାରେ ପଳାଶ ଓ ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷର ଏକ ବିଶାଳ ବନ ଥିଲା । ସେହି ବନର ସବୁ ବୃକ୍ଷ ପେଣ୍ଡା ପେଣ୍ଡା ଫୁଲର ଶୋଭାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା ତଥା ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା ନଦୀର ଜଳ କଳ କଳ ହୋଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା ॥ ୧୮ ॥ ସେହି ବନରେ ଉକ୍ତ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତକୁ ବଶ କରି,

ଶରଣଂ ତଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେଽହଂ ଯ ଏବ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ପ୍ରଜାମାତ୍ମସମାଂ ମହ୍ୟଂ ପ୍ରଯଚ୍ଛତ୍ୱିତି ଚିନ୍ତୟନ୍ ॥ ୨୦

ତପ୍ୟମାନଂ ତ୍ରିଭୁବନଂ ପ୍ରାଣାୟାମୈଧସାଗ୍ନିନା ।
ନିର୍ଗତେନ ମୁନେର୍ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନଃ ସମୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଭବସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୨୧

ଅପ୍ସରୋମୁନିଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଧରୋରଗୈଃ ।
ବିତାୟମାନଯଶସସ୍ତଦାଶ୍ରମପଦଂ ଯୟୁଃ ॥ ୨୨

ତତ୍ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବସଂଯୋଗବିଦ୍ୟୋତିତମନା ମୁନିଃ ।
ଉତ୍ତିଷ୍ଠନ୍ନେକପାଦେନ ଦଦର୍ଶ ବିବୁଧର୍ଷଭାନ୍ ॥ ୨୩

ପ୍ରଣମ୍ୟ ଦଣ୍ଡବଦ୍‌ଭୂମାବୁପତସ୍ଥେଽର୍ହଣାଞ୍ଜଳିଃ ।
ବୃଷହଂସସୁପର୍ଣ୍ଣସ୍ଥାନ୍ ସ୍ୱୈଃ ସ୍ୱୈଶ୍ଚିହ୍ନୈଶ୍ଚ ଚିହ୍ନିତାନ୍ ॥ ୨୪

କୃପାବଲୋକେନ ହସଦ୍‌ବଦନେନୋପଲମ୍ଭିତାନ୍ ।
ତଦ୍ରୋଚିଷା ପ୍ରତିହତେ ନିମୀଲ୍ୟ ମୁନିରକ୍ଷିଣୀ ॥ ୨୫

ଚେତସ୍ତତ୍ପ୍ରବଣଂ ଯୁଞ୍ଜନ୍ନସ୍ତାବୀତ୍‌ସଂହତାଞ୍ଜଳିଃ ।
ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣୟା ସୂକ୍ତୟା ବାଚା ସର୍ବଲୋକଗରୀୟସଃ ॥ ୨୬

ଅତ୍ରିରୁବାଚ

ବିଶ୍ୱୋଦ୍ଭବସ୍ଥିତିଲୟେଷୁ ବିଭଜ୍ୟମାନୈ-
ର୍ମାୟାଗୁଣୈରନୁଯୁଗଂ ବିଗୃହୀତଦେହାଃ ।
ତେ ବ୍ରହ୍ମବିଷ୍ଣୁଗିରିଶାଃ ପ୍ରଣତୋଽସ୍ମ୍ୟହଂ ବ-
ସ୍ତେଭ୍ୟଃ କ ଏବ ଭବତାଂ ମ ଇହୋପହୂତଃ ॥ ୨୭

ଏକୋ ମୟେହ ଭଗବାନ୍ ବିବୁଧପ୍ରଧାନୈ-
ଶ୍ଚିତ୍ତୀକୃତଃ ପ୍ରଜନନାୟ କଥଂ ନୁ ଯୂୟମ୍ ।
ଅତ୍ରାଗତାସ୍ତନୁଭୃତାଂ ମନସୋଽପି ଦୂରା
ଦ୍ବ୍ରୂତ ପ୍ରସୀଦତ ମହାନିହ ବିସ୍ମୟୋ ମେ ॥ ୨୮

ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ବାୟୁ ପାନ କରି, ଶୀତ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମକୁ ଭୃକ୍ଷେପ ନ କରି, ଏକପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେପରି ଠିଆ ହୋଇ ସେ ମନେ ମନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ, 'ଯେ ସକଳ ଜଗତର ଈଶ୍ୱର, ମୁଁ ତାଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇଛି; ସେ ମୋତେ ତାଙ୍କରି ପରି ସନ୍ତାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ।' ॥ ୨୦ ॥ ତପସ୍ୟା-କାଳରେ ପ୍ରାଣାୟାମରୂପୀ ଇନ୍ଧନରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିବା ଅତ୍ରି ମୁନିଙ୍କର ତେଜ ତାହାଙ୍କ ମସ୍ତକରୁ ବାହାରି ତ୍ରିଲୋକକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ କରିଦେଉଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହାଦେବ—ତିନି ଜଗତ୍‌ପତି ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଆଗମନ କାଳରେ ଅପ୍ସରା, ମୁନି, ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ନାଗମାନେ ତାହାଙ୍କ ସୁଯଶ ଗାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୧,୨୨ ॥ ସେହି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଏକସଙ୍ଗେ ଆବିର୍ଭାବ ହେବାରୁ ଅତ୍ରିମୁନିଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ସେହିଭଳି ଏକପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାବେଳେ ସେହି ଦେବଦେବମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ; ତେଣୁ ସେ ଦଣ୍ଡ ପରି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଅର୍ଘ୍ୟ-ପୁଷ୍ପାଦି ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଘେନି ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ସେହି ତିନିଜଣ ନିଜ ନିଜର ବାହନ ହଂସ, ଗରୁଡ଼ ଓ ବୃଷଭରେ ବସି ହାତରେ ଯଥାକ୍ରମେ କମଣ୍ଡଳୁ, ଚକ୍ର, ତ୍ରିଶୂଳାଦି ଧରି ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିଲେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ସେମାନଙ୍କ ନୟନରୁ କୃପା ବର୍ଷଣ ହେଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ମୃଦୁମୃଦୁ ହାସ୍ୟରେଖା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଦେଦୀପ୍ୟମାନ କାନ୍ତିକୁ ସହିଁ ନ ପାରି ମୁନିବର ଆଖି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି କରଯୋଡ଼ି ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ସେହି ସର୍ବଲୋକମହେଶ୍ୱର ତ୍ରିଦେବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଅତ୍ରି ମୁନି ସ୍ତୁତି କଲେ—ଭଗବନ୍ ! ପ୍ରତ୍ୟେକ କଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁମାନେ ମାୟାର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତିନିଗୁଣକୁ ବିଭକ୍ତ କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି । ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁ ମହାନୁଭବଙ୍କୁ ଡାକିଥିଲି, ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ ତ ସନ୍ତାନ ଲାଭ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ସୁରେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଚିନ୍ତନ କରିଥିଲି; ପୁଣି ଆପଣ ତିନିଜଣ କିପରି ଏଠାକୁ ଆସି ମୋତେ ଅନୁଗୃହୀତ କଲେ? ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର ମନ ବି ଯାଇପାରେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଯାଉଛି । କୃପା କରି ମୋତେ ଏହାର ରହସ୍ୟ କହନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ତସ୍ୟ ବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତ୍ରୟସ୍ତେ ବିବୁଧର୍ଷଭାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହୁଃ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଚା ପ୍ରହସ୍ୟ ତମୃଷିଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୯

ଦେବା ଊଚୁଃ

ଯଥା କୃତସ୍ତେ ସଙ୍କଳ୍ପୋ ଭାବ୍ୟଂ ତେନୈବ ନାନ୍ୟଥା ।
ସତ୍‌ସଙ୍କଳ୍ପସ୍ୟ ତେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯଦ୍‌ବୈ ଧ୍ୟାୟତି ତେ ବୟମ୍ ॥ ୩୦

ଅଥାସ୍ମଦଂଶଭୂତାସ୍ତେ ଆତ୍ମଜା ଲୋକବିଶ୍ରୁତାଃ ।
ଭବିତାରୋଽଙ୍ଗ ଭଦ୍ରଂ ତେ ବିସ୍ରପ୍ସ୍ୟନ୍ତି ଚ ତେ ଯଶଃ ॥ ୩୧

ଏବଂ କାମବରଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ପ୍ରତିଜଗ୍ମୁଃ ସୁରେଶ୍ୱରାଃ ।
ସଭାଜିତାସ୍ତୟୋଃ ସମ୍ୟଗ୍‌ଦମ୍ପତ୍ୟୋର୍ମିଷତୋସ୍ତତଃ ॥ ୩୨

ସୋମୋଽଭୂଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଣୋଽଂଶେନ ଦତ୍ତୋ ବିଷ୍ଣୋସ୍ତୁ ଯୋଗବିତ୍ ।
ଦୁର୍ବାସାଃ ଶଂକରସ୍ୟାଂଶୋ ନିବୋଧାଙ୍ଗିରସଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୩୩

ଶ୍ରଦ୍ଧା ତ୍ୱଙ୍ଗିରସଃ ପତ୍ନୀ ଚତସ୍ରୋଽସୂତ କନ୍ୟକାଃ ।
ସିନୀବାଲୀ କୁହୂ ରାକା ଚତୁର୍ଥ୍ୟନୁମତିସ୍ତଥା ॥ ୩୪

ତତ୍‌ପୁତ୍ରାବପରାବାସ୍ତାଂ ଖ୍ୟାତୌ ସ୍ୱାରୋଚିଷେଽନ୍ତରେ ।
ଉତଥ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠଶ୍ଚ ବୃହସ୍ପତିଃ ॥ ୩୫

ପୁଲସ୍ତ୍ୟୋଽଜନୟତ୍ ପତ୍ନ୍ୟାମଗସ୍ତ୍ୟଂ ଚ ହବିର୍ଭୁବି ।
ସୋଽନ୍ୟଜନ୍ମନି ଦହ୍ରାଗ୍ନିର୍ବିଶ୍ରବାଶ୍ଚ ମହାତପାଃ ॥ ୩୬

ତସ୍ୟ ଯକ୍ଷପତିର୍ଦେବଃ କୁବେରସ୍ତ୍ୱିଡ଼ବିଡ଼ାସୁତଃ ।
ରାବଣଃ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣଶ୍ଚ ତଥାନ୍ୟସ୍ୟାଂ ବିଭୀଷଣଃ ॥ ୩୭

ପୁଲହସ୍ୟ ଗତିର୍ଭାର୍ଯ୍ୟା ତ୍ରୀନସୂତ ସତୀ ସୁତାନ୍ ।
କର୍ମଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ବରୀୟାଂସଂ ସହିଷ୍ଣୁଂ ଚ ମହାମତେ ॥ ୩୮

କ୍ରତୋରପି କ୍ରିୟା ଭାର୍ଯ୍ୟା ବାଲଖିଲ୍ୟାନସୂୟତ ।
ଋଷୀନ୍ ଷଷ୍ଟିସହସ୍ରାଣି ଜ୍ୱଳତୋ ବ୍ରହ୍ମତେଜସା ॥ ୩୯

ଊର୍ଜାୟାଂ ଜଜ୍ଞିରେ ପୁତ୍ରା ବସିଷ୍ଠସ୍ୟ ପରନ୍ତପ ।
ଚିତ୍ରକେତୁପ୍ରଧାନାସ୍ତେ ସପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟୋଽମଳାଃ ॥ ୪୦

ଚିତ୍ରକେତୁଃ ସୁରୋଚିଶ୍ଚ ବିରଜା ମିତ୍ର ଏବ ଚ ।
ଉଲ୍‌ବଣୋ ବସୁଭୃଦ୍ୟାନୋ ଦ୍ୟୁମାନ୍ ଶକ୍ତ୍ୟାଦୟୋଽପରେ ॥ ୪୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବୀରବର ବିଦୁର ! ଅତ୍ରି ମୁନିଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ସେହି ତ୍ରିଦେବ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ସୁମଧୁର ବାଣୀରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ॥ ୨୯ ॥

ତ୍ରିଦେବ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ତୁମେ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ । ତେଣୁ ଯେପରି ସଂକଳ୍ପ କରିଥିଲ, ସେପରି ହେବା ଉଚିତ ଥିଲା; ତାହାର ବିପରୀତ ଘଟିଥାନ୍ତା କିପରି ? ତୁମେ ଯେଉଁ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲ, ଆମେ ତିନିହେଁ ହେଉଛୁ ସେହି ଜଗଦୀଶ୍ୱର ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରିୟ ମହର୍ଷି ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ତୁମ ଘରେ ଆମର ହିଁ ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ତିନିଟି ଜଗଦ୍‌ବିଖ୍ୟାତ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ ଏବଂ ତୁମର ସୁନ୍ଦର ଯଶ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୩୧ ॥

(ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ)—ଏପରି ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଦେଇ ତଥା ପତିପତ୍ନୀ ଉଭୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ହୋଇ ସେହି ତିନି ସୁରେଶ୍ୱର ଗ୍ୱହୁଁ ଗ୍ୱହୁଁ ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଗ୍ୱଲିଗଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଅତ୍ରିଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଚନ୍ଦ୍ର, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଓ ମହାଦେବଙ୍କ ଅଂଶରୁ ଦୁର୍ବାସା ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଏଥର ଅଙ୍ଗିରା ଋଷିଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥

ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସିନୀବାଲୀ, କୁହୂ, ରାକା ଓ ଅନୁମତି ନାମରେ ଗ୍ୱରିଟି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ସେ ମହାନୁଭବ ଉତଥ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ରରୂପେ ଲାଭ କଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ସ୍ୱାରୋଚିଷ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ମୁନି ନିଜ ପତ୍ନୀ ହବିର୍ଭୂଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମହର୍ଷି ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଓ ମହାତପସ୍ୱୀ ବିଶ୍ରବାଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ଜଠରାଗ୍ନି ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୬ ॥ ବିଶ୍ରବା ମୁନିଙ୍କ ଔରସରେ ଇଡ଼ବିଡ଼ାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେର ଜନ୍ମ ହେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ-ପତ୍ନୀ କେଶିନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ରାବଣ, କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ଓ ବିଭୀଷଣ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥୩୭॥

ହେ ମହାମତି ! ମହର୍ଷି ପୁଲହଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପରମ ସାଧ୍ୱୀ ଗତିଙ୍କ ଠାରୁ କର୍ମଶ୍ରେଷ୍ଠ, ବରୀୟାନ୍ ଓ ସହିଷ୍ଣୁ ନାମରେ ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୩୮ ॥ ସେହିପରି କ୍ରତୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ କ୍ରିୟା ବ୍ରହ୍ମତେଜରେ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ବାଲଖିଲ୍ୟାଦି ଷାଠିଏ ହଜାର ଋଷିଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁତାପନ ବିଦୁର ! ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଊର୍ଜା (ଅରୁନ୍ଧତୀ)ଙ୍କ ଠାରୁ ଚିତ୍ରକେତୁ ଆଦି ସାତ ଜଣ ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ଚିତ୍ରକେତୁ, ସୁରୋଚି, ବିରଜା, ମିତ୍ର, ଉଲ୍‌ବଣ, ବସୁଭୃଦ୍ୟାନ ଓ ଦ୍ୟୁମାନ । ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ତାହାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶକ୍ତି ଆଦି ଆହୁରି କେତେଜଣ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ

ଚିତ୍ତିସ୍ତ୍ୱଥର୍ବଣଃ ପତ୍ନୀ ଲେଭେ ପୁତ୍ରଂ ଧୃତବ୍ରତମ୍ ।
ଦଧ୍ୟଞ୍ଚମଶ୍ୱଶିରସଂ ଭୃଗୋର୍ବଂଶଂ ନିବୋଧ ମେ ॥ ୪୨

ଭୃଗୁଃ ଖ୍ୟାତ୍ୟାଂ ମହାଭାଗଃ ପତ୍ନ୍ୟାଂ ପୁତ୍ରାନଜୀଜନତ୍ ।
ଧାତାରଂ ଚ ବିଧାତାରଂ ଶ୍ରିୟଂ ଚ ଭଗବତ୍ପରାମ୍ ॥ ୪୩

ଆୟତିଂ ନିୟତିଂ ଚୈବ ସୁତେ ମେରୁସ୍ତୟୋରଦାତ୍ ।
ତାଭ୍ୟାଂ ତୟୋରଭବତାଂ ମୃକଣ୍ଡଃ ପ୍ରାଣ ଏବ ଚ । ୪୪

ମାର୍କଣ୍ଡେୟୋ ମୃକଣ୍ଡସ୍ୟ ପ୍ରାଣାଦ୍ ବେଦଶିରା ମୁନିଃ ।
କବିଶ୍ଚ ଭାର୍ଗବୋ ଯସ୍ୟ ଭଗବାନୁଶନା ସୁତଃ ॥ ୪୫

ତ ଏତେ ମୁନୟଃ କ୍ଷତ୍ତର୍ଲୋକାନ୍ ସର୍ଗୈରଭାବୟନ୍ ।
ଏଷ କର୍ଦମଦୌହିତ୍ରସନ୍ତାନଃ କଥିତସ୍ତବ ।
ଶୃଣ୍ୱତଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ସଦ୍ୟଃ ପାପହରଃ ପରଃ ॥ ୪୬

ପ୍ରସୂତିଂ ମାନବୀଂ ଦକ୍ଷ ଉପଯେମେ ହ୍ୟଜାତ୍ମଜଃ ।
ତସ୍ୟାଂ ସସର୍ଜ ଦୁହିତୃଃ ଷୋଡ଼ଶାମଲଲୋଚନାଃ ॥ ୪୭

ତ୍ରୟୋଦଶାଦାଦ୍ଧର୍ମାୟ ତଥୈକାମଗ୍ନୟେ ବିଭୁଃ ।
ପିତୃଭ୍ୟ ଏକାଂ ଯୁକ୍ତେଭ୍ୟୋ ଭବାୟୈକାଂ ଭବଚ୍ଛିଦେ ॥ ୪୮

ଶ୍ରଦ୍ଧା ମୈତ୍ରୀ ଦୟା ଶାନ୍ତିସ୍ତୁଷ୍ଟିଃ ପୁଷ୍ଟିଃ କ୍ରିୟୋନ୍ନତିଃ ।
ବୁଦ୍ଧିର୍ମେଧା ତିତିକ୍ଷା ହ୍ରୀର୍ମୂର୍ତ୍ତିର୍ଧର୍ମସ୍ୟ ପତ୍ନୟଃ ॥ ୪୯

ଶ୍ରଦ୍ଧାସୂତ ଶୁଭଂ ମୈତ୍ରୀ ପ୍ରସାଦମଭୟଂ ଦୟା ।
ଶାନ୍ତିଃ ସୁଖଂ ମୁଦଂ ତୁଷ୍ଟିଃ ସ୍ମୟଂ ପୁଷ୍ଟିରସୂୟତ ॥ ୫୦

ଯୋଗଂ କ୍ରିୟୋନ୍ନତିର୍ଦର୍ପମର୍ଥଂ ବୁଦ୍ଧିରସୂୟତ ।
ମେଧା ସ୍ମୃତିଂ ତିତିକ୍ଷା ତୁ କ୍ଷେମଂ ହ୍ରୀଃ ପ୍ରଶ୍ରୟଂ ସୁତମ୍ ॥ ୫୧

ମୂର୍ତ୍ତିଃ ସର୍ବଗୁଣୋତ୍ପତ୍ତିର୍ନରନାରାୟଣାବୃଷୀ ॥ ୫୨

ଯୟୋର୍ଜନ୍ମନ୍ୟଦୋ ବିଶ୍ୱମଭ୍ୟନନ୍ଦତ୍ସୁନିର୍ବୃତମ୍ ।
ମନାଂସି କକୁଭୋ ବାତାଃ ପ୍ରସେଦୁଃ ସରିତୋଽଦ୍ରୟଃ ॥ ୫୩

ହେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଅଥର୍ବା ମୁନିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଚିତ୍ତି ଦଧୀଚି ବୋଲି ଗୋଟିଏ ତପୋନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କଲେ; ଦଧୀଚିଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ନାମ ହେଉଛି ଅଶ୍ୱଶିର । ଏଥର ଭୃଗୁଙ୍କ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୪୨ ॥

ମହାଭାଗ ଭୃଗୁ ନିଜ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଖ୍ୟାତିଙ୍କ ଠାରୁ ଧାତା ଓ ବିଧାତା ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ତଥା ଶ୍ରୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣା କନ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ମେରୁ ଋଷି ନିଜର ଆୟତି ଓ ନିୟତି ନାମ୍ନୀ ଦୁଇ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ଧାତା ଓ ବିଧାତାଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ମୃକଣ୍ଡ ଓ ପ୍ରାଣ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୪୪ ॥ ମୃକଣ୍ଡଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ଓ ପ୍ରାଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ମୁନିବର ବେଦଶିରା । ଭୃଗୁଙ୍କର କବି ନାମକ ଆଉ ଜଣେ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଉଶନା (ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ) ॥ ୪୫ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଏହିସବୁ ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ସୃଷ୍ଟି ବିସ୍ତାର କଲେ । ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କର୍ଦ୍ଦମଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ବିଷୟରେ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ପାପ ତତ୍କାଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି ମନୁନନ୍ଦିନୀ ପ୍ରସୂତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ପ୍ରସୂତିଙ୍କ ଠାରୁ ସେ ଷୋହଳଟି ସୁନ୍ଦରନୟନୀ କନ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ॥ ୪୭ ॥ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତେରଜଣଙ୍କୁ ଧର୍ମଙ୍କୁ, ଜଣକୁ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ, ଆଉ ଜଣକୁ ସମସ୍ତ ପିତୃଗଣଙ୍କୁ ଏବଂ ଆଉ ଜଣକୁ ସଂସାରର ସଂହାରକାରୀ ତଥା ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୁ ଉଦ୍ଧାରକାରୀ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ବିବାହସୂତ୍ରରେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ॥ ୪୮॥ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ମୈତ୍ରୀ, ଦୟା, ଶାନ୍ତି, ତୁଷ୍ଟି, ପୁଷ୍ଟି, କ୍ରିୟା, ଉନ୍ନତି, ବୁଦ୍ଧି, ମେଧା, ତିତିକ୍ଷା, ହ୍ରୀ ଓ ମୂର୍ତ୍ତି—ଏମାନେ ଥିଲେ ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ॥ ୪୯ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଶୁଭଙ୍କୁ, ମୈତ୍ରୀ ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ, ଦୟା ଅଭୟଙ୍କୁ, ଶାନ୍ତି ସୁଖଙ୍କୁ, ତୁଷ୍ଟି ମୋଦଙ୍କୁ ଏବଂ ପୁଷ୍ଟି ଅହଙ୍କାରଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥୫୦॥ କ୍ରିୟା ଯୋଗଙ୍କୁ, ଉ୍‌..ତି ଦର୍ପଙ୍କୁ, ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥଙ୍କୁ, ମେଧା ସ୍ମୃତିଙ୍କୁ, ତିତିକ୍ଷା କ୍ଷେମଙ୍କୁ ଓ ହ୍ରୀ (ଲଜ୍ଜା) ପ୍ରଶ୍ରୟ (ବିନୟ)ଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୫୧ ॥ ସକଳ ଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର ମୂର୍ତ୍ତିଦେବୀ ନର-ନାରାୟଣ ଋଷିଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ ॥ ୫୨ ॥ ନରନାରାୟଣ ଜନ୍ମ ହେବାବେଳେ ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନତା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନ, ଦିଗବିଦିଗ, ବାୟୁ, ନଦୀ ଓ ପର୍ବତ—ସମସ୍ତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ

ଦିବ୍ୟବାଦ୍ୟାନ୍ତ ତୂର୍ଯ୍ୟାଣି ପେତୁଃ କୁସୁମବୃଷ୍ଟୟଃ ।
ମୁନୟସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁସ୍ତୁଷ୍ଟା ଜଗୁର୍ଗନ୍ଧର୍ବକିନ୍ନରାଃ ॥ ୫୪

ନୃତ୍ୟନ୍ତି ସ୍ମ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ଦେବ୍ୟ ଆସୀତ୍ ପରମମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ଦେବା ବ୍ରହ୍ମାଦୟଃ ସର୍ବେ ଉପତସ୍ଥୁରଭିଷ୍ଟବୈଃ ॥ ୫୫

ଦେବା ଊଚୁଃ

ଯୋ ମାୟୟା ବିରଚିତଂ ନିଜୟାଽଽତ୍ମନୀଦଂ
ଖେ ରୂପଭେଦମିବ ତତ୍ପ୍ରତିଚକ୍ଷଣାୟ ।
ଏତେନ ଧର୍ମସଦନେ ଋଷିମୂର୍ତ୍ତିନାଦ୍ୟ
ପ୍ରାଦୁଶ୍ଚକାର ପୁରୁଷାୟ ନମଃ ପରସ୍ମୈ ॥ ୫୬

ସୋଽୟଂ ସ୍ଥିତିବ୍ୟତିକରୋପଶମାୟ ସୃଷ୍ଟାନ୍
ସତ୍ତ୍ୱେନ ନଃ ସୁରଗଣାନନୁମେୟତତ୍ତ୍ୱଃ ।
ଦୃଶ୍ୟାଦଦଭ୍ରକରୁଣେନ ବିଲୋକନେନ
ଯଚ୍ଛ୍ରୀନିକେତମମଳଂ କ୍ଷିପତାରବିନ୍ଦମ୍ ॥ ୫୭

ଏବଂ ସୁରଗଣୈସ୍ତାତ ଭଗବନ୍ତାବଭିଷ୍ଟୁତୌ ।
ଲବ୍ଧାବଲୋକୈର୍ଯୟତୁରର୍ଚ୍ଚିତୌ ଗନ୍ଧମାଦନମ୍ ॥ ୫୮

ତାବିମୌ ବୈ ଭଗବତୋ ହରେରଂଶାବିହାଗତୌ ।
ଭାରବ୍ୟୟାୟ ଚ ଭୁବଃ କୃଷ୍ଣୌ ଯଦୁକୁରୂଦ୍ୱହୌ ॥ ୫୯

ସ୍ୱାହାଭିମାନିନଶ୍ଚାଗ୍ନେରାତ୍ମଜାଂସ୍ତ୍ରୀନଜୀଜନତ୍ ।
ପାବକଂ ପବମାନଂ ଚ ଶୁଚିଂ ଚ ହୁତଭୋଜନମ୍ ॥ ୬୦

ତେଭ୍ୟୋଽଗ୍ନୟଃ ସମଭବନ୍ ଚତ୍ୱାରିଂଶଚ୍ଚ ପଞ୍ଚ ଚ ।
ତ ଏବୈକୋନପଞ୍ଚାଶତ୍ ସାକଂ ପିତୃପିତାମହୈଃ ॥ ୬୧

ବୈତାନିକେ କର୍ମଣି ଯନ୍ନାମଭିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ଆଗ୍ନେୟ୍ୟ ଇଷ୍ଟୟୋ ଯଜ୍ଞେ ନିରୂପ୍ୟନ୍ତେଽଗ୍ନୟସ୍ତୁ ତେ ॥ ୬୨

ଏବଂ ଆକାଶରେ ମଙ୍ଗଳବାଦ୍ୟ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଦେବତାମାନେ ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ; ମୁନିମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସ୍ତୁତି କଲେ; ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ କିନ୍ନରମାନେ ଗୀତ ଗାନ କଲେ ତଥା ଅପ୍ସରାମାନେ ନାଚିଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ସମୟ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦମଙ୍ଗଳମୟ ହୋଇଗଲା ତଥା ବ୍ରହ୍ମାଦି ସକଳ ଦେବତା ବିବିଧ ସ୍ତୋତ୍ରଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୩-୫୫ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ଆକାଶ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ନାନାରୂପେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହୋଇଥାଏ, ସେହିପରି ଯେ ମାୟାଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଭିତରେ ଏହି ସଂସାର ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଋଷିବିଗ୍ରହ ଧାରଣ କରି ଧର୍ମଙ୍କ ଗୃହରେ ନିଜେ ନିଜକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ପରମପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆମର ନମସ୍କାର ॥ ୫୬ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଆଧାର କରି ଆମେମାନେ ଯେଉଁ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱକୁ କେବଳ ଅନୁମାନ କରିପାରୁ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିପାରୁନା, ସେହି ଭଗବାନ ସଂସାରର ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ କୌଣସି ବିଭ୍ରାଟ ନ ଘଟୁ ବୋଲି ହିଁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ କରି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସକଳ ଶୋଭା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ନିବାସସ୍ଥାନ ନିର୍ମଳ ଦିବ୍ୟ କମଳକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଥିବା ନିଜର କରୁଣାମୟ ନୟନରେ ଆମକୁ ଟିକିଏ ଚାହାନ୍ତୁ ॥ ୫୭ ॥

(ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ)—ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍‌ଦର୍ଶନ ପାଇ ଦେବତାମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି ଓ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ନର-ନାରାୟଣ ଦୁଇଭାଇ ଗନ୍ଧମାଦନ ପର୍ବତକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୫୮ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଅଂଶଭୂତ ସେହି ନର-ନାରାୟଣ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଭାର ଲାଘବ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଦୁକୁଳଭୂଷଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ତାହାଙ୍କ ପରି ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ କୁରୁକୁଳତିଳକ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୫୯ ॥

ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସ୍ୱାହା ଅଗ୍ନିଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ପାବକ, ପବମାନ ଓ ଶୁଚି ନାମକ ତିନିଟି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ । ସେହି ତିନିଜଣ ହିଁ ହବନ କରାଯାଉଥିବା ପଦାର୍ଥ ଭକ୍ଷଣ କରନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥ ସେହି ତିନିଙ୍କ ଠାରୁ ଆହୁରି ପଞ୍ଚଚାଳିଶ ପ୍ରକାର ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ, ସେମାନଙ୍କର ତିନିପିତା ଓ ଏକ ପିତାମହଙ୍କୁ ମିଶାଇ ଅଣଚାଶ ଅଗ୍ନି କୁହାଯାଏ ॥ ୬୧ ॥ ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବୈଦିକ ଯଜ୍ଞ-କର୍ମରେ ଯେଉଁ ଅଣଚାଶ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ନାମରେ ଆଗ୍ନେୟୀ ଇଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ଏହିମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଅଣଚାଶ ଅଗ୍ନି ॥ ୬୨ ॥

ଅଗ୍ନିଷ୍ୱାତ୍ତା ବର୍ହିଷଦଃ ସୌମ୍ୟାଃ ପିତର ଆଜ୍ୟପାଃ ।
ସାଗ୍ନୟୋଽନଗ୍ନୟସ୍ତେଷାଂ ପତ୍ନୀ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ ସ୍ୱଧା ॥ ୬୩

ତେଭ୍ୟୋ ଦଧାର କନ୍ୟେ ଦ୍ୱେବୟୁନାଂ ଧାରିଣୀଂ ସ୍ୱଧା ।
ଉଭେ ତେ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନ୍ୟୌ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନପାରଗେ ॥ ୬୪

ଭବସ୍ୟ ପତ୍ନୀ ତୁ ସତୀ ଭବଂ ଦେବମନୁବ୍ରତା ।
ଆତ୍ମନଃ ସଦୃଶଂ ପୁତ୍ରଂ ନ ଲେଭେ ଗୁଣଶୀଳତଃ ॥ ୬୫

ପିତର୍ଯ୍ୟପ୍ରତିରୂପେ ସ୍ୱେ ଭବାୟାନାଗସେ ରୁଷା ।
ଅପ୍ରୌଢୈବାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନମଜହାଦ୍ ଯୋଗସଂଯୁତା ॥ ୬୬

ଅଗ୍ନିଷ୍ୱାତ୍ତ, ବର୍ହିଷଦ୍, ସୋମପ ଓ ଆଜ୍ୟପ—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପିତୃଗଣ। ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସାଗ୍ନିକ ଅଛନ୍ତି; ନିରଗ୍ନିକ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି। ଦକ୍ଷକୁମାରୀ ସ୍ୱଧା ହେଉଛନ୍ତି ଏହିସବୁ ପିତୃଗଣଙ୍କର ପତ୍ନୀ ॥ ୬୩ ॥ ଏହି ପିତୃଗଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଧାଙ୍କ ଠାରୁ ଧାରିଣୀ ଓ ବୟୁନା ନାମକ ଦୁଇଟି କନ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ। ସେ ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନରେ ପାରଙ୍ଗମ; ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୬୪ ॥ ସତୀ ଥିଲେ ମହାଦେବଙ୍କ ପତ୍ନୀ। ସେ ସକଳପ୍ରକାରେ ନିଜ ପତିଦେବଙ୍କ ସେବାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ନିଜ ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁରୂପ କୌଣସି ପୁତ୍ର ନ ଥିଲେ; କାରଣ ସତୀଙ୍କ ପିତା ଦକ୍ଷ ବିନା ଅପରାଧରେ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କର ପ୍ରତିକୂଳ ଆଚରଣ କରିଥିବାରୁ ସତୀ କ୍ରୋଧବଶ ହୋଇ ଯୌବନକାଳରେ ହିଁ ଯୋଗବଳରେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ଆପଣା ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି ଦେଇଥିଲେ ॥ ୬୫,୬୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ବିଦୁରମୈତ୍ରେୟସଂବାଦେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଓ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଭବେ ଶୀଳବତାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ଦକ୍ଷୋ ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ।
ବିଦ୍ୱେଷମକରୋତ୍ କସ୍ମାଦନାଦୃତ୍ୟାତ୍ମଜାଂ ସତୀମ୍ ॥ ୧

କସ୍ତଂ ଚରାଚରଗୁରୁଂ ନିର୍ବୈରଂ ଶାନ୍ତବିଗ୍ରହମ୍ ।
ଆତ୍ମାରାମଂ କଥଂ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ଜଗତୋ ଦୈବତଂ ମହତ୍ ॥ ୨

ଏତଦାଖ୍ୟାହି ମେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଜାମାତୁଃ ଶ୍ୱଶୁରସ୍ୟ ଚ ।
ବିଦ୍ୱେଷସ୍ତୁ ଯତଃ ପ୍ରାଣାଂସ୍ତତ୍ୟଜେ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାନ୍ ସତୀ ॥ ୩

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପୁରା ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ସତ୍ରେ ସମେତାଃ ପରମର୍ଷୟଃ ।
ତଥାମରଗଣାଃ ସର୍ବେ ସାନୁଗା ମୁନୟୋଽଗ୍ନୟଃ ॥ ୪

ତତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟମୃଷୟୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାର୍କମିବ ରୋଚିଷା ।
ଭ୍ରାଜମାନଂ ବିତିମିରଂ କୁର୍ବନ୍ତଂ ତନ୍ମହତ୍ସଦଃ ॥ ୫

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ତ ନିଜ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ; ସେ କାହିଁକି ନିଜ ଝିଅ ସତୀଙ୍କୁ ଅନାଦର କରି ସଚ୍ଚପ୍ରବର ଶ୍ରୀମହାଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କଲେ ? ॥ ୧ ॥ ମହାଦେବ ତ ଥିଲେ ସଚରାଚରର ଗୁରୁ, ବୈରରହିତ, ଶାନ୍ତମୂର୍ତ୍ତି, ଆତ୍ମାରାମ ଏବଂ ଜଗତର ପରମ ଆରାଧ୍ୟଦେବ। ତାହାଙ୍କ ସହିତ କିଏ ଭଲା କାହିଁକି ଶତ୍ରୁତା କରିବ ? ॥ ୨ ॥ ସେହି ଜ୍ୱାଇଁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ବିଦ୍ୱେଷ କିପରି ଜାତ ହୋଇଗଲା, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି ସତୀ ନିଜର ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ପ୍ରାଣକୁ ବଳି ଦେଇଦେଲେ ? ଏସବୁ ବିଷୟ ମୋତେ କହନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପୂର୍ବେ ଥରେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ଏକ ଯଜ୍ଞରେ ସବୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷି, ଦେବତା, ମୁନି ଓ ଅଗ୍ନି ଆଦି ନିଜ ନିଜର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ସେହି ସଭାକୁ ଆଗମନ କଲେ। ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ତେଜରେ ସେ ସଭାଭବନର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଦେଉଥାନ୍ତି। ସେ

ଉଦତିଷ୍ଠନ୍ ସଦସ୍ୟାସ୍ତେ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟେଭ୍ୟଃ ସହାଗ୍ନୟଃ ।
ଋତେ ବିରିଞ୍ଚିଂ ଶର୍ବଂ ଚ ତଦ୍ଭାସାଽଽକ୍ଷିପ୍ତଚେତସଃ ॥ ୬

ସଦସସ୍ପତିଭିର୍ଦକ୍ଷୋ ଭଗବାନ୍ ସାଧୁ ସତ୍କୃତଃ ।
ଅଜଂ ଲୋକଗୁରୁଂ ନତ୍ୱା ନିଷସାଦ ତଦାଜ୍ଞୟା ॥ ୭

ପ୍ରାଙ୍‌ନିଷଣ୍ଣଂ ମୃଡଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନାମୃଷ୍ୟତ୍ତଦନାଦୃତଃ ।
ଉବାଚ ବାମଂ ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାମଭିବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦହନ୍ନିବ ॥ ୮

ଶ୍ରୂୟତାଂ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟୋ ମେ ସହଦେବାଃ ସହାଗ୍ନୟଃ ।
ସାଧୂନାଂ ବ୍ରୁବତୋ ବୃତ୍ତଂ ନାଜ୍ଞାନାନ୍ନ ଚ ମତ୍ସରାତ୍ ॥ ୯

ଅୟଂ ତୁ ଲୋକପାଲାନାଂ ଯଶୋଘ୍ନୋ ନିରପତ୍ରପଃ ।
ସଦ୍ଭିରାଚରିତଃ ପନ୍ଥା ଯେନ ସ୍ତବ୍ଧେନ ଦୂଷିତଃ ॥ ୧୦

ଏଷ ମେ ଶିଷ୍ୟତାଂ ପ୍ରାପ୍ତୋ ଯନ୍ମେ ଦୁହିତୁରଗ୍ରହୀତ୍ ।
ପାଣିଂ ବିପ୍ରାଗ୍ନିମୁଖତଃ ସାବିତ୍ର୍ୟା ଇବ ସାଧୁବତ୍ ॥ ୧୧

ଗୃହୀତ୍ୱା ମୃଗଶାବାକ୍ଷ୍ୟାଃ ପାଣିଂ ମର୍କଟଲୋଚନଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାଭିବାଦାର୍ହେ ବାଚାପ୍ୟକୃତ ନୋଚିତମ୍ ॥ ୧୨

ଲୁପ୍ତକ୍ରିୟାୟାଶୁଚୟେ ମାନିନେ ଭିନ୍ନସେତବେ ।
ଅନିଚ୍ଛନ୍ନପ୍ୟଦାଂ ବାଲାଂ ଶୂଦ୍ରାୟେବୋଶତୀଂ ଗିରମ୍ ॥ ୧୩

ପ୍ରେତାବାସେଷୁ ଘୋରେଷୁ ପ୍ରେତୈର୍ଭୂତଗଣୈର୍ବୃତଃ ।
ଅଟତ୍ୟୁନ୍ମତ୍ତବନ୍ନଗ୍ନୋ ବ୍ୟୁପ୍ତକେଶୋ ହସନ୍ ରୁଦନ୍ ॥ ୧୪

ଚିତାଭସ୍ମକୃତସ୍ନାନଃ ପ୍ରେତସ୍ରଙ୍‌ନ୍ରସ୍ଥିଭୂଷଣଃ ।
ଶିବାପଦେଶୋ ହ୍ୟଶିବୋ ମତ୍ତୋ ମତ୍ତଜନପ୍ରିୟଃ ।
ପତିଃ ପ୍ରମଥଭୂତାନାଂ ତମୋମାତ୍ରାତ୍ମକାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୧୫

ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ମହାଦେବଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସଭାସଦ୍ ଆସନରୁ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସମସ୍ତ ସଭାସଦ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଭଲରୂପେ ସମ୍ମାନ ପାଇ ତେଜସ୍ୱୀ ଦକ୍ଷ ଜଗତ୍‌ପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ଆସନରେ ବସିଗଲେ ॥ ୭ ॥

କିନ୍ତୁ ମହାଦେବ ସେଠାରେ ପୂର୍ବରୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବସିରହିଥିବା ଦେଖି ତଥା ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ଆଦରସମ୍ମାନ ନ ପାଇ ଦକ୍ଷ ଅପମାନ ବୋଧ କଲେ। ସେ ଶିବଙ୍କୁ ଏପରି କୁଟିଳ ନୟନରେ ଚାହିଁଲେ ଯେ, ମନେ ହେଲା, ସେ ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କୁ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ଜାଳିଦେବେ। ସେ କହିଲେ, "ଦେବତା ଓ ଅଗ୍ନିମାନଙ୍କ ସମେତ ସବୁ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ମୋ କଥା ଶୁଣନ୍ତୁ। ମୁଁ କିଛି ନ ବୁଝି, ନ ଜାଣି କହୁନାହିଁ, କି ଦ୍ୱେଷବଶତଃ କହୁନାହିଁ। ମୁଁ ଶିଷ୍ଟାଚାରର କଥା କହୁଛି ॥ ୮,୯ ॥ ଏହି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଶିବ ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର କୀର୍ତ୍ତି ଧୂଳିରେ ମିଶାଇଦେଉଛି। ଏ ଆତ୍ମଗର୍ବୀଟା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଚରଣକୁ କିପରି ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କଲା, ଦେଖିଲେ ତ ! ॥ ୧୦ ॥ ଏ ମାଙ୍କଡ଼ ଆଖିଆଟା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଅଗ୍ନି ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ମୋର ସାବିତ୍ରୀସମାନ ମୃଗନୟନୀ ପବିତ୍ର କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା; ତେଣୁ ଏ ହେଉଛି ଏକପ୍ରକାରେ ମୋର ପୁତ୍ର ସମାନ। ଏହା ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ଥିଲା ଯେ, ମୁଁ ଆସୁ ଆସୁ ଏ ଆସନରୁ ଉଠି ମୋତେ ସ୍ୱାଗତ କରିଥାନ୍ତା; ମୋତେ ପ୍ରଣାମ କରିଥାନ୍ତା। କିନ୍ତୁ ସେସବୁ କରିବ କଣ, ପଦେ କଥା କହି ମଧ୍ୟ ମୋର ସତ୍କାର କଲା ନାହିଁ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଶୂଦ୍ରକୁ ବେଦ ପଢ଼ାଇଲା ପରି, ମୁଁ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଦୈବବିଧାନରେ ଏହାକୁ ମୋର ସୁକୁମାରୀ କନ୍ୟା ଦେଇଥିଲି; ଅଥଚ ଇଏ ସବୁ ସତ୍‌କର୍ମ ଲୋପ କରିଦେଲା। ଏ ଲୋକଟା ସଦା ଅପବିତ୍ର ହୋଇ ରହେ। ଏ ବଡ଼ ଗର୍ବୀ ଏବଂ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଘଂନକାରୀ ॥ ୧୩ ॥ ଇଏ ପ୍ରେତମାନଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ଭୟଙ୍କର ଶ୍ମଶାନରେ ଭୂତ-ପ୍ରେତଙ୍କୁ ଧରି ବୁଲେ; ପାଗଳଙ୍କ ପରି ମୁଣ୍ଡବାଳ ଖୋଲା କରି, ଲଙ୍ଗଳା ମୁକୁଳା ହୋଇ ବୁଲୁଥାଏ ଏବଂ କେବେ ହସେ ତ, କେବେ କାନ୍ଦେ ॥ ୧୪ ॥ ଏ ଦେହସାରା ଅପବିତ୍ର ମଶାଣିପାଉଁଶ ବୋଳି ହେଉଛି; ଭୂତଙ୍କ ପରି ବେକରେ ନରମୁଣ୍ଡମାଳ ପିନ୍ଧୁଛି; ଦେହରେ ହାଡ଼ଗୁଡ଼ାକ ଗହଣାପରି ପିନ୍ଧୁଛି। ଏଇଟା ଖାଲି ନାଆଁକୁ ମାତ୍ର ଶିବ; ବାସ୍ତବରେ ପୂରା ଅଶିବ (ଅମଙ୍ଗଳରୂପ)। ଇଏ ନିଜେ ବି

ତସ୍ମା ଉନ୍ମାଦନାଥାୟ ନଷ୍ଟଶୌଚାୟ ଦୁର୍ହୃଦେ ।
ଦତ୍ତା ବତ ମୟା ସାଧ୍ୱୀ ଚୋଦିତେ ପରମେଷ୍ଠିନା ॥ ୧୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ବିନିନ୍ଦ୍ୟୈବଂ ସ ଗିରିଶମପ୍ରତୀପମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ଦକ୍ଷୋଽଥାପ ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ଶପ୍ତୁଂ ପ୍ରଚକ୍ରମେ ॥ ୧୭

ଅୟଂ ତୁ ଦେବଯଜନ ଇନ୍ଦ୍ରୋପେନ୍ଦ୍ରାଦିଭିର୍ଭବଃ ।
ସହ ଭାଗଂ ନ ଲଭତାଂ ଦେବୈର୍ଦେବଗଣାଧମଃ ॥ ୧୮

ନିଷିଧ୍ୟମାନଃ ସ ସଦସ୍ୟମୁଖ୍ୟୈ-
ର୍ଦକ୍ଷୋ ଗିରିତ୍ରାୟ ବିସୃଜ୍ୟ ଶାପମ୍ ।
ତସ୍ମାଦ୍ୱିନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ବିବୃଦ୍ଧମନ୍ୟୁ-
ର୍ଜଗାମ କୌରବ୍ୟ ନିଜଂ ନିକେତନମ୍ ॥ ୧୯

ବିଜ୍ଞାୟ ଶାପଂ ଗିରିଶାନୁଗାଗ୍ରଣୀ-
ର୍ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରୋ ରୋଷକଷାୟଦୂଷିତଃ ।
ଦକ୍ଷାୟ ଶାପଂ ବିସସର୍ଜ ଦାରୁଣଂ
ଯେ ଚାନ୍ୱମୋଦଂସ୍ତଦବାଚ୍ୟତାଂ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୨୦

ଯ ଏତନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ଭଗବତ୍ୟପ୍ରତିଦ୍ରୁହି ।
ଦ୍ରୁହ୍ୟତ୍ୟଜ୍ଞଃ ପୃଥଗ୍ଦୃଷ୍ଟିସ୍ତତ୍ତ୍ୱତୋ ବିମୁଖୋ ଭବେତ୍ ॥ ୨୧

ଗୃହେଷୁ କୂଟଧର୍ମେଷୁ ସକ୍ତୋ ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖେଚ୍ଛୟା ।
କର୍ମତନ୍ତ୍ରଂ ବିତନୁତେ ବେଦବାଦବିପନ୍ନଧୀଃ ॥ ୨୨

ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ପରାଭିଧ୍ୟାୟିନ୍ୟା ବିସ୍ମୃତାତ୍ମଗତିଃ ପଶୁଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀକାମଃ ସୋଽସ୍ତ୍ୱତିତରାଂ ଦକ୍ଷୋ ବସ୍ତମୁଖୋଽଚିରାତ୍ ॥ ୨୩

ବିଦ୍ୟାବୁଦ୍ଧିରବିଦ୍ୟାୟାଂ କର୍ମମୟ୍ୟାମସୌ ଜଡ଼ଃ ।
ସଂସରନ୍ତ୍ୱିହ ଯେ ଚାମୁମନୁ ଶର୍ବାବମାନିନମ୍ ॥ ୨୪

ମତୁଆଲା ଏବଂ ଯାକୁ ମତୁଆଲାମାନେ ହିଁ ଭଲ ଲାଗନ୍ତି । ଇଏ ହେଉଛି ଭୂତ, ପ୍ରେତ, ପ୍ରମଥ ଆଦି ଖାଣ୍ଟି ତମୋଗୁଣୀ ସ୍ୱଭାବର ଜୀବମାନଙ୍କର ନେତା ॥ ୧୫ ॥ ହାୟ ! ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଏହାର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି, ଏହି ଭୂତଙ୍କ ସର୍ଦ୍ଦାର, ଆଚାରଭ୍ରଷ୍ଟ ଓ ଦୁଷ୍ଟସ୍ୱଭାବର ଲୋକଟା ହାତରେ ମୋର ସରଳା ନିରୀହା ଝିଅଟାକୁ ଦେଇଦେଲି !'' ॥ ୧୬ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ମହାଦେବଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ଦକ୍ଷ ଏହିପରି ବହୁକଥା କହିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ମହାଦେବ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ ନ କରି ପ୍ରଥମରୁ ଯେପରି ବସିଥିଲେ, ସେହିପରି ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ବସି ରହିଲେ । ତା'ଫଳରେ ଦକ୍ଷଙ୍କ କ୍ରୋଧର ମାତ୍ରା ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ସେ ହାତରେ ଜଳ ଧରି ଅଭିଶାପ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଦକ୍ଷ କହିଲେ, ''ଏହି ଶିବ ହେଉଛି ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିତାନ୍ତ ଅଧମ । ଆଜିଠାରୁ ଏହାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର-ଉପେନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବଗଣଙ୍କ ସହିତ ଆଉ ଯଜ୍ଞଭାଗ ଦିଆ ନ ଯାଉ ।'' ଉପସ୍ଥିତ ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ସଭାସଦ୍‌ମାନେ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ମନା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ କାହାରି କଥା ନ ମାନି, ମହାଦେବଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ସେହି ସଭାସ୍ଥଳରୁ ଉଠି ନିଜ ଭବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ମହାଦେବଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଅନୁଗତ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱର ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଦକ୍ଷ ତାଙ୍କ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ କ୍ରୋଧରେ ପାଚିଯାଇ ଦକ୍ଷ ତଥା ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଚନକୁ ଅନୁମୋଦନ କରିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅତି ଭୟଙ୍କର ଶାପ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେ କହିଲେ, ''ଯେ ଏହି ମରଣଧର୍ମୀ ଶରୀରକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ସଦା ଅଦ୍ରୋହୀ ଭଗବାନ୍ ସଦାଶିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଭେଦବୁଦ୍ଧିଧାରୀ ମୂର୍ଖ ଦକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିବେ ॥ ୨୧ ॥ ସେ 'ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଅକ୍ଷୟ ପୁଣ୍ୟ ମିଳେ' ଇତ୍ୟାଦି ଆକର୍ଷଣୀୟ ବେଦବାକ୍ୟରେ ମୋହିତ ହୋଇ, ବିବେକଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ବିଷୟସୁଖ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ, କପଟଧର୍ମମୟ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଆସକ୍ତ ରହି କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ହିଁ ଲାଗିରହନ୍ତି । ସେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଦେହକୁ ହିଁ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଭାବୁଛନ୍ତି । ସେ ପଶୁ ପରି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଓ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଛେଳିମୁହଁ ପରି ହୋଇଯାଉ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ସେହି ମୂର୍ଖ କର୍ମମୟୀ ଅବିଦ୍ୟାକୁ ହିଁ ବିଦ୍ୟା ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି; ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ

ଗିରଃ ଶ୍ରୁତାୟାଃ ପୁଷ୍ପିଣ୍ୟା ମଧୁଗନ୍ଧେନ ଭୂରିଣା ।
ମଥ୍ନା ଚୋନ୍ମଥିତାତ୍ମାନଃ ସମ୍ମୁହ୍ୟନ୍ତୁ ହରଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୨୫

ସର୍ବଭକ୍ଷା ଦ୍ୱିଜା ବୃତ୍ତ୍ୟୈ ଧୃତବିଦ୍ୟାତପୋବ୍ରତାଃ ।
ବିତ୍ତଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାରାମା ଯାଚକା ବିଚରନ୍ତ୍ୱିହ ॥ ୨୬

ତସ୍ୟୈବଂ ବଦତଃ ଶାପଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦ୍ୱିଜକୁଲାୟ ବୈ ।
ଭୃଗୁଃ ପ୍ରତ୍ୟସୃଜଚ୍ଛାପଂ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡଂ ଦୁରତ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୭

ଭବବ୍ରତଧରା ଯେ ଚ ଯେ ଚ ତାନ୍ ସମନୁବ୍ରତାଃ ।
ପାଖଣ୍ଡିନସ୍ତେ ଭବନ୍ତୁ ସଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରପରିପନ୍ଥିନଃ ॥ ୨୮

ନଷ୍ଟଶୌଚା ମୂଢଧିୟୋ ଜଟାଭସ୍ମାସ୍ଥିଧାରିଣଃ ।
ବିଶନ୍ତୁ ଶିବଦୀକ୍ଷାୟାଂ ଯତ୍ର ଦୈବଂ ସୁରାସବମ୍ ॥ ୨୯

ବ୍ରହ୍ମ ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣାଂଶ୍ଚୈବ ଯଦ୍ୟୂୟଂ ପରିନିନ୍ଦଥ ।
ସେତୁଂ ବିଧାରଣଂ ପୁଂସାମତଃ ପାଖଣ୍ଡମାଶ୍ରିତାଃ ॥ ୩୦

ଏଷ ଏବ ହି ଲୋକାନାଂ ଶିବଃ ପନ୍ଥାଃ ସନାତନଃ ।
ଯଂ ପୂର୍ବେ ଚାନୁସଂତସ୍ଥୁର୍ଯତ୍ପ୍ରମାଣଂ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥ ୩୧

ତଦ୍ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ସତାଂ ବର୍ତ୍ମ ସନାତନମ୍ ।
ବିଗର୍ହ୍ୟ ଯାତ ପାଷଣ୍ଡଂ ଦୈବଂ ବୋ ଯତ୍ର ଭୂତରାଟ୍ ॥ ୩୨

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତସ୍ୟୈବଂ ବଦତଃ ଶାପଂ ଭୃଗୋଃ ସ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ।
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ତତଃ କିଞ୍ଚିଦ୍ବିମନା ଇବ ସାନୁଗଃ ॥ ୩୩

ତେଽପି ବିଶ୍ୱସୃଜଃ ସତ୍ରଂ ସହସ୍ରପରିବତ୍ସରାନ୍ ।
ସଂବିଧାୟ ମହେଷ୍ୱାସ ଯତ୍ରେଜ୍ୟ ଋଷଭୋ ହରିଃ ॥ ୩୪

ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ବେଦବାଣୀରୂପୀ ଲତାର ଫଳଶ୍ରୁତିରୂପ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ପୁଷ୍ପରେ ଓ ତାହାର କର୍ମଫଳରୂପ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଗନ୍ଧରେ ଏମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତେଣୁ ଏହି ଶିବଦ୍ରୋହୀମାନେ କର୍ମଜାଲରେ ହିଁ ଛନ୍ଦିହୋଇ ରହନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭକ୍ଷ୍ୟାଭକ୍ଷ୍ୟ ବିଗ୍ଚର ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ପେଟ ପୋଷିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବିଦ୍ୟା, ତପ ଓ ବ୍ରତାଦିର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତୁ ତଥା ଧନ, ଶରୀର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖକୁ ହିଁ ସୁଖ ବୋଲି ଭାବି, ସେହିସବୁର ଦାସ ହୋଇ ସଂସାରରେ ଭିକ ମାଗି ମାଗି ବୁଲନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୬ ॥

ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ମୁହଁରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ପ୍ରତି ଏପରି ଅଭିଶାପ ବାଣୀ ଶୁଣି ତାହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ଭୃଗୁ ଏକ ଦୁସ୍ତର ଶାପରୂପ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡ ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ କହିଲେ—''ଯେଉଁମାନେ ଶିବଭକ୍ତ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଶିବଭକ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସତ୍‌ଶାସ୍ତ୍ରର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣକାରୀ ଏବଂ ପାଷାଣ୍ଡ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଶୌଚାଚାରବିହୀନ, ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ତଥା ଜଟା, ପାଉଁଶ ଓ ଅସ୍ଥିମାଳ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସୁରା ଓ ଆସବ (ମଦ)କୁ ଭଲ ପାଉଥିବା ଶୈବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୯ ॥ ଆରେ ! ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସଂସ୍ଥାପକ ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ, ସେହି ବେଦ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତୁମେମାନେ ଯେଉଁ ନିନ୍ଦା କରୁଛ, ସେଥିରୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଉଛି ଯେ, ତୁମେମାନେ ପାଷଣ୍ଡତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛ ॥ ୩୦ ॥ ଏହି ବେଦମାର୍ଗ ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କଲ୍ୟାଣକର ଏବଂ ସନାତନମାର୍ଗ । ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏହି ମାର୍ଗରେ ଚାଲିଥିଲେ ଏବଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ମାର୍ଗର ମୂଳ ॥ ୩୧ ॥ ଯେହେତୁ ତୁମେମାନେ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଏହି ପରମପବିତ୍ର ସନାତନ ମାର୍ଗସ୍ୱରୂପ ବେଦକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛ, ତେଣୁ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଭୂତମାନଙ୍କର ସର୍ଦ୍ଦାର ତୁମର ଇଷ୍ଟଦେବ ନିବାସ କରନ୍ତି, ତୁମେସବୁ ସେହି ପାଷଣ୍ଡମାର୍ଗରେ ଯାଅ ।'' ॥ ୩୨ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭୃଗୁଋଷି ଏହିପରି ଅଭିଶାପ ଦେବାରୁ, ଭଗବାନ୍ ସଦାଶିବ ସାମାନ୍ୟ ବିଷଣ୍ଣମନା ପରି ହୋଇ, ନିଜର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାରୁ ଉଠି ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେଠାରେ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ଉପାସ୍ୟଦେବ ଥିଲେ । ସେହି ଯଜ୍ଞ ଏକହଜାର

ଆପ୍ଲୁତ୍ୟାବଭୃଥଂ ଯତ୍ର ଗଙ୍ଗା ଯମୁନୟାନ୍ୱିତା ।
ବିରଜେନାତ୍ମନା ସର୍ବେ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ଧାମ ଯୟୁସ୍ତତଃ ॥ ୩୫

ବର୍ଷରେ ସମାପ୍ତ ହେବାର ଥିଲା । ତାହା ସମାପ୍ତ କରି ସେହି ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନାର ସଙ୍ଗମରେ ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୪,୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ଦକ୍ଷଶାପୋ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପିତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବା ପାଇଁ ସତୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସଦା ବିଦ୍ୱିଷତୋରେବଂ କାଲୋ ବୈ ଧ୍ରିୟମାଣୟୋଃ ।
ଜାମାତୁଃ ଶ୍ୱଶୁରସ୍ୟାପି ସୁମହାନତିଚକ୍ରମେ ॥ ୧

ଯଦାଭିଷିକ୍ତୋ ଦକ୍ଷସ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମଣା ପରମେଷ୍ଠିନା ।
ପ୍ରଜାପତୀନାଂ ସର୍ବେଷାମାଧିପତ୍ୟେ ସ୍ମୟୋଽଭବତ୍ ॥ ୨

ଇଷ୍ଟ୍ୱା ସ ବାଜପେୟେନ ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠାନଭିଭୂୟ ଚ ।
ବୃହସ୍ପତିସବଂ ନାମ ସମାରେଭେ କ୍ରତୂତ୍ତମମ୍ ॥ ୩

ତସ୍ମିନ୍ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟଃ ସର୍ବେ ଦେବର୍ଷିପିତୃଦେବତାଃ ।
ଆସନ୍ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନାସ୍ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ସଭର୍ତୃକାଃ ॥ ୪

ତଦୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ନଭସି ଖେଚରାଣାଂ ପ୍ରଜଳ୍ପତାମ୍ ।
ସତୀ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ ଦେବୀ ପିତୁର୍ଯଜ୍ଞମହୋତ୍ସବମ୍ ॥ ୫

ବ୍ରଜନ୍ତୀଃ ସର୍ବତୋ ଦିଗ୍ଭ୍ୟ ଉପଦେବବରସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ବିମାନଯାନାଃ ସପ୍ରେଷ୍ଠା ନିଷ୍କକଣ୍ଠୀଃ ସୁବାସସଃ ॥ ୬

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ୱନିଳୟାଭ୍ୟାଶେ ଲୋଲାକ୍ଷୀର୍ମୃଷ୍ଟକୁଣ୍ଡଳାଃ ।
ପତିଂ ଭୂତପତିଂ ଦେବମୌତ୍ସୁକ୍ୟାଦଭ୍ୟଭାଷତ ॥ ୭

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ଜ୍ୱାଇଁ ଓ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ବହୁକାଳ ବିତିଗଲା ॥ ୧ ॥ ଏ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଅଧିପତି କରିଦେଇଥାନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ଦକ୍ଷଙ୍କର ଗର୍ବ ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଇଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସେ ଶିବଙ୍କୁ ତଥା ତାଙ୍କର ସମର୍ଥକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଭାଗ ନ ଦେଇ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା-ଅପମାନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ବାଜପେୟ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ବୃହସ୍ପତିସବ ନାମକ ଏକ ମହାଯଜ୍ଞ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୩ ॥ ସେହି ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ସକଳ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି, ଦେବର୍ଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ଦେବତା ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ନିଜ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ସେଠାରେ ମାଙ୍ଗଳିକ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୪ ॥

ସେତେବେଳେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ଦେବତାମାନେ ସେହି ଯଜ୍ଞବିଷୟରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥାନ୍ତି । ଦକ୍ଷକୁମାରୀ ସତୀ ସେହିମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପିତା ଏକ ବିରାଟ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେ ଦେଖିବାକୁ ବି ପାଇଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ କୈଳାସ ପାଖ ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ବିମାନସବୁ ଯାଉଛି; ଯକ୍ଷ, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ କିନ୍ନର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଚଞ୍ଚଳନୟନା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ ଓ କଣ୍ଠରେ ହାର ଆଦି ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି, ସଜବାଜ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ବିମାନଗୁଡ଼ିକରେ ବସି ଯଜ୍ଞ ଉତ୍ସବ ଦେଖିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞ ଦେଖିଯିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ଜାଗିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୬,୭ ॥

ସତ୍ୟୁବାଚ

ପ୍ରଜାପତେସ୍ତେ ଶ୍ୱଶୁରସ୍ୟ ସାମ୍ପ୍ରତଂ
ନିର୍ଯାପିତୋ ଯଜ୍ଞମହୋତ୍ସବଃ କିଲ ।
ବୟଂ ଚ ତତ୍ରାଭିସରାମ ବାମ ତେ
ଯଦ୍ୟର୍ଥିତାମୀ ବିବୁଧା ବ୍ରଜନ୍ତି ହି ॥ ୮

ତସ୍ମିନ୍ ଭଗିନ୍ୟୋ ମମ ଭର୍ତ୍ତୃଭିଃ ସ୍ୱକୈ-
ର୍ଧ୍ରୁବଂ ଗମିଷ୍ୟନ୍ତି ସୁହୃଦ୍ଦିଦୃକ୍ଷବଃ ।
ଅହଂ ଚ ତସ୍ମିନ୍ ଭବତାଭିକାମୟେ
ସହୋପନୀତଂ ପରିବର୍ହମର୍ହିତୁମ୍ ॥ ୯

ତତ୍ର ସ୍ୱସୃର୍ମେ ନନୁ ଭର୍ତ୍ତୃସମ୍ମିତା
ମାତୃଷ୍ୱସୃଃ କ୍ଲିନ୍ନଧିୟଂ ଚ ମାତରମ୍ ।
ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟେ ଚିରୋତ୍କଣ୍ଠମନା ମହର୍ଷିଭି-
ରୁନ୍ନୀୟମାନଂ ଚ ମୃଡାଧ୍ୱରଧ୍ୱଜମ୍ ॥ ୧୦

ତ୍ୱୟ୍ୟେତଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମଜାତ୍ମମାୟୟା
ବିନିର୍ମିତଂ ଭାତି ଗୁଣତ୍ରୟାତ୍ମକମ୍ ।
ତଥାପ୍ୟହଂ ଯୋଷିଦତତ୍ତ୍ୱବିଚ୍ଚ ତେ
ଦୀନା ଦିଦୃକ୍ଷେ ଭବ ମେ ଭବକ୍ଷିତିମ୍ ॥ ୧୧

ପଶ୍ୟ ପ୍ରୟାନ୍ତୀରଭବାନ୍ୟଯୋଷିତୋ-
ଽପ୍ୟଲଂକୃତାଃ କାନ୍ତସଖା ବରୂଥଶଃ ।
ଯାସାଂ ବ୍ରଜଦ୍ଭିଃ ଶିତିକଣ୍ଠ ମଣ୍ଡିତଂ
ନଭୋ ବିମାନୈଃ କଲହଂସପାଣ୍ଡୁଭିଃ ॥ ୧୨

କଥଂ ସୁତାୟାଃ ପିତୃଗେହକୌତୁକଂ
ନିଶମ୍ୟ ଦେହଃ ସୁରବର୍ଯ୍ୟ ନେଙ୍ଗତେ ।
ଅନାହୁତା ଅପ୍ୟଭିୟନ୍ତି ସୌହୃଦଂ
ଭର୍ତ୍ତୁର୍ଗୁରୋର୍ଦେହକୃତଶ୍ଚ କେତନମ୍ ॥ ୧୩

ତନ୍ମେ ପ୍ରସୀଦେଦମମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବାଞ୍ଛିତଂ
କର୍ତ୍ତୁଂ ଭବାନ୍ କାରୁଣିକୋ ବତାର୍ହତି ।
ତ୍ୱୟାଽଽତ୍ମନୋଽର୍ଦ୍ଧେଽହମଦଭ୍ରଚକ୍ଷୁଷା
ନିରୂପିତା ମାନୁଗୃହାଣ ଯାଚିତଃ ॥ ୧୪

ସତୀ କହିଲେ—ବାମଦେବ ! ଶୁଣୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁର ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଘରେ ଏକ ବିରାଟ ଯଜ୍ଞୋତ୍ସବ ହେଉଛି । ସବୁ ଦେବଦେବୀ କିପରି ସେଠାକୁ ଗ୍ଳାଲିଛନ୍ତି ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ! ଯଦି ଆପଣ କହନ୍ତେ, ଆମେ ବି ଯଜ୍ଞ ଦେଖିବାକୁ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତେ ॥ ୮ ॥ ଏହି ଅବସରରେ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ମୋ ଭଉଣୀମାନେ ବି ସେମାନଙ୍କ ବରମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଶ୍ଚୟ ସେଠାକୁ ଆସିଥିବେ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ମୁଁ ବି ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ମୋ ବାପାବୋଉ ଦେଉଥିବା ଗହଣାଗାଣ୍ଠି, ଲୁଗାପଟା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପହାର ଆଣନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ସେଠାକୁ ଯାଇ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତା ହୋଇ ଆସିଥିବା ମୋର ଭଉଣୀମାନଙ୍କୁ ତଥା ମୋର ମାଉସୀମାନଙ୍କୁ ଓ ସ୍ନେହମୟୀ ମାଆଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସିବାକୁ ବହୁଦିନ ହେଲା ମୋ ମନ ଉତ୍ସୁକ ହେଉଛି । ହେ କଲ୍ୟାଣମୟ ! ତା'ଛଡ଼ା ସେଠାରେ ମହର୍ଷିମାନେ ଆୟୋଜନ କରିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଜ୍ଞ ବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ॥୧୦॥ ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତ ଉତ୍ପତ୍ତିର ହେତୁ । ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ରଚିତ ଏହି ପରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ଜଗତ ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ହିଁ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଅନଭିଜ୍ଞ; ପୁଣି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧମ । ତେଣୁ ଏହି ଅବସରରେ ମୋର ଜନ୍ମଭୂମି ଦେଖିବାକୁ ବିଶେଷ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ଅଜନ୍ମା ନୀଳକଣ୍ଠ ! ଦେଖନ୍ତୁ, ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏଭଳି ବି କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେମାନେ ସଜବାଜ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଗ୍ଳାଲିଛନ୍ତି । ଆହା ! ସେଠାକୁ ଯାଉଥିବା ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ରାଜହଂସ ତୁଲ୍ୟ ଶ୍ୱେତ ବିମାନଗୁଡ଼ିକରେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳ କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ନ ଦେଖାଯାଉଛି ସତେ ! ॥ ୧୨ ॥ ହେ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ, ବାପଘରେ ଉତ୍ସବ ହେଉଛି ବୋଲି ଖବର ପାଇଲେ, ଝିଅର ମନ ସେହି ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ କାହିଁକି ବା ଆତୁର ନ ହେବ, କହିଲେ ! ପତି, ଗୁରୁ ଓ ମାତାପିତାଙ୍କ ଘରକୁ ତ ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ବି ଯାଇହେବ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ, ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ, ମୋର ସେଠାକୁ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ବଡ଼ କରୁଣାମୟ; ସେଥିପାଇଁ ତ ପରମଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ମୋତେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୋର ଏହି ମାଗୁଣି ପ୍ରତି ଟିକିଏ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରି ମୋତେ ଅନୁଗୃହୀତ କରନ୍ତୁ ॥୧୪॥

ଋଷିରୁବାଚ

ଏବଂ ଗିରିତ୍ରଃ ପ୍ରିୟୟାଭିଭାଷିତଃ
ପ୍ରତ୍ୟଭ୍ୟଧତ୍ତ ପ୍ରହସନ୍ ସୁହୃତ୍ପ୍ରିୟଃ ।
ସଂସ୍ମାରିତୋ ମର୍ମଭିଦଃ କୁବାଗିଷୂନ୍
ଯାନାହ କୋ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ସମକ୍ଷତଃ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ୱୟୋଦିତଂ ଶୋଭନମେବ ଶୋଭନେ
ଅନାହୁତା ଅପ୍ୟଭିୟନ୍ତି ବନ୍ଧୁଷୁ ।
ତେ ଯଦ୍ୟନୁତ୍ପାଦିତଦୋଷଦୃଷ୍ଟୟୋ
ବଲୀୟସାନାତ୍ମ୍ୟମଦେନ ମନ୍ୟୁନା ॥ ୧୬

ବିଦ୍ୟାତପୋବିତ୍ତବପୁର୍ବୟଃକୁଲୈଃ
ସତାଂ ଗୁଣୈଃ ଷଡ୍‌ଭିରସତ୍ତମେତରୈଃ ।
ସ୍ମୃତୌ ହତାୟାଂ ଭୃତମାନଦୁର୍ଦ୍ଦୃଶଃ
ସ୍ତବ୍ଧା ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ହି ଧାମ ଭୂୟସାମ୍ ॥ ୧୭

ନୈତାଦୃଶାନାଂ ସ୍ୱଜନବ୍ୟପେକ୍ଷୟା
ଗୃହାନ୍ ପ୍ରତୀୟାଦନବସ୍ଥିତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଯେଽଭ୍ୟାଗତାନ୍ ବକ୍ରଧିୟାଭିଚକ୍ଷତେ
ଆରୋପିତଭ୍ରୂଭିରମର୍ଷଣାକ୍ଷିଭିଃ ॥ ୧୮

ତଥାରିଭିର୍ନ ବ୍ୟଥତେ ଶିଲୀମୁଖୈଃ
ଶେତେଽର୍ଦ୍ଦିତାଙ୍ଗୋ ହୃଦୟେନ ଦୂୟତା ।
ସ୍ୱାନାଂ ଯଥା ବକ୍ରଧିୟାଂ ଦୁରୁକ୍ତିଭି-
ର୍ଦ୍ଦିବାନିଶଂ ତପ୍ୟତି ମର୍ମତାଡ଼ିତଃ ॥ ୧୯

ବ୍ୟକ୍ତଂ ତ୍ୱମୁତ୍କୃଷ୍ଟଗତେଃ ପ୍ରଜାପତେଃ
ପ୍ରିୟାଽଽତ୍ମଜାନାମସି ସୁଭ୍ରୁ ସମ୍ମତା ।
ଅଥାପି ମାନଂ ନ ପିତୁଃ ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟସେ
ମଦାଶ୍ରୟାତ୍ କଃ ପରିତପ୍ୟତେ ଯତଃ ॥ ୨୦

ପାପଚ୍ୟମାନେନ ହୃଦାଽଽତୁରେନ୍ଦ୍ରିୟଃ
ସମୃଦ୍ଧିଭିଃ ପୂରୁଷବୁଦ୍ଧିସାକ୍ଷିଣାମ୍ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଭୋଳାନାଥ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ ଓ ପ୍ରିୟ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରିୟା ସତୀ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ସେହି ମର୍ମଭେଦୀ ଦୁର୍ବଚନରୂପୀ ଶରାଘାତ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା, ଯାହା କି ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ଆଗରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ କହିଲେ ॥ ୧୫॥

ଭଗବାନ୍ ଶିବ କହିଲେ—ସୁନ୍ଦରି ! ତୁମେ ଯେଉଁ କହିଲ ଯେ, ବିନା-ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ବି ବନ୍ଧୁଘରକୁ ଯାଇହେବ, ତାହା ତ ଠିକ୍; କିନ୍ତୁ ସେପରି ଯିବାଟା କେବଳ ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଠିକ୍ ହେବ, ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କି ଉକ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଘୋର ଦେହାଭିମାନଜନିତ ମଦ ଓ କ୍ରୋଧ ହେତୁ ଦ୍ୱେଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ନ ଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୟା, ତପ, ଧନ, ବଳିଷ୍ଠ ଶରୀର, ଯୁବାବସ୍ଥା ଓ ଉଚ୍ଚକୁଳ—ଏହି ଛଅଟି ହେଉଛି ସଦ୍‌ଗୁଣ; କିନ୍ତୁ ନୀଚ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ଛଅଟି ଅବଗୁଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ; କାରଣ ଏସବୁ ପାଇଗଲେ ନୀଚପୁରୁଷର ଅଭିମାନ ବଢ଼ିଯାଏ; ତାର ଦୃଷ୍ଟି ଦୋଷଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ବିବେକଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ଏସବୁ ଫଳରେ ସେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖି ସହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜ ଘରକୁ ଆସିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଭ୍ରୁକୁଟି କୁଟିଳ କରି କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଦେଖେ, ସେଭଳି ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଲୋକଙ୍କ ଘରକୁ 'ଏ ମୋର ବନ୍ଧୁ' ବୋଲି ଭାବି କେବେ ବି ଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ଦେବି ! କୁଟିଳବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ସ୍ୱଜନଙ୍କର କୁଟିଳ ବଚନ ପ୍ରାଣୀକୁ ଯେପରି ଆଘାତ କରେ, ଶତ୍ରୁର ବାଣ (ତୀର) ଆସି ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଆଘାତ ଲାଗେ ନାହିଁ; କାରଣ ବାଣ ବାଜି ଶରୀର କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇଗଲେ ତ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିଦ୍ରା ଆସିଯାଏ; କିନ୍ତୁ ମର୍ମସ୍ଥାନରେ କୁବାକ୍ୟ ବାଜିଗଲେ ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ପୀଡ଼ାରେ ଦିନରାତି ଛଟପଟ ହୁଏ ॥ ୧୯ ॥

ସୁନ୍ଦରି ! ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ତୁମେ ହେଉଛ ପରମ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ଗେହ୍ଲା ଝିଅ। ତଥାପି ତୁମେ ମୋର ଆଶ୍ରିତା ହୋଇଥିବାରୁ, ତୁମକୁ ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ଆଦର ସମ୍ମାନ ମିଳିବ ନାହିଁ; କାରଣ ମୋ ନାଆଁ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ସେ କ୍ରୋଧାନଳ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ମହାପୁରୁଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ସାକ୍ଷୀ ଏବଂ ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ। ସେପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧି ଦେଖି ଯାହାର ହୃଦୟରେ ଈର୍ଷା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟଥା ଜାତ ହୁଏ, ସେ ଲୋକ

ଅକଳ୍ପ ଏଷାମଧିରୋଢୁମଞ୍ଜସା
ପଦଂ ପରଂ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ଯଥାସୁରା ହରିମ୍ ॥ ୨୧

ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍‌ଗମପ୍ରଶ୍ରୟଣାଭିବାଦନଂ
ବିଧୀୟତେ ସାଧୁ ମିଥଃ ସୁମଧ୍ୟମେ ।
ପ୍ରାଜ୍ଞୈଃ ପରସ୍ମୈ ପୁରୁଷାୟ ଚେତସା
ଗୁହାଶୟାୟୈବ ନ ଦେହମାନିନେ ॥ ୨୨

ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ବସୁଦେବଶବ୍ଦିତଂ
ଯଦୀୟତେ ତତ୍ର ପୁମାନପାବୃତଃ ।
ସତ୍ତ୍ୱେ ଚ ତସ୍ମିନ୍ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବୋ
ହ୍ୟଧୋକ୍ଷଜୋ ମେ ନମସା ବିଧୀୟତେ ॥ ୨୩

ତତ୍ତେ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟୋ ନ ପିତାପି ଦେହକୃଦ୍
ଦକ୍ଷୋ ମମ ଦ୍ୱିଟ୍ ତଦନୁବ୍ରତାଶ୍ଚ ଯେ ।
ଯୋ ବିଶ୍ୱସୃଗ୍‌ଯଜ୍ଞଗତଂ ବରୋରୁ ମା-
ମନାଗସଂ ଦୁର୍ବଚସାକରୋତ୍ତିରଃ ॥ ୨୪

ଯଦି ବ୍ରଜିଷ୍ୟସ୍ୟତିହାୟ ମଦ୍‌ବଚୋ
ଭଦ୍ରଂ ଭବତ୍ୟା ନ ତତୋ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ସମ୍ଭାବିତସ୍ୟ ସ୍ୱଜନାତ୍‌ପରାଭବୋ
ଯଦା ସ ସଦ୍ୟୋ ମରଣାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୨୫

ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚପଦ ତ ସହଜରେ ପାଏ ନାହିଁ; ବରଂ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ କରିବା ପରି, ସେ କେବଳ ଈର୍ଷାର ଅଗ୍ନିରେ ଜଳେ ॥ ୨୧ ॥

ହେ ସୁମଧ୍ୟମା ! ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ମୁଁ କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଲିନାହିଁ ବୋଲି ତୁମେ ପଗ୍ଚରିପାର । ଶୁଣ; ଲୋକଙ୍କ ଆଗକୁ ଯିବା, ନମ୍ରତା ଦେଖାଇବା, ପ୍ରଣାମ କରିବା ଆଦି ଯେଉଁ ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ, ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନେ ତାହା ଆହୁରି ଭଲ ଭାବରେ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଦେହାଭିମାନୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଇତ୍ୟାଦି ନ କରି ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ରୂପରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ରହିଥିବା ପରମପୁରୁଷ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରଣାମାଦି କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃକରଣର ନାମ ହିଁ 'ବାସୁଦେବ'; କାରଣ ସେପରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଅପରୋକ୍ଷ (ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ) ଅନୁଭବ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ସ୍ଥିତ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରେ ॥ ୨୩ ॥ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ମୁଁ କୌଣସି ଅପରାଧ କରି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଦକ୍ଷ ମୋତେ କଟୁବାକ୍ୟରେ ଭର୍ତ୍ସନା କରିଥିଲେ । ସେ ତୁମର ଜନ୍ମଦାତା ପିତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ମୋ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା କରନ୍ତି; ତେଣୁ ତୁମେ ତାଙ୍କୁ କିମ୍ବା ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ବିଗ୍ଚର ମଧ୍ୟ ମନରେ ପୋଷଣ କର ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ଯଦି ତୁମେ ମୋ କଥା ନ ମାନି ସେଠାକୁ ଯିବ, ତେବେ ଜାଣ, ତୁମ ପକ୍ଷରେ ତାହା ମଙ୍ଗଳକର ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ଯଦି ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରାଯାଏ, ତେବେ ତାହା ତୁରନ୍ତ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ଉମାରୁଦ୍ରସଂବାଦେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସତୀଙ୍କ ଅଗ୍ନିପ୍ରବେଶ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱା ବିରରାମ ଶଙ୍କରଃ
ପତ୍ନ୍ୟଙ୍ଗନାଶଂ ହ୍ୟୁଭୟତ୍ର ଚିନ୍ତୟନ୍ ।
ସୁହୃଦ୍ଦିଦୃକ୍ଷୁଃ ପରିଶଙ୍କିତା ଭବା-
ନ୍ନିଷ୍କ୍ରାମତୀ ନିର୍ବିଶତୀ ଦ୍ୱିଧାଽଽସ ସା ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ —ଏତିକି କହିଦେଇ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ, ସତୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଲେ ଅଥବା ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସତୀଙ୍କ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଏପଟେ ସତୀ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଯିବା ଇଚ୍ଛାରେ କେତେବେଳେ ବାହାରକୁ ଗ୍ଚାଲିଯାଉଥାନ୍ତି ତ, କେତେବେଳେ

ସୁହୃଦ୍ଦିଦୃକ୍ଷାପ୍ରତିଘାତଦୁର୍ମନାଃ
ସ୍ନେହାଦ୍‌ରୁଦତ୍ୟଶ୍ରୁକଳାତିବିହ୍ୱଳା ।
ଭବଂ ଭବାନ୍ୟପ୍ରତିପୂରୁଷଂ ରୁଷା
ପ୍ରଧକ୍ଷ୍ୟତୀବୈକ୍ଷତ ଜାତବେପଥୁଃ ॥ ୨

ତତୋ ବିନିଃଶ୍ୱସ୍ୟ ସତୀ ବିହାୟ ତଂ
ଶୋକେନ ରୋଷେଣ ଚ ଦୂୟତା ହୃଦା ।
ପିତ୍ରୋରଗାତ୍ ସ୍ତ୍ରୈଣବିମୂଢ଼ଧୀର୍ଗୃହାନ୍
ପ୍ରେମ୍ଣାଽଽତ୍ମନୋ ଯୋଽର୍ଧମଦାତ୍ ସତାଂ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୩

ତାମନ୍ୱଗଚ୍ଛନ୍ ଦ୍ରୁତବିକ୍ରମାଂ ସତୀ-
ମେକାଂ ତ୍ରିନେତ୍ରାନୁଚରାଃ ସହସ୍ରଶଃ ।
ସପାର୍ଷଦଯକ୍ଷା ମଣିମନ୍ମଦାଦୟଃ
ପୁରୋବୃଷେନ୍ଦ୍ରାସ୍ତରସା ଗତବ୍ୟଥାଃ ॥ ୪

ତାଂ ସାରିକାକନ୍ଦୁକଦର୍ପଣାମ୍ବୁଜ-
ଶ୍ୱେତାତପତ୍ରବ୍ୟଜନସ୍ରଗାଦିଭିଃ ।
ଗୀତାୟନୈର୍ଦୁନ୍ଦୁଭିଶଙ୍ଖବେଣୁଭି-
ର୍ବୃଷେନ୍ଦ୍ରମାରୋପ୍ୟ ବିଟଙ୍କିତା ଯୟୁଃ ॥ ୫

ଆବ୍ରହ୍ମଘୋଷୋର୍ଜିତଯଜ୍ଞବୈଶସଂ
ବିପ୍ରର୍ଷିଜୁଷ୍ଟଂ ବିବୁଧୈଶ୍ଚ ସର୍ବଶଃ ।
ମୃଦ୍ଦାର୍ବୟଃକାଞ୍ଚନଦର୍ଭଚର୍ମଭି-
ର୍ନିସୃଷ୍ଟଭାଣ୍ଡଂ ଯଜନଂ ସମାବିଶତ୍ ॥ ୬

ତାମାଗତାଂ ତତ୍ର ନ କଶ୍ଚନାଦ୍ରିୟଦ୍
ବିମାନିତାଂ ଯଜ୍ଞକୃତୋ ଭୟାଜ୍ଜନଃ ।

ସ୍ୱାମୀ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି, ଭିତରକୁ ଫେରି ଆସୁଥାନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ, ସେ କଣ କରିବେ, କିଛି ସ୍ଥିର କରି ନ ପାରି ଦ୍ୱିଧାରେ ପଡ଼ିଗଲେ; ତାଙ୍କ ମନ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠିଲା ॥ ୧ ॥ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାର ଇଚ୍ଛାରେ ବାଧା ପଡ଼ିଯାଇଥିବାରୁ, ତାଙ୍କ ମନ ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ । ସ୍ୱଜନଙ୍କ ସ୍ନେହ ମନେ ପକାଇ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରାଇ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ଥର ଥର ହୋଇ କମ୍ପିଲା ଏବଂ ସେ ଅପ୍ରତିମ ପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ଏପରି ରୋଷ କଷାୟିତ ନୟନରେ ଗୃହିଁଲେ ଯେ, ମନେ ହେଲା, ସେ ତାଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବେ କି ? ॥ ୨ ॥ ଶୋକ ଏବଂ କ୍ରୋଧ ତାହାଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶାନ୍ତ କରିଦେଲା ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବିମୂଢ଼ ହୋଇଗଲା । ଯେ ପ୍ରୀତିବଶତଃ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଇ ଦେଇଥିଲେ, ସେଭଳି ସଜ୍ଜନପ୍ରିୟ ଶିବଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ସେ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରି ମାରି ପିତାଙ୍କ ଘର ଅଭିମୁଖେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ॥ ୩ ॥ ସତୀ ତରବର ହୋଇ ଏକାକିନୀ ଗ୍ଲିଯାଉଥିବା ଦେଖି, ମଣିମାନ, ମଦ ପ୍ରଭୃତି ହଜାର ହଜାର ସେବକ ଓ ବୃଷଭ ମହାଦେବଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତ ପାଇ ସତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ ଧାଇଁଯାଇ ସତୀଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଓ ସତୀଙ୍କୁ ବୃଷଭ ଉପରେ ବସାଇଦେଲେ । ସେମାନେ ସତୀଙ୍କର ଶାରୀ ଚଢ଼େଇ, ଖେଳଣା ପେଣ୍ଡୁ, ଦର୍ପଣ ଓ ପଦ୍ମ ଆଦି କ୍ରୀଡ଼ା ସାମଗ୍ରୀ ନେଇ ଏବଂ ଶ୍ୱେତଛତ୍ର, ଚଅଁର ଓ ମାଳା ଆଦି ରାଜଚିହ୍ନରେ ତାଙ୍କୁ ମଣ୍ଡିତ କରି ତଥା ଦୁନ୍ଦୁଭି, ଶଙ୍ଖ ଓ ବଂଶୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ବଜାଇ ସତୀଙ୍କ ସହିତ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୪,୫ ॥ ସତୀ ନିଜର ସେବକମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କିଏ କେତେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବୋଲି ପାରିବ, ତାହା ଜଣାଇବା ଲାଗି, ଏକପ୍ରକାର ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବା ଢଙ୍ଗରେ ବେଦଧ୍ୱନି କରୁଥାନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଓ ଦେବତାମାନେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମାଟି, କାଠ, ଲୁହା, ସୁନା ଓ ଚର୍ମର ପାତ୍ରମାନ ତଥା କୁଶ ଆଦି ରଖା ଯାଇଥାଏ ॥ ୬ ॥ ସତୀ ସେଠାକୁ ଗଲେ ସିନା, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପିତା ଦକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଦର କଲେ ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଭୟରେ ତାଙ୍କ ମାଆ ଓ ଭଉଣୀମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲୋକ ତାଙ୍କୁ ଆଦରସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ସତୀଙ୍କ ମାଆ ଓ ଭଉଣୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି

ଋତେ ସ୍ୱସୃର୍ବୈ ଜନନୀଂ ଚ ସାଦରାଃ
ପ୍ରେମାଶ୍ରୁକଣ୍ଠ୍ୟଃ ପରିଷସ୍ୱଜୁର୍ମୁଦା ॥ ୭

ସୌଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପ୍ରଶ୍ନସମର୍ଥବାର୍ତ୍ତୟା
ମାତ୍ରା ଚ ମାତୃଷ୍ୱସୃଭିଶ୍ଚ ସାଦରମ୍ ।
ଦତ୍ତାଂ ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ବରମାସନଂ ଚ ସା
ନାଦତ୍ତ ପିତ୍ରାପ୍ରତିନନ୍ଦିତା ସତୀ ॥ ୮

ଅରୁଦ୍ରଭାଗଂ ତମବେକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ଧ୍ୱରଂ
ପିତ୍ରା ଚ ଦେବେ କୃତହେଳନଂ ବିଭୌ ।
ଅନାଦୃତା ଯଜ୍ଞସଦସ୍ୟଧୀଶ୍ୱରୀ
ଚୁକୋପ ଲୋକାନିବ ଧକ୍ଷ୍ୟତୀ ରୁଷା ॥ ୯

ଜଗର୍ହ ସାମର୍ଷବିପନ୍ନୟା ଗିରା
ଶିବଦ୍ୱିଷଂ ଧୂମପଥଶ୍ରମସ୍ମୟମ୍ ।
ସ୍ୱତେଜସା ଭୂତଗଣାନ୍ ସମୁତ୍ଥିତାନ୍
ନିଗୃହ୍ୟ ଦେବୀ ଜଗତୋଽଭିଶୃଣ୍ୱତଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଦେବ୍ୟୁବାଚ

ନ ଯସ୍ୟ ଲୋକେଽସ୍ତ୍ୟତିଶାୟନଃ ପ୍ରିୟ-
ସ୍ତଥାପ୍ରିୟୋ ଦେହଭୃତାଂ ପ୍ରିୟାତ୍ମନଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ସମସ୍ତାତ୍ମନି ମୁକ୍ତବୈରକେ
ଋତେ ଭବନ୍ତଂ କତମଃ ପ୍ରତୀପୟେତ୍ ॥ ୧୧

ଦୋଷାନ୍ ପରେଷାଂ ହି ଗୁଣେଷୁ ସାଧବୋ
ଗୃହ୍ଣନ୍ତି କେଚିନ୍ନ ଭବାଦୃଶା ଦ୍ୱିଜ ।
ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ଫଲ୍‌ଗୂନ୍ ବହୁଳୀକରିଷ୍ଣବୋ
ମହତ୍ତମାସ୍ତେଷ୍ୱବିଦଦ୍ଭବାନଘମ୍ ॥ ୧୨

ନାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମେତଦ୍ ଯଦସତ୍ସୁ ସର୍ବଦା
ମହଦ୍‌ବିନିନ୍ଦା କୁଣପାତ୍ମବାଦିଷୁ ।

ଖୁବ୍ ଖୁସୀ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇଲେ ॥ ୭ ॥ କିନ୍ତୁ ପିତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତା ହୋଇ ସତୀ ଭଉଣୀମାନଙ୍କର କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଭାଷା ପ୍ରତି ରୁଚି ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ, କି ମାଆ ଓ ମାଉସୀମାନେ ଦେଉଥିବା ଉପହାର ଓ ସୁନ୍ଦର ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୮ ॥

ସର୍ବଲୋକେଶ୍ୱରୀ ସତୀଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ଏକେ ତ ଏପରି ଅନାଦର କରାଗଲା; ତା ସହିତ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଭାଗ ଦିଆଯାଇନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପିତା ଶିବଙ୍କୁ ବଡ଼ ଅପମାନିତ କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ; ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସେ ସେହି ରୋଷରେ ସମଗ୍ର ଭୁବନକୁ ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦେବେ କି! ॥ ୯ ॥ ଦକ୍ଷ କର୍ମକାଣ୍ଡ ମାର୍ଗରେ ରତ ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ସେ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ସତୀଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିବା ଭୂତାଦି ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସତୀ ନିଜ ତେଜରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇଦେଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପମାନ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲା ଭଳି ନିଜ ପିତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି କହିଲେ—॥ ୧୦ ॥

ଦେବୀ ସତୀ କହିଲେ—ପିତା ! ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ସଂସାରରେ କେହି ବି ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମା । ତାଙ୍କର କେହି ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ, କି କେହି ଅପ୍ରିୟ ନୁହେଁ; ତେଣୁ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ସହିତ ତାଙ୍କର ବୈରଭାବ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର କାରଣ ଏବଂ ସର୍ବରୂପ । ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏ ଜଗତରେ ଭଲା ଆଉ କିଏ ଅଛି, ଯେ କି ତାଙ୍କର ବିରୋଧ କରେ ? ॥ ୧୧ ॥ ଦ୍ୱିଜବର ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ଲୋକେ ହିଁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୁଣରେ ବି ଦୋଷ ଦେଖନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ସାଧୁପୁରୁଷ ଏପରି କରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଅନ୍ୟର କୌଣସି ଦୋଷ ଦର୍ଶନ ନ କରି, ବରଂ ତାଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଗୁଣକୁ ବି ବଡ଼ ମନେ କରନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଆପଣ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଦୋଷାରୋପଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ଏହି ଶବରୂପ ଜଡ଼ ଶରୀରଟାକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବେ, ସେ ଈର୍ଷାପରବଶ ହୋଇ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ । ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ନିନ୍ଦା ପରି ଜଘନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ତ କେବଳ ସେଭଳି ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ହିଁ ଶୋଭା

ସେର୍ଷ୍ୟଂ ମହାପୁରୁଷପାଦପାଂସୁଭି-
ର୍ନିରସ୍ତତେଜଃସୁ ତଦେବ ଶୋଭନମ୍ ॥ ୧୩

ଯଦ୍ ଦ୍ୟକ୍ଷରଂ ନାମ ଗିରେରିତଂ ନୃଣାଂ
ସକୃତ୍‌ପ୍ରସଙ୍ଗାଦଘମାଶୁ ହନ୍ତି ତତ୍ ।
ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତିଂ ତମଲଙ୍ଘ୍ୟଶାସନଂ
ଭବାନହୋ ଦ୍ୱେଷ୍ଟି ଶିବଂ ଶିବେତରଃ ॥ ୧୪

ଯତ୍‌ପାଦପଦ୍ମଂ ମହତାଂ ମନୋଽଳିଭି-
ର୍ନିଷେବିତଂ ବ୍ରହ୍ମରସାସବାର୍ଥିଭିଃ ।
ଲୋକସ୍ୟ ଯଦ୍‌ବର୍ଷତି ଚାଶିଷୋଽର୍ଥିନ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ଭବାନ୍ ଦ୍ରୁହ୍ୟତି ବିଶ୍ୱବନ୍ଧବେ ॥ ୧୫

କିଂ ବା ଶିବାଖ୍ୟମଶିବଂ ନ ବିଦୁସ୍ତ୍ୱଦନ୍ୟେ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟସ୍ତମବକୀର୍ଯ୍ୟ ଜଟାଃ ଶ୍ମଶାନେ ।
ତନ୍ମାଲ୍ୟଭସ୍ମନୃକପାଲ୍ୟବସତ୍‌ପିଶାଚୈ-
ର୍ଯେ ମୂର୍ଧଭିର୍ଦଧତି ତଚ୍ଚରଣାବସୃଷ୍ଟମ୍ ॥ ୧୬

କର୍ଣ୍ଣୌ ପିଧାୟ ନିରୟାଦ୍ ଯଦକଳ୍ପ ଈଶେ ।
ଧର୍ମାବିତର୍ଯ୍ୟସୃଣିଭିର୍ନୃଭିରସ୍ୟମାନେ ।
ଛିନ୍ଦ୍ୟାତ୍‌ପ୍ରସହ୍ୟ ରୁଶତୀମସତୀଂ ପ୍ରଭୁଶ୍ଚେ-
ଜ୍ଜିହ୍ୱାମସୂନପି ତତୋ ବିସୃଜେତ୍ ସ ଧର୍ମଃ ॥ ୧୭

ଅତସ୍ତବୋତ୍ପନ୍ନମିଦଂ କଳେବରଂ
ନ ଧାରୟିଷ୍ୟେ ଶିତିକଣ୍ଠଗର୍ହିଣଃ ।

ପାଏ । ଯଦିଓ ମହାପୁରୁଷମାନେ ତାହାର ସେହି ଅପଚେଷ୍ଟା ପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ; ତଥାପି ସେମାନଙ୍କର ଚରଣଧୂଳି ସେହି ଅପରାଧ ସହି ନ ପାରି ଅପରାଧୀର ସକଳ ତେଜ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୧୩ ॥ ଯାହାଙ୍କର 'ଶିବ' ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷରବିଶିଷ୍ଟ ନାମଟି କେତେବେଳେ କେମିତି କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୁଖରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଗଲେ, ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପାପ ଅବିଳମ୍ବେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ କେହି ହେଲେ ଲଙ୍ଘନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ହାୟ ! ଆପଣ ସେହି ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ମଙ୍ଗଳମୟ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅମଙ୍ଗଳସ୍ୱରୂପ ॥ ୧୪ ॥ ହାୟ ! ହାୟ !! ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମନଭ୍ରମର ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦମୟ ରସ ପାନ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ନିରନ୍ତର ସେବନ କରୁଛି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣାରବିନ୍ଦ ସକାମମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ଭୋଗ ବି ପ୍ରଦାନ କରେ, ଆପଣ ସେହି ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶତ୍ରୁତା କରୁଛନ୍ତି ! ॥ ୧୫ ॥

"ସେ କେବଳ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଶିବ; ତାଙ୍କ ବେଶଟା କିନ୍ତୁ ଅଶିବ ବା ଅମଙ୍ଗଳମୟ"—ଏହି କଥାଟି ସମ୍ଭବତଃ ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଦେବତା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ନଚେତ୍ ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଶ୍ମଶାନଭୂମିର ନରମୁଣ୍ଡମାଳା, ଚିତାର ଭସ୍ମ ଓ ଅସ୍ଥି ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଅସଂଯତ ଜଟାଜୁଟ ଲମ୍ବାନ୍ତି ଏବଂ ଭୂତପିଶାଚଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ମଶାନରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଚରଣରୁ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ନିର୍ମାଲ୍ୟକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତା ନିଜ ଶିରରେ କାହିଁକି ଧାରଣ କରନ୍ତେ ॥ ୧୬ ॥ ଯଦି କୌଣସି ସେବକ ସମ୍ମୁଖରେ ଜଣେ ନିରଙ୍କୁଶ ଲୋକ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ତାର ପୂଜନୀୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ନିନ୍ଦା କରୁଥାଏ, ତେବେ ସେହି ସେବକଠାରେ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲେ, ସେ ନିଜର କାନ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ସେଠାରୁ ପଳାଇଯିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଯଦି ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ଶକ୍ତି ଥାଏ, ତେବେ ସେ ସେହି ଲୋକକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଧରି ତାହାର ବକ୍ ବକ୍ କରୁଥିବା ଅମଙ୍ଗଳକର ଦୁଷ୍ଟ ଜିଭଟାକୁ କାଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନିନ୍ଦାରଚନା-ରୂପୀ ପାପକୁ ରୋକିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ପଦ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ଭଗବାନ୍ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ମୋର ଏହି ଶରୀରଟାକୁ ମୁଁ ଆଉ ଧରି ରଖିବାକୁ ଚାହେଁନା ।

ଜଗ୍ଧସ୍ୟ ମୋହାଦ୍ଧି ବିଶୁଦ୍ଧିମନ୍ଧସୋ
ଜୁଗୁପ୍ସିତସ୍ୟୋଦ୍ଧରଣଂ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ॥ ୧୮

ନ ବେଦବାଦାନନୁବର୍ତ୍ତତେ ମତିଃ
ସ୍ୱ ଏବ ଲୋକେ ରମତୋ ମହାମୁନେଃ ।
ଯଥା ଗତିର୍ଦେବମନୁଷ୍ୟୟୋଃ ପୃଥକ୍
ସ୍ୱ ଏବ ଧର୍ମେ ନ ପରଂ କ୍ଷିପେତ୍ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୯

କର୍ମ ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ଚ ନିବୃତ୍ତମପ୍ୟୃତଂ
ବେଦେ ବିବିଚ୍ୟୋଭୟଲିଙ୍ଗମାଶ୍ରିତମ୍ ।
ବିରୋଧି ତଦ୍‌ଯୌଗପଦୈକକର୍ତ୍ତରି
ଦ୍ୱୟଂ ତଥା ବ୍ରହ୍ମଣି କର୍ମ ନର୍ଚ୍ଛତି ॥ ୨୦

ମା ବଃ ପଦବ୍ୟଃ ପିତରସ୍ମଦାସ୍ଥିତା
ଯା ଯଜ୍ଞଶାଳାସୁ ନ ଧୂମବର୍ତ୍ମଭିଃ ।
ତଦନ୍ନତୃପ୍ତୈରସୁଭୃଦ୍‌ଭିରୀଡ଼ିତା
ଅବ୍ୟକ୍ତଲିଙ୍ଗା ଅବଧୂତସେବିତାଃ ॥ ୨୧

ନୈତେନ ଦେହେନ ହରେ କୃତାଗସୋ
ଦେହୋଦ୍ଭବେନାଲମଲଂ କୁଜନ୍ମନା ।
ବ୍ରୀଡ଼ା ମମାଭୂତ୍ କୁଜନପ୍ରସଙ୍ଗତ-
ସ୍ତଜ୍ଜନ୍ମ ଧିଗ୍ ଯୋ ମହତାମବଦ୍ୟକୃତ୍ ॥ ୨୨

ଗୋତ୍ରଂ ତ୍ୱଦୀୟଂ ଭଗବାନ୍ ବୃଷଧ୍ୱଜୋ
ଦାକ୍ଷାୟଣୀତ୍ୟାହ ଯଦା ସୁଦୁର୍ମନାଃ ।
ବ୍ୟପେତନର୍ମସ୍ମିତମାଶୁ ତଦ୍ଧ୍ୟହଂ
ବ୍ୟୁତ୍ସ୍ରକ୍ଷ୍ୟ ଏତତ୍ କୁଣପଂ ତ୍ୱଦଙ୍ଗଜମ୍ ॥ ୨୩

କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଯଦି ଭୁଲବଶତଃ କୌଣସି ନିନ୍ଦିତ ବସ୍ତୁ ଖାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ, ତେବେ ଅବିଳମ୍ବେ ବାନ୍ତି କରି ତାହା ନିଜ ଭିତରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଶରୀର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ଯେଉଁ ମହାମୁନି ନିରନ୍ତର ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ବେଦର ବିଧିନିଷେଧମୟ ବାକ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରେ ନାହିଁ; କାରଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଧିନିଷେଧ ଲାଗୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଗତି ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ, ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଅଜ୍ଞାନୀଙ୍କର ସ୍ଥିତି ସେହିପରି ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ୍ । ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେ, ସେ ନିଜ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଦୃଢ଼ ରହି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟର ମାର୍ଗକୁ ନିନ୍ଦା ନ କରୁ । **ସ୍ୱଧର୍ମେ ନିଷ୍ଠା ଯାର ଥିବ । ସେ ପରନିନ୍ଦା ନ କରିବ ॥** ॥ ୧୯ ॥ ଯାଗ-ଯଜ୍ଞାଦି ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପୀ କର୍ମ ଏବଂ ଶମଦମାଦି ନିବୃତ୍ତିରୂପୀ କର୍ମ ଉଭୟପ୍ରକାର କର୍ମ ଠିକ୍ । ଅନୁରାଗୀ ଓ ବିରାଗୀ ଭେଦରେ ଏସବୁ କର୍ମର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଅଧିକାରୀ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ବେଦରେ କୁହାଯାଇଛି । ଉକ୍ତ ଦୁଇପ୍ରକାର କର୍ମ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ହୋଇଥିବାରୁ, କୌଣସି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଭୟ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଏକସଙ୍ଗେ ଆଚରଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ତ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା; ତେଣୁ କର୍ମ କରିବା ଓ ନ କରିବା ଉଭୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ ॥ ୨୦ ॥

ପିତା ! ଆମେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଗ୍ଲୁଛୁ, ଆପଣ ସେଥିରେ ଗ୍ଲିପାରିବେ ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ଯଜ୍ଞାନ୍ନରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରାଣପୋଷଣ କରୁଥିବା କର୍ମକାଣ୍ଡୀ ଲୋକେ ଆମର ସେହି ମାର୍ଗ ବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା ମଧ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ । ବାହ୍ୟଲକ୍ଷଣାତୀତ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦମଗ୍ନ ମହାପୁରୁଷ ହିଁ ସେହି ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଆପଣ ମୋ ସ୍ୱାମୀ ଭୋଳାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଏହି ନିନ୍ଦନୀୟ ଦେହଟାକୁ ରଖିବା ବହୁତ ହୋଇଗଲା ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ଦୁର୍ଜନ ସହିତ ମୋର ରକ୍ତଗତ ସମ୍ପର୍କ ଥିବାରୁ ମୋତେ ଲଜ୍ଜା ଲାଗୁଛି । ଯେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ମିଳିଥିବା ଜନ୍ମକୁ ଧିକ୍ ! ॥ ୨୨ ॥ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଥିବା ମୋର ଏହି ସମ୍ପର୍କକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଯେତେବେଳେ ପରିହାସରେ ମୋତେ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ (ଦକ୍ଷକୁମାରୀ) ବୋଲି ଡାକିବେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପରିହାସ ମୋତେ ବଡ଼ ଲଜ୍ଜା ଓ ଦୁଃଖ ଦେବ । ତେଣୁ ତା'ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଏହି ଶବତୁଲ୍ୟ ଦେହଟାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବି ॥ ୨୩ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଧ୍ୱରେ ଦକ୍ଷମନୂଦ୍ୟ ଶତ୍ରୁହନ୍
କ୍ଷିତାବୁଦୀଚୀଂ ନିଷସାଦ ଶାନ୍ତବାକ୍ ।
ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ଜଲଂ ପୀତଦୁକୂଲସଂବୃତା
ନିମୀଲ୍ୟ ଦୃଗ୍‌ଯୋଗପଥଂ ସମାବିଶତ୍ ॥ ୨୪

କୃତ୍ୱା ସମାନାବନିଲୌ ଜିତାସନା
ସୋଦାନମୁତ୍ଥାପ୍ୟ ଚ ନାଭିଚକ୍ରତଃ ।
ଶନୈର୍ହୃଦି ସ୍ଥାପ୍ୟ ଧିୟୋରସି ସ୍ଥିତଂ
କଣ୍ଠାଦ୍ ଭ୍ରୁବୋର୍ମଧ୍ୟମନିନ୍ଦିତାନୟତ୍ ॥ ୨୫

ଏବଂ ସ୍ୱଦେହଂ ମହତାଂ ମହୀୟସା
ମୁହୁଃ ସମାରୋପିତମଙ୍କମାଦରାତ୍ ।
ଜିହାସତୀ ଦକ୍ଷରୁଷା ମନସ୍ୱିନୀ
ଦଧାର ଗାତ୍ରେଷ୍ୱନିଲାଗ୍ନିଧାରଣାମ୍ ॥ ୨୬

ତତଃ ସ୍ୱଭର୍ତ୍ତୁଶ୍ଚରଣାମ୍ବୁଜାସବଂ
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋଶ୍ଚିନ୍ତୟତୀ ନ ଚାପରମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ଦେହୋ ହତକଲ୍ମଷଃ ସତୀ
ସଦ୍ୟଃ ପ୍ରଜଜ୍ୱାଲ ସମାଧିଜାଗ୍ନିନା ॥ ୨୭

ତତ୍‌ପଶ୍ୟତାଂ ଖେ ଭୁବି ଚାଦ୍ଭୁତଂ ମହଦ୍
ହାହେତି ବାଦଃ ସୁମହାନଜାୟତ ।
ହନ୍ତ ପ୍ରିୟା ଦୈବତମସ୍ୟ ଦେବୀ
ଜହାବସୂନ୍ କେନ ସତୀ ପ୍ରକୋପିତା ॥ ୨୮

ଅହୋ ଅନାତ୍ମ୍ୟଂ ମହଦସ୍ୟ ପଶ୍ୟତ
ପ୍ରଜାପତେର୍ଯସ୍ୟ ଚରାଚରଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ଜହାବସୂନ୍ ଯଦ୍‌ବିମତାଽଽତ୍ମଜା ସତୀ
ମନସ୍ୱିନୀ ମାନମଭୀକ୍ଷ୍ଣମର୍ହତି ॥ ୨୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—କାମାଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିଥିବା ହେ ବିଦୁର ! ସେହି ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ଏପରି କହିଦେଇ, ଦେବୀ ସତୀ ଉତ୍ତରଦିଗକୁ ମୁଖ କରି, ମୌନ ହୋଇ ବସିପଡ଼ିଲେ । ସେ ଖଣ୍ଡେ ହଳଦିଆ ବସ୍ତ୍ର ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ଆଚମନ କରି ଯୋଗମାର୍ଗରେ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆଖି ବୁଜି ବସିଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ସ୍ଥିରଭାବରେ ଆସନରେ ବସି, ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ ଓ ଅପାନକୁ ଏକରୂପ କରିଦେଇ ନାଭିଚକ୍ରରେ ରଖିଦେଲେ; ତା'ପରେ ଉଦାନ ବାୟୁକୁ ନାଭିଚକ୍ରରୁ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ଅନିନ୍ଦିତା ସତୀ ସେହି ହୃଦୟସ୍ଥିତ ବାୟୁକୁ କଣ୍ଠମାର୍ଗରେ ଭ୍ରୁକୁଟିର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଏପରି ଭାବରେ, ଯେଉଁ ଶରୀରକୁ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂଜ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ବହୁବାର ଆଦରରେ ନିଜ କୋଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ, ଦକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେହି ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ମହାମନସ୍ୱିନୀ ସତୀ ନିଜର ସକଳ ଅଙ୍ଗରେ ବାୟୁ ଓ ଅଗ୍ନିଙ୍କର ଧାରଣା କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତନକୁ ପରିହାର କରି ସେ ନିଜର ପତି ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ଚରଣକମଳ-ମକରନ୍ଦକୁ ଚିନ୍ତନ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେହି ଚରଣଯୁଗଳ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ତାହାଫଳରେ ସେ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହୋଇଗଲେ—ଏପରି କି 'ମୁଁ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା' ବୋଲି ରହିଥିବା ଅଭିମାନରୁ ମଧ୍ୟ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ଅବିଳମ୍ବେ ଯୋଗାଗ୍ନିରେ ଜଳିଗଲା ॥ ୨୭ ॥

ସେଠାକୁ ଆସିଥିବା ଦେବତା ପ୍ରଭୃତି ସତୀଙ୍କର ସେହି ଦେହତ୍ୟାଗରୂପୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଘଟଣା ଦେଖି ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ଭୟଙ୍କର କୋଳାହଳ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ—ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପିଗଲା । ସବୁଆଡ଼େ ଶୁଣାଗଲା—''ହାୟ ! ହାୟ ! ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ କୁପିତା ହୋଇ ଦେବାଧିଦେବ ମହାଦେବଙ୍କ ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀ ସତୀ ଦେବୀ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଦେଖ, ଚରାଚରର ସକଳ ଜୀବ ତ ଏହି ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ହିଁ ସନ୍ତାନ; ତଥାପି ସେ କେଡ଼େ ଦୁଷ୍ଟତା ନ କଲେ ! ତାଙ୍କ ଝିଅ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟା ସତୀ ସର୍ବଦା ମାନସମ୍ମାନ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟା ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ହତାଦର କଲେ ଯେ, ସତୀ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥

ସୋଽୟଂ ଦୁର୍ମର୍ଷହୃଦୟୋ ବ୍ରହ୍ମଧ୍ରୁକ୍ ଚ
ଲୋକେଽପକୀର୍ତ୍ତିଂ ମହତୀମବାପ୍ସ୍ୟତି ।
ଯଦଙ୍ଗଜାଂ ସ୍ୱାଂ ପୁରୁଷଦ୍ୱିଡୁଦ୍ୟତାଂ
ନ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧନ୍ମୃତୟେଽପରାଧତଃ ॥ ୩୦

ସତରେ ଦକ୍ଷ ବଡ଼ ଅସହିଷ୍ଣୁ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଦ୍ରୋହୀ । ଏହାଫଳରେ ସେ ବଡ଼ ଅପକୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନ କଲେ । ନିଜ କନ୍ୟା ସତୀ ତାଙ୍କ ହତାଦର ହେତୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ, ସେହି ଶିବଦ୍ରୋହୀ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଅଟକାଇଲେ ନାହିଁ !" ॥ ୩୦ ॥

ବଦତ୍ୟେବଂ ଜନେ ସତ୍ୟା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାସୁତ୍ୟାଗମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଦକ୍ଷଂ ତତ୍ପାର୍ଷଦା ହନ୍ତୁମୁଦତିଷ୍ଠନ୍ନୁଦାୟୁଧାଃ ॥ ୩୧

ତେଷାମାପତତାଂ ବେଗଂ ନିଶାମ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଭୃଗୁଃ ।
ଯଜ୍ଞଘ୍ନଘ୍ନେନ ଯଜୁଷା ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନୌ ଜୁହାବ ହ ॥ ୩୨

ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଣା ହୂୟମାନେ ଦେବା ଉତ୍ପେତୁରୋଜସା ।
ଋଭବୋ ନାମ ତପସା ସୋମଂ ପ୍ରାପ୍ତାଃ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୩୩

ତୈରଲାତାୟୁଧୈଃ ସର୍ବେ ପ୍ରମଥାଃ ସହଗୁହ୍ୟକାଃ ।
ହନ୍ୟମାନା ଦିଶୋ ଭେଜୁରୁଶଦ୍ଭିର୍ବ୍ରହ୍ମତେଜସା ॥ ୩୪

ସମସ୍ତେ ଏପରି କହୁଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ସତୀଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ ଦେଖି ଶିବଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣର ବେଗ ଦେଖି ମହର୍ଷି ଭୃଗୁ ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ *'ଅପହତଂ ରକ୍ଷ.............'* ଇତ୍ୟାଦି ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଭୃଗୁ ଆହୁତି ଦେବାମାତ୍ରେ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ 'ଋଭୁ' ନାମକ ହଜାର ହଜାର ତେଜସ୍ୱୀ ଦେବତା ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ନିଜର ତପସ୍ୟାପ୍ରଭାବରେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ବ୍ରହ୍ମତେଜସମ୍ପନ୍ନ ଦେବତାମାନେ ଜଳନ୍ତାକାଠ ଧରି ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବାରୁ ସବୁ ଗୁହ୍ୟକ ଓ ପ୍ରମଥଗଣ ଛିନ୍ନଛତ୍ର ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ସତୀଦେହୋତ୍ସର୍ଗୋ ନାମ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱଂସ ଓ ଦକ୍ଷବଧ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଭବୋ ଭବାନ୍ୟା ନିଧନଂ ପ୍ରଜାପତେ-
ରସତ୍କୃତାୟା ଅବଗମ୍ୟ ନାରଦାତ୍ ।
ସ୍ୱପାର୍ଷଦସୈନ୍ୟଂ ଚ ତଦଧ୍ୱରର୍ଭୁଭି-
ର୍ବିଦ୍ରାବିତଂ କ୍ରୋଧମପାରମାଦଧେ ॥ ୧

କ୍ରୁଦ୍ଧଃ ସୁଦଷ୍ଟୋଷ୍ଠପୁଟଃ ସ ଧୂର୍ଜଟି-
ର୍ଜଟାଂ ତଡ଼ିଦ୍ୱହ୍ନିସଟୋଗ୍ରରୋଚିଷମ୍ ।
ଉତ୍କୃତ୍ୟ ରୁଦ୍ରଃ ସହସୋତ୍ଥିତୋ ହସନ୍
ଗମ୍ଭୀରନାଦୋ ବିସସର୍ଜ ତାଂ ଭୁବି ॥ ୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ମହାଦେବ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତା ହୋଇ ଦେବୀ ସତୀ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେଠାର ଯଜ୍ଞବେଦୀରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ଋଭୁମାନେ ତାହାଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସେନାକୁ ମାରିପିଟି ସେଠାରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ । ଏହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ମହାଦେବ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥ ସେ ଉଗ୍ରରୂପ ଧରି, କ୍ରୋଧରେ ଓଠପାଟି କାମୁଡ଼ି ନିଜ ମସ୍ତକରୁ କେରାଏ ଜଟା ଉପାଡ଼ି ଆଣିଲେ । ସେହି ଜଟାକେରାକ ବିଜୁଳି ଓ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପରି ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ ଦିଶୁଥାଏ । ମହାଦେବ ସହସା ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ି ଗମ୍ଭୀର ଅଟ୍ଟହାସ କରିବା ସହିତ ସେହି ଜଟାକୁ ତଳେ

ତତୋଽତିକାୟସ୍ତନୁବା ସ୍ପୃଶନ୍ଦିବଂ
ସହସ୍ରବାହୁର୍ଘନରୁକ୍ ତ୍ରିସୂର୍ଯ୍ୟଦୃକ୍ ।
କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରୋ ଜ୍ୱଳଦଗ୍ନିମୂର୍ଧଜଃ
କପାଳମାଳୀ ବିବିଧୋଦ୍ୟତାୟୁଧଃ ॥ ୩

ତଂ କିଂ କରୋମୀତି ଗୃଣନ୍ତମାହ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିଂ ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥଃ ।
ଦକ୍ଷଂ ସଯଜ୍ଞଂ ଜହି ମଦ୍ଭଟାନାଂ
ତ୍ୱମଗ୍ରଣୀ ରୁଦ୍ର ଭଟାଂଶକୋ ମେ ॥ ୪

ଆଜ୍ଞପ୍ତ ଏବଂ କୁପିତେନ ମନ୍ୟୁନା
ସ ଦେବଦେବଂ ପରିଚକ୍ରମେ ବିଭୁମ୍ ।
ମେନେ ତଦାଽଽତ୍ମାନମସଙ୍ଗରଂହସା
ମହୀୟସାଂ ତାତ ସହଃ ସହିଷ୍ଣୁମ୍ ॥ ୫

ଅନ୍ୱୀୟମାନଃ ସ ତୁ ରୁଦ୍ରପାର୍ଷଦୈ-
ର୍ଭୃଶଂ ନଦଦ୍ଭିର୍ବ୍ୟନଦତ୍ ସୁଭୈରବମ୍ ।
ଉଦ୍ୟମ୍ୟ ଶୂଳଂ ଜଗଦନ୍ତକାନ୍ତକଂ
ସ ପ୍ରାଦ୍ରବଦ୍ ଘୋଷଣଭୂଷଣାଙ୍ଘ୍ରିଃ ॥ ୬

ଅଥର୍ତ୍ୱିଜୋ ଯଜମାନଃ ସଦସ୍ୟାଃ
କକୁଭ୍ୟୁଦୀଚ୍ୟାଂ ପ୍ରସମୀକ୍ଷ୍ୟ ରେଣୁମ୍ ।
ତମଃ କିମେତତ୍ କୁତ ଏତଦ୍ ରଜୋଽଭୂ-
ଦିତି ଦ୍ୱିଜା ଦ୍ୱିଜପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚ ଦଧ୍ୟୁଃ ॥ ୭

ବାତା ନ ବାନ୍ତି ନ ହି ସନ୍ତି ଦସ୍ୟବଃ
ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିର୍ଜୀବତି ହୋଗ୍ରଦଣ୍ଡଃ ।

ପିଟିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ତାହା ତଳେ ପିଟି ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ ସେଥିରୁ ଏକ ବିରାଟକାୟ, ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ପୁରୁଷ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କର ଶରୀର ଏତେ ବିଶାଳ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଥାଏ ସହସ୍ରେ ଭୁଜ, ମେଘ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳଶରୀର; କପାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟସମାନ ତିନିନେତ୍ର; ମୁଖରେ ବିକଟାଳ ଦନ୍ତ ଓ ମସ୍ତକରେ ଅଗ୍ନିଶିଖା ସମାନ ଲାଲ ଲାଲ ଜଟା ଓ ଗଳାରେ ନରମୁଣ୍ଡମାଳା । ସେହି ପୁରୁଷ ତାହାଙ୍କର ହାତମାନଙ୍କରେ ଧରିଥାନ୍ତି ନାନା ପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ॥ ୩ ॥ ସେ ଯେତେବେଳେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ପଚାରିଲେ, "ଭଗବନ୍ ! କଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ", ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥ କହିଲେ, "ବୀର ରୁଦ୍ର ! ତୁମେ ହେଉଛ ମୋର ଅଂଶ । ତେଣୁ ତୁମେ ମୋର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ଅଧିନାୟକ ହୋଇ, ଅବିଳମ୍ବେ ଯାଇ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ଓ ତାହାଙ୍କର ଯଜ୍ଞକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅ ।" ॥ ୪ ॥

ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇଦେବାରୁ, ସେହି ବୀରଭଦ୍ର ନାମକ ବିଶାଳକାୟ ପୁରୁଷ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ନିଜର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ବୋଧ ହେଲା, ତାହାଙ୍କ ବେଗର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସଂସାରରେ କୌଣସି ବି ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଯେତେ ବଡ଼ ବୀର ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ତାଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସମର୍ଥ ॥ ୫ ॥ ସେ ଭୟଙ୍କର ସିଂହନାଦ କରି, ହାତରେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରାଳ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ଦକ୍ଷଙ୍କ ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଗଲେ । ତାହାଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳଟି ଥିଲା ସଂସାରସଂହାରକ ମୃତ୍ୟୁକୁ ମଧ୍ୟ ସଂହାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କର ଅନ୍ୟ ବହୁ ସେବକ ମଧ୍ୟ ଘୋର ଗର୍ଜନ କରି କରି ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ପାଦର ନୂପୁରାଦି ଆଭୂଷଣ ଝମଝମ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ ॥ ୬ ॥

ଏପଟେ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ବସିଥିବା ଋତ୍ୱିଜ, ଯଜମାନ, ସଦସ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଗଣ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଧୂଳି ଉଡୁଥିବା ଦେଖି, ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଭାବିଲେ, "ଆରେ ଏ ଅନ୍ଧାର କେଉଁଠୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ! ଏତେ ଧୂଳି ଉଡୁଛି କାହିଁକି !! ॥ ୭ ॥ ଏହା ତ ଝଡ଼ତୋଫାନର କିଛି ଲକ୍ଷଣ ପରି ଦିଶୁନାହିଁ, କି ଏଠାରେ ଲୁଟପାଟ କରୁଥିବା ଲୋକେ ମାତିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ; କାରଣ ଅପରାଧୀମାନଙ୍କୁ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଦେଉଥିବା ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ତ ଗାଈଗୋଠ ଫେରିବାର ବେଳ ମଧ୍ୟ

ଗାବୋ ନ କାଲ୍ୟନ୍ତ ଇଦଂ କୁତୋ ରଜୋ
ଲୋକୋଽଧୁନା କିଂ ପ୍ରଳୟାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୮

ପ୍ରସୂତିମିଶ୍ରାଃ ସ୍ତ୍ରିୟ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନଚିତ୍ତା
ଉଚୁର୍ବିପାକୋ ବୃଜିନସ୍ୟୈଷ ତସ୍ୟ ।
ଯତ୍ପଶ୍ୟନ୍ତୀନାଂ ଦୁହିତୃଣାଂ ପ୍ରଜେଶଃ
ସୁତାଂ ସତୀମବଦଧ୍ୟାବନାଗାମ୍ ॥ ୯

ଯସ୍ତ୍ୱନ୍ତକାଳେ ବ୍ୟୁପ୍ତଜଟାକଳାପଃ
ସ୍ୱଶୂଳସୂଚ୍ୟର୍ପିତଦିଗ୍‌ଗଜେନ୍ଦ୍ରଃ ।
ବିତତ୍ୟ ନୃତ୍ୟତ୍ୟୁଦିତାସ୍ତ୍ରଦୋର୍ଧ୍ୱଜା-
ନୁଚ୍ଚାଟ୍ଟହାସସ୍ତନୟିତ୍ନୁଭିନ୍ନଦିକ୍ ॥ ୧୦

ଅମର୍ଷୟିତ୍ୱା ତମସହ୍ୟତେଜସଂ
ମନ୍ୟୁପ୍ଲୁତଂ ଦୁର୍ବିଷହଂ ଭ୍ରୁକୁଟ୍ୟା ।
କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରାଭିରୁଦସ୍ତଭାଗଣଂ
ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱସ୍ତି କିଂ କୋପୟତୋ ବିଧାତୁଃ ॥ ୧୧

ବହ୍ୱେବମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନଦୃଶୋଚ୍ୟମାନେ
ଜନେନ ଦକ୍ଷସ୍ୟ ମୁହୁର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ଉତ୍ପେତୁରୁତ୍ପାତତମାଃ ସହସ୍ରଶୋ
ଭୟାବହା ଦିବି ଭୂମୌ ଚ ପର୍ଯ୍ୟକ୍ ॥ ୧୨

ତାବତ୍ ସ ରୁଦ୍ରାନୁଚରୈର୍ମଖୋ ମହାନ୍
ନାନାୟୁଧୈର୍ବାମନକୈରୁଦାୟୁଧୈଃ ।
ପିଙ୍ଗୈଃ ପିଶଙ୍ଗୈର୍ମକରୋଦରାନନୈଃ
ପର୍ଯ୍ୟାଦ୍ରବଦ୍ଭିର୍ବିଦୁରାନ୍ୱରୁଧ୍ୟତ ॥ ୧୩

କେଚିଦ୍‌ବଭଞ୍ଜୁଃ ପ୍ରାଗ୍‌ବଂଶଂ ପତ୍ନୀଶାଳାଂ ତଥାପରେ ।
ସଦ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଶାଳାଂ ଚ ତଦ୍‌ବିହାରଂ ମହାନସମ୍ ॥ ୧୪

ନୁହେଁ। ତଥାପି ଏତେ ଧୂଳି କାହିଁକି ଉଠୁଛି ! ସଂସାରର ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଆସିଗଲା ନା କଣ !!'' ॥ ୮ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଦକ୍ଷପତ୍ନୀ ପ୍ରସୂତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ ନାରୀମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କହିଦେଲେ, ''ସବୁଝିଅଙ୍କ ଆଗରେ ବିଗ୍ରରୀ ନିରପରାଧୀ ସତୀକୁ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଯେଉଁ ହତାଦର କଲେ, ଲାଗୁଛି, ଏହା ହେଉଛି ସେହି ପାପର ଫଳ ॥ ୯ ॥ (ଅଥବା ଏହା ସମ୍ଭବତଃ ସଂହାରମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଅନାଦର କରିବାର ପରିଣାମ।) ପ୍ରଳୟକାଳ ଆସିଗଲେ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ର ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଜଟାଜୂଟ ମୁକୁଳା କରି ଏବଂ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ନିଜର ଭୁଜମାନଙ୍କୁ ଧ୍ୱଜା ପରି ବିସ୍ତାର କରି ତାଣ୍ଡବନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳମୁନରେ ଦିଗ୍ଗଜମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ମେଘଗର୍ଜନ ସମାନ ଭୟଙ୍କର ଅଟ୍ଟହାସରେ ଦିଗମାନେ ଫାଟି ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ତେଜ ଅସହ୍ୟ ହୋଇଯାଏ; ସେ ତାଙ୍କର କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଟିଳ ଭ୍ରୂକୁଟି ହେତୁ ବଡ଼ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ବିକଟାଳ ଦନ୍ତ-ପଙ୍‌କ୍ତିରେ ତାରାଗଣ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେପରି କ୍ରୋଧର ଭଣ୍ଡାର ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଯେ ବାରମ୍ବାର କ୍ରୁଦ୍ଧ କରାଏ, ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଧାତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କଣ ତାହାର ମଙ୍ଗଳ ହେବ !'' ॥ ୧୧ ॥

ମହାତ୍ମା ଦକ୍ଷଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ବସିଥିବା ଲୋକେ ଭୟ ହେତୁ ଏକ ଆରେକକୁ କାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଆଶଙ୍କା ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି; ଏତିକିବେଳେ ଆକାଶରେ ଓ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ଉତ୍ପାତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୨ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ସଦଳବଳେ ମାଡ଼ି ଆସିଥିବା ରୁଦ୍ରସେବକମାନେ ସେହି ବିରାଟ ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଘେରିଗଲେ। ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରିଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ଥିଲେ ବାଙ୍ଗରା; କେତେକଙ୍କ ଦେହର ରଙ୍ଗ ପିଙ୍ଗଳ ତ, ଆଉ କେତେକଙ୍କ ରଙ୍ଗ ହଳଦିଆ। କେତେକଙ୍କ ମୁହଁ ଓ ପେଟ ହୋଇଥାଏ ଠିକ୍ ମଗରର ମୁହଁ ଓ ପେଟ ପରି ॥ ୧୩ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେଜଣ ପ୍ରାଗ୍‌ବଂଶ (ଯଜ୍ଞଶାଳାର ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଖୁଣ୍ଟ ମଝିରେ ରଖା ଯାଇଥିବା ଆଡ଼ି କାଠ) ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ; କେତେକ ଯାଇ ଯଜ୍ଞଶାଳାର ପଶ୍ଚିମପଟେ ଥିବା ପତ୍ନୀଶାଳା ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ; କେତେକ ଯାଇ ଯଜ୍ଞଶାଳାର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ସଭାମଣ୍ଡପ ଏବଂ ମଣ୍ଡପ ଆଗରେ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଥିବା ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଶାଳା ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ। କେହି କେହି ଯାଇ ଯଜମାନ ଗୃହ ଓ ରୋଷେଇଘର ଭାଙ୍ଗି

ରୁରୁଜୁର୍ଯଜ୍ଞପାତ୍ରାଣି ତଥୈକେଽଗ୍ନୀନନାଶୟନ୍ ।
କୁଣ୍ଡେଷ୍ୱମୂତ୍ରୟନ୍ କେଚିଦ୍‌ବିଭିଦୁର୍ବେଦିମେଖଳାଃ ॥ ୧୫

ଅବାଧନ୍ତ ମୁନୀନନ୍ୟ ଏକେ ପତ୍ନୀରତର୍ଜୟନ୍ ।
ଅପରେ ଜଗୃହୁର୍ଦେବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାସନ୍ନାନ୍ ପଲାୟିତାନ୍ ॥ ୧୬

ଭୃଗୁଂ ବବନ୍ଧ ମଣିମାନ୍ ବୀରଭଦ୍ରଃ ପ୍ରଜାପତିମ୍ ।
ଚଣ୍ଡୀଶଃ ପୂଷଣଂ ଦେବଂ ଭଗଂ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରୋଽଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧୭

ସର୍ବ ଏବର୍ତ୍ୱିଜୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଦସ୍ୟାଃ ସଦିବୌକସଃ ।
ତୈରର୍ଦ୍ୟମାନାଃ ସୁଭୃଶଂ ଗ୍ରାବଭିର୍ନୈକଧାଦ୍ରବନ୍ ॥ ୧୮

ଜୁହ୍ୱତଃ ସ୍ରୁବହସ୍ତସ୍ୟ ଶ୍ମଶ୍ରୂଣି ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ।
ଭୃଗୋର୍ଲୁଲୁଞ୍ଚେ ସଦସି ଯୋଽହସଚ୍ଛ୍ମଶ୍ରୁ ଦର୍ଶୟନ୍ ॥ ୧୯

ଭଗସ୍ୟ ନେତ୍ରେ ଭଗବାନ୍ ପାତିତସ୍ୟ ରୁଷା ଭୁବି ।
ଉଜ୍ଜହାର ସଦଃସ୍ଥୋଽକ୍ଷ୍ଣା ଯଃ ଶପନ୍ତମସୂସୁଚତ୍ ॥ ୨୦

ପୂଷ୍ଣଶ୍ଚାପାତୟଦ୍ଦନ୍ତାନ୍ କାଲିଙ୍ଗସ୍ୟ ଯଥା ବଲଃ ।
ଶପ୍ୟମାନେ ଗରିମଣି ଯୋଽହସଦ୍ଦର୍ଶୟନ୍ ଦତଃ ॥ ୨୧

ଆକ୍ରମ୍ୟୋରସି ଦକ୍ଷସ୍ୟ ଶିତଧାରେଣ ହେତିନା ।
ଛିନ୍ଦନ୍ନପି ତଦୁଦ୍ଧର୍ତ୍ତୁଂ ନାଶକ୍ନୋତ୍ ତ୍ର୍ୟମ୍ବକସ୍ତଦା ॥ ୨୨

ଶସ୍ତ୍ରୈରସ୍ତ୍ରାନ୍ୱିତୈରେବମନିର୍ଭିନ୍ନତ୍ୱଚଂ ହରଃ ।
ବିସ୍ମୟଂ ପରମାପନ୍ନୋ ଦଧ୍ୟୌ ପଶୁପତିଶ୍ଚିରମ୍ ॥ ୨୩

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସଂଜ୍ଞପନଂ ଯୋଗଂ ପଶୂନାଂ ସ ପତିର୍ମଖେ ।
ଯଜମାନପଶୋଃ କସ୍ୟ କାୟାତ୍ତେନାହରଚ୍ଛିରଃ ॥ ୨୪

ସାଧୁବାଦସ୍ତଦା ତେଷାଂ କର୍ମ ତତ୍ତସ୍ୟ ଶଂସତାମ୍ ।
ଭୂତପ୍ରେତପିଶାଚାନାମନ୍ୟେଷାଂ ତଦ୍‌ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୨୫

ଛିନ୍‌ଛତ୍ର କରିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ କିଏ ଯାଇ ଯଜ୍ଞର ବିଭିନ୍ନ ପାତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ତ, କିଏ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡର ଅଗ୍ନି ଲିଭାଇଦେଲା । କିଏ ଯାଇ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରେ ପରିସ୍ରା କରିଦେଲା ତ, କିଏ ବେଦୀ ଚାରିପଟେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ସୀମାସୂତ୍ର ଛିଣ୍ଡାଇଦେଲା ॥ ୧୫ ॥ କେହି କେହି ମୁନିମାନଙ୍କୁ ପରିହାସ କଲେ ତ, କେହି କେହି ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଡରାଇବା-ଧମକାଇବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ; ପୁଣି କେହି କେହି ସେମାନଙ୍କ ପାଖଦେଇ ଖସି ପଳାଉଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ ॥ ୧୬ ॥ ମଣିମାନ୍ ଭୃଗୁଋଷିଙ୍କୁ ଏବଂ ବୀରଭଦ୍ର ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଇଲେ । ଚଣ୍ଡୀଶ ପୂଷାଙ୍କୁ ଓ ନନ୍ଦୀଶ୍ୱର ଯାଇ ଭଗଦେବତାଙ୍କୁ ଧରିପକାଇଲେ ॥ ୧୭ ॥

ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଏହି ଭୟଙ୍କର ଲୀଳା ଦେଖି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଟେକାପଥର-ମାଡ଼ରେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଯେତେସବୁ ଋତ୍ୱିଜ, ସଦସ୍ୟ ଓ ଦେବତା ଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ଯେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ପାରିଲେ, ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଭୃଗୁ ସ୍ରୁବ ଧରି ଆହୁତି ଦେଉଥିଲେ । ବୀରଭଦ୍ର ତାଙ୍କର ଦାଢ଼ିନିଶ ଉପାଡ଼ି ପକାଇଲେ; କାରଣ ସେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ନିଶ ମୋଡ଼ି ମହାଦେବଙ୍କୁ ଉପହାସ କରିଥିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ବୀରଭଦ୍ର କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଭଗଦେବତାଙ୍କୁ ତଳେ କଚାଡ଼ିଦେଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଆଖି ଖୋଳି ପକାଇଲେ; କାରଣ ଦେବସଭାରେ ଦକ୍ଷ ଯେତେବେଳେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ଅଭିଶାପ ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭଗ ତାଙ୍କୁ ଆଖି ଠାରି ଉସୁକାଇ ଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ଅନିରୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିବାହ ସମୟରେ ବଳରାମ ଯେପରି କଳିଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଦେଇଥିଲେ, ବୀରଭଦ୍ର ସେହିପରି ପୂଷାଙ୍କ ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ; କାରଣ ଦକ୍ଷ ମହାଦେବଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେବାବେଳେ ପୂଷା ଦାନ୍ତ ଦେଖାଇ ହସିଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପରେ ବୀରଭଦ୍ର ଦକ୍ଷଙ୍କ ଛାତି ଉପରେ ବସି ଏକ ଧାରୁଆ ଖଣ୍ଡାରେ ତାଙ୍କ ବେକ କାଟିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଗଣ୍ଡିମୁଣ୍ଡ ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଚମଡ଼ା କାଟି ନ ହେବାରୁ, ବୀରଭଦ୍ର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ବହୁତ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିନ୍ତା କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଶେଷରେ ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ଯେପରି ଯଜ୍ଞପଶୁକୁ ମରାଯାଉଥିଲା, ସେ ଯଜମାନ ହୋଇଥିବା ଦକ୍ଷରୂପୀ ପଶୁର ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ସେହିପରି ଗଣ୍ଡିରୁ ଅଲଗା କରିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତାହା ଦେଖି ଭୂତ, ପ୍ରେତ ଓ ପିଶାଚମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ବାଃ ବାଃ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦଳର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ହାହାକାର

ଜୁହାବୈତଚ୍ଛିରସ୍ତସ୍ମିନ୍ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନାବମର୍ଷିତଃ ।
ତଦ୍ଦେବଯଜନଂ ଦଗ୍‌ଧ୍ୱା ପ୍ରାତିଷ୍ଠଦ୍ ଗୁହ୍ୟକାଳୟମ୍ ॥ ୨୬

ଖେଳିଗଲା ॥ ୨୫ ॥ ବୀରଭଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୋପାନଳ ହୋଇ ଦକ୍ଷଙ୍କ ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଯଜ୍ଞର ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିରେ ପକାଇଦେଲେ ଓ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଇ ଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱଂସ କରିଦେବା ପରେ ସେ କୈଳାସ ପର୍ବତକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞବିଧ୍ୱଂସୋ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବଗଣଙ୍କର କୈଳାସ ଗମନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଥ ଦେବଗଣାଃ ସର୍ବେ ରୁଦ୍ରାନୀକୈଃ ପରାଜିତାଃ ।
ଶୂଳପଟ୍ଟିଶନିସ୍ତ୍ରିଂଶଗଦାପରିଘମୁଦ୍‌ଗରୈଃ ॥ ୧

ସଂଛିନ୍ନଭିନ୍ନସର୍ବାଙ୍ଗାଃ ସର୍ତ୍ୱିକ୍‌ସଭ୍ୟା ଭୟାକୁଳାଃ ।
ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବେ ନମସ୍କୃତ୍ୟ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନୈତନ୍ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ॥ ୨

ଉପଲଭ୍ୟ ପୁରୈବୈତଦ୍ ଭଗବାନବ୍ଜସମ୍ଭବଃ ।
ନାରାୟଣଶ୍ଚ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ନ କସ୍ୟାଧ୍ୱରମୀୟତୁଃ ॥ ୩

ତଦାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ବିଭୁଃ ପ୍ରାହ ତେଜୀୟସି କୃତାଗସି ।
କ୍ଷେମାୟ ତତ୍ର ସା ଭୂୟାନ୍ନ ପ୍ରାୟେଣ ବୁଭୂଷତାମ୍ ॥ ୪

ଅଥାପି ଯୂୟଂ କୃତକିଲ୍‌ବିଷା ଭବଂ
ଯେ ବର୍ହିଷୋ ଭାଗଭାଜଂ ପରାଦୁଃ ।
ପ୍ରସାଦୟଧ୍ୱଂ ପରିଶୁଦ୍ଧଚେତସା
କ୍ଷିପ୍ରପ୍ରସାଦଂ ପ୍ରଗୃହୀତାଙ୍‌ଘ୍ରିପଦ୍ମମ୍ ॥ ୫

ଆଶାସାନାଂ ଜୀବିତମଧ୍ୱରସ୍ୟ
ଲୋକଃ ସପାଳଃ କୁପିତେ ନ ଯସ୍ମିନ୍ ।
ତମାଶୁ ଦେବଂ ପ୍ରିୟୟା ବିହୀନଂ
କ୍ଷମାପୟଧ୍ୱଂ ହୃଦି ବିଦ୍ଧଂ ଦୁରୁକ୍ତୈଃ ॥ ୬

ନାହଂ ନ ଯଜ୍ଞୋ ନ ଚ ଯୂୟମନ୍ୟେ
ଯେ ଦେହଭାଜୋ ମୁନୟଶ୍ଚ ତତ୍ତ୍ୱମ୍ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏପରିଭାବରେ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ସେବକମାନେ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେବାରୁ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଭୂତପ୍ରେତଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳ, ପଟ୍ଟିଶ, ଖଡ୍‌ଗ, ଗଦା, ପରିଘ ଓ ମୁଦ୍‌ଗର ଆଦି ଆୟୁଧରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଯିବାରୁ, ସେମାନେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଋତ୍ୱିଜ ଓ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଏସବୁ ଭାବୀ ଉତ୍ପାତ ବିଷୟରେ ଜାଣିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଯଜ୍ଞକୁ ଯାଇ ନ ଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସବୁକଥା ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ, "ହେ ଦେବଗଣ ! ପରମ ସମର୍ଥ ତେଜସ୍ୱୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିଛି ଦୋଷ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିଥିବା ଲୋକର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ପୁଣି ତୁମେମାନେ ତ ଯଜ୍ଞରେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ଭାଗ ନ ଦେଇ ବିରାଟ ଅପରାଧ କଲ । ତଥାପି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କର । ଭଗବାନ୍ ଆଶୁତୋଷ ଅତିଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ତୁମେମାନେ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟରେ ଯାଇ, ତାଙ୍କ ପାଦ ଧରି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରାଅ—କ୍ଷମା ମାଗ ॥ ୫ ॥ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦୁର୍ବଚନରୂପୀ ବାଣ ତ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆଗରୁ ବିଦ୍ଧ କରିଥିଲା; ତା'ଉପରେ ପୁଣି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟା ସତୀଙ୍କର ବିୟୋଗ ଘଟିଗଲା । ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ଯଦି ଚାହୁଁଛ ଯେ, ଏହି ଯଜ୍ଞ ପୁଣି ଥରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ, ତେବେ ପ୍ରଥମେ ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ନିଜ ଅପରାଧ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗ । ନଚେତ୍, ତାହାଙ୍କ କ୍ରୋଧରେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସମେତ ସମଗ୍ର ଭୁବନ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବ ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତାହାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଶକ୍ତିସାମର୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବି, ଋଷିମୁନି, ଦେବତା ଓ

ବିଦୁଃ ପ୍ରମାଣଂ ବଲବୀର୍ଯ୍ୟୟୋର୍ବା
ଯସ୍ୟାତ୍ମତନ୍ତ୍ରସ୍ୟ କ ଉପାୟଂ ବିଧିତ୍ସେତ୍ ॥ ୭

ସ ଇତ୍ଥମାଦିଶ୍ୟ ସୁରାନଜସ୍ତୈଃ
ସମନ୍ୱିତଃ ପିତୃଭିଃ ସପ୍ରଜେଶୈଃ ।
ଯଯୌ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟାନ୍ନିଲୟଂ ପୁରଦ୍ୱିଷଃ
କୈଳାସମଦ୍ରିପ୍ରବରଂ ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୮

ଜନ୍ମୌଷଧିତପୋମନ୍ତ୍ରଯୋଗସିଦ୍ଧୈର୍ନରେତରୈଃ ।
ଜୁଷ୍ଟଂ କିନ୍ନରଗନ୍ଧର୍ବୈରପ୍ସରୋଭିର୍ବୃତଂ ସଦା ॥ ୯

ନାନାମଣିମୟୈଃ ଶୃଙ୍ଗୈର୍ନାନାଧାତୁବିଚିତ୍ରିତୈଃ ।
ନାନାଦ୍ରୁମଲତାଗୁଲ୍ମୈର୍ନାନାମୃଗଗଣାବୃତୈଃ ॥ ୧୦

ନାନାମଳପ୍ରସ୍ରବଣୈର୍ନାନାକନ୍ଦରସାନୁଭିଃ ।
ରମଣଂ ବିହରନ୍ତୀନାଂ ରମଣୈଃ ସିଦ୍ଧଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୧୧

ମୟୂରକେକାଭିରୁତଂ ମଦାନ୍ଧାଳିବିମୂର୍ଚ୍ଛିତମ୍ ।
ପ୍ଲାବିତୈ ରକ୍ତକଣ୍ଠାନାଂ କୂଜିତୈଶ୍ଚ ପତତ୍ତ୍ରିଣାମ୍ ॥ ୧୨

ଆହ୍ୱୟନ୍ତମିବୋଦ୍ଧସ୍ତୈର୍ଦ୍ୱିଜାନ୍ କାମଦୁଘୈର୍ଦ୍ରୁମୈଃ ।
ବ୍ରଜନ୍ତମିବ ମାତଙ୍ଗୈର୍ଗୃଣନ୍ତମିବ ନିର୍ଝରୈଃ ॥ ୧୩

ମନ୍ଦାରୈଃ ପାରିଜାତୈଶ୍ଚ ସରଳୈଶ୍ଚୋପଶୋଭିତମ୍ ।
ତମାଳୈଃ ଶାଲତାଳୈଶ୍ଚ କୋବିଦାରାସନାର୍ଜୁନୈଃ ॥ ୧୪

ଚୂତୈଃ କଦମ୍ବୈର୍ନୀପୈଶ୍ଚ ନାଗପୁନ୍ନାଗଚମ୍ପକୈଃ ।
ପାଟଲାଶୋକବକୁଳୈଃ କୁନ୍ଦୈଃ କୁରବକୈରପି ॥ ୧୫

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାର୍ଣ୍ଣଶତପତ୍ରୈଶ୍ଚ ବରରେଣୁକଜାତିଭିଃ ।
କୁବ୍ଜକୈର୍ମଲ୍ଲିକାଭିଶ୍ଚ ମାଧବୀଭିଶ୍ଚ ମଣ୍ଡିତମ୍ ॥ ୧୬

ପନସୋଦୁମ୍ବରାଶ୍ୱତ୍ଥପ୍ଲକ୍ଷନ୍ୟଗ୍ରୋଧହିଙ୍ଗୁଭିଃ ।
ଭୂର୍ଜୈରୋଷଧିଭିଃ ପୂଗୈ ରାଜପୂଗୈଶ୍ଚ ଜମ୍ବୁଭିଃ ॥ ୧୭

ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ସ୍ୱୟଂ ମୁଁ ବି ଜାଣେ ନାହିଁ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ଉପାୟ କିଏ ବା କରିପାରିବ ! ॥ ୭ ॥

ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି କହିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ସେମାନଙ୍କୁ, ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ଓ ପିତୃପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ନେଇ, ନିଜଲୋକରୁ ବାହାରି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଧାମ ପର୍ବତଶ୍ରେଷ୍ଠ କୈଳାସ ଅଭିମୁଖେ ଗ୍ଲଲେ ॥ ୮ ॥ କୈଳାସରେ ଓଷଧି, ତପ, ମନ୍ତ୍ର ତଥା ଯୋଗ ଆଦି ଉପାୟରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ଓ ଜନ୍ମସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଦେବତାମାନେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି। ତାହା ସର୍ବଦା କିନ୍ନର, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍ସରାଦିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହେ ॥ ୯ ॥ କୈଳାସର ଶିଖର ହେଉଛି ମଣିମୟ; ତାହା ନାନାପ୍ରକାର ଧାତୁ ହେତୁ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ। ତା'ଉପରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ, ଲତା ଓ ଗୁଳ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଓ ସେସବୁ ଭିତରେ ଦଳ ଦଳ ବନ୍ୟପଶୁ ବିଚରଣ କରୁଥାନ୍ତି ॥୧୦॥ ସେଠାରେ ନିର୍ମଳଜଳର ବହୁ ଝରଣା ଥାଏ; ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗହନ କନ୍ଦର ଓ ଉଚ୍ଚ ଶିଖର ହେତୁ ସେହି ପର୍ବତ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରୁଥିବା ସିଦ୍ଧପତ୍ନୀମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ମୟୂରମାନଙ୍କର ରାବ, ମଦାନ୍ଧ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ଗୁଞ୍ଜନ, କୋଇଲିମାନଙ୍କର କୁହୁତାନ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର କଳରବରେ ସଦା ଗୁଞ୍ଜରିତ ହେଉଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସେଠାର କଳ୍ପବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ଶାଖାମାନଙ୍କୁ ହଲାଇ ହଲାଇ, ସତେ ଯେପରି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ 'ଆସ, ଆସ' ବୋଲି ଡାକୁଥାନ୍ତି। ସେଠାରେ ବିରାଟକାୟ ହାତୀମାନେ ବୁଲୁଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସ୍ୱୟଂ କୈଳାସ ଚଲାବୁଲା କରୁଛି କି ? ସେଠାର ଝରଣାମାନଙ୍କର କଳ କଳ ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଲାଗୁଥାଏ, ସ୍ୱୟଂ କୈଳାସ ହିଁ କଥାଭାଷା କରୁଛି ॥ ୧୩ ॥

ମନ୍ଦାର, ପାରିଜାତ, ସରଳ, ତମାଳ, ଶାଳ, ତାଳ, କୋବିଦାର, ଅସନ ଓ ଅର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ହେତୁ ପର୍ବତଟି ଅତି ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ॥ ୧୪ ॥ ଆମ୍ବ, କଦମ୍ବ, ନୀପ, ନାଗ, ପୁନ୍ନାଗ, ଚମ୍ପା, ଗୋଲାପ, ଅଶୋକ, ବକୁଳ, କୁନ୍ଦ, କୁରବକ (ଦାସକେରଣ୍ଡା), ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ଶତପତ୍ର କମଳ, ଅଳାଇଚ ଆଦି ମନୋହର ବୃକ୍ଷ ଏବଂ ମାଳତୀ, କୁବ୍ଜକ, ମଲ୍ଲୀ ଓ ମାଧବୀ ଆଦି ଲତା ମଧ୍ୟ ସେଠାର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ପଣସ, ଉଦୁମ୍ବର, ଅଶ୍ୱତ୍ଥ, ଜରି, ବର, ଗୁଗଳ, ଭୂର୍ଜ, ଓଷଧି ଜାତିର ବୃକ୍ଷ (କଦଳୀ

ଖର୍ଜୂରାମ୍ରାତକାମ୍ରାଦ୍ୟୈଃ ପ୍ରିୟାଳମଧୁକେଙ୍ଗୁଦୈଃ ।
ଦ୍ରୁମଜାତିଭିରନ୍ୟୈଶ୍ଚ ରାଜିତଂ ବେଣୁକୀଚକୈଃ ॥ ୧୮

କୁମୁଦୋତ୍ପଳକହ୍ଲାରଶତପତ୍ରବନର୍ଦ୍ଧିଭିଃ ।
ନଳିନୀଷୁ କଳଂ କୂଜତ୍ ଖଗବୃନ୍ଦୋପଶୋଭିତମ୍ ॥ ୧୯

ମୃଗୈଃ ଶାଖାମୃଗୈଃ କ୍ରୋଡ଼ୈର୍ମୃଗେନ୍ଦ୍ରୈର୍ଋକ୍ଷଶଲ୍ୟକୈଃ ।
ଗବୟୈଃ ଶରଭୈର୍ବ୍ୟାଘ୍ରୈ ରୁରୁଭିର୍ମହିଷାଦିଭିଃ ॥ ୨୦

କର୍ଣ୍ଣାନ୍ତ୍ରୈକପଦାଶ୍ୱାସ୍ୟୈର୍ନିର୍ଜୁଷ୍ଟଂ ବୃକନାଭିଭିଃ ।
କଦଳୀଖଣ୍ଡସଂରୁଦ୍ଧନଳିନୀପୁଳିନଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୧

ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଂ ନନ୍ଦୟା ସତ୍ୟାଃ ସ୍ନାନପୁଣ୍ୟତରୋଦୟା ।
ବିଲୋକ୍ୟ ଭୂତେଶଗିରିଂ ବିବୁଧା ବିସ୍ମୟଂ ୟୟୁଃ ॥ ୨୨

ଦଦୃଶୁସ୍ତତ୍ର ତେ ରମ୍ୟାମଳକାଂ ନାମ ବୈ ପୁରୀମ୍ ।
ବନଂ ସୌଗନ୍ଧିକଂ ଚାପି ୟତ୍ର ତନ୍ନାମ ପଙ୍କଜମ୍ ॥ ୨୩

ନନ୍ଦା ଚାଳକନନ୍ଦା ଚ ସରିତୌ ବାହ୍ୟତଃ ପୁରଃ ।
ତୀର୍ଥପାଦପଦାମ୍ଭୋଜରଜସାତୀବ ପାବନେ ॥ ୨୪

ୟୟୋଃ ସୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ କ୍ଷତ୍ତରବରୁହ୍ୟ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟତଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ପୁଂସଃ ସିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟୋ ବିଗାହ୍ୟ ରତିକର୍ଶିତାଃ ॥ ୨୫

ୟୟୋସ୍ତତ୍ସ୍ନାନବିଭ୍ରଷ୍ଟନବକୁଙ୍କୁମପିଞ୍ଜରମ୍ ।
ବିତୃଷୋଽପି ପିବନ୍ତ୍ୟମ୍ଭଃ ପାୟୟନ୍ତୋ ଗଜା ଗଜୀଃ ॥ ୨୬

ତାରହେମମହାରତ୍ନବିମାନଶତସଂକୁଳାମ୍ ।
ଜୁଷ୍ଟାଂ ପୁଣ୍ୟଜନସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ୟଥା ଖଂ ସତଡ଼ିଦ୍‌ଘନମ୍ ॥ ୨୭

ଆଦି), ଗୁଆ, ରାଜପୂଗ, ଜାମୁ, ଖଜୁରି, ଆମ୍ବଡ଼ା, ଆମ୍ବ, ପିୟାଳ, ମହୁଲ, ଇଙ୍ଗୁଦ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଉଁଶବୁଦାରେ ସେହି ପର୍ବତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ଦିଶୁଥାଏ ॥ ୧୭,୧୮ ॥

ସେଠାର ପୁଷ୍କରିଣୀମାନଙ୍କରେ କଇଁ, ପଦ୍ମ, କହ୍ଲାର, ଶତପତ୍ର ଆଦି ଅନେକ ଜାତିର ଫୁଲ ଫୁଟିଥାଏ । ସେସବୁର ଶୋଭାରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଦଳ ଦଳ ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥିବା ଫଳରେ ସେହି ସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ସେଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ହରିଣ, ବାନର, ବରାହ, ସିଂହ, ଭାଲୁ, ଝିଙ୍କ, ନୀଳଗାଈ, ଶରଭ, ବ୍ୟାଘ୍ର, କୃଷ୍ଣମୃଗ, ମହିଷ, କର୍ଣ୍ଣାନ୍ତ୍ର, ଏକପଦ, ଅଶ୍ୱମୁଖୀ, ଗଧିଆ ଓ କସ୍ତୁରୀମୃଗ ବୁଲୁଥିବାର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । ସେଠାର ସରୋବରମାନଙ୍କ ତଟରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି କଦଳୀଗଛ ଥିବାରୁ ଦୃଶ୍ୟ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନନ୍ଦା ନାମକ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ; ସେହି ନଦୀର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ଦେବୀ ସତୀ ସ୍ନାନ କରିଥିବାରୁ ତାହା ଅଧିକ ପବିତ୍ର ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ସେହି କୈଳାସ ପର୍ବତର ଏପରି ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୦-୨୨ ॥

ସେଠାରେ ସେମାନେ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କର ଅଳକା ନାମକ ଗୋଟିଏ ସୁରମ୍ୟ ପୁରୀ ଓ ସୌଗନ୍ଧିକ ବନ ଥିବାର ଦେଖିଲେ; ସେହି ବନରେ ସୌଗନ୍ଧିକ ନାମକ ପଦ୍ମଫୁଲ ଫୁଟିଥିବାରୁ ସର୍ବତ୍ର ମଧୁର ସୁଗନ୍ଧ ଚହଟୁଥାଏ ॥ ୨୩ ॥ ଅଳକାପୁରୀ ବାହାରେ ନନ୍ଦା ଓ ଅଳକନନ୍ଦା ନାମରେ ଦୁଇଟି ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ସେହି ନଦୀ ଦୁଇଟି ତୀର୍ଥପାଦ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଚରଣରଜ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଅଟନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ରତିବିଳାସରେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ନିଜ ନିଜ ନିବାସସ୍ଥାନରୁ ଆସି ସେହି ନଦୀରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି ଏବଂ ନଦୀରେ ପଶି ନିଜ ପ୍ରିୟତମମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ପାଣି ଫୋପାଡ଼ନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ସ୍ନାନ କରିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସଦ୍ୟଲେପିତ କୁଚକୁଙ୍କୁମ ଧୋଇ ହୋଇଯିବାରୁ ନଦୀଜଳ ସୁଗନ୍ଧିତ ଓ ହଳଦିଆ ହୋଇଯାଏ । ସେହି କୁଙ୍କୁମମିଶ୍ରିତ ଜଳକୁ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିବା ହସ୍ତୀମାନେ ବି ସୁଗନ୍ଧ ଲୋଭରେ ପାନ କରନ୍ତି ଓ ହସ୍ତିନୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଆଣି ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପିଆନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଅଳକାପୁରୀରେ ସୁନା, ରୂପା, ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ମଣିମାନଙ୍କରେ ନିର୍ମିତ ଶତ ଶତ ବିମାନ ରହିଥାଏ; ସେହି ବିମାନଗୁଡ଼ିକରେ ଯକ୍ଷପତ୍ନୀମାନେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେହି ବିମାନଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ଉକ୍ତ ବିଶାଳ ନଗରୀଟି ବିଜୁଳି ଓ ମେଘରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ଆକାଶ ପରି

ହିତ୍ୱା ଯକ୍ଷେଶ୍ୱରପୁରୀଂ ବନଂ ସୌଗନ୍ଧିକଂ ଚ ତତ୍ ।
ଦ୍ରୁମୈଃ କାମଦୁଘୈର୍ହୃଦ୍ୟଂ ଚିତ୍ରମାଲ୍ୟଫଳଚ୍ଛଦୈଃ ॥ ୨୮

ରକ୍ତକଣ୍ଠଖଗାନୀକସ୍ୱରମଣ୍ଡିତଷଟ୍‌ପଦମ୍ ।
କଳହଂସକୁଲପ୍ରେଷ୍ଠଂ ଖରଦଣ୍ଡଜଲାଶୟମ୍ ॥ ୨୯

ବନକୁଞ୍ଜରସଂଘୃଷ୍ଟହରିଚନ୍ଦନବାୟୁନା ।
ଅଧି ପୁଣ୍ୟଜନସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ମୁହୁରୁନ୍ମଥୟନ୍ମନଃ ॥ ୩୦

ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟକୃତସୋପାନା ବାପ୍ୟ ଉତ୍ପଳମାଳିନୀଃ ।
ପ୍ରାପ୍ତଂ କିମ୍ପୁରୁଷୈର୍ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତ ଆରାଦ୍ଦଦୃଶୁର୍ବଟମ୍ ॥ ୩୧

ସ ଯୋଜନଶତୋତ୍ସେଧଃ ପାଦୋନବିଟପାୟତଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟକ୍କୃତାଚଳଚ୍ଛାୟୋ ନିର୍ନୀଡ଼ସ୍ତାପବର୍ଜିତଃ ॥ ୩୨

ତସ୍ମିନ୍ମହାଯୋଗମୟେ ମୁମୁକ୍ଷୁଶରଣେ ସୁରାଃ ।
ଦଦୃଶୁଃ ଶିବମାସୀନଂ ତ୍ୟକ୍ତାମର୍ଷମିବାନ୍ତକମ୍ ॥ ୩୩

ସନନ୍ଦନାଦ୍ୟୈର୍ମହାସିଦ୍ଧୈଃ ଶାନ୍ତୈଃ ସଂଶାନ୍ତବିଗ୍ରହମ୍ ।
ଉପାସ୍ୟମାନଂ ସଖ୍ୟା ଚ ଭର୍ତ୍ରା ଗୁହ୍ୟକରକ୍ଷସାମ୍ ॥ ୩୪

ବିଦ୍ୟାତପୋଯୋଗପଥମାସ୍ଥିତଂ ତମଧୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଚରନ୍ତଂ ବିଶ୍ୱସୁହୃଦଂ ବାତ୍ସଲ୍ୟାଲ୍ଲୋକମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୩୫

ଲିଙ୍ଗଂ ଚ ତାପସାଭୀଷ୍ଟଂ ଭସ୍ମଦଣ୍ଡଜଟାଜିନମ୍ ।
ଅଙ୍ଗେନ ସଂଧ୍ୟାଭ୍ରରୁଚା ଚନ୍ଦ୍ରଲେଖାଂ ଚ ବିଭ୍ରତମ୍ ॥ ୩୬

ଦେଖାଯାଉଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେରଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ସେହି ଅଳକାପୁରୀ ପାର ହୋଇ ଦେବତାମାନେ ସୌଗନ୍ଧିକ ବନକୁ ଆସିଲେ । ସେହି ବନରେ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଫୁଲ, ଫଳ ଓ ପତ୍ରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବହୁ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ସେଠାରେ କୋକିଳ ଆଦି ପକ୍ଷୀମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ଓ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଣୁଗୁଣୁ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେହି ବନରେ ରାଜହଂସମାନଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟ ପଦ୍ମଫୁଲରେ ସୁଶୋଭିତ ଅନେକ ସରୋବର ଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ସେଠାରେ ବଣୁଆହାତୀମାନେ ହରିଚନ୍ଦନ ଗଛରେ ଘଷିହୋଇ ଗ୍ଭଲିବା ଫଳରେ ସେହି ଗଛମାନଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ବାୟୁ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ ଏବଂ ଉକ୍ତ ସୁଗନ୍ଧିତ ବାୟୁର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଯକ୍ଷପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ମନ ବିଶେଷଭାବରେ ଚହଲି ଯାଉଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ ଇତିମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଗୁଡ଼ିଏ ପୋଖରୀ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେସବୁର ପାହାଚସବୁ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣିରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥାଏ । ସେସବୁରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ନୀଳକମଳ ଫୁଟିଥାଏ । ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ସେହିସବୁ ପୋଖରୀକୁ କିମ୍ପୁରୁଷମାନେ ଆସିଥାନ୍ତି । ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ବନର ଶୋଭା ଦେଖି ଦେଖି କିଛି ଦୂର ଯିବା ପରେ ଦେବତାମାନେ ଗୋଟିଏ ବରଗଛ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ଗଛଟି ଥିଲା ଶହେ ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ । ତାହାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସ୍ତରି ଯୋଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥାନ୍ତି । ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସବୁବେଳେ ସୁନ୍ଦର ଛାୟା ପଡ଼ିଥାଏ । ତେଣୁ ସେଠାରେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଉତ୍ତାପ ବାଧେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେହି ଗଛରେ ଗୋଟିଏ ବି ଚଢ଼େଇବସା ନ ଥାଏ ॥ ୩୨ ॥

ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ମହାଯୋଗମୟ ମୁମୁକ୍ଷୁମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ ସେହି ବରଗଛ ତଳେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ କ୍ରୋଧହୀନ କାଳ ପରି ଜଣା ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ଭୂତନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ଦିଶୁଥାଏ । ସନନ୍ଦନ ଆଦି ଶାନ୍ତସିଦ୍ଧଗଣ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସଖା ଯକ୍ଷରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ କୁବେର ତାହାଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଜଗତ୍‌ପତି ମହାଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ସଂସାରର ସୁହୃଦ୍ । ସେ ସ୍ନେହବଶତଃ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକହିତ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଉପାସନା, ଚିତ୍ତର ଏକାଗ୍ରତା ଓ ସମାଧି ଆଦି ସାଧନା କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ମେଘ ପରି କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ଶରୀରରେ ସେ ତପସ୍ୱୀସୁଲଭ ଚିହ୍ନ ଯଥା—ଭସ୍ମ, ଦଣ୍ଡ,

ଉପବିଷ୍ଟଂ ଦର୍ଭମୟ୍ୟାଂ ବୃସ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ।
ନାରଦାୟ ପ୍ରବୋଚନ୍ତଂ ପୃଚ୍ଛତେ ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସତାମ୍ ॥ ୩୭

କୃତ୍ୱୋରୌ ଦକ୍ଷିଣେ ସବ୍ୟଂ ପାଦପଦ୍ମଂ ଚ ଜାନୁନି ।
ବାହୁଂ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେଽକ୍ଷମାଳାମାସୀନଂ ତର୍କମୁଦ୍ରୟା ॥ ୩୮

ତଂ ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣସମାଧିମାଶ୍ରିତଂ
ବ୍ୟୁପାଶ୍ରିତଂ ଗିରିଶଂ ଯୋଗକକ୍ଷାମ୍ ।
ସଲୋକପାଳା ମୁନୟୋ ମନୂନା-
ମାଦ୍ୟଂ ମନୁଂ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟଃ ପ୍ରଣେମୁଃ ॥ ୩୯

ସ ତୂପଲଭ୍ୟାଗତମାତ୍ମଯୋନିଂ
ସୁରାସୁରେଶୈରଭିବନ୍ଦିତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ।
ଉତ୍ଥାୟ ଚକ୍ରେ ଶିରସାଭିବନ୍ଦନ-
ମର୍ହତ୍ତମଃ କସ୍ୟ ଯଥୈବ ବିଷ୍ଣୁଃ ॥ ୪୦

ତଥାପରେ ସିଦ୍ଧଗଣା ମହର୍ଷିଭି-
ର୍ୟେ ବୈ ସମନ୍ତାଦନୁ ନୀଲଲୋହିତମ୍ ।
ନମସ୍କୃତଃ ପ୍ରାହ ଶଶାଙ୍କଶେଖରଂ
କୃତପ୍ରଣାମଂ ପ୍ରହସନ୍ନିବାତ୍ମଭୂଃ ॥ ୪୧

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଜାନେ ତ୍ୱାମୀଶଂ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଜଗତୋ ଯୋନିବୀଜୟୋଃ ।
ଶକ୍ତେଃ ଶିବସ୍ୟ ଚ ପରଂ ଯତ୍ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ନିରନ୍ତରମ୍ ॥ ୪୨

ତ୍ୱମେବ ଭଗବନ୍ନେତଚ୍ଛିବଶକ୍ତ୍ୟୋଃ ସରୂପୟୋଃ ।
ବିଶ୍ୱଂ ସୃଜସି ପାସ୍ୟତ୍ସି କ୍ରୀଡ଼ନ୍ନୂର୍ଣ୍ଣପଟୋ ଯଥା ॥ ୪୩

ତ୍ୱମେବ ଧର୍ମାର୍ଥଦୁଘାଭିପତ୍ତୟେ
ଦକ୍ଷେଣ ସୂତ୍ରେଣ ସସର୍ଜିଥାଧ୍ୱରମ୍ ।
ତ୍ୱୟୈବ ଲୋକେଽବସିତାଶ୍ଚ ସେତବୋ
ଯାନ୍‌ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧତେ ଧୃତବ୍ରତାଃ ॥ ୪୪

ଜଟା ଓ ମୃଗଚର୍ମ ଏବଂ ମସ୍ତକରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ସେ ବସିଥାନ୍ତି ଗୋଟିଏ କୁଶାସନରେ ଏବଂ ଅନେକ ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ଗହଣରେ ମଝିରେ ବସି ନାରଦ ପଚାରିବାରୁ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ତାହାଙ୍କର ବାମପାଦ ଡାହାଣଜଙ୍ଘ ଉପରେ ରହିଥାଏ । ସେ ବାଆଁହାତଟି ବାଆଁଆଣ୍ଠୁ ଉପରେ ରଖିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଡାହାଣକଚଟିରେ ଗୋଟିଏ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷମାଳା ଗୁଡ଼ାଇ ତର୍କମୁଦ୍ରାରେ* ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ସେ ଯୋଗପଟ୍ଟ (କାଠର ଆଶ୍ରାବାଡ଼ି)ର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥାନ୍ତି । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସବୁ ମୁନି ମନନଶୀଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କୁ କର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଯଦିବା ସକଳ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧିପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀମହାଦେବଙ୍କର ଚରଣକମଳ ବନ୍ଦନା କରନ୍ତି, ତଥାପି ବ୍ରହ୍ମା ଆସିଛନ୍ତି ଦେଖି, ମହେଶ୍ୱର ତୁରନ୍ତ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ବାମନାବତାରରେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ କଶ୍ୟପଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିବା ପରି ଶ୍ରୀମହାଦେବ ନତଶିର ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଶିବଙ୍କ ଚାରିପଟେ ଯେଉଁ ମହର୍ଷି ଓ ସିଦ୍ଧଗଣ ବସିଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଠିଆ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସମସ୍ତେ ପ୍ରଣାମ କରି ସାରିବାପରେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନତଶିର ହୋଇ କର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା ସହାସ୍ୟ ବଦନରେ କହିଲେ—॥ ୪୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବ ! ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ; କାରଣ ବିଶ୍ୱର ଯୋନି ଶକ୍ତି (ପ୍ରକୃତି) ଓ ତାର ବୀଜ ଶିବ (ପୁରୁଷ)ଙ୍କର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଯେଉଁ ସର୍ବମୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ॥ ୪୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ବୁଢ଼ିଆଣୀ ପରି ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଶିବ-ଶକ୍ତିରୂପରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରି ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ସଂସାରର ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଆପଣ ହିଁ ଧର୍ମ ଓ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନକାରୀ ବେଦକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଯଜ୍ଞ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ନିୟମନିଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥

* ତର୍ଜନୀ ଟିପ ସହିତ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ (ବୁଢ଼ା ଅଙ୍ଗୁଠି) ଟିପ ଲଗାଇ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଆଙ୍ଗୁଠିମାନଙ୍କୁ ମିଶାଇ ସିଧା ରଖିଲେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ, ତାହାକୁ ତର୍କମୁଦ୍ରା କହନ୍ତି; ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ଜ୍ଞାନମୁଦ୍ରା ।

ତ୍ୱଂ କର୍ମଣାଂ ମଙ୍ଗଳ ମଙ୍ଗଳାନାଂ
କର୍ତ୍ତୁଃ ସ୍ମ ଲୋକଂ ତନୁଷେ ସ୍ୱଃ ପରଂ ବା ।
ଅମଙ୍ଗଳାନାଂ ଚ ତମିସ୍ରମୁଲ୍‌ବଣଂ
ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ କେନ ତଦେବ କସ୍ୟଚିତ୍ ॥ ୪୫

ନ ବୈ ସତାଂ ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାର୍ପିତାତ୍ମନାଂ
ଭୂତେଷୁ ସର୍ବେଷ୍ୱଭିପଶ୍ୟତାଂ ତବ ।
ଭୂତାନି ଚାତ୍ମନ୍ୟପୃଥଗ୍‌ଦିଦୃକ୍ଷତାଂ
ପ୍ରାୟେଣ ରୋଷୋଽଭିଭବେଦ୍ ଯଥା ପଶୁମ୍ ॥ ୪୬

ପୃଥଗ୍‌ଧିୟଃ କର୍ମଦୃଶୋ ଦୁରାଶୟାଃ
ପରୋଦୟେନାର୍ପିତହୃଦ୍‌ରୁଜୋଽନିଶମ୍ ।
ପରାନ୍ ଦୁରୁକ୍ତୈର୍ବିତୁଦନ୍ତ୍ୟରୁନ୍ତୁଦା-
ସ୍ତାନ୍ମା ବଧୀଦ୍ଦୈବବଧାନ୍ ଭବଦ୍‌ବିଧଃ ॥ ୪୭

ଯସ୍ମିନ୍ ଯଦା ପୁଷ୍କରନାଭମାୟୟା
ଦୁରନ୍ତୟା ସ୍ପୃଷ୍ଟଧିୟଃ ପୃଥଗ୍‌ଦୃଶଃ ।
କୁର୍ବନ୍ତି ତତ୍ର ହ୍ୟନୁକମ୍ପୟା କୃପାଂ
ନ ସାଧବୋ ଦୈବବଲାତ୍କୃତେ କ୍ରମମ୍ ॥ ୪୮

ଭବାଂସ୍ତୁ ପୁଂସଃ ପରମସ୍ୟ ମାୟୟା
ଦୁରନ୍ତୟାସ୍ପୃଷ୍ଟମତିଃ ସମସ୍ତଦୃକ୍ ।
ତୟା ହତାତ୍ମସ୍ୱନୁକର୍ମଚେତଃ-
ସ୍ୱନୁଗ୍ରହଂ କର୍ତ୍ତୁମିହାର୍ହସି ପ୍ରଭୋ ॥ ୪୯

କୁର୍ବଧ୍ୱରସ୍ୟୋଦ୍ଧରଣଂ ହତସ୍ୟ ଭୋ-
ସ୍ତ୍ୱୟାସମାପ୍ତସ୍ୟ ମନୋ ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ନ ଯତ୍ର ଭାଗଂ ତବ ଭାଗିନୋ ଦଦୁଃ
କୁଯଜ୍ୱିନୋ ଯେନ ମଖୋ ନିନୀୟତେ ॥ ୫୦

ହେ ମଙ୍ଗଳମୟ ମହେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ଶୁଭକର୍ମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଅଥବା ମୋକ୍ଷପଦ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ପାପକର୍ମ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ନରକରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି । ତଥାପି କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି କର୍ମଫଳ ବିପରୀତ ହୋଇଯାଉଛି କିପରି ? ॥ ୪୫ ॥

ଯେଉଁ ମହାନୁଭବମାନେ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରିଦିଅନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କୁ ଅଭେଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ପଶୁ ପରି କ୍ରୋଧର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ରଖିଥିବା ହେତୁ କର୍ମରେ ହିଁ ଆସକ୍ତ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଦେଖି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଦିନରାତି ଈର୍ଷାରେ ଜଳେ ଏବଂ ଯେଉଁ ପରଦ୍ରୋହୀ ମୂର୍ଖମାନେ ନିଜର ଦୁର୍ବଚନଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ଦିଅନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବି ମାରିବା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ସେହି ବିଚରାମାନଙ୍କୁ ତ ବିଧାତା ହିଁ ମାରି ଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ହେ ଦେବଦେବ ! ଭଗବାନ୍ କମଳନାଭଙ୍କ ପ୍ରବଳ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯିବାରୁ ଯଦି କୌଣସି ଲୋକର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୋଇଯାଏ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ବି ସାଧୁପୁରୁଷ ନିଜର ପରଦୁଃଖକାତର ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ସେପରି ଲୋକଙ୍କୁ କୃପା କରିଥାନ୍ତି; ଦୈବବଶତଃ ଯାହା କିଛି ହୋଇଯାଏ, ସେମାନେ ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଜ୍ଞ । ପରମ ପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୁସ୍ତର ମାୟା ଆପଣଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରିପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ମାୟାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କର୍ମମାର୍ଗରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିଛି ଅପରାଧ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ହିଁ ପଡ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୯ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ମୂଳ । ଆପଣ ହିଁ ସବୁଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ପ୍ରଭୁ । ଯଜ୍ଞଭାଗ ପାଇବାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାର ରହିଛି । ତଥାପି ଏହି ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞରେ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଯାଜକମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଭାଗ ଦେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଗଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ସେହି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଜ୍ଞକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୫୦ ॥

ଜୀବତାଦ୍ୟଜମାନୋଽୟଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେତାକ୍ଷିଣୀ ଭଗଃ ।
ଭୃଗୋଃ ଶ୍ମଶ୍ରୂଣି ରୋହନ୍ତୁ ପୂଷ୍ଣୋ ଦନ୍ତାଶ୍ଚ ପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୫୧

ପ୍ରଭୋ ! ଏପରି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ ଯଜମାନ ଦକ୍ଷ ପୁନର୍ବାର ବଞ୍ଚି ଉଠିବେ; ଭଗଦେବତା ତାଙ୍କର ନେତ୍ର ଫେରି ପାଇବେ; ଭୃଗୁଙ୍କର ନିଶଦାଢ଼ି କଅଁଳି ଆସିବ ଏବଂ ପୂଷାଙ୍କର ଦାନ୍ତ ପୂର୍ବ ପରି ହୋଇଯିବ ॥ ୫୧ ॥

ଦେବାନାଂ ଭଗ୍ନଗାତ୍ରାଣାମୃତ୍ୱିଜାଂ ଗ୍ରାବ୍ୟୁଧାଶ୍ମଭିଃ ।
ଭବତାନୁଗୃହୀତାନାମାଶୁ ମନ୍ୟୋଽସ୍ତ୍ୱନାତୁରମ୍ ॥ ୫୨

ହେ ରୁଦ୍ରଦେବ ! ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଟେକାପଥର ମାଡ଼ରେ ଯେଉଁ ଦେବତା ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି, ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ସେମାନେ ପୂର୍ବ ପରି ଭଲ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୫୨ ॥

ଏଷ ତେ ରୁଦ୍ର ଭାଗୋଽସ୍ତୁ ଯଦୁଚ୍ଛିଷ୍ଟୋଽଧ୍ୱରସ୍ୟ ବୈ ।
ଯଜ୍ଞସ୍ତେ ରୁଦ୍ର ଭାଗେନ କଳ୍ପତାମଦ୍ୟ ଯଜ୍ଞହନ୍ ॥ ୫୩

ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାପରେ ଯାହା କିଛି ସାମଗ୍ରୀ ବଳିବ, ତାହା ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ଭାଗ ହୋଇ ରହିବ । ହେ ଯଜ୍ଞବିଧ୍ୱଂସକ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଭାଗ ଦେଇ ଆଜି ସେହି ଯଜ୍ଞ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉ ॥ ୫୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ରୁଦ୍ରସାନ୍ତ୍ୱନଂ ନାମ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ସମାପନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟଜେନାନୁନୀତେନ ଭବେନ ପରିତୁଷ୍ୟତା ।
ଅଭ୍ୟଧାୟି ମହାବାହୋ ପ୍ରହସ୍ୟ ଶ୍ରୂୟତାମିତି ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ମହାବାହୁ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ମହାଦେବ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ହସି ହସି ଯାହା କହିଲେ, ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀମହାଦେବ ଉବାଚ

ନାଘଂ ପ୍ରଜେଶ ବାଲାନାଂ ବର୍ଣ୍ଣୟେ ନାନୁଚିନ୍ତୟେ ।
ଦେବମାୟାଭିଭୂତାନାଂ ଦଣ୍ଡସ୍ତତ୍ର ଧୃତୋ ମୟା ॥ ୨

ପ୍ରଜାପତେର୍ଦଗ୍ଧଶୀର୍ଷ୍ଣୋ ଭବତ୍ୱଜମୁଖଂ ଶିରଃ ।
ମିତ୍ରସ୍ୟ ଚକ୍ଷୁଷେକ୍ଷେତ ଭାଗଂ ସ୍ୱଂ ବର୍ହିଷୋ ଭଗଃ ॥ ୩

ପୂଷା ତୁ ଯଜମାନସ୍ୟ ଦଦ୍ଭିର୍ଜକ୍ଷତୁ ପିଷ୍ଟଭୁକ୍ ।
ଦେବାଃ ପ୍ରକୃତସର୍ବାଙ୍ଗା ଯେ ମ ଉଚ୍ଛେଷଣଂ ଦଦୁଃ ॥ ୪

ବାହୁଭ୍ୟାମଶ୍ୱିନୋଃ ପୂଷ୍ଣୋ ହସ୍ତାଭ୍ୟାଂ କୃତବାହବଃ ।
ଭବନ୍ତ୍ୱଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟବଶ୍ଚାନ୍ୟେ ବସ୍ତଶ୍ମଶ୍ରୁର୍ଭୃଗୁର୍ଭବେତ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀମହାଦେବ କହିଲେ—"ପ୍ରଜାପତେ ! ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଦକ୍ଷ ଅଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ ଅପରାଧ କଲେ, ମୁଁ ତାହା ଚର୍ଚ୍ଚା କରେ ନାହିଁ, କି ମନେ ପକାଏ ନାହିଁ । ମୁଁ ତ କେବଳ ସାବଧାନ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଦଣ୍ଡ ଦେଲି ॥ ୨ ॥ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ତ ଅଗ୍ନିରେ ଜଳିଗଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବେକରେ ଛେଳି ମୁଣ୍ଡଟିଏ ଲଗାଇ ଦିଆଯାଉ । ଭଗଦେବ ମିତ୍ରଦେବ (ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ)ଙ୍କ ଆଖିରେ ନିଜର ଯଜ୍ଞଭାଗ ଦେଖନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥ ପୂଷା ତ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଅନ୍ନ ଖାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ଯଜମାନଙ୍କ ଦାନ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖାଆନ୍ତୁ ତଥା ଅନ୍ୟସବୁ ଦେବତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପୂର୍ବବତ୍ ହୋଇଯାଉ; କାରଣ ସେମାନେ ଯଜ୍ଞରେ ବଳିଥିବା ପଦାର୍ଥ ମୋର ହେବ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିଦେଲେ ॥ ୪ ॥ ଯଜ୍ଞକର୍ମରେ ନିୟୋଜିତ ଥିବା ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ ଆଦିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହାଙ୍କର ଭୁଜ ଭଗ୍ନ ହୋଇଗଲା, ସେମାନେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ ଭୁଜ ସାହାଯ୍ୟରେ ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ହାତ କଟିଗଲା, ସେମାନେ ପୂଷାଙ୍କ ହାତ ସାହାଯ୍ୟରେ କର୍ମ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଭୃଗୁଙ୍କର ଛେଳିଙ୍କ ଦାଢ଼ିନିଶ ପରି ଦାଢ଼ିନିଶ ବାହାରୁ ।" ॥ ୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତଦା ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ମୀଢୁଷ୍ଟମୋଦିତମ୍ ।
ପରିତୁଷ୍ଟାତ୍ମଭିସ୍ତାତ ସାଧୁ ସାଧ୍ୱିତ୍ୟଥାବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୬

ତତୋ ମୀଢ୍ୱାଂସମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଶୁନାସୀରାଃ ସହର୍ଷିଭିଃ ।
ଭୂୟସ୍ତଦ୍ଦେବଯଜନଂ ସମୀଢ୍ୱଦ୍‌ବେଧସୋ ଯଯୁଃ ॥ ୭

ବିଧାୟ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ଚ ତଦ୍ ଯଦାହ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ।
ସଂଦଧୁଃ କସ୍ୟ କାୟେନ ସବନୀୟପଶୋଃ ଶିରଃ ॥ ୮

ସଂଧୀୟମାନେ ଶିରସି ଦକ୍ଷୋ ରୁଦ୍ରାଭିବୀକ୍ଷିତଃ ।
ସଦ୍ୟଃ ସୁପ୍ତ ଇବୋତ୍ତସ୍ଥୌ ଦଦୃଶେ ଚାଗ୍ରତୋ ମୃଡମ୍ ॥ ୯

ତଦା ବୃଷଧ୍ୱଜଦ୍ୱେଷକଲିଲାତ୍ମା ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ଶିବାବଲୋକାଦଭବଚ୍ଛରଦ୍ଧ୍ରଦ ଇବାମଲଃ ॥ ୧୦

ଭବସ୍ତବାୟ କୃତଧୀର୍ନାଶକ୍ନୋଦନୁରାଗତଃ ।
ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟାଦ୍ ବାଷ୍ପକଲୟା ସମ୍ପରେତାଂ ସୁତାଂ ସ୍ମରନ୍ ॥ ୧୧

କୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍‌ସଂସ୍ତଭ୍ୟ ଚ ମନଃ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳିତଃ ସୁଧୀଃ ।
ଶଶଂସ ନିର୍ବ୍ୟଲୀକେନ ଭାବେନେଶଂ ପ୍ରଜାପତିଃ ॥ ୧୨

ଦକ୍ଷ ଉବାଚ

ଭୂୟାନନୁଗ୍ରହ ଅହୋ ଭବତା କୃତୋ ମେ
ଦଣ୍ଡସ୍ତ୍ୱୟା ମୟି ଭୃତୋ ଯଦପି ପ୍ରଲବ୍ଧଃ ।
ନ ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁଷୁ ଚ ବାଂ ଭଗବନ୍ନବଜ୍ଞା
ତୁଭ୍ୟଂ ହରେଶ୍ଚ କୁତ ଏବ ଧୃତବ୍ରତେଷୁ ॥ ୧୩

ବିଦ୍ୟାତପୋବ୍ରତଧରାନ୍ ମୁଖତଃ ସ୍ମ ବିପ୍ରାନ୍
ବ୍ରହ୍ମାଽଽତ୍ମତତ୍ତ୍ୱମବିତୁଂ ପ୍ରଥମଂ ତ୍ୱମସ୍ରାକ୍ ।
ତଦ୍‌ବ୍ରାହ୍ମଣାନ୍ ପରମ ସର୍ବବିପତ୍ସୁ ପାସି
ପାଲଃ ପଶୂନିବ ବିଭୋ ପ୍ରଗୃହୀତଦଣ୍ଡଃ ॥ ୧୪

ଯୋଽସୌ ମୟାବିଦିତତତ୍ତ୍ୱଦୃଶା ସଭାୟାଂ
କ୍ଷିପ୍ତୋ ଦୁରୁକ୍ତିବିଶିଖୈରଗଣଯ୍ୟ ତନ୍ମାମ୍ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ବତ୍ସ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର ବଚନ ଶୁଣି, ସମସ୍ତେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ 'ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ !' କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ସବୁ ଦେବତା ଓ ଋଷି ମିଶି ମହାଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ଯେ, ସେ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଆସନ୍ତୁ । ତେଣୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଗଲେ ॥ ୭ ॥ ସେଠାରେ ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର କହିଥିବା ଅନୁଯାୟୀ ସବୁପ୍ରକାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ ଏବଂ ଦକ୍ଷଙ୍କ ବେକରେ ଯଜ୍ଞପଶୁର (ଛେଳିର) ମୁଣ୍ଡଟିଏ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ବେକରେ ମୁଣ୍ଡ ଲାଗିଯିବା ପରେ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ଶିବଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା, ସେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ନିଦରୁ ଉଠିଲା ପରି ଜୀଇଁ ଉଠିଲେ । ସେ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୯ ॥ ଶିବଦ୍ରୋହ ହେତୁ ଦକ୍ଷଙ୍କର କଳୁଷିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ହୃଦୟ ଶିବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଶରତ୍‌କାଳୀନ ସରୋବର ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ସେ ମହାଦେବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ; କିନ୍ତୁ ମରିଯାଇଥିବା ଝିଅ ସତୀଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯିବାରୁ ସ୍ନେହ ଓ ଉତ୍କଣ୍ଠାରେ ତାଙ୍କର ଆଖି ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା; ତାଙ୍କ ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରେମରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପରମ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହୃଦୟର ଆବେଗକୁ ଚାପିରଖିଲେ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୨ ॥

ଦକ୍ଷ ସ୍ତୁତି କରି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିଦେଲି; କିନ୍ତୁ ତା'ବଦଳରେ ଆପଣ ମୋତେ ଦଣ୍ଡଦ୍ୱାରା ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ । ଆହା ! ଆପଣ ଓ ଶ୍ରୀହରି ତ ନାମକୁ ମାତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲାଉଥିବା ଆଚାରହୀନ ଲୋକଙ୍କୁ ବି ଉପେକ୍ଷା କରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ମୋ ପରି ଯାଗଯଜ୍ଞ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ବା ଭୁଲିଯିବେ କିପରି ! ॥ ୧୩ ॥ ବିଭୋ ! ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମା ହୋଇ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ମୁଖରୁ ବିଦ୍ୟା, ତପ ଓ ବ୍ରତାଦି ଧାରଣ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ । ଗାଈଆଳ ଯେପରି ହାତରେ ଠେଙ୍ଗା ଧରି ଗାଈମାନଙ୍କୁ ଜଗେ, ଆପଣ ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସକଳ ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ନ ଥିଲି; ତେଣୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କଟୁ ବାକ୍ୟବାଣରେ ଆହତ କରିଦେଲି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ମୋର ସେହି ଅପରାଧ ଧରିଲେ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ପରି ପୂଜ୍ୟତମ ମହାନୁଭବମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କରିଥିବାରୁ ମୁଁ ତ ନରକାଦି ନୀଚ

ଅର୍ବାକ୍ ପତନ୍ତମର୍ହତ୍ତମନିନ୍ଦୟାପାଦ୍
ଦୃଷ୍ଟ୍ୟାଽଽର୍ଦ୍ରୟା ସ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱକୃତେନ ତୁଷ୍ୟେତ୍ ॥ ୧୫

ଲୋକରେ ପଡ଼ିଯିବା କଥା; କିନ୍ତୁ ଆପଣ କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ମୋତେ ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ । ଏବେ ବି ମୋ ଠାରେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିପାରିବା ଭଳି କୌଣସି ଗୁଣ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣ ନିଜର ଉଦାରତା ଗୁଣରେ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

କ୍ଷମାପ୍ୟୈବଂ ସ ମୀଢ୍ୱାଂସଂ ବ୍ରହ୍ମଣା ଚାନୁମନ୍ତ୍ରିତଃ ।
କର୍ମ ସନ୍ତାନୟାମାସ ସୋପାଧ୍ୟାୟର୍ତ୍ତ୍ୱିଗାଦିଭିଃ ॥ ୧୬

ବୈଷ୍ଣବଂ ଯଜ୍ଞସନ୍ତତ୍ୟୈ ତ୍ରିକପାଲଂ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମାଃ ।
ପୁରୋଡାଶଂ ନିରବପନ୍ ବୀରସଂସର୍ଗଶୁଦ୍ଧୟେ ॥ ୧୭

ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଣାଽଽତ୍ତହବିଷା ଯଜମାନୋ ବିଶାମ୍ପତେ ।
ଧିୟା ବିଶୁଦ୍ଧୟା ଦଧ୍ୟୌ ତଥା ପ୍ରାଦୁରଭୂଦ୍ଧରିଃ ॥ ୧୮

ତଦା ସ୍ୱପ୍ରଭୟା ତେଷାଂ ଦ୍ୟୋତୟନ୍ତ୍ୟା ଦିଶୋ ଦଶ ।
ମୁଷ୍ଣଂସ୍ତେଜ ଉପାନୀତସ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟେଣ ସ୍ତୋତ୍ରବାଜିନା ॥ ୧୯

ଶ୍ୟାମୋ ହିରଣ୍ୟରଶନୋଽର୍କକିରୀଟଜୁଷ୍ଟୋ
ନୀଲାଳକଭ୍ରମରମଣ୍ଡିତକୁଣ୍ଡଳାସ୍ୟଃ ।
କମ୍ବ୍ୱବ୍ଜଚକ୍ରଶରଚାପଗଦାସିଚର୍ମ-
ବ୍ୟଗ୍ରୈର୍ହିରଣ୍ମୟଭୁଜୈରିବ କର୍ଣ୍ଣିକାରଃ ॥ ୨୦

ବକ୍ଷସ୍ୟଧିଶ୍ରିତବଧୂର୍ବନମାଲ୍ୟୁଦାର-
ହାସାବଲୋକକଳୟା ରମୟଂଶ୍ଚ ବିଶ୍ୱମ୍ ।
ପାର୍ଶ୍ୱଭ୍ରମଦ୍‌ବ୍ୟଜନଚାମରରାଜହଂସଃ
ଶ୍ୱେତାତପତ୍ରଶଶିନୋପରି ରଜ୍ୟମାନଃ ॥ ୨୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଆଶୁତୋଷ ମହାଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ଭାବରେ ନିଜର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରାଇବା ପରେ, ବ୍ରହ୍ମା କହିବାରୁ ଉପାଧ୍ୟାୟ ଓ ଋତ୍ୱିଜ ଆଦିଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦକ୍ଷ ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ତେଣୁ ଯଜ୍ଞ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଭୂତପିଶାଚାଦି ରୁଦ୍ରଗଣଙ୍କ ସଂସର୍ଗରୁ ଯଜ୍ଞରେ ଯେଉଁ ଅପବିତ୍ରତା ଆସି ଯାଇଥିଲା, ତାହା ଶାନ୍ତି କରିବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତିନିଟି ପାତ୍ରରେ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିବା ପୁରୋଡ଼ାଶ ନାମକ ଚରୁ ହବନ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ହାତରେ ହବି ଧରି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଙ୍କ ସହିତ ଯଜମାନ ଦକ୍ଷ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାମାତ୍ରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ସେଠାରେ ତୁରନ୍ତ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ **ବୃହତ୍** ଓ **ରଥନ୍ତର** ନାମକ ସାମବେଦୀୟ ସ୍ତୋତ୍ର ଯାହାଙ୍କର ଦୁଇ ଡେଣା, ସେହି ଗରୁଡ଼ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଣି ଯଜ୍ଞ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେବାରୁ ଦଶଦିଗକୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ତେଜକୁ ହତପ୍ରଭ କରିଦେଲା ॥ ୧୯ ॥ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଶରୀର ଶ୍ୟାମଳ । କଟିରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ମେଖଳା । ଅଙ୍ଗରେ ପୀତାମ୍ବର । ଶିରରେ ସୂର୍ଯ୍ୟତୁଲ୍ୟ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ମୁକୁଟ । ତାଙ୍କର ମୁଖକମଳ କଳାଭ୍ରମର ପରି ନୀଳକୁନ୍ତଳଦ୍ୱାରା ଓ କାନ୍ତିମୟ କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳଦ୍ୱାରା ଶୋଭାୟମାନ । ତାଙ୍କର ଭକ୍ତରକ୍ଷଣ ନିମନ୍ତେ ସଦାଉଦ୍ୟତ ଅଷ୍ଟଭୁଜ ବିବିଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ଅଷ୍ଟଭୁଜରେ ଭଗବାନ୍ ଧରିଥାନ୍ତି ଶଙ୍ଖ, ପଦ୍ମ, ଚକ୍ର, ଶର, ଧନୁ, ଗଦା, ଖଡ୍ଗ ଓ ଢାଲ ଏବଂ ସେହିସବୁ ଆୟୁଧ ହେତୁ ସେ ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି ପୁଷ୍ପଭରା କନିଅର ବୃକ୍ଷ ପରି ॥ ୨୦ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦିଶୁଥାଏ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଓ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ବିଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ ସୁନ୍ଦର ବନମାଳାରେ । ସେ ଉଦାର ହାସ ଓ ଲୀଳାମୟ କଟାକ୍ଷରେ ସକଳ ସଂସାରକୁ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ କରୁଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ରହି ପାର୍ଷଦଗଣ ରାଜହଂସ ତୁଲ୍ୟ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣର ଆଲଟ ଓ ଚାମର ପକାଉଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା ସମାନ ଶୁଭ୍ରଛତ୍ର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୨୧ ॥

ତମୁପାଗତମାଲକ୍ଷ୍ୟ ସର୍ବେ ସୁରଗଣାଦୟଃ ।
ପ୍ରଣେମୁଃ ସହସୋତ୍ଥାୟ ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ରତ୍ର୍ୟକ୍ଷନାୟକାଃ ॥ ୨୨

ତତ୍ତେଜସା ହତରୁଚଃ ସନ୍ନଜିହ୍ୱାଃ ସସାଧ୍ୱସାଃ ।
ମୂର୍ଧ୍ନା ଧୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟା ଉପତସ୍ଥୁରଧୋକ୍ଷଜମ୍ ॥ ୨୩

ଅପ୍ୟର୍ବାଗ୍‌ବୃତ୍ତୟୋ ଯସ୍ୟ ମହି ତ୍ୱାତ୍ମଭୁବାଦୟଃ ।
ଯଥାମତି ଗୃଣନ୍ତି ସ୍ମ କୃତାନୁଗ୍ରହବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୨୪

ଦକ୍ଷୋ ଗୃହୀତାର୍ହଣସାଦନୋତ୍ତମଂ
ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଂ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ପରଂ ଗୁରୁମ୍ ।
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦାଦ୍ୟନୁଗୈର୍ବୃତଂ ମୁଦା
ଗୃଣନ୍ ପ୍ରପେଦେ ପ୍ରୟତଃ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୨୫

ଦକ୍ଷ ଉବାଚ

ଶୁଦ୍ଧଂ ସ୍ୱଧାମ୍ନ୍ୟୁପରତାଖିଳବୁଦ୍ଧ୍ୟବସ୍ଥଂ
ଚିନ୍ମାତ୍ରମେକମଭୟଂ ପ୍ରତିଷିଧ୍ୟ ମାୟାମ୍ ।
ତିଷ୍ଠଂସ୍ତୟୈବ ପୁରୁଷତ୍ୱମୁପେତ୍ୟ ତସ୍ୟା-
ମାସ୍ତେ ଭବାନପରିଶୁଦ୍ଧ ଇବାତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ ॥ ୨୬

ଋତ୍ୱିଜ ଊଚୁଃ

ତତ୍ତ୍ୱଂ ନ ତେ ବୟମନଞ୍ଜନ ରୁଦ୍ରଶାପାତ୍
କର୍ମଣ୍ୟବଗ୍ରହଧିୟୋ ଭଗବନ୍ ବିଦାମଃ ।
ଧର୍ମୋପଲକ୍ଷଣମିଦଂ ତ୍ରିବୃଦଧ୍ୱରାଖ୍ୟଂ
ଜ୍ଞାତଂ ଯଦର୍ଥମଧିଦୈବମଦୋ ବ୍ୟବସ୍ଥାଃ ॥ ୨୭

ସଦସ୍ୟା ଊଚୁଃ

ଉତ୍ପତ୍ତ୍ୟଧ୍ୱନ୍ୟଶରଣ ଉରୁକ୍ଲେଶଦୁର୍ଗେଽନ୍ତକୋଗ୍ର-
ବ୍ୟାଳାନ୍ୱିଷ୍ଟେ ବିଷୟମୃଗତୃଷ୍ୟାତ୍ମଗେହୋରୁଭାରଃ ।

ଭଗବାନ୍ ଆସିଛନ୍ତି ଦେଖି, ଇନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରହ୍ମା, ମହାଦେବ ଆଦି ଦେବେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଋଷି ପ୍ରଭୃତି ଅବିଳମ୍ବେ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ତେଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ତେଜ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ଦିଶିଲା; କାହାରି ପାଟିରୁ କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ। ସମସ୍ତେ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମଥାବନତପୂର୍ବକ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଗାନ କରିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କର ଯଦ୍ୟପି ବୁଦ୍ଧି ପାଏ ନାହିଁ, ତଥାପି ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦିବ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ପାତ୍ରରେ ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଧରି ନନ୍ଦ-ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦଙ୍କ ଗହଣରେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପରମଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଏବଂ ଅତି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ବିନୀତଭାବରେ କର ଯୋଡ଼ି, ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୫ ॥

ଦକ୍ଷ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ବୁଦ୍ଧିର ଜାଗ୍ରଦାଦି ସକଳ ଅବସ୍ଥାରୁ ରହିତ, ଶୁଦ୍ଧ, ଚିନ୍ମୟ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ନିର୍ଭୟ। ଆପଣ ମାୟା ସମ୍ବନ୍ଧର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରୂପରେ ବିରାଜମାନ; ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ମାୟାରେ ହିଁ ଜୀବଭାବ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ମାୟାରେ ହିଁ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆପଣ ଅଜ୍ଞାନୀ ପରି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଋତ୍ୱିଜମାନେ କହିଲେ—ହେ ନିରୁପାଧିକ ପ୍ରଭୁ ! ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ଅନୁଚର ନନ୍ଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଶାପରୁ ଆମର ବୁଦ୍ଧି କେବଳ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ହିଁ ଲିପ୍ତ ରହୁଛି; ତେଣୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିନାହୁଁ। ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞ ଧର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତ କରେ, ଯାହା ବେଦତ୍ରୟୀର ପ୍ରତିପାଦନ କରେ ଏବଂ ଯାହା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ 'ଏହି କର୍ମର ଏହି ଦେବତା' ରୂପକ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଛି, ଆମେ ଆପଣଙ୍କର କେବଳ ସେହି ଯଜ୍ଞ ସ୍ୱରୂପଟିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁ ॥ ୨୭ ॥

ସଦସ୍ୟମାନେ କହିଲେ—ହେ ଜୀବର ଆଶ୍ରୟଦାତା ପ୍ରଭୁ ! ସଂସାର ହେଉଛି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପୀ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପଥ। ଏହି ପଥ ନାନା କ୍ଲେଶ ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଗମ। ଏଠାରେ କାଳରୂପୀ ଭୟଙ୍କର ସର୍ପ ଦଂଶନ କରିବାକୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ଛକି ବସିଛି। ଏ ପଥରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୂପୀ ବହୁ ଗର୍ତ୍ତ ରହିଛି; ଦୁର୍ଜନରୂପୀ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁଙ୍କ ଭୟ ଲାଗି ରହିଛି ତଥା ଶୋକରୂପୀ

ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଶ୍ୱଭ୍ରେ ଖଳମୃଗଭୟେ ଶୋକଦାବେଽଜ୍ଞସାର୍ଥଃ
ପାଦୌକସ୍ତେ ଶରଣଦ କଦା ଯାତି କାମୋପସୃଷ୍ଟଃ ॥ ୨୮

ରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ତବ ବରଦ ବରାଙ୍ଘ୍ରାବାଶିଷେହାଖିଳାର୍ଥେ
ହ୍ୟପି ମୁନିଭିରସକ୍ତୈରାଦରେଣାର୍ହଣୀୟେ ।
ଯଦି ରଚିତଧିୟଂ ମାବିଦ୍ୟଲୋକୋଽପବିଦ୍ଧଂ
ଜପତି ନ ଗଣୟେ ତତ୍ ତ୍ୱତ୍ପରାନୁଗ୍ରହେଣ ॥ ୨୯

ଭୃଗୁରୁବାଚ

ଯନ୍ମାୟୟା ଗହନୟାପହୃତାତ୍ମବୋଧା
ବ୍ରହ୍ମାଦୟସ୍ତନୁଭୃତସ୍ତମସି ସ୍ୱପନ୍ତଃ ।
ନାତ୍ମନ୍ ଶ୍ରିତଂ ତବ ବିଦନ୍ତ୍ୟଧୁନାପି ତତ୍ତ୍ୱଂ
ସୋଽୟଂ ପ୍ରସୀଦତୁ ଭବାନ୍ ପ୍ରଣତାତ୍ମବନ୍ଧୁଃ ॥ ୩୦

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ନୈତତ୍ସ୍ୱରୂପଂ ଭବତୋଽସୌ ପଦାର୍ଥ-
ଭେଦଗ୍ରହୈଃ ପୁରୁଷୋ ଯାବଦୀକ୍ଷେତ୍ ।
ଜ୍ଞାନସ୍ୟ ଚାର୍ଥସ୍ୟ ଗୁଣସ୍ୟ ଚାଶ୍ରୟୋ
ମାୟାମୟାଦ୍ ବ୍ୟତିରିକ୍ତୋ ଯତସ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୩୧

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ଇଦମପ୍ୟଚ୍ୟୁତ ବିଶ୍ୱଭାବନଂ
ବପୁରାନନ୍ଦକରଂ ମନୋଦୃଶାମ୍ ।
ସୁରବିଦ୍ୱିଟ୍କ୍ଷପଣୈରୁଦାୟୁଧୈ-
ର୍ଭୁଜଦଣ୍ଡୈରୁପପନ୍ନମଷ୍ଟଭିଃ ॥ ୩୨

ପତ୍ନ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଯଜ୍ଞୋଽୟଂ ତବ ଯଜନାୟ କେନ ସୃଷ୍ଟୋ
ବିଧ୍ୱସ୍ତଃ ପଶୁପତିନାଦ୍ୟ ଦକ୍ଷକୋପାତ୍ ।

ଦାବାନଳ ହୁ ହୁ ହୋଇ ଜଳୁଛି ଏବଂ ଏଠାରେ ବିଶ୍ରାମସ୍ଥଳ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଆମେ ହେଉଛୁ, ଏହି ସଂସାରପଥରେ କାମନାପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ବିଷୟରୂପ ମୃଗତୃଷ୍ଣାର ଜଳ ପିଇବାକୁ ଦେହ-ଗେହର ବିରାଟ ବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇ ଧାଇଁଥିବା ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ । ଏହି ପଥରେ ଦଳ ଦଳ ଅଜ୍ଞାନୀ ହିଁ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆମକୁ କେଉଁଦିନ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ! ॥ ୨୮ ॥

ରୁଦ୍ର କହିଲେ—ହେ ବରଦାତା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ଏହି ସଂସାରରେ ସକାମ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସକଳ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ କାମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ନିଷ୍କାମ ମୁନିଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପାଦଯୁଗଳକୁ ଆଦରପୂର୍ବକ ପୂଜା କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପାଦଯୁଗଳରେ ମୁଁ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ରଖୁଥିବାରୁ ଯଦି ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ମୋତେ ଆଚାରଭ୍ରଷ୍ଟ ବୋଲି କହିବେ, ତେବେ ସେମାନେ ସେପରି କହୁଥାନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ମତାମତକୁ ବିଚାରକୁ ନିଏନା ॥ ୨୯ ॥

ଭୃଗୁ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କ ଘୋର ମାୟାରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେହଧାରୀ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଅଜ୍ଞାନନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଲାଭରେ ସହାୟକ ଆପଣଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଣିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ସୁହୃଦ୍; ତେଣୁ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଏହି ପୁରୁଷ ଭେଦଦର୍ଶୀ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାହାସବୁ ଦର୍ଶନ ଓ ବୋଧ କରୁଛି, ତାହା ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ନୁହେଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଜ୍ଞାନର, ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟର ଓ ଶ୍ରୋତ୍ରାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ । ଆପଣ ଏହି ମାୟାମୟ ପ୍ରପଞ୍ଚରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ ॥ ୩୧ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଜଗତକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରୂପ ଦେବଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରୁଥିବା ଅଷ୍ଟଭୁଜରେ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଛି । ସେହି ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ଆପଣ ସର୍ବଦା ନାନାପ୍ରକାର ଆୟୁଧ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ରୂପ ମୋର ମନ ଓ ନେତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପରମ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ॥ ୩୨ ॥

ଯଜ୍ଞପତ୍ନୀମାନେ କହିଲେ—ଆପଣଙ୍କର ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା ହିଁ ଏହି ଯଜ୍ଞ ଉଦ୍ଭବ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ପଶୁପତି ଏହାକୁ ନଷ୍ଟ

ତଂ ନସ୍ତ୍ୱଂ ଶବଶୟନାଭଶାନ୍ତମେଧଂ
ଯଜ୍ଞାତ୍ମନ୍ନଳିନରୁଚା ଦୃଶା ପୁନୀହି ॥ ୩୩

କରିଦେଲେ । ହେ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତେ ! ଶ୍ମଶାନଭୂମି ପରି ଉତ୍ସବହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଆମର ଏହି ଯଜ୍ଞକୁ ଆପଣ ନିଜର ନୀଳକମଳ ପରି କାନ୍ତି ବିକାଶ କରୁଥିବା ନେତ୍ରରେ ଗ୍ରହିଁଦେଇ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ଅନନ୍ୱିତଂ ତେ ଭଗବନ୍ ବିଚେଷ୍ଟିତଂ
ଯଦାତ୍ମନାଽଽଚରସି ହି କର୍ମ ନାଜ୍ୟସେ ।
ବିଭୂତୟେ ଯତ ଉପସେଦୁରୀଶ୍ୱରୀଂ
ନ ମନ୍ୟତେ ସ୍ୱୟମନୁବର୍ତ୍ତତୀଂ ଭବାନ୍ ॥ ୩୪

ଋଷିମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର; କାରଣ ଆପଣ କର୍ମ କରି ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ବୈଭବତୃଷ୍ଣା ନିବାରଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିରହନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମନଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଃସ୍ପୃହ ରହନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥

ସିଦ୍ଧା ଊଚୁଃ

ଅୟଂ ତ୍ୱତ୍କଥାମୃଷ୍ଟପୀୟୂଷନଦ୍ୟାଂ
ମନୋବାରଣଃ କ୍ଲେଶଦାବାଗ୍ନିଦଗ୍ଧଃ ।
ତୃଷାର୍ତ୍ତୋଽବଗାଢ଼ୋ ନ ସସ୍ମାର ଦାବଂ
ନ ନିଷ୍କ୍ରାମତି ବ୍ରହ୍ମସମ୍ପନ୍ନବନ୍ନଃ ॥ ୩୫

ସିଦ୍ଧମାନେ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆମର ମନରୂପ ହାତୀ ନାନାପ୍ରକାର କ୍ଲେଶରୂପ ଦାବାନଳରେ ବିଦଗ୍ଧ ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୃଷିତ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କର ଚରିତରୂପୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅମୃତମୟୀ ନଦୀରେ ପଶି ସ୍ନାନ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେହି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବାଫଳରେ ତାର ଏହି ସଂସାରରୂପ ଦାବାନଳ କଥା ମନେ ପଡୁନାହିଁ, କି ସେ ସେହି ନଦୀରୁ ବାହାରୁ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ଯଜମାନ୍ୟୁବାଚ

ସ୍ୱାଗତଂ ତେ ପ୍ରସୀଦେଶ ତୁଭ୍ୟଂ ନମଃ
ଶ୍ରୀନିବାସ ଶ୍ରିୟା କାନ୍ତୟା ତ୍ରାହି ନଃ ।
ତ୍ୱାମୃତେଽଧୀଶ ନାଙ୍ଗୈର୍ମଖଃ ଶୋଭତେ
ଶୀର୍ଷହୀନଃ କବନ୍ଧୋ ଯଥା ପୂରୁଷଃ ॥ ୩୬

ଯଜମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ କହିଲେ—ହେ ସର୍ବସମର୍ଥ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ । ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ! ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରିୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ଆପଣ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ହେ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ! ଶିର ବିନା ଯେପରି ଶରୀର ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟସବୁ ଅଙ୍ଗରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ବିନା ଶୋଭା ପାଏ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଲୋକପାଳା ଊଚୁଃ

ଦୃଷ୍ଟଃ କିଂ ନୋ ଦୃଗ୍‌ଭିରସଦ୍‌ଗ୍ରହୈସ୍ତ୍ୱଂ
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍‌ଦ୍ରଷ୍ଟା ଦୃଶ୍ୟତେ ଯେନ ଦୃଶ୍ୟମ୍ ।
ମାୟା ହ୍ୟେଷା ଭବଦୀୟା ହି ଭୂମନ୍
ଯସ୍ତ୍ୱଂ ଷଷ୍ଠଃ ପଞ୍ଚଭିର୍ଭାସି ଭୂତୈଃ ॥ ୩୭

ଲୋକପାଳମାନେ କହିଲେ—ହେ ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣର ସାକ୍ଷୀ ଓ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଦ୍ରଷ୍ଟା । ମାୟିକ ପଦାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଥିବା ଆମର ଏହି ନେତ୍ର ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଣ କେବେ ବି ଆପଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ ହୋଇପାରିବେ ! ବସ୍ତୁତଃ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଚଭୂତରୁ ପୃଥକ୍; ତଥାପି ପାଞ୍ଚଭୌତିକ ଶରୀର ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ, ତାହା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ॥ ୩୭ ॥

ଯୋଗେଶ୍ୱରା ଊଚୁଃ

ପ୍ରେୟାନ୍ନ ତେଽନ୍ୟୋଽସ୍ତ୍ୟମୁତସ୍ତ୍ୱୟି ପ୍ରଭୋ
ବିଶ୍ୱାତ୍ମନୀକ୍ଷେନ୍ନ ପୃଥଗ୍ ଯ ଆତ୍ମନଃ ।

ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖେ ନାହିଁ, ତା'ଠାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ । ତଥାପି, ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ! ଯେଉଁମାନେ

ଅଥାପି ଭକ୍ତ୍ୟେଶତୟୋପଧାବତା-
ମନନ୍ୟବୃତ୍ତ୍ୟାନୁଗୃହାଣ ବତ୍ସଳ ॥ ୩୮

ଜଗଦୁଦ୍ଭବସ୍ଥିତିଲୟେଷୁ ଦୈବତୋ
ବହୁଭିଦ୍ୟମାନଗୁଣୟାଽଽତ୍ମମାୟୟା ।
ରଚିତାତ୍ମଭେଦମତୟେ ସ୍ୱସଂସ୍ଥୟା
ବିନିବର୍ତ୍ତିତଭ୍ରମଗୁଣାତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୩୯

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ନମସ୍ତେ ଶ୍ରିତସତ୍ତ୍ୱାୟ ଧର୍ମାଦୀନାଂ ଚ ସୂତୟେ ।
ନିର୍ଗୁଣାୟ ଚ ଯତ୍କାଷ୍ଠାଂ ନାହଂ ବେଦାପରେଽପି ଚ ॥ ୪୦

ଅଗ୍ନିରୁବାଚ

ଯତ୍ତେଜସାହଂ ସୁସମିଦ୍ଧତେଜା
ହବ୍ୟଂ ବହେ ସ୍ୱଧ୍ୱର ଆଜ୍ୟସିକ୍ତମ୍ ।
ତଂ ଯଜ୍ଞିୟଂ ପଞ୍ଚବିଧଂ ଚ ପଞ୍ଚଭିଃ
ସ୍ୱିଷ୍ଟଂ ଯଜୁର୍ଭିଃ ପ୍ରଣତୋଽସ୍ମି ଯଜ୍ଞମ୍ ॥ ୪୧

ଦେବା ଊଚୁଃ

ପୁରା କଳ୍ପାପାୟେ ସ୍ୱକୃତମୁଦରୀକୃତ୍ୟ ବିକୃତଂ
ତ୍ୱମେବାଦ୍ୟସ୍ତସ୍ମିନ୍ ସଲିଲ ଉରଗେନ୍ଦ୍ରାଧିଶୟନେ ।
ପୁମାନ୍ ଶେଷେ ସିଦ୍ଧୈର୍ହୃଦି ବିମୃଶିତାଧ୍ୟାତ୍ମପଦବିଃ
ସ ଏବାଦ୍ୟାକ୍ଷ୍ଣୋର୍ଯଃ ପଥି ଚରସି ଭୃତ୍ୟାନବସି ନଃ ॥ ୪୨

ଗନ୍ଧର୍ବା ଊଚୁଃ

ଅଂଶାଂଶାସ୍ତେ ଦେବ ମରୀଚ୍ୟାଦୟ ଏତେ
ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ୟା ଦେବଗଣା ରୁଦ୍ରପୁରୋଗାଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ାଭାଣ୍ଡଂ ବିଶ୍ୱମିଦଂ ଯସ୍ୟ ବିଭୂମନ୍
ତସ୍ମୈ ନିତ୍ୟଂ ନାଥ ନମସ୍ତେ କରବାମ ॥ ୪୩

ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀଭାବରେ ଦେଖି ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥ ଜୀବର ଅଦୃଷ୍ଟବଶତଃ ଯେଉଁ ମାୟାର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣରେ ବହୁ ବିଭିନ୍ନତା ଆସିଯାଏ, ଆପଣ ନିଜର ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କରୁଥିବାରୁ ଜୀବ ଭିତରେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିଗଲେ, ସେହି ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଲୋପ ପାଇଯାଏ । ଆପଣ ସତ୍ତ୍ୱାଦିଗୁଣରୁ ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତ ଓ ମହାନ୍ । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମର ପ୍ରଣାମ ॥ ୩୯ ॥

ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବେଦ କହିଲେ—ଧର୍ମାଦିର ଉତ୍ପତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି; ତା'ସହିତ ଆପଣ ନିର୍ଗୁଣ ମଧ୍ୟ । ଅତଏବ ଆପଣଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ, କି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଅନ୍ୟ କେହି ବି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୪୦ ॥

ଅଗ୍ନିଦେବ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ତେଜରେ ହିଁ ମୁଁ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଘୃତମିଶ୍ରିତ ହବି ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଏ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଏବଂ ଯଜ୍ଞର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା । ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଦର୍ଶ, ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ, ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ଓ ପଶୁ-ସୋମ—ଏହି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ତଥା **ଆଶ୍ରାବୟ, ଅସ୍ତୁ ଶ୍ରୌଷଟ୍, ଯଜେ, ଯେ ଯଜାମହେ** ଏବଂ **ବଷଟ୍**—ଏହି ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ଯଜୁର୍ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ପୂଜନ କରାଯାଏ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୧ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିପୁରୁଷ । ପୂର୍ବକଳ୍ପ ଶେଷ ହେଲା ପରେ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଏହି ପ୍ରପଞ୍ଚକୁ ଉଦରରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳଭିତରେ ଶେଷନାଗରୂପୀ ଉତ୍ତମ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରିଥିଲେ । ଆପଣଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜନଲୋକାଦିରେ ବାସ କରୁଥିବା ସିଦ୍ଧଗଣ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ଆହା ! ସେହି ଆପଣ ଆଜି ଆମ ନେତ୍ରର ବିଷୟ ହୋଇ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ (ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ) ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ କହିଲେ—ହେ ଦେବ ! ମରୀଚି ଆଦି ଋଷି ଏବଂ ଏହି ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର, ତଥା ରୁଦ୍ରାଦି ଦେବଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଅଂଶର ମଧ୍ୟ ଅଂଶ । ହେ ମହତ୍ତମ ! ଏ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସାମଗ୍ରୀ । ହେ ନାଥ ! ଆପଣ ଏପରି ମହାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ସର୍ବଦା ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୪୩ ॥

ବିଦ୍ୟାଧରା ଊଚୁଃ

ତ୍ୱନ୍ମାୟୟାର୍ଥମଭିପଦ୍ୟ କଳେବରେଽସ୍ମିନ୍
କୃତ୍ୱା ମମାହମିତି ଦୁର୍ମତିରୁତ୍ପଥୈଃ ସ୍ୱୈଃ ।
କ୍ଷିପ୍ତୋଽପ୍ୟସଦ୍‌ବିଷୟଲାଲସ ଆତ୍ମମୋହଂ
ଯୁଷ୍ମତ୍ କଥାମୃତନିଷେବକ ଉଦ୍‌ବ୍ୟୁଦସ୍ୟେତ୍ ॥ ୪୪

ବିଦ୍ୟାଧରମାନେ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତିର ସାଧନରୂପୀ ଏହି ମାନବଦେହ ପାଇ ମଧ୍ୟ, ଜୀବ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଏଥିପ୍ରତି 'ମୁଁ-ମୋର'-ପଣ ରଖି ଅଭିମାନ କରିବସୁଛି । ପୁଣି ଏହି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଜୀବ ନିଜ ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅସତ୍ ବିଷୟ ପାଇଁ ହିଁ ଲାଳସା କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଆପଣଙ୍କର କଥାମୃତ ସେବନ କରେ, ସେ ତାର ଅନ୍ତଃକରଣର ମୋହ ସମୂଳେ ଉପାଟିତ କରିଦିଏ ॥ ୪୪ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣା ଊଚୁଃ

ତ୍ୱଂ କ୍ରତୁସ୍ତ୍ୱଂ ହବିସ୍ତ୍ୱଂ ହୁତାଶଃ ସ୍ୱୟଂ
ତ୍ୱଂ ହି ମନ୍ତ୍ରଃ ସମିଦ୍ଦର୍ଭପାତ୍ରାଣି ଚ ।
ତ୍ୱଂ ସଦସ୍ୟର୍ତ୍ୱିଜୋ ଦମ୍ପତୀ ଦେବତା
ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରଂ ସ୍ୱଧା ସୋମ ଆଜ୍ୟଂ ପଶୁଃ ॥ ୪୫

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ଯଜ୍ଞ; ଆପଣ ହିଁ ହବି; ଆପଣ ହିଁ ଅଗ୍ନି; ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ମନ୍ତ୍ର; ଆପଣ ହିଁ ସମିଧ, କୁଶ ଓ ଯଜ୍ଞପାତ୍ର ତଥା ଆପଣ ହିଁ ସଦସ୍ୟ, ଋତ୍ୱିଜ, ଯଜମାନ ଓ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ, ଦେବତା, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ସ୍ୱଧା, ସୋମରସ, ଘୃତ ଓ ପଶୁ ॥୪୫॥ ହେ ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞ ଓ ତାର ସଙ୍କଳ୍ପ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଆପଣ ହିଁ ଅତି ବିଶାଳ ବରାହରୂପ ଧରି ରସାତଳରେ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପୃଥିବୀକୁ ଲୀଳାରେ ହିଁ ନିଜ ଦାନ୍ତରେ ଉଠାଇ ଧରିଲେ ଏବଂ ଗଜରାଜ ଯେପରି ପଦ୍ମ ଫୁଲଟିଏ ତୋଳି ଆଣେ, ଆପଣ ସେହିପରି ପୃଥିବୀକୁ ଅନାୟାସରେ ଟେକି ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ଆପଣ ଧୀରେ ଧୀରେ ଗର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଅଲୌକିକ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଦେଖି ଯୋଗୀଗଣ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଗ୍ଲିଥିଲେ ॥୪୬॥ ହେ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ! ଲୋକମାନେ ଆପଣଙ୍କର ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ଯଜ୍ଞର ସମସ୍ତ ବିଘ୍ନ କଟିଯାଏ । ଆମର ଏହି ଯଜ୍ଞରୂପୀ ସତ୍‌କର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲୁ । ଆପଣ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୪୭ ॥

ତ୍ୱଂ ପୁରା ଗାଂ ରସାୟା ମହାସୂକରୋ
ଦଂଷ୍ଟ୍ରୟା ପଦ୍ମିନୀଂ ବାରଣେନ୍ଦ୍ରୋ ଯଥା ।
ସ୍ତୂୟମାନୋ ନଦଁଲ୍ଲୀଳୟା ଯୋଗିଭି-
ର୍ବ୍ୟୁଜ୍ଜହର୍ଥ ତ୍ରୟୀଗାତ୍ର ଯଜ୍ଞକ୍ରତୁଃ ॥ ୪୬

ସ ପ୍ରସୀଦ ତ୍ୱମସ୍ମାକମାକାଙ୍କ୍ଷତାଂ
ଦର୍ଶନଂ ତେ ପରିଭ୍ରଷ୍ଟସତ୍କର୍ମଣାମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନେ ନୃଭିର୍ନାମ୍ନି ଯଜ୍ଞେଶ ତେ
ଯଜ୍ଞବିଘ୍ନାଃ କ୍ଷୟଂ ଯାନ୍ତି ତସ୍ମୈ ନମଃ ॥ ୪୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ଦକ୍ଷଃ କବିର୍ଯଜ୍ଞଂ ଭଦ୍ର ରୁଦ୍ରାବମର୍ଶିତମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନେ ହୃଷୀକେଶେ ସଂନିନ୍ୟେ ଯଜ୍ଞଭାବନେ ॥ ୪୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ଯଜ୍ଞରକ୍ଷକ ଭଗବାନ୍ ହୃଷୀକେଶଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବା ପରେ ପରମ ଚତୁର ଦକ୍ଷ ରୁଦ୍ରପାର୍ଷଦ ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିବା ଯଜ୍ଞ ପୁଣିଥରେ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୪୮ ॥ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଶ୍ରୀହରି ତ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ଭାଗର ଭୋକ୍ତା; ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିବା ପୁରୋଡ଼ାଶରୂପୀ ଭାଗମାତ୍ରକେ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଦକ୍ଷଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪୯॥

ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱେନ ଭାଗେନ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବଭାଗଭୁକ୍ ।
ଦକ୍ଷଂ ବଭାଷ ଆଭାଷ୍ୟ ପ୍ରୀୟମାଣ ଇବାନଘ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମା ଚ ଶର୍ବଶ୍ଚ ଜଗତଃ କାରଣଂ ପରମ୍ ।
ଆତ୍ମେଶ୍ୱର ଉପଦ୍ରଷ୍ଟା ସ୍ୱୟଂଦୃଗବିଶେଷଣଃ ॥ ୫୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ଜଗତର ପରମକାରଣ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମା ଓ ମହେଶ୍ୱର । ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ଈଶ୍ୱର ଓ ସାକ୍ଷୀ ତଥା ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଓ

ଆତ୍ମମାୟାଂ ସମାବିଶ୍ୟ ସୋଽହଂ ଗୁଣମୟୀଂ ଦ୍ୱିଜ ।
ସୃଜନ୍ ରକ୍ଷନ୍ ହରନ୍ ବିଶ୍ୱଂ ଦଧ୍ରେ ସଂଜ୍ଞାଂ କ୍ରିୟୋଚିତାମ୍ ॥ ୫୧

ତସ୍ମିନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦ୍ୱିତୀୟେ କେବଳେ ପରମାତ୍ମନି ।
ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ରୌ ଚ ଭୂତାନି ଭେଦେନାଜ୍ଞୋଽନୁପଶ୍ୟତି ॥ ୫୨

ଯଥା ପୁମାନ୍ନ ସ୍ୱାଙ୍ଗେଷୁ ଶିରଃପାଣ୍ୟାଦିଷୁ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ପାରକ୍ୟବୁଦ୍ଧିଂ କୁରୁତେ ଏବଂ ଭୂତେଷୁ ମତ୍ପରଃ ॥ ୫୩

ତ୍ରୟାଣାମେକଭାବାନାଂ ଯୋ ନ ପଶ୍ୟତି ବୈ ଭିଦାମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସ ଶାନ୍ତିମଧିଗଚ୍ଛତି ॥ ୫୪

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତାଽଽଦିଷ୍ଟଃ ପ୍ରଜାପତିପତିର୍ହରିମ୍ ।
ଅର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱା କ୍ରତୁନା ସ୍ୱେନ ଦେବାନୁଭୟତୋଽଯଜତ୍ ॥ ୫୫

ରୁଦ୍ରଂ ଚ ସ୍ୱେନ ଭାଗେନ ହ୍ୟୁପାଧାବତ୍ସମାହିତଃ ।
କର୍ମଣୋଦବସାନେନ ସୋମପାନିତରାନପି ।
ଉଦବସ୍ୟ ସହର୍ତ୍ୱିଗ୍ଭିଃ ସସ୍ନାବବଭୃଥଂ ତତଃ ॥ ୫୬

ତସ୍ମା ଅପ୍ୟନୁଭାବେନ ସ୍ୱେନୈବାବାପ୍ତରାଧସେ ।
ଧର୍ମ ଏବ ମତିଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ତ୍ରିଦଶାସ୍ତେ ଦିବଂ ଯଯୁଃ ॥ ୫୭

ଏବଂ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ ହିତ୍ୱା ସତୀ ପୂର୍ବକଳେବରମ୍ ।
ଜଜ୍ଞେ ହିମବତଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ମେନାୟାମିତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୫୮

ତମେବ ଦୟିତଂ ଭୂୟ ଆବୃଙ୍କ୍ତେ ପତିମମ୍ବିକା ।
ଅନନ୍ୟଭାବୈକଗତିଂ ଶକ୍ତିଃ ସୁପ୍ତେବ ପୂରୁଷମ୍ ॥ ୫୯

ଏତଦ୍ଭଗବତଃ ଶମ୍ଭୋଃ କର୍ମ ଦକ୍ଷାଧ୍ୱରଦ୍ରୁହଃ ।
ଶ୍ରୁତଂ ଭାଗବତାଚ୍ଛିଷ୍ୟାଦୁଦ୍ଧବାନ୍ମେ ବୃହସ୍ପତେଃ ॥ ୬୦

ଉପାଧିରହିତ ॥ ୫୦ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ! ନିଜର ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି ମୁଁ ହିଁ ଜଗତର ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରିଥାଏ ଏବଂ ମୁଁ ହିଁ ଏସବୁ କର୍ମ ଅନୁରୂପ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ନାମ ଧରିଥାଏ ॥ ୫୧ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ମୁଁ ହେଉଛି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶୁଦ୍ଧ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପ। ଅଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା, ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର ମୁଣ୍ଡ କିମ୍ବା ହାତ କିମ୍ବା ପାଦ ଆଦି ଅଙ୍ଗକୁ 'ଏଇଟା ମୁଁ ନୁହେଁ' ବୋଲି କେବେ ବି କହେ ନାହିଁ, ମୋର ଭକ୍ତ ସେହିପରି କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ମୋଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆମେ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର—ତିନିଜଣ ଯାକ ହେଉଛୁ ଏକ ଏବଂ ଆମେ ହିଁ ହେଉଛୁ ସକଳ ଜୀବରୂପ। ତେଣୁ ଯେ ଆମ ଭିତରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଭଗବାନ୍ ଏପରି ଆଜ୍ଞା ଦେବାରୁ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ଅଙ୍ଗଭୂତ ଓ ପ୍ରଧାନ ନାମକ ଦୁଇପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟସବୁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା କଲେ ॥ ୫୫ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞଶେଷରୂପୀ ଭାଗ ଦେଇ ଯଜନ (ପୂଜା) କଲେ ତଥା ଯଜ୍ଞ ସମାପ୍ତିରେ କରାଯାଉଥିବା ଉଦବସାନ ନାମକ କର୍ମରେ ଅନ୍ୟସବୁ ସୋମପାୟୀ ଏବଂ ସୋମ ପାନ କରୁ ନ ଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯଜନ କରି ଯଜ୍ଞ ଉପସଂହାର କଲେ। ଶେଷରେ ସେ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କ ସହିତ ଅବଭୃଥ ସ୍ନାନ କଲେ ॥ ୫୬ ॥ ସବୁ ସରିବା ପରେ ନିଜ ପୁରୁଷାର୍ଥବଳରେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ପାଇଥିବା ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ 'ତୁମର ସର୍ବଦା ଧର୍ମବୁଦ୍ଧି ରହୁ' ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ସବୁ ଦେବତା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୫୭ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଦକ୍ଷପୁତ୍ରୀ ସତୀ ଏହିରୂପେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପୁନର୍ବାର ହିମାଳୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମେନାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୫୮ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଥିବା ଶକ୍ତି ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ଆରମ୍ଭରେ ପୁନର୍ବାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନିଏ, ଅନନ୍ୟପରାୟଣା ଅମ୍ବିକା ସେହିପରି ସେହି ଜନ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଓ ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ହିଁ ବରଣ କଲେ ॥ ୫୯ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ ଧ୍ୱଂସ କରିଥିବା ଶିବଙ୍କର ଏହି ଚରିତ ମୁଁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ପରମ ଭାଗବତ ଉଦ୍ଧବଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିଲି ॥ ୬୦ ॥

ଇଦଂ ପବିତ୍ରଂ ପରମୀଶଚେଷ୍ଟିତଂ
ଯଶସ୍ୟମାୟୁଷ୍ୟମଘୌଘମର୍ଷଣମ୍ ।
ଯୋ ନିତ୍ୟଦାଽଽକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ନରୋଽନୁକୀର୍ତ୍ତୟେଦ୍
ଧୁନୋତ୍ୟଘଂ କୌରବ ଭକ୍ତିଭାବତଃ ॥ ୬୧

ଶ୍ରୀମହାଦେବଙ୍କର ଏହି ପରମ ପବିତ୍ର ଚରିତ ଯଶ ଓ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ ତଥା ପାପପୁଞ୍ଜ ନଷ୍ଟ କରିଥାଏ। ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଏହା ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରବଣ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେ ଏହାଦ୍ୱାରା ନିଜର ପାପରାଶି ବିନାଶ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞସନ୍ଧାନଂ ନାମ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧ୍ରୁବଙ୍କ ବନଗମନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସନକାଦ୍ୟା ନାରଦଶ୍ଚ ଋଭୁର୍ହଂସୋଽରୁଣିର୍ଯତିଃ ।
ନୈତେ ଗୃହାନ୍ ବ୍ରହ୍ମସୁତା ହ୍ୟାବସନ୍ନୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସଃ ॥ ୧

ମୃଷାଧର୍ମସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାଽଽସୀଦ୍ଦମ୍ଭଂ ମାୟାଂ ଚ ଶତ୍ରୁହନ୍ ।
ଅସୂତ ମିଥୁନଂ ତତ୍ତୁ ନିର୍ଋତିର୍ଜଗୃହେଽପ୍ରଜଃ ॥ ୨

ତୟୋଃ ସମଭବଲ୍ଲୋଭୋ ନିକୃତିଶ୍ଚ ମହାମତେ ।
ତାଭ୍ୟାଂ କ୍ରୋଧଶ୍ଚ ହିଂସା ଚ ଯଦ୍ଦୁରୁକ୍ତିଃ ସ୍ୱସା କଲିଃ ॥ ୩

ଦୁରୁକ୍ତୌ କଲିରାଧତ୍ତ ଭୟଂ ମୃତ୍ୟୁଂ ଚ ସତ୍ତମ ।
ତୟୋଶ୍ଚ ମିଥୁନଂ ଜଜ୍ଞେ ଯାତନା ନିରୟସ୍ତଥା ॥ ୪

ସଂଗ୍ରହେଣ ମୟାଽଽଖ୍ୟାତଃ ପ୍ରତିସର୍ଗସ୍ତବାନଘ ।
ତ୍ରିଃଶ୍ରୁତ୍ୱୈତତ୍ପୁମାନ୍ ପୁଣ୍ୟଂ ବିଧୁନୋତ୍ୟାତ୍ମନୋ ମଳମ୍ ॥ ୫

ଅଥାତଃ କୀର୍ତ୍ତୟେ ବଂଶଂ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତେଃ କୁରୂଦ୍ୱହ ।
ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବସ୍ୟାପି ମନୋର୍ହରେରଂଶାଂଶଜନ୍ମନଃ ॥ ୬

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ଶତ୍ରୁସୂଦନ ବିଦୁର ! ସନକାଦି, ନାରଦ, ଋଭୁ, ହଂସ, ଅରୁଣି ଓ ଯତି—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏହି ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପୁତ୍ରମାନେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ନାହିଁ। (ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନସନ୍ତତି ହେଲେ ନାହିଁ।)। ଅଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ପୁତ୍ର ଥିଲା। ତାର ପତ୍ନୀର ନାମ ମୃଷା। ମୃଷାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦମ୍ଭ ନାମକ ପୁତ୍ର ଓ ମାୟା ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାଟିଏ ଜାତ ହେଲା। ସେହି ଉଭୟଙ୍କୁ ନିର୍ଋତି ନେଇଗଲେ; କାରଣ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ଦମ୍ଭ ଓ ମାୟାଙ୍କ ଠାରୁ ଲୋଭ ଓ ନିକୃତି (ଶଠତା) ଜନ୍ମ ହେଲେ; ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ରୋଧ ଓ ହିଂସା ତଥା କ୍ରୋଧ ଓ ହିଂସାଠାରୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ କଳି ଓ ତା' ଭଉଣୀ ଦୁରୁକ୍ତି (ଗାଳି) ॥ ୩ ॥ ହେ ସାଧୁଶିରୋମଣି ! ତା'ପରେ କଳି ଦୁରୁକ୍ତିଠାରୁ ଭୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲା। ଭୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ସଂଯୋଗରୁ ଯାତନା ଓ ନିରୟ (ନରକ) ଯାଆଁଳା ଦୁଇଭାଇ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ବିଦୁର ! ଏପରି ଭାବରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ ପ୍ରଳୟର କାରଣରୂପ ଅଧର୍ମର ବଂଶାବଳି ଶୁଣାଇଦେଲି। ଏହି ବଂଶାବଳି ଜାଣିଲେ, ତାହା ଅଧର୍ମ ତ୍ୟାଗର ଓ ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ପାଦନର କାରଣ ହୋଇଥାଏ। ଏହି ବଂଶବୃକ୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣନା ତିନିଥର ଶୁଣିଲେ (ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ) ମନୁଷ୍ୟ ମନର ମଳିନତା ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୫ ॥ ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ ! ଏଥର ମୁଁ ତୁମକୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଅଂଶ(ବ୍ରହ୍ମା)ଙ୍କର ଅଂଶରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ମହାରାଜ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବଂଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଉଛି ॥ ୬ ॥

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପାଦୌ ଶତରୂପାପତେଃ ସୁତୌ ।
ବାସୁଦେବସ୍ୟ କଳୟା ରକ୍ଷାୟାଂ ଜଗତଃ ସ୍ଥିତୌ ॥ ୭

ଜାୟେ ଉତ୍ତାନପାଦସ୍ୟ ସୁନୀତିଃ ସୁରୁଚିସ୍ତୟୋଃ ।
ସୁରୁଚିଃ ପ୍ରେୟସୀ ପତ୍ୟୁର୍ନେତରା ଯସ୍ୟସୁତୋ ଧ୍ରୁବଃ ॥ ୮

ଏକଦା ସୁରୁଚେଃ ପୁତ୍ରମଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ଲାଳୟନ୍ ।
ଉତ୍ତମଂ ନାରୁରୁକ୍ଷନ୍ତଂ ଧ୍ରୁବଂ ରାଜାଭ୍ୟନନ୍ଦତ ॥ ୯

ତଥା ଚିକୀର୍ଷମାଣଂ ତଂ ସପତ୍ନ୍ୟାସ୍ତନୟଂ ଧ୍ରୁବମ୍ ।
ସୁରୁଚିଃ ଶୃଣ୍ୱତୋ ରାଜ୍ଞଃ ସେର୍ଷ୍ୟମାହାତିଗର୍ବିତା ॥ ୧୦

ନ ବତ୍ସ ନୃପତେର୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ ଭବାନାରୋଢୁମର୍ହତି ।
ନ ଗୃହୀତୋ ମୟା ଯତ୍ତ୍ୱଂ କୁକ୍ଷାବପି ନୃପାତ୍ମଜଃ ॥ ୧୧

ବାଲୋଽସି ବତ ନାତ୍ମାନମନ୍ୟସ୍ତ୍ରୀଗର୍ଭସମ୍ଭୃତମ୍ ।
ନୂନଂ ବେଦ ଭବାନ୍ ଯସ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭେଽର୍ଥେ ମନୋରଥଃ ॥ ୧୨

ତପସାଽଽରାଧ୍ୟ ପୁରୁଷଂ ତସ୍ୟୈବାନୁଗ୍ରହେଣ ମେ ।
ଗର୍ଭେ ତ୍ୱଂ ସାଧୟାତ୍ମାନଂ ଯଦୀଚ୍ଛସି ନୃପାସନମ୍ ॥ ୧୩

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ମାତୁଃ ସପତ୍ନ୍ୟାଃ ସ ଦୁରୁକ୍ତିବିଦ୍ଧଃ
ଶ୍ୱସନ୍ ରୁଷା ଦଣ୍ଡହତୋ ଯଥାହିଃ ।
ହିତ୍ୱା ମିଷନ୍ତଂ ପିତରଂ ସନ୍ନବାଚଂ
ଜଗାମ ମାତୁଃ ପ୍ରରୁଦନ୍ ସକାଶମ୍ ॥ ୧୪

ତଂ ନିଃଶ୍ୱସନ୍ତଂ ସ୍ଫୁରିତାଧରୋଷ୍ଠଂ
ସୁନୀତିରୁତ୍ସଙ୍ଗ ଉଦୂହ୍ୟ ବାଲମ୍ ।
ନିଶମ୍ୟ ତତ୍ପୌରମୁଖାନ୍ନିଶାନ୍ତଂ
ସା ବିବ୍ୟଥେ ଯଦ୍‌ଗଦିତଂ ସପତ୍ନ୍ୟା ॥ ୧୫

ମହାରାଣୀ ଶତରୂପା ଓ ତାଙ୍କ ପତି ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦ ନାମରେ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ କଳାରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ, ସେ ଦୁହେଁ ସଂସାରର ରକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟରେ ତତ୍ପରେ ଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କର ସୁନୀତି ଓ ସୁରୁଚି ନାମରେ ଦୁଇଜଣ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସୁରୁଚି ଥିଲେ ରାଜାଙ୍କର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ; ସୁନୀତି ରାଜାଙ୍କର ସେତେ ପ୍ରିୟ ନ ଥିଲେ । ସୁନୀତିଙ୍କ ପୁଅ ଥିଲେ ଧ୍ରୁବ ॥ ୮ ॥

ଦିନେ ରାଜା ଉତ୍ତାନପାଦ ସୁରୁଚିଙ୍କ ପୁଅ ଉତ୍ତମକୁ କୋଳରେ ବସାଇ ଗେଲ କରୁଥିଲେ । ଏତିକିବେଳେ ଧ୍ରୁବ ମଧ୍ୟ ସେଠାକୁ ଆସି ପିତାଙ୍କ କୋଳରେ ବସିବାକୁ ଚାହିଁଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଆଦର କରି ଡାକିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ଏହି ସମୟରେ ଅତିଶୟ ଗର୍ବୀ ସୁରୁଚି ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ସଉତୁଣୀର ପୁଅ ଧ୍ରୁବ ମହାରାଜାଙ୍କ କୋଳରେ ବସିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ତାହା ଦେଖି, ସେ ତାଙ୍କୁ ଈର୍ଷ୍ୟାଭରା ବାଣୀରେ କହିଲେ, "ଆରେ ଟୋକା ! ତୁ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୋହୁଁ । ତୁ ରାଜାଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଲେ କଣ ହେଲା, ତତେ ତ ମୁଁ ଗର୍ଭରେ ଧରିନି । ତୁ ଏବେ ଅବୋଧ ବାଳକ; ତୁ ଜାଣିନୁ ଯେ, ତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛୁ; ସେଇଥିପାଇଁ ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ ବିଷୟ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ତୋର ଯଦି ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିବାର ଇଚ୍ଛା ଅଛି, ତେବେ ତପସ୍ୟା କରି ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କର ଏବଂ ତାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଆରଜନ୍ମରେ ମୋ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୁଅ ।" ॥ ୧୨,୧୩ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବାଡ଼ି ବାଜିଗଲେ ସାପ ଯେପରି ଫଁ ଫଁ ହୁଏ, ସାବତ ମାଆଙ୍କର କଠୋର ବଚନରେ ଆହତ ହୋଇ ଧ୍ରୁବ ସେହିପରି କ୍ରୋଧରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ମାରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତା ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି ଏସବୁ ଦେଖିଲେ ସିନା, କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପିତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଧ୍ରୁବ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ନିଜ ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ପଳାଇ ଆସିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ଓଠ ଥରୁଥାଏ; ସେ କଇଁ କଇଁ ହୋଇ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି । ସୁନୀତି ପୁଅକୁ ଟାଣିଆଣି କୋଳରେ ବସାଇଲେ । ଏଭିତରେ ନଅରର ଅନ୍ୟମାନେ ଆସି ତାଙ୍କ ସଉତୁଣୀ ସୁରୁଚି କହିଥିବା କଥାଗୁଡ଼ାକ ତାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲେ । ତାହା ଶୁଣି

ସୋଽସୃଜ୍ୟ ଧୈର୍ଯ୍ୟଂ ବିଲଲାପ ଶୋକ-
ଦାବାଗ୍ନିନା ଦାବଲତେବ ବାଲା ।
ବାକ୍ୟଂ ସପତ୍ନ୍ୟାଃ ସ୍ମରତୀ ସରୋଜ-
ଶ୍ରିୟା ଦୃଶା ବାଷ୍ପକଳାମୁବାହ ॥ ୧୬

ଦୀର୍ଘଂ ଶ୍ୱସନ୍ତୀ ବୃଜିନସ୍ୟ ପାର-
ମପଶ୍ୟତୀ ବାଳକମାହ ବାଲା ।
ମାମଙ୍ଗଲଂ ତାତ ପରେଷୁ ମଂସ୍ଥା
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ଜନୋ ଯତ୍ପରଦୁଃଖଦସ୍ତତ୍ ॥ ୧୭

ସତ୍ୟଂ ସୁରୁଚ୍ୟାଭିହିତଂ ଭବାନ୍ମେ
ଯଦ୍ ଦୁର୍ଭଗାୟା ଉଦରେ ଗୃହୀତଃ ।
ସ୍ତନ୍ୟେନ ବୃଦ୍ଧଶ୍ଚ ବିଲଜ୍ଜତେ ଯାଂ
ଭାର୍ଯ୍ୟେତି ବା ବୋଢୁମିଡ଼ସ୍ପତିର୍ମାମ୍ ॥ ୧୮

ଆତିଷ୍ଠ ତତ୍ତାତ ବିମତ୍ସରସ୍ତ୍ୱ-
ମୁକ୍ତଂ ସମାତ୍ରାପି ଯଦବ୍ୟଲୀକମ୍ ।
ଆରାଧୟାଧୋକ୍ଷଜପାଦପଦ୍ମଂ
ଯଦୀଚ୍ଛସେଽଧ୍ୟାସନମୁତ୍ତମୋ ଯଥା ॥ ୧୯

ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମଂ ପରିଚର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱ-
ବିଭାବନାୟାତ୍ତଗୁଣାଭିପତ୍ତେଃ ।
ଅଜୋଽଧ୍ୟତିଷ୍ଠତ୍ଖଲୁ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ
ପଦଂ ଜିତାତ୍ମଶ୍ୱସନାଭିବନ୍ଦ୍ୟମ୍ ॥ ୨୦

ତଥା ମନୁର୍ବୋ ଭଗବାନ୍ ପିତାମହୋ
ଯମେକମତ୍ୟା ପୁରୁଦକ୍ଷିଣୈର୍ମଖୈଃ ।
ଇଷ୍ଟ୍ୱାଭିପେଦେ ଦୁରବାପମନ୍ୟତୋ
ଭୌମଂ ସୁଖଂ ଦିବ୍ୟମଥାପବର୍ଗ୍ୟମ୍ ॥ ୨୧

ତମେବ ବତ୍ସାଶ୍ରୟ ଭୃତ୍ୟବତ୍ସଲଂ
ମୁମୁକ୍ଷୁଭିର୍ମୃଗ୍ୟପଦାବ୍ଜପଦ୍ଧତିମ୍ ।
ଅନନ୍ୟଭାବେ ନିଜଧର୍ମଭାବିତେ
ମନସ୍ୟବସ୍ଥାପ୍ୟ ଭଜସ୍ୱ ପୂରୁଷମ୍ ॥ ୨୨

ନାନ୍ୟଂ ତତଃ ପଦ୍ମପଲାଶଲୋଚନାଦ୍
ଦୁଃଖଚ୍ଛିଦଂ ତେ ମୃଗୟାମି କଂଚନ ।
ଯୋ ମୃଗ୍ୟତେ ହସ୍ତଗୃହୀତପଦ୍ମୟା
ଶ୍ରିୟେତରୈରଙ୍ଗ ବିମୃଗ୍ୟମାଣୟା ॥ ୨୩

ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ॥ ୧୫ ॥ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଦାବାନଳରେ ଜଳିଯାଇଥିବା କୋମଳ ବନଲତା ପରି ଶୋକସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସଉତୁଣୀର କଥା ମନେ ପଡ଼ି ତାହାଙ୍କ ନୟନକମଳରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରିଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ବିଗ୍ରରୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ ପାରାବାରର ଅନ୍ତ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବାପା ! ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅମଙ୍ଗଳ କାମନା କରନା । ଯେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ, ତାକୁ ଆପେ ଆପେ ତାର ଫଳ ମିଳିଯାଏ ॥ ୧୭ ॥ ସୁରୁଚି ଯାହା କିଛି କହିଲେ, ତାହା ଠିକ୍; କାରଣ ମହାରାଜ ମୋତେ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଧ କରନ୍ତି । ତୁ ତ ମୋ ପରି ହତଭାଗିନୀର ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛୁ, ପୁଣି ମୋରି ଦୁଧ ଖାଇ ବଢ଼ିଛୁ ॥ ୧୮ ॥ ଧନ ! ସୁରୁଚି ତୋର ସାବତ ମାଆ ହୋଇ ବି ଠିକ୍ କଥା ହିଁ କହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ତୁ ଯଦି ରାଜକୁମାର ଉତ୍ତମ ପରି ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ, ତେବେ ଦ୍ୱେଷଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ସାବତ ମାଆଙ୍କ କଥା ପାଳନ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆରାଧନାରେ ଲାଗିଯାଆ ॥ ୧୯ ॥ ସଂସାର-ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଧରିଥିବା ସେହି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣ ଆରାଧନା କରିବାରୁ ହିଁ ତୋର ଅଣଜେଜେବାପା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏଭଳି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଦ ମିଳିଛି; ଯାହାଫଳରେ ସେ ମନ ଓ ପ୍ରାଣକୁ ଜୟ କରିଥିବା ମୁନିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦନୀୟ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ତୋର ଜେଜେବାପା ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚୁର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ଯଜ୍ଞ କରି ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଆରାଧନା କରିଥିବାରୁ, ଆଜି ସେ ଲୌକିକ, ଅଲୌକିକ ତଥା ମୋକ୍ଷସୁଖ ଲାଭ କରିପାରିଛନ୍ତି, ଯାହା କି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୨୧ ॥ ବାପା ! ତୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେ । ମୁମୁକ୍ଷୁମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ତାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ-ପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗ ହିଁ ନିରନ୍ତର ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି । ତୁ ସ୍ୱଧର୍ମ-ପାଳନଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତକୁ ପବିତ୍ର କରି ସେଥିରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବସାଇଦେ ଏବଂ ଅନ୍ୟସବୁ ଚିନ୍ତନ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜନ କର ॥ ୨୨ ॥ ମୋ ଧନ ! ସେହି କମଳଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ମୋତେ ତ ତୋର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ପରି ଅନ୍ୟ କେହି ଦେଖା ଯାଉନାହାନ୍ତି । ଦେଖ, ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଅନ୍ୟସବୁ ଦେବତା ଉପାୟ ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ହାତରେ ପ୍ରଦୀପ ପରି ପଦ୍ମଟିଏ ଧରି ସେହି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଖୋଜି ଚାଲିଛନ୍ତି ।" ॥ ୨୩ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଂଜଳ୍ପିତଂ ମାତୁରାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟାର୍ଥାଗମଂ ବଚଃ ।
ସଂନିୟମ୍ୟାତ୍ମନାତ୍ମାନଂ ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ପିତୁଃ ପୁରାତ୍ ॥ ୨୪

ନାରଦସ୍ତଦୁପାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତସ୍ୟ ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୂର୍ଧନ୍ୟଘଘ୍ନେନ ପାଣିନା ପ୍ରାହ ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୨୫

ଅହୋ ତେଜଃ କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାଂ ମାନଭଙ୍ଗମମୃଷ୍ୟତାମ୍ ।
ବାଲୋଽପ୍ୟୟଂ ହୃଦା ଧତ୍ତେ ଯତ୍ସମାତୁରସଦ୍‌ବଚଃ ॥ ୨୬

ନାରଦ ଉବାଚ

ନାଧୁନାପ୍ୟବମାନଂ ତେ ସମ୍ମାନଂ ବାପି ପୁତ୍ରକ ।
ଲକ୍ଷୟାମଃ କୁମାରସ୍ୟ ସକ୍ତସ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ନାଦିଷୁ ॥ ୨୭

ବିକଳ୍ପେ ବିଦ୍ୟମାନେଽପି ନ ହ୍ୟସନ୍ତୋଷହେତବଃ ।
ପୁଂସୋ ମୋହମୃତେ ଭିନ୍ନା ଯଲ୍ଲୋକେ ନିଜକର୍ମଭିଃ ॥ ୨୮

ପରିତୁଷ୍ୟେତ୍ତତସ୍ତାତ ତାବନ୍ମାତ୍ରେଣ ପୂରୁଷଃ ।
ଦୈବୋପସାଦିତଂ ଯାବଦ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟେଶ୍ୱରଗତିଂ ବୁଧଃ ॥ ୨୯

ଅଥ ମାତ୍ରୋପଦିଷ୍ଟେନ ଯୋଗେନାବରୁରୁତ୍ସସି ।
ଯତ୍ପ୍ରସାଦଂ ସ ବୈ ପୁଂସାଂ ଦୁରାରାଧ୍ୟୋ ମତୋ ମମ ॥ ୩୦

ମୁନୟଃ ପଦବୀଂ ଯସ୍ୟ ନିଃସଙ୍ଗେନୋରୁଜନ୍ମଭିଃ ।
ନ ବିଦୁର୍ମୃଗୟନ୍ତୋଽପି ତୀବ୍ରଯୋଗସମାଧିନା ॥ ୩୧

ଅତୋ ନିବର୍ତ୍ତତାମେଷ ନିର୍ବନ୍ଧସ୍ତବ ନିଷ୍ଫଳଃ ।
ଯତିଷ୍ୟତି ଭବାନ୍ କାଲେ ଶ୍ରେୟସାଂ ସମୁପସ୍ଥିତେ ॥ ୩୨

ଯସ୍ୟ ଯଦ୍ ଦୈବବିହିତଂ ସ ତେନ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ।
ଆତ୍ମାନଂ ତୋଷୟନ୍ଦେହୀ ତମସଃ ପାରମୃଚ୍ଛତି ॥ ୩୩

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ମାତା ସୁନୀତି ଯେଉଁ କଥା କହିଲେ, ତାହା ଥିଲା ଅଭୀଷ୍ଟବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତିର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ । ତେଣୁ ତାହା ଶୁଣି ଧ୍ରୁବ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତକୁ ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ପିତାଙ୍କ ନଗରରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଏସବୁ ସମାଚାର ଶୁଣି ଏବଂ ଧ୍ରୁବ କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣି, ନାରଦ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ମସ୍ତକ ଉପରେ ନିଜର ପାପନାଶକ କରକମଳ ବୁଲାଇ ଆଣି, ବିସ୍ମୟରେ ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ଆହା ! କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର କିପରି ଅଦ୍ଭୁତ ତେଜ ସତେ ! ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ମାନହାନି ସହିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦେଖିଲ ! ଦେଖିବାକୁ ତ ଇଏ ଏତେ ଛୋଟ ଶିଶୁ; ତଥାପି ସାବତ ମାଆର କଟୁବଚନ ଏହାର ହୃଦୟକୁ କେତେ ବାଧିଲା !" ॥ ୨୫,୨୬ ॥

ତା'ପରେ **ନାରଦ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ କହିଲେ**—ବାପା ! ତୁମେ ତ ଏବେ ଛୋଟ ଶିଶୁଟିଏ; ଏହା ଖେଳକୁଦରେ ମାତିବା ବୟସ । ଏ ବୟସରେ ତୁମକୁ କୌଣସି କଥାରେ ମାନ-ଅପମାନ ଯେ ବାଧିବ, ମୁଁ ତ କାହିଁ ଜାଣିପାରୁନି ! ॥ ୨୭ ॥ ଯଦି ତୁମ ଭିତରେ ମାନ-ଅପମାନର ବିଚାର ରହିଛି, ତେବେ ଶୁଣ । ଏକମାତ୍ର ମୋହ ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ଅସନ୍ତୋଷର ପ୍ରକୃତ କାରଣ । ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ହିଁ ମାନ-ଅପମାନ ବା ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ପାଇଥାଏ ॥ ୨୮ ॥

ବାପା ! ଭଗବାନଙ୍କର ଗତି ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର । ତାହା ବିଚାର କରି, ଦୈବବଶତଃ ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡୁ ନା କାହିଁକି, ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୨୯ ॥ ଏବେ ମାଆଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ତୁମେ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ଲାଭ କରିବାକୁ ବାହାରିଛ, ମୋ ବିଚାରରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା କରିପାରିବା ବଡ଼ କଠିନ ॥ ୩୦ ॥ ଯୋଗୀମାନେ ବହୁଜନ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନାସକ୍ତ ରହି ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ବଡ଼ କଠୋର ସାଧନା କରିଚାଲନ୍ତି; ତଥାପି ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ମାର୍ଗର ସନ୍ଧାନ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ଏଭଳି ଅଯଥା ହଟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଘରକୁ ଫେରିଯାଅ । ବଡ଼ ହେଲେ, ପରମାର୍ଥ ସାଧନା କରିବାର ସମୟ ଆସିଗଲେ, ତୁମେ ତୁମ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ॥ ୩୨ ॥ ବିଧାତାଙ୍କ ବିଧାନ ଅନୁସାରେ ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଯାହା ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ଚିତ୍ତକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖିବା ଉଚିତ । ଏପରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହୁଥିବା ପୁରୁଷ ମୋହମୟ ସଂସାରକୁ ପାରି ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥

ଗୁଣାଧିକାନ୍ମୁଦଂ ଲିପ୍ସେଦନୁକ୍ରୋଶଂ ଗୁଣାଧମାତ୍ ।
ମୈତ୍ରୀଂ ସମାନାଦନ୍ୱିଚ୍ଛେନ୍ନ ତାପୈରଭିଭୂୟତେ ॥ ୩୪

ମନୁଷ୍ୟ ନିଜଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁଣବାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନ ହେବା ଉଚିତ; ନିଜ ଠାରୁ କମ୍ ଗୁଣବାନ୍ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରତି ଦୟାଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ନିଜର ସମାନ ଗୁଣବାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିତ୍ର ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ । ଏପରି କଲେ ମନୁଷ୍ୟ କଦାପି ଦୁଃଖରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥

ଧ୍ରୁବ ଉବାଚ

ସୋଽୟଂ ଶମୋ ଭଗବତା ସୁଖଦୁଃଖହତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଦର୍ଶିତଃ କୃପୟା ପୁଂସାଂ ଦୁର୍ଦର୍ଶୋଽସ୍ମଦ୍ୱିଧୈସ୍ତୁ ଯଃ ॥ ୩୫

ଧ୍ରୁବ କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସୁଖଦୁଃଖରେ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଉଠେ, ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଆପଣ କୃପା କରି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଉପାୟଟିଏ କହିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ମୋ ପରି ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଏବେ ସେତେଦୂର ଯାଇପାରିନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ତା'ଛଡ଼ା, ମୋତେ ତ ମିଳିଛି ଘୋର କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ୱଭାବ; ତେଣୁ ମୋଠାରେ ବିନୟଭାବ ପ୍ରାୟ ନାହିଁ । ସାବତମାଆ ସୁରୁଚିଙ୍କ କଟୁ ବଚନ ମୋର ହୃଦୟକୁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛି; ତେଣୁ ମୋ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଉପଦେଶ ତିଷ୍ଠି ପାରୁନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଅଥାପି ମେଽବିନୀତସ୍ୟ କ୍ଷାତ୍ରଂ ଘୋରମୁପେୟୁଷଃ ।
ସୁରୁଚ୍ୟା ଦୁର୍ବଚୋବାଣୈର୍ନ ଭିନ୍ନେ ଶ୍ରୟତେ ହୃଦି ॥ ୩୬

ପଦଂ ତ୍ରିଭୁବନୋତ୍କୃଷ୍ଟଂ ଜିଗୀଷୋଃ ସାଧୁ ବର୍ତ୍ମ ମେ ।
ବ୍ରୂହ୍ୟସ୍ମତ୍ପିତୃଭିର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ନନ୍ୟୈରପ୍ୟନଧିଷ୍ଠିତମ୍ ॥ ୩୭

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ପଦ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ଯାହା କି ତ୍ରିଲୋକରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥିବ ଏବଂ ଯାହା ଉପରେ କି ମୋର ପିତା-ପିତାମହ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କେହି ବି ବସିପାରି ନ ଥିବେ । ଆପଣ ମୋତେ ସେହି ପଦ ପ୍ରାପ୍ତିର କିଛି ଉତ୍ତମ ମାର୍ଗ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର; ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବୀଣା ବଜାଇ ବଜାଇ ଆପଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ତ୍ରିଲୋକରେ ଭ୍ରମଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ନୂନଂ ଭବାନ୍ ଭଗବତୋ ଯୋଽଙ୍ଗଜଃ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ।
ବିତୁଦନ୍ନଟତେ ବୀଣାଂ ହିତାର୍ଥଂ ଜଗତୋଽର୍କବତ୍ ॥ ୩୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦାହୃତମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଭଗବାନ୍ନାରଦସ୍ତଦା ।
ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରତ୍ୟାହ ତଂ ବାଳଂ ସଦ୍‌ବାକ୍ୟମନୁକମ୍ପୟା ॥ ୩୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଧ୍ରୁବଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ ଏବଂ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସଦୁପଦେଶ ଦେଲେ—॥ ୩୯ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଜନନ୍ୟାଭିହିତଃ ପନ୍ଥାଃ ସ ବୈ ନିଃଶ୍ରେୟସସ୍ୟ ତେ ।
ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବସ୍ତଂ ଭଜ ତତ୍ପ୍ରବଣାତ୍ମନା ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ବାପା ! ତୁମ ମାଆ ସୁନୀତି ତୁମକୁ ଯାହା କିଛି କହିଛନ୍ତି, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ତୁମ ପାଇଁ ପରମ କଲ୍ୟାଣର ମାର୍ଗ । ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ ହିଁ ଏହାର ଉପାୟ । ତେଣୁ ତୁମେ ମନ ଲଗାଇ ତାହାଙ୍କୁ ଭଜ ॥ ୪୦ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷରୂପ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଅଭିଳାଷ କରନ୍ତି, ସେସବୁ ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ତାହାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାଦସେବନ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ ॥ ୪୧ ॥ ବତ୍ସ ! ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ତୁମେ ଯମୁନାତଟରେ ଥିବା ପରମ ପବିତ୍ର ମଧୁବନକୁ ଚାଲିଯାଅ । ସେଠାରେ ଶ୍ରୀହରି ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ସେଠାରେ କାଳିନ୍ଦୀର ନିର୍ମଳ ଜଳରେ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସ୍ନାନ କରି, ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି, ଆସନରେ ଯଥାବିଧି ସ୍ଥିରଭାବରେ ବସିବ ॥ ୪୩ ॥

ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଖ୍ୟଂ ଯ ଇଚ୍ଛେଚ୍ଛ୍ରେୟ ଆତ୍ମନଃ ।
ଏକମେବ ହରେସ୍ତତ୍ର କାରଣଂ ପାଦସେବନମ୍ ॥ ୪୧

ତତ୍ତାତ ଗଚ୍ଛ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଯମୁନାୟାସ୍ତଟଂ ଶୁଚି ।
ପୁଣ୍ୟଂ ମଧୁବନଂ ଯତ୍ର ସାଂନିଧ୍ୟଂ ନିତ୍ୟଦା ହରେଃ ॥ ୪୨

ସ୍ନାତ୍ୱାନୁସବନଂ ତସ୍ମିନ୍ କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଃ ସଲିଳେ ଶିବେ ।
କୃତ୍ୱୋଚିତାନି ନିବସନ୍ନାତ୍ମନଃ କଳ୍ପିତାସନଃ ॥ ୪୩

ପ୍ରାଣାୟାମେନ ତ୍ରିବୃତା ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋମଲମ୍ ।
ଶନୈର୍ବ୍ୟୁଦସ୍ୟାଭିଧ୍ୟାୟେନ୍ମନସା ଗୁରୁଣା ଗୁରୁମ୍ ॥ ୪୪

ପ୍ରସାଦାଭିମୁଖଂ ଶଶ୍ୱତ୍ପ୍ରସନ୍ନବଦନେକ୍ଷଣମ୍ ।
ସୁନାସଂ ସୁଭ୍ରୁବଂ ଚାରୁକପୋଲଂ ସୁରସୁନ୍ଦରମ୍ ॥ ୪୫

ତରୁଣଂ ରମଣୀୟାଙ୍ଗମରୁଣୋଷ୍ଠେକ୍ଷଣାଧରମ୍ ।
ପ୍ରଣତାଶ୍ରୟଣଂ ନୃମ୍ଣଂ ଶରଣ୍ୟଂ କରୁଣାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୪୬

ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କଂ ଘନଶ୍ୟାମଂ ପୁରୁଷଂ ବନମାଲିନମ୍ ।
ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାପଦ୍ମୈରଭିବ୍ୟକ୍ତଚତୁର୍ଭୁଜମ୍ ॥ ୪୭

କିରୀଟିନଂ କୁଣ୍ଡଳିନଂ କେୟୂରବଳୟାନ୍ୱିତମ୍ ।
କୌସ୍ତୁଭାଭରଣଗ୍ରୀବଂ ପୀତକୌଶେୟବାସସମ୍ ॥ ୪୮

କାଞ୍ଚୀକଳାପପର୍ଯ୍ୟସ୍ତଂ ଲସତ୍କାଞ୍ଚନନୂପୁରମ୍ ।
ଦର୍ଶନୀୟତମଂ ଶାନ୍ତଂ ମନୋନୟନବର୍ଧନମ୍ ॥ ୪୯

ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ନଖମଣିଶ୍ରେଣ୍ୟା ବିଲସଦ୍ଭ୍ୟାଂ ସମର୍ଚ୍ଚିତାମ୍ ।
ହୃତ୍ପଦ୍ମକର୍ଣ୍ଣିକାଧିଷ୍ଣ୍ୟମାକ୍ରମ୍ୟାତ୍ମନ୍ୟବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୫୦

ସ୍ମୟମାନମଭିଧ୍ୟାୟେତ୍ ସାନୁରାଗାବଲୋକନମ୍ ।
ନିୟତେନୈକଭୂତେନ ମନସା ବରଦର୍ଷଭମ୍ ॥ ୫୧

ଏବଂ ଭଗବତୋ ରୂପଂ ସୁଭଦ୍ରଂ ଧ୍ୟାୟତୋ ମନଃ ।
ନିର୍ବୃତ୍ୟା ପରୟା ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ସମ୍ପନ୍ନଂ ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୫୨

ଜପଶ୍ଚ ପରମୋ ଗୁହ୍ୟଃ ଶ୍ରୂୟତାଂ ମେ ନୃପାତ୍ମଜ ।
ଯଂ ସପ୍ତରାତ୍ରଂ ପ୍ରପଠନ୍ ପୁମାନ୍ ପଶ୍ୟତି ଖେଚରାନ୍ ॥ ୫୩

ତା'ପରେ ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ ଓ ରେଚକ—ତିନିପ୍ରକାର ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦୂର କରି ଧୈର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତ ମନରେ ପରମଗୁରୁ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି (ନିମ୍ନ ପ୍ରକାରେ) ଧ୍ୟାନ କରିବ—॥ ୪୪ ॥

ଭଗବାନଙ୍କର ନେତ୍ର ଓ ମୁଖ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଜଣାପଡ଼େ, ସେ ପ୍ରସନ୍ନତାପୂର୍ବକ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ବର ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନାସିକା, ଭ୍ରୂଲତା ଓ କପୋଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରମ ସୁନ୍ଦର ॥ ୪୫ ॥ ତାହାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ତରୁଣ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ ସୁଗଠିତ । ରକ୍ତିମ ଅଧର ଓ ଈଷତ୍ ଲାଲ ନେତ୍ର । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଣତଜନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଦାତା, ଅପାର ସୁଖଦାୟକ, ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଓ ଦୟାର ସାଗର ॥ ୪୬ ॥ ତାହାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ରହିଛି ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ । ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ହେଉଛି ସଜଳ ଜଳଧର ସଦୃଶ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ । ସେହି ପରମ ପୁରୁଷ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଗଳାରେ ବନମାଳା ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଭୁଜରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ ସୁଶୋଭିତ ॥ ୪୭ ॥ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ କିରୀଟ, କୁଣ୍ଡଳ, କେୟୂର ଓ କଙ୍କଣାଦି ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ; ଗଳା କୌସ୍ତୁଭମଣିର ମଧ୍ୟ ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥାଏ ତଥା ସେ ଶରୀରରେ ପାଟପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ତାହାଙ୍କ କଟିରେ ସୁନାର କଟିସୂତ୍ର ଏବଂ ଚରଣରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ନୂପୁର ସୁଶୋଭିତ । ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ ଓ ଶାନ୍ତ । ତାହା ମନ ଓ ନୟନକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଥାଏ ॥ ୪୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମାନସପୂଜା କରନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ହୃଦୟକମଳର କର୍ଣ୍ଣିକା ଉପରେ ନିଜର ନଖମଣିମଣ୍ଡିତ ମନୋହର ପଦାରବିନ୍ଦ ସ୍ଥାପନ କରି ବିରାଜିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥ ଏହିପରି ଧାରଣା କରି କରି ଚିତ୍ତ ଯେତେବେଳେ ଏକାଗ୍ର ଓ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ 'ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଅନୁରାଗଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସୁଛନ୍ତି' ବୋଲି ଭାବି, ସେହି ବରଦାୟକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମନେ ମନେ ଧ୍ୟାନ କରିବ ॥ ୫୧ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟୀ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଏପରି ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କଲେ, ମନ ଅତି ଶୀଘ୍ର ପରମାନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ି ଏପରି ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଯିବ ଯେ, ଆଉ ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସିବ ନାହିଁ ॥ ୫୨ ॥

ହେ ରାଜକୁମାର ! ଏପରି ଧ୍ୟାନ କରିବା ସହିତ ପରମଗୁହ୍ୟ ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଜପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ମନ୍ତ୍ରଟି କହିଦେଉଛି; ଶୁଣ । ସେହି ମନ୍ତ୍ରଟି ସାତ ରାତି ଜପ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଆକାଶରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରିବ ॥ ୫୩ ॥

"ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ।"
ମନ୍ତ୍ରେଣାନେନ ଦେବସ୍ୟ କୁର୍ଯାଦ୍ ଦ୍ରବ୍ୟମୟୀଂ ବୁଧଃ ।
ସପର୍ଯାଂ ବିବିଧୈର୍ଦ୍ରବ୍ୟୈର୍ଦେଶକାଳବିଭାଗବିତ୍ ॥ ୫୪

ସଲିଳୈଃ ଶୁଚିଭିର୍ମାଲ୍ୟୈର୍ବନ୍ୟୈର୍ମୂଳଫଳାଦିଭିଃ ।
ଶସ୍ତାଙ୍କୁରାଂଶୁକୈଶ୍ଚାର୍ଚ୍ଚେତ୍ ତୁଳସ୍ୟା ପ୍ରିୟୟା ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୫୫

ଲବ୍ଧ୍ୱା ଦ୍ରବ୍ୟମୟୀମର୍ଚ୍ଚାଂ କ୍ଷିତ୍ୟମ୍ବାଦିଷୁ ବାର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ।
ଆଭୃତାତ୍ମା ମୁନିଃ ଶାନ୍ତୋ ଯତବାଙ୍ମିତବନ୍ୟଭୁକ୍ ॥ ୫୬

ସ୍ୱେଚ୍ଛାବତାରଚରିତୈରଚିନ୍ତ୍ୟନିଜମାୟୟା ।
କରିଷ୍ୟତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକସ୍ତଦ୍ଧ୍ୟାୟେଦ୍ଧୃଦୟଙ୍ଗମମ୍ ॥ ୫୭

ପରିଚର୍ଯା ଭଗବତୋ ଯାବତ୍ୟଃ ପୂର୍ବସେବିତାଃ ।
ତା ମନ୍ତ୍ରହୃଦୟେନୈବ ପ୍ରଯୁଞ୍ଜ୍ୟାନ୍ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତୟେ ॥ ୫୮

ଏବଂ କାୟେନ ମନସା ବଚସା ଚ ମନୋଗତମ୍ ।
ପରିଚର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତିମତ୍ପରିଚର୍ଯୟା ॥ ୫୯

ପୁଂସାମମାୟିନାଂ ସମ୍ୟଗ୍ଭଜତାଂ ଭାବବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ଶ୍ରେୟୋ ଦିଶତ୍ୟଭିମତଂ ଯଦ୍ଧର୍ମାଦିଷୁ ଦେହିନାମ୍ ॥ ୬୦

ବିରକ୍ତଶ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟରତୌ ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଭୂୟସା ।
ତଂ ନିରନ୍ତରଭାବେନ ଭଜେତାଦ୍ଧା ବିମୁକ୍ତୟେ ॥ ୬୧

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଚ ନୃପାର୍ଭକଃ ।
ଯଯୌ ମଧୁବନଂ ପୁଣ୍ୟଂ ହରେଶ୍ଚରଣଚର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ॥ ୬୨

ତପୋବନଂ ଗତେ ତସ୍ମିନ୍ପ୍ରବିଷ୍ଟୋଽନ୍ତଃପୁରଂ ମୁନିଃ ।
ଅର୍ହିତାର୍ହଣକୋ ରାଜ୍ଞା ସୁଖାସୀନ ଉବାଚ ତମ୍ ॥ ୬୩

ନାରଦ ଉବାଚ

ରାଜନ୍ କିଂ ଧ୍ୟାୟସେ ଦୀର୍ଘଂ ମୁଖେନ ପରିଶୁଷ୍ୟତା ।
କିଂ ବା ନ ରିଷ୍ୟତେ କାମୋ ଧର୍ମୋ ବାର୍ଥେନ ସଂଯୁତଃ ॥ ୬୪

ମନ୍ତ୍ରଟି ହେଉଛି : **ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ।** କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଓ କେଉଁ ସମୟରେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ଉପଯୋଗୀ, ତାହା ବିଚାର କରି ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ଏହି ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୪ ॥ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜଳ, ଫୁଲମାଳା, ବନର ଫଳମୂଳ, ପୂଜାର ବିହିତ ଦୂର୍ବା ଆଦି ଅଙ୍କୁର, ବନରେ ମିଳୁଥିବା ବଲ୍କଳ ବସ୍ତ୍ର ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରେୟସୀ ତୁଳସୀଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୫ ॥ ଯଦି ଶିଳାବିଗ୍ରହ ମିଳେ, ସେଥିରେ କିମ୍ବା ମାଟି ବା ଜଳ ଆଦିରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ହେବ । ସର୍ବଦା ସଂଯତଚିତ୍ତ, ମନନଶୀଳ, ଶାନ୍ତ ଓ ମୌନ ରହି ବନରେ ମିଳୁଥିବା ଫଳମୂଳ ପରିମିତ ଭାବରେ ଆହାର କରିବାକୁ ହେବ ॥ ୫୬ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରି ନିଜର ଅନିର୍ବଚନୀୟା ମାୟାଦ୍ୱାରା ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଅବତାର ନେଇ ଯେଉଁସବୁ ମନୋହର ଲୀଳା କରନ୍ତି, ତାହା ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ହେବ ॥ ୫୭ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁସବୁ ଉପଚାରର ବିଧାନ ରହିଛି, ସେସବୁକୁ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ହିଁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ହେବ ॥ ୫୮ ॥

ଏପରି ଭାବରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ମନ, ବଚନ ଓ କାୟାଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ, ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ଭଜନ କରୁଥିବା ନିଜ ଭକ୍ତଙ୍କର ଭାବକୁ ସେ ବଢ଼ାଇଦିଅନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଅଥବା ମୋକ୍ଷରୂପ କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୫୯,୬୦ ॥ ଯଦି ଉପାସକଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଭୋଗ ପ୍ରତି ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଯାଇଥାଏ, ତେବେ ସେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜିବା ଉଚିତ ॥ ୬୧ ॥

(ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—) ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ପାଇ, ରାଜକୁମାର ଧ୍ରୁବ ତାଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣଚିହ୍ନରେ ଅଙ୍କିତ ପରମ ପବିତ୍ର ମଧୁବନକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୬୨ ॥ ଧ୍ରୁବ ତପୋବନକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ନାରଦ ଯାଇ ମହାରାଜ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ନଅରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଉପଚାରରେ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଆରାମରେ ଆସନରେ ବସି ରାଜାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ—॥ ୬୩ ॥

ନାରଦ ପଚାରିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମର ମୁହଁ କାହିଁକି ଶୁଖିଯାଇଛି ? ତୁମେ ବହୁସମୟ ଧରି କେଉଁ ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଛ ? ତୁମର ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିରେ କିଛି ହ୍ରାସ ଘଟିଗଲା କି ? ॥ ୬୪ ॥

ରାଜୋବାଚ

ସୁତୋ ମେ ବାଳକୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସ୍ତ୍ରୈଣେନାକରୁଣାତ୍ମନା ।
ନିର୍ବାସିତଃ ପଞ୍ଚବର୍ଷଃ ସହ ମାତ୍ରା ମହାନ୍ କବିଃ ॥ ୬୫

ଅପ୍ୟନାଥଂ ବନେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମାସ୍ମାଦନ୍ତ୍ୟର୍ଭକଂ ବୃକାଃ ।
ଶ୍ରାନ୍ତଂ ଶୟାନଂ କ୍ଷୁଧିତଂ ପରିମ୍ଳାନମୁଖାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୬୬

ଅହୋ ମେ ବତ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀଜିତସ୍ୟୋପଧାରୟ ।
ଯୋଽଙ୍କଂ ପ୍ରେମ୍ଣାଽଽରୁରୁକ୍ଷନ୍ତଂ ନାଭ୍ୟନନ୍ଦମସତ୍ତମଃ ॥ ୬୭

ନାରଦ ଉବାଚ

ମା ମା ଶୁଚଃ ସ୍ୱତନୟଂ ଦେବଗୁପ୍ତଂ ବିଶାମ୍ପତେ ।
ତତ୍ପ୍ରଭାବମବିଜ୍ଞାୟ ପ୍ରାବୃଙ୍କ୍ତେ ଯଦ୍ୟଶୋ ଜଗତ୍ ॥ ୬୮

ସୁଦୁଷ୍କରଂ କର୍ମ କୃତ୍ୱା ଲୋକପାଲୈରପି ପ୍ରଭୁଃ ।
ଏଷ୍ୟତ୍ୟଚିରତୋ ରାଜନ୍ ଯଶୋ ବିପୁଳୟଂସ୍ତବ ॥ ୬୯

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ଦେବର୍ଷିଣା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବିଶ୍ରୁତ୍ୟ ଜଗତୀପତିଃ ।
ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀମନାଦୃତ୍ୟ ପୁତ୍ରମେବାନ୍ୱଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୭୦

ତତ୍ରାଭିଷିକ୍ତଃ ପ୍ରୟତସ୍ତାମୁପୋଷ୍ୟ ବିଭାବରୀମ୍ ।
ସମାହିତଃ ପର୍ଯ୍ୟଚରଦୃଷ୍ୟାଦେଶେନ ପୂରୁଷମ୍ ॥ ୭୧

ତ୍ରିରାତ୍ରାନ୍ତେ ତ୍ରିରାତ୍ରାନ୍ତେ କପିତ୍ଥବଦରାଶନଃ ।
ଆତ୍ମବୃତ୍ତ୍ୟନୁସାରେଣ ମାସଂ ନିନ୍ୟେଽର୍ଚ୍ଚୟନ୍ ହରିମ୍ ॥ ୭୨

ଦ୍ୱିତୀୟଂ ଚ ତଥା ମାସଂ ଷଷ୍ଠେ ଷଷ୍ଠେଽର୍ଭକୋ ଦିନେ ।
ତୃଣପର୍ଣ୍ଣାଦିଭିଃ ଶୀର୍ଣ୍ଣୈଃ କୃତାନ୍ନୋଽଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚୟଦ୍ୱିଭୁମ୍ ॥ ୭୩

ତୃତୀୟଂ ଚାନୟନ୍ମାସଂ ନବମେ ନବମେଽହନି ।
ଅବ୍ଭକ୍ଷ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକମୁପାଧାବତ୍ସମାଧିନା ॥ ୭୪

ଚତୁର୍ଥମପି ବୈ ମାସଂ ଦ୍ୱାଦଶେ ଦ୍ୱାଦଶେଽହନି ।
ବାୟୁଭକ୍ଷୋ ଜିତଶ୍ୱାସୋ ଧ୍ୟାୟନ୍ଦେବମଧାରୟତ୍ ॥ ୭୫

ପଞ୍ଚମେ ମାସ୍ୟନୁପ୍ରାପ୍ତେ ଜିତଶ୍ୱାସୋ ନୃପାତ୍ମଜଃ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ ବ୍ରହ୍ମ ପଦୈକେନ ତସ୍ଥୌ ସ୍ଥାଣୁରିବାଚଳଃ ॥ ୭୬

ରାଜା କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ହେଉଛି ବଡ଼ ସ୍ତ୍ରୈଣ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ । ହାୟ ! ମୁଁ ମୋର ପାଞ୍ଚବର୍ଷର କୁନିପୁଅଟି ସହିତ ତାର ମାଆକୁ ଘରୁ ତଡ଼ିଦେଲି । ହେ ମୁନିବର ! ସେ ପିଲାଟି ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଥିଲା ॥ ୬୫ ॥ ତାର ପଦ୍ମମୁଖ ତ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ଶୁଖି ଯାଇଥିବ ! ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ବାଟରେ କେଉଁଠି ପଡ଼ିଯାଇଥିବ । ସେହି ଅସହାୟ ଛୁଆଟିକୁ ବଣରେ କେଉଁଠି ଗଧିଆ ମାରି ଖାଇ ନ ଯାଉ ॥ ୬୬ ॥ ହାୟ ! ମୁଁ କିଭଳି ସ୍ତ୍ରୀର ଦାସ ହୋଇ ନ ଗଲି ସତେ ! ମୋର କୁଟିଳତା ଦେଖନ୍ତୁ; ସେ ପୁଅଟି କେତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ମୋ କୋଳରେ ବସିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦୁଷ୍ଟ ତାକୁ ଟିକିଏ ବି ଆଦର କଲିନାହିଁ ॥ ୬୭ ॥

ନାରଦ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ସେହି ପୁଅ କଥା ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ; ତାର ରକ୍ଷକ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ । ତୁମେ ତା' ପ୍ରଭାବ ଜାଣିନା; ତା ଯଶ ତ ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ବିସ୍ତାରିତ ହେଉଛି ॥ ୬୮ ॥ ସେ ପିଲାଟି ବଡ଼ ସମର୍ଥ । ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳ ମଧ୍ୟ ଯାହା କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ସେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଶୀଘ୍ର ତୁମ ପାଖକୁ ଫେରିଆସିବ । ତା'ହେତୁ ତୁମର ମଧ୍ୟ ଯଶ ବଢ଼ିଯିବ ॥ ୬୯ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବା ପରେ ମହାରାଜ ଉତ୍ତାନପାଦ ରାଜସମ୍ପଦ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହି ନିରନ୍ତର ପୁତ୍ରଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲେ ॥ ୭୦ ॥ ସେପଟେ ଧ୍ରୁବ ମଧୁବନରେ ପହଞ୍ଚି ଯମୁନାରେ ସ୍ନାନ କଲେ ଏବଂ ସେଦିନ ରାତିରେ ପବିତ୍ରଭାବରେ ଉପବାସ କରି ମହାତ୍ମା ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶାନୁସାରେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପରମପୁରୁଷ ନାରାୟଣଙ୍କର ଉପାସନା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୭୧ ॥ ସେ ଶରୀରନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ତିନିଦିନରେ ଥରେ କେବଳ କଇଁଥ ଓ ବରକୋଳି ଖାଇ, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉପାସନା କରି କରି ପୂରା ମାସଟିଏ କଟାଇଦେଲେ ॥ ୭୨ ॥ ଦ୍ୱିତୀୟ ମାସରେ ସେ ପ୍ରତି ଛଅଦିନରେ ଥରେ କେବଳ ଶୁଖିଲା ଘାସପତ୍ର ଖାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜନ କରିଚାଲିଲେ ॥ ୭୩ ॥ ତୃତୀୟ ମାସରେ ପ୍ରତି ନଅଦିନରେ ଥରେ କେବଳ ଜଳ ପିଇ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୭୪ ॥ ଚତୁର୍ଥ ମାସରେ ସେ ଶ୍ୱାସ ଜୟ କରି ପ୍ରତି ବାରଦିନରେ ଥରେ କେବଳ ପବନ ଆହାର କରି ଧ୍ୟାନଯୋଗଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୭୫ ॥ ପଞ୍ଚମ ମାସ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ରାଜକୁମାର ଧ୍ରୁବ ଶ୍ୱାସ ଜୟ କରି, ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଏକପାଦରେ ଖୁଣ୍ଟ ପରି ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ॥ ୭୬ ॥

ସର୍ବତୋ ମନ ଆକୃଷ୍ୟ ହୃଦି ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟମ୍ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ ଭଗବତୋ ରୂପଂ ନାଦ୍ରାକ୍ଷୀତ୍କିଂଚନାପରମ୍ ॥ ୭୭

ଆଧାରଂ ମହଦାଦୀନାଂ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମ ଧାରୟମାଣସ୍ୟ ତ୍ରୟୋ ଲୋକାଶ୍ଚକମ୍ପିରେ ॥ ୭୮

ଯଦୈକପାଦେନ ସ ପାର୍ଥିବାର୍ଭକ-
ସ୍ତସ୍ଥୌ ତଦଙ୍ଗୁଷ୍ଠନିପୀଡ଼ିତା ମହୀ ।
ନନାମ ତତ୍ରାର୍ଧମିଭେନ୍ଦ୍ରଧିଷ୍ଠିତା
ତରୀବ ସବ୍ୟେତରତଃ ପଦେ ପଦେ ॥ ୭୯

ତସ୍ମିନ୍ନଭିଧ୍ୟାୟତି ବିଶ୍ୱମାତ୍ମନୋ
ଦ୍ୱାରଂ ନିରୁଧ୍ୟାସୁମନନ୍ୟୟା ଧିୟା ।
ଲୋକା ନିରୁଚ୍ଛ୍ୱାସନିପୀଡ଼ିତା ଭୃଶଂ
ସଲୋକପାଳାଃ ଶରଣଂ ୟୟୁର୍ହରିମ୍ ॥ ୮୦

ଦେବା ଊଚୁଃ

ନୈବଂ ବିଦାମୋ ଭଗବନ୍ ପ୍ରାଣରୋଧଂ
ଚରାଚରସ୍ୟାଖିଳସତ୍ତ୍ୱଧାମ୍ନଃ ।
ବିଧେହି ତନ୍ନୋ ବୃଜିନାଦ୍‌ବିମୋକ୍ଷଂ
ପ୍ରାପ୍ତା ବୟଂ ତ୍ୱାଂ ଶରଣଂ ଶରଣ୍ୟମ୍ ॥ ୮୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ମା ଭୈଷ୍ଟ ବାଲଂ ତପସୋ ଦୁରତ୍ୟୟା-
ନ୍ନିବର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟେ ପ୍ରତିଯାତ ସ୍ୱଧାମ ।
ଯତୋ ହି ବଃ ପ୍ରାଣନିରୋଧ ଆସୀ-
ଦୌତ୍ତାନପାଦିର୍ମୟି ସଂଗତାତ୍ମା ॥ ୮୨

ସେହି ସମୟରେ ସେ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ସବୁଦିଗରୁ ହଟାଇ ଆଣି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କଲେ ତଥା ହୃଦୟସ୍ଥିତ ହରିଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ଚିତ୍ତକୁ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୭୭ ॥ ସେ ଯେତେବେଳେ ମହଦାଦି ସକଳ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଧାର ତଥା ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ଅଧୀଶ୍ୱର ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଧାରଣା କଲେ, ସେତେବେଳେ (ତାଙ୍କ ତେଜ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି) ତିନିଲୋକ କମ୍ପି ଉଠିଲା ॥ ୭୮ ॥ ଡଙ୍ଗାରେ ହାତୀ ଚଢ଼ିଗଲେ ତାର ପାଦ ପକାଇବା ଅନୁସାରେ ଡଙ୍ଗା ଯେପରି ବାମ ଓ ଡାହାଣକୁ ଅଣେଇ ହୋଇଯାଏ, ରାଜକୁମାର ଧ୍ରୁବ ଏକପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିବାରୁ ତାଙ୍କ ପାଦର ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠିର ଚାପରେ ଦବିଯାଇ ଅଧା ପୃଥିବୀ ସେପରି ଗୋଟିଏ ପାଖକୁ ଅଣେଇ ହୋଇଗଲା ॥ ୭୯ ॥ ସେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରସମୂହକୁ ଓ ପ୍ରାଣକୁ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଇ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟ ଭାବରେ ଧ୍ୟାନ କଲେ । ସମଷ୍ଟି ପ୍ରାଣ ସଙ୍ଗେ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ଅଭିନ୍ନତା ହୋଇଯିବାରୁ ତାଙ୍କ ଶ୍ୱାସରୋଧରେ ସବୁଜୀବଙ୍କର ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ତା'ଫଳରେ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳଙ୍କୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ ହେଲା; ତେଣୁ ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୮୦ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସବୁ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ଜୀବମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଏକାଥରକେ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା କିପରି ? ଆମେ ତ ଏ ଘଟଣା ଆଗରୁ କେବେ ବି ଅନୁଭବ କରିନାହୁଁ । ହେ ଶରଣାଗତରକ୍ଷକ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ; ଆମକୁ ଏହି ଦୁଃଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ॥୮୧॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ଭୟ କର ନାହିଁ । ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧ୍ରୁବ ତାର ଚିତ୍ତକୁ ମୋଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶ୍ୱାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ସହିତ ତାର ଅଭେଦଧାରଣା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି; ତେଣୁ ତାହାର ପ୍ରାଣନିରୋଧ ହେତୁ ତୁମମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ବି ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଯାଅ । ମୁଁ ସେହି ବାଳକକୁ ସେହି ଦୁଷ୍କର ତପସ୍ୟାରୁ ନିବୃତ୍ତ କରିଦେବି ॥ ୮୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ଧ୍ରୁବଚରିତେଽଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବରପ୍ରାପ୍ତି ପରେ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତ ଏବମୁତ୍ସନ୍ନଭୟା ଉରୁକ୍ରମେ
କୃତାବନାମାଃ ପ୍ରୟଯୁସ୍ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ।
ସହସ୍ରଶୀର୍ଷାପି ତତୋ ଗରୁତ୍ମତା
ମଧୋର୍ବନଂ ଭୃତ୍ୟଦିଦୃକ୍ଷୟା ଗତଃ ॥ ୧

ସ ବୈ ଧିୟା ଯୋଗବିପାକତୀବ୍ରୟା
ହୃତ୍ପଦ୍ମକୋଶେ ସ୍ଫୁରିତଂ ତଡିତ୍ପ୍ରଭମ୍ ।
ତିରୋହିତଂ ସହସୈବୋପଲକ୍ଷ୍ୟ
ବହିଃସ୍ଥିତଂ ତଦବସ୍ଥଂ ଦଦର୍ଶ ॥ ୨

ତଦ୍ଦର୍ଶନେନାଗତସାଧ୍ୱସଃ କ୍ଷିତା-
ବବନ୍ଦତାଙ୍ଗଂ ବିନମଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡବତ୍ ।
ଦୃଗ୍‌ଭ୍ୟାଂ ପ୍ରପଶ୍ୟନ୍ ପ୍ରପିବନ୍ନିବାର୍ଭକ-
ଶ୍ଚୁମ୍ବନ୍ନିବାସ୍ୟେନ ଭୁଜୈରିବାଶ୍ଳିଷନ୍ ॥ ୩

ସ ତଂ ବିବକ୍ଷନ୍ତମତଦ୍ୱିଦଂ ହରି-
ର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱାସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ ଚ ହୃଦ୍ୟବସ୍ଥିତଃ ।
କୃତାଞ୍ଜଳିଂ ବ୍ରହ୍ମମୟେନ କମ୍ବୁନା
ପସ୍ପର୍ଶ ବାଳଂ କୃପୟା କପୋଳେ ॥ ୪

ସ ବୈ ତଦୈବ ପ୍ରତିପାଦିତାଂ ଗିରଂ
ଦୈବୀଂ ପରିଜ୍ଞାତପରାତ୍ମନିର୍ଣ୍ଣୟଃ ।
ତଂ ଭକ୍ତିଭାବୋଽଭ୍ୟଗୃଣାଦସତ୍ୱରଂ
ପରିଶ୍ରୁତୋରୁଶ୍ରବସଂ ଧ୍ରୁବକ୍ଷିତିଃ ॥ ୫

ଧ୍ରୁବ ଉବାଚ

ଯୋଽନ୍ତଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ମମ ବାଚମିମାଂ ପ୍ରସୁପ୍ତାଂ
ସଂଜୀବୟତ୍ୟଖିଳଶକ୍ତିଧରଃ ସ୍ୱଧାମ୍ନା ।
ଅନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ହସ୍ତଚରଣଶ୍ରବଣତ୍ୱଗାଦୀନ୍
ପ୍ରାଣାନ୍ନମୋ ଭଗବତେ ପୁରୁଷାୟ ତୁଭ୍ୟମ୍ ॥ ୬

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ଏପରି ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ । ତା'ପରେ ବିରାଟସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଗରୁଡ଼ପୃଷ୍ଠରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇ ନିଜ ଭକ୍ତକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ମଧୁବନକୁ ଗ୍ଲିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେତେବେଳେ ଧ୍ରୁବ ତୀବ୍ର ଯୋଗାଭ୍ୟାସରେ ଏକାଗ୍ର ହୋଇଯାଇଥିବା ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସମାନ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିଜ ହୃଦୟକମଳରେ ଧ୍ୟାନ କରିଗ୍ଲିଥିଲେ, ତାହା ହଠାତ୍ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ସେ ନେତ୍ର ଖୋଲିଦିଅନ୍ତି ତ, ଦେଖିଲେ ଭଗବାନ୍ ସେହି ରୂପରେ ବାହାରେ ତାଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ହଠାତ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇ ବାଳକ ଧ୍ରୁବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭ୍ରମରେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତଳେ ଦଣ୍ଡ ପରି ପଡ଼ିଯାଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରେମଭରା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏପରି ଗ୍ହିଁ ରହିଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ କି ସେ ତାଙ୍କୁ ନେତ୍ରରେ ପିଇଯିବେ; ମୁଖରେ ଚୁମ୍ବନ ଦେବେ ଏବଂ ଦୁଇ ବାହୁରେ ଭିଡ଼ି ଧରିବେ ॥ ୩ ॥ ସେ କର ଯୋଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଗ୍ହୁଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କିପରି କରିବେ, ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ହରି ତାହାଙ୍କ ମନକଥା ଜାଣିଗଲେ । ସେ ନିଜର ବେଦମୟ ଶଙ୍ଖଟି ନେଇ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଗାଲରେ ଛୁଆଇଁଦେଲେ ॥ ୪ ॥ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ତ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅବିଚଳ ପଦ ମିଳିବାର ଥାଏ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କ ଶଙ୍ଖର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇବାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ବେଦମୟୀ ଦିବ୍ୟବାଣୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଜୀବ ତଥା ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହୋଇଗଲେ । ଏଥର ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ କୀର୍ତ୍ତିମାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥

ଧ୍ରୁବ ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଆପଣ ହିଁ ମୋର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ପ୍ରବେଶ କରି ମୋର ଏହି ସୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ବାଣୀକୁ ନିଜ ତେଜରେ ଜାଗ୍ରତ ବା ସଜୀବ କରନ୍ତି ତଥା ହାତ, ପାଦ, କାନ ଓ ଚର୍ମ ଆଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ବିରାଜମାନ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୬ ॥

ଏକସ୍ତ୍ୱମେବ ଭଗବନ୍ନିଦମାତ୍ମଶକ୍ତ୍ୟା
ମାୟାଖ୍ୟୟୋରୁଗୁଣୟା ମହଦାଦ୍ୟଶେଷମ୍ ।
ସୃଷ୍ଟ୍ୱାନୁବିଶ୍ୟ ପୁରୁଷସ୍ତଦସଦ୍‌ଗୁଣେଷୁ
ନାନେବ ଦାରୁଷୁ ବିଭାବସୁବଦ୍‌ବିଭାସି ॥ ୭

ତ୍ୱଦ୍ଦତ୍ତୟା ବୟୁନୟେଦମଚଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱଂ
ସୁପ୍ତପ୍ରବୁଦ୍ଧ ଇବ ନାଥ ଭବତ୍‌ପ୍ରପନ୍ନଃ ।
ତସ୍ୟାପବର୍ଗ୍ୟଶରଣଂ ତବ ପାଦମୂଳଂ
ବିସ୍ମର୍ଯ୍ୟତେ କୃତବିଦା କଥମାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ ॥ ୮

ନୂନଂ ବିମୃଷ୍ଟମତୟସ୍ତବ ମାୟୟା ତେ
ଯେ ତ୍ୱାଂ ଭବାପ୍ୟୟବିମୋକ୍ଷଣମନ୍ୟହେତୋଃ ।
ଅର୍ଚ୍ଚନ୍ତି କଳ୍ପକତରୁଂ କୁଣପୋପଭୋଗ୍ୟ-
ମିଚ୍ଛନ୍ତି ଯତ୍‌ସ୍ପର୍ଶଜଂ ନିରୟେଽପି ନୃଣାମ୍ ॥ ୯

ଯା ନିର୍ବୃତିସ୍ତନୁଭୃତାଂ ତବ ପାଦପଦ୍ମ-
ଧ୍ୟାନାଦ୍ଭବଜ୍ଜନକଥାଶ୍ରବଣେନ ବା ସ୍ୟାତ୍ ।
ସା ବ୍ରହ୍ମଣି ସ୍ୱମହିମନ୍ୟପି ନାଥ ମା ଭୂତ୍
କିଂ ତ୍ୱନ୍ତକାସିଲୁଳିତାତ୍‌ପତତାଂ ବିମାନାତ୍ ॥ ୧୦

ଭକ୍ତିଂ ମୁହୁଃ ପ୍ରବହତାଂ ତ୍ୱୟି ମେ ପ୍ରସଙ୍ଗୋ
ଭୂୟାଦନନ୍ତ ମହତାମମଳାଶୟାନାମ୍ ।
ଯେନାଞ୍ଜସୋଲ୍‌ବଣମୁରୁବ୍ୟସନଂ ଭବାବ୍ଧିଂ
ନେଷ୍ୟେ ଭବଦ୍‌ଗୁଣକଥାମୃତପାନମତ୍ତଃ ॥ ୧୧

ତେ ନ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟତିତରାଂ ପ୍ରିୟମୀଶ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଂ
ଯେ ଚ୍ୱନ୍ୱଦଃ ସୁତସୁହୃଦ୍‌ଗୃହବିତ୍ତଦାରାଃ ।

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ; କିନ୍ତୁ ନିଜର ଅନନ୍ୟ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମହଦାଦି ସମସ୍ତ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ରଚନା କରି ଆପଣ ସେଥିରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି; ପୁଣି ତାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦି ଅସତ୍ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତାମାନଙ୍କ ରୂପରେ ରହିଯାଇ, ବିଭିନ୍ନ ଆକୃତିର କାଠରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ନିଜର ଉପାଧି ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହୁଅନ୍ତି ॥୭॥ ହେ ନାଥ ! ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରେ ବ୍ରହ୍ମା ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ନେଇ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଜ୍ଞାନବଳରେ, ଗଭୀର ନିଦ୍ରାରୁ ଉଠିଥିବା ପୁରୁଷ ପରି ଏହି ଜଗତକୁ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ। ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଯେଉଁଠି ମୁକ୍ତପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି, ସେଠାରେ କୌଣସି କୃତଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ବା କିପରି ଆପଣଙ୍କୁ ଭୁଲିଯାଇ ପାରିବ ! ॥ ୮ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏହି ଶବତୁଲ୍ୟ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଭୋଗ କରାଯାଉଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ବିଷୟମାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରୁ ଜାତ ସୁଖ ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନରକରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରିବ। ଯେଉଁମାନେ ଏହି ବିଷୟସୁଖ ପ୍ରତି ଲାଳାୟିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମମରଣରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଉଥିବା କଳ୍ପତରୁସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଠକି ଦେଇଥାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ନାଥ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶ୍ରବଣ କଲେ, ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ, ତାହା ତ ନିଜାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରେ ନାହିଁ। ଏପରିସ୍ଥଳେ ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିମାନ କାଳରୂପୀ ତରବାରିରେ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଯାଏ, ସେଥିରୁ (ଅନିତ୍ୟ ପଦରୁ) ଖସି ପଡୁଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବା ସେହି ସୁଖ କିପରି ମିଳିବ ! ॥ ୧୦ ॥

ହେ ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭକ୍ତିଭାବ ରହିଛି, ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ବିଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ମହାତ୍ମା ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ। ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କଥା-ସୁଧା ପାନ କରି କରି ମୁଁ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଯିବି ଏବଂ ଏହି ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୟଙ୍କର ସଂସାରସାଗରର ଆର ପାରିରେ ସହଜରେ ପହଞ୍ଚିଯିବି ॥ ୧୧ ॥ ହେ କମଳନାଭ ପ୍ରଭୁ ! ଯେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସୁଗନ୍ଧରେ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିବା ମହାନୁଭବ

ଯେ ତ୍ୱବ୍ଜନାଭ ଭବଦୀୟପଦାରବିନ୍ଦ-
ସୌଗନ୍ଧ୍ୟଲୁବ୍ଧହୃଦୟେଷୁ କୃତପ୍ରସଙ୍ଗାଃ ॥ ୧୨

ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନଗଦ୍ୱିଜସରୀସୃପଦେବଦୈତ୍ୟ-
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦିଭିଃ ପରିଚିତଂ ସଦସଦ୍‌ବିଶେଷମ୍ ।
ରୂପଂ ସ୍ଥବିଷ୍ଠମଜ ତେ ମହାଦାଦ୍ୟନେକଂ
ନାତଃ ପରଂ ପରମ ବେଦ୍ମି ନ ଯତ୍ର ବାଦଃ ॥ ୧୩

କଳ୍ପାନ୍ତ ଏତଦଖିଳଂ ଜଠରେଣ ଗୃହ୍ଣନ୍
ଶେତେ ପୁମାନ୍ ସ୍ୱଦୃଗନନ୍ତସଖସ୍ତଦଙ୍କେ ।
ଯନ୍ନାଭିସିନ୍ଧୁରୁହକାଞ୍ଚନଲୋକପଦ୍ମ-
ଗର୍ଭେ ଦ୍ୟୁମାନ୍ ଭଗବତେ ପ୍ରଣତୋଽସ୍ମି ତସ୍ମୈ ॥ ୧୪

ତ୍ୱଂ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତପରିଶୁଦ୍ଧବିବୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମା
କୂଟସ୍ଥ ଆଦିପୁରୁଷୋ ଭଗବାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ ।
ଯଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ୍ୟବସ୍ଥିତିମଖଣ୍ଡିତୟା ସ୍ୱଦୃଷ୍ଟ୍ୟା
ଦ୍ରଷ୍ଟା ସ୍ଥିତାବଧିମଖୋ ବ୍ୟତିରିକ୍ତ ଆସ୍ସେ ॥ ୧୫

ଯସ୍ମିନ୍ ବିରୁଦ୍ଧଗତୟୋ ହ୍ୟନିଶଂ ପତନ୍ତି
ବିଦ୍ୟାଦୟୋ ବିବିଧଶକ୍ତୟ ଆନୁପୂର୍ବ୍ୟାତ୍ ।
ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ବିଶ୍ୱଭବମେକମନନ୍ତମାଦ୍ୟ-
ମାନନ୍ଦମାତ୍ରମବିକାରମହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୧୬

ସତ୍ୟାଽଽଶିଷୋ ହି ଭଗବଂସ୍ତବ ପାଦପଦ୍ମ-
ମାଶୀସ୍ତଥାନୁଭଜତଃ ପୁରୁଷାର୍ଥମୂର୍ତ୍ତେଃ ।
ଅପ୍ୟେବମର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପରିପାତି ଦୀନାନ୍
ବାଶ୍ରେବ ବସ୍ତକମନୁଗ୍ରହକାତରୋଽସ୍ମାନ୍ ॥ ୧୭

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରେ, ସେ ତା'ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଶରୀର ଓ ତତ୍‌ସମ୍ପର୍କିତ ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର, ଗୃହ, ସ୍ତ୍ରୀ ଆଦିଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ବି କରେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଅଜନ୍ମା ପରମେଶ୍ୱର ! ମୁଁ ତ ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ସରୀସୃପ, ବୃକ୍ଷ, ପର୍ବତ, ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ମହଦାଦି ଅନେକ କାରଣରେ ସମ୍ପାଦିତ ଆପଣଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପୀ ବିଶ୍ୱରୂପକୁ ହିଁ ଜାଣେ । ଏହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପରମ ସ୍ୱରୂପ ରହିଛି, ଯାହାକୁ କି ବାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିପାରେ ନାହିଁ, ସେହି ନିର୍ଗୁଣନିରାକାର ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି ବି ଜାଣିନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! କଳ୍ପ ଶେଷରେ ଯେଉଁ ପରମପୁରୁଷ ଏହି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜ ଉଦରରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ଶେଷଦେବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କରି କୋଳରେ ଯୋଗନିଦ୍ରାରେ ଶୟନ କରନ୍ତି ତଥା ଯାହାଙ୍କ ନାଭିସମୁଦ୍ରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସର୍ବଲୋକମୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ କମଳରୁ ପରମ ତେଜୋମୟ ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଭଗବାନ୍ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୪ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ଚିନ୍ମୟୀ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଆପଣ ବୁଦ୍ଧିର ସକଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ଦେଖନ୍ତି ତଥା ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ, ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ, ସର୍ବଜ୍ଞ, ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ, ନିର୍ବିକାର, ଆଦିପୁରୁଷ, ଷଡୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ତିନିଗୁଣର ଅଧୀଶ୍ୱର । ଆପଣ ଜୀବଠାରୁ ସର୍ବଥା ଭିନ୍ନ ତଥା ସଂସାରକୁ ଧରିରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞାଧିଷ୍ଠାତା ବିଷ୍ଣୁରୂପରେ ବିରାଜମାନ ॥ ୧୫ ॥ ବିଦ୍ୟା-ଅବିଦ୍ୟା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପରସ୍ପରବିରୋଧୀ ଶକ୍ତି ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର କାରଣ, ଅଖଣ୍ଡ, ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ନିର୍ବିକାର ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଉଛି ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତି; ଏହା ବୁଝିପାରି ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ରାଜ୍ୟାଦି ଭୋଗ ଅପେକ୍ଷା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ-ପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି ଭଜନର ପ୍ରକୃତ ଫଳ । ବାସ୍ତବରେ ଏହା ହିଁ ସତ୍ୟ । ତଥାପି ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଗାଈ ଯେପରି ତାର କଅଁଳା ବାଛୁରୀକୁ ଦୁଧ ପିଆଏ ଏବଂ ବାଘ ପ୍ରଭୃତି ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଙ୍କ ମୁହଁରୁ ତାକୁ ରକ୍ଷା କରେ, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭକ୍ତଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ସଜାଗ ରହୁଥିବାରୁ, ମୋ'ପରି ସକାମ ଜୀବମାନଙ୍କର କାମନା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର ଭୟରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଥାଭିଷ୍ଟୁତ ଏବଂ ବୈ ସତ୍ସଂକଳ୍ପେନ ଧୀମତା ।
ଭୃତ୍ୟାନୁରକ୍ତୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଶୁଭସଙ୍କଳ୍ପଧାରୀ ମତିମାନ୍ ଧ୍ରୁବ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବେଦାହଂ ତେ ବ୍ୟବସିତଂ ହୃଦି ରାଜନ୍ୟବାଳକ ।
ତତ୍ପ୍ରଯଚ୍ଛାମି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଦୁରାପମପି ସୁବ୍ରତ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଉତ୍ତମବ୍ରତଧାରୀ ରାଜକୁମାର ! ମୁଁ ତୁମ ହୃଦୟର ଇଚ୍ଛା ଜାଣେ। ତୁମେ ଯେଉଁ ପଦ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛ, ତାହା ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରୁଛି। ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ ॥ ୧୯ ॥

ନାନ୍ୟୈରଧିଷ୍ଠିତଂ ଭଦ୍ର ଯଦ୍ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁ ଧ୍ରୁବକ୍ଷିତି ।
ଯତ୍ର ଗ୍ରହର୍କ୍ଷତାରାଣାଂ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଚକ୍ରମାହିତମ୍ ॥ ୨୦

ମେଢ୍ୟାଂ ଗୋଚକ୍ରବତ୍ସ୍ଥାସ୍ନୁ ପରସ୍ତାତ୍କଳ୍ପବାସିନାମ୍ ।
ଧର୍ମୋଽଗ୍ନିଃ କଶ୍ୟପଃ ଶୁକ୍ରୋ ମୁନୟୋ ଯେ ବନୌକସଃ ।
ଚରନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣୀକୃତ୍ୟ ଭ୍ରମନ୍ତୋ ଯତ୍ସତାରକାଃ ॥ ୨୧

ହେ ଭଦ୍ର ! ଯେଉଁ ତେଜୋମୟ ଅବିନାଶୀ ଲୋକକୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ବି ପାଇନାହାନ୍ତି, ଯାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ତାରାଗଣରୂପୀ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ର ମେରି ଖୁଣ୍ଟରେ ଯୋଗ୍ୟ ଯାଇଥିବା ବଳଦମାନେ ବେଙ୍ଗଳା ବୁଲିବା ପରି, ଘୂରି ବୁଲନ୍ତି, କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହୁଥିବା ଅନ୍ୟ ଲୋକସବୁ ନାଶ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ଯାହା ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହେ ତଥା ତାରାଗଣଙ୍କ ସହିତ ଧର୍ମ, ଅଗ୍ନି, କଶ୍ୟପ ଓ ଶୁକ୍ର ଆଦି ନକ୍ଷତ୍ର ଏବଂ ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳ ଯାହାକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରନ୍ତି, ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ଧ୍ରୁବଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି ॥ ୨୦,୨୧ ॥

ପ୍ରସ୍ଥିତେ ତୁ ବନଂ ପିତ୍ରା ଦତ୍ତ୍ୱା ଗାଂ ଧର୍ମସଂଶ୍ରୟଃ ।
ଷଟ୍ତ୍ରିଂଶଦ୍ବର୍ଷସାହସ୍ରଂ ରକ୍ଷିତାବ୍ୟାହତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୨୨

ତ୍ୱଦ୍ଭ୍ରାତର୍ଯ୍ୟୁତ୍ତମେ ନଷ୍ଟେ ମୃଗୟାୟାଂ ତୁ ତନ୍ମନାଃ ।
ଅନ୍ୱେଷନ୍ତୀ ବନଂ ମାତା ଦାବାଗ୍ନିଂ ସା ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୨୩

ଇଷ୍ଟ୍ୱା ମାଂ ଯଜ୍ଞହୃଦୟଂ ଯଜ୍ଞୈଃ ପୁଷ୍କଳଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଚେହାଶିଷଃ ସତ୍ୟା ଅନ୍ତେ ମାଂ ସଂସ୍ମରିଷ୍ୟସି ॥ ୨୪

ତତୋ ଗନ୍ତାସି ମତ୍ସ୍ଥାନଂ ସର୍ବଲୋକନମସ୍କୃତମ୍ ।
ଉପରିଷ୍ଟାଦୃଷିଭ୍ୟସ୍ତ୍ୱଂ ଯତୋ ନାବର୍ତ୍ତତେ ଗତଃ ॥ ୨୫

ଏଠାରେ (ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ) ମଧ୍ୟ ତୁମର ପିତା ତୁମକୁ ରାଜସିଂହାସନ ପ୍ରଦାନ କରି ବନକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ, ତୁମେ ଛତିଶ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମପୂର୍ବକ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିବ। ତୁମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ ॥ ୨୨ ॥ କିଛିକାଳ ପରେ ତୁମ ସାବତ ଭାଇ ଉତ୍ତମ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇବ; ତାର ମାଆ ସୁରୁଚି ପୁତ୍ରପ୍ରେମରେ ପାଗଳୀ ହୋଇ ତାକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ବଣରେ ପଶିଯିବେ ଏବଂ ବଣନିଆଁରେ ପଶି ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବ ॥ ୨୩ ॥ ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ମୋର ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତି; ତେଣୁ ତୁମେ ଭଲଭାବେ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ, ଯଜ୍ଞ କରି ମୋତେ ପୂଜା କରିବ ତଥା ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଉତ୍ତମ ଭୋଗ ଉପଭୋଗ କରି ଶେଷରେ ମୋତେ ସ୍ମରଣ କରିବ ॥ ୨୪ ॥ ତା'ଫଳରେ ତୁମେ ଶେଷରେ ସକଳ ଲୋକର ବନ୍ଦନୀୟ ଏବଂ ସପ୍ତର୍ଷିମାନଙ୍କ ଲୋକର ମଧ୍ୟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ମୋର ସେହି ଧାମକୁ ଯିବ, ଯେଉଁଠି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଆଉ ସଂସାରକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତଃ ସ ଭଗବାନତିଦିଶ୍ୟାତ୍ମନଃ ପଦମ୍ ।
ବାଲସ୍ୟ ପଶ୍ୟତୋ ଧାମ ସ୍ୱମଗାଦ୍ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜଃ ॥ ୨୬

ସୋଽପି ସଂକଳ୍ପଜଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ପାଦସେବୋପସାଦିତମ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ୟ ସଂକଳ୍ପନିର୍ବାଣଂ ନାତିପ୍ରୀତୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ପୁରମ୍ ॥ ୨୭

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ବାଳକ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରିଭାବରେ ପୂଜିତ ହୋଇ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ପଦ ପ୍ରଦାନ କରି ଧ୍ରୁବ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଭଗବାନ୍ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜ ସ୍ୱାଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥୨୬॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣସେବା କରି ସଙ୍କଳ୍ପିତ ବସ୍ତୁ ପାଇଯିବାରୁ ଧ୍ରୁବ ଯଦିବା ସଙ୍କଳ୍ପରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ, ତଥାପି ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା ନାହିଁ। ଯାହା ହେଉ, ସେ ସେଠାରୁ ନିଜ ନଗର ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସୁଦୁର୍ଲଭଂ ଯତ୍ପରମଂ ପଦଂ ହରେ-
ର୍ମାୟାବିନସ୍ତଚ୍ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନାର୍ଜିତମ୍ ।
ଲବ୍ଧ୍ୱାପ୍ୟସିଦ୍ଧାର୍ଥମିବୈକଜନ୍ମନା
କଥଂ ସ୍ୱମାତ୍ମାନମମନ୍ୟତାର୍ଥବିତ୍ ॥ ୨୮

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମାୟାପତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପରମପଦ ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଉପାସନା କଲେ ହିଁ ତାହା ମିଳିଥାଏ। ଧ୍ରୁବ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିବେକବାନ୍ ଥିଲେ। ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମ ଭିତରେ ପରମପଦ ପାଇଯାଇ ମଧ୍ୟ, ସେ କାହିଁକି ନିଜକୁ ଅକୃତାର୍ଥ ମନେ କଲେ ? ସେ କାହିଁକି ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ନାହିଁ ? ॥ ୨୮ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ମାତୁଃ ସପତ୍ନ୍ୟା ବାଗ୍‌ବାଣୈର୍ହୃଦି ବିଦ୍ଧସ୍ତୁ ତାନ୍ ସ୍ମରନ୍ ।
ନୈଚ୍ଛନ୍ମୁକ୍ତିପତେର୍ମୁକ୍ତିଂ ତସ୍ମାତ୍ତାପମୁପେୟିବାନ୍ ॥ ୨୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଧ୍ରୁବଙ୍କର ହୃଦୟ ତାଙ୍କ ସାବତମାଆଙ୍କ ବାକ୍ୟବାଣରେ ବିଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା—ଏପରି କି, ବର ମାଗିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ତାହା ମନେ ପଡ଼ିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ମୁକ୍ତିଦାତା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ମାଗି ନ ଥିଲେ। ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ତାହାଙ୍କର ସେହି ଦୁଃଖ (ମନୋମାଳିନ୍ୟ) ଦୂର ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ନିଜ ଭୁଲ ପାଇଁ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଧ୍ରୁବ ଉବାଚ

ସମାଧିନା ନୈକଭବେନ ଯତ୍ପଦଂ
ବିଦୁଃ ସନନ୍ଦାଦୟ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସଃ ।
ମାସୈରହଂ ଷଡ୍‌ଭିରମୁଷ୍ୟ ପାଦୟୋ-
ଶ୍ଛାୟାମୁପେତ୍ୟାପଗତଃ ପୃଥଙ୍‌ମତିଃ ॥ ୩୦

ଧ୍ରୁବ ମନେ ମନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଆହା ! ସନକାଦି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା (ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ) ସିଦ୍ଧପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କୁ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଜନ୍ମରେ ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବତ୍‌ଚରଣର ଛାୟାକୁ ମୁଁ ମାତ୍ର ଛଅଟି ମାସ ମଧ୍ୟରେ ପାଇଗଲି। କିନ୍ତୁ ମୋ ଚିତ୍ତରେ ଅନ୍ୟ ବାସନା ରହିଥିବାରୁ ମୁଁ ପୁଣି ଥରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲି ॥ ୩୦ ॥

ଅହୋ ବତ ମମାନାତ୍ମ୍ୟଂ ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟସ୍ୟ ପଶ୍ୟତ ।
ଭବଚ୍ଛିଦଃ ପାଦମୂଳଂ ଗତ୍ୱାଯାଚେ ଯଦନ୍ତବତ୍ ॥ ୩୧

ହାୟ ! ମୋ ପରି ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟର ମୂର୍ଖତା ଦେଖ ତ! ସଂସାର ବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦେଉଥିବା ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦପଦ୍ମ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ମଧ୍ୟ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ନାଶବାନ୍ ବସ୍ତୁ ହିଁ ମାଗିଲି ! ॥ ୩୧ ॥

ମତିର୍ବିଦୂଷିତା ଦେବୈଃ ପତଭିରସହିଷ୍ଣୁଭିଃ ।
ଯୋ ନାରଦବଚସ୍ତଥ୍ୟଂ ନାଗ୍ରାହିଷମସତ୍ତମଃ ॥ ୩୨

ସ୍ୱର୍ଗ ଭୋଗ କରିବା ପରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ତଳକୁ ଖସିବାକୁ ପଡ଼େ; ତେଣୁ ମୋର ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିରୂପ ଉଚ୍ଚସ୍ଥିତିକୁ ସହି ନ ପାରି, ସେମାନେ ମୋ ବୁଦ୍ଧିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ। ସେଇଥିପାଇଁ ତ ନାରଦଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ କଥା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଦୁଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କଲି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ଦୈବୀଂ ମାୟାମୁପାଶ୍ରିତ୍ୟ ପ୍ରସୁପ୍ତ ଇବ ଭିନ୍ନଦୃକ୍ ।
ତପ୍ୟେ ଦ୍ୱିତୀୟେଽପ୍ୟସତି ଭ୍ରାତୃଭ୍ରାତୃବ୍ୟହୃଦ୍ରୁଜା ॥ ୩୩

ଯଦିବା ସଂସାରରେ ଆତ୍ମା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ବି ନାହିଁ; ତଥାପି ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ନିଜଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ବାଘକୁ ଡରେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ନିଜ ଭାଇକୁ ହିଁ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଧରିନେଲି ଏବଂ ବୃଥାଚାରେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱେଷ ପୋଷଣ କରି ସେହି ରୋଗରେ ଜଳିଲି ॥ ୩୩ ॥

ମୟୈତତ୍ ପ୍ରାର୍ଥିତଂ ବ୍ୟର୍ଥଂ ଚିକିତ୍ସେବ ଗତାୟୁଷି ।
ପ୍ରସାଦ୍ୟ ଜଗଦାତ୍ମାନଂ ତପସା ଦୁଷ୍ପ୍ରସାଦନମ୍ ।
ଭବଚ୍ଛିଦମୟାଚେଽହଂ ଭବଂ ଭାଗ୍ୟବିବର୍ଜିତଃ ॥ ୩୪

ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ତାହାଙ୍କୁ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରସନ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଯାହା କିଛି ମାଗିଲି, ଗତାୟୁ ପୁରୁଷ ନିମନ୍ତେ ଚିକିତ୍ସା ଯେପରି ବୃଥା, ସେସବୁ ସେହିପରି ବୃଥା। ହାୟ ! ହାୟ ! ମୁଁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟହୀନ ! ସଂସାର-ବନ୍ଧନ ନାଶ କରୁଥିବା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ଶେଷରେ ସଂସାର ହିଁ ମାଗିବସିଲି ! ॥ ୩୪ ॥

ସ୍ୱାରାଜ୍ୟଂ ଯଚ୍ଛତୋ ମୌଢ୍ୟାନ୍ମାନୋ ମେ ଭିକ୍ଷିତୋ ବତ ।
ଈଶ୍ୱରାତ୍‌କ୍ଷୀଣପୁଣ୍ୟେନ ଫଲୀକାରାନିବାଧନଃ ॥ ୩୫

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ନ ବୈ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ପଦାରବିନ୍ଦୟୋ
ରଜୋଜୁଷସ୍ତାତ ଭବାଦୃଶା ଜନାଃ ।
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ତଦ୍ଦାସ୍ୟମୃତେଽର୍ଥମାତ୍ମନୋ
ଯଦୃଚ୍ଛୟା ଲବ୍ଧମନଃସମୃଦ୍ଧୟଃ ॥ ୩୬

ଆକର୍ଣ୍ଣ୍ୟାତ୍ମଜମାୟାନ୍ତଂ ସମ୍ପରେତ୍ୟ ଯଥାଽଽଗତମ୍ ।
ରାଜା ନ ଶ୍ରଦ୍ଦଧେ ଭଦ୍ରମଭଦ୍ରସ୍ୟ କୁତୋ ମମ ॥ ୩୭

ଶ୍ରଦ୍ଧାୟ ବାକ୍ୟଂ ଦେବର୍ଷେର୍ହର୍ଷବେଗେନ ଧର୍ଷିତଃ ।
ବାର୍ତ୍ତାହର୍ତ୍ତୁରତିପ୍ରୀତୋ ହାରଂ ପ୍ରାଦାନ୍ମହାଧନମ୍ ॥ ୩୮

ସଦଶ୍ୱଂ ରଥମାରୁହ୍ୟ କାର୍ତ୍ତସ୍ୱରପରିଷ୍କୃତମ୍ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ କୁଳବୃଦ୍ଧୈଶ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତୋଽମାତ୍ୟବନ୍ଧୁଭିଃ ॥ ୩୯

ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭିନାଦେନ ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ବେଣୁଭିଃ ।
ନିଶ୍ଚକ୍ରାମ ପୁରାତ୍ତୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ମଜାଭୀକ୍ଷଣୋତ୍ସୁକଃ ॥ ୪୦

ସୁନୀତିଃ ସୁରୁଚିଶ୍ଚାସ୍ୟ ମହିଷ୍ୟୌ ରୁକ୍ମଭୂଷିତେ ।
ଆରୁହ୍ୟ ଶିବିକାଂ ସାର୍ଧମୁତ୍ତମେନାଭିଜଗ୍ମତୁଃ ॥ ୪୧

ତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱୋପବନାଭ୍ୟାଶ ଆୟାନ୍ତଂ ତରସା ରଥାତ୍ ।
ଅବରୁହ୍ୟ ନୃପସ୍ତୂର୍ଣ୍ଣମାସାଦ୍ୟ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୪୨

ପରିରେଭେଽଙ୍ଗଜଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ଦୀର୍ଘୋତ୍କଣ୍ଠମନାଃ ଶ୍ୱସନ୍ ।
ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନାଙ୍ଘ୍ରିସଂସ୍ପର୍ଶହତାଶେଷାଘବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୪୩

ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଣ୍ୟହୀନ ! କାଙ୍ଗାଳ ଯେପରି କୌଣସି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଅପାଛୁଡ଼ା ଖୁଦ କଣିକା କେଇ ମୁଠା ମାଗେ, ମୁଁ ସେହିପରି ଆତ୍ମାନନ୍ଦପ୍ରଦାନକାରୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ମୂର୍ଖତାବଶତଃ ବୃଥା ଅଭିମାନ ବଢ଼ାଉଥିବା ଉଚ୍ଚପଦ ହିଁ ମାଗିଲି ! ॥ ୩୫ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ତୁମ ପରି ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦପଦାରବିନ୍ଦ-ମକରନ୍ଦର ହିଁ ମଧୁକର, ଯେଉଁମାନେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରଜ ହିଁ ସେବନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନ ସ୍ୱତଃ ମିଳୁଥିବା ସକଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହେ, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ସେବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥

ଏପଟେ ରାଜା ଉତ୍ତାନପାଦ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧ୍ରୁବ ନଗରକୁ ଫେରି ଆସୁଛି, ସେତେବେଳେ, ଜଣେ ଯମଲୋକରୁ ଫେରି ଆସିଲା ବୋଲି ଶୁଣିଲେ ଯେପରି କେହି ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ସେହିପରି ତାହା ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେ ଭାବିଲେ, 'ମୋ ପରି ଅଭାଗାର ଏତେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ କିପରି ହେବ !' ॥ ୩୭ ॥ କିନ୍ତୁ, ତାଙ୍କର ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା। ତେଣୁ ପୁଅ ଫେରି ଆସୁଥିବା କଥାରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଆସିଗଲା। ସେ ଆନନ୍ଦର ଆବେଗରେ ଅଧୀର ହୋଇ ଉଠିଲେ। ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଉକ୍ତ ସମାଗ୍ରର ଆଣିଥିବା ଲୋକଟିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବହୁମୂଲ୍ୟ ହାର ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ ॥ ୩୮॥ ରାଜା ଉତ୍ତାନପାଦ ପୁତ୍ରର ମୁହଁ ଦେଖିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ବହୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କୁଳବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବନ୍ଧୁଜନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି, ଉତ୍ତମ ଘୋଡ଼ା ଯୋଗ୍ କାଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡିତ ରଥରେ ବସି, ଅବିଳମ୍ବେ ନଗରରୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ। ତାହାଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ବେଦଧ୍ୱନି ହେଉଥାଏ ଏବଂ ଶଙ୍ଖ, ଦୁନ୍ଦୁଭି, ମହୁରୀ ଆଦି ମାଙ୍ଗଳିକ ବାଦ୍ୟ ବାଜୁଥାଏ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ରାଣୀ ସୁନୀତି ଓ ସୁରୁଚି ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ଆଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତା ହୋଇ ରାଜକୁମାର ଉତ୍ତମଙ୍କ ସହିତ ପାଲିଙ୍କିରେ ବସି ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଧ୍ରୁବ ଆସି ନଗରର ଉପବନରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ମହାରାଜ ଉତ୍ତାନପାଦ ରଥରୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ିଲେ। ପୁଅକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁଦିନରୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ସେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯାଇ, ପ୍ରେମାତିଶଯ୍ୟରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଦୁଇହାତରେ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ। ସେତେବେଳକୁ ସେ ଆଉ ସେହି ଆଗର ଧ୍ରୁବ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲେ; ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପରମପୁନୀତ ପାଦପଦ୍ମର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାପବନ୍ଧନ

ଅଥାଜିଘ୍ରନ୍ମୁହୁର୍ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ଶୀତୈର୍ନୟନବାରିଭିଃ ।
ସ୍ନାପୟାମାସ ତନୟଂ ଜାତୋଦ୍ଦାମମନୋରଥଃ ॥ ୪୪

ଅଭିବନ୍ଦ୍ୟ ପିତୁଃ ପାଦାବାଶୀର୍ଭିଶ୍ଚାଭିମନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ନନାମ ମାତରୌ ଶୀର୍ଷ୍ଣା ସତ୍କୃତଃ ସଜ୍ଜନାଗ୍ରଣୀଃ ॥ ୪୫

ସୁରୁଚିସ୍ତଂ ସମୁତ୍ଥାପ୍ୟ ପାଦାବନତମର୍ଭକମ୍ ।
ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟାହ ଜୀବେତି ବାଷ୍ପଗଦ୍‌ଗଦୟା ଗିରା ॥ ୪୬

ଯସ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ଗୁଣୈର୍ମୈତ୍ର୍ୟାଦିଭିର୍ହରିଃ ।
ତସ୍ମୈ ନମନ୍ତି ଭୂତାନି ନିମ୍ନମାପ ଇବ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୪୭

ଉତ୍ତମଶ୍ଚ ଧ୍ରୁବଶ୍ଚୋଭାବନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳୌ ।
ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗାଦୁତ୍ପୁଲକାବସ୍ରୌଘଂ ମୁହୁରୂହତୁଃ ॥ ୪୮

ସୁନୀତିରସ୍ୟ ଜନନୀ ପ୍ରାଣେଭ୍ୟୋଽପି ପ୍ରିୟଂ ସୁତମ୍ ।
ଉପଗୁହ୍ୟ ଜହାବାଧିଂ ତଦଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶନିର୍ବୃତା ॥ ୪୯

ପୟଃ ସ୍ତନାଭ୍ୟାଂ ସୁସ୍ରାବ ନେତ୍ରଜୈଃ ସଲିଲୈଃ ଶିବୈଃ ।
ତଦାଭିଷିଚ୍ୟମାନାଭ୍ୟାଂ ବୀର ବୀରସୁବୋ ମୁହୁଃ ॥ ୫୦

ତାଂ ଶଶଂସୁର୍ଜନା ରାଜ୍ଞୀଂ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତେ ପୁତ୍ର ଆର୍ତିହା ।
ପ୍ରତିଲବ୍ଧଶ୍ଚିରଂ ନଷ୍ଟୋ ରକ୍ଷିତା ମଣ୍ଡଳଂ ଭୁବଃ ॥ ୫୧

ଅଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତସ୍ତ୍ୱୟା ନୂନଂ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଣତାର୍ତିହା ।
ଯଦନୁଧ୍ୟାୟିନୋ ଧୀରା ମୃତ୍ୟୁଂ ଜିଗ୍ୟୁଃ ସୁଦୁର୍ଜୟମ୍ ॥ ୫୨

ଲାଲ୍ୟମାନଂ ଜନୈରେବଂ ଧ୍ରୁବଂ ସଭ୍ରାତରଂ ନୃପଃ ।
ଆରୋପ୍ୟ କରିଣୀଂ ହୃଷ୍ଟଃ ସ୍ତୂୟମାନୋଽବିଶତ୍ପୁରମ୍ ॥ ୫୩

ତୁଟି ଯାଇଥିଲା ॥ ୪୨,୪୩ ॥ ରାଜା ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କର ଏକ ବିରାଟ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ବାରମ୍ବାର ପୁତ୍ରର ମଥାକୁ ଶୁଙ୍ଘି ଶୁଙ୍ଘି ଆନନ୍ଦ ଓ ସ୍ନେହ ହେତୁ ଆଖିରୁ ଝରିପଡୁଥିବା ଶୀତଳ ଅଶ୍ରୁରେ ପୁଅକୁ ଗାଧୋଇଦେଲେ ॥ ୪୪ ॥

ତା'ପରେ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଧ୍ରୁବ ପିତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ପିତାଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇ ଓ କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନାଦିରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇ ଦୁଇ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ସାବତ ମାଆ ସୁରୁଚି ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଥିବା ବାଳକ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଉଠାଇ ହୃଦୟରେ ଲଗାଇଲେ ଏବଂ ଅଶ୍ରୁଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ 'ଚିରଞ୍ଜୀବୀ ହୁଅ' ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ॥ ୪୬ ॥ ଜଳ ଯେପରି ସ୍ୱାଭାବିକରୂପେ ତଳ ଆଡ଼କୁ ବୋହିଯାଏ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ମୈତ୍ରୀ ଆଦି ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେତୁ ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସମସ୍ତେ ସେହିପରି ନମ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ଏପଟେ ଉତ୍ତମ ଓ ଧ୍ରୁବ ଉଭୟେ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପରସ୍ପର କୋଳାକୋଳି ହେଲେ । ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇବାରୁ ଉଭୟଙ୍କ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା ଓ ଉଭୟଙ୍କ ନୟନରୁ ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା ॥ ୪୮ ॥ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ମାତା ସୁନୀତି ନିଜର ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ସକଳ ସନ୍ତାପ ଭୁଲିଗଲେ । ପୁତ୍ରର ସୁକୁମାର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା ॥ ୪୯ ॥ ହେ ବୀରବର ବିଦୁର ! ବୀରମାତା ସୁନୀତିଙ୍କର ସ୍ତନ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଝରିପଡୁଥିବା ମଙ୍ଗଳମୟ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ଭିଜିଗଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ବାରମ୍ବାର ଦୁଗ୍ଧ ସ୍ରବି ଆସିଲା ॥୫୦॥ ସେତେବେଳେ ପୁରବାସୀ ଲୋକେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ, "ମହାରାଣୀ ! ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ବହୁଦିନ ହେଲା ହଜି ଯାଇଥିଲେ; ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେ ଆଜି ଫେରିଆସି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିଦେଲେ । ସେ ସବୁରି ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ॥ ୫୧ ॥ ସେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ଭୟଭଞ୍ଜନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କରୁଥିବା ଧୀରପୁରୁଷ ଦୁର୍ଜୟ ମୃତ୍ୟୁକୁ ବି ଜୟ କରିପାରନ୍ତି ।" ॥ ୫୨ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଧ୍ରୁବଙ୍କ ପ୍ରତି ସମସ୍ତେ ଏପରି ସ୍ନେହ-ପ୍ରେମ ପ୍ରକାଶ କରିଚାଲିଥାନ୍ତି; ଇତିମଧ୍ୟରେ ଭାଇ ଉତ୍ତମ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ହସ୍ତିନୀ ଉପରେ ବସାଇ ରାଜା ଉତ୍ତାନପାଦ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜଧାନୀରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସମସ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟକୁ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୩ ॥

ତତ୍ର ତତ୍ରୋପସଂକ୍ଳୃପ୍ତୈର୍ଲସନ୍ମକରତୋରଣୈଃ ।
ସବୃନ୍ଦୈଃ କଦଳୀସ୍ତମ୍ଭୈଃ ପୂଗପୋତୈଶ୍ଚ ତଦ୍‌ବିଧୈଃ ॥ ୫୪

ଚୂତପଲ୍ଲବବାସଃସ୍ରଙ୍‌ମୁକ୍ତାଦାମବିଲମ୍ବିଭିଃ ।
ଉପସ୍କୃତଂ ପ୍ରତିଦ୍ୱାରମପାଂ କୁମ୍ଭୈଃ ସଦୀପକୈଃ ॥ ୫୫

ପ୍ରାକାରୈର୍ଗୋପୁରାଗାରୈଃ ଶାତକୁମ୍ଭପରିଚ୍ଛଦୈଃ ।
ସର୍ବତୋଽଲଂକୃତଂ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ବିମାନଶିଖରଦ୍ୟୁଭିଃ ॥ ୫୬

ମୃଷ୍ଟଚତ୍ୱରରଥ୍ୟାଟ୍ଟମାର୍ଗଂ ଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ।
ଲାଜାକ୍ଷତୈଃ ପୁଷ୍ପଫଲୈସ୍ତଣ୍ଡୁଲୈର୍ବଲିଭିର୍ଯୁତମ୍ ॥ ୫୭

ଧ୍ରୁବାୟ ପଥି ଦୃଷ୍ଟାୟ ତତ୍ର ତତ୍ର ପୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ସିଦ୍ଧାର୍ଥାକ୍ଷତଦଧ୍ୟମ୍ବୁଦୂର୍ବାପୁଷ୍ପଫଳାନି ଚ ॥ ୫୮

ଉପଜହ୍ରୁଃ ପ୍ରୟୁଞ୍ଜାନା ବାତ୍ସଲ୍ୟାଦାଶିଷଃ ସତୀଃ ।
ଶୃଣ୍ୱଂସ୍ତଦ୍‌ବଲ୍‌ଗୁଗୀତାନି ପ୍ରାବିଶଦ୍ଭବନଂ ପିତୁଃ ॥ ୫୯

ମହାମଣିବ୍ରାତମୟେ ସ ତସ୍ମିନ୍ ଭବନୋତ୍ତମେ ।
ଲାଳିତୋ ନିତରାଂ ପିତ୍ରା ନ୍ୟବସଦ୍ଦିବି ଦେବବତ୍ ॥ ୬୦

ପୟଃଫେନନିଭାଃ ଶଯ୍ୟା ଦାନ୍ତା ରୁକ୍ମପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ଆସନାନି ମହାର୍ହାଣି ଯତ୍ର ରୌକ୍ମା ଉପସ୍କରାଃ ॥ ୬୧

ଯତ୍ର ସ୍ଫଟିକକୁଡ୍ୟେଷୁ ମହାମାରକତେଷୁ ଚ ।
ମଣିପ୍ରଦୀପା ଆଭାନ୍ତି ଲଲନାରତ୍ନସଂଯୁତାଃ ॥ ୬୨

ଉଦ୍ୟାନାନି ଚ ରମ୍ୟାଣି ବିଚିତ୍ରୈରମରଦ୍ରୁମୈଃ ।
କୂଜଦ୍‌ବିହଙ୍ଗମିଥୁନୈର୍ଗାୟନ୍ମତ୍ତମଧୁବ୍ରତୈଃ ॥ ୬୩

ବାପ୍ୟୋ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟସୋପାନାଃ ପଦ୍ମୋତ୍ପଲକୁମୁଦ୍ୱତୀଃ ।
ହଂସକାରଣ୍ଡବକୁଳୈର୍ଜୁଷ୍ଟାଶ୍ଚକ୍ରାହ୍ୱସାରସୈଃ ॥ ୬୪

ନଗରରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ମଗର ଆକୃତିର ତୋରଣ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା ତଥା ଫଳଫୁଲ ଲାଗିଥିବା କଦଳୀଗଛମାନ ପୋତା ଯାଇଥିଲା । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗୁଆ ଗଛମାନ ମଧ୍ୟ ପୋତାଯାଇ ପଥ ସଜା ଯାଇଥିଲା ॥ ୫୪ ॥ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରର ଦ୍ୱାରପାଖରେ ଆମ୍ବଡାଳ, ବସ୍ତ୍ର ତଥା ଫୁଲମାଳ ଓ ମୋତିମାଳରେ ସଜ୍ଜିତ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଏବଂ ଦୀପ ରଖା ଯାଇଥିଲା ॥ ୫୫ ॥ ନଗରର ବିଭିନ୍ନ ଫାଟକ, ପାଚିରି ଓ ସୌଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସାମଗ୍ରୀରେ ସୁଶୋଭିତ ଓ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା । ସୌଧମାନଙ୍କର ଶିଖର ବିମାନ ପରି ଚମକୁଥିଲା ॥ ୫୬ ॥ ନଗରର ଛକସ୍ଥାନ, ବିଭିନ୍ନ ଗଳି, ଅଟ୍ଟାଳିକା, ରାଜପଥ ଓ ଜନପଥସବୁ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରାଯାଇ ସେସବୁରେ ଘୋଟାଚନ୍ଦନ ସିଞ୍ଚା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଖଇ, ଧାନ, ଫୁଲ, ଫଳ, ଯଅ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମାଙ୍ଗଳିକ ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ସଜା ଯାଇଥିଲା ॥ ୫୭ ॥ ଧ୍ରୁବ ରାଜମାର୍ଗରେ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସୁଶୀଳା ସୁନ୍ଦରୀମାନେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବରେ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଧଳା ସୋରିଷ, ଅକ୍ଷତ, ଦହି, ଜଳ, ଦୁବ, ଫୁଲ ଓ ଫଳ ବୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ମନୋହର ଗୀତ ଶୁଣି ଶୁଣି ଧ୍ରୁବ ଯାଇ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ଭବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୫୮,୫୯ ॥

ସେହି ସୁନ୍ଦର ରାଜଭବନଟି ମହାମୂଲ୍ୟ ମଣିମାନଙ୍କରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ପିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଆଦର-ସ୍ନେହ ପାଇ ଓ ସୁଖ ଭୋଗ କରି ଧ୍ରୁବ ସେହି ଭବନରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାଙ୍କ ପରି ଆନନ୍ଦରେ ରହିଲେ ॥ ୬୦ ॥ ସେହି ଭବନରେ ହାତୀଦାନ୍ତର ପଲଙ୍କରେ ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ ଶୁଭ୍ର କୋମଳ ଶଯ୍ୟା ପଡ଼ିଥାଏ; ସୁନାଜରିରେ ବିଭିନ୍ନ ଚିତ୍ର ରଙ୍ଗାଯାଇଥିବା ପରଦା ଝୁଲୁଥାଏ ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆସନ ଓ ଅନେକପ୍ରକାର ସୁନାର ବସ୍ତୁ ରଖାଯାଇଥାଏ ॥ ୬୧ ॥ ଭବନର ସ୍ଫଟିକ ଓ ମହାମରକତ ମଣିର କାନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ରତ୍ନ ନିର୍ମିତ ସଖୀମାନେ ଖଞ୍ଜା ଯାଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଥାରେ ରଖାଯାଇଥିବା ମଣିମୟ ପ୍ରଦୀପମାଳା ଭବନଟିକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦେଉଥାଏ ॥ ୬୨ ॥ ସେହି ଭବନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଦିବ୍ୟ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କରେ ସୁଶୋଭିତ ଉଦ୍ୟାନ ଥାଏ । ସେଥିରେ ମଧୁର ଗାନ କରୁଥିବା ପକ୍ଷୀଯୁଗଳମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୬୩ ॥ ସେହି ଉଦ୍ୟାନରେ ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣିର ପାହାଚମାନଙ୍କରେ ସୁଶୋଭିତ ପୁଷ୍କରିଣୀମାନ ଥାଏ; ସେସବୁରେ ଲାଲ, ନୀଳ ଓ ଧଳାରଙ୍ଗର ପଦ୍ମ ଫୁଟିଥାଏ ଏବଂ ହଂସ, କାରଣ୍ଡବ, ଚକ୍ରବାକ ଓ ସାରସ ଆଦି ପକ୍ଷୀ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୬୪ ॥

ଉତ୍ତାନପାଦୋ ରାଜର୍ଷିଃ ପ୍ରଭାବଂ ତନୟସ୍ୟ ତମ୍ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଦ୍ଭୁତତମଂ ପ୍ରପେଦେ ବିସ୍ମୟଂ ପରମ୍ ॥ ୬୫

ରାଜର୍ଷି ଉତ୍ତାନପାଦ ନିଜ ପୁତ୍ରର ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬୫ ॥

ବୀକ୍ଷ୍ୟୋଢ଼ବୟସଂ ତଂ ଚ ପ୍ରକୃତୀନାଂ ଚ ସମ୍ମତମ୍ ।
ଅନୁରକ୍ତପ୍ରଜଂ ରାଜା ଧ୍ରୁବଂ ଚକ୍ରେ ଭୁବଃ ପତିମ୍ ॥ ୬୬

ଆତ୍ମାନଂ ଚ ପ୍ରବୟସମାକଳଯ୍ୟ ବିଶାମ୍ପତିଃ ।
ବନଂ ବିରକ୍ତଃ ପ୍ରାତିଷ୍ଠଦ୍ୱିମୃଶନ୍ନାତ୍ମନୋ ଗତିମ୍ ॥ ୬୭

ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଧ୍ରୁବ ତରୁଣ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି, ମନ୍ତ୍ରୀବର୍ଗ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ, ସେତେବେଳେ ସେ ତାଙ୍କୁ ନିଖିଳ ଭୂମଣ୍ଡଳର ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜର ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଆସିଗଲାଣି ଦେଖି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ କରିବା ସହିତ ସଂସାର ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୬୬,୬୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ଧ୍ରୁବରାଜ୍ୟାଭିଷେକବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଉତ୍ତମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରଜାପତେର୍ଦୁହିତରଂ ଶିଶୁମାରସ୍ୟ ବୈ ଧ୍ରୁବଃ ।
ଉପୟେମେ ଭ୍ରମିଂ ନାମ ତତ୍ସୁତୌ କଳ୍ପବତ୍ସରୌ ॥ ୧

ଇଳାୟାମପି ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ବାୟୋଃ ପୁତ୍ର୍ୟାଂ ମହାବଳଃ ।
ପୁତ୍ରମୁତ୍କଳନାମାନଂ ଯୋଷିଦ୍ରତ୍ନମଜୀଜନତ୍ ॥ ୨

ଉତ୍ତମସ୍ତ୍ୱକୃତୋଦ୍ୱାହୋ ମୃଗୟାୟାଂ ବଳୀୟସା ।
ହତଃ ପୁଣ୍ୟଜନେନାଦ୍ରୌ ତନ୍ମାତାସ୍ୟ ଗତିଂ ଗତା ॥ ୩

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ —ହେ ବିଦୁର ! ଧ୍ରୁବ ଶିଶୁମାର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ କନ୍ୟା ଭ୍ରମିଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ; ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଧ୍ରୁବଙ୍କର କଳ୍ପ ଓ ବତ୍ସର ନାମକ ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ମହାବଳୀ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଥିଲେ ବାୟୁପୁତ୍ରୀ ଇଳା। ଇଳା ଉତ୍କଳ ନାମକ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟାରତ୍ନକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ଉତ୍ତମ ଦିନେ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇ ନ ଥାଏ। ଶିକାର କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହିମାଳୟର ଜଣେ ବଳବାନ୍ ଯକ୍ଷ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେଲା। ଉତ୍ତମଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ମାତା ସୁରୁଚି ମଧ୍ୟ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ପରଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩ ॥

ଧ୍ରୁବୋ ଭ୍ରାତୃବଧଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା କୋପାମର୍ଷଶୁଚାର୍ପିତଃ ।
ଜୈତ୍ରଂ ସ୍ୟନ୍ଦନମାସ୍ଥାୟ ଗତଃ ପୁଣ୍ୟଜନାଳୟମ୍ ॥ ୪

ଗତ୍ୱୋଦୀଚୀଂ ଦିଶଂ ରାଜା ରୁଦ୍ରାନୁଚରସେବିତାମ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ହିମବଦ୍ଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ପୁରୀଂ ଗୁହ୍ୟକସଂକୁଳାମ୍ ॥ ୫

ଦଧ୍ମୌ ଶଙ୍ଖଂ ବୃହଦ୍ବାହୁଃ ଖଂ ଦିଶଶ୍ଚାନୁନାଦୟନ୍ ।
ଯେନୋଦ୍ୱିଗ୍ନଦୃଶଃ କ୍ଷତ୍ତରୁପଦେବ୍ୟୋଽତ୍ରସନ୍ଭୃଶମ୍ ॥ ୬

ଭାଇର ମରଣସମାଚାର ପାଇ ଧ୍ରୁବ କ୍ରୋଧ, ଶୋକ ଓ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ପ୍ରକୁପିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ। ସେ ଏକ ବିଜୟପ୍ରଦ ରଥ ଚଢ଼ି, ଯାଇ ଯକ୍ଷଙ୍କ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଯାଇ ହିମାଳୟର ଗୋଟିଏ ଉପତ୍ୟକାରେ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳକାପୁରୀ ଦେଖିଲେ। ସେଠାରେ ଅନେକ ଭୂତ-ପ୍ରେତ-ପିଶାଚାଦି ରୁଦ୍ରାନୁଚର ରହୁଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ମହାବାହୁ ଧ୍ରୁବ ନିଜର ଶଙ୍ଖ ବଜାଇ ସମଗ୍ର ଆକାଶ ଓ ଦିଗବିଦିଗ କମ୍ପାଇଦେଲେ। ଶଙ୍ଖଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଯକ୍ଷପତ୍ନୀମାନେ ଭୀଷଣ ଡରିଗଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଆଖି ଭୟରେ କାତର ହୋଇଉଠିଲା ॥ ୬ ॥

ତତୋ ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ବଳିନ ଉପଦେବମହାଭଟାଃ ।
ଅସହନ୍ତସ୍ତନ୍ନିନାଦମଭିପେତୁରୁଦାୟୁଧାଃ ॥ ୭

ସ ତାନାପତତୋ ବୀର ଉଗ୍ରଧନ୍ୱା ମହାରଥଃ ।
ଏକୈକଂ ଯୁଗପତ୍ସର୍ବାନହନ୍ ବାଣୈସ୍ତ୍ରିଭିସ୍ତ୍ରିଭିଃ ॥ ୮

ତେ ବୈ ଲଲାଟଲଗ୍ନୈସ୍ତୈରିଷୁଭିଃ ସର୍ବ ଏବ ହି ।
ମତ୍ୱା ନିରସ୍ତମାତ୍ମାନମାଶଂସନ୍ କର୍ମ ତସ୍ୟ ତତ୍ ॥ ୯

ତେଽପି ଚାମୁମମୃଷ୍ୟନ୍ତଃ ପାଦସ୍ପର୍ଶମିବୋରଗାଃ ।
ଶରୈରବିଧ୍ୟନ୍ ଯୁଗପଦ୍ ଦ୍ୱିଗୁଣଂ ପ୍ରଚିକୀର୍ଷବଃ ॥ ୧୦

ତତଃ ପରିଘନିସ୍ତ୍ରିଂଶୈଃ ପ୍ରାସଶୂଳପରଶ୍ୱଧୈଃ ।
ଶକ୍ତ୍ୟୃଷ୍ଟିଭିର୍ଭୁଶୁଣ୍ଡୀଭିଶ୍ଚିତ୍ରବାଜୈଃ ଶରୈରପି ॥ ୧୧

ଅଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ପ୍ରକୁପିତାଃ ସରଥଂ ସହସାରଥିମ୍ ।
ଇଚ୍ଛନ୍ତସ୍ତତ୍ପ୍ରତୀକର୍ତୁମୟୁତାନି ତ୍ରୟୋଦଶ ॥ ୧୨

ଔତ୍ତାନପାଦିଃ ସ ତଦା ଶସ୍ତ୍ରବର୍ଷେଣ ଭୂରିଣା ।
ନ ଉପାଦୃଶ୍ୟତାଚ୍ଛନ୍ନ ଆସାରେଣ ଯଥା ଗିରିଃ ॥ ୧୩

ହାହାକାରସ୍ତଦୈବାସୀତ୍ ସିଦ୍ଧାନାଂ ଦିବି ପଶ୍ୟତାମ୍ ।
ହତୋଽୟଂ ମାନବଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ମଗ୍ନଃ ପୁଣ୍ୟଜନାର୍ଣ୍ଣବେ ॥ ୧୪

ନଦତ୍ସୁ ଯାତୁଧାନେଷୁ ଜୟକାଶିଷ୍ୱଥୋ ମୃଧେ ।
ଉଦତିଷ୍ଠଦ୍ ରଥସ୍ତସ୍ୟ ନୀହାରାଦିବ ଭାସ୍କରଃ ॥ ୧୫

ଧନୁର୍ବିସ୍ଫୂର୍ଜୟନ୍ ଦିବ୍ୟଂ ଦ୍ୱିଷତାଂ ଖେଦମୁଦ୍‌ବହନ୍ ।
ଅସ୍ତ୍ରୌଘଂ ବ୍ୟଧମଦ୍‌ବାଣୈର୍ଘନାନୀକମିବାନିଳଃ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟ ତେ ଚାପନିର୍ମୁକ୍ତା ଭିତ୍ତ୍ୱା ବର୍ମାଣି ରକ୍ଷସାମ୍ ।
କାୟାନାବିବିଶୁସ୍ତିଗ୍ମା ଗିରୀନଶନୟୋ ଯଥା ॥ ୧୭

ହେ ବୀର ବିଦୁର ! ସେହି ଶଙ୍ଖନାଦ ଶୁଣି ମହାବଳବାନ୍ ଯକ୍ଷବୀରମାନେ କ୍ରୋଧ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ସେମାନେ ନଗରରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ଏବଂ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ॥ ୭ ॥ ମହାରଥୀ ଧ୍ରୁବ ତ ଥିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର। ସେ ଏକସଙ୍ଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯକ୍ଷ ଉପରକୁ ତିନି ତିନିଟା ତୀର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମଥାରେ ତିନିଟା ଲେଖାଏଁ ଶର ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲା। ଏଥିରୁ ସେମାନେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ହାରିଯିବେ। ସେମାନେ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମକୁ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ କିନ୍ତୁ ସର୍ପ ଯେପରି କାହାର ପଦାଘାତ ସହ୍ୟ କରିପାରେନା, ଯକ୍ଷମାନେ ସେହିପରି ଧ୍ରୁବଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ଦେଖି ଅଧିକ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ରର ଜବାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଉପରକୁ ତିନିର ଦୁଇଗୁଣ ଛଅଟି ଲେଖାଏଁ ଶର ବିନ୍ଧିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ତେର ଅୟୁତ। ସେମାନେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଉପରକୁ ପରିଘ, ଖଡ୍‌ଗ, ପ୍ରାସ, ତ୍ରିଶୂଳ, ଫାରସା, ଶକ୍ତି, ଋଷ୍ଟି, ଭୁଶୁଣ୍ଡି ତଥା ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ପକ୍ଷ ଲାଗିଥିବା ଶରମାନ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଏତେ ଭୀଷଣ ଶସ୍ତ୍ରବୃଷ୍ଟିରେ ଧ୍ରୁବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଢାଙ୍କି ହୋଇଗଲେ। ଘୋର ବର୍ଷାରେ ଯେପରି ଦୂରପର୍ବତ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଧ୍ରୁବ ଆଉ ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧମାନେ ଆକାଶରେ ରହି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେମାନେ ହାହାକାର କରି କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆଜି ଯକ୍ଷସେନାରୂପୀ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଏହି ମାନବସୂର୍ଯ୍ୟ (ଧ୍ରୁବ) ଅସ୍ତ ହୋଇଗଲେ।" ॥ ୧୪ ॥ ଯକ୍ଷମାନେ ନିଜର ବିଜୟ ଘୋଷଣା କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଂହ ପରି ଗର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଏତିକିବେଳେ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ରଥ କୁହୁଡ଼ି କାଟି ସୂର୍ଯ୍ୟ ବାହାରି ପଡ଼ିବା ପରି ହଠାତ୍ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଲା। ॥ ୧୫ ॥

ଧ୍ରୁବ ନିଜର ଦିବ୍ୟ ଧନୁରେ ଟଙ୍କାର ତୋଳି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ହୃତ୍‌କମ୍ପନ କରାଇଦେଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାଣ ବର୍ଷା କରି, ପ୍ରବଳ ପବନ ମେଘମାନଙ୍କୁ ଇତସ୍ତତଃ କରିଦେଲା ପରି ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ତାହାଙ୍କ ଧନୁରୁ ବାହାରୁଥିବା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ଯକ୍ଷ-ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର କବଚଗୁଡ଼ିକୁ ଭେଦ କରି ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଏପରି ବିନ୍ଧି ହୋଇଗଲା ଯେ, ଲାଗିଲା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ର ପର୍ବତକୁ ଫଟାଇଦେଲା କି !॥ ୧୭ ॥

ଭଲ୍ଲୈଃ ସଂଛିଦ୍ୟମାନାନାଂ ଶିରୋଭିଶ୍ଚାରୁକୁଣ୍ଡଳୈଃ ।
ଊରୁଭିର୍ହେମତାଳାଭୈର୍ଦୋର୍ଭିର୍ବଳୟବଲ୍‌ଗୁଭିଃ ॥ ୧୮

ହାରକେୟୂରମୁକୁଟୈରୁଷ୍ଣୀଷୈଶ୍ଚ ମହାଧନୈଃ ।
ଆସ୍ତୃତାସ୍ତା ରଣଭୁବୋ ରେଜୁର୍ବୀରମନୋହରାଃ ॥ ୧୯

ହତାବଶିଷ୍ଟା ଇତରେ ରଣାଜିରାଦ୍
ରକ୍ଷୋଗଣାଃ କ୍ଷତ୍ରିୟବର୍ଯ୍ୟସାୟକୈଃ ।
ପ୍ରାୟୋ ବିବୃକ୍ଣାବୟବା ବିଦୁଦ୍ରୁବୁ-
ର୍ମୃଗେନ୍ଦ୍ରବିକ୍ରୀଡ଼ିତଯୂଥପା ଇବ ॥ ୨୦

ଅପଶ୍ୟମାନଃ ସ ତଦାଽଽତତାୟିନଂ
ମହାମୃଧେ କଂଚନ ମାନବୋତ୍ତମଃ ।
ପୁରୀଂ ଦିଦୃକ୍ଷନ୍ନପି ନାବିଶଦ୍ ଦ୍ୱିଷାଂ
ନ ମାୟିନାଂ ବେଦ ଚିକୀର୍ଷିତଂ ଜନଃ ॥ ୨୧

ଇତି ବ୍ରୁବଂଶ୍ଚିତ୍ରରଥଃ ସ୍ୱସାରଥିଂ
ଯତ୍ତଃ ପରେଷାଂ ପ୍ରତିଯୋଗଶଙ୍କିତଃ ।
ଶୁଶ୍ରାବ ଶବ୍ଦଂ ଜଳଧେରିବେରିତଂ
ନଭସ୍ୱତୋ ଦିକ୍ଷୁ ରଜୋଽନ୍ୱଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୨୨

କ୍ଷଣେନାଚ୍ଛାଦିତଂ ବ୍ୟୋମ ଘନାନୀକେନ ସର୍ବତଃ ।
ବିସ୍ଫୁରତ୍ତଡିତା ଦିକ୍ଷୁ ତ୍ରାସୟତ୍‌ସ୍ତନୟିତ୍ନୁନା ॥ ୨୩

ବବୃଷୁ ରୁଧିରୌଘାସୃକ୍‌ପୂୟବିଣ୍‌ମୂତ୍ରମେଦସଃ ।
ନିପେତୁର୍ଗଗନାଦସ୍ୟ କବନ୍ଧାନ୍ୟଗ୍ରତୋଽନଘ ॥ ୨୪

ତତଃ ଖେଽଦୃଶ୍ୟତ ଗିରିର୍ନିପେତୁଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ଗଦାପରିଘନିସ୍ତ୍ରିଂଶମୁସଳାଃ ସାଶ୍ମବର୍ଷିଣଃ ॥ ୨୫

ଅହୟୋଽଶନିନିଃଶ୍ୱାସା ବମନ୍ତୋଽଗ୍ନିଂ ରୁଷାକ୍ଷିଭିଃ ।
ଅଭ୍ୟଧାବନ୍ ଗଜା ମତ୍ତାଃ ସିଂହବ୍ୟାଘ୍ରାଶ୍ଚ ଯୂଥଶଃ ॥ ୨୬

ହେ ବିଦୁର ! ମହାରାଜ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ବାଣରେ କଟିଯାଇଥିବା ଯକ୍ଷମାନଙ୍କର ସୁନ୍ଦର କୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡମାଳାରେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତାଳବୃକ୍ଷ ସମାନ ଜଙ୍ଘମାନଙ୍କରେ, ବଳୟବିଭୂଷିତ ବାହୁମାନଙ୍କରେ, ହାର, ଭୁଜବନ୍ଧ, ମୁକୁଟ ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଗଡ଼ିମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିବା ସେହି ବୀରମନମୋହନ ସମରଭୂମି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଯକ୍ଷ ବଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ, ସେମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟପ୍ରବର ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଶରାଘାତରେ ପ୍ରାୟ ଆହତ ଓ ବିକଳାଙ୍ଗ ହୋଇ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ରୀଡ଼ାରେ ସିଂହଠାରୁ ପରାସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଗଜରାଜ ପରି ରଣଭୂମି ଛାଡ଼ି ପଳାୟନ କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧ୍ରୁବ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେହି ବିସ୍ତୃତ ରଣଭୂମିରେ ଆଉ ଜଣେ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ତାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆହୋଇ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅଳକାପୁରୀ ଦେଖିବାକୁ ତାହାଙ୍କର ଟିକିଏ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ପୁରୀ ଭିତରେ ପଶିଲେ ନାହିଁ । 'ଏ ମାୟାବୀମାନେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିବ ନାହିଁ' ବୋଲି ସାରଥିକୁ କହିଦେଇ ସେ ନିଜର ବିଚିତ୍ର ରଥରେ ହିଁ ବସିରହିଲେ ତଥା ଶତ୍ରୁର ନୂତନ ଆକ୍ରମଣ ଆଶଙ୍କାରେ ସେ ସାବଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଏତିକିବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଝଡ଼ତୋଫାନର ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା; ତାହା ସମୁଦ୍ରର ଗର୍ଜନ ପରି ଶୁଭୁଥାଏ । ସେପଟେ ଦିଗମାନଙ୍କରେ ଉଠୁଥିବା ଧୂଳି ମଧ୍ୟ ଦେଖାଗଲା ॥ ୨୧,୨୨ ॥

କ୍ଷଣକ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶରେ ମେଘମାଳା ଘୋଟିଗଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ ସହିତ ବିଜୁଳି ଚମକିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୩ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ବିଦୁର ! ସେହିସବୁ ମେଘରୁ ରକ୍ତ, କଫ, ପୂଜ, ମଳ, ମୂତ୍ର ଏବଂ ଚର୍ବିର ଧାରା ବର୍ଷା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୁଣି ଧ୍ରୁବଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆକାଶରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା ବହୁ ମୁଣ୍ଡ ନ ଥିବା ଗଣ୍ଡି ॥ ୨୪ ॥ ତା'ସହିତ ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଥିବାର ଦେଖାଗଲା ଏବଂ ସବୁଦିଗରୁ ପଥରବର୍ଷା ସହିତ ଗଦା, ପରିଘ, ତରବାରି ଓ ମୂଷଳ ବର୍ଷା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୫ ॥ ଧ୍ରୁବ ଦେଖିଲେ, ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସର୍ପ ବଜ୍ରନାଦ ପରି ଗର୍ଜନ କରି, ରୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରରେ ଅଗ୍ନି କଣାମାନ ବର୍ଷା କରି କରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି । ପୁଣି ଦଳ ଦଳ ମଦମତ୍ତ ହାତୀ, ସିଂହ ଓ ବାଘ ବି ଧାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ସମୁଦ୍ର ଊର୍ମିଭିର୍ଭୀମଃ ପ୍ଲାବୟନ୍ ସର୍ବତୋ ଭୁବମ୍ ।
ଆସସାଦ ମହାହ୍ରାଦଃ କଳ୍ପାନ୍ତ ଇବ ଭୀଷଣଃ ॥ ୨୭

ଏବଂବିଧାନ୍ୟନେକାନି ତ୍ରାସନାନ୍ୟମନସ୍ୱିନାମ୍ ।
ସସୃଜୁସ୍ତିଗ୍ମଗତୟ ଆସୁର୍ଯ୍ୟା ମାୟୟାସୁରାଃ ॥ ୨୮

ଧ୍ରୁବେ ପ୍ରଯୁକ୍ତାମସୁରୈସ୍ତାଂ ମାୟାମତିଦୁସ୍ତରାମ୍ ।
ନିଶାମ୍ୟ ତସ୍ୟ ମୁନୟଃ ଶମାଶଂସନ୍ ସମାଗତାଃ ॥ ୨୯

ମୁନୟ ଊଚୁଃ

ଔତ୍ତାନପାଦେ ଭଗବାଂସ୍ତବ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱା
ଦେବଃ କ୍ଷିଣୋତ୍ୱବନତାର୍ତ୍ତିହରୋ ବିପକ୍ଷାନ୍ ।
ଯନ୍ନାମଧେୟମଭିଧାୟ ନିଶମ୍ୟ ଚାଦ୍ଧା
ଲୋକୋଽଞ୍ଜସା ତରତି ଦୁସ୍ତରମଙ୍ଗ ମୃତ୍ୟୁମ୍ ॥ ୩୦

(ଆହୁରି ଦେଖାଗଲା,) ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଭୟଙ୍କର ସମୁଦ୍ର ତା'ର ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗରେ ପୃଥିବୀକୁ ସବୁଦିଗରୁ ବୁଡ଼ାଇଦେଇ ବଡ଼ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ କରି କରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ॥ ୨୭ ॥ କ୍ରୂରସ୍ୱଭାବର ଅସୁରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଆସୁରୀମାୟାରେ ଏହିପରି ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ କୌତୁକ ଦେଖାଇଲେ; ତାହା ଦେଖି ଭୀରୁମାନଙ୍କର ହୃତ୍‌କମ୍ପନ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତା ॥ ୨୮ ॥ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଉପରେ ଅସୁରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଦୁସ୍ତର ମାୟା ବିସ୍ତାର କଲେଣି ଶୁଣି କେତେକ ମୁନି ଆସି ତାହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ମୁନିମାନେ କହିଲେ—ହେ ଉତ୍ତାନପାଦନନ୍ଦନ ଧ୍ରୁବ ! ଶରଣାଗତର ଭୟଭଞ୍ଜନ ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣି ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ତୁମ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରନ୍ତୁ । ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଏପରି ଯେ, ତାହା ଶୁଣିଲେ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଦୁସ୍ତର ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ମଧ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଏ ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ଗଦତାମେବମୃଷୀଣାଂ ଧନୁଷି ଧ୍ରୁବଃ ।
ସଂଦଧେଽସ୍ତ୍ରମୁପସ୍ପୃଶ୍ୟ ଯନ୍ନାରାୟଣନିର୍ମିତମ୍ ॥ ୧

ସନ୍ଧୀୟମାନ ଏତସ୍ମିନ୍ମାୟା ଗୁହ୍ୟକନିର୍ମିତାଃ ।
କ୍ଷିପ୍ରଂ ବିନେଶୁର୍ବିଦୁର କ୍ଲେଶା ଜ୍ଞାନୋଦୟେ ଯଥା ॥ ୨

ତସ୍ୟାର୍ଷାସ୍ତ୍ରଂ ଧନୁଷି ପ୍ରଯୁଞ୍ଜତଃ
ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁଙ୍ଖାଃ କଳହଂସବାସସଃ ।
ବିନିଃସୃତା ଆବିବିଶୁର୍ଦ୍ୱିଷଦ୍‌ବଳଂ
ଯଥା ବନଂ ଭୀମରବାଃ ଶିଖଣ୍ଡିନଃ ॥ ୩

ତୈସ୍ତିଗ୍ମଧାରୈଃ ପ୍ରଧନେ ଶିଳୀମୁଖୈ-
ରିତସ୍ତତଃ ପୁଣ୍ୟଜନା ଉପଦ୍ରୁତାଃ ।
ତମଭ୍ୟଧାବନ୍ କୁପିତା ଉଦାୟୁଧାଃ
ସୁପର୍ଣ୍ଣମୁନ୍ନଦ୍ଧଫଣା ଇବାହୟଃ ॥ ୪

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଋଷିମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି, ମହାରାଜ ଧ୍ରୁବ ଆଚମନ କରି ନିଜ ଧନୁରେ ନାରାୟଣାସ୍ତ୍ର ସନ୍ଧାନ କଲେ ॥ ୧ ॥ ଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଅବିଦ୍ୟାଦି ସକଳ ପ୍ରକାର କ୍ଲେଶ ଦୂର ହୋଇଯାଏ, ଧନୁରେ ସେହି ବାଣ ଯୋଖିବା କ୍ଷଣି ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ସକଳ ପ୍ରକାର ମାୟା ସେହିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୨ ॥ ଋଷିବର ନାରାୟଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆବିଷ୍କୃତ ସେହି ଅସ୍ତ୍ରକୁ ଧନୁରେ ଯୋଖିବା ପରେ ସେଥିରୁ ରାଜହଂସର ପର ଓ ସୁନାର ଫଳକ ଲାଗିଥିବା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରମାନ ବାହାରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ମୟୂର କେକାରବ କରି ବନରେ ପଶିଯିବା ପରି, ସେହିସବୁ ଶର ସାଇଁ ସାଇଁ ଶବ୍ଦ କରି ଶତ୍ରୁସେନାରେ ପଶିଗଲା ॥ ୩ ॥ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରମାନଙ୍କର ଆଘାତରେ ଶତ୍ରୁସେନା ବିବ୍ରତ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଦେଖି ରଣାଙ୍ଗନର ବହୁ ଯକ୍ଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ସର୍ପ ଯେପରି ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ନିଜ ନିଜର ଫଣା ଟେକି ମାଡ଼ି ଆସନ୍ତି, ସେମାନେ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ॥ ୪ ॥

ସ ତାନ୍ ପୃଷତ୍କୈରଭିଧାବତୋ ମୃଧେ
ନିକୃତ୍ତବାହୂରୁଶିରୋଧରୋଦରାନ୍ ।
ନିନାୟ ଲୋକଂ ପରମର୍କମଣ୍ଡଳଂ
ବ୍ରଜନ୍ତି ନିର୍ଭିଦ୍ୟ ଯମୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସଃ ॥ ୫

ତାନ୍ ହନ୍ୟମାନାନଭିବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗୁହ୍ୟକା-
ନନାଗସଶ୍ଚିତ୍ରରଥେନ ଭୂରିଶଃ ।
ଔତ୍ତାନପାଦିଂ କୃପୟା ପିତାମହୋ
ମନୁର୍ଜଗାଦୋପଗତଃ ସହର୍ଷିଭିଃ ॥ ୬

ମନୁରୁବାଚ

ଅଲଂ ବତ୍ସାତିରୋଷେଣ ତମୋଦ୍ୱାରେଣ ପାପ୍ମନା ।
ଯେନ ପୁଣ୍ୟଜନାନେତାନବଧୀସ୍ତ୍ୱମନାଗସଃ ॥ ୭

ନାସ୍ମତ୍କୁଲୋଚିତଂ ତାତ କର୍ମୈତତ୍ସଦ୍‌ବିଗର୍ହିତମ୍ ।
ବଧୋ ଯଦୁପଦେବାନାମାରବ୍ଧସ୍ତେଽକୃତୈନସାମ୍ ॥ ୮

ନନ୍ୱେକସ୍ୟାପରାଧେନ ପ୍ରସଙ୍ଗାଦ୍ ବହବୋ ହତାଃ ।
ଭ୍ରାତୁର୍ବଧାଭିତପ୍ତେନ ତ୍ୱୟାଙ୍ଗ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳ ॥ ୯

ନାୟଂ ମାର୍ଗୋ ହି ସାଧୂନାଂ ହୃଷୀକେଶାନୁବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ।
ଯଦାତ୍ମାନଂ ପରାଗ୍‌ଗୃହ୍ୟ ପଶୁବଦ୍ଭୂତବୈଶସମ୍ ॥ ୧୦

ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭାବେନ ଭୂତାବାସଂ ହରିଂ ଭବାନ୍ ।
ଆରାଧ୍ୟାପ ଦୁରାରାଧ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୋସ୍ତତ୍ପରମଂ ପଦମ୍ ॥ ୧୧

ସ ତ୍ୱଂ ହରେରନୁଧ୍ୟାତସ୍ତତ୍ପୁଂସାମପି ସମ୍ମତଃ ।
କଥଂ ତ୍ୱବଦ୍ୟଂ କୃତବାନନୁଶିକ୍ଷନ୍ ସତାଂ ବ୍ରତମ୍ ॥ ୧୨

ତିତିକ୍ଷୟା କରୁଣୟା ମୈତ୍ର୍ୟା ଚାଖିଳଜନ୍ତୁଷୁ ।
ସମତ୍ୱେନ ଚ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ସମ୍ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୧୩

ସମ୍ପ୍ରସନ୍ନେ ଭଗବତି ପୁରୁଷଃ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଗୁଣୈଃ ।
ବିମୁକ୍ତୋ ଜୀବନିର୍ମୁକ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବାଣମୃଚ୍ଛତି ॥ ୧୪

ସେମାନେ ସମ୍ମୁଖରଣ ପାଇଁ ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି, ଧ୍ରୁବ ନିଜର ବାଣଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଭୁଜ, ଜଙ୍ଘ, କାନ୍ଧ ଓ ଉଦର ଆଦି ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକକୁ (ସତ୍ୟଲୋକକୁ) ପଠାଇଦେଲେ, ଯେଉଁଠିକୁ କି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ମୁନିମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଭେଦ କରି ଯାଇଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଏଭିତରେ ତାହାଙ୍କର ପିତାମହ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଧ୍ରୁବ ବିଚିତ୍ର ରଥରେ ଚଢ଼ି ନିରପରାଧ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ମାରି ଚାଲିଛନ୍ତି। ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଯକ୍ଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ତାହାଙ୍କର ଦୟା ହେଲା। ସେ ବହୁ ଋଷିଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ସେଠାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ନାତି ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ—॥ ୬ ॥

ମନୁ କହିଲେ—ବାପା ! ଥାଉ, ଥାଉ; ସେତିକି ଥାଉ ! ବେଶୀ କ୍ରୋଧ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। କ୍ରୋଧ ହେଉଛି ନରକର ଦ୍ୱାର। କ୍ରୋଧବଶତଃ ତୁମେ ଅଯଥା ଏହି ନିରପରାଧ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଦେଲ ॥ ୭ ॥ ବତ୍ସ ! ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବାକୁ ଅଡ଼ି ବସିଛ, ଏହା ଆମ କୁଳର ଧର୍ମ ନୁହେଁ; ଏପରି କର୍ମକୁ ସାଧୁପୁରୁଷମାନେ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ବାବୁ ! ତୁମ ଭାଇ ପ୍ରତି ତୁମର ବଡ଼ ଅନୁରାଗ ଥିଲା; ତାହା ତ ଖୁବ୍ ଭଲ କଥା। କିନ୍ତୁ ଭାଇର ବଧରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ, ଜଣେମାତ୍ର ଯକ୍ଷର ଅପରାଧ ପାଇଁ ତୁମେ କ୍ରୋଧରେ କେତେ ଯକ୍ଷଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିସାରିଲଣି, ଦେଖୁଛ ? ॥ ୯ ॥ ଏହି ଜଡ଼ଶରୀରକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଧରିନେଇ, ଏହାପାଇଁ ପଶୁଙ୍କ ପରି ହୋଇ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ହିଂସା କରିବାଟା ଭଗବତ୍‌ସେବୀ ସାଧୁଜନମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ନୁହେଁ ॥ ୧୦ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ବଡ଼ କଠିନ; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭାବରେ ଆରାଧନା କରି ତାହାଙ୍କର ପରମପଦ ପାଇଗଲ ॥ ୧୧ ॥ ତୁମକୁ ତ ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ତଥା ଭକ୍ତମାନେ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ଆଦରସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି। ତୁମେ ହେଉଛ ସାଧୁଜନଙ୍କର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ; ତଥାପି ତୁମେ ଏପରି ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ କିପରି କରିଦେଲ ! ॥ ୧୨ ॥ ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରି ତ ନିଜଠାରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସହନଶୀଳତା, କନିଷ୍ଠମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା, ସମସ୍କନ୍ଧମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମିତ୍ରତା ଓ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ସମତ୍ୱଭାବ ରଖିଲେ ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାକୃତଗୁଣରୁ ଏବଂ ସେସବୁର କାର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଲିଙ୍ଗଶରୀରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମପଦ ଲାଭ କରିଥାଏ ॥ ୧୩,୧୪ ॥

ଭୂତୈଃ ପଞ୍ଚଭିରାରବ୍ଧୈର୍ଯୋଷିତ୍ପୁରୁଷ ଏବ ହି ।
ତଯୋର୍ବ୍ୟବାୟାତ୍ସମ୍ଭୂତିର୍ଯୋଷିତ୍ପୁରୁଷଯୋରିହ ॥ ୧୫

ଏବଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ ସର୍ଗଃ ସ୍ଥିତିଃ ସଂଯମ ଏବ ଚ ।
ଗୁଣବ୍ୟତିକରାଦ୍ରାଜନ୍ ମାୟୟା ପରମାତ୍ମନଃ ॥ ୧୬

ନିମିତ୍ତମାତ୍ରଂ ତତ୍ରାସୀନ୍ନିର୍ଗୁଣଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭଃ ।
ବ୍ୟକ୍ତାବ୍ୟକ୍ତମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ଯତ୍ର ଭ୍ରମତି ଲୋହବତ୍ ॥ ୧୭

ସ ଖଳ୍ୱିଦଂ ଭଗବାନ୍ କାଳଶକ୍ତ୍ୟା
ଗୁଣପ୍ରବାହେଣ ବିଭକ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟଃ ।
କରୋତ୍ୟକର୍ତ୍ତୈବ ନିହନ୍ତ୍ୟହନ୍ତା
ଚେଷ୍ଟା ବିଭୂମ୍ନଃ ଖଳୁ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟା ॥ ୧୮

ସୋଽନନ୍ତୋଽନ୍ତକରଃ କାଳୋଽନାଦିରାଦିକୃଦବ୍ୟୟଃ ।
ଜନଂ ଜନେନ ଜନୟନ୍ମାରୟନ୍ମୃତ୍ୟୁନାନ୍ତକମ୍ ॥ ୧୯

ନ ବୈ ସ୍ୱପକ୍ଷୋଽସ୍ୟ ବିପକ୍ଷ ଏବ ବା
ପରସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୋର୍ବିଶତଃ ସମଂ ପ୍ରଜାଃ ।
ତଂ ଧାବମାନମନୁଧାବନ୍ତ୍ୟନୀଶା
ଯଥା ରଜାଂସ୍ୟନିଳଂ ଭୂତସଙ୍ଘାଃ ॥ ୨୦

ଆୟୁଷୋଽପଚୟଂ ଜନ୍ତୋସ୍ତଥୈବୋପଚୟଂ ବିଭୁଃ ।
ଉଭାଭ୍ୟାଂ ରହିତଃ ସ୍ୱସ୍ଥୋ ଦୁଃସ୍ଥସ୍ୟ ବିଦଧାତ୍ୟସୌ ॥ ୨୧

କେଚିତ୍କର୍ମ ବଦନ୍ତ୍ୟେନଂ ସ୍ୱଭାବମପରେ ନୃପ ।
ଏକେ କାଳଂ ପରେ ଦୈବଂ ପୁଂସଃ କାମମୁତାପରେ ॥ ୨୨

ଅବ୍ୟକ୍ତସ୍ୟାପ୍ରମେୟସ୍ୟ ନାନାଶକ୍ତ୍ୟୁଦୟସ୍ୟ ଚ ।
ନ ବୈ ଚିକୀର୍ଷିତଂ ତାତ କୋ ବେଦାଥ ସ୍ୱସମ୍ଭବମ୍ ॥ ୨୩

ବାପା ଧ୍ରୁବ ! ଦେହାଦି ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବା ପଞ୍ଚଭୂତରୁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଦୁହିଁଙ୍କ ସମାଗମରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଧ୍ରୁବ ! ଏପରି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟାଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ହ୍ରାସବୃଦ୍ଧି ଘଟିବାରୁ ଯେପରି ଭୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶରୀରଗୁଡ଼ିକର ସୃଜନ ହୁଏ, ସେଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ପରମ ପୁରୁଷ ନିର୍ଗୁଣ ପରମାତ୍ମା ତ ଏସବୁ କର୍ମରେ କେବଳ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର ହୋଇଥାନ୍ତି । ଚୁମ୍ବକର ଆଶ୍ରୟରେ ଲୁହା ଯେପରି ଚଳାୟମାନ ହୁଏ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣାତ୍ମକ ଜଗତ୍ ସେହିପରି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ॥ ୧୭ ॥ କାଳଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା କ୍ରମଶଃ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣରେ କ୍ଷୋଭ (ଆଲୋଡ଼ନ) ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ, ଲୀଳାମୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ରୂପରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ଭଗବାନ୍ ଅକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ଜଗତ୍ ରଚନା କରନ୍ତି ଏବଂ ସଂହାରକର୍ତ୍ତା ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ତାହାକୁ ସଂହାର କରନ୍ତି । ସତରେ, ସେହି ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲୀଳା ସର୍ବଥା ଅଚିନ୍ତନୀୟ ॥ ୧୮ ॥ ଧ୍ରୁବ ! ସେହି କାଳସ୍ୱରୂପ ଅବ୍ୟୟ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ଅନ୍ତରହିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ତକାରକ ତଥା ଅନାଦି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଦିକର୍ତ୍ତା । ସେ ହିଁ ଏକ ଜୀବଠାରୁ ଅନ୍ୟ ଜୀବ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ସଂସାର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ତଥା ମାରୁଥିବା ଲୋକକୁ ବି ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରା ମରାଇ ତାହାର ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ସେହି କାଳ ଭଗବାନ୍ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ସମାନରୂପରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ତାହାଙ୍କର କେହି ମିତ୍ର ନୁହେଁ, କି କେହି ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ । ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲେ ତା'ସହିତ ଯେପରି ଧୂଳି ମଧ୍ୟ ଉଡ଼େ, ସମସ୍ତ ଜୀବ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜ କର୍ମର ଅଧୀନ ହୋଇ କାଳର ଗତିକୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ନିଜର କର୍ମାନୁସାରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି ଫଳ ଭୋଗନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସର୍ବସମର୍ଥ ଶ୍ରୀହରି କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଜୀବର ଆୟୁରେ କ୍ଷୟ-ବୃଦ୍ଧି ବିଧାନ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଦୁଇକର୍ମରୁ ରହିତ ଏବଂ ସର୍ବଦା ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ॥ ୨୧ ॥ ରାଜନ୍ ! ଏହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ମୀମାଂସକମାନେ କର୍ମ ବୋଲି, ଚାର୍ବାକମାନେ ସ୍ୱଭାବ ବୋଲି, ବୈଶେଷିକମତାବଲମ୍ବୀମାନେ କାଳ ବୋଲି, ଜ୍ୟୋତିଷୀମାନେ ଦୈବ ବୋଲି ଏବଂ କାମଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାମ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ପରମାତ୍ମା କୌଣସି ବି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବା ପ୍ରମାଣର ବିଷୟ ନୁହନ୍ତି । ମହଦାଦି ଅନେକ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି

ନ ଚୈତେ ପୁତ୍ରକ ଭ୍ରାତୁର୍ହନ୍ତାରୋ ଧନଦାନୁଗାଃ ।
ବିସର୍ଗାଦାନୟୋସ୍ତାତ ପୁଂସୋ ଦୈବଂ ହି କାରଣମ୍ ॥ ୨୪

ସ ଏବ ବିଶ୍ୱଂ ସୃଜତି ସ ଏବାବତି ହନ୍ତି ଚ ।
ଅଥାପି ହ୍ୟନହଂକାରାନ୍ନାଜ୍ୟତେ ଗୁଣକର୍ମଭିଃ ॥ ୨୫

ଏଷ ଭୂତାନି ଭୂତାତ୍ମା ଭୂତେଶୋ ଭୂତଭାବନଃ ।
ସ୍ୱଶକ୍ତ୍ୟା ମାୟୟା ଯୁକ୍ତଃ ସୃଜତ୍ୟତ୍ତି ଚ ପାତି ଚ ॥ ୨୬

ତମେବ ମୃତ୍ୟୁମମୃତଂ ତାତ ଦୈବଂ
ସର୍ବାତ୍ମନୋପେହି ଜଗତ୍ପରାୟଣମ୍ ।
ଯସ୍ମୈ ବଳିଂ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ ହରନ୍ତି
ଗାବୋ ଯଥା ବୈ ନସି ଦାମଯନ୍ତ୍ରିତାଃ ॥ ୨୭

ଯଃ ପଞ୍ଚବର୍ଷୋ ଜନନୀଂ ତ୍ୱଂ ବିହାୟ
ମାତୁଃ ସପତ୍ନ୍ୟା ବଚସା ଭିନ୍ନମର୍ମା ।
ବନଂ ଗତସ୍ତପସା ପ୍ରତ୍ୟଗକ୍ଷ-
ମାରାଧ୍ୟ ଲେଭେ ମୂର୍ଧ୍ନି ପଦଂ ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଃ ॥ ୨୮

ତମେନମଙ୍ଗାତ୍ମନି ମୁକ୍ତବିଗ୍ରହେ
ବ୍ୟପାଶ୍ରିତଂ ନିର୍ଗୁଣମେକମକ୍ଷରମ୍ ।
ଆତ୍ମାନମନ୍ୱିଚ୍ଛ ବିମୁକ୍ତମାତ୍ମଦୃଗ୍
ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ଭେଦମସତ୍ ପ୍ରତୀୟତେ ॥ ୨୯

ତ୍ୱଂ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମନି ତଦା ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତ
ଆନନ୍ଦମାତ୍ର ଉପପନ୍ନସମସ୍ତଶକ୍ତୌ ।
ଭକ୍ତିଂ ବିଧାୟ ପରମାଂ ଶନକୈରବିଦ୍ୟା-
ଗ୍ରନ୍ଥିଂ ବିଭେତ୍ସ୍ୟସି ମମାହମିତି ପ୍ରରୂଢମ୍ ॥ ୩୦

ସଂଯଚ୍ଛ ରୋଷଂ ଭଦ୍ରଂ ତେ ପ୍ରତୀପଂ ଶ୍ରେୟସାଂ ପରମ୍ ।
ଶ୍ରୁତେନ ଭୂୟସା ରାଜନ୍ନଗଦେନ ଯଥାଽଽମୟମ୍ ॥ ୩୧

ଯେନୋପସୃଷ୍ଟାତ୍ପୁରୁଷାଲ୍ଲୋକ ଉଦ୍ୱିଜତେ ଭୃଶମ୍ ।
ନ ବୁଧସ୍ତଦ୍ୱଶଂ ଗଚ୍ଛେଦିଚ୍ଛନ୍ନଭୟମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୨

ଠାରୁ ସୃଷ୍ଟ । ସେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା ସଂସାରରେ କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ମୂଳକାରଣ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବା କିପରି ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨୩ ॥

ବତ୍ସ ! ଏହି କୁବେରଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ତୁମ ଭାଇର ଘାତକ ନୁହନ୍ତି; କାରଣ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବର ଜନ୍ମ-ମରଣର ବାସ୍ତବିକ କାରଣ ॥ ୨୪ ॥ ଏକମାତ୍ର ସେ ହିଁ ସଂସାରର ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଏସବୁ ଗୁଣ ଓ କର୍ମରୁ ସଦା ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା, ନିୟନ୍ତା ଓ ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ସେହି ପ୍ରଭୁ ହିଁ ନିଜ ମାୟାଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଯେପରି ନାକରେ ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ବଳଦ ତା' ମାଲିକର ବୋଝ ବୋହି ଚାଲେ, ସେହିପରି ଜଗତ୍‌ରଚୟିତା ବ୍ରହ୍ମାଦି ମଧ୍ୟ ନାମରୂପ ଡୋରିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁରୂପ ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅମୃତରୂପ ତଥା ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସଂସାରର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ବାବୁ ! ତୁମେ ସକଳପ୍ରକାରେ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶରଣ ନିଅ ॥ ୨୭ ॥ ତୁମେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ ହିଁ ସାବତମାଆଙ୍କ ବାକ୍ୟବାଣରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ, ମାଆଙ୍କ କୋଳ ଛାଡ଼ି ବନକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲ । ସେଠାରେ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ହୃଷୀକେଶ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ତୁମେ ତ୍ରିଲୋକର ଉପରେ ଧ୍ରୁବପଦ ପାଇଗଲ ଏବଂ ଯେ ତୁମର ବୈରଭାବହୀନ ସରଳ ହୃଦୟରେ ବାତ୍ସଲ୍ୟବଶତଃ ବିଶେଷରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ନିର୍ଗୁଣ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଅବିନାଶୀ ଓ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଦୃଷ୍ଟିରେ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଖୋଜ । ତାଙ୍କରି ଉପସ୍ଥିତି ହେତୁ ଏହି ଭେଦଭାବମୟ ପ୍ରପଞ୍ଚ (ଦୃଶ୍ୟ ଜଗତ) ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ପରି ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି (ମାୟାମୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ପରି ବୋଧ ହେଉଛି) ॥ ୨୮, ୨୯ ॥ ଏପରି କଲେ ସର୍ବଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ତୁମର ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତି ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତା' ପ୍ରଭାବରେ ତୁମେ 'ମୁଁ-ମୋର' ପଣରୂପେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅବିଦ୍ୟାର ଗଣ୍ଠିକୁ କାଟିଦେଇ ପାରିବ ॥ ୩୦ ॥ ରାଜନ୍ ! ଔଷଧ ସେବନ କରି ଯେପରି ରୋଗ ଶାନ୍ତ କରାଯାଏ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଯାହା କିଛି ଉପଦେଶ ଦେଲି, ତୁମେ ତାହା ବିଚାର କରି ନିଜର କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କର । କ୍ରୋଧ ହେଉଛି କଲ୍ୟାଣମାର୍ଗର ବିରାଟ ଶତ୍ରୁ । ଭଗବାନ୍ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥ କ୍ରୋଧୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସମସ୍ତେ ଭୟ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍

ହେଳନଂ ଗିରିଶଭ୍ରାତୁର୍ଧନଦସ୍ୟ ତ୍ୱୟା କୃତମ୍ ।
ଯଜ୍ଜଘ୍ନିବାନ୍ ପୁଣ୍ୟଜନାନ୍ ଭ୍ରାତୃଘ୍ନାନିତ୍ୟମର୍ଷିତଃ ॥ ୩୩

ତଂ ପ୍ରସାଦୟ ବତ୍ସାଶୁ ସନ୍ନତ୍ୟା ପ୍ରଶ୍ରୟୋକ୍ତିଭିଃ ।
ନ ଯାବନ୍ମହତାଂ ତେଜଃ କୁଳଂ ନୋଽଭିଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୩୪

ଏବଂ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଃ ପୌତ୍ରମନୁଶାସ୍ୟ ମନୁର୍ଧ୍ରୁବମ୍ ।
ତେନାଭିବନ୍ଦିତଃ ସାକମୃଷିଭିଃ ସ୍ୱପୁରଂ ଯଯୌ ॥ ୩୫

ମନୁଷ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବ ଯେ, 'ମୋତେ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ଭୟ ନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ମୋର ମଧ୍ୟ କାହା ପ୍ରତି ଭୟ ନ ରହୁ', ସେ କଦାପି କ୍ରୋଧବଶ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୨ ॥ 'ଏମାନେ ମୋ ଭାଇଙ୍କୁ ମାରିଦେଇଛନ୍ତି' ଭାବି ତୁମେ ଯେଉଁ ଏତେ ଯକ୍ଷଙ୍କୁ ମାରିଦେଲ, ଏହାଫଳରେ ତୁମେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ସଖା କୁବେରଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅପରାଧ କରିବସିଲ ॥ ୩୩ ॥ ତେଣୁ ବାପା ! ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ତେଜ ଆମ କୁଳକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିଦେବା ପୂର୍ବରୁ, ତୁମେ ବିନମ୍ର ଭାଷଣ ଓ ବିନୟଦ୍ୱାରା ଶୀଘ୍ର ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କର ॥ ୩୪ ॥

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଏପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ନାତି ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ । ଧ୍ରୁବ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ମହର୍ଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୧୧॥

~~o~~

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ କୁବେରଙ୍କ ବରଦାନ ଓ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ବିଷ୍ଣୁଲୋକପ୍ରାପ୍ତି

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଧ୍ରୁବଂ ନିବୃତ୍ତଂ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧ୍ୟ ବୈଶସା-
ଦପେତମନ୍ୟୁଂ ଭଗବାନ୍ ଧନେଶ୍ୱରଃ ।
ତତ୍ରାଗତଶ୍ଚାରଣଯକ୍ଷକିନ୍ନରୈଃ
ସଂସ୍ତୂୟମାନୋଽଭ୍ୟବଦତ୍କୃତାଞ୍ଜଳିମ୍ ॥ ୧

ଧନଦ ଉବାଚ

ଭୋ ଭୋଃ କ୍ଷତ୍ରିୟଦାୟାଦ ପରିତୁଷ୍ଟୋଽସ୍ମି ତେଽନଘ ।
ଯତ୍ତ୍ୱଂ ପିତାମହାଦେଶାଦ୍ ବୈରଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜମତ୍ୟଜଃ ॥ ୨

ନ ଭବାନବଧୀଦ୍ ଯକ୍ଷାନ୍ନ ଯକ୍ଷା ଭ୍ରାତରଂ ତବ ।
କାଳ ଏବ ହି ଭୂତାନାଂ ପ୍ରଭୁରପ୍ୟୟଭାବୟୋଃ ॥ ୩

ଅହଂ ତ୍ୱମିତ୍ୟପାର୍ଥା ଧୀରଜ୍ଞାନାତ୍ପୁରୁଷସ୍ୟ ହି ।
ସ୍ୱାପ୍ନୀବାଭାତ୍ୟତଦ୍ଧ୍ୟାନାଦ୍ ଯୟା ବନ୍ଧବିପର୍ଯ୍ୟୟୌ ॥ ୪

ତଦ୍‌ଗଚ୍ଛ ଧ୍ରୁବ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭାବେନ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୫

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଧ୍ରୁବଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ବଧ ନ କରି ଫେରିଗଲେଣି ଶୁଣି, ଭଗବାନ୍ କୁବେର ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ । ଯକ୍ଷ, ଚାରଣ ଓ କିନ୍ନରମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଧ୍ରୁବ କର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ତାପରେ କୁବେର କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀକୁବେର କହିଲେ—ହେ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ-କୁମାର ! ତୁମେ ତୁମ ଜେଜେବାପାଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ଏପରି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ଶତ୍ରୁତା ଯେଉଁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲ, ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ॥ ୨ ॥ ବାସ୍ତବରେ ତୁମେ ଯକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ମାରିନାହଁ, କି ଯକ୍ଷମାନେ ତୁମ ଭାଇଙ୍କୁ ମାରିନାହାନ୍ତି । ଏକମାତ୍ର କାଳ ହିଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶର କାରଣ ॥ ୩ ॥ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ସମାନ ଶରୀରାଦିକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବିଦେବାରୁ ହିଁ, ଜୀବ ଭିତରେ ଏହି 'ମୁଁ, ତୁ' ଆଦି ମିଥ୍ୟା ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି । ଏହାଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବନ୍ଧନ ଓ ଦୁଃଖାଦି ବିପରୀତ ଅବସ୍ଥା ଭୋଗିବାକୁ ପଡୁଛି ॥ ୪ ॥

ହେ ଧ୍ରୁବ ! ଏଥର ତୁମେ ଯାଅ; ଭଗବାନ୍ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । ତୁମେ ସଂସାରପାଶରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା

ଭଜସ୍ୱ ଭଜନୀୟାଙ୍ଘ୍ରିମଭବାୟ ଭବଚ୍ଛିଦମ୍ ।
ଯୁକ୍ତଂ ବିରହିତଂ ଶକ୍ତ୍ୟା ଗୁଣମୟ୍ୟାଽଽତ୍ମମାୟୟା ॥ ୬

ବୃଣୀହି କାମଂ ନୃପ ଯନ୍ମନୋଗତଂ
ମତ୍ତସ୍ତ୍ୱମୌତ୍ତାନପଦେଽବିଶଙ୍କିତଃ ।
ବରଂ ବରାର୍ହୋଽମ୍ବୁଜନାଭପାଦୟୋ-
ରନନ୍ତରଂ ତ୍ୱାଂ ବୟମଙ୍ଗ ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ ରାଜରାଜେନ ବରାୟ ଚୋଦିତୋ
ଧ୍ରୁବୋ ମହାଭାଗବତୋ ମହାମତିଃ ।
ହରୌ ସ ବବ୍ରେଽଚଳିତାଂ ସ୍ମୃତିଂ ଯୟା
ତରତ୍ୟଯତ୍ନେନ ଦୁରତ୍ୟୟଂ ତମଃ ॥ ୮

ତସ୍ୟ ପ୍ରୀତେନ ମନସା ତାଂ ଦତ୍ତ୍ୱୈଡ଼ବିଡ଼ସ୍ତତଃ ।
ପଶ୍ୟତୋଽନ୍ତର୍ଦଧେ ସୋଽପି ସ୍ୱପୁରଂ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୯

ଅଥାୟଜତ ଯଜ୍ଞେଶଂ କ୍ରତୁଭିର୍ଭୂରିଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାଦେବତାନାଂ କର୍ମ କର୍ମଫଳପ୍ରଦମ୍ ॥ ୧୦

ସର୍ବାତ୍ମନ୍ୟଚ୍ୟୁତେଽସର୍ବେ ତୀବ୍ରୌଘାଂ ଭକ୍ତିମୁଦ୍ୱହନ୍ ।
ଦଦର୍ଶାତ୍ମନି ଭୂତେଷୁ ତମେବାବସ୍ଥିତଂ ବିଭୁମ୍ ॥ ୧୧

ତମେବଂ ଶୀଳସମ୍ପନ୍ନଂ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଂ ଦୀନବତ୍ସଳମ୍ ।
ଗୋପ୍ତାରଂ ଧର୍ମସେତୂନାଂ ମେନିରେ ପିତରଂ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୨

ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶଦ୍‌ବର୍ଷସାହସ୍ରଂ ଶଶାସ କ୍ଷିତିମଣ୍ଡଳମ୍ ।
ଭୋଗୈଃ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷୟଂ କୁର୍ବନ୍ନଭୋଗୈରଶୁଭକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୧୩

ଏବଂ ବହୁସବଂ କାଳଂ ମହାତ୍ମାବିଚଳେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ତ୍ରିବର୍ଗୌପୟିକଂ ନୀତ୍ୱା ପୁତ୍ରାୟାଦାନ୍ନୃପାସନମ୍ ॥ ୧୪

ମନ୍ୟମାନ ଇଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ମାୟାରଚିତମାତ୍ମନି ।
ଅବିଦ୍ୟାରଚିତସ୍ୱପ୍ନଗନ୍ଧର୍ବନଗରୋପମମ୍ ॥ ୧୫

ନିମନ୍ତେ, ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖି ସର୍ବଭୂତାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଭଜ । ସେହି ପ୍ରଭୁ ସଂସାରପାଶକୁ ଛେଦନ କରନ୍ତି ତଥା ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଆଦି ନିମନ୍ତେ ନିଜର ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ମାୟାଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ବାସ୍ତବରେ ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଚରଣକମଳ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଦନୀୟ ଓ ଭଜନୀୟ ॥ ୫,୬ ॥ ପ୍ରିୟବର ! ମୁଁ ଶୁଣିଲି ଯେ, ତୁମେ ହେଉଛ ସର୍ବଦା ଭଗବାନ୍ କମଳନାଭଙ୍କ ଚରଣକମଳ ନିକଟରେ ରହିବା ଲୋକ; ତେଣୁ ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ବର ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ । ହେ ଧ୍ରୁବ ! ତୁମେ ଯାହା ବର ଚାହୁଁଛ, ମୋଠାରୁ ତାହା ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ମାଗିନିଅ ॥ ୭ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେର ଏପରି ବର ଯାଚିବାରୁ, ମହାଭାଗବତ ମହାମତି ଧ୍ରୁବ ତାଙ୍କୁ ମାଗିଲେ, 'ଯାହାବଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ସହଜରେ ଦୁସ୍ତର ସଂସାରମାର୍ଗ ପାରି ହୋଇଯାଏ, ମୋ ଭିତରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେହି ଅଖଣ୍ଡ ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ରହୁ ।' ॥ ୮ ॥ କୁବେର ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନ ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତା'ପରେ ଧ୍ରୁବ ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ, ସେ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଏହା ପରେ ଧ୍ରୁବ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଆସିଲେ ॥ ୯ ॥ ନଗରରେ ରହି, ସେ ବହୁ ଦକ୍ଷିଣାଯୁକ୍ତ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞ ପୁରୁଷଙ୍କର ଆରାଧନା କଲେ । ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ, କ୍ରିୟା ଓ ଦେବତାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସମସ୍ତ କର୍ମ ଏବଂ ସେ ହିଁ କର୍ମର ଫଳ ତଥା କର୍ମଫଳଦାତା ॥ ୧୦ ॥ ସର୍ବୋପାଧିଶୂନ୍ୟ ସର୍ବାତ୍ମା ଶ୍ରୀଅଚ୍ୟୁତଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖି ଧ୍ରୁବ ନିଜ ଭିତରେ ତଥା ସକଳ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ବିରାଜମାନ ଥିବା ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଧ୍ରୁବ ଥିଲେ ବଡ଼ ବିନୟୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ଦୀନବତ୍ସଳ ଓ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦାର ରକ୍ଷକ । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ପିତା ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗରେ ନିଜର ପୂର୍ବାର୍ଜିତ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷୟ କରି ଏବଂ ଭୋଗତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ନିଜର ପାପକ୍ଷୟ କରି ସେ ଛତିଶ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ମହାତ୍ମା ଧ୍ରୁବ ଏପରି ଭାବରେ ଅର୍ଥ, ଧର୍ମ ଓ କାମ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ବହୁବର୍ଷ ବିତାଇବା ପରେ ନିଜ ପୁତ୍ର ଉତ୍କଳଙ୍କ ହାତରେ ରାଜସିଂହାସନ ସମର୍ପି ଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଏହି ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟପ୍ରପଞ୍ଚ ଅବିଦ୍ୟାରଚିତ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ଓ ଗନ୍ଧର୍ବନଗର ପରି ନିଜ ଭିତରେ ମାୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ କଳ୍ପିତ ବୋଲି

ଆତ୍ମସ୍ତ୍ର୍ୟପତ୍ୟସୁହୃଦୋ ବଲମୃଦ୍ଧକୋଶ-
ମନ୍ତଃପୁରଂ ପରିବିହାରଭୁବଶ୍ଚ ରମ୍ୟାଃ ।
ଭୂମଣ୍ଡଳଂ ଜଳଧିମେଖଳମାକଳଯ୍ୟ
କାଲୋପସୃଷ୍ଟମିତି ସ ପ୍ରୟଯୌ ବିଶାଲାମ୍ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟାଂ ବିଶୁଦ୍ଧକରଣଃ ଶିବବାର୍ବିଗାହ୍ୟ
ବଦ୍ଧ୍ୱାଽଽସନଂ ଜିତମରୁନ୍ମନସାଽଽହୃତାକ୍ଷଃ ।
ସ୍ଥୂଲେ ଦଧାର ଭଗବଦ୍ପ୍ରତିରୂପ ଏତଦ୍
ଧ୍ୟାୟଂସ୍ତଦବ୍ୟବହିତୋ ବ୍ୟସୃଜତ୍ସମାଧୌ ॥ ୧୭

ଭକ୍ତିଂ ହରୌ ଭଗବତି ପ୍ରବହନ୍ନଜସ୍ର-
ମାନନ୍ଦବାଷ୍ପକଳୟା ମୁହୁରର୍ଦ୍ୟମାନଃ ।
ବିକ୍ଲିଦ୍ୟମାନହୃଦୟଃ ପୁଲକାଚିତାଙ୍ଗୋ
ନାତ୍ମାନମସ୍ମରଦସାବିତି ମୁକ୍ତଲିଙ୍ଗଃ ॥ ୧୮

ସ ଦଦର୍ଶ ବିମାନାଗ୍ର୍ୟଂ ନଭସୋଽବତରଦ୍ ଧ୍ରୁବଃ ।
ବିଭ୍ରାଜୟଦ୍ଦଶ ଦିଶୋ ରାକାପତିମିବୋଦିତମ୍ ॥ ୧୯

ତତ୍ରାନୁ ଦେବପ୍ରବରୌ ଚତୁର୍ଭୁଜୌ
ଶ୍ୟାମୌ କିଶୋରାବରୁଣାମ୍ବୁଜେକ୍ଷଣୌ ।
ସ୍ଥିତାବବଷ୍ଟଭ୍ୟ ଗଦାଂ ସୁବାସସୌ
କିରୀଟହାରାଙ୍ଗଦଚାରୁକୁଣ୍ଡଲୌ ॥ ୨୦

ବିଜ୍ଞାୟ ତାବୁତ୍ତମଗାୟକିଙ୍କରା-
ବଭ୍ୟୁତ୍ଥିତଃ ସାଧ୍ୱସବିସ୍ମୃତକ୍ରମଃ ।
ନନାମ ନାମାନି ଗୃଣନ୍ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ
ପାର୍ଷଦ୍‌ପ୍ରଧାନାବିତି ସଂହତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୨୧

ତଂ କୃଷ୍ଣପାଦାଭିନିବିଷ୍ଟଚେତସଂ
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିଂ ପ୍ରଶ୍ରୟନମ୍ରକନ୍ଧରମ୍ ।
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦାବୁପସୃତ୍ୟ ସସ୍ମିତଂ
ପ୍ରତ୍ୟୂଚତୁଃ ପୁଷ୍କରନାଭସମ୍ମତୌ ॥ ୨୨

ବୁଝିପାରି ଏବଂ ଏହି ଶରୀର, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର, ସେନା, ଧନସମ୍ପଦପୂର୍ଣ୍ଣ କୋଷାଗାର, ରାଣୀପୁର, ସୁରମ୍ୟ ବିହାରଭୂମି ଓ ଆସମୁଦ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳ ପରି ରାଜ୍ୟ—ଏ ସବୁକିଛି କାଳକବଳରେ ପଡ଼ିଯାଏ ବୋଲି ଜାଣି, ସେ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥

ସେଠାରେ ସେ ପବିତ୍ର ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦେଲେ। ତା'ପରେ ସ୍ଥିର ଆସନରେ ବସି ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ବାୟୁକୁ ନିୟମନ କଲେ। ତା'ପରେ ମନଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବାହ୍ୟ ବିଷୟରୁ ହଟାଇ ଆଣି ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ବିରାଟସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିର କଲେ। ସେହି ବିରାଟସ୍ୱରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି, ସେ ଶେଷରେ ଧ୍ୟାତା ଓ ଧ୍ୟେୟଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦ ଦୂର କରିଦେଇ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧିରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ 'ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନାହିଁ—ଏହି ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି ନିରନ୍ତର ଭକ୍ତିଭାବ ପ୍ରବାହିତ ହେବା ଫଳରେ ତାହାଙ୍କ ନୟନରୁ ବାରମ୍ବାର ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁର ବନ୍ୟା ଛୁଟିଲା। ତା'ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଗଲା। ପୁଣି ଦେହାଭିମାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ତାହାଙ୍କର 'ମୁଁ ଧ୍ରୁବ' ବୋଲି ଆଦୌ ସ୍ମରଣ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥

ଏତିକିବେଳେ ଧ୍ରୁବ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଆକାଶରୁ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ବିମାନ ଓହ୍ଲାଉଛି। ବିମାନଟି ନିଜର ଜ୍ୟୋତିରେ ଦଶଦିଗକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦେଉଥାଏ; ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦୟ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ସେଥିରେ ଦୁଇଜଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାର୍ଷଦ ଗଦାରେ ଭରା ଦେଇ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ। ଉଭୟେ ଥିଲେ ଚତୁର୍ଭୁଜଧାରୀ। ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର, କିଶୋର ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ଅରୁଣକମଳ ସଦୃଶ ନେତ୍ର। ସେମାନେ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, କିରୀଟ, ହାର, ଭୁଜବନ୍ଧ ଓ ଅତି ମନୋହର କୁଣ୍ଡଳ ଧାରଣ କରିଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେବକ ବୋଲି ଜାଣିପାରି, ଧ୍ରୁବ ପୂଜା ଆଦିର କ୍ରମ ଭୁଲିଯାଇ ହଠାତ୍ ସମ୍ଭ୍ରମରେ ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି, ସେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ହସ୍ତରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ମନ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ହାତ ଯୋଡ଼ି, ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ନତଶିର ହୋଇ, ଠିଆ ହୋଇ ରହିଗଲେ। ଏଥର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାର୍ଷଦ ସୁନନ୍ଦ ଓ ନନ୍ଦ ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ, ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦାବୂଚତୁଃ

ଭୋ ଭୋ ରାଜନ୍ ସୁଭଦ୍ରଂ ତେ ବାଚଂ ନୋଽବହିତଃ ଶୃଣୁ ।
ଯଃ ପଞ୍ଚବର୍ଷସ୍ତପସା ଭବାନ୍ ଦେବମତୀତୃପତ୍ ॥ ୨୩

ତସ୍ୟାଖିଳଜଗଦ୍ଧାତୁରାବାଂ ଦେବସ୍ୟ ଶାର୍ଙ୍ଗିଣଃ ।
ପାର୍ଷଦାବିହ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତୌ ନେତୁଂ ତ୍ୱାଂ ଭଗବତ୍ପଦମ୍ ॥ ୨୪

ସୁଦୁର୍ଜୟଂ ବିଷ୍ଣୁପଦଂ ଜିତଂ ତ୍ୱୟା
ଯତ୍ ସୂରୟୋଽପ୍ରାପ୍ୟ ବିଚକ୍ଷତେ ପରମ୍ ।
ଆତିଷ୍ଠ ତଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରଦିବାକରାଦୟୋ
ଗ୍ରହର୍କ୍ଷତାରାଃ ପରିୟନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣମ୍ ॥ ୨୫

ଅନାସ୍ଥିତଂ ତେ ପିତୃଭିରନ୍ୟୈରପ୍ୟଙ୍ଗ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ଆତିଷ୍ଠ ଜଗତାଂ ବନ୍ଦ୍ୟଂ ତଦ୍ ବିଷ୍ଣୋଃ ପରମଂ ପଦମ୍ ॥ ୨୬

ଏତଦ୍‌ବିମାନପ୍ରବରମୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକମୌଳିନା ।
ଉପସ୍ଥାପିତମାୟୁଷ୍ମନ୍ନଧିରୋଢୁଂ ତ୍ୱମର୍ହସି ॥ ୨୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠନିଯୋଜ୍ୟମୁଖ୍ୟୟୋ-
ର୍ମଧୁଚ୍ୟୁତଂ ବାଚମୁରୁକ୍ରମପ୍ରିୟଃ ।
କୃତାଭିଷେକଃ କୃତନିତ୍ୟମଙ୍ଗଳୋ
ମୁନୀନ୍ ପ୍ରଣମ୍ୟାଶିଷମଭ୍ୟବାଦୟତ୍ ॥ ୨୮

ପରୀତ୍ୟାଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ଧିଷ୍ଣ୍ୟାଗ୍ର୍ୟଂ ପାର୍ଷଦାବଭିବନ୍ଦ୍ୟ ଚ ।
ଇୟେଷ ତଦଧିଷ୍ଠାତୁଂ ବିଭ୍ରଦ୍ରୂପଂ ହିରଣ୍ମୟମ୍ ॥ ୨୯

ତଦୋତ୍ତାନପଦଃ ପୁତ୍ରୋ ଦଦର୍ଶାନ୍ତକମାଗତମ୍ ।
ମୃତ୍ୟୋର୍ମୂର୍ଧ୍ନି ପଦଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ଆରୁରୋହାଦ୍ଭୁତଂ ଗୃହମ୍ ॥ ୩୦

ତଦା ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ମୃଦଙ୍ଗପଣବାଦୟଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବମୁଖ୍ୟାଃ ପ୍ରଜଗୁଃ ପେତୁଃ କୁସୁମବୃଷ୍ଟୟଃ ॥ ୩୧

ସୁନନ୍ଦ ଓ ନନ୍ଦ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ଆପଣ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ଆମକଥା ଶୁଣନ୍ତୁ। ଆପଣ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ ହିଁ ତପସ୍ୟା କରି ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଆମେ ହେଉଛୁ ନିଖିଳଜଗନ୍ନିୟନ୍ତା ଶାର୍ଙ୍ଗପାଣି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସେବକ; ଆପଣଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଧାମକୁ ନେଇଯିବା ଲାଗି ଆମେ ଆସିଛୁ ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣ ନିଜର ଭକ୍ତିପ୍ରଭାବରେ ବିଷ୍ଣୁଲୋକର ଅଧିକାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି; ତାହା ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ। ପରମଜ୍ଞାନୀ ସପ୍ତର୍ଷି ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହାନ୍ତି; ସେମାନେ ତଳଲୋକରେ ରହି ହିଁ ତାହାକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ଏବଂ ତାରାଗଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ଲୋକକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରୁଛନ୍ତି। ଚାଲନ୍ତୁ; ଆପଣ ଏଥର ସେହି ବିଷ୍ଣୁଲୋକରେ ନିବାସ କରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପ୍ରିୟବର ! ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ପୂର୍ବଜ ତଥା ଅନ୍ୟ କେହି ମଧ୍ୟ ସେହି ଧାମରେ କେବେ ବି ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହାନ୍ତି। ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସେହି ପରମଧାମ ହେଉଛି ସମଗ୍ର ସଂସାରର ବନ୍ଦନୀୟ। ଆପଣ ସେଠାକୁ ଯାଇ ବିରାଜମାନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ ! ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକଶିରୋମଣି ଶ୍ରୀହରି ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମାନଟି ପଠାଇଛନ୍ତି; ଆପଣ ଏଥିରେ ବସନ୍ତୁ ॥ ୨୭ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏଭଳି ଅମୃତମୟ ବଚନ ଶୁଣି ପରମ ଭାଗବତ ଧ୍ରୁବ ପ୍ରଥମେ ସ୍ନାନ କଲେ। ତା'ପରେ ସନ୍ଧ୍ୟାବନ୍ଦନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ସେ ମାଙ୍ଗଳିକ ଅଳଙ୍କାରାଦି ଧାରଣ କଲେ। ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ରହୁଥିବା ମୁନିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସେ ସେମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମାନକୁ ପୂଜା ଓ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ଓ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତୁଲ୍ୟ କାନ୍ତିମାନ୍ ଦିବ୍ୟରୂପ ଧାରଣପୂର୍ବକ ସେ ସେହି ବିମାନରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଧ୍ରୁବ ଦେଖିଲେ ଯେ, କାଳ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ଆସି ତାହାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛି। ତେଣୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁର ଶିର ଉପରେ ପାଦ ରଖି ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ବିମାନରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି, ମୃଦଙ୍ଗ ଓ ଢୋଲ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜି ଉଠିଲା; ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଗାନ କଲେ ଏବଂ ଆକାଶରୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି ହେଲା। ॥ ୩୧ ॥

ସ ଚ ସ୍ୱର୍ଲୋକମାରୋକ୍ଷ୍ୟନ୍ ସୁନୀତିଂ ଜନନୀଂ ଧ୍ରୁବଃ ।
ଅନ୍ୱସ୍ମରଦଗଂ ହିତ୍ୱା ଦୀନାଂ ଯାସ୍ୟେ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ॥ ୩୨

ଇତି ବ୍ୟବସିତଂ ତସ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ସୁରୋତ୍ତମୌ ।
ଦର୍ଶୟାମାସତୁର୍ଦେବୀଂ ପୁରୋ ଯାନେନ ଗଚ୍ଛତୀମ୍ ॥ ୩୩

ତତ୍ର ତତ୍ର ପ୍ରଶଂସଭିଃ ପଥି ବୈମାନିକୈଃ ସୁରୈଃ ।
ଅବକୀର୍ଯ୍ୟମାଣୋ ଦଦୃଶେ କୁସୁମୈଃ କ୍ରମଶୋ ଗ୍ରହାନ୍ ॥ ୩୪

ତ୍ରିଲୋକୀଂ ଦେବଯାନେନ ସୋଽତିବ୍ରଜ୍ୟ ମୁନୀନପି ।
ପରସ୍ତାଦ୍‌ଯଦ୍ ଧ୍ରୁବଗତିର୍ବିଷ୍ଣୋଃ ପଦମଥାଭ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୩୫

ଯଦ୍ ଭ୍ରାଜମାନଂ ସ୍ୱରୁଚୈବ ସର୍ବତୋ
ଲୋକାସ୍ତ୍ରୟୋ ହ୍ୟନୁ ବିଭ୍ରାଜନ୍ତ ଏତେ ।
ଯନ୍ନାବ୍ରଜଞ୍ଜନ୍ତୁଷୁ ଯେଽନନୁଗ୍ରହା
ବ୍ରଜନ୍ତି ଭଦ୍ରାଣି ଚରନ୍ତି ଯେଽନିଶମ୍ ॥ ୩୬

ଶାନ୍ତାଃ ସମଦୃଶଃ ଶୁଦ୍ଧାଃ ସର୍ବଭୂତାନୁରଞ୍ଜନାଃ ।
ଯାନ୍ତ୍ୟଞ୍ଜସାଚ୍ୟୁତପଦମଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟବାନ୍ଧବାଃ ॥ ୩୭

ଇତ୍ୟୁତ୍ତାନପଦଃ ପୁତ୍ରୋ ଧ୍ରୁବଃ କୃଷ୍ଣପରାୟଣଃ ।
ଅଭୂତ୍ତ୍ରୟାଣାଂ ଲୋକାନାଂ ଚୂଡ଼ାମଣିରିବାମଳଃ ॥ ୩୮

ଗମ୍ଭୀରବେଗୋଽନିମିଷଂ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଚକ୍ରମାହିତମ୍ ।
ଯସ୍ମିନ୍ ଭ୍ରମତି କୌରବ୍ୟ ମେଢ୍ୟାମିବ ଗବାଂ ଗଣଃ ॥ ୩୯

ମହିମାନଂ ବିଲୋକ୍ୟାସ୍ୟ ନାରଦୋ ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ଆତୋଦ୍ୟଂ ବିତୁଦଞ୍ଛ୍ଳୋକାନ୍ ସତ୍ରେଽଗାୟତ୍‌ପ୍ରଚେତସାମ୍ ॥ ୪୦

ନାରଦ ଉବାଚ

ନୂନଂ ସୁନୀତେଃ ପତିଦେବତାୟା-
ସ୍ତପଃପ୍ରଭାବସ୍ୟ ସୁତସ୍ୟ ତାଂ ଗତିମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଭ୍ୟୁପାୟାନପି ବେଦବାଦିନୋ
ନୈବାଧିଗନ୍ତୁଂ ପ୍ରଭବନ୍ତି କିଂ ନୃପାଃ ॥ ୪୧

ବିମାନରେ ବସି ଧ୍ରୁବ ଭଗବାନଙ୍କ ଧାମକୁ ଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାମାତ୍ରେ, ତାହାଙ୍କର ମାତା ସୁନୀତିଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼ିଗଲା । ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ; 'କଣ ମୁଁ ମୋ ଦୁଃଖିନୀ ମାଆଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକାକୀ ହିଁ ଦୁର୍ଲଭ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମକୁ ଚାଲିଯିବି !'' ॥ ୩୨ ॥

ଧ୍ରୁବଙ୍କର ମନକଥା ଜାଣିପାରି ନନ୍ଦ ଓ ସୁନନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଲେ ଯେ, ଆଗରେ ଯାଉଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ବିମାନରେ ଦେବୀ ସୁନୀତି ମଧ୍ୟ ଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଧ୍ରୁବ କ୍ରମଶଃ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସବୁ ଗ୍ରହଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ମାର୍ଗରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟ ବିମାନମାନଙ୍କରେ ବସିଥିବା ଦେବଗଣ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସହିତ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ଦିବ୍ୟବିମାନରେ ବସି ଧ୍ରୁବ ତ୍ରିଲୋକ ଅତିକ୍ରମ କରିଗଲେ । ଏପରି ଯାଉ ଯାଉ ସେ ଯାଇ ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳଠାରୁ ବି ଉପରେ ଥିବା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ନିତ୍ୟଧାମରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଅବିଚଳ ଗତି ପାଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସେହି ଦିବ୍ୟଧାମ ନିଜର ଆଲୋକରେ ହିଁ ଆଲୋକିତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଆଲୋକରେ ତ୍ରିଲୋକ ଆଲୋକିତ ହୁଏ । ସେହି ଧାମକୁ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିଷ୍ଠୁରତା ବା ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଦିବାନିଶି ଶୁଭକର୍ମ କରନ୍ତି, କେବଳ ସେହିମାନେ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯେ ଶାନ୍ତ, ସମଦର୍ଶୀ, ଶୁଦ୍ଧ ଓ ସକଳପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ରଖନ୍ତି ତଥା ଏକମାତ୍ର ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ବନ୍ଧୁ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ସେହିମାନେ ସହଜରେ ସେହି ଭଗବଦ୍ଧାମ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥୩୭॥

ଏପରି ଭାବରେ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କର ପୁତ୍ର ଭଗବଦ୍-ପରାୟଣ ଧ୍ରୁବ ତ୍ରିଲୋକ ଉପରେ ତାହାର ନିର୍ମଳ ଚୂଡ଼ାମଣି ସମାନ ବିଷ୍ଣୁଲୋକରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ ॥୩୮॥ ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ! ବେଙ୍ଗଳା ବୁଲିବାବେଳେ ବଳଦମାନେ ଯେପରି ମେରିଖୁଣ୍ଟର ଚାରିପଟେ ବୁଲନ୍ତି, ଏହି ବେଗବାନ୍ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ର ସେହିପରି ସେହି ଅବିନାଶୀ ଲୋକକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ନିରନ୍ତର ଘୂରିଚାଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଏପରି ମହିମା ଦେଖି ଥରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ବୀଣା ବଜାଇ ବଜାଇ ଏହି ତିନିଟି ଶ୍ଳୋକ ଗାଇଥିଲେ—॥ ୪୦ ॥

ନାରଦ କହିଥିଲେ—''ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ପତିପରାୟଣା ସୁନୀତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ଧ୍ରୁବ ନିଜ ତପୋବଳରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରି ଯେଉଁ ଗତି ପାଇଗଲେ, ଭାଗବତ ଧର୍ମକୁ ଜାଣି କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ରତ ଥିବା ବେଦବାଦୀ ମୁନିଗଣ ମଧ୍ୟ ତାହା ପାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେବେ ରାଜାଗଣଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୪୧ ॥

ଯଃ ପଞ୍ଚବର୍ଷୋ ଗୁରୁଦାରବାକ୍‌ଶରୈ-
ର୍ଭିନ୍ନେନ ଯାତୋ ହୃଦୟେନ ଦୂୟତା ।
ବନଂ ମଦାଦେଶକରୋଽଜିତଂ ପ୍ରଭୁଂ
ଜିଗାୟ ତଦ୍ଭକ୍ତଗୁଣୈଃ ପରାଜିତମ୍ ॥ ୪୨

ଯଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁର୍ଭୁବି ତସ୍ୟାଧିରୂଢ-
ମନ୍ୱାରୁରୁକ୍ଷେଦପି ବର୍ଷପୂଗୈଃ ।
ଷଟ୍‌ପଞ୍ଚବର୍ଷୋ ଯଦହୋଭିରଳ୍ପୈଃ
ପ୍ରସାଦ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠମବାପ ତତ୍ପଦମ୍ ॥ ୪୩

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏତତ୍ତେଽଭିହିତଂ ସର୍ବଂ ଯତ୍ପୃଷ୍ଟୋଽହମିହ ତ୍ୱୟା ।
ଧ୍ରୁବସ୍ୟୋଦ୍ଦାମଯଶସଶ୍ଚରିତଂ ସମ୍ମତଂ ସତାମ୍ ॥ ୪୪

ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟମାୟୁଷ୍ୟଂ ପୁଣ୍ୟଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ମହତ୍ ।
ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟଂ ଧ୍ରୌବ୍ୟଂ ସୌମନସ୍ୟଂ ପ୍ରଶସ୍ୟମଘମର୍ଷଣମ୍ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟାଭୀକ୍ଷ୍ଣମଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ଭବେଦ୍ଭକ୍ତିର୍ଭଗବତି ଯୟା ସ୍ୟାତ୍‌କ୍ଲେଶସଂକ୍ଷୟଃ ॥ ୪୬

ମହତ୍ତ୍ୱମିଚ୍ଛତାଂ ତୀର୍ଥଂ ଶ୍ରୋତୁଃ ଶୀଳାଦୟୋ ଗୁଣାଃ ।
ଯତ୍ର ତେଜସ୍ତଦିଚ୍ଛୂନାଂ ମାନୋ ଯତ୍ର ମନସ୍ୱିନାମ୍ ॥ ୪୭

ପ୍ରୟତଃ କୀର୍ତ୍ତୟେତ୍ ପ୍ରାତଃ ସମବାୟେ ଦ୍ୱିଜନ୍ମନାମ୍ ।
ସାୟଂ ଚ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକସ୍ୟ ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ଚରିତଂ ମହତ୍ ॥ ୪୮

ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ୍ୟାଂ ସିନୀବାଲ୍ୟାଂ ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ଶ୍ରବଣେଽଥବା ।
ଦିନକ୍ଷୟେ ବ୍ୟତୀପାତେ ସଙ୍କ୍ରମେଽର୍କଦିନେଽପି ବା ॥ ୪୯

ଶ୍ରାବୟେଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଦଧାନାନାଂ ତୀର୍ଥପାଦପଦାଶ୍ରୟଃ ।
ନେଚ୍ଛଂସ୍ତତ୍ରାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଇତି ସିଧ୍ୟତି ॥ ୫୦

ଜ୍ଞାନମଜ୍ଞାତତତ୍ତ୍ୱାୟ ଯୋ ଦଦ୍ୟାତ୍‌ସତ୍ପଥେଽମୃତମ୍ ।
କୃପାଳୋର୍ଦୀନନାଥସ୍ୟ ଦେବାସ୍ତସ୍ୟାନୁଗୃହ୍ଣତେ ॥ ୫୧

ଆହା ! ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ବୟସରେ ଧ୍ରୁବ ସାବତମାଆର କଟୁବାକ୍ୟରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ବନକୁ ଚ୍ୱଲିଗଲେ ଏବଂ ମୋ ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ତପ ଆଚରଣ କରି ଭକ୍ତର ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ବଶ ହେଉଥିବା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଜିତିଗଲେ ॥ ୪୨ ॥ ସେ ଏତେ ଛୋଟ ଅବସ୍ଥାରେ, ଅଳ୍ପ ଦିନର ତପସ୍ୟାବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ପରମପଦ ପାଇଗଲେ, ଭୂମଣ୍ଡଳର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ତପସ୍ୟା କରି ମଧ୍ୟ କଣ ସେହି ପଦ ପାଇପାରିବ ?'' ॥ ୪୩ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ତୁମେ ମୋତେ ଉଦାରକୀର୍ତ୍ତି ଧ୍ରୁବଙ୍କ ଚରିତ ବିଷୟରେ ପଚ୍ଚରିଥିଲ; ତେଣୁ ମୁଁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଣାଇଦେଲି । ସାଧୁଜନମାନେ ଏହି ଚରିତକୁ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ଏହା ଧନ, ଯଶ ଓ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ; ଏହା ହେଉଛି ପରମ ପବିତ୍ର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଙ୍ଗଳମୟ । ଏହା ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅବିନାଶୀ ପଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ । ଏହା ଦେବତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏହି ଚରିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଏବଂ ସକଳ ପାପ ନାଶକାରୀ ॥ ୪୫ ॥ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଚରିତ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ବାରମ୍ବାର ଶୁଣନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ, ଯାହା ଫଳରେ କି ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଦୁଃଖ ନାଶ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୬ ॥ ଏହା ଶ୍ରବଣ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ସୁଶୀଳତା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ; ଯେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଚ୍ୱହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ହେଉଥିବା ସ୍ଥାନ ମିଳେ; ଯେ ତେଜ ଚ୍ୱହାନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ତେଜ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଏବଂ ମନସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ବଢ଼େ ॥ ୪୭ ॥ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଏହି ମହାନ୍ ଚରିତ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଦ୍ୱିଜାତିଙ୍କ ସମାଜରେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପବିତ୍ର ଚରଣର ଶରଣରେ ରହୁଥିବା ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହା ନିଷ୍କାମଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଅମାବାସ୍ୟା, ଦ୍ୱାଦଶୀ, ଶ୍ରବଣା ନକ୍ଷତ୍ର, ତିଥିକ୍ଷୟ, ବ୍ୟତୀପାତ, ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଅଥବା ରବିବାର ଦିନ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଶୁଣାନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି ଓ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୯,୫୦ ॥ ଏହା ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବଦ୍‌ବିଷୟକ ଅମୃତମୟ ଜ୍ଞାନ । ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଗବତ୍‌ମାର୍ଗର ମର୍ମ ବିଷୟରେ ଅନଭିଜ୍ଞ, ତାଙ୍କୁ ଯେ ବି ଏହା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେହି ଦୀନବତ୍ସଳ କୃପାଳୁ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେବତାମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ କରନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥

ଇଦଂ ମୟା ତେଽଭିହିତଂ କୁରୂଦ୍ୱହ
ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତବିଶୁଦ୍ଧକର୍ମଣଃ ।
ହିତ୍ୱାର୍ଭକଃ କ୍ରୀଡ଼ନକାନି ମାତୁ-
ର୍ଗୃହଂ ଚ ବିଷ୍ଣୁଂ ଶରଣଂ ଯୋ ଜଗାମ ॥ ୫୨

ଧ୍ରୁବଙ୍କ କର୍ମ ହେଉଛି ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ପରମ ପବିତ୍ର । ସେ ନିଜର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ହିଁ ମାତାଙ୍କ ଘର ଓ ଖେଳଣାର ମୋହ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ନେବାକୁ ଗ୍ଲଲିଯାଇଥିଲେ । ହେ କୁରୁନନ୍ଦନ ! ତାହାଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଚରିତ ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଧ୍ରୁବଚରିତଂ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଧ୍ରୁବବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା; ରାଜା ଅଙ୍ଗଙ୍କ ଚରିତ

ସୂତ ଉବାଚ

ନିଶମ୍ୟ କୌଷାରବିଣୋପବର୍ଣ୍ଣିତଂ
ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠପଦାଧିରୋହଣମ୍ ।
ପ୍ରରୂଢ଼ଭାବୋ ଭଗବତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜେ
ପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପୁନସ୍ତଂ ବିଦୁରଃ ପ୍ରଚକ୍ରମେ ॥ ୧

ସୂତ ମୁନି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଧ୍ରୁବଙ୍କ ବିଷ୍ଣୁପଦରେ ଆରୂଢ଼ ହେବାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ବିଦୁରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତି ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ପୁନଃ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ପଗ୍ଲରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଦୁର ଉବାଚ

କେ ତେ ପ୍ରଚେତସୋ ନାମ କସ୍ୟାପତ୍ୟାନି ସୁବ୍ରତ ।
କସ୍ୟାନ୍ୱବାୟେ ପ୍ରଖ୍ୟାତାଃ କୁତ୍ର ବା ସତ୍ରମାସତ ॥ ୨

ମନ୍ୟେ ମହାଭାଗବତଂ ନାରଦଂ ଦେବଦର୍ଶନମ୍ ।
ଯେନ ପ୍ରୋକ୍ତଃ କ୍ରିୟାଯୋଗଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟାବିଧିର୍ହରେଃ ॥ ୩

ସ୍ୱଧର୍ମଶୀଲୈଃ ପୁରୁଷୈର୍ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଃ ।
ଇଜ୍ୟମାନୋ ଭକ୍ତିମତା ନାରଦେନେରିତଃ କିଲ ॥ ୪

ଯାସ୍ତା ଦେବର୍ଷିଣା ତତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତା ଭଗବତ୍କଥାଃ ।
ମହ୍ୟଂ ଶୁଶ୍ରୂଷବେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନାଚଷ୍ଟୁମର୍ହସି ॥ ୫

ବିଦୁର ପଗ୍ଲରିଲେ—ହେ ଭଗବଦ୍‌ପରାୟଣ ମୁନିବର ! ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରଚେତାମାନେ, ସେମାନେ କିଏ ? ସେମାନେ କାହା ପୁଅ ? ସେମାନେ କାହା ବଂଶରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ ଏବଂ କେଉଁଠି ଯଜ୍ଞ କରିଥିଲେ ? ॥ ୨ ॥ ମୋ ବିଗ୍ଲରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ କରିଥିବା ନାରଦ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜଣେ ପରମ ଭାଗବତ ହୋଇଥିବେ । ସେ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ରଚନା କରି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପୂଜାପଦ୍ଧତିରୂପ କ୍ରିୟାଯୋଗ ଉପଦେଶ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ପ୍ରଚେତାଗଣ ସ୍ୱଧର୍ମ ଆଚରଣପୂର୍ବକ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଥିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଭକ୍ତପ୍ରବର ନାରଦ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରିଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ସେଠାରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳାକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ, ସେହିସବୁ ଲୀଳା ମୋତେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୁଣାନ୍ତୁ; ସେସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ବିଶେଷ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୫ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ଗ୍ଲେତ୍କଳଃ ପୁତ୍ରଃ ପିତରି ପ୍ରସ୍ଥିତେ ବନମ୍ ।
ସାର୍ବଭୌମଶ୍ରିୟଂ ନୈଚ୍ଛଦଧିରାଜାସନଂ ପିତୁଃ ॥ ୬

ସ ଜନ୍ମନୋପଶାନ୍ତାତ୍ମା ନିଃସଙ୍ଗଃ ସମଦର୍ଶନଃ ।
ଦଦର୍ଶ ଲୋକେ ବିତତମାତ୍ମାନଂ ଲୋକମାତ୍ମନି ॥ ୭

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ମହାରାଜ ଧ୍ରୁବ ବନବାସରେ ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ, ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉତ୍କଳ ପିତାଙ୍କର ସାର୍ବଭୌମ ବୈଭବ ଓ ରାଜ୍ୟସିଂହାସନ ଅଙ୍ଗୀକାର କଲେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ସେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ, ଆସକ୍ତିଶୂନ୍ୟ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ଥିଲେ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ଓ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ

ଆତ୍ମାନଂ ବ୍ରହ୍ମ ନିର୍ବାଣଂ ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତମିତବିଗ୍ରହମ୍ ।
ଅବବୋଧରସୈକାତ୍ମ୍ୟମାନନ୍ଦମନୁସନ୍ତତମ୍ ॥ ୮

ଅବ୍ୟବଚ୍ଛିନ୍ନଯୋଗାଗ୍ନିଦଗ୍ଧକର୍ମମଲାଶୟଃ ।
ସ୍ୱରୂପମବରୁନ୍ଧାନୋ ନାତ୍ମନୋଽନ୍ୟଂ ତଦୈକ୍ଷତ ॥ ୯

ଜଡ଼ାନ୍ଧବଧିରୋନ୍ମତ୍ତମୂକାକୃତିରତନ୍ମତିଃ ।
ଲକ୍ଷିତଃ ପଥି ବାଲାନାଂ ପ୍ରଶାନ୍ତାର୍ଚ୍ଚିରିବାନଳଃ ॥ ୧୦

ମତ୍ୱା ତଂ ଜଡ଼ମୁନ୍ମତ୍ତଂ କୁଳବୃଦ୍ଧାଃ ସମନ୍ତ୍ରିଣଃ ।
ବତ୍ସରଂ ଭୂପତିଂ ଚକ୍ରୁର୍ଯବୀୟାଂସଂ ଭ୍ରମେଃ ସୁତମ୍ ॥ ୧୧

ସ୍ୱର୍ବୀଥିର୍ବତ୍ସରସ୍ୟେଷ୍ଟା ଭାର୍ଯ୍ୟାସୂତ ଷଡ଼ାତ୍ମଜାନ୍ ।
ପୁଷ୍ପାର୍ଣ୍ଣଂ ତିଗ୍ମକେତୁଂ ଚ ଇଷମୂର୍ଜଂ ବସୁଂ ଜୟମ୍ ॥ ୧୨

ପୁଷ୍ପାର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ପ୍ରଭା ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦୋଷା ଚ ଦ୍ୱେ ବଭୂବତୁଃ ।
ପ୍ରାତର୍ମଧ୍ୟନ୍ଦିନଂ ସାୟମିତି ହ୍ୟାସନ୍ ପ୍ରଭାସୁତାଃ ॥ ୧୩

ପ୍ରଦୋଷୋ ନିଶିଥୋ ବ୍ୟୁଷ୍ଟ ଇତି ଦୋଷାସୁତାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ବ୍ୟୁଷ୍ଟଃ ସୁତଂ ପୁଷ୍କରିଣ୍ୟାଂ ସର୍ବତେଜସମାଦଧେ ॥ ୧୪

ସ ଚକ୍ଷୁଃ ସୁତମାକୂତ୍ୟାଂ ପତ୍ନ୍ୟାଂ ମନୁମବାପ ହ ।
ମନୋରସୂତ ମହିଷୀ ବିରଜାନ୍ନଡ୍ୱଲା ସୁତାନ୍ ॥ ୧୫

ପୁରୁଂ କୁତ୍ସଂ ତ୍ରିତଂ ଦ୍ୟୁମ୍ନଂ ସତ୍ୟବନ୍ତମୃତଂ ବ୍ରତମ୍ ।
ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମମତୀରାତ୍ରଂ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଂ ଶିବିମୁଲ୍ମୁକମ୍ ॥ ୧୬

ଉଲ୍ମୁକୋଽଜନୟତ୍ପୁତ୍ରାନ୍ପୁଷ୍କରିଣ୍ୟାଂ ଷଡୁତ୍ତମାନ୍ ।
ଅଙ୍ଗଂ ସୁମନସଂ ଖ୍ୟାତିଂ କ୍ରତୁମଙ୍ଗିରସଂ ଗୟମ୍ ॥ ୧୭

ସୁନୀଥାଙ୍ଗସ୍ୟ ଯା ପତ୍ନୀ ସୁଷୁବେ ବେନମୁଲ୍ବଣମ୍ ।
ଯଦ୍ଦୌଃଶୀଲ୍ୟାତ୍ସ ରାଜର୍ଷିର୍ନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ନିରଗାତ୍ପୁରାତ୍ ॥ ୧୮

ଯମଙ୍ଗ ଶେପୁଃ କୁପିତା ବାଗ୍ୱଜ୍ରା ମୁନୟଃ କିଲ ।
ଗତାସୋସ୍ତସ୍ୟ ଭୂୟସ୍ତେ ମମନ୍ଥୁର୍ଦକ୍ଷିଣଂ କରମ୍ ॥ ୧୯

ଅରାଜକେ ତଦା ଲୋକେ ଦସ୍ୟୁଭିଃ ପୀଡ଼ିତାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ଜାତୋ ନାରାୟଣାଂଶେନ ପୃଥୁରାଦ୍ୟଃ କ୍ଷିତୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୦

ଭିତରେ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣର ବାସନାରୂପୀ ମଳ ଅଖଣ୍ଡ ଯୋଗାଗ୍ନିରେ ଭସ୍ମ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ବିଶୁଦ୍ଧସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ରୂପରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ସକଳପ୍ରକାର ବିଭେଦରୁ ରହିତ ପ୍ରଶାନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ହିଁ ସେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ବୁଝିଥିଲେ ଏବଂ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ନିଜ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ମଣୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୮,୯ ॥ ସେ ଉପରକୁ ଜଣେ ଅନ୍ଧ, କାଲ, ପାଗଳ ଅଥବା ମୂକ ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ସେପରି ନ ଥିଲେ । ସଡ଼କ ଇତ୍ୟାଦି ସାଧାରଣ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଶିଖାହୀନ ଅଗ୍ନି ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ତେଣୁ କୁଳର ବୟସ୍କ ଲୋକେ ତଥା ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ମୂର୍ଖ ଓ ପାଗଳ ବୋଲି ଭାବି, ତାଙ୍କ ସାନଭାଇ ଭ୍ରମିପୁତ୍ର ବତ୍ସରଙ୍କୁ ରାଜା କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ବତ୍ସରଙ୍କର ପ୍ରିୟା ଭାର୍ଯ୍ୟା ସ୍ୱର୍ବୀଥିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁଷ୍ପାର୍ଣ୍ଣ, ତିଗ୍ମକେତୁ, ଇଷ, ଉର୍ଜ, ବସୁ ଓ ଜୟ ନାମକ ଛଅଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ପୁଷ୍ପାର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ପ୍ରଭା ଓ ଦୋଷା ନାମରେ ଦୁଇଟି ଭାର୍ଯ୍ୟା ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଭାଙ୍କର ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟନ୍ଦିନ ଓ ସାୟଂ—ଏପରି ତିନୋଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଦୋଷାଙ୍କର ପ୍ରଦୋଷ, ନିଶୀଥ ଓ ବ୍ୟୁଷ୍ଟ—ଏପରି ତିନୋଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ । ବ୍ୟୁଷ୍ଟ ଆପଣା ଭାର୍ଯ୍ୟା ପୁଷ୍କରିଣୀଙ୍କ ଠାରୁ ସର୍ବତେଜା ନାମକ ପୁତ୍ରଟିଏ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସର୍ବତେଜାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଆକୂତିଙ୍କ ଠାରୁ ଚକ୍ଷୁଃ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା; ଚାକ୍ଷୁଷ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ସେ ମନୁ ହେଲେ । ଚକ୍ଷୁ ମନୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ନଡ୍ୱଲାଙ୍କ ଠାରୁ ପୁରୁ, କୁତ୍ସ, ତ୍ରିତ, ଦ୍ୟୁମ୍ନ, ସତ୍ୟବାନ୍, ଋତ, ବ୍ରତ, ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ, ଅତିରାତ୍ର, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଶିବି ଓ ଉଲ୍ମୁକ—ଏପରି ବାରଟି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଉଲ୍ମୁକଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପୁଷ୍କରିଣୀଙ୍କ ଠାରୁ ଅଙ୍ଗ, ସୁମନା, ଖ୍ୟାତି, କ୍ରତୁ, ଅଙ୍ଗିରା ଓ ଗୟ ନାମକ ଛଅ ଜଣ ଉତ୍ତମପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଅଙ୍ଗଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁନୀଥା କ୍ରୂରକର୍ମା ବେଣଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ । ବେଣଙ୍କ ଦୁଷ୍ଟତାରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରାଜର୍ଷି ଅଙ୍ଗ ନଗର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ପ୍ରିୟ ବିଦୁର ! ମୁନିମାନଙ୍କର ବାକ୍ୟ ବଜ୍ର ସମାନ ଅମୋଘ ହୋଇଥାଏ; ସେମାନେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବେଣଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ବେଣ ମରିଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ କେହି ରାଜା ନ ଥିବାରୁ ସ୍ୱେରଚାରୀ ଲୋକଙ୍କ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମାନେ ବହୁ ଦୁଃଖ ପାଇଲେ । ତାହା ଦେଖି ମୁନିମାନେ ବେଣଙ୍କର ଡାହାଣ ଭୁଜଟି ମନ୍ଥନ କଲେ ଏବଂ ସେହି ମନ୍ଥନରୁ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅଂଶାବତାର ଆଦିସମ୍ରାଟ ମହାରାଜା ପୃଥୁ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୧୯,୨୦ ॥

ବିଦୁର ଉବାଚ

ତସ୍ୟ ଶୀଳନିଧେଃ ସାଧୋର୍ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ରାଜ୍ଞଃ କଥମଭୂଦ୍ଦୁଷ୍ଟା ପ୍ରଜା ଯଦ୍‌ବିମନା ଯଯୌ ॥ ୨୧

କିଂ ବାଂହୋ ବେନ ଉଦ୍ଦିଶ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡମୟୂଯୁଜନ୍ ।
ଦଣ୍ଡବ୍ରତଧରେ ରାଜ୍ଞି ମୁନୟୋ ଧର୍ମକୋବିଦାଃ ॥ ୨୨

ନାବଧ୍ୟେୟଃ ପ୍ରଜାପାଲଃ ପ୍ରଜାଭିରଘବାନପି ।
ଯଦସୌ ଲୋକପାଲାନାଂ ବିଭର୍ତ୍ତ୍ୟୋଜଃ ସ୍ୱତେଜସା ॥ ୨୩

ଏତଦାଖ୍ୟାହି ମେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସୁନୀଥାତ୍ମଜଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧଧାନାୟ ଭକ୍ତାୟ ତ୍ୱଂ ପରାବରବିତ୍ତମଃ ॥ ୨୪

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଙ୍ଗୋଽଶ୍ୱମେଧଂ ରାଜର୍ଷିରାଜହାର ମହାକ୍ରତୁମ୍ ।
ନାଜଗ୍ମୁର୍ଦେବତାସ୍ତସ୍ମିନ୍ନାହୂତା ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ॥ ୨୫

ତମୂଚୁର୍ବିସ୍ମିତାସ୍ତତ୍ର ଯଜମାନମଥର୍ତ୍ତ୍ୱିଜଃ ।
ହବୀଂଷି ହୂୟମାନାନି ନ ତେ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ଦେବତାଃ ॥ ୨୬

ରାଜନ୍ ହବୀଂଷ୍ୟଦୁଷ୍ଟାନି ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽସାଦିତାନି ତେ ।
ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଯାତଯାମାନି ଯୋଜିତାନି ଧୃତବ୍ରତୈଃ ॥ ୨୭

ନ ବିଦାମେହ ଦେବାନାଂ ହେଳନଂ ବୟମଣ୍ୱପି ।
ଯନ୍ନ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ଭାଗାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ଯେ ଦେବାଃ କର୍ମସାକ୍ଷିଣଃ ॥ ୨୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଙ୍ଗୋ ଦ୍ୱିଜବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଯଜମାନଃ ସୁଦୁର୍ମନାଃ ।
ତତ୍ପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ବ୍ୟସୃଜଦ୍‌ବାଚଂ ସଦସ୍ୟାଂସ୍ତଦନୁଜ୍ଞୟା ॥ ୨୯

ନାଗଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟାହୁତା ଦେବା ନ ଗୃହ୍ଣନ୍ତି ଗ୍ରହାନିହ ।
ସଦସସ୍ପତୟୋ ବ୍ରୂତ କିମବଦ୍ୟଂ ମୟା କୃତମ୍ ॥ ୩୦

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମହାରାଜ ଅଙ୍ଗ ତ ବଡ଼ ସୁଶୀଳ, ସାଧୁ ସ୍ୱଭାବବିଶିଷ୍ଟ, ବ୍ରହ୍ମଣଭକ୍ତ ଓ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ; ତାଙ୍କର ବେଣଙ୍କ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ପୁତ୍ର କିପରି ଜନ୍ମ ହେଲେ, ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ସେ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ନଗର ଛାଡ଼ିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ? ॥ ୨୧ ॥ ରାଜଦଣ୍ଡଧାରୀ ବେଣଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏପରି କି ଅପରାଧ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ଧର୍ମଜ୍ଞ ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଶାପରୂପ ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ ॥ ୨୨ ॥ ପ୍ରଜାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି, ଯଦି ପ୍ରଜାପାଳକ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପାପ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ ନାହିଁ; କାରଣ ରାଜା ନିଜ ପ୍ରଭାବବଳରେ ଅଷ୍ଟଲୋକପାଳଙ୍କ ତେଜ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଭକ୍ତ ଏବଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭୂତ-ଭବିଷ୍ୟତର କଥା ଜାଣିପାରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତେଣୁ ମୋତେ ସୁନୀଥାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବେଣଙ୍କର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିଷୟ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଥରେ ରାଜର୍ଷି ଅଙ୍ଗ ଅଶ୍ୱମେଧ-ମହାଯଜ୍ଞ କଲେ । ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଆବାହନ କଲେ ମଧ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ନିଜ ନିଜର ଭାଗ ନେବାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ତେଣୁ ଋତ୍ୱିଜମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଯଜମାନ ଅଙ୍ଗଙ୍କୁ କହିଲେ, ''ରାଜନ୍ ! ଏହି ଆହୁତିରୂପରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଘୃତ ଆଦି ପଦାର୍ଥ ହବନ କରୁଛୁ, ଏସବୁ ପଦାର୍ଥ ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱୀକାର କରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଆମେ ଜାଣୁ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ହୋମସାମଗ୍ରୀ ଦୂଷିତ ନୁହେଁ; ଆପଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ବେଦମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ବଳହୀନ ନୁହେଁ; କାରଣ ଏସବୁ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯାଜକୋଚିତ ସକଳ ନିୟମ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଏଠାରେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବି କର୍ମରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସାମାନ୍ୟମାତ୍ରାରେ ବି ଅପରାଧ କରାଯାଇନାହିଁ; ତଥାପି କର୍ମାଧ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତାମାନେ କାହିଁକି ସେମାନଙ୍କର ଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି ?'' ॥ ୨୮ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଯଜମାନ ଅଙ୍ଗ ମନେ ମନେ ବହୁତ ଦୁଃଖୀ ହେଲେ । ସେ ଯାଜକମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ମୌନ ଭାଙ୍ଗି ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କୁ (ଯଜ୍ଞର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକଙ୍କୁ) ପଚାରିଲେ, ''ହେ ସଦସ୍ୟଗଣ ! ଆବାହନ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଦେବତାମାନେ ଯଜ୍ଞକୁ ଆସୁନାହାନ୍ତି, କି ସୋମପାତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ଏଥିରେ କି ଅପରାଧ କରିଛି, ଆପଣମାନେ କହନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ସଦସସ୍ପତୟ ଊଚୁଃ

ନରଦେବେହ ଭବତୋ ନାଘଂ ତାବନ୍ମନାକ୍ ସ୍ଥିତମ୍ ।
ଅସ୍ତ୍ୟେକଂ ପ୍ରାକ୍ତନମଘଂ ଯଦିହେଦୃକ୍ ତ୍ୱମପ୍ରଜଃ ॥ ୩୧

ତଥା ସାଧୟ ଭଦ୍ରଂ ତେ ଆତ୍ମାନଂ ସୁପ୍ରଜଂ ନୃପ ।
ଇଷ୍ଟସ୍ତେ ପୁତ୍ରକାମସ୍ୟ ପୁତ୍ରଂ ଦାସ୍ୟତି ଯଜ୍ଞଭୁକ୍ ॥ ୩୨

ତଥା ସ୍ୱଭାଗଧେୟାନି ଗ୍ରହୀଷ୍ୟନ୍ତି ଦିବୌକସଃ ।
ଯଦ୍‌ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଃ ସାକ୍ଷାଦପତ୍ୟାୟ ହରିର୍ବୃତଃ ॥ ୩୩

ତାଂସ୍ତାନ୍ କାମାନ୍ ହରିର୍ଦଦ୍ୟାଦ୍ ଯାନ୍ ଯାନ୍ କାମୟତେ ଜନଃ ।
ଆରାଧିତୋ ଯଥୈବୈଷ ତଥା ପୁଂସାଂ ଫଳୋଦୟଃ ॥ ୩୪

ଇତି ବ୍ୟବସିତା ବିପ୍ରାସ୍ତସ୍ୟ ରାଜ୍ଞଃ ପ୍ରଜାତୟେ ।
ପୁରୋଡାଶଂ ନିରବପନ୍ ଶିପିବିଷ୍ଟାୟ ବିଷ୍ଣବେ ॥ ୩୫

ତସ୍ମାତ୍‌ପୁରୁଷ ଉତ୍ତସ୍ଥୌ ହେମମାଲ୍ୟମଲାମ୍ବରଃ ।
ହିରଣ୍ମୟେନ ପାତ୍ରେଣ ସିଦ୍ଧମାଦାୟ ପାୟସମ୍ ॥ ୩୬

ସ ବିପ୍ରାନୁମତୋ ରାଜା ଗୃହୀତ୍ୱାଞ୍ଜଲିନୌଦନମ୍ ।
ଅବଘ୍ରାୟ ମୁଦା ଯୁକ୍ତଃ ପ୍ରାଦାତ୍‌ପତ୍ନ୍ୟା ଉଦାରଧୀଃ ॥ ୩୭

ସା ତତ୍‌ପୁଂସବନଂ ରାଜ୍ଞୀ ପ୍ରାଶ୍ୟ ବୈ ପତ୍ୟୁରାଦଧେ ।
ଗର୍ଭଂ କାଳ ଉପାବୃତ୍ତେ କୁମାରଂ ସୁଷୁବେଽପ୍ରଜା ॥ ୩୮

ସ ବାଳ ଏବ ପୁରୁଷୋ ମାତାମହମନୁବ୍ରତଃ ।
ଅଧର୍ମାଂଶୋଦ୍ଭବଂ ମୃତ୍ୟୁଂ ତେନାଭବଦଧାର୍ମିକଃ ॥ ୩୯

ସ ଶରାସନମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ମୃଗୟୁର୍ବନଗୋଚରଃ ।
ହନ୍ତ୍ୟସାଧୁର୍ମୃଗାନ୍ ଦୀନାନ୍ ବେନୋଽସାବିତ୍ୟରୌଜ୍ଜନଃ ॥ ୪୦

• ଆକ୍ରୀଡ଼େକ୍ରୀଡ଼ତୋ ବାଳାନ୍ ବୟସ୍ୟାନତିଦାରୁଣଃ ।
ପ୍ରସହ୍ୟ ନିରନୁକ୍ରୋଶଃ ପଶୁମାରମମାରୟତ୍ ॥ ୪୧

ସଦସ୍ୟମାନେ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଇହଜନ୍ମରେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର ବି ଅପରାଧ ହୋଇନି, କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଗୋଟିଏ ଅପରାଧ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି; ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ଏପରି ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ରହୀନ ॥ ୩୧ ॥ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ପ୍ରଥମେ ଆପଣ ସୁପୁତ୍ର ଲାଭ କରିବାକୁ ଉପାୟ କରନ୍ତୁ । ଯଦି ଆପଣ ପୁତ୍ର କାମନା ରଖି ଯଜ୍ଞ କରିବେ, ତେବେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ପୁତ୍ର ଦେବେ ॥ ୩୨ ॥ ଯଦି ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆବାହନ କରାଯିବ, ତେବେ ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଆସି ନିଜ ନିଜର ଯଜ୍ଞଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୩୩ ॥ ଭକ୍ତ ଯେଉଁସବୁ ବସ୍ତୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ଶ୍ରୀହରି ତାକୁ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଯେଉଁପରି ଆରାଧନା କରାଯାଏ, ଉପାସକକୁ ସେହିପରି ଫଳ ମିଳେ ॥ ୩୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ରାଜା ଅଙ୍ଗଙ୍କୁ ପୁତ୍ରପ୍ରାପ୍ତି କରାଇବାକୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଋତ୍ୱିଜମାନେ ଶିପିବିଷ୍ଟ ନାମଧାରୀ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ପୁରୋଡ଼ାଶ (ଘୃଉଳଚୁନାର ପିଠା) ନାମକ ଚରୁ ସମର୍ପଣ କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଅଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଦେବାମାତ୍ରେ ଅଗ୍ନିକୁଣ୍ଡରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଓ ଶୁଭ୍ରବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଥିବା ଜଣେ ପୁରୁଷ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ସେ ହାତରେ ସିଦ୍ଧ କ୍ଷୀରୀପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଧରିଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଉଦାରବୁଦ୍ଧି ରାଜା ଅଙ୍ଗ ଯାଜକମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ ଆପଣା ଅଞ୍ଜଳିରେ ସେହି କ୍ଷୀରୀ ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ନିଜେ ଆଘ୍ରାଣ କରି ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ପୁତ୍ରହୀନା ରାଣୀ ସେହି ପୁତ୍ରପ୍ରଦାୟିନୀ କ୍ଷୀରୀ ଖାଇ ପତିଙ୍କ ସହବାସ କରିବାରୁ ଗର୍ଭ ଧାରଣ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯଥାସମୟରେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୩୮ ॥ ସେହି ବାଳକ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ହିଁ ଅଧର୍ମଙ୍କ ବଂଶରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ତାର ଅଜା ମୃତ୍ୟୁଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇଗଲା । (ସୁନୀଥା ମୃତ୍ୟୁଙ୍କର କନ୍ୟା ଥିଲେ); ତେଣୁ ସେହି ବାଳକ ବେଣ ମଧ୍ୟ ଅଧାର୍ମିକ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୯ ॥

ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଧନୁଶର ଧରି ବନକୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲା ଏବଂ ବିଚାରୀ ସରଳା ହରିଣୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାଧ ପରି ହତ୍ୟା କରୁଥିଲା । ତାକୁ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ପୁରବାସୀମାନେ 'ବେଣ ଆସିଲା ! ବେଣ ଆସିଲା !!' ବୋଲି ପାଟି କରି ଉଠୁଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେ ଏପରି କ୍ରୂର ଥିଲା ଯେ, ପଡ଼ିଆରେ ଖେଳୁଥିବା ନିଜ ବୟସର ପିଲାଙ୍କୁ ବି ପଶୁଙ୍କୁ ମାରିବା ପରି ପ୍ରାଣରେ ମାରିଦେଉଥିଲା ॥ ୪୧ ॥

ତଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ଖଳଂ ପୁତ୍ରଂ ଶାସନୈର୍ବିବିଧୈର୍ନୃପଃ ।
ଯଦା ନ ଶାସିତୁଂ କଳ୍ପୋ ଭୃଶମାସୀତ୍ସୁଦୁର୍ମନାଃ ॥ ୪୨

ପ୍ରାୟେଣାଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚିତୋ ଦେବୋ ଯେଽପ୍ରଜା ଗୃହମେଧିନଃ ।
କଦପତ୍ୟଭୃତଂ ଦୁଃଖଂ ଯେ ନ ବିନ୍ଦନ୍ତି ଦୁର୍ଭରମ୍ ॥ ୪୩

ଯତଃ ପାପୀୟସୀ କୀର୍ତ୍ତିରଧର୍ମଶ୍ଚ ମହାନ୍ନୃଣାମ୍ ।
ଯତୋ ବିରୋଧଃ ସର୍ବେଷାଂ ଯତ ଆଧିରନନ୍ତକଃ ॥ ୪୪

କସ୍ତଂ ପ୍ରଜାପଦେଶଂ ବୈ ମୋହବନ୍ଧନମାତ୍ମନଃ ।
ପଣ୍ଡିତୋ ବହୁ ମନ୍ୟେତ ଯଦର୍ଥାଃ କ୍ଲେଶଦା ଗୃହାଃ ॥ ୪୫

କଦପତ୍ୟଂ ବରଂ ମନ୍ୟେ ସଦପତ୍ୟାଚ୍ଛୁଚାଂ ପଦାତ୍ ।
ନିର୍ବିଦ୍ୟେତ ଗୃହାନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ଯତ୍କ୍ଲେଶନିବହା ଗୃହାଃ ॥ ୪୬

ଏବଂ ସ ନିର୍ବିଣ୍ଣମନା ନୃପୋ ଗୃହା-
ନ୍ନିଶୀଥ ଉତ୍ଥାୟ ମହୋଦୟୋଦୟାତ୍ ।
ଅଲବ୍ଧନିଦ୍ରୋଽନୁପଲକ୍ଷିତୋ ନୃଭି-
ର୍ହିତ୍ୱା ଗତୋ ବେନସୁବଂ ପ୍ରସୁପ୍ତାମ୍ ॥ ୪୭

ବିଜ୍ଞାୟ ନିର୍ବିଦ୍ୟ ଗତଂ ପତିଂ ପ୍ରଜାଃ
ପୁରୋହିତାମାତ୍ୟସୁହୃଦ୍ଗଣାଦୟଃ ।
ବିଚିକ୍ୟୁରୁର୍ବ୍ୟାମତିଶୋକକାତରା
ଯଥା ନିଗୂଢଂ ପୁରୁଷଂ କୁଯୋଗିନଃ ॥ ୪୮

ଅଲକ୍ଷୟନ୍ତଃ ପଦବୀଂ ପ୍ରଜାପତେ-
ର୍ହତୋଦ୍ୟମାଃ ପ୍ରତ୍ୟୁପସୃତ୍ୟ ତେ ପୁରୀମ୍ ।
ଋଷୀନ୍ ସମେତାନଭିବନ୍ଦ୍ୟ ସାଶ୍ରବୋ
ନ୍ୟବେଦୟନ୍ ପୌରବ ଭର୍ତ୍ତୃବିପ୍ଲବମ୍ ॥ ୪୯

ବେଣର ଏପରି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତି ଦେଖି ମହାରାଜା ଅଙ୍ଗ ତାକୁ ସୁଧାରିବାକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ଭଲବାଟକୁ ଆଣିପାରିଲେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ମନରେ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ହେଲା ॥ ୪୨ ॥ (ସେ ମନେ ମନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ,) ''ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର ନାହିଁ, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ କୁପୁତ୍ରର ଅପକର୍ମଜନିତ କ୍ଲେଶ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ଯେଉଁ ସନ୍ତାନର ଅପକର୍ମ ହେତୁ ମାତାପିତାଙ୍କର ସକଳ ସୁଯଶ ମାଟିରେ ମିଶିଯାଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧର୍ମରେ ଭାଗୀଦାର ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ସମସ୍ତଙ୍କର ବିରୋଧୀ ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ଅନନ୍ତ ଚିନ୍ତା ଗ୍ରାସ କରେ ଏବଂ ଗୃହ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖଦାୟୀ ମନେହୁଏ, ସେପରି ନାମକୁମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ବା ଲାଳସା ପ୍ରକାଶ କରିବ ? ସେପରି ସନ୍ତାନ ତ ହେଉଛି ଆତ୍ମା ନିମନ୍ତେ ଏକପ୍ରକାର ମୋହମୟ ବନ୍ଧନ ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସୁପୁତ୍ର ଠାରୁ କୁପୁତ୍ର ବରଂ ଭଲ; କାରଣ ସୁପୁତ୍ରକୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ କଷ୍ଟ ବୋଧହୁଏ; କିନ୍ତୁ କୁପୁତ୍ର ତ ଘରଟାକୁ ନର୍କରେ ପରିଣତ କରିଦିଏ; ତେଣୁ ତା ହେତୁ ଲୋକକୁ ସହଜରେ ଗୃହବନ୍ଧନରୁ ଛୁଟି ମିଳିଯାଏ।'' ॥ ୪୬ ॥

ଏପରି ବିଚାର କରି କରି ମହାରାଜା ଅଙ୍ଗଙ୍କୁ ରାତିରେ ନିଦ ହେଲାନି। ଗୃହସ୍ଥଜୀବନ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତି ଆସିଗଲା। ସେ ଦିନେ ଅଧରାତିବେଳକୁ ଶେଯରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ। ସେତେବେଳକୁ ବେଣର ମାତା ନିଘୋଡ଼ ନିଦରେ ଶୋଇଥାନ୍ତି। ରାଜା ସମସ୍ତଙ୍କର ମୋହ ଛାଡ଼ିଦେଲେ। ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଜାଣିଲା ପରି ଚୁପ୍‌ଚାପ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନବରରୁ ବାହାରି ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୭ ॥ ମହାରାଜ ବୈରାଗୀ ହୋଇ ଘର ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣିପାରି ସକଳ ପ୍ରଜା, ପୁରୋହିତ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ସହୃଦ୍‌ଗଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇ, ଯୋଗର ଯଥାର୍ଥ ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରି ନ ଥିବା ପୁରୁଷ ଯେପରି ନିଜ ହୃଦୟରେ ଗୁପ୍ତରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ନାନାସ୍ଥାନରେ ବାହାରେ ଖୋଜେ, ତାହାଙ୍କୁ ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୮ ॥ ଶେଷରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ନ ପାଇବାରୁ ସେମାନେ ନିରାଶ ହୋଇ ନଗରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଯେଉଁ ମୁନିଜନମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ପ୍ରଣାମ କରି, ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରାଇ ଝରାଇ ମହାରାଜା ନ ମିଳିବାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ବେଣଙ୍କ କଥା

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଭୃଗ୍ୱାଦୟସ୍ତେ ମୁନୟୋ ଲୋକାନାଂ କ୍ଷେମଦର୍ଶିନଃ ।
ଗୋପ୍ତର୍ଯ୍ୟସତି ବୈ ନୃଣାଂ ପଶ୍ୟନ୍ତଃ ପଶୁସାମ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧

ବୀର ମାତରମାହୂୟ ସୁନୀଥାଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ପ୍ରକୃତ୍ୟସମ୍ମତଂ ବେନମଭ୍ୟଷିଞ୍ଚନ୍ ପତିଂ ଭୁବଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ନୃପାସନଗତଂ ବେନମତ୍ୟୁଗ୍ରଶାସନମ୍ ।
ନିଲିଲ୍ୟୁର୍ଦସ୍ୟବଃ ସଦ୍ୟଃ ସର୍ପତ୍ରସ୍ତା ଇବାଖବଃ ॥ ୩

ସ ଆରୂଢନୃପସ୍ଥାନ ଉନ୍ନଦ୍ଧୋଽଷ୍ଟବିଭୂତିଭିଃ ।
ଅବମେନେ ମହାଭାଗାନ୍ ସ୍ତବ୍ଧଃ ସମ୍ଭାବିତଃ ସ୍ୱତଃ ॥ ୪

ଏବଂ ମଦାନ୍ଧ ଉତ୍ସିକ୍ତୋ ନିରଙ୍କୁଶ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ ରଥମାସ୍ଥାୟ କମ୍ପୟନ୍ନିବ ରୋଦସୀ ॥ ୫

ନ ଯଷ୍ଟବ୍ୟଂ ନ ଦାତବ୍ୟଂ ନ ହୋତବ୍ୟଂ ଦ୍ୱିଜାଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଇତି ନ୍ୟବାରୟଦ୍ଧର୍ମଂ ଭେରୀଘୋଷେଣ ସର୍ବଶଃ ॥ ୬

ବେନସ୍ୟାବେକ୍ଷ୍ୟ ମୁନୟୋ ଦୁର୍ବୃତ୍ତସ୍ୟ ବିଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ବିମୃଶ୍ୟ ଲୋକବ୍ୟସନଂ କୃପୟୋଚୁଃ ସ୍ମ ସତ୍ରିଣଃ ॥ ୭

ଅହୋ ଉଭୟତଃ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଲୋକସ୍ୟ ବ୍ୟସନଂ ମହତ୍ ।
ଦାରୁଣ୍ୟୁଭୟତୋ ଦୀପ୍ତ ଇବ ତସ୍କରପାଳୟୋଃ ॥ ୮

ଅରାଜକଭୟାଦେଷ କୃତୋ ରାଜାତଦର୍ହଣଃ ।
ତତୋଽପ୍ୟାସୀଦ୍ଭୟଂ ତ୍ୱଦ୍ୟ କଥଂ ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱସ୍ତି ଦେହିନାମ୍ ॥ ୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ବୀର ବିଦୁର ! ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳକାମୀ ସେହି ଭୃଗୁ ଆଦି ମୁନିମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅଙ୍ଗ ଚାଲିଯିବା ପରେ ପୃଥିବୀକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲୋକ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି; ଅରାଜକତା ଫଳରେ ଲୋକମାନେ ପଶୁଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ତେଣୁ ସେମାନେ ବେଣଙ୍କ ମାତା ସୁନୀଥାଙ୍କ ଅନୁମତି ନେଇ, ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅସମ୍ମତି ସତ୍ତ୍ୱେ ବେଣଙ୍କୁ ଭୂମଣ୍ଡଳର ରାଜାରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ବେଣ ବଡ଼ କଠୋର ଶାସକ ଥିଲେ । ସେ ରାଜା ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଶୁଣି ସାପଭୟରେ ମୂଷା ଲୁଚିଯିବା ପରି ଚୋର-ଡକାୟତମାନେ ପ୍ରାଣଭୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଲୁଚିଗଲେ ॥ ୩ ॥ ରାଜାର ଆସନ ପାଇଯାଇ, ବେଣ ଅଷ୍ଟଲୋକପାଳଙ୍କ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲାଭ କଲେ ଓ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଅଭିମାନବଶତଃ ନିଜେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଧରିନେଇ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ, ରଥ ଚଢ଼ି ନିରଙ୍କୁଶ ଗଜରାଜ ପରି ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରତାପରେ ପୃଥିବୀ ଓ ଆକାଶ କମ୍ପମାନ ହେଲା ॥ ୫ ॥ ସେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ ଢେଙ୍ଗୁରା ପିଟାଇ ଶୁଣାଇଦେଲେ ଯେ, କୌଣସି ବି ଦ୍ୱିଜବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ କେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ, ଦାନ ଓ ହୋମ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି ଭାବରେ ସେ ରାଜ୍ୟର ସକଳ ଧର୍ମକର୍ମ ବନ୍ଦ କରାଇଦେଲେ ॥ ୬ ॥

ଦୁଷ୍ଟ ବେଣଙ୍କର ଏପରି ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖି, ସବୁ ମୁନିଋଷି ଏକତ୍ର ହେଲେ ଏବଂ ସଂସାର ଉପରେ ଏଭଳି ସଂକଟ ପଡ଼ିଯିବା ଦେଖି କରୁଣାବଶତଃ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ହାୟ ! ଉଭୟମୁଣ୍ଡରେ ନିଆଁ ଜଳୁଥିବା କାଠଖଣ୍ଡର ମଝିରେ ଥିବା ବିଚରା ପିମ୍ପୁଡ଼ିମାନେ ଯେପରି ବିରାଟ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ସେହିପରି ଏପଟେ ରାଜାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ସାଙ୍ଗକୁ ସେପଟେ ଚୋର-ଡକାୟତଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ବେଲୁବେଳ ପ୍ରବଳ ହେଉଛି । ଏପରି ଦୁଇ ଅତ୍ୟାଚାର ମଝିରେ ରହି ପ୍ରଜାମାନେ ଘୋର ସଂକଟରେ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୭,୮ ॥ ରାଜ୍ୟରେ ଅରାଜକତା ବ୍ୟାପିଯିବା ଭୟରେ ଆମେ ତ ଅଯୋଗ୍ୟ ବେଣଟାକୁ ରାଜାସନରେ ବସାଇଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଏବେ ସେ ବି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଭୟର କାରଣ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ କିପରି ବା ସୁଖଶାନ୍ତି ମିଳିପାରିବ ! ॥ ୯ ॥

ଅହେରିବ ପୟଃପୋଷଃ ପୋଷକସ୍ୟାପ୍ୟନର୍ଥଭୃତ୍ ।
ବେନଃ ପ୍ରକୃତ୍ୟୈବ ଖଳଃ ସୁନୀଥାଗର୍ଭସମ୍ଭବଃ ॥ ୧୦

ନିରୂପିତଃ ପ୍ରଜାପାଳଃ ସ ଜିଘାଂସତି ବୈ ପ୍ରଜାଃ ।
ତଥାପି ସାନ୍ତ୍ୱୟେମାମୁଂ ନାସ୍ମାଂସ୍ତତ୍ପାତକଂ ସ୍ପୃଶେତ୍ ॥ ୧୧

ତଦ୍‌ବିଦ୍ୱଦ୍ଭିରସଦ୍‌ବୃତ୍ତୋ ବେନୋଽସ୍ମାଭିଃ କୃତୋ ନୃପଃ ।
ସାନ୍ତ୍ୱିତୋ ଯଦି ନୋ ବାଚଂ ନ ଗ୍ରହୀଷ୍ୟତ୍ୟଧର୍ମକୃତ୍ ॥ ୧୨

ଲୋକଧିକ୍କାରସନ୍ଦଗ୍ଧଂ ଦହିଷ୍ୟାମଃ ସ୍ୱତେଜସା ।
ଏବମଧ୍ୟବସାୟୈନଂ ମୁନୟୋ ଗୂଢମନ୍ୟବଃ ।
ଉପବ୍ରଜ୍ୟାବ୍ରୁବନ୍ ବେନଂ ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱା ଚ ସାମଭିଃ ॥ ୧୩

ମୁନୟ ଊଚୁଃ

ନୃପବର୍ଯ୍ୟ ନିବୋଧୈତଦ୍ ଯତ୍ତେ ବିଜ୍ଞାପୟାମ ଭୋଃ ।
ଆୟୁଃଶ୍ରୀବଲକୀର୍ତ୍ତୀନାଂ ତବ ତାତ ବିବର୍ଧନମ୍ ॥ ୧୪

ଧର୍ମ ଆଚରିତଃ ପୁଂସାଂ ବାଙ୍ମନଃକାୟବୁଦ୍ଧିଭିଃ ।
ଲୋକାନ୍ ବିଶୋକାନ୍ ବିତରତ୍ୟଥାନନ୍ତ୍ୟମସଙ୍ଗିନାମ୍ ॥ ୧୫

ସ ତେ ମା ବିନଶେଦ୍ ବୀର ପ୍ରଜାନାଂ କ୍ଷେମଲକ୍ଷଣଃ ।
ଯସ୍ମିନ୍ ବିନଷ୍ଟେ ନୃପତିରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦବରୋହତି ॥ ୧୬

ରାଜନ୍ନସାଧ୍ୱମାତ୍ୟେଭ୍ୟଶ୍ଚୋରାଦିଭ୍ୟଃ ପ୍ରଜା ନୃପଃ ।
ରକ୍ଷନ୍ ଯଥା ବଲିଂ ଗୃହ୍ଣନ୍ନିହ ପ୍ରେତ୍ୟ ଚ ମୋଦତେ ॥ ୧୭

ଯସ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ପୁରେ ଚୈବ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୂରୁଷଃ ।
ଇଜ୍ୟତେ ସ୍ୱେନ ଧର୍ମେଣ ଜନୈର୍ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାନ୍ୱିତୈଃ ॥ ୧୮

ତସ୍ୟ ରାଜ୍ଞୋ ମହାଭାଗ ଭଗବାନ୍ ଭୂତଭାବନଃ ।
ପରିତୁଷ୍ୟତି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ତିଷ୍ଠତୋ ନିଜଶାସନେ ॥ ୧୯

ତସ୍ମିଂସ୍ତୁଷ୍ଟେ କିମପ୍ରାପ୍ୟଂ ଜଗତାମୀଶ୍ୱରେଶ୍ୱରେ ।
ଲୋକାଃ ସପାଲା ହ୍ୟେତସ୍ମୈ ହରନ୍ତି ବଲିମାଦୃତାଃ ॥ ୨୦

ସୁନୀଥାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଏହି ବେଣ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୁଷ୍ଟ। କିନ୍ତୁ ସାପକୁ ଦୁଧ ପିଆଇବା ପରି ଏହାକୁ ରାଜାରୂପେ ପାଳିବାରୁ, ଏ ଏବେ ପାଳିବା ଲୋକଙ୍କ ଅନର୍ଥର କାରଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥ ଆମେ ଏହାକୁ ପ୍ରଜାପାଳନ ପାଇଁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଜିଦ୍ ଧରିଛି। ଯାହା ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଏହାକୁ ବୁଝାଇବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ। ଏତିକି କରିଦେଲେ ଏହାର ପାପ ଆମକୁ ଲାଗିବ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଆମେ ଜାଣିଶୁଣି ଦୁରାଗ୍ରହୀ ବେଣକୁ ରାଜା କରାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ବୁଝାଇବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆମ କଥା ମାନିବ ନାହିଁ, ତେବେ ଲୋକଙ୍କ ଧିକ୍କାରରେ ଜଳିପୋଡ଼ି ଯାଉଥିବା ସେହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ଆମେ ଆମ ତେଜରେ ଭସ୍ମ କରିଦେବା।" ଏପରି ବିଗ୍ଚର କରି ମୁନିଋଷିମାନେ ବେଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ନ କରି, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରିୟ ବଚନ କହି ବୁଝାଇବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ—॥ ୧୨,୧୩ ॥

ମୁନିମାନେ କହିଲେ—ହେ ରାଜା ! ଆମ କଥା ଟିକିଏ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଶୁଣ; ତା'ଫଳରେ ତୁମର ଆୟୁ, ଶ୍ରୀ, ବଳ ଓ କୀର୍ତ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇବ ॥ ୧୪ ॥ ବାପା ! ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି କାୟ-ମନ-ବାକ୍ୟରେ ତଥା ବୁଦ୍ଧିର ସହିତ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବ, ତେବେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଶୋକରହିତ ଲୋକ ଲାଭ କରିପାରିବ। ଯଦି ତାଠାରେ ନିଷ୍କାମଭାବ ରହିବ, ତେବେ ସେହି ଧର୍ମ ତାକୁ ଅନନ୍ତ ମୋକ୍ଷପଦରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବ ॥ ୧୫ ॥ ତେଣୁ ହେ ବୀରବର ! ତୁମଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାକଲ୍ୟାଣରୂପୀ ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଧର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ରାଜା ମଧ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଯେଉଁ ରାଜା ଦୁଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ଚୋର ଆଦିଙ୍କ ଦାଉରୁ ନିଜ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି ତାଙ୍କ ଠାରୁ ନ୍ୟାୟୋଚିତ କର ନିଅନ୍ତି, ସେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ସୁଖ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଯାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଅଥବା ନଗରରେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ-ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିବା ଲୋକେ ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ହେ ମହାଭାଗ ! ସେହି ରାଜା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଯଥାର୍ଥରୂପେ ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଆତ୍ମା ତଥା ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ଜଗଦୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଈଶ୍ୱର। ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇ ରହିଯାଏ ନାହିଁ। ସେଥିପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତ ଲୋକ ସେହି

ତଂ ସର୍ବଲୋକାମରଯଜ୍ଞସଂଗ୍ରହଂ
ତ୍ରୟୀମୟଂ ଦ୍ରବ୍ୟମୟଂ ତପୋମୟମ୍ ।
ଯଜ୍ଞୈର୍ବିଚିତ୍ରୈର୍ଯଜତୋ ଭବାୟ ତେ
ରାଜନ୍ ସ୍ୱଦେଶାନନୁରୋଦ୍ଧୁମର୍ହସି ॥ ୨୧

ଯଜ୍ଞେନ ଯୁଷ୍ମଦ୍‌ବିଷୟେ ଦ୍ୱିଜାତିଭି-
ର୍ବିତାୟମାନେନ ସୁରାଃ କଳା ହରେଃ ।
ସ୍ୱିଷ୍ଟାଃ ସୁତୁଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଦିଶନ୍ତି ବାଞ୍ଛିତଂ
ତଦ୍ଧେଳନଂ ନାର୍ହସି ବୀର ଚେଷ୍ଟିତୁମ୍ ॥ ୨୨

ବେନ ଉବାଚ

ବାଲିଶା ବତ ଯୂୟଂ ବା ଅଧର୍ମେ ଧର୍ମମାନିନଃ ।
ଯେ ବୃତ୍ତିଦଂ ପତିଂ ହିତ୍ୱା ଜାରଂ ପତିମୁପାସତେ ॥ ୨୩

ଅବଜାନନ୍ତ୍ୟମୀ ମୂଢ଼ା ନୃପରୂପିଣମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ନାନୁବିନ୍ଦନ୍ତି ତେ ଭଦ୍ରମିହ ଲୋକେ ପରତ୍ର ଚ ॥ ୨୪

କୋ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷୋ ନାମ ଯତ୍ର ବୋ ଭକ୍ତିରୀଦୃଶୀ ।
ଭର୍ତ୍ତୃସ୍ନେହବିଦୂରାଣାଂ ଯଥା ଜାରେ କୁଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୨୫

ବିଷ୍ଣୁର୍ବିରିଞ୍ଚୋ ଗିରିଶ ଇନ୍ଦ୍ରୋ ବାୟୁର୍ଯମୋ ରବିଃ ।
ପର୍ଜନ୍ୟୋ ଧନଦଃ ସୋମଃ କ୍ଷିତିରଗ୍ନିରପାମ୍ପତିଃ ॥ ୨୬

ଏତେ ଚାନ୍ୟେ ଚ ବିବୁଧାଃ ପ୍ରଭବୋ ବରଶାପୟୋଃ ।
ଦେହେ ଭବନ୍ତି ନୃପତେଃ ସର୍ବଦେବମୟୋ ନୃପଃ ॥ ୨୭

ତସ୍ମାନ୍ମାଂ କର୍ମଭିର୍ବିପ୍ରା ଯଜଧ୍ୱଂ ଗତମତ୍ସରାଃ ।
ବଳିଂ ଚ ମହ୍ୟଂ ହରତ ମତ୍ତୋଽନ୍ୟଃ କୋଽଗ୍ରଭୁକ୍ ପୁମାନ୍ ॥ ୨୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟମତିଃ ପାପୀୟାନୁତ୍ପଥଂ ଗତଃ ।
ଅନୁନୀୟମାନସ୍ତଦ୍‌ଯାଚ୍ଞାଂ ନ ଚକ୍ରେ ଭ୍ରଷ୍ଟମଙ୍ଗଳଃ ॥ ୨୯

ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଦରରେ ପୂଜୋପହାର ସମର୍ପଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଲୋକ, ଲୋକପାଳ ଓ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କର ନିୟନ୍ତା; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦତ୍ରୟୀରୂପ, ଦ୍ରବ୍ୟରୂପ ଏବଂ ତପଃସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ତୁମର ଯେଉଁ ଦେଶବାସୀମାନେ ତୁମର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯଜନ କରନ୍ତି, ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୨୧ ॥ ତୁମ ରାଜ୍ୟର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ, ସେମାନଙ୍କ ପୂଜାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ଦେବତାମାନେ ତୁମକୁ ତୁମର ଇଚ୍ଛାନୁମତ ଫଳ ଦେବେ । ତେଣୁ, ହେ ବୀରବର ! ଯଜ୍ଞାଦି ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବନ୍ଦ କରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅନାଦର କରିବା ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥

ବେଣ କହିଲେ—ତୁମେମାନେ ନିତାନ୍ତ ମୂର୍ଖ । ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ତୁମେମାନେ ଅଧର୍ମକୁ ହିଁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଭାବୁଛ । ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ତୁମର ଜୀବିକା ଚଳାଉଥିବା ମୋ ପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟ ଜାର ସ୍ୱାମୀର ଉପାସନା କରୁଛ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ମୂର୍ଖତାବଶତଃ ରାଜାରୂପ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନାଦର କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଇହଲୋକରେ ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ, କି ପରଲୋକରେ ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ଆହେ ! ଯାହାଠାରେ ତୁମମାନଙ୍କର ଏତେ ଭକ୍ତି, ସେହି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ କିଏ ? ତୁମେ ଯାହା କରୁଛ, ତାହା ତ କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ବିବାହିତ ପତିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପରପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେଲା ପରି ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୨୫ ॥ ବିଷ୍ଣୁ, ବ୍ରହ୍ମା, ମହେଶ୍ୱର, ଇନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ, ଯମ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ମେଘ, କୁବେର, ଚନ୍ଦ୍ର, ପୃଥିବୀ, ଅଗ୍ନି ଓ ବରୁଣ ତଥା ଅନ୍ୟ ଯେତେସବୁ ବର ଓ ଶାପ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ଦେବତା ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତେ ରାଜାଙ୍କ ଦେହରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଦେବମୟ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କର ଅଂଶମାତ୍ର ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ତେଣୁ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ! ତୁମେମାନେ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ି ନିଜର ସକଳ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଏକମାତ୍ର ମୋତେ ହିଁ ପୂଜା କର ଏବଂ ମୋତେ ହିଁ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କର । ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଭଲା ଅଗ୍ରପୂଜାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ ! ॥ ୨୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଏହିପରି ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ବେଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାପୀ ଓ କୁମାର୍ଗଗାମୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ମୁନିମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିନୟପୂର୍ବକ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାପରେ ମଧ୍ୟ, ସେ ସେମାନଙ୍କ କଥା ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ତେଽସତ୍କୃତାସ୍ତେନ ଦ୍ୱିଜାଃ ପଣ୍ଡିତମାନିନା ।
ଭଗ୍ନାୟାଂ ଭବ୍ୟଯାଚ୍ଞାୟାଂ ତସ୍ମୈ ବିଦୁର ଚୁକ୍ରୁଧୁଃ ॥ ୩୦

ହନ୍ୟତାଂ ହନ୍ୟତାମେଷ ପାପଃ ପ୍ରକୃତିଦାରୁଣଃ ।
ଜୀବଞ୍ଜଗଦସାବାଶୁ କୁରୁତେ ଭସ୍ମସାଦ୍ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୩୧

ନାୟମର୍ହତ୍ୟସଦ୍‌ବୃତ୍ତୋ ନରଦେବବରାସନମ୍ ।
ଯୋଽଧିଯଜ୍ଞପତିଂ ବିଷ୍ଣୁଂ ବିନିନ୍ଦତ୍ୟନପତ୍ରପଃ ॥ ୩୨

କୋ ବୈନଂ ପରିଚକ୍ଷୀତ ବେନମେକମୃତେଽଶୁଭମ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ତ ଈଦୃଶମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଯଦନୁଗ୍ରହଭାଜନଃ ॥ ୩୩

ଇତ୍ଥଂ ବ୍ୟବସିତା ହନ୍ତୁମୃଷୟୋ ରୂଢ଼ମନ୍ୟବଃ ।
ନିଜଘ୍ନୁର୍ହୁଙ୍କୃତୈର୍ବେନଂ ହତମଚ୍ୟୁତନିନ୍ଦୟା ॥ ୩୪

ଋଷିଭିଃ ସ୍ୱାଶ୍ରମପଦଂ ଗତେ ପୁତ୍ରକଳେବରମ୍ ।
ସୁନୀଥା ପାଳୟାମାସ ବିଦ୍ୟାଯୋଗେନ ଶୋଚତୀ ॥ ୩୫

ଏକଦା ମୁନୟସ୍ତେ ତୁ ସରସ୍ୱତ୍ସଲିଳାପ୍ଲୁତାଃ ।
ହୁତ୍ୱାଗ୍ନୀନ୍ ସତ୍କଥାଶ୍ଚକ୍ରୁରୁପବିଷ୍ଟାଃ ସରିତ୍ତଟେ ॥ ୩୬

ବୀକ୍ଷ୍ୟୋତ୍ଥିତାଂସ୍ତଦୋତ୍ପାତାନାହୁର୍ଲୋକଭୟଙ୍କରାନ୍ ।
ଅପ୍ୟଭଦ୍ରମନାଥାୟା ଦସ୍ୟୁଭ୍ୟୋ ନ ଭବେଦ୍ଭୁବଃ ॥ ୩୭

ଏବଂ ମୃଶନ୍ତ ଋଷୟୋ ଧାବତାଂ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ପାଂସୁଃ ସମୁତ୍ଥିତୋ ଭୂରିଶ୍ଚୋରାଣାମଭିଲୁମ୍ପତାମ୍ ॥ ୩୮

ତଦୁପଦ୍ରବମାଜ୍ଞାୟ ଲୋକସ୍ୟ ବସୁ ଲୁମ୍ପତାମ୍ ।
ଭର୍ତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ତସ୍ମିନ୍ନନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଚ ଜିଘାଂସତାମ୍ ॥ ୩୯

ହେ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ବିଦୁର ! ନିଜକୁ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ବେଣ ସେହି ମୁନିମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଅପମାନ ଦେବାରୁ, ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା ଦେଖି, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ କହିଲେ— ॥ ୩୦ ॥ "ମାରିଦିଅ; ମାରିଦିଅ; ଏ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତିର ପାପୀଟାକୁ ମାରିଦିଅ ! ଏଇଟା ଯଦି ବଞ୍ଚିରହିବ, ତେବେ ଅଳ୍ପ କେତେଟା ଦିନ ଭିତରେ ସଂସାରଟାକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ କରିଦେବ ॥ ୩୧ ॥ ଏ ଦୁରାଗ୍ରହୀଟା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ଏ ନିର୍ଲଜ୍ଜଟା ସାକ୍ଷାତ୍ ଯଜ୍ଞପତି ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛି ॥ ୩୨ ॥ ଆହେ ! ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଏହାକୁ ଏପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମିଳିଲା, ସେହି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଏ ଅଭାଗ୍ୟ ବେଣ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ନିନ୍ଦା କରିବ ଭଲା !" ॥ ୩୩ ॥

ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ସେମାନେ ବେଣଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । ସେ ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରି ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ମରିସାରିଥିଲେ; ତେଣୁ ହୁଂକାରମାତ୍ରକେ ସେମାନେ ତାର ଜୀବନ ନାଟିକା ଶେଷ କରିଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ମୁନିମାନେ ନିଜ ନିଜର ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଯିବା ପରେ ବେଣଙ୍କ ଶୋକାକୁଳାମାତା ସୁନୀଥା ମନ୍ତ୍ରାଦିବଳରେ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପାୟରେ ନିଜ ପୁତ୍ରର ଶବଟିକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଦିନକର କଥା । ସେହି ମୁନିମାନେ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ ସାରି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦି ଶେଷ କରିବା ପରେ ନଦୀତୀରରେ ବସି ହରିଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥାନ୍ତି, ସେତିକିବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଗତର ଅମଙ୍ଗଳ ସୂଚାଉଥିବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଗଲା । ସେହିସବୁ ଉପଦ୍ରବ ଦେଖି ସେମାନେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆଜିକାଲି ପୃଥିବୀର ରକ୍ଷକ ହୋଇ କେହି ନାହିଁ; ତେଣୁ ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲୋକଙ୍କର କିଛି ଅମଙ୍ଗଳ ହେବ ନାହିଁ ତ !" ॥ ୩୬,୩୭ ॥ ସେମାନେ ଏପରି ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଲୁଟତରାଜ କରୁଥିବା ଚୋର-ଡକାୟତମାନଙ୍କ ହେତୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଧୂଳି ଉଠୁଛି ॥ ୩୮ ॥ ଧୂଳିଝଡ଼ ଦେଖି ମୁନିମାନେ ବୁଝିଗଲେ ଯେ, ରାଜା ବେଣ ମରିଯିବାରୁ ଦେଶରେ ଅରାଜକତା ବ୍ୟାପିଯାଇଛି; ରାଜ୍ୟ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ଚୋର-ଡକାୟତମାନେ ବଢ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏ ଯାହାସବୁ ଉପଦ୍ରବ ଘଟୁଛି, ଏସବୁ ଲୋକଙ୍କ ଧନଦୌଲତ ଚୋରାଉଥିବା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ଶୋଷଣ କରୁଥିବା ଚୋର-ଡକାୟତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଘଟୁଛି । ମୁନିମାନେ ଯଦ୍ୟପି ନିଜ ତେଜ ତଥା ତପୋବଳରେ ଲୋକଙ୍କର ଏପରି କୁପ୍ରବୃତ୍ତିର ପ୍ରତିରୋଧ

ସ୍ୱୈରପ୍ରାୟଂ ଜନପଦଂ ହୀନସତ୍ତ୍ୱମରାଜକମ୍ ।
ଲୋକାନ୍ନାବାରୟଞ୍ଛକ୍ତା ଅପି ତଦ୍ଦୋଷଦର୍ଶିନଃ ॥ ୪୦

ବ୍ରାହ୍ମଣଃ ସମଦୃକ୍ ଶାନ୍ତୋ ଦୀନାନାଂ ସମୁପେକ୍ଷକଃ ।
ସ୍ରବତେ ବ୍ରହ୍ମ ତସ୍ୟାପି ଭିନ୍ନଭାଣ୍ଡାତ୍ପୟୋ ଯଥା ॥ ୪୧

ନାଙ୍ଗସ୍ୟ ବଂଶୋ ରାଜର୍ଷେରେଷ ସଂସ୍ଥାତୁମର୍ହତି ।
ଅମୋଘବୀର୍ଯ୍ୟା ହି ନୃପା ବଂଶେଽସ୍ମିନ୍ କେଶବାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୪୨

ବିନିଶ୍ଚିତ୍ୟୈବମୃଷୟୋ ବିପନ୍ନସ୍ୟ ମହୀପତେଃ ।
ମମନ୍ଥୁରୂରୁଂ ତରସା ତତ୍ରାସୀଦ୍ବାହୁକୋ ନରଃ ॥ ୪୩

କାକକୃଷ୍ଣୋଽତିହ୍ରସ୍ୱାଙ୍ଗୋ ହ୍ରସ୍ୱବାହୁର୍ମହାହନୁଃ ।
ହ୍ରସ୍ୱପାନ୍ନିମ୍ନନାସାଗ୍ରୋ ରକ୍ତାକ୍ଷସ୍ତାମ୍ରମୂର୍ଧଜଃ ॥ ୪୪

ତଂ ତୁ ତେଽବନତଂ ଦୀନଂ କିଂ କରୋମୀତି ବାଦିନମ୍ ।
ନିଷୀଦେତ୍ୟବ୍ରୁବଂସ୍ତାତ ସ ନିଷାଦସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୪୫

ତସ୍ୟ ବଂଶ୍ୟାସ୍ତୁ ନୈଷାଦା ଗିରିକାନନଗୋଚରାଃ ।
ଯେନାହରଜ୍ଜାୟମାନୋ ବେନକଲ୍ମଷମୁଲ୍ବଣମ୍ ॥ ୪୬

କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ଥିଲେ, ତଥାପି ସେପରି କଲେ ହିଂସାଦି ଦୋଷ ହୋଇଯିବ ଜାଣି, ସେମାନେ ତାହା କଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ସେମାନେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଭାବିଲେ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସମଦର୍ଶୀ ଓ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଯଦି ସେମାନେ ଦୀନଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ବସି ରହିବେ, ତେବେ କଣା ମାଠିଆରୁ ପାଣି ବୋହିଯିବା ପରି, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ତପସ୍ୟା ସବୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ତା'ଛଡ଼ା ରାଜର୍ଷି ଅଙ୍ଗଙ୍କ ବଂଶ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯିବା ଅନୁଚିତ ହେବ; କାରଣ ସେହି ବଂଶରେ ଅନେକ ଅମୋଘଶକ୍ତି ତଥା ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ରାଜା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୧,୪୨ ॥ ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ସେମାନେ ମୃତରାଜା ବେଣଙ୍କର ଜଙ୍ଘଟିକୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ମନ୍ଥନ କଲେ । ସେପରି ମନ୍ଥନ କରିବାରୁ ତହିଁରୁ ଗୋଟିଏ ଗେଡ଼ା (ବାଙ୍ଗରା) ପୁରୁଷ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ॥ ୪୩ ॥ ସେହି ପୁରୁଷଟି କୁଆ ପରି କଳା ହୋଇଥାଏ; ତାହାର ସବୁ ଅଙ୍ଗ, ବିଶେଷ କରି ହାତଗୋଡ଼ ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଥାଏ । ତା'ର ଗାଲପାଟି ଖୁବ୍ ଚଉଡ଼ା, ନାକ ଚେପ୍‌ଟା, ଆଖି ଲାଲ ଓ ମୁଣ୍ଡବାଳ କହରା ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ସେ ବଡ଼ ଦୈନ୍ୟପୂର୍ବକ ନମ୍ର ହୋଇ ପଚାରିଲା, 'ମୁଁ କଣ କରିବି ?' ଋଷିମାନେ କହିଲେ, **'ନିଷାଦ'**—ଅର୍ଥାତ୍ 'ବସିପାଅ'; ସେଥିପାଇଁ ତାହାକୁ **ନିଷାଦ** କୁହାଗଲା ॥ ୪୫ ॥ ସେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ରାଜା ବେଣଙ୍କର ସବୁ ପାପ ନିଜେ ମୁଣ୍ଡାଇଲା; ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାର ବଂଶଧର ନିଷାଦମାନେ ମଧ୍ୟ ହିଂସା ଓ ଲୁଟତରାଜ ଆଦି ପାପକର୍ମରେ ରତ ରହନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଗ୍ରାମ ଓ ନଗରରେ ନ ରହି ବନପର୍ବତରେ ହିଁ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁଚରିତେ ନିଷାଦୋତ୍ପତ୍ତିର୍ନାମ ଚତୁର୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଥ ତସ୍ୟ ପୁନର୍ବିପ୍ରୈରପୁତ୍ରସ୍ୟ ମହୀପତେଃ ।
ବାହୁଭ୍ୟାଂ ମଥ୍ୟମାନାଭ୍ୟାଂ ମିଥୁନଂ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୧

ତଦ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମିଥୁନଂ ଜାତମୃଷୟୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ଊଚୁଃ ପରମସନ୍ତୁଷ୍ଟା ବିଦିତ୍ୱା ଭଗବତ୍କଲାମ୍ ॥ ୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୁତ୍ରହୀନ ରାଜା ବେଣଙ୍କର ଦୁଇଭୁଜକୁ ମନ୍ଥନ କଲେ; ସେହି ମନ୍ଥନରୁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ଯୁଗଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନେ ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶ ବୋଲି ଜାଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୁସୀ ହେଲେ ଓ କହିଲେ—॥ ୨ ॥

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ଏଷ ବିଷ୍ଣୋର୍ଭଗବତଃ କଳା ଭୁବନପାଳିନୀ ।
ଇୟଂ ଚ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ସମ୍ଭୂତିଃ ପୁରୁଷସ୍ୟାନପାୟିନୀ ॥ ୩

ଅତ୍ର ତୁ ପ୍ରଥମୋ ରାଜ୍ଞାଂ ପୁମାନ୍ ପ୍ରଥୟିତା ଯଶଃ ।
ପୃଥୁର୍ନାମ ମହାରାଜୋ ଭବିଷ୍ୟତି ପୃଥୁଶ୍ରବାଃ ॥ ୪

ଇୟଂ ଚ ସୁଦତୀ ଦେବୀ ଗୁଣଭୂଷଣଭୂଷଣା ।
ଅର୍ଚ୍ଚିର୍ନାମ ବରାରୋହା ପୃଥୁମେବାବରୁନ୍ଧତୀ ॥ ୫

ଏଷ ସାକ୍ଷାଦ୍ଧରେରଂଶୋ ଜାତୋ ଲୋକରିରକ୍ଷୟା ।
ଇୟଂ ଚ ତତ୍ପରା ହି ଶ୍ରୀରନୁଜଜ୍ଞେଽନପାୟିନୀ ॥ ୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ସ୍ମ ତଂ ବିପ୍ରା ଗନ୍ଧର୍ବପ୍ରବରା ଜଗୁଃ ।
ମୁମୁଚୁଃ ସୁମନୋଧାରାଃ ସିଦ୍ଧା ନୃତ୍ୟନ୍ତି ସ୍ୱଃସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୭

ଶଙ୍ଖତୂର୍ଯ୍ୟମୃଦଙ୍ଗାଦ୍ୟା ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ଦିବି ।
ତତ୍ର ସର୍ବ ଉପାଜଗ୍ମୁର୍ଦେବର୍ଷିପିତୃଣାଂ ଗଣାଃ ॥ ୮

ବ୍ରହ୍ମା ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁର୍ଦେବୈଃ ସହାସୃତ୍ୟ ସୁରେଶ୍ୱରୈଃ ।
ବୈନ୍ୟସ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣେ ହସ୍ତେ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚିହ୍ନଂ ଗଦାଭୃତଃ ॥ ୯

ପାଦୟୋରରବିନ୍ଦଂ ଚ ତଂ ବୈ ମେନେ ହରେଃ କଳାମ୍ ।
ଯସ୍ୟାପ୍ରତିହତଂ ଚକ୍ରମଂଶଃ ସ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟାଭିଷେକ ଆରବ୍ଧୋ ବ୍ରାହ୍ମଣୈର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ଆଭିଷେଚନିକାନ୍ୟସ୍ମୈ ଆଜହ୍ରୁଃ ସର୍ବତୋ ଜନାଃ ॥ ୧୧

ସରିତ୍‌ସମୁଦ୍ରା ଗିରୟୋ ନାଗା ଗାବଃ ଖଗା ମୃଗାଃ ।
ଦ୍ୟୌଃ କ୍ଷିତିଃ ସର୍ବଭୂତାନି ସମାଜହ୍ରୁରୁପାୟନମ୍ ॥ ୧୨

ସୋଽଭିଷିକ୍ତୋ ମହାରାଜଃ ସୁବାସାଃ ସାଧ୍ୱଲଙ୍କୃତଃ ।
ପତ୍ନ୍ୟାର୍ଚ୍ଚିଷାଲଙ୍କୃତୟା ବିରେଜେଽଗ୍ନିରିବାପରଃ ॥ ୧୩

ଋଷିମାନେ କହିଲେ—ଏହି ପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବିଶ୍ୱପାଳିନୀ କଳାରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ସେହି ପରମପୁରୁଷଙ୍କର ଅନପାୟିନୀ (ଯାହା କେବେ ବି ଅଲଗା ହୁଏ ନାହିଁ) ଶକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅବତାର ॥ ୩ ॥ ଏହି ପୁରୁଷ ନିଜ ସୁଯଶ **ପ୍ରଥନ** ଅର୍ଥାତ୍ ବିସ୍ତାର କରିବେ; ତେଣୁ ଏ ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ **ପୃଥୁ** ନାମକ ସମ୍ରାଟ ହେବେ। ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ହେବେ ॥ ୪ ॥ ଏହି ସୁନ୍ଦର ଦନ୍ତବତୀ ଏବଂ ଗୁଣ ଓ ଆଭୂଷଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବିଭୂଷିତ କରୁଥିବା ସୁନ୍ଦରୀ ଏହି ପୃଥୁଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱାମୀରୂପେ ବରଣ କରିବେ। ଏହାଙ୍କ ନାମ ହେବ ଅର୍ଚ୍ଚି ॥ ୫ ॥ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଅଂଶ ହିଁ ସଂସାରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥୁରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ରହୁଥିବା ତାହାଙ୍କର ନିତ୍ୟ ସହଚରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ହିଁ ଅର୍ଚ୍ଚିରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏହା ଜାଣି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୃଥୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ, ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କଲେ, ସିଦ୍ଧମାନେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କଲେ ॥ ୭ ॥ ଆକାଶରେ ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ, ଦୁନ୍ଦୁଭି ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିଉଠିଲା। ସମସ୍ତ ଦେବତା, ଋଷି ଓ ପିତର ନିଜ ନିଜର ଲୋକରୁ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ॥ ୮ ॥ ଦେବତା ଓ ଦେବେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଆସିଲେ। ସେମାନେ ବେଣକୁମାର ପୃଥୁଙ୍କର ଡାହାଣ ହାତରେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ହସ୍ତରେଖାମାନ ଓ ଉଭୟ ପାଦରେ ପଦ୍ମଚିହ୍ନ ଦେଖି ତାହାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ହିଁ ଅଂଶ ବୋଲି ବୁଝିଗଲେ; କାରଣ ଯାହାଙ୍କ ହାତରେ ଅନ୍ୟ ରେଖାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କାଟି ହୋଇ ନ ଥିବା ଚକ୍ରଚିହ୍ନ ଥାଏ, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଅଂଶ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୯,୧୦॥

ବେଦବାଦୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ଅଭିଷେକ ପାଇଁ ଆୟୋଜନ କଲେ। ସମସ୍ତେ ଅଭିଷେକ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଅଭିଷେକ ଉପଲକ୍ଷେ ନଦୀ, ସମୁଦ୍ର, ପର୍ବତ, ସର୍ପ, ଗୋଜାତି, ପକ୍ଷୀ, ମୃଗ, ସ୍ୱର୍ଗ, ପୃଥିବୀ ତଥା ଅନ୍ୟସବୁ ପ୍ରାଣୀମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାର ଅର୍ପଣ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର ଓ ଆଭୂଷଣରେ ଅଳଙ୍କୃତ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଯଥାବିଧି ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରାଗଲା। ସେତେବେଳେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାରରେ ସୁସଜ୍ଜିତା ହୋଇଥିବା ମହାରାଣୀ ଅର୍ଚ୍ଚିଙ୍କ ସହିତ ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କ ପରି ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ତସ୍ମୈ ଜହାର ଧନଦୋ ହୈମଂ ବୀର ବରାସନମ୍ ।
ବରୁଣଃ ସଲିଲସ୍ରାବମାତପତ୍ରଂ ଶଶିପ୍ରଭମ୍ ॥ ୧୪

ବାୟୁଶ୍ଚ ବାଲବ୍ୟଜନେ ଧର୍ମଃ କୀର୍ତ୍ତିମୟୀଂ ସ୍ରଜମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଃ କିରୀଟମୁତ୍କୃଷ୍ଟଂ ଦଣ୍ଡଂ ସଂଯମନଂ ଯମଃ ॥ ୧୫

ବ୍ରହ୍ମା ବ୍ରହ୍ମମୟଂ ବର୍ମ ଭାରତୀ ହାରମୁତ୍ତମମ୍ ।
ହରିଃ ସୁଦର୍ଶନଂ ଚକ୍ରଂ ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟବ୍ୟାହତାଂ ଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧୬

ଦଶଚନ୍ଦ୍ରମସିଂ ରୁଦ୍ରଃ ଶତଚନ୍ଦ୍ରଂ ତଥାମ୍ବିକା ।
ସୋମୋଽମୃତମୟାନଶ୍ୱାଂସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟା ରୂପାଶ୍ରୟଂ ରଥମ୍ ॥ ୧୭

ଅଗ୍ନିରାଜଗବଂ ଚାପଂ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ରଶ୍ମିମୟାନିଷୂନ୍ ।
ଭୂଃ ପାଦୁକେ ଯୋଗମୟ୍ୟୌ ଦ୍ୟୌଃ ପୁଷ୍ପାବଳିମନ୍ୱହମ୍ ॥ ୧୮

ନାଟ୍ୟଂ ସୁଗୀତଂ ବାଦିତ୍ରମନ୍ତର୍ଧାନଂ ଚ ଖେଚରାଃ ।
ଋଷୟଶ୍ଚାଶିଷଃ ସତ୍ୟାଃ ସମୁଦ୍ରଃ ଶଙ୍ଖମାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୧୯

ସିନ୍ଧବଃ ପର୍ବତା ନଦ୍ୟୋ ରଥବୀଥୀର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ସୂତୋଽଥ ମାଗଧୋ ବନ୍ଦୀ ତଂ ସ୍ତୋତୁମୁପତସ୍ଥିରେ ॥ ୨୦

ସ୍ତାବକାଂସ୍ତାନଭିପ୍ରେତ୍ୟ ପୃଥୁର୍ବୈନ୍ୟଃ ପ୍ରତାପବାନ୍ ।
ମେଘନିର୍ହ୍ରାଦୟା ବାଚା ପ୍ରହସନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୨୧

ପୃଥୁରୁବାଚ

ଭୋଃ ସୂତ ହେ ମାଗଧ ସୌମ୍ୟ ବନ୍ଦିଁ-
ଲ୍ଲୋକେଽଧୁନାସ୍ପଷ୍ଟଗୁଣସ୍ୟ ମେ ସ୍ୟାତ୍ ।
କିମାଶ୍ରୟୋ ମେ ସ୍ତବ ଏଷ ଯୋଜ୍ୟତାଂ
ମା ମୟ୍ୟଭୂବନ୍ ବିତଥା ଗିରୋ ବଃ ॥ ୨୨

ତସ୍ମାତ୍ପରୋକ୍ଷେଽସ୍ମଦୁପଶ୍ରୁତାନ୍ୟଲଂ-
କରିଷ୍ୟଥ ସ୍ତୋତ୍ରମପୀଚ୍ୟବାଚଃ ।
ସତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକଗୁଣାନୁବାଦେ
ଜୁଗୁପ୍ସିତଂ ନ ସ୍ତବୟନ୍ତି ସଭ୍ୟାଃ ॥ ୨୩

ହେ ବୀର ବିଦୁର ! କୁବେର ତାଙ୍କୁ ଅତି ସୁନ୍ଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନଟିଏ ଉପହାରସ୍ୱରୂପ ଦେଲେ । ବରୁଣ ଦେଲେ ଚନ୍ଦ୍ର ସମାନ ଧବଳ ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଛତ୍ର; ସେଥିରୁ ନିରନ୍ତର ଛୋଟ ଛୋଟ ଜଳବିନ୍ଦୁ ଝରୁଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ବାୟୁ ଦେଲେ ଚାମର; ଧର୍ମ ଦେଲେ କୀର୍ତ୍ତିମୟୀ ମାଳା; ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଲେ ମନୋହର ମୁକୁଟ; ଯମ ଦେଲେ ଦମନ କରିବାକୁ ଦଣ୍ଡ; ବ୍ରହ୍ମା ଦେଲେ ବେଦମୟ କବଚ; ସରସ୍ୱତୀ ଦେଲେ ସୁନ୍ଦର ହାର; ବିଷ୍ଣୁ ଦେଲେ ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ର; ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଲେ ଅବିଚଳ ସମ୍ପତ୍ତି; ରୁଦ୍ର ଦେଲେ ଦଶଟି ଚନ୍ଦ୍ରାକାରଚିହ୍ନରେ ଯୁକ୍ତ ତରବାରି; ଅମ୍ବିକା ଦେଲେ ଶତଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଚିହ୍ନ ଥିବା ଢାଲ; ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଲେ ଅମୃତମୟ ଅଶ୍ୱ; ତ୍ୱଷ୍ଟା (ବିଶ୍ୱକର୍ମା) ଦେଲେ ସୁନ୍ଦର ରଥ; ଅଗ୍ନି ଦେଲେ ଆଜଗବ ନାମକ ସୁଦୃଢ଼ ଧନୁ; ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଲେ ତେଜୋମୟ ବାଣ; ପୃଥିବୀ ଦେଲେ ପାଦରେ ପିନ୍ଧିବାମାତ୍ରେ ଅଭୀଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଉଥିବା ଯୋଗମୟୀ ପାଦୁକା; ଆକାଶ-ଅଭିମାନୀ ଦେଵୀ ଦେବତା ଦେଲେ ନିତ୍ୟନୂତନ ପୁଷ୍ପମାଳା; ଆକାଶଚାରୀ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବାଦି ଦେଲେ ନୃତ୍ୟ କରିବା, ଗୀତ ଗାଇବା, ବାଦ୍ୟ ବଜାଇବା ଓ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବାର ଶକ୍ତି; ଋଷିମାନେ ଦେଲେ ଅମୋଘ ଆଶୀର୍ବାଦ; ସମୁଦ୍ର ଦେଲେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଶଙ୍ଖ ଏବଂ ସପ୍ତସାଗର, ପର୍ବତ ଓ ନଦୀମାନେ ଦେଲେ ତାହାଙ୍କ ରଥ ନିମନ୍ତେ ଅବାଧମାର୍ଗ । ତା'ପରେ ସୂତ, ମାଗଧ ଓ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ଆସି ତାହାଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନ କରିବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫-୨୦ ॥ ସେହି ସ୍ତୁତିକାରମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ବୁଝିପାରି ବେଣପୁତ୍ର ପରମ ପ୍ରତାପୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ହସି ହସି ମେଘସମାନ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ପୃଥୁ କହିଲେ—ହେ ସୌମ୍ୟ ସୂତ, ମାଗଧ ଓ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ! ଏବେ ତ ଇହଲୋକରେ ମୋର କୌଣସି ଗୁଣ ପ୍ରକଟ ହୋଇନାହିଁ; ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ମୋର କେଉଁ ଗୁଣର ବା ସ୍ତୁତି କରିବ ! ମୋ ବିଷୟରେ ଯାହା କହିବ ବା ଗାଇବ, ତୁମର ସେହି ବାଣୀ ବୃଥା ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କାହାର ସ୍ତୁତି କର ॥ ୨୨ ॥ ହେ ମୃଦୁଭାଷୀଗଣ ! ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯେତେବେଳେ ମୋ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଗୁଣ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ତୁମେମାନେ ମୋର ସ୍ତୁତି ଯେତେ ପାରିବ, ସେତେ ଗାଇବ । ଦେଖ ! ଶିଷ୍ଟପୁରୁଷମାନେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଗୁଣାନୁବାଦ ଛଡ଼ା, ତୁଚ୍ଛ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥

ମହଦ୍‌ଗୁଣାନାତ୍ମନି କର୍ତ୍ତୁମୀଶଃ
କଃ ସ୍ତାବକୈଃ ସ୍ତାବୟତେଽସତୋଽପି ।
ତେଽସ୍ୟାଭବିଷ୍ୟନ୍ନିତି ବିପ୍ରଲବ୍ଧୋ
ଜନାବହାସଂ କୁମତିର୍ନ ବେଦ ॥ ୨୪

ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେ ଗୁଣ ଧାରଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ନିଜଠାରେ ସେପରି ଗୁଣ ନ ଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ସେସବୁର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ବୋଲି ଧରିନେଇ ସ୍ତୁତିକାରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ତୁତି କରାନ୍ତି ନାହିଁ। "ଯଦି ଏ ଅମୁକ ବିଦ୍ୟା ଅଭ୍ୟାସ କରିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏହାଙ୍କ ଠାରେ ଅମୁକ ଅମୁକ ଗୁଣ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା"—କାହାର ଏଭଳି ସ୍ତୁତି କରିବା ଯାହା, ସେହି ଲୋକକୁ ଠକିବା ତାହା। ନିଜର ସେଭଳି ସ୍ତୁତି କରାଉଥିବା ମୂର୍ଖ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ସେପରି ସ୍ତୁତି କରି ବାସ୍ତବରେ ତାକୁ ଉପହାସ ହିଁ କରାଯାଉଛି ॥ ୨୪ ॥

ପ୍ରଭବୋ ହ୍ୟାତ୍ମନଃ ସ୍ତୋତ୍ରଂ ଜୁଗୁପ୍ସନ୍ତ୍ୟପି ବିଶ୍ରୁତାଃ ।
ହ୍ରୀମନ୍ତଃ ପରମୋଦାରାଃ ପୌରୁଷଂ ବା ବିଗର୍ହିତମ୍ ॥ ୨୫

ଲଜ୍ଜାଶୀଳ ଉଦାର ପୁରୁଷମାନେ ଯେପରି ନିଜର କୌଣସି ନିନ୍ଦିତ କର୍ମର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯିବାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ଲୋକବିଖ୍ୟାତ ସମର୍ଥ ପୁରୁଷମାନେ ସେହିପରି ନିଜର ସ୍ତୁତିକୁ ବି ନିନ୍ଦା ବୋଲି ହିଁ ଭାବନ୍ତି ॥୨୫॥ ହେ ସୂତଗଣ। ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ମୋର କୌଣସି ଭଲ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଜଗତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇନାହିଁ, କି ମୋର ପ୍ରଶଂସା କରାଯିବା ଭଳି କୌଣସି ଭଲକାମ ମୁଁ କରିନାହିଁ; ତେଣୁ ପିଲାଙ୍କ ଭଳି ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ତୁତିଗାନ କରାଇବି କିପରି ! ॥୨୬॥

ବୟଂ ତ୍ୱବିଦିତା ଲୋକେ ସୂତାଦ୍ୟାପି ବରୀମଭିଃ ।
କର୍ମଭିଃ କଥମାତ୍ମାନଂ ଗାପୟିଷ୍ୟାମ ବାଳବତ୍ ॥ ୨୬

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁଚରିତେ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବନ୍ଦୀଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ସ୍ତୁତିଗାନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣଂ ନୃପତିଂ ଗାୟକା ମୁନିଚୋଦିତାଃ ।
ତୁଷ୍ଟୁବୁସ୍ତୁଷ୍ଟମନସସ୍ତଦ୍‌ବାଗମୃତସେବୟା ॥ ୧

ନାଲଂ ବୟଂ ତେ ମହିମାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ
ଯୋ ଦେବବର୍ଯ୍ୟୋଽବତତାର ମାୟୟା ।
ବେନାଙ୍ଗଜାତସ୍ୟ ଚ ପୌରୁଷାଣି ତେ
ବାଚସ୍ପତୀନାମପି ବଭ୍ରମୁର୍ଧିୟଃ ॥ ୨

ଅଥାପ୍ୟୁଦାରଶ୍ରବସଃ ପୃଥୋର୍ହରେଃ
କଳାବତାରସ୍ୟ କଥାମୃତାଦୃତାଃ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଏପରି କହିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ଅମୃତମୟ ବଚନ ଶୁଣି ସୂତ ଆଦି ଗାୟକମାନେ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ। ତା'ପରେ ସେମାନେ ମୁନିମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧ ॥ "ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜ ମାୟାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବପ୍ରବର ଶ୍ରୀନାରାୟଣ। ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ଗାଇବାକୁ ଆମେ ସମର୍ଥ ନୋହୁଁ। ଆପଣ ରାଜା ବେଣଙ୍କ ମୃତଶରୀରରୁ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ପୌରୁଷ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଗଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ବାଉଳା ହୋଇଯିବ ॥ ୨ ॥ ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ କଥାମୃତ ଆସ୍ୱାଦନରେ ଆଗ୍ରହ ରଖି, ମୁନିମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ପ୍ରେରଣା ଅନୁସାରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ପରମ ପ୍ରଶଂସନୀୟ କର୍ମମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ।

ଯଥୋପଦେଶଂ ମୁନିଭିଃ ପ୍ରଗ୍ରେଦିତାଃ
ଶ୍ଳାଘ୍ୟାନି କର୍ମାଣି ବୟଂ ବିତନ୍ମହି ॥ ୩

ଏଷ ଧର୍ମଭୃତାଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ଲୋକଂ ଧର୍ମେଽନୁବର୍ତ୍ତୟନ୍ ।
ଗୋପ୍ତା ଚ ଧର୍ମସେତୂନାଂ ଶାସ୍ତା ତତ୍ପରିପନ୍ଥିନାମ୍ ॥ ୪

ଏଷ ବୈ ଲୋକପାଳାନାଂ ବିଭର୍ତ୍ୟେକସ୍ତନୌ ତନୂଃ ।
କାଳେ କାଳେ ଯଥାଭାଗଂ ଲୋକୟୋରୁଭୟୋର୍ହିତମ୍ ॥ ୫

ବସୁ କାଳ ଉପାଦତ୍ତେ କାଳେ ଚାୟଂ ବିମୁଞ୍ଚତି ।
ସମଃ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ପ୍ରତପନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟବଦ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୬

ତିତିକ୍ଷତ୍ୟକ୍ରମଂ ବୈଣ୍ୟ ଉପର୍ଯ୍ୟାକ୍ରମତାମପି ।
ଭୂତାନାଂ କରୁଣଃ ଶଶ୍ୱଦାର୍ତ୍ତାନାଂ କ୍ଷିତିବୃତ୍ତିମାନ୍ ॥ ୭

ଦେବେଽବର୍ଷତ୍ୟସୌ ଦେବୋ ନରଦେବବପୁର୍ହରିଃ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରପ୍ରାଣାଃ ପ୍ରଜା ହ୍ୟେଷ ରକ୍ଷିଷ୍ୟତ୍ୟଞ୍ଜସେନ୍ଦ୍ରବତ୍ ॥ ୮

ଆପ୍ୟାୟୟତ୍ୟସୌ ଲୋକଂ ବଦନାମୃତମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ସାନୁରାଗାବଲୋକେନ ବିଶଦସ୍ମିତଚାରୁଣା ॥ ୯

ଅବ୍ୟକ୍ତବର୍ତ୍ମୈଷ ନିଗୂଢକାର୍ଯ୍ୟୋ
ଗମ୍ଭୀରବେଧା ଉପଗୁପ୍ତବିତ୍ତଃ ।
ଅନନ୍ତମାହାତ୍ମ୍ୟଗୁଣୈକଧାମା
ପୃଥୁଃ ପ୍ରଚେତା ଇବ ସଂବୃତାତ୍ମା ॥ ୧୦

ଦୁରାସଦୋ ଦୁର୍ବିଷହ ଆସନ୍ନୋଽପି ବିଦୂରବତ୍ ।
ନୈବାଭିଭବିତୁଂ ଶକ୍ୟୋ ବେଣାରଣ୍ୟୁତ୍ଥିତୋଽନଳଃ ॥ ୧୧

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର କଳାବତାର ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ଉଦାର ॥ ୩ ॥

"ଧର୍ମଧାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏହି ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଇ ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବେ ଏବଂ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ॥୪॥ ଏହି ମହାତ୍ମା ଏକାକୀ ହିଁ ପ୍ରଜାପାଳନ, ପ୍ରଜାପୋଷଣ ଓ ପ୍ରଜାନୁରଞ୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ସମୟାନୁସାରେ ନିଜ ଶରୀରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଧାରଣ କରିବେ ତଥା ଯଜ୍ଞ ଆଦିର ପ୍ରଚ୍ଚରଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଏବଂ ବୃଷ୍ଟି-ବ୍ୟବସ୍ଥାଦ୍ୱାରା ଭୂଲୋକ—ଉଭୟ ଲୋକର ହିତ ସାଧନ କରିବେ ॥ ୫ ॥ ଏହି ମହାରାଜା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ଅଲୌକିକ ମହିମାନ୍ୱିତ, ପ୍ରତାପବାନ୍ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ହେବେ। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେବତା ଯେପରି ଆଠମାସକାଳ ତାପ ବିସ୍ତାର କରି ଜଳ ଶୋଷି ନିଅନ୍ତି ଏବଂ ବର୍ଷାଋତୁରେ ତାହା ବୃଷ୍ଟି କରାଇ ଦିଅନ୍ତି, ଏ ସେହିପରି କର ଆଦି ନେଇ କେବେ ଧନ ସଞ୍ଚୟ କରିବେ ତ, କେବେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ତାହା ବ୍ୟୟ କରିଦେବେ ॥ ୬ ॥ ଏ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ହେବେ। କୌଣସି ଦୀନଜନ ଏହାଙ୍କ ମଥାରେ କେବେ ପାଦ ରଖିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ସର୍ବଂସହା ପୃଥିବୀ ପରି ସେହି ଅନୁଚିତ ବ୍ୟବହାରକୁ ବି ସହିଯିବେ ॥ ୭ ॥ ଯଦି କେବେ ବର୍ଷା ନ ହୋଇ ଜଳାଭାବରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ଏହି ରାଜବେଶଧାରୀ ଶ୍ରୀହରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଜଳ ବରଷାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନାୟାସରେ ରକ୍ଷା କରିବେ ॥ ୮ ॥ ଏହି ପ୍ରଭୁ ନିଜର ଅମୃତମୟ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରର ମନୋହର ମୃଦୁହାସ ଏବଂ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାକ୍ଷଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବେ ॥ ୯ ॥ ଏହାଙ୍କର ରୀତିଗତିକୁ କେହି ବି ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଗୁପ୍ତ ରହିବ ତଥା ସେସବୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାର ଢଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଗମ୍ଭୀର ହେବ। ଏହାଙ୍କର ଧନ ସର୍ବଦା ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିବ। ଏ ଅନନ୍ତ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଗୁଣର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ହେବେ। ଏପରି ଭାବରେ ମନସ୍ୱୀ ପୃଥୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ବରୁଣଙ୍କ ସମାନ ହୋଇଯିବେ ॥ ୧୦ ॥

"ମହାରାଜ ପୃଥୁ ହେଉଛନ୍ତି ବେଣରୂପୀ ଅରଣିର ମନ୍ଥନରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନି ସଦୃଶ। ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଓ ଦୁଃସହ ହେବେ। ଏହାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ହେବ; ଫଳରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନିକଟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଏ ଅତି ଦୂରରେ ଥିବା ପରି ମନେହେବେ ଏବଂ ଏ ସର୍ବଦା ଅଜେୟ ହୋଇ ରହିବେ ॥ ୧୧ ॥

ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚ ଭୂତାନାଂ ପଶ୍ୟନ୍ କର୍ମାଣି ଚାରଣୈଃ ।
ଉଦାସୀନ ଇବାଧ୍ୟକ୍ଷୋ ବାୟୁରାତ୍ମେବ ଦେହିନାମ୍ ॥ ୧୨

ନାଦଣ୍ଡ୍ୟଂ ଦଣ୍ଡୟତ୍ୟେଷ ସୁତମାତ୍ମଦ୍ୱିଷାମପି ।
ଦଣ୍ଡୟତ୍ୟାତ୍ମଜମପି ଦଣ୍ଡ୍ୟଂ ଧର୍ମପଥେ ସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୩

ଅସ୍ୟାପ୍ରତିହତଂ ଚକ୍ରଂ ପୃଥୋରାମାନସାଚଳାତ୍ ।
ବର୍ତ୍ତିତେ ଭଗବାନର୍କୋ ଯାବତ୍ତପତି ଗୋଗଣୈଃ ॥ ୧୪

ରଞ୍ଜୟିଷ୍ୟତି ଯଲ୍ଲୋକମୟମାତ୍ମବିଚେଷ୍ଟିତୈଃ ।
ଅଥାମୁମାହୂ ରାଜାନଂ ମନୋରଞ୍ଜନକୈଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୧୫

ଦୃଢ଼ବ୍ରତଃ ସତ୍ୟସନ୍ଧୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋ ବୃଦ୍ଧସେବକଃ ।
ଶରଣ୍ୟଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ମାନଦୋ ଦୀନବତ୍ସଳଃ ॥ ୧୬

ମାତୃଭକ୍ତିଃ ପରସ୍ତ୍ରୀଷୁ ପତ୍ନ୍ୟାମର୍ଦ୍ଧ ଇବାତ୍ମନଃ ।
ପ୍ରଜାସୁ ପିତୃବତ୍ସ୍ନିଗ୍ଧଃ କିଙ୍କରୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ॥ ୧୭

ଦେହିନାମାତ୍ମବତ୍ପ୍ରେଷ୍ଠଃ ସୁହୃଦାଂ ନନ୍ଦିବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ମୁକ୍ତସଙ୍ଗପ୍ରସଙ୍ଗୋଽୟଂ ଦଣ୍ଡପାଣିରସାଧୁଷୁ ॥ ୧୮

ଅୟଂ ତୁ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବାଂସ୍ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ
କୂଟସ୍ଥ ଆତ୍ମା କଳୟାବତୀର୍ଣ୍ଣଃ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନବିଦ୍ୟାରଚିତଂ ନିରର୍ଥକଂ
ପଶ୍ୟନ୍ତି ନାନାତ୍ୱମପି ପ୍ରତୀତମ୍ ॥ ୧୯

ଅୟଂ ଭୁବୋ ମଣ୍ଡଳମୋଦୟାଦ୍ରେ-
ର୍ଗୋପ୍ତୈକବୀରୋ ନରଦେବନାଥଃ ।
ଆସ୍ଥାୟ ଜୈତ୍ରଂ ରଥମାତ୍ତଚାପଃ
ପର୍ଯ୍ୟସ୍ୟତେ ଦକ୍ଷିଣତୋ ଯଥାର୍କଃ ॥ ୨୦

ଅସ୍ମୈ ନୃପାଳାଃ କିଲ ତତ୍ର ତତ୍ର
ବଲିଂ ହରିଷ୍ୟନ୍ତି ସଲୋକପାଳାଃ ।
ମଂସ୍ୟନ୍ତ ଏଷାଂ ସ୍ତ୍ରିୟ ଆଦିରାଜଂ
ଚକ୍ରାୟୁଧଂ ତଦ୍ୟଶ ଉଦ୍ଧରନ୍ତ୍ୟଃ ॥ ୨୧

ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ପ୍ରାଣରୂପ ସୂତ୍ରାତ୍ମା ଯେପରି ଶରୀର ଭିତରର ଓ ବାହାରର ସବୁ ବ୍ୟାପାର ଦେଖୁଥାଇ ମଧ୍ୟ, ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହେ, ଏହି ମହାରାଜା ସେହିପରି ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଓ ପ୍ରକଟିତ ସକଳପ୍ରକାର ଘଟଣାବଳୀ ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ମଧ୍ୟ, ନିଜର ନିନ୍ଦା ଓ ସ୍ତୁତି ପ୍ରତି ସର୍ବଦା ଉଦାସୀନ ରହିବେ ॥ ୧୨ ॥ ଏ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଦୃଢ଼ ରହିବେ । ଦଣ୍ଡନୀୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ଏ ଶତ୍ରୁର ପୁତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଦଣ୍ଡନୀୟ ହୋଇଥିଲେ ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମାନସୋତ୍ତର ପର୍ବତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେତେସବୁ ଦେଶକୁ ନିଜ କିରଣରେ ଆଲୋକିତ କରୁଛନ୍ତି, ସେହିସବୁ ଦେଶରେ ଏହାଙ୍କର ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରାଜୁତି ଚାଲିବ ॥ ୧୪ ॥ ଏ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରଞ୍ଜିତ କରିବେ । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରଜାନୁରଞ୍ଜନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଏହାଙ୍କୁ ରାଜା ବୋଲି କହିବେ ॥ ୧୫ ॥ ଏ ବଡ଼ ଦୃଢ଼ସଙ୍କଳ୍ପ, ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞ, ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ବୃଦ୍ଧସେବାପରାୟଣ, ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ ଓ ଦୀନଦୟାଳୁ ହେବେ ॥ ୧୬ ॥ ଏ ପରସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପ୍ରତି ମାତା ସମାନ ଭକ୍ତି ରଖିବେ; ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ନିଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ବୋଲି ମାନିବେ; ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପିତା ପରି ସ୍ନେହ କରିବେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀମାନଙ୍କର ସେବକ ହେବେ ॥ ୧୭ ॥ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଯେତିକି ଲୋଡ଼ିବେ, ଏହି ମହାରାଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଲୋଡ଼ିବେ । ଏ ସୁହୃଦମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବେ । ଏ ବୈରାଗ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରେମ କରିବେ ଏବଂ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡପାଣି ଯମରାଜଙ୍କ ପରି ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ସର୍ବଦା ଉଦ୍ୟତ ରହିବେ ॥ ୧୮ ॥

"ଯେଉଁ ନିର୍ବିକାର ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଗୁଣର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଥିବା ଏହି ନାନାତ୍ୱକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ନାରାୟଣ ହିଁ ଏହାଙ୍କ ରୂପରେ ନିଜ ଅଂଶ ଧରି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଏ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବୀର ଓ ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇ ଏକାକୀ ହିଁ ଉଦୟାଚଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଭୂମଣ୍ଡଳ ରକ୍ଷା କରିବେ ତଥା ନିଜର ଜୟପ୍ରଦ ରଥରେ ବସି ଧନୁହସ୍ତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବେ ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ପ୍ରଦକ୍ଷିଣବେଳେ ସକଳ ସ୍ଥାନରେ ସବୁ ଲୋକପାଳ ଓ ପୃଥ୍ୱୀପାଳ ଏହାଙ୍କୁ ଭେଟି ସମର୍ପଣ କରିବେ; ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏହାଙ୍କର

ଅୟଂ ମହୀଂ ଗାଂ ଦୁଦୁହେଽଧିରାଜଃ
ପ୍ରଜାପତିର୍ବୃତ୍ତିକରଃ ପ୍ରଜାନାମ୍ ।
ଯୋ ଲୀଲୟାଦ୍ରୀନ୍ ସ୍ୱଶରାସକୋଟ୍ୟା
ଭିନ୍ଦନ୍ ସମାଂ ଗାମକରୋଦ୍ ଯଥେନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୨୨

ବିସ୍ଫୂର୍ଜୟନ୍ନାଜଗବଂ ଧନୁଃ ସ୍ୱୟଂ
ଯଦାଚରତ୍କ୍ଷ୍ମାମବିଷହ୍ୟମାଜୌ ।
ତଦା ନିଲିଲ୍ୟୁର୍ଦିଶି ଦିଶ୍ୟସନ୍ତୋ
ଲାଙ୍ଗୂଲମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ଯଥା ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୨୩

ଏଷୋଽଶ୍ୱମେଧାନ୍ ଶତମାଜହାର
ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରାଦୁରଭାବି ଯତ୍ର ।
ଅହାରଷୀଦ୍ୟସ୍ୟ ହୟଂ ପୁରନ୍ଦରଃ
ଶତକ୍ରତୁଶ୍ଚରମେ ବର୍ତ୍ତମାନେ ॥ ୨୪

ଏଷ ସ୍ୱସଦ୍ମୋପବନେ ସମେତ୍ୟ
ସନତ୍କୁମାରଂ ଭଗବନ୍ତମେକମ୍ ।
ଆରାଧ୍ୟ ଭକ୍ତ୍ୟାଲଭତାମଲଂ ତଜ୍-
ଜ୍ଞାନଂ ଯତୋ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ବିଦନ୍ତି ॥ ୨୫

ତତ୍ର ତତ୍ର ଗିରସ୍ତାସ୍ତା ଇତି ବିଶ୍ରୁତବିକ୍ରମଃ ।
ଶ୍ରୋଷ୍ୟତ୍ୟାତ୍ମାଶ୍ରିତା ଗାଥାଃ ପୃଥୁଃ ପୃଥୁପରାକ୍ରମଃ ॥ ୨୬

ଦିଶୋ ବିଜିତ୍ୟାପ୍ରତିରୁଦ୍ଧଚକ୍ରଃ
ସ୍ୱତେଜସୋତ୍ପାଟିତଲୋକଶଲ୍ୟଃ ।
ସୁରାସୁରେନ୍ଦ୍ରୈରୁପଗୀୟମାନ-
ମହାନୁଭାବୋ ଭବିତା ପତିର୍ଭୁବଃ ॥ ୨୭

ଗୁଣଗାନ କରିବେ ଏବଂ ଏହି ଆଦିରାଜାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ବୋଲି ହିଁ ମାନିବେ ॥ ୨୧ ॥ ଏ ପ୍ରଜାପାଳକ ରାଜାଧିପତି ହୋଇ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଜୀବନନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ଗୋରୂପଧାରିଣୀ ପୃଥିବୀକୁ ଦୋହନ କରିବେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ନିଜର ଧନୁହୁଳରେ ଖେଳ ଖେଳିଲା ପରି ଅନାୟାସରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ତାଡ଼ିଦେଇ ପୃଥିବୀକୁ ସମତଳ କରିଦେବେ ॥ ୨୨ ॥ ରଣଭୂମିରେ କେହି ବି ଏହାଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ଏ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଆଜଗବ ଧନୁରେ ଟଙ୍କାର ତୋଳି, ଲାଞ୍ଜ ଟେକି ବନଭୂମିରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ସିଂହ ପରି ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ବିଚରଣ କରିବେ, ସେତେବେଳେ ଦୁଷ୍ଟଜନମାନେ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ କେଉଁଆଡ଼େ ପଳାଇଯିବେ ଯେ, ଦେଖିବାକୁ ବି ମିଳିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ଏ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀର ଉଦ୍‌ଗମସ୍ଥଳରେ ଶହେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବେ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଶେଷ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଏହାଙ୍କର ଯଜ୍ଞଅଶ୍ୱକୁ ଘେରାଇନେବେ ॥ ୨୪ ॥ ନିଜ ନଅରର ବଗିଚାରେ ଥରେ ଭଗବାନ୍ ସନତ୍କୁମାରଙ୍କ ସହିତ ଏହାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବ । ଏ ଏକାକୀ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କର ସେବା କରି, ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଦେଉଥିବା ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବେ ॥ ୨୫ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ଏହାଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲେ, ଏହି ମହାରାଜା ସର୍ବତ୍ର ଲୋକେ ଏହାଙ୍କର ଚରିତ ଗାନ କରୁଥିବାର ଶୁଣିବାକୁ ପାଇବେ ॥ ୨୬ ॥ କେହି ବି ଏହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏ ସକଳ ଦେଶ ଜୟ କରି ତଥା ନିଜ ତେଜରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର କ୍ଳେଶ-କଣ୍ଟକ ନାଶ କରିଦେଇ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳର ଶାସକ ହେବେ । ସେତେବେଳେ ଦେବତା ଓ ଦାନବ ଉଭୟେ ଏହାଙ୍କର ବିପୁଳ ପ୍ରଭାବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବେ ।'' ॥ ୨୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୃଥୁଙ୍କର ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି କୋପ ଏବଂ ପୃଥିବୀର ସ୍ତୁତି

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ ଭଗବାନ୍ ବୈନ୍ୟଃ ଖ୍ୟାପିତୋ ଗୁଣକର୍ମଭିଃ ।
ଛନ୍ଦୟାମାସ ତାନ୍ କାମୈଃ ପ୍ରତିପୂଜ୍ୟାଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଚ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାରୁ, ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ, ସେମାନଙ୍କର ମନଲାଖି ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ

ବ୍ରାହ୍ମଣପ୍ରମୁଖାନ୍ ବର୍ଣ୍ଣାନ୍ ଭୃତ୍ୟାମାତ୍ୟପୁରୋଧସଃ ।
ପୌରାଞ୍ଜାନପଦାନ୍ ଶ୍ରେଣୀଃ ପ୍ରକୃତୀଃ ସମପୂଜୟତ୍ ॥ ୨

ବିଦୁର ଉବାଚ

କସ୍ମାଦ୍ଦଧାର ଗୋରୂପଂ ଧରିତ୍ରୀ ବହୁରୂପିଣୀ ।
ଯାଂ ଦୁଦୋହ ପୃଥୁସ୍ତତ୍ର କୋ ବତ୍ସୋ ଦୋହନଂ ଚ କିମ୍ ॥ ୩

ପ୍ରକୃତ୍ୟା ବିଷମା ଦେବୀ କୃତା ତେନ ସମା କଥମ୍ ।
ତସ୍ୟ ମେଧ୍ୟଂ ହୟଂ ଦେବଃ କସ୍ୟ ହେତୋରପାହରତ୍ ॥ ୪

ସନତ୍କୁମାରାଦ୍ଭଗବତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରହ୍ମବିଦୁତ୍ତମାତ୍ ।
ଲବ୍ଧ୍ୱା ଜ୍ଞାନଂ ସବିଜ୍ଞାନଂ ରାଜର୍ଷିଃ କାଂ ଗତିଂ ଗତଃ ॥ ୫

ଯଚ୍ଚାନ୍ୟଦପି କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଭବାନ୍ ଭଗବତଃ ପ୍ରଭୋଃ ।
ଶ୍ରବଃ ସୁଶ୍ରବସଃ ପୁଣ୍ୟଂ ପୂର୍ବଦେହକଥାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୬

ଭକ୍ତାୟ ମେଽନୁରକ୍ତାୟ ତବ ଚାଧୋକ୍ଷଜସ୍ୟ ଚ ।
ବକ୍ତୁମର୍ହସି ଯୋଽଦୁହ୍ୟଦ୍‌ବୈନ୍ୟରୂପେଣ ଗାମିମାମ୍ ॥ ୭

ସୂତ ଉବାଚ

ଚୋଦିତୋ ବିଦୁରେଣୈବଂ ବାସୁଦେବକଥାଂ ପ୍ରତି ।
ପ୍ରଶସ୍ୟ ତଂ ପ୍ରୀତମନା ମୈତ୍ରେୟଃ ପ୍ରତ୍ୟଭାଷତ ॥ ୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଯଦାଭିଷିକ୍ତଃ ପୃଥୁରଙ୍ଗ ବିପ୍ରୈ-
ରାମନ୍ତ୍ରିତୋ ଜନତାୟାଶ୍ଚ ପାଳଃ ।
ପ୍ରଜା ନିରନ୍ନେ କ୍ଷିତିପୃଷ୍ଠ ଏତ୍ୟ
କ୍ଷୁତ୍‌କ୍ଷାମଦେହାଃ ପତିମଭ୍ୟବୋଚନ୍ ॥ ୯

ବୟଂ ରାଜଞ୍ଜାଠରେଣାଭିତପ୍ତା
ଯଥାଗ୍ନିନା କୋଟରସ୍ଥେନ ବୃକ୍ଷାଃ ।
ତ୍ୱାମଦ୍ୟ ଯାତାଃ ଶରଣଂ ଶରଣ୍ୟଂ
ଯଃ ସାଧିତୋ ବୃତ୍ତିକରଃ ପତିର୍ନଃ ॥ ୧୦

ତନ୍ନୋ ଭବାନୀହତୁ ରାତବେଽନ୍ନଂ
କ୍ଷୁଧାର୍ଦ୍ଦିତାନାଂ ନରଦେବଦେବ ।
ଯାବନ୍ନ ନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟାମହ ଉଜ୍‌ଝିତୋର୍ଜା
ବାର୍ତ୍ତାପତିସ୍ତ୍ୱଂ କିଲ ଲୋକପାଳଃ ॥ ୧୧

କଲେ ॥ ୧ ॥ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ, ସେବକ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୋହିତ, ପୁରବାସୀ, ଦେଶବାସୀ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସାୟୀ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୨ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ପୃଥିବୀ ତ ଅନେକ ରୂପ ଧାରଣ କରିପାରେ; ସେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରୂପେ ଗାଈରୂପ କାହିଁକି ଧାରଣ କଲା ? ପୁଣି ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ଦୁହିଁଲେ, ସେତେବେଳେ ବାଛୁରୀ କିଏ ହେଲା ? କିଏ ଦୋହନପାତ୍ର ହେଲା ? ॥ ୩ ॥ ପୃଥିବୀ ତ ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଚ୍ଚନୀଚ (ଖାଲଢିପ) ଥିଲା, ପୃଥୁ ତାହାକୁ ସମତଳ କଲେ କିପରି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱକୁ ଇନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ଚୋରାଇ ନେଲେ ? ॥ ୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମୁନିବର ସନତ୍‌କୁମାରଙ୍କ ଠାରୁ ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସେହି ରାଜର୍ଷି କେଉଁ ଗତି ପାଇଲେ ? ॥ ୫ ॥ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ପୃଥୁରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେହି ପୃଥୁ ଅବତାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ପବିତ୍ର ଚରିତ ରହିଛି, ଆପଣ ମୋତେ ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଶୁଣାନ୍ତୁ। ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଡ଼ ଅନୁରକ୍ତ ଭକ୍ତ ॥ ୬,୭ ॥

ସୂତ ମୁନି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ କଥା କହିବାକୁ ବିଦୁର ଏପରି ପ୍ରେରଣା ଦେବାରୁ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ। ସେତେବେଳକୁ ପୃଥିବୀ ଅନ୍ନହୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଭୋକଦାଉରେ ଶୁଖି କଣ୍ଟା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ। ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ପୃଥୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ଜଣାଇଲେ—॥ ୯ ॥ "ମହାରାଜ ! ଗଛକୋରଡ଼ରେ ଲାଗିଥିବା ନିଆଁରେ ଯେପରି ବିରାଟ ଗଛ ମଧ୍ୟ ଜଳିଯାଏ, ଆମେ ସେହିପରି ଆହାରବିନା ଉଦରର ଭୀଷଣ କ୍ଷୁଧା-ଜ୍ୱାଳାରେ ଜଳିଯାଉଛୁ। ଆପଣ ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ ଓ ଆମର ଅନ୍ନଦାତା; ତେଣୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ ॥ ୧୦ ॥ ଆପଣ ସକଳଲୋକର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ଆମମାନଙ୍କର ଜୀବିକାର ସ୍ୱାମୀ। ତେଣୁ, ହେ ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ! ଆମଭଳି କ୍ଷୁଧାଗ୍ରସ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶୀଘ୍ର ଅନ୍ନ ଯୋଗାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ। ଅନ୍ନ ମୁଠାଏ ମିଳିବାପୂର୍ବରୁ ଯେପରି ଆମର ପ୍ରାଣ ଚାଲି ନ ଯାଏ, ଦୟା କରି ସେହିପରି କିଛି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ।" ॥ ୧୧ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପୃଥୁଃ ପ୍ରଜାନାଂ କରୁଣଂ ନିଶମ୍ୟ ପରିଦେବିତମ୍ ।
ଦୀର୍ଘଂ ଦଧ୍ୟୌ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିମିତ୍ତଂ ସୋଽନ୍ୱପଦ୍ୟତ ॥ ୧୨

ଇତି ବ୍ୟବସିତୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ପ୍ରଗୃହୀତଶରାସନଃ ।
ସନ୍ଦଧେ ବିଶିଖଂ ଭୂମେଃ କ୍ରୁଦ୍ଧସ୍ତ୍ରିପୁରହା ଯଥା ॥ ୧୩

ପ୍ରବେପମାନା ଧରଣୀ ନିଶାମ୍ୟୋଦାୟୁଧଂ ଚ ତମ୍ ।
ଗୌଃ ସତ୍ୟପାଦ୍ରବଦ୍ଭୀତା ମୃଗୀବ ମୃଗୟୁଦ୍ରୁତା ॥ ୧୪

ତାମନ୍ୱଧାବତ୍ତଦ୍‌ବୈନ୍ୟଃ କୁପିତୋଽତ୍ୟରୁଣେକ୍ଷଣଃ ।
ଶରଂ ଧନୁଷି ସଂଧାୟ ଯତ୍ର ଯତ୍ର ପଳାୟତେ ॥ ୧୫

ସା ଦିଶୋ ବିଦିଶୋ ଦେବୀ ରୋଦସୀ ଚାନ୍ତରଂ ତୟୋଃ ।
ଧାବନ୍ତୀ ତତ୍ର ତତ୍ରୈନଂ ଦଦର୍ଶାନୂଦ୍ୟତାୟୁଧମ୍ ॥ ୧୬

ଲୋକେ ନାବିନ୍ଦତ ତ୍ରାଣଂ ବୈନ୍ୟାନ୍ମୃତ୍ୟୋରିବ ପ୍ରଜାଃ ।
ତ୍ରସ୍ତା ତଦା ନିବବୃତେ ହୃଦୟେନ ବିଦୂୟତା ॥ ୧୭

ଉବାଚ ଚ ମହାଭାଗଂ ଧର୍ମଜ୍ଞାପନ୍ନବତ୍ସଳ ।
ତ୍ରାହି ମାମପି ଭୂତାନାଂ ପାଳନେଽବସ୍ଥିତୋ ଭବାନ୍ ॥ ୧୮

ସ ତ୍ୱଂ ଜିଘାଂସସେ କସ୍ମାଦ୍ଦୀନାମକୃତକିଲ୍‌ବିଷାମ୍ ।
ଅହନିଷ୍ୟତ୍କଥଂ ଯୋଷାଂ ଧର୍ମଜ୍ଞ ଇତି ଯୋ ମତଃ ॥ ୧୯

ପ୍ରହରନ୍ତି ନ ବୈ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ କୃତାଗଃସ୍ୱପି ଜନ୍ତବଃ ।
କିମୁତ ତ୍ୱଦ୍‌ବିଧା ରାଜନ୍ କରୁଣା ଦୀନବତ୍ସଳାଃ ॥ ୨୦

ମାଂ ବିପାଟ୍ୟାଜରାଂ ନାବଂ ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚ ପ୍ରଜାଶ୍ଚେମାଃ କଥମମ୍ଭସି ଧାସ୍ୟସି ॥ ୨୧

ପୃଥୁରୁବାଚ

ବସୁଧେ ତ୍ୱାଂ ବଧିଷ୍ୟାମି ମଚ୍ଛାସନପରାଙ୍‌ମୁଖୀମ୍ ।
ଭାଗଂ ବର୍ହିଷି ଯା ବୃଙ୍‌କ୍ତେ ନ ତନୋତି ଚ ନୋ ବସୁ ॥ ୨୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ କୁରୁବର ! ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣି ମହାରାଜା ପୃଥୁ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଚାର କଲେ। ଶେଷରେ ତାହାଙ୍କୁ ଖାଦ୍ୟାଭାବର କାରଣ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ପୃଥିବୀ ସ୍ୱୟଂ ସବୁ ଖାଦ୍ୟ ଓ ଓଷଧାଦିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଲୁଚାଇଦେଇଛି ବୋଲି ଜାଣିପାରି, ସେ ନିଜର ଧନୁ ଧରି ଏବଂ ତ୍ରିପୁରବିନାଶକ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ପୃଥିବୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଧନୁରେ ବାଣ ଯୋଖିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଶସ୍ତ୍ର ଉଠାଇଲେଣି ଦେଖି, ପୃଥିବୀ ଭୟରେ କମ୍ପିଉଠିଲା ଏବଂ ଶିକାରୀ ଗୋଡ଼ାଇବା ବେଳେ ହରିଣ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲା ପରି, ସେ ଗାଈରୂପ ଧରି ଧାଇଁ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୪ ॥ ତାହା ଦେଖି ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ ପଡ଼ିଗଲା। ପୃଥିବୀ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଧାଇଁଲା, ପୃଥୁ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ତା'ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦିଗ, ବିଦିଗ, ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଯେଉଁଠିକି ପଳାଇଗଲେ ବି, ପୃଥିବୀ ଦେଖିଲା, ଧନୁଶର ଧରି ପୃଥୁ ତା'ପଛରେ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେପରି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ କେହି ବଞ୍ଚାଇପାରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ସେହିପରି ବେଣପୁତ୍ର ପୃଥୁଙ୍କ ଠାରୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବା ଭଳି ଲୋକ କେହି ମିଳିଲେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତରେ ପଛକୁ ଫେରିଲା ଏବଂ ମହାଭାଗ ପୃଥୁଙ୍କୁ କହିଲା, "ହେ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ତ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ତତ୍ପର; ମୋତେ ବି ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୭,୧୮॥ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ ଓ ନିରପରାଧିନୀ। ଆପଣ କାହିଁକି ମୋତେ ମାରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ! ଆପଣ ତ ଧର୍ମଜ୍ଞରୂପେ ପରିଚିତ; ଆପଣ ମୋ ପରି ଗୋଟାଏ ଅବଳାକୁ ମାରିବେ କିପରି ? ॥ ୧୯ ॥ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ କୌଣସି ଅପରାଧ କଲେ, ସାଧାରଣ ଜୀବମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ହାତ ଉଠାନ୍ତି ନାହିଁ। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି କରୁଣାମୟ ଓ ଦୀନବତ୍ସଳ ଭଲା ଏପରି କରିପାରିବେ କିପରି ? ॥ ୨୦ ॥ ମୁଁ ତ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ ନୌକା ପରି; ସକଳ ଜଗତ୍ ମୋତେ ଆଧାର କରି ତିଷ୍ଠି ରହିଛି। ମୋତେ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ଆପଣ ନିଜକୁ ଓ ନିଜ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଜଳ ଉପରେ ରଖିବେ କିପରି ?" ॥ ୨୧ ॥

ମହାରାଜ ପୃଥୁ କହିଲେ—ପୃଥିବୀ ! ତୁ ମୋର ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଛୁ। ତୁ ଯଜ୍ଞରେ ଦେବତାରୂପରେ ଭାଗ ନେଉଛୁ; କିନ୍ତୁ ତା'ବଦଳରେ ମୋ ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ନ ଦେଉନାହୁଁ। ତେଣୁ ଆଜି ମୁଁ ତୋତେ ମାରିଦେବି ॥ ୨୨ ॥

ଯବସଂ ଜଗ୍ଧ୍ୟନୁଦିନଂ ନୈବ ଦୋଗ୍‌ଧ୍ୟୌଧସଂ ପୟଃ ।
ତସ୍ୟାମେବଂ ହି ଦୁଷ୍ଟାୟାଂ ଦଣ୍ଡୋ ନାତ୍ର ନ ଶସ୍ୟତେ ॥ ୨୩

ତ୍ୱଂ ଖଲ୍ୱୋଷଧିବୀଜାନି ପ୍ରାକ୍ ସୃଷ୍ଟାନି ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବା ।
ନ ମୁଞ୍ଚସ୍ୟାତ୍ମରୁଦ୍ଧାନି ମାମବଜ୍ଞାୟ ମନ୍ଦଧୀଃ ॥ ୨୪

ଅମୂଷାଂ କ୍ଷୁତ୍ପରୀତାନାମାର୍ତ୍ତାନାଂ ପରିଦେବିତମ୍ ।
ଶମୟିଷ୍ୟାମି ମଦ୍‌ବାଣୈର୍ଭିନ୍ନାୟାସ୍ତବ ମେଦସା ॥ ୨୫

ପୁମାନ୍ ଯୋଷିଦୁତ କ୍ଲୀବ ଆତ୍ମସମ୍ଭାବନୋଽଧମଃ ।
ଭୂତେଷୁ ନିରନୁକ୍ରୋଶୋ ନୃପାଣାଂ ତଦ୍‌ବଧୋଽବଧଃ ॥ ୨୬

ତ୍ୱାଂ ସ୍ତବ୍ଧାଂ ଦୁର୍ମଦାଂ ନୀତ୍ୱା ମାୟାଗାଂ ତିଳଶଃ ଶରୈଃ ।
ଆତ୍ମଯୋଗବଳେନେମା ଧାରୟିଷ୍ୟାମ୍ୟହଂ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୨୭

ଏବଂ ମନ୍ୟୁମୟୀଂ ମୂର୍ତ୍ତିଂ କୃତାନ୍ତମିବ ବିଭ୍ରତମ୍ ।
ପ୍ରଣତା ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରାହ ମହୀ ସଞ୍ଜାତବେପଥୁଃ ॥ ୨୮

ଧରୋବାଚ

ନମଃ ପରସ୍ମୈ ପୁରୁଷାୟ ମାୟୟା
ବିନ୍ୟସ୍ତନାନାତନବେ ଗୁଣାତ୍ମନେ ।
ନମଃ ସ୍ୱରୂପାନୁଭବେନ ନିର୍ଦ୍ଧୁତ-
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାକାରକବିଭ୍ରମୋର୍ମୟେ ॥ ୨୯

ଯେନାହମାତ୍ମାୟତନଂ ବିନିର୍ମିତା
ଧାତ୍ରା ଯତୋଽୟଂ ଗୁଣସର୍ଗସଙ୍ଗ୍ରହଃ ।
ସ ଏବ ମାଂ ହନ୍ତୁମୁଦାୟୁଧଃ ସ୍ୱରା-
ଡୁପସ୍ଥିତୋଽନ୍ୟଂ ଶରଣଂ କମାଶ୍ରୟେ ॥ ୩୦

ଯ ଏତଦାଦାବସୃଜଚ୍ଚରାଚରଂ
ସ୍ୱମାୟୟାଽଽତ୍ମାଶ୍ରୟୟାବିତର୍କ୍ୟୟା ।
ତୟୈବ ସୋଽୟଂ କିଲ ଗୋପ୍ତୁମୁଦ୍ୟତଃ
କଥଂ ନୁ ମାଂ ଧର୍ମପରୋ ଜିଘାଂସତି ॥ ୩୧

ତୁ ପ୍ରତିଦିନ ସବୁଜ ଘାସ ଖାଇଯାଉଛୁ, ଅଥଚ ନିଜ ପହ୍ନାରୁ ଟୋପାଏ ବି ଦୁଧ ଦେଉନୁ । ତୁ ଏପରି ଦୁଷ୍ଟାମି କରୁଥିବାରୁ, ତୋତେ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଅନୁଚିତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ତୁ ମୂର୍ଖୀ ପୂର୍ବକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଖାଦ୍ୟାନ୍ନର ବିହନତକ ନିଜ ପେଟରେ ପୂରାଇଦେଲୁ, ଅଥଚ ଏବେ ମୋତେ ଖାତିରି ନ କରି ଗୋଟିଏ ବି ବିହନ ପେଟରୁ ବାହାର କରୁନାହୁଁ ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ତୋତେ ଶରାଘାତରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଇ ତୋରି ମେଦରେ ମୋର କ୍ଷୁଧାତୁର ଓ ଅସହାୟ ପ୍ରଜାଙ୍କର କରୁଣକ୍ରନ୍ଦନ ଶାନ୍ତ କରିବି ॥ ୨୫ ॥ ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ନିଜକୁ ହିଁ ପୋଷଣ କରି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇଯାଏ, ସେ ପୁରୁଷ ହୋଇଥାଉ, କି ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥାଉ, କି ନପୁଂସକ ହୋଇଥାଉ, ତାକୁ ମାରିଦେବାରେ ରାଜାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅପରାଧ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗର୍ବୀ ଓ ମଦୋନ୍ମତ୍ତା; ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାୟାରେ ହିଁ ଗାଈରୂପ ଧରିଛୁ । ମୁଁ ଶରାଘାତରେ ତୋତେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେବି ଓ ମୋ ଯୋଗବଳରେ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଧାରଣ କରିବି ॥ ୨୭ ॥

(ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—) ସେତେବେଳକୁ ମହାରାଜ ପୃଥୁ କାଳ ସଦୃଶ କ୍ରୋଧମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଧରଣୀ ଭୟରେ କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିନୟରେ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲା—॥ ୨୮ ॥

ପୃଥିବୀ କହିଲା—ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ ତଥା ଆପଣ ନିଜ ମାୟାରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଗୁଣମୟ ପରି ଜଣା ପଡ଼ନ୍ତି । ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମାନୁଭବଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଅଧିଭୂତ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଓ ଅଧିଦୈବ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଭିମାନରୁ ଓ ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ରାଗଦ୍ୱେଷାଦିରୁ ସର୍ବଥା ମୁକ୍ତ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୯ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ବିଧାତା; ଆପଣ ହିଁ ଏହି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ମୋତେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ କରି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ଆପଣ ସର୍ବଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯେହେତୁ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ମୋତେ ମାରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ତେଣୁ ମୁଁ ଆଉ କାହାର ବା ଶରଣ ନେବି ! ॥ ୩୦ ॥ କଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ଆପଣ ନିଜର ଆଶ୍ରିତା ଅନିର୍ବଚନୀୟା ମାୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହି ସଚରାଚର ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ମାୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏହାର ପାଳନପୋଷଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ଧର୍ମପରାୟଣ; ତଥାପି ଗାଈରୂପଧାରିଣୀ

ନୂନଂ ବତେଶସ୍ୟ ସମୀହିତଂ ଜନୈ-
ସ୍ତନ୍ମାୟୟା ଦୁର୍ଜୟୟାକୃତାତ୍ମଭିଃ ।
ନ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ଯସ୍ତ୍ୱକରୋଦକାରୟଦ୍-
ଯୋଽନେକ ଏକଃ ପରତଶ୍ଚ ଈଶ୍ୱରଃ ॥ ୩୨

ସର୍ଗାଦି ଯୋଽସ୍ୟାନୁରୁଣଦ୍ଧି ଶକ୍ତିଭି-
ର୍ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାକାରକଚେତନାତ୍ମଭିଃ ।
ତସ୍ମୈ ସମୁନ୍ନଦ୍ଧନିରୁଦ୍ଧଶକ୍ତୟେ
ନମଃ ପରସ୍ମୈ ପୁରୁଷାୟ ବେଧସେ ॥ ୩୩

ସ ବୈ ଭବାନାତ୍ମବିନିର୍ମିତଂ ଜଗଦ୍
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାନ୍ତଃକରଣାତ୍ମକଂ ବିଭୋ ।
ସଂସ୍ଥାପୟିଷ୍ୟନ୍ନଜ ମାଂ ରସାତଳା-
ଦଭ୍ୟୁଜ୍ଜହାରାମ୍ଭସ ଆଦିସୂକରଃ ॥ ୩୪

ଅପାମୁପସ୍ଥେ ମୟି ନାବ୍ୟବସ୍ଥିତାଃ
ପ୍ରଜା ଭବାନଦ୍ୟ ରିରକ୍ଷିଷୁଃ କିଲ ।
ସ ବୀରମୂର୍ତ୍ତିଃ ସମଭୂଦ୍ଧରାଧରୋ
ଯୋ ମାଂ ପୟସ୍ୟୁଗ୍ରଶରୋ ଜିଘାଂସସି ॥ ୩୫

ନୂନଂ ଜନୈରୀହିତମୀଶ୍ୱରାଣା-
ମସ୍ମଦ୍ୱିଧୈସ୍ତଦ୍‌ଗୁଣସର୍ଗମାୟୟା ।
ନ ଜ୍ଞାୟତେ ମୋହିତଚିତ୍ତବର୍ତ୍ମଭି-
ସ୍ତେଭ୍ୟୋ ନମୋ ବୀର ଯଶସ୍କରେଭ୍ୟଃ ॥ ୩୬

ମୋତେ ଆପଣ ମାରିଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି କିପରି ? ॥ ୩୧ ॥ ଆପଣ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମାୟାବଶତଃ ଅନେକ ରୂପ ପରି ଜଣା ପଡ଼ନ୍ତି ତଥା ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱରଚନା କରାଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ବେଶ୍ୱର; ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାକୁ ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଲୋକେ ଜାଣିପାରିବେ କିପରି ? ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ତ ଆପଣଙ୍କର ଦୁର୍ଜୟ ମାୟାଦ୍ୱାରା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ହିଁ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାରରୂପୀ ନିଜର ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ତିରୋଭାବ ଘଟିଥାଏ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ ଓ ଜଗଦ୍‌ବିଧାତା । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୩ ॥ ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ସ୍ୱରଚିତ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପ ଜଗତର ସ୍ଥିରସ୍ଥିତି ନିମନ୍ତେ ଆଦିବରାହରୂପ ହୋଇ ମୋତେ ରସାତଳର ଜଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପରାକ୍ରମରେ ମୁଁ ଜଳ ଉପରେ ନୌକା ପରି ରହିଛି ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ମୋ ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଛନ୍ତି । ଏପରି ଭାବରେ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆପଣ ଧରାଧର ନାମ ପାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ଆପଣ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଧନୁରେ ବାଣ ଯୋଖି, ବୀରମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ଦୁଧ ଦେଉ ନ ଥିବା ଅପରାଧରେ ମୋତେ ମାରିଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଆପଣଙ୍କର ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ସୃଷ୍ଟିରଚନାକାରିଣୀ ମାୟାରେ ମୋ ପରି ସାଧାରଣ ଜୀବର ଚିତ୍ତ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ମୁଁ ଅକ୍ଷମ । ହେ ବୀର ! ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳା ଯଶସ୍କର । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁବିଜୟେ ଧରିତ୍ରୀନିଗ୍ରହୋ ନାମ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

~~ O ~~

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୃଥିବୀ ଦୋହନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ପୃଥୁମଭିଷ୍ଟୂୟ ରୁଷା ପ୍ରସ୍ଫୁରିତାଧରମ୍ ।
ପୁନରାହାବନିର୍ଭୀତା ସଂସ୍ତଭ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗଲେ —ହେ ବିଦୁର ! ସେତେବେଳକୁ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ଓଠ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପୁଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ପୃଥିବୀ ବିଗ୍ରହପୂର୍ବକ ନିଜ ମନକୁ ସ୍ଥିର କରି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବାନ୍ଧିଲା ଏବଂ ଡରି ଡରି ତାଙ୍କୁ

ସଂନିୟଚ୍ଛାଭିଭୋ ମନ୍ୟୁଂ ନିବୋଧ ଶ୍ରାବିତଂ ଚ ମେ ।
ସର୍ବତଃ ସାରମାଦତ୍ତେ ଯଥା ମଧୁକରୋ ବୁଧଃ ॥ ୨

ଅସ୍ମିଁଲ୍ଲୋକେଽଥବାମୁଷ୍ମିନ୍ ମୁନିଭିସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶିଭିଃ ।
ଦୃଷ୍ଟା ଯୋଗାଃ ପ୍ରଯୁକ୍ତାଶ୍ଚ ପୁଂସାଂ ଶ୍ରେୟଃପ୍ରସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୩

ତାନାତିଷ୍ଠତି ଯଃ ସମ୍ୟଗୁପାୟାନ୍ ପୂର୍ବଦର୍ଶିତାନ୍ ।
ଅବରଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପେତ ଉପେୟାନ୍ ବିନ୍ଦତେଽଞ୍ଜସା ॥ ୪

ତାନନାଦୃତ୍ୟ ଯୋଽବିଦ୍ୱାନର୍ଥାନାରଭତେ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ତସ୍ୟ ବ୍ୟଭିଚରନ୍ତ୍ୟର୍ଥା ଆରବ୍ଧାଶ୍ଚ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୫

ପୁରା ସୃଷ୍ଟା ହ୍ୟୋଷଧୟୋ ବ୍ରହ୍ମଣା ଯା ବିଶାମ୍ପତେ ।
ଭୁଜ୍ୟମାନା ମୟା ଦୃଷ୍ଟା ଅସଦ୍ଭିରଧୃତବ୍ରତୈଃ ॥ ୬

ଅପାଳିତାନାଦୃତା ଚ ଭବଦ୍ଭିର୍ଲୋକପାଳକୈଃ ।
ଚୋରୀଭୂତେଽଥ ଲୋକେଽହଂ ଯଜ୍ଞାର୍ଥେଽଗ୍ରସମୋଷଧୀଃ ॥ ୭

ନୂନଂ ତା ବୀରୁଧଃ କ୍ଷୀଣା ମୟି କାଳେନ ଭୂୟସା ।
ତତ୍ର ଯୋଗେନ ଦୃଷ୍ଟେନ ଭବାନାଦାତୁମର୍ହତି ॥ ୮

ବତ୍ସଂ କଳ୍ପୟ ମେ ବୀର ଯେନାହଂ ବତ୍ସଳା ତବ ।
ଧୋକ୍ଷ୍ୟେ କ୍ଷୀରମୟାନ୍ କାମାନନୁରୂପଂ ଚ ଦୋହନମ୍ ॥ ୯

ଦୋଗ୍ଧାରଂ ଚ ମହାବାହୋ ଭୂତାନାଂ ଭୂତଭାବନ ।
ଅନ୍ନମୀପ୍ସିତମୂର୍ଜସ୍ୱଦ୍ଭଗବାନ୍ ବାଞ୍ଛତେ ଯଦି ॥ ୧୦

ସମାଂ ଚ କୁରୁ ମାଂ ରାଜନ୍ ଦେବବୃଷ୍ଟଂ ଯଥା ପୟଃ ।
ଅପର୍ତାବପି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଉପାବର୍ତ୍ତେତ ମେ ବିଭୋ ॥ ୧୧

ଇତି ପ୍ରିୟଂ ହିତଂ ବାକ୍ୟଂ ଭୁବ ଆଦାୟ ଭୂପତିଃ ।
ବତ୍ସଂ କୃତ୍ୱା ମନୁଂ ପାଣାବଦୁହତ୍ସକଳୌଷଧୀଃ ॥ ୧୨

କହିଲା— ॥ ୧ ॥ "ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରି ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଟିକିଏ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଶୁଣନ୍ତୁ। ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ଭ୍ରମର ପରି ସବୁଠାରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ମୁନିମାନେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ କୃଷି, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଆଦି ବହୁ ଉପାୟ ବାହାର କରି ସେସବୁକୁ କାମରେ ଲଗାଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ପ୍ରାଚୀନ ଋଷିମାନେ ଶିଖାଇଦେଇ ଯାଇଥିବା ସେହି ଉପାୟସବୁକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଲରୂପେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଥିବା ଲୋକେ ଏବେ ବି ସହଜରେ ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ଲାଭ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ ସେସବୁକୁ ହତାଦର କରି ନିଜ ମନମୁତାବକ ଉପାୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଉପାୟ ଓ ପ୍ରଯତ୍ନ ବାରମ୍ବାର ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୫ ॥ ରାଜନ୍ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଯେଉଁ ଧାନ୍ୟ ଆଦି ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ, ମୁଁ ଦେଖିଲି ଯେ ଯମ-ନିୟମାଦି ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁ ନ ଥିବା ଦୁରାଚାରୀଲୋକେ ସେସବୁ ଖାଇଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ହେ ଲୋକରକ୍ଷକ ! ଆପଣମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜାମାନେ ମୋତେ ପାଳନ ଓ ଆଦର କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଲେ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଚୋର ପରି ହୋଇଗଲେ। ତାହା ଦେଖି, ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗୁଥିବା ଓଷଧିସବୁକୁ ମୁଁ ମୋ ଉଦରରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଦେଲି ॥ ୭ ॥ କିନ୍ତୁ ବହୁକାଳ ଧରି ମୋ ଭିତରେ ରହିଯିବା ଫଳରେ ସେହିସବୁ ଧାନ୍ୟାଦି ମୋ ଉଦରରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲାଣି। ପୂର୍ବାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ଉପାୟରେ ଆପଣ ସେସବୁକୁ ବାହାର କରିନିଅନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥ ହେ ଲୋକପାଳକ ବୀର ! ଆପଣ ଯଦି ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ତଥା ବଳବୃଦ୍ଧିକାରକ ଅନ୍ନ ଆବଶ୍ୟକ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟ ବାଛୁରୀ, ଦୋହନ ପାତ୍ର ଏବଂ ଦୋହନ କରିପାରିବା ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦିଅନ୍ତୁ। ମୁଁ ସେହି ବାଛୁରୀ ପ୍ରତି ସ୍ନେହରେ ପହ୍ନାଇବି ଏବଂ ଦୁଧ ରୂପରେ ଆପଣଙ୍କର ସକଳ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିବି ॥୯,୧୦॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ମୋତେ ସମତଳ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତା'ଫଳରେ ବର୍ଷାଋତୁ ବିତିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ମୋ ଉପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ବୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଜଳ ଉଣାଅଧିକେ ସବୁଆଡ଼େ ରହିଯାଇ ପାରିବ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ଭିତରର ଆର୍ଦ୍ରତା ଶୁଖିଯିବ ନାହିଁ। ଏହି କର୍ମ ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଙ୍ଗଳକାରକ ହେବ।" ॥ ୧୧ ॥

(ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—) ପୃଥିବୀ କହିଥିବା ପ୍ରିୟ ଓ ହିତକର ବଚନ ସ୍ୱୀକାର କରି ମହାରାଜ ପୃଥୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ହାତରେ

ତଥା ପରେ ଚ ସର୍ବତ୍ର ସାରମାଦଦତେ ବୁଧାଃ ।
ତତୋଽନ୍ୟେ ଚ ଯଥାକାମଂ ଦୁଦୁହୁଃ ପୃଥୁଭାବିତାମ୍ ॥ ୧୩

ଋଷୟୋ ଦୁଦୁହୁର୍ଦେବୀମିନ୍ଦ୍ରିୟେଷ୍ୱଥ ସତ୍ତମ ।
ବତ୍ସଂ ବୃହସ୍ପତିଂ କୃତ୍ୱା ପୟଶ୍ଛନ୍ଦୋମୟଂ ଶୁଚି ॥ ୧୪

କୃତ୍ୱା ବତ୍ସଂ ସୁରଗଣା ଇନ୍ଦ୍ରଂ ସୋମମଦୂଦୁହନ୍ ।
ହିରଣ୍ମୟେନ ପାତ୍ରେଣ ବୀର୍ଯ୍ୟମୋଜୋ ବଳଂ ପୟଃ ॥୧୫

ଦୈତେୟା ଦାନବା ବତ୍ସଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦମସୁରର୍ଷଭମ୍ ।
ବିଧାୟାଦୂଦୁହନ୍ କ୍ଷୀରମୟଃପାତ୍ରେ ସୁରାସବମ୍ ॥ ୧୬

ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋଽଧୁକ୍ଷନ୍ ପାତ୍ରେ ପଦ୍ମମୟେ ପୟଃ ।
ବତ୍ସଂ ବିଶ୍ୱାବସୁଂ କୃତ୍ୱା ଗାନ୍ଧର୍ବଂ ମଧୁ ସୌଭଗମ୍ ॥ ୧୭

ବତ୍ସେନ ପିତରୋଽର୍ଯ୍ୟମ୍ଣା କବ୍ୟଂ କ୍ଷୀରମଧୁକ୍ଷତ ।
ଆମପାତ୍ରେ ମହାଭାଗାଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବତାଃ ॥ ୧୮

ପ୍ରକଳ୍ପ୍ୟ ବତ୍ସଂ କପିଳଂ ସିଦ୍ଧାଃ ସଙ୍କଳ୍ପନାମୟୀମ୍ ।
ସିଦ୍ଧିଂ ନଭସି ବିଦ୍ୟାଂ ଚ ଯେ ଚ ବିଦ୍ୟାଧରାଦୟଃ ॥ ୧୯

ଅନ୍ୟେ ଚ ମାୟିନୋ ମାୟାମନ୍ତର୍ଧାନାଦ୍ଭୁତାତ୍ମନାମ୍ ।
ମୟଂ ପ୍ରକଳ୍ପ୍ୟ ବତ୍ସଂ ତେ ଦୁଦୁହୁର୍ଧାରଣାମୟୀମ୍ ॥ ୨୦

ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ଭୂତାନି ପିଶାଚାଃ ପିଶିତାଶନାଃ ।
ଭୂତେଶବତ୍ସା ଦୁଦୁହୁଃ କପାଳେ କ୍ଷତଜାସବମ୍ ॥ ୨୧

ତଥାହୟୋ ଦନ୍ଦଶୂକାଃ ସର୍ପା ନାଗାଶ୍ଚ ତକ୍ଷକମ୍ ।
ବିଧାୟ ବତ୍ସଂ ଦୁଦୁହୁର୍ବିଳପାତ୍ରେ ବିଷଂ ପୟଃ ॥ ୨୨

ପଶବୋ ଯବସଂ କ୍ଷୀରଂ ବତ୍ସଂ କୃତ୍ୱା ଚ ଗୋବୃଷମ୍ ।
ଅରଣ୍ୟପାତ୍ରେ ଚାଧୁକ୍ଷନ୍ମୃଗେନ୍ଦ୍ରେଣ ଚ ଦଂଷ୍ଟ୍ରିଣଃ ॥ ୨୩

କ୍ରବ୍ୟାଦାଃ ପ୍ରାଣିନଃ କ୍ରବ୍ୟଂ ଦୁଦୁହୁଃ ସ୍ୱେ କଳେବରେ ।
ସୁପର୍ଣ୍ଣବତ୍ସା ବିହଗାଶ୍ଚରଂ ଚାଚରମେବ ଚ ॥ ୨୪

ବଟବତ୍ସା ବନସ୍ପତୟଃ ପୃଥଗ୍ରସମୟଂ ପୟଃ ।
ଗିରୟୋ ହିମବଦ୍ବତ୍ସା ନାନାଧାତୂନ୍ ସ୍ୱସାନୁଷୁ ॥ ୨୫

ପୃଥିବୀରୂପୀ ଗାଈଠାରୁ ସବୁ ଧାନ୍ୟ (ଶସ୍ୟ ପ୍ରଦାୟକ ତୃଣ-ଗୁଳ୍ମ) ଦୁହିଁ ସଂଗ୍ରହ କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଅନ୍ୟ ବିଜ୍ଞଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ପୃଥୁଙ୍କ ପରି ସବୁଠାରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପୃଥୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଶାସିତ ବସୁନ୍ଧରାଠାରୁ ନିଜ ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ଦୋହନ (ସଂଗ୍ରହ) କରିନେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଋଷିମାନେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ (ବଚନ, ମନ ଓ କର୍ଣ୍ଣ) ରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ପୃଥିବୀଦେବୀଙ୍କ ଠାରୁ ବେଦରୂପୀ ପବିତ୍ର ଦୁଗ୍ଧ ଦୋହନ କରିନେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଦେବତାମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବାଛୁରୀରୂପେ କଳ୍ପନା କରି ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ପାତ୍ରରେ ଅମୃତ, ବୀର୍ଯ୍ୟ (ମନୋବଳ), ଓଜ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ) ଓ ଶାରୀରିକ ବଳରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନେ ଅସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ଲୌହପାତ୍ରରେ ମଦିରା ଓ ଆସବରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ବିଶ୍ୱାବସୁଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ପଦ୍ମରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ସଙ୍ଗୀତ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଶ୍ରାଦ୍ଧର ଅଧିଷ୍ଠାତା ମହାଭାଗ ପିତୃଗଣ ଅର୍ଯ୍ୟମାଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ପୋଡ଼ାଯାଇ ନ ଥିବା (କଞ୍ଚା) ମାଟିପାତ୍ରରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ କବ୍ୟ (ପିତରମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଉଥିବା ଅନ୍ନ)ରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ କପିଳଦେବଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ଆକାଶରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ସିଦ୍ଧମାନେ ଅଣିମାଦି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ତଥା ବିଦ୍ୟାଧରମାନେ ଆକାଶଗମନ ଆଦି ବିଦ୍ୟା ଦୋହନ କଲେ ॥ ୧୯ ॥ କିମ୍ପୁରୁଷାଦି ଅନ୍ୟ ମାୟାବୀମାନେ ମୟଦାନବଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବା, ବିଚିତ୍ର ରୂପ ଧାରଣ କରିବା ଆଦି ସଙ୍କଳ୍ପମୟୀ ବିଭିନ୍ନ ମାୟାକୁ ଦୁଧରୂପେ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଏପରି ଭାବରେ ଯକ୍ଷ-ରାକ୍ଷସ ତଥା ଭୂତ-ପିଶାଚାଦି ମାଂସାହାରୀମାନେ ଭୂତନାଥ ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି କପାଳରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ରୁଧିରାସବରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଫଣା ଥିବା ସାପ, ଫଣା ନ ଥିବା ସାପ, ନାଗ ଓ ବିଛା ଆଦି ବିଷଧର ଜନ୍ତୁମାନେ ତକ୍ଷକଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ମୁଖରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ବିଷରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ॥ ୨୨ ॥ ପଶୁମାନେ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ବାହନ ବୃଷଭଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ବନରୂପୀ ପାତ୍ରରେ ତୃଣରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ। ବଡ଼ ବଡ଼ ଦନ୍ତ ଥିବା ମାଂସାଶୀ ଜୀବମାନେ ସିଂହରୂପୀ ବାଛୁରୀ ଲଗାଇ ନିଜର ଶରୀରରୂପୀ ପାତ୍ରରେ କଞ୍ଚାମାଂସରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ଏବଂ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ପକ୍ଷୀମାନେ କୀଟପତଙ୍ଗାଦି ଚର ଓ ଫଳାଦି ଅଚର ପଦାର୍ଥ ଦୁଧରୂପେ ଦୋହନ କଲେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ବୃକ୍ଷମାନେ ବରଗଛକୁ ବାଛୁରୀ କରି ନାନାପ୍ରକାର ରସରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁଲେ ଏବଂ ପର୍ବତମାନେ ହିମାଳୟକୁ ବାଛୁରୀ କରି ନିଜ ନିଜର ଶିଖରରୂପୀ

ସର୍ବେ ସ୍ୱମୁଖ୍ୟବତ୍ସେନ ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ ପାତ୍ରେ ପୃଥକ୍ ପୟଃ ।
ସର୍ବକାମଦୁଘାଂ ପୃଥ୍ୱୀଂ ଦୁଦୁହୁଃ ପୃଥୁଭାବିତାମ୍ ॥ ୨୬

ଏବଂ ପୃଥ୍ୱାଦୟଃ ପୃଥ୍ୱୀମନ୍ନାଦାଃ ସ୍ୱନ୍ନମାତ୍ମନଃ ।
ଦୋହବତ୍ସାଦିଭେଦେନ କ୍ଷୀରଭେଦଂ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୨୭

ତତୋ ମହୀପତିଃ ପ୍ରୀତଃ ସର୍ବକାମଦୁଘାଂ ପୃଥୁଃ ।
ଦୁହିତୃତ୍ୱେ ଚକାରେମାଂ ପ୍ରେମ୍ଣା ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ॥ ୨୮

ଚୂର୍ଣ୍ଣୟନ୍ ସ୍ୱଧନୁଷ୍କୋଟ୍ୟା ଗିରିକୂଟାନି ରାଜରାଟ୍ ।
ଭୂମଣ୍ଡଳମିଦଂ ବୈନ୍ୟଃ ପ୍ରାୟଶ୍ଚକ୍ରେ ସମଂ ବିଭୁଃ ॥ ୨୯

ଅଥାସ୍ମିନ୍ ଭଗବାନ୍ ବୈନ୍ୟଃ ପ୍ରଜାନାଂ ବୃତ୍ତିଦଃ ପିତା ।
ନିବାସାନ୍ କଳ୍ପୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ତତ୍ର ତତ୍ର ଯଥାର୍ହତଃ ॥ ୩୦

ଗ୍ରାମାନ୍ ପୁରଃ ପତ୍ତନାନି ଦୁର୍ଗାଣି ବିବିଧାନି ଚ ।
ଘୋଷାନ୍ ବ୍ରଜାନ୍ ସଶିବିରାନାକରାନ୍ ଖେଟଖର୍ବଟାନ୍ ॥ ୩୧

ପ୍ରାକ୍‌ପୃଥୋରିହ ନୈବୈଷା ପୁରଗ୍ରାମାଦିକଳ୍ପନା ।
ଯଥାସୁଖଂ ବସନ୍ତି ସ୍ମ ତତ୍ର ତତ୍ରାକୁତୋଭୟାଃ ॥ ୩୨

ପାତ୍ରରେ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଧାତୁରୂପୀ ଦୁଧ ଦୋହନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ପୃଥିବୀ ତ ସକଳ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରେ; ପୁଣି ସେତେବେଳେ ସେ ପୃଥୁଙ୍କ ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ତାଠାରୁ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଜାତିର ମୁଖିଆଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାତ୍ରରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥ ଦୁଧରୂପେ ଦୁହିଁନେଲେ ॥ ୨୬ ॥

ହେ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦୁର ! ଏପରି ଭାବରେ ପୃଥୁ ଆଦି ସମସ୍ତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦୋହନପାତ୍ର ଓ ବାଛୁରୀଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀଠାରୁ ନିଜ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ଅଭୀଷ୍ଟ ଆହାରରୂପୀ ଦୁଧ ଦୁହିଁ ନେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଏହାଫଳରେ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଏତେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସର୍ବକାମପ୍ରଦା ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ମନରେ ସ୍ନେହଭାବ ଉଦ୍ରେକ ହେଲା । ସେ ତାକୁ ନିଜର କନ୍ୟାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ॥ ୨୮ ॥ ତା'ପରେ ରାଜାଧିରାଜ ପୃଥୁ ନିଜର ଧନୁହୂଳରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ଭାଙ୍ଗି ସକଳ ଭୂମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ରାୟ ସମତଳ କରିଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣ କର୍ମରେ ସେମାନଙ୍କର ପିତା ପରି ଲାଗିରହିଲେ । ସେ ସେହି ସମତଳ ଭୂମିକୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ନିବାସସ୍ଥାନ ହିସାବରେ ଭାଗ ଭାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେ ଅନେକ ଗ୍ରାମ, ମୌଜା, ନଗର, ଦୁର୍ଗ, ଗୋପାଳବସ୍ତି, ପଶୁଙ୍କ ରହିବା ସ୍ଥାନ, ଛାଉଣି, ଖଣି, କୃଷକବସ୍ତି ଓ ପାହାଡ଼ତଳି ଗାଆଁଗଣ୍ଡା ବସାଇଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଗ୍ରାମ-ନଗର ଇତ୍ୟାଦି ବିଭାଗ ନ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଲୋକେ ନିଜ ନିଜର ସୁବିଧା ଅନୁସାରେ ନିର୍ଭୟରେ ଯେଉଁଠି ଇଚ୍ଛା ସେଠି ଘରବାଡ଼ି ତୋଳି ବସବାସ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁବିଜୟେଽଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଏକଶହ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଅଥାଦୀକ୍ଷତ ରାଜା ତୁ ହୟମେଧଶତେନ ସଃ ।
ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତେ ମନୋଃ କ୍ଷେତ୍ରେ ଯତ୍ର ପ୍ରାଚୀ ସରସ୍ୱତୀ ॥ ୧

ତଦଭିପ୍ରେତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ କର୍ମାତିଶୟମାତ୍ମନଃ ।
ଶତକ୍ରତୁର୍ନ ମମୃଷେ ପୃଥୋର୍ଯଜ୍ଞମହୋତ୍ସବମ୍ ॥ ୨

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ —ହେ ବିଦୁର ! ମହାରାଜା ମନୁଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଯେଉଁଠି ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀ ପୂର୍ବମୁଖୀ ହୋଇ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି, ସେଠାରେ ରାଜା ପୃଥୁ ଏକଶହ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବାର ଦୀକ୍ଷା ନେଲେ ॥ ୧ ॥ ତାହା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର ଭାବିଲେ, 'ଏହା ଫଳରେ ତ ପୃଥୁଙ୍କ କର୍ମ ମୋ କର୍ମ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ହୋଇଯିବ' । ତେଣୁ ସେ ଉକ୍ତ ଯଜ୍ଞମହୋତ୍ସବକୁ ସହି

ଯତ୍ର ଯଜ୍ଞପତିଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ଅନ୍ୱଭୂୟତ ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବଲୋକଗୁରୁଃ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୩

ଅନ୍ୱିତୋ ବ୍ରହ୍ମଶର୍ବାଭ୍ୟାଂ ଲୋକପାଲୈଃ ସହାନୁଗୈଃ ।
ଉପଗୀୟମାନୋ ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ମୁନିଭିଶ୍ଚାପ୍ସରୋଗଣୈଃ ॥ ୪

ସିଦ୍ଧା ବିଦ୍ୟାଧରା ଦୈତ୍ୟା ଦାନବା ଗୁହ୍ୟକାଦୟଃ ।
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦପ୍ରମୁଖାଃ ପାର୍ଷଦପ୍ରବରା ହରେଃ ॥ ୫

କପିଲୋ ନାରଦୋ ଦତ୍ତୋ ଯୋଗେଶାଃ ସନକାଦୟଃ ।
ତମନ୍ୱୀୟୁର୍ଭାଗବତା ଯେ ଚ ତତ୍ସେବନୋତ୍ସୁକାଃ ॥ ୬

ଯତ୍ର ଧର୍ମଦୁଘା ଭୂମିଃ ସର୍ବକାମଦୁଘା ସତୀ ।
ଦୋଗ୍ଧି ସ୍ମାଭୀପ୍ସିତାନର୍ଥାନ୍ ଯଜମାନସ୍ୟ ଭାରତ ॥ ୭

ଊହୁଃ ସର୍ବରସାନ୍ନଦ୍ୟଃ କ୍ଷୀରଦଧ୍ୟନ୍ନଗୋରସାନ୍ ।
ତରବୋ ଭୂରିବର୍ଷ୍ମାଣଃ ପ୍ରାସୂୟନ୍ତ ମଧୁଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୮

ସିନ୍ଧବୋ ରତ୍ନନିକରାନ୍ ଗିରୟୋଽନ୍ନଂ ଚତୁର୍ବିଧମ୍ ।
ଉପାୟନମୁପାଜହ୍ରୁଃ ସର୍ବେ ଲୋକାଃ ସପାଳକାଃ ॥ ୯

ଇତି ଚାଧୋକ୍ଷଜେଶସ୍ୟ ପୃଥୋସ୍ତୁ ପରମୋଦୟମ୍ ।
ଅସୂୟନ୍ ଭଗବାନିନ୍ଦ୍ରଃ ପ୍ରତିଘାତମଚୀକରତ୍ ॥ ୧୦

ଚରମେଣାଶ୍ୱମେଧେନ ଯଜମାନେ ଯଜୁଷ୍ପତିମ୍ ।
ବୈନ୍ୟେ ଯଜ୍ଞପଶୁଂ ସ୍ପର୍ଧନ୍ନପୋବାହ ତିରୋହିତଃ ॥ ୧୧

ତମତ୍ରିର୍ଭଗବାନୈକ୍ଷତ୍ତ୍ୱରମାଣଂ ବିହାୟସା ।
ଆମୁକ୍ତମିବ ପାଖଣ୍ଡଂ ଯୋଽଧର୍ମେ ଧର୍ମବିଭ୍ରମଃ ॥ ୧୨

ଅତ୍ରିଣା ଚୋଦିତୋ ହନ୍ତୁଂ ପୃଥୁପୁତ୍ରୋ ମହାରଥଃ ।
ଅନ୍ୱଧାବତ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧସ୍ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠେତି ଚାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୩

ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ମହାରାଜା ପୃଥୁଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ସର୍ବଲୋକପୂଜ୍ୟ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ହରି ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ରୂପରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦର୍ଶନ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ତାଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା, ରୁଦ୍ର ତଥା ନିଜ ନିଜ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ଲୋକପାଳଗଣ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗନ୍ଧର୍ବ, ମୁନି ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ, ଯକ୍ଷ, ସୁନନ୍ଦ-ନନ୍ଦାଦି ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରମୁଖ ପାର୍ଷଦ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ନିମନ୍ତେ ସଦା ଉତ୍ସୁକ ରହୁଥିବା କପିଳ, ନାରଦ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଏବଂ ସନକାଦି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ଆସିଥିଲେ ॥ ୫,୬ ॥ ହେ ଭାରତ ! ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଯଜ୍ଞସାମଗ୍ରୀସବୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଭୂଦେବୀ କାମଧେନୁରୂପ ଧରି ଯଜମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲେ ॥ ୭ ॥ ନଦୀମାନେ ନିଜ ସ୍ରୋତରେ ଦ୍ରାକ୍ଷା ଓ ଇକ୍ଷୁ (ଅଙ୍ଗୁର ଓ ଆଖୁ) ରସ ପରି ସକଳ ପ୍ରକାର ରସ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ ତଥା ମଧୁବର୍ଷଣ କରୁଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷମାନେ ଦୁଧ, ଦହି, ଚନ୍ନା, ଘୃତ ଆଦି ନାନା ଦ୍ରବ୍ୟ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ସମୁଦ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ରତ୍ନରାଶି, ପର୍ବତମାନେ ଭକ୍ଷ୍ୟ, ଭୋଜ୍ୟ, ଚୋଷ୍ୟ ଓ ଲେହ୍ୟ ଏଭଳି ଚାରିପ୍ରକାର ଅନ୍ନ ତଥା ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସବୁ ଲୋକେ ନାନାପ୍ରକାର ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ ॥ ୯ ॥

ମହାରାଜା ପୃଥୁ ତ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଉକ୍ତ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନରୁ ପୃଥୁଙ୍କର ବହୁ ଉନ୍ନତି ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉନ୍ନତିକୁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ; ସେ ଉକ୍ତ ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୧୦ ॥ ମହାରାଜା ପୃଥୁ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତିମ (ଶହେତମ) ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପତିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ର ଗୁପ୍ତରୂପରେ ଯାଇ ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱଟିକୁ ଚୋରାଇ ଆଣିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ କବଚରୂପେ ପାଷାଣ୍ଡବେଶ (ଛଦ୍ମବେଶ) ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ଯାହା କି ଅଧର୍ମରେ ଧର୍ମର ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ସେପରି ବେଶ ଧରିଲେ ପାପୀ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମାତ୍ମା ପରି ଜଣାପଡ଼ିବ । ଏପରି ବେଶରେ ସେ ଘୋଡ଼ାଟିକୁ ନେଇ ତରତର ହୋଇ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ପଳାଇ ଯାଉ ଯାଉ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଭଗବାନ୍ ଅତ୍ରିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଗଲା । ସେ କହିଦେବାରୁ ମହାରାଜା ପୃଥୁଙ୍କର ମହାରଥୀ ପୁତ୍ର "ଆରେ ! ରହ, ରହ !" ବୋଲି ଡାକ ପକାଇ ଚୋରକୁ ମାରିବାକୁ କ୍ରୋଧରେ

ତଂ ତାଦୃଶାକୃତିଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ମେନେ ଧର୍ମଂ ଶରୀରିଣମ୍ ।
ଜଟିଲଂ ଭସ୍ମନାଚ୍ଛନ୍ନଂ ତସ୍ମୈ ବାଣଂ ନ ମୁଞ୍ଚତି ॥ ୧୪

ବଧାନ୍ନିବୃତ୍ତଂ ତଂ ଭୂୟୋ ହନ୍ତବେଽତ୍ରିରଚୋଦୟତ୍ ।
ଜହି ଯଜ୍ଞହନଂ ତାତ ମହେନ୍ଦ୍ରଂ ବିବୁଧାଧମମ୍ ॥ ୧୫

ଏବଂ ବୈନ୍ୟସୁତଃ ପ୍ରୋକ୍ତସ୍ତ୍ୱରମାଣଂ ବିହାୟସା ।
ଅନ୍ୱଦ୍ରବଦଭିକ୍ରୁଦ୍ଧୋ ରାବଣଂ ଗୃଧ୍ରରାଡିବ ॥ ୧୬

ସୋଽଶ୍ୱଂ ରୂପଂ ଚ ତଦ୍ଧିତ୍ୱା ତସ୍ମା ଅନ୍ତର୍ହିତଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ବୀରଃ ସ୍ୱପଶୁମାଦାୟ ପିତୁର୍ଯଜ୍ଞମୁପେୟିବାନ୍ ॥ ୧୭

ତତ୍ତସ୍ୟ ଚାଦ୍ଭୁତଂ କର୍ମ ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ପରମର୍ଷୟଃ ।
ନାମଧେୟଂ ଦଦୁସ୍ତସ୍ମୈ ବିଜିତାଶ୍ୱ ଇତି ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୮

ଉପସୃଜ୍ୟ ତମସ୍ତୀବ୍ରଂ ଜହାରାଶ୍ୱଂ ପୁନର୍ହରିଃ ।
ଚଷାଳଯୂପତଶ୍ଛନ୍ନୋ ହିରଣ୍ୟରଶନଂ ବିଭୁଃ ॥ ୧୯

ଅତ୍ରିଃ ସନ୍ଦର୍ଶୟାମାସ ତ୍ୱରମାଣଂ ବିହାୟସା ।
କପାଳଖଟ୍ୱାଙ୍ଗଧରଂ ବୀରୋ ନୈନମବାଧତ ॥ ୨୦

ଅତ୍ରିଣା ଚୋଦିତସ୍ତସ୍ମୈ ସନ୍ଦଧେ ବିଶିଖଂ ରୁଷା ।
ସୋଽଶ୍ୱଂ ରୂପଂ ଚ ତଦ୍ଧିତ୍ୱା ତସ୍ଥାବନ୍ତର୍ହିତଃ ସ୍ୱରାଟ୍ ॥ ୨୧

ବୀରଶ୍ଚାଶ୍ୱମୁପାଦାୟ ପିତୃଯଜ୍ଞମଥାବ୍ରଜତ୍ ।
ତଦବଦ୍ୟଂ ହରେ ରୂପଂ ଜଗୃହୁର୍ଜ୍ଞାନଦୁର୍ବଲାଃ ॥ ୨୨

ଧାଇଁଗଲେ ॥ ୧୨,୧୩ ॥ କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ତ ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟାଜୁଟ ଲମ୍ୱାଇ ଦେହରେ ଭସ୍ମ ବୋଳି ହୋଇଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି ବେଶ ଦେଖି ପୃଥୁକୁମାର ଭାବିଲେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଧର୍ମଦେବ; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଶର ନିକ୍ଷେପ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନ ମାରି ଫେରିଆସିବାରୁ ମହର୍ଷି ଅତ୍ରି ତାଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ପୁଣି ଥରେ ପଠାଇ କହିଲେ, "ବତ୍ସ ! ସେ ଦେବତାଧମ ଇନ୍ଦ୍ର ତୁମ ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ବସିଛି; ତୁମେ ତାକୁ ମାରିଦିଅ ।" ॥ ୧୫ ॥

ଅତ୍ରିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ହୋଇ ପୃଥୁକୁମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପଳାଇ ଯାଉଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଜଟାୟୁ ରାବଣଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଲା ପରି ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ପୃଥୁପୁତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇଛନ୍ତି ଦେଖି ସ୍ୱର୍ଗପତି ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ବେଶ ଓ ଚୋରାଇ ଆଣିଥିବା ଘୋଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ବୀର ପୃଥୁପୁତ୍ର ସେହି ଯଜ୍ଞ ଅଶ୍ୱକୁ ଧରି ପିତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ତାହାଙ୍କର ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମ ଦେଖି ମହର୍ଷିମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିଜିତାଶ୍ୱ ବୋଲି ନାଆଁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଯଜ୍ଞପଶୁ(ଘୋଡ଼ା)କୁ ଯୂପ ଓ ଚଷାଳରେ* ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା । ସାମର୍ଥ୍ୟବାନ୍ ଇନ୍ଦ୍ର ସେଠାରେ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଯଜ୍ଞପଶୁର ବେକରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ସୁନାର ଶିକୁଳି ସହିତ ଘୋଡ଼ାଟିକୁ ପୁଣି ଥରେ ଚୋରାଇ ନେଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ଯଜ୍ଞପଶୁକୁ ନେଇ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ପଳାଇ ଯାଉଥିବାବେଳେ ଅତ୍ରିମୁନି ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ଦେଖିଦେଲେ । ତାଙ୍କୁ ଧରିଆଣିବାକୁ ସେ ପୃଥୁପୁତ୍ରଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ହାତରେ କପାଳ ଓ ଖଟ୍ୱାଙ୍ଗ ଧରିଥିବା ଦେଖି ପୃଥୁପୁତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ଅତ୍ରି ମୁନି ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରେରିତ କରିବାରୁ ସେ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଧନୁରେ ବାଣ ସନ୍ଧାନ କଲେ । ତାହା ଦେଖି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ଛଦ୍ମବେଶ ଓ ଘୋଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ବୀର ବିଜିତାଶ୍ୱ ଯଜ୍ଞପଶୁକୁ ଧରି ପିତାଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ଲୋକେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି କପଟ ବେଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୨୨ ॥

* ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ଯେଉଁ ଖୁଣ୍ଟରେ ଯଜ୍ଞପଶୁକୁ ବନ୍ଧାଯାଏ, ତାହାର ନାମ ଯୂପ । ଯୂପ ଆଗରେ ରଖାଯାଇଥିବା ବଳୟାକାର କାଠର ନାମ ଚଷାଳ ।

ଯାନି ରୂପାଣି ଜଗୃହେ ଇନ୍ଦ୍ରୋ ହୟଜିହୀର୍ଷୟା ।
ତାନି ପାପସ୍ୟ ଖଣ୍ଡାନି ଲିଙ୍ଗଂ ଖଣ୍ଡମିହୋଚ୍ୟତେ ॥ ୨୩

ଏବମିନ୍ଦ୍ରେ ହରତ୍ୟଶ୍ୱଂ ବୈନ୍ୟଯଜ୍ଞଜିଘାଂସୟା ।
ତଦ୍‌ଗୃହୀତବିସୃଷ୍ଟେଷୁ ପାଖଣ୍ଡେଷୁ ମତିର୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୨୪

ଧର୍ମ ଇତ୍ୟୁପଧର୍ମେଷୁ ନଗ୍ନରକ୍ତପଟାଦିଷୁ ।
ପ୍ରାୟେଣ ସଜ୍ଜତେ ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟା ପେଶଲେଷୁ ଚ ବାଗ୍ମିଷୁ ॥ ୨୫

ତଦଭିଜ୍ଞାୟ ଭଗବାନ୍ ପୃଥୁଃ ପୃଥୁପରାକ୍ରମଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାୟ କୁପିତୋ ବାଣମାଦତ୍ତୋଦ୍ୟତକାର୍ମୁକଃ ॥ ୨୬

ତମୃତ୍ୱିଜଃ ଶକ୍ରବଧାଭିସନ୍ଧିତଂ
ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟମସହ୍ୟରଂହସମ୍ ।
ନିବାରୟାମାସୁରହୋ ମହାମତେ
ନ ଯୁଜ୍ୟତେଽତ୍ରାନ୍ୟବଧଃ ପ୍ରଚୋଦିତାତ୍ ॥ ୨୭

ବୟଂ ମରୁତ୍ୱନ୍ତମିହାର୍ଥନାଶନଂ
ହ୍ୱୟାମହେ ତ୍ୱଚ୍ଛ୍ରବସା ହତତ୍ୱିଷମ୍ ।
ଅୟାତୟାମୋପହବୈରନନ୍ତରଂ
ପ୍ରସହ୍ୟ ରାଜନ୍ ଜୁହବାମ ତେଽହିତମ୍ ॥ ୨୮

ଇତ୍ୟାମନ୍ତ୍ର୍ୟ କ୍ରତୁପତିଂ ବିଦୁରାସ୍ୟର୍ତ୍ୱିଜୋ ରୁଷା ।
ସ୍ରୁଗ୍ଘସ୍ତାଞ୍ଜୁହ୍ୱତୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧତ ॥ ୨୯

ନ ବଧ୍ୟୋ ଭବତାମିନ୍ଦ୍ରୋ ଯଦ୍ୟଜ୍ଞୋ ଭଗବତ୍ତନୁଃ ।
ଯଂ ଜିଘାଂସଥ ଯଜ୍ଞେନ ଯସ୍ୟେଷ୍ଟାସ୍ତନବଃ ସୁରାଃ ॥ ୩୦

ଯଜ୍ଞପଶୁ ହରଣ କରିନେବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁ ଯେଉଁ କପଟବେଶ ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ପାପର ଚିହ୍ନ (ଖଣ୍ଡ) ହୋଇଥିବାରୁ, ସେହିସବୁ ବେଶକୁ **ପାଖଣ୍ଡ** କୁହାଯାଏ ॥ ୨୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପୃଥୁଙ୍କ ଯଜ୍ଞ ବିଧ୍ୱଂସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞପଶୁ ଘେରାଇ ନେବା ସମୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁସବୁ ବେଶ ଧାରଣ କରି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ, ସେହି **ନଗ୍ନ** (ଉଲଗ୍ନ), **ରକ୍ତାମ୍ବର** (ଲାଲ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିଥିବା) ତଥା **କାପାଳିକ** ଆଦି ପାଖଣ୍ଡପୂର୍ଣ୍ଣ ବେଶ ଓ ଆଚରଣ ଲୋକଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରାୟତଃ ମୋହିତ କରିଦିଏ; କାରଣ ସେହିସବୁ ନାସ୍ତିକମତ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସେହି ବେଶଧାରୀମାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୁକ୍ତି ଦେଖାଇ ନିଜ ନିଜର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେସବୁ ବେଶ ଓ ଆଚରଣ ପ୍ରକୃତରେ ଧର୍ମ ନୁହେଁ; ଲୋକେ ଭ୍ରମବଶତଃ ସେସବୁକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ଭାବି ସେଥିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୪,୨୫ ॥

ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏହି ଦୁରଭିସନ୍ଧି ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ପରମ ପରାକ୍ରମୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ଧନୁରେ ଶର ସଂଯୋଗ କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସେ ଏତେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କୁ ଚ୍ହିଁ ହେଉ ନ ଥାଏ । ଅଶେଷ ପରାକ୍ରମୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବଧ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେଣି ଦେଖି, ତାଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ବିରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଋତ୍ୱିଜମାନେ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍; ଯଜ୍ଞଦୀକ୍ଷା ନେଇଥିବାରୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଯଜ୍ଞପଶୁ ଛଡ଼ା ଆପଣ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ବଧ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୭ ॥ ଏହି ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ତ ଆପଣଙ୍କ ସୁଯଶ ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଈର୍ଷାବଶତଃ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେଣି । ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଉଚିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛୁ । ଆମେ ଅମୋଘ ଆବାହନ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ନେଇ ଆସିବୁ ଏବଂ ବଳପୂର୍ବକ ଅଗ୍ନିରେ ସ୍ୱାହା କରିଦେବୁ ।" ॥ ୨୮ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ଯଜମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏପରି ପରାମର୍ଶ କରି ସେହି ଯାଜକମାନେ କ୍ରୋଧପୂର୍ବକ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆବାହନ କଲେ । ସେମାନେ ସ୍ରୁବଦ୍ୱାରା ଆହୁତି ଦେବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ, "ହେ ଯାଜକଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ଅନୁଚିତ । ଏ ଯଜ୍ଞସଂଜ୍ଞକ (ଯଜ୍ଞ ନାମଧାରୀ) ଇନ୍ଦ୍ର ତ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ମୂର୍ତ୍ତି । ତୁମେମାନେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଛ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ହିଁ ଅଙ୍ଗ; ଅଥଚ

ତଦିଦଂ ପଶ୍ୟତ ମହଦ୍ଧର୍ମବ୍ୟତିକରଂ ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରେଣାନୁଷ୍ଠିତଂ ରାଜ୍ଞଃ କର୍ମୈତଦ୍‌ବିଜିଘାଂସତା ॥ ୩୧

ପୃଥୁକୀର୍ତ୍ତେଃ ପୃଥୋର୍ଭୂୟାତ୍ତର୍ହ୍ୟେକୋନଶତକ୍ରତୁଃ ।
ଅଲଂ ତେ କ୍ରତୁଭିଃ ସ୍ୱିଷ୍ଟୈର୍ଯଦ୍ଭବାନ୍ମୋକ୍ଷଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୩୨

ନୈବାତ୍ମନେ ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ରୋଷମାହର୍ତ୍ତୁମର୍ହସି ।
ଉଭାବପି ହି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଉତ୍ତମଶ୍ଲୋକବିଗ୍ରହୌ ॥ ୩୩

ମାସ୍ମିନ୍ମହାରାଜ କୃଥାଃ ସ୍ମ ଚିନ୍ତାଂ
ନିଶାମୟାସ୍ମଦ୍ ବଚ ଆଦୃତାତ୍ମା ।
ଯଦ୍ଧ୍ୟାୟତୋ ଦୈବହତଂ ନୁ କର୍ତ୍ତୁଂ
ମନୋଽତିରୁଷ୍ଟଂ ବିଶତେ ତମୋଽନ୍ଧମ୍ ॥ ୩୪

କ୍ରତୁର୍ବିରମତାମେଷ ଦେବେଷୁ ଦୁରବଗ୍ରହଃ ।
ଧର୍ମବ୍ୟତିକରୋ ଯତ୍ର ପାଖଣ୍ଡୈରିନ୍ଦ୍ରନିର୍ମିତୈଃ ॥ ୩୫

ଏଭିରିନ୍ଦ୍ରୋପସଂସୃଷ୍ଟୈଃ ପାଖଣ୍ଡୈର୍ହାରିଭିର୍ଜନମ୍ ।
ହ୍ରିୟମାଣଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୱୈନଂ ଯସ୍ତେ ଯଜ୍ଞଧ୍ରୁଗଶ୍ୱମୁଟ୍ ॥ ୩୬

ଭବାନ୍ ପରିତ୍ରାତୁମିହାବତୀର୍ଣ୍ଣୋ
ଧର୍ମଂ ଜନାନାଂ ସମୟାନୁରୂପମ୍ ।
ବେନାପଚାରାଦବଲୁପ୍ତମଦ୍ୟ
ତଦ୍ଦେହତୋ ବିଷ୍ଣୁକଳାସି ବୈନ୍ୟ ॥ ୩୭

ସ ତ୍ୱଂ ବିମୃଶ୍ୟାସ୍ୟ ଭବଂ ପ୍ରଜାପତେ
ସଙ୍କଳ୍ପନଂ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ପିପୀପୃହି ।
ଐନ୍ଦ୍ରୀଂ ଚ ମାୟାମୁପଧର୍ମମାତରଂ
ପ୍ରଚଣ୍ଡପାଖଣ୍ଡପଥଂ ପ୍ରଭୋ ଜହି ॥ ୩୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ସ ଲୋକଗୁରୁଣା ସମାଦିଷ୍ଟୋ ବିଶାମ୍ପତିଃ ।
ତଥା ଚ କୃତ୍ୱା ବାତ୍ସଲ୍ୟଂ ମଘୋନାପି ଚ ସନ୍ଦଧେ ॥ ୩୯

ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛ କିପରି !! ॥ ୩୦ ॥ ପୃଥୁଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁ ପାଷଣ୍ଡ କର୍ମ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଧର୍ମ ଉଚ୍ଛେଦନକାରୀ। ଏହି କଥାଟି ମନେରଖି, ତୁମେମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଅଧିକ ବିରୋଧ କର ନାହିଁ। ଅଧିକ ବିରୋଧ କଲେ, ସେ ଅଧିକ ପାଷଣ୍ଡ ମାର୍ଗ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୩୧ ॥ ତେଣୁ ପରମଯଶସ୍ୱୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଯଜ୍ଞ ସଂଖ୍ୟା ଏତିକିରେ ରହୁ; ଆଉ ଶହେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଯାଇ ତା'ଠାରୁ ଗୋଟିଏ କମ୍‌ରେ—ଅନେଶତରେ ରହୁ।'' (ତା'ପରେ ସେ ପୃଥୁଙ୍କୁ କହିଲେ,) ''ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ତ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାୟକ ଧର୍ମ କଣ, ତାହା ଜାଣନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଆଉ ଏସବୁ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ଆପଣ ଓ ଇନ୍ଦ୍ର—ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ହିଁ ଶରୀର; ତେଣୁ ସେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ। ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସମାପ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ। ମୋ କଥା ଆଦରପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ। ଦେଖନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବିଧାତା ବିଗାଡ଼ି ଦେଇଥିବା କର୍ମକୁ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ବିଚାର କରେ, ତାହାର ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯାଇ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ ଏ ଯଜ୍ଞ ବନ୍ଦ କରିଦିଅନ୍ତୁ। ଏହି ଯଜ୍ଞ ହେତୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ପାଷଣ୍ଡପଣ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଧର୍ମନାଶ ହେଉଛି; କାରଣ ଦେବତାମାନେ ବଡ଼ ଏକ୍‌ଜିଦିଆ ॥ ୩୫ ॥ ଦେଖନ୍ତୁ, ଯେଉଁ ମନୋହର ପାଷଣ୍ଡପଣର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ର ଘୋଡ଼ା ଚୋରାଇନେଇ ଆପଣଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିଲେ, ସମସ୍ତ ଜନତା ସେହି ପାଷଣ୍ଡପଣ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅଂଶ। ବେଣଙ୍କ ଦୁରାଚାରରେ ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମଲୋପ ହୋଇଯିବାକୁ ବସିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସମୟୋଚିତ ଧର୍ମକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ତାହାଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୩୭ ॥ ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଜାପାଳକ ପୃଥୁ ! ନିଜ ଅବତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ବିଚାର କରି ଆପଣ ଭୃଗୁ ଆଦି ବିଶ୍ୱରଚୟିତା ମୁନୀଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ସଙ୍କଳ୍ପ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ। ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଷଣ୍ଡମାର୍ଗରୂପୀ ମାୟା ହେଉଛି ଅଧର୍ମର ଜନନୀ। ଆପଣ ଏହାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତୁ।'' ॥ ୩୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ଲୋକଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି ବୁଝାଇବାରୁ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଯଜ୍ଞ କରିବାର ଆଗ୍ରହ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ

କୃତାବଭୃଥସ୍ନାନାୟ ପୃଥବେ ଭୂରିକର୍ମଣେ ।
ବରାନ୍‌ଦଦୁସ୍ତେ ବରଦା ଯେ ତଦ୍‌ବର୍ହିଷି ତର୍ପିତାଃ ॥ ୪୦

ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ସନ୍ଧି କରିନେଲେ ॥ ୩୯ ॥ ତାପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଯଜ୍ଞାନ୍ତ ସ୍ନାନ କରି ଯଜ୍ଞକର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୪୦ ॥

ବିପ୍ରାଃ ସତ୍ୟାଶିଷସ୍ତୁଷ୍ଟାଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଲବ୍ଧଦକ୍ଷିଣାଃ ।
ଆଶିଷୋ ଯୁଯୁଜୁଃ କ୍ଷତ୍ତରାଦିରାଜାୟ ସତ୍କୃତାଃ ॥ ୪୧

ଆଦିରାଜ ପୃଥୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଲେ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହାଙ୍କ ସତ୍କାରରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାଙ୍କୁ ଅମୋଘ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥

ତ୍ୱୟାଽଽହୂତା ମହାବାହୋ ସର୍ବ ଏବ ସମାଗତାଃ ।
ପୂଜିତା ଦାନମାନାଭ୍ୟାଂ ପିତୃଦେବର୍ଷିମାନବାଃ ॥ ୪୨

ସେମାନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମହାବାହୋ ! ଆପଣ ଆବାହନ କରିବାରୁ ଯେଉଁ ପିତୃଗଣ, ଦେବତା, ଋଷି ଓ ମନୁଷ୍ୟାଦି ଆସିଥିଲେ, ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପଣ ଦାନ-ମାନରେ ସୁନ୍ଦର ସତ୍କାର କଲେ ।" ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁବିଜୟେ ଏକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯॥

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୃଥୁଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଭଗବାନପି ବୈକୁଣ୍ଠଃ ସାକଂ ମଘବତା ବିଭୁଃ ।
ଯଜ୍ଞୈର୍ଯଜ୍ଞପତିସ୍ତୁଷ୍ଟୋ ଯଜ୍ଞଭୁକ୍ ତମଭାଷତ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଅନେଶତଟି ଯଜ୍ଞ କରିବାରୁ ଯଜ୍ଞ ଭୋକ୍ତା ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ– ॥୧॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଏଷ ତେଽକାରଷୀଦ୍ଭଙ୍ଗଂ ହୟମେଧଶତସ୍ୟ ହ ।
କ୍ଷମାପୟତ ଆତ୍ମାନମମୁଷ୍ୟ କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହସି ॥ ୨

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଶହେଟି ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଥିଲ, ଇନ୍ଦ୍ର ସେଥିରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇଲେ । ସେ ତୁମକୁ କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା କରିଦିଅ ॥ ୨ ॥

ସୁଧିୟଃ ସାଧବୋ ଲୋକେ ନରଦେବ ନରୋତ୍ତମାଃ ।
ନାଭିଦ୍ରୁହ୍ୟନ୍ତି ଭୂତେଭ୍ୟୋ ଯର୍ହି ନାତ୍ମା କଳେବରମ୍ ॥ ୩

ହେ ନରଦେବ ! ସାଧୁ ଓ ସଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଏହି ଶରୀରଟା ଆତ୍ମା ନୁହେଁ ॥ ୩ ॥

ପୁରୁଷା ଯଦି ମୁହ୍ୟନ୍ତି ତ୍ୱାଦୃଶା ଦେବମାୟୟା ।
ଶ୍ରମ ଏବ ପରଂ ଜାତୋ ଦୀର୍ଘୟା ବୃଦ୍ଧସେବୟା ॥ ୪

ତୁମ ପରି ଲୋକ ଯଦି ମୋ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ତୁମେ ଯେଉଁ ସାଧୁସେବା କଲ, ତାହା ବୃଥାଶ୍ରମରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪ ॥

ଅତଃ କାୟମିମଂ ବିଦ୍ୱାନବିଦ୍ୟାକାମକର୍ମଭିଃ ।
ଆରବ୍ଧ ଇତି ନୈବାସ୍ମିନ୍ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧୋଽନୁଷଜ୍ଜତେ ॥ ୫

ଏହି ଶରୀରଟାକୁ ଅବିଦ୍ୟା, ବାସନା ଓ କର୍ମର ଏକ ପିତୁଳା ବୋଲି ଜାଣି, ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷ ଏହା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫ ॥

ଅସଂସକ୍ତଃ ଶରୀରେଽସ୍ମିନ୍ନମୁନୋତ୍ପାଦିତେ ଗୃହେ ।
ଅପତ୍ୟେ ଦ୍ରବିଣେ ବାପି କଃ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ମମତାଂ ବୁଧଃ ॥ ୬

ଯେ ଏହି ଶରୀର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେ ଏଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଘର, ପୁତ୍ର ଓ ଧନ ଆଦି ପ୍ରତି ବା କିପରି ଆସକ୍ତି ରଖିବେ ! ॥ ୬ ॥

ଏକଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିର୍ନିର୍ଗୁଣୋଽସୌ ଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ।
ସର୍ବଗୋଽନାବୃତଃ ସାକ୍ଷୀ ନିରାତ୍ମାଽଽତ୍ମାଽଽତ୍ମନଃ ପରଃ ॥ ୭

ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ଶୁଦ୍ଧ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ତ୍ରିଗୁଣାତୀତ, ଦିବ୍ୟଗୁଣମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ଆବରଣଶୂନ୍ୟ, ସବୁରି ସାକ୍ଷୀ, ଅନ୍ୟ ଆତ୍ମାରୁ ରହିତ ଏବଂ ଏହି ଶରୀରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ॥ ୭ ॥

ଯ ଏବଂ ସନ୍ତମାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ବେଦ ପୂରୁଷଃ ।
ନାଜ୍ୟତେ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥୋଽପି ତଦ୍‌ଗୁଣୈଃ ସ ମୟି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୮

ଯଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ମାଂ ନିତ୍ୟଂ ନିରାଶୀଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତଃ ।
ଭଜତେ ଶନକୈସ୍ତସ୍ୟ ମନୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୯

ପରିତ୍ୟକ୍ତଗୁଣଃ ସମ୍ୟଗ୍‌ଦର୍ଶନୋ ବିଶଦାଶୟଃ ।
ଶାନ୍ତିଂ ମେ ସମବସ୍ଥାନଂ ବ୍ରହ୍ମ କୈବଲ୍ୟମଶ୍ନୁତେ ॥ ୧୦

ଉଦାସୀନମିବାଧ୍ୟକ୍ଷଂ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାତ୍ମନାମ୍ ।
କୂଟସ୍ଥମିମମାତ୍ମାନଂ ଯୋ ବେଦାପ୍ନୋତି ଶୋଭନମ୍ ॥ ୧୧

ଭିନ୍ନସ୍ୟ ଲିଙ୍ଗସ୍ୟ ଗୁଣପ୍ରବାହୋ
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାକାରକଚେତନାତ୍ମନଃ ।
ଦୃଷ୍ଟାସୁ ସମ୍ପତ୍ସୁ ବିପତ୍ସୁ ସୂରୟୋ
ନ ବିକ୍ରିୟନ୍ତେ ମୟି ବଦ୍ଧସୌହୃଦାଃ ॥ ୧୨

ସମଃ ସମାନୋତ୍ତମମଧ୍ୟମାଧମଃ
ସୁଖେ ଚ ଦୁଃଖେ ଚ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟଃ ।
ମୟୋପକ୍ଳୃପ୍ତାଖିଲଲୋକସଂଯୁତୋ
ବିଧତ୍ସ୍ୱ ବୀରାଖିଲଲୋକରକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୩

ଶ୍ରେୟଃ ପ୍ରଜାପାଳନମେବ ରାଜ୍ଞୋ
ଯତ୍ସାମ୍ପରାୟେ ସୁକୃତାତ୍ ଷଷ୍ଠମଂଶମ୍ ।
ହର୍ତାନ୍ୟଥା ହୃତପୁଣ୍ୟଃ ପ୍ରଜାନା-
ମରକ୍ଷିତା କରହାରୋଽଘମତ୍ତି ॥ ୧୪

ଏବଂ ଦ୍ୱିଜାଗ୍ର୍ୟାନୁମତାନୁବୃତ୍ତ-
ଧର୍ମପ୍ରଧାନୋଽନ୍ୟତମୋଽବିତାସ୍ୟାଃ ।
ହ୍ରସ୍ୱେନ କାଳେନ ଗୃହୋପଯାତାନ୍
ଦ୍ରଷ୍ଟାସି ସିଦ୍ଧାନନୁରକ୍ତଲୋକଃ ॥ ୧୫

ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଏହି ଦେହସ୍ଥିତ ଆତ୍ମାକୁ ଏପରି ଭାବରେ ଦେହଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି, ସେ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥାଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ, ସେ ମୋଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଟନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ନ ରଖି ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ସର୍ବଦା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ମୋତେ ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୯ ॥ ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବା ପରେ ବିଷୟ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଆଉ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହେ ନାହିଁ ତଥା ସେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପାଇଯାଆନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ପରମ ଶାନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମ ଅଥବା କୈବଲ୍ୟ ॥ ୧୦ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଜାଣନ୍ତି ଯେ କୂଟସ୍ଥ ଆତ୍ମା ଶରୀର, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେସବୁଠାରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହେ, ସେ କଲ୍ୟାଣମୟ ମୋକ୍ଷପଦ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ରାଜନ୍ ! ଭୂତ (ପଞ୍ଚଭୂତ), ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମାନୀ ଦେବତା ଏବଂ ଚିଦାଭାସ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବ—ଏସବୁର ସମଷ୍ଟିରୂପ ପରିସୀମିତ ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ହିଁ ଗୁଣପ୍ରବାହରୂପ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ; ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ଆତ୍ମା ସହିତ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ମୋଠାରେ ଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗ ରଖିଥିବା ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ବିପତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ କେବେ ବି ହର୍ଷ-ଶୋକାଦି ବିକାରମାନଙ୍କର ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ତେଣୁ, ହେ ବୀରବର ! କି ଉତ୍ତମ, କି ମଧ୍ୟମ, କି ଅଧମ—ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ସମଭାବ ରଖି, ସୁଖ-ଦୁଃଖକୁ ମଧ୍ୟ ସମାନ ବୋଲି ବୁଝି ତଥା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ମୁଁ ଆଣି ଜୁଟାଇ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତ୍ରୀ ଆଦି ସବୁ ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସହାୟତାରେ ତୁମେ ସମଗ୍ର ଭୁବନକୁ ରକ୍ଷା କର ॥ ୧୩ ॥ ପ୍ରଜାପାଳନରେ ହିଁ ରାଜାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିହିତ । ପ୍ରଜାପାଳନ କଲେ ପରଲୋକରେ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପୁଣ୍ୟର ଏକଷଷ୍ଠାଂଶ ମିଳିଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷେ, ଯେଉଁ ରାଜା ପ୍ରଜାରକ୍ଷା ନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କେବଳ ଖଜଣା ଇତ୍ୟାଦି ଆଦାୟ କରେ, ତାହାର ସକଳ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଜାମାନେ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି ଏବଂ ତା' ବଦଳରେ ସେହି ରାଜାକୁ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପାପରେ ଭାଗୀ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୪ ॥ ଏସବୁ ବିଚାର କରି ତୁମେ ଯଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସମ୍ମତି ନେଇ ମୁଖ୍ୟତଃ ପୂର୍ବ ପରମ୍ପରାରୁ ଗଡ଼ି ଆସିଥିବା ଧର୍ମ ପାଳନ କରିବ ଏବଂ କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ଆସକ୍ତ ନ ହୋଇ ନ୍ୟାୟପୂର୍ବକ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିଚାଲିବ, ତେବେ ଲୋକେ ତୁମକୁ ଭଲ ପାଇବେ ଏବଂ କିଛିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଘରେ ବସି ବସି ସନକାଦି

ବରଂ ଚ ମତ୍ କଞ୍ଚନ ମାନବେନ୍ଦ୍ର
ବୃଣୀଷ୍ୱ ତେଽହଂ ଗୁଣଶୀଳଯନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ନାହଂ ମଖୈର୍ବୈ ସୁଲଭସ୍ତପୋଭି-
ର୍ୟୋଗେନ ବା ଯତ୍ସମଚିତ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ॥ ୧୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥଂ ଲୋକଗୁରୁଣା ବିଷ୍ୱକ୍ସେନେନ ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ।
ଅନୁଶାସିତ ଆଦେଶଂ ଶିରସା ଜଗୃହେ ହରେଃ ॥ ୧୭

ସ୍ପୃଶନ୍ତଂ ପାଦୟୋଃ ପ୍ରେମ୍ଣା ବ୍ରୀଡିତଂ ସ୍ୱେନ କର୍ମଣା ।
ଶତକ୍ରତୁଂ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ବିଦ୍ୱେଷଂ ବିସସର୍ଜ ହ ॥ ୧୮

ଭଗବାନଥ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ପୃଥୁନୋପହୃତାର୍ହଣଃ ।
ସମୁଜ୍ଜିହାନୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ଗୃହୀତଚରଣାମ୍ବୁଜଃ ॥ ୧୯

ପ୍ରସ୍ଥାନାଭିମୁଖୋଽପ୍ୟେନମନୁଗ୍ରହବିଳମ୍ବିତଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷୋ ନ ପ୍ରତସ୍ଥେ ସୁହୃତ୍ସତାମ୍ ॥ ୨୦

ସ ଆଦିରାଜୋ ରଚିତାଞ୍ଜଳିର୍ହରିଂ
ବିଲୋକିତୁଂ ନାଶକଦଶ୍ରୁଲୋଚନଃ ।
ନ କିଞ୍ଚନୋବାଚ ସ ବାଷ୍ପବିକ୍ଳବୋ
ହୃଦୋପଗୁହ୍ୟାମୁମଧାଦବସ୍ଥିତଃ ॥ ୨୧

ଅଥାବମୃଜ୍ୟାଶ୍ରୁକଳା ବିଲୋକୟନ୍ନ-
ତୃପ୍ତଦୃଗ୍‌ଗୋଚରମାହ ପୂରୁଷମ୍ ।
ପଦା ସ୍ପୃଶନ୍ତଂ କ୍ଷିତିମଂସ ଉନ୍ନତେ
ବିନ୍ୟସ୍ତହସ୍ତାଗ୍ରମୁରଙ୍ଗବିଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୨୨

ପୃଥୁରୁବାଚ

ବରାନ୍ ବିଭୋ ତ୍ୱଦ୍‌ବରଦେଶ୍ୱରାଦ୍ ବୁଧଃ
କଥଂ ବୃଣୀତେ ଗୁଣବିକ୍ରିୟାତ୍ମନାମ୍ ।
ଯେ ନାରକାଣାମପି ସନ୍ତି ଦେହିନାଂ
ତାନୀଶ କୈବଲ୍ୟପତେ ବୃଣେ ନ ଚ ॥ ୨୩

ନ କାମୟେ ନାଥ ତଦପ୍ୟହଂ କ୍ୱଚିନ୍
ନ ଯତ୍ର ଯୁଷ୍ମଚ୍ଚରଣାମ୍ବୁଜାସବଃ ।

ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମର ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ। ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ବର ମାଗ। ଯେଉଁସବୁ ଯଜ୍ଞ, ତପ ଅଥବା ଯୋଗରେ କ୍ଷମା ଆଦିର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ, ସେସବୁଦ୍ୱାରା ମୋତେ ପାଇବା ସହଜ ନୁହେଁ। ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ସମତ୍ୱଭାବ ଥାଏ, ମୁଁ ସେହିମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରେ ॥ ୧୬ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସର୍ବଲୋକଗୁରୁ ଶ୍ରୀହରି ଏପରି କହିବାରୁ ଜଗଦ୍‌ବିଜୟୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ॥ ୧୭॥ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଆପଣା କର୍ମ ହେତୁ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ପୃଥୁଙ୍କ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେମପୂର୍ବକ କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ଅନୁକ୍ଷଣ ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେଉଥିବା ଭକ୍ତିଭାବରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ୍ ସେଠାରୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପୃଥୁଙ୍କ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ତାଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବ ତାଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ରଖିଲା। ସେ ନିଜର ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ସମ ନୟନରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ; ସେଠାରୁ ଚାଲିଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ଆଦିରାଜା ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ନେତ୍ର ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁଜଳରେ ଭରିଗଲା; ତାହାଙ୍କର କଣ୍ଠ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ, କି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ। ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ଭିଡ଼ିଧରିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଯୋଡ଼ହସ୍ତରେ ଠିଆ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅପଲକ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ହାତ ଗରୁଡ଼ଙ୍କର ଉଚ୍ଚ କାନ୍ଧ ଉପରେ ଥାଏ। ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛି, ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅତୃପ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ କହିଲେ— ॥ ୨୨ ॥

ମହାରାଜ ପୃଥୁ କହିଲେ—ହେ ମୋକ୍ଷପତି ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ବର ଦାନ କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବର ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ। କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ପୁରୁଷ ବା ଆପଣଙ୍କୁ ଦେହାଭିମାନୀଙ୍କର ଭୋଗଯୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ମାଗିବ ! ସେପରି ବିଷୟ ତ ନାରକୀ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମିଳୁଛି। ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସେସବୁ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟ ମାଗିବି ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ହେ ନାଥ ! ଯେଉଁଥିରେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ମକରନ୍ଦ-ରସ ନାହିଁ, ମୁଁ ତାହା ଆଦୌ ଚାହେଁ ନାହିଁ। ଆପଣ ମୋତେ ଏତିକି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ମୋର ଦଶହଜାର

ମହତ୍ତମାନ୍ତର୍ହୃଦୟାନ୍ମୁଖଚ୍ୟୁତୋ
ବିଧତ୍ସ୍ୱ କର୍ଣ୍ଣାୟୁତମେଷ ମେ ବରଃ ॥ ୨୪

ସ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ମହନ୍ମୁଖଚ୍ୟୁତୋ
ଭବତ୍ପଦାମ୍ଭୋଜସୁଧାକଣାନିଳଃ ।
ସ୍ମୃତିଂ ପୁନର୍ବିସ୍ମୃତତତ୍ତ୍ୱବର୍ତ୍ମନାଂ
କୁଯୋଗିନାଂ ନୋ ବିତରତ୍ୟଲଂ ବରୈଃ ॥ ୨୫

ଯଶଃ ଶିବଂ ସୁଶ୍ରବ ଆର୍ଯ୍ୟସଙ୍ଗମେ
ଯଦୃଚ୍ଛୟା ଚୋପଶୃଣୋତି ତେ ସକୃତ୍ ।
କଥଂ ଗୁଣଜ୍ଞୋ ବିରମେଦ୍ ବିନା ପଶୁଂ
ଶ୍ରୀର୍ଯତ୍ପ୍ରବବ୍ରେ ଗୁଣସଂଗ୍ରହେଚ୍ଛୟା ॥ ୨୬

ଅଥାଭଜେ ତ୍ୱାଖିଳପୂରୁଷୋତ୍ତମଂ
ଗୁଣାଳୟଂ ପଦ୍ମକରେବ ଲାଲସଃ ।
ଅପ୍ୟାବୟୋରେକପତିସ୍ପୃଧୋଃ କଲି-
ର୍ନ ସ୍ୟାତ୍କୃତତ୍ୱଚ୍ଚରଣୈକତାନୟୋଃ ॥ ୨୭

ଜଗଜ୍ଜନନ୍ୟାଂ ଜଗଦୀଶ ବୈଶସଂ
ସ୍ୟାଦେବ ଯତ୍କର୍ମଣି ନଃ ସମୀହିତମ୍ ।
କରୋଷି ଫଲ୍‌ଗ୍ୱପ୍ୟୁରୁ ଦୀନବତ୍ସଳଃ
ସ୍ୱ ଏବ ଧିଷ୍ଣ୍ୟେଽଭିରତସ୍ୟ କିଂ ତୟା ॥ ୨୮

ଭଜନ୍ତ୍ୟଥ ତ୍ୱାମତ ଏବ ସାଧବୋ
ବ୍ୟୁଦସ୍ତମାୟାଗୁଣବିଭ୍ରମୋଦୟମ୍ ।
ଭବତ୍ପଦାନୁସ୍ମରଣାଦୃତେ ସତାଂ
ନିମିତ୍ତମନ୍ୟଦ୍ଭଗବନ୍ନ ବିଦ୍ମହେ ॥ ୨୯

କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉ, ଯାହାଫଳରେ କି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାକଥାମୃତରୂପୀ ମକରନ୍ଦରସକୁ ମୁଁ ନିରନ୍ତର ପାନ କରି ପାରିବି ॥ ୨୪ ॥ ହେ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପଦପଙ୍କଜର ମକରନ୍ଦରୂପୀ ଅମୃତକଣା ବହନ କରି ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯେଉଁ ବାୟୁ ନିର୍ଗତ ହୁଏ, ସେଥିରେ ଏତେ ଶକ୍ତି ଥାଏ ଯେ, ତାହା ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଭୁଲିଯାଇଥିବା ମୋ ପରି କୁଯୋଗୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପୁନର୍ବାର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଜାଗ୍ରତ କରାଇଦିଏ । ତେଣୁ ମୋର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବର ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଉତ୍ତମକୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ସୁଯଶ ଦୈବବଶତଃ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଥରେମାତ୍ର ଶୁଣିଦେଲେ କୌଣସି ପଶୁବୁଦ୍ଧି ପୁରୁଷ ହୁଏତ ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପାରେ; କିନ୍ତୁ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ପୁରୁଷ ଭଲା ତାହା ବାରମ୍ବାର ଶୁଣିବାର ଲୋଭ କିପରି ଛାଡ଼ିପାରିବ ! ସକଳ ପ୍ରକାର ପୁରୁଷାର୍ଥର ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ସୁଯଶ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି; ସେଥିପାଇଁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ଆପଣଙ୍କୁ ବରଣ କରିଛନ୍ତି ॥୨୬॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସର୍ବଗୁଣଧାମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ ଯେ, ଜଣେମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ପ୍ରତିସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ରଖିଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ହିଁ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିଦେଇଥିବା ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ଯେପରି କଳହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ଯାଏ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମୋ ପ୍ରତି ବିରୋଧଭାବ ଜାତ ହୋଇଯିବାର ସମ୍ଭାବନା ତ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କର ଅନୁରାଗ ରହିଛି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସେବା ପାଇଁ ଲାଳାୟିତ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ଦୀନଜନଙ୍କୁ ଦୟା କରନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ସାମାନ୍ୟ କର୍ମକୁ ବି ବହୁତ ବଡ଼ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି; ତେଣୁ ମୁଁ ଆଶା କରୁଛି, ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଝଗଡ଼ାରେ ଆପଣ ମୋର ପକ୍ଷ ନେବେ । ଆପଣ ତ ନିଜସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ କଣ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ! ॥ ୨୮ ॥ ଏଇଥିପାଇଁ ନିଷ୍କାମ ମହାତ୍ମାମାନେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜିଥାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ମାୟାର କାର୍ଯ୍ୟ ଅହଙ୍କାରାଦି କଦାପି ନ ଥାଏ । ଭଗବନ୍ ! ମୋତେ ତ କାହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କରିବା ଛଡ଼ା ସେହି ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କର ଅନ୍ୟ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ଥିଲା ପରି

ମନ୍ୟେ ଗିରଂ ତେ ଜଗତାଂ ବିମୋହିନୀଂ
ବରଂ ବୃଣୀଷ୍ୱେତି ଭଜନ୍ତମାତ୍ଥ ଯତ୍ ।
ବାଗ୍ ନୁ ତନ୍ତ୍ୟା ଯଦି ତେ ଜନୋଽସିତଃ
କଥଂ ପୁନଃ କର୍ମ କରୋତି ମୋହିତଃ ॥ ୩୦

ତ୍ୱନ୍ମାୟୟାଦ୍ଧା ଜନ ଈଶ ଖଣ୍ଡିତୋ
ଯଦନ୍ୟଦାଶାସ୍ତ ଋତାତ୍ମନୋଽବୁଧଃ ।
ଯଥା ଚରେଦ୍ବାଲହିତଂ ପିତା ସ୍ୱୟଂ
ତଥା ତ୍ୱମେବାର୍ହସି ନଃ ସମୀହିତୁମ୍ ॥ ୩୧

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିରାଜେନ ନୁତଃ ସ ବିଶ୍ୱଦୃକ୍
ତମାହ ରାଜନ୍ ମୟି ଭକ୍ତିରସ୍ତୁ ତେ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟେଦୃଶୀ ଧୀର୍ମୟି ତେ କୃତା ଯୟା
ମାୟାଂ ମଦୀୟାଂ ତରତି ସ୍ମ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାମ୍ ॥ ୩୨

ତତ୍ ତ୍ୱଂ କୁରୁ ମୟାଽଽଦିଷ୍ଟମପ୍ରମତ୍ତଃ ପ୍ରଜାପତେ ।
ମଦାଦେଶକରୋ ଲୋକଃ ସର୍ବତ୍ରାପ୍ନୋତି ଶୋଭନମ୍ ॥ ୩୩

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ବୈନ୍ୟସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେଃ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟାର୍ଥବଦ୍ବଚଃ ।
ପୂଜିତୋଽନୁଗୃହୀତ୍ୱୈନଂ ଗନ୍ତୁଂ ଚକ୍ରେଽଚ୍ୟୁତୋ ମତିମ୍ ॥ ୩୪

ଦେବର୍ଷିପିତୃଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧଚାରଣପନ୍ନଗାଃ ।
କିନ୍ନରାପ୍ସରସୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଃ ଖଗା ଭୂତାନ୍ୟନେକଶଃ ॥ ୩୫

ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରଧିୟା ରାଜ୍ଞା ବାଗ୍ବିତ୍ତାଞ୍ଜଳିଭକ୍ତିତଃ ।
ସଭାଜିତା ଯୟୁଃ ସର୍ବେ ବୈକୁଣ୍ଠାନୁଗତାସ୍ତତଃ ॥ ୩୬

ଭଗବାନପି ରାଜର୍ଷେଃ ସୋପାଧ୍ୟାୟସ୍ୟ ଚାଚ୍ୟୁତଃ ।
ହରନ୍ନିବ ମନୋଽମୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଧାମ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୩୭

ଅଦୃଷ୍ଟାୟ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନୃପଃ ସନ୍ଦର୍ଶିତାତ୍ମନେ ।
ଅବ୍ୟକ୍ତାୟ ଚ ଦେବାନାଂ ଦେବାୟ ସ୍ୱପୁରଂ ଯଯୌ ॥ ୩୮

ଜଣାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ମୁଁ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ନ ରଖି ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜୁଛି; ତେଣୁ ଆପଣ ଯେଉଁ 'ବର ମାଗ' ବୋଲି କହିଲେ, ମୋ ବିଚାରରେ ଏଭଳି ଶବ୍ଦ ପ୍ରାଣୀକୁ ସଂସାରମୋହରେ ପକାଇଦିଏ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ଆପଣଙ୍କର ବେଦରୂପୀ ବାଣୀ ମଧ୍ୟ ଜଗତକୁ ବାନ୍ଧିରଖିଛି । ଲୋକେ ଯଦି ବେଦବାଣୀରୂପୀ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ମୋହାସକ୍ତ ହୋଇ ସକାମ କର୍ମ କରନ୍ତେ କାହିଁକି ! ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତି ବା ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଅନ୍ୟ ସାଂସାରିକ ବସ୍ତୁ ପଛରେ ଧାଇଁଛି । ତଥାପି ପିତା ଯେପରି ପୁତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁ କି ନ କରୁ, ପୁତ୍ରର ମଙ୍ଗଳବିଧାନରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି, ଆପଣ ସେହିପରି ଆମର ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ (ଇଚ୍ଛାକୁ) ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ସ୍ୱୟଂ ଆମର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ଆଦିରାଜ ପୃଥୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ଶ୍ରୀହରି ତାହାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ମୋ ପ୍ରତି ତୁମର ଭକ୍ତି ରହୁ । ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ତୁମର ଚିତ୍ତ ମୋଠାରେ ଲାଗିଯାଇଛି । ଯାହାର ଚିତ୍ତ ମୋ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ, ସେ ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁସ୍ତର ମାୟାକୁ ସହଜରେ ପାରି ହୋଇଯାଏ । ତୁମେ ଏଥର ସାବଧାନ ହୋଇ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କର । ହେ ପ୍ରଜାପାଳକ ନରେଶ ! ଯେ ମୋର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରେ, ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଙ୍ଗଳ ହୁଏ ।" ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ରାଜର୍ଷି ପୃଥୁଙ୍କ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନକୁ ଭଗବାନ୍ ଏହିରୂପେ ଆଦର କଲେ ଏବଂ ପୃଥୁ ପୂଜା କରିବା ପରେ, ପ୍ରଭୁ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଯେଉଁସବୁ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ନାଗ, କିନ୍ନର, ଅପ୍ସରା, ମନୁଷ୍ୟ, ପକ୍ଷୀ ଓ ବିବିଧ ପ୍ରାଣୀ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ସେଠାକୁ ଆସିଥିଲେ, ରାଜା ପୃଥୁ ସେସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍‌ବୁଦ୍ଧିରେ କର ଯୋଡ଼ି ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ବଚନ ଓ ଧନଦ୍ୱାରା ପୂଜା କଲେ ॥ ୩୫,୩୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ଅଚ୍ୟୁତ ମଧ୍ୟ ପୃଥୁ ଓ ତାହାଙ୍କର ପୁରୋହିତମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇନେଇ ନିଜ ଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୭ ॥ ତା ପରେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯାଇଥିବା ଅବ୍ୟକ୍ତସ୍ୱରୂପ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଜଣାଇ ରାଜା ପୃଥୁ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ମୌକ୍ତିକୈଃ କୁସୁମସ୍ରଗ୍‌ଭିର୍ଦୁକୂଲୈଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣତୋରଣୈଃ ।
ମହାସୁରଭିଭିର୍ଧୂପୈର୍ମଣ୍ଡିତଂ ତତ୍ର ତତ୍ର ବୈ ॥ ୧

ଚନ୍ଦନାଗୁରୁତୋୟାର୍ଦ୍ରରଥ୍ୟାଚତ୍ୱରମାର୍ଗବତ୍ ।
ପୁଷ୍ପାକ୍ଷତଫଳୈସ୍ତୋକ୍ମୈର୍ଲାଜୈରର୍ଚ୍ଚିଭିରର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ॥ ୨

ସବୃନ୍ଦୈଃ କଦଳୀସ୍ତମ୍ଭୈଃ ପୂଗପୋତୈଃ ପରିଷ୍କୃତମ୍ ।
ତରୁପଲ୍ଲବମାଳାଭିଃ ସର୍ବତଃ ସମଲଂକୃତମ୍ ॥ ୩

ପ୍ରଜାସ୍ତଂ ଦୀପବଳିଭିଃ ସମ୍ଭୃତାଶେଷମଙ୍ଗଳୈଃ ।
ଅଭୀୟୁର୍ମୃଷ୍ଟକନ୍ୟାଶ୍ଚ ମୃଷ୍ଟକୁଣ୍ଡଳମଣ୍ଡିତାଃ ॥ ୪

ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭିଘୋଷେଣ ବ୍ରହ୍ମଘୋଷେଣ ଚର୍ତ୍ୱିଜାମ୍ ।
ବିବେଶ ଭବନଂ ବୀରଃ ସ୍ତୂୟମାନୋ ଗତସ୍ମୟଃ ॥ ୫

ପୂଜିତଃ ପୂଜୟାମାସ ତତ୍ର ତତ୍ର ମହାୟଶାଃ ।
ପୌରାଞ୍ଜାନପଦାଂସ୍ତାଂସ୍ତାନ୍ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରିୟବରପ୍ରଦଃ ॥ ୬

ସ ଏବମାଦୀନ୍ୟନବଦ୍ୟଚେଷ୍ଟିତଃ
କର୍ମାଣି ଭୂୟାଂସି ମହାନ୍ମହତ୍ତମଃ ।
କୁର୍ବନ୍ ଶଶାସାବନିମଣ୍ଡଳଂ ଯଶଃ
ସ୍ଫୀତଂ ନିଧାୟାରୁରୁହେ ପରଂ ପଦମ୍ ॥ ୭

ସୂତ ଉବାଚ

ତଦାଦିରାଜସ୍ୟ ଯଶୋ ବିଜୃମ୍ଭିତଂ
ଗୁଣୈରଶେଷୈର୍ଗୁଣବତ୍ସଭାଜିତମ୍ ।
କ୍ଷତ୍ତା ମହାଭାଗବତଃ ସଦସ୍ପତେ
କୌଷାରବିଂ ପ୍ରାହ ଗୃଣନ୍ତମର୍ଚ୍ଚୟନ୍ ॥ ୮

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସେତେବେଳେ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ନଗର ମୋତିମାଳା, ବିବିଧ ପୁଷ୍ପମାଳା, ନାନାରଙ୍ଗର କନା ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣଫାଟକରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଚାରିଆଡ଼େ ସୁଗନ୍ଧିତ ଧୂପର ମହକ ଖେଳି ବୁଲୁଥାଏ ॥ ୧ ॥ ନଗରର ଗଳି, ଛକ ଓ ସଡ଼କମାନଙ୍କରେ ଚନ୍ଦନ ଓ ଅଗୁରୁଜଳ ଛିଞ୍ଚା ଯାଇଥାଏ । ସେସବୁକୁ ପୁଷ୍ପ, ଅକ୍ଷତ, ଫଳ, ଯବାଙ୍କୁର, ଖଇ, ଦୀପ ଆଦି ମାଙ୍ଗଳିକ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କାନ୍ଧି ଲାଗିଥିବା କଦଳୀ ଗଛ ଓ ପେଣ୍ଡା ଧରିଥିବା ଗୁଆଗଛମାନ ପୋତା ଯାଇଥିବାରୁ ନଗରଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ରାସ୍ତାଘାଟସବୁ କଅଁଳ ଆମ୍ବପତ୍ର ଆଦିର ତୋରଣମାଳରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩ ॥ ମହାରାଜା ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁ କରୁ ଧୂପଦୀପ, ଉପହାର ଓ ବିବିଧ ମାଙ୍ଗଳିକ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ପ୍ରଜାମାନେ ତଥା ମନୋହର କୁଣ୍ଡଳରେ ସୁଶୋଭିତା ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇ ପାଛୋଟି ନେଲେ ॥ ୪ ॥ ଶଙ୍ଖ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଋତ୍ୱିଜଗଣ ବେଦଧ୍ୱନି କଲେ ଏବଂ ବନ୍ଦୀଜନମାନେ ସ୍ତୁତିଗାନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏସବୁ ଆୟୋଜନ ଦେଖି ଓ ସ୍ତୁତିପାଠ ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ପୃଥୁଙ୍କ ଭିତରେ ଅହଙ୍କାର ଜାତ ହେଲା ନାହିଁ । ଏପରି ଭାବରେ ବୀରବର ପୃଥୁ ରାଜଭବନକୁ ଗଲେ ॥ ୫ ॥ ବାଟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପୁରବାସୀ ଓ ଦେଶବାସୀମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ । ପରମ ଯଶସ୍ୱୀ ମହାରାଜା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଦେବାପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲେ ॥୬॥ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଥିଲେ ମହାପୁରୁଷ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂଜନୀୟ । ସେ ଏହିପରି ବହୁ ଉଦାର କର୍ମ କରି ପୃଥିବୀ ଶାସନ କଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ନିଜର ବିପୁଳ ଯଶ ବିସ୍ତାର କରି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଲେ—ହେ ମୁନିବର ଶୌନକ ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆଦିରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ବହୁପ୍ରକାର ଗୁଣ ଓ ଗୁଣବାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଶଂସିତ ବିସ୍ତୃତ ସୁଯଶ ଶୁଣି ପରମ ଭାଗବତ ବିଦୁର ତାହାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସୋଽଭିଷିକ୍ତଃ ପୃଥୁର୍ବିପ୍ରୈର୍ଲବ୍ଧାଶେଷସୁରାର୍ହଣଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍ ସ ବୈଷ୍ଣବଂ ତେଜୋ ବାହ୍ୱୋର୍ଯାଭ୍ୟାଂ ଦୁଦୋହ ଗାମ୍ ॥ ୯

କୋ ନ୍ୱସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିଂ ନ ଶୃଣୋତ୍ୟଭିଜ୍ଞୋ
ଯଦ୍‌ବିକ୍ରମୋଚ୍ଛିଷ୍ଟମଶେଷଭୂପାଃ ।
ଲୋକାଃ ସପାଲା ଉପଜୀବନ୍ତି କାମ-
ମଦ୍ୟାପି ତନ୍ମେ ବଦ କର୍ମ ଶୁଦ୍ଧମ୍ ॥ ୧୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଗଙ୍ଗାଯମୁନୟୋର୍ନଦ୍ୟୋରନ୍ତରାକ୍ଷେତ୍ରମାବସନ୍ ।
ଆରବ୍ଧାନେବ ବୁଭୁଜେ ଭୋଗାନ୍ ପୁଣ୍ୟଜିହାସୟା ॥ ୧୧

ସର୍ବତ୍ରାସ୍ଖଲିତାଦେଶଃ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପୈକଦଣ୍ଡଧୃକ୍ ।
ଅନ୍ୟତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳାଦନ୍ୟତ୍ରାଚ୍ୟୁତଗୋତ୍ରତଃ ॥ ୧୨

ଏକଦାଽଽସୀନ୍ମହାସତ୍ରଦୀକ୍ଷା ତତ୍ର ଦିବୌକସାମ୍ ।
ସମାଜୋ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୀଣାଂ ଚ ରାଜର୍ଷୀଣାଂ ଚ ସତ୍ତମ ॥ ୧୩

ତସ୍ମିନ୍ନର୍ହତ୍ସୁ ସର୍ବେଷୁ ସ୍ୱର୍ଚ୍ଚିତେଷୁ ଯଥାର୍ହତଃ ।
ଉତ୍ଥିତଃ ସଦସୋ ମଧ୍ୟେ ତାରାଣାମୁଡୁରାଡିବ ॥ ୧୪

ପ୍ରାଂଶୁଃ ପୀନାୟତଭୁଜୋ ଗୌରଃ କଞ୍ଜାରୁଣେକ୍ଷଣଃ ।
ସୁନାସଃ ସୁମୁଖଃ ସୌମ୍ୟଃ ପୀନାଂସଃ ସୁଦ୍ୱିଜସ୍ମିତଃ ॥ ୧୫

ବ୍ୟୂଢବକ୍ଷା ବୃହଚ୍ଛ୍ରୋଣିର୍ବଲିବଲ୍ଗୁଦଳୋଦରଃ ।
ଆବର୍ତ୍ତନାଭିରୋଜସ୍ୱୀ କାଞ୍ଚନୋରୁରୁଦଗ୍ରପାତ୍ ॥ ୧୬

ସୂକ୍ଷ୍ମବକ୍ରାସିତସ୍ନିଗ୍ଧମୂର୍ଧଜଃ କମ୍ବୁକନ୍ଧରଃ ।
ମହାଧନେ ଦୁକୂଳାଗ୍ର୍ୟେ ପରିଧାୟୋପବୀୟ ଚ ॥ ୧୭

ବିଦୁର କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୃଥୁଙ୍କର ଅଭିଷେକ କଲେ । ସମସ୍ତ ଦେବତା ତାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲେ । ସେ ନିଜ ଭୁଜରେ ବୈଷ୍ଣବତେଜ ଧାରଣ କରି ସେଥିରେ ପୃଥିବୀ ଦୋହନ କଲେ ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କର ସେହି ପରାକ୍ରମର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବିଷୟଭୋଗ ଲାଭ କରି ଆଜି ମଧ୍ୟ ରାଜା ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସମେତ ସବୁଲୋକର ପ୍ରାଣୀ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ଅବା ତାହାଙ୍କର ପବିତ୍ର କୀର୍ତ୍ତି ଶୁଣିବାକୁ ନ ଗ୍ରହିବ ! ଅତଏବ ଆପଣ ମୋତେ ତାହାଙ୍କର ଆହୁରି କିଛି ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ସାଧୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଦୁର ! ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଗଙ୍ଗା ଓ ଯମୁନାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶରେ ନିବାସ କରି ନିଜର ପୁଣ୍ୟକର୍ମ କ୍ଷୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ଯାହା ମିଳିଲା, ତାହା ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିବା ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ସାତ ଦ୍ୱୀପର ଅନ୍ୟ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଉପରେ ତାହାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଅବାଧ ଶାସନ ରହିଥିଲା ॥ ୧୨ ॥ ଥରେ ସେ ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞ ସଭା କରିବାକୁ ଦୀକ୍ଷା ନେଲେ । ସେଥିରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଦେବତା, ଋଷି ଓ ରାଜର୍ଷି ଆସି ସେଠାରେ ଏକତ୍ରିତ ହେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେହିସବୁ ପୂଜନୀୟ ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ସେ ନିଜେ ଆସି ସେହି ସଭାସ୍ଥଳରେ ନକ୍ଷତ୍ରମଣ୍ଡଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଉଚ୍ଚ ଶରୀର, ବିଶାଳ ଓ ସୁପୁଷ୍ଟ ଭୁଜ, ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଓ ଅରୁଣ ନୟନ, ସୁଗଠିତ ନାସା, ମନୋହର ମୁଖ, ସୌମ୍ୟ ରୂପ, ଉଚ୍ଚ ସ୍କନ୍ଧ ଏବଂ ମୃଦୁହାସଯୁକ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି ହେତୁ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ବଡ଼ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଦିଶୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ବକ୍ଷ ପ୍ରଶସ୍ତ, ନିତମ୍ବ ମାଂସଳ ଓ ଉଦରଟି ଅଶ୍ୱତ୍ଥପତ୍ର ପରି ସୁଢଳ ତଥା ବଳିରେଖାଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି । ନାଭି ପାଣିଭଅଁର ପରି ଗଭୀର, ଶରୀର ତେଜସ୍ୱୀ, ଜଙ୍ଘ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଓ ପାଦର ପଞ୍ଝା ମାଂସଳ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ମଥାର କେଶ କୃଷ୍ଣ, କୁଞ୍ଚିତ, ଚିକ୍କଣ ତଥା ସୂକ୍ଷ୍ମ ହୋଇଥାଏ; କମ୍ବୁକଣ୍ଠରେ ତ୍ରିବଳି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ ଏବଂ ସେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର ଓ ଉତ୍ତରୀୟ ପରିଧାନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ବ୍ୟଞ୍ଜିତାଶେଷଗାତ୍ରଶ୍ରୀର୍ନିୟମେ ନ୍ୟସ୍ତଭୂଷଣଃ ।
କୃଷ୍ଣାଜିନଧରଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ କୁଶପାଣିଃ କୃତୋଚିତଃ ॥ ୧୮

ଶିଶିରସ୍ନିଗ୍ଧତାରାକ୍ଷଃ ସମୈକ୍ଷତ ସମନ୍ତତଃ ।
ଊଚିବାନିଦମୁର୍ବୀଶଃ ସଦଃ ସଂହର୍ଷୟନ୍ନିବ ॥ ୧୯

ଚାରୁ ଚିତ୍ରପଦଂ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣଂ ମୃଷ୍ଟଂ ଗୂଢ଼ମବିକ୍ଲବମ୍ ।
ସର୍ବେଷାମୁପକାରାର୍ଥଂ ତଦା ଅନୁବଦନ୍ନିବ ॥ ୨୦

ରାଜୋବାଚ

ସଭ୍ୟାଃ ଶୃଣୁତ ଭଦ୍ରଂ ବଃ ସାଧବୋ ଯ ଇହାଗତାଃ ।
ସତ୍ସୁ ଜିଜ୍ଞାସୁଭିର୍ଧର୍ମମାବେଦ୍ୟଂ ସ୍ୱମନୀଷିତମ୍ ॥ ୨୧

ଅହଂ ଦଣ୍ଡଧରୋ ରାଜା ପ୍ରଜାନାମିହ ଯୋଜିତଃ ।
ରକ୍ଷିତା ବୃତ୍ତିଦଃ ସ୍ୱେଷୁ ସେତୁଷୁ ସ୍ଥାପିତା ପୃଥକ୍ ॥ ୨୨

ତସ୍ୟ ମେ ତଦନୁଷ୍ଠାନାଦ୍ ଯାନାହୁର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ଲୋକାଃ ସ୍ୟୁଃ କାମସନ୍ଦୋହା ଯସ୍ୟ ତୁଷ୍ୟତି ଦିଷ୍ଟଦୃକ୍ ॥ ୨୩

ଯ ଉଦ୍ଧରେତ୍କରଂ ରାଜା ପ୍ରଜା ଧର୍ମେଷ୍ୱଶିକ୍ଷୟନ୍ ।
ପ୍ରଜାନାଂ ଶମଲଂ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ଭଗଂ ଚ ସ୍ୱଂ ଜହାତି ସଃ ॥ ୨୪

ତତ୍ ପ୍ରଜା ଭର୍ତୃପିଣ୍ଡାର୍ଥଂ ସ୍ୱାର୍ଥମେବାନସୂୟବଃ ।
କୁରୁତାଧୋକ୍ଷଜଧିୟସ୍ତର୍ହି ମେଽନୁଗ୍ରହଃ କୃତଃ ॥ ୨୫

ଦୀକ୍ଷାର ନିୟମାନୁସାରେ ସେ ସମସ୍ତ ଆଭୂଷଣ କାଢ଼ିଦେଇଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶୋଭା ସ୍ପଷ୍ଟ ଝଟକୁଥାଏ । ସେ କୃଷ୍ଣମୃଗର ଚର୍ମ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ଓ ହାତରେ ଧରିଥାନ୍ତି କୁଶ । ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କ ଶରୀରର କାନ୍ତି ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ । ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ ନିତ୍ୟକୃତ୍ୟ ଯଥାବିଧି ଶେଷ କରି ସଭାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ରାଜା ପୃଥୁ ଜାଣନ୍ତୁ, ସମଗ୍ର ସଭାଟିକୁ ହର୍ଷରେ ପ୍ଳାବିତ କରିଦେଇ ନିଜର ଶୀତଳ ଓ ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ନିଜର ଭାଷଣ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୯ ॥ ତାହାଙ୍କର ଭାଷଣ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର, ବିଚିତ୍ର ପଦମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତ, ସ୍ପଷ୍ଟ, ମଧୁର, ଗମ୍ଭୀର ଏବଂ ନିଃସନ୍ଦିଗ୍ଧ । ଜାଣନ୍ତୁ, ସେତେବେଳେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଅନୁଭବକୁ ହିଁ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରି ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ରାଜା ପୃଥୁ କହିଲେ—ସଜ୍ଜନଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଏଠାକୁ ଆଗମନ କରିଥିବା ସମସ୍ତ ମହାନୁଭବ, ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତୁ; ଯେ ଜିଜ୍ଞାସୁ, ସେ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଧାରଣା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ମୁଁ ମୋର ଧାରଣା ଆପଣଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛି ॥ ୨୧ ॥ ଇହଲୋକରେ ମୋତେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଶାସନ, ସୁରକ୍ଷା, ଜୀବିକାଯୋଗାଣ ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅନୁରୂପ ସଂସ୍ଥାପନ କରିବାର ଭାର ଦିଆଯାଇ ରାଜା କରାଯାଇଛି ॥୨୨॥ ତେଣୁ ଏସବୁ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇ ମୁଁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯଥାଯଥ ପାଳନ କରିପାରିଲେ ହିଁ ମୋତେ ମୋର ଅଭୀଷ୍ଟ ଲୋକ (ଧାମ) ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ; କାରଣ ବେଦବାଦୀ ମୁନିମାନଙ୍କ ମତ ଅନୁସାରେ, ସକଳ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ହିଁ ସେହି ଲୋକ ବା ଧାମ ମିଳିଥାଏ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାର ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଇ, ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ କେବଳ କର ଆଦାୟ କରିବାରେ ଲାଗିରହେ, ସେ କେବଳ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପାପରେ ଭାଗୀ ହୁଏ ଓ ନିଜର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ହରାଇବସେ ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ ହେ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଜାଗଣ ! ଏହି ରାଜାର ପରଲୋକରେ ଯେପରି ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଦୋଷଦୃଷ୍ଟି ଛାଡ଼ିଦେଇ, ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ସହିତ ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତୁ । ଏଥିରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ତ ହିତ ସାଧିତ ହେବ, ତା'ଛଡ଼ା ଏହା ମୋ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ ହେବ ॥ ୨୫ ॥

ଯୂୟଂ ତଦନୁମୋଦଧ୍ୱଂ ପିତୃଦେବର୍ଷୟୋଽମଲାଃ ।
କର୍ତ୍ତୁଃ ଶାସ୍ତୁରନୁଜ୍ଞାତୁସ୍ତୁଲ୍ୟଂ ଯତ୍ପ୍ରେତ୍ୟ ତତ୍ଫଳମ୍ ॥ ୨୬

ଅସ୍ତି ଯଜ୍ଞପତିର୍ନାମ କେଷାଞ୍ଚିଦର୍ହସତ୍ତମାଃ ।
ଇହାମୁତ୍ର ଚ ଲକ୍ଷ୍ୟନ୍ତେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାବତ୍ୟଃ କ୍ୱଚିଦ୍ଭୁବଃ ॥ ୨୭

ମନୋରୁତ୍ତାନପାଦସ୍ୟ ଧ୍ରୁବସ୍ୟାପି ମହୀପତେଃ ।
ପ୍ରିୟବ୍ରତସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେରଙ୍ଗସ୍ୟାସ୍ମତ୍ପିତୁଃ ପିତୁଃ ॥ ୨୮

ଈଦୃଶାନାମଥାନ୍ୟେଷାମଜସ୍ୟ ଚ ଭବସ୍ୟ ଚ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟ ବଲେଶ୍ଚାପି କୃତ୍ୟମସ୍ତି ଗଦାଭୃତା ॥ ୨୯

ଦୌହିତ୍ରାଦୀନୃତେ ମୃତ୍ୟୋଃ ଶୋଚ୍ୟାନ୍ ଧର୍ମବିମୋହିତାନ୍ ।
ବର୍ଗସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗାଣାଂ ପ୍ରାୟେଣୈକାତ୍ମ୍ୟହେତୁନା ॥ ୩୦

ଯତ୍ପାଦସେବାଭିରୁଚିସ୍ତପସ୍ୱିନା-
ମଶେଷଜନ୍ମୋପଚିତଂ ମଲଂ ଧିୟଃ ।
ସଦ୍ୟଃ କ୍ଷିଣୋତ୍ୟନ୍ୱହମେଧତୀ ସତୀ
ଯଥା ପଦାଙ୍ଗୁଷ୍ଠବିନିଃସୃତା ସରିତ୍ ॥ ୩୧

ବିନିର୍ଧୁତାଶେଷମନୋମଲଃ ପୁମା-
ନସଙ୍ଗବିଜ୍ଞାନବିଶେଷବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ।
ଯଦଙ୍ଘ୍ରିମୂଲେ କୃତକେତନଃ ପୁନ-
ର୍ନ ସଂସୃତିଂ କ୍ଲେଶବହାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୩୨

ତମେବ ଯୂୟଂ ଭଜତାତ୍ମବୃତ୍ତିଭି-
ର୍ମନୋବଚଃକାୟଗୁଣୈଃ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ।
ଅମାୟିନଃ କାମଦୁଘାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜଂ
ଯଥାଧିକାରାବସିତାର୍ଥସିଦ୍ଧୟଃ ॥ ୩୩

ଅସାବିହାନେକଗୁଣୋଽଗୁଣୋଽଧ୍ୱରଃ
ପୃଥଗ୍ୱିଧଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣକ୍ରିୟୋକ୍ତିଭିଃ ।

ହେ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ଦେବତା, ପିତର ଓ ମହର୍ଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଅନୁମୋଦନ କରନ୍ତୁ; କାରଣ ଯେକୌଣସି କର୍ମ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ମରିବା ପରେ ସେହି କର୍ମର କର୍ତ୍ତା, ଉପଦେଷ୍ଟା ଓ ଅନୁମୋଦନକାରୀଙ୍କୁ ସମାନ ଫଳ ମିଳିଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ମାନନୀୟ ସଜ୍ଜନଗଣ ! କେତେକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାନୁଭବଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପତି ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି କର୍ମଫଳଦାତା; କାରଣ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟରେ ନିଜ ନିଜର କର୍ମଫଳ ହେତୁ କେତେକଙ୍କ ଶରୀର ଅସାଧାରଣ ଭାବରେ ତେଜୋମୟ ହୋଇଥିବା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ॥ ୨୭ ॥ ମନୁ, ଉତ୍ତାନପାଦ, ମହୀପତି ଧ୍ରୁବ, ରାଜର୍ଷି ପ୍ରିୟବ୍ରତ, ମୋର ପିତାମହ ଅଙ୍ଗ ତଥା ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ବଳି ଓ ଏହି ସ୍ତରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହାନୁଭବମାନଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନ୍ ଗଦାଧର ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମରୂପୀ ତ୍ରିବର୍ଗର ତଥା ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅପବର୍ଗରୂପୀ ଫଳର ପ୍ରଦାତା। ଏହି ବିଷୟରେ କେବଳ ମୃତ୍ୟୁଙ୍କ ନାତି ବେଣ ଆଦି କେତେକ ଧର୍ମବିମୂଢ଼ ଲୋକଙ୍କର ହିଁ ଭିନ୍ନ ମତ ରହିଛି ॥ ୨୮-୩୦ ॥

ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଦାବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅଭିଳାଷ ରଖିଲେ, ତାହା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦନଖରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇଥିବା ଗଙ୍ଗାଙ୍କ ସମାନ ହୋଇ ସଂସାରତାପରେ ସନ୍ତପ୍ତ ଜୀବମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଜନ୍ମର ସଞ୍ଚିତ ମନୋମଳ ତତ୍କାଳ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସକଳପ୍ରକାର ମାନସିକ ଦୋଷ ଧୋଇଦିଏ ତଥା ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱସାକ୍ଷାତ୍କାରରୂପ ବଳ ଲାଭ କରି ଆଉ ଏହି ଦୁଃଖମୟ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣକମଳ ସକଳପ୍ରକାର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ, ଆପଣମାନେ ନିଜ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମୋଚିତ ଅଧ୍ୟାପନା ଆଦି ଜୀବିକା ଉପଯୋଗୀ କର୍ମ ତଥା ଧ୍ୟାନ-ସ୍ତୁତି-ପୂଜା ଆଦି ମାନସିକ, ବାଚିକ ଓ ଶାରୀରିକ କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭଜନ କରନ୍ତୁ। ହୃଦୟରେ କୌଣସିପ୍ରକାର କପଟ ରଖନ୍ତୁ ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜ ନିଜର ଅଧିକାର ଅନୁସାରେ ଆପଣମାନେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଏହାର (ଭଜନର) ଫଳ ପାଇବେ ବୋଲି ଦୃଢ଼ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥୩୧-୩୩ ॥

ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାନଘନ ଏବଂ ସମସ୍ତ ବିଶେଷଣରୁ ରହିତ; କିନ୍ତୁ ଏହି କର୍ମମାର୍ଗରେ ସେ ଯବ, ଅକ୍ଷତ ଆଦି ବିବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟଦ୍ୱାରା, ଶୁକ୍ଳାଦି ଗୁଣ, କୁଟିବା ଆଦି କ୍ରିୟା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ତଥା ଅର୍ଥ, ଆଶୟ (ସଙ୍କଳ୍ପ), ଲିଙ୍ଗ (ପଦାର୍ଥ ଶକ୍ତି) ଓ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଟୋମ

ସମ୍ପଦ୍ୟତେଽର୍ଥାଶୟଲିଙ୍ଗନାମଭି-
ର୍ବିଶୁଦ୍ଧବିଜ୍ଞାନଘନଃ ସ୍ୱରୂପତଃ ॥ ୩୪

ପ୍ରଧାନକାଳାଶୟଧର୍ମସଂଗ୍ରହେ
ଶରୀର ଏଷ ପ୍ରତିପଦ୍ୟ ଚେତନାମ୍ ।
କ୍ରିୟାଫଳତ୍ୱେନ ବିଭୁର୍ବିଭାବ୍ୟତେ
ଯଥାନଳୋ ଦାରୁଷୁ ତଦ୍‌ଗୁଣାତ୍ମକଃ ॥ ୩୫

ଅହୋ ମମାମୀ ବିତରନ୍ତ୍ୟନୁଗ୍ରହଂ
ହରିଂ ଗୁରୁଂ ଯଜ୍ଞଭୁଜାମଧୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ସ୍ୱଧର୍ମଯୋଗେନ ଯଜନ୍ତି ମାମକା
ନିରନ୍ତରଂ କ୍ଷୋଣିତଳେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତାଃ ॥ ୩୬

ମା ଜାତୁ ତେଜଃ ପ୍ରଭବେନ୍ମହର୍ଦ୍ଧିଭି-
ସ୍ତିତିକ୍ଷୟା ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ଚ ।
ଦେଦୀପ୍ୟମାନେଽଜିତଦେବତାନାଂ
କୁଲେ ସ୍ୱୟଂ ରାଜକୁଲାଦ୍ ଦ୍ୱିଜାନାମ୍ ॥ ୩୭

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବଃ ପୁରୁଷଃ ପୁରାତନୋ
ନିତ୍ୟଂ ହରିର୍ଯଚ୍ଚରଣାଭିବନ୍ଦନାତ୍ ।
ଅବାପ ଲକ୍ଷ୍ମୀମନପାୟିନୀଂ ଯଶୋ
ଜଗତ୍‌ପବିତ୍ରଂ ଚ ମହତ୍ତମାଗ୍ରଣୀଃ ॥ ୩୮

ଯତ୍‌ସେବୟାଶେଷଗୁହାଶୟଃ ସ୍ୱରାଡ୍
ବିପ୍ରପ୍ରିୟସ୍ତୁଷ୍ୟତି କାମମୀଶ୍ୱରଃ ।
ତଦେବ ତଦ୍ଧର୍ମପରୈର୍ବିନୀତୈଃ
ସର୍ବାତ୍ମନା ବ୍ରହ୍ମକୁଳଂ ନିଷେବ୍ୟତାମ୍ ॥ ୩୯

ପୁମାଁଲ୍ଲଭେତାନତିବେଲମାତ୍ମନଃ
ପ୍ରସୀଦତୋଽତ୍ୟନ୍ତଶମଂ ସ୍ୱତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯନ୍ନିତ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧନିଷେବୟା ତତଃ
ପରଂ କିମତ୍ରାସ୍ତି ମୁଖଂ ହବିର୍ଭୁଜାମ୍ ॥ ୪୦

ଅଶ୍ନାତ୍ୟନନ୍ତଃ ଖଲୁ ତତ୍ତ୍ୱକୋବିଦୈଃ
ଶ୍ରଦ୍ଧାହୁତଂ ଯନ୍ମୁଖ ଇଜ୍ୟନାମଭିଃ ।
ନ ବୈ ତଥା ଚେତନୟା ବହିଷ୍କୃତେ
ହୁତାଶନେ ପାରମହଂସ୍ୟପର୍ଯ୍ୟଗୁଃ ॥ ୪୧

ଆଦି ନାମଦ୍ୱାରା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଅନେକ ବିଶେଷଣଯୁକ୍ତ ଯଜ୍ଞରୂପରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଏକମାତ୍ର ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଠର ଆକାର-ପ୍ରକାରାଦି ଭେଦରେ ସେସବୁର ଆକାରାଦି ଅନୁରୂପ ଦେଖାଯାଏ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପ୍ରଭୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତି, କାଳ, ବାସନା ଓ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ଧରି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଶରୀରର ବିଷୟାକାର ବୁଦ୍ଧିରେ ରହି ସେହି ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କ୍ରିୟାମାନଙ୍କର ଫଳରୂପରେ ଅନେକପ୍ରକାର ପରି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଆହା ! ଏହି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରଜାମାନେ ଯଜ୍ଞଭୋକ୍ତାମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ସର୍ବଗୁରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଏକନିଷ୍ଠ ହୋଇ ନିଜ ନିଜର ଧର୍ମଦ୍ୱାରା ନିରନ୍ତର ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ମୋ ପ୍ରତି ବଡ଼ କୃପା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ସହନଶୀଳତା, ତପସ୍ୟା ଓ ଜ୍ଞାନରୂପୀ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭୂତି ହେତୁ ବୈଷ୍ଣବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବଂଶମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଟନ୍ତି । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ନିଜର ତେଜ, ଧନ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସମୃଦ୍ଧି ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର ନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଦି ସକଳ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ପୁରାଣପୁରୁଷ ଶ୍ରୀହରି ମଧ୍ୟ ନିରନ୍ତର ବ୍ରାହ୍ମଣାଦିଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରି ଅଚଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସଂସାରକୁ ପବିତ୍ର କରୁଥିବା କୀର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ଆପଣମାନେ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୋକସଂଗ୍ରହରୂପୀ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ତଥା ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ବ୍ରାହ୍ମଣପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀହରି ବିପ୍ରବଂଶର ସେବା କରି ପରମ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ସବୁପ୍ରକାରେ ବିନୟପୂର୍ବକ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳର ସେବା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୯ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସେବା କଲେ ଚିତ୍ତ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଆପେ ଆପେ (ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଭ୍ୟାସ ଆଦି ବିନା) ପରମ ଶାନ୍ତିରୂପୀ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରେ । ସୁତରାଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ଆଉ କିଏ ଅଛନ୍ତି, ଯେ କି ହବିଷ୍ୟଭୋଜୀ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମୁଖ ହୋଇ ପାରିବେ ? ॥ ୪୦ ॥ ଏକମାତ୍ର ଯାହାଙ୍କୁ ବିଷୟବସ୍ତୁ କରି ଉପନିଷଦର ଜ୍ଞାନମୟ ବଚନସବୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଛି, ସେହି ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଯଜ୍ଞୀୟ ଦେବତାମାନଙ୍କ ନାମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ହବନ କରାଯାଇଥିବା ପଦାର୍ଥସବୁକୁ ଯେପରି ଆନନ୍ଦରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ଚେତନାଶୂନ୍ୟ ଅଗ୍ନିରେ ହୋମ କରାଯାଇଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ସେପରି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି

ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ନିତ୍ୟଂ ବିରଜଂ ସନାତନଂ
ଶ୍ରଦ୍ଧାତପୋମଙ୍ଗଳମୌନସଂଯମୈଃ ।
ସମାଧିନା ବିଭ୍ରତି ହାର୍ଥଦୃଷ୍ଟୟେ
ଯତ୍ରେଦମାଦର୍ଶ ଇବାବଭାସତେ ॥ ୪୨

ତେଷାମହଂ ପାଦସରୋଜରେଣୁ-
ମାର୍ଯ୍ୟା ବହେୟାଧିକିରୀଟମାୟୁଃ ।
ଯଂ ନିତ୍ୟଦା ବିଭ୍ରତ ଆଶୁ ପାପଂ
ନଶ୍ୟତ୍ୟମୁଂ ସର୍ବଗୁଣା ଭଜନ୍ତି ॥ ୪୩

ଗୁଣାୟନଂ ଶୀଳଧନଂ କୃତଜ୍ଞଂ
ବୃଦ୍ଧାଶ୍ରୟଂ ସଂବୃଣତେଽନୁ ସମ୍ପଦଃ ।
ପ୍ରସୀଦତାଂ ବ୍ରହ୍ମକୁଲଂ ଗବାଂ ଚ
ଜନାର୍ଦନଃ ସାନୁଚରଶ୍ଚ ମହ୍ୟମ୍ ॥ ୪୪

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣଂ ନୃପତିଂ ପିତୃଦେବଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ହୃଷ୍ଟମନସଃ ସାଧୁବାଦେନ ସାଧବଃ ॥ ୪୫

ପୁତ୍ରେଣ ଜୟତେ ଲୋକାନିତି ସତ୍ୟବତୀ ଶ୍ରୁତିଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଦଣ୍ଡହତଃ ପାପୋ ଯଦ୍‌ବେନୋଽତ୍ୟତରତ୍ତମଃ ॥ ୪୬

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଶ୍ଚାପି ଭଗବନ୍ନିନ୍ଦୟା ତମଃ ।
ବିବିକ୍ଷୁରତ୍ୟଗାତ୍ସୂନୋଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟାନୁଭାବତଃ ॥ ୪୭

ବୀରବର୍ଯ୍ୟ ପିତଃ ପୃଥ୍ୱ୍ୟାଃ ସମାଃ ସଞ୍ଜୀବ ଶାଶ୍ୱତୀଃ ।
ଯସ୍ୟେଦୃଶ୍ୟଚ୍ୟୁତେ ଭକ୍ତିଃ ସର୍ବଲୋକୈକଭର୍ତ୍ତରି ॥ ୪୮

ଅହୋ ବୟଂ ହ୍ୟଦ୍ୟ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତେ
ତ୍ୱୟୈବ ନାଥେନ ମୁକୁନ୍ଦନାଥାଃ ।
ଯ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକତମସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋ-
ର୍ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ୟ କଥାଂ ବ୍ୟନକ୍ତି ॥ ୪୯

ନାତ୍ୟଦ୍ଭୁତମିଦଂ ନାଥ ତବାଜୀବ୍ୟାନୁଶାସନମ୍ ।
ପ୍ରଜାନୁରାଗୋ ମହତାଂ ପ୍ରକୃତିଃ କରୁଣାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୫୦

ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ତପ, ମଙ୍ଗଳମୟ ଆଚରଣ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟବିରୋଧୀ ବାର୍ତ୍ତାଳାପତ୍ୟାଗ ତଥା ସଂଯମ ଓ ସମାଧି ଅଭ୍ୟାସ କରି ଶୁଦ୍ଧ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦକୁ ସ୍ମୃତିରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି; କାରଣ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦର୍ପଣରେ ଯେପରି ବସ୍ତୁର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଏ, ବେଦଦ୍ୱାରା ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରପଞ୍ଚ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ସଭ୍ୟଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ସଦିଚ୍ଛାବଳରେ ମୁଁ ସେହି ବେଦଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପାଦଧୂଳି ଆଜୀବନ ମୋର ମୁକୁଟରେ ଧାରଣ କରିବି; କାରଣ ସେହି ଧୂଳି ମଥାରେ ଲାଗିଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳପାପ ତତ୍କାଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ତାର ସେବା କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଏପରି ଗୁଣବାନ୍, ସୁଶୀଳ, କୃତଜ୍ଞ ଓ ଗୁରୁଜନସେବାରତ ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟକୁ ସ୍ୱତଃ ସକଳ ସମ୍ପଦ ଚାଲିଆସେ । ତେଣୁ ମୋର ଏହି ଅଭିଳାଷ ଯେ, ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ, ଗୋବଂଶ ଓ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସମେତ ଭଗବାନ୍ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ମୋ ଉପରେ ସଦା ପ୍ରସନ୍ନ ରହନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଏହି ଭାଷଣ ଶୁଣି ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆଦି ସବୁ ସାଧୁଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖୁସୀ ହେଲେ । ସେମାନେ 'ସାଧୁ ! ସାଧୁ !' କହି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, 'ପୁତ୍ରଦ୍ୱାରା ପିତା ପୁଣ୍ୟଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ' ବୋଲି ଯେଉଁ ଶ୍ରୁତିବାକ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା ଯଥାର୍ଥ । ପାପୀ ବେଣ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଶାପରେ ମରିଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ଏହାଙ୍କ (ପୃଥୁଙ୍କ) ପୁଣ୍ୟବଳରେ ସେ ନରକରୁ ନିସ୍ତାର ପାଇଗଲା ॥ ୪୬ ॥ ଠିକ୍ ଏହିପରି, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିଲା; ଅଥଚ ତାର ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ସେ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଗଲା ॥ ୪୭ ॥ ହେ ବୀରବର ପୃଥୁ ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ପୃଥିବୀର ପିତା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଅଚଳା ଭକ୍ତି ରହିଛି; ତେଣୁ ଆପଣ ଅନନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ରହନ୍ତୁ ॥ ୪୮ ॥ ଆପଣଙ୍କର ସୁଯଶ ହେଉଛି ବଡ଼ ପବିତ୍ର । ଆପଣ ଉଦାରକୀର୍ତ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କଥାମାନ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି । ଆମେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ । ଆଜି ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ପାଇ ଆମେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରୁଛୁ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ନିଜ ଆଶ୍ରିତମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ଏପରି ମହତ୍ ଉପଦେଶ ଦେବା ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ; କାରଣ ନିଜ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ରଖିବା ତ କରୁଣାମୟ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର

ଅଦ୍ୟ ନଷ୍ଟମସଃ ପାରସ୍ତ୍ୱୟୋପାସାଦିତଃ ପ୍ରଭୋ ।
ଭ୍ରାମ୍ୟତାଂ ନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟୀନାଂ କର୍ମଭିର୍ଦୈବସଂଜ୍ଞିତୈଃ ॥ ୫୧

ନମୋ ବିବୃଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱାୟ ପୁରୁଷାୟ ମହୀୟସେ ।
ଯୋ ବ୍ରହ୍ମ କ୍ଷତ୍ରମାବିଶ୍ୟ ବିଭର୍ତୀଦଂ ସ୍ୱତେଜସା ॥ ୫୨

ସ୍ୱଭାବ ॥ ୫୦ ॥ ଆମେମାନେ ପ୍ରାରବ୍ଧବଶତଃ ବିବେକହୀନ ହୋଇ, ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଭ୍ରମି ହେଉଥିଲୁ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆଜି ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଲେ ॥ ୫୧ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ପରମପୁରୁଷ, ଯେ କି ବ୍ରାହ୍ମଣଜାତିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟଜାତିରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତଥା ଉଭୟ ଜାତିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସକଳ ଜଗତକୁ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ଆମର ନମସ୍କାର ॥ ୫୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ଏକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କୁ ସନକାଦିଙ୍କର ଉପଦେଶ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଜନେଷୁ ପ୍ରଗୃଣତ୍ସ୍ୱେବଂ ପୃଥୁଂ ପୃଥୁଳବିକ୍ରମମ୍ ।
ତତ୍ରୋପଜଗ୍ମୁର୍ମୁନୟଶ୍ଚତ୍ୱାରଃ ସୂର୍ଯ୍ୟବର୍ଚ୍ଚସଃ ॥ ୧

ତାଂସ୍ତୁ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରାନ୍ ରାଜା ବ୍ୟୋମ୍ନୋଽବତରତୋଽର୍ଚ୍ଚିଷା ।
ଲୋକାନପାପାନ୍ କୁର୍ବତ୍ୟା ସାନୁଗୋଽଚଷ୍ଟ ଲକ୍ଷିତାନ୍ ॥ ୨

ତଦ୍ଦର୍ଶନୋଦ୍‌ଗତାନ୍ ପ୍ରାଣାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଦିତ୍ସୁରିବୋତ୍ଥିତଃ ।
ସସଦସ୍ୟାନୁଗୋ ବୈନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଶୋ ଗୁଣାନିବ ॥ ୩

ଗୌରବାଦ୍ୟନ୍ତ୍ରିତଃ ସଭ୍ୟଃ ପ୍ରଶ୍ରୟାନତକନ୍ଧରଃ ।
ବିଧିବତ୍‌ପୂଜୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ଗୃହୀତାଧ୍ୟର୍ହଣାସନାନ୍ ॥ ୪

ତତ୍‌ପାଦଶୌଚସଲିଳୈର୍ମାର୍ଜିତାଳକବନ୍ଧନଃ ।
ତତ୍ର ଶୀଳବତାଂ ବୃତ୍ତମାଚରନ୍ମାନୟନ୍ନିବ ॥ ୫

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ପରମପରାକ୍ରମୀ ମହୀପତି ପୃଥୁଙ୍କୁ ପ୍ରଜାଗଣ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ଦେଖାଗଲା, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ତେଜସ୍ୱୀ ହୋଇଥିବା ଚାରିଜଣ ମୁନୀଶ୍ୱର ସେଠାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ରାଜା ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ସେହି ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିପାରିଲେ ଓ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ସନକାଦି ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟକାନ୍ତିରେ ସକଳ ଭୁବନକୁ ପାପମୁକ୍ତ କରି କରି ଆକାଶରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ବିଷୟୀ ଜୀବ ଯେପରି ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଧାଏଁ, ସେହି ସନକାଦିଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଧାବମାନ ହେଲା ଏବଂ ମନେ ହେଲା ସେହି ପ୍ରାଣକୁ ଅଟକାଇ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ରାଜା ନିଜର ସଦସ୍ୟ ଓ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ହଠାତ୍ ବସିଥିବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେହି ଆଗନ୍ତୁକ ମୁନିଗଣ ଅର୍ଘ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ଆସନରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ମହାରାଜା ପୃଥୁ ସେମାନଙ୍କର ମହାନତାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ, ବିନୟରେ ନତମସ୍ତକ ହେବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଧିବତ୍ ପୂଜା କଲେ ॥ ୪ ॥ ପୂଜା ପରେ ଆପଣା ମସ୍ତକରେ ସେମାନଙ୍କର ପାଦୋଦକ ଛିଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ସେ ଶିଷ୍ଟଜନୋଚିତ ଆଗ୍ରହକୁ ଆଦର କରିବା ସହିତ ତାହା ପାଳନ କରି ଦେଖାଇଦେଲେ ଯେ, ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷେ ପୂଜନୀୟଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହିପରି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫ ॥

ହାଟକାସନ ଆସୀନାନ୍ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟେଷ୍ୱିବ ପାବକାନ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାସଂଯମସଂଯୁକ୍ତଃ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରାହ ଭବାଗ୍ରଜାନ୍ ॥ ୬

ପୃଥୁରୁବାଚ

ଅହୋ ଆଚରିତଂ କିଂ ମେ ମଙ୍ଗଳଂ ମଙ୍ଗଳାୟନାଃ ।
ଯସ୍ୟ ବୋ ଦର୍ଶନଂ ହ୍ୟାସୀଦ୍ଦୁର୍ଦର୍ଶାନାଂ ଚ ଯୋଗିଭିଃ ॥ ୭

କିଂ ତସ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭତରମିହ ଲୋକେ ପରତ୍ର ଚ ।
ଯସ୍ୟ ବିପ୍ରାଃ ପ୍ରସୀଦନ୍ତି ଶିବୋ ବିଷ୍ଣୁଶ୍ଚ ସାନୁଗଃ ॥ ୮

ନୈବ ଲକ୍ଷୟତେ ଲୋକୋ ଲୋକାନ୍ ପର୍ଯ୍ୟଟତୋଽପି ଯାନ୍ ।
ଯଥା ସର୍ବଦୃଶଂ ସର୍ବ ଆତ୍ମାନଂ ଯେଽସ୍ୟ ହେତବଃ ॥ ୯

ଅଧନା ଅପି ତେ ଧନ୍ୟାଃ ସାଧବୋ ଗୃହମେଧିନଃ ।
ଯଦ୍‌ଗୃହା ହ୍ୟର୍ହବର୍ଯ୍ୟାମ୍ବୁତୃଣଭୂମୀଶ୍ୱରାବରାଃ ॥ ୧୦

ବ୍ୟାଳାଳୟଦ୍ରୁମା ବୈ ତେଽପ୍ୟରିକ୍ତାଖିଳସମ୍ପଦଃ ।
ଯଦ୍‌ଗୃହାସ୍ତୀର୍ଥପାଦୀୟପାଦତୀର୍ଥବିବର୍ଜିତାଃ ॥ ୧୧

ସ୍ୱାଗତଂ ବୋ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠା ଯଦ୍‌ବ୍ରତାନି ମୁମୁକ୍ଷବଃ ।
ଚରନ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଧୀରା ବାଳା ଏବ ବୃହନ୍ତି ଚ ॥ ୧୨

କଚ୍ଚିନ୍ନଃ କୁଶଳଂ ନାଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାର୍ଥବେଦିନାମ୍ ।
ବ୍ୟସନାବାପ ଏତସ୍ମିନ୍ ପତିତାନାଂ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ॥ ୧୩

ଭବତ୍ସୁ କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ ଆତ୍ମାରାମେଷୁ ନେଷ୍ୟତେ ।
କୁଶଳାକୁଶଳା ଯତ୍ର ନ ସନ୍ତି ମତିବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୧୪

ସନକାଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଅଗ୍ରଜ (ବଡ଼ଭାଇ)। ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସିଂହାସନରେ ବସି ଅଗ୍ନିଦେବତାଙ୍କ ପରି ସୁଶୋଭିତ ହେଲେ। ମହାରାଜ ପୃଥୁ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଂଯମର ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦରେ କହିଲେ—॥ ୬ ॥

ପୃଥୁ କହିଲେ—ହେ ମଙ୍ଗଳମୂର୍ତ୍ତି ମୁନୀଶ୍ୱରଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ତ ଯୋଗୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବି ଦୁର୍ଲଭ। ମୁଁ ଏପରି କି ପୁଣ୍ୟ କରିଛି ଯେ, ଆପଣମାନେ ଆସି ସ୍ୱତଃ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ ! ॥ ୭ ॥ ଯାହା ଉପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଅଥବା ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସମେତ ଶିବ ବା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ, ତା'ପକ୍ଷରେ ଇହଲୋକ କିମ୍ବା ପରଲୋକରେ କଣ ବା ଦୁର୍ଲଭ ! ॥ ୮ ॥ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱାଦି ହେଉଛି ଏହି ଦୃଶ୍ୟପ୍ରପଞ୍ଚର କାରଣ ଏବଂ ସେସବୁ ସର୍ବଗତ (ସବୁରି ଭିତରେ ରହିଛି); ତଥାପି ସେସବୁ ଯେପରି ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ଆତ୍ମାକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣମାନେ ସକଳ ଲୋକରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅନଧିକାରୀ ଲୋକେ ସେହିପରି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥୯॥ ଯାହାଙ୍କ ଘରେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ପୂଜ୍ୟପୁରୁଷ ଜଳ (ପାଦଧୋଇବା ନିମନ୍ତେ), ତୃଣ (ତୃଣାଦି ନିର୍ମିତ ଆସନ), ପୃଥିବୀ (ବସିବାର ସ୍ଥାନ) ତଥା ଗୃହସ୍ୱାମୀ ଅଥବା ସେବକାଦିଙ୍କ ସେବା ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଗୃହସ୍ଥ ଯେତେ ନିର୍ଦ୍ଧନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ବାସ୍ତବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧନ୍ୟ ଅଟନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଯେଉଁ ଘରେ ଦିନେ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚରଣୋଦକ ଟିକିଏ ଛିଞ୍ଚାଯାଇ ନ ଥାଏ, ସେହି ଘର ଯେତେ ଋଦ୍ଧିସିଦ୍ଧିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାହା ହେଉଛି ସାପମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ହୋଇଥିବା ଗଛ ସମାନ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ମୁନୀଶ୍ୱରଗଣ ! ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଉଛି। ଆପଣମାନେ ତ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ହିଁ ମୁମୁକ୍ଷୁମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଦି ମହାନ୍ ବ୍ରତମାନ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ସ୍ୱାମୀଗଣ ! ଆମେମାନେ ତ କର୍ମବଶ ହୋଇ, ନାନାଦି ବିପତ୍ତିର କ୍ଷେତ୍ର ଏହି ସଂସାରରେ ପଡ଼ି କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ ଲାଭକୁ ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ଭାବୁଛୁ; ତେଣୁ ଆମମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାରର କିଛି ଉପାୟ ଅଛି କି ? ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣମାନେ ତ ନିରନ୍ତର ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ରମଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କୁଶଳପ୍ରଶ୍ନ ପଗ୍ଚରିବାଟା ଯଥାର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ଭିତରେ ତ ଏହା କୁଶଳ, ତାହା ଅକୁଶଳ— ଏପରି ଭାବ ବା ବୃତ୍ତି କେବେ ବି ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥

ତଦହଂ କୃତବିଶ୍ରମ୍ଭଃ ସୁହୃଦୋ ବସ୍ତପସ୍ୱିନାମ୍ ।
ସଂପୃଚ୍ଛେ ଭବ ଏତସ୍ମିନ୍ କ୍ଷେମଃ କେନାଞ୍ଜସା ଭବେତ୍ ॥ ୧୫

ବ୍ୟକ୍ତମାତ୍ମବତାମାତ୍ମା ଭଗବାନାତ୍ମଭାବନଃ ।
ସ୍ୱାନାମନୁଗ୍ରହାୟେମାଂ ସିଦ୍ଧରୂପୀ ଚରତ୍ୟଜଃ ॥ ୧୬

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପୃଥୋସ୍ତତ୍ସୂକ୍ତମାକର୍ଣ୍ୟ ସାରଂ ସୁଷ୍ଠୁ ମିତଂ ମଧୁ ।
ସ୍ମୟମାନ ଇବ ପ୍ରୀତ୍ୟା କୁମାରଃ ପ୍ରତ୍ୟୁବାଚ ହ ॥ ୧୭

ସନତ୍କୁମାର ଉବାଚ

ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟଂ ମହାରାଜ ସର୍ବଭୂତହିତାତ୍ମନା ।
ଭବତା ବିଦୁଷା ଚାପି ସାଧୂନାଂ ମତିରୀଦୃଶୀ ॥ ୧୮

ସଙ୍ଗମଃ ଖଲୁ ସାଧୂନାମୁଭୟେଷାଂ ଚ ସମ୍ମତଃ ।
ଯତ୍ସମ୍ଭାଷଣସମ୍ପ୍ରଶ୍ନଃ ସର୍ବେଷାଂ ବିତନୋତି ଶମ୍ ॥ ୧୯

ଅସ୍ତ୍ୟେବ ରାଜନ୍ ଭବତୋ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ
ପାଦାରବିନ୍ଦସ୍ୟ ଗୁଣାନୁବାଦନେ ।
ରତିର୍ଦୁରାପା ବିଧୁନୋତି ନୈଷ୍ଠିକୀ
କାମଂ କଷାୟଂ ମଲମନ୍ତରାତ୍ମନଃ ॥ ୨୦

ଶାସ୍ତ୍ରେଷ୍ୱିୟାନେବ ସୁନିଶ୍ଚିତୋ ନୃଣାଂ
କ୍ଷେମସ୍ୟ ସଧ୍ର୍ୟଗ୍ବିମୃଶେଷୁ ହେତୁଃ ।
ଅସଙ୍ଗ ଆତ୍ମବ୍ୟତିରିକ୍ତ ଆତ୍ମନି
ଦୃଢା ରତିର୍ବ୍ରହ୍ମଣି ନିର୍ଗୁଣେ ଚ ଯା ॥ ୨୧

ସା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଭଗବଦ୍ଧର୍ମଚର୍ଯ୍ୟୟା
ଜିଜ୍ଞାସୟାଽଧ୍ୟାତ୍ମିକଯୋଗନିଷ୍ଠୟା ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରୋପାସନୟା ଚ ନିତ୍ୟଂ
ପୁଣ୍ୟଶ୍ରବଃକଥୟା ପୁଣ୍ୟୟା ଚ ॥ ୨୨

ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସଂସାରରୂପ ଅଗ୍ନିରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମ ବନ୍ଧୁ । ତେଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ରଖି ମୁଁ ପଗ୍ଚରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ସଂସାରରେ କଣ କଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ସହଜରେ କଲ୍ୟାଣପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରିବ ? ॥ ୧୫ ॥ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ଆତ୍ମବାନ ଧୀର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ 'ଆତ୍ମା'ରୂପେ ପ୍ରକଶିତ ହେଉଥିବା ଏବଂ ଉପାସକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକଟ କରୁଥିବା ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ହିଁ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ସିଦ୍ଧପୁରୁଷଙ୍କ ରୂପରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥୧୬॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ—ରାଜା ପୃଥୁଙ୍କର ଏହି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ଗମ୍ଭୀର, ପରିମିତ ଓ ମଧୁର ବଚନ ଶୁଣି ଶ୍ରୀସନତ୍କୁମାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀସନତ୍କୁମାର କହିଲେ—ମହାରାଜ ! ଆପଣ ସବୁ କିଛି ଜାଣିଥାଇ ମଧ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର କଥାଟିଏ ପଚ୍ରିଲେ । ସତରେ ସାଧୁପୁରୁଷଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଏହିପରି ହିଁ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ସାଧୁପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସମାଗମ ଶ୍ରୋତା ଓ ବକ୍ତା ଉଭୟଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିଥାଏ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଗୁଣାନୁବାଦରେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆପଣଙ୍କର ଅଚଳା ପ୍ରୀତି ରହିଛି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଏପରି ଭଗବତ୍ପ୍ରୀତି ହୋଇପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ପ୍ରୀତି ହୋଇଗଲେ ହୃଦୟଭିତରେ ରହିଥିବା ବାସନାରୂପକ ମଳ ସର୍ବଥା ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ସେହି ମଳ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ କଣ କଲେ ଜୀବର କଲ୍ୟାଣ ହେବ, ସେ ବିଷୟରେ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବହୁ ବିଚ୍ର କରାଯାଇ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଦେହ ହେଉଛି ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ; ତେଣୁ ଦେହ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରାଗ ତଥା ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରତି ସୁଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗ ରଖିବା ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ କଲ୍ୟାଣର ଉପାୟ ॥ ୨୧ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରଗଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଗୁରୁ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରବଚନରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଲେ, ଭାଗବତଧର୍ମ ଆଚରଣ କଲେ, ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା କଲେ, ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିଲେ, ଯୋଗେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଉପାସନା କଲେ, ପ୍ରତ୍ୟହ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ପାବନ କଥା ଶ୍ରବଣ କଲେ, ଧନସଂଗ୍ରହ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗରେ ବୁଡ଼ିରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀରେ

ଅର୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟାରାମସଗୋଷ୍ଠ୍ୟତୃଷ୍ଣୟା
ତତ୍ସମ୍ମତାନାମପରିଗ୍ରହେଣ ଚ ।
ବିବିକ୍ତରୁଚ୍ୟା ପରିତୋଷ ଆତ୍ମନ୍
ବିନା ହରେର୍ଗୁଣପୀୟୂଷପାନାତ୍ ॥ ୨୩

ଅହିଂସୟା ପାରମହଂସ୍ୟଚର୍ଯ୍ୟୟା
ସ୍ମୃତ୍ୟା ମୁକୁନ୍ଦାଚରିତାଗ୍ର୍ୟସୀଧୁନା ।
ଯମୈରକାମୈର୍ନିୟମୈଶ୍ଚାପ୍ୟନିନ୍ଦୟା
ନିରୀହୟା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱତିତିକ୍ଷୟା ଚ ॥ ୨୪

ହରେର୍ମୁହୁସ୍ତତ୍ପରକର୍ଣ୍ଣପୂର-
ଗୁଣାଭିଧାନେନ ବିଜୃମ୍ଭମାଣୟା ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ହ୍ୟସଙ୍ଗଃ ସଦସତ୍ୟନାତ୍ମନି
ସ୍ୟାନ୍ନିର୍ଗୁଣେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଚାଞ୍ଜସା ରତିଃ ॥ ୨୫

ଯଦା ରତିର୍ବ୍ରହ୍ମଣି ନୈଷ୍ଠିକୀ ପୁମା-
ନାଚାର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ଜ୍ଞାନବିରାଗରଂହସା ।
ଦହତ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟଂ ହୃଦୟଂ ଜୀବକୋଶଂ
ପଞ୍ଚାତ୍ମକଂ ଯୋନିମିବୋତ୍ଥିତୋଽଗ୍ନିଃ ॥ ୨୬

ଦଗ୍ଧାଶୟୋ ମୁକ୍ତସମସ୍ତତଦ୍‌ଗୁଣୋ
ନୈବାତ୍ମନୋ ବହିରନ୍ତର୍ବିଚଷ୍ଟେ ।
ପରାତ୍ମନୋର୍ଯଦ୍ ବ୍ୟବଧାନଂ ପୁରସ୍ତାତ୍
ସ୍ୱପ୍ନେ ଯଥା ପୁରୁଷସ୍ତଦ୍‌ବିନାଶେ ॥ ୨୭

ଆତ୍ମାନମିନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥଂ ଚ ପରଂ ଯଦୁଭୟୋରପି ।
ସତ୍ୟାଶୟ ଉପାଧୌ ବୈ ପୁମାନ୍ ପଶ୍ୟତି ନାନ୍ୟଦା ॥ ୨୮

ନିମିତ୍ତେ ସତି ସର୍ବତ୍ର ଜଳାଦାବପି ପୂରୁଷଃ ।
ଆତ୍ମନଶ୍ଚ ପରସ୍ୟାପି ଭିଦାଂ ପଶ୍ୟତି ନାନ୍ୟଦା ॥ ୨୯

ପ୍ରେମ ନ ରଖିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଆସକ୍ତିପୂର୍ବକ ସଂଗ୍ରହ ନ କଲେ, ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣାମୃତ ପାନ କରିବା ସମୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ, ଏକାନ୍ତସେବନରେ ପ୍ରୀତି ରଖିଲେ, କୌଣସି ଜୀବକୁ କଷ୍ଟ ନ ଦେଲେ, ନିବୃତ୍ତିରେ ନିଷ୍ଠା ରଖିଲେ, ଆତ୍ମହିତର ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତରୂପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅମୃତ ଆସ୍ୱାଦନ କରିଗଲେ, ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ଯମ-ନିୟମ ପାଳନ କଲେ, କେବେ ବି କାହାର ନିନ୍ଦା ନ କଲେ, କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି କାମନା ନ କଲେ, ଶୀତ-ଉଷ୍ଣାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ସହିଗଲେ, ଭକ୍ତଜନଙ୍କ କାନକୁ ସୁଖ ଦେଉଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଗୁଣାବଳି ବାରମ୍ବାର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ଏବଂ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଭକ୍ତିଭାବ ଆସିଗଲେ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପୀ ସକଳ ଜଡ଼ପ୍ରପଞ୍ଚ ପ୍ରତି (ମାୟାମୟ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ୍ ପ୍ରତି) ମନୁଷ୍ୟର ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଯାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଗୁଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନାୟାସରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୨-୨୫ ॥ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରୀତି ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କର ଶରଣକୁ ଯାଏ; ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ପ୍ରବଳ ବେଗ ହେତୁ ସେ ବାସନାଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଇ, କାଠରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଅଗ୍ନି କାଠକୁ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ କରିଦେଲା ପରି ଅବିଦ୍ୟାଦି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର କ୍ଳେଶରେ ଯୁକ୍ତ ନିଜର ଅହଙ୍କାରାତ୍ମକ ଲିଙ୍ଗଶରୀରକୁ ଭସ୍ମ କରିଦିଏ ॥ ୨୬ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ନାଶ ହୋଇଯିବା ପରେ, ଲିଙ୍ଗଶରୀରର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଦି ସକଳ ଗୁଣରୁ ମନୁଷ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ତା'ପରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ନାନାଦି ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ଆଉ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ସାଧକ ସେହିପରି ଶରୀରର ବାହାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଘଟ-ପଟାଦିକୁ ତଥା ଭିତରେ ଅନୁଭବ ହେଉଥିବା ସୁଖଦୁଃଖାଦିକୁ ଦେଖେ ନାହିଁ, କି ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ। ଏହି ସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏସବୁ ପଦାର୍ଥ ହିଁ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ମଝିରେ ରହି ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପୀ ଉପାଧି ରହିଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବାତ୍ମା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିର ବିଷୟ ତଥା ଏହି ଦୁଇ ବସ୍ତୁକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରୁଥିବା ଅହଙ୍କାରକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ; ଉପାଧି ଦୂର ହୋଇଗଲେ, ଏହି ଅନୁଭବ ଆଉ ରହେ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ବି ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଜଳ, ଦର୍ପଣ ଆଦି ନିମିତ୍ତ ରହିଥିବାବେଳେ ହିଁ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଓ ବାହ୍ୟସ୍ୱରୂପ (ପ୍ରତିବିମ୍ବ) ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଏ, ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ପ୍ରଭେଦ

ଇନ୍ଦ୍ରିୟୈର୍ବିଷୟାକୃଷ୍ଟୈରାକ୍ଷିପ୍ତଂ ଧ୍ୟାୟତାଂ ମନଃ ।
ଚେତନାଂ ହରତେ ବୁଦ୍ଧେଃ ସ୍ତମ୍ବସ୍ତୋୟମିବ ହ୍ରଦାତ୍ ॥ ୩୦

ଭ୍ରଶ୍ୟତ୍ୟନୁ ସ୍ମୃତିଶ୍ଚିତ୍ତଂ ଜ୍ଞାନଭ୍ରଂଶଃ ସ୍ମୃତିକ୍ଷୟେ ।
ତଦ୍ରୋଧଂ କବୟଃ ପ୍ରାହୁରାତ୍ମାପହ୍ନବମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୧

ନାତଃ ପରତରୋ ଲୋକେ ପୁଂସଃ ସ୍ୱାର୍ଥବ୍ୟତିକ୍ରମଃ ।
ଯଦଧ୍ୟନ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରେୟସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମନଃ ସ୍ୱବ୍ୟତିକ୍ରମାତ୍ ॥ ୩୨

ଅର୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାଭିଧ୍ୟାନଂ ସର୍ବାର୍ଥାପହ୍ନବୋ ନୃଣାମ୍ ।
ଭ୍ରଂଶିତୋ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନାଦ୍ ଯେନାବିଶତି ମୁଖ୍ୟତାମ୍ ॥ ୩୩

ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍କର୍ହିଚିତ୍ସଙ୍ଗଂ ତମସ୍ତୀବ୍ରଂ ତିତୀରିଷୁଃ ।
ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଣାଂ ଯଦତ୍ୟନ୍ତବିଘାତକମ୍ ॥ ୩୪

ତତ୍ରାପି ମୋକ୍ଷ ଏବାର୍ଥ ଆତ୍ୟନ୍ତିକତୟେଷ୍ୟତେ ।
ତ୍ରୈବର୍ଗ୍ୟୋଽର୍ଥୋ ଯତୋ ନିତ୍ୟଂ କୃତାନ୍ତଭୟସଂଯୁତଃ ॥ ୩୫

ପରେଽବରେ ଚ ଯେ ଭାବା ଗୁଣବ୍ୟତିକରାଦନୁ ।
ନ ତେଷାଂ ବିଦ୍ୟତେ କ୍ଷେମମୀଶବିଧ୍ୱଂସିତାଶିଷାମ୍ ॥ ୩୬

ତତ୍ତ୍ୱଂ ନରେନ୍ଦ୍ର ଜଗତାମଥ ତସ୍ଥୁଷାଂ ଚ
ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାସୁଧିଷଣାତ୍ମଭିରାବୃତାନାମ୍ ।
ଯଃ କ୍ଷେତ୍ରବିତ୍ତପତୟା ହୃଦି ବିଶ୍ୱଗାବିଃ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଚକାସ୍ତି ଭଗବାଂସ୍ତମବେହି ସୋଽସ୍ମି ॥ ୩୭

ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ସଦସଦାତ୍ମତୟା ବିଭାତି
ମାୟା ବିବେକବିଧୁତି ସ୍ରଜି ବାହିବୁଦ୍ଧିଃ ।

ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟ ଚିନ୍ତନରେ ବୁଡ଼ିରହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବିଷୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତଥା ମନକୁ ମଧ୍ୟ ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନିଅନ୍ତି । ତା'ପରେ ଜଳାଶୟ ତୀରରେ ଥିବା ତୃଣ ଯେପରି ତାହାର ଚେର ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଳ ଶୋଷଣ କରିଗ୍ରଲେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତ ମନ ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିର ବିଗ୍ରରଶକ୍ତିକୁ କ୍ରମଶଃ ହରଣ କରିନିଏ ॥ ୩୦ ॥ ବିଗ୍ରରଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ, ପୂର୍ବାପର ସ୍ମୃତି ଲୋପ ପାଇଯିବା ସହିତ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ। ଏହି ଜ୍ଞାନନାଶକୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ *'ନିଜେ ନିଜକୁ ନାଶ କରିଦେବା'* ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଯାହା ହେତୁ ଅନ୍ୟସବୁ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତି ଆତ୍ମୀୟତା ରଖି ମନୁଷ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ, ନିଜଦ୍ୱାରା ହିଁ ସେହି ଆତ୍ମାର ବିନାଶ ହୋଇଗଲେ ଯେଉଁ କ୍ଷତି ଘଟେ, ଜୀବ ପକ୍ଷରେ ତା'ଠାରୁ ବଡ଼ କ୍ଷତି ହୋଇ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ଧନଚିନ୍ତା ଏବଂ ବିଷୟଚିନ୍ତନ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପୁରୁଷାର୍ଥ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ; କାରଣ ସେହି ଚିନ୍ତନ ଫଳରେ ସେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ବୃକ୍ଷ ଆଦି ସ୍ଥାବରଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ପାଏ ॥ ୩୩ ॥ ତେଣୁ ଯେ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ଗ୍ରହାନ୍ତି, ସେ କଦାପି ବିଷୟାସକ୍ତି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ବିଷୟାସକ୍ତି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ବିରାଟ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଠିଆ ହୁଏ ॥ ୩୪ ॥ ଗ୍ରରି ପୁରୁଷାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ମୋକ୍ଷକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ; କାରଣ ଅନ୍ୟ ତିନିଟି ପୁରୁଷାର୍ଥରେ ସର୍ବଦା କାଳର ଭୟ ଲାଗି ରହେ ॥ ୩୫ ॥ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଅସ୍ଥିରତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବା ଦିନୁ (ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନା ଆରମ୍ଭରୁ) ଯାହା କିଛି ଉତ୍ତମ ବା ଅଧମ ପଦାର୍ଥ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ପଦାର୍ଥ ଅବିନାଶୀ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ କାଳ ଭଗବାନ୍ ସବୁରି କୁଶଳତା ନଷ୍ଟ କରିଗ୍ରଲିଛନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ତେଣୁ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଙ୍କାରରେ ଆବୃତ ସକଳ ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜୀବର ନିୟନ୍ତା ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଆତ୍ମାରୂପେ ସର୍ବତ୍ର ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣ **'ସୋଽହଂ'** (ମୁଁ ହିଁ ସେ) ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ (ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼ କରିନିଅନ୍ତୁ ଯେ—) ଏହି ଜାଗତିକ ମାୟାମୟ ସକଳ ସୃଷ୍ଟି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ସତ୍ ଓ ଅସତ୍‌ରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ। ମାତ୍ର ବିବେକ ଉଦୟ ହେବାମାତ୍ରେ ଏହି ମାୟା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିଭେଇଯାଏ। ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ମାଳାକୁ ମାଳା ବୋଲି

ତଂ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତପରିଶୁଦ୍ଧବିବୁଦ୍ଧତତ୍ତ୍ୱଂ
ପ୍ରତ୍ୟୂଢ଼କର୍ମକଲିଲପ୍ରକୃତିଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୩୮

ଯତ୍ପାଦପଙ୍କଜପଲାଶବିଲାସଭକ୍ତ୍ୟା
କର୍ମାଶୟଂ ଗ୍ରଥିତମୁଦ୍‌ଗ୍ରଥୟନ୍ତି ସନ୍ତଃ ।
ତଦ୍‌ବନ୍ନ ରିକ୍ତମତୟୋ ଯତୟୋଽପି ରୁଦ୍ଧ-
ସ୍ରୋତୋଗଣାସ୍ତମରଣଂ ଭଜ ବାସୁଦେବମ୍ ॥ ୩୯

କୃଚ୍ଛ୍ରୋ ମହାନିହ ଭବାର୍ଣ୍ଣବମପ୍ଲବେଶାଂ
ଷଡ୍‌ବର୍ଗନକ୍ରମସୁଖେନ ତିତୀରଷନ୍ତି ।
ତତ୍ ତ୍ୱଂ ହରେର୍ଭଗବତୋ ଭଜନୀୟମଙ୍‌ଘ୍ରିଂ
କୃତ୍ୱୋଡୁପଂ ବ୍ୟସନମୁତ୍ତର ଦୁସ୍ତରାର୍ଣ୍ଣମ୍ ॥ ୪୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରେଣ କୁମାରେଣାତ୍ମମେଧସା ।
ଦର୍ଶିତାତ୍ମଗତିଃ ସମ୍ୟକ୍‌ପ୍ରଶସ୍ୟୋବାଚ ତଂ ନୃପଃ ॥ ୪୧

ରାଜୋବାଚ

କୃତୋ ମେଽନୁଗ୍ରହଃ ପୂର୍ବଂ ହରିଣାଽଽର୍ତ୍ତାନୁକମ୍ପିନା ।
ତମାପାଦୟିତୁଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବନ୍ ଯୂୟମାଗତାଃ ॥ ୪୨

ନିଷ୍ପାଦିତଶ୍ଚ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ଭଗବଦ୍ଭିର୍ଘୃଣାଳୁଭିଃ ।
ସାଧୁଚ୍ଛିଷ୍ଟଂ ହି ମେ ସର୍ବମାତ୍ମନା ସହ କିଂ ଦଦେ ॥ ୪୩

ପ୍ରାଣା ଦାରାଃ ସୁତା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଗୃହାଶ୍ଚ ସପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ରାଜ୍ୟଂ ବଳଂ ମହୀ କୋଶ ଇତି ସର୍ବଂ ନିବେଦିତମ୍ ॥ ୪୪

ସୈନାପତ୍ୟଂ ଚ ରାଜ୍ୟଂ ଚ ଦଣ୍ଡନେତୃତ୍ୱମେବ ଚ ।
ସର୍ବଲୋକାଧିପତ୍ୟଂ ଚ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରବିଦର୍ହତି ॥ ୪୫

ଜାଣିଯିବା ପରେ ଯେପରି ତାହା ଆଉ ସର୍ପ ବୋଲି ଭ୍ରମ ହୁଏ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିବେକପୂର୍ବକ ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜାଣିଯିବା ପରେ କର୍ମଫଳରେ କଳୁଷିତ ପ୍ରକୃତି ରହେ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେହି ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ, ନିର୍ମଳ, ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୩୮ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ଅଙ୍ଗୁଳିରୂପ ପାଖୁଡ଼ାର ଜ୍ୟୋତିକୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ସନ୍ଥ ମହାତ୍ମାମାନେ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିକୁ ଏପରି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତି ଯେ, ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରି ନିଜ ହୃଦୟକୁ ବିଷୟଶୂନ୍ୟ କରିଦେଇଥିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଆପଣ ସେହି ସର୍ବାଶୟ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଭଜନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୯ ॥ ଏହି ସଂସାରସାଗରରେ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପକ ମଗରମାନେ ରହିଛନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ କର୍ଣ୍ଣଧାରରୂପୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଇ କେବଳ ଯୋଗ ଆଦି ଦୁଷ୍କର ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଏହି ସାଗରକୁ ପାରି ହୋଇଯିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହାକୁ ପାରିହେବା କଠିନ ହୋଇଯାଏ। ତେଣୁ ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଚରଣକମଳକୁ ନୌକା କରି ଏହି ଦୁସ୍ତର ସଂସାରସାଗରକୁ ସହଜରେ ପାରି ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀପୁତ୍ର ସନତ୍‌କୁମାରଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟକ ଉପଦେଶ ପାଇ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ତାହାଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ—॥ ୪୧ ॥

ମହାରାଜା ପୃଥୁ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଦୀନଦୟାଳୁ ଶ୍ରୀହରି ମୋ ଉପରେ ପ୍ରଥମରୁ ଯେଉଁ କୃପା କରିଛନ୍ତି, ସେହି କୃପାକୁ ଫଳୀଭୂତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶୁଭାଗମନ ହୋଇଛି ॥ ୪୨ ॥ ଆପଣମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟାଳୁ। ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆପଣମାନେ ଆସିଥିଲେ, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଗ୍ରୂରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହାର ପ୍ରତିଦାନରେ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ କଣ ବା ଦେଇପାରିବି !ମୋ ପାଖରେ ଏହି ଶରୀର ସମେତ ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି ରହିଛି, ସେସବୁ ତ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରସାଦ ॥୪୩॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୋ ପ୍ରାଣ, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ସକଳପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଏହି ଭବନ, ରାଜ୍ୟ, ସେନା, ପୃଥିବୀ ଓ କୋଷ (ଧନଭଣ୍ଡାର)—ସବୁ କିଛି ହେଉଛି ଆପଣମାନଙ୍କର। ତେଣୁ ଏସବୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଅର୍ପିତ ॥୪୪॥ ବାସ୍ତବରେ ଏହି ସେନାପତିତ୍ୱ, ରାଜ୍ୟପାଳନ, ଦଣ୍ଡବିଧାନ ଓ ସର୍ବଲୋକାଧିପତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ବେଦ-ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାତା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ହିଁ ଅଧିକାର ରହିଛି ॥୪୫॥

ସ୍ୱମେବ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ସ୍ୱଂ ବସ୍ତେ ସ୍ୱଂ ଦଦାତି ଚ ।
ତସ୍ୟୈବାନୁଗ୍ରହେଣାନ୍ନଂ ଭୁଞ୍ଜତେ କ୍ଷତ୍ରିୟାଦୟଃ ॥ ୪୬

ଯୈରୀଦୃଶୀ ଭଗବତୋ ଗତିରାତ୍ମବାଦେ
ଏକାନ୍ତତୋ ନିଗମିଭିଃ ପ୍ରତିପାଦିତା ନଃ ।
ତୁଷ୍ୟନ୍ତ୍ୱଦଭ୍ରକରୁଣାଃ ସ୍ୱକୃତେନ ନିତ୍ୟଂ
କୋ ନାମ ତତ୍ପ୍ରତିକରୋତି ବିନୋଦପାତ୍ରମ୍ ॥ ୪୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତ ଆତ୍ମଯୋଗପତୟ ଆଦିରାଜେନ ପୂଜିତାଃ ।
ଶୀଳଂ ତଦୀୟଂ ଶଂସନ୍ତଃ ଖେଽଭୂବନ୍ମିଷତାଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୪୮

ବୈନ୍ୟସ୍ତୁ ଧୁର୍ଯ୍ୟୋ ମହତାଂ ସଂସ୍ଥିତ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମଶିକ୍ଷୟା ।
ଆପ୍ତକାମମିବାତ୍ମାନଂ ମେନ ଆତ୍ମନ୍ୟବସ୍ଥିତଃ ॥ ୪୯

କର୍ମାଣି ଚ ଯଥାକାଳଂ ଯଥାଦେଶଂ ଯଥାବଳମ୍ ।
ଯଥୋଚିତଂ ଯଥାବିତ୍ତମକରୋଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମସାତ୍କୃତମ୍ ॥ ୫୦

ଫଳଂ ବ୍ରହ୍ମଣି ବିନ୍ୟସ୍ୟ ନିର୍ବିଷଙ୍ଗଃ ସମାହିତଃ ।
କର୍ମାଧ୍ୟକ୍ଷଂ ଚ ମନ୍ୱାନ ଆତ୍ମାନଂ ପ୍ରକୃତେଃ ପରମ୍ ॥ ୫୧

ଗୃହେଷୁ ବର୍ତ୍ତମାନୋଽପି ସ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଶ୍ରିୟାନ୍ୱିତଃ ।
ନାସଜ୍ଜତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥେଷୁ ନିରହଂମତିରର୍କବତ୍ ॥ ୫୨

ଏବମଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗେନ କର୍ମାଣ୍ୟନୁସମାଚରନ୍ ।
ପୁତ୍ରାନୁତ୍ପାଦୟାମାସ ପଞ୍ଚାର୍ଚ୍ଚିଷ୍ୟାତ୍ମସମ୍ମତାନ୍ ॥ ୫୩

ବିଜିତାଶ୍ୱଂ ଧୂମ୍ରକେଶଂ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷଂ ଦ୍ରବିଣଂ ବୃକମ୍ ।
ସର୍ବେଷାଂ ଲୋକପାଳାନାଂ ଦଧାରୈକଃ ପୃଥୁର୍ଗୁଣାନ୍ ॥ ୫୪

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ନିଜର ହିଁ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ନିଜର ହିଁ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ହିଁ ବସ୍ତୁ ଦାନ କରନ୍ତି । କ୍ଷତ୍ରିୟାଦି ଅନ୍ୟମାନେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କୃପାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଅନ୍ନ ହିଁ ଭୋଜନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥ ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦରେ ପାରଙ୍ଗମ । ଆପଣମାନେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ମୋତେ ସଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ଭକ୍ତି ରଖିବା ହିଁ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ପ୍ରଧାନ ଉପାୟ । ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ କୃପାଳୁ । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ଏହି ଦୀନୋଦ୍ଧାରଣରୂପ କର୍ମ କରି ହିଁ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କର ଏହି ଉପକାର କିଏ ବା ଶୁଝିପାରିବ !— ଶୁଝିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବାଟା ବାସ୍ତବରେ ନିଜକୁ ପରିହାସ କରିବା ସହିତ ସମାନ ॥ ୪୭ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଏପରି କହି, ଆଦିରାଜା ପୃଥୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସନକାଦିଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ରାଜାଙ୍କର ସଦ୍‌ସ୍ୱଭାବର ପ୍ରଶଂସା କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୪୮ ॥ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ମହାରାଜ ପୃଥୁ ସେମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ପାଇ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ହିଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯିବାରୁ ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ସେ ବ୍ରହ୍ମାର୍ପଣ ବୁଦ୍ଧିରେ ଦେଶ, କାଳ, ଶକ୍ତି, ନ୍ୟାୟ ଓ ଧନ ଅନୁଯାୟୀ ସକଳ କର୍ମ କରୁଥିଲେ ॥ ୫୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଏକାଗ୍ର-ଚିତ୍ତରେ ସକଳ କର୍ମଫଳ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ଆତ୍ମାକୁ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ଏବଂ ପ୍ରକୃତିରୁ ଅତୀତ ବୋଲି ଦେଖିବାରୁ, ସେ ସବୁଥିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୧ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ଆଲୋକ ବିସ୍ତାର କରି ମଧ୍ୟ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଗୁଣଦୋଷରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ରହନ୍ତି, ମହାରାଜ ପୃଥୁ ସେହିପରି ସାର୍ବଭୌମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ମଧ୍ୟ, ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବାରୁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୫୨ ॥

ଏହିରୂପେ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ, ସକଳ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ ଯଥୋଚିତ ରୀତିରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ସେ ନିଜ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଅର୍ଚ୍ଚିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ନିଜର ଅନୁରୂପ ପାଞ୍ଚଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ ॥ ୫୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ବିଜିତାଶ୍ୱ, ଧୂମ୍ରକେଶ, ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ, ଦ୍ରବିଣ ଓ ବୃକ । ମହାରାଜ ପୃଥୁ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶ । ସେ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ବେଳେ ବେଳେ ଜଗତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା

ଗୋପୀଥାୟ ଜଗତ୍ସୃଷ୍ଟେଃ କାଲେ ସ୍ୱେ ସ୍ୱେଽଚ୍ୟୁତାତ୍ମକଃ ।
ମନୋବାଗ୍‌ବୃତ୍ତିଭିଃ ସୌମ୍ୟୈର୍ଗୁଣୈଃ ସଂରଞ୍ଜୟନ୍ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୫୫

ରାଜେତ୍ୟଧାନ୍ନାମଧେୟଂ ସୋମରାଜ ଇବାପରଃ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟବଦ୍‌ବିସୃଜନ୍ ଗୃହ୍ଣନ୍ ପ୍ରତପଂଶ୍ଚ ଭୁବୋ ବସୁ ॥ ୫୬

ଦୁର୍ଧର୍ଷସ୍ତେଜସେବାଗ୍ନିର୍ମହେନ୍ଦ୍ର ଇବ ଦୁର୍ଜୟଃ ।
ତିତିକ୍ଷୟା ଧରିତ୍ରୀବ ଦ୍ୟୌରିବାଭୀଷ୍ଟଦୋ ନୃଣାମ୍ ॥ ୫୭

ବର୍ଷତି ସ୍ମ ଯଥାକାମଂ ପର୍ଜନ୍ୟ ଇବ ତର୍ପୟନ୍ ।
ସମୁଦ୍ର ଇବ ଦୁର୍ବୋଧଃ ସତ୍ତ୍ୱେନାଚଳରାଡିବ ॥ ୫୮

ଧର୍ମରାଡିବ ଶିକ୍ଷାୟାମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ ହିମବାନିବ ।
କୁବେର ଇବ କୋଶାଢ୍ୟୋ ଗୁପ୍ତାର୍ଥୋ ବରୁଣୋ ଯଥା ॥ ୫୯

ମାତରିଶ୍ୱେବ ସର୍ବାତ୍ମା ବଲେନ ସହସୌଜସା ।
ଅବିଷହ୍ୟତୟା ଦେବୋ ଭଗବାନ୍ ଭୂତରାଡିବ ॥ ୬୦

କନ୍ଦର୍ପ ଇବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ମନସ୍ୱୀ ମୃଗରାଡିବ ।
ବାତ୍ସଲ୍ୟେ ମନୁବନ୍ନୃଣାଂ ପ୍ରଭୁତ୍ୱେ ଭଗବାନଜଃ ॥ ୬୧

ବୃହସ୍ପତିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦେ ଆତ୍ମବତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ୱୟଂ ହରିଃ ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ଗୋଗୁରୁବିପ୍ରେଷୁ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନାନୁବର୍ତ୍ତିଷୁ ।
ହ୍ରିୟା ପ୍ରଶ୍ରୟଶୀଲାଭ୍ୟାମାତ୍ମତୁଲ୍ୟଃ ପରୋଦ୍ୟମେ ॥ ୬୨

ନିମନ୍ତେ ଏକାକୀ ହିଁ ସବୁ ଲୋକପାଳଙ୍କର ଗୁଣ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ। ନିଜର ଉଦାର ମନ, ପ୍ରିୟ ଓ ହିତକର ବଚନ, ମନୋହର ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ସୌମ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାନୁରଞ୍ଜନ କରୁଥିବାରୁ ସେ ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ (ନିଜର ଶୀତଳ କିରଣଦ୍ୱାରା ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବାରୁ ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ସୋମ) ପରି ହୋଇଗଲେ ଓ ତାହାଙ୍କର 'ରାଜା' (ଯେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି) ନାମ ସାର୍ଥକ ହୋଇଗଲା ! ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ପୃଥିବୀର ଜଳ ଶୋଷି ନେଇ ତାହାକୁ ବର୍ଷାକାଳରେ ପୁନଃ ପୃଥିବୀରେ ବର୍ଷା କରନ୍ତି ତଥା ନିଜର କିରଣଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀକୁ ଉତ୍ତାପ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କରରୂପେ ଧନ ନେଇ, ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବକାଳରେ ତାହା ପ୍ରଜାହିତରେ ବିନିଯୋଗ କରୁଥିଲେ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ରହିଥିଲା ॥ ୫୪-୫୬ ॥ ସେ ଥିଲେ ତେଜରେ ଅଗ୍ନି ସଦୃଶ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଦୃଶ ଅଜେୟ, ପୃଥିବୀ ସଦୃଶ କ୍ଷମାଶୀଳ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ସଦୃଶ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନାପୂରଣକାରୀ ॥ ୫୭ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ବାଞ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ମେଘ ସମାନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଧନ ଓ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ। ସେ ଥିଲେ ସମୁଦ୍ର ସମାନ ଗମ୍ଭୀର ଓ ପର୍ବତରାଜ ସୁମେରୁ ସମାନ ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୫୮ ॥

ମହାରାଜା ପୃଥୁ ଥିଲେ ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାରେ ଯମରାଜ ସମାନ; ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଗୁଣର ନିଧାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିମାଳୟ ସମାନ; ରାଜକୋଷର ସମୃଦ୍ଧି କରିବାରେ କୁବେରଙ୍କ ସମାନ ଏବଂ ଧନକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିବାରେ ବରୁଣଙ୍କ ସମାନ ॥ ୫୯ ॥ ଶାରୀରିକ ବଳ ଓ ପରାକ୍ରମରେ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଓ ମାନସିକ ବଳରେ ସେ ଥିଲେ ସର୍ବତ୍ର ଗତିଶୀଳ ବାୟୁ ସଦୃଶ ଓ ଅସହ୍ୟ ତେଜରେ ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କ ସଦୃଶ ॥ ୬୦ ॥ ପୁଣି ସେ ଥିଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ କାମଦେବଙ୍କ ସମାନ; ଉତ୍ସାହରେ ସିଂହ ସମାନ; ବାତ୍ସଲ୍ୟରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ସମାନ ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟରେ ସର୍ବସମର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମାନ ॥ ୬୧ ॥ ସେ ଥିଲେ ବ୍ରହ୍ମବିଗ୍ରହରେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ସମାନ; ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜୟରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ସମାନ ତଥା ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୁରୁଜନ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି, ଲଜ୍ଜା, ବିନୟ, ସୁଶୀଳତା ଓ ପରୋପକାର ଆଦି ଗୁଣଧାରଣରେ କେବଳ ନିଜ ସମାନ—ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁପମ ॥ ୬୨ ॥

କୀର୍ତ୍ତ୍ୟୋର୍ଧ୍ୱଗୀତୟା ପୁମ୍ଭିସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟେ ତତ୍ର ତତ୍ର ହ ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରେଷୁ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ରାମଃ ସତାମିବ ॥ ୬୩

ତ୍ରିଭୁବନରେ ସର୍ବତ୍ର ଲୋକେ ଏତେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥିଲେ ଯେ, ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଯେପରି ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଇଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାଥା ସେହିପରି ଅନ୍ତଃପୁରରେ ରହୁଥିବା ନାରୀମାନଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଉଥିଲା ॥ ୬୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୃଥୁଚରିତେ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ପୃଥୁଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଓ ପରଲୋକଗମନ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଽଽତ୍ମାନଂ ପ୍ରବୟସମେକଦା ବୈନ୍ୟ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ଆତ୍ମନା ବର୍ଦ୍ଧିତାଶେଷସ୍ୱାନୁସର୍ଗଃ ପ୍ରଜାପତିଃ ॥ ୧

ଜଗତସ୍ତସ୍ଥୁଷଶ୍ଚାପି ବୃତ୍ତିଦୋ ଧର୍ମଭୃତ୍ସତାମ୍ ।
ନିଷ୍ପାଦିତେଶ୍ୱରାଦେଶୋ ଯଦର୍ଥମିହ ଜଜ୍ଞିବାନ୍ ॥ ୨

ଆତ୍ମଜେଷ୍ୱାତ୍ମଜାଂ ନ୍ୟସ୍ୟ ବିରହାଦ୍ରୁଦତୀମିବ ।
ପ୍ରଜାସୁ ବିମନଃସ୍ୱେକଃ ସଦାରୋଽଗାତ୍ତପୋବନମ୍ ॥ ୩

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗଲେ—ଏପରି ଭାବରେ ମହାମନସ୍ୱୀ ପ୍ରଜାପତି ପୃଥୁ ନିଜେ ହିଁ ଅନ୍ନାଦି ତଥା ପୁରଗ୍ରାମାଦି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ ଆଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବିକା ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ତଥା ସାଧୁଜନୋଚିତ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପାଳନ କଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଭାବିଲେ, "ମୋର ବୟସ ଗଡ଼ିଗଲାଣି ଏବଂ ଯେଉଁ ପ୍ରଜାରକ୍ଷଣରୂପୀ ଈଶ୍ୱରାଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଧରାଧାମରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲି, ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପାଳନ କରିସାରିଲି । ତେଣୁ ଏଥର ମୋତେ ଅନ୍ତିମ ପୁରୁଷାର୍ଥ 'ମୋକ୍ଷ' ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ଏପରି ମନସ୍ଥ କରି ସେ ତାହାଙ୍କ ଭାବୀ ବିରହ ଆଶଙ୍କାରେ କାନ୍ଦୁଥିବା ନିଜର କନ୍ୟାରୂପୀ ପୃଥିବୀର ଭାର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେଲେ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଶୋକାକୁଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ ନିଜ ପତ୍ନୀଙ୍କ ସହିତ ତପୋବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧-୩ ॥

ତତ୍ରାପ୍ୟଦାଭ୍ୟନିୟମୋ ବୈଖାନସସୁସମ୍ମତେ ।
ଆରବ୍ଧ ଉଗ୍ରତପସି ଯଥା ସ୍ୱବିଜୟେ ପୁରା ॥ ୪

ପ୍ରଥମେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ସେ ଯେପରି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଜୟ କରିବାର ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମରେ ସେହିପରି ନିୟମାନୁସାରେ କଠୋର ତପସ୍ୟାରେ ତତ୍ପର ରହିଲେ ॥ ୪ ॥

କନ୍ଦମୂଳଫଳାହାରଃ ଶୁଷ୍କପର୍ଣ୍ଣାଶନଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଅବ୍ଭକ୍ଷଃ କତିଚିତ୍ପକ୍ଷାନ୍ ବାୟୁଭକ୍ଷସ୍ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୫

କିଛି ଦିନ ସେ କନ୍ଦ-ମୂଳ-ଫଳ ଖାଇ ଜୀବନ ବିତାଇଲେ; ତା'ପରେ କିଛି ଦିନ ଶୁଖିଲାପତ୍ର ଖାଇ ବଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ କେତେ ପକ୍ଷ କେବଳ ଜଳ ପାନ କରି ରହିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ କେବଳ ବାୟୁ ଆହାର କରି କାଳ କାଟିଲେ ॥ ୫ ॥

ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ପଞ୍ଚତପା ବୀରୋ ବର୍ଷାସ୍ୱାସାରଷାଣ୍ମୁନିଃ ।
ଆକଣ୍ଠମଗ୍ନଃ ଶିଶିରେ ଉଦକେ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେଶୟଃ ॥ ୬

ବୀରବର ପୃଥୁ ମୁନିବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ସେ ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ସହ୍ୟ କଲେ; ବର୍ଷାଋତୁରେ ମୁକ୍ତ ଆକାଶ ତଳେ ବର୍ଷାମାଡ଼ ଖାଇ ରହିଲେ ଏବଂ ଶୀତଋତୁରେ ବେକେ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲେ । ସେ

ତିତିକ୍ଷୁର୍ଯତବାଗ୍‌ଦାନ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ଜିତାନିଳଃ ।
ଆରିରାଧୟିଷୁଃ କୃଷ୍ଣମଚରତ୍ତପ ଉତ୍ତମମ୍ ॥ ୭

ତେନ କ୍ରମାନୁସିଦ୍ଧେନ ଧ୍ୱସ୍ତକର୍ମାମଲାଶୟଃ ।
ପ୍ରାଣାୟାମୈଃ ସଂନିରୁଦ୍ଧଷଡ୍‌ବର୍ଗଶ୍ଛିନ୍ନବନ୍ଧନଃ ॥ ୮

ସନତ୍‌କୁମାରୋ ଭଗବାନ୍ ଯଦାହାଧ୍ୟାତ୍ମିକଂ ପରମ୍ ।
ଯୋଗଂ ତେନୈବ ପୁରୁଷମଭଜତ୍‌ପୁରୁଷର୍ଷଭଃ ॥ ୯

ଭଗବଦ୍ଧର୍ମିଣଃ ସାଧୋଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯତତଃ ସଦା ।
ଭକ୍ତିର୍ଭଗବତି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟନନ୍ୟବିଷୟାଭବତ୍ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟାନୟା ଭଗବତଃ ପରିକର୍ମଶୁଦ୍ଧ-
ସତ୍ତ୍ୱାତ୍ମନସ୍ତଦନୁ ସଂସ୍ମରଣାନୁପୂର୍ତ୍ତ୍ୟା ।
ଜ୍ଞାନଂ ବିରକ୍ତିମଦଭୂନ୍ନିଶିତେନ ଯେନ
ଚିଚ୍ଛେଦ ସଂଶୟପଦଂ ନିଜଜୀବକୋଶମ୍ ॥ ୧୧

ଛିନ୍ନାନ୍ୟଧୀରଧିଗତାତ୍ମଗତିର୍ନିରୀହ-
ସ୍ତତ୍ ତତ୍ୟଜେଽଚ୍ଛିନଦିଦଂ ବୟୁନେନ ଯେନ ।
ତାବନ୍ନ ଯୋଗଗତିଭିର୍ଯତିରପ୍ରମତ୍ତୋ
ଯାବଦ୍‌ଗଦାଗ୍ରଜକଥାସୁ ରତିଂ ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୨

ଏବଂ ସ ବୀରପ୍ରବରଃ ସଂଯୋଜ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମନି ।
ବ୍ରହ୍ମଭୂତୋ ଦୃଢଂ କାଳେ ତତ୍ୟାଜ ସ୍ୱଂ କଳେବରମ୍ ॥ ୧୩

ସମ୍ପୀଡ୍ୟ ପାୟୁଂ ପାର୍ଷ୍ଣିଭ୍ୟାଂ ବାୟୁମୁତ୍ସାରୟଞ୍ଛନୈଃ ।
ନାଭ୍ୟାଂ କୋଷ୍ଠେଷ୍ୱବସ୍ଥାପ୍ୟ ହୃଦୁରଃକଣ୍ଠଶୀର୍ଷଣି ॥ ୧୪

ଭୂମି ଉପରେ ଶୋଇଲେ ॥ ୬ ॥ ସେ ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ ଆଦି ସକଳ ପ୍ରକାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସହି ତଥା ବାଣୀ ଓ ମନକୁ ସଂଯମ କରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନପୂର୍ବକ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣକୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିଦେଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ତମ ତପ କଲେ ॥ ୭ ॥ ଏହି କ୍ରମରେ ଚଳିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଅଧିକ ସମୁନ୍ନତ ହେଲା ଏବଂ ତା'ପ୍ରଭାବରେ କର୍ମମଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ବାସନାଜନିତ ବନ୍ଧନ ମଧ୍ୟ ତୁଟିଗଲା ॥ ୮ ॥ ଏଥର, ଭଗବାନ୍ ସନତ୍‌କୁମାର ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପରମୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ଅନୁସାରେ ରାଜା ପୃଥୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୯ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ହୋଇ, ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ସଦାଗ୍ରହ ପାଳନ କରି, ନିରନ୍ତର ସାଧନାରତ ରହିବାରୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ତାହାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲା ॥ ୧୦ ॥

ଏତାଦୃଶ ଭଗବଦୁପାସନାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ-ସାତ୍ତ୍ୱିକ ହୋଇଯିବାରୁ, ନିରନ୍ତର ଭଗବଚ୍ଚିନ୍ତନର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେ ବୈରାଗ୍ୟ ସହିତ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ପାଇଗଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେହି ତୀବ୍ର ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ସେ ଜୀବର ଉପାଧିଭୂତ ଅହଙ୍କାର ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ, ଯାହା କି ହେଉଛି ସକଳ ପ୍ରକାର ସଂଶୟ-ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ ॥ ୧୧ ॥ ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ଦେହାତ୍ମବୁଦ୍ଧିର ନିବୃତ୍ତି ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କୁ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ତାଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ନ ରହିବାରୁ, ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନବଳରେ ସେ ପ୍ରଥମେ ଜୀବକୋଷକୁ ନଷ୍ଟ କରିପାରିଥିଲେ, ସେହି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରୁ ମଧ୍ୟ ବିରତ ହୋଇଗଲେ । କାରଣ ସାଧକଙ୍କର ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୋଗମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକଥାମୃତ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ହୋଇଯାଇ ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ମୋହଜନିତ ପ୍ରମାଦ ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ—ଭ୍ରମ ତୁଟେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ତକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ବୀରବର ପୃଥୁ ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ଦୃଢ଼ତାପୂର୍ବକ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ଥିର କରିଦେଇ, ବ୍ରହ୍ମଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇ ନିଜର ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥

ପ୍ରଥମେ ସେ ଗୋଇଠିରେ ମଳଦ୍ୱାରକୁ ରୋଧ କରି, ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମୂଳାଧାର ଚକ୍ରରୁ ଉପରକୁ

ଉଦ୍ବର୍ଷ୍ୟଂସ୍ତୁ ତଂ ମୂର୍ଧ୍ନି କ୍ରମେଣାବେଶ୍ୟ ନିଃସ୍ପୃହଃ ।
ବାୟୁଂ ବାୟୌ କ୍ଷିତୌ କାୟଂ ତେଜସ୍ତେଜସ୍ୟୟୂୟୁଜତ୍ ॥ ୧୫

ଖାନ୍ୟାକାଶେ ଦ୍ରବଂ ତୋୟେ ଯଥାସ୍ଥାନଂ ବିଭାଗଶଃ ।
କ୍ଷିତିମମ୍ଭସି ତତ୍ତେଜସ୍ୟଦୋ ବାୟୌ ନଭସ୍ୟମୁମ୍ ॥ ୧୬

ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଷୁ ମନସ୍ତାନି ତନ୍ମାତ୍ରେଷୁ ଯଥୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ଭୂତାଦିନାମୂନ୍ୟୁତ୍କୃଷ୍ୟ ମହତ୍ୟାତ୍ମନି ସନ୍ଦଧେ ॥ ୧୭

ତଂ ସର୍ବଗୁଣବିନ୍ୟାସଂ ଜୀବେ ମାୟାମୟେ ନ୍ୟଧାତ୍ ।
ତଂ ଚାନୁଶୟମାତ୍ମସ୍ଥମସାବନୁଶୟୀ ପୁମାନ୍ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥୋଽଜହାତ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥୧୮

ଅର୍ଚ୍ଚିର୍ନାମ ମହାରାଜ୍ଞୀ ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟନୁଗତା ବନମ୍ ।
ସୁକୁମାର୍ଯ୍ୟତଦର୍ହା ଚ ଯତ୍ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ସ୍ପର୍ଶନଂ ଭୁବଃ ॥ ୧୯

ଅତୀବ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ବ୍ରତଧର୍ମନିଷ୍ଠୟା
ଶୁଶ୍ରୂଷୟା ଚାରଷଦେହଯାତ୍ରୟା ।
ନାବିନ୍ଦତାର୍ତ୍ତିଂ ପରିକର୍ଶିତାପି ସା
ପ୍ରେୟସ୍କରସ୍ପର୍ଶନମାନନିର୍ବୃତିଃ ॥ ୨୦

ଦେହଂ ବିପନ୍ନାଖିଳଚେତନାଦିକଂ
ପତ୍ୟୁଃ ପୃଥିବ୍ୟା ଦୟିତସ୍ୟ ଚାତ୍ମନଃ ।
ଆଲକ୍ଷ୍ୟ କିଞ୍ଚିଚ୍ଚ ବିଲପ୍ୟ ସା ସତୀ
ଚିତାମଥାରୋପୟଦଦ୍ରିସାନୁନି ॥ ୨୧

ବିଧାୟ କୃତ୍ୟଂ ହ୍ରଦିନୀଜଳାପ୍ଲୁତା
ଦତ୍ତ୍ୱୋଦକଂ ଭର୍ତ୍ତୁରୁଦାରକର୍ମଣଃ ।

ଉଠାଇ ତାହାକୁ କ୍ରମଶଃ ନାଭି, ହୃଦୟ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ, କଣ୍ଠ ଓ ମସ୍ତକରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତା'ପରେ ସେହି ବାୟୁକୁ ଆହୁରି ଉପରକୁ ଉଠାଇନେଇ କ୍ରମଶଃ ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ରରେ ସ୍ଥିର କରିଦେଲେ । ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାଂସାରିକ ଭୋଗଲାଳସା ରହିଲା ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଯଥାସ୍ଥାନ ବିଭାଗ କରି ସେ ପ୍ରାଣବାୟୁକୁ ସମଷ୍ଟି ବାୟୁରେ, ପାର୍ଥିବ ଶରୀରକୁ ପୃଥିବୀରେ ଏବଂ ଶରୀରର ତେଜକୁ ସମଷ୍ଟି ତେଜରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ହୃଦୟାକାଶାଦି ଦେହାବଚ୍ଛିନ୍ନ ଆକାଶକୁ ମହାକାଶରେ ଓ ଶରୀରଗତ ରୁଧିରାଦି ଜଳୀୟ ଅଂଶକୁ ସମଷ୍ଟି ଜଳରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ । ଏହାପରେ ପୁଣି ପୃଥ୍ୱୀକୁ ଜଳରେ, ଜଳକୁ ତେଜରେ, ତେଜକୁ ବାୟୁରେ ଓ ବାୟୁକୁ ଆକାଶରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ତା'ପରେ ମନକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର କାରଣରୂପୀ ତନ୍ମାତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏବଂ ତନ୍ମାତ୍ରମାନଙ୍କର କାରଣ ଅହଙ୍କାରଦ୍ୱାରା ଆକାଶ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତନ୍ମାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେହି ଅହଙ୍କାରରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ଅହଙ୍କାରକୁ ମହତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ତା'ପରେ ସମସ୍ତ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସେହି ମହତତ୍ତ୍ୱକୁ ମାୟୋପାଧିକ ଜୀବରେ ନ୍ୟାସ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇ ମାୟାରୂପ ଜୀବର ଉପାଧି ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ଏପରି ଭାବରେ ଜୀବ ଶିବ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୮ ॥

ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମହାରାଣୀ ଅର୍ଚ୍ଚି ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ବନଗମନ କରିଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ ସୁକୁମାରୀ ଥିଲେ; ଭୂମିରେ ଚାଲିବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ଥିଲା ॥ ୧୯ ॥ ତଥାପି ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ବ୍ରତ ଓ ନିୟମାଦି ପାଳନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାଙ୍କର ବହୁ ସେବା କରିଥିଲେ ଏବଂ ମୁନିବୃତ୍ତି ଅନୁସାରେ କନ୍ଦ-ମୂଳ ଆଦି ଭୋଜନ କରି ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ପ୍ରିୟତମଙ୍କ କରସ୍ପର୍ଶଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତା ହୋଇ ସେଥିରେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼ି ନ ଥିଲା ॥ ୨୦ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଅଧିପତି ଓ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ଶରୀରରୁ ପ୍ରାଣ ଚାଲିଯିବା ଦେଖି ସତୀ ଅର୍ଚ୍ଚିରାଣୀ କିଛି ସମୟ ବିଳାପ କଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ପର୍ବତ ଉପରେ ଚିତା ଜାଳି ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସେହି ଚିତାରେ ଶୁଆଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପରେ ସମୟାନୁରୂପ ସକଳ କୃତ୍ୟ ଶେଷ କରି ସେ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କଲେ । ନିଜର

ନତ୍ୱା ଦିବିଷ୍ଠାଂସ୍ତ୍ରିଦଶାଂସ୍ତ୍ରିଃ ପରୀତ୍ୟ
ବିବେଶ ବହ୍ନିଂ ଧ୍ୟାୟତୀ ଭର୍ତୃପାଦୌ ॥ ୨୨

ବିଲୋକ୍ୟାନୁଗତାଂ ସାଧ୍ୱୀଂ ପୃଥୁଂ ବୀରବରଂ ପତିମ୍ ।
ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ବରଦା ଦେବୈର୍ଦେବପତ୍ନ୍ୟଃ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୩

କୁର୍ବତ୍ୟଃ କୁସୁମାସାରଂ ତସ୍ମିନ୍ମନ୍ଦରସାନୁନି ।
ନଦତ୍ସ୍ୱମରତୂର୍ଯ୍ୟେଷୁ ଗୃଣନ୍ତି ସ୍ମ ପରସ୍ପରମ୍ ॥ ୨୪

ଦେବ୍ୟ ଊଚୁଃ

ଅହୋ ଇୟଂ ବଧୂର୍ଧନ୍ୟା ଯା ଚୈବଂ ଭୂଭୁଜାଂ ପତିମ୍ ।
ସର୍ବାତ୍ମନା ପତିଂ ଭେଜେ ଯଜ୍ଞେଶଂ ଶ୍ରୀର୍ବଧୂରିବ ॥ ୨୫

ସୈଷା ନୂନଂ ବ୍ରଜତ୍ୟୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱମନୁ ବୈନ୍ୟଂ ପତିଂ ସତୀ ।
ପଶ୍ୟତାସ୍ମାନତୀତ୍ୟାର୍ଚ୍ଚିର୍ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟେନ କର୍ମଣା ॥ ୨୬

ତେଷାଂ ଦୁରାପଂ କିଂ ତ୍ୱନ୍ୟନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ ଭଗବତ୍ପଦମ୍ ।
ଭୁବି ଲୋଲାୟୁଷୋ ଯେ ବୈ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟଂ ସାଧୟନ୍ତ୍ୟୁତ ॥ ୨୭

ସ ବଞ୍ଚିତୋ ବତାତ୍ମଧ୍ରୁକ୍ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ମହତା ଭୁବି ।
ଲବ୍ଧ୍ୱାପବର୍ଗ୍ୟଂ ମାନୁଷ୍ୟଂ ବିଷୟେଷୁ ବିଷଜ୍ଜତେ ॥ ୨୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ସ୍ତୁବତୀଷ୍ୱମରସ୍ତ୍ରୀଷୁ ପତିଲୋକଂ ଗତା ବଧୂଃ ।
ଯଂ ବା ଆତ୍ମବିଦାଂ ଧୁର୍ଯ୍ୟୋ ବୈନ୍ୟଃ ପ୍ରାପାଚ୍ୟୁତାଶୟଃ ॥ ୨୯

ଇତ୍ଥଂଭୂତାନୁଭାବୋଽସୌ ପୃଥୁଃ ସ ଭଗବତ୍ତମଃ ।
କୀର୍ତ୍ତିତଂ ତସ୍ୟ ଚରିତମୁଦ୍ଦାମଚରିତସ୍ୟ ତେ ॥ ୩୦

ଯ ଇଦଂ ସୁମହତ୍ପୁଣ୍ୟଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାବହିତଃ ପଠେତ୍ ।
ଶ୍ରାବୟେଚ୍ଛୃଣୁୟାଦ୍ୱାପି ସ ପୃଥୋଃ ପଦବୀମିୟାତ୍ ॥ ୩୧

ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସ୍ୱୀ ରାଜନ୍ୟୋ ଜଗତୀପତିଃ ।
ବୈଶ୍ୟଃ ପଠନ୍ ବିଟ୍ପତିଃ ସ୍ୟାଚ୍ଛୂଦ୍ରଃ ସତ୍ତମତାମିୟାତ୍ ॥ ୩୨

ପରମ ପରାକ୍ରମୀ ପତିଙ୍କୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇସାରି, ଆକାଶସ୍ଥିତ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରି ତଥା ଚିତାକୁ ତିନିଥର ପରିକ୍ରମା କରି ପତିଦେବଙ୍କ ଚରଣକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବା ସହିତ ସେ ଅଗ୍ନିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ପରମସାଧ୍ୱୀ ଅର୍ଚ୍ଚି ଏପରି ଭାବରେ ନିଜ ପତି ବୀରବର ପୃଥୁଙ୍କର ଅନୁଗମନ କଲେ। ଏହା ଦେଖି ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବରଦାୟିନୀ ଦେବୀମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସେଠାରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବାଦ୍ୟ ବାଜିଉଠିଲା। ମନ୍ଦରାଚଳର ସେହି ଶିଖର ଉପରେ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ—॥ ୨୪ ॥

ଦେବୀମାନେ କହିଲେ—ଆହା ! ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ବାସ୍ତବରେ ଧନ୍ୟ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଯେପରି ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସେବା କରନ୍ତି, ଏ ସେହିପରି ନିଜର ପତି ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ପୃଥୁଙ୍କୁ ସେବା କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ନିଜର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ କର୍ମର ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ସତୀ ଆମ ଲୋକକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ତାଙ୍କ ପତିଙ୍କ ସହିତ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଉଚ୍ଚତର ଲୋକକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଇହଲୋକରେ ଜୀବମାନଙ୍କର ଆୟୁଷ ଖୁବ୍ କମ୍ ସତ, ତଥାପି ଯେଉଁମାନେ ଏଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସଂସାରର କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ଅବା ଦୁର୍ଲଭ ! ॥ ୨୭ ॥ ତେଣୁ ଯେଉଁ ଜୀବ ବଡ଼ କଠିନରେ ଭୂଲୋକରେ ମୋକ୍ଷର ସାଧନସ୍ୱରୂପ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ପାଇ ମଧ୍ୟ, ବିଷୟରେ ଆସକ୍ତ ରହେ, ସେ ତ ହେଉଛି ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆତ୍ମଘାତୀ। ହାୟ ! ସେ ବିଚରା ଠକିଯାଏ ! ॥ ୨୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି, ଏ ଭିତରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରାଣ ମହାରାଜା ପୃଥୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ, ମହାରାଣୀ ଅର୍ଚ୍ଚି ମଧ୍ୟ ସେହି ପତିଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ପରମଭାଗବତ ପୃଥୁ ଏହିପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଥିଲେ। ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହାଙ୍କର ଉଦାର ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୩୦ ॥ ଯେ ଏହି ପରମ ପବିତ୍ର ଚରିତଟି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପଢ଼ନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି ଅଥବା ଶୁଣାନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପଦ ବା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଧାମ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଏହି ଚରିତ ସକାମ ଭାବରେ ପାଠ କଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରହ୍ମତେଜ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କ୍ଷତ୍ରିୟ ପୃଥ୍ୱୀପତି ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ବୈଶ୍ୟ

ତ୍ରିକୃତ୍ୱ ଇଦମାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ନରୋ ନାର୍ଯ୍ୟଥବାଽଽଦୃତା ।
ଅପ୍ରଜଃ ସୁପ୍ରଜତମୋ ନିର୍ଧନୋ ଧନବତ୍ତମଃ ॥ ୩୩

ଅସ୍ପଷ୍ଟକୀର୍ତ୍ତିଃ ସୁଯଶା ମୂର୍ଖୋ ଭବତି ପଣ୍ଡିତଃ ।
ଇଦଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ପୁଂସାମମଙ୍ଗଲ୍ୟନିବାରଣମ୍ ॥ ୩୪

ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟମାୟୁଷ୍ୟଂ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟଂ କଲିମଲାପହମ୍ ।
ଧର୍ମାର୍ଥକାମମୋକ୍ଷାଣାଂ ସମ୍ୟକ୍‌ସିଦ୍ଧିମଭୀପ୍ସୁଭିଃ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟୈତଦନୁଶ୍ରାବ୍ୟଂ ଚତୁର୍ଣ୍ଣାଂ କାରଣଂ ପରମ୍ ॥ ୩୫

ବିଜୟାଭିମୁଖୋ ରାଜା ଶ୍ରୁତ୍ୱୈତଦଭିଯାତି ଯାନ୍ ।
ବଲିଂ ତସ୍ମୈ ହରନ୍ତ୍ୟଗ୍ରେ ରାଜାନଃ ପୃଥବେ ଯଥା ॥ ୩୬

ମୁକ୍ତାନ୍ୟସଙ୍ଗୋ ଭଗବତ୍ୟମଲାଂ ଭକ୍ତିମୁଦ୍‌ବହନ୍ ।
ବୈନ୍ୟସ୍ୟ ଚରିତଂ ପୁଣ୍ୟଂ ଶୃଣୁୟାଚ୍ଛ୍ରାବୟେତ୍ପଠେତ୍ ॥ ୩୭

ବୈଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟାଭିହିତଂ ମହନ୍ମାହାତ୍ମ୍ୟସୂଚକମ୍ ।
ଅସ୍ମିନ୍ କୃତମତିର୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ପାର୍ଥିବୀଂ ଗତିମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ୩୮

ଅନୁଦିନମିଦମାଦରେଣ ଶୃଣ୍ୱନ୍
ପୃଥୁଚରିତଂ ପ୍ରଥୟନ୍ ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ।
ଭଗବତି ଭବସିନ୍ଧୁପୋତପାଦେ
ସ ଚ ନିପୁଣାଂ ଲଭତେ ରତିଂ ମନୁଷ୍ୟଃ ॥ ୩୯

ବେପାରୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଶୂଦ୍ରଙ୍କ ଭିତରେ ସାଧୁତା ଆସିଯାଏ ॥ ୩୨ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷ ଯେ କେହି ଏହା ଆଦରପୂର୍ବକ ତିନିଥର ଶୁଣନ୍ତି, ସେ ଅପୁତ୍ରିକ ହୋଇଥିଲେ ପୁତ୍ରବାନ୍, ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଥିଲେ ଧନବାନ୍, କୀର୍ତ୍ତିହୀନ ହୋଇଥିଲେ ଯଶସ୍ୱୀ ଏବଂ ମୂର୍ଖ ହୋଇଥିଲେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ଏହି ଚରିତ ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିଥାଏ ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ଦୂର କରିଥାଏ ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ଏହା ଧନ, ଯଶ ଓ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି କରେ, ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି କରାଏ ଏବଂ କଳିଯୁଗର ଦୋଷ ନାଶ କରେ। ଧର୍ମାଦି ଚତୁର୍ବର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ ଯେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଫଲ୍ୟ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ରାଜା ବିଜୟ ନିମନ୍ତେ ଯାତ୍ରା କରିବା ସମୟରେ ଏହା ଶୁଣିସାରି ଯାଆନ୍ତି, ମହାତ୍ମା ପୃଥୁଙ୍କ ଆଗରେ ରାଜାମାନେ ଯେପରି ଭେଟି ବାଢୁଥିଲେ, ତାହାଙ୍କ ଆଗରେ ମଧ୍ୟ ରାଜାମାନେ ସେହିପରି ଭେଟି ଅର୍ପଣ କରିବେ ॥ ୩୬ ॥ ତେଣୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ବର୍ଜନପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖି ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କର ଏହି ନିର୍ମଳ ଚରିତ ଶୁଣିବା, ଶୁଣାଇବା ଓ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ଏହି ପବିତ୍ର ଚରିତ ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି। ଏହି ଚରିତରେ ପ୍ରୀତି ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମହାରାଜ ପୃଥୁଙ୍କ ପରି ସୁଗତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ଉକ୍ତ ପୃଥୁଚରିତଟି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଆଦରପୂର୍ବକ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଶ୍ରବଣ ତଥା କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଚରଣରେ ତାହାଙ୍କର ସଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗ ହୋଇଯାଏ। ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣ ହିଁ ସଂସାରସାଗର ପାରି ହେବା ନିମନ୍ତେ ନୌକା ସଦୃଶ ॥୩୯॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୃଥୁଙ୍କ ବଂଶପରମ୍ପରା ଓ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଉପଦେଶ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ବିଜିତାଶ୍ୱୋଽଧିରାଜାଽଽସୀତ୍ ପୃଥୁପୁତ୍ରଃ ପୃଥୁଶ୍ରବାଃ ।
ଯବୀୟୋଭ୍ୟୋଽଦଦାତ୍‌କାଷ୍ଠା ଭ୍ରାତୃଭ୍ୟୋ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳଃ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ମହାରାଜା ପୃଥୁଙ୍କ ପରେ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ପରମଯଶସ୍ୱୀ ବିଜିତାଶ୍ୱ ରାଜା ହେଲେ। ସେ ସାନଭାଇମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ସେହି ଚାରି ଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦିଗର ଅଧିକାର

ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷାୟାଦିଶତ୍ପ୍ରାଚୀଂ ଧୂମ୍ରକେଶାୟ ଦକ୍ଷିଣାମ୍ ।
ପ୍ରତୀଚୀଂ ବୃକସଂଜ୍ଞାୟ ତୁର୍ଯ୍ୟାଂ ଦ୍ରବିଣସେ ବିଭୁଃ ॥ ୨

ଅନ୍ତର୍ଧାନଗତିଂ ଶକ୍ରାଲ୍ଲବ୍ଧ୍ୱାନ୍ତର୍ଧାନସଂଜ୍ଞିତଃ ।
ଅପତ୍ୟତ୍ରୟମାଧତ୍ତ ଶିଖଣ୍ଡିନ୍ୟାଂ ସୁସମ୍ମତମ୍ ॥ ୩

ପାବକଃ ପବମାନଶ୍ଚ ଶୁଚିରିତ୍ୟଗ୍ନୟଃ ପୁରା ।
ବସିଷ୍ଠଶାପାଦୁତ୍ପନ୍ନାଃ ପୁନର୍ଯୋଗଗତିଂ ଗତାଃ ॥ ୪

ଅନ୍ତର୍ଧାନୋ ନଭସ୍ୱତ୍ୟାଂ ହବିର୍ଧାନମବିନ୍ଦତ ।
ଯ ଇନ୍ଦ୍ରମଶ୍ୱହର୍ତାରଂ ବିଦ୍ୱାନପି ନ ଜଘ୍ନିବାନ୍ ॥ ୫

ରାଜ୍ଞାଂ ବୃତ୍ତିଂ କରାଦାନଦଣ୍ଡଶୁଳ୍କାଦିଦାରୁଣାମ୍ ।
ମନ୍ୟମାନୋ ଦୀର୍ଘସତ୍ରବ୍ୟାଜେନ ବିସସର୍ଜ ହ ॥ ୬

ତତ୍ରାପି ହଂସଂ ପୁରୁଷଂ ପରମାତ୍ମାନମାତ୍ମଦୃକ୍ ।
ଯଜଂସ୍ତଲ୍ଲୋକତାମାପ କୁଶଳେନ ସମାଧିନା ॥ ୭

ହବିର୍ଧାନାଦ୍ଧବିର୍ଧାନୀ ବିଦୁରାସୂତ ଷଟ୍ ସୁତାନ୍ ।
ବର୍ହିଷଦଂ ଗୟଂ ଶୁକ୍ଳଂ କୃଷ୍ଣଂ ସତ୍ୟଂ ଜିତବ୍ରତମ୍ ॥ ୮

ବର୍ହିଷତ୍ ସୁମହାଭାଗୋ ହାବିର୍ଧାନିଃ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡେଷୁ ନିଷ୍ଣାତୋ ଯୋଗେଷୁ ଚ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୯

ଯସ୍ୟେଦଂ ଦେବଯଜନମନୁ ଯଜ୍ଞଂ ବିତନ୍ୱତଃ ।
ପ୍ରାଚୀନାଗ୍ରୈଃ କୁଶୈରାସୀଦାସ୍ତୃତଂ ବସୁଧାତଳମ୍ ॥ ୧୦

ସାମୁଦ୍ରୀଂ ଦେବଦେବୋକ୍ତାମୁପୟେମେ ଶତଦ୍ରୁତିମ୍ ।
ଯାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରୁରୁସର୍ବାଙ୍ଗୀଂ କିଶୋରୀଂ ସୁଷ୍ଠ୍ୱଲଙ୍କୃତାମ୍ ।
ପରିକ୍ରମନ୍ତୀମୁଦ୍ୱାହେ ଚକମେଽଗ୍ନିଃ ଶୁକୀମିବ ॥ ୧୧

ସମର୍ପିଦେଲେ ॥ ୧ ॥ ରାଜା ବିଜିତାଶ୍ୱ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ପୂର୍ବଦିଗର, ଧୂମ୍ରକେଶଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣଦିଗର, ବୃକଙ୍କୁ ପଶ୍ଚିମଦିଗର ଓ ଦ୍ରବିଣଙ୍କୁ ଉତ୍ତରଦିଗର ରାଜ୍ୟ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ବିଜିତାଶ୍ୱ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବାର ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ 'ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ' ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ତାହାଙ୍କର ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଶିଖଣ୍ଡିନୀ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ରାଜାଙ୍କର ତିନି ସୁପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ପାବକ, ପବମାନ ଓ ଶୁଚି । ପୂର୍ବକାଳରେ ବସିଷ୍ଠଙ୍କ ଶାପ ପାଇ ଉପରୋକ୍ତ ନାମର ଅଗ୍ନିମାନେ ହିଁ ସେହି ତିନିରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ଯୋଗମାର୍ଗରେ ସାଧନା କରି ପୁନଃ ଅଗ୍ନିରୂପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥ ମହାରାଜ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନଙ୍କର ନଭସ୍ୱତୀ ନାମ୍ନୀ ପତ୍ନୀ ହବିର୍ଦ୍ଧାନ ନାମକ ପୁତ୍ରରତ୍ନ ଜନ୍ମ କରିଥିଲେ । ମହାରାଜ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ବଡ଼ ଉଦାର ଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ତାହାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞଅଶ୍ୱଟି ଘେରାଇ ନେଇଥିଲେ ବୋଲି ଜାଣିବା ପରେ ବି, ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବଧ କରି ନ ଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କର ଆଦାୟ କରିବା, ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ଓ ଜୋରିମାନା କରିବା ଆଦି କାର୍ଯ୍ୟ ବଡ଼ କଠୋର ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ବୁଝିପାରି, ସେ ଏକ ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଯଜ୍ଞ କରିବା ବାହାନାରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିରହି ମଧ୍ୟ ସେହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ରାଜା ଭକ୍ତଭୟଭଞ୍ଜନ ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆରାଧନା କରି ସୁଦୃଢ଼ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭ ॥

ହେ ବିଦୁର ! ହବିର୍ଦ୍ଧାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ହବିର୍ଦ୍ଧାନୀ ବର୍ହିଷଦ୍, ଗୟ, ଶୁକ୍ଳ, କୃଷ୍ଣ, ସତ୍ୟ ଓ ଜିତବ୍ରତ ନାମକ ଛଅଟି ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୮ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ହବିର୍ଦ୍ଧାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହାଭାଗ ବର୍ହିଷଦ୍ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମକାଣ୍ଡ ଓ ଯୋଗାଭ୍ୟାସରେ କୁଶଳ ଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଜାପତି ପଦ ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ପରେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ—ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ଏତେ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଯେ, ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ଭୂମି ପୂର୍ବମୁଖୀ କରି ପକାଯାଇଥିବା କୁଶମାନଙ୍କରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଗଲା । (ତେଣୁ ସେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ) ॥ ୧୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମା କହିବାରୁ ସେ ସମୁଦ୍ରଙ୍କର କନ୍ୟା ଶତଦ୍ରୁତିଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । କିଶୋରୀ ଶତଦ୍ରୁତି ଏପରି ସର୍ବାଙ୍ଗ-ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ ଯେ, ସେ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସଜ୍ଜିତା ହୋଇ ହୋମକୁଣ୍ଡକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବାବେଳେ ତାହାଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ସ୍ୱୟଂ ଅଗ୍ନିଦେବ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିବାହ ମଣ୍ଡପରେ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ନିଦେବ ଶୁକୀ

ବିବୁଧାସୁରଗନ୍ଧର୍ବମୁନିସିଦ୍ଧନରୋରଗାଃ ।
ବିଜିତାଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୟା ଦିକ୍ଷୁ କ୍ୱଣୟନ୍ତ୍ୟୈବ ନୂପୁରୈଃ ॥ ୧୨

ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଷଃ ପୁତ୍ରାଃ ଶତଦ୍ରୁତ୍ୟାଂ ଦଶାଭବନ୍ ।
ତୁଲ୍ୟନାମବ୍ରତାଃ ସର୍ବେ ଧର୍ମସ୍ନାତାଃ ପ୍ରଚେତସଃ ॥ ୧୩

ପିତ୍ରାଽଽଦିଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ତପସେଽର୍ଣ୍ଣବମାବିଶନ୍ ।
ଦଶବର୍ଷସହସ୍ରାଣି ତପସାଽଽର୍ଚ୍ଚଂସ୍ତପସ୍ପତିମ୍ ॥ ୧୪

ଯଦୁକ୍ତଂ ପଥି ଦୃଷ୍ଟେନ ଗିରିଶେନ ପ୍ରସୀଦତା ।
ତଦ୍ଧ୍ୟାୟନ୍ତୋ ଜପନ୍ତଶ୍ଚ ପୂଜୟନ୍ତଶ୍ଚ ସଂଯତାଃ ॥ ୧୫

ବିଦୁର ଉବାଚ

ପ୍ରଚେତସାଂ ଗିରିତ୍ରେଣ ଯଥାଽଽସୀତ୍ପଥି ସଙ୍ଗମଃ ।
ଯଦୁତାହ ହରଃ ପ୍ରୀତସ୍ତନ୍ନୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବଦାର୍ଥବତ୍ ॥ ୧୬

ସଙ୍ଗମଃ ଖଲୁ ବିପ୍ରର୍ଷେ ଶିବେନେହ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଦୁର୍ଲଭୋ ମୁନୟୋ ଦଧ୍ୟୁରସଙ୍ଗାଦ୍ୟମଭୀପ୍ସିତମ୍ ॥ ୧୭

ଆତ୍ମାରାମୋଽପି ଯସ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ଲୋକକଳ୍ପସ୍ୟ ରାଧସେ ।
ଶକ୍ତ୍ୟା ଯୁକ୍ତୋ ବିଚରତି ଘୋରୟା ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ॥ ୧୮

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରଚେତସଃ ପିତୁର୍ବାକ୍ୟଂ ଶିରସାଽଽଦାୟ ସାଧବଃ ।
ଦିଶଂ ପ୍ରତୀଚୀଂ ପ୍ରୟଯୁସ୍ତପସ୍ୟାଦୃତଚେତସଃ ॥ ୧୯

ସମୁଦ୍ରମୁପ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣମପଶ୍ୟନ୍ ସୁମହତ୍ସରଃ ।
ମହନ୍ମନ ଇବ ସ୍ୱଚ୍ଛଂ ପ୍ରସନ୍ନସଲିଳାଶୟମ୍ ॥ ୨୦

ନୀଳରକ୍ତୋତ୍ପଳାମ୍ଭୋଜକହ୍ଲାରେନ୍ଦୀବରାକରମ୍ ।
ହଂସସାରସଚକ୍ରାହ୍ୱକାରଣ୍ଡବନିକୂଜିତମ୍ ॥ ୨୧

ନାମ୍ନୀ କନ୍ୟାକୁ ଦେଖି ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ନବବିବାହିତା ଶତଦ୍ରୁତି ନିଜ ନୂପୁରର ଝଙ୍କାରରେ ଦିଗ-ବିଦିଗର ଦେବତା, ଅସୁର, ଗନ୍ଧର୍ବ, ମୁନି, ସିଦ୍ଧ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ନାଗ—ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଶତଦ୍ରୁତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କର ପ୍ରଚେତା ନାମକ ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଧର୍ମଜ୍ଞ; ସମସ୍ତେ ଏକାପ୍ରକାର ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏକାପରି ସଦାଚାରୀ ଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ପିତା ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ଉପନ୍ନ କରିବାକୁ କହିବାରୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମୁଦ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ତପସ୍ୟା କରି ତପସ୍ୟାର ଫଳଦାତା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଘରୁ ବାହାରିବାବେଳେ ବାଟରେ ମହାଦେବ ସେମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇ କୃପାପୂର୍ବକ ଯେଉଁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ସେମାନେ ଏକାଗ୍ରତାପୂର୍ବକ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଧାରଣ କରି ଧ୍ୟାନ, ଜପ ଓ ପୂଜା କରିଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ବାଟରେ ମହାଦେବଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କର କିପରି ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ସେମାନଙ୍କୁ କି ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ମୋତେ କୃପା କରି ସେହି ସାରଯୁକ୍ତ କଥା କହନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ! ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ମୁନିଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରି ତାହାଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କରିଚାଲନ୍ତି ସିନା, ସହଜରେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ସଦାଶିବ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାରାମ; ତାହାଙ୍କର ନିଜ ପାଇଁ କିଛି କରିବାର ନାହିଁ, କି ପାଇବାର ନାହିଁ; ତଥାପି ଏହି ଲୋକସୃଷ୍ଟିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜର ଘୋରରୂପା ଶକ୍ତି (ଭବାନୀ)ଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ସାଧୁସ୍ୱଭାବ ପ୍ରଚେତାମାନେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ତପସ୍ୟା କରିବା ମାନସରେ ପଶ୍ଚିମଦିଗ ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ର ପରି ବିଶାଳ ସରୋବର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ତାହା ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିରେ ରହିଥିବା ମତ୍ସ୍ୟ ଆଦି ଜୀବମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନମନା ଜଣା ପଡୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ସେଥିରେ ନୀଳକଇଁ, ରକ୍ତପଦ୍ମ, ରାତିରେ, ଦିନରେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଫୁଟୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ପଦ୍ମ, ଇନ୍ଦୀବର ଆଦି ଅନ୍ୟ ବହୁପ୍ରକାରର ପଦ୍ମ

ମତ୍ତଭ୍ରମରସୌସ୍ୱର୍ଯ୍ୟହୃଷ୍ଟରୋମଲତାଙ୍ଘ୍ରିପମ୍ ।
ପଦ୍ମକୋଶରଜୋ ଦିକ୍ଷୁ ବିକ୍ଷିପତ୍ପବନୋତ୍ସବମ୍ ॥ ୨୨

ତତ୍ର ଗାନ୍ଧର୍ବମାକର୍ଣ୍ୟ ଦିବ୍ୟମାର୍ଗମନୋହରମ୍ ।
ବିସିସ୍ମ୍ୟୁ ରାଜପୁତ୍ରାସ୍ତେ ମୃଦଙ୍ଗପଣବାଦ୍ୟନୁ ॥ ୨୩

ତର୍ହ୍ୟେବ ସରସସ୍ତସ୍ମାନ୍ନିଷ୍କ୍ରାମନ୍ତଂ ସହାନୁଗମ୍ ।
ଉପଗୀୟମାନମମରପ୍ରବରଂ ବିବୁଧାନୁଗୈଃ ॥ ୨୪

ତପ୍ତହେମନିକାୟାଭଂ ଶିତିକଣ୍ଠଂ ତ୍ରିଲୋଚନମ୍ ।
ପ୍ରସାଦସୁମୁଖଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଣେମୁର୍ଜାତକୌତୁକାଃ ॥ ୨୫

ସ ତାନ୍ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତ୍ତିହରୋ ଭଗବାନ୍ଧର୍ମବତ୍ସଳଃ ।
ଧର୍ମଜ୍ଞାନ୍ ଶୀଳସମ୍ପନ୍ନାନ୍ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରୀତାନୁବାଚ ହ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ଯୂୟଂ ବେଦିଷଦଃ ପୁତ୍ରା ବିଦିତଂ ବଶ୍ଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭଦ୍ରଂ ବ ଏବଂ ମେ ଦର୍ଶନଂ କୃତମ୍ ॥ ୨୭

ଯଃ ପରଂ ରଂହସଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ତ୍ରିଗୁଣାଜ୍ଜୀବସଂଜ୍ଞିତାତ୍ ।
ଭଗବନ୍ତଂ ବାସୁଦେବଂ ପ୍ରପନ୍ନଃ ସ ପ୍ରିୟୋ ହି ମେ ॥ ୨୮

ସ୍ୱଧର୍ମନିଷ୍ଠଃ ଶତଜନ୍ମଭିଃ ପୁମାନ୍
ବିରିଞ୍ଚତାମେତି ତତଃ ପରଂ ହି ମାମ୍ ।
ଅବ୍ୟାକୃତଂ ଭାଗବତୋଽଥ ବୈଷ୍ଣବଂ
ପଦଂ ଯଥାହଂ ବିବୁଧାଃ କଳାତ୍ୟୟେ ॥ ୨୯

ଫୁଟିଥାଏ । ତା' ତଟରେ ହଂସ, ସାରସ, ଚକ୍ରବାକ ଓ କାରଣ୍ଡବ ଆଦି ଜଳଚର ପକ୍ଷୀ ନାନାପ୍ରକାର ସ୍ୱନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ନାନାପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷଲତା ବଢ଼ିଥାଏ; ବୃକ୍ଷଲତାର ଗହଳରେ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ମଧୁର ଧ୍ୱନିରେ, ସତେ ଯେପରି ବୃକ୍ଷଲତାମାନଙ୍କ ଦେହରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳି ଯାଉଥାଏ । ପଦ୍ମଫୁଲଗୁଡ଼ିକର ପରାଗରେଣୁ ବାୟୁ ତରଙ୍ଗରେ ଉଡୁଥାଏ; ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେଠାରେ କିଛି ଗୋଟିଏ ଉତ୍ସବ ଚାଲିଛି ॥ ୨୨ ॥ ଏସବୁ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ସହିତ ସେଠାରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ପଣବ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ତଥା ଦିବ୍ୟ ରାଗରାଗିଣୀଯୁକ୍ତ ଗୀତର ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ସେହି ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା ॥ ୨୩ ॥ ଏତିକିବେଳେ ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଆଶୁତୋଷ ତାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ସରୋବରରୁ ବାହାରି ଆସୁଛନ୍ତି । ତପ୍ତକାଞ୍ଚନ ପରି କାନ୍ତିମାନ ଶରୀର; କଣ୍ଠ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ; ବିଶାଳ ତ୍ରିନେତ୍ର । ସେ ନିଜର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । ବହୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ତାହାଙ୍କର ସୁଯଶ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି । ସହସା ତାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଯିବାରୁ ପ୍ରଚେତାମାନେ ବିସ୍ମୟ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ସେମାନେ ଯାଇ ମହାଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ତାହା ଦେଖି ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ଭୟହରଣକାରୀ ଧର୍ମବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରି ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିବା ଧର୍ମଜ୍ଞ ଓ ସତ୍ସ୍ୱଭାବର ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନବଦନରେ କହିଲେ—॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀମହାଦେବ କହିଲେ—ହେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କ ପୁତ୍ରଗଣ ! ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ ! ତୁମେମାନେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ, ତାହା ମୁଁ ଜାଣିଛି । ତୁମମାନଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଏହି ରୂପରେ ଦର୍ଶନ ଦେଲି ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ଉଭୟ ଅବ୍ୟକ୍ତପ୍ରକୃତି ତଥା ଜୀବସଂଜ୍ଞକ ପୁରୁଷଙ୍କର ନିୟାମକ । ଯେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ବାସୁଦେବଙ୍କର ଶରଣ ନେଇଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପରମ ପ୍ରିୟ ॥ ୨୮ ॥ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ ଭଲରୂପେ ପାଳନ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଶହେଜନ୍ମ ପରେ ବ୍ରହ୍ମାପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ତାଠାରୁ ବି ଅଧିକ ପୁଣ୍ୟ କଲେ ମୋତେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପରେ ସିଧା ଯାଇ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସେହି ସର୍ବପ୍ରପଞ୍ଚାତୀତ ପରମପଦରେ ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି, ଯେଉଁ ପଦ କି ରୁଦ୍ରରୂପରେ ଥିବା ମୁଁ ତଥା ଅନ୍ୟ ଆଧିକାରିକ ଦେବତାଗଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଧିକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିସାରିବା ପରେ ପ୍ରାପ୍ତ

ଅଥ ଭାଗବତା ଯୂୟଂ ପ୍ରିୟାଃ ସ୍ଥ ଭଗବାନ୍ ଯଥା ।
ନ ମଦ୍‌ଭାଗବତାନାଂ ଚ ପ୍ରେୟାନନ୍ୟୋଽସ୍ତି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୦

ଇଦଂ ବିବିକ୍ତଂ ଜପ୍ତବ୍ୟଂ ପବିତ୍ରଂ ମଙ୍ଗଳଂ ପରମ୍ ।
ନିଃଶ୍ରେୟସକରଂ ଚାପି ଶ୍ରୂୟତାଂ ତଦ୍‌ବଦାମି ବଃ ॥ ୩୧

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟନୁକ୍ରୋଶହୃଦୟୋ ଭଗବାନାହ ତାଞ୍ଛିବଃ ।
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳୀନ୍ ରାଜପୁତ୍ରାନ୍ନାରାୟଣପରୋ ବଚଃ ॥ ୩୨

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ଜିତଂ ତ ଆତ୍ମବିଦ୍‌ଧୁର୍ୟସ୍ୱସ୍ତୟେ ସ୍ୱସ୍ତିରସ୍ତୁ ମେ ।
ଭବତା ରାଧସା ରାଦ୍ଧଂ ସର୍ବସ୍ମା ଆତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୩୩

ନମଃ ପଙ୍କଜନାଭାୟ ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମନେ ।
ବାସୁଦେବାୟ ଶାନ୍ତାୟ କୂଟସ୍ଥାୟ ସ୍ୱରୋଚିଷେ ॥ ୩୪

ସଙ୍କର୍ଷଣାୟ ସୂକ୍ଷ୍ମାୟ ଦୁରନ୍ତାୟାନ୍ତକାୟ ଚ ।
ନମୋ ବିଶ୍ୱପ୍ରବୋଧାୟ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନ୍ତରାତ୍ମନେ ॥ ୩୫

ନମୋ ନମୋଽନିରୁଦ୍ଧାୟ ହୃଷୀକେଶେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମନେ ।
ନମଃ ପରମହଂସାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣାୟ ନିଭୃତାତ୍ମନେ ॥ ୩୬

ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗଦ୍ୱାରାୟ ନିତ୍ୟଂ ଶୁଚିଷଦେ ନମଃ ।
ନମୋ ହିରଣ୍ୟବୀର୍ୟାୟ ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରାୟ ତନ୍ତବେ ॥ ୩୭

ନମ ଊର୍ଜ ଇଷେ ତ୍ରୟ୍ୟାଃ ପତୟେ ଯଜ୍ଞରେତସେ ।
ତୃପ୍ତିଦାୟ ଚ ଜୀବାନାଂ ନମଃ ସର୍ବରସାତ୍ମନେ ॥ ୩୮

ହେଉ ॥ ୨୯ ॥ ତୁମେମାନେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସଦୃଶ ପ୍ରିୟ। ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ମୋଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି ॥୩୦॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର, ମଙ୍ଗଳମୟ ଓ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ସ୍ତୋତ୍ର କହୁଛି; ତୁମେମାନେ ଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ଏହା ଜପ କରିବ ॥୩୧॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ତା'ପରେ ନାରାୟଣପରାୟଣ କରୁଣାର୍ଦ୍ରହୃଦୟ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କର ଯୋଡ଼ି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ସେହି ରାଜପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରଟି ଶୁଣାଇଲେ ॥ ୩୨ ॥

ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଏହିପରି ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ଉଚ୍ଚକୋଟିର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କଲ୍ୟାଣର କାରଣ। ତାହାଦ୍ୱାରା ମୋର ମଧ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ହେଉ। ଆପଣ ସର୍ବଦା ନିଜର ନିରତିଶୟ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିର ରହନ୍ତି। ଏପରି ସର୍ବାତ୍ମକ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପଦ୍ମନାଭ (ସୃଷ୍ଟିର ଆଦି କାରଣ); ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମ (ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ତନ୍ମାତ୍ର) ତଥା ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ନିୟନ୍ତା, ଶାନ୍ତ, ନିର୍ବିକାର ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ବାସୁଦେବ (ଚିତ୍ତର ଅଧିଷ୍ଠାତା) । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୪ ॥ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସୂକ୍ଷ୍ମ (ଅବ୍ୟକ୍ତ), ଅନନ୍ତ ଏବଂ ମୁଖାଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ସକଳ ଲୋକକୁ ସଂହାର କରୁଥିବା ଅହଙ୍କାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା ସଙ୍କର୍ଷଣ ତଥା ଜଗତର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନର ଉଦ୍‌ଗମସ୍ଥାନ ବୁଦ୍ଧିର ଅଧିଷ୍ଠାତା ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୫ ॥ ଆପଣ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଅନିରୁଦ୍ଧ। ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜ ତେଜରେ ଜଗତକୁ ଆଲୋକିତ କରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ। ଆପଣ ସର୍ବଦା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପରେ ରହୁଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ହ୍ରାସ-ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷର ଦ୍ୱାର। ଆପଣ ପବିତ୍ରହୃଦୟରେ ନିରନ୍ତର ନିବାସ କରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର। ଆପଣ ହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣରୂପ ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଚାତୁର୍ହୋତ୍ର କର୍ମର ସାଧନ ତଥା ବିସ୍ତାର କରୁଥିବା ଅଗ୍ନିଦେବ। ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୭ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନ୍ନ 'ଇଷ' ଓ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କ ଅନ୍ନ 'ଊର୍ଜ'ରୂପରେ ସେମାନଙ୍କର ପୋଷକ ସୋମ ତଥା ତିନିବେଦର ଅଧିଷ୍ଠାତା। ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର। ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରୁଥିବା

ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱାତ୍ମଦେହାୟ ବିଶେଷାୟ ସ୍ଥବୀୟସେ ।
ନମସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟପାଳାୟ ସହଓଜୋବଳାୟ ଚ ॥ ୩୯

ଅର୍ଥଲିଙ୍ଗାୟ ନଭସେ ନମୋଽନ୍ତର୍ବହିରାତ୍ମନେ ।
ନମଃ ପୁଣ୍ୟାୟ ଲୋକାୟ ଅମୁଷ୍ମୈ ଭୂରିବର୍ଚ୍ଚସେ ॥ ୪୦

ପ୍ରବୃତ୍ତାୟ ନିବୃତ୍ତାୟ ପିତୃଦେବାୟ କର୍ମଣେ ।
ନମୋଽଧର୍ମବିପାକାୟ ମୃତ୍ୟବେ ଦୁଃଖଦାୟ ଚ ॥ ୪୧

ନମସ୍ତ ଆଶିଷାମୀଶ ମନବେ କାରଣାତ୍ମନେ ।
ନମୋ ଧର୍ମାୟ ବୃହତେ କୃଷ୍ଣାୟାକୁଣ୍ଠମେଧସେ ।
ପୁରୁଷାୟ ପୁରାଣାୟ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗେଶ୍ୱରାୟ ଚ ॥ ୪୨

ଶକ୍ତିତ୍ରୟସମେତାୟ ମୀଢୁଷେଽହଂକୃତାତ୍ମନେ ।
ଚେତଆକୂତିରୂପାୟ ନମୋ ବାଚୋବିଭୂତୟେ ॥ ୪୩

ଦର୍ଶନଂ ନୋ ଦିଦୃକ୍ଷୂଣାଂ ଦେହି ଭାଗବତାର୍ଚ୍ଚିତମ୍ ।
ରୂପଂ ପ୍ରିୟତମଂ ସ୍ୱାନାଂ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣାଞ୍ଜନମ୍ ॥ ୪୪

ସ୍ନିଗ୍ଧପ୍ରାବୃଡ୍ ଘନଶ୍ୟାମଂ ସର୍ବସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସଂଗ୍ରହମ୍ ।
ଚାର୍ବାୟତଚତୁର୍ବାହୁଂ ସୁଜାତରୁଚିରାନନମ୍ ॥ ୪୫

ପଦ୍ମକୋଶପଲାଶାକ୍ଷଂ ସୁନ୍ଦରଭ୍ରୁ ସୁନାସିକମ୍ ।
ସୁଦ୍ୱିଜଂ ସୁକପୋଲାସ୍ୟଂ ସମକର୍ଣ୍ଣବିଭୂଷଣମ୍ ॥ ୪୬

ପ୍ରୀତିପ୍ରହସିତାପାଙ୍ଗମଳକୈରୁପଶୋଭିତମ୍ ।
ଲସତ୍ପଙ୍କଜକିଞ୍ଜଲ୍କଦୁକୂଳଂ ମୃଷ୍ଟକୁଣ୍ଡଳମ୍ ॥ ୪୭

ସର୍ବରସ(ଜଳ)ରୂପ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଦେହ, ପୃଥ୍ୱୀ ଓ ବିରାଟପୁରୁଷ ଏବଂ ତ୍ରିଲୋକକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ମାନସିକ, ଐନ୍ଦ୍ରିୟିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପ ବାୟୁ (ପ୍ରାଣ) । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୯ ॥ ଆପଣ ହିଁ ନିଜ ଗୁଣ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥର ବୋଧ (ଜ୍ଞାନ) କରାଉଥିବା ତଥା ବାହାର ଓ ଭିତର ସୃଷ୍ଟିଉଥିବା ଆକାଶ ତତ୍ତ୍ୱ ତଥା ଆପଣ ହିଁ ମହାନ୍ ପୁଣ୍ୟବଳରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ପରମ ତେଜୋମୟ ସ୍ୱର୍ଗ-ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ଲୋକ । ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୪୦ ॥ ଆପଣ ପିତୃଲୋକପ୍ରାପ୍ତିର ପ୍ରବୃତ୍ତିକର୍ମରୂପ ସାଧନ ଏବଂ ଦେବଲୋକପ୍ରାପ୍ତିର ନିବୃତ୍ତିକର୍ମରୂପ ସାଧନ ତଥା ଆପଣ ହିଁ ଅଧର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦୁଃଖଦାୟକ ମୃତ୍ୟୁ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୪୧ ॥ ହେ ନାଥ ! ଆପଣ ହିଁ ପୁରାଣପୁରୁଷ ତଥା ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଯୋଗର ଅଧୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । ଆପଣ ସକଳ ପ୍ରକାର କାମନାପୂର୍ତ୍ତିର କାରଣ, ସାକ୍ଷାତ୍ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ମହାନ୍ ଧର୍ମସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ! ନମସ୍କାର ! ॥ ୪୨ ॥ ଆପଣ ହିଁ କର୍ତ୍ତା, କରଣ ଓ କର୍ମ—ଏହି ତିନିଶକ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ । ଆପଣ ହିଁ ଅହଙ୍କାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା ରୁଦ୍ର; ଆପଣ ହିଁ ଜ୍ଞାନ ଓ କ୍ରିୟାସ୍ୱରୂପ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ପରା, ପଶ୍ୟନ୍ତୀ, ମଧ୍ୟମା ଓ ବୈଖରୀ—ଏପରି ଚାରିପ୍ରକାର ବାଣୀ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୪୩ ॥

ପ୍ରଭୋ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାର ଅଭିଳାଷ ରଖିଛୁ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପକୁ ଭକ୍ତଜନମାନେ ପୂଜା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ରୂପ ଆପଣଙ୍କ ନିଜଜନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ, ଆମକୁ ସେହି ରୂପରେ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ରୂପ ତାହାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ସେହି ରୂପ ହେଉଛି ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ସମାନ ସ୍ନିଗ୍ଧଶ୍ୟାମ ଏବଂ ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସାରସର୍ବସ୍ୱ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ରୂପରେ ରହିଛି ସୁନ୍ଦର ବିଶାଳ ଚତୁର୍ଭୁଜ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ମୁଖାରବିନ୍ଦ, କମଳଦଳ ସମାନ ନେତ୍ର, ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତା, ସୁଗଠିତ ନାସିକା, ମନମୋହିନୀ ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି, ଅତୁଳନୀୟ କପୋଳଯୁକ୍ତ ମନୋହର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଏବଂ ଶୋଭାଶାଳୀ ସୁଷମ କର୍ଣ୍ଣଯୁଗଳ ॥ ୪୫,୪୬ ॥ (ପୁଣି ସେଥିରେ ଶୋଭାପାଏ) ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହାସ୍ୟ, ବକ୍ରଚାହାଣି, କୃଷ୍ଣକୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ, ପଦ୍ମକେଶର ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୀତବସ୍ତ୍ର, ଝଟକୁଥିବା ମକରକୁଣ୍ଡଳ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁକୁଟ, କଙ୍କଣ, ହାର,

ସ୍ଫୁରତ୍କିରୀଟବଳୟହାରନୂପୁରମେଖଳମ୍ ।
ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାପଦ୍ମମାଲାମଣ୍ୟୁତ୍ତମର୍ଦ୍ଧିମତ୍ ॥ ୪୮

ସିଂହସ୍କନ୍ଧତ୍ୱିଷୋ ବିଭ୍ରତ୍ ସୌଭଗଗ୍ରୀବକୌସ୍ତୁଭମ୍ ।
ଶ୍ରିୟାନପାୟିନ୍ୟା କ୍ଷିପ୍ତନିକଷାଶ୍ମୋରସୋଲ୍ଲସତ୍ ॥ ୪୯

ପୂରରେଚକସଂବିଗ୍ନବଲିବଲ୍ଗୁଦଲୋଦରମ୍ ।
ପ୍ରତିସଂକ୍ରାମୟଦ୍ ବିଶ୍ୱଂ ନାଭ୍ୟାଽଽବର୍ତ୍ତଗଭୀରୟା ॥ ୫୦

ଶ୍ୟାମଶ୍ରୋଣ୍ୟଧିରୋଚିଷ୍ଣୁଦୁକୂଲସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମେଖଳମ୍ ।
ସମଚାର୍ବଙ୍ଘ୍ରିଜଙ୍ଘୋରୁନିମ୍ନଜାନୁସୁଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୫୧

ପଦା ଶରତ୍ପଦ୍ମପଲାଶରୋଚିଷା
ନଖଦ୍ୟୁଭିର୍ନୋଽନ୍ତରଘଂ ବିଧୁନ୍ୱତା ।
ପ୍ରଦର୍ଶୟ ସ୍ୱୀୟମପାସ୍ତସାଧ୍ୱସଂ
ପଦଂ ଗୁରୋ ମାର୍ଗଗୁରୁସ୍ତମୋଜୁଷାମ୍ ॥ ୫୨

ଏତଦ୍ରୂପମନୁଧ୍ୟେୟମାତ୍ମଶୁଦ୍ଧିମଭୀପ୍ସତାମ୍ ।
ଯଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗୋଽଭୟଦଃ ସ୍ୱଧର୍ମମନୁତିଷ୍ଠତାମ୍ ॥ ୫୩

ଭବାନ୍ ଭକ୍ତିମତା ଲଭ୍ୟୋ ଦୁର୍ଲଭଃ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
ସ୍ୱାରାଜ୍ୟସ୍ୟାପ୍ୟଭିମତ ଏକାନ୍ତେନାତ୍ମବିଦ୍ଗତିଃ ॥ ୫୪

ତଂ ଦୁରାରାଧ୍ୟମାରାଧ୍ୟ ସତାମପି ଦୁରାପୟା ।
ଏକାନ୍ତଭକ୍ତ୍ୟା କୋ ବାଞ୍ଛେତ୍ପାଦମୂଳଂ ବିନା ବହିଃ ॥ ୫୫

ନୂପୁର, ଓ ମେଖଳା ଇତ୍ୟାଦି ବିଚିତ୍ର ଆଭୂଷଣ। କରମାନଙ୍କରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବକ୍ଷରେ ବନମାଳା ଓ କୌସ୍ତୁଭମଣିର ଅପୂର୍ବ ଛଟା ସେହି ରୂପର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରେ ॥ ୪୭,୪୮ ॥ ସିଂହ କାନ୍ଧ ପରି ସ୍ଥୂଳସ୍କନ୍ଧରେ ହାର, କେୟୂର ଓ କୁଣ୍ଡଳାଦିର କାନ୍ତି ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ ତଥା କୌସ୍ତୁଭମଣିର କାନ୍ତିରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥାଏ ମନୋହର ଗ୍ରୀବା। ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ୟାମଳ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନରୂପେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ନିତ୍ୟନିବାସ ହୋଇଥିବାରୁ, ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣଚିହ୍ନମଣ୍ଡିତ ନୀଳ କଷଟିପଥରର ଶୋଭାକୁ ମଧ୍ୟ ପରାସ୍ତ କରିଦେଉଥାଏ ॥ ୪୯ ॥ ଆପଣଙ୍କର ତ୍ରିବଳୀରେ ସୁଶୋଭିତ ଅଶ୍ୱତ୍ଥପତ୍ର ସମାନ ସୁଗଠିତ ଉଦର ଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ କ୍ରିୟା କରିବା ସମୟରେ ସଞ୍ଚାଳିତ ହୋଇ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ। ଉଦରରେ ଥିବା ଜଳଭଁଅର ପରି ଚକ୍ରାକାର ନାଭି ଏତେ ଗଭୀର ଯେ, ମନେ ହୁଏ, ସେଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଏହି ବିଶ୍ୱ ସେଥିରେ ସତେ ଯେପରି ଲୀନ ହୋଇଯିବ ॥ ୫୦ ॥ ଶ୍ୟାମଳ କଟିଭାଗରେ ପୀତାମ୍ବର ଏବଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମେଖଳା ଶୋଭାୟମାନ। ପାଦ, ଭଣ୍ଡା, ଜଙ୍ଘ ଓ ଆଣ୍ଠୁ ସୁଷମ ତଥା ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କର ଦିବ୍ୟବିଗ୍ରହ ଅତି ସୁଗଠିତ ବୋଧ ହୁଏ ॥ ୫୧ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଶୋଭା ଶରତଋତୁର ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାର କାନ୍ତିକୁ ମଧ୍ୟ ବଳିଯାଏ। ପାଦ ଦୁଇଟିର ନଖମାନଙ୍କରୁ ଯେଉଁ ଜ୍ୟୋତି ବିକଶିତ ହୁଏ, ତାହା ଜୀବର ହୃଦୟସ୍ଥ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଅବିଳମ୍ବେ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ। ଆପଣ କୃପା କରି ଆମମାନଙ୍କୁ ସେହି ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଏବଂ ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ। ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ଆମ ପରି ଅଜ୍ଞାନାବୃତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମାର୍ଗ କହିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ଗୁରୁ ॥ ୫୨ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ପାଇଁ ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିବା ପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ରୂପକୁ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ହିଁ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିବା ପୁରୁଷକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୫୩ ॥ ସ୍ୱର୍ଗ ଶାସନ କରୁଥିବା ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ତଥା ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଗତି। ଏପରି ଭାବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଦୁର୍ଲଭ; କେବଳ ଭକ୍ତିମାନ୍ ପୁରୁଷ ହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇପାରନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥ ଆପଣ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ; କେବଳ ଭକ୍ତି ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିପାରିବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ। କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ପରେ, କିଏ ଅବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣତଳ ଛଡ଼ା

ଯତ୍ର ନିର୍ବିଷ୍ଟମରଣଂ କୃତାନ୍ତୋ ନାଭିମନ୍ୟତେ ।
ବିଶ୍ୱଂ ବିଧ୍ୱଂସୟନ୍ ବୀର୍ଯ୍ୟଶୌର୍ଯ୍ୟବିସ୍ଫୂର୍ଜିତଭ୍ରୁବା ॥ ୫୬

କ୍ଷଣାର୍ଧେନାପି ତୁଲୟେ ନ ସ୍ୱର୍ଗଂ ନାପୁନର୍ଭବମ୍ ।
ଭଗବତ୍ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗସ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ କିମୁତାଶିଷଃ ॥ ୫୭

ଅଥାନଘାଙ୍ଘ୍ରେସ୍ତବ କୀର୍ତ୍ତିତୀର୍ଥୟୋ-
ରନ୍ତର୍ବହିଃସ୍ନାନବିଧୂତପାପ୍ମନାମ୍ ।
ଭୂତେଷ୍ୱନୁକ୍ରୋଶସୁସତ୍ତ୍ୱଶୀଳିନାଂ
ସ୍ୟାତ୍ ସଙ୍ଗମୋଽନୁଗ୍ରହ ଏଷ ନସ୍ତବ ॥ ୫୮

ନ ଯସ୍ୟ ଚିତ୍ତଂ ବହିରର୍ଥବିଭ୍ରମଂ
ତମୋଗୁହାୟାଂ ଚ ବିଶୁଦ୍ଧମାବିଶତ୍ ।
ଯଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗାନୁଗୃହୀତମଞ୍ଜସା
ମୁନିର୍ବିଚଷ୍ଟେ ନନୁ ତତ୍ର ତେ ଗତିମ୍ ॥ ୫୯

ଯତ୍ରେଦଂ ବ୍ୟଜ୍ୟତେ ବିଶ୍ୱଂ ବିଶ୍ୱସ୍ମିନ୍ନବଭାତି ଯତ୍ ।
ତତ୍ ତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ଜ୍ୟୋତିରାକାଶମିବ ବିସ୍ତୃତମ୍ ॥ ୬୦

ଯୋ ମାୟୟେଦଂ ପୁରୁରୂପୟାସୃଜଦ୍
ବିଭର୍ତ୍ତି ଭୂୟଃ କ୍ଷପୟତ୍ୟବିକ୍ରିୟଃ ।
ଯଦ୍ଭେଦବୁଦ୍ଧିଃ ସଦିବାତ୍ମଦୁଃସ୍ଥୟା
ତମାତ୍ମତନ୍ତ୍ରଂ ଭଗବନ୍ ପ୍ରତୀମହି ॥ ୬୧

କ୍ରିୟାକଲାପୈରିଦମେବ ଯୋଗିନଃ
ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତାଃ ସାଧୁ ଯଜନ୍ତି ସିଦ୍ଧୟେ ।
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାନ୍ତଃକରଣୋପଲକ୍ଷିତଂ
ବେଦେ ଚ ତନ୍ତ୍ରେ ଚ ତ ଏବ କୋବିଦାଃ ॥ ୬୨

ଅନ୍ୟ କିଛି ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହିବ ! ॥ ୫୫ ॥ ଯେଉଁ କାଳ ନିଜର ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ଓ ପରାକ୍ରମବଳରେ ସାମାନ୍ୟ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀମାତ୍ରକେ ସମଗ୍ର ସଂସାରଟାକୁ ସଂହାର କରିଦିଏ, ସେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନେଇଥିବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଉପରେ ତାର ଅଧିକାର ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥୫୬॥ ଆପଣଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ଯଦି ଅଧକ୍ଷଣଟିଏ ବି ସତ୍ସଙ୍ଗ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷର ମୂଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ଟିକକ ସତ୍ସଙ୍ଗ ସହିତ ସମାନ ହେବ ନାହିଁ; ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକର ତୁଚ୍ଛଭୋଗ ବା କେତେ ! ॥ ୫୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ ସକଳ ପାପରାଶି ହରଣ କରିନିଏ। ଆମେ କେବଳ ଏତିକି ଗ୍ରହୁଁଛୁ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଓ ତୀର୍ଥ (ଗଙ୍ଗା)ରେ ଆନ୍ତରିକ ଓ ବାହ୍ୟ ସ୍ନାନ କରି ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଉଭୟପ୍ରକାର ପାପ ଧୋଇଦେଇଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା କରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ ରାଗଦ୍ୱେଷଶୂନ୍ୟ ତଥା ଯେଉଁମାନେ ସରଳତା ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଯୁକ୍ତ, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଆମକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥାଉ। ଏହା ହିଁ ହେବ ଆମ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ବିଶେଷ କୃପା ॥ ୫୮ ॥ ଯେଉଁ ସାଧକଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଅନୁଗୃହୀତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇ ବାହ୍ୟ ବିଷୟରେ ଭ୍ରମେ ନାହିଁ, କି ତମୋନିଦ୍ରାରେ ବୁଡ଼ିରହେ ନାହିଁ, ସେ ଅନାୟାସରେ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପର ଦର୍ଶନ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୯ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଭିତରୁ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ଏବଂ ଯେ ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ପ୍ରତିଭାସିତ ହେଉଛନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଆକାଶ ସମାନ ବିଶାଳ ଓ ପରମ ପ୍ରକାଶମୟ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୬୦ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ମାୟା ନାନାପ୍ରକାର ରୂପ ଧାରଣ କରେ। ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଜଗତକୁ ଏକ ସତ୍ବସ୍ତୁ ପରି ସୃଜନ, ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି। ମାୟା ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଠାରେ ଭେଦବୁଦ୍ଧି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଦିଏ ସିନା, ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପକାଇପାରେ ନାହିଁ; ଆପଣ ନିର୍ବିକାର ରହନ୍ତି। ତେଣୁ ଆମେ ଜାଣୁ ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ॥ ୬୧ ॥ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ପ୍ରେରକ। ଯେଉଁ କର୍ମଯୋଗୀମାନେ ସିଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସଗୁଣ-ସାକାର ସ୍ୱରୂପକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଲ ଭାବରେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମଜ୍ଞ ॥୬୨॥

ତ୍ୱମେକ ଆଦ୍ୟଃ ପୁରୁଷଃ ସୁପ୍ତଶକ୍ତି-
ସ୍ତୟା ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋ ବିଭିଦ୍ୟତେ ।
ମହାନହଂ ଖଂ ମରୁଦଗ୍ନିବାର୍ଧରାଃ
ସୁରର୍ଷୟୋ ଭୂତଗଣା ଇଦଂ ଯତଃ ॥ ୬୩

ସୃଷ୍ଟଂ ସ୍ୱଶକ୍ତ୍ୟେଦମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟ-
ଶ୍ଚତୁର୍ବିଧଂ ପୁରମାତ୍ମାଂଶକେନ ।
ଅଥୋ ବିଦୁସ୍ତଂ ପୁରୁଷଂ ସନ୍ତମନ୍ତ-
ର୍ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ହୃଷୀକୈର୍ମଧୁ ସାରଘଂ ଯଃ ॥ ୬୪

ସ ଏଷ ଲୋକାନତିଚଣ୍ଡବେଗୋ
ବିକର୍ଷସି ତ୍ୱଂ ଖଲୁ କାଳଯାନଃ ।
ଭୂତାନି ଭୂତୈରନୁମେୟତତ୍ତ୍ୱୋ
ଘନାବଲୀର୍ବାୟୁରିବାବିଷହ୍ୟଃ ॥ ୬୫

ପ୍ରମତ୍ତମୁଚ୍ଚୈରିତିକୃତ୍ୟଚିନ୍ତୟା
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଲୋଭଂ ବିଷୟେଷୁ ଲାଳସମ୍ ।
ତ୍ୱମପ୍ରମତ୍ତଃ ସହସାଭିପଦ୍ୟସେ
କ୍ଷୁଲ୍ଲେଲିହାନୋଽହିରିବାଖୁମନ୍ତକଃ ॥ ୬୬

କସ୍ତ୍ୱତ୍ପଦାବ୍ଜଂ ବିଜହାତି ପଣ୍ଡିତୋ
ଯସ୍ତେଽବମାନବ୍ୟୟମାନକେତନଃ ।
ବିଶଙ୍କୟାସ୍ମଦ୍‌ଗୁରୁରର୍ଚ୍ଚତି ସ୍ମ ଯଦ୍
ବିନୋପପତ୍ତିଂ ମନବଶ୍ଚତୁର୍ଦଶ ।

ଅଥ ତ୍ୱମସି ନୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପରମାତ୍ମନ୍ ବିପଶ୍ଚିତାମ୍ ।
ବିଶ୍ୱଂ ରୁଦ୍ରଭୟଧ୍ୱସ୍ତମକୁତଶ୍ଚିଦ୍ଭୟା ଗତିଃ ॥ ୬୮

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଆଦିପୁରୁଷ । ସୃଷ୍ଟିପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କର ମାୟାଶକ୍ତି ଶୋଇ ରହିଥାଏ । ସେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ତା'ଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମରୂପୀ ଗୁଣଭେଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେହି ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ, ପୃଥ୍ୱୀ, ଦେବତା, ଋଷି ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ସମାହାରରେ ଏହି ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ॥ ୬୩ ॥ ତା'ପରେ ଆପଣ ନିଜର ମାୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଜରାୟୁଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ସ୍ୱେଦଜ ଓ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ ଆଦି ଚାରିପ୍ରକାର ଶରୀରରେ ଅଂଶରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ମହୁମାଛିମାନେ ଯେପରି ନିଜଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଯାଇଥିବା ମହୁ ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କର ଅଂଶରୂପ ଉକ୍ତ ଶରୀରମାନଙ୍କରେ ରହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟସବୁ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଉକ୍ତ ଅଂଶକୁ ହିଁ ପୁରୁଷ ବା ଜୀବ କୁହାଯାଏ ॥ ୬୪ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଜାଣି ହୁଏନା; ଜାଣି ହୁଏ କେବଳ ଅନୁମାନଦ୍ୱାରା । ବାୟୁ ଯେପରି ନିଜର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅସହ୍ୟ ବେଗରେ ମେଘମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମେଘମାନଙ୍କୁ ଇତସ୍ତତଃ କରି ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ପ୍ରଳୟକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, କାଳସ୍ୱରୂପ ଆପଣ ସେହିପରି ନିଜର ଅସହ୍ୟ ବେଗରେ ପୃଥିବୀ ଆଦି ଭୂତମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟଭୂତମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଦେଇ ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ସଂହାର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୬୫ ॥ ଭଗବନ୍! ଏହି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ଜୀବ ପ୍ରମାଦବଶତଃ ସର୍ବଦା 'ଅମୁକ କରିବି, ସମୁକ କରିବି' ଭାବି ବୃଥା ଚିନ୍ତାରେ ଘାରି ହୁଏ । ଏପରି ଭାବରେ ତାର ଲୋଭ ବଢ଼ିଯାଏ ଏବଂ ସେ ବିଷୟାସକ୍ତିରେ ବୁଡ଼ିରହି କାଳର ଆକ୍ରମଣ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସାବଧାନ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସର୍ବଦା କାଳରୂପରେ ସଜାଗ ରହନ୍ତି । ଜିଭ ଲହ ଲହ କରୁଥିବା ଭୋକିଲା ସାପ ଯେପରି ଚଟ୍ କରି ମୂଷାକୁ ଗିଳିପକାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି କାଳରୂପରେ ଜୀବକୁ ହଠାତ୍ ନିଜ କବଳରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୬୬ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ଜୀବନଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଏ ବୋଲି ଜାଣିଥିବା କେଉଁ ପଣ୍ଡିତ ଭଲା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ ! ମୋର ପିତା ବ୍ରହ୍ମା ଏବଂ ଚଉଦମନୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଗ୍ଭର ନ କରି କେବଳ ଶ୍ରଦ୍ଧାବଶତଃ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳକୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ॥ ୬୭ ॥ ହେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ! ସାରା ଜଗତ୍ ରୁଦ୍ରରୂପ କାଳ ଭୟରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି । ତେଣୁ, ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ଆମମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଥା ଭୟଶୂନ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ॥ ୬୮ ॥

ଇଦଂ ଜପତ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ବିଶୁଦ୍ଧା ନୃପନନ୍ଦନାଃ ।
ସ୍ୱଧର୍ମମନୁତିଷ୍ଠନ୍ତୋ ଭଗବତ୍ୟର୍ପିତାଶୟାଃ ॥ ୬୯

ତମେବାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ସର୍ବଭୂତେଷ୍ୱବସ୍ଥିତମ୍ ।
ପୂଜୟଧ୍ୱଂ ଗୃଣନ୍ତଶ୍ଚ ଧ୍ୟାୟନ୍ତଶ୍ଚାସକୃଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୭୦

ଯୋଗାଦେଶମୁପାସାଦ୍ୟ ଧାରୟନ୍ତୋ ମୁନିବ୍ରତାଃ ।
ସମାହିତଧିୟଃ ସର୍ବ ଏତଦଭ୍ୟସତାଦୃତାଃ ॥ ୭୧

ଇଦମାହ ପୁରାସ୍ମାକଂ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱସୃକ୍ପତିଃ ।
ଭୃଗ୍ୱାଦୀନାମାତ୍ମଜାନାଂ ସିସୃକ୍ଷୁଃ ସଂସିସୃକ୍ଷତାମ୍ ॥ ୭୨

ତେ ବୟଂ ନୋଦିତାଃ ସର୍ବେ ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ପ୍ରଜେଶ୍ୱରାଃ ।
ଅନେନ ଧ୍ୱସ୍ତତମସଃ ସିସୃକ୍ଷ୍ମୋ ବିବିଧାଃ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୭୩

ଅଥେଦଂ ନିତ୍ୟଦା ଯୁକ୍ତୋ ଜପନ୍ନବହିତଃ ପୁମାନ୍ ।
ଅଚିରାଚ୍ଛ୍ରେୟ ଆପ୍ନୋତି ବାସୁଦେବପରାୟଣଃ ॥ ୭୪

ଶ୍ରେୟସାମିହ ସର୍ବେଷାଂ ଜ୍ଞାନଂ ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ପରମ୍ ।
ସୁଖଂ ତରତି ଦୁଷ୍ପାରଂ ଜ୍ଞାନନୌର୍ବ୍ୟସନାର୍ଣ୍ଣବମ୍ ॥ ୭୫

ଯ ଇମଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତୋ ମଦ୍‌ଗୀତଂ ଭଗବତ୍‌ସ୍ତବମ୍ ।
ଅଧୀୟାନୋ ଦୁରାରାଧ୍ୟଂ ହରିମାରାଧୟତ୍ୟସୌ ॥ ୭୬

ବିନ୍ଦତେ ପୁରୁଷୋଽମୁଷ୍ମାଦ୍‌ଯଦ୍‌ଯଦିଚ୍ଛତ୍ୟସତ୍ୱରମ୍ ।
ମଦ୍‌ଗୀତଗୀତାତ୍ସୁପ୍ରୀତାଚ୍ଛ୍ରେୟସାମେକବଲ୍ଲଭାତ୍ ॥ ୭୭

ଇଦଂ ଯଃ କଲ୍ୟ ଉତ୍ଥାୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତଃ ।
ଶୃଣୁୟାଚ୍ଛ୍ରାବୟେନ୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ମୁଚ୍ୟତେ କର୍ମବନ୍ଧନୈଃ ॥ ୭୮

ଗୀତଂ ମୟେଦଂ ନରଦେବନନ୍ଦନାଃ
ପରସ୍ୟ ପୁଂସଃ ପରମାତ୍ମନଃ ସ୍ତବମ୍ ।
ଜପନ୍ତ ଏକାଗ୍ରଧିୟସ୍ତପୋ ମହ-
ଚ୍ଚରଧ୍ୱମନ୍ତେ ତତ ଆପ୍‌ସ୍ୟଥେପ୍‌ସିତମ୍ ॥ ୭୯

(ସ୍ତୁତି ପରେ ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି ଶିବ କହିଲେ—) ରାଜକୁମାରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ସ୍ୱଧର୍ମ ଆଚରଣ କରି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରଟି ଜପ କର । ଭଗବାନ୍ ତୁମର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ॥ ୬୯ ॥ ତୁମେମାନେ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିଦ୍ୟମାନ ସେହି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ତବନ ଓ ଚିନ୍ତନ କରି ପୂଜନ କର ॥ ୭୦ ॥ ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଏହି ଯୋଗାଦେଶ ନାମକ ସ୍ତୋତ୍ର ଶୁଣାଇଦେଲି । ତୁମେମାନେ ଏହା ମନରେ ଧାରଣ କରି ମୁନିବ୍ରତ ଆଚରଣ କରିବା ସହିତ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ଏହା ଆଦରପୂର୍ବକ ଅଭ୍ୟାସ କର ॥ ୭୧ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଜଗତ୍‌ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପତି ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ରଖିଥିବା ତାଙ୍କର ଭୃଗୁ ଆଦି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମମାନଙ୍କୁ ଏହା ଶୁଣାଇଥିଲେ ॥ ୭୨ ॥ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଆମକୁ ଆଦେଶ ମିଳିବାରୁ ଆମେମାନେ ଏହି ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ନିଜ ନିଜର ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର କରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲୁ ॥ ୭୩ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଭଗବଦ୍‌ପରାୟଣ ପୁରୁଷ ଏହା ପ୍ରତ୍ୟହ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଜପ କରିବେ, ତାହାଙ୍କର ଶୀଘ୍ର କଲ୍ୟାଣ (ଉଦ୍ଧାର) ହୋଇଯିବ ॥ ୭୪ ॥ ଇହଲୋକରେ ସକଳପ୍ରକାର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୋକ୍ଷଦାୟକ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଜ୍ଞାନନୌକାରେ ବସିଥିବା ପୁରୁଷ ଏହି ଦୁସ୍ତର ସଂସାରସାଗରକୁ ଅନାୟାସରେ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୭୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା ବହୁତ କଠିନ ସତ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ କହିଥିବା ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରଟି ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ପାଠ କରନ୍ତି, ସେ ସହଜରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରୀତିଭାଜନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୭୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଓ ସକଳ କଲ୍ୟାଣର ଭଣ୍ଡାର । ତେଣୁ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତ ହୋଇ, ମୁଁ କହିଥିବା ଏହି ସ୍ତୋତ୍ରଗାନପୂର୍ବକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ଯେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କିଛି ମାଗିବେ, ସେ ତାହା ଅବିଳମ୍ବେ ଲାଭ କରିବେ ॥ ୭୭ ॥ ଯେ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି, ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ କର ଯୋଡ଼ି ଏହା ଶୁଣିବେ କିମ୍ବା ଶୁଣାଇବେ, ସେ ସକଳପ୍ରକାର କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୭୮ ॥ ହେ ରାଜକୁମାରଗଣ ! ମୁଁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ସ୍ତୋତ୍ର ଶୁଣାଇଲି, ଏହା ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଜପ କରି ତୁମେମାନେ ତପସ୍ୟା କର । ତପସ୍ୟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ ତୁମେମାନେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ଲାଭ କରିବ ॥ ୭୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ରୁଦ୍ରଗୀତଂ ନାମ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୨୪॥

ଅଥ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁରଞ୍ଜନ ଉପାଖ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ସନ୍ଦିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବାର୍ହିଷଦୈରଭିପୂଜିତଃ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ରାଜପୁତ୍ରାଣାଂ ତତ୍ରୈବାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରଃ ॥ ୧

ରୁଦ୍ରଗୀତଂ ଭଗବତଃ ସ୍ତୋତ୍ରଂ ସର୍ବେ ପ୍ରଚେତସଃ ।
ଜପନ୍ତସ୍ତେ ତପସ୍ତେପୁର୍ବର୍ଷାଣାମୟୁତଂ ଜଳେ ॥ ୨

ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଷଂ କ୍ଷତ୍ତଃ କର୍ମସ୍ୱାସକ୍ତମାନସମ୍ ।
ନାରଦୋଽଧ୍ୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞଃ କୃପାଳୁଃ ପ୍ରତ୍ୟବୋଧୟତ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରେୟସ୍ତ୍ୱଂ କତମଦ୍ ରାଜନ୍ କର୍ମଣାଽଽତ୍ମନ ଈହସେ ।
ଦୁଃଖହାନିଃ ସୁଖାବାପ୍ତିଃ ଶ୍ରେୟସ୍ତନ୍ନେହ ଚେଷ୍ୟତେ ॥ ୪

ରାଜୋବାଚ

ନ ଜାନାମି ମହାଭାଗ ପରଂ କର୍ମାପବିଦ୍ଧଧୀଃ ।
ବ୍ରୂହି ମେ ବିମଳଂ ଜ୍ଞାନଂ ଯେନ ମୁଚ୍ୟେୟ କର୍ମଭିଃ ॥ ୫

ଗୃହେଷୁ କୂଟଧର୍ମେଷୁ ପୁତ୍ରଦାରଧନାର୍ଥଧୀଃ ।
ନ ପରଂ ବିନ୍ଦତେ ମୂଢ଼ୋ ଭ୍ରାମ୍ୟନ୍ ସଂସାରବର୍ତ୍ମସୁ ॥ ୬

ନାରଦ ଉବାଚ

ଭୋ ଭୋଃ ପ୍ରଜାପତେ ରାଜନ୍ ପଶୂନ୍ ପଶ୍ୟ ତ୍ୱୟାଧ୍ୱରେ ।
ସଂଜ୍ଞାପିତାଞ୍ଜୀବସଙ୍ଘାନ୍ନିର୍ଘୃଣେନ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୭

ଏତେ ତ୍ୱାଂ ସମ୍ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତେ ସ୍ମରନ୍ତୋ ବୈଶସଂ ତବ ।
ସମ୍ପରେତମୟଃକୂଟୈଶ୍ଛିନ୍ଦନ୍ତ୍ୟୁତ୍ଥିତମନ୍ୟବଃ ॥ ୮

ଅତ୍ର ତେ କଥୟିଷ୍ୟେଽମୁମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ପୁରଞ୍ଜନସ୍ୟ ଚରିତଂ ନିବୋଧ ଗଦତୋ ମମ ॥ ୯

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱର ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ପ୍ରଚେତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗଭୀର ଭକ୍ତିଭାବରେ ପୂଜା କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସେହି ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥ ପ୍ରଚେତାମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଳରେ ଠିଆ ହୋଇ, ରୁଦ୍ର କହିଥିବା ସ୍ତୋତ୍ର ଜପ କରି କରି ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ସମୟରେ ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କ ମନ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ବହୁଳଭାବରେ ରସି ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟାରେ ବିଶାରଦ ପରମ ଦୟାଳୁ ନାରଦ ତାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ଏସବୁ କର୍ମଦ୍ୱାରା ତୁମେ ନିଜର କି କଲ୍ୟାଣ କରିବାକୁ ଗ୍ହୁଁଛ ? ସକଳ ଦୁଃଖନାଶ ଓ ପରମାନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତିର ନାମ ହିଁ କଲ୍ୟାଣ (ମୋକ୍ଷ); କିନ୍ତୁ ଏଭଳି କର୍ମଦ୍ୱାରା ତ ତାହା ମିଳିବ ନାହିଁ ।" ॥ ୩,୪ ॥

ରାଜା କହିଲେ—ହେ ମହାଭାଗ ! ମୋ ବୁଦ୍ଧି ତ କର୍ମକାଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ପରମକଲ୍ୟାଣ (ମୋକ୍ଷ) ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିନାହିଁ । ଆପଣ ମୋତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ଏହି କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇପାରିବି ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ କପଟ ଧର୍ମମୟ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ହିଁ ରହି ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଧନକୁ ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ଭାବେ, ସେ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ବାଟବଣା ହୋଇ ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ଘୂରିବୁଲେ । ତେଣୁ ସେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଏଣେ ଦେଖ; ତୁମେ ନିର୍ଦ୍ଦୟତାପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ହଜାର ହଜାର ପଶୁଙ୍କୁ ବଳି ଦେଇଛ, ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ହାଁ ॥ ୭ ॥ ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପୀଡ଼ା ଦେଇଛ, ସେମାନେ ତାହା ମନେ ରଖିଛନ୍ତି । ସେହି ପୀଡ଼ାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ, ସେମାନେ ତୁମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତୁମେ ମରିବା ପରେ ପରଲୋକକୁ ଯିବାକ୍ଷଣି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ନିଜ ନିଜର ଲୁହା ପରି ଶିଙ୍ଗରେ ତୁମକୁ ଭୁସି ପକାଇବେ ॥ ୮ ॥ ଏହି ବିଷୟରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଉପାଖ୍ୟାନ କହୁଛି; ଏହା ହେଉଛି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ଚରିତ । ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ॥ ୯ ॥

ଆସୀତ୍ ପୁରଞ୍ଜନୋ ନାମ ରାଜା ରାଜନ୍ ବୃହଚ୍ଛ୍ରବାଃ ।
ତସ୍ୟାବିଜ୍ଞାତନାମାଽଽସୀତ୍ ସଖାବିଜ୍ଞାତଚେଷ୍ଟିତଃ ॥ ୧୦

ସୋଽନ୍ୱେଷମାଣଃ ଶରଣଂ ବଭ୍ରାମ ପୃଥିବୀଂ ପ୍ରଭୁଃ ।
ନାନୁରୂପଂ ଯଦାବିନ୍ଦଦଭୂତ୍ସ ବିମନା ଇବ ॥ ୧୧

ନ ସାଧୁ ମେନେ ତାଃ ସର୍ବା ଭୂତଲେ ଯାବତୀଃ ପୁରଃ ।
କାମାନ୍ କାମୟମାନୋଽସୌ ତସ୍ୟ ତସ୍ୟୋପପତ୍ତୟେ ॥ ୧୨

ସ ଏକଦା ହିମବତୋ ଦକ୍ଷିଣେଷ୍ୱଥ ସାନୁଷୁ ।
ଦଦର୍ଶ ନବଭିର୍ଦ୍ୱାର୍ଭିଃ ପୁରଂ ଲକ୍ଷିତଲକ୍ଷଣାମ୍ ॥ ୧୩

ପ୍ରାକାରୋପବନାଟ୍ଟାଲପରିଖୈରକ୍ଷତୋରଣୈଃ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୌପ୍ୟାୟସୈଃ ଶୃଙ୍ଗୈଃ ସଂକୁଳାଂ ସର୍ବତୋ ଗୃହୈଃ ॥ ୧୪

ନୀଲସ୍ଫଟିକବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମୁକ୍ତାମରକତାରୁଣୈଃ ।
କ୍ଳୃପ୍ତହର୍ମ୍ୟସ୍ଥଲୀଂ ଦୀପ୍ତାଂ ଶ୍ରିୟା ଭୋଗବତୀମିବ ॥ ୧୫

ସଭାଚତ୍ୱରରଥ୍ୟାଭିରାକ୍ରୀଡାୟତନାପଣୈଃ ।
ଚୈତ୍ୟଧ୍ୱଜପତାକାଭିର୍ଯୁକ୍ତାଂ ବିଦ୍ରୁମବେଦିଭିଃ ॥ ୧୬

ପୁର୍ଯ୍ୟାସ୍ତୁ ବାହ୍ୟୋପବନେ ଦିବ୍ୟଦ୍ରୁମଲତାକୁଳେ ।
ନଦଦ୍ୱିହଙ୍ଗାଳିକୁଳକୋଲାହଳଜଳାଶୟେ ॥ ୧୭

ହିମନିର୍ଝରବିପ୍ରୁଷ୍ମତ୍କୁସୁମାକରବାୟୁନା ।
ଚଳତ୍ପ୍ରବାଳବିଟପନଳିନୀତଟସମ୍ପଦି ॥ ୧୮

ନାନାରଣ୍ୟମୃଗବ୍ରାତୈରନାବାଧେ ମୁନିବ୍ରତୈଃ ।
ଆହୂତଂ ମନ୍ୟତେ ପାନ୍ଥୋ ଯତ୍ର କୋକିଳକୂଜିତୈଃ ॥ ୧୯

ରାଜନ୍ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ପୁରଞ୍ଜନ ନାମକ ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ରାଜା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଅବିଜ୍ଞାତ ନାମରେ ଜଣେ ମିତ୍ର ଥିଲେ । ମିତ୍ରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ବିଷୟରେ କେହି ଜାଣିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ନାମ (ଅବିଜ୍ଞାତ) ଦିଆଯାଇଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ନିଜର ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଭଲ ସ୍ଥାନଟିଏ ଖୋଜି ଖୋଜି ସାରା ପୃଥିବୀ ବୁଲିଗଲେ ସିନା, ନିଜର ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ସ୍ଥାନଟିଏ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଟିକିଏ ବିଷଣ୍ଣ ପରି ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସେ ତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୋଗରେ ବୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ବିଭିନ୍ନ ନଗର ଖୋଜିଗଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ନଗର ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଦିନେ ସେ ହିମାଳୟର ଦକ୍ଷିଣଭାଗରେ ଥିବା ଶିଖରରେ କର୍ମଭୂମି ଭାରତଖଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ନବଦ୍ୱାରବିଶିଷ୍ଟ ନଗର ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ନଗରଟି ସବୁପ୍ରକାର ସୁଲକ୍ଷଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପାଚିରୀ, ବଗିଚା, ଅଟ୍ଟାଳିକା, ଗଡ଼ଖାଇ, ଝରକା ଓ ରାଜଦ୍ୱାରମାନ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ଏବଂ ନଗରରେ ସୁନା, ରୂପା ଓ ଲୁହାର ଗମ୍ବୁଜ ଥିବା ବିଶାଳ ଭବନମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ନଗରର ମହଲମାନଙ୍କର ମେଜିଆରେ ନୀଳା, ସ୍ଫଟିକ, ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ, ମୋତି ଓ ମର୍କତମଣି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ଏପରି କାନ୍ତିମାନ୍ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ନଗରୀଟି ନାଗମାନଙ୍କର ନଗରୀ ଭୋଗବତୀ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା ॥ ୧୫ ॥ ସେଠାରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ସଭାଭବନ, ଚୌଛକ, ସଡ଼କ, କ୍ରୀଡ଼ାଭବନ, ବଜାର, ବିଶ୍ରାମସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରବାଳର ଚଉତରା ସାଙ୍ଗକୁ ଧ୍ୱଜାପତାକା ପ୍ରଭୃତି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ନଗର ବାହାରେ ଦିବ୍ୟ ବୃକ୍ଷ-ଲତାମାନଙ୍କରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ଥାଏ; ତା ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ସରୋବର ଆଖିପାଖରେ ନାନାପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସରୋବରର ତଟଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ ବୃକ୍ଷ ରହିଥିଲା, ଡାଳ ଓ ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଝରଣାର ଶୀତଳ ଜଳକଣା ଧରି ସେଗୁଡ଼ିକ ବସନ୍ତପବନରେ ହଲୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏପରି ଭାବରେ ତଟବର୍ତ୍ତୀ ଭୂମିର ଶୋଭା ବଢ଼ାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ସେଠାକାର ବନ୍ୟଜନ୍ତୁମାନେ ମଧ୍ୟ ମୁନିମାନଙ୍କ ପରି ଅହିଂସାବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ କେହି କାହାର ଦୁଃଖଯନ୍ତ୍ରଣାର କାରଣ ହେଉ ନ ଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ କୋଇଲିମାନଙ୍କର କୁହୁ କୁହୁ ତାନ ବାରମ୍ବାର ଶୁଭୁଥିବାରୁ ବାଟୋଇମାନଙ୍କ ମନରେ ଭ୍ରମ ଜାତ ହୋଇଯାଉଥାଏ ଯେ, ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବଗିଚା ସତେ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ଡାକୁଛି ॥ ୧୯ ॥

ଯଦୃଚ୍ଛୟାଽଽଗତାଂ ତତ୍ର ଦଦର୍ଶ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମାମ୍ ।
ଭୃତ୍ୟୈର୍ଦଶଭିରାୟାନ୍ତୀମେକୈକଶତନାୟକୈଃ ॥ ୨୦

ପଞ୍ଚଶୀର୍ଷାହିନା ଗୁପ୍ତାଂ ପ୍ରତୀହାରେଣ ସର୍ବତଃ ।
ଅନ୍ୱେଷମାଣାମୃଷଭମପ୍ରୌଢାଂ କାମରୂପିଣୀମ୍ ॥ ୨୧

ସୁନାସାଂ ସୁଦତୀଂ ବାଲାଂ ସୁକପୋଲାଂ ବରାନନାମ୍ ।
ସମବିନ୍ୟସ୍ତକର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟାଂ ବିଭ୍ରତୀଂ କୁଣ୍ଡଳଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୨

ପିଶଙ୍ଗନୀବୀଂ ସୁଶ୍ରୋଣୀଂ ଶ୍ୟାମାଂ କନକମେଖଳାମ୍ ।
ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ କ୍ୱଣଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଚଳନ୍ତୀଂ ନୂପୁରୈର୍ଦେବତାମିବ ॥ ୨୩

ସ୍ତନୌ ବ୍ୟଞ୍ଜିତକୈଶୋରୌ ସମବୃତ୍ତୌ ନିରନ୍ତରୌ ।
ବସ୍ତ୍ରାନ୍ତେନ ନିଗୂହନ୍ତୀଂ ବ୍ରୀଡ଼ୟା ଗଜଗାମିନୀମ୍ ॥ ୨୪

ତାମାହ ଲଳିତଂ ବୀରଃ ସବ୍ରୀଡ଼ସ୍ମିତଶୋଭନାମ୍ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧେନାପାଙ୍ଗପୁଙ୍ଖେନ ସ୍ପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରେମୋଦ୍‌ଭ୍ରମଦ୍‌ଭ୍ରୁବା ॥ ୨୫

କା ତ୍ୱଂ କଞ୍ଜପଲାଶାକ୍ଷି କସ୍ୟାସୀହ କୁତଃ ସତି ।
ଇମାମୁପପୁରୀଂ ଭୀରୁ କିଂ ଚିକୀର୍ଷସି ଶଂସ ମେ ॥ ୨୬

କ ଏତେଽନୁପଥା ଯେ ତ ଏକାଦଶ ମହାଭଟାଃ ।
ଏତା ବା ଲଳନାଃ ସୁଭ୍ରୁ କୋଽୟଂ ତେଽହିଃ ପୁରଃସରଃ ॥ ୨୭

ତ୍ୱଂ ହ୍ରୀର୍ଭବାନ୍ୟସ୍ୟଥ ବାଗ୍‌ରମା ପତିଂ
ବିଚିନ୍ୱତୀ କିଂ ମୁନିବଦ୍‌ରହୋ ବନେ ।
ତ୍ୱଦଙ୍ଘ୍ରିକାମାପ୍ତସମସ୍ତକାମଂ
କ୍ୱ ପଦ୍ମକୋଶଃ ପତିତଃ କରାଗ୍ରାତ୍ ॥ ୨୮

ନାସାଂ ବରୋର୍ବନ୍ୟତମା ଭୁବିସ୍ପୃକ୍
ପୁରୀମିମାଂ ବୀରବରେଣ ସାକମ୍ ।

ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ବନଭୂମିରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଅକସ୍ମାତ୍ ଜଣେ ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ସହିତ ଦଶଜଣ ସେବକ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଥିଲେ ଶହ ଶହ ନାୟିକାଙ୍କର ପତି ॥ ୨୦ ॥ ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚଫଣିଆ ସର୍ପ ତାହାର ପ୍ରହରୀରୂପେ ରହିଥାଏ; ସେ ତା'ର ଚାରିପଟେ ବୁଲି ତାକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥାଏ । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲା ଜଣେ ସରଳା କିଶୋରୀ; ସେ ବିବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ବରଟିଏ ଖୋଜୁଥିଲା ॥ ୨୧ ॥ ତାର ନାସିକା, ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି, କପୋଳ ଓ ମୁଖ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ତାର ସୁନ୍ଦର ଓ ସମାନ ସମାନ କାନ ଦୁଇଟିରେ କୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲୁଥାଏ ॥ ୨୨॥ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଶ୍ୟାମଳ; ସୁନ୍ଦର କଟି; ପିନ୍ଧିଥାଏ ପୀତବର୍ଣ୍ଣର ଶାଢ଼ୀ; କଟିରେ ଥାଏ ସୁନାର ମେଖଳା ଏବଂ ସେ ଚାଲିବାବେଳେ ପାଦର ନୂପୁର ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ । ଅଧିକ କଣ କହିବା, ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଦେବୀ ପରି ଜଣା ପଡୁଥିଲା ॥ ୨୩ ॥ ସେହି ଗଜଗାମିନୀ ବାଳୀ ତା'ର କିଶୋରୀ ଅବସ୍ଥାର ସୂଚନା ଦେଉଥିବା ଗୋଲ ଗୋଲ ପୃଥୁଳ ସ୍ତନ ଦୁଇଟିକୁ ଲଜ୍ଜାବଶତଃ ବାରମ୍ବାର ନିଜ ଶାଢ଼ୀପଣତରେ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଉଥିଲା ॥ ୨୪ ॥

ସେହି ସୁନ୍ଦରୀର ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଟିଳ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀ ଏବଂ ପ୍ରେମଭରା ବକ୍ରଚାହାଣିରୂପୀ ଶରାଘାତରେ ବୀର ପୁରଞ୍ଜନ ଆହତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଲଜ୍ଜାଯୁକ୍ତ ମୃଦୁହାସରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥିବା ସେହି ଦେବୀଙ୍କୁ ମଧୁରକଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୨୫ ॥ "ହେ କମଳଲୋଚନା ! ତୁମେ କିଏ ଓ କାହା ଝିଅ? ହେ ସାଧ୍ୱୀ ! ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠୁ ଆସିଲ ଏବଂ ଏହି ନଗରୀ ନିକଟରେ ତୁମେ କଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ॥ ୨୬ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମ ସହିତ ଏ ଏକାଦଶତମ ମହାନ୍ ବୀରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଚାଳିତ ଏ ଦଶଜଣ ସେବକ କିଏ ଏବଂ ଏହି ସଖୀମାନେ ଓ ଆଗେ ଆଗେ ଚାଲିଥିବା ଏହି ସର୍ପଟି କିଏ ? ॥ ୨୭ ॥ ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ତୁମେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଲଜ୍ଜାଦେବୀ, ନା ଉମା, ନା ରମା, ନା ବ୍ରହ୍ମାଣୀ ? ଏହି ବନରେ ଏକାନ୍ତବାସ କରି ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛ କି ? ତୁମର ସ୍ୱାମୀ ତ କେବଳ ଏତିକି ଜାଣିବାମାତ୍ରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଓ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଯିବେ ଯେ, ତୁମେ ତାହାଙ୍କ ଶରଣ ଖୋଜୁଛ । ଆଚ୍ଛା, ତୁମେ ଯଦି ସାକ୍ଷାତ୍ ରମା, ତେବେ ତୁମ ହାତର ଲୀଳାକମଳଟି କେଉଁଠି ଖସି ପଡ଼ିଲା ? ॥ ୨୮ ॥ ହେ ସୁଭଗେ ! ତୁମେ ତ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ବି ହୋଇ ନ ଥିବ; କାରଣ ତୁମ ପାଦ ଭୂଇଁକୁ ଛୁଉଁଛି । ଆଚ୍ଛା, ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ମାନବୀ,

ଅର୍ହସ୍ୟଲଙ୍କର୍ତ୍ତୁମଦଭ୍ରକର୍ମଣା
ଲୋକଂ ପରଂ ଶ୍ରୀରିବ ଯଜ୍ଞପୁଂସା ॥ ୨୯

ଯଦେଷ ମାପାଙ୍ଗବିଖଣ୍ଡିତେନ୍ଦ୍ରିୟଂ
ସବ୍ରୀଡ଼ଭାବସ୍ମିତବିଭ୍ରମଦ୍‌ଭ୍ରୁବା ।
ତ୍ୱୟୋପସୃଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ମନୋଭବଃ
ପ୍ରବାଧତେଽଥାନୁଗୃହାଣ ଶୋଭନେ ॥ ୩୦

ତ୍ୱଦାନନଂ ସୁଭ୍ରୁ ସୁତାରଲୋଚନଂ
ବ୍ୟାଲମ୍ବିନୀଲାଳକବୃନ୍ଦସଂବୃତମ୍ ।
ଉନ୍ନୀୟ ମେ ଦର୍ଶୟ ବଲ୍‌ଗୁବାଚକଂ
ଯଦ୍‌ବ୍ରୀଡ଼ୟା ନାଭିମୁଖଂ ଶୁଚିସ୍ମିତେ ॥ ୩୧

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ପୁରଞ୍ଜନଂ ନାରୀ ଯାଚମାନମଧୀରବତ୍ ।
ଅଭ୍ୟନନ୍ଦତ ତଂ ବୀରଂ ହସନ୍ତୀ ବୀର ମୋହିତା ॥ ୩୨

ନ ବିଦାମ ବୟଂ ସମ୍ୟକ୍ କର୍ତ୍ତାରଂ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ଆତ୍ମନଶ୍ଚ ପରସ୍ୟାପି ଗୋତ୍ରଂ ନାମ ଚ ଯତ୍‌କୃତମ୍ ॥ ୩୩

ଇହାଦ୍ୟ ସନ୍ତମାତ୍ମାନଂ ବିଦାମ ନ ତତଃ ପରମ୍ ।
ଯେନେୟଂ ନିର୍ମିତା ବୀର ପୁରୀ ଶରଣମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୪

ଏତେ ସଖାୟଃ ସଖ୍ୟୋ ମେ ନରା ନାର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ମାନଦ ।
ସୁପ୍ତାୟାଂ ମୟି ଜାଗର୍ତ୍ତି ନାଗୋଽୟଂ ପାଳୟନ୍ ପୁରୀମ୍ ॥ ୩୫

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାଽଽଗତୋଽସି ଭଦ୍ରଂ ତେ ଗ୍ରାମ୍ୟାନ୍ କାମାନଭୀପ୍ସସେ ।
ଉଦ୍‌ବହିଷ୍ୟାମି ତାଂସ୍ତେଽହଂ ସ୍ୱବନ୍ଧୁଭିରରିନ୍ଦମ ॥ ୩୬

ଇମାଂ ତ୍ୱମଧିତିଷ୍ଠସ୍ୱ ପୁରୀଂ ନବମୁଖୀଂ ବିଭୋ ।
ମୟୋପନୀତାନ୍ ଗୃହ୍ଣାନଃ କାମଭୋଗାନ୍ ଶତଂ ସମାଃ ॥ ୩୭

ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯେପରି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସହିତ ରହି ବୈକୁଣ୍ଠର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ କରନ୍ତି, ତୁମେ ସେହିପରି ମୋ ସହିତ ରହି ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଗରୀକୁ ଅଳଙ୍କୃତ କର। ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ବଡ଼ ବୀର ଓ ପରାକ୍ରମୀ ରାଜା ॥ ୨୯ ॥ କିନ୍ତୁ ଆଜି ତୁମର କଟାକ୍ଷ ମୋର ମନକୁ ଅଣାୟତ୍ତ (ଚଞ୍ଚଳ) କରିଦେଲା। ତୁମର ଏ ଲାଜଭରା ଓ କାମଭାବ ଉଦ୍ରେକକାରୀ ମୃଦୁହାସ ମିଶ୍ରିତ ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗୀର ସଙ୍କେତ ପାଇ ବଳବାନ୍ କାମଦେବ ମୋତେ ପୀଡ଼ିତ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ହେ ସୁନ୍ଦରୀ ! ଏଥର ମୋ ଉପରେ ଟିକିଏ କୃପା କର ॥ ୩୦ ॥ ଆଗୋ ଶୁଚିସ୍ମିତା ! ତୁମର ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତା ଓ ସୁଗଠିତ ନୟନଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଅଳକାବଳିଦ୍ୱାରା ଘେରିହୋଇ ରହିଛି; ପୁଣି ତୁମର ବାକ୍ୟ ଅତି ମଧୁର ଓ ମନୋହର; ହେଲେ ସେହି ସୁନ୍ଦର ମୁହଁଟି ତ ଲାଜରେ ନଇଁଯାଇଛି। ଦୟା କରି ତୁମର ସେହି ସୁନ୍ଦର ମୁହଁ ଟେକି ମୋତେ ଟିକିଏ ଗ୍ରହଁନ୍ତନି !'' ॥ ୩୧ ॥

ନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ବୀରବର ! ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଅଧୀର ପରି ହୋଇ ଏପରି ମାଗୁଣି କରିବାରୁ, ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ମଧ୍ୟ ହସି ହସି ତାଙ୍କ କଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲା। ସେ ମଧ୍ୟ ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଖି ମୋହିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ॥ ୩୨ ॥

(ସେ କହିଲା–) ହେ ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ମୁଁ କାହାଠାରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି, ତାହା ଠିକ୍‌ଭାବେ ଜାଣେନା। ଏହାଛଡ଼ା ମୋର କିମ୍ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ନାମଗୋତ୍ର ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ଆମେ ଏବେ ଏହି ନଗରୀରେ ଅଛୁ— କେବଳ ଏତିକି ଛଡ଼ା ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଜାଣିନି। ଆମ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଏହି ନଗରୀଟି କିଏ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା ବି ଜାଣିନି ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପ୍ରିୟବର ! ଏହି ପୁରୁଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋ ସଖା ଓ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସଖୀ। ମୁଁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏହି ସର୍ପ ଜାଗ୍ରତ ରହି ଏହି ପୁରୀକୁ ରକ୍ଷା କରେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁଦମନ ! ମୋର ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ଆପଣ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ମୋର ସାଥୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖୁଥିବି ॥ ୩୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏହି ନବଦ୍ୱାରବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୀରେ ମୁଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିବା ଇଚ୍ଛିତ ବସ୍ତୁ ଭୋଗ କରି, ଆପଣ ଏଠାରେ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ନିବାସ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥

କଂ ନୁ ତ୍ୱଦନ୍ୟଂ ରମୟେ ହ୍ୟରତିଜ୍ଞମକୋବିଦମ୍ ।
ଅସମ୍ପରାୟାଭିମୁଖମଶ୍ୱସ୍ତନବିଦଂ ପଶୁମ୍ ॥ ୩୮

ଧର୍ମୋ ହ୍ୟତ୍ରାର୍ଥକାମୌ ଚ ପ୍ରଜାନନ୍ଦୋଽମୃତଂ ଯଶଃ ।
ଲୋକା ବିଶୋକା ବିରଜା ଯାନ୍ ନ କେବଲିନୋ ବିଦୁଃ ॥ ୩୯

ପିତୃଦେବର୍ଷିମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ ଭୂତାନାମାତ୍ମନଶ୍ଚ ହ ।
କ୍ଷେମ୍ୟଂ ବଦନ୍ତି ଶରଣଂ ଭବେଽସ୍ମିନ୍ ଯଦ୍ ଗୃହାଶ୍ରମଃ ॥ ୪୦

କା ନାମ ବୀର ବିଖ୍ୟାତଂ ବଦାନ୍ୟଂ ପ୍ରିୟଦର୍ଶନମ୍ ।
ନ ବୃଣୀତ ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ମାଦୃଶୀ ତ୍ୱାଦୃଶଂ ପତିମ୍ ॥ ୪୧

କସ୍ୟା ମନସ୍ତେ ଭୁବି ଭୋଗିଭୋଗୟୋଃ
ସ୍ତ୍ରିୟା ନ ସଜ୍ଜେଦ୍ଭୁଜୟୋର୍ମହାଭୁଜ ।
ଯୋଽନାଥବର୍ଗାଧିମଲଂ ଘୃଣୋଦ୍ଧତ-
ସ୍ମିତାବଲୋକେନ ଚରତ୍ୟପୋହିତୁମ୍ ॥ ୪୨

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତି ତୌ ଦମ୍ପତୀ ତତ୍ର ସମୁଦ୍ୟ ସମୟଂ ମିଥଃ ।
ତାଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ପୁରୀଂ ରାଜନ୍ ମୁମୁଦାତେ ଶତଂ ସମାଃ ॥ ୪୩

ଉପଗୀୟମାନୋ ଲଳିତଂ ତତ୍ର ତତ୍ର ଚ ଗାୟକୈଃ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ ପରିବୃତଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ହ୍ରଦିନୀମାବିଶଚ୍ଛୁଚୌ ॥ ୪୪

ସପ୍ତୋପରି କୃତା ଦ୍ୱାରଃ ପୁରସ୍ତସ୍ୟାସ୍ତୁ ଦ୍ୱେ ଅଧଃ ।
ପୃଥଗ୍‌ବିଷୟଗତ୍ୟର୍ଥଂ ତସ୍ୟାଂ ଯଃ କଶ୍ଚନେଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୫

ପଞ୍ଚ ଦ୍ୱାରସ୍ତୁ ପୌରସ୍ତ୍ୟା ଦକ୍ଷିଣୈକା ତଥୋତ୍ତରା ।
ପଶ୍ଚିମେ ଦ୍ୱେ ଅମୂଷାଂ ତେ ନାମାନି ନୃପ ବର୍ଣ୍ଣୟେ ॥ ୪୬

ଖଦ୍ୟୋତାଽଽବିର୍ମୁଖୀ ଚ ପ୍ରାଗ୍‌ଦ୍ୱାରାବେକତ୍ର ନିର୍ମିତେ ।
ବିଭ୍ରାଜିତଂ ଜନପଦଂ ଯାତି ତାଭ୍ୟାଂ ଦ୍ୟୁମତ୍ସଖଃ ॥ ୪୭

ମୁଁ ଭଲା ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ କାହା ସହିତ ରମଣ କରିବି ! ଅନ୍ୟମାନେ ତ ରତିସୁଖ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବିହିତ ବସ୍ତୁ ଭୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ପରଲୋକ ବିଷୟରେ ବିଚାର କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି କାଲି କଣ ହେବ, ସେଥିପ୍ରତି ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେମାନେ ପଶୁତୁଲ୍ୟ ॥ ୩୮ ॥ ଇହଲୋକରେ କେବଳ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ହିଁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ସନ୍ତାନସୁଖ, ମୋକ୍ଷ, ସୁଯଶ ଓ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଦିବ୍ୟଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇପାରେ। ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ଯତିମାନେ ଏସବୁ ବିଷୟରେ କଣ ବା ଜାଣିବେ ! ॥ ୩୯ ॥ ମହାପୁରୁଷମାନେ କହିଥାନ୍ତି, ଇହଲୋକରେ ପିତୃଗଣ, ଦେବତା, ଋଷି, ମନୁଷ୍ୟ, ଅନ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ତଥା ନିଜର ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ହେଉଛି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ବୀରବର ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ, ଉଦାରଚରିତ ଓ ସୁନ୍ଦର ବର ଯଦି ଆପେ ଆପେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ତେବେ ମୋ ପରି କେଉଁ ତରୁଣୀ ବା ଆପଣଙ୍କୁ ବରଣ ନ କରିବ ! ॥ ୪୧ ॥ ହେ ମହାବାହୁ ! ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଆପଣଙ୍କର ସର୍ପ ପରି ଗୋଲାକାର ସୁକୋମଳ ଭୁଜତଳେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇବାକୁ କେଉଁ କାମିନୀର ଚିତ୍ତ ଭଲା ଲୋଭ ନ କରିବ ! ଆପଣ ତ ଆପଣଙ୍କ ମଧୁର ମୃଦୁହାସମୟୀ କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋ ପରି ଅନାଥାମାନଙ୍କର ମାନସିକ ସନ୍ତାପ ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲଲେ—ରାଜନ୍ ! ସେହି ତରୁଣୀ ଓ ରାଜା ଏପରି ଭାବରେ ପରସ୍ପରର କଥାରେ ରାଜି ହୋଇ, ଶହେ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ପୁରୀରେ ରହି ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେଠାରେ ଗାୟକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ରହି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି। ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁରେ ପୁରଞ୍ଜନ ଅନେକ ନାରୀଙ୍କ ମେଳରେ ସରୋବରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୪୪ ॥ ସେହି ନଗରୀରେ ଯେଉଁ ନବଦ୍ୱାର ଥାଏ, ସେଥିରୁ ସାତଟି ଦ୍ୱାର ରହିଥାଏ ଉପରଭାଗରେ ଓ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ରହିଥାଏ ତଳଭାଗରେ। ନଗରୀର ରାଜା ବିଭିନ୍ନ ଦିଗକୁ ଯାଇପାରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହିସବୁ ଦ୍ୱାର ରହିଥାଏ ॥ ୪୫ ॥ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପାଞ୍ଚଟି ଦ୍ୱାର ଥାଏ ପୂର୍ବକୁ, ଗୋଟିଏ ଦକ୍ଷିଣକୁ, ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତରକୁ ଏବଂ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ଥାଏ ପଶ୍ଚିମକୁ। ସେହି ଦ୍ୱାରମାନଙ୍କର ନାମ କହୁଛି, ଶୁଣ ॥ ୪୬ ॥ ପୂର୍ବପଟରେ ପାଖାପାଖି ହୋଇ ଖଦ୍ୟୋତା ଓ ଆବିର୍ମୁଖୀ ନାମକ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ଥାଏ। ଉକ୍ତ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ବାଟେ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ତାହାଙ୍କ ମିତ୍ର ଦ୍ୟୁମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଭ୍ରାଜିତ ନାମକ ଦେଶକୁ ଯିବାଆସିବା

ନଳିନୀ ନାଳିନୀ ଚ ପ୍ରାଗ୍‌ଦ୍ୱାରାବେକତ୍ର ନିର୍ମିତେ ।
ଅବଧୂତସଖସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ବିଷୟଂ ଯାତି ସୌରଭମ୍ ॥ ୪୮

ମୁଖ୍ୟା ନାମ ପୁରସ୍ତାଦ୍ ଦ୍ୱାସ୍ତୟାଽଽପଣବହୂଦନୌ ।
ବିଷୟୌ ଯାତି ପୁରରାଡ୍ ରସଜ୍ଞବିପଣାନ୍ୱିତଃ ॥ ୪୯

ପିତୃହୂର୍ନୃପ ପୁର୍ଯ୍ୟା ଦ୍ୱାର୍ଦକ୍ଷିଣେନ ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ରାଷ୍ଟ୍ରଂ ଦକ୍ଷିଣପଞ୍ଚାଳଂ ଯାତି ଶ୍ରୁତଧରାନ୍ୱିତଃ ॥ ୫୦

ଦେବହୂର୍ନାମ ପୁର୍ଯ୍ୟା ଦ୍ୱା ଉତ୍ତରେଣ ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ରାଷ୍ଟ୍ରମୁତ୍ତରପଞ୍ଚାଳଂ ଯାତି ଶ୍ରୁତଧରାନ୍ୱିତଃ ॥ ୫୧

ଆସୁରୀ ନାମ ପଶ୍ଚାଦ୍ ଦ୍ୱାସ୍ତୟା ଯାତି ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ଗ୍ରାମକଂ ନାମ ବିଷୟଂ ଦୁର୍ମଦେନ ସମନ୍ୱିତଃ ॥ ୫୨

ନିର୍ଋତିର୍ନାମ ପଶ୍ଚାଦ୍ ଦ୍ୱାସ୍ତୟା ଯାତି ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ବୈଶସଂ ନାମ ବିଷୟଂ ଲୁବ୍ଧକେନ ସମନ୍ୱିତଃ ॥ ୫୩

ଅନ୍ଧାବମୀଷାଂ ପୌରାଣାଂ ନିର୍ବାକ୍‌ପେଶସ୍କୃତାବୁଭୌ ।
ଅକ୍ଷଣ୍ୱତାମଧିପତିସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ଯାତି କରୋତି ଚ ॥ ୫୪

ସ ଯର୍ହ୍ୟନ୍ତଃପୁରଗତୋ ବିଷୂଚୀନସମନ୍ୱିତଃ ।
ମୋହଂ ପ୍ରସାଦଂ ହର୍ଷଂ ବା ଯାତି ଜାୟାତ୍ମଜୋଦ୍ଭବମ୍ ॥ ୫୫

ଏବଂ କର୍ମସୁ ସଂସକ୍ତଃ କାମାତ୍ମା ବଞ୍ଚିତୋଽବୁଧଃ ।
ମହିଷୀ ଯଦ୍ ଯଦୀହେତ ତତ୍ତଦେବାନ୍ୱବର୍ତ୍ତତ ॥ ୫୬

କ୍ୱଚିତ୍‌ପିବନ୍ତ୍ୟାଂ ପିବତି ମଦିରାଂ ମଦବିହ୍ୱଳଃ ।
ଅଶ୍ନନ୍ତ୍ୟାଂ କ୍ୱଚିଦଶ୍ନାତି ଜକ୍ଷତ୍ୟାଂ ସହ ଜକ୍ଷତି ॥ ୫୭

କ୍ୱଚିଦ୍‌ଗାୟତି ଗାୟନ୍ତ୍ୟାଂ ରୁଦତ୍ୟାଂ ରୁଦତି କ୍ୱଚିତ୍ ।
କ୍ୱଚିଦ୍ଧସନ୍ତ୍ୟାଂ ହସତି ଜଳ୍ପନ୍ତ୍ୟାମନୁ ଜଳ୍ପତି ॥ ୫୮

କ୍ୱଚିଦ୍ଧାବତି ଧାବନ୍ତ୍ୟାଂ ତିଷ୍ଠନ୍ତ୍ୟାମନୁ ତିଷ୍ଠତି ।
ଅନୁ ଶେତେ ଶୟାନାୟାମନ୍ୱାସ୍ତେ କ୍ୱଚିଦାସତୀମ୍ ॥ ୫୯

କରନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ସେହିଦିଗରେ ଆଉ ଏକସ୍ଥାନରେ ନଳିନୀ ଓ ନାଳିନୀ ନାମକ ଆଉ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ସେହି ଦ୍ୱାର ଦୁଇଟି ବାଟେ ସେ ଅବଧୂତଙ୍କ ସହିତ ସୌରଭ ନାମକ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୮॥ ପୂର୍ବଦିଗରେ ମୁଖ୍ୟା ନାମକ ଯେଉଁ ପଞ୍ଚମ ଦ୍ୱାରଟି ଥାଏ, ସେହି ଦ୍ୱାରଦେଇ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ରସଜ୍ଞ ଓ ବିପଣଙ୍କଙ୍କ ସହିତ ଯଥାକ୍ରମେ ବହୂଦନ ଓ ଆପଣ ନାମକ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ନଗରୀଟିର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ଯେଉଁ ପିତୃହୂ ନାମକ ଦ୍ୱାରଟି ଥାଏ, ସେହି ଦ୍ୱାରଦେଇ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଶ୍ରୁତଧରଙ୍କ ସହିତ ଦକ୍ଷିଣପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥ ଉତ୍ତରପଟେ ଥିବା ଦେବହୂ ନାମକ ଦ୍ୱାରଦେଇ ସେ ସେହି ଶ୍ରୁତଧରଙ୍କ ସହିତ ହିଁ ଉତ୍ତରପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଥାଏ ଆସୁରୀ ନାମକ ଦ୍ୱାର; ସେହି ଦ୍ୱାରଦେଇ ସେ ଦୁର୍ମଦଙ୍କ ସହିତ ଗ୍ରାମକ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ତଥା ପଶ୍ଚିମ ପଟେ ନିର୍ଋତି ନାମକ ଯେଉଁ ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରଟି ଥାଏ, ସେହି ବାଟଦେଇ ଲୁବ୍ଧକଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ବୈଶସ ନାମକ ଦେଶକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥ ସେ ନଗରର ନିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ନିର୍ବାକ୍ ଓ ପେଶସ୍କୃତ ନାମକ ଦୁଇ ଜଣ ନାଗରିକ ଥିଲେ ଅନ୍ଧ। ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଚକ୍ଷୁଧାରୀ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେହି ଚକ୍ଷୁହୀନ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯା'ଆସ କରନ୍ତି ଏବଂ ନାନାପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥

ସେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସେବକ ବିଷୂଚୀନ ସହିତ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ହେତୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ମୋହ, ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ହର୍ଷ ଆଦି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ॥ ୫୫ ॥ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର୍ମରେ ଆସକ୍ତ ଥାଏ ଏବଂ କାମପରବଶ ହୋଇଥିବାରୁ ସେହି ମୂଢ଼ରାଜା ସ୍ତ୍ରୀଦ୍ୱାରା ଠକାମିରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥାନ୍ତି। ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତେବେଳେ ଯାହା କରୁଥାଏ, ସେ ତାହା ଅନୁକରଣ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୫୬ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ମଦ ପିଇଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ମଦ ପିଇ ମାତାଲ ହେଉଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ଭୋଜନ କଲେ, ସେ ଭୋଜନ କରୁଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ପାନ ଆଦି ଖାଇଲେ, ସେ ପାନ ଆଦି ଖାଉଥାନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୀତ ଗାଇଲେ, ସେ ଗୀତ ଗାଉଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ କାନ୍ଦିଲେ, ସେ କାନ୍ଦୁଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ହସିଲେ, ସେ ହସୁଥାନ୍ତି ; ସ୍ତ୍ରୀ କହିଲେ, ସେ କହୁଥାନ୍ତି ॥ ୫୮ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ କେଉଁଠିକୁ ଧାଇଁଲେ, ସେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ଠିଆ ହେଲେ, ସେ ଠିଆ ହେଉଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ଶୋଇଲେ ସେ ଶୋଉଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ବସିଲେ, ସେ ବସୁଥାନ୍ତି ॥ ୫୯ ॥

କ୍ୱଚିଚ୍ଛୃଣୋତି ଶୃଣ୍ୱନ୍ତ୍ୟାଂ ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟାମନୁ ପଶ୍ୟତି ।
କ୍ୱଚିଜ୍ଜିଘ୍ରତି ଜିଘ୍ରନ୍ତ୍ୟାଂ ସ୍ପୃଶନ୍ତ୍ୟାଂ ସ୍ପୃଶତି କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୬୦

କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଶୋଚତୀଂ ଜାୟାମନୁଶୋଚତି ଦୀନବତ୍ ।
ଅନୁ ହୃଷ୍ୟତି ହୃଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟାଂ ମୁଦିତାମନୁ ମୋଦତେ ॥ ୬୧

ବିପ୍ରଲବ୍ଧୋ ମହିଷ୍ୟୈବଂ ସର୍ବପ୍ରକୃତିବଞ୍ଚିତଃ ।
ନେଚ୍ଛନ୍ନନୁକରୋତ୍ୟଜ୍ଞଃ କ୍ଲୈବ୍ୟାତ୍କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗୋ ଯଥା ॥ ୬୨

ସ୍ତ୍ରୀ ଶୁଣିଲେ, ସେ ଶୁଣୁଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ଦେଖିଲେ, ସେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ କିଛି ଶୁଙ୍ଘିଲେ, ସେ ତାହା ଶୁଙ୍ଘୁଥାନ୍ତି ଓ ସ୍ତ୍ରୀ କୌଣସି ପଦାର୍ଥକୁ ଛୁଇଁଲେ, ସେ ବି ତାହା ଛୁଉଁଥାନ୍ତି ॥ ୬୦ ॥ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟା ଶୋକାକୁଳ ହେଲେ, ସେ ମଧ୍ୟ ଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥାନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀ ଖୁସୀ ହେଲେ, ସେ ଖୁସୀ ହେଉଥାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଆନନ୍ଦିତା ହେଲେ, ସେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚୁଥାନ୍ତି ॥ ୬୧ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ନିଜର ସୁନ୍ଦରୀ ରାଣୀର ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଇଥାନ୍ତି । ନିଜର ସମସ୍ତ ରାଜସ୍ୱଭାବ ହରାଇଦେଇ ସେ ପୋଷାମାଙ୍କଡ଼ ପରି ରାଣୀଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି ॥ ୬୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ପୁରଞ୍ଜନୋପାଖ୍ୟାନେ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୨୫॥

~~ 0 ~~

ଅଥ ଷଡ୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶିକାର କରିବା ଲାଗି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ବନକୁ ଯିବା ଓ ରାଣୀଙ୍କର କ୍ରୋଧ

ନାରଦ ଉବାଚ

ସ ଏକଦା ମହେଷ୍ୱାସୋ ରଥଂ ପଞ୍ଚାଶ୍ୱମାଶୁଗମ୍ ।
ଦ୍ୱୀଷଂ ଦ୍ୱିଚକ୍ରମେକାକ୍ଷଂ ତ୍ରିବେଣୁଂ ପଞ୍ଚବନ୍ଧୁରମ୍ ॥ ୧

ଏକରଶ୍ମ୍ୟେକଦମନମେକନୀଡ଼ଂ ଦ୍ୱିକୂବରମ୍ ।
ପଞ୍ଚପ୍ରହରଣଂ ସପ୍ତବରୂଥଂ ପଞ୍ଚବିକ୍ରମମ୍ ॥ ୨

ହୈମୋପସ୍କରମାରୁହ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ମାକ୍ଷୟେଷୁଧିଃ ।
ଏକାଦଶଚମୂନାଥଃ ପଞ୍ଚପ୍ରସ୍ଥମଗାଦ୍ ବନମ୍ ॥ ୩

ଚଚାର ମୃଗୟାଂ ତତ୍ର ଦୃପ୍ତ ଆତ୍ତେଷୁକାର୍ମୁକଃ ।
ବିହାୟ ଜାୟାମତଦର୍ହାଂ ମୃଗବ୍ୟସନଲାଲସଃ ॥ ୪

ଆସୁରୀଂ ବୃତ୍ତିମାଶ୍ରିତ୍ୟ ଘୋରାତ୍ମା ନିରନୁଗ୍ରହଃ ।
ନ୍ୟହନନ୍ନିଶିତୈର୍ବାଣୈର୍ବନେଷୁ ବନଗୋଚରାନ୍ ॥ ୫

ତୀର୍ଥେଷୁ ପ୍ରତିଦୃଷ୍ଟେଷୁ ରାଜା ମେଧ୍ୟାନ୍ ପଶୂନ୍ ବନେ ।
ଯାବଦର୍ଥମଲଂ ଲୁବ୍ଧୋ ହନ୍ୟାଦିତି ନିୟମ୍ୟତେ ॥ ୬

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଦିନେ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ଧନୁ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ କବଚ ଓ ଅକ୍ଷୟ ତୂଣୀର ଧରି ତାଙ୍କର ଏକାଦଶତମ ସେନାପତିଙ୍କ ସହିତ ପାଞ୍ଚଟି ଘୋଡ଼ା ଯୋଗ୍ଡ଼ ହୋଇଥିବା ଦ୍ରୁତଗାମୀ ରଥରେ ବସି ପଞ୍ଚପ୍ରସ୍ଥ ନାମକ ବନକୁ ଗ୍ଲିଲେ । ସେହି ରଥରେ ଥାଏ ଦୁଇଟି ଈଷାଦଣ୍ଡା, ଦୁଇଟି ଚକ, ଗୋଟିଏ ଅଖ, ତିନିଟି ଧ୍ୱଜଦଣ୍ଡ, ପାଞ୍ଚଟି ଦଉଡ଼ି, ଗୋଟିଏ ଲଗାମ, ଜଣେ ସାରଥି, ଗୋଟିଏ ବସିବା ସ୍ଥାନ, ଦୁଇଟି କୂବର (ଜୁଆଳିବାକୁଲି), ପାଞ୍ଚଟି ପ୍ରହରଣ (ଆୟୁଧ) ଓ ସାତଟି ଆବରଣ । ରଥଟି ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଗତିରେ ଗ୍ଲିପାରୁଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ସୁନାର ସାଜସରଞ୍ଜାମ ସବୁ ରହିଥିଲା ॥ ୧-୩ ॥ ନିଜ ପ୍ରିୟାକୁ ଛାଡ଼ି କ୍ଷଣଟିଏ ବି ବାହାରକୁ ଯିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଠିନ ଥିଲା ସତ, ତଥାପି ସେଦିନ ତାଙ୍କୁ ଶିକାରନିଶା ଏପରି ଘାରିଦେଲା ଯେ, ସେ କୌଣସି କଥାକୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ବଡ଼ ଗର୍ବରେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରି ଶିକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪ ॥ ଶିକାର କରୁ କରୁ, ଆସୁରୀବୃତ୍ତି ବଢ଼ିଯିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇଗଲା; ତେଣୁ ସେ ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣବାଣରେ ବହୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବନ୍ୟପଶୁଙ୍କୁ ବଧ କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥ ରାଜନ୍ ! ମାଂସରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତି ରଖିଥିବା ରାଜା କେବଳ ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରଦର୍ଶିତ କର୍ମ ନିମନ୍ତେ ବନକୁ ଯାଇ ଆବଶ୍ୟକତାନୁସାରେ ଅନିଷିଦ୍ଧ ପଶୁଙ୍କୁ ବଧ କରିପାରନ୍ତି; ଅନ୍ୟଥା ପଶୁହିଂସା କରିବା ଅନୁଚିତ । ଶାସ୍ତ୍ର ଏପରି ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ଯ ଏବଂ କର୍ମ ନିୟତଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ କୁର୍ବୀତ ମାନବଃ ।
କର୍ମଣା ତେନ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଜ୍ଞାନେନ ନ ସ ଲିପ୍ୟତେ ॥ ୭

ଯେଉଁ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଏପରି ଶାସ୍ତ୍ରନିୟତ କର୍ମ ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ସେ ସେହି କର୍ମଦ୍ୱାରା ଉପନ୍ନ ଜ୍ଞାନ ହେତୁ ସେହି କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୭ ॥

ଅନ୍ୟଥା କର୍ମ କୁର୍ବାଣୋ ମାନାରୂଢ଼ୋ ନିବଧ୍ୟତେ ।
ଗୁଣପ୍ରବାହପତିତୋ ନଷ୍ଟପ୍ରଜ୍ଞୋ ବ୍ରଜତ୍ୟଧଃ ॥ ୮

ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ନ ମାନି ମନଇଚ୍ଛା କର୍ମ କରିଗ୍ଲିଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଅଭିମାନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ତଥା ତ୍ରିଗୁଣମୟ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ତାର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ଅଧମ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ନିଏ ॥ ୮ ॥

ତତ୍ର ନିର୍ଭିନ୍ନଗାତ୍ରାଣାଂ ଚିତ୍ରବାଜୈଃ ଶିଲୀମୁଖୈଃ ।
ବିପ୍ଳବୋଽଭୂଦ୍ଦୁଃଖିତାନାଂ ଦୁଃସହଃ କରୁଣାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୯

ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଣରେ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ଅନେକ ଜୀବ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଇ ଓ ଛଟପଟ ହୋଇ ମରିଗଲେ । ତାଙ୍କର ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଜୀବସଂହାର ଦେଖି ଦୟାଳୁ ପୁରୁଷମାନେ ବହୁ ମନଦୁଃଖ କଲେ । ସେମାନେ ତାହା ସହ୍ୟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥

ଶଶାନ୍ ବରାହାନ୍ ମହିଷାନ୍ ଗବୟାନ୍ ରୁରୁଶଲ୍ୟକାନ୍ ।
ମେଧ୍ୟାନନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ବିବିଧାନ୍ ବିନିଘ୍ନନ୍ ଶ୍ରମମଧ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୧୦

ଏପରି ଭାବରେ ସେଠାରେ ଠେକୁଆ, ବାର୍‌ହା, ମହିଷ, ନୀଳଗାଈ, କୃଷ୍ଣମୃଗ, ଝିଙ୍କ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପଶୁ ବଧ କରି କରି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୦॥

ତତଃ କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍‌ପରିଶ୍ରାନ୍ତୋ ନିବୃତ୍ତୋ ଗୃହମେୟିବାନ୍ ।
କୃତସ୍ନାନୋଚିତାହାରଃ ସଂବିବେଶ ଗତକ୍ଲମଃ ॥ ୧୧

ଶେଷରେ କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ସେ ରାଜନବରକୁ ଫେରିଲେ । ସେଠାରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ରୀତିରେ ସ୍ନାନାଦି ସାରି ଖିଆପିଆ କରିବା ପରେ କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଆତ୍ମାନମର୍ହୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ଧୂପାଲେପସ୍ରଗାଦିଭିଃ ।
ସାଧ୍ୱଲଙ୍କୃତସର୍ବାଙ୍ଗୋ ମହିଷ୍ୟାମାଦଧେ ମନଃ ॥ ୧୨

ତା'ପରେ ସେ ଗନ୍ଧ, ଚନ୍ଦନ ଓ ମାଳା ଆଦିରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସବୁ ଅଙ୍ଗରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ଏତିକିବେଳେ ତାଙ୍କର ନିଜ ପ୍ରିୟା ପତ୍ନୀଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼ିଲା ॥ ୧୨ ॥

ତୃପ୍ତୋ ହୃଷ୍ଟଃ ସୁଦୃପ୍ତଶ୍ଚ କନ୍ଦର୍ପାକୃଷ୍ଟମାନସଃ ।
ନ ବ୍ୟଚଷ୍ଟ ବରାରୋହାଂ ଗୃହିଣୀଂ ଗୃହମେଧିନୀମ୍ ॥ ୧୩

ସେ ଭୋଜନରେ ତୃପ୍ତ, ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦିତ, ମଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଓ କାମରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ନିଜର ସୁନ୍ଦରୀ ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଖୋଜିଲେ; କିନ୍ତୁ ତାକୁ କେଉଁଠି ବି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥

ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ତ୍ରିୟୋଽପୃଚ୍ଛଦ୍ ବିମନା ଇବ ବେଦିଷତ୍ ।
ଅପି ବଃ କୁଶଳଂ ରାମାଃ ସେଶ୍ୱରୀଣାଂ ଯଥା ପୁରା ॥ ୧୪

ହେ ରାଜନ୍ ! ତେଣୁ ସେ ଟିକିଏ ବିରସ ହୋଇ ଅନ୍ତଃପୁରର ନାରୀମାନଙ୍କୁ ପଗ୍ଚରିଲେ, "ଆଗୋ ! ତୁମ ମହାରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ତୁମେସବୁ ଭଲ ଅଛ ତ ? ॥ ୧୪ ॥

ନ ତଥୈତର୍ହି ରୋଚନ୍ତେ ଗୃହେଷୁ ଗୃହସଂପଦଃ ।
ଯଦି ନ ସ୍ୟାଦ୍ ଗୃହେ ମାତା ପତ୍ନୀ ବା ପତିଦେବତା ।
ବ୍ୟଙ୍ଗେ ରଥ ଇବ ପ୍ରାଜ୍ଞଃ କୋ ନାମାସୀତ ଦୀନବତ୍ ॥ ୧୫

ମୋତେ କାହିଁକି ଏ ଘରର ଶୋଭାସମ୍ପଦ ଆଗ ପରି ମନୋହର ଦେଖା ଯାଉନି ! ସତରେ, ଯେଉଁ ଘରେ ମାଆ ନ ଥିବେ ଅଥବା ପତିପରାୟଣା ସ୍ତ୍ରୀ ନ ଥିବ, ସେହି ଘର ଚକ ନ ଥିବା ରଥ ଭଳି ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସେପରି ଘରେ ଭଲା କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମଣିଷ ଦୀନହୀନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିବ ! ॥ ୧୫ ॥

କ୍ୱ ବର୍ତ୍ତତେ ସା ଲଲନା ମଜ୍ଜନ୍ତଂ ବ୍ୟସନାର୍ଣ୍ଣବେ ।
ଯା ମାମୁଦ୍ଧରତେ ପ୍ରଜ୍ଞାଂ ଦୀପୟନ୍ତୀ ପଦେ ପଦେ ॥ ୧୬

ତେଣୁ ମୋତେ ଶୀଘ୍ର କୁହ, ମୋର ପ୍ରେୟସୀ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ । ମୁଁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିବିବେକ ହରାଇ ବସେ, ସେ ମୋତେ ସେହି ସଙ୍କଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ଦାସ୍ୟ ଊଚୁଃ

ନରନାଥ ନ ଜାନୀମସ୍ତ୍ୱତ୍ପ୍ରିୟା ଯଦ୍‌ବ୍ୟବସ୍ୟତି ।
ଭୂତଲେ ନିରବସ୍ତାରେ ଶୟାନାଂ ପଶ୍ୟ ଶତ୍ରୁହନ୍ ॥ ୧୭

ନାରଦ ଉବାଚ

ପୁରଞ୍ଜନଃ ସ୍ୱମହିଷୀଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟାବଧୂତାଂ ଭୁବି ।
ତତ୍‌ସଙ୍ଗୋନ୍ମଥିତଜ୍ଞାନୋ ବୈକ୍ଲବ୍ୟଂ ପରମଂ ଯଯୌ ॥ ୧୮

ସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଚା ହୃଦୟେନ ବିଦୂୟତା ।
ପ୍ରେୟସ୍ୟାଃ ସ୍ନେହସଂରମ୍ଭଲିଙ୍ଗମାତ୍ମନି ନାଭ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୧୯

ଅନୁନିନ୍ୟେଽଥ ଶନକୈର୍ବୀରୋଽନୁନୟକୋବିଦଃ ।
ପସ୍ପର୍ଶ ପାଦଯୁଗଳମାହ ଗୋତ୍ସଙ୍ଗଲାଲିତାମ୍ ॥ ୨୦

ପୁରଞ୍ଜନ ଉବାଚ

ନୂନଂ ତ୍ୱକୃତପୁଣ୍ୟାସ୍ତେ ଭୃତ୍ୟା ଯେଷ୍ୱୀଶ୍ୱରାଃ ଶୁଭେ ।
କୃତାଗସ୍‌ସ୍ୱାତ୍ମସାତ୍‌କୃତ୍ୱା ଶିକ୍ଷାଦଣ୍ଡଂ ନ ଯୁଞ୍ଜତେ ॥ ୨୧

ପରମୋଽନୁଗ୍ରହୋ ଦଣ୍ଡୋ ଭୃତ୍ୟେଷୁ ପ୍ରଭୁଣାର୍ପିତଃ ।
ବାଲୋ ନ ବେଦ ତତ୍ତନ୍ୱି ବନ୍ଧୁକୃତ୍ୟମମର୍ଷଣଃ ॥ ୨୨

ସା ତ୍ୱଂ ମୁଖଂ ସୁଦତି ସୁଭ୍ର୍ୱନୁରାଗଭାର-
ବ୍ରୀଡ଼ାବିଲମ୍ବବିଲସଦ୍ଧସିତାବଲୋକମ୍ ।
ନୀଲାଲକାଳିଭିରୁପସ୍କୃତମୁନ୍ନସଂ ନଃ
ସ୍ୱାନାଂ ପ୍ରଦର୍ଶୟ ମନସ୍ୱିନି ବଲ୍‌ଗୁବାକ୍ୟମ୍ ॥ ୨୩

ତସ୍ମିନ୍‌ଦଧେ ଦମମହଂ ତବ ବୀରପତ୍ନି
ଯୋଽନ୍ୟତ୍ର ଭୂସୁରକୁଲାତ୍‌କୃତକିଲ୍‌ବିଷସ୍ତମ୍ ।
ପଶ୍ୟେ ନ ବୀତଭୟମୁନ୍ମୁଦିତଂ ତ୍ରିଲୋକ୍ୟା-
ମନ୍ୟତ୍ର ବୈ ମୁରରିପୋରିତରତ୍ର ଦାସାତ୍ ॥ ୨୪

ଦାସୀମାନେ କହିଲେ—ମଣିମା ! ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟତମା ଆଜି କ'ଣ ଯେ ଗ୍ରହୁଁଛନ୍ତି, ଆମେ ଜାଣିପାରୁନୁ । ସେ ବିନା ବିଛଣାରେ ଖାଲି ଭୂଇଁଟାରେ କିପରି ଶୋଇଛନ୍ତି, ଦେଖୁନାହାନ୍ତି ! ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—ରାଜନ୍ ! ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିବିବେକ ହରାଇ ବସିଥିଲେ । ତେଣୁ ନିଜର ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ତଳେ ପଡ଼ିଛି ଦେଖି, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେ ଦୁଃଖିତ ହୃଦୟରେ ମଧୁର ବଚନଦ୍ୱାରା ତାକୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ନିଜ ପ୍ରେୟସୀଙ୍କ ଭିତରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଜାତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରଣୟକୋପର କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ସେ ତ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ମନାଇବାରେ ବଡ଼ କୁଶଳ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାକୁ ମନାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ତାର ପାଦ ଛୁଇଁଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାକୁ କୋଳରେ ବସାଇ ବଡ଼ ପ୍ରେମର ସହିତ କହିଲେ—॥ ୨୦ ॥

ପୁରଞ୍ଜନ କହିଲେ—ସୁନ୍ଦରି ! ସେବକ କିଛି ଭୁଲଭଟକା କରିଦେଲେ ତାର ପ୍ରଭୁ ଯଦି ତାକୁ ନିଜର ଅଧୀନ ବୋଲି ଭାବି ତାର ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କିଛି ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ତେବେ ସେହି ସେବକ ସତରେ ବଡ଼ ଅଭାଗା ॥ ୨୧ ॥ ସ୍ୱାମୀ (ମାଲିକ) ସେବକକୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ତ ପ୍ରକୃତରେ ସେବକ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅନୁଗ୍ରହ ହୋଇଥାଏ । କେବଳ ମୂର୍ଖ ସେବକ ହିଁ କ୍ରୋଧ ହେତୁ ତାର ମଙ୍ଗଳାକାଙ୍କ୍ଷୀ ପ୍ରଭୁ କରିଥିବା ଉପକାରକୁ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ଶୁଭ୍ରଦନ୍ତି ! ହେ ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତାରେ ବିଶୋଭିତା ମନସ୍ୱିନି ! ଏଥର ଏ କ୍ରୋଧ ଦୂର କର ଏବଂ ମୋତେ ନିଜର ବୋଲି ବୁଝି ପ୍ରଣୟଭାରରେ ତଥା ଲଜ୍ଜାରେ ଅବନତ ଏବଂ ମଧୁର ମୃଦୁହାସମୟୀ ଚାହାଣିରେ ସୁଶୋଭିତ ତୁମର ମନୋହର ମୁହଁ ଟିକିଏ ଦେଖାଅ । ସତରେ, ଭ୍ରମରଦଳ ପରି କଳା ମୁଠୁମୁଠୁ କେଶ ଉନ୍ନତ ନାସିକା ଓ ସୁମଧୁର ବାଣୀ ହେତୁ ତୁମର ମୁଖାରବିନ୍ଦ କେଡ଼େ ମନୋହର ନ ଦିଶେ ସତେ ! ॥ ୨୩ ॥ ଆଗୋ ବୀରପତ୍ନି ! ଯଦି କେହି ତୁମର କିଛି ଅପରାଧ କରିଥାଏ, ତେବେ ତା' ନାଆଁ କୁହ; ସେ ଯଦି ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳର ହୋଇ ନ ଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ତାକୁ ଏହିକ୍ଷଣି ଦଣ୍ଡ ଦେବି । ମୁଁ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏହି ତ୍ରିଲୋକରେ ଅଥବା ଏହାର ବାହାରେ ଏପରି କାହାକୁ ବି ଦେଖୁନାହିଁ, ଯେ କି ତୁମ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରି

ବକ୍ତ୍ରଂ ନ ତେ ବିତିଲକଂ ମଳିନଂ ବିହର୍ଷଂ
ସଂରମ୍ଭଭୀମମବିମୃଷ୍ଟମପେତରାଗମ୍ ।
ପଶ୍ୟେ ସ୍ତନାବପି ଶୁଚୋପହତୌ ସୁଜାତୌ
ବିମ୍ବାଧରଂ ବିଗତକୁଙ୍କୁମପଙ୍କରାଗମ୍ ॥ ୨୫

ତନ୍ମେ ପ୍ରସୀଦ ସୁହୃଦଃ କୃତକିଲ୍ବିଷସ୍ୟ
ସ୍ୱୈରଂ ଗତସ୍ୟ ମୃଗୟାଂ ବ୍ୟସନାତୁରସ୍ୟ ।
କା ଦେବରଂ ବଶଗତଂ କୁସୁମାସ୍ତ୍ରବେଗ-
ବିସ୍ରସ୍ତପୌଁସ୍ନମୁଶତୀ ନ ଭଜେତ କୃତ୍ୟେ ॥ ୨୬

ନିର୍ଭୟ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ରହିପାରିବ ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ମୁଁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବେ ବି ଏମିତି ତୁମ ମୁହଁ ସିନ୍ଦୂରବିନ୍ଦୁବିହୀନ, ମଳିନ, କ୍ରୋଧ ହେତୁ ଭୟଙ୍କର, କାନ୍ତିହୀନ ଓ ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ନ ଥିଲି, କି ତୁମର ସୁନ୍ଦର ସ୍ତନଯୁଗଳ ଶୋକାଶ୍ରୁରେ ଆର୍ଦ୍ର ତଥା ତୁମର ବିମ୍ବଫଳସଦୃଶ ଅଧର ସ୍ନିଗ୍ଧକେଶରର ଲାଲିମାରୁ ରହିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖି ନ ଥିଲି ॥ ୨୫ ॥ ମୁଁ ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସବଶତଃ ତୁମକୁ ନ କହି ଶିକାର କରିବାକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲି; ତେଣୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଅପରାଧୀ । ତଥାପି ମୋତେ ତୁମର ନିଜଲୋକ ବୋଲି ଜାଣି ମୋ ଉପରେ ଟିକିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଅ । କାମଦେବଙ୍କ ବିଷମ ବାଣରେ ଅଧୀର ହୋଇ ସର୍ବଦା ତୁମର ଅଧୀନରେ ରହୁଥିବା ତୁମର ପ୍ରିୟପତିଙ୍କୁ ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ତୁମ ଭଳି କାମିନୀ କାହିଁକି ସ୍ୱୀକାର ନ କରୁଛି ! ॥ ୨୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ପୁରଞ୍ଜନୋପାଖ୍ୟାନେ ଷଡ୍‌ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁରଞ୍ଜନପୁରୀ ଉପରେ ଚଣ୍ଡବେଗର ଆକ୍ରମଣ ତଥା କାଳକନ୍ୟା ଚରିତ

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ପୁରଞ୍ଜନଂ ସମ୍ୟଗ୍‌ବଶମାନୀୟ ବିଭ୍ରମୈଃ ।
ପୁରଞ୍ଜନୀ ମହାରାଜ ରେମେ ରମୟତୀ ପତିମ୍ ॥ ୧

ସ ରାଜା ମହିଷୀଂ ରାଜନ୍ ସୁସ୍ନାତାଂ ରୁଚିରାନନାମ୍ ।
କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନାଂ ତୃପ୍ତାମଭ୍ୟନନ୍ଦଦୁପାଗତାମ୍ ॥ ୨

ତୟୋପଗୂଢଃ ପରିରବ୍ଧକନ୍ଧରୋ
ରହୋଽନୁମନ୍ତ୍ରୈରପକୃଷ୍ଟଚେତନଃ ।
ନ କାଳରଂହୋ ବୁବୁଧେ ଦୁରତ୍ୟୟଂ
ଦିବା ନିଶେତି ପ୍ରମଦାପରିଗ୍ରହଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ —ମହାରାଜ ! ଏପରି ଭାବରେ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ନିଜର ବିବିଧ ସ୍ତ୍ରୀସୁଲଭ କଳାରେ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିଜ ବଶରେ ରଖି ଆନନ୍ଦରେ ବିହାର କରୁଥିଲା ॥ ୧ ॥ (ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ପ୍ରବୋଧନାରେ ସେ ମାନ ଦୂର କଲା) । ସେ ଭଲରୂପେ ସ୍ନାନ କରି, ଅନେକ ପ୍ରକାର ବେଶଭୂଷା ହୋଇ ତଥା ଭୋଜନାଦିରେ ତୃପ୍ତ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଲାରୁ, ରାଜା ସେହି ସୁନ୍ଦରବଦନୀ ରାଜମହିଷୀଙ୍କୁ ସାଦର ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ॥ ୨ ॥ ପୁରଞ୍ଜନୀ (ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ପତ୍ନୀ) ରାଜାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ଏବଂ ରାଜା ତାକୁ ଦୁଇବାହୁରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲେ । ତା'ପରେ ତା'ସହିତ ଏକାନ୍ତରେ ମନର ଅନୁକୂଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ କାମିନୀଠାରେ ହିଁ ଚିତ୍ତ ଲଗାଇ ରଖିଥିବାରୁ ଦିନ-ରାତି ରୂପରେ ଗଡ଼ି ଚାଲିଥିବା ଦୁର୍ଲଙ୍ଘନୀୟ କାଳ ଯେ ସରି ସରି ଯାଉଛି, ତାହା ସେ ଆଉ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥

ଶୟାନ ଉନ୍ନଦ୍ଧମଦୋ ମହାମନା
ମହାର୍ହତଳ୍ପେ ମହିଷୀଭୁଜୋପଧିଃ ।
ତାମେବ ବୀରୋ ମନୁତେ ପରଂ ଯତ-
ସ୍ତମୋଽଭିଭୂତୋ ନ ନିଜଂ ପରଂ ଚ ଯତ୍ ॥ ୪

ତୟୈବଂ ରମମାଣସ୍ୟ କାମକଶ୍ମଳଚେତସଃ ।
କ୍ଷଣାର୍ଦ୍ଧମିବ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟତିକ୍ରାନ୍ତଂ ନବଂ ବୟଃ ॥ ୫

ତସ୍ୟାମଜନୟତ୍‌ପୁତ୍ରାନ୍ ପୁରଞ୍ଜନ୍ୟାଂ ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ଶତାନ୍ୟେକାଦଶ ବିରାଡାୟୁଷୋଽର୍ଦ୍ଧମଥାତ୍ୟଗାତ୍ ॥ ୬

ଦୁହିତୃର୍ଦଶୋତ୍ତରଶତଂ ପିତୃମାତୃଯଶସ୍କରୀଃ ।
ଶୀଲୌଦାର୍ଯ୍ୟଗୁଣୋପେତାଃ ପୌରଞ୍ଜନ୍ୟଃ ପ୍ରଜାପତେ ॥ ୭

ସ ପଞ୍ଚାଳପତିଃ ପୁତ୍ରାନ୍ ପିତୃବଂଶବିବର୍ଦ୍ଧନାନ୍ ।
ଦାରୈଃ ସଂଯୋଜୟାମାସ ଦୁହିତୃଃ ସଦୃଶୈର୍ବରୈଃ ॥ ୮

ପୁତ୍ରାଣାଂ ଚ୍ଚାଭବନ୍ ପୁତ୍ରା ଏକୈକସ୍ୟ ଶତଂ ଶତମ୍ ।
ଯୈର୍ବୈ ପୌରଞ୍ଜନୋ ବଂଶଃ ପଞ୍ଚାଳେଷୁ ସମେଧିତଃ ॥ ୯

ତେଷୁ ତଦ୍‌ରିକ୍ଥହାରେଷୁ ଗୃହକୋଶାନୁଜୀବିଷୁ ।
ନିରୂଢେନ ମମତ୍ୱେନ ବିଷୟେଷ୍ୱନ୍ୱବଧ୍ୟତ ॥ ୧୦

ଈଜେ ଚ କ୍ରତୁଭିର୍ଘୋରୈର୍ଦୀକ୍ଷିତଃ ପଶୁମାରକୈଃ ।
ଦେବାନ୍ ପିତୃନ୍ ଭୂତପତୀନ୍ନାନାକାମୋ ଯଥା ଭବାନ୍ ॥ ୧୧

ଯୁକ୍ତେଷ୍ୱେବଂ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବାସକ୍ତଚେତସଃ ।
ଆସସାଦ ସ ବୈ କାଲୋ ଯୋଽପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୧୨

ଚଣ୍ଡବେଗ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ଗନ୍ଧର୍ବାଧିପତିର୍ନୃପ ।
ଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତସ୍ୟ ବଳିନଃ ଷଷ୍ଟ୍ୟୁତ୍ତରଶତତ୍ରୟମ୍ ॥ ୧୩

ଗନ୍ଧର୍ବ୍ୟସ୍ତାଦୃଶୀରସ୍ୟ ମୈଥୁନ୍ୟଶ୍ଚ ସିତାସିତାଃ ।
ପରିବୃତ୍ତ୍ୟା ବିଲୁମ୍ପନ୍ତି ସର୍ବକାମବିନିର୍ମିତାମ୍ ॥ ୧୪

ମଦରେ ମତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ମନସ୍ୱୀ ପୁରଞ୍ଜନ ନିଜ ପ୍ରିୟାର ଭୁଜ ଉପରେ ମଥା ରଖି ମହାମୂଲ୍ୟ ଶଯ୍ୟାରେ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ଲାଗୁଥିଲା, ସେହି ରମଣୀ ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବନର ପରମଲକ୍ଷ୍ୟ। ଅଜ୍ଞାନରେ ଆବୃତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଆତ୍ମା କିମ୍ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ଆଦୌ ନ ଥିଲା ॥ ୪ ॥

ରାଜନ୍ ! ଏପରି ଭାବରେ କାମାତୁର ଚିତ୍ତରେ ସେହି ରମଣୀ ସହିତ ବିହାର କରୁ କରୁ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ଯୁବାବୟସ ଅର୍ଦ୍ଧକ୍ଷଣ ପରି ବିତିଗଲା ॥ ୫ ॥ ହେ ପ୍ରଜାପତି ! ସେହି ରମଣୀ ପୁରଞ୍ଜନୀର ଗର୍ଭରୁ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ଏଗାର ଶହ ପୁତ୍ର ଓ ଶହେ ଦଶ ଜଣ କନ୍ୟା ଜାତ ହୋଇଥିଲେ। ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ମାତାପିତାଙ୍କର ସୁଯଶବର୍ଦ୍ଧକ ତଥା ସୁଶୀଳତା, ଉଦାରତା ଆଦି ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ। ସେମାନେ ପୌରଞ୍ଜନୀ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ହେଲେ। ସେତେବେଳକୁ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଆୟୁର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ବିତି ସାରିଲାଣି ॥ ୬,୭ ॥ ପାଞ୍ଚାଳରାଜ ପୁରଞ୍ଜନ ପିତୃବଂଶର ବୃଦ୍ଧି କରାଉଥିବା ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ଓ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ବରମାନଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଶହେ ଶହେ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ବୃଦ୍ଧି ଘଟିବାରୁ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ବଂଶ ସମଗ୍ର ପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ॥ ୯ ॥ ଏସବୁ ପୁତ୍ର, ପୌତ୍ର, ଗୃହ, ଧନଭଣ୍ଡାର, ସେବକ ଓ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ ମମତା ହୋଇଯିବାରୁ ସେ ବିଷୟସୁଖରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ତେଣୁ ତୁମ ପରି ସେ ମଧ୍ୟ ଅନେକପ୍ରକାର ଭୋଗ କାମନା କରି ଯଜ୍ଞ କରିବାକୁ ଦୀକ୍ଷା ନେଇ ନାନାପ୍ରକାର ପଶୁହିଂସାମୟ ଘୋର ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଭୂତପତିମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଜୀବନସାରା ଆତ୍ମକଲ୍ୟାଣକର କର୍ମ ପ୍ରତି ଅସାବଧାନ ରହି କେବଳ କୁଟୁମ୍ବପାଳନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ। ଶେଷରେ ସ୍ତ୍ରୀଲମ୍ପଟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୧୨ ॥

ରାଜନ୍ ! ଚଣ୍ଡବେଗ ନାମକ ଜଣେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ଅଛନ୍ତି। ତାହାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ଜଣ ମହାବଳବାନ୍ ଗନ୍ଧର୍ବ ରହନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ କଳା ଓ ଗୋରା ବର୍ଣ୍ଣର ଠିକ୍ ସେତିକି ସଂଖ୍ୟକ ଗନ୍ଧର୍ବୀ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଯୋଡ଼ି। ସେମାନେ ଜଣକପରେ ଜଣେ ପାଳି କରି ବୁଲି ବୁଲି ଭୋଗବିଳାସ ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ

ତେ ଚଣ୍ଡବେଗାନୁଚରାଃ ପୁରଞ୍ଜନପୁରଂ ଯଦା ।
ହର୍ତ୍ତୁମାରେଭିରେ ତତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟଷେଧତ୍‌ପ୍ରଜାଗରଃ ॥ ୧୫

ସ ସପ୍ତଭିଃ ଶତୈରେକୋ ବିଂଶତ୍ୟା ଚ ଶତଂ ସମାଃ ।
ପୁରଞ୍ଜନପୁରାଧ୍ୟକ୍ଷୋ ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ଯୁଯୁଧେ ବଲୀ ॥ ୧୬

କ୍ଷୀୟମାଣେ ସ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧେ ଏକସ୍ମିନ୍ ବହୁଭିର୍ଯୁଧା ।
ଚିନ୍ତାଂ ପରାଂ ଜଗାମାର୍ତ୍ତଃ ସରାଷ୍ଟ୍ରପୁରବାନ୍ଧବଃ ॥ ୧୭

ସ ଏବ ପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ମଧୁଭୁକ୍‌ପଞ୍ଚାଳେଷୁ ସ୍ୱପାର୍ଷଦୈଃ ।
ଉପନୀତଂ ବଳିଂ ଗୃହ୍ଣନ୍ ସ୍ତ୍ରୀଜିତୋ ନାବିଦଦ୍‌ଭୟମ୍ ॥ ୧୮

କାଳସ୍ୟ ଦୁହିତା କାଚିତ୍‌ତ୍ରିଲୋକୀଂ ବରମିଚ୍ଛତୀ ।
ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ତୀ ନ ବର୍ହିଷ୍ମନ୍ ପ୍ରତ୍ୟନନ୍ଦତ କଶ୍ଚନ ॥ ୧୯

ଦୌର୍ଭାଗ୍ୟେନାତ୍ମନୋ ଲୋକେ ବିଶ୍ରୁତା ଦୁର୍ଭଗେତି ସା ।
ଯା ତୁଷ୍ଟା ରାଜର୍ଷୟେ ତୁ ବୃତାଦାତ୍‌ପୂରବେ ବରମ୍ ॥ ୨୦

କଦାଚିଦଟମାନା ସା ବ୍ରହ୍ମଲୋକାନ୍ ମହୀଂ ଗତମ୍ ।
ବବ୍ରେ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଂ ମାଂ ତୁ ଜାନତୀ କାମମୋହିତା ॥ ୨୧

ମୟି ସଂରଭ୍ୟ ବିପୁଳମଦାଚ୍ଛାପଂ ସୁଦୁଃସହମ୍ ।
ସ୍ଥାତୁମର୍ହସି ନୈକତ୍ର ମଦ୍‌ଯାଚ୍ଞାବିମୁଖୋ ମୁନେ ॥ ୨୨

ତତୋ ବିହତସଙ୍କଳ୍ପା କନ୍ୟକା ଯବନେଶ୍ୱରମ୍ ।
ମୟୋପଦିଷ୍ଟମାସାଦ୍ୟ ବବ୍ରେ ନାମ୍ନା ଭୟଂ ପତିମ୍ ॥ ୨୩

ଋଷଭଂ ଯବନାନାଂ ତ୍ୱାଂ ବୃଣେ ବୀରେପ୍ସିତଂ ପତିମ୍ ।
ସଙ୍କଳ୍ପସ୍ତ୍ୱୟି ଭୂତାନାଂ କୃତଃ କିଲ ନ ରିଷ୍ୟତି ॥ ୨୪

ନଗରୀ ଲୁଟପାଟ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଚଣ୍ଡବେଗଙ୍କର ସେହି ଅନୁଚରମାନେ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ନଗରୀକୁ ମଧ୍ୟ ଲୁଟିବାକୁ ଆସିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଥିବା ପ୍ରଜାଗର ନାମକ ପାଞ୍ଚଫଣିଆ ସର୍ପ ପ୍ରତିରୋଧ କଲା ॥ ୧୫ ॥ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ଜଗି ରହିଥିବା ସେହି ମହାବଳବାନ ସର୍ପ ଏକାକୀ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାତଶହ କୋଡ଼ିଏ ଗନ୍ଧର୍ବଗନ୍ଧର୍ବୀଙ୍କ ସହିତ ଲଢ଼ିଚାଲିଲା ॥ ୧୬ ॥ ଏତେ ସଂଖ୍ୟକ ବୀରଙ୍କ ସହିତ ଏକାକୀ ଲଢ଼ି ଲଢ଼ି ପ୍ରଜାଗର (ସର୍ପ) ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲା । ତାହା ଦେଖି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଓ ନଗରୀରେ ରହୁଥିବା ବନ୍ଧୁମାନେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୂତମାନେ ପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶର ସେହି ନଗରରୁ ଆଦାୟ କରି ଆଣୁଥିବା କରକୁ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଷୟଭୋଗରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ସେ ସବୁବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀର ବଶ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଶତ୍ରୁଭୟ ବିଷୟରେ ଆଦୌ କିଛି ଜାଣିପାରି ନ ଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ! ସେପଟେ କାଳର ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଥାଏ । ସେ ନିଜପାଇଁ ବରପାତ୍ରଟିଏ ଖୋଜି ଖୋଜି ତ୍ରିଲୋକ ବୁଲିଆସିଲା ସିନା, ତାକୁ ବିବାହ କରିବାକୁ କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ସେହି କାଳକନ୍ୟା ଜରା ଥିଲା ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟହୀନା; ତେଣୁ ଲୋକେ ତାକୁ ଦୁର୍ଭଗା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ନିଜ ପିତାଙ୍କୁ ଯୌବନ ଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜର୍ଷି ପୁରୁ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ଥରେ ଜରାକୁ ବରଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ 'ରାଜ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି ହେଉ' ବୋଲି ବର ଦେଇଥିଲା ॥ ୨୦ ॥ ଦିନକର କଥା । ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଆସିଥାଏ । ସେ ବରପାତ୍ର ଖୋଜି ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମୋତେ ଦେଖି ପକାଇଲା । ମୁଁ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବୋଲି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ସେ କାମାତୁରା ହୋଇଥିବାରୁ ମୋତେ ପତିରୂପେ ବରିବାକୁ ଚାହିଁଲା ॥ ୨୧ ॥ ମୁଁ ତା ପ୍ରାର୍ଥନା ନ ରଖିବାରୁ ସେ ମୋ ଉପରେ କ୍ରୋଧ କରି ଘୋର ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲା, 'ତୁମେ ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ସ୍ୱୀକାର କଲ ନାହିଁ; ତେଣୁ ତୁମେ କେବେ ବି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିକ ଦିନ ରହିପାରିବ ନାହିଁ' ॥ ୨୨ ॥

ମୋ ପାଖରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଏବଂ ମୋର ସମ୍ମତି ନେଇ ସେ ଯବନରାଜ ଭୟ ପାଖକୁ ଯାଇ ତାକୁ ମନେ ମନେ ପତିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲା ଏବଂ କହିଲା, "ବୀରବର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯବନମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରେ ଓ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍ୱାମୀରୂପେ ବରଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ କିଛି ଇଚ୍ଛା କରି ଜୀବ କେବେ ନିରାଶ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୩,୨୪ ॥

ଦ୍ୱାବିମାବନୁଶୋଚନ୍ତି ବାଲାବସଦବଗ୍ରହୌ ।
ଯଲ୍ଲୋକଶାସ୍ତ୍ରୋପନତଂ ନ ରାତି ନ ତଦିଚ୍ଛତି ॥ ୨୫

ଅଥୋ ଭଜସ୍ୱ ମାଂ ଭଦ୍ର ଭଜନ୍ତୀଂ ମେ ଦୟାଂ କୁରୁ ।
ଏତାବାନ୍ ପୌରୁଷୋ ଧର୍ମୋ ଯଦାର୍ତ୍ତାନନୁକମ୍ପତେ ॥ ୨୬

କାଲକନ୍ୟୋଦିତବଚୋ ନିଶମ୍ୟ ଯବନେଶ୍ୱରଃ ।
ଚିକୀର୍ଷୁର୍ଦେବଗୁହ୍ୟଂ ସ ସସ୍ମିତଂ ତାମଭାଷତ ॥ ୨୭

ମୟା ନିରୂପିତସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ପତିରାତ୍ମସମାଧିନା ।
ନାଭିନନ୍ଦତି ଲୋକୋଽୟଂ ତ୍ୱାମଭଦ୍ରାମସମ୍ମତାମ୍ ॥ ୨୮

ତ୍ୱମବ୍ୟକ୍ତଗତିର୍ଭୁଙ୍କ୍ଷ୍ୱ ଲୋକଂ କର୍ମବିନିର୍ମିତମ୍ ।
ଯାହି ମେ ପୃତନାଯୁକ୍ତା ପ୍ରଜାନାଶଂ ପ୍ରଣେଷ୍ୟସି ॥ ୨୯

ପ୍ରଜ୍ୱାରୋଽୟଂ ମମ ଭ୍ରାତା ତ୍ୱଂ ଚ ମେ ଭଗିନୀ ଭବ ।
ଚରାମ୍ୟୁଭାଭ୍ୟାଂ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ନବ୍ୟକ୍ତୋ ଭୀମସୈନିକଃ ॥ ୩୦

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଲୋକଦୃଷ୍ଟିରୁ ବା ଶାସ୍ତ୍ରଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦାନ କରିବା ଯୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଦାନ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ଶାସ୍ତ୍ରଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ, ସେହି ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ଦୁରାଗ୍ରହୀ ଓ ମୂଢ଼; ତେଣୁ ସେମାନେ ଶୋଚନୀୟ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଭଦ୍ର ! ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିବାକୁ ଆସିଛି; ଆପଣ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନୁଗୃହୀତ କରନ୍ତୁ । ଦୀନଜନଙ୍କୁ ଦୟା କରିବା ହେଉଛି ପୁରୁଷର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଧର୍ମ ।'' ॥ ୨୬ ॥

କାଲକନ୍ୟାର କଥା ଶୁଣି ଯବନରାଜ ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି କହିଲା— ॥ ୨୭ ॥ ''ମୁଁ ମୋ ଯୋଗଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ତୁମ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାମୀ ଠିକ୍ କରିଛି । ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିଥାଅ; ତେଣୁ ତୁମକୁ କେହି ଭଲ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଲୋକେ ତୁମକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାନ୍ତି । ଏହି ସଂସାର କର୍ମରୁ ଜାତ ହୋଇଛି; ତେଣୁ ତୁମେ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ରହି ଏହି କର୍ମଜନିତ ସଂସାରକୁ (ନିଜର ପତିରୂପରେ) ବଳପୂର୍ବକ ଭୋଗ କର । ତୁମେ ମୋ ସେନା ସାହାଯ୍ୟରେ ସକଳ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ନାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯିବ; କେହି ବି ତୁମକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ଦେଖ, ଏହି ପ୍ରଜ୍ୱାର (ମରଣାନ୍ତକ ଜ୍ୱର) ହେଉଛି ମୋ ଭାଇ; ତୁମେ ମୋର ଭଉଣୀ ହୋଇଯାଅ । ତୁମେ ଭାଇଭଉଣୀ ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ମୁଁ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଗତିରେ ଭୟଙ୍କର ସେନା ନେଇ ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ବୁଲିବି ।'' ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପୁରଞ୍ଜନୋପାଖ୍ୟାନେ ସପ୍ତବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୨୭॥

ଅଥାଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କର ନାରୀଜନ୍ମ ଲାଭ ଏବଂ ଅବିଜ୍ଞାତଙ୍କ ଉପଦେଶ ଫଳରେ ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି

ନାରଦ ଉବାଚ

ସୈନିକା ଭୟନାମ୍ନୋ ଯେ ବର୍ହିଷ୍ମନ୍ ଦିଷ୍ଟକାରିଣଃ ।
ପ୍ରଜ୍ୱାରକାଲକନ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ବିଚେରୁରବନୀମିମାମ୍ ॥ ୧

ତ ଏକଦା ତୁ ରଭସା ପୁରଞ୍ଜନପୁରୀଂ ନୃପ ।
ରୁରୁଧୁର୍ଭୌମଭୋଗାଢ୍ୟାଂ ଜରତ୍ପନ୍ନଗପାଳିତାମ୍ ॥ ୨

କାଲକନ୍ୟାପି ବୁଭୁଜେ ପୁରଞ୍ଜନପୁରଂ ବଲାତ୍ ।
ଯୟାଭିଭୂତଃ ପୁରୁଷଃ ସଦ୍ୟୋ ନିଃସାରତାମିୟାତ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ —ରାଜନ୍ ! ଏଥର ଭୟ ନାମକ ଯବନରାଜଙ୍କର ଆଜ୍ଞାବହ ସୈନ୍ୟମାନେ ପ୍ରଜ୍ୱାର ଓ କାଳକନ୍ୟା ଜରା ସହିତ ଏହି ପୃଥିବୀର ସର୍ବତ୍ର ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧ ॥ ଥରେ ସେମାନେ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରଜାଗର ସର୍ପଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ସାଂସାରିକ ସୁଖସାମଗ୍ରୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରଞ୍ଜନପୁରୀକୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ତା'ପରେ ସେହି କାଳକନ୍ୟା ଜରା, ଯାହାର ହାତମୁଠାରେ ପଡ଼ିଗଲେ ପୁରୁଷ ଅତି ଶୀଘ୍ର ନିଃସାର ହୋଇଯାଏ, ସେ ଉକ୍ତ ପୁରୀର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାରରେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥୩॥

ତଯୋପଭୁଜ୍ୟମାନାଂ ବୈ ଯବନାଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ଦ୍ୱାର୍ଭିଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ସୁଭୃଶଂ ପ୍ରାର୍ଦୟନ୍ ସକଳାଂ ପୁରୀମ୍ ॥ ୪

ତସ୍ୟାଂ ପ୍ରପୀଡ୍ୟମାନାୟାମଭିମାନୀ ପୁରଞ୍ଜନଃ ।
ଅବାପୋରୁବିଧାଂସ୍ତାପାନ୍ କୁଟୁମ୍ବୀ ମମତାକୁଳଃ ॥ ୫

କନ୍ୟୋପଗୂଢ଼ୋ ନଷ୍ଟଶ୍ରୀଃ କୃପଣୋ ବିଷୟାତ୍ମକଃ ।
ନଷ୍ଟପ୍ରଜ୍ଞୋ ହୃତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟୋ ଗନ୍ଧର୍ବଯବନୈର୍ବଳାତ୍ ॥ ୬

ବିଶୀର୍ଣ୍ଣାଂ ସ୍ୱପୁରୀଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳାନନାଦୃତାନ୍ ।
ପୁତ୍ରାନ୍ ପୌତ୍ରାନୁଗାମାତ୍ୟାଞ୍ଜାୟାଂ ଚ ଗତସୌହୃଦାମ୍ ॥ ୭

ଆତ୍ମାନଂ କନ୍ୟୟା ଗ୍ରସ୍ତଂ ପଞ୍ଚାଳାନରିଦୂଷିତାନ୍ ।
ଦୁରନ୍ତଚିନ୍ତାମାପନ୍ନୋ ନ ଲେଭେ ତତ୍ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମ୍ ॥ ୮

କାମାନଭିଲଷନ୍ ଦୀନୋ ଯାତଯାମାଂଶ୍ଚ କନ୍ୟୟା ।
ବିଗତାତ୍ମଗତିସ୍ନେହଃ ପୁତ୍ରଦାରାଂଶ୍ଚ ଲାଲୟନ୍ ॥ ୯

ଗନ୍ଧର୍ବଯବନାକ୍ରାନ୍ତାଂ କାଳକନ୍ୟୋପମର୍ଦ୍ଦିତାମ୍ ।
ହାତୁଂ ପ୍ରଚକ୍ରମେ ରାଜା ତାଂ ପୁରୀମନିକାମତଃ ॥ ୧୦

ଭୟନାମ୍ନୋଽଗ୍ରଜୋ ଭ୍ରାତା ପ୍ରଜ୍ୱାରଃ ପ୍ରତ୍ୟୁପସ୍ଥିତଃ ।
ଦଦାହ ତାଂ ପୁରୀଂ କୃତ୍ସ୍ନାଂ ଭ୍ରାତୁଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ॥ ୧୧

ତସ୍ୟାଂ ସନ୍ଦହ୍ୟମାନାୟାଂ ସପୌରଃ ସପରିଚ୍ଛଦଃ ।
କୌଟୁମ୍ବିକଃ କୁଟୁମ୍ବିନ୍ୟା ଉପାତପ୍ୟତ ସାନ୍ୱୟଃ ॥ ୧୨

ଯବନୋପରୁଦ୍ଧାୟତନୋ ଗ୍ରସ୍ତାୟାଂ କାଳକନ୍ୟୟା ।
ପୁର୍ଯ୍ୟାଂ ପ୍ରଜ୍ୱାରସଂସୃଷ୍ଟଃ ପୁରପାଳୋଽନ୍ୱତପ୍ୟତ ॥ ୧୩

ସେପଟେ ସେହି ଯବନମାନେ (ରୋଗମାନେ) ମଧ୍ୟ କାଳକନ୍ୟା ଭୋଗ କରୁଥିବା ସେହି ନଗରୀ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ପଶିଗଲେ ଓ ନଗରୀ ଧ୍ୱଂସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪ ॥ ପୁରୀଟି ଏପରି ଦୁର୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯିବାରୁ ତାହାର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଅଭିମାନ ରଖିଥିବା ତଥା ମମତାଗ୍ରସ୍ତ, ବହୁକୁଟୁମ୍ବୀ, ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟ ନାନା ପ୍ରକାର କ୍ଳେଶରେ ଭୟଭୀତ ହେଲେ ॥ ୫ ॥

କାଳକନ୍ୟା (ଜରା) ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାରୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ଶ୍ରୀ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟାସକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଗୌରବ ବି ମଉଳି ପଡ଼ିଲା; ବିବେକଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଯବନମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲୁଟି ନେଇଗଲେ ॥ ୬॥ ପୁରଞ୍ଜନ ଦେଖିଲେ, ସାରା ନଗରୀଟା ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି; ପୁଅ, ନାତି, ଚାକରବାକର ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅନାଦର କଲେଣି; ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ନେହ କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଲାଣି; ଦେହ କାଳକନ୍ୟା ଜରାଦ୍ୱାରା ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି ଏବଂ ପାଞ୍ଚାଳଦେଶ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ କବଳରେ ପଡ଼ି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି । ଏସବୁ ଦେଖି ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଘୋର ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ିଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ସେହି ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର କୌଣସି ଉପାୟ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ ॥ ୭,୮ ॥ କାଳକନ୍ୟା ଜରାର ଆକ୍ରମଣ ହେତୁ ଭୋଗସବୁ ସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ, ପୁରଞ୍ଜନ ସେହି ଭୋଗକୁ ଝୁରି ଝୁରି ବହୁତ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ସେ ନିଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ; ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଧୁଜନଙ୍କ ସ୍ନେହରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଲାଳନପାଳନରେ ଲାଗିରହିଥିଲା ॥ ୯ ॥ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ସେହି ପୁରୀ ଛାଡ଼ିଚାଲିଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ; କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଯବନମାନେ ନଗରୀକୁ ଘେରାଉ କରି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ କାଳକନ୍ୟା ତାହାକୁ ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଇଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଯବନରାଜ ଭୟଙ୍କ ଭାଇ ପ୍ରଜ୍ୱାର ନିଜ ଭାଇଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ସେହି ସମଗ୍ର ପୁରୀଟିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦେଲା ॥ ୧୧ ॥ ନଗର ଜଳି ଉଠିବାରୁ ନଗରର ଲୋକେ, ଚାକରବାକର, ରାଜାଙ୍କ ପୁଅଝିଅ ଓ କୁଟୁମ୍ବର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ କୁଟୁମ୍ବପ୍ରିୟ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ॥ ୧୨ ॥ ନଗର କାଳକନ୍ୟା ହାତରେ ପଡ଼ିଗଲାଣି ଦେଖି ନଗରରକ୍ଷୀ ପାଞ୍ଚଫଣିଆ ସାପକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା; କାରଣ ସେ ରହୁଥିବା ସ୍ଥାନଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଯବନସେନାମାନେ ଅଧିକାର କରିନେଲେ ଏବଂ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜ୍ୱାର ଆକ୍ରମଣ କଲା ॥ ୧୩ ॥

ନ ଶେକେ ସୋଽବିତୁଂ ତତ୍ର ପୁରୁକୃଚ୍ଛ୍ରୋରୁବେପଥୁଃ ।
ଗନ୍ତୁମୈଚ୍ଛତ୍ତତୋ ବୃକ୍ଷକୋଟରାଦିବ ସାନଳାତ୍ ॥ ୧୪

ଶିଥିଳାବୟବୋ ଯର୍ହି ଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ହୃତପୌରୁଷଃ ।
ଯବନୈରରିଭୀ ରାଜନ୍ନୁପରୁଦ୍ଧୋ ରୁରୋଦ ହ ॥ ୧୫

ଦୁହିତୄଃ ପୁତ୍ରପୌତ୍ରାଂଶ୍ଚ ଜାମିଜାମାତୃପାର୍ଷଦାନ୍ ।
ସ୍ୱତ୍ୱାବଶିଷ୍ଟଂ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିଦ୍ ଗୃହକୋଶପରିଚ୍ଛଦମ୍ ॥ ୧୬

ଅହଂ ମମେତି ସ୍ୱୀକୃତ୍ୟ ଗୃହେଷୁ କୁମତିର୍ଗୃହୀ ।
ଦଧ୍ୟୌ ପ୍ରମଦୟା ଦୀନୋ ବିପ୍ରୟୋଗ ଉପସ୍ଥିତେ ॥ ୧୭

ଲୋକାନ୍ତରଂ ଗତବତି ମୟ୍ୟନାଥା କୁଟୁମ୍ବିନୀ ।
ବର୍ତ୍ତିଷ୍ୟତେ କଥଂ ତ୍ୱେଷା ବାଲକାନନୁଶୋଚତୀ ॥ ୧୮

ନ ମୟ୍ୟନାଶିତେ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ନାସ୍ନାତେ ସ୍ନାତି ମତ୍ପରା ।
ମୟି ରୁଷ୍ଟେ ସୁସଂତ୍ରସ୍ତା ଭର୍ତ୍ସିତେ ଯତବାଗ୍‌ଭୟାତ୍ ॥ ୧୯

ପ୍ରବୋଧୟତି ମାବିଜ୍ଞଂ ବ୍ୟୁଷିତେ ଶୋକକର୍ଶିତା ।
ବର୍ତ୍ମୈତଦ୍ ଗୃହମେଧୀୟଂ ବୀରସୂରପି ନେଷ୍ୟତି ॥ ୨୦

କଥଂ ନୁ ଦାରକା ଦୀନା ଦାରକୀର୍ବାପରାୟଣାଃ ।
ବର୍ତ୍ତିଷ୍ୟନ୍ତେ ମୟି ଗତେ ଭିନ୍ନନାବ ଇବୋଦଧୌ ॥ ୨୧

ଏବଂ କୃପଣୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଶୋଚନ୍ତମତଦର୍ହଣମ୍ ।
ଗ୍ରହୀତୁଂ କୃତଧୀରେନଂ ଭୟନାମାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୨୨

ପଶୁବଦ୍ ଯବନୈରେଷ ନୀୟମାନଃ ସ୍ୱକଂ କ୍ଷୟମ୍ ।
ଅନ୍ୱଦ୍ରବନ୍ନନୁପଥାଃ ଶୋଚନ୍ତୋ ଭୃଶମାତୁରାଃ ॥ ୨୩

ସେ ବିଚରା ନଗରୀ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯିବାରୁ, ଗଛରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲେ ଗଛ କୋରଡ଼ରେ ରହୁଥିବା ସାପ ଯେପରି ତା'ଭିତରୁ ବାହାରିଯିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ ସେହିପରି ଭୀଷଣ କଷ୍ଟରେ ସେଠାରୁ ପଳାଇଯିବାକୁ ବସିଲା ॥ ୧୪ ॥ ତାର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ତ ଶିଥିଳ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ତାର ସବୁଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସେଠାରୁ ପଳାଇଗଲାବେଳକୁ ଯବନ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାକୁ ଘେରି ଅଟକାଇ ଦେଲେ । ସେ ବିଚରା ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା ॥ ୧୫ ॥

ଗୃହାସକ୍ତ ପୁରଞ୍ଜନ ଦେହ-ଗେହରେ 'ମୁଁ-ମୋର' ପଣ ରଖିଥିବାରୁ, ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିସୁଦ୍ଧି ହଜି ଯାଇଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀର ପ୍ରେମପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ହୋଇଗଲା । ବିଚ୍ଛେଦର ସମୟ ଆସିଯିବାରୁ ସେ ନିଜର ପୁଅ, ଝିଅ, ନାତି, ବୋହୂ, ଜ୍ୱାଇଁ, ଚାକରବାକର, ଘର, ଧନସମ୍ପଦ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁଥିରେ ସେ ମମତା ରଖିଥିଲେ, ସେସବୁ ପାଇଁ ଏଭଳି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହାୟ ! ମୁଁ ପରଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ମୋ ପିଲାଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦେଖି ମୋର ବିଧବା ଭାର୍ଯ୍ୟା କିପରି ଦେହ ଧରି ରହିବ ! ପୁଅଝିଅଙ୍କ ଚିନ୍ତା ହିଁ ତାକୁ ଖାଇଯିବ । ସେ ତ ମୁଁ ଖାଉ ନ ଥିଲେ, ଖାଉ ନ ଥିଲା; ମୁଁ ଗାଧୋଉ ନ ଥିଲେ, ଗାଧୋଉ ନ ଥିଲା । ସେ ତ ସବୁବେଳେ ମୋରି ସେବାରେ ରତ ଥିଲା । ମୁଁ ଟିକିଏ ରାଗିଗଲେ, ସେ ଡରି ଯାଉଥିଲା; ମୁଁ ପଦେ ଗାଳି ଦେଲେ, ସେ ଭୟରେ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ମୋର କେଉଁଠି ଟିକିଏ ଭୁଲ ହୋଇଗଲେ, ସେ ମୋତେ ଚେତାଇ ଦେଉଥିଲା । ସେ ମୋତେ ଏତେ ଭଲ ପାଉଥିଲା ଯେ, ମୁଁ କିଛିଦିନ ବିଦେଶ ଚାଲିଗଲେ, ସେ ବିରହବ୍ୟଥାରେ ଶୁଖି କଣ୍ଟା ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ ବୀରମାତା ସତ, ହେଲେ ମୁଁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେ କଣ ଏ ଘର ଚଳାଇପାରିବ ! ମୁଁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ମୋରି ସାହାରା ଧରି ଚଳୁଥିବା ଏ ପୁଅଝିଅମାନେ କିପରି ବଞ୍ଚିବେ ! ସେମାନେ ତ, ମଝିଦରିଆରେ ବୋଇତ ଭାଙ୍ଗିଗଲେ ଯାତ୍ରୀମାନେ ବିକଳ ହେଲା ପରି ବିକଳ ହେବେ !" ॥ ୧୬-୨୧ ॥

ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏପରି ଶୋକ କରିବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା ସତ, ତଥାପି ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଏପରି ଦୁର୍ବଳମନା ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କ ପାଇଁ ବହୁତ ଶୋକ କଲେ । ଏତିକିବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଧରିନେବାକୁ ଭୟ ନାମକ ଯବନରାଜ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ଯବନମାନେ ତାଙ୍କୁ ପଶୁଙ୍କ ପରି ବାନ୍ଧି ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଟାଣି ଟାଣି ନେବାରୁ, ତାଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆତୁର

ପୁରୀଂ ବିହାୟୋପଗତ ଉପରୁଦ୍ଧୋ ଭୁଜଙ୍ଗମଃ ।
ଯଦା ତମେବାନୁ ପୁରୀ ବିଶୀର୍ଣ୍ଣା ପ୍ରକୃତିଂ ଗତା ॥ ୨୪

ବିକୃଷ୍ୟମାଣଃ ପ୍ରସଭଂ ଯବନେନ ବଳୀୟସା ।
ନାବିନ୍ଦତ୍ତମସାଽଽବିଷ୍ଟଃ ସଖାୟଂ ସୁହୃଦଂ ପୁରଃ ॥ ୨୫

ତଂ ଯଜ୍ଞପଶବୋଽନେନ ସଂଜ୍ଞପ୍ତା ଯେଽଦୟାଳୁନା ।
କୁଠାରୈଶ୍ଚିଚ୍ଛିଦୁଃ କ୍ରୁଦ୍ଧାଃ ସ୍ମରନ୍ତୋଽମୀବମସ୍ୟ ତତ୍ ॥ ୨୬

ଅନନ୍ତପାରେ ତମସି ମଗ୍ନୋ ନଷ୍ଟସ୍ମୃତିଃ ସମାଃ ।
ଶାଶ୍ୱତୀରନୁଭୂୟାର୍ତ୍ତିଂ ପ୍ରମଦାସଙ୍ଗଦୂଷିତଃ ॥ ୨୭

ତାମେବ ମନସା ଗୃହ୍ଣନ୍ ବଭୂବ ପ୍ରମଦୋତ୍ତମା ।
ଅନନ୍ତରଂ ବିଦର୍ଭସ୍ୟ ରାଜସିଂହସ୍ୟ ବେଶ୍ମନି ॥ ୨୮

ଉପଯେମେ ବୀର୍ଯ୍ୟପଣାଂ ବୈଦର୍ଭୀଂ ମଳୟଧ୍ୱଜଃ ।
ଯୁଧି ନିର୍ଜିତ୍ୟ ରାଜନ୍ୟାନ୍ ପାଣ୍ଡ୍ୟଃ ପରପୁରଞ୍ଜୟଃ ॥ ୨୯

ତସ୍ୟାଂ ସ ଜନୟାଞ୍ଚକ୍ର ଆତ୍ମଜାମସିତେକ୍ଷଣାମ୍ ।
ଯବୀୟସଃ ସପ୍ତ ସୁତାନ୍ ସପ୍ତ ଦ୍ରବିଡ଼ଭୂଭୃତଃ ॥ ୩୦

ଏକୈକସ୍ୟାଭବତ୍ତେଷାଂ ରାଜନ୍ନର୍ବୁଦମର୍ବୁଦମ୍ ।
ଭୋକ୍ଷ୍ୟତେ ଯଦ୍ୱଂଶଧରୈର୍ମହୀ ମନ୍ୱନ୍ତରଂ ପରମ୍ ॥ ୩୧

ଅଗସ୍ତ୍ୟଃ ପ୍ରାଗ୍ଦୁହିତରମୁପଯେମେ ଧୃତବ୍ରତାମ୍ ।
ଯସ୍ୟାଂ ଦୃଢ଼ଚ୍ୟୁତୋ ଜାତ ଇଧ୍ମବାହାତ୍ମଜୋ ମୁନିଃ ॥ ୩୨

ବିଭଜ୍ୟ ତନୟେଭ୍ୟଃ କ୍ଷ୍ମାଂ ରାଜର୍ଷିର୍ମଳୟଧ୍ୱଜଃ ।
ଆରିରାଧୟିଷୁଃ କୃଷ୍ଣଂ ସ ଜଗାମ କୁଳାଚଳମ୍ ॥ ୩୩

ହିତ୍ୱା ଗୃହାନ୍ ସୁତାନ୍ ଭୋଗାନ୍ ବୈଦର୍ଭୀ ମଦିରେକ୍ଷଣା ।
ଅନ୍ୱଧାବତ ପାଣ୍ଡ୍ୟେଶଂ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନେବ ରଜନୀକରମ୍ ॥ ୩୪

ହୋଇ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଚାଲିଲେ ॥୨୩॥ ଯବନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଟକ ରଖାଯାଇଥିବା ସର୍ପ ମଧ୍ୟ ସେହି ନଗରୀ ଛାଡ଼ି ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଚାଲିଗଲା। ସେ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେହି ନଗରୀଟି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ତାହାର କାରଣ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥୨୪॥ ମହାବଳୀ ଯବନରାଜ ଏପରି ଭାବରେ ବଳପୂର୍ବକ ଟାଣି ନେଇଯିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ପୁରଞ୍ଜନ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ନିଜର ହିତୈଷୀ ପୁରୁଣା ମିତ୍ର ଅବିଜ୍ଞାତଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥୨୫॥

ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ରାଜା ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞପଶୁମାନଙ୍କୁ ବଳି ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ପଶୁମାନେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ କ୍ରୋଧପୂର୍ବକ କୁରାଢ଼ିରେ ହାଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥୨୬॥ ସେ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ବିବେକହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅପାର ଅନ୍ଧକାରରେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତର କଷ୍ଟ ଭୋଗିଲେ। ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରଖିଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଏପରି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ପ୍ରାଣ ଗଲାବେଳେ ବି ପୁରଞ୍ଜନ ସ୍ତ୍ରୀ- ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ। ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମରେ ସେ ବିଦର୍ଭରାଜାଙ୍କ ଘରେ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାଟିଏ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨୮॥ ସେହି ବିଦର୍ଭନନ୍ଦିନୀ ବିବାହଯୋଗ୍ୟା ହୋଇଯିବାରୁ, ବିଦର୍ଭ ରାଜା ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ, ଯିଏ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରାକ୍ରମୀ ବୀର ହୋଇଥିବ, ସେ ହିଁ ସେହି କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିବ। ତେଣୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ନଗର ଜୟ କରିପାରୁଥିବା ପାଣ୍ଡ୍ୟନରେଶ ମହାରାଜ ମଳୟଧ୍ୱଜ ସମରଭୂମିରେ ସମସ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ଜୟ କରି ସେହି ବୈଦର୍ଭୀକୁ ବିବାହ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ମହାରାଜ ମଳୟଧ୍ୱଜ ଗୋଟିଏ ଶ୍ୟାମଲୋଚନା କନ୍ୟା ଏବଂ ସାତଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ; ପୁତ୍ରମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ଦ୍ରାବିଡ଼ଦେଶରେ ସାତ ଜଣ ରାଜା ହେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ; ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ମନ୍ୱନ୍ତର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତଥା ତା'ପରେ ବି ପୃଥ୍ୱୀଭୋଗ କରିବେ ॥ ୩୧ ॥ ରାଜା ମଳୟଧ୍ୱଜଙ୍କର ବଡ଼ ଝିଅଟି ଥିଲା ବଡ଼ ବ୍ରତଶୀଳା। ତାର ବିବାହ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଋଷିଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଗଲା। ତା' ଗର୍ଭରୁ ଦୃଢ଼ଚ୍ୟୁତ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା ଏବଂ ଦୃଢ଼ଚ୍ୟୁତଙ୍କର ଇଧ୍ମବାହ ନାମକ ପୁତ୍ର ହେଲା ॥ ୩୨ ॥

ଅନ୍ତକାଳରେ ରାଜା ମଳୟଧ୍ୱଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀ ବାଣ୍ଟିଦେଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆରାଧନା କରିବେ ବୋଲି ମଳୟ ପର୍ବତକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୩୩ ॥ ଚନ୍ଦ୍ରିକା (ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା) ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରେ, ମତ୍ତଲୋଚନା ବୈଦର୍ଭୀ ସେହିପରି ନିଜର ଘର, ପୁତ୍ର ଓ ସମସ୍ତ ଭୋଗକୁ ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ପାଣ୍ଡ୍ୟନରେଶଙ୍କର ଅନୁଗମନ

ତତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରବସା ନାମ ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ବଟୋଦକା ।
ତତ୍ପୁଣ୍ୟସଲିଳୈର୍ନିତ୍ୟମୁଭୟତ୍ରାତ୍ମନୋ ମୃଜନ୍ ॥ ୩୫

କନ୍ଦାଷ୍ଟିଭିର୍ମୂଳଫଳୈଃ ପୁଷ୍ପପର୍ଣ୍ଣୈସ୍ତୃଣୋଦକୈଃ ।
ବର୍ତ୍ତମାନଃ ଶନୈର୍ଗାତ୍ରକର୍ଶନଂ ତପ ଆସ୍ଥିତଃ ॥ ୩୬

ଶୀତୋଷ୍ଣବାତବର୍ଷାଣି କ୍ଷୁତ୍ପିପାସେ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟେ ।
ସୁଖଦୁଃଖେ ଇତି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାନ୍ୟଜୟତ୍ସମଦର୍ଶନଃ ॥ ୩୭

ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ପକ୍ୱକଷାୟୋ ନିୟମୈର୍ୟମୈଃ ।
ଯୁଯୁଜେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାତ୍ମାନଂ ବିଜିତାକ୍ଷାନିଲାଶୟଃ ॥ ୩୮

ଆସ୍ତେ ସ୍ଥାଣୁରିବୈକତ୍ର ଦିବ୍ୟଂ ବର୍ଷଶତଂ ସ୍ଥିରଃ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ନାନ୍ୟଦ୍ବେଦୋଦ୍ୱହନ୍ ରତିମ୍ ॥ ୩୯

ସ ବ୍ୟାପକତୟାଽଽତ୍ମାନଂ ବ୍ୟତିରିକ୍ତତୟାଽଽତ୍ମନି ।
ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ୍ୱପ୍ନ ଇବାମର୍ଶସାକ୍ଷିଣଂ ବିରରାମ ହ ॥ ୪୦

ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତୋକ୍ତେନ ଗୁରୁଣା ହରିଣା ନୃପ ।
ବିଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନଦୀପେନ ସ୍ଫୁରତା ବିଶ୍ୱତୋମୁଖମ୍ ॥ ୪୧

ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଚାତ୍ମାନଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ତଥାଽଽତ୍ମନି ।
ବୀକ୍ଷମାଣୋ ବିହାୟେକ୍ଷାମସ୍ମାଦୁପରରାମ ହ ॥ ୪୨

ପତିଂ ପରମଧର୍ମଜ୍ଞଂ ବୈଦର୍ଭୀ ମଳୟଧ୍ୱଜମ୍ ।
ପ୍ରେମ୍ଣା ପର୍ଯ୍ୟଚରଦ୍ଧିତ୍ୱା ଭୋଗାନ୍ ସା ପତିଦେବତା ॥ ୪୩

ଚୀରବାସା ବ୍ରତକ୍ଷାମା ବେଣୀଭୂତଶିରୋରୁହା ।
ବଭାବୁପ ପତିଂ ଶାନ୍ତା ଶିଖା ଶାନ୍ତମିବାନଳମ୍ ॥ ୪୪

କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେଠାରେ (ମଳୟ ପର୍ବତରେ) ଚନ୍ଦ୍ରବସା, ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ଓ ବଟୋଦକା ନାମରେ ତିନିଟି ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ସେହି ନଦୀମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି ମହାରାଜା ମଳୟଧ୍ୱଜ ପ୍ରତ୍ୟହ ନିଜର ଶରୀର ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ନିର୍ମଳ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସେଠାରେ ରହି ସେ କନ୍ଦ, ମୂଳ, ଫଳ, ମଞ୍ଜି, ପୁଷ୍ପ, ପତ୍ର, ତୃଣ ତଥା ଜଳରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରି କଠୋର ତପସ୍ୟା କଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଶରୀର ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୁଖିଗଲା ॥ ୩୬ ॥ ସେ ସର୍ବତ୍ର ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖି ଶୀତ-ଉଷ୍ଣ, ବର୍ଷା-ବାୟୁ, କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା, ପ୍ରିୟ-ଅପ୍ରିୟ ଓ ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି ସକଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ଜୟ କରିଗଲେ ॥୩୭॥ ତପ ଓ ଉପାସନାଦ୍ୱାରା ବାସନାମାନଙ୍କୁ ନିର୍ମୂଳ କରି ତଥା ଯମ-ନିୟମାଦିଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ମନକୁ ବଶ କରି ସେ ଆତ୍ମାରେ ବ୍ରହ୍ମଭାବନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସେ ଶହେ ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାଣୁ ପରି ନିଶ୍ଚଳ ଭାବରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ହିଁ ବସିରହିଲେ । ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ସୁଦୃଢ଼ ପ୍ରେମ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଏତେ ଦୀର୍ଘ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଶରୀରାଦିର ବି ଜ୍ଞାନ ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ରାଜନ୍ ! ଗୁରୁସ୍ୱରୂପ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିବା ତଥା ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସକଳ ଦିଗରୁ ସ୍ଫୁରିତ ହୋଇଥିବା ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାନଦୀପବଳରେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅନ୍ତଃକରଣର ବୃତ୍ତିର ପ୍ରକାଶକ ଆତ୍ମା ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ରହୁଥିବା ପରି ଦେହାଦି ସମସ୍ତ ଉପାଧିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି ତଥା ସେଥିରୁ ପୃଥକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏପରି ଅନୁଭବ କରି ସେ ସବୁଦିଗରୁ ଉଦାସୀନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୦,୪୧ ॥ ପୁଣି ସେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଏବଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମକୁ ଆତ୍ମାରେ ଅଭିନ୍ନରୂପରେ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସେହି ଅଭେଦ ଚିନ୍ତନ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସବୁଥିରୁ ସର୍ବଥା ଉପରତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୨ ॥

ରାଜନ୍ ! ସେହି ପର୍ବତରେ ରହି, ପତିବ୍ରତା ବୈଦର୍ଭୀ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ନିଜର ପରମ ଧର୍ମଜ୍ଞ ପତି ମଳୟଧ୍ୱଜଙ୍କର ସେବା କରିଚାଲିଥାନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ସେ ଚିରାଫଟା ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥାନ୍ତି; ବ୍ରତ ଉପବାସାଦି ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଶରୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃଶ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ମଥାର କେଶ ଯତ୍ନ ଅଭାବରୁ ଜଟା ବାନ୍ଧିଯାଇଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ପତିଦେବଙ୍କ ପାଖରେ ଧୂମବିହୀନ ରଡ଼ ନିଆଁ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ଶାନ୍ତ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପରି ଶୋଭା ପାଉଥିଲେ ॥୪୪॥

ଅଜାନତୀ ପ୍ରିୟତମଂ ଯଦୋପରତମଙ୍ଗନା ।
ସୁସ୍ଥିରାସନମାସାଦ୍ୟ ଯଥାପୂର୍ବମୁପାଚରତ୍ ॥ ୪୫

ଯଦା ନୋପଲଭେତାଙ୍ଘ୍ରାବୂଷ୍ମାଣଂ ପତ୍ୟୁରର୍ଚ୍ଚତୀ ।
ଆସୀତ୍‌ସଂବିଗ୍ନହୃଦୟା ଯୂଥଭ୍ରଷ୍ଟା ମୃଗୀ ଯଥା ॥ ୪୬

ଆତ୍ମାନଂ ଶୋଚତୀ ଦୀନମବନ୍ଧୁଂ ବିକ୍ଳବାଶ୍ରୁଭିଃ ।
ସ୍ତନାବାସିଚ୍ୟ ବିପିନେ ସୁସ୍ୱରଂ ପ୍ରରୁରୋଦ ସା ॥ ୪୭

ଉତ୍ତିଷ୍ଠୋତ୍ତିଷ୍ଠ ରାଜର୍ଷେ ଇମାମୁଦଧିମେଖଲାମ୍ ।
ଦସ୍ୟୁଭ୍ୟଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁଭ୍ୟୋ ବିଭ୍ୟତୀଂ ପାତୁମର୍ହସି ॥ ୪୮

ଏବଂ ବିଲପତୀ ବାଲା ବିପିନେଽନୁଗତା ପତିମ୍ ।
ପତିତା ପାଦୟୋର୍ଭର୍ତ୍ତୁ ରୁଦତ୍ୟଶ୍ରୂଣ୍ୟବର୍ତ୍ତୟତ୍ ॥ ୪୯

ଚିତିଂ ଦାରୁମୟୀଂ ଚିତ୍ୱା ତସ୍ୟାଂ ପତ୍ୟୁଃ କଳେବରମ୍ ।
ଆଦୀପ୍ୟ ଚାନୁମରଣେ ବିଳପନ୍ତୀ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୫୦

ତତ୍ର ପୂର୍ବତରଃ କଶ୍ଚିତ୍ ସଖା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ବଲ୍‌ଗୁନା ସାମ୍ନା ତାମାହ ରୁଦତୀଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୫୧

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

କା ତ୍ୱଂ କସ୍ୟାସି କୋ ବାୟଂ ଶୟାନୋ ଯସ୍ୟ ଶୋଚସି ।
ଜାନାସି କିଂ ସଖାୟଂ ମାଂ ଯେନାଗ୍ରେ ବିଚଚର୍ଥ ହ ॥ ୫୨

ଅପି ସ୍ମରସି ଚାତ୍ମାନମବିଜ୍ଞାତସଖଂ ସଖେ ।
ହିତ୍ୱା ମାଂ ପଦମନ୍ୱିଚ୍ଛନ୍ ଭୌମଭୋଗରତୋ ଗତଃ ॥ ୫୩

ହଂସାବହଂ ଚ ତ୍ୱଂ ଚାର୍ଯ୍ୟ ସଖାୟୌ ମାନସାୟନୌ ।
ଅଭୂତାମନ୍ତରା ବୌକଃ ସହସ୍ରପରିବତ୍ସରାନ୍ ॥ ୫୪

ଇତିମଧ୍ୟରେ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ପରଲୋକବାସୀ ହୋଇଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ପୂର୍ବ ପରି ସ୍ଥିର ଆସନରେ ବିରାଜମାନ ଥିଲେ । ସେହି ରହସ୍ୟ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ବୈଦର୍ଭୀ ପତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ପୂର୍ବ ପରି ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଚରଣସେବା କରୁ କରୁ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ, ପତିଙ୍କ ଚରଣରେ ଉଷ୍ମତା ବୋଲି ଟିକିଏ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେତିକିରୁ ସବୁ ଜାଣିପାରି, ମୃଗପଲରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯାଇଥିବା ମୃଗୀ ପରି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୬ ॥ ସେହି ଗହନ ବନରେ ନିଜକୁ ଏକାକିନୀ ଓ ଦୀନହୀନ ଅନୁଭବ କରି ସେ ଶୋକାକୁଳା ହୋଇ ଖୁବ୍‌ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଶ୍ରୁଧାରାରେ ତାଙ୍କର ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ଭିଜିଗଲା ॥ ୪୭ ॥ ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କହିଲେ, "ହେ ରାଜର୍ଷି ! ଉଠନ୍ତୁ, ଉଠନ୍ତୁ ! ଏହି ସସାଗରା ଧରା ଚୋର ଓ ଅଧାର୍ମିକ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଭୟଭୀତ ହେଉଛି । ଆପଣ ଏହାକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୪୮ ॥ ପତିଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଯାଇଥିବା ସେହି ଅବଳା ଏପରି ବିଳାପ କରି କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କ୍ରନ୍ଦନ କରି କରି ଅଶ୍ରୁ ବୁହାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଶେଷରେ କାଠ ଆଣି ଚିତା ସଜାଇବା ପରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଶବକୁ ତା'ଉପରେ ରଖିଦେଇ ସେ ଅଗ୍ନି ଲଗାଇଦେଲେ ଏବଂ ବିଳାପ କରି କରି ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଚିତାଗ୍ନିରେ ଝାସ ଦେଇ ସତୀ ହୋଇଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ ॥ ୫୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ତାଙ୍କର କେହି ଜଣେ ପୁରୁଣା ବନ୍ଧୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ସେହି କ୍ରନ୍ଦନରତା ଅବଳାଙ୍କୁ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ବୁଝାଇ କହିଲେ—॥ ୫୧ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ—ଆଗୋ, ତୁମେ କିଏ ? କାହାର କନ୍ୟା ? ଏ ଶୋଇଥିବା ପୁରୁଷ ଜଣକ କିଏ ? ଏହାଙ୍କ ପାଇଁ ତୁମେ କାହିଁକି ଏତେ ଶୋକ କରୁଛ ? ତୁମେ କଣ ମୋତେ ଚିହ୍ନିପାରୁନା ? ମୁଁ ହେଉଛି ତୁମର ସେହି ମିତ୍ର, ଯାହା ସହିତ ତୁମେ ବହୁଦିନ ପୂର୍ବେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲ ॥ ୫୨ ॥ ସଖେ ! କଣ ତୁମକୁ ମୋ'କଥା ମନେ ପଡୁନି ? ଦିନେ ମୁଁ ତୁମର ଅବିଜ୍ଞାତ ନାମକ ସଖା ନ ଥିଲି ? ତୁମେ ପୃଥିବୀଟାକୁ ଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନଲାଖି ନିବାସ ସ୍ଥାନଟିଏ ଖୋଜିବାକୁ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥିଲ—ଏଥର ମନେ ପଡ଼ିଲା ? ॥ ୫୩ ॥ ହେ ଆର୍ଯ୍ୟ ! ପ୍ରଥମେ ଆମେ ଦୁଇଜଣ ମିତ୍ର ମାନସନିବାସୀ ହଂସ ଥିଲେ । ଆମେ ଦୁଇଜଣ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ ଧରି

ସ ତ୍ୱଂ ବିହାୟ ମାଂ ବନ୍ଧୋ ଗତୋ ଗ୍ରାମ୍ୟମତିର୍ମହୀମ୍ ।
ବିଚରନ୍ ପଦମଦ୍ରାକ୍ଷୀଃ କୟାଚିନ୍ନିର୍ମିତଂ ସ୍ତ୍ରିୟା ॥ ୫୫

ପଞ୍ଚାରାମଂ ନବଦ୍ୱାରମେକପାଲଂ ତ୍ରିକୋଷ୍ଠକମ୍ ।
ଷଟ୍‌କୁଳଂ ପଞ୍ଚବିପଣଂ ପଞ୍ଚପ୍ରକୃତି ସ୍ତ୍ରୀଧବମ୍ ॥ ୫୬

ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥା ଆରାମା ଦ୍ୱାରଃ ପ୍ରାଣା ନବ ପ୍ରଭୋ ।
ତେଜୋଽବନ୍ନାନି କୋଷ୍ଠାନି କୁଳମିନ୍ଦ୍ରିୟସଂଗ୍ରହଃ ॥ ୫୭

ବିପଣସ୍ତୁ　　କ୍ରିୟାଶକ୍ତିର୍ଭୂତପ୍ରକୃତିରବ୍ୟୟା ।
ଶକ୍ତ୍ୟଧୀଶଃ ପୁମାଂସ୍ତ୍ୱତ୍ର ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ନାବବୁଧ୍ୟତେ ॥ ୫୮

ତସ୍ମିଂସ୍ତ୍ୱଂ ରାମୟା ସ୍ପୃଷ୍ଟୋ ରମମାଣୋଽଶ୍ରୁତସ୍ମୃତିଃ ।
ତତ୍ସଙ୍ଗାଦୀଦୃଶୀଂ ପ୍ରାପ୍ତୋ ଦଶାଂ ପାପୀୟସୀଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୫୯

ନ ତ୍ୱଂ ବିଦର୍ଭଦୁହିତା ନାୟଂ ବୀରଃ ସୁହୃତ୍ତବ ।
ନ ପତିସ୍ତ୍ୱଂ ପୁରଞ୍ଜନ୍ୟା ରୁଦ୍ଧୋ ନବମୁଖେ ଯୟା ॥ ୬୦

ମାୟା ହ୍ୟେଷା ମୟା ସୃଷ୍ଟା ଯତ୍‌ପୁମାଂସଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ସତୀମ୍ ।
ମନ୍ୟସେ ନୋଭୟଂ ଯଦ୍‌ବୈ ହଂସୌ ପଶ୍ୟାବୟୋର୍ଗତିମ୍ ॥ ୬୧

ଅହଂ ଭବାନ୍ନ ଚାନ୍ୟସ୍ତ୍ୱଂ ତ୍ୱମେବାହଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୱ ଭୋଃ ।
ନ ନୌ ପଶ୍ୟନ୍ତି କବୟଶ୍ଛିଦ୍ରଂ ଜାତୁ ମନାଗପି ॥ ୬୨

ଯଥା ପୁରୁଷ ଆତ୍ମାନମେକମାଦର୍ଶଚକ୍ଷୁଷୋଃ ।
ଦ୍ୱିଧାଭୂତମବେକ୍ଷେତ ତଥୈବାନ୍ତରମାବୟୋଃ ॥ ୬୩

ବିନା ନିବାସସ୍ଥାନରେ ରହିଥିଲେ ॥ ୫୪ ॥ କିନ୍ତୁ ମିତ୍ର ! ତୁମେ ବିଷୟଭୋଗ ଇଚ୍ଛା କରି, ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏଠାକୁ (ପୃଥିବୀକୁ) ଚାଲିଆସିଲ । ପୃଥିବୀରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ତୁମେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରିଥିବା ସ୍ଥାନ (ନଗରଟିଏ) ଦେଖିଲ ॥ ୫୫ ॥ ସେଥିରେ ପାଞ୍ଚଟି ବଗିଚା, ନଅଟି ଦ୍ୱାର, ଜଣେ ପ୍ରହରୀ, ତିନିଟି ପାଚିରୀ, ଛଅଟି ବୈଶ୍ୟକୁଳ ଏବଂ ପାଞ୍ଚଟି ବଜାର ଥିଲା । ନଗରଟି ପାଞ୍ଚ ଉପାଦାନକାରଣରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଥିଲା ସେହି ନଗରୀର ସ୍ୱାମିନୀ (ମାଲିକିଆଣୀ) ॥ ୫୬ ॥

ଭାଇ ! ବାସ୍ତବରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ଥିଲା ସେହି ପାଞ୍ଚଟି ବଗିଚା; ନଅ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଛିଦ୍ର ଥିଲା ନବଦ୍ୱାର; ତେଜ, ଜଳ ଓ ଅନ୍ନ ଥିଲା ତିନିଟି ପାଚିରୀ । ମନ ଓ ପାଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ—ଏ ଛଅଟି ଥିଲେ ଛଅପ୍ରକାର ବୈଶ୍ୟକୁଳ । କ୍ରିୟାଶକ୍ତିରୂପ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ହିଁ ଥିଲେ ବଜାର । ପଞ୍ଚଭୂତ ଥିଲେ ତାହାର କେବେ ବି କ୍ଷୟ ହେଉ ନ ଥିବା ଉପାଦାନ କାରଣ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି ହିଁ ଥିଲା ନଗରୀର ସ୍ୱାମିନୀ । ତାହା ଏପରି ଏକ ନଗରୀ ଥିଲା, ଯେଉଁଠି ପ୍ରବେଶ କଲେ ପୁରୁଷ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ—ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଏ ॥ ୫୭,୫୮ ॥ ଭାଇ ! ସେହି ନଗରୀରେ ତାହାର ସ୍ୱାମିନୀର ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି, ତା'ସହିତ ବିହାର କରୁ କରୁ ତୁମେ ବି ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଗଲ । ତାହାରି ସଙ୍ଗରେ ରହି ତୁମର ଏପରି ଦଶା ହୋଇଗଲା ॥ ୫୯ ॥

ଦେଖ; ତୁମେ ବିଦର୍ଭରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା ନୁହଁ, କି ଏହି ବୀର ମଳୟଧ୍ୱଜ ତୁମର ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ତୁମକୁ ନବଦ୍ୱାରବିଶିଷ୍ଟ ନଗରୀରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା, ତୁମେ ସେହି ପୁରଞ୍ଜନୀର ସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ନୁହଁ ॥ ୬୦ ॥ ତୁମେ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ନିଜକୁ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ବୋଲି ଭାବିଥିଲ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବୁଛ—ଏସବୁ ହେଉଛି ମୁଁ ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ମାୟା । ବାସ୍ତବରେ ତୁମେ ପୁରୁଷ ନୁହଁ, କି ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହଁ । ତୁମେ ଓ ମୁଁ—ଆମେ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛେ ହଂସ; ତାହା ହିଁ ଆମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ । ତାହା ଅନୁଭବ କର ॥ ୬୧ ॥

ହେ ମିତ୍ର ! ମୁଁ (ଈଶ୍ୱର) ଯାହା, ତୁମେ (ଜୀବ)ମଧ୍ୟ ତାହା । ତୁମେ ମୋଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହଁ । ତୁମେ ଭଲରୂପେ ବିଚାର କରି ଦେଖ, ତୁମେ ଯିଏ, ମୁଁ ବି ସିଏ । ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷମାନେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୬୨ ॥ ଯେପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରକାରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଖି ଡୋଳାରେ ଆଉ ପ୍ରକାରେ ଦେଖାଯାଏ, ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମା ସେହିପରି ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟାର ଉପାଧି ଭେଦରେ ନିଜକୁ ଈଶ୍ୱର ଓ ଜୀବରୂପରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଦେଖେ ॥ ୬୩ ॥

ଏବଂ ସ ମାନସୋ ହଂସୋ ହଂସେନ ପ୍ରତିବୋଧିତଃ ।
ସ୍ୱସ୍ଥସ୍ତଦ୍‌ବ୍ୟଭିଚ୍ଛେଦେଣ ନଷ୍ଟାମାପ ପୁନଃ ସ୍ମୃତିମ୍ ॥ ୬୪

ଏପରି ଭାବରେ ହଂସ (ଈଶ୍ୱର) ସାବଧାନ କରିଦେବାରୁ, ସେହି ମାନସସରୋବରର ହଂସ (ଜୀବ) ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ନିଜ ମିତ୍ରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ତାହାର ଯେଉଁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲୋପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ତାହା ସେ ପୁଣି ଫେରିପାଇଲା ॥ ୬୪ ॥

ବର୍ହିଷ୍ମନ୍ନେତଦଧ୍ୟାତ୍ମଂ ପାରୋକ୍ଷ୍ୟେଣ ପ୍ରଦର୍ଶିତମ୍ ।
ଯତ୍‌ପରୋକ୍ଷପ୍ରିୟୋ ଦେବୋ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ॥ ୬୫

ହେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ! ମୁଁ ତୁମକୁ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ ଏହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲି; କାରଣ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଏପରି ପରୋକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣନ ହିଁ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ଲାଗେ ॥ ୬୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ
ପୁରଞ୍ଜନୋପାଖ୍ୟାନେଽଷ୍ଟାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥୨୮॥

ଅଥୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁରଞ୍ଜନ ଉପାଖ୍ୟାନର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ

ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିରୁବାଚ

ଭଗବଂସ୍ତେ ବଚୋଽସ୍ମାଭିର୍ନ ସମ୍ୟଗବଗମ୍ୟତେ ।
କବୟସ୍ତଦ୍‌ବିଜାନନ୍ତି ନ ବୟଂ କର୍ମମୋହିତାଃ ॥ ୧

ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ କଥାର ଅଭିପ୍ରାୟ ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ। ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ହିଁ ଏସବୁର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିପାରିବେ; ମୋ ପରି କର୍ମମୋହିତ ଜୀବ ବୁଝିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ପୁରୁଷଂ ପୁରଞ୍ଜନଂ ବିଦ୍ୟାଦ୍‌ଯଦ୍ ବ୍ୟନକ୍ତ୍ୟାତ୍ମନଃ ପୁରମ୍ ।
ଏକଦ୍ୱିତ୍ରିଚତୁଷ୍ପାଦଂ ବହୁପାଦମପାଦକମ୍ ॥ ୨

ଯୋଽବିଜ୍ଞାତାହୃତସ୍ତସ୍ୟ ପୁରୁଷସ୍ୟ ସଖେଶ୍ୱରଃ ।
ଯନ୍ନ ବିଜ୍ଞାୟତେ ପୁମ୍ଭିର୍ନାମଭିର୍ବା କ୍ରିୟାଗୁଣୈଃ ॥ ୩

ଯଦା ଜିଘୃକ୍ଷନ୍ ପୁରୁଷଃ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣାନ୍ ।
ନବଦ୍ୱାରଂ ଦ୍ୱିହସ୍ତାଙ୍ଘ୍ରିଂ ତତ୍ରାମନୁତ ସାଧ୍ୱିତି ॥ ୪

ବୁଦ୍ଧିଂ ତୁ ପ୍ରମଦାଂ ବିଦ୍ୟାନ୍ ମମାହମିତି ଯତ୍‌କୃତମ୍ ।
ଯାମଧିଷ୍ଠାୟ ଦେହେଽସ୍ମିନ୍ ପୁମାନ୍ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେଽକ୍ଷଭିର୍ଗୁଣାନ୍ ॥ ୫

ସଖାୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣା ଜ୍ଞାନଂ କର୍ମ ଚ ଯତ୍‌କୃତମ୍ ।
ସଖ୍ୟସ୍ତଦ୍‌ବୃତ୍ତୟଃ ପ୍ରାଣଃ ପଞ୍ଚବୃତ୍ତିର୍ଯଥୋରଗଃ ॥ ୬

ନାରଦ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ନିଜ ପାଇଁ ଏକ, ଦୁଇ, ତିନି ବା ଚାରି ପାଦ ଥିବା ଅଥବା ବହୁପାଦଧାରୀ କିମ୍ବା ପାଦ ନ ଥିବା ଶରୀରରୂପ ପୁର ନିର୍ମାଣ କରିଦେଉଥିବା ଜୀବ ହେଉଛି ପୁରଞ୍ଜନ (ପୁରନିର୍ମାତା) ॥ ୨ ॥ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବର ସଖା ଅବିଜ୍ଞାତ; କାରଣ କୌଣସି ପ୍ରକାର ନାମ, ଗୁଣ ଅଥବା କର୍ମରୁ ତାଙ୍କୁ ଜୀବ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ସୁଖ-ଦୁଃଖରୂପ ସବୁ ପ୍ରାକୃତ ବିଷୟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଅନ୍ୟ ଶରୀର ଅପେକ୍ଷା ନବଦ୍ୱାର, ଦୁଇହାତ ଓ ଦୁଇପାଦ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟଦେହକୁ ପସନ୍ଦ କଲା ॥ ୪ ॥ ଜାଣ ଯେ, ବୁଦ୍ଧି ବା ଅବିଦ୍ୟା ହିଁ ହେଉଛି ପୁରଞ୍ଜନୀ ନାମକ ସ୍ତ୍ରୀ; ତାହାରି ହେତୁ ଦେହ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦି ପ୍ରତି ମୁଁ-ମୋର ପଣ ଉପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ ଜୀବ ତାହାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଶରୀରରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ଭୋଗ କରେ ॥ ୫ ॥ ଯେଉଁ ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ସକଳପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ଓ କର୍ମ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାର ମିତ୍ର। ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ତାର ସଖୀ ଏବଂ ପ୍ରାଣ-ଅପାନ-ବ୍ୟାନ-ଉଦାନ-ସମାନରୂପ ପାଞ୍ଚବୃତ୍ତିବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣବାୟୁ ହିଁ ହେଉଛି ନଗରୀକୁ ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ପାଞ୍ଚଫଣିଆ

ବୃହଦ୍‌ବଳଂ ମନୋ ବିଦ୍ୟାଦୁଭୟେନ୍ଦ୍ରିୟନାୟକମ୍ ।
ପଞ୍ଚାଳାଃ ପଞ୍ଚ ବିଷୟା ଯନ୍ମଧ୍ୟେ ନବଖଂ ପୁରମ୍ ॥ ୭

ଅକ୍ଷିଣୀ ନାସିକେ କର୍ଣ୍ଣୌ ମୁଖଂ ଶିଶ୍ନଗୁଦାବିତି ।
ଦ୍ୱେ ଦ୍ୱେ ଦ୍ୱାରୌ ବହିର୍ଯାତି ଯସ୍ତଦିନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯୁତଃ ॥ ୮

ଅକ୍ଷିଣୀ ନାସିକେ ଆସ୍ୟମିତି ପଞ୍ଚ ପୁରଃ କୃତାଃ ।
ଦକ୍ଷିଣା ଦକ୍ଷିଣଃ କର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତରା ଚୋତ୍ତରଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୯

ପଶ୍ଚିମେ ଇତ୍ୟଧୋଦ୍ୱାରୌ ଗୁଦଂ ଶିଶ୍ନମିହୋଚ୍ୟତେ ।
ଖଦ୍ୟୋତାଽଽବିର୍ମୁଖୀ ଚାତ୍ର ନେତ୍ରେ ଏକତ୍ର ନିର୍ମିତେ ।
ରୂପଂ ବିଭ୍ରାଜିତଂ ତାଭ୍ୟାଂ ବିଚଷ୍ଟେ ଚକ୍ଷୁଷେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୦

ନଳିନୀ ନାଳିନୀ ନାସେ ଗନ୍ଧଃ ସୌରଭ ଉଚ୍ୟତେ ।
ଘ୍ରାଣୋଽବଧୂତୋ ମୁଖ୍ୟାସ୍ୟଂ ବିପଣୋ ବାଗ୍‌ରସବିଦ୍ରସଃ ॥ ୧୧

ଆପଣୋ ବ୍ୟବହାରୋଽତ୍ର ଚିତ୍ରମନ୍ଧୋ ବହୂଦନମ୍ ।
ପିତୃହୂର୍ଦକ୍ଷିଣଃ କର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତରୋ ଦେବହୂଃ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୧୨

ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ଚ ନିବୃତ୍ତଂ ଚ ଶାସ୍ତ୍ରଂ ପଞ୍ଚାଳସଂଜ୍ଞିତମ୍ ।
ପିତୃଯାନଂ ଦେବଯାନଂ ଶ୍ରୋତ୍ରାଚ୍ଛ୍ରୁତଧରାଦ୍‌ବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୧୩

ଆସୁରୀ ମେଢ୍ରମର୍ବାଗ୍‌ଦ୍ୱାର୍ବ୍ୟବାୟୋ ଗ୍ରାମିଣାଂ ରତିଃ ।
ଉପସ୍ଥୋ ଦୁର୍ମଦଃ ପ୍ରୋକ୍ତୋ ନିର୍ଋତିର୍ଗୁଦ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ସର୍ପ ॥ ୬ ॥ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ରାଜା ମନକୁ ହିଁ ଏକାଦଶତମ ମହାବଳୀ ଯୋଦ୍ଧା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଶବ୍ଦାଦି ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ହିଁ ପାଞ୍ଚାଳଦେଶ, ଯାହା ଭିତରେ କି ସେହି ନବଦ୍ୱାରବିଶିଷ୍ଟ ନଗରୀ ଅବସ୍ଥିତ ॥ ୭ ॥ ସେହି ନଗରୀରେ ପାଖାପାଖି ହୋଇ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ଦ୍ୱାର ଥିବା କଥା କୁହାଯାଇଛି, ସେସବୁ ହେଲା ଦୁଇ ନେତ୍ର ଗୋଲକ, ଦୁଇ ନାସାରନ୍ଧ୍ର, ଓ ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର । ଏପରି ଛଅ ଦ୍ୱାର ସହିତ ମୁଖ, ଲିଙ୍ଗ ଓ ମଳଦ୍ୱାର ମିଶି ନବଦ୍ୱାର ହେଲା । ଏହିସବୁ ଦ୍ୱାରପଥ ଦେଇ ଜୀବ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବାହ୍ୟ ବିଷୟରେ ରମଣ କରେ ॥ ୮ ॥ ଏସବୁ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇ ନେତ୍ରଗୋଲକ, ଦୁଇ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ଓ ଏକ ମୁଖ—ଏ ପାଞ୍ଚଟି ହେଉଛି ପୂର୍ବପଟର ଦ୍ୱାର । ଡାହାଣ ପାଖ କାନ ହେଉଛି ଦକ୍ଷିଣପଟର ଓ ବାଆଁ ପାଖ କାନ ହେଉଛି ଉତ୍ତରପଟର ଦ୍ୱାର ॥ ୯ ॥ ମଳଦ୍ୱାର ଏବଂ ଲିଙ୍ଗ—ଏ ଦୁଇଟି ହେଉଛି ପଶ୍ଚିମପଟର ଦ୍ୱାର । ଖଦ୍ୟୋତା ଏବଂ ଆବିର୍ମୁଖୀ ନାମକ ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ଦ୍ୱାର ପାଖାପାଖି ହୋଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିଲା, ସେହି ଦୁଇଟି ହେଉଛି ନେତ୍ରଗୋଲକ । ସେହି ଦୁଇ ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଚକ୍ଷୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜୀବ (ଦେହର ସ୍ୱାମୀ) ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗ-ରୂପ ଅନୁଭବ କରେ, ଯାହାକୁ କି ବିଭ୍ରାଜିତ ନାମକ ଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । (ଚକ୍ଷୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ହିଁ ପୂର୍ବରୁ ଦ୍ୟୁମାନ ନାମକ ସଖା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି) ॥ ୧୦ ॥ ଦୁଇ ନାସାରନ୍ଧ୍ର ହେଉଛି ନଳିନୀ ଓ ନାଳିନୀ ନାମକ ଦୁଇ ଦ୍ୱାର ଏବଂ ନାସିକାର ବିଷୟ ଗନ୍ଧ ହିଁ ହେଉଛି ସୌରଭ ଦେଶ ତଥା ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ଅବଧୂତ ନାମକ ମିତ୍ର । ମୁଖ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ନାମକ ଦ୍ୱାର । ଏଥିରେ ରହୁଥିବା ବାଗିନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ବିପଣ ନାମକ ମିତ୍ର ଓ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ରସବିଦ୍ (ରସଜ୍ଞ) ନାମକ ମିତ୍ର ॥ ୧୧ ॥ ବାଣୀର ବ୍ୟାପାର ହେଉଛି ଆପଣ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅନ୍ନ ହେଉଛି ବହୂଦନ । ଡାହାଣପଟ କାନକୁ ପିତୃହୂ ଏବଂ ବାମପଟ କାନକୁ ଦେବହୂ କୁହାଯାଇଛି ॥ ୧୨ ॥ କର୍ମକାଣ୍ଡରୂପ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗର ଶାସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଉପାସନାକାଣ୍ଡରୂପ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗର ଶାସ୍ତ୍ର ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଯଥାକ୍ରମେ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଉତ୍ତର ପାଞ୍ଚାଳ ଦେଶ । ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟରୂପ ଶ୍ରୁତଧର ସାହାଯ୍ୟରେ ତାହା ଶୁଣି ଜୀବ କ୍ରମଶଃ ପିତୃଯାନ ଓ ଦେବଯାନ ମାର୍ଗରେ ଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ଲିଙ୍ଗ ହେଉଛି ଆସୁରୀ ନାମକ ପଶ୍ଚିମଦ୍ୱାର; ସମ୍ଭୋଗ ହେଉଛି ଗ୍ରାମକ ନାମକ ଦେଶ ଏବଂ ଲିଙ୍ଗରେ ରହୁଥିବା ଉପସ୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ଦୁର୍ମଦ ନାମକ ମିତ୍ର । ମଳଦ୍ୱାର ହେଉଛି ନିର୍ଋତି ନାମକ ପଶ୍ଚିମଦ୍ୱାର ॥ ୧୪ ॥

ବୈଶସଂ ନରକଂ ପାୟୁର୍ଲୁବ୍ଧକୋଽନ୍ଧୌ ତୁ ମେ ଶୃଣୁ ।
ହସ୍ତପାଦୌ ପୁମାଂସ୍ତାଭ୍ୟାଂ ଯୁକ୍ତୋ ଯାତି କରୋତି ଚ ॥ ୧୫

ନରକ ହେଉଛି ବୈଶସ ନାମକ ଦେଶ ଏବଂ ମଳଦ୍ୱାରରେ ପାୟୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ଲୁବ୍ଧକ ନାମକ ମିତ୍ର । ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ଅନ୍ଧ ପୁରୁଷଙ୍କ କଥା କୁହାଯାଇଥିଲା; ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଶୁଣ । ହାତ ଓ ପାଦ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଦୁଇ ଅନ୍ଧ; ଏହିମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜୀବ ଯଥାକ୍ରମେ ନାନା କର୍ମ କରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଏ ॥ ୧୫ ॥

ଅନ୍ତଃପୁରଂ ଚ ହୃଦୟଂ ବିଷୂଚିର୍ମନ ଉଚ୍ୟତେ ।
ତତ୍ର ମୋହଂ ପ୍ରସାଦଂ ବା ହର୍ଷଂ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ତଦ୍‌ଗୁଣୈଃ ॥ ୧୬

ହୃଦୟ ହେଉଛି ଅନ୍ତଃପୁର; ସେଥିରେ ରହୁଥିବା ମନ ହିଁ ହେଉଛି ବିଷୂଚି (ବିଷୂଚୀନ) ନାମକ ପ୍ରଧାନ ସେବକ । ସେହି ମନର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ହେତୁ ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନତା ଓ ହର୍ଷରୂପୀ ବିକାର ଅଥବା ମୋହ ଜାତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୬ ॥

ଯଥା ଯଥା ବିକ୍ରିୟତେ ଗୁଣାକ୍ତୋ ବିକରୋତି ବା ।
ତଥା ତଥୋପଦ୍ରଷ୍ଟାଽଽତ୍ମା ତଦ୍‌ବୃତ୍ତୀରନୁକାର୍ଯ୍ୟତେ ॥ ୧୭

ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ରାଜରାଣୀ ପୁରଞ୍ଜନୀ । ସେ ନିଜେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁପରି ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଓ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିକୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରେ, ତାହାର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ଆତ୍ମା (ଜୀବ) ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିକାର ଓ ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ତାହାର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ ॥ ୧୭ ॥

ଦେହୋ ରଥସ୍ତ୍ୱିନ୍ଦ୍ରିୟାଶ୍ୱଃ ସଂବତ୍ସରରୟୋଽଗତିଃ ।
ଦ୍ୱିକର୍ମଚକ୍ରସ୍ତ୍ରିଗୁଣଧ୍ୱଜଃ ପଞ୍ଚାସୁବନ୍ଧୁରଃ ॥ ୧୮

ଶରୀର ହେଉଛି (ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନରେ) ରଥ । ସେହି ରଥରେ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟରୂପ ପାଞ୍ଚଟି ଘୋଡ଼ା ଯୋଗ୍ ଯାଇଛନ୍ତି । ରଥର ବେଗ ସଂବତ୍ସରରୂପୀ କାଳର ବେଗ ପରି ଅପ୍ରତିହତ ଜଣାପଡ଼େ ସତ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ଗତିହୀନ । ପୁଣ୍ୟ ଓ ପାପ—ଏହି ଦୁଇପ୍ରକାର କର୍ମ ହିଁ ହେଉଛି ତାହାର ଦୁଇଟି ଚକ । ତିନିଗୁଣ ହେଉଛି ସେହି ରଥର ତିନିଟି ଧ୍ୱଜା । ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ ହେଉଛି ତାହାର ଡୋରି (ଦଉଡ଼ି) ॥ ୧୮ ॥

ମନୋରଶ୍ମିର୍ବୁଦ୍ଧିସୂତୋ ହୃନ୍ନୀଡୋ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୂବରଃ ।
ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥପ୍ରକ୍ଷେପଃ ସପ୍ତଧାତୁବରୂଥକଃ ॥ ୧୯

ମନ ହେଉଛି ଲଗାମ, ବୁଦ୍ଧି ରଥର ସାରଥି, ହୃଦୟ ହେଉଛି ବସିବା ସ୍ଥାନ, ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହେଉଛି ଦୁଇଟି କୂବର (ଜୁଆଳିର ବାକୁଲି), ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ହେଉଛି ରଥରେ ରଖା ଯାଇଥିବା ଆୟୁଧ ଏବଂ ତ୍ୱଗ୍ ଆଦି ସପ୍ତଧାତୁ ହେଉଛି ରଥର ଆବରଣ ॥ ୧୯ ॥

ଆକୂତିର୍ବିକ୍ରମୋ ବାହ୍ୟୋ ମୃଗତୃଷ୍ଣାଂ ପ୍ରଧାବତି ।
ଏକାଦଶେନ୍ଦ୍ରିୟଚମୂଃ ପଞ୍ଚସୂନାବିନୋଦକୃତ୍ ॥ ୨୦

ପାଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛି ଏହାର ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାର ଗତି । ଏହି ରଥରେ ଚଢ଼ି ରଥୀରୂପ ଜୀବ ମୃଗତୃଷ୍ଣାରୂପ ମିଥ୍ୟା ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଧାଏଁ । ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ତଥା ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟସବୁକୁ ଅନ୍ୟାୟପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ କରିବା ହେଉଛି ଜୀବର ଶିକାର କରିବା ॥ ୨୦ ॥

ସଂବତ୍ସରଶ୍ଚଣ୍ଡବେଗଃ କାଳୋ ଯେନୋପଲକ୍ଷିତଃ ।
ତସ୍ୟାହାନୀହ ଗନ୍ଧର୍ବା ଗନ୍ଧର୍ବ୍ୟୋ ରାତ୍ରୟଃ ସ୍ମୃତାଃ ।
ହରନ୍ତ୍ୟାୟୁଃ ପରିକ୍ରାନ୍ତ୍ୟା ଷଷ୍ଟ୍ୟୁତ୍ତରଶତତ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୧

ଯାହାଦ୍ୱାରା କାଳଜ୍ଞାନ ହୁଏ, ସେହି ସଂବତ୍ସର ହିଁ ହେଉଛି ଚଣ୍ଡବେଗ ନାମକ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ । ତାହାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବା ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ଗନ୍ଧର୍ବ ହେଉଛନ୍ତି ବର୍ଷର ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ଦିବାଭାଗ ଓ ତିନିଶହ ଷାଠିଏ ଗନ୍ଧର୍ବୀ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସଂଖ୍ୟକ ରାତ୍ରିଭାଗ । ଏହି ଗନ୍ଧର୍ବଗନ୍ଧର୍ବୀମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଦିନ ଓ ରାତି ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ପାଳି କରି ଆସି ପ୍ରାଣୀର ଆୟୁକୁ ହରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

କାଳକନ୍ୟା ଜରା ସାକ୍ଷାଲ୍ଲୋକସ୍ତାଂ ନାଭିନନ୍ଦତି ।
ସ୍ୱସାରଂ ଜଗୃହେ ମୃତ୍ୟୁଃ କ୍ଷୟାୟ ଯବନେଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୨

ଆଧୟୋ ବ୍ୟାଧୟସ୍ତସ୍ୟ ସୈନିକା ଯବନାଶ୍ଚରାଃ ।
ଭୂତୋପସର୍ଗାଶୁରୟଃ ପ୍ରଜ୍ୱାରୋ ଦ୍ୱିବିଧୋ ଜ୍ୱରଃ ॥ ୨୩

ଏବଂ ବହୁବିଧୈର୍ଦୁଃଖୈର୍ଦୈବଭୂତାତ୍ମସମ୍ଭବୈଃ ।
କ୍ଲିଶ୍ୟମାନଃ ଶତଂ ବର୍ଷଂ ଦେହେ ଦେହୀ ତମୋବୃତଃ ॥ ୨୪

ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋଧର୍ମାନାତ୍ମନ୍ୟଧ୍ୟସ୍ୟ ନିର୍ଗୁଣଃ ।
ଶେତେ କାମଲବାନ୍ଧ୍ୟାୟନ୍ ମମାହମିତି କର୍ମକୃତ୍ ॥ ୨୫

ଯଦାଽଽତ୍ମାନମବିଜ୍ଞାୟ ଭଗବନ୍ତଂ ପରଂ ଗୁରୁମ୍ ।
ପୁରୁଷସ୍ତୁ ବିଷଜ୍ଜେତ ଗୁଣେଷୁ ପ୍ରକୃତେଃ ସ୍ୱଦୃକ୍ ॥ ୨୬

ଗୁଣାଭିମାନୀ ସ ତଦା କର୍ମାଣି କୁରୁତେଽବଶଃ ।
ଶୁକ୍ଳଂ କୃଷ୍ଣଂ ଲୋହିତଂ ବା ଯଥାକର୍ମାଭିଜାୟତେ ॥ ୨୭

ଶୁକ୍ଳାତ୍ପ୍ରକାଶଭୂୟିଷ୍ଠାଁଲ୍ଲୋକାନାପ୍ନୋତି କର୍ହିଚିତ୍ ।
ଦୁଃଖୋଦର୍କାନ୍କ୍ରିୟାୟାସାଂସ୍ତମଃଶୋକୋତ୍କଟାନ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୨୮

କ୍ୱଚିତ୍ପୁମାନ୍ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ସ୍ତ୍ରୀ କ୍ୱଚିନ୍ନୋଭୟମନ୍ଧଧୀଃ ।
ଦେବୋ ମନୁଷ୍ୟସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଗ୍ ବା ଯଥାକର୍ମଗୁଣଂ ଭବଃ ॥ ୨୯

କ୍ଷୁତ୍ପରୀତୋ ଯଥା ଦୀନଃ ସାରମେୟୋ ଗୃହଂ ଗୃହମ୍ ।
ଚରନ୍ ବିନ୍ଦତି ଯଦ୍ଦିଷ୍ଟଂ ଦଣ୍ଡମୋଦନମେବ ବା ॥ ୩୦

ତଥା କାମାଶୟୋ ଜୀବ ଉଚ୍ଚାବଚପଥା ଭ୍ରମନ୍ ।
ଉପର୍ଯ୍ୟଧୋ ବା ମଧ୍ୟେ ବା ଯାତି ଦିଷ୍ଟଂ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୧

ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥା ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ କାଳକନ୍ୟା (ଜରା); ତାକୁ କୌଣସି ପୁରୁଷ ପସନ୍ଦ କରନ୍ତି ନାହିଁ। ତେଣୁ ମୃତ୍ୟୁରୂପ ଯବନରାଜ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ନିଜର ଭଉଣୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲା ॥ ୨୨ ॥ ଆଧି (ମାନସିକ କ୍ଲେଶ) ଓ ବ୍ୟାଧି (ରୋଗାଦି ଶାରୀରିକ କ୍ଲେଶ) ହିଁ ସେହି ଯବନରାଜର ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟ ତଥା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ପୀଡ଼ା ଦେଇ ଶୀଘ୍ର ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପକାଇ ଦେଉଥିବା ଶୀତ ଓ ଉଷ୍ଣ ଦୁଇପ୍ରକାର ଜ୍ୱର ହିଁ ହେଉଛି ତାହାର ପ୍ରଜ୍ୱାର ନାମକ ଭାଇ ॥ ୨୩ ॥

ଏପରି ଭାବରେ ଏହି ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଆଧିଭୌତିକ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆଧିଦୈବିକ କଷ୍ଟ ଭୋଗି ଭୋଗି ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ଭିତରେ ରହେ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ତ ବସ୍ତୁତଃ ନିର୍ଗୁଣ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନର ଧର୍ମସବୁକୁ ସେ ନିଜ ଉପରେ ଆରୋପିତ କରି, 'ମୁଁ-ମୋର'ପଣ ରୂପୀ ଅଭିମାନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ତଥା କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟସବୁକୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର୍ମ କରିଗ୍ଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ଜୀବ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁରି ପରମଗୁରୁ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିପାରି ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ହିଁ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ସେହିସବୁ ଗୁଣରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରୁ ସେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ କର୍ମ କରେ ତଥା ସେହିସବୁ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ନିଏ ॥ ୨୭ ॥ ସେ କେବେ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ ପାଏ ତ, କେବେ ରାଜସ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖମୟ ରଜୋଗୁଣୀ ଲୋକରେ ପଡ଼େ ଓ ସେଠାରେ ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାର କର୍ମକ୍ଲେଶ ସହିବାକୁ ହୁଏ। ପୁଣି କେବେ କେବେ ତମୋଗୁଣୀ କର୍ମ କରି ସେ ଶୋକବହୁଳ ତମୋମୟୀ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୁଏ ॥ ୨୮ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ନିଜର କର୍ମ ଓ ଗୁଣ ଅନୁଯାୟୀ ଦେବଯୋନି, ମନୁଷ୍ୟଯୋନି ଅଥବା ପଶୁପକ୍ଷୀ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ସେହି ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧ ଜୀବ କେବେ ପୁରୁଷ, କେବେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କେବେ ନପୁଂସକ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ କୁକୁର ବିଚରା ଯେପରି ଭୋକରେ ଏଦ୍ୱାର ସେଦ୍ୱାର ହୋଇ ବୁଲୁ ବୁଲୁ କେବେ ଠେଙ୍ଗାପାହାର ଖାଏ ତ, କେବେ ବଢ଼ିଆଭାତ ଖାଏ; ଏହି ଜୀବ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଚିତ୍ତରେ ନାନାପ୍ରକାର କାମନାବାସନା ଧରି କେତେବେଳେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମାର୍ଗରେ ତ, କେତେବେଳେ ଅଧଃ-ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ଉପର, ତଳ ଅଥବା ମଧ୍ୟ ଲୋକରେ ବୁଲି ବୁଲି ଆପଣା କର୍ମାନୁସାରେ ସୁଖଦୁଃଖ ଭୋଗ କରେ ॥ ୩୦,୩୧ ॥

ଦୁଃଖେଷ୍ୱେକତରେଣାପି ଦୈବଭୂତାତ୍ମହେତୁଷୁ ।
ଜୀବସ୍ୟ ନ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦଃ ସ୍ୟାଚ୍ଚେତ୍ତତ୍ତତ୍ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ॥ ୩୨

ଯଥା ହି ପୁରୁଷୋ ଭାରଂ ଶିରସା ଗୁରୁମୁଦ୍ୱହନ୍ ।
ତଂ ସ୍କନ୍ଧେନ ସ ଆଧତ୍ତେ ତଥା ସର୍ବାଃ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଃ ॥ ୩୩

ନୈକାନ୍ତତଃ ପ୍ରତୀକାରଃ କର୍ମଣାଂ କର୍ମ କେବଳମ୍ ।
ଦ୍ୱୟଂ ହ୍ୟବିଦ୍ୟୋପସୃତଂ ସ୍ୱପ୍ନେ ସ୍ୱପ୍ନ ଇବାନଘ ॥ ୩୪

ଅର୍ଥେ ହ୍ୟବିଦ୍ୟମାନେଽପି ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ମନସା ଲିଙ୍ଗରୂପେଣ ସ୍ୱପ୍ନେ ବିଚରତୋ ଯଥା ॥ ୩୫

ଅଥାତ୍ମନୋଽର୍ଥଭୂତସ୍ୟ ଯତୋଽନର୍ଥପରମ୍ପରା ।
ସଂସୃତିସ୍ତଦ୍ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ଗୁରୌ ॥ ୩୬

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତିଯୋଗଃ ସମାହିତଃ ।
ସଧ୍ରୀଚୀନେନ ବୈରାଗ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନଂ ଚ ଜନୟିଷ୍ୟତି ॥ ୩୭

ସୋଽଚିରାଦେବ ରାଜର୍ଷେ ସ୍ୟାଦଚ୍ୟୁତକଥାଶ୍ରୟଃ ।
ଶୃଣ୍ୱତଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ନିତ୍ୟଦା ସ୍ୟାଦଧୀୟତଃ ॥ ୩୮

ଯତ୍ର ଭାଗବତା ରାଜନ୍ ସାଧବୋ ବିଶଦାଶୟାଃ ।
ଭଗବଦ୍ଗୁଣାନୁକଥନଶ୍ରବଣବ୍ୟଗ୍ରଚେତସଃ ॥ ୩୯

ଆଧିଦୈବିକ, ଆଧିଭୌତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ—ଏହି ତିନିପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକରୁ ବି ଜୀବକୁ ସର୍ବଥା ତ୍ରାହି ମିଳେନାହିଁ। ଯଦି କେବେ ଏଥିରୁ ତ୍ରାହି ମିଳିଗଲା ପରି ଲାଗେ, ତେବେ ଜାଣନ୍ତୁ, ତାହା ହେଉଛି କେବଳ ତାତ୍କାଳିକ ନିବୃତ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ବୋଝକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହି ନ ପାରି କାନ୍ଧରେ ଥୋଇଦେଲେ, କଣ ସେଥିରୁ ତ୍ରାହି ମିଳିଗଲା ବୋଲି କୁହାଯିବ ? ତଥାପି ତାହାଦ୍ୱାରା ଯେପରି ବୋଝରୁ ତ୍ରାହି ମିଳିଲା ପରି ଲାଗେ, ଉକ୍ତ ତ୍ରାହି ହେଉଛି ସେହିପରି ତ୍ରାହି। ସବୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଉଛି ଏହିଭଳି; ଏଥିରୁ ଜାଣିବା ଉଚିତ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲେ, ତା'ଉପରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୁଃଖ ଆସି ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପବିତ୍ରହୃଦୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ! ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦିଶୁଥିବା ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ତରଦ୍ୱାରା ସେହି ସ୍ୱପ୍ନରୁ ସର୍ବଥା ତ୍ରାହି ମିଳେ ନାହିଁ, ସେହିପରି କେବଳ କର୍ମଦ୍ୱାରା କର୍ମଫଳ-ଭୋଗରୁ ରକ୍ଷା ମିଳେ ନାହିଁ; କାରଣ କର୍ମ ଓ କର୍ମଫଳଭୋଗ ଉଭୟ ହେଉଛି ଅବିଦ୍ୟାଯୁକ୍ତ ॥ ୩୪ ॥ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ନିଜର ମନୋମୟ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ଧରି ବିଚରଣ କରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀକୁ କୌଣସି ଦୃଶ୍ୟପଦାର୍ଥ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ପରି ଲାଗେ, ସେହିପରି ଜଗତର ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟପଦାର୍ଥ ବସ୍ତୁତଃ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ, ଅଜ୍ଞାନନିଦ୍ରା ନ ଭାଙ୍ଗିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଥିବା ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଏବଂ ଜୀବକୁ ଜନ୍ମ-ମରଣରୂପ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଅବିଦ୍ୟା ହେତୁ ପରମାର୍ଥସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ଏହି ଜନ୍ମମରଣରୂପ ଅନର୍ଥ ପରମ୍ପରାରେ ପଡ଼ିଛି, ଗୁରୁସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲେ ହିଁ, ତାହାର ନିବୃତ୍ତି ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ମିଳିବ ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ଏକାଗ୍ରତାପୂର୍ବକ ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖିଲେ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହେବ ॥ ୩୭ ॥ ହେ ରାଜର୍ଷି ! ଏହି ଭକ୍ତିଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା-ଚରିତ ଶ୍ରବଣାଦି କରିବା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ। ତେଣୁ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ସେହିସବୁ ଲୀଳାକଥା ପ୍ରତିଦିନ ଶୁଣନ୍ତି ବା ପଢ଼ନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସେହି ଭକ୍ତିଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୮ ॥ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ କହିବାରେ ଓ ଶୁଣିବାରେ ତତ୍ପର ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ଭକ୍ତଜନମାନେ ରହନ୍ତି, ସେହି ସାଧୁସମାଜରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀମଧୁସୂଦନ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରିତରୂପୀ ବିଶୁଦ୍ଧ ଅମୃତର ଅନେକ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ

ତସ୍ମିନ୍ମହନ୍ମୁଖରିତା ମଧୁଭିଚ୍ଚରିତ୍ର-
ପୀୟୂଷଶେଷସରିତଃ ପରିତଃ ସ୍ରବନ୍ତି ।
ତା ଯେ ପିବନ୍ତ୍ୟବିତୃଷୋ ନୃପ ଗାଢ଼କର୍ଣ୍ଣୈ-
ସ୍ତାନ୍ନ ସ୍ପୃଶନ୍ତ୍ୟଶନତୃଡ୍ଭୟଶୋକମୋହାଃ ॥ ୪୦

ଏତୈରୁପଦ୍ରୁତୋ ନିତ୍ୟଂ ଜୀବଲୋକଃ ସ୍ୱଭାବଜୈଃ ।
ନ କରୋତି ହରେର୍ନୂନଂ କଥାମୃତନିଧୌ ରତିମ୍ ॥ ୪୧

ପ୍ରଜାପତିପତିଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବାନ୍ ଗିରିଶୋ ମନୁଃ ।
ଦକ୍ଷାଦୟଃ ପ୍ରଜାଧ୍ୟକ୍ଷା ନୈଷ୍ଠିକାଃ ସନକାଦୟଃ ॥ ୪୨

ମରୀଚିରତ୍ର୍ୟଙ୍ଗିରସୌ ପୁଲସ୍ତ୍ୟଃ ପୁଲହଃ କ୍ରତୁଃ ।
ଭୃଗୁର୍ବସିଷ୍ଠ ଇତ୍ୟେତେ ମଦନ୍ତା ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ॥ ୪୩

ଅଦ୍ୟାପି ବାଚସ୍ପତୟସ୍ତପୋବିଦ୍ୟାସମାଧିଭିଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତୋଽପି ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ପଶ୍ୟନ୍ତଂ ପରମେଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୪୪

ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମଣି ଦୁଷ୍ପାରେ ଚରନ୍ତ ଉରୁବିସ୍ତରେ ।
ମନ୍ତ୍ରଲିଙ୍ଗୈର୍ବ୍ୟବଚ୍ଛିନ୍ନଂ ଭଜନ୍ତୋ ନ ବିଦୁଃ ପରମ୍ ॥ ୪୫

ଯଦା ଯମନୁଗୃହ୍ଣାତି ଭଗବାନାତ୍ମଭାବିତଃ ।
ସ ଜହାତି ମତିଂ ଲୋକେ ବେଦେ ଚ ପରିନିଷ୍ଠିତାମ୍ ॥ ୪୬

ତସ୍ମାତ୍ କର୍ମସୁ ବର୍ହିଷ୍ମନ୍ନଜ୍ଞାନାଦର୍ଥକାଶିଷୁ ।
ମାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିଂ କୃଥାଃ ଶ୍ରୋତ୍ରସ୍ପର୍ଶିଷ୍ୱସ୍ପୃଷ୍ଟବସ୍ତୁଷୁ ॥ ୪୭

ସ୍ୱଂ ଲୋକଂ ନ ବିଦୁସ୍ତେ ବୈ ଯତ୍ର ଦେବୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ଆହୁର୍ଧୂମ୍ରଧିୟୋ ବେଦଂ ସକର୍ମକମତଦ୍ୱିଦଃ ॥ ୪୮

ହେଉଥାଏ। ଯେଉଁମାନେ ଯେତେ ଶୁଣିଲେ ବି ଅତୃପ୍ତ ଚିତ୍ତରେ ନିଜର କର୍ଣ୍ଣକୁହରଦ୍ୱାରା ସେହି ଅମୃତକୁ ଏକାଗ୍ରତାପୂର୍ବକ ବାରମ୍ବାର ପାନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୁଧାତୃଷା, ଭୟ, ଶୋକ, ମୋହ ଆଦି ବାଧା ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ହାୟ ! ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହିଥିବା ଏହି କ୍ଷୁଧାତୃଷାଦି ବିଘ୍ନର ଘେର ଭିତରେ ପଡ଼ିରହି ଜୀବସମୁଦାୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର କଥାରୂପୀ ଅମୃତମୟ ସିନ୍ଧୁରେ ପ୍ରେମ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପତି ବ୍ରହ୍ମା, ଭଗବାନ୍ ଶିବ, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ଦକ୍ଷାଦି ପ୍ରଜାପତିଗଣ, ସନକାଦି ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ମରୀଚି, ଅତ୍ରି, ଅଙ୍ଗିରା, ପୁଲସ୍ତ୍ୟ, ପୁଲହ, କ୍ରତୁ, ଭୃଗୁ, ବସିଷ୍ଠ ଓ ମୁଁ—ଏପରି ଆମେ ଯେତେସବୁ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମୁନିଗଣ ଅଛୁ, ଆମେ ସମସ୍ତ ବେଦଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧିପତି ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତପ, ଉପାସନା ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଖୋଜି ଖୋଜି ହାରିଗଲୁଣି ସିନା, ସେହି ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲୁ ନାହିଁ ॥ ୪୨-୪୪ ॥ ବେଦ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରାଟ; ତାହାର ଗଭୀରତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କିଛି ସହଜ କଥା ନୁହେଁ। ମହାନୁଭାବମାନେ ବେଦର ତନ୍ନ ତନ୍ନ ଚର୍ଚ୍ଚା କରି, ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କଥିତ ବଜ୍ରହସ୍ତ (ଇନ୍ଦ୍ର), ପାଶହସ୍ତ (ବରୁଣ) ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ରୂପରେ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କର୍ମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ଯଜନ-ପୂଜନ କରନ୍ତି ସିନା, ତଥାପି ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ବାରମ୍ବାର ଚିନ୍ତନ କରିବାର ପରିଣାମରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଜୀବକୁ କୃପା କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେ ଜୀବ ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାର ଏବଂ ବୈଦିକ କର୍ମମାର୍ଗର ବଦ୍ଧମୂଳ ଆସ୍ଥାରୁ ଛୁଟି (ନିସ୍ତାର) ପାଏ ॥ ୪୬ ॥

ତେଣୁ ହେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ! ତୁମେ ଏହି ବୈଦିକ କର୍ମମାନଙ୍କୁ ପରମାର୍ଥ ଲାଭର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଭାବ ନାହିଁ। ଏସବୁ କର୍ମ କେବଳ ଶୁଣିବାକୁ ଅତି ପ୍ରିୟ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ପରମାର୍ଥକୁ ସ୍ପର୍ଶ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାର୍ଥ ଏହାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ। କେବଳ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଏସବୁ ପରମାର୍ଥମାର୍ଗ ପରି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥ ଯେଉଁ ମଳିନବୁଦ୍ଧି କର୍ମବାଦୀମାନେ ବେଦକୁ କର୍ମକାଣ୍ଡର ପ୍ରତିପାଦକ ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ବେଦର ମର୍ମ ଆଦୌ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ। ନ ଜାଣିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ସେମାନେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଲୋକକୁ (ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ) ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କି ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥

ଆସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଭୈଃ ପ୍ରାଗଗ୍ରୈଃ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ କ୍ଷିତିମଣ୍ଡଳମ୍ ।
ସ୍ତବ୍ଧୋ ବୃହଦ୍‌ବଧାନ୍ମାନୀ କର୍ମ ନାବୈଷି ଯତ୍‌ପରମ୍ ।
ତତ୍ କର୍ମ ହରିତୋଷଂ ଯତ୍ ସା ବିଦ୍ୟା ତନ୍ମତିର୍ଯୟା ॥ ୪୯

ହରିର୍ଦେହଭୃତାମାତ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକୃତିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ତତ୍‌ପାଦମୂଳଂ ଶରଣଂ ଯତଃ କ୍ଷେମୋ ନୃଣାମିହ ॥ ୫୦

ସ ବୈ ପ୍ରିୟତମଶ୍ଚାତ୍ମା ଯତୋ ନ ଭୟମଣ୍ୱପି ।
ଇତି ବେଦ ସ ବୈ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଯୋ ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ ଗୁରୁର୍ହରିଃ ॥ ୫୧

ନାରଦ ଉବାଚ

ପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ହି ସଂଛିନ୍ନୋ ଭବତଃ ପୁରୁଷର୍ଷଭ ।
ଅତ୍ର ମେ ବଦତୋ ଗୁହ୍ୟଂ ନିଶାମୟ ସୁନିଶ୍ଚିତମ୍ ॥ ୫୨

କ୍ଷୁଦ୍ରଚ୍ଚରଂ ସୁମନସାଂ ଶରଣେ ମିଥିତ୍ୱା
  ରକ୍ତଂ ଷଡ଼ଙ୍ଘ୍ରିଗଣସାମସୁ ଲୁବ୍ଧକର୍ଣ୍ଣମ୍ ।
ଅଗ୍ରେ ବୃକାନସୁତୃପୋଽବିଗଣଯ୍ୟ ଯାନ୍ତଂ
  ପୃଷ୍ଠେ ମୃଗଂ ମୃଗୟ ଲୁବ୍ଧକବାଣଭିନ୍ନମ୍ ॥ ୫୩

[ଅନ୍ୱୟାର୍ଥଃ]

ସୁମନଃସଧର୍ମଣାଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଶରଣ ଆଶ୍ରମେ ପୁଷ୍ପମଧୁଗନ୍ଧବତ୍‌କ୍ଷୁଦ୍ରତମଂ କାମ୍ୟକର୍ମବିପାକଜଂ କାମସୁଖଲବଂ ଜୈହ୍ୱୋପସ୍ଥ୍ୟାଦି ବିଚିନ୍ୱନ୍ତଂ ମିଥୁନୀଭୂୟ ତଦଭିନିବେଶିତମନସଂ ଷଡଙ୍ଘ୍ରିଗଣସାମଗୀତବଦତି-ମନୋହରବନିତାଦିଜନାଳାପେଷ୍ୱତିତରାମତିପ୍ରଲୋଭିତ-କର୍ଣ୍ଣମଗ୍ରେ ବୃକଯୂଥବଦାତ୍ମନ ଆୟୁର୍ହରତୋଽହୋରାତ୍ରାନ୍ତାନ୍

ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଅଗ୍ରଭାଗ କରି ବିଛା ଯାଇଥିବା କୁଶରେ ତୁମେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀଟାକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରିଦେଇ (କର୍ମକାଣ୍ଡ ରୀତିରେ ବହୁତ କୁଶ ବିଛାଇ) ଓ ବହୁ ପଶୁ ବଧ କରି ତୁମେ ବଡ଼ କର୍ମାଭିମାନୀ ଓ ଉଦ୍ଧତ ହୋଇଯାଇଛ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତୁମେ କର୍ମର, କି ଉପାସନାର—କାହାର ବି ରହସ୍ୟ ଜାଣିନାହଁ । ବାସ୍ତବରେ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରାଯାଇପାରେ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥରେ କର୍ମ ଏବଂ ଯାହାବଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବିଷ୍ଟ ହୁଏ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥରେ ବିଦ୍ୟା ॥ ୪୯ ॥ ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା, ନିୟାମକ ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାରଣ । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଚରଣତଳ ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଂସାରରେ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ହୋଇପାରେ ॥ ୫୦ ॥ 'ଯାହା ପ୍ରତି ଜୀବର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟର ତିଳେମାତ୍ର ସମ୍ଭବନା ନ ଥାଏ, ତାହା ହିଁ ସେହି ଜୀବର ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମା'—ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଏହା ଜାଣନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ଯେ ଜ୍ଞାନୀ, ସେ ହିଁ ଗୁରୁ ଏବଂ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗଲେ—ହେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା କୁହାଗଲା, ତାହା ହେଉଛି ତୁମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ସୁନିର୍ଣ୍ଣୀତ ଗୁପ୍ତ ସାଧନା କହୁଛି; ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ॥ ୫୨ ॥ ଧରାଯାଉ ଫୁଲବନରେ ହରିଣୀ ସହିତ ବିହାର କରି କରି ଗୋଟିଏ ହରିଣ ଖୁସିରେ ବୁଲୁଛି । ସେ ଦୁବ ଆଦି ଛୋଟ ଛୋଟ ଘାସରେ ଚରୁଛି । ତାହାର କାନ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନ ଶୁଣିବାରେ ମଜ୍ଜି ଯାଇଛି । ତା' ଆଗରେ ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ମାରି ବଞ୍ଚୁଥିବା ଗଧିଆମାନେ ତାକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ଛକି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପଛପଟୁ ଜଣେ ଶିକାରୀ ଧନୁ ଟେକି ତା'ଉପରକୁ ଏକ ଶର ମାରିଦେଲା । କିନ୍ତୁ ହରିଣଟା ଏତେ ଜ୍ଞାନହୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଯେ, ତାର ଏସବୁ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲା । ଅତଏବ ସେ ଯେଉଁ ହରିଣ, ତା' ଦଶା ଉପରେ ତୁମେ ଟିକିଏ ବିଚାର କର ॥ ୫୩ ॥

ଏହି ରୂପକ (ଉଦାହରଣ)ର ଅଭିପ୍ରାୟ ଶୁଣ । ତୁମେ ହେଉଛ ସେହି ମୃତପ୍ରାୟ ହରିଣ । ତୁମେ ନିଜର ଦୟନୀୟ ସ୍ଥିତି ଉପରେ ବିଚାର କର । ଫୁଲ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନୀୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କେବଳ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର; ଫୁଲବଗିଚା ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଘର । ଏଠାରେ ରହି ତୁମେ କ୍ଷୁଦ୍ର ସକାମ କର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜିହ୍ୱା ଓ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ଖାଦ୍ୟ ତଥା ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗ ଆଦି ତୁଚ୍ଛ ଭୋଗ ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛ, ଯାହା କି ଫୁଲର ମହୁ ଓ ସୁଗନ୍ଧ ସହ ତୁଳନୀୟ । ତୁମେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଘେରିହୋଇ ରହିଛ ଏବଂ ନିଜ

କାଳଲବବିଶେଷାନବିଗଣଯ୍ୟ ଗୃହେଷୁ ବିହରନ୍ତଂ ପୃଷ୍ଠତ ଏବ ପରୋକ୍ଷମନୁପ୍ରବୃତ୍ତୋ ଲୁବ୍ଧକଃ କୃତାନ୍ତୋଽନ୍ତଃଶରେଣ ଯମିହ ପରାବିଧ୍ୟତି ତମିମମାତ୍ମାନମହୋ ରାଜନ୍ ଭିନ୍ନହୃଦୟଂ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମର୍ହସୀତି ॥ ୫୪ ॥

ମନକୁ ସେହିମାନଙ୍କର ଫାନ୍ଦ ଭିତରେ ପକାଇଦେଇଛ। ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କର ମଧୁର ଭାଷଣ ହିଁ ହେଉଛି ଏହି ରୂପକର ମଧୁର ଭ୍ରମରଗୁଞ୍ଜନ; ତୁମର କାନ ସେଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି। ହରିଣ ଆଗରେ ଟାକି ବସିଥିବା ଗଧିଆଦଳ ପରି ତୁମ ଆଗରେ କାଳର ଅଂଶ ଦିନ ଓ ରାତି ନିରନ୍ତର ଛକି ରହି ତୁମର ଆୟୁ ହରଣ କରି ନେଉଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତୁମେ ସେଥିକି କୌଣସି ଖାତିରି ନ କରି ଗୃହସ୍ଥଜୀବନର ସୁଖରେ ବିଭୋର ହୋଇଯାଇଛ। ତୁମ ପଛରେ ଗୁପ୍ତରୂପରେ ବସିଥିବା କାଳ ଶିକାରୀ ପରି ଚୁପ୍‌ଚାପ ଲୁଚି ରହି, ତୁମ ଛାତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି, ଶର ମାରିବାକୁ ଧନୁରେ ଶର ଯୋଖିରଖିଛି ॥ ୫୪ ॥

ସ ତ୍ୱଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୟ ମୃଗଚେଷ୍ଟିତମାତ୍ମନୋଽନ୍ତ-
ଶ୍ଚିତ୍ତଂ ନିୟଚ୍ଛ ହୃଦି କର୍ଣ୍ଣଧୁନୀଂ ଚ ଚିତ୍ତେ।
ଜହ୍ୟଙ୍ଗନାଶ୍ରମମସତ୍ତମୟୂଥଗାଥଂ
ପ୍ରୀଣୀହି ହଂସଶରଣଂ ବିରମ କ୍ରମେଣ ॥ ୫୫

ଏପରି ଭାବରେ ତୁମେ ନିଜେ ସେହି ହରିଣର ସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜାଣି ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ହୃଦୟ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିରଖ ଏବଂ ନଦୀ ପରି ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ଶ୍ରବଣେନ୍ଦ୍ରିୟର ବାହ୍ୟ ବୃତ୍ତିକୁ ଚିତ୍ତରେ ସ୍ଥାପିତ କରିଦିଅ (ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିଦିଅ)। କାମୁକ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିବା ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କର ଏବଂ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଷୟରୁ ବିରତ ହୋଇଯାଅ ॥ ୫୫ ॥

ରାଜୋବାଚ

ଶ୍ରୁତମନ୍ୱୀକ୍ଷିତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବାନ୍ ଯଦଭାଷତ।
ନୈତଜ୍ଜାନନ୍ତ୍ୟୁପାଧ୍ୟାୟାଃ କିଂ ନ ବ୍ରୂୟୁର୍ବିଦୁର୍ଯଦି ॥ ୫୬

ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ କୃପା କରି ମୋତେ ଏ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ମୁଁ ତାହା ଶୁଣିଲି ଏବଂ ତା'ଉପରେ ଗଭୀର ବିଚାର ମଧ୍ୟ କଲି। ମୋତେ କର୍ମକାଣ୍ଡ ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିବା ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଏ ବିଷୟରେ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ; ଯଦି ଏ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ଜାଣିଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଏଭଳି ଉପଦେଶ ନ ଦେଲେ କାହିଁକି ?॥ ୫୬ ॥

ସଂଶୟୋଽତ୍ର ତୁ ମେ ବିପ୍ର ସଂଛିନ୍ନସ୍ତତ୍କୃତୋ ମହାନ୍।
ଋଷୟୋଽପି ହି ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଯତ୍ର ନେନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତୟଃ ॥ ୫୭

ବିପ୍ରବର ! ମୋର ଉପାଧ୍ୟାୟମାନେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ମୋ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ସଂଶୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦେଇଥିଲେ, ଆପଣ ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ କରିଦେଇଛନ୍ତି। ଏ ଯେଉଁ ବିଷୟ, ଏଥିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ଋଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟ ନେଇ ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ॥ ୫୭ ॥

କର୍ମାଣ୍ୟାରଭତେ ଯେନ ପୁମାନିହ ବିହାୟ ତମ୍।
ଅମୁତ୍ରାନ୍ୟେନ ଦେହେନ ଜୁଷ୍ଟାନି ସ ଯଦଶ୍ନୁତେ ॥ ୫୮

ଇତି ବେଦବିଦାଂ ବାଦଃ ଶ୍ରୂୟତେ ତତ୍ର ତତ୍ର ହ।
କର୍ମ ଯତ୍କ୍ରିୟତେ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ପରୋକ୍ଷଂ ନ ପ୍ରକାଶତେ ॥ ୫୯

ବେଦବାଦୀମାନଙ୍କର ଏଭଳି ମତ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ଯେ, "ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥୂଳଶରୀରଟି ଦ୍ୱାରା କର୍ମ କରିଥାଏ, ତାହାକୁ ସେ ଏଠାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପରଲୋକକୁ ଚାଲିଯାଏ ଏବଂ ସେହି କର୍ମଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ଅନ୍ୟ ଶରୀରରେ ତାହାର ଫଳ ଭୋଗ କରେ"। କିନ୍ତୁ ଏପରି ଘଟିବ କିପରି ? (କାରଣ ସେହିସବୁ କର୍ମର କର୍ତ୍ତା ସ୍ଥୂଳଶରୀର ତ ଏଠାରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ,) ତା'ଛଡ଼ା ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ତାହା ତ ପରକ୍ଷଣରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ପରଲୋକରେ ଫଳ ଦେବା ଲାଗି ତାହା ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରକଟ ହୁଏ କିପରି ? ॥ ୫୮,୫୯ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଯେନୈବାରଭତେ କର୍ମ ତେନୈବାମୁତ୍ର ତତ୍ପୁମାନ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ତେ ହ୍ୟବ୍ୟବଧାନେନ ଲିଙ୍ଗେନ ମନସା ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୬୦

ଶୟାନମିମମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଶ୍ୱସନ୍ତଂ ପୁରୁଷୋ ଯଥା ।
କର୍ମାତ୍ମନ୍ୟାହିତଂ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ତାଦୃଶେନେତରେଣ ବା ॥ ୬୧

ମମୈତେ ମନସା ଯଦ୍ୟଦସାବହମିତି ବ୍ରୁବନ୍ ।
ଗୃହ୍ଣୀୟାତ୍ତତ୍ପୁମାନ୍ ରାଦ୍ଧଂ କର୍ମ ଯେନ ପୁନର୍ଭବଃ ॥ ୬୨

ଯଥାନୁମୀୟତେ ଚିତ୍ତମୁଭୟୈରିନ୍ଦ୍ରିୟେହିତୈଃ ।
ଏବଂ ପ୍ରାଗ୍‌ଦେହଜଂ କର୍ମ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିଭିଃ ॥ ୬୩

ନାନୁଭୂତଂ କ୍ୱ ଚାନେନ ଦେହେନାଦୃଷ୍ଟମଶ୍ରୁତମ୍ ।
କଦାଚିଦୁପଲଭ୍ୟେତ ଯଦ୍ରୂପଂ ଯାଦୃଗାତ୍ମନି ॥ ୬୪

ତେନାସ୍ୟ ତାଦୃଶଂ ରାଜଁଲ୍ଲିଙ୍ଗିନୋ ଦେହସମ୍ଭବମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧତ୍ସ୍ୱାନନୁଭୂତୋଽର୍ଥୋ ନ ମନଃ ସ୍ପ୍ରଷ୍ଟୁମର୍ହତି ॥ ୬୫

ମନ ଏବ ମନୁଷ୍ୟସ୍ୟ ପୂର୍ବରୂପାଣି ଶଂସତି ।
ଭବିଷ୍ୟତଶ୍ଚ ଭଦ୍ରଂ ତେ ତଥୈବ ନ ଭବିଷ୍ୟତଃ ॥ ୬୬

ନାରଦ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! (ସ୍ଥୂଳଶରୀର ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ଅଧୀନ ହୋଇଥିବାରୁ କର୍ମର ଉତ୍ତରଦାୟିତ୍ୱ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ଉପରେ ଥାଏ ।) ଯେଉଁ ମନଃପ୍ରଧାନ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ସାହାଯ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମ କରେ, ତାହା ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବ ସହିତ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣରୂପେ ରହିଥାଏ । ତେଣୁ ଜୀବ ପରଲୋକରେ ମନଃସମନ୍ୱିତ ଲିଙ୍ଗଶରୀରଦ୍ୱାରା ଅପରୋକ୍ଷଭାବରେ କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରେ ॥ ୬୦ ॥ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର ଶୋଇଥିବା ଜୀବିତ ଶରୀରର ଅଭିମାନ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମଧ୍ୟ ମନରେ ସଞ୍ଚିତ କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେ ନୂତନଭାବରେ ଲାଭ କରିଥିବା ମନୁଷ୍ୟଦେହରେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଯୋନିରେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରେ ॥ ୬୧ ॥ ଏହି ମନଦ୍ୱାରା ଜୀବ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦିଙ୍କୁ 'ଏମାନେ ମୋର' ଏବଂ ଶରୀରାଦିକୁ 'ଏହା ମୁଁ' ବୋଲି ଧରି ନେଇଥାଏ, ସେହିସବୁ ଶରୀରଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଥିବା ପାପପୁଣ୍ୟାଦିରୂପ କର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜେ ବହନ କରେ; ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୬୨ ॥ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ଉଭୟଙ୍କ ଗତିବିଧିରୁ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରେରକ ଚିତ୍ତର ସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ, ଚିତ୍ତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ସେହିପରି ପୂର୍ବଜନ୍ମର ବିଭିନ୍ନ କର୍ମର ରୂପ ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ । (ସୁତରାଂ ଅଦୃଷ୍ଟରୂପରେ ଫଳ ଦେବା ନିମନ୍ତେ କର୍ମ କାଳାନ୍ତରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାଏ) ॥ ୬୩ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଯେଉଁ ବସ୍ତୁକୁ ଇହଜନ୍ମରେ କେବେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇ ନ ଥାଏ, ଯାହା କେବେ ବି ମନୁଷ୍ୟ ଦେଖି ନ ଥାଏ, କି ଶୁଣି ନ ଥାଏ, ତାହା ସ୍ୱପ୍ନରେ ସତ୍ୟ ଘଟଣା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬୪ ॥ ରାଜନ୍ ! ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଜାଣ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସଂସ୍କାର; ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ଅଭିମାନୀ ଜୀବ ତାହା ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା । ଅନ୍ୟଥା ଯାହା ପୂର୍ବେ ଅନୁଭବ କରାଯାଇନାହିଁ, ମନରେ ତାହାର ବାସନା ମଧ୍ୟ ଉଠିବ ନାହିଁ ॥ ୬୫ ॥

ରାଜନ୍ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ମନୁଷ୍ୟର ପୂର୍ବରୂପ କିପରି ଥିଲା ତଥା ତାହାର ଭାବୀ ଶରୀରାଦି କିପରି ହେବ, ତାହାର ସୂଚନା ମନ ହିଁ ଦେଇଦିଏ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହେବ ନାହିଁ, ସେହି ତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତାମାନଙ୍କର ବିଦେହମୁକ୍ତିର ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ମନରୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୬୬ ॥

ଅଦୃଷ୍ଟମଶ୍ରୁତଂ ଚାତ୍ର କ୍ୱଚିନ୍ମନସି ଦୃଶ୍ୟତେ ।
ଯଥା ତଥାନୁମନ୍ତବ୍ୟଂ ଦେଶକାଳକ୍ରିୟାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୬୭

ବେଳେ ବେଳେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଶ, କାଳ ଅଥବା କ୍ରିୟାସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏପରି କେତେକ ଅସମ୍ଭବ ବିଷୟ ବି ଦେଖାଯାଏ, ଯାହା କି ପୂର୍ବେ କେବେ ଦେଖାଯାଇ ନ ଥିଲା, କି ଶୁଣାଯାଇ ନ ଥିଲା । (ଯଥା ପର୍ବତ ଶିଖରରେ ସମୁଦ୍ର, ଦିନବେଳେ ଆକାଶରେ ତାରା ଅଥବା ନିଜ ମୁଣ୍ଡ କଟିଯାଇଥିବା ଇତ୍ୟାଦି) । ଏସବୁ ଦେଖାଯିବାର କାରଣ ନିଦ୍ରାଦୋଷ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୬୭ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅନୁଭବଯୋଗ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ହିଁ ମନସମ୍ମୁଖରେ ଭୋଗ୍ୟବସ୍ତୁରୂପେ ବାରମ୍ବାର ଦେଖାଦିଅନ୍ତି ଓ ଭୋଗ ସମାପ୍ତି ପରେ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଯାହାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ ନାହିଁ, ସେପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ମନ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ମନ ସବୁ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ॥ ୬୮ ॥ ସାଧାରଣତଃ ସବୁବସ୍ତୁ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗବଦ୍‌ଚିନ୍ତନରେ ସଂଲଗ୍ନ ଥିବା ମନ ଯଦି କେବେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ରାହୁ ଯେପରି ଦୃଷ୍ଟିର ବିଷୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶାତ୍ମକ ଚନ୍ଦ୍ରର ସଂସର୍ଗରୁ ଦୃଷ୍ଟି ପଥରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ସଂସର୍ଗ ହେତୁ ସେହି ମନରେ ବେଳେ ବେଳେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଏକସଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ ॥ ୬୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହେଉଛି ଗୁଣମାନଙ୍କର ପରିଣାମ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟମାନଙ୍କର ସଂଘାତ । ଏହି ଅନାଦି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବ ଭିତରୁ ସ୍ଥୂଳଦେହ ପ୍ରତି 'ମୁଁ-ମୋର' ଭାବ ଯିବ ନାହିଁ ॥ ୭୦ ॥ ସୁଷୁପ୍ତି, ମୂର୍ଚ୍ଛା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ତୀବ୍ର ଜ୍ୱରାଦି ସମୟରେ ଯଦିଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତା ହେତୁ 'ମୁଁ ଓ 'ମୋର' ପଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ, ତଥାପି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଜୀବର ଅଭିମାନ ପୂର୍ବ ପରି ରହିଥାଏ ॥ ୭୧ ॥ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତିରେ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ଯୁବାବସ୍ଥାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ଏହି ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିଶିଷ୍ଟ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ସେହିପରି ଗର୍ଭାବସ୍ଥାରେ ତଥା ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ରହିଥାଇ ମଧ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ, ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୭୨ ॥ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖା ଯାଉଥିବା ବସ୍ତୁର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ, ତାହା ଅନର୍ଥ ଘଟାଉଥାଏ (ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥାଏ) ଏବଂ ଜାଗ୍ରତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଅନର୍ଥ ତୁଟେ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାଂସାରିକ ବସ୍ତୁସବୁ ଅସତ୍ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ଜୀବ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଚିନ୍ତନ କରୁଥାଏ ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଜନ୍ମମରଣରୂପ ସଂସାରରୁ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର ମିଳେନାହିଁ ॥ ୭୩ ॥

ସର୍ବେ କ୍ରମାନୁରୋଧେନ ମନସୀନ୍ଦ୍ରିୟଗୋଚରାଃ ।
ଆୟାନ୍ତି ବର୍ଗଶୋ ଯାନ୍ତି ସର୍ବେ ସମନସୋ ଜନାଃ ॥ ୬୮

ସତ୍ତ୍ୱୈକନିଷ୍ଠେ ମନସି ଭଗବତ୍ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତିନି ।
ତମଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମସୀବେଦମୁପରଜ୍ୟାବଭାସତେ ॥ ୬୯

ନାହଂ ମମେତି ଭାବୋଽୟଂ ପୁରୁଷେ ବ୍ୟବଧୀୟତେ ।
ଯାବଦ୍ ବୁଦ୍ଧିମନୋଽକ୍ଷାର୍ଥଗୁଣବ୍ୟୂହୋ ହ୍ୟନାଦିମାନ୍ ॥ ୭୦

ସୁପ୍ତିମୂର୍ଚ୍ଛୋପତାପେଷୁ ପ୍ରାଣାୟନବିଘାତତଃ ।
ନେହତେଽହମିତି ଜ୍ଞାନଂ ମୃତ୍ୟୁପ୍ରଜ୍ୱାରୟୋରପି ॥ ୭୧

ଗର୍ଭେ ବାଲ୍ୟେଽପ୍ୟପୌଷ୍କଲ୍ୟାଦେକାଦଶବିଧଂ ତଦା ।
ଲିଙ୍ଗଂ ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ଯୂନଃ କୁହ୍ୱାଂ ଚନ୍ଦ୍ରମସୋ ଯଥା ॥ ୭୨

ଅର୍ଥେ ହ୍ୟବିଦ୍ୟମାନେଽପି ସଂସୃତିର୍ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ।
ଧ୍ୟାୟତୋ ବିଷୟାନସ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନେଽନର୍ଥାଗମୋ ଯଥା ॥ ୭୩

ଏବଂ ପଞ୍ଚବିଧଂ ଲିଙ୍ଗଂ ତ୍ରିବୃତ୍ ଷୋଡ଼ଶବିସ୍ତୃତମ୍ ।
ଏଷ ଚେତନୟା ଯୁକ୍ତୋ ଜୀବ ଇତ୍ୟଭିଧୀୟତେ ॥ ୭୪

ଅନେନ ପୁରୁଷୋ ଦେହାନୁପାଦତ୍ତେ ବିମୁଞ୍ଚତି ।
ହର୍ଷଂ ଶୋକଂ ଭୟଂ ଦୁଃଖଂ ସୁଖଂ ଚ୍ଚାନେନ ବିନ୍ଦତି ॥ ୭୫

ଯଥା ତୃଣଜଳୂକେୟଂ ନାପଯାତ୍ୟପଯାତି ଚ ।
ନ ତ୍ୟଜେନ୍ମ୍ରିୟମାଣୋଽପି ପ୍ରାଗ୍‌ଦେହାଭିମତିଂ ଜନଃ ॥ ୭୬

ଯାବଦନ୍ୟଂ ନ ବିନ୍ଦେତ ବ୍ୟବଧାନେନ କର୍ମଣାମ୍ ।
ମନ ଏବ ମନୁଷ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ଭୂତାନାଂ ଭବଭାବନମ୍ ॥ ୭୭

ଯଦାକ୍ଷୈଶ୍ଚରିତାନ୍ ଧ୍ୟାୟନ୍ କର୍ମାଣ୍ୟାଚିନୁତେଽସକୃତ୍ ।
ସତି କର୍ମଣ୍ୟବିଦ୍ୟାୟାଂ ବନ୍ଧଃ କର୍ମଣ୍ୟନାତ୍ମନଃ ॥ ୭୮

ଅତସ୍ତଦପବାଦାର୍ଥଂ ଭଜ ସର୍ବାତ୍ମନା ହରିମ୍ ।
ପଶ୍ୟଂସ୍ତଦାତ୍ମକଂ ବିଶ୍ୱଂ ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟା ଯତଃ ॥ ୭୯

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଭାଗବତମୁଖ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ନାରଦୋ ହଂସୟୋର୍ଗତିମ୍ ।
ପ୍ରଦର୍ଶ୍ୟ ହ୍ୟମୁମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ସିଦ୍ଧଲୋକଂ ତତୋଽଗମତ୍ ॥ ୮୦

ପ୍ରାଚୀନବର୍ହୀ ରାଜର୍ଷିଃ ପ୍ରଜାସର୍ଗାଭିରକ୍ଷଣେ ।
ଆଦିଶ୍ୟ ପୁତ୍ରାନଗମତ୍ତପସେ କପିଳାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୮୧

ତତ୍ରୈକାଗ୍ରମନା ବୀରୋ ଗୋବିନ୍ଦଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ।
ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗୋଽନୁଭଜନ୍ ଭକ୍ତ୍ୟା ତତ୍‌ସାମ୍ୟତାମଗାତ୍ ॥ ୮୨

ଏତଦଧ୍ୟାତ୍ମପାରୋକ୍ଷ୍ୟଂ ଗୀତଂ ଦେବର୍ଷିଣାନଘ ।
ଯଃ ଶ୍ରାବୟେଦ୍ ଯଃ ଶୃଣୁୟାତ୍ ସ ଲିଙ୍ଗେନ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୮୩

ଏତନ୍ମୁକୁନ୍ଦଯଶସା ଭୁବନଂ ପୁନାନଂ
ଦେବର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟମୁଖନିଃସୃତମାତ୍ମଶୌଚମ୍ ।

ଏପରି ଭାବରେ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ରଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ତଥା ଷୋହଳ ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ବିକଶିତ ହୋଇଥିବା ଏହି ତ୍ରିଗୁଣମୟ ସଂଘାତ ହିଁ ହେଉଛି ଲିଙ୍ଗଶରୀର । ଏହା ହିଁ ଚେତନାଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଜୀବ ବୋଲାଏ ॥ ୭୪ ॥ ଏହି ଲିଙ୍ଗଶରୀରଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେହ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ତ୍ୟାଗ କରେ ତଥା ଏହାରି ହେତୁ ତାକୁ ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ, ଦୁଃଖ, ସୁଖ ଆଦି ଅନୁଭବ ହୁଏ ॥ ୭୫ ॥ ଜୋକ ଯେପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ତୃଣକୁ ନ ଧରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପୂର୍ବରୁ ଧରିଥିବା ତୃଣଟି ଛାଡ଼େନାହିଁ, ଜୀବ ସେହିପରି ମରଣକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଦେହାରମ୍ଭକ କର୍ମ ଶେଷ ହୋଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ପୂର୍ବ ଶରୀରର ଅଭିମାନ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ରାଜନ୍! ଏହି ମନଃପ୍ରଧାନ ଲିଙ୍ଗ-ଶରୀର ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବର ଜନ୍ମାଦିର କାରଣ ॥୭୬,୭୭॥ ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜନିତ ଭୋଗଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବାରମ୍ବାର କର୍ମ କରିଚାଲେ, ସେତେବେଳେ ସେହି କର୍ମ ହେତୁ ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ସେ ଦେହାଦିର ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ॥ ୭୮ ॥ ଅତଏବ ସେହି କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ଭଗବାନ୍‌ରୂପେ ଦେଖି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ଭଜନ କର । ଏହି ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ସ୍ଥିତି ତାଙ୍କରି ଠାରୁ ହୁଏ ତଥା ଏହି ବିଶ୍ୱ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ହିଁ ବିଲୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୭୯ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀନାରଦ ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସ୍ୱରୂପର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ କରାଇଲେ । ତାପରେ ସେ ବିଦାୟ ନେଇ ସିଦ୍ଧଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮୦ ॥ ତା'ପରେ ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହି ମଧ୍ୟ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜାପାଳନ-ଭାର ସମର୍ପି ଦେଇ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ କପିଳାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୮୧ ॥ ସେଠାରେ ସେହି ବୀରବର ସକଳପ୍ରକାର ବିଷୟାସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ସାରୂପ୍ୟପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୮୨ ॥

ହେ ନିଷ୍ପାପ ବିଦୁର ! ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ କହିଥିବା ଏହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଶୁଣିବେ ଓ ଶୁଣାଇବେ, ସେ ଅତିଶୀଘ୍ର ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଯିବେ ॥ ୮୩ ॥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ଏହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଭଗବାନ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ଯଶ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏହା ତ୍ରିଲୋକୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ, ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିଥାଏ ତଥା ପରମାତ୍ମପଦକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥାଏ । ଯେ ଏହି କଥା ଶୁଣିବେ, ସେ ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ

ଯଃ କୀର୍ତ୍ତ୍ୟମାନମଧିଗଚ୍ଛତି ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ
ନାସ୍ମିନ୍ ଭବେ ଭ୍ରମତି ମୁକ୍ତସମସ୍ତବନ୍ଧଃ ॥ ୮୪

ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଏହି ସଂସାର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ॥ ୮୪ ॥ ହେ ବିଦୁର ! ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ପୁରଞ୍ଜନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମାଧ୍ୟମରେ ପରୋକ୍ଷଭାବରେ କୁହାଯାଇଥିବା ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ମୁଁ ଗୁରୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଲାଭ କରିଥିଲି । ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିଗଲେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜୀବର ଦେହାଭିମାନ ଦୂର ହୋଇଯିବ ତଥା ତାହାର 'ପରଲୋକରେ ଜୀବ କିପରି କର୍ମଫଳ ଭୋଗ କରେ ?' ବୋଲି ଯେଉଁ ସଂଶୟ ଥିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ତୁଟିଯିବ ॥ ୮୫ ॥

ଅଧ୍ୟାତ୍ମପାରୋକ୍ଷ୍ୟମିଦଂ ମୟାଧିଗତମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଏବଂ ସ୍ତ୍ରିୟାଽଽଶ୍ରମଃ ପୁଂସଶ୍ଛିନ୍ନୋଽମୁତ୍ର ଚ ସଂଶୟଃ ॥ ୮୫

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ବିଦୁରମୈତ୍ରେୟସଂବାଦେ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିର୍ନାରଦସଂବାଦୋ ନାମୈକୋନତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୯ ॥

~~ O ~~

ଅଥ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ବରଦାନ

ବିଦୁର ଉବାଚ

ଯେ ତ୍ୱୟାଭିହିତା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସୁତାଃ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଷଃ ।
ତେ ରୁଦ୍ରଗୀତେନ ହରିଂ ସିଦ୍ଧିମାପୁଃ ପ୍ରତୋଷ୍ୟ କାମ୍ ॥ ୧

କିଂ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟେହ ପରତ୍ର ବାଥ
କୈବଲ୍ୟନାଥପ୍ରିୟପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତିନଃ ।
ଆସାଦ୍ୟ ଦେବଂ ଗିରିଶଂ ଯଦୃଚ୍ଛୟା
ପ୍ରାପୁଃ ପରଂ ନୂନମଥ ପ୍ରଚେତସଃ ॥ ୨

ବିଦୁର ପଚାରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କର ଯେଉଁ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ସେମାନେ ରୁଦ୍ରଗୀତଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି କି ସିଦ୍ଧି ପାଇଲେ ?॥ ୧ ॥ ହେ ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟ ମୈତ୍ରେୟ ! ମୋକ୍ଷାଧିପତି ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟପାତ୍ର ଶିବଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଅକସ୍ମାତ୍ ପାଇଯାଇଥିବାରୁ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ତ ନିଶ୍ଚୟ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯାଇଥିବ; କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ଇହଲୋକରେ ଅଥବା ପରଲୋକରେ ସେମାନେ କଣ ଲାଭ କଲେ, ତାହା କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୨ ॥

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ପ୍ରଚେତସୋଽନ୍ତରୁଦଧୌ ପିତୁରାଦେଶକାରିଣଃ ।
ଜପଯଜ୍ଞେନ ତପସା ପୁରଞ୍ଜନମତୋଷୟନ୍ ॥ ୩

ଦଶବର୍ଷସହସ୍ରାନ୍ତେ ପୁରୁଷସ୍ତୁ ସନାତନଃ ।
ତେଷାମାବିରଭୂତ୍ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ଶାନ୍ତେନ ଶମୟନ୍ ରୁଚା ॥ ୪

ସୁପର୍ଣ୍ଣସ୍କନ୍ଧମାରୂଢ଼ୋ ମେରୁଶୃଙ୍ଗମିବାମ୍ବୁଦଃ ।
ପୀତବାସା ମଣିଗ୍ରୀବଃ କୁର୍ବନ୍ ବିତିମିରା ଦିଶଃ ॥ ୫

କାଶିଷ୍ଣୁନା କନକବର୍ଣ୍ଣବିଭୂଷଣେନ
ଭ୍ରାଜତ୍କପୋଲବଦନୋ ବିଲସତ୍କିରୀଟଃ ।

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପିତୃଆଜ୍ଞା ପାଳନକାରୀ ପ୍ରଚେତାମାନେ ସମୁଦ୍ରରେ ଠିଆ ହୋଇ ରୁଦ୍ରଗୀତ-ଜପରୂପୀ ଯଜ୍ଞ ଓ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କର ଶରୀର ଉତ୍ପନ୍ନକାରୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ତପସ୍ୟା କରି କରି ଦଶ ହଜାର ବର୍ଷ ବିତିଯିବାରୁ ପୁରାଣପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ସ୍ୱକୀୟ ମନୋହର କାନ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟାଜନିତ କ୍ଳେଶ ଦୂର କରିଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୌମ୍ୟ ବିଗ୍ରହ ଧାରଣପୂର୍ବକ ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪ ॥ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ବସିଥିବା ଶ୍ରୀଭଗବାନ ସୁମେରୁ ଶିଖରରେ ଖଣ୍ଡେ କଳାମେଘ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ମନୋହର ପୀତାମ୍ବର ଓ କଣ୍ଠରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ସେ ନିଜର ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଭାରେ ଦଶଦିଗର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ଝଲମଲ ହେଉଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆଭୂଷଣ ହେତୁ ତାହାଙ୍କର କପୋଳରେ ଓ ମନୋହର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଝଟକୁଥିଲା । ତାହାଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଶୋଭା

ଅଷ୍ଟାୟୁଧୈରନୁଚରୈର୍ମୁନିଭିଃ ସୁରେନ୍ଦ୍ରୈ-
ରାସେବିତୋ ଗରୁଡ଼କିନ୍ନରଗୀତକୀର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୬

ପୀନାୟତାଷ୍ଟଭୁଜମଣ୍ଡଳମଧ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା
ସ୍ପର୍ଧଚ୍ଛ୍ରିୟା ପରିବୃତୋ ବନମାଲୟାଽଽଦ୍ୟଃ ।
ବର୍ହିଷ୍ମତଃ ପୁରୁଷ ଆହ ସୁତାନ୍ ପ୍ରପନ୍ନାନ୍
ପର୍ଜନ୍ୟନାଦରୁତୟା ସଘୃଣାବଲୋକଃ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବରଂ ବୃଣୀଧ୍ୱଂ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ଯୂୟଂ ମେ ନୃପନନ୍ଦନାଃ ।
ସୌହାର୍ଦେନାପୃଥଗ୍‌ଧର୍ମାସ୍ତୁଷ୍ଟୋଽହଂ ସୌହୃଦେନ ବଃ ॥ ୮

ଯୋଽନୁସ୍ମରତି ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ଯୁଷ୍ମାନନୁଦିନଂ ନରଃ ।
ତସ୍ୟ ଭ୍ରାତୃଷ୍ୱାତ୍ମସାମ୍ୟଂ ତଥା ଭୂତେଷୁ ସୌହୃଦମ୍ ॥ ୯

ଯେ ତୁ ମାଂ ରୁଦ୍ରଗୀତେନ ସାୟଂ ପ୍ରାତଃ ସମାହିତାଃ ।
ସ୍ତୁବନ୍ତ୍ୟହଂ କାମବରାନ୍ ଦାସ୍ୟେ ପ୍ରଜ୍ଞାଂ ଚ ଶୋଭନାମ୍ ॥ ୧୦

ଯଦ୍‌ଯୂୟଂ ପିତୁରାଦେଶମଗ୍ରହୀଷ୍ଟ ମୁଦାନ୍ୱିତାଃ ।
ଅଥୋ ବ ଉଶତୀ କୀର୍ତ୍ତିର୍ଲୋକାନନୁ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୧

ଭବିତା ବିଶ୍ରୁତଃ ପୁତ୍ରୋଽନବମୋ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ଗୁଣୈଃ ।
ଯ ଏତାମାତ୍ମବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ତ୍ରିଲୋକୀଂ ପୂରୟିଷ୍ୟତି ॥ ୧୨

କଣ୍ଡୋଃ ପ୍ରମ୍ଳୋଚୟା ଲବ୍ଧା କନ୍ୟା କମଲଲୋଚନା ।
ତାଂ ଚାପବିଦ୍ଧାଂ ଜଗୃହୁର୍ଭୂରୁହା ନୃପନନ୍ଦନାଃ ॥ ୧୩

କ୍ଷୁତ୍‌କ୍ଷାମାୟା ମୁଖେ ରାଜା ସୋମଃ ପୀୟୂଷବର୍ଷିଣୀମ୍ ।
ଦେଶିନୀଂ ରୋଦମାନାୟା ନିଦଧେ ସ ଦୟାନ୍ୱିତଃ ॥ ୧୪

ପ୍ରଜାବିସର୍ଗ ଆଦିଷ୍ଟାଃ ପିତ୍ରା ମାମନୁବର୍ତ୍ତତା ।
ତତ୍ର କନ୍ୟାଂ ବରାରୋହାଂ ତାମୁଦ୍‌ବହତ ମାଚିରମ୍ ॥ ୧୫

ଅପୃଥଗ୍‌ଧର୍ମଶୀଳାନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ବଃ ସୁମଧ୍ୟମା ।
ଅପୃଥଗ୍‌ଧର୍ମଶୀଳେୟଂ ଭୂୟାତ୍ ପତ୍ନ୍ୟର୍ପିତାଶୟା ॥ ୧୬

ପାଉଥିଲା ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ସୁନ୍ଦର ମୁକୁଟ। ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଷ୍ଟଭୁଜରେ ରହିଥିଲା ଅଷ୍ଟ ଆୟୁଧ। ଦେବତା, ମୁନି ଓ ପାର୍ଷଦଗଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ତଥା ଗରୁଡ଼ ତାଙ୍କର ସାମବେଦମୟ ପକ୍ଷମାନଙ୍କ ଧ୍ୱନିରେ କିନ୍ନରଙ୍କ ପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିଗାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ତାହାଙ୍କର ସୁଦୀର୍ଘ ସ୍ଥୂଳ ଅଷ୍ଟଭୁଜ ମଝିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରୁଥିବା ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥିଲା। ଆଦିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ଏପରି ଭାବରେ ଆଗମନ କରି, ଶରଣାଗତ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଦୟାଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ମେଘ ସମାନ ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ରାଜପୁତ୍ରଗଣ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ। ତୁମମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଥିବା ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ସ୍ନେହବଶ ହୋଇ ତୁମେମାନେ ଏକାପ୍ରକାର ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଛ। ତୁମର ଏହି ଆଦର୍ଶ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ଦେଖି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ। ମୋତେ ବର ମାଗ ॥ ୮ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ସାୟଂକାଳରେ ପ୍ରତିଦିନ ତୁମକୁ ସ୍ମରଣ କରିବେ, ତାହାଙ୍କର ନିଜ ଭାଇମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମ ପରି ସ୍ନେହସୌହାର୍ଦ୍ଦ ଅତୁଟ ରହିବ ତଥା ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କ ପ୍ରତି ମିତ୍ରଭାବ ହୋଇଯିବ ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାତଃ ଓ ସାୟଂକାଳରେ ରୁଦ୍ରଗୀତଦ୍ୱାରା ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ମୋତେ ସ୍ତୁତି କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଓ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରିବି ॥ ୧୦ ॥ ତୁମେମାନେ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିଛ; ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମର କମନୀୟ କୀର୍ତ୍ତି ସକଳଲୋକରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୧ ॥ ତୁମର ଗୋଟିଏ ବିଖ୍ୟାତ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ। ସେ ଗୁଣରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ କମ୍ ହେବ ନାହିଁ ତଥା ସେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତ୍ରିଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବ ॥ ୧୨ ॥

ରାଜକୁମାରଗଣ! କଣ୍ଡୁ ଋଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟା ଭଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରମ୍ଳୋଚା ନାମକ ଯେଉଁ ଅପ୍ସରାକୁ ପଠାଇଥିଲେ, ତାହାର ଗର୍ଭରୁ ଗୋଟିଏ କମଳନୟନା କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା। ତାକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସେହି ଅପ୍ସରା ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଚାଲିଗଲାରୁ, ସେହି କନ୍ୟାଟିକୁ ନେଇ ବୃକ୍ଷମାନେ ପାଳିଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଭୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାରୁ ଓଷଧିମାନଙ୍କର ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ର ଦୟାବଶତଃ ତା'ମୁହଁରେ ନିଜର ଅମୃତବର୍ଷିଣୀ ତର୍ଜନୀ ଅଙ୍ଗୁଳିଟି (ବିଷି ଆଙ୍ଗୁଠି) ଚୁଚୁମିବାକୁ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ତୁମ ପିତା ଆଜିକାଲି ମୋରି ସେବାଭକ୍ତିରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଛନ୍ତି। ସେ ଯେହେତୁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଛନ୍ତି; ତେଣୁ ତୁମେ ଯାଇ ଯଥାଶୀଘ୍ର ସେହି ଦେବୋପମ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କର ॥ ୧୫ ॥ ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଧର୍ମରେ ତତ୍ପର ଏବଂ ତୁମମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ମଧ୍ୟ ଏକାପରି।

ଦିବ୍ୟବର୍ଷସହସ୍ରାଣାଂ ସହସ୍ରମହତୌଜସଃ ।
ଭୌମାନ୍‌ଭୋକ୍ଷ୍ୟଥଭୋଗାନ୍ ବୈ ଦିବ୍ୟାଂଶ୍ଚାନୁଗ୍ରହାନ୍ମମ ॥ ୧୭

ଅଥ ମଯ୍ୟନପାୟିନ୍ୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ପକ୍ୱଗୁଣାଶୟାଃ ।
ଉପଯାସ୍ୟଥ ମଦ୍ଧାମ ନିର୍ବିଦ୍ୟ ନିରୟାଦତଃ ॥ ୧୮

ଗୃହେଷ୍ୱାବିଶତାଂ ଗ୍ୱପି ପୁଂସାଂ କୁଶଳକର୍ମଣାମ୍ ।
ମଦ୍‌ବାର୍ତ୍ତାଯାତଯାମାନାଂ ନ ବନ୍ଧାୟ ଗୃହା ମତାଃ ॥ ୧୯

ନବ୍ୟବଦ୍ଧୃଦୟେ ଯଜ୍ଞୋ ବ୍ରହ୍ମୈତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ନ ମୁହ୍ୟନ୍ତି ନ ଶୋଚନ୍ତି ନ ହୃଷ୍ୟନ୍ତି ଯତୋ ଗତାଃ ॥ ୨୦

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ରୁବାଣଂ ପୁରୁଷାର୍ଥଭାଜନଂ
ଜନାର୍ଦ୍ଦନଂ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟଃ ପ୍ରଚେତସଃ ।
ତଦ୍ଦର୍ଶନଧ୍ୱସ୍ତତମୋରଜୋମଳା
ଗିରାଗୃଣନ୍ ଗଦ୍‌ଗଦୟା ସୁହୃତ୍ତମମ୍ ॥ ୨୧

ପ୍ରଚେତସ ଊଚୁଃ

ନମୋ ନମଃ କ୍ଳେଶବିନାଶନାୟ
ନିରୂପିତୋଦାରଗୁଣାହ୍ୱୟାୟ ।
ମନୋବଚୋବେଗପୁରୋଜବାୟ
ସର୍ବାକ୍ଷମାର୍ଗୈରଗତାଧ୍ୱନେ ନମଃ ॥ ୨୨

ଶୁଦ୍ଧାୟ ଶାନ୍ତାୟ ନମଃ ସ୍ୱନିଷ୍ଠୟା
ମନସ୍ୟପାର୍ଥଂ ବିଲସଦ୍‌ଦ୍ୱୟାୟ ।
ନମୋ ଜଗତ୍‌ସ୍ଥାନଲୟୋଦୟେଷୁ
ଗୃହୀତମାୟାଗୁଣବିଗ୍ରହାୟ ॥ ୨୩

ନମୋ ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱାୟ ହରୟେ ହରିମେଧସେ ।
ବାସୁଦେବାୟ କୃଷ୍ଣାୟ ପ୍ରଭବେ ସର୍ବସାତ୍ୱତାମ୍ ॥ ୨୪

ତେଣୁ ଧର୍ମ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ତୁମରି ଅନୁରୂପ ହୋଇଥିବା ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କର ପତ୍ନୀ ହୋଇ ରହିବ ତଥା ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ସମାନ ଅନୁରାଗ ରଖିବ ॥ ୧୬ ॥ ମୋ କୃପାରୁ ତୁମେମାନେ ଦଶଲକ୍ଷ ଦିବ୍ୟ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ରହିବ ଏବଂ ବିବିଧପ୍ରକାର ଦିବ୍ୟ ଓ ପାର୍ଥିବ ଭୋଗ ଲାଭ କରିବ ॥ ୧୭ ॥ ଶେଷରେ ମୋ ପ୍ରତି ଅବିଚଳ ଭକ୍ତିଫଳରେ ତୁମମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ସମସ୍ତ ବାସନାରୂପୀ ମଳ ଦଗ୍ଧ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ଶେଷରେ ତୁମେମାନେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ନରକତୁଲ୍ୟ ଭୋଗମାନଙ୍କରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ମୋର ପରମଧାମକୁ ଯିବ ॥ ୧୮ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବଦର୍ପଣ ବୁଦ୍ଧିରେ କର୍ମ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ସମୟ ମୋରି ଲୀଳାଚର୍ଚ୍ଚାରେ ହିଁ ବିତିଯାଏ, ସେମାନେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ, ଘର ସେମାନଙ୍କର ବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ସେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ମୋର ଲୀଳା କଥା ଶୁଣନ୍ତି; ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ବକ୍ତାମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଦିନ ନିତ୍ୟ ନବୀନ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ଏବଂ ମୋତେ ପାଇଯିବା ପରେ ଜୀବକୁ ଆଉ ମୋହ ଗ୍ରାସ କରିପାରେ ନାହିଁ, କି ଶୋକ ଓ ହର୍ଷ ବିବ୍ରତ କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କର ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ମଳ ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସକଳ ପୁରୁଷାର୍ଥର ଆଶ୍ରୟ ଓ ସବୁରି ପରମବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀହରି ଏପରି କହିବାରୁ, ସେମାନେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ପ୍ରଚେତାମାନେ କହିଲେ—ହେ ଭକ୍ତକ୍ଳେଶନାଶକାରୀ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ । ବେଦଗଣ ଆପଣଙ୍କର ଉଦାର ଗୁଣ ଓ ନାମମାନ ନିରୂପଣ କରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ବେଗ ମନ ଓ ବାଣୀର ବେଗଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ତୀବ୍ର ତଥା ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପହୁଞ୍ଚ ବାହାରେ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୨ ॥ ସର୍ବଦା ନିଜ ସ୍ଥିତିରେ ରହୁଥିବାରୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟ, ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଶାନ୍ତ । ଆମ ମନର ଦୋଷ ହେତୁ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଆମକୁ ଏହି ମିଥ୍ୟା ଦ୍ୱୈତଭାବ ଦେଖାଯାଉଛି । ବାସ୍ତବରେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱରରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୩ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ସଂସାରବନ୍ଧନକୁ କାଟିଦିଏ । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଭକ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ବସୁଦେବନନ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

ନମଃ କମଳନାଭାୟ ନମଃ କମଳମାଳିନେ ।
ନମଃ କମଳପାଦାୟ ନମସ୍ତେ କମଳେକ୍ଷଣ ॥ ୨୫

ନମଃ କମଳକିଞ୍ଜଲ୍କପିଶଙ୍ଗାମଳବାସସେ ।
ସର୍ବଭୂତନିବାସାୟ ନମୋଽୟୁଙ୍କ୍ଷ୍ମହି ସାକ୍ଷିଣେ ॥ ୨୬

ରୂପଂ ଭଗବତା ତ୍ୱେତଦଶେଷକ୍ଲେଶସଂକ୍ଷୟମ୍ ।
ଆବିଷ୍କୃତଂ ନଃ କ୍ଲିଷ୍ଟାନାଂ କିମନ୍ୟଦନୁକମ୍ପିତମ୍ ॥ ୨୭

ଏତାବତ୍ତ୍ୱଂ ହି ବିଭୁଭିର୍ଭାବ୍ୟଂ ଦୀନେଷୁ ବତ୍ସଳୈଃ ।
ଯଦନୁସ୍ମର୍ଯ୍ୟତେ କାଳେ ସ୍ୱବୁଦ୍ଧ୍ୟାଭଦ୍ରରନ୍ଧନ ॥ ୨୮

ଯେନୋପଶାନ୍ତିର୍ଭୂତାନାଂ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାନାମପୀହତାମ୍ ।
ଅନ୍ତର୍ହିତୋଽନ୍ତର୍ହୃଦୟେ କସ୍ମାନ୍ନୋ ବେଦ ନାଶିଷଃ ॥ ୨୯

ଅସାବେବ ବରୋଽସ୍ମାକମୀପ୍ସିତୋ ଜଗତଃ ପତେ ।
ପ୍ରସନ୍ନୋ ଭଗବାନ୍ ଯେଷାମପବର୍ଗଗୁରୁର୍ଗତିଃ ॥ ୩୦

ବରଂ ବୃଣୀମହେଽଥାପି ନାଥ ତ୍ୱତ୍ପରତଃ ପରାତ୍ ।
ନ ହ୍ୟନ୍ତସ୍ତ୍ୱଦ୍ବିଭୂତୀନାଂ ସୋଽନନ୍ତ ଇତି ଗୀୟସେ ॥ ୩୧

ପାରିଜାତେଽଞ୍ଜସା ଲବ୍ଧେ ସାରଙ୍ଗୋଽନ୍ୟନ୍ନ ସେବତେ ।
ତ୍ୱଦଙ୍ଘ୍ରିମୂଳମାସାଦ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍ କିଂ କିଂ ବୃଣୀମହି ॥ ୩୨

ଯାବତ୍ତେ ମାୟୟା ସ୍ପୃଷ୍ଟା ଭ୍ରମାମ ଇହ କର୍ମଭିଃ ।
ତାବଦ୍ଭବତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗାନାଂ ସଙ୍ଗଃ ସ୍ୟାନ୍ନୋ ଭବେ ଭବେ ॥ ୩୩

ତୁଲୟାମ ଲବେନାପି ନ ସ୍ୱର୍ଗଂ ନାପୁନର୍ଭବମ୍ ।
ଭଗବତ୍ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗସ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନାଂ କିମୁତାଶିଷଃ ॥ ୩୪

ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣଙ୍କ ନାଭିରୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପ କମଳ (ପଦ୍ମ) ପ୍ରକଟ ହୋଇଛି । ଆପଣଙ୍କ କଣ୍ଠରେ କମଳକୁସୁମର ମାଳା ଶୋଭା ପାଉଛି ତଥା ଆପଣଙ୍କର ଚରଣ କମଳ ପରି ସୁକୋମଳ । ହେ କମଳନୟନ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୨୫ ॥ ଆପଣ କମଳକୁସୁମର କେଶର ସମାନ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୀତାମ୍ବର ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଭୂତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥାନ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୬ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱରୂପ ସକଳ କ୍ଲେଶ ଦୂର କରେ । ଅବିଦ୍ୟା, ଅସ୍ମିତା ଓ ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି କ୍ଲେଶରେ ପୀଡ଼ିତ ହୋଇଥିବା ଆମମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଆଜି ନିଜର ଏହି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ଆଉ କେଉଁ କୃପା ବା ଆମ ପାଇଁ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇପାରିବ ! ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଅମଙ୍ଗଳହାରୀ ପ୍ରଭୁ ! ଦୀନଦୟାଳୁ ପୁରୁଷ ଯଦି ଦୀନଜନମାନଙ୍କୁ ମଝି ମଝିରେ 'ଏମାନେ ମୋର' ବୋଲି କହି ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ତେବେ ଏତିକି ମଧ୍ୟ ଦୀନଜନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ କୃପା ॥ ୨୮ ॥ ସେତିକିରେ ସେହି ଆଶ୍ରିତମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଆପଣ ତ କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଉପାସନା କରି ଆମେମାନେ ଯେଉଁସବୁ କାମନା କରୁ, ଆପଣ ବା ତାହା କାହିଁକି ଜାଣି ନ ପାରିବେ ! ॥ ୨୯ ॥ ହେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋକ୍ଷର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷାର୍ଥସ୍ୱରୂପ । ଆପଣ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି— ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଆଉ କଣ ବା ଆମର ଲୋଡ଼ା ! ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା ହିଁ ହେଉଛି ଆମର ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ॥ ୩୦ ॥ ତଥାପି, ନାଥ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବର ମାଗୁଛୁ । ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଆଦିର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ବିଭୂତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅନ୍ତ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ କୁହାଯାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଭ୍ରମରକୁ ଯଦି ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ପାରିଜାତବୃକ୍ଷ ମିଳିଯାଏ, ସେ କଣ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବୃକ୍ଷ ଖୋଜି ବୁଲିବ ? ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ପାଇସାରି ଆମେ ଆଉ ମାଗିବୁ କଣ ! ॥ ୩୨ ॥ ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ଏତିକି ମାଗୁଛୁ ଯେ, ଯେତେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ଆମେ କର୍ମାନୁସାରେ ସଂସାରରେ ଭ୍ରମୁଥିବୁ, ସେତେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଜନ୍ମରେ ଆମକୁ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ମିଳୁଥାଉ ॥ ୩୩ ॥ ଆମେ ତ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତଙ୍କର କ୍ଷଣେମାତ୍ର ସଙ୍ଗ ତୁଳନାରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷଲାଭ ମଧ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ବୁଝୁଛୁ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମାନୁଷୀଭୋଗକୁ ବା କିଏ ପଗ୍ରରେ ! ॥ ୩୪ ॥

ଯତ୍ରେଡ୍ୟନ୍ତେ କଥା ମୃଷ୍ଟାସ୍ତୃଷ୍ଣାୟାଃ ପ୍ରଶମୋ ଯତଃ ।
ନିର୍ବୈରଂ ଯତ୍ର ଭୂତେଷୁ ନୋଦ୍‌ବେଗୋ ଯତ୍ର କଶ୍ଚନ ॥ ୩୫

ଯତ୍ର ନାରାୟଣଃ ସାକ୍ଷାଭଗବାନ୍ନ୍ୟାସିନାଂ ଗତିଃ ।
ସଂସ୍ତୂୟତେ ସତ୍‌କଥାସୁ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗୈଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୩୬

ତେଷାଂ ବିଚରତାଂ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ତୀର୍ଥାନାଂ ପାବନେଚ୍ଛୟା ।
ଭୀତସ୍ୟ କିଂ ନ ରୋଚେତ ତାବକାନାଂ ସମାଗମଃ ॥ ୩୭

ବୟଂ ତୁ ସାକ୍ଷାଭଗବନ୍ ଭବସ୍ୟ
ପ୍ରିୟସ୍ୟ ସଖ୍ୟୁଃ କ୍ଷଣସଙ୍ଗମେନ ।
ସୁଦୁଶ୍ଚିକିତ୍ସ୍ୟସ୍ୟ ଭବସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୋ-
ର୍ଭିଷକ୍ତମଂ ତ୍ୱାଦ୍ୟ ଗତିଂ ଗତାଃ ସ୍ମଃ ॥ ୩୮

ଯନ୍ନଃ ସ୍ୱଧୀତଂ ଗୁରବଃ ପ୍ରସାଦିତା
ବିପ୍ରାଶ୍ଚ ବୃଦ୍ଧାଶ୍ଚ ସଦାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା ।
ଆର୍ଯ୍ୟା ନତାଃ ସୁହୃଦୋ ଭ୍ରାତରଶ୍ଚ
ସର୍ବାଣି ଭୂତାନ୍ୟନସୂୟୟୈବ ॥ ୩୯

ଯନ୍ନଃ ସୁତପ୍ତଂ ତପ ଏତଦୀଶ
ନିରନ୍ଧସାଂ କାଳମଦଭ୍ରମପ୍ସୁ ।
ସର୍ବଂ ତଦେତତ୍‌ପୁରୁଷସ୍ୟ ଭୂମ୍ନୋ
ବୃଣୀମହେ ତେ ପରିତୋଷଣାୟ ॥ ୪୦

ମନୁଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର୍ଭଗବାନ୍ ଭବଶ୍ଚ
ଯେଽନ୍ୟେ ତପୋଜ୍ଞାନବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱାଃ ।
ଅଦୃଷ୍ଟପାରା ଅପି ଯନ୍ମହିମ୍ନଃ
ସ୍ତୁବନ୍ତ୍ୟଥୋତ୍ୱାଽଽତ୍ମସମଂ ଗୃଣୀମଃ ॥ ୪୧

ନମଃ ସମାୟ ଶୁଦ୍ଧାୟ ପୁରୁଷାୟ ପରାୟ ଚ ।
ବାସୁଦେବାୟ ସତ୍ତ୍ୱାୟ ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୪୨

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରଚେତୋଭିରଭିଷ୍ଟୁତୋ ହରିଃ
ପ୍ରୀତସ୍ତଥେତ୍ୟାହ ଶରଣ୍ୟବତ୍ସଳଃ ।
ଅନିଚ୍ଛତାଂ ଯାନମତୃପ୍ତଚକ୍ଷୁଷାଂ
ଯଯୌ ସ୍ୱଧାମାନପବର୍ଗବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୪୩

ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ସଦାସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କର ଏଭଳି ସବୁ ମଧୁର ମଧୁର କଥା ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୁଏ ଯେ, ତାହା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ସକଳ ଭୋଗତୃଷ୍ଣା ବିନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ସେଠାରେ କାହାରି ପ୍ରତି କାହାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ବୈରବିରୋଧ ବା ଉଦ୍‌ବେଗ ନ ଥାଏ ॥ ୩୫ ॥ ସେଠାରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କଥାପ୍ରସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ନିଷ୍କାମଭାବରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ବାରମ୍ବାର ହେଉଥାଏ ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ପବିତ୍ରତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ପଦବ୍ରଜରେ ହିଁ ବିଚରଣ କରନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ସମାଗମ ଭଲା ସଂସାର ପ୍ରତି ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ କିପରି ରୁଚିକର ନ ହେବ, କହିଲେ ॥ ୩୭ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ସଖା ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କର କ୍ଷଣେମାତ୍ର ସମାଗମ ଫଳରେ ହିଁ ଆଜି ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କଲୁ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜନ୍ମମରଣରୂପୀ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ରୋଗର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ବୈଦ୍ୟ; ତେଣୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛୁ ॥ ୩୮ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆମେ ସମାହିତ ଚିତ୍ତରେ ଯାହା କିଛି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛୁ, ନିରନ୍ତର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ଗୁରୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ବୃଦ୍ଧଜନମାନଙ୍କୁ ଯାହା କିଛି ପ୍ରସନ୍ନ କରିଛୁ ତଥା ଦୋଷବୁଦ୍ଧି ତ୍ୟାଗ କରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ, ସୁହୃଦ୍‌ଗଣ, ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବନ୍ଦନା ଆଦି କରିଛୁ ଏବଂ ଅନ୍ନାଦି ତ୍ୟାଗ କରି, ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଜଳରେ ଠିଆ ହୋଇ ଯେଉଁସବୁ ତପସ୍ୟା କରିଛୁ, ସେସବୁ ଆପଣଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କର ସନ୍ତୋଷର କାରଣ ହୋଇଯାଉ—ଏତିକି ଆମର ମାଗୁଣି ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣଙ୍କ ମହିମାର ପାର ନ ପାଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମା, ଭଗବାନ୍ ସଦାଶିବ ତଥା ତପ ଓ ଜ୍ଞାନବଳରେ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଅନ୍ୟ ପୁରୁଷମାନେ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି ଚାଲିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆମେ ବି ଆମ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଆପଣଙ୍କର ଯଶୋଗାନ କରୁଛୁ ॥ ୪୧ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବତ୍ର ସମାନ, ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ, ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି, ପରମପୁରୁଷ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ। ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୨ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ପ୍ରଚେତାମାନେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କହିଲେ, 'ତଥାସ୍ତୁ'। ଅପ୍ରତିହତ-ପ୍ରଭାବ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କର ନେତ୍ର ଆହୁରି ତୃପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତୁ ବୋଲି ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ; ତଥାପି ପ୍ରଭୁ ନିଜର ପରମଧାମକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୪୩ ॥

ଅଥ ନିର୍ଯାୟ ସଲିଳାତ୍ ପ୍ରଚେତସ ଉଦନ୍ୱତଃ ।
ବୀକ୍ଷ୍ୟାକୁପ୍ୟନ୍ ଦ୍ରୁମୈଶ୍ଛନ୍ନାଂ ଗାଂ ଗାଂ ରୋଦ୍ଧୁମିବୋଚ୍ଛ୍ରିତୈଃ ॥ ୪୪

ତତୋଽଗ୍ନିମାରୁତୌ ରାଜନ୍ ନ ମୁଞ୍ଚନ୍ମୁଖତୋ ରୁଷା ।
ମହୀଂ ନିର୍ବୀରୁଧଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ସଂବର୍ତ୍ତକ ଇବାତ୍ୟୟେ ॥ ୪୫

ଭସ୍ମସାତ୍ କ୍ରିୟମାଣାଂସ୍ତାନ୍ ଦ୍ରୁମାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପିତାମହଃ ।
ଆଗତଃ ଶମୟାମାସ ପୁତ୍ରାନ୍ ବର୍ହିଷ୍ମତୋ ନୟୈଃ ॥ ୪୬

ତତ୍ରାବଶିଷ୍ଟା ଯେ ବୃକ୍ଷା ଭୀତା ଦୁହିତରଂ ତଦା ।
ଉଜ୍ଜହ୍ରୁସ୍ତେ ପ୍ରଚେତୋଭ୍ୟ ଉପଦିଷ୍ଟାଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବା ॥ ୪୭

ତେ ଚ ବ୍ରହ୍ମଣ ଆଦେଶାନ୍ ମାରିଷାମୁପଯେମିରେ ।
ଯସ୍ୟାଂ ମହଦବଜ୍ଞାନାଦଜନ୍ୟଜନଯୋନିଜଃ ॥ ୪୮

ଚାକ୍ଷୁଷେ ତ୍ୱନ୍ତରେ ପ୍ରାପ୍ତେ ପ୍ରାକ୍ ସର୍ଗେ କାଳବିଦ୍ରୁତେ ।
ଯଃ ସସର୍ଜ ପ୍ରଜା ଇଷ୍ଟାଃ ସ ଦକ୍ଷୋ ଦୈବଚୋଦିତଃ ॥ ୪୯

ଯୋ ଜାୟମାନଃ ସର୍ବେଷାଂ ତେଜସ୍ତେଜସ୍ୱିନାଂ ରୁଚା ।
ସ୍ୱୟୋପାଦତ୍ତ ଦାକ୍ଷ୍ୟାଚ୍ଚ କର୍ମଣାଂ ଦକ୍ଷମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୫୦

ତଂ ପ୍ରଜାସର୍ଗରକ୍ଷାୟାମନାଦିରଭିଷିଚ୍ୟ ଚ ।
ଯୁଯୋଜ ଯୁଯୁଜେଽନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ସ ବୈ ସର୍ବପ୍ରଜାପତୀନ୍ ॥ ୫୧

ତା'ପରେ ପ୍ରଚେତାମାନେ ସମୁଦ୍ରଜଳରୁ ବାହାରି ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ, ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଗଛ ଉଠି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇଛି; ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗର ପଥ ରୋଧ କରିଦେବାକୁ ହିଁ ସେସବୁ ଗଛ ଏପରି ବଢ଼ିଯାଇଛି । ତାହା ଦେଖି ସେମାନେ ଗଛମାନଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳରେ କାଳାଗ୍ନିରୁଦ୍ର ବାୟୁ ଓ ଅଗ୍ନି ଛାଡ଼ିଲା ପରି ସେମାନେ ମୁହଁ ବାଟେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାୟୁ ଓ ଅଗ୍ନି ବାହାର କରି ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରୁ ବୃକ୍ଷ, ଲତା ଆଦି ନିର୍ମୂଳ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ସେମାନେ ସବୁଗଛ ଭସ୍ମ କରିଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କର ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତିପୂର୍ବକ ବୁଝାଇ ଶାନ୍ତ କଲେ ॥ ୪୬ ॥ ସେତେବେଳକୁ ଯେଉଁ ଗଛମାନେ ନ ଜଳି ରହିଯାଇଥିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା କହିବାରୁ ସେମାନେ ଭୟରେ ତାଙ୍କର ପାଳିତା କନ୍ୟାଟି ଆଣି ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୪୭ ॥ ପ୍ରଚେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ସେହି କନ୍ୟା ମାରିଷାକୁ ବିବାହ କଲେ । ମହାଦେବଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବା ପରିଣାମରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରି ମାରିଷାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୪୮ ॥ ଚାକ୍ଷୁଷ ମନ୍ୱନ୍ତର ଆସିବାରୁ ଯେତେବେଳେ ପୂର୍ବସର୍ଗ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ ସେହି ଦକ୍ଷ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନୂତନ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୪୯ ॥ ସେ ଜନ୍ମ ହେଉ ହେଉ ନିଜ କାନ୍ତିରେ ସମସ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ତେଜ ନିଷ୍ପ୍ରଭ କରିଦେଲେ । ସେ କର୍ମ କରିବାରେ ବଡ଼ ଦକ୍ଷ (କୁଶଳ) ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ନାମ ଦକ୍ଷ ହୋଇଥିଲା ॥ ୫୦ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ନାୟକ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରି ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେ ମରୀଚି ଆଦି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ॥ ୫୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୦ ॥

ଅଥୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ନାରଦଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପରମପଦ ଲାଭ

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ତତ ଉତ୍ପନ୍ନବିଜ୍ଞାନା ଆଶ୍ୱଧୋକ୍ଷଜଭାଷିତମ୍ ।
ସ୍ମରନ୍ତ ଆତ୍ମଜେ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ବିସୃଜ୍ୟ ପ୍ରାବ୍ରଜନ୍ ଗୃହାତ୍ ॥ ୧

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଲିଲେ —ହେ ବିଦୁର ! ଦଶଲକ୍ଷ ବର୍ଷ ବିତିଯିବାପରେ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କର ବିବେକ ଉଦୟ ହେଲାରୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀ ସ୍ମରଣ କଲେ ଏବଂ ଭାର୍ଯ୍ୟା ମାରିଷାଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ପାଖରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅବିଳମ୍ୱେ ଘର ଛାଡ଼ି ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୧ ॥

ଦୀକ୍ଷିତା ବ୍ରହ୍ମସତ୍ରେଣ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମମେଧସା ।
ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ବେଳାୟାଂ ସିଦ୍ଧୋଽଭୂଦ୍ ଯତ୍ର ଜାଜଳିଃ ॥ ୨

ତାନ୍ନିର୍ଜିତପ୍ରାଣମନୋବଚୋଦୃଶୋ
ଜିତାସନାନ୍ ଶାନ୍ତସମାନବିଗ୍ରହାନ୍ ।
ପରେଽମଳେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଯୋଜିତାତ୍ମନଃ
ସୁରାସୁରେଡ୍ୟୋ ଦଦୃଶେ ସ୍ମ ନାରଦଃ ॥ ୩

ତମାଗତଂ ତ ଉତ୍ଥାୟ ପ୍ରଣିପତ୍ୟାଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଚ ।
ପୂଜୟିତ୍ୱା ଯଥାଦେଶଂ ସୁଖାସୀନମଥାବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୪

ପ୍ରଚେତସ ଊଚୁଃ

ସ୍ୱାଗତଂ ତେ ସୁରର୍ଷେଽଦ୍ୟ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ନୋ ଦର୍ଶନଂ ଗତଃ ।
ତବ ଚଙ୍କ୍ରମଣଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନଭୟାୟ ଯଥା ରବେଃ ॥ ୫

ଯଦାଦିଷ୍ଟଂ ଭଗବତା ଶିବେନାଧୋକ୍ଷଜେନ ଚ ।
ତଦ୍ ଗୃହେଷୁ ପ୍ରସକ୍ତାନାଂ ପ୍ରାୟଶଃ କ୍ଷପିତଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୬

ତନ୍ନଃ ପ୍ରଦ୍ୟୋତୟାଧ୍ୟାତ୍ମଜ୍ଞାନଂ ତତ୍ତ୍ୱାର୍ଥଦର୍ଶନଂ ।
ଯେନାଞ୍ଜସା ତରିଷ୍ୟାମୋ ଦୁସ୍ତରଂ ଭବସାଗରମ୍ ॥ ୭

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରଚେତସାଂ ପୃଷ୍ଟୋ ଭଗବାନ୍ନାରଦୋ ମୁନିଃ ।
ଭଗବତ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ଆବିଷ୍ଟାତ୍ମାବ୍ରବୀନ୍ନୃପାନ୍ ॥ ୮

ନାରଦ ଉବାଚ

ତଜ୍ଜନ୍ମ ତାନି କର୍ମାଣି ତଦାୟୁସ୍ତନ୍ମନୋ ବଚଃ ।
ନୃଣାଂ ଯେନେହ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ସେବ୍ୟତେ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୯

କିଂ ଜନ୍ମଭିସ୍ତ୍ରିଭିର୍ବେହ ଶୌକ୍ଳସାବିତ୍ରଯାଜ୍ଞିକୈଃ ।
କର୍ମଭିର୍ବା ତ୍ରୟୀପ୍ରୋକ୍ତୈଃ ପୁଂସୋଽପି ବିବୁଧାୟୁଷା ॥ ୧୦

ସେମାନେ ଯାଇ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ସମୁଦ୍ରତଟରେ, ଯେଉଁଠି ଜାଜଳି ମୁନି ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଗ୍ଭର କଲେ 'ସକଳ ଭୂତଙ୍କ ଭିତରେ ଏକମାତ୍ର ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିରାଜମାନ' ବୋଲି ଜ୍ଞାନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଗ୍ଭରରୂପୀ ବ୍ରହ୍ମସତ୍ର କରିବା ମାନସରେ ବସିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ ପ୍ରାଣ, ମନ, ବାଣୀ ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବଶ କରି, ତଥା ଶରୀରକୁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ, ସ୍ଥିର ଓ ସଳଖ ରଖି, ଆସନ ଜୟ କରି ଚିତ୍ତକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦେଲେ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ଥିବାବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ଓ ଅସୁର ଉଭୟଙ୍କର ବନ୍ଦନୀୟ ନାରଦ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୩ ॥ ପ୍ରଚେତାଗଣ ମଧ୍ୟ ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖି ଠିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଆଦରସତ୍କାର କରିବାପୂର୍ବକ ଦେଶ-କାଳାନୁସାରେ ବିଧିବତ୍ ପୂଜା କଲେ । ନାରଦ ଆରାମରେ ବସିବା ପରେ ସେମାନେ କହିଲେ—॥ ୪ ॥

ପ୍ରଚେତାମାନେ କହିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଉଛୁ । ଆମର ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲା । ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ବାସ୍ତବରେ ଜ୍ଞାନାଲୋକଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କୁ ଅଭୟଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼େ ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଭଗବାନ୍ ଶିବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ଆମେ ସେସବୁ ପ୍ରାୟ ଭୁଲିଗଲୁଣି ॥ ୬ ॥ ତେଣୁ ଆପଣ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରାଉଥିବା ସେହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମଜ୍ଞାନ ପୁନର୍ବାର ଆମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଦିଅନ୍ତୁ; ତାହାହେଲେ ଆମେ ସହଜରେ ଏହି ଦୁସ୍ତର ସଂସାର-ସାଗର ପାରି ହୋଇଯିବୁ ॥ ୭ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଗ୍ଭଲିଲେ—ଭଗବନ୍ମୟ ନାରଦଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତ ସର୍ବଦା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ତନ୍ମୟ ରହେ । ପ୍ରଚେତାମାନେ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ—॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ଇହଲୋକରେ ମନୁଷ୍ୟର କେବଳ ସେହି ଜନ୍ମ, ସେହି କର୍ମ, ସେହି ଆୟୁ, ସେହି ମନ ଓ ସେହି ବଚନ ହେଉଛି ସଫଳ, ଯାହାଦ୍ୱାରା କି ସର୍ବାତ୍ମା ସର୍ବେଶ୍ୱର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ସେବନ କରାଯାଏ ॥ ୯ ॥ ଯଦି ପିତାମାତାଙ୍କ ପବିତ୍ରତା, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ-ସଂସ୍କାର ତଥା ଯଜ୍ଞଦୀକ୍ଷାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ତିନିପ୍ରକାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜନ୍ମ, ବେଦୋକ୍ତ କର୍ମ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ, ତପ, କଥା କହିବାର ଗ୍ଭତୁରୀ, ନାନାପ୍ରକାର କଥା ସ୍ମରଣ ରଖିପାରୁଥିବା ଶକ୍ତି, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବୁଦ୍ଧି, ବଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପଟୁତା, ଯୋଗ, ସାଂଖ୍ୟ

ଶ୍ରୁତେନ ତପସା ବା କିଂ ବଚୋଭିଶ୍ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିଭିଃ ।
ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ବା କିଂ ନିପୁଣୟା ବଲେନେନ୍ଦ୍ରିୟରାଧସା ॥ ୧୧

କିଂ ବା ଯୋଗେନ ସାଂଖ୍ୟେନ ନ୍ୟାସସ୍ୱାଧ୍ୟାୟୟୋରପି ।
କିଂ ବା ଶ୍ରେୟୋଭିରନ୍ୟୈଶ୍ଚ ନ ଯତ୍ରାତ୍ମପ୍ରଦୋ ହରିଃ ॥ ୧୨

ଶ୍ରେୟସାମପି ସର୍ବେଷାମାତ୍ମା ହ୍ୟବଧିରର୍ଥତଃ ।
ସର୍ବେଷାମପି ଭୂତାନାଂ ହରିରାତ୍ମାଽଽତ୍ମଦଃ ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୩

ଯଥା ତରୋର୍ମୂଲନିଷେଚନେନ
ତୃପ୍ୟନ୍ତି ତତ୍‌ସ୍କନ୍ଧଭୁଜୋପଶାଖାଃ ।
ପ୍ରାଣୋପହାରାଚ୍ଚ ଯଥେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ
ତଥୈବ ସର୍ବାର୍ହଣମଚ୍ୟୁତେଜ୍ୟା ॥ ୧୪

ଯଥୈବ ସୂର୍ଯ୍ୟାତ୍ ପ୍ରଭବନ୍ତି ବାରଃ
ପୁନଶ୍ଚ ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଶନ୍ତି କାଲେ ।
ଭୂତାନି ଭୂମୌ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନି
ତଥା ହରାବେବ ଗୁଣପ୍ରବାହଃ ॥ ୧୫

ଏତତ୍‌ପଦଂ ତଜ୍ଜଗଦାତ୍ମନଃ ପରଂ
ସକୃଦ୍‌ବିଭାତଂ ସବିତୁର୍ଯଥା ପ୍ରଭା ।
ଯଥାସବୋ ଜାଗ୍ରତି ସୁପ୍ତଶକ୍ତୟୋ
ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାଜ୍ଞାନଭିଦାଭ୍ରମାତ୍ୟୟଃ ॥ ୧୬

ଯଥା ନଭସ୍ୟଭ୍ରତମଃପ୍ରକାଶା
ଭବନ୍ତି ଭୂପା ନ ଭବନ୍ତ୍ୟନୁକ୍ରମାତ୍ ।
ଏବଂ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଶକ୍ତୟସ୍ତ୍ୱମୂ
ରଜସ୍ତମଃସତ୍ତ୍ୱମିତି ପ୍ରବାହଃ ॥ ୧୭

ତେନୈକମାତ୍ମାନମଶେଷଦେହିନାଂ
କାଲଂ ପ୍ରଧାନଂ ପୁରୁଷଂ ପରେଶମ୍ ।

(ଆତ୍ମ-ଅନାତ୍ମ ବିବେକ), ସନ୍ନ୍ୟାସ ଓ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ତଥା ବ୍ରତବୈରାଗ୍ୟାଦି ଅନ୍ୟ କଲ୍ୟାଣକର ଉପାୟ ପ୍ରଭୃତିଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରାଉଥିବା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପାଇ ନ ହେଲା, ତେବେ ଏ ସମସ୍ତ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତାରୁ କି ଲାଭ ମିଳିଲା ? ॥ ୧୦-୧୨ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମା ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ କଲ୍ୟାଣର ଚରମ ସୀମା ଏବଂ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମା ॥ ୧୩ ॥ ଗଛର ମୂଳରେ ଜଳସେଚନ କଲେ ଯେପରି ତାର ଗଣ୍ଡି, ଶାଖା, ଉପଶାଖା ଆଦି ସମସ୍ତଙ୍କର ପରିପୋଷଣ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଭୋଜନଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣକୁ ତୃପ୍ତ କରିଦେଲେ ଯେପରି ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା ହେଉଛି ସେହିପରି ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂଜା ॥ ୧୪ ॥ ଯେପରି ବର୍ଷାକାଳରେ ବର୍ଷୁଥିବା ଜଳ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ତାପରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁରେ ସେହି ଜଳ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କିରଣରେ ପୁନଃ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଏ ଏବଂ ଯେପରି ସମସ୍ତ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀ ମାଟିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ପୁଣି ସେଥିରେ ମିଶିଯାଆନ୍ତ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏହି ଚେତନ-ଅଚେତନାତ୍ମକ ସମଗ୍ର ଜଗତ୍ ପ୍ରବାହରୂପେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ବସ୍ତୁତଃ ଏହି ଜଗତ୍ ହେଉଛି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରସିଦ୍ଧ ସର୍ବୋପାଧିରହିତ ସ୍ୱରୂପ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଭା ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ, ଏହି ଜଗତ୍ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯେପରି କ୍ରିୟାଶୀଳ ଥାଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ଏହି ଜଗତ୍ ସେହିପରି ସର୍ଗକାଳରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରକଟ ହୁଏ ଏବଂ କଳ୍ପାନ୍ତରେ ତାଙ୍କରି ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଦ୍ରବ୍ୟ, କ୍ରିୟା ଓ ଜ୍ଞାନରୂପୀ ତ୍ରିବିଧ ଅହଙ୍କାରର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ତଥା ସେସବୁ ହେତୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ଭେଦଭ୍ରମର ସତ୍ତା ଆଦୌ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ମେଘ, ଅନ୍ଧକାର ଓ ଆଲୋକ ଯେପରି ଆକାଶରେ କ୍ରମାନୁସାରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଆକାଶରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆକାଶ ସେସବୁରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଏହି ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମୋମୟୀ ଶକ୍ତିସବୁ କେବେ ପରଂବ୍ରହ୍ମରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ପୁଣି କେବେ ସେଥିରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏସବୁର ଉତ୍ପତ୍ତି-ଲୀନ ପ୍ରବାହ ଏହିପରି ଚାଲିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁଦ୍ୱାରା ଆକାଶ ପରି ଅସଙ୍ଗ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ବିକାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ସବୁ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନିଜଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ତାଙ୍କୁ ଭଜ; କାରଣ ସେ ହିଁ ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର

ସ୍ୱତେଜସା ଧ୍ୱସ୍ତଗୁଣପ୍ରବାହ-
ମାତ୍ମୈକଭାବେନ ଭଜଧ୍ୱମଦ୍ଧା ॥ ୧୮

ଦୟୟା ସର୍ବଭୂତେଷୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ୍ୟା ଯେନ କେନ ବା ।
ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟୋପଶାନ୍ତ୍ୟା ଚ ତୁଷ୍ୟତ୍ୟାଶୁ ଜନାର୍ଦନଃ ॥ ୧୯

ଅପହତସକଲୈଷଣାମଲାତ୍ମ-
ନ୍ୟବିରତମେଧିତଭାବନୋପହୂତଃ ।
ନିଜଜନବଶଗତ୍ୱମାତ୍ମନୋଽୟନ୍
ନ ସରତି ଛିଦ୍ରବଦକ୍ଷରଃ ସତାଂ ହି ॥ ୨୦

ନ ଭଜତି କୁମନୀଷିଣାଂ ସ ଇଜ୍ୟାଂ
ହରିରଧନାତ୍ମଧନପ୍ରିୟୋ ରସଜ୍ଞଃ ।
ଶ୍ରୁତଧନକୁଲକର୍ମଣାଂ ମଦୈର୍ଯେ
ବିଦଧତି ପାପମକିଞ୍ଚନେଷୁ ସତ୍ସୁ ॥ ୨୧

ଶ୍ରିୟମନୁଚରତୀଂ ତଦର୍ଥିନଶ୍ଚ
ଦ୍ୱିପଦପତୀନ୍ ବିବୁଧାଂଶ୍ଚ ଯତ୍ସ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣଃ ।
ନ ଭଜତି ନିଜଭୃତ୍ୟବର୍ଗତନ୍ତ୍ରଃ
କଥମମୁମୁଦ୍ୱିସୃଜେତ୍ପୁମାନ୍ କୃତଜ୍ଞଃ ॥ ୨୨

ମୈତ୍ରେୟ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରଚେତସୋ ରାଜନ୍ନନ୍ୟାଶ୍ଚ ଭଗବତ୍କଥାଃ ।
ଶ୍ରାବୟିତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଲୋକଂ ଯଯୌ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ମୁନିଃ ॥ ୨୩

ତେଽପି ତନ୍ମୁଖନିର୍ଯାତଂ ଯଶୋ ଲୋକମଲାପହମ୍ ।
ହରେର୍ନିଶମ୍ୟ ତତ୍ପାଦଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ତସ୍ତଦ୍ଗତିଂ ଯଯୁଃ ॥ ୨୪

ଏତତ୍ତେଽଭିହିତଂ କ୍ଷତ୍ତର୍ଯନ୍ମାଂ ତ୍ୱଂ ପରିପୃଷ୍ଟବାନ୍ ।
ପ୍ରଚେତସାଂ ନାରଦସ୍ୟ ସଂବାଦଂ ହରିକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ॥ ୨୫

ଆତ୍ମା । ସେ ହିଁ ଜଗତର ନିମିତ୍ତକାରଣ କାଳ, ଉପାଦାନକାରଣ ପ୍ରଧାନ (ପରମେଶ୍ୱର) ଏବଂ ନିୟନ୍ତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତଥା ଆପଣା କାଳଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେ ହିଁ ଏହି ଗୁଣମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହରୂପୀ ଜଗତକୁ ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ଦୟା କଲେ, ଯଥାଲାଭରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଲେ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିଷୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ଶାନ୍ତ କରିଦେଲେ, ସେହି ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ପୁତ୍ରୈଷଣା ଆଦି ସକଳ ପ୍ରକାର ବାସନା ଦୂର କରିଦେବା ଫଳରେ ଯେଉଁ ସନ୍ଥଜନମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ସଦାବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଚିନ୍ତନଦ୍ୱାରା ଟାଣିହୋଇ ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀହରି ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଚାଲିଆସନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଭକ୍ତାଧୀନତାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ସହ ହୃଦୟାକାଶ ପରି ସେଠାରୁ ଅପସାରିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ (ନିତ୍ୟ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି) ॥ ୨୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ଅକିଞ୍ଚନ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ରସଜ୍ଞ । ସେହି ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟାଶ୍ରୟା ଅହୈତୁକୀ ଭକ୍ତିରେ କେତେ ଯେ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ରହିଥାଏ, ପ୍ରଭୁ ତାହା ଭଲରୂପେ ଜାଣନ୍ତି । ଯେଉଁ ଲୋକେ ନିଜର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ, ଧନ, କୁଳ ଓ କର୍ମରେ ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ସେପରି ଅକିଞ୍ଚନ ସାଧୁଜନମାନଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ କଦାପି ସେହି ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧିମାନଙ୍କର ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱରୂପାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିରନ୍ତର ତାହାଙ୍କ ସେବାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ତଥା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ନରପତି ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁ କୌଣସି ପରବାୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏତେ ବଡ଼ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସେ ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଧୀନରେ ରହନ୍ତି । ଆହା ! ଏପରି କରୁଣାସାଗର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ କେଉଁ କୃତଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ଭଲା କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ବି ଛାଡ଼ିଦେଇପାରିବ ! ॥ ୨୨ ॥

ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ବିଦୁର ! ଭଗବାନ୍ ନାରଦ ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଏହି ଉପଦେଶ ଦେବା ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ଭଗବଦ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ କଥା କହିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ସକଳ ଜଗତର ପାପରୂପୀ ମଳ ଦୂର କରିଦେଉଥିବା ଭଗବଚ୍ଚରିତ ଶୁଣି ପ୍ରଚେତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଚିନ୍ତନରେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଶେଷରେ ଭଗବଦ୍ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣ ମୋତେ ଯେଉଁ ନାରଦ ଓ ପ୍ରଚେତାଗଣଙ୍କର ଭଗବତ୍‌କଥା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସଂବାଦ ବିଷୟରେ ପଚାରିଥିଲେ, ମୁଁ ତାହା ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯ ଏଷ ଉତ୍ତାନପଦୋ ମାନବସ୍ୟାନୁବର୍ଣ୍ଣିତଃ ।
ବଂଶଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତସ୍ୟାପି ନିବୋଧ ନୃପସତ୍ତମ ॥ ୨୬

ଯୋ ନାରଦାଦାତ୍ମବିଦ୍ୟାମଧିଗମ୍ୟ ପୁନର୍ମହୀମ୍ ।
ଭୁକ୍ତ୍ୱା ବିଭଜ୍ୟ ପୁତ୍ରେଭ୍ୟ ଐଶ୍ୱରଂ ସମଗାତ୍ପଦମ୍ ॥ ୨୭

ଇମାଂ ତୁ କୌଷାରବିଣୋପବର୍ଣ୍ଣିତାଂ
କ୍ଷତ୍ତା ନିଶମ୍ୟାଜିତବାଦସତ୍କଥାମ୍ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଭାବୋଽଶ୍ରୁକଳାକୁଳୋ ମୁନେ-
ର୍ଦଧାର ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା ଚରଣଂ ହୃଦା ହରେଃ ॥ ୨୮

ବିଦୁର ଉବାଚ

ସୋଽୟମଦ୍ୟ ମହାଯୋଗିନ୍ ଭବତା କରୁଣାତ୍ମନା ।
ଦର୍ଶିତସ୍ତମସଃ ପାରୋ ଯତ୍ରାକିଞ୍ଚନଗୋ ହରିଃ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାନମ୍ୟ ତମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିଦୁରୋ ଗଜସାହ୍ୱୟମ୍ ।
ସ୍ୱାନାଂ ଦିଦୃକ୍ଷୁଃ ପ୍ରୟଯୌ ଜ୍ଞାତୀନାଂ ନିର୍ବୃତାଶୟଃ ॥ ୩୦

ଏତଦ୍ ଯଃ ଶୃଣୁୟାଦ୍ ରାଜନ୍ ରାଜ୍ଞାଂ ହର୍ୟ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଆୟୁର୍ଧନଂ ଯଶଃ ସ୍ୱସ୍ତି ଗତିମୈଶ୍ୱର୍ୟ୍ୟମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହା ହେଉଛି ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା । ଏଥର ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ବଂଶର ବିବରଣ ମଧ୍ୟ ଶୁଣନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥ ରାଜା ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଶ୍ରୀନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ପାଇ ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟଭୋଗ କରିଥିଲେ ତଥା ଶେଷରେ ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥିବୀକୁ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦେଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଧାମ ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥

ରାଜନ୍ ! ଏପଟେ ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହି ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣାନୁବାଦଯୁକ୍ତ ପବିତ୍ର କଥା ଶୁଣି ବିଦୁର ପ୍ରେମମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଭକ୍ତିଭାବ ଉଦ୍ରେକ ହେବାରୁ ତାହାଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ପବିତ୍ର ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଲା ଏବଂ ସେ ଭଗବଚ୍ଚରଣକୁ ସ୍ମରଣ କରି, ମୁନିବର ମୈତ୍ରେୟଙ୍କ ଚରଣରେ ନିଜର ମସ୍ତକ ରଖି ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୮ ॥

ବିଦୁର କହିଲେ—ହେ ମହାଯୋଗୀ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ କରୁଣାମୟ । ଆଜି ଆପଣ ମୋତେ ନେଇ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାରର ଆର ପାରିରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ଅକିଞ୍ଚନମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଶ୍ରୀହରି ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ମୈତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଉପରୋକ୍ତ କୃତଜ୍ଞତାସୂଚକ ବାକ୍ୟ କହି ତଥା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ବିଦୁର ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ ନିମନ୍ତେ ଆଜ୍ଞା ନେଲେ ଏବଂ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ବନ୍ଧୁଜନମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତିନାପୁର ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ତଥା ପରମଭାଗବତ ରାଜାମାନଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣିବେ, ତାଙ୍କୁ ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ, ଧନ, ସୁଯଶ, କ୍ଷେମ, ସଦ୍‌ଗତି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହେବ ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଚତୁର୍ଥସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରଚେତସୋପାଖ୍ୟାନଂ ନାମୈକତ୍ରିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩୧ ॥

~~ o ~~

॥ ଇତି ଚତୁର୍ଥଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ପଞ୍ଚମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଚରିତ

ରାଜୋବାଚ

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋ ଭାଗବତ ଆତ୍ମାରାମଃ କଥଂ ମୁନେ ।
ଗୃହେଽରମତ ଯନ୍ମୂଳଃ କର୍ମବନ୍ଧଃ ପରାଭବଃ ॥ ୧

ନ ନୂନଂ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗାନାଂ ତାଦୃଶାନାଂ ଦ୍ୱିଜର୍ଷଭ ।
ଗୃହେଷ୍ୱଭିନିବେଶୋଽୟଂ ପୁଂସାଂ ଭବିତୁମର୍ହତି ॥ ୨

ମହତାଂ ଖଲୁ ବିପ୍ରର୍ଷେ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକପାଦୟୋଃ ।
ଛାୟାନିର୍ବୃତଚିତ୍ତାନାଂ ନ କୁଟୁମ୍ବେ ସ୍ପୃହାମତିଃ ॥ ୩

ସଂଶୟୋଽୟଂ ମହାନ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦାରାଗାରସୁତାଦିଷୁ ।
ସକ୍ତସ୍ୟ ଯତ୍ ସିଦ୍ଧିରଭୂତ୍ କୃଷ୍ଣେ ଚ ମତିରଚ୍ୟୁତା ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବାଢମୁକ୍ତଂ ଭଗବତ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକସ୍ୟ ଶ୍ରୀମଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମକରନ୍ଦରସ ଆବେଶିତଚେତସୋ ଭାଗବତପରମହଂସଦୟିତକଥାଂ କିଞ୍ଚିଦନ୍ତରାୟବିହତାଂ ସ୍ୱାଂ ଶିବତମାଂ ପଦବୀଂ ନ ପ୍ରାୟେଣ ହିନ୍ୱନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଯର୍ହି ବାବ ହ ରାଜନ୍ ସ ରାଜପୁତ୍ରଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତଃ ପରମଭାଗବତୋ ନାରଦସ୍ୟ ଚରଣୋପସେବୟାଞ୍ଜସାବଗତପରମାର୍ଥସତତ୍ତ୍ୱୋ ବ୍ରହ୍ମସତ୍ରେଣ ଦୀକ୍ଷିଷ୍ୟମାଣୋଽବନିତଳପରିପାଳନାୟାମ୍ନାତପ୍ରବର-

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ତ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ଓ ଆତ୍ମାରାମ ଥିଲେ; ତାଙ୍କର ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ପ୍ରତି ରୁଚି ଆସିଗଲା କିପରି ? ସେଥିରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଗଲେ ତ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ସ୍ୱରୂପକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଏ ଓ କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧ ॥ ହେ ବିପ୍ରବର ! ତାଙ୍କ ପରି ଅନାସକ୍ତ ମହାପୁରୁଷ ଏପରିଭାବରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଯିବା ତ କଦାପି ଉଚିତ ନ ଥିଲା ॥ ୨ ॥ ତାଛଡ଼ା ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ଯେ, ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣର ଶୀତଳ ଛାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେ ଆଉ କୁଟୁମ୍ବାଦିରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଏହା ମୋ ମନରେ ବିରାଟ ସଂଶୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ସ୍ତ୍ରୀ, ଘର ଓ ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ରହି ମଧ୍ୟ କିପରି ଯେ ସିଦ୍ଧି ପାଇଗଲେ ଓ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ତାହାଙ୍କର କିପରି ଯେ ଅବିଚଳ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲା, ମୁଁ ବୁଝିପାରୁନି ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଠିକ୍ କହୁଛ । ଯାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପରମ ମଧୁର ଚରଣକମଳର ମକରନ୍ଦ ରସରେ ମଜ୍ଜିଯାଏ, ଯେତେ ବାଧାବିଘ୍ନ ଆସିଲେ ଓ ଯେତେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଠିଆ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ପରମହଂସମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀବାସୁଦେବ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରିତ-ଶ୍ରବଣରୂପୀ ପରମକଲ୍ୟାଣମୟୀ ମାର୍ଗ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ଛାଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜକୁମାର ପ୍ରିୟବ୍ରତ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତ ଥିଲେ; ନାରଦଙ୍କର ଚରଣ ସେବା କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସହଜରେ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱ ବୋଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ବ୍ରହ୍ମସତ୍ର ଦୀକ୍ଷା (ନିରନ୍ତର ବ୍ରହ୍ମାଭ୍ୟାସ କରି ଜୀବନ କଟାଇଦେବାର ଦୀକ୍ଷା) ନେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ,

ଗୁଣଗଣୈକାନ୍ତଭାଜନତୟା ସ୍ୱପିତ୍ରୋପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ଭଗବତି ବାସୁଦେବ ଏବାବ୍ୟବଧାନସମାଧି-ଯୋଗେନ ସମାବେଶିତସକଳକାରକକ୍ରିୟାକଲାପୋ ନୈବାଭ୍ୟନନ୍ଦଦ୍ ଯଦ୍ୟପି ତଦପ୍ରତ୍ୟାମ୍ନାତବ୍ୟଂ ତଦଧିକରଣ ଆତ୍ମନୋଽନ୍ୟସ୍ମାଦସତୋଽପି ପରାଭବମନ୍ୱୀକ୍ଷମାଣଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ହ ଭଗବାନାଦିଦେବ ଏତସ୍ୟ ଗୁଣବିସର୍ଗସ୍ୟ ପରିବୃଂହଣାନୁଧ୍ୟାନବ୍ୟବସିତସକଳଜଗଦଭିପ୍ରାୟ ଆତ୍ମ-ଯୋନିରଖିଳନିଗମନିଜଗଣପରିବେଷ୍ଟିତଃ ସ୍ୱଭବ-ନାଦବତତାର ॥ ୭ ॥ ସ ତତ୍ର ତତ୍ର ଗଗନତଳ ଉଡୁ-ପତିରିବ ବିମାନାବଳିଭିରନୁପଥମମରପରିବୃଢୈ-ରଭିପୂଜ୍ୟମାନଃ ପଥି ପଥି ଚ ବରୂଥଶଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବସାଧ୍ୟଚାରଣମୁନିଗଣୈରୁପଗୀୟମାନୋ ଗନ୍ଧମାଦନଦ୍ରୋଣୀମବଭାସୟନ୍ନୁପସସର୍ପ ॥ ୮ ॥ ତତ୍ର ହ ବା ଏନଂ ଦେବର୍ଷିର୍ହଂସଯାନେନ ପିତରଂ ଭଗବନ୍ତଂ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭମୁପଲଭମାନଃ ସହସୈବୋତ୍ଥାୟାର୍ହଣେନ ସହ ପିତାପୁତ୍ରାଭ୍ୟାମବହିତାଞ୍ଜଳିରୁପତସ୍ଥେ ॥ ୯ ॥ ଭଗବାନପି ଭାରତ ତଦୁପନୀତାର୍ହଣଃ ସୂକ୍ତବାକେନାତିତରାମୁଦିତଗୁଣଗଣାବତାରସୁଜୟଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତମାଦିପୁରୁଷସ୍ତଂ ସଦୟହାସାବଲୋକ ଇତି ହୋବାଚ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ନିବୋଧ ତାତେଦମୃତଂ ବ୍ରବୀମି
ମାସୂୟିତୁଂ ଦେବମର୍ହସ୍ୟପ୍ରମେୟମ୍ ।

ସେତିକିବେଳେ ତାହାଙ୍କର ପିତା ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପୁତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଥିବା ପୃଥିବୀପାଳନର ସକଳ ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲାଣି; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଶାସନ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ତ ଅଖଣ୍ଡ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ନିଜର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସବୁ କ୍ରିୟା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରି ସାରିଥିଲେ । ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ଭାବିଲେ, 'ମୁଁ ରାଜ୍ୟାଧିକାର ପାଇଗଲେ, ମୋର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦି ଅସତ୍ ପ୍ରପଞ୍ଚଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ହୋଇଯିବ; ରାଜ୍ୟ ଓ କୁଟୁମ୍ବଚିନ୍ତାରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇଗଲେ, ମୁଁ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରାୟ ଭୁଲିଯିବି ।' ଏପରି ଭାବି ସେ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥

ଏହି ଗୁଣମୟ ସୃଷ୍ଟିର କିପରି ବିସ୍ତାର ହେବ ବୋଲି ଆଦିଦେବ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମା ତ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ସେ ତ ସଂସାରର ସବୁ ଜୀବଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି; ତେଣୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କର ଏଭଳି ମତି ଦେଖି ସେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଚାରିବେଦ ଓ ମରୀଚି ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ନିଜ ଲୋକରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ॥ ୭ ॥ ସେ ଓହ୍ଲାଉଥିବାବେଳେ ଆକାଶରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିମାନାରୂଢ଼ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ । ବାଟରେ ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ସାଧ୍ୟ, ଚାରଣ ଓ ମୁନିଜନମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଆସି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ । ଏପରିଭାବରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଆଦରସମ୍ମାନ ପାଇ, ଗନ୍ଧମାର୍ଦନ ପର୍ବତକୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ନକ୍ଷତ୍ରପତି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସମାନ ଆଲୋକିତ କରିଦେଇ ବ୍ରହ୍ମା ଆସି ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କୁ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମଧ୍ୟ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ଆସୁ ଆସୁ ତାଙ୍କର ବାହନ ହଂସକୁ ଦେଖି ନାରଦ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ପିତା ବ୍ରହ୍ମା ସେଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଓ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ସହିତ ସେ ମଧ୍ୟ ଠିଆ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ହାତ ଯୋଡ଼ି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନାରଦ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଗୁଣଗାନ କରି ତାହାଙ୍କ ଅବତାରର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ତା'ପରେ ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କୁ ସ୍ମିତହାସ୍ୟପୂର୍ବକ ସଦୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ କହିଲେ—॥ ୧୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ପୁତ୍ର ! ମୁଁ ତୁମକୁ ସତ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଶୁଣାଉଛି; ମନ ଦେଇ ଶୁଣ । ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ଅପ୍ରମେୟ;

ବୟଂ ଭବସ୍ତେ ତତ ଏଷ ମହର୍ଷି-
ର୍ବହାମ ସର୍ବେ ବିବଶା ଯସ୍ୟ ଦିଷ୍ଟମ୍ ॥ ୧୧

ନ ତସ୍ୟ କଶ୍ଚିତ୍ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ବା
ନ ଯୋଗବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ମନୀଷୟା ବା ।
ନୈବାର୍ଥଧର୍ମୈଃ ପରତଃ ସ୍ୱତୋ ବା
କୃତଂ ବିହନ୍ତୁଂ ତନୁଭୃଦ୍‌ବିଭୂୟାତ୍ ॥ ୧୨

ଭବାୟ ନାଶାୟ ଚ କର୍ମ କର୍ତ୍ତୁଂ
ଶୋକାୟ ମୋହାୟ ସଦା ଭୟାୟ ।
ସୁଖାୟ ଦୁଃଖାୟ ଚ ଦେହଯୋଗ-
ମବ୍ୟକ୍ତଦିଷ୍ଟଂ ଜନତାଙ୍ଗ ଧତ୍ତେ ॥ ୧୩

ଯଦ୍‌ବାଚି ତନ୍ତ୍ୟାଂ ଗୁଣକର୍ମଦାମଭିଃ
ସୁଦୁସ୍ତରୈର୍ବତ୍ସ ବୟଂ ସୁଯୋଜିତାଃ ।
ସର୍ବେ ବହାମୋ ବଳିମୀଶ୍ୱରାୟ
ପ୍ରୋତା ନସୀବ ଦ୍ୱିପଦେ ଚତୁଷ୍ପଦଃ ॥ ୧୪

ଈଶାଭିସୃଷ୍ଟଂ ହ୍ୟବରୁନ୍ଧ୍ମହେଽଙ୍ଗ
ଦୁଃଖଂ ସୁଖଂ ବା ଗୁଣକର୍ମସଙ୍ଗାତ୍ ।
ଆସ୍ଥାୟ ତତ୍ତଦ୍ ଯଦଯୁଙ୍‌କ୍ତ ନାଥ-
ଶ୍ଚକ୍ଷୁଷ୍ମତାନ୍ଧା ଇବ ନୀୟମାନାଃ ॥ ୧୫

ମୁକ୍ତୋଽପି ତାବଦ୍‌ବିଭୃୟାତ୍‌ସ୍ୱଦେହ-
ମାରବ୍ଧମଶ୍ନନ୍ନଭିମାନଶୂନ୍ୟଃ ।
ଯଥାନୁଭୂତଂ ପ୍ରତିଯାତନିଦ୍ରଃ
କିଂ ତ୍ୱନ୍ୟଦେହାୟ ଗୁଣାନ୍ନ ବୃଙ୍‌କ୍ତେ ॥ ୧୬

ଭୟଂ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ବନେଷ୍ୱପି ସ୍ୟାଦ୍
ଯତଃ ସ ଆସ୍ତେ ସହଷଟ୍‌ସପତ୍ନଃ ।
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ୟାତ୍ମରତେର୍ବୁଧସ୍ୟ
ଗୃହାଶ୍ରମଃ କିଂ ନୁ କରୋତ୍ୟବଦ୍ୟମ୍ ॥ ୧୭

ଯଃ ଷଟ୍ ସପତ୍ନାନ୍ ବିଜିଗୀଷମାଣୋ
ଗୃହେଷୁ ନିର୍ବିଶ୍ୟ ଯତେତ ପୂର୍ବମ୍ ।

ତାହାଙ୍କୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ଦୋଷଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ଅନୁଚିତ । କେବଳ ତୁମେ କଣ,—ମୁଁ, ମହାଦେବ, ତୁମର ପିତା ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଓ ତୁମର ଏହି ଗୁରୁ ମହର୍ଷି ନାରଦ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବିଧାନକୁ କୌଣସି ବି ଦେହଧାରୀ ତପୋବଳ, ବିଦ୍ୟାବଳ, ଯୋଗବଳ, ବୁଦ୍ଧିବଳ, ଅର୍ଥବଳ ବା ଧର୍ମବଳରେ ନିଜେ ଅମାନ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ କିଂବା ଅନ୍ୟ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ମଧ୍ୟ ଅମାନ୍ୟ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ବାପା ! ସକଳ ଜୀବ ଜନ୍ମ, ମରଣ, ଶୋକ, ମୋହ, ଭୟ ଓ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ବତ୍ସ ! ନାକରେ ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ପଶୁ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟର ବୋଝ ବୁହେ, ଆମେ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବେଦବାଣୀରୂପୀ ମୋଟା ଦଉଡ଼ିରେ ସଂଲଗ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣ, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଦି କର୍ମ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ବାକ୍ୟରୂପୀ ଶକ୍ତ ଡୋରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ କର୍ମରେ ଲାଗିରହିଛୁ ଏବଂ ସେହି କର୍ମଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଛୁ ॥ ୧୪ ॥ ଆମର ଗୁଣ ଓ କର୍ମାନୁସାରେ ପ୍ରଭୁ ଆମକୁ ଯେଉଁ ଯୋନିରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି, ସେ ଯେପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଛନ୍ତି, ତଦନୁସାରେ ଆମେ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଭୋଗି ଚାଲିଛୁ । ଆଖି ଥିବା ଲୋକ ଅନ୍ଧକୁ ଯେଉଁ ଆଡ଼େ ଟାଣେ, ଅନ୍ଧ ସେହି ଆଡ଼େ ଯାଏ; ଆମେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଛୁ ॥ ୧୫ ॥ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ପଦାର୍ଥର ସ୍ମୃତିମାତ୍ର ରହିଯିବା ପରି ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ବି ଅଭିମାନଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଭୋଗ କରି କରି ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଭଳି କର୍ମ କଲେ ଓ ଯେଉଁ ବାସନା ପୋଷଣ କଲେ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ, ସେ ଆଉ ସେପରି କର୍ମ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବିଷୟବାସନା ପୋଷଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟପରବଶ, ସେମାନେ ବଣରେ ବୁଲି ଜୀବନ କାଟିଲେ ବି, ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଭୟ ଲାଗିରହେ; କାରଣ ମନ ଓ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଯଦି ଜୟ କରା ନ ଯାଏ, ତେବେ ସେହି ଷଡ଼ରିପୁ ନିରନ୍ତର ଜୀବକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଚାଲନ୍ତି । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଆତ୍ମାରେ ରମଣ କରନ୍ତି, ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ତାଙ୍କର କି କ୍ଷତି କରିପାରିବ ? ॥ ୧୭ ॥ ଯେ ଷଡ଼ରିପୁଙ୍କୁ ଜୟ କରିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି, ସେ ପ୍ରଥମେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି

ଅତ୍ୟେତି ଦୁର୍ଗାଶ୍ରିତ ଉର୍ଜିତାରୀନ୍
କ୍ଷୀଣେଷୁ କାମଂ ବିଚରେଦ୍‌ବିପଶ୍ଚିତ୍ ॥ ୧୮

ତ୍ୱଂ ତ୍ୱବ୍‌ଜନାଭାଙ୍ଘ୍ରିସରୋଜକୋଶ-
ଦୁର୍ଗାଶ୍ରିତୋ ନିର୍ଜିତଷଟ୍‌ସପତ୍ନଃ ।
ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱେହ ଭୋଗାନ୍ ପୁରୁଷାତିଦିଷ୍ଟାନ୍
ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗଃ ପ୍ରକୃତିଂ ଭଜସ୍ୱ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସମଭିହିତୋ ମହାଭାଗବତୋ ଭଗବତସ୍ତ୍ରିଭୁବନଗୁରୋରନୁଶାସନମାତ୍ମନୋ ଲଘୁତୟାବନତଶିରୋଧରୋ ବାଢମିତି ସବହୁମାନମୁବାହ ॥ ୨୦ ॥ ଭଗବାନପି ମନୁନା ଯଥାବଦୁପକଳ୍ପିତାପଚିତିଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତନାରଦୟୋରବିଷମମଭିସମୀକ୍ଷମାଣୟୋରାତ୍ମସମବସ୍ଥାନମବାଙ୍‌ମନସଂ କ୍ଷୟମବ୍ୟବହୃତଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟନ୍ନଗମତ୍ ॥ ୨୧ ॥

ମନୁରପି ପରେଣୈବଂ ପ୍ରତିସନ୍ଧିତମନୋରଥଃ ସୁରର୍ଷିବରାନୁମତେନାତ୍ମଜମଖିଳଧରାମଣ୍ଡଳସ୍ଥିତିଗୁପ୍ତୟ ଆସ୍ଥାପ୍ୟ ସ୍ୱୟମତିବିଷମବିଷୟବିଷଜଳାଶୟାଶାୟା ଉପରରାମ ॥ ୨୨ ॥ ଇତି ହ ବାବ ସ ଜଗତୀପତିରୀଶ୍ୱରେଚ୍ଛୟାଧିନିବେଶିତକର୍ମାଧିକାରୋଽଖିଳଜଗଦ୍‌ବନ୍ଧଧ୍ୱଂସନପରାନୁଭାବସ୍ୟ ଭଗବତ ଆଦିପୁରୁଷସ୍ୟାଙ୍‌ଘ୍ରିଯୁଗଳାନବରତଧ୍ୟାନାନୁଭାବେନ ପରିରନ୍ଧିତକଷାୟାଶୟୋଽବଦାତୋଽପି ମାନବର୍ଧନୋ ମହତାଂ ମହୀତଳମନୁଶଶାସ ॥ ୨୩ ॥ ଅଥ ଚ ଦୁହିତରଂ ପ୍ରଜାପତେର୍ବିଶ୍ୱକର୍ମଣ ଉପଯେମେ ବର୍ହିଷ୍ମତୀଂ ନାମ ତସ୍ୟାମୁ ହ ବାବ ଆତ୍ମଜାନାତ୍ମସମାନ-

ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଭଲଭାବେ ନିରୋଧ କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ରାଜା ଯଦି ନିଜର ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରହି ଶତ୍ରୁ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ନ୍ତି, ତେବେ ସେ ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁକୁ ବି ଜୟ କରିପାରନ୍ତି। ତେଣୁ ଏହି ରିପୁମାନଙ୍କର ବଳ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯିବା ପରେ ତେଣିକି ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବିଚରଣ କରିପାରିବେ ॥ ୧୮ ॥ ଯଦ୍ୟପି ତୁମେ ଶ୍ରୀକମଳନାଭ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳରୂପୀ ଦୁର୍ଗର ଆଶ୍ରୟରେ ରହି ସେହି ଷଡ଼ରିପୁଙ୍କୁ ଜୟ କରି ସାରିଛ, ତଥାପି ପ୍ରଥମେ ସେହି ପୁରାଣପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ କର; ତା'ପରେ ନିଃସଙ୍ଗ ହୋଇ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ତ୍ରିଲୋକର ଗୁରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି କହିବାରୁ ପରମଭାଗବତ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ନମ୍ରତାର ସହିତ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' ବୋଲି କହିଲେ ଏବଂ ଆଦରପୂର୍ବକ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ॥ ୨୦ ॥ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବିଧିବତ୍ ପୂଜା କଲେ। ତା'ପରେ ମନ ଓ ବାଣୀର ଅବିଷୟ (ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ), ନିଜର ଆଶ୍ରୟ ତଥା ସର୍ବବ୍ୟବହାରାତୀତ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କ ଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ। ସେତେବେଳେ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଏବଂ ନାରଦ ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନରେ ତାଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଲେ ॥ ୨୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କୃପାରୁ ମନୁଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ, ସେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ପୁତ୍ର ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳର ରକ୍ଷାଭାର ସମର୍ପି ଦେଲେ ଏବଂ ବିଷୟରୂପୀ ବିଷାକ୍ତ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରୂପୀ ଦୁସ୍ତର ଜଳାଶୟର ଭୋଗେଚ୍ଛାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୨ ॥ ଏଥର ପୃଥ୍ୱୀପତି ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ରାଜ୍ୟଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଗଲେ। ସେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରୁଥିବା ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳକୁ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ କରୁଥିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ରାଗାଦି ସକଳ ମଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ବଡ଼ମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା କରି ସେ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ପ୍ରଜାପତି ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ କନ୍ୟା ବର୍ହିଷ୍ମତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ। ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କର ଦଶଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ। ସେହି ପୁତ୍ରମାନେ ସମସ୍ତେ ପିତାଙ୍କ ପରି

ଶୀଳଗୁଣକର୍ମରୂପବୀର୍ଯ୍ୟୋଦାରାନ୍ଦଶ ଭାବୟାମ୍ଭୂବ କନ୍ୟାଂ ଚ ଯବୀୟସୀମୂର୍ଜସ୍ୱତୀଂ ନାମ ॥ ୨୪ ॥ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରେଧ୍ମଜିହ୍ୱଯଜ୍ଞବାହୁମହାବୀରହିରଣ୍ୟରେତୋଘୃତପୃଷ୍ଠସବନମେଧାତିଥିବୀତିହୋତ୍ରକବୟ ଇତି ସର୍ବ ଏବାଗ୍ନିନାମାନଃ ॥ ୨୫ ॥ ଏତେଷାଂ କବିର୍ମହାବୀରଃ ସବନ ଇତି ତ୍ରୟ ଆସନ୍ନୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତସସ୍ତ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାୟାମର୍ଭଭାବାଦାରଭ୍ୟ କୃତପରିଚୟାଃ ପାରମହଂସ୍ୟମେବାଶ୍ରମମଭଜନ୍ ॥ ୨୬ ॥ ତସ୍ମିନ୍ନୁ ହ ବା ଉପଶମଶୀଳାଃ ପରମର୍ଷୟଃ ସକଳଜୀବନିକାୟାବାସସ୍ୟ ଭଗବତୋ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ଭୀତାନାଂ ଶରଣଭୂତସ୍ୟ ଶ୍ରୀମଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦାବିରତସ୍ମରଣାବିଗଳିତ ପରମଭକ୍ତିଯୋଗାନୁଭାବେନ ପରିଭାବିତାନ୍ତର୍ହୃଦୟାଧିଗତେ ଭଗବତି ସର୍ବେଷାଂ ଭୂତାନାମାତ୍ମଭୂତେ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମନ୍ୟେବାତ୍ମନସ୍ତାଦାତ୍ମ୍ୟମବିଶେଷେଣ ସମୀୟୁଃ ॥ ୨୭ ॥ ଅନ୍ୟସ୍ୟାମପି ଜାୟାୟାଂ ତ୍ରୟଃ ପୁତ୍ରା ଆସନ୍ନୁତ୍ତମସ୍ତାମସୋ ରୈବତ ଇତି ମନ୍ୱନ୍ତରାଧିପତୟଃ ॥ ୨୮ ॥

ଏବମୁପଶମାୟନେଷୁ ସ୍ୱତନୟେଷ୍ୱଥ ଜଗତୀପତିର୍ଜଗତୀମର୍ବୁଦାନ୍ୟେକାଦଶ ପରିବତ୍ସରାଣାମବ୍ୟାହତାଖିଳପୁରୁଷକାରସାରସମ୍ଭୃତଦୋର୍ଦଣ୍ଡଯୁଗଳାପୀଡ଼ିତମୌର୍ବୀଗୁଣସ୍ତନିତବିରମିତଧର୍ମପ୍ରତିପକ୍ଷୋ ବର୍ହିଷ୍ମତ୍ୟାଶ୍ଚାନୁଦିନମେଧମାନପ୍ରମୋଦ ପ୍ରସରଣଯୌଷିଣ୍ୟବ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରମୁଷିତହାସାବଲୋକରୁଚିରକ୍ଷ୍ୱେଲ୍ୟାଦିଭିଃ ପରାଭୂୟମାନବିବେକ ଇବାନବବୁଧ୍ୟମାନ ଇବ ମହାମନା ବୁଭୁଜେ ॥ ୨୯ ॥

ସୁଶୀଳ, ଗୁଣବାନ୍, କର୍ମନିଷ୍ଠ, ରୂପବାନ୍ ଓ ପରାକ୍ରମୀ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର କନିଷ୍ଠତମ ସନ୍ତତିରୂପେ ଊର୍ଜସ୍ୱତୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଲା ॥ ୨୪ ॥ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କର ଦଶ ପୁତ୍ରଙ୍କର ନାମ ଥିଲା : ଆଗ୍ନୀଧ୍ର, ଇଧ୍ମଜିହ୍ୱ, ଯଜ୍ଞବାହୁ, ମହାବୀର, ହିରଣ୍ୟରେତା, ଘୃତପୃଷ୍ଠ, ସବନ, ମେଧାତିଥି, ବୀତିହୋତ୍ର ଏବଂ କବି । ଏହିସବୁ ନାମ ହେଉଛି ଅଗ୍ନିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନାମ ॥ ୨୫ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କବି, ମହାବୀର ଓ ସବନ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରୁ ହିଁ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଅଭ୍ୟାସ କରି ଶେଷରେ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ସେହି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ମହର୍ଷିମାନେ ସନ୍ନ୍ୟାସାଶ୍ରମରେ ରହି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ତଥା ଭବବନ୍ଧନ ପ୍ରତି ଭୟଭୀତ ହେଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟଦାତା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ପରମସୁନ୍ଦର ଚରଣାରବିନ୍ଦକୁ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା, ସେଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ସେହି ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଶେଷରେ ଦେହାଦି ଉପାଧି ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆତ୍ମଭୂତ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଅଭିନ୍ନଭାବରେ ଏକୀଭୂତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଉତ୍ତମ, ତାମସ ଓ ରୈବତ ନାମକ ତିନିପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ହୋଇଥିବା ମନ୍ୱନ୍ତରର ଅଧିପତି ହେଲେ ॥ ୨୮ ॥

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ କବି ଆଦି ତିନି ପୁତ୍ର ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ହୋଇଯିବାରୁ ରାଜା ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଏଗାର ଅର୍ବୁଦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଅଖଣ୍ଡ ପୁରୁଷାର୍ଥମୟୀ ଓ ବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳିନୀ ଭୁଜଦ୍ୱୟରେ ଧନୁର ଗୁଣ ଟାଣି ଟଙ୍କାର କରୁଥିଲେ, ତାହା ଶୁଣି ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀମାନେ ଭୟରେ ଥରହର ହୋଇ କେଉଁଆଡ଼େ ଯେ ଲୁଚିଯାଉଥିଲେ, ତାର ପତ୍ତା ମିଳୁ ନ ଥିଲା । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ବର୍ହିଷ୍ମତୀଙ୍କର ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ଇଚ୍ଛା, ସ୍ତ୍ରୀସୁଲଭ ହାବଭାବ, ଲଜ୍ଜାପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁହାସ୍ୟଭରା ଚାହାଣି ଓ ମନମତାଣିଆ ହାସ୍ୟବିନୋଦ ତ ଦିନୁଦିନ ବଢ଼ିଚାଲିଥିଲା; ତା'ଫଳରେ ମହାମନା ପ୍ରିୟବ୍ରତ ବିବେକହୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ହୋଇଯାଇ ସକଳ ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଦୃଢ଼ସ୍ଥିତି ରହିଥିବାରୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ସେସବୁରେ ଆସକ୍ତ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଯାବଦବଭାସୟତି ସୁରଗିରିମନୁପରିକ୍ରାମନ୍ ଭଗବାନାଦିତ୍ୟୋ ବସୁଧାତଳମର୍ଧେନୈବ ପ୍ରତପତ୍ୟର୍ଧେନାବଚ୍ଛାଦୟତି ତଦା ହି ଭଗବଦୁପାସନୋପଚିତାତିପୁରୁଷପ୍ରଭାବସ୍ତଦନଭିନନ୍ଦନ୍ ସମଜବେନ ରଥେନ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟେନ ରଜନୀମପି ଦିନଂ କରିଷ୍ୟାମୀତି ସପ୍ତକୃତ୍ୱସ୍ତରଣିମନୁପର୍ଯ୍ୟକ୍ରାମଦ୍ ଦ୍ୱିତୀୟ ଇବ ପତଙ୍ଗଃ ॥ ୩୦ ॥ ଯେ ବା ଉ ହ ତଦ୍ରଥ-ଚରଣନେମିକୃତପରିଖାତାସ୍ତେ ସପ୍ତ ସିନ୍ଧବ ଆସନ୍ ଯତ ଏବ କୃତାଃ ସପ୍ତ ଭୁବୋ ଦ୍ୱୀପାଃ ॥ ୩୧ ॥ ଜମ୍ବୁପ୍ଲକ୍ଷ-ଶାଲ୍ମଲିକୁଶକ୍ରୌଞ୍ଚଶାକପୁଷ୍କରସଂଜ୍ଞାସ୍ତେଷାଂ ପରିମାଣଂ ପୂର୍ବସ୍ମାତ୍ପୂର୍ବସ୍ମାଦୁତ୍ତର ଉତ୍ତରୋ ଯଥାସଂଖ୍ୟଂ ଦ୍ୱିଗୁଣ-ମାନେନ ବହିଃ ସମନ୍ତତଃ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତାଃ ॥ ୩୨ ॥ କ୍ଷାରୋଦେକ୍ଷୁରସୋଦସୁରୋଦଘୃତୋଦକ୍ଷୀରୋଦଦଧି-ମଣ୍ଡୋଦଶୁଦ୍ଧୋଦାଃ ସପ୍ତ ଜଳଧୟଃ ସପ୍ତ ଦ୍ୱୀପପରିଖା ଇବାଭ୍ୟନ୍ତରଦ୍ୱୀପସମାନା ଏକୈକଶ୍ୟେନ ଯଥାନୁପୂର୍ବଂ ସପ୍ତସ୍ୱପି ବହିର୍ଦ୍ୱୀପେଷୁ ପୃଥକ୍ପରିତ ଉପକଳ୍ପିତାସ୍ତେଷୁ ଜମ୍ବ୍ୱାଦିଷୁ ବର୍ହିଷ୍ମତୀପତିରନୁବ୍ରତାନାତ୍ମଜାନାଗ୍ନୀଧ୍ରେଧ୍ମ-ଜିହ୍ୱଯଜ୍ଞବାହୁହିରଣ୍ୟରେତୋଘୃତପୃଷ୍ଠମେଧାତିଥିବୀତି-ହୋତ୍ରସଂଜ୍ଞାନ୍ ଯଥାସଂଖ୍ୟେନୈକୈକସ୍ମିନ୍ନେକମେବାଧିପତିଂ ବିଦଧେ ॥ ୩୩ ॥ ଦୁହିତରଂ ଚୋର୍ଜସ୍ୱତୀଂ ନାମୋଶନସେ ପ୍ରାୟଚ୍ଛଦ୍ ଯସ୍ୟାମାସୀଦ୍ ଦେବଯାନୀ ନାମ କାବ୍ୟସୁତା ॥ ୩୪ ॥

ନୈବଂବିଧଃ ପୁରୁଷକାର ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟ
ପୁଂସାଂ ତଦଙ୍ଘ୍ରିରଜସା ଜିତଷଡ୍ଗୁଣାନାମ୍ ।
ଚିତ୍ରଂ ବିଦୂରବିଗତଃ ସକୃଦାଦଦୀତ
ଯନ୍ନାମଧେୟମଧୁନା ସ ଜହାତି ବନ୍ଧମ୍ ॥ ୩୫

ଦିନେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସୁମେରୁ ପର୍ବତ ପରିକ୍ରମା କରି ଲୋକାଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀକୁ ଯେତେ ଆଲୋକ ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ପୃଥିବୀର ଅଧା ଅଂଶ ହିଁ ଆଲୋକିତ ହୋଇପାରୁଛି; ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଧକ ଅନ୍ଧକାରରେ ରହୁଛି । ସେହି ଅଧକରେ ରାତି ହେଉଛି । ସେ ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସଂକଳ୍ପ କରି କହିଲେ, 'ମୁଁ ରାତିକୁ ବି ଦିନ କରିଦେବି ।' ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରି ତାହାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ପ୍ରଭାବ ତ ବହୁତ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ଏପରି ସଂକଳ୍ପ କରି ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥ ପରି ଗୋଟିଏ ବେଗବାନ୍ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରଥରେ ବିରାଜମାନ ହେଲେ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପଛରେ ରଥ ଚଳାଇ ପୃଥିବୀକୁ ସାତଥର ପରିକ୍ରମା କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେହି ସାତଥର ପରିକ୍ରମାବେଳେ ତାଙ୍କ ରଥଚକଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଗୋହି ଖୋଳି ହୋଇଗଲା, ତାହା ସାତ ସମୁଦ୍ର ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ପୃଥିବୀ ସାତ ଭାଗ ହୋଇ ସେଥିରେ ସାତଟି ଦ୍ୱୀପ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ॥ ୩୧ ॥ ସେହି ସାତଟି ଦ୍ୱୀପର ନାମ (ଛୋଟରୁ ବଡ଼ କ୍ରମରେ) ହେଲା : ଜମ୍ବୁ, ପ୍ଲକ୍ଷ, ଶାଲ୍ମଳି, କୁଶ, କ୍ରୌଞ୍ଚ, ଶାକ ଓ ପୁଷ୍କର ଦ୍ୱୀପ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱୀପ ତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ୱୀପର ଦୁଇଗୁଣ ଆକାର ବିଶିଷ୍ଟ ଥିଲା ଏବଂ ତାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସମୁଦ୍ରକୁ ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଘେରି ରହିଥିଲା ॥ ୩୨ ॥ ସେହି ସାତ ସମୁଦ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ଲବଣାକ୍ତ, ଇକ୍ଷୁରସ, ମଦିରା, ଘୃତ, ଦୁଧ, ଦଧିମଣ୍ଡ (ଘୋଳ ଦହି) ଓ ମଧୁର ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ସମୁଦ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସାତଦ୍ୱୀପର ଗଡ଼ଖାଇ ପରି ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେସବୁର ଆକାର ପ୍ରାୟତଃ ଭିତର ଦ୍ୱୀପର ଆକାର ସହିତ ସମାନ ଥିଲା । ବର୍ହିଷ୍ମତୀପତି ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ନିଜର ଅନୁଗତ ସାତ ପୁତ୍ର ଆଗ୍ନୀଧ୍ର, ଇଧ୍ମଜିହ୍ୱ, ଯଜ୍ଞବାହୁ, ହିରଣ୍ୟରେତା, ଘୃତପୃଷ୍ଠ, ମେଧାତିଥି ଓ ବୀତିହୋତ୍ରଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସେହି ଜମ୍ବୁ ଆଦି ସାତଦ୍ୱୀପର ରାଜା କରିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେ ନିଜର କନ୍ୟା ଊର୍ଜସ୍ୱତୀଙ୍କ ବିବାହ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସହିତ କରାଇଦେଲେ; ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶୁକ୍ରକନ୍ୟା ଦେବଯାନୀ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦର ପ୍ରଭାବରେ ଯେଉଁମାନେ ଶରୀରର କ୍ଷୁଧାତୃଷା, ଶୋକମୋହ ଓ ଜରାମୃତ୍ୟୁ—ଏହି ଛଅଟି ଗୁଣକୁ ଅଥବା ମନ ସମେତ ଷଡ଼ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଜୟ କରିସାରିଛନ୍ତି, ସେହି ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏପରି ପୁରୁଷାର୍ଥ ସାଧନ ହୋଇପାରିବା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ବର୍ଣ୍ଣବହିଷ୍କୃତ ଚଣ୍ଡାଳ ଆଦି ନୀଚଯୋନିର ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଥରଟିଏ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ ତତ୍କାଳ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥

ସ ଏବମପରିମିତବଳପରାକ୍ରମ ଏକଦା ତୁ ଦେବର୍ଷିଚରଣାନୁଶୟନାନୁପତିତଗୁଣବିସର୍ଗସଂସର୍ଗେଣା-ନିର୍ବୃତମିବାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନ ଆତ୍ମନିର୍ବେଦ ଇଦମାହ ॥ ୩୬ ॥ ଅହୋ ଅସାଧ୍ୱନୁଷ୍ଠିତଂ ଯଦଭିନିବେଶିତୋଽହମିନ୍ଦ୍ରିୟୈରବିଦ୍ୟାରଚିତବିଷମ-ବିଷୟାନ୍ଧକୂପେ ତଦଲମଲମମୁଷ୍ୟା ବନିତାୟା ବିନୋଦ-ମୃଗଂ ମାଂ ଧିଗ୍‌ଧିଗିତି ଗର୍ହୟାଞ୍ଚକାର ॥ ୩୭ ॥ ପର-ଦେବତାପ୍ରସାଦାଧିଗତାତ୍ମପ୍ରତ୍ୟବମର୍ଶେନାନୁପ୍ରବୃତ୍ତେଭ୍ୟଃ ପୁତ୍ରେଭ୍ୟ ଇମାଂ ଯଥାଦାୟଂ ବିଭଜ୍ୟ ଭୁକ୍ତଭୋଗାଂ ଚ ମହିଷୀଂ ମୃତକମିବ ସହମହାବିଭୂତି-ମପହାୟ ସ୍ୱୟଂ ନିହିତନିର୍ବେଦୋ ହୃଦି ଗୃହୀତହରିବିହାରାନୁଭାବୋ ଭଗବତୋ ନାରଦସ୍ୟ ପଦବୀଂ ପୁନରେବାନୁସସାର ॥ ୩୮ ॥

ଏପରି ଅତୁଳନୀୟ ବଳଶାଳୀ ଓ ପରାକ୍ରମୀ ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନେଇ ମଧ୍ୟ, ଦୈବବଶତଃ ନିଜେ ପ୍ରପଞ୍ଚଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବାର ଅନୁଭବ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ। ତାଙ୍କ ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହେଲା। ସେ ମନେ ମନେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ହାୟ ! ବିରାଟ ଭୁଲ ହୋଇଗଲା ! ମୋର ବିଷୟଲୋଲୁପ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମୋତେ ଏହି ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ ବିଷମ ବିଷୟରୂପୀ ଅନ୍ଧକୂପରେ ପକାଇଦେଲେ ! ବାସ୍; ବହୁତ ହୋଇଗଲା। ହାୟ ! ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀର କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ ପାଲଟିଗଲି; ସେ ମୋତେ ମାଙ୍କଡ଼ ପରି ନଚାଇଲା ! ମୋତେ ଧିକ୍ ! ଧିକ୍ !" ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିଜକୁ ବହୁତ ଭର୍ତ୍ସନା କଲେ ॥ ୩୬,୩୭ ॥ ପରମାରାଧ୍ୟ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କୃପାରୁ ତାହାଙ୍କର ବିବେକ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲା। ସେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ନିଜର ଅନୁଗତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ସହିତ ସେ ନାନାପ୍ରକାର ବିଳାସ ଭୋଗ କରିଥିଲେ, ନିଜର ସେହି ରାଜରାଣୀଙ୍କୁ ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମୁର୍ଦାର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପରି, ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ଓ ହୃଦୟରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଧାରଣ କରି, ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରି କରି ତାହାରି ପ୍ରଭାବରେ ସେ ପୁନର୍ବାର ଶ୍ରୀନାରଦଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୮ ॥

ତସ୍ୟ ହ ବା ଏତେ ଶ୍ଳୋକାଃ—

ପ୍ରିୟବ୍ରତକୃତଂ କର୍ମ କୋ ନୁ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍‌ବିନେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଯୋ ନେମିନିମ୍ନୈରକରୋଚ୍ଛାୟାଂ ଘ୍ନନ୍ ସପ୍ତ ବାରିଧୀନ୍ ॥ ୩୯

ଭୂସଂସ୍ଥାନଂ କୃତଂ ଯେନ ସରିଦ୍‌ଗିରିବନାଦିଭିଃ ।
ସୀମା ଚ ଭୂତନିର୍ବୃତ୍ୟୈ ଦ୍ୱୀପେ ଦ୍ୱୀପେ ବିଭାଗଶଃ ॥ ୪୦

ଭୌମଂ ଦିବ୍ୟଂ ମାନୁଷଂ ଚ ମହିତ୍ୱଂ କର୍ମଯୋଗଜମ୍ ।
ଯଶ୍ଚକ୍ରେ ନିରୟୌପମ୍ୟଂ ପୁରୁଷାନୁଜନପ୍ରିୟଃ ॥ ୪୧

ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ବିଷୟରେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଲୋକୋକ୍ତିଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ—"ରାଜା ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଯେଉଁ କର୍ମ କରିଗଲେ, ତାହା ଏକମାତ୍ର ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଏ ବା କରିପାରିବ ! ରାତ୍ରିର ଅନ୍ଧକାର ହଟାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ରଥ ଚଳାଇ ରଥଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ସେ ଏପରି ଗୋହି ଖୋଳିଦେଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ସାତ ସମୁଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ॥ ୩୯ ॥ ପ୍ରାଣୀମାନେ ନିର୍ବିବାଦରେ ଚଳିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀକୁ ସାତଟି ଦ୍ୱୀପରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ସେ ସେସବୁରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ନଦୀ, ପର୍ବତ ଓ ବନ ଆଦିର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଦେଲେ ॥ ୪୦ ॥ ସେ ଥିଲେ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ନାରଦାଦିଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ । ସେ ପାତାଳଲୋକର, ଦେବଲୋକର, ମୃତ୍ୟୁଲୋକର ତଥା କର୍ମ ଓ ଯୋଗର ଶକ୍ତିରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ନରକ ତୁଲ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ ମଣୁଥିଲେ।" ॥ ୪୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରିୟବ୍ରତବିଜୟେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପିତରି ସମ୍ପ୍ରବୃତ୍ତେ ତଦନୁଶାସନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରୋ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପୌକସଃ ପ୍ରଜା ଔରସବଦ୍ଧର୍ମାବେକ୍ଷମାଣଃ ପର୍ଯ୍ୟଗୋପାୟତ୍ ॥ ୧ ॥ ସ ଚ କଦାଚିତ୍ପିତୃଲୋକକାମଃ ସୁରବରବନିତାକ୍ରୀଡ଼ାଚଳଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ଭଗବନ୍ତଂ ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ପତିମାଭୃତପରିଚର୍ଯ୍ୟୋପକରଣ ଆତ୍ମୈକାଗ୍ର୍ୟେଣ ତପସ୍ୱ୍ୟାରାଧୟାମ୍ବଭୂବ ॥ ୨ ॥ ତଦୁପଲଭ୍ୟ ଭଗବାନାଦିପୁରୁଷଃ ସଦସି ଗାୟନ୍ତୀଂ ପୂର୍ବଚିତ୍ତିଂ ନାମାପ୍ସରସମଭିଯାପୟାମାସ ॥ ୩ ॥ ସା ଚ ତଦାଶ୍ରମୋପବନମତିରମଣୀୟଂ ବିବିଧନିବିଡବିଟପିବିଟପନିକରସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟପୁରଟଲତାରୂଢସ୍ଥଲବିହଙ୍ଗମମିଥୁନୈଃ ପ୍ରୋଚ୍ୟମାନଶ୍ରୁତିଭିଃ ପ୍ରତିବୋଧ୍ୟମାନସଲିଲକୁକ୍କୁଟକାରଣ୍ଡବକଳହଂସାଦିଭିର୍ବିଚିତ୍ରମୁପକୂଜିତାମଳଜଳାଶୟକମଳାକରମୁପ ବଭ୍ରାମ ॥ ୪ ॥

ତସ୍ୟାଃ ସୁଲଳିତଗମନପଦବିନ୍ୟାସଗତିବିଳାସାୟାଶ୍ଚାନୁପଦଂ ଖଣଖଣାୟମାନରୁଚିରଚରଣାଭରଣସ୍ୱନମୁପାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ନରଦେବକୁମାରଃ ସମାଧିଯୋଗେନାମୀଳିତନୟନନଳିନମୁକୁଳଯୁଗଳମୀଷଦ୍ବିକଚଯ୍ୟ ବ୍ୟଚଷ୍ଟ ॥ ୫ ॥ ତାମେବାବିଦୂରେ ମଧୁକରୀମିବ ସୁମନସ ଉପଜିଘ୍ରନ୍ତୀଂ ଦିବିଜମନୁଜମନୋନୟନାହ୍ଲାଦଦୁଘୈର୍ଗତିବିହାରବ୍ରୀଡ଼ାବିନୟାବଲୋକସୁସ୍ୱରାକ୍ଷରାବୟବୈର୍ମନସି ନୃଣାଂ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ପିତା ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଏପରିଭାବରେ ତପସ୍ୟାରେ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାଙ୍କରି ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ପରି ଧର୍ମାନୁସାରେ ପାଳନ କଲେ ॥ ୧ ॥ ଥରେ ସେ ପିତୃଲୋକପ୍ରାପ୍ତି କାମନାରେ ସତ୍‌ପୁତ୍ର ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସକଳ ପ୍ରକାର ପୂଜାସାମଗ୍ରୀ ଧରି ସୁରସୁନ୍ଦରୀମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳ ମନ୍ଦରାଚଳର ଗୋଟିଏ ଘାଟିକୁ ଗ୍ଲେଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତପସ୍ୟାରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨ ॥ ଆଦିଦେବ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଜାଣିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ସଭାର ଗାୟିକା ପୂର୍ବଚିତ୍ତି ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ଅପ୍‌ସରାକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଉପବନ ଥାଏ । ସେହି ଅପ୍‌ସରା ସେଠାରେ ବିଚରଣ କଲା । ଉପବନଟି ନାନା ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷରେ ଘଞ୍ଚ ହୋଇଥାଏ । ସେହିସବୁ ବୃକ୍ଷଶାଖାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣଲତା ମାଡ଼ିଥାଏ । ସେଥିରେ ବସିଥିବା ମୟୂର ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର ସ୍ଥଳଚର ପକ୍ଷୀ ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ସୁମଧୁର କୂଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଷଡ଼୍‌ଜାଦି ସ୍ୱରଯୁକ୍ତ ଧ୍ୱନି ଶୁଣି, ପାଣିକୁଆ, କାରଣ୍ଡବ ଓ କଳହଂସ ଆଦି ଜଳଚର ପକ୍ଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି । ତାହାଫଳରେ ସେଠାର ପଦ୍ମବନରେ ସୁଶୋଭିତ ନିର୍ମଳ ସରୋବର ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ ॥ ୪ ॥

ପୂର୍ବଚିତ୍ତିର ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଲଳିତ ଗତିବିଧି ଓ ପାଦ ପକାଇବାର ଶୈଳୀ ହେତୁ ତାର ପ୍ରତିଟି ପଦକ୍ଷେପରେ ତା'ପାଦର ନୂପୁର ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜି ଉଠୁଥାଏ । ସେହି ମନୋହର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ରାଜକୁମାର ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ବୁଜି ଦେଇଥିବା ନିଜର ପଦ୍ମକଢ଼ି ସମାନ ସୁନ୍ଦର ନୟନଯୁଗଳ ଖୋଲି ଟିକିଏ ଗ୍ନହିଁଦିଅନ୍ତି ତ ନିକଟରେ ସେହି ଅପ୍‌ସରାକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସେ ଭ୍ରମରୀ ପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଫୁଲ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାକୁ ଶୁଙ୍ଘୁଥିଲା ଏବଂ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମନ ଓ ନୟନକୁ ଆହ୍ଲାଦିତ କରିଦେଉଥିବା ନିଜର ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଗତି, କ୍ରୀଡ଼ାଗ୍ନପଲ୍ୟ, ଲଜ୍ଜା ଏବଂ ବିନୟଯୁକ୍ତ ଗ୍ନହାଣି, ସୁମଧୁର ବାଣୀ ତଥା ମନୋହର ଅଙ୍ଗ ଓ

କୁସୁମାୟୁଧସ୍ୟ ବିଦଧତୀଂ ବିବରଂ ନିଜମୁଖବିଗଳିତାମୃତାସବସହାସଭାଷଣାମୋଦମଦାନ୍ଧମଧୁକରନିକରୋପରୋଧେନ ଦ୍ରୁତପଦବିନ୍ୟାସେନ ବଲ୍‌ଗୁସ୍ପନ୍ଦନସ୍ତନକଳଶକବରଭାରରଶନାଂ ଦେବୀଂ ତଦବଲୋକନେନ ବିବୃତାବସରସ୍ୟ ଭଗବତୋ ମକରଧ୍ୱଜସ୍ୟ ବଶମୁପନୀତୋ ଜଡ଼ବଦିତି ହୋବାଚ ॥ ୬ ॥

ଅବୟବଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ କାମଦେବ ପ୍ରବେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୱାର ଖୋଲିଦେଉଥିଲା। ସେ ଯେତେବେଳେ ହସି ହସି କଥା କହୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମନେ ହେଉଥିଲା, ତା'ମୁହଁରୁ ଅମୃତମୟ ମାଦକ ମଧୁ ଝରିପଡୁଛି କି ! ତାର ନିଃଶ୍ୱାସର ଗନ୍ଧରେ ମଦାନ୍ଧ ହୋଇ ଭ୍ରମରମାନେ ତାର ମୁଖକମଳକୁ ଘେରି ରହୁଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ପାଦ ପକାଇ ଚାଲିଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାର କୁଚକଳଶ, ବେଣୀ ଓ କଟିର ମେଖଳା ହଲି ହଲି ବଡ଼ ମନୋହର ଦେଖା ଯାଉଥିଲା। ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଦେବା ମାତ୍ରେ କାମଦେବଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ମିଳିଗଲା ଏବଂ ରାଜକୁମାର କାମବାସନାର ଅଧୀନ ହୋଇଯାଇ ଅପ୍‌ସରାକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପାଗଳଙ୍କ ପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୫,୬ ॥

କା ତ୍ୱଂ ଚିକୀର୍ଷସି ଚ କିଂ ମୁନିବର୍ଯ୍ୟ ଶୈଳେ
ମାୟାସି କାପି ଭଗବତ୍‌ପରଦେବତାୟାଃ।
ବିଜ୍ୟେ ବିଭର୍ଷି ଧନୁଷୀ ସୁହୃଦାତ୍ମନୋଽର୍ଥେ
କିଂ ବା ମୃଗାନ୍ମୃଗୟସେ ବିପିନେ ପ୍ରମତ୍ତାନ୍ ॥ ୭

"ହେ ମୁନିବର ! ତୁମେ କିଏ ? ତୁମେ କ'ଣ କରିବାକୁ ଏ ପର୍ବତକୁ ଆସିଛ ? ତୁମେ ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର କୌଣସି ମାୟା ନୁହଁ ତ ? (ଭ୍ରୂଲତା ଆଡ଼କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି—) ହେ ସଖେ ! ତୁମେ ଏହି ଗୁଣ ନ ଥିବା ଧନୁ ଦୁଇଟି ରଖିଛ କାହିଁକି ? ଏଥିରେ ତୁମର କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି, ନା ଏହି ସଂସାରରୂପୀ ଅରଣ୍ୟରେ ମୋ ପରି ମତୁଆଲା ମୃଗକୁ ଶିକାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛ ? ॥ ୭ ॥

ବାଣାବିମୌ ଭଗବତଃ ଶତପତ୍ରପତ୍ରୌ
ଶାନ୍ତାବପୁଙ୍ଖରୁଚିରାବତିତିଗ୍ମଦନ୍ତୌ ।
କସ୍ମୈ ଯୁଯୁଙ୍‌କ୍ଷସି ବନେ ବିଚରନ୍ନ ବିଦ୍ମଃ
କ୍ଷେମାୟ ନୋ ଜଡ଼ଧିୟାଂ ତବ ବିକ୍ରମୋଽସ୍ତୁ ॥ ୮

(କଟାକ୍ଷକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି—) ତୁମର ଏହି ତୀର ଦୁଇଟି ତ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଛି। ଆରେ !! ଏହି ତୀରରେ ତ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ାର ପକ୍ଷ ଲାଗିଛି; ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ଶାନ୍ତ ହୋଇଛି, ପୁଣି ଏଥିରେ ପୁଙ୍ଖ (ଶରର ତଳମୁଣ୍ଡରେ ଲାଗିଥିବା 'ପର') ନାହିଁ। ଏଠାରେ ଏହି ବଣରେ ବୁଲି ବୁଲି ତୁମେ ଏହି ଶର କାହା ଉପରକୁ ମାରିବାକୁ ଯେ ଚାହୁଁଛ, ମୁଁ ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ; ତଥାପି ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ତୁମର ଏହି ପରାକ୍ରମ ମୋ ପରି ଜଡ଼ବୁଦ୍ଧିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଙ୍ଗଳକର ହେଉ ॥ ୮ ॥

ଶିଷ୍ୟା ଇମେ ଭଗବତଃ ପରିତଃ ପଠନ୍ତି
ଗାୟନ୍ତି ସାମ ସରହସ୍ୟମଜସ୍ରମୀଶମ୍।
ଯୁଷ୍ମଚ୍ଛିଖାବିଲୁଳିତାଃ ସୁମନୋଽଭିବୃଷ୍ଟୀଃ
ସର୍ବେ ଭଜନ୍ତ୍ୟୃଷିଗଣା ଇବ ବେଦଶାଖାଃ ॥ ୯

(ଭ୍ରମରମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି—) ଭଗବନ୍ ! ତୁମର ଚାରିପଟେ ଘେରି ରହି ଏହି ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟଗଣ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ରହସ୍ୟମୟ ସାମଗାନ କରି, ବୋଧ ହୁଏ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଋଷିଗଣ ଯେପରି ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତୁମ ବେଣୀରୁ ଖସିପଡୁଥିବା ଫୁଲ ପାଖକୁ ଧାଉଁଛନ୍ତି ॥ ୯ ॥

ବାଚଂ ପରଂ ଚରଣପଞ୍ଜରତିତ୍ତିରୀଣାଂ
ବ୍ରହ୍ମନ୍ନରୂପମୁଖରାଂ ଶୃଣବାମ ତୁଭ୍ୟମ୍।

(ନୂପୁରର ଶବ୍ଦକୁ ସଂକେତ କରି—) ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ତୁମ ଚରଣରୂପ ପଞ୍ଜୁରୀରେ ଯେଉଁ ତିତ୍ତିର ଚଢ଼େଇଟି ରହିଛି, ତାର କଣ୍ଠଶବ୍ଦ ତ ଶୁଭୁଛି, କିନ୍ତୁ ତା'ରୂପଟି କାହିଁ ଦିଶୁନି !

ଲବ୍ଧା କଦମ୍ବରୁଚିରଙ୍କବିଟଙ୍କବିମ୍ବେ
ଯସ୍ୟାମଲାତପରିଧିଃ କ୍ୱ ଚ ବଲ୍କଲଂ ତେ ॥ ୧୦

କିଂ ସମ୍ଭୃତଂ ରୁଚିରୟୋର୍ଦ୍ୱିଜ ଶୃଙ୍ଗୟୋସ୍ତେ
ମଧ୍ୟେ କୃଶୋ ବହସି ଯତ୍ର ଦୃଶିଃ ଶ୍ରିତା ମେ ।
ପଙ୍କୋଽରୁଣଃ ସୁରଭିରାତ୍ମବିଷାଣ ଈଦୃଗ୍
ଯେନାଶ୍ରମଂ ସୁଭଗ ମେ ସୁରଭୀକରୋଷି ॥ ୧୧

ଲୋକଂ ପ୍ରଦର୍ଶୟ ସୁହୃତ୍ତମ ତାବକଂ ମେ
ଯତ୍ରତ୍ୟ ଇତ୍ଥମୁରସାବୟବାବପୂର୍ବୌ ।
ଅସ୍ମଦ୍ୱିଧସ୍ୟ ମନଉନ୍ନୟନୌ ବିଭର୍ତ୍ତି
ବହ୍ୱଦ୍ଭୁତଂ ସରସରାସସୁଧାଦି ବକ୍ତ୍ରେ ॥ ୧୨

କା ବାଽଽତ୍ମବୃତ୍ତିରଦନାଦ୍ଧବିରଙ୍ଗ ବାତି
ବିଷ୍ଣୋଃ କଳାସ୍ୟନିମିଷୋନ୍ମକରୌ ଚ କର୍ଣ୍ଣୌ ।
ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନମୀନଯୁଗଳଂ ଦ୍ୱିଜପଙ୍କ୍ତିଶୋଚି-
ରାସନ୍ନଭୃଙ୍ଗନିକରଂ ସର ଇନ୍ମୁଖଂ ତେ ॥ ୧୩

ଯୋଽସୌ ତ୍ୱୟା କରସରୋଜହତଃ ପତଙ୍ଗୋ
ଦିକ୍ଷୁ ଭ୍ରମନ୍ ଭ୍ରମତ ଏଜୟତେଽକ୍ଷିଣୀ ମେ ।
ମୁକ୍ତଂ ନ ତେ ସ୍ମରସି ବକ୍ରଜଟାବରୂଥଂ
କଷ୍ଟୋଽନିଲୋ ହରତି ଲମ୍ପଟ ଏଷ ନୀବୀମ୍ ॥ ୧୪

ରୂପଂ ତପୋଧନ ତପଶ୍ଚରତାଂ ତପୋଘ୍ନଂ
ହ୍ୟେତତ୍ତୁ କେନ ତପସା ଭବତୋପଲବ୍ଧମ୍ ।

(କମରପଟି ସହିତ ହଳଦିଆ ଶାଢ଼ୀ ଓ ତା ଉପରେ ଘେରିଥିବା ମେଖଳାକୁ ଉତ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷା କରି—) ତୁମ ନିତମ୍ବରେ ଏପରି କଦମ୍ବକୁସୁମର ଶୋଭା କେଉଁଠୁ ଆସିଲା ! ତା'ଉପରେ ତ ପୁଣି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଗ୍ନିର ମେଖଳା ଦିଶୁଛି !! କିନ୍ତୁ ତୁମର ବଲ୍‌କଳ ବସନ ଗଲା କୁଆଡ଼େ ? ॥ ୧୦ ॥ (କୁଙ୍କୁମମଣ୍ଡିତ କୁଚଯୁଗଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି—) ଦ୍ୱିଜବର ! ତୁମ ଛାତିରେ ଏ ଯେଉଁ ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟି ଉଠିଛି, ତା'ଭିତରେ ତୁମେ କି ରତ୍ନ ସାଇତି ରଖିଛ ? ତୁମ କଟି ତ ଏତେ କ୍ଷୀଣ, ତଥାପି ତୁମେ ସେହି ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟିର ବୋଝ ସମ୍ଭାଳିଛ କିପରି ! ସେହି ଦୁଇଟି ଉପରେ ତ ମୋ ଦୃଷ୍ଟି ଯାଇ ଲାଖିଯାଇଛି । ପୁଣି ହେ ସୁଭଗ ! ସେହି ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟି ଉପରେ ତୁମେ ସେ ଯେଉଁ ଲାଲରଙ୍ଗର ଲେପ ବୋଳିଛ, ତାହା କଣ ? ତାର ସୁଗନ୍ଧରେ ତ ମୋର ସମଗ୍ର ଆଶ୍ରମଟା ମହକି ଉଠୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ମିତ୍ରବର ! ତୁମ ନିବାସ କେଉଁଠି, ମୋତେ ଟିକିଏ ଦେଖାଇଦିଅ—ଯେଉଁଠାର ନିବାସୀମାନେ ତୁମ ପରି ଏଭଳି ଅଦ୍ଭୁତ ଅବୟବ ବକ୍ଷସ୍ଥଳରେ ଧାରଣ କରି ମୋ ପରି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତକୁ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦିଅନ୍ତି ତଥା ମୁଖରେ ବିଚିତ୍ର ହାବଭାବ, ସରସ ବଚନ ଓ ଅଧରାମୃତ ପରି ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁ ସାଇତି ରଖନ୍ତି, (ମୁଁ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ) ॥ ୧୨ ॥

"ହେ ପ୍ରିୟବର ! ତୁମେ କଣ ଖାଉଛ, ଯାହାଫଳରେ କି ତୁମ ମୁଖରୁ ହବନସାମଗ୍ରୀ ପରି ସୁଗନ୍ଧ ବାହାରୁଛି ? ଲାଗୁଛି, ତୁମେ ହେଉଛ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର କୌଣସି ଏକ କଳା; ତେଣୁ ତୁମ କାନର ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଦୁଇଟିର ଆଖିରେ କେବେ ବି ପଲକ ପଡୁନାହିଁ । ତୁମ ମୁହଁଟି ତ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ତୁଲ୍ୟ । ସେହି ସରୋବରରେ ତୁମର ଚଞ୍ଚଳ ନେତ୍ରଦୁଇଟି ଭୟରେ କମ୍ପୁଥିବା ଦୁଇଟି ମାଛ ପରି, ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ହଂସମାନଙ୍କ ପରି ଓ କୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ ଭ୍ରମରଦଳ ପରି ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ହାତରେ ଧରିଥିବା ସେହି କନ୍ଦୁକ(ପେଣ୍ଡୁ)ଟି ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଖେଳୁଛ, ତାହା ଉପରକୁ ଉଠି ଏଣେତେଣେ ଗୁଳିଯାଉଥିବା ଦେଖି ମୋ ନୟନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଯାଉଛି ଏବଂ ତା'ସହିତ ମୋ ମନ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଯାଉଛି । ତୁମର କୁଟିଳ ଜଟାଜୁଟ ଖୋଲିଗଲାଣି; ତୁମେ ତାଁକୁ ସଜାଡୁନା କାହିଁକି ? ଆରେ ! ଏ ଧୂର୍ତ୍ତ ବାୟୁ କେଡ଼େ ଦୁଷ୍ଟ ଦେଖିଲ ! ଏ ବାୟୁ ତ ତୁମ କଟିଭାଗରୁ ବସ୍ତ୍ର ଉଡ଼ାଇନେବାକୁ ବସିଛି ॥ ୧୪ ॥ ହେ ତପୋଧନ ! ତପସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେଉଥିବା ଏହି ରୂପ ତୁମେ କେଉଁ ତପ କରି ପାଇଛ ? ହେ ମିତ୍ର ! ଆସ,

ଚର୍ତ୍ତୁଂ ତପୋଽର୍ହସି ମୟା ସହ ମିତ୍ର ମହ୍ୟଂ
କିଂ ବା ପ୍ରସୀଦତି ସ ବୈ ଭବଭାବନୋ ମେ ॥ ୧୫

ନ ତ୍ୱାଂ ତ୍ୟଜାମି ଦୟିତଂ ଦ୍ୱିଜଦେବଦତ୍ତଂ
ଯସ୍ମିନ୍ମନୋ ଦୃଗପି ନୋ ନ ବିଯାତି ଲଗ୍ନମ୍ ।
ମାଂ ଚାରୁଶୃଙ୍ଗ୍ୟର୍ହସି ନେତୁମନୁବ୍ରତଂ ତେ
ଚିତ୍ତଂ ଯତଃ ପ୍ରତିସରନ୍ତୁ ଶିବାଃ ସଚିବ୍ୟଃ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଲଲନାନୁନୟାତିବିଶାରଦୋ ଗ୍ରାମ୍ୟବୈଦଗ୍ଧ୍ୟୟା ପରିଭାଷୟା ତାଂ ବିବୁଧବଧୂଂ ବିବୁଧମତିରଧିସଭାଜୟାମାସ ॥ ୧୭ ॥ ସା ଚ ତତସ୍ତସ୍ୟ ବୀରଯୂଥପତେର୍ବୁଦ୍ଧିଶୀଲରୂପବୟଃଶ୍ରିୟୌଦାର୍ୟେଣ ପରାକ୍ଷିପ୍ତମନାସ୍ତେନ ସହାୟୁତାୟୁତପରିବତ୍ସରୋପଲକ୍ଷଣଂ କାଳଂ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପପତିନା ଭୌମସ୍ୱର୍ଗଭୋଗାନ୍ ବୁଭୁଜେ ॥ ୧୮ ॥ ତସ୍ୟାମୁ ହ ବା ଆତ୍ମଜାନ୍ ସ ରାଜବର ଆଗ୍ନୀଧ୍ରୋ ନାଭିକିଂପୁରୁଷହରିବର୍ଷେଲାବୃତରମ୍ୟକହିରଣ୍ମୟକୁରୁଭଦ୍ରାଶ୍ୱକେତୁମାଲସଂଜ୍ଞାନ୍ନବ ପୁତ୍ରାନଜନୟତ୍ ॥ ୧୯ ॥

ସା ସୂତ୍ୱାଥ ସୁତାନ୍ନବାନୁବତ୍ସରଂ ଗୃହ ଏବାପହାୟ ପୂର୍ବଚିତ୍ତିର୍ଭୂୟ ଏବାଜଂ ଦେବମୁପତସ୍ଥେ ॥ ୨୦ ॥ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରସୁତାସ୍ତେ ମାତୁରନୁଗ୍ରହାଦୌତ୍ପତ୍ତିକେନୈବ ସଂହନନବଲୋପେତାଃ ପିତ୍ରା ବିଭକ୍ତା ଆତ୍ମତୁଲ୍ୟନାମାନି ଯଥାଭାଗଂ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପବର୍ଷାଣି ବୁଭୁଜୁଃ ॥ ୨୧ ॥ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରୋ ରାଜାତୃପ୍ତଃ କାମାନାମପ୍ସରସମେବାନୁଦିନମଧିମନ୍ୟମାନସ୍ତସ୍ୟାଃ ସଲୋକତାଂ ଶ୍ରୁତିଭିରବାରୁନ୍ଧ ଯତ୍ର ପିତରୋ ମାଦୟନ୍ତେ ॥ ୨୨ ॥ ସମ୍ପରେତେ ପିତରି ନବ

କିଛିଦିନ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ରହି ତପସ୍ୟା କର । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ବିଶ୍ୱବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ବ୍ରହ୍ମା ମୋ ଉପରେ ଏପରି କୃପା କରିନାହାନ୍ତି ତ ? ॥ ୧୫ ॥ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତୁମେ ହେଉଛ ମୋ ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ହିଁ ଆଦରର ଦାନ । ଏଥର ମୁଁ ତୁମକୁ ଛାଡ଼ିପାରିବି ନାହିଁ । ମୋର ମନ ଓ ନୟନ ତୁମଠାରେ ଏପରି ଲାଗିଯାଇଛନ୍ତି ଯେ, ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଯିବାକୁ ଆଦୌ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ଆଗୋ ସୁନ୍ଦର ଶିଙ୍ଗଧାରିଣୀ ! ତୁମର ଯେଉଁଠିକି ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ସେଠାକୁ ନେଇଚାଲ । ମୁଁ ତୁମର ଅନୁଚର ; ତୁମର ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟୀ ସହଚରୀମାନେ ବି ମୋ ସହିତ ରହନ୍ତୁ ।" ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଥିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଶଳ । ସେ ଏହିପରି ରତି-ଚାତୁର୍ଯ୍ୟମୟୀ ମିଠା ମିଠା କଥା କହି ସେହି ଅପ୍ସରାକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୭ ॥ ବୀରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି, ସ୍ୱଭାବ, ରୂପ, ଅବସ୍ଥା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଉଦାରତାରେ ଆକର୍ଷିତା ହୋଇ, ସେହି ଅପ୍ସରା ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପାଧିପତିଙ୍କ ସହିତ କେତେ ହଜାର ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହି ପୃଥିବୀ ଓ ସ୍ୱର୍ଗର ସୁଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୮ ॥ ନୃପବର ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ତା' ଗର୍ଭରୁ ନାଭି, କିମ୍ପୁରୁଷ, ହରିବର୍ଷ, ଇଳାବୃତ, ରମ୍ୟକ, ହିରଣ୍ମୟ, କୁରୁ, ଭଦ୍ରାଶ୍ୱ ଓ କେତୁମାଳ ନାମକ ନଅଟି ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଏପରିଭାବରେ ନଅ ବର୍ଷରେ ବର୍ଷକେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ନଅଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜଭବନରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ, ପୂର୍ବଚିତ୍ତି ଅପ୍ସରା ଫେରିଗଲା ଓ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କର ସେହି ପୁତ୍ରମାନେ ମାତାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସୁସ୍ଥ, ସବଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ଥିଲେ । ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପକୁ ନଅ ଭାଗ କରିଦେଇ ସେସବୁକୁ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ନାମ ଅନୁସାରେ ନାମକରଣ କରିଦେଲେ ଓ ସେହି ବର୍ଷ(ଭୂଖଣ୍ଡ)ଗୁଡ଼ିକୁ ନଅ ପୁତ୍ରଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ରାଜ୍ୟ ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ମହାରାଜ ଆଗ୍ନୀଧ୍ର ପ୍ରତ୍ୟହ ସୁଖଭୋଗ କରି କରି ମଧ୍ୟ ତୃପ୍ତ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ । ସେ ସେହି ଅପ୍ସରାକୁ ହିଁ ପରମପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ । ତେଣୁ ବୈଦିକ କର୍ମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଏଭଳି ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ଯେଉଁଠାରେ କି ପିତୃଗଣ ନିଜର ସୁକୃତ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୋଗ ଲାଭ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଭ୍ରାତରୋ ମେରୁଦୁହିତୃର୍ମେରୁଦେବୀଂ ପ୍ରତିରୂପାମୁଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରୀଂ ଲତାଂ ରମ୍ୟାଂ ଶ୍ୟାମାଂ ନାରୀଂ ଭଦ୍ରାଂ ଦେବବୀତିମିତିସଂଜ୍ଞା ନବୋଦବହନ୍ ॥ ୨୩ ॥

ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ନାଭି ଆଦି ନଅଭାଇ ମେରୁଙ୍କର ମେରୁଦେବୀ, ପ୍ରତିରୂପା, ଉଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରୀ, ଲତା, ରମ୍ୟା, ଶ୍ୟାମା, ନାରୀ, ଭଦ୍ରା ଓ ଦେବବୀତି ନାମ୍ନୀ ନଅଜଣ ଝିଅଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ॥ ୨୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ନାଭିଙ୍କ ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନାଭିରପତ୍ୟକାମୋଽପ୍ରଜୟା ମେରୁଦେବ୍ୟା ଭଗବନ୍ତଂ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷମବହିତାତ୍ମାଯଜତ ॥ ୧ ॥ ତସ୍ୟ ହ ବାବ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ବିଶୁଦ୍ଧଭାବେନ ଯଜତଃ ପ୍ରବର୍ଗ୍ୟେଷୁ ପ୍ରଚରତ୍ସୁ ଦ୍ରବ୍ୟଦେଶକାଲମନ୍ତ୍ରର୍ତ୍ୱିଗ୍‌ଦକ୍ଷିଣାବିଧାନଯୋଗୋପପତ୍ତ୍ୟା ଦୁରଧିଗମୋଽପି ଭଗବାନ୍ ଭାଗବତବାତ୍ସଲ୍ୟତୟା ସୁପ୍ରତୀକ ଆତ୍ମାନମପରାଜିତଂ ନିଜଜନାଭିପ୍ରେତାର୍ଥବିଧିତ୍ସୟା ଗୃହୀତହୃଦୟୋ ହୃଦୟଙ୍ଗମଂ ମନୋନୟନାନନ୍ଦନାବୟବାଭିରାମମାବିଶ୍ଚକାର ॥ ୨ ॥ ଅଥ ହ ତମାବିଷ୍କୃତଭୁଜଯୁଗଳଦ୍ୱୟଂ ହିରଣ୍ମୟଂ ପୁରୁଷବିଶେଷଂ କପିଶକୌଶେୟାମ୍ବରଧରମୁରସି ବିଲସଚ୍ଛ୍ରୀବତ୍ସଲଲାମଂ ଦରବରବନରୁହବନମାଲାଚ୍ଛୂର୍ଯ୍ୟମୃତମଣିଗଦାଦିଭିରୁପଲକ୍ଷିତଂ ସ୍ଫୁଟକିରଣପ୍ରବରମୁକୁଟକୁଣ୍ଡଳକଟକକଟିସୂତ୍ରହାରକେୟୂରନୂପୁରାଦ୍ୟଙ୍ଗଭୂଷଣବିଭୂଷିତମୃତ୍ୱିକ୍‌ସଦସ୍ୟଗୃହପତୟୋଽଧନା ଇବୋତ୍ତମଧନମୁପଲଭ୍ୟ ସବହୁମାନମର୍ହଣେନାବନତଶୀର୍ଷାଣ ଉପତସ୍ଥୁଃ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଆଗ୍ନୀଧ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାଭିଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ପୁତ୍ରକାମନାରେ ସେ ନିଜର ପତ୍ନୀ ମେରୁଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଏକାଗ୍ରତାପୂର୍ବକ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ଯଜନ (ଆରାଧନା) କଲେ ॥ ୧ ॥ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦେଶ, କାଳ, ମନ୍ତ୍ର, ଋତ୍ୱିଜ, ଦକ୍ଷିଣା ଓ ବିଧିବିଧାନ ଇତ୍ୟାଦି ଯଜ୍ଞ-ସାଧନଦ୍ୱାରା ସହଜରେ ମିଳନ୍ତି ନାହିଁ ସତ, ତଥାପି ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ କୃପା କରନ୍ତି। ତେଣୁ ମହାରାଜ ନାଭି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ବିଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆରାଧନା କରିବାରୁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚିତ୍ତ ନିଜ ଭକ୍ତଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇଉଠିଲା। ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ତ ସର୍ବଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର; ତଥାପି ପ୍ରବର୍ଗ୍ୟକର୍ମ (ସୋମ ଆହୁତି ଦେବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କର୍ମ) ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେବା ସମୟରେ ସେ ମନ ଓ ନୟନକୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ ॥ ୨ ॥ ତାହାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ପାଟ ପୀତାମ୍ବର। ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥାଏ ସୁମନୋହର ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନରେ। ସେ ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ। ଗଳାରେ ଲମ୍ବିଥାଏ ବନମାଳା ଓ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି। ସର୍ବାଙ୍ଗର କାନ୍ତି ବଢ଼ାଉଥାଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରଣମୟ ମୁକୁଟ, କୁଣ୍ଡଳ, କଙ୍କଣ, କଟିମେଖଳା, ହାର, ବାଜୁବନ୍ଧ ଓ ନୂପୁର ଆଦି ଆଭୂଷଣ। ଏପରି ପରମ ତେଜସ୍ୱୀ ଚତୁର୍ଭୁଜଧାରୀ ପୁରୁଷବିଶେଷ ଆବିର୍ଭୂତ ହେବାରୁ ତାହା ଦେଖି ଋତ୍ୱିଜ, ସଦସ୍ୟ ଓ ଯଜମାନ ଆଦି ସମସ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଧନ ପୁରୁଷ ଅପାର ଧନରାଶି ପାଇବା ପରି ଆହ୍ଲାଦିତ ହୋଇଗଲେ। ସମସ୍ତେ ନତଶିର ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରପୂର୍ବକ ଅର୍ଘ୍ୟଦ୍ୱାରା ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ଋତ୍ୱିଜମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩ ॥

ଋତ୍ୱିଜ ଊଚୁଃ

ଅର୍ହସି ମୁହୁରର୍ହତ୍ତମାର୍ହଣମସ୍ମାକମନୁପଥାନାଂ ନମୋ ନମ ଇତ୍ୟେତାବତ୍ ସଦୁପଶିକ୍ଷିତଂ କୋଽର୍ହତି ପୁମାନ୍ ପ୍ରକୃତିଗୁଣବ୍ୟତିକରମତିରନୀଶ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ପରସ୍ୟ ପ୍ରକୃତିପୁରୁଷୟୋରର୍ବାକ୍ତନାଭିର୍ନାମରୂପାକୃତିଭୀ ରୂପନିରୂପଣମ୍ ॥ ୪ ॥ ସକଳଜନନିକାୟବୃଜିନନିରସନଶିବତମପ୍ରବରଗୁଣଗଣୈକଦେଶକଥନାଦୃତେ ॥ ୫ ॥ ପରିଜନାନୁରାଗବିରଚିତଶବଳସଂଶବ୍ଦସଲିଳସିତକିସଲୟତୁଳସିକାଦୂର୍ବାଙ୍କୁରୈରପି ସମ୍ଭୃତୟା ସପର୍ଯ୍ୟୟା କିଳ ପରମ ପରିତୁଷ୍ୟସି ॥ ୬ ॥

ଅଥାନୟାପି ନ ଭବତ ଇଜ୍ୟୟୋରୁଭାରଭରୟା ସମୁଚିତମର୍ଥମିହୋପଲଭାମହେ ॥ ୭ ॥ ଆତ୍ମନ ଏବାନୁସବନମଞ୍ଜସାବ୍ୟତିରେକେଣ ବୋଭୂୟମାନାଶେଷପୁରୁଷାର୍ଥସ୍ୱରୂପସ୍ୟ କିନ୍ତୁ ନାଥାଶିଷ ଆଶାସାନାନାମେତଦଭିସଂରାଧନମାତ୍ରଂ ଭବିତୁମର୍ହତି ॥ ୮ ॥ ତଦ୍‌ଯଥା ବାଳିଶାନାଂ ସ୍ୱୟମାତ୍ମନଃ ଶ୍ରେୟଃ ପରମବିଦୁଷାଂ ପରମପରମପୁରୁଷପ୍ରକର୍ଷକରୁଣୟା ସ୍ୱମହିମାନଂ ଚାପବର୍ଗାଖ୍ୟମୁପକଳ୍ପୟିଷ୍ୟନ୍ ସ୍ୱୟଂ ନାପଚିତ ଏବେତରବଦିହୋପଲକ୍ଷିତଃ ॥ ୯ ॥ ଅଥାୟମେବ ବରୋ ହ୍ୟର୍ହତ୍ତମ ଯର୍ହି ବର୍ହିଷି

ଋତ୍ୱିଜମାନେ କହିଲେ—ହେ ପୂଜ୍ୟତମ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁଗତ ଭକ୍ତ; ଆପଣ ଆମର ସର୍ବାଧିକ ପୂଜନୀୟ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର କି ପୂଜା ଜାଣିଛୁ ଯେ, କରିବୁ ! ଆମେ ତ ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ—ମହାପୁରୁଷମାନେ ଆମକୁ ଏତିକି ହିଁ ଶିଖାଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ଅତୀତ; ତେବେ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କର ବୈଚିତ୍ର୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟିରେ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମୋହିତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କିଏ ବା ଏପରି ଅଛି, ଯେ କି ପ୍ରାକୃତ ନାମ, ରୂପ ଏବଂ ଆକୃତିଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପଣ କରିପାରିବ ? ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର ॥ ୪ ॥ ଆପଣଙ୍କର ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣ ସକଳଜନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରେ । ସେସବୁ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ କେହି ସାହସ କଲେ ବି, ସେ କେବଳ ସେଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶମାତ୍ର ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରିବ ॥ ୫ ॥ କିନ୍ତୁ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯଦି ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦ ବାଣୀରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରି, ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଜଳ, ପବିତ୍ର ପଲ୍ଲବ, ତୁଳସୀପତ୍ର ଓ ସାମାନ୍ୟ ଦୁବ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀରେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସକଳପ୍ରକାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ପ୍ରଭୁ! ଦ୍ରବ୍ୟ-କାଳାଦି ନାନାପ୍ରକାର ଅଙ୍ଗରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଯଜ୍ଞରେ ଆମ ପ୍ରତି କେବଳ ଅନୁରାଗ କରିବା ଛଡ଼ା, ଏଥିରେ ଆପଣଙ୍କର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ଥିବା ପରି ଆମେ ଦେଖିପାରୁନୁ ॥ ୭ ॥ ସକଳ ପୁରୁଷାର୍ଥର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ପରମାନନ୍ଦ ସ୍ୱତଃ ଓ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିରନ୍ତର ଝରିପଡ଼େ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ଏସବୁ ଯଜ୍ଞାଦିରେ ଯଦିବା ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ତଥାପି ଆମଭଳି କାମନା ପୂରଣ ପାଇଁ ଆଶାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଏହା ହିଁ ମନୋରଥ ସିଦ୍ଧିର ସାଧନ ହେବା ଉଚିତ ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ପରମପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବି ପରମଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆମେ ତ ଆମର ପରମମଙ୍ଗଳ ଯେ କେଉଁଥିରେ ନିହିତ, ତାହା ବି ଜାଣିନୁ; ତା'ଛଡ଼ା ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ଯଥୋଚିତ ପୂଜା ମଧ୍ୟ କରିପାରିନୁ; ତଥାପି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ଯେପରି ବିନା ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ବି, କେବଳ କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଥାନ୍ତି, ଆପଣ ସେହିପରି ଆମକୁ ଆପଣଙ୍କର ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ପରମପଦ ଓ ଆମର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଯଜ୍ଞଦର୍ଶକ ପରି ଏଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ହେ ପୂଜ୍ୟତମ ! ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମାଦି ସମସ୍ତ ବରଦାତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରାଜର୍ଷି ନାଭିଙ୍କର ଏହି ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ଆଜି ସାକ୍ଷାତ୍ ଆମ

ରାଜର୍ଷେର୍ବରଦର୍ଷଭୋ ଭବାନ୍ନିଜପୁରୁଷେକ୍ଷଣବିଷୟ ଆସୀତ୍ ॥ ୧୦ ॥

ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ; ଏହାଠାରୁ ବଳି ବର ବା ଆଉ କଣ ଥାଇପାରେ ! ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଆମମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କୃପା। ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ କି ବର ମାଗିବୁ ! ॥ ୧୦ ॥

ଅସଙ୍ଗନିଶିତଜ୍ଞାନାନଳବିଧୂତାଶେଷମଳାନାଂ ଭବତ୍ସ୍ୱଭାବାନାମାତ୍ମାରାମାଣାଂ ମୁନୀନାମନବରତପରିଗୁଣିତଗୁଣଗଣ ପରମମଙ୍ଗଳାୟନଗୁଣଗଣକଥନୋଽସି॥୧୧॥ ଅଥ କଥଞ୍ଚିତ୍ସ୍ଖଳନକ୍ଷୁତ୍ପତନଜୃମ୍ଭଣଦୁରବସ୍ଥାନାଦିଷୁ ବିବଶାନାଂ ନଃ ସ୍ମରଣାୟ ଜ୍ୱରମରଣଦଶାୟାମପି ସକଳକଶ୍ମଳନିରସନାନି ତବ ଗୁଣକୃତନାମଧେୟାନି ବଚନଗୋଚରାଣି ଭବନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣଗାନ ହେଉଛି ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ। ଯେଉଁମାନେ ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନାଗ୍ନିରେ ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣର ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି ସକଳ ମଳ ପୋଡ଼ିଦେଇ ସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ପରି ଶାନ୍ତ, ସେଭଳି ଆତ୍ମାରାମ ମୁନିଗଣ ମଧ୍ୟ ନିରନ୍ତର ଆପଣଙ୍କର ଗୁଣ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ତେଣୁ ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ଏହି ବର ମାଗୁଛୁ ଯେ, ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ିବାବେଳେ, ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ, ଆଘାତ ପାଇବାବେଳେ, ଛିଙ୍କିବାବେଳେ, ହାଇ ମାରିବାବେଳେ, ସଂକଟାପନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଥବା ଜ୍ୱର ତଥା ମରଣାଦି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେପରି ଆପଣଙ୍କର ସକଳ କଳିମଳବିନାଶକ 'ଭକ୍ତବତ୍ସଳ', 'ଦୀନବନ୍ଧୁ' ଆଦି ଗୁଣଦ୍ୟୋତକ ନାମ ଆମ ମୁଖରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଉ ॥ ୧୨ ॥

କିଞ୍ଚାୟଂ ରାଜର୍ଷିରପତ୍ୟକାମଃ ପ୍ରଜାଂ ଭବାଦୃଶୀମାଶାସାନ ଈଶ୍ୱରମାଶିଷାଂ ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୟୋରପି ଭବନ୍ତମୁପଧାବତି ପ୍ରଜାୟାମର୍ଥପ୍ରତ୍ୟୟୋ ଧନଦମିବାଧନଃ ଫଳୀକରଣମ୍ ॥ ୧୩ ॥ କୋ ବା ଇହ ତେଽପରାଜିତୋଽପରାଜିତୟା ମାୟୟାନବସିତପଦବ୍ୟାନାବୃତମତିର୍ବିଷୟବିଷରୟାନାବୃତପ୍ରକୃତିରନୁପାସିତମହଚ୍ଚରଣଃ ॥ ୧୪ ॥ ଯଦୁ ହ ବାବ ତବ ପୁନରଦଭ୍ରକର୍ତ୍ତରିହ ସମାହୂତସ୍ତତ୍ରାର୍ଥଧିୟାଂ ମନ୍ଦାନାଂ ନସ୍ତଦ୍ ଯଦ୍ଦେବହେଳନଂ ଦେବଦେବାର୍ହସି ସାମ୍ୟେନ ସର୍ବାନ୍ ପ୍ରତିବୋଢୁମବିଦୁଷାମ୍ ॥ ୧୫ ॥

ଏହାଛଡ଼ା, କହିବାଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆମେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛୁ। ଆପଣ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମେଶ୍ୱର। ସ୍ୱର୍ଗ-ଅପବର୍ଗ ଆଦି ଏପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ଯାହା କି ଆପଣ ଦେଇ ନ ପାରିବେ। ତଥାପି କାଙ୍ଗାଳ ଯେପରି ଧନବିତରଣକାରୀ ଉଦାର ପୁରୁଷଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଚଷୁ (ଅଥବା ଖୁଦ) ମୁଠିଏ ହିଁ ମାଗିଥାଏ, ଆମର ଏହି ଯଜମାନ ରାଜର୍ଷି ନାଭି ସେହିପରି ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଭାବି ଆପଣଙ୍କ ପରି ପୁତ୍ରଟିଏ ପାଇବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଏପରି ମାଗିବାଟା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ। ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ଯେ କେତେ, ତାହା କେହି ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ, କି ସେହି ମାୟା କାହାରି ଅଧୀନରେ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇନାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କିଏ ବା ଏପରି ଅଛି, ଯେ କି ମାୟାର ବଶ ହୋଇ ନ ଯିବ; ସେଭଳି କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ମାୟାର ପରଦା ପଡ଼ି ନ ଯିବ ଏବଂ କାହାର ସ୍ୱଭାବକୁ ବିଷୟରୂପୀ ବିଷର ବେଗ ଦୂଷିତ କରି ନ ଦେବ !! ॥ ୧୪ ॥ ହେ ଦେବଦେବ ! ଆପଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ କରିଦିଅନ୍ତି। ଆମେ ମନ୍ଦମତିମାନେ କାମନାବଶ ହୋଇ ଏହି ତୁଚ୍ଛ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆବାହନ କରିଛୁ। ଏହା ତ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକପ୍ରକାର ଅନାଦର; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ସମଦର୍ଶୀ; ତେଣୁ ଆମଭଳି ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଏହି ଧୃଷ୍ଟତା କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ନିଗଦେନାଭିଷ୍ଟୂୟମାନୋ ଭଗବାନନିମିଷର୍ଷଭୋ ବର୍ଷଧରାଭିବାଦିତାଭିବନ୍ଦିତଚରଣଃ ସଦୟମିଦମାହ ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବର୍ଷାଧିପତି ନାଭିଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଋତ୍ୱିଜମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସ୍ତୋତ୍ରରେ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀହରି କରୁଣା କରି କହିଲେ—॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଅହୋ ବତାହମୃଷୟୋ ଭବଦ୍ଭିରବିତଥଗୀର୍ଭିର୍ବରମସୁଲଭମଭିୟାଚିତୋ ଯଦମୁଷ୍ୟାତ୍ମଜୋ ମୟା ସଦୃଶୋ ଭୂୟାଦିତି ମମାହମେବାଭିରୂପଃ କୈବଲ୍ୟାଦଥାପି ବ୍ରହ୍ମବାଦୋ ନ ମୃଷା ଭବିତୁମର୍ହତି ମମୈବ ହି ମୁଖଂ ଯଦ୍ ଦ୍ୱିଜଦେବକୁଲମ୍ ॥ ୧୭ ॥ ତତ ଆଗ୍ନୀଧ୍ରୀୟେଽଂଶକଲୟାବତରିଷ୍ୟାମ୍ୟାତ୍ମତୁଲ୍ୟମନୁପଲଭମାନଃ ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଋଷିଗଣ ! ଆପଣମାନେ ତ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା କହିଲେ ! ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟବାଦୀ ମହାତ୍ମା; କିନ୍ତୁ ରାଜର୍ଷି ନାଭିଙ୍କର ମୋରି ସମାନ ପୁତ୍ରଟିଏ ହେଉ ବୋଲି ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ ବରଟିଏ ମାଗିଦେଲେ। ହେ ମୁନିଗଣ ! ମୋ ସମାନ ତ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ; କାରଣ ମୁଁ ହେଉଛି ଅଦ୍ୱିତୀୟ। ତଥାପି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବଚନ ମିଥ୍ୟା ହୋଇଯିବା ଅନୁଚିତ ହେବ; କାରଣ ଦ୍ୱିଜକୁଳ ହେଉଛି ମୋର ହିଁ ମୁଖ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ନିଜର ଅଂଶକଳା ଧରି ଆଗ୍ନୀଧ୍ରନନ୍ଦନ ନାଭିଙ୍କ ଘରେ ଅବତାର ନେବି; କାରଣ ମୋ ସମାନ ଦ୍ୱିତୀୟ କେହି ନାହାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ନିଶାମୟନ୍ତ୍ୟା ମେରୁଦେବ୍ୟାଃ ପତିମଭିଧାୟାନ୍ତର୍ଦଧେ ଭଗବାନ୍ ॥ ୧୯ ॥ ବର୍ହିଷି ତସ୍ମିନ୍ନେବ ବିଷ୍ଣୁଦତ୍ତ ଭଗବାନ୍ ପରମର୍ଷିଭିଃ ପ୍ରସାଦିତୋ ନାଭେଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ତଦବରୋଧାୟନେ ମେରୁଦେବ୍ୟାଂ ଧର୍ମାନ୍ ଦର୍ଶୟିତୁକାମୋ ବାତରଶନାନାଂ ଶ୍ରମଣାନାମୃଷୀଣାମୂର୍ଧ୍ୱମନ୍ଥିନାଂ ଶୁକ୍ଳୟା ତନୁବାବତତାର ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ମହାରାଣୀ ମେରୁଦେବୀ ଶୁଣିପାରିଲା ଭଳି ସ୍ୱରରେ, ତାହାଙ୍କର ପତି ନାଭିଙ୍କୁ ଏପରି କହିଦେଇ ଭଗବାନ୍ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ବିଷ୍ଣୁଦତ୍ତ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ମହର୍ଷିମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରସନ୍ନ କରାଇବାରୁ ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ମହାରାଜ ନାଭିଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ। ସେ (ନିଜ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା) ଦିଗମ୍ବର, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେତା ମୁନିମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ମହାରାଣୀ ମେରୁଦେବୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ବିଗ୍ରହ ଧରି ଅବତରିତ ହେଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ନାଭିଚରିତେ ଋଷଭାବତାରୋ ନାମ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଋଷଭଦେବଙ୍କ ରାଜ୍ୟଶାସନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ହ ତମୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟୈବାଭିବ୍ୟଜ୍ୟମାନଭଗବଲ୍ଲକ୍ଷଣଂ ସାମ୍ୟୋପଶମବୈରାଗ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମହାବିଭୂତିଭିରନୁଦିନମେଧମାନାନୁଭାବଂ ପ୍ରକୃତୟଃ ପ୍ରଜା ବ୍ରାହ୍ମଣା ଦେବତାଶ୍ଚାବନିତଲସମବନାୟାତିତରାଂ ଜଗୃଧୁଃ ॥ ୧ ॥ ତସ୍ୟ ହ ବା ଇତ୍ଥଂ ବର୍ଷ୍ମଣା ବରୀୟସା ବୃହଚ୍ଛ୍ଲୋକେନ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ରାଜନ୍ ! ଜନ୍ମ ହେବାବେଳୁ ହିଁ ନାଭିନନ୍ଦନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବଜ୍ର-ଅଙ୍କୁଶ ଆଦି ଚିହ୍ନ ରହିଥିଲା। ସମତ୍ୱ, ଶାନ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ମହାବିଭୂତି ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତିଦିନ ବଢ଼ିଗ୍ଲିଲା। ତାହା ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରଜା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଅଭିଳାଷ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା ଯେ, ସେ ପୃଥିବୀ ଶାସନ କରନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥ ପୁତ୍ରର ସୁନ୍ଦର

ଚୌଜସା ବଳେନ ଶ୍ରିୟା ଯଶସା ବୀର୍ଯ୍ୟଶୌର୍ଯ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ଚ ପିତା ଋଷଭ ଇତୀଦଂ ନାମ ଚକାର ॥ ୨ ॥

ତସ୍ୟ ହୀନ୍ଦ୍ରଃ ସ୍ପର୍ଧମାନୋ ଭଗବାନ୍ ବର୍ଷେ ନ ବବର୍ଷ ତଦବଧାର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନୃଷଭଦେବୋ ଯୋଗେଶ୍ୱରଃ ପ୍ରହସ୍ୟାତ୍ମଯୋଗମାୟୟା ସ୍ୱବର୍ଷମଜନାଭଂ ନାମାଭ୍ୟବର୍ଷତ୍ ॥ ୩ ॥ ନାଭିସ୍ତୁ ଯଥାଭିଲଷିତଂ ସୁପ୍ରଜସ୍ତ୍ୱମବରୁଧ୍ୟାତିପ୍ରମୋଦଭରବିହ୍ୱଳୋ ଗଦ୍ଗଦାକ୍ଷରୟା ଗିରା ସ୍ୱୈରଂ ଗୃହୀତନରଲୋକସଧର୍ମଂ ଭଗବନ୍ତଂ ପୁରାଣପୁରୁଷଂ ମାୟାବିଲସିତମତିର୍ବତ୍ସ ତାତେତି ସାନୁରାଗମୁପଲାଳୟନ୍ ପରାଂ ନିର୍ବୃତିମୁପଗତଃ ॥ ୪ ॥

ବିଦିତାନୁରାଗମାପୌରପ୍ରକୃତି ଜନପଦୋ ରାଜା ନାଭିରାତ୍ମଜଂ ସମୟସେତୁରକ୍ଷାୟାମଭିଷିଚ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣେଷୂପନିଧାୟ ସହ ମେରୁଦେବ୍ୟା ବିଶାଳାୟାଂ ପ୍ରସନ୍ନନିପୁଣେନ ତପସା ସମାଧିଯୋଗେନ ନରନାରାୟଣାଖ୍ୟଂ ଭଗବନ୍ତଂ ବାସୁଦେବମୁପାସୀନଃ କାଳେନ ତନ୍ମହିମାନମବାପ ॥ ୫ ॥

ଯସ୍ୟ ହ ପାଣ୍ଡବେୟ ଶ୍ଳୋକାବୁଦାହରନ୍ତି—

କୋ ନୁ ତତ୍କର୍ମ ରାଜର୍ଷେର୍ନାଭେରନ୍ୱାଚରେତ୍ପୁମାନ୍ ।
ଅପତ୍ୟତାମଗାଦ୍ ଯସ୍ୟ ହରିଃ ଶୁଦ୍ଧେନ କର୍ମଣା ॥ ୬

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋଽନ୍ୟଃ କୁତୋ ନାଭେର୍ବିପ୍ରା ମଙ୍ଗଳପୂଜିତାଃ ।
ଯସ୍ୟ ବର୍ହିଷି ଯଜ୍ଞେଶଂ ଦର୍ଶୟାମାସୁରୋଜସା ॥ ୭

ଅଥ ହ ଭଗବାନୃଷଭଦେବଃ ସ୍ୱବର୍ଷଂ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରମନୁମନ୍ୟମାନଃ ପ୍ରଦର୍ଶିତଗୁରୁକୁଳବାସୋ ଲବ୍ଧବରୈର୍ଗୁରୁଭିରନୁଜ୍ଞାତୋ ଗୃହମେଧିନାଂ

ସୁଗଠିତ ଶରୀର, ବିପୁଳ କୀର୍ତ୍ତି, ତେଜ, ବଳ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଯଶ, ପରାକ୍ରମ ଓ ବୀରତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣ ଦେଖି ମହାରାଜ ନାଭି ତାଙ୍କୁ 'ଋଷଭ' (ଶ୍ରେଷ୍ଠ) ବୋଲି ନାମ ଦେଲେ ॥ ୨ ॥

ଥରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଈର୍ଷାବଶତଃ ନାଭିଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ବର୍ଷା କଲେ ନାହିଁ। ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୂର୍ଖତା ଦେଖି ହସିଲେ ଏବଂ ନିଜ ଯୋଗମାୟାର ପ୍ରଭାବରେ ନିଜ ବର୍ଷ (ଭୂଖଣ୍ଡ) ଅଜନାଭଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରଚୁର ଜଳ ବର୍ଷା କରାଇଲେ ॥ ୩ ॥ ମହାରାଜ ନାଭି ନିଜର ଅଭିଳାଷ ଅନୁରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ର ପାଇ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ଧାରଣ କରିଥିବା ପୁରାଣପୁରୁଷ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ସ୍ନେହର ସହିତ ଲାଳନପାଳନ କରି, ତାଙ୍କରି ଲୀଳାବିଳାସରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଓ ତାଙ୍କୁ ଗଦ୍ଗଦ କଣ୍ଠରେ 'ବତ୍ସ !', 'ବାପା !' ବୋଲି ଡାକି ବଡ଼ ସୁଖ ଅନୁଭବ କଲେ ॥ ୪ ॥

ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳ, ନାଗରିକଗଣ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜନତା ଋଷଭଦେବଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ପାଉଥିବା ଦେଖି ରାଜା ନାଭି ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ତାହାଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କରାଇଦେଲେ ଓ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜେ ମେରୁଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ବଦରିକାଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଗଲେ। ସେଠାରେ ଅହିଂସା ବୃତ୍ତି ଧରି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗ ଜାତ ନ କରିବାର କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରି ତପସ୍ୟା ଓ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ସେ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ନରନାରାୟଣରୂପକୁ ଆରାଧନା କଲେ ଏବଂ କାଳକ୍ରମେ ତାଙ୍କରି ସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫ ॥

ହେ ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ! ରାଜା ନାଭିଙ୍କ ବିଷୟରେ ଲୋକମାନେ କହନ୍ତି—"ରାଜର୍ଷି ନାଭିଙ୍କ ପରି ଉଦାର କର୍ମ ଅନ୍ୟ କେଉଁ ପୁରୁଷ ଭଲା କରିପାରିବ ! ତାହାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧକର୍ମରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇଗଲେ ॥ ୬ ॥ ମହାରାଜ ନାଭିଙ୍କ ପରି ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ ବି ଆଉ କିଏ ହୋଇପାରିବ ! ତାହାଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣାଦିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମନ୍ତ୍ରବଳରେ ତାହାଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରାଇଦେଲେ।" ॥ ୭ ॥

ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ଅଜନାଭଖଣ୍ଡକୁ ନିଜର କର୍ମଭୂମିରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କିଛିକାଳ ଗୁରୁକୁଳରେ ବାସ କଲେ। ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇସାରି ସେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଲେ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଗୃହସ୍ଥ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ

ଧର୍ମାନନୁଶିକ୍ଷମାଣୋ ଜୟନ୍ତ୍ୟାମିନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତାୟାମୁଭୟଲକ୍ଷଣଂ କର୍ମ ସମାମ୍ନାୟାମ୍ନାତମଭିଯୁଞ୍ଜନ୍ନାତ୍ମଜାନାମାତ୍ମସମାନାନାଂ ଶତଂ ଜନୟାମାସ ॥ ୮ ॥ ଯେଷାଂ ଖଲୁ ମହାଯୋଗୀ ଭରତୋ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୁଣ ଆସୀଦ୍ ଯେନେଦଂ ବର୍ଷଂ ଭାରତମିତି ବ୍ୟପଦିଶନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ତମନୁ କୁଶାବର୍ତ୍ତ ଇଳାବର୍ତ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତୋ ମଳୟଃ କେତୁର୍ଭଦ୍ରସେନ ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ପୃଗ୍‌ବିଦର୍ଭଃ କୀକଟ ଇତି ନବ ନବତି-ପ୍ରଧାନାଃ ॥ ୧୦ ॥

କବିର୍ହରିରନ୍ତରିକ୍ଷଃ ପ୍ରବୁଦ୍ଧଃ ପିପ୍ପଳାୟନଃ ।
ଆବିର୍ହୋତ୍ରୋଽଥ ଦ୍ରୁମିଳଶ୍ଚମସଃ କରଭାଜନଃ ॥ ୧୧ ॥

ଇତି ଭାଗବତଧର୍ମଦର୍ଶନା ନବ ମହାଭାଗବତାସ୍ତେଷାଂ ସୁଚରିତଂ ଭଗବନ୍ମହିମୋପବୃଂହିତଂ ବସୁଦେବନାରଦ-ସଂବାଦମୁପଶମାୟନ ମୁପରିଷ୍ଟାଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣୟିଷ୍ୟାମଃ ॥ ୧୨ ॥ ଯବୀୟାଂସ ଏକାଶୀତିର୍ଜାୟନ୍ତେୟାଃ ପିତୁରାଦେଶକରା ମହାଶାଳୀନା ମହାଶ୍ରୋତ୍ରିୟା ଯଜ୍ଞଶୀଳାଃ କର୍ମବିଶୁଦ୍ଧା ବ୍ରାହ୍ମଣା ବଭୂବୁଃ ॥ ୧୩ ॥

ଭଗବାନୃଷଭସଂଜ୍ଞ ଆତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ ସ୍ୱୟଂ ନିତ୍ୟ-ନିବୃତ୍ତାନର୍ଥପରମ୍ପରଃ କେବଳାନନ୍ଦାନୁଭବ ଈଶ୍ୱର ଏବ ବିପରୀତବତ୍କର୍ମାଣ୍ୟାରଭମାଣଃ କାଳେନାନୁଗତଂ ଧର୍ମମାଚରଣେନୋପଶିକ୍ଷୟନ୍ନତଦ୍‌ବିଦାଂ ସମ ଉପଶାନ୍ତୋ ମୈତ୍ରଃ କାରୁଣିକୋ ଧର୍ମାର୍ଥଯଶଃପ୍ରଜାନନ୍ଦାମୃତା-ବରୋଧେନ ଗୃହେଷୁ ଲୋକଂ ନିୟମୟତ୍ ॥ ୧୪ ॥ ଯଦ୍‌ଯଚ୍ଛୀର୍ଷଣ୍ୟାଚରିତଂ ତତ୍ତଦନୁବର୍ତ୍ତତେ ଲୋକଃ ॥ ୧୫ ॥ ଯଦ୍ୟପି ସ୍ୱବିଦିତଂ ସକଳଧର୍ମଂ ବ୍ରାହ୍ମଂ ଗୁହ୍ୟଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୈର୍ଦର୍ଶିତମାର୍ଗେଣ ସାମାଦିଭିରୁ-ପାୟୈର୍ଜନତାମନୁଶଶାସ ॥ ୧୬ ॥ ଦ୍ରବ୍ୟଦେଶକାଳ-ବୟଃଶ୍ରଦ୍ଧର୍ତ୍ୱିଗ୍‌ବିବିଧୋଦ୍ଦେଶୋପଚିତୈଃ ସର୍ବୈରପି କ୍ରତୁଭିର୍ଯଥୋପଦେଶଂ ଶତକୃତ୍ୱ ଇୟାଜ ॥ ୧୭ ॥

କନ୍ୟା ଜୟନ୍ତୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ତଥା ଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଶାସ୍ତ୍ରୋପଦିଷ୍ଟ କର୍ମ ଆଚରଣ କରି ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଠିକ୍ ନିଜ ପରି ଶହେ ଗୁଣବାନ୍ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୮ ॥ ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠତମ ମହାଯୋଗୀ ଭରତ ଥିଲେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁଣବାନ୍। ତାଙ୍କରି ନାମାନୁସାରେ ଅଜନାଭଖଣ୍ଡକୁ ଲୋକେ ଭାରତବର୍ଷ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ଭରତଙ୍କ ତଳକୁ କୁଶାବର୍ତ୍ତ, ଇଳାବର୍ତ୍ତ, ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ, ମଳୟ, କେତୁ, ଭଦ୍ରସେନ, ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ପୃକ୍, ବିଦର୍ଭ ଓ କୀକଟ—ଏହି ନଅଜଣ ରାଜକୁମାର ଥିଲେ ଅବଶିଷ୍ଟ ନବେ ଭାଇଙ୍କ ଠାରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୧୦ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଠାରୁ କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ। କବି, ହରି, ଅନ୍ତରିକ୍ଷ, ପ୍ରବୁଦ୍ଧ, ପିପ୍ପଳାୟନ, ଆବିର୍ହୋତ୍ର, ଦ୍ରୁମିଳ, ଚମସ ଓ କରଭାଜନ। ଏହି ନଅଜଣ ଥିଲେ ଭାଗବତଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ତଥା ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ। ଭଗବାନଙ୍କ ମହିମାରେ ମହିମାନ୍ୱିତ ଓ ପରମ ଶାନ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଏମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ମୁଁ ନାରଦ-ବସୁଦେବ ସଂବାଦ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ (ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିବି ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ଜୟନ୍ତୀଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ଏକାଅଶୀ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାପାଳନକାରୀ, ଅତି ବିନୀତ, ମହାନ୍ ବେଦଜ୍ଞ ଓ ନିରନ୍ତର ଯଜ୍ଞକାରୀ। ସେମାନେ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାଦ୍ୱାରା ବିଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ୱୟଂ ଥିଲେ ସର୍ବଦା ସକଳପ୍ରକାର ଅନର୍ଥପରମ୍ପରାରୁ ମୁକ୍ତ ଓ କେବଳ ଆନନ୍ଦାନୁଭବସ୍ୱରୂପ। ସେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଈଶ୍ୱର ଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ସେ ଅଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ପରି କର୍ମ କରି ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ନ ଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ତାହା ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ। ଏପରି କରିବା ସହିତ ସେ ସମ, ଶାନ୍ତ, ସୁହୃଦ୍ ଓ କାରୁଣିକହୃଦୟ ହୋଇ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, ଯଶ, ସନ୍ତାନ, ଭୋଗସୁଖ ଓ ମୋକ୍ଷ ସମ୍ପାଦନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ କିପରି ରହିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ଲୋକଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ମହାପୁରୁଷ ଯେଉଁ ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନେ ତାହା ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସେ ସବୁଧର୍ମର ସାରରୂପ ବେଦର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଜାଣିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କହିବାନୁସାରେ ସାମଦାନାଦି ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ ବିଧିବତ୍ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଉପଦେଶାନୁସାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦେଶ, କାଳ, ଆୟୁ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଋତ୍ୱିଜ ଆଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁସମ୍ପନ୍ନ ସକଳପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ ଶତ ଶତ ସଂଖ୍ୟାରେ କରିଗଲେ ॥ ୧୭ ॥

ଭଗବତର୍ଷଭେଣ ପରିରକ୍ଷ୍ୟମାଣ ଏତସ୍ମିନ୍ ବର୍ଷେ ନ କଶ୍ଚନ ପୁରୁଷୋ ବାଞ୍ଛତ୍ୟବିଦ୍ୟମାନମିବାତ୍ମନୋଽନ୍ୟସ୍ମାତ୍ କଥଞ୍ଚନ କିମପି କର୍ହିଚିଦବେକ୍ଷତେ ଭର୍ତର୍ଯ୍ୟନୁସବନଂ ବିଜୃମ୍ଭିତସ୍ନେହାତିଶୟମନ୍ତରେଣ ॥ ୧୮ ॥ ସ କଦାଚିଦଟମାନୋ ଭଗବାନୃଷଭୋ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତଗତୋ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିପ୍ରବରସଭାୟାଂ ପ୍ରଜାନାଂ ନିଶାମୟନ୍ତୀନାମାତ୍ମଜାନବହିତାତ୍ମନଃ ପ୍ରଶ୍ରୟପ୍ରଣୟଭରସୁୟନ୍ତ୍ରିତାନପ୍ୟୁପଶିକ୍ଷୟନ୍ନିତି ହୋବାଚ ॥ ୧୯ ॥

ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ଦେଶର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ, କାହାରିଠାରୁ ବି ନିଜ ପ୍ରଭୁଙ୍କ (ରାଜାଙ୍କ) ପ୍ରତି ସଦାବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଅନୁରାଗ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ, କେବେ ବି ମାଗି ନ ଥିଲେ। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଆକାଶକୁସୁମାଦି ଅବିଦ୍ୟମାନ ବସ୍ତୁ ପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ସେମାନେ ଆଖି ଟେକି ଚାହିଁ ବି ନ ଥିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଥରେ ଋଷଭଦେବ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସେଠାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କର ଏକ ସଭାରେ ସେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ହିଁ ନିଜର ସମାହିତଚିତ୍ତ ତଥା ବିନୟ ଓ ପ୍ରେମଭାରରେ ସୁସଂଯତ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ କହିଲେ ॥ ୧୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଋଷଭଦେବଙ୍କର ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଏବଂ ଅବଧୂତବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣ

ଋଷଭ ଉବାଚ

ନାୟଂ ଦେହୋ ଦେହଭାଜାଂ ନୃଲୋକେ
କଷ୍ଟାନ୍ କାମାନର୍ହତେ ବିଡ୍ଭୁଜାଂ ଯେ।
ତପୋ ଦିବ୍ୟଂ ପୁତ୍ରକା ଯେନ ସତ୍ତ୍ୱଂ
ଶୁଦ୍ଧ୍ୟେଦ୍ ଯସ୍ମାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମସୌଖ୍ୟଂ ତ୍ୱନନ୍ତମ୍ ॥ ୧

ମହତ୍ସେବାଂ ଦ୍ୱାରମାହୁର୍ବିମୁକ୍ତେ-
ସ୍ତମୋଦ୍ୱାରଂ ଯୋଷିତାଂ ସଙ୍ଗିସଙ୍ଗମ୍।
ମହାନ୍ତସ୍ତେ ସମଚିତ୍ତାଃ ପ୍ରଶାନ୍ତା
ବିମନ୍ୟବଃ ସୁହୃଦଃ ସାଧବୋ ଯେ ॥ ୨

ଯେ ବା ମୟୀଶେ କୃତସୌହୃଦାର୍ଥା
ଜନେଷୁ ଦେହମ୍ଭରବାର୍ତ୍ତିକେଷୁ।
ଗୃହେଷୁ ଜାୟାତ୍ମଜରାତିମତ୍ସୁ
ନ ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତା ଯାବଦର୍ଥାଶ୍ଚ ଲୋକେ ॥ ୩

ନୂନଂ ପ୍ରମତ୍ତଃ କୁରୁତେ ବିକର୍ମ
ଯଦିନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରୀତୟ ଆପୃଣୋତି।

ଶ୍ରୀଋଷଭଦେବ କହିଲେ—ପୁତ୍ରଗଣ ! ବିଷୟଭୋଗ ସୁଖ ଭଳି ଦିଶୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ। ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ଏ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ମିଳିଛି, ଏହା କେବଳ ସେହି ଦୁଃଖମୟ ବିଷୟଭୋଗ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ। ଏପରି ଭୋଗ ତ ବିଷ୍ଠା ଖାଉଥିବା ଘୁଷୁରୀ-କୁକୁରଙ୍କୁ ବି ମିଳୁଛି। ମାନବଶରୀର ପାଇ ଦିବ୍ୟ ତପସ୍ୟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; ତା'ଫଳରେ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହେବ; କାରଣ ଏଥିରୁ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ॥ ୧ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରମାନେ କହନ୍ତି, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସେବା ହେଉଛି ମୁକ୍ତିର ଦ୍ୱାର ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀସଙ୍ଗୀ କାମୁକମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ହେଉଛି ନରକର ଦ୍ୱାର। ଯେ ସମଚିତ୍ତ, ପରମଶାନ୍ତ, କ୍ରୋଧହୀନ, ସମସ୍ତଙ୍କର ହିତଚିନ୍ତକ ଓ ସଦାଗ୍ରହସମ୍ପନ୍ନ, ସେ ହିଁ ମହାପୁରୁଷ ॥ ୨ ॥ ପୁଣି ମୋତେ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରିବା ହିଁ ଯାହାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷାର୍ଥ, ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ତଥା ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର ଓ ଧନ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଘର ପ୍ରତି ଯାହାଙ୍କର ଅରୁଚି ରହିଥାଏ ଏବଂ ଯେ କେବଳ ଶରୀରନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ ମହାପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ॥ ୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଭୁଲବଶତଃ କୁକର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇଯାଏ; ତାହାର ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ହିଁ ଜାତ ହୋଇଥାଏ। ଏପରି ପ୍ରବୃତ୍ତି ରଖିବାକୁ ମୁଁ ଭଲ ବୋଲି

ନ ସାଧୁ ମନ୍ୟେ ଯତ ଆତ୍ମନୋଽୟ-
ମସନ୍ନପି କ୍ଲେଶଦ ଆସ ଦେହଃ ॥ ୪

ପରାଭବସ୍ତାବଦବୋଧଜାତୋ
ଯାବନ୍ନ ଜିଜ୍ଞାସତ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ଯାବତ୍ କ୍ରିୟାସ୍ତାବଦିଦଂ ମନୋ ବୈ
କର୍ମାତ୍ମକଂ ଯେନ ଶରୀରବନ୍ଧଃ ॥ ୫

ଏବଂ ମନଃ କର୍ମବଶଂ ପ୍ରଯୁଙ୍କ୍ତେ
ଅବିଦ୍ୟୟାଽଽତ୍ମନ୍ୟୁପଧୀୟମାନେ ।
ପ୍ରୀତିର୍ନ ଯାବନ୍ମୟି ବାସୁଦେବେ
ନ ମୁଚ୍ୟତେ ଦେହଯୋଗେନ ତାବତ୍ ॥ ୬

ଯଦା ନ ପଶ୍ୟତ୍ୟଯଥା ଗୁଣେହାଂ
ସ୍ୱାର୍ଥେ ପ୍ରମତ୍ତଃ ସହସା ବିପଶ୍ଚିତ୍ ।
ଗତସ୍ମୃତିର୍ବିନ୍ଦତି ତତ୍ର ତାପା-
ନାସାଦ୍ୟ ମୈଥୁନ୍ୟମଗାରମଜ୍ଞଃ ॥ ୭

ପୁଂସଃ ସ୍ତ୍ରିୟା ମିଥୁନୀଭାବମେତଂ
ତୟୋର୍ମିଥୋ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିମାହୁଃ ।
ଅତୋ ଗୃହକ୍ଷେତ୍ରସୁତାପ୍ତବିତ୍ତୈ-
ର୍ଜନସ୍ୟ ମୋହୋଽୟମହଂ ମମେତି ॥ ୮

ଯଦା ମନୋହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିରସ୍ୟ
କର୍ମାନୁବଦ୍ଧୋ ଦୃଢ଼ ଆଶ୍ଳଥେତ ।
ତଦା ଜନଃ ସମ୍ପରିବର୍ତ୍ତତେଽସ୍ମାଦ୍-
ମୁକ୍ତଃ ପରଂ ଯାତ୍ୟତିହାୟ ହେତୁମ୍ ॥ ୯

ହଂସେ ଗୁରୌ ମୟି ଭକ୍ତ୍ୟାନୁବୃତ୍ତ୍ୟା
ବିତୃଷ୍ଣୟା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱତିତିକ୍ଷୟା ଚ ।
ସର୍ବତ୍ର ଜନ୍ତୋର୍ବ୍ୟସନାବଗତ୍ୟା
ଜିଜ୍ଞାସୟା ତପସେହାନିବୃତ୍ତ୍ୟା ॥ ୧୦

ମତ୍କର୍ମଭିର୍ମତ୍କଥୟା ଚ ନିତ୍ୟଂ
ମଦ୍ଦେବସଙ୍ଗାଦ୍ ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତନାନ୍ମେ ।

ଭାବେ ନାହିଁ; କାରଣ ଏହାରି ହେତୁ ହିଁ ଆତ୍ମାକୁ ଅସତ୍ ଓ ଦୁଃଖଦାୟକ ଶରୀର ମିଳେ ॥ ୪ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବର ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଜିଜ୍ଞାସା ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଦେହାଦିଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ଆବୃତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଜୀବ ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ କର୍ମରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ତା ମନରେ କର୍ମବାସନା ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ତାକୁ ଦେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇଯିବାରୁ, କର୍ମବାସନାର ବଶୀଭୂତ ଚିତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟକୁ କର୍ମରେ ହିଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ମୋଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରୀତି ନ ହୋଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେହବନ୍ଧନରୁ ତ୍ରାହି ମିଳିବ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ପାଗଳ ଜୀବ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିବେକ ଦୃଷ୍ଟିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାକୁ ମିଛ ବୋଲି ବୁଝି ନ ପାରିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ବିଷୟପ୍ରଧାନ ଗୃହ ଆଦିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିବ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କ୍ଲେଶ ପାଇବ ॥ ୭ ॥

ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ, ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାହାକୁ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥୂଳ ଓ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥି ବୋଲି କହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେହାଭିମାନରୂପୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥି ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଥାଏ । ଏହାଫଳରେ ଜୀବର ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାଦିରେ ଥିବା ମୋହ ସହିତ ଘର, ଜମି, ପୁତ୍ର, ସ୍ୱଜନ ଓ ଧନ ଆଦିରେ ମଧ୍ୟ 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋର'ରୂପୀ ମୋହ ଜାତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥ କର୍ମବାସନା ହେତୁ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ସେହି ଦୃଢ଼ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ଢିଲା ହୋଇଗଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଦାମ୍ପତ୍ୟଭାବରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଓ ସଂସାରର କାରଣଭୂତ ଅହଂକାର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସକଳ ପ୍ରକାର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ସହିତ ପରମପଦ ଲାଭ କରେ ॥ ୯ ॥ ହେ ପୁତ୍ରଗଣ ! ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସଂସାରସାଗରରୁ ପାରି ହୋଇଯିବାରେ କୁଶଳ, ଧୈର୍ଯ୍ୟବାନ୍, ଉଦ୍ୟମୀ ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶିଷ୍ଟ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ଗୁରୁସ୍ୱରୂପ ମୋଠାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖି, ମୋର ପରାୟଣ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ସକଳ ତୃଷ୍ଣା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସହିଯାଇ, 'ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ପଡ଼ିଲେ ଜୀବ ଦୁଃଖ ହିଁ ପାଏ'— ବୋଲି ବିଗ୍ରହ ପୋଷଣ କରିବା ଉଚିତ । ସେ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସା ଓ ତପସ୍ୟା କରି, ସକାମକର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି, କେବଳ

ନିର୍ବୈରସାମ୍ୟୋପଶମେନ ପୁତ୍ରା
ଜିହାସୟା ଦେହଗେହାତ୍ମବୁଦ୍ଧେଃ ॥ ୧୧

ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗେନ ବିବିକ୍ତସେବୟା
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମାଭିଜୟେନ ସଧ୍ର୍ୟକ୍ ।
ସଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେଣ ଶଶ୍ୱଦ୍
ଅସମ୍ପ୍ରମାଦେନ ଯମେନ ବାଚାମ୍ ॥ ୧୨

ସର୍ବତ୍ର ମଦ୍ଭାବବିଚକ୍ଷଣେନ
ଜ୍ଞାନେନ ବିଜ୍ଞାନବିରାଜିତେନ ।
ଯୋଗେନ ଧୃତ୍ୟୁଦ୍ୟମସତ୍ତ୍ୱଯୁକ୍ତୋ
ଲିଙ୍ଗଂ ବ୍ୟପୋହେତ୍କୁଶଲୋଽହମାଖ୍ୟମ୍ ॥ ୧୩

କର୍ମାଶୟଂ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିବନ୍ଧ-
ମବିଦ୍ୟୟାଽଽସାଦିତମପ୍ରମତ୍ତଃ ।
ଅନେନ ଯୋଗେନ ଯଥୋପଦେଶଂ
ସମ୍ୟଗ୍ୱ୍ୟପୋହ୍ୟୋପରମେତ ଯୋଗାତ୍ ॥ ୧୪

ପୁତ୍ରାଂଶ୍ଚ ଶିଷ୍ୟାଂଶ୍ଚ ନୃପୋ ଗୁରୁର୍ବା
ମଲ୍ଲୋକକାମୋ ମଦନୁଗ୍ରହାର୍ଥଃ ।
ଇତ୍ଥଂ ବିମନ୍ୟୁରନୁଶିଷ୍ୟାଦତଜ୍ଜ୍ଞାନ୍
ନ ଯୋଜୟେତ୍ କର୍ମସୁ କର୍ମମୂଢାନ୍ ।
କଂ ଯୋଜୟନ୍ ମନୁଜୋଽର୍ଥଂ ଲଭେତ
ନିପାତୟନ୍ନଷ୍ଟଦୃଶଂ ହି ଗର୍ତ୍ତେ ॥ ୧୫

ଲୋକଃ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରେୟସି ନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟି-
ର୍ଯୋଽର୍ଥାନ୍ ସମୀହେତ ନିକାମକାମଃ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟବୈରଃ ସୁଖଲେଶହେତୋ-
ରନନ୍ତଦୁଃଖଂ ଚ ନ ବେଦ ମୂଢଃ ॥ ୧୬

ମୋରି ନିମନ୍ତେ କର୍ମ କରି ତଥା ମୋ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ମୋର ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ। ସେ ବୈରଭାବ ତ୍ୟାଗ କରି, ସମତ୍ୱ ଓ ଶାନ୍ତିଭାବ ଧରି ଶରୀର ତଥା ଗୃହ ଆଦିରେ 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋର'ପଣ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ। ସେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ସହିତ ଏକାନ୍ତବାସ କରି, ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ଭଲରୂପେ ସଂଯତ କରି, ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ବଚନରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିବା ଉଚିତ। ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମରେ ନିରନ୍ତର ସାବଧାନ ରହି, ବଚନରେ ସଂଯମ ରକ୍ଷା କରି ସର୍ବତ୍ର ମୋର ହିଁ ସତ୍ତା ଦର୍ଶନ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ଅନୁଭବ ଜ୍ଞାନ ସହିତ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର କରି ଓ ଯୋଗସାଧନା କରି ଅହଂକାରରୂପ ନିଜର ଲିଙ୍ଗଶରୀରକୁ ପ୍ରକୃତିରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୦-୧୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସାବଧାନ ହୋଇ ଅବିଦ୍ୟାଜନିତ ଏହି ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିରୂପୀ ବନ୍ଧନକୁ ଏହିସବୁ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ରୀତିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କାଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥିଟି ହିଁ ହେଉଛି କର୍ମସଂସ୍କାରର ରହିବା ସ୍ଥାନ। ଏହା କରିବା ପରେ ସେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସାଧନା ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୪ ॥

ଯାହାଙ୍କର ମୋର ଧାମ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବାର ଇଚ୍ଛା ରହିଛି, ଅଥବା ଯେ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରାପ୍ତିକୁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି, ସେ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ ଅବୋଧ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଗୁରୁ ହୋଇଥିଲେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ପିତା ହୋଇଥିଲେ ନିଜର ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ହିଁ ଦିଅନ୍ତୁ। ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ପ୍ରଜାପୁତ୍ରାଦି ଯଦି ଏହି ଶିକ୍ଷା ଅନୁସାରେ ନ ଚଳି କର୍ମକୁ ହିଁ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି ମାନନ୍ତି, ତେବେ ବି ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ ନ କରି, ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇସୁଝାଇ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କୁ ବିଷୟାସକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାମ୍ୟକର୍ମରେ ଲଗାଇବା ବାସ୍ତବରେ ଅନ୍ଧକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଗାତରେ ପକାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ। ଏହାଦ୍ୱାରା କେଉଁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଭଲା ସିଦ୍ଧ ହେବ ! ॥ ୧୫ ॥ ନିଜର ପ୍ରକୃତ କଲ୍ୟାଣ କେଉଁଥିରେ ନିହିତ, ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଭୋଗକାମନାରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ତୁଚ୍ଛ କ୍ଷଣିକ ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବୈରୀଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ନିରନ୍ତର ବିଷୟଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି। ଏହି ବୈର-ବିରୋଧିଭାବ ହେତୁ କେତେ ଯେ ନରକ ଆଦି ଘୋର ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ହୁଏ, ତାହା ସେହି ମୂର୍ଖମାନେ

କଷ୍ଟଂ ସ୍ୱୟଂ ତଦଭିଜ୍ଞୋ ବିପଶ୍ଚିଦ୍
ଅବିଦ୍ୟାୟାମନ୍ତରେ ବର୍ତ୍ତମାନମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁନସ୍ତଂ ସଘୃଣଃ କୁବୁଦ୍ଧିଂ
ପ୍ରଯୋଜୟେଦୁତ୍ପଥଗଂ ଯଥାନ୍ଧମ୍ ॥ ୧୭

ଗୁରୁର୍ନ ସ ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱଜନୋ ନ ସ ସ୍ୟାତ୍ ।
ପିତା ନ ସ ସ୍ୟାଜ୍ଜନନୀ ନ ସା ସ୍ୟାତ୍ ।
ଦୈବଂ ନ ତତ୍ସ୍ୟାନ୍ନ ପତିଶ୍ଚ ସ ସ୍ୟା-
ନ୍ନ ମୋଚୟେଦ୍ ଯଃ ସମୁପେତମୃତ୍ୟୁମ୍ ॥ ୧୮

ଇଦଂ ଶରୀରଂ ମମ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଂ
ସତ୍ତ୍ୱଂ ହି ମେ ହୃଦୟଂ ଯତ୍ର ଧର୍ମଃ ।
ପୃଷ୍ଠେ କୃତୋ ମେ ଯଦଧର୍ମ ଆରାଦ୍
ଅତୋ ହି ମାମୃଷଭଂ ପ୍ରାହୁରାର୍ଯ୍ୟାଃ ॥ ୧୯

ତସ୍ମାଦ୍ଭବନ୍ତୋ ହୃଦୟେନ ଜାତାଃ
ସର୍ବେ ମହୀୟାଂସମମୁଂ ସନାଭମ୍ ।
ଅକ୍ଲିଷ୍ଟବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଭରତଂ ଭଜଧ୍ୱଂ
ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ତଦ୍ଭରଣଂ ପ୍ରଜାନାମ୍ ॥ ୨୦

ଭୂତେଷୁ ବୀରୁଦ୍ଭ୍ୟ ଉଦୁତ୍ତମା ଯେ
ସରୀସୃପାସ୍ତେଷୁ ସବୋଧନିଷ୍ଠାଃ ।
ତତୋ ମନୁଷ୍ୟାଃ ପ୍ରମଥାସ୍ତତୋଽପି
ଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧା ବିବୁଧାନୁଗା ଯେ ॥ ୨୧

ଦେବାସୁରେଭ୍ୟୋ ମଘବତ୍ପ୍ରଧାନା
ଦକ୍ଷାଦୟୋ ବ୍ରହ୍ମସୁତାସ୍ତୁ ତେଷାମ୍ ।
ଭବଃ ପରଃ ସୋଽଥ ବିରିଞ୍ଚିବୀର୍ଯ୍ୟଃ
ସ ମତ୍ପରୋଽହଂ ଦ୍ୱିଜଦେବଦେବଃ ॥ ୨୨

ଆଦୌ ବିଗ୍ଭର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଆଖି ଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଭୁଲବାଟ ଧରି ଗାତରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଲୋକକୁ ସେହି ବାଟରେ ଯିବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଦୟାଳୁ ବା ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ସେହିପରି ଅବିଦ୍ୟାର ଭେଳିକିରେ ପଡ଼ି ଦୁଃଖମୟ ଗର୍ତ୍ତ ଆଡ଼କୁ ଯାଉଥିବା ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖିଲେ, ତାକୁ ସେହି ଭୁଲବାଟରେ ଯିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ! ॥ ୧୭ ॥ ଯେ ନିଜର ପ୍ରିୟ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କୁ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିମୂଳକ ଉପଦେଶ ଦେଇ ମୃତ୍ୟୁର ଫାଶାଖୁଣ୍ଟରୁ ମୁକୁଳାନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହି ଗୁରୁ ଗୁରୁ ନୁହନ୍ତି; ସେହି ସ୍ୱଜନ ସ୍ୱଜନ ନୁହନ୍ତି; ସେହି ପିତା ପିତା ନୁହନ୍ତି; ସେହି ମାତା ମାତା ନୁହନ୍ତି; ସେହି ଇଷ୍ଟଦେବ ଇଷ୍ଟଦେବ ନୁହନ୍ତି ଓ ସେହି ସ୍ୱାମୀ ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ମୋର ଏହି ଅବତାର-ଶରୀରର ରହସ୍ୟ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଗମ୍ୟ ନୁହେଁ । ମୋର ହୃଦୟ ହେଉଛି ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ; ତାହା ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଅଧର୍ମକୁ ବହୁତ ପଛକୁ ଠେଲି ଦେଇଛି; ତେଣୁ ସତ୍ପୁରୁଷମାନେ ମୋତେ 'ଋଷଭ' ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋର ସେହି ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱମୟ ହୃଦୟରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛ; ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତୁମ୍ଭର ବଡ଼ଭାଇ ଭରତଙ୍କର ସେବା କର । ଭରତଙ୍କ ସେବା କରିବା ହେଉଛି ମୋର ସେବା କରିବା ସହିତ ସମାନ ଏବଂ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ତୁମର ପ୍ରଜାପାଳନ ॥ ୨୦ ॥ ଅନ୍ୟ (ଅଚେତନ ପଦାର୍ଥ ବା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାବର ଆଦି) ଭୂତଙ୍କ ଠାରୁ ବୃକ୍ଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବିଚରଣ କରିପାରୁଥିବା ଜୀବମାନେ ବୃକ୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଷ୍ଠତର । କୀଟାଦି ବିଚରଣକ୍ଷମ ଜୀବଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ ପଶୁମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ପଶୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରମଥଗଣ, ପ୍ରମଥଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ଗନ୍ଧର୍ବଗଣ, ଗନ୍ଧର୍ବଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ସିଦ୍ଧଗଣ ଓ ସିଦ୍ଧଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ କିନ୍ନରାଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୨୧ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅସୁର, ଅସୁରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦେବତାମାନେ ଏବଂ ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷାଦି ପ୍ରଜାପତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୁଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯେହେତୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ତ ମୋଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ; ତେଣୁ ସେ ମୋର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ମୁଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର । କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମୋଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; କାରଣ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂଜ୍ୟ ବୋଲି ମାନେ ॥ ୨୨ ॥

ନ ବ୍ରାହ୍ମଣୈସ୍ତୁଲୟେ ଭୂତମନ୍ୟତ୍
ପଶ୍ୟାମି ବିପ୍ରାଃ କିମତଃ ପରଂ ତୁ ।
ଯସ୍ମିନ୍ନୃଭିଃ ପ୍ରହୁତଂ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାହ-
ମଶ୍ନାମି କାମଂ ନ ତଥାଗ୍ନିହୋତ୍ରେ ॥ ୨୩

ଧୃତା ତନୂରୁଶତୀ ମେ ପୁରାଣୀ
ଯେନେହ ସତ୍ତ୍ୱଂ ପରମଂ ପବିତ୍ରମ୍ ।
ଶମୋ ଦମଃ ସତ୍ୟମନୁଗ୍ରହଶ୍ଚ
ତପସ୍ତିତିକ୍ଷାନୁଭବଶ୍ଚ ଯତ୍ର ॥ ୨୪

ମତ୍ତୋଽପ୍ୟନନ୍ତାତ୍ ପରତଃ ପରସ୍ମାତ୍
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗାଧିପତେର୍ନ କିଞ୍ଚିତ୍ ।
ଯେଷାଂ କିମୁ ସ୍ୟାଦିତରେଣ ତେଷା-
ମକିଞ୍ଚନାନାଂ ମୟି ଭକ୍ତିଭାଜାମ୍ ॥ ୨୫

ସର୍ବାଣି ମଦ୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟତୟା ଭବଦ୍ଭି-
ଶ୍ଚରାଣି ଭୂତାନି ସୁତା ଧ୍ରୁବାଣି ।
ସମ୍ଭାବିତବ୍ୟାନି ପଦେ ପଦେ ବୋ
ବିବିକ୍ତଦୃଗ୍ଭିସ୍ତଦୁହାର୍ହଣଂ ମେ ॥ ୨୬

ମନୋବଚୋଦୃକ୍କରଣେହିତସ୍ୟ
ସାକ୍ଷାତ୍କୃତଂ ମେ ପରିବର୍ହଣଂ ହି ।
ବିନା ପୁମାନ୍ ଯେନ ମହାବିମୋହାତ୍
କୃତାନ୍ତପାଶାନ୍ନ ବିମୋକ୍ତୁମୀଶେତ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମନୁଶାସ୍ୟାତ୍ମଜାନ୍ ସ୍ୱୟମନୁଶିଷ୍ଟାନପି ଲୋକାନୁଶାସନାର୍ଥଂ ମହାନୁଭାବଃ ପରମସୁହୃଦ୍ଭଗବାନୃଷଭାପଦେଶ ଉପଶମଶୀଳାନାମୁପରତକର୍ମଣାଂ ମହାମୁନୀନାଂ ଭକ୍ତିଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟଲକ୍ଷଣଂ

(ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ କହିଲେ,) ହେ ବିପ୍ରଗଣ ! ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବି ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସମାନ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମାନେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ବା କହିବି କିପରି ! ଲୋକେ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ନାଦି ଆହୁତି ଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା ଯେପରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଗ୍ରହଣ କରେ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରରେ ହୋମ କରାଯାଇଥିବା ସାମଗ୍ରୀ ମୁଁ ସେପରି ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଇହଲୋକରେ ଅଧ୍ୟୟନାଦିଦ୍ୱାରା ମୋର ଅତି ସୁନ୍ଦର ବେଦରୂପା ପୁରାତନ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ପରମ ପବିତ୍ର ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ, ଶମ, ଦମ, ସତ୍ୟ, ଦୟା, ତପ, ତିତିକ୍ଷା ଓ ଜ୍ଞାନାଦି ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ, ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଉ କିଏ ବା ହୋଇପାରିବ ! ॥ ୨୪ ॥

ମୁଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଅନନ୍ତ; ମୁଁ ସ୍ୱର୍ଗ, ମୋକ୍ଷ ଆଦି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥ; କିନ୍ତୁ ମୋର ଅକିଞ୍ଚନ ଭକ୍ତମାନେ ଏତେ ନିଃସ୍ପୃହ ଯେ, ସେମାନେ ମୋତେ କେବେ କିଛି ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ। ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେମାନେ ରାଜ୍ୟାଦି ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପାଇଁ ବା କିପରି ଇଚ୍ଛା ରଖିପାରିବେ ॥ ୨୫ ॥

ହେ ପୁତ୍ରଗଣ ! ତୁମେ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଭୂତମାନଙ୍କୁ ମୋର ହିଁ ଶରୀର ବୋଲି ଜାଣି ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କର । ଜାଣ ଯେ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର ପ୍ରକୃତ ପୂଜା ॥ ୨୬ ॥ ମୋର ଏହିପରି ପୂଜନ ହେଉଛି ମନ, ବଚନ, ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ଅନ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାର ସାକ୍ଷାତ୍ ଫଳ। ଏପରି ପୂଜା ନ କଲେ, ମନୁଷ୍ୟ ନିଜକୁ ମହାମୋହମୟ କାଳପାଶରୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଋଷଭଦେବଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ସ୍ୱୟଂ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ସୁଶିକ୍ଷିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ମହାପ୍ରଭାବଶାଳୀ ପରମ ସୁହୃଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ। ତାହାଙ୍କର ଶହେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭରତ ଥିଲେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠତମ। ସେ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ଏବଂ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରାଗୀ। ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଋଷଭଦେବ ତାଙ୍କୁ ରାଜଗାଦିରେ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ଜଗତକୁ ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ମହାମୁନିମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟରୂପୀ ପରମହଂସୋଚିତ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ। କେବଳ

ପାରମହଂସ୍ୟଧର୍ମମୁପଶିକ୍ଷମାଣଃ ସ୍ୱତନୟଶତଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ପରମଭାଗବତଂ ଭଗବଜ୍ଜନପରାୟଣଂ ଭରତଂ ଧରଣିପାଳନାୟାଭିଷିଚ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଭବନ ଏବୋର୍ବରିତଶରୀରମାତ୍ରପରିଗ୍ରହ ଉନ୍ମତ୍ତ ଇବ ଗଗନ-ପରିଧାନଃ ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣକେଶ ଆତ୍ମନ୍ୟାରୋପିତାହବନୀୟୋ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତାତ୍ ପ୍ରବବ୍ରାଜ ॥ ୨୮ ॥ ଜଡ଼ାନ୍ଧ-ମୂକବଧିରପିଶାଚୋନ୍ମାଦକବଦବଧୂତବେଷୋଽଭିଭାଷ୍ୟ-ମାଣୋଽପି ଜନାନାଂ ଗୃହୀତମୌନବ୍ରତସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ବଭୂବ ॥ ୨୯ ॥ ତତ୍ର ତତ୍ର ପୁରଗ୍ରାମାକରଖେଟବାଟ-ଖର୍ବଟଶିବିରବ୍ରଜଘୋଷସାର୍ଥଗିରିବନାଶ୍ରମାଦିଷ୍ୱନୁପଥ-ମବନିଚରାପସଦୈଃ ପରିଭୂୟମାନୋ ମକ୍ଷିକାଭିରିବ-ବନଗଜସ୍ତର୍ଜନତାଡ଼ନାବମେହନଷ୍ଠୀବନଗ୍ରାବଶକୃଦ୍ରଜଃ-ପ୍ରକ୍ଷେପପୂତିବାତଦୁରୁକ୍ତୈସ୍ତଦବିଗଣୟନ୍ନେବାସତ୍‌ସଂସ୍ଥାନ ଏତସ୍ମିନ୍ ଦେହୋପଲକ୍ଷଣେ ସଦପଦେଶ ଉଭୟାନୁଭବ-ସ୍ୱରୂପେଣ ସ୍ୱମହିମାବସ୍ଥାନେନାସମାରୋପିତାହଂ-ମମାଭିମାନତ୍ୱାଦବିଖଣ୍ଡିତମନାଃ ପୃଥିବୀମେକଚରଃ ପରିବଭ୍ରାମ ॥ ୩୦ ॥ ଅତିସୁକୁମାରକରଚରଣୋରଃସ୍ଥଳ-ବିପୁଳବାହ୍ୱଂସଗଳବଦନାଦ୍ୟବୟବବିନ୍ୟାସଃ ପ୍ରକୃତିସୁନ୍ଦର-ସ୍ୱଭାବହାସସୁମୁଖୋ ନବନଳିନଦଳାୟମାନଶିଶିର-ତାରାରୁଣାୟତନୟନରୁଚିରଃ ସଦୃଶସୁଭଗକପୋଳକର୍ଣ୍ଣ-କଣ୍ଠନାସୋ ବିଗୂଢ଼ସ୍ମିତବଦନମହୋତ୍ସବେନ ପୁରବନିତାନାଂ

ଶରୀରମାତ୍ର ରଖି ଅବଶିଷ୍ଟ ସବୁ କିଛି, ଘରେ ରହିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ, ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ। ସେ ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସର୍ବଥା ଦିଗମ୍ବର ହୋଇଗଲେ। ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡରେ ବାଳ ମୁକୁଳା ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସେ ଉନ୍ମତ୍ତ ପରି ବେଶ ଧରିଥାନ୍ତି। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରର ଅଗ୍ନିମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ଲୀନ କରିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ ଦେଶରୁ ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ସେ ସର୍ବଥା ମୌନ ହୋଇଗଲେ; କେହି କିଛି ପଚାରିଲେ ମଧ୍ୟ କାହାକୁ କିଛି କହିଲେ ନାହିଁ। ମୂର୍ଖ, ଅନ୍ଧ, କାଲ, ଜଡ଼ା, ପିଶାଚ ଓ ପାଗଳ ପରି ଆଚରଣ କରି କରି ସେ ଅବଧୂତ ବେଶରେ ଏଣେତେଣେ ବୁଲିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେ କେବେ ନଗର ଓ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ଚାଲିଯାଉଥିଲେ ତ, କେବେ ଖଣିଖାଦାନ, କୃଷକମାନଙ୍କ ବସ୍ତି, ତୋଟା, ବଣ-ପାହାଡ଼ିଆ ଗାଆଁ, ସୈନ୍ୟଛାଉଣି, ଗୋଶାଳା, ଗଉଡ଼ମାନଙ୍କ ବସ୍ତି ଓ ଯାତ୍ରୀନିବାସ (ଧର୍ମଶାଳା)ମାନଙ୍କରେ ରହିଯାଉଥିଲେ। ବେଳେ ବେଳେ ସେ ପାହାଡ଼, ବଣ ଓ ଆଶ୍ରମ ଆଦିରେ ବୁଲୁଥିଲେ। ବଣରେ ବୁଲୁଥିବା ହାତୀମାନଙ୍କୁ ମଶାମାଛି କାମୁଡ଼ି ହଇରାଣ କରିବା ପରି, ମୂର୍ଖ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ପଛରେ ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ବିରକ୍ତ କରୁଥିଲେ। କିଏ ତାଙ୍କୁ ଧମକଚମକ ଦେଉଥିଲା ତ, କିଏ ମାରି-ଗୋଡ଼ାଉଥିଲା; କିଏ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପରିସ୍ରା କରି ଦେଉଥିଲା ତ, କିଏ ଛେପ ପକାଉଥିଲା; କିଏ ଢେଲା ମାରୁଥିଲା ତ, କିଏ ବିଷ୍ଠା ଓ ଧୂଳି ଫୋପାଡୁଥିଲା; କିଏ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଅଧୋବାୟୁ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲା ତ, କିଏ ଗାଳିଗୁଲଜ କରି ତାଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲା। କିନ୍ତୁ ସେ ସେସବୁ ପ୍ରତି କୌଣସି ଧ୍ୟାନ ଦେଉ ନ ଥିଲେ। ଏପରି ନିର୍ବିକାର ରହିବାର କାରଣ ହେଲା, ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ, ଏହି ଶରୀରଟାକୁ ଭ୍ରମବଶତଃ ସତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ମିଥ୍ୟା। ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଶରୀର ପ୍ରତି କୌଣସି ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ନ ଥିଲା। ସେ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରପଞ୍ଚର ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ନିଜର ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଅଖଣ୍ଡ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଧରି ଏକାକୀ ହିଁ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତାହାଙ୍କର ହାତ, ପାଦ, ଛାତି, ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଭୁଜ, କାନ୍ଧ, ଗଳା ଓ ମୁଖ ଆଦି ଅଙ୍ଗର ଗଠନ ଅତି ସୁକୁମାର ଥିଲା; ତାହାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସ୍ୱାଭାବିକ ମଧୁର ମୃଦୁହାସରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ମନୋହର ବୋଧ ହେଉଥିଲା; ନେତ୍ର ନବୀନ କମଳଦଳ ପରି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର, ବିଶାଳ ଏବଂ ଈଷତ୍ ଲାଲ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା; ତାହାଙ୍କର ନେତ୍ରପିତୁଳା ଶୀତଳ ଓ ସନ୍ତାପହାରିଣୀ

ମନସି କୁସୁମଶରାସନମୁପଦଧାନଃ ପରାଗବଲମ୍ବମାନ-କୁଟିଳଜଟିଳକପିଶକେଶଭୂରିଭାରୋଽବଧୂତମଳିନ-ନିଜଶରୀରେଣ ଗ୍ରହଗୃହୀତ ଇବାଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୩୧ ॥

ଥିଲା । ସେପରି ନେତ୍ର ହେତୁ ସେ ବଡ଼ ମନୋହର ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ । ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ, କର୍ଣ୍ଣ ଓ ନାସିକା ଥିଲା ସମ ଓ ସୁନ୍ଦର । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର ହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ ମନୋହର ମୁଖାରବିନ୍ଦର ଶୋଭା ଦେଖି ପୁରନାରୀମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କାମଭାବ ସଂଚ୍ଚର ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ମୁହଁ ଉପରେ ଯେଉଁ କହରା ରଙ୍ଗର ଗୋଛା ଗୋଛା କୁଞ୍ଚୁକୁଞ୍ଚିଆ ଜଟା ଝୁଲୁଥିଲା, ସେସବୁର ଭାର ହେତୁ ଏବଂ ଅବଧୂତ ପରି ଧୂଳିଧୂସରିତ ଦେହ ହେତୁ ସେ ଗ୍ରହଗ୍ରସ୍ତ (ପାଗଳ) ମଣିଷ ପରି ଜଣା ପଡୁଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଯର୍ହି ବାବ ସ ଭଗବାନ୍ ଲୋକମିମଂ ଯୋଗସ୍ୟାଦ୍ଧା ପ୍ରତୀପମିବାଚକ୍ଷାଣସ୍ତତ୍ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକର୍ମବୀଭତ୍ସିତମିତି ବ୍ରତ-ମାଜଗରମାସ୍ଥିତଃ ଶୟାନ ଏବାଶ୍ନାତି ପିବତି ଖାଦତ୍ୟ-ବମେହତି ହଦତି ସ୍ମ ଚେଷ୍ଟମାନ ଉଚ୍ଚରିତ ଆଦିଗ୍ଧୋଦ୍ଦେଶଃ ॥ ୩୨ ॥ ତସ୍ୟ ହ ଯଃ ପୁରୀଷସୁରଭିସୌଗନ୍ଧ୍ୟବାୟୁସ୍ତଂ ଦେଶଂ ଦଶଯୋଜନଂ ସମନ୍ତାତ୍ ସୁରଭିଂ ଚକାର ॥ ୩୩ ॥ ଏବଂ ଗୋମୃଗକାକଚର୍ଯ୍ୟୟା ବ୍ରଜଂସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ନାସୀନଃ ଶୟାନଃ କାକମୃଗଗୋଚରିତଃ ପିବତି ଖାଦତ୍ୟବମେହତି ସ୍ମ ॥ ୩୪ ॥ ଇତି ନାନାଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟାଚରଣୋ ଭଗବାନ୍ କୈବଲ୍ୟପତିର୍ଋଷଭୋଽବିରତପରମମହାନନ୍ଦାନୁଭବ ଆତ୍ମନି ସର୍ବେଷାଂ ଭୂତାନାମାତ୍ମଭୂତେ ଭଗବତି ବାସୁଦେବ ଆତ୍ମନୋଽବ୍ୟବଧାନାନନ୍ତରୋଦରଭାବେନ ସିଦ୍ଧସମସ୍ତାର୍ଥ-ପରିପୂର୍ଣ୍ଣୋ ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଣି ବୈହାୟସମନୋଜବାନ୍ତର୍ଧାନ-ପରକାୟପ୍ରବେଶଦୂରଗ୍ରହଣାଦୀନି ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପଗତାନି ନାଞ୍ଜସା ନୃପ ହୃଦୟେନାଭ୍ୟନନ୍ଦତ୍ ॥ ୩୫ ॥

ଜନସାଧାରଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗସାଧନରେ ବିଘ୍ନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ବୀଭତ୍ସବୃତ୍ତି ଧରି ରହିବା ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ଦାଉରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟ । ଏକଥା ଜାଣି ଋଷଭଦେବ ଅଜଗରବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ସେ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ରହି ସେଇଠାରେ ଖାଇବା-ପିଇବା, ପାକୁଳେଇବା ଓ ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମ କଲେ । ନିଜେ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ମଳରେ ଲଟପଟ ହୋଇ ଶରୀରରେ ସେସବୁ ବୋଳିହେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତାହାଙ୍କ ମଳରେ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ନ ଥିଲା, ବରଂ ରହିଥିଲା ଅଦ୍ଭୁତ ସୁଗନ୍ଧ ଏବଂ ବାୟୁ ସେହି ସୁଗନ୍ଧ ବହନ କରି ତାହାଙ୍କର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦଶଯୋଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସୁଗନ୍ଧିତ କରିଦେଉଥିଲା ॥ ୩୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଗାଈ, ମୃଗ ଓ କୁଆମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି ଧରି ସେ ସେମାନଙ୍କ ପରି କେବେ ଚ୍ଚାଲୁ ଚାଲୁ ତ, କେବେ ଠିଆରେ ଠିଆରେ, ପୁଣି କେବେ ବସିପଡ଼ି ଏବଂ କେବେ ଶୋଇ ଶୋଇ ହିଁ ଖିଆପିଆ ଓ ମଳମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମହଂସମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗର ଆଦର୍ଶ ଶିଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋକ୍ଷପତି ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯୋଗଚର୍ଯ୍ୟା ଆଚରଣ କଲେ । ସେ ନିରନ୍ତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଭିନ୍ନ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆକାଶଗମନ, ମନୋଜବିତ୍ୱ (ମନର ଗତିରେ ସଶରୀର ଯାଇ ସର୍ବତ୍ର ପହଞ୍ଚିପାରିବା), ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ, ପରକାୟାପ୍ରବେଶ, ଦୂରର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିପାରିବା, ଦୂରର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିପାରିବା ଆଦି ସକଳପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପେ ଆପେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ହୃଦୟରେ ସେସବୁକୁ ଆଦର କଲେ ନାହିଁ, କି ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ
ଋଷଭଦେବାନୁଚରିତେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗ

ରାଜୋବାଚ

ନ ନୂନଂ ଭଗବ ଆତ୍ମାରାମାଣାଂ ଯୋଗସମୀରିତ-ଜ୍ଞାନାବଭର୍ଜିତକର୍ମବୀଜାନାମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଣି ପୁନଃ କ୍ଲେଶଦାନି ଭବିତୁମର୍ହନ୍ତି ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପଗତାନି ॥ ୧ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ସତ୍ୟମୁକ୍ତଂ କିନ୍ତ୍ୱିହ ବା ଏକେ ନ ମନସୋଽଦ୍ଧା ବିଶ୍ରମ୍ଭମନବସ୍ଥାନସ୍ୟ ଶଠକିରାତ ଇବ ସଙ୍ଗଚ୍ଛନ୍ତେ ॥ ୨ ॥ ତଥା ଚୋକ୍ତମ୍—

ନ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ କର୍ହିଚିତ୍ ସଖ୍ୟଂ ମନସି ହ୍ୟନବସ୍ଥିତେ ।
ଯଦ୍‌ବିଶ୍ରମ୍ଭାଚ୍ଚିରାଚ୍ଚୀର୍ଣ୍ଣଂ ଚସ୍କନ୍ଦ ତପ ଐଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୩

ନିତ୍ୟଂ ଦଦାତି କାମସ୍ୟ ଛିଦ୍ରଂ ତମନୁ ଯେଽରୟଃ ।
ଯୋଗିନଃ କୃତମୈତ୍ରସ୍ୟ ପତ୍ୟୁର୍ଜାୟେବ ପୁଂଶ୍ଚଳୀ ॥ ୪

କାମୋ ମନ୍ୟୁର୍ମଦୋ ଲୋଭଃ ଶୋକମୋହଭୟାଦୟଃ ।
କର୍ମବନ୍ଧଶ୍ଚ ଯନ୍ମୂଳଃ ସ୍ୱୀକୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ କୋ ନୁ ତଦ୍ ବୁଧଃ ॥ ୫

ଅଥୈବମଖିଲଲୋକପାଳଲଲାମୋଽପି ବିଲକ୍ଷଣୈର୍ଜଡ଼ବଦବଧୂତବେଷଭାଷାଚରିତୈରବିଲକ୍ଷିତ-ଭଗବତ୍ପ୍ରଭାବୋ ଯୋଗିନାଂ ସାମ୍ପରାୟବିଧିମନୁଶିକ୍ଷୟନ୍ ସ୍ୱକଳେବରଂ ଜିହାସୁରାତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମାନମସଂବ୍ୟବହିତ-ମନର୍ଥାନ୍ତରଭାବେନାନ୍ୱୀକ୍ଷମାଣ ଉପରତାନୁବୃତ୍ତିରୁ-ପରରାମ ॥ ୬ ॥ ତସ୍ୟ ହ ବା ଏବଂ ମୁକ୍ତଲିଙ୍ଗସ୍ୟ ଭଗବତ

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଯୋଗରୂପୀ ବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନାଗ୍ନିରେ ଯାହାଙ୍କର ରାଗାଦି କର୍ମବୀଜ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେଭଳି ଆତ୍ମାରାମ ମୁନିମାନଙ୍କୁ ଯଦି ଆପେ ଆପେ ଅଣିମାଦି ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ତାହା ତ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ କ୍ଲେଶର କାରଣରୂପୀ ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଜାତ କରିପାରିବ ନାହିଁ। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଋଷଭଦେବ ସେହିସବୁ ସିଦ୍ଧି ସ୍ୱୀକାର କଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ତୁମେ ଠିକ୍ କହୁଛ; କିନ୍ତୁ ଏହି ସଂସାରରେ ଚତୁର ବ୍ୟାଧ ଯେପରି ନିଜ ଜାଲରେ ପକାଇଦେଇଥିବା ମୃଗକୁ (କାଳେ ଖସି ଚାଲିଯିବ ଭାବି) ବିଶ୍ୱାସ କରେ ନାହିଁ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକ ସେହିପରି ଚଞ୍ଚଳ ଚିତ୍ତ ଉପରେ ଭରସା ରଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି, ''ଚଞ୍ଚଳ ଚିତ୍ତ ସହିତ କେବେ ବି ବନ୍ଧୁତା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ଚଞ୍ଚଳଚିତ୍ତକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଚିରକାଳର ସଞ୍ଚିତ ତପ ମଧ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩ ॥ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ଜାରପୁରୁଷକୁ ଅବକାଶ ଦେଇ, ତାରି ଦ୍ୱାରା ନିଜର ବିଶ୍ୱାସୀ ସ୍ୱାମୀକୁ ବଧ କରାଇଦିଏ, ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ମନକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ମନ ସେହିପରି କାମ ଓ ତାହାର ସାଥୀ କ୍ରୋଧାଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୪ ॥ ମନ ହିଁ ହେଉଛି କାମ, କ୍ରୋଧ, ମଦ, ଲୋଭ, ମୋହ, ଭୟ ଆଦି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ତଥା କର୍ମବନ୍ଧନର ମୂଳ। ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ମନକୁ କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିବେ ? ॥ ୫ ॥

ଏହି କାରଣରୁ, ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସକଳ ଲୋକପାଳଙ୍କର ଭୂଷଣସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ଋଷଭଦେବ ଜଡ଼ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ହୋଇ, ଅବଧୂତଙ୍କ ବେଶଭୂଷା ଓ ଆଚରଣ ଦେଖାଇ ନିଜର ଈଶ୍ୱରୀୟ ପ୍ରଭାବକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ। ଅନ୍ତକାଳରେ ସେ ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଦେହତ୍ୟାଗର ବିଧି ଶିଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିଜେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ। ସେ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଅଭେଦରୂପରେ ସ୍ଥିତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅଭିନ୍ନରୂପରେ ଦର୍ଶନ କରି ବାସନାମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ଅଭିମାନ ବି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଲିଙ୍ଗଶରୀରର ଅଭିମାନରୁ ମଧ୍ୟ ବିମୁକ୍ତ

ଋଷଭସ୍ୟ ଯୋଗମାୟାବାସନୟା ଦେହ ଇମାଂ ଜଗତୀମଭିମାନାଭାସେନ ସଂକ୍ରମମାଣଃ କୋଙ୍କ-ବେଙ୍କକୁଟକାନ୍ ଦକ୍ଷିଣକର୍ଣ୍ଣାଟକାନ୍ ଦେଶାନ୍ ଯଦୃଚ୍ଛୟୋ-ପଗତଃ କୁଟକାଚଳୋପବନ ଆସ୍ୟକୃତାଶ୍ମକବଳ ଉନ୍ମାଦ ଇବ ମୁକ୍ତମୂର୍ଧଜୋଽସଂବୀତ ଏବ ବିଚଚାର ॥ ୭ ॥ ଅଥ ସମୀରବେଗବିଧୂତବେଣୁବିକର୍ଷଣଜାତୋଗ୍ରଦାବାନଳ-ସ୍ତଦ୍ୱନମାଲେଲିହାନଃ ସହ ତେନ ଦଦାହ ॥ ୮ ॥

ଯସ୍ୟ କିଲାନୁଚରିତମୁପାକର୍ଣ୍ୟ କୋଙ୍କବେଙ୍କ-କୁଟକାନାଂ ରାଜାର୍ହନ୍ନାମୋପଶିକ୍ଷ୍ୟ କଲାବଧର୍ମ ଉତ୍କୃଷ୍ୟମାଣେ ଭବିତବ୍ୟେନ ବିମୋହିତଃ ସ୍ୱଧର୍ମ-ପଥମକୁତୋଭୟମପହାୟ କୁପଥପାଖଣ୍ଡମସମଞ୍ଜସଂ ନିଜମନୀଷୟା ମନ୍ଦଃ ସମ୍ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟିଷ୍ୟତେ ॥ ୯ ॥ ଯେନ ହ ବାବ କଲୌ ମନୁଜାପସଦା ଦେବମାୟାମୋହିତାଃ ସ୍ୱବିଧିନିୟୋଗଶୌଚଚାରିତ୍ରବିହୀନା ଦେବହେଳନାନ୍ୟପ-ବ୍ରତାନି ନିଜନିଜେଚ୍ଛୟା ଗୃହ୍ଣାନା ଅସ୍ନାନାନାଚମନାଶୌଚ-କେଶୋଲ୍ଲୁଞ୍ଚନାଦୀନି କଲିନାଧର୍ମବହୁଲେନୋପହତଧିୟୋ ବ୍ରହ୍ମବ୍ରାହ୍ମଣଯଜ୍ଞପୁରୁଷଲୋକବିଦୂଷକାଃ ପ୍ରାୟେଣ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ତେ ଚ ହ୍ୟର୍ବାକ୍ତନୟା ନିଜଲୋକ-ଯାତ୍ରୟାନ୍ଧପରମ୍ପରୟାଽଽଶ୍ୱସ୍ତାସ୍ତମସ୍ୟନ୍ଧେ ସ୍ୱୟମେବ ପ୍ରପତିଷ୍ୟନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ଅୟମବତାରୋ ରଜସୋପପ୍ଲୁତକୈବଲ୍ୟୋପ-ଶିକ୍ଷଣାର୍ଥଃ ॥ ୧୨ ॥ ତସ୍ୟାନୁଗୁଣାନ୍ ଶ୍ଲୋକାନ୍ ଗାୟନ୍ତି—

ଅହୋ ଭୁବଃ ସପ୍ତସମୁଦ୍ରବତ୍ୟା
ଦ୍ୱୀପେଷୁ ବର୍ଷେଷ୍ୱଧିପୁଣ୍ୟମେତତ୍ ।
ଗାୟନ୍ତି ଯତ୍ରତ୍ୟଜନା ମୁରାରେଃ
କର୍ମାଣି ଭଦ୍ରାଣ୍ୟବତାରବନ୍ତି ॥ ୧୩

ଅହୋ ନୁ ବଂଶୋ ଯଶସାବଦାତଃ
ପ୍ରୈୟବ୍ରତୋ ଯତ୍ର ପୁମାନ୍ ପୁରାଣଃ ।

ହୋଇଯିବାରୁ ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଶରୀର ଯୋଗମାୟାର ବାସନା ହେତୁ କେବଳ ଅଭିମାନାଭାସର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିଚାଲିଲା । ତାଙ୍କ ଶରୀର ଦୈବବଶତଃ କୋଙ୍କ, ବେଙ୍କ ଓ କୁଟକ ଆଦି ଦକ୍ଷିଣକର୍ଣ୍ଣାଟକ ଦେଶରେ ବୁଲିଲା । ଉନ୍ମୁକ୍ତ କେଶରେ ଋଷଭଦେବ ପାଟିରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପଥର ପୂରାଇ ପାଗଳଙ୍କ ପରି ଦିଗମ୍ବରରୂପରେ କୁଟକାଚଳ ବନରେ ବୁଲିଲେ ॥ ୭ ॥ ସେହି ସମୟରେ ଝଞ୍ଜାବାତରେ ବାଉଁଶରେ ବାଉଁଶ ଘଷି ହୋଇ ପ୍ରବଳ ଦାବାଗ୍ନି ଜାତ ହୋଇଗଲା । ଲହ ଲହ ଶିଖା ତୋଳି ସେହି ଅଗ୍ନି ଋଷଭଦେବଙ୍କ ଶରୀର ସମେତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବନଟି ଜାଳି ଭସ୍ମ କରିଦେଲା ॥ ୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! କଳିଯୁଗରେ ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧି ହେଲେ, କୋଙ୍କ, ବେଙ୍କ ଓ କୁଟକ ଦେଶର ମନ୍ଦମତି ରାଜା ଅର୍ହତ ସେଠାକାର ଲୋକମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଆଶ୍ରମାତୀତ ଆଚରଣର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇବେ; ସେ ସ୍ୱୟଂ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କର ପୂର୍ବସଞ୍ଚିତ ପାପର ଫଳରୂପେ ଭୟଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱଧର୍ମ-ପଥ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନିଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ଅନୁଚିତରୂପେ ପାଷଣ୍ଡତାପୂର୍ଣ୍ଣ କୁମାର୍ଗ ପ୍ରଚାର କରିବେ ॥ ୯ ॥ ସେଥିରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ କଳିଯୁଗରେ ଦେବମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଥିବା ବହୁ ଅଧମ ମନୁଷ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରବିହିତ ଶୌଚ ଓ ଆଚାର ଛାଡ଼ିଦେବେ । ଅଧର୍ମବହୁଳ କଳିଯୁଗର ପ୍ରଭାବରେ ବୁଦ୍ଧିଶୁଦ୍ଧି ହରାଇ ସେମାନେ ସ୍ନାନ, ଆଚମନ ଓ ଶୌଚ ଆଦି କ୍ରିୟା ନ କରିବା ଏବଂ ଲୋମ ଉପାଡ଼ିବା ଆଦି ମନମୁଖୀ ଢଙ୍ଗରେ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅବମାନନା କରୁଥିବା ପାଷଣ୍ଡଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିବେ । ସେମାନେ ପ୍ରାୟତଃ ବେଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ତଥା ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବେ ॥ ୧୦ ॥ ସେମାନେ ନିଜର ଏହି ନବୀନ ଅବୈଦିକ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଅନ୍ଧପରମ୍ପରାରେ ଚାଲିବାରୁ ନିଜେ ନିଜେ ଯାଇ ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ିବେ ॥ ୧୧ ॥

ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ରଜୋଗୁଣୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମୋକ୍ଷମାର୍ଗର ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅବତରିତ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ଅବତାରର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲୋକେ କହନ୍ତି, "ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ ! ସପ୍ତସମୁଦ୍ରମଣ୍ଡିତ ଏହି ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଦ୍ୱୀପ ଓ ବର୍ଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ହିଁ ବଡ଼ ପୁଣ୍ୟଭୂମି; କାରଣ ଏଠାର ଲୋକେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଅବତାରଚରିତମାନ ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଆହା ! ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ବଂଶ ବଡ଼ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ସୁଯଶପୂର୍ଣ୍ଣ; କାରଣ ସେହି ବଂଶରେ ପୁରାଣପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଆଦିନାରାୟଣ ଋଷଭାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି

କୃତାବତାରଃ ପୁରୁଷଃ ସ ଆଦ୍ୟ-
ଶ୍ଚଚାର ଧର୍ମଂ ଯଦକର୍ମହେତୁମ୍ ॥ ୧୪

କୋ ନ୍ୱସ୍ୟ କାଷ୍ଠାମପରୋଽନୁଗଚ୍ଛେନ୍-
ମନୋରଥେନାପ୍ୟଭବସ୍ୟ ଯୋଗୀ ।
ଯୋ ଯୋଗମାୟାଃ ସ୍ପୃହୟତ୍ୟୁଦସ୍ତା
ହ୍ୟସତ୍ତୟା ଯେନ କୃତପ୍ରଯତ୍ନାଃ ॥ ୧୫

ଇତି ହ ସ୍ମ ସକଳବେଦଲୋକଦେବବ୍ରାହ୍ମଣଗବାଂ ପରମଗୁରୋର୍ଭଗବତ ଋଷଭାଖ୍ୟସ୍ୟ ବିଶୁଦ୍ଧାଚରିତମୀରିତଂ ପୁଂସାଂ ସମସ୍ତଦୁଶ୍ଚରିତାଭିହରଣଂ ପରମମହାମଙ୍ଗଳାୟନମିଦମନୁଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପଚିତୟାନୁଶୃଣୋତ୍ୟାଶ୍ରାବୟତି ବାବହିତୋ ଭଗବତି ତସ୍ମିନ୍ ବାସୁଦେବ ଏକାନ୍ତତୋ ଭକ୍ତିରନୟୋରପି ସମନୁବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୧୬ ॥ ଯସ୍ୟାମେବ କବୟ ଆତ୍ମାନମବିରତଂ ବିବିଧବୃଜିନସଂସାରପରିତାପୋପତପ୍ୟମାନମନୁସବନଂ ସ୍ନାପୟନ୍ତସ୍ତୟୈବ ପରୟା ନିର୍ବୃତ୍ୟା ହ୍ୟପବର୍ଗମାତ୍ୟନ୍ତିକଂ ପରମପୁରୁଷାର୍ଥମପି ସ୍ୱୟମାସାଦିତଂ ନୋ ଏବାଦ୍ରିୟନ୍ତେ ଭଗବଦୀୟତ୍ୱେନୈବ ପରିସମାପ୍ତସର୍ବାର୍ଥାଃ ॥ ୧୭ ॥

ରାଜନ୍ ପତିର୍ଗୁରୁରଲଂ ଭବତାଂ ଯଦୂନାଂ
ଦୈବଂ ପ୍ରିୟଃ କୁଳପତିଃ କ୍ୱ ଚ କିଙ୍କରୋ ବଃ ।
ଅସ୍ତ୍ୱେବମଙ୍ଗ ଭଗବାନ୍ ଭଜତାଂ ମୁକୁନ୍ଦୋ
ମୁକ୍ତିଂ ଦଦାତି କର୍ହିଚିତ୍ ସ୍ମ ନ ଭକ୍ତିଯୋଗମ୍ ॥ ୧୮

ନିତ୍ୟାନୁଭୂତନିଜଲାଭନିବୃତ୍ତତୃଷ୍ଣଃ
ଶ୍ରେୟସ୍ୟତଦ୍ରଚନୟା ଚିରସୁପ୍ତବୁଦ୍ଧେଃ ।
ଲୋକସ୍ୟ ଯଃ କରୁଣୟାଭୟମାତ୍ମଲୋକ-
ମାଖ୍ୟାନ୍ନମୋ ଭଗବତେ ଋଷଭାୟ ତସ୍ମୈ ॥ ୧୯

କରାଉଥିବା ପାରମହଂସ୍ୟ ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରିଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଆହା ! ଅନ୍ୟ ଯୋଗୀଜନ ଅନ୍ତତଃ ମନେ ମନେ ହେଲେ ବି ଏହି ଜନ୍ମରହିତ ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିପାରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ ! କାରଣ ଯେଉଁ ଯୋଗସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ଯୋଗୀମାନେ ନିରନ୍ତର ପ୍ରଯତ୍ନ କରୁଥାନ୍ତି, ସେସବୁ ସିଦ୍ଧି ଆପେ ଆପେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେସବୁକୁ ଅସତ୍ ମନେକରି ଋଷଭଦେବ ଉପେକ୍ଷା କରି ଦେଇଥିଲେ ।'' ॥ ୧୫ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ସକଳ ବେଦ, ଲୋକ, ଦେବତା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋଜାତିର ପରମଗୁରୁ ଭଗବନ୍ ଋଷଭଦେବଙ୍କର ଏହି ବିଶୁଦ୍ଧ ଚରିତ ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ଚରିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ହରଣ କରେ । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ନିରନ୍ତର ଶୁଣନ୍ତି, ବା ଶୁଣାନ୍ତି, ସେହି ଉଭୟଙ୍କର ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପାପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ସାଂସାରିକ ତାପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂତପ୍ତ ହେଉଥିବା ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ପଣ୍ଡିତଜନମାନେ ଏହି ଭକ୍ତିସ୍ରୋତରେ ହିଁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଅବଗାହନ କରାନ୍ତି । ଏହା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପରମଶାନ୍ତି ମିଳେ, ତାହା ଏତେ ଆନନ୍ଦମୟୀ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେମାନେ ତା' ଆଗରେ ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ମୋକ୍ଷରୂପ ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥକୁ ବି ତୁଚ୍ଛ ମଣନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଆପଣାର ହୋଇଯିବାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପୁରୁଷାର୍ଥ ସଫଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୭ ॥

ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱୟଂ ତ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ତଥା ଯଦୁବଂଶୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ, ଗୁରୁ, ଇଷ୍ଟଦେବ, ସୁହୃଦ୍ ଓ କୁଳପତି ଥିଲେ; ଏପରି କି ସେ ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସେବକ ବି ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଭଗବାନ୍ ଅନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବହୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ବି ଦେଇଦିଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତିଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ହେଉଛି ଯେଉଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ, ତାହା ସହଜରେ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥

ନିରନ୍ତର ବିଷୟଭୋଗ ଅଭିଳାଷ କରିବା ଫଳରେ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ଶ୍ରେୟ ବିଷୟରେ ଚିରକାଳ ଅଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଯେ ଅସୀମ କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ଅଭୟ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ନିରନ୍ତର ଅନୁଭବ ହେଉଥିବା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଉପଲବ୍ଧି କରି ସକଳପ୍ରକାର ତୃଷ୍ଣାରୁ ମୁକ୍ତ ଥିଲେ, ସେହି ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୧୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଋଷଭଦେବାନୁଚରିତେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭରତ ଚରିତ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭରତସ୍ତୁ ମହାଭାଗବତୋ ଯଦା ଭଗବତାବନିତଲ-ପରିପାଳନାୟ ସଞ୍ଚିନ୍ତିତସ୍ତଦନୁଶାସନପରଃ ପଞ୍ଚଜନୀଂ ବିଶ୍ୱରୂପଦୁହିତରମୁପୟେମେ ॥ ୧ ॥ ତସ୍ୟାମୁ ହ ବା ଆତ୍ମଜାନ୍ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନାନୁରୂପାନାତ୍ମନଃ ପଞ୍ଚ ଜନୟାମାସ ଭୂତାଦିରିବ ଭୂତସୂକ୍ଷ୍ମାଣି ॥ ୨ ॥ ସୁମତିଂ ରାଷ୍ଟ୍ରଭୃତଂ ସୁଦର୍ଶନମାବରଣଂ ଧୂମ୍ରକେତୁମିତି । ଅଜନାଭଂ ନାମୈତଦ୍ୱର୍ଷଂ ଭାରତମିତି ଯତ ଆରଭ୍ୟ ବ୍ୟପଦିଶନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ସ ବହୁବିନ୍ମହୀପତିଃ ପିତୃପିତାମହବଦୁରୁବତ୍ସଲ-ତୟା ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ କର୍ମଣି ବର୍ତ୍ତମାନାଃ ପ୍ରଜାଃ ସ୍ୱଧର୍ମମନୁ-ବର୍ତ୍ତମାନଃ ପର୍ଯ୍ୟପାଳୟତ୍ ॥ ୪ ॥ ଈଜେ ଚ ଭଗବନ୍ତଂ ଯଜ୍ଞକ୍ରତୁରୂପଂ କ୍ରତୁଭିରୁଚ୍ଚାବଚୈଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଽଽହୃତାଗ୍ନି-ହୋତ୍ରଦର୍ଶପୂର୍ଣ୍ଣମାସଚାତୁର୍ମାସ୍ୟପଶୁସୋମାନାଂ ପ୍ରକୃତି-ବିକୃତିଭିରନୁସବନଂ ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରବିଧିନା ॥ ୫ ॥ ସମ୍ପ୍ରଚରତ୍ସୁ ନାନାଯାଗେଷୁ ବିରଚିତାଙ୍ଗକ୍ରିୟେଷ୍ୱପୂର୍ବଂ ଯତ୍ତତ୍କ୍ରିୟାଫଳଂ ଧର୍ମାଖ୍ୟଂ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଯଜ୍ଞପୁରୁଷେ ସର୍ବଦେବତା-ଲିଙ୍ଗାନାଂ ମନ୍ତ୍ରାଣାମର୍ଥନିୟାମକତୟା ସାକ୍ଷାତ୍କର୍ତ୍ତରି ପରଦେବତାୟାଂ ଭଗବତି ବାସୁଦେବ ଏବ ଭାବୟମାନ ଆତ୍ମନୈପୁଣ୍ୟମୃଦିତକଷାୟୋ ହବିଃଷ୍ୱଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଭିର୍ଗୃହ୍ୟ-ମାଣେଷୁ ସ ଯଜମାନୋ ଯଜ୍ଞଭାଜୋ ଦେବାଂସ୍ତାନ୍ ପୁରୁଷାବୟବେଷ୍ୱଭ୍ୟଧ୍ୟାୟତ୍ ॥ ୬ ॥ ଏବଂ କର୍ମବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟା

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମହାରାଜ ଭରତ ବଡ଼ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ଋଷଭଦେବ ନିଜର ସଂକଳ୍ପମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କୁ ପୃଥିବୀ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁଯାୟୀ ଭରତ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ କନ୍ୟା ପଞ୍ଚଜନୀଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ ॥ ୧ ॥ ତାମସ ଅହଂକାରରୁ ଯେପରି ଶବ୍ଦାଦି ପାଞ୍ଚଟି ଭୂତତନ୍ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ପଞ୍ଚଜନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସେହିପରି ସୁମତି, ରାଷ୍ଟ୍ରଭୃତ୍, ସୁଦର୍ଶନ, ଆବରଣ ଓ ଧୂମ୍ରକେତୁ ନାମକ ପାଞ୍ଚଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭରତଙ୍କ ସମାନ ଥିଲେ । ଏହି ବର୍ଷ(ଭୂଖଣ୍ଡ)ର ନାମ ପ୍ରଥମେ ଅଜନାଭବର୍ଷ ଥିଲା; ରାଜା ଭରତଙ୍କ ସମୟରୁ ହିଁ ଏହାର ନାମ 'ଭାରତବର୍ଷ' ହେଲା ॥ ୨,୩ ॥

ମହାରାଜ ଭରତ ଥିଲେ ବହୁଜ୍ଞ । ସେ ତାଙ୍କର ପିତା-ପିତାମହଙ୍କ ପରି ନିଜେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବା ସହିତ ନିଜ ନିଜ କର୍ମରେ ରତ ଥିବା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବରେ ପାଳନ କଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ବ୍ରହ୍ମା—ଏପରି ଚତୁର୍ବିଧ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଉଥିବା ପ୍ରକୃତି ଓ ବିକୃତି* ଉଭୟ ପ୍ରକାର ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଦର୍ଶ, ପୂର୍ଣ୍ଣମାସ, ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ, ପଶୁ ଓ ସୋମ ଆଦି ଛୋଟବଡ଼ ଯଜ୍ଞ ବା କ୍ରତୁଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଗବାନ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅଙ୍ଗ ଓ କ୍ରିୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାବେଳେ ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁଗଣ ଯେତେବେଳେ ଆହୁତି ଦେବାକୁ ହାତରେ ଘୃତ ନେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଯଜମାନ ଭରତ ସେହି ଯଜ୍ଞକର୍ମରୁ ମିଳିବାକୁ ଥିବା ପୁଣ୍ୟରୂପ ଫଳ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଉଥିଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ଦେବ । କାରଣ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶକ, ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ୍ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ତଥା ସେହି ଦେବତାମାନଙ୍କର ବି ନିୟାମକ । ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ଭଗବଦର୍ପଣ-ବୁଦ୍ଧିରୂପ କୁଶଳତାଦ୍ୱାରା ହୃଦୟର ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି ମଳ ମାର୍ଜନ କରିଦେଇ ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟାଦି ସବୁ ଯଜ୍ଞଭୋକ୍ତା ଦେବତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ନେତ୍ରାଦି ଅବୟବରୂପେ ଚିନ୍ତନ କରୁଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ଏହିପରି

* ସକଳ ଅଙ୍ଗରେ ଯୁକ୍ତ କ୍ରତୁ(ଯଜ୍ଞ)କୁ ପ୍ରକୃତି ଏବଂ କିଛି ଅଙ୍ଗର ଅଭାବ ରହିଥିବା ଯଜ୍ଞକୁ ବିକୃତି କୁହାଯାଏ ।

ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟାନ୍ତର୍ହୃଦୟାକାଶଶରୀରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଭଗବତି ବାସୁଦେବେ ମହାପୁରୁଷରୂପୋପଲକ୍ଷଣେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ-କୌସ୍ତୁଭବନମାଲାରିଦରଗଦାଦିଭିରୁପଲକ୍ଷିତେ ନିଜ-ପୁରୁଷହୃଲ୍ଲିଖିତେନାତ୍ମନି ପୁରୁଷରୂପେଣ ବିରୋଚମାନ ଉଚ୍ଚୈସ୍ତରାଂ ଭକ୍ତିରନୁଦିନମେଧମାନରୟାଜାୟତ ॥ ୭ ॥

କର୍ମର ଶୁଦ୍ଧତା ହେତୁ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତା'ଫଳରେ ସେ ଶ୍ରୀବତ୍ସ, କୌସ୍ତୁଭ, ବନମାଳା, ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଆଦିରେ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଥିବା ତଥା ନାରଦାଦି ନିଜଜନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଚିତ୍ର ପରି ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ଅନୁଦିନବର୍ଦ୍ଧମାନ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଭକ୍ତି ଲାଭ କଲେ । ସେହି ବାସୁଦେବ ହିଁ ସବୁରି ଭିତରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ବିରାଜମାନ । ସେ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସେ ମହାପୁରୁଷସୁଲଭ ଲକ୍ଷଣଦ୍ୱାରା ଉପଲକ୍ଷିତ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ହୃଦୟାକାଶରେ ହିଁ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ଏବଂ ବର୍ଷାୟୁତସହସ୍ରପର୍ଯ୍ୟନ୍ତାବସିତକର୍ମନିର୍ବାଣାବ-ସରୋଽଧିଭୁଜ୍ୟମାନଂ ସ୍ୱତନୟେଭ୍ୟୋ ରିକ୍ଥଂ ପିତୃପୈତାମହଂ ଯଥାଦାୟଂ ବିଭଜ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ସକଳସମ୍ପନ୍ନିକେତାତ୍ ସ୍ୱନିକେତାତ୍ ପୁଲହାଶ୍ରମଂ ପ୍ରବବ୍ରାଜ ॥ ୮ ॥ ଯତ୍ର ହ ବାବ ଭଗବାନ୍ ହରିରଦ୍ୟାପି ତତ୍ରତ୍ୟାନାଂ ନିଜଜନାନାଂ ବାତ୍ସଲ୍ୟେନ ସଂନିଧାପ୍ୟତ ଇଚ୍ଛାରୂପେଣ ॥ ୯ ॥ ଯତ୍ରାଶ୍ରମପଦାନ୍ୟୁଭୟତୋନାଭିଭିର୍ଦୃଷଚ୍ଚକ୍ରୈଶ୍ଚକ୍ରନଦୀ ନାମ ସରିତ୍ପ୍ରବରା ସର୍ବତଃ ପବିତ୍ରୀକରୋତି ॥ ୧୦ ॥

ଏପରିଭାବରେ କୋଟିଏ ବର୍ଷ ବିତିଯିବା ପରେ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟଭୋଗ-ପ୍ରାରବ୍ଧ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲାଣି । ତେଣୁ ସେ ଭୋଗ କରୁଥିବା ବଂଶପରମ୍ପରାଗତ ସମ୍ପତ୍ତି ତାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯଥୋଚିତରୂପେ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସର୍ବସମ୍ପଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନବର ଛାଡ଼ି ପୁଲହାଶ୍ରମକୁ (ହରିହର କ୍ଷେତ୍ର) ଗ୍ଳଲିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ପୁଲହାଶ୍ରମରେ ରହୁଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କର ବାତ୍ସଲ୍ୟଭାବ ବହୁତ ଅଧିକ । ସେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭୀପ୍ସିତ ରୂପରେ ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ସେଠାରେ ଚକ୍ରନଦୀ (ଗଣ୍ଡକୀ) ନାମକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀ ଚକ୍ରାକାର ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳା ପ୍ରଦାନ କରି ଋଷିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରମକୁ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପବିତ୍ର କରିଥାଏ । ସେହି ଶାଳଗ୍ରାମ ଶିଳାର ଉପର ଓ ତଳ ଉଭୟ ପଟେ ନାଭି ପରି ଚିହ୍ନ ରହିଥାଏ ॥ ୧୦ ॥

ତସ୍ମିନ୍ ବାବ କିଲ ସ ଏକଲଃ ପୁଲହାଶ୍ରମୋପବନେ ବିବିଧକୁସୁମକିସଲୟତୁଳସିକାମ୍ବୁଭିଃ କନ୍ଦମୂଳଫଳୋ-ପହାରୈଶ୍ଚ ସମୀହମାନୋ ଭଗବତ ଆରାଧନଂ ବିବିକ୍ତ ଉପରତବିଷୟାଭିଲାଷ ଉପଭୃତୋପଶମଃ ପରାଂ ନିର୍ବୃତିମବାପ ॥ ୧୧ ॥ ତୟେତ୍ଥମବିରତପୁରୁଷ-ପରିଚର୍ଯ୍ୟୟା ଭଗବତି ପ୍ରବର୍ଧମାନାନୁରାଗଭରଦ୍ରୁତ-ହୃଦୟଶୈଥିଲ୍ୟଃ ପ୍ରହର୍ଷବେଗେନାତ୍ମ-ନ୍ୟୁଦ୍ଭିଦ୍ୟମାନରୋମପୁଲକକୁଲକ ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟପ୍ରବୃତ୍ତପ୍ରଣୟ-ବାଷ୍ପନିରୁଦ୍ଧାବଲୋକନୟନ ଏବଂ ନିଜରମଣାରୁଣ-ଚରଣାରବିନ୍ଦାନୁଧ୍ୟାନପରିଚିତଭକ୍ତିଯୋଗେନ ପରିପ୍ଲୁତ-ପରମାହ୍ଲାଦଗମ୍ଭୀରହୃଦୟହ୍ରଦାବଗାଢଧିଷଣସ୍ତାମପି କ୍ରିୟମାଣାଂ

ସେହି ପୁଲହାଶ୍ରମର ଉପବନରେ ଗୋଟିଏ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ଏକାକୀ ରହି ଭରତ ନାନା ପ୍ରକାର ପତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ତୁଳସୀଦଳ, ଜଳ ଓ କନ୍ଦ-ମୂଳ-ଫଳାଦି ଉପହାର ଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ସମସ୍ତ ବିଷୟବାସନାରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପରମ ଆନନ୍ଦ ମିଳିଲା ॥ ୧୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ନିୟମିତରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିବାରୁ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମର ବେଗ ବଢ଼ିଗଲା ଓ ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା; ଆନନ୍ଦର ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଶରୀରରେ ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଗଲା ତଥା ଉତ୍‌କଣ୍ଠା ହେତୁ ନୟନରୁ ବିଗଳିତ ହେଉଥିବା ପ୍ରେମାଶ୍ରୁରେ ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଅରୁଣଚରଣାରବିନ୍ଦକୁ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ତାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ପରମାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରୂପ ଗଭୀର ସରୋବରରେ ତାହାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ବୁଡ଼ିଗଲା

ଭଗବତ୍ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ନ ସସ୍ମାର ॥ ୧୨ ॥ ଇତ୍ଥଂ ଧୃତଭଗବଦ୍‌ବ୍ରତ ଐଣେୟାଜିନବାସସାନୁସବନାଭିଷେକାର୍ଦ୍ରକପିଶକୁଟିଳଜଟାକଳାପେନ ଚ ବିରୋଚମାନଃ ସୂର୍ଯ୍ୟର୍ଚ୍ଚା ଭଗବନ୍ତଂ ହିରଣ୍ମୟଂ ପୁରୁଷମୁଜ୍ଜିହାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳେଽଭ୍ୟୁପତିଷ୍ଠନ୍ନେତଦୁ ହୋବାଚ—॥ ୧୩ ॥

ପରୋରଜଃ ସବିତୁର୍ଜାତବେଦୋ
ଦେବସ୍ୟ ଭର୍ଗୋ ମନସେଦଂ ଜଜାନ ।
ସୁରେତସାଦଃ ପୁନରାବିଶ୍ୟ ଚଷ୍ଟେ
ହଂସଂ ଗୃଧ୍ରାଣଂ ନୃଷଦ୍ରିଙ୍ଗିରାମିମଃ ॥ ୧୪

ଏବଂ ଆଗେ ସେ ଯେଉଁ ନିୟମପୂର୍ବକ ଭଗବତ୍‌ପୂଜା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କର ତାହା ବି ଆଉ ମନେପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେ ଭଗବତ୍‌ସେବାରେ ହିଁ ତତ୍ପର ରହିଥିଲେ । ସେ ଶରୀରରେ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାନ ହେତୁ ସବୁବେଳେ ଭିଜି ରହୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କର କେଶଗୁଚ୍ଛ ଅନେକ କୁଞ୍ଚିତ ଜଟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେହିସବୁ ଜଟା ହେତୁ ସେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିଲେ । ସେ ଉଦିତ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବେଦବାଣୀଦ୍ୱାରା (ଋଗ୍‌ଦ୍ୱାରା) ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ଏହିପରି ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ : "ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କର୍ମ-ଫଳଦାୟକ ତେଜ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ସେ ହିଁ ଆପଣା ଇଚ୍ଛାରେ ଏହି ଜଗତ୍ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ଜଗତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନିଜର ଚିତ୍‌ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବିଷୟ-ଲୋଲୁପ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ମୁଁ ସେହି ବୁଦ୍ଧିପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ତେଜର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।" ॥ ୧୩, ୧୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭରତଚରିତେ ଭଗବତ୍‌ପରିଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମୃଗମୋହରେ ପଡ଼ି ଭରତଙ୍କର ମୃଗଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏକଦା ତୁ ମହାନଦ୍ୟାଂ କୃତାଭିଷେକନୈୟମିକାବଶ୍ୟକୋ ବ୍ରହ୍ମାକ୍ଷରମଭିଗୃଣାନୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତତ୍ରୟମୁଦକାନ୍ତ ଉପବିବେଶ ॥ ୧ ॥ ତତ୍ର ତଦା ରାଜନ୍ ହରିଣୀ ପିପାସୟା ଜଳାଶୟାଭ୍ୟାଶମେକୈବୋପଜଗାମ ॥ ୨ ॥ ତୟା ପେପୀୟମାନ ଉଦକେ ତାବଦେବାବିଦୂରେଣ ନଦତୋ ମୃଗପତେରୁନ୍ନାଦୋ ଲୋକଭୟଙ୍କର ଉଦପତତ୍ ॥ ୩ ॥ ତମୁପଶ୍ରୁତ୍ୟ ସା ମୃଗବଧୂଃ ପ୍ରକୃତିବିକ୍ଳବା ଚକିତନିରୀକ୍ଷଣା ସୁତରାମପି ହରିଭୟାଭିନିବେଶବ୍ୟଗ୍ରହୃଦୟା ପାରିପ୍ଳବଦୃଷ୍ଟିରଗତତୃଷା ଭୟାତ୍ ସହସୈବୋଚ୍ଚକ୍ରାମ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ —ଥରେ ଭରତ ଗଣ୍ଡକୀ ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରି ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ତଥା ଶୌଚାଦି ଅନ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କୃତ୍ୟ ଶେଷ କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତିନି ମୁହୂର୍ତ୍ତକାଳ ନଦୀସ୍ରୋତ ପାଖରେ ବସିରହି ପ୍ରଣବ ଜପ କଲେ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏତିକିବେଳେ ତୃଷାରେ ଆତୁର ହୋଇ ଗୋଟିଏ ମୃଗୁଣୀ ଏକାକୀ ଆସି ନଦୀକୂଳରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୨ ॥ ସେ ବିଚାରୀ ଦି'ଢୋକ ପାଣି ପିଇଛି କି ନାହିଁ, ହଠାତ୍ ପଛପଟୁ ସିଂହର ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ ଶୁଭିଲା ॥ ୩ ॥ ମୃଗ ଜାତିଟା ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଭୟାଳୁ; ତେଣୁ ମୃଗୁଣୀଟି ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ସତର୍କ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ଚାହିଁ ପାଣି ପାଖକୁ ଆସିଥାଏ । ସିଂହଭୟରେ ତା'ର କଲିଜା କମ୍ପିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣେ ଶୋଷ ମରି ନ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ ଉପରେ ବିପଦ ମାଡ଼ି ଆସିଲାରୁ, ସେ ଆଉ ପାଣି ପିଇବ କଣ, ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ, ନଈ ପହଁରି ଆର କୂଳକୁ ଚାଲିଯିବ ବୋଲି ଭାବି ପାଣି ଭିତରକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୪ ॥

ତସ୍ୟା ଉତ୍ପତନ୍ତ୍ୟା ଅନ୍ତର୍ବନ୍ତ୍ୟା ଉରୁଭୟାବଗଳିତୋ ଯୋନିନିର୍ଗତୋ ଗର୍ଭଃ ସ୍ରୋତସି ନିପପାତ ॥ ୫ ॥ ତତ୍ପ୍ରସବୋତ୍ସର୍ପଣଭୟଖେଦାତୁରା ସ୍ୱଗଣେନ ବିଯୁଜ୍ୟମାନା କସ୍ୟାଞ୍ଚିଦର୍ଯ୍ୟାଂ କୃଷ୍ଣସାରସତୀ ନିପପାତାଥ ଚ ମମାର ॥ ୬ ॥

ବିଚ୍ଚାରୀ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଥାଏ; ପେଟରେ ଛୁଆ ଥାଏ। ସେ ଭୟାତୁର ହୋଇ ଡିଆଁ ମାରୁ ମାରୁ ଗର୍ଭ ଖସିଗଲା; ପେଟର ଛୁଆ ପେଟରୁ ବାହାରି ପାଣିରେ ପଡ଼ିଗଲା। ସିଂହଭୟରେ ମୃଗୁଣୀ ତ ପ୍ରାଣ ଘେନି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନଈ ପହଁରି ପଳାଇଗଲା, କିନ୍ତୁ ପେଟରୁ ଛୁଆ ଖସି ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବଶ ହୋଇଯାଇଥାଏ; ତା'ସଙ୍ଗରେ ସାହାସାଥୀ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ମୃଗ କେହି ନ ଥାନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ପଳାଇଯାଇ କୌଣସି ପର୍ବତ ଗୁମ୍ଫାରେ ପଶିଗଲା ଓ ସେହିଠାରେ ତାର ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ିଗଲା। ସେଇଟି ଥିଲା ଗୋଟିଏ କୃଷ୍ଣମୃଗୁଣୀ ॥ ୫,୬ ॥

ତଂ ତ୍ୱେଣକୁଣକଂ କୃପଣଂ ସ୍ରୋତସାନୂହ୍ୟମାନମଭିବୀକ୍ଷ୍ୟାପବିଦ୍ଧଂ ବନ୍ଧୁରିବାନୁକମ୍ପୟା ରାଜର୍ଷିର୍ଭରତ ଆଦାୟ ମୃତମାତରମିତ୍ୟାଶ୍ରମପଦମନୟତ୍ ॥ ୭ ॥ ତସ୍ୟ ହ ବା ଏଣକୁଣକ ଉଚ୍ଚୈରେତସ୍ମିନ୍ କୃତନିଜାଭିମାନସ୍ୟାହରହସ୍ତତ୍ପୋଷଣପାଳନଲାଳନପ୍ରୀଣନାନୁଧ୍ୟାନେନାତ୍ମନିୟମାଃ ସହଯମାଃ ପୁରୁଷପରିଚର୍ଯ୍ୟାଦୟ ଏକୈକଶଃ କତିପୟେନାହର୍ଗଣେନ ବିଯୁଜ୍ୟମାନାଃ କିଲ ସର୍ବ ଏବୋଦବସନ୍ ॥ ୮ ॥ ଅହୋ ବତାୟଂ ହରିଣକୁଣକଃ କୃପଣ ଈଶ୍ୱରରଥଚରଣପରିଭ୍ରମଣରୟେଣ ସ୍ୱଗଣସୁହୃଦ୍ବନ୍ଧୁଭ୍ୟଃ ପରିବର୍ଜିତଃ ଶରଣଂ ଚ ମୋପସାଦିତୋ ମାମେବ ମାତାପିତରୌ ଭ୍ରାତୃଜ୍ଞାତୀନ୍ ଯୌଥିକାଂଶ୍ଚୈବୋପେୟାୟ ନାନ୍ୟଂ କଞ୍ଚନ ବେଦ ମୟ୍ୟତିବିସ୍ରବ୍ଧଶ୍ଚାତ ଏବ ମୟା ମତ୍ପରାୟଣସ୍ୟ ପୋଷଣପାଳନପ୍ରୀଣନଲାଳନମନସୂୟୁନାନୁଷ୍ଠେୟଂ ଶରଣ୍ୟୋପେକ୍ଷାଦୋଷବିଦୁଷା ॥ ୯ ॥ ନୂନଂ ହ୍ୟାର୍ଯ୍ୟାଃ ସାଧବ ଉପଶମଶୀଳାଃ କୃପଣସୁହୃଦ ଏବଂବିଧାର୍ଥେ ସ୍ୱାର୍ଥାନପି ଗୁରୁତରାନୁପେକ୍ଷନ୍ତେ ॥ ୧୦ ॥

ରାଜର୍ଷି ଭରତ ଦେଖିଲେ, ବିଚରା ମୃଗଶିଶୁଟି ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପାଣିରେ ଭାସିଯିବ। ତାର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୟା ଆସିଲା ଏବଂ ସେ ଆତ୍ମୀୟ ପରି ହୋଇ ମାତୃହୀନ ମୃଗଶିଶୁଟିକୁ ଆଶ୍ରମକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୭ ॥ ମୃଗଶିଶୁଟି ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ମମତା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା। ସେ ପ୍ରତିଦିନ ତା'ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟପେୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବା, ବାଘ ଆଦି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଙ୍କ କବଳରୁ ବଞ୍ଚାଇବା, ସ୍ନେହ କରିବା ଆଦି ଚିନ୍ତାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଲେ। କିଛିଦିନ ଭିତରେ ତାହାଙ୍କର ଯମ, ନିୟମ, ଭଗବତ୍ପୂଜନ ଇତ୍ୟାଦି ଆବଶ୍ୟକ କୃତ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ଧୀରେ ଧୀରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା। କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସବୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ସେ ଭାବିଲେ, "ହାୟ ! କି ଦୁଃଖର କଥା ! ଏ ବିଚରା ମୃଗଶିଶୁଟିକୁ କାଳଚକ୍ରର ବେଗ ତାର ସାଙ୍ଗସାଥୀ ଓ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇଦେଇ ଆଣି ମୋର ଶରଣରେ ଛାଡ଼ିଦେଲା। ଏ ବିଚରା ମୋତେ ହିଁ ତା'ର ବାପା-ମାଆ, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ ସାଙ୍ଗ-ସାଥୀ ବୋଲି ଭାବୁଛି। ଇଏ ତ ମୋ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାକୁ ନିଜର ବୋଲି ଜାଣେନାହିଁ; ପୁଣି ମୋ ଉପରେ ଏହାର ଖୁବ୍ ବିଶ୍ୱାସ। ଶରଣାଗତକୁ ହତାଦର କଲେ କେତେ ଯେ ଦୋଷ ହୁଏ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣେ। ତେଣୁ ଏଭଳି ଆଶ୍ରିତକୁ ଭଲରୂପେ ପାଳନପୋଷଣ କରିବା ଓ ଏହାକୁ ସ୍ନେହ-ଆଦର କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୯ ॥ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ଯେଉଁ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଶାନ୍ତ ଓ ଯେଉଁମାନେ ପରୋପକାରୀ, ସେମାନେ ଏପରି ଶରଣାଗତକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ମଧ୍ୟ ବଳି ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ଇତି କୃତାନୁଷଙ୍ଗ ଆସନଶୟନାଟନସ୍ନାନାଶନାଦିଷୁ ସହ ମୃଗଜହ୍ନୁନା ସ୍ନେହାନୁବଦ୍ଧହୃଦୟ ଆସୀତ୍ ॥ ୧୧ ॥

ଏପରିଭାବରେ ସେହି ମୃଗଶିଶୁ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଆସକ୍ତି ବଢ଼ିଯିବାରୁ, ସେ ବସିଥିବାବେଳେ, ଶୋଇଥିବାବେଳେ, ବୁଲୁଥିବାବେଳେ, ଗାଧୋଉଥିବାବେଳେ,

କୁଶକୁସୁମସମିତ୍ପଲାଶଫଳମୂଳୋଦକାନ୍ୟାହରିଷ୍ୟମାଣୋ ବୃକସାଲାବୃକାଦିଭ୍ୟୋ ଭୟମାଶଂସମାନୋ ଯଦା ସହ ହରିଣକୁଣକେନ ବନଂ ସମାବିଶତି ॥ ୧୨ ॥ ପଥିଷୁ ଚ ମୁଗ୍ଧଭାବେନ ତତ୍ର ତତ୍ର ବିଷକ୍ତମତିପ୍ରଣୟଭରହୃଦୟଃ କାର୍ପଣ୍ୟାତ୍ ସ୍କନ୍ଧେନୋଦ୍ବହତି ଏବମୁତ୍ସଙ୍ଗ ଉରସି ଚାଧାୟୋପଲାଳୟନ୍ ମୁଦଂ ପରମାମବାପ ॥ ୧୩ ॥ କ୍ରିୟାୟାଂ ନିର୍ବର୍ତ୍ତ୍ୟମାନାୟାମନ୍ତରାଳେଽପ୍ୟୁତ୍ଥାୟୋତ୍ଥାୟ ଯଦୈନମଭିଚକ୍ଷୀତ ତର୍ହି ବାବ ସ ବର୍ଷପତିଃ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥେନ ମନସା ତସ୍ମା ଆଶିଷ ଆଶାସ୍ତେ ସ୍ୱସ୍ତି ସ୍ତାଦ୍ବତ୍ସ ତେ ସର୍ବତ ଇତି ॥ ୧୪ ॥

ଅନ୍ୟଦା ଭୃଶମୁଦ୍ବିଗ୍ନମନା ନଷ୍ଟଦ୍ରବିଣ ଇବ କୃପଣଃ ସକରୁଣମତିତର୍ଷେଣ ହରିଣକୁଣକବିରହବିହ୍ୱଳହୃଦୟସନ୍ତାପସ୍ତମେବାନୁଶୋଚନ୍ କିଲ କଶ୍ମଳଂ ମହଦଭିରମ୍ଭିତ ଇତି ହୋବାଚ ॥ ୧୫ ॥ ଅପି ବତ ସ ବୈ କୃପଣ ଏଣବାଳକୋ ମୃତହରିଣୀସୁତୋଽହୋ ମମାନାର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଶଠକିରାତମତେରକୃତସୁକୃତସ୍ୟ କୃତବିସ୍ରମ୍ଭ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟେନ ତଦବିଗଣୟନ୍ ସୁଜନ ଇବାଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୧୬ ॥ ଅପି କ୍ଷେମେଣାସ୍ମିନ୍ନାଶ୍ରମୋପବନେ ଶଷ୍ପାଣି ଚରନ୍ତଂ ଦେବଗୁପ୍ତଂ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମି ॥ ୧୭ ॥ ଅପି ଚ ନ ବୃକଃ ସାଲାବୃକୋଽନ୍ୟତମୋ ବା ନୈକଚର ଏକଚରୋ ବା ଭକ୍ଷୟତି ॥ ୧୮ ॥ ନିମ୍ଳୋଚତି ହ ଭଗବାନ୍ ସକଳଜଗତ୍କ୍ଷେମୋଦୟସ୍ତ୍ରୟ୍ୟାତ୍ମାଦ୍ୟାପି ମମ ନ ମୃଗବଧୂନ୍ୟାସ ଆଗଚ୍ଛତି ॥ ୧୯ ॥ ଅପିସ୍ୱିଦକୃତସୁକୃତମାଗତ୍ୟ ମାଂ ସୁଖୟିଷ୍ୟତି ହରିଣରାଜକୁମାରୋ

ଖିଆପିଆ କରୁଥିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ତାହାରି ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଲା ॥ ୧୧ ॥ ସେ କୁଶ, ଫୁଲ, ପତ୍ର, ଫଳମୂଳ, ସମିଧ ପ୍ରଭୃତି ଆଣିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ସେହି ମୃଗ ଛୁଆଟିକୁ ଗଧିଆ-କୁକୁରଙ୍କ ଭୟରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ସହିତ ବଣକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ବାଟରେ କୋମଳ ଘାସ ଆଦି ଦେଖି ସେହି ମୃଗଶିଶୁ ମୁଗ୍ଧଭାବରେ ଅଟକିଗଲେ, ସେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ, ଦୟାବଶ ହୋଇ, ତାକୁ କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ନେଇଯାଉଥିଲେ। ଏପରିଭାବରେ କେତେବେଳେ କୋଳରେ ଧରି ତ, ଆଉ କେତେବେଳେ ଛାତିରେ ଜାବୋଡ଼ି ଧରି ତାକୁ ଆଦର କଲେ, ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ସୁଖ ଲାଗୁଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ କର୍ମ କଲାବେଳେ ବି ରାଜରାଜେଶ୍ୱର ଭରତ ମଝି ମଝିରେ ଉଠିଯାଇ ମୃଗଶିଶୁକୁ ଦେଖି ଆସୁଥିଲେ। ଶିଶୁଟି ନିର୍ଭୟରେ ଅଛି ବୋଲି ଦେଖିଦେଲେ, ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ତୃପ୍ତି ମିଳୁଥିଲା। ସେତେବେଳେ ସେ ତାର ମଙ୍ଗଳକାମନା କରି କହୁଥିଲେ, "ବାପା ! ତୋର ସର୍ବକଲ୍ୟାଣ ହେଉ।" ॥ ୧୪ ॥

ବେଳେ ବେଳେ ମୃଗଶିଶୁଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇଲେ, ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଧନ ହରାଇଦେଇଥିବା କୃପଣର ଚିତ୍ତ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ଓ ସେ ତାର ବିରହରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କରୁଣାବଶତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଓ ମୋହାବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ। ସେ ଶୋକମଗ୍ନ ହୋଇ କହୁଥିଲେ, "ହାୟ ! କଣ କରିବି ! ମୁଁ ହେଉଛି ଶିକାରୀ ପରି ଅତି ନିଷ୍ଠୁରହୃଦୟ ଓ ଠକଙ୍କ ପରି ପ୍ରବଞ୍ଚକ। ସତେ କଣ ସେହି ମାଆଛେଉଣ୍ଡ ମୃଗଛୁଆଟା, ସତ୍ପୁରୁଷମାନେ ଅନ୍ୟର ଅପରାଧ ଭୁଲିଯିବା ପରି ମୋର ସବୁ ଅପରାଧ ଭୁଲି, ମୋ ପରି ପୁଣ୍ୟହୀନକୁ ତାର ନିଜଲୋକ ବୋଲି ଭାବି ମୋ ପାଖକୁ ଫେରିଆସିବ! ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ସତେ କଣ ମୁଁ ତାକୁ ଆଉ ଏହି ଆଶ୍ରମ ଉପବନରେ, ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରହି ନିର୍ବିଘ୍ନରେ କଅଁଳ-ସବୁଜ ଦୁବଘାସ ଚରୁଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବି ! ॥ ୧୭ ॥ ପ୍ରଭୁ ନ କରନ୍ତୁ; ତାକୁ କୌଣସି ଗଧିଆ, କି କୁକୁର, କି ଦଳବାନ୍ଧି ବୁଲୁଥିବା ବରାହ, କି ଏକୁଟିଆ ବୁଲି ଶିକାର କରୁଥିବା ବାଘ ଖାଇ ନ ଯାଉ ॥ ୧୮ ॥ ଆରେ ! ସକଳ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଉଦିତ ହୋଇଥିବା ବେଦତ୍ରୟୀରୂପ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆସି ଅସ୍ତ ହେବାକୁ ବସିଲେଣି; ଅଥଚ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ମୃଗଶିଶୁଟି ଫେରିଲା ନାହିଁ ! ॥ ୧୯ ॥ ଆଉ କଣ ସେହି ମୃଗରାଜକୁମାର ମୋ' ପରି ପୁଣ୍ୟହୀନ ପାଖକୁ ଫେରିଆସି, ତାର ବିଭିନ୍ନପ୍ରକାର

ବିବିଧରୁଚିରଦର୍ଶନୀୟନିଜମୃଗଦାରକବିନୋଦୈର-ସନ୍ତୋଷଂ ସ୍ୱାନାମପନୁଦନ୍ ॥ ୨୦ ॥ କ୍ଷ୍ୱେଲିକାୟାଂ ମାଂ ମୃଷା ସମାଧିନାଽଽମୀଲିତଦୃଶଂ ପ୍ରେମସଂରମ୍ଭେଣ ଚକିତଚକିତ ଆଗତ୍ୟ ପୃଷଦପରୁଷବିଷାଣାଗ୍ରେଣ ଲୁଠତି ॥ ୨୧ ॥ ଆସାଦିତହବିଷି ବର୍ହିଷି ଦୂଷିତେ ମୟୋପାଲବ୍ଧୋ ଭୀତଭୀତଃ ସପଦ୍ୟୁପରତରାସ ଋଷି-କୁମାରବଦବହିତକରଣକଳାପ ଆସ୍ତେ ॥ ୨୨ ॥

କିଂ ବା ଅରେ ଆଚରିତଂ ତପସ୍ତପସ୍ୱିନ୍ୟାନୟା ଯଦିୟମବନିଃ ସବିନୟକୃଷ୍ଣସାରତନୟତନୁତରସୁଭଗ-ଶିବତମାଖରଖୁରପଦପଙ୍କ୍ତିଭିର୍ଦ୍ରବିଣବିଧୁରାତୁରସ୍ୟ କୃପଣସ୍ୟ ମମ ଦ୍ରବିଣପଦବୀଂ ସୂଚୟନ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନଂ ଚ ସର୍ବତଃ କୃତକୌତୁକଂ ଦ୍ୱିଜାନାଂ ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗକାମାନାଂ ଦେବଯଜନଂ କରୋତି ॥ ୨୩ ॥ ଅପିସ୍ୱିଦସୌ ଭଗବାନୁ-ଡୁପତିରେନଂ ମୃଗପତିଭୟାନ୍ମୃତମାତରଂ ମୃଗବାଳକଂ ସ୍ୱାଶ୍ରମପରିଭ୍ରଷ୍ଟମନୁକମ୍ପୟା କୃପଣଜନବତ୍ସଳଃ ପରିପାତି ॥ ୨୪ ॥ କିଂ ବାଽଽତ୍ମଜବିଶ୍ଳେଷଜ୍ୱରଦବଦହନ-ଶିଖାଭିରୁପତପ୍ୟମାନହୃଦୟସ୍ଥଳନଳିନୀକଂ ମାମୁପସୃତ-ମୃଗୀତନୟଂ ଶିଶିରଶାନ୍ତାନୁରାଗଗୁଣିତନିଜବଦନ-ସଲିଳାମୃତମୟଗଭସ୍ତିଭିଃ ସ୍ୱଧୟତୀତି ଚ ॥ ୨୫ ॥

ମନୋହର ଏବଂ ଦର୍ଶନୀୟ ଖେଳ ଦେଖାଇ ତା'ର ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର କରିବା ସହିତ ମୋତେ ବି ଆନନ୍ଦିତ କରିବ ! ॥ ୨୦ ॥ ଆହା ! ମୁଁ ଯଦି କେବେ ଟିକିଏ ବିରକ୍ତ ହୋଇ, ମିଛରେ ସମାଧିରେ ବସିବା ପରି ଆଖିବୁଜି ବସିଯାଉଥିଲି, ସେତେବେଳେ ସେ ଚକିତ ହୋଇ ମୋ ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ମୋତେ ଉଠାଇବାକୁ ତାର ଛୋଟ ଛୋଟ କୋମଳ ଶିଙ୍ଗ ଦୁଇଟି ମୋ ଦେହରେ ଘଷୁଥିଲା ॥ ୨୧ ॥ ମୁଁ ଯଦି କେବେ କୁଶ ଉପରେ ହୋମ ସାମଗ୍ରୀ ରଖିଦେଉଥିଲି ଏବଂ ସେ ଆସି ସେଥିରେ ମୁହଁ ମାରି ତାହା ଅପବିତ୍ର କରିଦେଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମୋର ଧମକଚମକ ଶୁଣି ସେ ବିଚରା ଏପରି ଡରି ଯାଉଥିଲା ଯେ, ସେ ତାର ଡିଆଁ-କୁଦ ଛାଡ଼ି, ଋଷିକୁମାର ପରି ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ କରି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସି ପଡୁଥିଲା ॥ ୨୨ ॥

ଭୂମିରେ ସେହି ମୃଗଶିଶୁର ଖୁରାଚିହ୍ନ ଦେଖି ସେ କହୁଥିଲେ—"ଆହା ! ଏହି ତପସ୍ୱିନୀ ଧରଣୀ ଏପରି କେଉଁ ତପ କରିଥିଲା ଯେ, ଯେଉଁ ମୃଗଧନ ହଜିଯିବାରୁ ମୁଁ ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି, ସେହି ବିନୀତ କୃଷ୍ଣସାର ଶିଶୁର ସୁନ୍ଦର, ସୁଖକାରୀ ଓ ସୁକୋମଳ ଚରଣର ଛୋଟ ଛୋଟ ଖୁରାଚିହ୍ନରେ ଏ ନିଜର ସର୍ବାଙ୍ଗ ବିଭୂଷିତ କରି ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅପବର୍ଗର ଇଚ୍ଛୁକ ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିଜକୁ ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳ କରିଦେଇଛି !* ॥ ୨୩ ॥ (ଚନ୍ଦ୍ରରେ ମୃଗ ପରି କଳା ଚିହ୍ନ ଦେଖି, ତାହା ହିଁ ନିଜର ମୃଗ ଭାବି କହୁଥାନ୍ତି—) "ଆହା ! ମାଆଟି ତ ସିଂହଭୟରେ ମରିଗଲା; ଏବେ ସେ ମୃଗଛୁଆଟି ବି ବାଟ ଭୁଲି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲା ! ବିଚରାଟାକୁ ଅନାଥ ବୋଲି ଦେଖି, ଦୀନବତ୍ସଳ ନକ୍ଷତ୍ରନାଥ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ, ତାକୁ ନେଇ ନିଜେ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି, ନା କଣ ! ॥ ୨୪ ॥ (ଚନ୍ଦ୍ରର ଶୀତଳ କିରଣରେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହୋଇ ସେ କହୁଥାନ୍ତି,—) "ନା, ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ବିୟୋଗରୂପ ଦାବାନଳର ବିଷମ ଜ୍ୱାଳାରେ ମୋର ହୃଦୟକମଳ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଉଥିବାରୁ ମୁଁ ଏକ ମୃଗଶିଶୁର ସାହାରା ନେଇଥିଲି। ଏବେ ସେହି ଶିଶୁଟି ବି ଚାଲିଯିବାରୁ ମୋର ହୃଦୟ ପୁଣି ଥରେ ଜଳୁଛି; ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତ, ଶୀତଳ, ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦନସଲିଳରୂପୀ ଅମୃତମୟୀ କିରଣରେ ମୋତେ ଶାନ୍ତ କରୁଛନ୍ତି !" ॥ ୨୫ ॥

* ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି, ଯେଉଁ ଭୂମିରେ କୃଷ୍ଣମୃଗ ବିଚରଣ କରନ୍ତି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଓ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ଭୂମି ।

ଏବମଘଟମାନମନୋରଥାକୁଳହୃଦୟୋ ମୃଗଦାରକାଭାସେନ ସ୍ୱାରବ୍ଧକର୍ମଣା ଯୋଗାରମ୍ଭଣତୋ ବିଭ୍ରଂଶିତଃ ସ ଯୋଗତାପସୋ ଭଗବଦାରାଧନଲକ୍ଷଣାଚ୍ଚ କଥମିତରଥା ଜାତ୍ୟନ୍ତର ଏଣକୁଣକ ଆସଙ୍ଗଃ ସାକ୍ଷାନ୍ନିଃଶ୍ରେୟସପ୍ରତିପକ୍ଷତୟା ପ୍ରାକ୍‌ପରିତ୍ୟକ୍ତଦୁସ୍ତ୍ୟଜହୃଦୟାଭିଜାତସ୍ୟ ତସ୍ୟୈବମନ୍ତରାୟବିହତଯୋଗାରମ୍ଭଣସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେର୍ଭରତସ୍ୟ ତାବନ୍ମୃଗାର୍ଭକପୋଷଣପାଳନପ୍ରୀଣନଲାଳନାନୁଷଙ୍ଗେଣାବିଗଣୟତ ଆତ୍ମାନମହିରିବାଖୁବିଳଂ ଦୁରତିକ୍ରମଃ କାଳଃ କରାଳରଭସ ଆପଦ୍ୟତ ॥ ୨୬ ॥ ତଦାନୀମପି ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତିନମାତ୍ମଜମିବାନୁଶୋଚନ୍ତମଭିବୀକ୍ଷମାଣୋ ମୃଗ ଏବାଭିନିବେଶିତମନା ବିସୃଜ୍ୟ ଲୋକମିମଂ ସହ ମୃଗେଣ କଳେବରଂ ମୃତମନୁ ନ ମୃତଜନ୍ମାନୁସ୍ମୃତିରିତରବନ୍ମୃଗଶରୀରମବାପ ॥ ୨୭ ॥ ତତ୍ରାପି ହ ବା ଆତ୍ମନୋ ମୃଗତ୍ୱକାରଣଂ ଭଗବଦାରାଧନସମୀହାନୁଭାବେନାନୁସ୍ମୃତ୍ୟ ଭୃଶମନୁତପ୍ୟମାନ ଆହ ॥ ୨୮ ॥ ଅହୋ କଷ୍ଟଂ ଭ୍ରଷ୍ଟୋଽହମାତ୍ମବତାମନୁପଥାଦ୍ ଯଦ୍‌ବିମୁକ୍ତସମସ୍ତସଙ୍ଗସ୍ୟ ବିବିକ୍ତପୁଣ୍ୟାରଣ୍ୟଶରଣସ୍ୟାତ୍ମବତ ଆତ୍ମନି ସର୍ବେଷାମାତ୍ମନାଂ ଭଗବତି ବାସୁଦେବେ ତଦନୁଶ୍ରବଣମନନସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନାରାଧନାନୁସ୍ମରଣାଭିଯୋଗେନାଶୂନ୍ୟସକଳଯାମେନ କାଳେନ ସମାବେଶିତଂ ସମାହିତଂ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ମନସ୍ତତ୍ତୁ ପୁନର୍ମମାବୁଧସ୍ୟାରାନ୍ମୃଗସୁତମନୁ ପରିସୁସ୍ରାବ ॥ ୨୯ ॥

ରାଜନ୍ ! ଯାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସର୍ବଥା ଅସମ୍ଭବ, ସେପରି ବିବିଧ ମନୋରଥ ରଖିବାଫଳରେ ଭରତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୃଗଶିଶୁରୂପରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ନିଜର ପ୍ରାରବ୍ଧକର୍ମ ହେତୁ ତପସ୍ୱୀ ଭରତ ଭଗବଦ୍-ଆରାଧନାରୂପ କର୍ମରୁ ଏବଂ ଯୋଗାନୁଷ୍ଠାନରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲେ । ନଚେତ୍ ଯେ ନିଜ ହୃଦୟରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ, ସେ ପୁଣି ଅନ୍ୟଜାତୀୟ ମୃଗଶିଶୁଠାରେ କାହିଁକି ଆସକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତେ ! ଏପରିଭାବରେ ରାଜର୍ଷି ଭରତ ନାନାଦି ବିଘ୍ନର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଯୋଗସାଧନାରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମୃଗଛୁଆକୁ ଲାଳନ-ପାଳନ ଓ ଆଦରସ୍ନେହ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହି ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଗଲେ । ଏହିପରି କିଛିଦିନ ବିତିଗଲା । ଦିନେ ପ୍ରବଳ ବଳଶାଳୀ ଦୁର୍ନିବାର କରାଳ କାଳ ଆସି ମୂଷାଗାତରେ ସାପ ପଶିଗଲା ପରି ଭରତଙ୍କୁ କବଳିତ କରିବାକୁ ବସିଲା ॥ ୨୬ ॥ ସେତେବେଳେ ସେହି ମୃଗଛୁଆଟି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ବସି ପୁତ୍ର ପରି ଶୋକାତୁର ହେଉଥିଲା । ଭରତ ତାର ବ୍ୟାକୁଳତାକୁ ଜାଣିପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ତା'ଠାରେ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏହିପରି ଆସକ୍ତିରେ ବୁଡ଼ିରହି ମୃଗଟି ସହିତ ତାଙ୍କର ବି ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଅନ୍ତକାଳର ଭାବନା ଅନୁସାରେ ଅନ୍ୟ ସାଧାରଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୃଗଶରୀର ମିଳିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କର ସାଧନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ସାରିଥିଲା; ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସ୍ମୃତି ନଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ପୂର୍ବଜନ୍ମର ଭଗବଦ୍-ଆରାଧନାର ପ୍ରଭାବରେ ସେ ସେହି ଯୋନିରେ ବି ମୃଗରୂପ ହେବାର କାରଣ ଜାଣିପାରିଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରି କହିଲେ, "ହାୟ ! କି ଦୁଃଖର ବିଷୟ ନୁହେଁ ଯେ, ସଂଯମଶୀଳ ମହାନୁଭାବମାନଙ୍କ ମାର୍ଗରୁ ମୋର ପତନ ହୋଇଗଲା ! ମୁଁ ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ବକ ସକଳପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକାନ୍ତ ଓ ପବିତ୍ର ବନରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲି । ସେଠାରେ ରହି ଯେଉଁ ମନକୁ ମୁଁ ସର୍ବଭୂତାତ୍ମା ଶ୍ରୀବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ନିରନ୍ତର ତାହାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଶ୍ରବଣ, ମନନ ଓ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରି କରି ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷଣକୁ ତାହାଙ୍କର ଆରାଧନା ଓ ସ୍ମରଣାଦିରେ ସଦ୍‌ବିନିଯୋଗ କରି ସ୍ଥିରଭାବରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲଗାଇ ଦେଇଥିଲି, ସେହି ମନ ଅକସ୍ମାତ୍ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ମୃଗଶିଶୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ମୋତେ ଲକ୍ଷ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରିଦେଲା !" ॥ ୨୮,୨୯ ॥

ଇତ୍ୟେବଂ ନିଗୂଢ଼ନିର୍ବେଦୋ ବିସୃଜ୍ୟ ମୃଗୀଂ ମାତରଂ ପୁନର୍ଭଗବତ୍‌କ୍ଷେତ୍ରମୁପଶମଶୀଳମୁନିଗଣଦୟିତଂ ଶାଳଗ୍ରାମଂ ପୁଲସ୍ତ୍ୟପୁଲହାଶ୍ରମଂ କାଳଞ୍ଜରାତ୍‌ପ୍ରତ୍ୟାଜଗାମ ॥ ୩୦ ॥ ତସ୍ମିନ୍ନପି କାଳଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷମାଣଃ ସଙ୍ଗାଚ୍ଚ ଭୃଶମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଆତ୍ମସହଚରଃ ଶୁଷ୍କପର୍ଣ୍ଣତୃଣବୀରୁଧା ବର୍ତ୍ତମାନୋ ମୃଗତ୍ୱନିମିତ୍ତାବସାନମେବ ଗଣୟନ୍‌ମୃଗଶରୀରଂ ତୀର୍ଥୋଦକକ୍ଲିନ୍ନମୁତ୍ସସର୍ଜ ॥ ୩୧ ॥

ଏପରିଭାବରେ ମୃଗ ହୋଇଯାଇ ମଧ୍ୟ ରାଜର୍ଷି ଭରତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବୈରାଗ୍ୟଭାବନା ଜାଗ୍ରତ ହେଲା। ସେହି ଭାବନାକୁ ଗୁପ୍ତ ରଖି, ସେ ନିଜର ମାତା ମୃଗୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜର ଜନ୍ମଭୂମି କାଳଞ୍ଜର ପର୍ବତରୁ ପୁଣି ଥରେ ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ ମୁନିମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ସେହି ଶାଳଗ୍ରାମତୀର୍ଥ-ଅନ୍ତର୍ଗତ ପୁଲସ୍ତ୍ୟ ଓ ପୁଲହ ଋଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ସେଠାରେ ରହି ମଧ୍ୟ ସେ କାଳକୁ ହିଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆସକ୍ତି ଯେପରି ଆସି ନ ଯାଏ, ସେଥିପ୍ରତି ସେ ବଡ଼ ସଜାଗ ଥିଲେ। ତେଣୁ ଏକାକୀ ରହି ଏବଂ ଶୁଖିଲା ପତ୍ର, ଘାସ ଓ ଲତା ଖାଇ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରି ସେ ମୃଗଯୋନି ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ପ୍ରାରବ୍ଧକୁ କ୍ଷୟ କରିବାର ମାର୍ଗ ଧରିଥାନ୍ତି। ଶେଷରେ ସେ ନିଜ ଶରୀରର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଅଂଶ ଗଣ୍ଡକୀ ନଦୀରେ ବୁଡ଼ାଇ ରଖି ସେହି ମୃଗଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭରତଚରିତେଽଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭରତଙ୍କର ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ଜନ୍ମ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ କସ୍ୟଚିଦ୍ ଦ୍ୱିଜବରସ୍ୟାଙ୍ଗିରଃପ୍ରବରସ୍ୟ ଶମଦମତପଃସ୍ୱାଧ୍ୟାୟାଧ୍ୟୟନତ୍ୟାଗସନ୍ତୋଷତିତିକ୍ଷା-ପ୍ରଶ୍ରୟବିଦ୍ୟାନସୂୟାତ୍ମଜ୍ଞାନାନନ୍ଦଯୁକ୍ତସ୍ୟାତ୍ମସଦୃଶଶ୍ରୁତ-ଶୀଳାଚାରରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟଗୁଣା ନବ ସୋଦର୍ଯ୍ୟା ଅଙ୍ଗଜା ବଭୂବୁର୍ମିଥୁନଂ ଚ ଯବୀୟସ୍ୟାଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାମ୍ ॥ ୧ ॥ ଯସ୍ତୁ ତତ୍ର ପୁମାଂସ୍ତଂ ପରମଭାଗବତଂ ରାଜର୍ଷିପ୍ରବରଂ ଭରତମୁତ୍ସୃଷ୍ଟମୃଗଶରୀରଂ ଚରମଶରୀରେଣ ବିପ୍ରତ୍ୱଂ ଗତମାହୁଃ ॥ ୨ ॥ ତତ୍ରାପି ସ୍ୱଜନସଙ୍ଗାଚ୍ଚ ଭୃଶମୁଦ୍‌ବିଜମାନୋ ଭଗବତଃ କର୍ମବନ୍ଧ-ବିଧ୍ୱଂସନଶ୍ରବଣସ୍ମରଣଗୁଣବିବରଣଚରଣାରବିନ୍ଦଯୁଗଳଂ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଜଣେ ଆଙ୍ଗିରସ ଗୋତ୍ରୀୟ ଉତ୍ତମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ। ସେ ଶମ, ଦମ, ତପ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ତ୍ୟାଗ (ଅତିଥି ଆଦିଙ୍କୁ ଅନ୍ନଦାନ), ସନ୍ତୋଷ, ତିତିକ୍ଷା, ବିନୟ, ବିଦ୍ୟା (କର୍ମବିଦ୍ୟା), ଅନସୂୟା (ଅନ୍ୟର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ଦୋଷ-ଦର୍ଶନ ନ କରିବା), ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଆନନ୍ଦ (ଧର୍ମପାଳନଜନିତ ସୁଖ) ଆଦି ସକଳ ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ। ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତାଙ୍କରି ପରି ବିଦ୍ୟା, ସୁଶୀଳତା, ଆଚାର, ରୂପ, ଉଦାରତା ଆଦି ଗୁଣରେ ନିପୁଣ ନଅଟି ପୁତ୍ର ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଏକାସାଥିରେ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧ ॥ ସେହି ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପୁଅଟି ଥିଲା ସେହି ପରମ ଭାଗବତ ରାଜର୍ଷିଶିରୋମଣି ଭରତ। ମହାପୁରୁଷମାନେ କହନ୍ତି, ସେ ମୃଗଶରୀର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ତିମ ଜନ୍ମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ଇହଜନ୍ମରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବଜନ୍ମପରମ୍ପରା ସ୍ମରଣ ରହିଥାଏ; ତେଣୁ ଆସକ୍ତି ହେତୁ ପୁଣି ଯେପରି କିଛି ବିଘ୍ନ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ

ମନସା ବିଦଧଦାତ୍ମନଃ ପ୍ରତିଘାତମାଶଙ୍କମାନୋ ଭଗବଦନୁଗ୍ରହେଣାନୁସ୍ମୃତସ୍ୱପୂର୍ବଜନ୍ମାବଳିରାତ୍ମାନ-ମୁନ୍ମତ୍ତଜଡ଼ାନ୍ଧବଧିରସ୍ୱରୂପେଣ ଦର୍ଶୟାମାସ ଲୋକସ୍ୟ ॥ ୩ ॥

ନ ଯାଏ, ସେହି ଆଶଙ୍କାରେ ସେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ସହିତ ରହିବାକୁ ବିଶେଷ ଭୟ କରୁଥିଲେ। ଯାହାଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ସ୍ମରଣ କଲେ ସକଳ ପ୍ରକାର କର୍ମବନ୍ଧନ ତୁଟିଯାଏ, ସେ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଦ୍ୱୟକୁ ହିଁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ରହିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଜଣେ ପାଗଳ, ମୂର୍ଖ, ଅନ୍ଧ ଓ କାଲ ପରି ଦେଖାଇ ହୋଇ ନିଜର ପ୍ରକୃତସ୍ୱରୂପ ଲୁଚାଇ ରଖିଲେ ॥ ୩

ତସ୍ୟାପି ହ ବା ଆତ୍ମଜସ୍ୟ ବିପ୍ରଃ ପୁତ୍ରସ୍ନେହାନୁବନ୍ଧ-ମନା ଆସମାବର୍ତ୍ତନାତ୍ ସଂସ୍କାରାନ୍ ଯଥୋପଦେଶଂ ବିଦଧାନ ଉପନୀତସ୍ୟ ଚ ପୁନଃ ଶୌଚାଚମନାଦୀନ୍ କର୍ମନିୟମାନନ-ଭିପ୍ରେତାନପି ସମଶିକ୍ଷୟଦନୁଶିଷ୍ଟେନ ହି ଭାବ୍ୟଂ ପିତୁଃ ପୁତ୍ରେଣେତି ॥ ୪ ॥ ସ ଚାପି ତଦୁ ହ ପିତୃସଂନିଧାବେ-ବାସଧ୍ରୀଚୀନମିବ ସ୍ମ କରୋତି ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଧ୍ୟାପୟିଷ୍ୟନ୍ ସହ ବ୍ୟାହୃତିଭିଃ ସପ୍ରଣବଶିରସ୍ତ୍ରିପଦାଂ ସାବିତ୍ରୀଂ ଗ୍ରୈଷ୍ମବାସନ୍ତି-କାନ୍ମାସାନଧୀୟାନମପ୍ୟସମବେତରୂପଂ ଗ୍ରାହୟାମାସ ॥ ୫ ॥

ପିତାଙ୍କର ତ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସହଜେ ସ୍ନେହ ଥିଲା। ତେଣୁ ସେ ନିଜର ସେହି ପାଗଳ ପରି ଜଣାପଡୁଥିବା ପୁତ୍ରର ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ସମାବର୍ତ୍ତନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ସଂସ୍କାର କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର କରାଇଦେଲେ। ଭରତ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ବି, ଶାସ୍ତ୍ରାଜ୍ଞାନୁସାରେ ପୁତ୍ରକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପିତାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ, ପିତା ପୁତ୍ରକୁ ଶୌଚ-ଆଚମନ ଆଦି ଆବଶ୍ୟକ କର୍ମ ଶିଖାଇଲେ ॥ ୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଭରତ ପିତାଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶର ବିରୁଦ୍ଧ ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ପିତା ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ, ବର୍ଷାକାଳରେ ତାଙ୍କର ବିଦ୍ୟାରମ୍ଭ କରାଇବେ; କିନ୍ତୁ ବସନ୍ତ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁର ଦୀର୍ଘ ଚାରିମାସ କାଳ ପଢ଼ାଇଲେ ମଧ୍ୟ, ସେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାହୃତି ଓ ପ୍ରଣବ ସହିତ ତ୍ରିପଦା ଗାୟତ୍ରୀ ବି ଭଲରୂପେ ସ୍ମରଣ କରାଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥

ଏବଂ ସ୍ୱତନୁଜ ଆତ୍ମନ୍ୟନୁରାଗାବେଶିତଚିତ୍ତଃ ଶୌଚାଧ୍ୟୟନବ୍ରତନିୟମଗୁର୍ବନଲଶୁଶ୍ରୂଷଣାଦ୍ୟୌପ-କୁର୍ବାଣକକର୍ମାଣ୍ୟନଭିୟୁକ୍ତାନ୍ୟପି ସମନୁଶିଷ୍ଟେନ ଭାବ୍ୟମିତ୍ୟସଦାଗ୍ରହଃ ପୁତ୍ରମନୁଶାସ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ତାବଦନଧିଗତମନୋରଥଃ କାଳେନାପ୍ରମତ୍ତେନ ସ୍ୱୟଂ ଗୃହ ଏବ ପ୍ରମତ୍ତ ଉପସଂହୃତଃ ॥ ୬ ॥ ଅଥ ଯବୀୟସୀ ଦ୍ୱିଜସତୀ ସ୍ୱଗର୍ଭଜାତଂ ମିଥୁନଂ ସପତ୍ନ୍ୟା ଉପନ୍ୟସ୍ୟ ସ୍ୱୟମନୁସଂସ୍ଥୟା ପତିଲୋକମଗାତ୍ ॥ ୭ ॥

ତଥାପି ସେହି ପୁତ୍ରଟି ଉପରେ ତାହାଙ୍କର ନିଜ ଆତ୍ମା ପରି ଅନୁରାଗ ରହିଥିଲା। ତେଣୁ ପୁଅର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ 'ପୁଅକୁ ଭଲରୂପେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ'— ଏପରି ଦୁରାଗ୍ରହରେ ସେ ତାକୁ ଶୌଚାଚାର, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ବ୍ରତ, ନିୟମ ତଥା ଗୁରୁ ଏବଂ ଅଗ୍ନିଙ୍କର ସେବା ଆଦି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକ ନିୟମସବୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଚାଲିଲେ। କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ରକୁ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ସୁରକ୍ଷିତରୂପେ ଦେଖିବାର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ନିଜର ମୁଖ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭଗବଦ୍‌ଭଜନରେ ଅମନଯୋଗୀ ରହି ଗୃହଧନ୍ଦାରେ ହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିବାବେଳେ, ତାଙ୍କୁ ସଦା ସଜାଗ ରହିଥିବା କାଳ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାଙ୍କର ଜୀବନନାଟିକା ଶେଷ କରିଦେଲା ॥ ୬ ॥ ତାହା ଦେଖି, ତାଙ୍କର ଦ୍ୱିତୀୟଭାର୍ଯ୍ୟା ନିଜର ଛୁଆ ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ସଉତୁଣୀଙ୍କୁ ସମର୍ପି ଦେଇ, ନିଜେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚିତାରେ ସତୀ ହୋଇ ପତିଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୭ ॥

ପିତର୍ଯ୍ୟୁପରତେ ଭ୍ରାତର ଏନମତତ୍ପ୍ରଭାବବିଦସ୍ତ୍ରୟ୍ୟାଂ ବିଦ୍ୟାୟାମେବ

ଭରତଙ୍କର ଭାଇମାନେ କର୍ମକାଣ୍ଡକୁ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥିଲେ। ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନରୂପୀ ପରାବିଦ୍ୟାରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଭରତଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ କିଛି ଜଣା ନ ଥିଲା। ସେମାନେ

ପର୍ଯ୍ୟବସିତମତୟୋ ନ ପରବିଦ୍ୟାୟାଂ ଜଡ଼ମତିରିତି ଭ୍ରାତୃଭିରନୁଶାସନନିର୍ବନ୍ଧାନ୍ନ୍ୟବୃତ୍ସନ୍ତ ॥ ୮ ॥ ସ ଚ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଦ୍ୱିପଦପଶୁଭିରୁନ୍ମତ୍ତଜଡ଼ବଧିରେତ୍ୟଭିଭାଷ୍ୟମାଣୋ ଯଦା ତଦନୁରୂପାଣି ପ୍ରଭାଷତେ କର୍ମାଣି ଚ ସ କାର୍ଯ୍ୟମାଣଃ ପରେଚ୍ଛୟା କରୋତି ବିଷ୍ଟିତୋ ବେତନତୋ ବା ଯାଚ୍ଞୟା ଯଦୃଚ୍ଛୟା ବୋପସାଦିତମଲ୍ପଂ ବହୁ ମୃଷ୍ଟଂ କଦନ୍ନଂ ବାଭ୍ୟବହରତି ପରଂ ନେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରୀତିନିମିତ୍ତମ୍ । ନିତ୍ୟନିବୃତ୍ତନିମିତ୍ତସ୍ୱସିଦ୍ଧବିଶୁଦ୍ଧାନୁଭବାନନ୍ଦସ୍ୱାତ୍ମଲାଭାଧିଗମଃ ସୁଖଦୁଃଖୟୋର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱନିମିତ୍ତୟୋରସମ୍ଭାବିତଦେହାଭିମାନଃ ॥ ୯ ॥ ଶୀତୋଷ୍ଣବାତବର୍ଷେଷୁ ବୃଷ ଇବାନାବୃତାଙ୍ଗଃ ପୀନଃ ସଂହନନାଙ୍ଗଃ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳସଂବେଶନାନୁନ୍ମର୍ଦନାମଜ୍ଜନରଜସା ମହାମଣିରିବାନଭିବ୍ୟକ୍ତବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସଃ କୁପଟାବୃତକଟିରୁପବୀତେନୋରୁମଷିଣା ଦ୍ୱିଜାତିରିତି ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁରିତି ସଂଜ୍ଞୟାତଜ୍ଜ୍ଞଜନାବମତୋ ବିଚଚାର ॥ ୧୦ ॥ ଯଦା ତୁ ପରତ ଆହାରଂ କର୍ମବେତନତ ଈହମାନଃ ସ୍ୱଭ୍ରାତୃଭିରପି କେଦାରକର୍ମଣି ନିରୂପିତସ୍ତଦପି କରୋତି କିନ୍ତୁ ନ ସମଂ ବିଷମଂ ନ୍ୟୂନମଧିକମିତି ବେଦ କଣପିଣ୍ୟାକଫଲୀକରଣକୁଲ୍ମାଷସ୍ଥାଲୀପୁରୀଷାଦୀନ୍ୟପ୍ୟମୃତବଦଭ୍ୟବହରତି ॥ ୧୧ ॥

ଭରତଙ୍କୁ ଗଜ-ମୂର୍ଖଟାଏ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ । ତା'ଫଳରେ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେମାନେ ଭରତଙ୍କୁ ଲେଖା-ପଢ଼ା ଶିଖାଇବା ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ଭରତଙ୍କର ମାନ-ଅପମାନ ବିଚାର ନ ଥାଏ । 'ରେ ପାଗଳ !', 'ଆରେ ମୂର୍ଖ !' କିମ୍ବା 'ଏ କାଲ!' ବୋଲି ଅବିବେକୀ ନରପଶୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯେ ଯେପରି ଡାକୁଥିଲା, ସେ ତାକୁ ସେହିପରି ଅର୍ଥାତ୍ ପାଗଳ ପରି ବା ମୂର୍ଖ ପରି ବା କାଲ ପରି 'ଓ' କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯେ ଯାହା କାମ ବତାଉଥିଲା (ବେଠି ଖଟାଉଥିଲା), ସେ ତାହା କରି ଦେଉଥିଲେ । ଭିକ୍ଷାରୂପରେ ବା ମଜୁରିରୂପେ ମାଗୁଣୁ ବା ନ ମାଗୁଣୁ ଯେ ଯେଉଁ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦେଉଥିଲେ, ସେ ତାହା ଅଳ୍ପ କି ବେଶୀ, ଭଲ କି ମନ୍ଦ ନ ବାରି, ସ୍ୱାଦ ଅସ୍ୱାଦ ନ ବିଚାରି ଖାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ; ତାହା କୌଣସି କାରଣର ଅଧୀନ ନୁହେଁ । ଭରତ ସେହି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସାରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଶୀତ-ଉଷ୍ମ, ମାନ-ଅପମାନ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା ସୁଖ-ଦୁଃଖରେ ତାହାଙ୍କର ଦେହାଭିମାନ ଉଦ୍ରେକ ହେଉ ନ ଥିଲା ॥ ୯ ॥ ଶୀତ ହେଉ, କି ଗରମ ହେଉ, ବର୍ଷା ହେଉ କି ବାତ୍ୟା ହେଉ, ସେ ଫୁଙ୍ଗୁଳା ଦେହରେ ଷଣ୍ଢ ପରି ବାହାରେ ପଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଏବଂ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇଥାଏ । ସେ କାହାରି ଠାରୁ କିଛି ଆଶା ନ ରଖି ଭୂଇଁରେ ଗଡୁଥିଲେ; ଦେହରେ କେବେ ତେଲ ମାଲପା ଲଗାଉ ନ ଥିଲେ, କି ସ୍ନାନ କରୁ ନ ଥିଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ମଇଳା ଜମି ରହିଥିଲା । ତାହାଫଳରେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମଣିର ତେଜ ଧୂଳିମଇଳା ତଳେ ଲୁଚି ରହିଲା ପରି, ତାହାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ଲୁଚି ଯାଇଥିଲା । ସେ ଅଣ୍ଟାରେ ପୁରୁଣା ମଇଳା କନା ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି ପଡ଼ି ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପଇତାଟି ମଧ୍ୟ କୋଚଟ-ମଇଳା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ 'ଏଇଟା କେଉଁ ଦ୍ୱିଜ ହେ ! ଛିଃ, ଅଧମ ବ୍ରାହ୍ମଣଟାଏ !' କହି ତାଙ୍କୁ ଧିକ୍କାର କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭରତ ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେ ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ମଜୁରି ଲାଗି ପେଟ ପୋଷୁଛନ୍ତି ଦେଖି, ଭାଇମାନେ ତାଙ୍କୁ ଘରର ଚାଷଜମିରେ କାମ କରିବାରେ ଲଗାଇଦେଲେ; ସେ ତାହା ବି କଲେ । କିନ୍ତୁ ଚାଷଜମିର କିଆରିଗୁଡ଼ିକ ଛୋଟ ନା ବଡ଼, ସମତଳ ନା ଖାଲଢିପ, ତାଙ୍କର ସେଥିପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ନ ଥାଏ । ଭାଇମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖୁଦ, କଣି, ଶୁଖିଲା ବା ବାସି ଅନ୍ନ, ପେଜ ଓ ହାଣ୍ଡି କୋରାକୋରି ଭାତ—ଯାହା କିଛି ଦେଉଥିଲେ, ସେ ତାହାକୁ ଅମୃତ ପରି ମନେକରି ଖାଇ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ କଦାଚିଦ୍‌ବୃଷଳପତିର୍ଭଦ୍ରକାଲ୍ୟୈ ପୁରୁଷପଶୁମାଲଭତାପତ୍ୟକାମଃ ॥ ୧୨ ॥ ତସ୍ୟ ହ ଦୈବମୁକ୍ତସ୍ୟ ପଶୋଃ ପଦବୀଂ ତଦନୁଚରାଃ ପରିଧାବନ୍ତୋ ନିଶି ନିଶୀଥସମୟେ ତମସାଽଽବୃତାୟାମନଧିଗତପଶବ ଆକସ୍ମିକେନ ବିଧିନା କେଦାରାନ୍ ବୀରାସନେନ ମୃଗବରାହାଦିଭ୍ୟଃ ସଂରକ୍ଷମାଣମଙ୍ଗିରଃପ୍ରବରସୁତମପଶ୍ୟନ୍ ॥ ୧୩ ॥ ଅଥ ତ ଏନମନବଦ୍ୟଲକ୍ଷଣମବମୃଶ୍ୟ ଭର୍ତୃକର୍ମନିଷ୍ପତ୍ତିଂ ମନ୍ୟମାନା ବଦ୍ଧ୍ୱା ରଶନୟା ଚଣ୍ଡିକାଗୃହମୁପନିନ୍ୟୁର୍ମୁଦା ବିକସିତବଦନାଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଣୟସ୍ତଂ ସ୍ୱବିଧିନାଭିଷିଚ୍ୟାହତେନ ବାସସାଽଽଚ୍ଛାଦ୍ୟ ଭୂଷଣାଲେପସ୍ରକ୍‌ତିଲକାଦିଭିରୁପସ୍କୃତଂ ଭୁକ୍ତବନ୍ତଂ ଧୂପଦୀପମାଲ୍ୟଲାଜକିସଲୟାଙ୍କୁରଫଲୋପହାରୋପେତୟା ବୈଶସସଂସ୍ଥୟା ମହତା ଗୀତସ୍ତୁତିମୃଦଙ୍ଗପଣବଘୋଷେଣ ଚ ପୁରୁଷପଶୁଂ ଭଦ୍ରକାଲ୍ୟାଃ ପୁରତ ଉପବେଶୟାମାସୁଃ ॥ ୧୫ ॥ ଅଥ ବୃଷଳରାଜପଣିଃ ପୁରୁଷପଶୋରସୃଗାସବେନ ଦେବୀଂ ଭଦ୍ରକାଳୀଂ ଯକ୍ଷ୍ୟମାଣସ୍ତଦଭିମନ୍ତ୍ରିତମସିମତିକରାଳନିଶିତମୁପାଦଦେ ॥ ୧୬ ॥

ଇତି ତେଷାଂ ବୃଷଳାନାଂ ରଜସ୍ତମଃପ୍ରକୃତୀନାଂ ଧନମଦରଜଉତ୍ସିକ୍ତମନସାଂ ଭଗବତ୍‌କଳାବୀରକୁଲଂ କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟୋତ୍ପଥେନ ସ୍ୱୈରଂ ବିହରତାଂ ହିଂସାବିହାରାଣାଂ କର୍ମାତିଦାରୁଣଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଭୂତସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିସୁତସ୍ୟ ନିର୍ବୈରସ୍ୟ ସର୍ବଭୂତସୁହୃଦଃ

ଥରେ ଜଣେ ଶୂଦ୍ରଜାତିର ଡାକୁସର୍ଦ୍ଦାର ପୁତ୍ରକାମନା କରି କାଳୀଙ୍କ ପାଖରେ ନରବଳି ଦେବାକୁ ମନାସିଥିଲା ॥ ୧୨ ॥ ତା'ର ଅନୁଚରମାନେ ବଳି ଦେବାକୁ ଜଣେ ଲୋକକୁ ଧରି ଆଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଲୋକଟି ସେମାନଙ୍କ କବଳରୁ ଖସି ପଳାଇଗଲା । ତାକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ଡାକୁମାନେ ଗ୍ୱରିଆଡ଼େ ଖେଦିଗଲେ । ଅନ୍ଧାର ରାତି ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ତାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଏପରି ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଦୈବଯୋଗକୁ ଏହି ଆଙ୍ଗିରସ ଗୋତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାରଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସେ ବିଲହିଡ଼ରେ ବୀରାସନରେ ବସି ମୃଗ-ବରାହ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦାଉରୁ ଫସଲ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଡାକୁମାନେ ତାକୁ ଦେଖି ଭାବିଲେ, 'ଏ ଲୋକଟା ଦେହରେ ତ ବଳିପଶୁ ହେବାର ଉତ୍ତମ ଲକ୍ଷଣ ରହିଛି; ଏହାକୁ ଧରିନେଲେ ଆମ ସର୍ଦ୍ଦାରଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହୋଇଯିବ ।' ତେଣୁ ସେମାନେ ମନେ ମନେ ଖୁସୀ ହୋଇ ସହର୍ଷବଦନରେ ଭରତଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି କାଳୀମନ୍ଦିରକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୧୪ ॥

ସେମାନେ ନିଜ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ ଭରତଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ସ୍ନାନ ଓ ଅଭିଷେକ କରାଇ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ତଥା ନାନାପ୍ରକାର ଆଭୂଷଣ, ଚନ୍ଦନ, ମାଳା ଓ ତିଳକ ଆଦିରେ ବିଭୂଷିତ କରି ଭଲ ଭଲ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଧୂପ, ଦୀପ, ମାଳା, ପତ୍ର, ଅଙ୍କୁର ଓ ଫଳ ଆଦି ଉପହାର ସାମଗ୍ରୀ ଧରି, ବଳିଦାନ ବିଧିରେ ଗୀତ ଗାଇ, ସ୍ତୁତି କରି ଓ ଜୋର୍‌ରେ ଢୋଲ-ମୃଦଙ୍ଗ ବଜାଇ, ସେହି ପୁରୁଷ-ପଶୁ(ଭରତ)ଙ୍କୁ ନେଇ, ଦେବୀଙ୍କ ଆଗରେ ନତମସ୍ତକ କରି ବସାଇଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ତାପରେ ସର୍ଦ୍ଦାରର ପୁରୋହିତ ହୋଇଥିବା ଗୋଟାଏ ଡକାୟତ ନରପଶୁର ରକ୍ତରେ ଦେବୀଙ୍କୁ ତୃପ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବୀମନ୍ତ୍ରରେ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ ଗୋଟିଏ ଧାରୁଆ ଖଣ୍ଡା ଉଠାଇଲା ॥ ୧୬ ॥

ଡାକୁମାନେ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ରଜୋଗୁଣୀ-ତମୋଗୁଣୀ ଥିଲେ; ଧନମଦରେ ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଆହୁରି ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ହିଂସା କର୍ମରେ ବି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ରୁଚି ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳକୁ ଅପମାନିତ କରି ଅବାଧରେ କୁମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ଗ୍ୱଲିଥିଲେ । ଆପତ୍ତିକାଳରେ ମଧ୍ୟ ହିଂସାକୁ ଅନୁମୋଦନ କରାଯାଏ ନାହିଁ; ପୁଣି ବ୍ରାହ୍ମଣବଧ ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଷିଦ୍ଧ । ତଥାପି ସେହି ଡାକୁମାନେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବ୍ରହ୍ମଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଜଣେ ବୈରହୀନ ତଥା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିକୁମାରଙ୍କୁ ବଳି ଦେବାକୁ

ସୂନାୟାମପ୍ୟନନୁମତମାଲମ୍ଭନଂ ତଦୁପଲଭ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମତେଜସାତିଦୁର୍ବିଷହେଣ ଦନ୍ଦହ୍ୟମାନେନ ବପୁଷା ସହସୋଚ୍ଚଚାଟ ସୈବ ଦେବୀ ଭଦ୍ରକାଳୀ ॥ ୧୭ ॥ ଭୃଶମମର୍ଷରୋଷାବେଶରଭସବିଳସିତଭ୍ରୁକୁଟିବିଟପ-କୁଟିଲଦଂଷ୍ଟ୍ରାରୁଣେକ୍ଷଣାଟୋପାତିଭୟାନକବଦନା ହନ୍ତୁ-କାମେବେଦଂ ମହାଟ୍ଟହାସମତିସଂରମ୍ଭେଣ ବିମୁଞ୍ଚନ୍ତୀ ତତ ଉତ୍ପତ୍ୟ ପାପୀୟସାଂ ଦୁଷ୍ଟାନାଂ ତେନୈବାସିନା ବିବୃକ୍ଣଶୀର୍ଷ୍ଣାଂ ଗଳାତ୍ସ୍ରବନ୍ତମସୃଗାସବମତ୍ୟୁଷ୍ଣଂ ସହ ଗଣେନ ନିପୀୟାତିପାନମଦବିହ୍ୱଳୋଚ୍ଚୈସ୍ତରାଂ ସ୍ୱପାର୍ଷଦୈଃ ସହ ଜଗୌ ନନର୍ତ୍ତ ଚ ବିଜହାର ଚ ଶିରଃକନ୍ଦୁକଲୀଳୟା ॥ ୧୮ ॥ ଏବମେବ ଖଳୁ ମହଦ-ଭିଚାରାତିକ୍ରମଃ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନାତ୍ମନେ ଫଳତି ॥ ୧୯ ॥ ନ ବା ଏତଦ୍ୱିଷ୍ଣୁଦତ୍ତ ମହଦଦ୍ଭୁତଂ ଯଦସମ୍ଭ୍ରମଃ ସ୍ୱଶିରଶ୍ଛେଦନ ଆପତିତେଽପି ବିମୁକ୍ତଦେହାଦ୍ୟାତ୍ମ-ଭାବସୁଦୃଢହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥୀନାଂ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱସୁହୃଦାତ୍ମନାଂ ନିର୍ବୈରାଣାଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତାନିମିଷାରିବରାୟୁଧେନା-ପ୍ରମତ୍ତେନ ତୈସ୍ତୈର୍ଭାବୈଃ ପରିରକ୍ଷ୍ୟମାଣାନାଂ ତତ୍ପାଦମୂଳମକୁତଶ୍ଚିଦ୍ଭୟମୁପସୃତାନାଂ ଭାଗବତ-ପରମହଂସାନାମ୍ ॥ ୨୦ ॥

ବସିଥିଲେ । ସେହି ଭୟଙ୍କର କୁକର୍ମ ଦେଖି ଦେବୀ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ଶରୀର ଅତି ଦୁଃସହ ବ୍ରହ୍ମତେଜରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସେ ହଠାତ୍ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଫଟାଇ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହନୀୟତା ଓ କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂଲତା ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇଥାଏ । କରାଳ ଦନ୍ତପଙ୍କ୍ତି ଓ ବିସ୍ଫାରିତ ରକ୍ତଚକ୍ଷୁ ହେତୁ ତାଙ୍କର ରୂପ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ତାଙ୍କର ସେହି ବିକଟାଳ ରୂପ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେ ଆଜି ଏହି ସଂସାରଟାକୁ ସଂହାର କରିଦେବେ । ସେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧରେ ଭୟଙ୍କର ଅଟ୍ଟହାସ କରିଉଠିଲେ ଏବଂ ଡେଇଁପଡ଼ି ସେହି ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ ଖଣ୍ଡା ଛଡ଼ାଇନେଇ ସେଠାରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ପାପୀଙ୍କର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଲେ । ସେ ନିଜର ଗଣମାନଙ୍କ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଗଳାରୁ ବୋହିପଡୁଥିବା ତତଲା ରକ୍ତରୂପୀ ମଦ୍ୟ ପାନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅତି ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ନୃତ୍ୟଗୀତ ସହିତ ସେହି କଟାମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ପେଣ୍ଡୁ କରି ଖେଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୮ ॥ ବାସ୍ତବରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏଭଳି ଅତ୍ୟାଚାର କଲେ, ତାହା ନିଜ ଉପରକୁ ହିଁ ଓଲଟି ଆସେ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯାହାଙ୍କର ଦେହାଭିମାନରୂପୀ ସୁଦୃଢ଼ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ଖୋଲିଯାଇଛି, ଯେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓ ଆତ୍ମା ତଥା ବୈରହୀନ, ଯାହାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଭଦ୍ରକାଳୀ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଧରି ନିଜର ଅବ୍ୟର୍ଥ କାଳଚକ୍ରରୂପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶସ୍ତ୍ରରେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ଭୟ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି, ସେଭଳି ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ପରମହଂସ ନିଜର ଶିରଚ୍ଛେଦନ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟାକୁଳ ନ ହେବାଟା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ ॥ ୨୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଜଡ଼ଭରତଚରିତେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଜଡ଼ଭରତଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ରହୂଗଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ସିନ୍ଧୁସୌବୀରପତେ ରହୂଗଣସ୍ୟ ବ୍ରଜତ ଇକ୍ଷୁମତ୍ୟାସ୍ତଟେ ତତ୍କୁଳପତିନା ଶିବିକାବାହପୁରୁଷା-ନ୍ୱେଷଣସମୟେ ଦୈବେନୋପସାଦିତଃ ସ ଦ୍ୱିଜବର

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ —ହେ ରାଜନ୍ ! ଥରେ ସିନ୍ଧୁସୌବୀର ଦେଶର ରାଜା ରହୂଗଣ ପାଲିଙ୍କିରେ ବସି କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ । ରାଜାଙ୍କ ପାଲିଙ୍କି ଯାଇ ଇକ୍ଷୁମତୀ ନଦୀକୂଳରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ପାଲିଙ୍କିବାହକମାନଙ୍କର ଜମାଦାର ଦେଖିଲା ଯେ, ଆଉ ଜଣେ ପାଲିଙ୍କିବାହକ ନ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଲୋକଟିଏ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ

ଉପଲବ୍ଧ ଏଷ ପୀବା ଯୁବା ସଂହନନାଙ୍ଗୋ ଗୋଖରବଦ୍ଧୁରଂ ବୋଢୁମଲମିତି ପୂର୍ବବିଷ୍ଟିଗୃହୀତୈଃ ସହ ଗୃହୀତଃ ପ୍ରସଭମତଦର୍ହ ଉବାହ ଶିବିକାଂ ସ ମହାନୁଭାବଃ ॥ ୧ ॥

ଦୈବବଶତଃ ତାଙ୍କୁ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା (ଭରତ) ମିଳିଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲା, 'ଏ ଲୋକଟା ତ ବେଶ୍ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଯୁବକ ବୟସ; ଟାଣୁଆ ମଣିଷଟାଏ; ଏ ଲୋକଟା ବଳଦ ବା ଗଧ ପରି ବଢ଼ିଆ ବୋଝ ବୋହି ପାରିବ । ଏହାକୁ କାମରେ ଲଗାଇଦେଲେ ରାଜାଙ୍କ ପାଲିଙ୍କି ବୋହିବା ସହଜ ହୋଇଯିବ । ଏପରି ଭାବି ସେ ତାଙ୍କୁ ଟାଣିଆଣି ବେଠି ଖଟୁଥିବା ଅନ୍ୟ ପାଲିଙ୍କିବାହକମାନଙ୍କ ସାଥିରେ ପାଲିଙ୍କି-ବୁହାରେ ଲଗାଇଦେଲା । ମହାନୁଭବ ଭରତ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏପରି ହୀନକାମ କରିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ନ ଥିଲେ; ତଥାପି ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ପାଲିଙ୍କି ବୋହିଲେ ॥ ୧ ॥

ଯଦା ହି ଦ୍ୱିଜବରସ୍ୟେଷୁମାତ୍ରାବଲୋକାନୁଗତେର୍ନ ସମାହିତା ପୁରୁଷଗତିସ୍ତଦା ବିଷମଗତାଂ ସ୍ୱଶିବିକାଂ ରହୂଗଣ ଉପଧାର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁଷାନଧିବହତ ଆହ ହେ ବୋଢାରଃ ସାଧ୍ୱତିକ୍ରମତ କିମିତି ବିଷମମୁହ୍ୟତେ ଯାନମିତି ॥ ୨ ॥

ସେ ପାଲିଙ୍କି ବୋହି ଚାଲିଲେ ସିନା, କୌଣସି ଜୀବ ଉପରେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ପାଦ ପଡ଼ି ନ ଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ଏକ ବାଣ ପରିମିତ (ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ହାତ) ପଥକୁ ପ୍ରଥମେ ଚାହିଁ, ତା'ପରେ ସାବଧାନତାର ସହ ପାଦ ପକାଇ ଚାଲିଲେ । ଏହା ଫଳରେ ତାଙ୍କ ପାଦ ଅନ୍ୟ ବାହକମାନଙ୍କ ପାଦ ସହିତ ସମାନ ତାଳ ଦେଇ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ପାଲିଙ୍କି ଟଳମଳ ହେଲା । ଏପରି ହେବାରୁ ରାଜା ରହୂଗଣ ବାହକମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, 'ଆରେ ! ଠିକ୍‌ଭାବରେ ତାଳ ପକାଇ ଚାଲ; ଏପରି ପକା-ଉଠା କରୁଛ କାହିଁକି ?'' ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତ ଈଶ୍ୱରବଚଃ ସୋପାଲମ୍ଭମୁପାକର୍ଣ୍ୟୋପାୟତୁରୀୟାଚ୍ଛଙ୍କିତମନସସ୍ତଂ ବିଜ୍ଞାପୟାମ୍ବଭୂବୁଃ ॥ ୩ ॥

ନ ବୟଂ ନରଦେବ ପ୍ରମତ୍ତା ଭବନ୍ନିୟମାନୁପଥାଃ ସାଧ୍ୱେବ ବହାମଃ । ଅୟମଧୁନୈବ ନିଯୁକ୍ତୋଽପି ନ ଦ୍ରୁତଂ ବ୍ରଜତି ନାନେନ ସହ ବୋଢୁମୁ ହ ବୟଂ ପାରୟାମ ଇତି ॥ ୪ ॥

ମହାରାଜାଙ୍କର ଏପରି କଡ଼ା କଥା ଶୁଣି ପାଲିଙ୍କିବାହକମାନେ ଡରିଗଲେ । ରାଜା କାଳେ ଦଣ୍ଡ ଦେବେ ଭାବି ସେମାନେ ଜଣାଇଲେ, ''ମହାରାଜ ! ଆମେ ବେତାଲୁଆ ହୋଇ ଚାଲୁନୁ; ଆମେ ତ ନିୟମ ମୁତାବକ ମଣିମାଙ୍କୁ କିଛି କଷ୍ଟ ନ ହେଲା ପରି ସମଭାବରେ ତାଳ ପକାଇ ଚାଲୁଛୁ । ଏ ଯେଉଁ ନୂଆ ଲୋକଟାକୁ ଜମାଦାର ଆଣି ଆମ ସାଥିରେ ମିଶାଇଛନ୍ତି, ଏହି ଲୋକଟା ମଠେଇ ମଠେଇ ଚାଲୁଛି । ଆମେ ଏଇଟା ସାଥିରେ ପାଲିଙ୍କି ବୋହିପାରୁନୁ ।'' ॥ ୩, ୪ ॥

ସାଂସର୍ଗିକୋ ଦୋଷ ଏବ ନୂନମେକସ୍ୟାପି ସର୍ବେଷାଂ ସାଂସର୍ଗିକାଣାଂ ଭବିତୁମର୍ହତୀତି ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ନିଶମ୍ୟ କୃପଣବଚୋ ରାଜା ରହୂଗଣ ଉପାସିତବୃଦ୍ଧୋଽପି ନିସର୍ଗେଣ ବଲାତ୍କୃତ ଈଷଦୁତ୍ଥିତମନ୍ୟୁରବିସ୍ପଷ୍ଟବ୍ରହ୍ମତେଜସଂ ଜାତବେଦସମିବ ରଜସାଽଽବୃତମତିରାହ ॥ ୫ ॥

ସେମାନଙ୍କର ନମ୍ର ବଚନ ଶୁଣି ରାଜା ରହୂଗଣ ଭାବିଲେ, ''ଜଣକଠାରେ ଦୋଷ ଦେଖାଦେଲେ, ତା' ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତାହା ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ନ କଲେ, ଅନ୍ୟ ବାହକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଚାଲିବେ ।'' ଏପରି ଭାବି ରାଜା ଟିକିଏ ରାଗିଗଲେ । ସେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି କ୍ଷତ୍ରିୟସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ତାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ରଜୋଗୁଣରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଭରତଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ତ ଭସ୍ମରେ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନି ପରି ପ୍ରକାଶିତ ହେଉ ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ରାଜା ସେହି ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କୁ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରି କହିଲେ— ॥ ୫ ॥

ଅହୋ କଷ୍ଟଂ ଭ୍ରାତର୍ବ୍ୟକ୍ତମୁରୁ ପରିଶ୍ରାନ୍ତୋ ଦୀର୍ଘମଧ୍ୱାନମେକ ଏବ ଊହିବାନ୍ ସୁଚିରଂ ନାତିପୀବା ନ ସଂହନନାଙ୍ଗୋ ଜରସା ଚୋପଦ୍ରୁତୋ ଭବାନ୍ ସଖେ ନୋ ଏବାପର ଏତେ ସଙ୍ଘଟ୍ଟିନ ଇତି ବହୁ ବିପ୍ରଲବ୍ଧୋଽପ୍ୟବିଦ୍ୟୟା ରଚିତଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣକର୍ମାଶୟସ୍ୱଚରମକଳେବରେଽବସ୍ତୁନି ସଂସ୍ଥାନବିଶେଷେଽହଂମମେତ୍ୟନଧ୍ୟାରୋପିତମିଥ୍ୟା-ପ୍ରତ୍ୟୟୋ ବ୍ରହ୍ମଭୂତସ୍ତୂଷ୍ଣୀଂ ଶିବିକାଂ ପୂର୍ବବଦୁବାହ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ପୁନଃ ସ୍ୱଶିବିକାୟାଂ ବିଷମଗତାୟାଂ ପ୍ରକୁପିତ ଉବାଚ ରହୂଗଣଃ କିମିଦମରେ ତ୍ୱଂ ଜୀବନ୍ମୃତୋ ମାଂ କଦର୍ଥୀକୃତ୍ୟ ଭର୍ତ୍ତୃଶାସନମତିଚରସି ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ଚ ତେ କରୋମି ଚିକିତ୍ସାଂ ଦଣ୍ଡପାଣିରିବ ଜନତାୟା ଯଥା ପ୍ରକୃତିଂ ସ୍ୱାଂ ଭଜିଷ୍ୟସ ଇତି ॥ ୭ ॥

ଏବଂ ବହ୍ୱବଦ୍ଧମପି ଭାଷମାଣଂ ନରଦେବାଭିମାନଂ ରଜସା ତମସାନୁବିଦ୍ଧେନ ମଦେନ ତିରସ୍କୃତାଶେଷ-ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟନିକେତଂ ପଣ୍ଡିତମାନିନଂ ସ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ବ୍ରହ୍ମଭୂତଃ ସର୍ବଭୂତସୁହୃଦାତ୍ମା ଯୋଗେଶ୍ୱରଚର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ନାତିବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିଂ ସ୍ମୟମାନ ଇବ ବିଗତସ୍ମୟ ଇଦମାହ ॥ ୮ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ତ୍ୱୟୋଦିତଂ ବ୍ୟକ୍ତମବିପ୍ରଲବ୍ଧଂ
ଭର୍ତ୍ତୁଃ ସ ମେ ସ୍ୟାଦ୍ ଯଦି ବୀର ଭାରଃ ।

"ଆରେ ଭାଇ ! ତୁ ସତରେ ବହୁତ ଥକି ଗଲୁଣି । ମନେହେଉଛି, ତୁ ଏକାଟିଆ ପାଲିଙ୍କିର ସବୁଭାର ବୋହୁଛୁ; ତୋର ଏ ସାଥୀମାନେ ବୋଧହୁଏ ତତେ ଟିକିଏ ବି ସାହାଯ୍ୟ କରୁନାହାନ୍ତି । ତାଛଡ଼ା ତୁ ତ ସେଭଳି ମୋଟାତଗଡ଼ା ନୋହୁଁ । ଆହା ! ତତେ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଗ୍ରାସ କଲାଣି ତ; ସେଇଥିପାଇଁ ଏଭଳି ଚାଲୁଛୁ ।" ରାଜା ବ୍ୟଙ୍ଗବିଦ୍ରୂପ କରି ଏପରି ନାନା କଥା କହିଲେ ମଧ୍ୟ ଭରତ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ପୂର୍ବ ପରି ପାଲିଙ୍କି ବୋହି ଚାଲିଲେ । ସେ ଏସବୁ କଥାକୁ ଟିକିଏ ବି ଖରାପ ଭାବିଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣର ସମନ୍ୱୟରେ ଗଠିତ ତାହାଙ୍କର ସେହି ଅନ୍ତିମଜନ୍ମର ଶରୀରଟା ଥିଲା ଅବିଦ୍ୟାର କାର୍ଯ୍ୟ । ସେହି ଶରୀରଟି ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ବି, ତାହା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବସ୍ତୁତଃ ଅସ୍ତିତ୍ୱହୀନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଶରୀର ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର 'ମୁଁ-ମୋର'-ରୂପ ମିଥ୍ୟା ଅଧ୍ୟାସ ଆଦୌ ନ ଥିଲା; ସେ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ଏହାପରେ ମଧ୍ୟ ପାଲିଙ୍କି ପୁଣି ଦୋହଲିଲା; ତେଣୁ ରାଜା ରହୂଗଣ କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇଗଲେ । ସେ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲେ, "ଆରେ ! ଇଏ କଣ ହେଉଛି !! ତୁ ବଞ୍ଚିଛୁ, ନା ମରିଗଲୁଣି ରେ ?? ତୁ ମୋତେ ବେଖାତିରି କରି ମୋ ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଛୁ ନା ! ଜଣା ପଡୁଛି, ତୁ ଗୋଟାଏ ପକ୍‌କା ଗାଲୁଆ । ଦଣ୍ଡପାଣି ଯମରାଜ ଯେପରି ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅପରାଧ ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ମୁଁ ବି ତତେ ସେହିପରି ସିଧା କରିଦେବି ଯେ, ତୋର ହୋସ୍ ଆସିଯିବ ।" ॥ ୭ ॥

ରହୂଗଣଙ୍କ ଠାରେ ରାଜ-ଅଭିମାନ ରହିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ପାଟିକୁ ଯାହା ଆସିଲା, ତାହା କହିଗଲେ । ସେ ନିଜକୁ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; ତେଣୁ ରଜ-ତମଯୁକ୍ତ ଅଭିମାନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ଭକ୍ତପ୍ରବର ଭରତଙ୍କୁ ଏଭଳି ଗାଳି ଦେଲେ । ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର କଥା ଓ କାମ ଯେ କିପରି ବିଚିତ୍ର, ତାହା ସେ ଆଦୌ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏଭଳି ଅପକ୍ୱ ବୁଦ୍ଧି ଦେଖି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୁହୃଦ ତଥା ଆତ୍ମା ସେହି ବ୍ରହ୍ମଭୂତ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଭିମାନ ନ ଦେଖାଇ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ଜଡ଼ ଭରତ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ବ୍ୟଙ୍ଗ କରି ଯାହା କିଛି କହିଲେ, ଯଥାର୍ଥ କହିଲେ । ସେଥିରେ ପରିହାସ ଭଳି କିଛି କଥା ନାହିଁ । ଯଦି ଭାର ବୋଲି କିଛି

ଗନ୍ତୁର୍ଯଦି ସ୍ୟାଦଧିଗମ୍ୟମଧ୍ୱା
ପୀବେତି ରାଶୌ ନ ବିଦାଂ ପ୍ରବାଦଃ ॥ ୯

ସ୍ଥୌଲ୍ୟଂ କାର୍ଶ୍ୟଂ ବ୍ୟାଧୟ ଆଧୟଶ୍ଚ
କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ଭୟଂ କଲିରିଚ୍ଛା ଜରା ଚ ।
ନିଦ୍ରା ରତିର୍ମନ୍ୟୁରହଂମଦଃ ଶୁଚୋ
ଦେହେନ ଜାତସ୍ୟ ହି ମେ ନ ସନ୍ତି ॥ ୧୦

ଜୀବନ୍ମୃତତ୍ୱଂ ନିୟମେନ ରାଜନ୍
ଆଦ୍ୟନ୍ତବଦ୍‌ଯଦ୍‌ବିକୃତସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟମ୍ ।
ସ୍ୱସ୍ୱାମ୍ୟଭାବୋ ଧ୍ରୁବ ଈଡ୍ୟ ଯତ୍ର
ତର୍ହ୍ୟୁଚ୍ୟତେଽସୌ ବିଧିକୃତ୍ୟଯୋଗଃ ॥ ୧୧

ବିଶେଷବୁଦ୍ଧେର୍ବିବରଂ ମନାକ୍ ଚ
ପଶ୍ୟାମ ଯନ୍ନ ବ୍ୟବହାରତୋଽନ୍ୟତ୍ ।
କ ଈଶ୍ୱରସ୍ତତ୍ର କିମୀଶିତବ୍ୟଂ
ତଥାପି ରାଜନ୍ କରବାମ କିଂ ତେ ॥ ୧୨

ଉନ୍ମତ୍ତମତ୍ତଜଡ଼୍‌ବତ୍‌ସ୍ୱସଂସ୍ଥାଂ
ଗତସ୍ୟ ମେ ବୀର ଚିକିତ୍ସିତେନ ।
ଅର୍ଥଃ କିୟାନ୍ ଭବତା ଶିକ୍ଷିତେନ
ସ୍ତବ୍ଧପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟ ଚ ପିଷ୍ଟପେଷଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏତାବଦନୁବାଦପରିଭାଷୟା ପ୍ରତ୍ୟୁଦୀର୍ଯ୍ୟ ମୁନିବର ଉପଶମଶୀଲ ଉପରତାନାତ୍ମ୍ୟନିମିତ୍ତ ଉପଭୋଗେନ କର୍ମାରବ୍ଧଂ ବ୍ୟପନୟନ୍ ରାଜଯାନମପି ତଥୋବାହ ॥ ୧୪ ॥ ସ ସ୍ପି ପାଣ୍ଡବେୟ ସିନ୍ଧୁସୌବୀରପତିସ୍ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାୟାଂ ସମ୍ୟକ୍‌ଶ୍ରଦ୍ଧୟାଧିକୃତାଧିକାରସ୍ତଦ୍ଧୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିମୋଚନଂ ଦ୍ୱିଜବଚ ଆଶ୍ରୁତ୍ୟ ବହୁଯୋଗଗ୍ରନ୍ଥସମ୍ମତଂ ତ୍ୱରୟାବରୁହ୍ୟ ଶିରସା ପାଦମୂଳମୁପସୃତଃ କ୍ଷମାପୟନ୍ ବିଗତନୃପଦେବସ୍ମୟ ଉବାଚ ॥ ୧୫ ॥

ବସ୍ତୁ ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଯେ ବୋହେ, ତା' ପାଇଁ (ଶରୀର ପାଇଁ); ଯଦି ମାର୍ଗ ବୋଲି କିଛି ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ଥାଏ ଯେ ଚାଲେ, ତା'ପାଇଁ; ମୋଟା-ପତଳା ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଶରୀର ପାଇଁ କୁହାଯାଏ; ଆତ୍ମା ପାଇଁ ଏସବୁ ଲାଗୁ ନୁହେଁ। ଜ୍ଞାନୀଜନମାନେ ଏପରି କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଦେହାଭିମାନ ନେଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ମୋଟା-ପତଳା, ଆଧି-ବ୍ୟାଧି, ଭୋକ-ଶୋଷ, ଭୟ, କଳହ, ଇଚ୍ଛା, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ, ନିଦ୍ରା, ପ୍ରେମ, କ୍ରୋଧ, ଅଭିମାନ ଓ ଶୋକ—ଏସବୁ ଧର୍ମ ଦେଖାଯାଏ; ମୋ ପାଖରେ ଏସବୁ ଲେଶମାତ୍ର ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ବଞ୍ଚିବା-ମରିବା ନେଇ ଆପଣ ଯାହା କହିଲେ, ଯେତେସବୁ ପରିଣାମଶୀଳ ପଦାର୍ଥ ଅଛି, ସେହିସବୁ ପଦାର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ତାହା ଦେଖାଯାଏ; କାରଣ ସେସବୁର ଆଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ ରହିଛି। ହେ ଯଶସ୍ୱୀ ନରେଶ ! ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱାମୀ-ସେବକଭାବ ରହିଥାଏ, ସେଠାରେ ହିଁ ଆଜ୍ଞାପାଳନାଦି ନିୟମ ଲାଗୁ ହୁଏ ॥ ୧୧ ॥ କିନ୍ତୁ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେପରି ପ୍ରଭେଦ ତ ନାହିଁ। କେବଳ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦୃଷ୍ଟି ଛଡ଼ା, ପରମାର୍ଥଦୃଷ୍ଟିରେ ଏଠାରେ ସ୍ୱାମୀ କିଏ ଓ ସେବକ କିଏ? ତଥାପି, ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଯଦି ସ୍ୱାମିତ୍ୱର ଅଭିମାନ ଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିପାରିବି, କହନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ବୀରବର ! ମୁଁ ପ୍ରମତ୍ତ, ଉନ୍ମତ୍ତ ଓ ଜଡ଼ଙ୍କ ପରି ନିଜ ସ୍ଥିତିରେ ହିଁ ରହେ। ମୋତେ ସିଧା କରିଦେଇ ଆପଣ କି ଲାଭ ପାଇବେ ? ଯଦି ମୁଁ ବାସ୍ତବରେ ଜଡ଼ ଓ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ମୋତେ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ, ତାହା ପେଷା ଯାଇସାରିଥିବା ପଦାର୍ଥକୁ ଆଉ ଥରେ ପେଷିବା ପରି ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା ହିଁ ହେବ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁନିବର ଜଡ଼ଭରତ ଯଥାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱ ଶୁଣାଇଦେବା ଛଳରେ ଏତିକି ଉତ୍ତର ଦେଇ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ। ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ଦେହାତ୍ମବୁଦ୍ଧିର କାରଣ। ତାହାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ତ ଦୂର ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲେ। ଏତିକି କହିଦେଇ ସେ ଭୋଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରାରବ୍ଧ କ୍ଷୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ବବତ୍ ଚାଲିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରକୃତରେ ସିନ୍ଧୁ-ସୌବୀରରାଜା ରହୂଗଣ ଉତ୍ତମ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିବାରୁ ତତ୍ତ୍ୱଜିଜ୍ଞାସାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ। ତେଣୁ ସେ ସେହି ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯୋଗଗ୍ରନ୍ଥ-ସମର୍ଥିତ ତଥା ହୃଦୟର ଅଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥି ଉନ୍ମୋଚନକାରୀ ବାକ୍ୟସବୁ ଶୁଣି ଅବିଳମ୍ବେ ପାଲିଙ୍କିରୁ ଓହ୍ଲାଇପଡ଼ିଲେ। ତାହାଙ୍କର ରାଜମଦ ଦୂର ହୋଇଗଲା। ସେ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ 'ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ' ବୋଲି ଜଣାଇ କହିଲେ—॥ ୧୫ ॥

କସ୍ତ୍ୱଂ ନିଗୂଢ଼ଶ୍ଚରସି ଦ୍ୱିଜାନାଂ
ବିଭର୍ଷି ସୂତ୍ରଂ କତମୋଽବଧୂତଃ ।
କସ୍ୟାସି କୁତ୍ରତ୍ୟ ଇହାପି କସ୍ମାତ୍
କ୍ଷେମାୟ ନଶ୍ଚେଦସି ନୋତ ଶୁକ୍ଳଃ ॥ ୧୬

ନାହଂ ବିଶଙ୍କେ ସୁରରାଜବଜ୍ରା-
ନ୍ନତ୍ର୍ୟକ୍ଷଶୂଳାନ୍ନ ଯମସ୍ୟ ଦଣ୍ଡାତ୍ ।
ନାଗ୍ନ୍ୟର୍କସୋମାନିଳବିତ୍ତପାସ୍ତ୍ରା-
ଚ୍ଛଙ୍କେ ଭୃଶଂ ବ୍ରହ୍ମକୁଳାବମାନାତ୍ ॥ ୧୭

ତଦ୍ ବ୍ରୂହ୍ୟସଙ୍ଗୋ ଜଡ଼ବନ୍ନିଗୂଢ଼-
ବିଜ୍ଞାନବୀର୍ଯ୍ୟୋ ବିଚରସ୍ୟପାରଃ ।
ବଚାଂସି ଯୋଗଗ୍ରଥିତାନି ସାଧୋ
ନ ନଃ କ୍ଷମନ୍ତେ ମନସାପି ଭେତ୍ତୁମ୍ ॥ ୧୮

ଅହଂ ଚ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ-
ବିଦାଂ ମୁନୀନାଂ ପରମଂ ଗୁରୁଂ ବୈ ।
ପ୍ରଷ୍ଟୁଂ ପ୍ରବୃତ୍ତଃ କିମିହାରଣଂ ତତ୍
ସାକ୍ଷାଦ୍ଧରିଂ ଜ୍ଞାନକଳାବତୀର୍ଣ୍ଣମ୍ ॥ ୧୯

ସ ବୈ ଭବାଁଲ୍ଲୋକନିରୀକ୍ଷଣାର୍ଥ-
ମବ୍ୟକ୍ତଲିଙ୍ଗୋ ବିଚରତ୍ୟପିସ୍ୱିତ୍ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରାଣାଂ ଗତିମନ୍ଧବୁଦ୍ଧିଃ
କଥଂ ବିଚକ୍ଷୀତ ଗୃହାନୁବନ୍ଧଃ ॥ ୨୦

ଦୃଷ୍ଟଃ ଶ୍ରମଃ କର୍ମତ ଆତ୍ମନୋ ବୈ
ଭର୍ତ୍ତୁର୍ଗନ୍ତୁର୍ଭବତଶ୍ଚାନୁମନ୍ୟେ ।
ଯଥାସତୋଦାନୟନାଦ୍ୟଭାବାତ୍
ସମୂଳ ଇଷ୍ଟୋ ବ୍ୟବହାରମାର୍ଗଃ ॥ ୨୧

ସ୍ଥାଲ୍ୟଗ୍ନିତାପାତ୍ ପୟସୋଽଭିତାପ-
ସ୍ତତ୍ତାପତଣ୍ଡୁଲଗର୍ଭରନ୍ଧିଃ ।

"ହେ ଦେବ ! ଆପଣ ତ ଦ୍ୱିଜମାନଙ୍କର ଚିହ୍ନ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏପରି ଛଦ୍ମବେଶରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଦୟା କରି ଆପଣ କିଏ, ତାହା କହନ୍ତୁ । ଆପଣ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ପ୍ରଭୃତି ଅବଧୂତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ନୁହନ୍ତି ତ ? ଆପଣ କାହାର ପୁତ୍ର ? କେଉଁଠି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଏଠାକୁ କିପରି ଆସିଛନ୍ତି ? ଆପଣ ଯଦି ଏହି ଅଧମର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଛନ୍ତି, ତେବେ କଣ ଆପଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ କପିଳ ? ॥ ୧୬ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରକୁ ମୋର କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ, କି ମୁଁ ମହାଦେବଙ୍କ ତ୍ରିଶୂଳକୁ ଡରେନା; ମୁଁ ଯମରାଜଙ୍କ ଦଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ଭୟ କରେନା । ମୋର ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ ଓ କୁବେରଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ଭୟ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳକୁ ଅପମାନିତ କରିବାକୁ ବହୁତ ଡରେ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ, ନିଜର ବିଜ୍ଞାନରୂପୀ ଶକ୍ତିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖି ଆପଣ ଏ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖଙ୍କ ପରି ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଆପଣ କିଏ, ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ । ଯାହା ଜଣାପଡୁଛି, ଆପଣ ବିଷୟ ପ୍ରତି ସର୍ବଥା ଅନାସକ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ କିଛି ଅନୁମାନ କରିପାରୁନାହିଁ । ହେ ସାଧୁପ୍ରବର ! ଆପଣଙ୍କର ଯୋଗଯୁକ୍ତ ବାଣୀକୁ ବୁଦ୍ଧି ଲଗାଇ ବିଚାର କଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଉନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଭଗବାନ୍ କପିଳ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ମୁନିମାନଙ୍କର ପରମ ଗୁରୁ; ପୁଣି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିର ଅବତାର । ଇହଲୋକରେ ଏକମାତ୍ର ଶରଣ ନେବାର ଯୋଗ୍ୟ କିଏ ବୋଲି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବାକୁ ଭାବିଥିଲି ॥ ୧୯ ॥ ଲୋକଙ୍କର ଦଶା ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ରୂପ ଲୁଚାଇ ଆପଣ ଏପରି ଯେଉଁ ବୁଲୁଛନ୍ତି, ଆପଣ ସେହି କପିଳମୁନି ନୁହନ୍ତି ତ? ଗୃହାସକ୍ତ ବିବେକହୀନ ପୁରୁଷ ଭଲା ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ଗତି କିପରି ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨୦ ॥ ପରିଶ୍ରମ କଲେ ଶରୀରକୁ କେତେ କଷ୍ଟ ହୁଏ, ଯୁଦ୍ଧ କଲାବେଳେ ମୁଁ ତାହା ଅନୁଭବ କରିଛି; ତେଣୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଏହି ବୋଝ (ପାଲିଙ୍କି) ବୋହି ଆପଣଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଶ୍ରମ (କଷ୍ଟ) ହେଉଥିବ । ମୋତେ ତ ଜଣାପଡୁଛି, ବ୍ୟାବହାରିକ ମାର୍ଗ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ; କାରଣ ମିଛିମିଛିକା ମାଠିଆରେ ତ ଜଳ ଆଣିହେବ ନାହିଁ; ଜଗତ୍ ଅନ୍ତରାଳରେ କିଛି ସତ୍ୟ ନ ଥିଲେ, ଏ ଜଗତ୍ ଥାଇ ବା ଲାଭ କଣ ! ଏହାର ଉପଯୋଗ ବା କଣ ॥ ୨୧ ॥ ଚୁଲ୍ଲିରେ ବସା ଯାଇଥିବା ହାଣ୍ଡିକୁ ନିଆଁ ଜାଳି ଗରମ କଲେ, ହାଣ୍ଡିରେ ଥିବା ପାଣି ବି ଗରମ ହୋଇ ଫୁଟେ । ପାଣି ଫୁଟିଲେ ସେଥିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଚାଉଳର ଉପରିଭାଗ

ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାସ୍ୱାଶୟସନ୍ନିକର୍ଷାତ୍
ତତ୍‌ସଂସୃତିଃ ପୁରୁଷସ୍ୟାନୁରୋଧାତ୍ ॥ ୨୨

ବି ଗରମ ହୋଇ ନରମ ହୁଏ; କ୍ରମେ ଗ୍ରଉଳର ଭିତରଟା ବି ଗରମ ହୋଇ ନରମ ଭାତରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ। ହାଣ୍ଡି, ପାଣି, ଗ୍ରଉଳର ଉପର ଅଂଶ—ଏସବୁ ହେଉଛି ଗ୍ରଉଳର ଭିତର ଅଂଶର ଉପାଧି। ଏଥିରୁ ଦେଖୁଥିବେ, ଉପାଧିର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଅନ୍ତରକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେହ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଆଦି ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମାର ଉପାଧିମାତ୍ର ଏବଂ ଏସବୁ ଉପାଧିର ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରମ, କଷ୍ଟ ଆଦି ଆତ୍ମାକୁ ବି ଅନୁଭବ ହୁଏ ॥ ୨୨ ॥

ଶାସ୍ତାଭିଗୋପ୍ତା ନୃପତିଃ ପ୍ରଜାନାଂ
ଯଃ କିଙ୍କରୋ ବୈ ନ ପିନଷ୍ଟି ପିଷ୍ଟମ୍।
ସ୍ୱଧର୍ମମାରାଧନମଚ୍ୟୁତସ୍ୟ
ଯଦୀହମାନୋ ବିଜହାତ୍ୟଘୌଘମ୍ ॥ ୨୩

ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଶାସନ ଓ ପାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ହିଁ ଦାସ। ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ; ତେଣୁ ସେହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରି ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାଟା କଣ 'ପେଷା ଯାଇଥିବା ପଦାର୍ଥକୁ ଆଉ ଥରେ ପେଷଣ କରିବା' ସଙ୍ଗେ ସମାନ? ତାହା କେବେ ବ୍ୟର୍ଥଚେଷ୍ଟା ହୋଇ ନ ପାରେ; କାରଣ ନିଜର ଧର୍ମ (କର୍ତ୍ତବ୍ୟ) ପାଳନ ତ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା। ତାହା ପାଳନ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ସକଳ ପାପରାଶି ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥

ତନ୍ମେ ଭବାନ୍ନରଦେବାଭିମାନ-
ମଦେନ ତୁଚ୍ଛୀକୃତସତ୍ତମସ୍ୟ।
କୃଷୀଷ୍ଟ ମୈତ୍ରୀଦୃଶମାର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ
ଯଥା ତରେ ସଦବଧ୍ୟାନମଂହଃ ॥ ୨୪

ନ ବିକ୍ରିୟା ବିଶ୍ୱସୁହୃତ୍‌ସଖସ୍ୟ
ସାମ୍ୟେନ ବୀତାଭିମତେସ୍ତବାପି।
ମହଦ୍‌ବିମାନାତ୍ ସ୍ୱକୃତାଦ୍ଧି ମାଦୃଙ୍
ନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟତ୍ୟଦୂରାଦପି ଶୂଳପାଣିଃ ॥ ୨୫

"ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ! ରାଜତ୍ୱ ଅଭିମାନରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସାଧୁଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛି। ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ହିଁ କୃପା କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ସାଧୁଅବଜ୍ଞାରୂପୀ ଅପରାଧରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବି ॥ ୨୪ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେହାଭିମାନଶୂନ୍ୟ ଏବଂ ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତ। ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି; ତେଣୁ ଏପରି ମାନାପମାନ ହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ବିକାର ଜାତ ହୋଇ ନ ପାରେ। ତଥାପି ଜଣେ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ଅପମାନ ଦେଇଥିବାରୁ ମୋ ପରି କୌଣସି ପୁରୁଷ ଶୂଳପାଣି ମହାଦେବଙ୍କ ପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ହେଲେ ବି, ଅପରାଧ ହେତୁ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଅବଶ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ।" ॥ ୨୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ରହୂଗଣଙ୍କୁ ଭରତଙ୍କର ଉପଦେଶ

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ଅକୋବିଦଃ କୋବିଦବାଦବାଦାନ୍
ବଦସ୍ୟଥୋ ନାତିବିଦାଂ ବରିଷ୍ଠଃ।

ଜଡ଼ଭରତ କହିଲେ—ରାଜନ୍! ଆପଣ ଅଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପରି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ତର୍କ-ବିତର୍କଯୁକ୍ତ କଥା କହୁଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣନା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ।

ନ ସୂରୟୋ ହି ବ୍ୟବହାରମେନଂ
ତତ୍ତ୍ୱାବମର୍ଶେନ ସହାମନନ୍ତି ॥ ୧

ତଥୈବ ରାଜନ୍ନୁରୁଗାର୍ହମେଧ-
ବିତାନବିଦ୍ୟୋରୁବିଜୃମ୍ଭିତେଷୁ ।
ନ ବେଦବାଦେଷୁ ହି ତତ୍ତ୍ୱବାଦଃ
ପ୍ରାୟେଣ ଶୁଦ୍ଧୋ ନୁ ଚକାସ୍ତି ସାଧୁଃ ॥ ୨

ନ ତସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଗ୍ରହଣାୟ ସାକ୍ଷାଦ୍
ବରୀୟସୀରପି ବାଚଃ ସମାସନ୍ ।
ସ୍ୱପ୍ନେ ନିରୁକ୍ତ୍ୟା ଗୃହମେଧିସୌଖ୍ୟଂ
ନ ଯସ୍ୟ ହେୟାନୁମିତଂ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୩

ଯାବନ୍ମନୋ ରଜସା ପୂରୁଷସ୍ୟ
ସତ୍ତ୍ୱେନ ବା ତମସା ବାନୁରୁଦ୍ଧମ୍ ।
ଚେତୋଭିରାକୂତିଭିରାତନୋତି
ନିରଙ୍କୁଶଂ କୁଶଳଂ ଚେତରଂ ବା ॥ ୪

ସ ବାସନାତ୍ମା ବିଷୟୋପରକ୍ତୋ
ଗୁଣପ୍ରବାହୋ ବିକୃତଃ ଷୋଡ଼ଶାତ୍ମା ।
ବିଭ୍ରତ୍ପୃଥଙ୍ନାମଭି ରୂପଭେଦ-
ମନ୍ତର୍ବହିଷ୍ଟ୍ୱଂ ଚ ପୁରୈସ୍ତନୋତି ॥ ୫

ଦୁଃଖଂ ସୁଖଂ ବ୍ୟତିରିକ୍ତଂ ଚ ତୀବ୍ରଂ
କାଳୋପପନ୍ନଂ ଫଳମାବ୍ୟନକ୍ତି ।
ଆଲିଙ୍ଗ୍ୟ ମାୟାରଚିତାନ୍ତରାତ୍ମା
ସ୍ୱଦେହିନଂ ସଂସୃତିଚକ୍ରକୂଟଃ ॥ ୬

ତାବାନୟଂ ବ୍ୟବହାରଃ ସଦାବିଃ
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞସାକ୍ଷ୍ୟୋ ଭବତି ସ୍ଥୂଳସୂକ୍ଷ୍ମଃ ।
ତସ୍ମାନ୍ମନୋ ଲିଙ୍ଗମଦୋ ବଦନ୍ତି
ଗୁଣାଗୁଣତ୍ୱସ୍ୟ ପରାବରସ୍ୟ ॥ ୭

ଗୁଣାନୁରକ୍ତଂ ବ୍ୟସନାୟ ଜନ୍ତୋଃ
କ୍ଷେମାୟ ନୈର୍ଗୁଣ୍ୟମଥୋ ମନଃ ସ୍ୟାତ୍ ।
ଯଥା ପ୍ରଦୀପୋ ଘୃତବର୍ତ୍ତିମଶ୍ନନ୍
ଶିଖାଃ ସଧୂମା ଭଜତି ହ୍ୟନ୍ୟଦା ସ୍ୱମ୍ ।

ଯେଉଁମାନେ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ, ସେମାନେ ତତ୍ତ୍ୱବିଗ୍ଚାର କରିବାବେଳେ ଏହି ଅବିଗ୍ଚାରସିଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ-ସେବକ ଆଦି ବ୍ୟବହାରକୁ ସତ୍ୟରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ସେମାନେ ଲୌକିକ ବ୍ୟବହାରକୁ ଯେପରି ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବୈଦିକ ବ୍ୟବହାରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ବେଦବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଧିକତର ଗୃହସ୍ଥଜନୋଚିତ ଯଜ୍ଞବିଧି ବିସ୍ତାର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ। ସେଥିରେ ରାଗଦ୍ୱେଷାଦି ଦୋଷରୁ ରହିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାୟତଃ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମରୁ ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ସୁଖ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ପରି ହେୟ ବୋଲି ସ୍ୱତଃ ଜଣା ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ଉପନିଷଦ ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ବା ତମୋଗୁଣର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତାର ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଅବାଧରେ ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମ କରିଗ୍ଚଲେ ॥ ୪ ॥ ମନ ହେଉଛି ବାସନାମୟ ଓ ବିଷୟାସକ୍ତ। ଏହା ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ଚଳିତ ହେଉଥିବାରୁ କାମକ୍ରୋଧାଦିଦ୍ୱାରା ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ। ଭୂତ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପ ଯେଉଁ ଷୋହଳ କଳା ରହିଛି, ମନ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁଖ୍ୟ। ମନ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତା ଓ ମନୁଷ୍ୟାଦି ନାମ-ରୂପ ଧରି ଶରୀରରୂପ ଉପାଧିଭେଦରେ ଜୀବର ଉତ୍ତମତା ଓ ଅଧମତାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫ ॥ ଏହି ମାୟାମୟ ମନ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରିବୁଲେ; ପୁଣି ଏ ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବ ସହିତ ମିଶି ତାକୁ ସମୟକ୍ରମେ ମିଳୁଥିବା ସୁଖଦୁଃଖ ତଥା ମୋହରୂପୀ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଫଳସବୁକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରାଏ ॥ ୬ ॥ ମନ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବର ଜାଗ୍ରତ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ—ଏପରି ଦୁଇଟି ଅବସ୍ଥା ଲାଗି ରହିଥିବ ଓ ଜୀବ ତାହା ବ୍ୟବହାରରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ। ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀଜନମାନେ କହିଥାନ୍ତି, ମନ ହିଁ ହେଉଛି ତ୍ରିଗୁଣମୟ ସାଂସାରିକ ଜୀବନର ଅଧୋପତନର ତଥା ଗୁଣାତୀତ ପରମ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମୋକ୍ଷପଦର କାରଣ ॥ ୭ ॥ ମନ ବିଷୟାସକ୍ତ ହୋଇ ଜୀବକୁ ସଂସାରରୂପ ସଂକଟରେ ପକାଇଦିଏ ଏବଂ ସେହି ମନ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଜୀବକୁ ଶାନ୍ତିମୟ ମୋକ୍ଷପଦ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଇଦିଏ। ଯେପରି ଦୀପର ସଳିତାରେ ଘିଅଅଂଶ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଧୂଆଁ-କଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପ୍ରକାଶିତ କରି ଜଳେ ଏବଂ ସଳିତାରୁ ଘିଅ ସରିଯିବା ପରେ ସେହି ଅଗ୍ନିଶିଖା ନିଜର କାରଣ ଅଗ୍ନିତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍

ପଦଂ ତଥା ଗୁଣକର୍ମାନୁବଦ୍ଧଂ
ବୃତ୍ତୀର୍ମନଃ ଶ୍ରୟତେଽନ୍ୟତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱମ୍ ॥ ୮

ସେହିପରି ବିଷୟ ଓ କର୍ମମାନଙ୍କରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମନ ନାନାପ୍ରକାର ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଜୀବକୁ ଦୁଃଖ ଦିଏ ଏବଂ ସବୁ ଆସକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ସେହି ମନ ନିଜର ତତ୍ତ୍ୱରେ ଲୀନ ହୋଇ ପରମାନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୮ ॥

ଏକାଦଶାସନ୍ମନସୋ ହି ବୃତ୍ତୟ
ଆକୂତୟଃ ପଞ୍ଚ ଧିୟୋଽଭିମାନଃ ।
ମାତ୍ରାଣି କର୍ମାଣି ପୁରଂ ଚ ତାସାଂ
ବଦନ୍ତି ହୈକାଦଶ ବୀର ଭୂମୀଃ ॥ ୯

ଗନ୍ଧାକୃତିସ୍ପର୍ଶରସଶ୍ରବାଂସି
ବିସର୍ଗରତ୍ୟର୍ତ୍ୟଭିଜଲ୍ପଶିଳ୍ପାଃ ।
ଏକାଦଶଂ ସ୍ୱୀକରଣଂ ମମେତି
ଶଯ୍ୟାମହଂ ଦ୍ୱାଦଶମେକ ଆହୁଃ ॥ ୧୦

ହେ ବୀରବର ! ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅହଂକାର—ଏହି ଏଗାରଟି ହେଉଛି ମନର ବୃତ୍ତି ଏବଂ ପଞ୍ଚକର୍ମ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର ଓ ଶରୀର—ଏହି ଏଗାରଟି ହେଉଛି ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଧାରଭୂତ ବିଷୟ ॥ ୯ ॥ ଗନ୍ଧ, ରୂପ, ସ୍ପର୍ଶ, ରସ ଓ ଶବ୍ଦ—ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଏବଂ ମଳତ୍ୟାଗ, ସମ୍ଭୋଗ, ଗମନ, ଭାଷଣ ଓ ନେଣ-ଦେଣ ଆଦି କ୍ରିୟା—ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ହେଉଛି କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବିଷୟ । ଶରୀର ପ୍ରତି 'ଏଇଟା ମୋ ଦେହ' ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ବା କହିବା ହେଉଛି ଅହଂକାରର ବିଷୟ । କେହି କେହି ଅହଂକାରକୁ ମନର ଦ୍ୱାଦଶତମ ବୃତ୍ତି ଓ ଅହଂକାରର ଆଶ୍ରୟ ଶରୀରକୁ ଦ୍ୱାଦଶତମ ବିଷୟ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ମନର ଏହି ଏଗାରଟି ବୃତ୍ତି ଦ୍ରବ୍ୟ (ବିଷୟ), ସ୍ୱଭାବ, ଆଶୟ (ସଂସ୍କାର), କର୍ମ ଓ କାଳ-ଭେଦରେ—ଶହେ କଣ, ସହସ୍ରେ କଣ, କୋଟିଏ ପ୍ରକାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଏସବୁର ସତ୍ତା କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆତ୍ମାର ସତ୍ତା ଉପରେ ଆଧାରିତ; ଏସବୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର-ରୂପେ ବା ପରସ୍ପର ମିଳିତ ହୋଇ ସତ୍ତାବାନ୍ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଏପରି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନ ସହିତ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥାଏ । ଏ ଯେଉଁ ମନ, ଏହା ତ ହେଉଛି ଜୀବର ମାୟାରଚିତ ଉପାଧିମାତ୍ର । ମନ ପ୍ରାୟତଃ ସଂସାରବନ୍ଧନରେ ପକାଇ ଦେଉଥିବା ଅବିଶୁଦ୍ଧ କର୍ମରେ ହିଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ । ମନର ଉପରଲିଖିତ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରବାହ ରୂପରେ ସର୍ବଦା ରହିଥାଏ । ଜାଗ୍ରତ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ସମୟରେ ଏସବୁ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସୁଷୁପ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଏସବୁ ଲୁଚିଯାଆନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ହେଉଛି ବିଶୁଦ୍ଧ ଚିନ୍ମାତ୍ର; ଜାଗ୍ରତ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ମନର ଏହିସବୁ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ କେବଳ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଦେଖୁଥାଏ ॥ ୧୨ ॥

ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ୱଭାବାଶୟକର୍ମକାଳୈ-
ରେକାଦଶାମୀ ମନସୋ ବିକାରାଃ ।
ସହସ୍ରଶଃ ଶତଶଃ କୋଟିଶଶ୍ଚ
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞତୋ ନ ମିଥୋ ନ ସ୍ୱତଃ ସ୍ୟୁଃ ॥ ୧୧

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଏତା ମନସୋ ବିଭୂତୀ-
ର୍ଜୀବସ୍ୟ ମାୟାରଚିତସ୍ୟ ନିତ୍ୟାଃ ।
ଆବିର୍ହିତାଃ କ୍ୱାପି ତିରୋହିତାଶ୍ଚ
ଶୁଦ୍ଧୋ ବିଚଷ୍ଟେ ହ୍ୟବିଶୁଦ୍ଧକର୍ତ୍ତୁଃ ॥ ୧୨

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆତ୍ମା ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ
ସାକ୍ଷାତ୍ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରଜଃ ପରେଶଃ ।
ନାରାୟଣୋ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଃ
ସ୍ୱମାୟୟାଽଽତ୍ମନ୍ୟବଧୀୟମାନଃ ॥ ୧୩

ଯେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ, ପରମାତ୍ମା, ଜଗତର ଆଦିକାରଣ; ଯେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅପରୋକ୍ଷ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ଅଜନ୍ମା ଓ ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନିୟନ୍ତା ତଥା ଯେ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରହିଥିବା ମାୟାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ରହି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରିତ କରୁଛନ୍ତି, ସେହି ସକଳ ଭୂତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟରୂପ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି

ଯଥାନିଳଃ ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମାନା-
ମାତ୍ମସ୍ୱରୂପେଣ ନିବିଷ୍ଟ ଈଶେତ୍ ।
ଏବଂ ପରୋ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଃ
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆତ୍ମେଦମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ॥ ୧୪

ନ ଯାବଦେତାଂ ତନୁଭୃନ୍ନରେନ୍ଦ୍ର
ବିଧୂୟ ମାୟାଂ ବୟୁନୋଦୟେନ ।
ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗୋ ଜିତଷଟ୍‌ସପତ୍ନୋ
ବେଦାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱଂ ଭ୍ରମତୀହ ତାବତ୍ ॥ ୧୫

ନ ଯାବଦେତନ୍ମନ ଆତ୍ମଲିଙ୍ଗଂ
ସଂସାରତାପାବପନଂ ଜନସ୍ୟ ।
ଯଚ୍ଛୋକମୋହାମୟରାଗଲୋଭ-
ବୈରାନୁବନ୍ଧଂ ମମତାଂ ବିଧତ୍ତେ ॥ ୧୬

ଭ୍ରାତୃବ୍ୟମେନଂ ତଦଦଭ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟ-
ମୁପେକ୍ଷୟାଧ୍ୟେଧିତମପ୍ରମତ୍ତଃ ।
ଗୁରୋର୍ହରେଶ୍ଚରଣୋପାସନାସ୍ତ୍ରୋ
ଜହି ବ୍ୟଲୀକଂ ସ୍ୱୟମାତ୍ମମୋଷମ୍ ॥ ୧୭

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ॥ ୧୩ ॥ ବାୟୁ ଯେପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରିତ କରେ, ପରମେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ ସେହିପରି ସର୍ବସାକ୍ଷୀ ଆତ୍ମାରୂପରେ ସମଗ୍ର ପ୍ରପଞ୍ଚରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଜ୍ଞାନୋଦୟଦ୍ୱାରା ଏହି ମାୟାକୁ ଦୂର କରି, ସକଳ ଆସକ୍ତି ତ୍ୟାଗ କରି ତଥା କାମକ୍ରୋଧାଦି ଷଡ଼୍‌ରିପୁଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣିପାରି ନ ଥାଏ, ତଥା ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଆତ୍ମାର ଏହି ଉପାଧିରୂପ ମନକୁ ସଂସାରଦୁଃଖର କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ବୁଝିପାରି ନ ଥାଏ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ଲୋକରେ ହିଁ ଘୂରି ବୁଲୁଥାଏ; କାରଣ ଏହି ଚିତ୍ତ (ମନ) ତାର ଶୋକ, ମୋହ, ରୋଗ, ଆସକ୍ତି, ଲୋଭ ଓ ବୈର ଆଦି ସଂସ୍କାର ତଥା ମମତା ବଢ଼ାଇ ଚାଲିଥାଏ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଏହି ମନ ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଶତ୍ରୁ। ତା'ପ୍ରତି ଆପଣ ସାବଧାନ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ମନର ଶକ୍ତି ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଇଛି। ମନ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବଥା ମିଥ୍ୟା, ଏହା ସତ୍ୟ; ତଥାପି ଏହି ମନ ଆପଣଙ୍କ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖିଛି। ତେଣୁ ଆପଣ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଓ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣ-ବନ୍ଦନା-ଉପାସନାରୂପକ ଅସ୍ତ୍ରରେ ଏହାକୁ ବିନାଶ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ବ୍ରାହ୍ମଣରହୂଗଣସଂବାଦେ ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରହୂଗଣଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଭରତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହାର ସମାଧାନ

ରହୂଗଣ ଉବାଚ

ନମୋ ନମଃ କାରଣବିଗ୍ରହାୟ
ସ୍ୱରୂପତୁଚ୍ଛୀକୃତବିଗ୍ରହାୟ ।
ନମୋଽବଧୂତ ଦ୍ୱିଜବନ୍ଧୁଲିଙ୍ଗ-
ନିଗୂଢ଼ନିତ୍ୟାନୁଭବାୟ ତୁଭ୍ୟମ୍ ॥ ୧

ଜ୍ୱରାମୟାର୍ତ୍ତସ୍ୟ ଯଥାଗଦଂ ସତ୍
ନିଦାଘଦଗ୍ଧସ୍ୟ ଯଥା ହିମାମ୍ଭଃ ।
କୁଦେହମାନାହିବିଦଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟେ-
ର୍ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବଚସ୍ତେଽମୃତମୌଷଧଂ ମେ ॥ ୨

ରାଜା ରହୂଗଣ କହିଲେ—ସ୍ୱାମିନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି। ଆପଣ ଜଗତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହି ଦେହ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି। ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ନିଜର ପରମାନନ୍ଦମୟ ସ୍ୱରୂପ ଅନୁଭବ କରି ସାରିଥିବାରୁ ଆପଣ ଏହି ସ୍ଥୂଳଶରୀର ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଜଣେ ଜଡ଼ବ୍ରାହ୍ମଣର ବେଶ ଧରି ନିଜର ନିତ୍ୟଜ୍ଞାନମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଜ୍ୱରରେ ପୀଡ଼ିତ ରୋଗୀକୁ ଔଷଧ ଓ ଖରାରେ ଶିଝିଯାଇଥିବା ଲୋକକୁ ଶୀତଳ ଜଳ ଯେପରି ଅମୃତ ପରି ଲାଗେ, ମୋର ବିବେକବୁଦ୍ଧିକୁ ଦେହାଭିମାନରୂପ ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପ ଦଂଶନ କରିଦେଇଥିବାରୁ, ମୋତେ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କର ବଚନ ଅମୃତମୟ ଔଷଧ ପରି ଲାଗୁଛି ॥ ୨ ॥

ତସ୍ମାଦ୍ଭବନ୍ତଂ ମମ ସଂଶୟାର୍ଥଂ
ପ୍ରକ୍ଷ୍ୟାମି ପଶ୍ଚାଦଧୁନା ସୁବୋଧମ୍ ।
ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗଗ୍ରଥିତଂ ତବୋକ୍ତ-
ମାଖ୍ୟାହି କୌତୂହଳଚେତସୋ ମେ ॥ ୩

ଯଦାହ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଦୃଶ୍ୟମାନଂ
କ୍ରିୟାଫଳଂ ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାରମୂଳମ୍ ।
ନ ହ୍ୟଞ୍ଜସା ତତ୍ତ୍ୱବିମର୍ଶନାୟ
ଭବାନମୁଷ୍ମିନ୍ ଭ୍ରମତେ ମନୋ ମେ ॥ ୪

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ଅୟଂ ଜନୋ ନାମ ଚଳନ୍ ପୃଥିବ୍ୟାଂ
ଯଃ ପାର୍ଥିବଃ ପାର୍ଥିବ କସ୍ୟ ହେତୋଃ ।
ତସ୍ୟାପି ଚାଙ୍ଘ୍ର୍ୟୋରଧି ଗୁଲ୍ଫଜଙ୍ଘା-
ଜାନୂରୁମଧ୍ୟୋରଶିରୋଧରାଂସାଃ ॥ ୫

ଅଂସେଽଧି ଦାର୍ବୀ ଶିବିକା ଚ ଯସ୍ୟାଂ
ସୌବୀରରାଜେତ୍ୟପଦେଶ ଆସ୍ତେ ।
ଯସ୍ମିନ୍ ଭବାନ୍ ରୂଢ଼ନିଜାଭିମାନୋ
ରାଜାସ୍ମି ସିନ୍ଧୁଷ୍ୱିତି ଦୁର୍ମଦାନ୍ଧଃ ॥ ୬

ଶୋଚ୍ୟାନିମାଂସ୍ତ୍ୱମଧିକଷ୍ଟଦୀନାନ୍
ବିଷ୍ଟ୍ୟା ନିଗୃହ୍ଣନ୍ନିରନୁଗ୍ରହୋଽସି ।
ଜନସ୍ୟ ଗୋପ୍ତାସ୍ମି ବିକତ୍ଥମାନୋ
ନ ଶୋଭସେ ବୃଦ୍ଧସଭାସୁ ଧୃଷ୍ଟଃ ॥ ୭

ଯଦା କ୍ଷିତାବେବ ଚରାଚରସ୍ୟ
ବିଦାମ ନିଷ୍ଠାଂ ପ୍ରଭବଂ ଚ ନିତ୍ୟମ୍ ।
ତନ୍ନାମତୋଽନ୍ୟଦ୍ ବ୍ୟବହାରମୂଳଂ
ନିରୂପ୍ୟତାଂ ସତ୍ କ୍ରିୟୟାନୁମେୟମ୍ ॥ ୮

ହେ ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଁ ମୋର ସଂଶୟ ପରେ ଦୂର କରାଇବି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗମୟ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ତାହା ଆହୁରି ସରଳ କରି ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ । ପ୍ରଥମେ ତାହା ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ମୋର ବିଶେଷ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଜାତ ହୋଇଛି ॥ ୩ ॥ ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ବୋଝ ବୋହିବା କାମ ଓ ସେଥିରୁ ହେଉଥିବା ପରିଶ୍ରମରୂପ ଫଳ—ସେହି ଦୁଇଟିଯାକ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ, କେବଳ ବ୍ୟବହାର-ମୂଳକ; ତାହା ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଗ୍ରରରେ ସେସବୁର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଏ କଥାର ମର୍ମ ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ବିଷୟରେ ଭାବିଲେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲେଇଦେଉଛି ॥ ୪ ॥

ଜଡ଼ଭରତ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଦେହଟା ହେଉଛି ପୃଥିବୀର ଗୋଟିଏ ବିକାରମାତ୍ର । ମଣିଷ ଦେହ ଓ କାଠ-ପଥର ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ କଣ ? ଏହି ଦେହଟା ଯଦି କୌଣସି କାରଣରୁ ବୋଝ ବୋହି ଭୂମିରେ ଗ୍ଲିବାକୁ ଲାଗେ, ତେବେ ଏହାକୁ ଭାରବାହୀ ଇତ୍ୟାଦି ନାଆଁ ଦିଆଯାଏ । ଏ ଦେହରେ ଅଛି ଦୁଇଟି ପାଦ । ପାଦ ଉପରକୁ ଆଙ୍ଗୁଠି, ବଳାଗଣ୍ଠି, ଗୋଡ଼, ପେଣ୍ଡା, ଆଣ୍ଠୁ, ଜଙ୍ଘ, ଅଣ୍ଟା, ଛାତି, କାନ୍ଧ, ବେକ ଆଦି ଅଙ୍ଗ ରହିଛି ॥ ୫ ॥ କାନ୍ଧରେ କାଠର ପାଲିଙ୍କି ରଖା ହୋଇଛି; ପୁଣି ସେହି ପାଲିଙ୍କିରେ ମଧ୍ୟ ସୌବୀରରାଜା ନାମରେ ଆଉ ଏକ ପାର୍ଥିବ ବିକାର ବସିଛି । ସେହି ପାର୍ଥିବ ଶରୀର ପ୍ରତି ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧିରୂପ ଅଭିମାନ କରି ଆପଣ 'ମୁଁ ସିନ୍ଧୁଦେଶର ରାଜା' ବୋଲି କହି ପ୍ରବଳ ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ପ୍ରମାଣିତ ହେଉନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ବଡ଼ କ୍ରୂର ଓ ଧୃଷ୍ଟ; ତେଣୁ ଏହି ବିଚରା ଦୀନଦୁଃଖୀଙ୍କୁ ବେଠି ଖଟାଇବାକୁ ଧରିଆଣି ପାଲିଙ୍କି ବୋହିବା କାମରେ ଲଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରି କରି ମଧ୍ୟ ସେପଟେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସଭାରେ 'ମୁଁ ହେଉଛି ଲୋକଙ୍କର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା' ବୋଲି ବହୁତ ବଖାଣି ହେଉଛନ୍ତି । ଏହା ଆପଣଙ୍କୁ ଶୋଭା ପାଉନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଆମେ ଦେଖୁଥାଉଁ ଯେ, ସକଳ ଚରାଚର ଜୀବ ସର୍ବଦା ପୃଥିବୀ(ଭୂମି)ରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାଭେଦ (ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କର୍ମ) ହେତୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହିତକ ଭିନ୍ନତା ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି ! ॥ ୮ ॥

ଏବଂ ନିରୁକ୍ତଂ କ୍ଷିତିଶବ୍ଦବୃତ୍ତ-
ମସନ୍ନିଧାନାତ୍ପରମାଣବୋ ଯେ ।
ଅବିଦ୍ୟୟା ମନସା କଳ୍ପିତାସ୍ତେ
ଯେଷାଂ ସମୂହେନ କୃତୋ ବିଶେଷଃ ॥ ୯

ଏବଂ କୃଶଂ ସ୍ଥୂଳମଣୁର୍ବୃହଦ୍ ଯଦ୍
ଅସଚ୍ଚ ସଜ୍ଜୀବମଜୀବମନ୍ୟତ୍ ।
ଦ୍ରବ୍ୟସ୍ୱଭାବାଶୟକାଳକର୍ମ-
ନାମ୍ନାଜୟାବେହି କୃତଂ ଦ୍ୱିତୀୟମ୍ ॥ ୧୦

ଜ୍ଞାନଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ପରମାର୍ଥମେକ-
ମନନ୍ତରଂ ତ୍ୱବହିର୍ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ ଭଗବଚ୍ଛବ୍ଦସଂଜ୍ଞଂ
ଯଦ୍ୱାସୁଦେବଂ କବୟୋ ବଦନ୍ତି ॥ ୧୧

ରହୂଗଣୈତତ୍ତପସା ନ ଯାତି
ନ ଚେଜ୍ୟୟା ନିର୍ବପଣାଦ୍ ଗୃହାଦ୍ ବା ।
ନଚ୍ଛନ୍ଦସା ନୈବ ଜଳାଗ୍ନିସୂର୍ଯ୍ୟୈ-
ର୍ବିନା ମହତ୍ପାଦରଜୋଽଭିଷେକମ୍ ॥ ୧୨

ଯତ୍ରୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକଗୁଣାନୁବାଦଃ
ପ୍ରସ୍ତୂୟତେ ଗ୍ରାମ୍ୟକଥାବିଘାତଃ ।
ନିଷେବ୍ୟମାଣୋଽନୁଦିନଂ ମୁମୁକ୍ଷୋ-
ର୍ମତିଂ ସତୀଂ ଯଚ୍ଛତି ବାସୁଦେବେ ॥ ୧୩

ଅହଂ ପୁରା ଭରତୋ ନାମ ରାଜା
ବିମୁକ୍ତଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତସଙ୍ଗବନ୍ଧଃ ।
ଆରାଧନଂ ଭଗବତ ଈହମାନୋ
ମୃଗୋଽଭବଂ ମୃଗସଙ୍ଗାଦ୍ଧତାର୍ଥଃ ॥ ୧୪

ସା ମାଂ ସ୍ମୃତିର୍ମୃଗଦେହେଽପି ବୀର
କୃଷ୍ଣାର୍ଚ୍ଚନପ୍ରଭବା ନୋ ଜହାତି ।
ଅଥୋ ଅହଂ ଜନସଙ୍ଗାଦସଙ୍ଗୋ
ବିଶଙ୍କମାନୋଽବିବୃତଶ୍ଚରାମି ॥ ୧୫

ଏହିପରି ଦେଖିଗଲେ 'ପୃଥିବୀ' ଶବ୍ଦଟିର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା; ପ୍ରକୃତରେ ପୃଥିବୀ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ ପୃଥିବୀ ତାର ଉପାଦାନ କାରଣ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପରମାଣୁମାନଙ୍କରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ। ପୁଣି ଯେଉଁସବୁ କାରଣର ବା ପରମାଣୁର ମିଳନରେ ପୃଥିବୀ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ମନଦ୍ୱାରା ହିଁ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛି। ବାସ୍ତବରେ ସେସବୁର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ପତଳା-ମୋଟା, ସାନ-ବଡ଼, କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ ତଥା ଚେତନ-ଅଚେତନ ଆଦି ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ଦ୍ୱୈତପ୍ରପଞ୍ଚ ରହିଛି, ସେସବୁକୁ ମଧ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ, ସ୍ୱଭାବ, ଆଶୟ, କାଳ ଓ କର୍ମ ଆଦି ନାମ ଧରିଥିବା ମାୟାର ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ ବିଶୁଦ୍ଧ ପରମାର୍ଥରୂପ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ତଥା ବାହ୍ୟ-ଅଭ୍ୟନ୍ତର ପ୍ରଭେଦବିହୀନ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ହେଉଛି ସତ୍ୟବସ୍ତୁ। ସେହି ବସ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଥାଏ ତଥା ସର୍ବଥା ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସେହି ବସ୍ତୁଟିର ନାମ ହିଁ ଭଗବାନ୍; ପଣ୍ଡିତଗଣ ତାହାକୁ 'ବାସୁଦେବ' ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ରହୂଗଣ ! ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପାଦଧୂଳିରେ ସ୍ନାନ କରିବା ବିନା କେବଳ ତପ, ଯଜ୍ଞାଦି ବୈଦିକ କର୍ମ, ଅନ୍ନାଦି ଦାନ, ଅତିଥିସେବା, ଦୀନସେବା ଆଦି ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ବେଦାଧ୍ୟୟନ, ଅଥବା ଜଳ, ଅଗ୍ନି ବା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଆଦି କୌଣସି ବି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଏହି ପରମାତ୍ମଜ୍ଞାନ ମିଳି ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଏହାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ସର୍ବଦା ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣର ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଥାଏ; ତା'ଫଳରେ ସେଠାରେ ବିଷୟବାସନା ପଶିପାରେ ନାହିଁ। ତା'ଛଡ଼ା ପ୍ରତ୍ୟହ ଭଗବତ୍‌କଥା ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବାରୁ ସେହି ମୋକ୍ଷକାମୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବିଶୁଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥

ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ମୁଁ ଥିଲି ଭରତ ନାମକ ଜଣେ ରାଜା। ମୁଁ ଐହିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ଉଭୟ ପ୍ରକାର ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନାରେ ହିଁ ଲାଗି ରହିଥିଲି; ତଥାପି ଗୋଟିଏ ମୃଗ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଜାତ ହୋଇଯିବାରୁ ମୋତେ ପରମାର୍ଥରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ପରଜନ୍ମରେ ମୃଗ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୧୪ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଆରାଧନାର ପ୍ରଭାବରେ ସେହି ମୃଗଯୋନିରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସ୍ମୃତି ଲୋପ ପାଇ ନ ଥିଲା। ତେଣୁ ମୁଁ ଜନସଂସର୍ଗକୁ ଭୟ କରି ସର୍ବଦା ଅସଙ୍ଗ-ଭାବରେ ଗୁପ୍ତରୂପରେ ହିଁ ବିଚରଣ କରୁଛି ॥ ୧୫ ॥

ତସ୍ମାନ୍ନରୋଽସଙ୍ଗସୁସଙ୍ଗଜାତ-
ଜ୍ଞାନାସିନେହୈବ ବିବୃକ୍ଣମୋହଃ ।
ହରିଂ ତଦୀହାକଥନଶ୍ରୁତାଭ୍ୟାଂ
ଲବ୍ଧ୍ୱାସ୍ମୃତିର୍ଯାତ୍ୟତିପାରମଧ୍ୱନଃ ॥ ୧୬

ଏସବୁର ସାରାଂଶ ଏହି ଯେ, ବିରକ୍ତ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଜ୍ଞାନରୂପ ଖଡ୍‌ଗଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ହିଁ ନିଜର ମୋହବନ୍ଧନ କାଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା କଥନ ଓ ଶ୍ରବଣଫଳ କଲେ ଭଗବତ୍ ସ୍ମୃତି ଜାଗ୍ରତ ରହିବ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ସହଜରେ ସଂସାରମାର୍ଗକୁ ପାର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇପାରିବ ॥ ୧୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ
ବ୍ରାହ୍ମଣରହୂଗଣସଂବାଦେ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

~~ 0 ~~

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭବାରଣ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ରହୂଗଣଙ୍କର ସଂଶୟନାଶ

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ଦୁରତ୍ୟୟେଽଧ୍ୱନ୍ୟଜୟା ନିବେଶିତୋ
ରଜସ୍ତମଃସତ୍ତ୍ୱବିଭକ୍ତକର୍ମଦୃକ୍ ।
ସ ଏଷ ସାର୍ଥୋଽର୍ଥପରଃ ପରିଭ୍ରମନ୍
ଭବାଟବୀଂ ଯାତି ନ ଶର୍ମ ବିନ୍ଦତି ॥ ୧

ଜଡ଼ଭରତ କହିଚାଲିଲେ —ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଜୀବସମୁଦାୟ ହେଉଛନ୍ତି ସୁଖରୂପ ଧନରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ, ଦେଶଦେଶାନ୍ତର ବୁଲି ବେପାର କରୁଥିବା ବଣିକଦଳ ସହିତ ସମାନ । ମାୟା ଏହି ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଦୁସ୍ତର ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗରେ ଲଗାଇଦିଏ । ତେଣୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ ଭେଦରେ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ନାନା ପ୍ରକାର କର୍ମ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଏ । ସେହିସବୁ କର୍ମମାର୍ଗରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେମାନେ ଯାଇ ଭବାରଣ୍ୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସାରରୂପ ଅରଣ୍ୟରେ ପଶିଯାଆନ୍ତି । ସେହି ଅରଣ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ବି ଶାନ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ହେ ମହାରାଜ ! ଭବାରଣ୍ୟରେ ଛଅଜଣ ଡକାୟତ ରହିଥାନ୍ତି । ଏ ବଣିକଦଳର ମୁଖିଆ ବଡ଼ ଦୁଷ୍ଟ । ତା'ନେତୃତ୍ୱରେ ବଣିକମାନେ ଯେତେବେଳେ ଯାଇ ସଂସାରରୂପୀ ଅରଣ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି ଅରଣ୍ୟରେ ଥିବା ଡାକୁମାନେ ଆକ୍ରମଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଜିନିଷପତ୍ର ଲୁଟିନିଅନ୍ତି । ମେଣ୍ଢାପଲରେ ପଶି ଗଧିଆ ଯେପରି ମେଣ୍ଢାକୁ ଟାଣିନେଇ ପଳାଏ, ସଂସାର ବ୍ୟବସାୟରେ ଅସାବଧାନ ହୋଇ ଚାଲୁଥିବା ଜୀବର ଧନକୁ ତାରି ପାଖେ ପାଖେ ରହୁଥିବା ଶୃଗାଳମାନେ ସେହିପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଟାଣି ନେଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ସଂସାର ଅରଣ୍ୟଟା ହେଉଛି ବହୁ ବୃକ୍ଷ, ଲତା, ଗୁଳ୍ମ ଓ ତୃଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ନିବିଡ଼ ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟ । ସେଠାକାର ମଶା ଓ ଡାଆଁଶମାନେ ତାକୁ ଶାନ୍ତିରେ ରଖାଇ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ବେଳେ ବେଳେ ଗନ୍ଧର୍ବପୁର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତ, ବେଳେ ବେଳେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଗ୍ନି ପରି ହୋଇ ପିଶାଚ ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ ॥ ୩ ॥

ଯସ୍ୟାମିମେ ଷଣ୍ନରଦେବ ଦସ୍ୟବଃ
ସାର୍ଥଂ ବିଲୁମ୍ପନ୍ତି କୁନାୟକଂ ବଲାତ୍ ।
ଗୋମାୟବୋ ଯତ୍ର ହରନ୍ତି ସାର୍ଥିକଂ
ପ୍ରମତ୍ତମାବିଶ୍ୟ ଯଥୋରଣଂ ବୃକାଃ ॥ ୨

ପ୍ରଭୂତବୀରୁତ୍ତୃଣଗୁଲ୍ମଗହ୍ୱରେ
କଠୋରଦଂଶୈର୍ମଶକୈରୁପଦ୍ରୁତଃ ।
କ୍ୱଚିତ୍ତୁ ଗନ୍ଧର୍ବପୁରଂ ପ୍ରପଶ୍ୟତି
କ୍ୱଚିତ୍କ୍ୱଚିଚ୍ଚାଶୁରୟୋଲ୍ମୁକଗ୍ରହମ୍ ॥ ୩

ନିବାସତୋୟଦ୍ରବିଣାତ୍ମବୁଦ୍ଧି-
ସ୍ତତସ୍ତତୋ ଧାବତି ଭୋ ଅଟବ୍ୟାମ୍ ।
କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ବାତ୍ୟୋତ୍ଥିତପାଂସୁଧୂମ୍ରା
ଦିଶୋ ନ ଜାନାତି ରଜସ୍ୱଲାକ୍ଷଃ ॥ ୪

ଅଦୃଶ୍ୟଝିଲ୍ଲୀସ୍ୱନକର୍ଣ୍ଣଶୂଳ
ଉଲୂକବାଗ୍‌ଭିର୍ବ୍ୟଥିତାନ୍ତରାତ୍ମା ।
ଅପୁଣ୍ୟବୃକ୍ଷାନ୍ ଶ୍ରୟତେ କ୍ଷୁଧାର୍ଦ୍ଦିତୋ
ମରୀଚିତୋୟାନ୍ୟଭିଧାବତି କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୫

କ୍ୱଚିଦ୍ ବିତୋୟାଃ ସରିତୋଽଭିଯାତି
ପରସ୍ପରଂ ଚ୍ଛାଲଷତେ ନିରନ୍ଧଃ ।
ଆସାଦ୍ୟ ଦାବଂ କ୍ୱଚିଦଗ୍ନିତପ୍ତୋ
ନିର୍ବିଦ୍ୟତେ କ୍ୱ ଚ ଯକ୍ଷୈର୍ହୃତାସୁଃ ॥ ୬

ଶୂରୈର୍ହୃତସ୍ୱଃ କ୍ୱ ଚ ନିର୍ବିଣ୍ଣଚେତାଃ
ଶୋଚନ୍ ବିମୁହ୍ୟନ୍ନୁପଯାତି କଶ୍ମଳମ୍ ।
କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଗନ୍ଧର୍ବପୁରଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ
ପ୍ରମୋଦତେ ନିର୍ବୃତବନ୍ମୁହୂର୍ତ୍ତମ୍ ॥ ୭

ଚଲନ୍ କ୍ୱଚିତ୍‌କଣ୍ଟକଶର୍କରାଙ୍ଘ୍ରି-
ର୍ନଗାରୁରୁକ୍ଷୁର୍ବିମନା ଇବାସ୍ତେ ।
ପଦେ ପଦେଽଭ୍ୟନ୍ତରବହ୍ନିନାର୍ଦ୍ଦିତଃ
କୌଟୁମ୍ବିକଃ କ୍ରୁଧ୍ୟତି ବୈ ଜନାୟ ॥ ୮

କ୍ୱଚିନ୍ନିଗୀର୍ଣ୍ଣୋଽଜଗରାହିନା ଜନୋ
ନାବୈତି କିଞ୍ଚିଦ୍‌ବିପିନେଽପବିଦ୍ଧଃ ।
ଦଷ୍ଟଃ ସ୍ମ ଶେତେ କ୍ୱ ଚ ଦନ୍ଦଶୂକୈ-
ରନ୍ଧୋଽନ୍ଧକୂପେ ପତିତସ୍ତମିସ୍ରେ ॥ ୯

କର୍ହି ସ୍ମ ଚିତ୍‌କ୍ଷୁଦ୍ରରସାନ୍ ବିଚିନ୍ୱଂ-
ସ୍ତନ୍ମକ୍ଷିକାଭିର୍ବ୍ୟଥିତୋ ବିମାନଃ ।
ତତ୍ରାତିକୃଚ୍ଛ୍ରାତ୍ ପ୍ରତିଲବ୍ଧମାନୋ
ବଳାଦ୍ ବିଲୁମ୍ପନ୍ତ୍ୟଥ ତଂ ତତୋଽନ୍ୟେ ॥ ୧୦

ନିବାସସ୍ଥାନ, ଜଳ ଓ ଧନାଦିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ଏହି ଜୀବରୂପ ବଣିକମାନେ ସଂସାରବନରେ ଏଣେତେଣେ ଘୂରି ବୁଲନ୍ତି । ଏପରି ବୁଲୁ ବୁଲୁ ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଚକ୍ରବାତ (ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ) ମୁହଁରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ଚକ୍ରବାତ ଫଳରେ ଉଡ଼ୁଥିବା ଧୂଳିରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଧୂମାଳ ଦେଖାଯାଏ; ଆଖିରେ ବି ଧୂଳି ପଶିଯାଏ । ଏହା ଫଳରେ ଜୀବମାନେ ଦିଗଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଅବାଟରେ ପଶିଯାଆନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ସେହି ବନରେ କେତେବେଳେ ଝିଙ୍କାରିମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣକଟୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଭେ ତ, କେତେବେଳେ ପେଚ୍ଚାମାନଙ୍କର ରଡ଼ି ଶୁଭେ । ତାହା ଶୁଣି ଜୀବମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଯାଏ । ବେଳେ ବେଳେ ସେମାନେ କ୍ଷୁଧାରେ ଆତୁର ହୋଇ ବର୍ଜନୀୟ ବୃକ୍ଷ ପାଖକୁ ଦୌଡ଼ିଯାଆନ୍ତି; ବେଳେ ବେଳେ ଶୋଷରେ ଆଉଟୁପାଉଟୁ ହୋଇ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ପଛରେ ଧାଆଁନ୍ତି ॥ ୫ ॥ କେବେ ଶୁଖିଲା ନଈରେ ପଶି ପାଣି ଖୋଜନ୍ତି ତ, କେବେ ଭୋକଦାଉରେ ପରସ୍ପରକୁ ଖାଦ୍ୟ (ଭିକ) ମାଗନ୍ତି । କେଉଁଠି ବଣନିଆଁରେ ପଶି ଦୁଃଖ ପାଆନ୍ତି ତ, କେଉଁଠି ଯକ୍ଷମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ଦୁଃଖ ପାଆନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ବଳବାନ୍ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କର ଧନ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି; ତେଣୁ ଶୋକ ଓ ମୋହରେ ସେମାନଙ୍କର ଚେତା ବୁଡ଼ିଯାଏ । ବେଳେ ବେଳେ ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇ, ସବୁ ଦୁଃଖ ଭୁଲି କିଛି କ୍ଷଣ ପାଇଁ ଖୁସୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଦୂରପର୍ବତ ଦେଖି, ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, ସେଥିରେ ଚଢ଼ିଲେ କିଛି ମିଳିଯିବ । କିନ୍ତୁ ପର୍ବତପଥରେ ଚାଲିବାବେଳେ ପାଦରେ ଗୋଡ଼ି, ପଥର ରଗଡ଼ି ହୁଏ ଓ କଣ୍ଟା ଫୋଡ଼ି ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ପର୍ବତ ଚଢ଼ି ନ ପାରି ସେମାନେ ହତାଶ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏପଟେ କୁଟୁମ୍ବ ବଢ଼ି ଚାଲିଥାନ୍ତି; ସେପଟେ ଉଦରପୂରଣ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ନ ଥାଏ; ଫଳରେ ଅଶାନ୍ତି, କ୍ଷୁଧା ଓ ଅସନ୍ତୋଷରେ ସେମାନେ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବ ଓ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଉପରେ କଥା କଥାକେ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ କେବେ ଅଜଗର ସାପର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି, ସେମାନେ ଚେତା ହରାଇ ବଣରେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ପଡ଼ିରହନ୍ତି ତ, କେବେ କେବେ ବିଷାକ୍ତ ଜନ୍ତୁ କାମୁଡ଼ିଦେବାରୁ ବିଷପ୍ରଭାବରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଅନ୍ଧକୂପରେ (ଠକାମିରେ) ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ମହୁ ଖାଇବାଲୋଭରେ ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ମହୁଫେଣା ଭାଙ୍ଗି ଆଣିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମହୁମାଛିମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼େଇ ଗୋଡ଼େଇ ମାରନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଗର୍ବ-ଅଭିମାନ ଚୁରମାର ହୋଇଯାଏ । ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ମହୁ ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ବି ଅନ୍ୟ ବଳବାନ୍ ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ

କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଶୀତାତପବାତବର୍ଷ-
ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଂ କର୍ତ୍ତୁମନୀଶ ଆସ୍ତେ ।
କ୍ୱଚିନ୍ମିଥୋ ବିପଣନ୍ ଯଚ୍ଚ କିଞ୍ଚିଦ୍
ବିଦ୍ୱେଷମୃଚ୍ଛତ୍ୟୁତ ବିତ୍ତଶାଠ୍ୟାତ୍ ॥ ୧୧

କ୍ୱଚିତ୍ କ୍ୱଚିତ୍ କ୍ଷୀଣଧନସ୍ତୁ ତସ୍ମିନ୍
ଶଯ୍ୟାସନସ୍ଥାନବିହାରହୀନଃ ।
ଯାଚନ୍ ପରାଦପ୍ରତିଲବ୍ଧକାମଃ
ପାରକ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର୍ଲଭତେଽବମାନମ୍ ॥ ୧୨

ଅନ୍ୟୋନ୍ୟବିତ୍ତବ୍ୟତିଷଙ୍ଗବୃଦ୍ଧ-
ବୈରାନୁବନ୍ଧୋ ବିବହନ୍ମିଥଶ୍ଚ ।
ଅଧ୍ୱନ୍ୟମୁଷ୍ମିନ୍ନୁରୁକୃଚ୍ଛ୍ରବିତ୍ତ-
ବାଧୋପସର୍ଗୈର୍ବିହରନ୍ ବିପନ୍ନଃ ॥ ୧୩

ତାଂସ୍ତାନ୍ ବିପନ୍ନାନ୍ ସ ହି ତତ୍ର ତତ୍ର
ବିହାୟ ଜାତଂ ପରିଗୃହ୍ୟ ସାର୍ଥଃ ।
ଆବର୍ତ୍ତତେଽଦ୍ୟାପି ନ କଶ୍ଚିଦତ୍ର
ବୀରାଧ୍ୱନଃ ପାରମୁପୈତି ଯୋଗମ୍ ॥ ୧୪

ମନସ୍ୱିନୋ ନିର୍ଜିତଦିଗ୍ଗଜେନ୍ଦ୍ରା
ମମେତି ସର୍ବେ ଭୁବି ବଦ୍ଧବୈରାଃ ।
ମୃଧେ ଶୟୀରନ୍ ନ ତୁ ତଦ୍ବ୍ରଜନ୍ତି
ଯନ୍ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡୋ ଗତବୈରୋଽଭିଯାତି ॥ ୧୫

ପ୍ରସଜ୍ଜତି କ୍ୱାପି ଲତାଭୁଜାଶ୍ରୟ-
ସ୍ତଦାଶ୍ରୟାବ୍ୟକ୍ତପଦଦ୍ୱିଜସ୍ପୃହଃ ।
କ୍ୱଚିତ୍ କଦାଚିଦ୍ଧରିଚକ୍ରତସ୍ତ୍ରସନ୍
ସଖ୍ୟଂ ବିଧତ୍ତେ ବକକଙ୍କଗୃଧ୍ରୈଃ ॥ ୧୬

ତୈର୍ବଞ୍ଚିତୋ ହଂସକୁଳଂ ସମାବିଶ-
ନ୍ନରୋଚୟନ୍ ଶୀଳମୁପୈତି ବାନରାନ୍ ।

ସେତକ ଛଡ଼ାଇନିଅନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ଶୀତ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ, ଝଡ଼ତୋଫାନ ଓ ବର୍ଷା ହେତୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି । ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ବଣିଜ ବେପାର କରି ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଧନଲୋଭରେ ଅନ୍ୟକୁ ଠକିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା ବି ବଢ଼ିଯାଏ ॥ ୧୧ ॥ ସଂସାରବନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ବେଳେ ବେଳେ ଜୀବର ଉପାର୍ଜିତ ଧନ ସରିଯାଏ । ଖଟପଲଙ୍କ, ଆସନ, ଯାନବାହନ ଓ ଗୃହ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ପରକୁ ମାଗିଯାଚି ଚଳିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ମାଗିବା ସତ୍ତ୍ୱେ କିଛି ନ ମିଳିଲେ, ମନଦୁଃଖ ହୁଏ ଏବଂ ପରଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରତି ମନ ବଳାଇବାରୁ ସେ ନାନା ଅପମାନ ମଧ୍ୟ ପାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସଂସାରବନରେ ଏପରି ଚଳୁ ଚଳୁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାବହାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେତୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱେଷଭାବ ବଢ଼ିଯାଏ । ତଥାପି ସେହି ବେପାରୀମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ବହୁଧନ ବ୍ୟୟ ହୁଏ ଓ ଶାରୀରିକ କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ । ବାରମ୍ବାର ଏହିପରି ନାନା ସଂକଟରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ସେମାନେ ମୃତବତ୍ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ସଂସାରବନର ସାଥୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ମରିଯାଏ, ତାକୁ ସେଇଠି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଧନ୍ଦାରେ ଆଗେଇ ଚାଲନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ହେ ବୀରବର ! ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ହେଲେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ଆସିଥିବା ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଯାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି, କି ସଂକଟମୟ ସଂସାରମାର୍ଗ ପାରି ହୋଇ ପରମାନନ୍ଦମୟ ଯୋଗମାର୍ଗର ଶରଣ ନେଇନାହାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦିଗପାଳମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିସାରିଥିବା ଧୀର-ବୀରପୁରୁଷମାନେ ବି ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଭୂଭାଗକୁ ନେଇ ଏବଂ 'ଏହା ମୋର' ବୋଲି ଅଭିମାନ କରି, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବୈରଭାବ ବଢ଼ାଇ ରଣଭୂମିରେ ଯୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସେହି ଅବିନାଶୀ ପଦ ମିଳେ ନାହିଁ, ଯାହା କି ବୈରହୀନ ପରମହଂସମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ମିଳିଯାଇଥାଏ ॥ ୧୫ ॥

ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ବାଟବଣା ହୋଇ ବୁଲୁଥିବା ବେପାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ଲତା-ଡାଳର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ଏବଂ ସେଥିରେ ରହୁଥିବା ମଧୁରଭାଷୀ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ମୋହରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ, ବେଳେ ବେଳେ ସିଂହମାନଙ୍କୁ ଭୟ କରି ସେ ଶାଗୁଣା, ବଗ ଓ କଙ୍କମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେମ କରେ ॥ ୧୬ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତାରିତ ହୋଇ ଅବଶ୍ୟ ସେ ହଂସମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶିବାକୁ ଚାହେଁ, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଚାରବ୍ୟବହାର ସୁହାଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ

ତଜ୍ଜାତିରାସେନ ସୁନିର୍ବୃତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ
ପରସ୍ପରୋଦ୍‌ବୀକ୍ଷଣବିସ୍ମୃତାବଧିଃ ॥ ୧୭

ଦ୍ରୁମେଷୁ ରଂସ୍ୟନ୍ ସୁତଦାରବତ୍ସଲୋ
ବ୍ୟବାୟଦୀନୋ ବିବଶଃ ସ୍ୱବନ୍ଧନେ ।
କ୍ୱଚିତ୍ ପ୍ରମାଦାଦ୍ ଗିରିକନ୍ଦରେ ପତନ୍
ବଲ୍ଲୀଂ ଗୃହୀତ୍ୱା ଗଜଭୀତ ଆସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୮

ଅତଃ କଥଞ୍ଚିତ୍ସ ବିମୁକ୍ତ ଆପଦଃ
ପୁନଶ୍ଚ ସାର୍ଥଂ ପ୍ରବିଶତ୍ୟରିନ୍ଦମ ।
ଅଧ୍ୱନ୍ୟମୁଷ୍ମିନ୍ନଜୟା ନିବେଶିତୋ
ଭ୍ରମଞ୍ଜନୋଽଦ୍ୟାପି ନ ବେଦ କଶ୍ଚନ ॥ ୧୯

ରହୂଗଣ ତ୍ୱମପି ହ୍ୟଧ୍ୱନୋଽସ୍ୟ
ସଂନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡଃ କୃତଭୂତମୈତ୍ରଃ ।
ଅସଜ୍ଜିତାତ୍ମା ହରିସେବୟା ଶିତଂ
ଜ୍ଞାନାସିମାଦାୟ ତରାତିପାରମ୍ ॥ ୨୦

ରାଜୋବାଚ

ଅହୋ ନୃଜନ୍ମାଖିଳଜନ୍ମଶୋଭନଂ
କିଂ ଜନ୍ମଭିସ୍ତ୍ୱପରୈରପ୍ୟମୁଷ୍ମିନ୍ ।
ନ ଯଦ୍ଧୃଷୀକେଶଯଶଃକୃତାତ୍ମନାଂ
ମହାତ୍ମନାଂ ବଃ ପ୍ରଚୁରଃ ସମାଗମଃ ॥ ୨୧

ନ ହ୍ୟଦ୍ଭୁତଂ ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାବ୍ଜରେଣୁଭି-
ର୍ହତାଂହସୋ ଭକ୍ତିରଧୋକ୍ଷଜେଽମଳା ।
ମୌହୂର୍ତିକାଦ୍ୟସ୍ୟ ସମାଗମାଚ୍ଚ ମେ
ଦୁସ୍ତର୍କମୂଳୋଽପହତୋଽବିବେକଃ ॥ ୨୨

ନମୋ ମହଦ୍‌ଭ୍ୟୋଽସ୍ତୁ ନମଃ ଶିଶୁଭ୍ୟୋ
ନମୋ ଯୁବଭ୍ୟୋ ନମ ଆ ବଟୁଭ୍ୟଃ ।

ସେ ବାନରମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳାମିଶା କରେ । ଏପରି ଲୋକେ ବାନରମାନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟସୁଖରେ ରତ ହୁଅନ୍ତି; ବିଷୟଭୋଗ ଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତୃପ୍ତି କରିବାରେ ଲାଗିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଆରେକର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ନିଜ ଆୟୁର ଅବଧି ଯେ କେତେ, ତାହା ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସଂସାରବନର ବୃକ୍ଷଡାଳରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରି ସେମାନେ ପୁତ୍ର ଓ ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ନେହପାଶରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କାମବାସନା ଏତେ ବଢ଼ିଯାଏ ଯେ, ନାନାପ୍ରକାର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ପାଇ ମଧ୍ୟ ଦାମ୍ପତ୍ୟବନ୍ଧନ କାଟିଦେବାକୁ ସେମାନେ ସାହସ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବେଳେ ବେଳେ ଅସାବଧାନତାବଶତଃ ପର୍ବତଗୁମ୍ଫା ଉପରେ ଖସିପଡ଼ନ୍ତି ଓ ଗୁମ୍ଫାରେ ରହୁଥିବା ହାତୀଭୟରେ କୌଣସି ଲତାକୁ ଧରି ଝୁଲିରହନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁଦମନ ! ଯଦି ସେହି ବିପଦରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ରକ୍ଷା ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ସେମାନେ ଆସି ନିଜ ଦଳ ସହିତ ମିଶିଯାଆନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମାୟାର ପ୍ରେରଣାରେ ଥରେ ଏହି ସଂସାରମାର୍ଗରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ସେ ବାଟବଣା ହୋଇ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର ପରମ ପୁରୁଷାର୍ଥ ଯେ କଣ, ତାହା ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ରହୂଗଣ ! ଆପଣ ବି ଏହି ମାର୍ଗରେ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏଥର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା କାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୁହୃଦ୍ (ବନ୍ଧୁ) ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇଯାଇ, ଭଗବତ୍ ସେବାଦ୍ୱାରା ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଖଡ୍‌ଗ ଧରି ଏହି ମାର୍ଗକୁ ପାରି ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥

ରାଜା ରହୂଗଣ କହିଲେ—ଆହା ! ସବୁ ଯୋନି ମଧ୍ୟରେ ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ଯୋନି ହିଁ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକରେ ମିଳୁଥିବା ଦେବାଦି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜନ୍ମରେ ବା ଲାଭ କଣ ! ସେଠାରେ ତ ଭଗବାନ୍ ହୃଷୀକେଶଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶରେ ଶୁଦ୍ଧ-ଅନ୍ତଃକରଣ ହୋଇଥିବା ଆପଣଙ୍କ ପରି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟରୂପେ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଧୂଳି ସେବନ କରି ଯାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାପତାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେହି ମହାନୁଭବଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତି ହେବା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଏହି ଦିଘଡ଼ିର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଫଳରେ ମୋର ସକଳ କୁତର୍କମୂଳକ ଅଜ୍ଞାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ସେମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର; ଯେଉଁମାନେ ଶିଶୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର; ଯେଉଁମାନେ ଯୁବକ, ସେମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର;

ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଗାମବଧୂତଲିଙ୍ଗା-
ଶ୍ଚରନ୍ତି ତେଭ୍ୟଃ ଶିବମସ୍ତୁ ରାଜ୍ଞାମ୍ ॥ ୨୩

ଯେଉଁମାନେ ବାଳକ, ସେମାନଙ୍କୁ ବି ନମସ୍କାର । ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଅବଧୂତବେଶରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋ ପରି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ-ଉନ୍ମତ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟେବମୁତ୍ତରାମାତଃ ସ ବୈ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିସୁତଃ ସିନ୍ଧୁପତୟ ଆତ୍ମସତତ୍ତ୍ୱଂ ବିଗଣୟତଃ ପରାନୁଭାବଃ ପରମକାରୁଣିକତୟୋପଦିଶ୍ୟ ରହୂଗଣେନ ସକରୁଣମଭିବନ୍ଦିତଚରଣ ଆପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଣ୍ଣବ ଇବ ନିଭୃତକରଣୋର୍ମ୍ୟାଶୟୋ ଧରଣିମିମାଂ ବିଚଚାର ॥ ୨୪ ॥ ସୌବୀରପତିରପି ସୁଜନସମବଗତପରମାତ୍ମସତତ୍ତ୍ୱ ଆତ୍ମନ୍ୟବିଦ୍ୟାଧ୍ୟାରୋପିତାଂ ଚ ଦେହାତ୍ମମତିଂ ବିସସର୍ଜ । ଏବଂ ହି ନୃପ ଭଗବଦାଶ୍ରିତାଶ୍ରିତାନୁଭାବଃ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଥିଲେ—ହେ ଉତ୍ତରାନନ୍ଦନ ! ସେହି ପରମ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିପୁତ୍ର ତାହାଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଥିବା ସିନ୍ଧୁନରେଶ ରହୂଗଣଙ୍କ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ କରୁଣାବଶ ହୋଇ ଏହିପରି ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ରାଜା ରହୂଗଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୈନ୍ୟଭାବରେ ତାହାଙ୍କର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କଲେ । ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଭରତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୁଦ୍ର ପରି ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ତଥା ଉପରତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କଲେ ॥ ୨୪ ॥ ତାହାଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗରୁ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସୌବୀରପତି ରହୂଗଣ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ଆରୋପଣ କରିଥିବା ଦେହାତ୍ମବୁଦ୍ଧି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ । ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁମାନେ ଭଗବଦାଶ୍ରିତ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହୋଇଯାଏ । ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆଉ ଅବିଦ୍ୟା ରହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥

ରାଜୋବାଚ

ଯୋ ହ ବା ଇହ ବହୁବିଦା ମହାଭାଗବତ ତ୍ୱୟାଭିହିତଃ ପରୋକ୍ଷେଣ ବଚସା ଜୀବଲୋକଭବାଧ୍ୱା ସ ହ୍ୟାର୍ଯ୍ୟମନୀଷୟା କଳ୍ପିତବିଷୟୋ ନାଞ୍ଜସାବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନଲୋକସମଧିଗମଃ । ଅଥ ତଦେବୈତଦ୍ଦୁରବଗମଂ ସମବେତାନୁକଳ୍ପେନ ନିର୍ଦ୍ଦିଶ୍ୟତାମିତି ॥ ୨୬ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ହେ ମହାଭାଗବତ ମୁନିଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ବିଦ୍ୱାନ୍ । ଆପଣ ରୂପକାଦିଦ୍ୱାରା ପରୋକ୍ଷରୂପରେ ଜୀବମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସଂସାରରୂପ ମାର୍ଗ ବା ଅରଣ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ସେହି କଳ୍ପନା ବିବେକୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ । ତାହା ଅଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଏହି ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ବିଷୟଟି ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ସରଳଭାବରେ ଖୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭବାରଣ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ

ସ ହୋବାଚ

ଯ ଏଷ ଦେହାତ୍ମମାନିନାଂ ସତ୍ତ୍ୱାଦିଗୁଣବିଶେଷବିକଳ୍ପିତକୁଶଳାକୁଶଳସମବହାରବିନିର୍ମିତବିବିଧଦେହାବଳିଭିର୍ବିୟୋଗସଂୟୋଗାଦ୍ୟନାଦିସଂସାରାନୁଭବସ୍ୟ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଥିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଦେହାଭିମାନୀ ଜୀବମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣଭେଦରେ ଶୁଭ, ଅଶୁଭ ଓ ମିଶ୍ର—ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର କର୍ମ ହୋଇଥାଏ । ଜୀବ ସେହିସବୁ କର୍ମଦ୍ୱାରା ହିଁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ନାନା ପ୍ରକାର ଶରୀର ପାଇଥାଏ; ତାକୁ ସେହି ଶରୀର ସହିତ ହେଉଥିବା ସଂଯୋଗ-ବିୟୋଗରୂପ ଅନାଦି ସଂସାରରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ । ସେହି ସଂସାରର ଅନୁଭବ ଲାଭ କରିବା

ଦ୍ୱାରଭୂତେନ ଷଡ଼ିନ୍ଦ୍ରିୟବର୍ଗେଣ ତସ୍ମିନ୍ ଦୁର୍ଗାଧ୍ୱବଦସୁଗମେଽଧ୍ୱନ୍ୟାପତିତ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋର୍ବିଶବର୍ତ୍ତିନ୍ୟା ମାୟୟା ଜୀବଲୋକୋଽୟଂ ଯଥା ବଣିକ୍‌ସାର୍ଥୋଽର୍ଥପରଃ ସ୍ୱଦେହନିଷ୍ପାଦିତକର୍ମାନୁଭବଃ ଶ୍ମଶାନବଦଶିବତମାୟାଂ ସଂସାରାଟବ୍ୟାଂ ଗତୋ ନାଦ୍ୟାପି ବିଫଳବହୁପ୍ରତିଯୋଗେହସ୍ତତାପୋପଶମନୀଂ ହରିଗୁରୁ-ଚରଣାରବିନ୍ଦମଧୁକରାନୁପଦବୀମବରୁନ୍ଧେ ଯସ୍ୟାମୁ ହ ବା ଏତେ ଷଡ଼ିନ୍ଦ୍ରିୟନାମାନଃ କର୍ମଣା ଦସ୍ୟବ ଏବ ତେ ॥ ୧ ॥ ତଦ୍‌ଯଥା ପୁରୁଷସ୍ୟ ଧନଂ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିଦ୍ଧର୍ମୌପୟିକଂ ବହୁକୃଚ୍ଛ୍ରାଧିଗତଂ ସାକ୍ଷାତ୍ପରମପୁରୁଷାରାଧନଲକ୍ଷଣୋ ଯୋଽସୌ ଧର୍ମସ୍ତଂ ତୁ ସାମ୍ପରାୟ ଉଦାହରନ୍ତି । ତଦ୍ଧର୍ମ୍ୟଂ ଧନଂ ଦର୍ଶନସ୍ପର୍ଶନଶ୍ରବଣାସ୍ୱାଦନାବଘ୍ରାଣସଙ୍କଳ୍ପବ୍ୟବସାୟ-ଗୃହଗ୍ରାମ୍ୟୋପଭୋଗେନ କୁନାଥସ୍ୟାଜିତାତ୍ମନୋ ଯଥା ସାର୍ଥସ୍ୟ ବିଲୁମ୍ପନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଅଥ ଚ ଯତ୍ର କୌଟୁମ୍ବିକା ଦାରାପତ୍ୟାଦୟୋ ନାମ୍ନା କର୍ମଣା ବୃକସୃଗାଳା ଏବାନିଚ୍ଛତୋଽପି କଦର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବିନ ଉରଣକବତ୍‌ସଂରକ୍ଷ୍ୟମାଣଂ ମିଷତୋଽପି ହରନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ନିମନ୍ତେ ଜୀବର ଛଅଗୋଟି ଦ୍ୱାର ଥାଏ; ସେହି ଛଅଟି ଦ୍ୱାର ହେଲା—ମନ ଓ ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ। ସେହିମାନଙ୍କର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜୀବ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ଭୟଙ୍କର ସଂସାରପଥରେ ଘୂରିବୁଲେ। ଧନଲୋଭୀ ବେପାରୀମାନେ ଧନଲୋଭରେ ଭୟଙ୍କର ଅରଣ୍ୟରେ ଭ୍ରମିବା ପରି, ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ ମାୟାର ପ୍ରେରଣାରେ ଜୀବ ଘୋର ଦୁର୍ଗମ ମାର୍ଗରେ ପଡ଼ି ସଂସାରରୂପୀ ଅରଣ୍ୟରେ (ଭବାରଣ୍ୟରେ) ପଶିଯାଏ। ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟ ହେଉଛି ଶ୍ମଶାନ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶୁଭ। ସେହି ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲି ବୁଲି ଜୀବକୁ ତାର କୃତକର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ। ସଂସାରରେ ଘଟୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବିଘ୍ନ ହେତୁ ତାକୁ ତାର ଉଦ୍ୟମରେ ସଫଳତା ମିଳେ ନାହିଁ। ତଥାପି ସେ ଶ୍ରୀହରି ଏବଂ ଶ୍ରୀଗୁରୁଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ-ମକରନ୍ଦର ରସିକ ଭକ୍ତରୂପୀ ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ମାର୍ଗ କି ଜୀବର ଶ୍ରମ ଦୂର କରିଦେଇଥାଏ। ଏହି ସଂସାରରୂପୀ ଅରଣ୍ୟରେ ମନ ସମେତ ଛଅ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଛଅ ଜଣ ଡକାୟତଙ୍କ ପରି ॥ ୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ବହୁ କଷ୍ଟ କରି ଯେଉଁ ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରେ, ତାହାକୁ ଧର୍ମମାର୍ଗରେ ଉପଯୋଗ କରାଯିବା ଉଚିତ; ସେହି ଧର୍ମ ଯଦି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ପରମପୁରୁଷଙ୍କ ଆରାଧନାରୂପେ କରାଯାଉଥାଏ, ତେବେ ତାହା ପରଲୋକରେ ମୁକ୍ତିର ହେତୁ ହୋଇଯାଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ସାରଥି ଅବିବେକୀ ଏବଂ ଯାହାର ମନ ଅସଂଯତ, ତାହାର ଧର୍ମୋପଯୋଗୀ ଧନକୁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଛଅ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଦର୍ଶନ, ସ୍ପର୍ଶନ, ଶ୍ରବଣ, ସ୍ୱାଦଗ୍ରହଣ, ଆଘ୍ରାଣ, ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ-କ୍ରିୟା ଓ ନିର୍ଣ୍ଣୟକାରିଣୀ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ବିଷୟଭୋଗରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ଠିକ୍ ସେହିପରି ଲୁଟି ନିଅନ୍ତି, ଯେପରି କି ଅସାଧୁ ମୁଖିଆର ଅନୁସରଣ କରି ବାଣିଜ୍ୟ ବ୍ୟବସାୟ ପାଇଁ ଯାଉଥିବା ଅସାବଧାନ ବେପାରୀମାନଙ୍କର ଧନକୁ ବାଟରେ ଗ୍ରେର-ଡକାୟତମାନେ ଲୁଟି ନିଅନ୍ତି ॥ ୨ ॥ କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ଏହି ସଂସାରରେ ରହୁଥିବା ସେମାନଙ୍କର କୁଟୁମ୍ବଲୋକେ ବି ନିଜକୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରାଦି କହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗଧିଆ-ବିଲୁଆଙ୍କ ପରି କର୍ମ କରନ୍ତି। ସେମାନେ ସେହି ଅର୍ଥଲୋଲୁପର ଧନକୁ ସେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ, ସେ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ବି, ଗଧିଆ ମେଣ୍ଢାପଲରୁ ମେଣ୍ଢା ଝାମ୍ପିନେଲା ପରି ଝାମ୍ପିନିଅନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ଯଥା ହ୍ୟନୁବତ୍ସରଂ କୃଷ୍ୟମାଣମପ୍ୟଦଗ୍ଧବୀଜଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ପୁନରେବାବପନକାଳେ ଗୁଳ୍ମତୃଣବୀରୁଦ୍ଭିର୍ଗହ୍ୱରମିବ ଭବତ୍ୟେବମେବ ଗୃହାଶ୍ରମଃ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରଂ ଯସ୍ମିନ୍ନ ହି କର୍ମାଣ୍ୟୁତ୍ସୀଦନ୍ତି ଯଦୟଂ କାମକରଣ୍ଡ ଏଷ ଆବସଥଃ ॥ ୪ ॥

ତତ୍ର ଗତୋ ଦଂଶମଶକସମାପସଦୈର୍ମନୁଜୈଃ ଶଲଭଶକୁନ୍ତତସ୍କରମୂଷକାଦିଭିରୁପରୁଧ୍ୟମାନବହିଃପ୍ରାଣଃ କ୍ୱଚିତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତମାନୋଽସ୍ମିନ୍ନଧ୍ୱନ୍ୟବିଦ୍ୟାକାମକର୍ମଭିରୁପରକ୍ତମନସାନୁପପନ୍ନାର୍ଥଂ ନରଲୋକଂ ଗନ୍ଧର୍ବନଗରମୁପପନ୍ନମିତି ମିଥ୍ୟାଦୃଷ୍ଟିରନୁପଶ୍ୟତି ॥ ୫ ॥ ତତ୍ର ଚ କ୍ୱଚିଦାତପୋଦକନିଭାନ୍ ବିଷୟାନୁପଧାବତି ପାନଭୋଜନବ୍ୟବାୟାଦିବ୍ୟସନଲୋଲୁପଃ ॥ ୬ ॥ କ୍ୱଚିଚ୍ଚାଶେଷଦୋଷନିଷଦନଂ ପୁରୀଷବିଶେଷଂ ତଦ୍ୱର୍ଣ୍ଣଗୁଣନିର୍ମିତମତିଃ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୁପାଦିତ୍ସତ୍ୟଗ୍ନିକାମକାତର ଇବୋଲ୍ମୁକପିଶାଚମ୍ ॥ ୭ ॥ ଅଥ କଦାଚିନ୍ନିବାସପାନୀୟଦ୍ରବିଣାଦ୍ୟନେକାତ୍ମୋପଜୀବନାଭିନିବେଶ ଏତସ୍ୟାଂ ସଂସାରାଟବ୍ୟାମିତସ୍ତତଃ ପରିଧାବତି ॥ ୮ ॥ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ବାତ୍ୟୌପମ୍ୟୟା ପ୍ରମଦୟାଽଽରୋହମାରୋପିତସ୍ତତ୍କାଳରଜସା ରଜନୀଭୂତ ଇବାସାଧୁମର୍ଯ୍ୟାଦୋ ରଜସ୍ୱଲାକ୍ଷୋଽପି ଦିଗ୍ଦେବତା ଅତିରଜସ୍ୱଲମତିର୍ନ ବିଜାନାତି ॥ ୯ ॥ କ୍ୱଚିତ୍ ସକୃଦବଗତବିଷୟବୈତଥ୍ୟଃ ସ୍ୱୟଂ ପରାଭିଧ୍ୟାନେନ ବିଭ୍ରଂଶିତସ୍ମୃତିସ୍ତୟୈବ ମରୀଚିତୋୟପ୍ରାୟାଂସ୍ତାନେବାଭିଧାବତି ॥ ୧୦ ॥

ଗୃହଜମିରେ ନାନାପ୍ରକାର ଗୁଳ୍ମ-ତୃଣର ମଞ୍ଜି ପଡ଼ିଥାଏ। ଯଦି ପ୍ରତିବର୍ଷ ଜମିରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ସେସବୁକୁ ପୋଡ଼ିଦିଆ ନ ଯାଏ, ତେବେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ହଳ କଲେ ମଧ୍ୟ ସମୟାନୁସାରେ ସେଥିରେ ଗୁଳ୍ମଲତା ଓ ଘାସ ଉଠି ଅତି ଘଞ୍ଚ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରୂପ କର୍ମଭୂମି ହେଉଛି କାମନାର ଏକ ପେଡ଼ି। କାମନା ତ୍ୟାଗ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି କର୍ମଭୂମିରେ କେବେ ବି କର୍ମମାନଙ୍କର ମୂଳ ଉଚ୍ଛେଦ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଆସକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟର ଧନରୂପୀ ବାହ୍ୟ ପ୍ରାଣ ମଶା-ଡାଆଁଶ ପରି ନୀଚ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତଥା ଗ୍ରେର, ତସ୍କର, ପଙ୍ଗପାଳ, ମୂଷା ଓ କ୍ଷତିକାରକ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥାଏ। ଏହି ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ମନୁଷ୍ୟ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ଅବିଦ୍ୟା, କାମନା ତଥା କର୍ମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଳୁଷିତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଚିତ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିଦୋଷ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ଗନ୍ଧର୍ବଲୋକ ପରି ଅସତ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଦିଏ ॥ ୫ ॥ ପୁଣି ଭୋଜନ, ପାନ ଓ ସ୍ତ୍ରୀସଂସର୍ଗ ଆଦି ବ୍ୟସନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇ ସେ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ସଦୃଶ ମିଥ୍ୟା ବିଷୟ ପଛରେ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୬ ॥ ବଣର ଶୀତକାକରରେ ଥରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ନିଆଁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ, ଡାଆଣୀନିଆଁକୁ ସତ ନିଆଁ ଭାବି ତା' ଆଡ଼କୁ ଦୌଡ଼େ, ବୁଦ୍ଧି ରଜୋଗୁଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଯିବା ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଏହି ସଂସାରରେ ଅଗ୍ନିର ମଳସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସକଳ ଅନର୍ଥର ମୂଳ ସୁନା (ଧନସମ୍ପଦ) ପ୍ରତି ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ସୁନା ପଛରେ ଧାଏଁ ॥ ୭ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ଶରୀରକୁ ଜୀବିତ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟ ଗୃହ, ଅନ୍ନ, ଜଳ ଓ ଧନସମ୍ପଦ ଆଦି ପଛରେ ଧାଏଁ ॥ ୮ ॥ ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛି ଏକ ଧୂଳିଝଡ଼ ପରି; ସେ ପୁରୁଷ ଆଖିରେ ଧୂଳି ଭର୍ତ୍ତି କରିଦିଏ। ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତେବେଳେ ତାକୁ ନିଜ କୋଳରେ ବସାଇଦିଏ, ସେତେବେଳେ ସେ କାମାନ୍ଧ ହୋଇ ସତ୍ପୁରୁଷର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଭୁଲିଯାଏ। ତା' ଆଖିରେ ରଜୋଗୁଣର ଧୂଳି ଭରି ହୋଇଯିବାରୁ ତାର ବୁଦ୍ଧି ଏପରି ମଳିନ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ସେ ତା'କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ଦିଗଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯାଏ ॥ ୯ ॥ ମନୁଷ୍ୟ କେବେ କିପରି ଥରେଅଧେ ବିଷୟର ମିଥ୍ୟାତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିପକାଏ; କିନ୍ତୁ ଅନାଦି କାଳରୁ ସେ ଦେହ ପ୍ରତି ଆତ୍ମବୁଦ୍ଧି ରଖିଥିବାରୁ ତାର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ; ତେଣୁ ସେ ମରୁମରୀଚିକାତୁଲ୍ୟ ବିଷୟ ପଛରେ ହିଁ ଧାବମାନ

କ୍ୱଚିଦୁଲୂକଝିଲ୍ଲୀସ୍ୱନବଦତିପରୁଷରଭସାଟୋପଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଂ ପରୋକ୍ଷଂ ବା ରିପୁରାଜକୁଲନିର୍ଭର୍ତ୍ସିତେନାତିବ୍ୟଥିତ-କର୍ଣ୍ଣମୂଳହୃଦୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ସ ଯଦା ଦୁଗ୍ଧପୂର୍ବସୁକୃତସ୍ତଦା କାରସ୍କରକାକତୁଣ୍ଡା-ଦ୍ୟପୁଣ୍ୟଦ୍ରୁମଲତାବିଷୋଦପାନବଦୁଭୟାର୍ଥଶୂନ୍ୟଦ୍ରବିଣାଞ୍ଜୀ-ବନ୍ମୃତାନ୍ ସ୍ୱୟଂ ଜୀବନ୍ମ୍ରିୟମାଣ ଉପଧାବତି ॥ ୧୨ ॥ ଏକଦାସତ୍ପ୍ରସଙ୍ଗାନ୍ନିକୃତମତିର୍ବ୍ୟୁଦକସ୍ରୋତଃସ୍ଖଲନବଦୁ-ଭୟତୋଽପି ଦୁଃଖଦଂ ପାଖଣ୍ଡମଭିଯାତି ॥ ୧୩ ॥ ଯଦା ତୁ ପରବାଧୟାନ୍ଧ ଆତ୍ମନେ ନୋପନମତି ତଦା ହି ପିତୃପୁତ୍ରବର୍ହିଷ୍ମତଃ ପିତୃପୁତ୍ରାନ୍ ବା ସ ଖଲୁ ଭକ୍ଷୟତି ॥ ୧୪ ॥ କ୍ୱଚିଦାସାଦ୍ୟ ଗୃହଂ ଦାବବତ୍ପ୍ରିୟାର୍ଥବିଧୁରମସୁଖୋଦର୍କଂ ଶୋକାଗ୍ନିନା ଦହ୍ୟମାନୋ ଭୃଶଂ ନିର୍ବେଦମୁପଗଚ୍ଛତି ॥ ୧୫ ॥ କ୍ୱଚିତ୍ କାଳବିଷମିତରାଜକୁଳରକ୍ଷସାପହୃତପ୍ରିୟତମଧନାସୁଃ-ପ୍ରମୃତକ ଇବ ବିଗତଜୀବଲକ୍ଷଣ ଆସ୍ତେ ॥ ୧୬ ॥ କଦାଚିନ୍ମନୋରଥୋପଗତପିତୃପିତାମହାଦ୍ୟସତ୍ସଦିତି ସ୍ୱପ୍ନ-ନିର୍ବୃତିଲକ୍ଷଣମନୁଭବତି ॥ ୧୭ ॥ କ୍ୱଚିଦ୍ ଗୃହାଶ୍ରମକର୍ମ-

ହୁଏ ॥ ୧୦ ॥ ସଂସାରଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ କେବେ ପେଚ୍ଚାରଡ଼ି ସମାନ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭୟଙ୍କର ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ତ, କେବେ ଝିଙ୍କାରିଶବ୍ଦ ସମାନ ରାଜାଙ୍କର ପରୋକ୍ଷ କଠୋର ତଥା ହୃଦୟବିଦାରକ ଭର୍ତ୍ସନା-ଧମକ ଶୁଣି ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୧ ॥

ପୂର୍ବପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲେ ସେ ଏହି ଅରଣ୍ୟରେ ଜୀଇଁ ଥାଉ ଥାଉ ମୃତମନୁଷ୍ୟ ପରି ହୋଇଯାଏ। ଯେଉଁ ପାପୀମାନେ ବିଷକେନ୍ଦୁ ପରି, ବିଷାକ୍ତ ଲତାଗୁଳ୍ମ ପରି ତଥା ବିଷକୁଣ୍ଡ ପରି ଅଟନ୍ତି, ପୁଣି ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଧନ ଇହଲୋକରେ କିମ୍ବା ପରଲୋକରେ କୌଣସି କର୍ମରେ ଲାଗେ ନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟ ଯାଇ ସେହି କୃପଣମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ ॥ ୧୨ ॥ ଏହି ଅରଣ୍ୟରେ ବେଳେ ବେଳେ ଅସତ୍ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ସେ ପାଷଣ୍ଡମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବିନୀତ ହୋଇ ସାହାଯ୍ୟ ମାଗେ। ତେଣୁ ତା' ଅବସ୍ଥା ଶୁଖିଲାନଦୀରେ ଗ୍ରୁଲୁ ଗ୍ରୁଲୁ ତଳେ ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ି ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଯାଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ପରି ହୋଇଯାଏ (ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣି ତ ମିଳେ ନାହିଁ, ବରଂ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ)। ସେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟଲୋକରେ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିବା ପାଷଣ୍ଡତାକୁ ଆଦରିନିଏ ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ମୁଠାଏ ଅନ୍ନ ପାଏ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ପିତା ବା ପୁତ୍ର ବା ବନ୍ଧୁସହୋଦରଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ସାମାନ୍ୟ କୁଟାଖିଅକ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ଖାଇଦେବାକୁ ବସେ ॥ ୧୪ ॥ (ଏପରି ସଂସାର-ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ) ସେ ଯେତେବେଳେ ବିଷୟସମ୍ପଦଶୂନ୍ୟ ଓ ପରିଣାମରେ ଦୁଃଖମୟ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଦାବାନଳ ସମାନ ଲାଗେ; ପୁଣି ସେଠାରେ ପ୍ରିୟଜନମାନଙ୍କର ବିୟୋଗ ହୋଇଗଲାଣି ଦେଖି ତାର ଶୋକରୂପ ଅଗ୍ନି ଜଳିଉଠେ; ସେଥିରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ସେ ଖିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଧନ ହେଉଛି ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ପରି ଏବଂ ରାଜକୁଳ ହେଉଛି ଭୟଙ୍କର ରାକ୍ଷସ ପରି। ବେଳେ ବେଳେ ସେହି ରାଜକୁଳରୂପ ରାକ୍ଷସ ଆସି ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣରୂପ ଧନ ହରିନିଏ। ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ମଲାମଣିଷ ପରି ନିର୍ଜୀବ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୬ ॥ ପିତା-ପିତାମହ ଆଦିଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ତ କଳ୍ପିତ ପଦାର୍ଥ ପରି ଅନିତ୍ୟ ଓ ଅସତ୍; କିନ୍ତୁ ସଂସାରଅରଣ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟ ବେଳେ ବେଳେ ସେହି ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ବାସ କରି ସ୍ୱପ୍ନ ସମାନ କ୍ଷଣିକ

ଗ୍ୱେଦନାତିଭରଗିରିମାରୁରୁକ୍ଷମାଣୋ ଲୋକବ୍ୟସନକର୍ଷିତ-ମନାଃ କଣ୍ଟକଶର୍କରାକ୍ଷେତ୍ରଂ ପ୍ରବିଶନ୍ନିବ ସୀଦତି ॥ ୧୮ ॥ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଦୁଃସହେନ କାୟାଭ୍ୟନ୍ତରବହ୍ନିନା ଗୃହୀତସାରଃ ସ୍ୱକୁଟୁମ୍ବାୟ କ୍ରୁଧ୍ୟତି ॥ ୧୯ ॥ ସ ଏବ ପୁନର୍ନିଦ୍ରାଜଗର-ଗୃହୀତୋଽନ୍ଧେ ତମସି ମଗ୍ନଃ ଶୂନ୍ୟାରଣ୍ୟ ଇବ ଶେତେ ନାନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚନ ବେଦ ଶବ ଇବାପବିଦ୍ଧଃ ॥ ୨୦ ॥

କଦାଚିଦ୍‌ଭଗ୍ନମାନଦଂଷ୍ଟ୍ରୋ ଦୁର୍ଜନଦନ୍ଦଶୂକୈର-ଲବ୍ଧନିଦ୍ରାକ୍ଷଣୋ ବ୍ୟଥିତହୃଦୟେନାନୁ-କ୍ଷୀୟମାଣବିଜ୍ଞାନୋଽନ୍ଧକୂପେଽନ୍ଧବତ୍‌ପତତି ॥ ୨୧ ॥ କର୍ହି ସ୍ମ ଚିତ୍‌କାମମଧୁଲବାନ୍ ବିଚିନ୍ୱନ୍ ଯଦା ପରଦାରପରଦ୍ରବ୍ୟାଣ୍ୟବରୁନ୍ଧାନୋ ରାଜ୍ଞା ସ୍ୱାମିଭିର୍ବା ନିହତଃ ପତତ୍ୟପାରେ ନିରୟେ ॥ ୨୨ ॥ ଅଥ ଚ ତସ୍ମାଦୁଭୟଥାପି ହି କର୍ମାସ୍ମିନ୍ନାତ୍ମନଃ ସଂସାରାବପନମୁଦାହରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ମୁକ୍ତସ୍ତତୋ ଯଦି ବନ୍ଧାଦ୍ଦେବଦତ୍ତ ଉପାଚ୍ଛିନତ୍ତି ତସ୍ମାଦପି ବିଷ୍ଣୁମିତ୍ର ଇତ୍ୟ-

ସୁଖ ଅନୁଭବ କରେ ॥ ୧୭ ॥ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁଭଳି କର୍ମବିଧାନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାର କରିଦିଆଯାଇଛି, ତାହା ଯଥାଯଥ ପାଳନ କରିବା ଯାହା, ଏକ ବିରାଟ ତୀଖ ପର୍ବତରେ ଚଢ଼ିବା ତାହା । ତଥାପି ଲୋକେ ସେହି ପର୍ବତ ଚଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଦେଖି ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସେଥିରେ ଚଢ଼ିବାକୁ ଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୁଏ ଏବଂ କଣ୍ଟା, ଖୁଞ୍ଚ, ଗୋଡ଼ିପଥରପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଠାଣିଆ ଭୂମି ଚଢୁଥିବା ଲୋକ ପରି ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ି ବହୁ କ୍ଳେଶ ପାଏ ॥ ୧୮ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଅସହ୍ୟ ଉଦରଜ୍ୱାଳାରେ ଅଧୀର ହୋଇ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କ ସହିତ କଳହ କରିବସେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଦ୍ରାରୂପ ଅଜଗରର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଅନ୍ଧକାରରେ ନିର୍ଜନ ବନରେ ଫୋପାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଥିବା ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ଶୋଇ ରହେ । ସେହି ଘୋର ନିଦ୍ରାରେ ତାର ଆଉ ଚେତା ରହେ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥

ବେଳେ ବେଳେ ଦୁର୍ଜନରୂପ ଦଂଶନକାରୀ ଜୀବମାନେ ତାକୁ ଏପରି ଦଂଶନ କରନ୍ତି ବା ଏପରି ତିରସ୍କାର କରନ୍ତି ଯେ, ସେ ତାର ଯେଉଁ ଗର୍ବରୂପ ଦାନ୍ତରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରୁଥିଲା, ତାର ସେହି ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ତା'ଫଳରେ ସେ ଆଉ ଶାନ୍ତିରେ ଶୋଇ ମଧ୍ୟ ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ମର୍ମବେଦନା ହେତୁ ଅନୁକ୍ଷଣ ବିବେକଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗ୍ଲିବା ଫଳରେ ଶେଷରେ ସେ ଅନ୍ଧଙ୍କ ପରି ଯାଇ ନରକତୁଲ୍ୟ ଅନ୍ଧକୂପରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଯଦି ବିଷୟସୁଖରୂପୀ ମହୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଲୁଚିଛପି ଯାଇ ପରସ୍ତ୍ରୀକୁ କିମ୍ବା ପରଧନକୁ ଉଠାଇ ଆଣିବାକୁ ବସେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ୱାମୀଦ୍ୱାରା ବା ଦେଶର ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଯାଇ ଅପାର ନରକରେ ପଡ଼େ ॥ ୨୨ ॥ ଏସବୁ ଦେଖି କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗରେ ରହି କରାଯାଉଥିବା ଲୌକିକ ଓ ବୈଦିକ ଉଭୟ ପ୍ରକାର କର୍ମ ଜୀବକୁ ପୁଣି ଥରେ ସଂସାରରେ ହିଁ ପକାଇଦିଏ ॥ ୨୩ ॥ ଯଦି ରାଜା ଆଦିଙ୍କ ବନ୍ଧନଦଣ୍ଡରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଛାଡ଼ ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ଅନ୍ୟାୟରେ ଅପହରଣ କରାଯାଇଥିବା ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଧନକୁ ଦେବଦତ୍ତ ନାମକ କୌଣସି ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସି ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ଠାରୁ ବିଷ୍ଣୁମିତ୍ର ନାମକ କୌଣସି ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଆସି ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ହରଣ କରିନିଏ । ଏପରିଭାବରେ ସେହି ଭୋଗ ଜଣକଠାରୁ ଅନ୍ୟଜଣକ ହାତକୁ ଗ୍ଲିଯିବାକୁ ଲାଗେ; ତାହା କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ରହିପାରେ

ନବସ୍ଥିତିଃ ॥ ୨୪ ॥ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ଶୀତବାତାଦ୍ୟନେକାଧି-ଦୈବିକଭୌତିକାତ୍ମୀୟାନାଂ ଦଶାନାଂ ପ୍ରତିନିବାରଣେ-ଽକଳ୍ପୋ ଦୁରନ୍ତଚିନ୍ତୟା ବିଷଣ୍ଣ ଆସ୍ତେ ॥ ୨୫ ॥ କ୍ୱଚିନ୍ମିଥୋ ବ୍ୟବହରନ୍ ଯତ୍କିଞ୍ଚିଦ୍ଧନମନ୍ୟେଭ୍ୟୋ ବା କାକିଣିକାମାତ୍ରମପ୍ୟପହରନ୍ ଯତ୍କିଞ୍ଚିଦ୍ ବା ବିଦ୍ୱେଷମେତି ବିତ୍ତଶାଠ୍ୟାତ୍ ॥ ୨୬ ॥

ଅଧ୍ୱନ୍ୟମୁଷ୍ମିନ୍ନିମ ଉପସର୍ଗାସ୍ତଥା ସୁଖଦୁଃଖ-ରାଗଦ୍ୱେଷଭୟାଭିମାନପ୍ରମାଦୋନ୍ମାଦଶୋକମୋହଲୋଭ-ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟେର୍ଷ୍ୟାବମାନକ୍ଷୁତ୍ପିପାସାଧିବ୍ୟାଧିଜନ୍ମଜରା-ମରଣାଦୟଃ ॥ ୨୭ ॥ କ୍ୱାପି ଦେବମାୟୟା ସ୍ତ୍ରିୟା ଭୁଜଲତୋପଗୂଢଃ ପ୍ରସ୍କନ୍ନବିବେକବିଜ୍ଞାନୋ ଯଦ୍ବିହାର-ଗୃହାରମ୍ଭାକୁଳହୃଦୟସ୍ତଦାଶ୍ରୟାବସକ୍ତସୁତଦୁହିତୃକଳତ୍ର-ଭାଷିତାବଲୋକବିଚେଷ୍ଟିତାପହୃତହୃଦୟ ଆତ୍ମାନମଜିତା-ତ୍ମାପାରେଽନ୍ଧେ ତମସି ପ୍ରହିଣୋତି ॥ ୨୮ ॥

କଦାଚିଦୀଶ୍ୱରସ୍ୟ ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋଶ୍ଚକ୍ରାତ୍ପରମା-ଣ୍ୱାଦିଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧାପବର୍ଗକାଳୋପଲକ୍ଷଣାତ୍ପରିବର୍ତ୍ତିତେନ ବୟସା ରଂହସା ହରତ ଆବ୍ରହ୍ମତୃଣସ୍ତମ୍ବାଦୀନାଂ ଭୂତାନାମ-ନିମିଷତୋ ମିଷତାଂ ବିତ୍ରସ୍ତହୃଦୟସ୍ତମେବେଶ୍ୱରଂ କାଳ-ଚକ୍ରନିଜାୟୁଧଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବନ୍ତଂ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷମନାଦୃତ୍ୟ ପାଖଣ୍ଡଦେବତାଃ କଙ୍କଗୃଧ୍ରବକବଟପ୍ରାୟା ଆର୍ଯ୍ୟସମୟପରିହୃତାଃ ସାଙ୍କେତ୍ୟେନାଭିଧତ୍ତେ ॥ ୨୯ ॥

ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ଶୀତ ଓ ପବନ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଆଧିଦୈବିକ, ଆଧିଭୌତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖର ସ୍ଥିତିକୁ ନିବାରଣ କରି ନ ପାରି, ମନୁଷ୍ୟ ଅପାର ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୫ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଧନ ଦିଆନିଆ କରିବା ସମୟରେ ଯଦି ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ କାଣିକଉଡ଼ିଟିଏ ବା ତା'ଠାରୁ ବି କମ୍ ଧନ ଠକିନିଏ, ତେବେ ସେତିକି ଅସାଧୁତା ହେତୁ ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରେ ଶତ୍ରୁତା ଜାତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ସଂସାରମାର୍ଗରେ ଏସବୁ ବିଘ୍ନମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ, ଭୟ, ଅଭିମାନ, ପ୍ରମାଦ, ଉନ୍ମାଦ, ଶୋକ, ମୋହ, ଲୋଭ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ, ଈର୍ଷା, ଅପମାନ, କ୍ଷୁଧା-ତୃଷା, ଆଧି-ବ୍ୟାଧି, ଜନ୍ମ, ଜରା, ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ଆହୁରି ଅନେକ ବିଘ୍ନ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥାଏ ॥ ୨୭ ॥ (ଏହି ବିଘ୍ନବହୁଳ ମାର୍ଗରେ ଏହିପରି ବୁଲି ବୁଲି ଜୀବ) ଦିନେ ଦେବମାୟାରୂପିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ବାହୁପାଶରେ ପଡ଼ି ବିବେକହୀନ ହୋଇଯାଏ। ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ବିହାରଭବନ ଆଦି ଗଢ଼ିବା ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ ତଥା ନିଜର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମିଠା ମିଠା କଥା, ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଓ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ସେହିସବୁରେ ଚିତ୍ତ ଲାଗିରହିବାରୁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦାସ ହୋଇ ଅପାର ଅନ୍ଧକାରମୟ ନରକରେ ପଡ଼ିଯାଏ ॥ ୨୮ ॥

କାଳଚକ୍ର ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଆୟୁଧ। ସେହି ଚକ୍ର ପରମାଣୁଠାରୁ (କ୍ଷଣଟିଏ ଠାରୁ) ଆରମ୍ଭ କରି ଦ୍ୱିପରାର୍ଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷଣ-ଘଡ଼ି ଆଦି ଅଙ୍ଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥାଏ। ତାହା ନିରନ୍ତର ସାବଧାନ ରହି ଘୂରୁଥାଏ। ଦ୍ରୁତଗତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିବା ବାଲ୍ୟ, କୌମାର, ଯୌବନ ଆଦି ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ତାହାର ଗତି। ସେହି ଗତିଦ୍ୱାରା ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଭୂତଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ସଂହାର କରିଚାଲେ। କେହି ବି ତାହାର ଗତିରେ ବାଧା ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ସମସ୍ତେ କାଳଚକ୍ରକୁ ଭୟ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତା'ଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ କାଳଚକ୍ର ଯାହାଙ୍କର ଆୟୁଧ, ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ଆରାଧନା ନ କରି, ମନୁଷ୍ୟ ମନ୍ଦମତି ପାଷଣ୍ଡମାନଙ୍କ ଫାନ୍ଦରେ ପଡ଼ି ସେମାନଙ୍କର କଙ୍କ, ଶାଗୁଣା, ବଗ ଓ ଚିଲ ସଦୃଶ ଆର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରବହିର୍ଭୂତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ। ସେହି ଦେବତାମାନଙ୍କର ନାମ କେବଳ ବେଦବାହ୍ୟ ଅପ୍ରାମାଣିକ ଆଗମମାନଙ୍କରେ

ଯଦା ପାଖଣ୍ଡିଭିରାମୃବଞ୍ଚିତୈସ୍ତୈରୁରୁ ବଞ୍ଚିତୋ ବ୍ରହ୍ମକୁଳଂ ସମାବସଂସ୍ତେଷାଂ ଶୀଳମୁପନୟନାଦିଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତକର୍ମାନୁଷ୍ଠାନେନ ଭଗବତୋ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷସ୍ୟାରାଧନମେବ ତଦରୋଚୟନ୍ ଶୂଦ୍ରକୁଳଂ ଭଜତେ ନିଗମାଚାରେଽଶୁଦ୍ଧିତୋ ଯସ୍ୟ ମିଥୁନୀଭାବଃ କୁଟୁମ୍ବଭରଣଂ ଯଥା ବାନରଜାତେଃ ॥ ୩୦ ॥ ତତ୍ରାପି ନିରବରୋଧଃ ସ୍ୱୈରେଣ ବିହରନ୍ନତିକୃପଣବୁଦ୍ଧିରନ୍ୟୋନ୍ୟମୁଖନିରୀକ୍ଷଣାଦିନା ଗ୍ରାମ୍ୟକର୍ମଣୈବ ବିସ୍ମୃତକାଳାବଧିଃ ॥ ୩୧ ॥ କ୍ୱଚିଦ୍ ଦ୍ରୁମବଦୈହିକାର୍ଥେଷୁ ଗୃହେଷୁ ରଂସ୍ୟନ୍ ଯଥା ବାନରଃ ସୁତଦାରବତ୍ସଲୋ ବ୍ୟବାୟକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୨ ॥

ଏବମଧ୍ୱନ୍ୟବରୁନ୍ଧାନୋ ମୃତ୍ୟୁଗଜଭୟାତ୍ତମସି ଗିରିକନ୍ଦରପ୍ରାୟେ ॥ ୩୩ ॥ କ୍ୱଚିଚ୍ଛୀତବାତାଦ୍ୟନେକ-ଦୈବିକଭୌତିକାତ୍ମୀୟାନାଂ ଦୁଃଖାନାଂ ପ୍ରତିନିବାରଣେଽକଳ୍ପୋ ଦୁରନ୍ତବିଷୟବିଷଣ୍ଣ ଆସ୍ତେ ॥ ୩୪ ॥ କ୍ୱଚିନ୍ମିଥୋ ବ୍ୟବହରନ୍ ଯତ୍କିଞ୍ଚିଦ୍ଧନମନ୍ୟେଭ୍ୟୋ ବା କାକିଣିକାମାତ୍ରମପ୍ୟପହରନ୍ ଯତ୍କିଞ୍ଚିଦ୍ଧନମୁପଯାତି ବିତ୍ତଶାଠ୍ୟେନ ॥ ୩୫ ॥ କ୍ୱଚିତ୍କ୍ଷୀଣଧନଃ ଶଯ୍ୟାସନାଶନାଦ୍ୟୁପଭୋଗବିହୀନୋ ଯାବଦପ୍ରତିଲବ୍ଧମନୋରଥୋପଗତାଦାନେଽବସିତ-ମତିସ୍ତତସ୍ତତୋଽବମାନାଦୀନି ଜନାଦଭିଲଭତେ ॥ ୩୬ ॥

ଏବଂ ବିତ୍ତବ୍ୟତିଷଙ୍ଗବିବୃଦ୍ଧବୈରାନୁବନ୍ଧୋଽପି

ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ପାଷଣ୍ଡମାନେ ତ ନିଜେ ଠକାମିରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି; ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଠକାମିରେ ପଡ଼ି ଦୁଃଖୀ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ। କିନ୍ତୁ ବ୍ରତୋପନୟନ ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଆଚାର ଅନୁଯାୟୀ ଯେଉଁ ଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତକର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ତାହା ତାକୁ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ବେଦୋକ୍ତ ଆଚାରର ଅନୁକୂଳ କର୍ମରେ ଶୁଦ୍ଧତା ରଖି ନ ପାରି ସେ କର୍ମଶୂନ୍ୟ ଶୂଦ୍ରକୁଳରେ ମିଶିଯାଏ; କାରଣ ସେଠାରେ ବାନର ଜାତି ପରି କେବଳ କୁଟୁମ୍ବପୋଷଣ ଓ ସ୍ତ୍ରୀସଂଭୋଗ କରିବାଟା ହିଁ ସବୁକିଛି ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୦ ॥ ସେଠାରେ କୌଣସି ବାଧାବନ୍ଧନ ନ ମାନି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିହାର କରିବାଫଳରେ ସଂସାରୀ ଲୋକର ବୁଦ୍ଧି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀଚସ୍ତରର ହୋଇଯାଏ; ତା'ଛଡ଼ା ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ପରସ୍ପରର ମୁହଁକୁ ଚାହିଁରହିବା ଆଦି ବିଷୟଭୋଗରେ ବୁଡ଼ି ରହିବାରୁ ନିଜର ମରଣକାଳ ପାଖେଇ ଆସୁଥିବା ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ସେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ଫଳ ଧରିବା ହିଁ ଯେପରି ବୃକ୍ଷର ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଲୌକିକ ସୁଖ ପାଇବା ହିଁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କାମ୍ୟ, ସେମାନେ ଗୃହସ୍ଥଜୀବନରେ ହିଁ ସୁଖ ମିଳେ ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି ଏବଂ ବାନରଙ୍କ ପରି ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ରାଦିରେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ସମସ୍ତ ସମୟ ମୈଥୁନାଦି ବିଷୟଭୋଗରେ କଟାଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗରେ ପଡ଼ି, ସୁଖଦୁଃଖ ଭୋଗି ଭୋଗି ଏହି ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ରୋଗରୂପୀ ଗିରିଗୁମ୍ଫାରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ମୃତ୍ୟୁରୂପ ହାତୀକୁ ଭୟ କରିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୩୩ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଶୀତ, ପବନ ଆଦି ନାନାପ୍ରକାର ଆଧିଦୈବିକ, ଆଧିଭୌତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖ ନିବୃତ୍ତିରେ ବିଫଳ ହୋଇଯାଏ; ସେତେବେଳେ ସେ ବିଷୟଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଦୁଃଖୀ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କିଣା-ବିକା ଆଦି ବ୍ୟବସାୟ କରୁ କରୁ କୃପଣତା ଫଳରେ ହାତରେ ଦୁଇପଇସା ହୋଇଯାଏ ତ, ବେଳେ ବେଳେ ଧନନାଶ ହୋଇଯାଇ ପାଖରେ ଶୋଇବା, ବସିବା ଓ ଖାଇବା ଆଦିର ସାମଗ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ରହେ ନାହିଁ। ସେ ଚାହୁଁଥିବା ଭୋଗ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ନ ଥିବାରୁ, ଜୀବ ଚୋରି ଆଦି ନୀଚ କର୍ମ କରି ସେସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବସେ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ହାତରେ ଧରାପଡ଼ି ତାକୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ଅପମାନିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୩୫, ୩୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଧନର

ପୂର୍ବବାସନୟା ମିଥ ଉଦ୍‌ବହତ୍ୟଥାପବହତି ॥ ୩୭ ॥ ଏତସ୍ମିନ୍ ସଂସାରାଧ୍ୱନି ନାନାକ୍ଳେଶୋପସର୍ଗବାଧିତ ଆପନ୍ନବିପନ୍ନୋ ଯତ୍ର ଯସ୍ତମୁ ହ ବାବେତରସ୍ତତ୍ର ବିସୃଜ୍ୟ ଜାତଂ ଜାତମୁପାଦାୟ ଶୋଚନ୍ ମୁହ୍ୟନ୍ ବିଭ୍ୟଦ୍ ବିବଦନ୍ କ୍ରନ୍ଦନ୍ ସଂହୃଷ୍ୟନ୍ ଗାୟନ୍ନହ୍ୟମାନଃ ସାଧୁବର୍ଜିତୋ ନୈବାବର୍ତ୍ତତେଽଦ୍ୟାପି ଯତ ଆରବ୍ଧ ଏଷ ନରଲୋକ-ସାର୍ଥୋ ଯମଧ୍ୱନଃ ପାରମୁପଦିଶନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ଯଦିଦଂ ଯୋଗାନୁଶାସନଂ ନ ବା ଏତଦବରୁନ୍ଧତେ ଯନ୍ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡା ମୁନୟ ଉପଶମଶୀଳା ଉପରତାତ୍ମାନଃ ସମବଗଚ୍ଛନ୍ତି । ୩୯ ॥

ଯଦପି ଦିଗିଭଜୟିନୋ ଯଜ୍ୱିନୋ ଯେ ବୈ ରାଜର୍ଷୟଃ କିଂ ତୁ ପରଂ ମୃଧେ ଶୟୀରନ୍ନସ୍ୟାମେବ ମମେୟମିତି କୃତବୈରାନୁବନ୍ଧା ଯାଂ ବିସୃଜ୍ୟ ସ୍ୱୟମୁପସଂହୃତାଃ ॥ ୪୦ ॥ କର୍ମବଲ୍ଲୀମବଲମ୍ବ୍ୟ ତତ ଆପଦଃ କଥଞ୍ଚିନ୍ନରକାଦ୍‌ବିମୁକ୍ତଃ ପୁନରପ୍ୟେବଂ ସଂସାରାଧ୍ୱନି ବର୍ତ୍ତମାନୋ ନରଲୋକସାର୍ଥମୁପଯାତି ଏବମୁପରିଗତୋଽପି ॥ ୪୧ ॥

ଆସକ୍ତି ହେତୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ବୈରଭାବ ବଢ଼ିଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପୂର୍ବବାସନା ଅନୁସାରେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି ଅଥବା ତୁଟାଇ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ଏହି ସଂସାରମାର୍ଗରେ ଗ୍ଭଲିଥିବା ଜୀବ ନାନା ପ୍ରକାର କ୍ଳେଶ ଓ ବାଧା ବିପଦରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଯଦି କାହା ଉପରେ ବିପଦ ପଡ଼େ, ବା କେହି ମରିଯାଏ, ତେବେ ତାକୁ ସେଠାରେ ଛାଡ଼ିଦିଏ। ଯେ ନୂଆ ଜନ୍ମ ହୁଏ, ତାକୁ ଆଦର କରେ। ସେ କେତେବେଳେ କାହା ପାଇଁ ଶୋକ କରେ ତ, କାହାର ଦୁଃଖ ଦେଖି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଏ। କାହାର ବିୟୋଗ ଆଶଙ୍କାରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଏ ତ, କାହା ସହିତ ଝଗଡ଼ା କରିବାରେ ଲାଗିଯାଏ। କେତେବେଳେ ବିପଦ ପଡ଼ିଗଲେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗେ ତ, କେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ଘଟଣା ଘଟିଗଲେ ଆନନ୍ଦରେ ଫୁଲିଯାଏ। କାହା ପାଇଁ କେତେବେଳେ ଗୀତ ଗାଇଗ୍ଭଲେ ତ, କେତେବେଳେ ତା' ପାଇଁ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଛାଏ ନାହିଁ। ସଂସାରମାର୍ଗର ଲୋକ ପାଖକୁ ସାଧୁଜନମାନେ କେବେ ବି ଆସନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ସର୍ବଦା ସାଧୁସଙ୍ଗରୁ ବଞ୍ଚିତ ରହେ। ଏପରିଭାବରେ ସେ ସଂସାରମାର୍ଗରେ ହିଁ ଆଗେଇଗ୍ଭଲେ। ସେ ଯେଉଁଠାରୁ ତାର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ଏବଂ ଯାହାକୁ ଏହି ଯାତ୍ରାର ଅନ୍ତିମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ସେ କେବେ ବି ଫେରିଯାଇ ପାରେନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ଅବଶ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରର ବି ଶକ୍ତି ନାହିଁ। ଯେ ସକଳପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ (ଶାସନ) ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥାନ୍ତି, ସେହି ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ସଂଯତାତ୍ମା ମୁନିଜନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ପାଇପାରନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥

ଯେଉଁ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜର୍ଷିମାନେ ଦିଗ୍‌ଗଜମାନଙ୍କୁ ବିଜୟ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାଗଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ସେମାନେ ସଙ୍ଗ୍ରାମଭୂମିରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ହରାନ୍ତି ତଥା ଯାହାକୁ 'ଏହା ମୋର' ବୋଲି କହି ଅଭିମାନ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ପୃଥିବୀରେ ହିଁ ନିଜର ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ନିଜେ ପରଲୋକକୁ ଗ୍ଭଲିଯାଆନ୍ତି। ସେମାନେ ଏହି ସଂସାରକୁ ପାରିହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥ ନିଜର ପୁଣ୍ୟକର୍ମରୂପୀ ଲତାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଏହି ଜୀବ ଯଦିବା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଏସବୁ ଆପଦବିପଦରୁ ଅଥବା ନରକରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଏ, ତେବେ ବି ସେ ଏହିପରି ସଂସାରମାର୍ଗରେ ବୁଲି ବୁଲି ଏହି ଜନସମୁଦାୟରେ ପୁଣିଥରେ

ତସ୍ୟେଦମୁପଗାୟନ୍ତି—

ଆର୍ଷଭସ୍ୟେହ ରାଜର୍ଷେର୍ମନସାପି ମହାତ୍ମନଃ ।
ନାନୁବର୍ତ୍ମାର୍ହତି ନୃପୋ ମକ୍ଷିକେବ ଗରୁତ୍ମତଃ ॥ ୪୨

ଯୋ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାନ୍ ଦାରସୁତାନ୍ ସୁହୃଦ୍ରାଜ୍ୟଂ ହୃଦିସ୍ପୃଶଃ ।
ଜହୌ ଯୁବୈବ ମଳବଦୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକଲାଲସଃ ॥ ୪୩

ଯୋ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାନ୍ କ୍ଷିତିସୁତସ୍ୱଜନାର୍ଥଦାରାନ୍
ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟାଂ ଶ୍ରିୟଂ ସୁରବରୈଃ ସଦୟାବଲୋକାମ୍ ।
ନୈଚ୍ଛନ୍ନୃପସ୍ତଦୁଚିତଂ ମହତାଂ ମଧୁଦ୍ୱିଟ୍-
ସେବାନୁରକ୍ତମନସାମଭବୋଽପି ଫଲ୍ଗୁଃ ॥ ୪୪

ଯଜ୍ଞାୟ ଧର୍ମପତୟେ ବିଧିନୈପୁଣାୟ
ଯୋଗାୟ ସାଂଖ୍ୟଶିରସେ ପ୍ରକୃତୀଶ୍ୱରାୟ ।
ନାରାୟଣାୟ ହରୟେ ନମ ଇତ୍ୟୁଦାରଂ
ହାସ୍ୟନ୍ ମୃଗତ୍ୱମପି ଯଃ ସମୁଦାଜହାର ॥ ୪୫

ଯ ଇଦଂ ଭାଗବତସଭାଜିତାବଦାତଗୁଣକର୍ମଣୋ ରାଜର୍ଷେର୍ଭରତସ୍ୟାନୁଚରିତଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନମାୟୁଷ୍ୟଂ ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟଂ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟାପବର୍ଗ୍ୟଂ ବାନୁଶୃଣୋତ୍ୟାଖ୍ୟାସ୍ୟତ୍ୟଭିନନ୍ଦତି ଚ ସର୍ବା ଏବାଶିଷ ଆତ୍ମନ ଆଶାସ୍ତେ ନ କାଞ୍ଚନ ପରତ ଇତି ॥ ୪୬ ॥

ମିଶିଯାଏ । ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକକୁ ଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହି ଦଶା ହୁଏ ॥ ୪୧ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜର୍ଷି ଭରତଙ୍କ ବିଷୟରେ ପଣ୍ଡିତଗଣ କହିଥାନ୍ତି—ମାଛିଟିଏ ଯେପରି ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପରି ଉଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ରାଜା ସେହିପରି ରାଜର୍ଷି ମହାତ୍ମା ଭରତଙ୍କ ମାର୍ଗକୁ ମାନସିକରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁସରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥ ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ସେ ଯୁବାବସ୍ଥାରେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟାଦିକୁ ବିଷ୍ଠା ପରି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତ ଏସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ॥ ୪୩ ॥ ସେ ଅତି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ପୃଥିବୀ, ପୁତ୍ର, ସ୍ୱଜନ, ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତଥା ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପାଇବାକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ ରହନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଦୟାଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭରତ ଲେଶମାତ୍ର ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ; ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ଏସବୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କିଛି ବିଚିତ୍ର ନ ଥିଲା; କାରଣ ଯେଉଁ ମହାନୁଭାବମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଭଗବାନ୍ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସେବାରେ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋକ୍ଷପଦ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ॥ ୪୪ ॥ ମୃଗଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ସେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହି ଦେଇଥିଲେ, 'ଧର୍ମର ରକ୍ଷକ, ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ନିପୁଣ, ଯୋଗଗମ୍ୟ, ସାଂଖ୍ୟର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ, ପ୍ରକୃତିର ଅଧୀଶ୍ୱର ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।' ॥ ୪୫ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଭକ୍ତଜନମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଜର୍ଷି ଭରତଙ୍କର ପବିତ୍ରଗୁଣ ଓ କର୍ମମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଏହି ଚରିତ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଲ୍ୟାଣକାରୀ, ଆୟୁ ଓ ଧନବର୍ଦ୍ଧକ, ଇହଲୋକରେ ସୁଯଶବର୍ଦ୍ଧକ ଏବଂ ଅନ୍ତକାଳରେ ସ୍ୱର୍ଗ ତଥା ମୋକ୍ଷ ପ୍ରଦାୟକ । ଯେଉଁମାନେ ଏହା ନିଜେ ଶୁଣନ୍ତି କିମ୍ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସକଳ କାମନା ସ୍ୱତଃ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ; ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଖରେ କିଛି ବି ମାଗିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭରତୋପାଖ୍ୟାନେ ପାରୋକ୍ଷ୍ୟବିବରଣଂ ନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭରତବଂଶର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭରତସ୍ୟାତ୍ମଜଃ ସୁମତିର୍ନାମାଭିହିତୋ ଯମୁ ହ ବାବ କେଚିତ୍ ପାଖଣ୍ଡିନ ଋଷଭପଦବୀମନୁବର୍ତ୍ତମାନଂ ଚାନାର୍ଯ୍ୟା ଅବେଦସମାମ୍ନାତାଂ ଦେବତାଂ ସ୍ୱମନୀଷୟା ପାପୀୟସ୍ୟା କଲୌ କଳ୍ପୟିଷ୍ୟନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ତସ୍ମାଦ୍ ବୃଦ୍ଧସେନାୟାଂ ଦେବତାଜିନ୍ନାମ ପୁତ୍ରୋଽଭବତ୍ ॥ ୨ ॥ ଅଥାସୁର୍ଯ୍ୟାଂ ତତ୍ତନୟୋ ଦେବଦ୍ୟୁମ୍ନସ୍ତତୋ ଧେନୁମତ୍ୟାଂ ସୁତଃ ପରମେଷ୍ଠୀ ତସ୍ୟ ସୁବର୍ଚ୍ଚଳାୟାଂ ପ୍ରତୀହ ଉପଜାତଃ ॥ ୩ ॥ ଯ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାମାଖ୍ୟାୟ ସ୍ୱୟଂ ସଂଶୁଦ୍ଧୋ ମହାପୁରୁଷମନୁସସ୍ମାର ॥ ୪ ॥ ପ୍ରତୀହାତ୍ ସୁବର୍ଚ୍ଚଳାୟାଂ ପ୍ରତିହର୍ତ୍ତ୍ରାଦୟସ୍ତ୍ରୟ ଆସନ୍ନିଜ୍ୟାକୋବିଦାଃ ସୂନବଃ ପ୍ରତିହର୍ତ୍ତୁଃ ସ୍ତୁତ୍ୟାମଜଭୂମାନାବଜନିଷାତାମ୍ ॥ ୫ ॥ ଭୂମ୍ନ ଋଷିକୁଲ୍ୟାୟାମୁଦ୍‌ଗୀଥସ୍ତତଃ ପ୍ରସ୍ତାବୋ ଦେବକୁଲ୍ୟାୟାଂ ପ୍ରସ୍ତାବାନ୍ନିୟୁତ୍ସାୟାଂ ହୃଦୟଜ ଆସୀଦ୍ ବିଭୁର୍ବିଭୋ ରତ୍ୟାଂ ଚ ପୃଥୁଷେଣସ୍ତସ୍ମାନ୍ନକ୍ତ ଆକୂତ୍ୟାଂ ଜଜ୍ଞେ ନକ୍ତାଦ୍ ଦ୍ରୁତିପୁତ୍ରୋ ଗୟୋ ରାଜର୍ଷିପ୍ରବର ଉଦାରଶ୍ରବା ଅଜାୟତ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋର୍ଜଗଦ୍ରିରକ୍ଷିଷୟା ଗୃହୀତସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ କଲାଽଽତ୍ମବତ୍ତ୍ୱାଦିଲକ୍ଷଣେନ ମହାପୁରୁଷତାଂ ପ୍ରାପ୍ତଃ ॥ ୬ ॥ ସ ବୈ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ପ୍ରଜାପାଳନପୋଷଣପ୍ରୀଣନୋପଲାଳନାନୁଶାସନଲକ୍ଷଣେନେଜ୍ୟାଦିନା ଚ ଭଗବତି ମହାପୁରୁଷେ ପରାବରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ସର୍ବାତ୍ମନାର୍ପିତପରମାର୍ଥଲକ୍ଷଣେନ ବ୍ରହ୍ମବିଚ୍ଚରଣାନୁସେବୟାଽଽପାଦିତଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଚାଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ପରିଭାବିତାତିଶୁଦ୍ଧମତିରୁପରତାନାତ୍ମ୍ୟ ଆତ୍ମନି

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ —ମୁଁ ଆଗରୁ କହିସାରିଛି ଯେ, ଭରତଙ୍କର ପୁତ୍ରର ନାମ ଥିଲା ସୁମତି । ସେ ଋଷଭଦେବଙ୍କ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ କଳିଯୁଗରେ ବହୁ ପାଷଣ୍ଡ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁଷ ନିଜର ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ବେଦବିରୁଦ୍ଧ କଳ୍ପନା କରି ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ବୋଲି ମାନିବେ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବୃଦ୍ଧସେନାଙ୍କ ଠାରୁ ତାହାଙ୍କର ଦେବତାଜିତ୍ ନାମକ ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୨ ॥ ଦେବତାଜିତ୍‌ଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅସୁରୀଠାରୁ ଦେବଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଦେବଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଧେନୁମତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପରମେଷ୍ଠୀ ଏବଂ ପରମେଷ୍ଠୀଙ୍କର ପତ୍ନୀ ସୁବର୍ଚ୍ଚଳାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରତୀହ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୩ ॥ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା ଉପଦେଶ ଦେଇ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତ ହୋଇ ପରମପୁରୁଷ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ପ୍ରତୀହଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁବର୍ଚ୍ଚଳାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପ୍ରତିହର୍ତ୍ତା, ପ୍ରସ୍ତୋତା ଓ ଉଦ୍‌ଗାତା ନାମକ ତିନିପୁତ୍ର ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ପ୍ରତିହର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ସ୍ତୁତି । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅଜ ଓ ଭୂମା ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୫ ॥ ଭୂମାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଋଷିକୁଲ୍ୟାଙ୍କ ଠାରୁ ଉଦ୍‌ଗୀଥ, ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦେବକୁଲ୍ୟାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ପ୍ରସ୍ତାବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ନିୟୁତ୍ସାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଭୁ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ବିଭୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ରତିଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥୁଷେଣ, ପୃଥୁଷେଣଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଆକୂତିଙ୍କ ଠାରୁ ନକ୍ତ ଓ ନକ୍ତଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦ୍ରୁତିଙ୍କ ଠାରୁ ଉଦାରକୀର୍ତ୍ତି ରାଜର୍ଷିପ୍ରବର ଗୟଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଜଗତର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅଂଶ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ତାଙ୍କ ଠାରେ ସଂଯମାଦି ଅନେକ ଗୁଣ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଗଣାଯାଏ ॥ ୬ ॥ ମହାରାଜ ଗୟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପାଳନ, ପୋଷଣ, ରଞ୍ଜନ ଓ ଆଦରସ୍ନେହ ତଥା ଶାସନାଦି କରି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ କରି ନିଷ୍କାମଭାବରେ କେବଳ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରୀତି ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଧର୍ମାଚରଣ କରୁଥିଲେ । ତା'ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସକଳ କର୍ମ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରମ ପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇ ପରମାର୍ଥରୂପ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ତଥା ସେ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଚରଣସେବା କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ନିରନ୍ତର ଭଗବତ୍‌ଚିନ୍ତନ କରି ନିଜର ଚିତ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ କରି ପାରିଥିଲେ ଓ ଦେହାଦି

ସ୍ୱୟମୁପଲଭ୍ୟମାନବ୍ରହ୍ମାତ୍ମାନୁଭବୋଽପି ନିରଭିମାନ ଏବାବନିମଜୂଗୁପତ୍ ॥ ୭ ॥

ତସ୍ୟେମାଂ ଗାଥାଂ ପାଣ୍ଡବେୟ ପୁରାବିଦ ଉପଗାୟନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଗୟଂ ନୃପଃ କଃ ପ୍ରତିଯାତି କର୍ମଭି-
ର୍ଯଜ୍ୱାଭିମାନୀ ବହୁବିଦ୍ଧର୍ମଗୋପ୍ତା ।
ସମାଗତଶ୍ରୀଃ ସଦସସ୍ପତିଃ ସତାଂ
ସତ୍ସେବକୋଽନ୍ୟୋ ଭଗବତ୍କଳାମୃତେ ॥ ୯

ଯମଭ୍ୟଷିଞ୍ଚନ୍ ପରୟା ମୁଦା ସତୀଃ
ସତ୍ୟାଶିଷୋ ଦକ୍ଷକନ୍ୟାଃ ସରିଭିଃ ।
ଯସ୍ୟ ପ୍ରଜାନାଂ ଦୁଦୁହେ ଧରାଽଽଶିଷୋ
ନିରାଶିଷୋ ଗୁଣବତ୍ସସ୍ନୁତୋଧାଃ ॥ ୧୦

ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟକାମସ୍ୟ ଚ ଯସ୍ୟ କାମାନ୍
ଦୁଦୂହୁରାଜହ୍ରୁରଥୋ ବଳିଂ ନୃପାଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଞ୍ଚିତା ଯୁଧି ଧର୍ମେଣ ବିପ୍ରା
ଯଦାଶିଷାଂ ଷଷ୍ଠମଂଶଂ ପରେତ୍ୟ ॥ ୧୧

ଯସ୍ୟାଧ୍ୱରେ ଭଗବାନଧ୍ୱରାତ୍ମା
ମଘୋନି ମାଦ୍ୟତ୍ୟୁରୁସୋମପୀଥେ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧାବିଶୁଦ୍ଧାଚଳଭକ୍ତିଯୋଗ-
ସମର୍ପିତେଜ୍ୟାଫଳମାଜହାର ॥ ୧୨

ଯତ୍ପ୍ରୀଣନାଦ୍ବର୍ହିଷି ଦେବତିର୍ଯ୍ୟଙ୍
ମନୁଷ୍ୟବୀରୁତ୍ତୃଣମାବିରିଞ୍ଚାତ୍ ।
ପ୍ରୀୟେତ ସଦ୍ୟଃ ସ ହ ବିଶ୍ୱଜୀବଃ
ପ୍ରୀତଃ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରୀତିମଗାଦ୍ ଗୟସ୍ୟ ॥ ୧୩

ଗୟାଦ୍ ଗୟନ୍ତ୍ୟାଂ ଚିତ୍ରରଥଃ ସୁଗତିରବରୋଧନ ଇତି ତ୍ରୟଃ ପୁତ୍ରା ବଭୂବୁଶ୍ଚିତ୍ରରଥାଦୂର୍ଣାୟାଂ ସମ୍ରାଡଜନିଷ୍ଟ ॥ ୧୪ ॥ ତତ ଉତ୍କଳାୟାଂ

ଅନାତ୍ମ ବସ୍ତୁରୁ ଅହଂଭାବ ଦୂର କରିଦେଇ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ନିରଭିମାନ ହୋଇ ପୃଥିବୀ ପାଳନ କରିଥିଲେ ॥ ୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ଜାଣିଥିବା ମହାତ୍ମାମାନେ ରାଜର୍ଷି ଗୟଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିଥାନ୍ତି, "ଆହା ! ଅନ୍ୟ କେଉଁ ରାଜା ଭଲା ମହାରାଜ ଗୟଙ୍କ ସମାନ ମହତ୍‌କର୍ମ କରିପାରିବେ ! ସେ ତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ କଳା ଥିଲେ। ତାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଏ ଭଲା ଏପରି ବିଧିବତ୍ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ କରିପାରିବ। ଆଉ କିଏ ବା ସେପରି ମନସ୍ୱୀ, ବହୁଜ୍ଞ, ଧର୍ମରକ୍ଷକ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରିୟ, ସାଧୁଶିରୋମଣି ହୋଇପାରିବ ତଥା ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସେବକ ହୋଇପାରିବ !" ॥ ୮, ୯ ॥ ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପକାରିଣୀ ପରମସାଧ୍ୱୀ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ମୈତ୍ରୀ ଓ ଦୟା ଆଦି ଦକ୍ଷକନ୍ୟାମାନେ ଗଙ୍ଗା ଆଦି ନଦୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଷେକ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଗାଈ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହରେ ନିଜ ପହ୍ନା ଫୁଲାଇ ବାଛୁରୀକୁ ଦୁଧ ପିଆଏ, ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବସୁନ୍ଧରା ସେହିପରି ତାହାଙ୍କ ଗୁଣାବଳୀରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଧନରତ୍ନାଦି ସକଳ ଅଭୀଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ତାହାଙ୍କର କୌଣସି କାମନା ନ ଥିଲା, ତଥାପି ବେଦୋକ୍ତ କର୍ମଗଣ ତାଙ୍କୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ; ଯୁଦ୍ଧସ୍ଥଳରେ ତାହାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାର ଭେଟି ଦେଉଥିଲେ ତଥା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦକ୍ଷିଣାଦି ଧର୍ମରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ପରଲୋକରେ ମିଳିବାକୁ ଥିବା ନିଜ ଧର୍ମଫଳର ଏକଷଷ୍ଠାଂଶ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ତାହାଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ଅଧିକ ସୋମପାନ କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ। ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅଚଳା ଭକ୍ତିଭାବଦ୍ୱାରା ସମର୍ପିତ ଯଜ୍ଞଫଳ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଯେ ତୃପ୍ତ ହୋଇଗଲେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ବୃକ୍ଷ ଏବଂ ତୃଣଲତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଜୀବ ତତ୍‌କାଳ ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେହି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରି ନିତ୍ୟତୃପ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ରାଜର୍ଷି ଗୟଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି କିପରି ବା ତାଙ୍କର ସମସ୍କନ୍ଧ ହୋଇପାରିବ ! ॥ ୧୩ ॥

ମହାରାଜ ଗୟଙ୍କ ରାଣୀ ଗୟନ୍ତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଚିତ୍ରରଥ, ସୁଗତି ଓ ଅବରୋଧନ ନାମକ ତିନି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଚିତ୍ରରଥଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଊର୍ଣାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସମ୍ରାଟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଉତ୍କଳାଙ୍କ

ମରୀଚିର୍ମରୀଚେର୍ବିନ୍ଦୁମତ୍ୟାଂ ବିନ୍ଦୁମାନୁଦପଦ୍ୟତ ତସ୍ମାତ୍ ସରଘାୟାଂ ମଧୁର୍ନାମାଭବନ୍ ମଧୋଃ ସୁମନସି ବୀରବ୍ରତସ୍ତତୋ ଭୋଜାୟାଂ ମନ୍ଥୁପ୍ରମନ୍ଥୂ ଜଜ୍ଞାତେ ମନ୍ଥୋଃ ସତ୍ୟାୟାଂ ଭୌବନସ୍ତତୋ ଦୂଷଣାୟାଂ ତ୍ୱଷ୍ଟାଜନିଷ୍ଟ ତ୍ୱଷ୍ଟୁର୍ବିରୋଚନାୟାଂ ବିରଜୋ ବିରଜସ୍ୟ ଶତଜିତ୍ପ୍ରବରଂ ପୁତ୍ରଶତଂ କନ୍ୟା ଚ ବିଷୂଚ୍ୟାଂ କିଳ ଜାତମ୍ ॥ ୧୫ ॥

ତତ୍ରାୟଂ ଶ୍ଳୋକଃ—

ପ୍ରୈୟବ୍ରତଂ ବଂଶମିମଂ ବିରଜଶ୍ଚରମୋଭବଃ ।
ଅକରୋଦତ୍ୟଲଂ କୀର୍ତ୍ତ୍ୟା ବିଷ୍ଣୁଃ ସୁରଗଣଂ ଯଥା ॥ ୧୬

ଠାରୁ ମରୀଚି ଓ ମରୀଚିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିନ୍ଦୁମତୀଙ୍କ ଠାରୁ ବିନ୍ଦୁମାନ୍ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସରଘାଙ୍କ ଠାରୁ ମଧୁ, ମଧୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁମନାଙ୍କ ଠାରୁ ବୀରବ୍ରତ ଓ ବୀରବ୍ରତଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୋଜାଙ୍କ ଠାରୁ ମନ୍ଥୁ ଓ ପ୍ରମନ୍ଥୁ ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମନ୍ଥୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସତ୍ୟାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭୌବନ, ଭୌବନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦୂଷଣାଙ୍କ ଉଦରରୁ ତ୍ୱଷ୍ଟା, ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିରୋଚନାଙ୍କ ଠାରୁ ବିରଜ ଓ ବିରଜଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିଷୂଚୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶତଜିତ୍ ଆଦି ଶହେ ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ବିରଜଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉକ୍ତି ରହିଛି ଯେ, "ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଯେପରି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି, ପ୍ରିୟବ୍ରତ ବଂଶରେ ସର୍ବଶେଷରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ରାଜା ବିରଜ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏହି ବଂଶର ସୁଯଶକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଭୂଷିତ କରିଦେଇଥିଲେ ।" ॥୧୬॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରିୟବ୍ରତବଂଶାନୁକୀର୍ତ୍ତନଂ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭୂମଣ୍ଡଳର ବିବରଣ

ରାଜୋବାଚ

ଉକ୍ତସ୍ତ୍ୱୟା ଭୂମଣ୍ଡଳାୟାମବିଶେଷୋ ଯାବଦାଦିତ୍ୟସ୍ତପତି ଯତ୍ର ଚାସୌ ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ଗଣୈଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମା ବା ସହ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୧ ॥ ତତ୍ରାପି ପ୍ରିୟବ୍ରତରଥଚରଣପରିଖାତୈଃ ସପ୍ତଭିଃ ସପ୍ତ ସିନ୍ଧବ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତା ଯତ ଏତସ୍ୟାଃ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବିଶେଷବିକଳ୍ପସ୍ତ୍ୱୟା ଭଗବନ୍ ଖଳୁ ସୂଚିତ ଏତଦେବାଖିଳମହଂ ମାନତୋ ଲକ୍ଷଣତଶ୍ଚ ସର୍ବଂ ବିଜିଜ୍ଞାସାମି ॥ ୨ ॥ ଭଗବତୋ ଗୁଣମୟେ ସ୍ଥୂଳରୂପ ଆବେଶିତଂ ମନୋ ହ୍ୟଗୁଣେଽପି ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତିଷି ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣି ଭଗବତି ବାସୁଦେବାଖ୍ୟେ କ୍ଷମମାବେଶିତୁଂ ତଦୁ ହୈତଦ୍ ଗୁରୋଽର୍ହସ୍ୟନୁବର୍ଣ୍ଣୟିତୁମିତି ॥ ୩ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ନ ବୈ ମହାରାଜ ଭଗବତୋ ମାୟାଗୁଣବିଭୂତେଃ କାଷ୍ଠାଂ ମନସା ବଚସା ବାଧିଗନ୍ତୁମଲଂ ବିବୁଧାୟୁଷାପି

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ଆପଣ କହିଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହୋଇ ଯେତେ ଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜ୍ୟୋତି ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳ ସେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଛି ॥ ୧ ॥ ଆପଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହିଲେ ଯେ, ମହାରାଜ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ରଥଚକ୍ରର ଆଘାତରେ ଯେଉଁ ଗୁଳା ପଡ଼ିଗଲା, ତା'ଦ୍ୱାରା ସାତ ସମୁଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳ ସାତଟି ଦ୍ୱୀପରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ପରିମାଣ ଓ ଲକ୍ଷଣ ସହିତ ସେହି ଦ୍ୱୀପମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୨ ॥ କାରଣ ଯେଉଁ ମନ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଗୁଣମୟ ସ୍ଥୂଳ ବିଗ୍ରହରେ ଲାଗିଯାଇ ପାରିବ, ତାହା ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାସୁଦେବସଂଜ୍ଞକ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ନିର୍ଗୁଣ ବ୍ରହ୍ମରୂପୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ୱରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଲାଗିଯିବା ସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ହେ ଗୁରୁବର ! ଏହି ବିଷୟରେ ବିଶଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ମହାରାଜ ! ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କ ବିସ୍ତାର ଏତେ ଅଧିକ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ

ପୁରୁଷସ୍ତସ୍ମାତ୍‌ପ୍ରାଧାନ୍ୟେନୈବ ଭୂଗୋଲକବିଶେଷଂ ନାମରୂପମାନଲକ୍ଷଣତୋ ବ୍ୟାଖ୍ୟାସ୍ୟାମଃ ॥ ୪ ॥ ଯୋ ବାୟଂ ଦ୍ୱୀପଃ କୁବଲୟକମଲକୋଶାଭ୍ୟନ୍ତରକୋଶୋ ନିୟୁତଯୋଜନବିଶାଳଃ ସମବର୍ତ୍ତୁଳୋ ଯଥା ପୁଷ୍କରପତ୍ରମ୍ ॥ ୫ ॥ ଯସ୍ମିନ୍ନବ ବର୍ଷାଣି ନବଯୋଜନସହସ୍ରାୟାମାନ୍ୟଷ୍ଟଭିର୍ମର୍ଯ୍ୟାଦାଗିରିଭିଃ ସୁବିଭକ୍ତାନି ଭବନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଏଷାଂ ମଧ୍ୟେ ଇଳାବୃତଂ ନାମାଭ୍ୟନ୍ତରବର୍ଷଂ ଯସ୍ୟ ନାଭ୍ୟାମବସ୍ଥିତଃ ସର୍ବତଃ ସୌବର୍ଣ୍ଣଃ କୁଳଗିରିରାଜୋ ମେରୁର୍ଦ୍ୱୀପାୟାମସମୁନ୍ନାହଃ କର୍ଣ୍ଣପ୍ରିୟବ୍ରତ ବଂଶରେ କାଭୂତଃ କୁବଲୟକମଲସ୍ୟ ମୂର୍ଧନି ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶତ୍ ସହସ୍ରଯୋଜନବିତତୋ ମୂଳେ ଷୋଡ଼ଶସହସ୍ରଂ ତାବତାନ୍ତର୍ଭୂମ୍ୟାଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ॥ ୭ ॥ ଉତ୍ତରୋତ୍ତରେଣେଳାବୃତଂ ନୀଳଃ ଶ୍ୱେତଃ ଶୃଙ୍ଗବାନିତି ତ୍ରୟୋ ରମ୍ୟକହିରଣ୍ମୟକୁରୂଣାଂ ବର୍ଷାଣାଂ ମର୍ଯ୍ୟାଦାଗିରୟଃ ପ୍ରାଗାୟତା ଉଭୟତଃ କ୍ଷାରୋଦାବଧୟୋ ଦ୍ୱିସହସ୍ରପୃଥବ ଏକୈକଶଃ ପୂର୍ବସ୍ମାତ୍‌ପୂର୍ବସ୍ମାଦୁତ୍ତର ଉତ୍ତରୋ ଦଶାଂଶାଧିକାଂଶେନ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଏବ ହ୍ରସନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣେନେଳାବୃତଂ ନିଷଧୋ ହେମକୂଟୋ ହିମାଳୟ ଇତି ପ୍ରାଗାୟତା ଯଥା ନୀଳାଦୟୋଽୟୁତଯୋଜନୋତ୍‌ସେଧା ହରିବର୍ଷକିମ୍ପୁରୁଷଭାରତାନାଂ ଯଥାସଂଖ୍ୟମ୍ ॥ ୯ ॥ ତଥୈବେଳାବୃତମପରେଣ ପୂର୍ବେଣ ଚ ମାଲ୍ୟବଦ୍‌ଗନ୍ଧମାଦନାବାନୀଳନିଷଧାୟତୌ ଦ୍ୱିସହସ୍ରଂ ପପ୍ରଥତୁଃ କେତୁମାଲଭଦ୍ରାଶ୍ୱୟୋଃ ସୀମାନଂ

ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମାନ ଆୟୁ ପାଇଗଲେ ବି, ନିଜ ମନ ବା ବଚନରେ ସେହି ମାୟାର ଅନ୍ତ ପାଇପାରିବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ମୁଁ ନାମ, ରୂପ, ଆକାର ଓ ଲକ୍ଷଣଦ୍ୱାରା ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ କଥା କହି ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳର ବିଶେଷତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ॥ ୪ ॥ ଆମେ ଏ ଯେଉଁ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପରେ ରହୁଥାଇଁ, ଏହା ହେଉଛି ଭୂମଣ୍ଡଳରୂପୀ କମଳର କୋଷସ୍ଥାନୀୟ ସାତଦ୍ୱୀପ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଭିତର କୋଷ। ଏହାର ବିସ୍ତାର ହେଉଛି ଲକ୍ଷେ ଯୋଜନ ଏବଂ ଏହା ପଦ୍ମପତ୍ର ପରି ଗୋଲାକାର ॥ ୫ ॥ ଏଥିରେ ନଅ ନଅ ହଜାର ଯୋଜନ ବିସ୍ତାରର ନଅଗୋଟି ବର୍ଷ (ଭୂଖଣ୍ଡ) ରହିଛି; ଆଠଟି ପର୍ବତ ଦ୍ୱାରା ଏଗୁଡ଼ିକର ସୀମା ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି। ସେଗୁଡିକର ଠିକ୍ ମଝିରେ ଇଳାବୃତ ନାମକ ଏକ ଦଶମ ବର୍ଷ ବା ଭୂଖଣ୍ଡ ରହିଛି। ସେହି ଭୂଖଣ୍ଡର ମଝିରେ ସବୁ ପର୍ବତମାନଙ୍କର ରାଜା ମେରୁପର୍ବତ ରହିଛି। ସେହି ପର୍ବତଟି ସତେ ଯେପରି ଭୂମଣ୍ଡଳରୂପୀ ପଦ୍ମର କର୍ଣ୍ଣିକା। ତାହା ହେଉଛି ଉପରଠାରୁ ତଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ। ତାହାର ଉଚ୍ଚତା ଏକ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ। ତାହାର ବିସ୍ତାର ଶିଖରରେ ବତିଶ ହଜାର ଯୋଜନ ଓ ମୂଳରେ ଷୋହଳ ହଜାର ଯୋଜନ। ସେହି ପର୍ବତ ଷୋହଳ ହଜାର ଯୋଜନ ଗଭୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂମିଭିତରେ ପୋତି ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୬,୭ ॥ ଇଳାବୃତ ବର୍ଷର ଉତ୍ତରରେ କ୍ରମଶଃ ନୀଳ, ଶ୍ୱେତ ଓ ଶୃଙ୍ଗବାନ୍ ନାମକ ତିନିଟି ପର୍ବତ ରହିଛି। ସେହି ତିନି ପର୍ବତ ରମ୍ୟକ, ହିରଣ୍ମୟ ଓ କୁରୁ ନାମକ ବର୍ଷର (ଭୂଖଣ୍ଡର) ସୀମା ସୂଚାଇ ଦିଅନ୍ତି। ସେଗୁଡ଼ିକ ପୂର୍ବରୁ ପଶ୍ଚିମକୁ ଲବଣ ସମୁଦ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଛି। ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ପ୍ରସ୍ଥ ଦୁଇହଜାର ଯୋଜନ; ଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ପ୍ରଥମଟି ଅପେକ୍ଷା ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅପେକ୍ଷା ତୃତୀୟଟି ଯଥାକ୍ରମେ ଏକଦଶମାଂଶରୁ ଟିକିଏ କମ୍; ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ଉଚ୍ଚତା ସମସ୍ତଙ୍କର ସମାନ ॥ ୮ ॥

ଇଳାବୃତର ଦକ୍ଷିଣକୁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ନିଷଧ, ହେମକୂଟ ଓ ହିମାଳୟ ନାମକ ତିନିଟି ପର୍ବତ ରହିଛି। ନୀଳାଦି ପର୍ବତମାନଙ୍କ ପରି ଏହି ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଛି। ଏସବୁ ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ। ଏଗୁଡ଼ିକଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ହରିବର୍ଷ, କିଂପୁରୁଷବର୍ଷ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ସୀମା ବିଭାଜିତ ହୋଇଛି ॥ ୯ ॥ ଇଳାବୃତର ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଉତ୍ତରପଟେ ନୀଳ ପର୍ବତ ଓ ଦକ୍ଷିଣପଟେ ନିଷଧ ପର୍ବତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ଗନ୍ଧମାଦନ ଓ ମାଲ୍ୟବାନ୍ ନାମକ

ବିଦଧାତେ ॥ ୧୦ ॥ ମନ୍ଦରୋ ମେରୁମନ୍ଦରଃ ସୁପାର୍ଶ୍ୱଃ କୁମୁଦ ଇତ୍ୟୟୁତଯୋଜନବିସ୍ତାରୋନ୍ନାହା ମେରୋଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶମବଷ୍ଟମ୍ଭଗିରୟ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତାଃ ॥ ୧୧ ॥ ଚତୁର୍ଷ୍ୱେତେଷୁ ଚୂତଜମ୍ବୂକଦମ୍ବନ୍ୟଗ୍ରୋଧାଶ୍ଚତ୍ୱାରଃ ପାଦପପ୍ରବରାଃ ପର୍ବତକେତବ ଇବାଧିସହସ୍ରଯୋଜନୋନ୍ନାହାସ୍ତାବଦ୍ ବିଟପବିତତୟଃ ଶତଯୋଜନପରିଣାହାଃ ॥ ୧୨ ॥ ହ୍ରଦାଶ୍ଚତ୍ୱାରଃ ପୟୋମଧ୍ୱିକ୍ଷୁରସମୃଷ୍ଟଜଳା ଯଦୁପସ୍ପର୍ଶିନ ଉପଦେବଗଣା ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଣି ସ୍ୱାଭାବିକାନି ଭରତର୍ଷଭ ଧାରୟନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଦେବୋଦ୍ୟାନାନି ଚ ଭବନ୍ତି ଚତ୍ୱାରି ନନ୍ଦନଂ ଚୈତ୍ରରଥଂ ବୈଭ୍ରାଜକଂ ସର୍ବତୋଭଦ୍ରମିତି ॥ ୧୪ ॥ ଯେଷ୍ୱମରପରିବୃଢ଼ାଃ ସହ ସୁରଲଳନାଲଲାମଯୂଥପତୟ ଉପଦେବଗଣୈରୁପଗୀୟମାନମହିମାନଃ କିଲ ବିହରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ମନ୍ଦରୋତ୍ସଙ୍ଗ ଏକାଦଶଶତଯୋଜନୋତ୍ତୁଙ୍ଗଦେବଚୂତଶିରସୋ ଗିରିଶିଖରସ୍ଥୂଳାନି ଫଳାନ୍ୟମୃତକଳ୍ପାନି ପତନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ତେଷାଂ ବିଶୀର୍ଯ୍ୟମାଣାନାମତିମଧୁରସୁରଭିସୁଗନ୍ଧିବହୁଳାରୁଣରସୋଦେନାରୁଣୋଦା ନାମ ନଦୀ ମନ୍ଦରଗିରିଶିଖରାନ୍ନିପତନ୍ତୀ ପୂର୍ବେଣେଳାବୃତମୁପପ୍ଲାବୟତି ॥ ୧୭ ॥ ଯଦୁପଜୋଷଣାଦ୍ଭବାନ୍ୟା ଅନୁଚରୀଣାଂ ପୁଣ୍ୟଜନବଧୂନାମବୟବସ୍ପର୍ଶସୁଗନ୍ଧବାତୋ

ଦୁଇଟି ପର୍ବତ ରହିଛି। ଏ ଦୁଇଟିର ପ୍ରସ୍ଥ ଦୁଇ ଦୁଇ ହଜାର ଯୋଜନ। ଏ ଦୁଇଟି ପର୍ବତ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱ ଓ କେତୁମାଳ ନାମକ ଦୁଇଟି ଭୂଖଣ୍ଡର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଏସବୁ ପର୍ବତ ଛଡ଼ା ମନ୍ଦର, ମେରୁମନ୍ଦର, ସୁପାର୍ଶ୍ୱ ଓ କୁମୁଦ ନାମକ ଚାରିଟି ପର୍ବତ ମଧ୍ୟ ଅଛି; ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଉଚ୍ଚତା ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ। ଏହି ପର୍ବତମାନେ ମେରୁ ପର୍ବତର ଆଧାର ପରି ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଏହି ଚାରିଟି ପର୍ବତ ଉପରେ ଚାରିଟି ଧ୍ୱଜା ପରି ହୋଇ ଯଥାକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବ, ଜାମୁ, କଦମ୍ବ ଓ ବରଗଛ ରହିଛି। ଏଥିରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଗଛ ଏଗାର ଶହ ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଶାଖାପ୍ରଶାଖାର ପ୍ରସାର ମଧ୍ୟ ଏଗାର ଶହ ଯୋଜନ। ଏହି ଗଛଗୁଡ଼ିକ ଶହ ଶହ ଯୋଜନ ମୋଟା ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଭରତଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଏହି ଚାରି ପର୍ବତରେ ଚାରିଟି ସରୋବର ମଧ୍ୟ ରହିଛି; ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥାକ୍ରମେ ଦୁଧ, ମଧୁ, ଆଖୁରସ ଓ ମଧୁର ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ। ସେହି ଜଳ ସେବନ କରୁଥିବା ଯକ୍ଷକିନ୍ନରାଦି ଉପଦେବତାମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଯୋଗସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ଅଟନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଏହି ପର୍ବତରେ ଯଥାକ୍ରମେ ନନ୍ଦନ, ଚୈତ୍ରରଥ, ବୈଭ୍ରାଜକ ଓ ସର୍ବତୋଭଦ୍ର ନାମକ ଚାରିଟି ଦିବ୍ୟ ଉପବନ ବି· ରହିଛି ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଦେବତାମାନେ ବହୁ ସୁରସୁନ୍ଦରୀଙ୍କର ନାୟକ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ଉପବନମାନଙ୍କରେ ବିହାର କରନ୍ତି। ସେତେବେଳେ ଗନ୍ଧର୍ବାଦି ଉପଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମହିମା ଗାନ କରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ମନ୍ଦରାଚଳରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଏଗାର ଶହ ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ ଆମ୍ବଗଛଟି ଅଛି, ସେହି ଗଛରେ ପର୍ବତଶିଖର ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଓ ଅମୃତ ପରି ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଫଳ ଫଳେ ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ଗଛରୁ ପାଚିଲା ଫଳ ଝଡ଼ି, ତଳେ ପଡ଼ି ଯେତେବେଳେ ଫାଟିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେଥିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଗନ୍ଧିତ ଓ ସୁମିଷ୍ଟ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣର ରସ ବୋହିଯାଏ। ସେହି ରସ ହିଁ ଅରୁଣୋଦା ନାମକ ନଦୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ। ସେହି ନଦୀ ମନ୍ଦରାଚଳ ପର୍ବତର ଶିଖରରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାହାର ଜଳରେ ଇଳାବୃତ ବର୍ଷର ପୂର୍ବଭାଗକୁ ଜଳସେଚିତ କରିଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଅନୁଚରୀ ଯକ୍ଷପତ୍ନୀମାନେ ସେହି ଜଳ ସେବନ (ବ୍ୟବହାର) କରନ୍ତି। ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ ଏପରି ସୁଗନ୍ଧ ନିର୍ଗତ ହୁଏ ଯେ, ସେହି ସୁଗନ୍ଧକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବା ବାୟୁ ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦଶ ଦଶ ଯୋଜନ

ଦଶଯୋଜନଂ ସମନ୍ତାଦନୁବାସୟତି ॥ ୧୮ ॥ ଏବଂ ଜମ୍ବୂଫଳାନାମତ୍ୟୁଚ୍ଚନିପାତବିଶୀର୍ଣ୍ଣାନାମନସ୍ଥିପ୍ରାୟାଣାମିଭକାୟନିଭାନାଂ ରସେନ ଜମ୍ବୂ ନାମ ନଦୀ ମେରୁମନ୍ଦରଶିଖରାଦୟୁତଯୋଜନାଦବନିତଳେ ନିପତନ୍ତୀ ଦକ୍ଷିଣେନାତ୍ମାନଂ ଯାବଦିଳାବୃତମୁପସ୍ୟନ୍ଦୟତି ॥ ୧୯ ॥ ତାବଦୁଭୟୋରପି ରୋଧସୋର୍ଯ୍ୟା ମୃତ୍ତିକା ତଦ୍ରସେନାନୁବିଧ୍ୟମାନା ବାୟ୍ୱର୍କସଂଯୋଗବିପାକେନ ସଦାମରଲୋକାଭରଣଂ ଜାମ୍ବୂନଦଂ ନାମ ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ ଭବତି ॥ ୨୦ ॥ ଯଦୁ ହ ବାବ ବିବୁଧାଦୟଃ ସହ ଯୁବତିଭିର୍ମୁକୁଟକଟକକଟିସୂତ୍ରାଦ୍ୟାଭରଣରୂପେଣ ଖଲୁ ଧାରୟନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଯସ୍ତୁ ମହାକଦମ୍ବଃ ସୁପାର୍ଶ୍ୱନିରୂଢୋ ଯାସ୍ତସ୍ୟ କୋଟରେଭ୍ୟୋ ବିନିଃସୃତାଃ ପଞ୍ଚାୟାମପରିଣାହାଃ ପଞ୍ଚ ମଧୁଧାରାଃ ସୁପାର୍ଶ୍ୱଶିଖରାତ୍ ପତନ୍ତ୍ୟୋଽପରେଣାତ୍ମାନମିଳାବୃତମନୁମୋଦୟନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଯା ହ୍ୟୁପଯୁଞ୍ଜାନାନାଂ ମୁଖନିର୍ବାସିତୋ ବାୟୁଃ ସମନ୍ତାଚ୍ଛତଯୋଜନମନୁବାସୟତି ॥ ୨୩ ॥

ଏବଂ କୁମୁଦନିରୂଢୋ ଯଃ ଶତବଲ୍ଶୋ ନାମ ବଟସ୍ତସ୍ୟ ସ୍କନ୍ଧେଭ୍ୟୋ ନୀଚୀନାଃ ପୟୋଦଧିମଧୁଘୃତଗୁଡ଼ାନ୍ନାଦ୍ୟମ୍ବରଶଯ୍ୟାସନାଭରଣାଦୟଃ ସର୍ବ ଏବ କାମଦୁଘା ନଦାଃ କୁମୁଦାଗ୍ରାତ୍ ପତନ୍ତସ୍ତମୁତ୍ତରେଣେଳାବୃତମୁପଯୋଜୟନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଯାନୁପଜୁଷାଣାନାଂ ନ କଦାଚିଦପି ପ୍ରଜାନାଂ ବଳୀପଲିତକ୍ଲମସ୍ୱେଦଦୌର୍ଗନ୍ଧ୍ୟଜରାମୟମୃତ୍ୟୁଶୀତୋଷ୍ଣବୈବର୍ଣ୍ୟୋପସର୍ଗାଦୟସ୍ତାପବିଶେଷା ଭବନ୍ତି ଯାବଜ୍ଜୀବଂ ସୁଖଂ ନିରତିଶୟମେବ ॥ ୨୫ ॥

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ପ୍ରଦେଶକୁ ସୁଗନ୍ଧିତ କରିଦିଏ ॥ ୧୮ ॥ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାମୁଗଛରୁ ହାତୀ ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଜାମୁଫଳ ଝଡ଼େ; ସେଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାୟତଃ ମଞ୍ଜି ନ ଥାଏ। ବହୁତ ଉଚ୍ଚରୁ ଝଡ଼ୁଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ତଳେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ଫାଟିଯାଏ। ସେହି ଜାମୁଫଳ ରସରୁ ଜମ୍ବୂ ନାମକ ନଦୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ। ଉକ୍ତ ନଦୀ ମେରୁମନ୍ଦର ପର୍ବତର ଦଶହଜାର ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ ଶିଖରରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଇଳାବୃତର ଦକ୍ଷିଣ ଭୂଭାଗକୁ ଜଳସେଚିତ କରେ ॥ ୧୯ ॥ ଉକ୍ତ ନଦୀର ଦୁଇକୂଳର ମାଟି ସେହି ରସରେ ସିକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପୁନଃ ବାୟୁ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ ଶୁଖିଯିବା ପରେ ଦେବଲୋକକୁ ବିଭୂଷିତ କରୁଥିବା ଜାମ୍ବୂନଦ ନାମକ ସୁନାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୦ ॥ ଦେବତା ଓ ଗନ୍ଧର୍ବାଦି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ତରୁଣୀ ଭାର୍ଯ୍ୟାମାନେ ସେହି ସୁନାରେ ଗଢ଼ା ମୁକୁଟ, କଙ୍କଣ ଓ ମେଖଳା ଆଦି ଆଭୂଷଣ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ସୁପାର୍ଶ୍ୱ ପର୍ବତ ଉପରେ ଯେଉଁ କଦମ୍ବଗଛଟି ଅଛି, ତାହାର ପାଞ୍ଚଟି କୋରଡ଼ରୁ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ମହୁଧାରା ବାହାରିଛି। ସେହି ମହୁଧାରାର ମୋଟେଇ ପାଞ୍ଚ ବେଁ ହୋଇଥାଏ। ସେହି ମହୁଧାରାଗୁଡ଼ିକ ଇଳାବୃତ ବର୍ଷର ପଶ୍ଚିମ ଭାଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ନିଜ ସୁଗନ୍ଧରେ ସୁଗନ୍ଧିତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସେହି ମଧୁ ପାନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାହାରୁଥିବା ବାୟୁ ସେମାନଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଶହ ଶହ ଯୋଜନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ସୁଗନ୍ଧିତ କରିଦିଏ ॥ ୨୩ ॥

ସେହିପରି କୁମୁଦ ପର୍ବତରେ ଯେଉଁ ଶତବଲ୍ଶ ନାମକ ବରଗଛଟି ଅଛି, ତାହାର ଓହଳମାନଙ୍କରୁ ଅନେକ ନଦ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ। ସେହି ନଦମାନେ ପ୍ରାର୍ଥୀର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁଧ, ଦହି, ମହୁ, ଘିଅ, ଗୁଡ଼, ଅନ୍ନ, ବସ୍ତ୍ର, ଶଯ୍ୟା, ଆସନ, ଆଭୂଷଣ ଆଦି ସକଳ ପଦାର୍ଥ ମିଳିପାରେ। ଉକ୍ତ ନଦମାନେ କୁମୁଦର ଶିଖରପ୍ରଦେଶରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଇଳାବୃତର ଉତ୍ତର ଭାଗକୁ ଜଳସେଚିତ କରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ନଦମାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ପଦାର୍ଥ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବାରୁ ସେଠାର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଚର୍ମ ଲୋଳିଯିବା, ବାଳ ପାଚିଯିବା, କ୍ଳାନ୍ତି ବୋଧ ହେବା, ଶରୀରରୁ ଝାଳ ବୋହିବା, ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରିବା ତଥା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ, ରୋଗ, ମୃତ୍ୟୁ, ଶୀତ ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମଜନିତ ପୀଡ଼ା, ଶରୀରର କାନ୍ତିହୀନତା ଓ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗ ଆଦି କଷ୍ଟ କେବେ ବି ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ; ସେମାନେ ଜୀବନସାରା ସୁଖରେ ରହନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

କୁରଙ୍ଗକୁରରକୁସୁମ୍ଭବୈକଙ୍କତ୍ରିକୂଟଶିଶିରପତଙ୍ଗ-ରୁଚକନିଷଧଶିନୀବାସକପିଳଶଙ୍ଖବୈଦୂର୍ଯ୍ୟଜାରୁଧି-ହଂସର୍ଷଭନାଗକାଳଞ୍ଜରନାରଦାଦୟୋ ବିଂଶତିଗିରୟୋ ମେରୋଃ କର୍ଣ୍ଣିକାୟା ଇବ କେସରଭୂତା ମୂଳଦେଶେ ପରିତ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତାଃ ॥ ୨୬ ॥ ଜଠରଦେବକୂଟୌ ମେରୁଂ ପୂର୍ବେଣାଷ୍ଟାଦଶଯୋଜନସହସ୍ରମୁଦଗାୟତୌ ଦ୍ୱିସହସ୍ରଂ ପୃଥୁତୁଙ୍ଗୌ ଭବତଃ । ଏବମପରେଣ ପବନ-ପାରିଯାତ୍ରୌ ଦକ୍ଷିଣେନ କୈଳାସକରବୀରୌ ପ୍ରାଗାୟତାବେବମୁତ୍ତରତସ୍ତ୍ରିଶୃଙ୍ଗମକରାବଷ୍ଟଭିରେତୈଃ ପରିସ୍ତୃତୋଽଗ୍ନିରିବ ପରିତଶ୍ଚକାସ୍ତି କାଞ୍ଚନଗିରିଃ ॥ ୨୭ ॥ ମେରୋର୍ମୂର୍ଧନି ଭଗବତ ଆତ୍ମଯୋନେର୍ମଧ୍ୟତ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତାଂ ପୁରୀମୟୁତଯୋଜନସାହସ୍ରୀଂ ସମଚତୁରସ୍ରାଂ ଶାତକୌମ୍ଭୀଂ ବଦନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ତାମନୁ ପରିତୋ ଲୋକପାଳାନାମଷ୍ଟାନାଂ ଯଥାଦିଶଂ ଯଥାରୂପଂ ତୁରୀୟମାନେନ ପୁରୋଽଷ୍ଟାବୁପକ୍ଳୃପ୍ତାଃ ॥ ୨୯ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ପଦ୍ମଫୁଲର କର୍ଣ୍ଣିକାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେପରି କେଶର ଥାଏ, ମେରୁର ମୂଳଦେଶକୁ ଘେରି ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସେହିପରି କୁରଙ୍ଗ, କୁରର, କୁସୁମ୍ଭ, ବୈକଙ୍କ, ତ୍ରିକୂଟ, ଶିଶିର, ପତଙ୍ଗ, ରୁଚକ, ନିଷଧ, ଶିନୀବାସ, କପିଳ, ଶଙ୍ଖ, ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ, ଜାରୁଧି, ହଂସ, ଋଷଭ, ନାଗ, କାଳଞ୍ଜର, ନାରଦ ଆଦି ଆହୁରି କୋଡ଼ିଏଟି ପର୍ବତ ରହିଛି ॥ ୨୬ ॥ ସେସବୁ ଛଡ଼ା ମେରୁର ପୂର୍ବପଟେ ଜଠର ଓ ଦେବକୂଟ ନାମକ ଆଉ ଦୁଇଟି ପର୍ବତ ରହିଛି; ସେ ଦୁଇଟି ଅଠର ଅଠର ହଜାର ଯୋଜନ ଲମ୍ବ ତଥା ଦୁଇ ଦୁଇ ହଜାର ଯୋଜନ ଚଉଡ଼ା ଓ ଉଚ୍ଚା । ସେହିପରି ପଶ୍ଚିମ ପଟେ ପବନ ଓ ପାରିଯାତ୍ର, ଦକ୍ଷିଣ ପଟେ କୈଳାସ ଓ କରବୀର ତଥା ଉତ୍ତର ପଟେ ତ୍ରିଶୃଙ୍ଗ ଓ ମକର ନାମକ ପର୍ବତ ରହିଛି । ଉକ୍ତ ଆଠଟି ପର୍ବତଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଘେରି ହୋଇ ସେହି ସୁବର୍ଣ୍ଣଗିରି ମେରୁପର୍ବତ ଅଗ୍ନି ପରି ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୭ ॥ କଥିତ ଅଛି, ମେରୁ ଶିଖରର ଠିକ୍ ମଝିରେ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ପୁରୀ ରହିଛି; ତାହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ପ୍ରସ୍ଥ ସମାନ ଓ ତାହାର ବିସ୍ତାର କୋଟିଏ ଯୋଜନ ॥ ୨୮ ॥ ତା' ତଳେ ଅଷ୍ଟଦିଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଅଷ୍ଟଲୋକପାଳଙ୍କର ଅଷ୍ଟପୁରୀ ରହିଛି । ସେହିସବୁ ପୁରୀ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଅଧିପତିମାନଙ୍କର ଅନୁରୂପ ଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଆକାରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁରୀର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ହେବ ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭୁବନକୋଶବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗଙ୍ଗାଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି-ବିବରଣ ଓ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରକୃତ ସଂକର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ସ୍ତୁତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତ୍ର ଭଗବତଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ୟଜ୍ଞଲିଙ୍ଗସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋର୍ବିକ୍ରମତୋ ବାମପାଦାଙ୍ଗୁଷ୍ଠନଖନିର୍ଭିନ୍ନୋର୍ଧ୍ୱାଣ୍ଡ-କଟାହବିବରେଣାନ୍ତଃପ୍ରବିଷ୍ଟା ଯା ବାହ୍ୟଜଳଧାରା ତଚ୍ଚରଣପଙ୍କଜାବନେଜନାରୁଣକିଞ୍ଜଲ୍କୋପରଞ୍ଜିତାଖିଳ-ଜଗଦଘମଳାପହୋପସ୍ପର୍ଶନାମଳା ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତ୍-

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜା ବଳିଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଯେତେବେଳେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ମାପିବା ନିମନ୍ତେ ଉପରକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବାମପାଦର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠି ନଖ ବାଜି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକଟାହର ଉପର ଆବରଣରେ ଗୋଟିଏ ଛିଦ୍ର ହୋଇଗଲା । ସେହି ଛିଦ୍ର ଦେଇ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ବାହ୍ୟ ଜଳଧାରା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିତରକୁ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ତା'ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ଓ ସେହି ଜଳରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଦରେ ଲାଗିଥିବା କେଶର ମିଶିଯାଇ ତାହା ଲାଲବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେହି

ପଦାତ୍ୟନୁପଲକ୍ଷିତବର୍ଗ୍ୟେଽଭିଧୀୟମାନାତିମହତା କାଳେନ ଯୁଗସହସ୍ରୋପଲକ୍ଷଣେନ ଦିବୋ ମୂର୍ଧନ୍ୟବତତାର ଯତ୍ତଦ୍‌ବିଷ୍ଣୁପଦମାହୁଃ ॥ ୧ ॥ ଯତ୍ର ହ ବାବ ବୀରବ୍ରତ ଔତ୍ତାନପାଦିଃ ପରମଭାଗବତୋଽସ୍ମତ୍‌କୁଳଦେବତା-ଚରଣାରବିନ୍ଦୋଦକମିତି ଯାମନୁସବନମୁତ୍‌କୃଷ୍ୟମାଣ-ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଦୃଢ଼ଂ କ୍ଳିଦ୍ୟମାନାନ୍ତ-ର୍ହୃଦୟ ଔତ୍କଣ୍ଠ୍ୟବିବଶାମୀଳିତଲୋଚନଯୁଗଳକୁଡ୍‌ମଳ-ବିଗଳିତାମଳବାଷ୍ପକଳୟାଭିବ୍ୟଜ୍ୟମାନରୋମପୁଲକ-କୁଳକୋଽଧୁନାପି ପରମାଦରେଣ ଶିରସା ବିଭର୍ତ୍ତି ॥ ୨ ॥

ତତଃ ସପ୍ତ ଋଷୟସ୍ତତ୍‌ପ୍ରଭାବାଭିଜ୍ଞା ଯାଂ ନନୁ ତପସ ଆତ୍ୟନ୍ତିକୀ ସିଦ୍ଧିରେତାବତୀ ଭଗବତି ସର୍ବାତ୍ମନି ବାସୁଦେବେଽନୁପରତଭକ୍ତିଯୋଗଲାଭେନୈବୋପେକ୍ଷି-ତାନ୍ୟାର୍ଥାତ୍ମଗତୟୋ ମୁକ୍ତିମିବାଗତାଂ ମୁମୁକ୍ଷବ ଇବ ସବହୁମାନମଦ୍ୟାପି ଜଟାଜୂଟୈରୁଦ୍‌ବହନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ତତୋ-ଽନେକସହସ୍ରକୋଟିବିମାନାନୀକସଙ୍କୁଳଦେବଯାନେ-ନାବତରନ୍ତୀନ୍ଦୁମଣ୍ଡଳମାବାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମସଦନେ ନିପତତି ॥ ୪ ॥

ତତ୍ର ଚତୁର୍ଧା ଭିଦ୍ୟମାନା ଚତୁର୍ଭିର୍ନାମଭି-ଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶମଭିସ୍ପନ୍ଦନ୍ତୀ ନଦନଦୀପତିମେବାଭିନିବିଶତି ସୀତାଳକନନ୍ଦା ଚକ୍ଷୁର୍ଭଦ୍ରେତି ॥ ୫ ॥

ସୀତା ତୁ ବ୍ରହ୍ମସଦନାତ୍‌-କେସରାଚଳାଦିଗିରିଶିଖରେଭ୍ୟୋଽଧୋଽଧଃ ପ୍ରସ୍ରବନ୍ତୀ ଗନ୍ଧମାଦନମୂର୍ଧସୁ ପତିତ୍ୱାନ୍ତରେଣ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱବର୍ଷଂ ପ୍ରାଚ୍ୟାଂ ଦିଶି କ୍ଷାରସମୁଦ୍ରମଭିପ୍ରବିଶତି ॥ ୬ ॥ ଏବଂ ମାଲ୍ୟବଚ୍ଛି-

ନିର୍ମଳ ଜଳଧାରାର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇଗଲେ ସଂସାରର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ; ତଥାପି ସେହି ଜଳ ସର୍ବଥା ନିର୍ମଳ ହୋଇ ରହେ। ପ୍ରଥମେ ସେହି ପବିତ୍ର ଧାରାକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନାମ ନ ଦେଇ 'ଭଗବତ୍‌ପଦୀ' ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିଲା। ହଜାର ହଜାର ଯୁଗ ବିତିଯିବା ପରେ ସେହି ପବିତ୍ର ଧାରା ଆସି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଶିଖରଭାଗରେ ଥିବା ଧ୍ରୁବଲୋକରେ ପଡ଼ିଲା। ଧ୍ରୁବଲୋକକୁ 'ବିଷ୍ଣୁପଦ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ॥ ୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଧ୍ରୁବଲୋକରେ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୀରବ୍ରତଧାରୀ ପରମ ଭାଗବତ ଧ୍ରୁବ ରହନ୍ତି। ସେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟବର୍ଦ୍ଧମାନ ଭକ୍ତିଭାବରେ ସେହି ଜଳକୁ 'ଏହା ଆମ କୁଳଦେବତାଙ୍କର ଚରଣୋଦକ' ବୋଲି ମାନି ଆଜି ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଆଦରରେ ଶିରରେ ବୋଳନ୍ତି। ଶିରରେ ସେହି ପବିତ୍ରଜଳ ବୋଳିବାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ପ୍ରେମାବେଶରେ ଗଦ୍‌ଗଦ ହୋଇଯାଏ; ତାଙ୍କର ଉତ୍କଣ୍ଠାବଶତଃ ମୁଦିତ ହୋଇଯାଇଥିବା କମଳନୟନରୁ ନିର୍ମଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ଝରିବାକୁ ଲାଗେ ଓ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨ ॥

ତା'ପରେ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ ସେହି ଜଳର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଯିବାରୁ 'ଏହା ହିଁ ତପସ୍ୟାର ଆତ୍ୟନ୍ତିକ ସିଦ୍ଧି' ବୋଲି ମାନନ୍ତି ଓ ମୁମୁକ୍ଷୁଜନ ମୁକ୍ତିକୁ ଆଦର କରିବା ପରି, ସେମାନେ ତାହାକୁ ଆଦରପୂର୍ବକ ନିଜର ଜଟାଜୁଟରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି। ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ନିଷ୍କାମ। ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ନିଶ୍ଚଳା ଭକ୍ତିକୁ ହିଁ ନିଜର ପରମ ସମ୍ପଦ ବୋଲି ମାନି ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଛନ୍ତି;—ଏପରି କି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନକୁ ବି ସେମାନେ ନିଶ୍ଚଳା ଭକ୍ତିର ସମକକ୍ଷ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩ ॥ ସେଠାରୁ ବାହାରି ଗଙ୍ଗା କୋଟି କୋଟି ବିମାନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଶପଥ ଦେଇ ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତି ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳକୁ ପ୍ଳାବିତ କରିଦେଇ ମେରୁର ଶିଖରରେ ଥିବା ବ୍ରହ୍ମପୁରୀରେ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୪ ॥

ସେଠାରେ ଗଙ୍ଗା ସୀତା, ଅଳକନନ୍ଦା, ଚକ୍ଷୁ ଓ ଭଦ୍ରା ନାମରେ ଚାରିଟି ଧାରାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତଥା ଚାରିଦିଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ, ଶେଷରେ ଯାଇ ନଦ-ନଦୀମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶିଯାଆନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ସେହି ଚାରିଧାରା ମଧ୍ୟରୁ ସୀତା ବ୍ରହ୍ମପୁରୀରୁ ବାହାରି କେଶରାଚଳର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ପଡ଼ିବା ପରେ ପୁନଃ ନିମ୍ନଗାମୀ ହୋଇ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ପର୍ବତର ଶିଖରରେ ପଡ଼େ ଏବଂ ଭଦ୍ରାଶ୍ୱବର୍ଷକୁ ପ୍ଳାବିତ କରି, ଯାଇ ପୂର୍ବଦିଗର ଲବଣ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଶେ ॥ ୬ ॥ ସେହିପରି, ଚକ୍ଷୁ ମାଲ୍ୟବାନ୍

ଖରାନ୍ନିଷ୍ପତନ୍ତୀ ତତୋଽନୁପରତବେଗା କେତୁମାଳମଭି ଚକ୍ଷୁଃ ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ସରିତ୍ପତିଂ ପ୍ରବିଶତି ॥ ୭ ॥ ଭଦ୍ରା ଚୋତ୍ତରତୋ ମେରୁଶିରସୋ ନିପତିତା ଗିରିଶିଖରାଦ୍‌ଗିରିଶିଖରମତିହାୟ ଶୃଙ୍ଗବତଃ ଶୃଙ୍ଗାଦବସ୍ୟନ୍ଦମାନା ଉତ୍ତରାଂସ୍ତୁ କୁରୂନଭିତ ଉଦୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶି ଜଳଧିମଭିପ୍ରବିଶତି ॥ ୮ ॥ ତଥୈବାଲକନନ୍ଦା ଦକ୍ଷିଣେନ ବ୍ରହ୍ମସଦନାଦ୍ ବହୂନି ଗିରିକୂଟାନ୍ୟତିକ୍ରମ୍ୟ ହେମକୂଟାଦ୍ଧୈମକୂଟାନ୍ୟତିରଭସତରରଂହସା ଲୁଠୟନ୍ତୀ ଭାରତମଭିବର୍ଷଂ ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟାଂ ଦିଶି ଜଳଧିମଭିପ୍ରବିଶତି ଯସ୍ୟାଂ ସ୍ନାନାର୍ଥଂ ଚାଗଚ୍ଛତଃ ପୁଂସଃ ପଦେ ପଦେଽଶ୍ୱମେଧ-ରାଜସୂୟାଦୀନାଂ ଫଳଂ ନ ଦୁର୍ଲଭମିତି ॥ ୯ ॥ ଅନ୍ୟେ ଚ ନଦା ନଦ୍ୟଶ୍ଚ ବର୍ଷେ ବର୍ଷେ ସନ୍ତି ବହୁଶୋ ମେର୍ୱାଦିଗିରି-ଦୁହିତରଃ ଶତଶଃ ॥ ୧୦ ॥

ତତ୍ରାପି ଭାରତମେବ ବର୍ଷଂ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରମନ୍ୟାନ୍ୟଷ୍ଟ ବର୍ଷାଣି ସ୍ୱର୍ଗିଣାଂ ପୁଣ୍ୟଶେଷୋପଭୋଗସ୍ଥାନାନି ଭୌମାନି ସ୍ୱର୍ଗପଦାନି ବ୍ୟପଦିଶନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଏଷୁ ପୁରୁଷାଣାମୟୁତ-ପୁରୁଷାୟୁର୍ବର୍ଷାଣାଂ ଦେବକଳ୍ପାନାଂ ନାଗାୟୁତପ୍ରାଣାନାଂ ବଜ୍ର-ସଂହନନବଳବୟୋମୋଦପ୍ରମୁଦିତମହାସୌରତମିଥୁନ-ବ୍ୟବାୟାପବର୍ଗବର୍ଷଧୃତୈକଗର୍ଭକଳତ୍ରାଣାଂ ତତ୍ର ତୁ ତ୍ରେତା-ଯୁଗସମଃ କାଳୋ ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୧୨ ॥ ଯତ୍ର ହ ଦେବପତୟଃ ସ୍ୱୈଃ ସ୍ୱୈର୍ଗଣନାୟକୈର୍ବିହିତମହାର୍ହଣାଃ ସର୍ବର୍ତୁକୁସୁମସ୍ତବକ-ଫଳକିସଳୟଶ୍ରିୟାଽଽନମ୍ୟମାନବିଟପଲତାବିଟପିଭିରୁପ-ଶୁମ୍ଭମାନରୁଚିରକାନନାଶ୍ରମାୟତନବର୍ଷଗିରିଦ୍ରୋଣୀଷୁ ତଥା

ପର୍ବତର ଶିଖରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି, ଅବାଧରେ ସେଠାରୁ ଯାଇ କେତୁମାଳବର୍ଷରେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ଓ ପଶ୍ଚିମରେ ବହିଯାଇ କ୍ଷାର ସମୁଦ୍ରରେ ମିଳିତ ହୁଏ ॥ ୭ ॥ ଭଦ୍ରାନଦୀ ମେରୁପର୍ବତର ଶିଖରରୁ ଉତ୍ତରଦିଗକୁ ଗତି କରେ ତଥା ପର୍ବତ ପରେ ପର୍ବତ ଲଙ୍ଘନ କରି, ଶେଷରେ ଶୃଙ୍ଗବାନର ଶୃଙ୍ଗରୁ ଓହ୍ଲାଇ, ଉତ୍ତରକୁରୁ ଦେଶରେ ପ୍ରବାହିତ ହେବା ସହିତ ଉତ୍ତରାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ଯାଇ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଳିତ ହୁଏ ॥ ୮ ॥ ଅଳକନନ୍ଦା ବ୍ରହ୍ମପୁରୀରୁ ମେରୁର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଓହ୍ଲାଇ, ଅନେକ ଗିରିଶିଖର ଲଙ୍ଘନ କରିବା ସହିତ ଯାଇ ହେମକୂଟ ପର୍ବତରେ ପହଞ୍ଚେ ଓ ସେଠାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀବ୍ର ଗତିରେ ହିମାଳୟର ଶିଖର ଲଂଘନ କରି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଚାଲିଆସେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣଗାମୀ ହୋଇ ଶେଷରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମିଳିତ ହୁଏ। ଯେଉଁମାନେ ଏହି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦକ୍ଷେପରେ ଅଶ୍ୱମେଧ, ରାଜସୂୟ ଆଦି ଯଜ୍ଞର ଫଳ ସୁଲଭରେ ମିଳିଯାଏ ॥ ୯ ॥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷରେ (ଭୂଖଣ୍ଡରେ) ମେରୁ ଆଦି ପର୍ବତମାନଙ୍କରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଆହୁରି ଶତ ଶତ ନଦନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ଏସବୁ ବର୍ଷମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷ ହିଁ ହେଉଛି କର୍ମଭୂମି। ଅନ୍ୟ ଆଠଟି ଭୂଖଣ୍ଡ ତ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗରୁ ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିବା ପୁଣ୍ୟ ଭୋଗ କରିବାର ସ୍ଥାନ। ତେଣୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭୂସ୍ୱର୍ଗ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ॥ ୧୧ ॥ ମାନବୀୟ ଗଣନା ଅନୁସାରେ ସେଠାର ଦେବତୁଲ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଆୟୁ ଦଶହଜାର ବର୍ଷ ହୋଇଥାଏ। ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କର ବଳ ଥାଏ ଏବଂ ସେହି ବଜ୍ରସଦୃଶ ସୁଦୃଢ଼ ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି, ଯୌବନ ଓ ଉଲ୍ଲାସ ଥାଏ, ତାହା ହେତୁ ସେମାନେ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୈଥୁନ ଆଦି ବିଷୟ ଭୋଗ କରନ୍ତି। ଶେଷରେ ଭୋଗ ସମାପ୍ତ ହେଲାବେଳକୁ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷମାତ୍ର ଆୟୁ ବାକି ଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗର୍ଭଧାରଣ କରନ୍ତି। ଏପରିଭାବରେ ସେଠାରେ ସମୟ ସର୍ବଦା ତ୍ରେତାଯୁଗ ପରି ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସେଠାରେ ଏପରି ଆଶ୍ରମ, ଭବନ, ଦେଶ ଓ ପର୍ବତଘାଟିସବୁ ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ କି ସୁନ୍ଦର ବନ-ଉପବନ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ; ସବୁ ଋତୁରେ ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ, ଫଳ ଓ ନବପଲ୍ଲବର ଭାରରେ ନଇଁ ପଡୁଥିବା ଲତା, ଗୁଳ୍ମ ଓ ବୃକ୍ଷଶାଖାମାନ ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ। ସେଠାରେ ନିର୍ମଳ ଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳାଶୟମାନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି; ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ନାନାପ୍ରକାର ପଦ୍ମ ଫୁଟେ ଓ ସେହି

ଗ୍ରମଳଜଳାଶୟେଷୁ ବିକଚବିବିଧନବବନରୁହାମୋଦ-ମୁଦିତରାଜହଂସଜଳକୁକ୍କୁଟକାରଣ୍ଡବସାରସଚକ୍ର-ବାକାଦିଭିର୍ମଧୁକରନିକରାକୃତିଭିରୁପକୂଜିତେଷୁ ଜଳ-କ୍ରୀଡ଼ାଦିଭିର୍ବିଚିତ୍ରବିନୋଦୈଃ ସୁଲଳିତସୁରସୁନ୍ଦରୀଣାଂ କାମକଲିଲବିଳାସହାସଲୀଳାବଲୋକାକୃଷ୍ଟମନୋଦୃଷ୍ଟୟଃ ସ୍ୱୈରଂ ବିହରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ପଦ୍ମର ସୁଗନ୍ଧରେ ପ୍ରମୁଦିତ ହୋଇ ରାଜହଂସ, ଜଳକୁକ୍କୁଟ, କାରଣ୍ଡବ, ସାରସ ଓ ଚକ୍ରବାକ ଆଦି ପକ୍ଷୀ ନାନାପ୍ରକାର କଳରବରେ ତଥା ନାନା ଜାତିର ମତୁଆଲା ଭ୍ରମର ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନରେ ଜଳାଶୟଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଖରିତ କରନ୍ତି । ସେଠାକାର ଆଶ୍ରମ, ଭବନ, ଘାଟି ତଥା ଜଳାଶୟଗୁଡ଼ିକରେ ସେଠାର ଦେବେଶ୍ୱରଗଣ ପରମସୁନ୍ଦରୀ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର କାମୋନ୍ମାଦସୂଚକ ହାସ-ବିଳାସ ଓ ଲୀଳାକଟାକ୍ଷରେ ପରସ୍ପରର ମନ ଓ ନେତ୍ରକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରନ୍ତି ଏବଂ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ାଦି ନାନାପ୍ରକାର ଖେଳ ଖେଳନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିହାର କରନ୍ତି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଅନୁଚରଗଣ ନାନା ପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦରସତ୍କାର କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ନବସ୍ୱପି ବର୍ଷେଷୁ ଭଗବାନ୍ନାରାୟଣୋ ମହାପୁରୁଷଃ ପୁରୁଷାଣାଂ ତଦନୁଗ୍ରହାୟାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱବ୍ୟୂହେନାତ୍ମନାଦ୍ୟାପି ସଂନିଧୀୟତେ ॥ ୧୪ ॥ ଇଳାବୃତେ ତୁ ଭଗବାନ୍ ଭବ ଏକ ଏବ ପୁମାନ୍ନ ହ୍ୟନ୍ୟସ୍ତତ୍ରାପରୋ ନିର୍ବିଶତି ଭବାନ୍ୟାଃ ଶାପନିମିତ୍ତଜ୍ଞୋ ଯତ୍ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟତଃ ସ୍ତ୍ରୀଭାବସ୍ତତ୍ପଶ୍ଚାଦ୍ ବକ୍ଷ୍ୟାମି ॥ ୧୫ ॥ ଭବାନୀନାଥୈଃ ସ୍ତ୍ରୀଗଣାର୍ବୁଦସହସ୍ରୈରବରୁଧ୍ୟମାନୋ ଭଗବତଶ୍ଚତୁ-ର୍ମୂର୍ତ୍ତେର୍ମହାପୁରୁଷସ୍ୟ ତୁରୀୟାଂ ତାମସୀଂ ମୂର୍ତ୍ତିଂ ପ୍ରକୃତିମାତ୍ମନଃ ସଙ୍କର୍ଷଣସଂଜ୍ଞାମାତ୍ମସମାଧିରୂପେଣ ସଂନିଧାପ୍ୟୈତଦଭିଗୃଣନ୍ ଭବ ଉପଧାବତି ॥ ୧୬ ॥

ସେହି ନଅଟିଯାକ ବର୍ଷ(ଭୂଖଣ୍ଡ)ରେ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ସେଠାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଇଳାବୃତ ବର୍ଷରେ ଏକମାତ୍ର ଶିବ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପୁରୁଷ । ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଅଭିଶାପ ଜାଣିଥିବା କୌଣସି ବି ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ମୁଁ ପରେ (ନବମ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିବି ॥ ୧୫ ॥ ସେଠାରେ ପାର୍ବତୀ ଓ ତାହାଙ୍କର କୋଟି କୋଟି ଦାସୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ବାସୁଦେବ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ଓ ସଙ୍କର୍ଷଣସଂଜ୍ଞକ ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହ-ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର କାରଣରୂପା ସଙ୍କର୍ଷଣ ନାମଧାରୀ ତମଃପ୍ରଧାନ ଚତୁର୍ଥ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ* ଧ୍ୟାନସ୍ଥିତ ମନୋମୟ ବିଗ୍ରହ ରୂପରେ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ସର୍ବଗୁଣ-ସଙ୍ଖ୍ୟାନାୟାନନ୍ତାୟାବ୍ୟକ୍ତାୟ ନମ ଇତି ॥ ୧୭ ॥

ଭଜେ ଭଜନ୍ୟାରଣପାଦପଙ୍କଜଂ
ଭଗସ୍ୟ କୃତ୍ସ୍ନସ୍ୟ ପରଂ ପରାୟଣମ୍ ।
ଭକ୍ତେଷ୍ୱଲଂ ଭାବିତଭୂତଭାବନଂ
ଭବାପହଂ ତ୍ୱା ଭବଭାବମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୮

ଭଗବାନ୍ ଶିବ କହନ୍ତି—"ଓଁ, ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ସକଳ ଗୁଣର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ, ସେହି ଅନନ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।" ॥ ୧୭ ॥ "ହେ ଭଜନୀୟ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ତଥା ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପରମ ଆଶ୍ରୟ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆପଣ ନିଜର ଭୂତଭାବନ ସ୍ୱରୂପକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାରବନ୍ଧନରୁ ବିମୁକ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପରମେଶ୍ୱର; ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜୁଛି ॥ ୧୮ ॥

* ଭଗବାନଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ଶୁଦ୍ଧ ଚିନ୍ମୟ ଅଟେ; କିନ୍ତୁ ସଂହାର ଆଦି ତାମସୀ କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ହେଉଥିବାରୁ ତାହାକୁ ତାମସୀ ମୂର୍ତ୍ତି କୁହାଯାଏ ।

ନ ଯସ୍ୟ ମାୟାଗୁଣଚିତ୍ତବୃତ୍ତିଭି-
ର୍ନିରୀକ୍ଷତୋ ହ୍ୟଣ୍ୱପି ଦୃଷ୍ଟିରଜ୍ୟତେ ।
ଈଶେ ଯଥା ନୋଽଜିତମନ୍ୟୁରଂହସାଂ
କସ୍ତଂ ନ ମନ୍ୟେତ ଜିଗୀଷୁରାତ୍ମନଃ ॥ ୧୯

ଅସଦ୍‌ଦୃଶୋ ଯଃ ପ୍ରତିଭାତି ମାୟୟା
କ୍ଷୀବେବ ମଧ୍ୱାସବତାମ୍ରଲୋଚନଃ ।
ନ ନାଗବଧ୍ୱୋଽର୍ହଣ ଈଶିରେ ହ୍ରିୟା
ଯତ୍‌ପାଦୟୋଃ ସ୍ପର୍ଶନଧର୍ଷିତେନ୍ଦ୍ରିୟାଃ ॥ ୨୦

ଯମାହୁରସ୍ୟ ସ୍ଥିତିଜନ୍ମସଂଯମଂ
ତ୍ରିଭିର୍ବିହୀନଂ ଯମନନ୍ତମୃଷୟଃ ।
ନ ବେଦ ସିଦ୍ଧାର୍ଥମିବ କ୍ୱଚିତ୍‌ସ୍ଥିତଂ
ଭୂମଣ୍ଡଳଂ ମୂର୍ଧସହସ୍ରଧାମସୁ ॥ ୨୧

ଯସ୍ୟାଦ୍ୟ ଆସୀଦ୍ ଗୁଣବିଗ୍ରହୋ ମହାନ୍
ବିଜ୍ଞାନଧିଷ୍ଣ୍ୟୋ ଭଗବାନଜଃ କିଲ ।
ଯତ୍‌ସମ୍ଭବୋଽହଂ ତ୍ରିବୃତା ସ୍ୱତେଜସା
ବୈକାରିକଂ ତାମସମୈନ୍ଦ୍ରିୟଂ ସୃଜେ ॥ ୨୨

ଏତେ ବୟଂ ଯସ୍ୟ ବଶେ ମହାତ୍ମନଃ
ସ୍ଥିତାଃ ଶକୁନ୍ତା ଇବ ସୂତ୍ରଯନ୍ତ୍ରିତାଃ ।
ମହାନହଂ ବୈକୃତତାମସେନ୍ଦ୍ରିୟାଃ
ସୃଜାମ ସର୍ବେ ଯଦନୁଗ୍ରହାଦିଦମ୍ ॥ ୨୩

ଯନ୍ନିର୍ମିତାଂ କର୍ହ୍ୟପି କର୍ମପର୍ବଣୀଂ
ମାୟାଂ ଜନୋଽୟଂ ଗୁଣସର୍ଗମୋହିତଃ ।
ନ ବେଦ ନିସ୍ତାରଣଯୋଗମଞ୍ଜସା
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତେ ବିଲୟୋଦୟାତ୍ମନେ ॥ ୨୪

ପ୍ରଭୋ ! ଆମେ କ୍ରୋଧାବେଗକୁ ଜୟ କରିପାରିନାହୁଁ; ଆମର ଦୃଷ୍ଟି ପାପରେ ତୁରନ୍ତ ଲିପ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ତ ସଂସାରକୁ ନିୟମନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିରନ୍ତର ସାକ୍ଷୀରୂପରେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବହାର ଦର୍ଶନ କରିଗ୍ଲନ୍ତି; ତଥାପି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରୁଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ମନର କ୍ରିୟାକଳାପଦ୍ୱାରା ଆପଣ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ଜାଣିବା ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ କରିବାକୁ ଗ୍ଲହୁଁଥିବା କେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ବା ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ନ କରିବ ! ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ଆପଣ ମଧୁ-ଆସବାଦି (ନିଶା) ପାନ କରୁଥିବାରୁ ହିଁ ଅରୁଣନୟନ ଓ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ମାୟାର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ହିଁ ସେପରି ଭାବନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କରୁ କରୁ ଚିତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଯିବାରୁ ନାଗପତ୍ନୀମାନେ ଲଜ୍ଜାବଶତଃ ଆପଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ବେଦମନ୍ତ୍ର କହନ୍ତି, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟର କାରଣ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ନିଜେ ଏହି ତିନି ବିକାରରୁ ରହିତ; ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ 'ଅନନ୍ତ' କୁହାଯାଏ । ଆପଣଙ୍କର ସହସ୍ର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଏହି ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳ ଗୋଟିଏ ସୋରିଷ ଦାନା ପରି ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ରଦାନାଟି ଆପଣଙ୍କର କେଉଁଠି ଯେ ରହିଛି, ଆପଣଙ୍କୁ ତାହା ବି ଜଣା ପଡ଼େନା ॥ ୨୧ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ମୁଁ ନିଜର ଅହଂକାରରୂପୀ ତ୍ରିଗୁଣ ତେଜଦ୍ୱାରା ଦେବତା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଭୂତମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରେ, ସେହି ବିଜ୍ଞାନର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱସଂଜ୍ଞକ ପ୍ରଥମ ଗୁଣମୟସ୍ୱରୂପ ॥ ୨୨ ॥ ମହାତ୍ମନ୍ ! ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମାନୀ ଦେବତା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଓ ପଞ୍ଚଭୂତ ଆଦି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଡୋରିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ପକ୍ଷୀ ପରି ଆପଣଙ୍କ କ୍ରିୟାଶକ୍ତିର ଅଧୀନ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ଏହି ଜଗତ୍ ରଚନା କରୁ ॥ ୨୩ ॥ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇ ଏହି ଜୀବ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ତଥା କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ଦେଉଥିବା ମାୟାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ଚିହ୍ନିଦିଏ ସତ; କିନ୍ତୁ ତା' ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ଉପାୟ ଯେ କଣ, ତାହା ସେ ସହଜରେ ଜାଣିପାରେନା । ଏହି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ରୂପ । ହେ ମହାନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ।'' ॥ ୨୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଷ(ଭୂଖଣ୍ଡ)ର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଥା ଚ ଭଦ୍ରଶ୍ରବା ନାମ ଧର୍ମସୁତସ୍ତତ୍କୁଳପତୟଃ ପୁରୁଷା ଭଦ୍ରାଶ୍ୱବର୍ଷେ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତୋ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ପ୍ରିୟାଂ ତନୁଂ ଧର୍ମମୟୀଂ ହୟଶୀର୍ଷାଭିଧାନାଂ ପରମେଣ ସମାଧିନା ସଂନିଧାପ୍ୟେଦମଭିଗୃଣନ୍ତ ଉପଧାବନ୍ତି ॥ ୧ ॥

ଭଦ୍ରଶ୍ରବସ ଊଚୁଃ

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ଧର୍ମାୟାତ୍ମବିଶୋଧନାୟ ନମ ଇତି ॥ ୨ ॥

ଅହୋ ବିଚିତ୍ରଂ ଭଗବଦ୍ବିଚେଷ୍ଟିତଂ
ଘ୍ନନ୍ତଂ ଜନୋଽୟଂ ହି ମିଷନ୍ନ ପଶ୍ୟତି ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ନସଦ୍ ଯର୍ହି ବିକର୍ମ ସେବିତୁଂ
ନିର୍ହୃତ୍ୟ ପୁତ୍ରଂ ପିତରଂ ଜିଜୀବିଷତି ॥ ୩

ବଦନ୍ତି ବିଶ୍ୱଂ କବୟଃ ସ୍ମ ନଶ୍ୱରଂ
ପଶ୍ୟନ୍ତି ଚାଧ୍ୟାତ୍ମବିଦୋ ବିପଶ୍ଚିତଃ ।
ତଥାପି ମୁହ୍ୟନ୍ତି ତବାଜ ମାୟୟା
ସୁବିସ୍ମିତଂ କୃତ୍ୟମଜଂ ନତୋଽସ୍ମି ତମ୍ ॥ ୪

ବିଶ୍ୱୋଦ୍ଭବସ୍ଥାନନିରୋଧକର୍ମ ତେ
ହ୍ୟକର୍ତୁରଙ୍ଗୀକୃତମପ୍ୟପାବୃତଃ ।
ଯୁକ୍ତଂ ନ ଚିତ୍ରଂ ତ୍ୱୟି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣେ
ସର୍ବାତ୍ମନି ବ୍ୟତିରିକ୍ତେ ଚ ବସ୍ତୁତଃ ॥ ୫

ବେଦାନ୍ ଯୁଗାନ୍ତେ ତମସା ତିରସ୍କୃତାନ୍
ରସାତଳାଦ୍ ଯୋ ନୃତୁରଙ୍ଗବିଗ୍ରହଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଦଦେ ବୈ କବୟେଽଭିଯାଚତେ
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତେଽବିତଥେହିତାୟ ଇତି ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଦ୍ରାଶ୍ୱବର୍ଷର ରାଜା ଥିଲେ ଧର୍ମପୁତ୍ର ଭଦ୍ରଶ୍ରବା । ସେ ଓ ତାହାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ସେବକମାନେ (ମନ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି) ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ହୟଗ୍ରୀବ ନାମକ ଧର୍ମମୟୀ ପ୍ରିୟ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ସେହି ଛବିକୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ—॥ ୧ ॥

ଭଦ୍ରଶ୍ରବା ଓ ତାହାଙ୍କର ସେବକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ—ଜପ : "ଚିତ୍ତକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିଦେଉଥିବା ଓଁକାର ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଧର୍ମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।" ॥ ୨ ॥

ସ୍ତୁତି : "ଆହା ! ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଅତି ବିଚିତ୍ର ! ସେହି ଲୀଳା ହେତୁ ହିଁ ଜୀବ ସକଳଲୋକର ସଂହାରକାରୀ କାଳକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଦେଖି ପାରୁନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟସୁଖ ଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ନାନା ପ୍ରକାର ପାପ ବିଚାର ପୋଷଣ କରୁଛି । ସେ ନିଜହାତରେ ନିଜର ପୁତ୍ର ଓ ପିତାଦିଙ୍କ ଶବକୁ ଦାହ କରି ମଧ୍ୟ ନିଜେ ଚିରକାଳ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ॥ ୩ ॥ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଜଗତକୁ ନଶ୍ୱର ବୋଲି କହନ୍ତି; ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଜଗତକୁ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି; ତଥାପି, ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନାଦି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର କୃତ୍ୟ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟକର । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମା ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅକର୍ତ୍ତା ଓ ମାୟାର ଆବରଣରୁ ମୁକ୍ତ; ତଥାପି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ତ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ କର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ବାସ୍ତବରେ ଏଭଳି କୁହାଯିବା ଯଥାର୍ଥ । ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ ସର୍ବାତ୍ମରୂପରେ ଆପଣ ହିଁ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ ହେତୁ ଆପଣ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣଭାବରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ ॥ ୫ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ହୟଗ୍ରୀବ ବିଗ୍ରହ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ଅଶ୍ୱର ଏକ ମିଳିତରୂପ । ପ୍ରଳୟକାଳରେ, ଯେତେବେଳେ ତମଃପ୍ରଧାନ ଦୈତ୍ୟଗଣ ବେଦକୁ ଚୋରାଇ ନେଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ଆପଣ ଯାଇ ତାହା ରସାତଳରୁ ଆଣିଦେଲେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଙ୍କଳ୍ପ ଅମୋଘଲୀଳ ପୁରୁଷ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ॥ ୬ ॥

ହରିବର୍ଷେ ଚାପି ଭଗବାନ୍ନରହରିରୂପେଣାସ୍ତେ । ତଦ୍ରୂପଗ୍ରହଣନିମିତ୍ତମୁତ୍ତରତ୍ରାଭିଧାସ୍ୟେ । ତଦ୍ଦୟିତଂ ରୂପଂ ମହାପୁରୁଷଗୁଣଭାଜନୋ ମହାଭାଗବତୋ ଦୈତ୍ୟଦାନବକୁଲତୀର୍ଥୀକରଣଶୀଳାଚରିତଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋଽବ୍ୟବଧାନାନନ୍ୟଭକ୍ତିଯୋଗେନ ସହ ତଦ୍ବର୍ଷପୁରୁଷୈରୁପାସ୍ତେ ଇଦଂ ଚୋଦାହରତି ॥ ୭ ॥ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ନରସିଂହାୟ ନମସ୍ତେଜସ୍ତେଜସେ ଆବିରାବିର୍ଭବ ବଜ୍ରନଖ ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର କର୍ମାଶୟାନ୍ ରନ୍ଧୟ ରନ୍ଧୟ ତମୋ ଗ୍ରସ ଗ୍ରସ ଓଁ ସ୍ୱାହା । ଅଭୟମଭୟମାତ୍ମନି ଭୂୟିଷ୍ଠା ଓଁ କ୍ଷ୍ରୌମ୍ ॥ ୮ ॥

ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ଖଳଃ ପ୍ରସୀଦତାଂ
ଧ୍ୟାୟନ୍ତୁ ଭୂତାନି ଶିବଂ ମିଥୋ ଧିୟା ।
ମନଶ୍ଚ ଭଦ୍ରଂ ଭଜତାଦଧୋକ୍ଷଜେ
ଆବେଶ୍ୟତାଂ ନୋ ମତିରପ୍ୟହୈତୁକୀ ॥ ୯

ମାଗାରଦାରାତ୍ମଜବିତ୍ତବନ୍ଧୁଷୁ
ସଙ୍ଗୋ ଯଦି ସ୍ୟାଭଗବତ୍ପ୍ରିୟେଷୁ ନଃ ।
ଯଃ ପ୍ରାଣବୃତ୍ତ୍ୟା ପରିତୁଷ୍ଟ ଆତ୍ମବାନ୍
ସିଦ୍ଧ୍ୟତ୍ୟଦୂରାନ୍ନ ତଥେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୦

ଯତ୍ସଙ୍ଗଲବ୍ଧଂ ନିଜବୀର୍ଯ୍ୟବୈଭବଂ
ତୀର୍ଥଂ ମୁହୁଃ ସଂସ୍ପୃଶତାଂ ହି ମାନସମ୍ ।
ହରତ୍ୟଜୋଽନ୍ତଃ ଶ୍ରୁତିଭିର୍ଗତୋଽଙ୍ଗଜଂ
କୋ ବୈ ନ ସେବେତ ମୁକୁନ୍ଦବିକ୍ରମମ୍ ॥ ୧୧

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଭଲେ—) ହରିବର୍ଷ ଖଣ୍ଡରେ ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହରୂପରେ ରହନ୍ତି । ସେ ଏପରି ରୂପ କାହିଁକି ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ପରେ (ସପ୍ତମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପ୍ରିୟରୂପକୁ ମହାଭାଗବତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେହି ଭୂଖଣ୍ଡର ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ସମେତ ନିଷ୍କାମ ଓ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଥିଲେ ମହାପୁରୁଷୋଚିତ ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ । ସେ ନିଜର ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବ ଓ ଆଚରଣଦ୍ୱାରା ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନଙ୍କ କୁଳକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇଥିଲେ । ସେ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ କରନ୍ତି ॥ ୭ ॥ **ଜପ :** "ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀନୃସିଂହଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଗ୍ନି ଆଦିର ତେଜମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ତେଜ । ହେ ବଜ୍ରନଖ ! ହେ ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର ! ଆପଣ ମୋ ସମୀପରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତୁ ! ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତୁ ! ଆପଣ ମୋର କର୍ମବାସନାକୁ ଜାଳିଦିଅନ୍ତୁ ! ଜାଳି ଦିଅନ୍ତୁ ! ମୋର ଅଜ୍ଞାନରୂପ ଅନ୍ଧକାରକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତୁ , ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତୁ ! ଓଁ ସ୍ୱାହା । ମୋର ଅନ୍ତରରେ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରି ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଓଁ କ୍ଷ୍ରୌମ୍ ।"॥ ୮ ॥ **ସ୍ତୁତି :** "ହେ ନାଥ ! ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଶୁଦ୍ଧ ହେଉ । ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ସଦ୍‌ଭାବନା ଜାତ ହେଉ । ସମସ୍ତେ ଏକ-ଆରେକର ହିତ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତୁ । ଆମର ମନ ଶୁଭମାର୍ଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ଏବଂ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିରହୁ ॥ ୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଘର, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନ ଓ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ଆସକ୍ତି ନ ରହୁ; ଯଦି କାହା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ରହିବ, ତେବେ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ରହୁ । ଯେଉଁ ସଂଯମୀ ପୁରୁଷ କେବଳ ଶରୀରନିର୍ବାହ-ଯୋଗ୍ୟ ଅନ୍ନାଦିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ସିଦ୍ଧି ମିଳେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲୋଲୁପ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେତେ ଶୀଘ୍ର ସିଦ୍ଧି ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରଭାବ ସୂଚିତ କରୁଥିବା ତୀର୍ଥତୁଲ୍ୟ ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ସେହିସବୁ ଚରିତ ବାରମ୍ବାର ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣପଥଦେଇ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦୈହିକ ଓ ମାନସିକ ମଳ ନଷ୍ଟ କରିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ କିଏ ଭଲା ସେହି ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରିବାକୁ

ଯସ୍ୟାସ୍ତି ଭକ୍ତିର୍ଭଗବତ୍ୟକିଞ୍ଚନା
ସର୍ବୈର୍ଗୁଣୈସ୍ତତ୍ର ସମାସତେ ସୁରାଃ ।
ହରାବଭକ୍ତସ୍ୟ କୁତୋ ମହଦ୍‌ଗୁଣା
ମନୋରଥେନାସତି ଧାବତୋ ବହିଃ ॥ ୧୨

ହରିର୍ହି ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବାନ୍ ଶରୀରିଣା-
ମାତ୍ମା ଝଷାଣାମିବ ତୋୟମୀପ୍ସିତମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ମହାଂସ୍ତଂ ଯଦି ସଜ୍ଜତେ ଗୃହେ
ତଦା ମହତ୍ତ୍ୱଂ ବୟସା ଦମ୍ପତୀନାମ୍ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାଦ୍ରଜୋରାଗବିଷାଦମନ୍ୟୁ-
ମାନସ୍ପୃହାଭୟଦୈନ୍ୟାଧିମୂଳମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ଗୃହଂ ସଂସୃତିଚକ୍ରବାଳଂ
ନୃସିଂହପାଦଂ ଭଜତାକୁତୋଭୟମିତି ॥ ୧୪

କେତୁମାଲେଽପି ଭଗବାନ୍ କାମଦେବସ୍ୱରୂପେଣ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାଃ ପ୍ରିୟଚିକୀର୍ଷୟା ପ୍ରଜାପତେର୍ଦୁହିତୃଣାଂ ପୁତ୍ରାଣାଂ ତଦ୍‌ବର୍ଷ ପତୀନାଂ ପୁରୁଷାୟୁଷାହୋରାତ୍ରପରିସଂଖ୍ୟାନାନାଂ ଯାସାଂ ଗର୍ଭା ମହାପୁରୁଷମହାସ୍ତ୍ରତେଜସୋଦ୍‌ବେଜିତ-ମନସାଂ ବିଧ୍ୱସ୍ତା ବ୍ୟସବଃ ସଂବତ୍ସରାନ୍ତେ ବିନିପତନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଅତୀବ ସୁଲଳିତଗତିବିଳାସ-ବିଳସିତରୁଚିରହାସଲେଶାବଲୋକଲୀଳୟା କିଞ୍ଚିଦୁତ୍ତମ୍ଭିତ-ସୁନ୍ଦରଭ୍ରୂମଣ୍ଡଳସୁଭଗବଦନାରବିନ୍ଦଶ୍ରିୟା ରମାଂ ରମୟନ୍ନିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ରମୟତେ ॥ ୧୬ ॥ ତଦ୍ଭଗବତୋ ମାୟାମୟଂ ରୂପଂ ପରମସମାଧିଯୋଗେନ ରମା ଦେବୀ ସଂବତ୍ସରସ୍ୟ ରାତ୍ରିଷୁ ପ୍ରଜାପତେର୍ଦୁହିତୃଭିରୁପେତାହଃସୁ ଚ ତଦ୍ଭର୍ତୃଭିରୁପାସ୍ତେ ଇଦଂ ଚୋଦାହରତି ॥ ୧୭ ॥

ନ ଗ୍ରହିବ ! ॥ ୧୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ନିଷ୍କାମ ଭକ୍ତି ରହିଛି, ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସକଳ ଦେବତା ଧର୍ମ-ଜ୍ଞାନାଦି ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ସହିତ ସଦା ନିବାସ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି ମହାପୁରୁଷସୁଲଭ ଗୁଣ ଆସିବ ବା କେଉଁଠୁ ! ସେମାନେ ତ ନାନା ପ୍ରକାର ମନୋରଥ କରି ସର୍ବଦା ତୁଚ୍ଛ ବାହ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଥାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଜଳ ଯେପରି ମାଛମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ଆଧାର, ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ସେହିପରି ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଦେହଧାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଯଦି କେହି ମହତ୍ତ୍ୱାଭିମାନୀ ପୁରୁଷ ଘର ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହନ୍ତି, ତେବେ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ବା ପୁରୁଷଙ୍କୁ କେବଳ ତାଙ୍କ ଆୟୁଷ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ବଡ଼ ବୋଲାଯିବ; ତାଙ୍କ ଗୁଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ, ହେ ଅସୁରଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଜାଣିରଖ ଯେ, ଘର ହିଁ ହେଉଛି ତୃଷ୍ଣା, ରାଗ, ବିଷାଦ, କ୍ରୋଧ, ଅଭିମାନ, ଇଚ୍ଛା, ଭୟ, ଦୀନତା ଓ ମାନସିକ ସନ୍ତାପର ମୂଳ କାରଣ ତଥା ଜନ୍ମମରଣରୂପ ସଂସାରଚକ୍ରକୁ ଘର ହିଁ ଧାରଣ କରିଥାଏ; ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ଗୃହ ଆଦି ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହଙ୍କ ଅଭୟ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନିଅ ।” ॥ ୧୪ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—) ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ତଥା ସଂବତ୍ସର ନାମକ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ କାମଦେବରୂପରେ କେତୁମାଳବର୍ଷରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଶହେବର୍ଷ ଆୟୁରେ ଯେତେସଂଖ୍ୟକ ଦିନ ଓ ରାତି ଥାଏ, ସେହି ପୁତ୍ର ଓ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ସେତିକି ଅର୍ଥାତ୍ ଛତିଶ ଛତିଶ ହଜାର । ସେମାନେ ଥିଲେ ସେହି ବର୍ଷର (ଭୂଖଣ୍ଡର) ଅଧିପତି । ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅସ୍ତ୍ର ସୁଦର୍ଶନଚକ୍ରର ତେଜ ଦେଖି ସେହି କନ୍ୟାମାନେ ଡରିଯାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କର ଗର୍ଭ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ନିଜର ସୁଲଳିତ ଗତିବିଳାସ, ସୁଶୋଭିତ ମଧୁର ମୃଦୁହାସ, ମନୋହର ଲୀଳାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରୁଗ୍ରହାଣି ତଥା ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୂଲତାର ଛବିଳ ଛଟାଦ୍ୱାରା ମୁଖାରବିନ୍ଦର ରାଶି ରାଶି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଢାଳି ଢାଳି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ପରମ ସମାଧିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ମାୟାମୟ ସ୍ୱରୂପକୁ ରାତିରେ ପ୍ରଜାପତି ସଂବତ୍ସରଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ଦିନବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ପତିମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଆରାଧନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହି

ଓଁ ହ୍ରାଂ ହ୍ରୀଂ ହ୍ରୂଁ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ହୃଷୀକେଶାୟ ସର୍ବଗୁଣବିଶେଷୈର୍ବିଲକ୍ଷିତାତ୍ମନେ ଆକୂତୀନାଂ ଚିତ୍ତୀନାଂ ଚେତସାଂ ବିଶେଷାଣାଂ ଗୃଧିପତୟେ ଷୋଡ଼ଶକଳାୟ ଛନ୍ଦୋମୟାୟାନ୍ନମୟାୟାମୃତମୟାୟ ସର୍ବମୟାୟ ସହସେ ଓଜସେ ବଳାୟ କାନ୍ତାୟ କାମାୟ ନମସ୍ତେ ଉଭୟତ୍ର ଭୂୟାତ୍ ॥ ୧୮ ॥

ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବ୍ରତୈସ୍ତ୍ୱା ହୃଷିକେଶ୍ୱରଂ ସ୍ୱତୋ
ହ୍ୟାରାଧ୍ୟ ଲୋକେ ପତିମାଶାସତେଽନ୍ୟମ୍ ।
ତାସାଂ ନ ତେ ବୈ ପରିପାନ୍ତ୍ୟପତ୍ୟଂ
ପ୍ରିୟଂ ଧନାୟୂଂଷି ଯତୋଽସ୍ୱତନ୍ତ୍ରାଃ ॥ ୧୯

ସ ବୈ ପତିଃ ସ୍ୟାଦକୁତୋଭୟଃ ସ୍ୱୟଂ
ସମନ୍ତତଃ ପାତି ଭୟାତୁରଂ ଜନମ୍ ।
ସ ଏକ ଏବେତରଥା ମିଥୋ ଭୟଂ
ନୈବାତ୍ମଲାଭାଦଧି ମନ୍ୟତେ ପରମ୍ ॥ ୨୦

ଯା ତସ୍ୟ ତେ ପାଦସରୋରୁହାର୍ହଣଂ
ନିକାମୟେତ୍ସାଖିଲକାମଲମ୍ପଟା ।
ତଦେବ ରାସୀପ୍ସିତମୀପ୍ସିତୋଽର୍ଚ୍ଚିତୋ
ଯଦ୍ଭଗ୍ନୟାଚ୍ଞା ଭଗବନ୍ ପ୍ରତପ୍ୟତେ ॥ ୨୧

ମତ୍ପ୍ରାପ୍ତୟେଽଜେଶସୁରାସୁରାଦୟ-
ସ୍ତପ୍ୟନ୍ତ ଉଗ୍ରଂ ତପ ଐନ୍ଦ୍ରିୟେଧିୟଃ ।
ଋତେ ଭବତ୍ପାଦପରାୟଣାନ୍ନ ମାଂ
ବିନ୍ଦନ୍ତ୍ୟହଂ ତ୍ୱଦ୍ଧୃଦୟା ଯତୋଽଜିତ ॥ ୨୨

ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଜପ : "ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ନିୟନ୍ତା ଓ ସକଳ ଶ୍ରେଷ୍ଠବସ୍ତୁମାନଙ୍କର ଭଣ୍ଡାର, ଯେ କ୍ରିୟାଶକ୍ତି, ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ଓ ସଂକଳ୍ପଶକ୍ତି ଆଦି ଚିତ୍ତଧର୍ମମାନଙ୍କର ତଥା ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟର ଅଧୀଶ୍ୱର, ଯେ ଏଗାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପାଞ୍ଚବିଷୟ—ଏହି ଷୋହଳ କଳାରେ ଯୁକ୍ତ, ଯେ ବେଦୋକ୍ତ କର୍ମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ଯେ ଅନ୍ନମୟ, ଅମୃତମୟ ଓ ସର୍ବମୟ, ସେହି ମାନସିକ, ଐନ୍ଦ୍ରିକ ଏବଂ ଶାରୀରିକ ବଳସ୍ୱରୂପ ପରମସୁନ୍ଦର ଭଗବାନ୍ କାମଦେବଙ୍କୁ 'ଓଁ ହ୍ରାଂ ହ୍ରୀଂ ହ୍ରୂଂ'—ଏହି ବୀଜମନ୍ତ୍ର ସହିତ ସକଳ ଦିଗରୁ ନମସ୍କାର ।" ॥ ୧୮ ॥

ସ୍ତୁତି : "ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନାନାପ୍ରକାର କଠୋର ବ୍ରତ ପାଳନପୂର୍ବକ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଆରାଧନା କରି ଅନ୍ୟ ଲୌକିକ ପତି ପାଇବାକୁ ବାଞ୍ଛା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲୌକିକ ପତି ସ୍ତ୍ରୀର ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର, ଧନ ଓ ଆୟୁକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନେ ନିଜେ ହେଉଛନ୍ତି ପରତନ୍ତ୍ର ॥ ୧୯ ॥ ଯେ ନିଜେ ସର୍ବଥା ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଭୟଭୀତମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି, ସେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ପତି (ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ବା ଈଶ୍ୱର) । ସେହି ପତି ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ଆପଣ; ଯଦି ଏକାଧିକ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଧରାଯିବ, ତେବେ ସେମାନେ ଏକ ଆରେକକୁ ଭୟ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଯିବ । ଅତଏବ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାଠାରୁ ଅଧିକ କୌଣସି ଲାଭ ଥିବା କଥା ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ପୂଜା କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ନାହିଁ, ତାର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଯେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରେ, ଆପଣ ତାକୁ କେବଳ ସେହି ବସ୍ତୁ ହିଁ ଦିଅନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ, ଯେତେବେଳେ ଭୋଗ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ତାହା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ତାକୁ ସେଥିପାଇଁ ସନ୍ତପ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ଅଜିତ ! ମୋତେ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ-ଅଭିଳାଷୀ ବ୍ରହ୍ମା, ରୁଦ୍ର ଆଦି ସମସ୍ତ ସୁରାସୁରଗଣ ଘୋର ତପସ୍ୟା କରିଚାଲନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିବା ଭକ୍ତଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କେହି ମୋତେ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ମୋର ମନ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଲାଗିରହେ ॥ ୨୨ ॥

ସ ତ୍ୱଂ ମମାପ୍ୟଚ୍ୟୁତ ଶୀର୍ଷ୍ଣି ବନ୍ଦିତଂ
କରାମ୍ବୁଜଂ ଯତ୍ତ୍ୱଦଧାୟି ସାତ୍ୱତାମ୍ ।
ବିଭର୍ଷି ମାଂ ଲକ୍ଷ୍ମ ବରେଣ୍ୟ ମାୟୟା
କ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟେହିତମୂହିତୁଂ ବିଭୁରିତି ॥ ୨୩

ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ବନ୍ଦନୀୟ କରକମଳ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ରଖନ୍ତି, ତାହା ମୋ ମସ୍ତକରେ ମଧ୍ୟ ରଖନ୍ତୁ । ହେ ବରେଣ୍ୟ ! ଆପଣ ମୋତେ କେବଳ ଶ୍ରୀଲାଞ୍ଛନରୂପରେ ନିଜ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ହିଁ ଧାରଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣ ସର୍ବସମର୍ଥ । ଆପଣ ନିଜ ମାୟାବଳରେ ଯେଉଁସବୁ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେସବୁର ରହସ୍ୟ କିଏ ବା ଜାଣିପାରିବ !'' ॥ ୨୩ ॥

ରମ୍ୟକେ ଚ ଭଗବତଃ ପ୍ରିୟତମଂ ମାତ୍ସ୍ୟମବତାରରୂପଂ ତଦ୍‌ବର୍ଷପୁରୁଷସ୍ୟ ମନୋଃ ପ୍ରାକ୍‌ପ୍ରଦର୍ଶିତଂ ସ ଇଦାନୀମପି ମହତା ଭକ୍ତିଯୋଗେନାରାଧୟତୀଦଂ ଚ୍ୱୋଦାହରତି ॥ ୨୪ ॥ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମୁଖ୍ୟତମାୟ ନମଃ ସତ୍ତ୍ୱାୟ ପ୍ରାଣାୟୌଜସେ ସହସେ ବଳାୟ ମହାମତ୍ସ୍ୟାୟ ନମ ଇତି ॥ ୨୫ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଲିଲେ—) ରମ୍ୟକବର୍ଷରେ ଭଗବାନ୍ ସେଠାର ଅଧିପତି ମନୁଙ୍କୁ ପୂର୍ବକାଳରେ ନିଜର ପରମପ୍ରିୟ ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ରୂପକୁ ମନୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି—ଜପ : ''ଯେ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ, ଯେ ସୂତ୍ରାତ୍ମା, ତଥା ଯେ ମନୋବଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ ଓ ଶରୀରବଳ, ଯେ ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ, ସେହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ୍ ମହାମତ୍ସ୍ୟଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ।'' ॥ ୨୪,୨୫ ॥

ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚାଖିଳଲୋକପାଳକୈ-
ରଦୃଷ୍ଟରୂପୋ ବିଚରସ୍ୟୁରୁସ୍ୱନଃ ।
ସ ଈଶ୍ୱରସ୍ତ୍ୱଂ ଯ ଇଦଂ ବଶେଽନୟ-
ନ୍ନାମ୍ନା ଯଥା ଦାରୁମୟୀଂ ନରଃ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୬

ସ୍ତୁତି : ''ପ୍ରଭୋ ! ନଟ ଯେପରି କାଠକଣ୍ଢେଇକୁ ନଚ୍ୱାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ନାମର ଡୋରିରେ ସକଳ ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜର ଅଧୀନ କରି ନଚ୍ୱାଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେରକ । ବ୍ରହ୍ମାଦି ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି ଆପଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରାଣରୂପରେ ଓ ବାହାରେ ବାୟୁରୂପରେ ନିରନ୍ତର ସଞ୍ଚରଣ କରୁଛନ୍ତି । ବେଦ ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ମହାନ୍ ଶବ୍ଦ ॥ ୨୬ ॥ ଥରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମାନୀ ଦେବତାମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଈର୍ଷା କଲେ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ ହୋଇ କିମ୍ବା ସମସ୍ତେ ମିଶି ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ସ୍ଥାବର, ଜଙ୍ଗମ ଆଦି ଯେତେ ଶରୀରଧାରୀ ଅଛନ୍ତି, ସେଭିତରୁ କାହାକୁ ବି ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥

ଯଂ ଲୋକପାଳାଃ କିଲ ମତ୍ସରଜ୍ୱରା
ହିତ୍ୱା ଯତନ୍ତୋଽପି ପୃଥକ୍ ସମେତ୍ୟ ଚ ।
ପାତୁଂ ନ ଶେକୁର୍ଦ୍ୱିପଦଶ୍ଚତୁଷ୍ପଦଃ
ସରୀସୃପଂ ସ୍ଥାଣୁ ଯଦତ୍ର ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୨୭

ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋ ସମେତ ସମସ୍ତ ଓଷଧି ଓ ଲତାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟରୂପା ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ନେଇ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗଯୁକ୍ତ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସମୁଦ୍ରରେ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ବିହାର କରିଥିଲେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସଂସାରର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣସମୁଦାୟର ନିୟନ୍ତା । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ।'' ॥ ୨୮ ॥

ଭବାନ୍ ଯୁଗାନ୍ତାର୍ଣ୍ଣବ ଊର୍ମିମାଳିନି
କ୍ଷୋଣୀମିମାମୋଷଧିବୀରୁଧାଂ ନିଧିମ୍ ।
ମୟା ସହୋରୁ କ୍ରମତେଽଜ ଓଜସା
ତସ୍ମୈ ଜଗତ୍‌ପ୍ରାଣଗଣାତ୍ମନେ ନମ ଇତି ॥ ୨୮

ହିରଣ୍ମୟେଽପି ଭଗବାନ୍ନିବସତି କୂର୍ମତନୁଂ ବିଭ୍ରାଣସ୍ତସ୍ୟ ତତ୍‌ପ୍ରିୟତମାଂ ତନୁମର୍ଯ୍ୟମା ସହ ବର୍ଷପୁରୁଷୈଃ ପିତୃଗଣାଧିପତିରୁପଧାବତି ମନ୍ତ୍ରମିମଂ ଚ୍ୱାନୁଜପତି ॥ ୨୯ ॥

ହିରଣ୍ମୟବର୍ଷରେ ଭଗବାନ୍ କଚ୍ଛପରୂପ ଧରି ରହନ୍ତି । ସେଠାକାର ନିବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ପିତୃରାଜ ଅର୍ଯ୍ୟମା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପ୍ରିୟତମ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଓ ନିରନ୍ତର ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି—॥ ୨୯ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ଅକୂପାରାୟ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱଗୁଣବିଶେଷଣାୟାନୁପଲକ୍ଷିତସ୍ଥାନାୟ ନମୋ ବର୍ଷ୍ମଣେ ନମୋ ଭୂମ୍ନେ ନମୋ ନମୋଽବସ୍ଥାନାୟ ନମସ୍ତେ ॥ ୩୦ ॥

ଯଦ୍ରୂପମେତନ୍ନିଜମାୟୟାର୍ପିତ-
ମର୍ଥସ୍ୱରୂପଂ ବହୁରୂପରୂପିତମ୍ ।
ସଂଖ୍ୟା ନ ଯସ୍ୟାସ୍ତ୍ୟଯଥୋପଲମ୍ଭନାତ୍
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତେଽବ୍ୟପଦେଶରୂପିଣେ ॥ ୩୧

ଜରାୟୁଜଂ ସ୍ୱେଦଜମଣ୍ଡଜୋଦ୍ଭିଦଂ
ଚରାଚରଂ ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତମୈନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ଦ୍ୟୌଃ ଖଂ କ୍ଷିତିଃ ଶୈଳସରିତ୍ସମୁଦ୍ର-
ଦ୍ୱୀପଗ୍ରହର୍କ୍ଷେତ୍ୟଭିଧେୟ ଏକଃ ॥ ୩୨

ଯସ୍ମିନ୍ନସଂଖ୍ୟେୟବିଶେଷନାମ-
ରୂପାକୃତୌ କବିଭିଃ କଳ୍ପିତେୟମ୍ ।
ସଂଖ୍ୟା ଯୟା ତତ୍ତ୍ୱଦୃଶାପନୀୟତେ
ତସ୍ମୈ ନମଃ ସାଂଖ୍ୟନିଦର୍ଶନାୟ ତେ ଇତି ॥ ୩୩

ଉତ୍ତରେଷୁ ଚ କୁରୁଷୁ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଃ କୃତବରାହରୂପ ଆସ୍ତେ ତଂ ତୁ ଦେବୀ ହୈଷା ଭୂଃ ସହ କୁରୁଭିରସ୍ଖଳିତଭକ୍ତିଯୋଗେନୋପଧାବତି ଇମାଂ ଚ ପରମାମୁପନିଷଦମାବର୍ତ୍ତୟତି ॥ ୩୪ ॥ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମନ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱଲିଙ୍ଗାୟ ଯଜ୍ଞକ୍ରତବେ ମହାଧ୍ୱରାବୟବାୟ ମହାପୁରୁଷାୟ ନମଃ କର୍ମଶୁକ୍ଳାୟ ତ୍ରିଯୁଗାୟ ନମସ୍ତେ ॥ ୩୫ ॥

ଯସ୍ୟ ସ୍ୱରୂପଂ କବୟୋ ବିପଶ୍ଚିତୋ
ଗୁଣେଷୁ ଦାରୁଷ୍ୱିବ ଜାତବେଦସମ୍ ।
ମଥ୍ନନ୍ତି ମଥ୍ନା ମନସା ଦିଦୃକ୍ଷବୋ
ଗୂଢଂ କ୍ରିୟାର୍ଥୈର୍ନମ ଈରିତାତ୍ମନେ ॥ ୩୬

ଜପ : "ଯେ ସକଳ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ, ଜଳରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବାରୁ ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ତଥା ଯେ କାଳସୀମାର ଅତୀତ, ସେହି ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ସର୍ବାଧାର ଭଗବାନ୍ କଚ୍ଛପଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ।" ॥ ୩୦ ॥

ସ୍ତୁତି : "ହେ ଭଗବନ୍ ! ଅନେକ ରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବା ଏହି ଦୃଶ୍ୟପ୍ରପଞ୍ଚ ଯଦ୍ୟପି ମିଥ୍ୟା ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ଏହାର କୌଣସି ସତ୍ତା ନାହିଁ, ତଥାପି ଏହା ହେଉଛି ମାୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ରୂପ । ଏପରି ଅନିର୍ବଚନୀୟରୂପଧାରୀ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୧ ॥ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ଜରାୟୁଜ, ସ୍ୱେଦଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ, ସ୍ଥାବର, ଜଙ୍ଗମ, ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ସ୍ୱର୍ଗ, ଆକାଶ, ପୃଥିବୀ, ପର୍ବତ, ନଦୀ, ସମୁଦ୍ର, ଦ୍ୱୀପ, ଗ୍ରହ, ତାରା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ନାମ, ରୂପ ଓ ଆକୃତିରେ ଯୁକ୍ତ । କପିଳାଦି ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଚବିଶ ସଂଖ୍ୟକ ତତ୍ତ୍ୱ ଥିବାର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଧ ହୋଇଗଲେ ସେହି ଚବିଶତତ୍ତ୍ୱର କୌଣସି ଅର୍ଥ ରହେ ନାହିଁ । ଏପରି ସାଂଖ୍ୟସିଦ୍ଧାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ।" ॥ ୩୩ ॥

ଉତ୍ତରକୁରୁ ବର୍ଷରେ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ବରାହମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରି ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେଠାର ନିବାସୀମାନଙ୍କ ସହ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୃଥିବୀ ଦେବୀ ନିଜର ଅଚଳା ଭକ୍ତିରେ ତାହାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ପରମ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି—॥ ୩୪ ॥ **ଜପ :** "ଯାହାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ବୋଧ ହୁଏ, ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞ ଓ କ୍ରତୁରୂପ ତଥା ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ ଯାହାଙ୍କର ଅଙ୍ଗ, ସେହି ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ଶୁକ୍ଳକର୍ମମୟ ତ୍ରିଯୁଗ-ମୂର୍ତ୍ତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ୍ ବରାହଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ।" ॥ ୩୫ ॥

ସ୍ତୁତି : "ଋତ୍ୱିଜଗଣ ଯେପରି ଅରଣିରୂପୀ ଦୁଇଟି କାଠଖଣ୍ଡରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଅଗ୍ନିକୁ ମନ୍ଥନଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟ କରିଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପରମପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତଗଣ କର୍ମାସକ୍ତି ଓ କର୍ମଫଳର କାମନା ଭିତରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଥିବା ଆପଣଙ୍କ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ସେମାନଙ୍କର ବିବେକଯୁକ୍ତ ମନରୂପୀ ମନ୍ଥନକାଷ୍ଠଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଦିକୁ ମନ୍ଥନ କରିଚାଲନ୍ତି । ଏପରି ମନ୍ଥନ କଲେ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି । ଏଭଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ

ଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାହେତ୍ୱୟନେଶକର୍ତ୍ତୃଭି-
ର୍ମାୟାଗୁଣୈର୍ବସ୍ତୁନିରୀକ୍ଷିତାତ୍ମନେ ।
ଅନ୍ୱୀକ୍ଷୟାଙ୍ଗାତିଶୟାତ୍ମବୁଦ୍ଧିଭି-
ର୍ନିରସ୍ତମାୟାକୃତୟେ ନମୋ ନମଃ ॥ ୩୭

କରୋତି ବିଶ୍ୱସ୍ଥିତିସଂଯମୋଦୟଂ
ଯସ୍ୟେପ୍ସିତଂ ନେପ୍ସିତମୀକ୍ଷିତୁର୍ଗୁଣୈଃ ।
ମାୟା ଯଥାଽୟୋ ଭ୍ରମତେ ତଦାଶ୍ରୟଂ
ଗ୍ରାବ୍ଣୋ ନମସ୍ତେ ଗୁଣକର୍ମସାକ୍ଷିଣେ ॥ ୩୮

ପ୍ରମଥ୍ୟ ଦୈତ୍ୟଂ ପ୍ରତିବାରଣଂ ମୃଧେ
ଯୋ ମାଂ ରସାୟା ଜଗଦାଦିସୂକରଃ ।
କୃତ୍ୱାଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରେ ନିରଗାଦୁଦନ୍ୱତଃ
କ୍ରୀଡନ୍ନିବେଭଃ ପ୍ରଣତାସ୍ମି ତଂ ବିଭୁମିତି ॥ ୩୯

ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୬ ॥ ବିଗ୍ରହ ତଥା ଯମନିୟମାଦି ଯୋଗାଙ୍ଗ ସାଧନାଫଳରେ ଯାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ନିଶ୍ଚୟାତ୍ମିକା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେଭଳି ମହାପୁରୁଷମାନେ ଦ୍ରବ୍ୟ (ବିଷୟ), କ୍ରିୟା (ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ବ୍ୟାପାର), ହେତୁ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା), ଅୟନ (ଶରୀର), ଈଶ (କାଳ) ଓ କର୍ତ୍ତା (ଅହଙ୍କାର) ଆଦି ମାୟାର କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନରେ ରହିଥିବା ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରନ୍ତି । ଏଭଳି ମାୟିକ-ଆକୃତିରହିତ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର ॥ ୩୭ ॥ ଯେପରି ଲୁହା ଜଡ଼ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଚୁମ୍ବକର ସାନିଧ୍ୟ ପାଇଲେ ଚଳନଶୀଳ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ଯେଉଁ ସର୍ବସାକ୍ଷୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରକେ ଜଡ଼ ପ୍ରକୃତି ଆପଣା ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ସଂଘଟନ କରିଚାଲେ, ସକଳ ଗୁଣ ଓ କର୍ମମାନଙ୍କର ସେହି ସାକ୍ଷୀ ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର କାରଣସ୍ୱରୂପ ଆଦିଶୂକର । ଯେପରି ଗୋଟିଏ ହାତୀ ଅନ୍ୟ ହାତୀକୁ କଚାଡ଼ି ଦେଇ ପରାସ୍ତ କରିଦିଏ, ସେହିପରି କ୍ରୀଡ଼ା କରିବା ପରି ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଦୈତ୍ୟକୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଦଳି ଦେଇଥିଲେ ଓ ମୋତେ (ପୃଥିବୀକୁ) ନିଜର ଦନ୍ତମୁନରେ ରସାତଳରୁ ଉଠାଇ ପ୍ରଳୟପୟୋଧିରୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ । ଏଭଳି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ।" ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭୁବନକୋଶବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

~~ ○ ~~

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କିମ୍ପୁରୁଷବର୍ଷ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କିମ୍ପୁରୁଷେ ବର୍ଷେ ଭଗବନ୍ତମାଦିପୁରୁଷଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଗ୍ରଜଂ ସୀତାଭିରାମଂ ରାମଂ ତଚ୍ଚରଣସଂନିକର୍ଷାଭିରତଃ ପରମଭାଗବତୋ ହନୁମାନ୍ ସହ କିଂପୁରୁଷୈରବିରତଭକ୍ତିରୁପାସ୍ତେ ॥ ୧ ॥ ଆର୍ଷ୍ଟିଷେଣେନ ସହ ଗନ୍ଧର୍ବୈରନୁଗୀୟମାନାଂ ପରମକଲ୍ୟାଣୀଂ ଭର୍ତୃଭଗବତ୍କଥାଂ ସମୁପଶୃଣୋତି ସ୍ୱୟଂ ଚେଦଂ ଗାୟତି ॥ ୨ ॥ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକାୟ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! କିମ୍ପୁରୁଷବର୍ଷରେ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ, ଆଦିପୁରୁଷ, ସୀତାହୃଦୟାଭିରାମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରଣସାନିଧ୍ୟର ରସିକ ପରମଭାଗବତ ଶ୍ରୀହନୁମାନ୍ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କିନ୍ନରମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଅବିଚଳ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ସେଠାରେ ଅନ୍ୟ ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କ ସହିତ ଆର୍ଷ୍ଟିଷେଣ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣମୟୀ ଗୁଣଗାଥା ଗାନ କରନ୍ତି । ଶ୍ରୀହନୁମାନ୍ ତାହା ଶୁଣନ୍ତି ଏବଂ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, ॥ ୨ ॥ ଜପ : "ମୁଁ ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି

ନମ ଆର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷଣଶୀଳବ୍ରତାୟ ନମ ଉପଶିକ୍ଷିତାତ୍ମନ
ଉପାସିତଲୋକାୟ ନମଃ ସାଧୁବାଦନିକଷଣାୟ ନମୋ
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବାୟ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାରାଜାୟ ନମ
ଇତି ॥ ୩ ॥

ଯତ୍ତଦ୍‌ବିଶୁଦ୍ଧାନୁଭବମାତ୍ରମେକଂ
ସ୍ୱତେଜସା ଧ୍ୱସ୍ତଗୁଣବ୍ୟବସ୍ଥମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ ସୁଧିୟୋପଲମ୍ଭନଂ
ହ୍ୟନାମରୂପଂ ନିରହଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୪

ମର୍ତ୍ତ୍ୟାବତାରସ୍ତ୍ୱିହ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଶିକ୍ଷଣଂ
ରକ୍ଷୋବଧାୟୈବ ନ କେବଳଂ ବିଭୋଃ ।
କୁତୋଽନ୍ୟଥା ସ୍ୟାଦ୍ରମତଃ ସ୍ୱ ଆତ୍ମନଃ
ସୀତାକୃତାନି ବ୍ୟସନାନୀଶ୍ୱରସ୍ୟ ॥ ୫

ନ ବୈ ସ ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମବତାଂ ସୁହୃତ୍ତମଃ
ସକ୍ତସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଃ ।
ନ ସ୍ତ୍ରୀକୃତଂ କଶ୍ମଳମଶ୍ନୁବୀତ
ନ ଲକ୍ଷ୍ମଣଂ ଚାପି ବିହାତୁମର୍ହତି ॥ ୬

ନ ଜନ୍ମ ନୂନଂ ମହତୋ ନ ସୌଭଗଂ
ନ ବାଙ୍ ନ ବୁଦ୍ଧିର୍ନାକୃତିସ୍ତୋଷହେତୁଃ ।

ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ହେ ମୋର ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ଆଚରଣ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଯତଚିତ୍ତ, ଲୋକାରାଧନାତତ୍ପର, ସାଧୁତା ପରୀକ୍ଷା କରିବାରେ କଷଟିପଥର ସମାନ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଭକ୍ତ । ମହାପୁରୁଷ ମହାରାଜ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ।'' ॥ ୩ ॥

ସ୍ତୁତିଃ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ବୋଧସ୍ୱରୂପ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଆପଣ ଗୁଣମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରୂପ ଜାଗ୍ରଦାଦି ସକଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ୟୋତିରେ ନିରସ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାନ୍ତରାତ୍ମା ଓ ପରମଶାନ୍ତ । ଆପଣଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିରେ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଆପଣ ଅନାମ, ଅରୂପ ଓ ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣ ନେଇଛି ॥ ୪ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟ ଅବତାର କେବଳ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହୋଇନାହିଁ, ବରଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାରର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଆପଣଙ୍କ ପରି ନିଜସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ରମଣ କରୁଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ଜଗଦାତ୍ମା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସୀତାଙ୍କ ବିୟୋଗରେ ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ହୁଅନ୍ତା ! ॥ ୫ ॥ ଆପଣ ଧୀର ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା* ଏବଂ ପ୍ରିୟତମ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ । ତ୍ରିଲୋକର କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ଆପଣଙ୍କର ଆସକ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣ ସୀତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି, କି ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନ ପାରନ୍ତିΨ ॥ ୬ ॥ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା କେବଳ ଲୋକଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ହେ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଗ୍ରଜ ! ଉତ୍ତମ କୁଳରେ ଜନ୍ମ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବାକ୍‌ଚାତୁରୀ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୋନି—ଏଥିରୁ କୌଣସିଟି ଗୁଣ ବି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରସନ୍ନତାର

* ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା; ତଥାପି ଏଠାରେ ଧୀର (ଆତ୍ମବାନ୍) ପୁରୁଷଙ୍କର ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି କାହିଁକି କୁହାଗଲା ! ଏପରି କୁହାଯିବାର କାରଣ ହେଲା, ପ୍ରଭୁ ସବୁରି ଆତ୍ମା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ନିଜର୍ ଆତ୍ମାରୂପରେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି; ଅନ୍ୟମାନେ ତାହା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶ୍ରୁତିରେ ଯେଉଁଠି ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି, ସେଠାରେ ଆତ୍ମବେତ୍ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଧୀର ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । ଯଥା—**'କଶ୍ଚିଦ୍ଧୀରଃ ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମାନମୈକ୍ଷତ'** ଇତି **'ନଃ ଶୁଶ୍ରୁମ ଧୀରାଣାମ୍ ।'** ଇତ୍ୟାଦି । ତେଣୁ ଏଠାରେ ବି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମବାନ୍ ବା ଧୀରପୁରୁଷଙ୍କ ଆତ୍ମା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।

Ψ ଥରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମ ଏକାନ୍ତରେ ଜଣେ ଦେବଦୂତଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବାହାରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପହରା ଦେଉଥାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଥାଏ ଯେ, ଯଦି କେହି ଭିତରକୁ ଚାଲିଆସେ, ତେବେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ହାତରେ ନିହତ ହେବେ । ଏତିକିବେଳେ ଦୁର୍ବାସା ମୁନି ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟକରି କହିଲେ ଯେ ସେ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଆଗମନ ବିଷୟ ଖବର ଦିଅନ୍ତୁ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପାଳନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଭଗବାନ୍ ବଡ଼ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ବସିଷ୍ଠ କହିଲେ, 'ପ୍ରିୟଜନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ହିଁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ଦେବା ସହିତ ସମାନ; ତେଣୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଆଯାଉ ।' ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମ ତାଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ।

ତୈର୍ଯୈର୍ବିସୃଷ୍ଟାନପି ନୋ ବନୌକସ-

ଶ୍ଚକାର ସଖ୍ୟେ ବତ ଲକ୍ଷ୍ମଣାଗ୍ରଜଃ ॥ ୭

ସୁରୋଽସୁରୋ ବାପ୍ୟଥ ବାନରୋ ନରଃ

ସର୍ବାତ୍ମନା ଯଃ ସୁକୃତଜ୍ଞମୁତ୍ତମମ୍ ।

ଭଜେତ ରାମଂ ମନୁଜାକୃତିଂ ହରିଂ

ଯ ଉତ୍ତରାନନୟତ୍ କୋସଲାନ୍ଦିବମିତି ॥ ୮

ଭାରତେଽପି ବର୍ଷେ ଭଗବାନ୍ନରନାରାୟଣାଖ୍ୟ ଆକଳ୍ପାନ୍ତମୁପଚିତଧର୍ମଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟୋପଶମୋ-ପରମାତ୍ମୋପଲମ୍ଭନମନୁଗ୍ରହାୟାତ୍ମବତାମନୁକମ୍ପୟା ତପୋଽ-ବ୍ୟକ୍ତଗତିଶ୍ଚରତି ॥ ୯ ॥ ତଂ ଭଗବାନ୍ନାରଦୋ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ-ବତୀଭିର୍ଭାରତୀଭିଃ ପ୍ରଜାଭିର୍ଭଗବତ୍ପ୍ରୋକ୍ତାଭ୍ୟାଂ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗାଭ୍ୟାଂ ଭଗବଦନୁଭାବୋପବର୍ଣ୍ଣନଂ ସାବର୍ଣ୍ଣେରୁପଦେକ୍ଷ୍ୟମାଣଃ ପରମଭକ୍ତିଭାବେନୋପସରତି ଇଦଂ ଚାଭିଗୃଣାତି ॥ ୧୦ ॥ ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ଉପଶମଶୀଲାୟୋପରତାନାତ୍ମ୍ୟାୟ ନମୋଽକିଞ୍ଚନବିତ୍ତାୟ ଋଷିଋଷଭାୟ ନରନାରାୟଣାୟ ପରମହଂସପରମଗୁରବେ ଆତ୍ମାରାମାଧିପତୟେ ନମୋ ନମ ଇତି ॥ ୧୧ ॥

ଗାୟତି ଚେଦମ୍—

କର୍ତ୍ତାସ୍ୟ ସର୍ଗାଦିଷୁ ଯୋ ନ ବଧ୍ୟତେ

ନ ହନ୍ୟତେ ଦେହଗତୋଽପି ଦୈହିକୈଃ ।

ଦ୍ରଷ୍ଟୁର୍ନ ଦୃଗ୍ ଯସ୍ୟ ଗୁଣୈର୍ବିଦୂଷ୍ୟତେ

ତସ୍ମୈ ନମୋଽସକ୍ତବିବିକ୍ତସାକ୍ଷିଣେ ॥ ୧୨

କାରଣ ହୋଇ ନ ପାରେ—ଏହି କଥା ଶିକ୍ଷାଦେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏସବୁ ଗୁଣ ନ ଥିବା ଆମଭଳି ବନବାସୀ ବାନରମାନଙ୍କ ସହିତ ଆପଣ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଦେବତା ହୁଅନ୍ତୁ, କି ଅସୁର ହୁଅନ୍ତୁ, କି ବାନର ହୁଅନ୍ତୁ ଅଥବା ମନୁଷ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ—ଯେ କେହି ବି ହୁଅନ୍ତୁ, ସେ ସକଳ ପ୍ରକାରେ ଶ୍ରୀରାମରୂପଧାରୀ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଭଜିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନରରୂପ ଧରିଥିବା ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀହରି ଏବଂ ଆପଣ ସାମାନ୍ୟ ଭଜନକୁ ବି ବହୁତ ଅଧିକ ବୋଲି ମାନନ୍ତି। ଆପଣ ଏପରି ଆଶ୍ରିତ-ବତ୍ସଳ ଯେ, ଦିବ୍ୟଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିବାବେଳେ, ଉତ୍ତରକୋଶଳର ବା ଅଯୋଧ୍ୟାର ସମସ୍ତ ଅଧିବାସୀଙ୍କୁ ନିଜ ସାଥିରେ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ।'' ॥ ୮ ॥

ଭଗବାନ୍ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ, ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ନର-ନାରାୟଣରୂପ ଧରି, ସଂଯମୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅବ୍ୟକ୍ତରୂପରେ କଳ୍ପର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତପ କରନ୍ତି। ସେ ଏପରି ତପସ୍ୟା କରନ୍ତି, ଯାହାଫଳରେ କି ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଶାନ୍ତି ଓ ଉପରତି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଢ଼ିବା ସହିତ ଶେଷରେ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପର ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇପାରେ ॥ ୯ ॥ ସାବର୍ଣ୍ଣି ମୁନିଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖନିଃସୃତ ସାଂଖ୍ୟ ଓ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ପ୍ରକଟ କରୁଥିବା ପାଞ୍ଚରାତ୍ରଦର୍ଶନ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ (ଭାରତବର୍ଷରେ) ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ରହନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତି-ଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ନରନାରାୟଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ତଥା ତାହାଙ୍କୁ ଏହିପରି ଜପ କରି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି—॥ ୧୦ ॥ **ଜପ :** ''ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ, ଅହଙ୍କାରରହିତ, ନିର୍ଦ୍ଧନର ଧନ, ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ ଋଷିପ୍ରବର ଭଗବାନ୍ ନରନାରାୟଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର। ସେ ତ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ପରମଗୁରୁ ଓ ଆତ୍ମାରାମମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର; ତାଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ।'' ॥ ୧୧ ॥

ସେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, ''ଯେ ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି ଆଦିର କର୍ତ୍ତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ-ଅଭିମାନରେ ବାନ୍ଧିହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ଶରୀରରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଶରୀରର କ୍ଷୁଧାତୃଷା ଆଦିର ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ତଥା ଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଶ୍ୟର ଗୁଣଦୋଷରେ ଦୂଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି ଅସଙ୍ଗ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ସାକ୍ଷୀସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍

ଇଦଂ ହି ଯୋଗେଶ୍ୱର ଯୋଗନୈପୁଣଂ
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋ ଭଗବାଞ୍ଜଗାଦ ଯତ୍ ।
ଯଦନ୍ତକାଳେ ତ୍ୱୟି ନିର୍ଗୁଣେ ମନୋ
ଭକ୍ତ୍ୟା ଦଧୀତୋଜ୍ଝିତଦୁଷ୍କଳେବରଃ ॥ ୧୩

ଯଥୈହିକାମୁଷ୍ମିକକାମଲମ୍ପଟଃ
ସୁତେଷୁ ଦାରେଷୁ ଧନେଷୁ ଚିନ୍ତୟନ୍ ।
ଶଙ୍କେତ ବିଦ୍ୱାନ୍ କୁକଳେବରାତ୍ୟୟାଦ୍
ଯସ୍ତସ୍ୟ ଯତ୍ନଃ ଶ୍ରମ ଏବ କେବଳମ୍ ॥ ୧୪

ତନ୍ନଃ ପ୍ରଭୋ ତ୍ୱଂ କୁକଳେବରାର୍ପିତାଂ
ତ୍ୱନ୍ମାୟୟାହଂମମତାମଧୋକ୍ଷଜ ।
ଭିନ୍ଦ୍ୟାମ ଯେନାଶୁ ବୟଂ ସୁଦୁର୍ଭିଦାଂ
ବିଧେହି ଯୋଗଂ ତ୍ୱୟି ନଃ ସ୍ୱଭାବମିତି ॥ ୧୫

ଭାରତେଽପ୍ୟସ୍ମିନ୍ ବର୍ଷେ ସରିଚ୍ଛୈଳାଃ ସନ୍ତି ବହବୋ ମଲୟୋ ମଙ୍ଗଳପ୍ରସ୍ଥୋ ମୈନାକସ୍ତ୍ରିକୂଟ ଋଷଭଃ କୂଟକଃ କୋଲ୍ଲକଃ ସହ୍ୟୋ ଦେବଗିରିର୍ଋଷ୍ୟମୂକଃ ଶ୍ରୀଶୈଳୋ ବେଙ୍କଟୋ ମହେନ୍ଦ୍ରୋ ବାରିଧାରୋ ବିନ୍ଧ୍ୟଃ ଶୁକ୍ତିମାନୃକ୍ଷଗିରିଃ ପାରିଯାତ୍ରୋ ଦ୍ରୋଣଶ୍ଚିତ୍ରକୂଟୋ ଗୋବର୍ଧନୋ ରୈବତକଃ କକୁଭୋ ନୀଲୋ ଗୋକାମୁଖ ଇନ୍ଦ୍ରକୀଲଃ କାମଗିରିରିତି ଚାନ୍ୟେ ଚ ଶତସହସ୍ରଶଃ ଶୈଳାସ୍ତେଷାଂ ନିତମ୍ବପ୍ରଭବା ନଦା ନଦ୍ୟଶ୍ଚ ସନ୍ତ୍ୟସଂଖ୍ୟାତାଃ ॥ ୧୬ ॥ ଏତାସାମପୋ ଭାରତ୍ୟଃ ପ୍ରଜା ନାମଭିରେବ ପୁନନ୍ତୀନାମାତ୍ମନା ଚୋପସ୍ପୃଶନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଚନ୍ଦ୍ରବସା ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ଅବଟୋଦା କୃତମାଳା ବୈହାୟସୀ କାବେରୀ ବେଣୀ ପୟସ୍ୱିନୀ ଶର୍କରାବର୍ତ୍ତା ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରା କୃଷ୍ଣା ବେଣ୍ୟା ଭୀମରଥୀ ଗୋଦାବରୀ ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା ପୟୋଷ୍ଣୀ ତାପୀ ରେବା ସୁରସା ନର୍ମଦା ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ ସିନ୍ଧୁରନ୍ଧଃ ଶୋଣଶ୍ଚ ନଦୌ ମହାନଦୀ ବେଦସ୍ମୃତିର୍ଋଷିକୁଲ୍ୟା ତ୍ରିସାମା କୌଶିକୀ ମନ୍ଦାକିନୀ ଯମୁନା ସରସ୍ୱତୀ ଦୃଷଦ୍ୱତୀ ଗୋମତୀ ସରଯୂ ରୋଧସ୍ୱତୀ ସପ୍ତବତୀ ସୁଷୋମା ଶତଦ୍ରୂଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ମରୁଦ୍‌ବୃଧା ବିତସ୍ତା ଅସିକ୍ନୀ ବିଶ୍ୱେତି ମହାନଦ୍ୟଃ ॥ ୧୮ ॥ ଅସ୍ମିନ୍ନେବ ବର୍ଷେ ପୁରୁଷୈର୍ଲବ୍ଧଜନ୍ମଭିଃ ଶୁକ୍ଳଲୋହିତକୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣେନ ସ୍ୱାରବ୍ଧେନ କର୍ମଣା ଦିବ୍ୟମାନୁଷନାରକଗତୟୋ ବହ୍ୱ୍ୟ ଆତ୍ମନ ଆନୁପୂର୍ବ୍ୟେଣ

ନରନାରାୟଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ! ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ବ୍ରହ୍ମା କହନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତକାଳରେ ଦେହାଭିମାନ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ନିଜର ପ୍ରାକୃତଗୁଣରହିତ ସ୍ୱରୂପରେ ମନ ଲଗାଇଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଯୋଗସାଧନାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କୁଶଳତା ॥ ୧୩ ॥ ଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ଭୋଗରେ ଲାଳାୟିତ ମୂଢ଼ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ପୁତ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଧନଚିନ୍ତା କରି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରୁଥାଏ, ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ଯଦି ସେହିପରି ଏହି ନିନ୍ଦନୀୟ ଶରୀର ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଭୟ କରୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଜାଣ, ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ କରିଥିବା ସକଳ ପ୍ରଯତ୍ନ କେବଳ ବୃଥାଶ୍ରମ ହିଁ ଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ତେଣୁ, ହେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋତେ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରେମରୂପୀ ଭକ୍ତିଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ଆପଣଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ଏହି ନିନ୍ଦନୀୟ ଶରୀର ପ୍ରତି ମୋର ଯେଉଁ ବଦ୍ଧମୂଳ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱର ମୋହ ରହିଛି, ମୁଁ ତାକୁ ତୁରନ୍ତ କାଟିଦେଇ ପାରିବି ।" ॥ ୧୫ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ମଳୟ, ମଙ୍ଗଳପ୍ରସ୍ଥ, ମୈନାକ, ତ୍ରିକୂଟ, ଋଷଭ, କୂଟକ, କୋଲ୍ଲକ, ସହ୍ୟ, ଦେବଗିରି, ଋଷ୍ୟମୂକ, ଶ୍ରୀଶୈଳ, ଭେଙ୍କଟ, ମହେନ୍ଦ୍ର, ବାରିଧାର, ବିନ୍ଧ୍ୟ, ଶୁକ୍ତିମାନ୍, ଋକ୍ଷଗିରି, ପାରିଯାତ୍ର, ଦ୍ରୋଣ, ଚିତ୍ରକୂଟ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ, ରୈବତକ, କକୁଭ, ନୀଳ, ଗୋକାମୁଖ, ଇନ୍ଦ୍ରକୀଳ, କାମଗିରି ଆଦି ଶହ ଶହ ହଜାର ହଜାର ପର୍ବତ ରହିଛି । ସେହି ପର୍ବତମାନଙ୍କରୁ ବାହାରିଥିବା ନଦ ଓ ନଦୀମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଅଗଣିତ ॥ ୧୬ ॥ ଏହି ନଦୀମାନେ ନିଜର ନାମମାତ୍ରକେ ଜୀବକୁ ପବିତ୍ର କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ଏହିସବୁ ନଦୀଜଳରେ ସ୍ନାନାଦି ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ନଦୀଗୁଡ଼ିକ ହେଲେ—ଚନ୍ଦ୍ରବସା, ତାମ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ, ଅବଟୋଦା, କୃତମାଳା, ବୈହାୟସୀ, କାବେରୀ, ବେଣୀ, ପୟସ୍ୱିନୀ, ଶର୍କରାବର୍ତ୍ତା, ତୁଙ୍ଗଭଦ୍ରା, କୃଷ୍ଣା, ବେଣ୍ୟା, ଭୀମରଥୀ, ଗୋଦାବରୀ, ନିର୍ବିନ୍ଧ୍ୟା, ପୟୋଷ୍ଣୀ, ତାପୀ, ରେବା, ସୁରସା, ନର୍ମଦା, ଚର୍ମଣ୍ୱତୀ, ସିନ୍ଧୁ ତଥା ଅନ୍ଧ ଓ ଶୋଣ ନାମକ ନଦ, ମହାନଦୀ, ବେଦସ୍ମୃତି, ଋଷିକୁଲ୍ୟା, ତ୍ରିସାମା, କୌଶିକୀ, ମନ୍ଦାକିନୀ, ଯମୁନା, ସରସ୍ୱତୀ, ଦୃଷଦ୍ୱତୀ, ଗୋମତୀ, ସରଯୂ, ରୋଧସ୍ୱତୀ, ସପ୍ତବତୀ, ସୁଷୋମା, ଶତଦ୍ରୁ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ମରୁଦ୍‌ବୃଧା, ବିତସ୍ତା, ଅସିକ୍ନୀ ଓ ବିଶ୍ୱା ॥ ୧୮ ॥ ଏହି ବର୍ଷରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜକୃତ ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଯଥାକ୍ରମେ ନାନାପ୍ରକାର ଦିବ୍ୟ, ମାନୁଷୀ ଓ ନାରକୀ ଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ; କାରଣ କର୍ମାନୁସାରେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କୁ ସକଳ ଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁମାନେ

ସର୍ବା ହ୍ୟେବ ସର୍ବେଷାଂ ବିଧୀୟନ୍ତେ ଯଥା-
ବର୍ଣ୍ଣବିଧାନମପବର୍ଗଶ୍ଚାପି ଭବତି ॥ ୧୯ ॥ ଯୋଽସୌ
ଭଗବତି ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନ୍ୟନାତ୍ମ୍ୟେଽନିରୁକ୍ତେଽନିଳୟନେ
ପରମାତ୍ମନି ବାସୁଦେବେଽନନ୍ୟନିମିତ୍ତଭକ୍ତିଯୋଗ-
ଲକ୍ଷଣୋ ନାନାଗତିନିମିତ୍ତାବିଦ୍ୟାଗ୍ରନ୍ଥିରନ୍ଧନଦ୍ୱାରେଣ
ଯଦା ହି ମହାପୁରୁଷପୁରୁଷପ୍ରସଙ୍ଗଃ ॥ ୨୦ ॥

ସେମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥିବା ଧର୍ମ ନିୟମପୂର୍ବକ ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମୋକ୍ଷପଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ପହଞ୍ଚିଯାଇ ପାରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେ ସକଳଭୂତଙ୍କର ଆତ୍ମା, ରାଗାଦି ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ, ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଓ ସର୍ବାଧାର, ସେହି ପରମାତ୍ମା ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ଅନନ୍ୟ ଓ ଅହୈତୁକ ଭକ୍ତିଭାବ ହୋଇଯିବାକୁ ହିଁ ମୋକ୍ଷପଦ ବୋଲାଯାଏ। ଯେତେବେଳେ ବିବିଧ ପ୍ରକାର ଗତିର କାରଣସ୍ୱରୂପ ଅବିଦ୍ୟାରୂପ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ତୁଟିଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେମୀଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ମିଳିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହି ଭକ୍ତିଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ॥ ୨୦ ॥

ଏତଦେବ ହି ଦେବା ଗାୟନ୍ତି—
ଅହୋ ଅମୀଷାଂ କିମକାରି ଶୋଭନଂ
ପ୍ରସନ୍ନ ଏଷାଂ ସ୍ୱିଦୁତ ସ୍ୱୟଂ ହରିଃ।
ଯୈର୍ଜନ୍ମ ଲବ୍ଧଂ ନୃଷୁ ଭାରତାଜିରେ
ମୁକୁନ୍ଦସେବୌପୟିକଂ ସ୍ପୃହା ହି ନଃ ॥ ୨୧

ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ମହିମା ଗାନ କରନ୍ତି, "ଆହା ! ଏ ଜୀବମାନେ କେଉଁ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ କରିଥିଲେ, ଯାହାଫଳରେ କି ଏମାନେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେବା କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ମାନବତନୁ ପାଇଲେ ! ସତେ କଣ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀହରି ଏମାନଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ? ଏଭଳି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ତ ଆମେ ନିରନ୍ତର ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ପାଇପାରୁନାହୁଁ ॥ ୨୧ ॥ ବଡ଼ କଠୋର ଯଜ୍ଞ, ତପ, ବ୍ରତ ଓ ଦାନାଦି କରି ଏ ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଅଧିକାର ପାଇଛୁ, ଏଥିରେ କି ବା ଲାଭ ଅଛି ! ଏଠାରେ ତ ଅଧିକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ କରିବାରୁ ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳର ସ୍ମୃତି ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯାଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ଏହି ସ୍ୱର୍ଗ ବା କେତେ; ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ନିବାସୀମାନଙ୍କର ଆୟୁ ଏକ ଏକ କଳ୍ପ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରୁ ପୁଣି ଥରେ ସଂସାରଚକ୍ରକୁ ହିଁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼େ, ସେହି ବ୍ରହ୍ମଲୋକାଦି ଅପେକ୍ଷା ଭାରତଭୂମିରେ ଅଳ୍ପାୟୁ ହୋଇ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିବା ମଧ୍ୟ ଭଲ; କାରଣ ଏଠାରେ ଧୀରପୁରୁଷ ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣରେ ହିଁ ନିଜର ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଶରୀରରେ କରିଥିବା ସକଳ କର୍ମ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଦେଇ ତାହାଙ୍କର ଅଭୟପଦ ପାଇଯାଇ ପାରେ ॥ ୨୩ ॥

କିଂ ଦୁଷ୍କରୈର୍ନଃ କ୍ରତୁଭିସ୍ତପୋବ୍ରତୈ-
ର୍ଦାନାଦିଭିର୍ବା ଦ୍ୟୁଜୟେନ ଫଲ୍‌ଗୁନା।
ନ ଯତ୍ର ନାରାୟଣପାଦପଙ୍କଜ-
ସ୍ମୃତିଃ ପ୍ରମୁଷ୍ଟାତିଶୟେନ୍ଦ୍ରିୟୋତ୍ସବାତ୍ ॥ ୨୨

କଳ୍ପାୟୁଷାଂ ସ୍ଥାନଜୟାତ୍ପୁନର୍ଭବାତ୍
କ୍ଷଣାୟୁଷାଂ ଭାରତଭୂଜୟୋ ବରମ୍।
କ୍ଷଣେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେନ କୃତଂ ମନସ୍ୱିନଃ
ସନ୍ନ୍ୟସ୍ୟ ସଂଯାନ୍ତ୍ୟଭୟଂ ପଦଂ ହରେଃ ॥ ୨୩

"ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବତ୍‌କଥାର ଅମୃତମୟୀ ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ସାଧୁଜନ ନିବାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ନୃତ୍ୟଗୀତାଦି ସହିତ ବଡ଼ ବଡ଼ ସମାରୋହରେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରାଯାଏ ନାହିଁ, ତାହା ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ନିବାସ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୨୪ ॥

ନ ଯତ୍ର ବୈକୁଣ୍ଠକଥାସୁଧାପଗା
ନ ସାଧବୋ ଭାଗବତାସ୍ତଦାଶ୍ରୟାଃ।
ନ ଯତ୍ର ଯଜ୍ଞେଶମଖା ମହୋତ୍ସବାଃ
ସୁରେଶଲୋକୋଽପି ନ ବୈ ସ ସେବ୍ୟତାମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରାପ୍ତା ନୃଜାତିଂ ତ୍ୱିହ ଯେ ଚ ଜନ୍ତବୋ
ଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାଦ୍ରବ୍ୟକଳାପସମ୍ଭୃତାମ୍ ।
ନ ବୈ ଯତେରନ୍ନପୁନର୍ଭବାୟ ତେ
ଭୂୟୋ ବନୌକା ଇବ ଯାନ୍ତି ବନ୍ଧନମ୍ ॥ ୨୫

ଯେଉଁ ଜୀବମାନେ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଜ୍ଞାନ (ବିବେକବୁଦ୍ଧି), ତଦନୁକୂଳ କର୍ମ ତଥା ସେହି କର୍ମର ଉପଯୋଗୀ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ସାମଗ୍ରୀରେ ସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଦି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନ ନ କରନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନେ ବ୍ୟାଧର ଜାଲରୁ ଖସିଯାଇ ମଧ୍ୟ ଫଳ ଖାଇବା ଲୋଭରେ ସେହି ଗଛରେ ବିହାର କରୁଥିବା ବନ୍ୟ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପରି ପୁନର୍ବାର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥

ଯୈଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ବର୍ହିଷି ଭାଗଶୋ ହବି-
ର୍ନିରୁପ୍ତମିଷ୍ଟଂ ବିଧିମନ୍ତ୍ରବସ୍ତୁତଃ ।
ଏକଃ ପୃଥଙ୍ନାମଭିରାହୁତୋ ମୁଦା
ଗୃହ୍ଣାତି ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ସ୍ୱୟମାଶିଷାଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୨୬

"ଆହା ! ଏହି ଭାରତବାସୀମାନଙ୍କର କି ସୌଭାଗ୍ୟ ନୁହେଁ ସତେ ! ଏମାନେ ଯେତେବେଳେ ଯଜ୍ଞରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାଗ ରଖି ବିଧି, ମନ୍ତ୍ର ଓ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ସହିତ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ହବି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମରେ ଡାକିଲେ ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବା ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସେହି ହବି (ଘୃତ) ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ଠିକ୍ ଯେ, ସକାମ ପୁରୁଷମାନେ କିଛି ମାଗିଲେ, ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ତାହା ଭଗବାନଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ଦାନ ନୁହେଁ; କାରଣ ସେହିସବୁ ବସ୍ତୁ ପାଇଗଲେ ବି ମନୁଷ୍ୟର ମନରେ ପୁନର୍ବାର ବିଭିନ୍ନ କାମନା ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥାଏ । ଅପରପକ୍ଷେ, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଭଜନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ତ ପ୍ରଭୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ନିଜ ଚରଣକମଳରେ ଭକ୍ତି ଦେଇଦିଅନ୍ତି, ଯାହା କି ଅନ୍ୟ ସକଳ କାମନାକୁ ସମାପ୍ତ କରିଦିଏ ॥ ୨୭ ॥

ସତ୍ୟଂ ଦିଶତ୍ୟର୍ଥିତମର୍ଥିତୋ ନୃଣାଂ
ନୈବାର୍ଥଦୋ ଯତ୍ପୁନରର୍ଥିତା ଯତଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ବିଧତ୍ତେ ଭଜତାମନିଚ୍ଛତା-
ମିଚ୍ଛାପିଧାନଂ ନିଜପାଦପଲ୍ଲବମ୍ ॥ ୨୭

ଯଦ୍ୟତ୍ର ନଃ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖାବଶେଷିତଂ
ସ୍ୱିଷ୍ଟସ୍ୟ ସୂକ୍ତସ୍ୟ କୃତସ୍ୟ ଶୋଭନମ୍ ।
ତେନାଜନାଭେ ସ୍ମୃତିମଜ୍ଜନ୍ମ ନଃ ସ୍ୟାଦ୍
ବର୍ଷେ ହରିର୍ଯଦ୍ଭଜତାଂ ଶଂ ତନୋତି ॥ ୨୮

ତେଣୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଭୋଗ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଯଦି ପୂର୍ବକୃତ ଯଜ୍ଞ, ପ୍ରବଚନ ଓ ଶୁଭକର୍ମମାନଙ୍କରୁ ମିଳିଥିବା କିଛି ବି ପୁଣ୍ୟ ବାକି ଥିବ, ତେବେ ତାହାରି ଫଳସ୍ୱରୂପ ଆମକୁ ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ମୃତିଯୁକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ମିଳୁ; କାରଣ ଶ୍ରୀହରି ତାଙ୍କୁ ଭଜୁଥିବା ଲୋକର ସକଳପ୍ରକାର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତି ।" ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପସ୍ୟ ଚ ରାଜନ୍ନୁପଦ୍ୱୀପାନଷ୍ଟୌ ହୈକ ଉପଦିଶନ୍ତି ସଗରାତ୍ମଜୈରଶ୍ୱାନ୍ୱେଷଣ ଇମାଂ ମହୀଂ ପରିତୋ ନିଖନଦ୍ଭିରୁପକଳ୍ପିତାନ୍ ॥ ୨୯ ॥ ତଦ୍ୟଥା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସ୍ଥଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଶୁକ୍ଳ ଆବର୍ତ୍ତନୋ ରମଣକୋ ମନ୍ଦରହରିଣଃ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଃ ସିଂହଳୋ ଲଙ୍କେତି ॥ ୩୦ ॥ ଏବଂ ତବ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜା ସଗରଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କର ଯଜ୍ଞ-ଅଶ୍ୱକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ପୃଥିବୀକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଖୋଳି ପକାଇଥିଲେ । ତା'ଫଳରେ ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ଭିତରେ ଆହୁରି ଆଠଟି ଉପଦ୍ୱୀପ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସ୍ଥ, ଚନ୍ଦ୍ରଶୁକ୍ଳ, ଆବର୍ତ୍ତନ, ରମଣକ, ମନ୍ଦରହରିଣ, ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ, ସିଂହଳ ଓ ଲଙ୍କା ॥ ୩୦ ॥

ଭାରତୋତ୍ତମ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପବର୍ଷବିଭାଗୋ ଯଥୋପଦେଶମୁପବର୍ଣ୍ଣିତ ଇତି ॥ ୩୧ ॥

ହେ ଭରତଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଏବିଷୟରେ ମୁଁ ଯାହା ଯେପରି ଗୁରୁଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିଲି, ଠିକ୍ ତାହା ହିଁ ଅନୁସରଣ କରି ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପର ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଷର ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକ କହିଦେଲି ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅନ୍ୟ ଛଅଟି ଦ୍ୱୀପର ତଥା ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅତଃ ପରଂ ପ୍ଲକ୍ଷାଦୀନାଂ ପ୍ରମାଣଲକ୍ଷଣସଂସ୍ଥାନତୋ ବର୍ଷବିଭାଗ ଉପବର୍ଣ୍ଣ୍ୟତେ ॥ ୧ ॥ ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପୋଽୟଂ ଯାବତ୍ପ୍ରମାଣବିସ୍ତାରସ୍ତାବତା କ୍ଷାରୋଦଧିନା ପରିବେଷ୍ଟିତୋ ଯଥା ମେରୁର୍ଜମ୍ବ୍ୱାଖ୍ୟେନ ଲବଣୋଦଧିରପି ତତୋ ଦ୍ୱିଗୁଣବିଶାଳେନ ପ୍ଲକ୍ଷାଖ୍ୟେନ ପରିକ୍ଷିପ୍ତୋ ଯଥା ପରିଖା ବାହ୍ୟୋପବନେନ । ପ୍ଲକ୍ଷୋ ଜମ୍ବୁପ୍ରମାଣୋ ଦ୍ୱୀପାଖ୍ୟାକରୋ ହିରଣ୍ମୟ ଉତ୍ଥିତୋ ଯତ୍ରାଗ୍ନିରୁପାସ୍ତେ ସପ୍ତଜିହ୍ୱସ୍ତସ୍ୟାଧିପତିଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତାତ୍ମଜ ଇଧ୍ମଜିହ୍ୱଃ ସ୍ୱଂ ଦ୍ୱୀପଂ ସପ୍ତବର୍ଷାଣି ବିଭଜ୍ୟ ସପ୍ତବର୍ଷନାମଭ୍ୟ ଆତ୍ମଜେଭ୍ୟ ଆକଲଯ୍ୟ ସ୍ୱୟମାତ୍ମଯୋଗେନୋପରରାମ ॥ ୨ ॥ ଶିବଂ ଯବସଂ ସୁଭଦ୍ରଂ ଶାନ୍ତଂ କ୍ଷେମମମୃତମଭୟମିତି ବର୍ଷାଣି ତେଷୁ ଗିରୟୋ ନଦ୍ୟଶ୍ଚ ସପ୍ତୈବାଭିଜ୍ଞାତାଃ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ — ରାଜନ୍ ! ଏଥର ପରିମାଣ, ଲକ୍ଷଣ ଓ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ପ୍ଲକ୍ଷାଦି ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱୀପମାନଙ୍କର ବର୍ଷବିଭାଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୧ ॥ ମେରୁ ପର୍ବତ ଯେପରି ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇ ରହିଛି, ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପ ସେହିପରି ସମାନ ପରିମାଣ ଓ ସମାନ ବିସ୍ତୃତିର ଲବଣ ସମୁଦ୍ରଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ । ଖାଇ(ଗଡ଼ଖାଇ)ର ବାହାରପଟ ଯେପରି ଉପବନଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇଥାଏ, ଲବଣ ସମୁଦ୍ର ସେହିପରି ତାର ବାହାରପଟେ ତାର ଦୁଇଗୁଣ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ଲକ୍ଷଦ୍ୱୀପଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇ ରହିଛି । ଜମ୍ବୂଦ୍ୱୀପରେ ଯେତେବଡ଼ ଜାମୁ ଗଛ ରହିଛି, ପ୍ଲକ୍ଷଦ୍ୱୀପରେ ଠିକ୍ ସେତିକି ବଡ଼ ଏକ ଜରି ଗଛ ରହିଛି । ଜରିକୁ ପ୍ଲକ୍ଷ ବୋଲାଯାଏ; ତେଣୁ ଏହି ଦ୍ୱୀପର ନାମ ପ୍ଲକ୍ଷଦ୍ୱୀପ ହୋଇଛି । ଏହି ଦ୍ୱୀପରେ ସପ୍ତଜିହ୍ୱାଧାରୀ ଅଗ୍ନିଦେବ ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ଥିଲେ ପ୍ରିୟବ୍ରତପୁତ୍ର ମହାରାଜ ଇଧ୍ମଜିହ୍ୱ । ସେ ଏହାକୁ ସାତଟି ବର୍ଷ(ଭୂଖଣ୍ଡ)ରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଇ ତାଙ୍କର ସାତପୁଅଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଏହି ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ କରିଦେଲେ । ଶେଷରେ ସେ ନିଜେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଯୋଗର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ସଂସାରରୁ ଉପରତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ବର୍ଷଗୁଡ଼ିକର ନାମ ହେଉଛି ଶିବ, ଯବସ, ସୁଭଦ୍ର, ଶାନ୍ତ, କ୍ଷେମ, ଅମୃତ ଓ ଅଭୟ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ସାତଟି ପର୍ବତ ଓ ସାତଟି ନଦୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ॥ ୩ ॥

ମଣିକୂଟୋ ବଜ୍ରକୂଟ ଇନ୍ଦ୍ରସେନୋ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍ ସୁପର୍ଣ୍ଣୋ ହିରଣ୍ୟଷ୍ଠୀବୋ ମେଘମାଳ ଇତି ସେତୁଶୈଳାଃ । ଅରୁଣା ନୃମ୍ଣାଽଽଙ୍ଗିରସୀ ସାବିତ୍ରୀ ସୁପ୍ରଭାତା ଋତମ୍ଭରା ସତ୍ୟମ୍ଭରା ଇତି ମହାନଦ୍ୟଃ । ଯାସାଂ ଜଳୋପସ୍ପର୍ଶନ-ବିଧୂତରଜସ୍ତମସୋ ହଂସପତଙ୍ଗୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱାୟନସତ୍ୟାଙ୍ଗ-

ସେହି ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ ହେଲେ : ମଣିକୂଟ, ବଜ୍ରକୂଟ, ଇନ୍ଦ୍ରସେନ, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍, ସୁପର୍ଣ୍ଣ, ହିରଣ୍ୟଷ୍ଠୀବ ଓ ମେଘମାଳ ଏବଂ ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାନଦୀ ହେଲେ : ଅରୁଣା, ନୃମ୍ଣା, ଆଙ୍ଗିରସୀ, ସାବିତ୍ରୀ, ସୁପ୍ରଭାତା, ଋତମ୍ଭରା ଓ ସତ୍ୟମ୍ଭରା । ସେଠାରେ ହଂସ, ପତଙ୍ଗ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାୟନ ଓ ସତ୍ୟାଙ୍ଗ—ଏପରି ଚ୍ରାରି ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ରହନ୍ତି । ଉକ୍ତ ନଦୀମାନଙ୍କ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରିବା ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର

ସଂଜ୍ଞାଶ୍ଚତ୍ୱାରୋ ବର୍ଣ୍ଣାଃ ସହସ୍ରାୟୁଷୋ ବିବୁଧୋପମସନ୍ଦର୍ଶନପ୍ରଜନନାଃ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାରଂ ତ୍ରୟ୍ୟା ବିଦ୍ୟୟା ଭଗବନ୍ତଂ ତ୍ରୟୀମୟଂ ସୂର୍ଯ୍ୟମାତ୍ମାନଂ ଯଜନ୍ତେ ॥ ୪ ॥

ପ୍ରତ୍ନସ୍ୟ ବିଷ୍ଣୋ ରୂପଂ ଯତ୍‌ସତ୍ୟସ୍ୟର୍ତସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ।
ଅମୃତସ୍ୟ ଚ ମୃତ୍ୟୋଶ୍ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟମାତ୍ମାନମୀମହୀତି ॥ ୫

ପ୍ଲକ୍ଷାଦିଷୁ ପଞ୍ଚସୁ ପୁରୁଷାଣାମାୟୁରିନ୍ଦ୍ରିୟମୋଜଃ ସହୋ ବଳଂ ବୁଦ୍ଧିର୍ବିକ୍ରମ ଇତି ଚ ସର୍ବେଷାମୌତ୍ପତ୍ତିକୀ ସିଦ୍ଧିରବିଶେଷେଣ ବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୬ ॥

ପ୍ଲକ୍ଷଃ ସ୍ୱସମାନେନେକ୍ଷୁରସୋଦେନାବୃତୋ ଯଥା ତଥା ଦ୍ୱୀପୋଽପି ଶାଲ୍ମଲୋ ଦ୍ୱିଗୁଣବିଶାଳଃ ସମାନେନ ସୁରୋଦେନାବୃତଃ ପରିବୃଙ୍‌କ୍ତେ ॥ ୭ ॥ ଯତ୍ର ହ ବୈ ଶାଲ୍ମଳୀ ପ୍ଲକ୍ଷାୟାମା ଯସ୍ୟାଂ ବାବ କିଳ ନିଳୟମାହୁର୍ଭଗବତଶ୍ଛନ୍ଦଃସ୍ତୁତଃ ପତତ୍‌ତ୍ରିରାଜସ୍ୟ ସା ଦ୍ୱୀପହୂତୟେ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୮ ॥ ତଦ୍‌ଦ୍ୱୀପାଧିପତିଃ ପ୍ରିୟବ୍ରତାତ୍ମଜୋ ଯଜ୍ଞବାହୁଃ ସ୍ୱସୁତେଭ୍ୟଃ ସପ୍ତଭ୍ୟସ୍ତନ୍ନାମାନି ସପ୍ତବର୍ଷାଣି ବ୍ୟଭଜତ୍‌ସୁରୋଚନଂ ସୌମନସ୍ୟଂ ରମଣକଂ ଦେବବର୍ଷଂ ପାରିଭଦ୍ରମାପ୍ୟାୟନମବିଜ୍ଞାତମିତି ॥ ୯ ॥ ତେଷୁ ବର୍ଷାଦ୍ରୟୋ ନଦ୍ୟଶ୍ଚ ସପ୍ତୈବାଭିଜ୍ଞାତାଃ ସ୍ୱରସଃ ଶତଶୃଙ୍ଗୋ ବାମଦେବଃ କୁନ୍ଦୋ ମୁକୁନ୍ଦଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷଃ ସହସ୍ରଶ୍ରୁତିରିତି । ଅନୁମତିଃ ସିନୀବାଲୀ ସରସ୍ୱତୀ କୁହୂ ରଜନୀ ନନ୍ଦା ରାକେତି ॥୧୦॥ ତଦ୍‌ବର୍ଷପୁରୁଷାଃ ଶ୍ରୁତଧରବୀର୍ଯ୍ୟଧରବସୁନ୍ଧରେଷନ୍ଧରସଂଜ୍ଞା ଭଗବନ୍ତଂ ବେଦମୟଂ ସୋମମାତ୍ମାନଂ ବେଦେନ ଯଜନ୍ତେ ॥ ୧୧ ॥

ସ୍ୱଗୋଭି ପିତୃଦେବେଭ୍ୟୋ ବିଭଜନ୍ କୃଷ୍ଣଶୁକ୍ଳୟୋଃ ।
ପ୍ରଜାନାଂ ସର୍ବାସାଂ ରାଜାନ୍ଧଃ ସୋମୋ ନ ଆସ୍ତ୍ୱିତି ॥ ୧୨

ରଜୋଗୁଣ-ତମୋଗୁଣ ଧୋଇ ହୋଇଯାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଆୟୁ ହେଉଛି ଏକହଜାର ବର୍ଷ । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କ୍ଳାନ୍ତି ଲାଗେ ନାହିଁ, କି ଦେହରୁ ଝାଳ ବହେ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି କ୍ଳାନ୍ତି ଲାଗେ ନାହିଁ, କି ସେମାନଙ୍କ ଦେହରୁ ଝାଳ ବହେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ତିନିବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱର୍ଗର ଦ୍ୱାରଭୂତ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ତ୍ରୟୀବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ସେମାନେ କହନ୍ତି, "ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟ (ଅନୁଷ୍ଠାନଯୋଗ୍ୟ ଧର୍ମ) ଓ ଋତ (ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବା ଧର୍ମ), ଯେ ବେଦ ଓ ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳର ଅଧିଷ୍ଠାତା, ଆମେ ସେହି ପୁରାଣପୁରୁଷ ବିଷ୍ଣୁସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ।" ॥ ୫ ॥ ପ୍ଲକ୍ଷ ଆଦି ପାଞ୍ଚ ଦ୍ୱୀପର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜନ୍ମକାଳରୁ ହିଁ ସମାନ ଭାବରେ ଆୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନୋବଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ଶରୀରବଳ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ପରାକ୍ରମ ମିଳିଥାଏ ॥ ୬ ॥

ପ୍ଲକ୍ଷଦ୍ୱୀପ ଠିକ୍ ତା'ରି ଆୟତନର ଇକ୍ଷୁରସ ସମୁଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇଛି । ତା ଆଗକୁ ଥିବା ଶାଲ୍ମଳୀଦ୍ୱୀପର ପରିମାଣ ତାର ଦୁଇଗୁଣ । ସେହି ଦ୍ୱୀପଟି ତାହାରି ସମାନ ବିସ୍ତୃତ ମଦିରା ସାଗରଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ॥ ୭ ॥ ପ୍ଲକ୍ଷଦ୍ୱୀପର ଜରି ଗଛ ପରି, ସେଠାରେ ଏକ ଶିମିଳି ଗଛ ରହିଛି । କଥିତ ଅଛି, ସେହି ଗଛଟି ହେଉଛି ବେଦମୟୀ ଡେଣାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ ଏବଂ ସେହି ଗଛଟିର ନାମ ଅନୁସାରେ ଦ୍ୱୀପଟିର ଏପରି ନାମକରଣ ହୋଇଛି ॥ ୮ ॥ ପ୍ରିୟବ୍ରତପୁତ୍ର ମହାରାଜ ଯଜ୍ଞବାହୁ ଥିଲେ ଏହି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି । ସେ ଏହାକୁ ସାତଭାଗ କରିଦେଇ ତାଙ୍କର ସତପୁଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଏବଂ ପୁଅମାନଙ୍କ ନାମାନୁଯାୟୀ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସୁରୋଚନ, ସୌମନସ୍ୟ, ରମଣକ, ଦେବବର୍ଷ, ପାରିଭଦ୍ର, ଆପ୍ୟାୟନ ଓ ଅବିଜ୍ଞାତ ନାମରେ ନାମିତ କଲେ ॥ ୯ ॥ ସେହି ବର୍ଷ ବା ଦ୍ୱୀପଖଣ୍ଡମାନଙ୍କରେ ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ ଓ ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀ ରହିଛି । ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକର ନାମ : ସ୍ୱରସ, ଶତଶୃଙ୍ଗ, ବାମଦେବ, କୁନ୍ଦ, ମୁକୁନ୍ଦ, ପୁଷ୍ପବର୍ଷ ଓ ସହସ୍ରଶ୍ରୁତି ଏବଂ ନଦୀଗୁଡ଼ିକର ନାମ : ଅନୁମତି, ସିନୀବାଲୀ, ସରସ୍ୱତୀ, କୁହୂ, ରଜନୀ, ନନ୍ଦା ଓ ରାକା ॥ ୧୦ ॥ ଏହି ବର୍ଷମାନଙ୍କରେ ବାସ କରୁଥିବା ଶ୍ରୁତଧର, ବୀର୍ଯ୍ୟଧର, ବସୁନ୍ଧର ଓ ଇଷନ୍ଧର ନାମକ ଚ୍ୱାରିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ବେଦମୟ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବେଦମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ (ଏବଂ ସେମାନେ କହନ୍ତି,) "ଯେ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଓ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷରେ ନିଜର କିରଣଦ୍ୱାରା ଦେବଗଣ, ପିତୃଗଣ ଓ ସକଳପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଅନ୍ନ ବଣ୍ଟନ କରନ୍ତି, ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଆମର ରାଜା ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ।" ॥ ୧୨ ॥

ଏବଂ ସୁରୋଦାଦ୍‌ବହିସ୍ତଦ୍‌ଦ୍ୱିଗୁଣଃ ସମାନେନାବୃତୋ ଘୃତୋଦେନ ଯଥାପୂର୍ବଃ କୁଶଦ୍ୱୀପୋ ଯସ୍ମିନ୍ କୁଶସ୍ତମ୍ବୋ ଦେବକୃତସ୍ତଦ୍‌ଦ୍ୱୀପାଖ୍ୟାକରୋ ଜ୍ୱଳନ ଇବାପରଃ ସ୍ୱଶଷ୍ପରୋଚିଷା ଦିଶୋ ବିରାଜୟତି ॥ ୧୩ ॥ ତଦ୍‌ଦ୍ୱୀପପତିଃ ପ୍ରୈୟବ୍ରତୋ ରାଜନ୍ ହିରଣ୍ୟରେତା ନାମ ସ୍ୱଂ ଦ୍ୱୀପଂ ସପ୍ତଭ୍ୟଃ ସ୍ୱପୁତ୍ରେଭ୍ୟୋ ଯଥାଭାଗଂ ବିଭଜ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ତପ ଆତିଷ୍ଠତ ବସୁବସୁଦାନଦୃଢ଼ରୁଚିନାଭିଗୁପ୍ତସ୍ତୁତ୍ୟବ୍ରତବିବିକ୍ତବାମଦେବନାମଭ୍ୟଃ ॥ ୧୪ ॥ ତେଷାଂ ବର୍ଷେଷୁ ସୀମାଗିରୟୋ ନଦ୍ୟଶ୍ଚାଭିଜ୍ଞାତାଃ ସପ୍ତ ସପ୍ତୈବ ଚକ୍ରଶ୍ଚତୁଃଶୃଙ୍ଗଃ କପିଳଶ୍ଚିତ୍ରକୂଟୋ ଦେବାନୀକ ଉର୍ଧ୍ୱରୋମା ଦ୍ରବିଣ ଇତି ରସକୁଲ୍ୟା ମଧୁକୁଲ୍ୟା ମିତ୍ରବିନ୍ଦା ଶ୍ରୁତବିନ୍ଦା ଦେବଗର୍ଭା ଘୃତଚ୍ୟୁତା ମନ୍ତ୍ରମାଳେତି ॥ ୧୫ ॥ ଯାସାଂ ପୟୋଭିଃ କୁଶଦ୍ୱୀପୌକସଃ କୁଶଳକୋବିଦାଭିଯୁକ୍ତକୁଳକସଂଜ୍ଞା ଭଗବନ୍ତଂ ଜାତବେଦସରୂପିଣଂ କର୍ମକୌଶ-ଲେନ ଯଜନ୍ତେ ॥ ୧୬ ॥

ପରସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସାକ୍ଷାଜ୍ଜାତବେଦୋଽସି ହବ୍ୟବାଟ୍ ।
ଦେବାନାଂ ପୁରୁଷାଙ୍ଗାନାଂ ଯଜ୍ଞେନ ପୁରୁଷଂ ଯଜେତି ॥ ୧୭

ତଥା ଘୃତୋଦାଦ୍‌ବହିଃ କ୍ରୌଞ୍ଚଦ୍ୱୀପୋ ଦ୍ୱିଗୁଣଃ ସ୍ୱମାନେନ କ୍ଷୀରୋଦେନ ପରିତ ଉପକ୍ଳୃପ୍ତୋ ବୃତୋ ଯଥା କୁଶଦ୍ୱୀପୋ ଘୃତୋଦେନ ଯସ୍ମିନ୍ କ୍ରୌଞ୍ଚୋ ନାମ ପର୍ବତରାଜୋ ଦ୍ୱୀପନାମନିର୍ବର୍ତ୍ତକ ଆସ୍ତେ ॥ ୧୮ ॥ ଯୋଽସୌ ଗୁହପ୍ରହରଣୋନ୍ମଥିତନିତମ୍ବକୁଞ୍ଜୋଽପି କ୍ଷୀରୋଦେନାସିଚ୍ୟମାନୋ ଭଗବତା ବରୁଣେନାଭିଗୁପ୍ତୋ ବିଭୟୋ ବଭୂବ ॥ ୧୯ ॥ ତସ୍ମିନ୍ନପି ପ୍ରୈୟବ୍ରତୋ ଘୃତପୃଷ୍ଠୋ ନାମାଧିପତିଃ ସ୍ୱେ ଦ୍ୱୀପେ ବର୍ଷାଣି ସପ୍ତ ବିଭଜ୍ୟ

ମଦିରା ସମୁଦ୍ରର ଆଗକୁ ଅଛି ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ବିସ୍ତୃତ କୁଶଦ୍ୱୀପ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦ୍ୱୀପମାନଙ୍କ ପରି କୁଶଦ୍ୱୀପ ମଧ୍ୟ ତାହାରି ସମାନ ବିସ୍ତୃତ ଘୃତ ସମୁଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇଛି । ସେହି ଦ୍ୱୀପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ କୁଶବନ ରହିଛି; ତେଣୁ ତାହାର ନାମ କୁଶଦ୍ୱୀପ ହୋଇଛି । ସେହି ବନଟି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଗ୍ନିଦେବ ପରି ହୋଇ ତାହାର କୋମଳ ଶିଖାମାନଙ୍କ କାନ୍ତିରେ ଚତୁର୍ଦିଗକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦିଏ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ପୁତ୍ର ମହାରାଜା ହିରଣ୍ୟରେତା ଥିଲେ ସେହି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି । ସେ ଏହି ଦ୍ୱୀପକୁ ସାତ ଭାଗ କରି ନିଜର ବସୁ, ବସୁଦାନ, ଦୃଢ଼ରୁଚି, ନାଭିଗୁପ୍ତ, ସ୍ତୁତ୍ୟବ୍ରତ, ବିବିକ୍ତ ଓ ବାମଦେବ ଆଦି ସାତପୁଅଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ତପ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୧୪ ॥ ସେହି ସାତ ଭାଗର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ଚକ୍ର, ଚତୁଃଶୃଙ୍ଗ, କପିଳ, ଚିତ୍ରକୂଟ, ଦେବାନୀକ, ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋମା ଓ ଦ୍ରବିଣ ନାମକ ସାତଟି ପର୍ବତ । ସେଠାରେ ରସକୁଲ୍ୟା, ମଧୁକୁଲ୍ୟା, ମିତ୍ରବିନ୍ଦା, ଶ୍ରୁତବିନ୍ଦା, ଦେବଗର୍ଭା, ଘୃତଚ୍ୟୁତା ଓ ମନ୍ତ୍ରମାଳା ନାମକ ସାତଟି ନଦୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୧୫ ॥ ସେହି ନଦୀମାନଙ୍କ ଜଳରେ ସ୍ନାନ କରି କୁଶଦ୍ୱୀପବାସୀ କୁଶଳ, କୋବିଦ, ଅଭିଯୁକ୍ତ ଓ କୁଳକ ବର୍ଣ୍ଣର ପୁରୁଷମାନେ ଅଗ୍ନିସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ହରିଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମକୌଶଳଦ୍ୱାରା ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ (ଏବଂ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି–), "ଅଗ୍ନେ ! ଆପଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ନିକଟରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ହବି ପହଞ୍ଚାଇଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଙ୍ଗଭୂତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯଜନ ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣ ସେହି ପରମପୁରୁଷଙ୍କୁ ଯଜନ କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୧୭ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ପୁଣି ଘୃତସମୁଦ୍ରର ବାହାରଭାଗରେ ତାର ଦୁଇଗୁଣ ଆୟତନର କ୍ରୌଞ୍ଚଦ୍ୱୀପ ରହିଛି । କୁଶଦ୍ୱୀପ ଯେପରି ଘୃତସମୁଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଘେରି ହୋଇଛି, ଏହି ଦ୍ୱୀପଟି ସେହିପରି ତାହାର ଦୁଇଗୁଣ ଆୟତନର ଦୁଗ୍ଧ-ସମୁଦ୍ରଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ । ଏଠାରେ କ୍ରୌଞ୍ଚ ନାମକ ଏକ ବହୁତ ବଡ଼ ପର୍ବତ ଅଛି । ସେହି ପର୍ବତର ନାମାନୁସାରେ ଏହାକୁ କ୍ରୌଞ୍ଚଦ୍ୱୀପ କୁହାଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ଶ୍ରୀକାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କ ଶସ୍ତ୍ରପ୍ରହାରଫଳରେ ଏହାର କଟିପ୍ରଦେଶ ଓ ଲତା-ନିକୁଞ୍ଜ ଆଦି କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ କ୍ଷୀରସମୁଦ୍ର ଦ୍ୱାରା ଜଳସେଚିତ ହୋଇ ଓ ବରୁଣଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ଏହା ପୁନର୍ବାର ନିର୍ଭୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରିୟବ୍ରତପୁତ୍ର ମହାରାଜ ଘୃତପୃଷ୍ଠ ଏହାର ଅଧିପତି ଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ । ସେ ଏହାକୁ ସାତଟି ବର୍ଷରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ଓ ସେହି ସେହି ନାମଧାରୀ ନିଜର

ତେଷୁ ପୁତ୍ରନାମସୁ ସପ୍ତ ରିକ୍‌ଥାଦାନ୍ ବର୍ଷପାନ୍ନିବେଶ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଭଗବତଃ ପରମକଲ୍ୟାଣଯଶସ ଆତ୍ମଭୂତସ୍ୟ ହରେଶ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମୁପଜଗାମ ॥ ୨୦ ॥

ଆମୋ ମଧୁରୁହୋ ମେଘପୃଷ୍ଠଃ ସୁଧାମା ଭ୍ରାଜିଷ୍ଠୋ ଲୋହିତାର୍ଣ୍ଣୋ ବନସ୍ପତିରିତି ଘୃତପୃଷ୍ଠସୁତାସ୍ତେଷାଂ ବର୍ଷଗିରୟଃ ସପ୍ତ ସପ୍ତୈବ ନଦ୍ୟଶ୍ଚାଭିଖ୍ୟାତାଃ ଶୁକ୍ଳୋ ବର୍ଧମାନୋ ଭୋଜନ ଉପବର୍ହିଣୋ ନନ୍ଦୋ ନନ୍ଦନଃ ସର୍ବତୋଭଦ୍ର ଇତି ଅଭୟା ଅମୃତୌଘା ଆର୍ଯ୍ୟକା ତୀର୍ଥବତୀ ବୃତ୍ତିରୂପବତୀ ପବିତ୍ରବତୀ ଶୁକ୍ଳେତି ॥ ୨୧ ॥ ଯାସାମମ୍ଭଃ ପବିତ୍ରମମଳମୁପଯୁଞ୍ଜାନାଃ ପୁରୁଷଋଷଭଦ୍ରବିଣଦେବକ-ସଂଜ୍ଞା ବର୍ଷପୁରୁଷା ଆପୋମୟଂ ଦେବମପାଂ ପୂର୍ଣ୍ଣେନାଞ୍ଜଳିନା ଯଜନ୍ତେ ॥ ୨୨ ॥

ଆପଃ ପୁରୁଷବୀର୍ଯ୍ୟାଃ ସ୍ଥ ପୁନନ୍ତୀର୍ଭୂର୍ଭୁବଃ ସୁବଃ ।
ତା ନଃ ପୁନୀତାମୀବଘ୍ନୀଃ ସ୍ପୃଶତାମାତ୍ମନା ଭୁବ ଇତି ॥ ୨୩

ଏବଂ ପୁରସ୍ତାତ୍‌କ୍ଷୀରୋଦାତ୍‌ପରିତ ଉପବେଶିତଃ ଶାକଦ୍ୱୀପୋ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶଲ୍ଲକ୍ଷଯୋଜନାୟାମଃ ସମାନେନ ଚ ଦଧିମଣ୍ଡୋଦେନ ପରୀତୋ ଯସ୍ମିନ୍ ଶାକୋ ନାମ ମହୀରୁହଃ ସ୍ୱକ୍ଷେତ୍ରବ୍ୟପଦେଶକୋ ଯସ୍ୟ ହ ମହାସୁରଭିଗନ୍ଧସ୍ତଂ ଦ୍ୱୀପମନୁବାସୟତି ॥ ୨୪ ॥ ତସ୍ୟାପି ପ୍ରୈୟବ୍ରତ ଏବାଧିପତିର୍ନାମ୍ନା ମେଧାତିଥିଃ ସୋଽପି ବିଭଜ୍ୟ ସପ୍ତ ବର୍ଷାଣି ପୁତ୍ରନାମାନି ତେଷୁ ସ୍ୱାତ୍ମଜାନ୍ ପୁରୋଜବମନୋଜବପବମାନଧୂମ୍ରାନୀକଚିତ୍ରରେଫବହୁ-ରୂପବିଶ୍ୱଧାରସଂଜ୍ଞାନ୍ନିଧାପ୍ୟାଧିପତୀନ୍ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତ ଆବେଶିତମତିସ୍ତପୋବନଂ ପ୍ରବିବେଶ ॥ ୨୫ ॥ ଏତେଷାଂ ବର୍ଷମର୍ଯ୍ୟାଦାଗିରୟୋ ନଦ୍ୟଶ୍ଚ ସପ୍ତ ସପ୍ତୈବ ଈଶାନ ଉରୁଶୃଙ୍ଗୋ ବଳଭଦ୍ରଃ ଶତକେସରଃ ସହସ୍ରସ୍ରୋତୋ

ସାତ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କରିଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ନିଜେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ପରମମଙ୍ଗଳମୟ କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାବନ ପଦାରବିନ୍ଦର ଶରଣ ନେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ମହାରାଜ ଘୃତପୃଷ୍ଠଙ୍କର ସାତ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା : ଆମ, ମଧୁରୁହ, ମେଘପୃଷ୍ଠ, ସୁଧାମା, ଭ୍ରାଜିଷ୍ଠ, ଲୋହିତାର୍ଣ୍ଣ ଓ ବନସ୍ପତି । ସେହି ସାତବର୍ଷରେ ଥିବା ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତ ହେଲା : ଶୁକ୍ଳ, ବର୍ଦ୍ଧମାନ, ଭୋଜନ, ଉପବର୍ହିଣ, ନନ୍ଦ, ନନ୍ଦନ ଏବଂ ସର୍ବତୋଭଦ୍ର ଓ ସେସବୁରେ ଥିବା ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀ ହେଲା : ଅଭୟା, ଅମୃତୋଘା, ଆର୍ଯ୍ୟକା, ତୀର୍ଥବତୀ, ବୃତ୍ତିରୂପବତୀ, ପବିତ୍ରବତୀ ଏବଂ ଶୁକ୍ଳା ॥ ୨୧ ॥ ଏହିସବୁ ନଦୀର ପବିତ୍ର ଓ ନିର୍ମଳ ଜଳ ସେବନ କରି ସେଠାର ପୁରୁଷ, ଋଷଭ, ଦ୍ରବିଣ ଓ ଦେବକ ନାମକ ଚ୍ରବିବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକେ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଆପୋଦେବତାଙ୍କୁ (ଜଳଦେବତାଙ୍କୁ) ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ କହନ୍ତି, "ହେ ଜଳଦେବତା ! ଆପଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣ ଭୂଃ, ଭୁବଃ ଏବଂ ସ୍ୱଃ—ଏହି ତିନି ଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତି; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ପାପନାଶକାରୀ । ଆମେ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରୁଛୁ, ଆମ ଶରୀରକୁ ପବିତ୍ର କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୨୨,୨୩ ॥

କ୍ଷୀରସମୁଦ୍ର ଆଗକୁ ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବତିଶ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ଶାକଦ୍ୱୀପ ରହିଛି । ସେହି ଦ୍ୱୀପକୁ ତାହାରି ସମାନ ଆୟତନର ଦଧିମଣ୍ଡ (ଘୋଳଦହି) ସମୁଦ୍ର ଘେରି ରଖିଛି । ଏହି ଦ୍ୱୀପରେ ଶାକ ନାମକ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ତାହାରି ନାମାନୁସାରେ ଏହାର ନାମ ଶାକଦ୍ୱୀପ ହୋଇଛି । ସେହି ବୃକ୍ଷର ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ସୁଗନ୍ଧରେ ସମଗ୍ର ଦ୍ୱୀପଟି ମହକୁ ଥାଏ ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ମେଧାତିଥି ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କର ପୁତ୍ର । ସେ ତାଙ୍କର ପୁରୋଜବ, ମନୋଜବ, ପବମାନ, ଧୂମ୍ରାନିକ, ଚିତ୍ରରେଫ, ବହୁରୂପ ଓ ବିଶ୍ୱଧାର ନାମକ ସାତପୁଅଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଦ୍ୱୀପଟିକୁ ସାତଟି ବର୍ଷ (ଭୂଖଣ୍ଡରେ)ରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ ଜଣେ ଜଣେ ପୁଅଙ୍କୁ ଅଧିପତି କରିଦେଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କରି ତପୋବନକୁ ଚ୍ଲିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେହିସବୁ ବର୍ଷମାନଙ୍କରେ ଥିବା ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବତର ନାମ ହେଲା : ଈଶାନ, ଉରୁଶୃଙ୍ଗ, ବଳଭଦ୍ର, ଶତକେସର, ସହସ୍ରସ୍ରୋତ, ଦେବପାଳ ଓ ମହାନସ ଏବଂ ସେସବୁରେ ଥିବା ସାତଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନଦୀ

ଦେବପାଲୋ ମହାନସ ଇତି ଅନଘାଽଽୟୁର୍ଦା ଉଭୟସ୍ପୃଷ୍ଟିରପରାଜିତା ପଞ୍ଚପଦୀ ସହସ୍ରସ୍ରୁତିର୍ନିଜଧୃତିରିତି ॥ ୨୬ ॥ ତଦ୍‌ବର୍ଷପୁରୁଷା ଋତବ୍ରତସତ୍ୟବ୍ରତଦାନବ୍ରତାନୁବ୍ରତନାମାନୋ ଭଗବନ୍ତଂ ବାୟ୍ୱାତ୍ମକଂ ପ୍ରାଣାୟାମବିଧୂତରଜସ୍ତମସଃ ପରମସମାଧିନା ଯଜନ୍ତେ ॥ ୨୭ ॥

ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଭୂତାନି ଯୋ ବିଭର୍ତ୍ତ୍ୟାତ୍ମକେତୁଭିଃ ।
ଅନ୍ତର୍ଯାମୀଶ୍ୱରଃ ସାକ୍ଷାତ୍‌ପାତୁ ନୋ ଯଦ୍‌ବଶେ ସ୍ଫୁଟମ୍ ॥ ୨୮

ଏବମେବ ଦଧିମଣ୍ଡୋଦାତ୍‌ପରତଃ ପୁଷ୍କରଦ୍ୱୀପସ୍ତତୋ ଦ୍ୱିଗୁଣାୟାମଃ ସମନ୍ତତ ଉପକଳ୍ପିତଃ ସମାନେନ ସ୍ୱାଦୂଦକେନ ସମୁଦ୍ରେଣ ବହିରାବୃତୋ ଯସ୍ମିନ୍ ବୃହତ୍‌ପୁଷ୍କରଂ ଜ୍ୱଳନଶିଖାମଳକନକପତ୍ରାୟୁତାୟୁତଂ ଭଗବତଃ କମଳାସନସ୍ୟାଧ୍ୟାସନଂ ପରିକଳ୍ପିତମ୍ ॥ ୨୯ ॥ ତଦ୍‌ଦ୍ୱୀପମଧ୍ୟେ ମାନସୋତ୍ତରନାମୈକ ଏବାର୍ବାଚୀନପରାଚୀନବର୍ଷୟୋର୍ମର୍ଯ୍ୟାଦାଚଳୋଽୟୁତଯୋଜନୋଚ୍ଛ୍ରାୟାୟାମୋ ଯତ୍ର ତୁ ଚତସୃଷୁ ଦିକ୍ଷୁ ଚତ୍ୱାରି ପୁରାଣି ଲୋକପାଳାନାମିନ୍ଦ୍ରାଦୀନାଂ ଯଦୁପରିଷ୍ଟାତ୍‌ସୂର୍ଯ୍ୟରଥସ୍ୟ ମେରୁଂ ପରିଭ୍ରମତଃ ସଂବତ୍ସରାତ୍ମକଂ ଚକ୍ରଂ ଦେବାନାମହୋରାତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ପରିଭ୍ରମତି ॥ ୩୦ ॥ ତଦ୍‌ଦ୍ୱୀପସ୍ୟାପ୍ୟଧିପତିଃ ପ୍ରୈୟବ୍ରତୋ ବୀତିହୋତ୍ରୋ ନାମୈତସ୍ୟାତ୍ମଜୌ ରମଣକଧାତକିନାମାନୌ ବର୍ଷପତୀ ନିଯୁଜ୍ୟ ସ ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ବଜବଦ୍‌ଭଗବତ୍‌କର୍ମଶୀଳ ଏବାସ୍ତେ ॥ ୩୧ ॥ ତଦ୍‌ବର୍ଷପୁରୁଷା ଭଗବନ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମରୂପିଣଂ ସକର୍ମକେଣ କର୍ମଣାଽଽରାଧୟନ୍ତୀଦଂ ଚୋଦାହରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଯତ୍ତତ୍‌କର୍ମମୟଂ ଲିଙ୍ଗଂ ବ୍ରହ୍ମଲିଙ୍ଗଂ ଜନୋଽର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ।
ଏକାନ୍ତମଦ୍ୱୟଂ ଶାନ୍ତଂ ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମ ଇତି ॥ ୩୩

ହେଲେ : ଅନଘା, ଆୟୁର୍ଦା, ଉଭୟସ୍ପୃଷ୍ଟି, ଅପରାଜିତା, ପଞ୍ଚପଦୀ, ସହସ୍ରସ୍ରୁତି ଓ ନିଜଧୃତି ॥ ୨୬ ॥ ସେହି ବର୍ଷର ଋତବ୍ରତ, ସତ୍ୟବ୍ରତ, ଦାନବ୍ରତ ଓ ଅନୁବ୍ରତ ନାମକ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ପୁରୁଷ ପ୍ରାଣାୟାମଦ୍ୱାରା ନିଜ ନିଜର ରଜୋଗୁଣ-ତମୋଗୁଣ କ୍ଷୀଣ କରି, ମହାନ୍ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ବାୟୁରୂପ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାପୂର୍ବକ ସ୍ତୁତି କରି କହନ୍ତି, "ଯେ ପ୍ରାଣାଦି ବୃତ୍ତିରୂପ ନିଜର ଧ୍ୱଜାମାନଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରନ୍ତି ତଥା ସମସ୍ତ ଦୃଶ୍ୟଜଗତ୍ ଯାହାଙ୍କର ଅଧୀନ, ସେହି ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ବାୟୁରୂପୀ ଭଗବାନ୍ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ।" ॥ ୨୭,୨୮ ॥

ଦଧିମଣ୍ଡ (ଘୋଳଦହି) ସମୁଦ୍ରର ଆଗକୁ ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ତାର ଦୁଇଗୁଣ ବିସ୍ତୃତ ପୁଷ୍କର ଦ୍ୱୀପ ଘେରିରହିଛି। ପୁଣି ସେହି ଦ୍ୱୀପ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ତାହାରି ସମ ଆୟତନର ମଧୁରଜଳର ସମୁଦ୍ର ଘେରି ରହିଛି। ସେହି ଦ୍ୱୀପରେ ଅଗ୍ନିଶିଖାସମାନ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ପାଖୁଡ଼ା ଥିବା ଏକ ବିରାଟ ପୁଷ୍କର (ପଦ୍ମଫୁଲ) ରହିଛି; ତାହା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆସନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ଦ୍ୱୀପର ମଝିରେ ତାହାର ପୂର୍ବଭାଗ ଓ ପଶ୍ଚିମଭାଗର ସୀମା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିବା ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପର୍ବତମାଳା ରହିଛି। ମାନସୋତ୍ତର ନାମକ ସେହି ପର୍ବତମାଳାର ଉଚ୍ଚତା ଦଶହଜାର ଯୋଜନ। ପର୍ବତର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେତିକି। ସେହି ପର୍ବତ ଉପରେ ତାର ଚାରିଦିଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଚାରିଟି ପୁରୀ ରହିଛି। ସେହି ମେରୁପର୍ବତର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥର ସଂବତ୍ସରରୂପ ଚକ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦିନ ଓ ରାତି କ୍ରମରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍ତରାୟଣ ଓ ଦକ୍ଷିଣାୟନ କ୍ରମରେ ସର୍ବଦା ଘୂରିଚାଲିଛି ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୀତହୋତ୍ର ସେହି ଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ଥିଲେ। ସେ ଉକ୍ତ ଦ୍ୱୀପଟିକୁ ଦୁଇଟି ବର୍ଷରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଇ ନିଜର ଦୁଇପୁତ୍ର ରମଣକ ଓ ଧାତକିଙ୍କୁ ସେହି ଦୁଇଟିର ଅଧିପତି କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ନିଜର ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କ ପରି ଭଗବଦ୍‌ସେବାରେ ହିଁ ତତ୍ପର ରହିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେଠାକାର ନିବାସୀମାନେ ବ୍ରହ୍ମାରୂପ ଭଗବାନ୍ ହରିଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମସାଲୋକ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା କର୍ମଦ୍ୱାରା ଆରାଧନା କରି ସ୍ତୁତି କରି କହନ୍ତି—॥ ୩୨ ॥ "ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ କର୍ମଫଳରୂପ ଏବଂ ଏକମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ଯାହାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ଥିତି ରହିଛି ତଥା ଯାହାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ପୂଜା କରନ୍ତି, ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନର ସାଧନରୂପ ସେହି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଶାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭର ନମସ୍କାର।" ॥ ୩୩ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ତତଃ ପରସ୍ତାଲ୍ଲୋକାଲୋକନାମାଚଳୋ ଲୋକାଲୋକୟୋରନ୍ତରାଳେ ପରିତ ଉପକ୍ଷିପ୍ତଃ ॥ ୩୪ ॥ ଯାବନ୍ମାନସୋତ୍ତରମେର୍ବୋରନ୍ତରଂ ତାବତୀ ଭୂମିଃ କାଞ୍ଚନ୍ୟନ୍ୟାଽଽଦର୍ଶତଲୋପମା ଯସ୍ୟାଂ ପ୍ରହିତଃ ପଦାର୍ଥୋ ନ କଥଞ୍ଚିତ୍ ପୁନଃ ପ୍ରତ୍ୟୁପଲଭ୍ୟତେ ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱପରିହୃତାଽଽସୀତ୍ ॥ ୩୫ ॥ ଲୋକାଲୋକ ଇତି ସମାଖ୍ୟା ଯଦନେନାଚଳେନ ଲୋକାଲୋକସ୍ୟାନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତିନାବସ୍ଥାପ୍ୟତେ ॥ ୩୬ ॥ ସ ଲୋକତ୍ରୟାନ୍ତେ ପରିତ ଈଶ୍ୱରେଣ ବିହିତୋ ଯସ୍ମାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟାଦୀନାଂ ଧ୍ରୁବାପବର୍ଗାଣାଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣାନାଂ ଗଭସ୍ତୟୋଽର୍ବାଚୀନାଂସ୍ତ୍ରୀଁଲ୍ଲୋକାନାବିତନ୍ୱାନା ନ କଦାଚିତ୍ ପରାଚୀନା ଭବିତୁମୁତ୍ସହନ୍ତେ ତାବଦୁନ୍ନହନାୟାମଃ ॥ ୩୭ ॥

ଏତାବାଁଲ୍ଲୋକବିନ୍ୟାସୋ ମାନଲକ୍ଷଣସଂସ୍ଥାଭିର୍ବିଚିନ୍ତିତଃ କବିଭିଃ ସ ତୁ ପଞ୍ଚାଶତ୍କୋଟିଗଣିତସ୍ୟ ଭୂଗୋଳସ୍ୟ ତୁରୀୟଭାଗୋଽୟଂ ଲୋକାଲୋକାଚଳଃ ॥ ୩୮ ॥ ତଦୁପରିଷ୍ଟାଚ୍ଚତସୃଷ୍ୱାଶାସ୍ୱାତ୍ମଯୋନିନାଖିଳଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଣାଧିନିବେଶିତା ଯେ ଦ୍ୱିରଦପତୟ ଋଷଭଃ ପୁଷ୍କରଚୂଡ଼ୋ ବାମନୋଽପରାଜିତ ଇତି ସକଳଲୋକସ୍ଥିତିହେତବଃ ॥ ୩୯ ॥ ତେଷାଂ ସ୍ୱବିଭୂତୀନାଂ ଲୋକପାଳାନାଂ ଚ ବିବିଧବୀର୍ଯ୍ୟୋପବୃଂହଣାୟ ଭଗବାନ୍ ପରମମହାପୁରୁଷୋ ମହାବିଭୂତିପତିରନ୍ତର୍ଯାମ୍ୟାତ୍ମନୋ ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଂ ଧର୍ମଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାଦ୍ୟଷ୍ଟମହାସିଦ୍ଧ୍ୟୁପଲକ୍ଷଣଂ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମଧୁରଜଳସମୁଦ୍ର ଆରପଟେ ଲୋକାଲୋକ ନାମକ ଏକ ବଳୟାକାର ପର୍ବତମାଳା ରହିଛି। ସୂର୍ଯ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ଆଲୋକିତ ହେଉ ନ ଥିବା ଅଞ୍ଚଳ ମଝିରେ ସେହି ପର୍ବତମାଳାଟି ଏକ ବିଭାଜିକା ରେଖାରୂପେ ରହିଛି ॥ ୩୪ ॥ ମାନସୋତ୍ତର ପର୍ବତମାଳା ଓ ମେରୁ ପର୍ବତମାଳା ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ପ୍ରସ୍ଥର ଭୂଭାଗ ରହିଛି, ମଧୁରଜଳ ସମୁଦ୍ରର ଆରପଟେ ସେତିକି ପ୍ରସ୍ଥର ଏକ ଭୂଭାଗ ରହିଛି। ତାହା ପରେ ରହିଛି ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟ ଭୂଖଣ୍ଡ; ତାହା ହେଉଛି ଏକ ବିଶାଳ ଦର୍ପଣ ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ। କୌଣସି କାରଣରୁ ଯଦି କିଛି ଏକ ବସ୍ତୁ ସେଠାରେ ପଡ଼ିଯାଏ, ତେବେ (ତାହା ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇ ସେହି ଭୂମିରେ ମିଶି ଯାଉଥିବାରୁ) ତାହା ଆଉ ମିଳେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଜୀବ ସେଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ସେହି ପର୍ବତମାଳା ଆଲୋକିତ ଓ ଅନାଲୋକିତ ଏପରି ଦୁଇ ଭୂଭାଗର ମଝିରେ ରହିଥିବାରୁ ତାହାକୁ ଲୋକାଲୋକ ନାମ ଦେବା ଯଥାର୍ଥ ହୋଇଛି ॥ ୩୬ ॥ ସେହି ପର୍ବତମାଳାକୁ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ତ୍ରିଲୋକର ବାହାରେ ତଥା ତାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସୀମାରୂପେ ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି। ସେହି ପର୍ବତମାଳା ଏତେ ଉଚ୍ଚ ଓ ଏତେ ଦୀର୍ଘ ଯେ, ଯେଉଁ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ତଥା ଧ୍ରୁବତାରା ସମେତ ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳ ପର୍ବତଟିର ଏପଟକୁ ଆଲୋକିତ କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ୟୋତି ପର୍ବତମାଳାର ଆରପଟକୁ ଯାଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥

ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ପ୍ରମାଣ, ଲକ୍ଷଣ ଓ ସ୍ଥିତି ଅନୁସାରେ ସମସ୍ତ ଭୂଲୋକର ବିସ୍ତାର ଏତିକି ବୋଲି ହିଁ କହିଛନ୍ତି। ସୁମେରୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉଲ୍ଲିଖିତ ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତମାଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଭୂଖଣ୍ଡର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଭୂମଣ୍ଡଳର ବ୍ୟାସର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ହେବ ବୋଲି ଗଣନା କରାଯାଇଛି ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା ହେଉଛି ପଚାଶକୋଟି ଯୋଜନ (ଚାରିହଜାର ନିୟୁତ ମାଇଲ) ॥ ୩୮ ॥ ସକଳ ସଂସାରର ଗୁରୁ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ସନ୍ତୁଳିତ କରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଋଷଭ, ପୁଷ୍କରଚୂଡ଼, ବାମନ ଓ ଅପରାଜିତ ନାମକ ଚାରିଟି ଗଜରାଜଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ସେହି ଦିଗ୍‌ଗଜମାନଙ୍କର ଏବଂ ନିଜର ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ବିବିଧ ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରିବା ତଥା ସକଳ ଲୋକର କଲ୍ୟାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିପତି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ପରମ ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀହରି ନିଜର ବିଶ୍ୱକ୍‌ସେନ ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ଏହି ପର୍ବତର ସବୁଦିଗରେ

ବିଷ୍ୱକ୍ସେନାଦିଭିଃ ସ୍ୱପାର୍ଷଦପ୍ରବରୈଃ ପରିବାରିତୋ ନିଜବରାୟୁଧୋପଶୋଭିତୈର୍ନିଜଭୁଜଦଣ୍ଡୈଃ ସନ୍ଧାରୟମାଣସ୍ତସ୍ମିନ୍ ଗିରିବରେ ସମନ୍ତାତ୍ସକଳଲୋକସ୍ୱସ୍ତୟ ଆସ୍ତେ ॥ ୪୦ ॥ ଆକଳ୍ପମେବଂ ବେଷଂ ଗତ ଏଷ ଭଗବାନାତ୍ମଯୋଗମାୟୟା ବିରଚିତବିବିଧଲୋକଯାତ୍ରାଗୋପୀଥାୟେତ୍ୟର୍ଥଃ ॥ ୪୧ ॥ ଯୋଽନ୍ତର୍ବିସ୍ତାର ଏତେନ ହ୍ୟଲୋକପରିମାଣଂ ଚ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତଂ ଯଦ୍ବହିର୍ଲୋକାଲୋକାଚଳାତ୍ । ତତଃ ପରସ୍ତାଦ୍ଯୋଗେଶ୍ୱରଗତିଂ ବିଶୁଦ୍ଧାମୁଦାହରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ଅଣ୍ଡମଧ୍ୟଗତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଦ୍ୟାବାଭୂମ୍ୟୋର୍ଯଦନ୍ତରମ୍ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟାଣ୍ଡଗୋଳୟୋର୍ମଧ୍ୟେ କୋଟ୍ୟଃ ସ୍ୟୁଃ ପଞ୍ଚବିଂଶତିଃ ॥ ୪୩

ମୃତେଽଣ୍ଡ ଏଷ ଏତସ୍ମିନ୍ ଯଦଭୂତ୍ତତୋ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଇତି ବ୍ୟପଦେଶଃ ।
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ଇତି ଯଦ୍ଧିରଣ୍ୟାଣ୍ଡସମୁଦ୍ଭବଃ ॥ ୪୪ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟେଣ ହି ବିଭଜ୍ୟନ୍ତେ ଦିଶଃ ଖଂ ଦ୍ୟୌର୍ମହୀ ଭିଦା ।
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୌ ନରକା ରସୌକାଂସି ଚ ସର୍ବଶଃ ॥ ୪୫

ଦେବତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ସରୀସୃପସବୀରୁଧାମ୍ ।
ସର୍ବଜୀବନିକାୟାନାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମା ଦୃଗୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୪୬

ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଧର୍ମ, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଅଷ୍ଟମହାସିଦ୍ଧିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ନିଜର ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ (ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହ) ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର କରକମଳରେ ଶଙ୍ଖ-ଚକ୍ରାଦି ଆୟୁଧ ସୁଶୋଭିତ ହେଉଛି ॥ ୪୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବିବିଧ ଲୋକର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଏହି ଲୀଳାମୟ ରୂପରେ କଳ୍ପର ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ରହନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତମାଳାର ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ ଭୂଭାଗର ବିସ୍ତାର ଯେତେ, ସେଥିରୁ ତାହାର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ଅନାଲୋକିତ ପ୍ରଦେଶର ବିସ୍ତାର କେତେ ହୋଇଥିବ, ତାହା ବି ବୁଝିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ କହନ୍ତି, ଅନାଲୋକିତ ଭୂଭାଗର ଆଗକୁ କେବଳ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ (ଦିବ୍ୟାତ୍ମାମାନେ) ଯାଇପାରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ପୃଥିବୀ ମଝିରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଯେଉଁ କେନ୍ଦ୍ର ରହିଛି, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସ୍ଥାନ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଗୋଲକ ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତା ସବୁ ଦିଗରୁ ପଚିଶ କୋଟି ଯୋଜନ ॥ ୪୩ ॥ ଏହି ମୃତ ଅଣ୍ଡ(ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ)ରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୈରାଜରୂପରେ (ବିଶ୍ୱାତ୍ମାରୂପରେ) ବିରାଜମାନ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ନାମ ଦିଆଯାଇଛି । ସେ ହିରଣ୍ମୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ ॥ ୪୪ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଦିଗ, ଆକାଶ, ଦ୍ୟୁଲୋକ (ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଲୋକ), ଭୂର୍ଲୋକ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମୋକ୍ଷର ପ୍ରଦେଶ, ନରକ ଓ ରସାତଳ ତଥା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଭାଗର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତା, ତିର୍ଯ୍ୟକ୍‌ଯୋନି, ମନୁଷ୍ୟ, ସରୀସୃପ ଓ ବୃକ୍ଷଲତାଦି ସମସ୍ତ ଜୀବସମୂହର ଆତ୍ମା ଏବଂ ନେତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟର ଅଧିଷ୍ଠାତା ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭୁବନକୋଶବର୍ଣ୍ଣନେ ସମୁଦ୍ରବର୍ଷସଂନିବେଶପରିମାଣଲକ୍ଷଣୋ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥ ଓ ତାହାର ଗତିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏତାବାନେବ ଭୂବଳୟସ୍ୟ ସଂନିବେଶଃ ପ୍ରମାଣଲକ୍ଷଣତୋ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତଃ ॥ ୧ ॥ ଏତେନ ହି ଦିବୋ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ — ରାଜନ୍ ! ପରିମାଣ ଓ ଲକ୍ଷଣ ସହିତ ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳର ସମୁଦାୟ ବିସ୍ତାର ବିଷୟରେ ମୁଁ ତୁମକୁ କହିଦେଲି ॥ ୧ ॥ ଏହିସବୁ ପରିମାଣ

ମଣ୍ଡଳମାନଂ ତଦ୍‌ବିଦ ଉପଦିଶନ୍ତି ଯଥା ଦ୍ୱିଦଳୟୋର୍ନିଷ୍ପାବାଦୀନାଂ ତେ ଅନ୍ତରେଣାନ୍ତରିକ୍ଷଂ ତଦୁଭୟସନ୍ଧିତମ୍ ॥ ୨ ॥ ଯନ୍ମଧ୍ୟଗତୋ ଭଗବାଂସ୍ତପତାମ୍ପତିସ୍ତପନ ଆତପେନ ତ୍ରିଲୋକୀଂ ପ୍ରତପତ୍ୟବଭାସୟତ୍ୟାତ୍ମଭାସା ସ ଏଷ ଉଦଗୟନଦକ୍ଷିଣାୟନବୈଷୁବତସଂଜ୍ଞାଭିର୍ମାନ୍ଦ୍ୟଶୈଘ୍ର୍ୟ-ସମାନାଭିର୍ଗତିଭିରାରୋହଣାବରୋହଣସମାନସ୍ଥାନେଷୁ ଯଥାସବନମଭିପଦ୍ୟମାନୋ ମକରାଦିଷୁ ରାଶିଷ୍ୱହୋରାତ୍ରାଣି ଦୀର୍ଘହ୍ରସ୍ୱସମାନାନି ବିଧତ୍ତେ ॥ ୩ ॥ ଯଦା ମେଷ-ତୁଲୟୋର୍ବର୍ତ୍ତତେ ତଦାହୋରାତ୍ରାଣି ସମାନାନି ଭବନ୍ତି ଯଦା ବୃଷଭାଦିଷୁ ପଞ୍ଚସୁ ଚ ରାଶିଷୁ ଚରତି ତଦାହାନ୍ୟେବ ବର୍ଧନ୍ତେ ହ୍ରସତି ଚ ମାସି ମାସ୍ୟେକୈକା ଘଟିକା ରାତ୍ରିଷୁ ॥ ୪ ॥ ଯଦା ବୃଶ୍ଚିକାଦିଷୁ ପଞ୍ଚସୁ ବର୍ତ୍ତତେ ତଦାହୋରାତ୍ରାଣି ବିପର୍ଯ୍ୟୟାଣି ଭବନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଯାବଦ୍ଦକ୍ଷିଣାୟନମହାନି ବର୍ଧନ୍ତେ ଯାବଦୁଦଗୟନଂ ରାତ୍ରୟଃ ॥ ୬ ॥

ଏବ ନବ କୋଟୟ ଏକପଞ୍ଚାଶଲ୍ଲକ୍ଷାଣି ଯୋଜନାନାଂ ମାନସୋତ୍ତରଗିରିପରିବର୍ତ୍ତନସ୍ୟୋପଦିଶନ୍ତି ତସ୍ମିନ୍ନୈନ୍ଦ୍ରୀଂ ପୁରୀଂ ପୂର୍ବସ୍ମାନ୍ମେରୋର୍ଦେବଧାନୀଂ ନାମ ଦକ୍ଷିଣତୋ ଯାମ୍ୟାଂ ସଂଯମନୀଂ ନାମ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ବାରୁଣୀଂ ନିମ୍ଳୋଚନୀଂ ନାମ ଉତ୍ତରତଃ ସୌମ୍ୟାଂ ବିଭାବରୀଂ ନାମ ତାସୂଦୟମଧ୍ୟାହ୍ନାସ୍ତମୟନିଶୀଥାନୀତି ଭୂତାନାଂ ପ୍ରବୃତ୍ତିନିବୃତ୍ତିନିମିତ୍ତାନି ସମୟବିଶେଷେଣ ମେରୋଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଶମ୍ ॥ ୭ ॥ ତତ୍ରତ୍ୟାନାଂ ଦିବସମଧ୍ୟଙ୍ଗତ

ଓ ଲକ୍ଷଣ ଆଧାରରେ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଦ୍ୟୁଲୋକର ପରିମାଣ ଓ ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ କହିଦେଇଥାନ୍ତି। ଚଣା ବା ମଟରର ଗୋଟିଏ ଫାଳର ଆକାରରୁ ଯେପରି ତାହାର ଅନ୍ୟ ଫାଳଟିର ଆକାର ଜାଣି ହୋଇଯାଏ, ଭୂର୍ଲୋକର ଆକାରରୁ ଦ୍ୟୁଲୋକର ଆକାର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜାଣିହୁଏ। ଏହି ଦୁଇଲୋକର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଲୋକ ରହିଛି। ଅନ୍ତରୀକ୍ଷଲୋକ ହେଉଛି ଉକ୍ତ ଦୁଇଲୋକର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳ ॥ ୨ ॥ ଏହାରି ମଧ୍ୟଭାଗରେ ରହି ଗ୍ରହ ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ଉତ୍ତାପ ଓ ଆଲୋକଦ୍ୱାରା ତିନିଲୋକକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ଓ ଆଲୋକିତ କରନ୍ତି। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉତ୍ତରାୟଣ, ଦକ୍ଷିଣାୟନ ଓ ବିଷୁବତ୍ ନାମକ ଯଥାକ୍ରମେ ମନ୍ଦ, ତୀବ୍ର ତଥା ସମଗତିରେ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି। ଏପରି ଗତି କରୁ କରୁ ସମୟାନୁସାରେ ସେ ମକରାଦି ରାଶିମାନଙ୍କରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଉଚ୍ଚ, ନୀଚ ଓ ସମ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ଦିନ ଓ ରାତିକୁ ବଡ଼, ସାନ ବା ସମାନ ଅବଧିବିଶିଷ୍ଟ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ମେଷ ଅଥବା ତୁଳା ରାଶିରେ ରହନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦିନ ରାତି ସମାନ ହୋଇଯାଏ। ସେ ଯେତେବେଳେ ବୃଷାଦି ପାଞ୍ଚଟି ରାଶିରେ ଗତି କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ରାତ୍ରିକାଳର ଅବଧି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଘଡ଼ି କମି ଚାଲେ ଏବଂ ସେହି ହିସାବରେ ଦିନର ଅବଧି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲେ ॥ ୪ ॥ ସେ ଯେତେବେଳେ ବିଛା ଆଦି ପାଞ୍ଚଟି ରାଶିରେ ଗତି କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦିନର ଅବଧି କମି କମି ଯାଇ ରାତି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲେ ॥ ୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦକ୍ଷିଣାୟନ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦିନ ବଢ଼ିଚାଲେ ଓ ଉତ୍ତରାୟଣ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାତି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲେ ॥ ୬ ॥

ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ମାନସୋତ୍ତର (୨୦ ଅଧ୍ୟାୟ ୩୦ ଶ୍ଳୋକ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) ପର୍ବତ ପରିକ୍ରମା କରିବା ମାର୍ଗର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ନଅକୋଟି ଏକାବନ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ (ଛଅସ୍ତରି କୋଟି ଆଠ ଲକ୍ଷ ମାଇଲ୍)। ଏହି ପର୍ବତ ଉପରେ ମେରୁର ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦେବଧାନୀ ପୁରୀ, ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯମରାଜଙ୍କର ସଂଯମନୀ ପୁରୀ, ପଶ୍ଚିମକୁ ବରୁଣଙ୍କର ନିମ୍ଳୋଚନୀ ପୁରୀ ଓ ଉତ୍ତରକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଭାବରୀ ନାମକ ପୁରୀ ରହିଛି। ମେରୁର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଥିବା ଏହିସବୁ ପୁରୀମାନଙ୍କରେ ଯଥାସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ, ସାୟଂକାଳ ଓ ମଧ୍ୟରାତ୍ର ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତି ତଥା କର୍ମନିବୃତ୍ତି ହୋଇଥାଏ ॥ ୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁମାନେ ମେରୁ

ଏବ ସଦାଽଽଦିତ୍ୟସ୍ତପତି ସବ୍ୟେନାଚଳଂ ଦକ୍ଷିଣେନ କରୋତି ॥ ୮ ॥ ଯତ୍ରୋଦେତି ତସ୍ୟ ହ ସମାନ-ସୂତ୍ରନିପାତେ ନିମ୍ଲୋଚତି ଯତ୍ର କ୍ବଚନ ସ୍ୟନ୍ଦେନାଭିତପତି ତସ୍ୟ ହୈଷ ସମାନସୂତ୍ରନିପାତେ ପ୍ରସ୍ୱାପୟତି ତତ୍ର ଗତଂ ନ ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯେ ତଂ ସମନୁପଶ୍ୟେରନ୍ ॥ ୯ ॥

ଯଦା ଚୈନ୍ଦ୍ର୍ୟାଃ ପୁର୍ୟାଃ ପ୍ରଚଳତେ ପଞ୍ଚଦଶଘଟିକା-ଭିର୍ଯାମ୍ୟାଂ ସପାଦକୋଟିଦ୍ୱୟଂ ଯୋଜନାନାଂ ସାର୍ଧଦ୍ୱାଦଶ-ଲକ୍ଷାଣି ସାଧିକାନି ଚୋପଯାତି ॥ ୧୦ ॥ ଏବଂ ତତୋ ବାରୁଣୀଂ ସୌମ୍ୟାମୈନ୍ଦ୍ରୀଂ ଚ ପୁନସ୍ତଥାନ୍ୟେ ଚ ଗ୍ରହାଃ ସୋମାଦୟୋ ନକ୍ଷତ୍ରୈଃ ସହ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରେ ସମଭ୍ୟୁଦ୍ୟନ୍ତି ସହ ବା ନିମ୍ଲୋଚନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଏବଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତେନ ଚତୁସ୍ତ୍ରିଂଶଲ୍ଲକ୍ଷଯୋଜନାନ୍ୟଷ୍ଟଶତାଧିକାନି ସୌରୋ ରଥସ୍ତ୍ରୟୀମୟୋଽସୌ ଚତସୃଷୁ ପରିବର୍ତ୍ତତେ ପୁରୀଷୁ ॥ ୧୨ ॥ ଯସ୍ୟୈକଂ ଚକ୍ରଂ ଦ୍ୱାଦଶାରଂ ଷଣ୍ନେମି ତ୍ରିଣାଭି ସଂବତ୍ସରାତ୍ମକଂ ସମାମନନ୍ତି ତସ୍ୟାକ୍ଷୋ ମେରୋର୍ମୂର୍ଧନି କୃତୋ ମାନସୋତ୍ତରେ କୃତେତରଭାଗୋ ଯତ୍ର ପ୍ରୋତଂ ରବିରଥଚକ୍ରଂ ତୈଳଯନ୍ତ୍ରଚକ୍ରବଦ୍ ଭ୍ରମଦ୍ ମାନସୋତ୍ତର-ଗିରୌ ପରିଭ୍ରମତି ॥ ୧୩ ॥ ତସ୍ମିନ୍ନକ୍ଷେ କୃତମୂଳୋ

ଅଞ୍ଚଳରେ ରହନ୍ତି, ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ସର୍ବଦା ମଧ୍ୟାହ୍ନକାଳୀନ ହୋଇ ରହି ସେମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତପ୍ତ କରନ୍ତି। ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ଗତି ଅନୁସାରେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଆଦି ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗତି କଲାବେଳେ ସେ ମେରୁକୁ ନିଜର ବାମ ପଟେ ରଖି ଗତି କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେ ମେରୁକୁ ନିଜର ଦକ୍ଷିଣପଟେ ରଖି ଗତି କଲା ପରି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି; କାରଣ ମେରୁକୁ ସର୍ବଦା ନିଜର ଦକ୍ଷିଣ ପଟେ ରଖି ବହୁଥିବା ପ୍ରବହ ନାମକ ବାୟୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିର୍ମଣ୍ଡଳକୁ ଘୁରାଉଥାଏ ॥ ୮ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଯେଉଁ ପୁରୀରେ ଉଦୟ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାର ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଥିବା ପୁରୀରେ ଅସ୍ତ ହେଲା ପରି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁଠି ନିଜର ଉତ୍ତାପଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ଲୋକଙ୍କ ଦେହରୁ ଝାଳ ବୁହାଉଥାନ୍ତି, ତାହାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଦିଗରେ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ସେତେବେଳେ ସେ ମଧ୍ୟରାତ୍ର ରଚି ଲୋକଙ୍କୁ ଗଭୀର ନିଦ୍ରାରେ ଶୁଆଇ ଦେଇଥାନ୍ତି। ଯେଉଁ ସ୍ଥାନର ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ ସେଠାକାର ଲୋକେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୯ ॥

ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀରୁ ଯାଇ ଯମରାଜଙ୍କ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ପନ୍ଦର ଘଡ଼ି (ଛଅ ଘଣ୍ଟା) ସମୟ ଲାଗେ; ସେହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦୁଇକୋଟି ସଇଁତିରିଶ ଲକ୍ଷ ପଞ୍ଚସ୍ତରି ହଜାର ଯୋଜନ (ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥ୍ୱୀମଣ୍ଡଳର ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ) ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ରୀତିରେ ସେ ଯମଙ୍କ ପୁରୀରୁ ବରୁଣଙ୍କ ପୁରୀକୁ, ବରୁଣଙ୍କ ପୁରୀରୁ ସୋମଙ୍କ ପୁରୀକୁ ଓ ସୋମଙ୍କ ପୁରୀରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁରୀକୁ ଯିବାକୁ ଛଅ ଛଅ ଘଣ୍ଟା ନେଇ ସମାନ ସମାନ ପରିମାଣ ପଥ ଗତି କରି ଚାଲିଥାନ୍ତି। ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଅନ୍ୟ ଗ୍ରହମାନେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରର ଅନ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ଉଦିତ ଓ ଅସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବେଦମୟ ରଥ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ (ଅଠଚାଳିଶ ମିନିଟ୍‌ରେ) ଚଉତିରିଶ ଲକ୍ଷ ଆଠଶହ ଯୋଜନ ପଥ ହିସାବରେ ଅହରହ ଏସବୁ ପୁରୀମାନଙ୍କରେ ଘୂରୁଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ରଥର ଚକକୁ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବତ୍ସର ବୋଲି ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ କହନ୍ତି। ସେଥିରେ ମାସରୂପରେ ବାରଟି ଅର ଥାଏ। ତାହାର ନେମି ହେଉଛି ଛଅ ଋତୁ ଓ ତିନି ନାଭି ହେଉଛି ତିନି ଚତୁର୍ମାସ। ସେହି ରଥର ଅଖର ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡ ରହିଛି ମେରୁ ପର୍ବତ ଉପରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ମୁଣ୍ଡଟି ରହିଛି ମାନସୋତ୍ତର ପର୍ବତ ଉପରେ। ସେହି ଅଖରେ ଲାଗିଥିବା ଚକ ତେଲିଘଣାର ଚକ ପରି ମାନସୋତ୍ତର ପର୍ବତ ଉପରେ ଘୂରି ଚାଲିଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ସେହି ଅଖରେ ଗୋଟିଏ

ଦ୍ୱିତୀୟୋଽକ୍ଷସ୍ତୁର୍ଯ୍ୟମାନେନ ସମ୍ମିତସ୍ତୈଳଯନ୍ତ୍ରାକ୍ଷବଦ୍ ଧ୍ରୁବେ କୃତୋପରିଭାଗଃ ॥ ୧୪ ॥

ରଥନୀଡ଼ସ୍ତୁ ଷଟ୍‌ତ୍ରିଂଶଲ୍ଲକ୍ଷଯୋଜନାୟତ-ସ୍ତତ୍ତୁରୀୟଭାଗବିଶାଳସ୍ତାବାନ୍ ରବିରଥଯୁଗୋ ଯତ୍ର ହୟାଶ୍ଛନ୍ଦୋନାମାନଃ ସପ୍ତାରୁଣଯୋଜିତା ବହନ୍ତି ଦେବ-ମାଦିତ୍ୟମ୍ ॥ ୧୫ ॥ ପୁରସ୍ତାତ୍ ସବିତୁରରୁଣଃ ପଶ୍ଚାଚ୍ଚ ନିଯୁକ୍ତଃ ସୌତ୍ୟେ କର୍ମଣି କିଲାସ୍ତେ ॥ ୧୬ ॥ ତଥା ବାଳଖିଲ୍ୟା ଋଷୟୋଽଙ୍ଗୁଷ୍ଠପର୍ବମାତ୍ରାଃ ଷଷ୍ଟିସହସ୍ରାଣି ପୁରତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ସୂକ୍ତବାକାୟ ନିଯୁକ୍ତାଃ ସଂସ୍ତୁବନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ତଥାନ୍ୟେ ଚ ଋଷୟୋ ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରସୋ ନାଗା ଗ୍ରାମଣ୍ୟୋ ଯାତୁଧାନା ଦେବା ଇତ୍ୟେକୈକଶୋ ଗଣାଃ ସପ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମାସି ମାସି ଭଗବନ୍ତଂ ସୂର୍ଯ୍ୟମାତ୍ମାନଂ ନାନାନାମାନଂ ପୃଥଙ୍‌ନାନାନାମାନଃ ପୃଥକ୍‌କର୍ମଭିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଶ ଉପାସତେ ॥ ୧୮ ॥ ଲକ୍ଷୋତ୍ତରଂ ସାର୍ଦ୍ଧନବକୋଟି-ଯୋଜନପରିମଣ୍ଡଳଂ ଭୂବଳୟସ୍ୟ କ୍ଷଣେନ ସଗବ୍ୟୂତ୍ୟୁତ୍ତରଂ ଦ୍ୱିସହସ୍ରଯୋଜନାନି ସ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ॥ ୧୯ ॥

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଖ ଲାଗିଛି; ତାହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ଅଖର ଦୈର୍ଘ୍ୟର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ। ତେଲିଘଣାର ଅଖ ପରି ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଖଟିର ତଳ ମୁଣ୍ଡଟି ପ୍ରଥମ ଅଖରେ ଲାଗିଥାଏ ଏବଂ ଉପରମୁଣ୍ଡଟି ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ଧ୍ରୁବ ତାରାରେ ॥ ୧୪ ॥

ସେହି ରଥରେ ବସିବାର ସ୍ଥାନଟି ହେଉଛି ଛତିଶଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଲମ୍ବା ଓ ନଅ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଚଉଡ଼ା। ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଥର ଜୁଆଳିଟି ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଦୀର୍ଘ (ଛତିଶଲକ୍ଷ ଯୋଜନ)। ରଥର ସାରଥି ଅରୁଣ ସେହି ଜୁଆଳିରେ ସାତ ବେଦଛନ୍ଦ (ଗାୟତ୍ରୀ, ବୃହତୀ, ଉଷ୍ଣିକ୍, ଜଗତୀ, ତ୍ରିଷ୍ଟୁପ୍, ଅନୁଷ୍ଟୁପ୍ ଏବଂ ପଙ୍‌କ୍ତି) ନାମର ସାତଟି ଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ଯୋଚିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବସାଇ ପରିକ୍ରମା କରାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ସାରଥି ଅରୁଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି (ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ) ବସି ସାରଥିର କର୍ମ କରନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଗରେ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଷାଠିଏ ହଜାର ବାଲଖିଲ୍ୟ ଋଷି ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ବୁଢ଼ାଆଙ୍ଗୁଠିର ଟିପ ଆକାରର ହୋଇଥାନ୍ତି। ସେମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଋଷି, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍ସରା, ନାଗ, ଯକ୍ଷ, ଯାତୁଧାନ(ରାକ୍ଷସ) ଓ ଦେବତା ମିଶି ମୋଟ ଚଉଦଜଣ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉପାସନା କରନ୍ତି। ସେମାନେ ଚଉଦ ଜଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗରୁ ଦୁଇ ଦୁଇ ଜଣ (ଯଥା—ଦୁଇଜଣ ଋଷି....) ଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାତ ଗଣ ବୋଲଯାଏ। ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ଧରି ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ଅନୁଯାୟୀ (ଯଥା ଦେବତାମାନେ ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି, ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଗାନ କରନ୍ତି, ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି) ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଦୁଇ ଦୁଇ ଜଣ ମିଶି ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି ଭାବରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତିକ୍ଷଣ ଦୁଇହଜାର ଦୁଇ ଯୋଜନ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ବେଗରେ ଭୂମଣ୍ଡଳର ନଅ କୋଟି ଏକାବନ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଦୀର୍ଘ ପରିଧିପଥକୁ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟରଥମଣ୍ଡଳବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗ୍ରହଙ୍କର ସ୍ଥିତି ଓ ଗତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ଯଦେତଦ୍ଭଗବତ ଆଦିତ୍ୟସ୍ୟ ମେରୁଂ ଧ୍ରୁବଂ ଚ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣେନ ପରିକ୍ରାମତୋ ରାଶୀନାମଭିମୁଖଂ ପ୍ରଚଳିତଂ ଚାପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ଭଗବତୋପବର୍ଣ୍ଣିତମମୁଷ୍ୟ ବୟଂ କଥମନୁମିମୀମହୀତି ॥ ୧ ॥

ସ ହୋବାଚ

ଯଥା କୁଲାଲଚକ୍ରେଣ ଭ୍ରମତା ସହ ଭ୍ରମତାଂ ତଦାଶ୍ରୟାଣାଂ ପିପୀଲିକାଦୀନାଂ ଗତିରନ୍ୟୈବ ପ୍ରଦେଶାନ୍ତରେଷ୍ୱପ୍ୟୁପଲଭ୍ୟମାନତ୍ୱାଦେବଂ ନକ୍ଷତ୍ରରାଶିଭିରୁପଲକ୍ଷିତେନ କାଳଚକ୍ରେଣ ଧ୍ରୁବଂ ମେରୁଂ ଚ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣେନ ପରିଧାବତା ସହ ପରିଧାବମାନାନାଂ ତଦାଶ୍ରୟାଣାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାଦୀନାଂ ଗ୍ରହାଣାଂ ଗତିରନ୍ୟୈବ ନକ୍ଷତ୍ରାନ୍ତରେ ରାଶ୍ୟନ୍ତରେ ଚୋପଲଭ୍ୟମାନତ୍ୱାତ୍ ॥ ୨ ॥ ସ ଏଷ ଭଗବାନାଦିପୁରୁଷ ଏବ ସାକ୍ଷାନ୍ନାରାୟଣୋ ଲୋକାନାଂ ସ୍ୱସ୍ତୟ ଆତ୍ମାନଂ ତ୍ରୟୀମୟଂ କର୍ମବିଶୁଦ୍ଧିନିମିତ୍ତଂ କବିଭିରପି ଚ ବେଦେନ ବିଜିଜ୍ଞାସ୍ୟମାନୋ ଦ୍ୱାଦଶଧା ବିଭଜ୍ୟ ଷଟ୍ସୁ ବସନ୍ତାଦିଷୁ ଋତୁଷୁ ଯଥୋପଜୋଷମୃତୁଗୁଣାନ୍ ବିଦଧାତି ॥ ୩ ॥

ତମେତମିହ ପୁରୁଷାସ୍ତ୍ରୟ୍ୟା ବିଦ୍ୟୟା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାରାନୁପଥା ଉଚ୍ଚାବଚୈଃ କର୍ମଭିରାମ୍ନାତୈର୍ଯୋଗବିତାନୈଶ୍ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯଜନ୍ତୋଽଞ୍ଜସା ଶ୍ରେୟଃ ସମଧିଗଚ୍ଛନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଅଥ ସ ଏଷ ଆତ୍ମା ଲୋକାନାଂ ଦ୍ୟାବାପୃଥିବ୍ୟୋରନ୍ତରେଣ ନଭୋବଳୟସ୍ୟ କାଳଚକ୍ରଗତୋ ଦ୍ୱାଦଶ ମାସାନ୍ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ରାଶିସଂଜ୍ଞାନ୍

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଯେଉଁ କହିଲେ ଯେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ରାଶିମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବା ସମୟରେ ମେରୁ ଓ ଧ୍ରୁବକୁ ନିଜର ଡାହାଣ ପଟେ ରଖି ଗତି କରିବା ପରି ଲାଗନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ଗତି ଦକ୍ଷିଣାବର୍ତ୍ତ ନୁହେଁ; ଏ ବିଷୟଟି ଆମେ କିପରି ବୁଝିପାରିବୁ ? (ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ।) ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! କୁମ୍ଭାର ଚକ ଘୂରୁଥାଏ ଓ ସେଥିରେ ଚଢ଼ିଥିବା ଜନ୍ଦା, ପିମ୍ପୁଡ଼ିଙ୍କର ବି ନିଜ ନିଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗତି ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କ ଗତି ଏକାପ୍ରକାର ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ହେଲା ସେହି ଜୀବମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ କୁମ୍ଭାର ଚକର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ରାଶିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଲକ୍ଷିତ କାଳଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି, ଧ୍ରୁବ ଓ ମେରୁକୁ ଡାହାଣ ପଟେ ରଖି ଘୂରୁଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଗତି ବାସ୍ତବରେ କାଳଚକ୍ରର ଗତିଠାରୁ ଭିନ୍ନ; କାରଣ କାଳଭେଦରେ ସେମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଶି ଓ ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଗତିକୁ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ବେଦ ଓ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ସୁକ ରହନ୍ତି, ସେହି ସାକ୍ଷାତ୍ ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ହିଁ ସକଳ ଭୁବନର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ବେଦମୟ ବିଗ୍ରହ କାଳକୁ ବାରମାସରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଇ ବସନ୍ତାଦି ଛଅ ଋତୁରେ ସେହି ମାସମାନଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି ଓ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅତୀତ କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଅବକାଶ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ଇହଲୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତିନିବେଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଦିତ ଛୋଟବଡ଼ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କ ରୂପରେ ଏବଂ (ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଓ କର୍ମ ଆଦି) ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ରୂପରେ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଆରାଧନା କରି ସହଜରେ ପରମପଦ ପାଇଥାନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଲୋକର ଆତ୍ମା । ସେ ପୃଥିବୀ ଓ ଦ୍ୟୁଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ରହି ସମ୍ବତ୍ସରର ଅବୟବ ତଥା ମେଷ ଆଦି ରାଶି ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବାରମାସ ଭୋଗ (ଗତି) କରନ୍ତି । ବାରମାସ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସକୁ ଚନ୍ଦ୍ରମାନ ଅନୁଯାୟୀ ଶୁକ୍ଳ ଓ କୃଷ୍ଣ ଦୁଇପକ୍ଷରୂପେ, ପିତୃମାନରେ ଏକ

ସଂବତ୍ସରାବୟବାନ୍ ମାସଃ ପକ୍ଷଦ୍ୱୟଂ ଦିବା ନକ୍ତଂ ଚେତି ସପାଦର୍କ୍ଷଦ୍ୱୟମୁପଦିଶନ୍ତି ଯାବତା ଷଷ୍ଠମଂଶଂ ଭୁଞ୍ଜୀତ ସ ବୈ ଋତୁରିତ୍ୟୁପଦିଶ୍ୟତେ ସଂବତ୍ସରାବୟବଃ ॥ ୫ ॥ ଅଥ ଚ ଯାବତାର୍ଦ୍ଧେନ ନଭୋବୀଥ୍ୟାଂ ପ୍ରଚରତି ତଂ କାଳମୟନମାଚକ୍ଷତେ ॥ ୬ ॥ ଅଥ ଚ ଯାବନ୍ନଭୋମଣ୍ଡଳଂ ସ ହ ଦ୍ୟାବାପୃଥିବ୍ୟୋର୍ମଣ୍ଡଳାଭ୍ୟାଂ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ସହ ଭୁଞ୍ଜୀତ ତଂ କାଳଂ ସଂବତ୍ସରଂ ପରିବତ୍ସରମିଡ଼ାବତ୍ସରମନୁବତ୍ସରଂ ବତ୍ସରମିତି ଭାନୋର୍ମାନ୍ଦ୍ୟଶୈଘ୍ର୍ୟସମଗତିଭିଃ ସମାମନନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଅର୍କଗଭସ୍ତିଭ୍ୟ ଉପରିଷ୍ଟାଲ୍ଲକ୍ଷଯୋଜନତ ଉପଲଭ୍ୟମାନୋଽର୍କସ୍ୟ ସଂବତ୍ସରଭୁକ୍ତିଂ ପକ୍ଷାଭ୍ୟାଂ ମାସଭୁକ୍ତିଂ ସପାଦର୍କ୍ଷାଭ୍ୟାଂ ଦିନେନୈବ ପକ୍ଷଭୁକ୍ତିମଗ୍ରଚ୍ରୀ ଦ୍ରୁତତରଗମନୋ ଭୁଙ୍କ୍ତେ ॥ ୮ ॥ ଅଥ ଚାପୂର୍ଯ୍ୟମାଣାଭିଶ୍ଚ କଳାଭିରମରାଣାଂ କ୍ଷୀୟମାଣାଭିଶ୍ଚ କଳାଭିଃ ପିତୃଣାମହୋରାତ୍ରାଣି ପୂର୍ବପକ୍ଷାପରପକ୍ଷାଭ୍ୟାଂ ବିତନ୍ୱାନଃ ସର୍ବଜୀବନିବହପ୍ରାଣୋ ଜୀବଶ୍ଚୈକମେକଂ ନକ୍ଷତ୍ରଂ ତ୍ରିଂଶତା ମୁହୂର୍ତ୍ତୈର୍ଭୁଙ୍କ୍ତେ ॥ ୯ ॥ ଯ ଏଷ ଷୋଡ଼ଶକଳଃ ପୁରୁଷୋ ଭଗବାନ୍ ମନୋମୟୋଽନ୍ନମୟୋଽମୃତମୟୋ ଦେବପିତୃମନୁଷ୍ୟଭୂତପଶୁପକ୍ଷିସରୀସୃପବୀରୁଧାଂ ପ୍ରାଣାପ୍ୟାୟନଶୀଳତ୍ୱାତ୍ ସର୍ବମୟ ଇତି ବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ତତ ଉପରିଷ୍ଟାତ୍ ତ୍ରିଲକ୍ଷଯୋଜନତୋ ନକ୍ଷତ୍ରାଣି ମେରୁଂ ଦକ୍ଷିଣେନୈବ କାଳାୟନ ଈଶ୍ୱରଯୋଜିତାନି ସହାଭିଜିତାଷ୍ଟାବିଂଶତିଃ ॥ ୧୧ ॥ ତତ ଉପରିଷ୍ଟାଦୁଶନା

ଅହୋରାତ୍ର ବା **ଏକରାତି** ଓ **ଏକଦିନ**ରୂପେ ଏବଂ ସୌରମାନରେ **ଦୁଇପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ** ($2\frac{1}{4}$) **ନକ୍ଷତ୍ର**ରୂପେ ଗଣନା କରାଯାଏ। ଯେତିକି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସମ୍ବତ୍ସରର ଛଅଭାଗରୁ ଏକଭାଗ ଭୋଗ କରନ୍ତି, ସେତିକି ସମୟକୁ ବର୍ଷର ଗୋଟିଏ **ଋତୁ** ବୋଲାଯାଏ ॥ ୫ ॥ ଆକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗତିପଥର ଅଧେ ଅଂଶକୁ ସେ ଯେତିକି ସମୟରେ ଅତିକ୍ରମ କରିଥାନ୍ତି, ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ **ଅୟନ** ବୋଲାଯାଏ ଏବଂ ଯେତିକି ସମୟରେ ସେ ନିଜର ମନ୍ଦ ବା ତୀବ୍ର ବା ସମଗତିରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଭୂମଣ୍ଡଳ ସହିତ ସମସ୍ତ ଆକାଶରେ ପୂରା ଗୋଟିଏ ଥର ଭ୍ରମଣ କରିଥାନ୍ତି, ତାହାକୁ ନାମ ଭେଦରେ ଗୋଟିଏ **ସଂବତ୍ସର, ପରିବତ୍ସର, ଇଡ଼ାବତ୍ସର, ଅନୁବତ୍ସର** ଅଥବା **ବତ୍ସର** (ବର୍ଷ) ବୋଲାଯାଏ ॥ ୬,୭ ॥

ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମାର୍ଗର ଏକ ଲକ୍ଷ ଯୋଜନ (ଆଠ ଲକ୍ଷ ମାଇଲ) ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ର ରହିଛନ୍ତି। ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗତି ବଡ଼ ତୀବ୍ର। ସେ ସବୁ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କ ଆଗରେ ଗତି କରନ୍ତି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷରେ ଯେତେ ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ ଏକମାସରେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଆନ୍ତି। ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକ ମାସରେ ଯେତିକି ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ **ଦୁଇପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ** ଦିନରେ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ଯେତିକି ପଥ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି, ଚନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷରେ କ୍ଷୀଣ ହେଉଥିବା କଳାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚନ୍ଦ୍ର ପିତୃଗଣଙ୍କର ଦିନରାତି ଏବଂ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିବା କଳାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦିନରାତି ବିଭାଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ତିରିଶି ତିରିଶି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନକ୍ଷତ୍ରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରନ୍ତି। ଅନ୍ନମୟ ଓ ଅମୃତମୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଓ ଜୀବନ ॥ ୯ ॥ ଏ ଯେଉଁ ଷୋହଳ କଳାରେ ଯୁକ୍ତ ମନୋମୟ, ଅନ୍ନମୟ, ଅମୃତମୟ ପୁରୁଷସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଚନ୍ଦ୍ରମାଙ୍କ ବିଷୟ କହିଲି, ଏ ହିଁ ଦେବତା, ପିତର, ମନୁଷ୍ୟ, ଭୂତ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ସରୀସୃପ ଓ ବୃକ୍ଷାଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରାଣ ପୋଷଣ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ **ସର୍ବମୟ** ବୋଲାଯାଏ ॥ ୧୦ ॥

ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତିନିଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ଅଭିଜିତ୍ ସହିତ ଅଠେଇଶିଟି ନକ୍ଷତ୍ର ଅଛନ୍ତି। ଭଗବାନ୍ ଏସବୁ ନକ୍ଷତ୍ରକୁ କାଳଚକ୍ରରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଏମାନେ ମେରୁକୁ ନିଜର ଡାହାଣ ପଟେ ରଖି ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ଏମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ଶୁକ୍ର ଦେଖାଯାଆନ୍ତି। ଏହି ଶୁକ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ତୀବ୍ର, ମନ୍ଦ ଓ

ଦ୍ୱିଲକ୍ଷଯୋଜନତ ଉପଲଭ୍ୟତେ ପୁରତଃ ପଶ୍ଚାତ୍ ସହୈବ ବାର୍କସ୍ୟ ଶୈଘ୍ର୍ୟମାନ୍ଦ୍ୟସାମ୍ୟାଭିର୍ଗତିଭିରର୍କବଚ୍ଚରତି ଲୋକାନାଂ ନିତ୍ୟଦାନୁକୂଳ ଏବ ପ୍ରାୟେଣ ବର୍ଷୟଂଶ୍ଚାରେଣାନୁମୀୟତେ ସ ବୃଷ୍ଟିବିଷ୍ଟମ୍ଭଗ୍ରହୋପଶମନଃ ॥ ୧୨ ॥ ଉଶନସା ବୁଧୋ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତସ୍ତତ ଉପରିଷ୍ଟାଦ୍ ଦ୍ୱିଲକ୍ଷଯୋଜନତୋ ବୁଧଃ ସୋମସୁତ ଉପଲଭ୍ୟମାନଃ ପ୍ରାୟେଣ ଶୁଭକୃଦ୍ ଯଦାର୍କାଦ୍ ବ୍ୟତିରିଚ୍ୟେତ ତଦାତିବାତାଭ୍ରପ୍ରାୟାନାବୃଷ୍ଟ୍ୟାଦିଭୟମାଶଂସତେ ॥ ୧୩ ॥ ଅତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମଙ୍ଗାରକୋଽପି ଯୋଜନଲକ୍ଷଦ୍ୱିତୟ ଉପଲଭ୍ୟମାନସ୍ତ୍ରିଭିସ୍ତ୍ରିଭିଃ ପକ୍ଷୈରେକୈକଶୋ ରାଶୀନ୍ ଦ୍ୱାଦଶାନୁଭୁଙ୍କ୍ତେ ଯଦି ନ ବକ୍ରେଣାଭିବର୍ତ୍ତତେ ପ୍ରାୟେଣାଶୁଭଗ୍ରହୋଽଘଶଂସଃ ॥ ୧୪ ॥ ତତ ଉପରିଷ୍ଟାଦ୍ ଦ୍ୱିଲକ୍ଷଯୋଜନାନ୍ତରଗତୋ ଭଗବାନ୍ ବୃହସ୍ପତିରେକୈକସ୍ମିନ୍ ରାଶୌ ପରିବତ୍ସରଂ ପରିବତ୍ସରଂ ଚରତି ଯଦି ନ ବକ୍ରଃ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରାୟେଣାନୁକୂଲୋ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଲସ୍ୟ ॥ ୧୫ ॥

ତତ ଉପରିଷ୍ଟାଦ୍ ଯୋଜନଲକ୍ଷଦ୍ୱୟାତ୍ ପ୍ରତୀୟମାନଃ ଶନୈଶ୍ଚର ଏକୈକସ୍ମିନ୍ ରାଶୌ ତ୍ରିଂଶନ୍ ମାସାନ୍ ବିଲମ୍ବମାନଃ ସର୍ବାନେବାନୁପର୍ୟେତି ତାବଦ୍ଭିରନୁବତ୍ସରୈଃ ପ୍ରାୟେଣ ହି ସର୍ବେଷାମଶାନ୍ତିକରଃ ॥ ୧୬ ॥ ତତ ଉତ୍ତରସ୍ମାଦୃଷୟ ଏକାଦଶଲକ୍ଷଯୋଜନାନ୍ତର ଉପଲଭ୍ୟନ୍ତେ ଯ ଏବ ଲୋକାନାଂ ଶମନୁଭାବୟନ୍ତୋ ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋର୍ୟତ୍ପରମଂ ପଦଂ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ପ୍ରକ୍ରମନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ସମଗତି ଅନୁସାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ କେବେ ଆଗରେ, କେବେ ପଛରେ ଓ କେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଭ୍ରମଣ କରନ୍ତି। ଶୁକ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ବର୍ଷା କରାଇବା ଗ୍ରହ; ତେଣୁ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ଲୋକଙ୍କର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହନ୍ତି। ଶୁକ୍ରଙ୍କ ଗତିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ, ସେ ବର୍ଷା ରୋକୁଥିବା ଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଶୁକ୍ରଙ୍କ ଗତି ଯେପରି, ବୁଧ ଗ୍ରହଙ୍କ ଗତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି। ଚନ୍ଦ୍ରପୁତ୍ର ବୁଧ ଶୁକ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ରହନ୍ତି। ସେ ପ୍ରାୟତଃ ମଙ୍ଗଳକାରକ; କିନ୍ତୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗତିକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଯାଆନ୍ତି, ତାହା ବହୁ ଭୀଷଣ ତୋଫାନ, ମେଘ ଓ ମରୁଡ଼ି ହେବାର ସୂଚକ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ବୁଧଙ୍କର ଦୁଇଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ରହିଛନ୍ତି ମଙ୍ଗଳ। ସେ ଯଦି ବକ୍ରଗତିରେ ନ ଚ୍ଚଲନ୍ତି, ତେବେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରାଶିକୁ ତିନି ତିନି ପକ୍ଷରେ ଭୋଗ କରି ବାର ରାଶିକୁ ପାରି କରିଯାଆନ୍ତି। ମଙ୍ଗଳ ହେଉଛନ୍ତି ଅଶୁଭ ଗ୍ରହ; ତେଣୁ ପ୍ରାୟତଃ ଅମଙ୍ଗଳର ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ମଙ୍ଗଳଙ୍କର ଦୁଇଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ରହିଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ବୃହସ୍ପତି। ସେ ଯଦି ବକ୍ରଗତିରେ ନ ଚ୍ଚଲନ୍ତି, ତେବେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରାଶିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବର୍ଷ ରହନ୍ତି। ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟତଃ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥

ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ଦୁଇଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ଶନୈଶ୍ଚର ଦେଖାଯାଆନ୍ତି। ସେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରାଶିରେ ତିରିଶି ତିରିଶି ମାସ ରହନ୍ତି। ତେଣୁ ବାରଟିଯାକ ରାଶି ପାରି କରିଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ତିରିଶି ବର୍ଷ ଲାଗିଯାଏ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଶାନ୍ତିକାରକ ॥ ୧୬ ॥ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏଗାରଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଦୂରରେ କଶ୍ୟପାଦି ସପ୍ତର୍ଷି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି। ଏମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରି କରି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପରମ ପଦ ଧ୍ରୁବଲୋକକୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରବର୍ଣ୍ଣନେ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଶିଶୁମାର ଚକ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ତସ୍ମାତ୍‌ପରତସ୍ତ୍ରୟୋଦଶଲକ୍ଷଯୋଜନାନ୍ତରତୋ ଯତ୍ତଦ୍‌ବିଷ୍ଣୋଃ ପରମଂ ପଦମଭିବଦନ୍ତି ଯତ୍ର ହ ମହାଭାଗବତୋ ଧ୍ରୁବ ଔତ୍ତାନପାଦିରଗ୍ନିନେନ୍ଦ୍ରେଣ ପ୍ରଜାପତିନା କଶ୍ୟପେନ ଧର୍ମେଣ ଚ ସମକାଳଯୁଗ୍‌ଭିଃ ସବହୁମାନଂ ଦକ୍ଷିଣତଃ କ୍ରିୟମାଣ ଇଦାନୀମପି କଳ୍ପଜୀବିନାମାଜୀବ୍ୟ ଉପାସ୍ତେ ତସ୍ୟେହାନୁଭାବ ଉପବର୍ଣ୍ଣିତଃ ॥ ୧ ॥ ସ ହି ସର୍ବେଷାଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣାନାଂ ଗ୍ରହ-ନକ୍ଷତ୍ରାଦୀନାମନିମିଷେଣାବ୍ୟକ୍ତରଂହସା ଭଗବତା କାଳେନ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣାନାଂ ସ୍ଥାଣୁରିବାବଷ୍ଟମ୍ଭ ଈଶ୍ୱରେଣ ବିହିତଃ ଶଶ୍ୱଦବଭାସତେ ॥ ୨ ॥

ଯଥା ମେଢୀସ୍ତମ୍ଭ ଆକ୍ରମଣପଶବଃ ସଂଯୋଜିତାସ୍ତ୍ରିଭିସ୍ତ୍ରିଭିଃ ସବନୈର୍ଯଥାସ୍ଥାନଂ ମଣ୍ଡଳାନି ଚରନ୍ତ୍ୟେବଂ ଭଗଣା ଗ୍ରହାଦୟ ଏତସ୍ମିନ୍ନନ୍ତର୍ବହିର୍ଯୋଗେନ କାଳଚକ୍ର ଆୟୋଜିତା ଧ୍ରୁବମେବାବଲମ୍ବ୍ୟ ବାୟୁନୋଦୀର୍ଯ୍ୟମାଣା ଆକଳ୍ପାନ୍ତଂ ପରିଚଙ୍କ୍ରମନ୍ତି ନଭସି ଯଥା ମେଘାଃ ଶ୍ୟେନାଦୟୋ ବାୟୁବଶାଃ କର୍ମସାରଥୟଃ ପରିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣାଃ ପ୍ରକୃତିପୁରୁଷସଂଯୋଗାନୁଗୃହୀତାଃ କର୍ମନିର୍ମିତଗତୟୋ ଭୁବି ନ ପତନ୍ତି ॥ ୩ ॥

କେଚନୈତଜ୍ଜ୍ୟୋତିରନୀକଂ ଶିଶୁମାରସଂସ୍ଥାନେନ ଭଗବତୋ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ଯୋଗଧାରଣାୟାମନୁବର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଯସ୍ୟ ପୁଚ୍ଛାଗ୍ରେଽବାକ୍‌ଶିରସଃ କୁଣ୍ଡଳୀଭୂତଦେହସ୍ୟ ଧ୍ରୁବ ଉପକଳ୍ପିତସ୍ତସ୍ୟ ଲାଙ୍ଗୂଲେ ପ୍ରଜାପତିରଗ୍ନିରିନ୍ଦ୍ରୋ ଧର୍ମ ଇତି ପୁଚ୍ଛମୂଲେ ଧାତା ବିଧାତା

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ସପ୍ତର୍ଷିମଣ୍ଡଳର ତେରଲକ୍ଷ ଯୋଜନ ଉପରେ ରହିଛି ଧ୍ରୁବଲୋକ। ତାହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପଦ କହନ୍ତି। ସେଠାରେ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର ପରମ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ଧ୍ରୁବ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଅଗ୍ନି, ଇନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପ ଓ ଧର୍ମ—ଏ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏକତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରପୂର୍ବକ ଧ୍ରୁବଙ୍କୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରନ୍ତି। ଯେଉଁମାନେ କଳ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିବେ, ସେମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଛନ୍ତି। ଧ୍ରୁବଲୋକର ପ୍ରଭାବ ମୁଁ ଆଗରୁ (ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିସାରିଛି ॥ ୧ ॥ ସର୍ବଦା ଜାଗ୍ରତ ରହିଥିବା ଅବ୍ୟକ୍ତଗତି ଭଗବାନ୍ କାଳ ଯେଉଁ ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରାଦି ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଘୂରାଇ ଗ୍ଲିଛନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ଧ୍ରୁବଲୋକକୁ ହିଁ ସେସବୁର ଆଧାରସ୍ତମ୍ଭରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ଏହି ଧ୍ରୁବଲୋକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ରହି ସଦା ଆଲୋକିତ ହେଉଛି ॥ ୨ ॥

ଯେପରି ଖଳାରେ ଧାନ ମଳିବାପାଇଁ ବଳଦମାନଙ୍କୁ ମେରିଖୁଣ୍ଟରେ ଛୋଟରୁ ବଡ଼ କ୍ରମରେ ପଘା ବା ଦଉଡ଼ିଦ୍ୱାରା ବନ୍ଧାଯାଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମେରି ଖୁଣ୍ଟଠାରୁ ବିଭିନ୍ନ ଦୂରତାରେ ରଖି ମେରି ଖୁଣ୍ଟ ଗ୍ଲିପାଖରେ, ଚକ୍ରାକାରରେ ଘୂରାଯାଏ ବା ବେଙ୍ଗଳା ପକାଯାଏ, ସେହିପରି ଦୂର ଓ ନିକଟ କ୍ରମରେ ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଏହି କାଳଚକ୍ରରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଧ୍ରୁବଲୋକକୁ ହିଁ ମେରିଖୁଣ୍ଟ କରି, ବାୟୁପ୍ରେରଣାରେ କଳ୍ପଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନେ ତା' ଗ୍ଲିପାଖରେ ବିଭିନ୍ନ ଦୂରତାରେ ରହି ଘୂରିଗ୍ଲନ୍ତି। ଯେପରି ମେଘ ଓ ବାଜପକ୍ଷୀମାନେ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ସହାୟତାରେ ବାୟୁର ଅଧୀନ ହୋଇ ଆକାଶରେ ଉଡ଼ନ୍ତି, ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ସଂଯୋଗବଶତଃ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଚକ୍ରାକାରରେ ଘୂରନ୍ତି ସିନା, ପୃଥିବୀରେ ଖସି ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩ ॥

କେହି କେହି ପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଯୋଗମାୟାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥିବା ଏହି ଜ୍ୟୋତିଶ୍ଚକ୍ରକୁ (ରାଶି ତଥା ଗ୍ରହନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଗତିଚକ୍ରକୁ) ଶିଶୁମାର (ବିରାଟକାୟ ଜଳଜନ୍ତୁ ବିଶେଷ) ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ସେହି ଶିଶୁମାରଟି କୁଣ୍ଡଳୀ ବାନ୍ଧି ରହିଛି ଓ ତାର ମୁହଁ ତଳକୁ ଲମ୍ବିଛି। ତାହାର ଲାଞ୍ଜଭାଗରେ ରହିଛି ଧ୍ରୁବ ତାରା। ଲାଞ୍ଜର ମଝିରେ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରଜାପତି, ଅଗ୍ନି, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଧର୍ମ।

ଚ କଟ୍ୟାଂ ସପ୍ତର୍ଷୟଃ । ତସ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣାବର୍ତ୍ତକୁଣ୍ଡଳୀଭୂତ- ଶରୀରସ୍ୟ ଯାନ୍ୟୁଦଗୟନାନି ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱେ ତୁ ନକ୍ଷତ୍ରାଣ୍ୟୁପକଳ୍ପୟନ୍ତି ଦକ୍ଷିଣାୟନାନି ତୁ ସବ୍ୟେ । ଯଥା ଶିଶୁମାରସ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳାଭୋଗସନ୍ନିବେଶସ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱୟୋରୁ- ଭୟୋରପ୍ୟବୟବାଃ ସମସଂଖ୍ୟା ଭବନ୍ତି । ପୃଷ୍ଠେ ତ୍ୱଜବୀଥୀ ଆକାଶଗଙ୍ଗା ଚୋଦରତଃ ॥ ୫ ॥ ପୁନର୍ବସୁପୁଷ୍ୟୌ ଦକ୍ଷିଣବାମୟୋଃ ଶ୍ରୋଣ୍ୟୋରାର୍ଦ୍ରାଶ୍ଳେଷେ ଚ ଦକ୍ଷିଣ- ବାମୟୋଃ ପଶ୍ଚିମୟୋଃ ପାଦୟୋରଭିଜିଦୁତ୍ତରାଷାଢ଼େ ଦକ୍ଷିଣବାମୟୋର୍ନାସିକୟୋର୍ଯଥାସଂଖ୍ୟଂ ଶ୍ରବଣପୂର୍ବାଷାଢ଼େ ଦକ୍ଷିଣବାମୟୋର୍ଲୋଚନୟୋର୍ଧନିଷ୍ଠା ମୂଳଂ ଚ ଦକ୍ଷିଣବାମୟୋଃ କର୍ଣ୍ଣୟୋର୍ମଘାଦୀନ୍ୟଷ୍ଟ ନକ୍ଷତ୍ରାଣି ଦକ୍ଷିଣାୟନାନି ବାମପାର୍ଶ୍ୱବଙ୍କ୍ରିଷୁ ଯୁଞ୍ଜୀତ ତଥୈବ ମୃଗଶୀର୍ଷାଦୀନ୍ୟୁଦଗୟନାନି ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱବଙ୍କ୍ରିଷୁ ପ୍ରାତିଲୋମ୍ୟେନ ପ୍ରଯୁଞ୍ଜୀତ ଶତଭିଷାଜ୍ୟେଷ୍ଠେ ସ୍କନ୍ଧୟୋର୍ଦକ୍ଷିଣବାମୟୋର୍ନ୍ୟସେତ୍ ॥ ୬ ॥ ଉତ୍ତରାହନା- ବଗସ୍ତିରଧରାହନୌ ଯମୋ ମୁଖେଷୁ ଚାଙ୍ଗାରକଃ ଶନୈଶ୍ଚର ଉପସ୍ଥେ ବୃହସ୍ପତିଃ କକୁଦି ବକ୍ଷସ୍ୟାଦିତ୍ୟୋ ହୃଦୟେ ନାରାୟଣୋ ମନସି ଚନ୍ଦ୍ରୋ ନାଭ୍ୟାମୁଶନା ସ୍ତନୟୋରଶ୍ୱିନୌ ବୁଧଃ ପ୍ରାଣାପାନୟୋ ରାହୁର୍ଗଳେ କେତବଃ ସର୍ବାଙ୍ଗେଷୁ ରୋମସୁ ସର୍ବେ ତାରାଗଣାଃ ॥ ୭ ॥

ଏତଦୁ ହୈବ ଭଗବତୋ ବିଷ୍ଣୋଃ ସର୍ବଦେବତାମୟଂ ରୂପମହରହଃ ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ପ୍ରୟତୋ ବାଗ୍ୟତୋ ନିରୀକ୍ଷମାଣ ଉପତିଷ୍ଠେତ ନମୋ ଜ୍ୟୋତିର୍ଲୋକାୟ କାଳାୟନାୟାନିମିଷାଂ

ଲାଞ୍ଜର ମୂଳରେ ଅଛନ୍ତି ଧାତା ଓ ବିଧାତା । ତାହାର କଟି ଦେଶରେ ରହିଛନ୍ତି ସପ୍ତର୍ଷି । ଏହି ଶିଶୁମାରର ଶରୀରଟି ଡାହାଣ ପଟକୁ ମୋଡ଼ି ହୋଇ କୁଣ୍ଡଳୀ ବାନ୍ଧିଛି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ରହିଥିବା ଏହି ଶିଶୁମାରର ଡାହାଣ ଭାଗରେ ରହିଛନ୍ତି ଅଭିଜିତ୍‌ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପୁନର୍ବସୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତରାୟଣର ଚଉଦଟି ନକ୍ଷତ୍ର ଏବଂ ବାମଭାଗରେ ରହିଛନ୍ତି ପୁଷ୍ୟାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉତ୍ତରାଷାଢ଼ା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷିଣାୟନର ଚଉଦଟି ନକ୍ଷତ୍ର । ବାସ୍ତବରେ ଶିଶୁମାର କୁଣ୍ଡଳୀ ବାନ୍ଧି ଶୋଇଥିଲେ, ତାହାର ବାମ ଓ ଡାହାଣ ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ଅଙ୍ଗ ରହିଥାଏ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଉକ୍ତ ଶିଶୁମାରଚକ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ନକ୍ଷତ୍ର ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ଶିଶୁମାର ପିଠିରେ ଅଜବୀଥୀ (ମୂଳା, ପୂର୍ବାଷାଢ଼ା ଓ ଉତ୍ତରାଷାଢ଼ା ନାମକ ତିନିଟି ନକ୍ଷତ୍ରର ସମାହାର) ରହିଛି ଏବଂ ଉଦରରେ ରହିଛି ଆକାଶଗଙ୍ଗା ॥ ୫ ॥ ରାଜନ୍ ! ଏହାର ଅଣ୍ଟାର ଡାହାଣ ଓ ବାମ ପଟେ ଯଥାକ୍ରମେ ପୁନର୍ବସୁ ଓ ପୁଷ୍ୟା ନକ୍ଷତ୍ର, ପଛପଟର ଡାହାଣ ଓ ବାମ ଗୋଡ଼ରେ ଆର୍ଦ୍ରା ଓ ଅଶ୍ଳେଷା ନକ୍ଷତ୍ର ତଥା ଡାହାଣ ଓ ବାମ ନାସାରନ୍ଧ୍ରରେ ରହିଛନ୍ତି ଯଥାକ୍ରମେ ଅଭିଜିତ୍ ଓ ଉତ୍ତରାଷାଢ଼ା ନକ୍ଷତ୍ର । ସେହିପରି ଡାହାଣ ଓ ବାମ ଆଖିରେ ରହିଛନ୍ତି ଶ୍ରବଣା ଓ ପୂର୍ବାଷାଢ଼ା ନକ୍ଷତ୍ର ଏବଂ ଡାହାଣ ଓ ବାମ କାନରେ ରହିଛନ୍ତି ଧନିଷ୍ଠା ଓ ମୂଳା ନକ୍ଷତ୍ର । ମଘା ଆଦି ଦକ୍ଷିଣାୟନର ଆଠଟି ନକ୍ଷତ୍ର ବାମପାର୍ଶ୍ୱର ପିଞ୍ଜରା ଅସ୍ଥିରେ ଏବଂ ବିପରୀତ କ୍ରମରେ ମୃଗଶିରା ଆଦି ଉତ୍ତରାୟଣର ଆଠଟି ନକ୍ଷତ୍ର ଡାହାଣ ପାର୍ଶ୍ୱର ପିଞ୍ଜରା ଅସ୍ଥିରେ ରହିଛନ୍ତି । ଶତଭିଷା ଓ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା—ଏହି ଦୁଇ ନକ୍ଷତ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ଡାହାଣ ଓ ବାମ କାନ୍ଧରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଏହି ଶିଶୁମାରର ଥୋମଣିରେ ଅଗସ୍ତ୍ୟ, ତଳ ହନୁଅସ୍ଥିରେ (ଥୋଡ଼ିରେ) ନକ୍ଷତ୍ରରୂପ ଯମ, ମୁଖରେ ମଙ୍ଗଳ, ଲିଙ୍ଗରେ ଶନି, ପିଠିର ଚୂଳରେ ବୃହସ୍ପତି, ଛାତିରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ହୃଦୟରେ ନାରାୟଣ, ମନରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା, ନାଭିରେ ଶୁକ୍ର, ସ୍ତନଦ୍ୱୟରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ଅପାନରେ ବୁଧ, ଗଳାରେ ରାହୁ, ସମସ୍ତ ଅଙ୍ଗରେ କେତୁ ଓ ରୋମମାନଙ୍କରେ ସକଳ ତାରାଗଣ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସର୍ବଦେବମୟ ସ୍ୱରୂପ । ପ୍ରତ୍ୟହ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ପବିତ୍ର ଓ ମୌନ ହୋଇ ଏହାକୁ ଦର୍ଶନ କରି ଏହି ସ୍ୱରୂପ ଚିନ୍ତନ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ "ହେ ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ, ହେ କାଳଚକ୍ରସ୍ୱରୂପ, ହେ ସର୍ବଦେବାଧିପତି ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ! ମୁଁ ତୁମକୁ ନମସ୍କାରପୂର୍ବକ

ଏତଯେ ମହାପୁରୁଷାୟାଭିଧୀମହୀତି ॥ ୮ ॥

ଗ୍ରହର୍କ୍ଷତାରାମୟମାଧିଦୈବିକଂ
ପାପାପହଂ ମନ୍ତ୍ରକୃତାଂ ତ୍ରିକାଲମ୍ ।
ନମସ୍ୟତଃ ସ୍ମରତୋ ବା ତ୍ରିକାଲଂ
ନଶ୍ୟେତ ତତ୍କାଳଜମାଶୁ ପାପମ୍ ॥ ୯

ଧ୍ୟାନ କରୁଛି ।''—ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୮ ॥ ଗ୍ରହ, ନକ୍ଷତ୍ର ଓ ତାରାମାନଙ୍କ ରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଯେଉଁ ଆଧିଦୈବିକରୂପ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି, ତାହା ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିବା ପୁରୁଷଙ୍କର ପାପ ନାଶ କରିଦିଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟଂ ତ୍ରିକାଳରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଏହି ଆଧିଦୈବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଚିନ୍ତନ ଓ ବନ୍ଦନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସକଳ ପାପ ତୁରନ୍ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଶିଶୁମାରସଂସ୍ଥାବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାହୁ ଆଦିଙ୍କର ସ୍ଥିତି, ଅତଳାଦି ନୀଚଭାଗର ଲୋକଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଧସ୍ତାତ୍ ସବିତୁର୍ଯୋଜନାୟୁତେ ସ୍ୱର୍ଭାନୁର୍ନକ୍ଷତ୍ରବଚ୍ଚରତୀତ୍ୟେକେ ଯୋଽସାବମରତ୍ୱଂ ଗ୍ରହତ୍ୱଂ ଚାଲଭତ ଭଗବଦନୁକମ୍ପୟା ସ୍ୱୟମସୁରାପସଦଃ ସୈଂହିକେୟୋ ହ୍ୟତଦର୍ହସ୍ତସ୍ୟ ତାତ ଜନ୍ମ କର୍ମାଣି ଚୋପରିଷ୍ଟାଦ୍ ବକ୍ଷ୍ୟାମଃ ॥ ୧ ॥ ଯଦଦସ୍ତରଣେର୍ମଣ୍ଡଲଂ ପ୍ରତପତସ୍ତଦ୍ୱିସ୍ତରତୋ ଯୋଜନାୟୁତମାଚକ୍ଷତେ ଦ୍ୱାଦଶସହସ୍ରଂ ସୋମସ୍ୟ ତ୍ରୟୋଦଶସହସ୍ରଂ ରାହୋର୍ୟଃ ପର୍ବଣି ତଦ୍ୱ୍ୟବଧାନକୃଦ୍ୱୈରାନୁବନ୍ଧଃ ସୂର୍ଯ୍ୟାଚନ୍ଦ୍ରମସାବଭିଧାବତି ॥ ୨ ॥ ତନ୍ନିଶମ୍ୟୋଭୟତ୍ରାପି ଭଗବତା ରକ୍ଷଣାୟ ପ୍ରଯୁକ୍ତଂ ସୁଦର୍ଶନଂ ନାମ ଭାଗବତଂ ଦୟିତମସ୍ତ୍ରଂ ତତ୍ତେଜସା ଦୁର୍ବିଷହଂ ମୁହୁଃ ପରିବର୍ତ୍ତମାନମଭ୍ୟବସ୍ଥିତୋ ମୁହୂର୍ତ୍ତମୁଦ୍ୱିଜମାନଶ୍ଚକିତହୃଦୟ ଆରାଦେବ ନିବର୍ତ୍ତତେ ତଦୁପରାଗମିତି ବଦନ୍ତି ଲୋକାଃ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି ଯେ, ରାହୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଦଶହଜାର ଯୋଜନ ତଳେ ରହି ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି ଭ୍ରମଣ କରେ । ରାହୁ ହେଉଛି ସିଂହିକାର ପୁତ୍ର ଅଧମ ଅସୁର; ତେଣୁ ସେ ଏଭଳି ଉଚ୍ଚପଦ ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ତାକୁ ଦେବତ୍ୱ ଓ ଗ୍ରହତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ରାହୁର ଜନ୍ମ ଓ କର୍ମ କଥା ମୁଁ ପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ॥ ୧ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏ ଯେଉଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତପ୍ତ ମଣ୍ଡଳ, ଏହାର ବିସ୍ତାର ଦଶହଜାର ଯୋଜନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଠିକ୍ ଏହିପରି ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ବିସ୍ତାର ବାରହଜାର ଯୋଜନ ଏବଂ ରାହୁର ତେରହଜାର ଯୋଜନ । ପୂର୍ବେ ଦେବତାମାନେ ଅମୃତପାନ କରୁଥିବାବେଳେ ରାହୁ ଦେବତାବେଶରେ ଆସି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବସିପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ତାହାର ସେହି ଗ୍ଲିଲବାଜି ପଦାରେ ପକାଇଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଶତ୍ରୁତାକୁ ମନେରଖି ସେ ସୁଯୋଗ ଦେଖି ଅମାବାସ୍ୟା ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଗ୍ଲିଲା ॥ ୨ ॥ ତାହାର ଆକ୍ରମଣ ଦେଖି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଆୟୁଧ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରକୁ ନିଯୁକ୍ତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ନିରନ୍ତର ଘୂରୁଥିବା ସେହି ଚକ୍ରର ଅସହ୍ୟ ତେଜରେ ରାହୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଓ ଚକିତ ହୋଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତେମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରହି ଶୀଘ୍ର ସେଠାରୁ ଫେରିଆସେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଗରେ ରାହୁର ସେହି ଗ୍ଲିହିଁରହିବା ସମୟକୁ ଲୋକେ **ଗ୍ରହଣ** ବା **ଉପରାଗ** (ପରାଗ) ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାତ୍ ସିଦ୍ଧଚାରଣବିଦ୍ୟାଧରାଣାଂ ସଦନାନି ତାବନ୍ମାତ୍ର ଏବ ॥ ୪ ॥ ତତୋଽଧସ୍ତାଦ୍ ଯକ୍ଷରକ୍ଷଃ-ପିଶାଚପ୍ରେତଭୂତଗଣାନାଂ ବିହାରାଜିରମନ୍ତରିକ୍ଷଂ ଯାବଦ୍‌-ବାୟୁଃ ପ୍ରବାତି ଯାବନ୍ମେଘା ଉପଲଭ୍ୟନ୍ତେ ॥ ୫ ॥ ତତୋଽଧସ୍ତାଚ୍ଛତଯୋଜନାନ୍ତର ଇୟଂ ପୃଥିବୀ ଯାବଦ୍ଧଂସଭାସଶ୍ୟେନସୁପର୍ଣ୍ଣାଦୟଃ ପତତ୍ତ୍ରିପ୍ରବରା ଉତ୍ପତନ୍ତୀତି ॥ ୬ ॥ ଉପବର୍ଣ୍ଣିତଂ ଭୂମେର୍ୟଥାସଂନି-ବେଶାବସ୍ଥାନମବନେରପ୍ୟଧସ୍ତାତ୍ ସପ୍ତ ଭୂବିବରା ଏକୈକଶୋ ଯୋଜନାୟୁତାନ୍ତରେଣାୟାମବିସ୍ତାରେ-ଣୋପକ୍ଳୃପ୍ତା ଅତଳଂ ବିତଳଂ ସୁତଳଂ ତଳାତଳଂ ମହାତଳଂ ରସାତଳଂ ପାତାଳମିତି ॥ ୭ ॥ ଏତେଷୁ ହି ବିଳସ୍ୱର୍ଗେଷୁ ସ୍ୱର୍ଗାଦପ୍ୟଧିକକାମଭୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାନନ୍ଦଭୂତି ବିଭୂତିଭିଃ ସୁସମୃଦ୍ଧଭବନୋଦ୍ୟାନାକ୍ରୀଡବିହାରେଷୁ ଦୈତ୍ୟ-ଦାନବକାଦ୍ରବେୟା ନିତ୍ୟପ୍ରମୁଦିତାନୁରକ୍ତକଳତ୍ରାପତ୍ୟବନ୍ଧୁ-ସୁହୃଦନୁଚରା ଗୃହପତୟ ଈଶ୍ୱରାଦପ୍ୟପ୍ରତିହତକାମା ମାୟାବିନୋଦା ନିବସନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଯେଷୁ ମହାରାଜ ମୟେନ ମାୟାବିନା ବିନିର୍ମିତାଃ ପୁରୋ ନାନାମଣିପ୍ରବର-ପ୍ରବେକବିରଚିତବିଚିତ୍ରଭବନପ୍ରାକାରଗୋପୁରସଭା-ଚୈତ୍ୟଚତ୍ୱରାୟତନାଦିଭିର୍ନାଗାସୁରମିଥୁନପାରାବତ-ଶୁକସାରିକାକୀର୍ଣ୍ଣକୃତ୍ରିମଭୂମିଭିର୍ବିବରେଶ୍ୱରଗୃହୋତ୍ତମୈଃ ସମଳଙ୍କୃତାଶ୍ଚକାସତି ॥ ୯ ॥ ଉଦ୍ୟାନାନି ଚାତିତରାଂ

ରାହୁର ଦଶହଜାର ଯୋଜନ ତଳେ ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ ଓ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କର ବସତି ସ୍ଥାନ ରହିଛି ॥ ୪ ॥ ସେମାନଙ୍କ ତଳକୁ, ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାୟୁର ଗତି ଅଛି ଓ ମେଘମାନେ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି, ସେହିତକ ସ୍ଥାନକୁ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଲୋକ କୁହାଯାଏ । ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ହେଉଛି ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚ, ପ୍ରେତ ଓ ଭୂତମାନଙ୍କର ବିହାରସ୍ଥଳ ॥ ୫ ॥ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷର ଶହେ ଯୋଜନ ତଳକୁ ଏହି ପୃଥିବୀ ରହିଛି । ହଂସ, ଶାଗୁଣା, ବାଜ ଓ ଗରୁଡ଼ ଆଦି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ପକ୍ଷୀମାନେ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପରକୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ପାରନ୍ତି, ପୃଥିବୀର ବାୟୁମଣ୍ଡଳର ସୀମା ସେହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ॥ ୬ ॥ ପୃଥିବୀର ବିସ୍ତାର ଓ ସ୍ଥିତି ଆଦିର ବର୍ଣ୍ଣନା ତ ହୋଇସାରିଛି । ପୃଥିବୀର ତଳେ ଅତଳ, ବିତଳ, ସୁତଳ, ତଳାତଳ, ମହାତଳ, ରସାତଳ ଓ ପାତାଳ ନାମକ ସାତଟି ଭୂ-ବିବର (ଭୂଗର୍ଭସ୍ଥିତ ବିଳ ବା ଲୋକ) ରହିଛି । ଏହି ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ତଳେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ, ପରସ୍ପରଠାରୁ ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ ଦୂରରେ ରହିଛି; ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦୈର୍ଘ୍ୟ-ପ୍ରସ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ ॥ ୭ ॥ ଏହିସବୁ ଭୂମିତଳର ବିଳଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ସ୍ୱର୍ଗ । ସେଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବିଷୟଭୋଗ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଆନନ୍ଦ, ସନ୍ତାନସୁଖ ଓ ଧନସମ୍ପଦ ରହିଛି । ସେଠାକାର ବୈଭବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭବନ, ଉଦ୍ୟାନ ଓ କ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ ଓ ନାଗମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ମାୟାମୟୀ କ୍ରୀଡ଼ା କରି ନିବାସ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ବନ୍ଧୁ, ବାନ୍ଧବ ଓ ସେବକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବଦା ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତ ରହନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ସାମର୍ଥ୍ୟବାନମାନେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭୋଗରେ ବାଧା ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୮ ॥ ମହାରାଜ ! ସେହି ବିଳମାନଙ୍କରେ ମାୟାବୀ ମୟଦାନବଦ୍ୱାରା ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିବା ବହୁ ପୁରୀ ଶୋଭା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଝଲସି ଉଠୁଛି । ସେହି ପୁରୀ(ନଗରୀ)ଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ସୁନ୍ଦର ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମଣିରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିବା ବହୁ ଚିତ୍ରବିଚିତ୍ର ଭବନ, ପ୍ରାଚୀର, ନଗରଦ୍ୱାର, ସଭାଭବନ, ମନ୍ଦିର, ପ୍ରଶସ୍ତ ଅଗଣା ଓ ଗୃହଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ । ସେସବୁର କୃତ୍ରିମ ଭୂମିମାନଙ୍କରେ (ଚଟାଣରେ) ନାଗ ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କର ମିଥୁନ (ଯୋଡ଼ି) ଏବଂ ପାରା, ଶୁଆ, ଶାରୀ ଆଦି ପକ୍ଷୀଯୁଗଳମାନେ ଆନନ୍ଦରେ କଳରବ କରନ୍ତି । ପାତାଳାଧିପତିମାନଙ୍କର ସେହିସବୁ ଭବ୍ୟ ଭବନ ସେହି ପୁରୀଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କରେ ॥ ୯ ॥ ସେଠାକାର

ମନଇନ୍ଦ୍ରିୟାନନ୍ଦିଭିଃ କୁସୁମଫଳସ୍ତବକସୁଭଗ-କିସଳୟାବନତରୁଚିରବିଟପବିଟପିନାଂ ଲତାଙ୍ଗା-ଲିଙ୍ଗିତାନାଂ ଶ୍ରୀଭିଃ ସମିଥୁନବିବିଧବିହଙ୍ଗମଜଳାଶୟାନା-ମମଳଜଳପୂର୍ଣ୍ଣାନାଂ ଝଷକୁଳୋଲ୍ଲଙ୍ଘନକ୍ଷୁଭିତନୀର-ନୀରଜକୁମୁଦକୁବଳୟକହ୍ଲାରନୀଳୋତ୍ପଳଲୋହିତଶତ-ପତ୍ରାଦିବନେଷୁ କୃତନିକେତନାନାମେକବିହାରା-କୁଳମଧୁରବିବିଧସ୍ୱନାଦିଭିରିନ୍ଦ୍ରିୟୋତ୍ସବୈରମରଲୋକ-ଶ୍ରିୟମତିଶୟିତାନି ॥ ୧୦ ॥ ଯତ୍ର ହ ବାବ ନ ଭୟମହୋ-ରାତ୍ରାଦିଭିଃ କାଳବିଭାଗୈରୁପଲକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୧୧ ॥ ଯତ୍ର ହି ମହାହିପ୍ରବରଶିରୋମଣୟଃ ସର୍ବଂ ତମଃ ପ୍ରବାଧନ୍ତେ ॥ ୧୨ ॥ ନ ବା ଏତେଷୁ ବସତାଂ ଦିବ୍ୟୌଷଧିରସରସାୟନାନ୍ନପାନସ୍ନାନାଦିଭିରାଧୟୋ ବ୍ୟାଧୟୋ ବଳୀପଳିତଜରାଦୟଶ୍ଚ ଦେହବୈବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ-ଦୌର୍ଗନ୍ଧ୍ୟସ୍ୱେଦକ୍ଲମଗ୍ଲାନିରିତି ବୟୋଽବସ୍ଥାଶ୍ଚ ଭବନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ନ ହି ତେଷାଂ କଲ୍ୟାଣାନାଂ ପ୍ରଭବତି କୁତଶ୍ଚନ ମୃତ୍ୟୁର୍ବିନା ଭଗବତ୍ତେଜସଶ୍ଚକ୍ରାପ-ଦେଶାତ୍ ॥ ୧୪ ॥ ଯସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟେଽସୁରବଧୂନାଂ ପ୍ରାୟଃ ପୁଂସବନାନି ଭୟାଦେବ ସ୍ରବନ୍ତି ପତନ୍ତି ଚ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥାତଳେ ମୟପୁତ୍ରୋଽସୁରୋ ବଳୋ ନିବସତି ଯେନ ହ ବା ଇହ ସୃଷ୍ଟାଃ ଷଣ୍ଣବତିର୍ମାୟାଃ କାଶ୍ଚନାଦ୍ୟାପି

ବାଗବଗିଚ୍ଚ ମଧ୍ୟ ଶୋଭାସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଦେବଲୋକର ବାଗବଗିଚ୍ଚକୁ ବଳିଯାଆନ୍ତି। ସେଠାକାର ବୃକ୍ଷଲତାରେ କୋମଳପତ୍ର ଓ ପେଣ୍ଡା ପେଣ୍ଡା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଫୁଲଫଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କରେ ନାନାଜାତିର ସୁନ୍ଦର ଲତା ମାଡ଼ିଥାଏ। ସେଠାରେ ଥିବା ନିର୍ମଳ ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ବିହାର କରୁଥାନ୍ତି। ଏପରି ବୃକ୍ଷଲତା ଓ ଜଳାଶୟ ହେତୁ ଉଦ୍ୟାନଗୁଡ଼ିକର ଶୋଭା ଆହୁରି ବଢ଼ିଯାଏ। ଜଳାଶୟମାନଙ୍କରେ ରହୁଥିବା ମାଛମାନେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ଖୁସିରେ ଡେଇଁପଡ଼ନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜଳରାଶି ଚହଲିଯାଏ ଏବଂ ତା'ସହିତ ସେଥିରେ ଫୁଟିଥିବା କମଳ, କୁମୁଦ, କୁବଳୟ, କହ୍ଲାର, ନୀଳୋତ୍ପଳ, ରକ୍ତକମଳ, ଶତପତ୍ର କମଳ ଆଦି ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ହଲି ଉଠନ୍ତି। ସେହିସବୁ ପଦ୍ମବନରେ ରହୁଥିବା ପକ୍ଷୀମାନେ ଅବିରାମ କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକ କରି ନାନପ୍ରକାର ମଧୁର କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି। ସେହି କଳରବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ସୁଖଦାୟୀ ହୋଇଥାଏ। ସେହି ଆହ୍ଲାଦରେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉତ୍ସବମୁଖର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ସେଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପ୍ରବେଶ କରେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଦିନ-ରାତି ଆଦି ସମୟ ବିଭାଗର କୌଣସି ଭୟ ବି ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ନାଗମାନଙ୍କର ମଥାର ମଣି ହିଁ ସେଠାର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର କରିଦିଏ ॥ ୧୨ ॥ ସେଠାକାର ନିବାସୀମାନେ ଦିବ୍ୟ ଶସ୍ୟ, ରସ, ରସାୟନ, ଅନ୍ନ, ପାନୀୟ ଆଦି ସେବନ କରନ୍ତି; ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ମାନସିକ ବା ଶାରୀରିକ ରୋଗ ହୁଏ ନାହିଁ, କି ଚର୍ମ ଲୋଳିଯିବା, କେଶ ପାଚିଯିବା, ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆସିଯିବା, ଦେହର କାନ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଯିବା, ଶରୀରରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରିବା, ଝାଳ ବୋହିବା, କ୍ଳାନ୍ତି ଲାଗିବା ଅଥବା ଶିଥିଳତା ଆସିଯିବା, ବୟସ ଗଡ଼ିଯିବା, ଶରୀରର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବଦଳିଯିବା ଇତ୍ୟାଦି ବିକାର ପ୍ରଭାବିତ କରେ ନାହିଁ। ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସୁନ୍ଦର, ସୁସ୍ଥ, ଯୁବକ ଓ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ସେହି ପୁଣ୍ୟ-ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଭଗବାନଙ୍କର ତେଜରୂପ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ପ୍ରୟୋଗ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୪ ॥ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଦେଖିଦେଲାମାତ୍ରେ ଅସୁରରମଣୀମାନଙ୍କର ଗର୍ଭସ୍ରାବ ଓ ଗର୍ଭପାତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୫ ॥

ଅତଳଲୋକରେ ମୟଦାନବର ପୁଅ, ବଳ ନାମକ ଅସୁର ରହେ। ସେ ଛୟାନବେ ପ୍ରକାର ମାୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି। ସେଥିରୁ କେତୋଟି ମାୟାକୌଶଳ ଆଜି ବି

ମାୟାବିନୋ ଧାରୟନ୍ତି ଯସ୍ୟ ଚ ଜୃମ୍ଭମାଣସ୍ୟ ମୁଖତସ୍ତ୍ରୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଗଣା ଉଦପଦ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱୈରିଣ୍ୟଃ କାମିନ୍ୟଃ ପୁଂଶ୍ଚଲ୍ୟ ଇତି ଯା ବୈ ବିଳାୟନଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ପୁରୁଷଂ ରସେନ ହାଟକାଖ୍ୟେନ ସାଧୟିତ୍ୱା ସ୍ୱବିଳାସାବଲୋକନାନୁରାଗ-ସ୍ମିତସଂଲାପୋପଗୂହନାଦିଭିଃ ସ୍ୱୈରଂ କିଲ ରମୟନ୍ତି ଯସ୍ମିନ୍ନୁପଯୁକ୍ତେ ପୁରୁଷ ଈଶ୍ୱରୋଽହଂ ସିଦ୍ଧୋଽହମିତ୍ୟ-ଯୁତମହାଗଜବଲମାତ୍ମାନମଭିମନ୍ୟମାନଃ କତ୍ଥତେ ମଦାନ୍ଧ ଇବ ॥ ୧୬ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାଦ୍ ବିତଳେ ହରୋ ଭଗବାନ୍ ହାଟକେଶ୍ୱରଃ ସ୍ୱପାର୍ଷଦଭୂତଗଣାବୃତଃ ପ୍ରଜାପତିସର୍ଗୋପବୃଂହଣାୟ ଭବୋ ଭବାନ୍ୟା ସହ ମିଥୁନୀଭୂତ ଆସ୍ତେ ଯତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତା ସରିତ୍ପ୍ରବରା ହାଟକୀ ନାମ ଭବୟୋର୍ବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ଯତ୍ର ଚିତ୍ରଭାନୁର୍ମାତରିଶ୍ୱନା ସମିଧ୍ୟମାନ ଓଜସା ପିବତି ତନ୍ନିଷ୍ଠ୍ୟୂତଂ ହାଟକାଖ୍ୟଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ ଭୂଷଣେନାସୁରେନ୍ଦ୍ରାବରୋଧେଷୁ ପୁରୁଷାଃ ସହ ପୁରୁଷୀଭିର୍ଧାରୟନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାତ୍ ସୁତଳେ ଉଦାରଶ୍ରବାଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକୋ ବିରୋଚନାତ୍ମଜୋ ବଳିର୍ଭଗବତା ମହେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ପ୍ରିୟଂ ଚିକୀର୍ଷମାଣେନାଦିତେର୍ଲବ୍ଧକାୟୋ ଭୂତ୍ୱା ବଟୁବାମନ-ରୂପେଣ ପରାକ୍ଷିପ୍ତଲୋକତ୍ରୟୋ ଭଗବଦନୁକମ୍ପୟୈବ ପୁନଃ ପ୍ରବେଶିତ ଇନ୍ଦ୍ରାଦିଷ୍ୱବିଦ୍ୟମାନୟା ସୁସମୃଦ୍ଧୟା ଶ୍ରିୟାଭିଜୁଷ୍ଟଃ ସ୍ୱଧର୍ମେଣାରାଧୟଂସ୍ତମେବ ଭଗବନ୍ତମାରାଧନୀୟମପଗତସାଧ୍ୱସ ଆସ୍ତେଽଧୁନାପି ॥ ୧୮ ॥ ନୋ ଏବୈତତ୍ସାକ୍ଷାତ୍କାରୋ ଭୂମିଦାନସ୍ୟ ଯତ୍ତଦ୍ଭଗବତ୍ୟଶେଷଜୀବନିକାୟାନାଂ ଜୀବଭୂତାତ୍ମଭୂତେ ପରମାତ୍ମନି ବାସୁଦେବେ ତୀର୍ଥତମେ ପାତ୍ର ଉପପନ୍ନେ ପରୟା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ପରମାଦରସମାହିତମନସା

କେତେକ ମାୟାବୀ ଲୋକେ ଜାଣନ୍ତି। ଥରେ ସେ ଏପରି ଏକ ହାଇ ମାରିଦେଲା ଯେ, ତା'ମୁହଁରୁ ସ୍ୱୈରିଣୀ (କେବଳ ନିଜ ଜାତିର ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ରମଣ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ), କାମିନୀ (ଅନ୍ୟ ଜାତିର ପୁରୁଷଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାଗମ କରୁଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ) ଓ ପୁଂଶ୍ଚଳୀ (ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ସ୍ୱଭାବର ସ୍ତ୍ରୀ)—ଏପରି ତିନି ପ୍ରକାରର ସ୍ତ୍ରୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନେ ଏହି ଅତଳଲୋକରେ ବାସ କରୁଥିବା ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ହାଟକ ନାମକ ରସ ପିଆଇ ସମ୍ଭୋଗ କରିବାରେ ସମର୍ଥ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତାପରେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ହାବଭାବମୟୀ ଚାହାଣି, ପ୍ରେମମୟୀ ମୃଦୁହାସ, ପ୍ରେମାଳାପ ଓ ଆଲିଙ୍ଗନାଦିଦ୍ୱାରା ରମଣ କରନ୍ତି। ସେହି ହାଟକ ରସ ପିଇଦେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମଦାନ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଓ ନିଜକୁ ଦଶହଜାର ହାତୀଙ୍କ ସମାନ ବଳବାନ୍ ମନେ କରି 'ମୁଁ ଈଶ୍ୱର, ମୁଁ ସିଦ୍ଧ' ବୋଲି ବଡ଼ ବଡ଼ କଥା କହିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୧୬ ॥

ତା'ତଳେ ଥିବା ବିତଳ ଲୋକରେ ଭଗବାନ୍ ହାଟକେଶ୍ୱର ନାମକ ମହାଦେବ ତାଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ଭୂତଗଣଙ୍କ ସହିତ ରହନ୍ତି। ସେ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ଭବାନୀଙ୍କ ସହିତ ବିହାର କରନ୍ତି। ସେହି ଭବ-ଭବାନୀଙ୍କ ତେଜରୁ ସେଠାରେ ହାଟକୀ ନାମରେ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଦୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି। ବାୟୁଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥିବା ଅଗ୍ନି ବଡ଼ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସେହି ନଦୀର ଜଳ ପିଅନ୍ତି। ଜଳ ପିଇ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଯେଉଁ ଫେଣ ବା ତରଳ ଦ୍ରବ୍ୟ (ଲାଳ ଇତ୍ୟାଦି) ବାହାରେ, ତାହା ଘନ ହୋଇ ହାଟକ ନାମକ ସୁନାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ। ଦୈତ୍ୟରାଜମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁରର ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷମାନେ ସମସ୍ତେ ସେହି ସୁନାର ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥

ବିତଳ ତଳେ ରହିଛି ସୁତଳଲୋକ। ସେଠାରେ ମହାଯଶସ୍ୱୀ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ବିରୋଚନପୁତ୍ର ବଳି ରହନ୍ତି। ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଖୁସୀ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ବଟୁବାମନରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ତିନିଲୋକର ଆଧିପତ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ହିଁ ବଳି ଉକ୍ତ ସୁତଳଲୋକରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ। ସେଠାରେ ବଳିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସମ୍ପତ୍ତି ମିଳିଛି, ସେପରି ସମ୍ପତ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେ ସେହି ପୂଜ୍ୟତମ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିଜର ଧର୍ମାଚରଣଦ୍ୱାରା ଆରାଧନା କରି କରି ଆଜି ବି ସେଠାରେ ନିର୍ଭୟରେ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ନିୟନ୍ତା ଏବଂ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ପରି ପୂଜ୍ୟତମ ଓ

ସମ୍ପ୍ରତିପାଦିତସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦପବର୍ଗଦ୍ୱାରସ୍ୟ ଯଦ୍‌ବିଲନିଲୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମ୍ ॥ ୧୯ ॥ ଯସ୍ୟ ହ ବାବ କ୍ଷୁତପତନପ୍ରସ୍ଖଲନାଦିଷୁ ବିବଶଃ ସକୃନ୍ନାମାଭିଗୃଣନ୍ ପୁରୁଷଃ କର୍ମବନ୍ଧନମଞ୍ଜସା ବିଧୁନୋତି ଯସ୍ୟ ହୈବ ପ୍ରତିବାଧନଂ ମୁମୁକ୍ଷବୋଽନ୍ୟଥୈବୋପଲଭନ୍ତେ ॥ ୨୦ ॥ ତଦ୍ଭକ୍ତାନାମାତ୍ମବତାଂ ସର୍ବେଷାମାତ୍ମନ୍ୟାତ୍ମଦ ଆତ୍ମତୟୈବ ॥ ୨୧ ॥ ନ ବୈ ଭଗବାନ୍ନୂନମମୁଷ୍ୟା-ନୁଜଗ୍ରାହ ଯଦୁତ ପୁନରାତ୍ମାନୁସ୍ମୃତିମୋଷଣଂ ମାୟାମୟ-ଭୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମେବାତନୁତେତି ॥ ୨୨ ॥ ଯତ୍ତଦ୍-ଭଗବତାନଧିଗତାନ୍ୟୋପାୟେନ ଯାଚ୍ଞାଚ୍ଛଲେନା-ପହୃତସ୍ୱଶରୀରାବଶେଷିତଲୋକତ୍ରୟୋ ବରୁଣପାଶୈଶ୍ଚ ସମ୍ପ୍ରତିମୁକ୍ତୋ ଗିରିଦର୍ଯ୍ୟାଂ ଚାପବିଦ୍ଧ ଇତି ହୋବାଚ ॥ ୨୩ ॥ ନୂନଂ ବତାୟଂ ଭଗବାନର୍ଥେଷୁ ନ ନିଷ୍ଣାତୋ ଯୋଽସାବିନ୍ଦ୍ରୋ ଯସ୍ୟ ସଚିବୋ ମନ୍ତ୍ରାୟ ବୃତ ଏକାନ୍ତତୋ ବୃହସ୍ପତିସ୍ତ-ମତିହାୟ ସ୍ୱୟମୁପେନ୍ଦ୍ରେଣାତ୍ମାନମୟାଚତାତ୍ମନଶ୍ଚାଶିଷୋ ନୋ ଏବ ତଦ୍ଦାସ୍ୟମତିଗମ୍ଭୀରବୟସଃ କାଳସ୍ୟ ମନ୍ୱନ୍ତରପରିବୃତ୍ତଂ କିୟଲ୍ଲୋକତ୍ରୟମିଦମ୍ ॥ ୨୪ ॥ ଯସ୍ୟାନୁଦାସ୍ୟମେବାସ୍ମତ୍‌ପିତାମହଃ କିଲ ବବ୍ରେ ନ ତୁ

ପବିତ୍ରତମ ପାତ୍ର ଆସିଯିବାରୁ, ତାହାଙ୍କୁ ବଳି ପରମଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଦରର ସହିତ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ଯେଉଁ ଭୂମିଦାନ କରିଥିଲେ, ଏତାଦୃଶ ସୁତଳଲୋକର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯିବାଟା ସେହି ଦାନର ମୁଖ୍ୟଫଳ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଏହି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ତ ଅନିତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମହତ୍ ଭାବନାରେ ସେହି ଭୂମିଦାନ କରାଯାଇଥିଲା, ତା'ଫଳରେ ସେହି ଦାନ ସାକ୍ଷାତ୍ ମୋକ୍ଷର ହିଁ ଦ୍ୱାର ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ କର୍ମବନ୍ଧନକୁ ମୁମୁକ୍ଷୁମାନେ ଯୋଗସାଧନା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ହିଁ କାଟିଥାନ୍ତି, ତାହା ଯଦି ଛିଙ୍କିଲାବେଳେ କି ଗୋଡ଼ ଖସିଗଲାବେଳେ, କି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ ବିବଶ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଟିକିଏ ଧରିଦେଲେ କଟିଯାଏ, ତେବେ ନିଜର ସଂଯମୀ ଭକ୍ତ ଓ ଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ନିଜସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଦେଉଥିବା ଓ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମାରୂପେ ବିରାଜମାନ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମଭାବରେ କରାଯାଇଥିବା ଭୂମିଦାନର ଫଳ କଣ ଏତିକି ହୋଇପାରେ ! ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ଯଦି ବଳିଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱଦାନ ବଦଳରେ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଭଗବତ୍-ବିସ୍ମୃତି କରାଇଦେଉଥିବା ଏହି ମାୟାମୟ ଭୋଗ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ଦେଲେ ବୋଲି କହିବା, ତେବେ ଏହାକୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅନୁଗ୍ରହ ଭାବରେ ଗଣାଯିବ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନ୍ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ପାଇ ଦାନ ମାଗିବାଛଳରେ ବଳିଙ୍କର ତ୍ରିଲୋକ ରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇନେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ପାଖରେ କେବଳ ତାଙ୍କ ଶରୀରମାତ୍ର ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଗଲା, ପୁଣି ଭଗବାନ୍ ବରୁଣପାଶରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାରେ ପକାଇଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେ କହିଥିଲେ, "କି ଦୁଃଖର ବିଷୟ ନୁହେଁ ସତେ ! ଏତେ ବଡ଼ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଇନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ କରିବାରେ କୁଶଳ ନୁହନ୍ତି । ସେ ସମ୍ମତି ନେବା ନିମନ୍ତେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଭଳି ଜ୍ଞାନୀଗୁରୁଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ପରାମର୍ଶଦାତା କଲେ; ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରି ସାକ୍ଷାତ୍ ଶ୍ରୀବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ମଧ୍ୟ ନେଲେ; ତଥାପି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣର ଦାସ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ନ କରି ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋଠାରୁ ନଶ୍ୱର ଭୋଗ ଓ ତୁଚ୍ଛ ସମ୍ପତ୍ତି ହିଁ ମାଗିନେଲେ । ଆହେ ! ଏହି ତ୍ରିଲୋକ ତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମନ୍ୱନ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିବ—ମନ୍ୱନ୍ତରଟିଏ ତ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ କାଳର ଗୋଟିଏ ଅଂଶମାତ୍ର । ଭଗବାନଙ୍କର କିଙ୍କର ହୋଇ ରହିବାର ମହାନତା ତୁଳନାରେ ଏସବୁ ତୁଚ୍ଛ ଭୋଗର ମୂଲ୍ୟ ବା କେତେ ! ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ମୋର ପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କିପରି ମହାନତା ପ୍ରକାଶ କଲେ, ଦେଖ !

ସ୍ୱପିତ୍ର୍ୟଂ ଯଦୁତାକୁତୋଭୟଂ ପଦଂ ଦୀୟମାନଂ ଭଗବତଃ ପରମିତି ଭଗବତୋପରତେ ଖଲୁ ସ୍ୱପିତରି ॥ ୨୫ ॥ ତସ୍ୟ ମହାନୁଭାବସ୍ୟାନୁପଥମମୃଜିତକଷାୟଃ କୋ ବାସ୍ମଦ୍‌ବିଧଃ ପରିହୀଣଭଗବଦନୁଗ୍ରହ ଉପଜିଗମିଷତୀତି ॥ ୨୬ ॥ ତସ୍ୟାନୁଚରିତମୁପରିଷ୍ଟାଦ୍ ବିସ୍ତରିଷ୍ୟତେ ଯସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମଖିଳଜଗଦ୍‌ଗୁରୁର୍ନାରାୟଣୋ ଦ୍ୱାରି ଗଦାପାଣିରବତିଷ୍ଠତେ ନିଜଜନାନୁକମ୍ପିତହୃଦୟୋ ଯେନାଙ୍ଗୁଷ୍ଠେନ ପଦା ଦଶକନ୍ଧରୋ ଯୋଜନାୟୁତାୟୁତଂ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଉଚ୍ଚାଟିତଃ ॥ ୨୭ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାତ୍ତଳାତଳେ ମୟୋ ନାମ ଦାନବେନ୍ଦ୍ର-ସ୍ତ୍ରିପୁରାଧିପତିର୍ଭଗବତା ପୁରାରିଣା ତ୍ରିଲୋକୀଶଂ ଚିକୀର୍ଷୁଣା ନିର୍ଦ୍ଦଗ୍ଧସ୍ୱପୁରତ୍ରୟସ୍ତତ୍‌ପ୍ରସାଦାଲ୍ଲବ୍ଧପଦୋ ମାୟାବିନାମାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ମହାଦେବେନ ପରିରକ୍ଷିତୋ ବିଗତସୁଦର୍ଶନଭୟୋ ମହୀୟତେ ॥ ୨୮ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାନ୍ମହାତଳେ କାଦ୍ରବେୟାଣାଂ ସର୍ପାଣାଂ ନୈକଶିରସାଂ କ୍ରୋଧବଶୋ ନାମ ଗଣଃ କୁହକତକ୍ଷକକାଳିୟସୁଷେଣାଦିପ୍ରଧାନା ମହାଭୋଗବନ୍ତଃ ପତତ୍ରିରାଜାଧିପତେଃ ପୁରୁଷବାହାଦନବରତ-ମୁଦ୍‌ବିଜମାନାଃ ସ୍ୱକଳତ୍ରାପତ୍ୟସୁହୃତ୍‌କୁଟୁମ୍ବସଙ୍ଗେନ କ୍ୱଚିଦ୍ ପ୍ରମତ୍ତା ବିହରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ତାଙ୍କ ପିତା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଙ୍କୁ ଭଗବାନ ମାରିଦେବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେ ବରରୂପେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେବା ହିଁ ମାଗିଲେ। ଭଗବାନ୍ ତ ତାଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ପୈତୃକରାଜ୍ୟ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜ୍ୟସମ୍ପଦ ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରେଇ ନେଇଯିବ ବୋଲି ଭାବି, ସେ ରାଜ୍ୟଭୋଗ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ସେ ବଡ଼ ମହାନୁଭବ ଥିଲେ। ମୋ ଉପରେ ନା ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ଅଛି, ନା ମୋର କାମନାବାସନା ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ ପରି କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିବାର ସାହସ କରିପାରିବ !"॥ ୨୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହି ବଳି ରାଜାଙ୍କ ଚରିତ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପରେ (ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ବିସ୍ତାରିତଭାବରେ କହିବି। ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବାନଙ୍କର ହୃଦୟ ସର୍ବଦା ଦୟାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ତେଣୁ ଅଖିଳଜଗତର ପରମ ପୂଜନୀୟ ଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଗଦା ଧରି ସୁତଳଲୋକରେ ରାଜା ବଳିଙ୍କ ଦ୍ୱାରରେ ସର୍ବଦା ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ରହନ୍ତି। ଥରେ, ଯେତେବେଳେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରିଥିବା ଗର୍ବୀ ରାବଣ ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ନିଜ ପାଦର ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଠେଲିଦେଲେ ଯେ, ସେ ଯାଇ ଲକ୍ଷେ ଯୋଜନ ଦୂରରେ କଗ୍ଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ॥ ୨୭ ॥

ସୁତଳଲୋକର ତଳକୁ ତଳାତଳଲୋକ ରହିଛି। ସେଠାରେ ତ୍ରିପୁରାଧିପତି ଦାନବରାଜ ମୟ ରହେ। ପ୍ରଥମେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଶିବ ତାର ତିନିପୁର ଭସ୍ମ କରିଦେଇଥିଲେ। କିଛିଦିନ ପରେ, ପୁଣି ତାଙ୍କରି କୃପାରୁ ତାକୁ ଏହି ସ୍ଥାନ ମିଳିଛି। ସେ ହେଉଛି ମାୟାବୀମାନଙ୍କର ପରମଗୁରୁ ଏବଂ ମହାଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ; ତେଣୁ ତାକୁ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ରର ଭୟ ମଧ୍ୟ ବାଧେ ନାହିଁ। ସେଠାର ନିବାସୀମାନେ ତାକୁ ଖୁବ୍ ସମ୍ମାନ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ତଳାତଳର ତଳେ ରହିଛି ମହାତଳ। ସେଠାରେ କଦ୍ରୂଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ବହୁଫଣାଧାରୀ କ୍ରୋଧବଶ ନାମକ ସର୍ପ ସମୁଦାୟ ରହନ୍ତି। ସେହି ସର୍ପମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୁହକ, ତକ୍ଷକ, କାଳିୟ ଓ ସୁଷେଣ ଆଦି ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟ। ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ବଡ଼ ଫଣା ରହିଛି। ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ବାହନ ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଭୟ କରନ୍ତି; ତଥାପି ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ମିତ୍ର ଓ କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ବିହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାଦ୍ରସାତଳେ ଦୈତେୟା ଦାନବାଃ ପଣୟୋ ନାମ ନିବାତକବଚାଃ କାଳେୟା ହିରଣ୍ୟପୁରବାସିନ ଇତି ବିବୁଧପ୍ରତ୍ୟନୀକା ଉତ୍ପତ୍ତ୍ୟା ମହୌଜସୋ ମହାସାହସିନୋ ଭଗବତଃ ସକଳଲୋକାନୁଭାବସ୍ୟ ହରେରେବ ତେଜସା ପ୍ରତିହବଲାବଲେପା ବିଲେଶୟା ଇବ ବସନ୍ତି ଯେ ବୈ ସରମୟେନ୍ଦ୍ରଦୂତ୍ୟା ବାଗ୍‌ଭିର୍ମନ୍ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣାଭିରିନ୍ଦ୍ରାଦ୍ ବିଭ୍ୟତି ॥ ୩୦ ॥

ମହାତଳ ତଳକୁ ରସାତଳରେ ପଣି ନାମକ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନେ ରହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ନିବାତକବଚ, କାଳେୟ ଓ ହିରଣ୍ୟପୁରବାସୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିରୋଧୀ । ସେମାନେ ଜନ୍ମବେଳୁ ହିଁ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଓ ସାହସୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସକଳ ଲୋକରେ ଆପଣା ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥିବା ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ତେଜରେ ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ବଳାଭିମାନ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସାପଙ୍କ ପରି ଲୁଚିଛପି ରହନ୍ତି ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦୂତୀ ସରମା କହିଥିବା ମନ୍ତ୍ରବର୍ଣ୍ଣରୂପ ବାକ୍ୟ* ହେତୁ ସର୍ବଦା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଡରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥

ତତୋଽଧସ୍ତାତ୍ ପାତାଳେ ନାଗଲୋକପତୟୋ ବାସୁକିପ୍ରମୁଖାଃ ଶଙ୍ଖକୁଳିକମହାଶଙ୍ଖଶ୍ୱେତଧନଞ୍ଜୟଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଶଙ୍ଖଚୂଡ଼କମ୍ବଳାଶ୍ୱତରଦେବଦତ୍ତାଦୟୋ ମହାଭୋଗିନୋ ମହାମର୍ଷା ନିବସନ୍ତି ଯେଷାମୁ ହ ବୈ ପଞ୍ଚସପ୍ତଦଶଶତସହସ୍ରଶୀର୍ଷାଣାଂ ଫଣାସୁ ବିରଚିତା ମହାମଣୟୋ ରୋଚିଷ୍ଣବଃ ପାତାଳବିବରତିମିରନିକରଂ ସ୍ୱରୋଚିଷା ବିଧମନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ରସାତଳ ତଳେ ରହିଛି ପାତାଳ । ସେଠାରେ ଶଙ୍ଖ, କୁଳିକ, ମହାଶଙ୍ଖ, ଶ୍ୱେତ, ଧନଞ୍ଜୟ, ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର, ଶଙ୍ଖଚୂଡ଼, କମ୍ବଳ, ଅଶ୍ୱତର ଓ ଦେବଦତ୍ତ ଆଦି ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧୀ ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଫଣାଧାରୀ ନାଗ ରହନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାସୁକି ହେଉଛି ପ୍ରଧାନ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର ପାଞ୍ଚ, କାହାର ସାତ, କାହାର ଦଶ, କାହାର ଶହେ ଓ କାହାର ହଜାରେ ଶିର ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସେମାନଙ୍କ ଫଣାର ମଣିମାନଙ୍କ ତେଜରେ ପାତାଳ ଲୋକର ସବୁ ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ
ରାହ୍ୱାଦିସ୍ଥିତିବିଲସ୍ୱର୍ଗମର୍ଯ୍ୟାଦାନିରୂପଣଂ ନାମ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସଙ୍କର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ବିବରଣ ଓ ସ୍ତୁତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟ ମୂଳଦେଶେ ତ୍ରିଂଶଦ୍‌ଯୋଜନସହସ୍ରାନ୍ତର ଆସ୍ତେ ଯା ବୈ କଳା ଭଗବତସ୍ତାମସୀ ସମାଖ୍ୟାତାନନ୍ତ ଇତି ସାତ୍ୱତୀୟା ଦ୍ରଷ୍ଟୃଦୃଶ୍ୟୟୋଃ ସଙ୍କର୍ଷଣମହମିତ୍ୟଭିମାନଲକ୍ଷଣଂ ଯଂ ସଙ୍କର୍ଷଣମିତ୍ୟାଚକ୍ଷତେ ॥ ୧ ॥ ଯସ୍ୟେଦଂ କ୍ଷିତିମଣ୍ଡଳଂ ଭଗବତୋଽନନ୍ତମୂର୍ତ୍ତେଃ

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ପାତାଳଲୋକର ତଳେ, ତାଠାରୁ ତିରିଶି ହଜାର ଯୋଜନ ଦୂରରେ ଅନନ୍ତ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ଭଗବାନଙ୍କର ତାମସୀ ନିତ୍ୟକଳା ରହିଛି । ସେହି ତାମସୀ ନିତ୍ୟକଳା ହେଉଛି ଅହଂକାରରୂପା । ତାହା ହେତୁ ଦ୍ରଷ୍ଟା (ଜୀବ) ଦୃଶ୍ୟରେ (ଜଡ଼ବସ୍ତୁରେ) ମମତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରି ଅହଙ୍କାର କରେ । ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ଏକରୂପ କରୁଥିବାରୁ ସେହି ବୃତ୍ତିକୁ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଆଗମ ଅନୁଯାୟୀ ଭକ୍ତମାନେ **ସଙ୍କର୍ଷଣ** ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧ ॥ ସେହି ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କର

* କୁହାଯାଏ, ଯେତେବେଳେ ପଣି ନାମକ ଦୈତ୍ୟମାନେ ପୃଥିବୀକୁ ନେଇ ରସାତଳରେ ଲୁଗ୍ଇ ରଖିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଖୋଜିବା ଲାଗି ଇନ୍ଦ୍ର ସରମା ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ଦୂତୀକୁ ପଠାଇଲେ । ସରମା ଯାଇ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଦେଖିଦେଲା ଯେ, ଦୈତ୍ୟମାନେ ତାହାକୁ ରସାତଳରେ ଲୁଗ୍ଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରେରି ଧରା ପଡ଼ିଯିବା ଭୟରେ ପଣି ଦୈତ୍ୟମାନେ ସରମା ସହିତ ସନ୍ଧି କରିବାକୁ ବସିଲେ । କିନ୍ତୁ ସରମା ସନ୍ଧିରେ ରାଜି ନ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବା ସହିତ ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲା, '**ହତା ଇନ୍ଦ୍ରେଣ ପଣୟଃ ଶୟଧ୍ୱମ୍**' ଅର୍ଥାତ୍ 'ହେ ପଣିମାନେ ! ତୁମେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରେ ମରି ଧରାଶାୟୀ ହୋଇଯାଅ ।' ଏହି ଅଭିଶାପ ହେତୁ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଭୟ କରନ୍ତି ।

ସହସ୍ରଶିରସ ଏକସ୍ମିନ୍ନେବ ଶୀର୍ଷଣି ଧ୍ରିୟମାଣଂ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଇବ ଲକ୍ଷ୍ୟତେ ॥ ୨ ॥ ଯସ୍ୟ ହ ବା ଇଦଂ କାଲେନୋପସଂଜିହୀର୍ଷତୋଽମର୍ଷବିରଚିତରୁଚିରଭ୍ରମଦ୍ଭ୍ରୁବୋରନ୍ତରେଣ ସାଙ୍କର୍ଷଣୋ ନାମ ରୁଦ୍ର ଏକାଦଶବ୍ୟୂହସ୍ତ୍ର୍ୟକ୍ଷସ୍ତ୍ରିଶିଖଂ ଶୂଳମୁତ୍ତମ୍ଭୟନ୍ନୁଦତିଷ୍ଠତ୍ ॥ ୩ ॥ ଯସ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିକମଲଯୁଗଲାରୁଣବିଶଦନଖମଣିଷଣ୍ଡମଣ୍ଡଲେଷ୍ୱହିପତୟଃ ସହ ସାତ୍ୱତର୍ଷଭୈରେକାନ୍ତଭକ୍ତିଯୋଗେନାବନମନ୍ତଃ ସ୍ୱବଦନାନି ପରିସ୍ଫୁରତ୍କୁଣ୍ଡଳପ୍ରଭାମଣ୍ଡିତଗଣ୍ଡସ୍ଥଳାନ୍ୟତିମନୋହରାଣି ପ୍ରମୁଦିତମନସଃ ଖଲୁ ବିଲୋକୟନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଯସ୍ୟୈବ ହି ନାଗରାଜକୁମାର୍ୟ୍ୟ ଆଶିଷ ଆଶାସାନାଶ୍ଚାର୍ୱଙ୍ଗବଳୟବିଲସିତବିଶଦବିପୁଳଧବଳସୁଭଗରୁଚିରଭୁଜରଜତସ୍ତମ୍ଭେଷ୍ୱଗୁରୁଚନ୍ଦନକୁଙ୍କୁମପଙ୍କାନୁଲେପେନାବଲିମ୍ପମାନାସ୍ତଦଭିମର୍ଶନୋନ୍ମଥିତହୃଦୟମକରଧ୍ୱଜାବେଶରୁଚିରଲଳିତସ୍ମିତାସ୍ତଦନୁରାଗମଦମୁଦିତମଦବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତାରୁଣକରୁଣାବଲୋକନୟନବଦନାରବିନ୍ଦଂ ସବ୍ରୀଡ଼ଂ କିଳ ବିଲୋକୟନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସ ଏବ ଭଗବାନନନ୍ତୋଽନନ୍ତଗୁଣାର୍ଣ୍ଣବ ଆଦିଦେବ ଉପସଂହୃତାମର୍ଷରୋଷବେଗୋ ଲୋକାନାଂ ସ୍ୱସ୍ତୟ ଆସ୍ତେ ॥ ୬ ॥

ଧ୍ୟାୟମାନଃ ସୁରାସୁରୋରଗସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରମୁନିଗଣୈରନବରତମଦମୁଦିତବିକୃତବିହ୍ୱଳଲୋଚନଃ ସୁଲଳିତମୁଖରିକାମୃତେନାପ୍ୟାୟମାନଃ ସ୍ୱପାର୍ଷଦବିବୁଧଯୂଥପତୀନପରିମ୍ଳାନରାଗନବତୁଳସିକାମୋଦମଧ୍ୱାସବେନ ମାଦ୍ୟନ୍ମଧୁକରବ୍ରାତମଧୁରଗୀତଶ୍ରିୟଂ ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ସ୍ୱାଂ ବନମାଳାଂ ନୀଳବାସା ଏକକୁଣ୍ଡଳୋ ହଳକକୁଦି କୃତସୁଭଗସୁନ୍ଦରଭୁଜୋ

ହଜାରେ ମସ୍ତକ ରହିଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ମସ୍ତକରେ ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳ ରହିଛି; ଅନନ୍ତଙ୍କର ବିରାଟକାୟ ରୂପରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ସୋରିଷଦାନା ପରି ଦେଖାଯାଏ ॥ ୨ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ, ଅନନ୍ତଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ୱକୁ ସଂହାର କରିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର କ୍ରୋଧରେ ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ମନୋହର ଭ୍ରୂକୁଟିର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ସଙ୍କର୍ଷଣ ନାମକ ରୁଦ୍ର ଏକାଦଶ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ତିନୋଟି ଲେଖାଏଁ ନେତ୍ର ଥାଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରିଥାନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ୍ ସଂକର୍ଷଣଙ୍କ ପାଦର ଗୋଲ ଗୋଲ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନଖଗୁଡ଼ିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ବିଭିନ୍ନ ନାଗରାଜାମାନେ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ଆସି ସଂକର୍ଷଣ ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିଭାବରେ ପ୍ରଣାମ କଲାବେଳେ, ସେମାନଙ୍କ କୁଣ୍ଡଳକାନ୍ତିରେ ମଣ୍ଡିତ କମନୀୟ କପୋଳଯୁକ୍ତ ମନୋହର ମୁଖାରବିନ୍ଦର ଛବି ସେହି ନଖମଣିମାନଙ୍କରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଯାଏ; ତାହା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କର ମନ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରି ଉଠେ ॥ ୪ ॥ ମନରେ ବିଭିନ୍ନ କାମନା ଧରି ଅନେକ ନାଗରାଜକନ୍ୟା ଆସି ଅନନ୍ତଙ୍କର ଅଙ୍ଗରେ ଓ ତାହାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ବଳୟବିଭୂଷିତ ରୂପାସ୍ତମ୍ଭ ସମାନ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣର ଦୀର୍ଘ ବାହୁମାନଙ୍କରେ କୁଙ୍କୁମମିଶା ଅଗୁରୁ-ଚନ୍ଦନ ବୋଳିଦିଅନ୍ତି । ଅନନ୍ତଙ୍କର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ସେହି କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଚହଲି ଉଠେ; ମନରେ ପ୍ରେମ ଜାଗି ଉଠେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ତାହାଙ୍କର ମଦବିହ୍ୱଳ ସକରୁଣ ଅରୁଣ ନୟନଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ ତଥା ପ୍ରେମମଦରେ ମୁଦିତ ମୁଖାରବିନ୍ଦକୁ ମଧୁରମନୋହର ମୃଦୁହାସର ସହିତ ସଲଜ୍ଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେହି ଅନନ୍ତଗୁଣର ସାଗର ଆଦିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତ ନିଜର ଅମର୍ଷ (ଅସହିଷ୍ଣୁତା) ଓ ରୋଷର ବେଗକୁ ସଂଯତ କରି ସକଳ ଲୋକର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ଦେବତା, ଅସୁର, ନାଗ, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ମୁନିଗଣ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି । ଅନନ୍ତଙ୍କର ନେତ୍ର ନିରନ୍ତର ପ୍ରେମମଦରେ ମୁଦିତ, ଚଞ୍ଚଳ ଓ ବିହ୍ୱଳ ଦିଶୁଥାଏ । ସେ ସୁଲଳିତ ବଚନାମୃତରେ ନିଜର ପାର୍ଷଦ ଓ ଦେବଗଣଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ଅଙ୍ଗରେ ନୀଳାମ୍ବର ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ । ତାହାଙ୍କର ସୁଭଗ ଓ ସୁନ୍ଦର ହାତ ଲଙ୍ଗଳ ଉପରେ ରହିଥାଏ । ସେହି ଉଦାର ଲୀଳାମୟ ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଗଳାରେ ବୈଜୟନ୍ତୀ ମାଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତୀ ଐରାବତର ଗଳାରେ

ଭଗବାନ୍‌ମାହେନ୍ଦ୍ରୋ ବାରଣେନ୍ଦ୍ର ଇବ କାଞ୍ଚନୀଂ
କକ୍ଷାମୁଦାରଲୀଲୋ ବିଭର୍ତ୍ତି ॥ ୭ ॥

ପଡ଼ିଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳ ପରି ଝଟକୁ ଥାଏ। ଅମ୍ଳାନ ନବୀନ ତୁଳସୀର ସୁଗନ୍ଧରେ ଏବଂ ମଧୁର ମକରନ୍ଦରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଥିବା ଭ୍ରମରମାନଙ୍କର ମଧୁର ଗୁଞ୍ଜନ ତୁଳସୀମାଳାର ଶୋଭାକୁ ଆହୁରି ବଢ଼ାଇ ଦେଉଥାଏ ॥ ୭ ॥

ଯ ଏଷ ଏବମନୁଶ୍ରୁତୋ ଧ୍ୟାୟମାନୋ ମୁମୁକ୍ଷୂଣା-
ମନାଦିକାଳକର୍ମବାସନାଗ୍ରଥିତମବିଦ୍ୟାମୟଂ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଂ
ସତ୍ତ୍ୱରଜସ୍ତମୋମୟମନ୍ତର୍ହୃଦୟଂ ଗତ ଆଶୁ ନିର୍ଭିନତ୍ତି
ତସ୍ୟାନୁଭାବାନ୍ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ନାରଦଃ ସହ
ତୁମ୍ବୁରୁଣା ସଭାୟାଂ ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସଂଶ୍ଳୋକୟାମାସ ॥ ୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କର ଏହି ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶ୍ରବଣ ଓ ଧ୍ୟାନ କଲେ ସେ ମୁମୁକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କର ଅନାଦିକାଳର କର୍ମବାସନାଦ୍ୱାରା ପଡ଼ିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣାତ୍ମକ ଅବିଦ୍ୟାମୟୀ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ଅବିଳମ୍ବେ ଖୋଲିଦିଅନ୍ତି। ଥରେ ବ୍ରହ୍ମାପୁତ୍ର ନାରଦ ତୁମ୍ବୁରୁ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଭାରେ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଏହିରୂପେ ଗାନ କରିଥିଲେ—॥ ୮ ॥

ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥିତିଲୟହେତବୋଽସ୍ୟ କଳ୍ପାଃ
ସତ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟାଃ ପ୍ରକୃତିଗୁଣା ଯଦୀକ୍ଷୟାଽଽସନ୍।
ଯଦ୍ରୂପଂ ଧ୍ରୁବମକୃତଂ ଯଦେକମାତ୍ମନ୍
ନାନାଧାତ୍କଥମୁ ହ ବେଦ ତସ୍ୟ ବର୍ତ୍ମ ॥ ୯

"ଯାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିପାତମାତ୍ରେ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ହେତୁଭୂତ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ ଓ ଅନାଦି ତଥା ଯେ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏହି ନାନାତ୍ମକ ପ୍ରପଞ୍ଚକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣଙ୍କୁ କିଏ ବା ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୯ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣରୂପ ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଦି ସକଳ ପ୍ରପଞ୍ଚ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ତଥା ନିଜଜନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଆକର୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ସିଂହବିକ୍ରମରେ ବିଭିନ୍ନ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେହି ଉଦାରବୀର୍ଯ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଆମ ପ୍ରତି ବିଶେଷ କୃପା କରି ଏହି ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ସ୍ୱରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ କୌଣସି ଆର୍ତ୍ତ ବା ପତିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ନାମ କେଉଁଠୁ ଶୁଣି, ତାହାକୁ ଅକସ୍ମାତ୍ ଅଥବା ହାସପରିହାସ ଛଳରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେବାମାତ୍ରକେ ନିଜର ତଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାପକୁ ଧୋଇଦେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଯାଏ, ସେପରି ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ମୁମୁକ୍ଷୁ ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟ କାହାର ବା ଆଶ୍ରୟ ନେବ ! ॥ ୧୧ ॥ ପର୍ବତ, ନଦୀ ଓ ସମୁଦ୍ରାଦିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳ ସେହି ସହସ୍ରଶୀର୍ଷ ଭଗବାନଙ୍କର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ମସ୍ତକରେ ଗୋଟିଏ ଧୂଳିକଣା ପରି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର ପରାକ୍ରମର ପରିମାଣ ଅକଳନୀୟ। ହଜାରେ ଜିଭ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମର ସଂଖ୍ୟା ଗଣିବାକୁ ସାହସ କରିପାରିବ ନାହିଁ ! ॥ ୧୨ ॥

ମୂର୍ତ୍ତିଂ ନଃ ପୁରୁକୃପୟା ବଭାର ସତ୍ତ୍ୱଂ
ସଂଶୁଦ୍ଧଂ ସଦସଦିଦଂ ବିଭାତି ଯତ୍ର।
ଯଲ୍ଲୀଳାଂ ମୃଗପତିରାଦଦେଽନବଦ୍ୟା-
ମାଦାତୁଂ ସ୍ୱଜନମନାଂସ୍ୟୁଦାରବୀର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୧୦

ଯନ୍ନାମ ଶ୍ରୁତମନୁକୀର୍ତ୍ତୟେଦକସ୍ମା-
ଦାର୍ତ୍ତୋ ବା ଯଦି ପତିତଃ ପ୍ରଲମ୍ଭନାଦ୍ ବା।
ହନ୍ତ୍ୟଂହଃ ସପଦି ନୃଣାମଶେଷମନ୍ୟଂ
କଂ ଶେଷାଦ୍ଭଗବତ ଆଶ୍ରୟେନ୍ମୁମୁକ୍ଷୁଃ ॥ ୧୧

ମୂର୍ଧନ୍ୟର୍ପିତମଣୁବତ୍ସହସ୍ରମୂର୍ଧ୍ନୋ
ଭୂଗୋଳଂ ସଗିରିସରିତ୍ସମୁଦ୍ରସତ୍ତ୍ୱମ୍।
ଆନନ୍ତ୍ୟାଦନିମିତବିକ୍ରମସ୍ୟ ଭୂମ୍ନଃ
କୋ ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟଧିଗଣୟେତ୍ସହସ୍ରଜିହ୍ୱଃ ॥ ୧୨

ଏବଂ ପ୍ରଭାବୋ ଭଗବାନନନ୍ତୋ
ଦୁରନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟୋରୁଗୁଣାନୁଭାବଃ ।
ମୂଲେ ରସାୟାଃ ସ୍ଥିତ ଆତ୍ମତନ୍ତ୍ରୋ
ଯୋ ଲୀଳୟା କ୍ଷ୍ମାଂ ସ୍ଥିତୟେ ବିଭର୍ତ୍ତି ॥ ୧୩

ଏତା ହ୍ୟେବେହ ନୃଭିରୁପଗନ୍ତବ୍ୟା ଗତୟୋ ଯଥା-କର୍ମବିନିର୍ମିତା ଯଥୋପଦେଶମନୁବର୍ଣ୍ଣିତାଃ କାମାନ୍ କାମୟମାନୈଃ ॥ ୧୪ ॥ ଏତାବତୀର୍ହି ରାଜନ୍ ପୁଂସଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣସ୍ୟ ଧର୍ମସ୍ୟ ବିପାକଗତୟ ଉଚ୍ଚାବଚ୍ଚ ବିସଦୃଶା ଯଥାପ୍ରଶ୍ନଂ ବ୍ୟାଚଖ୍ୟେ କିମନ୍ୟତ୍ କଥୟାମ ଇତି ॥ ୧୫ ॥

ବାସ୍ତବରେ ତାହାଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଭାବ ଅସୀମ ଏବଂ ଗୁଣ ଅସଂଖ୍ୟ। ସେହି ଅପାର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତ ରସାତଳର ମୂଳରେ ନିଜର ମହିମାରେ ହିଁ ଅବସ୍ଥିତ। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସକଳ ଲୋକକୁ ସ୍ଥିର ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଲୀଳାଛଳରେ ହିଁ ସେ ପୃଥିବୀକୁ ମସ୍ତକରେ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଏହିସବୁ ସ୍ଥାନ ହେଉଛି ଭୋଗକାମନା କରୁଥିବା ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ମିଳୁଥିବା ଗତି ବା ସ୍ଥାନ। ଏସବୁ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଗୁରୁମୁଖରୁ ଯାହା ଯେପରି ଶୁଣିଥିଲି, ତାହା ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୧୪ ॥ ଏତିକି ହିଁ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂପ ଧର୍ମର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ମିଳୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଗତି। ତୁମ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନୁସାରେ ମୁଁ ଏସବୁ ଶୁଣାଇଦେଲି; ଏଥର ଆଉ କଣ ଶୁଣିବ, କହ ॥ ୧୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ଭୂବିବରବିଧ୍ୟୁପବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ପଞ୍ଚବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୫ ॥

ଅଥ ଷଡ୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଭିନ୍ନ ନରକଗତିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ମହର୍ଷ ଏତଦ୍ବୈଚିତ୍ର୍ୟଂ ଲୋକସ୍ୟ କଥମିତି ॥ ୧ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ତ୍ରିଗୁଣତ୍ୱାତ୍କର୍ତ୍ତୁଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା କର୍ମଗତୟଃ ପୃଥଗ୍ବିଧାଃ ସର୍ବା ଏବ ସର୍ବସ୍ୟ ତାରତମ୍ୟେନ ଭବନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଅଥେଦାନୀଂ ପ୍ରତିଷିଦ୍ଧଲକ୍ଷଣସ୍ୟାଧର୍ମସ୍ୟ ତଥୈବ କର୍ତ୍ତୁଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାୟା ବୈସାଦୃଶ୍ୟାତ୍କର୍ମଫଳଂ ବିସଦୃଶଂ ଭବତି ଯା ହ୍ୟନାଦ୍ୟବିଦ୍ୟୟା କୃତକାମାନାଂ ତତ୍ପରିଣାମଲକ୍ଷଣାଃ ସୃତୟଃ ସହସ୍ରଶଃ ପ୍ରବୃତ୍ତାସ୍ତାସାଂ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟେଣାନୁବର୍ଣ୍ଣୟିଷ୍ୟାମଃ ॥ ୩ ॥

ରାଜୋବାଚ

ନରକା ନାମ ଭଗବନ୍ କିଂ ଦେଶବିଶେଷା

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ହେ ମହର୍ଷି ! ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏ ଯେଉଁସବୁ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ଗତି ମିଳେ, ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଏତେ ବିଭିନ୍ନତା ରହିଛି କାହିଁକି ? ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! କର୍ମ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ (କର୍ତ୍ତା) ସାତ୍ତ୍ୱିକ, ରାଜସ ଓ ତାମସ ଭେଦରେ ତିନିପ୍ରକାରର ହୋଇଥାନ୍ତି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭେଦ ଥାଏ। ତେଣୁ ସ୍ୱଭାବ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଭେଦରେ କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଗତି ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ। ଏସବୁ ଗତି ଊଣାଅଧିକେ ସବୁ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ମିଳିଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସେହିପରି, ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମ ବା ପାପ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧାର ବିଭିନ୍ନତା ହେତୁ, ସମାନ ଗତି ମିଳେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଅନାଦି ଅବିଦ୍ୟାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାମନାପୂର୍ବକ କରାଯାଉଥିବା ସେହିସବୁ ନିଷିଦ୍ଧ କର୍ମର ପରିଣାମରୁ ହଜାର ହଜାର ପ୍ରକାର ନାରକୀ ଗତି ମିଳିଥାଏ। ଏବେ ମୁଁ ସେସବୁ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ କହୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୩ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଯେଉଁ ନାନା ନରକ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି,

ଅଥବା ବହିସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟା ଆହୋସ୍ୱିଦନ୍ତରାଳ ଇତି ॥ ୪ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ଅନ୍ତରାଳ ଏବ ତ୍ରିଜଗତ୍ୟାସ୍ତୁ ଦିଶି ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟାମଧସ୍ତାଦ୍ଭୂମେରୁପରିଷ୍ଟାଚ୍ଚ ଜଲାଦ୍ ଯସ୍ୟାମଗ୍ନିଷ୍ୱାତ୍ତାଦୟଃ ପିତୃଗଣା ଦିଶି ସ୍ୱାନାଂ ଗୋତ୍ରାଣାଂ ପରମେଣ ସମାଧିନା ସତ୍ୟା ଏବାଶିଷ ଆଶାସାନା ନିବସନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଯତ୍ର ହ ବାବ ଭଗବାନ୍ ପିତୃରାଜୋ ବୈବସ୍ୱତଃ ସ୍ୱବିଷୟଂ ପ୍ରାପିତେଷୁ ସ୍ୱପୁରୁଷୈର୍ଜନ୍ତୁଷୁ ସମ୍ପରେତେଷୁ ଯଥାକର୍ମାବଦ୍ୟଂ ଦୋଷମେବାନୁଲ୍ଲଙ୍ଘିତଭଗବଚ୍ଛାସନଃ ସଗଣୋ ଦମଂ ଧାରୟତି ॥ ୬ ॥ ତତ୍ର ହୈକେ ନରକାନେକବିଂଶତିଂ ଗଣୟନ୍ତି । ଅଥ ତାଂସ୍ତେ ରାଜନ୍ନାମରୂପଲକ୍ଷଣତୋଽନୁକ୍ରମିଷ୍ୟାମସ୍ତାମିସ୍ରୋଽନ୍ଧତାମିସ୍ରୋ ରୌରବୋ ମହାରୌରବଃ କୁମ୍ଭୀପାକଃ କାଳସୂତ୍ରମସିପତ୍ରବନଂ ସୂକରମୁଖମନ୍ଧକୂପଃ କୃମିଭୋଜନଃ ସନ୍ଦଂଶସ୍ତପ୍ତସୂର୍ମିର୍ବଜ୍ରକଣ୍ଟକଶାଲ୍ମଲୀ ବୈତରଣୀ ପୂୟୋଦଃ ପ୍ରାଣରୋଧୋ ବିଶସନଂ ଲାଲାଭକ୍ଷଃ ସାରମେୟାଦନମବୀଚିରୟଃପାନମିତି । କିଞ୍ଚ କ୍ଷାରକର୍ଦ୍ଦମୋ ରକ୍ଷୋଗଣଭୋଜନଃ ଶୂଲପ୍ରୋତୋ ଦନ୍ଦଶୂକୋଽବଟନିରୋଧନଃ ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତନଃ ସୂଚୀମୁଖମିତ୍ୟଷ୍ଟାବିଂଶତିର୍ନରକା ବିବିଧଯାତନାଭୂମୟଃ ॥ ୭ ॥

ତତ୍ର ଯସ୍ତୁ ପରବିତ୍ତାପତ୍ୟକଳତ୍ରାଣ୍ୟପହରତି ସ ହି କାଳପାଶବଦ୍ଧୋ ଯମପୁରୁଷୈରତିଭୟାନକୈସ୍ତାମିସ୍ରେ ନରକେ ବଲାନ୍ନିପାତ୍ୟତେ ଅନଶନାନୁଦପାନଦଣ୍ଡତାଡ଼ନସଂତର୍ଜନାଦିଭିର୍ଯାତନାଭିର୍ଯାତ୍ୟମାନୋ ଜନ୍ତୁର୍ଯତ୍ର କଶ୍ମଲମାସାଦିତ ଏକଦୈବ ମୂର୍ଚ୍ଛାମୁପଯାତି ତାମିସ୍ରପ୍ରାୟେ ॥ ୮ ॥ ଏବମେବାନ୍ଧତାମିସ୍ରେ ଯସ୍ତୁ ବଞ୍ଚୟିତ୍ୱା ପୁରୁଷଂ ଦାରାଦୀନୁପଯୁଙ୍କ୍ତେ ଯତ୍ର ଶରୀରୀ ନିପାତ୍ୟମାନୋ ଯାତନାସ୍ଥୋ ବେଦନୟା ନଷ୍ଟମତିର୍ନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟିଶ୍ଚ ଭବତି

ସେଗୁଡ଼ିକ ଏହି ପୃଥିବୀର କୌଣସି ଦେଶବିଶେଷ, ନା ତ୍ରିଲୋକର ବାହାରେ ଅଥବା ଭିତରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ରହିଛି ? ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ନରକସବୁ ତ୍ରିଲୋକର ଭିତରେ ହିଁ ରହିଛି; ତାହା ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ପୃଥିବୀ ତଳେ, କିନ୍ତୁ ଜଳଭାଗର ଉପରେ ଅବସ୍ଥିତ। ସେହି ଦିଗରେ ଅଗ୍ନିଷ୍ୱାତ୍ତ ଆଦି ପିତୃଗଣ ରହନ୍ତି; ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ନିଜ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳକାମନା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେହି ନରକଲୋକରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ପିତୃରାଜ ଯମ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜର ସେବକମାନଙ୍କ ସହିତ ରହନ୍ତି ତଥା ନିଜ ଦୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେଠାକୁ ଅଣାଯାଇଥିବା ମୃତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍କର୍ମ ଅନୁସାରେ ପାପର ଫଳ—ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଏକୋଇଶି ପ୍ରକାର ନରକ ରହିଛି। ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାମ, ରୂପ ଓ ଲକ୍ଷଣ ସହିତ କ୍ରମଶଃ ସେସବୁ ନରକର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି। ସେଗୁଡ଼ିକର ନାମ ହେଲା—ତାମିସ୍ର, ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର, ରୌରବ, ମହାରୌରବ, କୁମ୍ଭୀପାକ, କାଳସୂତ୍ର, ଅସିପତ୍ରବନ, ସୂକରମୁଖ, ଅନ୍ଧକୂପ, କୃମିଭୋଜନ, ସଂଦଂଶ, ତପ୍ତସୂର୍ମି, ବଜ୍ରକଣ୍ଟକଶାଲ୍ମଲୀ, ବୈତରଣୀ, ପୂୟୋଦ, ପ୍ରାଣରୋଧ, ବିଶସନ, ଲାଲାଭକ୍ଷ, ସାରମେୟାଦନ, ଅବୀଚି ଓ ଅୟଃପାନ। ଏସବୁ ଛଡ଼ା କ୍ଷାରକର୍ଦ୍ଦମ, ରକ୍ଷୋଗଣଭୋଜନ, ଶୂଳପ୍ରୋତ, ଦନ୍ଦଶୂକ, ଅବଟନିରୋଧନ, ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ଓ ସୂଚୀମୁଖ—ଏପରି ସାତଟି ନରକକୁ ମିଶାଇ ମୋଟ ଅଠେଇଶି ପ୍ରକାର ନରକ ରହିଛି। ଏସବୁ ହେଉଛି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଯାତନା ଭୋଗିବାର ସ୍ଥାନ ॥ ୭ ॥

ଯେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଧନ, ସନ୍ତାନ ଅଥବା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ହରଣ କରେ, ତାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ଯମଦୂତମାନେ କାଳପାଶରେ ବାନ୍ଧିନେଇ ବଳପୂର୍ବକ **ତାମିସ୍ର** ନରକରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି। ସେହି ଅନ୍ଧକାରମୟ ନରକରେ ତାକୁ ଅନ୍ନଜଳ ନ ଦେବା, ଠେଙ୍ଗାବାଡ଼ିରେ ପିଟିବା ଓ ଭୟ ଦେଖାଇବା ଆଦି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉପାୟରେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଆଯାଏ। ଏପରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ସେ ହଠାତ୍ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥ ସେହିପରି, ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଆଦିକୁ ଭୋଗ କରେ, ସେ ଯାଇ **ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର** ନରକରେ ପଡ଼େ। ସେଠାର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ପଡ଼ି, ସେ ମୂଳରୁ କାଟିଦିଆଯାଇଥିବା ଗଛ ପରି ବେଦନା ଭୋଗି ଭୋଗି ବୁଦ୍ଧିସୁଧୀ ହରାଇବସେ; ସେ ଆଉ କିଛି ବି ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, କି

ଯଥା ବନସ୍ପତିର୍ବୃଶ୍ଚ୍ୟମାନମୂଳସ୍ତସ୍ମାଦନ୍ଧତାମିସ୍ରଂ ତମୁପଦିଶନ୍ତି ॥ ୯ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଏତଦହମିତି ମମେଦମିତି ଭୂତଦ୍ରୋହେଣ କେବଳଂ ସ୍ୱକୁଟୁମ୍ବମେବାନୁଦିନଂ ପ୍ରପୁଷ୍ଣାତି ସ ତଦିହ ବିହାୟ ସ୍ୱୟମେବ ତଦଶୁଭେନ ରୌରବେ ନିପତତି ॥ ୧୦ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ଯଥୈବାମୁନା ବିହିଂସିତା ଜନ୍ତବଃ ପରତ୍ର ଯମଯାତନାମୁପଗତଂ ତ ଏବ ରୁରବୋ ଭୂତ୍ୱା ତଥା ତମେବ ବିହିଂସନ୍ତି ତସ୍ମାଦ୍ରୌରବମିତ୍ୟାହୂ ରୁରୁରିତି ସର୍ପାଦତିକ୍ରୂରସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟାପଦେଶଃ ॥ ୧୧ ॥ ଏବମେବ ମହାରୌରବୋ ଯତ୍ର ନିପତିତଂ ପୁରୁଷଂ କ୍ରବ୍ୟାଦା ନାମ ରୁରବସ୍ତଂ କ୍ରବ୍ୟେଣ ଘାତୟନ୍ତି ଯଃ କେବଳଂ ଦେହମ୍ଭରଃ ॥ ୧୨ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଉଗ୍ରଃ ପଶୂନ୍ ପକ୍ଷିଣୋ ବା ପ୍ରାଣତ ଉପରନ୍ଧୟତି ତମପକରୁଣଂ ପୁରୁଷାଦୈରପି ବିଗର୍ହିତମମୁତ୍ର ଯମାନୁଚରାଃ କୁମ୍ଭୀପାକେ ତପ୍ତତୈଳେ ଉପରନ୍ଧୟନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ପିତୃବିପ୍ରବ୍ରହ୍ମଧ୍ରୁକ୍ ସ କାଳସୂତ୍ରସଂଜ୍ଞକେ ନରକେ ଅୟୁତଯୋଜନପରିମଣ୍ଡଳେ ତାମ୍ରମୟେ ତପ୍ତଖଳେ ଉପର୍ଯ୍ୟଧସ୍ତାଦଗ୍ନ୍ୟର୍କାଭ୍ୟାମତିତପ୍ୟମାନେଽଭିନିବେଶିତଃ କ୍ଷୁତ୍ପିପାସାଭ୍ୟାଂ ଚ ଦହ୍ୟମାନାନ୍ତର୍ବହିଃଶରୀର ଆସ୍ତେ ଶେତେ ଚେଷ୍ଟତେଽବତିଷ୍ଠତି ପରିଧାବତି ଚ ଯାବନ୍ତି ପଶୁରୋମାଣି ତାବଦ୍ୱର୍ଷ ସହସ୍ରାଣି ॥ ୧୪ ॥

ଦେଖି ପାରେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ସେହି ନରକକୁ **ଅନ୍ଧତାମିସ୍ର** କୁହାଯାଏ ॥ ୯ ॥

ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଇହଲୋକରେ 'ଏହି ଶରୀରଟା ହିଁ ମୁଁ ଏବଂ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ-ଧନସମ୍ପଦ ସବୁ ମୋର' ବୋଲି ଧରିବସି ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରେ ଏବଂ ସର୍ବଦା ନିଜ କୁଟୁମ୍ବର ପାଳନ-ପୋଷଣରେ ହିଁ ମଜ୍ଜିରହେ, ସେ ମରିବା ପରେ ତାର ପାପ ହେତୁ ସ୍ୱୟଂ ଯାଇ **ରୌରବ** ନରକରେ ପଡ଼େ ॥ ୧୦ ॥ ଇହଲୋକରେ ଯେ ଯେଉଁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଯେପରି କଷ୍ଟ ଦେଇଥାଏ, ପରଲୋକରେ ଯମଯାତନାର ସମୟ ଆସିଗଲେ, ସେହି ଜୀବମାନେ 'ରୁରୁ' ହୋଇ ତାକୁ ସେହିପରି କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି। ତେଣୁ ଏହି ନରକର ନାମ **ରୌରବ**। ରୁରୁ ହେଉଛି ସର୍ପଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ କ୍ରୂର-ସ୍ୱଭାବଧାରୀ ଗୋଟିଏ ଜୀବର ନାମ ॥ ୧୧ ॥ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନରକଟିର ନାମ **ମହାରୌରବ**। ଯେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ପରବାୟ ନ କରି କେବଳ ନିଜର ଶରୀରଟିକୁ ହିଁ ପାଳନପୋଷଣ କରେ, ସେ ଆସି ଏହି ନରକରେ ପଡ଼େ। କଞ୍ଚାମାଂସ ଖାଉଥିବା ରୁରୁମାନେ ସେଠାରେ ତାର ମାଂସକୁ ଖୁମ୍ପି ଖୁମ୍ପି ଖାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଯେଉଁ କ୍ରୂର ହୃଦୟହୀନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଇହଲୋକରେ ନିଜ ପେଟ ପୋଷିବାପାଇଁ ଅନ୍ୟ ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରାନ୍ଧି ଖାଇଯାଆନ୍ତି, ସେଭଳି ହୃଦୟହୀନ ତଥା ରାକ୍ଷସଙ୍କ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ନିଷ୍ଠୁର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଧରିଆଣି ଯମଦୂତମାନେ **କୁମ୍ଭୀପାକ**କୁ ନେଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟକମକ ହୋଇ ଫୁଟୁଥିବା ଗରମ ତେଲରେ ପକାଇ ରାନ୍ଧନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଇହଲୋକରେ ମାତା-ପିତାଙ୍କୁ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଓ ବେଦଗଣଙ୍କୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି, ଯମଦୂତମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଣି **କାଳସୂତ୍ର** ନରକରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି। ସେହି ନରକର ପରିସୀମା ଦଶହଜାର ଯୋଜନ; ତାହାର ଭୂମି ତମ୍ବାର ହୋଇଥାଏ। ସେହି ତମ୍ବା ଭୂମି ଉପରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ଓ ତଳୁ ହୁ ହୁ ହୋଇ ଜଳୁଥିବା ଅଗ୍ନିଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ସେହି ଉତ୍ତପ୍ତ ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଥିବା ଜୀବ ଭୋକ-ଶୋଷରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଯାଏ ଓ ତା'ଶରୀରର ବାହାର-ଭିତ୍ରର ସବୁଆଡୁ ଜଳିବାକୁ ଲାଗେ। ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଛଟପଟ ହୋଇ କେତେବେଳେ ବସିପଡ଼େ ତ, କେତେବେଳେ ତଳେ ଗଡ଼ିଯାଏ; ପୁଣି କେତେବେଳେ ଠିଆହୋଇ ପଡ଼େ ତ, କେତେବେଳେ ପ୍ରାଣବିକଳରେ ଏଣେତେଣେ ଦୌଡ଼େ। ସେହି ନରପଶୁର ଦେହରେ ଯେତେ ଲୋମ ଥାଏ, ସେତେ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏପରି ଦୁର୍ଗତି ଭୋଗ କରେ ॥ ୧୪ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ନିଜବେଦପଥାଦନାପଦ୍ୟପଗତଃ ପାଖଣ୍ଡଂ ଚୋପଗତସ୍ତମସିପତ୍ରବନଂ ପ୍ରବେଶ୍ୟ କଶୟା ପ୍ରହରନ୍ତି ତତ୍ର ହାସାବିତସ୍ତତୋ ଧାବମାନ ଉଭୟତୋଧାରୈସ୍ତାଲବନାସିପତ୍ରୈଶ୍ଛିଦ୍ୟମାନସର୍ବାଙ୍ଗୋ ହା ହତୋଽସ୍ମୀତି ପରମୟା ବେଦନୟା ମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ ପଦେ ପଦେ ନିପତତି ସ୍ୱଧର୍ମହା ପାଖଣ୍ଡାନୁଗତଂ ଫଳଂ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ॥ ୧୫ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆପଦ-ବିପଦରେ ନ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ନିଜର ବୈଦିକ ମାର୍ଗ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅନ୍ୟ ପାପମୟ ଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ, ତାକୁ ଯମଦୂତମାନେ ଆଣି, **ଅସିପତ୍ରବନ** ନରକରେ ପକାଇ ଚାବୁକରେ ପିଟନ୍ତି। ମାଡ଼ରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ସେ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗେ; ସେହି ନରକରେ ସବୁଆଡ଼େ ଦିଧାରୁଆ ଖଣ୍ଡା ପରି ଟାଆଁଶାପତ୍ର ଥିବା ଛୋଟ ଛୋଟ ତାଳଗଛ ପରି ଗଛ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ। ତା' ଫଳରେ ସେହି ଧାଉଁଥିବା ପୁରୁଷର ଦେହସାରା କାଟି ହୋଇଯାଏ। ସେ ଖଣ୍ଡିଆଖାବରା ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଦନାରେ 'ମରିଗଲି ! ମରିଗଲି !' ବୋଲି ରଡ଼ି ଛାଡ଼େ। ଏହିପରି ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ସେ ଏଠିସେଠି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଉଥାଏ। ନିଜ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ି ପାଷାଣ୍ଡମାନଙ୍କ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାରୂପୀ କୁକର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତାକୁ ଏପରି ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୧୫ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ରାଜା ରାଜପୁରୁଷୋ ବା ଅଦଣ୍ଡ୍ୟେ ଦଣ୍ଡଂ ପ୍ରଣୟତି ବ୍ରାହ୍ମଣେ ବା ଶରୀରଦଣ୍ଡଂ ସ ପାପୀୟାନ୍ନରକେଽମୁତ୍ର ସୂକରମୁଖେ ନିପତତି ତତ୍ରାତିବଳୈର୍ବିନିଷ୍ପିଷ୍ୟମାଣାବୟବୋ ଯଥୈବେହେକ୍ଷୁଖଣ୍ଡ ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରେଣ ସ୍ୱନୟନ୍ କ୍ୱଚିନ୍ମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ କଶ୍ମଲମୁପଗତୋ ଯଥୈବେହାଦୃଷ୍ଟଦୋଷା ଉପରୁଦ୍ଧାଃ ॥ ୧୬ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ରାଜା ବା ରାଜକର୍ମଚାରୀ ହୋଇ କୌଣସି ନିରପରାଧ ଲୋକଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ ଅଥବା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦୈହିକ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ, ସେହି ମହାପାପୀ ମରିବା ପରେ **ସୂକରମୁଖ** ନରକରେ ପଡ଼େ। ସେଠାରେ ମହାବଳୀ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ କଳରେ ଆଖୁ ପେଡ଼ିବା ପରି ପେଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି। ସେ ତାର ଜୀବିତକାଳରେ ନିରପରାଧ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତପ୍ତ କରିବାବେଳେ ସେମାନେ ଯେପରି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରୁଥିଲେ, ସେ ସେହିପରି ଆର୍ତ୍ତଚିତ୍କାର କରି କରି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୬ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ଭୂତାନାମୀଶ୍ୱରୋପକଳ୍ପିତବୃତ୍ତୀନାମବିବିକ୍ତପରବ୍ୟଥାନାଂ ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷୋପକଳ୍ପିତବୃତ୍ତିର୍ବିବିକ୍ତପରବ୍ୟଥୋ ବ୍ୟଥାମାଚରତି ସ ପରତ୍ରାନ୍ଧକୂପେ ତଦଭିଦ୍ରୋହେଣ ନିପତତି ତତ୍ର ହାସୌ ତୈର୍ଜନ୍ତୁଭିଃ ପଶୁମୃଗପକ୍ଷିସରୀସୃପୈର୍ମଶକଯୂକାମତ୍କୁଣମକ୍ଷିକାଦିଭିର୍ଯେ କେ ଚାଭିଦ୍ରୁଗ୍ଧାସ୍ତୈଃ ସର୍ବତୋଽଭିଦ୍ରୁହ୍ୟମାଣସ୍ତମସି

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଛାରପୋକ ଆଦି ଜୀବଙ୍କୁ ଇହଲୋକରେ ମାରିଥାଏ, ସେପରି ଦ୍ରୋହର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମରିବା ପରେ ସେ ଯାଇ **ଅନ୍ଧକୂପ** ନରକରେ ପଡ଼େ। ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ତ ଛାରପୋକକୁ ରକ୍ତ ଖାଇବାର ସ୍ୱଭାବ ଦେଇଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ଅନ୍ୟର ରକ୍ତ ଖାଇବାବେଳେ ଅନ୍ୟକୁ କଷ୍ଟ ଦେଉଛି ବୋଲି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତ ଭଗବାନ୍ ବିଧି-ନିଷେଧ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟକୁ କଷ୍ଟ ହେଉଥିବା କଥା ସେ ଜାଣିପାରେ। ତେଣୁ ସେଭଳି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବଙ୍କୁ ମାରି ମନୁଷ୍ୟ ଦୋଷଭାଗୀ ହୋଇଥାଏ। ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅନ୍ଧକୂପ ନରକରେ ପଡ଼ିଥିବାବେଳେ ପଶୁ, ମୃଗ, ପକ୍ଷୀ, ସର୍ପ ଆଦି କାମୁଡୁଥିବା ଜୀବ ତଥା ଯେଉଁ ମଶା, ମାଛି, ଛାରପୋକ ଆଦି ରକ୍ତଖିଆ ଜୀବଙ୍କୁ ସେ କଷ୍ଟ ଦେଇଥାଏ, ସେମାନେ ଆସି ତାକୁ ସବୁଦିଗରୁ ଘେରି କାମୁଡ଼ନ୍ତି। ଏସବୁଫଳରେ ତାର ନିଦ୍ରା ଓ ଶାନ୍ତି ଭଙ୍ଗ ହୁଏ। ସେଠାରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ପଳାଇଯିବାର ବାଟ ନ ଥାଏ। ସେ ଅଶାନ୍ତିରେ ସେହି ଘୋର ଅନ୍ଧକାର

ବିହତନିଦ୍ରାନିର୍ବୃତିରଲବ୍ଧାବସ୍ଥାନଃ ପରିକ୍ରାମତି ଯଥା କୁଶରୀରେ ଜୀବଃ ॥ ୧୭ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଅସଂବିଭଜ୍ୟାଶ୍ନାତି ଯତ୍କିଞ୍ଚନୋପନତମନିର୍ମିତପଞ୍ଚଯଜ୍ଞୋ ବାୟସସଂସ୍ତୁତଃ ସ ପରତ୍ର କୃମିଭୋଜନେ ନରକାଧମେ ନିପତତି ତତ୍ର ଶତସହସ୍ରଯୋଜନେ କୃମିକୁଣ୍ଡେ କୃମିଭୂତଃ ସ୍ୱୟଂ କୃମିଭିରେବଭକ୍ଷ୍ୟମାଣଃ କୃମିଭୋଜନୋ ଯାବତ୍ ତଦପ୍ରତ୍ତାପ୍ରହୁତାଦୋଽନିର୍ବେଶମାତ୍ମାନଂ ଯାତୟତେ ॥ ୧୮ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ସ୍ତେୟେନ ବଲାଦ୍ ବା ହିରଣ୍ୟରତ୍ନାଦୀନି ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୟ ବାପହରତ୍ୟନ୍ୟସ୍ୟ ବାନାପଦି ପୁରୁଷସ୍ତମମୁତ୍ର ରାଜନ୍ ଯମପୁରୁଷା ଅୟସ୍ମୟୈରଗ୍ନିପିଣ୍ଡୈଃ ସନ୍ଦଂଶୈସ୍ତ୍ୱଚି ନିଷ୍କୁଷନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଅଗମ୍ୟାଂ ସ୍ତ୍ରିୟମଗମ୍ୟଂ ବା ପୁରୁଷଂ ଯୋଷିଦଭିଗଚ୍ଛତି ତାବମୁତ୍ର କଶୟା ତାଡ଼ୟନ୍ତସ୍ତିଗ୍ମୟା ସୂର୍ମ୍ୟା ଲୋହମୟ୍ୟା ପୁରୁଷମାଲିଙ୍ଗୟନ୍ତି ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଚ ପୁରୁଷରୂପୟା ସୂର୍ମ୍ୟା ॥ ୨୦ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ସର୍ବାଭିଗମସ୍ତମମୁତ୍ର ନିରୟେ ବର୍ତ୍ତମାନଂ ବଜ୍ରକଣ୍ଟକଶାଲ୍ମଳୀମାରୋପ୍ୟ ନିଷ୍କର୍ଷନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ରାଜନ୍ୟା ରାଜପୁରୁଷା ବା ଅପାଖଣ୍ଡା ଧର୍ମସେତୂନ୍ ଭିନ୍ଦନ୍ତି ତେ ସମ୍ପରେତ୍ୟ ବୈତରଣ୍ୟାଂ ନିପତନ୍ତି

ଭିତରେ ଏଣେତେଣେ ବାଟ ଖୋଜି ଖୋଜି ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ଶରୀରରେ ଜୀବ ଛଟପଟ ହେଲା ପରି ଛଟପଟ ହୁଏ ॥ ୧୭ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ ନ କରି ତଥା ଯାହା କିଛି ମିଳିଲା, ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ନ ଦେଇ ସବୁ ନିଜେ ହିଁ ଖାଇଦିଏ, ସେ କୁଆ ସଙ୍ଗେ ସମାନ। ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ପରଲୋକରେ **କୃମିଭୋଜନ** ନାମକ ନିକୃଷ୍ଟ ନରକରେ ପଡ଼େ। ସେଠାରେ ଲକ୍ଷେ ଯୋଜନ ଲମ୍ବାଚଉଡ଼ାର ଗୋଟିଏ କୃମିପୂର୍ଣ୍ଣ କୁଣ୍ଡ ରହିଛି। ପାପୀକୁ ସେହି କୁଣ୍ଡରେ କୃମି ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ। ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞ ନ କରି, ଖାଦ୍ୟଦାନ ନ କରି ସବୁଖାଦ୍ୟ ନିଜେ ଖାଇଦେଇଥିବା ସେହି ପାପୀ ଯଦି ଜୀବନକାଳରେ କିଛି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ନ ଥାଏ, ତେବେ ତାର ସବୁଦୋଷ ଭଲରୂପେ ଶୋଧନ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ସେ ସେହି କୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି କଷ୍ଟ ଭୋଗେ। କୃମିମାନେ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି ଖାଆନ୍ତି। ସେ ମଧ୍ୟ କୃମିଙ୍କୁ ଖାଏ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଇହଲୋକରେ ଚୋରି କରି କିମ୍ବା ବଳହାରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଅଥବା ଆପଦବିପଦ ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ ବି ଅନ୍ୟ ଲୋକର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଧନରତ୍ନ ହରଣ କରିଥାଏ, ସେ ମରିବା ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ **ସଂଦଂଶ** ନାମକ ନରକକୁ ନେଇଯାଇ ତା ଦେହକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ଲୌହପିଣ୍ଡରେ ଚେଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି ଓ ନିଆଁ ପରି ଲାଲ ହୋଇଥିବା ସଣ୍ଢୁଆସିରେ ତାର ଚମଡ଼ା ଟାଣି ଟାଣି ଛିଣ୍ଡାଇପକାନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଇହଲୋକରେ ଅଗମ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ସମ୍ଭୋଗ କରିଥାଏ ବା ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଗମ୍ୟ ପୁରୁଷ ସହିତ ବ୍ୟଭିଚାର କରିଥାଏ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ **ତପ୍ତସୂର୍ମି** ନରକକୁ ନେଇ ଚାବୁକରେ ପିଟନ୍ତି ତଥା ସେହି ପାପୀ ପୁରୁଷକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ଲୁହାର ସ୍ତ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ସହିତ ଓ ପାପିନୀକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ଲୁହାର ପୁରୁଷମୂର୍ତ୍ତି ସହିତ ଆଲିଙ୍ଗନ କରାନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ଇହଲୋକରେ ପଶୁ ଆଦି ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟଭିଚାର କରେ, ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ ନେଇ **ବଜ୍ରକଣ୍ଟକଶାଲ୍ମଳୀ** ନରକରେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବଜ୍ରସମାନ କଠୋର କଣ୍ଟା ଥିବା ଶିମିଳିଗଛରେ ତାକୁ ଚଢ଼ାଇଦେଇ ଉପରୁ ତଳକୁ ଘୋଷାରି ଆଣନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଯେଉଁ ରାଜା ବା ରାଜପୁରୁଷ ଇହଲୋକରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେହି ମର୍ଯ୍ୟାଦାଲଙ୍ଘନ ଦୋଷ ହେତୁ ଯାଇ **ବୈତରଣୀ ନଦୀ**ରେ ପଡ଼ନ୍ତି। ସେହି

ଭିନ୍ନମର୍ଯ୍ୟାଦାସ୍ତସ୍ୟାଂ ନିରୟପରିଖାଭୂତାୟାଂ ନଦ୍ୟାଂ ଯାଦୋଗଣୈରିତସ୍ତତୋ ଭକ୍ଷ୍ୟମାଣା ଆତ୍ମନା ନ ବିଯୁଜ୍ୟମାନାଶ୍ଚାସୁଭିରୁହ୍ୟମାନାଃ ସ୍ୱାଘେନ କର୍ମପାକମନୁସ୍ମରନ୍ତୋ ବିଣ୍ମୂତ୍ରପୂୟଶୋଣିତକେଶ-ନଖାସ୍ଥିମେଦୋମାଂସବସାବାହିନ୍ୟାମୁପତପ୍ୟନ୍ତେ ॥ ୨୨ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ବୃଷଲୀପତୟୋ ନଷ୍ଟଶୌଚାଚାରନିୟମାସ୍ତ୍ୟକ୍ତ-ଲଜ୍ଜାଃ ପଶୁଚର୍ଯ୍ୟାଂ ଚରନ୍ତି ତେ ଚାପି ପ୍ରେତ୍ୟ ପୂୟବିଣ୍ମୂତ୍ରଶ୍ଳେଷ୍ମମଳାପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଣ୍ଣବେ ନିପତନ୍ତି ତଦେବାତି-ବୀଭତ୍ସିତମଶ୍ନନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ଶ୍ୱଗର୍ଦଭପତୟୋ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦୟୋ ମୃଗୟାବିହାରା ଅତୀର୍ଥେ ଚ ମୃଗାନ୍ନିଘ୍ନନ୍ତି ତାନପି ସମ୍ପରେତାଁଲ୍ଲକ୍ଷ୍ୟଭୂତାନ୍ ଯମପୁରୁଷା ଇଷୁଭିର୍ବିଧ୍ୟନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ଦାମ୍ଭିକା ଦମ୍ଭଯଜ୍ଞେଷୁ ପଶୂନ୍ ବିଶସନ୍ତି ତାନମୁଷ୍ମିଁଲ୍ଲୋକେ ବୈଶସେ ନରକେ ପତିତାନ୍ନିରୟପତୟୋ ଯାତୟିତ୍ୱା ବିଶସନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ସବର୍ଣ୍ଣାଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାଂ ଦ୍ୱିଜୋ ରେତଃ ପାୟୟତି କାମମୋହିତସ୍ତଂ ପାପକୃତମମୁତ୍ର ରେତଃକୁଲ୍ୟାୟାଂ ପାତୟିତ୍ୱା ରେତଃ ସମ୍ପାୟୟନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ଦସ୍ୟବୋଽଗ୍ନିଦା ଗରଦା ଗ୍ରାମାନ୍ ସାର୍ଥାନ୍ ବା ବିଲୁମ୍ପନ୍ତି ରାଜାନୋ ରାଜଭଟା ବା ତାଂଶ୍ଚାପି ହି ପରେତ୍ୟ ଯମଦୂତା ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରାଃ ଶ୍ୱାନଃ ସପ୍ତଶତାନି ବିଂଶତିଶ୍ଚ ସରଭସଂ ଖାଦନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଅନୃତଂ ବଦତି ସାକ୍ଷ୍ୟେ ଦ୍ରବ୍ୟବିନିମୟେ ଦାନେ ବା କଥଞ୍ଚିତ୍ ସ ବୈ ପ୍ରେତ୍ୟ ନରକେଽବୀଚିମତ୍ୟଧଃଶିରା ନିରବକାଶେ ଯୋଜନ-ଶତୋଚ୍ଛ୍ରାୟାଦ୍ ଗିରିମୂର୍ଧ୍ନଃ ସମ୍ପାତ୍ୟତେ ଯତ୍ର ଜଳମିବ

ନଦୀଟି ହେଉଛି ନରକର ଖାଇ ପରି । ସେଥିରେ ମଳ, ମୂତ୍ର, ପୂଯ, ରକ୍ତ, କେଶ, ନଖ, ହାଡ଼, ଚର୍ବି, ମାଂସ ଓ ମଜ୍ଜା ଆଦି ପଚାସଢ଼ା ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ପଦାର୍ଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହି ନଦୀରେ ପଡ଼ିଯିବାମାତ୍ରେ ଜଳଜୀବମାନେ ତାକୁ କାମୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି ଏଣେତେଣେ ଟାଣନ୍ତି; ତଥାପି ସେହି ପାପୀମାନେ ମରନ୍ତି ନାହିଁ; ପାପ ହେତୁ ପ୍ରାଣ ସେମାନଙ୍କ ଶରୀରକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖେ । ସେମାନେ ଏହି ଦୁର୍ଗତିକୁ ନିଜ କୃତକର୍ମର ଫଳ ବୋଲି ଜାଣି ମନେ ମନେ ଘୋର ସନ୍ତପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଶୌଚାଚାର ନିୟମ ପ୍ରଭୃତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ତଥା ଲଜ୍ଜାକୁ ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ, ଇହଲୋକରେ ନୀଚଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟଭିଚାର କରି ପଶୁ ପରି ଆଚରଣ କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପୂଯ, ବିଷ୍ଠା, ମୂତ୍ର, କଫ ଓ ମଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ **ପୂୟୋଦ** ନାମକ ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘୃଣିତ ବସ୍ତୁ ହିଁ ଖାଇବାକୁ ପାଆନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଯେଉଁ ଲୋକେ ଇହଜନ୍ମରେ କୁକୁର ଓ ଗଧ ପାଳନ୍ତି ଏବଂ ଶିକାର ଆଦିରେ ରତ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରର ବିପରୀତ ଆଚରଣ କରି ପଶୁବଧ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମରିବା ପରେ **ପ୍ରାଣରୋଧ** ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି ଏବଂ ଯମଦୂତମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତୀର ମାରନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥

ଯେଉଁ ପାଷଣ୍ଡମାନେ ପାଷଣ୍ଡତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଜ୍ଞରେ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ବଧ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ପରଲୋକରେ ନରକର ଦଣ୍ଡଧାରୀ ପୁରୁଷମାନେ **ବୈଶସ** (ବିଶସନ) ନରକରେ ପକାଇ, ବହୁତ ପୀଡ଼ା ଦେଇ କାଟିପକାନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଜ କାମାତୁର ହୋଇ ନିଜର ସବର୍ଣ୍ଣା ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ବୀର୍ଯ୍ୟପାନ କରାଏ, ସେ ମରିବା ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ ନେଇ **ବୀର୍ଯ୍ୟନଦୀ** (**ଲାଳାଭକ୍ଷ** ନାମକ ନରକ)ରେ ପକାଇ ବୀର୍ଯ୍ୟ ପିଆନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଯେଉଁ ଚୋର ଅଥବା ରାଜା କିମ୍ବା ରାଜପୁରୁଷ ଇହଲୋକରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକର ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇଦିଏ ବା କାହାକୁ ବିଷ ଦେଇଦିଏ ବା ଗ୍ରାମ କିମ୍ବା ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଧନାଦି ଲୁଟିନିଏ, ସେ ମଲା ପରେ **ସାରମେୟାଦନ** ନାମକ ନରକରେ ପଡ଼େ । ସେଠାରେ ବଜ୍ର ସମାନ ଦାନ୍ତ ଥିବା ସାତଶହ କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ଯମଦୂତ କୁକୁର ହୋଇ ତାକୁ ଗୋଡ଼େଇ ଗୋଡ଼େଇ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ କାମୁଡ଼ନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବାବେଳେ ବା ବେପାରରେ ଅଥବା ଦାନ ଦେବାବେଳେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମିଛ କହେ, ସେ ମରିବା ପରେ ଆଧାରଶୂନ୍ୟ **ଅବୀଚିମାନ୍** ନରକରେ ପଡ଼େ । ସେଠାରେ ତାକୁ ଶହେ ଯୋଜନ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତରେ ଚଢ଼ାଇଦେଇ

ସଳମଶ୍ମପୃଷ୍ଠମବଭାସତେ ତଦବୀଚିମତ୍ତିଲଶୋ ବିଶୀର୍ଯ୍ୟମାଣଶରୀରୋ ନ ମ୍ରିୟମାଣଃ ପୁନରାରୋପିତୋ ନିପତତି ॥ ୨୮ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବୈ ବିପ୍ରୋ ରାଜନ୍ୟୋ ବୈଶ୍ୟୋ ବା ସୋମପୀଥସ୍ତତ୍‌କଳତ୍ରଂ ବା ସୁରାଂ ବ୍ରତସ୍ଥୋଽପି ବା ପିବତି ପ୍ରମାଦତସ୍ତେଷାଂ ନିରୟଂ ନୀତାନାମୁରସି ପଦାଽଽକ୍ରମ୍ୟାସ୍ୟେ ବହ୍ନିନା ଦ୍ରବମାଣଂ କାର୍ଷ୍ଣାୟସଂ ନିଷିଞ୍ଚନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଅଥ ଚ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଆତ୍ମ-ସମ୍ଭାବନେନ ସ୍ୱୟମଧମୋ ଜନ୍ମତପୋବିଦ୍ୟା-ଗ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବତୋ ବରୀୟସୋ ନ ବହୁ ମନ୍ୟେତ ସ ମୃତକ ଏବ ମୃତ୍ୱା କ୍ଷାରକର୍ଦ୍ଦମେ ନିରୟେଽବାକ୍-ଶିରା ନିପାତିତୋ ଦୁରନ୍ତା ଯାତନା ହ୍ୟଶ୍ନୁତେ ॥ ୩୦ ॥

ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ପୁରୁଷାଃ ପୁରୁଷମେଧେନ ଯଜନ୍ତେ ଯାଶ୍ଚ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ନୃପଶୂନ୍ ଖାଦନ୍ତି ତାଂଶ୍ଚ ତେ ପଶବ ଇବ ନିହତା ଯମସଦନେ ଯାତୟନ୍ତୋ ରକ୍ଷୋଗଣାଃ ସୌନିକା ଇବ ସ୍ୱଧିତିନାବଦାୟାସୃକ୍ ପିବନ୍ତି ନୃତ୍ୟନ୍ତି ଚ ଗାୟନ୍ତି ଚ ହୃଷ୍ୟମାଣା ଯଥେହ ପୁରୁଷାଦାଃ ॥ ୩୧ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ବା ଅନାଗସୋଽରଣ୍ୟେ ଗ୍ରାମେ ବା ବୈଶ୍ରମ୍ଭକୈରୁପ-ସୃତାନୁପବିଶ୍ରମ୍ଭ୍ୟ ଜିଜୀବିଷୂନ୍ ଶୂଳସୂତ୍ରାଦିଷୂପପ୍ରୋତାନ୍ କ୍ରୀଡନକତୟା ଯାତୟନ୍ତି ତେଽପି ଚ ପ୍ରେତ୍ୟ ଯମଯାତନାସୁ

ସେଠାରୁ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ପକାଇ ଦିଆଯାଏ। ସେହି ନରକର ପଥୁରିଆ ଭୂମି ଜଳ ପରି ଜଣା ପଡ଼େ; ତେଣୁ ତାହାର ନାମ ଅବୀଚିମାନ୍। ସେହି ପର୍ବତ ଉପରୁ ତାକୁ ତଳେ ପକାଇଦେଲେ ତାର ମୁଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ତା' ପ୍ରାଣ ଯାଏ ନାହିଁ; ତେଣୁ ତାକୁ ବାରମ୍ବାର ସେହି ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଏ ॥ ୨୮ ॥

ବ୍ରତପାଳନ କରୁଥିବା ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଅଥବା ଅନ୍ୟ କେହି ଇହଜନ୍ମରେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳାତାବଶତଃ ମଦ୍ୟପାନ କରେ ଅଥବା ଯେଉଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବା ବୈଶ୍ୟ ସୋମପାନ କରେ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ ନେଇ **ଅୟଃପାନ** ନାମକ ନରକରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି। ସେଠାରେ ତା'ଛାତି ଉପରେ ଗୋଡ଼ ପକାଇ ମାଡ଼ିବସି ଯମଦୂତମାନେ ତା'ପାଟିରେ ତରଳଲୁହା ଢାଳନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଇହଲୋକରେ ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ବଡ଼ ମନେ କରି ଜନ୍ମ, ବିଦ୍ୟା, ତପ, ଆଗ୍ୱର, ବର୍ଣ୍ଣ ବା ଆଶ୍ରମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନିଜଠାରୁ ବଡ଼ଲୋକଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସତ୍କାର କରେ ନାହିଁ, ସେ ତ ବଞ୍ଚିଥାଉ ଥାଉ ବି ମଲା ସମାନ। ସେ ମରିବା ପରେ ଯମଦୂତମାନେ ତାକୁ ନେଇ, ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ଓ ଉପରକୁ ଗୋଡ଼ କରି **କ୍ଷାରକର୍ଦ୍ଦମ** ନାମକ ନରକରେ ପକାଇ ଦିଅନ୍ତି। ସେଠାରେ ତାକୁ ଅଶେଷ ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୩୦ ॥

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଇହଲୋକରେ ନରମେଧାଦି-ଦ୍ୱାରା ଭୈରବ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ଆଦିଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ପଶୁଙ୍କ ପରି ଖାଇଯାଆନ୍ତି, ମଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ପଶୁଙ୍କ ପରି ମରିଥିବା ପୁରୁଷମାନେ ଯମଲୋକରେ ରାକ୍ଷସରୂପ ଧାରଣ କରି ନାନାପ୍ରକାର ଯାତନା ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ **ରକ୍ଷୋଗଣଭୋଜନ** ନାମକ ନରକରେ ପକାଇ, ସେମାନଙ୍କୁ କଂସେଇଙ୍କ ପରି କୁରାଢ଼ିରେ ହାଣି ହାଣି ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ପିଅନ୍ତି। ସେହି ଭୈରବପୂଜକ ମାଂସଭୋଜୀମାନେ ଯେପରି ସେହି ବିଚରାମାନଙ୍କର ମାଂସ ଖାଇ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଥିଲେ, ସେଠାରେ ଏହି ରାକ୍ଷସମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆନନ୍ଦରେ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ପିଇ ଖୁସିରେ ନାଚଗୀତ କରନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଇହଲୋକରେ ବଣର ବା ଗାଆଁର ନିରପରାଧ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଉପାୟରେ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରି ପାଖକୁ ଡାକି ଆଣନ୍ତି ଓ ନିଜର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ସେହି ଜୀବମାନଙ୍କୁ କଣ୍ଟାରେ ଗୁନ୍ଥି ବା ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ନିଷ୍ଠୁରଭାବରେ ଖେଳାନ୍ତି ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମଲା ପରେ ଯାଇ **ଶୂଳପ୍ରୋତ** ନରକରେ ଶୂଳିରେ ବିଦ୍ଧ

ଶୂଳାଦିଷୁ ପ୍ରୋତାତ୍ମାନଃ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍‌ଭ୍ୟାଂ ଚାଭିହତାଃ କଙ୍କବଟାଦିଭିଶ୍ଚେତସ୍ତତସ୍ତିଗ୍ମତୁଣ୍ଡୈରାହନ୍ୟମାନା ଆତ୍ମଶମଲଂ ସ୍ମରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଯେ ତ୍ୱିହ ବୈ ଭୂତାନ୍ୟୁଦ୍‌ବେଜୟନ୍ତି ନରା ଉଲ୍‌ବଣସ୍ୱଭାବା ଯଥା ଦନ୍ଦଶୂକାସ୍ତେଽପି ପ୍ରେତ୍ୟ ନରକେ ଦନ୍ଦଶୂକାଖ୍ୟେ ନିପତନ୍ତି ଯତ୍ର ନୃପ ଦନ୍ଦଶୂକାଃ ପଞ୍ଚମୁଖାଃ ସପ୍ତମୁଖା ଉପସୃତ୍ୟ ଗ୍ରସନ୍ତି ଯଥା ବିଲେଶୟାନ୍ ॥ ୩୩ ॥ ଯେ ତ୍ୱିହ ବା ଅନ୍ଧାବଟକୁସୂଲଗୁହାଦିଷୁ ଭୂତାନି ନିରୁନ୍ଧନ୍ତି ତଥାମୁତ୍ର ତେଷ୍ୱେବୋପବେଶ୍ୟ ସଗରେଣ ବହ୍ନିନା ଧୂମେନ ନିରୁନ୍ଧନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଅତିଥୀନଭ୍ୟାଗତାନ୍ ବା ଗୃହପତିରସକୃଦୁପଗତମନ୍ୟୁର୍ଦିଧକ୍ଷୁରିବ ପାପେନ ଚକ୍ଷୁଷା ନିରୀକ୍ଷତେ ତସ୍ୟ ଚାପି ନିରୟେ ପାପଦୃଷ୍ଟେରକ୍ଷିଣୀ ବଜ୍ରତୁଣ୍ଡା ଗୃଧ୍ରାଃ କଙ୍କକାକବଟାଦୟଃ ପ୍ରସହ୍ୟୋରୁବଲାଦୁତ୍ପାଟୟନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିହ ବା ଆଢ୍ୟାଭିମତିରହଙ୍କୃତିସ୍ତିର୍ଯ୍ୟକ୍‌ପ୍ରେକ୍ଷଣଃ ସର୍ବତୋଽଭିବିଶଙ୍କୀ ଅର୍ଥବ୍ୟୟନାଶଚିନ୍ତୟା ପରିଶୁଷ୍ୟମାଣହୃଦୟବଦନୋ ନିର୍ବୃତିମନବଗତୋ ଗ୍ରହ ଇବାର୍ଥମଭିରକ୍ଷତି ସ ଚାପି ପ୍ରେତ୍ୟ ତଦୁତ୍ପାଦନୋତ୍‌କର୍ଷଣସଂରକ୍ଷଣଶମଲଗ୍ରହଃ ସୂଚୀମୁଖେ ନରକେ ନିପତତି ଯତ୍ର ହ ବିତ୍ତଗ୍ରହଂ ପାପପୁରୁଷଂ ଧର୍ମରାଜପୁରୁଷା ବାୟକା ଇବ ସର୍ବତୋଽଙ୍ଗେଷୁ ସୂତ୍ରୈଃ ପରିବୟନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ଏବଂବିଧା ନରକା ଯମାଲୟେ ସନ୍ତି ଶତଶଃ ସହସ୍ରଶସ୍ତେଷୁ ସର୍ବେଷୁ ଚ ସର୍ବ ଏବାଧର୍ମବର୍ତ୍ତିନୋ ଯେ

ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନେ ଭୋକଶୋଷରେ ଛଟପଟ ହେଲାବେଳେ ଯମଲୋକର କଙ୍କ, ବକ ଆଦି ମୁନିଆଁ ଥଣ୍ଟ ଥିବା ଭୟାନକ ପକ୍ଷୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଖୁମ୍ପି ଖୁମ୍ପି ଯାତନା ଦିଅନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର କୃତପାପ କଥା ମନେ ପଡ଼େ ॥ ୩୨ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଇହଲୋକର ଯେଉଁ ସର୍ପସମାନ ଉଗ୍ରସ୍ୱଭାବର ଲୋକେ ଅନ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ମରିବା ପରେ **ଦନ୍ଦଶୂକ** ନାମକ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ସାପ ମୂଷାକୁ ଗିଳିଦେବା ପରି ସେଠାରେ ଯମଲୋକର ପାଞ୍ଚଫଣିଆ ଓ ସାତଫଣିଆ ସାପମାନେ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ଗିଳିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଇହଲୋକରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ଧାରୁଆ ଗାତରେ ବା ଗୁମ୍ଫାରେ ପୂରାଇଦେଇ କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି, ପରଲୋକରେ ଯମଦୂତମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ପୂରାଇ ତା ଭିତରକୁ ବିଷାକ୍ତ ନିଆଁ-ଧୂଆଁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ସେହି ନରକକୁ **ଅବଟନିରୋଧନ** ନରକ କୁହାଯାଏ ॥ ୩୪ ॥ ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଥିବା ଅତିଥି-ଅଭ୍ୟାଗତମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କ୍ରୁଦ୍ଧଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିଥିଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବା ଭଳି ନିଷ୍ଠୁର-କୁଟିଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ କ୍ରୋଧରେ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ମରିବା ପରେ ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ସେହି ନରକରେ କୁଆ, ଶାଗୁଣା, ଚିଲ ଆଦି ବଜ୍ରସମାନ ଥଣ୍ଟଧାରୀ ପକ୍ଷୀମାନେ ସେହି ଅତିଥି-ପୀଡ଼କମାନଙ୍କର ଆଖିକୁ ବଳପୂର୍ବକ ଖୁମ୍ପି ତାଡ଼ିନିଅନ୍ତି । ସେହି ନରକକୁ **ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ** ନରକ କୁହାଯାଏ ॥ ୩୫ ॥

ଇହଲୋକରେ ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ବଡ଼ ଧନୀ ବୋଲି ଭାବି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅଭିମାନବଶତଃ କୋପ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚୋର ବା ଠକ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି, ଧନ ବ୍ୟୟ ଓ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଭୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଚିନ୍ତା କରି କରି ମୁହଁକୁ ତଥା ହୃଦୟକୁ ଶୁଖିଲା କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଟିକିଏ ବି ଶାନ୍ତିରେ ନ ବସି ଧନକୁ ଯକ୍ଷ ପରି ଜଗି ରହନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁମାନେ ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରିବା, ଧନ ବଢ଼ାଇବା ଓ ଧନ ସଂଚୟ କରିବାପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ପାପ କରନ୍ତି, ସେଭଳି ନରାଧମମାନେ ମଲା ପରେ ଯାଇ **ସୂଚୀମୁଖ** ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ଯମଦୂତମାନେ ସେଭଳି ଅର୍ଥପିଶାଚମାନଙ୍କର ଦେହସାରା ଦରଜିଙ୍କ ପରି ଛୁଞ୍ଚ ଫୋଡ଼ି ଫୋଡ଼ି ସୂତାରେ ସିଲେଇ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଯମଲୋକରେ ଏହିପରି ଶହ ଶହ, ହଜାର ହଜାର ନରକ ରହିଛି । ଏଠାରେ ଯେଉଁସବୁ ନରକ କଥା କହିଲି ଓ ଯେଉଁ ନରକମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ

କେଚିଦିହୋଦିତା ଅନୁଦିତାଶ୍ଚାବନିପତେ ପର୍ଯ୍ୟାୟେଣ ବିଶନ୍ତି ତଥୈବ ଧର୍ମାନୁବର୍ତ୍ତିନ ଇତରତ୍ର ଇହ ତୁ ପୁନର୍ଭବେ ତ ଉଭୟଶେଷାଭ୍ୟାଂ ନିବିଶନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

କହିନାହିଁ, ଅଧର୍ମୀଲୋକେ ସେହିସବୁ ନରକରେ ପଡ଼ି ନିଜ କର୍ମାନୁସାରେ ବାରମ୍ବାର ଶଡ଼ନ୍ତି । ଧର୍ମାତ୍ମା ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ୱର୍ଗାଦିକୁ ଯାଇ ସୁଖ ଭୋଗନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ନରକ ଓ ସ୍ୱର୍ଗଭୋଗରେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ପାପ ବା ଅଧିକାଂଶ ପୁଣ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ଧରି ସେମାନେ ପୁଣି ଥରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଇହଲୋକକୁ ଫେରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥

ନିବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣମାର୍ଗ ଆଦାବେବ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତଃ । ଏତାବାନେବାଣ୍ଡକୋଶୋ ଯଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶଧା ପୁରାଣେଷୁ ବିକଳ୍ପିତ ଉପଗୀୟତେ ଯତ୍ତଭଗବତୋ ନାରାୟଣସ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍ମହାପୁରୁଷସ୍ୟ ସ୍ଥବିଷ୍ଠଂ ରୂପମାତ୍ମମାୟାଗୁଣ-ମୟମନୁବର୍ଣ୍ଣିତମାଦୃତଃ ପଠତି ଶୃଣୋତି ଶ୍ରାବୟତି ସ ଉପଗେୟଂ ଭଗବତଃ ପରମାତ୍ମନୋଽଗ୍ରାହ୍ୟମପି ଶ୍ରଦ୍ଧାଭକ୍ତିବିଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିର୍ବେଦ ॥ ୩୮ ॥

ଏହିସବୁ ଧର୍ମ ଓ ଅଧର୍ମ ମାର୍ଗଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଯେଉଁ ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ରହିଛି, ସେ ବିଷୟରେ ତ ମୁଁ ପୂର୍ବରୁ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିସାରିଛି । ପୁରାଣରେ ଯାହାକୁ ଚଉଦଭୁବନରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ତାହା ହେଉଛି ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୋଷ । ଏହା ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କର ମାୟାମୟ ସ୍ଥୂଳସ୍ୱରୂପ । ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଉପନିଷଦରେ ପରମାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ନିର୍ଗୁଣସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ଯଦ୍ୟପି ସେହି ସ୍ୱରୂପ ପାଖରେ ମନ-ବୁଦ୍ଧି ପହଞ୍ଚି ପାରିବେ ନାହିଁ, ତଥାପି ଯେ ଏହି ସ୍ଥୂଳରୂପର ବର୍ଣ୍ଣନା ଆଦରପୂର୍ବକ ପଢ଼ନ୍ତି, ଶୁଣନ୍ତି ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିରେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ, ଫଳରେ ସେ ସେହି ସୂକ୍ଷ୍ମସ୍ୱରୂପକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ଥୂଳଂ ତଥା ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ରୂପଂ ଭଗବତୋ ଯତିଃ ।
ସ୍ଥୂଳେ ନିର୍ଜିତମାତ୍ମାନଂ ଶନୈଃ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ଧିୟା ନୟେଦିତି ॥ ୩୯ ॥

ଯେଉଁମାନେ ଯତି, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉଭୟ ରୂପ ବିଷୟରେ ଶ୍ରବଣ କରି ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥୂଳରୂପରେ ଚିତ୍ତକୁ ସ୍ଥିର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ପରେ ସେମାନେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ସ୍ଥୂଳରୂପରୁ ଚିତ୍ତକୁ କାଢ଼ି ଆଣି ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ଲଗାଇଦେବା ଉଚିତ ॥ ୩୯ ॥

ଭୂଦ୍ୱୀପବର୍ଷସରିଦଦ୍ରିନଭଃସମୁଦ୍ର-
ପାତାଳଦିଙ୍ନରକଭାଗଣଲୋକସଂସ୍ଥା ।
ଗୀତା ମୟା ତବ ନୃପାଦ୍ଭୁତମୀଶ୍ୱରସ୍ୟ
ସ୍ଥୂଳଂ ବପୁଃ ସକଳଜୀବନିକାୟଧାମ ॥ ୪୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ପୃଥିବୀ, ପୃଥିବୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଦ୍ୱୀପ, ବର୍ଷ, ନଦୀ, ପର୍ବତ, ଆକାଶ, ସମୁଦ୍ର, ପାତାଳ, ଦିଗ, ନରକ, ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକର ସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ ସ୍ଥୂଳରୂପ ଏବଂ ଏହା ହେଉଛି ସମସ୍ତ ଜୀବସମୁଦାୟର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥାନ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧେ ନରକାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଷଡ଼ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୬ ॥

॥ ଇତି ପଞ୍ଚମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଷଷ୍ଠଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଜାମିଳୋପାଖ୍ୟାନ ପ୍ରାରମ୍ଭ

ରାଜୋବାଚ

ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗଃ କଥିତ ଆଦୌ ଭଗବତା ଯଥା ।
କ୍ରମଯୋଗୋପଲବ୍ଧେନ ବ୍ରହ୍ମଣା ଯଦସଂସୃତିଃ ॥ ୧

ପ୍ରବୃତ୍ତିଲକ୍ଷଣଶ୍ଚୈବ ତ୍ରୈଗୁଣ୍ୟବିଷୟୋ ମୁନେ ।
ଯୋଽସାବଲୀନପ୍ରକୃତେର୍ଗୁଣସର୍ଗଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ॥ ୨

ଅଧର୍ମଲକ୍ଷଣା ନାନା ନରକାଶ୍ଚାନୁବର୍ଣ୍ଣିତାଃ ।
ମନ୍ୱନ୍ତରଶ୍ଚ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ଆଦ୍ୟଃ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବୋ ଯତଃ ॥ ୩

ପ୍ରିୟବ୍ରତୋତ୍ତାନପଦୋର୍ବଂଶସ୍ତଚ୍ଚରିତାନି ଚ ।
ଦ୍ୱୀପବର୍ଷସମୁଦ୍ରାଦ୍ରିନଦ୍ୟୁଦ୍ୟାନବନସ୍ପତୀନ୍ ॥ ୪

ଧରାମଣ୍ଡଳସଂସ୍ଥାନଂ ଭାଗଲକ୍ଷଣମାନତଃ ।
ଜ୍ୟୋତିଷାଂ ବିବରାଣାଂ ଚ ଯଥେଦମସୃଜଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୫

ଅଧୁନେହ ମହାଭାଗ ଯଥୈବ ନରକାନ୍ନରଃ ।
ନାନୋଗ୍ରଯାତନାନ୍ନେୟାତ୍ତନ୍ମେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତୁମର୍ହସି ॥ ୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଆଗରୁ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ବୁଝାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ନିବୃତ୍ତି ମାର୍ଗଦ୍ୱାରା ଅର୍ଚ୍ଚିରାଦି (ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ) ମାର୍ଗରେ ଜୀବ କ୍ରମଶଃ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଯାଏ ଓ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧ ॥ ହେ ମୁନିବର ! ତା'ଛଡ଼ା ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଧରିଲେ ତ୍ରିଗୁଣମୟ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ସିନା, ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ତୁଟି ନ ଥିବାରୁ ଜୀବକୁ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼େ, ଆପଣ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ କରି ସାରିଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଆପଣ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କହି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଅଧର୍ମ କଲେ ବିଭିନ୍ନ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ତାହା (ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ବିସ୍ତାରିତ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଅଧିପତି ଥିଲେ, (ଚତୁର୍ଥ ସ୍କନ୍ଧରେ) ଆପଣ ସେହି ପ୍ରଥମ ମନ୍ୱନ୍ତର ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ସେସବୁ ସହିତ (ଚତୁର୍ଥ ଓ ପଞ୍ଚମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ଆପଣ ପ୍ରିୟବ୍ରତ ଓ ଉତ୍ତାନପାଦଙ୍କ ବଂଶଚରିତ ଏବଂ ଦ୍ୱୀପ, ବର୍ଷ, ସମୁଦ୍ର, ପର୍ବତ, ନଦୀ, ଉଦ୍ୟାନ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଦ୍ୱୀପର ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଭୂମଣ୍ଡଳର ସ୍ଥିତି, ତାହାର ଦ୍ୱୀପବର୍ଷାଦିର ବିଭାଗ, ସେସବୁର ଲକ୍ଷଣ ଓ ପରିମାଣ, ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତି, ଅତଳ-ବିତଳ ଆଦି ଭୂବିବର (ସପ୍ତପାତାଳ) କଥା ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଏସବୁ କିପରି ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାଇଛନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ହେ ମହାଭାଗ ! ଯାହା ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଆଉ ଅନେକାନେକ ଭୟଙ୍କର ଯାତନାପୂର୍ଣ୍ଣ ନରକରେ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହି ଉପାୟ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । କୃପା କରି ମୋତେ ସେହି କଥା ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ନ ଚେଦିହୈବାପଚିତିଂ ଯଥାଂହସଃ
କୃତସ୍ୟ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ମନଉକ୍ତିପାଣିଭିଃ ।
ଧ୍ରୁବଂ ସ ବୈ ପ୍ରେତ୍ୟ ନରକାନୁପୈତି
ଯେ କୀର୍ତ୍ତିତା ମେ ଭବତସ୍ତିଗ୍ମଯାତନାଃ ॥ ୭

ତସ୍ମାତ୍ ପୁରୈବାଶ୍ୱିହ ପାପନିଷ୍କୃତୌ
ଯତେତ ମୃତ୍ୟୋରବିପଦ୍ୟତାଽଽତ୍ମନା ।
ଦୋଷସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୁରୁଲାଘବଂ ଯଥା
ଭିଷକ୍ ଚିକିତ୍ସେତ ରୁଜାଂ ନିଦାନବିତ୍ ॥ ୮

ରାଜୋବାଚ

ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାଭ୍ୟାଂ ଯତ୍ପାପଂ ଜାନନ୍ନପ୍ୟାତ୍ମନୋଽହିତମ୍ ।
କରୋତି ଭୂୟୋ ବିବଶଃ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତମଥୋ କଥମ୍ ॥ ୯

କ୍ୱଚିନ୍ନିବର୍ତ୍ତତେଽଭଦ୍ରାତ୍ କ୍ୱଚିଚ୍ଚରତି ତତ୍ ପୁନଃ ।
ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତମତୋଽପାର୍ଥଂ ମନ୍ୟେ କୁଞ୍ଜରଶୌଚବତ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

କର୍ମଣା କର୍ମନିର୍ହାରୋ ନ ହ୍ୟାତ୍ୟନ୍ତିକ ଇଷ୍ୟତେ ।
ଅବିଦ୍ୱଦଧିକାରିତ୍ୱାତ୍ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତଂ ବିମର୍ଶନମ୍ ॥ ୧୧

ନାଶ୍ନତଃ ପଥ୍ୟମେବାନ୍ନଂ ବ୍ୟାଧୟୋଽଭିଭବନ୍ତି ହି ।
ଏବଂ ନିୟମକୃଦ୍ ରାଜନ୍ ଶନୈଃ କ୍ଷେମାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୧୨

ତପସା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟେଣ ଶମେନ ଚ ଦମେନ ଚ ।
ତ୍ୟାଗେନ ସତ୍ୟଶୌଚାଭ୍ୟାଂ ଯମେନ ନିୟମେନ ଚ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ମନୁଷ୍ୟ ତାର ମନ, ବଚନ ଓ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ପାପ କରିଥାଏ। ସେ ଯଦି ସେହିସବୁ ପାପ କ୍ଷୟ କରିବାକୁ ଇହଜନ୍ମରେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନ କରେ, ତେବେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିବା (ପଞ୍ଚମସ୍କନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ) ବିଭିନ୍ନ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ॥ ୭ ॥ ତେଣୁ ମର୍ମଜ୍ଞ ଚିକିତ୍ସକ ଯେପରି ରୋଗର କାରଣ ଓ ଲଘୁତା-ଗୁରୁତା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ଯଥାଶୀଘ୍ର ତାହାର ଚିକିତ୍ସା କରିଥାନ୍ତି, ରୋଗ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଆସିଯିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଅତି ସାବଧାନତା ଓ ସଜାଗତାର ସହିତ ପାପଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତା ଓ ଲଘୁତା ବିଗ୍ଚର କରି ଯଥାଶୀଘ୍ର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୮ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ମନୁଷ୍ୟ ଜାଣୁଛି ଯେ, ପାପ କଲେ ରାଜଦଣ୍ଡ, ସାମାଜିକ ଦଣ୍ଡ ଆଦି ଲୌକିକ ଦଣ୍ଡ ତଥା ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ନରକଯାତନା ଆଦି ପାରଲୌକିକ ଦଣ୍ଡ ମିଳୁଛି; ତଥାପି ସେ ପାପବାସନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ବାରମ୍ବାର ପାପକର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଯାଉଛି। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତା'ପାପର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବା କିପରି ସମ୍ଭବ ହେବ ? ॥ ୯ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଆଦି କରି ଯଦି ପାପରୁ ଥରେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଉଛି, ତେବେ ସେ ପୁଣିଥରେ ପାପ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଉଛି। ଏଣୁ ମୁଁ ଭାବୁଛି, ହାତୀ ଗାଧୋଇ ସାରି ନିଜ ଦେହରେ ପୁଣି ଧୂଳି ଅଜାଡ଼ି ପକାଇଲା ପରି ମନୁଷ୍ୟର ଏଭଳି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ବୃଥା ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ବସ୍ତୁତଃ କର୍ମଦ୍ୱାରା କର୍ମର ସମୂଳ ନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ, ଯେ କର୍ମର ଅଧିକାରୀ (ଯେ ଆସକ୍ତ ହୋଇ କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ), ସେ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନୀ। ଅଜ୍ଞାନ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାପବାସନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ। ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ! ଯେ ସୁପଥ୍ୟ ସେବନ କରେ, ତାକୁ ରୋଗ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରେ ନାହିଁ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେଉଁ ଲୋକ ଯମନିୟମ ଇତ୍ୟାଦି ପାଳନ କରି ଚଳେ, ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପାପବାସନାମାନଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଓ କଲ୍ୟାଣପ୍ରଦ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୨ ॥ ବାଉଁଶ ବୁଦାରେ ଲାଗିଥିବା ନିଆଁ ଯେପରି ବାଉଁଶଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଳିଦିଏ, ଧର୍ମଜ୍ଞ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ୍ ଧୀର ପୁରୁଷ ସେହିପରି ତପସ୍ୟା, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ, ମନର ସ୍ଥିରତା, ଦାନ, ସତ୍ୟ, ବାହ୍ୟ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପବିତ୍ରତା ତଥା ଯମ ଏବଂ ନିୟମ—ଏହି ନଅଟି ଉପାୟଦ୍ୱାରା

ଦେହବାଗ୍‌ବୁଦ୍ଧିଜଂ ଧୀରା ଧର୍ମଜ୍ଞାଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟାନ୍ୱିତାଃ ।
କ୍ଷିପନ୍ତ୍ୟଘଂ ମହଦପି ବେଣୁଗୁଳ୍ମମିବାନଳଃ ॥ ୧୪

କେଚିତ୍‌କେବଳୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ବାସୁଦେବପରାୟଣାଃ ।
ଅଘଂ ଧୁନ୍ୱନ୍ତି କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେନ ନୀହାରମିବ ଭାସ୍କରଃ ॥ ୧୫

ନ ତଥା ହ୍ୟଘବାନ୍ ରାଜନ୍ ପୂୟେତ ତପ ଆଦିଭିଃ ।
ଯଥା କୃଷ୍ଣାର୍ପିତପ୍ରାଣସ୍ତତ୍‌ପୂରୁଷନିଷେବୟା ॥ ୧୬

ସଧ୍ରୀଚୀନୋ ହ୍ୟୟଂ ଲୋକେ ପନ୍ଥାଃ କ୍ଷେମୋଽକୁତୋଭୟଃ ।
ସୁଶୀଳାଃ ସାଧବୋ ଯତ୍ର ନାରାୟଣପରାୟଣାଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତାନି ଚୀର୍ଣ୍ଣାନି ନାରାୟଣପରାଙ୍‌ମୁଖମ୍ ।
ନ ନିଷ୍ପୁନନ୍ତି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସୁରାକୁମ୍ଭମିବାପଗାଃ ॥ ୧୮

ସକୃନ୍ମନଃ କୃଷ୍ଣପଦାରବିନ୍ଦୟୋ-
ର୍ନିବେଶିତଂ ତଦ୍‌ଗୁଣରାଗି ଯୈରିହ ।
ନ ତେ ଯମଂ ପାଶଭୃତଶ୍ଚ ତଦ୍ଭଟାନ୍
ସ୍ୱପ୍ନେଽପି ପଶ୍ୟନ୍ତି ହି ଚୀର୍ଣ୍ଣନିଷ୍କୃତାଃ ॥ ୧୯

ଅତ୍ର ଚୋଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ଦୂତାନାଂ ବିଷ୍ଣୁଯମୟୋଃ ସଂବାଦସ୍ତଂ ନିବୋଧ ମେ ॥ ୨୦

କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜେ ଦ୍ୱିଜଃ କଶ୍ଚିଦ୍ ଦାସୀପତିରଜାମିଳଃ ।
ନାମ୍ନା ନଷ୍ଟସଦାଚାରୋ ଦାସ୍ୟାଃ ସଂସର୍ଗଦୂଷିତଃ ॥ ୨୧

ବନ୍ଦ୍ୟକ୍ଷକୈତବୈଶ୍ଚୌର୍ୟୈର୍ଗର୍ହିତାଂ ବୃତ୍ତିମାସ୍ଥିତଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍‌କୁଟୁମ୍ବମଶୁଚିର୍ଯାତୟାମାସ ଦେହିନଃ ॥ ୨୨

ମନ, ବଚନ ଓ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ପାପକୁ ବି ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଥାନ୍ତି ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି କୁହୁଡ଼ିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ, ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣରେ ରହୁଥିବା ଭକ୍ତଜନ ସେହିପରି କେବଳ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ନିଜର ସକଳ ପାପ ଭସ୍ମ କରିଦିଅନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ସତ୍ୟ ଯେ, ଏଭଳି ଭକ୍ତ ବିରଳ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସେବା କଲେ, ପାପୀମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁଭଳି ଚିତ୍ତଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ, ତପସ୍ୟା ଆଦିଦ୍ୱାରା ସେଭଳି ଶୁଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଜଗତରେ ଭକ୍ତିର ପଥ ହେଉଛି ସର୍ବୋତ୍ତମ, ଭୟରହିତ ଓ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ; କାରଣ ଏହି ମାର୍ଗରେ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ, ସୁଶୀଳ ଓ ସାଧୁଜନମାନେ ଚାଲନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରକୁ ଯେପରି ଅନେକ ନଦୀରେ ବୁଡ଼ାଇଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ନଦୀମାନେ ପବିତ୍ର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବାରମ୍ବାର କରା ଯାଉଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଭଗବଦ୍‌ବିମୁଖ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପବିତ୍ର କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଯେ ନିଜର ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣାନୁରାଗୀ ମନଭ୍ରମରକୁ ଥରଟିଏ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦର ମକରନ୍ଦ ଚଖାଇଦିଅନ୍ତି, ଜାଣ, ସେତିକିରେ ତାହାଙ୍କର ସକଳ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ନରକ ଯିବା କଥା କଣ କହିବା, ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ଯମରାଜଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର ପାଶଧାରୀ ଦୂତମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାତ୍ମାମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ କହିଥାନ୍ତି । ସେଥିରେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଦୂତ ଓ ଯମରାଜଙ୍କ ଦୂତମାନଙ୍କ ସଂବାଦ ରହିଛି । ସେହି ସଂବାଦଟି କହୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୨୦ ॥ କାନ୍ୟକୁବ୍‌ଜ ନଗରରେ ଜଣେ ଦାସୀପତି (ଶୂଦ୍ରାକୁ ରକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀ କରିଥିବା) ବ୍ରାହ୍ମଣ ରହୁଥିଲା । ତାର ନାମ ହେଉଛି ଅଜାମିଳ । ଦାସୀର ସଂସର୍ଗରେ ସେ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ, ତାର ସଦାଚାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ପତିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ କେବେ ବାଟୋଇମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପକାଇ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଟି ଆଣୁଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ଲୋକଙ୍କୁ ଜୁଆଖେଳରେ ଠକି ହରାଇ ଦେଉଥିଲା ଏବଂ କେତେବେଳେ ଶଠତା କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଧନ ମାରି ଆଣୁଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ଚୋରି କରି ଚଳୁଥିଲା । ଏପରିଭାବରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ କର୍ମ କରି ସେ କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷୁଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ବହୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିଲା ॥ ୨୨ ॥

ଏବଂ ନିବସତସ୍ତସ୍ୟ ଲାଳୟାନସ୍ୟ ତତ୍ସୁତାନ୍ ।
କାଳୋଽତ୍ୟଗାନ୍ମହାନ୍ ରାଜନ୍ନଷ୍ଟାଶୀତ୍ୟାୟୁଷଃ ସମାଃ ॥ ୨୩

ତସ୍ୟ ପ୍ରବୟସଃ ପୁତ୍ରା ଦଶ ତେଷାଂ ତୁ ଯୋଽବମଃ ।
ବାଲୋ ନାରାୟଣୋ ନାମ୍ନା ପିତ୍ରୋଶ୍ଚ ଦୟିତୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୪

ସ ବଦ୍ଧହୃଦୟସ୍ତସ୍ମିନ୍ନର୍ଭକେ କଳଭାଷିଣି ।
ନିରୀକ୍ଷମାଣସ୍ତଲ୍ଲୀଳାଂ ମୁମୁଦେ ଜରଠୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୫

ଭୁଞ୍ଜାନଃ ପ୍ରପିବନ୍ ଖାଦନ୍ ବାଳକସ୍ନେହଯନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ଭୋଜୟନ୍ ପାୟୟନ୍ ମୂଢୋ ନ ବେଦାଗତମନ୍ତକମ୍ ॥ ୨୬

ସ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନୋଽଜ୍ଞୋ ମୃତ୍ୟୁକାଳ ଉପସ୍ଥିତେ ।
ମତିଂ ଚକାର ତନୟେ ବାଳେ ନାରାୟଣାହ୍ୱୟେ ॥ ୨୭

ସ ପାଶହସ୍ତାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁରୁଷାନ୍ ଭୃଶଦାରୁଣାନ୍ ।
ବକ୍ରତୁଣ୍ଡାନୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୋମ୍ଣ ଆତ୍ମାନଂ ନେତୁମାଗତାନ୍ ॥ ୨୮

ଦୂରେ କ୍ରୀଡ଼ନକାସକ୍ତଂ ପୁତ୍ରଂ ନାରାୟଣାହ୍ୱୟମ୍ ।
ପ୍ଲାବିତେନ ସ୍ୱରେଣୋଚ୍ଚୈରାଜୁହାବାକୁଲେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୨୯

ନିଶମ୍ୟ ମ୍ରିୟମାଣସ୍ୟ ବ୍ରୁବତୋ ହରିକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
ଭର୍ତ୍ତୁର୍ନାମ ମହାରାଜ ପାର୍ଷଦାଃ ସହସାଽପତନ୍ ॥ ୩୦

ବିକର୍ଷତୋଽନ୍ତର୍ହୃଦୟାଦ୍ ଦାସୀପତିମଜାମିଳମ୍ ।
ଯମପ୍ରେଷ୍ୟାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଦୂତା ବାରୟାମାସୁରୋଜସା ॥ ୩୧

ଊଚୁର୍ନିଷେଧିତାସ୍ତାଂସ୍ତେ ବୈବସ୍ୱତପୁରଃସରାଃ ।
କେ ଯୂୟଂ ପ୍ରତିଷେଦ୍ଧାରୋ ଧର୍ମରାଜସ୍ୟ ଶାସନମ୍ ॥ ୩୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହିରୂପେ ସେ ସେଠାରେ ବାସ କରି ସେହି ଦାସୀର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଲାଳନ-ପାଳନ କରୁଥିଲା । ଏପରି ଚଳୁ ଚଳୁ ତା ଆୟୁର ଏକ ବହୁତ ବଡ଼ ଅଂଶ—ଅଠାଶୀ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ବୁଢ଼ା ଅଜାମିଳର ଦଶଟି ପୁଅ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଠାରୁ ସାନପୁଅଟିର ନାମ ଥିଲା 'ନାରାୟଣ' । ବାପାମାଆ ତାକୁ ବହୁତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ନେହ ହେତୁ ବୁଢ଼ା ଅଜାମିଳ ସେହି ସାନପୁଅ ନାରାୟଣ ପାଖରେ ନିଜର ହୃଦୟ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲା । ପୁଅର ଦରୋଟି ବଚନ ଶୁଣି ଓ ତାର ଶିଶୁସୁଲଭ ଖେଳ ଦେଖି ସେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଯାଉଥିଲା ॥ ୨୫ ॥ ପୁଅର ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ଖାଇବାବେଳେ ପୁଅକୁ ପାଖରେ ବସାଇ ଖୋଉଥିଲା; ନିଜେ ପାଣି ପିଇଲେ ପୁଅକୁ ଢୋକେ ପାଣି ପିଆଇ ଦେଉଥିଲା । ଏପରିଭାବରେ ସେ ଏତେ ବିମୂଢ଼ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଯେ, ମୃତ୍ୟୁ ଆସି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବସିଲାଣି ବୋଲି ତାକୁ ଜଣାପଡୁ ନ ଥିଲା ॥ ୨୬ ॥

ସେହି ମୂର୍ଖ ଏପରିଭାବରେ ଜୀବନ କଟାଇ ଚାଲିଥିଲା । ଏ ଭିତରେ ମୃତ୍ୟୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା; ତଥାପି ସେ ନିଜର କୁନିପୁଅ ନାରାୟଣ ବିଷୟ ହିଁ ଭାବୁଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ଦିନେ ଦେଖିଲା ଯେ, ତାକୁ ନେବା ନିମନ୍ତେ ତିନିଜଣ ଭୟଙ୍କର ଯମଦୂତ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେମାନେ ହାତରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଫାଶ ଦଉଡ଼ି । ସେମାନଙ୍କର ମୁହଁଗୁଡ଼ାକ ବିକଟାଳ ଏବଂ ଦେହର ଲୋମ ସବୁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୨୮ ॥ ସେତେବେଳକୁ ନାରାୟଣ ଟିକିଏ ଦୂରରେ କେଉଁଠି ଖେଳୁଥିଲା । ଯମଦୂତଙ୍କୁ ଦେଖି ଅଜାମିଳ ଭୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ପାଟି କରି ପୁଅକୁ ଡାକ ପକାଇଲା—'ନାରାୟଣ !' ॥ ୨୯ ॥ ସେପଟେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେ ଲୋକଟା ମରିବା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ନାରାୟଣଙ୍କ ନାମ ଧରି ଡାକୁଛି—ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ତୁରନ୍ତ ଧାଇଁ ଆସି ତା'ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳକୁ ଯମଦୂତମାନେ ଦାସୀପତି ଅଜାମିଳର ଶରୀରରୁ ତାର ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ଟାଣି ବାହାର କରୁଥାନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇ-ଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନେ ରୋକିବାରୁ ଯମରାଜଙ୍କ ଦୂତମାନେ କହିଲେ, "ଆରେ ! ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନିଷେଧ କରିବାକୁ ତୁମେମାନେ କିଏ ? ତୁମେ କାହା ଦୂତ ?

କସ୍ୟ ବା କୁତ ଆୟାତାଃ କସ୍ମାଦସ୍ୟ ନିଷେଧଥ ।
କିଂ ଦେବା ଉପଦେବା ବା ଯୂୟଂ କିଂ ସିଦ୍ଧସତ୍ତମାଃ ॥ ୩୩

ସର୍ବେ ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷାଃ ପୀତକୌଶେୟବାସସଃ ।
କିରୀଟିନଃ କୁଣ୍ଡଳିନୋ ଲସତ୍ପୁଷ୍କରମାଳିନଃ ॥ ୩୪

ସର୍ବେ ଚ ନୂତ୍ନବୟସଃ ସର୍ବେ ଚାରୁଚତୁର୍ଭୁଜାଃ ।
ଧନୁର୍ନିଷଙ୍ଗାସିଗଦାଶଙ୍ଖଚକ୍ରାମ୍ବୁଜଶ୍ରିୟଃ ॥ ୩୫

ଦିଶୋ ବିତିମିରାଲୋକାଃ କୁର୍ବନ୍ତଃ ସ୍ୱେନ ରୋଚିଷା ।
କିମର୍ଥଂ ଧର୍ମପାଲସ୍ୟ କିଙ୍କରାନ୍ନୋ ନିଷେଧଥ ॥ ୩୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତେ ଯମଦୂତୈସ୍ତୈର୍ବାସୁଦେବୋକ୍ତକାରିଣଃ ।
ତାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୂଚୁଃ ପ୍ରହସ୍ୟେଦଂ ମେଘନିର୍ହ୍ରାଦୟା ଗିରା ॥ ୩୭

ବିଷ୍ଣୁଦୂତା ଊଚୁଃ

ଯୂୟଂ ବୈ ଧର୍ମରାଜସ୍ୟ ଯଦି ନିର୍ଦ୍ଦେଶକାରିଣଃ ।
ବ୍ରୂତ ଧର୍ମସ୍ୟ ନସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ଯଚ୍ଚ ଧର୍ମସ୍ୟ ଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୮

କଥଂସ୍ୱିଦ୍ ଧ୍ରିୟତେ ଦଣ୍ଡଃ କିଂ ବାସ୍ୟ ସ୍ଥାନମୀପ୍ସିତମ୍ ।
ଦଣ୍ଡ୍ୟାଃ କିଂ କାରିଣଃ ସର୍ବେ ଆହୋସ୍ୱିଦ୍ କତିଚିନ୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୩୯

ଯମଦୂତା ଊଚୁଃ

ବେଦପ୍ରଣିହିତୋ ଧର୍ମୋ ହ୍ୟଧର୍ମସ୍ତଦ୍ୱିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ।
ବେଦୋ ନାରାୟଣଃ ସାକ୍ଷାତ୍ସ୍ୱୟମ୍ଭୂରିତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୪୦

ଯେନ ସ୍ୱଧାମ୍ନ୍ୟମୀ ଭାବା ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋମୟାଃ ।
ଗୁଣନାମକ୍ରିୟାରୂପୈର୍ବିଭାବ୍ୟନ୍ତେ ଯଥାତଥମ୍ ॥ ୪୧

ସୂର୍ଯ୍ୟୋଽଗ୍ନିଃ ଖଂ ମରୁଦ୍ଗାବଃ ସୋମଃ ସନ୍ଧ୍ୟାହନୀ ଦିଶଃ ।
କଂ କୁଃ କାଲୋ ଧର୍ମ ଇତି ହ୍ୟେତେ ଦୈହ୍ୟସ୍ୟ ସାକ୍ଷିଣଃ ॥ ୪୨

ଆସିଲ କେଉଁଠୁ ? ଆମକୁ ରୋକୁଛ କାହିଁକି ? ଆମେ ପରା ଯାକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଆସିଛୁ । ତୁମେମାନେ କୌଣସି ଦେବତା, ନା ଉପଦେବତା, ନା ସିଦ୍ଧଶ୍ରେଷ୍ଠ ? ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ତୁମମାନଙ୍କ ଆଖିସବୁ ତ ପଦ୍ମପାଖୁଡ଼ା ପରି କୋମଳ ହୋଇଛି ! ତୁମେସବୁ କଣ ପାଟ ପୀତାମ୍ବର ପିନ୍ଧିଛ ! ତୁମ ଶିରରେ ମୁକୁଟ; କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ; ଗଳାରେ ପଦ୍ମମାଳା ଝୁଲୁଛି ! ॥ ୩୪ ॥ ସମସ୍ତେ ନବଯୁବକ; ସମସ୍ତଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଚତୁର୍ଭୁଜ ! ସମସ୍ତଙ୍କ ହାତରେ ଧନୁ, କାନ୍ଧରେ ତୂଣୀର, କରରେ ତରବାରି ! ସମସ୍ତଙ୍କ କରରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମ ଶୋଭା ପାଉଛି ! ॥ ୩୫ ॥ ତୁମମାନଙ୍କ ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ତ ଦଶଦିଗର ଅନ୍ଧକାର ଦୂର ହୋଇ ସାଧାରଣ ଆଲୋକ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଯାଉଛି । ଆରେ ଭାଇ ! ଆମେ ହେଉଛୁ ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ସେବକ । ତୁମେ ଆମ କାମରେ ବାଧା ଦେଉଛ କାହିଁକି ?'' ॥ ୩୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯମଦୂତମାନେ ଏପରି କହିବାରୁ, ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାବହ ପାର୍ଷଦମାନେ ହସି ହସି ମେଘଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନେ କହିଲେ—ଆରେ ହେ ଯମଦୂତଗଣ ! ତୁମେ ଯଦି ସତରେ ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକାରୀ, ତେବେ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ କଣ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ କଣ, ଆମକୁ ଟିକିଏ କହିଲ ॥ ୩୮ ॥ ଦଣ୍ଡ କିପରି ଦିଆଯାଏ ? ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର କିଏ ? ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁ ପାପୀ ଦଣ୍ଡନୀୟ, ନା ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତେ ଜଣ ଦଣ୍ଡନୀୟ ? ॥ ୩୯ ॥

ଯମଦୂତମାନେ କହିଲେ—ବେଦଗଣ ଯେଉଁ କର୍ମ ବିଧାନ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ଧର୍ମ ଏବଂ ଯେଉଁ କର୍ମ ନିଷେଧ କରିଛନ୍ତି, ତାହା ଅଧର୍ମ । ବେଦମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ । ଆମେ ଶୁଣିଛୁ, ବେଦଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶ୍ୱାସ-ପ୍ରଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଜ୍ଞାନ ॥ ୪୦ ॥ ଜଗତର ରଜୋମୟ, ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଓ ତମୋମୟ ସକଳ ପଦାର୍ଥ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ସେମାନଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ବେଦ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣ, ନାମ, କର୍ମ ଓ ରୂପ ଆଦି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ବିଭାଜନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ଜୀବ ତାର ଶରୀର ଅଥବା ମନୋବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଯେତେସବୁ କର୍ମ କରେ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ଆକାଶ, ବାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ଚନ୍ଦ୍ର, ସନ୍ଧ୍ୟା, ରାତ୍ରି, ଦିବସ, ଦିଗବିଦିଗ, ଜଳ, ପୃଥିବୀ, କାଳ ଓ ଧର୍ମ ହେଉଛନ୍ତି

ଏତୈରଧର୍ମୋ ବିଜ୍ଞାତଃ ସ୍ଥାନଂ ଦଣ୍ଡସ୍ୟ ଯୁଜ୍ୟତେ ।
ସର୍ବେ କର୍ମାନୁରୋଧେନ ଦଣ୍ଡମର୍ହନ୍ତି କାରିଣଃ ॥ ୪୩ ॥

ସମ୍ଭବନ୍ତି ହି ଭଦ୍ରାଣି ବିପରୀତାନି ଚ୍ଚାନଘାଃ ।
କାରିଣାଂ ଗୁଣସଙ୍ଗୋଽସ୍ତି ଦେହବାନ୍ ନ ହ୍ୟକର୍ମକୃତ୍ ॥ ୪୪ ॥

ଯେନ ଯାବାନ୍ ଯଥାଧର୍ମୋ ଧର୍ମୋ ବେହ ସମୀହିତଃ ।
ସ ଏବ ତତ୍‌ଫଳଂ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ତଥା ତାବଦମୁତ୍ର ବୈ ॥ ୪୫ ॥

ଯଥେହ ଦେବପ୍ରବରାସ୍ତ୍ରୈବିଧ୍ୟମୁପଲଭ୍ୟତେ ।
ଭୂତେଷୁ ଗୁଣବୈଚିତ୍ର୍ୟାତ୍ତଥାନ୍ୟତ୍ରାନୁମୀୟତେ ॥ ୪୬ ॥

ବର୍ତ୍ତମାନୋଽନ୍ୟୟୋଃ କାଳୋ ଗୁଣାଭିଜ୍ଞାପକୋ ଯଥା ।
ଏବଂ ଜନ୍ମାନ୍ୟୟୋରେତଦ୍ଧର୍ମାଧର୍ମନିଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୪୭ ॥

ମନସୈବ ପୁରେ ଦେବଃ ପୂର୍ବରୂପଂ ବିପଶ୍ୟତି ।
ଅନୁମୀମାଂସତେଽପୂର୍ବଂ ମନସା ଭଗବାନଜଃ ॥ ୪୮ ॥

ଯଥାଜ୍ଞସ୍ତମସା ଯୁକ୍ତ ଉପାସ୍ତେ ବ୍ୟକ୍ତମେବ ହି ।
ନ ବେଦ ପୂର୍ବମପରଂ ନଷ୍ଟଜନ୍ମସ୍ମୃତିସ୍ତଥା ॥ ୪୯ ॥

ପଞ୍ଚଭିଃ କୁରୁତେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ ପଞ୍ଚ ବେଦାଥ ପଞ୍ଚଭିଃ ।
ଏକସ୍ତୁ ଷୋଡ଼ଶେନ ତ୍ରୀନ୍ ସ୍ୱୟଂ ସପ୍ତଦଶୋଽଶ୍ନୁତେ ॥ ୫୦ ॥

ସେହିସବୁ କର୍ମର ସାକ୍ଷୀ ॥ ୪୨ ॥ ଜୀବ କି ଅଧର୍ମ କଲା, ତାହା ଏମାନଙ୍କୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ ଏବଂ ତଦନୁଯାୟୀ ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଏ । ପାପକର୍ମ କରୁଥିବା ସବୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଦଣ୍ଡନୀୟ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ପୁରୁଷଗଣ ! ଯେଉଁମାନେ କର୍ମ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଗୁଣ ସହିତ ନିଶ୍ଚୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହେ । ତେଣୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିଛି ନା କିଛି ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ; କାରଣ କୌଣସି ଦେହଧାରୀ ମନୁଷ୍ୟ କର୍ମ ନ କରି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥ ଇହଲୋକରେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଓ ଯେତେ ପରିମାଣର ଅଧର୍ମ ବା ଧର୍ମ କରେ, ପରଲୋକରେ ତାକୁ ସେହିପରି ଓ ସେହି ପରିମାଣର ଫଳ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ଦେବଶିରୋମଣିଗଣ ! ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣର ଭେଦରେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା, ପାପାତ୍ମା ଓ ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ଉଭୟରେ ଯୁକ୍ତ ଅଥବା ସୁଖୀ, ଦୁଃଖୀ ଓ ସୁଖି-ଦୁଃଖି ଉଭୟରେ ଯୁକ୍ତ—ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ପରଲୋକରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଏପରି ତ୍ରିବିଧତା ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ॥ ୪୬ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ହିଁ ଭୂତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଅନୁମାନ କରାଇଦିଏ । ସେହିପରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଜନ୍ମର ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭୂତ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଜନ୍ମର ପାପ-ପୁଣ୍ୟର ଅନୁମାନ କରାଇଦିଏ ॥ ୪୭ ॥ ଆମର ପ୍ରଭୁ ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ସର୍ବଜ୍ଞ ଯମରାଜ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିରାଜମାନ ରହନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ନିଜ ମନଦ୍ୱାରା ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୂର୍ବରୂପ ଦେଖିପାରନ୍ତି ଏବଂ ତା'ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ଭାବୀ ସ୍ୱରୂପ କଣ ହେବ, ତାହା ବି ବିଗ୍ଭର କରି ଜାଣିପାରନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ଶୋଇଥିବା ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖୁଥିବା କଳ୍ପିତ ଶରୀରକୁ ହିଁ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ଶରୀର ବୋଲି ଭାବିଦିଏ, ଶୋଇଥିବା ଅଥବା ଉଠିବାକୁ ଥିବା ଶରୀରକୁ ଭୁଲିଯାଏ, ଜୀବ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନିଜର ପୂର୍ବଜନ୍ମର ସ୍ମୃତି ଭୁଲିଯାଏ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନର ଶରୀରଟି ଛଡ଼ା ଅତୀତର ବା ଭବିଷ୍ୟତରେ ମିଳିବାକୁ ଥିବା ଶରୀର ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ବି ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥ ହେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷଗଣ ! ଜୀବ ଏହି ଶରୀରରେ ପାଞ୍ଚ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଦେବା-ନେବା, ଚ୍ଚଲିବା-ବୁଲିବା ଆଦି କର୍ମ କରେ; ପାଞ୍ଚ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ରୂପ-ରସ ଆଦି ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ଅନୁଭବ କରେ ଏବଂ ଷୋଡ଼ଶ ତତ୍ତ୍ୱ ମନ ସହିତ (ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ+ପାଞ୍ଚବିଷୟ—ଏପରି ପନ୍ଦର ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ମନ ମିଶିଗଲେ ଷୋହଳ ତତ୍ତ୍ୱ ହୁଅନ୍ତି) ସପ୍ତଦଶ ତତ୍ତ୍ୱ ସେ ସ୍ୱୟଂ ମିଶି ଏକାକୀ ମନ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କର ସମସ୍ତ ବିଷୟ ନିଜେ ଭୋଗ କରେ ॥ ୫୦ ॥

ତଦେତତ୍ ଷୋଡ଼ଶକଳଂ ଲିଙ୍ଗଂ ଶକ୍ତିତ୍ରୟଂ ମହତ୍ ।
ଧତ୍ତେଽନୁସଂସୃତିଂ ପୁଂସି ହର୍ଷଶୋକଭୟାର୍ତ୍ତିଦାମ୍ ॥ ୫୧

ଦେହ୍ୟଜ୍ଞୋଽଜିତଷଡ୍‌ବର୍ଗୋ ନେଚ୍ଛନ୍ କର୍ମାଣି କାର୍ଯ୍ୟତେ ।
କୋଶକାର ଇବାତ୍ମାନଂ କର୍ମଣାଽଽଚ୍ଛାଦ୍ୟ ମୁହ୍ୟତି ॥ ୫୨

ନ ହି କଶ୍ଚିତ୍‌କ୍ଷଣମପି ଜାତୁ ତିଷ୍ଠତ୍ୟକର୍ମକୃତ୍ ।
କାର୍ଯ୍ୟତେ ହ୍ୟବଶଃ କର୍ମ ଗୁଣୈଃ ସ୍ୱାଭାବିକୈର୍ବଳାତ୍ ॥ ୫୩

ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ନିମିତ୍ତମବ୍ୟକ୍ତଂ ବ୍ୟକ୍ତାବ୍ୟକ୍ତଂ ଭବତ୍ୟୁତ ।
ଯଥାଯୋନି ଯଥାବୀଜଂ ସ୍ୱଭାବେନ ବଲୀୟସା ॥ ୫୪

ଏଷ ପ୍ରକୃତିସଙ୍ଗେନ ପୁରୁଷସ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ।
ଆସୀତ୍ ସ ଏବ ନଚିରାଦୀଶସଙ୍ଗାଦ୍‌ବିଲୀୟତେ ॥ ୫୫

ଅୟଂ ହି ଶ୍ରୁତସମ୍ପନ୍ନଃ ଶୀଳବୃତ୍ତଗୁଣାଳୟଃ ।
ଧୃତବ୍ରତୋ ମୃଦୁର୍ଦାନ୍ତଃ ସତ୍ୟବାକ୍ ମନ୍ତ୍ରବିଚ୍ଛୁଚିଃ ॥ ୫୬

ଗୁର୍ବଗ୍ନ୍ୟତିଥିବୃଦ୍ଧାନାଂ ଶୁଶ୍ରୂଷୁର୍ନିରହଙ୍କୃତଃ ।
ସର୍ବଭୂତସୁହୃତ୍‌ସାଧୁର୍ମିତବାଗନସୂୟକଃ ॥ ୫୭

ଏକଦାସୌ ବନଂ ଯାତଃ ପିତୃସନ୍ଦେଶକୃଦ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ଆଦାୟ ତତ ଆବୃତ୍ତଃ ଫଳପୁଷ୍ପସମିତ୍‌କୁଶାନ୍ ॥ ୫୮

ଦଦର୍ଶ କାମିନଂ କଞ୍ଚିଚ୍ଛୂଦ୍ରଂ ସହ ଭୁଜିଷ୍ୟୟା ।
ପୀତ୍ୱା ଚ ମଧୁ ମୈରେୟଂ ମଦାଘୂର୍ଣ୍ଣିତନେତ୍ରୟା ॥ ୫୯

ଜୀବର ଏହି ଷୋହଳ କଳା ଓ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତିନିଗୁଣକୁ ଧରିଥିବା ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହେଉଛି ଅନାଦି । ଏହି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହିଁ ଜୀବକୁ ବାରମ୍ବାର ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଥିବା ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପକାଏ ॥ ୫୧ ॥ ଯେଉଁ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ—ଏହି ଛଅ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରେ ନାହିଁ, ସେ ନିଜେ ଇଚ୍ଛା ନ କଲେ ବି ତାକୁ ବିଭିନ୍ନ ବାସନା ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ରେଶମପୋକ ପରି ନିଜକୁ ନିଜର କର୍ମଜାଲରେ ବାନ୍ଧିଦିଏ ଏବଂ ନିଜେ ନିଜେ ମୋହର ଶିକାର ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୨ ॥ କୌଣସି ବି ଶରୀରଧାରୀ ଜୀବ କର୍ମ ନ କରି ଗୋଟିଏ କ୍ଷଣ ବି ରହିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ତାକୁ ବଳପୂର୍ବକ ବିବଶ କରିଦେଇ କର୍ମରେ ଲଗାଇଦିଏ ॥ ୫୩ ॥ ଜୀବ ନିଜର ପୂର୍ବଜନ୍ମମାନଙ୍କର ପାପ-ପୁଣ୍ୟମୟ ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ପାଏ । ତାହାର ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ପ୍ରବଳ ବାସନାସମୂହ କେତେବେଳେ ତାକୁ ମାତା ପରି ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ଦେଇଦିଏ ତ, କେତେବେଳେ ପିତା ପରି ପୁରୁଷରୂପ ଦେଇଦିଏ ॥ ୫୪ ॥ ପ୍ରକୃତିର ସଂସର୍ଗ ହେତୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଏ ଓ ଭ୍ରମବଶତଃ ଲିଙ୍ଗଶରୀରକୁ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଭାବେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଭ୍ରମ ଭଗବଦ୍‌ଭଜନଦ୍ୱାରା ଅତି ଶୀଘ୍ର ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୫ ॥

ହେ ଦେବଗଣ ! ଆପଣମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଅଜାମିଳ ଜଣେ ବଡ଼ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଥିଲା । ଏ ଲୋକ ଉତ୍ତମ ସ୍ୱଭାବ, ସଦାଚାର ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣର ଭଣ୍ଡାର ଥିଲା । ଏ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ବିନୟୀ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ, ମନ୍ତ୍ରବେତ୍ତା ଓ ପବିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଥିଲା ॥ ୫୬ ॥ ଏ ଗୁରୁ, ଅଗ୍ନି, ଅତିଥି ଓ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କର ସେବା ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଏହାଠାରେ ତିଳେମାତ୍ର ଅହଂକାର ନ ଥିଲା । ଏ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହିତ କାମନା କରୁଥିଲା; ସେମାନଙ୍କର ଉପକାର କରୁଥିଲା; ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଅଳ୍ପ କଥାଭାଷା କରୁଥିଲା ଏବଂ କାହାରି ଗୁଣରେ ଦୋଷଦର୍ଶନ କରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୫୭ ॥ ଦିନେ ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ବଣକୁ ଯାଇ, ସେଠାରୁ ଫୁଲ, ଫଳ, ସମିଧ ତଥା କୁଶ ଧରି ଘରକୁ ଫେରୁଥିଲା ॥ ୫୮ ॥ ଫେରିବାବାଟରେ ଏ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ, ଜଣେ କାମୁକ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ, ଭ୍ରଷ୍ଟ ଶୂଦ୍ର ମଦ ପିଇ କୌଣସି ଏକ ବେଶ୍ୟା ସହିତ ବିହାର କରୁଛି । ସେତେବେଳେ ସେହି ବେଶ୍ୟା ମଧ୍ୟ ମଦ ପିଇ ମାତାଲ

ମତ୍ତୟା ବିଶ୍ଳଥନ୍ନୀବ୍ୟା ବ୍ୟପେତଂ ନିରପତ୍ରପମ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତମନୁ ଗାୟନ୍ତଂ ହସନ୍ତମନୟାନ୍ତିକେ ॥ ୬୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତାଂ କାମଲିପ୍ତେନ ବାହୁନା ପରିରମ୍ଭିତାମ୍ ।
ଜଗାମ ହୃଚ୍ଛୟବଶଂ ସହସୈବ ବିମୋହିତଃ ॥ ୬୧

ସ୍ତମ୍ଭୟନ୍ନାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ଯାବତ୍ସତ୍ତ୍ୱଂ ଯଥାଶ୍ରୁତମ୍ ।
ନ ଶଶାକ ସମାଧାତୁଂ ମନୋ ମଦନବେପିତମ୍ ॥ ୬୨

ତନ୍ନିମିତ୍ତସ୍ମରବ୍ୟାଜଗ୍ରହଗ୍ରସ୍ତୋ ବିଚେତନଃ ।
ତାମେବ ମନସା ଧ୍ୟାୟନ୍ ସ୍ୱଧର୍ମାଦ୍ ବିରରାମ ହ ॥ ୬୩

ତାମେବ ତୋଷୟାମାସ ପିତ୍ର୍ୟେଣାର୍ଥେନ ଯାବତା ।
ଗ୍ରାମ୍ୟୈର୍ମନୋରମୈଃ କାମୈଃ ପ୍ରସୀଦେତ ଯଥା ତଥା ॥ ୬୪

ବିପ୍ରାଂ ସ୍ୱଭାର୍ଯ୍ୟାମପ୍ରୌଢ଼ାଂ କୁଳେ ମହତି ଲମ୍ଭିତାମ୍ ।
ବିସସର୍ଜାଚିରାତ୍ ପାପଃ ସ୍ୱୈରିଣ୍ୟାପାଙ୍ଗବିଦ୍ଧଧୀଃ ॥ ୬୫

ଯତସ୍ତତଶ୍ଚୋପନିନ୍ୟେ ନ୍ୟାୟତୋଽନ୍ୟାୟତୋ ଧନମ୍ ।
ବଭାରାସ୍ୟାଃ କୁଟୁମ୍ବିନ୍ୟାଃ କୁଟୁମ୍ବଂ ମନ୍ଦଧୀରୟମ୍ ॥ ୬୬

ଯଦସୌ ଶାସ୍ତ୍ରମୁଲ୍ଲଙ୍ଘ୍ୟ ସ୍ୱୈରଚାର୍ଯ୍ୟାର୍ଯ୍ୟଗର୍ହିତଃ ।
ଅବର୍ତ୍ତତ ଚିରଂ କାଳମଘାୟୁରଶୁଚିର୍ମଳାତ୍ ॥ ୬୭

ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ନିଶା ହେତୁ ତାର ଆଖି ଟଳମଳ ହେଉଥିଲା ଓ ସେ ନିଜେ ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା । ସେ ଶୂଦ୍ର କେତେବେଳେ ସେହି ବେଶ୍ୟା ସହିତ ମିଶି ଗୀତ ଗାଉଥିଲା ତ, କେତେବେଳେ ହସୁଥିଲା ଓ କେତେବେଳେ ନାନା ପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ାକୌତୁକ କରି ବେଶ୍ୟାକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରୁଥିଲା ॥ ୫୯,୬୦ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ପୁରୁଷଗଣ ! ସେହି ଶୂଦ୍ର ତାର ଭୁଜରେ ଅଙ୍ଗରାଗାଦି କାମୋଦ୍ଦୀପକ ବସ୍ତୁ ବୋଳି ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦୁଇହାତରେ ସେହି କୁଳଟାକୁ ଧରି ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଥିଲା । ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି, ଏ ଅଜାମିଳ ହଠାତ୍ ମୋହିତ ହୋଇ କାମବଶ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୧ ॥ ନିଜର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ ଅନୁସାରେ ଏ ଯଦିବା ଆପଣା କାମବିଚଳିତ ମନକୁ ସଂଯତ କରିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା, ତଥାପି ସବୁଶକ୍ତି ଲଗାଇ ମଧ୍ୟ ଏ ମନକୁ ସଂଯତ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୬୨ ॥ ବେଶ୍ୟାକୁ ନିମିତ୍ତ କରି କାମପିଶାଚ ଏହାର ମନକୁ ଗ୍ରାସ କରିଦେଲା—ନିଜର ଆୟତ୍ତାଧୀନ କରିଦେଲା । ଏହାର ସଦାଚାର ଓ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଚେତନା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତା'ପରେ ଏ ମନେ ମନେ ସେହି ବେଶ୍ୟାକୁ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଗଲା ॥ ୬୩ ॥ ଏ ଅଜାମିଳ ସେହି ବେଶ୍ୟାର ମନଲାଖି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର-ଆଭୂଷଣ ଆଦି ବସ୍ତୁ ନେଇ ତାକୁ ଯୋଗାଇଦେଲା; ଏପରି କି ନିଜ ପିତାଙ୍କର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେଇ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ଯାହା କଲେ ସେହି କୁଳଟା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବ, ଏ ସେଭଳି ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ କଲା ॥ ୬୪ ॥ ସେହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିଣୀ କୁଳଟାର ବାଙ୍କଚାହାଣି ଏହାର ମନକୁ ଏପରି ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରିଦେଲା ଯେ, ଏ ନିଜର କୁଳୀନ ନବଯୁବତୀ ବିବାହିତା ପତ୍ନୀକୁ ବି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲା । ଏଭଳି ଲୋକର ପାପର ବା କଣ ସୀମା ଅଛି ! ॥ ୬୫ ॥ ଏ ମନ୍ଦମତି ଅଜାମିଳ ନ୍ୟାୟରେ ହେଉ, ଅନ୍ୟାୟରେ ହେଉ, ଯେଉଁଠି ଯାହା ଧନ ପାଇଲା, ସବୁ ଆଣି ବେଶ୍ୟାଘରେ ପୂରାଇଲା ଏବଂ ବେଶ୍ୟାର ବିରାଟ କୁଟୁମ୍ବକୁ ପାଳିବାରେ ହିଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲା ॥ ୬୬ ॥ ଏହି ପାପାଚାରୀ ଶାସ୍ତ୍ରଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଆଚରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲା । ତେଣୁ ଏ ଲୋକ ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦିତ ହୋଇ ରହିଲା । ଏ ବହୁଦିନ ଧରି ବେଶ୍ୟାର ମଳ ସମାନ ଅପବିତ୍ର ଅନ୍ନରେ ଜୀବନ ବିତାଇଛି । ଏହାର ସାରାଜୀବନ ପାପମୟ ହୋଇଯାଇଛି । ଏ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ପାପର କୌଣସି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ କରି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେ ଏହି ପାପୀକୁ

ତତ ଏନଂ ଦଣ୍ଡପାଣେଃ ସକାଶଂ କୃତକିଲ୍‌ବିଷମ୍ ।
ନେଷ୍ୟାମୋଽକୃତନିର୍ବେଶଂ ଯତ୍ର ଦଣ୍ଡେନ ଶୁଦ୍ଧ୍ୟତି ॥ ୬୮

ଦଣ୍ଡପାଣି ଭଗବାନ୍ ଯମରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଯିବାକୁ ଯାଉଛୁ । ସେଠାକୁ ଗଲେ ଏ ପାପର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରି ପବିତ୍ର ହୋଇଯିବ ॥ ୬୭,୬୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେଽଜାମିଳୋପାଖ୍ୟାନେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଷ୍ଣୁଦୂତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭାଗବତଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଓ ଅଜାମିଳର ପରମଧାମ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ତେ ଭଗବଦ୍ଦୂତା ଯମଦୂତାଭିଭାଷିତମ୍ ।
ଉପଧାର୍ଯ୍ୟାଥ ତାନ୍ ରାଜନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହୁର୍ନୟକୋବିଦାଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ନୀତିନିପୁଣ ଓ ଧର୍ମର ମର୍ମଜ୍ଞ ପାର୍ଷଦମାନେ ଯମଦୂତମାନଙ୍କର ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ବିଷ୍ଣୁଦୂତା ଉଚୁଃ

ଅହୋ କଷ୍ଟଂ ଧର୍ମଦୃଶାମଧର୍ମଃ ସ୍ପୃଶତେ ସଭାମ୍ ।
ଯତ୍ରାଦଣ୍ଡ୍ୟେଷ୍ୱପାପେଷୁ ଦଣ୍ଡୋ ଯୈର୍ଧ୍ରିୟତେ ବୃଥା ॥ ୨

ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ କହିଲେ—ହେ ଯମଦୂତଗଣ ! ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ଧର୍ମଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଅଧର୍ମ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଉଛି; କାରଣ ସେଠାରେ ନିରପରାଧ ଓ ଅଦଣ୍ଡନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅଯଥା ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯାଉଛି ॥ ୨ ॥

ପ୍ରଜାନାଂ ପିତରୋ ଯେ ଚ ଶାସ୍ତାରଃ ସାଧବଃ ସମାଃ ।
ଯଦି ସ୍ୟାତ୍ତେଷୁ ବୈଷମ୍ୟଂ କଂ ଯାନ୍ତି ଶରଣଂ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୩

ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ରକ୍ଷକ, ଶାସକ, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ପରୋପକାରୀ, ଯଦି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଷମତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବେ, ତେବେ ପ୍ରଜା ଭଲା ଆଉ କାହାର ଶରଣ ନେବେ ! ॥ ୩ ॥

ଯଦ୍‌ଯଦାଚରତି ଶ୍ରେୟାନିତରସ୍ତତ୍ତଦୀହତେ ।
ସ ଯତ୍‌ପ୍ରମାଣଂ କୁରୁତେ ଲୋକସ୍ତଦନୁବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୪

ମହତେ ଯାହା ଆଚରିବେ । ଇତରେ ତାହା ହିଁ କରିବେ ॥ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ଯେପରି ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାହା ଦେଖି ସେହିପରି ଆଚରଣ କରନ୍ତି । ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ନିଜର ଆଚରଣଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କର୍ମକୁ ଧର୍ମାନୁକୂଳ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ କରିଦିଅନ୍ତି, ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତାହା ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଲାଗନ୍ତି ॥ ୪ ॥

ଯସ୍ୟାଙ୍କେ ଶିର ଆଧାୟ ଲୋକଃ ସ୍ୱପିତି ନିର୍ବୃତଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ଧର୍ମମଧର୍ମଂ ବା ନ ହି ବେଦ ଯଥା ପଶୁଃ ॥ ୫

ସାଧାରଣ ଲୋକେ ତ ପଶୁଙ୍କ ପରି । ସେମାନେ ଧର୍ମ ଓ ଅଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ କଣ, ତାହା ନ ଜାଣି କେବଳ କୌଣସି ସତ୍‌ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରି ତାଙ୍କରି କୋଳରେ ମଥା ରଖି ନିର୍ଭୟ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ସ କଥଂ ନ୍ୟର୍ପିତାତ୍ମାନଂ କୃତମୈତ୍ରମଚେତନମ୍ ।
ବିଶ୍ରମ୍ଭଣୀୟୋ ଭୂତାନାଂ ସଘୃଣୋ ଦ୍ରୋଗ୍‌ଧୁମର୍ହତି ॥ ୬

ଯେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସପାତ୍ର ଏବଂ ନିଜର ହିତୈଷୀ ବୋଲି ଜାଣି ଯାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଜ୍ଞାନୀ ପ୍ରାଣୀମାନେ ମିତ୍ରଭାବରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଦେଇଥାନ୍ତି, ସେଭଳି ଦୟାଳୁ ସତ୍‌ପୁରୁଷ ସେହି ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିବାଟା କଣ ଉଚିତ ହେବ ? ॥ ୬ ॥

ଅୟଂ ହି କୃତନିର୍ବେଶୋ ଜନ୍ମକୋଟ୍ୟଂହସାମପି ।
ଯଦ୍ ବ୍ୟାଜହାର ବିବଶୋ ନାମ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ହରେଃ ॥ ୭

ହେ ଯମଦୂତଗଣ ! ଏହି ଅଜାମିଳ କୋଟି କୋଟି ଜନ୍ମର ପାପରାଶି ପାଇଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିସାରିଛି; କାରଣ ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଏ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣମୟ (ମୋକ୍ଷପ୍ରଦ) ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଛି; (ନା, ନୁହେଁ ?) ॥ ୭ ॥

ଏତେନୈବ ହ୍ୟଘୋନୋଽସ୍ୟ କୃତଂ ସ୍ୟାଦଘନିଷ୍କୃତମ୍ ।
ଯଦା ନାରାୟଣାୟେତି ଜଗାଦ ଚତୁରକ୍ଷରମ୍ ॥ ୮

ସ୍ତେନଃ ସୁରାପୋ ମିତ୍ରଧ୍ରୁଗ୍‌ବ୍ରହ୍ମହା ଗୁରୁତଳ୍ପଗଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀରାଜପିତୃଗୋହନ୍ତା ଯେ ଚ ପାତକିନୋଽପରେ ॥ ୯

ସର୍ବେଷାମପ୍ୟଘବତାମିଦମେବ ସୁନିଷ୍କୃତମ୍ ।
ନାମବ୍ୟାହରଣଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ଯତସ୍ତଦ୍‌ବିଷୟା ମତିଃ ॥ ୧୦

ନ ନିଷ୍କୃତୈରୁଦିତୈର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭି-
ସ୍ତଥା ବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟତ୍ୟଘବାନ୍ ବ୍ରତାଦିଭିଃ ।
ଯଥା ହରେର୍ନାମପଦୈରୁଦାହୃତୈ-
ସ୍ତଦୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକଗୁଣୋପଲମ୍ଭକମ୍ ॥ ୧୧

ନୈକାନ୍ତିକଂ ତଦ୍ଧି କୃତେଽପି ନିଷ୍କୃତେ
ମନଃ ପୁନର୍ଧାବତି ଚେଦସତ୍‌ପଥେ ।
ତତ୍‌କର୍ମନିର୍ହାରମଭୀପ୍‌ସତାଂ ହରେ-
ର୍ଗୁଣାନୁବାଦଃ ଖଳୁ ସତ୍ତ୍ୱଭାବନଃ ॥ ୧୨

ଅଥୈନଂ ମାପନୟତ କୃତାଶେଷାଘନିଷ୍କୃତମ୍ ।
ଯଦସୌ ଭଗବନ୍ନାମ ମ୍ରିୟମାଣଃ ସମଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧୩

ଏ ଯେତେବେଳେ 'ନାରାୟଣ'—ଏହି ଚାରିଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲା, ସେତିକି ବେଳୁ ଏହି ପାପୀର ସକଳ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୮ ॥ ଚୋର, ମଦ୍ୟପ, ମିତ୍ରଦ୍ରୋହୀ, ବ୍ରହ୍ମଘାତୀ, ଗୁରୁପତ୍ନୀଗାମୀ ତଥା ଏପରି ପାପୀମାନଙ୍କର ସଂସର୍ଗୀ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ, ରାଜା, ପିତା ଓ ଗୋରୁଙ୍କର ହତ୍ୟାକାରୀ—ଏପରି ଯେ କେହି ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ବଡ଼ ପାପୀ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ହିଁ* ହେଉଛି ତାହାର ସମସ୍ତ ପାପର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ, ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ସ୍ୱରୂପରେ ମଜ୍ଜିଯାଏ ଏବଂ ତା'ପ୍ରତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତା ଆସିଯାଏ ॥ ୯,୧୦ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନିମନ୍ତେ କୃଚ୍ଛ୍ର ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ଆଦି ବହୁପ୍ରକାର ବ୍ରତର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ନାମψ ଓ ସେସବୁର ସମ୍ମିଳନରେ ରଚିତ ବିଭିନ୍ନ ପଦ (ଗୀତ ବା ଛାନ୍ଦ) ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ—ଗାନ କଲେ, ପାପରାଶି ଯେପରି ସମୂଳେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବା ବ୍ରତ ଦ୍ୱାରା ସେପରି ସମୂଳେ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ଯଦି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ମନ ପୁଣିଥରେ କୁମାର୍ଗରେ ଯାଏ—ପାପ ଆଡ଼କୁ ଧାଏଁ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେ ପାପକର୍ମର ତଥା ପାପବାସନାର ସମୂଳ ବିନାଶ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଗାନ କରିବା ହିଁ ସର୍ବୋତ୍ତମ; କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ତ ସର୍ବଥା ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୨ ॥

ତେଣୁ, ହେ ଯମଦୂତଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଅଜାମିଳକୁ ନିଅ ନାହିଁ । ସେ ସକଳ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରି ସାରିଛି; କାରଣ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଛି卐 ॥ ୧୩ ॥

* ଶ୍ଲୋକରେ ଯେଉଁ **ନାମବ୍ୟାହରଣ** ପଦଟି ରହିଛି, ତାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି 'କେବଳ ନାମଉଚ୍ଚାରଣ' ।
ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି—

ଯଦ୍ ଗୋବିନ୍ଦେତି ଚୁକ୍ରୋଶ କୃଷ୍ଣା ମାଂ ଦୂରବାସିନମ୍ । ଋଣମେତତ୍ ପ୍ରବୃଦ୍ଧଂ ମେ ହୃଦୟାନ୍ନାପସର୍ପତି ॥

ଅର୍ଥାତ୍ : ମୁଁ ଦୂରରେ ଥିବାରୁ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ କରି କୃଷ୍ଣା ମୋତେ ଯେଉଁ 'ଗୋବିନ୍ଦ ! ଗୋବିନ୍ଦ !!' ବୋଲି ଡାକିଲେ, ତାହା ମୋ ଉପରେ ଏକ ଋଣଭାର ହୋଇଗଲା । ସେହି ଭାର ମୋ ହୃଦୟରୁ କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଦୂର ହେଉନାହିଁ ।

ψ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ 'ଗୋବିନ୍ଦ, ରାମ, କୃଷ୍ଣ, ହରି, ନାରାୟଣ' ଇତ୍ୟାଦି ନାମ ରହିଛି, ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅନ୍ତଃକରଣର ଶୁଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ବା ସକଳ ପାପର ନିବୃତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ନାମ ସହିତ ନମଃ, ନମାମି ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରିୟା ଯୋଡ଼ିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । **'ନାମପଦୈଃ'** ପଦରେ ବହୁବଚନ ପ୍ରୟୋଗର ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଲା, ଭଗବାନଙ୍କ ଅନେକ ନାମ ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ପାରେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ସବୁ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବହୁବଚନ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ; ଗୋଟିଏ ନାମ ଯଥେଷ୍ଟ; କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶ୍ୱାସ ଅଭାବରୁ ଏବଂ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପାପ କରୁଥିବାରୁ ନାମର ଶକ୍ତି ଅନୁଭବ ହେଉ ନାହିଁ ।

卐 ପାପ ନାଶ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ ହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ; ଯଥା 'ରାମ'ର ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର 'ରା' ଯଥେଷ୍ଟ । ଅଜାମିଳ ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାମଟି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଇଥିଲା । 'ମୃତ୍ୟୁସମୟରେ' ଅର୍ଥ ଠିକ୍ ମରଣର କ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ମରିବା କ୍ଷଣରେ ଯେପରି

ସାଙ୍କେତ୍ୟଂ ପାରିହାସ୍ୟଂ ବା ସ୍ତୋଭଂ ହେଳନମେବ ବା ।
ବୈକୁଣ୍ଠନାମଗ୍ରହଣମଶେଷାଘହରଂ ବିଦୁଃ ॥ ୧୪

ପତିତଃ ସ୍ଖଳିତୋ ଭଗ୍ନଃ ସନ୍ଦଷ୍ଟସ୍ତପ୍ତ ଆହତଃ ।
ହରିରିତ୍ୟବଶେନାହ ପୁମାନ୍ନାର୍ହତି ଯାତନାମ୍ ॥ ୧୫

ଗୁରୂଣାଂ ଚ ଲଘୂନାଂ ଚ ଗୁରୂଣି ଚ ଲଘୂନି ଚ ।
ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତାନି ପାପାନାଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱୋକ୍ତାନି ମହର୍ଷିଭିଃ ॥ ୧୬

ତୈସ୍ତାନ୍ୟଘାନି ପୂୟନ୍ତେ ତପୋଦାନଜପାଦିଭିଃ ।
ନାଧର୍ମଜଂ ତଦ୍ଧୃଦୟଂ ତଦପୀଶାଙ୍ଘ୍ରିସେବୟା ॥ ୧୭

ଅଜ୍ଞାନାଦଥବା ଜ୍ଞାନାଦୁତ୍ତମଶ୍ଳୋକନାମ ଯତ୍ ।
ସଂକୀର୍ତ୍ତିତମଘଂ ପୁଂସୋ ଦହେଦେଧୋ ଯଥାନଳଃ ॥ ୧୮

ଯଥାଗଦଂ ବୀର୍ଯ୍ୟତମମୁପଯୁକ୍ତଂ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ଅଜାନତୋଽପ୍ୟାତ୍ମଗୁଣଂ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ମନ୍ତ୍ରୋଽପ୍ୟୁଦାହୃତଃ ॥ ୧୯

ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ସଙ୍କେତରେ (ଅନ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟରେ), ପରିହାସରେ, ତାନ ଆଳାପନାରେ (ଗୀତ ଗାଇବା ଭିତରେ) ଅଥବା କାହାକୁ ଅବହେଳା କରିବା ଭିତରେ ବି ଯଦି କେହି ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦିଏ, ତେବେ ବି ତାର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ ଯେ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲାବେଳେ, ଗୋଡ଼ ଖସିଗଲାବେଳେ, କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଗଲାବେଳେ, ସାପ ମାରିଦେବାବେଳେ, ନିଆଁରେ ପୋଡ଼ିଯିବାବେଳେ, ଆଘାତ ଲାଗିବାବେଳେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ 'ହରି ହରି' କହିଦିଏ, ସେ ମଧ୍ୟ ଯମଯାତନାର ପାତ୍ର ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ମହର୍ଷିମାନେ ଜାଣିଶୁଣି ବଡ଼ ପାପ ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଓ ଛୋଟ ପାପ ନିମନ୍ତେ ଛୋଟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ତପସ୍ୟା, ଦାନ, ଜପ ଆଦି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଯେ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେତିକିରେ ତାର ପାପକଳୁଷିତ ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣସେବା କଲେ କଳୁଷିତ ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ଯମଦୂତଗଣ ! ଜାଣତରେ ହେଉ, କି ଅଜାଣତରେ ହେଉ, ଜାଳେଣି ଦ୍ରବ୍ୟ ସହିତ ଅଗ୍ନିର ସଂଯୋଗ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଜାଳେଣି ଦ୍ରବ୍ୟ ପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜାଣି ଜାଣି ହେଉ, କି ଅଜାଣତରେ ହେଉ, ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ବା ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିଦେଲେ, ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପାପ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୮ ॥ ମହାଶକ୍ତିଶାଳୀ ଔଷଧର ଗୁଣ ନ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ତାହା ପାନ କରିଦେଲେ ଯେପରି ପାନ କରିଥିବା ଲୋକ ଉପରେ ତାହାର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଯାଏ, ସେହିପରି ନ ଜାଣି ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ନାମ ତାର ଫଳ ଦେଇଥାଏ* ॥ ୧୯ ॥

କୃଚ୍ଛ୍ର ଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ଆଦି କରିବାର ବିଧି ପାଳି ହୁଏ ନାହିଁ, ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସମ୍ଭବପର ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ 'ମ୍ରିୟମାଣ' ଶବ୍ଦର ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଉଛି 'ଯେଉଁ ସମୟରୁ ସେ ଲୋକ ଆଉ ପାପ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।'

* ଅଗ୍ନି ବା ଅମୃତ ପରି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶକ୍ତି ଯେପରି ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଲୋକର ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ, ନାମ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିଭଳି । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି :

ହରିର୍ହରତି ପାପାନି ଦୁଷ୍ଟଚିତ୍ତୈରପି ସ୍ମୃତଃ । ଅନିଚ୍ଛୟାପି ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟୋ ଦହତ୍ୟେବ ହି ପାବକଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—''ଅଜାଣତରେ ବା ଅନିଚ୍ଛାରେ ଛୁଇଁଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ହାତକୁ ପୋଡ଼ିଦିଏ, ଦୁଷ୍ଟଚିତ୍ତ ମନୁଷ୍ୟଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ହରିଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣ କରାଗଲେ ଶ୍ରୀହରି ସେହିପରି ତାର ପାପ ହରଣ କରି ନିଅନ୍ତି ।''

ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ ଯେ କେବଳ ପାପକୁ ହିଁ ଦୂର କରେ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଫଳ ଦିଏ ନାହିଁ, ଏଭଳି ଭାବିବା ଭୁଲ । ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି—**ସକୃଦୁଚ୍ଚରିତଂ ଯେନ ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷରଦ୍ୱୟମ୍ । ବଦ୍ଧଃ ପରିକରସ୍ତେନ ମୋକ୍ଷାୟ ଗମନଂ ପ୍ରତି ॥**

ଅର୍ଥାତ୍—''ଯେ 'ହରି' ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ଥରଟିଏ ବି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଲା, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ମୋକ୍ଷପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଦେଲା''। ଏଥିରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ଏକ ସାଧନ । ମୋକ୍ଷର ସାଧନ ହେବା ସହିତ ଏହା ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମରୂପୀ ତ୍ରିବର୍ଗସିଦ୍ଧିର ମଧ୍ୟ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ଅନେକ ପ୍ରମାଣ ରହିଛି; ଯଥା—

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତ ଏବଂ ସୁବିନିର୍ଣ୍ଣୀୟ ଧର୍ମଂ ଭାଗବତଂ ନୃପ ।
ତଂ ଯାମ୍ୟପାଶାନ୍ନିର୍ମୁଚ୍ୟ ବିପ୍ରଂ ମୃତ୍ୟୋରମୂମୁଚନ୍ ॥ ୨୦

ଇତି ପ୍ରତ୍ୟୁଦିତା ଯାମ୍ୟା ଦୂତା ଯାତ୍ୱା ଯମାନ୍ତିକେ ।
ଯମରାଜ୍ଞେ ଯଥା ସର୍ବମାଚଚକ୍ଷୁରରିନ୍ଦମ ॥ ୨୧

ଦ୍ୱିଜଃ ପାଶାଦ୍ୱିନିର୍ମୁକ୍ତୋ ଗତଭୀଃ ପ୍ରକୃତିଂ ଗତଃ ।
ବବନ୍ଦେ ଶିରସା ବିଷ୍ଣୋଃ କିଙ୍କରାନ୍ ଦର୍ଶନୋତ୍ସବଃ ॥ ୨୨

ତଂ ବିବକ୍ଷୁମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ମହାପୁରୁଷକିଙ୍କରାଃ ।
ସହସା ପଶ୍ୟତସ୍ତସ୍ୟ ତତ୍ରାନ୍ତର୍ଦଧିରେଽନଘ ॥ ୨୩

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ଯମଦୂତମାନଙ୍କୁ ଭାଗବତ ଧର୍ମର ବିଶଦ୍ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଶୁଣାଇଦେବା ସହିତ ଅଜାମିଳକୁ ଯମଦୂତଙ୍କ ପାଶରୁ ମୁକୁଳାଇ ଦେଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇଦେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଯମଦୂତମାନେ ଯମରାଜଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଓ ସକଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥

ଅଜାମିଳ ଯମଦୂତଙ୍କ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁସ୍ଥ ଓ ନିର୍ଭୟ ହୋଇଗଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲା ॥ ୨୨ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଜାମିଳ କିଛି କହିବାକୁ ଗ୍ଲହୁଁଛି ଦେଖି, ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ତା' ସମ୍ମୁଖରୁ

ନ ଗଙ୍ଗା ନ ଗୟା ସେତୁର୍ନ କାଶୀ ନ ଚ ପୁଷ୍କରମ୍ । ଜିହ୍ୱାଗ୍ରେ ବର୍ତ୍ତତେ ଯସ୍ୟ ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷରଦ୍ୱୟମ୍ ॥
ଋଗ୍ବେଦୋଽଥ ଯଜୁର୍ବେଦଃ ସାମବେଦୋ ହ୍ୟଥର୍ବଣଃ । ଅଧୀତାସ୍ତେନ ଯେନୋକ୍ତଂ ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷରଦ୍ୱୟମ୍ ॥
ଅଶ୍ୱମେଧାଦିଭିର୍ଯଜ୍ଞୈର୍ନରମେଧୈଃ ସଦକ୍ଷିଣୈଃ । ଯଜିତଂ ତେନ ଯେନୋକ୍ତଂ ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷରଦ୍ୱୟମ୍ ॥
ପ୍ରାଣପ୍ରୟାଣପାଥେୟଂ ସଂସାରବ୍ୟାଧିଭେଷଜମ୍ । ଦୁଃଖକ୍ଲେଶପରିତ୍ରାଣଂ ହରିରିତ୍ୟକ୍ଷରଦ୍ୱୟମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—''ଯାହାଙ୍କର ଜିଭ ଅଗରେ 'ହରି'—ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ବିଦ୍ୟମାନ, ସେ ଗଙ୍ଗା, ଗୟା, ସେତୁବନ୍ଧ, କାଶୀ ବା ପୁଷ୍କରତୀର୍ଥକୁ ଯିବା ଅନାବଶ୍ୟକ; ଅର୍ଥାତ୍ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ଓ ତୀର୍ଥସ୍ନାନର ଫଳ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମରୁ ହିଁ ମିଳିଯାଏ । ଯେ 'ହରି'—ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଜାଣ, ସେ ଋକ୍ବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ, ସାମବେଦ ଓ ଅଥର୍ବବେଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରିସାରିଛନ୍ତି । ଯେ 'ହରି'—ଏ ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି, ଜାଣ, ସେ ଦକ୍ଷିଣା ସହିତ ଅଶ୍ୱମେଧ ଆଦି ଯଜ୍ଞ କରିସାରିଛନ୍ତି । 'ହରି'—ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ହେଉଛି ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପରଲୋକକୁ ଯାଉଥିବା ପ୍ରାଣ ନିମନ୍ତେ ପାଥେୟ (ରାସ୍ତା ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ) ସମାନ; ଏହି ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ହେଉଛି ଭବରୋଗ ନିମନ୍ତେ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଏବଂ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଲେଶ ନିମନ୍ତେ ପରିତ୍ରାଣ ।''

ଏହିସବୁ ବାଣୀରୁ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଭଗବନ୍ନାମ ହେଉଛି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମର ମଧ୍ୟ ପରିପୂରଣକାରୀ । ଏହା କେବଳ 'ହରି', 'ନାରାୟଣ' ଆଦି କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇନାହିଁ; ଏହା କୁହାଯାଇଛି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସବୁ ନାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ; କାରଣ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନନ୍ତଙ୍କ ନାମ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ନାମ, ହରିଙ୍କ ନାମ ଇତ୍ୟାଦି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଛି । ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁ ନାମରେ ଏକାପ୍ରକାର ଶକ୍ତି ରହିଛି ।

ନାମ-ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିରେ ବର୍ଣ୍ଣ-ଆଶ୍ରମ ଆଦିର କୌଣସି ନିୟମ ନାହିଁ । କୁହାଯାଇଛି—

. . . . । ବ୍ରାହ୍ମଣାଃ କ୍ଷତ୍ରିୟା ବୈଶ୍ୟାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଶୂଦ୍ରାନ୍ତ୍ୟଜାତୟଃ ॥
ଯତ୍ର ତତ୍ରାନୁକୁର୍ବନ୍ତି ବିଷ୍ଣୋର୍ନାମାନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ । ସର୍ବପାପବିନିର୍ମୁକ୍ତାସ୍ତେଽପି ଯାନ୍ତି ସନାତନମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—''ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଶୂଦ୍ର, ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଆଦି ସମସ୍ତେ ଯେକୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଅନୁକୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେମାନେ ବି ସମସ୍ତ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସନାତନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।''

ନାମ-ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଦେଶକାଳ ଆଦି ବିଷୟରେ ବି କୌଣସି ବାରଣ ନାହିଁ । ଯଥା—

ନ ଦେଶକାଳନିୟମଃ ଶୌଚାଶୌଚବିନିର୍ଣ୍ଣୟଃ । ପରଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତନାଦେବ ରାମ ରାମେତି ମୁଚ୍ୟତେ ॥
+ + + + + + +
ନ ଦେଶନିୟମୋ ରାଜନ୍ନ କାଳନିୟମସ୍ତଥା । ବିଦ୍ୟତେ ନାତ୍ର ସନ୍ଦେହୋ ବିଷ୍ଣୋର୍ନାମାନୁକୀର୍ତ୍ତନେ ॥
କାଲୋଽସ୍ତି ଯଜ୍ଞେ ଦାନେ ବା ସ୍ନାନେ କାଲୋଽସ୍ତି ସଜ୍ଜପେ । ବିଷ୍ଣୁସଂକୀର୍ତ୍ତନେ କାଲୋ ନାସ୍ତ୍ୟତ୍ର ପୃଥିବୀପତେ ॥
ଗଚ୍ଛଂସ୍ତିଷ୍ଠନ୍ ସ୍ୱପନ୍ନାପି ପିବନ୍ ଭୁଞ୍ଜଞ୍ଜପଂସ୍ତଥା । କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣେତି ସଂକୀର୍ତ୍ତ୍ୟ ମୁଚ୍ୟତେ ପାପକଞ୍ଚୁକାତ୍ ॥
+ + + + + + +
ଅପବିତ୍ରଃ ପବିତ୍ରୋ ବା ସର୍ବାବସ୍ଥାଂ ଗତୋଽପି ବା । ଯଃ ସ୍ମରେତ୍ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷଂ ସ ବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତରଃ ଶୁଚିଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—''ଦେଶକାଳର ନିୟମ ନାହିଁ; ଶୌଚ ଅଶୌଚ ଆଦି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ବି ଅନାବଶ୍ୟକ ; କେବଳ 'ରାମ ରାମ' ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାମାତ୍ରେ ଜୀବ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । + + + ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ଦେଶ-କାଳର ବିଗ୍ଲର କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଏ କଥାରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ହେ ରାଜନ୍ ! ଯଜ୍ଞ, ଦାନ, ତୀର୍ଥସ୍ନାନ ଅଥବା ବିଧିପୂର୍ବକ ଜପ ନିମନ୍ତେ ଶୁଦ୍ଧକାଳ ଦେଖାଯାଏ; କିନ୍ତୁ

ଅଜାମିଳୋଽପ୍ୟଥାକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଦୂତାନାଂ ଯମକୃଷ୍ଣୟୋଃ ।
ଧର୍ମଂ ଭାଗବତଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ତ୍ରୈବିଦ୍ୟଂ ଚ ଗୁଣାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୪

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଅଜାମିଳ ତ ଏହି ଅବସରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାଗବତଧର୍ମ ଏବଂ ଯମଦୂତମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବେଦୋକ୍ତ ସଗୁଣ (ପ୍ରବୃତ୍ତି ବିଷୟକ) ଧର୍ମ ଶୁଣିଥିଲା ॥ ୨୪ ॥

ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ନିମନ୍ତେ କାଳଶୁଦ୍ଧି ଖୋଜିବା ଅନାବଶ୍ୟକ। ଚ୍ଲିବା, ବୁଲିବା, ଠିଆ ହୋଇଥିବା, ଶୋଇବା, ଖାଇବା, ପିଇବା ଓ ଜପ କରିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ 'କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ' କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ପାପର ଆବରଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। + + + କି ଅପବିତ୍ର, କି ପବିତ୍ର ସବୁ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ କମଳନୟନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କର ବାହାର ଭିତର ସବୁ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ "।

କୃଷ୍ଣେତି ମଙ୍ଗଳଂ ନାମ ଯସ୍ୟ ବାଚି ପ୍ରବର୍ତ୍ତତେ । ଭସ୍ମୀଭବନ୍ତି ସଦ୍ୟସ୍ତୁ ମହାପାତକକୋଟୟଃ ॥
ସର୍ବେଷାମପି ଯଜ୍ଞାନାଂ ଲକ୍ଷାଣି ଚ ବ୍ରତାନି ଚ । ତୀର୍ଥସ୍ନାନାନି ସର୍ବାଣି ତପାଂସ୍ୟନଶନାନି ଚ ॥
ବେଦପାଠସହସ୍ରାଣି ପ୍ରାଦକ୍ଷିଣ୍ୟଂ ଭୁବଃ ଶତମ୍ । କୃଷ୍ଣନାମଜପସ୍ୟାସ୍ୟ କଳାଂ ନାର୍ହନ୍ତି ଷୋଡ଼ଶୀମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—"ଯାହାଙ୍କର ଜିହ୍ୱାରେ 'କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ' ଏହି ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଏ, ତାହାଙ୍କର କୋଟି କୋଟି ମହାପାତକ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ। ସକଳ ଯଜ୍ଞ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବ୍ରତ, ସର୍ବତୀର୍ଥସ୍ନାନ, ତପ, ଅନେକ ଉପବାସ, ହଜାର ହଜାର ବେଦପାଠ ଓ ଶହ ଶହ ଥର ପୃଥିବୀ ପରିକ୍ରମା କୃଷ୍ଣନାମ-ଜପର ଏକ ଷୋଡ଼ଶାଂଶ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ।"

ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ କେବଳ କୀର୍ତ୍ତନ କଲେ ଯେ ଏହି ଫଳ ମିଳେ, ସେକଥା ନୁହେଁ; ନାମ ଶ୍ରବଣ ଓ ସ୍ମରଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଫଳ ମିଳିଯାଏ। ଶିବ ଗୀତା ଓ ପଦ୍ମପୁରାଣରେ କୁହାଯାଇଛି—

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ ବା ଭୟେ ଶୋକେ କ୍ଷତେ ବା ମମ ନାମ ଯଃ । ବ୍ୟାଜେନ ବା ସ୍ମରେଦ୍ ଯସ୍ତୁ ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥
ପ୍ରୟାଣେ ଚାପ୍ରୟାଣେ ଚ ଯନ୍ନାମ ସ୍ମରତାଂ ନୃଣାମ୍ । ସଦ୍ୟୋ ନଶ୍ୟତି ପାପୌଘୋ ନମସ୍ତସ୍ମୈ ଚିଦାତ୍ମନେ ॥

ଭଗବାନ୍ କହୁଛନ୍ତି, "ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ଭୟ, ଶୋକ, ଆଘାତ ଆଦି ବେଳେ ଯେ ମୋର ନାମ କହି ଉଠନ୍ତି (ଯାହାଙ୍କ ପାଟିରୁ ବାହାରି ପଡ଼େ), ବା କୌଣସି ଛଳରେ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେ ମଧ୍ୟ ପରମଗତି ପାଇଯାଆନ୍ତି।" "ମରଣ ବା ଜୀବନ ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ପାପରାଶି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ସେହି ଚିଦାତ୍ମା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର।" ଇତିହାସୋତ୍ତମରେ କୁହାଯାଇଛି—

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ନାମାନି ତତ୍ରସ୍ଥାସ୍ତେନୋକ୍ତାନି ହରେର୍ଦ୍ୱିଜ । ନାରକା ନରକାନ୍ମୁକ୍ତାଃ ସଦ୍ୟ ଏବ ମହାମୁନେ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—"ହେ ମହାମୁନି ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବ ! ନରକରେ ରହିଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଭକ୍ତରାଜଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ ଶ୍ରବଣ କରି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ ନରକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ।"

ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିରୂପ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ପବିତ୍ର ଦେଶ, କାଳ, ପାତ୍ର, ଶକ୍ତି, ସାମଗ୍ରୀ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ମନ୍ତ୍ର, ଦକ୍ଷିଣା ଆଦି ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ, କଳିଯୁଗରେ ସେସବୁ ମିଳିବା ବଡ଼ କଠିନ। କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନଦ୍ୱାରା ସେହି ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନର ଫଳ ଅନାୟାସରେ ମିଳିଯାଏ। ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି—

ଈଶୋଽହଂ ସର୍ବଜଗତାଂ ନାମ୍ନାଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ହି ଜାପକଃ । ସତ୍ୟଂ ସତ୍ୟଂ ବଦାମ୍ୟେବ ହରେର୍ନାନ୍ୟା ଗତିର୍ନୃଣାମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍—"ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଜପ କରୁଛି। ସତ କହୁଛି, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଅନ୍ୟ କର୍ମକାଣ୍ଡରୁ କୌଣସି ଗତି ମିଳିବ ନାହିଁ।" ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଆଗକୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଧ୍ୟାନଦ୍ୱାରା, ତ୍ରେତାରେ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା, ଦ୍ୱାପରରେ ଅର୍ଚ୍ଚନ-ପୂଜନଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଗତି ମିଳେ, କଳିଯୁଗରେ ତାହା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନରୁ ମିଳିଯାଏ। ପୁଣି କୁହାଯାଇଛି, କଳିଯୁଗ ହେଉଛି ଦୋଷର ଭଣ୍ଡାର; କିନ୍ତୁ କଳିଯୁଗର ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗୁଣ ଏହି ଯେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନମାତ୍ରେ ଜୀବ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହୋଇ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇଯାଏ।

ଥରଟିଏ ନାମୋଚ୍ଚାରଣର ଅନନ୍ତ ମହିମା ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି; ଏଠାରେ ଆଲୋଚନାରେ 'ସକୃଦୁଚ୍ଚରିତଂ' ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା। ତଥାପି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଉ ପାପ ସଂଗୃହୀତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ବାରମ୍ବାର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାର ବିଧାନ ରହିଛି। ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ସମସ୍ତ ପାପ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବା କଥା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଯଥା :—

ବର୍ତ୍ତମାନଂ ଚ ଯତ୍ ପାପଂ ଯଦ୍ ଭୂତଂ ଯଦ୍ ଭବିଷ୍ୟତି । ତତ୍ସର୍ବଂ ନିର୍ଦ୍ଦହତ୍ୟାଶୁ ଗୋବିନ୍ଦାନଳକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ॥

ତଥାପି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ମନୁଷ୍ୟ ପାପନାଶ ଉପରେ ବେଶୀ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଅନୁଚିତ। ସେ ଭକ୍ତିଭାବର ଦୃଢ଼ତା ଉପରେ, ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଅଧିକାଧିକ ଭକ୍ତି-ପ୍ରେମ ବଢ଼ାଇବା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଉଚିତ। ସେହି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ନିରନ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କର ମଧୁର ମଧୁର ନାମ ଜପ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଯେତେ ନିଷ୍କାମତା ରହିବ, ନାମର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସେତେ ଅଧିକ ପ୍ରକଟ ହେବ। ଅନେକ ତାର୍କିକ ଲୋକେ କହନ୍ତି, ନାମର ମହିମା କେବଳ ଅର୍ଥବାଦ ବା ପ୍ରଶଂସାମାତ୍ର। ସେମାନେ ଏ କଥା ତ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଟୋପାଏ ମଦ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପତିତ କରିଦେବ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ନାମ ମଧ୍ୟ ଯେ ପରମ କଲ୍ୟାଣକର, ଏହା ସେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଭଗବନ୍ନାମ-ମହିମାକୁ ଏପରି ଅର୍ଥବାଦ ବୋଲି ଭାବିବା ପାପ।

ଭକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବତ୍ୟାଶୁ ମାହାତ୍ମ୍ୟଶ୍ରବଣାଦ୍ଧରେଃ ।
ଅନୁତାପୋ ମହାନାସୀତ୍ ସ୍ମରତୋଽଶୁଭମାତ୍ମନଃ ॥ ୨୫

ଅହୋ ମେ ପରମଂ କଷ୍ଟମଭୂଦବିଜିତାତ୍ମନଃ ।
ଯେନ ବିପ୍ଳାବିତଂ ବ୍ରହ୍ମ ବୃଷଲ୍ୟାଂ ଜାୟତାଽଽତ୍ମନା ॥ ୨୬

ଧିଙ୍‌ମାଂ ବିଗର୍ହିତଂ ସଦ୍ଭିର୍ଦୁଷ୍କୃତଂ କୁଲକଜ୍ଜଲମ୍ ।
ହିତ୍ୱା ବାଲାଂ ସତୀଂ ଯୋଽହଂ ସୁରାପାମସତୀମଗାମ୍ ॥ ୨୭

ବୃଦ୍ଧାବନାଥୌ ପିତରୌ ନାନ୍ୟବନ୍ଧୂ ତପସ୍ୱିନୌ ।
ଅହୋ ମୟାଧୁନା ତ୍ୟକ୍ତାବକୃତଜ୍ଞେନ ନୀଚବତ୍ ॥ ୨୮

ସୋଽହଂ ବ୍ୟକ୍ତଂ ପତିଷ୍ୟାମି ନରକେ ଭୃଶଦାରୁଣେ ।
ଧର୍ମଘ୍ନାଃ କାମିନୋ ଯତ୍ର ବିନ୍ଦନ୍ତି ଯମଯାତନାଃ ॥ ୨୯

କିମିଦଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଆହୋସ୍ୱିତ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍‌ଦୃଷ୍ଟମିହାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
କ୍ୱ ଯାତା ଅଦ୍ୟ ତେ ଯେ ମାଂ ବ୍ୟକର୍ଷନ୍ ପାଶପାଣୟଃ ॥ ୩୦

ଅଥ ତେ କ୍ୱ ଗତାଃ ସିଦ୍ଧାଶ୍ଚତ୍ୱାରଶ୍ଚାରୁଦର୍ଶନାଃ ।
ବ୍ୟମୋଚୟନ୍ନୀୟମାନଂ ବଦ୍ଧ୍ୱା ପାଶୈରଧୋ ଭୁବଃ ॥ ୩୧

ଅଥାପି ମେ ଦୁର୍ଭଗସ୍ୟ ବିବୁଧୋତ୍ତମଦର୍ଶନେ ।
ଭବିତବ୍ୟଂ ମଙ୍ଗଳେନ ଯେନାତ୍ମା ମେ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୩୨

ଅନ୍ୟଥା ମ୍ରିୟମାଣସ୍ୟ ନାଶୁଚେର୍ବୃଷଳୀପତେଃ ।
ବୈକୁଣ୍ଠନାମ ଗ୍ରହଣଂ ଜିହ୍ୱା ବକ୍ତୁମିହାର୍ହତି ॥ ୩୩

ସର୍ବପାପହାରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ମହିମା ଶୁଣିବା ଫଳରେ ତା ହୃଦୟରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଭକ୍ତି ଉଦୟ ହୋଇଗଲା । ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ପାପ ମନେ ପଡ଼ିବାରୁ ତା'ଭିତରେ ବଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ ଜାତ ହେଲା ॥ ୨୫ ॥ (ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା—) ମୁଁ କେତେ ବଡ଼ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାସକ୍ତ ନୁହେଁ ସତେ ! ଗୋଟାଏ ଦାସୀଗର୍ଭରୁ ପୁତ୍ର ଜାତ କରାଇ ମୁଁ ମୋର ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ହରାଇଦେଲି ! ଏହା କେତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୨୬ ॥ ମୋତେ ଧିକ୍ ! ବାରମ୍ବାର ଧିକ୍ ! ମୁଁ ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲି । ପାପାତ୍ମା ହୋଇଗଲି । ମୁଁ ଆମ କୁଳରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେଲି । ହାୟ ! ହାୟ ! ମୁଁ ମୋର ସରଳା ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗୋଟାଏ ମଦ୍ୟପା ବେଶ୍ୟାର ସଂସର୍ଗ କଲି ॥ ୨୭ ॥ ମୁଁ କେଡ଼େ ନୀଚ ହୋଇ ନ ଗଲି ! ମୋର ମାଆ-ବାପାଙ୍କୁ ତ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଆସିଯାଇଥିଲା; ସେମାନେ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ କେହି ନ ଥିଲେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବା ପିତାମାତାଙ୍କୁ ବି ମୁଁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲି । ହାୟ ! ମୁଁ କେଡ଼େ କୃତଘ୍ନ ନୁହେଁ ସତେ !! ॥ ୨୮ ॥ ଯେଉଁ ନରକରେ ପଡ଼ି ଧର୍ମଘାତୀ ପାପାତ୍ମା କାମୁକ ପୁରୁଷମାନେ ନାନା ଯମଯାତନା ଭୋଗନ୍ତି, ମୁଁ ଏଥର ନିଶ୍ଚୟ ସେହି ଭୟାନକ ନରକରେ ପଡ଼ିବି ॥ ୨୯ ॥

ମୁଁ ଏବେ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲି, ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ, ନା ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ ? ଏହି କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବେ ଯେଉଁମାନେ ହାତରେ ଫାଶ ଧରି ଆସି ମୋତେ ଟାଣି ନେଇଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଗଲେ କୁଆଡ଼େ ? ॥ ୩୦ ॥ ସେମାନେ ତ ମୋତେ ଫାଶରେ ବାନ୍ଧି ପୃଥିବୀର ତଳଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଚାରିଜଣ ସୁନ୍ଦର ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ଆସି ମୋତେ ସେମାନଙ୍କ ହାତରୁ ମୁକ୍ତ କଲେ । ହେଲେ, ସେମାନେ ବି କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଗଲେ ! ॥ ୩୧ ॥ ମୁଁ ଇହଜନ୍ମର ଜଣେ ମହାପାପୀ ସତ, ତଥାପି ମୁଁ ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ଶୁଭକର୍ମ କରିଥିଲି; ସେଥିପାଇଁ ତ ମୋତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା । ସେମାନଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲେ ଏବେ ବି ମୋ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଉଠୁଛି ॥ ୩୨ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ବେଶ୍ୟାସକ୍ତ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପବିତ୍ର । ମୋ ପରି ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ପୁଣ୍ୟ କରି ନ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ମରିବା ସମୟରେ ମୋ ଜିଭ କିପରି ଭଗବାନଙ୍କର ମନୋହର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ

କ୍ୱ ଚାହଂ କିତବଃ ପାପୋ ବ୍ରହ୍ମଘ୍ନୋ ନିରପତ୍ରପଃ ।
କ୍ୱ ଚ ନାରାୟଣେତ୍ୟେତଦ୍ଭଗବନ୍ନାମ ମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୩୪

ସୋଽହଂ ତଥା ଯତିଷ୍ୟାମି ଯତଚିତ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟାନିଳଃ ।
ଯଥା ନ ଭୂୟ ଆତ୍ମାନମନ୍ଧେ ତମସି ମଜ୍ଜୟେ ॥ ୩୫

ବିମୁଚ୍ୟ ତମିମଂ ବନ୍ଧମବିଦ୍ୟାକାମକର୍ମଜମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତସୁହୃଚ୍ଛାନ୍ତୋ ମୈତ୍ରଃ କରୁଣ ଆତ୍ମବାନ୍ ॥ ୩୬

ମୋଚୟେ ଗ୍ରସ୍ତମାତ୍ମାନଂ ଯୋଷିନ୍ମୟ୍ୟାଽଽତ୍ମମାୟୟା ।
ବିକ୍ରୀଡ଼ିତୋ ଯୟୈବାହଂ କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗ ଇବାଧମଃ ॥ ୩୭

ମମାହମିତି ଦେହାଦୌ ହିତ୍ୱାମିଥ୍ୟାର୍ଥଧୀର୍ମତିମ୍ ।
ଧାସ୍ୟେ ମନୋ ଭଗବତି ଶୁଦ୍ଧଂ ତତ୍କୀର୍ତ୍ତନାଦିଭିଃ ॥ ୩୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଜାତସୁନିର୍ବେଦଃ କ୍ଷଣସଙ୍ଗେନ ସାଧୁଷୁ ।
ଗଙ୍ଗାଦ୍ୱାରମୁପେୟାୟ ମୁକ୍ତସର୍ବାନୁବନ୍ଧନଃ ॥ ୩୯

ସ ତସ୍ମିନ୍ ଦେବସଦନ ଆସୀନୋ ଯୋଗମାଶ୍ରିତଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟାହୃତେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମୋ ଯୁଯୋଜ ମନ ଆତ୍ମନି ॥ ୪୦

ତତୋ ଗୁଣେଭ୍ୟ ଆତ୍ମାନଂ ବିଯୁଜ୍ୟାତ୍ମସମାଧିନା ।
ଯୁଯୁଜେ ଭଗବଦ୍ଧାମ୍ନି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟନୁଭବାତ୍ମନି ॥ ୪୧

ଯର୍ହ୍ୟୁପାରତଧୀସ୍ତସ୍ମିନ୍ନଦ୍ରାକ୍ଷୀତ୍ପୁରୁଷାନ୍ ପୁରଃ ।
ଉପଲଭ୍ୟୋପଲବ୍ଧାନ୍ ପ୍ରାଗ୍ବବନ୍ଦେ ଶିରସା ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୪୨

କରିପାରିଥାନ୍ତା ! ॥ ୩୩ ॥ ମୋ ପରି ମହାକପଟୀ, ପାପୀ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଓ ବ୍ରହ୍ମତେଜନାଶକାରୀ କେଉଁଠି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ 'ନାରାୟଣ' ନାମ କେଉଁଠି ! (ମୁଁ ତ ସତରେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲି !) ॥ ୩୪ ॥ ମୁଁ ଏଥର ମୋର ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରି ଏପରି ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବି, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ଆଉ ନିଜକୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ ନରକରେ ପକାଇଦେବି ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ମୁଁ ନିଜକୁ ଏହି ଶରୀର ବୋଲି ଧରିନେଇ ତା'ପାଇଁ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମନାସବୁ କଲି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ କୁକର୍ମ କଲି । ତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମୁଁ ସଂସାର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଛି । ମୁଁ ଏଥର ଏହି ବନ୍ଧନ କାଟିଦେଇ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହିତସାଧନରେ ଲାଗିଯିବି । ମୁଁ ମୋ ବାସନାମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିଦେବି; ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ର ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବି; ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କୁ ଦୟା କରିବି ଏବଂ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂଯମ ରକ୍ଷା କରିବି ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ଧରି ମୋ ପରି ଅଧମକୁ ଫାଶରେ ପକାଇଦେଲା ଏବଂ ମୋତେ କାଠକଣ୍ଢେଇ ପରି ବହୁତ ନଚାଇଲା । ଏଥର ମୁଁ ନିଜେ ନିଜକୁ ସେହି ମାୟାରୁ ମୁକ୍ତ କରିବି ॥ ୩୭ ॥ ଏଥର ମୁଁ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଗଲି; ତେଣୁ ମୁଁ ଏଣିକି ଦେହାଦି ପ୍ରତି 'ମୁଁ-ମୋର' ଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ମନକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରିବି ଓ ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେବି ॥ ୩୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ-ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଜାମିଳକୁ କେବଳ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ସତ୍‌ସଙ୍ଗର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ସେତିକିରେ ହିଁ ଅଜାମିଳର ହୃଦୟରେ ସଂସାର ପ୍ରତି ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଆସିଗଲା । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ମୋହ ତୁଟାଇଦେଇ ହରିଦ୍ୱାର ଚାଲିଗଲା ॥ ୩୯ ॥ ସେହି ଦେବସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥିର ଆସନରେ ବସିଗଲା ଏବଂ ଯୋଗମାର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ, ନିଜର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କୁ ବିଷୟରାଜ୍ୟରୁ ହଟାଇ ଆଣି ମନରେ ଲୀନ କରିଦେଲା ଓ ମନକୁ ବୁଦ୍ଧିରେ ମିଶାଇଦେଲା ॥ ୪୦ ॥ ତା'ପରେ ଆତ୍ମଚିନ୍ତନଦ୍ୱାରା ସେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିଷୟରୁ ପୃଥକ୍ କରିଦେଇ ତାହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଧାମ ଅନୁଭବସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଯୋଡ଼ିଦେଲା ॥ ୪୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଅଜାମିଳର ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ଦେଖିଲା, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସେ ପୂର୍ବେ ଦେଖିଥିଲା, ତା' ଆଗରେ

ଛିତ୍ତ୍ୱା କଳେବରଂ ତୀର୍ଥେ ଗଙ୍ଗାୟାଂ ଦର୍ଶନାଦନୁ ।
ସଦ୍ୟଃ ସ୍ୱରୂପଂ ଜଗୃହେ ଭଗବତ୍ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ॥ ୪୩

ସାକଂ ବିହାୟସା ବିପ୍ରୋ ମହାପୁରୁଷକିଙ୍କରୈଃ ।
ହୈମଂ ବିମାନମାରୁହ୍ୟ ଯଯୌ ଯତ୍ର ଶ୍ରିୟଃ ପତିଃ ॥ ୪୪

ଏବଂ ସ ବିପ୍ଲାବିତସର୍ବଧର୍ମା
ଦାସ୍ୟାଃ ପତିଃ ପତିତୋ ଗର୍ହ୍ୟକର୍ମଣା ।
ନିପାତ୍ୟମାନୋ ନିରୟେ ହତବ୍ରତଃ
ସଦ୍ୟୋ ବିମୁକ୍ତୋ ଭଗବନ୍ନାମ ଗୃହ୍ଣନ୍ ॥ ୪୫

ନାତଃ ପରଂ କର୍ମନିବନ୍ଧକୃନ୍ତନଂ
ମୁମୁକ୍ଷତାଂ ତୀର୍ଥପଦାନୁକୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ।
ନ ଯତ୍ପୁନଃ କର୍ମସୁ ସଜ୍ଜତେ ମନୋ
ରଜସ୍ତମୋଭ୍ୟାଂ କଲିଲଂ ତତୋଽନ୍ୟଥା ॥ ୪୬

ଯ ଏବଂ ପରମଂ ଗୁହ୍ୟମିତିହାସମଘାପହମ୍ ।
ଶୃଣୁୟାଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତୋ ଯଶ୍ଚ ଭକ୍ତ୍ୟାନୁକୀର୍ତ୍ତୟେତ୍ ॥ ୪୭

ନ ବୈ ସ ନରକଂ ଯାତି ନେକ୍ଷିତୋ ଯମକିଙ୍କରୈଃ ।
ଯଦ୍ୟପ୍ୟମଙ୍ଗଲୋ ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ବିଷ୍ଣୁଲୋକେ ମହୀୟତେ ॥ ୪୮

ମ୍ରିୟମାଣୋ ହରେର୍ନାମ ଗୃଣନ୍ ପୁତ୍ରୋପଚାରିତମ୍ ।
ଅଜାମିଳୋଽପ୍ୟଗାଦ୍ଧାମ କିଂ ପୁନଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଗୃଣନ୍ ॥ ୪୯

ସେହି ଚାରିଜଣ ପାର୍ଷଦ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅଜାମିଳ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲା ॥ ୪୨ ॥ ସେମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇବା ପରେ ସେ ଗଙ୍ଗାତଟରେ ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଲା ଏବଂ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଭଗବତ୍ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ପାଇଗଲା ॥ ୪୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ବିମାନରେ ବସି ଅଜାମିଳ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଭଗବାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତିଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଚାଲିଗଲା ॥ ୪୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଜାମିଳ ଜଣେ ଦାସୀର ସହବାସ କରି ନିଜର ସକଳ ଧର୍ମକର୍ମ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲା । ସେ ତା'ର ନିନ୍ଦିତ କର୍ମ ହେତୁ ପତିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ନୀତି-ନିୟମରୁ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ତାକୁ ନରକରେ ପକାଇବାକୁ ନିଆଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେବାମାତ୍ରେ ସେ ସେଥିରୁ ତତ୍କାଳ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୫ ॥ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣ-ସ୍ପର୍ଶରେ ତୀର୍ଥମାନେ ବି ମହାତୀର୍ଥ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସଂସାର-ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ସେହି ଭଗବାନଙ୍କ ନାମର ଆଶ୍ରୟ ନେବାଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସାଧନା ନାହିଁ; କାରଣ ନାମର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଆଉ କର୍ମର କାଦୁଅରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଭଗନ୍ନାମ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ମନ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହେ ତଥା ପାପର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନାଶ ବି ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଇତିହାସ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ; ଏହା ସମସ୍ତ ପାପ ନାଶ କରିଥାଏ । ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଏହା ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରେ, ସେ କେବେ ନରକରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କାହା କଥା କଣ କହିବା, ଯମରାଜଙ୍କ ଦୂତମାନେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଆଖି ଟେକି ଚାହିଁବାକୁ ଭୟ କରନ୍ତି । ତା' ଜୀବନ ଯେତେ ପାପମୟ ହୋଇଥିଲେ ବି, ତାକୁ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୂଜା କରାଯାଏ ॥ ୪୭,୪୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଜାମିଳ ପରି ପାପୀ ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ପୁଅକୁ ଡାକିବାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲା, କିନ୍ତୁ ତାକୁ ବି ବୈକୁଣ୍ଠପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଗଲା । ତା'ହେଲେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ କଥା ବା କହିବା କଣ ! ॥ ୪୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେଽଜାମିଳୋପାଖ୍ୟାନେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯମ ଓ ଯମଦୂତଙ୍କ କଥୋପକଥନ

ରାଜୋବାଚ

ନିଶମ୍ୟ ଦେବଃ ସ୍ୱଭଟୋପବର୍ଣ୍ଣିତଂ
ପ୍ରତ୍ୟାହ କିଂ ତାନ୍ ପ୍ରତି ଧର୍ମରାଜଃ ।
ଏବଂ ହତାଜ୍ଞୋ ବିହତାନ୍ ମୁରାରେ-
ର୍ନୈଦେଶିକୈର୍ଯସ୍ୟ ବଶେ ଜନୋଽୟମ୍ ॥ ୧

ଯମସ୍ୟ ଦେବସ୍ୟ ନ ଦଣ୍ଡଭଙ୍ଗଃ
କୁତଶ୍ଚନର୍ଷେ ଶ୍ରୁତପୂର୍ବ ଆସୀତ୍ ।
ଏତନ୍ମୁନେ ବୃଶ୍ଚତି ଲୋକସଂଶୟଂ
ନ ହି ତ୍ୱଦନ୍ୟ ଇତି ମେ ବିନିଶ୍ଚିତମ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭଗବତ୍ପୁରୁଷୈ ରାଜନ୍ ଯାମ୍ୟାଃ ପ୍ରତିହତୋଦ୍ୟମାଃ ।
ପତିଂ ବିଜ୍ଞାପୟାମାସୁର୍ଯମଂ ସଂଯମନୀପତିମ୍ ॥ ୩

ଯମଦୂତା ଊଚୁଃ

କତି ସନ୍ତୀହ ଶାସ୍ତାରୋ ଜୀବଲୋକସ୍ୟ ବୈ ପ୍ରଭୋ ।
ତ୍ରୈବିଧ୍ୟଂ କୁର୍ବତଃ କର୍ମ ଫଳାଭିବ୍ୟକ୍ତିହେତବଃ ॥ ୪

ଯଦି ସ୍ୟୁର୍ବହବୋ ଲୋକେ ଶାସ୍ତାରୋ ଦଣ୍ଡଧାରିଣଃ ।
କସ୍ୟ ସ୍ୟାତାଂ ନ ବା କସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁଶ୍ଚାମୃତମେବ ବା ॥ ୫

କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତୃବହୁତ୍ୱେ ସ୍ୟାଦ୍‌ବହୂନାମିହ କର୍ମିଣାମ୍ ।
ଶାସ୍ତୃତ୍ୱମୁପଚାରୋ ହି ଯଥା ମଣ୍ଡଳବର୍ତ୍ତିନାମ୍ ॥ ୬

ଅତସ୍ତ୍ୱମେକୋ ଭୂତାନାଂ ସେଶ୍ୱରାଣାମଧୀଶ୍ୱରଃ ।
ଶାସ୍ତା ଦଣ୍ଡଧରୋ ନୃଣାଂ ଶୁଭାଶୁଭବିବେଚନଃ ॥ ୭

ତସ୍ୟ ତେ ବିହତୋ ଦଣ୍ଡୋ ନ ଲୋକେ ବର୍ତ୍ତତେଽଧୁନା ।
ଚତୁର୍ଭିରଦ୍ଭୁତୈଃ ସିଦ୍ଧୈରାଜ୍ଞା ତେ ବିପ୍ରଲମ୍ଭିତା ॥ ୮

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଦେବାଧିଦେବ ଧର୍ମରାଜ ଯମଙ୍କ ଅଧୀନରେ ତ ସକଳ ଜୀବ ରହିଛନ୍ତି; ତଥାପି ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନେ ତାହାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରି, ତାହାଙ୍କ ଦୂତମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଦେଲେ । ସେହି ଦୂତମାନେ ଯମପୁରକୁ ଫେରି, ଯମରାଜଙ୍କୁ ଅଜାମିଳର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣାଇବାରୁ ସେ କଣ କହିଲେ ? ॥ ୧ ॥ ହେ ଋଷିବର ! କେହି କୌଣସି କାରଣରୁ ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ଶାସନ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଥିବା କଥା, ମୁଁ ଆଗରୁ କେବେ ଶୁଣି ନ ଥିଲି । ଏହା ଶୁଣି ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁ ସଂଶୟ ଉପୁଜିବ; ମୁଁ ଭାବୁଛି, ଆପଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ସେହି ସଂଶୟ ମୋଚନ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନେ ଯମଦୂତମାନଙ୍କ ପ୍ରଯତ୍ନ ବିଫଳ କରିଦେବାରୁ ସେହି ଦୂତମାନେ ସଂଯମନୀପୁରର ଅଧିପତି ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଶାସକ ଯମରାଜଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ନିବେଦନ କଲେ—॥ ୩ ॥

ଯମଦୂତମାନେ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ସଂସାରର ଜୀବମାନେ ପାପ, ପୁଣ୍ୟ ଅଥବା ଉଭୟ ମିଶ୍ରିତ—ଏପରି ତିନିପ୍ରକାର କର୍ମ କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ କର୍ମର ଫଳ ଦେଉଥିବା ଶାସକ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ॥ ୪ ॥ ଯଦି ସଂସାରରେ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଶାସକ ରହିବେ, ତେବେ କାହାକୁ ସୁଖ ଦିଆଯିବ ଓ କାହାକୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାରେ ତ ସମାନତା ରହିବ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଯେପରି ଜଣେ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିବା ସାମନ୍ତମାନେ ଶାସନକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭାଳୁଥିବାରୁ ସମ୍ରାଟ ନାମକୁ ମାତ୍ର ଶାସକ ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି କର୍ମ କରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଅନେକତା ଅନୁସାରେ ଯଦି ଶାସକ ଅନେକ ହୋଇଥିବେ, ତେବେ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱର କ'ଣ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଲା ! ॥ ୬ ॥ କିନ୍ତୁ ଆମେ ତ ଭାବୁଛୁ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୁମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ଅଧୀଶ୍ୱର । ଆପଣ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟର ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ, ଦଣ୍ଡଦାତା ତଥା ଶାସକ ॥ ୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥିର କରାଯାଇଥିବା ଦଣ୍ଡର ଅବହେଳନା ହୋଇ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚାରିଜଣ ଅଦ୍ଭୁତ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ଆସି ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ

ନୀୟମାନଂ ତବାଦେଶାଦସ୍ମାଭିର୍ଯାତନାଗୃହାତ୍ ।
ବ୍ୟମୋଚୟନ୍ ପାତକିନଂ ଛିତ୍ତ୍ୱା ପାଶାନ୍ ପ୍ରସହ୍ୟ ତେ ॥ ୯

ତାଂସ୍ତେ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମୋ ଯଦି ନୋ ମନ୍ୟସେ କ୍ଷମମ୍ ।
ନାରାୟଣେତ୍ୟଭିହିତେ ମା ଭୈରିତ୍ୟାୟୟୁର୍ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଦେବଃ ସ ଆପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରଜାସଂଯମନୋ ଯମଃ ।
ପ୍ରୀତଃ ସ୍ୱଦୂତାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହ ସ୍ମରନ୍ ପାଦାମ୍ବୁଜଂ ହରେଃ ॥ ୧୧

ଯମ ଉବାଚ

ପରୋ ମଦନ୍ୟୋ ଜଗତସ୍ତସ୍ଥୁଷଶ୍ଚ
ଓତଂ ପ୍ରୋତଂ ପଟବଦ୍ ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱମ୍ ।
ଯଦଂଶତୋଽସ୍ୟ ସ୍ଥିତିଜନ୍ମନାଶା
ନସ୍ୟୋତବଦ୍ ଯସ୍ୟ ବଶେ ଚ ଲୋକଃ ॥ ୧୨

ଯୋ ନାମଭିର୍ବାଚି ଜନାନ୍ନିଜାୟାଂ
ବଧ୍ନାତି ତନ୍ତ୍ୟାମିବ ଦାମଭିର୍ଗାଃ ।
ଯସ୍ମୈ ବଳିଂ ତ ଇମେ ନାମକର୍ମ-
ନିବନ୍ଧବଦ୍ଧାଶ୍ଚକିତା ବହନ୍ତି ॥ ୧୩

ଅହଂ ମହେନ୍ଦ୍ରୋ ନିର୍ଋତିଃ ପ୍ରଚେତାଃ
ସୋମୋଽଗ୍ନିରୀଶଃ ପବନୋଽର୍କୋ ବିରିଞ୍ଚଃ ।
ଆଦିତ୍ୟବିଶ୍ୱେ ବସବୋଽଥ ସାଧ୍ୟା
ମରୁଦ୍‌ଗଣା ରୁଦ୍ରଗଣାଃ ସସିଦ୍ଧାଃ ॥ ୧୪

କରିଗଲେ ॥ ୮ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ ରତ ହୋଇ ଆମେ ଜଣେ ପାପୀକୁ ନରକ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣୁଥିଲୁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବଳପୂର୍ବକ ଆପଣଙ୍କ ଫାଶ କାଟିଦେଇ ତାକୁ ଆମ ହାତରୁ ଛଡ଼ାଇନେଲେ ॥ ୯ ॥ ସେମାନେ କିଏ ଓ କାହିଁକି ଏପରି କଲେ, ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ସେହି ରହସ୍ୟ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ। ଯଦି ଆମେ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି, ତେବେ ଦୟା କରି ତାହା କହନ୍ତୁ। ପ୍ରଭୋ ! ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ଏପଟେ ସେହି ପାପୀ ଅଜାମିଳର ପାଟିରୁ ‘ନାରାୟଣ’ ଶବ୍ଦ ବାହାରିପଡ଼ିବା କ୍ଷଣି, ସେପଟୁ ‘ଡର ନାହିଁ ! ଡର ନାହିଁ !’ କହି ସେହି ଚାରିଜଣ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଦୂତମାନେ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଶାସକ ଦେବଶିରୋମଣି ଯମରାଜ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସ୍ମରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥

ଯମରାଜ କହିଲେ—ହେ ଦୂତଗଣ ! ସଚରାଚର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ହୋଇ ମୋ ଉପରେ ଆଉ ଜଣେ ଅଛନ୍ତି। ବସ୍ତ୍ର ଭିତରେ ସୂତା ଯେପରି ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ୍ ସେହିପରି ତାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛି। ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ତାହାଙ୍କର ଅଂଶ। ନାକ ଫୋଡ଼ା ହୋଇ ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ବଳଦକୁ ଯେପରି ତା’ ମାଲିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିଜର ଅଧୀନ କରି ରଖିଥାଏ, ସେ ସେହିପରି ଏହି ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ମୋର ପ୍ରିୟ ଦୂତଗଣ ! କୃଷକ ଯେପରି ତା’ବଳଦମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଛୋଟ ଛୋଟ ସରୁ ପଘାରେ ବାନ୍ଧି, ସେହିସବୁ ପଘାକୁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ମୋଟା ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥାଏ, ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଆଶ୍ରମରୂପ ଛୋଟ ଛୋଟ ନାମର ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ରଖି, ତା’ପରେ ସବୁ ନାମକୁ ବେଦବାଣୀରୂପ ବଡ଼ ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧିଦେଇଛନ୍ତି। ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ଜୀବ ନାମ ଓ କର୍ମରୂପ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ, ଭୟରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଦୂତଗଣ ! ମୁଁ, ଇନ୍ଦ୍ର, ନିର୍ଋତି, ବରୁଣ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ଶଙ୍କର, ବାୟୁ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମା, ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ, ବିଶ୍ୱେଦେବ, ଅଷ୍ଟବସୁ, ସାଧ୍ୟ, ଅଣଚାଶ ମରୁତ, ସିଦ୍ଧ, ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ତଥା ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରୁ ରହିତ ଭୃଗୁ ଆଦି ପ୍ରଜାପତି ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା—ସମସ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନ

ଅନ୍ୟେ ଚ ଯେ ବିଶ୍ୱସୃଜୋଽମରେଶା
ଭୃଗ୍ୱାଦୟୋଽସ୍ପୃଷ୍ଟରଜସ୍ତମସ୍କାଃ ।
ଯସ୍ୟେହିତଂ ନ ବିଦୁଃ ସ୍ପୃଷ୍ଟମାୟାଃ
ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରଧାନା ଅପି କିଂ ତତୋଽନ୍ୟେ ॥ ୧୫

ଯଂ ବୈ ନ ଗୋଭିର୍ମନସାସୁଭିର୍ବା
ହୃଦା ଗିରା ବାସୁଭୃତୋ ବିଚକ୍ଷତେ ।
ଆତ୍ମାନମନ୍ତର୍ହୃଦି ସନ୍ତମାତ୍ମନାଂ
ଚକ୍ଷୁର୍ଯଥୈବାକୃତୟସ୍ତତଃ ପରମ୍ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟାତ୍ମତନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ହରେରଧୀଶିତୁଃ
ପରସ୍ୟ ମାୟାଧିପତେର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ପ୍ରାୟେଣ ଦୂତା ଇହ ବୈ ମନୋହରା-
ଶ୍ଚରନ୍ତି ତଦ୍ରୂପଗୁଣସ୍ୱଭାବାଃ ॥ ୧୭

ଭୂତାନି ବିଷ୍ଣୋଃ ସୁରପୂଜିତାନି
ଦୁର୍ଦର୍ଶଲିଙ୍ଗାନି ମହାଦ୍ଭୁତାନି ।
ରକ୍ଷନ୍ତି ତଦ୍ଭକ୍ତିମତଃ ପରେଭ୍ୟୋ
ମତ୍ତଶ୍ଚ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନଥ ସର୍ବତଶ୍ଚ ॥ ୧୮

ଧର୍ମଂ ତୁ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭଗବତ୍ପ୍ରଣୀତଂ
ନ ବୈ ବିଦୁର୍ଋଷୟୋ ନାପି ଦେବାଃ ।
ନ ସିଦ୍ଧମୁଖ୍ୟା ଅସୁରା ମନୁଷ୍ୟାଃ
କୁତଶ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଧରଚାରଣାଦୟଃ ॥ ୧୯

ସ୍ୱୟମ୍ଭୂର୍ନାରଦଃ ଶମ୍ଭୁଃ କୁମାରଃ କପିଲୋ ମନୁଃ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ଜନକୋ ଭୀଷ୍ମୋ ବଲିର୍ବୈୟାସକିର୍ବୟମ୍ ॥ ୨୦

ଦ୍ୱାଦଶୈତେ ବିଜାନୀମୋ ଧର୍ମଂ ଭାଗବତଂ ଭଟାଃ ।
ଗୁହ୍ୟଂ ବିଶୁଦ୍ଧଂ ଦୁର୍ବୋଧଂ ଯଂ ଜ୍ଞାତ୍ୱାମୃତମଶ୍ନୁତେ ॥ ୨୧

ଏତାବାନେବ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ପୁଂସାଂ ଧର୍ମ ପରଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଭକ୍ତିଯୋଗୋ ଭଗବତି ତନ୍ନାମଗ୍ରହଣାଦିଭିଃ ॥ ୨୨

ନାମୋଚ୍ଚାରଣମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ହରେଃ ପଶ୍ୟତ ପୁତ୍ରକାଃ ।
ଅଜାମିଲୋଽପି ଯେନୈବ ମୃତ୍ୟୁପାଶାଦମୁଚ୍ୟତ ॥ ୨୩

ଏତାବତାଲମଘନିର୍ହରଣାୟ ପୁଂସାଂ
ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନଂ ଭଗବତୋ ଗୁଣକର୍ମନାମ୍ନାମ୍ ।

ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ମାୟାର ଅଧୀନ । ସେହି ଭଗବାନ୍ କେବେ, କିପରିଭାବରେ ଓ କଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତାହା ଯେଉଁଠି ଆମେ କେହି ବି ଜାଣୁନା, ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ ବା କହିବା ! ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ହେ ଦୂତମାନେ ! ଘଟ, ପଟ ଆଦି ରୂପବାନ୍ ପଦାର୍ଥ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରକାଶକ ନେତ୍ରକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅନ୍ତଃକରଣରେ ନିଜର ସାକ୍ଷୀରୂପେ ରହିଥିବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ବି ସେହିପରି କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ତାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ପ୍ରାଣ, ହୃଦୟ ବା ବାଣୀ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ସେହି ପ୍ରଭୁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସେହି ମାୟାପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଦୂତମାନେ ତାଙ୍କରି ପରି ପରମ ମନୋହର ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ସ୍ୱଭାବରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଇହଲୋକରେ ପ୍ରାୟ ସମୟରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସୁରପୂଜିତ ଏବଂ ପରମ ଅଲୌକିକ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁଙ୍କ କବଳରୁ, ମୋ କବଳରୁ ତଥା ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ବିପତ୍ତିରୁ ସର୍ବଥା ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଧର୍ମର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ତାହାକୁ ଋଷିମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ଦେବତା ବା ସିଦ୍ଧଗଣ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ମନୁଷ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଚାରଣ, ଅସୁର ଆଦି ବା ତାହା ଜାଣିବେ କିପରି ! ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ ଭାଗବତଧର୍ମ ହେଉଛି ପରମ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ । ତାହା ଜାଣିପାରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ । ଯେ ତାହା ଜାଣିଯାଆନ୍ତି, ସେ ଅମରତ୍ୱ ପଦ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଦୂତଗଣ ! ଭାଗବତଧର୍ମର ରହସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ, ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର, ସନତ୍କୁମାର, କପିଳଦେବ, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ଜନକ, ଭୀଷ୍ମ, ବଳି, ଶୁକଦେବ ଏବଂ ମୁଁ (ଧର୍ମରାଜ)— ଏହି ବାରଜଣ ହିଁ ଜାଣୁ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ଏହି ଜଗତରେ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ ଆଦି ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତିଭାବ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବମାନଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୨୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମୋଚ୍ଚାରଣର ମହିମା ଯେ କେତେ, ତାହା ଦେଖିଲ ତ ?—ଅଜାମିଳ ପରି ପାପୀ ମଧ୍ୟ ମାତ୍ର ଥରଟିଏ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେଇ ମୃତ୍ୟୁପାଶରୁ ମୁକୁଳିଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ବିଭିନ୍ନ ନାମ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କଲେ, ତାହା ମନୁଷ୍ୟର ପାପରାଶି ଯେ ସର୍ବଥା ବିନାଶ କରିଦିଏ, ସେଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ

ବିକ୍ରୁଶ୍ୟ ପୁତ୍ରମଘବାନ୍ ଯଦଜାମିଳୋଽପି
ନାରାୟଣେତି ମ୍ରିୟମାଣ ଇୟାୟ ମୁକ୍ତିମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରାୟେଣ ବେଦ ତଦିଦଂ ନ ମହାଜନୋଽୟଂ
ଦେବ୍ୟା ବିମୋହିତମତିର୍ବତ ମାୟୟାଲମ୍ ।
ତ୍ରୟ୍ୟାଂ ଜଡ଼ୀକୃତମତିର୍ମଧୁପୁଷ୍ପିତାୟାଂ
ବୈତାନିକେ ମହତି କର୍ମଣି ଯୁଜ୍ୟମାନଃ ॥ ୨୫

ଏବଂ ବିମୃଶ୍ୟ ସୁଧିୟୋ ଭଗବତ୍ୟନନ୍ତେ
ସର୍ବାତ୍ମନା ବିଦଧତେ ଖଲୁ ଭାବଯୋଗମ୍ ।
ତେ ମେ ନ ଦଣ୍ଡମର୍ହନ୍ତ୍ୟଥ ଯଦ୍ୟମୀଷାଂ
ସ୍ୟାତ୍ ପାତକଂ ତଦପି ହନ୍ତ୍ୟୁରୁଗାୟବାଦଃ ॥ ୨୬

ତେ ଦେବସିଦ୍ଧପରିଗୀତପବିତ୍ରଗାଥା
ଯେ ସାଧବଃ ସମଦୃଶୋ ଭଗବତ୍ପ୍ରପନ୍ନାଃ ।
ତାନ୍ ନୋପସୀଦତ ହରେର୍ଗଦୟାଭିଗୁପ୍ତାନ୍
ନୈଷାଂ ବୟଂ ନ ଚ ବୟଃ ପ୍ରଭବାମ ଦଣ୍ଡେ ॥ ୨୭

ତାନାନୟଧ୍ୱମସତୋ ବିମୁଖାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦ-
ପାଦାରବିନ୍ଦମକରନ୍ଦରସାଦଜସ୍ରମ୍ ।
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନୈଃ ପରମହଂସକୁଲୈ ରସଜ୍ଞୈ-
ର୍ଜୁଷ୍ଟାଦ୍ ଗୃହେ ନିରୟବର୍ତ୍ମନି ବଦ୍ଧତୃଷ୍ଣାନ୍ ॥ ୨୮

ଜିହ୍ୱା ନ ବକ୍ତି ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣନାମଧେୟଂ
ଚେତଶ୍ଚ ନ ସ୍ମରତି ତଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦମ୍ ।

ଘୋର ପାପୀ ଅଜାମିଳ ତ କେବଳ ମରଣକାଳରେ, ପୁଣି ଚଞ୍ଚଳଚିତ୍ତରେ ନିଜ ପୁଅର 'ନାରାୟଣ' ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲା; ତଥାପି ସେହି ନାମାଭାସମାତ୍ରକେ ବି ତାର ସକଳ ପାପ କ୍ଷୟ ହୋଇଯାଇ ତାକୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଗଲା ॥ ୨୪ ॥ ବଡ଼ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବି ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ । ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କଲେ ସେଥିରୁ ନାନା ପ୍ରକାର ସୁନ୍ଦର ଫଳ ମିଳେ ବୋଲି ମଧୁର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ଅର୍ଥବାଦରୂପୀ ବେଦବାଣୀରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମୋହିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି ବଡ଼ ବଡ଼ କର୍ମରେ ହିଁ ଲାଗିରହନ୍ତି । ସେମାନେ ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଗମ ଭଗବନ୍ନାମର ମହିମା ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥

ପ୍ରିୟ ଦୂତଗଣ ! ଏସବୁ ବିଚାର କରି, ବୁଦ୍ଧିମାନ ଲୋକେ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ସର୍ବତୋଭାବେ ଭଗବାନ୍ ଅନନ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ହିଁ ନିଜର ଭକ୍ତିଭାବ ଯୋଡ଼ିଦିଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ମୋ ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ, ସେମାନେ ପାପ ଆଦୌ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ଯଦି ବା କେବେ ସଂଯୋଗବଶତଃ କିଛି ପାପ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣଗାନ ତାହାକୁ ତତ୍କାଳ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ॥ ୨୬ ॥ ଯେଉଁ ସମଦର୍ଶୀ ସାଧୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନ ଉଭୟ ବୋଲି ଜାଣି ତାଙ୍କରି ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି, ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ସିଦ୍ଧମାନେ ତାହାଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ପ୍ରେମର ସହିତ ଗାନ କରନ୍ତି । ହେ ମୋର ଦୂତଗଣ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଗଦା ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ରକ୍ଷା କରୁଥାଏ । ତୁମେମାନେ ଭୁଲରେ ବି ସେମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୋର ନାହିଁ, କି ସାକ୍ଷାତ୍ କାଳର ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ପରମହଂସମାନେ ଦିବ୍ୟରସ ପାଇବା ଲୋଭରେ ସକଳ ଜଗତରୁ ଓ ଶରୀର ଆଦିରୁ ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ଅକିଞ୍ଚନ ହୋଇଯାଇ ନିରନ୍ତର ଭଗବାନ୍ ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦର ରସ ପାନ କରୁଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟମାନେ ସେହି ଦିବ୍ୟରସ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଏବଂ ନରକର ଦ୍ୱାରସ୍ୱରୂପ ଘର-ସଂସାରରୂପୀ ତୃଷ୍ଣାର ବୋଝ ବାନ୍ଧି, ତାହାକୁ ରୁଣ୍ଡେଇପୁଣ୍ଡେଇ ବୋହି ଚାଲନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋ ପାଖକୁ ବାରମ୍ବାର ନେଇଆସ ॥ ୨୮ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜିଭ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣାରବିନ୍ଦକୁ ଚିନ୍ତନ କରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶିର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ

କୃଷ୍ଣାୟ ନୋ ନମତି ଯଚ୍ଛିର ଏକଦାପି
ତାନାନୟଧ୍ୱମସତୋଽକୃତବିଷ୍ଣୁକୃତ୍ୟାନ୍ ॥ ୨୯

ତତ୍ କ୍ଷମ୍ୟତାଂ ସ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣୋ
ନାରାୟଣଃ ସ୍ୱପୁରୁଷୈର୍ଯଦସତ୍କୃତଂ ନଃ ।
ସ୍ୱାନାମହୋ ନ ବିଦୁଷାଂ ରଚିତାଞ୍ଜଲୀନାଂ
କ୍ଷାନ୍ତିର୍ଗରୀୟସି ନମଃ ପୁରୁଷାୟ ଭୂମ୍ନେ ॥ ୩୦

ତସ୍ମାତ୍ ସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ଜଗନ୍ମଙ୍ଗଳମଂହସାମ୍ ।
ମହତାମପି କୌରବ୍ୟ ବିଦ୍ଧ୍ୟୈକାନ୍ତିକନିଷ୍କୃତିମ୍ ॥ ୩୧

ଶୃଣ୍ୱତାଂ ଗୃଣତାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟାଣ୍ୟୁଦ୍ଦାମାନି ହରେର୍ମୁହୁଃ ।
ଯଥା ସୁଜାତୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ଶୁଦ୍ଧ୍ୟେନ୍ନାତ୍ମା ବ୍ରତାଦିଭିଃ ॥ ୩୨

କୃଷ୍ଣାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମମଧୁଲିଣ୍ ନ ପୁନର୍ବିସୃଷ୍ଟ-
ମାୟାଗୁଣେଷୁ ରମତେ ବୃଜିନାବହେଷୁ ।
ଅନ୍ୟସ୍ତୁ କାମହତ ଆତ୍ମରଜଃ ପ୍ରମାର୍ଷ୍ଟୁ-
ମୀହେତ କର୍ମ ଯତ ଏବ ରଜଃ ପୁନଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୩୩

ଇତ୍ଥଂ ସ୍ୱଭର୍ତୃଗଦିତଂ ଭଗବନ୍ମହିତ୍ୱଂ
ସଂସ୍ମୃତ୍ୟ ବିସ୍ମିତଧିୟୋ ଯମକିଙ୍କରାସ୍ତେ ।

ଚରଣଯୁଗଳରେ ଥରେ ବି ଅବନତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେଭଳି ଭଗବତ୍‌ସେବାବିମୁଖ ପାପୀମାନଙ୍କୁ ହିଁ ମୋ ପାଖକୁ ଆଣ ॥ ୨୯ ॥ ଆଜି ତୁମେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅପରାଧ କରି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ଅବଜ୍ଞା କରିଛ । ଏହା ମୋର ହିଁ ଅପରାଧ । ପୁରାଣପୁରୁଷ ନାରାୟଣ ଆମମାନଙ୍କର ଏହି ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ଆମେ ଅଜ୍ଞାନୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ନିଜଲୋକ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ସର୍ବଦା ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ରହିଥାଉ । ତେଣୁ ପରମ ମହିମାନ୍ୱିତ ଭଗବାନ ଆମକୁ କ୍ଷମା କରିଦେବେ । ମୁଁ ସେହି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯାମୀ ଅଖଣ୍ଡ ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ଏତିକି ଜାଣିରଖ ଯେ, ଯେତେ ବଡ଼ ପାପ ହେଉ ନା କାହିଁକି, କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ତାହାର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ଅନ୍ତିମ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ । ସେହି ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ପାପବାସନାକୁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ମୂଳ କରିଦିଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ସଂସାରର କଲ୍ୟାଣ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବାରମ୍ବାର ଭଗବାନଙ୍କର ଉଦାର ଓ କୃପାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚରିତ ଶ୍ରବଣ-କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମମୟୀ ଭକ୍ତି ଉଦୟ ହୋଇଯାଏ । ସେହି ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ, କୃଚ୍ଛ୍ରଚାନ୍ଦ୍ରାୟଣ ଆଦି ବ୍ରତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେତିକି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରଣାରବିନ୍ଦ-ମକରନ୍ଦରସର ଲୋଭୀ ଭ୍ରମର, ସେମାନେ ମାୟାରେ ରମଣୀୟ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥିବା ଦୁଃଖଦ ବିଷୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତଥା ପ୍ରଥମରୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଉ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଦିବ୍ୟରସ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ଓ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିବେକବୁଦ୍ଧିକୁ ବିଭିନ୍ନ କାମନା ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେଇଥାଏ, ସେମାନେ ପାପ କ୍ଷାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତରୂପେ କର୍ମ ପରେ କର୍ମ କରିଗ୍ଲେଲନ୍ତି । ତା'ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମବାସନା ତୁଟେ ନାହିଁ ଓ ସେମାନେ ପୁଣି ପୂର୍ବବତ୍ ଦୋଷ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯମଦୂତମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭୁ ଧର୍ମରାଜଙ୍କ ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ମହିମା ଶୁଣି ଓ ତାହା ସ୍ମରଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ତୁଟିଗଲା । ସେମାନେ ସେହିଦିନଠାରୁ ଭୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଆନ୍ତି

ନୈବାଚ୍ୟୁତାଶ୍ରୟଜନଂ ପ୍ରତି ଶଙ୍କମାନା
ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଚ ବିଭ୍ୟତି ତତଃ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ମ ରାଜନ୍ ॥ ୩୪

ଇତିହାସମିମଂ ଗୁହ୍ୟଂ ଭଗବାନ୍ କୁମ୍ଭସମ୍ଭବଃ ।
କଥୟାମାସ ମଳୟ ଆସୀନୋ ହରିମର୍ଚ୍ଚୟନ୍ ॥ ୩୫

ନାହିଁ । ଯିବା କଥା କଣ କହିବା, ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ପକାଇବାକୁ ସେମାନେ ଭୟ କରନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଚରିତ ହେଉଛି ପରମ ଗୋପନୀୟ । ମଳୟ ପର୍ବତ ଉପରେ ବିରାଜମାନ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଋଷି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ସମୟରେ ମୋତେ ଏହା କହିଥିଲେ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ
ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଯମପୁରୁଷସଂବାଦେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ

ରାଜୋବାଚ

ଦେବାସୁରନୃଣାଂ ସର୍ଗୋ ନାଗାନାଂ ମୃଗପକ୍ଷିଣାମ୍ ।
ସାମାସିକସ୍ତ୍ୱୟା ପ୍ରୋକ୍ତୋ ଯସ୍ତୁ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବେଽନ୍ତରେ ॥ ୧

ତସ୍ୟୈବ ବ୍ୟାସମିଚ୍ଛାମି ଜ୍ଞାତୁଂ ତେ ଭଗବନ୍ ଯଥା ।
ଅନୁସର୍ଗଂ ଯୟା ଶକ୍ତ୍ୟା ସସର୍ଜ ଭଗବାନ୍ ପରଃ ॥ ୨

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତି ସଂପ୍ରଶ୍ନମାକର୍ଣ୍ୟ ରାଜର୍ଷେର୍ବାଦରାୟଣିଃ ।
ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ମହାଯୋଗୀ ଜଗାଦ ମୁନିସତ୍ତମାଃ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯଦା ପ୍ରଚେତସଃ ପୁତ୍ରା ଦଶ ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଷଃ ।
ଅନ୍ତଃସମୁଦ୍ରାଦୁନ୍ମଗ୍ନା ଦଦୃଶୁର୍ଗାଂ ଦ୍ରୁମୈର୍ବୃତାମ୍ ॥ ୪

ଦ୍ରୁମେଭ୍ୟଃ କ୍ରୁଧ୍ୟମାନାସ୍ତେ ତପୋଦୀପିତମନ୍ୟବଃ ।
ମୁଖତୋ ବାୟୁମଗ୍ନିଂ ଚ ସସୃଜୁସ୍ତଦ୍ଦିଧକ୍ଷୟା ॥ ୫

ତାଭ୍ୟାଂ ନିର୍ଦହ୍ୟମାନାଂସ୍ତାନୁପଲଭ୍ୟ କୁରୂଦ୍ୱହ ।
ରାଜୋବାଚ ମହାନ୍ ସୋମୋ ମନ୍ୟୁଂ ପ୍ରଶମୟନ୍ନିବ ॥ ୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ, ସର୍ପ ଓ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦିଙ୍କର କିପରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆପଣ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଯେଉଁ ଭଗବାନ ପ୍ରକୃତି ଆଦି କାରଣମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପରମକାରଣ, ସେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଓ ଯେପରିଭାବରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମହାରାଜ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ପରମ ଯୋଗୀ ବ୍ୟାସନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏହି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟି ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ କହିଲେ—॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜା ପ୍ରାଚୀନବର୍ହିଙ୍କର ଦଶଜଣ ପୁତ୍ର ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଚେତା ନାମ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରରୁ ବାହାରି ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପିତା ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ହୋଇଯିବାରୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୃକ୍ଷମୟ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୪ ॥ ସେମାନଙ୍କର ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ କ୍ରୋଧ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କର ତପୋବଳ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ଢାଳିଦେଲା । ଏଥିର ସେମାନେ ବୃକ୍ଷସବୁକୁ ଜାଳିଦେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ମୁଖରୁ ବାୟୁ ଓ ଅଗ୍ନି ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଅଗ୍ନି ଓ ବାୟୁ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଜାଳିଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହା ଦେଖି ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ରାଜାଧିରାଜ ଚନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ କହିଲେ— "ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ବୃକ୍ଷମାନେ ହେଉଛନ୍ତି

ମା ଦ୍ରୁମେଭ୍ୟୋ ମହାଭାଗା ଦୀନେଭ୍ୟୋ ଦ୍ରୋଗ୍ଧୁମର୍ହଥ ।
ବିବର୍ଧୟିଷବୋ ଯୂୟଂ ପ୍ରଜାନାଂ ପତୟଃ ସ୍ମୃତାଃ ॥ ୭

ଅହୋ ପ୍ରଜାପତିପତିର୍ଭଗବାନ୍ ହରିରବ୍ୟୟଃ ।
ବନସ୍ପତୀନୋଷଧୀଶ୍ଚ ସସର୍ଜୋର୍ଜମିଷଂ ବିଭୁଃ ॥ ୮

ଅନ୍ନଂ ଚରାଣାମଚରା ହ୍ୟପଦଃ ପାଦଚାରିଣାମ୍ ।
ଅହସ୍ତା ହସ୍ତଯୁକ୍ତାନାଂ ଦ୍ୱିପଦାଂ ଚ ଚତୁଷ୍ପଦଃ ॥ ୯

ଯୂୟଂ ଚ ପିତ୍ରାନ୍ୱାଦିଷ୍ଟା ଦେବଦେବେନ ଚାନଘାଃ ।
ପ୍ରଜାସର୍ଗାୟ ହି କଥଂ ବୃକ୍ଷାନ୍ ନିର୍ଦଗ୍ଧୁମର୍ହଥ ॥ ୧୦

ଆତିଷ୍ଠତ ସତାଂ ମାର୍ଗଂ କୋପଂ ଯଚ୍ଛତ ଦୀପିତମ୍ ।
ପିତ୍ରା ପିତାମହେନାପି ଜୁଷ୍ଟଂ ବଃ ପ୍ରପିତାମହୈଃ ॥ ୧୧

ତୋକାନାଂ ପିତରୌ ବନ୍ଧୂ ଦୃଶଃ ପକ୍ଷ୍ମ ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ପତିଃ ।
ପତିଃ ପ୍ରଜାନାଂ ଭିକ୍ଷୂଣାଂ ଗୃହ୍ୟଜ୍ଞାନାଂ ବୁଧଃ ସୁହୃତ୍ ॥ ୧୨

ଅନ୍ତର୍ଦେହେଷୁ ଭୂତାନାମାତ୍ମାଽଽସ୍ତେ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ସର୍ବଂ ତଦ୍ଧିଷ୍ଣ୍ୟମୀକ୍ଷଧ୍ୱମେବଂ ବସ୍ତୋଷିତୋ ହ୍ୟସୌ ॥ ୧୩

ଯଃ ସମୁତ୍ପତିତଂ ଦେହ ଆକାଶାନ୍ମନ୍ୟୁମୁଲ୍ବଣମ୍ ।
ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସୟା ଯଚ୍ଛେତ୍ ସ ଗୁଣାନତିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୧୪

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନ (ଅସହାୟ) । ଆପଣମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ; କାରଣ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଜାପତି; ଆପଣମାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ॥ ୬,୭ ॥ ହେ ପ୍ରଚେତାଗଣ! ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ-ପେୟ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସକଳ ବୃକ୍ଷଲତା ଓ ଓଷଧିମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ॥ ୮ ॥

ଫଳପୁଷ୍ପାଦି ଅଚର ପଦାର୍ଥ ହେଉଛି ସଂସାରରେ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ; ପାଦହୀନ ଘାସ-ତୃଣ ହେଉଛି ପାଦରେ ଚାଲିପାରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ । ହସ୍ତହୀନ ବୃକ୍ଷଲତା ହେଉଛନ୍ତି ହସ୍ତ ଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଏବଂ ଧାନ, ଗହମ ଆଦି ଅନ୍ନ ହେଉଛି ଦୁଇପାଦ ଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ । ଚତୁଷ୍ପଦ ବଳଦ, ଗାଈ ଓ ଓଟ ପ୍ରଭୃତି ହେଉଛନ୍ତି କୃଷି ଆଦିଦ୍ୱାରା ଅନ୍ନ ଉତ୍ପାଦନ କର୍ମରେ ସହାୟକ ପ୍ରାଣୀ ॥ ୯ ॥ ହେ ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ପିତା ଓ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଆପଣମାନେ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ମାରିଦେବାଟା କଣ ଉଚିତ ହେବ ? ॥ ୧୦ ॥ ତେଣୁ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କର ପିତା, ପିତାମହ, ପ୍ରପିତାମହ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରିଥିଲେ, ଆପଣମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୧ ॥ ଶୁଣନ୍ତୁ,

ବାଳକ ବନ୍ଧୁ ପିତାମାତା । ନୟନ ବନ୍ଧୁ ଆଖିପତା ॥
ଭିକ୍ଷୁକ ବନ୍ଧୁ ଗୃହୀଜନ । ଅଜ୍ଞର ବନ୍ଧୁ ସୁଜ୍ଞଜନ ॥
ସ୍ତିରୀର ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱାମୀ ନିଜ । ପ୍ରଜାର ବନ୍ଧୁ ମହାରାଜ ॥

ତେଣୁ ପ୍ରଜାଙ୍କର ରକ୍ଷଣ ଓ ହିତ ସାଧନ କରିବା ରାଜାଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ୍ ଆତ୍ମାରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । ଏପରି ଗ୍ରହଣ କଲେ, ଆପଣମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରପାରିବେ ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟରୁ ଉଦ୍‌ଗାରିତ ହେଉଥିବା କ୍ରୋଧକୁ ଆତ୍ମବିଚାରଦ୍ୱାରା ଶରୀରଭିତରେ ହିଁ ଶାନ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତି ଓ କ୍ରୋଧକୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ କାଳକ୍ରମେ ତ୍ରିଗୁଣ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥

ଅଲଂ ଦଗ୍ଧୈର୍ଦ୍ରୁମୈର୍ଦୀନୈଃ ଖିଲାନାଂ ଶିବମସ୍ତୁ ବଃ ।
ବାର୍କ୍ଷୀ ହ୍ୟେଷା ବରା କନ୍ୟା ପତ୍ନୀତ୍ୱେ ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୫

ହେ ପ୍ରଚେତାଗଣ ! ଏହି ଦୀନହୀନ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଜଳାନ୍ତୁ ନାହିଁ। ଯାହା କିଛି ବୃକ୍ଷ ବଞ୍ଚିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ଏହାଦ୍ୱାରା ଆପଣମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ ହେବ। ଏହି ଉତ୍ତମା କନ୍ୟାଟିକୁ ଏହି ବୃକ୍ଷମାନେ ହିଁ ପାଳନ କରିଛନ୍ତି; ଆପଣମାନେ ଏହାକୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ଇତ୍ୟାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ବରାରୋହାଂ କନ୍ୟାମାପ୍ସରସୀଂ ନୃପ ।
ସୋମୋ ରାଜା ଯଯୌ ଦତ୍ତ୍ୱା ତେ ଧର୍ମେଣୋପଯେମିରେ ॥ ୧୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବନସ୍ପତିମାନଙ୍କର ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ବୁଝାଇଶୁଝାଇ ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ପ୍ରମ୍ଲୋଚ୍ଚା ଅପ୍‌ସରାଙ୍କ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାଟି ପ୍ରଦାନ କରିଦେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ। ପ୍ରଚେତାମାନେ ଧର୍ମାନୁସାରେ ସେହି କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୧୬ ॥

ତେଭ୍ୟସ୍ତସ୍ୟାଂ ସମଭବଦ୍ଦକ୍ଷଃ ପ୍ରାଚେତସଃ କିଳ ।
ଯସ୍ୟ ପ୍ରଜାବିସର୍ଗେଣ ଲୋକା ଆପୂରିତାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରଚେତାମାନଙ୍କ ଔରସରେ ସେହି କନ୍ୟାଗର୍ଭରୁ ପ୍ରାଚେତସ ଦକ୍ଷ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। ଦକ୍ଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତିନିଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୭ ॥

ଯଥା ସସର୍ଜ ଭୂତାନି ଦକ୍ଷୋ ଦୁହିତୃବତ୍ସଳଃ ।
ରେତସା ମନସା ଚୈବ ତନ୍ମମାବହିତଃ ଶୃଣୁ ॥ ୧୮

ଦକ୍ଷ ନିଜ କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ବହୁତ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ। ସେ ନିଜର ମାନସିକ ସଂକଳ୍ପ ତଥା ବୀର୍ଯ୍ୟଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବିବିଧ ପ୍ରାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କଲେ, ତାହା ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଉଛି; ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ॥ ୧୮ ॥

ମନସୈବାସୃଜତ୍ ପୂର୍ବଂ ପ୍ରଜାପତିରିମାଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟାଦୀନ୍ନଭଃସ୍ଥଳଜଲୌକସଃ ॥ ୧୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ମାନସିକ ସଂକଳ୍ପଦ୍ୱାରା ଜଳ, ସ୍ଥଳ ଓ ଆକାଶରେ ରହୁଥିବା ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୧୯ ॥

ତମବୃଂହିତମାଲୋକ୍ୟ ପ୍ରଜାସର୍ଗଂ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ବିନ୍ଧ୍ୟପାଦାନୁପବ୍ରଜ୍ୟ ସୋଽଚରଦ୍ ଦୁଷ୍କରଂ ତପଃ ॥ ୨୦

କିନ୍ତୁ ସେହି ସୃଷ୍ଟି ନ ବଢ଼ିବା ଦେଖି, ସେ ଯାଇ ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତରେ ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ତତ୍ରାଘମର୍ଷଣଂ ନାମ ତୀର୍ଥଂ ପାପହରଂ ପରମ୍ ।
ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟାନୁସବନଂ ତପସାତୋଷୟଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୨୧

ସେଠାରେ ଅଘମର୍ଷଣ ନାମକ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତୀର୍ଥ ଅଛି। ସେହି ତୀର୍ଥ ସକଳ ପାପ ଧୋଇଦିଏ। ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଉକ୍ତ ତୀର୍ଥରେ ତ୍ରିକାଳ ସ୍ନାନ କରି ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାରେ ଲାଗି ରହିଲେ ॥ ୨୧ ॥

ଅସ୍ତୌଷୀଦ୍ଧଂସଗୁହ୍ୟେନ ଭଗବନ୍ତମଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ତୁଭ୍ୟଂ ତଦଭିଧାସ୍ୟାମି କସ୍ୟାତୁଷ୍ୟଦ୍ ଯତୋ ହରିଃ ॥ ୨୨

ସେଠାରେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କୁ **ହଂସଗୁହ୍ୟ** ନାମକ ସ୍ତୋତ୍ରରେ ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ। ମୁଁ ତୁମକୁ ସେହି ସ୍ତୁତିଟି ଶୁଣାଉଛି—॥ ୨୨ ॥

ପ୍ରଜାପତିରୁବାଚ

ନମଃ ପରାୟାବିତଥାନୁଭୂତୟେ
ଗୁଣତ୍ରୟାଭାସନିମିତ୍ତବନ୍ଧବେ ।
ଅଦୃଷ୍ଟଧାମ୍ନେ ଗୁଣତତ୍ତ୍ୱବୁଦ୍ଧିଭି-
ର୍ନିବୃତ୍ତମାନାୟ ଦଧେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବେ ॥ ୨୩

ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି ସ୍ତୁତି କଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ ଚିତ୍‌ଶକ୍ତି ଅମୋଘ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ; ପୁଣି ଆପଣ ସେମାନଙ୍କର ନିୟନ୍ତା ଓ ସତ୍ତାସ୍ଫୂର୍ତ୍ତିଦାତା। ଯେଉଁ ଜୀବମାନେ ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ସୃଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ବାସ୍ତବିକ୍ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିବସିଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ଅଗୋଚର; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ଅବଧି ବା ସୀମା ନାହିଁ। ଆପଣ ସକଳପ୍ରକାର ପ୍ରମାଣର ଅତୀତ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଓ ପରାତ୍ପର। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୩ ॥

ନ ଯସ୍ୟ ସଖ୍ୟଂ ପୁରୁଷୋଽବୈତି ସଖ୍ୟୁଃ
ସଖା ବସନ୍ ସଂବସତଃ ପୁରେଽସ୍ମିନ୍ ।
ଗୁଣୋ ଯଥା ଗୁଣିନୋ ବ୍ୟକ୍ତଦୃଷ୍ଟେ-
ସ୍ତସ୍ମୈ ମହେଶାୟ ନମସ୍କରୋମି ॥ ୨୪

ଦେହୋଽସବୋଽକ୍ଷା ମନବୋ ଭୂତମାତ୍ରା
ନାତ୍ମାନମନ୍ୟଂ ଚ ବିଦୁଃ ପରଂ ଯତ୍ ।
ସର୍ବଂ ପୁମାନ୍ ବେଦ ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ତଜ୍ଜ୍ଞୋ
ନ ବେଦ ସର୍ବଜ୍ଞମନନ୍ତମୀଡ଼େ ॥ ୨୫

ଯଦୋପରାମୋ ମନସୋ ନାମରୂପ-
ରୂପସ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟସ୍ମୃତିସଂପ୍ରମୋଷାତ୍ ।
ଯ ଈୟତେ କେବଲୟା ସ୍ୱସଂସ୍ଥୟା
ହଂସାୟ ତସ୍ମୈ ଶୁଚିସଦ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୨୬

ମନୀଷିଣୋଽନ୍ତର୍ହୃଦି ସଂନିବେଶିତଂ
ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିର୍ନବଭିଶ୍ଚ ତ୍ରିବୃଦ୍ଭିଃ ।
ବହ୍ନିଂ ଯଥା ଦାରୁଣି ପାଞ୍ଚଦଶ୍ୟଂ
ମନୀଷୟା ନିଷ୍କର୍ଷନ୍ତି ଗୂଢ଼ମ୍ ॥ ୨୭

ସ ବୈ ମମାଶେଷବିଶେଷମାୟା-
ନିଷେଧନିର୍ବାଣସୁଖାନୁଭୂତିଃ ।
ସ ସର୍ବନାମା ସ ଚ ବିଶ୍ୱରୂପଃ
ପ୍ରସୀଦତାମନିରୁକ୍ତାତ୍ମଶକ୍ତିଃ ॥ ୨୮

ଯଦ୍ୟନ୍ନିରୁକ୍ତଂ ବଚସା ନିରୂପିତଂ
ଧିୟାକ୍ଷଭିର୍ବା ମନସା ବୋତ ଯସ୍ୟ ।

ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ତ, ଜୀବ ଓ ଈଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଆରେକର ସଖା ଏବଂ ଦୁହେଁ ଏହି ଶରୀରରେ ଏକାଠି ରହିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ ଆଦି ବିଷୟ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ନେତ୍ର, ଘ୍ରାଣ ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, ଜୀବ ସେହିପରି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଆପଣଙ୍କର ସଖ୍ୟଭାବକୁ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବ ଓ ଜଗତର ଦ୍ରଷ୍ଟା, ଦୃଶ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ହେ ମହେଶ୍ୱର ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୪ ॥ ଦେହ, ମନ, ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଅନ୍ତଃକରଣର ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏ ସମସ୍ତେ ଜଡ଼ ହୋଇଥିବାରୁ କେହି ନିଜକୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ, କି ନିଜଠାରୁ ଅତୀତ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଜୀବାତ୍ମା (ନିଜ ସମେତ) ଏସବୁକୁ ଜାଣିପାରେ ତଥା ତ୍ରିଗୁଣକୁ ବି ଜାଣିପାରେ । ତଥାପି, ଏତେ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଜୀବ ଅନନ୍ତ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥ ସମାଧିକାଳରେ ପ୍ରମାଣ, ବିକଳ୍ପ ଓ ବିପର୍ଯ୍ୟୟରୂପ ବିବିଧ ଜ୍ଞାନ ଓ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଲୋପ ପାଇଯାଉଥିବାରୁ, ଏହି ନାମରୂପଧାରୀ ଜଗତକୁ ନିରୂପଣ କରୁଥିବା ମନ ବି ଉପରତ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ମନ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ କେବଳ ନିଜର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦମୟୀ ସ୍ୱରୂପସ୍ଥିତିଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟମନ୍ଦିର ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ନିବାସସ୍ଥାନ । ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୨୬ ॥ ଯାଜ୍ଞିକ ଲୋକମାନେ ଯେପରି କାଠରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅଗ୍ନିକୁ **'ସାମିଧେନୀ'** ନାମକ ପନ୍ଦରଟି ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରକଟ କରାନ୍ତି, ଜ୍ଞାନୀପୁରୁଷମାନେ ସେହିପରି ସତାଇଶ ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଗୂଢ଼ଭାବରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜର ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ହୃଦୟ ଭିତରେ ହିଁ ଖୋଜି ବାହାର କରନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଜଗତରେ ଯେତେ ବି ବିଭିନ୍ନତା ଦେଖାଯାଏ, ସେସବୁ ହେଉଛି ମାୟାର ହିଁ ଖେଳ । ମାୟାକୁ ନିଷେଧ କରିଦେଲେ କେବଳ ପରମ ସୁଖର ସାକ୍ଷାତ୍କାରସ୍ୱରୂପ ଆପଣ ହିଁ ଅବଶେଷ ରହିଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ, ଜଣା ପଡ଼ିଯାଏ ଯେ, ମାୟା ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି । ତେଣୁ ସକଳ ନାମ ଓ ସମସ୍ତ ରୂପ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ନାମ ଓ ରୂପ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ; ମୋତେ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଯାହା କିଛି ବଚନରେ କୁହାଯାଏ ଅଥବା ଯାହା କିଛି ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ, ସେସବୁ ଆପଣଙ୍କର

ମା ଭୃତ୍ ସ୍ୱରୂପଂ ଗୁଣରୂପଂ ହି ତତ୍ତ୍
ସ ବୈ ଗୁଣାପାୟବିସର୍ଗଲକ୍ଷଣଃ ॥ ୨୯

ଯସ୍ମିନ୍ ଯତୋ ଯେନ ଚ ଯସ୍ୟ ଯସ୍ମୈ
ଯଦ୍ ଯୋ ଯଥା କୁରୁତେ କାର୍ଯ୍ୟତେ ଚ ।
ପରାବରେଷାଂ ପରଂ ପ୍ରାକ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧଂ
ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ତଦ୍ଧେତୁରନନ୍ୟଦେକମ୍ ॥ ୩୦

ଯଚ୍ଛକ୍ତୟୋ ବଦତାଂ ବାଦିନାଂ ବୈ
ବିବାଦସଂବାଦଭୁବୋ ଭବନ୍ତି ।
କୁର୍ବନ୍ତି ଚୈଷାଂ ମୁହୁରାତ୍ମମୋହଂ
ତସ୍ମୈ ନମୋଽନନ୍ତଗୁଣାୟ ଭୂମ୍ନେ ॥ ୩୧

ଅସ୍ତୀତି ନାସ୍ତୀତି ଚ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠୟୋ-
ରେକସ୍ଥୟୋର୍ଭିନ୍ନବିରୁଦ୍ଧଧର୍ମୟୋଃ ।
ଅବେକ୍ଷିତଂ କିଞ୍ଚନ ଯୋଗସାଂଖ୍ୟୟୋଃ
ସମଂ ପରଂ ହ୍ୟନୁକୂଳଂ ବୃହତ୍ତତ୍ ॥ ୩୨

ଯୋଽନୁଗ୍ରହାର୍ଥଂ ଭଜତାଂ ପାଦମୂଳ-
ମନାମରୂପୋ ଭଗବାନନନ୍ତଃ ।
ନାମାନି ରୂପାଣି ଚ ଜନ୍ମକର୍ମଭି-
ର୍ଭେଜେ ସ ମହ୍ୟଂ ପରମଃ ପ୍ରସୀଦତୁ ॥ ୩୩

ସ୍ୱରୂପ ନୁହେଁ; କାରଣ ସେସବୁ ହେଉଛି ଗୁଣରୂପ; ଅଥଚ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଣର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରଳୟର ଅଧିଷ୍ଠାନ ॥ ୨୯ ॥ ଭଗବନ୍! ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ରହିଛି; ଏହା ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ଏବଂ ଆପଣ ଅନ୍ୟ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନ ନେଇ ନିଜେ ନିଜଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଆପଣଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଓ ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଆପଣ ହିଁ ଏହି ଜଗତରୂପରେ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ଆପଣ । ସୃଷ୍ଟ ହେବା ଓ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ବିଧି ମଧ୍ୟ ଆପଣ । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କର୍ମ କରାନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣର ପ୍ରଭେଦ ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ବି ଆପଣ ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କର କାରଣ ମଧ୍ୟ । ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଯେ, ଆପଣ ଜୀବ ଓ ଜଗତର ଭେଦରୁ ତଥା ସ୍ୱଗତଭେଦରୁ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଥା ଅତୀତ; ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ବାଦୀ ଓ ପ୍ରତିବାଦୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ବିବାଦ ଓ ସଂବାଦ ହୁଏ, ଆପଣଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ହିଁ ହେଉଛି ସେସବୁର ବିଷୟ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ମୋହରେ ପକାଇଦିଅନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ ଅପ୍ରାକୃତ କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣ ରହିଛି ଏବଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ । ଭକ୍ତିଯୋଗୀମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ସଗୁଣସାକାର ରୂପରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି ଏବଂ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୀ ନିର୍ଗୁଣନିରାକାର ରୂପରେ ଉପାସନା କରନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଦୁଇ ପ୍ରଣାଳୀରେ ବିରାଟ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏକ ଓ ସମ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନୁକୂଳ । ତେଣୁ ସେହି ଉଭୟଙ୍କୁ (ଭକ୍ତିଯୋଗୀ ଓ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗୀଙ୍କୁ) ଆପଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମରୂପରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ଅନନ୍ତ । ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ନାମ ନାହିଁ, କି କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ରୂପ ନାହିଁ । ତଥାପି ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଭଜୁଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଅନେକ ରୂପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଅନେକ ଲୀଳା କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ସେହି ରୂପ ଓ ଲୀଳାମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଅନେକ ନାମ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ମୋତେ କୃପା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥

ଯଃ ପ୍ରାକୃତୈର୍ଜ୍ଞାନପଥୈର୍ଜନାନାଂ
ଯଥାଶୟଂ ଦେହଗତୋ ବିଭାତି ।
ଯଥାନିଲଃ ପାର୍ଥିବମାଶ୍ରିତୋ ଗୁଣଂ
ସ ଈଶ୍ୱରୋ ମେ କୁରୁତାନ୍ମନୋରଥମ୍ ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ସ୍ତୁତଃ ସଂସ୍ତୁବତଃ ସ ତସ୍ମିନ୍ନଘମର୍ଷଣେ ।
ଆବିରାସୀତ୍ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭଗବାନ୍ ଭକ୍ତବତ୍ସଳଃ ॥ ୩୫

କୃତପାଦଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣାଂସେ ପ୍ରଲମ୍ବାଷ୍ଟମହାଭୁଜଃ ।
ଚକ୍ରଶଙ୍ଖାସିଚର୍ମେଷୁଧନୁଃପାଶଗଦାଧରଃ ॥ ୩୬

ପୀତବାସା ଘନଶ୍ୟାମଃ ପ୍ରସନ୍ନବଦନେକ୍ଷଣଃ ।
ବନମାଳାନିବୀତାଙ୍ଗୋ ଲସଚ୍ଛ୍ରୀବତ୍ସକୌସ୍ତୁଭଃ ॥ ୩୭

ମହାକିରୀଟକଟକଃ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳଃ ।
କାଞ୍ଚ୍ୟଙ୍ଗୁଳୀୟବଳୟନୂପୁରାଙ୍ଗଦଭୂଷିତଃ ॥ ୩୮

ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟମୋହନଂ ରୂପଂ ବିଭ୍ରତ୍ ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରଃ ।
ବୃତୋ ନାରଦନନ୍ଦାଦ୍ୟୈଃ ପାର୍ଷଦୈଃ ସୁରଯୂଥପୈଃ ॥ ୩୯

ସ୍ତୂୟମାନୋଽନୁଗାୟଦ୍ଭିଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବଚାରଣୈଃ ।
ରୂପଂ ତନ୍ମହଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୟାଗତସାଧ୍ୱସଃ ॥ ୪୦

ନନାମ ଦଣ୍ଡବଦ୍ ଭୂମୌ ପ୍ରହୃଷ୍ଟାତ୍ମା ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ନ କିଞ୍ଚନୋଦୀରୟିତୁମଶକତ୍ ତୀବ୍ରୟା ମୁଦା ।
ଆପୂରିତମନୋଦ୍ୱାରୈର୍ହ୍ରଦିନ୍ୟ ଇବ ନିର୍ଝରୈଃ ॥ ୪୧

ତଂ ତଥାବନତଂ ଭକ୍ତଂ ପ୍ରଜାକାମଂ ପ୍ରଜାପତିମ୍ ।
ଚିତ୍ତଜ୍ଞଃ ସର୍ବଭୂତାନାମିଦମାହ ଜନାର୍ଦନଃ ॥ ୪୨

ଲୋକମାନଙ୍କର ଉପାସନା ପ୍ରାୟ ସାଧାରଣ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ବାୟୁ ଯେପରି ଫୁଲର ଗନ୍ଧ ବହନ କରି ସୁଗନ୍ଧିତ ବୋଧ ହୁଏ, ଅଥଚ ବାସ୍ତବରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଭାବନା ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତା ରୂପରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଅନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାବନାକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିବା ପ୍ରଭୁ ମୋର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳର ଅଘମର୍ଷଣ ତୀର୍ଥରେ ରହି ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ପାଦ ରଖିଥାନ୍ତି । ବିଶାଳ ଓ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟଭୁଜ; ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଖଡ୍‌ଗ, ଢାଲ, ଶର, ଧନୁ, ପାଶ ଓ ଗଦା ॥ ୩୬ ॥ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ସଦୃଶ ଶ୍ୟାମଳସୁନ୍ଦର ଶରୀରରେ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ମୁଖମଣ୍ଡଳ । ନୟନଯୁଗଳରେ କୃପାକଟାକ୍ଷର ଶୋଭା । ବେକରେ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ବନମାଳା । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେଖାରୂପରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ଏବଂ ଗଳାରେ ଝଲସୁଥାଏ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି ॥ ୩୭ ॥ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ବହୁମୂଲ୍ୟ କିରୀଟ, କଙ୍କଣ, ମକରକୁଣ୍ଡଳ, କଟିବନ୍ଧ, ମୁଦ୍ରିକା ଓ କଡ଼ା ॥ ୩୮ ॥ ତ୍ରିଭୁବନପତି ଭଗବାନ୍ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ-ବିମୋହନ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଚାରିପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି ନାରଦ, ନନ୍ଦ, ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦ । ସ୍ତୁତି ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବେଶ୍ୱରଗଣ ଏବଂ ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଚାରଣମାନେ କରୁଥାନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣଗାନ । ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଓ ଅଲୌକିକ ରୂପ ଦେଖି ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି ଟିକିଏ ଚକିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଆନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ନଦୀ ଯେପରି ଝରଣାର ଜଳରେ ଉଛୁଳି ଉଠେ, ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସେହିପରି ପରମାନନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଆନନ୍ଦରେ ବିଭୋର ହୋଇ ସେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଜାପତି ଦକ୍ଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ରତାର ସହିତ ମଥା ନତ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ୍ ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟର କଥା ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧିକାମନା ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪୨ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରାଚେତସ ମହାଭାଗ ସଂସିଦ୍ଧସ୍ତପସା ଭବାନ୍ ।
ଯଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ମତ୍ପରୟା ମୟି ଭାବଂ ପରଂ ଗତଃ ॥ ୪୩

ପ୍ରୀତୋଽହଂ ତେ ପ୍ରଜାନାଥ ଯତ୍ତେଽସ୍ୟୋଦ୍‌ବୃଂହଣଂ ତପଃ ।
ମମୈଷ କାମୋ ଭୂତାନାଂ ଯଦ୍ ଭୂୟାସୁର୍ବିଭୂତୟଃ ॥ ୪୪

ବ୍ରହ୍ମା ଭବୋ ଭବନ୍ତଶ୍ଚ ମନବୋ ବିବୁଧେଶ୍ୱରାଃ ।
ବିଭୂତୟୋ ମମ ହ୍ୟେତା ଭୂତାନାଂ ଭୂତିହେତବଃ ॥ ୪୫

ତପୋ ମେ ହୃଦୟଂ ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତନୁର୍ବିଦ୍ୟା କ୍ରିୟାଽଽକୃତିଃ ।
ଅଙ୍ଗାନି କ୍ରତବୋ ଜାତା ଧର୍ମ ଆତ୍ମାସବଃ ସୁରାଃ ॥ ୪୬

ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ ନାନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚାନ୍ତରଂ ବହିଃ ।
ସଂଜ୍ଞାନମାତ୍ରମବ୍ୟକ୍ତଂ ପ୍ରସୁପ୍ତମିବ ବିଶ୍ୱତଃ ॥ ୪୭

ମୟ୍ୟନନ୍ତଗୁଣେଽନନ୍ତେ ଗୁଣତୋ ଗୁଣବିଗ୍ରହଃ ।
ଯଦାଽଽସୀତ୍ତତ ଏବାଦ୍ୟଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଃ ସମଭୂଦଜଃ ॥ ୪୮

ସ ବୈ ଯଦା ମହାଦେବୋ ମମ ବୀର୍ଯ୍ୟୋପବୃଂହିତଃ ।
ମେନେ ଖିଲମିବାତ୍ମାନମୁଦ୍ୟତଃ ସର୍ଗକର୍ମଣି ॥ ୪୯

ଅଥ ମେଽଭିହିତୋ ଦେବସ୍ତପୋଽତପ୍ୟତ ଦାରୁଣମ୍ ।
ନବ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ ଯୁଷ୍ମାନ୍ ଯେନାଦାବସୃଜଦ୍‌ବିଭୁଃ ॥ ୫୦

ଏଷା ପଞ୍ଚଜନସ୍ୟାଙ୍ଗ ଦୁହିତା ବୈ ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ଅସିକ୍ନୀ ନାମ ପତ୍ନୀତ୍ୱେ ପ୍ରଜେଶ ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟତାମ୍ ॥ ୫୧

ମିଥୁନବ୍ୟବାୟଧର୍ମସ୍ତ୍ୱଂ ପ୍ରଜାସର୍ଗମିମଂ ପୁନଃ ।
ମିଥୁନବ୍ୟବାୟଧର୍ମିଣ୍ୟାଂ ଭୂରିଶୋ ଭାବୟିଷ୍ୟସି ॥ ୫୨

ତ୍ୱତ୍ତୋଽଧସ୍ତାତ୍ ପ୍ରଜାଃ ସର୍ବା ମିଥୁନୀଭୂୟ ମାୟୟା ।
ମଦୀୟୟା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ହରିଷ୍ୟନ୍ତି ଚ ମେ ବଳିମ୍ ॥ ୫୩

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଦକ୍ଷ ! ତୁମର ତପସ୍ୟା ସଫଳ ହୋଇଗଲା; କାରଣ ମୋତେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବାଫଳରେ ତୁମ ହୃଦୟରେ ମୋ ପ୍ରତି ପରମ ପ୍ରେମଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୩ ॥ ହେ ପ୍ରଜାପତି ! ତୁମେ ଏହି ବିଶ୍ୱର ବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ତପସ୍ୟା କଲ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ତୁମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି; କାରଣ ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯେ, ଜଗତର ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଅଭିବୃଦ୍ଧ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମା, ଶଙ୍କର, ତୁମ ପରି ପ୍ରଜାପତି, ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ଆଦି ମନୁ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବେଶ୍ୱର—ଏ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ବିଭୂତି ଏବଂ ଏ ସମସ୍ତେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧିକାରୀ ॥ ୪୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ତପସ୍ୟା ହେଉଛି ମୋର ହୃଦୟ; ବିଦ୍ୟା ମୋର ଶରୀର; କର୍ମ ମୋର ଆକୃତି; ଯଜ୍ଞ ମୋର ଅଙ୍ଗ; ଧର୍ମ ମୋର ମନ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ପ୍ରାଣ ॥ ୪୬ ॥ ଯେତେବେଳେ ଏହି ସୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ କେବଳ ମୁଁ ହିଁ ଥିଲି; ହେଲେ, ଥିଲି ନିଷ୍କ୍ରିୟରୂପରେ । ବାହାରେ, ଭିତରେ କୌଣସିଠାରେ କିଛି ବି ନ ଥିଲା । ଦ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କେହି ନ ଥିଲେ, କି ଦୃଶ୍ୟ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା । ମୁଁ କେବଳ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପରେ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତଭାବରେ ରହିଥିଲି । ଜାଣ ଯେ, ସର୍ବତ୍ର କେବଳ ସୁଷୁପ୍ତି ହିଁ ଘୋଟି ରହିଥିଲା ॥ ୪୭ ॥ ପ୍ରିୟ ଦକ୍ଷ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ ଗୁଣର ଆଧାର ଏବଂ ମୁଁ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ । ଯେତେବେଳେ ଗୁଣମୟୀ ମାୟାର ଆଲୋଡ଼ନରୁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଶରୀର ପ୍ରକଟ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ମୋର ଇଚ୍ଛାରେ ଆଦିପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୪୮ ॥ ତା'ପରେ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଶକ୍ତି ଓ ଚେତନା ସଞ୍ଚାର କରିବାରୁ ଦେବବର ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟି ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅନୁଭବ କଲେ ଯେ ସେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଅସମର୍ଥ ॥ ୪୯ ॥ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲି, 'ତପ କର ।' ତେଣୁ ସେ ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ଏବଂ ସେହି ତପସ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ ତୁମ ନଅଜଣ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୫୦ ॥ ଏଣେ ଦେଖ ! ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଜାପତି ପଞ୍ଚଜନଙ୍କର କନ୍ୟା । ଏହାଙ୍କ ନାମ ଅସିକ୍ନୀ । ତୁମେ ଏହାଙ୍କୁ ପତ୍ନୀରୂପେ ଗ୍ରହଣ କର ॥ ୫୧ ॥ ଏଥର ତୁମେ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ସ୍ତ୍ରୀସହବାସରୂପ ଧର୍ମ ପାଳନ କର । ଏହି ଅସିକ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧର୍ମକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବେ । ତୁମେ ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ କରିପାରିବ ॥ ୫୨ ॥ ହେ ପ୍ରଜାପତି ! ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତ ମାନସୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଚାଲିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମ ପରେ ମୋ ମାୟାର ପ୍ରଭାବରେ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସଂଯୋଗରୁ ହିଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବେ ଓ ମୋ ସେବାରେ ତତ୍ପର ରହିବେ ॥ ୫୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ମିଷତସ୍ତସ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
ସ୍ୱପ୍ନୋପଲବ୍ଧାର୍ଥ ଇବ ତତ୍ରୈବାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରିଃ ॥ ୫୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ବିଶ୍ୱର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଏହିପରି କହି ଦକ୍ଷଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ହିଁ, ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ସ୍ୱପ୍ନର ବସ୍ତୁ ଉଭେଇଗଲା ପରି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଦକ୍ଷପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ତଥା ନାରଦଙ୍କୁ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଅଭିଶାପ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟାଂ ସ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟାଂ ବୈ ବିଷ୍ଣୁମାୟୋପବୃଂହିତଃ ।
ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱସଂଜ୍ଞାନୟୁତଂ ପୁତ୍ରାନଜନୟଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୧

ଅପୃଥଗ୍ଧର୍ମଶୀଳାସ୍ତେ ସର୍ବେ ଦାକ୍ଷାୟଣା ନୃପ ।
ପିତ୍ରା ପ୍ରୋକ୍ତାଃ ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ପ୍ରତୀଚୀଂ ପ୍ରୟଯୁର୍ଦିଶମ୍ ॥ ୨

ତତ୍ର ନାରାୟଣସରସ୍ତୀର୍ଥଂ ସିନ୍ଧୁସମୁଦ୍ରୟୋଃ ।
ସଙ୍ଗମୋ ଯତ୍ର ସୁମହନ୍ମୁନିସିଦ୍ଧନିଷେବିତମ୍ ॥ ୩

ତଦୁପସ୍ପର୍ଶନାଦେବ ବିନିର୍ଧୂତମଲାଶୟାଃ ।
ଧର୍ମେ ପାରମହଂସ୍ୟେ ଚ ପ୍ରୋତ୍ପନ୍ନମତୟୋଽପ୍ୟୁତ ॥ ୪

ତେପିରେ ତପ ଏବୋଗ୍ରଂ ପିତ୍ରାଦେଶେନ ଯନ୍ତ୍ରିତାଃ ।
ପ୍ରଜାବିବୃଦ୍ଧୟେ ଯତ୍ତାନ୍ ଦେବର୍ଷିସ୍ତାନ୍ ଦଦର୍ଶ ହ ॥ ୫

ଉବାଚ ଚାଥ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱାଃ କଥଂ ସ୍ରକ୍ଷ୍ୟଥ ବୈ ପ୍ରଜାଃ ।
ଅଦୃଷ୍ଟ୍ୱାନ୍ତଂ ଭୁବୋ ଯୂୟଂ ବାଲିଶା ବତ ପାଳକାଃ ॥ ୬

ତଥୈକପୁରୁଷଂ ରାଷ୍ଟ୍ରଂ ବିଲଂ ଚାଦୃଷ୍ଟନିର୍ଗମମ୍ ।
ବହୁରୂପାଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଚାପି ପୁମାଂସଂ ପୁଂଶ୍ଚଳୀପତିମ୍ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ପାଇ ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି ପରମ ସମର୍ଥ ହୋଇଗଲେ । ସେ ପଞ୍ଚଜନଙ୍କ ପୁତ୍ରୀ ଅସିକ୍ନୀଙ୍କ ଠାରୁ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱ ନାମକ ଦଶହଜାର ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଦକ୍ଷଙ୍କର ସେହି ପୁତ୍ରମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଆଚରଣ ଓ ଏକ ସ୍ୱଭାବର ଥିଲେ । ପିତା ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାକୁ କହିବାରୁ, ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ବିଚ୍ଚାର କରି ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ ଚ୍ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ପଶ୍ଚିମଦିଗରେ ସିନ୍ଧୁନଦୀ ଓ ସମୁଦ୍ରର ସଙ୍ଗମସ୍ଥାନରେ ନାରାୟଣ ସରୋବର ନାମକ ଏକ ମହାନ୍ ତୀର୍ଥ ରହିଛି । ସେଠାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନି ଓ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ନିବାସ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ନାରାୟଣସରରେ ସ୍ନାନ କରିବାମାତ୍ରେ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭାଗବତଧର୍ମରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତଥାପି, ପିତା ଦକ୍ଷଙ୍କ ଆଜ୍ଞାର ଅଧୀନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଭାଗବତଧର୍ମରେ ରୁଚି ଆସିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ପ୍ରଜାବୃଦ୍ଧି କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ତତ୍ପର ହେଉଥିବା ଦେଖି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, "ହେ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱମାନେ ! ତୁମେ ପ୍ରଜାପତି ହେଲେ କଣ ହେବ, ତୁମେମାନେ ଗଜମୂର୍ଖ । ତୁମେମାନେ ତ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୂମିର ଅନ୍ତ ଦେଖିନାହଁ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ସୃଷ୍ଟି କିପରି କରିବ, କହିଲ ? ତୁମେ ଯାହା କରୁଛ, ଏସବୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ॥ ୪-୬ ॥ ଶୁଣ; ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଅଛି, ଯେଉଁଠି କି ଅଛନ୍ତି ଜଣେମାତ୍ର ପୁରୁଷ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗର୍ତ୍ତ ଅଛି, ଯାହା ଭିତରୁ କି ବାହାରିବାର କୌଣସି ବାଟ ନାହିଁ । ଏପରି ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ଯେ କି ହେଉଛି ବହୁରୂପିଣୀ । ଏପରି ଜଣେ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ହେଉଛି ବ୍ୟଭିଚ୍ଚାରିଣୀର ପତି । ଏପରି ଏକ ନଦୀ ରହିଛି, ଯାହା କି ଉଭୟ ଦିଗକୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ଏପରି ଏକ ବିଚିତ୍ର ଘର

ନଦୀମୁଭୟତୋବାହାଂ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚାଦ୍ଭୁତଂ ଗୃହମ୍ ।
କ୍ୱଚିଦ୍ଧଂସଂ ଚିତ୍ରକଥଂ କ୍ଷୌରପବ୍ୟଂ ସ୍ୱୟଂ ଭ୍ରମିମ୍ ॥ ୮

କଥଂ ସ୍ୱପିତୁରାଦେଶମବିଦ୍ୱାଂସୋ ବିପଶ୍ଚିତଃ ।
ଅନୁରୂପମବିଜ୍ଞାୟ ଅହୋ ସର୍ଗଂ କରିଷ୍ୟଥ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତନ୍ନିଶମ୍ୟାଥ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱା ଔତ୍ପତ୍ତିକମନୀଷୟା ।
ବାଚଃକୂଟଂ ତୁ ଦେବର୍ଷେଃ ସ୍ୱୟଂ ବିମମୃଶୁର୍ଧିୟା ॥ ୧୦

ଭୂଃ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଜୀବସଂଜ୍ଞଂ ଯଦନାଦି ନିଜବନ୍ଧନମ୍ ।
ଅଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତସ୍ୟ ନିର୍ବାଣଂ କିମସତ୍କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୧

ଏକ ଏବେଶ୍ୱରସ୍ତୁର୍ଯ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱାଶ୍ରୟଃ ପରଃ ।
ତମଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଭବଂ ପୁଂସଃ କିମସତ୍କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୨

ପୁମାନ୍ ନୈବୈତି ଯଦ୍ ଗତ୍ୱା ବିଳସ୍ୱର୍ଗଂ ଗତୋ ଯଥା ।
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ଧାମାବିଦ ଇହ କିମସତ୍କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୩

ନାନାରୂପାଽଽତ୍ମନୋ ବୁଦ୍ଧିଃ ସ୍ୱୈରିଣୀବ ଗୁଣାନ୍ୱିତା ।
ତନ୍ନିଷ୍ଠାମଗତସ୍ୟେହ କିମସତ୍କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୪

ଅଛି, ଯାହା କି ପଚିଶି ପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥରେ ନିର୍ମିତ । ଏପରି ଗୋଟିଏ ହଂସ ଅଛି, ଯାହାର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଅତି ବିଚିତ୍ର । ଏପରି ଏକ ଚକ୍ର ଅଛି, ଯାହା କି ଛୁରା ଓ ବଜ୍ରରେ ନିର୍ମିତ ଓ ଆପେ ଆପେ ଘୂରୁଛି । ହେ ମୂର୍ଖ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱମାନେ ! ତୁମେମାନେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମର ସର୍ବଜ୍ଞ ପିତା ଦେଇଥିବା ଉଚିତ ଆଦେଶକୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବୁଝିପାରିନାହଁ ଏବଂ ମୁଁ ଏ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ବିଷୟ କହିଲି, ସେସବୁକୁ ଦେଖିନାହଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପିତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ତୁମେ କିପରି ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ? ॥ ୭-୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱମାନେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଥିଲେ । ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଏହି ଗୂଢ଼ ବଚନ ଶୁଣି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଖଟାଇ ବିଚାର କଲେ ॥ ୧୦ ॥ (ସେମାନେ ଭାବିଲେ, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ତ ଠିକ୍ କଥା କହିଲେ ।) ସାଧାରଣତଃ ଜୀବ ନାମରେ ପରିଚିତ ଏହି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହିଁ ଭୂମି ଏବଂ ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ଅନାଦି ବନ୍ଧନ । ଏହାର ଅନ୍ତ (ବିନାଶ) ନ ଦେଖି ମୋକ୍ଷର ଅନୁପଯୋଗୀ କର୍ମରେ ଲାଗି ରହି ଲାଭ କଣ ! ॥ ୧୧ ॥ ସତରେ ଈଶ୍ୱର ତ ଏକ; ସେ ଜାଗ୍ରତ ଆଦି ତିନି ଅବସ୍ଥାଠାରୁ ଏବଂ ସେସବୁର ଅଭିମାନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ତୁରୀୟ ଓ ସାକ୍ଷୀ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ସମସ୍ତେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ କାହା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ହିଁ ଭଗବାନ୍ । ସେ ପ୍ରକୃତି ଆଦିର ଅତୀତ । ସେହି ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହେଉ ନ ଥିବା ଅସତ୍ କର୍ମ କରିଚାଲିଲେ ଜୀବ କି ଲାଭ ପାଇବ ! ॥ ୧୨ ॥ ଗର୍ତ୍ତରୂପ ପାତାଳରେ ପଶିଯିବା ପରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସେଠାରୁ ଆଉ ବାହାରି ଆସିପାରେ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ଜୀବ ଆଉ ସଂସାରକୁ ଆସେ ନାହିଁ ଓ ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଅନ୍ତର୍ଜ୍ୟୋତିସ୍ୱରୂପ, ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ନ ଜାଣି, ନାଶବାନ୍ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା କର୍ମ କରି ଲାଭ କଣ ! ॥ ୧୩ ॥ ଜୀବର ଏ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି, ଏହି ବୁଦ୍ଧି ହିଁ ହେଉଛି ବହୁରୂପିଣୀ ଏବଂ ଏହା ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଧରିଥିବାରୁ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଜୀବନରେ ଏହି ବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତ ନ ଜାଣି, ବିବେକ (ଜ୍ଞାନ) ପ୍ରାପ୍ତ ନ କରି, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଶାନ୍ତି ବଢ଼ାଉଥିବା କର୍ମ କରିବାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ଭଲା ! ॥ ୧୪ ॥

ତତ୍ସଙ୍ଗଭ୍ରଂଶିତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ସଂସରନ୍ତଂ କୁଭାର୍ଯ୍ୟବତ୍ ।
ତଦ୍‌ଗତୀରବୁଧସ୍ୟେହ କିମସତ୍‌କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୫

ସୃଷ୍ଟ୍ୟପ୍ୟୟକରାଂ ମାୟାଂ ବେଲାକୂଳାନ୍ତବେଗିତାମ୍ ।
ମତ୍ତସ୍ୟ ତାମବିଜ୍ଞସ୍ୟ କିମସତ୍‌କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୬

ପଞ୍ଚବିଂଶତିତତ୍ତ୍ୱାନାଂ ପୁରୁଷୋଽଦ୍ଭୁତଦର୍ପଣମ୍ ।
ଅଧ୍ୟାତ୍ମମବୁଧସ୍ୟେହ କିମସତ୍‌କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୭

ଐଶ୍ୱରଂ ଶାସ୍ତ୍ରମୁତ୍‌ସୃଜ୍ୟ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷାନୁଦର୍ଶନମ୍ ।
ବିବିକ୍ତପଦମଜ୍ଞାୟ କିମସତ୍‌କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୮

କାଳଚକ୍ରଂ ଭ୍ରମିତୀକ୍ଷ୍ଣଂ ସର୍ବଂ ନିଷ୍କର୍ଷୟଜ୍ଜଗତ୍ ।
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରମବୁଧସ୍ୟେହ କିମସତ୍‌କର୍ମଭିର୍ଭବେତ୍ ॥ ୧୯

ଶାସ୍ତ୍ରସ୍ୟ ପିତୁରାଦେଶଂ ଯୋ ନ ବେଦ ନିବର୍ତ୍ତକମ୍ ।
କଥଂ ତଦନୁରୂପାୟ ଗୁଣବିଶ୍ରମ୍ଭ୍ୟପକ୍ରମେତ୍ ॥ ୨୦

ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସାଥୀ କରି ଜୀବରୂପୀ ପୁରୁଷର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଏ । ବୁଦ୍ଧିପଛରେ ଧାଇଁ, କୁଳଟା ସ୍ତ୍ରୀର ପତି ପରି ଏହି ଜୀବରୂପୀ ପୁରୁଷ ବାଟ ଭୁଲି କେତେ ଆଡ଼େ ନ ବୁଲୁଛି ସତେ ! ଏହି ବୁଦ୍ଧିର ବିଭିନ୍ନ ଗତି, ବିଭିନ୍ନ ଚାତୁରୀ ନ ଜାଣି ବିବେକରହିତ କର୍ମରେ ମାତିଲେ କି ସିଦ୍ଧି ବା ମିଳିବ ! ॥ ୧୫ ॥ ମାୟା ହିଁ ହେଉଛି ତଳ-ଉପର ଉଭୟ ଦିଗକୁ ବହୁଥିବା ନଦୀ । ଏହା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି ଯେପରି, ପ୍ରଳୟ ବି କରୁଛି ସେହିପରି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ମାୟାରୂପୀ ନଦୀକୁ ପାରି ହୋଇଯିବାକୁ ତପସ୍ୟା, ବିଦ୍ୟା ଆଦି କୂଳର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛି, ତାକୁ କୂଳରେ ଲାଗିବାକୁ ନ ଦେବାପାଇଁ ଏହି ମାୟାନଦୀ କ୍ରୋଧ, ଅହଂକାର ଆଦି ରୂପରେ ଆହୁରି ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ବହୁଛି । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ମାୟାର ବେଗ ବିଷୟରେ ଅନଭିଜ୍ଞ, ଯେ ତା ବେଗରେ ଭାସିଯାଉଛି, ତାକୁ ମାୟିକ କର୍ମରୁ କି ଲାଭ ବା ମିଳିବ ! ॥ ୧୬ ॥ ଆତ୍ମା, ମୂଳପ୍ରକୃତି, ମହତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଂକାର, ମନ, ପାଞ୍ଚ ସୂକ୍ଷ୍ମତନ୍ମାତ୍ର, ପାଞ୍ଚ ବିଷୟ ଓ ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ— ଏପରି ପଚିଶ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଗଢ଼ା ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ହିଁ ହେଉଛି ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଘର । ପୁରୁଷ ହେଉଛି ଏମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଆଶ୍ରୟ । ସେ ହିଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣାତ୍ମକ ଜଗତର ଅଧିଷ୍ଠାତା । ଏହା ନ ଜାଣି, ଅସତ୍ କର୍ମ କରି ଲାଭ କଣ ! ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ କିପରି, ତାହା ବୁଝାଇଦେଉଥିବା ଶାସ୍ତ୍ର ହେଉଛି ହଂସ ସଦୃଶ ନୀର-କ୍ଷୀର-ବିଭେଦକ । ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରରୂପ ହଂସ ହିଁ ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷକୁ, ଚେତନ ଓ ଜଡ଼କୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କରି ଦେଖାଇଦିଏ । ଏପରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମଶାସ୍ତ୍ରରୂପ ହଂସର ଆଶ୍ରୟ ନ ନେଇ, ଏହାକୁ ନ ଜାଣି ଜୀବକୁ ବହିର୍ମୁଖ କରିଦେଉଥିବା କର୍ମ କରି ଲାଭ କଣ ! ॥ ୧୮ ॥ କାଳ ହିଁ ହେଉଛି ନିରନ୍ତର ଘୂରି ଚାଲିଥିବା ଚକ୍ର । କାଳଚକ୍ରର ଧାର ହେଉଛି ଛୁରୀ ଓ ବଜ୍ର ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଓ ଦୃଢ଼ । ସେହି ଚକ୍ର ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ନେଉଛି । ସେହି ଚକ୍ର ହେଉଛି ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର; ତାହାକୁ ଅଟକାଇବାକୁ କେହି ବି ସମର୍ଥ ନୁହେଁ । ଏହା ନ ଜାଣି, କର୍ମଫଳକୁ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି, ଯେଉଁ ଲୋକ ସକାମଭାବରେ କର୍ମ କରେ, ତାକୁ ସେହି ଅନିତ୍ୟ କର୍ମରୁ କି ଲାଭ ମିଳିବ ! ॥ ୧୯ ॥ ଶାସ୍ତ୍ର ହିଁ ହେଉଛି ପିତା; କାରଣ ଶାସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାଏ । ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଦେଶ ହେଲା, "କର୍ମରେ ଲାଗ ନାହିଁ; କର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହ ।" ଯେ ଏହା (ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ) ଜାଣେ ନାହିଁ, ସେ ଗୁଣମୟ ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱାସ କରିଯାଏ ।

ଇତି ବ୍ୟବସିତା ରାଜନ୍ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱା ଏକଚେତସଃ ।
ପ୍ରୟଯୁସ୍ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପନ୍ଥାନମନିବର୍ତ୍ତନମ୍ ॥ ୨୧

ସ୍ୱରବ୍ରହ୍ମଣି ନିର୍ଭାତହୃଷୀକେଶପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଅଖଣ୍ଡଂ ଚିତ୍ତମାବେଶ୍ୟ ଲୋକାନନୁଚରନ୍ ମୁନିଃ ॥ ୨୨

ନାଶଂ ନିଶମ୍ୟ ପୁତ୍ରାଣାଂ ନାରଦାଚ୍ଛୀଳଶାଳିନାମ୍ ।
ଅନ୍ୱତପ୍ୟତ କଃ ଶୋଚନ୍ ସୁପ୍ରଜସ୍ତ୍ୱଂ ଶୁଚାଂ ପଦମ୍ ॥ ୨୩

ସ ଭୂୟଃ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟାୟାମଜେନ ପରିସାନ୍ତ୍ୱିତଃ ।
ପୁତ୍ରାନଜନୟଦ୍ ଦକ୍ଷଃ ଶବଳାଶ୍ୱାନ୍ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୪

ତେଽପି ପିତ୍ରା ସମାଦିଷ୍ଟାଃ ପ୍ରଜାସର୍ଗେ ଧୃତବ୍ରତାଃ ।
ନାରାୟଣସରୋ ଜଗ୍ମୁର୍ୟତ୍ର ସିଦ୍ଧାଃ ସ୍ୱପୂର୍ବଜାଃ ॥ ୨୫

ତଦୁପସ୍ପର୍ଶନାଦେବ ବିନିର୍ଧୂତମଳାଶୟାଃ ।
ଜପନ୍ତୋ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ତେପୁସ୍ତେଽତ୍ର ମହତ୍ ତପଃ ॥ ୨୬

ଅବ୍ଭକ୍ଷାଃ କତିଚିନ୍ମାସାନ୍ କତିଚିଦ୍ୱାୟୁଭୋଜନାଃ ।
ଆରାଧୟନ୍ ମନ୍ତ୍ରମିମମଭ୍ୟସ୍ୟନ୍ତ ଇଡସ୍ପତିମ୍ ॥ ୨୭

ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟ ପୁରୁଷାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ବିଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟାୟ ମହାହଂସାୟ ଧୀମହି ॥ ୨୮

ଇତି ତାନପି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିସର୍ଗଧିୟୋ ମୁନିଃ ।
ଉପେତ୍ୟ ନାରଦଃ ପ୍ରାହ ବାଚଃକୂଟାନି ପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୨୯

ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଯିବା ପରେ କର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବାକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଉଥିବା ଆଦେଶ ସେ ଭଲା କିପରି ପାଳନ କରିପାରିବ !" ॥ ୨୦ ॥

(ଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକମତ ହୋଇ ଏହିପରି ଅର୍ଥ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ ଏବଂ ନାରଦଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ସେମାନେ ସେହି ମୋକ୍ଷପଥର ପଥିକ ହୋଇଗଲେ, ଯେଉଁ ପଥରେ ଯାଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆଉ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସ୍ୱରବ୍ରହ୍ମରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସଙ୍ଗୀତ ଲହରୀରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେଉଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନିଜ ଚିତ୍ତକୁ ଅଖଣ୍ଡରୂପେ ସ୍ଥିର କରିଦେଇ ଲୋକ-ଲୋକାନ୍ତରରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ହେତୁ ପୁତ୍ରମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଶୁଣି, ଦକ୍ଷ ପ୍ରଜାପତି ଶୋକରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରକୃତରେ ସତ୍‌ପୁତ୍ରମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖର କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ବଡ଼ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ ହେଲା ॥ ୨୩ ॥ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା ବହୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପଞ୍ଚଜନ୍ୟନନ୍ଦିନୀ ଅସିକ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଆଉ ହଜାରେ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେହି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଶବଳାଶ୍ୱ ॥ ୨୪ ॥ ପିତା ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ନାରାୟଣ ସରୋବରକୁ ଗଲେ, ଯେଉଁଠିକି ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ବଡ଼ ଭାଇମାନେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଶବଳାଶ୍ୱମାନେ ସେହି ସରୋବରରେ ସ୍ନାନ କରିବାମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣର ସକଳ ମଳ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଣବ ଜପ କରି କରି ଘୋର ତପସ୍ୟାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ କେତେମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେବଳ ଜଳପାନ କରି ଏବଂ ତା'ପରେ କେତେମାସ ବାୟୁମାତ୍ର ଆହାର କରି ସେମାନେ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟାସ କଲେ, ତାହା ହେଲା : "ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ବିଶୁଦ୍ଧଚିତ୍ତରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ତଥା ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଏବଂ ପରମହଂସସ୍ୱରୂପ, ଆମେ ନମସ୍କାରପୂର୍ବକ ସେହି ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛୁ ।"—ଏହି ମନ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟାସ କରି ସେମାନେ ମନ୍ତ୍ରାଧିପତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦକ୍ଷପୁତ୍ର ଶବଳାଶ୍ୱମାନେ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଏପରି ତପସ୍ୟାରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ମଧ୍ୟ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସି ପୂର୍ବ ପରି

ଦାକ୍ଷାୟଣାଃ ସଂଶୃଣୁତ ଗଦତୋ ନିଗମଂ ମମ ।
ଅନ୍ୱିଚ୍ଛତାନୁପଦବୀଂ ଭ୍ରାତୃଣାଂ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳାଃ ॥ ୩୦

ଭ୍ରାତୃଣାଂ ପ୍ରାୟଣଂ ଭ୍ରାତା ଯୋଽନୁତିଷ୍ଠତି ଧର୍ମବିତ୍ ।
ସ ପୁଣ୍ୟବନ୍ଧୁଃ ପୁରୁଷୋ ମରୁଦ୍ଭିଃ ସହ ମୋଦତେ ॥ ୩୧

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱା ପ୍ରୟଯୌ ନାରଦୋଽମୋଘଦର୍ଶନଃ ।
ତେଽପି ଚାନ୍ୱଗମନ୍ମାର୍ଗଂ ଭ୍ରାତୃଣାମେବ ମାରିଷ ॥ ୩୨

ସଧ୍ରୀଚୀନଂ ପ୍ରତୀଚୀନଂ ପରସ୍ୟାନୁପଥଂ ଗତାଃ ।
ନାଦ୍ୟାପି ତେ ନିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ପଶ୍ଚିମା ଯାମିନୀରିବ ॥ ୩୩

ଏତସ୍ମିନ୍ କାଲ ଉତ୍ପାତାନ୍ ବହୂନ୍ ପଶ୍ୟନ୍ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ପୂର୍ବବନ୍ନାରଦକୃତଂ ପୁତ୍ରନାଶମୁପାଶୃଣୋତ୍ ॥ ୩୪

ଚୁକ୍ରୋଧ ନାରଦାୟାସୌ ପୁତ୍ରଶୋକବିମୂର୍ଚ୍ଛିତଃ ।
ଦେବର୍ଷିମୁପଲଭ୍ୟାହ ରୋଷାଦ୍‌ବିସ୍ଫୁରିତାଧରଃ ॥ ୩୫

ଦକ୍ଷ ଉବାଚ

ଅହୋ ଅସାଧୋ ସାଧୂନାଂ ସାଧୁଲିଙ୍ଗେନ ନସ୍ତ୍ୱୟା ।
ଅସାଧ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟର୍ଭକାଣାଂ ଭିକ୍ଷୋର୍ମାର୍ଗଃ ପ୍ରଦର୍ଶିତଃ ॥ ୩୬

ଋଣୈସ୍ତ୍ରିଭିରମୁକ୍ତାନାମମୀମାଂସିତକର୍ମଣାମ୍ ।
ବିଘାତଃ ଶ୍ରେୟସଃ ପାପ ଲୋକୟୋରୁଭୟୋଃ କୃତଃ ॥ ୩୭

ଏବଂ ତ୍ୱଂ ନିରନୁକ୍ରୋଶୋ ବାଲାନାଂ ମତିଭିଦ୍ଧରେଃ ।
ପାର୍ଷଦମଧ୍ୟେ ଚରସି ଯଶୋହା ନିରପତ୍ରପଃ ॥ ୩୮

ଗୂଢ଼ବଚନଦ୍ୱାରା ଉପଦେଶ ଦେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେ କହିଲେ, "ହେ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ପୁତ୍ରଗଣ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛି, ତାହା ଶୁଣ। ତୁମେମାନେ ତ ତୁମ ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିଥାଅ। ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କର ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁ ଧର୍ମଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରେ, ସେ ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଭାଇ। ସେହି ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ପୁରୁଷ ପରଲୋକରେ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରେ।" ॥ ୩୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶବଳାଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ବଡ଼ଭାଇମାନଙ୍କର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କଲେ। ନାରଦଙ୍କର ଦର୍ଶନ କେବେ ବ୍ୟର୍ଥ ଯାଏ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଯେଉଁ ପଥ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଓ ଯାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ତଥା ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତିର ଅନୁକୂଳ, ସେମାନେ ସେହି ପଥର ପଥିକ ହୋଇଗଲେ। ବିତିଯାଇଥିବା ରାତି ଯେପରି ଆଉ ଫେରିଆସେ ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେହିପରି ସେହି ପଥରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫେରିନାହାନ୍ତି, କି ଭବିଷ୍ୟତରେ ବି ଫେରିବେ ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ସେପଟେ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି ନାନାପ୍ରକାର ଅପଶକୁନ (ଅଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ) ଦେଖିବାରୁ, ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ଆଶଙ୍କା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଏ ଭିତରେ ସେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ନାରଦ ଆସି ଏ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପରି ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗରେ ନେଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ପୁତ୍ରମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯିବାରୁ, ତାଙ୍କ ମନରେ ଭୀଷଣ ଦୁଃଖ ହେଲା। ସେ ନାରଦଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ଓ ନାରଦଙ୍କୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଓଠପାଟି କମ୍ପିଲା। ସେ କ୍ରୋଧାବେଶରେ ନାରଦଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୫ ॥

ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି କହିଲେ—ହେ ଦୁଷ୍ଟ ! ତୁମେ ମିଛରେ ସାଧୁବେଶ ଧରିଛ। ମୋର ସରଳସ୍ୱଭାବର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଭିକାରିର ବାଟ ଧରାଇଦେଇ ତୁମେ ମୋର ବିରାଟ କ୍ଷତି କରିଛ ॥ ୩୬ ॥ ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରି ଋଷିଋଣ ଶୁଝିନାହାନ୍ତି, କି ଯାଗଯଜ୍ଞ କରି ଦେବଋଣ ଶୁଝିନାହାନ୍ତି, କି ପୁତ୍ରାଦି ଜାତ କରି ପିତୃଋଣ ଶୁଝିନାହାନ୍ତି। ସେମାନେ ତ କର୍ମଫଳର ନଶ୍ୱରତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ବିଚାର ମଧ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ହେ ପାପାତ୍ମା ! ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକର ସୁଖ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲ ॥ ୩୭ ॥ ସତରେ, ତୁମ ହୃଦୟରେ ତିଳେମାତ୍ର ଦୟା ନାହିଁ। ତୁମେ ଏହିପରି ମୋ ପୁଅମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଚାଲିଛ। ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ହୋଇ, ତୁମେ ତାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଚାଲିଛ। ସତରେ ତୁମେ ନିତାନ୍ତ

ନନୁ ଭାଗବତା ନିତ୍ୟଂ ଭୂତାନୁଗ୍ରହକାତରାଃ ।
ଋତେ ତ୍ୱାଂ ସୌହୃଦଘ୍ନଂ ବୈ ବୈରଙ୍କରମବୈରିଣାମ୍ ॥ ୩୯

ନେତ୍ଥଂ ପୁଂସାଂ ବିରାଗଃ ସ୍ୟାତ୍ ତ୍ୱୟା କେବଳିନା ମୃଷା ।
ମନ୍ୟସେ ଯଦ୍ୟୁପଶମଂ ସ୍ନେହପାଶନିକୃନ୍ତନମ୍ ॥ ୪୦

ନାନୁଭୂୟ ନ ଜାନାତି ପୁମାନ୍ ବିଷୟତୀକ୍ଷ୍ଣତାମ୍ ।
ନିର୍ବିଦ୍ୟେତ ସ୍ୱୟଂ ତସ୍ମାନ୍ନ ତଥା ଭିନ୍ନଧୀଃ ପରୈଃ ॥ ୪୧

ଯନ୍ନସ୍ତ୍ୱଂ କର୍ମସନ୍ଧାନାଂ ସାଧୂନାଂ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
କୃତବାନସି ଦୁର୍ମର୍ଷଂ ବିପ୍ରିୟଂ ତବ ମର୍ଷିତମ୍ ॥ ୪୨

ତନ୍ତୁକୃନ୍ତନ ଯନ୍ନସ୍ତ୍ୱମଭଦ୍ରମଚରଃ ପୁନଃ ।
ତସ୍ମାଲ୍ଲୋକେଷୁ ତେ ମୂଢ ନ ଭବେଦ୍ ଭ୍ରମତଃ ପଦମ୍ ॥ ୪୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପ୍ରତିଜଗ୍ରାହ ତଦ୍‌ବାଢ଼ଂ ନାରଦଃ ସାଧୁସମ୍ମତଃ ।
ଏତାବାନ୍ ସାଧୁବାଦୋ ହି ତିତିକ୍ଷେତେଶ୍ୱରଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୪୪

ନିର୍ଲଜ୍ଜ ॥ ୩୮ ॥ ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି, ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ସଦାସର୍ବଦା ଦୁଃଖୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଦୟା କରିବାରେ ବ୍ୟଗ୍ର ରହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ପାରସ୍ପରିକ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ବିନାଶ କରିବାରେ ଲାଗିଛ । ଯେଉଁମାନେ କାହାରି ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁତା କରୁଛ ॥ ୩୯ ॥ ଯଦି ତୁମେ ଭାବୁଛ ଯେ, ବୈରାଗ୍ୟଦ୍ୱାରା ହିଁ ସ୍ନେହପାଶର (ବିଷୟାସକ୍ତିର) ବନ୍ଧନ ତୁଟିପାରେ, ତେବେ ତୁମର ସେହି ବିଚାର ଭୁଲ । କାରଣ ତୁମ ପରି ବୈରାଗ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦେଉଥିବା କପଟୀ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେହି ବି ବୈରାଗ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ନାରଦ ! ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟଭୋଗକୁ ଅନୁଭବ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର କଟୁତା (ଦୋଷ) ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବିଷୟର ଦୁଃଖରୂପକୁ ଅନୁଭବ କଲା ପରେ ଯେପରି ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେବ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଫୁସୁଲାଫୁସିଲି କଥା ଶୁଣି, ସେପରି ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ଆମେମାନେ ହେଉଛୁ ସଦ୍‌ଗୃହସ୍ଥ । ଆମେ ଆମ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଳନ କରୁ । ତୁମେ ଆଗରୁ ବି ଥରେ ମୋର ଅପୂରଣୀୟ କ୍ଷତି କରିଥିଲ; ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତାହା ସହିଯାଇଥିଲି ॥ ୪୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ଆମ ବଂଶପରମ୍ପରା ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ବାହାରି ପଡ଼ିଛ । ତୁମେ ମୋ ସହିତ ପୁଣି ଥରେ ଆଗ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରିଛ । ତେଣୁ, ହେ ମୂଢ ! ଯାଅ, ଏଥର ଏଲୋକ ସେଲୋକ ହୋଇ ଘୂରିବୁଲ । ତୁମକୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନ ମିଳୁ ॥ ୪୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସନ୍ଥଶିରୋମଣି ଦେବର୍ଷି ନାରଦ 'ଖୁବ୍ ଭଲ କଥା !' କହି ଦକ୍ଷଙ୍କର ଏହି ଅଭିଶାପ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ଦେଖ, ସଂସାରରେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାର ଶକ୍ତି ଥାଉ ଥାଉ, ଅନ୍ୟଲୋକ କରିଥିବା ଅପରାଧକୁ ସହିଯିବାର ନାମ ହିଁ ସାଧୁତା । ତେଣୁ ନାରଦ ସେହି ଅଭିଶାପ ସହିଗଲେ ॥ ୪୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ
ନାରଦଶାପୋ ନାମ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବଂଶ ବିବରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତତଃ ପ୍ରାଚେତସୋଽସିକ୍ନ୍ୟାମନୁନୀତଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବା ।
ଷଷ୍ଟିଂ ସଞ୍ଜନୟାମାସ ଦୁହିତୃଃ ପିତୃବତ୍ସଳାଃ ॥ ୧

ଦଶ ଧର୍ମାୟ କାୟେନ୍ଦୋର୍ଦ୍ୱିଷଟ୍ ତ୍ରିଣବ ଦତ୍ତବାନ୍ ।
ଭୂତାଙ୍ଗିରଃ କୃଶାଶ୍ୱେଭ୍ୟୋ ଦ୍ୱେ ଦ୍ୱେ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟାୟ ଚାପରାଃ ॥ ୨

ନାମଧେୟାନ୍ୟମୂଷାଂ ତ୍ୱଂ ସାପତ୍ୟାନାଂ ଚ ମେ ଶୃଣୁ ।
ଯାସାଂ ପ୍ରସୂତିପ୍ରସବୈର୍ଲୋକା ଆପୂରିତାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥ ୩

ଭାନୁର୍ଲମ୍ବା କକୁବ୍‌ଜାମିର୍ବିଶ୍ୱା ସାଧ୍ୟା ମରୁତ୍ୱତୀ ।
ବସୁର୍ମୁହୂର୍ତ୍ତା ସଙ୍କଳ୍ପା ଧର୍ମପତ୍ନ୍ୟଃ ସୁତାନ୍ ଶୃଣୁ ॥ ୪

ଭାନୋସ୍ତୁ ଦେବଋଷଭ ଇନ୍ଦ୍ରସେନସ୍ତତୋ ନୃପ ।
ବିଦ୍ୟୋତ ଆସୀଲ୍ଲମ୍ବାୟାସ୍ତତଶ୍ଚ ସ୍ତନୟିତ୍ନବଃ ॥ ୫

କକୁଭଃ ସଙ୍କଟସ୍ତସ୍ୟ କୀକଟସ୍ତନୟୋ ଯତଃ ।
ଭୁବୋ ଦୁର୍ଗାଣି ଜାମେୟଃ ସ୍ୱର୍ଗୋ ନନ୍ଦିସ୍ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୬

ବିଶ୍ୱେଦେବାସ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାୟା ଅପ୍ରଜାଂସ୍ତାନ୍ ପ୍ରଚକ୍ଷତେ ।
ସାଧ୍ୟୋ ଗଣସ୍ତୁ ସାଧ୍ୟାୟା ଅର୍ଥସିଦ୍ଧିସ୍ତୁ ତତ୍ସୁତଃ ॥ ୭

ମରୁତ୍ୱାଂଶ୍ଚ ଜୟନ୍ତଶ୍ଚ ମରୁତ୍ୱତ୍ୟାଂ ବଭୂବତୁଃ ।
ଜୟନ୍ତୋ ବାସୁଦେବାଂଶ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଇତି ଯଂ ବିଦୁଃ ॥ ୮

ମୌହୂର୍ତ୍ତିକା ଦେବଗଣା ମୁହୂର୍ତ୍ତାୟାଶ୍ଚ ଜଜ୍ଞିରେ ।
ଯେ ବୈ ଫଳଂ ପ୍ରୟଚ୍ଛନ୍ତି ଭୂତାନାଂ ସ୍ୱସ୍ୱକାଳଜମ୍ ॥ ୯

ସଙ୍କଳ୍ପାୟାଶ୍ଚ ସଙ୍କଳ୍ପଃ କାମଃ ସଙ୍କଳ୍ପଜଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ବସବୋଽଷ୍ଟୌ ବସୋଃ ପୁତ୍ରାସ୍ତେଷାଂ ନାମାନି ମେ ଶୃଣୁ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏ ଘଟଣା ପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ବହୁ ଅନୁନୟ-ବିନୟ କରିବାରୁ, ସେ ଏଥର ନିଜ ପତ୍ନୀ ଅସିକ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଷାଠିଏଟି କନ୍ୟା ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେହି କନ୍ୟାମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ପିତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ଦକ୍ଷପ୍ରଜାପତି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦଶଜଣଙ୍କୁ ଧର୍ମଙ୍କ ସହିତ, ତେରଜଣଙ୍କୁ କଶ୍ୟପଙ୍କ ସହିତ, ସତେଇଶିଜଣଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ, ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଭୂତଙ୍କ ସହିତ, ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ସହିତ, ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ କୃଶାଶ୍ୱଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଚାରିଜଣଙ୍କୁ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟନାମଧାରୀ କଶ୍ୟପଙ୍କ ସହିତ ବିବାହ କରାଇଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ଦକ୍ଷକନ୍ୟାମାନଙ୍କର ଓ ସେମାନଙ୍କ ସନ୍ତାନଙ୍କର ନାମ କହୁଛି, ଶୁଣ । ସେହିମାନଙ୍କର ବଂଶ ପରମ୍ପରା ହିଁ ତିନିଲୋକରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ॥ ୩ ॥

ଭାନୁ, ଲମ୍ବା, କକୁଭ, ଜାମି, ବିଶ୍ୱା, ସାଧ୍ୟା, ମରୁତ୍ୱତୀ, ବସୁ, ମୁହୂର୍ତ୍ତା ଓ ସଙ୍କଳ୍ପା—ଏହି ଦଶଜଣ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ହେଲେ ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ॥ ୪ ॥ ଭାନୁଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଥିଲା ଦେବଋଷଭ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଇନ୍ଦ୍ରସେନ । ଲମ୍ବାଙ୍କ ପୁଅ ବିଦ୍ୟୋତ ଓ ତାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ମେଘଗଣ ॥ ୫ ॥ କକୁଭଙ୍କ ପୁଅ ସଙ୍କଟ ଓ ତାଙ୍କ ପୁଅ କୀକଟ । କୀକଟଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥିବୀର ସବୁ ଦୁର୍ଗମାନଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାମାନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଜାମିଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ଥିଲା ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ନନ୍ଦୀ ॥ ୬ ॥ ବିଶ୍ୱାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ବିଶ୍ୱେଦେବ; ସେ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ସାଧ୍ୟାଙ୍କ ଠାରୁ ସାଧ୍ୟଗଣ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ହେଲା ଅର୍ଥସିଦ୍ଧି ॥ ୭ ॥

ମରୁତ୍ୱତୀଙ୍କର ମରୁତ୍ୱାନ୍ ଓ ଜୟନ୍ତ ନାମରେ ଦୁଇଟି ପୁଅ ହେଲେ । ଜୟନ୍ତ ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କର ଅଂଶ; ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ମୁହୂର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଠାରୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାମାନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ଜୀବମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର କର୍ମାନୁସାରେ ଫଳ ଦିଅନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ସଙ୍କଳ୍ପାଙ୍କ ପୁଅର ନାମ ସଙ୍କଳ୍ପ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପୁଅ ହେଲେ କାମ । ଅଷ୍ଟବସୁ ଥିଲେ ବସୁଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଅଷ୍ଟବସୁଙ୍କ ନାମ ହେଉଛି—ଦ୍ରୋଣ, ପ୍ରାଣ, ଧ୍ରୁବ, ଅର୍କ, ଅଗ୍ନି, ଦୋଷ, ବସୁ ଓ ବିଭାବସୁ । ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ

ଦ୍ରୋଣଃ ପ୍ରାଣୋ ଧ୍ରୁବୋଽର୍କୋଽଗ୍ନିର୍ଦୋଷୋ ବସୁର୍ବିଭାବସୁଃ ।
ଦ୍ରୋଣସ୍ୟାଭିମତେଃ ପତ୍ନ୍ୟା ହର୍ଷଶୋକଭୟାଦୟଃ ॥ ୧୧

ପ୍ରାଣସ୍ୟୋର୍ଜସ୍ୱତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟା ସହ ଆୟୁଃ ପୁରୋଜବଃ ।
ଧ୍ରୁବସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଧରଣିରସୂତ ବିବିଧାଃ ପୁରଃ ॥ ୧୨

ଅର୍କସ୍ୟ ବାସନା ଭାର୍ଯ୍ୟା ପୁତ୍ରାସ୍ତର୍ଷାଦୟଃ ସ୍ମୃତାଃ ।
ଅଗ୍ନେର୍ଭାର୍ଯ୍ୟା ବସୋର୍ଧାରା ପୁତ୍ରା ଦ୍ରବିଣକାଦୟଃ ॥ ୧୩

ସ୍କନ୍ଦଶ୍ଚ କୃତ୍ତିକାପୁତ୍ରୋ ଯେ ବିଶାଖାଦୟସ୍ତତଃ ।
ଦୋଷସ୍ୟ ଶର୍ବରୀପୁତ୍ରଃ ଶିଶୁମାରୋ ହରେଃ କଳା ॥ ୧୪

ବସୋରାଙ୍ଗିରସୀ ପୁତ୍ରୋ ବିଶ୍ୱକର୍ମା କୃତୀପତିଃ ।
ତତୋ ମନୁଶ୍ଚାକ୍ଷୁଷୋଽଭୂଦ୍ ବିଶ୍ୱେ ସାଧ୍ୟା ମନୋଃ ସୁତାଃ ॥ ୧୫

ବିଭାବସୋରସୂତୋଷା ବ୍ୟୁଷ୍ଟଂ ରୋଚିଷମାତପମ୍ ।
ପଞ୍ଚଯାମୋଽଥ ଭୂତାନି ଯେନ ଜାଗ୍ରତି କର୍ମସୁ ॥ ୧୬

ସରୂପାସୂତ ଭୂତସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ରୁଦ୍ରାଂଶ୍ଚ କୋଟିଶଃ ।
ରୈବତୋଽଜୋ ଭବୋ ଭୀମୋ ବାମ ଉଗ୍ରୋ ବୃଷାକପିଃ ॥ ୧୭

ଅଜୈକପାଦହିର୍ବୁଧ୍ନ୍ୟୋ ବହୁରୂପୋ ମହାନିତି ।
ରୁଦ୍ରସ୍ୟ ପାର୍ଷଦାଶ୍ଚାନ୍ୟେ ଘୋରା ଭୂତବିନାୟକାଃ ॥ ୧୮

ପ୍ରଜାପତେରଙ୍ଗିରସଃ ସ୍ୱଧା ପତ୍ନୀ ପିତୃନଥ ।
ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସଂ ବେଦଂ ପୁତ୍ରତ୍ୱେ ଚାକରୋତ୍ ସତୀ ॥ ୧୯

କୃଶାଶ୍ୱୋଽର୍ଚ୍ଚିଷି ଭାର୍ଯ୍ୟାୟାଂ ଧୂମ୍ରକେଶମଜୀଜନତ୍ ।
ଧିଷଣାୟାଂ ବେଦଶିରୋ ଦେବଳଂ ବୟୁନଂ ମନୁମ୍ ॥ ୨୦

ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସ୍ୟ ବିନତା କଦ୍ରୂଃ ପତଙ୍ଗୀ ଯାମିନୀତି ଚ ।
ପତଙ୍ଗ୍ୟସୂତ ପତଗାନ୍ ଯାମିନୀ ଶଲଭାନଥ ॥ ୨୧

ସୁପର୍ଣ୍ଣାସୂତ ଗରୁଡ଼ଂ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଯଜ୍ଞେଶବାହନମ୍ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟସୂତମନୂରୁଂ ଚ କଦ୍ରୂର୍ନାଗାନନେକଶଃ ॥ ୨୨

ଅଭିମତି । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ ଆଦିର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାମାନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୦,୧୧ ॥ ପ୍ରାଣଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଉର୍ଜସ୍ୱତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସହ, ଆୟୁ ଓ ପୁରୋଜବ ନାମକ ତିନି ପୁଅ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଧ୍ରୁବଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଧରଣୀ ନଗରମାନଙ୍କର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଅର୍କଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବାସନାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତର୍ଷ (ତୃଷ୍ଣା) ଆଦି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଅଗ୍ନି ନାମକ ବସୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଧାରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦ୍ରବିଣକ ଆଦି ଅନେକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୧୩ ॥ କୃତ୍ତିକାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସ୍କନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ନିଙ୍କର ସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ସ୍କନ୍ଦଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶାଖ ଆଦିଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ଦୋଷଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଶର୍ବରୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶିଶୁମାର ଜନ୍ମ ହେଲେ; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର କଳାବତାର ॥ ୧୪ ॥ ବସୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଆଙ୍ଗିରସୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶିଳ୍ପକଳାର ଅଧିପତି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଜନ୍ମ ହେଲେ । ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ପତ୍ନୀ କୃତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଚାକ୍ଷୁଷ ମନୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଏବଂ ଚାକ୍ଷୁଷ ମନୁଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ବିଶ୍ୱେଦେବ ଓ ସାଧ୍ୟଗଣ ॥ ୧୫ ॥ ବିଭାବସୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଉଷାଙ୍କର ତିନିପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେଉଛି—ବ୍ୟୁଷ୍ଟ, ରୋଚିଷ୍ ଓ ଆତପ । ସେହି ତିନିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆତପଙ୍କର ପଞ୍ଚଯାମ (ଦିବସ) ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେହି ପଞ୍ଚଯାମଙ୍କ ହେତୁ ସକଳ ଜୀବ ନିଜ ନିଜ କର୍ମରେ ଲାଗିରହନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ଭୂତଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦକ୍ଷନନ୍ଦିନୀ ସରୂପା କୋଟି କୋଟି ରୁଦ୍ରଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରୈବତ, ଅଜ, ଭବ, ଭୀମ, ବାମ, ଉଗ୍ର, ବୃଷାକପି, ଅଜୈକପାଦ, ଅହିର୍ବୁଧ୍ନ୍ୟ, ବହୁରୂପ ଓ ମହାନ୍—ଏହି ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟ । ଭୂତଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀ ଭୂତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭୟଙ୍କର ଭୂତ ଓ ବିନାୟକମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ହେଲା । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାଦଶ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ମହାନ୍‌ଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୭,୧୮ ॥

ଅଙ୍ଗିରା ପ୍ରଜାପତିଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ ସ୍ୱଧା ପିତୃଗଣଙ୍କୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀ ସତୀ ଅଥର୍ବାଙ୍ଗିରସ ନାମକ ବେଦଙ୍କୁ ହିଁ ପୁତ୍ରରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଲେ ॥ ୧୯ ॥ କୃଶାଶ୍ୱଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅର୍ଚ୍ଚିଙ୍କ ଠାରୁ ଧୂମ୍ରକେଶ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ଧୀଷଣାଙ୍କ ଠାରୁ ବେଦଶିରା, ଦେବଳ, ବୟୁନ ଓ ମନୁ ନାମକ ଚାରିପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ ନାମକ କଶ୍ୟପଙ୍କର ବିନତା, କଦ୍ରୂ, ପତଙ୍ଗୀ ଓ ଯାମିନୀ ନାମରେ ଚାରିଜଣ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ପତଙ୍ଗୀଙ୍କ ଠାରୁ ପକ୍ଷୀମାନେ ଓ ଯାମିନୀଙ୍କ ଠାରୁ ଶଲଭ(ପତଙ୍ଗ)ମାନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ବିନତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଗରୁଡ଼ । ଗରୁଡ଼ ହୋଇଗଲେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବାହନ । ବିନତାଙ୍କର

କୃତ୍ତିକାଦୀନି ନକ୍ଷତ୍ରାଣୀନ୍ଦୋଃ ପତ୍ନ୍ୟସ୍ତୁ ଭାରତ ।
ଦକ୍ଷଶାପାତ୍ ସୋଽନପତ୍ୟସ୍ତାସୁ ଯକ୍ଷ୍ମଗ୍ରହାର୍ଦିତଃ ॥ ୨୩

ପୁନଃ ପ୍ରସାଦ୍ୟ ତଂ ସୋମଃ କଳା ଲେଭେ କ୍ଷୟେ ଦିତାଃ ।
ଶୃଣୁ ନାମାନି ଲୋକାନାଂ ମାତୃଣାଂ ଶଙ୍କରାଣି ଚ ॥ ୨୪

ଅଥ କଶ୍ୟପପତ୍ନୀନାଂ ଯତ୍ପ୍ରସୂତମିଦଂ ଜଗତ୍ ।
ଅଦିତିର୍ଦିତିର୍ଦନୁଃ କାଷ୍ଠା ଅରିଷ୍ଟା ସୁରସା ଇଳା ॥ ୨୫

ମୁନିଃ କ୍ରୋଧବଶା ତାମ୍ରା ସୁରଭିଃ ସରମା ତିମିଃ ।
ତିମେର୍ଯାଦୋଗଣା ଆସନ୍ ଶ୍ୱାପଦାଃ ସରମାସୁତାଃ ॥ ୨୬

ସୁରଭେର୍ମହିଷା ଗାବୋ ଯେ ଚାନ୍ୟେ ଦ୍ୱିଶଫା ନୃପ ।
ତାମ୍ରାୟାଃ ଶ୍ୟେନଗୃଧ୍ରାଦ୍ୟା ମୁନେରପ୍ସରସାଂ ଗଣାଃ ॥ ୨୭

ଦନ୍ଦଶୂକାଦୟଃ ସର୍ପା ରାଜନ୍ କ୍ରୋଧବଶାତ୍ମଜାଃ ।
ଇଳାୟା ଭୂରୁହାଃ ସର୍ବେ ଯାତୁଧାନାଶ୍ଚ ସୌରସାଃ ॥ ୨୮

ଅରିଷ୍ଟାୟାସ୍ତୁ ଗନ୍ଧର୍ବାଃ କାଷ୍ଠାୟା ଦ୍ୱିଶଫେତରାଃ ।
ସୁତା ଦନୋରେକଷଷ୍ଟିସ୍ତେଷାଂ ପ୍ରାଧାନିକାନ୍ ଶୃଣୁ ॥ ୨୯

ଦ୍ୱିମୂର୍ଧା ଶମ୍ବରୋଽରିଷ୍ଟୋ ହୟଗ୍ରୀବୋ ବିଭାବସୁଃ ।
ଅୟୋମୁଖଃ ଶଙ୍କୁଶିରାଃ ସ୍ୱର୍ଭାନୁଃ କପିଲୋଽରୁଣଃ ॥ ୩୦

ପୁଲୋମା ବୃଷପର୍ବା ଚ ଏକଚକ୍ରୋଽନୁତାପନଃ ।
ଧୂମ୍ରକେଶୋ ବିରୂପାକ୍ଷୋ ବିପ୍ରଚିତ୍ତିଶ୍ଚ ଦୁର୍ଜୟଃ ॥ ୩୧

ସ୍ୱର୍ଭାନୋଃ ସୁପ୍ରଭାଂ କନ୍ୟାମୁବାହ ନମୁଚିଃ କିଲ ।
ବୃଷପର୍ବଣସ୍ତୁ ଶର୍ମିଷ୍ଠାଂ ଯଯାତିର୍ନାହୁଷୋ ବଳୀ ॥ ୩୨

ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ରର ନାମ ହେଲା ଅରୁଣ। ସେ ହେଲେ ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସାରଥି। କଦ୍ରୂଙ୍କ ଠାରୁ ବହୁ ନାଗ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୨ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୃତ୍ତିକା ଆଦି ସତେଇଶ ନକ୍ଷତ୍ରାଭିମାନୀ ଦେବୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପତ୍ନୀ। ଚନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରୋହିଣୀଙ୍କୁ ଅଧିକ ପ୍ରେମ କରିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଦକ୍ଷ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ; ତା'ଫଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କ୍ଷୟରୋଗ ହୋଇଗଲା; ତାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ହେଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ ସେ ଦକ୍ଷଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରସନ୍ନ କରି 'କୃଷ୍ଣ-ପକ୍ଷର କ୍ଷୀଣ କଳାଗୁଡ଼ିକ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଉ' ବୋଲି ବର ପାଇଗଲେ, (କିନ୍ତୁ ନକ୍ଷତ୍ରାଭିମାନୀ ଦେବୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ହେଲେ ନାହିଁ)। ଏଥର କଶ୍ୟପଙ୍କ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ନାମଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣ। ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଲୋକମାତା। ସେହିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା। ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି : ଅଦିତି, ଦିତି, ଦନୁ, କାଷ୍ଠା, ଅରିଷ୍ଟା, ସୁରସା, ଇଳା, ମୁନି, କ୍ରୋଧବଶା, ତାମ୍ରା, ସୁରଭି, ସରମା ଓ ତିମି। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ତିମିଙ୍କ ଠାରୁ ଜଳଚର ଜୀବ ଓ ସରମାଙ୍କ ଠାରୁ ବ୍ୟାଘ୍ର ଆଦି ହିଂସ୍ରଜୀବ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୪-୨୬ ॥ ସୁରଭିଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନେ ହେଲେ ଗୋ, ମହିଷ ଆଦି ଦୁଇଫାଳିଆ ଖୁରା ଥିବା ପଶୁ। ତାମ୍ରାଙ୍କ ସନ୍ତାନ ହେଲେ ଶାଗୁଣା, ଚିଲ ଆଦି ଶିକାରୀ ପକ୍ଷୀ। ମୁନିଙ୍କ ଠାରୁ ଅପ୍‌ସରାମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୭ ॥ କ୍ରୋଧବଶାଙ୍କ ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ସର୍ପ, ବିଛା ଆଦି ବିଷଧର ଜନ୍ତୁ। ଇଳାଙ୍କ ଠାରୁ ଜାତ ହେଲେ ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଉଠୁଥିବା ବୃକ୍ଷ, ଲତା ଆଦି ବନସ୍ପତି ଏବଂ ସୁରସାଙ୍କ ଠାରୁ ଜନ୍ମ ହେଲେ ଯାତୁଧାନ(ରାକ୍ଷସ)ମାନେ ॥ ୨୮ ॥ ଅରିଷ୍ଟାଙ୍କ ଠାରୁ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଓ କାଷ୍ଠାଙ୍କ ଠାରୁ ଘୋଡ଼ା ଆଦି ଗୋଟାଳିଆ ଖୁରା ଥିବା ପଶୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ॥ ୨୯ ॥ ଦନୁଙ୍କ ଠାରୁ ଏକଷଠି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ; ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ପୁତ୍ରଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି : ଦ୍ୱିମୂର୍ଦ୍ଧା, ଶମ୍ବର, ଅରିଷ୍ଟ, ହୟଗ୍ରୀବ, ବିଭାବସୁ, ଅୟୋମୁଖ, ଶଙ୍କୁଶିରା, ସ୍ୱର୍ଭାନୁ, କପିଳ, ଅରୁଣ, ପୁଲୋମା, ବୃଷପର୍ବା, ଏକଚକ୍ର, ଅନୁତାପନ, ଧୂମ୍ରକେଶ, ବିରୂପାକ୍ଷ, ବିପ୍ରଚିତ୍ତି ଓ ଦୁର୍ଜୟ ॥ ୩୦,୩୧ ॥ ସ୍ୱର୍ଭାନୁଙ୍କ କନ୍ୟା ସୁପ୍ରଭାଙ୍କୁ ନମୁଚି ଏବଂ ବୃଷପର୍ବାଙ୍କ କନ୍ୟା ଶର୍ମିଷ୍ଠାଙ୍କୁ ମହାବଳୀ ନହୁଷନନ୍ଦନ ଯଯାତି ବିବାହ କଲେ ॥ ୩୨ ॥

ବୈଶ୍ୱାନରସୁତା ଯାଶ୍ଚ ଚତସ୍ରଶ୍ଚାରୁଦର୍ଶନାଃ ।
ଉପଦାନବୀ ହୟଶିରା ପୁଲୋମା କାଳକା ତଥା ॥ ୩୩

ଉପଦାନବୀଂ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଃ କ୍ରତୁର୍ହୟଶିରାଂ ନୃପ ।
ପୁଲୋମାଂ କାଳକାଂ ଚ ଦ୍ୱେ ବୈଶ୍ୱାନରସୁତେ ତୁ କଃ ॥ ୩୪

ଉପଯେମେଽଥ ଭଗବାନ୍ କଶ୍ୟପୋ ବ୍ରହ୍ମଚୋଦିତଃ ।
ପୌଲୋମାଃ କାଳକେୟାଶ୍ଚ ଦାନବା ଯୁଦ୍ଧଶାଳିନଃ ॥ ୩୫

ତୟୋଃ ଷଷ୍ଟିସହସ୍ରାଣି ଯଜ୍ଞଘ୍ନାଂସ୍ତେ ପିତୁଃ ପିତା ।
ଜଘାନ ସ୍ୱର୍ଗତୋ ରାଜନ୍ନେକ ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରିୟଙ୍କରଃ ॥ ୩୬

ବିପ୍ରଚିତ୍ତିଃ ସିଂହିକାୟାଂ ଶତଂ ଚୈକମଜୀଜନତ୍ ।
ରାହୁଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ କେତୁଶତଂ ଗ୍ରହତ୍ୱଂ ଯ ଉପାଗତଃ ॥ ୩୭

ଅଥାତଃ ଶ୍ରୂୟତାଂ ବଂଶୋ ଯୋଽଦିତେରନୁପୂର୍ବଶଃ ।
ଯତ୍ର ନାରାୟଣୋ ଦେବଃ ସ୍ୱାଂଶେନାବତରଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୩୮

ବିବସ୍ୱାନର୍ଯ୍ୟମା ପୂଷା ତ୍ୱଷ୍ଟାଥ ସବିତା ଭଗଃ ।
ଧାତା ବିଧାତା ବରୁଣୋ ମିତ୍ରଃ ଶକ୍ର ଉରୁକ୍ରମଃ ॥ ୩୯

ବିବସ୍ୱତଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବଂ ସଂଜ୍ଞାସୂୟତବୈ ମନୁମ୍ ।
ମିଥୁନଂ ଚ ମହାଭାଗା ଯମଂ ଦେବଂ ଯମୀଂ ତଥା ।
ସୈବ ଭୂତ୍ୱାଥ ବଡ଼ବା ନାସତ୍ୟୌ ସୁଷୁବେ ଭୁବି ॥ ୪୦

ଛାୟା ଶନୈଶ୍ଚରଂ ଲେଭେ ସାବର୍ଣ୍ଣିଂ ଚ ମନୁଂ ତତଃ ।
କନ୍ୟାଂ ଚ ତପତୀଂ ଯା ବୈ ବବ୍ରେ ସଂବରଣଂ ପତିମ୍ ॥ ୪୧

ଅର୍ଯ୍ୟମ୍ଣୋ ମାତୃକା ପତ୍ନୀ ତୟୋଶ୍ଚର୍ଷଣୟଃ ସୁତାଃ ।
ଯତ୍ର ବୈ ମାନୁଷୀ ଜାତିର୍ବ୍ରହ୍ମଣା ଚୋପକଳ୍ପିତା ॥ ୪୨

ଦନୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୈଶ୍ୱାନରଙ୍କର ଚାରିଟି ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି—ଉପଦାନବୀ, ହୟଶିରା, ପୁଲୋମା ଓ କାଳକା ॥ ୩୩ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଉପଦାନବୀଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଏବଂ ହୟଶିରାଙ୍କୁ କ୍ରତୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ହେତୁ ପ୍ରଜାପତି ଭଗବାନ୍ କଶ୍ୟପ ହିଁ ବୈଶ୍ୱାନରଙ୍କର ଅବଶିଷ୍ଟ ଦୁଇ କନ୍ୟା ପୁଲୋମା ଓ କାଳକାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଠାରୁ ପୌଲୋମ ଓ କାଳକେୟ ନାମକ ଷାଠିଏ ହଜାର ରଣବୀର ଦାନବ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ଥିଲା ନିବାତକବଚ । ସେମାନେ ଯଜ୍ଞକର୍ମରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଉଥିଲେ । ତେଣୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମ ଜେଜେ ଅର୍ଜୁନ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଏକାକୀ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ଏହା ହେଉଛି ଅର୍ଜୁନ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇଥିବା ବେଳର ଘଟଣା ॥ ୩୪-୩୬ ॥ ବିପ୍ରଚିତ୍ତିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସିଂହିକାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶହେଏକ ଜଣ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବାବଡ଼ ପୁତ୍ରର ନାମ ରାହୁ; ତାଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗଣାଯାଏ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଶହେ ପୁତ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା କେତୁ ॥ ୩୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଥର କ୍ରମଶଃ ଅଦିତିଙ୍କ ବଂଶପରମ୍ପରା ଶୁଣ । ଅଦିତିଙ୍କ ବଂଶରେ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଦେବାଧିଦେବ ନାରାୟଣ ନିଜ ଅଂଶ ଘେନି ବାମନରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ବିବସ୍ୱାନ୍, ଅର୍ଯ୍ୟମା, ପୂଷା, ତ୍ୱଷ୍ଟା, ସବିତା, ଭଗ, ଧାତା, ବିଧାତା, ବରୁଣ, ମିତ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ତ୍ରିବିକ୍ରମ (ବାମନ)—ଏହି ବାରଜଣ ଥିଲେ ଅଦିତିଙ୍କର ପୁତ୍ର । ଏମାନଙ୍କୁ ଆଦିତ୍ୟ କୁହାଗଲା ॥ ୩୯ ॥ ବିବସ୍ୱାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ସଂଜ୍ଞାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ (ବୈବସ୍ୱତ) ମନୁ ଏବଂ ଯମ-ଯମୀ ନାମକ ଯାଆଁଳା ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସଂଜ୍ଞା ଅଶ୍ୱିନୀ (ଘୋଡ଼ୀ) ରୂପ ଧରି ଭଗବାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଔରସରେ ଭୂଲୋକରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥

ବିବସ୍ୱାନଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ଛାୟା । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଶନୈଶ୍ଚର ଓ ସାବର୍ଣ୍ଣି ମନୁ ନାମକ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଏବଂ ତପତୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜାତ ହେଲା । ତପତୀ ସଂବରଣଙ୍କୁ ପତିରୂପେ ବରଣ କରିଥିଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଅର୍ଯ୍ୟମାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ମାତୃକା । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଚର୍ଷଣୀ ନାମକ ପୁତ୍ରମାନେ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ବ୍ରହ୍ମା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ (ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି) ବର୍ଣ୍ଣର କଳ୍ପନା କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ପୂଷାନପତ୍ୟଃ ପିଷ୍ଟାଦୋ ଭଗ୍ନଦନ୍ତୋଽଭବତ୍ ପୁରା ।
ଯୋଽସୌ ଦକ୍ଷାୟ କୁପିତଂ ଜହାସ ବିବୃତଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୪୩

ପୂଷାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ତାନ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଶିବ ଦକ୍ଷଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୋଧିତ ହେବାବେଳେ ପୂଷା ଦାନ୍ତ ଦେଖାଇ ହସିଦେଇଥିଲେ; ତେଣୁ ବୀରଭଦ୍ର ତାହାଙ୍କର ଦାନ୍ତ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ପୂଷା ଚୂନା ହୋଇଥିବା ବା ଚକଟା ହୋଇଥିବା ଅନ୍ନ ହିଁ ଖାଇଲେ ॥ ୪୩ ॥

ତ୍ୱଷ୍ଟୁର୍ଦୈତ୍ୟାନୁଜା ଭାର୍ଯ୍ୟା ରଚନା ନାମ କନ୍ୟକା ।
ସଂନିବେଶସ୍ତୟୋର୍ଜଜ୍ଞେ ବିଶ୍ୱରୂପଶ୍ଚ ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ୍ ॥ ୪୪

ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସାନ ଭଉଣୀ ରଚନା ଥିଲେ ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ପତ୍ନୀ । ରଚନାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ସଂନିବେଶ ଓ ପରାକ୍ରମୀ ବିଶ୍ୱରୂପ— ଏପରି ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୪୪ ॥

ତଂ ବବ୍ରିରେ ସୁରଗଣାଃ ସ୍ୱସ୍ରୀୟଂ ଦ୍ୱିଷତାମପି ।
ବିମତେନ ପରିତ୍ୟକ୍ତା ଗୁରୁଣାଽଙ୍ଗିରସେନ ଯତ୍ ॥ ୪୫

ଏପରିଭାବରେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଭଣଜା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ହୋଇ ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ପରେ, ଦେବତାମାନେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ପୁରୋହିତ କରିଥିଲେ ॥ ୪୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୃହସ୍ପତି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବାରୁ ଦେବଗୁରୁପଦରେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ବରଣ

ରାଜୋବାଚ

କସ୍ୟ ହେତୋଃ ପରିତ୍ୟକ୍ତା ଆଚାର୍ଯ୍ୟେଣାତ୍ମନଃ ସୁରାଃ ।
ଏତଦାଚକ୍ଷ୍ୱ ଭଗବଞ୍ଛିଷ୍ୟାଣାମକ୍ରମଂ ଗୁରୌ ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଦେବାଚାର୍ଯ୍ୟ ବୃହସ୍ପତି ନିଜର ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ? ଦେବତାମାନେ ନିଜ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି କି ଅପରାଧ କଲେ, କୃପା କରି ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତ୍ରିଭୁବନୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦୋଲ୍ଲଙ୍ଘିତସତ୍ପଥଃ ।
ମରୁଦ୍ଭିର୍ବସୁଭୀ ରୁଦ୍ରୈରାଦିତ୍ୟୈର୍ଋଭୁଭିର୍ନୃପ ॥ ୨

ବିଶ୍ୱେଦେବୈଶ୍ଚ ସାଧ୍ୟୈଶ୍ଚ ନାସତ୍ୟାଭ୍ୟାଂ ପରିଶ୍ରିତଃ ।
ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବୈର୍ମୁନିଭିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ॥ ୩

ବିଦ୍ୟାଧରାପ୍ସରୋଭିଶ୍ଚ କିନ୍ନରୈଃ ପତଗୋରଗୈଃ ।
ନିଷେବ୍ୟମାଣୋ ମଘବାନ୍ ସ୍ତୂୟମାନଶ୍ଚ ଭାରତ ॥ ୪

ଉପଗୀୟମାନୋ ଲଳିତମାସ୍ଥାନାଧ୍ୟାସନାଶ୍ରିତଃ ।
ପାଣ୍ଡୁରେଣାତପତ୍ରେଣ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳଚାରୁଣା ॥ ୫

ଯୁକ୍ତଶ୍ଚାନ୍ୟୈଃ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟୈଶ୍ଚାମରବ୍ୟଜନାଦିଭିଃ ।
ବିରାଜମାନଃ ପୌଲୋମ୍ୟା ସହାର୍ଧାସନୟା ଭୃଶମ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତ୍ରିଲୋକର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗର୍ବ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ସେହି ଗର୍ବ ହେତୁ, ସେ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସଦାଚାର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦିନକର କଥା । ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ନିଜ ପତ୍ନୀ ଶଚୀଙ୍କ ସହିତ ଉଚ୍ଚାସନରେ ବସିଥିଲେ । ଅଣଚାଶ ମରୁତ, ଅଷ୍ଟବସୁ, ଏକାଦଶରୁଦ୍ର, ଆଦିତ୍ୟ, ଋଭୁଗଣ, ବିଶ୍ୱେଦେବଗଣ, ସାଧ୍ୟଗଣ ଏବଂ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଦ୍ୱୟ ତାହାଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାଆନ୍ତି । ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ମୁନିଗଣ, ବିଦ୍ୟାଧରଗଣ, ଅପ୍ସରାଗଣ ତଥା କିନ୍ନର, ପକ୍ଷୀ ଓ ନାଗଗଣ ତାହାଙ୍କର ସେବା ଓ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଲଳିତ ସ୍ୱରରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରାଯାଉଥାଏ । ତାହାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ପରି ଶ୍ୱେତଛତ୍ର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ଚାମର, ପଙ୍ଖା, ଆଦି ମହାରାଜୋଚିତ ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହି ଦିବ୍ୟ ସମାଜରେ ଦେବରାଜ ଖୁବ୍ ସୁଶୋଭିତ ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୨-୬ ॥

ସ ଯଦା ପରମାଚାର୍ଯ୍ୟଂ ଦେବାନାମାତ୍ମନଶ୍ଚ ହ ।
ନାଭ୍ୟନନ୍ଦତ ସଂପ୍ରାପ୍ତଂ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାସନାଦିଭିଃ ॥ ୭

ବାଚସ୍ପତିଂ ମୁନିବରଂ ସୁରାସୁରନମସ୍କୃତମ୍ ।
ନୋଚଚାଲାସନାଦିନ୍ଦ୍ରଃ ପଶ୍ୟନ୍ନପି ସଭାଗତମ୍ ॥ ୮

ତତୋ ନିର୍ଗତ୍ୟ ସହସା କବିରାଙ୍ଗିରସଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଆୟଯୌ ସ୍ୱଗୃହଂ ତୂଷ୍ଣୀଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଶ୍ରୀମଦବିକ୍ରିୟାମ୍ ॥ ୯

ତର୍ହ୍ୟେବ ପ୍ରତିବୁଧ୍ୟେନ୍ଦ୍ରୋ ଗୁରୁହେଳନମାତ୍ମନଃ ।
ଗର୍ହୟାମାସ ସଦସି ସ୍ୱୟମାତ୍ମାନମାତ୍ମନା ॥ ୧୦

ଅହୋ ବତ ମମାସାଧୁ କୃତଂ ବୈ ଦଭ୍ରବୁଦ୍ଧିନା ।
ଯନ୍ମୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତ୍ତେନ ଗୁରୁଃ ସଦସି କାତ୍କୃତଃ ॥ ୧୧

କୋ ଗୃଧ୍ୟେତ୍ ପଣ୍ଡିତୋ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପପତେରପି ।
ଯୟାହମାସୁରଂ ଭାବଂ ନୀତୋଽଦ୍ୟ ବିବୁଧେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୨

ଯେ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ଧିଷଣମଧିତିଷ୍ଠନ୍ ନ କଞ୍ଚନ ।
ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତିଷ୍ଠେଦିତି ବ୍ରୂୟୁର୍ଧର୍ମଂ ତେ ନ ପରଂ ବିଦୁଃ ॥ ୧୩

ତେଷାଂ କୁପଥଦେଷ୍ଟୄଣାଂ ପତତାଂ ତମସି ହ୍ୟଧଃ ।
ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧ୍ୟୁର୍ବଚସ୍ତେ ବୈ ମଜ୍ଜନ୍ତ୍ୟଶ୍ମପ୍ଲବା ଇବ ॥ ୧୪

ଅଥାହମମରାଚାର୍ଯ୍ୟମଗାଧଧିଷଣଂ ଦ୍ୱିଜମ୍ ।
ପ୍ରସାଦୟିଷ୍ୟେ ନିଶଠଃ ଶୀର୍ଷ୍ଣା ତଚ୍ଚରଣଂ ସ୍ପୃଶନ୍ ॥ ୧୫

ଏବଂ ଚିନ୍ତୟତସ୍ତସ୍ୟ ମଘୋନୋ ଭଗବାନ୍ ଗୃହାତ୍ ।
ବୃହସ୍ପତିର୍ଗତୋଽଦୃଷ୍ଟାଂ ଗତିମଧ୍ୟାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୧୬

ଗୁରୋର୍ନାଧିଗତଃ ସଂଜ୍ଞାଂ ପରୀକ୍ଷନ୍ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ ଧିୟା ସୁରୈର୍ଯୁକ୍ତଃ ଶର୍ମ ନାଲଭତାତ୍ମନଃ ॥ ୧୭

ସେତିକିବେଳେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଓ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରଣମ୍ୟ ପରମ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବୃହସ୍ପତି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ସଭାକୁ ଆସିବା କଥା ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ; କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଠିଆ ହେଲେ ନାହିଁ, କି ଆସନ ଆଦି ଦେଇ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସତ୍କାର କଲେ ନାହିଁ । ଏପରି କି, ସେ ନିଜ ଆସନରୁ ଟିକିଏ ଘୁଞ୍ଚିଲେ ବି ନାହିଁ ॥ ୭,୮ ॥ ତ୍ରିକାଳଦର୍ଶୀ ସମର୍ଥ ବୃହସ୍ପତି ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦର ଦୋଷ । ତେଣୁ ସେ ତୁରନ୍ତ ସେଠାରୁ ବାହାରି ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ନିଜ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ଯାଇ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଚେତା ପଶିଲା । ସେ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ସେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ନିଜକୁ ନିନ୍ଦା କରି କହିଲେ, ॥ ୧୦ ॥ "ହାୟ ! ହାୟ ! ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ଯେ, ମୁଁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟନିଶାରେ ବୁଡ଼ିରହି ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ମୋ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିଦେଲି । ସତରେ ମୋର ଏହି କର୍ମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିନ୍ଦନୀୟ ॥ ୧୧ ॥ କେଉଁ ବିବେକୀ ପୁରୁଷ ଭଲା ସ୍ୱର୍ଗର ଏଭଳି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ ! ଦେଖୁଛ ନା ! ଆଜି ଏହି ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୋ'ପରି ଦେବରାଜକୁ ମଧ୍ୟ ଅସୁରସୁଲଭ ରଜୋଗୁଣୀ ସ୍ୱଭାବର କରିଦେଲା ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି ଯେ, ଯେ କେହି ଆସିଲେ ବି ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିଥିବା ସାର୍ବଭୌମ ସମ୍ରାଟ ରାଜସିଂହାସନରୁ ଉଠିବା ଅନୁଚିତ, ସେମାନେ ଧର୍ମର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୩ ॥ ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେବା ଲୋକେ ରାଜାକୁ କୁମାର୍ଗରେ ନେଇଯାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜେ ତ ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ପାଣିରେ ପଥରଡଙ୍ଗା ବୁଡ଼ିଯିବା ପରି, ନରକରେ ବୁଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ମୋ ଗୁରୁଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନର ଅଗାଧ ସାଗର । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୁଁ ବଡ଼ ଶଠତା କଲି । ଯାଉଛି, ନିଷ୍କପଟ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ରଖି, ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ମାଗି ପ୍ରସନ୍ନ କରିବି ।"॥ ୧୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଏପରି ଭାବୁଛନ୍ତି, ସେପଟେ ଭଗବାନ୍ ବୃହସ୍ପତି ନିଜ ଘରୁ ବାହାରି ଯୋଗବଳରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ବହୁତ ଖୋଜିଲେ; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖୋଜାଇଲେ ମଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ବିନା ନିଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ମନେ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ରକ୍ଷା କରିବାର ଉପାୟ ନେଇ ବିଚାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ଉପାୟ ନ ପାଇ ତାହାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଅଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୭ ॥

ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱୈବାସୁରାଃ ସର୍ବେ ଆଶ୍ରିତ୍ୟୌଶନସଂ ମତମ୍ ।
ଦେବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟମଂ ଚକ୍ରୁର୍ଦୁର୍ମଦା ଆତତାୟିନଃ ॥ ୧୮

ତୈର୍ବିସୃଷ୍ଟେଷୁଭିସ୍ତୀକ୍ଷ୍ଣୈର୍ନିର୍ଭିନ୍ନାଙ୍ଗୋରୁବାହବଃ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ଶରଣଂ ଜଗ୍ମୁଃ ସହେନ୍ଦ୍ରା ନତକନ୍ଧରାଃ ॥ ୧୯

ତାଂସ୍ତଥାଭ୍ୟର୍ଦିତାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଭଗବାନାତ୍ମଭୂରଜଃ ।
କୃପୟା ପରୟା ଦେବ ଉବାଚ ପରିସାନ୍ତ୍ୱୟନ୍ ॥ ୨୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃହସ୍ପତି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପଡ଼ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା କଥା ଦୈତ୍ୟମାନେ ବି ଜାଣିଗଲେ । ତେଣୁ ସେହି ମଦୋନ୍ମତ୍ତ ଓ ଆତତାୟୀ ଅସୁରମାନେ, ସେମାନଙ୍କ ଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ, ଦେବଗଣଙ୍କୁ ଜିଣିବା ନିମନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଏପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣସବୁ ବର୍ଷା କଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ, ଜଙ୍ଘ, ବାହୁ ଆଦି ଅଙ୍ଗ କଟି ତଳେ ଗଦା ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ସବୁ ଦେବତା ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ଓ ସମର୍ଥ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ଦେବତାମାନେ ସତରେ ବଡ଼ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ପଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କରୁଣାରେ ଭରିଗଲା । ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଇ କହିଲେ—॥ ୨୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଅହୋ ବତ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠା ହ୍ୟଭଦ୍ରଂ ବଃ କୃତଂ ମହତ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ଦାନ୍ତମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟାନ୍ନାଭ୍ୟନନ୍ଦତ ॥ ୨୧

ତସ୍ୟାୟମନୟସ୍ୟାସୀତ୍ ପରେଭ୍ୟୋ ବଃ ପରାଭବଃ ।
ପ୍ରକ୍ଷୀଣେଭ୍ୟଃ ସ୍ୱବୈରିଭ୍ୟଃ ସମୃଦ୍ଧାନାଂ ଚ ଯତ୍ ସୁରାଃ ॥ ୨୨

ମଘବନ୍ ଦ୍ୱିଷତଃ ପଶ୍ୟ ପ୍ରକ୍ଷୀଣାନ୍ ଗୁର୍ବତିକ୍ରମାତ୍ ।
ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟୁପଚିତାନ୍ ଭୂୟଃ କାବ୍ୟମାରାଧ୍ୟ ଭକ୍ତିତଃ ।
ଆଦଦୀରନ୍ ନିଳୟଂ ନ ମମାପି ଭୃଗୁଦେବତାଃ ॥ ୨୩

ତ୍ରିବିଷ୍ଟପଂ କିଂ ଗଣୟନ୍ତ୍ୟଭେଦ୍ୟ-
ମନ୍ତ୍ରା ଭୃଗୂଣାମନୁଶିକ୍ଷିତାର୍ଥାଃ ।
ନ ବିପ୍ରଗୋବିନ୍ଦଗବୀଶ୍ୱରାଣାଂ
ଭବନ୍ତ୍ୟଭଦ୍ରାଣି ନରେଶ୍ୱରାଣାମ୍ ॥ ୨୪

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ଏହା ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ତୁମେମାନେ ସତରେ ବଡ଼ ଭୁଲ କରିଦେଲ । ହାୟ ! ତୁମେମାନେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦରେ ଏତେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଗଲ ଯେ, ଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀ, ବେଦଜ୍ଞ ଓ ସଂଯମୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବି ସତ୍କାର କଲ ନାହିଁ ! ॥ ୨୧ ॥ ଦେବଗଣ ! ତୁମର ଏହି ଅନୀତି ହେତୁ ହିଁ, ନିଜେ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପରାସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ॥ ୨୨ ॥ ହେ ଦେବରାଜ ! ଦେଖ, ତୁମ ଶତ୍ରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବେ ସେମାନଙ୍କ ଗୁରୁଦେବ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରିବାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଆରାଧନା କରିବାରୁ ପୁନର୍ବାର ଧନଜନରେ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ହେ ଦେବଗଣ ! ମତେ ତ ଲାଗୁଛି, ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ଏହି ଦୈତ୍ୟମାନେ କିଛିଦିନ ଭିତରେ ମୋ ଠାରୁ ବି ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ଛଡ଼ାଇନେବେ ॥ ୨୩ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ସକଳ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ର ଭଲରୂପେ ଶିଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଯାହା କିଛି କରିବାକୁ ବସୁଛନ୍ତି, ତୁମେମାନେ ତାହାର ରହସ୍ୟ ମୋଟେ ଜାଣିପାରୁ ନାହଁ । ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣାସବୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହୁଛି । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ କେବଳ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଜିତିଯିବେ କଣ, ଯେକୌଣସି ଲୋକକୁ ଚାହିଁଲେ ବି ଜିତିଯିବେ । ସତରେ, ଯେଉଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୋବିନ୍ଦ ଓ ଗୋମାତାଙ୍କୁ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର କୃପା ରହିଥାଏ, ସେମାନଙ୍କର କେବେ ବି ଅମଙ୍ଗଳ ହୁଏ

ତଦ୍ ବିଶ୍ୱରୂପଂ ଭଜତାଶୁ ବିପ୍ରଂ
ତପସ୍ୱିନଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରମଥାତ୍ମବନ୍ତମ୍ ।
ସଭାଜିତୋଽର୍ଥାନ୍ ସ ବିଧାସ୍ୟତେ ବୋ
ଯଦି କ୍ଷମିଷ୍ୟଧ୍ୱମୁତାସ୍ୟ କର୍ମ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତ ଏବମୁଦିତା ରାଜନ୍ ବ୍ରହ୍ମଣା ବିଗତଜ୍ୱରାଃ ।
ଋଷିଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟେଦମବ୍ରୁବନ୍ ॥ ୨୬

ଦେବା ଊଚୁଃ

ବୟଂ ତେଽତିଥୟଃ ପ୍ରାପ୍ତା ଆଶ୍ରମଂ ଭଦ୍ରମସ୍ତୁ ତେ ।
କାମଃ ସମ୍ପାଦ୍ୟତାଂ ତାତ ପିତୃଣାଂ ସମୟୋଚିତଃ ॥ ୨୭

ପୁତ୍ରାଣାଂ ହି ପରୋ ଧର୍ମଃ ପିତୃଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ସତାମ୍ ।
ଅପି ପୁତ୍ରବତାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କିମୁତ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣାମ୍ ॥ ୨୮

ଆଚାର୍ଯ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ମୂର୍ତ୍ତିଃ ପିତା ମୂର୍ତ୍ତିଃ ପ୍ରଜାପତେଃ ।
ଭ୍ରାତା ମରୁତ୍ପତେର୍ମୂର୍ତ୍ତିର୍ମାତା ସାକ୍ଷାତ୍ କ୍ଷିତେସ୍ତନୁଃ ॥ ୨୯

ଦୟାୟା ଭଗିନୀ ମୂର୍ତ୍ତିର୍ଧର୍ମସ୍ୟାତ୍ମାତିଥିଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଅଗ୍ନେରଭ୍ୟାଗତୋ ମୂର୍ତ୍ତିଃ ସର୍ବଭୂତାନି ଚାତ୍ମନଃ ॥ ୩୦

ତସ୍ମାତ୍ ପିତୃଣାମାର୍ତ୍ତାନାମାର୍ତ୍ତିଂ ପରପରାଭବମ୍ ।
ତପସାପନୟଂସ୍ତାତ ସନ୍ଦେଶଂ କର୍ତ୍ତୁମର୍ହସି ॥ ୩୧

ବୃଣୀମହେ ତ୍ୱୋପାଧ୍ୟାୟଂ ବ୍ରହ୍ମିଷ୍ଠଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ଗୁରୁମ୍ ।
ଯଥାଞ୍ଜସା ବିଜେଷ୍ୟାମଃ ସପତ୍ନାଂସ୍ତବ ତେଜସା ॥ ୩୨

ନ ଗର୍ହୟନ୍ତି ହ୍ୟର୍ଥେଷୁ ଯବିଷ୍ଠାଙ୍ଘ୍ର୍ୟଭିବାଦନମ୍ ।
ଛନ୍ଦୋଭ୍ୟୋଽନ୍ୟତ୍ର ନ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବୟୋ ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ୍ୟସ୍ୟ କାରଣମ୍ ॥ ୩୩

ଋଷିରୁବାଚ

ଅଭ୍ୟର୍ଥିତଃ ସୁରଗଣୈଃ ପୌରୋହିତ୍ୟେ ମହାତପାଃ ।
ସ ବିଶ୍ୱରୂପସ୍ତାନାହ ପ୍ରସନ୍ନଃ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ଗିରା ॥ ୩୪

ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଥାଶୀଘ୍ର ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଅ ଓ ତାହାଙ୍କର ସେବା କର । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଜଣେ ନିଷ୍ପାପର ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତପସ୍ୱୀ ଓ ସଂଯମୀ । ଅସୁରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ରହିଛି, ତୁମେମାନେ ଯଦି ତାହା କ୍ଷମା କରିଦେଇ ପାରିବ (ସହିଯାଇ ପାରିବ) ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେବ, ତେବେ ସେ ତୁମ କାମ ତୁଲାଇଦେବେ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା ଏପରି କହିବାରୁ, ଦେବତାମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ୱରୂପ ଋଷିଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—॥ ୨୬ ॥

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ବାପା ବିଶ୍ୱରୂପ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଆମେ ତୁମ ଆଶ୍ରମକୁ ଅତିଥିରୂପରେ ଆସିଛୁ । ଆମେ ତ ଏକପ୍ରକାରେ ତୁମର ପିତୃସ୍ଥାନୀୟ । ତେଣୁ ଆମର ସମୟୋଚିତ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ସତ୍ପୁରୁଷମାନେ ସନ୍ତାନର ପିତା ହୋଇଗଲେଣି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପିତା ଓ ଅନ୍ୟ ଗୁରୁଜନଙ୍କର ସେବା କରିବା ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ । ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବା କଣ କହିବା ॥ ୨୮ ॥ ବତ୍ସ !—

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବେଦର ମୂରତି । ପିତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ପ୍ରଜାପତି ॥
ଭ୍ରାତା ଯେ ମୂରତି ଇନ୍ଦ୍ରର । ମାତା ସାକ୍ଷାତେ ପୃଥିବୀର ॥
ଭଗିନୀ ଦୟାର ମୂରତି । ଧର୍ମର ମୂରତି ଅତିଥି ॥
ଅଗ୍ନିମୂରତି ଅଭ୍ୟାଗତ । ଆତ୍ମାର ମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବଭୂତ॥

ପୁଅ ! ଆମେ ତୁମ ପିତାଙ୍କର ଭାଇ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଶତ୍ରୁମାନେ ଆମକୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଛନ୍ତି; ଆମେ ବଡ଼ ଦୁଃଖରେ ଅଛୁ । ତୁମେ ତୁମର ତପୋବଳରେ ଆମକୁ ଏହି ଦୁଃଖ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ପରାଜୟରୁ ରକ୍ଷା କର । ବାବୁ ! ତୁମେ ଆମର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨୯-୩୧ ॥ ତୁମେ ହେଉଛ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ; ତେଣୁ ଜନ୍ମଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁମେ ଆମର ଗୁରୁ । ଆମେ ତୁମକୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ବରଣ କରି ତୁମରି ଶକ୍ତିରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅନାୟାସରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିପାରିବୁ ॥ ୩୨ ॥ ବାପା ! ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ନିଜର କନିଷ୍ଠମାନଙ୍କର ପାଦ ଧରିବା ମଧ୍ୟ ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ । ବେଦଜ୍ଞାନର ବଡ଼ପଣିଆ ହିଁ ବଡ଼ପଣିଆ; ବୟସର ବଡ଼ପଣିଆରେ କିଛି ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନେ ଏପରିଭାବରେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ପୁରୋଧା ହେବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ତପସ୍ୱୀ ବିଶ୍ୱରୂପ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଓ ମଧୁର ଭାବରେ କହିଲେ—॥ ୩୪ ॥

ବିଶ୍ୱରୂପ ଉବାଚ

ବିଗର୍ହିତଂ ଧର୍ମଶୀଲୈର୍ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚ ଉପବ୍ୟୟମ୍ ।
କଥଂ ନୁ ମଦ୍ୱିଧୋ ନାଥା ଲୋକେଶୈରଭିଯାଚିତମ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାସ୍ୟତି ତଚ୍ଛିଷ୍ୟଃ ସ ଏବ ସ୍ୱାର୍ଥ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୩୫

ଅକିଞ୍ଚନାନାଂ ହି ଧନଂ ଶିଲୋଞ୍ଛନଂ
ତେନେହ ନିର୍ବର୍ତ୍ତିତସାଧୁସତ୍କ୍ରିୟଃ ।
କଥଂ ବିଗର୍ହ୍ୟଂ ନୁ କରୋମ୍ୟଧୀଶ୍ୱରାଃ
ପୌରୋଧସଂ ହୃଷ୍ୟତି ଯେନ ଦୁର୍ମତିଃ ॥ ୩୬

ତଥାପି ନ ପ୍ରତିବ୍ରୂୟାଂ ଗୁରୁଭିଃ ପ୍ରାର୍ଥିତଂ କିୟତ୍ ।
ଭବତାଂ ପ୍ରାର୍ଥିତଂ ସର୍ବଂ ପ୍ରାଣୈରର୍ଥୈଶ୍ଚ ସାଧୟେ ॥ ୩୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତେଭ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ୍ୟ ବିଶ୍ୱରୂପୋ ମହାତପାଃ ।
ପୌରୋହିତ୍ୟଂ ବୃତଶ୍ଚକ୍ରେ ପରମେଣ ସମାଧିନା ॥ ୩୮

ସୁରଦ୍ୱିଷାଂ ଶ୍ରିୟଂ ଗୁପ୍ତାମୌଶନସ୍ୟାପି ବିଦ୍ୟୟା ।
ଆଚ୍ଛିଦ୍ୟାଦାନ୍ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ବୈଷ୍ଣବ୍ୟା ବିଦ୍ୟୟା ବିଭୁଃ ॥ ୩୯

ଯୟା ଗୁପ୍ତଃ ସହସ୍ରାକ୍ଷୋ ଜିଗ୍ୟେଽସୁରଚମୂର୍ବିଭୁଃ ।
ତାଂ ପ୍ରାହ ସ ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ବିଶ୍ୱରୂପ ଉଦାରଧୀଃ ॥ ୪୦

ବିଶ୍ୱରୂପ କହିଲେ—ପୁରୋହିତ କର୍ମ ବ୍ରହ୍ମତେଜକୁ କ୍ଷୀଣ କରିଦିଏ; ତେଣୁ ଧର୍ମଶୀଳ ମହତ୍ମାମାନେ ଏ କର୍ମକୁ ନିନ୍ଦା କରିଥାନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଆପଣମାନେ ମୋର ପ୍ରଭୁ ଓ ଲୋକେଶ୍ୱର ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ମୋତେ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ମୋ ପରି ବ୍ୟକ୍ତି ଭଲା ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପୂରା ନାସ୍ତିବାଣୀ କିପରି ଶୁଣାଇପାରିବ ! ଆପଣମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ହିଁ ମୋ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ହେବ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଜଣେ ଅକିଞ୍ଚନ। ଜମିରୁ ଫସଲ କଟା ସରିବା ପରେ ବା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ବିକାଯାଉଥିବା ହାଟ ଉଠିଯିବା ପରେ, ଭୂମିରେ ଯାହା ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ, ତାହା ଗୋଟାଇ ଆଣି ମୁଁ ସେଥିରେ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପିତୃକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରୁଛି। ହେ ଲୋକପାଳଗଣ ! ମୋ ଜୀବିକା ତ ଏପରିଭାବରେ ଚାଲିଯାଉଛି; ତେଣୁ ପୁରୋହିତି ପରି ନିନ୍ଦନୀୟ ବୃତ୍ତି କାହିଁକି କରିବି ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ, କେବଳ ସେହିମାନେ ସେହି ବୃତ୍ତି ଧରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଆପଣମାନେ ମୋ ହାତରେ ଯେଉଁ କାମ କରାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ନିନ୍ଦନୀୟ; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ପ୍ରତି ମୁଁ ମୁହଁ ମୋଡ଼ିଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ। ଆପଣମାନେ ମୋଠାରୁ କେତେ ବା ଆଶା କରୁଛନ୍ତି ! ତେଣୁ ମୁଁ ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ଆପଣମାନଙ୍କ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ୱରୂପ ଜଣେ ବହୁତ ବଡ଼ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ। ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କୁ ପୁରୋହିତରୂପେ ବରଣ କରିବା ପରେ ସେ ନିରଳସଭାବରେ ସେମାନଙ୍କର ପୁରୋହିତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ନୀତିବଳରେ ଅସୁରମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ସୁରକ୍ଷିତ କରିଦେଇଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ସମର୍ଥ ବିଶ୍ୱରୂପ ଆପଣା ବୈଷ୍ଣବୀବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ, ସେହିସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରାଇଲେ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେଉଁ ନାରାୟଣକବଚ ବଳରେ ସୁରକ୍ଷିତ ରହି ଇନ୍ଦ୍ର ଅସୁରସେନା ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କଲେ, ତାହା ଉଦାରବୁଦ୍ଧି ବିଶ୍ୱରୂପ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଶିଖାଇଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାରାୟଣକବଚ ଉପଦେଶ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ରାଜୋବାଚ

ଯୟା ଗୁପ୍ତଃ ସହସ୍ରାକ୍ଷଃ ସବାହାନ୍ ରିପୁସୈନିକାନ୍ ।
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ନିବ ବିନିର୍ଜିତ୍ୟ ତ୍ରିଲୋକ୍ୟା ବୁଭୁଜେ ଶ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧

ଭଗବଂସ୍ତନ୍ମମାଖ୍ୟାହି ବର୍ମ ନାରାୟଣାତ୍ମକମ୍ ।
ଯଥାଽଽତତାୟିନଃ ଶତ୍ରୂନ୍ ଯେନ ଗୁପ୍ତୋଽଜୟନ୍ମୃଧେ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୃତଃ ପୁରୋହିତସ୍ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରୋ ମହେନ୍ଦ୍ରାୟାନୁପୃଚ୍ଛତେ ।
ନାରାୟଣାଖ୍ୟଂ ବର୍ମାହ ତଦିହୈକମନାଃ ଶୃଣୁ ॥ ୩

ବିଶ୍ୱରୂପ ଉବାଚ

ଧୌତାଙ୍ଘ୍ରିପାଣିରାଚମ୍ୟ ସପବିତ୍ର ଉଦଙ୍ମୁଖଃ ।
କୃତସ୍ୱାଙ୍ଗକରନ୍ୟାସୋ ମନ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ବାଗ୍ୟତଃ ଶୁଚିଃ ॥ ୪

ନାରାୟଣମୟଂ ବର୍ମ ସନ୍ନହ୍ୟେଦ୍ ଭୟ ଆଗତେ ।
ପାଦୟୋର୍ଜାନୁନୋରୂର୍ବୋରୁଦରେ ହୃଦ୍ୟଥୋରସି ॥ ୫

ମୁଖେ ଶିରସ୍ୟାନୁପୂର୍ବ୍ୟାଦୋଙ୍କାରାଦୀନି ବିନ୍ୟସେତ୍ ।
ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟେତି ବିପର୍ଯ୍ୟୟମଥାପି ବା ॥ ୬

କରନ୍ୟାସଂ ତତଃ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷରବିଦ୍ୟୟା ।
ପ୍ରଣବାଦିୟକାରାନ୍ତମଙ୍ଗୁଲ୍ୟଙ୍ଗୁଷ୍ଠପର୍ବସୁ ॥ ୭

ନ୍ୟସେଦ୍ଧୃଦୟ ଓଙ୍କାରଂ ବିକାରମନୁ ମୂର୍ଧନି ।
ଷକାରଂ ତୁ ଭ୍ରୁବୋର୍ମଧ୍ୟେ ଣକାରଂ ଶିଖୟା ଦିଶେତ୍ ॥ ୮

ବେକାରଂ ନେତ୍ରୟୋର୍ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାନ୍ନକାରଂ ସର୍ବସନ୍ଧିଷୁ ।
ମକାରମସ୍ତ୍ରମୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରମୂର୍ତ୍ତିର୍ଭବେଦ୍ ବୁଧଃ ॥ ୯

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାବଳରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜେ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିବା ସହିତ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଚତୁରଙ୍ଗିଣୀ ସେନାକୁ ଅନାୟାସରେ ଜୟ କରି ତ୍ରିଲୋକର ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉପଭୋଗ କରିପାରିଲେ, ଆପଣ ମୋତେ ସେହି ନାରାୟଣ କବଚ ଶୁଣାଇ ତା'ବିଷୟରେ ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ଏବଂ ସେ କିପରିଭାବରେ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଜୟ କଲେ, ତାହା କହନ୍ତୁ ॥ ୧,୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କୁ ପୁରୋହିତରୂପେ ବରଣ କରିବା ପରେ, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ପଚ୍ଚାରିବାରୁ, ସେ ତାଙ୍କୁ ନାରାୟଣକବଚ ଧାରଣ କରିବାକୁ କହିଲେ । ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ କହୁଛି; ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ଶୁଣ ॥ ୩ ॥

ବିଶ୍ୱରୂପ କହିଲେ—ହେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ! ଭୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ନାରାୟଣକବଚ ଧାରଣ କରି ନିଜ ଶରୀରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ । ନାରାୟଣକବଚ ଧାରଣର ବିଧି ହେଲା : ପ୍ରଥମେ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଆଚମନ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ହାତରେ କୁଶ ପବିତ୍ରୀ (ବଟୁ) ଧାରଣ କରି, ଉତ୍ତରକୁ ମୁଖ କରି ବସିଯାଆନ୍ତୁ । ତା'ପରେ କବଚଧାରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହାରି ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ନ କରି ପବିତ୍ରତାର ସହିତ '**ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟ**' ଏବଂ '**ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ**'—ଏହି ଦୁଇ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ହୃଦୟାଦି ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ ଏବଂ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠାଦି କରନ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ । (ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସର ପ୍ରଣାଳୀ ହେଲା—) **ଓଁ ନମୋ ନାରାୟଣାୟ**—ଏହି ଅଷ୍ଟାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରର '**ଓଁ**' ଆଦି ଆଠଟି ଅକ୍ଷରକୁ କ୍ରମଶଃ ପାଦ, ଆଣ୍ଠୁ, ଜଙ୍ଘ, ପେଟ, ହୃଦୟ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ, ମୁଖ ଓ ଶିରରେ ନ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ; ଅଥବା ସେହି ମନ୍ତ୍ରର '**ୟ**'କାରଠାରୁ '**ଓଁ**'କାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ଓଲଟା) ଆଠ ଅକ୍ଷରକୁ ଶିରଠାରୁ ପାଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିପରୀତକ୍ରମରେ ସେହି ଅଙ୍ଗମାନଙ୍କରେ ନ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ **ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ** ଏହି ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରର **ଓଁ** ଆଦି ବାରଟି ଅକ୍ଷରକୁ ଡାହାଣ ତର୍ଜନୀଠାରୁ ବାମ ତର୍ଜନୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉଭୟ ହାତର ଆଠଟିଯାକ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ଏବଂ ଦୁଇ ବୁଢ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିର ଦୁଇ ଦୁଇଟି ଗଣ୍ଠିରେ ନ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ ॥ ୪-୭ ॥ ତା'ପରେ **ଓଁ ବିଷ୍ଣବେ ନମଃ** ଏହି ମନ୍ତ୍ରର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର '**ଓଁ**'କୁ ହୃଦୟରେ, '**ବି**'କୁ ବ୍ରହ୍ମରନ୍ଧ୍ରରେ, '**ଷ୍**'କୁ ଦୁଇ ଭ୍ରୂଲତା ମଧ୍ୟରେ, '**ଣ**'କୁ ଶିଖାରେ, '**ବେ**'କୁ ଦୁଇ ନେତ୍ରରେ ଏବଂ '**ନ**'କୁ ଶରୀରର ସବୁ ଗଣ୍ଠିରେ ନ୍ୟାସ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ **ଓଁ ମଃ ଅସ୍ତ୍ରାୟ ଫଟ୍** କହି ଦିଗ୍‌ବନ୍ଧ

ସବିସର୍ଗଂ ଫଡ଼ନ୍ତଂ ତତ୍ ସର୍ବଦିକ୍ଷୁ ବିନିର୍ଦ୍ଦିଶେତ୍ ।
ଓଁ ବିଷ୍ଣବେ ନମ ଇତି ॥ ୧୦

ଆତ୍ମାନଂ ପରମଂ ଧ୍ୟାୟେଦ୍ ଧ୍ୟେୟଂ ଷଟ୍‌ଶକ୍ତିଭିର୍ଯୁତମ୍ ।
ବିଦ୍ୟାତେଜସ୍ତପୋମୂର୍ତ୍ତିମିମଂ ମନ୍ତ୍ରମୁଦାହରେତ୍ ॥ ୧୧

ଓଁ ହରିର୍ବିଦଧ୍ୟାନ୍ମମ ସର୍ବରକ୍ଷାଂ
ନ୍ୟସ୍ତାଙ୍ଘ୍ରିପଦ୍ମଃ ପତଗେନ୍ଦ୍ରପୃଷ୍ଠେ ।
ଦରାରିଚର୍ମାସିଗଦେଷୁଚାପ-
ପାଶାନ୍ ଦଧାନୋଽଷ୍ଟଗୁଣୋଽଷ୍ଟବାହୁଃ ॥ ୧୨

ଜଳେଷୁ ମାଂ ରକ୍ଷତୁ ମତ୍ସ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି-
ର୍ଯାଦୋଗଣେଭ୍ୟୋ ବରୁଣସ୍ୟ ପାଶାତ୍ ।
ସ୍ଥଳେଷୁ ମାୟାବଟୁବାମନୋଽବ୍ୟାତ୍
ତ୍ରିବିକ୍ରମଃ ଖେଽବତୁ ବିଶ୍ୱରୂପଃ ॥ ୧୩

ଦୁର୍ଗେଷ୍ୱଟବ୍ୟାଜିମୁଖାଦିଷୁ ପ୍ରଭୁଃ
ପାୟାନ୍ନୃସିଂହୋଽସୁରଯୂଥପାରିଃ ।
ବିମୁଞ୍ଚତୋ ଯସ୍ୟ ମହାଟ୍ଟହାସଂ
ଦିଶୋ ବିନେଦୁର୍ନ୍ୟପତଂଶ୍ଚ ଗର୍ଭାଃ ॥ ୧୪

ରକ୍ଷତ୍ୱସୌ ମାଧ୍ୱନି ଯଜ୍ଞକଳ୍ପଃ
ସ୍ୱଦଂଷ୍ଟ୍ରୟୋନ୍ନୀତଧରୋ ବରାହଃ ।
ରାମୋଽଦ୍ରିକୂଟେଷ୍ୱଥ ବିପ୍ରବାସେ
ସଲକ୍ଷ୍ମଣୋଽବ୍ୟାଦ୍ ଭରତାଗ୍ରଜୋଽସ୍ମାନ୍ ॥ ୧୫

ମାମୁଗ୍ରଧର୍ମାଦଖିଳାତ୍ ପ୍ରମାଦା-
ନ୍ନାରାୟଣଃ ପାତୁ ନରଶ୍ଚ ହାସାତ୍ ।
ଦତ୍ତସ୍ତ୍ୱୟୋଗାଦଥ ଯୋଗନାଥଃ
ପାୟାଦ୍ ଗୁଣେଶଃ କପିଳଃ କର୍ମବନ୍ଧାତ୍ ॥ ୧୬

ସନତ୍କୁମାରୋଽବତୁ କାମଦେବା-
ଦ୍ଧୟଶୀର୍ଷା ମାଂ ପଥି ଦେବହେଳନାତ୍ ।
ଦେବର୍ଷିବର୍ଯ୍ୟଃ ପୁରୁଷାର୍ଚ୍ଚନାନ୍ତରାତ୍
କୂର୍ମୋ ହରିର୍ମାଂ ନିରୟାଦଶେଷାତ୍ ॥ ୧୭

ଧନ୍ୱନ୍ତରିର୍ଭଗବାନ୍ ପାତ୍ୱପଥ୍ୟାଦ୍
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାଦ୍ ଭୟାଦୃଷଭୋ ନିର୍ଜିତାତ୍ମା ।

କରନ୍ତୁ । ଏପରିଭାବରେ ନ୍ୟାସ କଲେ, ଏହି ବିଧି ଜାଣିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ମନ୍ତ୍ରସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାନ୍ତି ॥ ୮-୧୦ ॥ ଏହା ପରେ ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଯଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଷ୍ଟଦେବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତୁ । ତା'ପରେ ବିଦ୍ୟା, ତେଜ ଓ ତପଃସ୍ୱରୂପ ଏହି କବଚଟି ପାଠ କରନ୍ତୁ :—॥ ୧୧ ॥

"ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ପିଠିରେ ନିଜର ଚରଣକମଳ ରଖିଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କୁ ଅଣିମାଦି ଅଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ସେବା କରୁଛନ୍ତି, ଯେଉଁ ଭଗବାନ୍ ଅଷ୍ଟଭୁଜରେ ଯଥାକ୍ରମେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଢାଲ, ତରବାରି, ଗଦା, ଶର, ଧନୁ ଓ ପାଶ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ସକଳ ଦିଗରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥ ମତ୍ସ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ଜଳଭିତରେ ଜଳଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏବଂ ବରୁଣଙ୍କ ପାଶରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମାୟାରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀରୂପ ଧରିଥିବା ବାମନ ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ସ୍ଥଳରେ ଏବଂ ବିଶ୍ୱରୂପଧାରୀ ତ୍ରିବିକ୍ରମ ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ଆକାଶରେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୩ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଘୋର ଅଟ୍ଟହାସରେ ସକଳ ଦିଗ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ଏବଂ ଗର୍ଭବତୀ ଦୈତ୍ୟପତ୍ନୀମାନଙ୍କର ଗର୍ଭ ଖସିଯାଇଥିଲା, ସେହି ଦୈତ୍ୟଯୂଥପତିଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହ ଦୁର୍ଗ, ଅରଣ୍ୟ, ରଣଭୂମି ଆଦି ଭୟଙ୍କର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୪ ॥ ନିଜ ଦନ୍ତରେ ପୃଥିବୀକୁ ଧାରଣ କରିଥିବା ଯଜ୍ଞମୂର୍ତ୍ତି ବରାହ ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ମାର୍ଗରେ, ପର୍ଶୁରାମ ମୋତେ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ଶିଖରରେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ସହିତ ଭରତଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମୋତେ ପ୍ରବାସ ସମୟରେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ମାରଣ-ମୋହନ ଆଦି ସକଳ ଭୟଙ୍କର ଅଭିଚାରରୁ ଓ ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରମାଦରୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଋଷିଶ୍ରେଷ୍ଠ ନର ଗର୍ବରୁ, ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନ୍ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଯୋଗର ବିଘ୍ନମାନଙ୍କରୁ ଏବଂ ତ୍ରିଗୁଣାଧିପତି ଭଗବାନ୍ କପିଳ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥ ପରମଋଷି ସନତ୍‌କୁମାର କାମଦେବଙ୍କ ଠାରୁ, ଭଗବାନ୍ ହୟଗ୍ରୀବ ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାବେଳେ ଦେବମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଆଦି ନ କରିବାର ଅପରାଧରୁ, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେବାପରାଧମାନଙ୍କରୁ* ଓ ଭଗବାନ୍ କଚ୍ଛପ ମୋତେ ସକଳପ୍ରକାର ନରକରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ଧନ୍ୱନ୍ତରି କୁପଥ୍ୟରୁ, ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଭଗବାନ ଋଷଭଦେବ

* ପଦ୍ମପୁରାଣରେ ୩୨ ପ୍ରକାର ସେବାପରାଧ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—

(୧) ଯାନ-ବାହନ ଆଦିରେ ଚଢ଼ି ଅଥବା ପାଦୁକା ପିନ୍ଧି ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯିବା, (୨) ରଥଯାତ୍ରା, ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍ସବ ପାଳନ ନ କରିବା ଅଥବା ସେ ସମୟରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ନ କରିବା, (୩) ଦର୍ଶନ କରିବା ସମୟରେ ଶ୍ରୀବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ନ କରିବା, (୪) ଅଶୌଚ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେବ ଦର୍ଶନ କରିବା, (୫) ଗୋଟିଏ ହାତରେ ପ୍ରଣାମ କରିବା, (୬) ପ୍ରତିଥର ପରିକ୍ରମା ପରେ

ଯଜ୍ଞଶ୍ଚ ଲୋକାଦବତାଜ୍ଜନାନ୍ତାଦ୍
ବଲୋ ଗଣାତ୍ କ୍ରୋଧବଶାଦହୀନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୧୮
ଦ୍ୱୈପାୟନୌ ଭଗବାନପ୍ରବୋଧାଦ୍
ବୁଦ୍ଧସ୍ତୁ ପାଖଣ୍ଡଗଣାତ୍ ପ୍ରମାଦାତ୍ ।
କଳ୍କିଃ କଲେଃ କାଳମଲାତ୍ ପ୍ରପାତୁ
ଧର୍ମାବନାୟୋରୁକୃତାବତାରଃ ॥ ୧୯
ମାଂ କେଶବୋ ଗଦୟା ପ୍ରାତରବ୍ୟାଦ୍
ଗୋବିନ୍ଦ ଆସଙ୍ଗବମାତ୍ତବେଣୁଃ ।
ନାରାୟଣଃ ପ୍ରାହ୍ଣ ଉଦାତ୍ତଶକ୍ତି-
ର୍ମଧ୍ୟନ୍ଦିନେ ବିଷ୍ଣୁରରୀନ୍ଦ୍ରପାଣିଃ ॥ ୨୦
ଦେବୋଽପରାହ୍ଣେ ମଧୁହୋଗ୍ରଧନ୍ୱା
ସାୟଂ ତ୍ରିଧାମାବତୁ ମାଧବୋ ମାମ୍ ।
ଦୋଷେ ହୃଷୀକେଶ ଉତାର୍ଧରାତ୍ରେ
ନିଶୀଥ ଏକୋଽବତୁ ପଦ୍ମନାଭଃ ॥ ୨୧
ଶ୍ରୀବତ୍ସଧାମାପରରାତ୍ର ଈଶଃ
ପ୍ରତ୍ୟୁଷ ଈଶୋଽସିଧରୋ ଜନାର୍ଦନଃ ।
ଦାମୋଦରୋଽବ୍ୟାଦନୁସନ୍ଧ୍ୟଂ ପ୍ରଭାତେ
ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରୋ ଭଗବାନ୍ କାଳମୂର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୨୨
ଚକ୍ରଂ ଯୁଗାନ୍ତାନଳତିଗ୍ମନେମି
ଭ୍ରମତ୍ ସମନ୍ତାଦ୍ ଭଗବତ୍ପ୍ରଯୁକ୍ତମ୍ ।
ଦନ୍ଦଗ୍ଧି ଦନ୍ଦଗ୍ଧ୍ୟରିସୈନ୍ୟମାଶୁ
କକ୍ଷଂ ଯଥା ବାତସଖୋ ହୁତାଶଃ ॥ ୨୩

ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ଭୟଦାୟକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ, ଯଜ୍ଞଭଗବାନ୍ ଲୋକାପବାଦରୁ, ବଳରାମ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ବିଭିନ୍ନ କଷ୍ଟରୁ ଏବଂ ଶ୍ରୀଶେଷଦେବ କ୍ରୋଧବଶ ନାମକ ସର୍ପମାନଙ୍କ ଠାରୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଭଗବାନ୍ କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଦେବ ଅଜ୍ଞାନରୁ ତଥା ବୁଦ୍ଧଦେବ ପାଷଣ୍ଡମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଓ ପ୍ରମାଦରୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମହାନ୍ ଅବତାର ଧରିଥିବା ଭଗବାନ୍ କଳ୍କି ମୋତେ ପାପବହୁଳ କଳିକାଳର ଦୋଷରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଭଗବାନ୍ କେଶବ ଗଦା ଧରି, ଦୁଇଘଡ଼ି ବେଳ ଗଡ଼ିବା ପରେ ଭଗବାନ ଗୋବିନ୍ଦ ବଂଶୀ ଧରି, ଦୁଇପ୍ରହର ପୂର୍ବରୁ ଭଗବାନ ନାରାୟଣ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶକ୍ତି ଧରି ଏବଂ ଦୁଇପ୍ରହରବେଳକୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଚକ୍ରରାଜ ସୁଦର୍ଶନ ଧରି ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥ ତିନିପ୍ରହରବେଳକୁ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଧନୁ ଧରି ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ସାୟଂକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତିଧାରୀ ମାଧବ, ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପରେ ହୃଷୀକେଶ, ଅଧରାତି ପୂର୍ବରୁ ଓ ଅଧରାତିବେଳେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଭଗବାନ୍ ପଦ୍ମନାଭ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ରାତିର ଶେଷ ପ୍ରହରରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଲାଞ୍ଛନ ଶ୍ରୀହରି, ଉଷାକାଳରେ ଖଡ୍‌ଗଧାରୀ ଭଗବାନ୍ ଜନାର୍ଦନ, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀଦାମୋଦର ଓ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ କାଳମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥

"ହେ ସୁଦର୍ଶନ ! ଆପଣଙ୍କ ଆକାର ଚକ୍ର ପରି । ଆପଣଙ୍କ ଧାର ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନି ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀବ୍ର । ଆପଣ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ସକଳ ଦିଗରେ ଘୂରି ବୁଲିଥାନ୍ତି । ବାୟୁର ସହାୟତାରେ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଶୁଖିଲା ଘାସକୁଟା ଜାଳିଦିଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ଆମର ଶତ୍ରୁ-ସେନାକୁ ଅତିଶୀଘ୍ର ଜାଳିଦିଅନ୍ତୁ; ଜାଳିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥

କିଛି କ୍ଷଣ ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ନ ରହି ଅବିରତ ପରିକ୍ରମା କରିବା ଅଥବା ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଠିଆ ହୋଇ ଚକାଭଉଁରି ଭଳି ପରିକ୍ରମା କରିବା, (୭) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ ବସିବା, (୮) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇ ଆଣ୍ଠୁକୁ ବାହୁଯୁଗରେ ଛନ୍ଦି ବସିବା, (୯) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶୋଇବା, (୧୦) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଖାଇବା, (୧୧) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ମିଛ କହିବା, (୧୨) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା, (୧୩) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରିବା, (୧୪) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଚିତ୍କାର କରିବା, (୧୫) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କଳହ କରିବା, (୧୬) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କାହାରିକୁ କଷ୍ଟ ଦେବା, (୧୭) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କାହା ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା, (୧୮) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କାହାକୁ ନିଷ୍ଠୁରବାକ୍ୟ କହିବା, (୧୯) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜ ଦେହକୁ କମ୍ବଳ ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଆବୃତ କରି ରଖିବା, (୨୦) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅନ୍ୟକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା, (୨୧) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅନ୍ୟକୁ ସ୍ତୁତି କରିବା, (୨୨) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଶ୍ଳୀଳ ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା, (୨୩) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଧୋବାୟୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା, (୨୪) ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ଉପଚାର ଦ୍ୱାରା ବା କାମଚଳା ଭାବରେ ଠାକୁରଙ୍କ ପୂଜା କରିବା, (୨୫) ଠାକୁରଙ୍କୁ ନିବେଦିତ ନ କରି କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ-ପେୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା, (୨୬) ଋତୁ ଅନୁସାରେ ହେଉଥିବା ଫଳ ଠାକୁରଙ୍କୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନିବେଦିତ ନ କରିବା, (୨୭) କୌଣସି ପନିପରିବା ବା ଫଳର କିଛି ଅଂଶ କାଟି ରଖି ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶକୁ ଠାକୁରଙ୍କ ରୋଷେଇ ପାଇଁ ଦେବା, (୨୮) ଠାକୁରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପଛ କରି ବସିବା, (୨୯) ଠାକୁରଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା, (୩୦) ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଓ ସ୍ତୁତି ନ କରିବା ତଥା ତାଙ୍କୁ କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ନ ପଚାରିବା, (୩୧) ନିଜ ମୁଖରେ ନିଜର ପ୍ରଶଂସା କରିବା ଏବଂ (୩୨) କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବା ।

ଗଦେଽଶନିସ୍ପର୍ଶନବିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗେ
ନିଷ୍ପିଣ୍ଢି ନିଷ୍ପିଣ୍ଢ୍ୟଜିତପ୍ରିୟାସି ।
କୂଷ୍ମାଣ୍ଡବୈନାୟକଯକ୍ଷରକ୍ଷୋ-
ଭୂତଗ୍ରହାଂଶ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣୟ ଚୂର୍ଣ୍ଣୟାରୀନ୍ ॥ ୨୪

ତ୍ୱଂ ଯାତୁଧାନପ୍ରମଥପ୍ରେତମାତୃ-
ପିଶାଚବିପ୍ରଗ୍ରହଘୋରଦୃଷ୍ଟୀନ୍ ।
ଦରେନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ରାବୟ କୃଷ୍ଣପୂରିତୋ
ଭୀମସ୍ୱନୋଽରେର୍ହୃଦୟାନି କମ୍ପୟନ୍ ॥ ୨୫

ତ୍ୱଂ ତିଗ୍ମଧାରାସିବରାରିସୈନ୍ୟ-
ମୀଶପ୍ରଯୁକ୍ତୋ ମମ ଛିନ୍ଧି ଛିନ୍ଧି ।
ଚକ୍ଷୂଂଷି ଚର୍ମଞ୍ଛତଚନ୍ଦ୍ର ଛାଦୟ
ଦ୍ୱିଷାମଘୋନାଂ ହର ପାପଚକ୍ଷୁଷାମ୍ ॥ ୨୬

ଯନ୍ନୋ ଭୟଂ ଗ୍ରହେଭ୍ୟୋଽଭୂତ୍ କେତୁଭ୍ୟୋ ନୃଭ୍ୟ ଏବ ଚ ।
ସରୀସୃପେଭ୍ୟୋ ଦଂଷ୍ଟ୍ରିଭ୍ୟୋ ଭୂତେଭ୍ୟୋଂଽହୋଭ୍ୟ ଏବ ବା ॥ ୨୭

ସର୍ବାଣ୍ୟେତାନି ଭଗବନ୍ନାମରୂପାସ୍ତ୍ରକୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ।
ପ୍ରୟାନ୍ତୁ ସଂକ୍ଷୟଂ ସଦ୍ୟୋ ଯେ ନଃ ଶ୍ରେୟଃପ୍ରତୀପକାଃ ॥ ୨୮

ଗରୁଡ଼ୋ ଭଗବାନ୍ ସ୍ତୋତ୍ରସ୍ତୋଭଶ୍ଛନ୍ଦୋମୟଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ରକ୍ଷତ୍ୱଶେଷକୃଚ୍ଛ୍ରେଭ୍ୟୋ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନଃ ସ୍ୱନାମଭିଃ ॥ ୨୯

ସର୍ବାପଦ୍ଭ୍ୟୋ ହରେର୍ନାମରୂପଯାନାୟୁଧାନି ନଃ ।
ବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟମନଃ ପ୍ରାଣାନ୍ ପାନ୍ତୁ ପାର୍ଷଦଭୂଷଣାଃ ॥ ୩୦

ଯଥା ହି ଭଗବାନେବ ବସ୍ତୁତଃ ସଦସଚ୍ଚ ଯତ୍ ।
ସତ୍ୟେନାନେନ ନଃ ସର୍ବେ ଯାନ୍ତୁ ନାଶମୁପଦ୍ରବାଃ ॥ ୩୧

ଯଥୈକାତ୍ମ୍ୟାନୁଭାବାନାଂ ବିକଳ୍ପରହିତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଭୂଷଣାୟୁଧଲିଙ୍ଗାଖ୍ୟା ଧତ୍ତେ ଶକ୍ତୀଃ ସ୍ୱମାୟୟା ॥ ୩୨

ତେନୈବ ସତ୍ୟମାନେନ ସର୍ବଜ୍ଞୋ ଭଗବାନ୍ ହରିଃ ।
ପାତୁ ସର୍ବୈଃ ସ୍ୱରୂପୈର୍ନଃ ସଦା ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଗଃ ॥ ୩୩

ହେ କୌମୋଦକୀ ଗଦା ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବାହାରୁଥିବା ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗର ସ୍ପର୍ଶ ହେଉଛି ବଜ୍ର ସମାନ ଅସହ୍ୟ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଅଜିତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଏବଂ ମୁଁ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ସେବକ । ତେଣୁ ଆପଣ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ, ବିନାୟକ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ଓ ଭୂତପ୍ରେତାଦି ଗ୍ରହମାନଙ୍କୁ ଦଳି ଦିଅନ୍ତୁ ଦଳି ଦିଅନ୍ତୁ ତଥା ମୋର ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ଶଙ୍ଖଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବଜାଇଦେବାକ୍ଷଣି ଆପଣ ଭୟଙ୍କର ନାଦ କରି ମୋର ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଛାତି ଥରାଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଯାତୁଧାନ, ପ୍ରମଥ, ପ୍ରେତ, ମାତୃକା, ପିଶାଚ ତଥା ବ୍ରହ୍ମରାକ୍ଷସ ଆଦି ଭୟଙ୍କର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଏଠାରୁ ତୁରନ୍ତ ତଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ତରବାରି ! ତୁମ ଧାର ବଡ଼ ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ତୁମେ ମୋ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଅ । ହେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଢାଲ ! ତୁମର ଶତ ଶତ ଚନ୍ଦ୍ରାକାର ମଣ୍ଡଳ ରହିଛି । ତୁମେ ପାପଦୃଷ୍ଟି-ପାପାତ୍ମା ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ପାପଚକ୍ଷୁ ହରିନିଅ ॥ ୨୬ ॥

"ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଗ୍ରହ, ଧୂମକେତୁ ଆଦି କେତୁ, ଦୁଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ, ସର୍ପାଦି ଦଂଶକଜନ୍ତୁ, ଶ୍ୱଦନ୍ତଧାରୀ ହିଂସ୍ରକ ପଶୁ, ଭୂତପ୍ରେତାଦି ଓ ପାପୀ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ଯାହା କିଛି ଭୟ ଅଛି, ସେସବୁ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ଆମର ଅମଙ୍ଗଳକାରୀ, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ନାମ, ରୂପ ଓ ଆୟୁଧମାନଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବାମାତ୍ରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ବୃହଦ୍ ଓ ରଥନ୍ତର ଆଦି ସାମବେଦୀୟ ସ୍ତୋତ୍ରରେ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରାଯାଏ, ସେହି ବେଦମୂର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ୍ ଗରୁଡ଼ ଓ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ-ପ୍ରଭାବରେ ଆମକୁ ସକଳପ୍ରକାର ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୯ ॥ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ନାମ, ରୂପ, ବାହନ, ଆୟୁଧ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାର୍ଷଦମାନେ ଆମର ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଓ ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥

'ଯେତେସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଥବା କାରଣରୂପ ଜଗଦ୍ ରହିଛି, ସେସବୁ ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଅଟନ୍ତି !'— ଏହି ସତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ଆମର ସକଳ ଉପଦ୍ରବ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉ ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଅଭିନ୍ନତା ଅନୁଭବ କରି ସାରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ସମସ୍ତ ବିକଳ୍ପ ବା ବିଭିନ୍ନତାରୁ ରହିତ; ତଥାପି ଭଗବାନ୍ ନିଜ ମାୟାଶକ୍ତି ହେତୁ ଭୂଷଣ, ଆୟୁଧ ଓ ରୂପ ନାମକ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ଧାରଣ କରନ୍ତି—ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ଏଣୁ ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ସଦା-ସର୍ବଦା ସକଳ ସ୍ୱରୂପରେ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୩୨,୩୩ ॥

ବିଦୁକ୍ଷୁ ଦିକ୍ଷୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱମଧଃ ସମନ୍ତା-
ଦନ୍ତର୍ବହିର୍ଭଗବାନ୍ ନାରସିଂହଃ ।
ପ୍ରହାପୟଁଲ୍ଲୋକଭୟଂ ସ୍ୱନେନ
ସ୍ୱତେଜସା ଗ୍ରସ୍ତସମସ୍ତତେଜାଃ ॥ ୩୪

ଯେ ନିଜର ଭୟଙ୍କର ଅଟ୍ଟହାସରେ ସକଳ ଲୋକର ଭୟ ଦୂର କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ତେଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ତେଜକୁ ଗ୍ରାସ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହ ସକଳ ଦିଗ-ବିଦିଗରେ, ଉପରେ-ତଳେ, ବାହାରେ-ଭିତରେ ସର୍ବତ୍ର ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ।'' ॥ ୩୪ ॥

ମଘବନ୍ନିଦମାଖ୍ୟାତଂ ବର୍ମ ନାରାୟଣାତ୍ମକମ୍ ।
ବିଜେଷ୍ୟସ୍ୟଞ୍ଜସା ଯେନ ଦଂଶିତୋଽସୁରଯୂଥପାନ୍ ॥ ୩୫

ହେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନାରାୟଣ କବଚ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି କବଚଦ୍ୱାରା ଆପଣ ନିଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରିଦିଅନ୍ତୁ। ତା'ପରେ ଆପଣ ଅନାୟାସରେ ସକଳ ଦୈତ୍ୟଯୂଥପତିଙ୍କୁ ଜୟ କରିପାରିବେ ॥ ୩୫ ॥

ଏତଦ୍ ଧାରୟମାଣସ୍ତୁ ଯଂ ଯଂ ପଶ୍ୟତି ଚକ୍ଷୁଷା ।
ପଦା ବା ସଂସ୍ପୃଶେତ୍ ସଦ୍ୟଃ ସାଧ୍ୱସାତ୍ ସ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୩୬

ଏହି ନାରାୟଣକବଚ ଧାରଣ କରିଥିବା ପୁରୁଷ ଯାହାକୁ ଆଖିରେ ଚାହିଁଦିଅନ୍ତି କିମ୍ବା ପାଦରେ ଛୁଇଁଦିଅନ୍ତି, ସେ ତତ୍କାଳ ସମସ୍ତ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୬ ॥

ନ କୁତଶ୍ଚିତ୍ ଭୟଂ ତସ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଂ ଧାରୟତୋ ଭବେତ୍ ।
ରାଜଦସ୍ୟୁଗ୍ରହାଦିଭ୍ୟୋ ବ୍ୟାଘ୍ରାଦିଭ୍ୟଶ୍ଚ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୭

ଯେ ଏହି ବୈଷ୍ଣବୀବିଦ୍ୟା ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେ ରାଜା, ଡାକୁ ଓ ପ୍ରେତ-ପିଶାଚାଦିଙ୍କୁ ତଥା ବ୍ୟାଘ୍ର ଆଦି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଙ୍କୁ କଦାପି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥

ଇମାଂ ବିଦ୍ୟାଂ ପୁରା କଶ୍ଚିତ୍ କୌଶିକୋ ଧାରୟନ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ଯୋଗଧାରଣୟା ସ୍ୱାଙ୍ଗଂ ଜହୌ ସ ମରୁଧନ୍ୱନି ॥ ୩୮

ହେ ଦେବରାଜ ! ପ୍ରାଚୀନକାଳର କଥା । ଜଣେ କୌଶିକଗୋତ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏହି ବିଦ୍ୟା (କବଚ) ଧାରଣ କରି ଯୋଗ-ଧାରଣାରେ ଗୋଟିଏ ମରୁଭୂମିରେ ନିଜର ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୩୮ ॥

ତସ୍ୟୋପରି ବିମାନେନ ଗନ୍ଧର୍ବପତିରେକଦା ।
ଯଯୌ ଚିତ୍ରରଥଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ବୃତୋ ଯତ୍ର ଦ୍ୱିଜକ୍ଷୟଃ ॥ ୩୯

ତାଙ୍କ ଶରୀରଟି ଯେଉଁଠି ପଡ଼ିଥିଲା, ସେହି ସ୍ଥାନ ଉପରଦେଇ ଦିନେ ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ଚିତ୍ରରଥ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଧରି ବିମାନରେ ବସି ଯାଉଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥

ଗଗନାନ୍ନ୍ୟପତତ୍ ସଦ୍ୟଃ ସବିମାନୋ ହ୍ୟବାକ୍‌ଶିରାଃ ।
ସ ବାଲଖିଲ୍ୟବଚନାଦସ୍ଥୀନ୍ୟାଦାୟ ବିସ୍ମିତଃ ।
ପ୍ରାସ୍ୟ ପ୍ରାଚୀସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ସ୍ନାତ୍ୱା ଧାମ ସ୍ୱମନ୍ୱଗାତ୍ ॥ ୪୦

ସେହି ଶରୀରଟି ପଡ଼ିଥିବା ସ୍ଥାନ ଉପରକୁ ବିମାନ ଆସିଯିବାକ୍ଷଣି ଚିତ୍ରରଥ ଆକାଶରୁ ବିମାନ ସହିତ ତଳମୁଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲେ । ଏଭଳି ଘଟଣା ଦେଖି ତାଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେତିକିବେଳେ ବାଲଖିଲ୍ୟ ମୁନିମାନେ ତାଙ୍କୁ କହିଦେଲେ ଯେ, ତାହା ହେଉଛି ନାରାୟଣକବଚ ଧାରଣର ପ୍ରଭାବ । ତାହା ଶୁଣି ଚିତ୍ରରଥ ମୃତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଅସ୍ଥି ସଂଗ୍ରହ କରି, ତାହା ନେଇ ପୂର୍ବବାହିନୀ ସରସ୍ୱତୀ ନଦୀରେ ବିସର୍ଜନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସ୍ନାନ କରି ନିଜ ଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯ ଇଦଂ ଶୃଣୁୟାତ୍ କାଳେ ଯୋ ଧାରୟତି ଚାଦୃତଃ ।
ତଂ ନମସ୍ୟନ୍ତି ଭୂତାନି ମୁଚ୍ୟତେ ସର୍ବତୋ ଭୟାତ୍ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ଏହି ନାରାୟଣକବଚ ଶୁଣେ, ତା' ଆଗରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଆଦରରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସେ ସବୁପ୍ରକାର ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୧ ॥

ଏତାଂ ବିଦ୍ୟାମଧିଗତୋ ବିଶ୍ୱରୂପାଚ୍ଛତକ୍ରତୁଃ ।
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ବୁଭୁଜେ ବିନିର୍ଜିତ୍ୟ ମୃଧେଽସୁରାନ୍ ॥ ୪୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶତକ୍ରତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ଠାରୁ ଏହି ବୈଷ୍ଣବୀ ବିଦ୍ୟା ପାଇ ରଣଭୂମିରେ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଜିତିଗଲେ ଏବଂ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉପଭୋଗ କଲେ ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ
ନାରାୟଣବର୍ମକଥନଂ ନାମାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଶ୍ୱରୂପ ବଧ; ବୃତ୍ରାସୁର ହାତରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟାସନ୍ ବିଶ୍ୱରୂପସ୍ୟ ଶିରାଂସି ତ୍ରୀଣି ଭାରତ ।
ସୋମପୀଥଂ ସୁରାପୀଥମନ୍ନାଦମିତି ଶୁଶ୍ରୁମ ॥ ୧

ସ ବୈ ବର୍ହିଷି ଦେବେଭ୍ୟୋ ଭାଗଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମୁଚ୍ଚକୈଃ ।
ଅବଦଦ୍ ଯସ୍ୟ ପିତରୋ ଦେବାଃ ସପ୍ରଶ୍ରୟଂ ନୃପ ॥ ୨

ସ ଏବ ହି ଦଦୌ ଭାଗଂ ପରୋକ୍ଷମସୁରାନ୍ ପ୍ରତି ।
ଯଜମାନୋଽବହଦ୍ ଭାଗଂ ମାତୃସ୍ନେହବଶାନୁଗଃ ॥ ୩

ତଦ୍ ଦେବହେଲନଂ ତସ୍ୟ ଧର୍ମାଲୀକଂ ସୁରେଶ୍ୱରଃ ।
ଆଲକ୍ଷ୍ୟ ତରସା ଭୀତସ୍ତଚ୍ଛୀର୍ଷାଣ୍ୟଚ୍ଛିନଦ୍ ରୁଷା ॥ ୪

ସୋମପୀଥଂ ତୁ ଯତ୍ ତସ୍ୟ ଶିର ଆସୀତ୍ କପିଞ୍ଜଳଃ ।
କଳବିଙ୍କଃ ସୁରାପୀଥମନ୍ନାଦଂ ଯତ୍ ସ ତିତ୍ତିରିଃ ॥ ୫

ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାମଞ୍ଜଳିନା ଜଗ୍ରାହ ଯଦପୀଶ୍ୱରଃ ।
ସଂବତ୍ସରାନ୍ତେ ତଦଘଂ ଭୂତାନାଂ ସ ବିଶୁଦ୍ଧୟେ ।
ଭୂମ୍ୟମ୍ବୁଦ୍ରୁମଯୋଷିଦ୍ଭ୍ୟଶ୍ଚତୁର୍ଧା ବ୍ୟଭଜଦ୍ଧରିଃ ॥ ୬

ଭୂମିସ୍ତୁରୀୟଂ ଜଗ୍ରାହ ଖାତପୂରବରେଣ ବୈ ।
ଈରିଣଂ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାୟା ରୂପଂ ଭୂମୌ ପ୍ରଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କର ତିନିଟି ମୁଣ୍ଡ ଥିଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ମୁଖରେ ସୋମରସ ପିଉଥିଲେ, ଦ୍ୱିତୀୟଟିରେ ସୁରାପାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତୃତୀୟ ମୁଖରେ ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ ॥ ୧ ॥ ତାହାଙ୍କର ପିତା ତ୍ୱଷ୍ଟା ଆଦି ଦ୍ୱାଦଶ ଆଦିତ୍ୟ ଦେବତା ଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ଯଜ୍ଞ ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରୂପରେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଡାକି ବଡ଼ ବିନୟର ସହିତ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆହୁତି ଦେଉଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ତା'ସହିତ ସେ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆହୁତି ଦେଉଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ମାତା ଥିଲେ ଅସୁରକୁଳର; ତେଣୁ ସେ ମାତୃସ୍ନେହର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ଯଜ୍ଞ କରିବାବେଳେ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯଜ୍ଞଭାଗ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, ସେ ଏପରିଭାବରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ ଓ ଧର୍ମ ଆଳରେ କପଟ କର୍ମ କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସେ (ଭବିଷ୍ୟତରେ ବିପଦ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଭାବି) ଡରିଗଲେ ଓ କ୍ରୋଧ କରି ଅବିଳମ୍ବେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କର ତିନୋଟିଯାକ ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ ॥ ୪ ॥ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କର ସୋମରସ ପାନ କରୁଥିବା ମୁଣ୍ଡଟି ଗ୍ରତକ ପକ୍ଷୀ, ସୁରା ପାନ କରୁଥିବା ମୁଣ୍ଡଟି ଘରଚଟିଆ ପକ୍ଷୀ ଓ ଅନ୍ନ ଖାଉଥିବା ମୁଣ୍ଡଟି ତିତ୍ତିର ପକ୍ଷୀ ହୋଇଗଲା ॥ ୫ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହିଁଥିଲେ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ହତ୍ୟାରୂପୀ ଅପରାଧର ମାର୍ଜନା କରାଇ ପାରିଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାହା କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ଜାଣି, ହାତ ଯୋଡ଼ି ଅପରାଧ ସ୍ୱୀକାର କରିଗଲେ ଏବଂ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଅପରାଧ ମାର୍ଜନର କୌଣସି ଉପାୟ କଲେ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଅପରାଧକୁ ଗ୍ରରିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ତାହା ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ବୃକ୍ଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ସେ ପୃଥିବୀକୁ ବର ଦେଲେ ଯେ, ଯଦି ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠରେ ଖାଲ କି ଗାତଟିଏ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ତାହା ସ୍ୱତଃ ପୋତି ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସେହି ବରଟି ପାଇ ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲା । ସେହି ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଉଷର ଭୂମିରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ ॥ ୭ ॥

ତୃତୀୟଂ ଛେଦବିରୋହେଣ ବରେଣ ଜଗୃହୁର୍ଦ୍ରୁମାଃ ।
ତେଷାଂ ନିର୍ଯ୍ୟାସରୂପେଣ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପ୍ରଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୮

ଶଶ୍ୱତ୍କାମବରେଣାଂହସ୍ତୁରୀୟଂ ଜଗୃହୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ରଜୋରୂପେଣ ତାସ୍ୱଂହୋ ମାସି ମାସି ପ୍ରଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୯

ଦ୍ରବ୍ୟଭୂୟୋବରେଣାପସ୍ତୁରୀୟଂ ଜଗୃହୁର୍ମଳମ୍ ।
ତାସୁ ବୁଦ୍‌ବୁଦଫେନାଭ୍ୟାଂ ଦୃଷ୍ଟଂ ତଦ୍ଧରତି କ୍ଷିପନ୍ ॥ ୧୦

ହତପୁତ୍ରସ୍ତତସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟା ଜୁହାବେନ୍ଦ୍ରାୟ ଶତ୍ରବେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୋ ବିବର୍ଧସ୍ୱ ମା ଚିରଂ ଜହି ବିଦ୍ୱିଷମ୍ ॥ ୧୧

ଅଥାନ୍ୱାହାର୍ଯ୍ୟପଚନାଦୁତ୍ଥିତୋ ଘୋରଦର୍ଶନଃ ।
କୃତାନ୍ତ ଇବ ଲୋକାନାଂ ଯୁଗାନ୍ତସମୟେ ଯଥା ॥ ୧୨

ବିଷ୍ୱଗ୍‌ବିବର୍ଧମାନଂ ତମିଷୁମାତ୍ରଂ ଦିନେ ଦିନେ ।
ଦଗ୍ଧଶୈଳପ୍ରତୀକାଶଂ ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରାନୀକବର୍ଚ୍ଚସମ୍ ॥ ୧୩

ତପ୍ତତାମ୍ରଶିଖାଶ୍ମଶ୍ରୁଂ ମଧ୍ୟାହ୍ନାର୍କୋଗ୍ରଲୋଚନମ୍ ॥ ୧୪

ଦେଦୀପ୍ୟମାନେ ତ୍ରିଶିଖେ ଶୂଳ ଆରୋପ୍ୟ ରୋଦସୀ ।
ନୃତ୍ୟନ୍ତମୁନ୍ନଦନ୍ତଂ ଚ ଚାଳୟନ୍ତଂ ପଦା ମହୀମ୍ ॥ ୧୫

ଦରୀଗମ୍ଭୀରବକ୍ତ୍ରେଣ ପିବତା ଚ ନଭସ୍ତଳମ୍ ।
ଲିହତା ଜିହ୍ୱୟର୍କ୍ଷାଣି ଗ୍ରସତା ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ॥ ୧୬

ଇନ୍ଦ୍ର ବୃକ୍ଷକୁ ବର ଦେଲେ ଯେ, ତାର କୌଣସି ଏକ ଅଂଶ କଟିଗଲେ, ତାହା କାଳକ୍ରମେ ସ୍ୱତଃ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ସେହି ବରଟି ପାଇ ବୃକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପର ଚାରିଭାଗରୁ ଭାଗେ ଗ୍ରହଣ କଲା । ସେହି ପାପ ଏବେ ବି ଗଛଗଣ୍ଠିରୁ ଲସା ବା ଅଠାରୂପେ ବାହାରୁଛି ॥ ୮ ॥ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ର ବର ଦେଲେ ଯେ, ସେମାନେ ସର୍ବଦା ପୁରୁଷଙ୍କର ସହବାସ କରିପାରିବେ ଏବଂ ସେହି ବର ପାଇ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କ ପାପର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେହି ପାପ ଏବେ ବି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମାସିକ ରଜସ୍ରାବରୂପେ ଦେଖାଯାଉଛି ॥ ୯ ॥ ଜଳ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ବର ପାଇଲା ଯେ, ତାକୁ ଯେତେ ବ୍ୟୟ କଲେ ବି ଝରଣା ଆଦିର ସାହାଯ୍ୟରେ ସେ ବଢ଼ିଚାଲିବ । ସେହି ବର ପାଇ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପର ଅବଶିଷ୍ଟ ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ଗ୍ରହଣ କଲା । ସେହି ପାପ ଜଳରେ ଫେଣ ବା ବୁଦ୍‌ବୁଦରୂପେ ଦେଖାଯାଏ । ତେଣୁ ତାହା ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଜଳ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ॥ ୧୦ ॥

ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଯିବା ଦେଖି ତାଙ୍କ ପିତା ତ୍ୱଷ୍ଟା ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୁଟିଏ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ହବନ କଲେ, 'ହେ ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୁ ! ତୁମର ଶୀଘ୍ର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହେଉ ଏବଂ ତୁମେ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ତୁମ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଅ' । ସେ ଏପରି ମନ୍ତ୍ରରେ ଆହୁତି ଦେବାରୁ, ଯଜ୍ଞଶେଷରେ ଅନ୍ୱାହାର୍ଯ୍ୟ-ପଚନ ନାମକ ଅଗ୍ନି (ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନି)ରୁ ଗୋଟିଏ ଭୟଙ୍କର ଅସୁର ପ୍ରକଟ ହେଲା । ସେହି ଅସୁରଟା ସକଳ ଭୁବନକୁ ନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଥିବା ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ବିକରାଳ କାଳ ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ବିନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ଶର ଯେପରି ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିଚାଲେ, ସେହି ଅସୁରର ଆକାର ସେହିପରି ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରବଳଭାବରେ ବଢ଼ିଚାଲିଲା । ସେ ପୋଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପାହାଡ଼ ପରି କଳା ଓ ବିରାଟକାୟ ହୋଇଥାଏ । ତା' ଦେହରୁ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ଆକାଶର ଦୀପ୍ତି ପରି ଦୀପ୍ତି ବାହାରୁଥାଏ ॥ ୧୩ ॥ ତା' ମୁଣ୍ଡର କେଶ ଓ ଦାଢ଼ି-ନିଶ ଉତ୍ତପ୍ତ ତମ୍ବା ପରି ଲାଲ ଓ ଆଖି ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୪ ॥ ଚିକ୍‌ମିକ୍ କରୁଥିବା ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ସେ ଯେତେବେଳେ ନାଚି-ଡେଇଁ ଚିତ୍କାର କରୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ପୃଥିବୀ କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ ଓ ଲାଗୁଥାଏ, ସେ ବୋଧ ହୁଏ ତାର ତ୍ରିଶୂଳରେ ଆକାଶଟାକୁ ଟେକି ଧରିଛି ॥ ୧୫ ॥ ସେ ବାରମ୍ବାର ହାଇ ମାରୁଥାଏ; ସେତେବେଳେ ତାର ପର୍ବତଗୁମ୍ଫା ପରି ବିରାଟ ମୁହଁଭିତରଟା ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସେ ବୋଧହୁଏ ଆକାଶଟାକୁ ଗିଳିଦେବ; ତାର ଲହଲହ ଜିଭରେ ତାରାଗୁଡ଼ାକୁ ଚାଟି

ମହତା ରୌଦ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରେଣ ଜୃମ୍ଭମାଣଂ ମୁହୁର୍ମୁହୁଃ ।
ବିତ୍ରସ୍ତା ଦୁଦ୍ରୁବୁର୍ଲୋକା ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସର୍ବେ ଦିଶୋ ଦଶ ॥ ୧୭

ଯେନାବୃତା ଇମେ ଲୋକାସ୍ତମସା ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ସ ବୈ ବୃତ୍ର ଇତି ପ୍ରୋକ୍ତଃ ପାପଃ ପରମଦାରୁଣଃ ॥ ୧୮

ତଂ ନିଜଘ୍ନୁରଭିଦ୍ରୁତ୍ୟ ସଗଣା ବିବୁଧର୍ଷଭାଃ ।
ସ୍ୱୈଃ ସ୍ୱୈର୍ଦିବ୍ୟାସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରୌଘୈଃ ସୋଽଗ୍ରସତ୍ ତାନି କୃତ୍ସ୍ନଶଃ ॥ ୧୯

ତତସ୍ତେ ବିସ୍ମିତାଃ ସର୍ବେ ବିଷଣ୍ଣା ଗ୍ରସ୍ତତେଜସଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଞ୍ଚମାଦିପୁରୁଷମୁପତସ୍ଥୁଃ ସମାହିତାଃ ॥ ୨୦

ଦେବା ଊଚୁଃ

ବାୟ୍ୱମ୍ବରାଗ୍ନ୍ୟପ୍କ୍ଷିତୟସ୍ତ୍ରିଲୋକା
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ଯେ ବୟମୁଦ୍ୱିଜନ୍ତଃ ।
ହରାମ ଯସ୍ମୈ ବଳିମନ୍ତକୋଽସୌ
ବିଭେତି ଯସ୍ମାଦରଣଂ ତତୋ ନଃ ॥ ୨୧

ଅବିସ୍ମିତଂ ତଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣକାମଂ
ସ୍ୱେନୈବ ଲାଭେନ ସମଂ ପ୍ରଶାନ୍ତମ୍ ।
ବିନୋପସର୍ପତ୍ୟପରଂ ହି ବାଲିଶଃ
ଶ୍ୱଲାଙ୍ଗୁଲେନାତିତିତର୍ତ୍ତି ସିନ୍ଧୁମ୍ ॥ ୨୨

ଯସ୍ୟୋରୁଶୃଙ୍ଗେ ଜଗତୀଂ ସ୍ୱନାବଂ
ମନୁର୍ଯଥାଽଽବଧ୍ୟ ତତାର ଦୁର୍ଗମ୍ ।
ସ ଏବ ନସ୍ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଭୟାଦ୍ ଦୁରନ୍ତାତ୍
ତ୍ରାତାଽଽଶ୍ରିତାନ୍ ବାରିଚରୋଽପି ନୂନମ୍ ॥ ୨୩

ପୁରା ସ୍ୱୟମ୍ଭୂରପି ସଂଯମାମ୍ଭ-
ସ୍ୟୁଦୀର୍ଣ୍ଣବାତୋର୍ମିରବୈଃ କରାଳେ ।

ଖାଇଯିବ ଏବଂ ବିରାଟ ଓ ବିକଟାଳ ଦାନ୍ତ ଥିବା ମୁହଁରେ ତ୍ରିଭୁବନକୁ ଗିଳିଦେବ। ତାହାର ସେହି ଭୟାନକ ରୂପ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଡରିଗଲେ। ତା'ମୁହଁରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ସମସ୍ତେ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁଲେ ॥ ୧୬,୧୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କର ସେହି ତମୋଗୁଣୀ ପୁତ୍ର ତାର ବିଶାଳ ଶରୀରରେ ସମଗ୍ର ଭୁବନକୁ ଆବୃତ କରିଦେଇଥିଲା, ସେଥିପାଇଁ ସେହି ପାପୀ କ୍ରୂର ଅସୁରଟାର ନାମ ହୋଇଗଲା ବୃତ୍ରାସୁର ॥ ୧୮ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନେ ନିଜ ନିଜର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକଜୁଟ ହୋଇ ସେହି ଅସୁରକୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ଓ ତା'ଉପରେ ନିଜ ନିଜର ଦିବ୍ୟଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରହାର କଲେ; କିନ୍ତୁ ବୃତ୍ରାସୁର ସେମାନଙ୍କର ସବୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଗିଳିଦେଲା ॥ ୧୯ ॥ ଏଭଳି ଘଟଣା ଦେଖି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା। ସେମାନେ ଦୀନହୀନ ହୋଇ ଉତ୍ସାହ ହରାଇ ବସିଲେ ଏବଂ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ଆଦିପୁରୁଷ ଶ୍ରୀନାରାୟଣଙ୍କ ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୨୦ ॥

ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ବାୟୁ, ଆକାଶ, ଅଗ୍ନି, ଜଳ ଓ ପୃଥ୍ୱୀ ନାମକ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଏଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ତ୍ରିଭୁବନ, ତାହାର ଅଧିପତି ବ୍ରହ୍ମାଦି ତଥା ଆମେସବୁ ଦେବତାମାନେ ଯେଉଁ କାଳକୁ ଡରି ତାଙ୍କୁ ଭେଟି ଓ ଉପହାର ଅର୍ପଣ କରୁ, ସେହି କାଳ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୟ କରେ। ତେଣୁ ସେହି ସର୍ବନିୟନ୍ତା ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ରକ୍ଷକ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନୂଆ ଘଟଣା ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ; ତେଣୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଘଟଣା ଦେଖି, ଆପଣ ବିସ୍ମିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ଆପଣ ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ସର୍ବଥା ସମ, ଶାନ୍ତ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇ ରହନ୍ତି। ଯେ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ କାହାର ଶରଣ ନିଏ, ସତରେ ସେ ଏକ ମୂର୍ଖ। ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ କୁକୁରଲାଞ୍ଜ ଧରି ସମୁଦ୍ର ପାରି ହୋଇଯିବାକୁ ଭାବୁଛି ॥ ୨୨ ॥ ବିଗତ କଳ୍ପ ଶେଷରେ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ ପୃଥିବୀରୂପ ନୌକାକୁ ଯାହାଙ୍କ ଶିଙ୍ଗରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସଙ୍କଟରୁ ଅନାୟାସରେ ବର୍ତ୍ତିଗଲେ, ଆମେ ତାହାଙ୍କର ଶରଣ ପଶୁଛୁ। ସେହି ମତ୍ସ୍ୟାବତାର ଧାରଣ କରିଥିବା ଭଗବାନ୍ ହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୃତ୍ରାସୁରର ଭୟରୁ ଆମକୁ ରକ୍ଷାକରିବେ ॥ ୨୩ ॥ ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନର ଆଘାତରେ ଉଠୁଥିବା ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗମାନଙ୍କ ଗର୍ଜନ ହେତୁ ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ଭୟାନକ

ଏକୋଽରବିନ୍ଦାତ୍ ପତିତସ୍ତତାର
ତସ୍ମାଦ୍ ଭୟାଦ୍ ଯେନ ସ ନୋଽସ୍ତୁ ପାରଃ ॥ ୨୪

ଯ ଏକ ଈଶୋ ନିଜମାୟୟା ନଃ
ସସର୍ଜ ଯେନାନୁସୃଜାମ ବିଶ୍ୱମ୍ ।
ବୟଂ ନ ଯସ୍ୟାପି ପୁରଃ ସମୀହତଃ
ପଶ୍ୟାମ ଲିଙ୍ଗଂ ପୃଥଗୀଶମାନିନଃ ॥ ୨୫

ଯୋ ନଃ ସପତ୍ନୈର୍ଭୃଶମର୍ଦ୍ୟମାନାନ୍
ଦେବର୍ଷିତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନୃଷୁ ନିତ୍ୟ ଏବ ।
କୃତାବତାରସ୍ତନୁଭିଃ ସ୍ୱମାୟୟା
କୃତ୍ୱାଽଽତ୍ମସାତ୍ ପାତି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଚ ॥ ୨୬

ତମେବ ଦେବଂ ବୟମାତ୍ମଦୈବତଂ
ପରଂ ପ୍ରଧାନଂ ପୁରୁଷଂ ବିଶ୍ୱମନ୍ୟମ୍ ।
ବ୍ରଜାମ ସର୍ବେ ଶରଣଂ ଶରଣ୍ୟଂ
ସ୍ୱାନାଂ ସ ନୋ ଧାସ୍ୟତି ଶଂ ମହାତ୍ମା ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ତେଷାଂ ମହାରାଜ ସୁରାଣାମୁପତିଷ୍ଠତାମ୍ ।
ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ଦିଶ୍ୟଭୂଦାବିଃ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରଃ ॥ ୨୮

ଆତ୍ମତୁଲ୍ୟୈଃ ଷୋଡଶଭିର୍ବିନା ଶ୍ରୀବତ୍ସକୌସ୍ତୁଭୌ ।
ପର୍ଯ୍ୟୁପାସିତମୁନ୍ନିଦ୍ରଶରଦମ୍ବୁରୁହେକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୯

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତମବନୌ ସର୍ବ ଈକ୍ଷଣାହ୍ଲାଦବିକ୍ଲବାଃ ।
ଦଣ୍ଡବଦ୍ ପତିତା ରାଜଞ୍ଛନୈରୁତ୍ଥାୟ ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ॥ ୩୦

ପ୍ରଳୟଜଳରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ସେହି ଘୋର ବିପତ୍ତିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯାଇଥିଲେ, ସେହି ଭଗବାନ୍ ଆମକୁ ଏହି ସଙ୍କଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ମାୟାରେ ଆମକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଆମେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ ସଞ୍ଚାଳନ କରୁଛୁ । ସେ ଆମ ଆଗରେ ହିଁ ସକଳପ୍ରକାର କର୍ମ କରୁଛନ୍ତି ଓ କରାଉଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆମ ଭିତରେ 'ଆମେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଈଶ୍ୱର' ବୋଲି ଅଭିମାନ ରହିଥିବାରୁ, ଆମେ ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖିପାରୁନାହୁଁ ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ ଆମେସବୁ ଦେବତାମାନେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁ ଦୁଃଖ ପାଉଛୁ, ସେତେବେଳେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ବାସ୍ତବରେ ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ବି, ନିଜ ମାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଦେବତା, ଋଷି, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟାଦି ଯୋନିରେ ଅବତାର ନିଅନ୍ତି ତଥା ସବୁଯୁଗରେ ଆମକୁ ନିଜଲୋକ ବୋଲି ଜାଣି ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ପରମାରାଧ୍ୟ ଦେବ । ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷରୂପରେ ବିଶ୍ୱର କାରଣ । ସେ ବିଶ୍ୱଠାରୁ ପୃଥକ୍ ଏବଂ ବିଶ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ସେହି ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ । ଉଦାରଶିରୋମଣି ପ୍ରଭୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତାହାଙ୍କର ନିଜଲୋକ ବୋଲି ଜାଣି ଆମ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ମହାରାଜ ! ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ସ୍ୱୟଂ ଶଙ୍ଖ-ଚକ୍ର-ଗଦା-ପଦ୍ମଧାରୀ ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ନୟନ ଶରତ୍‌କାଳୀନ ପଦ୍ମ ପରି ଶୋଭା ପାଉଥାଏ । ତାହାଙ୍କର ଷୋହଳ ଜଣ ପାର୍ଷଦ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଦେଖିବାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି; ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏତିକି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ଓ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ ନ ଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇ, ସକଳ ଦେବତା ଆନନ୍ଦରେ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ତଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଦଣ୍ଡବତ୍ କଲେ ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩୦ ॥

ଦେବା ଉଚୁଃ

ନମସ୍ତେ ଯଜ୍ଞବୀର୍ଯ୍ୟାୟ ବୟସେ ଉତ ତେ ନମଃ ।
ନମସ୍ତେ ହ୍ୟସ୍ତଚକ୍ରାୟ ନମଃ ସୁପୁରୁହୂତୟେ ॥ ୩୧

ଯତ୍ ତେ ଗତୀନାଂ ତିସୃଣାମୀଶିତୁଃ ପରମଂ ପଦମ୍ ।
ନାର୍ବାଚୀନୋ ବିସର୍ଗସ୍ୟ ଧାତର୍ବେଦିତୁମର୍ହତି ॥ ୩୨

ଓଁ ନମସ୍ତେଽସ୍ତୁ ଭଗବନ୍ ନାରାୟଣ ବାସୁଦେବାଦିପୁରୁଷ ମହାପୁରୁଷ ମହାନୁଭାବ ପରମମଙ୍ଗଳ ପରମକଲ୍ୟାଣ ପରମକାରୁଣିକ କେବଳ ଜଗଦାଧାର ଲୋକୈକନାଥ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାଥ ପରମହଂସପରିବ୍ରାଜକୈଃ ପରମେଣାତ୍ମଯୋଗସମାଧିନା ପରିଭାବିତପରିସ୍ଫୁଟପାରମହଂସ୍ୟଧର୍ମେଣୋଦ୍‌ଘାଟିତତମଃକପାଟଦ୍ୱାରେ ଚିତ୍ତେଽପାବୃତ ଆତ୍ମଲୋକେ ସ୍ୱୟମୁପଲବ୍ଧନିଜସୁଖାନୁଭବୋ ଭବାନ୍ ॥ ୩୩ ॥ ଦୁରବବୋଧ ଇବ ତବାୟଂ ବିହାରଯୋଗୋ ଯଦଶରଣୋଽଶରୀର ଇଦମନବେକ୍ଷିତାସ୍ମତ୍‌ସମବାୟ ଆତ୍ମନୈବାବିକ୍ରିୟମାଣେନ ସଗୁଣମଗୁଣଃ ସୃଜସି ପାସି ହରସି ॥ ୩୪ ॥ ଅଥ ତତ୍ର ଭବାନ୍ କିଂ ଦେବଦତ୍ତବଦିହ ଗୁଣବିସର୍ଗପତିତଃ ପାରତନ୍ତ୍ର୍ୟେଣ ସ୍ୱକୃତକୁଶଳାକୁଶଳଂ

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଦେବାର ଶକ୍ତି ତଥା ସେସବୁର ଫଳ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିବା କାଳ। ଯଜ୍ଞରେ ବିଘ୍ନ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆପଣ ହିଁ ଚକ୍ର ପେଶି ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ନାମ ଅସୀମ ଓ ଅଗଣିତ। ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୧ ॥ ହେ ବିଧାତା ! ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନି ଗୁଣ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଓ ନିକୃଷ୍ଟ ଗତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଆପଣ ହିଁ ତାହାର ନିୟାମକ। ଜଗତର କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କ ପରମପଦର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

ହେ ଭଗବନ୍ ! ହେ ନାରାୟଣ ! ହେ ବାସୁଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦିପୁରୁଷ (ଜଗତର ପରମ କାରଣ) ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ମହାପୁରୁଷ (ପୁରୁଷୋତ୍ତମ)। ଆପଣଙ୍କ ମହିମା ଅସୀମ। ଆପଣ ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ, ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଓ ପରମ ଦୟାଳୁ। ଆପଣ ହିଁ ସକଳ ଜଗତର ଆଧାର ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପୁରୁଷ; କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବେଶ୍ୱର ଏବଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମୃଦୁଳତାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ପତି। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ପରମହଂସ ପରିବ୍ରାଜକ ମହାତ୍ମାମାନେ ଯେତେବେଳେ ଆତ୍ମସଂଯମରୂପ ପରମ ସମାଧିରେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିବିଡ଼ ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବାସ୍ତବିକ୍ ଭଗବଦ୍‌ଭଜନ ଉଦୟ ହୁଏ। ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟର ଅଜ୍ଞାନରୂପ କବାଟ ଖୋଲିଯାଏ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଆତ୍ମଲୋକରେ ଆପଣ ସକଳ ଆବରଣ ଖୋଲିଦେଇ ଆତ୍ମାନନ୍ଦରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ଓ ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରିବା ସତରେ ବଡ଼ କଠିନ; କାରଣ ଆପଣ ନିର୍ଗୁଣ ଓ ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ବିନା କୌଣସି ଆଶ୍ରୟରେ, ବିନା କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ଶରୀରରେ, ଆମମାନଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ସହଯୋଗକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ସ୍ୱୟଂ ହିଁ ଏହି ସଗୁଣ-ସାକାର ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ରକ୍ଷା ଓ ସଂହାର କରିଚାଲନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଆପଣ ଜଗତର ଏ ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ମ କରୁଛନ୍ତି, ଏଥିରେ ଆପଣ ଦେବଦତ୍ତ ଆଦି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଜଗତରେ ଜୀବରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଓ କର୍ମର ଅଧୀନ ହୋଇ ନିଜେ କରିଥିବା ଭଲ-

ଫଳମୁପାଦଦାତ୍ୟାହୋସ୍ୱିଦାତ୍ମାରାମ ଉପଶମଶୀଳଃ
ସମଞ୍ଜସଦର୍ଶନ ଉଦାସ୍ତ ଇତି ହ ବାବ ନ ବିଦ୍ମଃ ॥ ୩୫ ॥
ନ ହି ବିରୋଧ ଉଭୟଂ ଭଗବତ୍ୟପରିଗଣିତଗୁଣଗଣେ
ଈଶ୍ୱରେଽନବଗାହ୍ୟମାହାତ୍ମ୍ୟେଽର୍ବାଚୀନବିକଳ୍ପବିତର୍କ-
ବିଚାରପ୍ରମାଣାଭାସକୁତର୍କଶାସ୍ତ୍ରକଲିଲାନ୍ତଃକରଣାଶ୍ରୟ-
ଦୁରବଗ୍ରହବାଦିନାଂ ବିବାଦାନବସର ଉପରତ-
ସମସ୍ତମାୟାମୟେ କେବଳ ଏବାତ୍ମମାୟାମନ୍ତର୍ଧାୟ କୋ
ନ୍ୱର୍ଥୋ ଦୁର୍ଘଟ ଇବ ଭବତି ସ୍ୱରୂପଦ୍ୱୟାଭାବାତ୍ ॥ ୩୬ ॥
ସମବିଷମମତୀନାଂ ମତମନୁସରସି ଯଥା ରଜ୍ଜୁଖଣ୍ଡଃ
ସର୍ପାଦିଧିୟାମ୍ ॥ ୩୭ ॥ ସ ଏବ ହି ପୁନଃ ସର୍ବବସ୍ତୁନି
ବସ୍ତୁସ୍ୱରୂପଃ ସର୍ବେଶ୍ୱରଃ ସକଳଜଗତ୍କାରଣକାରଣଭୂତଃ
ସର୍ବପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମତ୍ୱାତ୍ ସର୍ବଗୁଣାଭାସୋପଲକ୍ଷିତ ଏକ ଏବ
ପର୍ଯ୍ୟବଶେଷିତଃ ॥ ୩୮ ॥ ଅଥ ହ ବାବ ତବ
ମହିମାମୃତରସସମୁଦ୍ରବିପ୍ରୁଷା ସକୃଦବଲୀଢୟା ସ୍ୱମନସି

ମନ୍ଦ କର୍ମର ଫଳ ଭୋଗ କରନ୍ତି, ନା ଆତ୍ମାରାମ, ଶାନ୍ତସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ସବୁଥିରୁ ଉଦାସୀନ (ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର) ହୋଇ ରହନ୍ତି ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖନ୍ତି, ଆମେ ତାହା ବି ଜାଣିପାରୁନୁ ॥ ୩୫ ॥ ଆମେ ତ ଭାବୁଛୁ, ଆପଣ ଯଦି ଏହି ଉଭୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ବି ସେଥିରେ କୌଣସି ବିରୋଧାଭାସ ରହିବନି; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ । ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣ ଅଗଣିତ, ମହିମା ଅଗାଧ ଓ ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ । ଆଧୁନିକ ଲୋକମାନେ ନାନା ପ୍ରକାର ବିକଳ୍ପ, ବିତର୍କ, ବିଚାର, ମିଥ୍ୟାପ୍ରମାଣ ଓ କୁତର୍କପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ନିଜ ହୃଦୟକୁ ଦୂଷିତ କରିଦେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଦୁରାଗ୍ରହୀ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ ସେସବୁ ବାଦବିବାଦ ପାଇଁ କୌଣସି ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ସମସ୍ତ ମାୟାମୟ ପଦାର୍ଥର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ—ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ମିଶିନାହିଁ । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ମାୟାକୁ ନିଜ ପାଖରେ ରଖି ଦେଇପାରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏପରି କେଉଁ କଥା ଅଛି, ଯାହା କି ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇ ନ ପାରିବ ! ତେଣୁ ଆପଣ ସାଧାରଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି କର୍ତ୍ତା-ଭୋକ୍ତା ବି ହୋଇପାରନ୍ତି ଏବଂ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ଉଦାସୀନ ବି ହୋଇପାରନ୍ତି ; କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ-ଭୋକ୍ତୃତ୍ୱର ଅଭିମାନ ନାହିଁ, କି ଉଦାସୀନତାର ଅଭିମାନ ନାହିଁ । ଆପଣ ଏହି ଉଭୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ॥ ୩୬ ॥ ଯେପରି ଭ୍ରାନ୍ତ (ନ ଜାଣିଥିବା) ଲୋକକୁ ଯେଉଁ ଦଉଡ଼ି ଖଣ୍ଡକ ସର୍ପ ଆଦି ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ, ଜାଣିଥିବା ଲୋକପାଇଁ ତାହା ଦଉଡ଼ି ହୋଇ ହିଁ ରହିଥାଏ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆପଣ ବିଭ୍ରାନ୍ତବୁଦ୍ଧି ମନୁଷ୍ୟକୁ କର୍ତ୍ତା, ଭୋକ୍ତା ଆଦି ଅନେକ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରୂପରେ । ଆପଣ ଲୋକଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁରୂପ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ବିଚାରପୂର୍ବକ ଦେଖିଲେ ବୁଝିହୁଏ ଯେ, ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଆପଣ ହିଁ ବସ୍ତୁତ୍ୱରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସକଳ ଜଗତର କାରଣର (ବ୍ରହ୍ମା, ପ୍ରକୃତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର) ମଧ୍ୟ କାରଣ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଅନ୍ତରାତ୍ମା; ତେଣୁ ଜଗତରେ ଯେତେ ବି ଗୁଣ-ଦୋଷ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି, ସେହିସବୁ ପ୍ରତୀତି ସେଗୁଡ଼ିକର ମୂଳରୂପରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ସୂଚିତ କରେ । ପୁଣି ବେଦଗଣ ମଧ୍ୟ 'ନେତି ନେତି' କହି, ସକଳ ପଦାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇ ଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଜଗତର ମୂଳ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ଆପଣଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ମହିମା ହେଉଛି

ନିଷ୍ୟନ୍ଦମାନାନବରତସୁଖେନ ବିସ୍ମାରିତଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତବିଷୟ-

ସୁଖଲେଶାଭାସାଃ ପରମଭାଗବତା ଏକାନ୍ତିନୋ ଭଗବତି

ସର୍ବଭୂତପ୍ରିୟସୁହୃଦି ସର୍ବାତ୍ମନି ନିତରାଂ ନିରନ୍ତରଂ

ନିର୍ବୃତମନସଃ କଥମୁ ହ ବା ଏତେ ମଧୁମଥନ ପୁନଃ

ସ୍ୱାର୍ଥକୁଶଳା ହ୍ୟାତ୍ମପ୍ରିୟସୁହୃଦଃ ସାଧବସ୍ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାମ୍ବୁଜାନୁ-

ସେବାଂ ବିସୃଜନ୍ତି ନ ଯତ୍ର ପୁନରୟଂ ସଂସାର-

ପର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତଃ ॥ ୩୯ ॥ ତ୍ରିଭୁବନାତ୍ମଭବନ ତ୍ରିବିକ୍ରମ

ତ୍ରିନୟନ ତ୍ରିଲୋକମନୋହରାନୁଭାବ ତବୈବ ବିଭୂତୟୋ

ଦିତିଜଦନୁଜାଦୟଶ୍ଚାପି ତେଷାମନୁପକ୍ରମସମୟୋଽୟମିତି

ସ୍ୱାତ୍ମମାୟୟା ସୁରନରମୃଗମିଶ୍ରିତଜଳଚରାକୃତିଭି-

ର୍ଯଥାପରାଧଂ ଦଣ୍ଡଂ ଦଣ୍ଡଧର ଦଧର୍ଥ

ଏବମେନମପି ଭଗବଞ୍ଜହି ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରମୁତ ଯଦି

ମନ୍ୟସେ ॥ ୪୦ ॥ ଅସ୍ମାକଂ ତାବକାନାଂ ତବ ନତାନାଂ

ତତ ତତାମହ ତବ ଚରଣନଳିନଯୁଗଳ-

ଧ୍ୟାନାନୁବଦ୍ଧହୃଦୟନିଗଡ଼ାନାଂ ସ୍ୱଲିଙ୍ଗ-

ବିବରଣେନାତ୍ମସାତ୍କୃତାନାମନୁକମ୍ପାନୁରଞ୍ଜିତବିଶଦ-

ରସର ଅନନ୍ତ ସାଗର। ସେହି ସାଗରରୁ ଶିଶିରବିନ୍ଦୁ ପରି ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁମାତ୍ରର ସ୍ୱାଦ ଗ୍ରହଣ କରିଦେଲେ, ହୃଦୟରେ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ପରମାନନ୍ଦର ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଯାଏ। ତେଣୁ ଜାଗତିକ ବିଷୟଭୋଗରୁ ଯେଉଁ ନାମକୁ ମାତ୍ର ସୁଖ ବା ମିଛ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସତ ପରି ଲାଗୁଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷଣିକ ସୁଖ ମିଳେ, ତାହାକୁ, ତଥା ପରଲୋକମାନଙ୍କରେ ମିଳିଥାଏ ବୋଲି ଶୁଣା ଯାଉଥିବା ସୁଖକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଇ, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ, ହିତୈଷୀ, ସୁହୃଦ୍, ସର୍ବାତ୍ମା ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟନିଧିଙ୍କ ଠାରେ ନିଜ ମନକୁ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ଲଗାଇ ରଖନ୍ତି ଓ ଆପଣଙ୍କ ଚିନ୍ତନରୁ ମିଳୁଥିବା ସୁଖ ଆସ୍ୱାଦନ କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କର ସେହି ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ପରମ ଭକ୍ତମାନେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ ହାସଲ କରିବାରେ ନିପୁଣ ! ହେ ମଧୁସୂଦନ ! ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପ୍ରିୟ ଓ ସୁହୃଦ୍ ଭକ୍ତମାନେ ଭଲା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୁ ମୁକ୍ତି ଦେଉଥିବା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କିପରି ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବେ ! ॥ ୩୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକର ଆତ୍ମା ଓ ଆଶ୍ରୟ। ଆପଣ ନିଜର ତିନିପାଦରେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ମାପି ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ତିନିଲୋକକୁ ସଞ୍ଚାଳନ କରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କ ମହିମା ତ୍ରିଲୋକର ମନ ହରଣ କରିନିଏ। ଦୈତ୍ୟ, ଦାନବ ଓ ଅସୁରମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ବିଭୂତି, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; ତଥାପି ସେହି ଯୋନିର ଜୀବନକାଳ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତିର ସମୟ ନୁହେଁ । ତାହା ଜାଣି ଆପଣ ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ନୃସିଂହ ଆଦି ମିଶ୍ରିତରୂପରେ ଓ ମତ୍ସ୍ୟାଦି ଜଳଜୀବରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ଦୈତ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଅପରାଧ ଅନୁସାରେ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି। ହେ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ପ୍ରଭୁ! ଯଦି ଉଚିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଏହି ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୈତ୍ୟାଦିମାନଙ୍କ ପରି ନାଶ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ପିତା, ପିତାମହ— ସବୁ କିଛି। ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ନିଜଲୋକ। ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଆମେ ସଦା ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ରହୁ। ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ଆମ ହୃଦୟ ସେହି ଚରଣକମଳ ସହିତ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛି। ଆପଣ ଆମ ଆଗରେ ଦିବ୍ୟଗୁଣଯୁକ୍ତ ସାକାର ବିଗ୍ରହରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ଆମକୁ ନିଜର କରିନେଇଛନ୍ତି। ତେଣୁ, ହେ ପ୍ରଭୁ! ଆମର ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ଆପଣଙ୍କର ସ୍ପଷ୍ଟ, ସୁନ୍ଦର ଓ ଦୟା-କୋମଳତାଭରା ମଧୁର ମୃଦୁହାସ୍ୟଯୁକ୍ତ

ରୁଚିରଶିଶିରସ୍ମିତାବଲୋକେନ ବିଗଳିତମଧୁରମୁଖରସାମୃତକଳୟା ଚାନ୍ତସ୍ତାପମନଘାର୍ହସି ଶମୟିତୁମ୍ ॥ ୪୧ ॥ ଅଥ ଭଗବଂସ୍ତବାସ୍ମାଭିରଖିଳଜଗଦୁତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥିତିଲୟନିମିତ୍ତାୟମାନଦିବ୍ୟମାୟାବିନୋଦସ୍ୟ ସକଳଜୀବନିକାୟାନାମନ୍ତର୍ହୃଦୟେଷୁ ବହିରପି ଚ ବ୍ରହ୍ମପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମସ୍ୱରୂପେଣ ପ୍ରଧାନରୂପେଣ ଚ ଯଥାଦେଶକାଳଦେହାବସ୍ଥାନବିଶେଷଂ ତଦୁପାଦାନୋପଲମ୍ଭକତୟାନୁଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରତ୍ୟୟସାକ୍ଷିଣ ଆକାଶଶରୀରସ୍ୟ ସାକ୍ଷାତ୍ପରବ୍ରହ୍ମଣଃ ପରମାତ୍ମନଃ କିୟାନିହ ବା ଅର୍ଥବିଶେଷୋ ବିଜ୍ଞାପନୀୟଃ ସ୍ୟାଦ୍ ବିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗାଦିଭିରିବ ହିରଣ୍ୟରେତସଃ ॥ ୪୨ ॥ ଅତ ଏବ ସ୍ୱୟଂ ତଦୁପକଳ୍ପୟାସ୍ମାକଂ ଭଗବତଃ ପରମଗୁରୋସ୍ତବ ଚରଣଶତପଳାଶଚ୍ଛାୟାଂ ବିବିଧବୃଜିନସଂସାରପରିଶ୍ରମୋପଶମନୀମୁପସୃତାନାଂ ବୟଂ ଯତ୍କାମେନୋପସାଦିତାଃ ॥ ୪୩ ॥

ଅଥୋ ଈଶ ଜହି ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଂ ଗ୍ରସନ୍ତଂ ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ।
ଗ୍ରସ୍ତାନି ଯେନ ନଃ କୃଷ୍ଣ ତେଜାଂସ୍ୟସ୍ତ୍ରାୟୁଧାନି ଚ ॥ ୪୪

ହଂସାୟ ଦହ୍ରନିଳୟାୟ ନିରୀକ୍ଷକାୟ
କୃଷ୍ଣାୟ ମୃଷ୍ଟଯଶସେ ନିରୁପକ୍ରମାୟ ।
ସତ୍ସଂଗ୍ରହାୟ ଭବପାନ୍ଥନିଜାଶ୍ରମାପ୍ତା-
ବନ୍ତେ ପରୀଷ୍ଟଗତୟେ ହରୟେ ନମସ୍ତେ ॥ ୪୫

ଗ୍ରହାଣି ତଥା ଆପଣଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ଝରି ପଡୁଥିବା ମନୋହର ବାଣୀରୂପ ସୁମଧୁର ସୁଧାବିନ୍ଦୁଦ୍ୱାରା ଆମ ହୃଦୟର ତାପ ପ୍ରଶମିତ କରନ୍ତୁ; ଆମ ଅନ୍ତରର ଜ୍ୱାଳା ଉପଶମ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଗ୍ନିକଣିକା ଯେପରି ଅଗ୍ନିକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ଆମେମାନେ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କୁ କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରମାର୍ଥ ନିବେଦନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲା କହିବୁ କଣ ! ଆପଣ ତ ସକଳ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ କରୁଥିବା ଦିବ୍ୟମାୟା ସହିତ ବିନୋଦ କରୁଥାନ୍ତି ତଥା ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଜୀବମାନଙ୍କର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ପ୍ରକୃତିରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜଗତରେ ଯେତେ ସବୁ ଦେଶ, କାଳ, ଶରୀର, ଅବସ୍ଥା ଆଦି ରହିଛି, ସେସବୁର ଉପାଦାନ ଓ ପ୍ରକାଶକ ରୂପରେ ଆପଣ ହିଁ ସେସବୁ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତିର ସାକ୍ଷୀ । ଆପଣ ଆକାଶ ପରି ସର୍ବଗତ, ନିର୍ଲିପ୍ତ ଓ ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ॥ ୪୨ ॥ ଅତଏବ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଆମର ଅଭିପ୍ରାୟ ନିବେଦନ କରୁ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ଯେଉଁ ଅଭିଳାଷରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ, ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଜଗତର ପରମଗୁରୁ । ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଛତ୍ରଛାୟା ତଳକୁ ଆସିଛୁ । ବିବିଧ ପାପର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାରରେ ଘୂରି ଘୂରି ଯେଉଁ କ୍ଳାନ୍ତି ଜଣାପଡ଼େ, ଉକ୍ତ ଛତ୍ରଛାୟା ହେଉଛି ସେହି କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରିବାର ଉପଯୁକ୍ତସ୍ଥଳ ॥ ୪୩ ॥ ହେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ବୃତ୍ରାସୁର ତ ଆମର ପ୍ରଭାବ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରସବୁ ଗିଳିଦେଲା । ସେ ଏଥର ତିନିଲୋକକୁ ବି ଗିଳିଦେବାକୁ ବସିଛି । ଆପଣ ତାକୁ ମାରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ, ହୃଦୟସ୍ଥିତ ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆକାଶ, ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ, ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ ଏବଂ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୀର୍ତ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ଆପଣ ସାଧୁଜନଙ୍କର ସମ୍ପଦ । ସଂସାରର ପଥିକ ବହୁପଥ ଘୂରି ଘୂରି ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଯାଏ, ଆପଣ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ହେ ଶ୍ରୀହରି ! ଏପରିଭାବରେ ଆପଣ ତାର ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ଦୁଃଖ ହରଣ କରିନିଅନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୈବମୀଡ଼ିତୋ ରାଜନ୍ ସାଦରଂ ତ୍ରିଦଶୈର୍ହରିଃ ।
ସ୍ୱମୁପସ୍ଥାନମାକର୍ଣ୍ୟ ପ୍ରାହ ତାନଭିନନ୍ଦିତଃ ॥ ୪୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ନିଜର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରୀତୋଽହଂ ବଃ ସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠା ମଦୁପସ୍ଥାନବିଦ୍ୟୟା ।
ଆତ୍ମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସ୍ମୃତିଃ ପୁଂସାଂ ଭକ୍ତିଶ୍ଚୈବ ଯୟା ମୟି ॥ ୪୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାଗଣ ! ତୁମେମାନେ ଏ ଯେଉଁ ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ମୋତେ ଉପାସନା କଲ, ଏଥିରେ ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲି । ଏହି ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ଜୀବକୁ ତା'ର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପର ସ୍ମୃତି ଲାଭ ହୁଏ ଓ ମୋଠାରେ ତା'ର ଭକ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୭ ॥

କିଂ ଦୁରାପଂ ମୟି ପ୍ରୀତେ ତଥାପି ବିବୁଧର୍ଷଭାଃ ।
ମୟ୍ୟେକାନ୍ତମତିର୍ନାନ୍ୟନ୍ମତ୍ତୋ ବାଞ୍ଛତି ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ॥ ୪୮

ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ, କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇ ରହିଯାଏ ନାହିଁ; ତଥାପି ମୋର ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ଭକ୍ତ ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ଗ୍ରହାନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥

ନ ବେଦ କୃପଣଃ ଶ୍ରେୟ ଆତ୍ମନୋ ଗୁଣବସ୍ତୁଦୃକ୍ ।
ତସ୍ୟ ତାନିଚ୍ଛତୋ ଯଚ୍ଛେଦ୍ ଯଦି ସୋଽପି ତଥାବିଧଃ ॥ ୪୯

ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜାଗତିକ ବିଷୟକୁ ସତ୍ୟ ମଣେ, ସେ ମୂର୍ଖ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ କଲ୍ୟାଣ କଣ, ତାହା ଜାଣେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ବିଷୟପଛରେ ଧାଏଁ । ପୁଣି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାକୁ ତାର ସେହି ଇଚ୍ଛିତ ବିଷୟ ଦିଏ, ଜାଣ ଯେ, ସେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜଣେ ମୂର୍ଖ ॥ ୪୯ ॥

ସ୍ୱୟଂ ନିଃଶ୍ରେୟସଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ ନ ବକ୍ତ୍ୟଜ୍ଞାୟ କର୍ମ ହି ।
ନ ରାତି ରୋଗିଣୋଽପଥ୍ୟଂ ବାଞ୍ଛତୋ ହି ଭିଷକ୍ତମଃ ॥ ୫୦

ରୋଗୀ ଗ୍ରହୁଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସୁବୈଦ୍ୟ ଯେପରି ତାକୁ କୁପଥ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ସେହିପରି ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ମୁକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣନ୍ତି, ସେ ଅଜ୍ଞାନୀକୁ କଦାପି କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୦ ॥

ମଘବନ୍ ଯାତ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ଦଧ୍ୟଞ୍ଚମୃଷିସତ୍ତମମ୍ ।
ବିଦ୍ୟାବ୍ରତତପଃସାରଂ ଗାତ୍ରଂ ଯାଚତ ମା ଚିରମ୍ ॥ ୫୧

ହେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ଏଥର ଆଉ ବିଳମ୍ବ କର ନାହିଁ; ଋଷିପ୍ରବର ଦଧୀଚିଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶରୀରଟି ମାଗ । ତାଙ୍କର ସେହି ଶରୀରଟି ଉପାସନା, ବ୍ରତ ତଥା ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୫୧ ॥

ସ ବା ଅଧିଗତୋ ଦଧ୍ୟଙ୍ଅଶ୍ୱିଭ୍ୟାଂ ବ୍ରହ୍ମ ନିଷ୍କଳମ୍ ।
ଯଦ୍ ବା ଅଶ୍ୱଶିରୋ ନାମ ତୟୋରମରତାଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୫୨

ଦଧୀଚିଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ରହିଛି । ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱମୁଖରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଅଶ୍ୱଶିର* ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନାମ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଦତ୍ତ ଆତ୍ମବିଦ୍ୟାପ୍ରଭାବରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୨ ॥

---

* ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କର ପ୍ରବର୍ଗ୍ୟ (ଯଜ୍ଞକର୍ମବିଶେଷ) ଓ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ବିଷୟରେ ଉତ୍ତମ ଜ୍ଞାନ ଅଛି ବୋଲି ଜାଣି, ଥରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପାଇବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଦଧୀଚି କହିଲେ, 'ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ୟ କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି; ତୁମେ ପରେ ଆସ ।' ସେମାନେ ଫେରିଯିବା ପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ଆସି ଦଧୀଚିଙ୍କୁ କହିଲେ, 'ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ହେଉଛନ୍ତି ବୈଦ୍ୟ; ତୁମେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କର ନାହିଁ । ଯଦି ମୋ କଥା ନ ମାନିବ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମ ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେବି ।' ଇନ୍ଦ୍ର ଗ୍ଲଲିଯିବା ପରେ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ଆସି ପୁଣି ଥରେ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଦଧୀଚି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉକ୍ତି ଶୁଣାଇଦେବାରୁ, ଏ ଦୁଇଜଣ କହିଲେ, 'ଆମେ ହେଲୁ ବୈଦ୍ୟ । ଆମେ ଏବଠୁଁ ଆପଣଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟିନେଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ରଖିଦେବୁ ଓ ଆପଣଙ୍କ କାନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱମୁଣ୍ଡ ଯୋଡ଼ିଦେବୁ । ଇନ୍ଦ୍ର ଆସି ଅଶ୍ୱମୁଣ୍ଡଟି କାଟିନେବା ପରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରରେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ମୁଣ୍ଡଟି ଖଞ୍ଜିଦେବୁ ।' ଦଧୀଚି ସେମାନଙ୍କ କଥା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏପରିଭାବରେ ଅଶ୍ୱମୁଖରେ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ଅଶ୍ୱଶିର' ହେଲା ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାର ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମ 'ଅଶ୍ୱଶିରା' ହେଲା ।

ଦଧ୍ୟଙ୍‌ଆଥର୍ବଣସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟ୍ରେ ବର୍ମାଭେଦ୍ୟଂ ମଦାତ୍ମକମ୍ ।
ବିଶ୍ୱରୂପାୟ ଯତ୍ ପ୍ରାଦାତ୍ ତ୍ୱଷ୍ଟା ଯତ୍ ତ୍ୱମଧାସ୍ତତଃ ॥ ୫୩

ଅଥର୍ବବେଦୀ ଦଧୀଚି ଋଷି ହିଁ ପ୍ରଥମେ ମୋର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଅଭେଦ୍ୟ ନାରାୟଣକବଚ ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଉପଦେଶସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତ୍ୱଷ୍ଟା ତାହା ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତୁମେ ତାହା ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ଠାରୁ ଲାଭ କଲ ॥ ୫୩ ॥

ଯୁଷ୍ମଭ୍ୟଂ ଯାଚିତୋଽଶ୍ୱିଭ୍ୟାଂ ଧର୍ମଜ୍ଞୋଽଙ୍ଗାନି ଦାସ୍ୟତି ।
ତତସ୍ତୈରାୟୁଧଶ୍ରେଷ୍ଠୋ ବିଶ୍ୱକର୍ମବିନିର୍ମିତଃ ।
ଯେନ ବୃତ୍ରଶିରୋ ହର୍ତ୍ତା ମତ୍ତେଜ ଉପବୃଂହିତଃ ॥ ୫୪

ଦଧୀଚି ଋଷି ହେଉଛନ୍ତି ଧର୍ମର ପରମ ମର୍ମଜ୍ଞ । ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଦ୍ୱୟ ଯାଇ ମାଗିଲେ କିମ୍ବା ତୁମେ ଯାଇ ମାଗିଲେ ସେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ଅଙ୍ଗ ଅବଶ୍ୟ ଦେଇଦେବେ । ତା'ପରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେହି ଅଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆୟୁଧ ନିର୍ମାଣ କରିଦେବ । ହେ ଦେବରାଜ ! ମୋର ଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତୁମେ ସେହି ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ବୃତ୍ରାସୁରର ଶିର ଛେଦନ କରିଦେବ ॥ ୫୪ ॥

ତସ୍ମିନ୍ ବିନିହତେ ଯୂୟଂ ତେଜୋଽସ୍ତ୍ରାୟୁଧସମ୍ପଦଃ ।
ଭୂୟଃ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟଥ ଭଦ୍ରଂ ବୋ ନ ହିଂସନ୍ତି ଚ ମତ୍ପରାନ୍ ॥ ୫୫

ହେ ଦେବଗଣ ! ବୃତ୍ରାସୁର ମରିଯିବା ପରେ ତୁମମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ତେଜ, ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ର ଓ ସମ୍ପଦ ମିଳିଯିବ । ତୁମମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ; କାରଣ ମୋର ଶରଣାଗତମାନଙ୍କୁ କେହି ବି ଦୁଃଖ ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ଅସ୍ଥିରେ ବଜ୍ର-ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର-ବୃତ୍ରାସୁର ଯୁଦ୍ଧ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରମେବଂ ସମାଦିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
ପଶ୍ୟତାମନିମେଷାଣାଂ ତତ୍ରୈବାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରିଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଶ୍ୱଜୀବନ ଶ୍ରୀହରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଇ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥

ତଥାଭିଯାଚିତୋ ଦେବୈର୍ଋଷିରାଥର୍ବଣୋ ମହାନ୍ ।
ମୋଦମାନ ଉବାଚେଦଂ ପ୍ରହସନ୍ନିବ ଭାରତ ॥ ୨

ଏଥର ଦେବତାମାନେ ଉଦାରଶିରୋମଣି ଅଥର୍ବବେଦୀ ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଶରୀରଟି ମାଗିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ମାଗୁଣି ଶୁଣି ଦଧୀଚିଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ମାତ୍ର ସେ ହସି ହସି କୌତୁକରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨ ॥

ଅପି ବୃନ୍ଦାରକା ଯୂୟଂ ନ ଜାନୀଥ ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ସଂସ୍ଥାୟାଂ ଯସ୍ତ୍ୱଭିଦ୍ରୋହୋ ଦୁଃସହଶ୍ଚେତନାପହଃ ॥ ୩

"ହେ ଦେବଗଣ ! ମରିବାବେଳେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ କେତେ କଷ୍ଟ ହୁଏ, ଆପଣମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ ଚେତା ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ପୀଡ଼ା ସହିବାକୁ ପଡ଼େ । ତାପରେ ପୀଡ଼ା ସହି ସହି ଶେଷରେ ସେମାନେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩ ॥

ଜିଜୀବିଷୂଣାଂ ଜୀବାନାମାତ୍ମା ପ୍ରେଷ୍ଠ ଇହେପ୍ସିତଃ ।
କ ଉତ୍ସହେତ ତଂ ଦାତୁଂ ଭିକ୍ଷମାଣାୟ ବିଷ୍ଣବେ ॥ ୪

ଜଗତରେ ବଞ୍ଚି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ଜୀବଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ତାଙ୍କର ଶରୀରଟି ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୂଲ୍ୟବାନ୍, ପ୍ରିୟତମ ଓ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନ୍ ଆସି ଶରୀରଟି ମାଗିଲେ ବି, କିଏ ବା ଶରୀରଟା ଦେଇଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ !" ॥ ୪ ॥

ଦେବା ଉଚୁଃ

କିଂ ନୁ ତଦ୍ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପୁଂସାଂ ଭୂତାନୁକମ୍ପିନାମ୍ ।
ଭବଦ୍‌ବିଧାନାଂ ମହତାଂ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକେଡ୍ୟକର୍ମଣାମ୍ ॥ ୫

ନନୁ ସ୍ୱାର୍ଥପରୋ ଲୋକୋ ନ ବେଦ ପରସଂକଟମ୍ ।
ଯଦି ବେଦ ନ ଯାଚେତ ନେତି ନାହ ଯଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୬

ଋଷିରୁବାଚ

ଧର୍ମଂ ବଃ ଶ୍ରୋତୁକାମେନ ଯୂୟଂ ମେ ପ୍ରତ୍ୟୁଦାହୃତାଃ ।
ଏଷ ବଃ ପ୍ରିୟମାତ୍ମାନଂ ତ୍ୟଜନ୍ତଂ ସଂତ୍ୟଜାମ୍ୟହମ୍ ॥ ୭

ଯୋଽଧ୍ରୁବେଣାତ୍ମନା ନାଥା ନ ଧର୍ମଂ ନ ଯଶଃ ପୁମାନ୍ ।
ଈହେତ ଭୂତଦୟୟା ସ ଶୋଚ୍ୟଃ ସ୍ଥାବରୈରପି ॥ ୮

ଏତାବାନବ୍ୟୟୋ ଧର୍ମଃ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକୈରୁପାସିତଃ ।
ଯୋ ଭୂତଶୋକହର୍ଷାଭ୍ୟାମାତ୍ମା ଶୋଚତି ହୃଷ୍ୟତି ॥ ୯

ଅହୋ ଦୈନ୍ୟମହୋ କଷ୍ଟଂ ପାରକ୍ୟୈଃ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରୈଃ ।
ଯନ୍ନୋପକୁର୍ଯ୍ୟାଦସ୍ୱାର୍ଥୈର୍ମର୍ତ୍ୟଃ ସ୍ୱଜ୍ଞାତିବିଗ୍ରହୈଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ କୃତବ୍ୟବସିତୋ ଦଧ୍ୟଙ୍‌ଆଥର୍ବଣସ୍ତନୁମ୍ ।
ପରେ ଭଗବତି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟାତ୍ମାନଂ ସନ୍ନୟଞ୍ଜହୌ ॥ ୧୧

ଦେବତାମାନେ କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ କର୍ମକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ ମହାପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କ ପରି ଉଦାର ଓ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟାଳୁ ମହାପୁରୁଷ, ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହିତ ନିମନ୍ତେ କେଉଁ ବସ୍ତୁ ବା ତ୍ୟାଗ କରି ନ ପାରିବେ ! ॥ ୫ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମାଗିବା ଲୋକେ ଯେ ସ୍ୱାର୍ଥୀ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। ମାଗୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ଠାରେ ଦେଉଥିବା ଲୋକର ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ବିଷୟରେ ବିଗ୍ଭର କରିବାର ବୁଦ୍ଧି ନ ଥାଏ। ଯଦି ସେମାନେ ଅନ୍ୟର କଷ୍ଟ ବୁଝିପାରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନେ ମାଗନ୍ତେ କାହିଁକି? ତା'ଛଡ଼ା ଦାତା ବି ମାଗୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର କି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଛି, ତାହା ଜାଣେନା; ତାହା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ତା'ମୁହଁରୁ କଦାପି 'ନାହିଁ' ଶବ୍ଦ ବାହାରିବ ନାହିଁ। (ତେଣୁ ଆପଣ ଆମର ବିପତ୍ତି କଣ, ତାହା ଜାଣି, ଆମର ମାଗୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ।) ॥ ୬ ॥

ଦଧୀଚି କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ଆପଣମାନଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଧର୍ମକଥା ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ମାଗୁଣି ପ୍ରତି ଉପେକ୍ଷା ଦେଖାଇଥିଲି। ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ, ଆପଣମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ମୋର ପ୍ରିୟ ଶରୀରଟି ଏହିକ୍ଷଣି ଛାଡ଼ିଦେଉଛି। କାରଣ ଏ ଶରୀର ଦିନେ ନା ଦିନେ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଛାଡ଼ିଦେବ ॥ ୭ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଦୁଃଖୀ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା କରିବାରେ ଏହି ବିନାଶଶୀଳ ଶରୀରକୁ ଉପଯୋଗ କରି ମୁଖ୍ୟତଃ ଧର୍ମ ସମ୍ପାଦନ ଓ ଗୌଣତଃ ଯଶ ସମ୍ପାଦନ କରେ ନାହିଁ, ସେ ତ ହେଉଛି ବୃକ୍ଷଲତାଙ୍କ ଠାରୁ ବି ହୀନ ॥ ୮ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନେ ଏଭଳି ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମକୁ ଆଦର କରିଆସିଛନ୍ତି। ଯେକୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ମନୁଷ୍ୟ ତା' ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ହେବା ଓ ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଶାଶ୍ୱତ ଧର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ॥ ୯ ॥ ପାର୍ଥିବ ଧନ, ଜନ, ଶରୀର ଆଦି ହେଉଛି କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର; ଏସବୁ ନିଜର କୌଣସି କାମରେ ଆସେ ନାହିଁ। ପରିଶେଷରେ ଏସବୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କାମରେ ହିଁ ଆସିବ। ହାୟ ! ହାୟ !ଏସବୁକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସେବାରେ ନ ଲଗାଇବାଟା ଏ ମରଣଶୀଳ ମଣିଷର କେଡ଼େ କୃପଣତା ନୁହେଁ ସତେ ! କେଡ଼େ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ନୁହେଁ ସତେ !! ॥୧୦॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଭଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅଥର୍ବବେଦୀ ମହର୍ଷି ଦଧୀଚି ଏପରି ସ୍ଥିର କରି, ନିଜକୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ନିଜର ସ୍ଥୂଳଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଯତାକ୍ଷାସୁମନୋବୁଦ୍ଧିସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦୃଗ୍ ଧ୍ୱସ୍ତବନ୍ଧନଃ ।
ଆସ୍ଥିତଃ ପରମଂ ଯୋଗଂ ନ ଦେହଂ ବୁବୁଧେ ଗତମ୍ ॥ ୧୨

ଅଥେନ୍ଦ୍ରୋ ବଜ୍ରମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ନିର୍ମିତଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମଣା ।
ମୁନେଃ ଶୁକ୍ତିଭିରୁତ୍ସିକ୍ତୋ ଭଗବତ୍ତେଜସାନ୍ୱିତଃ ॥ ୧୩

ବୃତୋ ଦେବଗଣୈଃ ସର୍ବୈର୍ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋପର୍ଯ୍ୟଶୋଭତ ।
ସ୍ତୂୟମାନୋ ମୁନିଗଣୈସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଂ ହର୍ଷୟନ୍ନିବ ॥ ୧୪

ବୃତ୍ରମଭ୍ୟଦ୍ରବଚ୍ଛତ୍ରୁମସୁରାନୀକଯୂଥପୈଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତମୋଜସା ରାଜନ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ରୁଦ୍ର ଇବାନ୍ତକମ୍ ॥ ୧୫

ତତଃ ସୁରାଣାମସୁରୈ ରଣଃ ପରମଦାରୁଣଃ ।
ତ୍ରେତାମୁଖେ ନର୍ମଦାୟାମଭବତ୍ ପ୍ରଥମେ ଯୁଗେ ॥ ୧୬

ରୁଦ୍ରୈର୍ବସୁଭିରାଦିତ୍ୟୈରଶ୍ୱିଭ୍ୟାଂ ପିତୃବହ୍ନିଭିଃ ।
ମରୁଦ୍ଭିର୍ଋଭୁଭିଃ ସାଧ୍ୟୈର୍ବିଶ୍ୱେଦେବୈର୍ମରୁତ୍ପତିମ୍ ॥ ୧୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବଜ୍ରଧରଂ ଶକ୍ରଂ ରୋଚମାନଂ ସ୍ୱୟା ଶ୍ରିୟା ।
ନାମୃଷ୍ୟନ୍ନସୁରା ରାଜନ୍ ମୃଧେ ବୃତ୍ରପୁରଃସରାଃ ॥ ୧୮

ନମୁଚିଃ ଶମ୍ବରୋଽନର୍ବା ଦ୍ୱିମୂର୍ଧା ଋଷଭୋଽମ୍ବରଃ ।
ହୟଗ୍ରୀବଃ ଶଙ୍କୁଶିରା ବିପ୍ରଚିତ୍ତିରୟୋମୁଖଃ ॥ ୧୯

ପୁଲୋମା ବୃଷପର୍ବା ଚ ପ୍ରହେତିର୍ହେତିରୁତ୍କଳଃ ।
ଦୈତେୟା ଦାନବା ଯକ୍ଷା ରକ୍ଷାଂସି ଚ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୨୦

ସୁମାଳିମାଳିପ୍ରମୁଖାଃ କାର୍ତ୍ତସ୍ୱରପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ପ୍ରତିଷିଧ୍ୟେନ୍ଦ୍ରସେନାଗ୍ରଂ ମୃତ୍ୟୋରପି ଦୁରାସଦମ୍ ॥ ୨୧

ଅଭ୍ୟର୍ଦୟନ୍ନସଂଭ୍ରାନ୍ତାଃ ସିଂହନାଦେନ ଦୁର୍ମଦାଃ ।
ଗଦାଭିଃ ପରିଘୈର୍ବାଣୈଃ ପ୍ରାସମୁଦ୍ଗରତୋମରୈଃ ॥ ୨୨

ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ସଂଯତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ଦୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱମୟୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ସକଳ ବନ୍ଧନ ତୁଟି ଯାଇଥିଲା। ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ଥିର ହୋଇଯିବା ପରେ କେତେବେଳେ ଯେ ତାଙ୍କ ପିଣ୍ଡ ଓ ପ୍ରାଣର ବିୟୋଗ ଘଟିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ଆଦୌ କିଛି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥

ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ପାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ଉନ୍ନତିର ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା। ଏଭିତରେ ଦଧୀଚିଙ୍କ ଅସ୍ଥିରେ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଗୋଟିଏ ବଜ୍ର ଗଢ଼ି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ବଜ୍ର ଧରି ଇନ୍ଦ୍ର ଐରାବତ ହାତୀ ଉପରେ ବସିଗଲେ। ତାଙ୍କ ସହିତ ସମସ୍ତ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ। ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷିମାନେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ତା'ପରେ ଇନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିଭୁବନକୁ ହର୍ଷିତ କରି, ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ବଧ କରିବା ଲାଗି ସକଳ ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ତା'ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ। ତାହା ଦେଖି ମନେ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ରୁଦ୍ର ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ କାଳକୁ ହିଁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଛନ୍ତି। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେପଟେ ବୃତ୍ରାସୁର ମଧ୍ୟ ଦୈତ୍ୟ ସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ଧରି ବିରାଟ ସେନା ସହିତ ଦେବସେନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା ॥ ୧୩-୧୫ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ବୈବସ୍ୱତ ମନ୍ୱନ୍ତର ଚାଲିଛି, ସେତେବେଳକୁ ତାର ପ୍ରଥମ ଚତୁର୍ଯୁଗୀର ତ୍ରେତାଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ। ନର୍ମଦା ନଦୀତଟରେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୟଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ସେତେବେଳେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ହାତରେ ବଜ୍ର ଧରି ରୁଦ୍ର, ବସୁ, ଆଦିତ୍ୟ, ଦୁଇ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର, ପିତୃଗଣ, ଅଗ୍ନି, ମରୁଦ୍‌ଗଣ, ଋଭୁଗଣ, ସାଧ୍ୟଗଣ ଓ ବିଶ୍ୱେଦେବା ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ନିଜ କାନ୍ତିରେ ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାନ୍ତି। ବୃତ୍ରାସୁର ଆଦି ଦୈତ୍ୟମାନେ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସିଯିବାରୁ ତାହା ଦେଖି ସେ ଆହୁରି ଚିଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୭,୧୮ ॥ ଏପଟେ ନମୁଚି, ଶମ୍ବର, ଅନର୍ବା, ଦ୍ୱିମୂର୍ଦ୍ଧା, ଋଷଭ, ଅମ୍ବର, ହୟଗ୍ରୀବ, ଶଙ୍କୁଶିରା, ବିପ୍ରଚିତ୍ତି, ଅୟୋମୁଖ, ପୁଲୋମା, ବୃଷପର୍ବା, ପ୍ରହେତି, ହେତି, ଉତ୍କଳ, ସୁମାଳୀ, ମାଳୀ ଆଦି ହଜାର ହଜାର ଦୈତ୍ୟଦାନବ ଏବଂ ଯକ୍ଷରାକ୍ଷସ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସାଜସଜାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସେନାକୁ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବାକୁ ନ ଦେଇ ଅଟକାଇଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେବତାଙ୍କ ସୈନ୍ୟ ଥିଲେ ସ୍ୱୟଂ ମୃତ୍ୟୁ ନିମନ୍ତେ ବି ଅଜେୟ ॥ ୧୯-୨୧ ॥ ଗର୍ବୀ ଅସୁରମାନେ ସିଂହନାଦ କରି ନିର୍ଭୟରେ ସହିତ ଦେବସେନାକୁ ପ୍ରହାର କଲେ। ସେମାନେ ଗଦା, ପରିଘ, ବାଣ, ପ୍ରାସ, ମୁଦ୍‌ଗର, ତୋମର,

ଶୂଳୈଃ ପରଶ୍ୱଧୈଃ ଖଡ୍ଗୈଃ ଶତଘ୍ନୀଭିର୍ଭୁଶୁଣ୍ଡିଭିଃ ।
ସର୍ବତୋଽବାକିରନ୍ ଶସ୍ତ୍ରୈରସ୍ତ୍ରୈଶ୍ଚ ବିବୁଧର୍ଷଭାନ୍ ॥ ୨୩

ନ ତେଽଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ସଂଛନ୍ନାଃ ଶରଜାଲୈଃ ସମନ୍ତତଃ ।
ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖପତିତୈର୍ଜ୍ୟୋତୀଂଷୀବ ନଭୋଘନୈଃ ॥ ୨୪

ନ ତେ ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରବର୍ଷୌଘା ହ୍ୟାସେଦୁଃ ସୁରସୈନିକାନ୍ ।
ଛିନ୍ନାଃ ସିଦ୍ଧପଥେ ଦେବୈର୍ଲଘୁହସ୍ତୈଃ ସହସ୍ରଧା ॥ ୨୫

ଅଥ କ୍ଷୀଣାସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରୌଘା ଗିରିଶୃଙ୍ଗଦ୍ରୁମୋପଲୈଃ ।
ଅଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ସୁରବଲଂ ଚିଚ୍ଛିଦୁସ୍ତାଂଶ୍ଚ ପୂର୍ବବତ୍ ॥ ୨୬

ତାନକ୍ଷତାନ୍ ସ୍ୱସ୍ତିମତୋ ନିଶାମ୍ୟ
ଶସ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ରପୂଗୈରଥ ବୃତ୍ରନାଥାଃ ।
ଦ୍ରୁମୈର୍ଦୃଷଦ୍ଭିର୍ବିବିଧାଦ୍ରିଶୃଙ୍ଗୈ-
ରବିକ୍ଷତାଂସ୍ତତ୍ରସୁରିନ୍ଦ୍ରସୈନିକାନ୍ ॥ ୨୭

ସର୍ବେ ପ୍ରୟାସା ଅଭବନ୍ ବିମୋଘାଃ
କୃତାଃ କୃତା ଦେବଗଣେଷୁ ଦୈତ୍ୟୈଃ ।
କୃଷ୍ଣାନୁକୂଳେଷୁ ଯଥା ମହତ୍ସୁ
କ୍ଷୁଦ୍ରୈଃ ପ୍ରୟୁକ୍ତା ରୁଶତୀ ରୂକ୍ଷବାଚଃ ॥ ୨୮

ତେ ସ୍ୱପ୍ରୟାସଂ ବିତଥଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ହରାବଭକ୍ତା ହତଯୁଦ୍ଧଦର୍ପାଃ ।
ପଲାୟନାୟାଜିମୁଖେ ବିସୃଜ୍ୟ
ପତିଂ ମନସ୍ତେ ଦଧୁରାତ୍ତସାରାଃ ॥ ୨୯

ବୃତ୍ରୋଽସୁରାଂସ୍ତାନନୁଗାନ୍ ମନସ୍ୱୀ
ପ୍ରଧାବତଃ ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ବଭାଷ ଏତତ୍ ।
ପଲାୟିତଂ ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ବଲଂ ଚ ଭଗ୍ନଂ
ଭୟେନ ତୀବ୍ରେଣ ବିହସ୍ୟ ବୀରଃ ॥ ୩୦

କାଲୋପପନ୍ନାଂ ରୁଚିରାଂ ମନସ୍ୱିନା-
ମୁବାଚ ବାଚଂ ପୁରୁଷପ୍ରବୀରଃ ।
ହେ ବିପ୍ରଚିତ୍ତେ ନମୁଚେ ପୁଲୋମନ୍
ମୟାନର୍ବଞ୍ଛମ୍ବର ମେ ଶୃଣୁଧ୍ୱମ୍ ॥ ୩୧

ଜାତସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର୍ଧ୍ରୁବ ଏଷ ସର୍ବତଃ
ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଯସ୍ୟ ନ ଚେହ କ୍ଳୃପ୍ତା ।

ଶୂଳ, ଫାର୍ସା, ତରବାରି, ଶତଘ୍ନୀ (ତୋପ), ଭୁଶୁଣ୍ଡି ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସକଳଦିଗରୁ ରୁନ୍ଧି-ଦେଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ମେଘ ଢାଙ୍କିଦେଲେ ଯେପରି ଆକାଶର ତାରାମାନେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଏତେ ସଂଖ୍ୟାରେ ବାଣ ପରେ ବାଣ ବର୍ଷା ହେଲା ଯେ, ସେଥିରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ଦେବତାମାନେ ଆଉ ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ କିନ୍ତୁ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅସୁରମାନେ ଏତେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବର୍ଷା ସିନା କଲେ, ସେସବୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ ବି କରିପାରିଲା ନାହିଁ। ଦେବତାମାନେ ସେହି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରସବୁ ସହଜରେ ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସରିଯିବାରୁ, ସେମାନେ ଏଥର ପର୍ବତଶିଖର, ପଥର ଓ ଗଛ ଉପାଡ଼ି ଆଣି ସେସବୁ ବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। କିନ୍ତୁ ଦେବତାମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏତେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଓ ଏତେ ପଥର-ପାହାଡ଼ ମାରି ମଧ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କର କିଛି ନ ହେବା ଦେଖି ବୃତ୍ରାସୁରର ଅନୁଚର ଅସୁରମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ। ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉପରେ ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ କ୍ରୂର କଠୋର ଦୁର୍ବଚନର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିବା ପାଇଁ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ, ସେସବୁ ସେହିପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୭,୨୮ ॥ ଉଦ୍ୟମ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯିବାରୁ ଭଗବତ୍‌ବିମୁଖ ଅସୁରମାନେ ନିରୁତ୍ସାହିତ ହୋଇଗଲେ। ସେମାନଙ୍କର ବୀରତ୍ୱଗର୍ବ ଭାଙ୍ଗିଗଲା। ଦେବତାମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଳପୌରୁଷ ଭାଙ୍ଗିଦେବାରୁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଏକୁଟିଆ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଅନୁଚର ଅସୁରମାନେ ପଳାୟନ କରୁଛନ୍ତି ଓ ନିଜର ସୈନିକମାନେ ମଧ୍ୟ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଲେଣି ଦେଖି ଧୀରବୀର ବୃତ୍ରାସୁର ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ କରି, ସମୟୋଚିତ ବୀରବାଣୀରେ ବିପ୍ରଚିତ୍ତି, ନମୁଚି, ପୁଲୋମା, ମୟ, ଅନର୍ବା, ଶମ୍ବର ଆଦି ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲା, "ଅସୁରଗଣ ! ପଳାୟନ କର ନାହିଁ; ମୋ କଥା ଶୁଣ ॥ ୩୦,୩୧ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ଯେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି, ତାକୁ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଅବଶ୍ୟ ମରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଜଗତରେ ମୃତ୍ୟୁରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ବିଧାତା କୌଣସି ଉପାୟ କହିନାହାନ୍ତି। ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଯଦି ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ ଓ ସୁଯଶ ମିଳିପାରୁଥାଏ, ତେବେ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ

ଲୋକୋ ଯଶଶ୍ଚାଥ ତତୋ ଯଦି ହ୍ୟମୁଂ
କୋ ନାମ ମୃତ୍ୟୁଂ ନ ବୃଣୀତ ଯୁକ୍ତମ୍ ॥ ୩୨

ଦ୍ୱୌ ସଂମତାବିହ ମୃତ୍ୟୁ ଦୁରାପୌ
ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମସଂଧାରଣୟା ଜିତାସୁଃ ।
କଳେବରଂ ଯୋଗରତୋ ବିଜହ୍ୟାଦ୍
ଯଦଗ୍ରଣୀର୍ବୀରଶୟେଽନିବୃତ୍ତଃ ॥ ୩୩

ବ୍ୟକ୍ତି ଅବା ସେହି ଉତ୍ତମ ମରଣକୁ ବରଣ ନ କରିବ ! ॥ ୩୨ ॥ ସଂସାରରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ମୃତ୍ୟୁ ପରମ ଦୁର୍ଲଭ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା, ଯୋଗସାଧନାଦ୍ୱାରା ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ବଶ କରି ବ୍ରହ୍ମଚିନ୍ତନଦ୍ୱାରା ଶରୀର ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ମୃତ୍ୟୁଟି ହେଲା, ଶତ୍ରୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ନ ଦେଇ ସଂଗ୍ରାମ କରି କରି ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିବା । (ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ଏପରି ଶୁଭ ଅବସର କାହିଁକି ହାତଛଡ଼ା କରୁଛ!) ॥ ୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଇନ୍ଦ୍ରବୃତ୍ରାସୁରଯୁଦ୍ଧବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୃତ୍ରାସୁରର ବୀରବାଣୀ ଓ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତ ଏବଂ ଶଂସତୋ ଧର୍ମଂ ବଚଃ ପତ୍ୟୁରଚେତସଃ ।
ନୈବାଗୃହ୍ଣନ୍ ଭୟତ୍ରସ୍ତାଃ ପଳାୟନପରା ନୃପ ॥ ୧

ବିଶୀର୍ଯ୍ୟମାଣାଂ ପୃତନାମାସୁରୀମସୁରର୍ଷଭଃ ।
କାଳାନୁକୂଳୈସ୍ତ୍ରିଦଶୈଃ କାଲ୍ୟମାନାମନାଥବତ୍ ॥ ୨

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାତପ୍ୟତ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧ ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୁରମର୍ଷିତଃ ।
ତାନ୍ନିବାର୍ଯ୍ୟୌଜସା ରାଜନ୍ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସ୍ୟେଦମୁବାଚ ହ ॥ ୩

କିଂ ବ ଉଚ୍ଚରିତୈର୍ମାତୁର୍ଧାବଦ୍ଭିଃ ପୃଷ୍ଠତୋ ହତୈଃ ।
ନ ହି ଭୀତବଧଃ ଶ୍ଲାଘ୍ୟୋ ନ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟଃ ଶୂରମାନିନାମ୍ ॥ ୪

ଯଦି ବଃ ପ୍ରଧନେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସାରଂ ବା କ୍ଷୁଲ୍ଲକା ହୃଦି ।
ଅଗ୍ରେ ତିଷ୍ଠତ ମାତ୍ରଂ ମେ ନ ଚେଦ୍ ଗ୍ରାମ୍ୟସୁଖେ ସ୍ପୃହା ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅସୁରସେନା ଭୟଭୀତ ହୋଇ ପଳାୟନ କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏତେ ଅଚେତ ପରି ହୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି ଯେ, ନିଜ ମୁଖ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ଧର୍ମାନୁକୂଳ ବଚନ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ କାନ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ବୃତ୍ରାସୁର ଦେଖିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟଟା ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼େଇଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଅସୁରମାନେ ଅନାଥଙ୍କ ପରି ଛିନ୍‌ଛତ୍ର ହୋଇ ଦୌଡ଼ି ପଳାଉଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତେଣୁ ବୃତ୍ରାସୁର ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୋଇ କ୍ରୋଧରେ ଗର୍ଜନ କରିଉଠିଲା । ସେ ନିଜ ବଳରେ ଦେବସେନାକୁ ଆଉ ଆଗକୁ ଆସିବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ ଓ ଗର୍ଜନ କରି କହିଲା, "ଆରେ ତୁଚ୍ଛ ଦେବଗଣ ! ରଣଭୂମିରେ ପିଠି ଦେଖାଇ କାପୁରୁଷ ପରି ପଳାୟନ କରୁଥିବା ଅସୁରଙ୍କୁ ପଛରୁ ପ୍ରହାର କରି ଲାଭ କଣ ? ସେଗୁଡ଼ାକ ତ ତାଙ୍କ ବାପାମାଆଙ୍କର ମଳମୂତ୍ର ସହିତ ସମାନ । ନିଜକୁ ଶୂରବୀର ବୋଲି କହିହେଉଥିବା ତୁମ ପରି ପୁରୁଷମାନେ ସେପରି ଡରୁଆ-ଛେରୁଆଙ୍କୁ ମାରିବା ତ କୌଣସି ପ୍ରଶଂସାର କଥା ନୁହେଁ, କି ଏଥିରୁ ତୁମକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ବି ମିଳିଯିବ ନାହିଁ ॥ ୩,୪ ॥ ଯଦି ତୁମ ଭିତରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ଓ ସାହସ ଅଛି ଏବଂ ଆଉ ଅଧିକ ଦିନ ବଞ୍ଚିରହି ବିଷୟସୁଖ ଭୋଗ କରିବାର ଲାଳସା ନାହିଁ, ତା'ହେଲେ ମୋ ଆଗରେ କ୍ଷଣେମାତ୍ର ଠିଆ ହୋଇ ଯୁଦ୍ଧର ମଜା ଚାଖ ।" ॥ ୫ ॥

ଏବଂ ସୁରଗଣାନ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଭୀଷୟନ୍ ବପୁଷା ରିପୂନ୍ ।
ବ୍ୟନଦତ୍ ସୁମହାପ୍ରାଣୋ ଯେନ ଲୋକା ବିଚେତସଃ ॥ ୬

ତେନ ଦେବଗଣାଃ ସର୍ବେ ବୃତ୍ରବିସ୍ଫୋଟନେନ ବୈ ।
ନିପେତୁର୍ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ଭୂମୌ ଯଥୈବାଶନିନା ହତାଃ ॥ ୭

ମମର୍ଦ ପଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ ସୁରସୈନ୍ୟମାତୁରଂ
ନିମୀଲିତାକ୍ଷଂ ରଣରଙ୍ଗଦୁର୍ମଦଃ ।
ଗାଂ କମ୍ପୟନ୍ନୁଦ୍ୟତଶୂଳ ଓଜସା
ନାଳଂ ବନଂ ଯୂଥପତିର୍ଯଥୋନ୍ମଦଃ ॥ ୮

ବିଲୋକ୍ୟ ତଂ ବଜ୍ରଧରୋଽତ୍ୟମର୍ଷିତଃ
ସ୍ୱଶତ୍ରବେଽଭିଦ୍ରବତେ ମହାଗଦାମ୍ ।
ଚିକ୍ଷେପ ତାମାପତତୀଂ ସୁଦୁଃସହାଂ
ଜଗ୍ରାହ ବାମେନ କରେଣ ଲୀଳୟା ॥ ୯

ସ ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୁଃ କୁପିତୋ ଭୃଶଂ ତୟା
ମହେନ୍ଦ୍ରବାହଂ ଗଦୟୋଗ୍ରବିକ୍ରମଃ ।
ଜଘାନ କୁମ୍ଭସ୍ଥଳ ଉନ୍ନଦନ୍ ମୃଧେ
ତତ୍‌କର୍ମ ସର୍ବେ ସମପୂଜୟନ୍ନୃପ ॥ ୧୦

ଐରାବତୋ ବୃତ୍ରଗଦାଭିମୃଷ୍ଟୋ
ବିଘୂର୍ଣ୍ଣିତୋଽଦ୍ରିଃ କୁଳିଶାହତୋ ଯଥା ।
ଅପାସରଦ୍ ଭିନ୍ନମୁଖଃ ସହେନ୍ଦ୍ରୋ
ମୁଞ୍ଚନ୍ନସୃକ୍ ସପ୍ତଧନୁର୍ଭୃଶାର୍ତ୍ତଃ ॥ ୧୧

ନ ସନ୍ନବାହାୟ ବିଷଣ୍ଣଚେତସେ
ପ୍ରାୟୁଙ୍‌କ୍ତ ଭୂୟଃ ସ ଗଦାଂ ମହାତ୍ମା ।
ଇନ୍ଦ୍ରୋଽମୃତସ୍ୟନ୍ଦିକରାଭିମର୍ଶ-
ବୀତବ୍ୟଥକ୍ଷତବାହୋଽବତସ୍ଥେ ॥ ୧୨

ସ ତଂ ନୃପେନ୍ଦ୍ରାହବକାମ୍ୟୟା ରିପୁଂ
ବଜ୍ରାୟୁଧଂ ଭ୍ରାତୃହଣଂ ବିଲୋକ୍ୟ ।
ସ୍ମରଂଶ୍ଚ ତତ୍‌କର୍ମ ନୃଶଂସମଂହଃ
ଶୋକେନ ମୋହେନ ହସଞ୍ଜଗାଦ ॥ ୧୩

ବୃତ୍ର ଉବାଚ

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଭବାନ୍ ମେ ସମବସ୍ଥିତୋ ରିପୁ-
ର୍ଯୋ ବ୍ରହ୍ମହା ଗୁରୁହା ଭ୍ରାତୃହା ଚ ।

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃତ୍ରାସୁର ଥିଲା ବିରାଟ ବଳବାନ୍ ! ସେ ନିଜର ବିଶାଳକାୟ ବପୁବଳରେ ତାର ଶତ୍ରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଏତେ ଜୋର୍‌ରେ ସିଂହନାଦ କରିଉଠିଲା ଯେ, ତାହା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ବହୁତ ଲୋକ ଅଚେତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬ ॥ ବୃତ୍ରାସୁରର ଭୟାନକ ଗର୍ଜନ ଶୁଣି ସବୁ ଦେବତା ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୭ ॥ ମଦମତ୍ତ ହାତୀ ଯେପରି ପଦ୍ମବନକୁ ପାଦରେ ମଷି ପକାଏ, ହାତରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ବୃତ୍ରାସୁର ସେହିପରି ଭୟରେ ଆଖି ବୁଜି ତଳେ ପଡ଼ିଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପାଦରେ ଦଳିଚକଟି ପକାଇଲା । ତାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ପୃଥିବୀ ଥରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୮ ॥ ତାର ସେହି ସାହସିକତାକୁ ବଜ୍ରପାଣି ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅସୁର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ିଯିବାରୁ, ସେ ଆହୁରି ରାଗିଯାଇ ଶତ୍ରୁ ଉପରକୁ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଗଦା ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଭୟଙ୍କର ଗଦା ବୃତ୍ରାସୁର ଦେହରେ ବାଜିବା ପୂର୍ବରୁ ବୃତ୍ରାସୁର ତାହାକୁ ଖେଳିଲା ପରି ବାଆଁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ଧରିନେଲା ॥ ୯ ॥ ରାଜନ୍ ! ମହାପରାକ୍ରମୀ ବୃତ୍ରାସୁର କ୍ରୋଧରେ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ, ଗର୍ଜନ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବାହନ ଐରାବତର ମୁଣ୍ଡରେ ସେହି ଗଦାରେ ଏକ ଭୀଷଣ ପ୍ରହାର ବସାଇଦେଲା ॥ ୧୦ ॥ ବୃତ୍ରାସୁରର ଗଦାପ୍ରହାରରେ ଐରାବତ ବଜ୍ରାହତ ପର୍ବତ ପରି ଟଳମଳ ହେଲା । ମୁଣ୍ଡ ଫାଟିଯିବାରୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ରକ୍ତ ବାନ୍ତି କରି, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଅଠେଇଶ ହାତ ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୧୧ ॥ ବାହନ ଐରାବତ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇଯିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ତାହା ଦେଖି ଯୁଦ୍ଧଧର୍ମ ଜାଣିଥିବା ବୃତ୍ରାସୁର ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ଗଦା ପ୍ରହାର କଲା ନାହିଁ । ଏ ଭିତରେ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଅମୃତସ୍ରାବୀ ହସ୍ତରେ ଆଉଁସିଦେଇ ଆହତ ଐରାବତର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦୂର କରିଦେଲେ ଓ ପୁଣି ଥରେ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେତେବେଳେ ବୃତ୍ରାସୁର ଦେଖିଦେଲା ଯେ, ତାର ବଡ଼ଭାଇ ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ହତ୍ୟାକାରୀ ଓ ଶତ୍ରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ହାତରେ ବଜ୍ର ଧରି ପୁଣି ଥରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି କ୍ରୂର ପାପକର୍ମ ବିଷୟ ତାର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ତେଣୁ ସେ ଶୋକ ଓ ମୋହରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଉପହାସ କରି କହିଲା—॥ ୧୩ ॥

ବୃତ୍ରାସୁର କହିଲା—ଆଜି ମୋର ଗୋଟିଏ ସୌଭାଗ୍ୟର ଦିନ ଯେ, ତୋ' ପରି ଶତ୍ରୁ ଆସି ମୋ

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାନୃଣୋଽଦ୍ୟାହମସତ୍ତମ ତ୍ୱୟା
ମଚ୍ଛୂଳନିର୍ଭିନ୍ନଦୃଷଦ୍ଧୃଦାଚିରାତ୍ ॥ ୧୪

ଯୋ ନୋଽଗ୍ରଜସ୍ୟାତ୍ମବିଦୋ ଦ୍ୱିଜାତେ-
ର୍ଗୁରୋରପାପସ୍ୟ ଚ ଦୀକ୍ଷିତସ୍ୟ ।
ବିଶ୍ରଭ୍ୟ ଖଡ୍ଗେନ ଶିରାଂସ୍ୟବୃଶ୍ଚତ୍
ପଶୋରିବାକରୁଣଃ ସ୍ୱର୍ଗକାମଃ ॥ ୧୫

ହ୍ରୀଶ୍ରୀଦୟାକୀର୍ତ୍ତିଭିରୁଜ୍ଝିତଂ ତ୍ୱାଂ
ସ୍ୱକର୍ମଣା ପୁରୁଷାଦୈଶ୍ଚ ଗର୍ହ୍ୟମ୍ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ମଚ୍ଛୂଳବିଭିନ୍ନଦେହ-
ମସ୍ପୃଷ୍ଟବହ୍ନିଂ ସମଦନ୍ତି ଗୃଧ୍ରାଃ ॥ ୧୬

ଅନ୍ୟେଽନୁ ଯେ ତ୍ୱେହ ନୃଶଂସମଜ୍ଞା
ଯେ ହ୍ୟୁଦ୍ୟତାସ୍ତ୍ରାଃ ପ୍ରହରନ୍ତି ମହ୍ୟମ୍ ।
ତୈର୍ଭୂତନାଥାନ୍ ସଗଣାନ୍ ନିଶାତ-
ତ୍ରିଶୂଳନିର୍ଭିନ୍ନଗଳୈର୍ୟଜାମି ॥ ୧୭

ଅଥୋ ହରେ ମେ କୁଳିଶେନ ବୀର
ହର୍ତ୍ତା ପ୍ରମଥ୍ୟୈବ ଶିରୋ ଯଦୀହ ।
ତତ୍ରାନୃଣୋ ଭୂତବଳିଂ ବିଧାୟ
ମନସ୍ୱିନାଂ ପାଦରଜଃ ପ୍ରପତ୍ସ୍ୟେ ॥ ୧୮

ସୁରେଶ କସ୍ମାନ୍ନ ହିନୋଷି ବଜ୍ରଂ
ପୁରଃ ସ୍ଥିତେ ବୈରିଣି ମୟ୍ୟମୋଘମ୍ ।
ମା ସଂଶୟିଷ୍ଠା ନ ଗଦେବ ବଜ୍ରଂ
ସ୍ୟାନ୍ନିଷ୍ଫଳଂ କୃପଣାର୍ଥେବ ଯାଚ୍ଞା ॥ ୧୯

ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଛି ଯେ କି ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କ ପରି ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ, ନିଜର ଗୁରୁଙ୍କୁ ଏବଂ ମୋର ଭାଇଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛି। ଆରେ ଦୁଷ୍ଟ ! ଦେଖ ! ମୁଁ ତୋର ପଥର ପରି କଠୋର ହୃଦୟକୁ ମୋର ଶୂଳରେ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ମୋ ଭାଇଙ୍କ ଋଣରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବି। ଆହା ! ଏହା ମୋ ପାଇଁ କେଡ଼େ ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୧୪ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ! ମୋର ଆତ୍ମବେତ୍ତା ଓ ନିଷ୍ପାପ ବଡ଼ଭାଇ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଥିଲେ; ସେ ତୁମମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ଥିଲେ। କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗକାମୀ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଯଜ୍ଞରେ ପଶୁର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦିଏ, ତୁ ସେହିପରି ବିଶ୍ୱାସରେ ବିଷ ଦେଇ ତରବାରିରେ ତାହାଙ୍କର ତିନୋଟିଯାକ ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲୁ ॥ ୧୫ ॥ ଜାଣ, ତତେ ଦୟା, ଲଜ୍ଜା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ କୀର୍ତ୍ତି ଛାଡ଼ି ପଳାଇଛନ୍ତି। ତୁ ଏପରି ନୀଚକର୍ମ କରିଛୁ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଅସୁରମାନେ ମଧ୍ୟ ତୋତେ ନିନ୍ଦା କରୁଛନ୍ତି। ଆଜି ମୋର ଏହି ତ୍ରିଶୂଳରେ ତୋର ଶରୀର ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ। ତୋର ମୃତ୍ୟୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ହେବ—ତୋର ସୁଖମରଣ ହେବ ନାହିଁ। ତୋ' ଭଳି ପାପୀକୁ ତ ନିଆଁ ବି ଜାଳିବ ନାହିଁ। ତୋତେ ଶାଗୁଣାମାନେ ହିଁ ଚିକି ଚିକି କରି ଖୁମ୍ପି ଖାଇବେ ॥ ୧୬ ॥ ତୋ ପରି ନିଷ୍ଠୁରଟାର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ଏହି ଅଜ୍ଞାନୀ ଦେବତାମାନେ ମୋ ଉପରେ ଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରହାର କରୁଛନ୍ତି। ମୁଁ ମୋର ଏହି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତ୍ରିଶୂଳରେ ସେମାନଙ୍କର ବେକ କାଟିଦେବି ଏବଂ ମୁଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଭୈରବାଦି ଭୂତନାଥ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଗଣଙ୍କ ପାଖରେ ବଳିସ୍ୱରୂପ ଅର୍ପଣ କରିବି ॥ ୧୭ ॥ ବୀର ଇନ୍ଦ୍ର ! ଏକଥା ବି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ଯେ, ତୁ ମୋର ସେନାକୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରିଦେଇ ବଜ୍ରରେ ମୋ ଶିର କାଟିଦେବୁ। ତାହା ହୋଇଗଲେ ତ ମୁଁ ମୋ ଶରୀରକୁ ପଶୁପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବଳିରୂପେ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇ, କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଚରଣରଜର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବି—ମହାପୁରୁଷମାନେ ଯେଉଁ ଲୋକକୁ ଯାଆନ୍ତି, ମୁଁ ଯାଇ ସେହି ଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଯିବି ॥ ୧୮ ॥ ଦେବରାଜ ! ହେଇଟି ମୁଁ ତୋ ଆଗରେ ତୋର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛି; ତୁ ମୋ ଉପରକୁ ତୋର ଅମୋଘ ବଜ୍ର ଛାଡୁନାହୁଁ କାହିଁକି ? ତୁ ସନ୍ଦେହ କରନା ଯେ, ତୋର ଗଦା ଯେପରି ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଗଲା, ଏହି ବଜ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୃପଣ ପୁରୁଷକୁ ମାଗିଥିବା ଭିକ୍ଷା ପରି

ନହ୍ୟେଷ ବଜ୍ରସ୍ତବ ଶକ୍ର ତେଜସା
ହରେର୍ଦଧୀଚେସ୍ତପସା ଚ ତେଜିତଃ ।
ତେନୈବ ଶତ୍ରୁଂ ଜହି ବିଷ୍ଣୁଯନ୍ତ୍ରିତୋ
ଯତୋ ହରିର୍ବିଜୟଃ ଶ୍ରୀର୍ଗୁଣାସ୍ତତଃ ॥ ୨୦

ଅହଂ ସମାଧାୟ ମନୋ ଯଥାଽଽହ
ସଙ୍କର୍ଷଣସ୍ତଚ୍ଚରଣାରବିନ୍ଦେ ।
ତ୍ୱଦ୍‌ବଜ୍ରରଂହୋଲୁଳିତଗ୍ରାମ୍ୟପାଶୋ
ଗତିଂ ମୁନେର୍ଯାମ୍ୟପବିଦ୍ଧଲୋକଃ ॥ ୨୧

ପୁଂସାଂ କିଲୈକାନ୍ତଧିୟାଂ ସ୍ୱକାନାଂ
ଯାଃ ସମ୍ପଦୋ ଦିବି ଭୂମୌ ରସାୟାମ୍ ।
ନ ରାତି ଯଦ୍ ଦ୍ୱେଷ ଉଦ୍‌ବେଗ ଆଧି-
ର୍ମଦଃ କଳିର୍ବ୍ୟସନଂ ସଂପ୍ରୟାସଃ ॥ ୨୨

ତ୍ରୈବର୍ଗିକାୟାସବିଘାତମସ୍ମତ୍-
ପତିର୍ବିଧତ୍ତେ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଶକ୍ର ।
ତତୋଽନୁମେୟୋ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରସାଦୋ
ଯୋ ଦୁର୍ଲଭୋଽକିଞ୍ଚନଗୋଚରୋଽନ୍ୟୈଃ ॥ ୨୩

ଅହଂ ହରେ ତବ ପାଦୈକମୂଳ-
ଦାସାନୁଦାସୋ ଭବତାସ୍ମି ଭୂୟଃ ।
ମନଃ ସ୍ମରେତାସୁପତେର୍ଗୁଣାଂସ୍ତେ
ଗୃଣୀତ ବାକ୍ କର୍ମ କରୋତୁ କାୟଃ ॥ ୨୪

ନ ନାକପୃଷ୍ଠଂ ନ ଚ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ
ନ ସାର୍ବଭୌମଂ ନ ରସାଧିପତ୍ୟମ୍ ।
ନ ଯୋଗସିଦ୍ଧୀରପୁନର୍ଭବଂ ବା
ସମଞ୍ଜସ ତ୍ୱା ବିରହଯ୍ୟ କାଙ୍‌କ୍ଷେ ॥ ୨୫

ଅଜାତପକ୍ଷା ଇବ ମାତରଂ ଖଗାଃ
ସ୍ତନ୍ୟଂ ଯଥା ବତ୍ସତରାଃ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତାଃ ।

ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୯ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୋର ଏହି ବଜ୍ର ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ତେଜ ଓ ଦଧୀଚି ଋଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ଶକ୍ତିମାନ ହୋଇଯାଇଛି । ମୋତେ ମାରିବାକୁ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ୍ ତୋତେ ଆଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତୁ ମୋତେ ଏହି ବଜ୍ରରେ ମାରିଦେ; କାରଣ ଯେଉଁ ପକ୍ଷରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ରହିଥାନ୍ତି, ସେହି ପକ୍ଷରେ ହିଁ ନିବାସ କରେ ବିଜୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ସକଳ ଗୁଣ ॥ ୨୦ ॥ ଦେବରାଜ ! ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ମୁଁ ମୋର ମନକୁ ତାଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ସମାହିତ କରିଦେବି । ତୋର ବଜ୍ରର ବେଗ ମୋତେ ନୁହେଁ, ବରଂ ମୋର ବିଷୟଭୋଗରୂପ ଜାଲକୁ କାଟିଦେବ ଏବଂ ମୁଁ ଏ ଦେହ ଛାଡ଼ି ମୁନିଜନୋଚିତ ଗତି ପାଇଯିବି ॥ ୨୧ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ତାହାଙ୍କର ନିଜଜନ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନ ସ୍ୱର୍ଗ, ପୃଥିବୀ ଅଥବା ରସାତଳର ସମ୍ପତ୍ତି ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସେପରି ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ପରମାନନ୍ଦର ଉପଲବ୍ଧି ତ ମିଳେ ନାହିଁ, ବରଂ ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ ସେସବୁରୁ କେବଳ ଦ୍ୱେଷ, ଉଦ୍‌ବେଗ, ଅଭିମାନ, ମାନସିକ ପୀଡ଼ା, କଳହ, ଦୁଃଖ ଓ ପରିଶ୍ରମ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ॥ ୨୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ! ମୋ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତଙ୍କର ଅର୍ଥ, ଧର୍ମ ଏବଂ କାମନାବାସନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରୟାସକୁ ବିଫଳ କରିଦିଅନ୍ତି । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେଥିରୁ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା ହିଁ ଅନୁମାନ କରିବା କଥା । ତାହାଙ୍କର ସେହି କୃପାପ୍ରସାଦ ଅକିଞ୍ଚନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ଅନୁଭବଗମ୍ୟ; ତାହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ, ସତରେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୨୩ ॥

(ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ କରି ବୃତ୍ରାସୁର ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା–) 'ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ମୋ ପ୍ରତି ଏତିକି କୃପା କରନ୍ତୁ ଯେ, ମୋତେ ଆଗାମୀ ଜନ୍ମରେ ବି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରିତ ସେବକମାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟଭାବରେ ସେବା କରିବାର ଅବସର ମିଳୁ । ହେ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ ! ମୋର ମନ ଆପଣଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାରେ ମଗ୍ନ ରହୁ; ମୋର ବାଣୀ ସେହିସବୁ ଗୁଣ ଗାନ କରୁ ଏବଂ ମୋ ଶରୀର ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ହିଁ ସଂଲଗ୍ନ ରହୁ ॥ ୨୪ ॥ ହେ ସର୍ବସୌଭାଗ୍ୟନିଧି ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱର୍ଗ, ବ୍ରହ୍ମଲୋକ, ଭୂମଣ୍ଡଳର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ରସାତଳର ଏକଛତ୍ର ରାଜ୍ୟ, ଯୋଗର ସିଦ୍ଧି—ଏପରି କି, ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ଚାହେଁ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ପର କଅଁଳି ନ ଥିବା ପକ୍ଷୀଶାବକ ଯେପରି ତା' ମାଆର ଫେରିବାବାଟକୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ, ଭୋକିଲା ବାଛୁରୀ ଯେପରି ତା' ମାଆର ଦୁଧ ପିଇବାକୁ

ପ୍ରିୟଂ ପ୍ରିୟେବ ବ୍ୟୁଷିତଂ ବିଷଣ୍ଣା
ମନୋଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ଦିଦୃକ୍ଷତେ ତ୍ୱାମ୍ ॥ ୨୬

ଆତୁର ହୋଇ ରହିଥାଏ, ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀ ଯେପରି ତା'ର ପ୍ରବାସୀ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ହେ କମଳଲୋଚନ ! ମୋର ମନ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଆତୁର ହେଉଛି ॥ ୨୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ମୁକ୍ତି ଚାହେଁ ନାହିଁ। ମୋ କର୍ମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡୁ ପଛେ, ମୁଁ ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତିତ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେଉଁଠିକି ଯାଏ ନା କାହିଁକି, ଯେଉଁ ଯୋନିରେ ପଡ଼େ ନା କାହିଁକି, ସେଠାରେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ପ୍ରୀତି ଓ ମୈତ୍ରୀ ଅତୁଟ ରହୁ। ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ କେବଳ ଏତିକି ଚାହେଁ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ଦେହ-ଗେହ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁତ୍ର ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର କେବେ ବି କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ରହୁ।'' ॥ ୨୭ ॥

ମମୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକଜନେଷୁ ସଖ୍ୟଂ
ସଂସାରଚକ୍ରେ ଭ୍ରମତଃ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ।
ତ୍ୱନ୍ମାୟୟାଽଽତ୍ମାତ୍ମଜଦାରଗେହେ-
ଷ୍ୱାସକ୍ତଚିତ୍ତସ୍ୟ ନ ନାଥ ଭୂୟାତ୍ ॥ ୨୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ବୃତ୍ରସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରୋପଦେଶୋ ନାମୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

~~ 0 ~~

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୃତ୍ରାସୁର ବଧ

ଋଷିରୁବାଚ

ଏବଂ ଜିହାସୁର୍ନୃପ ଦେହମାଜୌ
ମୃତ୍ୟୁଂ ବରଂ ବିଜୟାତ୍ ମନ୍ୟମାନଃ।
ଶୂଳଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟାଭ୍ୟପତତ୍ ସୁରେନ୍ଦ୍ରଂ
ଯଥା ମହାପୁରୁଷଂ କୈଟଭୋଽପ୍ସୁ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ବୃତ୍ରାସୁର ରଣଭୂମିରେ ହିଁ ନିଜର ଶରୀର ଛାଡ଼ିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା; କାରଣ, ତା' ବିଚାରରେ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରି ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇଯିବା ଅପେକ୍ଷା, ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର। ତେଣୁ, ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳରେ କୈଟଭାସୁର ଯେପରି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧାଇଁଥିଲା, ସେ ସେହିପରି ତ୍ରିଶୂଳ ଉଠାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଗଲା ॥ ୧ ॥ ବୀର ବୃତ୍ରାସୁର ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ତ୍ରିଶୂଳ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀବ୍ର ବେଗରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ନିକ୍ଷେପ କଲା ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ସିଂହନାଦ କରି କହିଉଠିଲା, ''ପାପୀ ଇନ୍ଦ୍ର ! ଏଥର ତୁ ଆଉ ବଞ୍ଚିପାରିବୁ ନାହିଁ।'' ॥ ୨ ॥

ତତୋ ଯୁଗାନ୍ତାଗ୍ନିକଠୋରଜିହ୍ୱ-
ମାବିଧ୍ୟ ଶୂଳଂ ତରସାସୁରେନ୍ଦ୍ରଃ।
କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱା ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ବିନଦ୍ୟ ବୀରୋ
ହତୋଽସି ପାପେତି ରୁଷା ଜଗାଦ ॥ ୨

ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଗ୍ରହ ଓ ଉଲ୍କା ପରି ଭୟଙ୍କର ତ୍ରିଶୂଳ ଘୂରି ଘୂରି ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର କୌଣସିପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତତା ଦେଖାଇଲେ ନାହିଁ। ସେ ତାଙ୍କର ଶତଧାର ବଜ୍ରରେ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳ ସହିତ ବୃତ୍ରାସୁରର ବାସୁକି ନାଗ ସମାନ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ

ଖ ଆପତତ୍ ତଦ୍ ବିଚଲଦ୍ ଗ୍ରହୋଲ୍କବ-
ନ୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟମଜାତବିକ୍ଳବଃ।
ବଜ୍ରେଣ ବଜ୍ରୀ ଶତପର୍ବଣାଚ୍ଛିନଦ୍
ଭୁଜଂ ଚ ତସ୍ୟୋରଗରାଜଭୋଗମ୍ ॥ ୩

ଛିନ୍ନୈକବାହୁଃ ପରିଘେଣ ବୃତ୍ରଃ
ସଂରବ୍ଧ ଆସାଦ୍ୟ ଗୃହୀତବଜ୍ରମ୍ ।
ହନୌ ତତାଡ଼େନ୍ଦ୍ରମଥାମରେଭଂ
ବଜ୍ରଂ ଚ ହସ୍ତାନ୍ନ୍ୟପତନ୍ ମଘୋନଃ ॥ ୪

ବୃତ୍ରସ୍ୟ କର୍ମାତିମହାଦ୍ଭୁତଂ ତତ୍
ସୁରାସୁରାଶ୍ଚାରଣସିଦ୍ଧସଙ୍ଘାଃ ।
ଅପୂଜୟଂସ୍ତତ୍ ପୁରୁହୂତସଂକଟଂ
ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ହା ହେତି ବିଚୁକ୍ରୁଶୁର୍ଭୃଶମ୍ ॥ ୫

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ନ ବଜ୍ରଂ ଜଗୃହେ ବିଲଜ୍ଜିତ-
ଶ୍ଚ୍ୟୁତଂ ସ୍ୱହସ୍ତାଦରିସନ୍ନିଧୌ ପୁନଃ ।
ତମାହ ବୃତ୍ରୋ ହର ଆତ୍ତବଜ୍ରୋ
ଜହି ସ୍ୱଶତ୍ରୁଂ ନ ବିଷାଦକାଳଃ ॥ ୬

ଯୁଯୁତ୍ସତାଂ କୁତ୍ରଚିଦାତତାୟିନାଂ
ଜୟଃ ସଦୈକତ୍ର ନ ବୈ ପରାତ୍ମନାମ୍ ।
ବିନୈକମୁତ୍ପତ୍ତିଲୟସ୍ଥିତୀଶ୍ୱରଂ
ସର୍ବଜ୍ଞମାଦ୍ୟଂ ପୁରୁଷଂ ସନାତନମ୍ ॥ ୭

ଲୋକାଃ ସପାଲା ଯସ୍ୟେମେ ଶ୍ୱସନ୍ତି ବିବଶା ବଶେ ।
ଦ୍ୱିଜା ଇବ ଶିଚା ବଦ୍ଧାଃ ସ କାଳ ଇହ କାରଣମ୍ ॥ ୮

ଓଜଃ ସହୋ ବଳଂ ପ୍ରାଣମମୃତଂ ମୃତ୍ୟୁମେବ ଚ ।
ତମଜ୍ଞାୟ ଜନୋ ହେତୁମାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟତେ ଜଡ଼ମ୍ ॥ ୯

ଯଥା ଦାରୁମୟୀ ନାରୀ ଯଥା ଯନ୍ତ୍ରମୟୋ ମୃଗଃ ।
ଏବଂ ଭୂତାନି ମଘବନ୍ନୀଶତନ୍ତ୍ରାଣି ବିଦ୍ଧି ଭୋଃ ॥ ୧୦

ପୁରୁଷଃ ପ୍ରକୃତିର୍ବ୍ୟକ୍ତମାତ୍ମା ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟାଃ ।
ଶକ୍ନୁବନ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ସର୍ଗାଦୌ ନ ବିନା ଯଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୧୧

ଅବିଦ୍ୱାନେବମାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟତେଽନୀଶମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଭୂତୈଃ ସୃଜତି ଭୂତାନି ଗ୍ରସତେ ତାନି ତୈଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୨

ଭୁଜକୁ କାଟିଦେଲେ ॥ ୩ ॥ ଗୋଟିଏ ବାହୁ କଟିଯିବାରୁ ବୃତ୍ରାସୁର ଭୀଷଣ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ବଜ୍ରଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ମାଡ଼ିଯାଇ ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ଗରରେ ତାଙ୍କ ଥୋଡ଼ିରେ ଓ ଗଜରାଜ ଐରାବତ ଉପରେ ଏପରି ପ୍ରହାର କଲା ଯେ, ବଜ୍ରଟି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ॥ ୪ ॥

ବୃତ୍ରାସୁରର ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଦେବତା ଅସୁର, ଚାରଣ, ସିଦ୍ଧଗଣ ଆଦି ସମସ୍ତେ ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ; ଅପରପକ୍ଷେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଙ୍କଟ ଦେଖି ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ହାହାକାର ମଧ୍ୟ କଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଜ୍ରଟି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତରୁ ଖସି ବୃତ୍ରାସୁର ପାଖରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ତାହାକୁ ଆଉ ଆଣିବାକୁ ଗଲେ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ବୃତ୍ରାସୁର କହିଲା, "ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମେ ବଜ୍ର ଉଠାଇନେଇ ତୁମ ଶତ୍ରୁକୁ ମାରିଦିଅ । ଏହା ବିଷାଦ କରିବାର ସମୟ ନୁହେଁ ॥ ୬ ॥ (ଦେଖ—) କେବଳ ସର୍ବଜ୍ଞ, ସନାତନ, ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ । ତାହାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଦେହାଭିମାନୀ ଓ ଯୁଦ୍ଧଲିପ୍ସୁ ଆତତାୟୀମାନେ ସବୁବେଳେ ବିଜୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନେ କେବେ ଜିତନ୍ତି ତ, କେବେ ହାରନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଏ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନେ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଥିବା ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କ ପରି ଯେଉଁ କାଳର ଅଧୀନରେ ରହି ସକଳ କର୍ମ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୟ-ପରାଜୟର କାରଣ ॥ ୮ ॥ ସେହି କାଳ ମନୁଷ୍ୟର ମନୋବଳ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ଶରୀରବଳ, ପ୍ରାଣ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ରୂପରେ ରହିଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ତାହା ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ନିଜର ଜଡ଼ଶରୀରକୁ ହିଁ ଜୟ-ପରାଜୟ ଆଦିର କାରଣ ବୋଲି ଭାବିଥାଏ ॥ ୯ ॥ ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! କାଠକଣ୍ଢେଇ ଓ ଯନ୍ତ୍ର-ହରିଣ ଯେପରି ନଚାଉଥିବା ନଟ ହାତରେ ରହି ନାଚୁଥାନ୍ତି, ତୁମେ ବି ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରଭୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଧୀନ ବୋଲି ଜାଣିରଖ ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ ବିନା ପୁରୁଷ, ପ୍ରକୃତି, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର, ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ଚତୁଷ୍ଟୟ—ଏଭିତରୁ କେହି ବି ବିଶ୍ୱଉତ୍ପତ୍ତି ଆଦି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ସବୁକିଛି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ଯେ ଜାଣେ ନାହିଁ, କେବଳ ସେ ହିଁ ଏହି ପରତନ୍ତ୍ର ଜୀବକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ତ୍ତା-ଭୋକ୍ତା ବୋଲି ଭାବିଥାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ଓ

ଆୟୁଃ ଶ୍ରୀଃ କୀର୍ତିରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମାଶିଷଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯାଃ ।
ଭବନ୍ତ୍ୟେବ ହି ତତ୍କାଳେ ଯଥାନିଚ୍ଛୋର୍ବିପର୍ଯ୍ୟୟାଃ ॥ ୧୩

ତସ୍ମାଦକୀର୍ତିଯଶସୋର୍ଜୟାପଜୟୟୋରପି ।
ସମଃ ସ୍ୟାତ୍ ସୁଖଦୁଃଖାଭ୍ୟାଂ ମୃତ୍ୟୁଜୀବିତୟୋସ୍ତଥା ॥ ୧୪

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ପ୍ରକୃତେର୍ନାତ୍ମନୋ ଗୁଣାଃ ।
ତତ୍ର ସାକ୍ଷିଣମାତ୍ମାନଂ ଯୋ ବେଦ ନ ସ ବଧ୍ୟତେ ॥ ୧୫

ପଶ୍ୟ ମାଂ ନିର୍ଜିତଂ ଶକ୍ର ବୃକ୍ଣାୟୁଧଭୁଜଂ ମୃଧେ ।
ଘଟମାନଂ ଯଥାଶକ୍ତି ତବ ପ୍ରାଣଜିହୀର୍ଷୟା ॥ ୧୬

ପ୍ରାଣଗ୍ଳହୋଽୟଂ ସମର ଇଷ୍ୱକ୍ଷୋ ବାହନାସନଃ ।
ଅତ୍ର ନ ଜ୍ଞାୟତେଽମୁଷ୍ୟ ଜୟୋଽମୁଷ୍ୟ ପରାଜୟଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ବୃତ୍ରବଚଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଗତାଳୀକମପୂଜୟତ୍ ।
ଗୃହୀତବଜ୍ରଃ ପ୍ରହସଂସ୍ତମାହ ଗତବିସ୍ମୟଃ ॥ ୧୮

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ଅହୋ ଦାନବ ସିଦ୍ଧୋଽସି ଯସ୍ୟ ତେ ମତିରୀଦୃଶୀ ।
ଭକ୍ତଃ ସର୍ବାତ୍ମନାଽଽତ୍ମାନଂ ସୁହୃଦଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୯

ଭବାନତାର୍ଷୀନ୍ମାୟାଂ ବୈ ବୈଷ୍ଣବୀଂ ଜନମୋହିନୀମ୍ ।
ଯଦ୍ ବିହାୟାସୁରଂ ଭାବଂ ମହାପୁରୁଷତାଂ ଗତଃ ॥ ୨୦

ଖଳ୍ୱିଦଂ ମହଦାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ଯଦ୍ ରଜଃପ୍ରକୃତେସ୍ତବ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ସତ୍ତ୍ୱାତ୍ମନି ଦୃଢ଼ା ମତିଃ ॥ ୨୧

ସଂହାର କରାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ କାଳ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାକୁ ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଅପଯଶ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ; କିନ୍ତୁ ତାହା ଅନୁକୂଳ ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲେ ବି, ତାକୁ ଆୟୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଯଶ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଏ ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ଯଶ-ଅପଯଶ, ଜୟ-ପରାଜୟ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଜୀବନ-ମରଣ—ଏଭିତରୁ କୌଣସି ଗୋଟିକ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା-ଅନିଚ୍ଛା ନ ରଖି ଜୀବ ସକଳ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମଭାବରେ ରହିବା ଉଚିତ। ସେ ହର୍ଷ-ଶୋକର ବଶୀଭୂତ ହୋଇଯିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୧୪ ॥ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର; ଏସବୁ ଆତ୍ମାର ଗୁଣ ନୁହେଁ। ତେଣୁ ଯେ ଆତ୍ମାକୁ ଏସବୁର ସାକ୍ଷୀମାତ୍ର ବୋଲି ଜାଣିପାରନ୍ତି, ସେ ପ୍ରକୃତିର ଏସବୁ ଦୋଷଗୁଣରେ ଲିପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ! ମୋତେ ବି ଦେଖ; ତୁମେ ମୋର ହାତ ଓ ଅସ୍ତ୍ର କାଟିଦେଇ ମୋତେ ଏକପ୍ରକାର ପରାସ୍ତ କରିଦେଲ; ତଥାପି ମୁଁ ତୁମର ପ୍ରାଣ ନେଇଯିବାକୁ ଯଥାଶକ୍ତି ପ୍ରଯତ୍ନ କରୁଛି ॥ ୧୬ ॥ ଏ ଯୁଦ୍ଧଟା କଣ ?—ଏହା ଏକ ଜୁଆ (ପଶା) ଖେଳମାତ୍ର। ଏଥିରେ ପ୍ରାଣର ବାଜି ଲାଗେ; ବାଣର ଗୋଟି ଚଳାଯାଏ ଏବଂ ସୈନ୍ୟ ଓ ବାହନ ହେଉଛନ୍ତି ପାଲି। ଏ ଖେଳରେ କିଏ ଜିତିବ, କିଏ ହାରିବ, ତାହା ଆଗରୁ ଜାଣିହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃତ୍ରାସୁରର ଏଭଳି ସତ୍ୟ ଓ ନିଷ୍କପଟ ବଚନ ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ନିଜର ବଜ୍ର ଉଠାଇନେଲେ। ତା'ପରେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନ ହୋଇ ମୃଦୁହାସ କରି ସେ କହିଲେ—॥ ୧୮ ॥

ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ହେ ଦାନବରାଜ ! ସତରେ ତୁମେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ। ସେହି କାରଣରୁ ତୁମର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭଗବଦ୍‌ଭାବ ଏପରି ଅସାଧାରଣ। ତୁମେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସୁହୃଦ୍ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଭକ୍ତି କରୁଛ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ମାୟା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦିଏ, ତୁମେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସେହି ମାୟାକୁ ପାରି କରିଯାଇଛ। ତେଣୁ ତୁମେ ଅସୁରୋଚିତ ଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମହାପୁରୁଷ ହୋଇଯାଇଛ ॥ ୨୦ ॥ ତୁମେ ରଜୋଗୁଣୀ ଜୀବ ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ବିଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ଯେପରି ଦୃଢ଼ରୂପରେ ଲାଗିପାରିଛି, ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ପରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ॥ ୨୧ ॥

ଯସ୍ୟ ଭକ୍ତିର୍ଭଗବତି ହରୌ ନିଃଶ୍ରେୟସେଶ୍ୱରେ ।
ବିକ୍ରୀଡ଼ତୋଽମୃତାମ୍ଭୋଧୌ କିଂ କ୍ଷୁଦ୍ରୈଃ ଖାତକୋଦକୈଃ ॥ ୨୨

ଯେ ପରମକଲ୍ୟାଣର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଜାଗତିକ ଭୋଗରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ଯେ ଅମୃତ ସାଗରରେ ବିହାର କରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଗାଡ଼ିଆ-ପାଣିରେ ବା କଣ ପ୍ରୟୋଜନ ଥାଇପାରେ ! ॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣାବନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ଧର୍ମଜିଜ୍ଞାସୟା ନୃପ ।
ଯୁଯୁଧାତେ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟାବିନ୍ଦ୍ରବୃତ୍ରୌ ଯୁଧାମ୍ପତୀ ॥ ୨୩

ଆବିଧ୍ୟ ପରିଘଂ ବୃତ୍ରଃ କାର୍ଷ୍ଣାୟସମରିନ୍ଦମଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାୟ ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ ଘୋରଂ ବାମହସ୍ତେନ ମାରିଷ ॥ ୨୪

ସ ତୁ ବୃତ୍ରସ୍ୟ ପରିଘଂ କରଂ ଚ କରଭୋପମମ୍ ।
ଚିଚ୍ଛେଦ ଯୁଗପଦ୍ ଦେବୋ ବଜ୍ରେଣ ଶତପର୍ବଣା ॥ ୨୫

ଦୋର୍ଭ୍ୟାମୁତ୍କୃତ୍ତମୂଳାଭ୍ୟାଂ ବଭୌ ରକ୍ତସ୍ରବୋଽସୁରଃ ।
ଛିନ୍ନପକ୍ଷୋ ଯଥା ଗୋତ୍ରଃ ଖାଦ୍ ଭ୍ରଷ୍ଟୋ ବଜ୍ରିଣା ହତଃ ॥ ୨୬

କୃତ୍ୱାଧରାଂ ହନୁଂ ଭୂମୌ ଦୈତ୍ୟୋ ଦିବ୍ୟୁତ୍ତରାଂ ହନୁମ୍ ।
ନଭୋଗମ୍ଭୀରବକ୍ତ୍ରେଣ ଲେଲିହୋଲ୍ବଣଜିହ୍ୱୟା ॥ ୨୭

ଦଂଷ୍ଟ୍ରାଭିଃ କାଳକଳ୍ପାଭିର୍ଗ୍ରସନ୍ନିବ ଜଗତ୍ତ୍ରୟମ୍ ।
ଅତିମାତ୍ରମହାକାୟ ଆକ୍ଷିପଂସ୍ତରସା ଗିରୀନ୍ ॥ ୨୮

ଗିରିରାଟ୍ ପାଦଚାରୀବ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ନିର୍ଜରୟନ୍ ମହୀମ୍ ।
ଜଗ୍ରାସ ସ ସମାସାଦ୍ୟ ବଜ୍ରିଣଂ ସହବାହନମ୍ ॥ ୨୯

ମହାପ୍ରାଣୋ ମହାବୀର୍ଯ୍ୟୋ ମହାସର୍ପ ଇବ ଦ୍ୱିପମ୍ ।
ବୃତ୍ରଗ୍ରସ୍ତଂ ତମାଲକ୍ଷ୍ୟ ସପ୍ରଜାପତୟଃ ସୁରାଃ ।
ହା କଷ୍ଟମିତି ନିର୍ବିଣ୍ଣାଶ୍ଚୁକ୍ରୁଶୁଃ ସମହର୍ଷୟଃ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିବାର ଅଭିଳାଷ ରଖି ପରମ ଯୋଦ୍ଧା ମହାପରାକ୍ରମୀ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ବୃତ୍ରାସୁର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତରପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ରାଜନ୍ ! ବୃତ୍ରାସୁର ଏଥର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଲୁହାରେ ତିଆରି ଏକ ଭୟଙ୍କର ମୁଦ୍‌ଗର ବାଆଁ ହାତରେ ଧରି ତାହାକୁ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରହାର କଲା ॥ ୨୪ ॥ କିନ୍ତୁ ବୃତ୍ରାସୁରର ସେହି ମୁଦ୍‌ଗର ତଥା ତାର ହସ୍ତିଶୁଣ୍ଢ ପରି ଦୀର୍ଘ ଭୁଜକୁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ଶତଧାର ବଜ୍ରରେ ଏକାଥରକେ କାଟିଦେଲେ ॥ ୨୫ ॥ ଗଣ୍ଠିରୁ ଦୁଇଟିଯାକ ହାତ କଟିଯିବାରୁ ବୃତ୍ରାସୁରର ବାଆଁ ଓ ଡାହାଣ ଉଭୟ କାନ୍ଧରୁ ରକ୍ତଧାରା ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାକୁ ଦେଖି ମନେହେଲା, ଯେପରିକି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରାଘାତରେ ଦୁଇ ପକ୍ଷ କଟିଯିବାରୁ କୌଣସି ପର୍ବତଟାଏ ଆକାଶରୁ ଖସି ପଡ଼ିଛି ॥ ୨୬ ॥ ଏଥର ପାଦରେ ଚାଲବୁଲ କରୁଥିବା ପର୍ବତରାଜ ପରି ହୋଇ ଭୀଷଣ ଦୀର୍ଘକାୟ ବୃତ୍ରାସୁର ଏପରିଭାବରେ ତାର ପାଟି ମେଲାଇ-ଦେଲା ଯେ, ତା' ଥୋଡ଼ି ଯାଇ ଲାଗିଲା ପୃଥିବୀରେ ଓ ଉପର ଓଠଟା ଯାଇ ଲାଗିଗଲା ସ୍ୱର୍ଗରେ । ଆକାଶ ସମାନ ବିରାଟ ମୁହଁ ମେଲାଇ, ସର୍ପ ସମାନ ଭୟଙ୍କର ଜିଭ ଲହ ଲହ କରି ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ସମାନ କରାଳ ଦନ୍ତପଙ୍‌କ୍ତି ଦେଖାଇ, ଜାଣ, ସେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ଗିଳିଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପଦାଘାତରେ ପୃଥିବୀକୁ ଦଳି ଚକଟି, ପ୍ରବଳବେଗରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କୁ ଓଲଟ-ପାଲଟ କରି କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ଓ ବିରାଟ ପରାକ୍ରମୀ ଅଜଗର ଆସି ଗୋଟାଏ ମସ୍ତବଡ଼ ହାତୀକୁ ଗିଳିଦେଲା ପରି, ଏକାଥରକେ ବାହନ ଐରାବତ ସମେତ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗିଳିଦେଲା । ବୃତ୍ରାସୁର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଗିଳିଦେବା ଘଟଣା ଦେଖି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଜାପତି ଓ ମହର୍ଷିମାନଙ୍କ ସମେତ ଦେବତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖୀ ହୋଇଗଲେ ଓ 'ହାୟ ! ହାୟ ! ବିରାଟ ଅନର୍ଥ ଘଟିଗଲା !' କହି ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୭-୩୦ ॥

ନିର୍ଗୀର୍ଣ୍ଣୋଽପ୍ୟସୁରେନ୍ଦ୍ରେଣ ନ ମମାରୋଦରଂ ଗତଃ ।
ମହାପୁରୁଷସନ୍ନଦ୍ଧୋ ଯୋଗମାୟାବଳେନ ଚ ॥ ୩୧

ଭିତ୍ତ୍ୱା ବଜ୍ରେଣ ତତ୍କୁକ୍ଷିଂ ନିଷ୍କ୍ରମ୍ୟ ବଳଭିଦ୍ ବିଭୁଃ ।
ଉଚ୍ଚକର୍ତ୍ତ ଶିରଃ ଶତ୍ରୋର୍ଗିରିଶୃଙ୍ଗମିବୌଜସା ॥ ୩୨

ବଜ୍ରସ୍ତୁ ତତ୍କନ୍ଧରମାଶୁବେଗଃ
କୃନ୍ତନ୍ ସମନ୍ତାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତମାନଃ ।
ନ୍ୟପାତୟତ୍ ତାବଦହର୍ଗଣେନ
ଯୋ ଜ୍ୟୋତିଷାମୟନେ ବାର୍ତ୍ରହତ୍ୟେ ॥ ୩୩

ତଦା ଚ ଖେ ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ବିନେଦୁ-
ର୍ଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧାଃ ସମହର୍ଷିସଙ୍ଘାଃ ।
ବାର୍ତ୍ରଘ୍ନଲିଙ୍ଗୈସ୍ତମଭିଷ୍ଟୁବାନା
ମନ୍ତ୍ରୈର୍ମୁଦା କୁସୁମୈରଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ॥ ୩୪

ବୃତ୍ରସ୍ୟ ଦେହାନ୍ନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତମାତ୍ମଜ୍ୟୋତିରରିନ୍ଦମ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଲୋକାନାମଲୋକଂ ସମପଦ୍ୟତ ॥ ୩୫

ବଳ ନାମକ ଦୈତ୍ୟକୁ ସଂହାର କରିଥିବା ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମହାପୁରୁଷ-ବିଦ୍ୟା (ନାରାୟଣକବଚ) ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଥିଲେ; ତା'ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଯୋଗମାୟାର ବଳ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ବୃତ୍ରାସୁର ଗିଳିଦେବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେ ତା' ପେଟରେ ପଶି ମରିଯାଇ ନ ଥିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେ ତାଙ୍କ ବଜ୍ରରେ ଅସୁରର ପେଟ ଫାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ତା'ପେଟରୁ ବାହାରିପଡ଼ି ତାର ପର୍ବତଶିଖର ପରି ମୁଣ୍ଡଟାକୁ କାଟିଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥ (ତା'ବେକଟା ଏତେ ମୋଟା ହୋଇଥିଲା ଯେ) ଉତ୍ତରାୟଣ ଓ ଦକ୍ଷିଣାୟନରୂପ ଗତି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟାଦିଙ୍କୁ ଯେତିକି ସମୟ ଲାଗେ, ସେତିକି ଦିନରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକବର୍ଷରେ ବୃତ୍ରାସୁରର ମୃତ୍ୟୁଯୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ତୀବ୍ର ବେଗଶାଳୀ ବଜ୍ର ତାର ବେକଟାକୁ ସବୁପଟୁ କାଟି ତଳେ ପକାଇଦେଲା ॥ ୩୩ ॥

ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଉଠିଲା । ମହର୍ଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ବୃତ୍ରଘାତୀ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପରାକ୍ରମ ସୂଚାଉଥିବା ମନ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ଏବଂ ଅତି ହର୍ଷୋଲ୍ଲାସର ସହିତ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଶତ୍ରୁଦମନ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତିକିବେଳେ ବୃତ୍ରାସୁରର ଶରୀରରୁ ତାହାର ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତି ବାହାରି ଆସିଲା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସମସ୍ତେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାହା ଯାଇ ସର୍ବଲୋକାତୀତ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ବୃତ୍ରବଧୋ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟାର ଆକ୍ରମଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୃତ୍ରେ ହତେ ତ୍ରୟୋ ଲୋକା ବିନା ଶକ୍ରେଣ ଭୂରିଦ ।
ସପାଲା ହ୍ୟଭବନ୍ ସଦ୍ୟୋ ବିଜ୍ୱରା ନିର୍ବୃତେନ୍ଦ୍ରିୟାଃ ॥ ୧

ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତାନି ଦୈତ୍ୟା ଦେବାନୁଗାଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ପ୍ରତିଜଗ୍ମୁଃ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟାନି ବ୍ରହ୍ମେଶେନ୍ଦ୍ରାଦୟସ୍ତତଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ମହାଦାନୀ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃତ୍ରାସୁର ମରିଯିବାମାତ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ତିନିଲୋକ ତଥା ସେସବୁର ଲୋକପାଳମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଭୟ ଓ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୧ ॥ ଯୁଦ୍ଧ ସରିଯିବା ପରେ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ଭୂତ, ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନୁଚର ଗନ୍ଧର୍ବ ଆଦି ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ । ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୨ ॥

ରାଜୋବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୟାନିର୍ବୃତେର୍ହେତୁଂ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ଭୋ ମୁନେ ।
ଯେନାସନ୍ ସୁଖିନୋ ଦେବା ହରେର୍ଦୁଃଖଂ କୁତୋଽଭବତ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବୃତ୍ରବିକ୍ରମସଂବିଗ୍ନାଃ ସର୍ବେ ଦେବାଃ ସହର୍ଷିଭିଃ ।
ତଦ୍ବଧାୟାର୍ଥୟନ୍ନିନ୍ଦ୍ରଂ ନୈଚ୍ଛଦ୍ ଭୀତୋ ବୃହଦ୍‌ବଧାତ୍ ॥ ୪

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ସ୍ତ୍ରୀଭୂଜଲଦ୍ରୁମୈରେନୋ ବିଶ୍ୱରୂପବଧୋଦ୍ଭବମ୍ ।
ବିଭକ୍ତମନୁଗୃହ୍ଣଦ୍ଭିର୍ବୃତ୍ରହତ୍ୟାଂ କ୍ୱ ମାର୍ଜ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଋଷୟସ୍ତଦୁପାକର୍ଣ୍ୟ ମହେନ୍ଦ୍ରମିଦମବ୍ରୁବନ୍ ।
ଯାଜୟିଷ୍ୟାମ ଭଦ୍ରଂ ତେ ହୟମେଧେନ ମା ସ୍ମ ଭୈଃ ॥ ୬

ହୟମେଧେନ ପୁରୁଷଂ ପରମାତ୍ମାନମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ଇଷ୍ଟ୍ୱା ନାରାୟଣଂ ଦେବଂ ମୋକ୍ଷ୍ୟସେଽପି ଜଗଦ୍‌ବଧାତ୍ ॥ ୭

ବ୍ରହ୍ମହା ପିତୃହା ଗୋଘ୍ନୋ ମାତୃହାଽଽଚାର୍ୟହାଘବାନ୍ ।
ଶ୍ୱାଦଃ ପୁଲ୍କସକୋ ବାପି ଶୁଦ୍ଧ୍ୟେରନ୍ ଯସ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତନାତ୍ ॥ ୮

ତମଶ୍ୱମେଧେନ ମହାମଖେନ
ଶ୍ରଦ୍ଧାନ୍ୱିତୋଽସ୍ମାଭିରନୁଷ୍ଠିତେନ ।
ହତ୍ୱାପି ସବ୍ରହ୍ମ ଚରାଚରଂ ତ୍ୱଂ
ନ ଲିପ୍ୟସେ କିଂ ଖଳନିଗ୍ରହେଣ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସଞ୍ଚୋଦିତୋ ବିପ୍ରୈର୍ମରୁତ୍ୱାନହନଦ୍ରିପୁମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ହତେ ତସ୍ମିନ୍ନାସସାଦ ବୃଷାକପିମ୍ ॥ ୧୦

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର କାହିଁକି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ନାହିଁ? ବୃତ୍ରାସୁର ବଧ ହୋଇଯିବାରୁ ସକଳ ଦେବତା ଯେତେବେଳେ ଖୁସୀ ହେଲେ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦୁଃଖର କାରଣ କଣ, ମୁଁ ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୃତ୍ରାସୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରାକ୍ରମୀ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଦେବତା ଓ ଋଷିମହର୍ଷିମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ତାକୁ ମାରିବା ସକାଶେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଦୋଷ ଲାଗିଯିବ ବୋଲି ଭୟ କରି ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ମାରିବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥିଲେ ॥ ୪ ॥

ସେତେବେଳେ **ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ କହିଥିଲେ**—ହେ ଦେବତା ଓ ଋଷିଗଣ ! ବିଶ୍ୱରୂପଙ୍କୁ ବଧ କରିବା ଫଳରେ ମୋତେ ଯେଉଁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଦୋଷ ଲାଗିଥିଲା, ତାହା ତ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୃଥିବୀ, ଜଳ ଓ ବୃକ୍ଷମାନେ କୃପା କରି ବାଣ୍ଟି ନେଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯଦି ପୁଣି ବୃତ୍ରକୁ ବଧ କରିବି, ତେବେ ଏ ଅପରାଧ ମୁଁ କିପରି ମାର୍ଜନା କରିବି? ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଦେବରାଜଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଋଷିମାନେ କହିଥିଲେ—"ହେ ଦେବରାଜ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ତୁମେ ଆଦୌ ଭୟ କର ନାହିଁ; କାରଣ ଆମେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରି ତୁମକୁ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେବୁ ॥ ୬ ॥ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମାତ୍ମା ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଉପାସନା କଲେ, କେବଳ ବୃତ୍ରାସୁରବଧର ପାପ କଥା କଣ କହିବା, ତୁମେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ ॥ ୭ ॥ ହେ ଦେବରାଜ ! ଭଗବାନଙ୍କ ନାମକୀର୍ତ୍ତନ କରିବାମାତ୍ରେ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ପିତା, ମାତା, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଥିବା ମହାପାପୀ, ଚାଣ୍ଡାଳ ଓ କଂସେଇ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ଆମେ ଅଶ୍ୱମେଧ ମହାଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବୁ । ସେହି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ତୁମେ ଏହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ପାପରୁ କଣ, ବ୍ରହ୍ମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତକୁ ହତ୍ୟା କଲେ ବି ସେହି ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଏପରି ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିବାରୁ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ବଧ କରିଥିଲେ । ତାକୁ ମାରିଦେବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ପାପ ଲାଗିଲା ॥ ୧୦ ॥

ତୟେନ୍ଦ୍ରଃ ସ୍ମାସହତ୍ ତାପଂ ନିର୍ବୃତିର୍ନାମୁମାବିଶତ୍ ।
ହ୍ରୀମନ୍ତଂ ବାଚ୍ୟତାଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ସୁଖୟନ୍ତ୍ୟପି ନୋ ଗୁଣାଃ ॥ ୧୧

ତାଂ ଦଦର୍ଶାନୁଧାବନ୍ତୀଂ ଚାଣ୍ଡାଲୀମିବ ରୂପିଣୀମ୍ ।
ଜରୟା ବେପମାନାଙ୍ଗୀଂ ଯକ୍ଷ୍ମଗ୍ରସ୍ତାମସୃକ୍‌ପଟାମ୍ ॥ ୧୨

ବିକୀର୍ଯ୍ୟ ପଳିତାନ୍ କେଶାଂସ୍ତିଷ୍ଠ ତିଷ୍ଠେତି ଭାଷିଣୀମ୍ ।
ମୀନଗନ୍ଧ୍ୟସୁଗନ୍ଧେନ କୁର୍ବତୀଂ ମାର୍ଗଦୂଷଣମ୍ ॥ ୧୩

ନଭୋ ଗତୋ ଦିଶଃ ସର୍ବାଃ ସହସ୍ରାକ୍ଷୋ ବିଶାମ୍ପତେ ।
ପ୍ରାଗୁଦୀଚୀଂ ଦିଶଂ ତୂର୍ଣ୍ଣଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟୋ ନୃପ ମାନସମ୍ ॥ ୧୪

ସ ଆବସତ୍‌ପୁଷ୍କରନାଲତନ୍ତୂ-
ନଲବ୍ଧଭୋଗୋ ଯଦିହାଗ୍ନିଦୂତଃ ।
ବର୍ଷାଣି ସାହସ୍ରମଲକ୍ଷିତୋଽନ୍ତଃ
ସ ଚିନ୍ତୟନ୍ ବ୍ରହ୍ମବଧାଦ୍ ବିମୋକ୍ଷମ୍ ॥ ୧୫

ତାବତ୍ତ୍ରିଣାକଂ ନହୁଷଃ ଶଶାସ
ବିଦ୍ୟାତପୋଯୋଗବଲାନୁଭାବଃ ।
ସ ସମ୍ପଦୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦାନ୍ଧବୁଦ୍ଧି-
ର୍ନୀତସ୍ତିରଶ୍ଚାଂ ଗତିମିନ୍ଦ୍ରପତ୍ନ୍ୟା ॥ ୧୬

ତତୋ ଗତୋ ବ୍ରହ୍ମଗିରୋପହୂତ
ଋତମ୍ଭରଧ୍ୟାନନିବାରିତାଘଃ ।
ପାପସ୍ତୁ ଦିଗ୍‌ଦେବତୟା ହତୌଜା-
ସ୍ତଂ ନାଭ୍ୟଭୂଦବିତଂ ବିଷ୍ଣୁପତ୍ନ୍ୟା ॥ ୧୭

ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବହୁ କ୍ଳେଶ ଓ ଜ୍ୱାଳା ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା। ସେ କ୍ଷଣଟିଏ ବି ଶାନ୍ତି ପାଇଲେ ନାହିଁ। ଏକଥା ସତ ଯେ, ଯଦି କୌଣସି ସଂକୋଚଶୀଳ ସଜ୍ଜନଙ୍କ ଉପରେ କିଛି କଳଙ୍କ ଲାଗିଯାଏ, ତେବେ ତାହାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସୁଖଶାନ୍ତି ଦେଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ଯେ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଦୋଷ ତାଙ୍କୁ ଚାଣ୍ଡାଳୁଣୀ ପରି ବେଶରେ ଗୋଡ଼ାଇ ଚାଲିଛି। ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ସେହି ଚାଣ୍ଡାଳୁଣୀର ସକଳ ଅଙ୍ଗ ଥରୁଛି; ସେ କ୍ଷୟରୋଗ ହେତୁ ଧଇଁସଇଁ ହେଉଛି; ତାର ଲୁଗାପଟା ରକ୍ତରେ ଜୁଡୁବୁଡୁ ହୋଇଛି ॥ ୧୨ ॥ ମୁଣ୍ଡର ନୁଖୁରା ପାଚିଲା ବାଳକୁ ଫୁରୁଫୁରୁ ଉଡାଇ ସେ 'ଆରେ ! ରହ ! ରହ !' ବୋଲି ଡାକ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଉଛି। ତା' ଶ୍ୱାସରୁ ପଚ୍ଚମାଛର ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଛି ଯେ, ସେଥିରେ ବାଟଘାଟ ଦୂଷିତ ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୧୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ତା'ଭୟରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ଦିଗବିଦିଗ-ଆକାଶ, ଯେଉଁଆଡ଼େ ପାରିଲେ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ ଏବଂ ଧାଇଁ ଧାଇଁ କୌଣସିଠାରେ ବି ଶରଣ ନ ମିଳିବାରୁ ଶେଷରେ ତୀବ୍ରବେଗରେ ଯାଇ ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବକୋଣରେ ଥିବା ମାନସରୋବରରେ ପଶିଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ଅପରାଧରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ଉପାୟ ନ ପାଇ ସେହି ସରୋବରର ପଦ୍ମବନରେ ମୃଣାଳର ତନ୍ତୁ ଭିତରେ ଏକହଜାର ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁଚି ରହିଲେ। ଏତେ ଦୀର୍ଘକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ କିଛି ବି ଖାଇବାକୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ତ ଅଗ୍ନିଦେବତାଙ୍କ ମୁଖରେ ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ନିଦେବତା ପାଣି ଭିତରେ ଥିବା ମୃଣାଳର ତନ୍ତୁ ପାଖକୁ ଯାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଯେତେ ଦିନ ମୃଣାଳତନ୍ତୁ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଲେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜା ନହୁଷ ଆପଣା ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା ଓ ଯୋଗବଳରେ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ଶାସନ କଲେ। କିନ୍ତୁ ସେ ସମ୍ପତ୍ତି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରପତ୍ନୀ ଶଚୀଙ୍କ ସହିତ ଅନାଚାର କରିବାକୁ ଚାହିଁବାରୁ, ଶଚୀ ନହୁଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଋଷିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରାଇଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶପ୍ତ କରାଇଦେଲେ ଏବଂ ସେହି ଅଭିଶାପ ପାଇ ସେ ସର୍ପ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଶେଷରେ ସତ୍ୟର ପରମ ପୋଷକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରି କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପାପ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇଯିବା ପରେ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଡାକିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ପୁଣି ଥରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗଲେ। ବିଷ୍ଣୁପତ୍ନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ଏବଂ ପୂର୍ବୋତ୍ତର ଦିଗର ଅଧିପତି ରୁଦ୍ର ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପାପକୁ ନିସ୍ତେଜ କରିଦେଇଥିଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେହି ପାପ ଆଉ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ତଂ ଚ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୟୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟ ହୟମେଧେନ ଭାରତ ।
ଯଥାବଦୀକ୍ଷୟାଞ୍ଚକ୍ରୁଃ ପୁରୁଷାରାଧନେନ ହ ॥ ୧୮

ଅଥେଜ୍ୟମାନେ ପୁରୁଷେ ସର୍ବଦେବମୟାତ୍ମନି ।
ଅଶ୍ୱମେଧେ ମହେନ୍ଦ୍ରେଣ ବିତତେ ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ॥ ୧୯

ସ ବୈ ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରବଧୋ ଭୂୟାନପି ପାପଚୟୋ ନୃପ ।
ନୀତସ୍ତେନୈବ ଶୂନ୍ୟାୟ ନୀହାର ଇବ ଭାନୁନା ॥ ୨୦

ସ ବାଜିମେଧେନ ଯଥୋଦିତେନ
ବିତାୟମାନେନ ମରୀଚିମିଶ୍ରୈଃ ।
ଇଷ୍ଟ୍ୱାଧିଯଜ୍ଞଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାଣ-
ମିନ୍ଦ୍ରୋ ମହାନାସ ବିଧୂତପାପଃ ॥ ୨୧

ଇଦଂ ମହାଖ୍ୟାନମଶେଷପାପ୍ମନାଂ
ପ୍ରକ୍ଷାଳନଂ ତୀର୍ଥପଦାନୁକୀର୍ତ୍ତନମ୍ ।
ଭକ୍ତ୍ୟୁଚ୍ଛ୍ରୟଂ ଭକ୍ତଜନାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ
ମହେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଂ ବିଜୟଂ ମରୁତ୍ୱତଃ ॥ ୨୨

ପଠେୟୁରାଖ୍ୟାନମିଦଂ ସଦା ବୁଧାଃ
ଶୃଣ୍ୱନ୍ତ୍ୟଥୋ ପର୍ବଣି ପର୍ବଣୀନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟଂ ନିଖିଳାଘମୋଚନଂ
ରିପୁଞ୍ଜୟଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ତଥାଽଽୟୁଷମ୍ ॥ ୨୩

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିବା ପରେ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନେ ସେଠାକୁ ଆସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ଦୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ଦୀକ୍ଷିତ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରାଇବାରୁ ତଥା ସେହି ଯଜ୍ଞ ମାଧ୍ୟମରେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାରୁ, ସେହି ଭଗବଦ୍ ଆରାଧନାର ପ୍ରଭାବରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବୃତ୍ରାସୁରବଧରୂପୀ ମହାପାପରାଶି ଭସ୍ମ ହୋଇଗଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ହୋଇଗଲେ କୁହୁଡ଼ି ଲୋପ ପାଇଯିବା ପରି ତାଙ୍କର ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୯,୨୦ ॥ ମରୀଚି ଆଦି ମୁନୀଶ୍ୱରମାନେ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଧିପୂର୍ବକ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ, ସେହି ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ସନାତନ ପୁରୁଷ ଯଜ୍ଞପତି ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନା କରି ଇନ୍ଦ୍ର ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଓ ପୁଣି ପୂର୍ବ ପରି ପୂଜନୀୟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୧ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଖ୍ୟାନଟିରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବିଜୟ, ତାଙ୍କର ପାପମୁକ୍ତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ ବୃତ୍ରାସୁରର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥ କରାଇ ଦେଉଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କର ସଂକୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇଛି । ଏହା ସକଳ ପାପ ଧୋଇଦେଇ ଭକ୍ତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଏ ॥ ୨୨ ॥ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଲୋକେ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଖ୍ୟାନଟି ସଦାସର୍ବଦା ପଠନ-ଶ୍ରବଣ କରିବା ଉଚିତ । ବିଶେଷତଃ ଉତ୍ସବ ଅବସରରେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ପଠନ-ଶ୍ରବଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଆଖ୍ୟାନ ଧନ ଓ ଯଶ ବୃଦ୍ଧି କରାଏ; ସକଳ ପାପ ବିନାଶ କରାଏ; ଶତ୍ରୁ ଉପରେ ବିଜୟୀ କରାଏ ତଥା ଆୟୁ ଓ ମଙ୍ଗଳର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟାଏ ॥ ୨୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଇନ୍ଦ୍ରବିଜୟୋ ନାମ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବୃତ୍ରାସୁରର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ଚରିତ

ପରୀକ୍ଷିଦୁବାଚ

ରଜସ୍ତମଃସ୍ୱଭାବସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବୃତ୍ରସ୍ୟ ପାପ୍ମନଃ ।
ନାରାୟଣେ ଭଗବତି କଥମାସୀଦ୍ ଦୃଢ଼ା ମତିଃ ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ବୃତ୍ରାସୁରର ସ୍ୱଭାବ ତ ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ଥିଲା । ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଇ ପାପ ବି କରୁଥିଲା । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କ ଚରଣରେ ତାର ଏପରି ସୁଦୃଢ଼ ଭକ୍ତି ହୋଇଗଲା କିପରି ? ॥ ୧ ॥

ଦେବାନାଂ ଶୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱାନାମୃଷୀଣାଂ ଚ୍ଚାମଲାତ୍ମନାମ୍ ।
ଭକ୍ତିର୍ମୁକୁନ୍ଦଚରଣେ ନ ପ୍ରାୟେଣୋପଜାୟତେ ॥ ୨

ରଜୋଭିଃ ସମସଂଖ୍ୟାତାଃ ପାର୍ଥିବୈରିହ ଜନ୍ତବଃ ।
ତେଷାଂ ଯେ କେଚନେହନ୍ତେ ଶ୍ରେୟୋ ବୈ ମନୁଜାଦୟଃ ॥ ୩

ପ୍ରାୟୋ ମୁମୁକ୍ଷବସ୍ତେଷାଂ କେଚନୈବ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମ ।
ମୁମୁକ୍ଷୂଣାଂ ସହସ୍ରେଷୁ କଶ୍ଚିନ୍ମୁଚ୍ୟେତ ସିଧ୍ୟତି ॥ ୪

ମୁକ୍ତାନାମପି ସିଦ୍ଧାନାଂ ନାରାୟଣପରାୟଣଃ ।
ସୁଦୁର୍ଲଭଃ ପ୍ରଶାନ୍ତାତ୍ମା କୋଟିଷ୍ୱପି ମହାମୁନେ ॥ ୫

ବୃତ୍ରସ୍ତୁ ସ କଥଂ ପାପଃ ସର୍ବଲୋକୋପତାପନଃ ।
ଇତ୍ଥଂ ଦୃଢ଼ମତିଃ କୃଷ୍ଣ ଆସୀତ୍ ସଂଗ୍ରାମ ଉଲ୍ବଣେ ॥ ୬

ଅତ୍ର ନଃ ସଂଶୟୋ ଭୂୟାଞ୍ଛ୍ରୋତୁଂ କୌତୂହଲଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଯଃ ପୌରୁଷେଣ ସମରେ ସହସ୍ରାକ୍ଷମତୋଷୟତ୍ ॥ ୭

ସୂତ ଉବାଚ

ପରୀକ୍ଷିତୋଽଥ ସଂପ୍ରଶ୍ନଂ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ନିଶମ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନସ୍ୟ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ବଚୋଽବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶୃଣୁଷ୍ୱାବହିତୋ ରାଜନ୍ନିତିହାସମିମଂ ଯଥା ।
ଶ୍ରୁତଂ ଦ୍ୱୈପାୟନମୁଖାନ୍ନାରଦାଦ୍ଦେବଲାଦପି ॥ ୯

ଆସୀଦ୍ରାଜା ସାର୍ବଭୌମଃ ଶୂରସେନେଷୁ ବୈ ନୃପ ।
ଚିତ୍ରକେତୁରିତି ଖ୍ୟାତୋ ଯସ୍ୟାସୀତ୍ କାମଧୁଙ୍ମହୀ ॥ ୧୦

ତସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାସହସ୍ରାଣାଂ ସହସ୍ରାଣି ଦଶାଭବନ୍ ।
ସାନ୍ତାନିକଶ୍ଚାପି ନୃପୋ ନ ଲେଭେ ତାସୁ ସନ୍ତତିମ୍ ॥ ୧୧

ଦେଖାଯାଏ, ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଦେବତା ଓ ପବିତ୍ରହୃଦୟ ଋଷିମାନେ ବି ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମମୟୀ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଉଛନ୍ତି । ସତରେ, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ହେଉଛି ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ ବସ୍ତୁ ॥ ୨ ॥ ଜଗତରେ ଯେତେ ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ପୃଥିବୀର ଧୂଳିକଣା ଭଳି ଅଗଣିତ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତେକ ମନୁଷ୍ୟାଦି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜୀବ ହିଁ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତି ଚାହୁଁଥିବା ଲୋକ ବିରଳ ଏବଂ ମୁକ୍ତି ଚାହୁଁଥିବା ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ ମଧ୍ୟ କଦବା କେଉଁଠି ଜଣେ ଅଧେ ମୁକ୍ତି ପାଉଥିବେ ॥ ୪ ॥ ହେ ମହାମୁନି ! କୋଟି କୋଟି ସିଦ୍ଧ ଏବଂ ମୁକ୍ତପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଐକାନ୍ତିକରୂପେ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ହୋଇଥିବା ଶାନ୍ତଚିତ୍ତ ମହାପୁରୁଷ ମିଳିବା ଆହୁରି ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୫ ॥

ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଯେଉଁ ବୃତ୍ରାସୁର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଘୋର ପାପୀ ଥିଲା, ସେ ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧବେଳେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଏପରି ଦୃଢ଼ରୂପେ ଯେଉଁ ଲଗାଇ ଦେଇପାରିଲା, ତାର କାରଣ କଣ ? ॥ ୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏକଥା ନେଇ ମୋ ମନରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଉପୁଜିଛି ଏବଂ ଏହା ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ବିଶେଷ କୌତୂହଳ ବି ରହିଛି । ସତରେ, ବୃତ୍ରାସୁରର ବଳ-ପୌରୁଷ କେଡ଼େ ମହାନ୍ ନ ଥିଲା ଯେ, ରଣଭୂମିରେ ସେ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବି ଯୁଦ୍ଧରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଦେଲା ! ॥ ୭ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ରାଜର୍ଷି ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏପରି ଉତ୍ତମ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି, ମହାମୁନି ଶୁକଦେବ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ପରୀକ୍ଷିତ ! ତୁମେ ସାବଧାନ ହୋଇ ଏହି ଇତିହାସ ଶୁଣ । ମୁଁ ଏହା ମୋର ପିତା ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଏବଂ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଓ ମହର୍ଷି ଦେବଳଙ୍କ ମୁଖରୁ ବି ଶୁଣିଛି ॥ ୯ ॥ ପ୍ରାଚୀନ କାଳର କଥା । ଶୂରସେନ ଦେଶରେ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ମହାରାଜ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ଚାଲିଥାଏ । ତାହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ୱୟଂ ପୃଥିବୀ ହିଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଅନ୍ନଜଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା ॥ ୧୦ ॥ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର କୋଟିଏ ରାଣୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେହି ରାଣୀମାନଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ତାହାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବି ସନ୍ତାନ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥

ରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟବୟୋଜନ୍ମବିଦ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶ୍ରିୟାଦିଭିଃ ।
ସମ୍ପନ୍ନସ୍ୟ ଗୁଣୈଃ ସର୍ବୈଶ୍ଚିନ୍ତା ବନ୍ଧ୍ୟାପତେରଭୂତ୍ ॥ ୧୨

ନ ତସ୍ୟ ସଂପଦଃ ସର୍ବା ମହିଷ୍ୟୋ ବାମଲୋଚନାଃ ।
ସାର୍ବଭୌମସ୍ୟ ଭୂଶ୍ଚେୟମଭବନ୍ ପ୍ରୀତିହେତବଃ ॥ ୧୩

ତସ୍ୟୈକଦା ତୁ ଭବନମଙ୍ଗିରା ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ଲୋକାନନୁଚରନ୍ନେତାନୁପାଗଚ୍ଛଦ୍ୟଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୧୪

ତଂ ପୂଜୟିତ୍ୱା ବିଧିବତ୍ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନାର୍ହଣାଦିଭିଃ ।
କୃତାତିଥ୍ୟମୁପାସୀଦତ୍ ସୁଖାସୀନଂ ସମାହିତଃ ॥ ୧୫

ମହର୍ଷିସ୍ତମୁପାସୀନଂ ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତଂ କ୍ଷିତୌ ।
ପ୍ରତିପୂଜ୍ୟ ମହାରାଜ ସମାଭାଷେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧୬

ଅଙ୍ଗିରା ଉବାଚ

ଅପି ତେଽନାମୟଂ ସ୍ୱସ୍ତି ପ୍ରକୃତୀନାଂ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ।
ଯଥା ପ୍ରକୃତିଭିର୍ଗୁପ୍ତଃ ପୁମାନ୍ ରାଜାପି ସପ୍ତଭିଃ ॥ ୧୭

ଆତ୍ମାନଂ ପ୍ରକୃତିଷ୍ୱଦ୍ଧା ନିଧାୟ ଶ୍ରେୟ ଆପ୍ନୁୟାତ୍ ।
ରାଜ୍ଞା ତଥା ପ୍ରକୃତୟୋ ନରଦେବାହିତାଧୟଃ ॥ ୧୮

ଅପି ଦାରାଃ ପ୍ରଜାମାତ୍ୟା ଭୃତ୍ୟାଃ ଶ୍ରେଣ୍ୟୋଽଥ ମନ୍ତ୍ରିଣଃ ।
ପୌରା ଜାନପଦା ଭୂପା ଆତ୍ମଜା ବଶବର୍ତ୍ତିନଃ ॥ ୧୯

ଯସ୍ୟାତ୍ମାନୁବଶଶ୍ଚେତ୍ ସ୍ୟାତ୍ ସର୍ବେ ତଦ୍‌ବଶଗା ଇମେ ।
ଲୋକାଃ ସପାଲା ଯଚ୍ଛନ୍ତି ସର୍ବେ ବଲିମତନ୍ଦ୍ରିତାଃ ॥ ୨୦

ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ମହାରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ଅଭାବ ବୋଲି କିଛି ନ ଥିଲା। ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ, ଯୌବନ, କୁଳୀନତା, ବିଦ୍ୟା, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସମ୍ପତ୍ତି ଆଦି ସକଳ ଗୁଣରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ। ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାଙ୍କର ରାଣୀମାନେ ଥିଲେ ବାଂଝ। ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ ଚିନ୍ତିତ ରହୁଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥ ସେ ଥିଲେ ସକଳ ପୃଥିବୀର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ। ତାହାଙ୍କର ଥିଲେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସୁନ୍ଦରୀ ରାଣୀ। ରାଜାଙ୍କ ବଶରେ ରହିଥିଲା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ। ତାଙ୍କ ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିଲେ ସକଳପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତି। କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା ॥ ୧୩ ॥ ଦିନକର କଥା। ଅଭିଶାପ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକରେ ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ଆସି ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ନଅରରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୪ ॥ ରାଜା ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ଅର୍ଘ୍ୟ ଆଦି ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ। ଆତିଥ୍ୟ ଓ ସତ୍କାର ହୋଇଯିବା ପରେ ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ଯେତେବେଳେ ସୁଖପୂର୍ବକ ଆସନରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତଭାବରେ ତାହାଙ୍କ ପାଖରେ ତଳେ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ମହାରାଜ! ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ଦେଖିଲେ ଯେ, ରାଜା ବଡ଼ ବିନୟୀ; ତାଙ୍କରି ପାଖରେ ତଳେ ବସିପଡ଼ି ଭକ୍ତି କରୁଛନ୍ତି। ତାହା ଦେଖି ସେ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି, ଆଦରରେ କହିଲେ—॥ ୧୬ ॥

ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍! ତୁମେ ନିଜ ପ୍ରକୃତିମାନଙ୍କ ସହିତ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁରୁ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଦୁର୍ଗ, କୋଷ, ସେନା ଓ ମିତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ କୁଶଳରେ ଅଛ ତ? ଜୀବ ଯେପରି ମହତତ୍ତ୍ୱାଦି ସପ୍ତ ଆବରଣଦ୍ୱାରା ଘେରିହୋଇ ରହିଛି, ରାଜା ବି ସେହିପରି ଏହି ଗୁରୁ ଆଦି ସପ୍ତ ପ୍ରକୃତିଦ୍ୱାରା ଘେରିହୋଇ ରହନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର କୁଶଳ ହିଁ ରାଜାଙ୍କର କୁଶଳ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ନରେନ୍ଦ୍ର! ଉଲ୍ଲିଖିତ ପ୍ରକୃତିମାନେ ଅନୁକୂଳ ରହିଲେ, ରାଜା ଯେପରି ରାଜ୍ୟସୁଖ ଭୋଗ କରିପାରନ୍ତି, ନିଜର ରକ୍ଷାଭାର ରାଜାଙ୍କ ଉପରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏହି ପ୍ରକୃତିମାନେ ବି ସେହିପରି ସୁଖ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥

ହେ ରାଜନ୍! ତୁମ ରାଣୀମାନେ, ପ୍ରଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ସେବକ, ବ୍ୟବସାୟୀ, ଅମାତ୍ୟ (ଦେବାନ୍), ନାଗରିକ, ଦେଶବାସୀ, ସାମନ୍ତ ଓ ପୁତ୍ରମାନେ ତୁମ ବଶରେ ଅଛନ୍ତି ତ? ॥ ୧୯ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଯାହାଙ୍କର ମନ ନିଜ ବଶରେ ଥାଏ, ତାହାଙ୍କର ଏ ସମସ୍ତେ ବଶ ହୋଇ ରହନ୍ତି। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ସବୁ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଯତ୍ନର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଭେଟି ଦେଇ ତାଙ୍କର

ଆତ୍ମନଃ ପ୍ରୀୟତେ ନାତ୍ମା ପରତଃ ସ୍ୱତ ଏବ ବା ।
ଲକ୍ଷୟେଽଲବ୍ଧକାମଂ ତ୍ୱାଂ ଚିନ୍ତୟା ଶବଳଂ ମୁଖମ୍ ॥ ୨୧

ଏବଂ ବିକଳ୍ପିତୋ ରାଜନ୍ ବିଦୁଷା ମୁନିନାପି ସଃ ।
ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତୋଽଭ୍ୟାହ ପ୍ରଜାକାମସ୍ତତୋ ମୁନିମ୍ ॥ ୨୨

ଚିତ୍ରକେତୁରୁବାଚ

ଭଗବନ୍ କିଂ ନ ବିଦିତଂ ତପୋଜ୍ଞାନସମାଧିଭିଃ ।
ଯୋଗିନାଂ ଧ୍ୱସ୍ତପାପାନାଂ ବହିରନ୍ତଃ ଶରୀରିଷୁ ॥ ୨୩

ତଥାପି ପୃଚ୍ଛତୋ ବ୍ରୂୟାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନାତ୍ମନି ଚିନ୍ତିତମ୍ ।
ଭବତୋ ବିଦୁଷଶ୍ଚାପି ଚୋଦିତସ୍ତ୍ୱଦନୁଜ୍ଞୟା ॥ ୨୪

ଲୋକପାଲୈରପି ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟାଃ ସାମ୍ରାଜ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପଦଃ ।
ନ ନନ୍ଦୟନ୍ତ୍ୟପ୍ରଜଂ ମାଂ କ୍ଷୁତ୍ତୃଟ୍‌କାମମିବାପରେ ॥ ୨୫

ତତଃ ପାହି ମହାଭାଗ ପୂର୍ବୈଃ ସହ ଗତଂ ତମଃ ।
ଯଥା ତରେମ ଦୁସ୍ତାରଂ ପ୍ରଜୟା ତଦ୍ ବିଧେହି ନଃ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟର୍ଥିତଃ ସ ଭଗବାନ୍ କୃପାଳୁର୍ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସୁତଃ ।
ଶ୍ରପୟିତ୍ୱା ଚରୁଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଂ ତ୍ୱଷ୍ଟାରମୟଜଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୨୭

ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଶ୍ରେଷ୍ଠା ଚ ଯା ରାଜ୍ଞୋ ମହିଷୀଣାଂ ଚ ଭାରତ ।
ନାମ୍ନା କୃତଦ୍ୟୁତିସ୍ତସ୍ୟୈ ଯଜ୍ଞୋଚ୍ଛିଷ୍ଟମଦାଦ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୨୮

ପ୍ରସନ୍ନତା ପାଆନ୍ତି ॥ ୨୦ ॥ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ତୁମେ ସ୍ୱୟଂ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହଁ। ଲାଗୁଛି, ତୁମର କୌଣସି କାମନା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯାଇଛି। ତୁମ ମୁହଁରେ କିଛି ମାନସିକ ଚିନ୍ତାର ସଙ୍କେତ ଫୁଟି ଉଠୁଛି। ତୁମର ଏହି ଅସନ୍ତୋଷର କାରଣ ଅନ୍ୟ କେହି, ନା ତୁମେ ନିଜେ ? ॥ ୨୧ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜାଙ୍କ ମନରେ କେଉଁ ଚିନ୍ତା ରହିଛି, ତାହା ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ଜାଣିଥିଲେ; ତଥାପି ସେ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ। ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ତ ସନ୍ତାନକାମନା ରହିଥିଲା। ତେଣୁ ମହର୍ଷି ପଚାରିବାରୁ ସେ ବିନୟପୂର୍ବକ ନିବେଦନ କଲେ—॥ ୨୨ ॥

ସମ୍ରାଟ ଚିତ୍ରକେତୁ ଜଣାଇଲେ—ଭଗବନ୍ ! ତପସ୍ୟା, ଜ୍ଞାନ, ଧାରଣା, ଧ୍ୟାନ ଓ ସମାଧିଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଯୋଗୀମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର ବା ବାହାରର କେଉଁ କଥା ବା ଜଣା ନ ଥାଏ ! ॥ ୨୩ ॥ ଯେହେତୁ ଆପଣ ସବୁ ଜାଣିଥାଇ ମଧ୍ୟ, ମୋତେ ମୋ ମନର ଚିନ୍ତା କଥା ପଚାରୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ମୁଁ ମୋ ମନର ଚିନ୍ତା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନିବେଦନ କରୁଛି ॥ ୨୪ ॥ ଯେଉଁ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ପତ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ପାଇଁ ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଲାଳାୟିତ, ମୋତେ ସେ ସବୁକିଛି ମିଳିଯାଇଛି। ତଥାପି, କ୍ଷୁଧାତୃଷାରେ ବିକଳ ହେଉଥିବା ପ୍ରାଣୀକୁ ଯେପରି ଅନ୍ନ-ଜଳ ବିନା ଅନ୍ୟ ଭୋଗବିଳାସରେ ଶାନ୍ତି ମିଳେ ନାହିଁ, ମୋତେ ସେହିପରି, ଏତେସବୁ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ମୋର ସନ୍ତାନ ନ ଥିବାରୁ ଟିକିଏ ବି ଶାନ୍ତି ମିଳୁ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମହର୍ଷି ! ମୁଁ ତ ଦୁଃଖରେ ରହିଛି; ମୋ ସହିତ, ମୋର ପିତୃପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ପିଣ୍ଡଦାନ ନ ମିଳିବା ଆଶଙ୍କାରେ ବହୁତ ଦୁଃଖିତ। ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ସନ୍ତାନ ଦାନ କରି ପରଲୋକରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ଥିବା ଘୋର ନରକରୁ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ଏବଂ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ, ଯାହା ଫଳରେ ମୁଁ ଲୋକ-ପରଲୋକର ସକଳ ଦୁଃଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବି ॥ ୨୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ସର୍ବସମର୍ଥ ଓ ପରମ-କୃପାଳୁ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ଭଗବାନ୍ ଅଙ୍ଗିରା ତ୍ୱଷ୍ଟା ଦେବତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ଚରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେଥିରେ ଯଜ୍ଞ କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଓ ସଦ୍‌ଗୁଣବତୀ ଥିଲେ ମହାରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତି।

ଅଥାହ ନୃପତିଂ ରାଜନ୍ ଭବିତୈକସ୍ତବାତ୍ମଜଃ ।
ହର୍ଷଶୋକପ୍ରଦସ୍ତୁଭ୍ୟମିତି ବ୍ରହ୍ମସୁତୋ ଯଯୌ ॥ ୨୯

ସାପି ତତ୍ପ୍ରାଶନାଦେବ ଚିତ୍ରକେତୋରଧାରୟତ୍ ।
ଗର୍ଭଂ କୃତଦ୍ୟୁତିର୍ଦେବୀ କୃତ୍ତିକାଗ୍ନେରିବାତ୍ମଜମ୍ ॥ ୩୦

ତସ୍ୟା ଅନୁଦିନଂ ଗର୍ଭଃ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଇବୋଡୁପଃ ।
ବବୃଧେ ଶୂରସେନେଶତେଜସା ଶନକୈର୍ନୃପ ॥ ୩୧

ଅଥ କାଲ ଉପାବୃତ୍ତେ କୁମାରଃ ସମଜାୟତ ।
ଜନୟନ୍ ଶୂରସେନାନାଂ ଶୃଣ୍ୱତାଂ ପରମାଂ ମୁଦମ୍ ॥ ୩୨

ହୃଷ୍ଟୋ ରାଜା କୁମାରସ୍ୟ ସ୍ନାତଃ ଶୁଚିରଲଂକୃତଃ ।
ବାଚୟିତ୍ୱାଽଽଶିଷୋ ବିପ୍ରୈଃ କାରୟାମାସ ଜାତକମ୍ ॥ ୩୩

ତେଭ୍ୟୋ ହିରଣ୍ୟଂ ରଜତଂ ବାସାଂସ୍ୟାଭରଣାନି ଚ ।
ଗ୍ରାମାନ୍ ହୟାନ୍ ଗଜାନ୍ ପ୍ରାଦାଦ୍ ଧେନୂନାମର୍ବୁଦାନି ଷଟ୍ ॥ ୩୪

ବବର୍ଷ କାମମନ୍ୟେଷାଂ ପର୍ଜନ୍ୟ ଇବ ଦେହିନାମ୍ ।
ଧନ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟମାୟୁଷ୍ୟଂ କୁମାରସ୍ୟ ମହାମନାଃ ॥ ୩୫

କୃଚ୍ଛ୍ରଲବ୍ଧେଽଥ ରାଜର୍ଷେସ୍ତନୟେଽନୁଦିନଂ ପିତୁଃ ।
ଯଥା ନିଃସ୍ୱସ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରାପ୍ତେ ଧନେ ସ୍ନେହୋଽନ୍ୱବର୍ଧତ ॥ ୩୬

ମାତୁସ୍ତ୍ୱତିତରାଂ ପୁତ୍ରେ ସ୍ନେହୋ ମୋହସମୁଦ୍ଭବଃ ।
କୃତଦ୍ୟୁତେଃ ସପତ୍ନୀନାଂ ପ୍ରଜାକାମଜ୍ୱରୋଽଭବତ୍ ॥ ୩୭

ଚିତ୍ରକେତୋରତିପ୍ରୀତିର୍ଯଥା ଦାରେ ପ୍ରଜାବତି ।
ନ ତଥାନ୍ୟେଷୁ ସଞ୍ଜଜ୍ଞେ ବାଳଂ ଲାଳୟତୋଽନ୍ୱହମ୍ ॥ ୩୮

ତାଃ ପର୍ଯ୍ୟତପ୍ୟନ୍ନାତ୍ମାନଂ ଗର୍ହୟନ୍ତ୍ୟୋଽଭ୍ୟସୂୟୟା ।
ଆନପତ୍ୟେନ ଦୁଃଖେନ ରାଜ୍ଞୋଽନାଦରଣେନ ଚ ॥ ୩୯

ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ତାହାଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞର ଅବଶେଷ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ କହିଦେଲେ, ''ରାଜନ୍ ! ତୁମ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଏପରି ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବ ଯେ, ସେ ତୁମକୁ ହର୍ଷ ଓ ଶୋକ ଉଭୟ ଦେବ ।'' ଏତିକି କହି ଅଙ୍ଗିରା ଋଷି ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ କୃତ୍ତିକା ଯେପରି ଅଗ୍ନିକୁମାରଙ୍କୁ ଗର୍ଭରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ସେହି ଯଜ୍ଞାବଶେଷ ପ୍ରସାଦ ଖାଇବାଫଳରେ ମହାରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତି ସେହିପରି ମହାରାଜ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ଔରସରେ ଗର୍ଭ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଶୂରସେନ ଦେଶର ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ତେଜରେ କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କ ଗର୍ଭ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଦିନୁଦିନ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୧ ॥

ଯଥାସମୟରେ ମହାରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲା । ରାଜକୁମାରଙ୍କ ଜନ୍ମସମାଚାର ପାଇ ଶୂରସେନ ଦେଶର ପ୍ରଜାମାନେ ବହୁତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସମ୍ରାଟ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ଆନନ୍ଦ କଥା କହିଲେ ନ ସରେ ! ସେ ସ୍ନାନ କରି ପବିତ୍ର ହେଲେ; ତା'ପରେ ସେ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ କରାଇଲେ ଓ ଆଶୀର୍ବାଦ ନେଇ ପୁତ୍ରର ଜାତକର୍ମ ସଂସ୍କାର କରାଇଲେ ॥ ୩୩ ॥ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସେ ସୁନା, ରୂପା, ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ, ଗ୍ରାମ, ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା ଓ ଛଅ ଅର୍ବୁଦ ଗାଈ ଦାନ କଲେ ॥ ୩୪ ॥ ଉଦାରଶିରୋମଣି ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ପୁତ୍ରର ଧନ, ଯଶ ଓ ଆୟୁ ବୃଦ୍ଧି କାମନାରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ, ମେଘ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରି, ଯେ ଯାହା ମାଗିଲା, ତାକୁ ତାହା ଦାନ କଲେ ॥ ୩୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କୌଣସି କାଙ୍ଗାଳକୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କିଛି ଧନ ମିଳିଗଲେ, ସେ ଯେପରି ସେହି ଧନ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ବହୁ କଷ୍ଟରେ ପାଇଥିବା ସେହି ପୁଅଟି ପ୍ରତି ରାଜର୍ଷି ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ସ୍ନେହବନ୍ଧନ ସେହିପରି ଦିନୁଦିନ ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୬ ॥ ମାତା କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ରମୋହ ହେତୁ ତା'ପ୍ରତି ବିଶେଷ ସ୍ନେହ ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ସଉତୁଣୀ ରାଣୀମାନଙ୍କର ମନ ପୁତ୍ରକାମନାରେ ଅଧିକ ଅଶାନ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୩୭ ॥ ପ୍ରତିଦିନ ପୁଅକୁ ଆଦରସ୍ନେହ କରିଚାଲିବାରୁ ସମ୍ରାଟ ଚିତ୍ରକେତୁ ପୁତ୍ରବତୀ କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କୁ ଯେତେ ପ୍ରେମ କଲେ, ଅନ୍ୟ ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସେତେ ପ୍ରେମ କଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ଅନ୍ୟ ରାଣୀମାନେ ଏକେ ତ ସନ୍ତାନ ନ ଥିବାରୁ ଦୁଃଖରେ ଥିଲେ, ତା'ପରେ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଉପେକ୍ଷା କରିବାରୁ ସେମାନେ ଈର୍ଷାରେ ନିଜ ନିଜକୁ ଧିକ୍କାର କରି ମନେ ମନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ

ଧିଗପ୍ରଜାଂ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ପାପାଂ ପତ୍ୟୁଶ୍ଚାଗୃହସମ୍ମତାମ୍ ।
ସୁପ୍ରଜାଭିଃ ସପତ୍ନୀଭିର୍ଦାସୀମିବ ତିରସ୍କୃତାମ୍ ॥ ୪୦

ଦାସୀନାଂ କୋ ନୁ ସନ୍ତାପଃ ସ୍ୱାମିନଃ ପରିଚର୍ଯ୍ୟୟା ।
ଅଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ଲବ୍ଧମାନାନାଂ ଦାସ୍ୟା ଦାସୀବ ଦୁର୍ଭଗାଃ ॥ ୪୧

ଏବଂ ସନ୍ଦହ୍ୟମାନାନାଂ ସପତ୍ନ୍ୟାଃ ପୁତ୍ରସମ୍ପଦା ।
ରାଜ୍ଞୋଽସମ୍ମତବୃତ୍ତୀନାଂ ବିଦ୍ୱେଷୋ ବଲବାନଭୂତ୍ ॥ ୪୨

ବିଦ୍ୱେଷନଷ୍ଟମତୟଃ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ଦାରୁଣଚେତସଃ ।
ଗରଂ ଦଦୁଃ କୁମାରାୟ ଦୁର୍ମର୍ଷା ନୃପତିଂ ପ୍ରତି ॥ ୪୩

କୃତଦ୍ୟୁତିରଜାନନ୍ତୀ ସପତ୍ନୀନାମଘଂ ମହତ୍ ।
ସୁପ୍ତ ଏବେତି ସଞ୍ଚିନ୍ତ୍ୟ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟଚରଦ୍ ଗୃହେ ॥ ୪୪

ଶୟାନଂ ସୁଚିରଂ ବାଲମୁପଧାର୍ଯ୍ୟ ମନୀଷିଣୀ ।
ପୁତ୍ରମାନୟ ମେ ଭଦ୍ରେ ଇତି ଧାତ୍ରୀମଚୋଦୟତ୍ ॥ ୪୫

ସା ଶୟାନମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚୋତ୍ତାରଲୋଚନମ୍ ।
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମଭିସ୍ତ୍ୟକ୍ତଂ ହତାସ୍ମୀତ୍ୟପତଦ୍ଭୁବି ॥ ୪୬

ତସ୍ୟାସ୍ତଦାଽଽକର୍ଣ୍ୟ ଭୃଶାତୁରଂ ସ୍ୱରଂ
ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟାଃ କରାଭ୍ୟାମୁର ଉଚ୍ଚକୈରପି ।
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ରାଜ୍ଞୀ ତ୍ୱରୟାଽଽତ୍ମଜାନ୍ତିକଂ
ଦଦର୍ଶ ବାଲଂ ସହସା ମୃତଂ ସୁତମ୍ ॥ ୪୭

ପପାତ ଭୂମୌ ପରିବୃଦ୍ଧୟା ଶୁଚା
ମୁମୋହ ବିଭ୍ରଷ୍ଟଶିରୋରୁହାମ୍ବରା ॥ ୪୮

ତତୋ ନୃପାନ୍ତଃପୁରବର୍ତ୍ତିନୋ ଜନା
ନରାଶ୍ଚ ନାର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ନିଶମ୍ୟ ରୋଦନମ୍ ।

ଲାଗିଲେ ॥ ୩୯ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବିଚାର କଲେ, "ଆଗୋ ଭଉଣୀ ! ଅପୁତ୍ରିକ ସ୍ତ୍ରୀ ସତରେ ବଡ଼ ଅଭାଗିନୀ । ପୁଅ ଜନ୍ମ କରିଥିବା ସଉତୁଣୀ ତାକୁ ଚାକରାଣୀ ପରି ଦେଖେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବେ ନାହିଁ । ସତରେ ପୁତ୍ରହୀନ ସ୍ତ୍ରୀର ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ ! ॥ ୪୦ ॥ ଆଗୋ ! ଦାସୀ-ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଦୁଃଖ ନ ଥିବ ! ଦାସୀ ତ ତା ମାଲିକର ସେବା କରି ସବୁବେଳେ ସମ୍ମାନ ପାଉଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଅଭାଗିନୀମାନେ ତ ଦାସୀଠାରୁ ବି ହୀନ ହୋଇଗଲେ; ଆମେ ଏବେ ଦାସୀର ଦାସୀ ହୋଇ ନିତିଦିନ ହତାଦର ପାଉଛେ ।" ॥ ୪୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସଉତୁଣୀ କୋଳରେ ପୁଅ ଦେଖି ସେହି ରାଣୀମାନେ ଏପରି ଈର୍ଷାରେ ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ହୋଇଗଲେ । ଏହାଫଳରେ କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଦ୍ୱେଷ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଢ଼ିଚାଲିଲା ॥ ୪୨ ॥ ଦ୍ୱେଷ ହେତୁ ରାଣୀମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା; ସେମାନଙ୍କ ମନକୁ କ୍ରୂରତା ଗ୍ରାସ କରିଗଲା । ସେମାନେ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ଆଉ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଦ୍ୱେଷବଶତଃ ସେମାନେ ସେହି ପୁଅଟିକୁ ବିଷ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତିଙ୍କୁ ସଉତୁଣୀମାନଙ୍କର ସେହି ପାପକର୍ମ ବିଷୟରେ କିଛି ବି ଜଣା ନ ଥିଲା । ସେ ଭାବିଲେ, ପୁଅ ଶୋଇଛି । ତେଣୁ ସେ ମହଲରେ ଟହଲ ମାରି ବୁଲିଲେ ॥ ୪୪ ॥ ପୁଅ ବହୁତ ସମୟ ଧରି ଶୋଇଲାଣି ଦେଖି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ରାଣୀ ଧାଈକୁ କହିଲେ, "ଆଲୋ ! ମୋ ଧନକୁ ନେଇ ଆ ।" ॥ ୪୫ ॥ ଧାଈଟି ଶୋଇଥିବା ପୁଅ ପାଖକୁ ଯାଇ ଦେଖେ ତ, ପୁଅଟିର ଆଖିଡୋଳା ଓଲଟି ପଡ଼ିଛି; ତା' ଦେହରେ ପ୍ରାଣ ନାହିଁ କି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନାହାନ୍ତି, ଜୀବାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଚାଲିଯାଇଛି । ଏହା ଦେଖିଦେଇ ସେ, 'ହାୟରେ ଦଇବ ! ମୁଁ ମରିଗଲି ଲୋ !!' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ॥ ୪୬ ॥

ଧାଈଟି ଦୁଇହାତରେ ନିଜ ଛାତି ପିଟି ପିଟି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱରରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା' କାନ୍ଦବୋବାଳି ଶୁଣି ମହାରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତି ପୁଅର ଶୋଇବାଘରକୁ ଧାଇଁଗଲେ । ସେ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ତ, ତାଙ୍କ ଆଦରର ଧନ ଅକସ୍ମାତ୍ ମରିଯାଇଛି ॥ ୪୭ ॥ ତାହା ଦେଖି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ତାହାଙ୍କର କେଶବିନ୍ୟାସ ଖୋଲି ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଦେହର ବସ୍ତ୍ର ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୮ ॥ ମହାରାଣୀଙ୍କର ରୋଦନ ଶୁଣି ରାଣୀମହଲର ଲୋକେ ସେଠାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ

ଆଗତ୍ୟ ତୁଲ୍ୟବ୍ୟସନାଃ ସୁଦୁଃଖିତା-
ସ୍ତାଶ୍ଚ ବ୍ୟଲୀକଂ ରୁରୁଦୁଃ କୃତାଗସଃ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ମୃତଂ ପୁତ୍ରମଲକ୍ଷିତାନ୍ତକଂ
ବିନଷ୍ଟଦୃଷ୍ଟିଃ ପ୍ରପତନ୍ ସ୍ଖଳନ୍ ପଥି ।
ସ୍ନେହାନୁବନ୍ଧୈଧିତୟା ଶୁଚା ଭୃଶଂ
ବିମୂର୍ଚ୍ଛିତୋଽନୁପ୍ରକୃତିର୍ଦ୍ୱିଜୈର୍ବୃତଃ ॥ ୫୦

ପପାତ ବାଲସ୍ୟ ସ ପାଦମୂଲେ
ମୃତସ୍ୟ ବିସ୍ରସ୍ତଶିରୋରୁହାମ୍ବରଃ ।
ଦୀର୍ଘଂ ଶ୍ୱସନ୍ ବାଷ୍ପକଲୋପରୋଧତୋ
ନିରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠୋ ନ ଶଶାକ ଭାଷିତୁମ୍ ॥ ୫୧

ପତିଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟୋରୁଶୁଚାର୍ପିତଂ ତଦା
ମୃତଂ ଚ ବାଲଂ ସୁତମେକସନ୍ତତିମ୍ ।
ଜନସ୍ୟ ରାଜ୍ଞୀ ପ୍ରକୃତେଶ୍ଚ ହୃଦ୍ରୁଜଂ
ସତୀ ଦଧାନା ବିଲଲାପ ଚିତ୍ରଧା ॥ ୫୨

ସ୍ତନଦ୍ୱୟଂ କୁଙ୍କୁମଗନ୍ଧମଣ୍ଡିତଂ
ନିଷିଞ୍ଚତୀ ସାଞ୍ଜନବାଷ୍ପବିନ୍ଦୁଭିଃ ।
ବିକୀର୍ଯ୍ୟ କେଶାନ୍ ବିଗଲତ୍ସ୍ରଜଃ ସୁତଂ
ଶୁଶୋଚ ଚିତ୍ରଂ କୁରରୀବ ସୁସ୍ୱରମ୍ ॥ ୫୩

ଅହୋ ବିଧାତସ୍ତ୍ୱମତୀବ ବାଲିଶୋ
ଯସ୍ତ୍ୱାତ୍ମସୃଷ୍ଟ୍ୟପ୍ରତିରୂପମୀହସେ ।
ପରେଽନୁଜୀବତ୍ୟପରସ୍ୟ ଯା ମୃତି-
ର୍ବିପର୍ଯ୍ୟୟଶ୍ଚେତ୍ତ୍ୱମସି ଧ୍ରୁବଃ ପରଃ ॥ ୫୪

ନ ହି କ୍ରମଶ୍ଚେଦିହ ମୃତ୍ୟୁଜନ୍ମନୋଃ
ଶରୀରିଣାମସ୍ତୁ ତଦାଽଽତ୍ମକର୍ମଭିଃ ।
ଯଃ ସ୍ନେହପାଶୋ ନିଜସର୍ଗବୃଦ୍ଧୟେ
ସ୍ୱୟଂ କୃତସ୍ତେ ତମିମଂ ବିବୃଶ୍ଚସି ॥ ୫୫

ଏବଂ ସହାନୁଭୂତିବଶତଃ ସମସ୍ତେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ହତ୍ୟାକାରୀ ରାଣୀମାନେ ବି ଆସି ମିଛକାନ୍ଦଣାର ଲହରି ଛୁଟାଇଦେଲେ ॥ ୪୯ ॥ ପୁଅଟି ବିନାକାରଣରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ମରିଗଲା ବୋଲି ଜାଣିବାକୁ ପାଇ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ପୁତ୍ରସ୍ନେହ ହେତୁ ଶୋକାବିଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଅନ୍ଧକାର ଘୋଟିଗଲା । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ସହିତ ବାଟରେ କେତେଥର ଝୁଣ୍ଟି ଓ ପଡ଼ିଉଠି, ଧାଇଁ ଆସି ମୃତପୁତ୍ର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଏବଂ ଆସୁ ଆସୁ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପୁଅର ପାଦ ପାଖରେ ଢଳିପଡ଼ିଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା ଓ ଅଙ୍ଗରୁ ବସ୍ତ୍ର ଖସିଗଲା । ସେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଜସ୍ର ଲୁହ ହେତୁ ତାଙ୍କର ଗଳା ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା; ସେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୫୦,୫୧ ॥ ପତିପ୍ରାଣା ରାଣୀ କୃତଦ୍ୟୁତି ନିଜ ପତିଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ଏବଂ ଶିଶୁପୁତ୍ରକୁ ମୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ନାନାପ୍ରକାରେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦେଖି ମନ୍ତ୍ରୀ ଆଦି ସମସ୍ତ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୨ ॥ ମହାରାଣୀଙ୍କ ନୟନରୁ ଏତେ ଲୁହ ବୋହି ଗ୍ଲିଲା ଯେ, ତାହା ଆଖିର ଅଞ୍ଜନ ସହିତ ଝରି ଆସି ତାଙ୍କର କେଶର-ଚନ୍ଦନଚର୍ଚ୍ଚିତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ ବି ଭିଜାଇଦେଲା । ତାଙ୍କର କେଶ ମୁକୁଳା ହୋଇଯାଇଥାଏ ଓ ସେଥିରେ ଖୋସା ଯାଇଥିବା ଫୁଲ ଖସିପଡୁଥାଏ । ସେ କୁରରୀ ପକ୍ଷୀ ପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ବିବିଧ ପ୍ରକାରେ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୩ ॥

ସେ ବାହୁନି ବାହୁନି କହିଲେ, "ହାୟରେ ଦଇବ ! ତୁ ଏ ଯେଉଁ ନିଜ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତିକୂଳ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ, ସତରେ ଏହା ହେଉଛି ତୋର ଘୋରମୂର୍ଖତା । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଛୁଆଙ୍କୁ ନେଇଯାଉଛୁ ! ଯଦି ଏଭଳି ଘଟାଇବା ତୋତେ ଭଲ ଲାଗେ, ତେବେ ତୁ ତ ଜୀବମାନଙ୍କର ପରମ ଶତ୍ରୁ ॥ ୫୪ ॥ ଯଦି ଏ ସଂସାରରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ-ମରଣର କୌଣସି ଗୋଟାଏ କ୍ରମ ନ ରହେ, ତେବେ ତ ସେମାନେ ନିଜ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଜନ୍ମିବେ ଓ ମରିବେ । ତା'ହେଲେ ତୋର ଆଉ କି ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ? ଲୋକେ ତୋର ଏ ସୃଷ୍ଟିକୁ କିପରି ବଢ଼ାନ୍ତୁ ବୋଲି ହିଁ ତୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛୁ; ଅଥଚ ତୁ ଛୁଆଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ମାରିଦେଇ ନିଜର ହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-କର୍ମକୁ ପଣ୍ଡ କରିଦେଉଛୁ କିପରି !! ତେବେ ଏ ଜଗତରେ କିଏ ବା କାହାକୁ କିପରି ସ୍ନେହ କରିବ?" ॥ ୫୫ ॥

ତ୍ୱଂ ତାତ ନାର୍ହସି ଚ ମାଂ କୃପଣାମନାଥାଂ
ତ୍ୟକ୍ତୁଂ ବିଚକ୍ଷ୍ୱ ପିତରଂ ତବ ଶୋକତପ୍ତମ୍ ।
ଅଞ୍ଜସ୍ତରେମ ଭବତାପ୍ରଜଦୁସ୍ତରଂ ଯଦ୍
ଧ୍ୱାନ୍ତଂ ନ ଯାହ୍ୟକରୁଣେନ ଯମେନ ଦୂରମ୍ ॥ ୫୬

ତା'ପରେ ସେ ନିଜର ମୃତପୁତ୍ରକୁ ଗ୍ୱହିଁ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ମୋ ଧନ ! ମୁଁ ତୋ ବିନା ଅନାଥିନୀ ହୋଇଯାଉଛି ରେ ! ତୋର ଏଇ ଦୁଃଖିନୀ ମା'ଟାକୁ ଏପରିଭାବରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଗ୍ୱଲିଯିବାଟା ତୋର ଉଚିତ ହେଉ ନାହିଁ ରେ! ମୋ ଦୁଃଖୀସଙ୍ଗାଳି ! ଆଖି ଖୋଲି ମୋତେ ଟିକିଏ ଗ୍ୱହିଁଲୁ, ଧନ ! ଦେଖ୍, ତୋର ବାପା ତୋ ବିୟୋଗରେ କେତେ ଶୋକସନ୍ତପ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ! ପୁଅରେ ! ଯେଉଁ ଘୋର ନରକକୁ ନିଃସନ୍ତାନ ଲୋକେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ପାରିହୁଅନ୍ତି, ସେଥିରୁ ତୁ ପରା ଆମକୁ ଅନାୟାସରେ ପାରି କରିଦେବୁ । ଆରେ ବାପା ! ତୁ ସେ ଯମରାଜା ସହିତ ବେଶୀ ଦୂରକୁ ଗ୍ୱଲିଯାଆନା ରେ । ସେ ଯମ ତ ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ! ॥ ୫୬ ॥

ଉତ୍ତିଷ୍ଠ ତାତ ତ ଇମେ ଶିଶବୋ ବୟସ୍ୟା-
ସ୍ତ୍ୱାମାହ୍ୱୟନ୍ତି ନୃପନନ୍ଦନ ସଂବିହର୍ତ୍ତୁମ୍ ।
ସୁପ୍ତଶ୍ଚିରଂ ହ୍ୟଶନୟା ଚ ଭବାନ୍ ପରୀତୋ
ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ସ୍ତନଂ ପିବ ଶୁଚୋ ହର ନଃ ସ୍ୱକାନାମ୍ ॥ ୫୭

ଆରେ ମୋ ପ୍ରାଣଧନ ! ରେ ମୋର ରାଜକୁମାର ! ଉଠ୍ । ବାପାରେ ! ଦେଖ୍, ସାଥୀପିଲାମାନେ ତତେ ଖେଳିବାକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି । ତୁ ତ ବହୁତବେଳୁ ଶୋଇଲୁଣି; ଭୋକ ହେବଣି । ଉଠ୍; କଣ ଦି'ଟା ଖାଇଦେ । ଆରେ ଧନ ! ଆଉ କିଛି ନ ଖାଇଲେ ବି, ମୋ ଦୁଧ ଟିକିଏ ଖାଇଦେଇ ତୋର ଏ ନିଜଲୋକଙ୍କର ଶୋକ ଦୂର କରିଦେ ॥ ୫୭ ॥

ନାହଂ ତନୂଜ ଦଦୃଶେ ହତମଙ୍ଗଳା ତେ
ମୁଗ୍ଧସ୍ମିତଂ ମୁଦିତବୀକ୍ଷଣମାନନାବ୍ଜମ୍ ।
କିଂ ବା ଗତୋଽସ୍ୟପୁନରନ୍ୱୟମନ୍ୟଲୋକଂ
ନୀତୋଽଘୃଣେନ ନ ଶୃଣୋମି କଲା ଗିରସ୍ତେ ॥ ୫୮

ମୋ କୁନା ! ଆଜି କାହିଁକି ମୁଁ ତୋ ପଦ୍ମମୁଖରେ ଆଗର ସେହି ସରଳସୁନ୍ଦର ମୃଦୁହସ ଓ ଆନନ୍ଦଭରା ମଧୁର ଗ୍ୱହାଣି ଟିକିଏ ଦେଖିବାକୁ ପାଉନି ! ମୁଁ ବଡ଼ ଅଭାଗିନୀ ରେ ! ହାୟ ! ହାୟ ! ଆଜି କାହିଁକି ମୋତେ ତୋର ଦରୋଟି ମଧୁରବଚନ ଶୁଣାଯାଉନି । ଯେଉଁଠିକି ଗ୍ୱଲିଗଲେ କେହି ବି ଲେଉଟି ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ନିଷ୍ଠୁର ଯମ କଣ ସତରେ ତୋତେ ସେହି ପରଲୋକକୁ ନେଇଗଲା !!" ॥ ୫୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବିଲପନ୍ତ୍ୟା ମୃତଂ ପୁତ୍ରମିତି ଚିତ୍ରବିଲାପନୈଃ ।
ଚିତ୍ରକେତୁର୍ଭୃଶଂ ତପ୍ତୋ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠୋ ରୁରୋଦ ହ ॥ ୫୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ୱଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୃତପୁତ୍ର ନିମନ୍ତେ ମହାରାଣୀ ଏପରି ନାନାପ୍ରକାରେ ବିଳାପ କରୁଥିବା ଦେଖି, ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ଶୋକରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧୀର ହୋଇ, ଭୋ ଭୋ ହୋଇ କାନ୍ଦି ପକାଇଲେ ॥ ୫୯ ॥

ତୟୋର୍ବିଲପତୋଃ ସର୍ବେ ଦମ୍ପତ୍ୟୋସ୍ତଦନୁବ୍ରତାଃ ।
ରୁରୁଦୁଃ ସ୍ମ ନରା ନାର୍ଯ୍ୟଃ ସର୍ବମାସୀଦଚେତନମ୍ ॥ ୬୦

ରାଜା ଓ ରାଣୀ ଏପରି ବିଳାପ କରିବାରୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଚର ନରନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରିଭାବରେ ସାରା ନଗରଟା ଶୋକରେ ଚେତନାଶୂନ୍ୟ ପରି ହୋଇଗଲା ॥ ୬୦ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ପୁତ୍ରଶୋକରେ ଏପରି ଅଚେତ ହୋଇଯାଉଥାନ୍ତି; ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ନିମନ୍ତେ ବି ପାଖରେ କେହି ନଥାନ୍ତି—ଏହା ଦେଖି ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ଓ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୬୧ ॥

ଏବଂ କଶ୍ମଳମାପନ୍ନଂ ନଷ୍ଟସଂଜ୍ଞମନାୟକମ୍ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱାଙ୍ଗିରା ନାମ ମୁନିରାଜଗାମ ସନାରଦଃ ॥ ୬୧

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଚିତ୍ରକେତୁବିଲାପୋ ନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗିରା ଓ ନାରଦଙ୍କର ଉପଦେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଊଚତୁର୍ମୃତକୋପାନ୍ତେ ପତିତଂ ମୃତକୋପମମ୍ ।
ଶୋକାଭିଭୂତଂ ରାଜାନଂ ବୋଧୟନ୍ତୌ ସଦୁକ୍ତିଭିଃ ॥ ୧

କୋଽୟଂ ସ୍ୟାତ୍ ତବ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭବାନ୍ ଯମନୁଶୋଚତି ।
ତ୍ୱଂ ଚାସ୍ୟ କତମଃ ସୃଷ୍ଟୌ ପୁରେଦାନୀମତଃ ପରମ୍ ॥ ୨

ଯଥା ପ୍ରୟାନ୍ତି ସଂଯାନ୍ତି ସ୍ରୋତୋବେଗେନ ବାଲୁକାଃ ।
ସଂଯୁଜ୍ୟନ୍ତେ ବିଯୁଜ୍ୟନ୍ତେ ତଥା କାଳେନ ଦେହିନଃ ॥ ୩

ଯଥା ଧାନାସୁ ବୈ ଧାନା ଭବନ୍ତି ନ ଭବନ୍ତି ଚ ।
ଏବଂ ଭୂତେଷୁ ଭୂତାନି ଚୋଦିତାନୀଶମାୟୟା ॥ ୪

ବୟଂ ଚ ତ୍ୱଂ ଚ ଯେ ଚେମେ ତୁଲ୍ୟକାଳାଶ୍ଚରାଚରାଃ ।
ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୋର୍ଯଥା ପଶ୍ଚାତ୍ ପ୍ରାଙ୍‌ନୈବମଧୁନାପି ଭୋଃ ॥ ୫

ଭୂତୈର୍ଭୂତାନି ଭୂତେଶଃ ସୃଜତ୍ୟବତି ହନ୍ତ୍ୟଜଃ ।
ଆତ୍ମସୃଷ୍ଟୈରସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୈରନପେକ୍ଷୋଽପି ବାଲବତ୍ ॥ ୬

ଦେହେନ ଦେହିନୋ ରାଜନ୍ ଦେହାଦ୍ଦେହୋଽଭିଜାୟତେ ।
ବୀଜାଦେବ ଯଥା ବୀଜଂ ଦେହ୍ୟର୍ଥ ଇବ ଶାଶ୍ୱତଃ ॥ ୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ଶୋକଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ମୃତପୁତ୍ର ପାଖରେ ମୁର୍ଦ୍ଦାର ପରି ପଡ଼ିଥାନ୍ତି। ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ଓ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେଠାକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ କିଛି ସୁନ୍ଦର ଉପଦେଶ ଦେଇ ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, "ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ତୁମେ ଯାହା ପାଇଁ ଏତେ ଶୋକ କରୁଛ, ସେହି ବାଳକ ଇହଜନ୍ମରେ ଓ ପରଜନ୍ମରେ ତୁମର କଣ ଥିଲା ? ତୁମେ ତାର କଣ ଥିଲ ? ଏବଂ ଆସନ୍ତା ଜନ୍ମରେ ତା'ସହିତ ତୁମର କେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବ ? ॥ ୨ ॥ ଜଳସ୍ରୋତର ବେଗରେ ପଡ଼ି ବାଲିଦାନାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ପରସ୍ପର ସହିତ ମିଳିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ସମୟର ସ୍ରୋତରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସେହିପରି ମିଳନ ଓ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିଥାଏ ॥ ୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେପରି ମଞ୍ଜିରୁ ମଞ୍ଜି ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥାଏ ଓ ନଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ, ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ସେହିପରି ପୁତ୍ରକନ୍ୟାରୂପେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି ଓ ମରନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆମେ, ତୁମେ ଏବଂ ଆମମାନଙ୍କ ସହିତ ଏ ଜଗତରେ ଯେତେ ବି ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ଏ ସମସ୍ତେ ଜନ୍ମପୂର୍ବରୁ ନ ଥିଲେ, କି ମୃତ୍ୟୁପରେ ରହିବେ ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଉଛି ଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ବି ଏହି ସବୁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ; କାରଣ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ସର୍ବଦା ଏକା ପରି ରହେ ॥ ୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅଧିପତି। ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ବିକାର ଆଦୌ ନାହିଁ। ସେ କାହାରିଠାରୁ କିଛି ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ରଖନ୍ତି ନାହିଁ। ପିଲାମାନେ ଯେପରି ଖେଳିଲାବେଳେ ଧୂଳିଘର କରନ୍ତି, ଖେଳଣା ଗଢ଼ନ୍ତି ଓ ଭାଙ୍ଗନ୍ତି, ସେ ସେହିପରି ନିଜେ ନିଜେ ପରତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି, ପାଳନ ତଥା ସଂହାର କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେପରି ଗୋଟିଏ ମଞ୍ଜିରୁ ଆହୁରି ଅନେକ ମଞ୍ଜି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପିତାମାତାଙ୍କ ଦେହରୁ ପୁତ୍ର-କନ୍ୟାଦିଙ୍କ ଦେହ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ। ପିତା, ମାତା ଓ ପୁତ୍ର-କନ୍ୟା ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବରୂପରେ ଦେହୀ ଓ ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ଦେହ। ଏସବୁ ଶରୀରମାନଙ୍କରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ଜୀବାତ୍ମା

ଦେହଦେହିବିଭାଗୋଽୟମବିବେକକୃତଃ ପୁରା ।
ଜାତିବ୍ୟକ୍ତିବିଭାଗୋଽୟଂ ଯଥା ବସ୍ତୁନି କଳ୍ପିତଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମାଶ୍ୱାସିତୋ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁର୍ଦ୍ୱିଜୋକ୍ତିଭିଃ ।
ପ୍ରମୃଜ୍ୟ ପାଣିନା ବକ୍ତ୍ରମାଧିମ୍ଲାନମଭାଷତ ॥ ୯

ରାଜୋବାଚ

କୌ ଯୁବାଂ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନୌ ମହିଷ୍ଠୌ ଚ ମହୀୟସାମ୍ ।
ଅବଧୂତେନ ବେଷେଣ ଗୂଢାବିହ ସମାଗତୌ ॥ ୧୦

ଚରନ୍ତି ହ୍ୟବନୌ କାମଂ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟାଃ ।
ମାଦୃଶାଂ ଗ୍ରାମ୍ୟବୁଦ୍ଧୀନାଂ ବୋଧାୟୋନ୍ମତ୍ତଲିଙ୍ଗିନଃ ॥ ୧୧

କୁମାରୋ ନାରଦ ଋଭୁରଙ୍ଗିରା ଦେବଲୋଽସିତଃ ।
ଅପାନ୍ତରତମୋ ବ୍ୟାସୋ ମାର୍କଣ୍ଡେୟୋଽଥ ଗୌତମଃ ॥ ୧୨

ବସିଷ୍ଠୋ ଭଗବାନ୍ ରାମଃ କପିଲୋ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ଦୁର୍ବାସା ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଶ୍ଚ ଜାତୂକର୍ଣ୍ୟସ୍ତଥାଽଽରୁଣିଃ ॥ ୧୩

ରୋମଶଶ୍ଚ୍ୟବନୋ ଦତ୍ତ ଆସୁରିଃ ସପତଞ୍ଜଳିଃ ।
ଋଷିର୍ବେଦଶିରା ବୋଧ୍ୟୋ ମୁନିଃ ପଞ୍ଚଶିରାସ୍ତଥା ॥ ୧୪

ହିରଣ୍ୟନାଭଃ କୌସଲ୍ୟଃ ଶ୍ରୁତଦେବ ଋତଧ୍ୱଜଃ ।
ଏତେ ପରେ ଚ ସିଦ୍ଧେଶାଶ୍ଚରନ୍ତି ଜ୍ଞାନହେତବଃ ॥ ୧୫

ତସ୍ମାଦ୍ୟୁବାଂ ଗ୍ରାମ୍ୟପଶୋର୍ମମ ମୂଢଧିୟଃ ପ୍ରଭୂ ।
ଅନ୍ଧେ ତମସି ମଗ୍ନସ୍ୟ ଜ୍ଞାନଦୀପ ଉଦୀର୍ଯ୍ୟତାମ୍ ॥ ୧୬

ଅଙ୍ଗିରା ଉବାଚ

ଅହଂ ତେ ପୁତ୍ରକାମସ୍ୟ ପୁତ୍ରଦୋଽସ୍ମ୍ୟଙ୍ଗିରା ନୃପ ।
ଏଷ ବ୍ରହ୍ମସୁତଃ ସାକ୍ଷାନ୍ନାରଦୋ ଭଗବାନୃଷିଃ ॥ ୧୭

(ଆତ୍ମା ବା ଦେହୀ) ହେଉଛି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ (ଈଶ୍ୱରଙ୍କ) ପରି ନିତ୍ୟ ଓ ଦେହ ହେଉଛି ନାଶବାନ୍ । ଦେହ ଓ ଦେହୀ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଏହା ଅନାଦି କାଳରୁ ରହି ଆସିଛି । ଯେପରି ମୃତ୍ତିକାରୂପ ବସ୍ତୁରେ ଘଟତ୍ୱ ଆଦି ଜାତି ଓ ଘଟ ଆଦି ପଦାର୍ଥର ଯେଉଁ ବିଭାଗ ରହିଛି, ତାହା କଳ୍ପନାମାତ୍ର; ସେହିପରି ଏହି ଦେହ ଓ ଦେହୀର ବିଭାଗ ମଧ୍ୟ ଅନାଦି ଓ କଳ୍ପନାମାତ୍ର ॥ ୭,୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ଓ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇବାରୁ ସେ ଟିକିଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି, ଶୋକରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଥିବା ମୁହଁକୁ ହାତରେ ପୋଛିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୯ ॥

ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ କହିଲେ—ମତେ ଲାଗୁଛି, ଆପଣ ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଜ୍ଞାନବାନ୍ ଓ ମହାନଙ୍କ ଠାରୁ ବି ଅଧିକ ମହାନ୍ । ଆପଣମାନେ ଅବଧୂତଙ୍କ ଛଦ୍ମବେଶ ଧରି ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ କିଏ, କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୧୦ ॥ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବହୁ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ମୋ'ପରି ବିଷୟାସକ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଉନ୍ମତ୍ତଙ୍କ ପରି ବେଶ ଧରି ପୃଥିବୀରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ସନତ୍‌କୁମାର, ନାରଦ, ଋଭୁ, ଅଙ୍ଗିରା, ଦେବଲ, ଅସିତ, ଅପାନ୍ତରତମ, ବ୍ୟାସ, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ, ଗୌତମ, ବସିଷ୍ଠ, ଭଗବାନ୍ ପର୍ଶୁରାମ, କପିଳଦେବ, ଶୁକଦେବ, ଦୁର୍ବାସା, ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ, ଜାତୂକର୍ଣ୍ୟ, ଆରୁଣି, ଲୋମଶ, ଚ୍ୟବନ, ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ, ଆସୁରି, ପତଞ୍ଜଳି, ବେଦଶିରା, ବୋଧ୍ୟମୁନି, ପଞ୍ଚଶିରା, ହିରଣ୍ୟନାଭ, କୌସଲ୍ୟ, ଶ୍ରୁତଦେବ, ଋତଧ୍ୱଜ ପ୍ରଭୃତି ତଥା ଅନ୍ୟ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଋଷିମୁନିମାନେ ମଧ୍ୟ ଜ୍ଞାନଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୨-୧୫ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀଦ୍ୱୟ ! ମୁଁ ହେଉଛି ବିଷୟଭୋଗରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଇଥିବା ଏକ ମୂଢବୁଦ୍ଧି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପଶୁ । ମୁଁ ଅଜ୍ଞାନର ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଘୂରି ବୁଲୁଛି । ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଜ୍ଞାନଜ୍ୟୋତିର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୧୬ ॥

ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ପୁତ୍ରଟିଏ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଳାୟିତ ହେଉଥିଲ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ହିଁ ତୁମକୁ ପୁତ୍ର ଦେଇଥିଲି । ମୁଁ ହେଉଛି ଅଙ୍ଗିରା ଏବଂ ତୁମ ସମ୍ମୁଖରେ ଏ ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି, ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ସର୍ବସମର୍ଥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ॥ ୧୭ ॥

ଇତ୍ଥଂ ତ୍ୱାଂ ପୁତ୍ରଶୋକେନ ମଗ୍ନଂ ତମସି ଦୁସ୍ତରେ ।
ଅତଦର୍ହମନୁସ୍ମୃତ୍ୟ ମହାପୁରୁଷଗୋଚରମ୍ ॥ ୧୮

ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭବତଃ ପ୍ରାପ୍ତାବାବାମିହ ପ୍ରଭୋ ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତୋ ନାବସାଦିତୁମର୍ହତି ॥ ୧୯

ତଦୈବ ତେ ପରଂ ଜ୍ଞାନଂ ଦଦାମି ଗୃହମାଗତଃ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱାନ୍ୟାଭିନିବେଶଂ ତେ ପୁତ୍ରମେବ ଦଦାବହମ୍ ॥ ୨୦

ଅଧୁନା ପୁତ୍ରିଣାଂ ତାପୋ ଭବତୈବାନୁଭୂୟତେ ।
ଏବଂ ଦାରା ଗୃହା ରାୟୋ ବିବିଧୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟସମ୍ପଦଃ ॥ ୨୧

ଶବ୍ଦାଦୟଶ୍ଚ ବିଷୟାଶ୍ଚଳା ରାଜ୍ୟବିଭୂତୟଃ ।
ମହୀ ରାଜ୍ୟଂ ବଳଂ କୋଶୋ ଭୃତ୍ୟାମାତ୍ୟାଃ ସୁହୃଜ୍ଜନାଃ ॥ ୨୨

ସର୍ବେଽପି ଶୂରସେନେମେ ଶୋକମୋହଭୟାର୍ତ୍ତିଦାଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବନଗରପ୍ରଖ୍ୟାଃ ସ୍ୱପ୍ନମାୟାମନୋରଥାଃ ॥ ୨୩

ଦୃଶ୍ୟମାନା ବିନାର୍ଥେନ ନ ଦୃଶ୍ୟନ୍ତେ ମନୋଭବାଃ ।
କର୍ମଭିର୍ଧ୍ୟାୟତୋ ନାନାକର୍ମାଣି ମନସୋଽଭବନ୍ ॥ ୨୪

ଅୟଂ ହି ଦେହିନୋ ଦେହୋ ଦ୍ରବ୍ୟଜ୍ଞାନକ୍ରିୟାତ୍ମକଃ ।
ଦେହିନୋ ବିବିଧକ୍ଲେଶସନ୍ତାପକୃଦୁଦାହୃତଃ ॥ ୨୫

ତସ୍ମାତ୍ ସ୍ୱସ୍ଥେନ ମନସା ବିମୃଶ୍ୟ ଗତିମାତ୍ମନଃ ।
ଦ୍ୱୈତେ ଧ୍ରୁବାର୍ଥବିଶ୍ରମ୍ଭଂ ତ୍ୟଜୋପଶମମାବିଶ ॥ ୨୬

ତୁମେ ପୁତ୍ରଶୋକରେ ପଡ଼ି ଘନ ଅଜ୍ଞାନାନ୍ଧକାରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉ ଥିବାର ଦେଖି ଆମେ ଭାବିଲୁ, ତୁମେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏପରି ଶୋକାର୍ତ୍ତ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। ତେଣୁ ତୁମକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆମେ ଦୁହେଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛୁ। ରାଜନ୍ ! ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଭକ୍ତ, ସେ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ବି ଶୋକ କରିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ସେହି ପ୍ରଥମଥର ତୁମ ଘରକୁ ଆସିଥିବାବେଳେ ମୁଁ ତୁମକୁ ପରମ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖିଲି, ତୁମ ଭିତରେ ପ୍ରବଳ ପୁତ୍ରକାମନା ରହିଛି; ତେଣୁ ତୁମକୁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ନ ଦେଇ ମୁଁ ପୁତ୍ର ହିଁ ଦେଇଥିଲି ॥ ୨୦ ॥ ପୁତ୍ରବାନକୁ କେତେ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ପଡ଼େ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ତୁମେ ସ୍ୱୟଂ ଅନୁଭବ କରୁଛ। ସ୍ତ୍ରୀ, ଘର, ଧନ, ବିବିଧ ପ୍ରକାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ନାନା ପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତି, ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ, ରାଜ୍ୟବୈଭବ, ଭୂମି, ରାଜ୍ୟ, ସେନା, ଧନଭଣ୍ଡାର, ସେବକ, ଅମାତ୍ୟ, ସାଙ୍ଗସାଥୀ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ—ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି ଦୁଃଖ ଦେଇଥାନ୍ତି; କାରଣ ଏ ସଂସାରରେ ସବୁକିଛି ଅନିତ୍ୟ ॥ ୨୧,୨୨ ॥ ଏସବୁ ହେଉଛି ଦୁଃଖ, ଶୋକ, ଭୟ, ମୋହ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ। ଏସବୁ ହେଉଛି ମନର ଖେଳ ଓ ଖେଳଣା; ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଳ୍ପିତ ଓ ମିଥ୍ୟା। ଏସବୁ ନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଆନ୍ତି; ଏହି କ୍ଷଣରେ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି ତ, ପରକ୍ଷଣରେ ଉଭେଇ ଯାଆନ୍ତି। ଏସବୁ ଆକାଶକୁସୁମ, ସ୍ୱପ୍ନ, ଜାଦୁ ଓ ମନକଳ୍ପିତ ବସ୍ତୁ ପରି ସର୍ବଥା ଅସତ୍ୟ। ଯେଉଁମାନେ କର୍ମବାସନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ବିଷୟ-ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମନ ଅନେକ ପ୍ରକାର କର୍ମ ସୃଷ୍ଟି କରେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ଜୀବାତ୍ମାର ଏହି ଦେହ ହେଉଛି ପଞ୍ଚଭୂତ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଏକ ସଂଘାତ। କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଏହି ଦେହ ଜୀବକୁ ବିବିଧ ପ୍ରକାର କ୍ଲେଶ ଓ ସନ୍ତାପ ଦେଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ନିଜ ମନକୁ ବିଷୟରାଜ୍ୟରେ ବୁଲିବାକୁ ନ ଦେଇ, ଶାନ୍ତ କରି ରଖ; ସୁସ୍ଥ କରି ରଖ ଏବଂ ସେହି ଶାନ୍ତ ତଥା ସୁସ୍ଥ ମନଦ୍ୱାରା ନିଜର ବାସ୍ତବିକ୍ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ବିଗ୍ଚର କର। ଦ୍ୱୈତଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ବିଷୟଜଗତକୁ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବ ନାହିଁ। ସେପରି ଦ୍ୱୈତବୁଦ୍ଧି ଛାଡ଼ିଦେଇ ପରମ ଶାନ୍ତିସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଅ ॥ ୨୬ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏତାଂ ମନ୍ତ୍ରୋପନିଷଦଂ ପ୍ରତୀଚ୍ଛ ପ୍ରୟତୋ ମମ ।
ଯାଂ ଧାରୟନ୍ ସପ୍ତରାତ୍ରାଦ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟା ସଙ୍କର୍ଷଣଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୨୭

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ମୋ ଠାରୁ ଏହି ମନ୍ତ୍ରୋପନିଷଦ ଗ୍ରହଣ କର । ଏହା ଧାରଣ (ଅଭ୍ୟାସ, ସ୍ମରଣ, ଚିନ୍ତନ) କଲେ ସାତ ରାତି ଭିତରେ ହିଁ ତୁମେ ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଯିବ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ନରେନ୍ଦ୍ର ! ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରୀସଙ୍କର୍ଷଣ ଦେବଙ୍କ ଚରଣର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଏହି ସଂସାରମାୟା (ଦ୍ୱୈତଭ୍ରମ) ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ପରମ ମହନୀୟ ପଦ ପାଇଗଲେ, ଯାହାଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ କିମ୍ବା ଯାହାର ସମାନ ହୋଇ ଜଗତରେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଧାରଣ କରି ଅତି ଶୀଘ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପରମପଦ ପାଇଯିବ ॥ ୨୮ ॥

ଯତ୍ପାଦମୂଳମୁପସୃତ୍ୟ ନରେନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ବେ
ଶର୍ବାଦୟୋ ଭ୍ରମମିମଂ ଦ୍ୱିତୟଂ ବିସୃଜ୍ୟ ।
ସଦ୍ୟସ୍ତଦୀୟମତୁଲାନଧିକଂ ମହିତ୍ୱଂ
ପ୍ରାପୁର୍ଭବାନପି ପରଂ ନ ଚିରାଦୁପୈତି ॥ ୨୮

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଚିତ୍ରକେତୁସାନ୍ତ୍ୱନଂ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

~~ O ~~

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ସଙ୍କର୍ଷଣଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥ ଦେବଋଷୀ ରାଜନ୍ ସମ୍ପରେତଂ ନୃପାତ୍ମଜମ୍ ।
ଦର୍ଶୟିତ୍ୱେତି ହୋବାଚ ଜ୍ଞାତୀନାମନୁଶୋଚତାମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ସେହି ମୃତ ରାଜକୁମାରର ଜୀବାତ୍ମାକୁ ଶୋକାକୁଳ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଡାକି ଆଣି କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଜୀବାତ୍ମନ୍ ପଶ୍ୟ ଭଦ୍ରଂ ତେ ମାତରଂ ପିତରଂ ଚ ତେ ।
ସୁହୃଦୋ ବାନ୍ଧବାସ୍ତପ୍ତାଃ ଶୁଚା ତ୍ୱତ୍କୃତୟା ଭୃଶମ୍ ॥ ୨

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଜୀବାତ୍ମା ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ଦେଖ, ତୁମର ବିୟୋଗରେ ତୁମ ମାତା-ପିତା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ହେଉଛନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ତୁମ ଶରୀରକୁ ଆସିଯାଅ ଏବଂ ନିଜର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ସାଥିରେ ରହି ଅବଶିଷ୍ଟ ଆୟୁ ବିତାଅ । ତୁମ ପିତା ଦେଉଥିବା ସମ୍ପଦ ଭୋଗ କରି ତୁମେ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସ ॥ ୩ ॥

କଳେବରଂ ସ୍ୱମାବିଶ୍ୟ ଶେଷମାୟୁଃ ସୁହୃଦ୍‌ବୃତଃ ।
ଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ଭୋଗାନ୍ ପିତୃପ୍ରତ୍ତାନଧିତିଷ୍ଠ ନୃପାସନମ୍ ॥ ୩

ଜୀବ ଉବାଚ

କସ୍ମିଞ୍ଜନ୍ମନ୍ୟମୀ ମହ୍ୟଂ ପିତରୋ ମାତରୋଽଭବନ୍ ।
କର୍ମଭିର୍ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣସ୍ୟ ଦେବତିର୍ଯ୍ୟଙ୍‌ନୃଯୋନିଷୁ ॥ ୪

ଜୀବାତ୍ମା କହିଲା—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ମୁଁ ମୋର କର୍ମାନୁସାରେ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ-ପକ୍ଷୀ ଆଦି ଯୋନିମାନଙ୍କରେ କେତେ ଜନ୍ମରୁ ଯେ ଘୂରି ବୁଲୁଛି, କହିହେବ ନାହିଁ । ସେ ଭିତରୁ ଏମାନେ କେଉଁ ଜନ୍ମରେ ମୋର ମାତାପିତା ହେଲେ ? ॥ ୪ ॥ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜନ୍ମରେ ସମସ୍ତେ ଏକ ଆରେକର ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ, ଅଜା-ନାତି, ଶତ୍ରୁ-ମିତ୍ର, ମଧ୍ୟସ୍ଥ, ଉଦାସୀନ ଏବଂ ଦ୍ୱେଷୀ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ କ୍ରୟ-ବିକ୍ରୟ କରାଯାଉଥିବା ସୁନାରୂପା ଆଦି ବସ୍ତୁ ଯେପରି ଏ ବେପାରୀ ହାତରୁ ଆର ବେପାରୀ ହାତକୁ ଯାଏ, ଜୀବ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ନେଉଥାଏ ॥ ୬ ॥

ବନ୍ଧୁଜ୍ଞାତ୍ୟରିମଧ୍ୟସ୍ଥମିତ୍ରୋଦାସୀନବିଦ୍ୱିଷଃ ।
ସର୍ବ ଏବ ହି ସର୍ବେଷାଂ ଭବନ୍ତି କ୍ରମଶୋ ମିଥଃ ॥ ୫

ଯଥା ବସ୍ତୂନି ପଣ୍ୟାନି ହେମାଦୀନି ତତସ୍ତତଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ତି ନରେଷ୍ୱେବଂ ଜୀବୋ ଯୋନିଷୁ କର୍ତ୍ତୃଷୁ ॥ ୬

ନିତ୍ୟସ୍ୟାର୍ଥସ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧୋ ହ୍ୟନିତ୍ୟୋ ଦୃଶ୍ୟତେ ନୃଷୁ ।
ଯାବଦ୍ ଯସ୍ୟ ହି ସମ୍ବନ୍ଧୋ ମମତ୍ୱଂ ତାବଦେବ ହି ॥ ୭

ଏବଂ ଯୋନିଗତୋ ଜୀବଃ ସ ନିତ୍ୟୋ ନିରହଙ୍କୃତଃ ।
ଯାବଦ୍ ଯତ୍ରୋପଲଭ୍ୟେତ ତାବତ୍ ସ୍ୱତ୍ୱଂ ହି ତସ୍ୟ ତତ୍ ॥ ୮

ଏଷ ନିତ୍ୟୋଽବ୍ୟୟଃ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏଷ ସର୍ବାଶ୍ରୟଃ ସ୍ୱଦୃକ୍ ।
ଆତ୍ମମାୟାଗୁଣୈର୍ବିଶ୍ୱମାତ୍ମାନଂ ସୃଜତି ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୯

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାତିପ୍ରିୟଃ କଶ୍ଚିନ୍ନାପ୍ରିୟଃ ସ୍ୱଃ ପରୋଽପି ବା ।
ଏକଃ ସର୍ବଧିୟାଂ ଦ୍ରଷ୍ଟା କର୍ତ୍ତୃଣାଂ ଗୁଣଦୋଷୟୋଃ ॥ ୧୦

ନାଦତ୍ତ ଆତ୍ମା ହି ଗୁଣଂ ନ ଦୋଷଂ ନ କ୍ରିୟାଫଳମ୍ ।
ଉଦାସୀନବଦାସୀନଃ ପରାବରଦୃଗୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁଦୀର୍ଯ୍ୟ ଗତୋ ଜୀବୋ ଜ୍ଞାତୟସ୍ତସ୍ୟ ତେ ତଦା ।
ବିସ୍ମିତା ମୁମୁଚୁଃ ଶୋକଂ ଛିତ୍ତ୍ୱାଽଽତ୍ମସ୍ନେହଶୃଙ୍ଖଳାମ୍ ॥ ୧୨

ନିର୍ହୃତ୍ୟ ଜ୍ଞାତୟୋ ଜ୍ଞାତେର୍ଦେହଂ କୃତ୍ୱୋଚିତାଃ କ୍ରିୟାଃ ।
ତତ୍ୟଜୁର୍ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ସ୍ନେହଂ ଶୋକମୋହଭୟାର୍ତ୍ତିଦମ୍ ॥ ୧୩

ବାଲଘ୍ନ୍ୟୋ ବ୍ରୀଡିତାସ୍ତତ୍ର ବାଲହତ୍ୟାହତପ୍ରଭାଃ ।
ବାଲହତ୍ୟାବ୍ରତଂ ଚେରୁର୍ବ୍ରାହ୍ମଣୈର୍ଯନ୍ନିରୂପିତମ୍ ।
ଯମୁନାୟାଂ ମହାରାଜ ସ୍ମରନ୍ତ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଜଭାଷିତମ୍ ॥ ୧୪

ଏପରି ବିଚାର କରିଗଲେ ଦେଖିବେ, ମନୁଷ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଦିନ ରହିପାରୁଥିବା ସୁନାରୂପା ଆଦି ବସ୍ତୁର ସମ୍ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହେନା; ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନିତ୍ୟ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାର ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ, ସେହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହିଁ ତାହାର ସେହି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ମମତା ରହିଥାଏ ॥ ୭ ॥ ଜୀବ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ ଓ ଅହଙ୍କାରଶୂନ୍ୟ । ସେ ଗର୍ଭକୁ ଆସିବା ପରେ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ଶରୀରରେ ରହେ, ସେହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାକୁ ସେ ନିଜର ବୋଲି ବୁଝିଥାଏ ॥ ୮ ॥ ଜୀବ ହେଉଛି ନିତ୍ୟ, ଅବିନାଶୀ, ସୂକ୍ଷ୍ମ (ଜନ୍ମାଦିରହିତ), ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ । ସ୍ୱରୂପତଃ ତାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଆଦି କିଛି ବି ନାହିଁ । ତଥାପି ସେ ଈଶ୍ୱରରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜ ମାୟାର ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ହିଁ ନିଜେ ନିଜକୁ ଜାଗତିକରୂପରେ ପ୍ରକଟ କରିଦିଏ ॥ ୯ ॥ ଜୀବର କେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ନୁହେଁ, କି ଅପ୍ରିୟ ନୁହେଁ । କେହି ତାର ନିଜର ନୁହେଁ, କି ପର ନୁହେଁ; କାରଣ ସେ ହେଉଛି ଗୁଣ-ଦୋଷ (ଭଲ-ମନ୍ଦ) କରୁଥିବା ମିତ୍ର-ଶତ୍ରୁ ଆଦିଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିର ଏକମାତ୍ର ସାକ୍ଷୀ । ବାସ୍ତବରେ ସେ ହେଉଛି ଅଦ୍ୱିତୀୟ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଆତ୍ମା ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣର ସାକ୍ଷୀ ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ଜୀବାତ୍ମା ଶରୀର ଆଦିର ଗୁଣ-ଦୋଷ ଅଥବା କର୍ମଫଳକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ନାହିଁ; ସେ ସର୍ବଦା ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହେ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଜୀବାତ୍ମା ଏପରି କହିଦେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା । ତାର ଜ୍ଞାତିକୁଟୁମ୍ବମାନେ ତା'କଥା ଶୁଣି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହବନ୍ଧନ ତୁଟିଗଲା ଏବଂ ପୁତ୍ରର ମୃତ୍ୟୁଜନିତ ଶୋକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ମନରୁ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ତା'ପରେ ଜ୍ଞାତିକୁଟୁମ୍ବ ପ୍ରଭୃତି ସେହି ବାଳକର ମୃତଶରୀରକୁ ନେଇ ସମୟୋଚିତ ସଂସ୍କାର ଓ ଔର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦୈହିକ କ୍ରିୟାସବୁ ସମ୍ପନ୍ନ କଲେ ଏବଂ ଯେଉଁଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଶୋକ, ମୋହ, ଭୟ ଓ ଦୁଃଖ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ସେମାନେ ସେହି ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ସ୍ନେହ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ରାଣୀମାନେ ସେହି ବାଳକକୁ ବିଷ ଦେଇଥିଲେ, ସେମାନେ ଶିଶୁହତ୍ୟା ଦୋଷରୁ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ଲାଜରେ କାହାକୁ ଆଖି ଟେକି ମଧ୍ୟ ଚାହିଁ ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଅଙ୍ଗିରା ଋଷିଙ୍କ ଉପଦେଶ ('ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼') ମନେପକାଇ ଯମୁନାତଟକୁ ଯାଇ, ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ଶିଶୁହତ୍ୟାର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କଲେ ॥ ୧୪ ॥

ସ ଇତ୍ଥଂ ପ୍ରତିବୁଦ୍ଧାତ୍ମା ଚିତ୍ରକେତୁର୍ଦ୍ୱିଜୋକ୍ତିଭିଃ ।
ଗୃହାନ୍ଧକୂପାନ୍ନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତଃ ସରଃପଙ୍କାଦିବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୧୫

କାଳିନ୍ଦ୍ୟାଂ ବିଧିବତ୍ ସ୍ନାତ୍ୱା କୃତପୁଣ୍ୟଜଳକ୍ରିୟଃ ।
ମୌନେନ ସଂଯତପ୍ରାଣୋ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରାବବନ୍ଦତ ॥ ୧୬

ଅଥ ତସ୍ମୈ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ଭକ୍ତାୟ ପ୍ରୟତାତ୍ମନେ ।
ଭଗବାନ୍ନାରଦଃ ପ୍ରୀତୋ ବିଦ୍ୟାମେତାମୁବାଚ ହ ॥ ୧୭

ଓଁ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ ଧୀମହି ।
ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନାୟାନିରୁଦ୍ଧାୟ ନମଃ ସଙ୍କର୍ଷଣାୟ ଚ ॥ ୧୮

ନମୋ ବିଜ୍ଞାନମାତ୍ରାୟ ପରମାନନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତୟେ ।
ଆତ୍ମାରାମାୟ ଶାନ୍ତାୟ ନିବୃତ୍ତଦ୍ୱୈତଦୃଷ୍ଟୟେ ॥ ୧୯

ଆତ୍ମାନନ୍ଦାନୁଭୂତ୍ୟୈବ ନ୍ୟସ୍ତଶକ୍ତ୍ୟୂର୍ମୟେ ନମଃ ।
ହୃଷୀକେଶାୟ ମହତେ ନମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତୟେ ॥ ୨୦

ବଚସ୍ୟୁପରତେଽପ୍ରାପ୍ୟ ଯ ଏକୋ ମନସା ସହ ।
ଅନାମରୂପଶ୍ଚିନ୍ମାତ୍ରଃ ସୋଽବ୍ୟାନ୍ନଃ ସଦସତ୍ପରଃ ॥ ୨୧

ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ଯତଶ୍ଚେଦଂ ତିଷ୍ଠତ୍ୟପ୍ୟେତି ଜାୟତେ ।
ମୃଣ୍ମୟେଷ୍ୱିବ ମୃଜ୍ଜାତିସ୍ତସ୍ମୈ ତେ ବ୍ରହ୍ମଣେ ନମଃ ॥ ୨୨

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ଅଙ୍ଗିରା ଓ ନାରଦଙ୍କ ଉପଦେଶ ପାଇ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ବିବେକବୁଦ୍ଧି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବାରୁ, ଗଡ଼ିଆର କାଦୁଅ ଭିତରୁ ହାତୀ ବାହାରି ଆସିଲା ପରି, ସେ ଘର-ସଂସାରରୂପୀ ଅନ୍ଧକୂପରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେ ଯାଇ ଯମୁନାନଦୀରେ ବିଧିପୂର୍ବକ ସ୍ନାନ କରି ତର୍ପଣ ଆଦି ଧାର୍ମିକ କ୍ରିୟାସବୁ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ସଂଯତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମୌନ ହୋଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଓ ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ଚରଣକମଳ ବନ୍ଦନା କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଭଗବାନ୍ ନାରଦ ଦେଖିଲେ, ଚିତ୍ରକେତୁ ହେଉଛନ୍ତି ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଓ ଶରଣାଗତ । ତେଣୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ସଂକର୍ଷଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାର ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୧୭ ॥ (ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ତାହା ହେଉଛି—) "ହେ ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବାସୁଦେବ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଅନିରୁଦ୍ଧ ଓ ସଙ୍କର୍ଷଣରୂପରେ କ୍ରମଶଃ ଚିତ୍ତ, ବୁଦ୍ଧି, ମନ ଓ ଅହଙ୍କାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା । ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହରୂପକୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରି ଧ୍ୟାନ କରୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶୁଦ୍ଧ ବିଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ଆପଣଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ପରମାନନ୍ଦମୟୀ । ଆପଣ ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଆନନ୍ଦରେ ହିଁ ମଗ୍ନ ରହନ୍ତି ଓ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମଶାନ୍ତ । ଦ୍ୱୈତଦୃଷ୍ଟି ଆପଣଙ୍କୁ ଆଦୌ ଛୁଇଁ ପାରେନାହିଁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ଆପଣ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ମାୟାଜନିତ ରାଗଦ୍ୱେଷ ଆଦି ଦୋଷକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରେଇ ରଖିଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ପ୍ରେରକ, ପରମ ମହାନ୍ ଓ ବିରାଟସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୦ ॥ ମନ ସହିତ ବାଣୀ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ନ ପାରି ବାଟରୁ ହିଁ ଫେରିଆସେ । ସେ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଯେଉଁ ଅଦ୍ୱିତୀୟ, ନାମ-ରୂପରହିତ, ଚେତନମାତ୍ର ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣର ଅତୀତ ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଯାଏ, ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରୁ ॥ ୨୧ ॥ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପ ଜଗତ୍ ଯାହାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ଥିତ (ଆଶ୍ରିତ) ହୁଏ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ତଥା ମାଟିଡିଆରି ବସ୍ତୁରେ କେବଳ ମାଟି ହିଁ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି, ଯେ ସକଳ ବିଶ୍ୱରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ

ଯନ୍ନ ସ୍ପୃଶନ୍ତି ନ ବିଦୁର୍ମନୋବୁଦ୍ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟାସବଃ ।
ଅନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚ ବିତତଂ ବ୍ୟୋମବତ୍ତନ୍ନତୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୩

ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋଧିୟୋଽମୀ
ଯଦଂଶବିଦ୍ଧାଃ ପ୍ରଚରନ୍ତି କର୍ମସୁ ।
ନୈବାନ୍ୟଦା ଲୋହମିବାପ୍ରତପ୍ତଂ
ସ୍ଥାନେଷୁ ତଦ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରପଦେଶମେତି ॥ ୨୪

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାନୁଭାବାୟ ମହାବିଭୂତିପତୟେ ସକଲସାତ୍ୱତପରିବୃଢନିକରକର-କମଲକୁଡ୍ମଲୋପଲାଳିତଚରଣାରବିନ୍ଦଯୁଗଲ ପରମ-ପରମେଷ୍ଠିନ୍ନମସ୍ତେ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭକ୍ତାୟୈତାଂ ପ୍ରପନ୍ନାୟ ବିଦ୍ୟାମାଦିଶ୍ୟ ନାରଦଃ ।
ଯୟାବଙ୍ଗିରସା ସାକଂ ଧାମ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଂ ପ୍ରଭୋ ॥ ୨୬

ଚିତ୍ରକେତୁସ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଂ ତାଂ ଯଥା ନାରଦଭାଷିତାମ୍ ।
ଧାରୟାମାସ ସପ୍ତାହମବ୍ଭକ୍ଷଃ ସୁସମାହିତଃ ॥ ୨୭

ତତଶ୍ଚ ସପ୍ତରାତ୍ରାନ୍ତେ ବିଦ୍ୟୟା ଧାର୍ଯ୍ୟମାଣୟା ।
ବିଦ୍ୟାଧରାଧିପତ୍ୟଂ ସ ଲେଭେଽପ୍ରତିହତଂ ନୃପଃ ॥ ୨୮

ତତଃ କତିପୟାହୋଭିର୍ବିଦ୍ୟୟେଦ୍ଧମନୋଗତିଃ ।
ଜଗାମ ଦେବଦେବସ୍ୟ ଶେଷସ୍ୟ ଚରଣାନ୍ତିକମ୍ ॥ ୨୯

ମୃଣାଳଗୌରଂ ଶିତିବାସସଂ ସ୍ଫୁରତ୍-
କିରୀଟକେୟୂରକଟିତ୍ରକଙ୍କଣମ୍ ।
ପ୍ରସନ୍ନବକ୍ତ୍ରାରୁଣଲୋଚନଂ ବୃତଂ
ଦଦର୍ଶ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମଣ୍ଡଳୈଃ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୩୦

ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୨ ॥ ଯଦ୍ୟପି ଆପଣ ଆକାଶ ପରି ବାହାର ଭିତର ସର୍ବତ୍ର ସମାନରୂପେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ, ତଥାପି ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତିବଳରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଏବଂ ପ୍ରାଣ ତଥା କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର କ୍ରିୟାଶକ୍ତିରେ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ ବି କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୩ ॥ ଯେପରି ନିଆଁରେ ତାତି ଲାଲ ହେଲେ ହିଁ ଲୁହା ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଜାଳିପାରେ, ଅନ୍ୟଥା ତାହା ସେପରି କରିପାରେ ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଆପଣଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟାଂଶରେ ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ହିଁ ନିଜ ନିଜର କର୍ମ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଜୀବର ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏପରି ତିନିଟି ଅବସ୍ଥା ହୁଏ; ସେହି ତିନିଟିଯାକ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ଦ୍ରଷ୍ଟାରୂପରେ ରହନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ ମହାପ୍ରଭାବଶାଳୀ ମହାବିଭୂତିପତି ଭଗବାନ୍ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ନମସ୍କାର। ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭକ୍ତମାନେ ସେମାନଙ୍କ କରକମଳରୂପୀ କଳିକାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳଦ୍ୱୟର ସେବାରେ ନିଜକୁ ସଂଲଗ୍ନ ରଖନ୍ତି। ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନିଜର ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଏହି ବିଦ୍ୟା ଉପଦେଶ ଦେଇ ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ସହିତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଗ୍ଲେଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ କେବଳ ଜଳ ପାନ କରି ସାତଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକାଗ୍ରତାର ସହିତ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ବିଦ୍ୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେହି ବିଦ୍ୟା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାର ସାତ ରାତି ପରେ ରାଜା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ଆଧିପତ୍ୟ ମିଳିଗଲା ॥ ୨୮ ॥ ତାହାର କିଛି ଦିନ ଭିତରେ ସେହି ବିଦ୍ୟାପ୍ରଭାବରେ ତାହାଙ୍କର ମନ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା। ଏଥର ସେ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ୍ ଶେଷଦେବଙ୍କ ଚରଣ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସେ ଯାଇ ଦେଖିଲେ, ଭଗବାନ୍ ଶେଷଦେବ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନଙ୍କ ମଣ୍ଡଳୀରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ମୃଣାଳ ସମାନ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ। ଗୌର ଶରୀରରେ ସେ ନୀଳାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି। ଶିରରେ କିରୀଟ, ବାହୁରେ ବାଜୁବନ୍ଧ, କଟିରେ ମେଖଳା ଓ କରରେ କଙ୍କଣ ଆଦି ଆଭୂଷଣ ଝଟକୁଛି। ନେତ୍ର ଈଷତ୍ ଲାଲ ଏବଂ ମୁଖାରବିନ୍ଦରେ ଫୁଟି ଉଠୁଛି ପ୍ରସନ୍ନତା ॥ ୩୦ ॥

ତଦ୍ଦର୍ଶନଧ୍ୱସ୍ତସମସ୍ତକିଲ୍‌ବିଷଃ
ସ୍ୱଚ୍ଛାମଳାନ୍ତଃକରଣୋଽଭ୍ୟୟାନ୍‌ମୁନିଃ ।
ପ୍ରବୃଦ୍ଧଭକ୍ତ୍ୟା ପ୍ରଣୟାଶ୍ରୁଲୋଚନଃ
ପ୍ରହୃଷ୍ଟରୋମାନମଦାଦିପୂରୁଷମ୍ ॥ ୩୧

ସ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକପଦାବ୍‌ଜବିଷ୍ଟରଂ
ପ୍ରେମାଶ୍ରୁଲେଶୈରୁପମେହୟନ୍‌ମୁହୁଃ ।
ପ୍ରେମୋପରୁଦ୍ଧାଖିଳବର୍ଣ୍ଣନିର୍ଗମୋ
ନୈବାଶକତ୍ତଂ ପ୍ରସମୀଡ଼ିତୁଂ ଚିରମ୍ ॥ ୩୨

ତତଃ ସମାଧାୟ ମନୋ ମନୀଷୟା
ବଭାଷ ଏତତ୍‌ପ୍ରତିଲବ୍‌ଧବାଗସୌ ।
ନିୟମ୍ୟ ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟବାହ୍ୟବର୍ତ୍ତନଂ
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଂ ସାତ୍ୱତଶାସ୍ତ୍ରବିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୩୩

ଚିତ୍ରକେତୁରୁବାଚ

ଅଜିତ ଜିତଃ ସମମତିଭିଃ
ସାଧୁଭିର୍ଭବାନ୍ ଜିତାତ୍ମଭିର୍ଭବତା ।
ବିଜିତାସ୍ତେଽପି ଚ ଭଜତା-
ମକାମାତ୍ମନାଂ ଯ ଆତ୍ମଦୋଽତିକରୁଣଃ ॥ ୩୪

ତବ ବିଭବଃ ଖଲୁ ଭଗବନ୍
ଜଗଦୁଦୟସ୍ଥିତିଲୟାଦୀନି ।
ବିଶ୍ୱସୃଜସ୍ତେଽଂଶାଂଶା-
ସ୍ତତ୍ର ମୃଷା ସ୍ପର୍ଧନ୍ତେ ପୃଥଗଭିମତ୍ୟା ॥ ୩୫

ପରମାଣୁପରମମହତୋ-
ସ୍ତ୍ୱମାଦ୍ୟନ୍ତାନ୍ତରବର୍ତ୍ତୀ ତ୍ରୟବିଧୁରଃ ।
ଆଦାବନ୍ତେଽପି ଚ ସତ୍ତ୍ୱାନାଂ
ଯଦ୍ ଧ୍ରୁବଂ ତଦେବାନ୍ତରାଳେଽପି ॥ ୩୬

କ୍ଷିତ୍ୟାଦିଭିରେଷ କିଲାବୃତଃ
ସପ୍ତଭିର୍ଦଶଗୁଣୋତ୍ତରୈରାଣ୍ଡକୋଶଃ ।

ଶେଷଦେବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିଦେବାମାତ୍ରେ ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା । ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତିଭାବର ବନ୍ୟା ଆସିଗଲା । ନେତ୍ରରେ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଝଲସି ଉଠିଲା । ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗର ପ୍ରତିଟି ରୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠିଲା । ଏହିପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେ ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶେଷଦେବଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ॥ ୩୧ ॥ ତାଙ୍କର ନେତ୍ରଯୁଗଳରୁ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ପ୍ରେମାଶ୍ରୁ ଝରିପଡୁଥାଏ । ସେଥିରେ ଭଗବାନ୍ ଶେଷଦେବଙ୍କ ପାଦ ରଖିବା ପୀଠ ଓଦା ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମୋଦ୍ରେକ ହେତୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ପଦଟିଏ ବି କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ସେ ବହୁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ କିଛି ବି ସ୍ତୁତି କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ ଦିପଦ କହିବାକୁ ଶକ୍ତି ପାଇ ବିବେକବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ମନକୁ ସମାହିତ କରିଦେଲେ ଓ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବାହ୍ୟବୃତ୍ତି ରୋକିଦେଲେ । ତା'ପରେ ପାଞ୍ଚରାତ୍ର ଆଦି ଭକ୍ତିଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି, ସେ ସେହି ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଚିତ୍ରକେତୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଅଜିତ ! ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ସାଧୁମାନେ ଭକ୍ତିବଳରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଜିତିଗଲେ । ଆପଣ ମଧ୍ୟ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, କାରୁଣ୍ୟ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର ବଶ କରିଦେଲେ । ଆହା ! ଆପଣ ଧନ୍ୟ ! କାରଣ, ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଜନ୍ତି, ଆପଣ କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ନିଜକୁ ବି ସେମାନଙ୍କ ହାତରେ ଦେଇଦିଅନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାବିଳାସ । ବିଶ୍ୱନିର୍ମାତା ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଅଂଶର ବି ଅଂଶ । ତଥାପି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜକୁ ଜଣେ ଜଣେ ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ମନେକରି ମିଛଟାରେ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ପରମାଣୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶାଳରୁ ବିଶାଳତର ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ବସ୍ତୁର ଆଦି, ଅନ୍ତ ଓ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହିଁ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି; କାରଣ ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ କୌଣସି ପଦାର୍ଥର ଆଦିରେ ଓ ଅନ୍ତରେ ରହେ, ତାହା ତାର ମଧ୍ୟରେ ବି ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ॥ ୩୬ ॥ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୋଷ ପୃଥିବୀ ଆଦି ସପ୍ତ ଆବରଣରେ ଘେରି ହୋଇ ରହିଛି । କୁହାଯାଏ, ଏ ଭିତରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାହ୍ୟ ଆବରଣ ହେଉଛି ତାର ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ ଆବରଣଠାରୁ ଦଶଗୁଣ ଅଧିକ ବିସ୍ତୃତ । ଏତେ ବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କେବଳ ଗୋଟିଏ ନୁହେଁ, ଏଭଳି ଆହୁରି

ଯତ୍ର ପତତ୍ୟଣୁକଲ୍ପଃ
ସହାଣ୍ଡକୋଟିକୋଟିଭିସ୍ତଦନନ୍ତଃ ॥ ୩୭

ବିଷୟତୃଷୋ ନରପଶବୋ
ଯ ଉପାସତେ ବିଭୂତୀର୍ନ ପରଂ ତ୍ୱାମ୍ ।
ତେଷାମାଶିଷ ଈଶ
ତଦନୁ ବିନଶ୍ୟନ୍ତି ଯଥା ରାଜକୁଲମ୍ ॥ ୩୮

କାମଧିୟସ୍ତ୍ୱୟି ରଚିତା
ନ ପରମ ରୋହନ୍ତି ଯଥା କରମ୍ଭବୀଜାନି ।
ଜ୍ଞାନାତ୍ମନ୍ୟଗୁଣମୟେ
ଗୁଣଗଣତୋଽସ୍ୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଜାଲାନି ॥ ୩୯

ଜିତମଜିତ ତଦା ଭବତା
ଯଦାଽଽହ ଭାଗବତଂ ଧର୍ମମନବଦ୍ୟମ୍ ।
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନା ଯେ ମୁନୟ
ଆତ୍ମାରାମା ଯମୁପାସତେଽପବର୍ଗାୟ ॥ ୪୦

ବିଷମମତିର୍ନ ଯତ୍ର ନୃଣାଂ
ତ୍ୱମହମିତି ମମ ତବେତି ଚ ଯଦନ୍ୟତ୍ର ।
ବିଷମଧିୟା ରଚିତୋ ଯଃ
ସ ହ୍ୟବିଶୁଦ୍ଧଃ କ୍ଷୟିଷ୍ଣୁରଧର୍ମବହୁଳଃ ॥ ୪୧

କଃ କ୍ଷେମୋ ନିଜପରୟୋଃ
କିୟାନର୍ଥଃ ସ୍ୱପରଦ୍ରୁହା ଧର୍ମେଣ ।
ସ୍ୱଦ୍ରୋହାତ୍ ତବ କୋପଃ
ପରସମ୍ପୀଡ଼ୟା ଚ ତଥାଧର୍ମଃ ॥ ୪୨

ନ ବ୍ୟଭିଚରତି ତବେକ୍ଷା
ଯୟା ହ୍ୟଭିହିତୋ ଭାଗବତୋ ଧର୍ମଃ ।

କୋଟି କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଧୂଳିକଣା ପରି ଘୂରି ବୁଲୁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ସୀମାର ଅନ୍ତ ଯେ କେଉଁଠି, ତାହା କେହି ଜାଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ॥ ୩୭ ॥ ଯେଉଁ ନରପଶୁମାନେ କେବଳ ବିଷୟଭୋଗ ହିଁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନ ଭଜି ଆପଣଙ୍କର ବିଭୂତିସ୍ୱରୂପ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ରାଜକୁଳ ଲୋପ ପାଇଯିବା ପରେ ରାଜକୁଳର ଅନୁଗତମାନଙ୍କର ଜୀବିକା ଯେପରି ବୁଡ଼ିଯାଏ, କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପାସ୍ୟଦେବତାମାନେ ନାଶ ପାଇଯିବା ପରେ, ସେମାନେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ଭୋଗଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୮ ॥ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଓ ନିର୍ଗୁଣ । ତେଣୁ ଭଜା ମଞ୍ଜିରୁ ଯେପରି ଗଜା ବାହାରେ ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କୁ କରାଯାଇଥିବା ସକାମ ପ୍ରାର୍ଥନା ସେହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମ ପରି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରେ ନାହିଁ; କାରଣ ଜୀବକୁ ଯେଉଁ ସୁଖଦୁଃଖ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ତାହା ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ; ନିର୍ଗୁଣଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୯ ॥ ହେ ଅଜିତ ! ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାଗବତଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜିତିଯାଆନ୍ତି; କାରଣ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସଂଗ୍ରହ-ପରିଗ୍ରହ କରୁ ନ ଥିବା ଓ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱ ପୋଷଣ କରୁ ନ ଥିବା ଆତ୍ମାରାମ ସନକାଦି ପରମଋଷି ମଧ୍ୟ ପରମ ସାମ୍ୟ ଓ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଭାଗବତଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ସେହି ଭାଗବତଧର୍ମ ଏତେ ଶୁଦ୍ଧ ଯେ, ତାହା ପାଳନ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ସକାମ ଧର୍ମରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା 'ମୁଁ-ମୋର, ତୁ-ତୋର' ରୂପୀ ବିଷମବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ, ଯେଉଁ ଧର୍ମର ମୂଳରେ ହିଁ ବିଷମତା ବୀଜ ବୁଣିଦିଆଯାଏ, ତାହା ଅଶୁଦ୍ଧ, ନାଶବାନ୍ ଓ ଅଧର୍ମବହୁଳ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୧ ॥ ସକାମ ଧର୍ମ ନିଜର ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର—ଉଭୟଙ୍କର ଅହିତ କରିଥାଏ; ତା'ଦ୍ୱାରା ନିଜର, କି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର—କାହାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ହିତ ସାଧିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସକାମ ଧର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବାବେଳେ ଯଦି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିବା ଲୋକର ଚିତ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଯାଏ, ତେବେ ଆପଣ ରୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯଦି ଅନ୍ୟର ଚିତ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୁଏ ତେବେ ସେହି ଧର୍ମ ଆଉ ଧର୍ମ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ—ତାହା ଅଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଯେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଭାଗବତଧର୍ମ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି, ତାହା କେବେ ବି ପରମାର୍ଥରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ସନ୍ଥପୁରୁଷ ଚର-ଅଚର ସମସ୍ତ

ସ୍ଥିରଚରସତ୍ତ୍ୱକଦମ୍ବେ-
ଷ୍ୱପୃଥଗ୍‌ଧିୟୋ ଯମୁପାସତେ ତ୍ୱାର୍ଯ୍ୟାଃ ॥ ୪୩

ନ ହି ଭଗବନ୍ନଘଟିତମିଦଂ
ତ୍ୱଦ୍ଦର୍ଶନାନ୍ନୃଣାମଖିଳପାପକ୍ଷୟଃ ।
ଯନ୍ନାମସକୃଚ୍ଛ୍ରବଣାତ୍
ପୁକ୍କସକୋଽପି ବିମୁଚ୍ୟତେ ସଂସାରାତ୍ ॥ ୪୪

ଅଥ ଭଗବନ୍ ବୟମଧୁନା
ତ୍ୱଦବଲୋକପରିମୃଷ୍ଟାଶୟମଳାଃ ।
ସୁରଋଷିଣା ଯଦୁଦିତଂ
ତାବକେନ କଥମନ୍ୟଥା ଭବତି ॥ ୪୫

ବିଦିତମନନ୍ତ ସମସ୍ତଂ
ତବ ଜଗଦାତ୍ମନୋ ଜନୈରିହାଚରିତମ୍ ।
ବିଜ୍ଞାପ୍ୟଂ ପରମଗୁରୋଃ
କିୟଦିବ ସବିତୁରିବ ଖଦ୍ୟୋତୈଃ ॥ ୪୬

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ
ସକଳଜଗତ୍‌ସ୍ଥିତିଲୟୋଦୟେଶାୟ ।
ଦୁରବସିତାତ୍ମଗତୟେ
କୁଯୋଗିନାଂ ଭିଦା ପରମହଂସାୟ ॥ ୪୭

ଯଂ ବୈ ଶ୍ୱସନ୍ତମନୁ ବିଶ୍ୱସୃଜଃ ଶ୍ୱସନ୍ତି
ଯଂ ଚେକିତାନମନୁ ଚିତ୍ତୟ ଉଚ୍ଚକନ୍ତି ।
ଭୂମଣ୍ଡଳଂ ସର୍ଷପାୟତି ଯସ୍ୟ ମୂର୍ଧ୍ନି
ତସ୍ମୈ ନମୋ ଭଗବତେଽସ୍ତୁ ସହସ୍ରମୂର୍ଧ୍ନେ ॥ ୪୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସଂସ୍ତୁତୋ ଭଗବାନେବମନନ୍ତସ୍ତମଭାଷତ ।
ବିଦ୍ୟାଧରପତିଂ ପ୍ରୀତଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁଂ କୁରୂଦ୍‌ବହ ॥ ୪୯

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯନ୍ନାରଦାଙ୍ଗିରୋଭ୍ୟାଂ ତେ ବ୍ୟାହୃତଂ ମେଽନୁଶାସନମ୍ ।
ସଂସିଦ୍ଧୋଽସି ତୟା ରାଜନ୍ ବିଦ୍ୟୟା ଦର୍ଶନାଚ୍ଚ ମେ ॥ ୫୦

ଅହଂ ବୈ ସର୍ବଭୂତାନି ଭୂତାତ୍ମା ଭୂତଭାବନଃ ।
ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ମମୋଭେ ଶାଶ୍ୱତୀ ତନୂ ॥ ୫୧

ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଦୃଷ୍ଟି ରଖନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଭାଗବତଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ସକଳ ପାପ କ୍ଷୟ ହୋଇଯାଏ, ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ। କାରଣ ଆପଣଙ୍କ ନାମ ଥରେମାତ୍ର ଶ୍ରବଣ କରିଦେଲେ, ନୀଚ ଚଣ୍ଡାଳ ମଧ୍ୟ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବନ୍ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାମାତ୍ରେ ସତରେ ମୋ ଅନ୍ତଃକରଣର ସକଳ ମଳ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା; କାରଣ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଯାହା କିଛି କହିଛନ୍ତି, ତାହା ମିଥ୍ୟା ହୋଇଯିବ କିପରି ? ॥ ୪୫ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଆତ୍ମା। ସୁତରାଂ ସଂସାରର ପ୍ରାଣୀ ଯାହା କିଛି କରେ, ଆପଣ ତାହା ଜାଣନ୍ତି। ତେଣୁ ଜୁଳୁଜୁଳିଆ ପୋକ ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆଲୋକିତ କରିପାରେ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେହିପରି ଆପଣଙ୍କୁ—ପରମଗୁରୁଙ୍କୁ କଣ ବା ନିବେଦନ କରିପାରିବି ! ॥ ୪୬ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତାରେ ହିଁ ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଓ ପ୍ରଳୟ ହୁଏ। କୁଯୋଗୀମାନେ ଭେଦଦୃଷ୍ଟି (ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ) ହେତୁ ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪୭ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶକ୍ତି ପାଇବାରୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଲୋକପାଳଗଣ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଜୀବିତ ହେବାରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିଜ ନିଜର ବିଷୟମାନ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କ ମସ୍ତକ ଉପରେ ରହିଥିବା ଏହି ଭୂମଣ୍ଡଳ ଗୋଟିଏ ସୋରିଷ ଦାନା ପରି ମନେ ହେଉଛି। ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ—ସହସ୍ରଶୀର୍ଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କର ଅଧିପତି ଚିତ୍ରକେତୁ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ସେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୪୯ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ଚିତ୍ରକେତୁ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଓ ମହର୍ଷି ଅଙ୍ଗିରା ମୋ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ତା'ଫଳରେ ଏବଂ ମୋତେ ଦର୍ଶନ କରିବାଫଳରେ ତୁମେ ସଂସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲ ॥ ୫୦ ॥ ମୁଁ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ରୂପରେ ରହିଛି ଏବଂ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମା ତଥା ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ପାଳନକର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ। ଶବ୍ଦବ୍ରହ୍ମ (ବେଦ) ଓ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଉଭୟେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସନାତନରୂପ ॥ ୫୧ ॥

ଲୋକେ ବିତତମାତ୍ମାନଂ ଲୋକଂ ଚାତ୍ମନି ସନ୍ତତମ୍ ।
ଉଭୟଂ ଚ ମୟା ବ୍ୟାପ୍ତଂ ମୟି ଚୈବୋଭୟଂ କୃତମ୍ ॥ ୫୨

ଯଥା ସୁଷୁପ୍ତଃ ପୁରୁଷୋ ବିଶ୍ୱଂ ପଶ୍ୟତି ଚାତ୍ମନି ।
ଆତ୍ମାନମେକଦେଶସ୍ଥଂ ମନ୍ୟତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଉତ୍ଥିତଃ ॥ ୫୩

ଏବଂ ଜାଗରଣାଦୀନି ଜୀବସ୍ଥାନାନି ଚାତ୍ମନଃ ।
ମାୟାମାତ୍ରାଣି ବିଜ୍ଞାୟ ତଦ୍‌ଦ୍ରଷ୍ଟାରଂ ପରଂ ସ୍ମରେତ୍ ॥ ୫୪

ଯେନ ପ୍ରସୁପ୍ତଃ ପୁରୁଷଃ ସ୍ୱାପଂ ବେଦାତ୍ମନସ୍ତଦା ।
ସୁଖଂ ଚ ନିର୍ଗୁଣଂ ବ୍ରହ୍ମ ତମାତ୍ମାନମବେହି ମାମ୍ ॥ ୫୫

ଉଭୟଂ ସ୍ମରତଃ ପୁଂସଃ ପ୍ରସ୍ୱାପପ୍ରତିବୋଧୟୋଃ ।
ଅନ୍ୱେତି ବ୍ୟତିରିଚ୍ୟେତ ତଜ୍‌ଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ ତତ୍ ପରମ୍ ॥ ୫୬

ଯଦେତଦ୍‌ବିସ୍ମୃତଂ ପୁଂସୋ ମଦ୍ଭାବଂ ଭିନ୍ନମାତ୍ମନଃ ।
ତତଃ ସଂସାର ଏତସ୍ୟ ଦେହାଦ୍ଦେହୋ ମୃତେର୍ମୃତିଃ ॥ ୫୭

ଲବ୍‌ଧ୍ୱେହ ମାନୁଷୀଂ ଯୋନିଂ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସମ୍ଭବାମ୍ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଯୋ ନ ବୁଦ୍ଧ୍ୟେତ ନ କ୍ୱଚିତ୍କ୍ଷେମମାପ୍ନୁୟାତ୍ ॥ ୫୮

ସ୍ମୃତ୍ୱେହାୟାଂ ପରିକ୍ଲେଶଂ ତତଃ ଫଳବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ।
ଅଭୟଂ ଚାପ୍ୟନୀହାୟାଂ ସଙ୍କଳ୍ପାଦ୍‌ବିରମେତ୍ କବିଃ ॥ ୫୯

ଆତ୍ମା କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣାତ୍ମକ ଜଗତରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣାତ୍ମକ ଜଗତ୍ ଆତ୍ମାରେ ରହିଛି ତଥା ମୁଁ ସେହି ଉଭୟରେ ଅଧିଷ୍ଠାନ ରୂପରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି; ପୁଣି ସେ ଉଭୟେ ମୋଠାରେ କଳ୍ପିତ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ତରରେ (ପ୍ରଥମ ସ୍ୱପ୍ନର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନରେ) ନିଜ ଭିତରେ ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ, ବନ ଆଦିରେ ଭରା ଜଗତକୁ ଦେଖେ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନାନ୍ତର ତୁଟିଯିବା ପରେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହିଁ ଜାଗି ଉଠେ ଏବଂ ନିଜକୁ ଜଗତର କୌଣସି ଏକ କୋଣରେ ରହିଥିବାର ଦେଖେ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ବି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ହିଁ ହୋଇଥାଏ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜୀବର ଜାଗ୍ରତ ଆଦି ଅବସ୍ଥା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ହିଁ ମାୟା ବୋଲି ଜାଣି ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ମାୟାତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ହିଁ ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୩,୫୪ ॥ ଶୋଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାର ସହାୟତାରେ ନିଦ୍ରା ଓ ତାର ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରେ, ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେହି ବ୍ରହ୍ମ; ତାହାକୁ ତୁମେ ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଜାଣ ॥ ୫୫ ॥ ସୁଷୁପ୍ତି ଓ ଜାଗୃତି—ଏହି ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ ଚୈତନ୍ୟ ଥାଏ ଏବଂ ଯାହା ଏହି ଦୁଇ ଅବସ୍ଥା ପରେ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ ବୋଲି ଜୀବ ଅନୁଭବ କରେ, ତାହା ହିଁ ତୁରୀୟ ବ୍ରହ୍ମ ॥ ୫୬ ॥ କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ ହିଁ ଯେ ସେହି ଉଲ୍ଲିଖିତ ବ୍ରହ୍ମ, ଜୀବ ତାହା ଭୁଲିଯାଏ; ସେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମକୁ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବେ । ଏହି ପାର୍ଥକ୍ୟଦର୍ଶନରୁ ଜୀବର ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ଜନ୍ମ ପରେ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ ଦେହ ଧାରଣ କରେ ॥ ୫୭ ॥ ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ମୂଳସ୍ରୋତ । ଯେ ଏପରି ଜନ୍ମ ପାଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ; ତାକୁ କେବେ ବି, କୌଣସି ଜନ୍ମରେ ବି ଶାନ୍ତି ମିଳିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୫୮ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ସାଂସାରିକ ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁସବୁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ କେବଳ ଶ୍ରମ ଓ କ୍ଲେଶ ଏବଂ ଯେଉଁ ସୁଖ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ସବୁ କର୍ମ କରାଯାଏ, ସେସବୁ ତାହାର ଠିକ୍ ବିପରୀତ ବସ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଃଖ ହିଁ ଦେଇଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟ ରହେ ନାହିଁ—ଏହା ବିଚାର କରି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ କୌଣସି ପ୍ରକାର କର୍ମ ଅଥବା କର୍ମର ଫଳ ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ (ଇଚ୍ଛା)

ସୁଖାୟ ଦୁଃଖମୋକ୍ଷାୟ କୁର୍ବାତେ ଦମ୍ପତୀ କ୍ରିୟାଃ ।
ତତୋଽନିବୃତ୍ତିରପ୍ରାପ୍ତିର୍ଦୁଃଖସ୍ୟ ଚ ସୁଖସ୍ୟ ଚ ॥ ୬୦

ଏବଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଂ ବୁଦ୍ଧ୍ୱା ନୃଣାଂ ବିଜ୍ଞାଭିମାନିନାମ୍ ।
ଆତ୍ମନଶ୍ଚ ଗତିଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାଂ ସ୍ଥାନତ୍ରୟବିଲକ୍ଷଣାମ୍ ॥ ୬୧

ଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତାଭିର୍ମାତ୍ରାଭିର୍ନିର୍ମୁକ୍ତଃ ସ୍ୱେନ ତେଜସା ।
ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସନ୍ତୁଷ୍ଟୋ ମଦ୍ଭକ୍ତଃ ପୁରୁଷୋ ଭବେତ୍ ॥ ୬୨

ଏତାବାନେବ ମନୁଜୈର୍ଯୋଗନୈପୁଣବୁଦ୍ଧିଭିଃ ।
ସ୍ୱାର୍ଥଃ ସର୍ବାତ୍ମନା ଜ୍ଞେୟୋ ଯତ୍ପରାତ୍ମୈକଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୬୩

ତ୍ୱମେତଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ରାଜନ୍ନପ୍ରମତ୍ତୋ ବଚୋ ମମ ।
ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନୋ ଧାରୟନ୍ନାଶୁ ସିଧ୍ୟସି ॥ ୬୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆଶ୍ୱାସ୍ୟ ଭଗବାନିତ୍ଥଂ ଚିତ୍ରକେତୁଂ ଜଗଦ୍ଗୁରୁଃ ।
ପଶ୍ୟତସ୍ତସ୍ୟ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ତତଶ୍ଚାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରିଃ ॥ ୬୫

କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୫୯ ॥ ନିଜକୁ କିପରି ସୁଖ ମିଳିବ ଓ ନିଜର ସବୁ ଦୁଃଖ କିପରି ନାଶ ପାଇଯିବ— ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ଜଗତର ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ କର୍ମ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ କର୍ମରୁ ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ, କି ଦୁଃଖ ଦୂର ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୬୦ ॥ ବୁଝିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବୋଲି ଭାବି କର୍ମର ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବିପରୀତ ଫଳ ହିଁ ମିଳେ । ତା'ସହିତ ଏହା ବି ଜାଣି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ; ତାହା ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି—ଏହି ତିନି ଅବସ୍ଥାର ଅତୀତ । ଏହା ଜାଣି, ନିଜର ବିବେକ-ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଇହଲୋକର ଓ ପରଲୋକର ସୁଖରୁ ସକଳ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେଇ, ତଥା ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି ମନୁଷ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ବିକାଶ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୬୧,୬୨ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଯୋଗମାର୍ଗର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାରେ ନିପୁଣ, ସେମାନେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିରଖିବା ଉଚିତ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମ ଓ ଆତ୍ମାର ଏକତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରିବା ହିଁ ହେଉଛି ଜୀବର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସ୍ୱାର୍ଥ ତଥା ପରମାର୍ଥ ॥ ୬୩ ॥ ରାଜନ୍ ! ଯଦି ତୁମେ ମୋର ଏହି ଉପଦେଶ ସାବଧାନ ହୋଇ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଧାରଣ (ପାଳନ) କରିବ, ତେବେ ତୁମେ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବ ॥ ୬୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ଜଗଦ୍ଗୁରୁ ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇଦେଇ ତାଙ୍କରି ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଚିତ୍ରକେତୋଃ ପରମାତ୍ମଦର୍ଶନଂ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଅଭିଶାପ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯତଶ୍ଚାନ୍ତର୍ହିତୋଽନନ୍ତସ୍ତସ୍ୟୈ କୃତ୍ୱା ଦିଶେ ନମଃ ।
ବିଦ୍ୟାଧରଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁଶ୍ଚଚାର ଗଗନେଚରଃ ॥ ୧

ସ ଲକ୍ଷଂ ବର୍ଷଲକ୍ଷାଣାମବ୍ୟାହତବଲେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ସ୍ତୂୟମାନୋ ମହାଯୋଗୀ ମୁନିଭିଃ ସିଦ୍ଧଚାରଣୈଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ, ବିଦ୍ୟାଧର ଚିତ୍ରକେତୁ ସେହି ଦିଗକୁ ନମସ୍କାର କରି ଆକାଶମାର୍ଗରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧ ॥ ମହାଯୋଗୀ ଚିତ୍ରକେତୁ କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷ ଧରି ସକଳପ୍ରକାର ଅଭିଲାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣକାରୀ ସୁମେରୁ ପର୍ବତର ଘାଟିମାନଙ୍କରେ ବିଚରଣ କରିଚାଲିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଶରୀରରେ ବଳ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଶକ୍ତି

କୁଳାଚଳେନ୍ଦ୍ରଦ୍ରୋଣୀଷୁ ନାନାସଙ୍କଳ୍ପସିଦ୍ଧିଷୁ ।
ରେମେ ବିଦ୍ୟାଧରସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଗାପୟନ୍ ହରିମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୩

ଏକଦା ସ ବିମାନେନ ବିଷ୍ଣୁଦତ୍ତେନ ଭାସ୍ୱତା ।
ଗିରିଶଂ ଦଦୃଶେ ଗଚ୍ଛନ୍ ପରୀତଂ ସିଦ୍ଧଚାରଣୈଃ ॥ ୪

ଆଲିଙ୍ଗ୍ୟାଙ୍କୀକୃତାଂ ଦେବୀଂ ବାହୁନା ମୁନିସଂସଦି ।
ଉବାଚ ଦେବ୍ୟାଃ ଶୃଣ୍ୱତ୍ୟା ଜହାସୋଚ୍ଚୈସ୍ତଦନ୍ତିକେ ॥ ୫

ଚିତ୍ରକେତୁରୁବାଚ

ଏଷ ଲୋକଗୁରୁଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ଧର୍ମଂ ବକ୍ତା ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ଆସ୍ତେ ମୁଖ୍ୟଃ ସଭାୟାଂ ବୈ ମିଥୁନୀଭୂୟ ଭାର୍ଯ୍ୟୟା ॥ ୬

ଜଟାଧରସ୍ତୀବ୍ରତପା ବ୍ରହ୍ମବାଦିସଭାପତିଃ ।
ଅଙ୍କୀକୃତ୍ୟ ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଚାସ୍ତେ ଗତହ୍ରୀଃ ପ୍ରାକୃତୋ ଯଥା ॥ ୭

ପ୍ରାୟଶଃ ପ୍ରାକୃତାଶ୍ଚାପି ସ୍ତ୍ରିୟଂ ରହସି ବିଭ୍ରତି ।
ଅୟଂ ମହାବ୍ରତଧରୋ ବିଭର୍ତ୍ତି ସଦସି ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଭଗବାନପି ତଚ୍ଛ୍ରୁତ୍ୱା ପ୍ରହସ୍ୟାଗାଧଧୀର୍ନୃପ ।
ତୂଷ୍ଣୀଂ ବଭୂବ ସଦସି ସଭ୍ୟାଶ୍ଚ ତଦନୁବ୍ରତାଃ ॥ ୯

ଇତ୍ୟତଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟବିଦୁଷି ବ୍ରୁବାଣେ ବହ୍ୱଶୋଭନମ୍ ।
ରୁଷାଽଽହ ଦେବୀ ଧୃଷ୍ଟାୟ ନିର୍ଜିତାତ୍ମାଭିମାନିନେ ॥ ୧୦

ପାର୍ବତ୍ୟୁବାଚ

ଅୟଂ କିମଧୁନା ଲୋକେ ଶାସ୍ତା ଦଣ୍ଡଧରଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ଅସ୍ମଦ୍‌ବିଧାନାଂ ଦୁଷ୍ଟାନାଂ ନିର୍ଲଜ୍ଜାନାଂ ଚ ବିପ୍ରକୃତ୍ ॥ ୧୧

ନ ବେଦ ଧର୍ମଂ କିଲ ପଦ୍ମଯୋନି-
ର୍ନବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରା ଭୃଗୁନାରଦାଦ୍ୟାଃ ।
ନ ବୈ କୁମାରଃ କପିଳୋ ମନୁଶ୍ଚ
ଯେ ନୋ ନିଷେଧନ୍ତ୍ୟତିବର୍ତ୍ତିନଂ ହରମ୍ ॥ ୧୨

ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନି, ସିଦ୍ଧ ଓ ଚାରଣମାନେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣା ପାଇ ବିଦ୍ୟାଧରମାନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୨,୩ ॥ ଦିନକର କଥା । ଭଗବାନ୍ ଦେଇଥିବା ତେଜୋମୟ ବିମାନରେ ବସି ସେ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ; ଏତିକିବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ସିଦ୍ଧ-ଚାରଣମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ବସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ଗୋଟିଏ ହାତରେ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ପରି ଧରିଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ଚିତ୍ରକେତୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଶୁଣାଇ, ଜୋର୍‌ରେ ହସି ହସି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୪,୫ ॥

ଚିତ୍ରକେତୁ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଆହେ ! ଇଏ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ଧର୍ମଶିକ୍ଷକ ଓ ଗୁରୁଦେବ । ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଅଥଚ ଏହାଙ୍କର ଏପରି ଦଶା ଯେ, ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ବସି ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦେହରେ ଲଗାଇ ଭିଡ଼ି ଧରିଛନ୍ତି ! ॥ ୬ ॥ ବିରାଟ ବିରାଟ ଜଟାଧାରୀ ତପସ୍ୱୀ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀମାନଙ୍କର ସଭାପତି ହୋଇ ମଧ୍ୟ, ସାଧାରଣ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହୋଇ କୋଳରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଧରି ବସିଛନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଆହେ ! ସାଧାରଣ ପୁରୁଷମାନେ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତରେ ହିଁ ସ୍ତ୍ରୀ ସହିତ ବସା-ଉଠା କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏ ଏତେ ବଡ଼ ବ୍ରତଧାରୀ ହୋଇ ବି ଏପରି ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାଟାରେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ କୋଳରେ ଧରି ବସିଛନ୍ତି !! ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ତ ଅଗାଧ । ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ଏହି କଟୁବାକ୍ୟ ଶୁଣି ମଧ୍ୟ ସେ କିଛି ନ କହି ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ । ସେହି ସଭାରେ ବସିଥିବା ତାହାଙ୍କର ଅନୁଗତ ସଦସ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଚୁପ୍ ରହିଲେ । ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ଶିବଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଜଣା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ କିଛି କଟୁକଥା କହିଗଲେ । 'ମୁଁ ଜଣେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ' ବୋଲି ତାଙ୍କ ମନରେ ଗର୍ବ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ସେହି ଧୃଷ୍ଟତା ଦେଖି ପାର୍ବତୀ କ୍ରୋଧରେ କହିଦେଲେ—॥ ୯,୧୦ ॥

ପାର୍ବତୀ କହିଲେ—ଏଁ ! ସଂସାରରେ ଆମ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ଓ ନିର୍ଲଜ୍ଜମାନଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେଇ ଶାସନ ଓ ଭର୍ତ୍ସନା କରିବାର ପ୍ରଭୁ ଏହି ନା କଣ ! ॥ ୧୧ ॥ ଏହାର କଥାରୁ ଜଣା ପଡୁଛି, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ତାହାଙ୍କର ଭୃଗୁ, ନାରଦ ଆଦି ପୁତ୍ରମାନେ, ସନକାଦି ପରମର୍ଷି, କପିଳଦେବ ଓ ମନୁ ଆଦି ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷ ବୋଧ ହୁଏ ଧର୍ମର ରହସ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ସେମାନେ ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଥିବା ଭଗବାନ୍ ଶିବଙ୍କର ଏପରି କର୍ମକୁ

ଏଷାମନୁଧ୍ୟେୟପଦାବ୍ଜଯୁଗ୍ମଂ
ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଂ ମଙ୍ଗଳମଙ୍ଗଳଂ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯଃ କ୍ଷତ୍ରବନ୍ଧୁଃ ପରିଭୂୟ ସୂରୀନ୍
ପ୍ରଶାସ୍ତି ଧୃଷ୍ଟସ୍ତଦୟଂ ହି ଦଣ୍ଡ୍ୟଃ ॥ ୧୩

ନାୟମର୍ହତି ବୈକୁଣ୍ଠପାଦମୂଳୋପସର୍ପଣମ୍ ।
ସମ୍ଭାବିତମତିଃ ସ୍ତବ୍ଧଃ ସାଧୁଭିଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପାସିତମ୍ ॥ ୧୪

ଅତଃ ପାପୀୟସୀଂ ଯୋନିମାସୁରୀଂ ଯାହି ଦୁର୍ମତେ ।
ଯଥେହ ଭୂୟୋ ମହତାଂ ନ କର୍ତ୍ତା ପୁତ୍ର କିଲ୍‌ବିଷମ୍ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଶପ୍ତଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁର୍ବିମାନାଦବରୁହ୍ୟ ସଃ ।
ପ୍ରସାଦୟାମାସ ସତୀଂ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନା ନମ୍ରେଣ ଭାରତ ॥ ୧୬

ଚିତ୍ରକେତୁରୁବାଚ

ପ୍ରତିଗୃହ୍ଣାମି ତେ ଶାପମାତ୍ମନୋଽଞ୍ଜଳିନାମ୍ବିକେ ।
ଦେବୈର୍ମର୍ତ୍ତ୍ୟାୟ ଯତ୍‌ପ୍ରୋକ୍ତଂ ପୂର୍ବଦିଷ୍ଟଂ ହି ତସ୍ୟ ତତ୍ ॥ ୧୭

ସଂସାରଚକ୍ର ଏତସ୍ମିଞ୍ଜନ୍ତୁରଜ୍ଞାନମୋହିତଃ ।
ଭ୍ରାମ୍ୟନ୍ ସୁଖଂ ଚ ଦୁଃଖଂ ଚ ଭୁଙ୍‌କ୍ତେ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ॥ ୧୮

ନୈବାତ୍ମା ନ ପରଶ୍ଚାପି କର୍ତ୍ତା ସ୍ୟାତ୍ ସୁଖଦୁଃଖୟୋଃ ।
କର୍ତ୍ତାରଂ ମନ୍ୟତେଽପ୍ରାଜ୍ଞ ଆତ୍ମାନଂ ପରମେବ ଚ ॥ ୧୯

ଗୁଣପ୍ରବାହ ଏତସ୍ମିନ୍ କଃ ଶାପଃ କୋ ନ୍ୱନୁଗ୍ରହଃ ।
କଃ ସ୍ୱର୍ଗୋ ନରକଃ କୋ ବା କିଂ ସୁଖଂ ଦୁଃଖମେବ ବା ॥ ୨୦

ଏକଃ ସୃଜତି ଭୂତାନି ଭଗବାନାତ୍ମମାୟୟା ।
ଏଷାଂ ବନ୍ଧଂ ଚ ମୋକ୍ଷଂ ଚ ସୁଖଂ ଦୁଃଖଂ ଚ ନିଷ୍କଳଃ ॥ ୨୧

ନ ତସ୍ୟ କଶ୍ଚିଦ୍ଦୟିତଃ ପ୍ରତୀପୋ
ନ ଜ୍ଞାତିବନ୍ଧୁର୍ନ ପରୋ ନ ଚ ସ୍ୱଃ ।
ସମସ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ନିରଞ୍ଜନସ୍ୟ
ସୁଖେ ନ ରାଗଃ କୁତ ଏବ ରୋଷଃ ॥ ୨୨

ବାରଣ କରୁନାହାନ୍ତି ! ॥ ୧୨ ॥ ଆରେ, ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ସମସ୍ତ ମହାପୁରୁଷ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି, ମଙ୍ଗଳମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମଙ୍ଗଳ କରିଦେଉଥିବା ସେହି ସାକ୍ଷାତ୍ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ଏହି ଅଧମ କ୍ଷତ୍ରିୟଟା ନିନ୍ଦା କଲା ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଶାସନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ! ତେଣୁ ଏହି ଅଭଦ୍ରଟା ହେଉଛି ଦଣ୍ଡ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ॥ ୧୩ ॥ ନିଜର ବଡ଼ପଣ ପାଇଁ ଏହାର ଭାରି ଗର୍ବ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଯେଉଁ ଚରଣକମଳକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ସତ୍-ପୁରୁଷମାନେ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ଏହି ମୂର୍ଖ ସେଠାରେ ରହିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ॥ ୧୪ ॥ (ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି) ତେଣୁ, ରେ ଦୁର୍ମତି ! ତୁ ଯାଇ ପାପମୟ ଅସୁରଯୋନିରେ ପଡ଼ । ତାହା ହେଲେ, ତୁ ଆଉ କେବେ କୌଣସି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ଅପରାଧ କରିପାରିବୁ ନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପାର୍ବତୀ ଏପରି ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେବାରୁ ଚିତ୍ରକେତୁ ବିମାନରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି, ନତଶିର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୧୬ ॥

ଚିତ୍ରକେତୁ କହିଲେ—ମାତା ପାର୍ବତୀ ! ମୁଁ କର ଯୋଡ଼ି, ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ଆପଣଙ୍କର ଅଭିଶାପ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି; କାରଣ ଦେବତାମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହା କିଛି କହିଦିଅନ୍ତି, ତାହା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାରବ୍ଧାନୁସାରେ ମିଳୁଥିବା ଫଳର ପୂର୍ବସୂଚନାମାତ୍ର ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ଦେବି ! ଏହି ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହୁଛି ଏବଂ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ଘୂରି ଘୂରି ସଦାସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ହେ ମାତା ! ନିଜର ଆତ୍ମା ସୁଖଦୁଃଖ ଦିଏ ନାହିଁ, କି ଅନ୍ୟ କେହି ବି ତାହା ଦିଏ ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞାନୀ ଲୋକ ହିଁ ନିଜକୁ ଅଥବା ଅନ୍ୟକୁ ସୁଖଦୁଃଖର କର୍ତ୍ତା (କାରଣ) ବୋଲି ଭାବେ ॥ ୧୯ ॥ ଏହି ଜଗତ୍ ହେଉଛି ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଆଦି ଗୁଣମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରବାହ । ଏଥିରେ ଶାପ ଓ ଅନୁଗ୍ରହ ଭିତରେ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ଭିତରେ, ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଭିତରେ କଣ ବା ପ୍ରଭେଦ ଅଛି ! ॥ ୨୦ ॥ ଏକମାତ୍ର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଭଗବାନ୍ ହିଁ କାହାରି ସହାୟତା ବିନା, ନିଜର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପିଣୀ ମାୟାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବନ୍ଧନ, ମୋକ୍ଷ ଓ ସୁଖ-ଦୁଃଖାଦି ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ହେ ମାତା ! ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ସମଭାବରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଏବଂ ମାୟା ଆଦି ମଳର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ତାହାଙ୍କର କେହି ପ୍ରିୟ କି ଅପ୍ରିୟ ନୁହେଁ; କେହି ଜ୍ଞାତି କି ବନ୍ଧୁ ନୁହେଁ ଏବଂ କେହି ପର କି ଆପଣା ନୁହେଁ । ତାହାଙ୍କର ସୁଖରେ ଅନୁରାଗ ନାହିଁ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କ୍ରୋଧ ଆସିବ

ତଥାପି ତଚ୍ଛକ୍ତିବିସର୍ଗ ଏଷାଂ
 ସୁଖାୟ ଦୁଃଖାୟ ହିତାହିତାୟ ।
ବନ୍ଧାୟ ମୋକ୍ଷାୟ ଚ ମୃତ୍ୟୁଜନ୍ମନୋଃ
 ଶରୀରିଣାଂ ସଂସୃତୟେଽବକଳ୍ପତେ ॥ ୨୩

ଅଥ ପ୍ରସାଦୟେ ନ ତ୍ୱାଂ ଶାପମୋକ୍ଷାୟ ଭାମିନି ।
ଯନ୍ମନ୍ୟସେ ଅସାଧୂକ୍ତଂ ମମ ତତ୍‌କ୍ଷମ୍ୟତାଂ ସତି ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ପ୍ରସାଦ୍ୟ ଗିରିଶୌ ଚିତ୍ରକେତୁରରିନ୍ଦମ ।
ଜଗାମ ସ୍ୱବିମାନେନ ପଶ୍ୟତୋଃ ସ୍ମୟତୋସ୍ତୟୋଃ ॥ ୨୫

ତତସ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରୋ ରୁଦ୍ରାଣୀମିଦମବ୍ରବୀତ୍ ।
ଦେବର୍ଷିଦୈତ୍ୟସିଦ୍ଧାନାଂ ପାର୍ଷଦାନାଂ ଚ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

ଦୃଷ୍ଟବତ୍ୟସି ସୁଶ୍ରୋଣି ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ଭୃତ୍ୟଭୃତ୍ୟାନାଂ ନିଃସ୍ପୃହାଣାଂ ମହାତ୍ମନାମ୍ ॥ ୨୭

ନାରାୟଣପରାଃ ସର୍ବେ ନ କୁତଶ୍ଚନ ବିଭ୍ୟତି ।
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗନରକେଷ୍ୱପି ତୁଲ୍ୟାର୍ଥଦର୍ଶିନଃ ॥ ୨୮

ଦେହିନାଂ ଦେହସଂଯୋଗାଦ୍ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାନୀଶ୍ୱରଲୀଳୟା ।
ସୁଖଂ ଦୁଃଖଂ ମୃତିର୍ଜନ୍ମ ଶାପୋଽନୁଗ୍ରହ ଏବ ଚ ॥ ୨୯

ଅବିବେକକୃତଃ ପୁଂସୋ ହ୍ୟର୍ଥଭେଦ ଇବାତ୍ମନି ।
ଗୁଣଦୋଷବିକଳ୍ପଶ୍ଚ ଭିଦେବ ସ୍ରଜିବତ୍‌କୃତଃ ॥ ୩୦

ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଭକ୍ତିମୁଦ୍‌ବହତାଂ ନୃଣାମ୍ ।
ଜ୍ଞାନବୈରାଗ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ନେହ କଶ୍ଚିଦ୍ ବ୍ୟପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୩୧

ନାହଂ ବିରିଞ୍ଚୋ ନ କୁମାରନାରଦୌ
 ନ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରା ମୁନୟଃ ସୁରେଶାଃ ।
ବିଦାମ ଯସ୍ୟେହିତମଂଶକାଂଶକା
 ନ ତତ୍‌ସ୍ୱରୂପଂ ପୃଥଗୀଶମାନିନଃ ॥ ୩୨

କେଉଁଠୁ ? ॥ ୨୨ ॥ ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ମାୟାଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ ପାପ ଓ ପୁଣ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ହିତ-ଅହିତ, ବନ୍ଧନ-ମୋକ୍ଷ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଓ ସଂସାରବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ହେ ପତିପ୍ରାଣା ଦେବି ! ମୁଁ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରୁନାହିଁ। ମୁଁ ତ ଏତିକିମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଯେ, ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର କଥା ଯେଉଁ ଅନୁଚିତ ଲାଗିଲା, ସେଥିପାଇଁ ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିବ ଓ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ପ୍ରସନ୍ନ କରି ବିଦ୍ୟାଧର ଚିତ୍ରକେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ହିଁ ବିମାନରେ ବସି ସେଠାରୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ । ତାହା ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ବିସ୍ମୟ ବୋଧ ହେଲା ॥ ୨୫ ॥ ତା'ପରେ ଦେବତା, ଋଷି, ଦୈତ୍ୟ, ସିଦ୍ଧ ଓ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଶିବ କହିଲେ—॥ ୨୬ ॥

ଶିବ କହିଲେ—ହେ ସୁନ୍ଦରି ! ଦିବ୍ୟଲୀଳାବିହାରୀ ଭଗବାନଙ୍କର ନିଃସ୍ପୃହ ତଥା ଉଦାରହୃଦୟ ଦାସାନୁଦାସଙ୍କ ମହିମା ତୁମେ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିଲ ତ! ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାଗତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ; କାରଣ ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗ, ମୋକ୍ଷ ଓ ନରକ—ସବୁଠାରେ ଏକମାତ୍ର ପରମତତ୍ତ୍ୱ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ସମାନଭାବରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଅନୁସାରେ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ନାନା ଦେହ ସଙ୍ଗେ ସଂଯୋଗ ହେଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଜନ୍ମ-ମରଣ ଓ ଶାପ-ଅନୁଗ୍ରହ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୯ ॥ ଯେପରି ଭେଦଭ୍ରମ ହେତୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଆଦି ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଭ୍ରମବଶତଃ ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ମାଳା ଆଦି ସର୍ପ ପରି ବୋଧ ହୁଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନବଶତଃ ଆତ୍ମାରେ ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖେ ତଥା ଗୁଣଦୋଷ ଆଦି କଳ୍ପନା କରେ ॥ ୩୦ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ ବୈରାଗ୍ୟବଳ ରହିଛି ଓ ଯେ ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ଭକ୍ତିଭାବ ରଖନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଗତରେ ଏପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ କି ସେ ହେୟ ବା ଉପାଦେୟ ବୋଲି ଭାବି ତା'ପ୍ରତି ରାଗ ବା ଦ୍ୱେଷ କରିବସିବେ ॥ ୩୧ ॥ ମୁଁ, ବ୍ରହ୍ମା, ସନକାଦି, ନାରଦ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଭୃଗୁ ଆଦି ମୁନି ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା—କେହି ବି ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିପାରୁନା। ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ରାତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶମାତ୍ର ଅଟନ୍ତି, ଅଥଚ ନିଜକୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଜଣେ ପୃଥକ୍ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଧରିନିଅନ୍ତି, ସେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପକୁ

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାସ୍ତି ପ୍ରିୟଃ କଶ୍ଚିନ୍ନାପ୍ରିୟଃ ସ୍ୱଃ ପରୋଽପି ବା ।
ଆତ୍ମତ୍ୱାତ୍ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସର୍ବଭୂତପ୍ରିୟୋ ହରିଃ ॥ ୩୩

ତସ୍ୟ ଚାୟଂ ମହାଭାଗଶ୍ଚିତ୍ରକେତୁଃ ପ୍ରିୟୋଽନୁଗଃ ।
ସର୍ବତ୍ର ସମଦୃକ୍ ଶାନ୍ତୋ ହ୍ୟହଂ ଚୈବାଚ୍ୟୁତପ୍ରିୟଃ ॥ ୩୪

ତସ୍ମାନ୍ନ ବିସ୍ମୟଃ କାର୍ଯ୍ୟଃ ପୁରୁଷେଷୁ ମହାତ୍ମସୁ ।
ମହାପୁରୁଷଭକ୍ତେଷୁ ଶାନ୍ତେଷୁ ସମଦର୍ଶିଷୁ ॥ ୩୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଭଗବତଃ ଶିବସ୍ୟୋମାଭିଭାଷିତମ୍ ।
ବଭୂବ ଶାନ୍ତଧୀ ରାଜନ୍ ଦେବୀ ବିଗତବିସ୍ମୟା ॥ ୩୬

ଇତି ଭାଗବତୋ ଦେବ୍ୟାଃ ପ୍ରତିଶପ୍ତୁମଲନ୍ତମଃ ।
ମୂର୍ଧ୍ନା ସଜ୍ଜଗୃହେ ଶାପମେତାବତ୍ସାଧୁଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୩୭

ଜଜ୍ଞେ ତ୍ୱଷ୍ଟୁର୍ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନୌ ଦାନବୀଂ ଯୋନିମାଶ୍ରିତଃ ।
ବୃତ୍ର ଇତ୍ୟଭିବିଖ୍ୟାତୋ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସଂଯୁତଃ ॥ ୩୮

ଏତତ୍ତେ ସର୍ବମାଖ୍ୟାତଂ ଯନ୍ମାଂ ତ୍ୱଂ ପରିପୃଚ୍ଛସି ।
ବୃତ୍ରସ୍ୟାସୁରଜାତେଶ୍ଚ କାରଣଂ ଭଗବନ୍ମତେଃ ॥ ୩୯

ଇତିହାସମିମଂ ପୁଣ୍ୟଂ ଚିତ୍ରକେତୋର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତାନାଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ବନ୍ଧାଦ୍ ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୦

ଯ ଏତତ୍ ପ୍ରାତରୁତ୍ଥାୟ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ବାଗ୍ୟତଃ ପଠେତ୍ ।
ଇତିହାସଂ ହରିଂ ସ୍ମୃତ୍ୱା ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୪୧

ଜାଣିପାରିବେ କିପରି ! ॥ ୩୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର କେହି ପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ଅପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । ତାହାଙ୍କର କେହି ନିଜର ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ପର ନୁହନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା; ତେଣୁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ॥ ୩୩ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଏହି ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଚିତ୍ରକେତୁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସମଗ୍ରରୂପ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଅନୁଚର, ଶାନ୍ତ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ଏବଂ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ ତୁମେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତ, ଶାନ୍ତପୁରୁଷ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବକୁ ଦେଖି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିସ୍ମିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୩୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଏହି ବାଣୀ ଶୁଣି ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କର ବିସ୍ମୟ ଦୂର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଚିତ୍ରକେତୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବତୀ ପାର୍ବତୀଙ୍କୁ ଓଲଟା ଶାପ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ; କିନ୍ତୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ଶାପ ନ ଦେଇ ତାଙ୍କ ଶାପକୁ ନିଜେ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସାଧୁପୁରୁଷଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୩୭ ॥ ସେହି ବିଦ୍ୟାଧର ଚିତ୍ରକେତୁ ହିଁ ଦାନବଯୋନି ଆଶ୍ରୟ କରି ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିରୁ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ନାମ ହୋଇଗଲା ବୃତ୍ରାସୁର ଏବଂ ସେହି ଯୋନିରେ ବି ସେ ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପର ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲେ ॥ ୩୮ ॥ ବୃତ୍ରାସୁର କାହିଁକି ଦୈତ୍ୟଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ କିପରି ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ପାଇଲେ ବୋଲି ତୁମେ ମୋତେ ଯେଉଁ ପଚ୍ଚରିଥିଲ, ତାହାର ସକଳ ବିବରଣ ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୩୯ ॥ ମହାତ୍ମା ଚିତ୍ରକେତୁଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଇତିହାସ କେବଳ ତାଙ୍କର ନୁହେଁ, ଏହା ହେଉଛି ସମସ୍ତ ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ଯେ ଏହା ଶୁଣନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି, ମୌନ ରହି, ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି ଏହି ଇତିହାସ ପାଠ କରନ୍ତି, ସେ ପରମଗତି ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ଚିତ୍ରକେତୁଶାପୋ ନାମ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅଦିତି ଓ ଦିତିଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ତଥା ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କ ଉତ୍ପତ୍ତିର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପୃଶ୍ନିସ୍ତୁ ପତ୍ନୀ ସବିତୁଃ ସାବିତ୍ରୀଂ ବ୍ୟାହୃତିଂ ତ୍ରୟୀମ୍ ।
ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରଂ ପଶୁଂ ସୋମଂ ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟଂ ମହାମଖାନ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସବିତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ପୃଶ୍ନିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଆଠଟି ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ; ଯଥା—ସାବିତ୍ରୀ, ବ୍ୟାହୃତି, ତ୍ରୟୀ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ପଶୁ, ସୋମ, ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ ଓ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ ॥ ୧ ॥

ସିଦ୍ଧିର୍ଭଗସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍ଗ ମହିମାନଂ ବିଭୁଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
ଆଶିଷଂ ଚ ବରାରୋହାଂ କନ୍ୟାଂ ପ୍ରାସୂତ ସୁବ୍ରତାମ୍ ॥ ୨

ଧାତୁଃ କୁହୂଃ ସିନୀବାଲୀ ରାକା ଚାନୁମତିସ୍ତଥା ।
ସାୟଂ ଦର୍ଶମଥ ପ୍ରାତଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସମନୁକ୍ରମାତ୍ ॥ ୩

ଅଗ୍ନୀନ୍ ପୁରୀଷ୍ୟାନାଧତ୍ତ କ୍ରିୟାୟାଂ ସମନନ୍ତରଃ ।
ଚର୍ଷଣୀ ବରୁଣସ୍ୟାସୀଦ୍ ଯସ୍ୟାଂ ଜାତୋ ଭୃଗୁଃ ପୁନଃ ॥ ୪

ବାଲ୍ମୀକିଶ୍ଚ ମହାଯୋଗୀ ବଲ୍ମୀକାଦଭବତ୍ କିଲ ।
ଅଗସ୍ତ୍ୟଶ୍ଚ ବସିଷ୍ଠଶ୍ଚ ମିତ୍ରାବରୁଣୟୋର୍ଋଷୀ ॥ ୫

ରେତଃ ସିଷିଚତୁଃ କୁମ୍ଭେ ଉର୍ବଶ୍ୟାଃ ସନ୍ନିଧୌ ଦ୍ରୁତମ୍ ।
ରେବତ୍ୟାଂ ମିତ୍ର ଉତ୍ସର୍ଗମରିଷ୍ଟଂ ପିପ୍ପଳଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୬

ପୌଲୋମ୍ୟାମିନ୍ଦ୍ର ଆଧତ୍ତ ତ୍ରୀନ୍ ପୁତ୍ରାନିତି ନଃ ଶ୍ରୁତମ୍ ।
ଜୟନ୍ତମୃଷଭଂ ତାତ ତୃତୀୟଂ ମୀଢୁଷଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୭

ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟ ଦେବସ୍ୟ ମାୟାବାମନରୂପିଣଃ ।
କୀର୍ତ୍ତୌ ପତ୍ନ୍ୟାଂ ବୃହଚ୍ଛ୍ଳୋକସ୍ତସ୍ୟାସନ୍ ସୌଭଗାଦୟଃ ॥ ୮

ତତ୍କର୍ମଗୁଣବୀର୍ଯ୍ୟାଣି କାଶ୍ୟପସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ପଶ୍ଚାଦ୍ବକ୍ଷ୍ୟାମହେଽଦିତ୍ୟାଂ ଯଥା ବାବତତାର ହ ॥ ୯

ଅଥ କଶ୍ୟପଦାୟାଦାନ୍ ଦୈତେୟାନ୍ କୀର୍ତ୍ତୟାମି ତେ ।
ଯତ୍ର ଭାଗବତଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ବଲିରେବ ଚ ॥ ୧୦

ଦିତେର୍ଦ୍ୱାବେବ ଦାୟାଦୌ ଦୈତ୍ୟଦାନବବନ୍ଦିତୌ ।
ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ନାମ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଶ୍ଚ କୀର୍ତ୍ତିତୌ ॥ ୧୧

ଭଗଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସିଦ୍ଧି ମହିମା, ବିଭୁ ଓ ପ୍ରଭୁ ନାମକ ତିନୋଟି ପୁତ୍ର ଓ ଆଶିଷ ନାମରେ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲେ । କନ୍ୟାଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦରୀ ଓ ସଦାଚାରିଣୀ ଥିଲା ॥ ୨ ॥ ଧାତାଙ୍କର ଚାରିଜଣ ପତ୍ନୀ ଥିଲେ; ସେମାନେ ହେଲେ—କୁହୂ, ସିନୀବାଲୀ, ରାକା ଓ ଅନୁମତି । ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସାୟଂ, ଦର୍ଶ, ପ୍ରାତଃ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସ—ଏପରି ଚାରିଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥

ଧାତାଙ୍କ ସାନ ଭାଇର ନାମ ଥିଲା ବିଧାତା । ବିଧାତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା କ୍ରିୟା । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ପୁରୀଷ୍ୟ ନାମକ ପଞ୍ଚଅଗ୍ନିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ବରୁଣଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଚର୍ଷଣୀ । ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭୃଗୁ ପୁନର୍ବାର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ତା'ପୂର୍ବରୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଥିଲେ ॥ ୪ ॥ ମହାଯୋଗୀ ବାଲ୍ମୀକି ମଧ୍ୟ ବରୁଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ବଲ୍ମୀକରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ନାମ ବାଲ୍ମୀକି ହୋଇଥିଲା । ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ଦେଖି ମିତ୍ର ଓ ବରୁଣଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେହି ବୀର୍ଯ୍ୟକୁ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ କଳସୀରେ ରଖିଦେଇଥିଲେ; ସେଥିରୁ ମୁନିବର ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଓ ବସିଷ୍ଠଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା । ରେବତୀ ଥିଲେ ମିତ୍ରଙ୍କ ପତ୍ନୀ । ତାହାଙ୍କର ତିନିଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ—ଉତ୍ସର୍ଗ, ଅରିଷ୍ଟ ଓ ପିପ୍ପଳ ॥ ୫,୬ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପୁଲୋମନନ୍ଦିନୀ ଶଚୀ ଥିଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପତ୍ନୀ । ମୁଁ ଶୁଣିଛି, ଶଚୀଙ୍କ ଠାରୁ ଜୟନ୍ତ, ଋଷଭ ଓ ମୀଢ଼ବାନ୍—ଏପରି ତିନିଟି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୭ ॥ (ବଳିଙ୍କୁ କୃପା କରିବା ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ଫେରାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ) ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ମାୟାରେ ବାମନ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ତିନିପାଦ ଭୂମି ମାଗିବା ଛଳରେ ତିନିଲୋକକୁ ମାପି ନେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା କୀର୍ତ୍ତି; ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବୃହଦ୍‌ଶ୍ଳୋକ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବୃହଦ୍‌ଶ୍ଳୋକଙ୍କର ସୌଭଗ ଆଦି କେତୋଟି ସନ୍ତାନ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୮ ॥ କଶ୍ୟପନନ୍ଦନ ଭଗବାନ୍ ବାମନ ମାତା ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କାହିଁକି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅବତାରରେ ସେ କେଉଁସବୁ ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ପରାକ୍ରମ ପ୍ରକଟନ କରିଥିଲେ, ତାହା ମୁଁ ପରେ (ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧରେ) ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ॥ ୯ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କଶ୍ୟପଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ନୀ ଦିତିଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ସନ୍ତାନପରମ୍ପରା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି । ସେହି ପରମ୍ପରାରେ ହିଁ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀମାନ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ବଳି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଦିତିଙ୍କର ଦୁଇଟିମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବଙ୍କର ବନ୍ଦନୀୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଥିଲେ : ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ । ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିସାରିଛି ॥ ୧୧ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୋର୍ଭାର୍ଯ୍ୟା କୟାଧୁର୍ନାମ ଦାନବୀ ।
ଜମ୍ଭସ୍ୟ ତନୟା ଦତ୍ତା ସୁଷୁବେ ଚତୁରଃ ସୁତାନ୍ ॥ ୧୨

ସଂହ୍ରାଦଂ ପ୍ରାଗନୁହ୍ରାଦଂ ହ୍ରାଦଂ ପ୍ରହ୍ରାଦମେବ ଚ ।
ତତ୍ସ୍ୱସା ସିଂହିକା ନାମ ରାହୁଂ ବିପ୍ରଚିତୋଽଗ୍ରହୀତ୍ ॥ ୧୩

ଶିରୋଽହରଦ୍‌ଯସ୍ୟ ହରିଶ୍ଚକ୍ରେଣ ପିବତୋଽମୃତମ୍ ।
ସଂହ୍ରାଦସ୍ୟ କୃତିର୍ଭାର୍ଯ୍ୟାସୂତ ପଞ୍ଚଜନଂ ତତଃ ॥ ୧୪

ହ୍ରାଦସ୍ୟ ଧମନିର୍ଭାର୍ଯ୍ୟାସୂତ ବାତାପିମିଲ୍ୱଲମ୍ ।
ଯୋଽଗସ୍ତ୍ୟାୟ ତ୍ୱତିଥୟେ ପେଚେ ବାତାପିମିଲ୍ୱଲଃ ॥ ୧୫

ଅନୁହ୍ରାଦସ୍ୟ ସୂର୍ମ୍ୟାୟାଂ ବାଷ୍କଲୋ ମହିଷସ୍ତଥା ।
ବିରୋଚନସ୍ତୁ ପ୍ରାହ୍ରାଦିର୍ଦେବ୍ୟାସ୍ତସ୍ୟାଭବଦ୍‌ବଲିଃ ॥ ୧୬

ବାଣଜ୍ୟେଷ୍ଠଂ ପୁତ୍ରଶତମଶନାୟାଂ ତତୋଽଭବତ୍ ।
ତସ୍ୟାନୁଭାବଃ ସୁଶ୍ଳୋକ୍ୟଃ ପଶ୍ଚାଦେବାଭିଧାସ୍ୟତେ ॥ ୧୭

ବାଣ ଆରାଧ୍ୟ ଗିରିଶଂ ଲେଭେ ତଦ୍‌ଗଣମୁଖ୍ୟତାମ୍ ।
ଯତ୍ପାର୍ଶ୍ୱେ ଭଗବାନାସ୍ତେ ହ୍ୟଦ୍ୟାପି ପୁରପାଳକଃ ॥ ୧୮

ମରୁତଶ୍ଚ ଦିତେଃ ପୁତ୍ରାଶ୍ଚତ୍ୱାରିଂଶନ୍ନବାଧିକାଃ ।
ତ ଆସନ୍ନପ୍ରଜାଃ ସର୍ବେ ନୀତା ଇନ୍ଦ୍ରେଣ ସାତ୍ମତାମ୍ ॥ ୧୯

ରାଜୋବାଚ

କଥଂ ତ ଆସୁରଂ ଭାବମପୋହ୍ୟୌତ୍ପତ୍ତିକଂ ଗୁରୋ ।
ଇନ୍ଦ୍ରେଣ ପ୍ରାପିତାଃ ସାତ୍ମ୍ୟଂ କିଂ ତତ୍ସାଧୁ କୃତଂ ହି ତୈଃ ॥ ୨୦

ଇମେ ଶ୍ରଦ୍ଦଧତେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନୃଷୟୋ ହି ମୟା ସହ ।
ପରିଜ୍ଞାନାୟ ଭଗବଂସ୍ତନ୍ନୋ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତୁମର୍ହସି ॥ ୨୧

ସୂତ ଉବାଚ

ତଦ୍‌ବିଷ୍ଣୁରାତସ୍ୟ ସ ବାଦରାୟଣି-
ର୍ବଚୋ ନିଶମ୍ୟାଦୃତମଳ୍ପମର୍ଥବତ୍ ।
ସଭାଜୟନ୍ ସଂନିଭୃତେନ ଚେତସା
ଜଗାଦ ସତ୍ରାୟଣ ସର୍ବଦର୍ଶନଃ ॥ ୨୨

ଦାନବୀ କୟାଧୁ ଥିଲେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଙ୍କ ପତ୍ନୀ । କୟାଧୁଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଜମ୍ଭ । କୟାଧୁଙ୍କର ଚାରିଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ— ସଂହ୍ଲାଦ, ଅନୁହ୍ଲାଦ, ହ୍ଲାଦ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦ । ସେମାନଙ୍କର ସିଂହିକା ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଭଉଣୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସିଂହିକା ବିପ୍ରଚିତ୍ତି ନାମକ ଦାନବକୁ ବିବାହ କରିଥିଲା; ତା'ଠାରୁ ରାହୁ ନାମକ ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୨,୧୩ ॥ ଅମୃତପାନ ସମୟରେ ମୋହିନୀରୂପଧାରୀ ଭଗବାନ ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ଯାହାର ମସ୍ତକ କାଟି ଦେଇଥିଲେ, ସେ ହେଉଛି ସେହି ରାହୁ । ସଂହ୍ଲାଦର ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲା କୃତି; ତା'ଠାରୁ ପଞ୍ଚଜନ ନାମକ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୪ ॥ ହ୍ଲାଦର ପତ୍ନୀ ଧମନୀଠାରୁ ବାତାପି ଓ ଇଲ୍ୱଳ ନାମକ ଦୁଇପୁତ୍ର ହେଲେ । ମହର୍ଷି ଅଗସ୍ତ୍ୟଙ୍କୁ ଆତିଥ୍ୟ କରିବା ଅବସରରେ ଇଲ୍ୱଳ ବାତାପିକୁ ରାନ୍ଧି ତାଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ଦେଇଥିଲା ॥ ୧୫ ॥ ଅନୁହ୍ଲାଦର ପତ୍ନୀ ସୂର୍ମ୍ୟାଠାରୁ ବାଷ୍କଳ ଓ ମହିଷାସୁର ନାମରେ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ବିରୋଚନ ଥିଲେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପୁତ୍ର । ବିରୋଚନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦେବୀଙ୍କ ଠାରୁ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ବଳିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅଶନାଠାରୁ ବାଣ ଆଦି ଶହେ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳିଙ୍କ ମହିମା ଗାନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ; ତାହା ମୁଁ ପରେ (ଅଷ୍ଟମ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିବି ॥ ୧୭ ॥ ବଳିପୁତ୍ର ବାଣାସୁର ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ତାହାଙ୍କ ଗଣମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ଆଜି ବି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ବାଣାସୁରଙ୍କ ନଗର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେଠାରେ ରହୁଛନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ଦିତିଙ୍କର ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଅଣଚାଶ ଜଣ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମରୁଦ୍‌ଗଣ କୁହାଯାଏ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପରି ଦେବତା କରିଦେଲେ ॥ ୧୯ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମରୁଦ୍‌ଗଣ କଣ ଏପରି ସତ୍‌କର୍ମ କରିଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ନିଜର ଜନ୍ମଜାତ ଅସୁରୋଚିତ ଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିଲେ ଓ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବତା କରିଦେଲେ ? ॥ ୨୦ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍! ମୋ ସହିତ ଏଠାରେ ବସିଥିବା ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଜାଣିବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ସୁକ; ତେଣୁ କୃପା କରି ଏହି ବିଷୟଟି ବିସ୍ତାରିତଭାବରେ କହନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ମୁନି କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାରଗର୍ଭକ ଥିଲା; ତେଣୁ ସର୍ବଜ୍ଞ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଅତି ପ୍ରସନ୍ନ-ଚିତ୍ତରେ ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ କହିଲେ—॥ ୨୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ହତପୁତ୍ରା ଦିତିଃ ଶକ୍ରପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହେଣ ବିଷ୍ଣୁନା ।
ମନ୍ୟୁନା ଶୋକଦୀପ୍ତେନ ଜ୍ୱଳନ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟଚିନ୍ତୟତ୍ ॥ ୨୩

କଦା ନୁ ଭ୍ରାତୃହନ୍ତାରମିନ୍ଦ୍ରିୟାରାମମୁଲ୍ବଣମ୍ ।
ଅକ୍ଲିନ୍ନହୃଦୟଂ ପାପଂ ଘାତୟିତ୍ୱା ଶୟେ ସୁଖମ୍ ॥ ୨୪

କୃମିବିଡ୍ଭସ୍ମସଂଜ୍ଞାଽଽସୀଦ୍ ଯସ୍ୟେଶାଭିହିତସ୍ୟ ଚ ।
ଭୂତଧ୍ରୁକ୍ ତତ୍କୃତେ ସ୍ୱାର୍ଥଂ କିଂ ବେଦ ନିରୟୋ ଯତଃ ॥ ୨୫

ଆଶାସାନସ୍ୟ ତସ୍ୟେଦଂ ଧ୍ରୁବମୁନ୍ନଦ୍ଧଚେତସଃ ।
ମଦଶୋଷକ ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଭୂୟାଦ୍ ଯେନ ସୁତୋ ହି ମେ ॥ ୨୬

ଇତି ଭାବେନ ସା ଭର୍ତ୍ତୁରାଚଚାରାସକୃତ୍ପ୍ରିୟମ୍ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷୟାନୁରାଗେଣ ପ୍ରଶ୍ରୟେଣ ଦମେନ ଚ ॥ ୨୭

ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ରାଜନ୍ ମନୋଜ୍ଞୈର୍ବଲ୍ଗୁଭାଷିତୈଃ ।
ମନୋ ଜଗ୍ରାହ ଭାବଜ୍ଞା ସୁସ୍ମିତାପାଙ୍ଗବୀକ୍ଷଣୈଃ ॥ ୨୮

ଏବଂ ସ୍ତ୍ରିୟା ଜଡ଼ୀଭୂତୋ ବିଦ୍ୱାନପି ବିଦଗ୍ଧୟା ।
ବାଢମିତ୍ୟାହ ବିବଶୋ ନ ତଚ୍ଚିତ୍ରଂ ହି ଯୋଷିତି ॥ ୨୯

ବିଲୋକ୍ୟୈକାନ୍ତଭୂତାନି ଭୂତାନ୍ୟାଦୌ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ସ୍ତ୍ରିୟଂ ଚକ୍ରେ ସ୍ୱଦେହାର୍ଦ୍ଧଂ ଯୟା ପୁଂସାଂ ମତିର୍ହୃତା ॥ ୩୦

ଏବଂ ଶୁଶ୍ରୂଷିତସ୍ତାତ ଭଗବାନ୍ କଶ୍ୟପଃ ସ୍ତ୍ରିୟା ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ପରମପ୍ରୀତୋ ଦିତିମାହାଭିନନ୍ଦ୍ୟ ଚ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଇ ଦିତିଙ୍କର ଦୁଇପୁତ୍ର ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଓ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କୁ ବଧ କଲେ । ତେଣୁ ଦିତି ଶୋକାଗ୍ନିରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇ, କ୍ରୋଧପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ''ସତରେ ଇନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ ବିଷୟୀ, କ୍ରୂର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ । ଆରେ ! ସେ ନିଜର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ହିଁ ମରାଇଦେଲା ! ସେ ପାପୀଟା ନ ମଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ ଶାନ୍ତି ମିଳିବ ନାହିଁ । ମୋ ପାଇଁ ସେ ଦିନ କେବେ ଆସିବ, ଯେଉଁଦିନ କି ମୁଁ ସେହି ଭ୍ରାତୃହନ୍ତା ପାପୀଟାକୁ ମରାଇଦେଇ ଶାନ୍ତିରେ ଶୋଇପାରିବି? ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ଲୋକେ ରାଜାମାନଙ୍କର ବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶରୀରକୁ 'ପ୍ରଭୁ' କହି ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେହି ଶରୀର ଦିନେ କୀଟ, ବିଷ୍ଠା ବା ପାଉଁଶକୁଢ଼ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ଯେ ଏଭଳି ଅନିତ୍ୟ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ପୀଡ଼ା ଦିଏ, ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ସେ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥ କି ପରମାର୍ଥ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ; କାରଣ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ପ୍ରାଣୀକୁ ନରକକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୫ ॥ ମୁଁ ଜାଣିପାରୁଛି ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ଶରୀରକୁ ନିତ୍ୟ ବୋଲି ଭାବି ପ୍ରମତ୍ତ ହେଉଛି । ତାକୁ ଯେ ଦିନେ ବିନାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାର ଆଦୌ ଚେତା ନାହିଁ । ଠିକ୍ ଅଛି । ଏଥର ମୁଁ ଏପରି କିଛି ଉପାୟ କରିବି, ଯାହାଫଳରେ କି ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରର ଗର୍ବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ଭଳି ପୁତ୍ର ଲାଭ କରିବି ।'' ॥ ୨୬ ॥ ମନେ ମନେ ଏପରି ବିଚାର କରି ଦିତି ଖୁବ୍ ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା, ବିନୟ-ପ୍ରେମ ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟତା ଆଦିଦ୍ୱାରା ନିଜର ପତିଦେବ କଶ୍ୟପଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ପତିଦେବଙ୍କ ହୃଦୟର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ପରମ ପ୍ରେମଭାବ, ମଧୁର ମନୋହର ବଚନ ତଥା ମୃଦୁହାସଭରା ବକ୍ରଚାହାଣିରେ ତାହାଙ୍କ ମନକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ କଶ୍ୟପ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଓ ବିଚାରବାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଚତୁରୀ ଦିତିଙ୍କ ସେବାରେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ 'ମୁଁ ତୁମର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି' ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏହା କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ବି ନୁହେଁ ॥ ୨୯ ॥ ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟକାଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ଦେଖିଲେ ଯେ, ସବୁ ଜୀବ ଅସଙ୍ଗ ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ନିଜ ଶରୀରର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମତିକୁ ନିଜ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ହଁ; ମୁଁ କହୁଥିଲି—ଦିତି ଭଗବାନ୍ କଶ୍ୟପଙ୍କର ବହୁତ ସେବା କଲେ । ତା'ଫଳରେ କଶ୍ୟପ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଦିତିଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରି, ମୃଦୁମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୩୧ ॥

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

ବରଂ ବରୟ ବାମୋରୁ ପ୍ରୀତସ୍ତେଽହମନିନ୍ଦିତେ ।
ସ୍ତ୍ରିୟା ଭର୍ତ୍ତରି ସୁପ୍ରୀତେ କଃ କାମ ଇହ ଚାଗମଃ ॥ ୩୨

ପତିରେବ ହି ନାରୀଣାଂ ଦୈବତଂ ପରମଂ ସ୍ମୃତମ୍ ।
ମାନସଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବାସୁଦେବଃ ଶ୍ରିୟଃ ପତିଃ ॥ ୩୩

ସ ଏବ ଦେବତାଲିଙ୍ଗୈର୍ନାମରୂପବିକଳ୍ପିତୈଃ ।
ଇଜ୍ୟତେ ଭଗବାନ୍ ପୁମ୍ଭିଃ ସ୍ତ୍ରୀଭିଶ୍ଚ ପତିରୂପଧୃକ୍ ॥ ୩୪

ତସ୍ମାତ୍ପତିବ୍ରତା ନାର୍ୟଃ ଶ୍ରେୟସ୍କାମାଃ ସୁମଧ୍ୟମେ ।
ଯଜନ୍ତେଽନନ୍ୟଭାବେନ ପତିମାତ୍ମାନମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୩୫

ସୋଽହଂ ତ୍ୱୟାର୍ଚ୍ଚିତୋ ଭଦ୍ରେ ଈଦୃଗ୍ଭାବେନ ଭକ୍ତିତଃ ।
ତତ୍ତେ ସମ୍ପାଦୟେ କାମମସତୀନାଂ ସୁଦୁର୍ଲଭମ୍ ॥ ୩୬

ଦିତିରୁବାଚ

ବରଦୋ ଯଦି ମେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ପୁତ୍ରମିନ୍ଦ୍ରହଣଂ ବୃଣେ ।
ଅମୃତ୍ୟୁଂ ମୃତପୁତ୍ରାହଂ ଯେନ ମେ ଘାତିତୌ ସୁତୌ ॥ ୩୭

ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍ୱଚୋ ବିପ୍ରୋ ବିମନାଃ ପର୍ୟତପ୍ୟତ ।
ଅହୋ ଅଧର୍ମଃ ସୁମହାନଦ୍ୟ ମେ ସମୁପସ୍ଥିତଃ ॥ ୩୮

ଅହୋ ଅଦ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟାରାମୋ ଯୋଷିନ୍ମୟ୍ୟେହ ମାୟୟା ।
ଗୃହୀତଚେତାଃ କୃପଣଃ ପତିଷ୍ୟେ ନରକେ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୩୯

କୋଽତିକ୍ରମୋଽନୁବର୍ତ୍ତନ୍ତ୍ୟାଃ ସ୍ୱଭାବମିହ ଯୋଷିତଃ ।
ଧିଙ୍ ମାଂ ବତାବୁଧଂ ସ୍ୱାର୍ଥେ ଯଦହଂ ତ୍ୱଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୪୦

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—ହେ ଅନିନ୍ଦ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ ପ୍ରିୟେ ! ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି । ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ମୋତେ ମାଗ । ପତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ, ସ୍ତ୍ରୀପାଇଁ ଇହଲୋକ ବା ପରଲୋକର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦୁର୍ଲଭ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ପତି ହିଁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟ ଇଷ୍ଟଦେବ । ପ୍ରିୟେ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି ଭଗବାନ୍ ବାସୁଦେବ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ॥ ୩୩ ॥ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କ ରୂପରେ ନାମ-ରୂପ ଭେଦରେ ତାଙ୍କରି କଳ୍ପନା ହିଁ କରାଯାଏ । ଲୋକେ ଯେକୌଣସି ଦେବତାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ତାହା ତାଙ୍କରି ଉପାସନା ହିଁ ହୋଇଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ପତିଙ୍କ ରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି; ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ରୂପକୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ॥ ୩୪ ॥ ତେଣୁ, ପ୍ରିୟେ ! ନିଜର କଲ୍ୟାଣ ଚାହୁଁଥିବା ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମଭାବରେ ନିଜ ପତିଦେବଙ୍କର ହିଁ ପୂଜା କରନ୍ତି; କାରଣ ପତିଦେବ ହିଁ ତାହାଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମା ଓ ଈଶ୍ୱର ॥ ୩୫ ॥ ଆଗୋ କଲ୍ୟାଣୀ ! ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବଡ଼ ପ୍ରେମଭାବରେ, ବଡ଼ ଭକ୍ତି ସହକାରେ ମୋତେ ପୂଜା କରିଛ । ତେଣୁ ତୁମର ଯାହା କିଛି ଅଭିଳାଷ ଅଛି କୁହ, ମୁଁ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି । ଯେଉଁମାନେ ଅସତୀ, ସେମାନଙ୍କୁ କାମନାପୂରଣର ଏଭଳି ବର ମିଳିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୩୬ ॥

ଦିତି କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଇନ୍ଦ୍ର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ହାତରେ ମୋର ଦୁଇଟି ଯାକ ପୁଅଙ୍କୁ ମରାଇଦେଇ ମୋତେ ପୁତ୍ରହୀନା କରିଦେଲା । ତେଣୁ ଆପଣ ଯଦି ମୁଁ ଯାହା ମାଗିବି, ତାହା ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଆନ୍ତି, ତେବେ କୃପା କରି ମୋତେ ଏପରି ଏକ ଅମରପୁତ୍ର ଦିଅନ୍ତୁ, ଯେ କି ଇନ୍ଦ୍ରକୁ ମାରିଦେଇ ପାରିବ ॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିତିଙ୍କ କଥା ଶୁଣି କଶ୍ୟପ ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, "ହାୟ ! ହାୟ ! ଆଜି ମୋ ଜୀବନରେ ଏକ ବିରାଟ ଅଧର୍ମର ଘଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୩୮ ॥ ଦେଖିଲ ! ମୁଁ ଅଧମ ଆଜି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ପରମସୁଖୀ ବୋଲି ଧରିନେଲି ! ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ମାୟା ଆଜି ମୋ ଚିତ୍ତକୁ ବଶ କରିନେଲା । ହାୟ ! ହାୟ ! ଆଜି ମୁଁ କେଡ଼େ ଦୀନହୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ନ ଗଲି ସତେ ! ଏଥର ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ନରକରେ ପଡ଼ିବି ॥ ୩୯ ॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଏ ସ୍ତ୍ରୀର ବି କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ; ଏ ତ ତା'ର ଜନ୍ମଜାତ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସରଣ କଲା । ଯେହେତୁ ମୁଁ ମୋ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିପାରିଲି ନାହିଁ; ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାର୍ଥ କଣ, ପରମାର୍ଥ କଣ, ତାହା

ଶରତ୍ପଦ୍ମୋତ୍ସବଂ ବକ୍ତ୍ରଂ ବଚଶ୍ଚ ଶ୍ରବଣାମୃତମ୍ ।
ହୃଦୟଂ କ୍ଷୁରଧାରାଭଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ କୋ ବେଦ ଚେଷ୍ଟିତମ୍ ॥ ୪୧

ନ ହି କଶ୍ଚିତ୍ପ୍ରିୟଃ ସ୍ତ୍ରୀଣାମଞ୍ଜସା ସ୍ୱାଶିଷାତ୍ମନାମ୍ ।
ପତିଂ ପୁତ୍ରଂ ଭ୍ରାତରଂ ବା ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟର୍ଥେ ଘାତୟନ୍ତି ଚ ॥ ୪୨

ପ୍ରତିଶ୍ରୁତଂ ଦଦାମୀତି ବଚସ୍ତନ୍ନ ମୃଷା ଭବେତ୍ ।
ବଧଂ ନାର୍ହତି ଚେନ୍ଦ୍ରୋଽପି ତତ୍ରେଦମୁପକଳ୍ପତେ ॥ ୪୩

ଇତି ସଂଚିନ୍ତ୍ୟ ଭଗବାନ୍ମାରୀଚଃ କୁରୁନନ୍ଦନ ।
ଉବାଚ କିଞ୍ଚିତ୍ କୁପିତ ଆତ୍ମାନଂ ଚ ବିଗର୍ହୟନ୍ ॥ ୪୪

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

ପୁତ୍ରସ୍ତେ ଭବିତା ଭଦ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ରହା ଦେବବାନ୍ଧବଃ ।
ସଂବତ୍ସରଂ ବ୍ରତମିଦଂ ଯଦ୍ୟଞ୍ଜୋ ଧାରୟିଷ୍ୟସି ॥ ୪୫

ଦିତିରୁବାଚ

ଧାରୟିଷ୍ୟେ ବ୍ରତଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ବ୍ରୂହି କାର୍ଯ୍ୟାଣି ଯାନି ମେ ।
ଯାନି ଚେହ ନିଷିଦ୍ଧାନି ନ ବ୍ରତଂ ଘ୍ନନ୍ତି ଯାନି ତୁ ॥ ୪୬

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

ନ ହିଂସ୍ୟାଦ୍ଭୂତଜାତାନି ନ ଶପେନ୍ନାନୃତଂ ବଦେତ୍ ।
ନଚ୍ଛିନ୍ଦ୍ୟାନ୍ନଖରୋମାଣି ନ ସ୍ପୃଶେଦ୍ ଯଦମଙ୍ଗଲମ୍ ॥ ୪୭

ନାପ୍ସୁ ସ୍ନାୟାନ୍ନ କୁପ୍ୟେତ ନ ସମ୍ଭାଷେତ ଦୁର୍ଜନୈଃ ।
ନ ବସୀତାଧୌତବାସଃ ସ୍ରଜଂ ଚ ବିଧୃତାଂ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୪୮

ଜାଣିପାରିଲି ନାହିଁ, ତେଣୁ ଏହା ମୋରି ଦୋଷରୁ ଘଟିଗଲା। ମୋ ଭଳି ମୂଢ଼ଟାକୁ ବାରମ୍ବାର ଧିକ୍ ! ॥ ୪୦ ॥ ସତରେ ସ୍ତ୍ରୀଚରିତ୍ରକୁ କିଏ ବା ଜାଣିପାରିବ ! ସ୍ତ୍ରୀର ମୁହଁ ତ ଶରତ୍‌କାଳୀନ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ପରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ; ପୁଣି ବଚନ ହୋଇଥାଏ ବଡ଼ ଶ୍ରୁତିମଧୁର—ସେଥିରେ ଅମୃତ ବୋଳା ହୋଇଥାଏ। କିନ୍ତୁ ତା'ହୃଦୟଟା ହୋଇଥାଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ—ଠିକ୍ ଶାଣଦିଆ ଛୁରୀର ଧାର ପରି ॥ ୪୧ ॥ ସତରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଲାଳସାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି। ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେମାନେ କାହାକୁ ବି ପ୍ରେମ କରନ୍ତି ନାହିଁ। ସ୍ୱାର୍ଥପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ନିଜର ପତି, ପୁତ୍ର ଓ ଭାଇ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ବି ମାରିଦେଇ ପାରନ୍ତି କିମ୍ବା ମରାଇଦେଇ ପାରନ୍ତି ॥ ୪୨ ॥ ମୁଁ ତ 'ତୁମେ ଯାହା ମାଗିବ, ତାହା ଦେବି' ବୋଲି ବଚନ ଦେଇସାରିଛି। ତେଣୁ ମୋ ବଚନ ମିଥ୍ୟା ହୋଇଯିବା ଅନୁଚିତ ହେବ; ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ବି ବଧ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହନ୍ତି। ଆଚ୍ଛା ହେଉ, ଏ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଉଭୟ ଆଡ଼କୁ ପାଇଲା ଭଳି କିଛି ଗୋଟାଏ ଉପାୟ କରିବି।" ॥ ୪୩ ॥

ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନେ ମନେ ନିଜକୁ ଏପରି ଭର୍ତ୍ସନା କରି ସର୍ବସମର୍ଥ କଶ୍ୟପ ଉଭୟ ଆଡ଼କୁ ପାଇଲା ଭଳି ଏକ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କଲେ ଏବଂ ଟିକିଏ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦିତିଙ୍କୁ କହିଲେ ॥ ୪୪ ॥

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—କଲ୍ୟାଣି ! ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ମୁଁ ଯେଉଁ ବ୍ରତ କହିବି, ତୁମେ ଯଦି ତାହା ପୂରା ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଧିପୂର୍ବକ ପାଳନ କରିବ, ତେବେ ତୁମଠାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରବଧକାରୀ ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବ; କିନ୍ତୁ ଯଦି ନିୟମରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ରହିଯିବ, ତେବେ ତୁମ ପୁତ୍ର ଦେବତାମାନଙ୍କର ମିତ୍ର ହୋଇଯିବ ॥ ୪୫ ॥

ଦିତି କହିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ସେହି ବ୍ରତ ଅବଶ୍ୟ ପାଳନ କରିବି। କଣ କଣ କରିବାକୁ ହେବ, କଣ କଣ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଏବଂ କିପରି କାମ କଲେ ବ୍ରତ ଭଙ୍ଗ ହେବ ନାହିଁ, ଆପଣ ମୋତେ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୬ ॥

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—ପ୍ରିୟେ ! ଏହି ବ୍ରତରେ ନିଜର ବାଣୀ ବା କ୍ରିୟାଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବା ମନା; କାହାକୁ ବି ଶାପ ବା ଗାଳି ଦେବା ମନା; ମିଥ୍ୟା କହିବା ମନା; ନିଜର ନଖ ଓ ଲୋମ କାଟିବା ମନା ଏବଂ ଅଶୁଭ ବସ୍ତୁକୁ ଛୁଇଁବା ମନା ॥ ୪୭ ॥ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ଗାଧୋଇବା ମନା; କ୍ରୋଧ କରିବା, ଦୁର୍ଜନ ସହିତ କଥାଭାଷା କରିବା, ଅଧୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ଓ ଅନ୍ୟ

ନୋଚ୍ଛିଷ୍ଟଂ ଚଣ୍ଡିକାନ୍ନଂ ଚ ସାମିଷଂ ବୃଷଲାହୃତମ୍ ।
ଭୁଞ୍ଜୀତୋଦକ୍ୟୟା ଦୃଷ୍ଟଂ ପିବେଦଞ୍ଜଲିନା ତ୍ୱପଃ ॥ ୪୯

ନୋଚ୍ଛିଷ୍ଟାସ୍ପୃଷ୍ଟସଲିଲା ସନ୍ଧ୍ୟାୟାଂ ମୁକ୍ତମୂର୍ଦ୍ଧଜା ।
ଅନର୍ଚ୍ଚିତାସଂଯତବାଙ୍‌ନାସଂବୀତା ବହିଶ୍ଚରେତ୍ ॥ ୫୦

ନାଧୌତପାଦାପ୍ରୟତା ନାର୍ଦ୍ରପାନ୍ନୋ ଉଦକ୍‌ଶିରାଃ ।
ଶୟୀତ ନାପରାଙ୍‌ନାନ୍ୟୈର୍ନ ନଗ୍ନା ନ ଚ ସନ୍ଧ୍ୟୟୋଃ ॥ ୫୧

ଧୌତବାସାଃ ଶୁଚିର୍ନିତ୍ୟଂ ସର୍ବମଙ୍ଗଳସଂଯୁତା ।
ପୂଜୟେତ୍‌ପ୍ରାତରାଶାତ୍‌ପ୍ରାଗ୍‌ଗୋବିପ୍ରାଞ୍ଛ୍ରିୟମଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୫୨

ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବୀରବତୀଶ୍ଚାର୍ଚ୍ଚେତ୍‌ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧବଳିମଣ୍ଡନୈଃ ।
ପତିଂ ଚାର୍ଚ୍ଚ୍ୟୋପତିଷ୍ଠେତ ଧ୍ୟାୟେତ୍‌କୋଷ୍ଠଗତଂ ଚ ତମ୍ ॥ ୫୩

ସାଂବତ୍ସରଂ ପୁଂସବନଂ ବ୍ରତମେତଦବିପ୍ଳୁତମ୍ ।
ଧାରୟିଷ୍ୟସି ଚେତ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଶକ୍ରହା ଭବିତା ସୁତଃ ॥ ୫୪

ବାଢ଼ମିତ୍ୟଭିପ୍ରେତ୍ୟାଥ ଦିତୀ ରାଜନ୍ ମହାମନାଃ ।
କାଶ୍ୟପଂ ଗର୍ଭମାଧତ୍ତ ବ୍ରତଂ ଚାଞ୍ଜୋ ଦଧାର ସା ॥ ୫୫

ମାତୃଷ୍ୱସୁରଭିପ୍ରାୟମିନ୍ଦ୍ର ଆଜ୍ଞାୟ ମାନଦ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷଣେନାଶ୍ରମସ୍ଥାଂ ଦିତିଂ ପର୍ଯ୍ୟଚରତ୍ କବିଃ ॥ ୫୬

ନିତ୍ୟଂ ବନାତ୍ ସୁମନସଃ ଫଳମୂଳସମିତ୍‌କୁଶାନ୍ ।
ପତ୍ରାଙ୍କୁରମୃଦୋଽପଶ୍ଚ କାଳେ କାଳ ଉପାହରତ୍ ॥ ୫୭

ଲୋକର ଛଡ଼ା ମାଳା ପିନ୍ଧିବା ମନା ॥ ୪୮ ॥ ଅଇଁଠା ଓ ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ତଥା ମାଂସ (ଆମିଷ) ଯୁକ୍ତ ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ମନା । ଶୂଦ୍ର ଆଣିଥିବା ତଥା ରଜସ୍ୱଳା ସ୍ତ୍ରୀ ଦେଖିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା ମନା ଏବଂ ଅଞ୍ଜଳିରେ ଜଳପାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ମନା ॥ ୪୯ ॥ ଅଇଁଠା ମୁହଁରେ, ଆଚମନ ନ କରି, ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ, କେଶ ମୁକୁଳା କରି, ବେଶଭୂଷା ନ ହୋଇ, ବାଣୀ ସଂଯମ ନ କରି ଓ ଉପରାଣ ବା ଓଢ଼ଣୀ ନ ପକାଇ ଘରୁ ବାହାରିବା ମନା ॥ ୫୦ ॥ ଗୋଡ଼ ନ ଧୋଇ, ଅପବିତ୍ର ଅବସ୍ଥାରେ, ଓଦା ଗୋଡ଼ରେ, ଉତ୍ତର ବା ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି, ଅନ୍ୟ ଲୋକ ସହିତ, ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ତଥା ପ୍ରାତଃ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳରେ ଶୋଇବା ମନା ॥ ୫୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ, ଏସବୁ ନିଷିଦ୍ଧକର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ସର୍ବଦା ପବିତ୍ର ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଧୁଆଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଓ ସବୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ଚିହ୍ନରେ (ସଧବା ସ୍ତ୍ରୀର ଚିହ୍ନରେ) ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହେବ । ସକାଳୁ କିଛି ବି ଖାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୨ ॥ ତା'ପରେ ଫୁଲମାଳା, ଚନ୍ଦନାଦି ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟ, ନୈବେଦ୍ୟ ଓ ଆଭୂଷଣାଦିଦ୍ୱାରା ସଧବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ତଥା ପତିଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ତାଙ୍କରି ସେବାରେ ସଂଲଗ୍ନ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ; ପୁଣି 'ପତିଙ୍କ ତେଜ ମୋ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି' ବୋଲି ଭାବନା କରିବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୩ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଏହି ବ୍ରତର ନାମ ହେଉଛି **ପୁଂସବନ** ବ୍ରତ । ଯଦି ତୁମେ ଏକ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସିପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ନ କରି ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିପାରିବ, ତେବେ ତୁମ ଗର୍ଭରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଘାତୀ ପୁତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ ॥ ୫୪ ॥

(ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—) ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦିତି ବଡ଼ ମନସ୍ୱିନୀ ଓ ଦୃଢ଼ବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ସେ 'ଖୁବ୍ ଭଲ କଥା' ବୋଲି କହି ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନ୍ କଶ୍ୟପଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଧାରଣ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ଅନାୟାସରେ ବ୍ରତର ନିୟମସବୁ ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୫ ॥ ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମାଉସୀ ଦିତିଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣିପାରି, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ ଚତୁରତାର ସହିତ ନିଜର ବେଶ ବଦଳାଇ ଦିତିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ଦିତିଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୬ ॥ ସେ ଦିତିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଦିନ ଠିକ୍ ସମୟରେ ବନରୁ ଫୁଲ, ଫଳମୂଳ, ସମିଧ, କୁଶ, ପତ୍ର, ଦୂବ, ମାଟି ଓ ଜଳ ଆଣି

ଏବଂ ତସ୍ୟା ବ୍ରତସ୍ଥାୟା ବ୍ରତଚ୍ଛିଦ୍ରଂ ହରିର୍ନୃପ ।
ପ୍ରେପ୍‌ସୁଃ ପର୍ଯ୍ୟଚରଜ୍ଜିହ୍ମୋ ମୃଗହେବ ମୃଗାକୃତିଃ ॥ ୫୮

ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛଦ୍‌ବ୍ରତଚ୍ଛିଦ୍ରଂ ତତ୍‌ପରୋଽଥ ମହୀପତେ ।
ଚିନ୍ତାଂ ତୀବ୍ରାଂ ଗତଃ ଶକ୍ରଃ କେନ ମେ ସ୍ୟାଚ୍ଛିବଂ ତ୍ୱିହ ॥ ୫୯

ଏକଦା ସା ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାୟାମୁଚ୍ଛିଷ୍ଟା ବ୍ରତକର୍ଶିତା ।
ଅସ୍ପୃଷ୍ଟବାର୍ଯ୍ୟଧୌତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ସୁଷ୍ୱାପ ବିଧିମୋହିତା ॥ ୬୦

ଲବ୍‌ଧ୍ୱା ତଦନ୍ତରଂ ଶକ୍ରୋ ନିଦ୍ରାପହୃତଚେତସଃ ।
ଦିତେଃ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଉଦରଂ ଯୋଗେଶୋ ଯୋଗମାୟୟା ॥ ୬୧

ଚକର୍ତ୍ତ ସପ୍ତଧା ଗର୍ଭଂ ବଜ୍ରେଣ କନକପ୍ରଭମ୍ ।
ରୁଦନ୍ତଂ ସପ୍ତଧୈକୈକଂ ମା ରୋଦୀରିତି ତାନ୍ ପୁନଃ ॥ ୬୨

ତେ ତମୂଚୁଃ ପାଟ୍ୟମାନାଃ ସର୍ବେ ପ୍ରାଞ୍ଜଳୟୋ ନୃପ ।
ନୋ ଜିଘାଂସସି କିମିନ୍ଦ୍ର ଭ୍ରାତରୋ ମରୁତସ୍ତବ ॥ ୬୩

ମା ଭୈଷ୍ଟ ଭ୍ରାତରୋ ମହ୍ୟଂ ଯୂୟମିତ୍ୟାହ କୌଶିକଃ ।
ଅନନ୍ୟଭାବାନ୍‌ପାର୍ଷଦାନାତ୍ମନୋ ମରୁତାଂ ଗଣାନ୍ ॥ ୬୪

ନ ମମାର ଦିତେର୍ଗର୍ଭଃ ଶ୍ରୀନିବାସାନୁକମ୍ପୟା ।
ବହୁଧା କୁଳିଶକ୍ଷୁଣ୍ଣୋ ଦ୍ରୌଣ୍ୟସ୍ତ୍ରେଣ ଯଥା ଭବାନ୍ ॥ ୬୫

ସକୃଦିଷ୍ଟ୍ୱାଽଽଦିପୁରୁଷଂ ପୁରୁଷୋ ଯାତି ସାମ୍ୟତାମ୍ ।
ସଂବତ୍ସରଂ କିଞ୍ଚିଦୂନଂ ଦିତ୍ୟା ଯଦ୍ଧରିରର୍ଚ୍ଚିତଃ ॥ ୬୬

ସଜୂରିନ୍ଦ୍ରେଣ ପଞ୍ଚାଶଦ୍‌ଦେବାସ୍ତେ ମରୁତୋଽଭବନ୍ ।
ବ୍ୟପୋହ୍ୟ ମାତୃଦୋଷଂ ତେ ହରିଣା ସୋମପାଃ କୃତାଃ ॥ ୬୭

ଯୋଗାଇଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ମୃଗମାନଙ୍କୁ ଶିକାର କରୁଥିବା ଶିକାରୀ ଯେପରି ମୃଗବେଶ ଧରି ମୃଗଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଯାଏ, ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ସେହିପରି କପଟବେଶ ଧରି ବ୍ରତପରାୟଣା ଦିତିଙ୍କର ବ୍ରତପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି ଧରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୮ ॥ କିନ୍ତୁ ଯେତେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ବି ସେ ତାଙ୍କ ବ୍ରତରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ତ୍ରୁଟି ଦେଖିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ତଥାପି ସେ ତାଙ୍କର ସେବାରେ ନିୟୋଜିତ ରହିଲେ । ଦିନ ଗଡ଼ିବା ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲେ; 'କି ଉପାୟ କଲେ ମୋର କଲ୍ୟାଣ ହେବ' ବୋଲି ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୯ ॥

ସେପଟେ ଦିତି ବ୍ରତର ନିୟମ ପାଳନ କରି କରି ଅତିଶୟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଗଲେ । ବିଧାତା ବି ତାଙ୍କୁ ମୋହରେ ପକାଇଦେଲା । ତା'ଫଳରେ ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଅଇଁଠା ମୁହଁରେ, କୁଳୁମୁଞ୍ଚା ନ କରି ଓ ଗୋଡ଼ହାତ ନ ଧୋଇ ସେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୬୦ ॥ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହା ଗୋଟିଏ ଭଲ ସୁଯୋଗ ମିଳିଛି । ସେ ଯୋଗବଳରେ, ନିଦରେ ଶୋଇଥିବା ଦିତିଙ୍କ ଉଦରରେ ତୁରନ୍ତ ପଶିଗଲେ ॥ ୬୧ ॥ ଏବଂ ପେଟ ଭିତରେ ପଶି, ସୁନା ପରି ଝଟକୁଥିବା ଗର୍ଭଟିକୁ ବଜ୍ରରେ ସାତ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ସେହି ଗର୍ଭ କାନ୍ଦିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ତାକୁ 'କାନ୍ଦନା, କାନ୍ଦନା' କହି ସେହି ସାତଖଣ୍ଡକୁ ଆହୁରି ସାତ ସାତ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ॥ ୬୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଏପରି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ଚାଲିବାରୁ ସେମାନେ ହାତ ଯୋଡ଼ି କହିଲେ, "ହେ ଦେବରାଜ ! ତୁମେ ଆମକୁ କାହିଁକି ମାରୁଛ ? ଆମେ ତ ହେଉଛୁ ତୁମର ଭାଇ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ।" ॥ ୬୩ ॥ ତାହା ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜର ସେହି ଭାବୀ ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ପାର୍ଷଦ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଭଲ କଥା ! ତୁମେ ମୋର ଭାଇ ହେଲ । ଏଥର ଆଉ ଡର ନାହିଁ ।" ॥ ୬୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେପରି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମାର ବ୍ରହ୍ମାସ୍ତ୍ରରେ ତୁମର କୌଣସି ଅନିଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ, ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ କୃପାରୁ ଦିତିଙ୍କର ଗର୍ଭ ସେହିପରି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯାଇ ମଧ୍ୟ ମଲା ନାହିଁ ॥ ୬୫ ॥ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କିଛି ନାହିଁ; କାରଣ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଥରଟିଏ ବି ଆଦିପୁରୁଷ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିଥାଏ, ସେ ତାହାଙ୍କର ସମାନ ହୋଇଯାଏ; ଦିତି ତ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେକାଳ (ବର୍ଷକରୁ କିଛିଦିନ କମ୍) ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା କରିଥିଲେ ॥ ୬୬ ॥ ସେହି ଅଣଚାଶ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପଚାଶ ହୋଇଗଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ସାବତମାଆଙ୍କ ପୁଅମାନଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁଭାବ ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କୁ ସୋମପାୟୀ ଦେବତା କରିଦେଲେ ॥ ୬୭ ॥

ଦିତିରୁତ୍ଥାୟ ଦଦୃଶେ କୁମାରାନନଳପ୍ରଭାନ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରେଣ ସହିତାନ୍ ଦେବୀ ପର୍ଯ୍ୟତୁଷ୍ୟଦନିନ୍ଦିତା ॥ ୬୮

ଅଥେନ୍ଦ୍ରମାହ ତାତାହମାଦିତ୍ୟାନାଂ ଭୟାବହମ୍ ।
ଅପତ୍ୟମିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟଚରଂ ବ୍ରତମେତତ୍ସୁଦୁଷ୍କରମ୍ ॥ ୬୯

ଏକଃ ସଙ୍କଳ୍ପିତଃ ପୁତ୍ରଃ ସପ୍ତ ସପ୍ତାଭବନ୍ କଥମ୍ ।
ଯଦି ତେ ବିଦିତଂ ପୁତ୍ର ସତ୍ୟଂ କଥୟ ମା ମୃଷା ॥ ୭୦

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ଅମ୍ବ ତେଽହଂ ବ୍ୟବସିତମୁପଧାର୍ଯ୍ୟାଗତୋଽନ୍ତିକମ୍ ।
ଲବ୍ଧାନ୍ତରୋଽଚ୍ଛିଦଂ ଗର୍ଭମର୍ଥବୁଦ୍ଧିର୍ନ ଧର୍ମବିତ୍ ॥ ୭୧

କୃତୋ ମେ ସପ୍ତଧା ଗର୍ଭ ଆସନ୍ ସପ୍ତ କୁମାରକାଃ ।
ତେଽପି ଚୈକୈକଶୋ ବୃକ୍ଣାଃ ସପ୍ତଧା ନାପି ମମ୍ରିରେ ॥ ୭୨

ତତସ୍ତତ୍ପରମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟାଧ୍ୟବସିତଂ ମୟା ।
ମହାପୁରୁଷପୂଜାୟାଃ ସିଦ୍ଧିଃ କାପ୍ୟନୁଷଙ୍ଗିଣୀ ॥ ୭୩

ଆରାଧନଂ ଭଗବତ ଈହମାନା ନିରାଶିଷଃ ।
ଯେ ତୁ ନେଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟପି ପରଂ ତେ ସ୍ୱାର୍ଥକୁଶଳାଃ ସ୍ମୃତାଃ ॥ ୭୪

ଆରାଧ୍ୟାତ୍ମପ୍ରଦଂ ଦେବଂ ସ୍ୱାତ୍ମାନଂ ଜଗଦୀଶ୍ୱରମ୍ ।
କୋ ବୃଣୀତେ ଗୁଣସ୍ପର୍ଶଂ ବୁଧଃ ସ୍ୟାନ୍ନରକେଽପି ଯତ୍ ॥ ୭୫

ତଦିଦଂ ମମ ଦୌର୍ଜନ୍ୟଂ ବାଲିଶସ୍ୟ ମହୀୟସି ।
କ୍ଷନ୍ତୁମର୍ହସି ମାତସ୍ତ୍ୱଂ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଗର୍ଭୋ ମୃତୋତ୍ଥିତଃ ॥ ୭୬

ଦିତି ନିଦରୁ ଉଠି ଆଖି ଖୋଲୁ ଖୋଲୁ ଦେଖିଦେଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ଅଗ୍ନିସମାନ ତେଜସ୍ୱୀ ଅଣଚାଶ ଜଣ ପୁଅ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଖେଳୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱଭାବସମ୍ପନ୍ନା ଦିତି ଅତି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ॥ ୬୮ ॥ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବାପା ! ମୁଁ ତ ଅଦିତିର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ (ତୁମକୁ ଓ ତୁମ ଭାଇମାନଙ୍କୁ) ଭୟଭୀତ କରିପାରୁଥିବା ପୁତ୍ରଟିଏ ଜନ୍ମ ହେଉ ବୋଲି ଏହି କଠୋର ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲି ॥ ୬୯ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ମୁଁ ତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ପାଇବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରି ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଏ ଅଣଚାଶଟି ପୁତ୍ର ହେଲେ କିପରି ? ବାପା ଇନ୍ଦ୍ର ! ଯଦି ତୁମକୁ ଏହାର ରହସ୍ୟ ଜଣାଥାଏ, ତେବେ ସତ କଥାଟି ମୋତେ ଖୋଲି କୁହ, ମିଛ କହିବନି ।" ॥ ୭୦ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ମାଆ ! ତୁମେ କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଥିଲ, ତାହା ମୋତେ ଜଣା ପଡ଼ିଗଲା । ତେଣୁ ମୁଁ ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ତୁମ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଲି । ମୋ ମନରେ ଟିକିଏ ବି ଧର୍ମଭାବନା ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତୁମ ବ୍ରତରେ ତ୍ରୁଟି ଘଟିଯିବା କ୍ଷଣି, ମୁଁ ତୁମ ଗର୍ଭକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲି ॥ ୭୧ ॥ ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ତାହାକୁ ସାତଖଣ୍ଡ କରିଦେଇଥିଲି । ତେଣୁ ସେହି ସାତଖଣ୍ଡ ସାତଟି ଶିଶୁ ହୋଇଗଲେ । ତା'ପରେ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ପୁଣି ସାତ ସାତ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲି । ତା'ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ମଲେ ନାହିଁ; ବରଂ ଅଣଚାଶ ଜଣ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭୨ ॥ ସେହି ପରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଘଟଣା ଦେଖି ମୁଁ ଏହି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚିଲି ଯେ, ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପାସନାର ଏହା ହେଉଛି ଏକ ସିଦ୍ଧି ॥ ୭୩ ॥ ଯେଉଁମାନେ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ଏପରି କି ମୋକ୍ଷ ବି ଇଚ୍ଛା ନ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ବାସ୍ତବରେ ସେଇମାନେ ହିଁ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ ଲାଭରେ ନିପୁଣ ॥ ୭୪ ॥ ଭଗବାନ୍ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଓ ଆତ୍ମା । ଭଗବାନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିଦିଅନ୍ତି । ଏପରି କେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛି, ଯେ କି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ବିଷୟ ଭୋଗ ହିଁ ବରରୂପେ ମାଗିବ ! ହେ ମାତା ! ବିଷୟଭୋଗ ତ ନରକରେ ବି ମିଳିପାରିବ ॥ ୭୫ ॥ ହେ ମୋର ପୂଜନୀୟା ଜନନୀ ! ମୁଁ ମୂର୍ଖତାବଶତଃ ଦୋଷ କରିଦେଲି—ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ପରି କର୍ମ କରିଦେଲି । ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କର । ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ତୁମର ଗର୍ଭ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଯିବାରୁ ଏକପ୍ରକାର ମରିଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୁଣିଥରେ ଜୀବିତ ହୋଇଗଲା । ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ କୃପା ॥ ୭୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତୟାଭ୍ୟନୁଜ୍ଞାତଃ ଶୁଦ୍ଧଭାବେନ ତୁଷ୍ଟୟା ।
ମରୁଦ୍ଭିଃ ସହ ତାଂ ନତ୍ୱା ଜଗାମ ତ୍ରିଦିବଂ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୭୭

ଏବଂ ତେ ସର୍ବମାଖ୍ୟାତଂ ଯନ୍ମାଂ ତ୍ୱଂ ପରିପୃଚ୍ଛସି ।
ମଙ୍ଗଳଂ ମରୁତାଂ ଜନ୍ମ କିଂ ଭୂୟଃ କଥୟାମି ତେ ॥ ୭୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧଭାବ ଦେଖି ଦିତି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କଲେ । ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କ ସମେତ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାହାଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୭୭ ॥ ହେ ରାଜନ୍! ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କର ଜନ୍ମଚରିତ ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ । ଏ ବିଷୟରେ ତୁମେ ଯାହା ପଗ୍ଚରିଥିଲ, ମୁଁ ସେ କଥା ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି । ଏଥର ଆଉ କଣ ଶୁଣିବ, କହ ॥ ୭୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ମରୁଦୁତ୍ପତ୍ତିକଥନଂ ନାମାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୁଂସବନବ୍ରତ ବିଧି

ରାଜୋବାଚ

ବ୍ରତଂ ପୁଂସବନଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭବତା ଯଦୁଦୀରିତମ୍ ।
ତସ୍ୟ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମି ଯେନ ବିଷ୍ଣୁଃ ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଏବେ ଏବେ ପୁଂସବନବ୍ରତ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ଏବଂ କହିଲେ ଯେ, ତା'ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ମୋର ସେହି ବ୍ରତର ବିଧି ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶୁକ୍ଳେ ମାର୍ଗଶିରେ ପକ୍ଷେ ଯୋଷିଦ୍ଭର୍ତ୍ତୁରନୁଜ୍ଞୟା ।
ଆରଭେତ ବ୍ରତମିଦଂ ସାର୍ବକାମିକମାଦିତଃ ॥ ୨

ନିଶମ୍ୟ ମରୁତାଂ ଜନ୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣାନନୁମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଚ ।
ସ୍ନାତ୍ୱା ଶୁକ୍ଳଦତୀ ଶୁକ୍ଳେ ବସୀତାଲଙ୍କୃତାମ୍ବରେ ।
ପୂଜୟେତ୍ ପ୍ରାତରାଶାତ୍‌ପ୍ରାଗ୍‌ଭଗବନ୍ତଂ ଶ୍ରିୟା ସହ ॥ ୩

ଅଲଂ ତେ ନିରପେକ୍ଷାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ।
ମହାବିଭୂତିପତୟେ ନମଃ ସକଳସିଦ୍ଧୟେ ॥ ୪

ଯଥା ତ୍ୱଂ କୃପୟା ଭୂତ୍ୟା ତେଜସା ମହିମୌଜସା ।
ଜୁଷ୍ଟ ଈଶ ଗୁଣୈଃ ସର୍ବୈସ୍ତତୋଽସି ଭଗବାନ୍ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୫

ବିଷ୍ଣୁପତ୍ନି ମହାମାୟେ ମହାପୁରୁଷଲକ୍ଷଣେ ।
ପ୍ରୀୟେଥା ମେ ମହାଭାଗେ ଲୋକମାତର୍ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ପୁଂସବନବ୍ରତ ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଜର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଠାରୁ ଆଜ୍ଞା ନେଇ ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦାଠାରୁ ଏହି ବ୍ରତ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨ ॥ ସେ ପ୍ରଥମେ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କର ଜନ୍ମକଥା ଶୁଣି ବ୍ରତପାଳନ କରିବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେବେ । ତା'ପରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଦାନ୍ତ ଘଷି ସ୍ନାନ କରିବେ ଓ ତା'ପରେ ଦୁଇଟି ଶ୍ୱେତବସ୍ତ୍ର (ଶାଢ଼ୀ ଓ ଓଢ଼ଣୀ) ପିନ୍ଧି ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧିବେ । ସକାଳେ କିଛି ଖାଇବା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଥମେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବେ, "ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର କାହାଠାରୁ କିଛି ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥାଏ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ବିଭୂତିର ସ୍ୱାମୀ ଓ ସକଳସିଦ୍ଧିସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩,୪ ॥ ହେ ମୋର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ! ଆପଣ କୃପା, ବିଭୂତି, ତେଜ, ମହିମା ଓ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ସମସ୍ତ ଗୁଣରେ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ । ଏହିସବୁ 'ଭଗ' ଅର୍ଥାତ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ନିତ୍ୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହୁଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କୁ **'ଭଗବାନ୍'** କୁହାଯାଏ । ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ॥ ୫ ॥ ହେ ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଓ ମହାମାୟାସ୍ୱରୂପିଣୀ । ଭଗବାନଙ୍କର ସକଳ ଗୁଣ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ନିବାସ କରେ ।

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାନୁଭାବାୟ ମହାବିଭୂତିପତୟେ ସହ ମହାବିଭୂତିଭିର୍ବଲିମୁପହରାଣୀତି । ଅନେନାହରହର୍ମନ୍ତ୍ରେଣବିଷ୍ଣୋରାବାହନାର୍ଘ୍ୟପାଦ୍ୟୋପସ୍ପର୍ଶନସ୍ନାନବାସଉପବୀତବିଭୂଷଣଗନ୍ଧପୁଷ୍ପଧୂପଦୀପୋପହାରାଦ୍ୟୁପଚାରାଂଶ୍ଚ ସମାହିତ ଉପାହରେତ୍ ॥ ୭ ॥

ହବିଃଶେଷଂ ତୁ ଜୁହୁୟାଦନଲେ ଦ୍ୱାଦଶାହୁତୀଃ ।
ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାବିଭୂତିପତୟେ ସ୍ୱାହେତି ॥ ୮

ଶ୍ରିୟଂ ବିଷ୍ଣୁଂ ଚ ବରଦାବାଶିଷାଂ ପ୍ରଭବାବୁଭୌ ।
ଭକ୍ତ୍ୟା ସମ୍ପୂଜୟେନ୍ନିତ୍ୟଂ ଯଦୀଚ୍ଛେତ୍ ସର୍ବସମ୍ପଦଃ ॥ ୯

ପ୍ରଣମେଦ୍ଦଣ୍ଡବଦ୍ଭୂମୌ ଭକ୍ତିପ୍ରହ୍ୱେଣ ଚେତସା ।
ଦଶବାରଂ ଜପେନ୍ମନ୍ତ୍ରଂ ତତଃ ସ୍ତୋତ୍ରମୁଦୀରୟେତ୍ ॥ ୧୦

ଯୁବାଂ ତୁ ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ବିଭୂ ଜଗତଃ କାରଣଂ ପରମ୍ ।
ଇୟଂ ହି ପ୍ରକୃତିଃ ସୂକ୍ଷ୍ମା ମାୟାଶକ୍ତିର୍ଦୁରତ୍ୟୟା ॥ ୧୧

ତସ୍ୟା ଅଧୀଶ୍ୱରଃ ସାକ୍ଷାତ୍ତ୍ୱମେବ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ।
ତ୍ୱଂ ସର୍ବଯଜ୍ଞ ଇଜ୍ୟେୟଂ କ୍ରିୟେୟଂ ଫଲଭୁଗ୍ଭବାନ୍ ॥ ୧୨

ଗୁଣବ୍ୟକ୍ତିରିୟଂ ଦେବୀ ବ୍ୟଞ୍ଜକୋ ଗୁଣଭୁଗ୍ଭବାନ୍ ।
ତ୍ୱଂ ହି ସର୍ବଶରୀର୍ୟ୍ୟାତ୍ମା ଶ୍ରୀଃ ଶରୀରେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟା ।
ନାମରୂପେ ଭଗବତୀ ପ୍ରତ୍ୟୟସ୍ତ୍ୱମପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୧୩

ହେ ମହାଭାଗ୍ୟବତୀ ଜଗନ୍ମାତା ! ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ।'' ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହିପରି ସ୍ତୁତି କରି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ **'ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାନୁଭାବାୟ ମହାବିଭୂତିପତୟେ ସହ ମହାବିଭୂତିଭିର୍ବଲିମୁପହରାଣି'** । ଅର୍ଥାତ୍ 'ଓଁକାରସ୍ୱରୂପ, ମହାନୁଭାବ, ସମସ୍ତ ମହାବିଭୂତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ଓ ତାହାଙ୍କର ମହାବିଭୂତିମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ଏବଂ ଏହି ପୂଜୋପହାର ସାମଗ୍ରୀ ସମର୍ପଣ କରୁଛି'—ଏହି ମନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଦିନ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନଙ୍କୁ ଆବାହନ, ଅର୍ଘ୍ୟ, ପାଦ୍ୟ, ଆଚମନ, ସ୍ନାନ, ବସ୍ତ୍ର, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ, ଆଭୂଷଣ, ଗନ୍ଧ, ପୁଷ୍ପ, ଧୂପ, ଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦି ନିବେଦନ କରି ପୂଜା କରିବେ ॥ ୭ ॥ ଅଲଗା ରଖିଥିବା ଅବଶିଷ୍ଟ ନୈବେଦ୍ୟ ଦ୍ୱାରା **'ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ମହାପୁରୁଷାୟ ମହାବିଭୂତିପତୟେ ସ୍ୱାହା'** ଅର୍ଥାତ୍ 'ମହାନ୍ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିପତି ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହି ହବିଷ୍ୟ ହବନ କରୁଛି'—ଏହି ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଅଗ୍ନିରେ ବାରଟି ଆହୁତି ଦେବେ ॥ ୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେ ସକଳ ପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତି ପାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ସେହି ଦୁଇଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଅଭିଳାଷର ପୂରଣକାରୀ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବରଦାତା ॥ ୯ ॥

ତା'ପରେ ବ୍ରତଧାରିଣୀ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ ନମ୍ରତାର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରିବେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଦଶଥର ଜପ କରିବା ପରେ ଏହି ସ୍ତୋତ୍ର ପାଠ କରିବେ—॥ ୧୦ ॥

''ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ! ଆପଣ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଓ ସଚରାଚର ଜଗତର ଅନ୍ତିମ କାରଣ— ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ହେ ଭଗବନ୍ ! ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ମାୟାଶକ୍ତି । ସେ ସ୍ୱୟଂ ଅବ୍ୟକ୍ତପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ । ତାଙ୍କୁ ଜୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହିଁ ଏହି ମହାମାୟାଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ୱର ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ପରମପୁରୁଷ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଯଜ୍ଞସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞକ୍ରିୟା । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଫଳର ଭୋକ୍ତା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଫଳ ଉତ୍ପନ୍ନକାରିଣୀ କ୍ରିୟା ॥ ୧୨ ॥ ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ତିନିଗୁଣର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟକ୍ତକାରୀ ଓ ଭୋକ୍ତା । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ । ମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ନାମ ଓ ରୂପ ଏବଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନାମ ଓ ରୂପର

ଯଥା ଯୁବାଂ ତ୍ରିଲୋକସ୍ୟ ବରଦୌ ପରମେଷ୍ଠିନୌ ।
ତଥା ମ ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକ ସନ୍ତୁ ସତ୍ୟା ମହାଶିଷଃ ॥ ୧୪

ଇତ୍ୟଭିଷ୍ଟୂୟ ବରଦଂ ଶ୍ରୀନିବାସଂ ଶ୍ରିୟା ସହ ।
ତନ୍ନିଃସାର୍ଯ୍ୟୋପହରଣଂ ଦତ୍ତ୍ୱାଽଽଚମନମର୍ଚ୍ଚୟେତ୍ ॥ ୧୫

ତତଃ ସ୍ତୁବୀତ ସ୍ତୋତ୍ରେଣ ଭକ୍ତିପ୍ରହ୍ୱେଣ ଚେତସା ।
ଯଜ୍ଞୋଚ୍ଛିଷ୍ଟମବଘ୍ରାୟ ପୁନରଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚୟେଦ୍ଧରିମ୍ ॥ ୧୬

ପତିଂ ଚ ପରୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ମହାପୁରୁଷଚେତସା ।
ପ୍ରିୟୈସ୍ତୈସ୍ତୈରୁପନମେତ୍ ପ୍ରେମଶୀଲଃ ସ୍ୱୟଂ ପତିଃ ।
ବିଭୃୟାତ୍ ସର୍ବକର୍ମାଣି ପତ୍ନ୍ୟା ଉଚ୍ଚାବଚାନି ଚ ॥ ୧୭

କୃତମେକତରେଣାପି ଦମ୍ପତ୍ୟୋରୁଭୟୋରପି ।
ପତ୍ନ୍ୟାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦନର୍ହାୟାଂ ପତିରେତତ୍ ସମାହିତଃ ॥ ୧୮

ବିଷ୍ଣୋର୍ବ୍ରତମିଦଂ ବିଭ୍ରତ୍ ନ ବିହନ୍ୟାତ୍ କଥଞ୍ଚନ ।
ବିପ୍ରାନ୍ ସ୍ତ୍ରିୟୋ ବୀରବତୀଃ ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧବଲିମଣ୍ଡନୈଃ ।
ଅର୍ଚ୍ଚେଦହରହର୍ଭକ୍ତ୍ୟା ଦେବଂ ନିୟମମାସ୍ଥିତଃ ॥ ୧୯

ଉଦ୍‌ବାସ୍ୟ ଦେବଂ ସ୍ୱେ ଧାମ୍ନି ତନ୍ନିବେଦିତମଗ୍ରତଃ ।
ଅଦ୍ୟାଦାତ୍ମବିଶୁଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥଂ ସର୍ବକାମର୍ଦ୍ଧୟେ ତଥା ॥ ୨୦

ଏତେନ ପୂଜାବିଧିନା ମାସାନ୍ ଦ୍ୱାଦଶ ହାୟନମ୍ ।
ନୀତ୍ୱାଥୋପଚରେତ୍ସାଧ୍ୱୀ କାର୍ତ୍ତିକେ ଚରମେଽହନି ॥ ୨୧

ଶ୍ୱୋଭୂତେଽପ ଉପସ୍ପୃଶ୍ୟ କୃଷ୍ଣମଭ୍ୟର୍ଚ୍ଚ୍ୟ ପୂର୍ବବତ୍ ।
ପୟଃଶୃତେନ ଜୁହୁୟାଚ୍ଚରୁଣା ସହ ସର୍ପିଷା ।
ପାକଯଜ୍ଞବିଧାନେନ ଦ୍ୱାଦଶୈବାହୁତୀଃ ପତିଃ ॥ ୨୨

ଆଶିଷଃ ଶିରସାଽଽଦାୟ ଦ୍ୱିଜୈଃ ପ୍ରୀତୈଃ ସମୀରିତାଃ ।
ପ୍ରଣମ୍ୟ ଶିରସା ଭକ୍ତ୍ୟା ଭୁଞ୍ଜୀତ ତଦନୁଜ୍ଞୟା ॥ ୨୩

ପ୍ରକାଶକ ତଥା ଆଧାର ॥ ୧୩ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ପବିତ୍ର । ଆପଣ ଦୁହେଁ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକର ବରଦାତା ପରମେଶ୍ୱର । ତେଣୁ ମୋର ବଡ଼ ବଡ଼ ଆଶା-ଅଭିଳାଷସବୁ ଆପଣଙ୍କ କୃପାରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।" ॥ ୧୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସମେତ ପରମ ବରଦାତା ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରି ସେଠାରୁ ନୈବେଦ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଘୁଞ୍ଚାଇଦେବେ ଓ ଆଚମନ ଦେଇ ପୂଜା କରିବେ ॥ ୧୫ ॥ ତା'ପରେ ଭକ୍ତିଭାବପୂରିତ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବେ ଓ ଯଜ୍ଞାବଶେଷକୁ ଆଘ୍ରାଣ କରିସାରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୁଣି ପୂଜା କରିବେ ॥ ୧୬ ॥ ପୂଜା ପରେ ପତିଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ ବୋଲି ବୁଝି ପରମପ୍ରେମରେ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ତାଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ଅର୍ପଣ କରିବେ । ପତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେ, ସେ ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରେମର ସହିତ ପତ୍ନୀକୁ ତାର ପ୍ରିୟ ପଦାର୍ଥ ଆଣି ଦେଉଥିବେ ଓ ତାର ଛୋଟବଡ଼ ସବୁ କାମ କରିଦେଉଥିବେ ॥ ୧୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପତି-ପତ୍ନୀ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଯେଉଁ କର୍ମ କରନ୍ତି ଉଭୟଙ୍କୁ ତାହାର ଫଳ ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ଯଦି ପତ୍ନୀ (ରଜୋଧର୍ମ ଆଦି ସମୟରେ) ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ଅଯୋଗ୍ୟା ହୋଇଯିବ, ତେବେ ପତି ବଡ଼ ଏକାଗ୍ରତା ଓ ସାବଧାନତାର ସହିତ ଏହି ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୮ ॥ ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ବ୍ରତ । ଏହା କରିବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରି ମଝିରେ ଛାଡ଼ିଦେବା ଅନୁଚିତ । ଯେ ଏହି ବ୍ରତ ପାଳିବେ, ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ମାଳା, ଚନ୍ଦନ, ନୈବେଦ୍ୟ ଓ ଆଭୂଷଣ ଆଦିଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସଧବା ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୯ ॥ ପୂଜା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିସର୍ଜନ କରିଦେଇ ତାଙ୍କ ଧାମକୁ ପଠାଇଦେବେ । ତା'ପରେ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧି ଓ ସମସ୍ତ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ, ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନିବେଦିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରସାଦ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ॥ ୨୦ ॥ ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଏହି ବିଧିରେ ବାରମାସ ବା ପୂରା ବର୍ଷଟିଏ ଏପରି ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ମାର୍ଗଶିର ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଉଦ୍‌ଯାପନ, ଉପବାସ, ପୂଜା ଇତ୍ୟାଦି କରିବେ ॥ ୨୧ ॥ ତା'ପର ଦିନ ପ୍ରାତଃସ୍ନାନ କରି ଆଗ ପରି ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ପାକଯଜ୍ଞ ବିଧିରେ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତମିଶ୍ରିତ ଖିରିରେ ବାରଥର ଆହୁତି ଦେବେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲାବେଳେ ସେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଭକ୍ତିଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ଭୋଜନ କରିବେ ॥ ୨୩ ॥

ଆର୍ଯ୍ୟମଗ୍ରତଃ କୃତ୍ୱା ବାଗ୍ୟତଃ ସହ ବନ୍ଧୁଭିଃ ।
ଦଦ୍ୟାତ୍ ପତ୍ନ୍ୟୈ ଚରୋଃ ଶେଷଂ ସୁପ୍ରଜସ୍ତ୍ୱଂ ସୁସୌଭଗମ୍ ॥ ୨୪

ଏତଚ୍ଚରିତ୍ୱା ବିଧିବଦ୍‌ବ୍ରତଂ ବିଭୋ-
ରଭୀପ୍ସିତାର୍ଥଂ ଲଭତେ ପୁମାନିହ ।
ସ୍ତ୍ରୀ ଚ୍ୈତଦାସ୍ଥାୟ ଲଭେତ ସୌଭଗଂ
ଶ୍ରିୟଂ ପ୍ରଜାଂ ଜୀବପତିଂ ଯଶୋ ଗୃହମ୍ ॥ ୨୫

କନ୍ୟା ଚ ବିନ୍ଦେତ ସମଗ୍ରଲକ୍ଷଣଂ
ପତିଂ ତ୍ୱବୀରା ହତକିଲ୍‌ବିଷା ଗତିମ୍ ।
ମୃତପ୍ରଜା ଜୀବସୁତା ଧନେଶ୍ୱରୀ
ସୁଦୁର୍ଭଗା ସୁଭଗା ରୂପମଗ୍ର୍ୟମ୍ ॥ ୨୬

ବିନ୍ଦେଦ୍ ବିରୂପା ବିରୁଜା ବିମୁଚ୍ୟତେ
ଯ ଆମୟାବୀନ୍ଦ୍ରିୟକଲ୍ପଦେହମ୍ ।
ଏତତ୍ପଠନ୍ନଭ୍ୟୁଦୟେ ଚ କର୍ମ-
ଣ୍ୟନନ୍ତତୃପ୍ତିଃ ପିତୃଦେବତାନାମ୍ ॥ ୨୭

ତୁଷ୍ଟାଃ ପ୍ରୟଚ୍ଛନ୍ତି ସମସ୍ତକାମାନ୍
ହୋମାବସାନେ ହୁତଭୁକ୍ ଶ୍ରୀହରିଶ୍ଚ ।
ରାଜନ୍ ମହନ୍ମରୁତାଂ ଜନ୍ମ ପୁଣ୍ୟଂ
ଦିତେର୍ବ୍ରତଂ ଚାଭିହିତଂ ମହତ୍ତେ ॥ ୨୮

ପ୍ରଥମେ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇବେ ଏବଂ ତା'ପରେ ମୌନ ହୋଇ, ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ବସି ନିଜେ ଭୋଜନ କରିବେ। ତା'ପରେ ଯଜ୍ଞରୁ ବଳିଥିବା ଘୃତମିଶ୍ରିତ ଖିରି ପତ୍ନୀକୁ ଦେବେ। ସେହି ପ୍ରସାଦ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସତ୍‌ପୁତ୍ର ଓ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦାନ କରିବ ॥ ୨୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପୁଂସବନ ବ୍ରତ ବିଧିପୂର୍ବକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ତାଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ମିଳିଯାଏ। ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ସୌଭାଗ୍ୟ, ସମ୍ପତ୍ତି, ସନ୍ତାନ, ଯଶ ଓ ଗୃହ ଲାଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଦୀର୍ଘାୟୁ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ କନ୍ୟା ସମସ୍ତ ଶୁଭଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ବର ପାଏ ଏବଂ ବିଧବା ଏହି ବ୍ରତଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପାପ ହୋଇ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଚାଲିଯାଏ। ଯାହାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ମରିଯାଏ, ସେଭଳି ସ୍ତ୍ରୀ ଏହି ବ୍ରତ ପ୍ରଭାବରେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ପୁତ୍ର ଲାଭ କରନ୍ତି। ଯେ ଧନବତୀ ଅଥଚ ଅଭାଗିନୀ, ସେଭଳି ସ୍ତ୍ରୀ ସୌଭାଗ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି; ଅସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ପରମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମିଳିଯାଏ। ଏହି ବ୍ରତପ୍ରଭାବରେ ରୋଗୀ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇ ବଳିଷ୍ଠ ଶରୀର ଓ ଯଥେଷ୍ଟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଶକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ। ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ମାଙ୍ଗଳିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧକର୍ମରେ ଏହା ପାଠ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ହୋମ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ସେହି ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ଦେବତାମାନେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବ୍ରତଧାରୀଙ୍କର ସମସ୍ତ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି। ଏହାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ଯଜ୍ଞର ଏକମାତ୍ର ଭୋକ୍ତା ଭଗବାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବ୍ରତଧାରୀଙ୍କର ସକଳ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ଓ ପୁଣ୍ୟପ୍ରଦ ଜନ୍ମକଥା ଶୁଣାଇଦେଲି ଏବଂ ତା'ସହିତ ଦିତିଙ୍କର ମହାନ୍ ପୁଂସବନ ବ୍ରତର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଶୁଣାଇଦେଲି ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଷଷ୍ଠସ୍କନ୍ଧେ ପୁଂସବନବ୍ରତକଥନଂ ନାମୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

॥ ଇତି ଷଷ୍ଠଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ସପ୍ତମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନାରଦ-ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସଂବାଦ ଏବଂ ଜୟ-ବିଜୟଙ୍କ କଥା

ରାଜୋବାଚ

ସମଃ ପ୍ରିୟଃ ସୁହୃଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭୂତାନାଂ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ୟାର୍ଥେ କଥଂ ଦୈତ୍ୟାନବଧୀଦ୍ ବିଷମୋ ଯଥା ॥ ୧

ନ ହ୍ୟସ୍ୟାର୍ଥଃ ସୁରଗଣୈଃ ସାକ୍ଷାନ୍ନିଃଶ୍ରେୟସାତ୍ମନଃ ।
ନୈବାସୁରେଭ୍ୟୋ ବିଦ୍ୱେଷୋ ନୋଦ୍‌ବେଗଶ୍ଚାଗୁଣସ୍ୟ ହି ॥ ୨

ଇତି ନଃ ସୁମହାଭାଗ ନାରାୟଣଗୁଣାନ୍ ପ୍ରତି ।
ସଂଶୟଃ ସୁମହାଞ୍ଜାତସ୍ତଦ୍ଭବାଂଶ୍ଛେତ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସାଧୁ ପୃଷ୍ଟଂ ମହାରାଜ ହରେଶ୍ଚରିତମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଯଦ୍ ଭାଗବତମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିବର୍ଧନମ୍ ॥ ୪

ଗୀୟତେ ପରମଂ ପୁଣ୍ୟମୃଷିଭିର୍ନାରଦାଦିଭିଃ ।
ନତ୍ୱା କୃଷ୍ଣାୟ ମୁନୟେ କଥୟିଷ୍ୟେ ହରେଃ କଥାମ୍ ॥ ୫

ନିର୍ଗୁଣୋଽପି ହ୍ୟଜୋଽବ୍ୟକ୍ତୋ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରକୃତେ ପରଃ ।
ସ୍ୱମାୟାଗୁଣମାବିଶ୍ୟ ବାଧ୍ୟବାଧକତାଂ ଗତଃ ॥ ୬

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଭଗବାନ୍ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଭେଦଭାବରୁ ରହିତ—ସମ; ପୁଣି ସେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଓ ସୁହୃଦ୍; ତଥାପି ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଭେଦଭାବ ରଖି, ମିତ୍ରର ପକ୍ଷ ନେଇ ଶତ୍ରୁର ଅନିଷ୍ଟ କରେ, ସେ କାହିଁକି ସେହିପରି ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଲେ ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଧ କଲେ ? ॥ ୧ ॥ ସେ ତ ସ୍ୱୟଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ; ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସ୍ୱାର୍ଥଗତ ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ସେ ନିର୍ଗୁଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ବୈରବିରୋଧ ନାହିଁ, କି ତାଙ୍କ ଉଦ୍‌ବେଗର କୌଣସି କାରଣ ବି ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମର ସୌଭାଗ୍ୟରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେ ମହାତ୍ମନ୍! ଭଗବାନଙ୍କର ସମତ୍ୱ ଆଦି ଗୁଣ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋ ମନରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଛି । ଆପଣ କୃପା କରି ସେହି ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ କରନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ମହାରାଜ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମେ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ପଚାରିଲ; କାରଣ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆଦି ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମହିମାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣିଲେ ଭଗବଦ୍ ଭକ୍ତି ବଢ଼ିଥାଏ ॥ ୪ ॥ ନାରଦାଦି ମହାତ୍ମାଗଣ ଏହି ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବଡ଼ ପ୍ରେମର ସହିତ ଗାନ କରନ୍ତି । ମୁଁ ମୋର ପିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ମୁନିଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳାକଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୫ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ଗୁଣ, ଅଜନ୍ମା, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ । ଏପରି ହୋଇଥାଇ ବି ନିଜ ମାୟାର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ସେ ମାରିବାଲୋକ ଓ ମରିବାଲୋକ ଉଭୟଙ୍କର ପରସ୍ପର-ବିରୋଧୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥

ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମ ଇତି ପ୍ରକୃତେର୍ନାତ୍ମନୋ ଗୁଣାଃ ।
ନ ତେଷାଂ ଯୁଗପଦ୍ ରାଜନ୍ ହ୍ରାସ ଉଲ୍ଲାସ ଏବ ବା ॥ ୭

ଜୟକାଳେ ତୁ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୟ ଦେବର୍ଷୀନ୍ ରଜସୋଽସୁରାନ୍ ।
ତମସୋ ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ତତ୍କାଳାନୁଗୁଣୋଽଭଜତ୍ ॥ ୮

ଜ୍ୟୋତିରାଦିରିବାଭାତି ସଙ୍ଘାତାନ୍ନ ବିବିଚ୍ୟତେ ।
ବିଦନ୍ତ୍ୟାତ୍ମାନମାତ୍ମସ୍ଥଂ ମଥିତ୍ୱା କବୟୋଽନ୍ତତଃ ॥ ୯

ଯଦା ସିସୃକ୍ଷୁଃ ପୁର ଆତ୍ମନଃ ପରୋ
ରଜଃ ସୃଜତ୍ୟେଷ ପୃଥକ୍ ସ୍ୱମାୟୟା ।
ସତ୍ତ୍ୱଂ ବିଚିତ୍ରାସୁ ରିରଂସୁରୀଶ୍ୱରଃ
ଶୟିଷ୍ୟମାଣସ୍ତମ ଈରୟତ୍ୟସୌ ॥ ୧୦

କାଳଂ ଚରନ୍ତଂ ସୃଜତୀଶ ଆଶ୍ରୟଂ
ପ୍ରଧାନପୁମ୍ଭ୍ୟାଂ ନରଦେବ ସତ୍ୟକୃତ୍ ।
ଯ ଏଷ ରାଜନ୍ନପି କାଳ ଈଶିତା
ସତ୍ତ୍ୱଂ ସୁରାନୀକମିବୈଧୟତ୍ୟତଃ ।
ତତ୍ପ୍ରତ୍ୟନୀକାନସୁରାନ୍ ସୁରପ୍ରିୟୋ
ରଜସ୍ତମସ୍କାନ୍ ପ୍ରମିଣୋତ୍ୟୁରୁଶ୍ରବାଃ ॥ ୧୧

ଅତ୍ରୈବୋଦାହୃତଃ ପୂର୍ବମିତିହାସଃ ସୁରର୍ଷିଣା ।
ପ୍ରୀତ୍ୟା ମହାକ୍ରତୌ ରାଜନ୍ ପୃଚ୍ଛତେଽଜାତଶତ୍ରବେ ॥ ୧୨

ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣ; ଏସବୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଗୁଣ ନୁହେଁ। ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ତିନିଗୁଣର ଯେ ଏକସଙ୍ଗେ କ୍ଷୟ-ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ସମୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି। ସେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ଦେବତା ଓ ଋଷିମାନଙ୍କର, ରଜୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଏବଂ ତମୋଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ଯକ୍ଷ ଓ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପକ ଅଗ୍ନି କାଠ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଭିତରେ ଅବ୍ୟକ୍ତରୂପେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କାଠ ଆଦି ଆଶ୍ରୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ଅଥଚ ସେସବୁ ବସ୍ତୁକୁ ମନ୍ଥନ ବା ଘର୍ଷଣ (ଅରଣି ମନ୍ଥନ) କଲେ ସେଥିରୁ ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ। ଠିକ୍ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀରରେ ନିବାସ କରୁଥିଲେ ବି ଶରୀରରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଜଣା ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ବିଗ୍ରହଶୀଳ ପୁରୁଷ ନିଜର ହୃଦୟ ମନ୍ଥନ କରି ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ପରମେଶ୍ୱର ଯେତେବେଳେ ନିଜ ପାଇଁ ବିବିଧ ଶରୀର ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପୃଥକ୍‌ରୂପେ ସେ ମାୟାଦ୍ୱାରା ରଜୋଗୁଣର ବିକାଶ କରିଥାନ୍ତି। ସେ ଯେତେବେଳେ ବିବିଧ ଯୋନିର ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଠାରେ ରମଣ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ବିକାଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ସେ ଶୟନ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ତମୋଗୁଣର ବିକାଶ କରନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ। ସେ ହିଁ ନିଜ ସଂକଳ୍ପରେ ଏହି ଜଗତ୍ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତି। ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିର କାରଣଭୂତ କାଳ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି। କାଳ ସର୍ବଦା ଗତିଶୀଳ। ଏହି କାଳ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ଆଶ୍ରୟ। ଭଗବାନ୍ କାଳର ଅଧୀନ ନୁହନ୍ତି, କାଳ ତାଙ୍କର ଅଧୀନ। ହେ ରାଜନ୍ ! ସେହି କାଳସ୍ୱରୂପ ଈଶ୍ୱର ଯେତେବେଳେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବଳ ବଢ଼ାନ୍ତି ଏବଂ ସେତିକିବେଳେ ସେହି ପରମଯଶସ୍ୱୀ ଦେବପ୍ରିୟ ପରମାତ୍ମା ଦେବବିରୋଧୀ ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରନ୍ତି। ବସ୍ତୁତଃ ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ସମ ॥ ୧୧ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେତେବେଳେ ତୁମର ଜେଜେବାପା ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ସେ ନାରଦଙ୍କୁ ଏହି ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାରୁ, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଅତି ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଏକ ଇତିହାସ (ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ) ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ ॥ ୧୨ ॥

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମହାଦ୍ଭୁତଂ ରାଜା ରାଜସୂୟେ ମହାକ୍ରତୌ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ସାଯୁଜ୍ୟଂ ଚେଦିଭୂଭୁଜଃ ॥ ୧୩

ତତ୍ରାସୀନଂ ସୁରଋଷିଂ ରାଜା ପାଣ୍ଡୁସୁତଃ କ୍ରତୌ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ ବିସ୍ମିତମନା ମୁନୀନାଂ ଶୃଣ୍ୱତାମିଦମ୍ ॥ ୧୪

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଅହୋ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତଂ ହ୍ୟେତଦ୍ଦୁର୍ଲଭୈକାନ୍ତିନାମପି ।
ବାସୁଦେବେ ପରେ ତତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରାପ୍ତିଶ୍ଚୈଦ୍ୟସ୍ୟ ବିଦ୍ୱିଷଃ ॥ ୧୫

ଏତଦ୍‌ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମଃ ସର୍ବ ଏବ ବୟଂ ମୁନେ ।
ଭଗବନ୍ନିନ୍ଦୟା ବେନୋ ଦ୍ୱିଜୈସ୍ତମସି ପାତିତଃ ॥ ୧୬

ଦମଘୋଷସୁତଃ ପାପ ଆରଭ୍ୟ କଳଭାଷଣାତ୍ ।
ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟମର୍ଷୀ ଗୋବିନ୍ଦେ ଦନ୍ତବକ୍ରଶ୍ଚ ଦୁର୍ମତିଃ ॥ ୧୭

ଶପତୋରସକୃଦ୍ ବିଷ୍ଣୁଂ ଯଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମ ପରମବ୍ୟୟମ୍ ।
ଶ୍ୱିତ୍ରୋ ନ ଜାତୋ ଜିହ୍ୱାୟାଂ ନାନ୍ଧଂ ବିବିଶତୁସ୍ତମଃ ॥ ୧୮

କଥଂ ତସ୍ମିନ୍ ଭଗବତି ଦୁରବଗ୍ରାହଧାମନି ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଲୋକାନାଂ ଲୟମୀୟତୁରଞ୍ଜସା ॥ ୧୯

ଏତଦ୍ ଭ୍ରାମ୍ୟତି ମେ ବୁଦ୍ଧିର୍ଦୀପାର୍ଚ୍ଚିରିବ ବାୟୁନା ।
ବ୍ରୂହ୍ୟେତଦଦ୍ଭୁତତମଂ ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ର କାରଣମ୍ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରାଜ୍ଞସ୍ତଦ୍‌ବଚ ଆକର୍ଣ୍ୟ ନାରଦୋ ଭଗବାନୃଷିଃ ।
ତୁଷ୍ଟଃ ପ୍ରାହ ତମାଭାଷ୍ୟ ଶୃଣ୍ୱତ୍ୟାସ୍ତତ୍‌ସଦଃ କଥାଃ ॥ ୨୧

ନାରଦ ଉବାଚ

ନିନ୍ଦନସ୍ତବସତ୍କାରନ୍ୟକ୍କାରାର୍ଥଂ କଳେବରମ୍ ।
ପ୍ରଧାନପରୟୋ ରାଜନ୍ନବିବେକେନ କଳ୍ପିତମ୍ ॥ ୨୨

ସେହି ମହାନ୍ ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞରେ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନିଜେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ଚେଦିରାଜ ଶିଶୁପାଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା। ତାହା ଦେଖି ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେଠାରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବି ବସିଥିଲେ। ଏଭଳି ଘଟଣାରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିମାନେ ବସିଥିବା ସେହି ସଭା ଓ ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ହିଁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ପଚ୍ଚାରିଲେ—॥ ୧୪ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚ୍ଚାରିଲେ—ଆହେ ! ଇଏ ତ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା ! ପରମତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବା ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ; ଅଥଚ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ଶିଶୁପାଳକୁ ଏପରି ଗତି ମିଳିଲା କିପରି ! ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏହାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛୁ। ପୂର୍ବକାଳରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ, ରାଜା ବେଣଙ୍କୁ ତ ଋଷିମାନେ ନରକରେ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଦମଘୋଷଙ୍କର ପୁଅ ଏହି ପାପାତ୍ମା ଶିଶୁପାଳ ଓ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦନ୍ତବକ୍ର ଉଭୟେ ପାଟି ଫିଟିବା ଦିନୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବ ରଖିଆସୁଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଅବିନାଶୀ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏମାନେ ବାରମ୍ବାର ଗାଳି ଦେଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ତା'ର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଏଗୁଡ଼ାଙ୍କ ଜିଭରେ କୁଷ୍ଠ ହୋଇଗଲା ନାହିଁ, କି ଏମାନେ ଘୋର ଅନ୍ଧକୂପ ନରକରେ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ! ॥ ୧୮ ॥ ବରଂ ଯେଉଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଏ ଦୁଇଜଣଯାକ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ଅନାୟାସରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ। ଏହାର କାରଣ କଣ ? ॥ ୧୯ ॥ ପବନ ବାଜିଲେ ଦୀପଶିଖା ଯେପରି ଅସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ସେହିପରି ଏହାର କାରଣ ବିଷୟରେ ସ୍ଥିର କରି କିଛି ଜାଣିପାରୁନାହିଁ। ଆପଣ ସର୍ବଜ୍ଞ; ତେଣୁ ଏହି ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣାର ରହସ୍ୟ ବୁଝାଇଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଚାଲିଲେ—ରାଜାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ସର୍ବସମର୍ଥ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ବଡ଼ ଖୁସୀ ହେଲେ। ସେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି, ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ କହିଲେ—॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ନିନ୍ଦା, ସ୍ତୁତି, ସତ୍କାର ଓ ତିରସ୍କାର—ଏସବୁ ଏହି ଶରୀରର ହିଁ ହୁଏ। ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟରେ ଠିକ୍‌ରୂପେ ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ କରାଯାଉ ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ଏହି ଶରୀରର କଳ୍ପନା

ହିଂସା ତଦଭିମାନେନ ଦଣ୍ଡପାରୁଷ୍ୟୟୋର୍ଯଥା ।
ବୈଷମ୍ୟମିହ ଭୂତାନାଂ ମମାହମିତି ପାର୍ଥିବ ॥ ୨୩

ଯନ୍ନିବନ୍ଧୋଽଭିମାନୋଽୟଂ ତଦ୍‌ବଧାତ୍‌ପ୍ରାଣିନାଂ ବଧଃ ।
ତଥା ନ ଯସ୍ୟ କୈବଲ୍ୟାଦଭିମାନୋଽଖିଳାତ୍ମନଃ
ପରସ୍ୟ ଦମକର୍ତ୍ତୁର୍ହି ହିଂସା କେନାସ୍ୟ କଳ୍ପ୍ୟତେ ॥ ୨୪

ତସ୍ମାଦ୍‌ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ନିର୍ବୈରେଣ ଭୟେନ ବା ।
ସ୍ନେହାତ୍ କାମେନ ବା ଯୁଞ୍ଜ୍ୟାତ୍ କଥଞ୍ଚିନ୍ନେକ୍ଷତେ ପୃଥକ୍ ॥ ୨୫

ଯଥା ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ତନ୍ମୟତାମିୟାତ୍ ।
ନ ତଥା ଭକ୍ତିଯୋଗେନ ଇତି ମେ ନିଶ୍ଚିତା ମତିଃ ॥ ୨୬

କୀଟଃ ପେଶସ୍କୃତା ରୁଦ୍ଧଃ କୁଡ୍ୟାୟାଂ ତମନୁସ୍ମରନ୍ ।
ସଂରମ୍ଭଭୟଯୋଗେନ ବିନ୍ଦତେ ତତ୍‌ସରୂପତାମ୍ ॥ ୨୭

ଏବଂ କୃଷ୍ଣେ ଭଗବତି ମାୟାମନୁଜ ଈଶ୍ୱରେ ।
ବୈରେଣ ପୂତପାପ୍ମାନସ୍ତମାପୁରନୁଚିନ୍ତୟା ॥ ୨୮

କାମାଦ୍ ଦ୍ୱେଷାଦ୍ଭୟାତ୍‌ସ୍ନେହାଦ୍ ଯଥା ଭକ୍ତ୍ୟେଶ୍ୱରେ ମନଃ ।
ଆବେଶ୍ୟ ତଦଘଂ ହିତ୍ୱା ବହବସ୍ତଦ୍‌ଗତିଂ ଗତାଃ ॥ ୨୯

ଗୋପ୍ୟଃ କାମାଦ୍ଭୟାତ୍ କଂସୋ ଦ୍ୱେଷାଚ୍ଚୈଦ୍ୟାଦୟୋ ନୃପାଃ ।
ସମ୍ବନ୍ଧାଦ୍ ବୃଷ୍ଣୟଃ ସ୍ନେହାଦ୍ ଯୂୟଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ବୟଂ ବିଭୋ ॥ ୩୦

କରାଯାଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ଶରୀରକୁ ହିଁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଧରିନେଲେ, 'ଏହା ମୁଁ, ଏହା ମୋର' ଇତ୍ୟାଦି ଭାବ ଆସିଯାଏ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସକଳ ଭେଦଭାବର ମୂଳକାରଣ । ଏଭଳି ଭାବ ଆସିଯିବାରୁ ତାଡ଼ନା ଓ ଭର୍ତ୍ସନା ହୃଦୟରେ ପୀଡ଼ା ଦିଏ ॥ ୨୩ ॥ ଯେଉଁ ଶରୀର ପ୍ରତି 'ଏହା ମୁଁ' ବୋଲି ଅଭିମାନ ଆସିଯାଏ, ସେହି ଶରୀର ବଧ ହୋଇଗଲେ, ପ୍ରାଣୀକୁ ତାହା ନିଜର ବଧ ପରି ଜଣାପଡ଼େ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ତ ଏପରି ଜୀବସୁଲଭ ଅଭିମାନ ନ ଥାଏ; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାତ୍ମା ଓ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ସେ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଦିଅନ୍ତି; କ୍ରୋଧ କିମ୍ବା ଦ୍ୱେଷବଶତଃ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ହିଂସାର କଳ୍ପନା ବା କିପରି କରାଯାଇ ପାରିବ ! ॥ ୨୪ ॥ ସୁତରାଂ ସୁଦୃଢ଼ ବୈରଭାବରେ ହେଉ, କି ବୈରହୀନ ଭକ୍ତିଭାବରେ ହେଉ, କି ଭୟରେ ହେଉ, କି ସ୍ନେହରେ ହେଉ କିମ୍ବା କାମନାବଶତଃ ହେଉ—ଯେକୌଣସି ଭାବରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ମନ ଲଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭଗବାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏସବୁ ଭାବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଯେ, ମନୁଷ୍ୟ ବୈରଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଯେତେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ, ଭକ୍ତିଭାବରେ ସେତେ ତନ୍ମୟ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୨୬ ॥ ଭ୍ରମରଜାତୀୟ କୁମ୍ଭାରପୋକ ଅନ୍ୟ କୀଟକୁ ଧରିଆଣି, ଭୟ ଦେଖାଇ, ନିଜ ଗାତଭିତରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଦିଏ ଏବଂ ସେହି କୀଟ ଭୟ ବା ଉଦ୍‌ବେଗରେ କୁମ୍ଭାରପୋକକୁ ଚିନ୍ତା କରି କରି ତାହାରି ପରି ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହୁଏ । ଲୀଳା କରୁଥିବାରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲେହେଁ ସେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଅଟନ୍ତି । ଏହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରୁଥିବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରି କରି ପାପରହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ଭକ୍ତ ଯେପରି ଭକ୍ତିରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି, ସେହିପରି, ଜଣେ ଅଧେ ନୁହନ୍ତି, ବହୁ ଲୋକ କାମ, ଦ୍ୱେଷ, ଭୟ ଓ ସ୍ନେହରେ ନିଜ ନିଜ ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେଇ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସକଳ ପାପ ଧୋଇଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଗୋପୀମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ନିମନ୍ତେ ତୀବ୍ର କାମନାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରେମରେ, କଂସ ଭୟରେ, ଶିଶୁପାଳ-ଦନ୍ତବକ୍ର ଆଦି ରାଜାମାନେ ଦ୍ୱେଷରେ, ଯଦୁବଂଶୀମାନେ ପାରିବାରିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ, ତୁମେମାନେ ସ୍ନେହରେ ଏବଂ ଆମେମାନେ ଭକ୍ତିରେ ନିଜ

କତମୋଽପି ନ ବେନଃ ସ୍ୟାତ୍‌ପଞ୍ଚାନାଂ ପୁରୁଷଂ ପ୍ରତି ।
ତସ୍ମାତ୍ କେନାପ୍ୟୁପାୟେନ ମନଃ କୃଷ୍ଣେ ନିବେଶୟେତ୍ ॥ ୩୧

ମାତୃଷ୍ୱସେୟୋ ବଶ୍ଚୈଦ୍ୟୋ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ରଶ୍ଚ ପାଣ୍ଡବ ।
ପାର୍ଷଦପ୍ରବରୌ ବିଷ୍ଣୋର୍ବିପ୍ରଶାପାତ୍‌ପଦାଚ୍ଚ୍ୟୁତୌ ॥ ୩୨

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

କୀଦୃଶଃ କସ୍ୟ ବା ଶାପୋ ହରିଦାସାଭିମର୍ଶନଃ ।
ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଇବାଭାତି ହରେରେକାନ୍ତିନାଂ ଭବଃ ॥ ୩୩

ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟାସୁହୀନାନାଂ ବୈକୁଣ୍ଠପୁରବାସିନାମ୍ ।
ଦେହସମ୍ବନ୍ଧସମ୍ବଦ୍ଧମେତଦାଖ୍ୟାତୁମର୍ହସି ॥ ୩୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏକଦା ବ୍ରହ୍ମଣଃ ପୁତ୍ରା ବିଷ୍ଣୋର୍ଲୋକଂ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ସନନ୍ଦନାଦୟୋ ଜଗ୍ମୁଶ୍ଚରନ୍ତୋ ଭୁବନତ୍ରୟମ୍ ॥ ୩୫

ପଞ୍ଚଷଡ଼୍‌ଢାୟନାର୍ଭାଭାଃ ପୂର୍ବେଷାମପି ପୂର୍ବଜାଃ ।
ଦିଗ୍‌ବାସସଃ ଶିଶୂନ୍ ମତ୍ୱା ଦ୍ୱାଃସ୍ଥୌ ତାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧତାମ୍ ॥ ୩୬

ଅଶପନ୍ କୁପିତା ଏବଂ ଯୁବାଂ ବାସଂ ନ ଗ୍ରହର୍ଥଃ ।
ରଜସ୍ତମୋଭ୍ୟାଂ ରହିତେ ପାଦମୂଳେ ମଧୁଦ୍ୱିଷଃ ।
ପାପିଷ୍ଠାମାସୁରୀଂ ଯୋନିଂ ବାଲିଶୌ ଯାତମାଶ୍ୱତଃ ॥ ୩୭

ଏବଂ ଶପ୍ତୌ ସ୍ୱଭବନାତ୍ ପତନ୍ତୌ ତୈଃ କୃପାଳୁଭିଃ ।
ପ୍ରୋକ୍ତୌ ପୁନର୍ଜନ୍ମଭିର୍ବାଂ ତ୍ରିଭିର୍ଲୋକାୟ କଳ୍ପତାମ୍ ॥ ୩୮

ନିଜ ମନକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲଗାଇଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବାଦ ଦେଲେ, ବାକି ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଭଗବଦ୍‌ଚିନ୍ତକ ରହିଲେ, ରାଜା ବେଣ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ। (କାରଣ ତାଙ୍କ ମନ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ବି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗି ନ ଥିଲା) । ତେଣୁ ସାରାଂଶ ଏତିକି ଯେ, ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହେଉ, ମନକୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ତନ୍ମୟ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୧ ॥ ମହାରାଜ ! ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ, ତୁମ ମାଉସୀପୁଅ ଭାଇ ଶିଶୁପାଳ ଓ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର ଉଭୟେ ଥିଲେ ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ପାର୍ଷଦ; ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ (ସନକାଦିଙ୍କ) ଅଭିଶାପରେ ସେହି ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପଦରୁ ଚ୍ୟୁତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ॥ ୩୨ ॥

ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ବି କିଏ, କିପରି ଓ କାହିଁକି ଏପରି ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ ? ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁମୟ ସଂସାରକୁ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଲା କିପରି? ଏହା ତ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହେଉନାହିଁ ! ॥ ୩୩ ॥ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ରହୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ତ ପ୍ରାକୃତଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରାଣ ନ ଥାଏ; ସେମାନଙ୍କର ପୁଣି ପ୍ରାକୃତଶରୀର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ହେଲା କିପରି ? ଆପଣ ଏକଥା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୩୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ଦିନକର କଥା । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ର ସନକାଦି ଋଷିମାନେ ତିନିଲୋକରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିଚରଣ କରି କରି ଆସି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୩୫ ॥ ସେମାନେ ବାସ୍ତବରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ବୟୋବୃଦ୍ଧ, କିନ୍ତୁ ଜଣା ପଡୁଥାନ୍ତି ପାଞ୍ଚ ଛଅ ବର୍ଷର ବାଳକଙ୍କ ପରି । ସେମାନେ ବସ୍ତ୍ର ବି ପିନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ। ସେମାନଙ୍କୁ ସାଧାରଣ ପିଲା ଭାବି ଦ୍ୱାରପାଳମାନେ ଭିତରକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୬ ॥ ଭିତରକୁ ନ ଛାଡ଼ିବାରୁ, ସେମାନେ ଟିକିଏ କ୍ରୋଧିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଦ୍ୱାରପାଳ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇ କହିଲେ, "ମୂର୍ଖ ! ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଚରଣ ତ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣରୁ ରହିତ; ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ତାଙ୍କ ସମୀପରେ ରହିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହଁ। ତେଣୁ ତୁମେ ଯଥାଶୀଘ୍ର ଏଠାରୁ ପାପମୟୀ ଅସୁରଯୋନିକୁ ଚାଲିଯାଅ ।" ॥ ୩୭ ॥ ଏପରି ଶାପ ପାଇ ଦ୍ୱାରପାଳ ଦୁହେଁ ବୈକୁଣ୍ଠରୁ ତଳକୁ ଖସି ପଡ଼ିବାବେଳେ, ସେହି କୃପାଳୁ ମହାତ୍ମାମାନେ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା; ତୁମେ ତିନିଜନ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ଶାପ ଭୋଗ କରିବା ପରେ ପୁଣି ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଫେରିଆସିବ ।" ॥ ୩୮ ॥

ଜଜ୍ଞାତେ ତୌ ଦିତେଃ ପୁତ୍ରୌ ଦୈତ୍ୟଦାନବବନ୍ଦିତୌ ।
ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ଜ୍ୟେଷ୍ଠୋ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୋଽନୁଜସ୍ତତଃ ॥ ୩୯

ହତୋ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ହରିଣା ସିଂହରୂପିଣା ।
ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷୋ ଧରୋଦ୍ଧାରେ ବିଭ୍ରତା ସୌକରଂ ବପୁଃ ॥ ୪୦

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଃ ପୁତ୍ରଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦଂ କେଶବପ୍ରିୟମ୍ ।
ଜିଘାଂସୁରକରୋନ୍ନାନା ଯାତନା ମୃତ୍ୟୁହେତବେ ॥ ୪୧

ସର୍ବଭୂତାତ୍ମଭୂତଂ ତଂ ପ୍ରଶାନ୍ତଂ ସମଦର୍ଶନମ୍ ।
ଭଗବତ୍ତେଜସା ସ୍ପୃଷ୍ଟଂ ନାଶକ୍ନୋଦ୍ଧନ୍ତୁମୁଦ୍ୟମୈଃ ॥ ୪୨

ତତସ୍ତୌ ରାକ୍ଷସୌ ଜାତୌ କେଶିନ୍ୟାଂ ବିଶ୍ରବଃସୁତୌ ।
ରାବଣଃ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣଶ୍ଚ ସର୍ବଲୋକୋପତାପନୌ ॥ ୪୩

ତତ୍ରାପି ରାଘବୋ ଭୂତ୍ୱା ନ୍ୟହନଚ୍ଛାପମୁକ୍ତୟେ ।
ରାମବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଶ୍ରୋଷ୍ୟସି ତ୍ୱଂ ମାର୍କଣ୍ଡେୟମୁଖାତ୍ ପ୍ରଭୋ ॥ ୪୪

ତାବେବ କ୍ଷତ୍ରିୟୌ ଜାତୌ ମାତୃଷ୍ୱସ୍ରାତ୍ମଜୌ ତବ ।
ଅଧୁନା ଶାପନିର୍ମୁକ୍ତୌ କୃଷ୍ଣଚକ୍ରହତାଂହସୌ ॥ ୪୫

ବୈରାନୁବନ୍ଧତୀବ୍ରେଣ ଧ୍ୟାନେନାଚ୍ୟୁତସାତ୍ମତାମ୍ ।
ନୀତୌ ପୁନର୍ହରେଃ ପାର୍ଶ୍ୱଂ ଜଗ୍ମତୁର୍ବିଷ୍ଣୁପାର୍ଷଦୌ ॥ ୪୬

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ବିଦ୍ୱେଷୋ ଦୟିତେ ପୁତ୍ରେ କଥମାସୀନ୍ମହାତ୍ମନି ।
ବ୍ରୂହି ମେ ଭଗବନ୍ ଯେନ ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟାଚ୍ୟୁତାତ୍ମତା ॥ ୪୭

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେହି ଦୁଇଜଣ ହିଁ ଦିତିଙ୍କର ପୁତ୍ର ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦୁହିଙ୍କ ଭିତରୁ ବଡ଼ଟିର ନାମ ଥିଲା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଏବଂ ସାନଟିର ନାମ ଥିଲା ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ । ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ସେହି ଦୁଇଜଣ ଥିଲେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୯ ॥ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହରୂପ ଧାରଣ କରି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁକୁ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସମୟରେ ବରାହାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ମାରିଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଦେଖିଲା, ତାର ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ହୋଇଗଲେଣି; ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା; ସେ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଯାତନା ଦେଲା ॥ ୪୧ ॥ କିନ୍ତୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟ ଓ ସମଦର୍ଶୀ ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅଟଳ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରୁଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ହେତୁ ସେ ସୁରକ୍ଷିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ନାନାପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୨ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେ ଦୁହେଁ ପୁଣି ପରଜନ୍ମରେ ବିଶ୍ରବା ମୁନିଙ୍କ ଔରସରେ କେଶିନୀ(କୈକସୀ)ଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ରାକ୍ଷସରୂପରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ରାବଣ ଓ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ । ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ପାତରେ, ଜାଣନ୍ତୁ, ସକଳ ଲୋକରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ଲୋକେ ସେମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଗ୍ରରରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୩ ॥ ସେତେବେଳେ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଶାପମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀରାମରୂପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଧ କରିଥିଲେ । ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ତୁମେ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମୁନିଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଚରିତ ଶୁଣିବ ॥ ୪୪ ॥ ପୁଣିଥରେ ସେହି ଜୟ-ବିଜୟ ହିଁ ଏହି ଜନ୍ମରେ ତୁମ ମାଉସୀପୁଅ ଭାଇ ଶିଶୁପାଳ ଓ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର-ରୂପରେ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚକ୍ରର ସ୍ପର୍ଶରେ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ପାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଓ ସେମାନେ ସନକାଦିଙ୍କ ଶାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୫ ॥ ବୈରଭାବ ହେତୁ ସେମାନେ ନିରନ୍ତର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚିନ୍ତନରେ ମଜ୍ଜି ରହୁଥିଲେ । ସେହି ତୀବ୍ର ତନ୍ମୟତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଗଲେ ଏବଂ ପୁନର୍ବାର ତାହାଙ୍କର ପାର୍ଷଦ ହୋଇଯାଇ ତାଙ୍କରି ସମୀପକୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ ॥ ୪୬ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚ୍ଚରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାର ସ୍ନେହର ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଦ୍ୱେଷ କାହିଁକି କରୁଥିଲା? କେଉଁ ସାଧନାବଳରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭଗବନ୍ମୟ ହୋଇଗଲେ, ତାହା ବି ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୪୭ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଚରିତୋପକ୍ରମେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ବଧ ହେବା ପରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ନିଜ ମାତା ତଥା କୁଟୁମ୍ବଲୋକଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା

ନାରଦ ଉବାଚ

ଭ୍ରାତର୍ଯ୍ୟେବଂ ବିନିହତେ ହରିଣା କ୍ରୋଡମୂର୍ତ୍ତିନା ।
ହିରଣ୍ୟକଶିପୂ ରାଜନ୍ ପର୍ଯ୍ୟତପ୍ୟଦ୍ରୁଷା ଶୁଗ୍ର ॥ ୧

ଆହ ଚେଦଂ ରୁଷା ଘୂର୍ଣ୍ଣଃ ସନ୍ଦଷ୍ଟଦଶନଚ୍ଛଦଃ ।
କୋପୋଜ୍ଜ୍ୱଳଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଚକ୍ଷୁର୍ଭ୍ୟାଂ ନିରୀକ୍ଷନ୍ ଧୂମ୍ରମମ୍ବରମ୍ ॥ ୨

କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରୋଗ୍ରଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରୁକୁଟୀମୁଖଃ ।
ଶୂଳମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ସଦସି ଦାନବାନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୩

ଭୋ ଭୋ ଦାନବଦୈତେୟା ଦ୍ୱିମୂର୍ଧଂସ୍ତ୍ର୍ୟକ୍ଷ ଶମ୍ବର ।
ଶତବାହୋ ହୟଗ୍ରୀବ ନମୁଚେ ପାକ ଇଲ୍ୱଲ ॥ ୪

ବିପ୍ରଚିତ୍ତେ ମମ ବଚଃ ପୁଲୋମନ୍ ଶକୁନାଦୟଃ ।
ଶୃଣୁତାନନ୍ତରଂ ସର୍ବେ କ୍ରିୟତାମାଶୁ ମା ଚିରମ୍ ॥ ୫

ସପତ୍ନୈର୍ଘାତିତଃ କ୍ଷୁଦ୍ରୈର୍ଭ୍ରାତା ମେ ଦୟିତଃ ସୁହୃତ୍ ।
ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହେଣ ହରିଣା ସମେନାପ୍ୟୁପଧାବନୈଃ ॥ ୬

ତସ୍ୟ ତ୍ୟକ୍ତସ୍ୱଭାବସ୍ୟ ଘୃଣେର୍ମାୟାବନୌକସଃ ।
ଭଜନ୍ତଂ ଭଜମାନସ୍ୟ ବାଲସ୍ୟେବାସ୍ଥିରାତ୍ମନଃ ॥ ୭

ମଚ୍ଛୂଳଭିନ୍ନଗ୍ରୀବସ୍ୟ ଭୂରିଣା ରୁଧିରେଣ ବୈ ।
ରୁଧିରପ୍ରିୟଂ ତର୍ପୟିଷ୍ୟେ ଭ୍ରାତରଂ ମେ ଗତବ୍ୟଥଃ ॥ ୮

ତସ୍ମିନ୍ କୂଟେଽହିତେ ନଷ୍ଟେ କୃତ୍ତମୂଳେ ବନସ୍ପତୌ ।
ବିଟପା ଇବ ଶୁଷ୍ୟନ୍ତି ବିଷ୍ଣୁପ୍ରାଣା ଦିବୌକସଃ ॥ ୯

ତାବଦ୍ ଯାତ ଭୁବଂ ଯୂୟଂ ବିପ୍ରକ୍ଷତ୍ରସମେଧିତାମ୍ ।
ସୂଦୟଧ୍ୱଂ ତପୋଯଜ୍ଞସ୍ୱାଧ୍ୟାୟବ୍ରତଦାନିନଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ବରାହ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ଭଗବାନ୍ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷକୁ ମାରିଦେବା ପରେ, ଭାଇର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ କ୍ରୋଧରେ ଜଳି ଉଠିଲା ଏବଂ ଶୋକରେ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୧ ॥ ସେ ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧରେ ଅଧର କାମୁଡ଼ି ଏବଂ ତା ଆଖିରୁ ବାହାରୁଥିବା କ୍ରୋଧାଗ୍ନିର ଧୂଆଁରେ ଧୂମିତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଆକାଶକୁ ଗ୍ରହିଁ (ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ) କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ॥ ୨ ॥ ସେତେବେଳେ ବିକରାଳ ଦନ୍ତ, ଉନ୍ନତ ଭ୍ରୂଲତା ଓ ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ ଉଗ୍ରଦୃଷ୍ଟି ହେତୁ ତାର ମୁଖ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଉଠାଇ ସେ ଦ୍ୱିମୂର୍ଦ୍ଧା, ତ୍ର୍ୟକ୍ଷ, ଶମ୍ବର, ଶତବାହୁ, ହୟଗ୍ରୀବ, ନମୁଚି, ପାକ, ଇଲ୍ୱଳ, ବିପ୍ରଚିତ୍ତି, ପୁଲୋମା ଓ ଶକୁନ ଆଦି ଦାନବମାନଙ୍କୁ କହିଲା, "ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବଗଣ ! ସମସ୍ତେ ମୋ କଥା ଶୁଣ ଓ ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି, ତାହା କର ॥ ୩-୫ ॥ ତୁମେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଛ ଯେ, ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶତ୍ରୁମାନେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୋର ପରମ ପ୍ରିୟ ଓ ହିତୈଷୀ ଭାଇକୁ ମରାଇଦେଲେ । ବିଷ୍ଣୁ ଦେବତା ଓ ଦାନବ ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ଭାବ ରଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଦେବତାମାନେ ତା'ପାଖକୁ ଧାଁ-ଦଉଡ଼ କରି, ଅନୁନୟବିନୟ ହୋଇ ଜଣାଇ ତାକୁ ନିଜ ପକ୍ଷର କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଏ ବିଷ୍ଣୁ ଆଗେ ବହୁତ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ନିଷ୍ପକ୍ଷ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏବେ ମାୟାରେ ବରାହ ଆଦି ରୂପ ଧରିଲାଣି ଓ ଆଗ ସ୍ୱଭାବ ଛାଡ଼ିଦେଲାଣି । ଯେ ତାର ସେବା କରୁଛି, ସେ ଛୁଆଙ୍କ ପରି ତା'ରି ପଟ ହୋଇଯାଉଛି । ତା'ର ଚିତ୍ତ ଆଉ ସ୍ଥିର ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ମୁଁ ଏଥର ଏହି ତ୍ରିଶୂଳରେ ତାର ଗଳା କାଟିଦେବି ଏବଂ ତାରି ରକ୍ତରେ ମୋର ରୁଧିରପ୍ରେମୀ ଭାଇର ତର୍ପଣ କରିବି । ତାହା ହେଲେ ଯାଇ ମୋ ହୃଦୟର ପୀଡ଼ା ଶାନ୍ତ ହେବ ॥ ୮ ॥ ଗଛର ମୂଳ କାଟିଦେଲେ ଯେପରି ଡାଳଗୁଡ଼ାକ ଆପେ ଆପେ ଶୁଖିଯାଏ, ସେହି ମାୟାବୀ ଶତ୍ରୁଟାକୁ ମାରିଦେଲେ, ଏ ଦେବତାଗୁଡ଼ାକ ସେହିପରି ଆପେ ଆପେ ଶୁଖିଯିବେ; କାରଣ ଏହି ବିଷ୍ଣୁ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ॥ ୯ ॥ ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ପୃଥିବୀକୁ ଯାଅ । ଆଜିକାଲି ସେଠାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲାଣି । ସେଠାରେ ଯେଉଁମାନେ ତପସ୍ୟା, ଯଜ୍ଞ, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ବ୍ରତ ଓ ଦାନାଦି ଶୁଭକର୍ମ କରୁଛନ୍ତି, ତୁମେ ଯାଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ

ବିଷ୍ଣୁର୍ଦ୍ୱିଜକ୍ରିୟାମୂଳୋ ଯଜ୍ଞୋ ଧର୍ମମୟଃ ପୁମାନ୍ ।
ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତାନାଂ ଧର୍ମସ୍ୟ ଚ ପରାୟଣମ୍ ॥ ୧୧

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ଦ୍ୱିଜା ଗାବୋ ବେଦା ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଃ କ୍ରିୟାଃ ।
ତଂ ତଂ ଜନପଦଂ ଯାତ ସନ୍ଦୀପୟତ ବୃଶ୍ଚତ ॥ ୧୨

ଇତି ତେ ଭର୍ତ୍ତୃନିର୍ଦ୍ଦେଶମାଦାୟ ଶିରସାଽଽଦୃତାଃ ।
ତଥା ପ୍ରଜାନାଂ କଦନଂ ବିଦଧୁଃ କଦନପ୍ରିୟାଃ ॥ ୧୩

ପୁରଗ୍ରାମବ୍ରଜୋଦ୍ୟାନକ୍ଷେତ୍ରାରାମାଶ୍ରମାକରାନ୍ ।
ଖେଟଖର୍ବଟଘୋଷାଂଶ୍ଚ ଦଦହୁଃ ପତ୍ତନାନି ଚ ॥ ୧୪

କେଚିତ୍ ଖନିତ୍ରୈର୍ବିଭିଦୁଃ ସେତୁପ୍ରାକାରଗୋପୁରାନ୍ ।
ଆଜୀବ୍ୟାଂଶ୍ଚିଚ୍ଛିଦୁର୍ବୃକ୍ଷାନ୍ କେଚିତ୍ ପରଶୁପାଣୟଃ ।
ପ୍ରାଦହନ୍ ଶରଣାନ୍ୟନ୍ୟେ ପ୍ରଜାନାଂ ଜ୍ୱଳିତୋଲ୍ମୁକୈଃ ॥ ୧୫

ଏବଂ ବିପ୍ରକୃତେ ଲୋକେ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରାନୁଚରୈର୍ମୁହୁଃ ।
ଦିବଂ ଦେବାଃ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଭୁବି ଚେରୁରଲକ୍ଷିତାଃ ॥ ୧୬

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର୍ଭ୍ରାତୁଃ ସମ୍ପରେତସ୍ୟ ଦୁଃଖିତଃ ।
କୃତ୍ୱା କଟୋଦକାଦୀନି ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରାନସାନ୍ତ୍ୱୟତ୍ ॥ ୧୭

ଶକୁନିଂ ଶମ୍ବରଂ ଧୃଷ୍ଟଂ ଭୂତସନ୍ତାପନଂ ବୃକମ୍ ।
କାଳନାଭଂ ମହାନାଭଂ ହରିଶ୍ମଶ୍ରୁମଥୋତ୍କଚମ୍ ॥ ୧୮

ତନ୍ମାତରଂ ରୁଷାଭାନୁଂ ଦିତିଂ ଚ ଜନନୀଂ ଗିରା ।
ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ଦେଶକାଳଜ୍ଞ ଇଦମାହ ଜନେଶ୍ୱର ॥ ୧୯

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁରୁବାଚ

ଅମ୍ବାମ୍ବ ହେ ବଧୂଃ ପୁତ୍ରା ବୀରଂ ମାର୍ହଥ ଶୋଚିତୁମ୍ ।
ରିପୋରଭିମୁଖେ ଶ୍ଲାଘ୍ୟଃ ଶୂରାଣାଂ ବଧ ଈପ୍ସିତଃ ॥ ୨୦

ମାରିଦିଅ ॥ ୧୦ ॥ ବିଷ୍ଣୁର ମୂଳ ହେଉଛି ଦ୍ୱିଜାତିମାନଙ୍କର ଧର୍ମ-କର୍ମ; କାରଣ ଯଜ୍ଞ ଓ ଧର୍ମ ହେଉଛି ତାର ସ୍ୱରୂପ । ସେ ହିଁ ହେଉଛି ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଧର୍ମର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୋଜାତି, ବେଦ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଓ ଧର୍ମକର୍ମ ରହିଛି, ତୁମେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେସବୁକୁ ଜାଳିଦିଅ;— ଧ୍ୱଂସ କରିଦିଅ ।" ॥ ୧୨ ॥

ଦୈତ୍ୟମାନେ ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ଲୋକଙ୍କୁ ଯାତନା ଦେଇ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନେ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଜନସମାଜକୁ ନାଶ କରିବାରେ ଲାଗିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ସେମାନେ ନଗର, ଗ୍ରାମ, ଗୋଶାଳା, ବଗିଚ୍ଚ, କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର, ଭ୍ରମଣ କରିବା ସ୍ଥାନ, ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମ, ରତ୍ନ ଆଦିର ଖଣି, କୃଷକବସ୍ତି, ବଣପାହାଡ଼ର ଗାଁଗଣ୍ଡା, ଗଉଡ଼ଙ୍କ ବସ୍ତି ଓ ବ୍ୟବସାୟ-କେନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଜାଳିଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ କେତେକ ଦୈତ୍ୟ ଶାବଳ ଓ ଗଇନ୍ତିଦ୍ୱାରା ବଡ଼ ବଡ଼ ପୋଲ ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ; ପାଚିରୀ ଓ ନଗରର ଫାଟକ ତାଡ଼ି ଭାଙ୍ଗିପକାଇଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ କୁରାଢ଼ିରେ ଫଳନ୍ତି ଗଛ ଓ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସବୁଜ ବୃକ୍ଷଲତା ଆଦି ହାଣି ଉଜାଡ଼ିଦେଲେ । କେତେକ ଦୈତ୍ୟ ନିଆଁହୁଲା ଧରି ଲୋକଙ୍କ ଘର ପୋଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦୈତ୍ୟମାନେ ନିରୀହ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ବଡ଼ ହନ୍ତସନ୍ତ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନେ ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ଭୟରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ଛଦ୍ମରୂପରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୧୬ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଭାଇ ମରିଯିବାରୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଭାଇର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା ସରିବା ପରେ ସେ ତାର ଶକୁନି, ଶମ୍ବର, ଧୃଷ୍ଟ, ଭୂତସନ୍ତାପନ, ବୃକ, କାଳନାଭ, ମହାନାଭ, ହରିଶ୍ମଶ୍ରୁ ଓ ଉତ୍କଚ ନାମକ ପୁତୁରାମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲା । ସେମାନଙ୍କର ମାଆ ରୁଷାଭାନୁ ଓ ନିଜ ମାତା ଦିତିଙ୍କୁ ଦେଶକାଳ ଅନୁସାରେ ମଧୁର ବଚନରେ ବୁଝାଇ କହିଲା— ॥ ୧୭-୧୯ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ କହିଲା—ମାଆ, ଭାଇବୋହୂ ଓ ହେ ମୋର ପୁତୁରାମାନେ ! ବୀର ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ତୁମେମାନେ କୌଣସିପ୍ରକାର ଶୋକ କର ନାହିଁ । ବୀର ପୁରୁଷ ତ ଚାହେଁ ଯେ, ସେ କିପରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ସାହସର ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଶତ୍ରୁକୁ ଥରହର କରିଦେଇ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ବୀର ନିମନ୍ତେ ଏହିପରି ମୃତ୍ୟୁ ହିଁ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୦ ॥

ଭୂତାନାମିହ ସଂବାସଃ ପ୍ରପାୟାମିବ ସୁବ୍ରତେ ।
ଦୈବେନୈକତ୍ର ନୀତାନାମୁନ୍ନୀତାନାଂ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ॥ ୨୧

ନିତ୍ୟ ଆତ୍ମାବ୍ୟୟଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ସର୍ବଗଃ ସର୍ବବିତ୍ପରଃ ।
ଧତ୍ତେଽସାବାତ୍ମନୋ ଲିଙ୍ଗଂ ମାୟୟା ବିସୃଜନ୍ ଗୁଣାନ୍ ॥ ୨୨

ଯଥାମ୍ଭସା ପ୍ରଚଲତା ତରବୋଽପି ଚଲା ଇବ ।
ଚକ୍ଷୁଷା ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣେନ ଦୃଶ୍ୟତେ ଚଲତୀବ ଭୂଃ ॥ ୨୩

ଏବଂ ଗୁଣୈର୍ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣେ ମନସ୍ୟବିକଳଃ ପୁମାନ୍ ।
ଯାତି ତତ୍ସାମ୍ୟତାଂ ଭଦ୍ରେ ହ୍ୟଲିଙ୍ଗୋ ଲିଙ୍ଗବାନିବ ॥ ୨୪

ଏଷ ଆତ୍ମବିପର୍ଯ୍ୟାସୋ ହ୍ୟଲିଙ୍ଗେ ଲିଙ୍ଗଭାବନା ।
ଏଷ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟୈର୍ଯୋଗୋ ବିଯୋଗଃ କର୍ମସଂସୃତିଃ ॥ ୨୫

ସମ୍ଭବଶ୍ଚ ବିନାଶଶ୍ଚ ଶୋକଶ୍ଚ ବିବିଧଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଅବିବେକଶ୍ଚ ଚିନ୍ତା ଚ ବିବେକାସ୍ମୃତିରେବ ଚ ॥ ୨୬

ଅତ୍ରାପ୍ୟୁଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ଯମସ୍ୟ ପ୍ରେତବନ୍ଧୂନାଂ ସଂବାଦଂ ତଂ ନିବୋଧତ ॥ ୨୭

ଉଶୀନରେଷ୍ୱଭୂଦ୍ରାଜା ସୁଯଜ୍ଞ ଇତି ବିଶ୍ରୁତଃ ।
ସପତ୍ନୈର୍ନିହତୋ ଯୁଦ୍ଧେ ଜ୍ଞାତୟସ୍ତମୁପାସତ ॥ ୨୮

ବିଶୀର୍ଣ୍ଣରତ୍ନକବଚଂ ବିଭ୍ରଷ୍ଟାଭରଣସ୍ରଜମ୍ ।
ଶରନିର୍ଭିନ୍ନହୃଦୟଂ ଶୟାନମସୃଗାବିଲମ୍ ॥ ୨୯

ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣକେଶଂ ଧ୍ୱସ୍ତାକ୍ଷଂ ରଭସା ଦଷ୍ଟଦଚ୍ଛଦମ୍ ।
ରଜଃକୁଣ୍ଠମୁଖାମ୍ଭୋଜଂ ଛିନ୍ନାୟୁଧଭୁଜଂ ମୃଧେ ॥ ୩୦

ଦେବି ! ଯେପରି ଜଳଛତ୍ରରେ ବହୁଲୋକ ଏକତ୍ରିତ ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ମିଳନ ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ହୋଇଥାଏ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଜ ନିଜର କର୍ମ ଅନୁସାରେ ହିଁ ଜୀବମାନଙ୍କର ଦୈବବଶତଃ ମିଳନ ଓ ବିଚ୍ଛେଦ ଘଟିଥାଏ ॥ ୨୧ ॥ ବାସ୍ତବରେ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ନିତ୍ୟ, ଅବିନାଶୀ, ଶୁଦ୍ଧ, ସର୍ବଗତ, ସର୍ବଜ୍ଞ ଏବଂ ଦେହ-ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦିରୁ ପୃଥକ୍ । ସେ ନିଜର ଅବିଦ୍ୟା ହେତୁ ହିଁ ଦେହ ଆଦି ସୃଷ୍ଟି କରି ଭୋଗର ମାଧ୍ୟମ ହେଉଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ॥ ୨୨ ॥ ଯେପରି ହଲୁଥିବା ପାଣି ସହିତ ସେଥିରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେଉଥିବା ଗଛଲତା ମଧ୍ୟ ହଲୁଥିବା ପରି ଜଣାପଡ଼େ ଏବଂ ଆଖିଡୋଳାକୁ ଘୂରାଇଲେ ଆଖି ସହିତ ସାରା ପୃଥିବୀଟା ଘୂରୁଥିବା ପରି ଦେଖାଯାଏ, ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିଷୟ ନିମନ୍ତେ ମନ ଏଣେତେଣେ ଘୂରେ ଏବଂ ଆତ୍ମା ବାସ୍ତବରେ ନିର୍ବିକାର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଘୂରିବୁଲିବା ପରି ଜଣାପଡ଼େ । ଆତ୍ମାର ସ୍ଥୂଳ କିମ୍ବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼େ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ଶରୀର ସଙ୍ଗେ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ଥିବା ଆତ୍ମାକୁ ଶରୀର ବୋଲି ବୁଝିବା ହିଁ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ । ସେହି ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ପ୍ରିୟ କିମ୍ବା ଅପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ମିଳିବା ବା ଗ୍ଭଲିଯିବା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଏହାରି ଫଳରେ କର୍ମ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଯିବାରୁ ସଂସାରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୨୫ ॥ ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ହେଉଛି ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ, ନାନାପ୍ରକାର ଶୋକ, ଅବିବେକ, ଚିନ୍ତା ଓ ବିବେକବିସ୍ମୃତି ଆଦିର କାରଣ ॥ ୨୬ ॥ ଏ ବିଷୟରେ ମହାତ୍ମାମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ କହନ୍ତି । ସେହି ଆଖ୍ୟାନଟି ହେଉଛି ମୃତମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଯମରାଜାଙ୍କର କଥୋପକଥନ । କଥାଟି ମନ ଦେଇ ଶୁଣ ॥ ୨୭ ॥

ଉଶୀନର ଦେଶରେ ଜଣେ ବଡ଼ ଯଶସ୍ୱୀ ରାଜା ଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ସୁଯଜ୍ଞ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁମାନେ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଭାଇବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ମୃତଦେହଟିକୁ ଘେରି ବସିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ରାଜାଙ୍କ ମଣିଖଚିତ କବଚ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଅଙ୍ଗର ଅଳଙ୍କାର ଓ ବେକର ମାଳା ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଶରାଘାତରେ କଳିଜା ଫାଟି ଯାଇଥାଏ । ସେ ରକ୍ତରେ ଜୁଡ଼ୁବୁଡ଼ୁ ହୋଇ ଚିରନିଦ୍ରାରେ ଶୋଇ ଯାଇଥାନ୍ତି । ବାଳ ମୁକୁଳା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଆଖି ଖୋସି ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ସେ କ୍ରୋଧରେ ଓଠ କାମୁଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ପଦ୍ମମୁଖ ଧୂଳିରେ ଧୂସରିତ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଶସ୍ତ୍ର ଓ ବାହୁ କଟି ଯାଇଥାଏ ॥ ୨୯,୩୦ ॥

ଉଶୀନରେନ୍ଦ୍ରଂ ବିଧିନା ତଥା କୃତଂ
ପତିଂ ମହିଷ୍ୟଃ ପ୍ରସମୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁଃଖିତାଃ ।
ହତାଃ ସ୍ମ ନାଥେତି କରୈରୁରୋ ଭୃଶଂ
ଘ୍ନନ୍ତ୍ୟୋ ମୁହୁସ୍ତତ୍ପଦୟୋରୁପାପତନ୍ ॥ ୩୧

ରୁଦତ୍ୟ ଉଚ୍ଚୈର୍ଦୟିତାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜଂ
ସିଞ୍ଚନ୍ତ୍ୟ ଅସ୍ରୈଃ କୁଚକୁଙ୍କମାରୁଣୈଃ ।
ବିସ୍ରସ୍ତକେଶାଭରଣାଃ ଶୁଚଂ ନୃଣାଂ
ସୃଜନ୍ତ୍ୟ ଆକ୍ରନ୍ଦନୟା ବିଲେପିରେ ॥ ୩୨

ଅହୋ ବିଧାତ୍ରାକରୁଣେନ ନଃ ପ୍ରଭୋ
ଭବାନ୍ ପ୍ରଣୀତୋ ଦୃଗଗୋଚରାଂ ଦଶାମ୍ ।
ଉଶୀନରାଣାମସି ବୃତ୍ତିଦଃ ପୁରା
କୃତୋଽଧୁନା ଯେନ ଶୁଚାଂ ବିବର୍ଧନଃ ॥ ୩୩

ତ୍ୱୟା କୃତଜ୍ଞେନ ବୟଂ ମହୀପତେ
କଥଂ ବିନା ସ୍ୟାମ ସୁହୃତ୍ତମେନ ତେ ।
ତତ୍ରାନୁଯାନଂ ତବ ବୀର ପାଦୟୋଃ
ଶୁଶ୍ରୂଷତୀନାଂ ଦିଶ ଯତ୍ର ଯାସ୍ୟସି ॥ ୩୪

ଏବଂ ବିଲପତୀନାଂ ବୈ ପରିଗୃହ୍ୟ ମୃତଂ ପତିମ୍ ।
ଅନିଚ୍ଛତୀନାଂ ନିର୍ହାରମର୍କୋଽସ୍ତଂ ସଂନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ॥ ୩୫

ତତ୍ର ହ ପ୍ରେତବନ୍ଧୂନାମାଶ୍ରୁତ୍ୟ ପରିଦେବିତମ୍ ।
ଆହ ତାନ୍ ବାଲକୋ ଭୂତ୍ୱା ଯମଃ ସ୍ୱୟମୁପାଗତଃ ॥ ୩୬

ଯମ ଉବାଚ

ଅହୋ ଅମୀଷାଂ ବୟସାଧିକାନାଂ
ବିପଶ୍ୟତାଂ ଲୋକବିଧିଂ ବିମୋହଃ ।
ଯତ୍ରାଗତସ୍ତତ୍ର ଗତଂ ମନୁଷ୍ୟଂ
ସ୍ୱୟଂ ସଧର୍ମା ଅପି ଶୋଚନ୍ତ୍ୟପାର୍ଥମ୍ ॥ ୩୭

ଅହୋ ବୟଂ ଧନ୍ୟତମା ଯଦତ୍ର
ତ୍ୟକ୍ତାଃ ପିତୃଭ୍ୟାଂ ନ ବିଚିନ୍ତୟାମଃ ।

ଉଶୀନର ନରେଶଙ୍କର ରାଣୀମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏଭଳି ବିଧାତାକୃତ ଦଶା ଦେଖି, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଗଲେ । 'ହା ନାଥ ! ଆମେ ଅଭାଗିନୀମାନେ ମରଣ ନ ଆସୁଣୁ ହିଁ ମରିଗଲୁ !' ଏଭଳି ନାନା ପ୍ରକାର ବିଳାପ କରି ସେମାନେ ବାରମ୍ବାର ଛାତି ପିଟିହେବା ସହିତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚରଣରେ ଲୋଟି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୩୧ ॥ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଏତେ କାନ୍ଦିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର କୁଚକୁଙ୍କୁମରେ ମିଶି ବହୁଥିବା ଲାଲ ଲାଲ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପତିଦେବଙ୍କ ଚରଣ ଧୋଇଦେଲା । ସେମାନଙ୍କର ଜୁଡ଼ା ଖୋଲିଗଲା; ଗହଣାସବୁ ଏଣେ ତେଣେ ବିଛେଇ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେମାନେ କରୁଣକ୍ରନ୍ଦନ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ ବାହୁନି ବାହୁନି ଏପରି ବିଳାପ କରୁଥାନ୍ତି ଯେ, ତାହା ଶୁଣି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଯାଉଥାଏ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ବିଳାପ କରୁଥିଲେ, "ହାୟ ! ବିଧାତା ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର । ସ୍ୱାମୀ ! ସେହି ବିଧାତା ହିଁ ଆଜି ଆପଣଙ୍କୁ ଆମ ଆଖି ଆଗରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲା । ଆପଣ ତ ଥିଲେ ସମସ୍ତ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା । ଆଜି ବିଧାତା ଏପରି କରିଦେଲା ଯେ, ଆମର ଦୁଃଖଶୋକ ବଢ଼ିଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ଆମକୁ କେତେ ଭଲ ପାଉ ନ ଥିଲେ ! ଆମର ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ସେବାକୁ ବି ବହୁତ ବଡ଼ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ । ହାୟ ! ଏବେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ବିନା କିପରି ରହିବୁ ! ଆମେ ତ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଦାସୀ । ହେ ବୀରବର ! ଆପଣ ଯେଉଁଠିକି ଯାଇଛନ୍ତି, ଆମକୁ ବି ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୩୪ ॥ ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମୃତଶରୀରଟାକୁ ଧରି ଏପରି ବିଳାପ କରୁଥାନ୍ତି । ଶବଟାକୁ ଦାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନ ଥାଏ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୫ ॥ ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କର ବିଳାପ ଶୁଣି, ସ୍ୱୟଂ ଯମରାଜା ବାଳକବେଶରେ ଆସି କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥

ବାଳକବେଶଧାରୀ ଯମରାଜ କହିଲେ—ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ଏ ଲୋକମାନେ ମୋଠାରୁ ବୟସ୍କ; ଏମାନେ ତ ଲୋକଙ୍କର ମରିବା-ଜନ୍ମହେବା ବରାବର ଦେଖୁଥିବେ; ତଥାପି ଏପରି ମୂଢ଼ଙ୍କ ପରି ହେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆରେ ! ମଣିଷ ଯେଉଁଠୁ ଆସିଥିଲା, ସେଠିକି ଗ୍ଲଲିଗଲା । ଏମାନଙ୍କୁ ବି ଦିନେ ନା ଦିନେ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତଥାପି ଏମାନେ ବୃଥାରେ କାହିଁକି ଏତେ ଶୋକ କରୁଛନ୍ତି, କେଜାଣି ! ॥ ୩୭ ॥ ମୁଁ ତ ଏମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଲକ୍ଷେ ଗୁଣ ଭଲ; ମୁଁ ତ ପରମ ଧନ୍ୟ । ମୋ ମାଆ-ବାପା ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦେଇଛନ୍ତି; ପୁଣି ମୋ ଦେହରେ

ଅଭକ୍ଷ୍ୟମାଣା ଅବଳା ବୃକାଦିଭିଃ
ସ ରକ୍ଷିତା ରକ୍ଷତି ଯୋ ହି ଗର୍ଭେ ॥ ୩୮

ଯ ଇଚ୍ଛୟେଶଃ ସୃଜତୀଦମବ୍ୟୟୋ
ଯ ଏବ ରକ୍ଷତ୍ୟବଲୁମ୍ପତେ ଚ ଯଃ ।
ତସ୍ୟାବଳାଃ କ୍ରୀଡ଼ନମାହୁରୀଶିତୁ-
ଶ୍ଚରାଚରଂ ନିଗ୍ରହସଂଗ୍ରହେ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୩୯

ପଥି ଚ୍ୟୁତଂ ତିଷ୍ଠତି ଦିଷ୍ଟରକ୍ଷିତଂ
ଗୃହେ ସ୍ଥିତଂ ତଦ୍‌ବିହତଂ ବିନଶ୍ୟତି ।
ଜୀବତ୍ୟନାଥୋଽପି ତଦୀକ୍ଷିତୋ ବନେ
ଗୃହେଽପି ଗୁପ୍ତୋଽସ୍ୟ ହତୋ ନ ଜୀବତି ॥ ୪୦

ଭୂତାନି ତୈସ୍ତୈର୍ନିଜଯୋନିକର୍ମଭି-
ର୍ଭବନ୍ତି କାଳେ ନ ଭବନ୍ତି ସର୍ବଶଃ ।
ନ ତତ୍ର ହାତ୍ମା ପ୍ରକୃତାବପି ସ୍ଥିତ-
ସ୍ତସ୍ୟା ଗୁଣୈରନ୍ୟତମୋ ନିବଧ୍ୟତେ ॥ ୪୧

ଇଦଂ ଶରୀରଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ମୋହଜଂ
ଯଥା ପୃଥଗ୍‌ଭୌତିକମୀୟତେ ଗୃହମ୍ ।
ଯଥୌଦକୈଃ ପାର୍ଥିବତୈଜସୈର୍ଜନଃ
କାଳେନ ଜାତୋ ବିକୃତୋ ବିନଶ୍ୟତି ॥ ୪୨

ଯଥାନଳୋ ଦାରୁଷୁ ଭିନ୍ନ ଈୟତେ
ଯଥାନିଳୋ ଦେହଗତଃ ପୃଥକ୍ ସ୍ଥିତଃ ।
ଯଥା ନଭଃ ସର୍ବଗତଂ ନ ସଜ୍ଜତେ
ତଥା ପୁମାନ୍ ସର୍ବଗୁଣାଶ୍ରୟଃ ପରଃ ॥ ୪୩

ବିଶେଷ ବଳ ବି ନାହିଁ; ତଥାପି ମୋର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ। ଗଧିଆ ଆଦି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ମୋର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଯେ ମୋତେ ଗର୍ଭରେ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ସେ ମୋତେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଦେବୀଗଣ ! ଯେଉଁ ଅବିନାଶୀ ଈଶ୍ୱର ନିଜ ଖୁସି ନିମନ୍ତେ ଏହି ଜଗତ୍ ଗଢ଼ନ୍ତି, ପାଳନ୍ତି ଓ ନଷ୍ଟ ବି କରିଦିଅନ୍ତି, ଏହା ହେଉଛି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏକ ଖେଳମାତ୍ର। ସେ ଏହି ଚରାଚର ଜଗତକୁ ଦଣ୍ଡ କିମ୍ବା ପୁରସ୍କାର ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ॥ ୩୯ ॥ ଭାଗ୍ୟ ଯଦି ଅନୁକୂଳ, ତେବେ ରାସ୍ତାରେ ଖସିପଡ଼ିଥିବା ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପଡ଼ିରହେ; କିନ୍ତୁ ଭାଗ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳ ହୋଇଗଲେ, ଗନ୍ତାଘରେ ସାଇତି ରଖା ଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ହଜିଯାଏ । କେହି ସାହାଭରସା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଦୈବର ଦୟାଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲେ, ଜୀବ ଘୋର ବନରେ ବି ବହୁଦିନ ବଞ୍ଚିରହେ; କିନ୍ତୁ ଦୈବ ବିପରୀତ ହୋଇଗଲେ, ଘରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ମରିଯାଏ ॥ ୪୦ ॥

ହେ ରାଣୀମାନେ ! ପୂର୍ବଜନ୍ମର କର୍ମବାସନା ଅନୁସାରେ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ ମଧ୍ୟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ଶରୀରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ତେଣୁ ସେ ଶରୀରରେ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଶରୀରର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଆଦି ଧର୍ମ ସହିତ ତାର ସମ୍ପର୍କ ନ ଥାଏ ॥ ୪୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ତାର ନିଜର ଘରଟାକୁ ତା'ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି, ଇଟାମାଟିରେ ଗଢ଼ା ବୋଲି ବୁଝିଥାଏ, ଏହି ଶରୀରଟା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜୀବଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ମାଟିରେ ହିଁ ଗଢ଼ା । ଅଥଚ ମୋହରେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଏହାକୁ ନିଜର ବୋଲି ଭାବିଥାଏ । ଜଳତତ୍ତ୍ୱରେ ବା ପୃଥ୍ୱୀ-ତତ୍ତ୍ୱରେ କିମ୍ବା ଅଗ୍ନିତତ୍ତ୍ୱରେ ଗଢ଼ା ବସ୍ତୁ ଯେପରି କାଳକ୍ରମେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଏହି ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କର ମିଶ୍ରଣରେ ଗଢ଼ା ଏହି ଶରୀର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କାଳକ୍ରମେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୨ ॥ କାଠରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ଅଗ୍ନି ଯେପରି କାଠଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟତଃ ଭିନ୍ନ, ଶରୀରରେ ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ବାୟୁ ଯେପରି ଶରୀରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ଆକାଶ ଯେପରି ସର୍ବତ୍ର ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ଲିପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସମସ୍ତ ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟର ଆଶ୍ରୟ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେହେନ୍ଦ୍ରିୟଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଓ ନିର୍ଲିପ୍ତ ॥ ୪୩ ॥

ସୁଯଜ୍ଞୋ ନନ୍ୱୟଂ ଶେତେ ମୂଢ଼ା ଯମନୁଶୋଚଥ ।
ଯଃ ଶ୍ରୋତା ଯୋଽନୁବକ୍ତେହ ସ ନ ଦୃଶ୍ୟେତ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୪୪

ନ ଶ୍ରୋତା ନାନୁବକ୍ତାୟଂ ମୁଖ୍ୟୋଽପ୍ୟତ୍ର ମହାନସୁଃ ।
ଯସ୍ତ୍ୱିହେନ୍ଦ୍ରିୟବାନାତ୍ମା ସ ଚାନ୍ୟଃ ପ୍ରାଣଦେହୟୋଃ ॥ ୪୫

ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋଲିଙ୍ଗାନ୍ ଦେହାନୁଚ୍ଚାବଚାନ୍ ବିଭୁଃ ।
ଭଜତ୍ୟୁତ୍ସୃଜତି ହ୍ୟନ୍ୟସ୍ତଚ୍ଚାପି ସ୍ୱେନ ତେଜସା ॥ ୪୬

ଯାବଲ୍ଲିଙ୍ଗାନ୍ୱିତୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ତାବତ୍ କର୍ମ ନିବନ୍ଧନମ୍ ।
ତତୋ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ କ୍ଲେଶୋ ମାୟାଯୋଗୋଽନୁବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୪୭

ବିତଥାଭିନିବେଶୋଽୟଂ ଯଦ୍ ଗୁଣେଷ୍ୱର୍ଥଦୃଗ୍‌ବଚଃ ।
ଯଥା ମନୋରଥଃ ସ୍ୱପ୍ନଃ ସର୍ବମୈନ୍ଦ୍ରିୟକଂ ମୃଷା ॥ ୪୮

ଅଥ ନିତ୍ୟମନିତ୍ୟଂ ବା ନେହ ଶୋଚନ୍ତି ତଦ୍‌ବିଦଃ ।
ନାନ୍ୟଥା ଶକ୍ୟତେ କର୍ତ୍ତୁଂ ସ୍ୱଭାବଃ ଶୋଚତାମିତି ॥ ୪୯

ଲୁବ୍ଧକୋ ବିପିନେ କଶ୍ଚିତ୍ପକ୍ଷିଣାଂ ନିର୍ମିତୋଽନ୍ତକଃ ।
ବିତତ୍ୟ ଜାଲଂ ବିଦଧେ ତତ୍ର ତତ୍ର ପ୍ରଲୋଭୟନ୍ ॥ ୫୦

ଆହେ ମୂର୍ଖଗଣ ! ଯାହା ପାଇଁ ତୁମେମାନେ ଶୋକ କରୁଛ, ସେହି ସୁଯଜ୍ଞ ନାମକ ଶରୀରଟି ତ ତୁମ ଆଖି ଆଗରେ ପଡ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ଏହି ଶରୀରରେ ରହି ଶୁଣୁଥିଲା ଓ କଥା କହୁଥିଲା, ତାକୁ ତ କେହି କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲ; ସେ ଆଜି ବି ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଶୋକ କାହିଁକି ? ॥ ୪୪ ॥ (ତୁମେମାନେ ଯଦି ଭାବୁଥିବ ଯେ, ଏହି ଶରୀରରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣ ରହି ଶୁଣୁଥିଲା ଓ କଥା କହୁଥିଲା, ସେହି ପ୍ରାଣଟା ଚାଲିଗଲା; ତେବେ ଜାଣ, ସେପରି ଭାବିବାଟା ବି ଏକ ମୂର୍ଖତା; କାରଣ ସୁଷୁପ୍ତିବେଳେ ତ ପ୍ରାଣ ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ଶୁଣିପାରେନି, କି କିଛି କହିପାରେନି) । ଶରୀରରେ ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାର ହେତୁଭୂତ ଯେଉଁ ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ ରହିଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଜଡ଼ ହିଁ ହୋଇଥିବାରୁ କିଛି ଶୁଣିପାରେ ନାହିଁ, କି କହିପାରେ ନାହିଁ । ଦେହ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସବୁପଦାର୍ଥର ଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇ ଯେଉଁ ଆତ୍ମା ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ଦେହ ଓ ପ୍ରାଣ ଉଭୟଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ ॥ ୪୫ ॥ ଆତ୍ମା ପରିଚ୍ଛିନ୍ନ ନ ହୋଇ ବ୍ୟାପକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ସମ୍ବଳିତ ଉଚ୍ଚ-ନୀଚ ସକଳ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ଏବଂ ନିଜର ବିବେକବଳରେ ମୁକ୍ତ ବି ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଅଲଗା ॥ ୪୬ ॥ ଆତ୍ମା ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ, ପଞ୍ଚକର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ମନ ଏହି ସତରଟି ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହେ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହେ ଏବଂ ସେହି ବନ୍ଧନ ହେତୁ ତା' ପଛରେ ମାୟିକ ମୋହ ଓ କ୍ଲେଶ ବରାବର ଲାଗିରହିଥାଏ ॥ ୪୭ ॥ ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣକୁ ତଥା ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବା ଓ କହିବା ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା ଓ ମାନସିକ ଭ୍ରମମାତ୍ର । ମନୋରଥର ବସ୍ତୁ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖିଥିବା ବସ୍ତୁ ଯେପରି ମିଥ୍ୟା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁ ସେହିପରି ମିଥ୍ୟା ॥ ୪୮ ॥ ତେଣୁ ଶରୀର ଓ ଆତ୍ମାର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ପୁରୁଷ ଅନିତ୍ୟ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ଶୋକ କରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ନିତ୍ୟ ଆତ୍ମା ନିମନ୍ତେ ଶୋକ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ନ ଥିବା ଲୋକେ ଯେଉଁ ଶୋକ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱଭାବକୁ ବଦଳାଇବା ବଡ଼ କଠିନ ॥ ୪୯ ॥

ଗୋଟିଏ ବଣରେ ଜଣେ ଚଢ଼େଇଧରା କେଳା ରହୁଥିଲା । ସେହି କେଳାକୁ ଜାଣନ୍ତୁ, ବିଧାତା ଚଢ଼େଇମାନଙ୍କର କାଳରୂପେ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ସେ ଯେଉଁଠି ଇଚ୍ଛା ସେଠି, ଜାଲ ବିଛାଇ ଦେଉଥିଲା ଏବଂ ଚଢ଼େଇମାନଙ୍କୁ ଲୋଭରେ

କୁଲିଙ୍ଗମିଥୁନଂ ତତ୍ର ବିଚରତ୍‌ସମଦୃଶ୍ୟତ ।
ତୟୋଃ କୁଲିଙ୍ଗୀ ସହସା ଲୁବ୍ଧକେନ ପ୍ରଲୋଭିତା ॥ ୫୧

ସାସଜ୍ଜତ ଶିଚସ୍ତନ୍ତ୍ୟାଂ ମହିଷୀ କାଳଯନ୍ତ୍ରିତା ।
କୁଲିଙ୍ଗସ୍ତାଂ ତଥାଽଽପନ୍ନାଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଭୃଶଦୁଃଖିତଃ ।
ସ୍ନେହାଦକଳ୍ପଃ କୃପଣଃ କୃପଣାଂ ପର୍ଯ୍ୟଦେବୟତ୍ ॥ ୫୨

ଅହୋ ଅକରୁଣୋ ଦେବଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଽଽକରୁଣୟା ବିଭୁଃ ।
କୃପଣଂ ମାନୁଶୋଚନ୍ତ୍ୟା ଦୀନୟା କିଂ କରିଷ୍ୟତି ॥ ୫୩

କାମଂ ନୟତୁ ମାଂ ଦେବଃ କିମର୍ଧେନାତ୍ମନୋ ହି ମେ ।
ଦୀନେନ ଜୀବତା ଦୁଃଖମନେନ ବିଧୁରାୟୁଷା ॥ ୫୪

କଥଂ ତ୍ୱଜାତପକ୍ଷାଂସ୍ତାନ୍ ମାତୃହୀନାନ୍ ବିଭର୍ମ୍ୟହମ୍ ।
ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟାଃ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତେ ନୀଡ଼େ ମେ ମାତରଂ ପ୍ରଜାଃ ॥ ୫୫

ଏବଂ କୁଲିଙ୍ଗଂ ବିଲପନ୍ତମାରାତ୍
ପ୍ରିୟାବିୟୋଗାତୁରମଶ୍ରୁକଣ୍ଠମ୍ ।
ସ ଏବ ତଂ ଶାକୁନିକଃ ଶରେଣ
ବିବ୍ୟାଧ କାଳପ୍ରହିତୋ ବିଲୀନଃ ॥ ୫୬

ଏବଂ ଯୂୟମପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟ ଆତ୍ମାପାୟମବୁଦ୍ଧୟଃ ।
ନୈନଂ ପ୍ରାପ୍‌ସ୍ୟଥ ଶୋଚନ୍ତ୍ୟଃ ପତିଂ ବର୍ଷଶତୈରପି ॥ ୫୭

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁରୁବାଚ

ବାଲ ଏବଂ ପ୍ରବଦତି ସର୍ବେ ବିସ୍ମିତଚେତସଃ ।
ଜ୍ଞାତୟୋ ମେନିରେ ସର୍ବମନିତ୍ୟମୟଥୋତ୍ଥିତମ୍ ॥ ୫୮

ଯମ ଏତଦୁପାଖ୍ୟାୟ ତତ୍ରୈବାନ୍ତରଧୀୟତ ।
ଜ୍ଞାତୟୋଽପି ସୁଯଜ୍ଞସ୍ୟ ଚକ୍ରୁର୍ଯତ୍ ସାମ୍ପରାୟିକମ୍ ॥ ୫୯

ପକାଇ ଧରିନେଉଥିଲା ॥ ୫୦ ॥ ଦିନେ ସେ ଦେଖିଲା, ଗୋଟିଏ ମାଈ ଚଢ଼େଇ ଓ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡିରା ଚଢ଼େଇ ବସି କିଛି ଶସ୍ୟ ଖୁମ୍ପି ଖାଉଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ମାଈ ଚଢ଼େଇଟିକୁ ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ଜାଲରେ ପକାଇଦେଲା ॥ ୫୧ ॥ ମାଈ ଚଢ଼େଇଟି ତ କାଳବଶ ହୋଇ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଗଲା; କିନ୍ତୁ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀଟି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଦେଖି, ଅଣ୍ଡିରା ଚଢ଼େଇଟିକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ସେ ବିଚରା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଛାଡ଼ିଯାଇ ନ ପାରି, ସ୍ନେହରେ ତା' ପାଇଁ ବିଳାପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୫୨ ॥ ଗଛଡାଳରେ ବସି ସେ କହିଲା, "ବିଧାତା ସବୁ କିଛି କରିଦେଉଛି; କିନ୍ତୁ ସେ ବଡ଼ ନିର୍ଦ୍ଦୟ । ହାୟ ! ମୋର ଏ ସହଚରୀଟି ତ ସହଜେ ସ୍ତ୍ରୀ; ସେ ବିଚାରୀ ମୋଭଳି ଅଭାଗା ପାଇଁ ଦୁଃଖରେ କେତେ ଛଟପଟ ନ ହେଉଛି; ମୋ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନେଇ ଏ ଚଢ଼େଇଆ କରିବ ବା କଣ ! ଯଦି ଚାହୁଁଛି, ବରଂ ମତେ ନେଇଯାଉ । ମୋ ଜୀବନ ତ ଦୁଃଖ ଓ ଦୈନ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ; ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଏ ଅଧା-ଜୀବନଟାକୁ ଧରି କରିବି ବା କଣ ! ॥ ୫୩,୫୪ ॥ ଆହା ମୋ ଛୁଆଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ଅଭାଗା; ଏଯାଏ ସେମାନଙ୍କର ପର ବି କଅଁଳିନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ମରିଗଲେ ମୁଁ ସେ ମାଆଛେଉଣ୍ଡ ଛୁଆଗୁଡ଼ିଙ୍କୁ କିପରି ପାଳିବି ଭଲା ! ଆହା ! ବସାରେ ରହି ସେମାନେ ମାଆ ଆସିବା ବାଟକୁ ଚାହିଁ ବସିଥିବେ ।" ॥ ୫୫ ॥ ଅଣ୍ଡିରା ଚଢ଼େଇଟି ଏପରିଭାବରେ ବହୁତ ବିଳାପ କଲା । ନିଜ ସହଚରୀର ବିଚ୍ଛେଦରେ ସେ ଅତି ବ୍ୟଥିତ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଲୁହ ବୋହି ବୋହି ବିଚରାର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଏ ଭିତରେ କାଳର ପ୍ରେରଣାରେ ସେଠାରେ ଲୁଚି ବସିଥିବା କେଳା ତା ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ ଶର ମାରିଦେଲା ଏବଂ ସେହି ଏକା ମାଡ଼କେ ପକ୍ଷୀଟି ତଳକୁ ଖସିପଡ଼ିଲା ॥ ୫୬ ॥ ହେ ମୂର୍ଖ ରାଣୀଗଣ ! ତୁମମାନଙ୍କର ବି ଠିକ୍ ଏହି ଦଶା ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ତୁମେମାନେ ନିଜ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଦେଖିପାରୁନାହଁ; ଅଥଚ ଏ ରାଜାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ି, ଛାତି ପିଟିହେଉଛ । ତୁମେମାନେ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି କନ୍ଦାକଟା କରି ଛାତି ପିଟିହେଲେ ବି, ଏହାଙ୍କୁ ଆଉ ଫେରିପାଇବ ନାହିଁ ॥ ୫୭ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ କହିଚାଲିଲା—ସେହି ଛୋଟ ବାଳକଟି ମୁହଁରୁ ଏପରି ଜ୍ଞାନପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ଉଶୀନର ରାଜାଙ୍କ ଭାଇବନ୍ଧୁ ଓ ରାଣୀମାନେ ବୁଝିଗଲେ ଯେ, ଏହି ସକଳ ସଂସାର ଓ ଏହାର ସବୁ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ହେଉଛି ଅନିତ୍ୟ ଏବଂ ମିଥ୍ୟା ॥ ୫୮ ॥ ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନଟି ଶୁଣାଇଦେଇ ଯମରାଜ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଭାଇବନ୍ଧୁମାନେ ରାଜା ସୁଯଜ୍ଞଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି

ତତଃ ଶୋଚତ ମା ଯୂୟଂ ପରଂ ଚାତ୍ମାନମେବ ଚ ।
କ ଆତ୍ମା କଃ ପରୋ ବାତ୍ର ସ୍ୱୀୟଃ ପାରକ୍ୟ ଏବ ବା ।
ସ୍ୱପରାଭିନିବେଶେନ ବିନାଜ୍ଞାନେନ ଦେହିନାମ୍ ॥ ୬୦

କ୍ରିୟା କରିଦେଲେ ॥ ୫୯ ॥ ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ବି ନିଜ ପାଇଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାହା ପାଇଁ କୌଣସି ଶୋକ କର ନାହିଁ। ଏ ସଂସାରରେ ନିଜର କିଏ ଓ ପର କିଏ ? ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ହିଁ ଏହି ନିଜ-ପରଭାବ ଜାତ ହେଉଛି; ଏହି ଭେଦବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ॥ ୬୦ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତି ଦୈତ୍ୟପତେର୍ବାକ୍ୟଂ ଦିତିରାକର୍ଣ୍ୟ ସସ୍ନୁଷା ।
ପୁତ୍ରଶୋକଂ କ୍ଷଣାତ୍ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ତତ୍ତ୍ୱେ ଚିତ୍ତମଧାରୟତ୍ ॥ ୬୧

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଠାରୁ ଏହି କଥା ଶୁଣି ନିଜ ବୋହୂ ସହିତ ଦିତି ସେହିକ୍ଷଣି ପୁତ୍ରଶୋକ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ପରମତତ୍ତ୍ୱରୂପ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ନିଜର ଚିତ୍ତ ଲଗାଇଦେଲେ ॥ ୬୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ଦିତିଶୋକାପନୟନଂ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ତପସ୍ୟା ଓ ବରପ୍ରାପ୍ତି

ନାରଦ ଉବାଚ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୂ ରାଜନ୍ନଜେୟମଜରାମରମ୍ ।
ଆତ୍ମାନମପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱମେକରାଜଂ ବ୍ୟଧିତ୍ସତ ॥ ୧

ସ ତେପେ ମନ୍ଦରଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ତପଃ ପରମଦାରୁଣମ୍ ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁର୍ନଭୋଦୃଷ୍ଟିଃ ପାଦାଙ୍ଗୁଷ୍ଠାଶ୍ରିତାବନିଃ ॥ ୨

ଜଟାଦୀଧିତିଭୀ ରେଜେ ସଂବର୍ତ୍ତାର୍କ ଇବାଂଶୁଭିଃ ।
ତସ୍ମିଂସ୍ତପସ୍ତପ୍ୟମାନେ ଦେବାଃ ସ୍ଥାନାନି ଭେଜିରେ ॥ ୩

ତସ୍ୟ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନଃ ସମୁଦ୍ଭୂତଃ ସଧୂମୋଽଗ୍ନିସ୍ତପୋମୟଃ ।
ତିର୍ଯ୍ୟଗୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱମଧୋଲୋକାନତପଦ୍ ବିଷ୍ୱଗୀରିତଃ ॥ ୪

ଚୁକ୍ଷୁଭୁର୍ନଦ୍ୟୁଦନ୍ୱନ୍ତଃ ସଦ୍ୱୀପାଦ୍ରିଶ୍ଚଚାଲ ଭୂଃ ।
ନିପେତୁଃ ସଗ୍ରହାସ୍ତାରା ଜଜ୍ୱଲୁଶ୍ଚ ଦିଶୋ ଦଶ ॥ ୫

ତେନ ତପ୍ତା ଦିବଂ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମଲୋକଂ ୟୟୁଃ ସୁରାଃ ।
ଧାତ୍ରେ ବିଜ୍ଞାପୟାମାସୁର୍ଦେବଦେବ ଜଗତ୍ପତେ ॥ ୬

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଭାବିଲା, 'ମୁଁ ଯଦି ଅଜେୟ, ଅଜର, ଅମର ଓ ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ତେବେ ମୋ ଆଗରେ ଆଉ କେହି ବି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିପାରନ୍ତେ ନାହିଁ।' ॥ ୧ ॥ ଏହି ଅଭିଳାଷ ରଖି, ସେ ଯାଇ ମନ୍ଦରାଚଳର ଗୋଟିଏ ଉପତ୍ୟକାରେ ଘୋର ତପସ୍ୟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା। ସେଠାରେ ସେ ଉପରକୁ ହାତ ଟେକି, ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ପାଦର ଆଙ୍ଗୁଠିଟିପରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲା ॥ ୨ ॥ ତାର ମଥାର କେଶ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପରି ଜକଜକ କରୁଥାଏ। ସେ ତପସ୍ୟାରେ ମନୋନିବେଶ କରିବାରୁ (ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା) ଦେବତାମାନେ ନିଜ ନିଜ ପଦରେ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩ ॥ ବହୁଦିନ ଧରି ତପସ୍ୟା କରିବାରୁ ଅସୁରର ମସ୍ତକରୁ ତା'ର ତପସ୍ୟାର ଅଗ୍ନି ଧୂଆଁ ସହିତ ନିର୍ଗତ ହେଲା। ସେହି ଅଗ୍ନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବ୍ୟାପିଗଲା। ତାହା ଉପର, ତଳ ଓ ଆଖପାଖର ସମସ୍ତ ଭୁବନକୁ ଜାଳିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪ ॥ ତାର ପ୍ରକୋପରେ ନଦୀ ଓ ସମୁଦ୍ର ଉଛୁଳି ଉଠିଲା। ଦ୍ୱୀପ ଓ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ସହିତ ପୃଥିବୀ ଥରହର ହେଲା। ଗ୍ରହ ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ଥାନରୁ ଖସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଦଶଦିଗରେ, ସତେ ଯେପରି ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା ॥ ୫ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଏହି ତପସ୍ୟାର ତେଜରେ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନେ ବି ଜଳିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ସେମାନେ ଏହି ଜ୍ୱଳନ ସହି ନ ପାରି ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲେ

ଦେବେ୍ୟନ୍ଦ୍ରତପସା ତପ୍ତା ଦିବି ସ୍ଥାତୁଂ ନ ଶକ୍ନୁମଃ ।
ତସ୍ୟ ଚୋପଶମଂ ଭୂମନ୍ ବିଧେହି ଯଦି ମନ୍ୟସେ ।
ଲୋକା ନ ଯାବନ୍ନଙ୍କ୍ଷ୍ୟନ୍ତି ବଳିହାରାସ୍ତବାଭିଭୂଃ ॥ ୭

ତସ୍ୟାୟଂ କିଲ ସଙ୍କଳ୍ପଶ୍ଚରତୋ ଦୁଶ୍ଚରଂ ତପଃ ।
ଶ୍ରୂୟତାଂ କିଂ ନ ବିଦିତସ୍ତବାଥାପି ନିବେଦିତଃ ॥ ୮

ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ଚରାଚରମିଦଂ ତପୋଯୋଗସମାଧିନା ।
ଅଧ୍ୟାସ୍ତେ ସର୍ବଧିଷ୍ଣ୍ୟେଭ୍ୟଃ ପରମେଷ୍ଠୀ ନିଜାସନମ୍ ॥ ୯

ତଦହଂ ବର୍ଧମାନେନ ତପୋଯୋଗସମାଧିନା ।
କାଳାତ୍ମନୋଶ୍ଚ ନିତ୍ୟତ୍ୱାତ୍ସାଧୟିଷ୍ୟେ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ॥ ୧୦

ଅନ୍ୟଥେଦଂ ବିଧାସ୍ୟେଽହମଯଥାପୂର୍ବମୋଜସା ।
କିମନ୍ୟୈଃ କାଳନିର୍ଧୂତୈଃ କଳ୍ପାନ୍ତେ ବୈଷ୍ଣବାଦିଭିଃ ॥ ୧୧

ଇତି ଶୁଶ୍ରୁମ ନିର୍ବନ୍ଧଂ ତପଃ ପରମମାସ୍ଥିତଃ ।
ବିଧତ୍ସ୍ୱାନନ୍ତରଂ ଯୁକ୍ତଂ ସ୍ୱୟଂ ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱର ॥ ୧୨

ତବାସନଂ ଦ୍ୱିଜଗବାଂ ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟଂ ଜଗତ୍ପତେ ।
ଭବାୟ ଶ୍ରେୟସେ ଭୂତ୍ୟୈ କ୍ଷେମାୟ ବିଜୟାୟ ଚ ॥ ୧୩

ଇତି ବିଜ୍ଞାପିତୋ ଦେବୈର୍ଭଗବାନାତ୍ମଭୂର୍ନୃପ ।
ପରୀତୋ ଭୃଗୁଦକ୍ଷାଦ୍ୟୈର୍ୟଯୌ ଦୈତ୍ୟେଶ୍ୱରାଶ୍ରମମ୍ ॥ ୧୪

ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ହେ ଦେବଦେବ ଜଗତ୍‌ପତି ବ୍ରହ୍ମା ! ଆମ୍ଭେମାନେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ତପସ୍ୟାର ତେଜରେ ଜଳିଯାଉଛୁ । ଆମେ ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗରେ ରହିପାରୁନୁ । ହେ ଅନନ୍ତ ! ହେ ସର୍ବାଧ୍ୟକ୍ଷ ! ଯଦି ଆପଣ ଉଚିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତେବେ ଆପଣଙ୍କୁ ସେବା କରୁଥିବା ଲୋକେ ନାଶ ହୋଇଯିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଏହି ଜ୍ୱାଳାକୁ ଶାନ୍ତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୬,୭ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ତ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି; ତଥାପି ସେ କେଉଁ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏପରି ଘୋର ତପସ୍ୟା କରୁଛି, ତାହା ଆମେ ଆମ ପକ୍ଷରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଉଛୁ । ଶୁଣନ୍ତୁ, ସେ ଭାବୁଛି, "ବ୍ରହ୍ମା ଯେପରି ନିଜର ତପସ୍ୟା ଓ ଯୋଗର ପ୍ରଭାବରେ ସଚରାଚର ଜଗତ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି ସକଳ ଲୋକର ଉପରେ ସତ୍ୟଲୋକରେ ବିରାଜିତ ହେଉଛନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟା ଓ ଯୋଗର ପ୍ରଭାବରେ ସେହି ପଦ ଓ ସ୍ଥାନ ପାଇଯିବି । ସମୟ ତ ଅସୀମ ଓ ଆତ୍ମା ନିତ୍ୟ; ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମରେ ନ ହେଲେ ବି, ଅନେକ ଜନ୍ମରେ, ଗୋଟିଏ ଯୁଗରେ ନ ହେଲେ ବି, ଅନେକ ଯୁଗରେ ନିଜ ତପସ୍ୟାର ଶକ୍ତିରେ ମୁଁ ପାପପୁଣ୍ୟାଦି ନିୟମକୁ ବଦଳାଇଦେଇ ସଂସାରର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଏପରି ଓଲଟ-ପାଲଟ କରିଦେବି, ଯାହା କି ଆଗରୁ କେବେ ବି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବୈଷ୍ଣବାଦିପଦରେ (ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ଧାମରେ) କଣ ବା ଅଛି ! କଳ୍ପଶେଷରେ ସେହି ଧାମ ବି କାଳକବଳରେ ପଡ଼ିଯାଏ ।"* ॥ ୮-୧୧ ॥ ଆମେ ଶୁଣୁଛୁ, ସେ ଏହିପରି ହଟ କରି ହିଁ ଘୋର ତପସ୍ୟାରେ ଲାଗିଛି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଲୋକର ସ୍ୱାମୀ । ଏଥର ଆପଣ ଯାହା ଉଚିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପୂଜ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରମେଷ୍ଠି ପଦ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଗୋଜାତିର ବୃଦ୍ଧି, କଲ୍ୟାଣ, ବିଭୂତି, କୁଶଳ ଓ ବିଜୟ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । (ଏହି ପଦ ଯଦି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ହାତକୁ ଚାଲିଯିବ, ତେବେ ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କ ଉପରେ ସଙ୍କଟର ପାହାଡ଼ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ) ॥ ୧୩ ॥

(ନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—) ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏପରି ନିବେଦନ କରିବାରୁ, ସେ ଭୃଗୁ ଓ ଦକ୍ଷ ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଆଶ୍ରମକୁ ଗଲେ ॥ ୧୪ ॥

* ଯଦ୍ୟପି ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ଧାମ ଅବିନାଶୀ, ତଥାପି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ନିଜ ଆସୁରୀବୁଦ୍ଧିରେ ସେସବୁ କଳ୍ପଶେଷରେ ବିନାଶ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ଭାବିଲା; ତାମସୀବୁଦ୍ଧିରେ ସବୁ ଏପରି ବିପରୀତ ଦେଖାଯାଏ ।

ନ ददर्श प्रतिच्छन्नं वल्मीकतृणकीचकैः ।
पिपीलिकाभिराचीर्णमेदस्त्वङ्मांसशोणितम् ॥ १५

ତପନ୍ତଂ ତପସା ଲୋକାନ୍ ଯଥାଭ୍ରାପିହିତଂ ରବିମ୍ ।
ବିଲକ୍ଷ୍ୟ ବିସ୍ମିତଃ ପ୍ରାହ ପ୍ରହସନ୍ ହଂସବାହନଃ ॥ ୧୬

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଉତ୍ତିଷ୍ଠୋତ୍ତିଷ୍ଠ ଭଦ୍ରଂ ତେ ତପଃସିଦ୍ଧୋଽସି କାଶ୍ୟପ ।
ବରଦୋଽହମନୁପ୍ରାପ୍ତୋ ବ୍ରିୟତାମୀପ୍ସିତୋ ବରଃ ॥ ୧୭

ଅଦ୍ରାକ୍ଷମହମେତତ୍ତେ ହୃତ୍ସାରଂ ମହଦଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଦଂଶଭକ୍ଷିତଦେହସ୍ୟ ପ୍ରାଣା ହ୍ୟସ୍ଥିଷୁ ଶେରତେ ॥ ୧୮

ନୈତତ୍ପୂର୍ବର୍ଷୟଶ୍ଚକ୍ରୁର୍ନ କରିଷ୍ୟନ୍ତି ଚାପରେ ।
ନିରମ୍ବୁର୍ଧାରୟେତ୍ପ୍ରାଣାନ୍ କୋ ବୈ ଦିବ୍ୟସମାଃ ଶତମ୍ ॥ ୧୯

ବ୍ୟବସାୟେନ ତେଽନେନ ଦୁଷ୍କରେଣ ମନସ୍ୱିନାମ୍ ।
ତପୋନିଷ୍ଠେନ ଭବତା ଜିତୋଽହଂ ଦିତିନନ୍ଦନ ॥ ୨୦

ତତସ୍ତ ଆଶିଷଃ ସର୍ବା ଦଦାମ୍ୟସୁରପୁଙ୍ଗବ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ତେ ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ଦର୍ଶନଂ ନାଫଳଂ ମମ ॥ ୨୧

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱାଽଽଦିଭବୋ ଦେବୋ ଭକ୍ଷିତାଙ୍ଗଂ ପିପୀଲିକୈଃ ।
କମଣ୍ଡଳୁଜଳେନୌକ୍ଷଦ୍ଦିବ୍ୟେନାମୋଘରାଧସା ॥ ୨୨

ସ ତତ୍କୀଚକବଲ୍ମୀକାତ୍ ସହଓଜୋବଲାନ୍ୱିତଃ ।
ସର୍ବାବୟବସମ୍ପନ୍ନୋ ବଜ୍ରସଂହନନୋ ଯୁବା ।
ଉତ୍ଥିତସ୍ତପ୍ତହେମାଭୋ ବିଭାବସୁରିବୈଧସଃ ॥ ୨୩

ସେଠାକୁ ଗଲେ ସିନା, ସେମାନେ ସେଠାରେ ତାକୁ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ; କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ତା'ର ଦେହଟା ଉଇହୁଙ୍କା, ଘାସ ଓ ବାଉଁଶରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଉଇ, ଜନ୍ଦା ଆଦି କୀଟମାନେ ତା'ର ଚର୍ମ, ମାଂସ, ମେଦ ଓ ରକ୍ତ ଖାଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ମେଘରେ ଢାଙ୍କି ହୋଇ ଯାଇଥିବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି, ସେ ନିଜ ତପସ୍ୟାର ତେଜରେ ସମଗ୍ର ଭୁବନକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ କରୁଥିଲା । ତାହାର ଏହି ରୂପ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ହସି ହସି ତାକୁ କହିଲେ—॥ ୧୬ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ବାପା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ! ଉଠ ! ଉଠ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ହେ କଶ୍ୟପନନ୍ଦନ ! ତୁମର ତପସ୍ୟା ଏଥର ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା । ମୁଁ ତୁମକୁ ବର ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ତୁମର ଯାହା ଇଚ୍ଛା, ତାହା ନିଃସଂକୋଚରେ ମାଗ ॥ ୧୭ ॥ ମୁଁ ତୁମ ହୃଦୟର ଅଦ୍ଭୁତ ବଳ ଦେଖିଲି । ଆହେ ! କୀଟମାନେ ତୁମର ରକ୍ତମାଂସର ଦେହଟା ଖାଇଗଲେ; ତଥାପି ତୁମର ପ୍ରାଣ ଅସ୍ଥି ସାହାଯ୍ୟରେ ତିଷ୍ଠି ରହିଲା ! ॥ ୧୮ ॥ ଏପରି କଠିନ ତପସ୍ୟା ଆଗରୁ କୌଣସି ଋଷି କରି ନ ଥିଲେ, କି ଭବିଷ୍ୟତରେ କେହି କରିବେ ନାହିଁ । ଏପରି କିଏ ଅଛି ଭଲା, ଯେ କି ଶହେ ଦେବବର୍ଷ (୩୬,୦୦୦ ମନୁଷ୍ୟବର୍ଷ) ବିନାପାଣିରେ ବଞ୍ଚି ରହି-ପାରିବ ! ॥ ୧୯ ॥ ତେଣୁ ବାପ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ! ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ କର୍ମ କରି ଦେଖାଇଦେଲ, ଏହା ବଡ଼ ବଡ଼ ଧୀର ପୁରୁଷଙ୍କ ପକ୍ଷେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର । ତୁମେ ତୁମର ଏହି ତପୋନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ମୋତେ ବଶ କରିଦେଲ ॥ ୨୦ ॥ ହେ ଦୈତ୍ୟଶିରୋମଣି ! ଏଥିରେ ମୁଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ, ତୁମେ ମୋତେ ଯାହା ମାଗିବ, ମୁଁ ତାହା ଦେବି । ତୁମେ ହେଉଛ ମରଣଶୀଳ; ମୁଁ ଅମର । ତେଣୁ ମୋର ଏହି ଦର୍ଶନ ତୁମପାଇଁ ନିଷ୍ଫଳ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏପରି କହିଦେଇ ବ୍ରହ୍ମା ତାର ଉଇଜନ୍ଦା ଖାଇଯାଇଥିବା ଶରୀର ଉପରେ ନିଜ କମଣ୍ଡଳୁର ଦିବ୍ୟ ଓ ଅମୋଘ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଜଳ ଛିଞ୍ଚିଦେଲେ ॥ ୨୨ ॥ ବାଉଁଶବୁଦାରେ ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଜାତ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ଜଳ ପଡ଼ିବାମାତ୍ରେ ବାଉଁଶ ଓ ଉଇମାଟି ଭିତରୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ସେହିପରି ବାହାରି ଆସିଲା । ସେତେବେଳକୁ ତାର ଶରୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ସେ ବଳବାନ୍ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ତାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଶକ୍ତି ଆସିଯାଇଥିଲା ଓ ମନ ସଚେତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତାର ସକଳ ଅଙ୍ଗ ବଜ୍ରସମାନ କଠୋର ହୋଇ ତରଳ ସୁନା ପରି ଚମକୁଥିଲା । ସେ ନବଯୁବକ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥

ସ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟାମ୍ବରେ ଦେବଂ ହଂସବାହମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ନନାମ ଶିରସା ଭୂମୌ ତଦ୍ଦର୍ଶନମହୋତ୍ସବଃ ॥ ୨୪

ସେ ଦେଖିଲା ଯେ, ଆକାଶରେ ବ୍ରହ୍ମା ହଂସ ବାହନରେ ବସି ତାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖି, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ, ଭୂଇଁରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲା ॥ ୨୪ ॥

ଉତ୍ଥାୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରହ୍ୱ ଈକ୍ଷମାଣୋ ଦୃଶା ବିଭୁମ୍ ।
ହର୍ଷାଶ୍ରୁପୁଲକୋଦ୍ଭେଦୋ ଗିରା ଗଦ୍‌ଗଦୟାଗୃଣାତ୍ ॥ ୨୫

ତା' ଆଖିରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଝରି ପଡ଼ିଲା ଓ ତାର ସାରା ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଯୋଡ଼ହସ୍ତପୂର୍ବକ ନମ୍ରଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ ଓ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ରହି ଗଦ୍‌ଗଦ ବାଣୀରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୫ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁରୁବାଚ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ସ୍ତୁତି କଲା—

କଳ୍ପାନ୍ତେ କାଳସୃଷ୍ଟେନ ଯୋଽନ୍ଧେନ ତମସାଽଽବୃତମ୍ ।
ଅଭିବ୍ୟନଗ୍ ଜଗଦିଦଂ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିଃ ସ୍ୱରୋଚିଷା ॥ ୨୬

କଳ୍ପ ଶେଷରେ ଏହି ସକଳସୃଷ୍ଟି କାଳଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ତମୋଗୁଣରେ ଓ ଘନ ଅନ୍ଧକାରରେ ଢାଙ୍କି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶସ୍ୱରୂପ ଆପଣ ନିଜର ତେଜରେ ପୁନର୍ବାର ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ଆବିଷ୍କୃତ କଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଆତ୍ମନା ତ୍ରିବୃତା ଚେଦଂ ସୃଜତ୍ୟବତି ଲୁମ୍ପତି ।
ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମୋଧାମ୍ନେ ପରାୟ ମହତେ ନମଃ ॥ ୨୭

ଆପଣ ହିଁ ନିଜର ତ୍ରିଗୁଣମୟ ରୂପରେ ଏହାକୁ ସୃଜନ, ରକ୍ଷଣ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ରଜୋଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ । ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଓ ମହାନ୍ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୭ ॥

ନମ ଆଦ୍ୟାୟ ବୀଜାୟ ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନମୂର୍ତ୍ତୟେ ।
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟମନୋବୁଦ୍ଧିବିକାରୈର୍ବ୍ୟକ୍ତିମୀୟୁଷେ ॥ ୨୮

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ମୂଳକାରଣ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ଆପଣ ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଆଦି ବିକାର ଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥

ତ୍ୱମୀଶିଷେ ଜଗତସ୍ତସ୍ଥୁଷଶ୍ଚ
ପ୍ରାଣେନ ମୁଖ୍ୟେନ ପତିଃ ପ୍ରଜାନାମ୍ ।
ଚିତ୍ତସ୍ୟ ଚିତ୍ତେର୍ମନଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ
ପତିର୍ମହାନ୍ ଭୂତଗୁଣାଶୟେଶଃ ॥ ୨୯

ଆପଣ ମୁଖ୍ୟପ୍ରାଣ ସୂତ୍ରାତ୍ମାରୂପରେ ସଚରାଚର ଜଗତକୁ ନିଜ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ରକ୍ଷକ । ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହିଁ ଚିତ୍ତ, ଚେତନା, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ । ଆପଣ ହିଁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରୂପରେ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କାରର ନିର୍ମାତା ॥ ୨୯ ॥

ତ୍ୱଂ ସପ୍ତତନ୍ତୂନ୍ ବିତନୋଷି ତନ୍ୱା
ତ୍ରୟ୍ୟା ଚାତୁର୍ହୋତ୍ରକବିଦ୍ୟୟା ଚ ।
ତ୍ୱମେକ ଆତ୍ମାଽଽତ୍ମବତାମନାଦି-
ରନନ୍ତପାରଃ କବିରନ୍ତରାତ୍ମା ॥ ୩୦

ଯେଉଁ ବେଦଗଣ ହୋତା, ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଉଦ୍‌ଗାତା— ଏପରି ଚାରି ଋତ୍ୱିଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ଯଜ୍ଞକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରନ୍ତି, ସେହି ବେଦଗଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଶରୀର । ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୋମ ଆଦି ସାତ ପ୍ରକାର ଯଜ୍ଞ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା; କାରଣ ଆପଣ ଅନାଦି, ଅନନ୍ତ, ଅପାର, ସର୍ବଜ୍ଞ ଓ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ॥ ୩୦ ॥

ତ୍ୱମେବ କାଲୋଽନିମିଷୋ ଜନାନା-
ମାୟୁର୍ଲବାଦ୍ୟାବୟବୈଃ କ୍ଷିଣୋଷି ।
କୂଟସ୍ଥ ଆତ୍ମା ପରମେଷ୍ଠ୍ୟଜୋ ମହାଂ-
ସ୍ତ୍ୱଂଜୀବଲୋକସ୍ୟ ଚ ଜୀବ ଆତ୍ମା ॥ ୩୧

ଆପଣ ହିଁ କାଳ । ଆପଣ ଅନୁକ୍ଷଣ ସାବଧାନ ରହି କ୍ଷଣ, ଲବ ଆଦି ସମୟ ବିଭାଗଦ୍ୱାରା ଲୋକମାନଙ୍କର ଆୟୁ କ୍ଷୀଣ କରିଚାଲନ୍ତି । ତଥାପି ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିକାର ହୋଇ ରହନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ପରମେଶ୍ୱର, ଅଜନ୍ମା, ମହାନ୍ ଓ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଜନ୍ମଦାତା ଅନ୍ତରାତ୍ମା ॥ ୩୧ ॥

ତ୍ୱତଃ ପରଂ ନାପରମପ୍ୟନେଜ-
ଦେଜଚ୍ଚ କିଞ୍ଚିଦ୍ ବ୍ୟତିରିକ୍ତମସ୍ତି ।
ବିଦ୍ୟାଃ କଳାସ୍ତେ ତନବଶ୍ଚ ସର୍ବା
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋଽସି ବୃହତ୍ତ୍ରିପୃଷ୍ଠଃ ॥ ୩୨

ବ୍ୟକ୍ତଂ ବିଭୋ ସ୍ଥୂଳମିଦଂ ଶରୀରଂ
ଯେନେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣମନୋଗୁଣାଂସ୍ତ୍ୱମ୍ ।
ଭୁଙ୍କ୍ଷେ ସ୍ଥିତୋ ଧାମନି ପାରମେଷ୍ଠ୍ୟେ
ଅବ୍ୟକ୍ତ ଆତ୍ମା ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣଃ ॥ ୩୩

ଅନନ୍ତାବ୍ୟକ୍ତରୂପେଣ ଯେନେଦମଖିଳଂ ତତମ୍ ।
ଚିଦଚିଚ୍ଛକ୍ତିଯୁକ୍ତାୟ ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୩୪

ଯଦି ଦାସ୍ୟସ୍ୟଭିମତାନ୍ ବରାନ୍ମେ ବରଦୋତ୍ତମ ।
ଭୂତେଭ୍ୟସ୍ତ୍ୱଦ୍‌ବିସୃଷ୍ଟେଭ୍ୟୋ ମୃତ୍ୟୁର୍ମା ଭୂନ୍ମମ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୫

ନାନ୍ତର୍ବହିର୍ଦିବା ନକ୍ତମନ୍ୟସ୍ମାଦପି ଚାୟୁଧୈଃ ।
ନ ଭୂମୌ ନାମ୍ବରେ ମୃତ୍ୟୁର୍ନ ନରୈର୍ନ ମୃଗୈରପି ॥ ୩୬

ବ୍ୟସୁଭିର୍ବାସୁମଦ୍ଭିର୍ବା ସୁରାସୁରମହୋରଗୈଃ ।
ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱତାଂ ଯୁଦ୍ଧେ ଐକପତ୍ୟଂ ଚ ଦେହିନାମ୍ ॥ ୩୭

ସର୍ବେଷାଂ ଲୋକପାଳାନାଂ ମହିମାନଂ ଯଥାଽଽତ୍ମନଃ ।
ତପୋଯୋଗପ୍ରଭାବାଣାଂ ଯନ୍ନ ରିଷ୍ୟତି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୮

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ, କାରଣ, ଚଳ ଓ ଅଚଳ ବୋଲି କୌଣସି ବି ବସ୍ତୁ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟା ଓ କଳା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଶରୀର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିଗୁଣମୟୀ ମାୟାର ଅତୀତ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣଙ୍କର ଗର୍ଭରେ ହିଁ ଏହି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରହିଛି । ଆପଣ ଏହାକୁ ନିଜ ଭିତରୁ ହିଁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ବ୍ୟକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ସ୍ଥୂଳ ଶରୀର । ଏହି ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ ଓ ମନର ବିଷୟ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହି ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ସମୟରେ ବି ଆପଣ ନିଜର ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ବସ୍ତୁତଃ ଆପଣ ହିଁ ପୁରାଣପୁରୁଷ; ଆପଣ ସ୍ଥୂଳ-ସୂକ୍ଷ୍ମରୁ ଅତୀତ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ନିଜର ଅନନ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପରେ ସକଳ ଜଗତରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆପଣ ଚେତନ ଓ ଅଚେତନ ଉଭୟ ଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ । ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୩୪ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ବରଦାତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଆପଣ ଯଦି ମୋତେ ଅଭୀଷ୍ଟ ବର ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ ଏହି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ କି ମନୁଷ୍ୟ, କି ପଶୁ, କି ପ୍ରାଣୀ, କି ଅପ୍ରାଣୀ, କି ଦେବତା, କି ଦୈତ୍ୟ, କି ନାଗାଦି ପଶୁ—କୌଣସି ବି ପ୍ରାଣୀଦ୍ୱାରା ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ ନାହିଁ । ଘର ଭିତରେ, ବାହାରେ, ଦିନରେ ବା ରାତିରେ, ଆପଣ ଗଢ଼ିଥିବା କୌଣସି ପ୍ରାଣୀଦ୍ୱାରା ବା ଅସ୍ତ୍ର-ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା କାହାରି ଦ୍ୱାରା ଏବଂ ପୃଥିବୀରେ, କି ଆକାଶରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ ନାହିଁ । ଯୁଦ୍ଧରେ କେହି ମୋର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ମୁଁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇଯିବି ॥ ୩୫-୩୭ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସକଳ ଲୋକପାଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଯେପରି ମହିମା ରହିଛି, ମୋର ବି ସେହିପରି ମହିମା ରହୁ । ତପସ୍ୱୀ ଏବଂ ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଅକ୍ଷୟ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଛି, ମୋତେ ବି ତାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ॥ ୩୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୋର୍ବରଯାଚନଂ ନାମ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଅତ୍ୟାଚାର ଏବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏବଂ ବୃତଃ ଶତଧୃତିର୍ହିରଣ୍ୟକଶିପୋରଥ ।
ପ୍ରାଦାତ୍ ତତ୍ତପସା ପ୍ରୀତୋ ବରାଂସ୍ତସ୍ୟ ସୁଦୁର୍ଲଭାନ୍ ॥ ୧

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ତାତେମେ ଦୁର୍ଲଭାଃ ପୁଂସାଂ ଯାନ୍ ବୃଣୀଷେ ବରାନ୍ ମମ ।
ତଥାପି ବିତରାମ୍ୟଙ୍ଗ ବରାନ୍ ଯଦପି ଦୁର୍ଲଭାନ୍ ॥ ୨

ତତୋ ଜଗାମ ଭଗବାନମୋଘାନୁଗ୍ରହୋ ବିଭୁଃ ।
ପୂଜିତୋଽସୁରବର୍ଯ୍ୟେଣ ସ୍ତୂୟମାନଃ ପ୍ରଜେଶ୍ୱରୈଃ ॥ ୩

ଏବଂ ଲବ୍ଧବରୋ ଦୈତ୍ୟୋ ବିଭ୍ରଦ୍ଧେମମୟଂ ବପୁଃ ।
ଭଗବତ୍ୟକରୋଦ୍ ଦ୍ୱେଷଂ ଭ୍ରାତୁର୍ବଧମନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୪

ସ ବିଜିତ୍ୟ ଦିଶଃ ସର୍ବା ଲୋକାଂଶ୍ଚ ତ୍ରୀନ୍ ମହାସୁରଃ ।
ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟେନ୍ଦ୍ରାନ୍ ଗନ୍ଧର୍ବଗରୁଡ଼ୋରଗାନ୍ ॥ ୫

ସିଦ୍ଧଚାରଣବିଦ୍ୟାଧ୍ରାନୃଷୀନ୍ ପିତୃପତୀନ୍ ମନୂନ୍ ।
ଯକ୍ଷରକ୍ଷଃପିଶାଚେଶାନ୍ ପ୍ରେତଭୂତପତୀନଥ ॥ ୬

ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱପତୀଞ୍ଜିତ୍ୱା ବଶମାନୀୟ ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ।
ଜହାର ଲୋକପାଲାନାଂ ସ୍ଥାନାନି ସହ ତେଜସା ॥ ୭

ଦେବୋଦ୍ୟାନଶ୍ରିୟା ଜୁଷ୍ଟମଧ୍ୟାସ୍ତେ ସ୍ମ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ।
ମହେନ୍ଦ୍ରଭବନଂ ସାକ୍ଷାନ୍ନିର୍ମିତଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମଣା ।
ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟାୟତନମଧ୍ୟୁବାସାଖିଲର୍ଦ୍ଧିମତ୍ ॥ ୮

ଯତ୍ର ବିଦ୍ରୁମସୋପାନା ମହାମାରକତା ଭୁବଃ ।
ଯତ୍ର ସ୍ଫାଟିକକୁଡ୍ୟାନି ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟସ୍ତମ୍ଭପଙ୍କ୍ତୟଃ ॥ ୯

ଯତ୍ର ଚିତ୍ରବିତାନାନି ପଦ୍ମରାଗାସନାନି ଚ ।
ପୟଃଫେନନିଭାଃ ଶଯ୍ୟା ମୁକ୍ତାଦାମପରିଚ୍ଛଦାଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏପରି ଦୁର୍ଲଭ ବର ମାଗିବାରୁ, ତାର ତପସ୍ୟାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ତାକୁ ସେହି ବର ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ବାପା ! ତୁମେ ମୋତେ ଯେଉଁ ବର ମାଗିଲ, ତାହା ଜୀବମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ; ତଥାପି ମୁଁ ତୁମକୁ ତୁମେ ମାଗିଥିବା ସବୁ ବର ପ୍ରଦାନ କଲି ॥ ୨ ॥

(ନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ବର ତ କେବେ ମିଥ୍ୟା ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମର୍ଥ ଓ ଭଗବଦ୍‌ସ୍ୱରୂପ । ବରଦାନ ମିଳିଯିବା ପରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲା । ତା'ପରେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମା ଆପଣା ସ୍ୱଧାମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ବର ପାଇ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଶରୀର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି କାନ୍ତିମାନ୍ ଏବଂ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜ ଭାଇର ମୃତ୍ୟୁ କଥା ମନେପକାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪ ॥ ସେହି ମହାଦୈତ୍ୟ ଦଶଦିଗ, ତିନିଭୁବନ ତଥା ଦେବତା, ଅସୁର, ନରପତି, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଗରୁଡ଼, ସର୍ପ, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ବିଦ୍ୟାଧର, ଋଷି, ପିତୃଗଣଙ୍କ ଅଧିପତି, ମନୁ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ପିଶାଚରାଜ, ପ୍ରେତ, ଭୂତପତି ଏବଂ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ଅଧୀନ କରି ରଖିଲା । ଏପରି କି, ସେହି ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଦୈତ୍ୟ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ନିଜ ହାତକୁ ନେଇଆସିଲା ॥ ୫-୭ ॥ ସେ ଏଥର ନନ୍ଦନବନ ଆଦି ଦିବ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥିବା ସ୍ୱର୍ଗରେ ହିଁ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭବନ ହିଁ ତାହାର ନିବାସସ୍ଥାନ ହୋଇଗଲା । ସେହି ଭବନରେ ତିନିଲୋକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେ ସକଳପ୍ରକାର ସମ୍ପତ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସେଠାରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୮ ॥ ସେହି ଭବନରେ ରହିଥାଏ ପ୍ରବାଳର ପାହାଚ, ମର୍କତମଣିର ଚଟାଣ, ସ୍ଫଟିକମଣିର କାନ୍ଥ, ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟମଣିର ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ମାଣିକ୍ୟର ଚଉକି । ତା ଭିତରେ ରଙ୍ଗ-ବେରଙ୍ଗ ଚାନ୍ଦୁଆ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାଏ ତଥା ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ ଶଯ୍ୟାମାନ ପଡ଼ିଥାଏ; ପଲଙ୍କଗୁଡ଼ିକରେ ମୋତିର ଝାଲର ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥାଏ ॥ ୯,୧୦ ॥

କୂଜଦ୍ଭିର୍ନୂପୁରୈର୍ଦେବ୍ୟଃ ଶବ୍ଦୟନ୍ତ୍ୟ ଇତସ୍ତତଃ ।
ରତ୍ନସ୍ଥଳୀଷୁ ପଶ୍ୟନ୍ତି ସୁଦତୀଃ ସୁନ୍ଦରଂ ମୁଖମ୍ ॥ ୧୧

ତସ୍ମିନ୍ମହେନ୍ଦ୍ରଭବନେ ମହାବଲୋ
ମହାମନା ନିର୍ଜିତଲୋକ ଏକରାଟ୍ ।
ରେମେଽଭିବନ୍ଦ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିଯୁଗଃ ସୁରାଦିଭିଃ
ପ୍ରତାପିତୈରୂର୍ଜିତଚଣ୍ଡଶାସନଃ ॥ ୧୨

ତମଙ୍ଗ ମତ୍ତଂ ମଧୁନୋରୁଗନ୍ଧିନା
ବିବୃତ୍ତତାମ୍ରାକ୍ଷମଶେଷଧିଷ୍ଣ୍ୟପାଃ ।
ଉପାସତୋପାୟନପାଣିଭିର୍ବିନା
ତ୍ରିଭିସ୍ତପୋଯୋଗବଲୌଜସାଂ ପଦମ୍ ॥ ୧୩

ଜଗୁର୍ମହେନ୍ଦ୍ରାସନମୋଜସା ସ୍ଥିତଂ
ବିଶ୍ୱାବସୁସ୍ତୁମ୍ବୁରୁରସ୍ମଦାଦୟଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧା ଋଷୟୋଽସ୍ତୁବନ୍ମୁହୁ-
ର୍ବିଦ୍ୟାଧରା ଅପ୍ସରସଶ୍ଚ ପାଣ୍ଡବ ॥ ୧୪

ସ ଏବ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମିଭିଃ କ୍ରତୁଭିର୍ଭୂରିଦକ୍ଷିଣୈଃ ।
ଇଜ୍ୟମାନୋ ହବିର୍ଭାଗାନଗ୍ରହୀତ୍ ସ୍ୱେନ ତେଜସା ॥ ୧୫

ଅକୃଷ୍ଟପଚ୍ୟା ତସ୍ୟାସୀତ୍ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବତୀ ମହୀ ।
ତଥା କାମଦୁଘା ଦ୍ୟୌସ୍ତୁ ନାନାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟପଦଂ ନଭଃ ॥ ୧୬

ରତ୍ନାକରାଶ୍ଚ ରତ୍ନୌଘାଂସ୍ତତ୍ପତ୍ନ୍ୟଶ୍ଚୋହୁରୂର୍ମିଭିଃ ।
କ୍ଷାରସାଧୁଘୃତକ୍ଷୌଦ୍ରଦଧିକ୍ଷୀରାମୃତୋଦକାଃ ॥ ୧୭

ଶୈଳା ଦ୍ରୋଣୀଭିରାକ୍ରୀଡ଼ଂ ସର୍ବର୍ତୁଷୁ ଗୁଣାନ୍ ଦ୍ରୁମାଃ ।
ଦଧାର ଲୋକପାଲାନାମେକ ଏବ ପୃଥଗ୍‌ଗୁଣାନ୍ ॥ ୧୮

ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦରୀ ଅପ୍‌ସରାମାନେ ନୂପୁରର ରୁଣୁଝୁଣୁ ଶବ୍ଦରେ ଝଙ୍କୃତ କରି ମହଲର ରତ୍ନମୟ ଭୂମିରେ ଏତେତେଣେ ଟହଲ ମାରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ରତ୍ନପଟରେ ନିଜ ନିଜର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ମହାମନସ୍ୱୀ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ସକଳ ଲୋକ ଜୟ କରି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକଚ୍ଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇ, ମହେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି ମହଲରେ ପରମସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ବିହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ଶାସନ ଏତେ କଠୋର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସେଥିରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଦେବ-ଦାନବମାନେ ତାହାର ଚରଣ ବନ୍ଦନା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେ ଉତ୍କଟ ଗନ୍ଧର ମଦିରା ପାନ କରି ମତୁଆଲା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ତାହାର ଆଖି ଲାଲ ଲାଲ ଓ ବିସ୍ଫାରିତ ଦିଶୁଥାଏ । ସେତେବେଳେ ସେ ଥିଲା ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ, ଶାରୀରିକ ତଥା ମାନସିକ-ବଳର ଭଣ୍ଡାର । ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହାଦେବଙ୍କ ଛଡ଼ା ବାକି ସବୁଦେବତା ତାକୁ ଭେଟି-ଉପହାର ଦେଇ ତାର ସେବାରେ ଖଟୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର! ସେ ନିଜର ପୁରୁଷାର୍ଥବଳରେ ଇନ୍ଦ୍ରାସନରେ ବସିଯିବାରୁ, ବିଶ୍ୱାବସୁ, ତୁମ୍ବୁରୁ ତଥା ଆମେ ସମସ୍ତେ ତା ଆଗରେ ତା'ର ଯଶ ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲୁ । ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ, ଋଷିଗଣ, ବିଦ୍ୟାଧର ଓ ଅପ୍‌ସରାଗଣ ବାରମ୍ବାର ତାକୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେ ଏପରି ତେଜସ୍ୱୀ ଥିଲା ଯେ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଥିବା ପୁରୁଷମାନେ ବହୁପରିମାଣର ଦକ୍ଷିଣା ଦେଇ ଯେଉଁସବୁ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ, ସେ ସେହି ଯଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଆହୁତି ସ୍ୱୟଂ ଛଡ଼ାଇ ଆଣୁଥିଲା ॥ ୧୫ ॥ ପୃଥିବୀର ସପ୍ତଦ୍ୱୀପରେ (ସର୍ବତ୍ର) ତାହାର ଅଖଣ୍ଡ ରାଜତ୍ୱ ଚାଲିଥିଲା । ବିନାଚାଷ ବିନା ରୁଆ-ବୁଣାରେ ପୃଥିବୀରେ ସର୍ବତ୍ର ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ସେ ଯାହା କିଛି ଚାହୁଁଥିଲା, ତାହା ତାକୁ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରୁ (ଆକାଶରୁ) ମିଳିଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଆକାଶ ତାକୁ ବିଭିନ୍ନ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ବସ୍ତୁ ଦେଖାଇ ତାର ମନୋରଞ୍ଜନ କରୁଥିଲା ॥ ୧୬ ॥ ସେହିପରି ଲବଣ, ସୁରା, ଘୃତ, ଇକ୍ଷୁରସ (ଆଖୁରସ), ଦଧି, ଦୁଗ୍ଧ ଓ ମଧୁରଜଳରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭିନ୍ନ ସାଗର ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପତ୍ନୀ ନଦୀମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ତରଙ୍ଗାବଳୀ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ରତ୍ନରାଶି ଆଣି ତା'ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଉଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ପର୍ବତମାନେ ନିଜର ଉପତ୍ୟକାରୂପରେ ତାକୁ କ୍ରୀଡ଼ାପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ବୃକ୍ଷମାନେ ସବୁଋତୁରେ ଫୁଲ-ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ଏକାକୀ ସବୁ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ଗୁଣରେ ବିଭୂଷିତ

ସ ଇତ୍ଥଂ ନିର୍ଜିତକକୁବେକରାଡ୍ ବିଷୟାନ୍ ପ୍ରିୟାନ୍ ।
ଯଥୋପଜୋଷଂ ଭୁଞ୍ଜାନୋ ନାତୃପ୍ୟଦଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୧୯

ଏବମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମତ୍ତସ୍ୟ ଦୃପ୍ତସ୍ୟୋଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରବର୍ତ୍ତିନଃ ।
କାଲୋ ମହାନ୍ ବ୍ୟତୀୟାୟ ବ୍ରହ୍ମଶାପମୁପେୟୁଷଃ ॥ ୨୦

ତସ୍ୟୋଗ୍ରଦଣ୍ଡସଂବିଗ୍ନାଃ ସର୍ବେ ଲୋକାଃ ସପାଳକାଃ ।
ଅନ୍ୟତ୍ରାଲବ୍ଧଶରଣାଃ ଶରଣଂ ଯଯୁରଚ୍ୟୁତମ୍ ॥ ୨୧

ତସ୍ୟୈ ନମୋଽସ୍ତୁ କାଷ୍ଠାୟୈ ଯତ୍ରାତ୍ମା ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ଯଦ୍‌ଗତ୍ୱା ନ ନିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ଶାନ୍ତାଃ ସଂନ୍ୟାସିନୋଽମଳାଃ ॥ ୨୨

ଇତି ତେ ସଂଯତାତ୍ମାନଃ ସମାହିତଧିୟୋଽମଳାଃ ।
ଉପତସ୍ଥୁର୍ହୃଷୀକେଶଂ ବିନିଦ୍ରା ବାୟୁଭୋଜନାଃ ॥ ୨୩

ତେଷାମାବିରଭୂଦ୍‌ବାଣୀ ଅରୂପା ମେଘନିଃସ୍ୱନା ।
ସନ୍ନାଦୟନ୍ତୀ କକୁଭଃ ସାଧୂନାମଭୟଙ୍କରୀ ॥ ୨୪

ମା ଭୈଷ୍ଟ ବିବୁଧଶ୍ରେଷ୍ଠାଃ ସର୍ବେଷାଂ ଭଦ୍ରମସ୍ତୁ ବଃ ।
ମଦ୍ଦର୍ଶନଂ ହି ଭୂତାନାଂ ସର୍ବଶ୍ରେୟୋପପତ୍ତୟେ ॥ ୨୫

ଜ୍ଞାତମେତସ୍ୟ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟଂ ଦୈତେୟାପସଦସ୍ୟ ଚ ।
ତସ୍ୟ ଶାନ୍ତିଂ କରିଷ୍ୟାମି କାଳଂ ତାବତ୍ ପ୍ରତୀକ୍ଷତ ॥ ୨୬

ଯଦା ଦେବେଷୁ ବେଦେଷୁ ଗୋଷୁ ବିପ୍ରେଷୁ ସାଧୁଷୁ ।
ଧର୍ମେ ମୟି ଚ ବିଦ୍ୱେଷଃ ସ ବା ଆଶୁ ବିନଶ୍ୟତି ॥ ୨୭

ନିର୍ବୈରାୟ ପ୍ରଶାନ୍ତାୟ ସ୍ୱସୁତାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦାୟ ଯଦା ଦ୍ରୁହ୍ୟେଦ୍ଧନିଷ୍ୟେଽପି ବରୋର୍ଜିତମ୍ ॥ ୨୮

ହୋଇଥିଲା ॥ ୧୮ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ଓ ଏକଛତ୍ର ସମ୍ରାଟ ହୋଇ, ସେ ତାକୁ ଭଲ ଲାଗୁଥିବା ସକଳ ବିଷୟ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଭୋଗ କରି ମଧ୍ୟ, ସେ ତୃପ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲା; କାରଣ ସେ ନିଜ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରିପାରି ନ ଥିଲା ॥ ୧୯ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେହି ଦୈତ୍ୟ ବାସ୍ତବରେ ଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପାର୍ଷଦ, ଯାହାକୁ କି ସନକାଦି ଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦରେ ମତୁଆଲା ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଗର୍ବରେ ଫୁଲିଉଠି ଶାସ୍ତ୍ରମର୍ଯ୍ୟାଦା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଚାଲିଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତା' ଜୀବନର ବହୁ ସମୟ ବିତିଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ତାହାର କଠୋର ଶାସନରେ ସବୁ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସିଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ମିଳିବାରୁ, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେମାନେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, "ଯେଉଁଠି ସର୍ବାତ୍ମା ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଶ୍ରୀହରି ନିବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଧାମ ପାଇଗଲେ ଶାନ୍ତ ଓ ନିର୍ମଳଚିତ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ମହାତ୍ମାମାନେ ଆଉ ସେଠାରୁ ଫେରନ୍ତି ନାହିଁ, ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପରମ ଧାମକୁ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ।" ॥ ୨୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରି ଓ ମନକୁ ସମାହିତ କରି ସେମାନେ ଖିଆ-ପିଆ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ଶୋଇବା ବି ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଏପରି ଆରାଧନା କରୁ କରୁ ଦିନେ ସେମାନଙ୍କୁ ମେଘଗମ୍ଭୀର ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣାଗଲା । ସେହି ଧ୍ୱନିରେ ଦଶଦିଗ ଗୁଞ୍ଜରିତ ହୋଇଗଲା । ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ସେହି ବାଣୀ ଥିଲା, "ହେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବଗଣ ! ଭୟ କର ନାହିଁ । ତୁମମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ମୋର ଦର୍ଶନ ପାଇଲେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ପରମ ମଙ୍ଗଳ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ଏହି ନୀଚ ଦୈତ୍ୟର ଦୁଷ୍ଟତା ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆଗରୁ ଜାଣେ । ମୁଁ ତାକୁ ଶେଷ କରିଦେବି । ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛିଦିନ ତୁମେମାନେ ସମୟକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହ ॥ ୨୬ ॥ ଯେକୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ହେଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ଯଦି ଦେବତା, ବେଦ, ଗୋଜାତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସାଧୁ, ଧର୍ମ ଓ ମୋ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରେ, ତେବେ ତାର ଅତି ଶୀଘ୍ର ବିନାଶ ଘଟେ ॥ ୨୭ ॥ ବର ପାଇ ଯେତେ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଏହି ଦୈତ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ତାହାର ବୈରହୀନ, ଶାନ୍ତ ଓ ମହାତ୍ମା ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କରିବ, ତାର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ବସିବ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ ବଧ କରିବି ।" ॥ ୨୮ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତା ଲୋକଗୁରୁଣା ତଂ ପ୍ରଣମ୍ୟ ଦିବୌକସଃ ।
ନ୍ୟବର୍ତ୍ତନ୍ତ ଗତୋଦ୍‌ବେଗା ମେନିରେ ଚାସୁରଂ ହତମ୍ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ସବୁରି ହୃଦୟରେ ଜ୍ଞାନ ସଂଚାର କରୁଥିବା ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାରୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଫେରିଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଉଦ୍‌ବେଗ ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସତେ ଯେପରି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ମରିଗଲା ॥ ୨୯ ॥

ତସ୍ୟ ଦୈତ୍ୟପତେଃ ପୁତ୍ରାଶ୍ଚତ୍ୱାରଃ ପରମାଦ୍ଭୁତାଃ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦୋଽଭୂନ୍ମହାଂସ୍ତେଷାଂ ଗୁଣୈର୍ମହଦୁପାସକଃ ॥ ୩୦

ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଃ ଶୀଳସମ୍ପନ୍ନଃ ସତ୍ୟସନ୍ଧୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଆତ୍ମବତ୍‌ସର୍ବଭୂତାନାମେକଃ ପ୍ରିୟସୁହୃତ୍ତମଃ ॥ ୩୧

ଦାସବତ୍ ସଂନତାର୍ଯ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିଃ ପିତୃବଦ୍ଦୀନବତ୍ସଳଃ ।
ଭ୍ରାତୃବତ୍ ସଦୃଶେ ସ୍ନିଗ୍ଧୋ ଗୁରୁଷ୍ୱୀଶ୍ୱରଭାବନଃ ।
ବିଦ୍ୟାର୍ଥରୂପଜନ୍ମାଢ୍ୟୋ ମାନସ୍ତମ୍ଭବିବର୍ଜିତଃ ॥୩୨

ନୋଦ୍‌ବିଗ୍ନଚିତ୍ତୋ ବ୍ୟସନେଷୁ ନିଃସ୍ପୃହଃ
ଶ୍ରୁତେଷୁ ଦୃଷ୍ଟେଷୁ ଗୁଣେଷ୍ୱବସ୍ତୁଦୃକ୍ ।
ଦାନ୍ତେନ୍ଦ୍ରିୟପ୍ରାଣଶରୀରଧୀଃ ସଦା
ପ୍ରଶାନ୍ତକାମୋ ରହିତାସୁରୋଽସୁରଃ ॥ ୩୩

ଯସ୍ମିନ୍ମହଦ୍‌ଗୁଣା ରାଜନ୍ ଗୃହ୍ୟନ୍ତେ କବିଭିର୍ମୁହୁଃ ।
ନ ତେଽଧୁନାପିଧୀୟନ୍ତେ ଯଥା ଭଗବତୀଶ୍ୱରେ ॥ ୩୪

ଯଂ ସାଧୁଗାଥାସଦସି ରିପବୋଽପି ସୁରା ନୃପ ।
ପ୍ରତିମାନଂ ପ୍ରକୁର୍ବନ୍ତି କିମୁତାନ୍ୟେ ଭବାଦୃଶାଃ ॥ ୩୫

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଚାରିଜଣ ଅସାଧାରଣ ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସବୁଠାରୁ ସାନ ହେଲେ କଣ ହେଲା, ସେ ଥିଲେ ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସେ ବଡ଼ ସନ୍ଥସେବୀ ଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଥିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ, ସୌମ୍ୟସ୍ୱଭାବ, ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞ ଏବଂ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ । ସେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଜ ସମାନ ମଣୁଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବ ରଖୁଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଓ ପ୍ରକୃତ ହିତୈଷୀ ॥ ୩୧ ॥ ସେ ବଡ଼ମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଚରଣସେବକ ପରି ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ; ଗରିବମାନଙ୍କୁ ପିତା ପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ; ସମସ୍କନ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଭାଇ ପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଗବଦ୍‌ଭାବ ରଖୁଥିଲେ । ସେ ବିଦ୍ୟା, ଧନ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ କୁଳୀନତାରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ଗର୍ବ ଓ ଦାମ୍ଭିକତା ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା ॥ ୩୨ ॥ ଯେତେ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଆସିଲେ ବି, ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯାଉ ନ ଥିଲେ । ଲୋକ-ପରଲୋକ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଶୁଣିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେସବୁ ଅସାର ଓ ଅସତ୍ୟ ବୋଲି ସେ ବୁଝିପାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଲାଳସା ନ ଥିଲା । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପ୍ରାଣ, ଶରୀର ଓ ମନକୁ ସେ ନିଜ ବଶରେ ରଖିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ କେବେ ବି କୌଣସି କାମନା ଜାଗ୍ରତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେ ଜନ୍ମତଃ ଅସୁର ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲେଶମାତ୍ର ଆସୁରୀସମ୍ପତ୍ତି ନ ଥିଲା ॥ ୩୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଯେପରି ଅନନ୍ତ, ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଗୁଣାବଳି ଥିଲା ସେହିପରି ଅସୀମ । ମହାତ୍ମାମାନେ ସର୍ବଦା ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି ଓ ସେସବୁକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଆଜି ଏତେକାଳ ପରେ ବି ସେସବୁ ଗୁଣ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୩୪ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦେବତାମାନେ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ସତ, ତଥାପି ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚରିତ ଶୁଣିବା ଲାଗି ଦେବତାମାନଙ୍କର ସଭା ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ବୋଲି କହି ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ପରି ଅଜାତଶତ୍ରୁ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଯେ ତାହାଙ୍କୁ ଆଦର କରିବେ, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ଗୁଣୈରଲମସଂଖ୍ୟେୟୈର୍ମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ତସ୍ୟ ସୂଚ୍ୟତେ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଯସ୍ୟ ନୈସର୍ଗିକୀ ରତିଃ ॥ ୩୬

ନ୍ୟସ୍ତକ୍ରୀଡ଼ନକୋ ବାଲୋ ଜଡ଼ବତ୍ତନ୍ମନସ୍ତୟା ।
କୃଷ୍ଣଗ୍ରହଗୃହୀତାତ୍ମା ନ ବେଦ ଜଗଦୀଦୃଶମ୍ ॥ ୩୭

ଆସୀନଃ ପର୍ଯ୍ୟଟନ୍ନଶ୍ନନ୍ ଶୟାନଃ ପ୍ରପିବନ୍ ବ୍ରୁବନ୍ ।
ନାନୁସନ୍ଧତ୍ତ ଏତାନି ଗୋବିନ୍ଦପରିରମ୍ଭିତଃ ॥ ୩୮

କ୍ୱଚିଦ୍ରୁଦତି ବୈକୁଣ୍ଠଚିନ୍ତାଶବଲଚେତନଃ ।
କ୍ୱଚିଦ୍ଧସତି ତଚ୍ଚିନ୍ତାହ୍ଲାଦ ଉଦ୍‌ଗାୟତି କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୯

ନଦତି କ୍ୱଚିଦୁତ୍କଣ୍ଠୋ ବିଲଜ୍ଜୋ ନୃତ୍ୟତି କ୍ୱଚିତ୍ ।
କ୍ୱଚିତ୍ ତଦ୍ଭାବନାଯୁକ୍ତସ୍ତନ୍ମୟୋଽନୁଚକାର ହ ॥ ୪୦

କ୍ୱଚିଦୁତ୍‌ପୁଲକସ୍ତୂଷ୍ଣୀମାସ୍ତେ ସଂସ୍ପର୍ଶନିର୍ବୃତଃ ।
ଅସ୍ପନ୍ଦପ୍ରଣୟାନନ୍ଦସଲିଲାମୀଲିତେକ୍ଷଣଃ ॥ ୪୧

ସ ଉତ୍ତମଶ୍ଲୋକପଦାରବିନ୍ଦୟୋ-
ର୍ନିଷେବୟାକିଞ୍ଚନସଙ୍ଗଲବ୍ଧୟା ।
ତନ୍ୱନ୍ ପରାଂ ନିର୍ବୃତିମାତ୍ମନୋ ମୁହୁ-
ର୍ଦୁଃସଙ୍ଗଦୀନାନ୍ୟମନଃଶମଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୪୨

ତାହାଙ୍କର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ହେଲେ, ତାହାଙ୍କର ଅଗଣିତ ଗୁଣ ବିଷୟରେ କହିବା-ଶୁଣିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ; ତାହାଙ୍କର କେବଳ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ଗୁଣ ତାହାଙ୍କ ମହିମାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିଦେବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଏବଂ ସେହି ଗୁଣଟି ହେଉଛି : ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ବା ଜନ୍ମଜାତ ପ୍ରୀତି ॥ ୩୬ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପିଲାଟି ଦିନରୁ ହିଁ ଖେଳକୁଦ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୂପୀ ଗ୍ରହ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ଏପରି ଆକର୍ଷଣ କରି ନେଇଥିଲା ଯେ, ସେ ଜଗତକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ତାଙ୍କୁ ଜଣାପଡୁଥିଲା, ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଶୁଆବସା, ଖିଆପିଆ, ଚାଲବୁଲ ଓ କଥାଭାଷା କରୁଥିବାବେଳେ ବି ସେ କଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେସବୁ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ଯାଉ ନ ଥିଲା ॥ ୩୮ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ 'ଭଗବାନ୍ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ' ବୋଲି ଭାବନା ଉଠୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ସେହି ବିରହ ଭାବନାରେ ଏତେ ବୁଡ଼ି ଯାଉଥିଲେ ଯେ, ଜୋର୍‌ରେ କାନ୍ଦି ଉଠୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ସେ ମନେ ମନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିଜ ପାଖରେ ପାଇ ଆନନ୍ଦରେ ହସି ଉଠୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ଧ୍ୟାନରେ ମଧୁର ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରି ଜୋର୍‌ରେ ଗୀତ ଗାଇ ଉଠୁଥିଲେ ॥ ୩୯ ॥ କେତେବେଳେ ସେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ, ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍କାର କରି ଉଠୁଥିଲେ ତ, କେତେବେଳେ ଲୋକଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କରି, ପ୍ରେମରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ନାଚି ପକାଉଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଭଗବତ୍‌ଲୀଳା ଚିନ୍ତନରେ ଏପରି ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ ଯେ, ନିଜେ ନିଜକୁ ଭୁଲିଯାଇ ସେହି ଲୀଳାକୁ ଅନୁକରଣ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କର କୋମଳ ସଂସ୍ପର୍ଶ ଅନୁଭବ କରି ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ ବସି ପଡୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠୁଥିଲା; ତାହାଙ୍କର ଦରଖୋଲା ଆଖି ଅବିଚଳ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁରେ ଭରି ଯାଉଥିଲା ॥ ୪୧ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଏପରି ଯେଉଁ ଭକ୍ତି, ଏହା କେବଳ ଅକିଞ୍ଚନ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗରୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ୱୟଂ ତ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ରହୁଥିଲେ; ତା'ସହିତ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନ କୁସଙ୍ଗ ହେତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀନହୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ବି ସେ ବାରମ୍ବାର ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ॥ ୪୨ ॥

ତସ୍ମିନ୍ମହାଭାଗବତେ ମହାଭାଗେ ମହାତ୍ମନି ।
ହିରଣ୍ୟକଶିପୂ ରାଜନ୍ନକରୋଦଘମାତ୍ମଜେ ॥ ୪୩

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ, ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟିର ମହାତ୍ମା । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଏପରି ସାଧୁପୁତ୍ରକୁ ବି ଅପରାଧୀ ବୋଲି କହି ତାହାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ॥ ୪୩ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଦେବର୍ଷ ଏତଦିଚ୍ଛାମୋ ବେଦିତୁଂ ତବ ସୁବ୍ରତ ।
ଯଦାତ୍ମଜାୟ ଶୁଦ୍ଧାୟ ପିତାଦାତ୍ ସାଧବେ ହ୍ୟଘମ୍ ॥ ୪୪

ପୁତ୍ରାନ୍ ବିପ୍ରତିକୂଳାନ୍ ସ୍ୱାନ୍ ପିତରଃ ପୁତ୍ରବତ୍ସଳାଃ ।
ଉପାଲଭନ୍ତେ ଶିକ୍ଷାର୍ଥଂ ନୈବାଘମପରୋ ଯଥା ॥ ୪୫

କିମୁତାନୁବଶାନ୍ ସାଧୂଂସ୍ତାଦୃଶାନ୍ ଗୁରୁଦେବତାନ୍ ।
ଏତତ୍ କୌତୂହଳଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନସ୍ମାକଂ ବିଧମ ପ୍ରଭୋ ।
ପିତୁଃ ପୁତ୍ରାୟ ଯଦ୍ ଦ୍ୱେଷୋ ମରଣାୟ ପ୍ରଯୋଜିତଃ ॥ ୪୬

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ! ଆପଣଙ୍କର ବ୍ରତ ଅଖଣ୍ଡ । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପିତା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ମହାତ୍ମା ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କାହିଁକି କଲା, ମୁଁ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୪୪ ॥ ପିତା ତ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ପୁତ୍ର କିଛି ବିପରୀତ କର୍ମ କଲେ, ସେ ତାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଗାଳିମନ୍ଦ କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ତ କେବେ ଶତ୍ରୁ ପରି ହୋଇ ପୁତ୍ରକୁ ବିରୋଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୫ ॥ ପୁଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପରି ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ, ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ଏବଂ ଗୁରୁଜନଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ପୁତ୍ରକୁ କେଉଁ ପିତା ବା କିପରି ଦ୍ୱେଷ କରିପାରିବ ! ହେ ପ୍ରଭୁ ନାରଦ ! ଆପଣ ସବୁ କିଛି ଜାଣନ୍ତି; ପିତା ପୁଣି ଦ୍ୱେଷ କରି ପୁତ୍ରକୁ ମାରିଦେବାକୁ ଚାହିଁଲା, ଏକଥା ଶୁଣି ମୋ ମନରେ ବଡ଼ କୁତୂହଳ ଜାତ ହେଉଛି । ଆପଣ ଦୟା କରି ମୋ କୁତୂହଳ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ
ପ୍ରହ୍ଲାଦଚରିତେ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ବଧ କରିବାର ପ୍ରୟାସ

ନାରଦ ଉବାଚ

ପୌରୋହିତ୍ୟାୟ ଭଗବାନ୍ ବୃତଃ କାବ୍ୟଃ କିଳାସୁରୈଃ ।
ଶଣ୍ଡାମର୍କୌ ସୁତୌ ତସ୍ୟ ଦୈତ୍ୟରାଜଗୃହାନ୍ତିକେ ॥ ୧

ତୌ ରାଜ୍ଞା ପ୍ରାପିତଂ ବାଳଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦଂ ନୟକୋବିଦମ୍ ।
ପାଠୟାମାସତୁଃ ପାଠ୍ୟାନନ୍ୟାଂଶ୍ଚାସୁରବାଳକାନ୍ ॥ ୨

ଯତ୍ତତ୍ର ଗୁରୁଣା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଶୁଶ୍ରୁବେଽନୁପପାଠ ଚ ।
ନ ସାଧୁ ମନସା ମେନେ ସ୍ୱପରାସଦ୍‌ଗ୍ରହାଶ୍ରୟମ୍ ॥ ୩

ଏକଦାସୁରରାଟ୍ ପୁତ୍ରମଙ୍କମାରୋପ୍ୟ ପାଣ୍ଡବ ।
ପପ୍ରଚ୍ଛ କଥ୍ୟତାଂ ବତ୍ସ ମନ୍ୟତେ ସାଧୁ ଯଦ୍ଭବାନ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦୈତ୍ୟମାନେ ଭଗବାନ୍ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ନିଜର ପୁରୋହିତ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଶଣ୍ଡ ଓ ଅମର୍କ ବୋଲି ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଥିଲେ । ସେହି ଦୁଇ ଜଣ ରାଜମହଲ ନିକଟରେ ରହି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ନୀତିନିପୁଣ ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଦ୍ୟାନୁରାଗୀ ଦୈତ୍ୟବାଳକମାନଙ୍କୁ ରାଜନୀତି, ଅର୍ଥନୀତି ଆଦି ପଢ଼ାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧, ୨ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଗୁରୁ ପଢ଼ାଇଥିବା ପାଠ ଶୁଣି, ତାଙ୍କୁ ଅବିକଳ ତାହା ଶୁଣାଇ ଦେଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ସେସବୁ ପାଠ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମନକୁ ପାଉ ନ ଥାଏ; କାରଣ ସେହି ପାଠର ମୂଳ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା ଶତ୍ରୁ ଓ ମିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ, ନିଜ ଓ ପର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଦର୍ଶନ ॥ ୩ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦିନେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପୁତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କୋଳରେ ବସାଇ ପଚାରିଲା, "ଧନ ! ତୋତେ କେଉଁ ବିଷୟ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଭଲ ଲାଗେ, କହିଲୁ ।" ॥ ୪ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ତତ୍‌ସାଧୁ ମନ୍ୟେଽସୁରବର୍ଯ୍ୟ ଦେହିନାଂ
ସଦା ସମୁଦ୍‌ବିଗ୍ନଧିୟାମସଦ୍‌ଗ୍ରହାତ୍ ।
ହିତ୍ୱାଽଽତ୍ମପାତଂ ଗୃହମନ୍ଧକୂପଂ
ବନଂ ଗତୋ ଯଦ୍ଧରିମାଶ୍ରୟେତ ॥ ୫

ନାରଦ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ପୁତ୍ରଗିରୋ ଦୈତ୍ୟଃ ପରପକ୍ଷସମାହିତାଃ ।
ଜହାସ ବୁଦ୍ଧିର୍ବାଲାନାଂ ଭିଦ୍ୟତେ ପରବୁଦ୍ଧିଭିଃ ॥ ୬

ସମ୍ୟଗ୍‌ବିଧାର୍ଯ୍ୟତାଂ ବାଲୋ ଗୁରୁଗେହେ ଦ୍ୱିଜାତିଭିଃ ।
ବିଷ୍ଣୁପକ୍ଷୈଃ ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନୈର୍ନ ଭିଦ୍ୟେତାସ୍ୟ ଧୀର୍ଯଥା ॥ ୭

ଗୃହମାନୀତମାହୂୟ ପ୍ରହ୍ରାଦଂ ଦୈତ୍ୟଯାଜକାଃ ।
ପ୍ରଶସ୍ୟ ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଗ୍ଭ ସମପୃଚ୍ଛନ୍ତ ସାମଭିଃ ॥ ୮

ବତ୍ସ ପ୍ରହ୍ରାଦ ଭଦ୍ରଂ ତେ ସତ୍ୟଂ କଥୟ ମା ମୃଷା ।
ବାଲାନତି କୁତସ୍ତୁଭ୍ୟମେଷ ବୁଦ୍ଧିବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୯

ବୁଦ୍ଧିଭେଦଃ ପରକୃତ ଉତାହୋ ତେ ସ୍ୱତୋଽଭବତ୍ ।
ଭଣ୍ୟତାଂ ଶ୍ରୋତୁକାମାନାଂ ଗୁରୂଣାଂ କୁଳନନ୍ଦନ ॥ ୧୦

ପ୍ରହ୍ରାଦ ଉବାଚ

ସ୍ୱଃ ପରଶ୍ଚେତ୍ୟସଦ୍‌ଗ୍ରାହଃ ପୁଂସାଂ ଯନ୍ମାୟୟା କୃତଃ ।
ବିମୋହିତଧିୟାଂ ଦୃଷ୍ଟସ୍ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମଃ ॥ ୧୧

ସ ଯଦାନୁବ୍ରତଃ ପୁଂସାଂ ପଶୁବୁଦ୍ଧିର୍ବିଭିଦ୍ୟତେ ।
ଅନ୍ୟ ଏଷ ତଥାନ୍ୟୋଽହମିତି ଭେଦଗତାସତୀ ॥ ୧୨

ସ ଏଷ ଆତ୍ମା ସ୍ୱପରେତ୍ୟବୁଦ୍ଧିଭି-
ର୍ଦୁରତ୍ୟୟାନୁକ୍ରମଣୋ ନିରୂପ୍ୟତେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ପିତା ! ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ସଂସାରରେ ପ୍ରାଣୀମାନେ 'ମୁଁ' ଏବଂ 'ମୋର'ରୂପୀ ମିଥ୍ୟା ଦୁରାଗ୍ରହରେ ପଡ଼ି ସର୍ବଦା ଉଦ୍‌ବେଗ ଭିତରେ ରହୁଛନ୍ତି । ମୋ ମତରେ ଏପରି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିବା ପ୍ରାଣୀମାନେ ଘର ଛାଡ଼ି, ବନକୁ ଚାଲିଯାଇ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ହିଁ ଭଲ; କାରଣ ଘର ହେଉଛି ଘାସଲତାରେ ଘୋଡ଼ାଇ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟରୂପେ ରହିଥିବା ଏକ ଅନ୍ଧକୂପ ପରି । ତେଣୁ ଘର ହିଁ ହେଉଛି ଅଧଃପତନର ମୂଳ କାରଣ ॥ ୫ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସିଉଠିଲା ଏବଂ କହିଲା, "ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ପିଲାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଏପରି ଖରାପ ହୋଇଯାଏ ॥ ୬ ॥ ମତେ ଲାଗୁଛି, ଗୁରୁଙ୍କ ଘରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପକ୍ଷପାତୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଛଦ୍ମବେଶ ଧରି ରହିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଏହାର ବୁଦ୍ଧି ଯେପରି ଆଉ ଖରାପ ହୋଇ ନ ଯିବ, ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।" ॥ ୭ ॥

(ତା'ପରଦିନ) ଦୈତ୍ୟମାନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ନେଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲାରୁ ପୁରୋହିତମାନେ (ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁଅମାନେ) ତାଙ୍କୁ ବହୁ ଆଦରସ୍ନେହରେ ଗେଲ କରି କୋମଳମଧୁର ବଚନରେ ପଚାରିଲେ, "ବାପା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ସତ କହିବ; ମିଛ କହିବନି । ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଏପରି ବିପରୀତ ହୋଇଗଲା କାହିଁକି ? ଅନ୍ୟ ପିଲାଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ତ ଏପରି ବଦଳିନାହିଁ । କୁଳଚନ୍ଦ୍ରମା ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ସତ କଥାଟା କହିଦିଅ । ତୁମ ଗୁରୁଜନମାନେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତୁମ ବୁଦ୍ଧି ଆପେ ଆପେ ଏପରି ହୋଇଗଲା, ନା ଅନ୍ୟ କେହି ତୁମକୁ ଏପରି ଶିଖାଇଦେଇଛି ।" ॥ ୮-୧୦ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ହେତୁ ତା'ଭିତରେ 'ଏହା ମୋର, ତାହା ପରର' ବୋଲି ଏକ ମିଥ୍ୟା ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ ସେହି ମାୟାପତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ସେହି ଭଗବାନ୍ କୃପା କଲେ ହିଁ, ମନୁଷ୍ୟର ପାଶବିକ ବୁଦ୍ଧି ନଷ୍ଟ ହୁଏ । ସେହି ପାଶବିକ ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ହିଁ 'ଏ ଭିନ୍ନ ଓ ମୁଁ ଭିନ୍ନ' ଏପରି ମିଥ୍ୟା ଭେଦଭାବ ଜାତ ହୋଇଥାଏ ॥ ୧୨ ॥ ଜ୍ଞାନୀମାନେ କହନ୍ତି, ଯେଉଁ ଅଜ୍ଞାନୀମାନେ 'ମୋର-ତୋର'ରୂପୀ ମିଥ୍ୟା ଧାରଣାରେ ବୁଡ଼ିରହନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମା ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରିବା ବଡ଼ କଠିନ । ପରମାମୃତତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା

ମୁହ୍ୟନ୍ତି ଯଦ୍ୱର୍ତ୍ମନି ବେଦବାଦିନୋ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ହ୍ୟେଷ ଭିନତ୍ତି ମେ ମତିମ୍ ॥ ୧୩

ଯଥା ଭ୍ରାମ୍ୟତ୍ୟୟୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସ୍ୱୟମାକର୍ଷସନ୍ନିଧୌ ।
ତଥା ମେ ଭିଦ୍ୟତେ ଚେତଶ୍ଚକ୍ରପାଣେର୍ଯଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୧୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏତାବଦ୍‌ବ୍ରାହ୍ମଣାୟୋକ୍ତ୍ୱା ବିରରାମ ମହାମତିଃ ।
ତଂ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସ୍ୟାର୍ଥ କୁପିତଃ ସ ଦୀନୋ ରାଜସେବକଃ ॥ ୧୫

ଆନୀୟତାମରେ ବେତ୍ରମସ୍ମାକମୟଶସ୍କରଃ ।
କୁଳାଙ୍ଗାରସ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧେଶ୍ଚତୁର୍ଥୋଽସ୍ୟୋଦିତୋ ଦମଃ ॥ ୧୬

ଦୈତେୟଚନ୍ଦନବନେ ଜାତୋଽୟଂ କଣ୍ଟକଦ୍ରୁମଃ ।
ଯନ୍ମୂଳୋନ୍ମୂଳପରଶୋର୍ବିଷ୍ଣୋର୍ନାଳାୟିତୋଽର୍ଭକଃ ॥ ୧୭

ଇତି ତଂ ବିବିଧୋପାୟୈର୍ଭୀଷୟଂସ୍ତର୍ଜନାଦିଭିଃ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦଂ ଗ୍ରାହୟାମାସ ତ୍ରିବର୍ଗସ୍ୟୋପପାଦନମ୍ ॥ ୧୮

ତତ ଏନଂ ଗୁରୁର୍ଜ୍ଞାତ୍ୱା ଜ୍ଞାତଜ୍ଞେୟଚତୁଷ୍ଟୟମ୍ ।
ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରଂ ଦର୍ଶୟାମାସ ମାତୃମୃଷ୍ଟମଲଙ୍କୃତମ୍ ॥ ୧୯

ପାଦୟୋଃ ପତିତଂ ବାଳଂ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟାଶିଷାସୁରଃ ।
ପରିଷ୍ୱଜ୍ୟ ଚିରଂ ଦୋର୍ଭ୍ୟାଂ ପରମାମାପ ନିର୍ବୃତିମ୍ ॥ ୨୦

ଆରୋପ୍ୟାଙ୍କମବଘ୍ରାୟ ମୂର୍ଧନ୍ୟଶ୍ରୁକଳାମ୍ବୁଭିଃ ।
ଆସିଞ୍ଚନ୍ ବିକସଦ୍‌ବକ୍ତ୍ରମିଦମାହ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ॥ ୨୧

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ବେଦଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ବି ମୋହରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ, ସେହି ପରମାତ୍ମା ହିଁ ମୋର ବୁଦ୍ଧି ବଦଳାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଗୁରୁଦେବ ! ଚୁମ୍ବକ ପାଖକୁ ଗଲେ ଲୁହା ଯେପରି ସ୍ୱତଃ ତା'ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ହୋଇଯାଏ, ଚକ୍ରପାଣି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମୋର ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସଂସାରରୁ ହଟି ଆସି ସ୍ୱତଃ ସେହି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲଲେ—ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବିଦ୍ୟାଗୁରୁଙ୍କୁ ଏତିକି କହିଦେଇ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ଗୁରୁ ତ ରାଜା(ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ)ଙ୍କ ସେବକ ଓ ପରାଧୀନ ଥିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ ଡରିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଧମକାଇ କହି ଉଠିଲେ, "ଆରେ ! ବେତ ଆଣିଲ ! ଏ ଟୋକା ଆମ କୀର୍ତ୍ତିରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେବାକୁ ବାହାରିଛି । ଏ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି କୁଳାଙ୍ଗାରଟାକୁ ସିଧା କରିବାକୁ ହେଲେ, ଚତୁର୍ଥ ଉପାୟ ଦଣ୍ଡ ଦେବା ହିଁ ଠିକ୍ ହେବ ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଦୈତ୍ୟବଂଶର ଚନ୍ଦନବନରେ ଏହି କଣ୍ଟାବାବୁଲ ଗଛ କିପରି ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲା, କେଜାଣି ! ଯେଉଁ ବିଷ୍ଣୁ ଏହି ବନକୁ ନିର୍ମୂଳ କରିଦେବାକୁ କୁରାଢ଼ି ପରି କାମ କରୁଛନ୍ତି, ଏ ମୂର୍ଖ ଟୋକାଟା ସେହି କୁରାଢ଼ିର ବେଣ୍ଟ ହୋଇ ସେହି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି !" ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ନାନାପ୍ରକାର ଭର୍ତ୍ସନା କରି ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଧମକାଇଲେ ଏବଂ ଅର୍ଥ, ଧର୍ମ ଓ କାମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ଶିକ୍ଷକ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ ସାମ, ଦାନ, ଭେଦ ଓ ଦଣ୍ଡ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସବୁକଥା ଶିଖିଗଲେ । ତାହା ଦେଖି ସେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ମାଆଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ମାଆ ପୁଅକୁ ବଡ଼ ଆଦରରେ ଗାଧୋଇପାଧୋଇ ଦେଇ ଭଲ ଭଲ ପୋଷାକପତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ ଏବଂ ତାପରେ ଶିକ୍ଷକ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୧୯ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପିତାଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ଦୁଇହାତରେ କୋଳକୁ ଟେକିନେଲା ଏବଂ ଛାତିରେ ଲଗାଇ ବହୁତ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗେଲ କଲା । ଦୈତ୍ୟରାଜର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂରିଗଲା ॥ ୨୦ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ପ୍ରସନ୍ନମୁଖ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ସେ କୋଳରେ ବସାଇ ତାଙ୍କ ଶିର ଆଘ୍ରାଣ କଲା । ତା' ନୟନରୁ ସ୍ନେହର ଅଶ୍ରୁ ଝରି ଝରି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ମଥାକୁ ଭିଜାଇଦେଲା । ସେ ଏଥର ପୁଅକୁ କହିଲା—॥ ୨୧ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁରୁବାଚ

ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୂଚ୍ୟତାଂ ତାତ ସ୍ୱଧୀତଂ କିଞ୍ଚିଦୁତ୍ତମମ୍ ।
କାଲେନୈତାବତାଽଽୟୁଷ୍ମନ୍ ଯଦଶିକ୍ଷଦ୍ ଗୁରୋର୍ଭବାନ୍ ॥ ୨୨

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ଶ୍ରବଣଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ୍ମରଣଂ ପାଦସେବନମ୍ ।
ଅର୍ଚ୍ଚନଂ ବନ୍ଦନଂ ଦାସ୍ୟଂ ସଖ୍ୟମାତ୍ମନିବେଦନମ୍ ॥ ୨୩

ଇତି ପୁଂସାର୍ପିତା ବିଷ୍ଣୌ ଭକ୍ତିଶ୍ଚେନ୍ନବଲକ୍ଷଣା ।
କ୍ରିୟତେ ଭଗବତ୍ୟଦ୍ଧା ତନ୍ମନ୍ୟେଽଧୀତମୁତ୍ତମମ୍ ॥ ୨୪

ନିଶମ୍ୟୈତତ୍ସୁତବଚୋ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁସ୍ତଦା ।
ଗୁରୁପୁତ୍ରମୁବାଚେଦଂ ରୁଷା ପ୍ରସ୍ଫୁରିତାଧରଃ ॥ ୨୫

ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୋ କିମେତତ୍ତେ ବିପକ୍ଷଂ ଶ୍ରୟତାସତା ।
ଅସାରଂ ଗ୍ରାହିତୋ ବାଲୋ ମାମନାଦୃତ୍ୟ ଦୁର୍ମତେ ॥ ୨୬

ସନ୍ତି ହ୍ୟସାଧବୋ ଲୋକେ ଦୁର୍ମୈତ୍ରାଶ୍ଛଦ୍ମବେଷିଣଃ ।
ତେଷାମୁଦେତ୍ୟଘଂ କାଲେ ରୋଗଃ ପାତକିନାମିବ ॥ ୨୭

ଗୁରୁପୁତ୍ର ଉବାଚ

ନ ମତ୍ପ୍ରଣୀତଂ ନ ପରପ୍ରଣୀତଂ
ସୁତୋ ବଦତ୍ୟେଷ ତବେନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୋ ।
ନୈସର୍ଗିକୀୟଂ ମତିରସ୍ୟ ରାଜନ୍
ନିୟଚ୍ଛ ମନ୍ୟୁଂ କଦଦାଃ ସ୍ମ ମା ନଃ ॥ ୨୮

ନାରଦ ଉବାଚ

ଗୁରୁଣୈବଂ ପ୍ରତିପ୍ରୋକ୍ତୋ ଭୂୟ ଆହାସୁରଃ ସୁତମ୍ ।
ନ ଚେଦ୍‌ଗୁରୁମୁଖୀୟଂ ତେ କୁତୋଽଭଦ୍ରାସତୀ ମତିଃ ॥ ୨୯

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ମତିର୍ନ କୃଷ୍ଣେ ପରତଃ ସ୍ୱତୋ ବା
ମିଥୋଽଭିପଦ୍ୟେତ ଗୃହବ୍ରତାନାମ୍ ।

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ କହିଲା—ମୋ ବାପା ଚିରଞ୍ଜୀବୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁ ତ ଏତେଦିନ ପାଠ ପଢ଼ିଲୁଣି; ତୁ ତୋ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ କି କି ଭଲକଥା ଶିଖି ଆୟତ୍ତ କରିସାରିଲୁଣି, ମୋତେ ଟିକିଏ ତାହା ଶୁଣାଇଲୁ ॥ ୨୨ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ପିତା ! ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନଅ ପ୍ରକାରେ ଭକ୍ତି କରାଯାଏ; ଯଥା—ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ-ଲୀଳା-ନାମ ଆଦି ଶ୍ରବଣ, ସେସବୁର କୀର୍ତ୍ତନ, ତାହାଙ୍କର ରୂପ-ନାମ ଆଦି ସ୍ମରଣ, ତାହାଙ୍କର ପାଦସେବନ, ପୂଜନ-ଅର୍ଚ୍ଚନ, ବନ୍ଦନ, ଦାସ୍ୟ, ସଖ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମନିବେଦନ। ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପଣଭାବରେ ଏପରି ନଅପ୍ରକାର ଭକ୍ତି କରାଯାଏ, ତେବେ ମୋ ମତରେ, ତାହା ହିଁ ଉତ୍ତମ ଶିକ୍ଷା ॥ ୨୩,୨୪ ॥

(ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—) ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଓଠପାଟି କ୍ରୋଧରେ ଥରି ଉଠିଲା। ସେ ଗୁରୁପୁତ୍ର (ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର)ଙ୍କୁ କହିଲା, 'ରେ ନୀଚ ବ୍ରାହ୍ମଣ ! ରେ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ! ତୁ ଏ କଣ କଲୁ ? ତୁ ମୋତେ ଅମାନ୍ୟ କରି ମୋ ପୁଅକୁ ଏହିପରି ଅସାର କଥା ଶିଖାଇଦେଲୁ ! ତୁ ତା'ହେଲେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ମୋ ଶତ୍ରୁର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଛୁ ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ମିତ୍ରର ବାନା ଧରି ଭିତରେ ଭିତରେ ଶତ୍ରୁର କାମ କରୁଥିବା ତୋ ପରି ଦୁଷ୍ଟ ସଂସାରରେ କିଛି କମ୍ ନାହାନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ପାପୀର ପାପ ଯେପରି ସମୟ ଆସିଗଲେ ରୋଗରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯାଏ, ସେମାନଙ୍କର ଛଦ୍ମବେଶ ସେହିପରି ଦିନେ ନା ଦିନେ ଖୋଲିଯାଏ ॥ ୨୭ ॥

ଗୁରୁପୁତ୍ର କହିଲେ—ହେ ଇନ୍ଦ୍ରଶତ୍ରୁ ! ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯାହା କହୁଛି, ତାହା ମୋ ଶିକ୍ଷା ପାଇ, କି ଅନ୍ୟ କାହାର ଶିକ୍ଷା ପାଇ କହୁନାହିଁ। ହେ ରାଜନ୍ ! ଏହା ହେଉଛି ତାହାର ଜନ୍ମଜାତ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୁଦ୍ଧି। ଆପଣ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ; ଆମକୁ ବୃଥାଟାରେ ଦୋଷ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲଲିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଶିକ୍ଷକ ଏପରି କହିବାରୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପୁଣି ଥରେ ପୁଅକୁ ପଚ୍ଚାରିଲା, "କିରେ ! ତୋର ଏହି ଅମଙ୍ଗଳକର ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ତ ତୋ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ମିଳିନାହିଁ; ତେବେ ଏ ବୁଦ୍ଧି ତୁ ପାଇଲୁ କେଉଁଠୁ, କହ।" ॥ ୨୯ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ବାପା ! ସଂସାରର ଲୋକେ ତ ଚର୍ବିତଚର୍ବଣ କରୁଛନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବଶରେ ନ ଥିବାରୁ, ସେମାନେ ଭୋଗ କରିଥିବା ବିଷୟକୁ ହିଁ ବାରମ୍ବାର ଭୋଗ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଂସାରରୂପ ଘୋର ନରକ ଆଡ଼କୁ ଗ୍ଲଲିଛନ୍ତି। ଆପେ ଆପେ ହେଉ, କେହି

ଅଦାନ୍ତଗୋଭିର୍ବିଶତାଂ ତମିସ୍ରଂ
ପୁନଃ ପୁନଶ୍ଚର୍ବିତଚର୍ବଣାନାମ୍ ॥ ୩୦

ନ ତେ ବିଦୁଃ ସ୍ୱାର୍ଥଗତିଂ ହି ବିଷ୍ଣୁଂ
ଦୁରାଶୟା ଯେ ବହିରର୍ଥମାନିନଃ ।
ଅନ୍ଧା ଯଥାନ୍ଧୈରୁପନୀୟମାନା
ବାଚୀଶତନ୍ତ୍ୟାମୁରୁଦାମ୍ନି ବଦ୍ଧାଃ ॥ ୩୧

ନୈଷାଂ ମତିସ୍ତାବଦୁରୁକ୍ରମାଙ୍ଘ୍ରିଂ
ସ୍ପୃଶତ୍ୟନର୍ଥାପଗମୋ ଯଦର୍ଥଃ ।
ମହୀୟସାଂ ପାଦରଜୋଽଭିଷେକଂ
ନିଷ୍କିଞ୍ଚନାନାଂ ନ ବୃଣୀତ ଯାବତ୍ ॥ ୩୨

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱୋପରତଂ ପୁତ୍ରଂ ହିରଣ୍ୟକଶିପୂ ରୁଷା ।
ଅନ୍ଧୀକୃତାତ୍ମା ସ୍ୱୋତ୍ସଙ୍ଗାନ୍ନିରସ୍ୟତ ମହୀତଳେ ॥ ୩୩

ଆହାମର୍ଷରୁଷାବିଷ୍ଟଃ କଷାୟୀଭୂତଲୋଚନଃ ।
ବଧ୍ୟତାମାଶ୍ୱୟଂ ବଧ୍ୟୋ ନିଃସାରୟତ ନୈର୍ଋତାଃ ॥ ୩୪

ଅୟଂ ମେ ଭ୍ରାତୃହା ସୋଽୟଂ ହିତ୍ୱା ସ୍ୱାନ୍ ସୁହୃଦୋଽଧମଃ ।
ପିତୃବ୍ୟହନ୍ତୁର୍ୟଃ ପାଦୌ ବିଷ୍ଣୋର୍ଦାସବଦର୍ଚ୍ଚତି ॥ ୩୫

ବିଷ୍ଣୋର୍ବା ସାଧ୍ୱସୌ କିଂ ନୁ କରିଷ୍ୟତ୍ୟସମଞ୍ଜସଃ ।
ସୌହୃଦଂ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜଂ ପିତ୍ରୋରହାଦ୍ୟଃ ପଞ୍ଚହାୟନଃ ॥ ୩୬

ପରୋଽପ୍ୟପତ୍ୟଂ ହିତକୃଦ୍ୟଥୌଷଧଂ
ସ୍ୱଦେହଜୋଽପ୍ୟାମୟବତ୍ସୁତୋଽହିତଃ ।
ଛିନ୍ଦ୍ୟାତ୍ତଦଙ୍ଗଂ ଯଦୁତାତ୍ମନୋଽହିତଂ
ଶେଷଂ ସୁଖଂ ଜୀବତି ଯଦ୍ୱିବର୍ଜନାତ୍ ॥ ୩୭

ଶିଖାଇଦେବାରୁ ହେଉ, କିମ୍ବା ସେମାନେ ଯେପରି ସଙ୍ଗରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେହି ସଙ୍ଗଦୋଷରୁ ହେଉ, ଏପରି ଗୃହାସକ୍ତ ଲୋକଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗୁନାହିଁ ॥ ୩୦ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବାହ୍ୟ ବିଷୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ପରମ ଇଷ୍ଟ ବୋଲି ଭାବି ମୂର୍ଖତାବଶତଃ, ଅନ୍ଧ ପଛରେ ଅନ୍ଧ ଗ୍ଲିବା ପରି, ଶେଷରେ ଗାତରେ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଏବଂ ବେଦବାଣୀରୂପ ଦଉଡ଼ିରେ ବା କାମ୍ୟକର୍ମର ଦୀର୍ଘବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣିନାହାନ୍ତି ଯେ, ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥ (ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପାଇଲେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ମିଳିଯିବ) ॥ ୩୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ, ତାହାଙ୍କର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁରୂପ ଅନର୍ଥ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଲୋକ ଅକିଞ୍ଚନ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଚରଣଧୂଳିରେ ସ୍ନାନ କରିନାହିଁ, ସେ ଅନ୍ୟ କାମ୍ୟକର୍ମସବୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପାଳନ କରିସାରିଲେ ବି, ତାର ବୁଦ୍ଧି ଭଗବତ୍‌ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥

(ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—) ଏତିକି କହିଦେଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ହୋଇ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କୋଳରୁ ଉଠାଇ ତଳେ କଗ୍ଡ଼ିଦେଲା ॥ ୩୩ ॥ ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କଥା ସହିପାରିଲା ନାହିଁ । ତା' ଆଖି କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ସେ କହିଲା, "ହେ ଦୈତ୍ୟଗଣ ! ଏଇଟାକୁ ଏଠାରୁ ନେଇଯାଇ ତୁରନ୍ତ ମାରିଦିଅ । ଏଇଟା ବଧଯୋଗ୍ୟ ॥ ୩୪ ॥ ଦେଖୁଛ ନା ! ଯେ ଏହାର ଦାଦାକୁ ମାରିଦେଲା, ଏ ପିଲା ନିଜର ସ୍ୱଜନସୁହୃଦଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନୀଚ ଗ୍କର ପରି ସେହି ବିଷ୍ଣୁର ପାଦସେବା କରୁଛି ! ସମ୍ଭବତଃ ମୋର ଭ୍ରାତୃହନ୍ତା ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଏହାରି ରୂପ ହୋଇ ଆସିଛି ॥ ୩୫ ॥ ଇଏ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ତ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚବର୍ଷବେଳୁ ନିଜ ବାପାମାଆଙ୍କର ଅଭୁଲା ବାତ୍ସଲ୍ୟସ୍ନେହକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଗଲାଣି ! ଏ କୃତଘ୍ନଟା ବିଷ୍ଣୁର ବା କି ହିତ କରିବ ! ॥ ୩୬ ॥ ଅନ୍ୟ କେହି ଯଦି ଔଷଧ ପରି ହିତ କରେ, ତେବେ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ର ବୋଲି ମାନିବାକୁ ହେବ; କିନ୍ତୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେ ଅହିତ କରୁଥାଏ, ସେ ହେଉଛି ରୋଗ ସମାନ ଶତ୍ରୁ । ଶରୀରର କୌଣସି ଅଙ୍ଗ ଯଦି ସମଗ୍ର ଶରୀରଟାକୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥାଏ, ତେବେ ସେହି ଅଙ୍ଗକୁ କାଟିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ; କାରଣ ସେହି ଅଙ୍ଗ କଟିଗଲେ, ଶରୀରର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗ ତ ଅନ୍ତତଃ ସୁଖରେ ରହିପାରିବ ॥ ୩୭ ॥

ସର୍ବୈରୁପାୟୈର୍ହନ୍ତବ୍ୟଃ ସମ୍ଭୋଜଶୟନାସନୈଃ ।
ସୁହୃଲ୍ଲିଙ୍ଗଧରଃ ଶତ୍ରୁର୍ମୁନେର୍ଦୁଷ୍ଟମିବେନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୮

ନୈର୍ଋତାସ୍ତେ ସମାଦିଷ୍ଟା ଭର୍ତ୍ରା ବୈ ଶୂଳପାଣୟଃ ।
ତିଗ୍ମଦଂଷ୍ଟ୍ରକରାଳାସ୍ୟାସ୍ତାମ୍ରଶ୍ମଶ୍ରୁଶିରୋରୁହାଃ ॥ ୩୯

ନଦନ୍ତୋ ଭୈରବାନ୍ନାଦାଂଶ୍ଛିନ୍ଧି ଭିନ୍ଧୀତି ବାଦିନଃ ।
ଆସୀନଂ ଗ୍ରହନନ୍ ଶୂଳୈଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦଂ ସର୍ବମର୍ମସୁ ॥ ୪୦

ପରେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟନିର୍ଦେଶ୍ୟେ ଭଗବତ୍ୟଖିଳାତ୍ମନି ।
ଯୁକ୍ତାତ୍ମନ୍ୟଫଳା ଆସନ୍ନପୁଣ୍ୟସ୍ୟେବ ସତ୍କ୍ରିୟାଃ ॥ ୪୧

ପ୍ରୟାସେଽପହତେ ତସ୍ମିନ୍ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରଃ ପରିଶଙ୍କିତଃ ।
ଚକାର ତଦ୍‌ବଧୋପାୟାନ୍ନିର୍ବନ୍ଧେନ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ॥ ୪୨

ଦିଗ୍‌ଗଜୈର୍ଦନ୍ଦଶୂକୈଶ୍ଚ ଅଭିଗ୍ରାବପାତନୈଃ ।
ମାୟାଭିଃ ସଂନିରୋଧୈଶ୍ଚ ଗରଦାନୈରଭୋଜନୈଃ ॥ ୪୩

ହିମବାୟ୍ୱଗ୍ନିସଲିଳୈଃ ପର୍ବତାକ୍ରମଣୈରପି ।
ନ ଶଶାକ ଯଦା ହନ୍ତୁମପାପମସୁରଃ ସୁତମ୍ ।
ଚିନ୍ତାଂ ଦୀର୍ଘତମାଂ ପ୍ରାପ୍ତସ୍ତତ୍କର୍ତ୍ତୁଂ ନାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୪୪

ଏଷ ମେ ବହ୍ୱସାଧୂକ୍ତୋ ବଧୋପାୟାଶ୍ଚ ନିର୍ମିତାଃ ।
ତୈସ୍ତୈର୍ଦ୍ରୋହୈରସଦ୍ଧର୍ମୈର୍ମୁକ୍ତଃ ସ୍ୱେନୈବ ତେଜସା ॥ ୪୫

ପୁତ୍ରର ମୁଖା ପିନ୍ଧି ଏଇଟା ମୋର କୌଣସି ଶତ୍ରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି । ଭୋଗଲୋଲୁପ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯୋଗୀଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବା ପରି, ଏ ବି ହେଉଛି ମୋର ଅହିତକାରୀ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଖାଉଥିବାବେଳେ, ଶୋଇଥିବାବେଳେ କିମ୍ବା ବସିଥିବାବେଳେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଉପାୟ କରି ମାରିଦିଅ ।'' ॥ ୩୮ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଉ ଦେଉ ସେହି ତୀକ୍ଷ୍ଣଦନ୍ତ, ବିକରାଳବଦନ, ଲୋହିତକେଶ ଦୈତ୍ୟମାନେ ତ୍ରିଶୂଳ ଉଠାଇ 'ମାର, ମାର' ବୋଲି ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ବସିଥାନ୍ତି । ଦୈତ୍ୟମାନେ ତାହାଙ୍କର ସକଳ ମର୍ମସ୍ଥାନରେ ତ୍ରିଶୂଳ ଆଘାତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ସେତେବେଳକୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଚିତ୍ତ ମନ-ବଚନର ଅଗୋଚର, ସର୍ବାତ୍ମା, ସକଳ ଶକ୍ତିର ଆଧାର ଏବଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଭାଗ୍ୟହୀନ ଲୋକର ଧନଉପାର୍ଜନର ସକଳ ଉଦ୍ୟମ ଯେପରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରହାର ସେହିପରି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଶରୀର ଉପରେ ଶୂଳପ୍ରହାରର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଏହା ଦେଖି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ମନରେ ବଡ଼ ସନ୍ଦେହ ଉପୁଜିଲା । ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଜିଦ୍ ଧରି ନାନାପ୍ରକାର ଉପାୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୪୨ ॥ ସେ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ମତୁଆଲା ହାତୀଙ୍କ ପାଦରେ ଦଳାଇଲା; ବିଷଧର ସର୍ପମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦଂଶାଇଲା; ତାଙ୍କୁ ମାରିବାକୁ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୃତ୍ୟାରାକ୍ଷସୀ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଇଲା; ତାଙ୍କୁ ପର୍ବତ ଶିଖରରୁ ତଳକୁ ଗଡ଼ାଇଦେଲା; ଶମ୍ବରାସୁରଦ୍ୱାରା ନାନାପ୍ରକାର ମାୟା ପ୍ରୟୋଗ କରାଇଲା; ଅନ୍ଧାର ଘରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲା; ବିଷ ପିଆଇଲା ଏବଂ ଖାଇବା-ପିଇବାକୁ ଦେଲା ନାହିଁ ॥ ୪୩ ॥ ବରଫ ଉପରେ ପକାଇ, ତୋଫାନ ମୁହଁରେ ପକାଇ, ଜଳନ୍ତାନିଆଁରେ ପକାଇ, ସମୁଦ୍ରରେ ଫୋପାଡ଼ି ଓ ପାହାଡ଼ପର୍ବତ ତଳେ ଚପାଇ ତାଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ନାନା ଉପାୟ କଲା । କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉପାୟରେ ବି ସେ ତା' ପୁତ୍ର ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜର ବିଫଳତା ଦେଖି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ମାରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ପାଇଲା ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥ ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା, ''ଏହାକୁ ତ ମୁଁ ବହୁତ କିଛି ଭର୍ତ୍ସନା କଲି; ମାରିଦେବାକୁ ନାନା ଉପାୟ ମଧ୍ୟ କଲି; କିନ୍ତୁ ଇଏ ତ ମୋର ଏତେ ଦ୍ରୋହ ଓ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ୟ କାହାର ସାହାଯ୍ୟ ନ

ବର୍ତ୍ତମାନୋଽବିଦୂରେ ବୈ ବାଲୋଽପ୍ୟଜଡ଼ଧୀରୟମ୍ ।
ନ ବିସ୍ମରତି ମେଽନାର୍ଯ୍ୟଂ ଶୁନଃଶେପ ଇବ ପ୍ରଭୁଃ ॥ ୪୬

ଅପ୍ରମେୟାନୁଭାବୋଽୟମକୁତଶ୍ଚିଦ୍ଭୟୋଽମରଃ ।
ନୂନମେତଦ୍‌ବିରୋଧେନ ମୃତ୍ୟୁର୍ମେ ଭବିତା ନ ବା ॥ ୪୭

ଇତି ତଂ ଚିନ୍ତୟା କିଞ୍ଚିଦ୍‌ମ୍ଳାନଶ୍ରିୟମଧୋମୁଖମ୍ ।
ଶଣ୍ଡାମର୍କାବୌଶନସୌ ବିବିକ୍ତ ଇତି ହୋଚତୁଃ ॥ ୪୮

ଜିତଂ ତ୍ୱୟୈକେନ ଜଗତ୍‌ତ୍ରୟଂ ଭ୍ରୁବୋ-
ର୍ବିଜୃମ୍ଭଣତ୍ରସ୍ତସମସ୍ତଧିଷ୍ଣ୍ୟପମ୍ ।
ନ ତସ୍ୟ ଚିନ୍ତ୍ୟଂ ତବ ନାଥ ଚକ୍ଷ୍ମହେ
ନ ବୈ ଶିଶୂନାଂ ଗୁଣଦୋଷୟୋଃ ପଦମ୍ ॥ ୪୯

ଇମଂ ତୁ ପାଶୈର୍ବରୁଣସ୍ୟ ବଦ୍ଧ୍ୱା
ନିଧେହି ଭୀତୋ ନ ପଳାୟତେ ଯଥା ।
ବୁଦ୍ଧିଶ୍ଚ ପୁଂସୋ ବୟସାଽଽର୍ଯ୍ୟସେବୟା
ଯାବଦ୍‌ ଗୁରୁର୍ଭାର୍ଗବ ଆଗମିଷ୍ୟତି ॥ ୫୦

ତଥେତି ଗୁରୁପୁତ୍ରୋକ୍ତମନୁଜ୍ଞାୟେଦମବ୍ରବୀତ୍ ।
ଧର୍ମା ହ୍ୟସ୍ୟୋପଦେଷ୍ଟବ୍ୟା ରାଜ୍ଞାଂ ଯେ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ॥ ୫୧

ଧର୍ମମର୍ଥଂ ଚ କାମଂ ଚ ନିତରାଂ ଚାନୁପୂର୍ବଶଃ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦାୟୋଚତୁ ରାଜନ୍ ପ୍ରଶ୍ରିତାବନତାୟ ଚ ॥ ୫୨

ଯଥା ତ୍ରିବର୍ଗଂ ଗୁରୁଭିରାତ୍ମନେ ଉପଶିକ୍ଷିତମ୍ ।
ନ ସାଧୁ ମେନେ ତଚ୍ଛିକ୍ଷାଂ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାରାମୋପବର୍ଣ୍ଣିତାମ୍ ॥ ୫୩

ଯଦାଽଽଚାର୍ଯ୍ୟଃ ପରାବୃତ୍ତୋ ଗୃହମେଧୀୟକର୍ମସୁ ।
ବୟସ୍ୟୈର୍ବାଲକୈସ୍ତତ୍ର ସୋପହୂତଃ କୃତକ୍ଷଣୈଃ ॥ ୫୪

ନେଇ ନିଜ ପ୍ରଭାବରେ ହିଁ ବଞ୍ଚିରହିଛି ॥ ୪୫ ॥ ଇଏ ଛୁଆଟାଏ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍; ପୁଣି ମୋ ପାଖରେ ନିର୍ଭୟରେ ରହୁଛି। ସମ୍ଭବତଃ, ଏହା ପାଖରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଛି ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି। ନିଜ ପିତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ ଶୁନଃଶେପ ଯେପରି ପିତାଙ୍କର ବିରୋଧୀ ହୋଇଯାଇଥିଲା, ଏ ସେହିପରି ମୁଁ କରିଥିବା ଅପକାର କେବେ ବି ଭୁଲିବ ନାହିଁ ॥ ୪୬ ॥ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା। ଇଏ ତ କାହାକୁ ବି ଡରୁନି, କି ମରୁନି। ଏହାର ଶକ୍ତି ଅସୀମ। ଏହାକୁ ବିରୋଧ କରି ମୋର ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇପାରେ; ସମ୍ଭବତଃ ନ ହୋଇପାରେ ମଧ୍ୟ ॥ ୪୭ ॥

ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି କରି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ମୁହଁ ଟିକିଏ ଶୁଖିଗଲା। ଦୈତ୍ୟରାଜ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଥାଏ; ଏହା ଦେଖି ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଦୁଇପୁଅ ଶଣ୍ଡ ଓ ଅମର୍କ ତା'ପାଖକୁ ଯାଇ ଏକାନ୍ତରେ କହିଲେ, "ମହାରାଜ! ଆପଣ ତ ଏକାକୀ ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟ କରିପାରିଥିଲେ। ଆପଣ ଟିକିଏ ଭ୍ରୂଲତା ଟେକି ଚାହିଁଦେଲେ ଲୋକପାଳମାନେ ଭୟରେ କମ୍ପି ଉଠୁଛନ୍ତି। ଆମ ଦେଖିବାରେ ତ, ଆପଣଙ୍କ ପାଇଁ ଚିନ୍ତାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ। ମଣିମା! ଏ ପିଲାଙ୍କ ଖେଳ ଦେଖି ଏଥିରେ ଏତେ ଭଲ-ମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବାର କଣ ଅଛି!" ॥ ୪୮,୪୯ ॥

ଆମ ପିତା ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ଏ ଟୋକା ଯେପରି ଭୟରେ କେଉଁଆଡ଼େ ପଳାଇ ନ ଯାଏ, ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରନ୍ତୁ। ଏହାକୁ ବରୁଣଙ୍କ ପାଶରେ ବାନ୍ଧି ରଖନ୍ତୁ। ବୟସ ଟିକିଏ ବଢ଼ିଗଲେ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ସେବା କରି ପିଲାମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରାୟ ସୁଧୁରି ଯାଏ ॥ ୫୦ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ 'ଠିକ୍ ଅଛି' କହି ଗୁରୁପୁତ୍ରଙ୍କ ଉପଦେଶ ମାନିଗଲା ଏବଂ କହିଲା, 'ଗୃହସ୍ଥ ନରପତିମାନେ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ଏହାକୁ ଏଥର ସେହି ଧର୍ମ ଶିଖାଅ।' ॥ ୫୧ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ତେଣୁ ପୁରୋହିତମାନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ପାଠଶାଳାକୁ ନେଇ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ଏହି ତିନି ପୁରୁଷାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ। ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ନମ୍ର ସେବକ ପରି ରହିଲେ ॥ ୫୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଗୁରୁମାନେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ, ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ତାହା ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ; କାରଣ ସେଭଳି ଶିକ୍ଷା କେବଳ ରାଗ-ଦ୍ୱେଷ ଆଦି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ଓ ବିଷୟଭୋଗରେ ମଜ୍ଜି ରହିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ହିଁ ଭଲ ଲାଗେ ॥ ୫୩ ॥ ଦିନେ ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଘରକାମରେ ବାହାରକୁ କେଉଁଠିକି ଚାଲିଯାଇଥିଲେ। ପିଲାଙ୍କୁ ଛୁଟି ମିଳିଯିବାରୁ, ସମବୟସ୍କ ପିଲାମାନେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଖେଳିବାକୁ ଡାକିଲେ ॥ ୫୪ ॥

ଅଥ ତାଞ୍ଛ୍ଲକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଗ୍ନ ପ୍ରତ୍ୟାହୂୟ ମହାବୁଧଃ ।
ଉବାଚ ବିଦ୍ୱାଂସ୍ତନ୍ନିଷ୍ଠାଂ କୃପୟା ପ୍ରହସନ୍ନିବ ॥ ୫୫

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପରମ ଜ୍ଞାନୀ ଥିଲେ । ସାଥୀପିଲାଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଖି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧୁର ବଚନରେ ନିଜ ପାଖକୁ ଡାକି ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କୁ ତ ସେମାନଙ୍କର ଜନ୍ମମରଣର ଗତି ବିଷୟ ଅଜଣା ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କୃପା କରି, ସେ ହସି ହସି ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୫୫ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେମାନେ ତ ଛୋଟ ଛୋଟ ପିଲା ଥିଲେ; ତେଣୁ ରାଗ-ଦ୍ୱେଷପରାୟଣ ବିଷୟଭୋଗୀ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଓ କ୍ରିୟାରେ ସେମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୂଷିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସେହି କାରଣରୁ ଓ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ସେମାନେ ମାନୁଥିବାରୁ ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର କ୍ରୀଡ଼ା ଉପକରଣ ଥୋଇଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି, ତାଙ୍କ ଘୂରିପାଖରେ ଘେରି ବସିଗଲେ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣିବା ଲାଗି ମନ ଲଗାଇ ତାଙ୍କୁ ଏକଲୟରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ହୃଦୟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କରୁଣା ଓ ମୈତ୍ରୀଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ତେଣୁ ସେ ଉପଦେଶ ଦେବା ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୫୬,୫୭ ॥

ତେ ତୁ ତଦ୍‌ଗୌରବାତ୍ ସର୍ବେ ତ୍ୟକ୍ତକ୍ରୀଡ଼ାପରିଚ୍ଛଦାଃ ।
ବାଲା ନ ଦୂଷିତଧିୟୋ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାରାମେରିତେହିତୈଃ ॥ ୫୬

ପର୍ଯ୍ୟୁପାସତ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତନ୍ନ୍ୟସ୍ତହୃଦୟେକ୍ଷଣାଃ ।
ତାନାହ କରୁଣୋ ମୈତ୍ରୋ ମହାଭାଗବତୋଽସୁରଃ ॥ ୫୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ
ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୁଚରିତେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଅସୁରବାଳକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଉପଦେଶ

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

କୌମାର ଆଚରେତ୍‌ପ୍ରାଜ୍ଞୋ ଧର୍ମାନ୍ ଭାଗବତାନିହ ।
ଦୁର୍ଲଭଂ ମାନୁଷଂ ଜନ୍ମ ତଦପ୍ୟଧ୍ରୁବମର୍ଥଦମ୍ ॥ ୧

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ଭାଇମାନେ ! ଏହି ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ମିଳିବା ଅତି ଦୁର୍ଲଭ । ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମରେ ହିଁ ଅବିନାଶୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଯାଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଜୀବନ ଯେ କେବେ ଶେଷ ହୋଇଯିବ, ତାହା କହିହେବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ସେମାନେ ବୁଢ଼ା ହେଲେ ସାଧନା କରିବି ବା ବୟସ ହେଲେ ସାଧନା କରିବି ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ହିଁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି କରାଉଥିବା ସାଧନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । (କୁହାଯାଇଛି—**ବାଲ୍ୟକାଳୁ ଧର୍ମଧନ ମୁଁ ସଞ୍ଚିବି, ଏ ଜୀବନ ଅନିଶ୍ଚିତ । କେଜାଣି କାହାର ଆଜି ମୃତ୍ୟୁକାଳ ହୋଇଯିବ ଉପସ୍ଥିତ ॥**) ॥ ୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ଶରଣ ନେଇଯିବା ହିଁ ହେଉଛି ଏ ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ସଫଳତା; କାରଣ ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ସୁହୃଦ୍, ପ୍ରିୟତମ ଓ ଆତ୍ମା ॥ ୨ ॥

ଯଥା ହି ପୁରୁଷସ୍ୟେହ ବିଷ୍ଣୋଃ ପାଦୋପସର୍ପଣମ୍ ।
ଯଦେଷ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ପ୍ରିୟ ଆତ୍ମେଶ୍ୱରଃ ସୁହୃତ୍ ॥ ୨

ସୁଖମୈନ୍ଦ୍ରିୟକଂ ଦୈତ୍ୟା ଦେହଯୋଗେନ ଦେହିନାମ୍ ।
ସର୍ବତ୍ର ଲଭ୍ୟତେ ଦୈବାଦ୍ ଯଥା ଦୁଃଖମଯତ୍ନତଃ ॥ ୩

ତତ୍ପ୍ରୟାସୋ ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟୋ ଯତ ଆୟୁର୍ବ୍ୟୟଃ ପରମ୍ ।
ନ ତଥା ବିନ୍ଦତେ କ୍ଷେମଂ ମୁକୁନ୍ଦଚରଣାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୪

ତତୋ ଯତେତ କୁଶଳଃ କ୍ଷେମାୟ ଭୟମାଶ୍ରିତଃ ।
ଶରୀରଂ ପୌରୁଷଂ ଯାବନ୍ନ ବିପଦ୍ୟେତ ପୁଷ୍କଳମ୍ ॥ ୫

ପୁଂସୋ ବର୍ଷଶତଂ ହ୍ୟାୟୁସ୍ତଦର୍ଦ୍ଧଂ ଚାଜିତାତ୍ମନଃ ।
ନିଷ୍ଫଳଂ ଯଦସୌ ରାତ୍ର୍ୟାଂ ଶେତେଽନ୍ଧଂ ପ୍ରାପିତସ୍ତମଃ ॥ ୬

ମୁଗ୍ଧସ୍ୟ ବାଲ୍ୟେ କୌମାରେ କ୍ରୀଡ଼ତୋ ଯାତି ବିଂଶତିଃ ।
ଜରୟା ଗ୍ରସ୍ତଦେହସ୍ୟ ଯାତ୍ୟକଳ୍ପସ୍ୟ ବିଂଶତିଃ ॥ ୭

ଦୁରାପୂରେଣ କାମେନ ମୋହେନ ଚ ବଲୀୟସା ।
ଶେଷଂ ଗୃହେଷୁ ସକ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରମତ୍ତସ୍ୟାପୟାତି ହି ॥ ୮

କୋ ଗୃହେଷୁ ପୁମାନ୍ସକ୍ତମାତ୍ମାନମଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ସ୍ନେହପାଶୈର୍ଦୃଢୈର୍ବଦ୍ଧମୁତ୍ସହେତ ବିମୋଚିତୁମ୍ ॥ ୯

ଭାଇମାନେ ! ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସୁଖ ଭୋଗ କରାଯାଏ, ଜୀବ ଯେକୌଣସି ଯୋନିରେ ଜନ୍ମିଲେ ବି, ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ସେଠାରେ ସେହିସବୁ ସୁଖ ମିଳିଯାଏ । ଲୋକ ନ ଗୃହିଁଲେ ବି ଓ ଯେତେ ନିବାରଣ କଲେ ବି ଯେପରି ଆପେ ଆପେ ଦୁଃଖ ଆସି ପହଞ୍ଚିଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସୁଖଭୋଗ ମଧ୍ୟ ଆପେ ଆପେ ମିଳେ ॥ ୩ ॥ ତେଣୁ ସଂସାରରେ ସୁଖ ପାଇବା ପାଇଁ କୌଣସି ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ; କାରଣ ଆପେ ଆପେ ମିଳୁଥିବା ବସ୍ତୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପରିଶ୍ରମ କରିବା ବାସ୍ତବରେ ନିଜର ଆୟୁ ଓ ଶକ୍ତିକୁ ବୃଥାକର୍ମରେ ଲଗାଇଦେବା ସଙ୍ଗେ ସମାନ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଏପରି ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ଚରଣକମଳ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ପ୍ରାଣୀକୁ ନାନାପ୍ରକାର ଭୟ ଘେରି ରହିଛି; ତେଣୁ ରୋଗଶୋକାଦିରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁର କବଳରେ ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ନିଜର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟର ପରମାୟୁ ସାଧାରଣତଃ ଶହେ ବର୍ଷ । ଯେ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖି ନ ଥାଏ, ତାର ଅଧା ଆୟୁ ତ ବୃଥାରେ କଟିଯାଏ । କାରଣ ରାତିରେ ସେ ଘୋର ତମୋଗୁଣରେ ବା ଅଜ୍ଞାନରେ ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼େ ॥ ୬ ॥ ତା'ଛଡ଼ା ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ତ ହିତ କଣ, ଅହିତ କଣ, ସେ ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଦୌ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ । ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେବା ପରେ କୁମାର ଅବସ୍ଥା ଆସିଗଲେ ସେ ଖେଳକୁଦରେ ମାତିଯାଏ । ଏପରିଭାବରେ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ କୋଡିଏ ବର୍ଷ କେତେବେଳେ ଯେ ବିତିଯାଏ, ଆଦୌ ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ । ଶରୀରକୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରିଗଲେ ଜୀବନର ଶେଷ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷରେ ବି କିଛି କରିବା-ଧରିବାର ଶକ୍ତି ରହେ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ମଝିରେ ରହିଯାଏ ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ବର୍ଷ । ସେହି କେତୋଟି ବର୍ଷକୁ ବି ମାଡ଼ିବସେ କଦାପି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ନ ଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ କାମନା, ବଳହାରରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଥିବା ଅତୁଟ ମୋହ ଏବଂ ଘରସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବଳ ଆସକ୍ତି । ସେହି ଆସକ୍ତିରେ ଜୀବ ଏତେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ତାର ଆଉ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ରହେ ନାହିଁ । ଏପରିଭାବରେ ଯାହା କିଛି ଆୟୁ ରହିଥାଏ, ତାହା ବି ହାତଛଡ଼ା ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥

ହେ ଦୈତ୍ୟବାଳକଗଣ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ପାରିନାହିଁ, ସେ ଗୃହଜଞ୍ଜାଳ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆସକ୍ତିରୁ ଓ ମାୟାମମତାର ଜାଲରୁ ନିଜକୁ ମୁକୁଳାଇବାକୁ କିପରି ବା ସାହସ କରିପାରିବ ! ॥ ୯ ॥

କୋ ନ୍ୱର୍ଥତୃଷ୍ଣାଂ ବିସୃଜେତ୍ ପ୍ରାଣେଭ୍ୟୋଽପି ଯ ଈପ୍ସିତଃ ।
ଯଂ କ୍ରୀଣାତ୍ୟସୁଭିଃ ପ୍ରେଷ୍ଠୈସ୍ତସ୍କରଃ ସେବକୋ ବଣିକ୍ ॥ ୧୦

କଥଂ ପ୍ରିୟାୟା ଅନୁକମ୍ପିତାୟାଃ
ସଙ୍ଗଂ ରହସ୍ୟଂ ରୁଚିରାଂଶ୍ଚ ମନ୍ତ୍ରାନ୍ ।
ସୁହୃତ୍ସୁ ଚ ସ୍ନେହସିତଃ ଶିଶୂନାଂ
କଳାକ୍ଷରାଣାମନୁରକ୍ତଚିତ୍ତଃ ॥ ୧୧

ପୁତ୍ରାନ୍ସ୍ମରଂସ୍ତା ଦୁହିତୃର୍ହୃଦୟ୍ୟା
ଭ୍ରାତୃନ୍ ସ୍ୱସୃର୍ବା ପିତରୌ ଚ ଦୀନୌ ।
ଗୃହାନ୍ ମନୋଜ୍ଞୋରୁପରିଚ୍ଛଦାଂଶ୍ଚ
ବୃତ୍ତୀଶ୍ଚ କୁଲ୍ୟାଃ ପଶୁଭୃତ୍ୟବର୍ଗାନ୍ ॥ ୧୨

ତ୍ୟଜେତ କୋଶସ୍କୃଦିବେହମାନଃ
କର୍ମାଣି ଲୋଭାଦବିତୃପ୍ତକାମଃ ।
ଔପସ୍ଥ୍ୟଜୈହ୍ୱ୍ୟଂ ବହୁ ମନ୍ୟମାନଃ
କଥଂ ବିରଜ୍ୟେତ ଦୁରନ୍ତମୋହଃ ॥ ୧୩

କୁଟୁମ୍ବପୋଷାୟ ବିୟନ୍ ନିଜାୟୁ-
ର୍ନ ବୁଧ୍ୟତେଽର୍ଥଂ ବିହତଂ ପ୍ରମତ୍ତଃ ।
ସର୍ବତ୍ର ତାପତ୍ରୟଦୁଃଖିତାତ୍ମା
ନିର୍ବିଦ୍ୟତେ ନ ସ୍ୱକୁଟୁମ୍ବରାମଃ ॥ ୧୪

ବିତ୍ତେଷୁ ନିତ୍ୟାଭିନିବିଷ୍ଟଚେତା
ବିଦ୍ୱାଂଶ୍ଚ ଦୋଷଂ ପରବିତ୍ତହର୍ତ୍ତୁଃ ।

ଚୋର, ଚାକରବାକର ଓ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଜୀବନକୁ ବି ବାଜି ଲଗାଇ ଯେଉଁ ଧନ ଉପାର୍ଜନ କରନ୍ତି, ପ୍ରାଣଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ବାଞ୍ଛନୀୟ ସେହି ଧନର ତୃଷ୍ଣାକୁ କିଏ ଭଲା ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ ! ॥ ୧୦ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜର ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ସହିତ ଏକାନ୍ତ ସହବାସ ସୁଖ ପାଖରେ, ପତ୍ନୀର ପ୍ରେମଭରା ବଚନ ଓ ମିଠା ମିଠା ପ୍ରରୋଚନା ପାଖରେ ନିଜକୁ ବଳି ଚଢ଼ାଇ ଦେଇଛି, ଭାଇ-ବନ୍ଧୁ ଓ ମିତ୍ରମାନଙ୍କ ସ୍ନେହପାଶରେ ନିଜକୁ ଛନ୍ଦିଦେଇଛି, କୁନି କୁନି ପୁଅଝିଅଙ୍କ ଦରୋଟି ବଚନ ଶୁଣିବାରେ ଲୋଭାସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି, ସେ ଭଲା ସେସବୁ କିପରି ଛାଡ଼ିପାରିବ? ॥ ୧୧ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଶାଶୁଘରକୁ ଚାଲିଯାଇଥିବା ଝିଅଝିଆରୀଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ, ପୁଅ, ଭାଇଭଉଣୀ ଓ ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ହୋଇ ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବା ବାପାମାଆଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ, ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବହୁମୂଲ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀରେ ସଜା ଯାଇଥିବା ନିଜର ଘର, ନିଜର ବଂଶପରମ୍ପରାଗତ ଜୀବିକା ଉପାର୍ଜନ ଚିନ୍ତାରେ ତଥା ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଚାକରବାକରମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ ନିରନ୍ତର ବୁଡ଼ି ରହିଥାଏ, ସେ ବା ସେମାନଙ୍କୁ କିପରି ଛାଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ ! ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟର ସୁଖକୁ ହିଁ ସର୍ବସ୍ୱ ବୋଲି ଧରି ବସିଥାଏ, ଯାହାର ଭୋଗବାସନା କେବେ ବି ତୃପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେ ଲୋଭବଶତଃ କର୍ମ ପରେ କର୍ମ କରି କରି ରେଶମପୋକ ପରି ନିଜ ଉପରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଟାଣୁଆ ଖୋଷା ବାନ୍ଧିଚାଲେ ଏବଂ ଯାହାର ମୋହର ସୀମା ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ, ସେ ଭଲା ସେସବୁ ପ୍ରତି କିପରି ବିରକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ଓ ସେସବୁକୁ କିପରି ତ୍ୟାଗ କରିପାରିବ ! ॥ ୧୩ ॥ 'ଏମାନେ ମୋର କୁଟୁମ୍ବ'— ଏହି ଭାବ ରଖି ସେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ଯେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ପାଳନପୋଷଣ କରି କରି ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନକାଳକୁ ଏପରି ବିତାଇଦିଏ ଯେ, ତା' ଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ସେ ଆଦୌ ଜାଣି ପାରେନାହିଁ। ଏପରି ପ୍ରମାଦର ବା ସୀମା କାହିଁ ! ଯଦି ଏସବୁ କାମରୁ କିଛି ସୁଖ ମିଳୁଥାନ୍ତା, ତେବେ ତାହା ବି ଏକ ପ୍ରକାର କଥା ହୁଅନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କାମରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଲାଗିବ, ସେତେ ଅଧିକ ଦୈହିକ, ଦୈବିକ ଓ ଭୌତିକ ତାପ ତା ହୃଦୟକୁ ଜଳାଇବ। ପୁଣି ଏହାଫଳରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହେବ ନାହିଁ। ଏହା କେତେ ବଡ଼ ବିଡ଼ମ୍ବନା ନୁହେଁ ସତେ ! କୁଟୁମ୍ବର ମମତାରେ ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଏତେ ଅସାବଧାନ ହୋଇଯାଏ ଓ ତା' ମନ ଧନଚିନ୍ତାରେ ସର୍ବଦା ଏପରି

ପ୍ରେତ୍ୟେହ ଚାଥାପ୍ୟଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ତଦ-
ଦଶାନ୍ତକାମୋ ହରତେ କୁଟୁମ୍ବୀ ॥ ୧୫

ବିଦ୍ୱାନପୀତ୍ଥଂ ଦନୁଜାଃ କୁଟୁମ୍ବଂ
ପୁଷ୍ଣନ୍ ସ୍ୱଲୋକାୟ ନ କଳ୍ପତେ ବୈ ।
ଯଃ ସ୍ୱୀୟପାରକ୍ୟବିଭିନ୍ନଭାବ-
ସ୍ତମଃ ପ୍ରପଦ୍ୟେତ ଯଥା ବିମୂଢ଼ଃ ॥ ୧୬

ଯତୋ ନ କଶ୍ଚିତ୍ କ୍ୱ ଚ କୁତ୍ରଚିଦ୍ ବା
ଦୀନଃ ସ୍ୱମାତ୍ମାନମଲଂ ସମର୍ଥଃ ।
ବିମୋଚିତୁଂ କାମଦୃଶାଂ ବିହାର-
କ୍ରୀଡ଼ାମୃଗୋ ଯନ୍ନିଗଡ଼ୋ ବିସର୍ଗଃ ॥ ୧୭

ତତୋ ବିଦୂରାତ୍ ପରିହୃତ୍ୟ ଦୈତ୍ୟା
ଦୈତ୍ୟେଷୁ ସଙ୍ଗଂ ବିଷୟାତ୍ମକେଷୁ ।
ଉପେତ ନାରାୟଣମାଦିଦେବଂ
ସ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗୈରିଷିତୋଽପବର୍ଗଃ ॥ ୧୮

ନ ହ୍ୟଚ୍ୟୁତଂ ପ୍ରୀଣୟତୋ ବହ୍ୱାୟାସୋଽସୁରାତ୍ମଜାଃ ।
ଆତ୍ମତ୍ୱାତ୍ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସିଦ୍ଧତ୍ୱାଦିହ ସର୍ବତଃ ॥ ୧୯

ପରାବରେଷୁ ଭୂତେଷୁ ବ୍ରହ୍ମାନ୍ତସ୍ଥାବରାଦିଷୁ ।
ଭୌତିକେଷୁ ବିକାରେଷୁ ଭୂତେଷ୍ୱଥ ମହତ୍ସୁ ଚ ॥ ୨୦

ଗୁଣେଷୁ ଗୁଣସାମ୍ୟେ ଚ ଗୁଣବ୍ୟତିକରେ ତଥା ।
ଏକ ଏବ ପରୋ ହ୍ୟାତ୍ମା ଭଗବାନୀଶ୍ୱରୋଽବ୍ୟୟଃ ॥ ୨୧

ପ୍ରତ୍ୟଗାତ୍ମସ୍ୱରୂପେଣ ଦୃଶ୍ୟରୂପେଣ ଚ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ବ୍ୟାପ୍ୟବ୍ୟାପକନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟୋ ହ୍ୟନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟୋଽବିକଳ୍ପିତଃ ॥ ୨୨

କେବଳାନୁଭବାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପଃ ପରମେଶ୍ୱରଃ ।
ମାୟୟାନ୍ତର୍ହିତୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଈୟତେ ଗୁଣସର୍ଗୟା ॥ ୨୩

ବୁଡ଼ିଯାଏ ଯେ, ପରଧନ ଚୋରାଇବାର ଲୌକିକ ଓ ପାରଲୌକିକ ଦୋଷଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣି ମଧ୍ୟ କାମନାକୁ ବଶ କରିପାରି ନ ଥିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ ଲାଳସାରେ ସେ ଚୋରି ମଧ୍ୟ କରିପକାଏ ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ତେଣୁ ହେ ଭାଇମାନେ ! ଯେଉଁ ଲୋକ ଏପରିଭାବରେ ନିଜର ଓ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବର ପେଟ ପୋଷିବାରେ ହିଁ ବ୍ୟସ୍ତ ରହେ, କେବେ ବି ଭଗବଦ୍ ଭଜନ କରେ ନାହିଁ, ସେ ଯେତେ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇଥିଲେ ବି, ତାକୁ ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ନିଜ-ପର ଭେଦଭାବ ରଖିଥିବାରୁ ତାକୁ ଅଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ସମାନ ତମଃପ୍ରଧାନ ଗତି ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ କାମିନୀ ହାତର କାଠକଣ୍ଢେଇ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଯେ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ସନ୍ତାନରୂପକ ବେଡ଼ି ବାନ୍ଧିଦିଏ, ସେ ଯେ କେହି ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି, ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ରହିଥାଉ ନା କାହିଁକି, ସେ ବିଚରା ନିଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ହେ ଭାଇମାନେ ! ତୁମେମାନେ ବିଷୟାସକ୍ତ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାଡ଼ିଦିଅ ଏବଂ ଆଦିଦେବ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କର; କାରଣ ଯେଉଁମାନେ ସଂସାରର ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଓ ପରମଗତି ॥ ୧୮ ॥

ଭାଇମାନେ ! ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବେଶୀ କିଛି ପରିଶ୍ରମ ବା ପ୍ରଯତ୍ନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ; କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ଏବଂ ସେ ସର୍ବତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କର ସତ୍ତାରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ॥ ୧୯ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛୋଟବଡ଼ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ, ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଗଠିତ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁରେ, ପଞ୍ଚଭୂତରେ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ତନ୍ମାତ୍ରମାନଙ୍କରେ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ, ତିନିଗୁଣରେ ଏବଂ ଗୁଣମାନେ ସାମ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ରହିଥିବା ପ୍ରକୃତିରେ ସେହି ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ବିରାଜିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଖଣି ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ସେ ହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟାରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ହିଁ ଦୃଶ୍ୟଜଗତ୍‌ରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ସର୍ବଥା ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଓ ନିର୍ବିକଳ୍ପରୂପ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କୁ ହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଦୃଶ୍ୟ, ବ୍ୟାପ୍ୟ ଓ ବ୍ୟାପକରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥାଏ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ବିକଳ୍ପ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିରଞ୍ଜନ, ଅନୁଭବସ୍ୱରୂପ, ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର । ଗୁଣମୟୀ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରୁଥିବା ମାୟାଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚିରହିଛି; ମାୟା ହଟିଗଲେ, ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ମିଳିଯାଏ ॥ ୨୩ ॥

ତସ୍ମାତ୍ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଦୟାଂ କୁରୁତ ସୌହୃଦମ୍ ।
ଆସୁରଂ ଭାବମୁନ୍ମୁଚ୍ୟ ଯୟା ତୁଷ୍ୟତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜଃ ॥ ୨୪

ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ତୁମର ଦୈତ୍ୟସ୍ୱଭାବ ଓ ଆସୁରୀସମ୍ପଦ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦୟା କର । ପ୍ରେମର ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ସମ୍ପାଦନ କର । ଏପରି କଲେ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ଆଦିନାରାୟଣ ଅନନ୍ତ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ, ଏପରି କେଉଁ ବସ୍ତୁ ଭଲା ଅପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯିବ, କହିଲ? ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ସେସବୁ ତ ଗୁଣମାନଙ୍କର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ବିନା ଉଦ୍ୟମରେ ହିଁ ଆପେ ଆପେ ମିଳିଯିବ । ବାକି ରହିଲା ମୋକ୍ଷ କଥା । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣାମୃତ ସେବନ କରିବାରେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇବା, ତେବେ ମୋକ୍ଷର ବା ଆବଶ୍ୟକତା କଣ ! ॥ ୨୫ ॥ ଅବଶ୍ୟ ବେଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ତିନି ପୁରୁଷାର୍ଥ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ତା'ଛଡ଼ା ଆତ୍ମବିଦ୍ୟା, କର୍ମକାଣ୍ଡ, ନ୍ୟାୟ (ତର୍କଶାସ୍ତ୍ର), ଦଣ୍ଡନୀତି ଓ ଜୀବିକାର୍ଜନର ବିବିଧମାର୍ଗ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ବେଦରେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । ତଥାପି ଏସବୁ ବିଷୟ ଯଦି ଜୀବର ପରମହିତୈଷୀ, ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରୁଥାଏ, ତେବେ ମୁଁ ଏସବୁକୁ ସତ୍ୟ (ସାର୍ଥକ) ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରେ; ଅନ୍ୟଥା ଏସବୁ ନିରର୍ଥକ ॥ ୨୬ ॥ ତୁମମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏ ଯେଉଁ ନିର୍ମଳ ଜ୍ଞାନ ବିଷୟ କହିଲି, ଏହି ଜ୍ଞାନ ବଡ଼ ଦୁର୍ଲଭ । ପ୍ରଥମେ ନାରଦଙ୍କୁ ନରନାରାୟଣ ଏହି ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ତଥା ଅକିଞ୍ଚନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଚରଣରଜରେ ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଧୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କୁ ଏହି ଜ୍ଞାନ ମିଳିପାରେ ॥ ୨୭ ॥ ଏହି ବିଜ୍ଞାନସମନ୍ୱିତ-ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାଗବତଧର୍ମ । ଯେଉଁ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରାଇଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କରି ମୁଖରୁ ହିଁ ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଥିଲି ॥ ୨୮ ॥

ତୁଷ୍ଟେ ଚ ତତ୍ର କିମଲଭ୍ୟମନନ୍ତ ଆଦ୍ୟେ
କିଂ ତୈର୍ଗୁଣବ୍ୟତିକରାଦିହ ଯେ ସ୍ୱସିଦ୍ଧାଃ ।
ଧର୍ମାଦୟଃ କିମଗୁଣେନ ଚ କାଙ୍‌କ୍ଷିତେନ
ସାରଂଜୁଷାଂ ଚରଣୟୋରୁପଗାୟତାଂ ନଃ ॥ ୨୫

ଧର୍ମାର୍ଥକାମ ଇତି ଯୋଽଭିହିତସ୍ତ୍ରିବର୍ଗ
ଈକ୍ଷା ତ୍ରୟୀ ନୟଦମୌ ବିବିଧା ଚ ବାର୍ତ୍ତା ।
ମନ୍ୟେ ତଦେତଦଖିଳଂ ନିଗମସ୍ୟ ସତ୍ୟଂ
ସ୍ୱାତ୍ମାର୍ପଣଂ ସ୍ୱସୁହୃଦଃ ପରମସ୍ୟ ପୁଂସଃ ॥ ୨୬

ଜ୍ଞାନଂ ତଦେତଦମଳଂ ଦୁରବାପମାହ
ନାରାୟଣୋ ନରସଖଃ କିଲ ନାରଦାୟ ।
ଏକାନ୍ତିନାଂ ଭଗବତସ୍ତଦକିଞ୍ଚନାନାଂ
ପାଦାରବିନ୍ଦରଜସାଽଽପ୍ଲୁତଦେହିନାଂ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୁତମେତନ୍ମୟା ପୂର୍ବଂ ଜ୍ଞାନଂ ବିଜ୍ଞାନସଂଯୁତମ୍ ।
ଧର୍ମଂ ଭାଗବତଂ ଶୁଦ୍ଧଂ ନାରଦାଦ୍ ଦେବଦର୍ଶନାତ୍ ॥ ୨୮

ଦୈତ୍ୟପୁତ୍ରା ଊଚୁଃ

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ୍ୱଂ ବୟଂ ଚାପି ନର୍ତେଽନ୍ୟଂ ବିଦ୍ମହେ ଗୁରୁମ୍ ।
ଏତାଭ୍ୟାଂ ଗୁରୁପୁତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ବାଳାନାମପି ହୀଶ୍ୱରୌ ॥ ୨୯

ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ସହପାଠୀମାନେ ପଚାରିଲେ—ହେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ଏ ଯେଉଁ ଗୁରୁପୁତ୍ର ଦୁଇଜଣ ଆମକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଉଛନ୍ତି, ଏ ଦୁହିଙ୍କ ଛଡ଼ା ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କୁ ଆମେ ଦେଖିନାହୁଁ, କି ତୁମେ ବି ଦେଖି ନ ଥିବ । ଏହି ଦୁଇଜଣ ହିଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶାସକ ॥ ୨୯ ॥

ବାଲସ୍ୟାନ୍ତଃପୁରସ୍ଥସ୍ୟ ମହତ୍ସଙ୍ଗୋ ଦୁରନ୍ୱୟଃ ।
ଛିନ୍ଧି ନଃ ସଂଶୟଂ ସୌମ୍ୟ ସ୍ୟାଚ୍ଚେଦ୍ୱିଶ୍ରମ୍ଭକାରଣମ୍ ॥ ୩୦

ତୁମେ ତ ଏବେ ବି କମ୍‌ବୟସର ପିଲାଟିଏ; ତା'ଛଡ଼ା ଜନ୍ମ ହେବା ଦିନୁ ତ ତୁମେ ରାଜମହଲରେ ତୁମ ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ହିଁ ରହି ଆସିଛ; ତୁମେ ମହାତ୍ମା ନାରଦଙ୍କୁ ଭେଟିଲ କେବେ ? କଥାଟା କାହିଁକି ବଡ଼ ଅସଙ୍ଗତ ଜଣାପଡୁଛି । ତେଣୁ ହେ ରାଜକୁମାର ! ଏ ବିଷୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିବା ଭଳି ପ୍ରମାଣ ଦେଇ ଆମର ସନ୍ଦେହ ଦୂର କର ॥ ୩୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୁଚରିତେ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାତୃଗର୍ଭରେ ଥିଲାବେଳେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ପାଇଥିବା ଉପଦେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏବଂ ଦୈତ୍ୟସୁତୈଃ ପୃଷ୍ଟୋ ମହାଭାଗବତୋଽସୁରଃ ।
ଉବାଚ ସ୍ମୟମାନସ୍ତାନ୍ ସ୍ମରନ୍ ମଦନୁଭାଷିତମ୍ ॥ ୧

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ପିତରି ପ୍ରସ୍ଥିତେଽସ୍ମାକଂ ତପସେ ମନ୍ଦରାଚଳମ୍ ।
ଯୁଦ୍ଧୋଦ୍ୟମଂ ପରଂ ଚକ୍ରୁର୍ବିବୁଧା ଦାନବାନ୍ ପ୍ରତି ॥ ୨

ପିପୀଲିକୈରହିରିବ ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ଲୋକୋପତାପନଃ ।
ପାପେନ ପାପୋଽଭକ୍ଷୀତି ବାଦିନୋ ବାସବାଦୟଃ ॥ ୩

ତେଷାମତିବଳୋଦ୍ୟୋଗଂ ନିଶମ୍ୟାସୁରଯୂଥପାଃ ।
ବଧ୍ୟମାନାଃ ସୁରୈର୍ଭୀତା ଦୁଦ୍ରୁବୁଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ॥ ୪

କଳତ୍ରପୁତ୍ରମିତ୍ରାପ୍ତାନ୍ ଗୃହାନ୍ ପଶୁପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ।
ନାବେକ୍ଷମାଣାସ୍ତ୍ୱରିତାଃ ସର୍ବେ ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସବଃ ॥ ୫

ବ୍ୟଲୁମ୍ପନ୍ ରାଜଶିବିରମମରା ଜୟକାଙ୍କ୍ଷିଣଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁ ରାଜମହିଷୀଂ ମାତରଂ ମମ ଗୃହୀତବାନ୍ ॥ ୬

ନୀୟମାନାଂ ଭୟୋଦ୍ୱିଗ୍ନାଂ ରୁଦତୀଂ କୁରରୀମିବ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟାଽଽଗତସ୍ତତ୍ର ଦେବର୍ଷିର୍ଦଦୃଶେ ପଥି ॥ ୭

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦୈତ୍ୟ-ବାଳକମାନେ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ-ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ମୋ ଉପଦେଶ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ—ମୋର ପିତା ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନେ ଦାନବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ବିରାଟ ଆୟୋଜନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ସେମାନେ କହିଲେ, ପିମ୍ପୁଡ଼ିମାନେ ଯେପରି ସାପକୁ କାମୁଡ଼ି ଖାଇଯାଆନ୍ତି, ଲୋକଙ୍କୁ ସନ୍ତପ୍ତ କରୁଥିବା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁକୁ ସେହିପରି ତାର ନିଜ ପାପ ହିଁ ଖାଇଗଲା ॥ ୩ ॥ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିରାଟ ଯୁଦ୍ଧପ୍ରସ୍ତୁତି ଦେଖି ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଦେବସେନାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ନାନାପ୍ରକାର ଆଘାତ ପାଇ ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ଗୁରୁଜନ, ଘରଦ୍ୱାର, ପାଳିତପଶୁ ଓ ଗୃହସାମଗ୍ରୀ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପ୍ରାଣ ବିକଳରେ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁ ପଳାଇଗଲେ ॥ ୪,୫ ॥ ଜୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଦେବତାମାନେ ରାଜମହଲମାନଙ୍କରେ ପଶି ଲୁଟତରାଜ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ; ଏପରି କି, ଇନ୍ଦ୍ର ଆସି ମୋର ମାତା ରାଜରାଣୀ କୟାଧୂଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ କରିଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ମୋ ମାତା ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ କୁରରୀ ପକ୍ଷୀ ପରି କାନ୍ଦବୋବାଳି ଛାଡ଼ିଥାନ୍ତି, ତଥାପି ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ବଳାତ୍କାରରେ ଟାଣି ଟାଣି ନେଇ ଯାଉଥିଲେ । ଦୈବାତ୍ ସେହି ବାଟଦେଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଆସୁଥିଲେ । ମୋ ମାଆଙ୍କର ଦୁରବସ୍ଥା

ପ୍ରାହ ମୈନାଂ ସୁରପତେ ନେତୁମର୍ହସ୍ୟନାଗସମ୍ ।
ମୁଞ୍ଚ ମୁଞ୍ଚ ମହାଭାଗ ସତୀଂ ପରପରିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୮

ଦେଖି ଦେବର୍ଷି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କହିଲେ, "ଦେବରାଜ ! ଏ ବିଗ୍ରୁଣୀ ନିରପରାଧିନୀ । ଏହାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ଟାଣିନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ହେ ମହାଭାଗ ! ଏପରି ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ପରସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅପମାନିତ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଏହାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ—ଶୀଘ୍ର ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ ।" ॥ ୭,୮ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ଆସ୍ତେଽସ୍ୟା ଜଠରେ ବୀର୍ଯ୍ୟମବିଷହ୍ୟଂ ସୁରଦ୍ୱିଷଃ ।
ଆସ୍ୟତାଂ ଯାବତ୍ପ୍ରସବଂ ମୋକ୍ଷ୍ୟେଽର୍ଥପଦବୀଂ ଗତଃ ॥ ୯

ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ—ଏହାର ଗର୍ଭରେ ଦେବଦ୍ରୋହୀ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ପ୍ରସବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏ ମୋ ପାଖରେ ରହିବ; ଏହାର ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହୋଇଗଲେ ତାକୁ ମାରି ମୁଁ ଏହାକୁ ଛାଡ଼ିଦେବି ॥ ୯ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଅୟଂ ନିଷ୍କିଲ୍ବିଷଃ ସାକ୍ଷାନ୍ମହାଭାଗବତୋ ମହାନ୍ ।
ତ୍ୱୟା ନ ପ୍ରାପ୍ସ୍ୟତେ ସଂସ୍ଥାମନନ୍ତାନୁଚରୋ ବଳୀ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ଦେବେନ୍ଦ୍ର ! ଏହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଯେ ଅଛନ୍ତି, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଓ ସେବକ; ସେ ପରମ ବଳଶାଳୀ ଓ ନିଷ୍ପାପ ମହାତ୍ମା । ତୁମେ କଦାପି ତାଙ୍କୁ ମାରି ପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥

ଇତ୍ୟୁକ୍ତସ୍ତାଂ ବିହାୟେନ୍ଦ୍ରୋ ଦେବର୍ଷେର୍ମାନୟନ୍ ବଚଃ ।
ଅନନ୍ତପ୍ରିୟଭକ୍ତ୍ୟୈନାଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ଦିବଂ ଯଯୌ ॥ ୧୧

(ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—) ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣି, ତାଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ ଇନ୍ଦ୍ର ମୋ ମାଆଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଜାଣି ସେ ମୋ ମାଆଙ୍କୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରିବା ପରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୧୧ ॥

ତତୋ ନୋ ମାତରମୃଷିଃ ସମାନୀୟ ନିଜାଶ୍ରମମ୍ ।
ଆଶ୍ୱାସ୍ୟେହୋଷ୍ୟତାଂ ବତ୍ସେ ଯାବତ୍ ତେ ଭର୍ତ୍ତୁରାଗମଃ ॥ ୧୨

ତା'ପରେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମୋ ମାଆଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଶୁଝାଇ କହିଲେ, "ମାଆରେ ! ତୁମ ସ୍ୱାମୀ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି; ସେ ଫେରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ ଏହି ଆଶ୍ରମରେ ରହ ।" ॥ ୧୨ ॥ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ମୋ ମାଆ ମୋର ପିତା ଘୋର ତପସ୍ୟାରୁ ଫେରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭୟରେ ଦେବର୍ଷିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ରହିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ମୋର ଗର୍ଭବତୀ ମାଆ ମୋର ମଙ୍ଗଳକାମନା କରି ଏବଂ ଇଚ୍ଛିତ ସମୟରେ (ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ପିତା ତପସ୍ୟାରୁ ଫେରିବା ପରେ) ସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରିବା କାମନାରେ ଅତି ଆଦର ତଥା ଭକ୍ତିର ସହିତ ନାରଦଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୪ ॥

ତଥେତ୍ୟବାତ୍ସୀଦ୍ ଦେବର୍ଷେରନ୍ତି ସାପ୍ୟକୁତୋଭୟା ।
ଯାବଦ୍ ଦୈତ୍ୟପତିର୍ଘୋରାତ୍ ତପସୋ ନ ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ ॥ ୧୩

ଋଷିଂ ପର୍ଯ୍ୟଚରତ୍ ତତ୍ର ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟା ସତୀ ।
ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନୀ ସ୍ୱଗର୍ଭସ୍ୟ କ୍ଷେମାୟେଚ୍ଛାପ୍ରସୂତୟେ ॥ ୧୪

ଋଷିଃ କାରୁଣିକସ୍ତସ୍ୟାଃ ପ୍ରାଦାଦୁଭୟମୀଶ୍ୱରଃ ।
ଧର୍ମସ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱଂ ଜ୍ଞାନଂ ଚ ମାମପ୍ୟୁଦ୍ଦିଶ୍ୟ ନିର୍ମଳମ୍ ॥ ୧୫

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ଓ ସର୍ବସମର୍ଥ । ସେ ମୋ ମାଆଙ୍କୁ ଭାଗବତଧର୍ମର ରହସ୍ୟ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ଉପଦେଶ ଦେବାବେଳେ ମୋ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା ॥ ୧୫ ॥

ତତ୍ତୁ କାଳସ୍ୟ ଦୀର୍ଘତ୍ୱାତ୍ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱାନ୍ମାତୁସ୍ତିରୋଦଧେ ।
ଋଷିଣାନୁଗୃହୀତଂ ମାଂ ନାଧୁନାପ୍ୟଜହାତ୍ ସ୍ମୃତିଃ ॥ ୧୬

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଜାତି ହୋଇଥିବାରୁ ମୋ ମାଆଙ୍କର ସେସବୁ ଜ୍ଞାନ ମନେ ରହିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଦେବର୍ଷିଙ୍କ ବିଶେଷ କୃପାରୁ ମୋର

ଭବତାମପି ଭୂୟାନ୍ମେ ଯଦି ଶ୍ରଦ୍ଦଧତେ ବଚଃ ।
ବୈଶାରଦୀ ଧୀଃ ଶ୍ରଦ୍ଧାତଃ ସ୍ତ୍ରୀବାଲାନାଂ ଚ ମେ ଯଥା ॥ ୧୭

ଜନ୍ମାଦ୍ୟାଃ ଷଡ଼ିମେ ଭାବା ଦୃଷ୍ଟା ଦେହସ୍ୟ ନାତ୍ମନଃ ।
ଫଳାନାମିବ ବୃକ୍ଷସ୍ୟ କାଳେନେଶ୍ୱରମୂର୍ତ୍ତିନା ॥ ୧୮

ଆତ୍ମା ନିତ୍ୟୋଽବ୍ୟୟଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ଏକଃ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆଶ୍ରୟଃ ।
ଅବିକ୍ରିୟଃ ସ୍ୱଦୃଗ୍ ହେତୁର୍ବ୍ୟାପକୋଽସଙ୍ଗ୍ୟନାବୃତଃ ॥ ୧୯

ଏତୈର୍ଦ୍ୱାଦଶଭିର୍ବିଦ୍ୱାନାତ୍ମନୋ ଲକ୍ଷଣୈଃ ପରୈଃ ।
ଅହଂ ମମେତ୍ୟସଦ୍ଭାବଂ ଦେହାଦୌ ମୋହଜଂ ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୨୦

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଂ ଯଥା ଗ୍ରାବସୁ ହେମକାରଃ
କ୍ଷେତ୍ରେଷୁ ଯୋଗୈସ୍ତଦଭିଜ୍ଞ ଆପ୍ନୁୟାତ୍ ।
କ୍ଷେତ୍ରେଷୁ ଦେହେଷୁ ତଥାଽଽତ୍ମଯୋଗୈ-
ରଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଗତିଂ ଲଭେତ ॥ ୨୧

ଅଷ୍ଟୌ ପ୍ରକୃତୟଃ ପ୍ରୋକ୍ତାସ୍ତ୍ରୟ ଏବ ହି ତଦ୍ ଗୁଣାଃ ।
ବିକାରାଃ ଷୋଡ଼ଶାଚାର୍ୟୈଃ ପୁମାନେକଃ ସମନ୍ୱୟାତ୍ ॥ ୨୨

ଦେହସ୍ତୁ ସର୍ବସଂଘାତୋ ଜଗତ୍ ତସ୍ଥୁରିତି ଦ୍ୱିଧା ।
ଅତ୍ରୈବ ମୃଗ୍ୟଃ ପୁରୁଷୋ ନେତି ନେତୀତ୍ୟତତ୍ ତ୍ୟଜନ୍ ॥ ୨୩

ଅନ୍ୱୟବ୍ୟତିରେକେଣ ବିବେକେନୋଶତାଽଽତ୍ମନା ।
ସର୍ଗସ୍ଥାନସମାମ୍ନାୟୈର୍ବିମୃଶଦ୍ଭିରସତ୍ୱରୈଃ ॥ ୨୪

ବୁଦ୍ଧେର୍ଜାଗରଣଂ ସ୍ୱପ୍ନଃ ସୁଷୁପ୍ତିରିତି ବୃତ୍ତୟଃ ।
ତା ଯେନୈବାନୁଭୂୟନ୍ତେ ସୋଽଧ୍ୟକ୍ଷଃ ପୁରୁଷଃ ପରଃ ॥ ୨୫

ସେସବୁ ପାସୋର ହୋଇନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ଯଦି ତୁମେମାନେ ମୋ କଥାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବ, ତେବେ ତୁମମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ। କାରଣ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିଲେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ବାଳକମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ମୋ ବୁଦ୍ଧି ପରି ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ ॥ ୧୭ ॥ ଯେପରି କାଳରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଗଛରେ ଫଳ ଧରେ, ଝଡ଼ି ନ ଯାଇ ରହେ, ବଢ଼େ, ପାଚେ, କ୍ଷୀଣ ହୁଏ ଓ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ମନୁଷ୍ୟଶରୀରରେ ବି ସେହିପରି ଜନ୍ମ, ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଅନୁଭୂତି, ବୃଦ୍ଧି, ପରିଣାମ, କ୍ଷୟ ଓ ବିନାଶ—ଏହି ଛଅଟି ଭାବବିକାର ଦେଖାଯାଏ। ଆତ୍ମା ସହିତ ଏସବୁର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ॥ ୧୮ ॥ ଆତ୍ମା ହେଉଛି ନିତ୍ୟ, ଅବିନାଶୀ, ଶୁଦ୍ଧ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ, କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ, ସବୁରି ଆଶ୍ରୟ, ନିର୍ବିକାର, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ସବୁର କାରଣ, ବ୍ୟାପକ, ଅସଙ୍ଗ ତଥା ଆବରଣରହିତ। ଏହି ବାରଟି ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲକ୍ଷଣ। ଏସବୁର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ଶରୀର ଆଦି ପ୍ରତି ରହିଥିବା 'ମୁଁ' 'ମୋର' ଆଦି ମିଥ୍ୟାଭାବ ଛାଡ଼ିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧୯,୨୦ ॥ ସୁନାପଥରରୁ ସୁନା ବାହାର କରିବାର ଉପାୟ ଜାଣିଥିବା ବଣିଆ ଯେପରି ସେଥିରୁ ସୁନା ବାହାର କରିପାରେ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ପୁରୁଷ ସେହିପରି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର ଉପାୟଦ୍ୱାରା ନିଜର ଶରୀରରୂପ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମପଦର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ମୂଳପ୍ରକୃତି, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅହଙ୍କାର ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏହି ଅଷ୍ଟତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରକୃତି ବୋଲି କହନ୍ତି। ତାହାର ସତ୍ତ୍ୱାଦି ତିନିଗୁଣ ଏବଂ ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ଏକମନ ଓ ପଞ୍ଚମହାଭୂତ—ଏପରି ଷୋହଳ ବିକାର ରହିଛି। ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷତତ୍ତ୍ୱ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛି ॥ ୨୨ ॥ ଏସବୁର ସମଷ୍ଟିକୁ ଦେହ କୁହାଯାଏ। ଦେହ ଦୁଇ ପ୍ରକାର, ଯଥା ସ୍ଥାବର ଓ ଜଙ୍ଗମ। ଶରୀରସ୍ଥ ଅନ୍ତଃକରଣ, ବିଭିନ୍ନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଆଦି ଆତ୍ମା ନୁହନ୍ତି; ସେସବୁକୁ 'ଏହା ଆତ୍ମା ନୁହେଁ, ଏହା ଆତ୍ମା ନୁହେଁ' ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି କରି ଆତ୍ମାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨୩ ॥ ଆତ୍ମା ସବୁଥିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସବୁଠାରୁ ପୃଥକ୍। ଏପରିଭାବରେ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ଲଗାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ସଂସାରର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟକୁ ନେଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତରବର ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସୁଷୁପ୍ତି ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ତିନୋଟି ବୃତ୍ତି। ଏହି ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ, ସେ ହିଁ ସବୁର ଅତୀତ, ସବୁକିଛିର ସାକ୍ଷୀ ପରମାତ୍ମା ॥ ୨୫ ॥

ଏଭିସ୍ତ୍ରିବର୍ଣ୍ଣୈଃ ପର୍ଯ୍ୟସ୍ତୈର୍ବୁଦ୍ଧିଭେଦୈଃ କ୍ରିୟୋଦ୍ଭବୈଃ ।
ସ୍ୱରୂପମାତ୍ମନୋ ବୁଧ୍ୟେତ୍ ଗନ୍ଧୈର୍ବାୟୁମିବାନ୍ୱୟାତ୍ ॥ ୨୬

ଏତଦ୍‌ଦ୍ୱାରୋ ହି ସଂସାରୋ ଗୁଣକର୍ମନିବନ୍ଧନଃ ।
ଅଜ୍ଞାନମୂଳୋଽପାର୍ଥୋଽପି ପୁଂସଃ ସ୍ୱପ୍ନ ଇବେଷ୍ୟତେ ॥ ୨୭

ତସ୍ମାଦ୍ଭବଦ୍ଭିଃ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଂ କର୍ମଣାଂ ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମନାମ୍ ।
ବୀଜନିର୍ହରଣଂ ଯୋଗଃ ପ୍ରବାହୋପରମୋ ଧିୟଃ ॥ ୨୮

ତତ୍ରୋପାୟସହସ୍ରାଣାମୟଂ ଭଗବତୋଦିତଃ ।
ଯଦୀଶ୍ୱରେ ଭଗବତି ଯଥା ଯୈରଞ୍ଜସା ରତିଃ ॥ ୨୯

ଗୁରୁଶୁଶ୍ରୂଷୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ସର୍ବଲବ୍ଧାର୍ପଣେନ ଚ ।
ସଙ୍ଗେନ ସାଧୁଭକ୍ତାନାମୀଶ୍ୱରାରାଧନେନ ଚ ॥ ୩୦

ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ତତ୍‌କଥାୟାଂ ଚ କୀର୍ତ୍ତନୈର୍ଗୁଣକର୍ମଣାମ୍ ।
ତତ୍ପାଦାମ୍ବୁରୁହଧ୍ୟାନାତ୍ ତଲ୍ଲିଙ୍ଗେକ୍ଷାର୍ହଣାଦିଭିଃ ॥ ୩୧

ହରିଃ ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଭଗବାନାସ୍ତ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଇତି ଭୂତାନି ମନସା କାମୈସ୍ତୈଃ ସାଧୁ ମାନୟେତ୍ ॥ ୩୨

ଏବଂ ନିର୍ଜିତଷଡ୍‌ବର୍ଗୈଃ କ୍ରିୟତେ ଭକ୍ତିରୀଶ୍ୱରେ ।
ବାସୁଦେବେ ଭଗବତି ଯୟା ସଂଲଭତେ ରତିମ୍ ॥ ୩୩

ଗନ୍ଧରୁ ଯେପରି ଗନ୍ଧର ଆଶ୍ରୟ ବାୟୁକୁ ଜାଣିହୁଏ, ସେହିପରି ବୁଦ୍ଧିର ଏହି କର୍ମଜାତ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ତିନି ଅବସ୍ଥାରୁ ସେସବୁରେ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବା ଆତ୍ମାକୁ ଜାଣିହୁଏ ॥ ୨୬ ॥ ଗୁଣ ଓ କର୍ମକୁ ନିମିତ୍ତ କରି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଏହି ଯେଉଁ ଚକ୍ର ଚାଲିଛି; ଏହା ଚାଲିଛି କେବଳ ଶରୀର ଓ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ଆତ୍ମାକୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ବୋଧ କରାଯାଉ ନ ଥିବାରୁ । ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଏହି ଚକ୍ର ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନମୂଳକ ଓ ମିଥ୍ୟା । ତଥାପି ଜୀବକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେପରି ସତ ପରି ଲାଗୁଛି, ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସତ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଛି ॥ ୨୭ ॥

ତେଣୁ ତୁମମାନଙ୍କୁ ଏହି ଗୁଣାନୁସାରେ ହେଉଥିବା କର୍ମଗୁଡ଼ିକର ବୀଜକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କର୍ମର ବୀଜ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ, ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଯୋଗ ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ମିଳନ ॥୨୮॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଏହି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ କର୍ମମାନଙ୍କର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅଥବା ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରବାହକୁ ରୋକିବା ନିମନ୍ତେ ହଜାର ହଜାର ପ୍ରକାର ଉପାୟ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଓ ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକ ନିଷ୍କାମ ପ୍ରେମ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଯିବ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପାୟ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ଏହା କହିଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ଓ ସେବା କରିବା, ନିଜକୁ ଯାହା କିଛି ମିଳିବ, ତାହା ପ୍ରେମର ସହିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବା, ଭଗବଦ୍‌ପ୍ରେମୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସତ୍‌ସଙ୍ଗ କରିବା, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରିବା, ତାହାଙ୍କର ଲୀଳାଶ୍ରବଣରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିବା, ତାହାଙ୍କର ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବା, ତାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳ ଧ୍ୟାନ କରିବା ଓ ତାହାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଓ ମୂର୍ତ୍ତି ଆଦିକୁ ଦର୍ଶନପୂଜନ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରେମ ଜାତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୦,୩୧ ॥ 'ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି'— ଏହିପରି ଭାବନା ରଖି ଯଥାଶକ୍ତି ସବୁପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ହୃଦୟ ସହକାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାକୁ ହେବ ॥ ୩୨ ॥ କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମତ୍ସର—ଏହି ଛଅ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଜୟ କରି ଯେଉଁ ଲୋକ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସାଧନା ଓ ଭକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି, ସେହି ଭକ୍ତିବଳରେ ତାଙ୍କର ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରୀତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୩ ॥

ନିଶମ୍ୟ କର୍ମାଣି ଗୁଣାନତୁଲ୍ୟାନ୍
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଲୀଳାତନୁଭିଃ କୃତାନି ।
ଯଦାତିହର୍ଷୋତ୍ପୁଲକାଶ୍ରୁଗଦ୍ଗଦଂ
ପ୍ରୋତ୍କଣ୍ଠ ଉଦ୍ଗାୟତି ରୌତି ନୃତ୍ୟତି ॥ ୩୪

ଯଦା ଗ୍ରହଗ୍ରସ୍ତ ଇବ କ୍ୱଚିଦ୍ଧସ-
ତ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦତେ ଧ୍ୟାୟତି ବନ୍ଦତେ ଜନମ୍ ।
ମୁହୁଃ ଶ୍ୱସନ୍ ବକ୍ତି ହରେ ଜଗତ୍ପତେ
ନାରାୟଣେତ୍ୟାତ୍ମମତିର୍ଗତତ୍ରପଃ ॥ ୩୫

ତଦା ପୁମାନ୍ ମୁକ୍ତସମସ୍ତବନ୍ଧନ-
ସ୍ତଦ୍ଭାବଭାବାନୁକୃତାଶୟାକୃତିଃ ।
ନିର୍ଦଗ୍ଧବୀଜାନୁଶୟୋ ମହୀୟସା
ଭକ୍ତିପ୍ରୟୋଗେଣ ସମେତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜମ୍ ॥ ୩୬

ଅଧୋକ୍ଷଜାଲମ୍ଭମିହାଶୁଭାତ୍ମନଃ
ଶରୀରିଣଃ ସଂସୃତିଚକ୍ରଶାତନମ୍ ।
ତଦ୍ ବ୍ରହ୍ମନିର୍ବାଣସୁଖଂ ବିଦୁର୍ବୁଧା-
ସ୍ତତୋ ଭଜଧ୍ୱଂ ହୃଦୟେ ହୃଦୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୩୭

କୋଽତିପ୍ରୟାସୋଽସୁରବାଳକା ହରେ-
ରୁପାସନେ ସ୍ୱେ ହୃଦି ଛିଦ୍ରବତ୍ ସତଃ ।
ସ୍ୱସ୍ୟାତ୍ମନଃ ସଖ୍ୟୁରଶେଷଦେହିନାଂ
ସାମାନ୍ୟତଃ କିଂ ବିଷୟୋପପାଦନୈଃ ॥ ୩୮

ରାୟଃ କଳତ୍ରଂ ପଶବଃ ସୁତାଦୟୋ
ଗୃହା ମହୀ କୁଞ୍ଜରକୋଶଭୂତୟଃ ।
ସର୍ବେଽର୍ଥକାମାଃ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରାୟୁଷଃ
କୁର୍ବନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ କିୟତ୍ ପ୍ରିୟଂ ଚଳାଃ ॥ ୩୯

ଏବଂ ହି ଲୋକାଃ କ୍ରତୁଭିଃ କୃତା ଅମୀ
କ୍ଷୟିଷ୍ଣବଃ ସାତିଶୟା ନ ନିର୍ମଳାଃ ।

ଲୀଳାଶରୀର ଧାରଣ କରି ଭଗବାନ୍ ଦେଖାଇଥିବା ଅଦ୍ଭୁତ ପରାକ୍ରମ, ତାହାଙ୍କର ଅନୁପମ ଗୁଣ ଓ ଚରିତ ଶ୍ରବଣ କରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦଉଲ୍ଲାସରେ ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଲୋମ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠେ, ଅଶ୍ରୁପ୍ରବାହ ହେତୁ ତା'ର କଣ୍ଠ ଗଦ୍ଗଦ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ସଂକୋଚ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଜୋର୍‌ରେ ଗାନ ଓ ପ୍ରଳାପ କରିଉଠେ ତଥା ନୃତ୍ୟ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ, ସେ ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରହଗ୍ରସ୍ତ ପାଗଳ ପରି କେବେ ହସେ ତ, କେବେ କରୁଣଭାବରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗେ, କେବେ ଧ୍ୟାନ କରେ ତ, କେବେ ଭଗବଦ୍‌ଭାବରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିବାକୁ ଲାଗେ, ସେ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରି କରି ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ, ବାରମ୍ବାର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ନିଏ ଓ ସଂକୋଚ ଛାଡ଼ିଦେଇ "ହେ ହରି ! ହେ ଜଗନ୍ନାଥ !! ହେ ନାରାୟଣ !!!' ବୋଲି ଡାକ ପକାଏ, ସେତେବେଳେ ଭକ୍ତିଯୋଗର ମହାନ୍ ପ୍ରଭାବରେ ତାର ସକଳ ବନ୍ଧନ ତୁଟିଯାଏ ଏବଂ ଭଗବତ୍ ଭାବକୁ ହିଁ ଭାବନା କରି କରି ତାର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଭଗବନ୍‌ମୟ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ତାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ସକଳ ବୀଜ ପୋଡ଼ି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପାଇଯାଏ ॥ ୩୪-୩୬ ॥ ଏପରି ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ସଂସାରରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ଯାଇଥିବା ଜୀବର ସଂସାରଚକ୍ରକୁ କାଟିଦିଏ । ଏହାକୁ ହିଁ କେତେକ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ରହ୍ମରୂପେ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକ ନିର୍ବାଣସୁଖରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ, **ବାଳକେ ମୋର ବୋଲ କର । ବେଳହୁଁ ଗୋବିନ୍ଦ ସୁମର ।** ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଅସୁରକୁମାରଗଣ ! ନିଜ ହୃଦୟରେ ହିଁ ଆକାଶ ସମାନ ବିରାଜମାନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭଜନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ବିଶେଷ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସମାନରୂପେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମୀ ମିତ୍ର—ଅଧିକ କଣ କହିବି, ସେ ହିଁ ସବୁରି ଆତ୍ମା । ସେପରି ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସାଂସାରିକ ଭୋଗ ଓ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବା କେତେ ବଡ଼ ମୂର୍ଖତା ନୁହେଁ ସତେ ! ॥ ୩୮ ॥ ଆରେ ଭାଇ !

ଦେଖ ଏ ଧନ ଦାରା ସୁତ । ପଶୁ କୁଞ୍ଜର ଗୃହ କ୍ଷେତ୍ର ॥
ନାନା ସମ୍ପଦ ଅର୍ଥ କାମ । କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଯେ ଏମାନ ॥
ସମ୍ପଦ ନୁହଇ ନିଶ୍ଚଳ । ଯେସନେ ସମୁଦ୍ର ଉଲ୍ଲୋଳ ॥ ୩୯ ॥

ଇହଲୋକର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଯେପରି ନାଶବାନ୍, ଯଜ୍ଞଦ୍ୱାରା ମିଳୁଥିବା ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ନାଶବାନ୍; ତା'ଛଡ଼ା ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଛୋଟବଡ଼, ଉଚ୍ଚନୀଚ ତାରତମ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ତେଣୁ ସେସବୁ ସମ୍ପଦ ଦୋଷଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ତସ୍ମାଦଦୃଷ୍ଟଶ୍ରୁତଦୂଷଣଂ ପରଂ
ଭକ୍ତ୍ୟୈକୟେଶଂ ଭଜତାତ୍ମଲବ୍ଧୟେ ॥ ୪୦

ଯଦଧ୍ୟର୍ଥେହ କର୍ମାଣି ବିଦ୍ୱନ୍ମାନ୍ୟସକୃନ୍ନରଃ ।
କରୋତ୍ୟତୋ ବିପର୍ଯ୍ୟାସମମୋଘଂ ବିନ୍ଦତେ ଫଳମ୍ ॥ ୪୧

ସୁଖାୟ ଦୁଃଖମୋକ୍ଷାୟ ସଙ୍କଳ୍ପ ଇହ କର୍ମିଣଃ ।
ସଦାଽଽପ୍ନୋତୀହୟା ଦୁଃଖମନୀହାୟାଃ ସୁଖାବୃତଃ ॥ ୪୨

କାମାନ୍ କାମୟତେ କାମ୍ୟୈର୍ଯଦର୍ଥମିହ ପୂରୁଷଃ ।
ସ ବୈ ଦେହସ୍ତୁ ପାରକ୍ୟୋ ଭଙ୍ଗୁରୋ ଯାତ୍ୟୁପୈତି ଚ ॥ ୪୩

କିମୁ ବ୍ୟବହିତାପତ୍ୟଦାରାଗାରଧନାଦୟଃ ।
ରାଜ୍ୟଂ କୋଶଗଜାମାତ୍ୟଭୃତ୍ୟାପ୍ତା ମମତାସ୍ପଦାଃ ॥ ୪୪

କିମେତୈରାତ୍ମନସ୍ତୁଚ୍ଛୈଃ ସହ ଦେହେନ ନଶ୍ୱରୈଃ ।
ଅନର୍ଥୈରର୍ଥସଂକାଶୈର୍ନିତ୍ୟାନନ୍ଦମହୋଦଧେଃ ॥ ୪୫

ନିରୂପ୍ୟତାମିହ ସ୍ୱାର୍ଥଃ କିୟାନ୍ ଦେହଭୃତୋଽସୁରାଃ ।
ନିଷେକାଦିଷ୍ୱବସ୍ଥାସୁ କ୍ଲିଶ୍ୟମାନସ୍ୟ କର୍ମଭିଃ ॥ ୪୬

କର୍ମାଣ୍ୟାରଭତେ ଦେହୀ ଦେହେନାତ୍ମାନୁବର୍ତ୍ତିନା ।
କର୍ମଭିସ୍ତନୁତେ ଦେହମୁଭୟଂ ତ୍ୱବିବେକତଃ ॥ ୪୭

ତସ୍ମାଦର୍ଥାଶ୍ଚ କାମାଶ୍ଚ ଧର୍ମାଶ୍ଚ ଯଦପାଶ୍ରୟାଃ ।
ଭଜତାନୀହୟାଽଽତ୍ମାନମନୀହଂ ହରିମୀଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୪୮

ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଦୋଷଶୂନ୍ୟ । କେହି ବି ତାହାଙ୍କର ଦୋଷ ଦେଖିନାହାନ୍ତି, କି ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିର ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଭଜନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୪୦ ॥

ତା'ଛଡ଼ା ନିଜକୁ ବଡ଼ ବିଦ୍ୱାନ୍ ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାରମ୍ବାର ବିଭିନ୍ନ କର୍ମ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବରଂ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ତାହାର ବିପରୀତ ଫଳ ହିଁ ଫଳିଯାଏ ॥ ୪୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ କର୍ମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ; ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ସୁଖ ଲାଭ କରିବା ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ଦୁଃଖରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବା । କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବେ କୌଣସି କାମନା ରଖି ନ ଥିବାବେଳେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ସୁଖରେ ନିମଗ୍ନ ରହିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥାଏ, ବର୍ତ୍ତମାନ କାମନା ପୋଷଣ କରିବାରୁ ସେହି ସୁଖ ଦୂରେଇଯାଇ ସଦାସର୍ବଦା ଦୁଃଖ ହିଁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ॥ ୪୨ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ଇହଲୋକରେ ସକାମ କର୍ମଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ଶରୀର ନିମନ୍ତେ ଭୋଗ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥାଏ, ସେହି ଶରୀରଟା ତ ନାଶବାନ୍; ତାହା ପ୍ରକୃତିର । ଶରୀର ମିଳେ ଓ ପୁଣି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୩ ॥ ଯେଉଁଠି ନିଜ ଶରୀରର ଦଶା ଏହିପରି, ସେଠାରେ ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଅଟନ୍ତି ଯେଉଁ ପୁତ୍ର, ସ୍ତ୍ରୀ, ଘରବାରି, ଧନସମ୍ପଦ, ରାଜ୍ୟ, ଧନଭଣ୍ଡାର, ହାତୀଘୋଡ଼ା, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଚାକରବାକର, ଗୁରୁଜନ ଓ ନିଜଲୋକ, ସେମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କଣ ବା କହିବା ! ॥ ୪୪ ॥ ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ସହିତ ସେହିସବୁ ତୁଚ୍ଛ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସେସବୁ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପରି ବୋଧ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସେସବୁ ହେଉଛି ଅନର୍ଥସ୍ୱରୂପ । ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତ ଆନନ୍ଦର ମହାନ୍ ସମୁଦ୍ର । ଆତ୍ମା ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ବସ୍ତୁ ବା କି ଆବଶ୍ୟକ ! ॥ ୪୫ ॥ ଭାଇମାନେ ! ଟିକିଏ ବିଚାର କରି ଦେଖ ତ : ଯେଉଁ ଜୀବ ଗର୍ଭାଧାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସକଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣା କର୍ମର ଅଧୀନ ହୋଇ କ୍ଲେଶ ପରେ କ୍ଲେଶ ଭୋଗ କରିଥାନ୍ତି, ତାର ଏହି ସଂସାରରେ କେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥ ବା ପୂରଣ ହୋଇପାରିବ ଭଲା ! ॥ ୪୬ ॥ ଜୀବ ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ହିଁ ନିଜର ଆତ୍ମା ବୋଲି ଧରିନେଇ ତା'ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପ୍ରକାର କର୍ମ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ କର୍ମ ହେତୁ ହିଁ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରେ । ଏପରିଭାବରେ କର୍ମ ହେତୁ ଶରୀର ଓ ଶରୀର ହେତୁ କର୍ମର ଅସରନ୍ତି ପରମ୍ପରା ଲାଗିରହେ । ଏପରି ହୁଏ କେବଳ ଅବିବେକ ହେତୁ ॥ ୪୭ ॥ ତେଣୁ ନିଷ୍କାମଭାବରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଭଜନ କରିବା

ସର୍ବେଷାମପି ଭୂତାନାଂ ହରିରାତ୍ମେଶ୍ୱରଃ ପ୍ରିୟଃ ।
ଭୂତୈର୍ମହଦ୍ଭିଃ ସ୍ୱକୃତୈଃ କୃତାନାଂ ଜୀବସଂଜ୍ଞିତଃ ॥ ୪୯

ଦେବୋଽସୁରୋ ମନୁଷ୍ୟୋ ବା ଯକ୍ଷୋ ଗନ୍ଧର୍ବ ଏବ ଚ ।
ଭଜନ୍ ମୁକୁନ୍ଦଚରଣଂ ସ୍ୱସ୍ତିମାନ୍ ସ୍ୟାଦ୍ ଯଥା ବୟମ୍ ॥ ୫୦

ନାଲଂ ଦ୍ୱିଜତ୍ୱଂ ଦେବତ୍ୱମୃଷିତ୍ୱଂ ବାସୁରାତ୍ମଜାଃ ।
ପ୍ରୀଣନାୟ ମୁକୁନ୍ଦସ୍ୟ ନ ବୃତ୍ତଂ ନ ବହୁଜ୍ଞତା ॥ ୫୧

ନ ଦାନଂ ନ ତପୋ ନେଜ୍ୟା ନ ଶୌଚଂ ନ ବ୍ରତାନି ଚ ।
ପ୍ରୀୟତେଽମଲୟା ଭକ୍ତ୍ୟା ହରିରନ୍ୟଦ୍ ବିଡ଼ମ୍ବନମ୍ ॥ ୫୨

ତତୋ ହରୌ ଭଗବତି ଭକ୍ତିଂ କୁରୁତ ଦାନବାଃ ।
ଆତ୍ମୌପମ୍ୟେନ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଭୂତାତ୍ମନୀଶ୍ୱରେ ॥ ୫୩

ଦୈତେୟା ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ସ୍ତ୍ରିୟଃ ଶୂଦ୍ରା ବ୍ରଜୌକସଃ ।
ଖଗା ମୃଗାଃ ପାପଜୀବାଃ ସନ୍ତି ହ୍ୟଚ୍ୟୁତତାଂ ଗତାଃ ॥ ୫୪

ଏତାବାନେବ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ପୁଂସଃ ସ୍ୱାର୍ଥଃ ପରଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଏକାନ୍ତଭକ୍ତିର୍ଗୋବିନ୍ଦେ ଯତ୍ ସର୍ବତ୍ର ତଦୀକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୫୫

ଆବଶ୍ୟକ। ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ—ଏସବୁ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ; ତାହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିନା ଏସବୁ ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଈଶ୍ୱର, ଆତ୍ମା ଓ ପରମ ପ୍ରିୟତମ। ସେ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତ ଆଦିରେ ନିର୍ମିତ ଶରୀରରେ ରହି ଜୀବ ନାମରେ କଥିତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୪୯ ॥ ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ, ଯକ୍ଷ, ଗନ୍ଧର୍ବ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଯେ କେହି ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବା କରନ୍ତି, ସେ ଆମ ପରି କଲ୍ୟାଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୫୦ ॥

ହେ ଦୈତ୍ୟବାଳକଗଣ ! ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା ବା ଋଷି ହୋଇଯାଇ ସଦାଗ୍ରହ ଓ ବିବିଧ ଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯିବା କିମ୍ବା ଦାନ, ତପ, ଯଜ୍ଞ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପାଦନ କରିବା କିମ୍ବା ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକଭାବେ ପବିତ୍ର ହୋଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ। ଭଗବାନ୍ କେବଳ ନିଷ୍କାମ ପ୍ରେମଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି; ଅନ୍ୟ ସବୁ ତ ବିଡ଼ମ୍ବନାମାତ୍ର ॥ ୫୧,୫୨ ॥ ତେଣୁ, ହେ ଦାନବ ଭାଇମାନେ ! ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଜ ସମାନ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ସର୍ବତ୍ର ବିରାଜମାନ, ସର୍ବାତ୍ମା, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କର ॥ ୫୩ ॥ ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ଦୈତ୍ୟ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଶୂଦ୍ର, ଗାଈଆଳ ଗଉଡ଼, ପକ୍ଷୀ, ମୃଗ, ଏପରି କି ବହୁ ପାପୀଜୀବ ମଧ୍ୟ ଭଗବଦ୍‌ଭାବ ଲାଭ କରିପାରିଛନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥ ଏହି ସଂସାରରେ ତଥା ମନୁଷ୍ୟ-ଶରୀରରେ କେବଳ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହୋଇଯିବା ହିଁ ଜୀବର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଲାଭ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକମାତ୍ର ପରମାର୍ଥ । ସର୍ବଦା, ସର୍ବତ୍ର ଓ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ହିଁ ସେହି ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୁଚରିତେ ଦୈତ୍ୟପୁତ୍ରାନୁଶାସନଂ ନାମ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

~~~ 0 ~~~

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ବଧ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି

ନାରଦ ଉବାଚ

ଅଥ ଦୈତ୍ୟସୁତାଃ ସର୍ବେ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଦନୁବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ଜଗୃହୁର୍ନିରବଦ୍ୟତ୍ୱାନ୍ନୈବ ଗୁର୍ବନୁଶିକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ଶୁଣି ସେହି ଅମାୟିକ ସରଳ ଦୈତ୍ୟବାଳକମାନେ ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ଓ ତଦନୁଯାୟୀ ଚଳିଲେ। ଶିକ୍ଷାଗୁରୁଙ୍କ ଦୂଷିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ସେମାନେ ଆଉ ଧ୍ୟାନ ଦେଲେ
~~~

ଅଥାଗୃର୍ଯ୍ୟସୁତସ୍ତେଷାଂ ବୁଦ୍ଧିମେକାନ୍ତସଂସ୍ଥିତାମ୍ ।
ଆଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୀତସ୍ତ୍ୱରିତୋ ରାଜ୍ଞ ଆବେଦୟଦ୍ ଯଥା ॥ ୨

ଶ୍ରୁତ୍ୱା ତଦପ୍ରିୟଂ ଦୈତ୍ୟୋ ଦୁଃସହଂ ତନୟାନୟମ୍ ।
କୋପାବେଶଚଳଦ୍‌ଗାତ୍ରଃ ପୁତ୍ରଂ ହନ୍ତୁଂ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୩

କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱା ପରୁଷୟା ବାଗ୍ଭ ପ୍ରହ୍ରାଦମତଦର୍ହଣମ୍ ।
ଆହେକ୍ଷମାଣଃ ପାପେନ ତିରଶ୍ଚୀନେନ ଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୪

ପ୍ରଶ୍ରୟାବନତଂ ଦାନ୍ତଂ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ସର୍ପଃ ପଦାହତ ଇବ ଶ୍ୱସନ୍ ପ୍ରକୃତିଦାରୁଣଃ ॥ ୫

ହେ ଦୁର୍ବିନୀତ ମନ୍ଦାତ୍ମନ୍ କୁଳଭେଦକରାଧମ ।
ସ୍ତବ୍ଧଂ ମଚ୍ଛାସନୋଦ୍‌ଧୃତଂ ନେଷ୍ୟେ ତ୍ୱାଦ୍ୟ ଯମକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୬

କ୍ରୁଦ୍ଧସ୍ୟ ଯସ୍ୟ କମ୍ପନ୍ତେ ତ୍ରୟୋ ଲୋକାଃ ସହେଶ୍ୱରାଃ ।
ତସ୍ୟ ମେଽଭୀତବନ୍ମୂଢ଼ ଶାସନଂ କିମ୍ବଲୋଽତ୍ୟଗାଃ ॥ ୭

ପ୍ରହ୍ରାଦ ଉବାଚ

ନ କେବଲଂ ମେ ଭବତଶ୍ଚ ରାଜନ୍
ସ ବୈ ବଲଂ ବଲିନାଂ ଚାପରେଷାମ୍ ।
ପରେଽବରେଽମୀ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମା ଯେ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ଯେନ ବଶଂ ପ୍ରଣୀତାଃ ॥ ୮

ସ ଈଶ୍ୱରଃ କାଳ ଉରୁକ୍ରମୋଽସା-
ବୋଜଃସହଃସତ୍ତ୍ୱବଲେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମା ।
ସ ଏବ ବିଶ୍ୱଂ ପରମଃ ସ୍ୱଶକ୍ତିଭିଃ
ସୃଜତ୍ୟବତ୍ୟତ୍ତି ଗୁଣତ୍ରୟେଶଃ ॥ ୯

ଜହ୍ୟାସୁରଂ ଭାବମିମଂ ତ୍ୱମାତ୍ମନଃ
ସମଂ ମନୋ ଧତ୍ସ୍ୱ ନ ସନ୍ତି ବିଦ୍ୱିଷଃ ।
ଋତେଽଜିତାଦାତ୍ମନ ଉତ୍ପଥସ୍ଥିତାତ୍
ତଦ୍ଧି ହ୍ୟନନ୍ତସ୍ୟ ମହଦ୍ ସମର୍ହଣମ୍ ॥ ୧୦

ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ସବୁ ଛାତ୍ରଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ଲାଗିଗଲାଣି ଦେଖି ସେହି ଶିକ୍ଷାଗୁରୁମାନେ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ସେମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ, ତୁରନ୍ତ ଯାଇ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁକୁ ସବୁକଥା ଶୁଣାଇଦେଲେ ॥ ୨ ॥ ପୁଅ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଏପରି ଅସହ୍ୟ ଓ ଅପ୍ରିୟ କୃତ୍ୟ କଥା ଶୁଣି ସେ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ଶେଷରେ ସେ ସ୍ଥିର କରିନେଲା ଯେ, ପୁଅକୁ ନିଜ ହାତରେ ହିଁ ମାରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩ ॥

ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିଥିବା ପ୍ରହ୍ଲାଦ କରପତ୍ର ଯୋଡ଼ି ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ପିତା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେ ବାସ୍ତବରେ ଆଦୌ ତିରସ୍କାରର ଯୋଗ୍ୟ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଥିଲା ସ୍ୱଭାବତଃ କ୍ରୂର । ବିଷଧର ସାପ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ପଡ଼ିଗଲେ ସେ ଯେପରି ଫଁ କରି ଗର୍ଜି ଉଠେ, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ସେହିପରି ଗର୍ଜି ଉଠିଲା । ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ପାପଭରା କୁଟିଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ, ସେ କଠୋର ଶବ୍ଦରେ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲା, ॥ ୪,୫ ॥ "ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ନିତାନ୍ତ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ହୋଇଗଲୁଣି । ତୁ ନିଜେ ତ ନୀଚ; ଏଥର ଆମ କୁଳର ପିଲାମାନଙ୍କର ବି ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଭ୍ରଷ୍ଟ କରିଦେବାକୁ ବସିଲୁଣି । ତୁ ବଡ଼ ବେଖାତିରିରେ ମୋ ଆଜ୍ଞାକୁ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରିଚାଲିଛୁ । ମୁଁ ଆଜି ତୋତେ ଯମରାଜାଙ୍କ ଘରକୁ ପଠାଇଦେଇ ଏସବୁର ଫଳ ଚଖାଇଦେଉଛି, ରହ ॥ ୬ ॥ ମୋର ସାମାନ୍ୟମାତ୍ର କ୍ରୋଧ ଦେଖିଦେଲେ ତ୍ରିଲୋକ ଓ ତ୍ରିଲୋକର ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଥରହର ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତଥାପି ତୁ ମୂର୍ଖ କାହାବଳରେ ନିର୍ଭୟରେ ମୋର ଆଜ୍ଞାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଛୁ ?" ॥ ୭ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତୃଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛୋଟବଡ଼ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜୀବଙ୍କୁ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ନିଜ ବଶରେ ରଖିଛନ୍ତି । କେବଳ ମୋର ନୁହେଁ, କି ଆପଣଙ୍କର ନୁହେଁ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସଂସାରର ସମସ୍ତ ବଳବାନ୍‌ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବଳ ॥ ୮ ॥ ସେହି ମହାପରାକ୍ରମୀ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପ୍ରଭୁ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି କାଳ ତଥା ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଳ, ମନୋବଳ, ଦେହବଳ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟ । ସେହି ପରମେଶ୍ୱର ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଏହି ବିଶ୍ୱର ସୃଜନ, ରକ୍ଷଣ ଓ ସଂହାର କରନ୍ତି । ସେ ହିଁ ତ୍ରିଗୁଣର ସ୍ୱାମୀ ॥ ୯ ॥ ଆପଣ ଏହି ଅସୁରଭାବ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ମନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବାପନ୍ନ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ସଂସାରରେ ନିଜର ଅବଶୀକୃତ ମନ ପରି ଶତ୍ରୁ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହାନ୍ତି । ମନକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବାପନ୍ନ କରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପୂଜା ॥ ୧୦ ॥

ଦସ୍ୟୂନ୍ ପୁରା ଷଣ୍ଣ ବିଜିତ୍ୟ ଲୁମ୍ପତୋ
ମନ୍ୟନ୍ତ ଏକେ ସ୍ୱଜିତା ଦିଶୋ ଦଶ ।
ଜିତାତ୍ମନୋ ଜ୍ଞସ୍ୟ ସମସ୍ୟ ଦେହିନାଂ
ସାଧୋଃ ସ୍ୱମୋହପ୍ରଭବାଃ କୁତଃ ପରେ ॥ ୧୧

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁରୁବାଚ

ବ୍ୟକ୍ତଂ ତ୍ୱଂ ମର୍ତ୍ତୁକାମୋଽସି ଯୋଽତିମାତ୍ରଂ ବିକତ୍ଥସେ ।
ମୁମୂର୍ଷୂଣାଂ ହି ମନ୍ଦାତ୍ମନ୍ ନନୁ ସ୍ୟୁର୍ବିପ୍ଲବା ଗିରଃ ॥ ୧୨

ଯସ୍ତ୍ୱୟା ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟୋକ୍ତୋ ମଦନ୍ୟୋ ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ।
କ୍ୱାସୌ ଯଦି ସ ସର୍ବତ୍ର କସ୍ମାତ୍ ସ୍ତମ୍ଭେ ନ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୧୩

ସୋଽହଂ ବିକତ୍ଥମାନସ୍ୟ ଶିରଃ କାୟାଦ୍ଧରାମି ତେ ।
ଗୋପାୟେତ ହରିସ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟ ଯସ୍ତେ ଶରଣମୀପ୍ସିତମ୍ ॥ ୧୪

ଏବଂ ଦୁରୁକ୍ତୈର୍ମୁହୁରର୍ଦୟନ୍ରୁଷା
ସୁତଂ ମହାଭାଗବତଂ ମହାସୁରଃ ।
ଖଡ୍ଗଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟୋତ୍ପତିତୋ ବରାସନାତ୍
ସ୍ତମ୍ଭଂ ତତାଡ଼ାତିବଳଃ ସ୍ୱମୁଷ୍ଟିନା ॥ ୧୫

ତଦୈବ ତସ୍ମିନ୍ ନିନଦୋଽତିଭୀଷଣୋ
ବଭୂବ ଯେନାଣ୍ଡକଟାହମସ୍ଫୁଟତ୍ ।
ଯଂ ବୈ ସ୍ୱଧିଷ୍ଣ୍ୟୋପଗତଂ ତ୍ୱଜାଦୟଃ
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ସ୍ୱଧାମାପ୍ୟୟମଙ୍ଗ ମେନିରେ ॥ ୧୬

ସ ବିକ୍ରମନ୍ ପୁତ୍ରବଧେପ୍ସୁରୋଜସା
ନିଶମ୍ୟ ନିର୍ହ୍ରାଦମପୂର୍ବମଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଅନ୍ତଃସଭାୟାଂ ନ ଦଦର୍ଶ ତତ୍ପଦଂ
ବିତତ୍ରସୁର୍ୟେନ ସୁରାରିୟୂଥପାଃ ॥ ୧୭

ଷଡ଼ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଡକାୟତମାନେ ଜୀବର ସକଳ ସମ୍ପଦ ଲୁଟିନିଅନ୍ତି; ଯେଉଁ ଲୋକ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ଜୟ କରିନାହିଁ, ଅଥଚ ଭାବୁଛି ଯେ, ସେ ଦଶଦିଗ ଜିତିଯାଇଛି, ଜାଣନ୍ତୁ, ସେ ହେଉଛି ଗୋଟାଏ ମୂର୍ଖ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ମହାତ୍ମା ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସମଭାବ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି ଓ ସମଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନଜନିତ କାମକ୍ରୋଧାଦି ଶତ୍ରୁମାନେ ଯେଉଁଠି ସ୍ୱତଃ ମରିହଜି ଯାଆନ୍ତି, ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ବାହ୍ୟଶତ୍ରୁ ବା ରହିପାରିବେ କିପରି ! ॥ ୧୧ ॥

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ପଗ୍ଭରିଲା—''ରେ ମନ୍ଦବୁଦ୍ଧି ! ତୋର ଏହି ବଢ଼ିମା ଦେଖାଇ କଥା କହିବାଟା ମଧ୍ୟ ସୀମା ଟପିଗଲା । ଏଥର ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଯେ, ତୁ ମରିବାକୁ ହିଁ ଅଡ଼ି ବସିଛୁ; ତେଣୁ ତୁ ଏପରି ବାଗ୍ଭଳଙ୍କ ପରି କଥା କହୁଛୁ । ତୋର ସେହି ଜଗଦୀଶ୍ୱରକୁ ବି ମୁଁ ଆଜି ଦେଖିଦେବି । ହଁ, କଣ କହିଲୁ ? ସେ ସବୁଠାରେ ଅଛି ?? ଯେ ସବୁଠି ଅଛି, ସେ ଏହି ପଥରସ୍ତମ୍ଭରେ ଦେଖାଯାଉନି କାହିଁକି ? ॥ ୧୨,୧୩ ॥ କଣ ଏ ସ୍ତମ୍ଭଭିତରେ ବି ତତେ ସେ ଦେଖାଯାଉଛି ? ତୁ କେତେ ଫୁଟାଣି ମାରିବୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ରହ । ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ତୋର ମୁଣ୍ଡଗଣ୍ଡି କାଟି ଦୁଇଖଣ୍ଡ କରିଦେବି । ତୋର ସେହି ଯେଉଁ ହରି ସର୍ବତ୍ର ରହିଛି, ଯାହା ଉପରେ ତୋର ଏତେ ଭରସା, ସେ ତତେ କିପରି ରକ୍ଷା କରିବ, ମୁଁ ଆଜି ଦେଖିବି ।'' ॥ ୧୪ ॥

(ନାରଦ କହିଗ୍ଭଲିଲେ—) ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବଳବାନ୍ ମହାଦୈତ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ବାରମ୍ବାର ଧମକ ଦେଇ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ସେ ଯେତେବେଳେ ତାର କ୍ରୋଧ ଆଉ ଅଧିକ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ହାତରେ ତରବାରି ଧରି ସିଂହାସନରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲା ଓ ସେହି ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ଏକ ଭୀଷଣ ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାର କରିଦେଲା ॥ ୧୫ ॥ ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାର କରିଦେବା କ୍ଷଣି ସ୍ତମ୍ଭ ଭିତରେ ଏକ ଭୟଙ୍କର ଶବ୍ଦ ହେଲା । ସେହି ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ମନେହେଲା, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଟା ଫାଟିଗଲା କି ! ସେହି ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ଯେତେବେଳେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଲା, ତାହା ଶୁଣି ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ସେମାନଙ୍କର ଲୋକରେ ବୋଧ ହୁଏ ପ୍ରଳୟ ଆସିଗଲା ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ମାରିଦେବାକୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ମାଡ଼ି ସିନା ଆସିଥିଲା, ହେଲେ ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ବି ଭୟଭୀତ କରିଦେଇଥିବା ସେହି ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ଅପୂର୍ବ ଘୋର ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଦେଇ ସେ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଗଲା ଓ କିଏ ଏପରି ଶବ୍ଦ କଲା ବୋଲି ସେ ଏଣେତେଣେ ଗ୍ଭହିଁବାକୁ ଲାଗିଲା; କିନ୍ତୁ ସଭାଗୃହ ଭିତରେ ତାକୁ କିଛି ବି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ସତ୍ୟଂ ବିଧାତୁଂ ନିଜଭୃତ୍ୟଭାଷିତଂ
ବ୍ୟାପ୍ତିଂ ଚ ଭୂତେଷ୍ୱଖିଳେଷୁ ଚାତ୍ମନଃ ।
ଅଦୃଶ୍ୟତାତ୍ୟଦ୍ଭୁତରୂପମୁଦ୍‌ବହନ୍
ସ୍ତମ୍ଭେ ସଭାୟାଂ ନ ମୃଗଂ ନ ମାନୁଷମ୍ ॥ ୧୮

ସେତିକିବେଳେ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ବାଣୀକୁ ସତ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସମସ୍ତ ପଦାର୍ଥରେ ନିଜର ବ୍ୟାପକତା ପ୍ରମାଣିତ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଏକ ବିଚିତ୍ରରୂପ ଧରି ସଭାଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସେହି ସ୍ତମ୍ଭଭିତରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସିଂହର ରୂପ ନ ଥିଲା, କି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟର ରୂପ ନ ଥିଲା ॥ ୧୮ ॥ କିଏ ଏପରି ଶବ୍ଦ କଲା ବୋଲି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଏଣେତେଣେ ଚାହିଁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ସ୍ତମ୍ଭ ଭିତରୁ ବାହାରିଥିବା ସେହି ବିଚିତ୍ର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ପକାଇଲା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଗଲା—'ଆରେ ! ଇଏ ତ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହଁ, କି ପଶୁ ନୁହଁ ! ଏ ତ ନୃସିଂହରୂପରେ କୌଣସି ଏକ ଅଲୌକିକ ଜୀବ ବାହାରିଛି !!' ॥ ୧୯ ॥

ସ ସତ୍ତ୍ୱମେନଂ ପରିତୋଽପି ପଶ୍ୟନ୍
ସ୍ତମ୍ଭସ୍ୟ ମଧ୍ୟାଦନୁ ନିର୍ଜିହାନମ୍ ।
ନାୟଂ ମୃଗୋ ନାପି ନରୋ ବିଚିତ୍ର-
ମହୋ କିମେତନ୍ନୃମୃଗେନ୍ଦ୍ରରୂପମ୍ ॥ ୧୯

ମୀମାଂସମାନସ୍ୟ ସମୁତ୍ଥିତୋଽଗ୍ରତୋ
ନୃସିଂହରୂପସ୍ତଦଳଂ ଭୟାନକମ୍ ।
ପ୍ରତପ୍ତଚାମୀକରଚଣ୍ଡଲୋଚନଂ
ସ୍ଫୁରତ୍‌ସଟାକେସରଜୃମ୍ଭିତାନନମ୍ ॥ ୨୦

ସେ ଏପରି ବିସ୍ମୟରେ ପଡ଼ିଥିବାବେଳେ ନୃସିଂହଭଗବାନ୍ ଯାଇ ଠିକ୍ ତା ସମ୍ମୁଖରେ ଉଭା ହୋଇଗଲେ । ତାହାଙ୍କର ସେହି ରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଥାଏ । ତପ୍ତସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ଦୀପ୍ତିମାନ ଭୟାନକ ଚକ୍ଷୁ । ସେ ଆଁ କରିଦେଇଥିବାରୁ ବେକପାଖର କେଶରସବୁ ଟାଙ୍କୁରି ଉଠି ତରଙ୍ଗାୟିତ ହେଉଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ାକ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । ତରବାରି ପରି ଲହଲହ ହେଉଥିବା ଜିଭଟା କ୍ଷୁରଧାର ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ହୋଇଥାଏ । କୁଟିଳ ଚାହାଣି ହେତୁ ମୁଖଟା ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥାଏ । କାନ ଦୁଇଟା ଉପରକୁ ଉଠି ସ୍ଥିରଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଫୁଲି ଉଠିଥିବା ନାକ ଓ ଆଁ' କରି ରହିଥିବା ମୁହଁଟା ପର୍ବତଗୁମ୍ଫା ପରି ଅଦ୍ଭୁତ ବୋଧ ହେଉଥାଏ । ବିସ୍ତାରିତ ମୁଖ ହେତୁ ମୁଖର ଭୟଙ୍କରତା ଆହୁରି ବଢ଼ି ଯାଇଥାଏ ॥ ୨୧ ॥ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥାଏ ତାଙ୍କର ବିଶାଳ ଶରୀର । ବେକ ହୋଇଥାଏ ଜାକଟା ଓ ମୋଟା । ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷ ଏବଂ କ୍ଷୀଣ କଟି । ସମଗ୍ର ଶରୀରରେ ଚମକି ଉଠୁଥାଏ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ସଦୃଶ ଶୁଭ୍ର ରୋମରାଜି । ପୁଣି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଶହ ଶହ ଭୁଜ । ନଖସବୁ ଅସ୍ତ୍ରର କର୍ମ କରୁଥାଏ ॥ ୨୨ ॥ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପଶିବାକୁ କେହି ବି ସାହସ କରିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଚକ୍ର ଆଦି ଆୟୁଧ ଏବଂ ବଜ୍ର ଆଦି ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ସେ ସମସ୍ତ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିଦେଲେ । ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଭାବିଲା, "ବୋଧ ହୁଏ ମହାମାୟାବୀ ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ମୋତେ ମାରିବାକୁ ଏପରି ଢଙ୍ଗ ଧରିଛି; କିନ୍ତୁ ଯେତେ ଢଙ୍ଗ କଲେ ବି, ସେ କଣଟା କରିପାରିବ !" ॥ ୨୩ ॥

କରାଳଦଂଷ୍ଟ୍ରଂ କରବାଳଚଞ୍ଚଳ-
କ୍ଷୁରାନ୍ତଜିହ୍ୱଂ ଭ୍ରୁକୁଟୀମୁଖୋଲ୍‌ବଣମ୍ ।
ସ୍ତବ୍ଧୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱକର୍ଣ୍ଣଂ ଗିରିକନ୍ଦରାଦ୍ଭୁତ-
ବ୍ୟାତ୍ତାସ୍ୟନାସଂ ହନୁଭେଦଭୀଷଣମ୍ ॥ ୨୧

ଦିବି ସ୍ପୃଶତ୍‌କାୟମଦୀର୍ଘପୀବର-
ଗ୍ରୀବୋରୁବକ୍ଷଃସ୍ଥଳମଳ୍ପମଧ୍ୟମମ୍ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଂଶୁଗୌରୈଶ୍ଛୁରିତଂ ତନୂରୁହୈ-
ର୍ବିଷ୍ୱଗ୍‌ଭୁଜାନୀକଶତଂ ନଖାୟୁଧମ୍ ॥ ୨୨

ଦୁରାସଦଂ ସର୍ବନିଜେତରାୟୁଧ-
ପ୍ରବେକବିଦ୍ରାବିତଦୈତ୍ୟଦାନବମ୍ ।
ପ୍ରାୟେଣ ମେଽୟଂ ହରିଣୋରୁମାୟିନା
ବଧଃ ସ୍ମୃତୋଽନେନ ସମୁଦ୍ୟତେନ କିମ୍ ॥ ୨୩

ଏବଂ ବ୍ରୁବଂସ୍ତ୍ୱଭ୍ୟପତତ୍ ଗଦାୟୁଧୋ
ନଦନ୍ ନୃସିଂହଂ ପ୍ରତି ଦୈତ୍ୟକୁଞ୍ଜରଃ ।
ଅଲକ୍ଷିତୋଽଗ୍ନୌ ପତିତଃ ପତଙ୍ଗମୋ
ଯଥା ନୃସିଂହୌଜସି ସୋଽସୁରସ୍ତଦା ॥ ୨୪

ନ ତଦ୍ ବିଚିତ୍ରଂ ଖଲୁ ସତ୍ତ୍ୱଧାମନି
ସ୍ୱତେଜସା ଯୋ ନୁ ପୁରାପିବତ୍ ତମଃ ।
ତତୋଽଭିପଦ୍ୟାଭ୍ୟହନନ୍ମହାସୁରୋ
ରୁଷା ନୃସିଂହଂ ଗଦୟୋରୁବେଗୟା ॥ ୨୫

ତଂ ବିକ୍ରମନ୍ତଂ ସଗଦଂ ଗଦାଧରୋ
ମହୋରଗଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସୁତୋ ଯଥାଗ୍ରହୀତ୍ ।
ସ ତସ୍ୟ ହସ୍ତୋତ୍କଲିତସ୍ତଦାସୁରୋ
ବିକ୍ରୀଡ଼ତୋ ଯଦ୍ୱଦହିର୍ଗରୁତ୍ମତଃ ॥ ୨୬

ଅସାଧ୍ୱମନ୍ୟନ୍ତ ହୃତୌକସୋଽମରା
ଘନଚ୍ଛଦା ଭାରତ ସର୍ବଧିଷ୍ଣ୍ୟପାଃ ।
ତଂ ମନ୍ୟମାନୋ ନିଜବୀର୍ଯ୍ୟଶଙ୍କିତଂ
ଯଦ୍ଧସ୍ତମୁକ୍ତୋ ନୃହରିଂ ମହାସୁରଃ ।
ପୁନସ୍ତମାସଜ୍ଜତ ଖଡ୍ଗଚର୍ମଣୀ
ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ବେଗେନ ଜିତଶ୍ରମୋ ମୃଧେ ॥ ୨୭

ତଂ ଶ୍ୟେନବେଗଂ ଶତଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ମଭି-
ଶ୍ଚରନ୍ତମଚ୍ଛିଦ୍ରମୁପର୍ଯ୍ୟଧୋ ହରିଃ ।
କୃତ୍ୱାଟ୍ଟହାସଂ ଖରମୁତ୍ସ୍ୱନୋଲ୍ବଣଂ
ନିମୀଲିତାକ୍ଷଂ ଜଗୃହେ ମହାଜବଃ ॥ ୨୮

ବିଷ୍ୱକ୍ ସ୍ଫୁରନ୍ତଂ ଗ୍ରହଣାତୁରଂ ହରି-
ର୍ବ୍ୟାଲୋ ଯଥାଽଽଖୁଂ କୁଳିଶାକ୍ଷତତ୍ୱଚମ୍ ।
ଦ୍ୱାର୍ଯ୍ୟୂର ଆପାତ୍ୟ ଦଦାର ଲୀଳୟା
ନଖୈର୍ଯଥାହିଂ ଗରୁଡ଼ୋ ମହାବିଷମ୍ ॥ ୨୯

ଏପରି ଭାବି ହାତରେ ଗଦା ଧରି ଦୈତ୍ୟରାଜ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ସିଂହନାଦ କରି ନୃସିଂହ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଝପଟି ଗଲା । କିନ୍ତୁ ନିଆଁକୁ ଡେଇଁପଡ଼ିଲେ ପତଙ୍ଗ ଯେପରି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ଦୈତ୍ୟରାଜ ସେହିପରି ଭଗବାନଙ୍କ ତେଜ ଭିତରେ କେଉଁଆଡ଼େ ହଜିଗଲା ॥ ୨୪ ॥ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ତେଜର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏପରି ଘଟିଯିବା କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ନୁହେଁ; କାରଣ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସେ ନିଜର ତେଜଦ୍ୱାରା ପ୍ରଳୟର ନିମିତ୍ତଭୂତ ତମୋଗୁଣରୂପୀ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରକୁ ମଧ୍ୟ ପାନ କରିଦେଇଥିଲେ । ଏହାପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଆୟତ୍ତରେ ପଡ଼ିଥିବା ସେହି ଦୈତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପିଉଠିଲା ଏବଂ ନିଜର ଗଦାକୁ ଜୋରରେ ବୁଲାଇ ବୁଲାଇ ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କଲା ॥ ୨୫ ॥ ଗରୁଡ଼ ଯେପରି ସାପକୁ ଧରିନିଏ, ସେ ପ୍ରହାର କରୁ କରୁ ଭଗବାନ୍ ସେହିପରି ତାକୁ ତାର ଗଦା ସହିତ ଧରି ପକାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଗରୁଡ଼ ସାପକୁ ଖେଳାଉ ଖେଳାଉ ସାପ ଯେପରି ବେଳେ ବେଳେ ତା ହାତରୁ ଖସିଯାଇ ପଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ପ୍ରଭୁ ତାକୁ ଧରି ଖେଳାଉ ଖେଳାଉ ସେ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ସେହିପରି ଖସିଗଲା ॥ ୨୬ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେତେବେଳେ ସକଳ ଲୋକପାଳ ମେଘରାଜ୍ୟରେ ଲୁଚିରହି ସେହି ଦୁହିଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗକୁ ତ ବହୁପୂର୍ବରୁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଘଟଣା ଦେଖି ସେମାନେ ଆହୁରି ଡରିଗଲେ । ଏଣେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଭାବିଲା ଯେ, ତାର ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ନୃସିଂହ ତାକୁ ଡରିଯିବାରୁ ହିଁ ହାତରୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଏପରି ଭାବି ତାର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେ ପୁଣି ଥରେ ଢାଲ ତରବାରି ଧରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଉପରକୁ ଝପଟି ଆସିଲା ॥ ୨୭ ॥ ଏଥର ସେ ବାଜପକ୍ଷୀ ପରି ଭୀଷଣ ବେଗରେ ଡେଇଁକୁଦି, ଢାଲତରବାରି ଚଳାଇ ଏପରିଭାବରେ ପଇନ୍ତରା ବଦଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲା, ଯେପରି କି ତାକୁ ପ୍ରତିଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଅପରପକ୍ଷକୁ ଆଦୌ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ନାହିଁ । ତାହା ଦେଖି ଭଗବାନ୍ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ଏପରି ଭୟଙ୍କର ଅଟ୍ଟହାସ କଲେ ଯେ, ସେଥିରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ଆଖି ବୁଜି ହୋଇଗଲା । ତା' ପରେ ପରେ ମୂଷାକୁ ସାପ ଧରିପକାଇଲା ପରି ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ଚଟ କରି ଧରିପକାଇଲେ । ଯେଉଁ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଏତେ ବଳବାନ୍ ଥିଲା ଯେ, ବଜ୍ରାଘାତରେ ମଧ୍ୟ ତା' ଚର୍ମରେ ଦାଗଟିଏ ବି ପଡୁ ନ ଥିଲା, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରୁ ଖସିଯିବା ପାଇଁ ଜୋର୍‌ରେ ଛାଟିପିଟି ହେବାକୁ

ସଂରମ୍ଭଦୁଷ୍ପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟକରାଳଲୋଚନୋ
ବ୍ୟାତ୍ତାନନାନ୍ତଂ ବିଲିହନ୍ ସ୍ୱଜିହ୍ୱୟା ।
ଅସୃଗ୍‌ଲବାକ୍ତାରୁଣକେସରାନନୋ
ଯଥାନ୍ତ୍ରମାଳୀ ଦ୍ୱିପହତ୍ୟୟା ହରିଃ ॥ ୩୦

ନଖାଙ୍କୁରୋତ୍ପାଟିତହୃତ୍‌ସରୋରୁହଂ
ବିସୃଜ୍ୟ ତସ୍ୟାନୁଚରାନୁଦାୟୁଧାନ୍ ।
ଅହନ୍ ସମସ୍ତାନ୍ନଖଶସ୍ତ୍ରପାର୍ଷ୍ଣିଭି-
ର୍ଦୋର୍ଦଣ୍ଡଯୂଥୋଽନୁପଥାନ୍ ସହସ୍ରଶଃ ॥ ୩୧

ସଟାବଧୂତା ଜଳଦାଃ ପରାପତନ୍
ଗ୍ରହାଶ୍ଚ ତଦ୍‌ଦୃଷ୍ଟିବିମୁଷ୍ଟରୋଚିଷଃ ।
ଅମ୍ଭୋଧୟଃ ଶ୍ୱାସହତା ବିଚୁକ୍ଷୁଭୁ-
ର୍ନିହ୍ରାଦଭୀତା ଦିଗିଭା ବିଚୁକ୍ରୁଶୁଃ ॥ ୩୨

ଦ୍ୟୌସ୍ତତ୍‌ସଟୋତ୍‌କ୍ଷିପ୍ତବିମାନସଙ୍କୁଳା
ପ୍ରୋତ୍‌ସର୍ପତ କ୍ଷ୍ମା ଚ ପଦାତିପୀଡ଼ିତା ।
ଶୈଳାଃ ସମୁତ୍‌ପେତୁରମୁଷ୍ୟ ରଂହସା
ତତ୍ତେଜସା ଖଂ କକୁଭୋ ନ ରେଜିରେ ॥ ୩୩

ତତଃ ସଭାୟାମୁପବିଷ୍ଟମୁତ୍ତମେ
ନୃପାସନେ ସଂଭୃତତେଜସଂ ବିଭୁମ୍ ।
ଅଲକ୍ଷିତଦ୍ୱୈରଥମତ୍ୟମର୍ଷଣଂ
ପ୍ରଚଣ୍ଡବକ୍ତ୍ରଂ ନ ବଭାଜ କଶ୍ଚନ ॥ ୩୪

ଲାଗିଲା । ଭଗବାନ୍ ତାକୁ ସଭାଗୃହର ଦ୍ୱାରମୁହଁକୁ ନେଇଯାଇ ନିଜ ଜଙ୍ଘ ଉପରେ ପକାଇଦେଲେ ଏବଂ ଗରୁଡ଼ ଯେପରି ମହାବିଷଧର ସର୍ପକୁ ଫାଡ଼ି ଚିରିଦିଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅନାୟାସରେ ତା' ଦେହଟାକୁ ନଖରେ ବିଦାରଣ କରିଦେଲେ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର କ୍ରୋଧଭରା ବିକଟାଳ ନୟନକୁ ଗ୍ରହିଁ ହେଉ ନ ଥାଏ । ସେ ତାହାଙ୍କର ଲହଲହ ଜିଭରେ ନିଜର ବିସ୍ତାରିତ ମୁଖର ଦୁଇକୋଣକୁ ଗ୍ରଟି ପକାଉଥାନ୍ତି । ରକ୍ତଛିଟା ପଡ଼ି ତାହାଙ୍କର ମୁହଁ ଓ ବେକର କେଶର ଲାଲ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ସେ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ହାତୀକୁ ମାରି ତାର ଅନ୍ତପୁଟାକୁ ମାଳା କରି ବେକରେ ପକାଇଥିବା ମୃଗରାଜ ସିଂହ ପରି ॥ ୩୦ ॥ ସେ ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ନଖରେ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର କଲିଜା ଫାଡ଼ିଦେଇ ତାକୁ ତଳକୁ ଗଡ଼ାଇ ପକାଇଲେ । ସେତିକିବେଳେ ହଜାର ହଜାର ଦୈତ୍ୟଦାନବ ହାତରେ ଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଧାଇଁ ଆସିଲେ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ୍ ନିଜର ଭୁଜରୂପୀ ସେନାଦ୍ୱାରା, ପଦାଘାତଦ୍ୱାରା ଓ ନଖରୂପୀ ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ଦିଗରୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥

ହେ ରାଜନ୍ ! ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହ ତାଙ୍କ ଗ୍ରୀବାଦେଶର କେଶରକୁ ଝାଡ଼ିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ବାଦଲସବୁ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ତାହାଙ୍କ ନେତ୍ରର ଜ୍ୱାଳାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ତେଜ ମଉଳି ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ଶ୍ୱାସର ଧକ୍କାରେ ସମୁଦ୍ର ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତାହାଙ୍କ ସିଂହନାଦରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଦିଗ୍‌ଗଜମାନେ ରଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତାହାଙ୍କ ଗଳାର କେଶରଗୁଚ୍ଛର ଆଘାତରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ବିମାନ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଗଲା ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ଟଳମଳ ହେଲା । ତାହାଙ୍କ ପଦାଘାତରେ ଭୂକମ୍ପ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ଓ ତାହାଙ୍କ ଶ୍ୱାସର ବେଗରେ ପର୍ବତମାନେ ଉଡ଼ିଗଲେ ଏବଂ ତେଜର ପ୍ରକୋପରେ ଆକାଶ ତଥା ଦିଗମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହିଁ ହେଲା ନାହିଁ ॥ ୩୩ ॥ ସେତେବେଳେ ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ କେହି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଯୋଦ୍ଧା ଥିଲା ଭଳି ଦେଖାଯାଉ ନ ଥାନ୍ତି । ତଥାପି ତାହାଙ୍କର କ୍ରୋଧ ବଢ଼ି ଗ୍ଲଲିଥାଏ । ସେ ଯାଇ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ରାଜସଭାର ଉଚ୍ଚାସନରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ କ୍ରୋଧଭରା ଭୟଙ୍କର ରୂପ ଦେଖି କେହି ବି ତାହାଙ୍କ ପାଖରେ ପଶିବାକୁ ସାହସ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୩୪ ॥

ନିଶମ୍ୟ ଲୋକତ୍ରୟମସ୍ତକଜ୍ୱରଂ
ତମାଦିଦୈତ୍ୟଂ ହରିଣା ହତଂ ମୃଧେ ।
ପ୍ରହର୍ଷବେଗୋତ୍କଲିତାନନା ମୁହୁଃ
ପ୍ରସୂନବର୍ଷୈର୍ବବୃଷୁଃ ସୁରସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୩୫

ତଦା ବିମାନାବଳିଭିର୍ନଭସ୍ତଳଂ
ଦିଦୃକ୍ଷତାଂ ସଙ୍କୁଳମାସ ନାକିନାମ୍ ।
ସୁରାନକା ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋଽଥ ଜଘ୍ନିରେ
ଗନ୍ଧର୍ବମୁଖ୍ୟା ନନୃତୁର୍ଜଗୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥ ୩୬

ତତ୍ରୋପବ୍ରଜ୍ୟ ବିବୁଧା ବ୍ରହ୍ମେନ୍ଦ୍ରଗିରିଶାଦୟଃ ।
ଋଷୟଃ ପିତରଃ ସିଦ୍ଧା ବିଦ୍ୟାଧରମହୋରଗାଃ ॥ ୩୭

ମନବଃ ପ୍ରଜାନାଂ ପତୟୋ ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍ସରଚାରଣାଃ ।
ଯକ୍ଷାଃ କିମ୍ପୁରୁଷାସ୍ତାତ ବେତାଳାଃ ସିଦ୍ଧକିନ୍ନରାଃ ॥ ୩୮

ତେ ବିଷ୍ଣୁପାର୍ଷଦାଃ ସର୍ବେ ସୁନନ୍ଦକୁମୁଦାଦୟଃ ।
ମୂର୍ଧ୍ନି ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିପୁଟା ଆସୀନଂ ତୀବ୍ରତେଜସମ୍ ।
ଈଡିରେ ନରଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଂ ନାତିଦୂରଚରାଃ ପୃଥକ୍ ॥ ୩୯

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ନତୋଽସ୍ମ୍ୟନନ୍ତାୟ ଦୁରନ୍ତଶକ୍ତୟେ
ବିଚିତ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟାୟ ପବିତ୍ରକର୍ମଣେ ।
ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ସର୍ଗସ୍ଥିତିସଂଯମାନ୍ ଗୁଣୈଃ
ସ୍ୱଲୀଳୟା ସଂଦଧତେଽବ୍ୟୟାତ୍ମନେ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ଉବାଚ

କୋପକାଲୋ ଯୁଗାନ୍ତସ୍ତେ ହତୋଽୟମସୁରୋଽଳ୍ପକଃ ।
ତତ୍ସୁତଂ ପାହ୍ୟୁପସୃତଂ ଭକ୍ତଂ ତେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ॥ ୪୧

ଇନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ପ୍ରତ୍ୟାନୀତାଃ ପରମ ଭବତା ତ୍ରାୟତା ନଃ ସ୍ୱଭାଗା
ଦୈତ୍ୟାକ୍ରାନ୍ତଂ ହୃଦୟକମଳଂ ତ୍ୱଦ୍‌ଗୃହଂ ପ୍ରତ୍ୟବୋଧି ।

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀମାନେ ଯେତେବେଳେ ଶୁଭ ସମାଚାର ପାଇଗଲେ ଯେ, ତ୍ରିଲୋକର ଶିରଃପୀଡ଼ାର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍‌ସ୍ୱରୂପ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନଙ୍କ ହାତରେ ମରିଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉଲ୍ଲାସରେ ଝଲସି ଉଠିଲା । ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ବାରମ୍ବାର ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଆକାଶରେ ବିମାନରେ ବସି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସିଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ ଲାଗିଗଲା । ଦେବତାମାନଙ୍କର ନାଗରା ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗନ୍ଧର୍ବରାଜ ମଧୁର ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୬ ॥ ବତ୍ସ ! ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର, ଶିବ ଆଦି ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃଗଣ, ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର, ନାଗ, ମନୁ, ପ୍ରଜାପତି, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଅପ୍ସରା, ଚାରଣ, ଯକ୍ଷ, କିମ୍ପୁରୁଷ, ବେତାଳ, କିନ୍ନର ଓ ସୁନନ୍ଦ-କୁମୁଦ ଆଦି ଭଗବାନଙ୍କର ସବୁ ପାର୍ଷଦ ସେଠାକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେମାନେ କିଛି ଦୂରରେ ରହି ନତମସ୍ତକରେ କର ଯୋଡ଼ି ସିଂହାସନରେ ବିରାଜିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୭-୩୯ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣଙ୍କ ଶକ୍ତିର ସୀମା କେହି ବି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ପରାକ୍ରମ ବିଚିତ୍ର ଓ କର୍ମ ପବିତ୍ର । ଆପଣ ଗୁଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲୀଳାଚ୍ଛଳରେ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଯଥୋଚିତଭାବରେ ଉତ୍ପତ୍ତି, ପାଳନ ଓ ପ୍ରଳୟ କରନ୍ତି, ତଥାପି ଆପଣ ସେସବୁ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ରଖି ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବିକାର ରହନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀରୁଦ୍ର ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କ କ୍ରୋଧପ୍ରକାଶ କରିବା ସମୟ ତ କଳ୍ପର ଶେଷରେ ଆସେ । ଏହି ତୁଚ୍ଛ ଦୈତ୍ୟର ବିନାଶ ନିମନ୍ତେ ଯଦିବା ଆପଣ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ସେ ତ ମରି ସାରିଲାଣି । ତାହାର ପୁତ୍ର ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଛି । ହେ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଭକ୍ତକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ । ଆପଣ ଆମକୁ ଆମର ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞଭାଗ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଦାନ କରାଇଲେ, ଏହା ତ ହେଉଛି ବାସ୍ତବରେ ଆପଣଙ୍କର । ପ୍ରଭୋ ! ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଆମର ହୃଦୟକମଳ ବୁଜି ହୋଇଯାଇଥିଲା,

କାଳଗ୍ରସ୍ତଂ କିୟଦିଦମହୋ ନାଥ ଶୁଶ୍ରୂଷତାଂ ତେ
ମୁକ୍ତିସ୍ତେଷାଂ ନ ହି ବହୁମତା ନାରସିଂହାପରୈଃ କିମ୍ ॥ ୪୨

ଆପଣ ତାହାକୁ ପୁଣି ଥରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କରିଦେଲେ। ଆମ ହୃଦୟକମଳ ତ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ନିବାସସ୍ଥାନ। ଏ ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ରାଜ୍ୟ ଆମମାନଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର ମିଳିଗଲା, ଏସବୁ ତ ହେଉଛି କାଳର ଗ୍ରାସ। ଯେ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ, ତା' ପାଇଁ ଏସବୁର ମୂଲ୍ୟ ବା କେତେ ! ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଯେ ଆପଣଙ୍କ ସେବା କରିବାକୁ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା କରେ, ସେ ତ ମୁକ୍ତିକୁ ବି ଆଦର କରେ ନାହିଁ ; ତା'ର ଅନ୍ୟ ଭୋଗ୍ୟ ପଦାର୍ଥରେ ବା କି ପ୍ରୟୋଜନ ! ॥ ୪୨ ॥

ଋଷୟ ଊଚୁଃ

ତ୍ୱଂ ନସ୍ତପଃ ପରମମାତ୍ଥ ଯଦାତ୍ମତେଜୋ
ଯେନେଦମାଦିପୁରୁଷାତ୍ମଗତଂ ସସର୍ଜ।
ତଦ୍ ବିପ୍ରଲୁପ୍ତମମୁନାଦ୍ୟ ଶରଣ୍ୟପାଳ
ରକ୍ଷାଗୃହୀତବପୁଷା ପୁନରନ୍ୱମଂସ୍ଥାଃ ॥ ୪୩

ଋଷିମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ। ଆପଣ ନିଜ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଥିବା ଜଗତକୁ ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପୁନର୍ବାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଏବଂ ଆମମାନଙ୍କ ଉପରେ କୃପା କରି ସେହି ଆତ୍ମତେଜଃସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ। ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଦୈତ୍ୟ ତାହାକୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିଦେଇଥିଲା। ହେ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ! ସେହି ତପସ୍ୟାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି, ଆମର ତପସ୍ୟାକୁ ପୁଣି ଥରେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ॥ ୪୩ ॥

ପିତର ଊଚୁଃ

ଶ୍ରାଦ୍ଧାନି ନୋଽଧିବୁଭୁଜେ ପ୍ରସଭଂ ତନୂଜୈ-
ର୍ଦତ୍ତାନି ତୀର୍ଥସମୟେଽପ୍ୟପିବତ୍ ତିଳାମ୍ବୁ।
ତସ୍ୟୋଦରାନ୍ନଖବିଦୀର୍ଣ୍ଣବପାଦ୍ ଯ ଆର୍ଚ୍ଛତ୍
ତସ୍ମୈ ନମୋ ନୃହରୟେଽଖିଳଧର୍ମଗୋପ୍ତ୍ରେ ॥ ୪୪

ପିତୃଗଣ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମର ପୁତ୍ରମାନେ ଆମ ପାଇଁ ପିଣ୍ଡଦାନ କଲାବେଳେ ଏହି ଦୈତ୍ୟ ବଳତ୍କାରରେ ସେହି ପିଣ୍ଡ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଖାଇଯାଉଥିଲା। ଆମ ସନ୍ତାନମାନେ ଯେତେବେଳେ ତୀର୍ଥମାନଙ୍କରେ କିମ୍ବା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଆଦି ଅବସରରେ ନିୟମିତଭାବରେ ତର୍ପଣ କରୁଥିଲେ କିମ୍ବା ତିଳାଞ୍ଜଳି ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଏ ତାହା ବି ଛଡ଼ାଇ ନେଉଥିଲା। ଆଜି ଆପଣ ନଖମୁନରେ ତାର ପେଟ ଫାଡ଼ିଦେଇ, ଜାଣନ୍ତୁ, ଆମର ସବୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ଆମକୁ ଫେରାଇଦେଲେ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଧର୍ମର ଏକମାତ୍ର ରକ୍ଷକ। ହେ ନୃସିଂହଦେବ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୪ ॥

ସିଦ୍ଧା ଊଚୁଃ

ଯୋ ନୋ ଗତିଂ ଯୋଗସିଦ୍ଧାମସାଧୁ-
ରହାରଷୀଦ୍ ଯୋଗତପୋବଳେନ।
ନାନାଦର୍ପଂ ତଂ ନଖୈର୍ବିଦଦାର
ତସ୍ମୈ ତୁଭ୍ୟଂ ପ୍ରଣତାଃ ସ୍ମୋ ନୃସିଂହ ॥ ୪୫

ସିଦ୍ଧମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ନୃସିଂହଦେବ ! ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ତାର ଯୋଗ ଓ ତପସ୍ୟାବଳରେ ଆମର ଯୋଗସିଦ୍ଧ-ଗତି ଛଡ଼ାଇ ନେଇଥିଲା। ଆପଣ ଏହି ମହାଗର୍ବୀଟାକୁ ନଖରେ ଫାଳ ଫାଳ କରି ଚିରିଦେଲେ। ଆମେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ବିନୀତଭାବରେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୫ ॥

ବିଦ୍ୟାଧରା ଊଚୁଃ

ବିଦ୍ୟାଂ ପୃଥଗ୍‌ଧାରଣୟାନୁରାଦ୍ଧାଂ
ନ୍ୟଷେଧଦଜ୍ଞୋ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟଦୃପ୍ତଃ।

ବିଦ୍ୟାଧରମାନେ ସ୍ତୁତି କରି କହିଲେ—ଏହି ମୂର୍ଖ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ନିଜର ବଳ ଓ ବୀରତ୍ୱର ଗର୍ବରେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ଏପରି କି, ଆମେମାନେ ବିବିଧ ଯୋଗଧାରଣାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଲାଭ କରିଥିଲୁ, ଏ ସେହି ବିଦ୍ୟାକୁ ବି ଅକାମୀ କରିଦେଇଥିଲା। ଆପଣ ଯୁଦ୍ଧରେ ଏହାକୁ ଯଜ୍ଞପଶୁ ପରି ବିନାଶ କରିଦେଲେ।

ସ ଯେନ ସଂଖ୍ୟେ ପଶୁବଦ୍ଧତସ୍ତଂ
ମାୟାନୃସିଂହଂ ପ୍ରଣତାଃ ସ୍ମ ନିତ୍ୟମ୍ ॥ ୪୬

ନାଗା ଊଚୁଃ

ଯେନ ପାପେନ ରତ୍ନାନି ସ୍ତ୍ରୀରତ୍ନାନି ହୃତାନି ନଃ ।
ତଦ୍‌ବକ୍ଷଃପାଟନେନାସାଂ ଦତ୍ତାନନ୍ଦ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ॥ ୪୭

ମନବ ଊଚୁଃ

ମନବୋ ବୟଂ ତବ ନିଦେଶକାରିଣୋ
ଦିତିଜେନ ଦେବ ପରିଭୂତସେତବଃ ।
ଭବତା ଖଳଃ ସ ଉପସଂହୃତଃ ପ୍ରଭୋ
କରବାମ ତେ କିମନୁଶାଧି କିଙ୍କରାନ୍ ॥ ୪୮

ପ୍ରଜାପତୟ ଊଚୁଃ

ପ୍ରଜେଶା ବୟଂ ତେ ପରେଶାଭିସୃଷ୍ଟା
ନ ଯେନ ପ୍ରଜା ବୈ ସୃଜାମୋ ନିଷିଦ୍ଧାଃ ।
ସ ଏଷ ତ୍ୱୟା ଭିନ୍ନବକ୍ଷା ନୁ ଶେତେ
ଜଗନ୍ମଙ୍ଗଳଂ ସତ୍ତ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେଽବତାରଃ ॥ ୪୯

ଗନ୍ଧର୍ବା ଊଚୁଃ

ବୟଂ ବିଭୋ ତେ ନଟନାଟ୍ୟଗାୟକା
ଯେନାତ୍ମସାଦ୍ ବୀର୍ଯ୍ୟବଲୌଜସା କୃତାଃ ।
ସ ଏଷ ନୀତୋ ଭବତା ଦଶାମିମାଂ
କିମୁତ୍ପଥସ୍ଥଃ କୁଶଳାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୫୦

ଚାରଣା ଊଚୁଃ

ହରେ ତବାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜଂ ଭବାପବର୍ଗମାଶ୍ରିତାଃ ।
ଯଦେଷ ସାଧୁହୃଚ୍ଛୟସ୍ତ୍ୱୟାସୁରଃ ସମାପିତଃ ॥ ୫୧

ଯକ୍ଷା ଊଚୁଃ

ବୟମନୁଚରମୁଖ୍ୟାଃ କର୍ମଭିସ୍ତେ ମନୋଜ୍ଞୈ-
ସ୍ତ ଇହ ଦିତିସୁତେନ ପ୍ରାପିତା ବାହକତ୍ୱମ୍ ।

ଲୀଳାଛଳରେ ନୃସିଂହ ଅବତାର ଧାରଣ କରିଥିବା ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ନିତ୍ୟନିରନ୍ତର ପ୍ରଣାମ କରୁଛୁ ॥ ୪୬ ॥

ନାଗମାନେ ସ୍ତୁତି କରି କହିଲେ—ଏହି ପାପୀଟା ଆମର ମଣିସବୁ ଓ ଆମମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ-ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେଉଥିଲା । ଆଜି ଏହାର ବକ୍ଷ ଫାଡ଼ିଦେଇ ଆପଣ ଆମ ପତ୍ନୀମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପ୍ରଭୋ ! ଆମେ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୪୭ ॥

ମନୁମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ମନୁ । ଏହି ଦୈତ୍ୟ ଆମର ଧର୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା । ଆପଣ ଏ ଦୁଷ୍ଟକୁ ମାରି ବଡ଼ ଉପକାର କଲେ । ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ । ଆମେ ଏଥର ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବୁ, ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୮ ॥

ପ୍ରଜାପତିମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପରମେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ଆମମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜାପତି କରିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଆମକୁ ଅଟକାଇ ଦେଇଥିବାରୁ (ନିଷେଧ କରିବାରୁ), ଆମେ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁ ନ ଥିଲୁ । ଆପଣ ଏହାର ବକ୍ଷ ଫାଡ଼ିଦେଲେ ଏବଂ ଏ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଧରାଶାୟୀ ହୋଇଗଲା । ହେ ସତ୍ତ୍ୱମୟମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୁ ! ସଂସାରର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ହୋଇଛି ॥ ୪୯ ॥

ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆମେମାନେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନୃତ୍ୟ କରିବା, ଅଭିନୟ କରିବା ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣ କରିବା ସେବକ । ଏହି ଦୈତ୍ୟ ତାର ବଳ, ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରାକ୍ରମବଳରେ ଆମକୁ ତାର ଦାସ କରି ରଖିଥିଲା । ଏହାକୁ ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଦଶାରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ । ସତରେ, କୁମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଥିବା ଲୋକର କଣ କେବେ ହେଲେ ମଙ୍ଗଳ ହୋଇପାରେ ! ॥ ୫୦ ॥

ଚାରଣମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ସଜ୍ଜନମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ପୀଡ଼ା ଦେଉଥିବା ଏହି ଦୁଷ୍ଟକୁ ଆପଣ ସମାପ୍ତ କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ଆମେମାନେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରୂପ ସଂସାର-ଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ଶରଣ ନେବାକୁ ଆସିଛୁ ॥ ୫୧ ॥

ଯକ୍ଷମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ମ ହେତୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ସେବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଧାନ ସେବକ ବୋଲି ଗଣାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହି ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ତାହାର ପାଲିଙ୍କିବାହାକ କରିଦେଇଥିଲା । ହେ ପ୍ରକୃତିର ନିୟାମକ ପରମାତ୍ମା !

ସ ତୁ ଜନପରିତାପଂ ତତ୍କୃତଂ ଜାନତା ତେ
ନରହର ଉପନୀତଃ ପଞ୍ଚତାଂ ପଞ୍ଚବିଂଶ ॥ ୫୨

ଏହା ହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ନିଜଲୋକେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି ଜାଣି, ଆପଣ ଏହାକୁ ମାରିଦେଇ ବହୁତ ଭଲ କଲେ ॥ ୫୨ ॥

କିମ୍ପୁରୁଷା ଊଚୁଃ

ବୟଂ କିମ୍ପୁରୁଷାସ୍ତ୍ୱଂ ତୁ ମହାପୁରୁଷ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଅୟଂ କୁପୁରୁଷୋ ନଷ୍ଟୋ ଧିକ୍କୃତଃ ସାଧୁଭିର୍ଯଦା ॥ ୫୩

କିମ୍ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ତୁତି କଲେ—ଆମେମାନେ ହେଉଛୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ କିମ୍ପୁରୁଷ ଏବଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ମହାପୁରୁଷ । ସତ୍ପୁରୁଷମାନେ ଏହାକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ, ଧିକ୍କାର କରିବାରୁ ଆପଣ ଏହି ଅସତ୍ପୁରୁଷ ଅସୁରାଧମକୁ ବିନାଶ କରିଦେଲେ ॥ ୫୩ ॥

ବୈତାଳିକା ଊଚୁଃ

ସଭାସୁ ସତ୍ରେଷୁ ତବାମଲଂ ଯଶୋ
ଗୀତ୍ୱା ସପର୍ଯ୍ୟାଂ ମହତୀଂ ଲଭାମହେ ।
ଯସ୍ତାଂ ବ୍ୟନୈଷୀଦ୍ ଭୃଶମେଷ ଦୁର୍ଜନୋ
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ହତସ୍ତେ ଭଗବନ୍ ଯଥାଽମୟଃ ॥ ୫୪

ବୈତାଳିକମାନେ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭା ଓ ଜ୍ଞାନଯଜ୍ଞମାନଙ୍କରେ ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଯଶ ଗାନ କରି ଆମେ ପୂଜା-ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଉଥିଲୁ । ଏହି ଦୁଷ୍ଟ ଆମର ସେହି ଜୀବିକା ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଥିଲା । ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ, ଆପଣ ଏହି ଦୁଷ୍ଟରୂପ ମହାରୋଗର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରିଦେଲେ ॥ ୫୪ ॥

କିନ୍ନରା ଊଚୁଃ

ବୟମୀଶ କିନ୍ନରଗଣାସ୍ତବାନୁଗା
ଦିତିଜେନ ବିଷ୍ଟିମମୁନାନୁ କାରିତାଃ ।
ଭବତା ହରେ ସ ବୃଜିନୋଽବସାଦିତୋ
ନରସିଂହ ନାଥ ବିଭବାୟ ନୋ ଭବ ॥ ୫୫

କିନ୍ନରମାନେ କହିଲେ—ଆମେ କିନ୍ନରଗଣ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ସେବକ । ଏହି ଦୈତ୍ୟ ଆମକୁ ବେଠି ଖଟାଉଥିଲା । ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ କୃପା କରି ଆଜି ଏହି ପାପୀକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଲେ । ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ଏପରିଭାବରେ ଆମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କରୁଥାନ୍ତୁ ॥ ୫୫ ॥

ବିଷ୍ଣୁପାର୍ଷଦା ଊଚୁଃ

ଅଦ୍ୟୈତଦ୍ଧରିନରରୂପମଦ୍ଭୁତଂ ତେ
ଦୃଷ୍ଟଂ ନଃ ଶରଣଦ ସର୍ବଲୋକଶର୍ମ ।
ସୋଽୟଂ ତେ ବିଧିକର ଈଶ ବିପ୍ରଶପ୍ତ-
ସ୍ତସ୍ୟେଦଂ ନିଧନମନୁଗ୍ରହାୟ ବିଦ୍ମଃ ॥ ୫୬

ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ କହିଲେ—ହେ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ! ସକଳ ଲୋକକୁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଅଲୌକିକ ନୃସିଂହରୂପ ଆମେ ଆଜି ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲୁ । ଭଗବନ୍ ! ଏହି ଦୈତ୍ୟ ତ ଥିଲା ଆପଣଙ୍କର ସେବକ, ଯାହାକୁ କି ସନକାଦି ଶାପ ଦେଇଥିଲେ । ଆମେ ବୁଝିପାରୁଛୁ ଯେ, ଆପଣ କୃପା କରି ଏହାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ବଧ କଲେ ॥ ୫୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୁଚରିତେ ଦୈତ୍ୟରାଜବଧେ ନୃସିଂହସ୍ତବୋ ନାମାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ସ୍ତୁତି

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏବଂ ସୁରାଦୟଃ ସର୍ବେ ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ରପୁରଃସରାଃ ।
ନୋପୈତୁମଶକନ୍ ମନ୍ୟୁସଂରମ୍ଭଂ ସୁଦୁରାସଦମ୍ ॥ ୧

ନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ସବୁ ଦେବତା ଏପରିଭାବରେ ସ୍ତୁତି ସିନା କଲେ, କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ନୃସିଂହ ଭଗବାନଙ୍କର କ୍ରୋଧାବେଶ ଶାନ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ, କି କେହି ବି ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରିବାର କୌଣସି ଉପାୟ କାହାରିକୁ

ସାକ୍ଷାଚ୍ଛ୍ରୀଃ ପ୍ରେଷିତା ଦେବୈର୍ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତନ୍ମହଦଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଅଦୃଷ୍ଟାଶ୍ରୁତପୂର୍ବତ୍ୱାତ୍ ସା ନୋପେୟାୟ ଶଙ୍କିତା ॥ ୨

ପ୍ରହ୍ଲାଦଂ ପ୍ରେଷୟାମାସ ବ୍ରହ୍ମାବସ୍ଥିତମନ୍ତିକେ ।
ତାତ ପ୍ରଶମୟୋପେହି ସ୍ୱପିତ୍ରେ କୁପିତଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ॥ ୩

ତଥେତି ଶନକୈ ରାଜନ୍ ମହାଭାଗବତୋଽର୍ଭକଃ ।
ଉପେତ୍ୟ ଭୁବି କାୟେନ ନନାମ ବିଧୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୪

ସ୍ୱପାଦମୂଲେ ପତିତଂ ତମର୍ଭକଂ
ବିଲୋକ୍ୟ ଦେବଃ କୃପୟା ପରିପ୍ଲୁତଃ ।
ଉତ୍ଥାପ୍ୟ ତଚ୍ଛୀର୍ଷ୍ଣ୍ୟଦଧାତ୍ କରାମ୍ବୁଜଂ
କାଳାହିବିତ୍ରସ୍ତଧିୟାଂ କୃତାଭୟମ୍ ॥ ୫

ସ ତତ୍କରସ୍ପର୍ଶଧୁତାଖିଳାଶୁଭଃ
ସପଦ୍ୟଭିବ୍ୟକ୍ତପରାତ୍ମଦର୍ଶନଃ ।
ତତ୍ପାଦପଦ୍ମଂ ହୃଦି ନିର୍ବୃତୋ ଦଧୌ
ହୃଷ୍ୟତ୍ତନୁଃ କ୍ଲିନ୍ନହୃଦଶ୍ରୁଲୋଚନଃ ॥ ୬

ଅସ୍ତୌଷୀଦ୍ଧରିମେକାଗ୍ରମନସା ସୁସମାହିତଃ ।
ପ୍ରେମଗଦ୍‌ଗଦୟା ବାଚା ତନ୍ନ୍ୟସ୍ତହୃଦୟେକ୍ଷଣଃ ॥ ୭

ଦିଶିଲା ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପଠାଇଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆସି ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ରୂପ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଭୟରେ ଥରିଲେ; ସେ ବି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପଶିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେପରି ଭୟଙ୍କର ରୂପ ସେ ଆଗରୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ, କି ସେ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ; ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବତ୍ସ ! ତୁମ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହିଁ ଭଗବାନ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏଥର ତୁମେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କର ।" ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି ଧୀରେ ଧୀରେ ଶାନ୍ତଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଏବଂ ଦୁଇକର ଯୋଡ଼ି, ଲମ୍ବ ହୋଇ ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୪ ॥ ନୃସିଂହ ଭଗବାନ୍ ଦେଖିଲେ, ଛୋଟ ବାଳକଟିଏ ତାହାଙ୍କ ଚରଣତଳେ ପଡ଼ିଛି । ବାଳକକୁ ଦେଖି ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୟାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଉଠାଇ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକ ଉପରେ ନିଜର ସେହି ଅଭୟପ୍ରଦ କରକମଳ ରଖିଦେଲେ, ଯାହା କି କାଳସର୍ପଦ୍ୱାରା ଭୟଭୀତ ପୁରୁଷକୁ ମଧ୍ୟ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ* ॥ ୫ ॥ କରକମଳର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇବାମାତ୍ରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଠାରେ ଯାହା ବି କିଛି ସାମାନ୍ୟ ଅଶୁଭ ସଂସ୍କାର ରହିଯାଇଥିଲା, ତାହା ଦୂର ହୋଇଗଲା । ସେହିକ୍ଷଣି ସେ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ପାଇଗଲେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳକୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିନେଲେ । ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ହୃଦୟରେ ପ୍ରେମର ସରିତା ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଏବଂ ନୟନରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁର ଧାରା ଛୁଟିଲା ॥ ୬ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ଓ ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ତା'ପରେ ଭାବସମାଧିରେ ସ୍ୱତଃ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ଯାଇଥିବା ମନଦ୍ୱାରା ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣାବଳୀ ଚିନ୍ତନ କରି କରି ପ୍ରେମ-ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—॥ ୭ ॥

* ସେହି ଘଟଣାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଜଣେ ଭକ୍ତକବି ଲେଖିଛନ୍ତି—
କ୍ୱେଦଂ ବପୁଃ କ୍ୱ ଚ ବୟଃ ସୁକୁମାର ମେତତ୍
କ୍ୱୈତାଃ ପ୍ରମତ୍ତକୃତଦାରୁଣ ଯାତନାସ୍ତେ ।
ଆଲୋଚିତଂ ବିଷୟମେତଦଭୂତପୂର୍ବଂ
କ୍ଷନ୍ତବ୍ୟମଙ୍ଗ ଯଦି ମେ ସମୟେ ବିଳମ୍ବଃ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି—ବତ୍ସ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୋର ସୁକୁମାର ଶରୀର ଓ ସୁକୁମାର ଅବସ୍ଥା (ବୟସ) କେଉଁଠି ଏବଂ ଏହି ପ୍ରମତ୍ତ ଦୈତ୍ୟଦ୍ୱାରା ତୋତେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଏପରି ଦାରୁଣ ଯାତନା କେଉଁଠି ! ଭାବିଲେ ଏହା ତ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପରି ଲାଗୁଛି । ଆରେ ମୋ ଧନ ! ମୋ ଆସିବାରେ ଯଦି ବିଳମ୍ବ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ତେବେ ମୋତେ କ୍ଷମା କରିଦେ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମାଦୟଃ ସୁରଗଣା ମୁନୟୋଽଥ ସିଦ୍ଧାଃ
ସତ୍ତ୍ୱୈକତାନମତୟୋ ବଚସାଂ ପ୍ରବାହୈଃ ।
ନାରାଧିତୁଂ ପୁରୁଗୁଣୈରଧୁନାପି ପିପ୍ରୁଃ
କିଂ ତୋଷ୍ଟୁମର୍ହତି ସ ମେ ହରିରୁଗ୍ରଜାତେଃ ॥ ୮

ମନ୍ୟେ ଧନାଭିଜନରୂପତପଃଶ୍ରୁତୌଜ-
ସ୍ତେଜଃପ୍ରଭାବବଲପୌରୁଷବୁଦ୍ଧିଯୋଗାଃ ।
ନାରାଧନାୟ ହି ଭବନ୍ତି ପରସ୍ୟ ପୁଂସୋ
ଭକ୍ତ୍ୟା ତୁତୋଷ ଭଗବାନ୍‌ଗଜଯୂଥପାୟ ॥ ୯

ବିପ୍ରାଦ୍ ଦ୍ୱିଷଡ୍‌ଗୁଣଯୁତାଦରବିନ୍ଦନାଭ-
ପାଦାରବିନ୍ଦବିମୁଖାଚ୍ଛ୍ୱପଚଂ ବରିଷ୍ଠମ୍ ।
ମନ୍ୟେ ତଦର୍ପିତମନୋବଚନେହିତାର୍ଥ-
ପ୍ରାଣଂ ପୁନାତି ସ କୁଳଂ ନ ତୁ ଭୂରିମାନଃ ॥ ୧୦

ନୈବାତ୍ମନଃ ପ୍ରଭୁରୟଂ ନିଜଲାଭପୂର୍ଣ୍ଣୋ
ମାନଂ ଜନାଦବିଦୁଷଃ କରୁଣୋ ବୃଣୀତେ ।
ଯଦ୍ ଯଜ୍ଜନୋ ଭଗବତେ ବିଦଧୀତ ମାନଂ
ତଚ୍ଚାତ୍ମନେ ପ୍ରତିମୁଖସ୍ୟ ଯଥା ମୁଖଶ୍ରୀଃ ॥ ୧୧

ତସ୍ମାଦହଂ ବିଗତବିକ୍ଳବ ଈଶ୍ୱରସ୍ୟ
ସର୍ବାତ୍ମନା ମହି ଗୃଣାମି ଯଥାମନୀଷମ୍ ।
ନୀଚୋଽଜୟା ଗୁଣବିସର୍ଗମନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଃ
ପୂୟେତ ଯେନ ହି ପୁମାନନୁବର୍ଣ୍ଣିତେନ ॥ ୧୨

ସର୍ବେ ହ୍ୟମୀ ବିଧିକରାସ୍ତବ ସତ୍ତ୍ୱଧାମ୍ନୋ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ବୟମିବେଶ ନ ଚୋଦ୍‌ବିଜନ୍ତଃ ।

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ପ୍ରଭୁ! ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତା, ଋଷିମୁନି ଓ ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ; ତଥାପି ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡ ସ୍ତୁତି ଓ ବିବିଧ ସଦ୍‌ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ। ମୁଁ ତ ଘୋର ଅସୁର ଜାତିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି; ଆପଣ କଣ ସତରେ ମୋ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବେ ! ॥ ୮ ॥ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଧନ, କୁଳୀନତା, ରୂପ, ତପ, ବିଦ୍ୟା, ଓଜଃ, ତେଜ, ପ୍ରଭାବ, ବଳ, ପୌରୁଷ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଯୋଗ—ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଗୁଣ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତି ହେତୁ ଭଗବାନ୍ ତ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଉପରେ ବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ମୋ ବୁଝିବାରେ, ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭଗବାନ୍ ପଦ୍ମନାଭଙ୍କ ଚରଣକମଳ ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ତାଙ୍କ ଠାରେ ଉପରୋକ୍ତ ବାରଟିଯାକ ଗୁଣ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ସେହି ଚଣ୍ଡାଳ ହେଉଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯେ କି ନିଜର ମନ, ବଚନ, କର୍ମ, ଧନ ଓ ପ୍ରାଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ସମର୍ପି ଦେଇଛି । କାରଣ ସେଭଳି ଚଣ୍ଡାଳ ତ ନିଜର ସମଗ୍ର କୁଳକୁ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର କରିଦିଏ, ଅଥଚ ନିଜର ବଡ଼ପଣର ଅଭିମାନ ରଖିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ତ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାରଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ତାଙ୍କର ବା ନିଜ ନିମନ୍ତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରିବା କଣ ଆବଶ୍ୟକ ! ସେ କେବଳ କରୁଣାପରବଶ ହୋଇ ହିଁ ଅମାୟିକହୃଦୟ ଭକ୍ତର ହିତ ନିମନ୍ତେ ତାହାର ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜ ମୁଖର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଦର୍ପଣରେ ଦିଶୁଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ବି ସୁନ୍ଦର କରିଦିଏ, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତ ଯେଉଁସବୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି, ସେହିସବୁ ସମ୍ମାନ ସେହି ଭକ୍ତଙ୍କୁ ହିଁ ମିଳିଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ତେଣୁ ଅଯୋଗ୍ୟ ଓ ଅନଧିକାରୀ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ସକଳପ୍ରକାରେ ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି । ଭଗବତ୍ ମହିମାଗାନର ପ୍ରଭାବ ଏପରି ଯେ, ଅବିଦ୍ୟାବଶତଃ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗାନଦ୍ୱାରା ତତ୍କାଳ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣର ଆଶ୍ରୟ । ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଦି ସକଳ ଦେବତା ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ ଭକ୍ତ । ଏମାନେ ଆମ ଭଳି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରଭୋ ! ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମନ୍ତେ ତଥା ଜଗତକୁ

କ୍ଷେମାୟ ଭୂତୟ ଉତାତ୍ମସୁଖାୟ ଚାସ୍ୟ
ବିକ୍ରୀଡ଼ିତଂ ଭଗବତୋ ରୁଚିରାବତାରୈଃ ॥ ୧୩

ତଦ୍ ଯଚ୍ଛ ମନ୍ୟୁମସୁରଶ୍ଚ ହତସ୍ତ୍ୱୟାଦ୍ୟ
ମୋଦେତ ସାଧୁରପି ବୃଶ୍ଚିକସର୍ପହତ୍ୟା ।
ଲୋକାଶ୍ଚ ନିର୍ବୃତିମିତାଃ ପ୍ରତିୟନ୍ତି ସର୍ବେ
ରୂପଂ ନୃସିଂହ ବିଭୟାୟ ଜନାଃ ସ୍ମରନ୍ତି ॥ ୧୪

ନାହଂ ବିଭେମ୍ୟଜିତ ତେଽତିଭୟାନକାସ୍ୟ-
ଜିହ୍ୱାର୍କନେତ୍ରଭ୍ରୁକୁଟୀରଭସୋଗ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରାତ୍ ।
ଆନ୍ତ୍ରସ୍ରଜଃ କ୍ଷତଜକେସରଶଙ୍କୁକର୍ଣ୍ଣା-
ନ୍ନିର୍ହ୍ରାଦଭୀତଦିଗିଭାଦରିଭିନ୍ନଖାଗ୍ରାତ୍ ॥ ୧୫

ତ୍ରସ୍ତୋଽସ୍ମ୍ୟହଂ କୃପଣବତ୍ସଳ ଦୁଃସହୋଗ୍ର-
ସଂସାରଚକ୍ରକଦନାଦ୍ ଗ୍ରସତାଂ ପ୍ରଣୀତଃ ।
ବଦ୍ଧଃ ସ୍ୱକର୍ମଭିରୁଶତ୍ତମ ତେଽଙ୍ଘ୍ରିମୂଳଂ
ପ୍ରୀତୋଽପବର୍ଗଶରଣଂ ହ୍ୱୟସେ କଦା ନୁ ॥ ୧୬

ଯସ୍ମାତ୍ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟବିୟୋଗସୟୋଗଜନ୍ମ-
ଶୋକାଗ୍ନିନା ସକଳୟୋନିଷୁ ଦହ୍ୟମାନଃ ।
ଦୁଃଖୌଷଧଂ ତଦପି ଦୁଃଖମତଦ୍ଧିୟାହଂ
ଭୂମନ୍ଭ୍ରମାମି ବଦ ମେ ତବ ଦାସ୍ୟୟୋଗମ୍ ॥ ୧୭

ଆନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଅନେକ ପ୍ରକାର ଲୀଳା କରନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଯେଉଁ ଅସୁରକୁ ମାରିବାକୁ ଆପଣ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାକୁ ତ ମାରି ସାରିଲେଣି; ଏଥର ଆପଣ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ। ବିଛା କିମ୍ବା ସାପ (ଅନ୍ୟକୁ ତ୍ରାସ ଦେଉଥିବା ଜନ୍ତୁ) ମରିଗଲେ ଯେପରି ସାଧୁଜନ ମଧ୍ୟ ସୁଖୀ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏ ଦୈତ୍ୟକୁ ସଂହାର କରାଯିବାରୁ ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ସୁଖୀ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ଶାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷୀ। ହେ ନୃସିଂହଦେବ ! ଭୟରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ଭକ୍ତମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ନୃସିଂହସ୍ୱରୂପକୁ ସ୍ମରଣ କରିବେ ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ମୁଖ ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର ହୋଇଛି। ଆପଣଙ୍କର ଜିଭ ଲହ ଲହ ହେଉଛି। ଆଖି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପରି ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ। ଭ୍ରୂକୁଟୀ କୁଟିଳ। ଦାନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ। ବେକରେ ଲମ୍ବିଛି ଅନ୍ତପୁଟାର ମାଳା। ବେକର କେଶର ରକ୍ତରେ ଜୁଡ଼ୁବୁଡ଼ୁ ହୋଇଯାଇଛି। କାନ ଦୁଇଟି ବର୍ଚ୍ଛା ପରି ଠିଆ ହୋଇଛି। ଆପଣଙ୍କର ସିଂହନାଦ ଦିଗ୍‌ଗଜମାନଙ୍କୁ ବି ଭୟଭୀତ କରିଦେଉଛି ଏବଂ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଚିରିଫାଡ଼ି ଦେବାକୁ ନଖଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏସବୁ ଦେଖି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭୟଭୀତ ହେଉନାହିଁ ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ମୁଁ ଭୟ କରୁଛି କେବଳ ଏହି ଅସହ୍ୟ ଓ ଉଗ୍ର ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପେଷି ହେବାଟାକୁ। ମୋତେ ମୋର କର୍ମପାଶରେ ବାନ୍ଧିଦେଇ ଏହି ଭୟଙ୍କର ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପକାଇ ଦିଆଯାଇଛି। ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୋତେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଶରଣ ଓ ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟକୁ କେବେ ଡାକିନେବେ ? ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ମୁଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଯୋନିରେ ଜନ୍ମ ପାଇଲି, ସବୁଠାରେ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କର ବିୟୋଗ ଓ ଅପ୍ରିୟଜନଙ୍କର ସଂଯୋଗରେ ମିଳୁଥିବା ଦୁଃଖର ଅଗ୍ନିରେ ବହୁତ ଜଳିଛି। ପୁଣି ସେହି ଦୁଃଖ ବିନାଶ କରିବାର ଯେଉଁସବୁ ଉପାୟ ବା ଔଷଧ ରହିଛି, ଦେଖିଲି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଦୁଃଖସ୍ୱରୂପ। ନିଜଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ଭାବି ମୁଁ କେବେଠୁ ଯେ ଏ ଯୋନି, ସେ ଯୋନି ହୋଇ ଘୂରୁଛି, ତାହାର କିଛି ଠିକଣା ନାହିଁ ! ଏଥର ଆପଣ ହିଁ ମୋତେ ଏପରି କିଛି ଉପାୟ କହିଦିଅନ୍ତୁ, ଯାହାକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ସେବା-ଭକ୍ତି ଲାଭ କରିପାରିବି ॥ ୧୭ ॥

ସୋଽହଂ ପ୍ରିୟସ୍ୟ ସୁହୃଦଃ ପରଦେବତାୟା
ଲୀଳାକଥାସ୍ତବ ନୃସିଂହ ବିରିଞ୍ଚଗୀତାଃ ।
ଅଞ୍ଜସ୍ତିତର୍ମ୍ୟନୁଗୃଣନ୍ ଗୁଣବିପ୍ରମୁକ୍ତୋ
ଦୁର୍ଗାଣି ତେ ପଦଯୁଗାଳୟହଂସସଙ୍ଗଃ ॥ ୧୮

ବାଳସ୍ୟ ନେହ ଶରଣଂ ପିତରୌ ନୃସିଂହ
ନାର୍ତ୍ତସ୍ୟ ଚାଗଦମୁଦନ୍ୱତି ମଜ୍ଜତୋ ନୌଃ ।
ତପ୍ତସ୍ୟ ତତ୍ପ୍ରତିବିଧିର୍ଯ ଇହାଞ୍ଜସେଷ୍ଟ-
ସ୍ତାବଦ୍ ବିଭୋ ତନୁଭୃତାଂ ତ୍ୱଦୁପେକ୍ଷିତାନାମ୍ ॥ ୧୯

ଯସ୍ମିନ୍ ଯତୋ ଯର୍ହି ଯେନ ଚ ଯସ୍ୟ ଯସ୍ମାଦ୍
ଯସ୍ମୈ ଯଥା ଯଦୁତ ଯସ୍ତ୍ୱପରଃ ପରୋ ବା ।
ଭାବଃ କରୋତି ବିକରୋତି ପୃଥକ୍ସ୍ୱଭାବଃ
ସଞ୍ଚୋଦିତସ୍ତଦଖିଳଂ ଭବତଃ ସ୍ୱରୂପମ୍ ॥ ୨୦

ମାୟା ମନଃ ସୃଜତି କର୍ମମୟଂ ବଳୀୟଃ
କାଲେନ ଚୋଦିତଗୁଣାନୁମତେନ ପୁଂସଃ ।
ଛନ୍ଦୋମୟଂ ଯଦଜୟାର୍ପିତଷୋଡ଼ଶାରଂ
ସଂସାରଚକ୍ରମଜ କୋଽତିତରେତ୍ ତ୍ୱଦନ୍ୟଃ ॥ ୨୧

ସ ତ୍ୱଂ ହି ନିତ୍ୟବିଜିତାତ୍ମଗୁଣଃ ସ୍ୱଧାମ୍ନା
କାଲୋ ବଶୀକୃତବିସୃଜ୍ୟବିସର୍ଗଶକ୍ତିଃ ।
ଚକ୍ରେ ବିସୃଷ୍ଟମଜୟେଶ୍ୱର ଷୋଡ଼ଶାରେ
ନିଷ୍ପୀଡ୍ୟମାନମୁପକର୍ଷ ବିଭୋ ପ୍ରପନ୍ନମ୍ ॥ ୨୨

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ, ମୋର ଅହୈତୁକ ହିତୈଷୀ ସୁହୃଦ୍ (ବନ୍ଧୁ) । ଆପଣ ହିଁ ବାସ୍ତବରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମା ଗାନ କରିଥିବା ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳା-କଥାସବୁ ମୁଁ ଗାନ କରି କରି ଅତି ସହଜରେ ରାଗାଦି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସଂସାରର ଦୁଃଖକଷ୍ଟକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବି; କାରଣ ଏହାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଯୁଗଳକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥିବା ଭକ୍ତ-ପରମହଂସ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗ ମୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିଯିବ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ଭଗବାନ୍ ନୃସିଂହ ! ଆପଣ ଯାହାକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଦିଅନ୍ତି, ତାହାର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେତେ ଉପାୟ କଲେ ବି, ସେସବୁ ଅକାମୀ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି କି ଆପଣ ଉପେକ୍ଷା କରିଦେଲେ, ପିତା-ମାତା ନିଜ ସନ୍ତାନକୁ ବି ରକ୍ଷା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ଔଷଧ ରୋଗ ଦୂର କରିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିବା ଲୋକକୁ ନୌକା ବଞ୍ଚାଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣଭେଦରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱଭାବର ଯେତେସବୁ ଛୋଟବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମାଦି କର୍ତ୍ତା ଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରେରକ । ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ସେମାନେ ଯାହାକୁ ଆଧାର କରି, ଯେଉଁଥିପାଇଁ, ଯେଉଁ ଉପକରଣରେ, ଯେତେବେଳେ, ଯେଉଁ ଉପାୟ ଦ୍ୱାରା, ଯେଉଁ ଅଦୃଷ୍ଟ ଆଦିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ, ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ଯେଉଁ ବିଧିରେ ଯାହା କିଛି ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି କିମ୍ବା ରୂପାନ୍ତରିତ କରନ୍ତି, ସେସବୁ ଓ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୨୦ ॥

ପରମପୁରୁଷଙ୍କ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ କାଳଦ୍ୱାରା ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ମାୟା ମନଃପ୍ରଧାନ ଲିଙ୍ଗଶରୀର ନିର୍ମାଣ କରିଥାଏ । ସେହି ଲିଙ୍ଗଶରୀର ହେଉଛି ବଳବାନ୍, କର୍ମମୟ ଏବଂ ଛନ୍ଦୋମୟ (ବେଦୋକ୍ତ ସକାମକର୍ମରେ ଆସକ୍ତ) । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ଅବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା କଳ୍ପିତ ମନ, ଦଶଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର—ଏପରି ଷୋଳ ବିକାରରୂପ ଅର ଥିବା ସଂସାରଚକ୍ର । ହେ ଅଜନ୍ମା ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଏପରି ଅନ୍ୟ କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ମନରୂପ ସଂସାରଚକ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇଯିବ ! ॥ ୨୧ ॥ ହେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପ୍ରଭୁ ! ଏହି ଷୋହଳ ଅର ଥିବା ସଂସାର ଚକ୍ରରେ ପକାଇ ମାୟା ମୋତେ ଆଖୁ ପେଡ଼ିଲା ପରି ପେଡ଼ି ଚାଲିଛି । ଆପଣ ନିଜର ଚୈତନ୍ୟଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ବୁଦ୍ଧିର ସମସ୍ତ ଗୁଣକୁ ସର୍ବଦା ପରାଜିତ କରି ରଖନ୍ତି ଏବଂ କାଳରୂପରେ ସକଳ ସାଧ୍ୟ ଓ ସାଧନକୁ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ; ଆପଣ ମୋତେ ଏଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ନିଜ ପାଖକୁ

ଦୃଷ୍ଟା ମୟା ଦିବି ବିଭୋଽଖିଲଧିଷ୍ଣ୍ୟପାନା-
ମାୟୁଃ ଶ୍ରିୟୋ ବିଭବ ଇଚ୍ଛତି ଯାଞ୍ଜନୋଽୟମ୍ ।
ଯେଽସ୍ମତ୍ପିତୁଃ କୁପିତହାସବିଜୃମ୍ଭିତଭ୍ରୂ-
ବିସ୍ଫୂର୍ଜିତେନ ଲୁଳିତାଃ ସ ତୁ ତେ ନିରସ୍ତଃ ॥ ୨୩

ତସ୍ମାଦମୂସ୍ତନୁଭୃତାମହମାଶିଷୋଽଜ୍ଞ
ଆୟୁଃ ଶ୍ରିୟଂ ବିଭବମୈନ୍ଦ୍ରିୟମାବିରିଞ୍ଚାତ୍ ।
ନେଚ୍ଛାମି ତେ ବିଲୁଳିତାନୁରୁବିକ୍ରମେଣ
କାଲାତ୍ମନୋପନୟ ମାଂ ନିଜଭୃତ୍ୟପାର୍ଶ୍ୱମ୍ ॥ ୨୪

କୁତ୍ରାଶିଷଃ ଶ୍ରୁତିସୁଖା ମୃଗତୃଷ୍ଣିରୂପାଃ
କ୍ୱେଦଂ କଳେବରମଶେଷରୁଜାଂ ବିରୋହଃ ।
ନିର୍ବିଦ୍ୟତେ ନ ତୁ ଜନୋ ଯଦପୀତି ବିଦ୍ୱାନ୍
କାମାନଳଂ ମଧୁଲବୈଃ ଶମୟନ୍ ଦୁରାପୈଃ ॥ ୨୫

କ୍ୱାହଂ ରଜଃପ୍ରଭବ ଈଶ ତମୋଽଧିକେଽସ୍ମିନ୍
ଜାତଃ ସୁରେତରକୁଳେ କ୍ୱ ତବାନୁକମ୍ପା ।
ନ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ନ ତୁ ଭବସ୍ୟ ନ ବୈ ରମାୟା
ଯନ୍ମେଽର୍ପିତଃ ଶିରସି ପଦ୍ମକରଃ ପ୍ରସାଦଃ ॥ ୨୬

ନୈଷା ପରାବରମତିର୍ଭବତୋ ନନୁ ସ୍ୟା-
ଜ୍ଜନ୍ତୋର୍ଯଥାଽଽତ୍ମସୁହୃଦୋ ଜଗତସ୍ତଥାପି ।
ସଂସେବୟା ସୁରତରୋରିବ ତେ ପ୍ରସାଦଃ
ସେବାନୁରୂପମୁଦୟୋ ନ ପରାବରତ୍ୱମ୍ ॥ ୨୭

ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୨ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ସଂସାରର ଲୋକେ ଯେଉଁ ଆୟୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସର୍ବଦା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଳାୟିତ ହେଉଥାନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗରେ ମିଳୁଥିବା ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳଙ୍କର ସେହିସବୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ ମୁଁ ବହୁତ ଦେଖିସାରିଛି । ମୋର ପିତା ଯେତେବେଳେ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଟ୍ଟହାସ କରୁଥିଲେ ଓ ଟିକିଏ ଆଖି ତରାଟି ଗ୍ୱହିଁ ଦେଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସକଳ ସ୍ୱର୍ଗସମ୍ପଦ ନଷ୍ଟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆପଣ ମୋର ସେହି ପିତାଙ୍କୁ ବି ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକର ଆୟୁ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାଂସାରିକ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଗ୍ୱହୁଁଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ ଆଦି ଗ୍ୱହେଁନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କାଳର ରୂପ ଧରି ଆପଣ ସେସବୁକୁ କବଳିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କର ଦାସମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୨୪ ॥ ବିଷୟଭୋଗର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ହିଁ ମଧୁର; କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ମୃଗତୃଷ୍ଣାର ଜଳ ପରି ନିତାନ୍ତ ମିଥ୍ୟା ଏବଂ ଯେଉଁ ଶରୀରରେ ତାହା ଭୋଗ କରାଯାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଅଗଣିତ ବ୍ୟାଧିର ମନ୍ଦିର । ସେହି ମିଥ୍ୟା ବିଷୟଭୋଗର ମୂଲ୍ୟ ବା କେତେ ଏବଂ ସେହି 'ବ୍ୟାଧିମନ୍ଦିର' ଶରୀରର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ ବା କେତେ ! ସେହି ଉଭୟ ବସ୍ତୁ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଓ ଅସାର ବୋଲି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ସେସବୁ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାର ବୈରାଗ୍ୟ ଉଦୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ମିଳୁଥିବା ସେହି ଅସାର ଭୋଗର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ମଧୁବିନ୍ଦୁଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ କାମନାର ଜ୍ୱାଳାକୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଗ୍ୱଲେ ॥ ୨୫ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଏହି ତମୋଗୁଣୀ ଅସୁର-ବଂଶରେ ରଜୋଗୁଣ ଧରି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବା ମୁଁ କେଉଁଠି ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ କୃପା କେଉଁଠି ! ଆହା ! ଯେଉଁ କରକମଳକୁ ଆପଣ କେବେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଶିରରେ ମଧ୍ୟ ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ଆଜି ଆପଣଙ୍କର ସେହି ପରମ ପ୍ରସାଦସ୍ୱରୂପ ତଥା ସକଳ ସନ୍ତାପହାରୀ କରକମଳ ଆପଣ ମୋ ଶିର ଉପରେ ରଖିଛନ୍ତି ! ମୁଁ ଆଜି ଧନ୍ୟ ହୋଇଗଲି ॥ ୨୬ ॥ ସଂସାରୀ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଛୋଟ-ବଡ଼ ଭେଦଭାବ ରହିଥାଏ, ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ସେପରି ଭେଦଭାବ ନାହିଁ; କାରଣ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆତ୍ମା ଓ ଅହୈତୁକ ପ୍ରେମୀ । ତଥାପି, କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ଯେପରି ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳ ଦେଇଥାଏ, ଆପଣଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେବା ଓ ଭଜନଦ୍ୱାରା ହିଁ ମିଳିଥାଏ । ସେବା ଅନୁସାରେ ହିଁ ଜୀବ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର କୃପା

ଏବଂ ଜନଂ ନିପତିତଂ ପ୍ରଭବାହିକୂପେ
କାମାଭିକାମମନୁ ଯଃ ପ୍ରପତନ୍ପ୍ରସଙ୍ଗାତ୍ ।
କୃତ୍ୱାଽଽତ୍ମସାତ୍ ସୁରର୍ଷିଣା ଭଗବନ୍ ଗୃହୀତଃ
ସୋଽହଂ କଥଂ ନୁ ବିସୃଜେ ତବ ଭୃତ୍ୟସେବାମ୍ ॥ ୨୮

ମତ୍ପ୍ରାଣରକ୍ଷଣମନନ୍ତ ପିତୁର୍ବଧଶ୍ଚ
ମନ୍ୟେ ସ୍ୱଭୃତ୍ୟଋଷିବାକ୍ୟମୃତଂ ବିଧାତୁମ୍ ।
ଖଡ୍ଗଂ ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ଯଦବୋଚଦସଦ୍ବିଧିତ୍ସୁ-
ସ୍ତ୍ୱାମୀଶ୍ୱରୋ ମଦପରୋଽବତୁ କଂ ହରାମି ॥ ୨୯

ଏକସ୍ତ୍ୱମେବ ଜଗଦେତଦମୁଷ୍ୟ ଯତ୍ ତ୍ୱ-
ମାଦ୍ୟନ୍ତୟୋଃ ପୃଥଗବସ୍ୟସି ମଧ୍ୟତଶ୍ଚ ।
ସୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗୁଣବ୍ୟତିକରଂ ନିଜମାୟୟେଦଂ
ନାନେବ ତୈରବସିତସ୍ତଦନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ॥ ୩୦

ତ୍ୱଂ ବା ଇଦଂ ସଦସଦୀଶ ଭବାଂସ୍ତତୋଽନ୍ୟୋ
ମାୟା ଯଦାତ୍ମପରବୁଦ୍ଧିରିୟଂ ହ୍ୟପାର୍ଥା ।
ଯଦ୍ ଯସ୍ୟ ଜନ୍ମ ନିଧନଂ ସ୍ଥିତିରୀକ୍ଷଣଂ ଚ
ତଦ୍ ବୈ ତଦେବ ବସୁକାଳବଦଷ୍ଟିତର୍ବୋଃ ॥ ୩୧

ନ୍ୟସ୍ୟେଦମାତ୍ମନି ଜଗଦ୍ ବିଲୟାମ୍ବୁମଧ୍ୟେ
ଶେଷେଽତ୍ମନା ନିଜସୁଖାନୁଭବୋ ନିରୀହଃ ।

ବୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଆପଣଙ୍କର କୃପା ଜାତିଗତ ଉଚ୍ଚତା-ନୀଚତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଏହି ସଂସାର ଏପରି ଏକ ଅନ୍ଧକୂପ ଯେ, ଏଥିରେ କାଳରୂପୀ ସର୍ପ ଦଂଶନ କରିବା ଲାଗି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଛି । ବିଷୟଭୋଗ ପ୍ରତି ଇଚ୍ଛୁକ ଲୋକମାନେ ଏହି କୂପରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗଦୋଷରୁ ସେମାନଙ୍କ ପିଛା ଧରି ସେଥିରେ ପଡ଼ିଯିବାକୁ ଯାଉଥିଲି । କିନ୍ତୁ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ମୋତେ ଆପଣାର କରିନେଇ ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମୁଁ ଭଲା ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତଜନଙ୍କ ସେବା କିପରି ଛାଡ଼ିପାରିବି ! ॥ ୨୮ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ! ମୋ ପିତା ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ମୋତେ ଖଣ୍ଡା ଉଞ୍ଚାଇଲେ ଏବଂ କହିଲେ, 'ମୁଁ ତୋର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେବି; ଯଦି ମୋ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଆସି ତୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ;' ସେତେବେଳେ ଆପଣ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ ଓ ମୋ ପିତାଙ୍କୁ ବଧ କଲେ । ଏଥିରୁ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରେମୀଭକ୍ତ ସନକାଦି ଋଷିଙ୍କର ବଚନ ସତ୍ୟ କରିବାକୁ ହିଁ ଏପରି କଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତ୍; କାରଣ ଏହାର ଆଦ୍ୟରେ ଆପଣ ହିଁ କାରଣରୂପରେ ରହିଥିଲେ; ଅନ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହିଁ ଅବଧିରୂପରେ ରହିବେ ଏବଂ ମଧ୍ୟକାଳରେ ବି କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରତୀତିରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ଆପଣ ନିଜ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଗୁଣମାନଙ୍କର ପରିଣାମସ୍ୱରୂପ ଏହି ଜଗଦ୍ ସୃଷ୍ଟି କରି ଏଥିରେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣ ଏଥିରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଲୀଳା କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହିସବୁ ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଅନେକ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଏ ଜଗତରେ ଯାହା କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି, ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହିଁ ସେସବୁ ଏବଂ ଆପଣ ସେସବୁରୁ ଭିନ୍ନ ମଧ୍ୟ । ନିଜ-ପର ଭେଦଭାବ ତ ହେଉଛି ଅର୍ଥହୀନ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଭେଳିକି; କାହିଁକି ନା କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୀଜ ଓ ବୃକ୍ଷ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଗନ୍ଧତନ୍ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଯେପରି ଉଭୟେ ଏକ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଯେ ଯେଉଁଥିରୁ ଜନ୍ମ, ସ୍ଥିତି, ଲୟ ଓ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରେ, ସେ ତାହାରି ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଏହି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ନିଜେ ହିଁ ନିଜଭିତରେ ବିଲୟ କରିଦେଇ, ଆତ୍ମସୁଖ ଅନୁଭବ କରିବାପୂର୍ବକ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇଯାଇ ପ୍ରଳୟଜଳରେ ଶୟନ

ଯୋଗେନ ମୀଲିତଦୃଗାତ୍ମନିପୀତନିଦ୍ର-
ସ୍ତୁର୍ଯ୍ୟେ ସ୍ଥିତୋ ନ ତୁ ତମୋ ନ ଗୁଣାଂଶ୍ଚ ଯୁଙ୍‌କ୍ଷେ । ୩୨

ତସ୍ୟୈବ ତେ ବପୁରିଦଂ ନିଜକାଳଶକ୍ତ୍ୟା
ସଞ୍ଚୋଦିତପ୍ରକୃତିଧର୍ମଣ ଆତ୍ମଗୂଢ଼ମ୍ ।
ଅମ୍ଭସ୍ୟନନ୍ତଶୟନାଦ୍ ବିରମତ୍ସମାଧେ-
ର୍ନାଭେରଭୂତ୍ ସ୍ୱକଣିକାବଟବନ୍ମହାବ୍ଜମ୍ ॥ ୩୩

ତତ୍ସମ୍ଭବଃ କବିରତୋଽନ୍ୟଦପଶ୍ୟମାନ-
ସ୍ତ୍ୱାଂ ବୀଜମାତ୍ମନି ତତଂ ସ୍ୱବହିର୍ବିଚିନ୍ତ୍ୟ ।
ନାବିନ୍ଦଦବ୍ଦଶତମପ୍ସୁ ନିମଜ୍ଜମାନୋ
ଜାତେଽଙ୍କୁରେ କଥମୁ ହୋପଲଭେତ ବୀଜମ୍ ॥ ୩୪

ସ ତ୍ୱାତ୍ମଯୋନିରତିବିସ୍ମିତ ଆସ୍ଥିତୋଽବ୍ଜଂ
କାଳେନ ତୀବ୍ରତପସା ପରିଶୁଦ୍ଧଭାବଃ ।
ତ୍ୱାମାତ୍ମନୀଶ ଭୁବି ଗନ୍ଧମିବାତିସୂକ୍ଷ୍ମଂ
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାଶୟମୟେ ବିତତଂ ଦଦର୍ଶ ॥ ୩୫

ଏବଂ ସହସ୍ରବଦନାଙ୍ଘ୍ରିଶିରଃକରୋରୁ-
ନାସାସ୍ୟକର୍ଣ୍ଣନୟନାଭରଣାୟୁଧାଢ୍ୟମ୍ ।
ମାୟାମୟଂ ସଦୁପଲକ୍ଷିତସଂନିବେଶଂ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମହାପୁରୁଷମାପ ମୁଦଂ ବିରିଞ୍ଚଃ ॥ ୩୬

କରନ୍ତି। ସେତେବେଳେ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ଯୋଗଦ୍ୱାରା ବାହ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରକାଶରେ ନିଦ୍ରାକୁ ବିଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତୁରୀୟ ବ୍ରହ୍ମପଦରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେତେବେଳେ ଆପଣ ତମୋଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ନିଜର କାଳଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତିର ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରିତ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଶରୀର। ପୂର୍ବେ ଏହା ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳରେ ଶେଷଶଯ୍ୟାରେ ଶୟନ କରିଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଯୋଗନିଦ୍ରାରୂପ ସମାଧି ତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ବଟବୀଜରୁ ବିଶାଳକାୟ ବଟବୃକ୍ଷ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲା ପରି ଆପଣଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକମଳ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ଉକ୍ତ କମଳ ଭିତରୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀ ବ୍ରହ୍ମା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ। କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ସେହି କମଳ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ତାହାଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ବୀଜରୂପରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ନିଜକୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଭାବି ଜଳଭିତରେ ପଶି ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ। କିନ୍ତୁ ତା'ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ମିଳିଲା ନାହିଁ! ସେପରି ଘଟିଯିବା ତ ସ୍ୱାଭାବିକ; କାରଣ ଅଙ୍କୁର ଉଦ୍‌ଗମ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେଥିରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବୀଜକୁ କେହି ବାହାରେ କିପରି ବା ଦେଖିପାରିବ ! ॥ ୩୪ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା। ସେ (ତାଙ୍କ କାରଣକୁ ଦେଖିବାରେ) ଅସଫଳ ହୋଇ ଉକ୍ତ ପଦ୍ମଉପରେ ବସିପଡ଼ିଲେ। ବହୁ ସମୟ ଧରି ତୀବ୍ର ତପସ୍ୟାରେ ବସି ରହିବା ପରେ ତାହାଙ୍କର ହୃଦୟ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲାରୁ, ସେ ଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣରୂପ ନିଜ ଶରୀରରେ ହିଁ 'ଓତପ୍ରୋତଭାବରେ ବ୍ୟାପି ରହିଥିବା ଆପଣଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ଠିକ୍ ସେହିପରି ପାଇଗଲେ ବା ଜାଣିଗଲେ, ଯେପରି କି ପୃଥିବୀରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ତାହାର ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ତନ୍ମାତ୍ର ଗନ୍ଧକୁ ଜାଣି ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୫ ॥

ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ମୁଖମଣ୍ଡଳ, ଚରଣ, ଶିର, ହସ୍ତ, ଜଙ୍ଘ, ନାସିକା, ମୁଖ, କର୍ଣ୍ଣ, ନେତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ଆୟୁଧ ଥିଲା। ତାହାଙ୍କର ଅଙ୍ଗରୂପରେ ଚଉଦଲୋକ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା। ତାହା ଥିଲା ଆପଣଙ୍କର ଏକ ଲୀଳାମୟ ମୂର୍ତ୍ତି। ସେହି ରୂପର ଦର୍ଶନ ପାଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ

ତସ୍ମୈ ଭବାନ୍‌ହୟଶିରସ୍ତନୁବଂ ଚ ବିଭ୍ରଦ୍
ବେଦଦ୍ରୁହାବତିବଲୌ ମଧୁକୈଟଭାଖ୍ୟୌ ।
ହତ୍ୱାଽଽନୟଚ୍ଛ୍ରୁତିଗଣାଂସ୍ତୁ ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ
ସତ୍ତ୍ୱଂ ତବ ପ୍ରିୟତମାଂ ତନୁମାମନନ୍ତି ॥ ୩୭

ଇତ୍ଥଂ ନୃତିର୍ଯ୍ୟଗୃଷିଦେବଝଷାବତାରୈ-
ର୍ଲୋକାନ୍ ବିଭାବୟସି ହଂସି ଜଗତ୍‌ପ୍ରତୀପାନ୍ ।
ଧର୍ମଂ ମହାପୁରୁଷ ପାସି ଯୁଗାନୁବୃତ୍ତଂ
ଛନ୍ନଃ କଲୌ ଯଦଭବସ୍ତ୍ରିଯୁଗୋଽଥ ସ ତ୍ୱମ୍ ॥ ୩୮

ନୈତନ୍ମନସ୍ତବ କଥାସୁ ବିକୁଣ୍ଠନାଥ
ସମ୍ପ୍ରୀୟତେ ଦୁରିତଦୁଷ୍ଟମସାଧୁ ତୀବ୍ରମ୍ ।
କାମାତୁରଂ ହର୍ଷଶୋକଭୟୈଷଣାର୍ତ୍ତଂ
ତସ୍ମିନ୍ କଥଂ ତବ ଗତିଂ ବିମୃଶାମି ଦୀନଃ ॥ ୩୯

ଜିହ୍ୱୈକତୋଽଚ୍ୟୁତ ବିକର୍ଷତି ମାବିତୃପ୍ତା
ଶିଶ୍ନୋଽନ୍ୟତସ୍ତ୍ୱଗୁଦରଂ ଶ୍ରବଣଂ କୁତଶ୍ଚିତ୍ ।
ଘ୍ରାଣୋଽନ୍ୟତଶ୍ଚପଲଦୃକ୍ କ୍ୱ ଚ କର୍ମଶକ୍ତି-
ର୍ବହ୍ୱ୍ୟଃ ସପତ୍ନ୍ୟ ଇବ ଗେହପତିଂ ଲୁନନ୍ତି ॥ ୪୦

ଏବଂ ସ୍ୱକର୍ମପତିତଂ ଭବବୈତରଣ୍ୟା-
ମନ୍ୟୋନ୍ୟଜନ୍ମମରଣାଶନଭୀତଭୀତମ୍ ।

ଲାଗିଲା ॥ ୩୬ ॥ ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣର ପ୍ରତୀକରୂପେ ମଧୁ ଓ କୈଟଭ ନାମକ ଦୁଇଜଣ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବେଦ ଗ୍ରେରାଇ ନେଇଯିବାରୁ, ସେତେବେଳେ ଆପଣ ହୟଗ୍ରୀବ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ଏବଂ ସେହି ଦୁଇ ଦୈତ୍ୟଙ୍କୁ ମାରି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରୂପୀ ଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କୁ (ବେଦସମୂହକୁ) ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ । ମହାତ୍ମାମାନେ କହନ୍ତି, ସେହି ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଶରୀର ॥ ୩୭ ॥ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଏପରିଭାବରେ ଆପଣ ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଋଷି, ଦେବତା ଓ ମତ୍ସ୍ୟ ଆଦି ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପାଳନ ତଥା ବିଶ୍ୱର ଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଅବତାର ନେଇ ଆପଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗରେ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । କଳିଯୁଗରେ ଆପଣ ଅପ୍ରକଟରୂପରେ ରହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା ଓ ଦ୍ୱାପରରେ ଆପଣ ଲୀଳାବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କର 'ତ୍ରିଯୁଗ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ନାମ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୩୮ ॥

ହେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ! ମୋ ମନର ସ୍ଥିତି ଅତି ଦୟନୀୟ । ତାହା ପାପବାସନାରେ ତ କଳୁଷିତ ହୋଇଯାଇଛି; ତା'ଛଡ଼ା ସ୍ୱୟଂ ସେହି ମନଟା ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍ଟ । ବିଭିନ୍ନ କାମନାରେ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ଆତୁର ହୋଇ ରହୁଛି ଏବଂ ହର୍ଷ, ଶୋକ, ଭୟ ତଥା ଲୋକ-ପରଲୋକ, ଧନ, ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର ଆଦିର ଚିନ୍ତାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି । ଆପଣଙ୍କ ଲୀଳାକଥା ତାକୁ ଆଦୌ ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ଏ ମନ ହେତୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୀନଦୁଃଖୀ ହୋଇ ରହିଛି । ଏପରି ମନ ସଙ୍ଗରେ ରହି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଚିନ୍ତନ ବା କିପରି କରିପାରିବି ! ॥ ୩୯ ॥ ହେ ଅଚ୍ୟୁତ ! ମୋର ଜିହ୍ୱା ସବୁବେଳେ ଅତୃପ୍ତ ରହୁଛି ଏବଂ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ରସ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରୁଛି । ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଆଡ଼କୁ, ତ୍ୱଗ୍ (ଚର୍ମ) ସୁକୋମଳ ସ୍ପର୍ଶ ଆଡ଼କୁ, ଉଦର ଭୋଜନ ଆଡ଼କୁ, କର୍ଣ୍ଣ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଆଡ଼କୁ, ନାସିକା ବିଭିନ୍ନ ସୁଗନ୍ଧ ଆଡ଼କୁ ଏବଂ ଚପଳ ନୟନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ମୋତେ ଆକର୍ଷିତ କରୁଛି । ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ମଧ୍ୟ ଜୀବକୁ ନିଜ ନିଜର ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯିବାକୁ ଟାଣୁଛନ୍ତି । ବହୁପତ୍ନୀକ ପୁରୁଷକୁ ତାର ପତ୍ନୀମାନେ ଯେପରି ଘେରିଯାଇ ନିଜ ନିଜ ଶୟନକକ୍ଷକୁ ନେବାକୁ ଟାଣନ୍ତି, ଏ ଜୀବର ଅବସ୍ଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେହିପରି ପୁରୁଷର ଅବସ୍ଥା ପରି ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୪୦ ॥ ଜୀବ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସଂସାରରୂପୀ ବୈତରଣୀ ନଦୀରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି । ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁଦ୍ୱାରା

ପଶ୍ୟଞ୍ଜନଂ ସ୍ୱପରବିଗ୍ରହବୈରମୈତ୍ରଂ
ହନ୍ତେତି ପାରଚର ପୀପୃହି ମୂଢ଼ମଦ୍ୟ ॥ ୪୧

କୋ ନ୍ୱତ୍ର ତେଽଖିଳଗୁରୋ ଭଗବନ୍ ପ୍ରୟାସ
ଉତ୍ତାରଣେଽସ୍ୟ ଭବସମ୍ଭବଲୋପହେତୋଃ ।
ମୂଢ଼େଷୁ ବୈ ମହଦନୁଗ୍ରହ ଆର୍ତ୍ତବନ୍ଧୋ
କିଂ ତେନ ତେ ପ୍ରିୟଜନାନନୁସେବତାଂ ନଃ ॥ ୪୨

ନୈବୋଦ୍‌ବିଜେ ପର ଦୁରତ୍ୟୟବୈତରଣ୍ୟା-
ସ୍ତ୍ୱଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟଗାୟନମହାମୃତମଗ୍ନଚିତ୍ତଃ ।
ଶୋଚେ ତତୋ ବିମୁଖଚେତସ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥ-
ମାୟାସୁଖାୟ ଭରମୁଦ୍‌ବହତୋ ବିମୂଢ଼ାନ୍ ॥ ୪୩

ପ୍ରାୟେଣ ଦେବ ମୁନୟଃ ସ୍ୱବିମୁକ୍ତିକାମା
ମୌନଂ ଚରନ୍ତି ବିଜନେ ନ ପରାର୍ଥନିଷ୍ଠାଃ ।
ନୈତାନ୍ ବିହାୟ କୃପଣାନ୍ ବିମୁମୁକ୍ଷ ଏକୋ
ନାନ୍ୟଂ ତ୍ୱଦସ୍ୟ ଶରଣଂ ଭ୍ରମତୋଽନୁପଶ୍ୟେ ॥ ୪୪

ଯନ୍ମୈଥୁନାଦି ଗୃହମେଧିସୁଖଂ ହି ତୁଚ୍ଛଂ
କଣ୍ଡୂୟନେନ କରୟୋରିବ ଦୁଃଖଦୁଃଖମ୍ ।

କର୍ମ ଭୋଗ କରି କରି ସେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଯାଇଛି । 'ଏହା ନିଜର, ତାହା ପରର'—ଏପରି ଭେଦଭାବ କରି ସେ କାହା ସହିତ ମିତ୍ରତା କରୁଛି ତ, କାହା ସହିତ ଶତ୍ରୁତା କରୁଛି । ମୂଢ଼ ଜୀବମାନଙ୍କର ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ କରୁଣାରେ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ । ସର୍ବଥା ଭବନଦୀର ଆରପାରିରେ ରହୁଥିବା ହେ ଭଗବାନ୍ ! ଏହି ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭବନଦୀର ଆରପାରିକୁ ନେଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏ ସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପାଳନକର୍ତ୍ତା । ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ଭବନଦୀ ପାର କରାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ କଣ ବା ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ! ହେ ଦୀନଜନମାନଙ୍କର ପରମହିତୈଷୀ ପ୍ରଭୁ ! ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ମୂଢ଼ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମହତ୍ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର କୃପା ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକ ସତ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଯେହେତୁ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ସେବାରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଛି, ସେହି କୃପାରେ ମୋର କଣ ବା ପ୍ରୟୋଜନ ? ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପରମାତ୍ମନ୍ ! ମୁଁ ଏହି ଦୁସ୍ତର ଭବବୈତରଣୀକୁ ବି ଆଦୌ ଭୟ କରେ ନାହିଁ; କାରଣ ମୋର ଚିତ୍ତ ଏହି ନଦୀରେ ମଗ୍ନ ନୁହେଁ । ଆପଣଙ୍କର ଯେଉଁ ଲୀଳାଗାନ ସ୍ୱର୍ଗର ଅମୃତଠାରୁ ବି ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଯାହା ପରମ ଅମୃତ, ମୋର ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ସେହି ଲୀଳାଗାନରେ ନିମଗ୍ନ ରହେ । ମୁଁ କେବଳ ସେହି ମୂଢ଼ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଶୋକ କରୁଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣଗାନ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସୁଖ ନିମନ୍ତେ ଓ ମାୟାମୟ ମିଥ୍ୟାସୁଖ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୁଣ୍ଡରେ ସଂସାରର ଭାରୀ ବୋଝ ବୋହି ବୋହି ବୁଲୁଛନ୍ତି ॥ ୪୩ ॥ ହେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ନିଜର ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ନିର୍ଜନବନକୁ ଯାଇ ମୌନବ୍ରତ ଧାରଣ କରନ୍ତି; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ କେହି ବିଶେଷ ପ୍ରଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁ ମୁଁ ଏହି ଭୁଲ୍‌ବାଟରେ ବୁଲିଥିବା ଅସହାୟ ଗରିବମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକାକୀ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବାକୁ ଚାହେଁନା । ତା'ଛଡ଼ା ଏହି ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସହାୟକ ଥିବାର ତ ମୋତେ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ ॥ ୪୪ ॥

ଦୁଇ ହାତରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ଜାଦୁ କୁଣ୍ଡାଉଥିବା ଲୋକକୁ ଯେପରି ପ୍ରଥମେ କିଛି ସୁଖ ମିଳୁଥିଲେ ବି ପରେ ଜଳାପୋଡ଼ାରୂପେ ଦୁଃଖ ହିଁ ମିଳିଥାଏ, ଗୃହରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଇଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଯେଉଁ ମୈଥୁନ ଆଦି ସୁଖ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ହେଉଛି ସେହିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ତୁଚ୍ଛ ଏବଂ ଦୁଃଖରୂପ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଭୁଲ ପଥ ଧରିଥିବା ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ଏତେ

ତୃପ୍ୟନ୍ତି ନେହ କୃପଣା ବହୁଦୁଃଖଭାଜଃ
କଣ୍ଡୂତିବନ୍ମନସିଜଂ ବିଷହେତ ଧୀରଃ ॥ ୪୫

ମୌନବ୍ରତଶ୍ରୁତତପୋଽଧ୍ୟୟନସ୍ୱଧର୍ମ-
ବ୍ୟାଖ୍ୟାରହୋଜପସମାଧୟ ଆପବର୍ଗ୍ୟାଃ ।
ପ୍ରାୟଃ ପରଂ ପୁରୁଷ ତେ ତ୍ୱଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାଂ
ବାର୍ତ୍ତା ଭବନ୍ତ୍ୟୁତ ନ ବାତ୍ର ତୁ ଦାମ୍ଭିକାନାମ୍ ॥ ୪୬

ରୂପେ ଇମେ ସଦସତୀ ତବ ବେଦସୃଷ୍ଟେ
ବୀଜାଙ୍କୁରାବିବ ନ ଚାନ୍ୟଦରୂପକସ୍ୟ ।
ଯୁକ୍ତାଃ ସମକ୍ଷମୁଭୟତ୍ର ବିଚିନ୍ୱତେ ତ୍ୱାଂ
ଯୋଗେନ ବହ୍ନିମିବ ଦାରୁଷୁ ନାନ୍ୟତଃ ସ୍ୟାତ୍ ॥ ୪୭

ତ୍ୱଂ ବାୟୁରଗ୍ନିରବନିର୍ବିୟଦମ୍ବୁମାତ୍ରାଃ
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ହୃଦୟଂ ଚିଦନୁଗ୍ରହଶ୍ଚ ।
ସର୍ବଂ ତ୍ୱମେବ ସଗୁଣୋ ବିଗୁଣଶ୍ଚ ଭୂମନ୍
ନାନ୍ୟତ୍ ତ୍ୱଦସ୍ତ୍ୟପି ମନୋବଚସା ନିରୁକ୍ତମ୍ ॥ ୪୮

ନୈତେ ଗୁଣା ନ ଗୁଣିନୋ ମହଦାଦୟୋ ଯେ
ସର୍ବେ ମନଃପ୍ରଭୃତୟଃ ସହଦେବମର୍ତ୍ତ୍ୟାଃ ।
ଆଦ୍ୟନ୍ତବନ୍ତ ଉରୁଗାୟ ବିଦନ୍ତି ହି ତ୍ୱା-
ମେବଂ ବିମୃଶ୍ୟ ସୁଧିୟୋ ବିରମନ୍ତି ଶବ୍ଦାତ୍ ॥ ୪୯

ଦୁଃଖ ସହିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେହି ବିଷୟସୁଖକୁ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ। ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ ଧୀରପୁରୁଷ କୁଣ୍ଡେଇ ନ ହୋଇ କଣ୍ଡୁର ଆବେଗକୁ ସହିଯିବା ପରି କାମାଦି ଆବେଗକୁ ସହିଯାଆନ୍ତି। ସହିଗଲେ ହିଁ ସେସବୁ ଆବେଗ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୫ ॥ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ମୋକ୍ଷର ଦଶଟି ମୁଖ୍ୟ ପନ୍ଥା ରହିଛି, ଯଥା—ମୌନ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଶାସ୍ତ୍ରଶ୍ରବଣ, ତପସ୍ୟା, ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନ, ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରବ୍ୟାଖ୍ୟା, ଏକାନ୍ତବାସ, ଜପ ଓ ସମାଧି। କିନ୍ତୁ ଯାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ସଂଯତ ନୁହନ୍ତି, ତା' ନିମନ୍ତେ ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଜୀବିକା ଉପାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଯାଏ; ପୁଣି ଦାମ୍ଭିକ ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ତ ଏସବୁ ବାହାନାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ; ସେମାନଙ୍କର ଗୁମର ନ ଖୋଲିଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏସବୁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନନିର୍ବାହର ପନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଗୁମର ଖୋଲିଯିବା ପରେ, ତାହା ମଧ୍ୟ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇ ଯାଏ ॥ ୪୬ ॥ ବୀଜ ଓ ଅଙ୍କୁର ପରି ଆପଣଙ୍କର ଦୁଇଟି ରୂପ ରହିଛି ବୋଲି ବେଦଗଣ କହନ୍ତି; ସେହି ଦୁଇଟି ରୂପ ହେଉଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ। ବାସ୍ତବରେ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରାକୃତ ରୂପ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରୂପ ଛଡ଼ା ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିବାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। କାଷ୍ଠଘର୍ଷଣଦ୍ୱାରା ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଯାଏ, ଯୋଗୀଜନମାନେ ସେହିପରି ଭକ୍ତିଯୋଗ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରେ ଖୋଜି ବାହାର କରିପାରନ୍ତି। କାରଣ ଏହି ଦୁଇଟି (କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ) ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହନ୍ତି; ଉଭୟେ ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୭ ॥ ହେ ଅନନ୍ତ ପ୍ରଭୁ ! ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ଭୂମି, ଆକାଶ, ଜଳ, ପଞ୍ଚତନ୍ମାତ୍ର, ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ଚିତ୍ତ, ଅହଂକାର, ସକଳ ଜଗତ୍ ଏବଂ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ—ଏ ସମସ୍ତ ରୂପରେ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ। ଅଧିକ ଆଉ କଣ କହିବି, ମନ ଓ ବାଣୀ-ଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥାଏ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ସମସ୍ତ କୀର୍ତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଏହି ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣ ଏବଂ ଏସବୁ ଗୁଣର ପରିଣାମ ମହତତ୍ତ୍ୱାଦି, ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ମନ ଆଦି କେହି ବି ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ନୁହନ୍ତି; କାରଣ ଏସବୁର ଆଦି-ଅନ୍ତ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନାଦି ଓ ଅନନ୍ତ। ଏପରି ବିଚାର କରି ଜ୍ଞାନୀଜନମାନେ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ମାୟାରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪୯ ॥

ତତ୍ ତେଽର୍ହତ୍ତମ ନମଃସ୍ତୁତିକର୍ମପୂଜାଃ
କର୍ମ ସ୍ମୃତିଶ୍ଚରଣୟୋଃ ଶ୍ରବଣଂ କଥାୟାମ୍ ।
ସଂସେବୟା ତ୍ୱୟି ବିନେତି ଷଡ଼ଙ୍ଗୟା କିଂ
ଭକ୍ତିଂ ଜନଃ ପରମହଂସଗତୌ ଲଭେତ ॥ ୫୦

ନାରଦ ଉବାଚ

ଏତାବଦ୍ ବର୍ଣ୍ଣିତଗୁଣୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ଭକ୍ତେନ ନିର୍ଗୁଣଃ ।
ପ୍ରହ୍ରାଦଂ ପ୍ରଣତଂ ପ୍ରୀତୋ ଯତମନ୍ୟୁରଭାଷତ ॥ ୫୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ପ୍ରହ୍ରାଦ ଭଦ୍ର ଭଦ୍ରଂ ତେ ପ୍ରୀତୋଽହଂ ତେଽସୁରୋତ୍ତମ ।
ବରଂ ବୃଣୀଷ୍ୱାଭିମତଂ କାମପୂରୋଽସ୍ମ୍ୟହଂ ନୃଣାମ୍ ॥ ୫୨

ମାମପ୍ରୀଣତ ଆୟୁଷ୍ମନ୍ ଦର୍ଶନଂ ଦୁର୍ଲଭଂ ହି ମେ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମାଂ ନ ପୁନର୍ଜନ୍ତୁରାତ୍ମାନଂ ତପ୍ତୁମର୍ହତି ॥ ୫୩

ପ୍ରୀଣନ୍ତି ହ୍ୟଥ ମାଂ ଧୀରାଃ ସର୍ବଭାବେନ ସାଧବଃ ।
ଶ୍ରେୟସ୍କାମା ମହାଭାଗାଃ ସର୍ବାସାମାଶିଷାଂ ପତିମ୍ ॥ ୫୪

ଏବଂ ପ୍ରଲୋଭ୍ୟମାନୋଽପି ବରୈର୍ଲୋକପ୍ରଲୋଭନୈଃ ।
ଏକାନ୍ତିତ୍ୱାଦ୍ ଭଗବତି ନୈଚ୍ଛତ୍ ତାନସୁରୋତ୍ତମଃ ॥ ୫୫

ହେ ପରମପୂଜ୍ୟ ! ଆପଣଙ୍କ ସେବାର ଛଅଟି ଅଙ୍ଗ ରହିଛି, ଯଥା—ନମସ୍କାର, ସ୍ତୁତି, ସକଳ କର୍ମ ସମର୍ପଣ, ସେବା-ପୂଜା, ପାଦପଦ୍ମଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଲୀଳା-କଥା ଶ୍ରବଣ । ଏପରି ଷଡ଼ଙ୍ଗସେବା ବିନା ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ଭକ୍ତି କିପରି ମିଳିପାରିବ ! ଏବଂ ଭକ୍ତି ବିନା ଆପଣ ବା କିପରି ମିଳିପାରିବେ ! ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କ ପରମପ୍ରିୟ ଭକ୍ତଜନମାନଙ୍କର ଓ ପରମହଂସମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ॥ ୫୦ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିଭାବରେ ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣମାନଙ୍କରୁ ରହିତ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ଗୁଣମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ନତଶିର ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କରି ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲେ । ନୃସିଂହ ଭଗବାନଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ କହିଲେ—॥ ୫୧ ॥

ଶ୍ରୀନୃସିଂହଦେବ କହିଲେ—ପରମ କଲ୍ୟାଣସ୍ୱରୂପ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ । ହେ ଦୈତ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ମୁଁ ତୁମ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ । ତୁମର ଯାହା ଅଭିଳାଷ, ମୋତେ ମାଗ । ମୁଁ ଜୀବମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ ॥ ୫୨ ॥ ହେ ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ ! ଯେ ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ କରିପାରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ମୋର ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ବଡ଼ କଠିନ । ମୋର ଦର୍ଶନ ମିଳିଗଲେ, ପ୍ରାଣୀର ହୃଦୟରେ ଆଉ କୌଣସି ଦୁଃଖ-ଶୋକ ରହିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୫୩ ॥ ମୁଁ ସମସ୍ତ ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ସବୁ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପରମ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ସାଧୁଜନ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ, ନିଜର ସକଳ ବୃତ୍ତି ଲଗାଇ ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୫୪ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ଅସୁରକୁଳଭୂଷଣ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଥିଲେ; ତେଣୁ ମହା ମହା ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଲୋଭନରେ ପକାଇଦେଉଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବର ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରାଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେ ସେସବୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ ॥ ୫୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ରାଦଚରିତେ ଭଗବତ୍ସ୍ତବୋ ନାମ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ ଏବଂ ତ୍ରିପୁରଦହନ କଥା

ନାରଦ ଉବାଚ

ଭକ୍ତିଯୋଗସ୍ୟ ତତ୍ ସର୍ବମନ୍ତରାୟତୟାର୍ଭକଃ ।
ମନ୍ୟମାନୋ ହୃଷୀକେଶଂ ସ୍ମୟମାନ ଉବାଚ ହ ॥ ୧

ନାରଦ ପୁଣି କହିଲେ—ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବାଳକ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଯେ, ବରଦାନ ମାଗିବା ହେଉଛି ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ଏକ ବିଘ୍ନ । ତେଣୁ ସେ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ମା ମାଂ ପ୍ରଲୋଭୟୋତ୍ପତ୍ତ୍ୟାଽଽସକ୍ତଂ କାମେଷୁ ତୈର୍ବରୈଃ ।
ତତ୍ସଙ୍ଗଭୀତୋ ନିର୍ବିଣ୍ଣୋ ମୁମୁକ୍ଷୁସ୍ତ୍ୱାମୁପାଶ୍ରିତଃ ॥ ୨

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ବିଷୟଭୋଗ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ; ତେଣୁ ମୋତେ ଆଉ ଏସବୁ ବରଦ୍ୱାରା ପ୍ରଲୁବ୍ଧ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ବିଷୟ ଭୋଗକୁ ଭୟ କରି ଏବଂ ସେସବୁରୁ ମିଳୁଥିବା ତୀବ୍ର ବେଦନା ଅନୁଭବ କରି, ସେଥିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଅଭିଳାଷରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣାଗତ ହୋଇଛି ॥ ୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମୋ ଠାରେ ଭକ୍ତଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ଅଛି, ନା ନାହିଁ, ତାହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ବୋଧ ହୁଏ ଆପଣ ବର ମାଗିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି । ବିଷୟଭୋଗ ହୃଦୟର ଗ୍ରନ୍ଥିକୁ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ କରିଦିଏ ତଥା ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପକାଏ ॥ ୩ ॥

ଭୃତ୍ୟଲକ୍ଷଣଜିଜ୍ଞାସୁର୍ଭକ୍ତଂ କାମେଷ୍ୱଚୋଦୟତ୍ ।
ଭବାନ୍ ସଂସାରବୀଜେଷୁ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିଷୁ ପ୍ରଭୋ ॥ ୩

ନାନ୍ୟଥା ତେଽଖିଳଗୁରୋ ଘଟେତ କରୁଣାତ୍ମନଃ ।
ଯସ୍ତ ଆଶିଷ ଆଶାସ୍ତେ ନ ସ ଭୃତ୍ୟଃ ସ ବୈ ବଣିକ୍ ॥ ୪

ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି, ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଛଡ଼ା, ଆପଣ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏପରି କହୁନାହାନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରମ ଦୟାଳୁ । (ଆପଣ ଭକ୍ତକୁ ଭୋଗରେ ବାନ୍ଧି ରଖୁଥିବା ବର କିପରି ଦେଇପାରିବେ !) ଯେଉଁ ସେବକ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର କାମନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ ସେବକ ନୁହେଁ; ସେ ହେଉଛି ନେଣଦେଣ କରୁଥିବା ଜଣେ ପକ୍କା ବେପାରୀ ॥ ୪ ॥ ଯେ ସ୍ୱାମୀ(ପ୍ରଭୁ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର କାମନା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଚାହେଁ, ସେ ସେବକ ନୁହେଁ ଏବଂ ଯେ ସେବକଦ୍ୱାରା ସେବା କରାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱାମୀ ବୋଲାଇବା ନିମନ୍ତେ ତାହାର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱାମୀ ନୁହନ୍ତି ॥ ୫ ॥

ଆଶାସାନୋ ନ ବୈ ଭୃତ୍ୟଃ ସ୍ୱାମିନ୍ୟାଶିଷ ଆତ୍ମନଃ ।
ନ ସ୍ୱାମୀ ଭୃତ୍ୟତଃ ସ୍ୱାମ୍ୟମିଚ୍ଛନ୍ ଯୋ ରାତି ଚାଶିଷଃ ॥ ୫

ଅହଂ ତ୍ୱକାମସ୍ତ୍ୱଦ୍ଭକ୍ତସ୍ତ୍ୱଂ ଚ ସ୍ୱାମ୍ୟନପାଶ୍ରୟଃ ।
ନାନ୍ୟଥେହାବୟୋରର୍ଥୋ ରାଜସେବକୟୋରିବ ॥ ୬

ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ନିଷ୍କାମ ସେବକ ଏବଂ ଆପଣ ମୋର ଅନପେକ୍ଷ ସ୍ୱାମୀ । ରାଜା ଓ ତାହାଙ୍କ ସେବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନବଶତଃ ସ୍ୱାମୀ-ସେବକ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ପର୍କ ସେପରି ନୁହେଁ ॥ ୬ ॥ ହେ ମୋର ବରଦଶିରୋମଣି ସ୍ୱାମୀ ! ଯଦି ଆପଣ ମୋତେ ବର ଦେବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି, ତେବେ ମୋତେ କେବଳ ଏତିକି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ଯେ, ମୋ ହୃଦୟରେ କେବେ ବି କୌଣସି

ଯଦି ରାସୀଶ ମେ କାମାନ୍ ବରାଂସ୍ତ୍ୱଂ ବରଦର୍ଷଭ ।
କାମାନାଂ ହୃଦ୍ୟସଂରୋହଂ ଭବତସ୍ତୁ ବୃଣେ ବରମ୍ ॥ ୭

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ମନଃ ପ୍ରାଣ ଆତ୍ମା ଧର୍ମୋ ଧୃତିର୍ମତିଃ ।
ହ୍ରୀଃ ଶ୍ରୀସ୍ତେଜଃ ସ୍ମୃତିଃ ସତ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ ନଶ୍ୟନ୍ତି ଜନ୍ମନା ॥ ୮

ବିମୁଞ୍ଚତି ଯଦା କାମାନ୍ ମାନବୋ ମନସି ସ୍ଥିତାନ୍ ।
ତର୍ହ୍ୟେବ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ ଭଗବତ୍ତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୯

ନମୋ ଭଗବତେ ତୁଭ୍ୟଂ ପୁରୁଷାୟ ମହାତ୍ମନେ ।
ହରୟେଽଦ୍ଭୁତସିଂହାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେ ପରମାତ୍ମନେ ॥ ୧୦

ନୃସିଂହ ଉବାଚ

ନୈକାନ୍ତିନୋ ମେ ମୟି ଜାତ୍ୱିହାଶିଷ
ଆଶାସତେଽମୁତ୍ର ଚ ଯେ ଭବଦ୍‌ବିଧାଃ ।
ଅଥାପି ମନ୍ୱନ୍ତରମେତଦତ୍ର
ଦୈତ୍ୟେଶ୍ୱରାଣାମନୁଭୁଙ୍‌କ୍ଷ୍ୱ ଭୋଗାନ୍ ॥ ୧୧

କଥା ମଦୀୟା ଜୁଷମାଣଃ ପ୍ରିୟାସ୍ତ୍ୱ-
ମାବେଶ୍ୟ ମାମାତ୍ମନି ସନ୍ତମେକମ୍ ।
ସର୍ବେଷୁ ଭୂତେଷ୍ୱଧିଯଜ୍ଞମୀଶଂ
ଯଜସ୍ୱ ଯୋଗେନ ଚ କର୍ମ ହିନ୍ୱନ୍ ॥ ୧୨

ଭୋଗେନ ପୁଣ୍ୟଂ କୁଶଲେନ ପାପଂ
କଳେବରଂ କାଳଜବେନ ହିତ୍ୱା ।
କୀର୍ତ୍ତିଂ ବିଶୁଦ୍ଧାଂ ସୁରଲୋକଗୀତାଂ
ବିତାୟ ମାମେଷ୍ୟସି ମୁକ୍ତବନ୍ଧଃ ॥ ୧୩

ଯ ଏତତ୍ କୀର୍ତ୍ତୟେନ୍ମହ୍ୟଂ ତ୍ୱୟା ଗୀତମିଦଂ ନରଃ ।
ତ୍ୱାଂ ଚ ମାଂ ଚ ସ୍ମରନ୍‌କାଳେ କର୍ମବନ୍ଧାତ୍ ପ୍ରମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ବରଂ ବରୟ ଏତତ୍ ତେ ବରଦେଶାନ୍ ମହେଶ୍ୱର ।
ଯଦନିନ୍ଦତ୍ ପିତା ମେ ତ୍ୱାମବିଦ୍ୱାଂସ୍ତେଜ ଐଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୫

ବିଦ୍ଧାମର୍ଷାଶୟଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ବଲୋକଗୁରୁଂ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
ଭ୍ରାତୃହେତି ମୃଷାଦୃଷ୍ଟିସ୍ତ୍ୱଦ୍ଭକ୍ତେ ମୟି ଚାଘବାନ୍ ॥ ୧୬

କାମନାର ବୀଜ ଅଙ୍କୁରିତ ନ ହେଉ ॥ ୭ ॥ ହୃଦୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର କାମନା ଉଦୟ ହୋଇଯିବାମାତ୍ରେ, ଜୀବର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ପ୍ରାଣ, ଦେହ, ଧର୍ମ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ବୁଦ୍ଧି, ଲଜ୍ଜା, ଶ୍ରୀ, ତେଜ, ସ୍ମୃତି ଓ ସତ୍ୟ—ସବୁ କିଛି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୮ ॥ ହେ କମଳନୟନ ! ମନୁଷ୍ୟ ମନର ସମସ୍ତ କାମନା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଲେ, ତାକୁ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ॥ ୯ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ଉଦାରଶିରୋମଣି ସ୍ୱୟଂ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀହରି । ଅଦ୍ଭୁତ ନୃସିଂହରୂପଧାରୀ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀନୃସିଂହଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁମ ପରି ଅନନ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ଇହଲୋକର ଅଥବା ପରଲୋକର କୌଣସି ବି ବସ୍ତୁ କେବେ ବି କାମନା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତଥାପି, କେବଳ ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ତୁମେ ଇହଲୋକରେ ଦୈତ୍ୟାଧିପତିସୁଲଭ ସମସ୍ତ ଭୋଗ ସ୍ୱୀକାର କର ॥ ୧୧ ॥ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ମୁଁ ଯଜ୍ଞଭୋକ୍ତା ଈଶ୍ୱରରୂପେ ବିରାଜିତ । ତେଣୁ ତୁମେ ମୋତେ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଦର୍ଶନ କରି ଏବଂ ତୁମକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ ଲାଗୁଥିବା ମୋର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳାକଥା ଶ୍ରବଣ କରି ତଥା ସକଳ କର୍ମ ମାଧ୍ୟମରେ ମୋତେ ହିଁ ଆରାଧନା କରି ତୁମର ପ୍ରାରବ୍ଧ କର୍ମ କ୍ଷୟ କରିଦିଅ ॥ ୧୨ ॥ ଭୋଗଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟକର୍ମର ଫଳ ନାଶ କର ଏବଂ ନିଷ୍କାମ ପୁଣ୍ୟକର୍ମଦ୍ୱାରା ପାପ ନାଶ କର । ଅନ୍ତସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଶରୀର ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ଓ ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ଚାଲିଯିବ । ଦେବଲୋକରେ ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ବିଶୁଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରିବେ ॥ ୧୩ ॥ ତୁମେ ମୋତେ ଏହି ଯେଉଁ ସ୍ତୁତି କଲ, ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ତାହା କୀର୍ତ୍ତନ କରିବେ ଏବଂ ତା'ସହିତ ମୋତେ ଏବଂ ତୁମକୁ ସ୍ମରଣ କରିବେ, ସେମାନେ ଯଥାସମୟରେ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବେ ॥ ୧୪ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ହେ ମହେଶ୍ୱର ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବରଦାତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବର ମାଗୁଛି । ଆପଣଙ୍କ ଈଶ୍ୱରୀୟ ତେଜକୁ ତଥା ସ୍ୱୟଂ ଆପଣଙ୍କୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଚରାଚରଗୁରୁ ବୋଲି ଜାଣି ନ ପାରି ମୋର ପିତା ଆପଣଙ୍କୁ ବହୁ ନିନ୍ଦା କରିଛନ୍ତି । 'ଏହି ବିଷ୍ଣୁ ମୋ ଭାଇକୁ ମାରିଦେଲା' ବୋଲି ମିଥ୍ୟାଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବାରୁ ମୋ ପିତା କ୍ରୋଧର ବେଗ ସହିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ମୋ ପ୍ରତି ଦ୍ରୋହ କଲେ ॥ ୧୫,୧୬ ॥

ତସ୍ମାତ୍ ପିତା ମେ ପୂୟେତ ଦୁରନ୍ତାଦ୍ ଦୁସ୍ତରାଦଘାତ୍ ।
ପୂତସ୍ତେଽପାଙ୍ଗସଂଦୃଷ୍ଟସ୍ତଦା କୃପଣବତ୍ସଳ ॥ ୧୭

ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଆପଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡୁ ପଡୁ ସେ ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲେ ସତ, ତଥାପି ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛି ଯେ, ସହଜରେ ନାଶ ପାଉ ନ ଥିବା ଦୁସ୍ତର ଦୋଷରୁ ମୋର ପିତା କିପରି ମୁକ୍ତ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ତ୍ରିଃସପ୍ତଭିଃ ପିତା ପୂତଃ ପିତୃଭିଃ ସହ ତେଽନଘ ।
ଯତ୍ ସାଧୋଽସ୍ୟ ଗୃହେ ଜାତୋ ଭବାନ୍ ବୈ କୁଳପାବନଃ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀନୃସିଂହଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁମ ପରି କୁଳପବିତ୍ରକାରୀ ପୁତ୍ର ଲାଭ କରିଥିବାରୁ, ତୁମ ପିତା ଆପେ ଆପେ ପବିତ୍ର ହୋଇ ତରିଯାଇଛନ୍ତି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ; ତାହାଙ୍କର ଯଦି ଏକୋଇଶି ପିଢ଼ିର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତେ ॥ ୧୮ ॥

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ଚ ମଦ୍ଭକ୍ତାଃ ପ୍ରଶାନ୍ତାଃ ସମଦର୍ଶିନଃ ।
ସାଧବଃ ସମୁଦାଚାରାସ୍ତେ ପୂୟନ୍ତ୍ୟପି କୀକଟାଃ ॥ ୧୯

ଶାନ୍ତ, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ସୁଖପୂର୍ବକ ସଦାଚାର ପାଳନ କରୁଥିବା ମୋର ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଜନ ଯେଉଁଠି ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେହି ସ୍ଥାନ କୀକଟ (ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅପବିତ୍ର ଦେଶ) ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଏ ॥ ୧୯ ॥

ସର୍ବାତ୍ମନା ନ ହିଂସନ୍ତି ଭୂତଗ୍ରାମେଷୁ କିଞ୍ଚନ ।
ଉଚ୍ଚାବଚେଷୁ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ମଦ୍ଭାବେନ ଗତସ୍ପୃହାଃ ॥ ୨୦

ହେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ମୋ'ଠାରେ ଭକ୍ତି କରି ଯାହାଙ୍କର ସକଳ କାମନା ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ତାହାଙ୍କର ସର୍ବତ୍ର ଆତ୍ମଭାବ ହୋଇଯାଏ; ତେଣୁ ସେ ବଡ଼ ବା ଛୋଟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥

ଭବନ୍ତି ପୁରୁଷା ଲୋକେ ମଦ୍ଭକ୍ତାସ୍ତ୍ୱାମନୁବ୍ରତାଃ ।
ଭବାନ୍ମେ ଖଲୁ ଭକ୍ତାନାଂ ସର୍ବେଷାଂ ପ୍ରତିରୂପଧୃକ୍ ॥ ୨୧

ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ତୁମର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇଯିବେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଭକ୍ତ ହୋଇଯିବେ । ବାବୁ ! ତୁମେ ହେଉଛ ମୋର ସବୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶ ॥ ୨୧ ॥

କୁରୁ ତ୍ୱଂ ପ୍ରେତକାର୍ଯ୍ୟାଣି ପିତୁଃ ପୂତସ୍ୟ ସର୍ବଶଃ ।
ମଦଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶନେନାଙ୍ଗ ଲୋକାନ୍ୟାସ୍ୟତି ସୁପ୍ରଜାଃ ॥ ୨୨

ମୋର ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ତୁମର ପିତା ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ସତ, ତଥାପି ତୁମେ ତାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା କର । ତୁମ ପରି ସନ୍ତାନର ପିତା ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଲୋକ ମିଳିବ ॥ ୨୨ ॥

ପିତ୍ର୍ୟଂ ଚ ସ୍ଥାନମାତିଷ୍ଠ ଯଥୋକ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ।
ମୟ୍ୟାବେଶ୍ୟ ମନସ୍ତାତ କୁରୁ କର୍ମାଣି ମତ୍ପରଃ ॥ ୨୩

ବତ୍ସ ! ତୁମେ ତୁମ ପିତାଙ୍କ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଅ ଏବଂ ବେଦବାଦୀ ମୁନିମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ମୋଠାରେ ମନପ୍ରାଣ ଲଗାଇ ଏବଂ ମୋରି ଶରଣରେ ରହି ମୋର ସେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କର ॥ ୨୩ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ପ୍ରହ୍ରାଦୋଽପି ତଥା ଚକ୍ରେ ପିତୁର୍ଯତ୍ସାମ୍ପରାୟିକମ୍ ।
ଯଥାଽଽହ ଭଗବାନ୍ ରାଜନ୍ନଭିଷିକ୍ତୋ ଦ୍ୱିଜୋତ୍ତମୈଃ ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ପିତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି କ୍ରିୟା କଲେ । ତା'ପରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହାଙ୍କର ରାଜ୍ୟାଭିଷେକ କଲେ ॥ ୨୪ ॥

ପ୍ରସାଦସୁମୁଖଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ବ୍ରହ୍ମା ନରହରିଂ ହରିମ୍ ।
ସ୍ତୁତ୍ୱା ବାଗ୍ଭିଃ ପବିତ୍ରାଭିଃ ପ୍ରାହ ଦେବାଦିଭିର୍ବୃତଃ ॥ ୨୫

ଏଥର ନୃସିଂହଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ ଦେଖି ଦେବତା, ଋଷି ଆଦିଙ୍କ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମା ପବିତ୍ର ବଚନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୨୫ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଦେବଦେବାଖିଳାଧ୍ୟକ୍ଷ ଭୂତଭାବନ ପୂର୍ବଜ ।
ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତେ ନିହତଃ ପାପୋ ଲୋକସନ୍ତାପନୋଽସୁରଃ ॥ ୨୬

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ, ଜୀବମାନଙ୍କର ଜୀବନଦାତା ଏବଂ ମୋର ମଧ୍ୟ ପିତା । ଏହି ପାପୀ ଦୈତ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ବହୁ ଦୁଃଖ ଦେଉଥିଲା । ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ଆପଣ ତାକୁ ମାରିଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଯୋଽସୌ ଲବ୍ଧବରୋ ମତ୍ତୋ ନ ବଧ୍ୟୋ ମମ ସୃଷ୍ଟିଭିଃ ।
ତପୋଯୋଗବଲୋନ୍ନଦ୍ଧଃ ସମସ୍ତନିଗମାନହନ୍ ॥ ୨୭

ଦିଷ୍ଟ୍ୟାସ୍ୟ ତନୟଃ ସାଧୁର୍ମହାଭାଗବତୋଽର୍ଭକଃ ।
ତ୍ୱୟା ବିମୋଚିତୋ ମୃତ୍ୟୋର୍ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତ୍ୱାଂ ସମିତୋଽଧୁନା ॥ ୨୮

ଏତଦ୍ ବପୁସ୍ତେ ଭଗବନ୍ ଧ୍ୟାୟତଃ ପ୍ରୟତାତ୍ମନଃ ।
ସର୍ବତୋ ଗୋପ୍ତୃ ସଂତ୍ରାସାନ୍ମୃତ୍ୟୋରପି ଜିଘାଂସତଃ ॥ ୨୯

ନୃସିଂହ ଉବାଚ

ମୈବଂ ବରୋଽସୁରାଣାଂ ତେ ପ୍ରଦେୟଃ ପଦ୍ମସମ୍ଭବ ।
ବରଃ କ୍ରୂରନିସର୍ଗାଣାମହୀନାମମୃତଂ ଯଥା ॥ ୩୦

ନାରଦ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ଭଗବାନ୍ ରାଜଂସ୍ତତ୍ରୈବାନ୍ତର୍ଦଧେ ହରିଃ ।
ଅଦୃଶ୍ୟଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ପୂଜିତଃ ପରମେଷ୍ଠିନା ॥ ୩୧

ତତଃ ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ଶିରସା ବବନ୍ଦେ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍ ।
ଭବଂ ପ୍ରଜାପତୀନ୍ ଦେବାନ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ଭଗବତ୍କଳାଃ ॥ ୩୨

ତତଃ କାବ୍ୟାଦିଭିଃ ସାର୍ଦ୍ଧଂ ମୁନିଭିଃ କମଳାସନଃ ।
ଦୈତ୍ୟାନାଂ ଦାନବାନାଂ ଚ ପ୍ରହ୍ଲାଦମକରୋତ୍ ପତିମ୍ ॥ ୩୩

ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ତତୋ ଦେବାଃ ପ୍ରୟୁଜ୍ୟ ପରମାଶିଷଃ ।
ସ୍ୱଧାମାନି ଯଯୂ ରାଜନ୍ ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୟାଃ ପ୍ରତିପୂଜିତାଃ ॥ ୩୪

ଏବଂ ଚୌ ପାର୍ଷଦୌ ବିଷ୍ଣୋଃ ପୁତ୍ରତ୍ୱଂ ପ୍ରାପିତୌ ଦିତେଃ ।
ହୃଦି ସ୍ଥିତେନ ହରିଣା ବୈରଭାବେନ ତୌ ହତୌ ॥ ୩୫

ପୁନଶ୍ଚ ବିପ୍ରଶାପେନ ରାକ୍ଷସୌ ତୌ ବଭୂବତୁଃ ।
କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣଦଶଗ୍ରୀବୌ ହତୌ ତୌ ରାମବିକ୍ରମୈଃ ॥ ୩୬

ମୁଁ ତାକୁ ବର ଦେଇଥିଲି ଯେ ମୋ ସୃଷ୍ଟିର କୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ତାକୁ ବଧ କରିପାରିବେ ନାହିଁ। ତା'ଫଳରେ ସେ ଦୁଷ୍ଟ ଅତି ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା। ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ ଓ ବଳ ହେତୁ ସେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ ବେଦବିଧିସବୁ ଉଚ୍ଛେଦ କରିଦେଇଥିଲା ॥ ୨୭ ॥ ଏହା ବଡ଼ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଯେ, ତାହାର ପୁତ୍ର ପରମଭାଗବତ ଶୁଦ୍ଧହୃଦୟ ବାଳକ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ଆପଣ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରିଦେଲେ। ପୁଣି ଏହା ବି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଓ ମଙ୍ଗଳର ବିଷୟ ଯେ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବନ୍! ଯେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ନୃସିଂହରୂପକୁ ଧ୍ୟାନ କରିବେ, ତାଙ୍କୁ ଏହି ରୂପ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୟରୁ ରକ୍ଷା କରିଦେବ; ଏପରି କି ମାରିଦେବାକୁ ଆସିଥିବା ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀନୃସିଂହଭଗବାନ୍ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ଆପଣ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଏପରି ବର ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ କ୍ରୂର, ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି ବର ଦେବା ତ ସାପକୁ ଦୁଧ ଦେଇ ପୋଷିବା ସହିତ ସମାନ ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏତିକି କହିଦେଇ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅର୍ପିତ ପୂଜା ସ୍ୱୀକାର କରି ନୃସିଂହଭଗବାନ୍ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୧ ॥ ତା'ପରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଂଶସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ପ୍ରଜାପତି ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିସାରି ସେମାନଙ୍କୁ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୩୨ ॥ ତା'ପରେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ମୁନିମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଦାନବ ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧିପତି କରିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଦି ଦେବତାଗଣ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ। ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସତ୍କାର କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୩୪ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଦୁଇ ପାର୍ଷଦ ଜୟ ଓ ବିଜୟ ଦିତିଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଦୈତ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ। ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ରଖିଥିଲେ। ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟନିବାସୀ ଭଗବାନ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ ॥ ୩୫ ॥ ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଲା ନାହିଁ। ଋଷିମାନଙ୍କର ଅଭିଶାପ ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ପୁନର୍ବାର ରାବଣ ଓ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଶଯ୍ୟାନୌ ଯୁଧି ନିର୍ଭିନ୍ନହୃଦୟୌ ରାମସାୟକୈଃ ।
ତଚ୍ଚିତ୍ତୌ ଜହତୁର୍ଦ୍ଦେହଂ ଯଥା ପ୍ରାକ୍ତନଜନ୍ମନି ॥ ୩୭

ତାବିହାଥ ପୁନର୍ଜାତୌ ଶିଶୁପାଳକରୂଷଜୌ ।
ହରୌ ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ପଶ୍ୟତସ୍ତେ ସମୀୟତୁଃ ॥ ୩୮

ଏନଃ ପୂର୍ବକୃତଂ ଯତ୍ ତଦ୍ ରାଜାନଃ କୃଷ୍ଣବୈରିଣଃ ।
ଜହୁସ୍ତ୍ୱନ୍ତେ ତଦାତ୍ମାନଃ କୀଟଃ ପେଶସ୍କୃତୋ ଯଥା ॥ ୩୯

ଯଥା ଯଥା ଭଗବତୋ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟାଭିଦା ।
ନୃପାଶ୍ଚୈଦ୍ୟାଦୟଃ ସାତ୍ମ୍ୟଂ ହରେସ୍ତଚ୍ଚିନ୍ତୟା ଯଯୁଃ ॥ ୪୦

ଆଖ୍ୟାତଂ ସର୍ବମେତତ୍ ତେ ଯନ୍ମାଂ ତ୍ୱଂ ପରିପୃଷ୍ଟବାନ୍ ।
ଦମଘୋଷସୁତାଦୀନାଂ ହରେଃ ସାତ୍ମ୍ୟମପି ଦ୍ୱିଷାମ୍ ॥ ୪୧

ଏଷା ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଚ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଅବତାରକଥା ପୁଣ୍ୟା ବଧୋ ଯତ୍ରାଦିଦୈତ୍ୟୟୋଃ ॥ ୪୨

ପ୍ରହ୍ରାଦସ୍ୟାନୁଚରିତଂ ମହାଭାଗବତସ୍ୟ ଚ ।
ଭକ୍ତିର୍ଜ୍ଞାନଂ ବିରକ୍ତିଶ୍ଚ ଯାଥାତ୍ମ୍ୟଂ ଚାସ୍ୟ ବୈ ହରେଃ ॥ ୪୩

ସର୍ଗସ୍ଥିତ୍ୟପ୍ୟୟେଶସ୍ୟ ଗୁଣକର୍ମାନୁବର୍ଣ୍ଣନମ୍ ।
ପରାବରେଷାଂ ସ୍ଥାନାନାଂ କାଳେନ ବ୍ୟତ୍ୟୟୋ ମହାନ୍ ॥ ୪୪

ଧର୍ମୋ ଭାଗବତାନାଂ ଚ ଭଗବାନ୍ୟେନ ଗମ୍ୟତେ ।
ଆଖ୍ୟାନେଽସ୍ମିନ୍ ସମାମ୍ନାତମାଧ୍ୟାତ୍ମିକମଶେଷତଃ ॥ ୪୫

ଯ ଏତତ୍ ପୁଣ୍ୟମାଖ୍ୟାନଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ବୀର୍ଯ୍ୟୋପବୃଂହିତମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତୟେଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଶ୍ରୁତ୍ୱା କର୍ମପାଶୈର୍ବିମୁଚ୍ୟତେ ॥ ୪୬

ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଶରାଘାତରେ ସେମାନଙ୍କର କଳିଜା ଫାଟିଗଲା । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଡ଼ି, ପୂର୍ବଜନ୍ମ ପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି ସେମାନେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୩୭ ॥ ସେହି ଦୁଇଜଣ ହିଁ ଏହି ଯୁଗରେ ଶିଶୁପାଳ ଓ ଦନ୍ତବକ୍ତ୍ର-ରୂପରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ରଖିଥିବାରୁ ତୁମରି ଆଖିଆଗରେ ହିଁ ସେ ଦୁହେଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୮ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଭୃଙ୍ଗୀକୀଟ (କୁମ୍ଭାରପୋକ) ଧରି ଆଣିଥିବା ଶାଗୁଆ ରଙ୍ଗର ପୋକଟି ଯେପରି ଭୟରେ ହିଁ ଭୃଙ୍ଗୀର ସ୍ୱରୂପ ପାଇଯାଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଶତ୍ରୁତା ପୋଷଣ କରିଥିବା ସବୁ ରାଜା ଅନ୍ତକାଳରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରି କରି, ତାହାଙ୍କର ରୂପ ପାଇଯାଇ ନିଜ ନିଜର ପୂର୍ବକୃତ ପାପରୁ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୯ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଭକ୍ତମାନେ ଯେପରି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭେଦଭାବରହିତ ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ରଖିଥିବା ଶିଶୁପାଳ ଆଦି ନରପତିମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବୈରଭାବଜନିତ ଅନନ୍ୟଚିନ୍ତନ ହେତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସାରୂପ୍ୟ ଲାଭ କଲେ ॥ ୪୦ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ଶିଶୁପାଳ ଆଦିଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସାରୂପ୍ୟ କିପରି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ବୋଲି ତୁମେ ଯେଉଁ ପଗ୍ଚରିଥିଲ, ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଇଦେଲି ॥ ୪୧ ॥ ଏହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବ ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରମ ପବିତ୍ର ଅବତାର-ଚରିତ । ଏଥିରେ ଆଦିଦୈତ୍ୟ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷ ଓ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଙ୍କର ବଧ ବିଷୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି ॥ ୪୨ ॥ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ଚରିତ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ସଂସାରର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପ ତଥା ତାହାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଗୁଣ ଏବଂ ଲୀଳାମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ପଦରେ କାଳକ୍ରମେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଛି ॥ ୪୩,୪୪ ॥ ଯେଉଁ ଭାଗବତଧର୍ମଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥାଏ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ରହିଛି; ତା'ଛଡ଼ା ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଷୟକ ସବୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଅଛି ॥ ୪୫ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରାକ୍ରମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପବିତ୍ର ଆଖ୍ୟାନ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୬ ॥

ଏତଦ୍ ଯ ଆଦିପୁରୁଷସ୍ୟ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଲୀଳାଂ
ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରଯୂଥପବଧଂ ପ୍ରୟତଃ ପଠେତ ।
ଦୈତ୍ୟାତ୍ମଜସ୍ୟ ଚ ସତାଂ ପ୍ରବରସ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଂ
ଶ୍ରୁତ୍ୱାନୁଭାବମକୁତୋଭୟମେତି ଲୋକମ୍ ॥ ୪୭

ଯୂୟଂ ନୃଲୋକେ ବତ ଭୂରିଭାଗା
ଲୋକଂ ପୁନାନା ମୁନୟୋଽଭିୟନ୍ତି ।
ଯେଷାଂ ଗୃହାନାବସତୀତି ସାକ୍ଷାଦ୍
ଗୂଢ଼ଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ମନୁଷ୍ୟଲିଙ୍ଗମ୍ ॥ ୪୮

ସ ବା ଅୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ମହଦ୍‌ବିମୃଗ୍ୟ-
କୈବଲ୍ୟନିର୍ବାଣସୁଖାନୁଭୂତିଃ ।
ପ୍ରିୟଃ ସୁହୃଦ୍ ବଃ ଖଲୁ ମାତୁଲେୟ
ଆତ୍ମାର୍ହଣୀୟୋ ବିଧିକୃଦ୍ ଗୁରୁଶ୍ଚ ॥ ୪୯

ନ ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭବପଦ୍ମଜାଦିଭୀ
ରୂପଂ ଧିୟା ବସ୍ତୁତୟୋପବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ମୌନେନ ଭକ୍ତ୍ୟୋପଶମେନ ପୂଜିତଃ
ପ୍ରସୀଦତାମେଷ ସ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ॥ ୫୦

ସ ଏଷ ଭଗବାନ୍ ରାଜନ୍ ବ୍ୟତନୋଦ୍ ବିହତଂ ଯଶଃ ।
ପୁରା ରୁଦ୍ରସ୍ୟ ଦେବସ୍ୟ ମୟେନାନନ୍ତମାୟିନା ॥ ୫୧

ରାଜୋବାଚ

କସ୍ମିନ୍ କର୍ମଣି ଦେବସ୍ୟ ମୟୋଽହଞ୍ଜଗଦୀଶିତୁଃ ।
ଯଥା ଚୋପଚିତା କୀର୍ତ୍ତିଃ କୃଷ୍ଣେନାନେନ କଥ୍ୟତାମ୍ ॥ ୫୨

ନାରଦ ଉବାଚ

ନିର୍ଜିତା ଅସୁରା ଦେବୈର୍ଯୁଧ୍ୟନେନୋପବୃଂହିତୈଃ ।
ମାୟିନାଂ ପରମାଚାର୍ଯ୍ୟଂ ମୟଂ ଶରଣମାୟଯୁଃ ॥ ୫୩

ସ ନିର୍ମାୟ ପୁରସ୍ତିସ୍ରୋ ହୈମୀରୌପ୍ୟାୟସୀର୍ବିଭୁଃ ।
ଦୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟାପାୟସଂଯୋଗା ଦୁର୍ବିତର୍କ୍ୟପରିଚ୍ଛଦାଃ ॥ ୫୪

ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଏହି ନୃସିଂହଲୀଳା, ସେନାପତିମାନଙ୍କ ସମେତ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁର ବଧ ଏବଂ ସନ୍ତଶିରୋମଣି ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ପାବନ ପ୍ରଭାବ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପଢ଼ନ୍ତି ଓ ଶୁଣନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଭୟପଦ ଅର୍ଥାତ୍ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯାଆନ୍ତି ॥ ୪୭ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନରେ ତୁମମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ; କାରଣ ତୁମଘରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରି ଗୁପ୍ତରୂପରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଇ ପାରୁଥିବା ମୁନିଋଷି ବାରମ୍ବାର ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଆସି ତୁମପାଖରେ ପହଞ୍ଚୁଛନ୍ତି ॥ ୪୮ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଖୋଜିବୁଲନ୍ତି, ମାୟା ଯାହାଙ୍କୁ ଲେଶମାତ୍ର ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଯେ ପରମଶାନ୍ତ ପରମାନନ୍ଦାନୁଭବ-ସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ତୁମର ପ୍ରିୟ, ହିତୈଷୀ, ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ, ପୂଜ୍ୟ, ଆଜ୍ଞାକାରୀ, ଗୁରୁ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମା ॥ ୪୯ ॥ ଯେଉଁଠି ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜର ସକଳ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ସ୍ଥିର କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେଠାରେ ଆମେ ବା କଣ କହିପାରିବା ! ଆମେ ତ ତାହାଙ୍କୁ ମୌନ, ଭକ୍ତି ଓ ସଂଯମଦ୍ୱାରା ଆରାଧନା କରୁ । ଆମର ଦୟାଳୁ ପ୍ରଭୁ ତାହାକୁ ହିଁ ପୂଜା ବୋଲି ମାନିନିଅନ୍ତି । ଆମର ଏହି ପୂଜା ସ୍ୱୀକାର କରିବାପୂର୍ବକ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ କୃପା କରି ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୫୦ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ଆରାଧ୍ୟଦେବ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ବିରାଟ ମାୟାବୀ ମୟାସୁର ଯେତେବେଳେ ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କର କମନୀୟ କୀର୍ତ୍ତିରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଦେବାକୁ ଚାହିଁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର (ରୁଦ୍ରଙ୍କର) ଯଶ ରକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏ ତାହାଙ୍କ ଯଶ ବିସ୍ତାର ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ॥ ୫୧ ॥

ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରିଲେ—ହେ ନାରଦ ! ମୟ ଦାନବ କାହିଁକି ଜଗଦୀଶ୍ୱର ରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ଯଶ ନଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲା ? ପୁଣି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିପରିଭାବରେ ତାହାଙ୍କର ଯଶ ରକ୍ଷା କଲେ ? ଦୟା କରି ତାହା ବୁଝାଇ କହନ୍ତୁ ॥ ୫୨ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଲେ—ଅରେ ଏହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଶକ୍ତି ଲାଭ କରି ଦେବତାମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଜିତିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ସବୁ ଅସୁର ଆସି ମାୟାବୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁ ମୟ ଦାନବର ଶରଣ ପଶିଲେ ॥ ୫୩ ॥ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମୟାସୁର ସୁନା, ରୂପା ଓ ଲୁହାର ତିନିଟି ବିମାନ ଗଢ଼ିଦେଲା ।

ତାଭିସ୍ତେଽସୁରସେନାନ୍ୟୋ ଲୋକାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ ସେଶ୍ୱରାନ୍ ନୃପ ।
ସ୍ମରନ୍ତୋ ନାଶୟାଞ୍ଚକ୍ରୁଃ ପୂର୍ବବୈରମଲକ୍ଷିତାଃ ॥ ୫୫

ତତସ୍ତେ ସେଶ୍ୱରା ଲୋକା ଉପାସାଦ୍ୟେଶ୍ୱରଂ ବିଭୋ ।
ତ୍ରାହି ନସ୍ତାବକାନ୍‌ଦେବ ବିନଷ୍ଟାଂସ୍ତ୍ରିପୁରାଲୟୈଃ ॥ ୫୬

ଅଥାନୁଗୃହ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ମା ଭୈଷ୍ଟେତି ସୁରାନ୍ ବିଭୁଃ ।
ଶରଂ ଧନୁଷି ସନ୍ଧାୟ ପୁରେଷ୍ୱସ୍ତ୍ରଂ ବ୍ୟମୁଞ୍ଚତ ॥ ୫୭

ତତୋଽଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣା ଇଷବ ଉତ୍ପେତୁଃ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳାତ୍ ।
ଯଥା ମୟୂଖସଂଦୋହା ନାଦୃଶ୍ୟନ୍ତ ପୁରୋ ଯତଃ ॥ ୫୮

ତୈଃ ସ୍ପୃଷ୍ଟା ବ୍ୟସବଃ ସର୍ବେ ନିପେତୁଃ ସ୍ମ ପୁରୌକସଃ ।
ତାନାନୀୟ ମହାଯୋଗୀ ମୟଃ କୂପରସେଽକ୍ଷିପତ୍ ॥ ୫୯

ସିଦ୍ଧାମୃତରସସ୍ପୃଷ୍ଟା ବଜ୍ରସାରା ମହୌଜସଃ ।
ଉତ୍ତସ୍ଥୁର୍ମେଘଦଳନା ବୈଦ୍ୟୁତା ଇବ ବହ୍ନୟଃ ॥ ୬୦

ବିଲୋକ୍ୟ ଭଗ୍ନସଙ୍କଳ୍ପଂ ବିମନସ୍କଂ ବୃଷଧ୍ୱଜମ୍ ।
ତଦାୟଂ ଭଗବାନ୍‌ବିଷ୍ଣୁସ୍ତତ୍ରୋପାୟମକଳ୍ପୟତ୍ ॥ ୬୧

ବତ୍ସ ଆସୀତ୍ତଦା ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ବିଷ୍ଣୁରୟଂ ହି ଗୌଃ ।
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ତ୍ରିପୁରଂ କାଳେ ରସକୂପାମୃତଂ ପପୌ ॥ ୬୨

ତେଽସୁରା ହ୍ୟପି ପଶ୍ୟନ୍ତୋ ନ ନ୍ୟଷେଧନ୍ ବିମୋହିତାଃ ।
ତଦ୍ ବିଜ୍ଞାୟ ମହାଯୋଗୀ ରସପାଳାନିଦଂ ଜଗୌ ॥ ୬୩

ସେ ତିନିଟିକୁ ବିମାନ କଣ କହିବା, ଜାଣ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପୁର(ନଗର) ହିଁ ଥିଲା । ପୁଣି ସେହି ତ୍ରିପୁର ଏତେ ଅପୂର୍ବ ଥିଲା ଯେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ଯିବା-ଆସିବା ବାହାରକୁ ଆଦୌ ଜଣା ପଡୁ ନ ଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଅପରିମିତ ଯୁଦ୍ଧ ସରଞ୍ଜାମ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିଲା ॥ ୫୪ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦୈତ୍ୟ-ସେନାପତିମାନଙ୍କ ମନରେ ତିନିଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବୈରଭାବ ତ ରହିଥିଲା; ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା ମନେପକାଇ, ଲୁଚି ଲୁଚି ଯାଇ ସେହି ତିନିବିମାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫୫ ॥ ଏପରି ହେବାରୁ ପ୍ରଜାମାନେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ଭଗବାନ୍ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ଶରଣ ପଶିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ପ୍ରଭୋ ! 'ତ୍ରିପୁର'ରେ ରହୁଥିବା ଅସୁରମାନେ ଆମକୁ ବିନାଶ କରିଦେବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । ଆମେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର; ତେଣୁ ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ॥ ୫୬ ॥

ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର କୃପାପୂର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ, "ଭୟ କର ନାହିଁ।' ଏପରି କହି, ନିଜ ଧନୁ ଧରି ସେ 'ତ୍ରିପୁର' ଉପରକୁ ବାଣ (ଶର) ମାରିଦେଲେ ॥ ୫୭ ॥ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳରୁ ଯେପରି ଅସଂଖ୍ୟ କିରଣ ବାହାରେ, ଶିବଙ୍କର ବାଣରୁ ସେହିପରି ଆହୁରି ଅସଂଖ୍ୟ ବାଣ ବାହାରିଲା । ସେହିସବୁ ବାଣରୁ, ସତେ ଯେପରି, ଅଗ୍ନି ବର୍ଷା ହେଉଥିଲା । ସେହି ଅଗ୍ନିମୟ ବାଣ ହେତୁ 'ତ୍ରିପୁର' ଆଉ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ ॥ ୫୮ ॥ ଶରାଘାତରେ ସବୁ ବିମାନବାସୀ ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ । ମହାମାୟାବୀ ମୟ ବହୁପ୍ରକାର ଉପାୟ ଜାଣିଥିଲା । ସେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉଠାଇ ନେଇଗଲା ଓ ନିଜେ ଗଢ଼ିଥିବା ଅମୃତକୁଣ୍ଡରେ ପକାଇଦେଲା ॥ ୫୯ ॥ ସେହି ସିଦ୍ଧ ଅମୃତରସର ସ୍ପର୍ଶ ପାଉ ପାଉ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଶରୀର ଅତ୍ୟନ୍ତ ତେଜସ୍ୱୀ ଓ ବଜ୍ର ପରି କଠୋର ହୋଇଗଲା । ମେଘର ବକ୍ଷ ଚିରି ବିଜୁଳିର ଦୀପ୍ତି ବାହାରି ଆସିବା ପରି ସେମାନେ ସତେଜ ହୋଇ ଉଠିଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୬୦ ॥

ଏହି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମହାଦେବ ନିଜର ସଂକଳ୍ପ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନ ପାରି ବିଷଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଏ ଅସୁରମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କଲେ ॥ ୬୧ ॥ ଏ ବିଷ୍ଣୁ ନିଜେ ଗାଈ ହୋଇଗଲେ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବାଛୁରୀ କରିଦେଲେ । ସେହି ଗାଈ-ବାଛୁରୀ ଦୁହେଁ ତ୍ରିପୁର ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସିଦ୍ଧରସ (ଅମୃତ)କୁଣ୍ଡର ସବୁ ଅମୃତ ପିଇଦେଲେ ॥ ୬୨ ॥ ପୁରରକ୍ଷକ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଗାଈବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ

ସ୍ୱୟଂ ବିଶୋକଃ ଶୋକାର୍ତ୍ତାନ୍ ସ୍ମରନ୍ ଦୈବଗତିଂ ଚ ତାମ୍ ।
ଦେବୋଽସୁରୋ ନରୋଽନ୍ୟୋ ବା ନେଶ୍ୱରୋଽସ୍ତୀହ କଶ୍ଚନ ॥ ୬୪

ଆତ୍ମନୋଽନ୍ୟସ୍ୟ ବା ଦିଷ୍ଟଂ ଦୈବେନାପୋହିତୁଂ ଦ୍ୱୟୋଃ ।
ଅଥାସୌ ଶକ୍ତିଭିଃ ସ୍ୱାଭିଃ ଶମ୍ଭୋଃ ପ୍ରାଧାନିକଂ ବ୍ୟଧାତ୍ ॥ ୬୫

ଧର୍ମଜ୍ଞାନବିରକ୍ତ୍ୟୃଦ୍ଧିତପୋବିଦ୍ୟାକ୍ରିୟାଦିଭିଃ ।
ରଥଂ ସୂତଂ ଧ୍ୱଜଂ ବାହାନ୍ ଧନୁର୍ବର୍ମ ଶରାଦି ଯତ୍ ॥ ୬୬

ସନ୍ନଦ୍ଧୋ ରଥମାସ୍ଥାୟ ଶରଂ ଧନୁରୁପାଦଦେ ।
ଶରଂ ଧନୁଷି ସନ୍ଧାୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତେଽଭିଜିତୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୬୭

ଦଦାହ ତେନ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟା ହରୋଽଥ ତ୍ରିପୁରୋ ନୃପ ।
ଦିବି ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ବିମାନଶତସଙ୍କୁଳାଃ ॥ ୬୮

ଦେବର୍ଷିପିତୃସିଦ୍ଧେଶା ଜୟେତି କୁସୁମୋତ୍କରୈଃ ।
ଅବାକିରଞ୍ଜଗୁର୍ହୃଷ୍ଟା ନନୃତୁଶ୍ଚାପ୍ସରୋଗଣାଃ ॥ ୬୯

ଏବଂ ଦଗ୍ଧ୍ୱା ପୁରସ୍ତିସ୍ରୋ ଭଗବାନ୍ ପୁରହା ନୃପ ।
ବ୍ରହ୍ମାଦିଭିଃ ସ୍ତୂୟମାନଃ ସ୍ୱଧାମ ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୭୦

ଏବଂବିଧାନ୍ୟସ୍ୟ ହରେଃ ସ୍ୱମାୟୟା
ବିଡ଼ମ୍ବମାନସ୍ୟ ନୃଲୋକମାତ୍ମନଃ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟାଣି ଗୀତାନ୍ୟୃଷିଭିର୍ଜଗଦ୍‌ଗୁରୋ-
ର୍ଲୋକାନ୍ ପୁନାନାନ୍ୟପରଂ ବଦାମି କିମ୍ ॥ ୭୧

ସେମାନେ ଏପରି ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଗାଈବାଛୁରୀଙ୍କୁ ଅଟକାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ। ସକଳ ଉପାୟ ଜାଣିଥିବା ମୟାସୁର ଏକଥା ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲା; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ସ୍ମରଣ କରି ସେ ଏଭଳି ଘଟଣା ପାଇଁ କୌଣସି ଶୋକ କଲା ନାହିଁ। ଶୋକ କରୁଥିବା ଅମୃତରକ୍ଷକ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସେ କହିଲା, "ଆରେ ଭାଇ ! ଦେବତା ହୁଅନ୍ତୁ, ଅସୁର ହୁଅନ୍ତୁ, ମନୁଷ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ପ୍ରାଣୀ ହୁଅନ୍ତୁ ନା କାହିଁକି, ସେମାନେ ନିଜ ପାଇଁ ବା ପର ପାଇଁ କିମ୍ବା ଉଭୟପକ୍ଷ ପାଇଁ ପ୍ରାରବ୍ଧରେ ଥିବା ବିଧାନକୁ ବଦଳାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଯାହା ହେବାର ଥିଲା, ହୋଇଗଲା; ଶୋକ କରି ଲାଭ କଣ !" ତା'ପରେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ୍ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ଯୁଦ୍ଧସାମଗ୍ରୀ ନିର୍ମାଣ କରିଦେଲେ ॥ ୬୩-୬୫ ॥ ସେ ଧର୍ମରେ ରଥ, ଜ୍ଞାନରେ ସାରଥି, ବୈରାଗ୍ୟରେ ଧ୍ୱଜା, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଘୋଡ଼ା, ତପସ୍ୟାରେ ଧନୁ, ବିଦ୍ୟାରେ କବଚ, କ୍ରିୟାରେ ବାଣ ଓ ନିଜର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ନିର୍ମାଣ କରିଦେଲେ ॥ ୬୬ ॥ ସେହିସବୁ ସାମଗ୍ରୀରେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ, ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର ରଥରେ ବସିପଡ଼ି ଧନୁର୍ବାଣ ଧାରଣ କଲେ। ସେ ଅଭିଜିତ୍ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଧନୁରେ ବାଣ ସନ୍ଧାନ କରି ସେହି ତିନି ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ବିମାନକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଲେ। ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା। ଆକାଶରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶତ ଶତ ବିମାନର ଭିଡ଼ ଲାଗିଗଲା ॥ ୬୭,୬୮ ॥ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ ଓ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଜୟ ଜୟକାର କରି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୬୯ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏପରିଭାବରେ ସେହି ତିନିପୁରକୁ ଜଳାଇଦେଇ ଭଗବାନ୍ ଶଙ୍କର **ପୁରାରି** ଆଖ୍ୟା ପାଇଗଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଦିଙ୍କ ସ୍ତୁତି ଶୁଣିସାରି ନିଜ ଧାମକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୭୦ ॥ 'ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ମାୟାରେ ଯେଉଁସବୁ ମନୁଷ୍ୟସୁଲଭ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ଋଷିମାନେ ସେହି ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକପାବନ ଲୀଳା ବାରମ୍ବାର ଗାନ କରିଥାନ୍ତି। ଏଥର ତୁମକୁ ମୁଁ ଆଉ କଣ ଶୁଣାଇବି, ତୁମେ ହିଁ କହ ॥ ୭୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରନାରଦସଂବାଦେ ତ୍ରିପୁରବିଜୟୋ ନାମ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମାନବଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣଧର୍ମ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମ ନିରୂପଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଶ୍ରୁତ୍ୱେହିତଂ ସାଧୁସଭାସଭାଜିତଂ
ମହତ୍ତମାଗ୍ରଣ୍ୟ ଉରୁକ୍ରମାତ୍ମନଃ ।
ଯୁଧିଷ୍ଠିରୋ ଦୈତ୍ୟପତେର୍ମୁଦା ଯୁତଃ
ପପ୍ରଚ୍ଛ ଭୂୟସ୍ତନୟଂ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବଃ ॥ ୧

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଭଗବନ୍ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ନୃଣାଂ ଧର୍ମଂ ସନାତନମ୍ ।
ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଚାରଯୁତଂ ଯତ୍ ପୁମାନ୍ ବିନ୍ଦତେ ପରମ୍ ॥ ୨

ଭବାନ୍ ପ୍ରଜାପତେଃ ସାକ୍ଷାଦାତ୍ମଜଃ ପରମେଷ୍ଠିନଃ ।
ସୁତାନାଂ ସମ୍ମତୋ ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତପୋଯୋଗସମାଧିଭିଃ ॥ ୩

ନାରାୟଣପରା ବିପ୍ରା ଧର୍ମଂ ଗୁହ୍ୟଂ ପରଂ ବିଦୁଃ ।
କରୁଣାଃ ସାଧବଃ ଶାନ୍ତାସ୍ତ୍ୱଦ୍‌ବିଧା ନ ତଥାପରେ ॥ ୪

ନାରଦ ଉବାଚ

ନତ୍ୱା ଭଗବତେଽଜାୟ ଲୋକାନାଂ ଧର୍ମହେତବେ ।
ବକ୍ଷ୍ୟେ ସନାତନଂ ଧର୍ମଂ ନାରାୟଣମୁଖାଚ୍ଛ୍ରୁତମ୍ ॥ ୫

ଯୋଽବତୀର୍ଯ୍ୟାତ୍ମନୋଽଂଶେନ ଦାକ୍ଷାୟଣ୍ୟାଂ ତୁ ଧର୍ମତଃ ।
ଲୋକାନାଂ ସ୍ୱସ୍ତୟେଽଧ୍ୟାସ୍ତେ ତପୋ ବଦରିକାଶ୍ରମେ ॥ ୬

ଧର୍ମମୂଳଂ ହି ଭଗବାନ୍ ସର୍ବବେଦମୟୋ ହରିଃ ।
ସ୍ମୃତଂ ଚ ତଦ୍‌ବିଦାଂ ରାଜନ୍ ଯେନ ଚାତ୍ମା ପ୍ରସୀଦତି ॥ ୭

ସତ୍ୟଂ ଦୟା ତପଃ ଶୌଚଂ ତିତିକ୍ଷେକ୍ଷା ଶମୋ ଦମଃ ।
ଅହିଂସା ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଂ ଚ ତ୍ୟାଗଃ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଃ ଆର୍ଜବମ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ସାଧୁସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନିତ ହେଉଥିବା ଭଗବନ୍ମୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ପବିତ୍ର ଚରିତ ଶୁଣି ସନ୍ଥଶିରୋମଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେ ନାରଦଙ୍କୁ ଆହୁରି ପଚାରିଲେ—॥ ୧ ॥

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆଶ୍ରମର ସଦାଚାର ସହିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସନାତନ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି; କାରଣ ଧର୍ମରୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ଓ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମ ଉଦୟ ହୁଏ ତଥା ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଆନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଆପଣ ତ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଜାପତି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଏବଂ ହେ ନାରଦ ! ଆପଣଙ୍କର ତପସ୍ୟା, ଯୋଗ ଓ ସମାଧି ହେତୁ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିଜର ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଧିକ ଆଦର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଆପଣଙ୍କ ପରି ନାରାୟଣପରାୟଣ, ଦୟାଳୁ, ସଦାଚାରୀ ଓ ଶାନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଧର୍ମର ବିଶେଷ ଗୁପ୍ତ ରହସ୍ୟ ଯେପରି ଯଥାର୍ଥରୂପେ ଜାଣନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନେ ସେପରି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଅଜନ୍ମା ଭଗବାନ୍ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁଧର୍ମର ମୂଳ କାରଣ । ସେହି ପ୍ରଭୁ ହିଁ ସଚରାଚର ଜଗତର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମ ଏବଂ ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜ ଅଂଶରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ବଦରିକାଶ୍ରମରେ ତପସ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । ସେହି ନାରାୟଣ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରି ତାଙ୍କରି ମୁଖରୁ ଶୁଣିଥିବା ସନାତନଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୫,୬ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସର୍ବବେଦରୂପ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀହରି, ତାହାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା ମହର୍ଷିମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ମୃତି (ସଂହିତା) ଏବଂ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଉପଲବ୍ଧି କରାଉଥିବା କର୍ମ—ଏସବୁ ହେଉଛି ଧର୍ମର ମୂଳ ॥ ୭ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଧର୍ମର ଯେଉଁ ତିରିଶଟି ଲକ୍ଷଣ କୁହାଯାଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା—(୧) ସତ୍ୟ, (୨) ଦୟା, (୩) ତପସ୍ୟା, (୪) ଶୌଚ, (୫) ତିତିକ୍ଷା, (୬) ଉଚିତ-ଅନୁଚିତ ବିଚାର, (୭) ମନସଂଯମନ, (୮) ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମନ, (୯) ଅହିଂସା, (୧୦) ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, (୧୧) ତ୍ୟାଗ, (୧୨) ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ, (୧୩) ସରଳତା,

ସନ୍ତୋଷଃ ସମଦୃକ୍ ସେବା ଗ୍ରାମ୍ୟେହୋପରମଃ ଶନୈଃ ।
ନୃଣାଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟେହେକ୍ଷା ମୌନମାତ୍ମବିମର୍ଶନମ୍ ॥ ୯

ଅନ୍ନାଦ୍ୟାଦେଃ ସଂବିଭାଗୋ ଭୂତେଭ୍ୟଶ୍ଚ ଯଥାର୍ହତଃ ।
ତେଷ୍ୱାତ୍ମଦେବତାବୁଦ୍ଧିଃ ସୁତରାଂ ନୃଷୁ ପାଣ୍ଡବ ॥ ୧୦

ଶ୍ରବଣଂ କୀର୍ତ୍ତନଂ ଚାସ୍ୟ ସ୍ମରଣଂ ମହତାଂ ଗତେଃ ।
ସେବେଜ୍ୟାବନତିର୍ଦାସ୍ୟଂ ସଖ୍ୟମାତ୍ମସମର୍ପଣମ୍ ॥ ୧୧

ନୃଣାମୟଂ ପରୋ ଧର୍ମଃ ସର୍ବେଷାଂ ସମୁଦାହୃତଃ ।
ତ୍ରିଂଶଲ୍ଲକ୍ଷଣବାନ୍ ରାଜନ୍ ସର୍ବାତ୍ମା ଯେନ ତୁଷ୍ୟତି ॥ ୧୨

ସଂସ୍କାରା ଯଦବିଚ୍ଛିନ୍ନାଃ ସ ଦ୍ୱିଜୋଽଜୋ ଜଗାଦ ଯମ୍ ।
ଇଜ୍ୟାଧ୍ୟୟନଦାନାନି ବିହିତାନି ଦ୍ୱିଜନ୍ମନାମ୍ ।
ଜନ୍ମକର୍ମାବଦାତାନାଂ କ୍ରିୟାଶ୍ଚାଶ୍ରମଚୋଦିତାଃ ॥ ୧୩

ବିପ୍ରସ୍ୟାଧ୍ୟୟନାଦୀନି ଷଡନ୍ୟସ୍ୟାପ୍ରତିଗ୍ରହଃ ।
ରାଜ୍ଞୋ ବୃତ୍ତିଃ ପ୍ରଜାଗୋପ୍ତୁରବିପ୍ରାଦ୍ ବା କରାଦିଭିଃ ॥ ୧୪

ବୈଶ୍ୟସ୍ତୁ ବାର୍ତ୍ତାବୃତ୍ତିଶ୍ଚ ନିତ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମକୁଲାନୁଗଃ ।
ଶୂଦ୍ରସ୍ୟ ଦ୍ୱିଜଶୁଶ୍ରୂଷା ବୃତ୍ତିଶ୍ଚ ସ୍ୱାମିନୋ ଭବେତ୍ ॥ ୧୫

(୧୪) ସନ୍ତୋଷ, (୧୫) ସମଦର୍ଶୀ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସେବା, (୧୬) ଧୀରେ ଧୀରେ ସାଂସାରିକ ଭୋଗପ୍ରାପ୍ତି ଚେଷ୍ଟାରୁ ନିବୃତ୍ତି, (୧୭) ମନୁଷ୍ୟର ଅଭିମାନପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରୟତ୍ନସବୁର ଫଳ ବିପରୀତ ହିଁ ହୋଇଥାଏ—ଏପରି ବିଗ୍ୱର, (୧୮) ମୌନ, (୧୯) ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ, (୨୦) ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ନ ଆଦିର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ବିଭାଜନ, (୨୧) ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରେ ଆତ୍ମଭାବ ତଥା ଇଷ୍ଟଦେବଭାବ ପୋଷଣ କରିବା, (୨୨) ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ପରମ ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାମ-ଗୁଣ-ଲୀଳା ଆଦି ଶ୍ରବଣ, (୨୩) କୀର୍ତ୍ତନ, (୨୪) ସ୍ମରଣ, (୨୫) ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସେବା, (୨୬) ପୂଜା ଓ (୨୭) ନମସ୍କାର କରିବା, (୨୮) ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦାସ୍ୟଭାବ ଓ (୨୯) ସଖ୍ୟଭାବ ରଖିବା ଏବଂ (୩୦) ତାହାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବା । ଏହି ତିରିଶ ପ୍ରକାର ଆଚରଣ ହେଉଛି ସକଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ପରମଧର୍ମ । ଏହା ପାଳନ କଲେ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ॥ ୮-୧୨ ॥

ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବଂଶରେ ଅଖଣ୍ଡ-ରୂପରେ ସଂସ୍କାର (ଗର୍ଭାଧାନାଦି) ରହି ଆସିଛି ଏବଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା ସଂସ୍କାର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱିଜ କୁହାଯାଏ । ଜନ୍ମ ଏବଂ କର୍ମ-ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱିଜଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞ, ଅଧ୍ୟୟନ, ଦାନ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଦି ଆଶ୍ରମର ବିଶେଷ କର୍ମସବୁ କରିବାକୁ ବିଧାନ ରହିଛି ॥ ୧୩ ॥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା, ଅଧ୍ୟାପନ କରିବା, ଦାନ ନେବା, ଦାନ ଦେବା ଏବଂ ଯଜ୍ଞ କରିବା, ଓ ଯଜ୍ଞ କରାଇବା—ଏହି ଛଅଟି କର୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଜାରକ୍ଷକ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ କର, ଜୋରିମାନା ଇତ୍ୟାଦି ନେଇ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧୪ ॥ ବୈଶ୍ୟମାନେ ସର୍ବଦା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ଗୋରକ୍ଷା, କୃଷି ଏବଂ ବାଣିଜ୍ୟବ୍ୟବସାୟ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଦ୍ୱିଜାତିମାନଙ୍କର ସେବା କରିବା ହେଉଛି ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କର ଧର୍ମ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀମାନେ (ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ଦ୍ୱିଜମାନେ) ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ॥ ୧୫ ॥

ବାର୍ତ୍ତା ବିଚିତ୍ରା ଶାଳୀନଯାଯାବରଶିଳୋଞ୍ଛନମ୍ ।
ବିପ୍ରବୃତ୍ତିଶ୍ଚତୁର୍ଧେୟଂ ଶ୍ରେୟସୀ ଚୋତ୍ତରୋତ୍ତରା ॥ ୧୬

ଜଘନ୍ୟୋ ନୋତ୍ତମାଂ ବୃତ୍ତିମନାପଦି ଭଜେନ୍ନରଃ ।
ଋତେ ରାଜନ୍ୟମାପତ୍ସୁ ସର୍ବେଷାମପି ସର୍ବଶଃ ॥ ୧୭

ଋତାମୃତାଭ୍ୟାଂ ଜୀବେତ ମୃତେନ ପ୍ରମୃତେନ ବା ।
ସତ୍ୟାନୃତାଭ୍ୟାଂ ଜୀବେତ ନ ଶ୍ୱବୃତ୍ତ୍ୟା କଥଞ୍ଚନ ॥ ୧୮

ଋତମୁଞ୍ଛଶିଳଂ ପ୍ରୋକ୍ତମମୃତଂ ଯଦଯାଚିତମ୍ ।
ମୃତଂ ତୁ ନିତ୍ୟଯାଚ୍ଞା ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରମୃତଂ କର୍ଷଣଂ ସ୍ମୃତମ୍ ॥ ୧୯

ସତ୍ୟାନୃତଂ ତୁ ବାଣିଜ୍ୟଂ ଶ୍ୱବୃତ୍ତିର୍ନୀଚସେବନମ୍ ।
ବର୍ଜୟେତ୍ ତାଂ ସଦା ବିପ୍ରୋ ରାଜନ୍ୟଶ୍ଚ ଜୁଗୁପ୍ସିତାମ୍ ।
ସର୍ବବେଦମୟୋ ବିପ୍ରଃ ସର୍ବଦେବମୟୋ ନୃପଃ ॥ ୨୦

ଶମୋ ଦମସ୍ତପଃ ଶୌଚଂ ସନ୍ତୋଷଃ କ୍ଷାନ୍ତିରାର୍ଜବମ୍ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଦୟାଚ୍ୟୁତାତ୍ମତ୍ୱଂ ସତ୍ୟଂ ଚ ବ୍ରହ୍ମଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୧

ଶୌର୍ଯ୍ୟଂ ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଧୃତିସ୍ତେଜସ୍ତ୍ୟାଗ ଆତ୍ମଜୟଃ କ୍ଷମା ।
ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟତା ପ୍ରସାଦଶ୍ଚ ରକ୍ଷା ଚ କ୍ଷତ୍ରଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୨

ଦେବଗୁର୍ବଚ୍ୟୁତେ ଭକ୍ତିସ୍ତ୍ରିବର୍ଗପରିପୋଷଣମ୍ ।
ଆସ୍ତିକ୍ୟମୁଦ୍ୟମୋ ନିତ୍ୟଂ ନୈପୁଣଂ ବୈଶ୍ୟଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୩

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ପାଇଁ ଚାରିପ୍ରକାର ବୃତ୍ତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି, ଯଥା—**ବାର୍ତ୍ତା, ଶାଳୀନ, ଯାଯାବର** ଓ **ଶିଳୋଞ୍ଛନ ।*** ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟି ଅପେକ୍ଷା ଦ୍ୱିତୀୟଟି, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଅପେକ୍ଷା ତୃତୀୟଟି ଓ ତୃତୀୟଟି ଅପେକ୍ଷା ଚତୁର୍ଥଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ॥ ୧୬ ॥ ନିମ୍ନବର୍ଣ୍ଣର ପୁରୁଷ କେବଳ ଆପଦକାଳ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଅନୁଚିତ । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଛଡ଼ା, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଅନ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟି ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିପାରନ୍ତି । ଆପଦକାଳରେ ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କ ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିପାରିବେ ॥ ୧୭ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଋତ, ଅମୃତ, ମୃତ, ପ୍ରମୃତ ଓ ସତ୍ୟାନୃତ—ଏସବୁ ମଧ୍ୟରୁ ଯେକୌଣସି ବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କଦାପି ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୧୮ ॥ ହାଟ ଓ ବଜାରରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଶସ୍ୟ (ଉଞ୍ଛ) ତଥା କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଶସ୍ୟ (ଶିଳ) ଗୋଟାଇ ଆଣି 'ଶିଳୋଞ୍ଛ' ବୃତ୍ତିରେ ଜୀବନନିର୍ବାହ କରିବାକୁ **'ଋତ'** ବୋଲାଯାଏ । ନ ମାଗୁଣୁ ଯାହା କିଛି ମିଳିଗଲା, ସେହି ଅଯାଚିତ (ଶାଳୀନ) ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ଜୀବନନିର୍ବାହ କରିବାକୁ **'ଅମୃତ'** କୁହାଯାଏ । ପ୍ରତ୍ୟହ ମାଗିଆଣି 'ଯାଯାବର' ବୃତ୍ତିରେ ଜୀବନନିର୍ବାହକୁ **'ମୃତ'** କୁହାଯାଏ । କୃଷି ଆଦିଦ୍ୱାରା 'ବାର୍ତ୍ତା' ବୃତ୍ତିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ **'ପ୍ରମୃତ'** କହନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ବାଣିଜ୍ୟକୁ **'ସତ୍ୟାନୃତ'** କୁହାଯାଏ । ନିମ୍ନବର୍ଣ୍ଣର ସେବା କରି ବଞ୍ଚିବା ହେଉଛି **'ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତି'** । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଏହି ନିନ୍ଦିତ ଶ୍ୱାନବୃତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନୁଚିତ; କାରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବବେଦମୟ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟ (ରାଜା) ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଦେବମୟ ॥ ୨୦ ॥

ଶମ, ଦମ, ତପ, ଶୌଚ, ସନ୍ତୋଷ, କ୍ଷମା, ସରଳତା, ଜ୍ଞାନ, ଦୟା, ଭଗବଦ୍-ପରାୟଣତା ଓ ସତ୍ୟ—ଏସବୁ ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୧ ॥ ଯୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ସାହ, ବୀରତ୍ୱ, ଧୀରତା, ତେଜସ୍ୱିତା, ତ୍ୟାଗ, ମନୋଜୟ, କ୍ଷମା, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଠାରେ ଭକ୍ତି, ଅନୁଗ୍ରହ ଓ ପ୍ରଜାପାଳନ—ଏସବୁ ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୨ ॥ ଦେବତା, ଗୁରୁ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି; ଅର୍ଥ, ଧର୍ମ ଓ କାମ—ଏପରି ତିନି ପୁରୁଷାର୍ଥ ରକ୍ଷା କରିବା; ଆସ୍ତିକତା, ଉଦ୍ୟମଶୀଳତା ଓ ବ୍ୟାବହାରିକ ନିପୁଣତା—ଏସବୁ ହେଉଛି ବୈଶ୍ୟଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୩ ॥

* **ବାର୍ତ୍ତା**—ଯଜ୍ଞ ଓ ଅଧ୍ୟୟନାଦି କରାଇ ଧନ ନେବା । **ଶାଳୀନ**—ନ ମାଗୁଣୁ ଯାହା କିଛି ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ଚଳିଯିବା । **ଯାଯାବର**—ପ୍ରତ୍ୟହ ଧାନ୍ୟାଦି ମାଗିନେବା । କୃଷକ ଫସଲ କାଟି ଘରକୁ ବୋହି ନେବାବେଳେ ଯେଉଁ ଶସ୍ୟ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ, ତାହାକୁ 'ଶିଳ' ଓ ହାଟ-ବଜାରରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଶସ୍ୟକୁ 'ଉଞ୍ଛ' କୁହାଯାଏ । ଶିଳ ଓ ଉଞ୍ଛ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେଥିରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ **ଶିଳୋଞ୍ଛନ** ବୃତ୍ତି କୁହାଯାଏ ।

ଶୂଦ୍ରସ୍ୟ ସଂନତିଃ ଶୌଚଂ ସେବା ସ୍ୱାମିନ୍ୟମାୟୟା ।
ଅମନ୍ତ୍ରଯଜ୍ଞୋ ହ୍ୟସ୍ତେୟଂ ସତ୍ୟଂ ଗୋବିପ୍ରରକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୨୪

ଉଚ୍ଚବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବିନମ୍ର ହୋଇ ରହିବା, ପବିତ୍ରତା, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର (ପ୍ରଭୁଙ୍କର) ନିଷ୍କପଟ ସେବା, ବୈଦିକ-ମନ୍ତ୍ରବିହୀନ ଯଜ୍ଞ, ଅଚୌର୍ଯ୍ୟ, ସତ୍ୟ ତଥା ଗୋ-ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ରକ୍ଷା—ଏସବୁ ହେଉଛି ଶୂଦ୍ରଙ୍କ ଲକ୍ଷଣ ॥ ୨୪ ॥

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଚ ପତିଦେବାନାଂ ତଚ୍ଛୁଶ୍ରୂଷାନୁକୂଳତା ।
ତଦ୍‌ବନ୍ଧୁଷ୍ୱନୁବୃତ୍ତିଶ୍ଚ ନିତ୍ୟଂ ତଦ୍‌ବ୍ରତଧାରଣମ୍ ॥ ୨୫

ପତିଙ୍କର ସେବା କରିବା, ତାହାଙ୍କର ଅନୁକୂଳ ହୋଇ ରହିବା, ପତିଙ୍କର ସମ୍ପର୍କୀୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ ରଖିବା ଓ ସର୍ବଦା ପତିଙ୍କ ନିୟମସବୁ ରକ୍ଷା କରିବା—ଏସବୁ ହେଉଛି ପତିଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ମାନୁଥିବା ପତିବ୍ରତା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ॥ ୨୫ ॥

ସଂମାର୍ଜନୋପଲେପାଭ୍ୟାଂ ଗୃହମଣ୍ଡଳବର୍ତ୍ତନୈଃ ।
ସ୍ୱୟଂ ଚ ମଣ୍ଡିତା ନିତ୍ୟଂ ପରିମୃଷ୍ଟପରିଚ୍ଛଦା ॥ ୨୬

ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଘରଦ୍ୱାର ଓଳାଇ, ଲିପିପୋଛି, ଘରେ ଝୋଟି ଦେଇ ଘରକୁ ସୁନ୍ଦର, ପରିଷ୍କାର ଓ ମନୋହର କରି ରଖିବା ସହିତ ନିଜେ ବସ୍ତ୍ରାଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି ଶରୀରକୁ ଅଳଙ୍କୃତ କରିବା ଉଚିତ । ସେ ଘରର ବିଭିନ୍ନ ସାମଗ୍ରୀ ପରିଷ୍କାର କରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୬ ॥

କାମୈରୁଚ୍ଚାବଚୈଃ ସାଧ୍ୱୀ ପ୍ରଶ୍ରୟେଣ ଦମେନ ଚ ।
ବାକ୍ୟୈଃ ସତ୍ୟୈଃ ପ୍ରିୟୈଃ ପ୍ରେମ୍ଣା କାଳେ କାଳେ ଭଜେତ୍ ପତିମ୍ ॥ ୨୭

ସେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଛୋଟବଡ଼ ସକଳ ଇଚ୍ଛା ସମୟାନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବିନୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ, ସତ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରିୟ ବଚନଦ୍ୱାରା ପ୍ରେମପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୭ ॥

ସଂତୁଷ୍ଟାଲୋଲୁପା ଦକ୍ଷା ଧର୍ମଜ୍ଞା ପ୍ରିୟସତ୍ୟବାକ୍ ।
ଅପ୍ରମତ୍ତା ଶୁଚିଃ ସ୍ନିଗ୍ଧା ପତିଂ ତ୍ୱପତିତଂ ଭଜେତ୍ ॥ ୨୮

ଯାହା କିଛି ମିଳିଲା, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା, କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଲୋଭ ନ କରିବା, ଧର୍ମକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ କରିବା, ସତ୍ୟ ଓ ପ୍ରିୟ ବଚନ କହିବା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପାଳନରେ ସାବଧାନ ରହିବା, ପବିତ୍ରତା ରକ୍ଷା କରିବା ଓ ସ୍ନେହଶୀଳା ହେବା ସ୍ତ୍ରୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଯଦି ସ୍ୱାମୀ ପତିତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀ ତାହାଙ୍କର ସହବାସ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୮ ॥

ଯା ପତିଂ ହରିଭାବେନ ଭଜେଚ୍ଛ୍ରୀରିବ ତତ୍ପରା ।
ହର୍ୟାତ୍ମନା ହରେର୍ଲୋକେ ପତ୍ୟା ଶ୍ରୀରିବ ମୋଦତେ ॥ ୨୯

ଯେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସମାନ ପତିପରାୟଣା ହୋଇ, ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣି ତାହାଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକରେ ଭଗବଦ୍‌ସାରୂପ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପରି ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦରେ ରହନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥

ବୃତ୍ତିଃ ସଙ୍କରଜାତୀନାଂ ତତ୍ତତ୍‌କୁଳକୃତା ଭବେତ୍ ।
ଅଚୌରାଣାମପାପାନାମନ୍ତ୍ୟଜାନ୍ତେଽବସାୟିନାମ୍ ॥ ୩୦

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଚୋରି ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାପ ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରୁ ନ ଥିବା ଅନ୍ତ୍ୟଜ, ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତେବସାୟୀ ବର୍ଣ୍ଣସଂକର ଜାତିମାନେ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଜମାନେ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଧରି ଚାଲୁଥିଲେ, ସେହି ବୃତ୍ତି ଧରି ଚଳିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩୦ ॥

ପ୍ରାୟଃ ସ୍ୱଭାବବିହିତୋ ନୃଣାଂ ଧର୍ମୋ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ।
ବେଦଦୃଗ୍‌ଭିଃ ସ୍ମୃତୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରେତ୍ୟ ଚେହ ଚ ଶର୍ମକୃତ୍ ॥ ୩୧

ବେଦଦର୍ଶୀ ଋଷିମୁନିମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗପାଇଁ ବିଶେଷ କରି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ଧର୍ମ-ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଧର୍ମବ୍ୟବସ୍ଥା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ହୋଇଥାଏ ॥ ୩୧ ॥

ବୃତ୍ତ୍ୟା ସ୍ୱଭାବକୃତୟା ବର୍ତ୍ତମାନଃ ସ୍ୱକର୍ମକୃତ୍ ।
ହିତ୍ୱା ସ୍ୱଭାବଜଂ କର୍ମ ଶନୈର୍ନିର୍ଗୁଣତାମିୟାତ୍ ॥ ୩୨

ଯେ ସ୍ୱାଭାବିକ ବୃତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନିଜର ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି, ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ସ୍ୱାଭାବିକ କର୍ମର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥

ଉପ୍ୟମାନଂ ମୁହୁଃ କ୍ଷେତ୍ରଂ ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବୀର୍ଯ୍ୟତାମିୟାତ୍ ।
ନ କଳ୍ପତେ ପୁନଃ ସୂତ୍ୟୈ ଉପ୍ତଂ ବୀଜଂ ଚ ନଶ୍ୟତି ॥ ୩୩

ଏବଂ କାମାଶୟଂ ଚିତ୍ତଂ କାମାନାମତିସେବୟା ।
ବିରଜ୍ୟେତ ଯଥା ରାଜନ୍ନାଗ୍ନିବତ୍ କାମବିନ୍ଦୁଭିଃ ॥ ୩୪

ଯସ୍ୟ ଯଲ୍ଲକ୍ଷଣଂ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ପୁଂସୋ ବର୍ଣ୍ଣାଭିବ୍ୟଞ୍ଜକମ୍ ।
ଯଦନ୍ୟତ୍ରାପି ଦୃଶ୍ୟେତ ତତ୍ ତେନୈବ ବିନିର୍ଦ୍ଦିଶେତ୍ ॥ ୩୫

ମହାରାଜ ! ଜମିରେ ବାରମ୍ବାର ଫସଲ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ ଜମି ଯେପରି ଆପେ ଆପେ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯାଏ; ସେଥିରେ ଆଉ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ—ଏପରି କି, ସେଥିରେ ବୁଣିଥିବା ବିହନ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅତିରିକ୍ତ ବିଷୟସେବନ କଲେ, ବାସନାମାନଙ୍କର ଭଣ୍ଡାର ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ବିରକ୍ତ ହୋଇଯାଏ। ଅଗ୍ନିରେ ଟୋପାଏ ଟୋପାଏ କରି ଘିଅ ଢାଳିଲେ ଯେପରି ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ରହେ, ଅଥଚ ଏକାବେଳକେ ବହୁତ ଘିଅ ଢାଳିଦେଲେ, ଜଳୁଥିବା ଅଗ୍ନି ମଧ୍ୟ ଲିଭିଯାଏ, ଚିତ୍ତ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସ୍ୱଳ୍ପଭୋଗଦ୍ୱାରା ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ॥ ୩୩,୩୪ ॥ ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କର ଯେପରି ଲକ୍ଷଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ସେହି ଲକ୍ଷଣ ଯଦି ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତେବେ ତାକୁ ସେହି ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ବୋଲି ଗଣାଯିବା ଠିକ୍ ହେବ ॥ ୩୫ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରନାରଦସଂବାଦେ ସଦାଚାରନିର୍ଣ୍ଣୟୋ ନାମୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମର ନିୟମ

ନାରଦ ଉବାଚ

ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଗୁରୁକୁଲେ ବସନ୍ ଦାନ୍ତୋ ଗୁରୋର୍ହିତମ୍ ।
ଆଚରନ୍ ଦାସବନ୍ନୀଚୋ ଗୁରୌ ସୁଦୃଢ଼ସୌହୃଦଃ ॥ ୧

ସାୟଂ ପ୍ରାତରୁପାସୀତ ଗୁର୍ବଗ୍ନ୍ୟର୍କସୁରୋତ୍ତମାନ୍ ।
ଉଭେ ସନ୍ଧ୍ୟେ ଚ ଯତବାଗ୍ ଜପନ୍ ବ୍ରହ୍ମ ସମାହିତଃ ॥ ୨

ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟଧୀୟୀତ ଗୁରୋରାହୂତଶ୍ଚେତ୍ ସୁଯନ୍ତ୍ରିତଃ ।
ଉପକ୍ରମେଽବସାନେ ଚ ଚରଣୌ ଶିରସା ନମେତ୍ ॥ ୩

ମେଖଳାଜିନବାସାଂସି ଜଟାଦଣ୍ଡକମଣ୍ଡଳୂନ୍ ।
ବିଭୃୟାଦୁପବୀତଂ ଚ ଦର୍ଭପାଣିର୍ଯଥୋଦିତମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ଧର୍ମରାଜ ! ଗୁରୁକୁଳରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖି ଜଣେ ଦାସ ପରି ନିଜକୁ ଛୋଟ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ସେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ସୁଦୃଢ଼ ଅନୁରାଗ ରଖି ତାହାଙ୍କର ହିତକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧ ॥ ସେ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗୁରୁ, ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବା ଏବଂ ମୌନ ରହି, ଏକାଗ୍ରତା ସହକାରେ ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କରି ଉଭୟ କାଳ (ସକାଳ ଓ ସଞ୍ଜ)ରେ ସନ୍ଧ୍ୟା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୨ ॥ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟରେ ବସି, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଶାସନ ଭିତରେ ରହି ତାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ସେ ବେଦ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ପାଠ ଆରମ୍ଭରେ ଓ ଶେଷରେ ଗୁରୁଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଜ୍ଞାନୁସାରେ ସେ ମେଖଳା, ମୃଗଚର୍ମ, ବସ୍ତ୍ର, ଜଟା, ଦଣ୍ଡ, କମଣ୍ଡଳୁ, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ତଥା ହାତରେ କୁଶ ଧାରଣ କରିବ ॥ ୪ ॥

ସାୟଂ ପ୍ରାତଶ୍ଚରେଦ୍ଭୈକ୍ଷଂ ଗୁରବେ ତନ୍ନିବେଦୟେତ୍ ।
ଭୁଞ୍ଜୀତ ଯଦ୍ୟନୁଜ୍ଞାତୋ ନୋ ଚେଦୁପବସେତ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୫

ସୁଶୀଲୋ ମିତଭୁଗ୍‌ଦକ୍ଷଃ ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନୋ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
ଯାବଦର୍ଥଂ ବ୍ୟବହରେତ୍ ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ସ୍ତ୍ରୀନିର୍ଜିତେଷୁ ଚ ॥ ୬

ବର୍ଜୟେତ୍ ପ୍ରମଦାଗାଥାମଗୃହସ୍ଥୋ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ପ୍ରମାଥୀନି ହରନ୍ତ୍ୟପି ଯତେର୍ମନଃ ॥ ୭

କେଶପ୍ରସାଧନୋନ୍ମର୍ଦସ୍ନପନାଭ୍ୟଞ୍ଜନାଦିକମ୍ ।
ଗୁରୁସ୍ତ୍ରୀଭିର୍ଯୁବତିଭିଃ କାରୟେନ୍ନାତ୍ମନୋ ଯୁବା ॥ ୮

ନନ୍ୱଗ୍ନିଃ ପ୍ରମଦା ନାମ ଘୃତକୁମ୍ଭସମଃ ପୁମାନ୍ ।
ସୁତାମପି ରହୋ ଜହ୍ୟାଦନ୍ୟଦା ଯାବଦର୍ଥକୃତ୍ ॥ ୯

କଳ୍ପୟିତ୍ୱାଽଽତ୍ମନା ଯାବଦାଭାସମିଦମୀଶ୍ୱରଃ ।
ଦ୍ୱୈତଂ ତାବନ୍ନ ବିରମେତ୍ ତତୋ ହ୍ୟସ୍ୟ ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୧୦

ଏତତ୍ ସର୍ବଂ ଗୃହସ୍ଥସ୍ୟ ସମାମ୍ନାତଂ ଯତେରପି ।
ଗୁରୁବୃତ୍ତିର୍ବିକଳ୍ପେନ ଗୃହସ୍ଥସ୍ୟର୍ତୁଗାମିନଃ ॥ ୧୧

ଅଞ୍ଜନାଭ୍ୟଞ୍ଜନୋନ୍ମର୍ଦସ୍ତ୍ର୍ୟବଲେଖାମିଷଂ ମଧୁ ।
ସ୍ରଗ୍‌ଗନ୍ଧଲେପାଲଂକାରାଂସ୍ତ୍ୟଜେୟୁର୍ଯେ ଧୃତବ୍ରତାଃ ॥ ୧୨

ସେ ସାୟଂକାଳ ଓ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଆଣିବ ଏବଂ ତାହା ଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବ। ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ, ସେ ଭୋଜନ କରିବ ଏବଂ ଯଦି କେବେ ଆଜ୍ଞା ନ ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ଉପବାସ ରହିବ ॥ ୫ ॥ ତାକୁ ସଦାଗ୍ରର ରକ୍ଷା କରି ଓ ନମ୍ର ହୋଇ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ସେ ଅଳ୍ପ ଖାଇବ; ସାବଧାନତାର ସହିତ ନିଜର କର୍ମ କରିବ। ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମୀ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ। ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବଶରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, କେବଳ ସେତିକି ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୬ ॥ ଯେ ଗୃହସ୍ଥ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ତ୍ରୀବିଷୟକ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୂରେଇ ରହିବାକୁ ହେବ। ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ବଡ଼ ବଳବାନ୍। ପ୍ରଯତ୍ନପୂର୍ବକ ସାଧନା କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ମନକୁ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ କ୍ଷୁବ୍ଧ କରିଦେଇ ଖରାପ ଦିଗକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନିଅନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଯୁବକବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଯୁବତୀ ଗୁରୁପତ୍ନୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବା, ଗୋଡ଼ହାତ ମୋଡ଼ାଇବା, ସ୍ନାନ କରାଇବା ଓ ଚନ୍ଦନ ଆଦି ଲଗାଇବା କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇବା ନିଷେଧ ॥ ୮ ॥ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଅଗ୍ନି ସମାନ ଓ ପୁରୁଷ ଘିଅ ସମାନ। ତେଣୁ ନିଜ ଝିଅ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷ ଏକାନ୍ତରେ ରହିବା ଅନୁଚିତ। ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ତା'ପାଖରେ ଆବଶ୍ୟକତାଠାରୁ ଅଧିକ ସମୟ ରହିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୯ ॥ ଜୀବ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ଦ୍ୱାରା ଦେହ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତୀତିମାତ୍ର (ମାୟାମାତ୍ର) ବୁଝି ନିଜ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ନ ହୋଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର 'ମୁଁ ପୁରୁଷ ଓ ସେ ସ୍ତ୍ରୀ'—ଏହି ଦ୍ୱୈତଭାବ ତୁଟିବ ନାହିଁ; ଏବଂ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବି ନିଶ୍ଚିତ ଯେ, ସେପରି ପୁରୁଷ ଯଦି ନାରୀ ସଂସର୍ଗରେ ରହେ, ତେବେ ତାହାର ସେହି ନାରୀ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ଆସିଯିବ ॥ ୧୦ ॥

ଏହିସବୁ ଚରିତ୍ରରକ୍ଷାଦି ଗୁଣ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଠାରେ ମଧ୍ୟ ରହିବା ବିହିତ। କିନ୍ତୁ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗୁରୁକୁଳରେ ରହି ଗୁରୁଙ୍କର ସେବାଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନୁହେଁ, କାରଣ ସ୍ତ୍ରୀର ଋତୁକାଳରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୧୧ ॥ ଯେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଧାରଣ କରିବେ, ସେ ଆଖିରେ କଜ୍ଜଳ ଓ ଦେହମୁଣ୍ଡରେ ତେଲ ଲଗାଇବା ଅନୁଚିତ। ଦେହରେ ଅଙ୍ଗରାଗ ଲଗାଇବା, ସ୍ତ୍ରୀଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା, ମାଛ-ମାଂସ ଓ ମଦ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ରଖିବା, ଫୁଲମାଳ ପିନ୍ଧିବା, ଅତର ଲଗାଇବା, ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇବା ନିଷେଧ। ତାଙ୍କୁ ଆଭୂଷଣ ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୨ ॥

ଉଷିତ୍ୱୈବଂ ଗୁରୁକୁଳେ ଦ୍ୱିଜୋଽଧୀତ୍ୟାବବୁଧ୍ୟ ଚ ।
ତ୍ରୟୀଂ ସାଙ୍ଗୋପନିଷଦଂ ଯାବଦର୍ଥଂ ଯଥାବଳମ୍ ॥ ୧୩

ଦତ୍ତ୍ୱା ବରମନୁଜ୍ଞାତୋ ଗୁରୋଃ କାମଂ ଯଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଗୃହଂ ବନଂ ବା ପ୍ରବିଶେତ୍ ପ୍ରବ୍ରଜେତ୍ ତତ୍ର ବା ବସେତ୍ ॥ ୧୪

ଅଗ୍ନୌ ଗୁରାବାତ୍ମନି ଚ ସର୍ବଭୂତେଷ୍ୱଧୋକ୍ଷଜମ୍ ।
ଭୂତୈଃ ସ୍ୱଧାମଭିଃ ପଶ୍ୟେଦପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ପ୍ରବିଷ୍ଟବତ୍ ॥ ୧୫

ଏବଂବିଧୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବାନପ୍ରସ୍ଥୋ ଯତିର୍ଗୃହୀ ।
ଚରନ୍ ବିଦିତବିଜ୍ଞାନଃ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମାଧିଗଚ୍ଛତି ॥ ୧୬

ବାନପ୍ରସ୍ଥସ୍ୟ ବକ୍ଷ୍ୟାମି ନିୟମାନ୍ ମୁନିସମ୍ମତାନ୍ ।
ଯାନାତିଷ୍ଠନ୍ ମୁନିର୍ଗଚ୍ଛେଦୃଷିଲୋକମିହାଞ୍ଜସା ॥ ୧୭

ନ କୃଷ୍ଟପଚ୍ୟମଶ୍ନୀୟାଦକୃଷ୍ଟଂ ଚାପ୍ୟକାଳତଃ ।
ଅଗ୍ନିପକ୍ୱମଥାମଂ ବା ଅର୍କପକ୍ୱମୁତାହରେତ୍ ॥ ୧୮

ବନ୍ୟୈଶ୍ଚରୁପୁରୋଡାଶାନ୍ ନିର୍ବପେତ୍ କାଳଚୋଦିତାନ୍ ।
ଲବ୍ଧେ ନବେ ନବେଽନ୍ନାଦ୍ୟେ ପୁରାଣଂ ତୁ ପରିତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୧୯

ଅଗ୍ନ୍ୟର୍ଥମେବ ଶରଣମୁଟଜଂ ବାଦ୍ରିକନ୍ଦରାମ୍ ।
ଶ୍ରୟେତ ହିମବାୟ୍ୱଗ୍ନିବର୍ଷାର୍କାତପଷାଟ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୨୦

କେଶରୋମନଖଶ୍ମଶ୍ରୁମଲାନି ଜଟିଲୋ ଦଧତ୍ ।
କମଣ୍ଡଲ୍ୱଜିନେ ଦଣ୍ଡବଲ୍କଲାଗ୍ନିପରିଚ୍ଛଦାନ୍ ॥ ୨୧

ଏପରିଭାବରେ ଗୁରୁକୁଳରେ ରହି ଦ୍ୱିଜାତିର ଲୋକଙ୍କୁ ନିଜର ଶକ୍ତି ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ବେଦ, ବେଦାଙ୍ଗ (ଶିକ୍ଷା, କଳ୍ପ ଆଦି) ତଥା ଉପନିଷଦ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୧୩ ॥ ଯଦି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥାଏ, ତେବେ ଗୁରୁ ଚାହିଁଲେ, ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦକ୍ଷିଣା ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ହେବ । ଗୁରୁକୁଳବାସ ପରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅନୁସାରେ ଗୃହସ୍ଥ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଅଥବା ସନ୍ନ୍ୟାସ ଆଶ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କରିବେ ଅଥବା ଆଜୀବନ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଶ୍ରମରେ ହିଁ ରହିବେ ॥ ୧୪ ॥ ଯଦ୍ୟପି ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱରୂପତଃ ସର୍ବତ୍ର ସମାନଭାବରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ କେଉଁଠି ପ୍ରବେଶ କରିବାର ବା କେଉଁଠୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁନାହିଁ, ତଥାପି ଅଗ୍ନି, ଗୁରୁ, ଆତ୍ମା ଓ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ବିଶେଷତଃ ନିଜର ଆଶ୍ରିତ ଜୀବଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ବିଶେଷରୂପରେ ବିରାଜମାନ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସର୍ବଦା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୫ ॥ ଏପରି ଆଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଥବା ଗୃହସ୍ଥ ବିଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଅନୁଭବ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥

ମୁଁ ଏଥର ଋଷିମାନଙ୍କ ମତାନୁସାରେ ବାନପ୍ରସ୍ଥ-ଆଶ୍ରମର ନିୟମ କହୁଛି, ଶୁଣ । ଏହିସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କଲେ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀମାନେ ଅନାୟାସରେ ଋଷିମାନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟ ମହର୍ଲୋକ ଲାଭ କରିପାରିବେ ॥ ୧୭ ॥ ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀମାନେ କୃଷି କରାଯାଇ ଭୂମିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଖାଦ୍ୟଶସ୍ୟ ଖାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ; କୃଷି କରାଯାଇ ନ ଥିବା ଭୂମିର ଶସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଯଦି ଅସମୟରେ ପାଚିଥାଏ, ତେବେ ତାହା ମଧ୍ୟ ଖାଇବା ଅନୁଚିତ । ନିଆଁ ସାହାଯ୍ୟରେ ରନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ବା ଅରନ୍ଧା ଅନ୍ନ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଖାଇବା ଅନୁଚିତ । ସେମାନେ କେବଳ ସୂର୍ଯ୍ୟତାପରେ ପକ୍ୱ ହେଉଥିବା କନ୍ଦ, ମୂଳ, ଫଳ ଆଦି ଖାଇବା ଉଚିତ ॥ ୧୮ ॥ ସେମାନେ ବନରେ ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଶସ୍ୟରେ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଚରୁ ଓ ପୁରୋଡ଼ାଶ (ଏକପ୍ରକାର ପିଷ୍ଟକ) ହବନ କରିବା ବିଧେୟ । ନୂତନ ଫସଲ (ଅନ୍ନ, ଫଳ, ଫୁଲ ଆଦି) ମିଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ, ସେମାନେ ପାଖରେ ଥିବା ପୁରୁଣା ଅନ୍ନାଦି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧୯ ॥ କେବଳ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରର ଅଗ୍ନିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେମାନେ ଘର, ପତ୍ରକୁଡ଼ିଆ କିମ୍ବା ପର୍ବତଗୁମ୍ଫାର ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ । ନିଜେ ଶୀତ, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି (ଉତ୍ତାପ), ବର୍ଷା ଓ ଖରା ସହିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୦ ॥ ସେମାନେ ଶିରରେ ଜଟା ଧାରଣ କରିବେ ଏବଂ କେଶ, ରୋମ, ନଖ ଓ ନିଶଦାଢ଼ି କାଟିବେ ନାହିଁ ।

ଚରେଦ୍ ବନେ ଦ୍ୱାଦଶାବ୍ଦାନଷ୍ଟୌ ବା ଚତୁରୋ ମୁନିଃ ।
ଦ୍ୱାବେକଂ ବା ଯଥା ବୁଦ୍ଧିର୍ନ ବିପଦ୍ୟେତ କୃଚ୍ଛ୍ରତଃ ॥ ୨୨

ଯଦାକଲ୍ପଃ ସ୍ୱକ୍ରିୟାୟାଂ ବ୍ୟାଧିଭିର୍ଜରୟାଥବା ।
ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକ୍ୟାଂ ବା ବିଦ୍ୟାୟାଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦନଶନାଦିକମ୍ ॥ ୨୩

ଆତ୍ମନ୍ୟଗ୍ନୀନ୍ ସମାରୋପ୍ୟ ସଂନ୍ୟସ୍ୟାହଂମମାତ୍ମତାମ୍ ।
କାରଣେଷୁ ନ୍ୟସେତ୍ ସମ୍ୟକ୍ ସଂଘାତଂ ତୁ ଯଥାର୍ହତଃ ॥ ୨୪

ଖେ ଖାନି ବାୟୌ ନିଃଶ୍ୱାସାଂସ୍ତେଜସ୍ୟୂଷ୍ମାଣମାତ୍ମବାନ୍ ।
ଅପ୍‌ସ୍ୱସୃକ୍‌ଶ୍ଳେଷ୍ମପୂୟାନି କ୍ଷିତୌ ଶେଷଂ ଯଥୋଦ୍ଭବମ୍ ॥ ୨୫

ବାଚମଗ୍ନୌ ସବକ୍ତବ୍ୟାମିନ୍ଦ୍ରେ ଶିଳ୍ପଂ କରାବପି ।
ପଦାନି ଗତ୍ୟା ବୟସି ରତ୍ୟୋପସ୍ଥଂ ପ୍ରଜାପତୌ ॥ ୨୬

ମୃତ୍ୟୌ ପାୟୁଂ ବିସର୍ଗଂ ଚ ଯଥାସ୍ଥାନଂ ବିନିର୍ଦ୍ଦିଶେତ୍ ।
ଦିକ୍ଷୁ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ସନାଦେନ ସ୍ପର୍ଶମଧ୍ୟାତ୍ମନି ତ୍ୱଚମ୍ ॥ ୨୭

ରୂପାଣି ଚକ୍ଷୁଷା ରାଜନ୍ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ୟଭିନିବେଶୟେତ୍ ।
ଅପ୍‌ସୁ ପ୍ରଚେତସା ଜିହ୍ୱାଂ ଘ୍ରେୟୈର୍ଘ୍ରାଣଂ କ୍ଷିତୌ ନ୍ୟସେତ୍ ॥ ୨୮

ମନୋ ମନୋରଥୈଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରେ ବୁଦ୍ଧିଂ ବୋଧ୍ୟୈଃ କବୌ ପରେ ।
କର୍ମାଣ୍ୟଧ୍ୟାତ୍ମନା ରୁଦ୍ରେ ଯଦହଂମମତାକ୍ରିୟା ।
ସତ୍ତ୍ୱେନ ଚିତ୍ତଂ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞେ ଗୁଣୈର୍ବୈକାରିକଂ ପରେ ॥ ୨୯

ସେମାନେ ଘଷିମାଜି ହୋଇ ଦେହରୁ ମଇଳା ଛଡ଼ାଇବା ଅନୁଚିତ । ନିଜର କମଣ୍ଡଳୁ, ମୃଗଚର୍ମ, ଦଣ୍ଡ, ବଳ୍କଳବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ସାମଗ୍ରୀ ନିଜ ପାଖରେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୧ ॥ ବିଗ୍ରହବାନ୍ ପୁରୁଷମାନେ ବାରବର୍ଷ, ଆଠବର୍ଷ, ଚାରିବର୍ଷ, ଦୁଇବର୍ଷ କିମ୍ବା ଅନ୍ତତଃ ଏକ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଆଶ୍ରମର ନିୟମ ପାଳନ କରିବା ବିଧେୟ । ଅଧିକ ତପସ୍ୟାକ୍ଳେଶ ସହି ସହି ଯେପରି ବୁଦ୍ଧି ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଯାଏ, ସେଥିପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ଉଚିତ ॥ ୨୨ ॥

ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ ଯଦି ରୋଗ ଅବା ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ ନିଜର ଦୈନିକଚର୍ଯ୍ୟା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ବେଦାନ୍ତ ବିଚାର କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯିବେ, ତେବେ ସେ ଅନଶନ (ଉପବାସ) ଆଦି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୩ ॥ ଅନଶନ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ନିଜର ଆହବନୀୟ (ଯଜ୍ଞ ଅଗ୍ନି) ଆଦି ଅଗ୍ନିମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ଲୀନ କରିବେ । 'ମୁଁ' ଓ 'ମୋର'-ପଣ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଶରୀରକୁ ତାର କାରଣଭୂତ ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱରେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲୀନ କରିଦେବେ ॥ ୨୪ ॥ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷ ନିଜ ଶରୀରର ଛିଦ୍ରାକାଶମାନଙ୍କୁ ଆକାଶରେ, ପ୍ରାଣମାନଙ୍କୁ ବାୟୁରେ, ଉତ୍ତାପକୁ ଅଗ୍ନିରେ, ରକ୍ତ, କଫ, ପୂଜ ଆଦି ଜଳୀୟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜଳରେ ଏବଂ ଅସ୍ଥି ଆଦି ସ୍ଥୂଳବସ୍ତୁକୁ ପୃଥିବୀରେ ଲୀନ କରିଦେବେ ॥ ୨୫ ॥ ଏହାଛଡ଼ା ବାଣୀ ଓ ତାହାର କର୍ମ ଭାଷଣକୁ ତାହାର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ ଦେବତା ଅଗ୍ନିରେ, ହାତ ଓ ହାତଦ୍ୱାରା ହେଉଥିବା କଳାକୌଶଳକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ, ପାଦ ଓ ତାହାର ଗତିକୁ କାଳସ୍ୱରୂପ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଠାରେ, ରତି ଓ ଉପସ୍ଥକୁ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଠାରେ ଏବଂ ପାୟୁ ଓ ମଳୋତ୍ସର୍ଗକୁ ସେସବୁର ଆଶ୍ରୟ ଅନୁସାରେ ମୃତ୍ୟୁରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଶ୍ରୋତ୍ର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶୁଣାଯାଉଥିବା ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ଦିଗମାନଙ୍କରେ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ତ୍ୱକ୍(ଚର୍ମ)କୁ ବାୟୁରେ, ନେତ୍ର ସହିତ ରୂପକୁ ଜ୍ୟୋତିରେ, ମଧୁର ଆଦି ରସ ସହିତ ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଜଳରେ ଏବଂ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଘ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ତା'ଦ୍ୱାରା ଆଘ୍ରାଣ କରାଯାଉଥିବା ଗନ୍ଧକୁ ପୃଥିବୀରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୬-୨୮ ॥ ମନୋରଥ ସହିତ ମନକୁ ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ, ବୁଝି ହେଉଥିବା ବିଷୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ତଥା ଅହଂତ୍ୱ-ମମତ୍ୱରୂପ କ୍ରିୟା କରୁଥିବା ଅହଂକାରକୁ ତାର କର୍ମ ସହିତ ରୁଦ୍ରଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେହିପରି ଚେତନା ସହିତ ଚିତ୍ତକୁ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ(ଜୀବ)ରେ ଏବଂ ଗୁଣମାନଙ୍କ ହେତୁ ବିକାରୀ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିବା ଜୀବକୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୯ ॥

ଅପ୍ସୁ କ୍ଷିତିମପୋ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ୟଦୋ ବାୟୌ ନଭସ୍ୟମୁମ୍ ।
କୂଟସ୍ଥେ ତଚ୍ଚ ମହତି ତଦବ୍ୟକ୍ତେଽକ୍ଷରେ ଚ ତତ୍ ॥ ୩୦

ତା'ସହିତ ପୃଥ୍ୱୀକୁ ଜଳରେ, ଜଳକୁ ଅଗ୍ନିରେ, ଅଗ୍ନିକୁ ବାୟୁରେ, ବାୟୁକୁ ଆକାଶରେ, ଆକାଶକୁ ଅହଂକାରରେ, ଅହଂକାରକୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱରେ, ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅବ୍ୟକ୍ତରେ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତକୁ ଅବିନାଶୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୟ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୦ ॥ ଏହିପରି ସବୁ କିଛି ଜଡ଼ ବସ୍ତୁକୁ ଲୀନ କରିଦେବା ପରେ, ଅବିନାଶୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ରୂପରେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଯେଉଁ ଚୈତନ୍ୟାଂଶ ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ଆତ୍ମା ଏବଂ 'ତାହା ହିଁ ମୁଁ' ବୋଲି ଜାଣି ଅଦ୍ୱୈତ ଭାବରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ନିଜର ଆଶ୍ରୟ କାଠ ଆଦି ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବା ପରେ ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଶାନ୍ତ ହୋଇ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଏ, ବାନପ୍ରସ୍ଥ ପୁରୁଷ ସେହିପରି ସବୁଥିରୁ ଉପରତ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୧ ॥

ଇତ୍ୟକ୍ଷରତୟାଽଽତ୍ମାନଂ ଚିନ୍ମାତ୍ରମବଶେଷିତମ୍ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱାଽଦ୍ୱୟୋଽଥ ବିରମେଦ୍ ଦଗ୍ଧଯୋନିରିବାନଳଃ ॥ ୩୧

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରନାରଦସଂବାଦେ ସଦାଚାରନିର୍ଣ୍ଣୟୋ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଯତିଧର୍ମ ନିରୂପଣ ଏବଂ ଅବଧୂତ-ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସଂବାଦ

ନାରଦ ଉବାଚ

କଳ୍ପସ୍ତ୍ୱେବଂ ପରିବ୍ରଜ୍ୟ ଦେହମାତ୍ରାବଶେଷିତଃ ।
ଗ୍ରାମୈକରାତ୍ରବିଧିନା ନିରପେକ୍ଷଶ୍ଚରେନ୍ମହୀମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଗ୍ଲଲେ—ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ଯଦି ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀଙ୍କ ଠାରେ ବ୍ରହ୍ମବିଚାର କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥାଏ, ତେବେ ସେ ଶରୀର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟସବୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଇଯିବା ଉଚିତ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି, ବସ୍ତୁ, ସ୍ଥାନ ଓ ସମୟ ପ୍ରତି ଅନପେକ୍ଷ ହୋଇ (ଏଗୁଡ଼ିକରୁ କିଛି ଆଶା ନ ରଖି) ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏମାତ୍ର ରାତି ରହିବାକୁ ନିୟମ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥିବୀରେ ବିଚରଣ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୧ ॥ ଯଦି ସେ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିବେ, ତେବେ ଗୁପ୍ତ ଅଙ୍ଗକୁ ଘୋଡ଼ାଇବା ନିମନ୍ତେ କେବଳ କୌପୀନ ପିନ୍ଧିବେ । ପୁଣି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ଆପଦକାଳ ନ ପଡ଼ିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଣ୍ଡ (ବାଡ଼ି) ତଥା ଆଶ୍ରମର ଚିହ୍ନ ବ୍ୟତୀତ ନିଜେ ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇଥିବା କୌଣସି ବି ବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଅନୁଚିତ ହେବ ॥ ୨ ॥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହିତୈଷୀ ହୋଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ; ସେ ଶାନ୍ତ ଓ ଭଗବତ୍‌ପରାୟଣ ହୋଇ ରହିବା ଏବଂ କାହାରି ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ ନ କରି ନିଜେ ନିଜ ସହିତ ରମଣ କରି ଏକାକୀ ବିଚରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୩ ॥ ଏହି ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣର ଅତୀତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଅଧ୍ୟସ୍ତ (ସ୍ଥିତ) ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣସ୍ୱରୂପ ଏହି ଜଗତରେ ନିଜର ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମା ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଦେଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪ ॥

ବିଭୃୟାଦ୍ ଯଦ୍ୟସୌ ବାସଃ କୌପୀନାଚ୍ଛାଦନଂ ପରମ୍ ।
ତ୍ୟକ୍ତଂ ନ ଦଣ୍ଡଲିଙ୍ଗାଦେରନ୍ୟତ୍ କିଞ୍ଚିଦନାପଦି ॥ ୨

ଏକ ଏବ ଚରେଦ୍ ଭିକ୍ଷୁରାତ୍ମାରାମୋଽନପାଶ୍ରୟଃ ।
ସର୍ବଭୂତସୁହୃଚ୍ଛାନ୍ତୋ ନାରାୟଣପରାୟଣଃ ॥ ୩

ପଶ୍ୟେଦାତ୍ମନ୍ୟଦୋ ବିଶ୍ୱଂ ପରେ ସଦସତୋଽବ୍ୟୟେ ।
ଆତ୍ମାନଂ ଚ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ବତ୍ର ସଦସନ୍ମୟେ ॥ ୪

ସୁପ୍ତପ୍ରବୋଧୟୋଃ ସନ୍ଧାବାତ୍ମନୋ ଗତିମାତ୍ମଦୃକ୍ ।
ପଶ୍ୟନ୍ ବନ୍ଧଂ ଚ ମୋକ୍ଷଂ ଚ ମାୟାମାତ୍ରଂ ନ ବସ୍ତୁତଃ ॥ ୫

ନାଭିନନ୍ଦେଦ୍ ଧ୍ରୁବଂ ମୃତ୍ୟୁମଧ୍ରୁବଂ ବାସ୍ୟ ଜୀବିତମ୍ ।
କାଳଂ ପରଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷେତ ଭୂତାନାଂ ପ୍ରଭବାପ୍ୟୟମ୍ ॥ ୬

ନାସଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରେଷୁ ସଜ୍ଜେତ ନୋପଜୀବେତ ଜୀବିକାମ୍ ।
ବାଦବାଦାଂସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ ତର୍କାନ୍ ପକ୍ଷଂ କଂ ଚ ନ ସଂଶ୍ରୟେତ୍ ॥ ୭

ନ ଶିଷ୍ୟାନନୁବଧ୍ନୀତ ଗ୍ରନ୍ଥାନ୍ନୈବାଭ୍ୟସେଦ୍ ବହୂନ୍ ।
ନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାମୁପଯୁଞ୍ଜୀତ ନାରମ୍ଭାନାରଭେତ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୮

ନ ଯତେରାଶ୍ରମଃ ପ୍ରାୟୋ ଧର୍ମହେତୁର୍ମହାତ୍ମନଃ ।
ଶାନ୍ତସ୍ୟ ସମଚିତ୍ତସ୍ୟ ବିଭୃୟାଦୁତ ବା ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୯

ଅବ୍ୟକ୍ତଲିଙ୍ଗୋ ବ୍ୟକ୍ତାର୍ଥୋ ମନୀଷ୍ୟୁନ୍ମତ୍ତବାଲବତ୍ ।
କବିର୍ମୂକବଦାତ୍ମାନଂ ସ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଦର୍ଶୟେନ୍ନୃଣାମ୍ ॥ ୧୦

ଅତ୍ରାପ୍ୟୁଦାହରନ୍ତୀମମିତିହାସଂ ପୁରାତନମ୍ ।
ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟ ଚ ସଂବାଦଂ ମୁନେରାଜଗରସ୍ୟ ଚ ॥ ୧୧

ତଂ ଶୟାନଂ ଧରୋପସ୍ଥେ କାବେର୍ୟାଂ ସହ୍ୟସାନୁନି ।
ରଜସ୍ୱଲୈସ୍ତନୂଦେଶୈର୍ନିଗୂଢାମଲତେଜସମ୍ ॥ ୧୨

ଦଦର୍ଶ ଲୋକାନ୍ ବିଚରଁଲ୍ଲୋକତତ୍ତ୍ୱବିବିତ୍ସୟା ।
ବୃତୋଽମାତ୍ୟୈଃ କତିପୟୈଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ॥ ୧୩

କର୍ମଣାଽଽକୃତିଭିର୍ବାଗ୍ଭି ଲିଙ୍ଗୈର୍ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମାଦିଭିଃ ।
ନ ବିଦନ୍ତି ଜନା ଯଂ ବୈ ସୋଽସାବିତି ନ ବେତି ଚ ॥ ୧୪

ଆତ୍ମଦର୍ଶୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ସୁଷୁପ୍ତି ଓ ଜାଗରଣର ସନ୍ଧି କ୍ଷଣରେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଅନୁଭବ କରିବେ ଏବଂ 'ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ, ଏହା କେବଳ ମାୟା' ବୋଲି ବୁଝିବେ ॥ ୫ ॥ ସେ ଶରୀରର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବେ ନାହିଁ, କି ଏହି ଅନିଶ୍ଚିତ ଜୀବନକୁ ଲୋଭ କରିବେ ନାହିଁ (ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ମରିବାକୁ ଅଥବା ବଞ୍ଚିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ଅନୁଚିତ) । ସେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିନାଶର କାରଣ କାଳକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିବେ ॥ ୬ ॥ ସେ ଅସତ୍ୟ ବା ଅନାତ୍ମବସ୍ତୁକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଥିବା ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି ପ୍ରୀତି ରଖିବେ ନାହିଁ। ସେ ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ଜୀବିକା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ, କି କେବଳ ବାଦ-ବିବାଦ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ତର୍କ କରିବେ ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି କଥାରେ କାହାର ପକ୍ଷ ନେବେ ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଶିଷ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ଗଢ଼ିବା, ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା, ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଦେବା ଓ ବଡ଼ ବଡ଼ କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅବିଧେୟ ॥ ୮ ॥ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଶାନ୍ତ, ସମଦର୍ଶୀ ଓ ମହାତ୍ମା ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ବି ଆଶ୍ରମର ବନ୍ଧନ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ। ସେ ଗ୍ରହିଁଲେ, ନିଜ ଆଶ୍ରମର ଚିହ୍ନ ଧାରଣ କରିପାରନ୍ତି; ନଚେତ୍ ଛାଡ଼ିଦେଇ ବି ପାରନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କ ପାଖରେ କୌଣସି ଆଶ୍ରମର ଚିହ୍ନ ନ ରହୁ ପଛେ, ସେ ଆତ୍ମାନୁସନ୍ଧାନରେ ମଗ୍ନ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ। ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚାରଶୀଳ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ପାଗଳ ପରି ବା ବାଳକ ପରି ପ୍ରତିଭାତ ହେବା ଉତ୍ତମ। ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ହୋଇଥାଇ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଘୁଙ୍ଗା (ଜଡ଼) ପରି ଜଣାପଡ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ମହାତ୍ମାମାନେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଆଖ୍ୟାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥାନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ମୁନି ଏବଂ ଭକ୍ତରାଜ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ କଥୋପକଥନ ॥ ୧୧ ॥ ଥରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦ କେତେଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମନକଥା ଜାଣିବାପାଇଁ ରାଜ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲେ। ଏପରି ବିଚରଣ କରୁ କରୁ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସହ୍ୟ ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ କାବେରୀ ନଦୀତଟରେ ଜଣେ ମୁନି ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ିରହିଛନ୍ତି। ସର୍ବାଙ୍ଗ ଧୂଳିଧୂସରିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଶରୀରର ତେଜ ଧୂଳିରେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା ॥ ୧୨,୧୩ ॥ ତାହାଙ୍କର କର୍ମ, ଆକୃତି, ବାଣୀ ଓ ବର୍ଣ୍ଣ-ଆଶ୍ରମ ଆଦିର ଚିହ୍ନରୁ ସେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ପୁରୁଷ, ନା ନାହିଁ, ଲୋକେ ତାହା ଜାଣି ପାରୁ ନ

ତଂ ନତ୍ୱାଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ବିଧିବତ୍ ପାଦୟୋଃ ଶିରସା ସ୍ପୃଶନ୍ ।
ବିବିତ୍ସୁରିଦମପ୍ରାକ୍ଷୀନ୍ମହାଭାଗବତୋଽସୁରଃ ॥ ୧୫

ବିଭର୍ଷି କାୟଂ ପୀବାନଂ ସୋଦ୍ୟମୋ ଭୋଗବାନ୍ ଯଥା ।
ବିତ୍ତଂ ଚୈବୋଦ୍ୟମବତାଂ ଭୋଗୋ ବିତ୍ତବତାମିହ ।
ଭୋଗିନାଂ ଖଲୁ ଦେହୋଽୟଂ ପୀବା ଭବତି ନାନ୍ୟଥା ॥ ୧୬

ନ ତେ ଶୟାନସ୍ୟ ନିରୁଦ୍ୟମସ୍ୟ
ବ୍ରହ୍ମନ୍ ନୁ ହାର୍ଥୋ ଯତ ଏବ ଭୋଗଃ ।
ଅଭୋଗିନୋଽୟଂ ତବ ବିପ୍ର ଦେହଃ
ପୀବା ଯତସ୍ତଦ୍ ବଦ ନଃ କ୍ଷମଂ ଚେତ୍ ॥ ୧୭

କବିଃ କଲ୍ପୋ ନିପୁଣଦୃକ୍ ଚିତ୍ରପ୍ରିୟକଥଃ ସମଃ ।
ଲୋକସ୍ୟ କୁର୍ବତଃ କର୍ମ ଶେଷେ ତଦ୍ୱୀକ୍ଷିତାପି ବା ॥ ୧୮

ନାରଦ ଉବାଚ

ସ ଇତ୍ଥଂ ଦୈତ୍ୟପତିନା ପରିପୃଷ୍ଟୋ ମହାମୁନିଃ ।
ସ୍ମୟମାନସ୍ତମଭ୍ୟାହ ତଦ୍ୱାଗମୃତଯନ୍ତ୍ରିତଃ ॥ ୧୯

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉବାଚ

ବେଦେଦମସୁରଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭବାନ୍ ନନ୍ୱାର୍ଯ୍ୟସମ୍ମତଃ ।
ଈହୋପରମୟୋର୍ନୃଣାଂ ପଦାନ୍ୟଧ୍ୟାତ୍ମଚକ୍ଷୁଷା ॥ ୨୦

ଯସ୍ୟ ନାରାୟଣୋ ଦେବୋ ଭଗବାନ୍ ହୃଦ୍ଗତଃ ସଦା ।
ଭକ୍ତ୍ୟା କେବଲୟାଜ୍ଞାନଂ ଧୁନୋତି ଧ୍ୱାନ୍ତମର୍କବତ୍ ॥ ୨୧

ଅଥାପି ବ୍ରୂମହେ ପ୍ରଶ୍ନାଂସ୍ତବ ରାଜନ୍ ଯଥାଶ୍ରୁତମ୍ ।
ସମ୍ଭାବନୀୟୋ ହି ଭବାନାତ୍ମନଃ ଶୁଦ୍ଧିମିଚ୍ଛତାମ୍ ॥ ୨୨

ଥିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମପ୍ରେମୀ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସେହି ମୁନିଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ରଖି ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ ବିଧିପୂର୍ବକ ତାହାଙ୍କର ପୂଜା କରିବା ପରେ, ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ ପଚାରିଲେ—॥ ୧୫ ॥ "ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଶରୀର ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ ଓ ଭୋଗୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଶରୀର ପରି ଖୁବ୍ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି। ସଂସାରର ନିୟମ ହେଉଛି 'ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ ଲଭଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ'; ତା'ଛଡ଼ା ଧନବାନ୍ ହିଁ ଭୋଗ ପ୍ରାପ୍ତି କରେ ଏବଂ ଭୋଗୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ହିଁ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୁଏ। ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହେବାର ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ଥାଇ ନ ପାରେ ॥ ୧୬ ॥ କିନ୍ତୁ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ତ କୌଣସି ଉଦ୍‌ଯୋଗ ନ କରି ଭୂଇଁରେ ହିଁ ଏପରି ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି; ପୁଣି ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ଧନ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଭୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ! ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବତା ! ବିନାଭୋଗରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଶରୀର ଏତେ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ କିପରି ହୋଇଛି ? ଯଦି ମୁଁ ଏହାର ରହସ୍ୟ ଶୁଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଦୟା କରି ମୋ ଆଗରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ ॥ ୧୭ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଦ୍ୱାନ୍, ସମର୍ଥ ଓ ଚତୁର। ଆପଣଙ୍କର ବାଣୀ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ପ୍ରିୟ। ତଥାପି ସମଗ୍ର ସଂସାର କର୍ମ କରୁଥିବା ଦେଖି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଏପରି ଯେଉଁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ଶାନ୍ତଚିତ୍ତରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ କଣ ?" ॥ ୧୮ ॥

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ପ୍ରହ୍ଲାଦ ମହାମୁନି ଦତ୍ତାତ୍ରେୟଙ୍କୁ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ, ତାହାଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ବାଣୀରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ମହାମୁନି ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୧୯ ॥

ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ କହିଲେ—ହେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ସବୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଷ ତୁମକୁ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି। ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତିର ତଥା କର୍ମନିବୃତ୍ତିର ଫଳ ଯେ କଣ, ତାହା ତୁମେ ତୁମ ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ଜାଣିପାରୁଛ ॥ ୨୦ ॥ ତୁମର ଅନନ୍ୟ ଭକ୍ତି ହେତୁ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ୍ ନାରାୟଣ ସଦା ତୁମ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ କରିବା ପରି, ସେ ତୁମର ଅଜ୍ଞାନ ନାଶ କରିଚାଲିଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ତଥାପି ହେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ମୁଁ ଯାହା କିଛି ଜାଣିଛି, ତଦନୁସାରେ ମୁଁ ତୁମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଉଛି, ଶୁଣ; କାରଣ ଆତ୍ମଶୁଦ୍ଧିର ଅଭିଳାଷ ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ତୁମକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୨ ॥

ତୃଷ୍ଣୟା ଭବବାହିନ୍ୟା ଯୋଗ୍ୟୈଃ କାମୈରପୂରୟା ।
କର୍ମାଣି କାର୍ଯ୍ୟମାଣୋଽହଂ ନାନାଯୋନିଷୁ ଯୋଜିତଃ ॥ ୨୩

ଯଦୃଚ୍ଛୟା ଲୋକମିମଂ ପ୍ରାପିତଃ କର୍ମଭିର୍ଭ୍ରମନ୍ ।
ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୟୋର୍ଦ୍ୱାରଂ ତିରଶ୍ଚାଂ ପୁନରସ୍ୟ ଚ ॥ ୨୪

ଅତ୍ରାପି ଦମ୍ପତୀନାଂ ଚ ସୁଖାୟାନ୍ୟାପନୁତ୍ତୟେ ।
କର୍ମାଣି କୁର୍ବତାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ନିବୃତ୍ତୋଽସ୍ମି ବିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୫

ସୁଖମସ୍ୟାତ୍ମନୋ ରୂପଂ ସର୍ବେହୋପରତିସ୍ତନୁଃ ।
ମନଃସଂସ୍ପର୍ଶଜାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭୋଗାନ୍ ସ୍ୱପ୍ସ୍ୟାମି ସଂବିଶନ୍ ॥ ୨୬

ଇତ୍ୟେତଦାତ୍ମନଃ ସ୍ୱାର୍ଥଂ ସନ୍ତଂ ବିସ୍ମୃତ୍ୟ ବୈ ପୁମାନ୍ ।
ବିଚିତ୍ରାମସତି ଦ୍ୱୈତେ ଘୋରାମାପ୍ନୋତି ସଂସୃତିମ୍ ॥ ୨୭

ଜଳଂ ତଦୁଦ୍ଭବୈଶ୍ଛନ୍ନଂ ହିତ୍ୱାଜ୍ଞୋ ଜଳକାମ୍ୟୟା ।
ମୃଗତୃଷ୍ଣାମୁପାଧାବେଦ୍ ଯଥାନ୍ୟତ୍ରାର୍ଥଦୃକ୍ ସ୍ୱତଃ ॥ ୨୮

ଦେହାଦିଭିର୍ଦୈବତନ୍ତ୍ରୈରାତ୍ମନଃ ସୁଖମୀହତଃ ।
ଦୁଃଖାତ୍ୟୟଂ ଚାନୀଶସ୍ୟ କ୍ରିୟା ମୋଘାଃ କୃତାଃ କୃତାଃ ॥ ୨୯

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକାଦିଭିର୍ଦୁଃଖୈରବିମୁକ୍ତସ୍ୟ କର୍ହିଚିତ୍ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରୋପନତୈରର୍ଥୈଃ କାମୈଃ କ୍ରିୟେତ କିମ୍ ॥ ୩୦

ହେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୃଷ୍ଣା ହେଉଛି ଏପରି ଏକ ବସ୍ତୁ ଯେ, ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୋଗ ମିଳିଗଲେ ବି ତୃଷ୍ଣା ସମାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଜୀବକୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହି ତୃଷ୍ଣା ମୋତେ କେତେ ଯେ କର୍ମ କରାଇଛି ଏବଂ ସେହି ହେତୁ ମୁଁ କେତେ ଯେ ଯୋନିରେ ପଡ଼ିଛି, ତାର ହିସାବ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥ କର୍ମ ହେତୁ ଅନେକ ଯୋନିରେ ଘୂରି ଘୂରି ଦୈବବଶତଃ ମୋତେ ଏହି ମନୁଷ୍ୟଯୋନି ମିଳିଛି । ମନୁଷ୍ୟଯୋନି ହେଉଛି ସ୍ୱର୍ଗ, ମୋକ୍ଷ, ତିର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଯୋନି ତଥା ପୁନର୍ବାର ଏହି ମାନବଦେହ ପ୍ରାପ୍ତିର ଦ୍ୱାର । ଏହି ଜନ୍ମରେ ପୁଣ୍ୟ କଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଏବଂ ପାପ କଲେ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ଯୋନି ମିଳେ; ଏହି ଜନ୍ମରେ କର୍ମରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ମୋକ୍ଷ ମିଳେ ଏବଂ ପାପ-ପୁଣ୍ୟ ଉଭୟ ପ୍ରକାର କର୍ମ କଲେ ପୁଣି ଥରେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟଯୋନି ମିଳିପାରେ ॥ ୨୪ ॥ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ସଂସାରର ସ୍ତ୍ରୀ-ପୁରୁଷ ସୁଖପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଦୁଃଖନିବୃତ୍ତି ପାଇଁ କର୍ମ କରୁଛନ୍ତି ସତ, ଅଥଚ ସେଥିରୁ ବିପରୀତ ଫଳ ଫଳୁଛି; ଲୋକେ ଅଧିକ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଯାଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ କର୍ମରୁ ଉପରତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୫ ॥

ଆନନ୍ଦ ହିଁ ହେଉଛି ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟାର ନିବୃତ୍ତି ହିଁ ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ମାଧ୍ୟମ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଭୋଗକୁ ମନର କଳ୍ପନାମାତ୍ର ବୋଲି ଜାଣି ମୁଁ ନିଜ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଭୋଗି ଭୋଗି ଏପରି ପଡ଼ିରହିଛି ॥ ୨୬ ॥ ବାସ୍ତବିକ ସୁଖ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ; କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସୁଖସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଏହି ମିଥ୍ୟା ଦ୍ୱୈତକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଥିବାରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ଓ ବିଚିତ୍ର ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ଘୂରୁଛି ॥ ୨୭ ॥ ଜଳଜ ତୃଣ ଓ ଦଳରେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଜଳକୁ ଜଳ ବୋଲି ଜାଣି ନ ପାରି ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଜଳ ନିମନ୍ତେ ମୃଗତୃଷ୍ଣା ପଛରେ ଧାଏଁ, ନିଜ ଆତ୍ମାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁରେ ସୁଖ ରହିଛି ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଆତ୍ମାକୁ ଛାଡ଼ି ବିଷୟ ପଛରେ ଧାଏଁ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ଶରୀର ଆଦି ହେଉଛି ପ୍ରାରବ୍ଧର ଅଧୀନ । ଯେ ଏହି ଶରୀରାଦିଦ୍ୱାରା ନିଜକୁ ସୁଖ ଦେଇ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ସେ କଦାପି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ; ଯେତେଥର ଚେଷ୍ଟା କଲେ ବି ତାହାର ସକଳ କର୍ମ ବାରମ୍ବାର ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯିବ ॥ ୨୯ ॥ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଆଦି ଦୁଃଖରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ରହେ; ପୁଣି ସେ ହେଉଛି ମରଣଶୀଳ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ବହୁ ଶ୍ରମ ଓ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରି କିଛି ଧନ ଓ ଭୋଗ ପାଇଗଲେ ବି ସେଥିରୁ କି ଲାଭ ମିଳିବ ! ॥ ୩୦ ॥

ପଶ୍ୟାମି ଧନିନାଂ କ୍ଳେଶଂ ଲୁବ୍ଧାନାମଜିତାତ୍ମନାମ୍ ।
ଭୟାଦଲବ୍ଧନିଦ୍ରାଣାଂ ସର୍ବତୋଽଭିବିଶଙ୍କିନାମ୍ ॥ ୩୧

ରାଜତଶ୍ଚୌରତଃ ଶତ୍ରୋଃ ସ୍ୱଜନାତ୍ ପଶୁପକ୍ଷିତଃ ।
ଅର୍ଥିଭ୍ୟଃ କାଳତଃ ସ୍ୱସ୍ମାନ୍ନିତ୍ୟଂ ପ୍ରାଣାର୍ଥବଦ୍‌ଭୟମ୍ ॥ ୩୨

ଶୋକମୋହଭୟକ୍ରୋଧରାଗକ୍ଳୈବ୍ୟଶ୍ରମାଦୟଃ ।
ଯନ୍ମୂଳାଃ ସ୍ୟୁର୍ନୃଣାଂ ଜହ୍ୟାତ୍ ସ୍ପୃହାଂ ପ୍ରାଣାର୍ଥୟୋର୍ବୁଧଃ ॥ ୩୩

ମଧୁକାରମହାସର୍ପୌ ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ନୋ ଗୁରୂତ୍ତମୌ ।
ବୈରାଗ୍ୟଂ ପରିତୋଷଂ ଚ ପ୍ରାପ୍ତା ଯଚ୍ଛିକ୍ଷୟା ବୟମ୍ ॥ ୩୪

ବିରାଗଃ ସର୍ବକାମେଭ୍ୟଃ ଶିକ୍ଷିତୋ ମେ ମଧୁବ୍ରତାତ୍ ।
କୃଚ୍ଛ୍ରାପ୍ତଂ ମଧୁବଦ୍ ବିତ୍ତଂ ହତ୍ୱାପ୍ୟନ୍ୟୋ ହରେତ୍ ପତିମ୍ ॥ ୩୫

ଅନୀହଃ ପରିତୁଷ୍ଟାତ୍ମା ଯଦୃଚ୍ଛୋପନତାଦହମ୍ ।
ନୋ ଚେଚ୍ଛୟେ ବହ୍ୱହାନି ମହାହିରିବ ସତ୍ତ୍ୱବାନ୍ ॥ ୩୬

କ୍ୱଚିଦଳ୍ପଂ କ୍ୱଚିଦ୍ ଭୂରି ଭୁଞ୍ଜେଽନ୍ନଂ ସ୍ୱାଦ୍ୱସ୍ୱାଦୁ ବା ।
କ୍ୱଚିଦ୍ ଭୂରିଗୁଣୋପେତଂ ଗୁଣହୀନମୁତ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୩୭

ଶ୍ରଦ୍ଧୟୋପାହୃତଂ କ୍ୱାପି କଦାଚିନ୍ମାନବର୍ଜିତମ୍ ।
ଭୁଞ୍ଜେ ଭୁକ୍ତ୍ୱାଥ କସ୍ମିଂଶ୍ଚିଦ୍ ଦିବା ନକ୍ତଂ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ॥ ୩୮

କ୍ଷୌମଂ ଦୁକୂଳମଜିନଂ ଚୀରଂ ବଲ୍କଳମେବ ବା ।
ବସେଽନ୍ୟଦପି ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତଂ ଦିଷ୍ଟଭୁକ୍ ତୁଷ୍ଟଧୀରହମ୍ ॥ ୩୯

କ୍ୱଚିଚ୍ଛୟେ ଧରୋପସ୍ଥେ ତୃଣପର୍ଣ୍ଣାଶ୍ମଭସ୍ମସୁ ।
କ୍ୱଚିତ୍ ପ୍ରାସାଦପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ କଶିପୌ ବା ପରେଚ୍ଛୟା ॥ ୪୦

ଯେଉଁ ଲୋଭୀ ଓ ଧନୀମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ବଶରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ତ ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖୁଛି । ଭୟ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିକୁ ନିଦ ଆସୁନାହିଁ; ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ॥ ୩୧ ॥ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଧନ ପ୍ରତି ଲୋଭ ରହିଥାଏ, ସେମାନେ ରାଜା, ଚୋର, ଶତ୍ରୁ, ସ୍ୱଜନ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଯାଚକ ଓ କାଳକୁ ତ ଭୟ କରନ୍ତି, ଏପରି କି 'ମୁଁ ଭୁଲରେ ପଡ଼ି ବେଶୀ ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ନ ଦିଏ !' ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି, ସେମାନେ ନିଜକୁ ବି ଡରନ୍ତି ॥ ୩୨ ॥ ତେଣୁ ଯେଉଁ ଧନ ଓ ଜୀବନ ହେତୁ ଶୋକ, ମୋହ, ଭୟ, କ୍ରୋଧ, ଆସକ୍ତି, ଭୀରୁତା ଓ ଶ୍ରମ ଆଦିର ଶିକାର ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ସେଭଳି ଧନ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତି ସ୍ପୃହା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୩୩ ॥ ଇହଲୋକରେ ଅଜଗର ଓ ମହୁମାଛି ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗୁରୁ । ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାରୁ ମୋତେ ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିଛି ॥ ୩୪ ॥ ମହୁମାଛି ଯେପରି ମହୁ ସଂଚୟ କରେ, ଲୋକେ ସେହିପରି ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଧନ ସଂଚୟ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଲୋକେ ସେହି ଧନରାଶିର ସ୍ୱାମୀକୁ (ମାଲିକକୁ) ମାରି ତାହା ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି । ସେଥିରୁ ମୁଁ ଶିକ୍ଷା କଲି ଯେ, ବିଷୟଭୋଗ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ରହିବା ହିଁ ଭଲ ॥ ୩୫ ॥ ମୁଁ ଅଜଗର ପରି ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି ଏବଂ ଦୈବବଶତଃ ଯାହା କିଛି ମିଳିଯାଉଛି, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହୁଛି ଏବଂ ଯଦି କିଛି ନ ମିଳିଲା, ତେବେ ବି ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଅଜଗର ପରି ପଡ଼ିରହୁଛି ॥ ୩୬ ॥ କେବେ ଅଳ୍ପ ଖାଇ ରହିଯାଉଛି ତ, କେବେ ମିଳିଗଲେ ବହୁତ ଖାଇଦେଉଛି; କେବେ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ନ ତ, କେବେ ନୀରସ ଅସ୍ୱାଦୁକର ଅନ୍ନ ମିଳୁଛି; ପୁଣି କେବେ ଅନେକ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ତ, କେବେ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୁଣହୀନ ଖାଦ୍ୟ ମିଳୁଛି ॥ ୩୭ ॥ କେବେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ମିଳୁଥିବା ଖାଦ୍ୟ ତ, କେବେ ଅପମାନ ସହିତ ମିଳୁଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଉଛି । ବେଳେ ବେଳେ ଆପେ ଆପେ ଖାଦ୍ୟ ମିଳିଗଲେ, କେବେ ଦିନରେ ତ, କେବେ ରାତିରେ ଏବଂ କେବେ କେବେ ଥରେ ଖାଇସାରିଥିଲେ ବି ଆଉ ଥରେ ଖାଇଦେଉଛି ॥ ୩୮ ॥ ମୁଁ ମୋର ପ୍ରାରବ୍ଧ ଭୋଗ କରି ହିଁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହୁଛି । ତେଣୁ ମୋତେ ପାଟଲୁଗା ମିଳୁ, କି ସୂତା ଲୁଗା ମିଳୁ, ମୃଗଚର୍ମ ମିଳୁ, କି ଚିରାଫଟା ଲୁଗା ମିଳୁ, କେବେ ଗଛର ବକଳ ମିଳୁ, କି ଆଉ କିଛି ମିଳୁ—ଯେତେବେଳେ ଯାହା ମିଳିଲା, ତାହା ପିନ୍ଧୁଛି ॥ ୩୯ ॥ କେବେ ମାଟି, ଘାସ, ପତ୍ର, ପଥର ବା ପାଉଁଶଗଦାରେ ଶୋଇପଡୁଛି ତ, କେବେ ଅନ୍ୟମାନେ ଖୁସିରେ ଯୋଗାଇଦେଲେ ଖଟପଲଙ୍କରେ ଗଦି ଉପରେ ଶୋଇପଡୁଛି ॥ ୪୦ ॥

କ୍ୱଚିତ୍ ସ୍ନାତୋଽନୁଲିପ୍ତାଙ୍ଗଃ ସୁବାସାଃ ସ୍ରଗ୍ୱ୍ୟଲଂକୃତଃ ।
ରଥେଭାଶ୍ୱୈଶ୍ଚରେ କ୍ୱାପି ଦିଗ୍‌ବାସା ଗ୍ରହବଦ୍ ବିଭୋ ॥ ୪୧

ହେ ଦୈତ୍ୟରାଜ ! ମୁଁ କେବେ ଗାଧୋଇପାଧୋଇ, ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳି ହୋଇ, ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର, ଫୁଲମାଳା ଓ ଗହଣା ପିନ୍ଧି ହାତୀ-ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ବୁଲୁଛି ତ, କେବେ ପିଶାଚଙ୍କ ପରି ପୂରା ଲଙ୍ଗଳା ହୋଇ ବୁଲୁଛି ॥ ୪୧ ॥

ନାହଂ ନିନ୍ଦେ ନ ଚ ସ୍ତୌମି ସ୍ୱଭାବବିଷମଂ ଜନମ୍ ।
ଏତେଷାଂ ଶ୍ରେୟ ଆଶାସେ ଉତୈକାତ୍ମ୍ୟଂ ମହାତ୍ମନି ॥ ୪୨

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ମୁଁ କେବେ କାହାର ନିନ୍ଦା କରେ ନାହିଁ, କି କାହାକୁ ସ୍ତୁତି କରେ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ଚାହେଁ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପରମ କଲ୍ୟାଣ ହେଉ ଓ ସେମାନେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଐକ୍ୟ ଲାଭ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୨ ॥

ବିକଳ୍ପଂ ଜୁହୁୟାଚ୍ଚିତ୍ତୌ ତାଂ ମନସ୍ୟର୍ଥବିଭ୍ରମେ ।
ମନୋ ବୈକାରିକେ ହୁତ୍ୱା ତନ୍ମାୟାୟାଂ ଜୁହୋତ୍ୟନୁ ॥ ୪୩

ଆତ୍ମାନୁଭୂତୌ ତାଂ ମାୟାଂ ଜୁହୁୟାତ୍ ସତ୍ୟଦୃଙ୍‌ମୁନିଃ ।
ତତୋ ନିରୀହୋ ବିରମେତ୍ ସ୍ୱାନୁଭୂତ୍ୟାଽଽତ୍ମନି ସ୍ଥିତଃ ॥ ୪୪

ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ପଦାର୍ଥରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସମସ୍ତ ବିଭେଦକୁ ନିଜ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିରେ ଆହୁତି ଦେଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେସବୁ ପଦାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ଭ୍ରମ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥାଏ; ତେଣୁ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ମନରେ, ମନକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରରେ ଏବଂ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅହଂକାରକୁ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ମାୟାରେ ହବନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରିଭାବରେ ମାୟା ହେତୁ ହିଁ ସବୁ ଭେଦବିଭେଦ ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ବୋଲି ଜାଣି ମାୟାକୁ ଆତ୍ମାନୁଭୂତିରେ ସ୍ୱାହା କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏପରିଭାବରେ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାରଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଓ ସବୁଥିରୁ ଉପରତ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ॥ ୪୩,୪୪ ॥

ସ୍ୱାତ୍ମବୃତ୍ତଂ ମୟେତ୍ଥଂ ତେ ସୁଗୁପ୍ତମପି ବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ବ୍ୟପେତଂ ଲୋକଶାସ୍ତ୍ରାଭ୍ୟାଂ ଭବାନ୍ ହି ଭଗବତ୍‌ପରଃ ॥ ୪୫

ହେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ମୋର ଏହି ଆତ୍ମକଥା ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ଏବଂ ଲୋକ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅତୀତ ବସ୍ତୁ । ତୁମେ ହେଉଛ ଭଗବାନଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ; ତେଣୁ ମୁଁ ତୁମ ଆଗରେ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଦେଲି ॥ ୪୫ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଧର୍ମଂ ପାରମହଂସ୍ୟଂ ବୈ ମୁନେଃ ଶ୍ରୁତ୍ୱାସୁରେଶ୍ୱରଃ ।
ପୂଜୟିତ୍ୱା ତତଃ ପ୍ରୀତ ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରୟଯୌ ଗୃହମ୍ ॥ ୪୬

ଶ୍ରୀନାରଦ କହିଚାଲିଲେ—ମହାରାଜ ! ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ମୁନିଙ୍କ ଠାରୁ ପରମହଂସଙ୍କର ଏହି ଧର୍ମ ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ କରି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆନନ୍ଦ ମନରେ ନିଜ ରାଜଧାନୀକୁ ଫେରିଗଲେ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରନାରଦସଂବାଦେ ଯତିଧର୍ମେ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

~~ o ~~

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସଦାଚାର

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଉବାଚ

ଗୃହସ୍ଥ ଏତାଂ ପଦବୀଂ ବିଧିନା ଯେନ ଚାଞ୍ଜସା ।
ଯାତି ଦେବଋଷେ ବ୍ରୂହି ମାଦୃଶୋ ଗୃହମୂଢଧୀଃ ॥ ୧

ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଚାରିଲେ—ହେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ! ମୋ ପରି ଗୃହାସକ୍ତ ଗୃହସ୍ଥ, ବିଶେଷ ପରିଶ୍ରମ ନ କରି ମଧ୍ୟ କେଉଁ ସାଧନାବଳରେ ଏହି ପଦ (ମୋକ୍ଷପଦ, ଯାହା କି ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ପ୍ରଭୃତି ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗୀମାନେ ଲାଭ କରନ୍ତି) ଲାଭ କରିପାରିବ, ତାହା ମୋତେ କୃପା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ନାରଦ ଉବାଚ

ଗୃହେଷ୍ୱବସ୍ଥିତୋ ରାଜନ୍ କ୍ରିୟାଃ କୁର୍ବନ୍ ଗୃହୋଚିତାଃ ।
ବାସୁଦେବାର୍ପଣଂ ସାକ୍ଷାଦୁପାସୀତ ମହାମୁନୀନ୍ ॥ ୨

ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଭଗବତୋଽଭୀକ୍ଷ୍ଣମବତାରକଥାମୃତମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଦଧାନୋ ଯଥାକାଲମୁପଶାନ୍ତଜନାବୃତଃ ॥ ୩

ସତ୍ସଙ୍ଗାଚ୍ଛନକୈଃ ସଙ୍ଗମାତ୍ମଜାୟାତ୍ମଜାଦିଷୁ ।
ବିମୁଚ୍ୟେନ୍ମୁଚ୍ୟମାନେଷୁ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱପ୍ନବଦୁତ୍ଥିତଃ ॥ ୪

ଯାବଦର୍ଥମୁପାସୀନୋ ଦେହେ ଗେହେ ଚ ପଣ୍ଡିତଃ ।
ବିରକ୍ତୋ ରକ୍ତବତ୍ ତତ୍ର ନୃଲୋକେ ନରତାଂ ନ୍ୟସେତ୍ ॥ ୫

ଜ୍ଞାତୟଃ ପିତରୌ ପୁତ୍ରା ଭ୍ରାତରଃ ସୁହୃଦୋଽପରେ ।
ଯଦ୍ ବଦନ୍ତି ଯଦିଚ୍ଛନ୍ତି ଚାନୁମୋଦେତ ନିର୍ମମଃ ॥ ୬

ଦିବ୍ୟଂ ଭୌମଂ ଚାନ୍ତରିକ୍ଷଂ ବିତ୍ତମଚ୍ୟୁତନିର୍ମିତମ୍ ।
ତତ୍ ସର୍ବମୁପଭୁଞ୍ଜାନ ଏତତ୍ କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱତୋ ବୁଧଃ ॥ ୭

ଯାବଦ୍ ଭ୍ରିୟେତ ଜଠରଂ ତାବତ୍ ସ୍ୱତ୍ୱଂ ହି ଦେହିନାମ୍ ।
ଅଧିକଂ ଯୋଽଭିମନ୍ୟେତ ସ ସ୍ତେନୋ ଦଣ୍ଡମର୍ହତି ॥ ୮

ମୃଗୋଷ୍ଟ୍ରଖରମର୍କାଖୁସରୀସୃପ୍ଖଗମକ୍ଷିକାଃ ।
ଆତ୍ମନଃ ପୁତ୍ରବତ୍ ପଶ୍ୟେତ୍ତୈରେଷାମନ୍ତରଂ କିୟତ୍ ॥ ୯

ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମନୁଷ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହୁ ପଛେ ଏବଂ ଗୃହସ୍ଥ-ଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ସବୁ କର୍ମ କରୁ ପଛେ; କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ କର୍ମ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ସନ୍ଥମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୨ ॥ ଅବକାଶ ଅନୁସାରେ ତାକୁ ଅନାସକ୍ତ ବା ବୈରାଗୀ ପୁରୁଷଙ୍କ ଗହଣରେ ନିବାସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅବତାରର ଲୀଳାକଥାମୃତ ବାରମ୍ବାର ପାନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩ ॥ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନର ବିଷୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟ ଆସକ୍ତ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ସତ୍‌ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଯେତେ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଚାଲିବ, ସେ ସ୍ୱୟଂ ତାର ଶରୀର, ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଧନସମ୍ପଦ ପ୍ରତି ସେତେ ଆସକ୍ତି ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ। କାରଣ, ତାକୁ ସେସବୁ ବିଷୟ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୪ ॥ ଯେ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ, ସେ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁସାରେ ହିଁ ଘରର ଓ ନିଜ ଶରୀରର ସେବା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ; ଅଧିକ ନୁହେଁ। ସେ ଭିତରେ ଭିତରେ ଅନାସକ୍ତ ରହି ବାହାରକୁ ସଂସାରାସକ୍ତ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫ ॥ ମାତାପିତା, ଭାଇବନ୍ଧୁ, ପୁତ୍ରମିତ୍ର, ଜାତିଲୋକେ ଏବଂ ଅନ୍ୟମାନେ ଯାହା କିଛି କହିବେ ଅଥବା ଚାହିଁବେ, ନିଜ ଭିତରେ କୌଣସି ମମତା ନ ରଖି, ସେ ତାହା ଅନୁମୋଦନ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୬ ॥ ବର୍ଷା ଆଦିଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଧାନ୍ୟାଦି ଶସ୍ୟ, ଖଣିରୁ ମିଳୁଥିବା ସୁନା ଆଦି ଧାତୁ, ଅକସ୍ମାତ୍ ମିଳିଯାଉଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ତଥା ଅନ୍ୟ ସକଳପ୍ରକାର ଧନ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ବୋଲି ବୁଝି, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ସେସବୁକୁ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଉପଭୋଗ କରୁ; କିନ୍ତୁ ବଳକା ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ସଞ୍ଚୟ ନ କରି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ସାଧୁସେବା ଆଦି କର୍ମରେ ଲଗାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୭ ॥ ଯେତିକି ଧନରେ ତାର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ହୋଇଯିବ, ମନୁଷ୍ୟର କେବଳ ସେତିକି ଧନ ଉପରେ ଅଧିକାର ରହିଛି। **ଲୋଭେ ଅଧିକ ଯେ ଚିନ୍ତନ୍ତି। ଚୋର ସମାନେ ଦଣ୍ଡ ପାନ୍ତି** ॥ ୮ ॥ ହରିଣ, ଓଟ, ଗଧ, ବାନର, ମୂଷା, ସରୀସୃପ, ପକ୍ଷୀ ଓ ମାଛି ଆଦି ଜୀବଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ପୁତ୍ର ପରି ଭାବିବା ଉଚିତ। ନିଜର ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ଓ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ବା କେତେ ! ॥ ୯ ॥

ତ୍ରିବର୍ଗଂ ନାତିକୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ଭଜେତ ଗୃହମେଧ୍ୟପି ।
ଯଥାଦେଶଂ ଯଥାକାଳଂ ଯାବଦ୍ଦୈବୋପପାଦିତମ୍ ॥ ୧୦

ଆଶ୍ୱାଘାନ୍ତେଽବସାୟିଭ୍ୟଃ କାମାନ୍ ସଂବିଭଜେଦ୍ ଯଥା ।
ଅପ୍ୟେକାମାତ୍ମନୋ ଦାରାଂ ନୃଣାଂ ସ୍ୱତ୍ୱଗ୍ରହୋ ଯତଃ ॥ ୧୧

ଜହ୍ୟାଦ୍ ଯଦର୍ଥେ ସ୍ୱପ୍ରାଣାନ୍ ହନ୍ୟାଦ୍ ବା ପିତରଂ ଗୁରୁମ୍ ।
ତସ୍ୟାଂ ସ୍ୱତ୍ୱଂ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଜହ୍ୟାଦ୍ ଯସ୍ତେନ ହ୍ୟଜିତୋ ଜିତଃ ॥ ୧୨

କୃମିବିଡ୍‌ଭସ୍ମନିଷ୍ଠାନ୍ତଂ କ୍ୱେଦଂ ତୁଚ୍ଛଂ କଳେବରମ୍ ।
କ୍ୱ ତଦୀୟରତିର୍ଭାର୍ଯ୍ୟା କ୍ୱାୟମାତ୍ମା ନଭଶ୍ଛଦିଃ ॥ ୧୩

ସିଦ୍ଧୈର୍ଯଜ୍ଞାବଶିଷ୍ଟାର୍ଥୈଃ କଳ୍ପୟେଦ୍ ବୃତ୍ତିମାତ୍ମନଃ ।
ଶେଷେ ସ୍ୱତ୍ୱଂ ତ୍ୟଜନ୍ ପ୍ରାଜ୍ଞଃ ପଦବୀଂ ମହତାମିୟାତ୍ ॥ ୧୪

ଦେବାନୃଷୀନ୍ ନୃଭୂତାନି ପିତୃନାତ୍ମାନମନ୍ୱହମ୍ ।
ସ୍ୱବୃତ୍ତ୍ୟାଗତବିତ୍ତେନ ଯଜେତ ପୁରୁଷଂ ପୃଥକ୍ ॥ ୧୫

ଯର୍ହ୍ୟାତ୍ମନୋଽଧିକାରାଦ୍ୟାଃ ସର୍ବାଃ ସ୍ୟୁର୍ଯଜ୍ଞସମ୍ପଦଃ ।
ବୈତାନିକେନ ବିଧିନା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦିନା ଯଜେତ୍ ॥ ୧୬

ନ ହ୍ୟଗ୍ନିମୁଖତୋଽୟଂ ବୈ ଭଗବାନ୍ସର୍ବଯଜ୍ଞଭୁକ୍ ।
ଇଜ୍ୟେତ ହବିଷା ରାଜନ୍ ଯଥା ବିପ୍ରମୁଖେ ହୁତୈଃ ॥ ୧୭

ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ;

ଦେଶ କାଳ ଓ ପାତ୍ର ମତେ । ଯା ମିଳେ କର୍ମର ଆୟତ୍ତେ ॥
ସେଭାବେ ପୋଷିବ ଜୀବନ । ଦେଖିବ ସକଳେ ସମାନ ॥୧୦
ଶ୍ୱାନ, ଚଣ୍ଡାଳ, ଅନ୍ୟ ଜାତି । ଆତ୍ମାର ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତି ॥
ବିଭାଗେ ଭୋଗ ତାଙ୍କୁ ଦେବ । ଆତ୍ମାର ପରାଏ ଭାବିବ ॥

ଅନ୍ୟ କଥା କଣ କହିବା, ମନୁଷ୍ୟ ପତ୍ନୀକୁ ବି ଅତିଥି ଆଦିଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ (ବିଶୁଦ୍ଧ) ସେବାରେ ଲଗାଇଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୧ ॥ ଲୋକେ ସ୍ତ୍ରୀ ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ବି ଦେଇଦିଅନ୍ତି—ଏପରି କି ସ୍ତ୍ରୀ ପାଇଁ ନିଜର ପିତାମାତା ଓ ଗୁରୁଙ୍କୁ ବି ମାରିଦିଅନ୍ତି। ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ରହିଥିବା ମମତା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି, ସେ ସ୍ୱୟଂ ନିତ୍ୟବିଜୟୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜୟ କରିପାରିବେ ॥ ୧୨ ॥

ଦେଖ ଏ ତୁଚ୍ଛ କଳେବର । ଅନ୍ତେ ଭଜଇ ତ୍ରିପ୍ରକାର ॥
ଭସ୍ମ, ପୁରୀଷ, କୃମିସ୍ଥାନ । ଅବଶ୍ୟ ଭଜେ ଅବସାନ ॥

ଏପରି ତୁଚ୍ଛ ଶରୀର ଓ ଏହି ଶରୀର ପାଇଁ ଯାହା ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ହୁଏ, ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ କେଉଁଠି ଏବଂ ନିଜ ମହିମାରେ ଆକାଶଠାରୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପକ ଅନନ୍ତ ଆତ୍ମା କେଉଁଠି ! ॥ ୧୩ ॥

ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ମିଳିଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟରେ ତଥା ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ ଆଦିରୁ ବଳିଥିବା ଅନ୍ନରେ ହିଁ ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବା ଉଚିତ। ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପୁରୁଷ ସେତିକି ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ସ୍ୱତ୍ୱ (ମମତ୍ୱ) ରଖନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ପଦ ମିଳିଯାଏ ॥ ୧୪ ॥ ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମବିହିତ ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ସାମଗ୍ରୀରେ ପ୍ରତିଦିନ ଦେବତା, ଋଷି, ମନୁଷ୍ୟ, ପ୍ରାଣୀ ଓ ପିତୃଗଣଙ୍କୁ ତଥା ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏହା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଆରାଧନା ॥ ୧୫ ॥ ଯଦି ନିଜର ଯୋଗ୍ୟତା ଅନୁରୂପ ଯଜ୍ଞ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସବୁ ଆବଶ୍ୟକ ବସ୍ତୁ ମିଳିଯାଏ, ତେବେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯଜ୍ଞ ବା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଆଦିଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୬ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଭଗବାନ୍ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ ଯଜ୍ଞର ଭୋକ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ମୁଖରେ ଅର୍ପିତ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନରେ ସେ ଯେତେ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ଅଗ୍ନିମୁଖରେ ହବନ କଲେ ସେ ସେତେ ତୃପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥

ତସ୍ମାଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣଦେବେଷୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦିଷୁ ଯଥାର୍ହତଃ ।
ତୈସ୍ତୈଃ କାମୈର୍ଯଜସ୍ୱୈନଂ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାନନୁ ॥ ୧୮

କୁର୍ଯ୍ୟାଦାପରପକ୍ଷୀୟଂ ମାସି ପ୍ରୌଷ୍ଠପଦେ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ଶ୍ରାଦ୍ଧଂ ପିତ୍ରୋର୍ଯଥାବିତ୍ତଂ ତଦ୍‌ବନ୍ଧୂନାଂ ଚ ବିତ୍ତବାନ୍ ॥ ୧୯

ଅୟନେ ବିଷୁବେ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ବ୍ୟତୀପାତେ ଦିନକ୍ଷୟେ ।
ଚନ୍ଦ୍ରାଦିତ୍ୟୋପରାଗେ ଚ ଦ୍ୱାଦଶୀଶ୍ରବଣେଷୁ ଚ ॥ ୨୦

ତୃତୀୟାୟାଂ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ନବମ୍ୟାମଥ କାର୍ତ୍ତିକେ ।
ଚତସୃଷ୍ୱପ୍ୟଷ୍ଟକାସୁ ହେମନ୍ତେ ଶିଶିରେ ତଥା ॥୨୧

ମାଘେ ଚ ସିତସପ୍ତମ୍ୟାଂ ମଘାରାକାସମାଗମେ ।
ରାକୟା ଚାନୁମତ୍ୟା ବା ମାସର୍କ୍ଷାଣି ଯୁତାନ୍ୟପି ॥ ୨୨

ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାମନୁରାଧା ସ୍ୟାଚ୍ଛ୍ରବଣସ୍ତିସ୍ର ଉତ୍ତରାଃ ।
ତିସୃଷ୍ୱେକାଦଶୀ ବାଽଽସୁ ଜନ୍ମର୍କ୍ଷଶ୍ରୋଣଯୋଗଯୁକ୍ ॥ ୨୩

ତ ଏତେ ଶ୍ରେୟସଃ କାଲା ନୃଣାଂ ଶ୍ରେୟୋବିବର୍ଧନାଃ ।
କୁର୍ଯ୍ୟାତ୍ ସର୍ବାତ୍ମନୈତେଷୁ ଶ୍ରେୟୋଽମୋଘଂ ତଦାୟୁଷଃ ॥ ୨୪

ଏଷୁ ସ୍ନାନଂ ଜପୋ ହୋମୋ ବ୍ରତଂ ଦେବଦ୍ୱିଜାର୍ଚନମ୍ ।
ପିତୃଦେବନୃଭୂତେଭ୍ୟୋ ଯଦ୍ ଦତ୍ତଂ ତଦ୍ଧ୍ୟନଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୨୫

ସଂସ୍କାରକାଲୋ ଜାୟାୟା ଅପତ୍ୟସ୍ୟାତ୍ମନସ୍ତଥା ।
ପ୍ରେତସଂସ୍ଥା ମୃତାହଶ୍ଚ କର୍ମଣ୍ୟଭ୍ୟୁଦୟେ ନୃପ ॥ ୨୬

ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀରୂପରେ ବିରାଜିତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୧୮ ॥

ଧନୀ ଦ୍ୱିଜାତିମାନେ ନିଜର ଧନ ଅନୁସାରେ ଆଶ୍ୱିନ ମାସର କୃଷ୍ଣପକ୍ଷରେ ନିଜର ମାତା, ପିତାଙ୍କର ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର (ପିତାମହ, ମାତାମହ ଆଦିଙ୍କର) ମଧ୍ୟ ମହାଳୟା ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୧୯ ॥ ଏହା ଛଡ଼ା ଅୟନ (କର୍କଟ ଓ ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି), ବିଷୁବ (ତୁଳା ଓ ମେଷ ସଂକ୍ରାନ୍ତି), ବ୍ୟତୀପାତ, ଦିନକ୍ଷୟ, ଚନ୍ଦ୍ରଗ୍ରହଣ ବା ସୂର୍ଯ୍ୟୋପରାଗ ସମୟରେ, ଦ୍ୱାଦଶୀଦିନ, ଶ୍ରବଣା, ଧନିଷ୍ଠା ଓ ଅନୁରାଧା ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କରେ, ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟା (ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା), କାର୍ତ୍ତିକ ଶୁକ୍ଳ ନବମୀ (ଅକ୍ଷୟ ନବମୀ), ମାର୍ଗଶିର, ପୌଷ, ମାଘ ଓ ଫାଲ୍‌ଗୁନ—ଏହି ଚାରିମାସର କୃଷ୍ଣାଷ୍ଟମୀ, ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ, ମାଘମାସର ମଘାନକ୍ଷତ୍ରରେ ଯୁକ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାସରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମାସ-ନକ୍ଷତ୍ର ଚିତ୍ରା, ବିଶାଖା, ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଆଦିରେ ଯୁକ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନ—(ସେଦିନ ଚନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହୁ ପଛେ), ଅନୁରାଧା, ଶ୍ରବଣା, ଉତ୍ତରାଫାଲ୍‌ଗୁନୀ, ଉତ୍ତରାଷାଢ଼ା ଓ ଉତ୍ତରା ଭାଦ୍ରପଦ ସହିତ ଯୁକ୍ତା ଦ୍ୱାଦଶୀ ତିଥି, ଉକ୍ତ ତିନି ଉତ୍ତରାନକ୍ଷତ୍ରରେ ଅଥବା ଜନ୍ମ ନକ୍ଷତ୍ର ବା ଶ୍ରବଣା ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଯୁକ୍ତ ଏକାଦଶୀ ତିଥି—ଏହିସବୁ ସମୟ ହେଉଛି ପିତୃଗଣଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମୟ। ଏହି ଯୋଗ କେବଳ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ, ସକଳ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଉପଯୋଗୀ। ଏହିସବୁ ଯୋଗ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଏସବୁ ଅବସର ଶୁଭ ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରାନ୍ତି। ଏହିସବୁ ଅବସରରେ ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣଶକ୍ତି ଲଗାଇ ଶୁଭକର୍ମ କରିବା ଉଚିତ। ଏଥିରେ ଜୀବନର ସଫଳତା ନିହିତ ॥ ୨୦-୨୪ ॥ ଏହିସବୁ ଶୁଭ ସଂଯୋଗରେ ଯେଉଁ ସ୍ନାନ, ଜପ, ହୋମ, ବ୍ରତ ତଥା ଦେବତା ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣପୂଜା କରାଯାଏ ଅଥବା ଦେବତା, ପିତୃପୁରୁଷ, ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ଯାହା କିଛି ସମର୍ପଣ କରାଯାଏ, ତାହାର ଫଳ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସ୍ତ୍ରୀର ପୁଂସବନ ଆଦି, ସନ୍ତାନର ଜାତକର୍ମାଦି ତଥା ନିଜର ଯଜ୍ଞ-ଦୀକ୍ଷା ଆଦି ସଂସ୍କାର ସମୟରେ, ଶବଦାହ ଦିନ ବା ବାର୍ଷିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଉପଲକ୍ଷେ ତଥା ଅନ୍ୟ ମାଙ୍ଗଳିକ-କର୍ମ ଦିବସରେ ଦାନ ଆଦି ଶୁଭକର୍ମ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୬ ॥

ଅଥ ଦେଶାନ୍ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ଧର୍ମାଦିଶ୍ରେୟଆବହାନ୍ ।
ସ ବୈ ପୁଣ୍ୟତମୋ ଦେଶଃ ସତ୍ପାତ୍ରଂ ଯତ୍ର ଲଭ୍ୟତେ ॥ ୨୭

ବିମ୍ବଂ ଭଗବତୋ ଯତ୍ର ସର୍ବମେତଚ୍ଚରାଚରମ୍ ।
ଯତ୍ର ହ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳଂ ତପୋବିଦ୍ୟାଦୟାନ୍ୱିତମ୍ ॥ ୨୮

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ହରେରର୍ଚ୍ଚା ସ ଦେଶଃ ଶ୍ରେୟସାଂ ପଦମ୍ ।
ଯତ୍ର ଗଙ୍ଗାଦୟୋ ନଦ୍ୟଃ ପୁରାଣେଷୁ ଚ ବିଶ୍ରୁତାଃ ॥ ୨୯

ସରାଂସି ପୁଷ୍କରାଦାନି କ୍ଷେତ୍ରାଣ୍ୟର୍ହାଶ୍ରିତାନ୍ୟୁତ ।
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରଂ ଗୟଶିରଃ ପ୍ରୟାଗଃ ପୁଲହାଶ୍ରମଃ ॥ ୩୦

ନୈମିଷଂ ଫାଲ୍‌ଗୁନଂ ସେତୁଃ ପ୍ରଭାସୋଽଥ କୁଶସ୍ଥଳୀ ।
ବାରାଣସୀ ମଧୁପୁରୀ ପମ୍ପା ବିନ୍ଦୁସରସ୍ତଥା ॥ ୩୧

ନାରାୟଣାଶ୍ରମୋ ନନ୍ଦା ସୀତାରାମାଶ୍ରମାଦୟଃ ।
ସର୍ବେ କୁଲାଚଲା ରାଜନ୍ ମହେନ୍ଦ୍ରମଲୟାଦୟଃ ॥ ୩୨

ଏତେ ପୁଣ୍ୟତମା ଦେଶା ହରେରର୍ଚ୍ଚାଶ୍ରିତାଶ୍ଚ ଯେ ।
ଏତାନ୍ ଦେଶାନ୍ ନିଷେବେତ ଶ୍ରେୟସ୍କାମୋ ହ୍ୟଭୀକ୍ଷ୍ଣଶଃ ।
ଧର୍ମୋ ହ୍ୟତ୍ରେହିତଃ ପୁଂସାଂ ସହସ୍ରାଧିଫଲୋଦୟଃ ॥ ୩୩

ପାତ୍ରଂ ତ୍ୱତ୍ର ନିରୁକ୍ତଂ ବୈ କବିଭିଃ ପାତ୍ରବିତ୍ତମୈଃ ।
ହରିରେବୈକ ଉର୍ବୀଶ ଯନ୍ମୟଂ ବୈ ଚରାଚରମ୍ ॥ ୩୪

ଦେବର୍ଷ୍ୟର୍ହତ୍ସୁ ବୈ ସତ୍ସୁ ତତ୍ର ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମଜାଦିଷୁ ।
ରାଜନ୍ ଯଦଗ୍ରପୂଜାୟାଂ ମତଃ ପାତ୍ରତୟାଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୩୫

ଜୀବରାଶିଭିରାକୀର୍ଣ୍ଣ ଆଣ୍ଡକୋଶାଙ୍ଘ୍ରିପୋ ମହାନ୍ ।
ତନ୍ମୂଳତ୍ୱାଦଚ୍ୟୁତେଜ୍ୟା ସର୍ବଜୀବାତ୍ମତର୍ପଣମ୍ ॥ ୩୬

ପୁରାଣ୍ୟନେନ ସୃଷ୍ଟାନି ନୃତିର୍ଯ୍ୟଗୃଷିଦେବତାଃ ।
ଶେତେ ଜୀବେନ ରୂପେଣ ପୁରେଷୁ ପୁରୁଷୋ ହ୍ୟସୌ ॥ ୩୭

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମୁଁ ଏଥର ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି, ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନ କି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଧର୍ମ ଆଦି ଶ୍ରେୟ (ମଙ୍ଗଳ) ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ଜାଣନ୍ତୁ ଯେ, ଯେଉଁଠାରେ ଭଗବଦ୍‌ଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ସତ୍‌ପାତ୍ର ମିଳନ୍ତି, ସେହି ଦେଶ (ସ୍ଥାନ) ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପବିତ୍ର ସ୍ଥାନ ॥ ୨୭ ॥ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସଚରାଚର ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତିମା ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ ତପ, ବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଦୟା ଆଦି ଗୁଣରେ ଯୁକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାର ନିବାସ କରନ୍ତି ତଥା ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପୂଜା ହେଉଛି ଏବଂ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଗଙ୍ଗା ଆଦି ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନ ହେଉଛି ପରମ କଲ୍ୟାଣପ୍ରଦ ॥ ୨୮,୨୯ ॥ ପୁଷ୍କର ଆଦି ସରୋବର, ସିଦ୍ଧପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେବିତ (ନିବସିତ) କ୍ଷେତ୍ର, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର, ଗୟା, ପ୍ରୟାଗ, ପୁଲହାଶ୍ରମ (ଶାଳଗ୍ରାମ କ୍ଷେତ୍ର), ନୈମିଷାରଣ୍ୟ, ଫାଲ୍‌ଗୁନ କ୍ଷେତ୍ର (କନ୍ୟାକୁମାରୀ), ସେତୁବନ୍ଧ, ପ୍ରଭାସ, ଦ୍ୱାରକା, କାଶୀ, ମଥୁରା, ପମ୍ପାସରୋବର, ବିନ୍ଦୁସରୋବର, ବଦରିକାଶ୍ରମ, ଅଳକନନ୍ଦା, ସୀତାରାମଙ୍କ ଆଶ୍ରମ (ଅଯୋଧ୍ୟା, ଚିତ୍ରକୂଟାଦି) ମହେନ୍ଦ୍ର ଓ ମଳୟ ଆଦି ପୌରାଣିକ ଅଷ୍ଟପର୍ବତ ଏବଂ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚାବତାର ରହିଛନ୍ତି, ସେହି ସମସ୍ତ ଦେଶ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର । କଲ୍ୟାଣକାମୀ ପୁରୁଷମାନେ ଏହିସବୁ ଦେଶକୁ ବାରମ୍ବାର ଯାତ୍ରାଦି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହିସବୁ ସ୍ଥାନରେ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ କଲେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାହାର ସହସ୍ରଗୁଣ ଫଳ ପାଇଥାନ୍ତି ॥ ୩୦-୩୩ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ପାତ୍ରନିର୍ଣ୍ଣୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ, ପାତ୍ରଙ୍କ ଗୁଣ ଜାଣିଥିବା ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ସତ୍‌ପାତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏହି ସଚରାଚର ଜଗତ୍ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ॥ ୩୪ ॥ ତୁମର ଏହି ଯଜ୍ଞରେ ଦେଖିଥିବ ଯେ, ଏଠାରେ ଦେବତା, ଋଷି, ସିଦ୍ଧ ଓ ସନକାଦି ଉପସ୍ଥିତ ଥିବାବେଳେ ବି ଅଗ୍ରପୂଜା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ହିଁ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ବୋଲି ଧରାଗଲା ॥ ୩୫ ॥ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବମାନଙ୍କରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରୂପୀ ବୃକ୍ଷର ମୂଳ । ତେଣୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆତ୍ମା ତୃପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୩୬ ॥ ସେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ଋଷି ଓ ଦେବତା ଆଦିଙ୍କ ଶରୀରରୂପୀ ପୁର ରଚନା କରିଛନ୍ତି ତଥା ସେ ହିଁ ସେହିସବୁ ପୁରରେ ଜୀବରୂପେ ଶୟନ ବି କରନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ତାହାଙ୍କର **ପୁରୁଷ** ବୋଲି

ତେଷ୍ୱେଷୁ ଭଗବାନ୍ ରାଜଂସ୍ତାରତମ୍ୟେନ ବର୍ତ୍ତତେ ।
ତସ୍ମାତ୍ ପାତ୍ରଂ ହି ପୁରୁଷୋ ଯାବାନାତ୍ମା ଯଥେୟତେ ॥ ୩୮

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତେଷାଂ ମିଥୋ ନୃଣାମବଜ୍ଞାନାତ୍ମତାଂ ନୃପ ।
ତ୍ରେତାଦିଷୁ ହରେରର୍ଚ୍ଚା କ୍ରିୟାୟୈ କବିଭିଃ କୃତା ॥ ୩୯

ତତୋଽର୍ଚ୍ଚାୟାଂ ହରିଂ କେଚିତ୍ ସଂଶ୍ରଦ୍ଧାୟ ସପର୍ଯ୍ୟୟା ।
ଉପାସତ ଉପାସ୍ତାପି ନାର୍ଥଦା ପୁରୁଷଦ୍ୱିଷାମ୍ ॥ ୪୦

ପୁରୁଷେଷ୍ୱପି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସୁପାତ୍ରଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଂ ବିଦୁଃ ।
ତପସା ବିଦ୍ୟୟା ତୁଷ୍ଟ୍ୟା ଧତ୍ତେ ବେଦଂ ହରେସ୍ତନୁମ୍ ॥ ୪୧

ନନ୍ୱସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣା ରାଜନ୍ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଜଗଦାତ୍ମନଃ ।
ପୁନନ୍ତଃ ପାଦରଜସା ତ୍ରିଲୋକୀଂ ଦୈବତଂ ମହତ୍ ॥ ୪୨

ଗୋଟିଏ ନାମ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଭଗବାନ୍ ସବୁଠାରେ ଏକା ପରି ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟାଦିଙ୍କ ଠାରେ ସେମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନତା ହିସାବରେ ନ୍ୟୁନାଧିକରୂପରେ ପ୍ରକାଶମାନ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ପଶୁପକ୍ଷୀ ଆଦି ଶରୀରଧାରୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପାତ୍ର ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶ ହୋଇଥିବା ତପଯୋଗାଦି ଯେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେ ସେତେ ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୩୮ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ତ୍ରେତା ଆଦି ଯୁଗରେ ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ଆରେକକୁ ଅପମାନିତ ଆଦି କରୁଛନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ଉପାସନାରେ ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତିମା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ॥ ୩୯ ॥ ସେହି ସମୟରୁ କେତେକ ଲୋକ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଶୁଦ୍ଧସାମଗ୍ରୀଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିମାରେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିମା ପୂଜା କଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଉପାସନାରେ ସଫଳତା ମିଳେ ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସୁପାତ୍ର ଭାବରେ ଗଣାଯାଏ; କାରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିଜର ତପସ୍ୟା, ବିଦ୍ୟା ଓ ସନ୍ତୋଷ ଆଦି ଗୁଣ ହେତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବେଦରୂପ ଶରୀରକୁ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୪୧ ॥ ମହାରାଜ ! ତୁମ ଆମ କଥା କଣ କହିବି, ଏ ଯେଉଁ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଏହାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ; କାରଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଚରଣଧୂଳିରେ ତିନିଲୋକ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୪୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ସଦାଗ୍ରହନିର୍ଣ୍ଣୟୋ ନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମୋକ୍ଷଧର୍ମର ବର୍ଣ୍ଣନା

ନାରଦ ଉବାଚ

କର୍ମନିଷ୍ଠା ଦ୍ୱିଜାଃ କେଚିତ୍ ତପୋନିଷ୍ଠା ନୃପାପରେ ।
ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟେଽନ୍ୟେ ପ୍ରବଚନେ ଯେ କେଚିଜ୍ଜ୍ଞାନଯୋଗୟୋଃ ॥ ୧

ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠାୟ ଦେୟାନି କବ୍ୟାନ୍ୟାନନ୍ତ୍ୟମିଚ୍ଛତା ।
ଦୈବେ ଚ ତଦଭାବେ ସ୍ୟାଦିତରେଭ୍ୟୋ ଯଥାର୍ହତଃ ॥ ୨

ନାରଦ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର କର୍ମରେ ନିଷ୍ଠା ଥାଏ; କେତେକଙ୍କର ତପସ୍ୟାରେ ତ, ଆଉ କେତେକଙ୍କର ବେଦାଧ୍ୟୟନ ଓ ପ୍ରବଚନରେ ନିଷ୍ଠା ଥାଏ । ଆଉ କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ସମ୍ପାଦନରେ ନିଷ୍ଠା ଥାଏ ଓ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଥାଏ ଯୋଗରେ ॥ ୧ ॥ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଅଥବା ଦେବପୂଜା ଅବସରରେ

ଦ୍ୱୌ ଦୈବେ ପିତୃକାର୍ଯ୍ୟେ ତ୍ରୀନେକୈକମୁଭୟତ୍ର ବା ।
ଭୋଜୟେତ୍ ସୁସମୃଦ୍ଧୋଽପି ଶ୍ରାଦ୍ଧେ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନ ବିସ୍ତରମ୍ ॥ ୩

ଦେଶକାଲୋଚିତଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ରବ୍ୟପାତ୍ରାର୍ହଣାନି ଚ ।
ସମ୍ୟଗ୍ ଭବନ୍ତି ନୈତାନି ବିସ୍ତରାତ୍ ସ୍ୱଜନାର୍ପଣାତ୍ ॥ ୪

ଦେଶେ କାଲେ ଚ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତେ ମୁନ୍ୟନ୍ନଂ ହରିଦୈବତମ୍ ।
ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ବିଧିବତ୍ ପାତ୍ରେ ନ୍ୟସ୍ତଂ କାମଧୁଗକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୫

ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂତେଭ୍ୟ ଆତ୍ମନେ ସ୍ୱଜନାୟ ଚ ।
ଅନ୍ନଂ ସଂବିଭଜନ୍ ପଶ୍ୟେତ୍ ସର୍ବଂ ତତ୍ ପୁରୁଷାତ୍ମକମ୍ ॥ ୬

ନ ଦଦ୍ୟାଦାମିଷଂ ଶ୍ରାଦ୍ଧେ ନ ଚାଦ୍ୟାଦ୍ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ।
ମୁନ୍ୟନ୍ନୈଃ ସ୍ୟାତ୍ପରା ପ୍ରୀତିର୍ଯଥା ନ ପଶୁହିଂସୟା ॥ ୭

ନୈତାଦୃଶଃ ପରୋ ଧର୍ମୋ ନୃଣାଂ ସଦ୍ଧର୍ମମିଚ୍ଛତାମ୍ ।
ନ୍ୟାସୋ ଦଣ୍ଡସ୍ୟ ଭୂତେଷୁ ମନୋବାକ୍କାୟଜସ୍ୟ ଯଃ ॥ ୮

ଏକେ କର୍ମମୟାନ୍ ଯଜ୍ଞାନ୍ ଜ୍ଞାନିନୋ ଯଜ୍ଞବିତ୍ତମାଃ ।
ଆତ୍ମସଂଯମନେଽନୀହା ଜୁହ୍ୱତି ଜ୍ଞାନଦୀପିତେ ॥ ୯

ଦ୍ରବ୍ୟଯଜ୍ଞୈର୍ଯକ୍ଷ୍ୟମାଣଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଭୂତାନି ବିଭ୍ୟତି ।
ଏଷ ମାକରୁଣୋ ହନ୍ୟାଦତଜ୍ଜ୍ଞୋ ହ୍ୟସୁତୃବ୍ ଧ୍ରୁବମ୍ ॥ ୧୦

ନିଜ କର୍ମର ଅକ୍ଷୟ ଫଳ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷମାନେ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ହିଁ ହବ୍ୟକବ୍ୟ (ହୋମରେ ଓ ପିତୃଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ଅର୍ପଣୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ) ଦାନ କରିବା ଉଚିତ । ଯଦି ସେପରି ଲୋକ ନ ମିଳନ୍ତି, ତେବେ ଯୋଗୀ, ପ୍ରବଚନକାର ଆଦିଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଓ ଯଥାକ୍ରମ ଦାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨ ॥ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଓ ପିତୃକାର୍ଯ୍ୟରେ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଅଥବା ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଭୋଜନ କରାଇବା ଉଚିତ । କର୍ତ୍ତା ବିଶେଷ ଧନୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରାଦ୍ଧକର୍ମରେ ଅଧିକ ଆଡ଼ମ୍ବର ନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୩ ॥ କାରଣ ସ୍ୱଜନ ବାନ୍ଧବ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଭୋଜନାଦି ଦେଲେ ଓ ଆଡ଼ମ୍ବର କଲେ ଦେଶକାଲୋଚିତ ପଦାର୍ଥ, ପାତ୍ର, ପୂଜନ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଆଦିରେ କିଛି କିଛି ଊଣା ରହିଯାଏ; କାର୍ଯ୍ୟ ଠିକ୍‌ରୂପେ ବିଧିର ସହିତ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪ ॥ ଉପଯୁକ୍ତ ଦେଶ ଓ କାଳରେ ମୁନିଋଷିମାନଙ୍କର ଭୋଜନ ଯୋଗ୍ୟ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୋଗ ଲଗାଇ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଓ ବିଧିପୂର୍ବକ ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ରଙ୍କୁ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ ଓ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇଥାଏ ॥ ୫ ॥ ଅନ୍ନ ବିଭାଜନ (ବଣ୍ଟନ) କରିବା ସମୟରେ ଦେବତା, ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀ, ସ୍ୱଜନ ଓ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଦେଖିବା ଉଚିତ ॥ ୬ ॥

ଧର୍ମର ମର୍ମ ଜାଣିଥିବା ପୁରୁଷ ଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ମାଂସ ଅର୍ପଣ କରିବା ତଥା ନିଜେ ମାଂସ ଖାଇବା ଅନୁଚିତ; କାରଣ ପିତୃପୁରୁଷ ଋଷିମୁନିଙ୍କ ଭୋଜନଯୋଗ୍ୟ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନରେ ହିଁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ପଶୁହିଂସାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୭ ॥ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱଧର୍ମପାଳନର ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଧର୍ମ ହେଲା—କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ କୌଣସିପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ନ ଦେବା ॥ ୮ ॥ କର୍ମର ଏହିସବୁ ଦୋଷ ହେତୁ, ଯଜ୍ଞତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣିଥିବା କେହି କେହି ଜ୍ଞାନୀ ପୁରୁଷମାନେ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଆତ୍ମସଂଯମରୂପ ଅଗ୍ନିରେ ଏସବୁ କର୍ମମୟ ଯଜ୍ଞକୁ ହବନ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବାହ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପରୁ ଉପରତ (କ୍ଷାନ୍ତ) ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ଯେତେବେଳେ କେହି ଏପରି ଦ୍ରବ୍ୟମୟ ଯଜ୍ଞରେ (ଅର୍ଥାତ୍ ପଶୁ ପୁରୋଡାଶ ଆଦି ସାମଗ୍ରୀରେ) ଯଜନ କରିବାକୁ ବାହାରନ୍ତି, ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଡରିଯାଆନ୍ତି; ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, "କେବଳ ଆପଣା ପ୍ରାଣପୋଷଣରେ ତତ୍ପର ଥିବା ଏହି ମୂର୍ଖ ଲୋକଟା ଆମକୁ ନିଶ୍ଚୟ ମାରିଦେବ ।" ॥ ୧୦ ॥

ତସ୍ମାଦ୍ ଦୈବୋପପନ୍ନେନ ମୁନ୍ୟନ୍ନେନାପି ଧର୍ମବିତ୍ ।
ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋଽହରହଃ କୁର୍ଯ୍ୟାନ୍ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକୀଃ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୧୧

ତେଣୁ ଧର୍ମଜ୍ଞ ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାରବ୍ଧରୁ ମିଳୁଥିବା ମୁନିଜନୋଚିତ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନରେ ହିଁ ନିଜର ନିତ୍ୟ ଓ ନୈମିତ୍ତିକ କର୍ମ କରି ସେଥିରେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା ଉଚିତ ॥ ୧୧ ॥

ବିଧର୍ମଃ ପରଧର୍ମଶ୍ଚ ଆଭାସ ଉପମା ଛଳଃ ।
ଅଧର୍ମଶାଖାଃ ପଞ୍ଚେମା ଧର୍ମଜ୍ଞୋଽଧର୍ମବତ୍ ତ୍ୟଜେତ୍ ॥ ୧୨

ଅଧର୍ମର ପାଞ୍ଚଟି ଶାଖା ରହିଛି, ଯଥା—ବିଧର୍ମ, ପରଧର୍ମ, ଆଭାସ, ଉପମା ଓ ଛଳ । ଧର୍ମଜ୍ଞ ପୁରୁଷ ଏହି ପାଞ୍ଚଟିକୁ ଅଧର୍ମ ବୋଲି ଜାଣି ତ୍ୟାଗ କରିଦେବା ଉଚିତ ॥ ୧୨ ॥

ଧର୍ମବାଧୋ ବିଧର୍ମଃ ସ୍ୟାତ୍ ପରଧର୍ମୋଽନ୍ୟଚୋଦିତଃ ।
ଉପଧର୍ମସ୍ତୁ ପାଖଣ୍ଡୋ ଦମ୍ଭୋ ବା ଶବ୍ଦଭିଚ୍ଛଳଃ ॥ ୧୩

ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଧର୍ମବୁଦ୍ଧିରେ କଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଧର୍ମରେ ବାଧା ପଡ଼େ, ତାହାକୁ **ବିଧର୍ମ** ବୋଲାଯାଏ । ଅନ୍ୟକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଇଥିବା ଧର୍ମକୁ **ପରଧର୍ମ** କୁହାଯାଏ । ପାଷଣ୍ଡତା ବା ଦମ୍ଭକୁ **ଉପଧର୍ମ** ଅଥବା **ଉପମା** କୁହାଯାଏ । ଶାସ୍ତ୍ରବଚନକୁ କଦର୍ଥ ବା ଭୁଲ ଅର୍ଥ କରିବାର ନାମ **ଛଳ** ॥ ୧୩ ॥

ଯସ୍ତ୍ୱିଚ୍ଛୟା କୃତଃ ପୁମ୍ଭିରାଭାସୋ ହ୍ୟାଶ୍ରମାତ୍ ପୃଥକ୍ ।
ସ୍ୱଭାବବିହିତୋ ଧର୍ମଃ କସ୍ୟ ନେଷ୍ଟଃ ପ୍ରଶାନ୍ତୟେ ॥ ୧୪

ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଆଶ୍ରମର ବିପରୀତ ଆଚରଣ କରି ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଯାହାକୁ ଧର୍ମ ବୋଲି ମାନିନିଏ, ତାହାକୁ **ଆଭାସ** ବୋଲାଯାଏ । ନିଜ ସ୍ୱଭାବର ଅନୁକୂଳ ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ ହିଁ ଆଚରଣୀୟ; ଏହା କାହାକୁ ଭଲା ଶାନ୍ତି ଦେଇ ନ ପାରିବ ! ॥ ୧୪ ॥

ଧର୍ମାର୍ଥମପି ନେହେତ ଯାତ୍ରାର୍ଥଂ ବାଧନୋ ଧନମ୍ ।
ଅନୀହାନୀହମାନସ୍ୟ ମହାହେରିବ ବୃତ୍ତିଦା ॥ ୧୫

କୌଣସି ଧର୍ମାତ୍ମା ପୁରୁଷ ନିର୍ଦ୍ଧନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ ନିମନ୍ତେ ଅଥବା ନିଜର ଶରୀରନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ଧନ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରନ୍ତୁ; କାରଣ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ପଡ଼ି ରହିଥିବା ଅଜଗରର ଜୀବିକା ଯେପରି ଚାଲିଥାଏ, ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ପୁରୁଷଙ୍କର ନିବୃତ୍ତି ହିଁ ସେହିପରି ତାହାଙ୍କର ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରାଇଦିଏ ॥ ୧୫ ॥

ସନ୍ତୁଷ୍ଟସ୍ୟ ନିରୀହସ୍ୟ ସ୍ୱାତ୍ମାରାମସ୍ୟ ଯତ୍ ସୁଖମ୍ ।
କୁତସ୍ତତ୍ କାମଲୋଭେନ ଧାବତୋଽର୍ଥେହୟା ଦିଶଃ ॥ ୧୬

ନିଜ ଆତ୍ମାରେ ରମଣ କରୁଥିବା ନିଷ୍କ୍ରିୟ ସନ୍ତୋଷୀ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସୁଖ ମିଳିଥାଏ, କାମନା ଓ ଲୋଭରେ ଧନ ନିମନ୍ତେ ବାଇଆ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ଧାଉଁଥିବା ଲୋକକୁ ଭଲା ସେହି ନିର୍ମଳ ସୁଖ ମିଳିବ କିପରି ! ॥ ୧୬ ॥

ସଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟମନସଃ ସର୍ବାଃ ସୁଖମୟା ଦିଶଃ ।
ଶର୍କରାକଣ୍ଟକାଦିଭ୍ୟୋ ଯଥୋପାନତ୍ପଦଃ ଶିବମ୍ ॥ ୧୭

ପାଦରେ ଜୋତା ପିନ୍ଧି ଚାଲୁଥିବା ଲୋକର ଯେପରି କଣ୍ଟାଖୁଞ୍ଚ ବା ଗୋଡ଼ିପଥରକୁ ଭୟ ନ ଥାଏ, ସନ୍ତୋଷୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସେହିପରି ସର୍ବଦା ଓ ସବୁଠାରେ କେବଳ ସୁଖ ହିଁ ମିଳିଥାଏ; ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଦୁଃଖ ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ ॥ ୧୭ ॥

ସନ୍ତୁଷ୍ଟଃ କେନ ବା ରାଜନ୍ ନ ବର୍ତ୍ତେତାପି ବାରିଣା ।
ଔପସ୍ଥ୍ୟଜୈହ୍ୱ୍ୟକାର୍ପଣ୍ୟାଦ୍ ଗୃହପାଳାୟତେ ଜନଃ ॥ ୧୮

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଜଳ ପିଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ, ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଜନନେନ୍ଦ୍ରିୟର ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାହିଁକି ଯେ ଘର ଜଗୁଥିବା କୁକୁର ପରି ହୋଇଯାଉଛି, ମୁଁ ଜାଣି ପାରୁନି ॥ ୧୮ ॥

ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟସ୍ୟ ବିପ୍ରସ୍ୟ ତେଜୋ ବିଦ୍ୟା ତପୋ ଯଶଃ ।
ସ୍ରବନ୍ତୀନ୍ଦ୍ରିୟଲୌଲ୍ୟେନ ଜ୍ଞାନଂ ଚୈବାବକୀର୍ଯ୍ୟତେ ॥ ୧୯

ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତୋଷୀ ନୁହେଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲାଳସା ହେତୁ ତାହାର ତେଜ, ବିଦ୍ୟା, ତପସ୍ୟା ଓ ଯଶ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ତାର ଜ୍ଞାନ ହରାଇ ବସେ ॥ ୧୯ ॥

କାମସ୍ୟାନ୍ତଂ ଚ କ୍ଷୁତ୍ତୃଡ୍ଭ୍ୟାଂ କ୍ରୋଧସ୍ୟୈତତ୍ଫଲୋଦୟାତ୍ ।
ଜନୋ ଯାତି ନ ଲୋଭସ୍ୟ ଜିତ୍ୱା ଭୁକ୍ତ୍ୱା ଦିଶୋ ଭୁବଃ ॥ ୨୦

ପଣ୍ଡିତା ବହବୋ ରାଜନ୍ ବହୁଜ୍ଞାଃ ସଂଶୟଚ୍ଛିଦଃ ।
ସଦସସ୍ପତୟୋଽପ୍ୟେକେ ଅସନ୍ତୋଷାତ୍ ପତନ୍ତ୍ୟଧଃ ॥ ୨୧

ଅସଙ୍କଳ୍ପାଜ୍ଜୟେତ୍ କାମଂ କ୍ରୋଧଂ କାମବିବର୍ଜନାତ୍ ।
ଅର୍ଥାନର୍ଥେକ୍ଷୟା ଲୋଭଂ ଭୟଂ ତତ୍ତ୍ୱାବମର୍ଶନାତ୍ ॥ ୨୨

ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକ୍ୟା ଶୋକମୋହୌ ଦମ୍ଭଂ ମହଦୁପାସୟା ।
ଯୋଗାନ୍ତରାୟାନ୍ ମୌନେନ ହିଂସାଂ କାୟାଦ୍ୟନୀହୟା ॥ ୨୩

କୃପୟା ଭୂତଜଂ ଦୁଃଖଂ ଦୈବଂ ଜହ୍ୟାତ୍ ସମାଧିନା ।
ଆତ୍ମଜଂ ଯୋଗବୀର୍ଯ୍ୟେଣ ନିଦ୍ରାଂ ସତ୍ତ୍ୱନିଷେବୟା ॥ ୨୪

ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ ସତ୍ତ୍ୱେନ ସତ୍ତ୍ୱଂ ଚୋପଶମେନ ଚ ।
ଏତତ୍ ସର୍ବଂ ଗୁରୌ ଭକ୍ତ୍ୟା ପୁରୁଷୋ ହ୍ୟଞ୍ଜସା ଜୟେତ୍ ॥ ୨୫

ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବତି ଜ୍ଞାନଦୀପପ୍ରଦେ ଗୁରୌ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାସଦ୍ଧୀଃ ଶ୍ରୁତଂ ତସ୍ୟ ସର୍ବଂ କୁଞ୍ଜରଶୌଚବତ୍ ॥ ୨୬

ଏଷ ବୈ ଭଗବାନ୍ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷେଶ୍ୱରଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରୈର୍ବିମୃଗ୍ୟାଙ୍ଘ୍ରିର୍ଲୋକୋ ଯଂ ମନ୍ୟତେ ନରମ୍ ॥ ୨୭

କିଛି ବି ଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇପିଇ ଦେଇ ଭୋକଶୋଷକୁ ନିରାକରଣ କରିଦେଲେ, ଖାଇବା-ପିଇବାର କାମନା ପୂରଣ ହୋଇଯାଏ । କ୍ରୋଧ ମଧ୍ୟ ତାହାର କାମ ପୂରା କରିଦେଇ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଜଗତର ସବୁଦେଶ ଜୟ କରିଦେଇ ସକଳ ଭୋଗଭାଗ୍ୟ ପାଇଗଲେ ବି, ମନୁଷ୍ୟର ଲୋଭ କଦାପି ଶାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଲୋଭର ଅନ୍ତ ନାହିଁ ॥ ୨୦ ॥ ବହୁ ବିଷୟର ଜ୍ଞାତା, ଲୋକଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସନ୍ଦେହ ସମାଧାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଚିତ୍ତକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଅର୍ଥରେ ନିବିଷ୍ଟ କରିଦେଇ ପାରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ବିଜ୍ଞଲୋକଙ୍କ ସଭାରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରିପାରୁଥିବା ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସନ୍ତୋଷ କାରଣରୁ ପତନର ଶିକାର ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥

ହେ ଧର୍ମରାଜ ! ସଂକଳ୍ପ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ କାମକୁ, କାମନା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ କ୍ରୋଧକୁ, ସଂସାରୀ ଲୋକେ ଯାହାକୁ 'ଅର୍ଥ' ବୋଲି କହନ୍ତି, ତାହାକୁ ଅନର୍ଥ ବୋଲି ବୁଝି ଲୋଭକୁ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱ-ବିଚାର କରି ଭୟକୁ ଜୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୨ ॥ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଦ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଶୋକ ଓ ମୋହକୁ, ସାଧୁସନ୍ଥଙ୍କ ସେବା-ପୂଜାଦ୍ୱାରା ଦମ୍ଭକୁ, ମୌନ ରହିବାଦ୍ୱାରା ଯୋଗର ନାନା ବିଘ୍ନକୁ ଏବଂ ଶରୀର-ପ୍ରାଣ ଆଦିକୁ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ କରିଦେଇ ହିଂସାକୁ ଜୟ କରିବା ଉଚିତ ॥୨୩॥ ଆଧିଭୌତିକ ଦୁଃଖକୁ ଦୟାଦ୍ୱାରା, ଆଧିଦୈବିକ ବେଦନାକୁ ସମାଧିଦ୍ୱାରା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୁଃଖକୁ ଯୋଗବଳଦ୍ୱାରା ଏବଂ ନିଦ୍ରାକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଆହାର, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସ୍ଥାନରେ ନିବାସ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ସଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ଜୟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୪ ॥ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣଦ୍ୱାରା ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ଉପରେ ଏବଂ ଉପରତିଦ୍ୱାରା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରାଯାଇପାରେ । ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି କରିବା ଦ୍ୱାରା ସାଧକ ଏହି ସମସ୍ତପ୍ରକାର ଦୋଷକୁ ସହଜରେ ଜୟ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ହୃଦୟରେ ଜ୍ଞାନପ୍ରଦୀପ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରୁଥିବା ଗୁରୁଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ୍ । ଯେଉଁ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ନର ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବେ, ତାର ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରଶ୍ରବଣ ହସ୍ତୀସ୍ନାନ ପରି ବୃଥା ହୋଇଯାଏ (ହାତୀ ଗାଧୋଇସାରି ନିଜ ଉପରେ ପୁଣି ବାଲିଧୂଳି ଅଜାଡ଼ି ପକାଏ) ॥ ୨୬ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନେ ଯାହାଙ୍କର ଚରଣକମଳର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିଚାଲନ୍ତି, ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ଅଧୀଶ୍ୱର ସେହି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ୍ ହିଁ ଗୁରୁଦେବରୂପେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଲୋକେ ଭ୍ରମବଶତଃ ତାହାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥

ଷଡ୍‌ବର୍ଗସଂଯମୈକାନ୍ତାଃ ସର୍ବା ନିୟମଚୋଦନାଃ ।
ତଦନ୍ତା ଯଦି ନୋ ଯୋଗାନାବହେୟୁଃ ଶ୍ରମାବହାଃ ॥ ୨୮

ଯଥା ବାର୍ତ୍ତାଦୟୋ ହ୍ୟର୍ଥା ଯୋଗସ୍ୟାର୍ଥଂ ନ ବିଭ୍ରତି ।
ଅନର୍ଥାୟ ଭବେୟୁସ୍ତେ ପୂର୍ତ୍ତମିଷ୍ଟଂ ତଥାସତଃ ॥ ୨୯

ଯଶ୍ଚିତ୍ତବିଜୟେ ଯତ୍ତଃ ସ୍ୟାନ୍ନିଃସଙ୍ଗୋଽପରିଗ୍ରହଃ ।
ଏକୋ ବିବିକ୍ତଶରଣୋ ଭିକ୍ଷୁର୍ଭୈକ୍ଷ୍ୟମିତାଶନଃ ॥ ୩୦

ଦେଶେ ଶୁଚୌ ସମେ ରାଜନ୍ ସଂସ୍ଥାପ୍ୟାସନମାତ୍ମନଃ ।
ସ୍ଥିରଂ ସମଂ ସୁଖଂ ତସ୍ମିନ୍ନାସୀତର୍ଜ୍ୱଙ୍ଗଓମିତି ॥ ୩୧

ପ୍ରାଣାପାନୌ ସନ୍ନିରୁନ୍ଧ୍ୟାତ୍ ପୂରକୁମ୍ଭକରେଚକୈଃ ।
ଯାବନ୍ମନସ୍ତ୍ୟଜେତ୍ କାମାନ୍ ସ୍ୱନାସାଗ୍ରନିରୀକ୍ଷଣଃ ॥ ୩୨

ଯତୋ ଯତୋ ନିଃସରତି ମନଃ କାମହତଂ ଭ୍ରମତ୍ ।
ତତସ୍ତତ ଉପାହୃତ୍ୟ ହୃଦି ରୁନ୍ଧ୍ୟାଚ୍ଛନୈର୍ବୁଧଃ ॥ ୩୩

ଏବମଭ୍ୟସତଶ୍ଚିତ୍ତଂ କାଲେନାଲ୍ପୀୟସା ଯତେଃ ।
ଅନିଶଂ ତସ୍ୟ ନିର୍ବାଣଂ ଯାତ୍ୟନିନ୍ଧନବହ୍ନିବତ୍ ॥ ୩୪

କାମାଦିଭିରନାବିଦ୍ଧଂ ପ୍ରଶାନ୍ତାଖିଳବୃତ୍ତି ଯତ୍ ।
ଚିତ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମସୁଖସ୍ପୃଷ୍ଟଂ ନୈବୋତ୍ତିଷ୍ଠେତ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୩୫

ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଯେତେସବୁ ନିୟମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି, ସେସବୁର ଏକମାତ୍ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା—କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ ଓ ମତ୍ସର ନାମକ ଷଡ଼ରିପୁଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ଅଥବା ପଞ୍ଚଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଏକମନ—ଏହି ଛଅଟିକୁ ବଶ କରିବା। ଯଦି ସେସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କରି ମଧ୍ୟ ଭଗବତ୍ ଧ୍ୟାନ-ଚିନ୍ତନ ଆଦି ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ କେବଳ ବୃଥାଶ୍ରମ ହେଲା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ॥ ୨୮ ॥ କୃଷିବାସ ଓ ବେପାରବଣିଜ ତଥା ସେସବୁର ଫଳ ଯେପରି ଯୋଗସାଧନାର ଫଳ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରାପ୍ତି ବା ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିପାରେ ନାହିଁ, ଦୁଷ୍ଟ ଲୋକଙ୍କର ଶ୍ରୌତ-ସ୍ମାର୍ତ୍ତ କର୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କୌଣସିପ୍ରକାରେ ମୋକ୍ଷପ୍ରଦ ହୁଏ ନାହିଁ; ବରଂ ତାହା ବିପରୀତ ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ॥ ୨୯ ॥

ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ନିଜର ମନ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ଆସକ୍ତି ଓ ପରିଗ୍ରହ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ। ସେ ଏକାନ୍ତରେ ଏକୁଟିଆ ରହନ୍ତୁ ଏବଂ ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି ଧରି ଶରୀରନିର୍ବାହମାତ୍ର କରିବାକୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ଓ ପରିମିତ ଆହାର କରନ୍ତୁ ॥ ୩୦ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ସମତଳ ଓ ପବିତ୍ର ଭୂମିରେ ନିଜର ଆସନ ବିଛାଇ, ସେଥିରେ ସିଧା ଓ ସ୍ଥିର ହୋଇ ସୁଖାସନରେ ବସି ଓଁକାର ଜପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୧ ॥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନ ସଂକଳ୍ପ-ବିକଳ୍ପ କରିବା ଛାଡ଼ି ନ ଦେଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାସିକାର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥିର ରଖି ପୂରକ, କୁମ୍ଭକ ଓ ରେଚକଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣ ତଥା ଅପାନର ଗତିକୁ ସଂଯତ କରି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୨ ॥ କାମବାସନାରେ ଆହତ ଚିତ୍ତ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁ ଯେଉଁଠିକି ଚାଲିଯାଉ ନା କାହିଁକି, ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ତାକୁ (ଚିତ୍ତକୁ) ସେଠାରୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ହୃଦୟରେ ଅଟକାଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୩୩ ॥ ସାଧକ ନିରନ୍ତର ଏପରି ଅଭ୍ୟାସ କରିଚାଲିଲେ, ଇନ୍ଧନ ବିନା ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଲିଭିଯାଏ, ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ତ ସେହିପରି ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବ ॥ ୩୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଯେତେବେଳେ କାମବାସନା ଦଂଶନ କରିବା ଛାଡ଼ିଦିଏ ଓ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଚିତ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଆଉ କେବେ ବି ସେସବୁ ବୃତ୍ତି ମୁଣ୍ଡ ଟେକିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୫ ॥

ଯଃ ପ୍ରବ୍ରଜ୍ୟ ଗୃହାତ୍ ପୂର୍ବଂ ତ୍ରିବର୍ଗାବପନାତ୍ ପୁନଃ ।
ଯଦି ସେବେତ ତାନ୍ ଭିକ୍ଷୁଃ ସ ବୈ ବାନ୍ତାଶ୍ୟପତ୍ରପଃ ॥ ୩୬

ଯୈଃ ସ୍ୱଦେହଃ ସ୍ମୃତୋ ନାତ୍ମା ମର୍ତ୍ତ୍ୟୋ ବିଟ୍‌କୃମିଭସ୍ମସାତ୍ ।
ତ ଏନମାତ୍ମସାତ୍‌କୃତ୍ୱା ଶ୍ଲାଘୟନ୍ତି ହ୍ୟସତ୍ତମାଃ ॥ ୩୭

ଗୃହସ୍ଥସ୍ୟ କ୍ରିୟାତ୍ୟାଗୋ ବ୍ରତତ୍ୟାଗୋ ବଟୋରପି ।
ତପସ୍ୱିନୋ ଗ୍ରାମସେବା ଭିକ୍ଷୋରିନ୍ଦ୍ରିୟଲୋଲତା ॥ ୩୮

ଆଶ୍ରମାପସଦା ହ୍ୟେତେ ଖଲ୍ୱାଶ୍ରମବିଡ଼ମ୍ବକାଃ ।
ଦେବମାୟାବିମୂଢ଼ାଂସ୍ତାନୁପେକ୍ଷେତାନୁକମ୍ପୟା ॥ ୩୯

ଆତ୍ମାନଂ ଚେଦ୍ ବିଜାନୀୟାତ୍ ପରଂ ଜ୍ଞାନଧୁତାଶୟଃ ।
କିମିଚ୍ଛନ୍ କସ୍ୟ ବା ହେତୋର୍ଦେହଂ ପୁଷ୍ଣାତି ଲମ୍ପଟଃ ॥ ୪୦

ଆହୁଃ ଶରୀରଂ ରଥମିନ୍ଦ୍ରିୟାଣି
ହୟାନଭୀଷୂନ୍ ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଶମ୍ ।
ବର୍ତ୍ମାନି ମାତ୍ରା ଧିଷଣାଂ ଚ ସୂତଂ
ସତ୍ତ୍ୱଂ ବୃହଦ୍ ବନ୍ଧୁରମୀଶସୃଷ୍ଟମ୍ ॥ ୪୧

ଅକ୍ଷଂ ଦଶପ୍ରାଣମଧର୍ମଧର୍ମୌ
ଚକ୍ରେଽଭିମାନଂ ରଥିନଂ ଚ ଜୀବମ୍ ।
ଧନୁର୍ହି ତସ୍ୟ ପ୍ରଣବଂ ପଠନ୍ତି
ଶରଂ ତୁ ଜୀବଂ ପରମେବ ଲକ୍ଷ୍ୟମ୍ ॥ ୪୨

ରାଗୋ ଦ୍ୱେଷଶ୍ଚ ଲୋଭଶ୍ଚ ଶୋକମୋହୌ ଭୟଂ ମଦଃ ।
ମାନୋଽବମାନୋଽସୂୟା ଚ ମାୟା ହିଂସା ଚ ମତ୍ସରଃ ॥ ୪୩

ରଜଃ ପ୍ରମାଦଃ କ୍ଷୁନ୍ନିଦ୍ରା ଶତ୍ରବସ୍ତ୍ୱେବମାଦୟଃ ।
ରଜସ୍ତମଃପ୍ରକୃତୟଃ ସତ୍ତ୍ୱପ୍ରକୃତୟଃ କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୪୪

ଯେ ଥରେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମର ମୂଳକାରଣ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବା ପରେ ପୁନର୍ବାର ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମକୁ ଫେରିଆସେ, ସେପରି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ହେଉଛି ନିଜେ ବାନ୍ତି କରିଦେଇଥିବା ଖାଦ୍ୟକୁ ପୁଣି ଥରେ ଖାଉଥିବା କୁକୁର ପରି ॥ ୩୬ ॥ ନିଜ ଶରୀରକୁ ଅନାତ୍ମା, ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରସ୍ତ ଏବଂ ବିଷ୍ଠା, କୃମି ଓ ପାଉଁଶ ବୋଲି ବୁଝିସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, ସେପରି ମୂଢ଼ମାନେ ପୁଣିଥରେ ଶରୀରକୁ ଆତ୍ମା ବୋଲି ମାନି ତାହାରି ପ୍ରଶଂସା କରିଚାଲନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ କର୍ମତ୍ୟାଗୀ ଗୃହସ୍ଥ, ବ୍ରତତ୍ୟାଗୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ, ଗ୍ରାମବାସୀ ବାନପ୍ରସ୍ଥ(ତପସ୍ୱୀ) ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲୋଲୁପ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ—ଏହି ଚାରିପ୍ରକାର ଲୋକ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୃକ୍ତ ଚାରି ଆଶ୍ରମର କଳଙ୍କ; ଏମାନେ ବୃଥାରେ ଆଶ୍ରମବାସୀର ଢଙ୍ଗ ଧରନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ବିମୋହିତ ହୋଇଥିବା ସେହି ବିଚରାଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପେକ୍ଷା ଭାବ ଦେଖାଇବା ଉଚିତ ॥ ୩୮,୩୯ ॥ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଯାହାଙ୍କର ସକଳ ବାସନା ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଯାଇଥାଏ, ଯେ ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଜାଣିସାରିଥାନ୍ତି, ସେ ଭଲା କେଉଁ ବିଷୟ ଲାଭ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଏବଂ କେଉଁ ଭୋକ୍ତାର ତୃପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲୋଲୁପ ହୋଇ ନିଜର ଶରୀର ପୋଷଣ କରିବେ ! ॥ ୪୦ ॥

ଉପନିଷଦମାନଙ୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଶରୀର ହେଉଛି ରଥ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଘୋଡ଼ା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ମନ ହେଉଛି ଲଗାମ, ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟ ହେଉଛି ମାର୍ଗ, ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ରଥର ସାରଥି, ଚିତ୍ତ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ବାନ୍ଧିବା ଦଉଡ଼ି, ଦଶ ପ୍ରାଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅଖ, ଧର୍ମ ଓ ଅଧର୍ମ ହେଉଛି ଦୁଇଟି ଚକ ଏବଂ ଏସବୁର ଅଭିମାନୀ ଜୀବ ହେଉଛି ରଥୀ । ଓଁକାର ହେଉଛି ରଥୀର ଧନୁ; ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବାତ୍ମା ହେଉଛି ଶର ଏବଂ ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ୟ । (ସେହି ଓଁକାରଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ କରିଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।) ॥ ୪୧,୪୨ ॥ ରାଗ (ଆସକ୍ତି), ଦ୍ୱେଷ, ଲୋଭ, ଶୋକ, ମୋହ, ଭୟ, ମଦ, ମାନ, ଅପମାନ, ଅନ୍ୟର ଗୁଣରେ ଦୋଷଦର୍ଶନ, ଛଳ, ହିଂସା, ପରଶ୍ରୀକାତରତା, ତୃଷ୍ଣା, ପ୍ରମାଦ (ଅସାବଧାନତା), କ୍ଷୁଧା ଓ ନିଦ୍ରା ଏବଂ ଏହାଛଡ଼ା ଆହୁରି ଅନେକ ବିଷୟ ହେଉଛି ଜୀବମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ । ଏହି ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରଜଃ-ତମଃ-ପ୍ରଧାନ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ; କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣପ୍ରଧାନ ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁ ହୋଇଥାନ୍ତି ॥ ୪୩,୪୪ ॥

ଯାବନ୍ନୃକାୟରଥମାତ୍ମବଶୋପକଳ୍ପଂ
ଧତ୍ତେ ଗରିଷ୍ଠଚରଣାର୍ଚ୍ଚନୟା ନିଶାତମ୍ ।
ଜ୍ଞାନାସିମଚ୍ୟୁତବଲୋ ଦଧଦସ୍ତଶତ୍ରୁଃ
ସ୍ୱାରାଜ୍ୟତୁଷ୍ଟ ଉପଶାନ୍ତ ଇଦଂ ବିଜହ୍ୟାତ୍ ॥ ୪୫

ନୋ ଚେତ୍ ପ୍ରମତ୍ତମସଦିନ୍ଦ୍ରିୟବାଜିସୂତା
ନୀତ୍ୱୋତ୍ପଥଂ ବିଷୟଦସ୍ୟୁଷୁ ନିକ୍ଷିପନ୍ତି ।
ତେ ଦସ୍ୟବଃ ସହୟସୂତମମୁଂ ତମୋଽନ୍ଧେ
ସଂସାରକୂପ ଉରୁମୃତ୍ୟୁଭୟେ କ୍ଷିପନ୍ତି ॥ ୪୬

ପ୍ରବୃତ୍ତଂ ଚ ନିବୃତ୍ତଂ ଚ ଦ୍ୱିବିଧଂ କର୍ମ ବୈଦିକମ୍ ।
ଆବର୍ତ୍ତେତ ପ୍ରବୃତ୍ତେନ ନିବୃତ୍ତେନାଶ୍ନୁତେଽମୃତମ୍ ॥ ୪୭

ହିଂସ୍ରଂ ଦ୍ରବ୍ୟମୟଂ କାମ୍ୟମଗ୍ନିହୋତ୍ରାଦ୍ୟଶାନ୍ତିଦମ୍ ।
ଦର୍ଶଶ୍ଚ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସଶ୍ଚ ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟଂ ପଶୁଃ ସୁତଃ ॥ ୪୮

ଏତଦିଷ୍ଟଂ ପ୍ରବୃତ୍ତାଖ୍ୟଂ ହୁତଂ ପ୍ରହୁତମେବ ଚ ।
ପୂର୍ତ୍ତଂ ସୁରାଳୟାରାମକୂପାଜୀବ୍ୟାଦିଲକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୪୯

ଦ୍ରବ୍ୟସୂକ୍ଷ୍ମବିପାକଶ୍ଚ ଧୂମୋ ରାତ୍ରିରପକ୍ଷୟଃ ।
ଅୟନଂ ଦକ୍ଷିଣଂ ସୋମୋ ଦର୍ଶ ଓଷଧିବୀରୁଧଃ ॥ ୫୦

ଏହି ମନୁଷ୍ୟଶରୀରରୂପୀ ରଥ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଆୟତ୍ତରେ ଅଛି ଏବଂ ଏହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ ଆଦି ସକଳ ଉପକରଣ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି, ସେହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସେବାପୂଜାଦ୍ୱାରା ଭଲରୂପେ ଶାଣ ଦିଆଯାଇ ଧାରୁଆ ହୋଇଥିବା ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଜ୍ଞାନରୂପୀ ଖଡ୍ଗ ନେଇ, ଭଗବାନଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ଏହିସବୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିଦେଇ ନିଜର ସ୍ୱାରାଜ୍ୟ ସିଂହାସନରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ଏବଂ ଶେଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତଭାବରେ ଏହି ଶରୀରକୁ ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥ ତାହା ନ କଲେ, ସାମାନ୍ୟ ଅସାବଧାନତାରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଦୁଷ୍ଟଘୋଡ଼ାମାନେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା ରଖିଥିବା ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ସାରଥି ରଥର ସ୍ୱାମୀ ଜୀବକୁ ବିପରୀତ ପଥରେ ନେଇଯିବେ ଓ ତାହାକୁ ବିଷୟରୂପୀ ଲୁଣ୍ଠନକାରୀମାନଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରେ ପକାଇଦେବେ । ସେହି ଡକାୟତମାନେ ସାରଥି ଓ ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ସମେତ ଏହି ଜୀବକୁ ନେଇ ମୃତ୍ୟୁଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଭୟାନକ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରମୟ ସଂସାରକୂପ ମଧ୍ୟକୁ ଠେଲି ଦେବେ ॥ ୪୬ ॥

ବୈଦିକ କର୍ମ ଦୁଇ ପ୍ରକାରର । ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର କର୍ମ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଏ; ସେଭଳି କର୍ମ ହେଉଛି ପ୍ରବୃତ୍ତିପ୍ରଧାନ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର କର୍ମ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟମାନଙ୍କରୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଶାନ୍ତ ଓ ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍କାରର ଯୋଗ୍ୟ କରିଦିଏ; ସେଭଳି କର୍ମ ହେଉଛି ନିବୃତ୍ତିପ୍ରଧାନ । ପ୍ରବୃତ୍ତିପ୍ରଧାନ କର୍ମମାର୍ଗରେ ଗଲେ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ଏବଂ ନିବୃତ୍ତିପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ବା ଜ୍ଞାନମାର୍ଗରେ ଗଲେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପାଇ ହୁଏ ॥ ୪୭ ॥ ଶ୍ୟେନଯାଗାଦି (ଶତ୍ରୁକୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ କରାଯାଉଥିବା ଯଜ୍ଞ) ହିଂସାମୟ କର୍ମ, ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର, ଦର୍ଶ (ଅମାବାସ୍ୟା), ପୂର୍ଣ୍ଣମାସ, ଚାତୁର୍ମାସ୍ୟ, ପଶୁଯାଗ, ସୋମଯାଗ, ବୈଶ୍ୱଦେବ, ବଳିହରଣ ଆଦି ଦ୍ରବ୍ୟମୟ କର୍ମକୁ **ଇଷ୍ଟ** କର୍ମ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଦେଉଳ ତୋଳିବା, କୂଅ ଖୋଳିବା, ବଗିଚା କରିବା ତଥା ଜଳଛତ୍ର ଆଦି ଖୋଲିବା କର୍ମକୁ **ପୂର୍ତ୍ତ** କର୍ମ ବୋଲାଯାଏ । ମାତ୍ର ଏସବୁ ହେଉଛି ପ୍ରବୃତ୍ତିମୂଳକ କର୍ମ । ସକାମଭାବରେ କଲେ ଏସବୁ କର୍ମ ଅଶାନ୍ତିର ହିଁ କାରଣ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୮,୪୯ ॥ ପ୍ରବୃତ୍ତିପରାୟଣ ପୁରୁଷ ମରିବା ପରେ ଚରୁପୁରୋଡ଼ାଶାଦି (ଯଜ୍ଞରେ ବ୍ୟବହୃତ ପିଠା ଆଦି) ଯଜ୍ଞ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟର ସୂକ୍ଷ୍ମଭାଗରେ ନିର୍ମିତ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଧୂମାଭିମାନୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଏ । ତା'ପରେ କ୍ରମଶଃ ରାତି, କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ଓ ଦକ୍ଷିଣାୟନର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ ପହଞ୍ଚେ । ସେଠାକାର ଭୋଗ

ଅନ୍ନଂ ରେତ ଇତି କ୍ଷ୍ମେଶ ପିତୃଯାନଂ ପୁନର୍ଭବଃ ।
ଏକୈକଶ୍ୟେନାନୁପୂର୍ବଂ ଭୂତ୍ୱା ଭୂତ୍ୱେହ ଜାୟତେ ॥ ୫୧

ନିଷେକାଦିଶ୍ମଶାନାନ୍ତୈଃ ସଂସ୍କାରୈଃ ସଂସ୍କୃତୋ ଦ୍ୱିଜଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟେଷୁ କ୍ରିୟାଯଜ୍ଞାନ୍ ଜ୍ଞାନଦୀପେଷୁ ଜୁହ୍ୱତି ॥ ୫୨

ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ମନସ୍ୟୂର୍ମୌ ବାଚି ବୈକାରିକଂ ମନଃ ।
ବାଚଂ ବର୍ଣ୍ଣସମାମ୍ନାୟେ ତମୋଙ୍କାରେ ସ୍ୱରେ ନ୍ୟସେତ୍ ।
ଓଙ୍କାରଂ ବିନ୍ଦୌ ନାଦେ ତଂ ତଂ ତୁ ପ୍ରାଣେ ମହତ୍ୟମୁମ୍ ॥ ୫୩

ଅଗ୍ନିଃ ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ଦିବା ପ୍ରାହ୍ଣଃ ଶୁକ୍ଳୋ ରାକୋତ୍ତରଂ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ବିଶ୍ୱଶ୍ଚ ତୈଜସଃ ପ୍ରାଜ୍ଞସ୍ତୁର୍ଯ୍ୟ ଆତ୍ମା ସମନ୍ୱୟାତ୍ ॥ ୫୪

ଦେବଯାନମିଦଂ ପ୍ରାହୁର୍ଭୂତ୍ୱା ଭୂତ୍ୱାନୁପୂର୍ବଶଃ ।
ଆତ୍ମୟାଜ୍ୟୁପଶାନ୍ତାତ୍ମା ହ୍ୟାତ୍ମସ୍ଥୋ ନ ନିବର୍ତ୍ତତେ ॥ ୫୫

ଯ ଏତେ ପିତୃଦେବାନାମୟନେ ବେଦନିର୍ମିତେ ।
ଶାସ୍ତ୍ରେଣ ଚକ୍ଷୁଷା ବେଦ ଜନସ୍ଥୋଽପି ନ ମୁହ୍ୟତି ॥ ୫୬

ଆଦାବନ୍ତେ ଜନାନାଂ ସଦ୍ ବହିରନ୍ତଃ ପରାବରମ୍ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞେୟଂ ବଚୋ ବାଚ୍ୟଂ ତମୋ ଜ୍ୟୋତିସ୍ତ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୫୭

ଶେଷ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ବୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଯଥାକ୍ରମେ ଓଷଧି, ଲତା, ଅନ୍ନ ଓ ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପିତୃଯାନ ମାର୍ଗରେ ପୁନର୍ବାର ସଂସାରରେ ହିଁ ଜନ୍ମ ପାଏ ॥ ୫୦,୫୧ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଗର୍ଭାଧାନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ସଂସ୍କାର ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱିଜ କୁହାଯାଏ । (ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଧରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଏହା ପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେବାକୁ ଥିବା ନିବୃତ୍ତିମାର୍ଗ ଧରନ୍ତି ।) ନିବୃତ୍ତିପରାୟଣ ମନୁଷ୍ୟ ଇଷ୍ଟ-ପୂର୍ତ୍ତ ଆଦି କର୍ମରୂପୀ ଯଜ୍ଞକୁ ବିଷୟଜ୍ଞାନ କରାଉଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ହବନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୫୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନାଦି ସଂକଳ୍ପରୂପ ମନରେ, ବୈକାରିକ ମନକୁ ପରାବାଣୀରେ ଏବଂ ପରାବାଣୀକୁ ବର୍ଣ୍ଣସମୁଦାୟରେ, ବର୍ଣ୍ଣସମୁଦାୟକୁ 'ଅ, ଉ, ମ୍' ଏହି ତିନି ସ୍ୱରରୂପରେ ରହୁଥିବା ଓଁକାରରେ ଏବଂ ଓଁକାରକୁ ବିନ୍ଦୁରେ, ବିନ୍ଦୁକୁ ନାଦରେ, ନାଦକୁ ସୂତ୍ରାତ୍ମାରୂପ ପ୍ରାଣରେ ତଥା ପ୍ରାଣକୁ ବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦିଅନ୍ତି ॥ ୫୩ ॥ ସେହି ନିବୃତ୍ତିନିଷ୍ଠ ଜ୍ଞାନୀ ଯଥାକ୍ରମେ ଅଗ୍ନି, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଦିନ, ସାୟଂକାଳ, ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଏବଂ ଉତ୍ତରାୟଣର ଅଭିମାନୀ ଦେବତାମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ପହଞ୍ଚନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାକାର ଭୋଗ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ସେ ସ୍ଥୂଳୋପାଧିକ **'ବିଶ୍ୱ'** ଶରୀରକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମରେ ଲୀନ କରିଦେଇ ସୂକ୍ଷ୍ମୋପାଧିକ **'ତୈଜସ'** ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତା'ପରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉପାଧିକୁ କାରଣରେ ଲୟ କରିଦେଇ କାରଣୋପାଧିକ **'ପ୍ରାଜ୍ଞ'** ରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ତା'ପରେ ସେହି ଶରୀରକୁ ଲୟ କରିଦେଇ **'ତୁରୀୟ'** ରୂପରେ ରହନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ଦୃଶ୍ୟଭାବ ଲୟ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ଶୁଦ୍ଧ ଆତ୍ମା ହୋଇ ରହିଯାଆନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ମୋକ୍ଷପଦ ॥ ୫୪ ॥ ଏହାକୁ ଦେବଯାନ ମାର୍ଗ କୁହାଯାଏ । ଏହି ମାର୍ଗରେ ଯାଉଥିବା ଆତ୍ମୋପାସକ ସଂସାର ଦିଗରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଜଣେ ଜଣେ ଦେବତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାର୍ଗୀଙ୍କ ପରି ଆଉ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୫ ॥

ଏହି ପିତୃଯାନ ଓ ଦେବଯାନ ଉଭୟ ହେଉଛି ବେଦୋକ୍ତ ମାର୍ଗ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଦୁଇମାର୍ଗକୁ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ଜାଣିଯାଆନ୍ତି, ସେ ଇହଶରୀରରେ ରହି ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୬ ॥ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଶରୀର ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ କାରଣରୂପେ ଏବଂ ଶରୀର ନଷ୍ଟ ହେବା ପରେ ଅବଧିରୂପେ ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାଆନ୍ତି ।

ଆବାଧିତୋଽପି ହ୍ୟାଭାସୋ ଯଥା ବସ୍ତୁତୟା ସ୍ମୃତଃ ।
ଦୁର୍ଘଟତ୍ୱାଦୈନ୍ଦ୍ରିୟକଂ ତଦ୍ୱଦର୍ଥବିକଳ୍ପିତମ୍ ॥ ୫୮

କ୍ଷିତ୍ୟାଦୀନାମିହାର୍ଥାନାଂ ଛାୟା ନ କତମାପି ହି ।
ନ ସଂଘାତୋ ବିକାରୋଽପି ନ ପୃଥଙ୍ନାନ୍ୱିତୋ ମୃଷା ॥ ୫୯

ଧାତବୋଽବୟବିତ୍ୱାଚ୍ଚ ତନ୍ମାତ୍ରାବୟବୈର୍ବିନା ।
ନ ସ୍ୟୁର୍ହ୍ୟସତ୍ୟବୟବିନ୍ୟସନ୍ନବୟବୋଽନ୍ତତଃ ॥ ୬୦

ସ୍ୟାତ୍ ସାଦୃଶ୍ୟଭ୍ରମସ୍ତାବଦ୍ ବିକଳ୍ପେ ସତି ବସ୍ତୁନଃ ।
ଜାଗ୍ରତ୍‌ସ୍ୱାପୌ ଯଥା ସ୍ୱପ୍ନେ ତଥା ବିଧିନିଷେଧତା ॥ ୬୧

ସେ ହିଁ ଅନ୍ତର ଭିତରେ ରହି ଜୀବରୂପରେ ବିଷୟ ଭୋଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ବାହାରେ ଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁରୂପରେ ମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି । ଛୋଟ-ବଡ଼ ସକଳ ବସ୍ତୁରୂପରେ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଜାଣି ହେଉଥିବା ବସ୍ତୁରୂପରେ, ବାଣୀ ଓ ତାର ବିଷୟ ଶବ୍ଦରୂପରେ ତଥା ଅନ୍ଧକାର ଓ ଆଲୋକରୂପରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରମାତ୍ମା ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏପରିଭାବରେ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ପରମାତ୍ମସତ୍ତା-ଦ୍ୱାରା ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୫୭ ॥ ଦର୍ପଣରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯେପରି ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ଆଭାସମାତ୍ର, ଅଥଚ ତାହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଧରିନେଇ ତା' ସାହାଯ୍ୟରେ କର୍ମ କରାଯାଇପାରୁଛି; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଭବ କରାଯାଉଥିବା ସକଳ ପଦାର୍ଥ ବାସ୍ତବରେ କିଛି ବି ନୁହେଁ; ତଥାପି ସେସବୁଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ କ୍ରିୟା ହୋଇପାରୁଛି । ଅତଏବ ଆତ୍ମାନୁଭବଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ସକଳ ଦୃଶ୍ୟପଦାର୍ଥ ପରମାର୍ଥତଃ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ; କେବଳ ବ୍ୟବହାର ନିମନ୍ତେ ଏସବୁ ହେଉଛି ପ୍ରତୀତିମାତ୍ର । ବାସ୍ତବରେ ପରମାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ହେଉଛି ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ॥ ୫୮ ॥ ଏହି ଶରୀର ପୃଥ୍ୱୀ ଆଦି ପଞ୍ଚଭୂତରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ୍ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ, ଏହି ଶରୀର ପଞ୍ଚଭୂତର ସଂଘାତ (ମିଶ୍ରଣ) ନୁହେଁ, କି ସେସବୁର ବିକାର ବା ପରିଣାମ ବି ନୁହେଁ; କାରଣ ଶରୀର ତାହାର ଅବୟବ (କାରଣ)ମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନୁହେଁ, କି ସେସବୁର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେଁ; ଅତଏବ ଶରୀର ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା ॥ ୫୯ ॥ ସେହିପରି ଶରୀରର କାରଣରୂପ ପଞ୍ଚଭୂତ ମଧ୍ୟ ଅବୟବୀ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜର ଅବୟବମାନଙ୍କ ଠାରୁ—ସୂକ୍ଷ୍ମଭୂତଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ; ତାହା ଅବୟବରୂପ ହିଁ ଅଟେ । ବହୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପରେ ବି ଯେତେବେଳେ ଅବୟବମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅବୟବୀର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମିଳେନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଅସତ୍ 'ନାସ୍ତି'ରୂପ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସ୍ୱତଃ ଏହା ମଧ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ଯେ, ଏସବୁ ଅବୟବ ମଧ୍ୟ ଅସତ୍ୟ ॥ ୬୦ ॥ ବାସ୍ତବରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଓ ପଦାର୍ଥରେ ଏକମାତ୍ର ପରମାତ୍ମସତ୍ତା ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରେ ବିଭିନ୍ନତାର କଳ୍ପନା କରିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭ୍ରମବଶତଃ ନାନାତ୍ୱ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ଦୂର ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି-ନିଷେଧ ବାକ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟପାଇଁ ଲାଗୁ ହୋଇଥାଏ । ଶୋଇଥିବା ପ୍ରାଣୀ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖୁଥିବା ଅନେକ ପ୍ରକାର ଦୃଶ୍ୟକୁ ଉଠିଲା ପରେ ମିଥ୍ୟା ମନେକରେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ସର୍ବତ୍ର ପରମାତ୍ମସତ୍ତା ଦର୍ଶନ କଲେ ପ୍ରତୀୟମାନ ଦୃଶ୍ୟପଦାର୍ଥ ତା'ପାଇଁ ସତ୍ତାହୀନ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶାସ୍ତ୍ରର ବିଧି-ନିଷେଧ ନିୟମ ଲାଗୁ ହୋଇ ନ ଥାଏ ॥ ୬୧ ॥

ଭାବାଦ୍ୱୈତଂ କ୍ରିୟାଦ୍ୱୈତଂ ଦ୍ରବ୍ୟାଦ୍ୱୈତଂ ତଥାଽଽତ୍ମନଃ ।
ବର୍ତ୍ତୟନ୍‌ସ୍ୱାନୁଭୂତ୍ୟେହ ତ୍ରୀନ୍‌ସ୍ୱପ୍ନାନ୍‌ଧୁନୁତେ ମୁନିଃ ॥ ୬୨

କାର୍ଯ୍ୟକାରଣବସ୍ତ୍ୱୈକ୍ୟମର୍ଶନଂ ପଟତନ୍ତୁବତ୍ ।
ଅବସ୍ତୁତ୍ୱାଦ୍ ବିକଳ୍ପସ୍ୟ ଭାବାଦ୍ୱୈତଂ ତଦୁଚ୍ୟତେ ॥ ୬୩

ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମଣି ପରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ବକର୍ମସମର୍ପଣମ୍ ।
ମନୋବାକ୍ତନୁଭିଃ ପାର୍ଥ କ୍ରିୟାଦ୍ୱୈତଂ ତଦୁଚ୍ୟତେ ॥ ୬୪

ଆତ୍ମଜାୟାସୁତାଦୀନାମନ୍ୟେଷାଂ ସର୍ବଦେହିନାମ୍ ।
ଯତ୍ ସ୍ୱାର୍ଥକାମୟୋରୈକ୍ୟଂ ଦ୍ରବ୍ୟାଦ୍ୱୈତଂ ତଦୁଚ୍ୟତେ ॥ ୬୫

ଯଦ୍ ଯସ୍ୟ ବାନିଷିଦ୍ଧଂ ସ୍ୟାଦ୍ ଯେନ ଯତ୍ର ଯତୋ ନୃପ ।
ସ ତେନେହେତ କର୍ମାଣି ନରୋ ନାନ୍ୟୈରନାପଦି ॥ ୬୬

ଏତୈରନ୍ୟୈଶ୍ଚ ବେଦୋକ୍ତୈର୍ବର୍ତ୍ତମାନଃ ସ୍ୱକର୍ମଭିଃ ।
ଗୃହେଽପ୍ୟସ୍ୟ ଗତିଂ ଯାୟାଦ୍ ରାଜଂସ୍ତଦ୍ଭକ୍ତିଭାଙ୍‌ନରଃ ॥ ୬୭

ଯଥା ହି ଯୂୟଂ ନୃପଦେବ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜା-
ଦାପଦ୍‌ଗଣାଦୁତ୍ତରତାତ୍ମନଃ ପ୍ରଭୋଃ ।
ଯତ୍‌ପାଦପଙ୍କେରୁହସେବୟା ଭବା-
ନହାର୍ଷୀନ୍ନିର୍ଜିତଦିଗ୍‌ଗଜଃ କ୍ରତୂନ୍ ॥ ୬୮

ଅହଂ ପୁରାଭବଂ କଶ୍ଚିଦ୍ ଗନ୍ଧର୍ବ ଉପବର୍ହଣଃ ।
ନାମ୍ନାତୀତେ ମହାକଳ୍ପେ ଗନ୍ଧର୍ବାଣାଂ ସୁସମ୍ମତଃ ॥ ୬୯

ଯେଉଁ ବିଗ୍ୱରଶୀଳ ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ୱାନୁଭୂତିବଳରେ ଆତ୍ମାର ତ୍ରିବିଧ ଅଦ୍ୱୈତର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଗ୍ରତ, ସ୍ୱପ୍ନ, ସୁଷୁପ୍ତି ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟା, ଦର୍ଶନ ତଥା ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରଭେଦରୂପ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଭାଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି । ଏ ଯେଉଁ ଅଦ୍ୱୈତ ବିଷୟ କୁହାଗଲା, ଏହା ତ୍ରିବିଧ; ଯଥା—ଭାବାଦ୍ୱୈତ, କ୍ରିୟାଦ୍ୱୈତ, ଓ ଦ୍ରବ୍ୟାଦ୍ୱୈତ ॥ ୬୨ ॥ ସୂତାରେ ତିଆରି ବସ୍ତ୍ରରେ ଯେପରି ସୂତା ହିଁ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ବିଶ୍ୱରେ ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୂପରେ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି—ଏପରି ଭାବରେ ପରମାତ୍ମା ଓ ବିଶ୍ୱକୁ ଏକ ବୋଲି ମାନିବାର ନାମ ହିଁ **ଭାବାଦ୍ୱୈତ** ॥ ୬୩ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ମନ, ବଚନ ଓ ଶରୀରଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ସମ୍ପାଦିତ ହେଉଛି—ଏହି ଭାବରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସକଳ କର୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାର ନାମ ହିଁ **କ୍ରିୟାଦ୍ୱୈତ** ॥ ୬୪ ॥ ସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରାଦି ସ୍ୱଜନଙ୍କର, ଜଗତର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ତଥା ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଭୋଗ ଏକା ପ୍ରକାରର ବସ୍ତୁ । ପଞ୍ଚଭୂତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଶରୀର ସମାନ ଏବଂ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏଭଳି ଭାବର ନାମ **ଦ୍ରବ୍ୟାଦ୍ୱୈତ** ॥ ୬୫ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଯେତେବେଳେ, ଯେଉଁ ଉପାୟରେ, ଯାହାଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଶାସ୍ତ୍ରାଜ୍ଞାର ବିରୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ସେ ସେଇଥିରେ ନିଜର ସକଳ କର୍ମ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ଉଚିତ । ଆପତ୍ତିକାଳ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଏଥିରେ ଅନ୍ୟଥା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ॥ ୬୬ ॥ ମହାରାଜ ! ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ବେଦରେ କୁହାଯାଇଥିବା ନିଜର ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ କର୍ମ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଗ୍ୱଲିଲେ, ସେ ଘରେ (ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ) ରହି ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପାଇପାରିବ ॥ ୬୭ ॥ ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ତୁମେ ଯେପରି ତୁମର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପା ଓ ସହାୟତାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କଠିନ ବିପତ୍ତି ଲଂଘନ କରିପାରିଲ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଚରଣକମଳର ସେବା ଫଳରେ ସମଗ୍ର ଭୂମଣ୍ଡଳ ଜୟ କରି ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜସୂୟ ଆଦି ଯଜ୍ଞ କରିପାରିଲ, ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କୃପାରୁ ତୁମେ ସଂସାରସାଗରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ତରିଯାଇପାରିବ ॥ ୬୮ ॥

ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଏହାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ମହାକଳ୍ପରେ ମୁଁ ଜଣେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୋର ନାମ ଥିଲା ଉପବର୍ହଣ । ଗନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ବଡ଼ ସମ୍ମାନ

ରୂପପେଶଲମାଧୁର୍ଯ୍ୟସୌଗନ୍ଧ୍ୟପ୍ରିୟଦର୍ଶନଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ପ୍ରିୟତମୋ ନିତ୍ୟଂ ମତ୍ତସ୍ତୁ ପୁରୁଲମ୍ପଟଃ ॥ ୭୦

ଏକଦା ଦେବସତ୍ରେ ତୁ ଗନ୍ଧର୍ବାପ୍‌ସରସାଂ ଗଣାଃ ।
ଉପହୂତା ବିଶ୍ୱସୃଗ୍‌ଭିର୍ହରିଗାଥୋପଗାୟନେ ॥ ୭୧

ଅହଂ ଚ ଗାୟଂସ୍ତଦ୍‌ବିଦ୍ୱାନ୍ ସ୍ତ୍ରୀଭିଃ ପରିବୃତୋ ଗତଃ ।
ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବିଶ୍ୱସୃଜସ୍ତନ୍ମେ ହେଳନଂ ଶେପୁରୋଜସା ।
ଯାହି ତ୍ୱଂ ଶୂଦ୍ରତାମାଶୁ ନଷ୍ଟଶ୍ରୀଃ କୃତହେଳନଃ ॥ ୭୨

ତାବଦ୍ଦାସ୍ୟାମହଂ ଜଜ୍ଞେ ତତ୍ରାପି ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ।
ଶୁଶ୍ରୂଷୟାନୁଷଙ୍ଗେଣ ପ୍ରାପ୍ତୋଽହଂ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରତାମ୍ ॥ ୭୩

ଧର୍ମସ୍ତେ ଗୃହମେଧୀୟୋ ବର୍ଣ୍ଣିତଃ ପାପନାଶନଃ ।
ଗୃହସ୍ଥୋ ଯେନ ପଦବୀମଞ୍ଜସା ନ୍ୟାସିନାମିୟାତ୍ ॥ ୭୪

ଯୂୟଂ ନୃଲୋକେ ବତ ଭୂରିଭାଗା
ଲୋକଂ ପୁନାନା ମୁନୟୋଽଭିୟନ୍ତି ।
ଯେଷାଂ ଗୃହାନାବସତୀତି ସାକ୍ଷାଦ୍
ଗୂଢ଼ଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ମନୁଷ୍ୟଲିଙ୍ଗମ୍ ॥ ୭୫

ସ ବା ଅୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ମହଦ୍‌ବିମୃଗ୍ୟଂ
କୈବଲ୍ୟନିର୍ବାଣସୁଖାନୁଭୂତିଃ ।
ପ୍ରିୟଃ ସୁହୃଦ୍ ବଃ ଖଲୁ ମାତୁଳେୟ
ଆତ୍ମାର୍ହଣୀୟୋ ବିଧିକୃଦ୍ ଗୁରୁଶ୍ଚ ॥ ୭୬

ଥିଲା ॥ ୬୯ ॥ ମୋର ସୁନ୍ଦରତା, ସୁକୁମାରତା ଓ ମଧୁରତା ଅପୂର୍ବ ଥିଲା। ମୋ ଦେହରୁ ସୁଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥିଲା ଏବଂ ଦେଖିବାକୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଚମତ୍କାର ଥିଲି। ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମୋତେ ବିଶେଷ ପ୍ରେମ କରୁଥିଲେ; ତେଣୁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ରହୁଥିଲି। ମୁଁ ବଡ଼ ବିଳାସୀ ଥିଲି ॥ ୭୦ ॥ ଥରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ଜ୍ଞାନସତ୍ର ହେଲା। ସେଠାକୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଆସିଥିଲେ। ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ଗାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଗନ୍ଧର୍ବ ଓ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କୁ ଡକାଇଲେ ॥ ୭୧ ॥ ମୁଁ ଜାଣିଥିଲି ଯେ, ତାହା ଥିଲା ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସମାଜ ଏବଂ ସେଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ହିଁ ଗାନ କରାଯାଏ। ତଥାପି ମୁଁ ନାରୀମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଲୌକିକ ଗୀତ ଗାନ କରି କରି, ଉନ୍ମତ୍ତଙ୍କ ପରି ଯାଇ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି। ଦେବତାମାନେ ଭାବିଲେ, 'ଏ ଗନ୍ଧର୍ବଟା ତ ଆମକୁ ବଡ଼ ଅନାଦର କରୁଛି।' ତେଣୁ ସେମାନେ ମୋତେ ଶାପ ଦେଇଦେଲେ— 'ତୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅବହେଳା କଲୁ; ତେଣୁ ତୋର ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସମ୍ପତ୍ତି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉ ଏବଂ ତୁ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶୂଦ୍ର ହୋଇଯାଆ।' ॥ ୭୨ ॥ ସେହିମାନଙ୍କ ଅଭିଶାପରୁ ମୁଁ ଦାସୀପୁତ୍ର ହୋଇଗଲି; କିନ୍ତୁ ସେହି ଶୂଦ୍ରଜୀବନରେ କରିଥିବା ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ସତ୍‌ସଙ୍ଗ ଓ ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷାର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜନ୍ମରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଜାତ ହେଲି ॥ ୭୩ ॥ ସନ୍ଥଙ୍କୁ ଅବହେଳା କରିବାର ଓ ସେବା କରିବାର ପ୍ରଭାବ ଯେ କେତେ, ମୁଁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ କଲି। ସନ୍ଥସେବା କଲେ ହିଁ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି। ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କର ପାପନାଶକ ଧର୍ମ କଣ, ତାହା ବୁଝାଇ କହିଦେଲି। ଏହି ଧର୍ମ ଆଚରଣ କଲେ ଗୃହସ୍ଥ ମଧ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ମିଳୁଥିବା ପରମପଦ ଅନାୟାସରେ ଲାଭ କରିପାରିବ ॥ ୭୪ ॥

ହେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ! ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଭୁବନରେ ତୁମମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ହେଉଛି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସନୀୟ; କାରଣ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ମନୁଷ୍ୟରୂପ ଧରି ତୁମ ଘରେ ଗୁପ୍ତ-ରୂପରେ ନିବାସ କରୁଛନ୍ତି। ଏହାଫଳରେ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଉଥିବା ମୁନିଋଷି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ତୁମ ପାଖକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ॥ ୭୫ ॥ ଯାହାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାପୁରୁଷ ନିରନ୍ତର ଖୋଜି ବୁଲୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାୟାମୁକ୍ତ ପରମଶାନ୍ତ ପରମାନନ୍ଦାନୁଭବସ୍ୱରୂପ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା, ସ୍ୱୟଂ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ତୁମର ପ୍ରିୟ, ହିତୈଷୀ, ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇ, ପୂଜ୍ୟ, ଆଜ୍ଞାକାରୀ, ଗୁରୁ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଆତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ॥ ୭୬ ॥

ନ ଯସ୍ୟ ସାକ୍ଷାଦ୍ଭବପଦ୍ମଜାଦିଭି
ରୂପଂ ଧିୟା ବସ୍ତୁତୟୋପବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ମୌନେନ ଭକ୍ତ୍ୟୋପଶମେନ ପୂଜିତଃ
ପ୍ରସୀଦତାମେଷ ସ ସାତ୍ୱତାଂ ପତିଃ ॥ ୭୭

ଶିବ, ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ନିଜର ସକଳ ବୁଦ୍ଧି ଲଗାଇ ଯାହାଙ୍କୁ 'ସେ ହିଁ ଅମୁକ' ଏହିରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରି ନିରୂପଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହାଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେ ବା କିପରି ବର୍ଣ୍ଣିପାରିବୁ ! ତେଣୁ ଆମ୍ଭେ କେବଳ ମୌନ, ଭକ୍ତି ଓ ସଂଯମଦ୍ୱାରା ହିଁ ତାହାଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଛୁ । ଆମ୍ଭର ଏହି ପୂଜା ସ୍ୱୀକାର କରି, ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ୍ ଆମ୍ଭ ଉପରେ କୃପା କରି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୭୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଦେବର୍ଷିଣା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ନିଶମ୍ୟ ଭରତର୍ଷଭଃ ।
ପୂଜୟାମାସ ସୁପ୍ରୀତଃ କୃଷ୍ଣଂ ଚ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳଃ ॥ ୭୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବଚନ ଶୁଣି ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ପ୍ରେମବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଓ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ ॥ ୭୮ ॥

କୃଷ୍ଣପାର୍ଥାବୁପାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ପୂଜିତଃ ପ୍ରୟଯୌ ମୁନିଃ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା କୃଷ୍ଣଂ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମ ପାର୍ଥଃ ପରମବିସ୍ମିତଃ ॥ ୭୯

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ରାଜା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୂଜା-ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ପାଇ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପରଂବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ଶୁଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୭୯ ॥

ଇତି ଦାକ୍ଷାୟଣୀନାଂ ତେ ପୃଥଗ୍‌ବଂଶାଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ।
ଦେବାସୁରମନୁଷ୍ୟାଦ୍ୟା ଲୋକା ଯତ୍ର ଚରାଚରାଃ ॥ ୮୦

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଦକ୍ଷପୁତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବଂଶର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣାଇଦେଲି । ସେହିମାନଙ୍କ ବଂଶରେ ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କର ତଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚରାଚର ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ॥ ୮୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ସପ୍ତମସ୍କନ୍ଧେ ପ୍ରହ୍ଲାଦାନୁଚରିତେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରନାରଦସଂବାଦେ ସଦାଚାରନିର୍ଣ୍ଣୟୋ ନାମ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

॥ ଇତି ସପ୍ତମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍‌ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

॥ ଓଁ ଶ୍ରୀଗଣେଶାୟ ନମଃ ॥

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ବାସୁଦେବାୟ

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତମହାପୁରାଣମ୍

ଅଷ୍ଟମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ

ଅଥ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା

ରାଜୋବାଚ

ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବସ୍ୟେହ ଗୁରୋ ବଂଶୋଽୟଂ ବିସ୍ତରାଚ୍ଛ୍ରୁତଃ ।
ଯତ୍ର ବିଶ୍ୱସୃଜାଂ ସର୍ଗୋ ମନୂନନ୍ୟାନ୍ ବଦସ୍ୱ ନଃ ॥ ୧

ଯତ୍ର ଯତ୍ର ହରେର୍ଜନ୍ମ କର୍ମାଣି ଚ ମହୀୟସଃ ।
ଗୃଣନ୍ତି କବୟୋ ବ୍ରହ୍ମଂସ୍ତାନି ନୋ ବଦ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୨

ଯଦ୍ୟସ୍ମିନ୍ନନ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
କୃତବାନ୍ କୁରୁତେ କର୍ତ୍ତା ହ୍ୟତୀତେଽନାଗତେଽଦ୍ୟ ବା ॥ ୩

ଋଷିରୁବାଚ

ମନବୋଽସ୍ମିନ୍ବ୍ୟତୀତାଃ ଷଟ୍ କଳ୍ପେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବାଦୟଃ ।
ଆଦ୍ୟସ୍ତେ କଥିତୋ ଯତ୍ର ଦେବାଦୀନାଂ ଚ ସମ୍ଭବଃ ॥ ୪

ଆକୂତ୍ୟାଂ ଦେବହୂତ୍ୟାଂ ଚ ଦୁହିତ୍ରୋସ୍ତସ୍ୟ ବୈ ମନୋଃ ।
ଧର୍ମଜ୍ଞାନୋପଦେଶାର୍ଥଂ ଭଗବାନ୍ ପୁତ୍ରତାଂ ଗତଃ ॥ ୫

କୃତଂ ପୁରା ଭଗବତଃ କପିଳସ୍ୟାନୁବର୍ଣ୍ଣିତମ୍ ।
ଆଖ୍ୟାସ୍ୟେ ଭଗବାନ୍ ଯଜ୍ଞୋ ଯଚ୍ଚକାର କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୬

ବିରକ୍ତଃ କାମଭୋଗେଷୁ ଶତରୂପାପତିଃ ପ୍ରଭୁଃ ।
ବିସୃଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟଂ ତପସେ ସଭାର୍ଯ୍ୟୋ ବନମାବିଶତ୍ ॥ ୭

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଗୁରୁଦେବ ! ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କର ବଂଶବିସ୍ତାର ତ ମୁଁ ଶୁଣିଲି । ସେହି ବଂଶରେ ତାହାଙ୍କ କନ୍ୟାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନେ ନିଜ ନିଜର ବଂଶପରମ୍ପରା ଚଳାଇଥିଲେ । ଆପଣ ଏଥର ମୋତେ ଅନ୍ୟ ମନୁମାନଙ୍କର କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଜ୍ଞାନୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ମହାମହିମ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅବତାର ଓ ଲୀଳାମାନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି, ଆପଣ ମୋତେ ସେସବୁ ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣାନ୍ତୁ । ମୁଁ ସେସବୁ ବଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ବିଶ୍ୱଭାବନ ଭଗବାନ ବିଗତ ମନ୍ୱନ୍ତରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଲୀଳା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ବର୍ତ୍ତମାନ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଯେଉଁ ଲୀଳା କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଗାମୀ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଯାହା କିଛି କରିବେ, ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ଏହି କଳ୍ପରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ଆଦି ଛଅଟି ମନ୍ୱନ୍ତର ବିତିଗଲାଣି । ସେସବୁ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା ତ ମୁଁ କରିସାରିଛି; ସେଥିରେ ଦେବତା ଆଦିଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା ॥ ୪ ॥ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁଙ୍କ କନ୍ୟା ଆକୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷରୂପେ ଧର୍ମ-ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ତଥା ଦେବହୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ କପିଳରୂପରେ ଜ୍ଞାନ-ଉପଦେଶ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କର ପୁତ୍ରରୂପେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ କପିଳଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ତ ମୁଁ ଆଗରୁ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) କରିସାରିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆକୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅବତାର ନେଇ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଯାହା କିଛି କଲେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହାରାଜା ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ସକଳ କାମନା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଓ ସମସ୍ତ ଭୋଗ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ସେ ତପସ୍ୟା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପତ୍ନୀ ଶତରୂପାଙ୍କ ସହିତ ବନକୁ ଚାଲିଗଲେ ॥ ୭ ॥

ସୁନନ୍ଦାୟାଂ ବର୍ଷଶତଂ ପଦୈକେନ ଭୁବଂ ସ୍ପୃଶନ୍ ।
ତପ୍ୟମାନସ୍ତପୋ ଘୋରମିଦମନ୍ୱାହ ଭାରତ ॥ ୮

ସେ ସୁନନ୍ଦା ନଦୀତଟରେ ଭୂମିଉପରେ ଏକପାଦରେ ଠିଆ ହୋଇ ଶହେବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋର ତପସ୍ୟା କଲେ । ତପସ୍ୟା କରିବା ସମୟରେ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ—॥ ୮ ॥

ମନୁରୁବାଚ

ଯେନ ଚେତୟତେ ବିଶ୍ୱଂ ବିଶ୍ୱଂ ଚେତୟତେ ନ ଯମ୍ ।
ଯୋ ଜାଗର୍ତ୍ତି ଶୟାନେଽସ୍ମିନ୍ନାୟଂ ତଂ ବେଦ ବେଦ ସଃ ॥ ୯

ଆତ୍ମାବାସ୍ୟମିଦଂ ବିଶ୍ୱଂ ଯତ୍ କିଞ୍ଚିଜ୍ଜଗତ୍ୟାଂ ଜଗତ୍ ।
ତେନ ତ୍ୟକ୍ତେନ ଭୁଞ୍ଜୀଥା ମା ଗୃଧଃ କସ୍ୟସ୍ୱିଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୧୦

ଯଂ ନ ପଶ୍ୟତି ପଶ୍ୟନ୍ତଂ ଚକ୍ଷୁର୍ଯସ୍ୟ ନ ରିଷ୍ୟତି ।
ତଂ ଭୂତନିଳୟଂ ଦେବଂ ସୁପର୍ଣ୍ଣମୁପଧାବତ ॥ ୧୧

ନ ଯସ୍ୟାଦ୍ୟନ୍ତୌ ମଧ୍ୟଂ ଚ ସ୍ୱଃ ପରୋ ନାନ୍ତରଂ ବହିଃ ।
ବିଶ୍ୱସ୍ୟାମୂନି ଯଦ୍ ଯସ୍ମାଦ୍ ବିଶ୍ୱଂ ଚ ତଦୃତଂ ମହତ୍ ॥ ୧୨

ସ ବିଶ୍ୱକାୟଃ ପୁରୁହୂତ ଈଶଃ
ସତ୍ୟଃ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରଜଃ ପୁରାଣଃ ।
ଧତ୍ତେଽସ୍ୟ ଜନ୍ମାଦ୍ୟଜୟାଽଽତ୍ମଶକ୍ତ୍ୟା
ତାଂ ବିଦ୍ୟୟୋଦସ୍ୟ ନିରୀହ ଆସ୍ତେ ॥ ୧୩

ଅଥାଗ୍ରେ ଋଷୟଃ କର୍ମାଣୀହନ୍ତେଽକର୍ମହେତବେ ।
ଈହମାନୋ ହି ପୁରୁଷଃ ପ୍ରାୟୋଽନୀହାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ॥ ୧୪

ଈହତେ ଭଗବାନୀଶୋ ନ ହି ତତ୍ର ବିଷଜ୍ଜତେ ।
ଆତ୍ମଲାଭେନ ପୂର୍ଣ୍ଣାର୍ଥୋ ନାବସୀଦନ୍ତି ଯେଽନୁ ତମ୍ ॥ ୧୫

ମନୁ ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ—ଯାହାଙ୍କ ଚେତନାର ସ୍ପର୍ଶରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଚେତନ ହୋଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱ ଯାହାଙ୍କୁ ଚେତନା ଦାନ କରିପାରେନାହିଁ; ବିଶ୍ୱ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ଜାଗ୍ରତ ରହନ୍ତି; ଯାହାଙ୍କୁ ଏହି ବିଶ୍ୱ ସିନା ଜାଣିପାରୁନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯେ ବିଶ୍ୱକୁ ଜାଣନ୍ତି, ସେହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ପରମାତ୍ମା ॥ ୯ ॥ ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱ ଏବଂ ବିଶ୍ୱରେ ରହୁଥିବା ସମସ୍ତ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀ—ସମସ୍ତେ ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓତପ୍ରୋତ । ତେଣୁ ସଂସାରର କୌଣସି ପଦାର୍ଥରେ ମୋହ ନ ରଖି, କେବଳ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାହା ଉପଭୋଗ କରିବା ଉଚିତ । ତୃଷ୍ଣାକୁ ସର୍ବଥା ତ୍ୟାଗ କରିଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସଂସାରର ଏ ସମ୍ପତ୍ତିସବୁ କାହାର ଭଲା ! ॥ ୧୦ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ । ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆମର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି କିମ୍ବା ନେତ୍ର ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଦେଖିପାରିବେ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନଶକ୍ତି ହେଉଛି ଅଖଣ୍ଡ । (ରେ ମନ !) ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟନିବାସୀ ସେହି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଅସଙ୍ଗ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କର ॥ ୧୧ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଆଦି ନାହିଁ, କି ଅନ୍ତ ନାହିଁ, ତାହାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବା ଆସିବ କେଉଁଠୁ ! ଯାହାଙ୍କର କେହି ନିଜର ନୁହନ୍ତି, କି କେହି ପର ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ବାହାର ନାହିଁ, କି ଭିତର ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯେ ବିଶ୍ୱର ଆଦି, ଅନ୍ତ, ମଧ୍ୟ, ନିଜ ଓ ପର, ବାହାର ଓ ଭିତର—ସବୁ କିଛି, ତାହାଙ୍କୁ ଆଧାର କରି ବିଶ୍ୱର ସତ୍ତା ରହିଛି । ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଅନନ୍ତ ବାସ୍ତବିକ ସତ୍ୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ॥ ୧୨ ॥ ସେହି ପରମାତ୍ମା ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱରୂପ । ତାହାଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ନାମ ରହିଛି । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍, ସତ୍ୟ, ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ଅଜନ୍ମା ଓ ପୁରାଣପୁରୁଷ । ସେ ନିଜର ମାୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ହିଁ ବିଶ୍ୱସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଜନ୍ମ ଆଦି ସ୍ୱୀକାର କରିଥାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ବିଦ୍ୟାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ସତ୍‌ସ୍ୱରୂପମାତ୍ର ହୋଇ ରହନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ତେଣୁ ଋଷିମୁନିମାନେ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟସ୍ଥିତି ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ଏକତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ କର୍ମଯୋଗ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତି । ପ୍ରାୟତଃ କର୍ମ କରୁଥିବା ପୁରୁଷ ହିଁ ଶେଷରେ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ କର୍ମରୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ୍ ମଧ୍ୟ କର୍ମ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ

ତମୀହମାନଂ ନିରହଙ୍କୃତଂ ବୁଧଂ
ନିରାଶିଷଂ ପୂର୍ଣ୍ଣମନନ୍ୟଚୋଦିତମ୍ ।
ନୃଞ୍ଛିକ୍ଷୟନ୍ତଂ ନିଜବର୍ତ୍ମସଂସ୍ଥିତଂ
ପ୍ରଭୁଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେଽଖିଳଧର୍ମଭାବନମ୍ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ମନ୍ତ୍ରୋପନିଷଦଂ ବ୍ୟାହରନ୍ତଂ ସମାହିତମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାସୁରା ଯାତୁଧାନା ଜଗ୍ଧୁମଭ୍ୟଦ୍ରବନ୍ କ୍ଷୁଧା ॥ ୧୭

ତାଂସ୍ତଥାବସିତାନ୍ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଯଜ୍ଞଃ ସର୍ବଗତୋ ହରିଃ ।
ଯାମୈଃ ପରିବୃତୋ ଦେବୈର୍ହତ୍ୱାଶାସତ୍ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ॥ ୧୮

ସ୍ୱାରୋଚିଷୋ ଦ୍ୱିତୀୟସ୍ତୁ ମନୁରଗ୍ନେଃ ସୁତୋଽଭବତ୍ ।
ଦ୍ୟୁମତ୍ସୁଷେଣରୋଚିଷ୍ମତ୍ପ୍ରମୁଖାସ୍ତସ୍ୟ ଚାତ୍ମଜାଃ ॥ ୧୯

ତତ୍ରେନ୍ଦ୍ରୋ ରୋଚନସ୍ତ୍ୱାସୀଦ୍ ଦେବାଶ୍ଚ ତୁଷିତାଦୟଃ ।
ଊର୍ଜସ୍ତମ୍ଭାଦୟଃ ସପ୍ତ ଋଷୟୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ॥ ୨୦

ଋଷେସ୍ତୁ ବେଦଶିରସସ୍ତୁଷିତା ନାମ ପତ୍ନ୍ୟଭୂତ୍ ।
ତସ୍ୟାଂ ଜଜ୍ଞେ ତତୋ ଦେବୋ ବିଭୁରିତ୍ୟଭିବିଶ୍ରୁତଃ ॥ ୨୧

ଅଷ୍ଟାଶୀତିସହସ୍ରାଣି ମୁନୟୋ ଯେ ଧୃତବ୍ରତାଃ ।
ଅନ୍ୱଶିକ୍ଷନ୍ ବ୍ରତଂ ତସ୍ୟ କୌମାରବ୍ରହ୍ମଚାରିଣଃ ॥ ୨୨

ତୃତୀୟ ଉତ୍ତମୋ ନାମ ପ୍ରିୟବ୍ରତସୁତୋ ମନୁଃ ।
ପବନଃ ସୃଞ୍ଜୟୋ ଯଜ୍ଞହୋତ୍ରାଦ୍ୟାସ୍ତତ୍ସୁତା ନୃପ ॥ ୨୩

ବସିଷ୍ଠତନୟାଃ ସପ୍ତ ଋଷୟଃ ପ୍ରମଦାଦୟଃ ।
ସତ୍ୟା ବେଦଶ୍ରୁତା ଭଦ୍ରା ଦେବା ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁ ସତ୍ୟଜିତ୍ ॥ ୨୪

ଆତ୍ମଲାଭରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ ହୋଇଥିବାରୁ, କୌଣସି କର୍ମରେ ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ। ସୁତରାଂ ତାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଅନାସକ୍ତଭାବରେ କର୍ମ କରୁଥିବା ଲୋକ ମଧ୍ୟ କର୍ମବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ଲେଶମାତ୍ର ଅହଂକାର ନାହିଁ। ସେ ନିଜେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବତୋଭାବେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କର କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି କାମନା ନାହିଁ। ସେ କାହାର ପ୍ରେରଣା ବିନା ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ କର୍ମ କରନ୍ତି। ସେ ନିଜେ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିବା ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ରହି ନିଜର କର୍ମଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି। ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଏବଂ ସେସବୁର ଜୀବନଦାତା। ମୁଁ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରଣ ନେଇଛି ॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଥରେ ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବ ମନୁ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ଏହି ମନ୍ତ୍ରମୟ ଉପନିଷଦ୍ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୁତି ପାଠ କରିଚାଲିଥାନ୍ତି, ଏତିକିବେଳେ ସେ ନିଦରେ ଅଚେତ ହୋଇ ବାଉଳେଇ ହେଉଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବି, କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଅସୁର ଓ ରାକ୍ଷସମାନେ ତାଙ୍କୁ ଖାଇଦେବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ତାହା ଦେଖି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଭଗବାନ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯାମ ନାମକ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ସେଠାକୁ ଆସିଗଲେ ଏବଂ ମନୁଙ୍କୁ ଖାଇଯିବାକୁ ଆସିଥିବା ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ। ତା'ପରେ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରପଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗପୁର ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱିତୀୟ ମନୁ ଥିଲେ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ସ୍ୱାରୋଚିଷ। ଦ୍ୟୁମାନ୍, ସୁଷେଣ ଓ ରୋଚିଷ୍ମାନ୍ ଆଦି ଥିଲେ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ॥ ୧୯ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ରୋଚନ ଏବଂ ତୁଷିତ ଆଦି ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଦେବଗଣ। ଊର୍ଜସ୍ତମ୍ଭ ଆଦି ଥିଲେ ବେଦବାଦୀ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୨୦ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ବେଦଶିରାନାମକ ଋଷିଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଥିଲେ ତୁଷିତା। ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ବିଭୁ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ସେ ଆଜୀବନ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇ ରହିଲେ। ତାହାଙ୍କ ଆଚରଣରୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରି ଅଠାଶୀ ହଜାର ବ୍ରତନିଷ୍ଠ ଋଷି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ॥ ୨୨ ॥

ତୃତୀୟ ମନୁଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଉତ୍ତମ। ସେ ଥିଲେ ପ୍ରିୟବ୍ରତଙ୍କ ପୁତ୍ର। ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ଥିଲା— ପବନ, ସୃଞ୍ଜୟ, ଯଜ୍ଞହୋତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୨୩ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ବସିଷ୍ଠଙ୍କର ପ୍ରମଦ ଆଦି ସାତପୁତ୍ର ସପ୍ତର୍ଷି

ଧର୍ମସ୍ୟ ସୂନୃତାୟାଂ ତୁ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ସତ୍ୟସେନ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ଜାତଃ ସତ୍ୟବ୍ରତୈଃ ସହ ॥ ୨୫

ସୋଽନୃତବ୍ରତଦୁଃଶୀଳାନସତୋ ଯକ୍ଷରାକ୍ଷସାନ୍ ।
ଭୂତଦ୍ରୁହୋ ଭୂତଗଣାଂଶ୍ଚାବଧୀତ୍ ସତ୍ୟଜିତ୍ସଖଃ ॥ ୨୬

ଚତୁର୍ଥ ଉତ୍ତମଭ୍ରାତା ମନୁର୍ନାମ୍ନା ଚ ତାମସଃ ।
ପୃଥୁଃ ଖ୍ୟାତିର୍ନରଃ କେତୁରିତ୍ୟାଦ୍ୟା ଦଶ ତତ୍ସୁତାଃ ॥ ୨୭

ସତ୍ୟକା ହରୟୋ ବୀରା ଦେବାସ୍ତ୍ରିଶିଖ ଈଶ୍ୱରଃ ।
ଜ୍ୟୋତିର୍ଧାମାଦୟଃ ସପ୍ତ ଋଷୟସ୍ତାମସେଽନ୍ତରେ ॥ ୨୮

ଦେବା ବୈଧୃତୟୋ ନାମ ବିଧୃତେସ୍ତନୟା ନୃପ ।
ନଷ୍ଟାଃ କାଳେନ ଯୈର୍ବେଦା ବିଧୃତାଃ ସ୍ୱେନ ତେଜସା ॥ ୨୯

ତତ୍ରାପି ଜଜ୍ଞେ ଭଗବାନ୍ ହରିଣ୍ୟାଂ ହରିମେଧସଃ ।
ହରିରିତ୍ୟାହୃତୋ ଯେନ ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋ ମୋଚିତୋ ଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୩୦

ରାଜୋବାଚ

ବାଦରାୟଣ ଏତତ୍ ତେ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମହେ ବୟମ୍ ।
ହରିର୍ଯଥା ଗଜପତିଂ ଗ୍ରାହଗ୍ରସ୍ତମମୂମୁଚତ୍ ॥ ୩୧

ତତ୍କଥା ସୁମହତ୍ ପୁଣ୍ୟଂ ଧନ୍ୟଂ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନଂ ଶୁଭମ୍ ।
ଯତ୍ର ଯତ୍ରୋତ୍ତମଶ୍ଳୋକୋ ଭଗବାନ୍ ଗୀୟତେ ହରିଃ ॥ ୩୨

ସୂତ ଉବାଚ

ପରୀକ୍ଷିତୈବଂ ସ ତୁ ବାଦରାୟଣିଃ
ପ୍ରାୟୋପବିଷ୍ଟେନ କଥାସୁ ଚୋଦିତଃ ।
ଉବାଚ ବିପ୍ରାଃ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟ ପାର୍ଥିବଂ
ମୁଦା ମୁନୀନାଂ ସଦସି ସ୍ମ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୩୩

ଥିଲେ । ସତ୍ୟ, ବେଦଶ୍ରୁତ ଓ ଭଦ୍ର ଥିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ସତ୍ୟଜିତ୍ ॥ ୨୪ ॥ ସେତେବେଳେ ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୂନୃତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ସତ୍ୟସେନ ନାମରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ସତ୍ୟବ୍ରତ ନାମକ ଦେବଗଣ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେତେବେଳେ ସତ୍ୟଜିତ୍ ନାମକ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସଖା ହୋଇ ଭଗବାନ ଅସତ୍ୟପରାୟଣ, ଦୁଃଶୀଳ ଓ ଦୁଷ୍ଟ ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ ତଥା ଜୀବଦ୍ରୋହୀ ଭୂତଗଣଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଥିଲେ ॥ ୨୬ ॥

ଚତୁର୍ଥ ମନୁଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ତାମସ । ସେ ଥିଲେ ତୃତୀୟ ମନୁ ଉତ୍ତମଙ୍କର ସାବତ ଭାଇ । ତାହାଙ୍କର ପୃଥୁ, ଖ୍ୟାତି, ନର, କେତୁ ଇତ୍ୟାଦି ଦଶ ପୁଅ ଥିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସତ୍ୟକ, ହରି ଓ ବୀରମାନେ ଥିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗଣ । ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ତ୍ରିଶିଖ ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ଦ୍ଧାମ ଆଦି ଥିଲେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୨୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ତାମସ ନାମକ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ବିଧୃତିଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୈଧୃତିମାନେ ଥିଲେ ଦେବତା । ସେମାନେ କାଳକ୍ରମେ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇଯାଇଥିବା ବେଦମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ବୈଧୃତି କୁହାଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ହରିମେଧା ଋଷିଙ୍କର ହରିଣୀ ନାମକ ପତ୍ନୀ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ହରିରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେହି ଅବତାରରେ ସେ କୁମ୍ଭୀର କବଳରୁ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ॥ ୩୦ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚରିଲେ—ହେ ମୁନିବର ! ଭଗବାନ କିପରି ଭାବରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ କୁମ୍ଭୀରକବଳରୁ ରକ୍ଷା କଲେ, ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି; ଦୟା କରି ମୋତେ ତାହା ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୩୧ ॥ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ପବିତ୍ର ଯଶଗାଥା ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗାନ କରାଯାଇଛି; ତାହା ହେଉଛି ଅନ୍ୟ ସକଳ କଥାଠାରୁ ଅଧିକ ଶୁଭଙ୍କର, ପରମ ପୁଣ୍ୟମୟ, ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଓ ମଙ୍ଗଳକାରୀ ॥ ୩୨ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ ଶୁଣାଇ ଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ତ ଆମରଣ ଉପବାସ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରି ଭଗବତ୍‌କଥା ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ବସିଥିଲେ । ସେ ଶୁକଦେବଙ୍କୁ ଏପରି ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ, ଶୁକଦେବ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ମୁନିମାନଙ୍କର ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରେମର ସହିତ ସେହି କଥା କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ମନ୍ୱନ୍ତରାନୁଚରିତେ ପ୍ରଥମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

କୁମ୍ଭୀର କବଳରେ ପଡ଼ି ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଦୁଃଖ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆସୀଦ୍ ଗିରିବରୋ ରାଜଂସ୍ତ୍ରିକୂଟ ଇତି ବିଶ୍ରୁତଃ ।
କ୍ଷୀରୋଦେନାବୃତଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଯୋଜନାୟୁତମୁଚ୍ଛ୍ରିତଃ ॥ ୧

ତାବତା ବିସ୍ତୃତଃ ପର୍ଯ୍ୟକ୍ ତ୍ରିଭିଃ ଶୃଙ୍ଗୈଃ ପୟୋନିଧିମ୍ ।
ଦିଶଃ ଖଂ ରୋଚୟନ୍ନାସ୍ତେ ରୌପ୍ୟାୟସହିରଣ୍ମୟୈଃ ॥ ୨

ଅନ୍ୟୈଶ୍ଚ କକୁଭଃ ସର୍ବା ରତ୍ନଧାତୁବିଚିତ୍ରିତୈଃ ।
ନାନାଦ୍ରୁମଲତାଗୁଲ୍ମୈର୍ନିର୍ଘୋଷୈର୍ନିର୍ଝରାମ୍ଭସାମ୍ ॥ ୩

ସ ଚାବନିଜ୍ୟମାନାଙ୍ଘ୍ରିଃ ସମନ୍ତାତ୍ ପୟଉର୍ମିଭିଃ ।
କରୋତି ଶ୍ୟାମଲାଂ ଭୂମିଂ ହରିନ୍ମରକତାଶ୍ମଭିଃ ॥ ୪

ସିଦ୍ଧଚାରଣଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରମହୋରଗୈଃ ।
କିନ୍ନରୈରପ୍ସରୋଭିଶ୍ଚ କ୍ରୀଡ଼ଦ୍ଭିର୍ଜୁଷ୍ଟକନ୍ଦରଃ ॥ ୫

ଯତ୍ର ସଂଗୀତସନ୍ନାଦୈର୍ନଦଦ୍‌ଗୁହମମର୍ଷୟା ।
ଅଭିଗର୍ଜନ୍ତି ହରୟଃ ଶ୍ଲାଘିନଃ ପରଶଙ୍କୟା ॥ ୬

ନାନାରଣ୍ୟପଶୁବ୍ରାତସଙ୍କୁଳଦ୍ରୋଣ୍ୟଲଙ୍କୃତଃ ।
ଚିତ୍ରଦ୍ରୁମସୁରୋଦ୍ୟାନକଳକଣ୍ଠବିହଙ୍ଗମଃ ॥ ୭

ସରିତ୍‌ସରୋଭିରଚ୍ଛୋଦୈଃ ପୁଲିନୈର୍ମଣିବାଲୁକୈଃ ।
ଦେବସ୍ତ୍ରୀମଜ୍ଜନାମୋଦସୌରଭାମ୍ବ୍ୱନିଲୈର୍ଯୁତଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କ୍ଷୀରସାଗରରେ ତ୍ରିକୂଟ ନାମକ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓ ସୁନ୍ଦର ପର୍ବତ ଥିଲା । ସେହି ପର୍ବତଟିର ଉଚ୍ଚତା ଥିଲା ଦଶହଜାର ଯୋଜନ ॥ ୧ ॥ ତାହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ଦଶ ଦଶ ହଜାର ଯୋଜନ । ସେହି ପର୍ବତରେ ରୂପା, ଲୁହା ଓ ସୁନାର ତିନିଟି ଶିଖର ଥାଏ । ସେହିସବୁ ଧାତୁ ହେତୁ ଶିଖରଗୁଡ଼ିକର ଜ୍ୟୋତିରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ଆକାଶ ସହିତ ଦଶଦିଗ ଆଲୋକିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ ॥ ୨ ॥ ସେହି ପର୍ବତରେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶିଖର ଥାଏ । ସେସବୁ ଶିଖରରୁ ବିଭିନ୍ନ ରତ୍ନ ଓ ଧାତୁର ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଜ୍ୟୋତି ବାହାରି ଦିଗବିଦିଗକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦେଉଥାଏ । ସେହି ପର୍ବତରେ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ବୃକ୍ଷ, ଲତା ଓ ଗୁଳ୍ମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ତହିଁରେ ଥିବା ଝରଣାଗୁଡ଼ିକର ଶବ୍ଦରେ ଅରଣ୍ୟ ଗୁଞ୍ଜାୟମାନ ହେଉଥାଏ ॥ ୩ ॥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସମୁଦ୍ର ଲହରିମାନ ଆସି ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ପିଟି ହେଉଥିଲା । ତାହା ଦେଖି ମନେହେଉଥିଲା, ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ପର୍ବତରାଜର ପାଦ ଧୋଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସେହି ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଥିବା ସବୁଜ ମର୍କତମଣି ହେତୁ ସେଠାର ଭୂମି ଏପରି ଚିକ୍କଣ ଓ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଉଥାଏ, ସେହି ଭୂମି ସବୁଜ ଘାସରେ ଆବୃତ ହୋଇରହିଛି କି ! ॥ ୪ ॥ ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ନାଗ, କିନ୍ନର ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ଆସି ପ୍ରାୟତଃ ସେହି ପର୍ବତର ବିଭିନ୍ନ କନ୍ଦର(ଗୁମ୍ଫା)ମାନଙ୍କରେ ବିହାର କରୁଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତର ଧ୍ୱନି ପର୍ବତକନ୍ଦରରେ ବାଜି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପର୍ବତ ଓ ଅରଣ୍ୟର ଗର୍ବୀ ସିଂହମାନେ ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସିଂହର ଗର୍ଜନ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଜୋରରେ ଗର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ସେହି ପର୍ବତର ପାଦଦେଶସ୍ଥ ଅରଣ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଶୁ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ବୁଲୁଥିବାବେଳେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥାନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷରେ ଭରା ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପକ୍ଷୀମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୭ ॥ ଅରଣ୍ୟରେ ବହୁ ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ; ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ସରୋବର ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ନିର୍ମଳ

ତସ୍ୟ ଦ୍ରୋଣ୍ୟାଂ ଭଗବତୋ ବରୁଣସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ଉଦ୍ୟାନମୃତୁମନ୍ନାମ ଆକ୍ରୀଡ଼ଂ ସୁରଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୯

ସର୍ବତୋଽଲଙ୍କୃତଂ ଦିବ୍ୟୈର୍ନିତ୍ୟଂ ପୁଷ୍ପଫଳଦ୍ରୁମୈଃ ।
ମନ୍ଦାରୈଃ ପାରିଜାତୈଶ୍ଚ ପାଟଲାଶୋକଚମ୍ପକୈଃ ॥ ୧୦

ଚୂତୈଃ ପ୍ରିୟାଳୈଃ ପନସୈରାମ୍ରୈରାମ୍ରାତକୈରପି ।
କ୍ରମୁକୈର୍ନାଳିକେରୈଶ୍ଚ ଖର୍ଜୂରୈର୍ବୀଜପୂରକୈଃ ॥ ୧୧

ମଧୂକୈଃ ସାଲତାଳୈଶ୍ଚ ତମାଳୈରସନାର୍ଜୁନୈଃ ।
ଅରିଷ୍ଟୋଦୁମ୍ବରପ୍ଲକ୍ଷୈର୍ବଟୈଃ କିଂଶୁକଚନ୍ଦନୈଃ ॥ ୧୨

ପିଚୁମନ୍ଦୈଃ କୋବିଦାରୈଃ ସରଳୈଃ ସୁରଦାରୁଭିଃ ।
ଦ୍ରାକ୍ଷେକ୍ଷୁରମ୍ଭାଜମ୍ବୂଭିର୍ବଦର୍ଯ୍ୟକ୍ଷାଭୟାମଳୈଃ ॥ ୧୩

ବିଲ୍ୱୈଃ କପିତ୍ଥୈର୍ଜମ୍ବୀରୈର୍ବୃତୌ ଭଲ୍ଲାତକାଦିଭିଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ସରଃ ସୁବିପୁଳଂ ଲସତ୍କାଞ୍ଚନପଙ୍କଜମ୍ ॥ ୧୪

କୁମୁଦୋତ୍ପଳକହ୍ଲାରଶତପତ୍ରଶ୍ରିୟୋର୍ଜିତମ୍ ।
ମତ୍ତଷଟ୍ପଦନିର୍ଘୁଷ୍ଟଂ ଶକୁନ୍ତୈଶ୍ଚ କଳସ୍ୱନୈଃ ॥ ୧୫

ହଂସକାରଣ୍ଡବାକୀର୍ଣ୍ଣଂ ଚକ୍ରାହ୍ୱୈଃ ସାରସୈରପି ।
ଜଳକୁକ୍କୁଟକୋୟଷ୍ଟିଦାତ୍ୟୂହକୁଳକୂଜିତମ୍ ॥ ୧୬

ମତ୍ସ୍ୟକଚ୍ଛପସଞ୍ଚାରଚଳତ୍ପଦ୍ମରଜଃପୟଃ ।
କଦମ୍ବବେତସନଳନୀପବଞ୍ଜୁଳକୈର୍ବୃତମ୍ ॥ ୧୭

କୁନ୍ଦୈଃ କୁରବକାଶୋକୈଃ ଶିରୀଷୈଃ କୁଟଜେଙ୍ଗୁଦୈଃ ।
କୁବ୍ଜକୈଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୂଥୀଭିର୍ନାଗପୁନ୍ନାଗଜାତିଭିଃ ॥ ୧୮

ମଲ୍ଲିକାଶତପତ୍ରୈଶ୍ଚ ମାଧବୀଜାଲକାଦିଭିଃ ।
ଶୋଭିତଂ ତୀରଜୈଶ୍ଚାନ୍ୟୈର୍ନିତ୍ୟର୍ତୁଭିରଳଂ ଦ୍ରୁମୈଃ ॥ ୧୯

ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଏ; ନଦୀତଟରେ ମଣିମାନଙ୍କର ବାଲି ଚିକ୍‌ଚିକ୍ କରୁଥାଏ। ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ସ୍ନାନ କରୁଥିବାରୁ, ସେହିସବୁ ନଦୀ ଓ ସରୋବରର ଜଳ ସୁଗନ୍ଧିତ ହୋଇଯାଇଥାଏ। ସେଠାକାର ସୁରଭି ବହନ କରି ମୃଦୁ ମୃଦୁ ବାୟୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ ॥ ୮ ॥

ପର୍ବତରାଜ ତ୍ରିକୂଟର ପାଦଦେଶରେ ଭଗବତ୍‌ପ୍ରେମୀ ମହାତ୍ମା ଭଗବାନ ବରୁଣଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ୟାନ ଥିଲା। ତାହାର ନାମ ଋତୁମାନ। ସେଥିରେ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ସେହି ଉଦ୍ୟାନରେ ଏପରି ବୃକ୍ଷସବୁ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ କି ବର୍ଷସାରା ଫୁଲ-ଫଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହୁଥିଲା। ସେଥିରେ ମନ୍ଦାର, ପାରିଜାତ, ଗୋଲାପ, ଅଶୋକ, ଚମ୍ପା ଆଦି ଫୁଲଗଛ ଏବଂ ନାନାଜାତିର ଆମ୍ବ, ପିଆଳ, ପଣସ, ଆମ୍ବଡ଼ା, ଗୁଆ, ନଡ଼ିଆ, ଖଜୁରୀ, ଟଭା, ମହୁଲ, ଶାଳ, ତାଳ, ତମାଳ, ଅସନ, ଅର୍ଜୁନ, ଇଠାଫଳ, ଡିମିରି, ପ୍ଲକ୍ଷ (ଜରି), ବର, ପଲାସ, ଚନ୍ଦନ, ନିମ, କୋବିଦାର, ସରଳ, ଦେବଦାରୁ, ଅଙ୍ଗୁର, ଆଖୁ, କଦଳୀ, ଜାମୁ, ବରକୋଳି, ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ, ହରିଡ଼ା, ଅଁଳା, ବେଲ, କଇଁଥ, ଲେମ୍ବୁ, ଭାଲିଆ ଆଦି ନାନା ପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା। ସେହି ଉଦ୍ୟାନରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସରୋବର ମଧ୍ୟ ଥିଲା। ସେଥିରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳ ଫୁଲ ଫୁଟି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଥିଲା ॥ ୧୦-୧୪ ॥ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳ ଛଡ଼ା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର କଇଁ, ଉତ୍ପଳ, କହ୍ଲାର, ଶତଦଳ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦ୍ମଫୁଲର ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ମଧ୍ୟ ବିକଶିତ ହେଉଥିଲା। ଫୁଲ ଉପରେ ପ୍ରମତ୍ତ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରି କରି ଉଡୁଥାନ୍ତି। ମନୋହର ପକ୍ଷୀମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି। ଦଳ ଦଳ ହଂସ, କାରଣ୍ଡବ (ବାଲିହଂସ), ଚକ୍ରବାକ ଓ ସାରସ ମଧ୍ୟ ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ଥାଆନ୍ତି। ପାଣିକୁଆ, ବତକ ଓ ଘୃତକ ଆଦି କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି। ସେ ଭିତରେ ମାଛ ଓ କଇଁଛମାନେ ଖେଳୁଥିବାରୁ ପଦ୍ମବନ ହଲିଯାଉଥାଏ ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଫୁଲରୁ ପରାଗ ଝଡ଼ି ଜଳକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ କରୁଥାଏ। ସରୋବର ଘେରିପଟେ କଦମ୍ବ, ବେତ, ନଳ, କଦମ୍ବଲତା, ବେଣା ଆଦି ଗଛ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ॥ ୧୫-୧୭ ॥ ସରୋବର କୂଳରେ କୁନ୍ଦ, କୁରବକ, ଅଶୋକ, ଶିରୀଷ, ବଣମଲ୍ଲି, ଗଙ୍ଗଶିଉଳି, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଇ, ନାଗ, ପୁନ୍ନାଗ, ଯାଇ, ମଲ୍ଲି, ସେବତୀ, ମାଧବୀ, ମାଳତୀ ଆଦି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ଫୁଲର ଗଛ ବି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା; ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ଋତୁରେ ବିଭିନ୍ନ ଫୁଲର ସମ୍ଭାର ଲାଗି ରହିଥିଲା ॥ ୧୮,୧୯ ॥

ତତ୍ରୈକଦା ତଦ୍‌ଗିରିକାନନାଶ୍ରୟଃ
କରେଣୁଭିର୍ବାରଣଯୂଥପଶ୍ଚରନ୍ ।
ସକଣ୍ଟକାନ୍ କୀଚକବେଣୁବେତ୍ରବଦ୍
ବିଶାଲଗୁଳ୍ମଂ ପ୍ରରୁଜନ୍ ବନସ୍ପତୀନ୍ ॥ ୨୦

ଯଦ୍‌ଗନ୍ଧମାତ୍ରାଦ୍ଧରୟୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ରା
ବ୍ୟାଘ୍ରାଦୟୋ ବ୍ୟାଳମୃଗାଃ ସଖଡ୍‌ଗାଃ ।
ମହୋରଗାଶ୍ଚାପି ଭୟାଦ୍ ଦ୍ରବନ୍ତି
ସଗୌରକୃଷ୍ଣାଃ ଶରଭାଶ୍ଚମର୍ଯ୍ୟଃ ॥ ୨୧

ବୃକା ବରାହା ମହିଷର୍କ୍ଷଶଲ୍ୟା
ଗୋପୁଚ୍ଛସାଲାବୃକମର୍କଟାଶ୍ଚ ।
ଅନ୍ୟତ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ରା ହରିଣାଃ ଶଶାଦୟ-
ଶ୍ଚରନ୍ତ୍ୟଭୀତା ଯଦନୁଗ୍ରହେଣ ॥ ୨୨

ସ ଘର୍ମତପ୍ତଃ କରିଭିଃ କରେଣୁଭି-
ର୍ବୃତୋ ମଦଚ୍ୟୁତ୍କଲଭୈରନୁଦ୍ରୁତଃ ।
ଗିରିଂ ଗରିମ୍ଣା ପରିତଃ ପ୍ରକମ୍ପୟନ୍
ନିଷେବ୍ୟମାଣୋଽଳିକୁଲୈର୍ମଦାଶନୈଃ ॥ ୨୩

ସରୋଽନିଳଂ ପଙ୍କଜରେଣୁରୂଷିତଂ
ଜିଘ୍ରନ୍‌ବିଦୂରାନ୍ମଦବିହ୍ୱଳେକ୍ଷଣଃ ।
ବୃତଃ ସ୍ୱଯୂଥେନ ତୃଷାର୍ଦ୍ଦିତେନ ତତ୍
ସରୋବରାଭ୍ୟାଶମଥାଗମଦ୍ ଦ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୪

ବିଗାହ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ନମୃତାମ୍ବୁ ନିର୍ମଳଂ
ହେମାରବିନ୍ଦୋତ୍ପଳରେଣୁବାସିତମ୍ ।
ପପୌ ନିକାମଂ ନିଜପୁଷ୍କରୋଦ୍ଧୃତ-
ମାତ୍ମାନମଦ୍ଭିଃ ସ୍ନପୟନ୍ ଗତକ୍ଲମଃ ॥ ୨୫

ସ୍ୱପୁଷ୍କରେଣୋଦ୍ଧୃତଶୀକରାମ୍ବୁଭି-
ର୍ନିପାୟୟନ୍‌ସଂସ୍ନପୟନ୍ ଯଥା ଗୃହୀ ।

ସେହି ପର୍ବତର ଘୋର ବନରେ ବହୁ ହସ୍ତିନୀଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଦନ୍ତାହାତୀ (ଗଜେନ୍ଦ୍ର) ରହୁଥିଲା। ସେ ଥିଲା ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳିଷ୍ଠ ହାତୀମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ। ଦିନେ ସେହି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ତାର ହାତୁଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ପର୍ବତ ପାଦଦେଶର କୀଚକ, ବାଉଁଶ ଓ ବେତର ଘଞ୍ଚ କଣ୍ଟାବଣରେ ଗଛପତ୍ର ଦଳିଚକଟି ବୁଲୁଥିଲା ॥ ୨୦ ॥ ତା'ଦେହର ଗନ୍ଧରୁ ହିଁ ତାକୁ ଜାଣିପାରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ହାତୀ, ସିଂହ, ବାଘ, ଗଣ୍ଡା ଆଦି ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ତଥା ନାଗ କଳା-ଧଳା ଶରଭ (ପୌରାଣିକ ମୃଗବିଶେଷ), ଚମରୀ ଗାଈ ଆଦି ପ୍ରାଣୀମାନେ ଭୟରେ ଦୂରକୁ ଧାଇଁ ପଳାଉଥିଲେ ॥ ୨୧ ॥ ପୁଣି ତାହାରି କୃପାରୁ ଗଧିଆ, ବାର୍‌ହା, ମଇଁଷି, ଭାଲୁ, ଝିଙ୍କ, ହନୁ ତଥା କୁକୁର, ମାଙ୍କଡ଼, ହରିଣ, ଠେକୁଆ ଆଦି ଛୋଟ ଛୋଟ ଜୀବ ସେଠାରେ ନିର୍ଭୟରେ ବୁଲୁଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ତା'ପଛରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ହାତୀଛୁଆ ଧାଇଁଥାନ୍ତି। ବଡ଼ ବଡ଼ ହାତୀ-ହାତୁଣୀଙ୍କ ଘେର ମଧ୍ୟରେ ସେ ଚାଲିଥାଏ। ତାହାର ଗର୍ଜନରେ ପାହାଡ଼ ବି କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ। ତାର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରୁ ଝରି ପଡୁଥିବା ଟୋପା ଟୋପା ମଦ ପାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭ୍ରମରମାନେ ତା ପାଖେ ପାଖେ ଉଡ଼ି ଚାଲିଥାନ୍ତି। ମଦରେ ତାହାର ଆଖି ଦୁଇଟି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଥାଏ। ସେତେବେଳେ ଭୀଷଣ ଖରାବେଳ ହୋଇଥାଏ। ଟାଣ ଖରା ହେତୁ ସେହି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ତାର ସାଥୀମାନେ ଉତ୍ତାପରେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ଭୀଷଣ ଶୋଷ ମଧ୍ୟ ହେଲା। ଏଭିତରେ ସେମାନେ ଦୂରରୁ ହିଁ ପଦ୍ମପରାଗ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ସୁବାସିତ ହୋଇଥିବା ବାୟୁର ସୁଗନ୍ଧ ପାଇଗଲେ ଓ ତାହା ଶୁଙ୍ଘି ଶୁଙ୍ଘି ଆଗକୁ ଚାଲିଲେ। ଏପରି ଚାଲୁ ଚାଲୁ କିଛି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ଆସି ସେହି ସରୋବର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୨୩,୨୪ ॥ ସରୋବରର ଜଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ମଳ ଏବଂ ଅମୃତସମାନ ମଧୁର ହୋଇଥାଏ। ସେହି ଜଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକମଳ ଓ ରକ୍ତକମଳର କେଶରରେ ସୁବାସିତ ହୋଇଥାଏ। ଗଜେନ୍ଦ୍ର ସେହି ସରୋବରରେ ପଶି ପ୍ରଥମେ ତାର ଶୁଣ୍ଢରେ ପାଣି ଆଣି ମନସନ୍ତୋଷରେ ପେଟପୂରା ପିଇଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ସେଥିରେ ଗାଧୋଇ ନିଜର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୨୫ ॥ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଗୃହସ୍ଥ ପୁରୁଷ ପରି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ନିଜ ଶୁଣ୍ଢଦ୍ୱାରା ପାଣି ଆଣି ତା'ସହିତ ଆସିଥିବା ହାତୁଣୀମାନଙ୍କୁ ଓ ହାତୀଛୁଆମାନଙ୍କୁ ଗାଧୋଇଦେବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୁଣ୍ଢ ଲଗାଇ ପାଣି ବି ପେଇଦେବାକୁ ଲାଗିଲା। ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଉନ୍ମତ୍ତ ହେଉଥାଏ।

ଘୃଣୀ କରେଣୂଃ କଳଭାଂଶ୍ଚ ଦୁର୍ମଦୋ
ନାଚଷ୍ଟ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ କୃପଣୋଽଜମାୟୟା ॥ ୨୬

ତଂ ତତ୍ର କଶ୍ଚିନ୍ନୃପ ଦୈବଚୋଦିତୋ
ଗ୍ରାହୋ ବଳୀୟାଂଶ୍ଚରଣେ ରୁଷାଗ୍ରହୀତ୍ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟୈବଂ ବ୍ୟସନଂ ଗତୋ ଗଜୋ
ଯଥାବଳଂ ସୋଽତିବଳୋ ବିଚକ୍ରମେ ॥ ୨୭

ତଥାଽଽତୁରଂ ଯୂଥପତିଂ କରେଣବୋ
ବିକୃଷ୍ୟମାଣଂ ତରସା ବଳୀୟସା ।
ବିଚୁକ୍ରୁଶୁର୍ଦୀନଧିୟୋଽପରେ ଗଜାଃ
ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରହାସ୍ତାରୟିତୁଂ ନ ଚାଶକନ୍ ॥ ୨୮

ନିଯୁଧ୍ୟତୋରେବମିଭେନ୍ଦ୍ରନକ୍ରୟୋ-
ର୍ବିକର୍ଷତୋରନ୍ତରତୋ ବହିର୍ମିଥଃ ।
ସମାଃ ସହସ୍ରଂ ବ୍ୟଗମନ୍ ମହୀପତେ
ସପ୍ରାଣୟୋଶ୍ଚିତ୍ରମମଂସତାମରାଃ ॥ ୨୯

ତତୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ମନୋବଲୌଜସାଂ
କାଲେନ ଦୀର୍ଘେଣ ମହାନଭୂଦ୍ ବ୍ୟୟଃ ।
ବିକୃଷ୍ୟମାଣସ୍ୟ ଜଲେଽବସୀଦତୋ
ବିପର୍ଯ୍ୟୟୋଽଭୂତ୍ ସକଳଂ ଜଲୌକସଃ ॥ ୩୦

ଇତ୍ଥଂ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଃ ସ ଯଦାଽଽପ ସଂକଟଂ
ପ୍ରାଣସ୍ୟ ଦେହୀ ବିବଶୋ ଯଦୃଚ୍ଛୟା ।
ଅପାରୟନ୍ନାତ୍ମବିମୋକ୍ଷଣେ ଚିରଂ
ଦଧ୍ୟାବିମାଂ ବୁଦ୍ଧିମଥାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୩୧

ସେ ବିଚରାକୁ ଜଣା ନ ଥାଏ ଯେ, ତା' ଉପରେ ଏକ ବିରାଟ ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଛି ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଏପରି ଉନ୍ମତ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ସେପଟେ ପ୍ରାରବ୍ଧର ପ୍ରେରଣାରେ ଗୋଟାଏ ବଳବାନ୍ କୁମ୍ଭୀର ଆସି, କ୍ରୋଧରେ ତା'ପାଦକୁ ଧରି ପକାଇଲା । ଏପରି ଏକ ଅକସ୍ମାତ୍ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଯାଇ ସେହି ବଳବାନ୍ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଶତ୍ରୁକବଳରୁ ମୁକୁଳିବାକୁ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା; କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜକୁ ମୁକୁଳାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ସଙ୍ଗରେ ଥିବା ହାତୀ, ହାତୁଣୀ ଓ ହାତୀଛୁଆମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗୋଟିଏ ବିରାଟ କୁମ୍ଭୀର ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଜୋର୍‌ରେ କାମୁଡ଼ି ଧରି ଟାଣୁଛି ଏବଂ ତା'ଫଳରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅତି ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇପଡୁଛି । ଘଟଣା ଦେଖି ସେମାନେ ବଡ଼ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ବିକଳ ହୋଇ ଗର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କେତେକ ହାତୀ ତାକୁ ପାଣିରୁ ଟାଣି ବାହାର କରି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ କେହି ସେଥିରେ ସଫଳ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୮ ॥ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କୁମ୍ଭୀର ନିଜ ନିଜର ପୂରା ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ପରସ୍ପରକୁ ଟାଣୁଥାନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଗଜେନ୍ଦ୍ର କୁମ୍ଭୀରକୁ କୂଳ ଆଡ଼କୁ ଟାଣି ଆଣୁଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ କୁମ୍ଭୀର ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ପାଣି ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେଉଥାଏ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ । ସେମାନେ ଏପରିଭାବରେ ପରସ୍ପରକୁ ଟଣାଘୋଷରା କରୁ କରୁ ହଜାରେ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା ସିନା, କେହି ମଲେ ନାହିଁ; ଉଭୟେ ବଞ୍ଚି ରହିଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଏପରିଭାବରେ କୁମ୍ଭୀର ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଣି ଭିତରକୁ ଟାଣିବା ଫଳରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଶରୀର ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ତା' ଶରୀରରେ ଆଉ ବଳ ରହିଲା ନାହିଁ, କି ମନରେ ଉତ୍ସାହ ରହିଲା ନାହିଁ । ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ କୁମ୍ଭୀର ତ ସହଜେ ଜଳଚର ଜନ୍ତୁ । ତେଣୁ ତାହାର ଶକ୍ତି କ୍ଷୀଣ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆହୁରି ବଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ସେ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହ ସହକାରେ ଆହୁରି ବଳ ଲଗାଇ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଭିତରକୁ ଟାଣିନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ॥ ୩୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦେହାଭିମାନୀ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅକସ୍ମାତ୍ ପ୍ରାଣସଂକଟରେ ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଉଧୁରିବାକୁ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ଉଧୁରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେ କିପରି ଏ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ ବୋଲି ବହୁତ ସମୟ ଧରି ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଶେଷରେ ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିନେଲା—"ଏହି କୁମ୍ଭୀର ହେଉଛି ବିଧାତାର ହିଁ ବନ୍ଧନ । ଏହାର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଆତୁର ହେଉଛି । ମୋପରି ଆହୁରି ଅନେକ ବଳବାନ୍ ହାତୀମାନେ ଯେତେବେଳେ

ନ ମାମିମେ ଜ୍ଞାତୟ ଆତୁରଂ ଗଜାଃ
କୁତଃ କରିଣ୍ୟଃ ପ୍ରଭବନ୍ତି ମୋଚିତୁମ୍ ।
ଗ୍ରାହେଣ ପାଶେନ ବିଧାତୁରାବୃତୋ-
ଽପ୍ୟହଂ ଚ ତଂ ଯାମି ପରଂ ପରାୟଣମ୍ ॥ ୩୨

ଯଃ କଶ୍ଚନେଶୋ ବଳିନୋଽନ୍ତକୋରଗାତ୍
ପ୍ରଚଣ୍ଡବେଗାଦଭିଧାବତୋ ଭୃଶମ୍ ।
ଭୀତଂ ପ୍ରପନ୍ନଂ ପରିପାତି ଯଦ୍ଭୟାନ୍
ମୃତ୍ୟୁଃ ପ୍ରଧାବତ୍ୟରଣଂ ତମୀମହି ॥ ୩୩

ମୋତେ ଏହି ବନ୍ଧନରୁ ମୁକୁଳାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ, ବିଚ୍ରାରୀ ହାତୁଣୀମାନେ ବା କିପରି ମୋତେ ଏଥିରୁ ମୁକୁଳାଇ ପାରିବେ ! ତେଣୁ ମୁଁ ସକଳ ବିଶ୍ୱର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ଆଶ୍ରୟ ନେଉଛି ॥ ୩୧,୩୨ ॥ କାଳ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗିଳିଯିବାକୁ ସର୍ପ ପରି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗରେ ଗୋଡ଼ାଉଛି । ଯେଉଁ କେହି ଜଣେ ଈଶ୍ୱର, ସେହି କାଳରୂପୀ ସର୍ପଠାରୁ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ଶରଣ ଯାଇଥିବା ପ୍ରାଣୀକୁ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି, ଏବଂ ଯାହାଙ୍କୁ ଭୟ କରି ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରୂପେ ସମ୍ପାଦନ କରେ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ । ତେଣୁ ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ।" ॥ ୩୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ମନ୍ୱନ୍ତରାନୁବର୍ଣ୍ଣନେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋପାଖ୍ୟାନେ ଦ୍ୱିତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨ ॥

ଅଥ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗଜେନ୍ଦ୍ରଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ତାହାର ସଂକଟମୋଚନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବ୍ୟବସିତୋ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ସମାଧାୟ ମନୋ ହୃଦି ।
ଜଜାପ ପରମଂ ଜାପ୍ୟଂ ପ୍ରାଗ୍‌ଜନ୍ମନ୍ୟନୁଶିକ୍ଷିତମ୍ ॥ ୧

ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଉବାଚ

ଓଁ ନମୋ ଭଗବତେ ତସ୍ମୈ ଯତ ଏତଚ୍ଚିଦାତ୍ମକମ୍ ।
ପୁରୁଷାୟାଦିବୀଜାୟ ପରେଶାୟାଭିଧୀମହି ॥ ୨

ଯସ୍ମିନ୍ନିଦଂ ଯତଶ୍ଚେଦଂ ଯେନେଦଂ ଯ ଇଦଂ ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଯୋଽସ୍ମାତ୍ ପରସ୍ମାଚ୍ଚ ପରସ୍ତଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁବମ୍ ॥ ୩

ଯଃ ସ୍ୱାତ୍ମନୀଦଂ ନିଜମାୟୟାର୍ପିତଂ
କ୍ୱଚିଦ୍ ବିଭାତଂ କ୍ୱ ଚ ତତ୍ ତିରୋହିତମ୍ ।
ଅବିଦ୍ଧଦୃକ୍ ସାକ୍ଷ୍ୟୁଭୟଂ ତଦୀକ୍ଷତେ
ସ ଆତ୍ମମୂଲୋଽବତୁ ମାଂ ପରାତ୍ପରଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ରାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନିଜ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଏପରି ସ୍ଥିର କରି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିଦେଲା ଏବଂ ତାର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ସେ ଶିଖିଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ତୋତ୍ରଟି ଜପ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧ ॥

ଗଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲା—ଯେ ଜଗତର ମୂଳକାରଣ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପୁରୁଷରୂପେ ବିରାଜମାନ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ, ଯାହାଙ୍କ ହେତୁ ଏହି ସଂସାରରେ ଚୈତନ୍ୟର ବିସ୍ତାର ହୋଇଥାଏ, ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି; ମୁଁ ଭାବର ସହିତ ତାହାଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଛି ॥ ୨ ॥ ଏହି ସଂସାର ଯାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହିଛି, ଯାହାଙ୍କ ସତ୍ତା ହେତୁ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି, ଯେ ଏହି ସଂସାରରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଏହି ସଂସାରରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି ତଥା ଯେ ଏହି ସଂସାରଠାରୁ ଓ ଏହାର କାରଣ ପ୍ରକୃତିଠାରୁ ସର୍ବଥା ଅତୀତ, ମୁଁ ସେହି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ, ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ, ସତ୍ତାତ୍ମକ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି ॥ ୩ ॥ ଯାହାଙ୍କ ମାୟାବଳରେ ଏ ସଂସାର ତାଙ୍କରି ଠାରେ ଅଧ୍ୟସ୍ତ, ଯାହାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏହି ସଂସାର କେତେବେଳେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ତ, କେତେବେଳେ ବିଲୟ ହୋଇଯାଏ, ଅଥଚ ଯେ ନିଜର ଅପ୍ରତିହତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହି ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାକୁ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି, ଯେ ସବୁରି ମୂଳ ଓ ନିଜର ମଧ୍ୟ ମୂଳ, ସେହି ପରାତ୍ପର (କାର୍ଯ୍ୟକାରଣରୁ ଅତୀତ) ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୪ ॥

କାଳେନ ପଞ୍ଚତ୍ୱମିତେଷୁ କୃତ୍ସ୍ନଶୋ
ଲୋକେଷୁ ପାଲେଷୁ ଚ ସର୍ବହେତୁଷୁ ।
ତମସ୍ତଦାଽଽସୀଦ୍ ଗହନଂ ଗଭୀରଂ
ଯସ୍ତସ୍ୟ ପାରେଽଭିବିରାଜତେ ବିଭୁଃ ॥ ୫

ନ ଯସ୍ୟ ଦେବା ଋଷୟଃ ପଦଂ ବିଦୁ-
ର୍ଜନ୍ତୁଃ ପୁନଃ କୋଽର୍ହତି ଗନ୍ତୁମୀରିତୁମ୍ ।
ଯଥା ନଟସ୍ୟାକୃତିଭିର୍ବିଚେଷ୍ଟତୋ
ଦୁରତ୍ୟୟାନୁକ୍ରମଣଃ ସ ମାବତୁ ॥ ୬

ଦିଦୃକ୍ଷବୋ ଯସ୍ୟ ପଦଂ ସୁମଙ୍ଗଳଂ
ବିମୁକ୍ତସଙ୍ଗା ମୁନୟଃ ସୁସାଧବଃ ।
ଚରନ୍ତ୍ୟଲୋକବ୍ରତମବ୍ରଣଂ ବନେ
ଭୂତାତ୍ମଭୂତାଃ ସୁହୃଦଃ ସ ମେ ଗତିଃ ॥ ୭

ନ ବିଦ୍ୟତେ ଯସ୍ୟ ଚ ଜନ୍ମ କର୍ମ ବା
ନ ନାମରୂପେ ଗୁଣଦୋଷ ଏବ ବାଂ ।
ତଥାପି ଲୋକାପ୍ୟୟସଂଭବାୟ ଯଃ
ସ୍ୱମାୟୟା ତାନ୍ୟନୁକାଳମୃଚ୍ଛତି ॥ ୮

ତସ୍ମୈ ନମଃ ପରେଶାୟ ବ୍ରହ୍ମଣେଽନନ୍ତଶକ୍ତୟେ ।
ଅରୂପାୟୋରୁରୂପାୟ ନମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର୍ମଣେ ॥ ୯

ନମ ଆତ୍ମପ୍ରଦୀପାୟ ସାକ୍ଷିଣେ ପରମାତ୍ମନେ ।
ନମୋ ଗିରାଂ ବିଦୂରାୟ ମନସଶ୍ଚେତସାମପି ॥ ୧୦

ସତ୍ତ୍ୱେନ ପ୍ରତିଲଭ୍ୟାୟ ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟେଣ ବିପଶ୍ଚିତା ।
ନମଃ କୈବଲ୍ୟନାଥାୟ ନିର୍ବାଣସୁଖସଂବିଦେ ॥ ୧୧

ନମଃ ଶାନ୍ତାୟ ଘୋରାୟ ମୂଢ଼ାୟ ଗୁଣଧର୍ମିଣେ ।
ନିର୍ବିଶେଷାୟ ସାମ୍ୟାୟ ନମୋ ଜ୍ଞାନଘନାୟ ଚ ॥ ୧୨

ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ସମସ୍ତ ଲୋକ, ଲୋକପାଳ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କାରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ କେବଳ ଘନ ଓ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ହିଁ ରହିଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଅନନ୍ତ ପରମାତ୍ମା ସର୍ବଥା ଏସବୁର ଅତୀତ ହୋଇ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୫ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଜାଣିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ଯେ ନଟ ପରି ଅନେକ ବେଶ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଦେବତାମାନେ, ଋଷିମାନେ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୬ ॥ ଯାହାଙ୍କର ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟ ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମହାତ୍ମାମାନେ ସକଳ ସାଂସାରିକ ଆସକ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ବନବାସରେ ରହି ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଅଲୌକିକ ବ୍ରତ ପାଳନ କରନ୍ତି ତଥା ନିଜ ଆତ୍ମାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ଥିବା ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କର ଉପକାର କରନ୍ତି, ମୁନିଜନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ସେହି ଭଗବାନ ହିଁ ମୋର ସହାୟକ; ସେ ହିଁ ମୋର ଗତି ॥ ୭ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଜନ୍ମକର୍ମ ନାହିଁ, କି ନାମରୂପ ନାହିଁ, କି ଗୁଣ ବା ଦୋଷ ନାହିଁ, ତଥାପି ଯେ ବିଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ଓ ସଂହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ମାୟାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ତଦନୁସାରେ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି, ସେହି ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ସେ ଅରୂପ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବହୁରୂପ । ତାହାଙ୍କର କର୍ମ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ । ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୮,୯ ॥ ସେହି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଯେ ମନ, ବାଣୀ ଓ ଚିତ୍ତଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ, ତାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୦ ॥ ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ କର୍ମ-ସନ୍ନ୍ୟାସ ଅଥବା କର୍ମ-ସମର୍ପଣଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅନ୍ତଃକରଣ ଶୁଦ୍ଧ କରି ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇଥାନ୍ତି, ଯେ ସ୍ୱୟଂ ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ, ପରମାନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ କେବଳ ଯାହାଙ୍କ ଠାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କୈବଲ୍ୟ ମୁକ୍ତି ଦେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି, ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୧ ॥ ଯେ ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣର ଧର୍ମ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯଥାକ୍ରମେ ଶାନ୍ତ, ଘୋର ଓ ମୂଢ଼ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଧାରଣ କରନ୍ତି, ସେହି ବିଭେଦରହିତ, ସମଭାବରେ ସ୍ଥିତ ଏବଂ ଜ୍ଞାନଘନ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୨ ॥

କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞାୟ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ସର୍ବାଧ୍ୟକ୍ଷାୟ ସାକ୍ଷିଣେ ।
ପୁରୁଷାୟାତ୍ମମୂଳାୟ ମୂଳପ୍ରକୃତୟେ ନମଃ ॥ ୧୩

ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଣଦ୍ରଷ୍ଟ୍ରେ ସର୍ବପ୍ରତ୍ୟୟହେତବେ ।
ଅସତାଚ୍ଛାୟୟୋକ୍ତାୟ ସଦାଭାସାୟ ତେ ନମଃ ॥ ୧୪

ନମୋ ନମସ୍ତେଽଖିଳକାରଣାୟ
ନିଷ୍କାରଣାୟାଦ୍ଭୁତକାରଣାୟ ।
ସର୍ବାଗମାମ୍ନାୟମହାର୍ଣ୍ଣବାୟ
ନମୋଽପବର୍ଗାୟ ପରାୟଣାୟ ॥ ୧୫

ଗୁଣାରଣିଚ୍ଛନ୍ନଚିଦୂଷ୍ମପାୟ
ତତ୍କ୍ଷୋଭବିସ୍ଫୂର୍ଜିତମାନସାୟ ।
ନୈଷ୍କର୍ମ୍ୟଭାବେନ ବିବର୍ଜିତାଗମ-
ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶାୟ ନମସ୍କରୋମି ॥ ୧୬

ମାଦୃକ୍ପ୍ରପନ୍ନପଶୁପାଶବିମୋକ୍ଷଣାୟ
ମୁକ୍ତାୟ ଭୂରିକରୁଣାୟ ନମୋଽଲୟାୟ ।
ସ୍ୱାଂଶେନ ସର୍ବତନୁଭୃନ୍ମନସି ପ୍ରତୀତ-
ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ଦୃଶେ ଭଗବତେ ବୃହତେ ନମସ୍ତେ ॥ ୧୭

ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ, ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରର ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାତା ଏବଂ ସର୍ବସାକ୍ଷୀ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଆପଣ ନିଜେ ହିଁ ନିଜର କାରଣ । ପୁରୁଷ ଏବଂ ମୂଳପ୍ରକୃତି ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିଷୟର ଦ୍ରଷ୍ଟା ତଥା ସକଳ ପ୍ରତୀତିର ଆଧାର । ଅହଂକାର ଆଦି ଛାୟାରୂପ ଅସତ୍ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ । ସକଳ ବସ୍ତୁର ସତ୍ତାରୂପରେ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୪ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁରି ମୂଳକାରଣ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ; ପୁଣି ଆପଣ ସବୁରି କାରଣ ହୋଇଥିଲେ ବି ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ବିକାର ବା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିସ୍ମୟକର କାରଣ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର । ସମୁଦ୍ର ଯେପରି ସମସ୍ତ ନଦୀ ଓ ଝରଣାର ପରମ ଆଶ୍ରୟ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହିପରି ସକଳ ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରର ପରମ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସକଳ ସନ୍ଥ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୧୫ ॥ ଯେପରି ଯଜ୍ଞକାଷ୍ଠର ଅରଣିରେ ଅଗ୍ନି ଗୁପ୍ତରୂପେ ରହିଥାଏ, ଆପଣ ସେହିପରି ନିଜ ଜ୍ଞାନକୁ ଗୁଣମାନଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଗୁଣମାନଙ୍କରେ କ୍ଷୋଭ ଜାତ ହେଲେ, ଆପଣ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ କର୍ମସନ୍ନ୍ୟାସ ଅଥବା କର୍ମସମର୍ପଣଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଭାବନା କରି ବେଦ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଆନ୍ତି, ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମାରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୬ ॥ ଦୟାଳୁ ପୁରୁଷମାନେ ଯେପରି ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଥିବା କୌଣସି ପଶୁର ବନ୍ଧନ କାଟିଦିଅନ୍ତି, ଆପଣ ସେହିପରି ମୋ'ପରି ଶରଣାଗତର ବିପଦ କାଟିଦିଅନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିତ୍ୟମୁକ୍ତ ଓ ପରମ କରୁଣାମୟ; ଏବଂ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିବାରେ ଆପଣ କଦାପି ବିଳମ୍ବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ନମସ୍କାର । ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆପଣ ନିଜର ଅଂଶଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତରାତ୍ମାରୂପରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଅନନ୍ତ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର

ଆତ୍ମାତ୍ମଜାପ୍ତଗୃହବିତ୍ତଜନେଷୁ ସକ୍ତୈ-
ର୍ଦୁଷ୍ପ୍ରାପଣାୟ ଗୁଣସଙ୍ଗବିବର୍ଜିତାୟ ।
ମୁକ୍ତାତ୍ମଭିଃ ସ୍ୱହୃଦୟେ ପରିଭାବିତାୟ
ଜ୍ଞାନାତ୍ମନେ ଭଗବତେ ନମ ଈଶ୍ୱରାୟ ॥ ୧୮

ଯଂ ଧର୍ମକାମାର୍ଥବିମୁକ୍ତିକାମା
ଭଜନ୍ତ ଇଷ୍ଟାଂ ଗତିମାପ୍ନୁବନ୍ତି ।
କିଂ ତ୍ୱାଶିଷୋ ରାତ୍ୟପି ଦେହମବ୍ୟୟଂ
କରୋତୁ ମେଽଦଭ୍ରଦୟୋ ବିମୋକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୧୯

ଏକାନ୍ତିନୋ ଯସ୍ୟ ନ କଞ୍ଚନାର୍ଥଂ
ବାଞ୍ଛନ୍ତି ଯେ ବୈ ଭଗବତ୍ପ୍ରପନ୍ନାଃ ।
ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତଂ ତଚ୍ଚରିତଂ ସୁମଙ୍ଗଳଂ
ଗାୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦସମୁଦ୍ରମଗ୍ନାଃ ॥ ୨୦

ତମକ୍ଷରଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରଂ ପରେଶ-
ମବ୍ୟକ୍ତମାଧ୍ୟାତ୍ମିକଯୋଗଗମ୍ୟମ୍ ।
ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟଂ ସୂକ୍ଷ୍ମମିବାତିଦୂର-
ମନନ୍ତମାଦ୍ୟଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣମୀଡ଼େ ॥ ୨୧

ଯସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ଦେବା ବେଦା ଲୋକାଶ୍ଚରାଚରାଃ ।
ନାମରୂପବିଭେଦେନ ଫଲ୍ଗ୍ୱ୍ୟା ଚ କଳୟା କୃତାଃ ॥ ୨୨

ଯଥାର୍ଚ୍ଚିଷୋଽଗ୍ନେଃ ସବିତୁର୍ଗଭସ୍ତୟୋ
ନିର୍ଯ୍ୟାନ୍ତି ସଂଯାନ୍ତ୍ୟସକୃତ୍ ସ୍ୱରୋଚିଷଃ ।
ତଥା ଯତୋଽୟଂ ଗୁଣସଂପ୍ରବାହୋ
ବୁଦ୍ଧିର୍ମନଃ ଖାନି ଶରୀରସର୍ଗାଃ ॥ ୨୩

ସ ବୈ ନ ଦେବାସୁରମର୍ତ୍ତ୍ୟତିର୍ଯ୍ୟଙ୍
ନ ସ୍ତ୍ରୀ ନ ଷଣ୍ଢୋ ନ ପୁମାନ୍ ନ ଜନ୍ତୁଃ ।
ନାୟଂ ଗୁଣଃ କର୍ମ ନ ସନ୍ନ ଚାସନ୍
ନିଷେଧଶେଷୋ ଜୟତାଦଶେଷଃ ॥ ୨୪

କରୁଛି ॥ ୧୭ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଶରୀର, ପୁତ୍ରପୌତ୍ର, ଆପ୍ତଜନ, ଘରଦ୍ୱାର, ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଓ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ, ସେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ; କାରଣ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁଣମାନଙ୍କ ଆସକ୍ତିରୁ ରହିତ । ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ଚିନ୍ତନ କରନ୍ତି । ଆପଣ ସର୍ବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ କାମନାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ଭଜନ କରି ନିଜର ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ଲାଭ କରନ୍ତି; ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସକଳପ୍ରକାର ସୁଖ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ପରି ଅବିନାଶୀ ପାର୍ଷଦଶରୀର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି, ସେହି ପରମ ଦୟାଳୁ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତୁ ॥ ୧୯ ॥ ଯାହାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତଜନ କେବଳ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶରଣରେ ରହନ୍ତି ଓ ତାହାଙ୍କୁ କୌଣସି ବି ବସ୍ତୁ— ଏପରି କି ମୋକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ, କେବଳ ତାହାଙ୍କର ପରମ ମଙ୍ଗଳମୟୀ ଲୀଳାମାନ ଗାନ କରି ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ନିମଗ୍ନ ରହନ୍ତି, ଯେ ହେଉଛନ୍ତି ଅବିନାଶୀ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ଅବ୍ୟକ୍ତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟରେ ରହି ମଧ୍ୟ ବହୁଦୂରରେ ଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ନ୍ତି, ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯୋଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ବା ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଆଦିପୁରୁଷ, ଅନନ୍ତ ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ମୁଁ ସ୍ତୁତି କରୁଛି ॥୨୦,୨୧॥

ଯାହାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶରୁ ଅନେକ ନାମ-ରୂପଗତ ପ୍ରଭେଦରେ ଯୁକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତା, ବେଦ ଓ ସଚରାଚର ଜଗତ୍ ସମୂହର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଏବଂ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିରୁ ଶିଖା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ କିରଣ ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଲୀନ ହେବା ପରି ଯେଉଁ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଗୁଣପ୍ରବାହରୂପୀ ବୁଦ୍ଧି, ମନ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଶରୀର ଆଦି ବାରମ୍ବାର ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତି ତଥା ତାଙ୍କ ଠାରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ଦେବତା ନୁହନ୍ତି, କି ଅସୁର ନୁହନ୍ତି । ସେ ମନୁଷ୍ୟ କିମ୍ବା ପଶୁପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି; ପୁଣି ସେ ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୁଷ କିମ୍ବା ନପୁଂସକ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ସେ କୌଣସି ସାଧାରଣ କିମ୍ବା ଅସାଧାରଣ ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ସେ ଗୁଣ ନୁହନ୍ତି, କି କର୍ମ ନୁହନ୍ତି, କି କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହନ୍ତି କିମ୍ବା କାରଣ ନୁହନ୍ତି । ସବୁ କିଛିକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେବା ପରେ ଯାହା କିଛି ଅବଶେଷ ରହେ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସବୁ କିଛି । ସେହି ପରମାତ୍ମା ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆବିର୍ଭୂତ

ଜିଜୀବିଷେ ନାହମିହାମୁୟା କି-
ମନ୍ତର୍ବହିଶ୍ଚାବୃତୟେଭୟୋନ୍ୟା ।
ଇଚ୍ଛାମି କାଳେନ ନ ଯସ୍ୟ ବିପ୍ଳବ-
ସ୍ତସ୍ୟାତ୍ମଲୋକାବରଣସ୍ୟ ମୋକ୍ଷମ୍ ॥ ୨୫

ସୋଽହଂ ବିଶ୍ୱସୃଜଂ ବିଶ୍ୱମବିଶ୍ୱଂ ବିଶ୍ୱବେଦସମ୍ ।
ବିଶ୍ୱାତ୍ମାନମଜଂ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଣତୋଽସ୍ମି ପରଂ ପଦମ୍ ॥ ୨୬

ଯୋଗରନ୍ଧିତକର୍ମାଣୋ ହୃଦି ଯୋଗବିଭାବିତେ ।
ଯୋଗିନୋ ଯଂ ପ୍ରପଶ୍ୟନ୍ତି ଯୋଗେଶଂ ତଂ ନତୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୭

ନମୋ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟମସହ୍ୟବେଗ-
ଶକ୍ତିତ୍ରୟାୟାଖିଳଧୀଗୁଣାୟ ।
ପ୍ରପନ୍ନପାଳାୟ ଦୁରନ୍ତଶକ୍ତୟେ
କଦିନ୍ଦ୍ରିୟାଣାମନବାପ୍ୟବର୍ତ୍ମନେ ॥ ୨୮

ନାୟଂ ବେଦ ସ୍ୱମାତ୍ମାନଂ ଯଚ୍ଛକ୍ତ୍ୟାହଂଧିୟା ହତମ୍ ।
ତଂ ଦୁରତ୍ୟୟମାହାତ୍ମ୍ୟଂ ଭଗବନ୍ତମିତୋଽସ୍ମ୍ୟହମ୍ ॥ ୨୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୁପବର୍ଣ୍ଣିତନିର୍ବିଶେଷଂ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ବିବିଧଲିଙ୍ଗଭିଦାଭିମାନାଃ ।
ନୈତେ ଯଦୋପସସୃପୁର୍ନିଖିଳାତ୍ମକତ୍ୱାତ୍
ତତ୍ରାଖିଳାମରମୟୋ ହରିରାବିରାସୀତ୍ ॥ ୩୦

ତଂ ତଦ୍ୱଦାର୍ତ୍ତମୁପଲଭ୍ୟ ଜଗନ୍ନିବାସଃ
ସ୍ତୋତ୍ରଂ ନିଶମ୍ୟ ଦିବିଜୈଃ ସହ ସଂସ୍ତୁବଦ୍ଭିଃ ।
ଛନ୍ଦୋମୟେନ ଗରୁଡ଼େନ ସମୁହ୍ୟମାନ-
ଶ୍ଚକ୍ରାୟୁଧୋଽଭ୍ୟଗମଦାଶୁ ଯତୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଃ ॥ ୩୧

ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୨୨-୨୪ ॥ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଚାହେଁନା । ଏହି ହାତୀ ଜନ୍ମ ତ ବାହାର, ଭିତର—ସବୁଆଡୁ ଅଜ୍ଞାନରୂପୀ ଆବରଣରେ ଆବୃତ ହୋଇ ରହିଛି; ଏ ଜୀବନଟାକୁ ରଖି ମୁଁ କରିବି ବା କଣ ! ମୁଁ ତ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକୁ ଆବୃତ କରି ରଖିଥିବା ଏହି ଆବରଣରୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଚାହୁଁଛି । ଏହି ଆବରଣ କାଳକ୍ରମେ ସ୍ୱତଃ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏନା; ଏହା କେବଳ ଭଗବତ୍ କୃପା ଅଥବା ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ହିଁ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ॥ ୨୫ ॥ ତେଣୁ ଯେଉଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ପରମାତ୍ମା ବିଶ୍ୱରହିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱର ରଚୟିତା ଓ ବିଶ୍ୱସ୍ୱରୂପ; ପୁଣି ଯେ ବିଶ୍ୱର ଅନ୍ତରାତ୍ମାରୂପରେ ରହି ବିଶ୍ୱସ୍ୱରୂପ ସାମଗ୍ରୀ ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା ମଧ୍ୟ କରିଚାଲନ୍ତି, ସେହି ଅଜନ୍ମା ପରମପଦସ୍ୱରୂପ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୬ ॥ ଯୋଗୀଜନ ଯୋଗଦ୍ୱାରା କର୍ମ, କର୍ମବାସନା ଓ କର୍ମଫଳ ଭସ୍ମ କରିଦେଇ ନିଜର ଯୋଗଶୁଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଯୋଗେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନି ଶକ୍ତିର ରାଗାଦି ବେଗ ବଡ଼ ଅସହ୍ୟ । ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ମନର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ସଂଯତ ନୁହନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇବାର ମାର୍ଗ ବି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ । ଆପଣ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୮ ॥ ଆପଣଙ୍କର ମାୟାରୂପୀ ଅହଂବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ଆତ୍ମାର ସ୍ୱରୂପ ଆବୃତ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଜୀବ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଜାଣିପାରୁନି । ଆପଣଙ୍କର ମହିମା ଅପାର । ଆପଣଙ୍କ ପରି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଏବଂ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟନିଧି ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରେ ମୁଁ ଶରଣ ପଶୁଛି ॥ ୨୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଜେନ୍ଦ୍ର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭେଦଭାବ ନ ରଖି ନିର୍ବିଶେଷ ରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିଥିଲା; ତେଣୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନାମ ଓ ରୂପକୁ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ବୋଲି ଭାବିଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତା ତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସର୍ବାତ୍ମା ହୋଇଥିବାରୁ ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ବିଶ୍ୱର ଏକମାତ୍ର ଆଧାର ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ପାଉଛି । ତେଣୁ ତାହାର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ବେଦମୟ ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ଉପରେ ବସି ଚକ୍ରଧାରୀ ଭଗବାନ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଆସି ଭୀଷଣ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ଗଜେନ୍ଦ୍ର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଗାନ କରି କରି ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୩୧ ॥

ସୋଽନ୍ତଃସରସ୍ୟୁରୁବଳେନ ଗୃହୀତ ଆର୍ତ୍ତୋ
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗରୁତ୍ମତି ହରିଂ ଖ ଉପାତ୍ତଚକ୍ରମ୍ ।
ଉତ୍କ୍ଷିପ୍ୟ ସାମ୍ବୁଜକରଂ ଗିରମାହ କୃଚ୍ଛ୍ରା-
ନ୍ନାରାୟଣାଖିଳଗୁରୋ ଭଗବନ୍ ନମସ୍ତେ ॥ ୩୨

ସରୋବର ଭିତରେ ବଳବାନ୍ କୁମ୍ଭୀର ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଧରି ଟାଣୁଥିଲା; ତେଣୁ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲା, ହାତରେ ଚକ୍ର ଧରି ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଆକାଶମାର୍ଗରେ ଆସୁଛନ୍ତି । ତାହା ଦେଖି ସେ ନିଜ ଶୁଣ୍ଢରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ପଦ୍ମଫୁଲ ତୋଳିଲା ଏବଂ ଫୁଲଟିକୁ ଶୁଣ୍ଢରେ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ କହିଲା, "ହେ ନାରାୟଣ ! ହେ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ! ହେ ଭଗବାନ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ।" ॥ ୩୨ ॥ ଗଜେନ୍ଦ୍ର କଷ୍ଟ ପାଉଛି ଦେଖି ଭଗବାନ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଗରୁଡ଼ ଉପରୁ ତଳକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କୃପା କରି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ସହିତ କୁମ୍ଭୀରକୁ ମଧ୍ୟ ଅତିଶୀଘ୍ର ସରୋବରରୁ ବାହାରକୁ ଟାଣି ଆଣିଲେ । ତା'ପରେ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଚକ୍ରଦ୍ୱାରା କୁମ୍ଭୀରର ମୁହଁ ଫାଡ଼ିଦେଇ ତା' କବଳରୁ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୩୩ ॥

ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପୀଡ଼ିତମଜଃ ସହସାବତୀର୍ଯ୍ୟ
ସଗ୍ରାହମାଶୁ ସରସଃ କୃପୟୋଜ୍ଜହାର ।
ଗ୍ରାହାଦ୍ ବିପାଟିତମୁଖାଦରିଣା ଗଜେନ୍ଦ୍ରଂ
ସଂପଶ୍ୟତାଂ ହରିରମୂମୁଚଦୁସ୍ରିୟାଣାମ୍ ॥ ୩୩

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣେ ତୃତୀୟୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୩ ॥

~~ ୦ ~~

ଅଥ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କୁମ୍ଭୀରର ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଦା ଦେବର୍ଷିଗନ୍ଧର୍ବା ବ୍ରହ୍ମେଶାନପୁରୋଗମାଃ ।
ମୁମୁଚୁଃ କୁସୁମାସାରଂ ଶଂସନ୍ତଃ କର୍ମ ତଦ୍ଧରେଃ ॥ ୧

ନେଦୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ଦିବ୍ୟା ଗନ୍ଧର୍ବା ନନୃତୁର୍ଜଗୁଃ ।
ଋଷୟଶ୍ଚାରଣାଃ ସିଦ୍ଧାସ୍ତୁଷ୍ଟୁବୁଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମମ୍ ॥ ୨

ଯୋଽସୌ ଗ୍ରାହଃ ସ ବୈ ସଦ୍ୟଃ ପରମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟରୂପଧୃକ୍ ।
ମୁକ୍ତୋ ଦେବଳଶାପେନ ହୂହୂର୍ଗନ୍ଧର୍ବସତ୍ତମଃ ॥ ୩

ପ୍ରଣମ୍ୟ ଶିରସାଧୀଶମୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକମବ୍ୟୟମ୍ ।
ଅଗାୟତ ଯଶୋଧାମ କୀର୍ତ୍ତନ୍ୟଗୁଣସତ୍କଥମ୍ ॥ ୪

ସୋଽନୁକମ୍ପିତ ଈଶେନ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ପ୍ରଣମ୍ୟ ତମ୍ ।
ଲୋକସ୍ୟ ପଶ୍ୟତୋ ଲୋକଂ ସ୍ୱମଗାନ୍ମୁକ୍ତକିଲ୍ବିଷଃ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ ଆଦି ଦେବତା, ଋଷି ଓ ଗନ୍ଧର୍ବ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କର ଏହି କର୍ମର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୧ ॥ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜି ଉଠିଲା; ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ନୃତ୍ୟଗୀତ କଲେ; ଋଷି, ଚାରଣ ଓ ସିଦ୍ଧଗଣ ଭଗବାନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨ ॥ ଏପଟେ ସେହି କୁମ୍ଭୀର ଅତି ଶୀଘ୍ର ପରମ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟ ଦିବ୍ୟ ଶରୀରଧାରୀ ହୋଇଗଲା । ସେ ତାର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ହୂ ହୂ ନାମକ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧର୍ବ ଥିଲା । ଦେବଳଙ୍କ ଶାପରେ ସେ କୁମ୍ଭୀର ଗତି ପାଇଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩ ॥ ସେ ସର୍ବେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ମଥା ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲା ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ସୁଯଶ ଗାନ କଲା । ସତରେ, ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କୀର୍ତ୍ତିରେ ସମ୍ପନ୍ନ । ତାହାଙ୍କ ଗୁଣ ଓ ମନୋହର ଲୀଳାସବୁ ବସ୍ତୁତଃ ଗାନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପର୍ଶ ହେତୁ, ତାହାର ସକଳ ପାପ-ତାପ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି ତାହାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଗ୍ୱହୁଁ ଗ୍ୱହୁଁ ନିଜ ଲୋକକୁ ଗ୍ୱଲିଗଲା ॥ ୫ ॥

ଗଜେନ୍ଦ୍ରୋ ଭଗବତ୍‌ସ୍ପର୍ଶାଦ୍ ବିମୁକ୍ତୋଽଜ୍ଞାନବନ୍ଧନାତ୍ ।
ପ୍ରାପ୍ତୋ ଭଗବତୋ ରୂପଂ ପୀତବାସାଶ୍ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ॥ ୬

ସ ବୈ ପୂର୍ବମଭୂଦ୍ ରାଜା ପାଣ୍ଡ୍ୟୋ ଦ୍ରବିଡ଼ସତ୍ତମଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ବିଷ୍ଣୁବ୍ରତପରାୟଣଃ ॥ ୭

ସ ଏକଦାଽଽରାଧନକାଳ ଆତ୍ମବାନ୍
ଗୃହୀତମୌନବ୍ରତ ଈଶ୍ୱରଂ ହରିମ୍ ।
ଜଟାଧରସ୍ତାପସ ଆପ୍ଲୁତୋଽଚ୍ୟୁତଂ
ସମର୍ଚୟାମାସ କୁଳାଚଳାଶ୍ରମଃ ॥ ୮

ଯଦୃଚ୍ଛୟା ତତ୍ର ମହାଯଶା ମୁନିଃ
ସମାଗମଚ୍ଛିଷ୍ୟଗଣୈଃ ପରିଶ୍ରିତଃ ।
ତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ତୂଷ୍ଣୀମକୃତାର୍ହଣାଦିକଂ
ରହସ୍ୟୁପାସୀନମୃଷିଶ୍ଚୁକୋପ ହ ॥ ୯

ତସ୍ମା ଇମଂ ଶାପମଦାଦସାଧୁ-
ରୟଂ ଦୁରାତ୍ମାକୃତବୁଦ୍ଧିରଦ୍ୟ ।
ବିପ୍ରାବମନ୍ତା ବିଶତାଂ ତମୋଽନ୍ଧଂ
ଯଥା ଗଜଃ ସ୍ତବ୍ଧମତିଃ ସ ଏବ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଶପ୍ତ୍ୱା ଗତୋଽଗସ୍ତ୍ୟୋ ଭଗବାନ୍ ନୃପ ସାନୁଗଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋଽପି ରାଜର୍ଷିର୍ଦିଷ୍ଟଂ ତଦୁପଧାରୟନ୍ ॥ ୧୧

ଆପନ୍ନଃ କୌଞ୍ଜରୀଂ ଯୋନିମାତ୍ମସ୍ମୃତିବିନାଶିନୀମ୍ ।
ହର୍ଯ୍ୟର୍ଚନାନୁଭାବେନ ଯଦ୍ ଗଜତ୍ୱେଽପ୍ୟନୁସ୍ମୃତିଃ ॥ ୧୨

ଏବଂ ବିମୋକ୍ଷ୍ୟ ଗଜଯୂଥପମବ୍ଜନାଭ-
ସ୍ତେନାପି ପାର୍ଷଦଗତିଂ ଗମିତେନ ଯୁକ୍ତଃ ।
ଗନ୍ଧର୍ବସିଦ୍ଧବିବୁଧୈରୁପଗୀୟମାନ-
କର୍ମାଦ୍ଭୁତଂ ସ୍ୱଭବନଂ ଗରୁଡ଼ାସନୋଽଗାତ୍ ॥ ୧୩

ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ରୂପ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପୀତାମ୍ବରଧାରୀ ଏବଂ ଚତୁର୍ଭୁଜ ହୋଇଗଲା ॥ ୬ ॥ ସେହି ଗଜେନ୍ଦ୍ର ତାର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ଦେଶର ପାଣ୍ଡ୍ୟବଂଶୀ ରାଜା ଥିଲା । ତାର ନାମ ଥିଲା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ । ସେ ଥିଲା ଭଗବାନଙ୍କର ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଉପାସକ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯଶସ୍ୱୀ ॥ ୭ ॥ ଥରେ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ରାଜପାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ମଳୟ ପର୍ବତରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଜଟାଦାଢ଼ି ବଢ଼ାଇ ତପସ୍ୱୀ ବେଶ ଧାରଣ କଲେ । ଦିନକର କଥା । ସେ ସ୍ନାନ ସାରି ପୂଜା କରିବା ସମୟରେ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରି ଏବଂ ମୌନବ୍ରତୀ ହୋଇ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ସେହି ସମୟରେ ଦୈବଯୋଗକୁ ପରମଯଶସ୍ୱୀ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ମୁନି ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସେହି ରାଜା ପ୍ରଜାପାଳନ ଓ ଗୃହସ୍ଥୋଚିତ ଅତିଥିସେବା ଆଦି ଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ, ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ପରି ଚୁପ୍‌ଚାପ ଏକାନ୍ତରେ ବସି ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଶାପ ଦେଇ କହିଦେଲେ, "ଏହି ରାଜା ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ; ସେଥିପାଇଁ ପରୋପକାର କରିବା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅଭିମାନବଶତଃ ମନମୁଖୀ କର୍ମ କରୁଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅପମାନିତ କରୁଥିବା ଏହି ରାଜା ଗଜ ପରି ଜଡ଼ବୁଦ୍ଧି ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏ ଲୋକ ଘୋର ଅଜ୍ଞାନମୟୀ ଗଜଯୋନି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ।" ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶାପ ଦେବା ଓ ବରଦାନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ଅଗସ୍ତ୍ୟ ମୁନି ଏପରି ଶାପ ଦେଇ ଶିଷ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ସହିତ ସେଠାରୁ ଚ୍ଲିଗଲେ । ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏହାକୁ ନିଜର ପ୍ରାରବ୍ଧ ବୋଲି ଜାଣି ନିଜ ମନକୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଏହି ଘଟଣା ପରେ ସେ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତି କରାଇଦେଉଥିବା ଗଜଯୋନି ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନାର ଏତେ ପ୍ରଭାବ ଯେ, ଗଜ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବଦ୍ ସ୍ମୃତି ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଏପରିଭାବରେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଇ ତାକୁ ନିଜର ପାର୍ଷଦ କରିଦେଲେ । ଗନ୍ଧର୍ବ, ସିଦ୍ଧ ଓ ଦେବତାମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ପାର୍ଷଦରୂପଧାରୀ ଗଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ସାଥିରେ ନେଇ, ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସି ନିଜର ଅଲୌକିକ ଧାମକୁ ଚ୍ଲିଗଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଏତନ୍ମହାରାଜ ତବେରିତୋ ମୟା
କୃଷ୍ଣାନୁଭାବୋ ଗଜରାଜମୋକ୍ଷଣମ୍ ।
ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟଂ ଯଶସ୍ୟଂ କଳିକଲ୍ମଷାପହଂ
ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନନାଶଂ କୁରୁବର୍ଯ୍ୟ ଶୃଣ୍ୱତାମ୍ ॥ ୧୪

ଯଥାନୁକୀର୍ତ୍ତୟନ୍ତ୍ୟେତଚ୍ଛ୍ରେୟସ୍କାମା ଦ୍ୱିଜାତୟଃ ।
ଶୁଚୟଃ ପ୍ରାତରୁତ୍ଥାୟ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନାଦ୍ୟୁପଶାନ୍ତୟେ ॥ ୧୫

ଇଦମାହ ହରିଃ ପ୍ରୀତୋ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଂ କୁରୁସତ୍ତମ ।
ଶୃଣ୍ୱତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସର୍ବଭୂତମୟୋ ବିଭୁଃ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯେ ମାଂ ତ୍ୱାଂ ଚ ସରଶ୍ଚେଦଂ ଗିରିକନ୍ଦରକାନନମ୍ ।
ବେତ୍ରକୀଚକବେଣୂନାଂ ଗୁଲ୍ମାନି ସୁରପାଦପାନ୍ ॥ ୧୭

ଶୃଙ୍ଗାଣୀମାନି ଧିଷ୍ଣ୍ୟାନି ବ୍ରହ୍ମଣୋ ମେ ଶିବସ୍ୟ ଚ ।
କ୍ଷୀରୋଦଂ ମେ ପ୍ରିୟଂ ଧାମ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପଂ ଚ ଭାସ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୮

ଶ୍ରୀବତ୍ସଂ କୌସ୍ତୁଭଂ ମାଳାଂ ଗଦାଂ କୌମୋଦକୀଂ ମମ ।
ସୁଦର୍ଶନଂ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଂ ସୁପର୍ଣ୍ଣଂ ପତଗେଶ୍ୱରମ୍ ॥ ୧୯

ଶେଷଂ ଚ ମତ୍କଳାଂ ସୂକ୍ଷ୍ମାଂ ଶ୍ରିୟଂ ଦେବୀଂ ମଦାଶ୍ରୟାମ୍ ।
ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ନାରଦମୃଷିଂ ଭବଂ ପ୍ରହ୍ଲାଦମେବ ଚ ॥ ୨୦

ମତ୍ସ୍ୟକୂର୍ମବରାହାଦ୍ୟୈରବତାରୈଃ କୃତାନି ମେ ।
କର୍ମାଣ୍ୟନନ୍ତପୁଣ୍ୟାନି ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ସୋମଂ ହୁତାଶନମ୍ ॥ ୨୧

ପ୍ରଣବଂ ସତ୍ୟମବ୍ୟକ୍ତଂ ଗୋବିପ୍ରାନ୍ ଧର୍ମମବ୍ୟୟମ୍ ।
ଦାକ୍ଷାୟଣୀର୍ଧର୍ମପତ୍ନୀଃ ସୋମକଶ୍ୟପୟୋରପି ॥ ୨୨

ଗଙ୍ଗାଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ନନ୍ଦାଂ କାଳିନ୍ଦୀଂ ସିତବାରଣମ୍ ।
ଧ୍ରୁବଂ ବ୍ରହ୍ମଋଷୀନ୍ସପ୍ତ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଲୋକାଂଶ୍ଚ ମାନବାନ୍ ॥ ୨୩

ଉତ୍ଥାୟାପରରାତ୍ରାନ୍ତେ ପ୍ରୟତାଃ ସୁସମାହିତାଃ ।
ସ୍ମରନ୍ତି ମମ ରୂପାଣି ମୁଚ୍ୟନ୍ତେ ହ୍ୟେନସୋଽଖିଳାତ୍ ॥ ୨୪

ଯେ ମାଂ ସ୍ତୁବନ୍ତ୍ୟନେନାଙ୍ଗ ପ୍ରତିବୁଧ୍ୟ ନିଶାତ୍ୟୟେ ।
ତେଷାଂ ପ୍ରାଣାତ୍ୟୟେ ଚାହଂ ଦଦାମି ବିମଳାଂ ମତିମ୍ ॥ ୨୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଦିଶ୍ୟ ହୃଷୀକେଶଃ ପ୍ରଧ୍ମାୟ ଜଳଜୋତ୍ତମମ୍ ।
ହର୍ଷୟନ୍ବିବୁଧାନୀକମାରୁରୋହ ଖଗାଧିପମ୍ ॥ ୨୬

ହେ କୁରୁକୁଳଭୂଷଣ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ତଥା ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ଉଦ୍ଧାର କଥା ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶ୍ରୋତାଙ୍କର କଳିମଳ ଓ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦୂର କରେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଯଶ, ଉନ୍ନତି ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୧୪ ॥ ତେଣୁ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ଦ୍ୱିଜମାନେ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଆଦିର ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ଉଠି, ପବିତ୍ର ହୋଇ ଏହା ପାଠ କରନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଗଜେନ୍ଦ୍ରର ସ୍ତୁତିରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଏବଂ ସର୍ବଭୂତସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀହରି ସମସ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ତାକୁ ଏହି କଥା କହିଥିଲେ—॥ ୧୬ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଥିଲେ—ଯେଉଁମାନେ ରାତିର ଶେଷପ୍ରହରରେ ଉଠି ଇନ୍ଦ୍ରିୟନିଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ମୋତେ, ତୁମକୁ ତଥା ଏହି ସରୋବର, ପର୍ବତ, ଗିରିକନ୍ଦର, ବନ, ବେତ, କୀଚକ ଓ ବାଉଁଶ ବଣ, ଏଠାର ଦିବ୍ୟବୃକ୍ଷ ତଥା ପର୍ବତଶିଖର, ମୋର, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଏବଂ ଶିବଙ୍କର ନିବାସ ସ୍ଥାନ, ମୋର ପ୍ରିୟଧାମ କ୍ଷୀରସାଗର, ଆଲୋକମୟ ଶ୍ୱେତଦ୍ୱୀପ, ଶ୍ରୀବତ୍ସ, କୌସ୍ତୁଭମଣି, ବନମାଳା, ମୋର କୌମୋଦକୀ ଗଦା, ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର, ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ, ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼, ମୋର ସୂକ୍ଷ୍ମକଳାସ୍ୱରୂପ ଶେଷଦେବ, ମୋର ଆଶ୍ରୟରେ ରହୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ, ବ୍ରହ୍ମା, ଦେବର୍ଷି ନାରଦ, ଶିବ ତଥା ଭକ୍ତରାଜ ପ୍ରହ୍ଲାଦ, ମତ୍ସ୍ୟ, କଚ୍ଛପ, ବରାହ ଆଦି ଅବତାରରେ ହୋଇଥିବା ମୋର ଅନନ୍ତ ପୁଣ୍ୟମୟ ଚରିତ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ଓଁକାର, ସତ୍ୟ, ମୂଳପ୍ରକୃତି, ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅବିନାଶୀ ସନାତନ ଧର୍ମ, ସୋମ, କଶ୍ୟପ ଓ ଧର୍ମଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଦକ୍ଷକନ୍ୟାଗଣ, ଗଙ୍ଗା, ସରସ୍ୱତୀ, ଅଳକନନ୍ଦା, ଯମୁନା, ଐରାବତ ହସ୍ତୀ, ଭକ୍ତଶିରୋମଣି ଧ୍ରୁବ, ସପ୍ତ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ଏବଂ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି (ନଳ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ଜନକ ଆଦି) ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସକଳ ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ; କାରଣ ସେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ହିଁ ରୂପ ॥ ୧୭-୨୪ ॥ ପ୍ରିୟ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ! ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଉଠି, ତୁମେ କରିଥିବା ସ୍ତୁତି ପାଠ କରି ମୋର ସ୍ତବନ କରନ୍ତି, ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ମଳ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଦାନ କରେ ॥ ୨୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରି କହି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିବା ସହିତ ନିଜର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଲେ ଓ ଗରୁଡ଼ ପୃଷ୍ଠରେ ବସିଗଲେ (ଏବଂ ନିଜଧାମକୁ ବାହୁଡ଼ିଗଲେ) ॥ ୨୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣଂ ନାମ ଚତୁର୍ଥୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦେବଗଣଙ୍କ ଗମନ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ସ୍ତୁତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ରାଜନ୍ନୁଦିତମେତତ୍ ତେ ହରେଃ କର୍ମାଘନାଶନମ୍ ।
ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣଂ ପୁଣ୍ୟଂ ରୈବତଂ ତ୍ୱନ୍ତରଂ ଶୃଣୁ ॥ ୧

ପଞ୍ଚମୋ ରୈବତୋ ନାମ ମନୁସ୍ତାମସସୋଦରଃ ।
ବଳିବିନ୍ଧ୍ୟାଦୟସ୍ତସ୍ୟ ସୁତା ଅର୍ଜୁନପୂର୍ବକାଃ ॥ ୨

ବିଭୁରିନ୍ଦ୍ରଃ ସୁରଗଣା ରାଜନ୍ ଭୂତରୟାଦୟଃ ।
ହିରଣ୍ୟରୋମା ବେଦଶିରା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହ୍ୱାଦୟୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୩

ପତ୍ନୀ ବିକୁଣ୍ଠା ଶୁଭ୍ରସ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠୈଃ ସୁରସତ୍ତମୈଃ ।
ତୟୋଃ ସ୍ୱକଳୟା ଜଜ୍ଞେ ବୈକୁଣ୍ଠୋ ଭଗବାନ୍ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୪

ବୈକୁଣ୍ଠଃ କଳ୍ପିତୋ ଯେନ ଲୋକୋ ଲୋକନମସ୍କୃତଃ ।
ରମୟା ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟମାନେନ ଦେବ୍ୟା ତତ୍ପ୍ରିୟକାମ୍ୟୟା ॥ ୫

ତସ୍ୟାନୁଭାବଃ କଥିତୋ ଗୁଣାଶ୍ଚ ପରମୋଦୟାଃ ।
ଭୌମାନ୍ ରେଣୂନ୍ ସ ବିମମେ ଯୋ ବିଷ୍ଣୋର୍ବର୍ଣ୍ଣୟେଦ୍ ଗୁଣାନ୍ ॥ ୬

ଷଷ୍ଠଶ୍ଚ ଚକ୍ଷୁଷଃ ପୁତ୍ରଶ୍ଚାକ୍ଷୁଷୋ ନାମ ବୈ ମନୁଃ ।
ପୂରୁପୂରୁଷସୁଦ୍ୟୁମ୍ନପ୍ରମୁଖାଶ୍ଚାକ୍ଷୁଷାତ୍ମଜାଃ ॥ ୭

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରୁମସ୍ତତ୍ର ଦେବା ଆପ୍ୟାଦୟୋ ଗଣାଃ ।
ମୁନୟସ୍ତତ୍ର ବୈ ରାଜନ୍ ହବିଷ୍ମଦ୍ବୀରକାଦୟଃ ॥ ୮

ତତ୍ରାପି ଦେବଃ ସମ୍ଭୂତ୍ୟାଂ ବୈରାଜସ୍ୟାଭବତ୍ ସୁତଃ ।
ଅଜିତୋ ନାମ ଭଗବାନଂଶେନ ଜଗତଃ ପତିଃ ॥ ୯

ପୟୋଧିଂ ଯେନ ନିର୍ମଥ୍ୟ ସୁରାଣାଂ ସାଧିତା ସୁଧା ।
ଭ୍ରମମାଣୋଽମ୍ଭସି ଧୃତଃ କୂର୍ମରୂପେଣ ମନ୍ଦରଃ ॥ ୧୦

ରାଜୋବାଚ

ଯଥା ଭଗବତା ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମଥିତଃ କ୍ଷୀରସାଗରଃ ।
ଯଦର୍ଥଂ ବା ଯତଶ୍ଚାଦ୍ରିଂ ଦଧାରାମ୍ବୁଚରାତ୍ମନା ॥ ୧୧

ଯଥାମୃତଂ ସୁରୈଃ ପ୍ରାପ୍ତଂ କିଞ୍ଚାନ୍ୟଦଭବତ୍ ତତଃ ।
ଏତଦ୍ ଭଗବତଃ କର୍ମ ବଦସ୍ୱ ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ପବିତ୍ର ଗଜେନ୍ଦ୍ରମୋକ୍ଷଣ ଲୀଳା ସକଳ ପାପ ନାଶ କରିଦିଏ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହା କହିଦେଲି । ଏଥର ରୈବତ ମନ୍ୱନ୍ତରର କଥା ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ପଞ୍ଚମ ମନୁଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ରୈବତ । ସେ ଥିଲେ ଚତୁର୍ଥ ମନୁ ତାମସଙ୍କର ସାବତ ଭାଇ । ତାଙ୍କର ଅର୍ଜୁନ, ବଳି, ବିନ୍ଧ୍ୟ ଆଦି ଅନେକ ପୁତ୍ର ଥିଲେ ॥ ୨ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ବିଭୁ ଏବଂ ଭୂତରୟ ପ୍ରମୁଖ ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଦେବଗଣ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ହିରଣ୍ୟରୋମା, ବେଦଶିରା, ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଆଦି ଥିଲେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୩ ॥ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶୁଭ୍ର ଋଷିଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କର ନାମ ଥିଲା ବିକୁଣ୍ଠା । ତାଙ୍କରି ଗର୍ଭରୁ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜ ଅଂଶ ଧରି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାମକ ଅବତାର ଧାରଣ କଲେ ॥ ୪ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କ୍ରମେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ବୈକୁଣ୍ଠ ହେଉଛି ସମସ୍ତ ଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ॥ ୫ ॥ ସେହି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କର କଲ୍ୟାଣମୟ ଗୁଣ ଓ ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ମୁଁ ସଂକ୍ଷେପରେ (ତୃତୀୟ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିସାରିଛି । ପୃଥିବୀରେ କେତୋଟି ପରମାଣୁ ଅଛି, ତାହା ହୁଏତ ଗଣି ଦିଆଯାଇପାରେ; କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସକଳ ଗୁଣର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୬ ॥

ଚାକ୍ଷୁଷ ମନୁ ଥିଲେ ଷଷ୍ଠ ମନୁ ଚକ୍ଷୁଙ୍କର ପୁତ୍ର । ପୂରୁ, ପୁରୁଷ, ସୁଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ଥିଲେ ଚାକ୍ଷୁଷଙ୍କର ପୁତ୍ର ॥ ୭ ॥ ସେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରୁମ ଏବଂ ଆପ୍ୟ ଆଦି ଥିଲେ ପ୍ରଧାନ ଦେବଗଣ । ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ହବିଷ୍ମାନ୍ ଓ ବୀରକ ଆଦି ଥିଲେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୮ ॥ ଜଗତ୍‌ପତି ଭଗବାନ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ବୈରାଜଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସମ୍ଭୂତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅଜିତ ନାମକ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୯ ॥ ସେ ହିଁ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପିଆଇଥିଲେ ତଥା ସେ ହିଁ କଚ୍ଛପରୂପ ଧାରଣ କରି ମନ୍ଦରାଚଳରୂପୀ ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡର ଆଧାର ହୋଇଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଗ୍ଚରିଲେ—ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଭଗବାନ କ୍ଷୀରସାଗର କିପରି ମନ୍ଥନ କଲେ? ସେ କାହିଁକି କଚ୍ଛପରୂପ ଧାରଣ କଲେ ଓ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ କାହିଁକି ନିଜ ପିଠିରେ ଧାରଣ କଲେ ? ॥ ୧୧ ॥ ସେତେବେଳେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ମିଳିଲା କିପରି ? ସମୁଦ୍ରରୁ ଆଉ କେଉଁ ସବୁ

ତ୍ୱୟା ସଙ୍କଥ୍ୟମାନେନ ମହିମ୍ନା ସାତ୍ୱତାଂ ପତେଃ ।
ନାତିତୃପ୍ୟତି ମେ ଚିତ୍ତଂ ସୁଚିରଂ ତାପତାପିତମ୍ ॥ ୧୩

ସୂତ ଉବାଚ

ସମ୍ପୃଷ୍ଟୋ ଭଗବାନେବଂ ଦ୍ୱୈପାୟନସୁତୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ଅଭିନନ୍ଦ୍ୟ ହରେର୍ବୀର୍ଯ୍ୟମଭ୍ୟାଚଷ୍ଟୁଂ ପ୍ରଚକ୍ରମେ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଯଦା ଯୁଦ୍ଧେଽସୁରୈର୍ଦ୍ଦେବା ବାଧ୍ୟମାନାଃ ଶିତାୟୁଧୈଃ ।
ଗତାସବୋ ନିପତିତା ନୋତ୍ତିଷ୍ଠେରନ୍ସ୍ମ ଭୂୟଶଃ ॥ ୧୫

ଯଦା ଦୁର୍ବାସସଃ ଶାପାତ୍ ସେନ୍ଦ୍ରା ଲୋକାସ୍ତ୍ରୟୋ ନୃପ ।
ନିଃଶ୍ରୀକାଶ୍ଚାଭବଂସ୍ତତ୍ର ନେଶୁରିଜ୍ୟାଦୟଃ କ୍ରିୟାଃ ॥ ୧୬

ନିଶାମ୍ୟୈତତ୍ ସୁରଗଣା ମହେନ୍ଦ୍ରବରୁଣାଦୟଃ ।
ନାଧ୍ୟଗଚ୍ଛନ୍ ସ୍ୱୟଂ ମନ୍ତ୍ରୈର୍ମନ୍ତ୍ରୟନ୍ତୋ ବିନିଶ୍ଚୟମ୍ ॥ ୧୭

ତତୋ ବ୍ରହ୍ମସଭାଂ ଜଗ୍ମୁର୍ମେରୋର୍ମୂର୍ଦ୍ଧନି ସର୍ବଶଃ ।
ସର୍ବଂ ବିଜ୍ଞାପୟାଞ୍ଚକ୍ରୁଃ ପ୍ରଣତାଃ ପରମେଷ୍ଠିନେ ॥ ୧୮

ସ ବିଲୋକ୍ୟେନ୍ଦ୍ରବାୟ୍ୱାଦୀନ୍ ନିଃସତ୍ତ୍ୱାନ୍ ବିଗତପ୍ରଭାନ୍ ।
ଲୋକାନମଙ୍ଗଳପ୍ରାୟାନସୁରାନୟଥା ବିଭୁଃ ॥ ୧୯

ସମାହିତେନ ମନସା ସଂସ୍ମରନ୍ ପୁରୁଷଂ ପରମ୍ ।
ଉବାଚୋତ୍ଫୁଲ୍ଲବଦନୋ ଦେବାନ୍ ସ ଭଗବାନ୍ ପରଃ ॥ ୨୦

ବସ୍ତୁ ବାହାରିଲା ? ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା ତ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ! ଆପଣ ଦୟା କରି ମୋତେ ଏ ବିଷୟ ସବୁ କହନ୍ତୁ ॥ ୧୨ ॥ ଆପଣ ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଯେତେ ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି, ସେସବୁ ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ହୃଦୟ ସେତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଉଠୁଛି; ତୃପ୍ତ ହେବାର ତ ନାଆଁ ଧରୁନାହିଁ। କାହିଁକି ବା ସେପରି ନ ହେବ ! ଏ ହୃଦୟ ପରା ସଂସାରଜ୍ୱାଳାରେ ବହୁଦିନରୁ ଜଳୁଛି ॥୧୩ ॥

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତଙ୍କର ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ଭଗବାନଙ୍କର ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଲୀଳା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହା ସେହି ସମୟର ଘଟଣା, ଯେତେବେଳେ କି ଅସୁରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରବଳରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ କରିଦେଇଥିଲେ। ସେହି ଯୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରାଣାନ୍ତକ ସଙ୍କଟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ; ସେମାନେ ରଣଭୂମିରେ ପଡ଼ିଯାଇ ଆଉ ଉଠିପାରି ନ ଥିଲେ ॥ ୧୫ ॥ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ଶାପରେ* ତ୍ରିଲୋକ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତି—ଏପରି କି ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି ଧର୍ମକର୍ମ ମଧ୍ୟ ଲୋପ ପାଇଯାଇଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ ଆଦି ଦେବତାମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ବିଚାରବିମର୍ଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ ଏତେ ବିଚାର କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ, କୌଣସି ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୭ ॥ ତେଣୁ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସୁମେରୁ ଶିଖରରେ ଥିବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଭାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ବଡ଼ ନମ୍ରତାର ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ପରିସ୍ଥିତିର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଇନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ ଆଦି ଦେବତାମାନେ ଶ୍ରୀହୀନ ଓ ଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି। ଲୋକଙ୍କ ପରିସ୍ଥିତି ବଡ଼ ବିଷମ ଓ ସଙ୍କଟାପନ୍ନ ହୋଇଯାଇଛି ଏବଂ ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ ଅସୁରମାନେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ତେଣୁ ସେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲେ। କିଛି ସମୟ ପରେ ସେ

* ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଉଛି : ଥରେ ଦୁର୍ବାସା ବୈକୁଣ୍ଠଲୋକରୁ ଆସୁଥିଲେ। ବାଟରେ ଐରାବତରେ ବସି ଆସୁଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଦେଖା ହୋଇଗଲା। ସେ ତ୍ରିଲୋକାଧିପତି ବୋଲି ଜାଣି ଦୁର୍ବାସା ତାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଛଡ଼ାମାଳା ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଦରେ ସେହି ମାଳାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆଦର ନ କରି ଐରାବତ ହାତୀର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପକାଇଦେଲେ। ଐରାବତ ସେହି ମାଳାଟିକୁ ତାର ଶୁଣ୍ଢରେ ଟାଣିଆଣି ପାଦରେ ଦଳିଦେଲା। ତାହା ଦେଖି ଦୁର୍ବାସା କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ, 'ତୁ ତ୍ରିଲୋକ ସହିତ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଆ।'

ଅହଂ ଭବୋ ଯୂୟମଥୋଽସୁରାଦୟୋ
ମନୁଷ୍ୟତିର୍ଯ୍ୟଗ୍‌ଦ୍ରୁମଘର୍ମଜାତୟଃ ।
ଯସ୍ୟାବତାରାଂଶକଳାବିସର୍ଜିତା
ବ୍ରଜାମ ସର୍ବେ ଶରଣଂ ତମବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୧

ନ ଯସ୍ୟ ବଧ୍ୟୋ ନ ଚ ରକ୍ଷଣୀୟୋ
ନୋପେକ୍ଷଣୀୟାଦରଣୀୟପକ୍ଷଃ ।
ଅଥାପି ସର୍ଗସ୍ଥିତିସଂଯମାର୍ଥଂ
ଧତ୍ତେ ରଜଃସତ୍ତ୍ୱତମାଂସି କାଳେ ॥ ୨୨

ଅୟଂ ଚ ତସ୍ୟ ସ୍ଥିତିପାଳନକ୍ଷଣଃ
ସତ୍ତ୍ୱଂ ଜୁଷାଣସ୍ୟ ଭବାୟ ଦେହିନାମ୍ ।
ତସ୍ମାଦ୍ ବ୍ରଜାମଃ ଶରଣଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁଂ
ସ୍ୱାନାଂ ସ ନୋ ଧାସ୍ୟତି ଶଂ ସୁରପ୍ରିୟଃ ॥ ୨୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାଭାଷ୍ୟ ସୁରାନ୍ ବେଧାଃ ସହ ଦେବୈରରିଂଦମ ।
ଅଜିତସ୍ୟ ପଦଂ ସାକ୍ଷାଜ୍ଜଗାମ ତମସଃ ପରମ୍ ॥ ୨୪

ତତ୍ରାଦୃଷ୍ଟସ୍ୱରୂପାୟ ଶ୍ରୁତପୂର୍ବାୟ ବୈ ବିଭୋ ।
ସ୍ତୁତିମବୂତ ଦୈବୀଭିର୍ଗୀର୍ଭିସ୍ତ୍ୱବହିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ॥ ୨୫

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଅବିକ୍ରିୟଂ ସତ୍ୟମନନ୍ତମାଦ୍ୟଂ
ଗୁହାଶୟଂ ନିଷ୍କଳମପ୍ରତର୍କ୍ୟମ୍ ।
ମନୋଽଗ୍ରୟାନଂ ବଚସାନିରୁକ୍ତଂ
ନମାମହେ ଦେବବରଂ ବରେଣ୍ୟମ୍ ॥ ୨୬

ବିପଶ୍ଚିତଂ ପ୍ରାଣମନୋଧିୟାତ୍ମନା-
ମର୍ଥେନ୍ଦ୍ରିୟାଭାସମନିଦ୍ରମବ୍ରଣମ୍ ।

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ମୁଖରେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ—"ହେ ଦେବଗଣ ! ମୁଁ, ଶିବ, ତୁମେମାନେ ଓ ଅସୁର, ଦୈତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ବୃକ୍ଷଲତା ତଥା ସ୍ୱେଦଜ ଆଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଯେଉଁ ବିରାଟପୁରୁଷଙ୍କର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଂଶରୁ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଇଁ, ଆମେମାନେ ସେହି ଅବିନାଶୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ହିଁ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ଯଦ୍ୟପି ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କେହି ବଧଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ, କି କେହି ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ; ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କେହି ଉପେକ୍ଷାର ପାତ୍ର ନୁହେଁ କି କେହି ଆଦରର ପାତ୍ର ନୁହେଁ, ତଥାପି ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ ନିମନ୍ତେ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ରଜୋଗୁଣ, ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଛନ୍ତି। ଏହା ହେଉଛି ଜଗତର ସ୍ଥିତି ଓ ରକ୍ଷାର ସମୟ। ତେଣୁ ଆମେସବୁ ସେହି ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିବା। ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଦେବତାମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ। ଆମେ ସମସ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ନିଜଲୋକ। ତେଣୁ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଆମମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରିବେ।" ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ବୁଝାଇସାରି, ବ୍ରହ୍ମା ସେମାନଙ୍କୁ ଧରି ଭଗବାନ ଅଜିତଙ୍କର ନିଜଧାମ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଗଲେ। ସେହି ଧାମ ହେଉଛି ତମୋଗୁଣୀ ପ୍ରକୃତିର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ॥ ୨୪ ॥ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଧାମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ବରୁ ବହୁତ କିଛି ଶୁଣିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠାକୁ ଯିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଠାରେ କିଛି ବି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ। ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମା ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ବେଦବାଣୀଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୫ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ନିର୍ବିକାର, ସତ୍ୟ, ଅନନ୍ତ, ଆଦିପୁରୁଷ ଏବଂ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ବିରାଜମାନ। ଆପଣ ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଅତର୍କ୍ୟ। ମନ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇପାରେ, ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଆପଣ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଆନ୍ତି। ଆପଣଙ୍କୁ ବାଣୀ ନିରୂପଣ କରିପାରେ ନାହିଁ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ। ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳରେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରାଣ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଙ୍କାରର ଜ୍ଞାତା। ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର

ଛାୟାତପୌ ଯତ୍ର ନ ଗୃଧ୍ରପକ୍ଷୌ
ତମକ୍ଷରଂ ଖଂ ତ୍ରିଯୁଗଂ ବ୍ରଜାମହେ ॥ ୨୭

ଅଜସ୍ୟ ଚକ୍ରଂ ତ୍ୱଜୟେର୍ଯ୍ୟମାଣଂ
ମନୋମୟଂ ପଞ୍ଚଦଶାରମାଶୁ ।
ତ୍ରିଣାଭି ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଚଲମଷ୍ଟନେମି
ଯଦକ୍ଷମାହୁସ୍ତମୃତଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୨୮

ଯ ଏକବର୍ଣ୍ଣଂ ତମସଃ ପରଂ ତ-
ଦଲୋକମବ୍ୟକ୍ତମନନ୍ତପାରମ୍ ।
ଆସାଞ୍ଚକାରୋପସୁପର୍ଣ୍ଣମେନ-
ମୁପାସତେ ଯୋଗରଥେନ ଧୀରାଃ ॥ ୨୯

ନ ଯସ୍ୟ କଶ୍ଚାତିତିତର୍ତ୍ତି ମାୟାଂ
ଯୟା ଜନୋ ମୁହ୍ୟତି ବେଦ ନାର୍ଥମ୍ ।
ତଂ ନିର୍ଜିତାତ୍ମାତ୍ମଗୁଣଂ ପରେଶଂ
ନମାମ ଭୂତେଷୁ ସମଂ ଚରନ୍ତମ୍ ॥ ୩୦

ଇମେ ବୟଂ ଯତ୍ପ୍ରିୟୟୈବ ତନ୍ୱା
ସତ୍ତ୍ୱେନ ସୃଷ୍ଟା ବହିରନ୍ତରାବିଃ ।
ଗତିଂ ନ ସୂକ୍ଷ୍ମାମୃଷୟଶ୍ଚ ବିଦ୍ମହେ
କୁତୋଽସୁରାଦ୍ୟା ଇତରପ୍ରଧାନାଃ ॥ ୩୧

ବିଷୟସବୁ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଅଜ୍ଞାନ ଆପଣଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆପଣ ପ୍ରକୃତିର ବିକାରରୁ ମଧ୍ୟ ରହିତ । ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ହେଉଛି ଜୀବର ଦୁଇଟି ପକ୍ଷ; କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ସେସବୁ ଆଦୌ ନାହିଁ । ଆପଣ ଅବିନାଶୀ ଓ ସୁଖସ୍ୱରୂପ । ସତ୍ୟ, ତ୍ରେତା ଓ ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ଆପଣ ପ୍ରକଟିତରୂପରେ ବିରାଜିତ ରହନ୍ତି । ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ॥ ୨୭ ॥ ଏହି ଶରୀର ହେଉଛି ଜୀବର ଏକ ମନୋମୟ ଚକ୍ର (ରଥର ଚକ) । ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ— ଏହି ପନ୍ଦରଟି ହେଉଛି ସେହି ଚକ୍ରର ଅର । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ—ଏହି ତିନିଗୁଣ ହେଉଛି ଚକ୍ରର ନାଭି । ଭୂମି, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଅହଂକାର—ଏହି ଆଠଟି ହେଉଛି ସେହି ଚକ୍ରର ନେମି (ପରିଧି) । ସ୍ୱୟଂ ମାୟା ଏହି ଚକ୍ରକୁ ଚଳାଉଛି ଏବଂ ଏହା ବିଜୁଳିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ଦ୍ରୁତଗାମୀ । ଏହି ଚକ୍ରର ଅଖ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା । ସେ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ । ଆମେ ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ଶରଣ ପଶୁଛୁ ॥ ୨୮ ॥ ଯେ ଏକମାତ୍ର ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ, ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ, ଯେ ସକଳ ବସ୍ତୁର ମୂଳରେ ଥିବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ଏବଂ ଦେଶ, କାଳ ଅଥବା ବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ତ ପାଇ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେହି ପ୍ରଭୁ ହିଁ ଜୀବର ହୃଦୟରେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଗ୍ରହବନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ମାୟାଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇ ଜୀବ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଥବା ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲିଗଲା, ସେ ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ମାୟା; କେହି ବି ତାଙ୍କ ମାୟାର ସୀମା ଜାଣିପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ସେହି ମାୟା ତଥା ତାହାର ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ନିଜ ବଶରେ ରଖି ସକଳପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସମଭାବରେ ବିଚରଣ କରିଥାନ୍ତି । ଜୀବ ନିଜର ପୁରୁଷାର୍ଥବଳରେ ନୁହେଁ, ତାହାଙ୍କର କୃପା ହେଲେ ହିଁ ତାହାଙ୍କୁ ପାଇପାରେ । ଆମେ ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୦ ॥ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଆମେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ଏବଂ ଋଷିଗଣ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟ ସତ୍ତ୍ୱମୟ ଶରୀରରୁ ହିଁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛୁ; ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ବାହାରେ ଓ ଭିତରେ ସମଭାବରେ ପ୍ରକଟ ହେଉଥିବା ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆମେ ଜାଣି ନ ଥିବାବେଳେ, ରଜୋଗୁଣ ଏବଂ ତମୋଗୁଣପ୍ରଧାନ ଅସୁର ପ୍ରଭୃତି ବା ତାହା କିପରି ଜାଣିପାରିବେ ! ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ଆମେ ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୩୧ ॥

ପାଦୌ ମହୀୟଂ ସ୍ୱକୃତୈବ ଯସ୍ୟ
ଚତୁର୍ବିଧୋ ଯତ୍ର ହି ଭୂତସର୍ଗଃ ।
ସ ବୈ ମହାପୂରୁଷ ଆତ୍ମତନ୍ତ୍ରଃ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ବ୍ରହ୍ମ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୨

ଅମ୍ଭସ୍ତୁ ଯଦ୍ରେତ ଉଦାରବୀର୍ଯ୍ୟଂ
ସିଧ୍ୟନ୍ତି ଜୀବନ୍ତ୍ୟୁତ ବର୍ଧମାନାଃ ।
ଲୋକାସ୍ତ୍ରୟୋଽଥାଖିଳଲୋକପାଳାଃ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ବ୍ରହ୍ମ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୩

ସୋମଂ ମନୋ ଯସ୍ୟ ସମାମନନ୍ତି
ଦିବୌକସାଂ ବୈ ବଳମନ୍ଧ ଆୟୁଃ ।
ଈଶୋ ନଗାନାଂ ପ୍ରଜନଃ ପ୍ରଜାନାଂ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୪

ଅଗ୍ନିର୍ମୁଖଂ ଯସ୍ୟ ତୁ ଜାତବେଦା
ଜାତଃ କ୍ରିୟାକାଣ୍ଡନିମିତ୍ତଜନ୍ମା ।
ଅନ୍ତଃସମୁଦ୍ରେଽନୁପଚନ୍ସ୍ୱଧାତୂନ୍
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୫

ଯଚ୍ଚକ୍ଷୁରାସୀତ୍ ତରଣିର୍ଦେବଯାନଂ
ତ୍ରୟୀମୟୋ ବ୍ରହ୍ମଣ ଏଷ ଧିଷ୍ଣ୍ୟମ୍ ।
ଦ୍ୱାରଂ ଚ ମୁକ୍ତେରମୃତଂ ଚ ମୃତ୍ୟୁଃ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୬

ପ୍ରାଣାଦଭୂଦ୍ ଯସ୍ୟ ଚରାଚରାଣାଂ
ପ୍ରାଣଃ ସହୋ ବଳମୋଜଶ୍ଚ ବାୟୁଃ ।
ଅନ୍ୱାସ୍ମ ସମ୍ରାଜମିବାନୁଗା ବୟଂ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୭

ଶ୍ରୋତ୍ରାଦ୍ ଦିଶୋ ଯସ୍ୟ ହୃଦଶ୍ଚ ଖାନି
ପ୍ରଜଜ୍ଞିରେ ଖଂ ପୁରୁଷସ୍ୟ ନାଭ୍ୟାଃ ।

ଜରାୟୁଜ, ଅଣ୍ଡଜ, ସ୍ୱେଦଜ ଏବଂ ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ—ଏପରି ଚାରିପ୍ରକାର ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଧାରଣ କରିଥିବା ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ଏବଂ ଏହା ତାହାଙ୍କର ଚରଣ। ଏଭଳି ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଆମ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୨ ॥ ଯେଉଁ ପରମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜଳରୁ ତିନିଲୋକ ଓ ସମସ୍ତ ଲୋକର ଲୋକପାଳମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ବିକଶିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବିତ ରହନ୍ତି, ସେହି ଜଳ ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ। ଯେ ଏଭଳି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପରଂବ୍ରହ୍ମ, ସେ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୩ ॥ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ଅନ୍ନ, ବଳ ଓ ଆୟୁ ତଥା ସେ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ସମ୍ରାଟ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ବୃଦ୍ଧିକାରକ ମଧ୍ୟ। କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୁତିଗଣଙ୍କ ମତରେ ଏଭଳି ମହାନ୍ ଚନ୍ଦ୍ର ହେଉଛି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମନ। ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମନ ଏପରି ମହାନ୍, ସେ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୪ ॥ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମୁଖ। ବେଦର ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମକାଣ୍ଡ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାହା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି। ଏହି ଅଗ୍ନି ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଶରୀର ଭିତରେ ଜଠରାଗ୍ନିରୂପେ ଏବଂ ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ବାଡ଼ବାନଳରୂପେ ରହି ଅନ୍ନ, ଜଳ ଆଦିକୁ ପଚନ କରିଚାଲିଛି ଏବଂ ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ତାହାରି ଠାରୁ ହୋଇଛି। ଏଭଳି ଅଗ୍ନି ଯାହାଙ୍କର ମୁଖ, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ବେଦମୂର୍ତ୍ତି; ଯାହାଙ୍କ କୃପାରୁ ଜୀବ ଦେବଯାନମାର୍ଗରେ ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟଧାମ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପାଇଯାଏ, ପୁଣ୍ୟଲୋକସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ମୁକ୍ତିର ଦ୍ୱାର ଓ ଅମୃତମୟ ତଥା କାଳରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେ ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ, ସେହି ସୂର୍ଯ୍ୟରୂପ ନେତ୍ରଧାରୀ ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୬ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରାଣରୁ ହିଁ ଚର ଓ ଅଚରମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ପ୍ରକଟ ହେଲା ତଥା ସେମାନଙ୍କୁ ମାନସିକ, ଶାରୀରିକ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବଳ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ବାୟୁ ପ୍ରକଟ ହେଲା। ସେହି ପ୍ରଭୁ ହେଉଛନ୍ତି ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ରାଟ ଓ ଆମେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଦେବତାମାନେ ହେଉଛୁ ତାହାଙ୍କର ଅନୁଚର। ଏପରି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଅଟନ୍ତି ଯେଉଁ ଭଗବାନ, ସେ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୭ ॥ ଯାହାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣରୁ ଦିଗମାନେ, ହୃଦୟରୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୋଲକ ଓ ନାଭିରୁ ସେହି ଆକାଶ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି, ଯାହା କି ହେଉଛି ପଞ୍ଚପ୍ରାଣ (ପ୍ରାଣ, ଅପାନ, ଉଦାନ, ସମାନ ଓ ବ୍ୟାନ), ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ପଞ୍ଚ ଅସୁ (ନାଗ, କୂର୍ମ,

ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟାତ୍ମାସୁଶରୀରକେତଂ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୮

ବଳାନ୍ ମହେନ୍ଦ୍ରସ୍ତ୍ରିଦଶାଃ ପ୍ରସାଦାନ୍
ମନ୍ୟୋର୍ଗିରୀଶୋ ଧିଷଣାଦ୍ ବିରିଞ୍ଚିଃ ।
ଖେଭ୍ୟଶ୍ଚ ଛନ୍ଦାଂସ୍ୟୃଷୟୋ ମେଢ୍ରତଃ କଃ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୩୯

ଶ୍ରୀର୍ବକ୍ଷସଃ ପିତରଶ୍ଛାୟୟାଽସନ୍
ଧର୍ମଃ ସ୍ତନାଦିତରଃ ପୃଷ୍ଠତୋଽଭୂତ୍ ।
ଦ୍ୟୌର୍ୟସ୍ୟ ଶୀର୍ଷ୍ଣୋଽପ୍ସରସୋ ବିହାରାତ୍
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୪୦

ବିପ୍ରୋ ମୁଖଂ ବ୍ରହ୍ମ ଚ ଯସ୍ୟ ଗୁହ୍ୟଂ
ରାଜନ୍ୟ ଆସୀଦ୍ ଭୁଜୟୋର୍ବଳଂ ଚ ।
ଊର୍ବୋର୍ବିଡୋଜୋଽଙ୍ଘ୍ରିରବେଦଶୂଦ୍ରୌ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୪୧

ଲୋଭୋଽଧରାତ୍ ପ୍ରୀତିରୁପର୍ଯ୍ୟଭୂଦ୍ ଦ୍ୟୁତି-
ର୍ନସ୍ତଃ ପଶବ୍ୟଃ ସ୍ପର୍ଶେନ କାମଃ ।
ଭ୍ରୁବୋର୍ୟମଃ ପକ୍ଷ୍ମଭବସ୍ତୁ କାଳଃ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୪୨

ଦ୍ରବ୍ୟଂ ବୟଃ କର୍ମ ଗୁଣାନ୍ ବିଶେଷଂ
ଯଦ୍ ଯୋଗମାୟାବିହିତାନ୍ ବଦନ୍ତି ।
ଯଦ୍ ଦୁର୍ବିଭାବ୍ୟଂ ପ୍ରବୁଧାପବାଧଂ
ପ୍ରସୀଦତାଂ ନଃ ସ ମହାବିଭୂତିଃ ॥ ୪୩

ନମୋଽସ୍ତୁ ତସ୍ମା ଉପଶାନ୍ତଶକ୍ତୟେ
ସ୍ୱାରାଜ୍ୟଲାଭପ୍ରତିପୂରିତାତ୍ମନେ ।
ଗୁଣେଷୁ ମାୟାରଚିତେଷୁ ବୃତ୍ତିଭି-
ର୍ନ ସଜ୍ଜମାନାୟ ନଭସ୍ୱଦୂତୟେ ॥ ୪୪

ସ ତ୍ୱଂ ନୋ ଦର୍ଶୟାତ୍ମାନମସ୍ମତ୍କରଣଗୋଚରମ୍ ।
ପ୍ରପନ୍ନାନାଂ ଦିଦୃକ୍ଷୂଣାଂ ସସ୍ମିତଂ ତେ ମୁଖାମ୍ବୁଜମ୍ ॥ ୪୫

କୃକଳ, ଦେବଦତ୍ତ ଓ ଧନଞ୍ଜୟ) ତଥା ଶରୀରର ଆଶ୍ରୟ, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୮ ॥ ଯାହାଙ୍କର ବଳରୁ ଇନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରସନ୍ନତାରୁ ସମସ୍ତ ଦେବଗଣ, କ୍ରୋଧରୁ ଶିବ, ବୁଦ୍ଧିରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରୁ ବେଦଗଣ ଓ ଋଷି ତଥା ଲିଙ୍ଗରୁ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୩୯ ॥ ଯାହାଙ୍କ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଛାୟାରୁ ପିତୃଗଣ, ସ୍ତନରୁ ଧର୍ମ, ପିଠିରୁ ଅଧର୍ମ, ଶିରରୁ ଆକାଶ ଓ ବିହାରରୁ ଅପ୍ସରାମାନେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୦ ॥ ଯାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ ବେଦ, ଭୁଜମାନଙ୍କରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବଳ, ଜଂଘମାନଙ୍କରୁ ବୈଶ୍ୟ ଓ ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି (ବାଣିଜ୍ୟକୁଶଳତା) ତଥା ଚରଣରୁ ବେଦବାହ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ଓ ସେମାନଙ୍କର ସେବା ବୃତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକଟ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୧ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଅଧରରୁ ଲୋଭ ଓ ଓଷ୍ଠରୁ ପ୍ରୀତି, ନାସିକାରୁ କାନ୍ତି, ସ୍ପର୍ଶରୁ ପଶୁମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାମ, ଭ୍ରୂଲତାରୁ ଯମ ଏବଂ ନେତ୍ରଲୋମରୁ କାଳର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଛି, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୨ ॥ ଶାସ୍ତ୍ରମାନେ କହନ୍ତି— ପଞ୍ଚଭୂତ, କାଳ, କର୍ମ, ସତ୍ତ୍ୱାଦି ଗୁଣ ଏବଂ ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ 'ନେତି ନେତି' ବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିଦେଉଥିବା ନିର୍ବଚନୀୟ ତଥା ଅନିର୍ବଚନୀୟ ସକଳ ପଦାର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି । ସେହି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଭଗବାନ ଆମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ॥ ୪୩ ॥ ଯେ ମାୟାନିର୍ମିତ ଗୁଣମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦର୍ଶନାଦି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ସଦାସର୍ବଦା ବାୟୁ ପରି ଅସଙ୍ଗ ରହନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ତ୍ରିଗୁଣଜନିତ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରଶମିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଲାଭରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମର ନମସ୍କାର ॥ ୪୪ ॥

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେମାନେ ହେଉଛୁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ ଏବଂ ଆମର ଏତିକି ଅଭିଳାଷ ଯେ, ଆମେ ଆପଣଙ୍କର ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ମୃଦୁହାସଯୁକ୍ତ ମୁଖକମଳ ନିଜ ନେତ୍ରରେ ଦର୍ଶନ କରିବୁ । ଆପଣ କୃପା କରି ଆମକୁ ସେହି ସୁନ୍ଦର ବଦନ ଦର୍ଶନ କରାନ୍ତୁ ॥ ୪୫ ॥

ତୈସ୍ତୈଃ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୃତୈଃ ରୂପୈଃ କାଳେ କାଳେ ସ୍ୱୟଂ ବିଭୋ ।
କର୍ମ ଦୁର୍ବିଷହଂ ଯନ୍ନୋ ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ କରୋତି ହି ॥ ୪୬

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜେ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଅନେକରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ କର୍ମ ଆମ ନିମନ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର ହୋଇଥାଏ, ଆପଣ ତାହା ସହଜରେ କରିଦିଅନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍; ଆପଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ବା କେଉଁ କର୍ମ କଠିନ ! ॥ ୪୬ ॥

କ୍ଲେଶଭୂର୍ୟଲ୍ପସାରାଣି କର୍ମାଣି ବିଫଳାନି ବା ।
ଦେହିନାଂ ବିଷୟାର୍ତ୍ତାନାଂ ନ ତଥୈବାର୍ପିତଂ ତ୍ୱୟି ॥ ୪୭

ବିଷୟଲୋଭରେ ପଡ଼ି ଯେଉଁ ଦେହାଭିମାନୀମାନେ ଦୁଃଖ ଭୋଗୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ କର୍ମ କରିବାରେ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଓ କ୍ଲେଶ ସହିବାକୁ ତ ପଡ଼ୁଛି, କିନ୍ତୁ ସେଥିରୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ଫଳ ମିଳୁଛି; ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଫଳତା ହିଁ ମିଳୁଛି; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ କର୍ମ ଆପଣଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ କରି ସମ୍ପାଦନ କରାଯାଉଛି, ସେସବୁ କରିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ପରମସୁଖ ଲାଭ ହେଉଛି । ସେସବୁ କର୍ମ ହେଉଛି ସାକ୍ଷାତ୍ ଫଳରୂପ ॥ ୪୭ ॥

ନାବମଃ କର୍ମକଳ୍ପୋଽପି ବିଫଳାୟେଶ୍ୱରାର୍ପିତଃ ।
କଳ୍ପତେ ପୁରୁଷସ୍ୟୈଷ ସ ହ୍ୟାତ୍ମା ଦୟିତୋ ହିତଃ ॥ ୪୮

ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର କର୍ମ ମଧ୍ୟ କଦାପି ବିଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ଜୀବର ପରମ ହିତୈଷୀ ଓ ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଆତ୍ମା ॥ ୪୮ ॥

ଯଥା ହି ସ୍କନ୍ଧଶାଖାନାଂ ତରୋର୍ମୂଳାବସେଚନମ୍ ।
ଏବମାରାଧନଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ସର୍ବେଷାମାତ୍ମନଶ୍ଚ ହି ॥ ୪୯

ବୃକ୍ଷର ମୂଳରେ ଜଳଦାନ କରିବା ଯେପରି ବୃକ୍ଷର ଶାଖାପ୍ରଶାଖା ତଥା ପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଜଳସିଞ୍ଚନ କରିବା ସହିତ ସମାନ, ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା ସେହିପରି ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ତଥା ନିଜକୁ ଆରାଧନା କରିବା ସହିତ ସମାନ ॥ ୪୯ ॥

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟମନନ୍ତାୟ ଦୁର୍ବିତର୍କ୍ୟାତ୍ମକର୍ମଣେ ।
ନିର୍ଗୁଣାୟ ଗୁଣେଶାୟ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ଥାୟ ଚ ସାମ୍ପ୍ରତମ୍ ॥ ୫୦

ଯେ ତ୍ରିକାଳରେ ତଥା ତାହାର ପରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ସମରସ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କର ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ତର୍କ-ବିତର୍କର ଅତୀତ, ଯେ ଗୁଣାତୀତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସକଳ ଗୁଣର ସ୍ୱାମୀ ତଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣରେ ସ୍ଥିତ, ସେପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆମେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୫୦ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେଽମୃତମଥନେ ପଞ୍ଚମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୫ ॥

ଅଥ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ସ୍ତୁତଃ ସୁରଗଣୈର୍ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ।
ତେଷାମାବିରଭୂଦ୍ ରାଜନ୍ ସହସ୍ରାର୍କୋଦୟଦ୍ୟୁତିଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ପ୍ରଭୁ ସେମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ହଜାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକାବେଳେ ଉଦିତ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ଦେଖାଯିବେ, ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭା ସେହିପରି ହୋଇଥାଏ ॥ ୧ ॥

ତେନୈବ ମହସା ସର୍ବେ ଦେବାଃ ପ୍ରତିହତେକ୍ଷଣାଃ ।
ନାପଶ୍ୟନ୍ ଖଂ ଦିଶଃ କ୍ଷୋଣିମାତ୍ମାନଂ ଚ କୁତୋ ବିଭୁମ୍ ॥ ୨

ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ପ୍ରଭାଫଳରେ ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ଆଖି ଝଲସି ଉଠିଲା । ସେମାନେ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ଆକାଶ, ଦିଗବିଦିଗ, ପୃଥିବୀ ତଥା ନିଜ ଶରୀରକୁ ବି ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨ ॥

ବିରିଞ୍ଚୋ ଭଗବାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସହ ଶର୍ବେଣ ତାଂ ତନୁମ୍ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛାଂ ମରକତଶ୍ୟାମାଂ କଞ୍ଜଗର୍ଭାରୁଣେକ୍ଷଣାମ୍ ॥ ୩

ତପ୍ତହେମାବଦାତେନ ଲସତ୍‌କୌଶେୟବାସସା ।
ପ୍ରସନ୍ନଚାରୁସର୍ବାଙ୍ଗୀଂ ସୁମୁଖୀଂ ସୁନ୍ଦରଭ୍ରୁବମ୍ ॥ ୪

ମହାମଣିକିରୀଟେନ କେୟୂରାଭ୍ୟାଂ ଚ ଭୂଷିତାମ୍ ।
କର୍ଣ୍ଣାଭରଣନିର୍ଭାତକପୋଲଶ୍ରୀମୁଖାମ୍ବୁଜାମ୍ ॥ ୫

କାଞ୍ଚୀକଲାପବଲୟହାରନୂପୁରଶୋଭିତାମ୍ ।
କୌସ୍ତୁଭାଭରଣାଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ବିଭ୍ରତୀଂ ବନମାଲିନୀମ୍ ॥ ୬

ସୁଦର୍ଶନାଦିଭିଃ ସ୍ୱାସ୍ତ୍ରୈର୍ମୂର୍ତ୍ତିମଦ୍ଭିରୁପାସିତାମ୍ ।
ତୁଷ୍ଟାବ ଦେବପ୍ରବରଃ ସଶର୍ବଃ ପୁରୁଷଂ ପରମ୍ ।
ସର୍ବାମରଗଣୈଃ ସାକଂ ସର୍ବାଙ୍ଗୈରବନିଂ ଗତୈଃ ॥ ୭

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଅଜାତଜନ୍ମସ୍ଥିତିସଂୟମାୟା-
ଗୁଣାୟ ନିର୍ବାଣସୁଖାର୍ଣ୍ଣବାୟ ।
ଅଣୋରଣିମ୍ନେଽପରିଗଣ୍ୟଧାମ୍ନେ
ମହାନୁଭାବାୟ ନମୋ ନମସ୍ତେ ॥ ୮

ରୂପଂ ତବୈତତ୍ ପୁରୁଷର୍ଷଭେଜ୍ୟଂ
ଶ୍ରେୟୋଽର୍ଥିଭିର୍ବୈଦିକତାନ୍ତ୍ରିକେଣ ।
ଯୋଗେନ ଧାତଃ ସହ ନସ୍ତ୍ରିଲୋକାନ୍
ପଶ୍ୟାମ୍ୟମୁଷ୍ମିନ୍ ନୁ ହ ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତୌ ॥ ୯

ତ୍ୱୟ୍ୟଗ୍ର ଆସୀତ୍ ତ୍ୱୟି ମଧ୍ୟ ଆସୀତ୍
ତ୍ୱୟ୍ୟନ୍ତ ଆସୀଦିଦମାତ୍ମତନ୍ତ୍ରେ ।
ତ୍ୱମାଦିରନ୍ତୋ ଜଗତୋଽସ୍ୟ ମଧ୍ୟଂ
ଘଟସ୍ୟ ମୃତ୍ସ୍ନେବ ପରଃ ପରସ୍ମାତ୍ ॥ ୧୦

କେବଳ ଭଗବାନ ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ହିଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଛବି ଦର୍ଶନ କରିପାରିଲେ । ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଛବି ହୋଇଥାଏ । ମରକତମଣି ସମାନ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର । ପଦ୍ମଫୁଲର ଭିତରଭାଗ ପରି ଈଷତ୍ ରକ୍ତିମ ନେତ୍ର । ସେ ଝଲସି ଉଠୁଥିବା ସୁନେଲୀ ରଙ୍ଗର ରେଶମ ପୀତାମ୍ବର ପରିଧାନ କରିଥାନ୍ତି । ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗରୁ ପ୍ରସନ୍ନତା ଝରି ପଡୁଥାଏ । ଧନୁ ସମାନ ବକ୍ର ଭ୍ରୂଲତା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ମୁଖାରବିନ୍ଦ । ଶିରରେ ମହାମଣିମୟ ମୁକୁଟ ଏବଂ ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ବାଜୁବନ୍ଧ । କର୍ଣ୍ଣରେ ଝଲସୁଥିବା କୁଣ୍ଡଳର ଆଭାରେ କପୋଳ ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ; ତା'ଫଳରେ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ପରି ମନେ ହେଉଥାଏ । କଟିରେ ମେଖଳାର ଝାଲର, କରରେ କଙ୍କଣ, କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର ଓ ଚରଣରେ ନୂପୁର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଥାଏ । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି ତଥା ବନମାଳା ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୩-୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର ଆଦି ଅସ୍ତ୍ର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏଭଳି ରୂପ ଦେଖି ସକଳ ଦେବତା ଭୂମିରେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ପଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ତା'ପରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଶିବ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ପରମପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୭ ॥

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ଯାହାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଜନ୍ମ-ସ୍ଥିତି-ପ୍ରଳୟବିବର୍ଜିତ ବା ଦିବ୍ୟ, ଯେ ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣରୁ ରହିତ ଏବଂ ମୋକ୍ଷସ୍ୱରୂପ ପରମାନନ୍ଦର ମହାନ୍ ସମୁଦ୍ର, ଯେ ସୂକ୍ଷ୍ମଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ ଅନନ୍ତ, ସେହି ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆମେ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛୁ ॥ ୮ ॥ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ନିଜର କଲ୍ୟାଣ କାମନା କରୁଥିବା ସାଧକମାନେ ବେଦୋକ୍ତ ଏବଂ ପାଞ୍ଚରାତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧିରେ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି । ହେ ଧାତା ! ଆପଣଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ୱମୟସ୍ୱରୂପରେ ମୋତେ ସମସ୍ତ ଦେବଗଣଙ୍କ ସହିତ ତିନିଲୋକ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଉଛି ॥ ୯ ॥ ଏହି ଜଗତ୍ ପ୍ରଥମେ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ଲୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ବି ଏହା ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ହିଁ ରହିଛି ଏବଂ ଅନ୍ତକାଳରେ ବି ଏହା ପୁନର୍ବାର ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବ । ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରଣର ଅତୀତ ପରମସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ମାଟି ହିଁ ଯେପରି କଳସର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ, ଆପଣ ସେହିପରି ଏହି ଜଗତର ଆଦି,

ତ୍ୱଂ ମାୟୟାଽଽତ୍ମାଶ୍ରୟୟା ସ୍ୱୟେଦଂ
ନିର୍ମାୟ ବିଶ୍ୱଂ ତଦନୁପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ।
ପଶ୍ୟନ୍ତି ଯୁକ୍ତା ମନସା ମନୀଷିଣୋ
ଗୁଣବ୍ୟବାୟେଽପ୍ୟଗୁଣଂ ବିପଶ୍ଚିତଃ ॥ ୧୧

ଯଥାଗ୍ନିମେଧସ୍ୟମୃତଂ ଚ ଗୋଷୁ
ଭୁବ୍ୟନ୍ନମମ୍ବୁଦ୍ୟମନେ ଚ ବୃତ୍ତିମ୍ ।
ଯୋଗୈର୍ମନୁଷ୍ୟା ଅଧିୟନ୍ତି ହି ତ୍ୱାଂ
ଗୁଣେଷୁ ବୁଦ୍ଧ୍ୟା କବୟୋ ବଦନ୍ତି ॥ ୧୨

ତଂ ତ୍ୱାଂ ବୟଂ ନାଥ ସମୁଜ୍ଜିହାନଂ
ସରୋଜନାଭାତିଚିରେପ୍ସିତାର୍ଥମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଗତା ନିର୍ବୃତିମଦ୍ୟ ସର୍ବେ
ଗଜା ଦବାର୍ତ୍ତା ଇବ ଗାଙ୍ଗମମ୍ଭଃ ॥ ୧୩

ସ ତ୍ୱଂ ବିଧତ୍ସ୍ୱାଖିଲଲୋକପାଳା
ବୟଂ ଯଦର୍ଥାସ୍ତବ ପାଦମୂଳମ୍ ।
ସମାଗତାସ୍ତେ ବହିରନ୍ତରାତ୍ମନ୍
କିଂ ବାନ୍ୟବିଜ୍ଞାପ୍ୟମଶେଷସାକ୍ଷିଣଃ ॥ ୧୪

ଅହଂ ଗିରିତ୍ରଶ୍ଚ ସୁରାଦୟୋ ଯେ
ଦକ୍ଷାଦୟୋଽଗ୍ନେରିବ କେତବସ୍ତେ ।
କିଂ ବା ବିଦାମେଶ ପୃଥଗ୍‌ବିଭାତା
ବିଧତ୍ସ୍ୱ ଶଂ ନୋ ଦ୍ୱିଜଦେବମନ୍ତ୍ରମ୍ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବିରିଞ୍ଚାଦିଭିରୀଡ଼ିତସ୍ତଦ୍
ବିଜ୍ଞାୟ ତେଷାଂ ହୃଦୟଂ ତଥୈବ ।
ଜଗାଦ ଜୀମୂତଗଭୀରୟା ଗିରା
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଲୀନ୍ ସଂବୃତସର୍ବକାରକାନ୍ ॥ ୧୬

ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ ॥ ୧୦ ॥ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଆଶ୍ରୟରେ ରହୁଥିବା ମାୟାଦ୍ୱାରା ଏହି ସଂସାର ରଚନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ବିରାଜମାନ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ବିବେକୀ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ପୁରୁଷମାନେ ଅତି ସାବଧାନତା ସହକାରେ ନିଜ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରି ଏହି ଗୁଣ ଓ ବିଷୟମାନଙ୍କର ଗହଳ ଭିତରେ ବି ଆପଣଙ୍କର ନିର୍ଗୁଣ ସ୍ୱରୂପର ହିଁ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେପରି ନାନାପ୍ରଣାଳୀରେ କାଷ୍ଠରୁ ଅଗ୍ନି, ଗୋମାତାଠାରୁ ଅମୃତ ସମାନ ଦୁଗ୍ଧ, ପୃଥିବୀରୁ (ମାଟିରୁ) ଅନ୍ନଜଳ ଏବଂ ବ୍ୟବସାୟରୁ ନିଜର ଜୀବିକା ଲାଭ କରନ୍ତି, ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ସେହିପରି ନିଜର ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଏହି ଜାଗତିକ ବିଷୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଅନୁସାରେ ଆପଣଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ହେ କମଳନାଭ ! ଦାବାନଳରେ ବିଦଗ୍ଧ ହେଉଥିବା ହସ୍ତୀ ଯେପରି ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ବୁଡ଼ି ଗାଧୋଇ ପଡ଼ିଲେ ସୁଖଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରେ, ଆପଣଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହିପରି ପରମସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରୁଛୁ । ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ବହୁଦିନରୁ ଆପଣଙ୍କର ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ଲାଳାୟିତ ହୋଇ ରହିଥିଲୁ ॥ ୧୩ ॥ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ବାହ୍ୟ ଓ ଅଭ୍ୟନ୍ତରର ଆତ୍ମା । ଆମେ ଲୋକପାଳମାନେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣର ଆଶ୍ରୟକୁ ଆସିଛୁ, କୃପା କରି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ । ଆପଣ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସାକ୍ଷୀ; ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆମେ ଅଧିକ କଣ ବା ନିବେଦନ କରିବୁ ! ॥ ୧୪ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ, ଶିବ, ଅନ୍ୟ ଦେବତାଗଣ, ଋଷି ଓ ଦକ୍ଷ ଆଦି ପ୍ରଜାପତିଗଣ— ଆମେ ସମସ୍ତେ ହେଉଛୁ ଅଗ୍ନିରୁ ଉଦ୍‌ଗତ ହୋଇଥିବା ଅଗ୍ନିକଣା ପରି ଆପଣଙ୍କର ହିଁ ଅଂଶ; ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆମେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଯେ କେଉଁଥିରେ, ତାହା କିପରି ବା ବୁଝିପାରିବୁ ! ତେଣୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଯାହା କିଛି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତତ୍ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଆଦେଶ ଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ତାହା କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଦେବତାମାନେ ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବା ପରେ ନିଜ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ସଂଯତ କରି ଅତି ସାବଧାନତାର ସହିତ କର ଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି ଶୁଣି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟର କଥା ବୁଝିପାରି ଭଗବାନ ମେଘ-ଗମ୍ଭୀର କଣ୍ଠରେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ

ଏକ ଏବେଶ୍ୱରସ୍ତସ୍ମିନ୍ ସୁରକାର୍ଯ୍ୟେ ସୁରେଶ୍ୱରଃ ।
ବିହର୍ତ୍ତୁକାମସ୍ତାନାହ ସମୁଦ୍ରୋନ୍ମଥନାଦିଭିଃ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ହନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନହୋ ଶମ୍ଭୋ ହେ ଦେବା ମମ ଭାଷିତମ୍ ।
ଶୃଣୁତାବହିତାଃ ସର୍ବେ ଶ୍ରେୟୋ ବଃ ସ୍ୟାଦ୍ ଯଥା ସୁରାଃ ॥ ୧୮

ଯାତ ଦାନବଦୈତେୟୈସ୍ତାବତ୍ ସନ୍ଧିର୍ବିଧୀୟତାମ୍ ।
କାଲେନାନୁଗୃହୀତୈସ୍ତୈର୍ଯାବଦ୍ ବୋ ଭବ ଆତ୍ମନଃ ॥ ୧୯

ଅରୟୋଽପି ହି ସନ୍ଧେୟାଃ ସତି କାର୍ଯ୍ୟାର୍ଥଗୌରବେ ।
ଅହିମୂଷକବଦ୍ ଦେବା ହ୍ୟର୍ଥସ୍ୟ ପଦବୀଂ ଗତୈଃ ॥ ୨୦

ଅମୃତୋତ୍ପାଦନେ ଯତ୍ନଃ କ୍ରିୟତାମବିଲମ୍ବିତମ୍ ।
ଯସ୍ୟ ପୀତସ୍ୟ ବୈ ଜନ୍ତୁର୍ମୃତ୍ୟୁଗ୍ରସ୍ତୋଽମରୋ ଭବେତ୍ ॥ ୨୧

କ୍ଷିପ୍ତ୍ୱା କ୍ଷୀରୋଦଧୌ ସର୍ବା ବୀରୁତ୍ତୃଣଲତୌଷଧୀଃ ।
ମନ୍ଥାନଂ ମନ୍ଦରଂ କୃତ୍ୱା ନେତ୍ରଂ କୃତ୍ୱା ତୁ ବାସୁକିମ୍ ॥ ୨୨

ସହାୟେନ ମୟା ଦେବା ନିର୍ମନ୍ଥଧ୍ୱମତନ୍ଦ୍ରିତାଃ ।
କ୍ଲେଶଭାଜୋ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଦୈତ୍ୟା ଯୂୟଂ ଫଳଗ୍ରହାଃ ॥ ୨୩

ଯୂୟଂ ତଦନୁମୋଦଧ୍ୱଂ ଯଦିଚ୍ଛନ୍ତ୍ୟସୁରାଃ ସୁରାଃ ।
ନ ସଂରମ୍ଭେଣ ସିଧ୍ୟନ୍ତି ସର୍ବେଽର୍ଥାଃ ସାନ୍ତ୍ୱୟା ଯଥା ॥ ୨୪

ନ ଭେତବ୍ୟଂ କାଳକୂଟାଦ୍ ବିଷାଜ୍ଜଳଧିସମ୍ଭବାତ୍ ।
ଲୋଭଃ କାର୍ଯ୍ୟୋ ନ ବୋ ଜାତୁ ରୋଷଃ କାମସ୍ତୁ ବସ୍ତୁଷୁ ॥ ୨୫

କଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସକଳ ଦେବତାଙ୍କର ତଥା ଜଗତର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନ ଏକାକୀ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଦେବାକୁ ସମର୍ଥ ଥିଲେ; ତଥାପି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଆଦି ଲୀଳାବିହାର କରିବାର ଇଚ୍ଛାରେ, ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ ॥ ୧୬,୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶମ୍ଭୁ ଓ ଦେବଗଣ ! ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ମୋର ଉପଦେଶ ଶୁଣ । ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଏକ ଉପାୟ କହୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟଟା ଅସୁରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ । ତେଣୁ ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ସମୟ ନ ଆସିଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ କର ॥ ୧୯ ॥ ହେ ଦେବଗଣ ! କିଛି ଏକ ବଡ଼ କାମ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ମିଳିମିଶି ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, କାମ ସରିଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସାପ-ମୂଷାଙ୍କ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିପାର* ॥ ୨୦ ॥ ଆଉ କାଳ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ତୁମମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ବାହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ୟମ କରିବାକୁ ହେବ । ଅମୃତ ପାନ କଲେ ମରଣଶୀଳ ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ଅମର ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୧ ॥ ପ୍ରଥମେ କ୍ଷୀରସାଗରରେ ସବୁପ୍ରକାରର ଘାସ, ପତ୍ର, ଲତା ଓ ଓଷଧି ପକାଇଦିଅ । ତା'ପରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡ କରି ଓ ବାସୁକି ନାଗକୁ ମନ୍ଥନଦଉଡ଼ି କରି ମୋ ସହାୟତାରେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କର । ଏହା ଆଳସ୍ୟ କରିବାର ସମୟ ନୁହେଁ । ହେ ଦେବଗଣ ! ବିଶ୍ୱାସ ରଖ ଯେ, ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମିଳିବ କେବଳ ଶ୍ରମ ଓ କ୍ଲେଶ ଏବଂ ତୁମମାନଙ୍କୁ ମିଳିବ ସୁଫଳ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ହେ ଦେବଗଣ ! ଅସୁରମାନେ ତୁମଠାରୁ ଯାହା ଚାହିଁବେ, ସବୁକଥାରେ ହଁ ମାରିବ । ଶାନ୍ତିରେ କଲେ ସବୁକାମ ସୁସ୍ଥରୂପେ ହୋଇଯାଏ; କ୍ରୋଧ ପ୍ରକାଶ କଲେ, କିଛି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ॥ ୨୪ ॥ ସମୁଦ୍ରରୁ ପ୍ରଥମେ କାଳକୂଟ ବିଷ ବାହାରିବ; ବିଷ ଦେଖି ଡରିବ ନାହିଁ ଏବଂ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇଁ କେବେ ବି ଲୋଭ କରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମତଃ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପାଇଁ କାମନା କରିବା ଅନୁଚିତ; ଯଦି ବା କାମନା ଥାଏ, ତଥାପି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଲେ କ୍ରୋଧ କରିବା ଅନୁଚିତ ॥ ୨୫ ॥

* ଗୋଟିଏ କେଳାର ପେଡ଼ିରେ ସାପଟିଏ ଥିଲା । ଦୈବାତ୍ ସେହି ପେଡ଼ିରେ ଗୋଟିଏ ମୂଷା ପଶିଗଲା । ମୂଷା ଭୟଭୀତ ହେଉଛି ଦେଖି, ସାପ ତାକୁ ଆଦରରେ ବୁଝାଇ କହିଲା, "ମୋତେ ଆଦୌ ଡରନା ! ତୁ ଏ ପେଡ଼ି କାଟି ଗୋଟିଏ କଣା କରିଦେ; ତା'ହେଲେ ଆମେ ଦିହେଁ ସେହି କଣାବାଟେ ପଳାଇ ଯାଇପାରିବା ।" ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତ ସାପକଥାରେ ମୂଷାର ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ପରେ ସେ ପେଡ଼ି କାଟି ବଡ଼ କଣାଟିଏ କରିଦେଲା । ଏପରିଭାବରେ କାମ ହାସଲ ହୋଇଯିବାରୁ ସାପ ମୂଷାକୁ ଗିଳିଦେଲା ଏବଂ ନିଜେ କେଳାର ପେଡ଼ିରୁ ଖସି ପଳାଇଗଲା ।

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଦେବାନ୍ ସମାଦିଶ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ତେଷାମନ୍ତର୍ଦଧେ ରାଜନ୍ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଗତିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୬

ଅଥ ତସ୍ମୈ ଭଗବତେ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ପିତାମହଃ ।
ଭବଶ୍ଚ ଜଗ୍ମତୁଃ ସ୍ୱଂ ସ୍ୱଂ ଧାମୋପେୟୁର୍ବଳିଂ ସୁରାଃ ॥ ୨୭

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାରୀନପ୍ୟସଂଯତାଞ୍ଜାତକ୍ଷୋଭାନ୍ ସ୍ୱନାୟକାନ୍ ।
ନ୍ୟଷେଧଦ୍ ଦୈତ୍ୟରାଟ୍ ଶ୍ଳୋକ୍ୟଃ ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହକାଳବିତ୍ ॥ ୨୮

ତେ ବୈରୋଚନିମାସୀନଂ ଗୁପ୍ତଂ ଚାସୁରଯୂଥପୈଃ ।
ଶ୍ରିୟା ପରମୟା ଜୁଷ୍ଟଂ ଜିତାଶେଷମୁପାଗମନ୍ ॥ ୨୯

ମହେନ୍ଦ୍ରଃ ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣୟା ବାଚା ସାନ୍ତ୍ୱୟିତ୍ୱା ମହାମତିଃ ।
ଅଭ୍ୟଭାଷତ ତତ୍ ସର୍ବଂ ଶିକ୍ଷିତଂ ପୁରୁଷୋତ୍ତମାତ୍ ॥ ୩୦

ତଦରୋଚତ ଦୈତ୍ୟସ୍ୟ ତତ୍ରାନ୍ୟେ ଯେଽସୁରାଧିପାଃ ।
ଶମ୍ବରୋଽରିଷ୍ଟନେମିଶ୍ଚ ଯେ ଚ ତ୍ରିପୁରବାସିନଃ ॥ ୩୧

ତତୋ ଦେବାସୁରାଃ କୃତ୍ୱା ସଂବିଦଂ କୃତସୌହୃଦାଃ ।
ଉଦ୍ୟମଂ ପରମଂ ଚକ୍ରୁରମୃତାର୍ଥେ ପରନ୍ତପ ॥ ୩୨

ତତସ୍ତେ ମନ୍ଦରଗିରିମୋଜସୋତ୍ପାଟ୍ୟ ଦୁର୍ମଦାଃ ।
ନଦନ୍ତ ଉଦଧିଂ ନିନ୍ୟୁଃ ଶକ୍ତାଃ ପରିଘବାହବଃ ॥ ୩୩

ଦୂରଭାରୋଦ୍‌ବହଶ୍ରାନ୍ତାଃ ଶକ୍ରବୈରୋଚନାଦୟଃ ।
ଅପାରୟନ୍ତସ୍ତଂ ବୋଢୁଂ ବିବଶା ବିଜହୁଃ ପଥି ॥ ୩୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଇ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ସେ ତ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଓ ପରମ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତାହାଙ୍କ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ କିଏ ବା ଜାଣିପାରିବ ! ॥ ୨୬ ॥ ସେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଯିବା ପରେ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବ ପୁଣି ଥରେ ତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ଜଣାଇ ନିଜ ନିଜ ଭୁବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତା'ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତା ରାଜା ବଳିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଦେବତାମାନେ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ନ ଧରି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି ଦୈତ୍ୟ ସେନାପତିମାନଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲା; ସେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ପକାଇବାକୁ ଚାହିଁଲେ । କିନ୍ତୁ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ସନ୍ଧି କରିବାର ଓ ବିରୋଧ କରିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ବିଷୟରେ ଭଲରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ; ପୁଣି ସେ ଥିଲେ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ । ତେଣୁ ସେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେପରି କରିବାକୁ ବାରଣ କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଏଥର ଦେବତାମାନେ ବଳିଙ୍କ ପାଖରେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ବଳି ତ ତିନିଲୋକ ଜୟ କରିସାରିଥିଲେ । ସେ ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ସମୃଦ୍ଧ ଏବଂ ସେନାପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇ ନିଜ ରାଜସିଂହାସନରେ ବସିଥିଲେ ॥ ୨୯ ॥ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଯାହା ଶିଖାଇ ଦେଇଥିଲେ, ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ବିଷୟ ମଧୁର ବଚନରେ ବଳିଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତାହା ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳିଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଗଲା । ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବା ଦୈତ୍ୟସେନାପତି ଶମ୍ବର, ଅରିଷ୍ଟନେମି ଓ ତ୍ରିପୁରନିବାସୀ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବଟି ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗିଲା ॥ ୩୧ ॥ ତା'ପରେ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପନ କରି ମିତ୍ର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ନିମନ୍ତେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୩୨ ॥ ସେମାନେ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଉପାଡ଼ି ପକାଇଲେ ଏବଂ ଗର୍ଜନତର୍ଜନ କରି କରି ତାହାକୁ ସମୁଦ୍ରତଟକୁ ନେଇ ଚାଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ହାତ ତ ଲୌହମୁଦ୍‌ଗର ପରି ହୋଇଥିଲା; ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ବଳ ଥିଲା । ନିଜେ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରବଳ ଗର୍ବ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ॥ ୩୩ ॥ ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ବଳ ତୁଳନାରେ ମନ୍ଦରାଚଳ ବହୁତ ଓଜନିଆ ଥିଲା; ପୁଣି ତାକୁ ବହୁତ ଦୂରକୁ ବୋହିନେବାର ଥିଲା । ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ବଳି ଆଦି ସମସ୍ତେ ଏ କାମରେ ହାରିଗଲେ । ମନ୍ଦରାଚଳକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଆଗକୁ ନେଇ ନ ପାରି, ସେମାନେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ତାହାକୁ ବାଟରେ ହିଁ ପକାଇଦେଲେ ॥ ୩୪ ॥

ନିପତନ୍ ସ ଗିରିସ୍ତତ୍ର ବହୂନମରଦାନବାନ୍ ।
ଚୂର୍ଣୟାମାସ ମହତା ଭାରେଣ କନକାଚଳଃ ॥ ୩୫

ସେହି ସୁନାର ମନ୍ଦରାଚଳ ଏତେ ଭାରୀ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ପଡ଼ିଯିବାବେଳେ ତା'ତଳେ ଚ୍ୟିପି ହୋଇ ବହୁ ଦେବତା ଓ ଅସୁର ପେଷି ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୫ ॥

ତାଂସ୍ତଥା ଭଗ୍ନମନସୋ ଭଗ୍ନବାହୂରୁକନ୍ଧରାନ୍ ।
ବିଜ୍ଞାୟ ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ର ବଭୂବ ଗରୁଡଧ୍ୱଜଃ ॥ ୩୬

ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କର ହାତ, ଗୋଡ଼ ଓ ଅଣ୍ଟା ତ ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ତା'ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ମନୋବଳ ମଧ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ଦେଖି ଭଗବାନ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସି ସହସା ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଗିରିପାତବିନିଷ୍ପିଷ୍ଟାନ୍ ବିଲୋକ୍ୟାମରଦାନବାନ୍ ।
ଈକ୍ଷୟା ଜୀବୟାମାସ ନିର୍ଜରାନ୍ ନିର୍ବ୍ରଣାନ୍ୟଥା ॥ ୩୭

ସେ ଦେଖିଲେ, ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ପର୍ବତତଳେ ଚ୍ୟିପି ହୋଇ ପେଷି ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ନିଜର ଅମୃତମୟୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚ୍ୟହିଁଦେଲେ; ତା'ଫଳରେ ସେମାନେ ଏଭଳି ସୁସ୍ଥ ଓ ଜୀବିତ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ଦେଖି ମନେହେଲା, ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଯେପରି କୌଣସି ଆଘାତ ଲାଗିନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥

ଗିରିଂ ଚ୍ୟାରୋପ୍ୟ ଗରୁଡେ ହସ୍ତେନୈକେନ ଲୀଳୟା ।
ଆରୁହ୍ୟ ପ୍ରୟଯାବବ୍ଧିଂ ସୁରାସୁରଗଣୈର୍ବୃତଃ ॥ ୩୮

ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଖେଳିଲା ପରି ଗୋଟିଏ ହାତରେ ହିଁ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଟେକିଆଣି ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ଥୋଇଦେଲେ । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସିଗଲେ ଏବଂ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କ ସହିତ ସମୁଦ୍ରତଟକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୩୮ ॥

ଅବରୋପ୍ୟ ଗିରିଂ ସ୍କନ୍ଧାତ୍ ସୁପର୍ଣଃ ପତତାଂ ବରଃ ।
ଯଯୌ ଜଳାନ୍ତ ଉତ୍ସୃଜ୍ୟ ହରିଣା ସ ବିସର୍ଜିତଃ ॥ ୩୯

ପକ୍ଷୀରାଜ ଗରୁଡ଼ ସମୁଦ୍ରତଟରେ ପର୍ବତଟିକୁ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସେଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଚ୍ୟଲିଗଲେ ॥ ୩୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାଂ ଅଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେଽମୃତମଥନେ ମନ୍ଦରାଚଳାନୟନଂ ନାମ ଷଷ୍ଠୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୬ ॥

~~ 0 ~~

ଅଥ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଆରମ୍ଭ ଓ ଶିବଙ୍କର ବିଷପାନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତେ ନାଗରାଜମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଫଳଭାଗେନ ବାସୁକିମ୍ ।
ପରିବୀୟ ଗିରୌ ତସ୍ମିନ୍ ନେତ୍ରମବ୍ଧିଂ ମୁଦାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୧

ଆରେଭିରେ ସୁସଂଯତ୍ତା ଅମୃତାର୍ଥଂ କୁରୂଦ୍ୱହ ।
ହରିଃ ପୁରସ୍ତାଜ୍ଜଗୃହେ ପୂର୍ବଂ ଦେବାସ୍ତତୋଽଭବନ୍ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ୟଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ନାଗରାଜ ବାସୁକିଙ୍କୁ କହିଲେ ଯେ, ସେ ମଧ୍ୟ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରେ ଭାଗ ନିଅନ୍ତୁ; ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଅମୃତର ଭାଗ ମିଳିବ । ଏପରି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ, ତାଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରେ ସମ୍ମିଳିତ କରିଦେଲେ । ସେମାନେ ବାସୁକି ନାଗକୁ ମନ୍ଥନରଜ୍ଜୁ କରି ମନ୍ଦର ପର୍ବତରେ ଗୁଡ଼ାଇଦେଲେ ଏବଂ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ଅମୃତ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଆରମ୍ଭରେ ଭଗବାନ ରହିଲେ ବାସୁକିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡପଟେ; ତାହା ଦେଖି ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଜୁଟିଗଲେ ॥ ୧, ୨ ॥

ତନ୍ନୈଚ୍ଛନ୍ ଦୈତ୍ୟପତୟୋ ମହାପୁରୁଷଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ନ ଗୃହ୍ଣୀମୋ ବୟଂ ପୁଚ୍ଛମହେରଙ୍ଗମମଙ୍ଗଳମ୍ ॥ ୩

କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି କର୍ମକୁ ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନେ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଶ୍ରୁତସମ୍ପନ୍ନାଃ ପ୍ରଖ୍ୟାତା ଜନ୍ମକର୍ମଭିଃ ।
ଇତି ତୂଷ୍ଣୀଂ ସ୍ଥିତାନ୍ ଦୈତ୍ୟାନ୍ ବିଲୋକ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ସ୍ମୟମାନୋ ବିସୃଜ୍ୟାଗ୍ରଂ ପୁଚ୍ଛଂ ଜଗ୍ରାହ ସାମରଃ ॥ ୪

କୃତସ୍ଥାନବିଭାଗାସ୍ତ ଏବଂ କଶ୍ୟପନନ୍ଦନାଃ ।
ମମନ୍ଥୁଃ ପରମାୟତ୍ତା ଅମୃତାର୍ଥଂ ପୟୋନିଧିମ୍ ॥ ୫

ମଥ୍ୟମାନେଽର୍ଣ୍ଣବେ ସୋଽଦ୍ରିରନାଧାରୋ ହ୍ୟପୋଽବିଶତ୍ ।
ଧ୍ରିୟମାଣୋଽପି ବଲିଭିର୍ଗୌରବାତ୍ ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ॥ ୬

ତେ ସୁନିର୍ବିଣ୍ଣମନସଃ ପରିମ୍ଳାନମୁଖଶ୍ରିୟଃ ।
ଆସନ୍ ସ୍ୱପୌରୁଷେ ନଷ୍ଟେ ଦୈବେନାତିବଲୀୟସା ॥ ୭

ବିଲୋକ୍ୟ ବିଘ୍ନେଶବିଧିଂ ତଦେଶ୍ୱରୋ
ଦୁରନ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟୋଽବିତଥାଭିସନ୍ଧିଃ ।
କୃତ୍ୱା ବପୁଃ କାଚ୍ଛପମଦ୍ଭୁତଂ ମହତ୍
ପ୍ରବିଶ୍ୟ ତୋୟଂ ଗିରିମୁଜ୍ଜହାର ॥ ୮

ତମୁତ୍ଥିତଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ କୁଲାଚଲଂ ପୁନଃ
ସମୁଦ୍ୟତା ନିର୍ମଥିତୁଂ ସୁରାସୁରାଃ ।
ଦଧାର ପୃଷ୍ଠେନ ସ ଲକ୍ଷଯୋଜନ-
ପ୍ରସ୍ତାରିଣା ଦ୍ୱୀପ ଇବାପରୋ ମହାନ୍ ॥ ୯

ସୁରାସୁରେନ୍ଦ୍ରୈର୍ଭୁଜବୀର୍ଯ୍ୟବେପିତଂ
ପରିଭ୍ରମନ୍ତଂ ଗିରିମଙ୍ଗ ପୃଷ୍ଠତଃ ।
ବିଭ୍ରତ୍ ତଦାବର୍ତ୍ତନମାଦିକଚ୍ଛପୋ
ମେନେଽଙ୍ଗକଣ୍ଡୂୟନମପ୍ରମେୟଃ ॥ ୧୦

ସେମାନେ କହିଲେ, "ଲାଞ୍ଜଟା ତ ହେଉଛି ସାପର ଅଶୁଭ ଅଙ୍ଗ; ଆମେ ଲାଞ୍ଜପଟ ଧରିବୁନି ॥ ୩ ॥ ଆମେ ବିଧିପୂର୍ବକ ବେଦଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛୁ; ଉଚ୍ଚବଂଶରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛୁ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୀରତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କର୍ମ କରିଛୁ। ଆମେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରୁ କେଉଁ ଗୁଣରେ କମ୍ ଯେ ??" ଏପରି କହି ସେମାନେ ଆଡ଼େଇଯାଇ ଅନାଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ମନୋବୃତ୍ତି ଦେଖି, ଭଗବାନ ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ ଏବଂ ବାସୁକିଙ୍କ ମୁଣ୍ଡପଟ ଛାଡ଼ି ଦେବତାମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ସର୍ପର ଲାଞ୍ଜପଟ ଧରିଲେ ॥ ୪ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ନିଜ ନିଜର ସ୍ଥାନ ସ୍ଥିର କରି, ଅମୃତ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ପୂରା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଦେବତା ଓ ଅସୁର ମିଶି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାରୀ ହୋଇଥିବାରୁ ତଥା ତଳେ କିଛି ଗୋଟିଏ ଆଧାର ନ ଥିବାରୁ, ମନ୍ଦରାଚଳ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୬ ॥ ସେମାନଙ୍କର ସକଳ କ୍ରିୟାକର୍ମ ଓ ଉଦ୍ୟମ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯାଉଥିବା ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କର ମନୋବଳ ଭାଙ୍ଗିଯିବାକୁ ବସିଲା। ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରେ ବିଷାଦର ଛାୟା ଦେଖାଦେଲା ॥ ୭ ॥ ଏତିକିବେଳେ ଭଗବାନ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହା ହେଉଛି ବିଘ୍ନରାଜଙ୍କର ମହିମା। ତେଣୁ ବିଘ୍ନ ନିବାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଏକ ବିଶାଳ ଓ ବିଚିତ୍ର କଚ୍ଛପ ରୂପ ଧାରଣ କରି ସମୁଦ୍ର ଜଳରେ ପଶିଗଲେ ଓ ତା'ଭିତରେ ପଶି ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ପିଠିରେ ଟେକିଧରିଲେ। ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ। ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା କେଉଁ ବଡ଼ କଥା ଅବା ! ॥ ୮ ॥ ମନ୍ଦରାଚଳ ଉପରକୁ ଉଠି ଆସିବା ଦେଖି, ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ପାଇଁ ପୁଣି ଥରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ କୂର୍ମରୂପୀ ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପ ସମାନ ଲକ୍ଷେ ଯୋଜନ ବିସ୍ତୃତ ପିଠିରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ନିଜ ନିଜର ବାହୁବଳରେ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଘୂରାଇବାରୁ, ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ପିଠିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଘୂରିଲା । ପିଠି କୁଣ୍ଡେଇ ହେଲାବେଳେ ରାମ୍ପିଦେଲେ ଯେପରି ସୁଖ ଲାଗେ, ଆଦିକଚ୍ଛପଙ୍କ ପିଠିରେ ସେହି ପର୍ବତ ଘୂରିଲାବେଳେ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ସୁଖ ଲାଗୁଥିଲା ॥ ୧୦ ॥

ତଥାସୁରାନାବିଶଦାସୁରେଣ
ରୂପେଣ ତେଷାଂ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟମୀରୟନ୍ ।
ଉଦ୍ଦୀପୟନ୍ ଦେବଗଣାଂଶ୍ଚ ବିଷ୍ଣୁ-
ର୍ଦୈବେନ ନାଗେନ୍ଦ୍ରମବୋଧରୂପଃ ॥ ୧୧

ଉପର୍ଯ୍ୟଗେନ୍ଦ୍ରଂ ଗିରିରାଡ଼ିବାନ୍ୟ
ଆକ୍ରମ୍ୟ ହସ୍ତେନ ସହସ୍ରବାହୁଃ ।
ତସ୍ଥୌ ଦିବି ବ୍ରହ୍ମଭବେନ୍ଦ୍ରମୁଖ୍ୟୈ-
ରଭିଷ୍ଟୁବଦ୍ଭିଃ ସୁମନୋଽଭିବୃଷ୍ଟଃ ॥ ୧୨

ଉପର୍ଯ୍ୟଧଶ୍ଚାତ୍ମନି ଗୋତ୍ରନେତ୍ରୟୋଃ
ପରେଣ ତେ ପ୍ରାବିଶତା ସମେଧିତାଃ ।
ମମନ୍ଥୁରବ୍ଧିଂ ତରସା ମଦୋତ୍କଟା
ମହାଦ୍ରିଣା କ୍ଷୋଭିତନକ୍ରଚକ୍ରମ୍ ॥ ୧୩

ଅହୀନ୍ଦ୍ରସାହସ୍ରକଠୋରଦୃଙ୍ମୁଖ-
ଶ୍ୱାସାଗ୍ନିଧୂମାହତବର୍ଚସୋଽସୁରାଃ ।
ପୌଲୋମକାଳେୟବଲୀଲ୍ୱଳାଦୟୋ
ଦାବାଗ୍ନିଦଗ୍ଧାଃ ସରଳା ଇବାଭବନ୍ ॥ ୧୪

ଦେବାଂଶ୍ଚ ତଚ୍ଛ୍ୱାସଶିଖାହତପ୍ରଭାନ୍ ।
ଧୂମ୍ରାମ୍ବରସ୍ରଗ୍ୱରକଞ୍ଚୁକାନନାନ୍ ।
ସମଭ୍ୟବର୍ଷନ୍ ଭଗବଦ୍ୱଶା ଘନା
ବବୁଃ ସମୁଦ୍ରୋର୍ମ୍ୟୁପଗୂଢବାୟବଃ ॥ ୧୫

ମଥ୍ୟମାନାତ୍ ତଥା ସିନ୍ଧୋର୍ଦେବାସୁରବରୂଥପୈଃ ।
ଯଦା ସୁଧା ନ ଜାୟେତ ନିର୍ମମନ୍ଥାଜିତଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୧୬

ଏପରି କଚ୍ଛପରୂପ ଧରିବା ସହିତ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ବଳ ବଢ଼ାଇବାକୁ ଅସୁରରୂପରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ; ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେବରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ବାସୁକିନାଗ ମଧ୍ୟରେ ନିଦ୍ରାରୂପେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ପୁଣି ପର୍ବତ ଉପରେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବତରୂପେ ରହି ସହସ୍ରବାହୁ ଭଗବାନ ନିଜ ହାତରେ ତାକୁ ଦାବି ଧରିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଆକାଶମାର୍ଗରେ ରହି ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତିଗାନପୂର୍ବକ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ପର୍ବତ ଉପରେ ତାକୁ ଦବାଇ ରଖିଥିବା ଭାରରୂପରେ ରହି, ସମୁଦ୍ରର ତଳଦେଶରେ ଉକ୍ତ ପର୍ବତର ଆଧାର କଚ୍ଛପରୂପରେ ରହି, ଦେବତା ଓ ଅସୁରଙ୍କ ଶରୀରରେ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ଦୃଢ଼ତାରୂପରେ ରହି ଏବଂ ମନ୍ଥନ ରଜ୍ଜୁ ହୋଇଥିବା ବାସୁକି ନାଗକୁ ଯେପରି କଷ୍ଟ ନ ହେବ, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତା'ଦେହରେ ନିଦ୍ରାରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରି ସକଳ ଦିଗରୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ । ଏଥର ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ବଳ ଓ ମଦରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ ମନ୍ଦରାଚଳକୁ ଘୂରାଇ ଘୂରାଇ ପ୍ରଖର ବେଗରେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ସମୁଦ୍ର ଏବଂ ସେଥିରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଗର, ମାଛ ଆଦି ଜୀବମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୩ ॥ ନାଗରାଜ ବାସୁକିଙ୍କର ହଜାର ହଜାର କଠୋର ନେତ୍ର, ମୁଖ ଓ ଶ୍ୱାସରୁ ବିଷାକ୍ତ ଅଗ୍ନି ନିର୍ଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ଅଗ୍ନିର ବିଷାକ୍ତ ଧୂଆଁରେ ପୌଲୋମ, କାଳେୟ, ବଳି, ଇଲ୍ୱଳ ଆଦି ଅସୁରମାନେ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ଶାଳଗଛଗୁଡ଼ାଏ ଦାବାନଳରେ ପୋଡ଼ି ନିସ୍ତେଜ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୧୪ ॥ ଦେବତାମାନେ ବି ସେହି ବିଷଜ୍ୱାଳାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବାସୁକିଙ୍କ ଶ୍ୱାସର ଉତ୍ତାପରେ ସେମାନଙ୍କର ତେଜ ମଧ୍ୟ ମଉଳିଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ର, ମାଳା, କବଚ ଏବଂ ମୁଖ ଧୂମାଭ ହୋଇଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଏଭଳି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ମେଘମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଜଳବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ବାୟୁ ସମୁଦ୍ରତରଙ୍ଗକୁ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶୀତଳତା ଓ ସୁଗନ୍ଧ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ॥ ୧୫ ॥

ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ମିଶି ଏପରିଭାବରେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅମୃତ ନ ବାହାରିବାରୁ ସ୍ୱୟଂ ଅଜିତ ଭଗବାନ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କଲେ ॥ ୧୬ ॥

ମେଘଶ୍ୟାମଃ କନକପରିଧିଃ କର୍ଣ୍ଣବିଦ୍ୟୋତବିଦ୍ୟୁନ୍-
ମୂର୍ଧ୍ନିଭ୍ରାଜଦ୍‌ବିଲୁଳିତକଚଃ ସ୍ରଗ୍‌ଧରୋ ରକ୍ତନେତ୍ରଃ ।
ଜୈତ୍ରୈର୍ଦୋର୍ଭିର୍ଜଗଦଭୟଦୈର୍ଦନ୍ଦଶୂକଂ ଗୃହୀତ୍ୱା
ମଥ୍ନନ୍ ମଥ୍ନା ପ୍ରତିଗିରିରିବାଶୋଭତାଥୋଦ୍ଧୃତାଦ୍ରିଃ ॥ ୧୭

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମେଘ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀରରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ବିଜୁଳି ପରି ଚକ୍‌ଚକ୍ କରୁଥିବା କୁଣ୍ଡଳ। ଶିରରେ ଲହରି ଖେଳୁଥାଏ କୁଞ୍ଚିତ କେଶ। ନେତ୍ରରେ ଲାଲ-ଲାଲ ରେଖା ଏବଂ ଗଳାରେ ବନମାଳା ଅତି ମନୋରମ ହୋଇଥାଏ। ସକଳ ଜଗତକୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ନିଜର ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ଭୁଜଦଣ୍ଡରେ ବାସୁକି ନାଗକୁ ଧରି ଏବଂ କୂର୍ମରୂପରେ ପର୍ବତକୁ ଟେକିଧରି ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ମନ୍ଦରାଚଳରୂପ ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡରେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବତରାଜ ସମାନ ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥୧୭॥

ନିର୍ମଥ୍ୟମାନାଦୁଦଧେରଭୂଦ୍‌ବିଷଂ
ମହୋଲ୍‌ବଣଂ ହାଲହଲାହ୍ୱମଗ୍ରତଃ ।
ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମୀନୋନ୍ମକରାହିକଚ୍ଛପାତ୍
ତିମିଦ୍ୱିପଗ୍ରାହତିମିଙ୍ଗିଲାକୁଳାତ୍ ॥ ୧୮

ଅଜିତ ଭଗବାନ ଏପରି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିବାରୁ ସମୁଦ୍ରରେ କୋଳାହଳ ଖେଳିଗଲା। ମତ୍ସ୍ୟ, ମଗର, ସର୍ପ ଓ କଚ୍ଛପମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ, ଜଳର ଉପରକୁ ଉଠିଆସି ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇଗଲେ। ତିମି-ତିମିଙ୍ଗିଳ ଆଦି ଜଳଜୀବ, ସମୁଦ୍ରହସ୍ତୀ ଓ କୁମ୍ଭୀରମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲେ। ସେତିକିବେଳେ ପ୍ରଥମେ ହଳାହଳ ନାମକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଗ୍ର ବିଷ ବାହାରିଲା ॥ ୧୮ ॥

ତଦୁଗ୍ରବେଗଂ ଦିଶି ଦିଶ୍ୟୁପର୍ଯ୍ୟଧୋ
ବିସର୍ପଦୁତ୍‌ସର୍ପଦସହ୍ୟମପ୍ରତି ।
ଭୀତାଃ ପ୍ରଜା ଦୁଦ୍ରୁବୁରଙ୍ଗ ସେଶ୍ୱରା
ଅରକ୍ଷ୍ୟମାଣାଃ ଶରଣଂ ସଦାଶିବମ୍ ॥ ୧୯

ସେହି ଉଗ୍ର ବିଷ ଦିଗବିଦିଗରେ, ଉପରେ ଓ ତଳେ—ସର୍ବତ୍ର ଉଡ଼ିଲା ଓ ସବୁଆଡ଼େ ଖେଳିଗଲା। ତାହାର ଅସହ୍ୟ ଜ୍ୱାଳାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର କୌଣସି ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା। କୌଣସି ଉପାୟ ନ ମିଳିବାରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଓ ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଭଗବାନ ସଦାଶିବଙ୍କର ଶରଣ ଗଲେ ॥ ୧୯ ॥

ବିଲୋକ୍ୟ ତଂ ଦେବବରଂ ତ୍ରିଲୋକ୍ୟା
ଭବାୟ ଦେବ୍ୟାଭିମତଂ ମୁନୀନାମ୍ ।
ଆସୀନମଦ୍ରାବପବର୍ଗହେତୋ-
ସ୍ତପୋ ଜୁଷାଣଂ ସ୍ତୁତିଭିଃ ପ୍ରଣେମୁଃ ॥ ୨୦

ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ସଦାଶିବ ସତୀଙ୍କ ସହିତ କୈଳାସ ପର୍ବତରେ ବିରାଜିତ ହୋଇଥାନ୍ତି। ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ତାହାଙ୍କର ସେବା କରୁଥାନ୍ତି। ସେ ସେଠାରେ ତିନିଲୋକର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ମୋକ୍ଷ ନିମନ୍ତେ ତପସ୍ୟା କରୁଥାନ୍ତି। ପ୍ରଜାପତିମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସ୍ତୁତିଗାନପୂର୍ବକ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୨୦ ॥

ପ୍ରଜାପତୟ ଊଚୁଃ

ଦେବଦେବ ମହାଦେବ ଭୂତାତ୍ମନ୍ ଭୂତଭାବନ ।
ତ୍ରାହି ନଃ ଶରଣାପନ୍ନାଂସ୍ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଦହନାଦ୍ ବିଷାତ୍ ॥ ୨୧

ତ୍ୱମେକଃ ସର୍ବଜଗତ ଈଶ୍ୱରୋ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷୟୋଃ ।
ତଂ ତ୍ୱାମର୍ଚନ୍ତି କୁଶଲାଃ ପ୍ରପନ୍ନାର୍ତିହରଂ ଗୁରୁମ୍ ॥ ୨୨

ପ୍ରଜାପତିମାନେ ଶିବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ମହାଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆତ୍ମା ତଥା ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନଦାତା। ଆମେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛୁ। ତ୍ରିଲୋକକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଉଥିବା ଏହି ଉଗ୍ର ବିଷଦାଉରୁ ଆମମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୨୧ ॥ ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ବନ୍ଧନରେ ପକାଇଦେବାକୁ ତଥା ମୁକ୍ତ କରିଦେବାକୁ ଏକମାତ୍ର ଆପଣ ହିଁ ସମର୍ଥ। ତେଣୁ ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶରଣାଗତମାନଙ୍କର ଦୁଃଖନାଶକ ତଥା ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ॥ ୨୨ ॥

ଗୁଣମୟ୍ୟା ସ୍ୱଶକ୍ତ୍ୟାସ୍ୟ ସର୍ଗସ୍ଥିତ୍ୟପ୍ୟୟାନ୍ ବିଭୋ ।
ଧତ୍ସେ ଯଦା ସ୍ୱଦୃଗ୍ ଭୂମନ୍ବ୍ରହ୍ମବିଷ୍ଣୁଶିବାଭିଧାମ୍ ॥ ୨୩

ତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମ ପରମଂ ଗୁହ୍ୟଂ ସଦସଦ୍ଭାବଭାବନଃ ।
ନାନାଶକ୍ତିଭିରାଭାତସ୍ତ୍ୱମାତ୍ମା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୪

ତ୍ୱଂ ଶବ୍ଦଯୋନିର୍ଜଗଦାଦିରାତ୍ମା
ପ୍ରାଣେନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣସ୍ୱଭାବଃ ।
କାଳଃ କ୍ରତୁଃ ସତ୍ୟମୃତଂ ଚ ଧର୍ମ-
ସ୍ତ୍ୱୟ୍ୟକ୍ଷରଂ ଯତ୍ ତ୍ରିବୃଦାମନନ୍ତି ॥ ୨୫

ଅଗ୍ନିର୍ମୁଖଂ ତେଽଖିଳଦେବତାତ୍ମା
କ୍ଷିତିଂ ବିଦୁର୍ଲୋକଭବାଙ୍ଘ୍ରିପଙ୍କଜମ୍ ।
କାଳଂ ଗତିଂ ତେଽଖିଳଦେବତାତ୍ମନୋ
ଦିଶଶ୍ଚ କର୍ଣ୍ଣୌ ରସନଂ ଜଳେଶମ୍ ॥ ୨୬

ନାଭିର୍ନଭସ୍ତେ ଶ୍ୱସନଂ ନଭସ୍ୱାନ୍
ସୂର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚ ଚକ୍ଷୂଂଷି ଜଳଂ ସ୍ମ ରେତଃ ।
ପରାବରାତ୍ମାଶ୍ରୟଣଂ ତବାତ୍ମା
ସୋମୋ ମନୋ ଦ୍ୟୌର୍ଭଗବଞ୍ଛିରସ୍ତେ ॥ ୨୭

କୁକ୍ଷିଃ ସମୁଦ୍ରା ଗିରୟୋଽସ୍ଥିସଙ୍ଘା
ରୋମାଣି ସର୍ବୌଷଧିବୀରୁଧସ୍ତେ ।
ଛନ୍ଦାଂସି ସାକ୍ଷାତ୍ ତବ ସପ୍ତ ଧାତବ-
ସ୍ତ୍ରୟୀମୟାତ୍ମନ୍ ହୃଦୟଂ ସର୍ବଧର୍ମଃ ॥ ୨୮

ମୁଖାନି ପଞ୍ଚୋପନିଷଦସ୍ତବେଶ
ଯୈସ୍ତ୍ରିଂଶଦଷ୍ଟୋତ୍ତରମନ୍ତ୍ରବର୍ଗଃ ।

ହେ ପ୍ରଭୁ ! ନିଜର ଗୁଣମୟୀ ଶକ୍ତିରେ ଏହି ଜଗତର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅନନ୍ତ, ଏକରସ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବ ନାମ ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ; କାରଣ ଆପଣ ପରମ ରହସ୍ୟମୟ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ । ଦେବତା, ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ ଆଦି ଯେତେ ବି ସତ୍ ଅଥବା ଅସତ୍ ଚରାଚର ପ୍ରାଣୀ ଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି କିଛି ରହିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମା । ଅନେକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଆପଣ ଜଗଦ୍ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଅନ୍ତି; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ଓ ସର୍ବସମର୍ଥ ॥ ୨୪ ॥ ସକଳ ବେଦ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ହିଁ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନର ମୂଳସ୍ରୋତ ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ । ଆପଣ ହିଁ ଜଗତର ଆଦିକାରଣ ମହତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତ୍ରିବିଧ ଅହଂକାର ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରାଣ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ପଞ୍ଚମହାଭୂତ ତଥା ଶବ୍ଦାଦି ବିଷୟମାନଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱଭାବ ଓ ସେସବୁର ମୂଳ କାରଣ । ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ବୃଦ୍ଧି ଓ ହ୍ରାସ କରାଉଥିବା କାଳ, ସେମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ କରୁଥିବା ଯଜ୍ଞ ଏବଂ ସତ୍ୟ ଓ ମଧୁର ବାଣୀ । ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ । ବେଦବାଦୀ ମହାତ୍ମାମାନେ କହନ୍ତି, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି 'ଅ, ଉ, ମ୍'—ଏହି ତିନି ଅକ୍ଷରଯୁକ୍ତ ପ୍ରଣବ ଅଥବା ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମିକା ପ୍ରକୃତି ॥ ୨୫ ॥ ସର୍ବଦେବସ୍ୱରୂପ ଅଗ୍ନି ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ମୁଖ । ହେ ତ୍ରିଲୋକର ଅଭ୍ୟୁଦୟକାରୀ ମହାଦେବ ! ପୃଥିବୀ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଚରଣକମଳ । ଆପଣ ଅଖିଳଦେବସ୍ୱରୂପ । କାଳ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଗତି; ଦିଗମାନେ ଆପଣଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବରୁଣ ଆପଣଙ୍କର ରସନେନ୍ଦ୍ରିୟ ॥ ୨୬ ॥ ଆକାଶ ଆପଣଙ୍କର ନାଭି; ବାୟୁ ଆପଣଙ୍କର ଶ୍ୱାସ; ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ନେତ୍ର ଏବଂ ଜଳ ଆପଣଙ୍କର ବୀର୍ଯ୍ୟ । ଆପଣଙ୍କର ଅହଂକାର ହେଉଛି ଉଚ୍ଚନୀଚ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ । ଚନ୍ଦ୍ର ଆପଣଙ୍କର ମନ ଏବଂ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସ୍ୱର୍ଗ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଶିର ॥ ୨୭ ॥ ହେ ବେଦସ୍ୱରୂପ ଭଗବନ୍ ! ସମୁଦ୍ର ଆପଣଙ୍କର ଉଦର; ପର୍ବତ ଅସ୍ଥି, ସକଳପ୍ରକାର ଓଷଧି(ଜ୍ୟୋତିର୍ଲତା) ଓ ତୃଣ ଆପଣଙ୍କର ଲୋମ । ଗାୟତ୍ରୀ ଆଦି ଛନ୍ଦ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ସପ୍ତଧାତୁ ଏବଂ ସବୁପ୍ରକାର ଧର୍ମ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ହୃଦୟ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ପଞ୍ଚ ଉପନିଷଦରୂପୀ ସଦ୍ୟୋଜାତାଦି ପାଞ୍ଚ ମନ୍ତ୍ର ହିଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ତତ୍ପୁରୁଷ, ଅଘୋର, ସଦ୍ୟୋଜାତ,

ଯତ୍ ତଚ୍ଛିବାଖ୍ୟଂ ପରମାର୍ଥତତ୍ତ୍ୱଂ

ଦେବ ସ୍ୱୟଂଜ୍ୟୋତିରବସ୍ଥିତିସ୍ତେ ॥ ୨୯

ଛାୟା ତ୍ୱଧର୍ମୋର୍ମିଷୁ ଯୈର୍ବିସର୍ଗୋ

ନେତ୍ରତ୍ରୟଂ ସତ୍ତ୍ୱରଜସ୍ତମାଂସି ।

ସାଂଖ୍ୟାତ୍ମନଃ ଶାସ୍ତ୍ରକୃତସ୍ତବେକ୍ଷା

ଛନ୍ଦୋମୟୋ ଦେବ ଋଷିଃ ପୁରାଣଃ ॥ ୩୦

ନ ତେ ଗିରିତ୍ରାଖିଳଲୋକପାଳ-

ବିରିଞ୍ଚବୈକୁଣ୍ଠସୁରେନ୍ଦ୍ରଗମ୍ୟମ୍ ।

ଜ୍ୟୋତିଃ ପରଂ ଯତ୍ର ରଜସ୍ତମଶ୍ଚ

ସତ୍ତ୍ୱଂ ନ ଯଦ୍ ବ୍ରହ୍ମ ନିରସ୍ତଭେଦମ୍ ॥ ୩୧

କାମାଧ୍ୱରତ୍ରିପୁରକାଳଗରାଦ୍ୟନେକ-

ଭୂତଦ୍ରୁହଃ କ୍ଷପୟତଃ ସ୍ତୁତୟେ ନ ତତ୍ ତେ ।

ଯସ୍ତ୍ୱନ୍ତକାଳ ଇଦମାତ୍ମକୃତଂ ସ୍ୱନେତ୍ର-

ବହ୍ନିସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗଶିଖୟା ଭସିତଂ ନ ବେଦ ॥ ୩୨

ଯେ ତ୍ୱାତ୍ମରାମଗୁରୁଭିର୍ହୃଦି ଚିନ୍ତିତାଙ୍‌ଘ୍ରି-

ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ ଚରନ୍ତମୁମୟା ତପସାଭିତପ୍ତମ୍ ।

କତ୍ଥନ୍ତ ଉଗ୍ରପରୁଷଂ ନିରତଂ ଶ୍ମଶାନେ

ତେ ନୂନମୂତିମବିଦଂସ୍ତବ ହାତଲଜ୍ଜାଃ ॥ ୩୩

ତତ୍ ତସ୍ୟ ତେ ସଦସତୋଃ ପରତଃ ପରସ୍ୟ

ନାଞ୍ଜଃସ୍ୱରୂପଗମନେ ପ୍ରଭବନ୍ତି ଭୂମ୍ନଃ ।

ବାମଦେବ ଏବଂ ଈଶାନ ନାମକ ପଞ୍ଚମୁଖ । ସେହିମାନଙ୍କର ପଦଚ୍ଛେଦରୁ ଅଠତିରିଶ କଳାତ୍ମକ ମନ୍ତ୍ର ବାହାରିଛି । ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ପ୍ରପଞ୍ଚରୁ ଉପରତ ହୋଇ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେହି ସ୍ଥିତିର ନାମ ହୋଇଯାଏ 'ଶିବ' । ବାସ୍ତବରେ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ପରମାର୍ଥ ତତ୍ତ୍ୱ ॥ ୨୯ ॥ ଅଧର୍ମର ଦମ୍ଭ, ଲୋଭ ଆଦି ତରଙ୍ଗରେ ରହିଥାଏ ଆପଣଙ୍କର ଛାୟା । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରୁଥିବା ସେହି ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ ଓ ତମ ଗୁଣ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ତିନି ନେତ୍ର । ପ୍ରଭୋ ! ଗାୟତ୍ରୀ ଆଦି ସନାତନ ବେଦ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦନ କରନ୍ତି । ଆପଣ ହିଁ ସାଂଖ୍ୟ ଆଦି ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେସବୁର କର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ଆପଣ ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ପରମ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ । ସେଥିରେ ରଜୋଗୁଣ, ତମୋଗୁଣ କିମ୍ବା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ନ ଥାଏ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭେଦଭାବ ନ ଥାଏ । ଆପଣଙ୍କର ସେହି ସ୍ୱରୂପକୁ କୌଣସି ଲୋକପାଳ—ଏପରି କି ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୩୧ ॥ ଆପଣ କାମଦେବ, ଦକ୍ଷଯଜ୍ଞ, ତ୍ରିପୁରାସୁର ଓ କାଳକୂଟ ବିଷ (ଯାହାକୁ କି ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବଶ୍ୟ ପିଇଦେଇ ପାରିବେ) ଏବଂ ଅନେକ ଜୀବଦ୍ରୋହୀ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏପରି କହିଲେ, ଏହା ଆପଣଙ୍କର ସ୍ତୁତି ହୋଇଯାଏନା; କାରଣ, ଆପଣ ଗଢ଼ିଥିବା ଏହି ବିଶ୍ୱ ପ୍ରଳୟକାଳରେ ଆପଣଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଉଦ୍‌ଗତ ଅଗ୍ନିର ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଓ ଶିଖାଦ୍ୱାରା ଜଳି ଭସ୍ମ ହୋଇଯାଏ; ଅଥଚ ଆପଣ ଏପରି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଯେ, ଆପଣଙ୍କୁ ତାହାର କୌଣସି ଆଭାସ ବି ଜଣାପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ଆତ୍ମାରାମ ପୁରୁଷମାନେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଆପଣଙ୍କର ଯୁଗଳଚରଣକୁ ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ ନିରନ୍ତର ଧ୍ୟାନ ଓ ତପସ୍ୟାରେ ଲୀନ ରହନ୍ତି । ତଥାପି ସତୀଙ୍କ ସହିତ ରହୁଥିବା ଦେଖି, ଯେଉଁମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ଆସକ୍ତ ବୋଲି ଓ ଶ୍ମଶାନବାସୀ ହୋଇଥିବାରୁ, ଆପଣଙ୍କୁ ଉଗ୍ର ଅଥବା ନିଷ୍ଠୁର ବୋଲି କହନ୍ତି, ସେହି ମୂର୍ଖମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାମାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଭଲା କିପରି ଜାଣିପାରିବେ ! ସେମାନଙ୍କର ସେପରି କହିବାଟା ନିର୍ଲଜ୍ଜତା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ॥ ୩୩ ॥ ମାୟା ତ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣରୂପ ଜଗତର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ, କିନ୍ତୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ମାୟାର ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ । ତେଣୁ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣଙ୍କର ଅନନ୍ତ ସ୍ୱରୂପର ସାକ୍ଷାତ୍‌ଜ୍ଞାନ ପାଇବାକୁ ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଭୃତି

ବ୍ରହ୍ମାଦୟଃ କିମୁତ ସଂସ୍ତବନେ ବୟଂ ତୁ
ତତ୍ସର୍ଗସର୍ଗବିଷୟା ଅପି ଶକ୍ତିମାତ୍ରମ୍ ॥ ୩୪

ଏତତ୍ ପରଂ ପ୍ରପଶ୍ୟାମୋ ନ ପରଂ ତେ ମହେଶ୍ୱର ।
ମୃଡ଼ନାୟ ହି ଲୋକସ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ତେଽବ୍ୟକ୍ତକର୍ମଣଃ ॥ ୩୫

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତଦ୍ୱୀକ୍ଷ୍ୟ ବ୍ୟସନଂ ତାସାଂ କୃପୟା ଭୃଶପୀଡ଼ିତଃ ।
ସର୍ବଭୂତସୁହୃଦ୍ ଦେବ ଇଦମାହ ସତୀଂ ପ୍ରିୟାମ୍ ॥ ୩୬

ଶିବ ଉବାଚ

ଅହୋ ବତ ଭବାନ୍ୟେତତ୍ ପ୍ରଜାନାଂ ପଶ୍ୟ ବୈଶସମ୍ ।
କ୍ଷୀରୋଦମଥନୋଦ୍ଭୂତାତ୍ କାଳକୂଟାଦୁପସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୩୭

ଆସାଂ ପ୍ରାଣପରୀପ୍ସୂନାଂ ବିଧେୟମଭୟଂ ହି ମେ ।
ଏତାବାନ୍ ହି ପ୍ରଭୋରର୍ଥୋ ଯଦ୍ ଦୀନପରିପାଳନମ୍ ॥ ୩୮

ପ୍ରାଣୈଃ ସ୍ୱୈଃ ପ୍ରାଣିନଃ ପାନ୍ତି ସାଧବଃ କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁରୈଃ ।
ବଦ୍ଧବୈରେଷୁ ଭୂତେଷୁ ମୋହିତେଷ୍ୱାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୩୯

ପୁଂସଃ କୃପୟତୋ ଭଦ୍ରେ ସର୍ବାତ୍ମା ପ୍ରୀୟତେ ହରିଃ ।
ପ୍ରୀତେ ହରୌ ଭଗବତି ପ୍ରୀୟେଽହଂ ସଚରାଚରଃ ।
ତସ୍ମାଦିଦଂ ଗରଂ ଭୁଞ୍ଜେ ପ୍ରଜାନାଂ ସ୍ୱସ୍ତିରସ୍ତୁ ମେ ॥ ୪୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଭବାନୀଂ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ।
ତଦ୍ ବିଷଂ ଜଗ୍ଧୁମାରେଭେ ପ୍ରଭାବଜ୍ଞାନ୍ୱମୋଦତ ॥ ୪୧

ମଧ୍ୟ ସହସା ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ତେଣୁ ସ୍ତୁତି ବା କରିପାରିବେ କିପରି ! ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର ଆମେ ବା କଣ କହିପାରିବୁ ! ତଥାପି ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଆମେ ଆପଣଙ୍କର କିଛି ଗୁଣଗାନ କଲୁ ॥ ୩୪ ॥ ଆମେ ତ କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଲୀଳାବିହାରୀରୂପକୁ ଦେଖିପାରୁଛୁ; ଆପଣଙ୍କର ପରମ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆମେ ଜାଣୁନା । ହେ ମହେଶ୍ୱର ! ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ଅବ୍ୟକ୍ତ; ତଥାପି ସଂସାରର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ବ୍ୟକ୍ତରୂପରେ ମଧ୍ୟ ରହନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଏପରି ସଂକଟ ଦେଖି, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅହୈତୁକ ବନ୍ଧୁ ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ଆଶୁତୋଷଙ୍କ ହୃଦୟ କୃପାବଶତଃ ଦ୍ରବିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିଜର ପ୍ରିୟା ସତୀଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୬ ॥

ଭଗବାନ ଶିବ କହିଲେ—ଦେବି ! ବାସ୍ତବରେ ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା ! ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ବାହାରିଥିବା କାଳକୂଟ ବିଷ ହେତୁ ପ୍ରଜାମାନେ କିଭଳି ଭୀଷଣ ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଦେଖିଲ ! ॥ ୩୭ ॥ ଏ ବିଚରାମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବିକଳ ହେଉଛନ୍ତି । ଏପରି ସମୟରେ ଏମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭୟ କରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତୁମେ ତ ଜାଣ ଯେ—

ଦୁଃଖୁଁ ଯେ ପରିତ୍ରାଣ କରେ । ସଙ୍କଟୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧରେ ॥
ତା'ଜନ୍ମ ଧନ୍ୟ ଏ ସଂସାରେ । ଯେ ରହେ ପର ଉପକାରେ ॥

॥ ୩୮ ॥ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନେ ନିଜର କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ପ୍ରାଣକୁ ବଳି ଦେଇ ମଧ୍ୟ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ହେ କଲ୍ୟାଣୀ ! ନିଜକୃତ ମୋହମାୟାରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ସାଂସାରିକ ପ୍ରାଣୀମାନେ ମୋହିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁତା କରୁଛନ୍ତି ॥ ୩୯ ॥ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ କୃପା କରେ, ତା'ଉପରେ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଚରାଚର ଜଗତ୍ ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ଅତଏବ ମୁଁ ଅବିଳମ୍ବେ ସେହି ବିଷ ପାନ କରିବି; ଏହା ଫଳରେ ମୋର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ବିଶ୍ୱର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ ସଦାଶିବ ସତୀ ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏପରି ପରାମର୍ଶ କରି, ସେହି ବିଷ ପାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲେ । ଦେବୀ ତ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଜାଣିଥିଲେ; ତେଣୁ ସେ ହୃଦୟସହକାରେ ଏହାକୁ ଅନୁମୋଦନ କଲେ ॥ ୪୧ ॥

ତତଃ କରତଳୀକୃତ୍ୟ ବ୍ୟାପି ହାଳାହଳଂ ବିଷମ୍ ।
ଅଭକ୍ଷୟତ୍ ମହାଦେବଃ କୃପୟା ଭୂତଭାବନଃ ॥ ୪୨

ଦେବଦେବ ମହାଦେବ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଦୟାଳୁ । ତାଙ୍କରି ଶକ୍ତିବଳରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଜୀବିତ ରହନ୍ତି । ସେ ଗ୍ରିଆଡ଼େ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥିବା ଉତ୍କଟ ହଳାହଳ ବିଷକୁ ନିଜ ହାତପାପୁଲିରେ ଧରି ପିଇଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥ ତାହା ଥିଲା ଜଳର ପାପ ବା ମଳ । ତାହା ସ୍ୱୟଂ ଶିବଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଦେଲା ।

ତସ୍ୟାପି ଦର୍ଶୟାମାସ ସ୍ୱବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଜଳକଲ୍ମଷଃ ।
ଯଚ୍ଚକାର ଗଳେ ନୀଳଂ ତଚ୍ଚ ସାଧୋର୍ବିଭୂଷଣମ୍ ॥ ୪୩

ତା'ଫଳରେ ତାହାଙ୍କର କଣ୍ଠ ନୀଳ ପଡ଼ିଗଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରଜାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣକାମୀ ଭଗବାନ ଶିବଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହୋଇଗଲା ଭୂଷଣସ୍ୱରୂପ ॥ ୪୩ ॥ ବାସ୍ତବରେ ପରୋପକାରୀ ସାଧୁପୁରୁଷ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ନିଜେ କଷ୍ଟ ସହିଥାନ୍ତି—

ତପ୍ୟନ୍ତେ ଲୋକତାପେନ ସାଧବଃ ପ୍ରାୟଶୋ ଜନାଃ ।
ପରମାରାଧନଂ ତଦ୍ଧି ପୁରୁଷସ୍ୟାଖିଳାତ୍ମନଃ ॥ ୪୪

ସାଧୁଜନଙ୍କ ମତ ଏହି । ଯେ ପରଦୁଃଖେ ଦୁଃଖ ସହି ॥
କରନ୍ତି ପର ଉପକାର । ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ତାହାଙ୍କର ॥

କିନ୍ତୁ ସେହି ଦୁଃଖ ଦୁଃଖ ନୁହେଁ; ତାହା ହେଉଛି ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ଭଗବାନଙ୍କର ପରମ ଆରାଧନା ॥ ୪୪ ॥

ନିଶମ୍ୟ କର୍ମ ତଚ୍ଛମ୍ଭୋର୍ଦେବଦେବସ୍ୟ ମୀଢୁଷଃ ।
ପ୍ରଜା ଦାକ୍ଷାୟଣୀ ବ୍ରହ୍ମା ବୈକୁଣ୍ଠଶ୍ଚ ଶଶଂସିରେ ॥ ୪୫

ଦେବାଧିଦେବ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର କାମନାପୂରଣକାରୀ । ତାହାଙ୍କର ଏହି କଲ୍ୟାଣକାରୀ ଅଦ୍ଭୁତ କର୍ମ ବିଷୟ ଶୁଣି ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା, ଦକ୍ଷକନ୍ୟା ସତୀ, ବ୍ରହ୍ମା ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଶିବ ସେହି ବିଷପାନ କରୁଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଯେଉଁ ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ବିଷ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲା, ତାହାକୁ ବିଛା, ସାପ ତଥା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷାକ୍ତ ଜୀବମାନେ ଏବଂ ବିଷାକ୍ତ ଔଷଧି ବନସ୍ପତିମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୪୬ ॥

ପ୍ରସ୍କନ୍ନଂ ପିବତଃ ପାଣେର୍ଯତ୍ କିଞ୍ଚିଜ୍ଜଗୃହୁଃ ସ୍ମ ତତ୍ ।
ବୃଶ୍ଚିକାହିବିଷୌଷଧ୍ୟୋ ଦନ୍ଦଶୂକାଶ୍ଚ ଯେଽପରେ ॥ ୪୬

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେଽମୃତମଥନେ ସପ୍ତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ସମୁଦ୍ରରୁ ଅମୃତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ମୋହିନୀରୂପ ଧାରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପୀତେ ଗରେ ବୃଷାଙ୍କେଣ ପ୍ରୀତାସ୍ତେଽମରଦାନବାଃ ।
ମମନ୍ଥୁସ୍ତରସା ସିନ୍ଧୁଂ ହବିର୍ଧାନୀ ତତୋଽଭବତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ଏପରିଭାବରେ ବୃଷଭଧ୍ୱଜ ମହାଦେବ ବିଷପାନ କରିଦେବାରୁ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନେ ଏଥର ପୁଣି ନୂତନ ଉତ୍ସାହରେ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନ କରିବାକୁ ଲାଗିପଡ଼ିଲେ । ଏଥର ସମୁଦ୍ରରୁ କାମଧେନୁ ପ୍ରକଟ ହେଲା ॥ ୧ ॥ ସେ ଥିଲା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରର ସାମଗ୍ରୀ-ଉତ୍ପନ୍ନକାରିଣୀ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚୁଥିବା ଘିଅ, ଦୁଧ ଆଦି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନେ କାମଧେନୁକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୨ ॥

ତାମଗ୍ନିହୋତ୍ରୀମୃଷୟୋ ଜଗୃହୁର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।
ଯଜ୍ଞସ୍ୟ ଦେବୟାନସ୍ୟ ମେଧ୍ୟାୟ ହବିଷେ ନୃପ ॥ ୨

ତତ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା ନାମ ହୟୋଽଭୂଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରପାଣ୍ଡୁରଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ବଳିଃ ସ୍ପୃହାଂ ଚକ୍ରେ ନେନ୍ଦ୍ର ଈଶ୍ୱରଶିକ୍ଷୟା ॥ ୩

ତତ ଐରାବତୋ ନାମ ବାରଣେନ୍ଦ୍ରୋ ବିନିର୍ଗତଃ ।
ଦନ୍ତୈଶ୍ଚତୁର୍ଭିଃ ଶ୍ୱେତାଦ୍ରେର୍ହରନ୍‌ଭଗବତୋ ମହିମ୍ ॥ ୪

କୌସ୍ତୁଭାଖ୍ୟମଭୂଦ୍ ରତ୍ନଂ ପଦ୍ମରାଗୋ ମହୋଦଧେଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ହରିଃ ସ୍ପୃହାଂ ଚକ୍ରେ ବକ୍ଷୋଽଲଙ୍କରଣେ ମଣୌ ॥ ୫

ତତୋଽଭବତ୍ ପାରିଜାତଃ ସୁରଲୋକବିଭୂଷଣମ୍ ।
ପୂରୟତ୍ୟର୍ଥିନୋ ଯୋଽର୍ଥୈଃ ଶଶ୍ୱଦ୍ ଭୁବି ଯଥା ଭବାନ୍ ॥ ୬

ତତଶ୍ଚାପ୍‌ସରସୋ ଜାତା ନିଷ୍କକଣ୍ଠ୍ୟଃ ସୁବାସସଃ ।
ରମଣ୍ୟଃ ସ୍ୱର୍ଗିଣାଂ ବଲ୍‌ଗୁଗତିଲୀଲାବଲୋକନୈଃ ॥ ୭

ତତଶ୍ଚାବିରଭୂତ୍ ସାକ୍ଷାଚ୍ଛ୍ରୀ ରମା ଭଗବତ୍ପରା ।
ରଞ୍ଜୟନ୍ତୀ ଦିଶଃ କାନ୍ତ୍ୟା ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସୌଦାମନୀ ଯଥା ॥ ୮

ତସ୍ୟାଂ ଚକ୍ରୁଃ ସ୍ପୃହାଂ ସର୍ବେ ସସୁରାସୁରମାନବାଃ ।
ରୂପୌଦାର୍ଯ୍ୟବୟୋବର୍ଣ୍ଣମହିମାକ୍ଷିପ୍ତଚେତସଃ ॥ ୯

ତସ୍ୟା ଆସନମାନିନ୍ୟେ ମହେନ୍ଦ୍ରୋ ମହଦଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍ୟଃ ସରିଚ୍ଛ୍ରେଷ୍ଠା ହେମକୁମ୍ଭୈର୍ଜଳଂ ଶୁଚି ॥ ୧୦

ଆଭିଷେଚନିକା ଭୂମିରାହରତ୍ ସକଲୌଷଧୀଃ ।
ଗାବଃ ପଞ୍ଚ ପବିତ୍ରାଣି ବସନ୍ତୋ ମଧୁମାଧବୌ ॥ ୧୧

ଋଷୟଃ କଳ୍ପୟାଞ୍ଚକ୍ରୁରଭିଷେକଂ ଯଥାବିଧି ।
ଜଗୁର୍ଭଦ୍ରାଣି ଗନ୍ଧର୍ବା ନଟ୍ୟଶ୍ଚ ନନୃତୁର୍ଜଗୁଃ ॥ ୧୨

ତା'ପରେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା ନାମକ ଘୋଡ଼ା ବାହାରିଲା । ସେହି ଘୋଡ଼ା ଥିଲା ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଧଳା । ସେହି ଘୋଡ଼ାଟି ନେବାକୁ ବଳି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ମନେପକାଇ ଇନ୍ଦ୍ର ଚୁପ୍ ରହିଗଲେ ॥ ୩ ॥ ତା'ପରେ ସମୁଦ୍ରରୁ ଐରାବତ ନାମକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାତୀ ବାହାରିଲା । ଉକ୍ତ ହାତୀର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚାରିଟି ଦାନ୍ତ ଥାଏ; ଦାନ୍ତଗୁଡ଼ିକର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳବର୍ଣ୍ଣ କୈଳାସର ଶୋଭାକୁ ବି ବଳିଯାଉଥାଏ ॥ ୪ ॥ ତା'ପରେ ସମୁଦ୍ରରୁ କୌସ୍ତୁଭ ନାମକ ପଦ୍ମରାଗ ମଣି ବାହାରିଲା । ଅଜିତ ଭଗବାନ ସେହି ମଣିଟିକୁ ନେଇ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ବାହାରିଲା । ଏହି ପୃଥିବୀରେ ତୁମେ ଯେପରି ସମସ୍ତଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଅ, ସେହି ବୃକ୍ଷ ସେହିପରି ଯାଚକ(ମାଗିବା ଲୋକ)ମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାଏ ॥ ୬ ॥ ତା'ପରେ ଅପ୍ସରାମାନେ ପ୍ରକଟ ହେଲେ; ସେମାନେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତା ହୋଇ ଗଳାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣହାର ପିନ୍ଧିଥିଲେ । ସେମାନେ ନିଜର ମନୋହର ଚାଲି ଓ ବିଳାସଭରା ଚାହାଣିରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସୁଖପ୍ରଦାନକାରିଣୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୭ ॥ ତା'ପରେ ସକଳ ଶୋଭାର ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ସେ ତ ଥିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଶକ୍ତି । ତାହାଙ୍କର ବିଜୁଳି ସମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଛଟାରେ ଦଶଦିଗ ଝଲସି ଉଠିଲା ॥ ୮ ॥ ତାହାଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଔଦାର୍ଯ୍ୟ, ଯୌବନ, ରୂପରଙ୍ଗ ଓ ମହିମା ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଚୋରାଇନେଲା । ଦେବତା, ଅସୁର, ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାନ୍ତି, 'ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମିଳିଯାଆନ୍ତୁ ।' ॥ ୯ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ବସିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱୟଂ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଆସନ ବୋହି ଆଣିଲେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଦୀମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳସରେ ପବିତ୍ର ଜଳ ନେଇଆସିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ଅଭିଷେକ ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆବଶ୍ୟକ ଓଷଧି ଯୋଗାଇଦେଲା । ଗାଈମାନେ ପଞ୍ଚଗବ୍ୟ (ଦୁଧ, ଦହି, ଘିଅ, ଗୋବର ଓ ଗୋମୂତ୍ରର ମିଶ୍ରଣ) ଏବଂ ବସନ୍ତଋତୁ ଚୈତ୍ର-ବୈଶାଖରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା ଫୁଲଫଳ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ସେହିସବୁ ସାମଗ୍ରୀରେ ଋଷିମାନେ ବିଧିପୂର୍ବକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅଭିଷେକ ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ । ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗୀତର ତାନ ତୋଳିଲେ । ନର୍ତ୍ତକୀମାନେ ଗୀତ ଗାନ କରି ନୃତ୍ୟ କଲେ ॥ ୧୨ ॥

ମେଘା ମୃଦଙ୍ଗପଣବମୁରଜାନକଗୋମୁଖାନ୍ ।
ବ୍ୟନାଦୟଞ୍ଛଙ୍ଖବେଣୁବୀଣାସ୍ତୁମୁଳନିଃସ୍ୱନାନ୍ ॥ ୧୩

ତତୋଽଭିଷିଷିଚୁର୍ଦେବୀଂ ଶ୍ରିୟଂ ପଦ୍ମକରାଂ ସତୀମ୍ ।
ଦିଗିଭାଃ ପୂର୍ଣ୍ଣକଳଶୈଃ ସୂକ୍ତବାକ୍ୟୈର୍ଦ୍ୱିଜେରିତୈଃ ॥ ୧୪

ସମୁଦ୍ରଃ ପୀତକୌଶେୟବାସସୀ ସମୁପାହରତ୍ ।
ବରୁଣଃ ସ୍ରଜଂ ବୈଜୟନ୍ତୀଂ ମଧୁନା ମତ୍ତଷଟ୍‌ପଦାମ୍ ॥ ୧୫

ଭୂଷଣାନି ବିଚିତ୍ରାଣି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ପ୍ରଜାପତିଃ ।
ହାରଂ ସରସ୍ୱତୀ ପଦ୍ମମଜୋ ନାଗାଶ୍ଚ କୁଣ୍ଡଳେ ॥ ୧୬

ତତଃ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୋତ୍ପଳସ୍ରଜଂ
ନଦଦ୍‌ଦ୍ୱିରେଫାଂ ପରିଗୃହ୍ୟ ପାଣିନା ।
ଚଚାଲ ବକ୍ତ୍ରଂ ସୁକପୋଳକୁଣ୍ଡଳଂ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସଂ ଦଧତୀ ସୁଶୋଭନମ୍ ॥ ୧୭

ସ୍ତନଦ୍ୱୟଂ ଚାତିକୃଶୋଦରୀ ସମଂ
ନିରନ୍ତରଂ ଚନ୍ଦନକୁଙ୍କୁମୋକ୍ଷିତମ୍ ।
ତତସ୍ତତୋ ନୂପୁରବଲ୍‌ଗୁଶିଞ୍ଜିତୈ-
ର୍ବିସର୍ପତୀ ହେମଲତେବ ସା ବଭୌ ॥ ୧୮

ବିଲୋକୟନ୍ତୀ ନିରବଦ୍ୟମାତ୍ମନଃ
ପଦଂ ଧ୍ରୁବଂ ଚାବ୍ୟଭିଚାରିସଦ୍‌ଗୁଣମ୍ ।
ଗନ୍ଧର୍ବଯକ୍ଷାସୁରସିଦ୍ଧଚାରଣ-
ତ୍ରୈବିଷ୍ଟପେୟାଦିଷୁ ନାନ୍ୱବିନ୍ଦତ ॥ ୧୯

ନୂନଂ ତପୋ ଯସ୍ୟ ନ ମନ୍ୟୁନିର୍ଜୟୋ
ଜ୍ଞାନଂ କ୍ୱଚିତ୍ ତଚ୍ଚ ନ ସଙ୍ଗବର୍ଜିତମ୍ ।
କଶ୍ଚିନ୍ମହାଂସ୍ତସ୍ୟ ନ କାମନିର୍ଜୟଃ
ସ ଈଶ୍ୱରଃ କିଂ ପରତୋବ୍ୟପାଶ୍ରୟଃ ॥ ୨୦

ମେଘମାନେ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ବଡ଼ ଜୋରରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ଡମ୍ବରୁ, ଢୋଲ, ନାଗରା, ନରଶିଙ୍ଗା, ଶଙ୍ଖ, ବେଣୁ ଓ ବୀଣା ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ଭଗବତୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହାତରେ ପଦ୍ମଫୁଲଟିଏ ଧରି ସିଂହାସନରେ ବିରାଜିତା ହୋଇଗଲେ । ଦିଗ୍ଗଜମାନେ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କଳସରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇଲେ । ସେହି ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବେଦମନ୍ତ୍ର ପାଠ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କ ପିନ୍ଧିବା ନିମନ୍ତେ ସମୁଦ୍ର ଆଣିଦେଲା ପୀତ ପାଟବସ୍ତ୍ର । ବରୁଣ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ବୈଜୟନ୍ତୀମାଳା ସମର୍ପଣ କଲେ ଯେ, ତାହାର ମଧୁମୟ ସୁଗନ୍ଧରେ ଭ୍ରମରମାନେ ମତୁଆଲା ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୫ ॥ ପ୍ରଜାପତି ବିଶ୍ୱକର୍ମା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଅଳଙ୍କାର ଆଣିଦେଲେ; ସରସ୍ୱତୀ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସୁନ୍ଦର ମୋତିମାଳା; ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଦାନ କଲେ ପଦ୍ମ ଏବଂ ନାଗମାନେ ଅର୍ପଣ କଲେ ଦୁଇଟି ଅପୂର୍ବ କୁଣ୍ଡଳ ॥ ୧୬ ॥

ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନ-ପାଠ (ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପୂଜାପାଠ) କରିବା ପରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନିଜ ହାତରେ ପଦ୍ମମାଳାଟିଏ ଧରି ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ । ମାଳାର ସୁଗନ୍ଧରେ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇ ଭ୍ରମରମାନେ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଗୁଞ୍ଜନ କରି କରି ଉଡୁଥାନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ମୁଖର ଶୋଭା ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ହୋଇଥାଏ । ସୁନ୍ଦର କପୋଳ ଉପରେ କୁଣ୍ଡଳ ଝୁଲୁଥାଏ । ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ସଲଜ୍ଜ ମୃଦୁହାସ ॥ ୧୭ ॥ କ୍ଷୀଣ କଟି । କେଶର ଓ ଚନ୍ଦନରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ନିବିଡ଼ ଓ ସୁଷମ ସ୍ତନଦ୍ୱୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର । ସେ ଚାଲିବାବେଳେ ପାଦର ପାଉଁଜି ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥାଏ, ସେତେ ଯେପରି ସେ ଗୋଟିଏ ଚଳନ୍ତି ସୁବର୍ଣ୍ଣଲତା ! ॥ ୧୮ ॥ ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଯଦି କୌଣସି ନିର୍ଦୋଷ ଓ ସର୍ବଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ ଅବିକାରୀ ପୁରୁଷ ମିଳିଯାଆନ୍ତେ, ତେବେ ସେ ତାହାଙ୍କୁ ନିଜର ଆଶ୍ରୟ କରିନିଅନ୍ତେ, ତାହାଙ୍କୁ ବରଣ କରିନିଅନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ଗନ୍ଧର୍ବ, ଯକ୍ଷ, ଅସୁର, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ, ଦେବତା ଆଦିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ସେପରି କୌଣସି ପୁରୁଷ ମିଳିଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ (ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ,) "ଏଠାରେ କେତେକ ତପସ୍ୱୀ ଅଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କ୍ରୋଧଜୟ କରି ନାହାନ୍ତି । କେତେକଙ୍କ ଭିତରେ ଜ୍ଞାନ ତ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନାସକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଏଠାରେ କେତେ ଜଣ ମହତ୍ତ୍ୱଶାଳୀ ପୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ କାମଜୟ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । କାହା କାହାର ବହୁତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ତ ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ପଡୁଛି; ତେଣୁ ସେଭଳି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବା

ଧର୍ମଃ କ୍ୱଚିତ୍ ତତ୍ର ନ ଭୂତସୌହୃଦଂ
ତ୍ୟାଗଃ କ୍ୱଚିତ୍ ତତ୍ର ନ ମୁକ୍ତିକାରଣମ୍ ।
ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ନ ପୁଂସୋଽସ୍ତ୍ୟଜବେଗନିଷ୍କୃତଂ
ନ ହି ଦ୍ୱିତୀୟୋ ଗୁଣସଙ୍ଗବର୍ଜିତଃ ॥ ୨୧

କ୍ୱଚିଚ୍ଚିରାୟୁର୍ନ ହି ଶୀଳମଙ୍ଗଳଂ
କ୍ୱଚିତ୍ ତଦପ୍ୟସ୍ତି ନ ବେଦ୍ୟମାୟୁଷଃ ।
ଯତ୍ରୋଭୟଂ କୁତ୍ର ଚ ସୋଽପ୍ୟମଙ୍ଗଳଃ
ସୁମଙ୍ଗଳଃ କଶ୍ଚ ନ କାଂକ୍ଷତେ ହି ମାମ୍ ॥ ୨୨

ଏବଂ ବିମୃଶ୍ୟାବ୍ୟଭିଚାରିସଦ୍‌ଗୁଣୈ-
ର୍ବରଂ ନିଜୈକାଶ୍ରୟତାଽଗୁଣାଶ୍ରୟମ୍ ।
ବବ୍ରେ ବରଂ ସର୍ବଗୁଣୈରପେକ୍ଷିତଂ
ରମା ମୁକୁନ୍ଦଂ ନିରପେକ୍ଷମୀପ୍‌ସିତମ୍ ॥ ୨୩

ତସ୍ୟାଂସଦେଶ ଉଶତୀଂ ନବକଞ୍ଜମାଳାଂ
ମାଦ୍ୟନ୍ମଧୁବ୍ରତବରୂଥଗିରୋପଘୁଷ୍ଟାମ୍ ।
ତସ୍ଥୌ ନିଧାୟ ନିକଟେ ତଦୁରଃ ସ୍ୱଧାମ
ସବ୍ରୀଡ଼ହାସବିକସନ୍ନୟନେନ ଯାତା ॥ ୨୪

ତସ୍ୟାଃ ଶ୍ରିୟସ୍ତ୍ରିଜଗତୋ ଜନକୋ ଜନନ୍ୟା
ବକ୍ଷୋନିବାସମକରୋତ୍ ପରମଂ ବିଭୂତେଃ ।
ଶ୍ରୀଃ ସ୍ୱାଃ ପ୍ରଜାଃ ସକରୁଣେନ ନିରୀକ୍ଷଣେନ
ଯତ୍ର ସ୍ଥିତୈଧୟତ ସାଧିପତୀଂସ୍ତ୍ରିଲୋକାନ୍ ॥ ୨୫

ଶଙ୍ଖତୂର୍ଯ୍ୟମୃଦଙ୍ଗାନାଂ ବାଦିତ୍ରାଣାଂ ପୃଥୁଃ ସ୍ୱନଃ ।
ଦେବାନୁଗାନାଂ ସସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ନୃତ୍ୟତାଂ ଗାୟତାମଭୂତ୍ ॥ ୨୬

କେଉଁ କାମର ! ॥ ୨୦ ॥ କାହା କାହା ଭିତରେ ଧର୍ମାଚରଣ ରହିଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରେମରେ କଥାଭାଷା କରୁନାହାନ୍ତି । କାହା କାହା ଭିତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ତ୍ୟାଗ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ କେବଳ ତ୍ୟାଗ ତ ମୁକ୍ତିର କାରଣ ହୋଇ ନ ପାରେ । କେତେକଙ୍କ ଭିତରେ ବୀରତ୍ୱ ତ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବସ୍ତୁତଃ କାଳକବଳରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କେତେକ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରେ ବିଷୟାସକ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ତ ନିରନ୍ତର ଅଦ୍ୱୈତ-ସମାଧିରେ ହିଁ ତଲ୍ଲୀନ ହୋଇ ରହୁଛନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ କେତେକ ଋଷି ତ ବହୁତ ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ ପାଇଯାଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ସୁଶୀଳତା ଆଦି ଶୁଭଙ୍କର ଗୁଣର ଅଭାବ ରହିଛି । କେତେକଙ୍କ ଠାରେ ସେଭଳି ସୁନ୍ଦର ଗୁଣ ତ ରହିଛି, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଆୟୁର କିଛି ଠିକଣା ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ କେତେକଙ୍କ ଠାରେ ଏ ଉଭୟ (ଆୟୁ ଓ ଗୁଣ) ରହିଛି; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଅମଙ୍ଗଳ ବେଶରେ ରହୁଛନ୍ତି । ବାକି ଜଣେମାତ୍ର ଅଛନ୍ତି; ସେ ହେଉଛନ୍ତି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ । ତାହାଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁ ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ କାହିଁ ସେ ତ ମୋ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ପରି ଜଣାପଡୁନାହାନ୍ତି!'' ॥ ୨୨ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଭାବିଚିନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଶେଷରେ ନିଜର ଚିରଅଭୀଷ୍ଟ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ହିଁ ବରରୂପରେ ବାଛିଲେ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଭିତରେ ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରନ୍ତି । କୌଣସି ପ୍ରାକୃତ ଗୁଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଅଣିମା ଆଦି ସମସ୍ତ ସଦ୍‌ଗୁଣ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ସିନା, ସେ କାହାକୁ ଚାହିଁ ବସନ୍ତି ନାହିଁ । ସତରେ ଭଗବାନ ହିଁ ଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ; ତେଣୁ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ବରଣ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଗଳାରେ ସେହି ନବୀନ କମଳମାଳାଟି ପିନ୍ଧାଇଦେଲେ, ଯାହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମର ଗୁଞ୍ଜନ କରି ଚାଲିଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ବରଣ କରିସାରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ଲଜ୍ଜାପୂର୍ଣ୍ଣ ମୃଦୁହାସ ଓ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ଚାହାଣିରେ ନିଜର ନିବାସସ୍ଥାନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳକୁ ଚାହିଁରହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଜଗତ୍‌ପିତା ଭଗବାନ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀଦେବୀ ଜଗଜ୍ଜନନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ନିଜ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ହିଁ ସର୍ବଦା ନିବାସ କରିବାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଦେଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ସେଠାରେ ବିରାଜିତା ହୋଇ ନିଜର କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସମେତ ସମଗ୍ର ତିଲୋକର ତଥା ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରିଚାଲିଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେହି ସମୟରେ ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିବାରୁ ତୁମୁଳ ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କ ସହିତ ନୃତ୍ୟଗୀତ

ବ୍ରହ୍ମରୁଦ୍ରାଙ୍ଗିରୋମୁଖ୍ୟାଃ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ ବିଭୁମ୍ ।
ଈଡ଼ିରେଽବିତଥୈର୍ମନ୍ତ୍ରୈସ୍ତଲ୍ଲିଙ୍ଗୈଃ ପୁଷ୍ପବର୍ଷିଣଃ ॥ ୨୭

ଶ୍ରିୟା ବିଲୋକିତା ଦେବାଃ ସପ୍ରଜାପତୟଃ ପ୍ରଜାଃ ।
ଶୀଳାଦିଗୁଣସମ୍ପନ୍ନା ଲେଭିରେ ନିର୍ବୃତିଂ ପରାମ୍ ॥ ୨୮

ନିଃସତ୍ତ୍ୱା ଲୋଲୁପା ରାଜନ୍ ନିରୁଦ୍ୟୋଗା ଗତତ୍ରପାଃ ।
ଯଦା ଚୋପେକ୍ଷିତା ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟା ବଭୂବୁର୍ଦୈତ୍ୟଦାନବାଃ ॥ ୨୯

ଅଥାସୀଦ୍ ବାରୁଣୀ ଦେବୀ କନ୍ୟା କମଳଲୋଚନା ।
ଅସୁରା ଜଗୃହୁସ୍ତାଂ ବୈ ହରେରନୁମତେନ ତେ ॥ ୩୦

ଅଥୋଦଧେର୍ମଥ୍ୟମାନାତ୍ କାଶ୍ୟପୈରମୃତାର୍ଥିଭିଃ ।
ଉଦତିଷ୍ଠନ୍ ମହାରାଜ ପୁରୁଷଃ ପରମାଦ୍ଭୁତଃ ॥ ୩୧

ଦୀର୍ଘପୀବରଦୋର୍ଦଣ୍ଡଃ କମ୍ବୁଗ୍ରୀବୋଽରୁଣେକ୍ଷଣଃ ।
ଶ୍ୟାମଳସ୍ତରୁଣଃ ସ୍ରଗ୍ୱୀ ସର୍ବାଭରଣଭୂଷିତଃ ॥ ୩୨

ପୀତବାସା ମହୋରସ୍କଃ ସୁମୃଷ୍ଟମଣିକୁଣ୍ଡଳଃ ।
ସ୍ନିଗ୍ଧକୁଞ୍ଚିତକେଶାନ୍ତଃ ସୁଭଗଃ ସିଂହବିକ୍ରମଃ ॥ ୩୩

ଅମୃତାପୂର୍ଣ୍ଣକଳଶଂ ବିଭ୍ରଦ୍ ବଳୟଭୂଷିତଃ ।
ସ ବୈ ଭଗବତଃ ସାକ୍ଷାଦ୍ ବିଷ୍ଣୋରଂଶାଂଶସମ୍ଭବଃ ॥ ୩୪

ଧନ୍ୱନ୍ତରିରିତି ଖ୍ୟାତ ଆୟୁର୍ବେଦଦୃଗିଜ୍ୟଭାକ୍ ।
ତମାଲୋକ୍ୟାସୁରାଃ ସର୍ବେ କଳଶଂ ଚାମୃତାଭୃତମ୍ ॥ ୩୫

ଲିପ୍ସନ୍ତଃ ସର୍ବବସ୍ତୂନି କଳଶଂ ତରସାହରନ୍ ।
ନୀୟମାନେଽସୁରୈସ୍ତସ୍ମିନ୍ କଳଶେଽମୃତଭାଜନେ ॥ ୩୬

ବିଷଣ୍ଣମନସୋ ଦେବା ହରିଂ ଶରଣମାୟୟୁଃ ।
ଇତି ତଦ୍ଦୈନ୍ୟମାଲୋକ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଭୃତ୍ୟକାମକୃତ୍ ।
ମା ଖିଦ୍ୟତ ମିଥୋଽର୍ଥଂ ବଃ ସାଧୟିଷ୍ୟେ ସ୍ୱମାୟୟା ॥ ୩୭

କଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବ୍ରହ୍ମା, ରୁଦ୍ର, ଅଙ୍ଗିରା ଆଦି ସମସ୍ତ ପ୍ରଜାପତି ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି କରି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ, ସ୍ୱରୂପ ଓ ଲୀଳା ଆଦିର ଯଥାର୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣନା ଥିବା ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଦେବତା, ପ୍ରଜାପତି ଓ ପ୍ରଜାଗଣ—ସମସ୍ତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ହେତୁ ସତ୍‌ସ୍ୱଭାବ ଆଦି ଉତ୍ତମ ଗୁଣମାନଙ୍କରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ପରମ ସୁଖ ଲାଭ କଲେ ॥ ୨୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏଣେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦାନବମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଦେବାରୁ ସେମାନେ ଦୁର୍ବଳ, ଉଦ୍ୟମରହିତ, ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଓ ଲୋଭୀ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୯ ॥

ଏହାପରେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ କମଳନୟନୀ କନ୍ୟାରୂପେ ବାରୁଣୀ ଦେବୀ ପ୍ରକଟ ହେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ସମ୍ମତି କ୍ରମେ ଦୈତ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୩୦ ॥ ତା'ପରେ ହେ ମହାରାଜ ! ଦେବତା ଓ ଦାନବମାନେ ଅମୃତ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ଆହୁରି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିଚାଲିବାରୁ ତହିଁରୁ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲୌକିକ ପୁରୁଷ ପ୍ରକଟ ହେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ତାହାଙ୍କର ଭୁଜଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଦୀର୍ଘ ଓ ସ୍ଥୂଳ; ଗଳାଟି ହୋଇଥିଲା ଶଙ୍ଖ ପରି ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟି ଈଷତ୍ ଲାଲ । ଶରୀରର ରଙ୍ଗ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ଶ୍ୟାମଳ । ଗଳାରେ ଝୁଲୁଥାଏ ମାଳା; ସର୍ବାଙ୍ଗ ନାନାପ୍ରକାର ଆଭୂଷଣରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଅଙ୍ଗରେ ପୀତାମ୍ବର; କର୍ଣ୍ଣରେ ସୁନ୍ଦର ମଣିକୁଣ୍ଡଳ; ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳ; ତରୁଣ ଅବସ୍ଥା; ସିଂହ ସମାନ ପରାକ୍ରମ; ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ; ମଥାର ଚିକ୍କଣ କୁଞ୍ଚିତ କେଶ ସେହି ପୁରୁଷଙ୍କର ଛବିକୁ ଅଧିକ ଅତୁଳନୀୟ କରିଦେଉଥାଏ ॥ ୩୨,୩୩ ॥ ସେ କଙ୍କଣଭୂଷିତ ହସ୍ତରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଅମୃତପୂର୍ଣ୍ଣ କଳସ । ସେ ଥିଲେ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶାଂଶ ଅବତାର ॥ ୩୪ ॥ ସେ ହିଁ ଥିଲେ ଆୟୁର୍ବେଦର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଓ ଯଜ୍ଞଭୋକ୍ତା ଧନ୍ୱନ୍ତରି । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଅମୃତପୂର୍ଣ୍ଣ କଳସଟି ଦେଖିଦେଇ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଅବିଳମ୍ବେ ତାହା ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ । ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ବାହାରୁଥିବା ସବୁ ବସ୍ତୁ କିପରି ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳିଯାଉ ବୋଲି ସେମାନେ ପ୍ରଥମରୁ ହିଁ ଚାକି ରହିଥିଲେ । ଅସୁରମାନେ ଅମୃତପୂର୍ଣ୍ଣ କଳସ ଛଡ଼ାଇନେବାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ମନ ବିଷାଦରେ ଭରିଗଲା । ତେଣୁ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଦୈନ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ଭଗବାନ କହିଲେ, "ହେ ଦେବଗଣ ! ତୁମେ ଦୁଃଖ କର ନାହିଁ । ମୁଁ ମୋ ମାୟାବଳରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଇ ଅତି ଶୀଘ୍ର ତୁମର ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବି ।" ॥ ୩୫-୩୭ ॥

ମିଥଃ କଳିରଭୂତ୍ତେଷାଂ ତଦର୍ଥେ ତର୍ଷଚେତସାମ୍ ।
ଅହଂ ପୂର୍ବମହଂ ପୂର୍ବଂ ନ ତ୍ୱଂ ନ ତ୍ୱମିତି ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୮

ଦେବାଃ ସ୍ୱଂ ଭାଗମର୍ହନ୍ତି ଯେ ତୁଲ୍ୟାୟାସହେତବଃ ।
ସତ୍ରଯାଗ ଇବୈତସ୍ମିନ୍ନେଷ ଧର୍ମଃ ସନାତନଃ ॥ ୩୯

ଇତି ସ୍ୱାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧନ୍ ବୈ ଦୈତେୟା ଜାତମତ୍ସରାଃ ।
ଦୁର୍ବଳାଃ ପ୍ରବଳାନ୍ ରାଜନ୍ ଗୃହୀତକଳଶାନ୍ ମୁହୁଃ ॥ ୪୦

ଏତସ୍ମିନ୍ନନ୍ତରେ ବିଷ୍ଣୁଃ ସର୍ବୋପାୟବିଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଯୋଷିଦ୍ରୂପମନିର୍ଦେଶ୍ୟଂ ଦଧାର ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୪୧

ପ୍ରେକ୍ଷଣୀୟୋତ୍ପଳଶ୍ୟାମଂ ସର୍ବାବୟବସୁନ୍ଦରମ୍ ।
ସମାନକର୍ଣ୍ଣାଭରଣଂ ସୁକପୋଳୋନ୍ନସାନନମ୍ ॥ ୪୨

ନବଯୌବନନିର୍ବୃତ୍ତସ୍ତନଭାରକୃଶୋଦରମ୍ ।
ମୁଖାମୋଦାନୁରକ୍ତାଳିଝଙ୍କାରୋଦ୍ୱିଗ୍ନଲୋଚନମ୍ ॥ ୪୩

ବିଭ୍ରତ୍ ସ୍ୱକେଶଭାରେଣ ମାଳାମୁତ୍ଫୁଲ୍ଲମଲ୍ଲିକାମ୍ ।
ସୁଗ୍ରୀବକଣ୍ଠାଭରଣଂ ସୁଭୁଜାଙ୍ଗଦଭୂଷିତମ୍ ॥ ୪୪

ବିରଜାମ୍ବରସଂବୀତନିତମ୍ବଦ୍ୱୀପଶୋଭୟା ।
କାଞ୍ଚ୍ୟା ପ୍ରବିଲସଦ୍ ବଲ୍ଗୁଚଲଚ୍ଚରଣନୂପୁରମ୍ ॥ ୪୫

ସବ୍ରୀଡ଼ସ୍ମିତବିକ୍ଷିପ୍ତଭ୍ରୂବିଳାସାବଲୋକନୈଃ ।
ଦୈତ୍ୟୟୂଥପଚେତଃସୁ କାମମୁଦ୍ଦୀପୟନ୍ ମୁହୁଃ ॥ ୪୬

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅମୃତଲୋଲୁପ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅମୃତ ପାଇଁ କଳହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ତୁ ନୁହେଁ, ତୁ ନୁହେଁ; ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଅମୃତ ପିଇବି ।" ॥ ୩୮ ॥ ଯେଉଁ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟମାନେ କଳସ ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ନିଜପାଖରେ ରଖିଥିଲେ, ଦୁର୍ବଳ ଦୈତ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିରୋଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଈର୍ଷାବଶତଃ ସେମାନେ ଧର୍ମର ଦୁହାଇ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପିଇବାକୁ ବାରଣ କଲେ ଓ କହିଲେ, "ଶୁଣ ଭାଇ ! ଦେବତାମାନେ ବି ତ ଆମରି ପରି ପରିଶ୍ରମ କରିଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କୁ ଯଜ୍ଞଭାଗ ମିଳୁଥିବା ପରି, ଏଥିରୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ମିଳିବା କଥା । ଏହା ହିଁ ହେଉଛି ସନାତନ ଧର୍ମ ।" ॥ ୩୯,୪୦ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଏପଟେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳି ଗ୍ଭଲିଥାଏ, ସେପଟେ ସକଳ ଉପାୟ ଜାଣିଥିବା ଚତୁରଶିରୋମଣି ଭଗବାନ ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ତରୁଣୀରୂପ ଧାରଣ କଲେ ॥ ୪୧ ॥ ସେହି ତରୁଣୀର ଶରୀରର ରଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ ନୀଳକମଳ ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନୀୟ । ତାର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ ହୋଇଥାଏ । ସମାନ ଆକାରର କାନ ଦୁଇଟି କର୍ଣ୍ଣଫୁଲଦ୍ୱାରା ସୁଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ । ସୁନ୍ଦର କପୋଳ, ଉଚ୍ଚ ନାସା ଏବଂ ରମଣୀୟ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ହେତୁ ସେ ବଡ଼ ଲୋଭନୀୟା ହୋଇଥାଏ ॥ ୪୨ ॥ ତାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ସ୍ତନଦୁଇଟି ନବଯୌବନର ସଙ୍କେତ ଦେଉଥାଏ ଏବଂ ସ୍ତନଭାରରେ ତାର କଟି କ୍ଷୀଣ ଜଣାପଡୁଥାଏ । ତାର ମୁଖରୁ ବାହାରୁଥିବା ସୁଗନ୍ଧ ଲୋଭରେ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ତାର ମୁହଁ ପାଖରେ ଉଡୁଥାନ୍ତି ଓ ତା'ଫଳରେ ତାର ନୟନ ଟିକିଏ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ ॥ ୪୩ ॥ ସେ ତାର ସୁଦୀର୍ଘ କେଶପାଶରେ ମଲ୍ଲୀଫୁଲର ମାଳା ଖୋସିଥାଏ । ତାର ସୁନ୍ଦର କଣ୍ଠରେ ନାନା ଆଭୂଷଣ ଓ ସୁନ୍ଦର ଭୁଜରେ ବାଜୁବନ୍ଧ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ତାର ଚରଣର ନୂପୁର ରୁଣୁଝୁଣୁ ହୋଇ ବାଜୁଥାଏ ଓ ତାର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶାଢ଼ୀରେ ଆବୃତ ସୁନ୍ଦର ପୃଥୁଳ ନିତମ୍ବଦ୍ୱୟରେ ଅପୂର୍ବ ଛଟା ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ॥ ୪୫ ॥ ସଲଜ୍ଜ ମୃଦୁହାସ, ଚଳଚଞ୍ଚଳ ବକ୍ରଭ୍ରୂଲତା ଏବଂ ବିଳାସଭରା ମୁଖମଣ୍ଡଳଦ୍ୱାରା ମୋହିନୀ ରୂପ ଧରିଥିବା ଭଗବାନ ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର କାମୋଦ୍ଦୀପନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୪୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ଭଗବନ୍ମାୟୋପଲମ୍ଭନଂ ନାମାଷ୍ଟମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୮ ॥

ଅଥ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମୋହିନୀରୂପଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅମୃତ ବଣ୍ଟନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତେଽନ୍ୟୋନ୍ୟତୋଽସୁରାଃ ପାତ୍ରଂ ହରନ୍ତସ୍ତ୍ୟକ୍ତସୌହୃଦାଃ ।
କ୍ଷିପନ୍ତୋ ଦସ୍ୟୁଧର୍ମାଣ ଆୟାନ୍ତୀଂ ଦଦୃଶୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ॥ ୧

ଅହୋ ରୂପମହୋ ଧାମ ଅହୋ ଅସ୍ୟା ନବଂ ବୟଃ ।
ଇତି ତେ ତାମଭିଦ୍ରୁତ୍ୟ ପପ୍ରଚ୍ଛୁର୍ଜାତହୃଚ୍ଛୟାଃ ॥ ୨

କା ତ୍ୱଂ କଞ୍ଜପଲାଶାକ୍ଷି କୁତୋ ବା କିଂ ଚିକୀର୍ଷସି ।
କସ୍ୟାସି ବଦ ବାମୋରୁ ମଥ୍ନନ୍ତୀବ ମନାଂସି ନଃ ॥ ୩

ନ ବୟଂ ତ୍ୱାମରୈର୍ଦୈତ୍ୟୈଃ ସିଦ୍ଧଗନ୍ଧର୍ବଚାରଣୈଃ ।
ନାସ୍ପୃଷ୍ଟପୂର୍ବାଂ ଜାନୀମୋ ଲୋକେଶୈଶ୍ଚ କୁତୋ ନୃଭିଃ ॥ ୪

ନୂନଂ ତ୍ୱଂ ବିଧିନା ସୁଭ୍ରୂଃ ପ୍ରେଷିତାସି ଶରୀରିଣାମ୍ ।
ସର୍ବେନ୍ଦ୍ରିୟମନଃପ୍ରୀତିଂ ବିଧାତୁଂ ସଘୃଣେନ କିମ୍ ॥ ୫

ସା ତ୍ୱଂ ନଃ ସ୍ପର୍ଧମାନାନାମେକବସ୍ତୁନି ମାନିନି ।
ଜ୍ଞାତୀନାଂ ବଦ୍ଧବୈରାଣାଂ ଶଂ ବିଧସ୍ୱ ସୁମଧ୍ୟମେ ॥ ୬

ବୟଂ କଶ୍ୟପଦାୟାଦା ଭ୍ରାତରଃ କୃତପୌରୁଷାଃ ।
ବିଭଜସ୍ୱ ଯଥାନ୍ୟାୟଂ ନୈବ ଭେଦୋ ଯଥା ଭବେତ୍ ॥ ୭

ଇତ୍ୟୁପାମନ୍ତ୍ରିତୋ ଦୈତ୍ୟୈର୍ମାୟାଯୋଷିଦ୍ୱପୁର୍ହରିଃ ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ରୁଚିରାପାଙ୍ଗୈର୍ନିରୀକ୍ଷନ୍ନିଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅସୁରମାନେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସଦ୍ଭାବ ଓ ପ୍ରେମ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏକ ଆରେକର ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଡାକୁଙ୍କ ପରି ଏକ ଆରେକର ହାତରୁ ଅମୃତ କଳସ ଛଡ଼ାଇ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏପରି ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ହେବା ଭିତରେ ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଜଣେ ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଛି ॥ ୧ ॥ ସେମାନେ ଭାବିଲେ, "ଆହା ! କେଡ଼େ ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ !" ତା'ଦେହରୁ କେତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଛଟା ଝରିପଡୁନାହିଁ ସତେ !! ଆରେ, କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ନବୀନା ତରୁଣୀ!" ବାସ୍, ଏଥର ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରର ଟଣାଓଟରା ଭୁଲିଯାଇ ସେହି ମୋହିନୀ କନ୍ୟା ପାଖକୁ ଧାଇଁଲେ । ସେମାନେ କାମମୋହିତ ହୋଇ ତାକୁ ପଚାରିଲେ, "ଆଗୋ କମଳନୟନି ! ତୁମେ କିଏ ଗୋ ? କେଉଁଠୁ ଆସିଛ ? କଣ ଚାହୁଁଛ ? ଆଗୋ, ତୁମେ କାହା ଝିଅ ? ତୁମକୁ ଦେଖି ଆମ ମନ ବିଚଳିତ ହୋଇଯାଉଛି ॥ ୨,୩ ॥ ଆମେ ଜାଣିପାରୁଛୁ ଯେ, ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମକୁ ଦେବତା, ଦୈତ୍ୟ, ସିଦ୍ଧ, ଗନ୍ଧର୍ବ, ଚାରଣ, ଏପରି କି ଲୋକପାଳମାନେ ମଧ୍ୟ ଛୁଇଁ ନ ଥିବେ । ତେଣୁ ମଣିଷମାନେ ବା କିପରି ଛୁଇଁବେ ! ॥ ୪ ॥ ସୁନ୍ଦରି ! ବିଧାତା ନିଶ୍ଚୟ ଶରୀରଧାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା କରି ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନକୁ ତୃପ୍ତ କରାଇବା ନିମନ୍ତେ ତୁମକୁ ଏଠାକୁ ପଠାଇଛି ॥ ୫ ॥ ହେ ମାନିନି ! ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ, ଆମେସବୁ (ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟ) ହେଉଛୁ ଗୋଟିଏ ଜାତିର; ପୁଣି ଆମେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ ଚାହୁଁଛୁ । ତେଣୁ ଆମ ଭିତରେ ଈର୍ଷା ଓ ଶତ୍ରୁତା ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଛି । ହେ ସୁନ୍ଦରି ! ତୁମେ ଆମ କଳହ ତୁଟାଇଦିଅ ॥ ୬ ॥ ଆମେ ସମସ୍ତେ କଶ୍ୟପଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୋଇଥିବାରୁ ଏକା ଘରର ଭାଇ ଭାଇ । ଆମେମାନେ ଅମୃତ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରିଛୁ । ତୁମେ ନ୍ୟାୟ ଅନୁସାରେ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ ଏହି ଅମୃତତକ ଏପରିଭାବରେ ବାଣ୍ଟିଦିଅ ଯେ, ଆମ ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦେବତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେପରି ଆଉ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଳହ ରହିବ ନାହିଁ ।" ॥ ୭ ॥ ଅସୁରମାନେ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଲୀଳାଛଳରେ ମୋହିନୀବେଶ ଧରିଥିବା ଭଗବାନ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଙ୍କଚାହାଣିରେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ କହିଲେ—॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କଥଂ କଶ୍ୟପଦାୟାଦାଃ ପୁଂଶ୍ଚଲ୍ୟାଂ ମୟି ସଙ୍ଗତାଃ ।
ବିଶ୍ୱାସଂ ପଣ୍ଡିତୋ ଜାତୁ କାମିନୀଷୁ ନ ଯାତି ହି ॥ ୯

ସାଲାବୃକାଣାଂ ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଚ ସ୍ୱୈରିଣୀନାଂ ସୁରଦ୍ୱିଷଃ ।
ସଖ୍ୟାନ୍ୟାହୁରନିତ୍ୟାନି ନୂତ୍ନଂ ନୂତ୍ନଂ ବିଚିନ୍ୱତାମ୍ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ତେ କ୍ଷ୍ୱେଲିତୈସ୍ତସ୍ୟା ଆଶ୍ୱସ୍ତମନସୋଽସୁରାଃ ।
ଜହସୁର୍ଭାବଗମ୍ଭୀରଂ ଦଦୁଶ୍ଚାମୃତଭାଜନମ୍ ॥ ୧୧

ତତୋ ଗୃହୀତ୍ୱାମୃତଭାଜନଂ ହରି-
ର୍ବଭାଷ ଈଷତ୍ସ୍ମିତଶୋଭୟା ଗିରା ।
ଯଦ୍ୟଭ୍ୟୁପେତଂ କ୍ୱ ଚ ସାଧ୍ୱସାଧୁ ବା
କୃତଂ ମୟା ବୋ ବିଭଜେ ସୁଧାମିମାମ୍ ॥ ୧୨

ଇତ୍ୟଭିବ୍ୟାହୃତଂ ତସ୍ୟା ଆକର୍ଣ୍ୟାସୁରପୁଙ୍ଗବାଃ ।
ଅପ୍ରମାଣବିଦସ୍ତସ୍ୟାସ୍ତତ୍ ତଥେତ୍ୟନ୍ୱମଂସତ ॥ ୧୩

ଅଥୋପୋଷ୍ୟ କୃତସ୍ନାନା ହୁତ୍ୱା ଚ ହବିଷାନଳମ୍ ।
ଦତ୍ତ୍ୱା ଗୋବିପ୍ରଭୂତେଭ୍ୟଃ କୃତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନା ଦ୍ୱିଜୈଃ ॥ ୧୪

ଯଥୋପଜୋଷଂ ବାସାଂସି ପରିଧାୟାହତାନି ତେ ।
କୁଶେଷୁ ପ୍ରାବିଶନ୍ ସର୍ବେ ପ୍ରାଗଗ୍ରେଷ୍ୱଭିଭୂଷିତାଃ ॥ ୧୫

ପ୍ରାଙ୍ମୁଖେଷୂପବିଷ୍ଟେଷୁ ସୁରେଷୁ ଦିତିଜେଷୁ ଚ ।
ଧୂପାମୋଦିତଶାଲାୟାଂ ଜୁଷ୍ଟାୟାଂ ମାଲ୍ୟଦୀପକୈଃ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ଆପଣମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ମହର୍ଷି କଶ୍ୟପଙ୍କ ପୁତ୍ର; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ହେଉଛି ଗୋଟାଏ କୁଳଟା । ଆପଣମାନେ ମୋ ଉପରେ କାହିଁକି ନ୍ୟାୟ କରିବା ଭାର ଲଦି ଦେଉଛନ୍ତି ? ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ କଦାପି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୯ ॥ ହେ ଦୈତ୍ୟଗଣ ! କୁକୁର ଓ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ନାରୀଙ୍କର ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ସେମାନେ ନିତି ନିତି ନୂଆ ସମ୍ପର୍କର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୋହିନୀଙ୍କର ପରିହାସଭରା କଥାରେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ମନରେ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ଜାତ ହୋଇଗଲା । ସେମାନେ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ହସି ହସି ଅମୃତ କଳସଟି ମୋହିନୀଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଭଗବାନ ଅମୃତ କଳସଟି ଧରି ଟିକିଏ ମୃଦୁହସ ହସିଦେଲେ ଏବଂ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, "ମୁଁ ଉଚିତ କି ଅନୁଚିତ ଯାହା କିଛି କରିବି, ତୁମେମାନେ ଯଦି ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ରାଜି, ତେବେ ଯାଇ ମୁଁ ଏହି ଅମୃତ ତୁମମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିବି ।" ॥ ୧୨ ॥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୈତ୍ୟମାନେ ବି ମୋହିନୀଙ୍କର ସେହି ମିଠା ମିଠା କଥାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଏକସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ, "ହଁ, ହଁ; ଆମେ ସେଥିରେ ରାଜି ।" ଏଭଳି କହିବାର କାରଣ ହେଉଛି, ସେମାନେ ସେହି ମୋହିନୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କଣ, ତାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ॥ ୧୩ ॥

ଏପରି ରାଜି ହୋଇଯିବା ପରେ, ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଦିନ ଉପବାସ କରି ସ୍ନାନ କଲେ । ଅଗ୍ନିରେ ହବିଷ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରି ହୋମ କଲେ । ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ଘାସ, ଦାନା ତଥା ଅନ୍ନଧନାଦି ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଦାନ ଦେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନ (ଆପଦ ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ପୂଜାପାଠ) କରାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ନିଜ ନିଜର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ସମସ୍ତେ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପିନ୍ଧିଲେ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଆଭୂଷଣ ପିନ୍ଧି ସମସ୍ତେ (ଦୈତ୍ୟ ଓ ଦେବତା) କୁଶାସନରେ ବସିଗଲେ । କୁଶାସନର ଅଗ୍ରଭାଗ ପୂର୍ବକୁ କରି ପକା ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୫ ॥ ଧୂପରେ ସୁଗନ୍ଧିତ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମାଳା ଓ ଦୀପରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଗୋଟିଏ ବିଶାଳ ସଭାଗୃହରେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ପୂର୍ବକୁ ମୁହଁ କରି ବସିଯିବା ପରେ ହାତରେ ଅମୃତ କଳସ ଧରି ମୋହିନୀକନ୍ୟା ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ନିତମ୍ବଭାର ହେତୁ ସେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟି ମଦବିହ୍ୱଳ

ତସ୍ୟାଂ ନରେନ୍ଦ୍ର କରଭୋରୁରୁଶଦ୍ଦୁକୂଳ-
ଶ୍ରୋଣୀତଟାଳସଗତିର୍ମଦବିହ୍ୱଳାକ୍ଷୀ ।
ସା କୂଜତୀ କନକନୂପୁରଶିଞ୍ଜିତେନ
କୁମ୍ଭସ୍ତନୀ କଳଶପାଣିରଥାବିବେଶ ॥ ୧୭

ତାଂ ଶ୍ରୀସଖୀଂ କନକକୁଣ୍ଡଳଗ୍ରୁରୁକର୍ଣ୍ଣ-
ନାସାକପୋଳବଦନାଂ ପରଦେବତାଖ୍ୟାମ୍ ।
ସଂବୀକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ମୁମୁହୁରୁତ୍ସ୍ମିତବୀକ୍ଷଣେନ
ଦେବାସୁରା ବିଗଳିତସ୍ତନପଟ୍ଟିକାନ୍ତାମ୍ ॥ ୧୮

ଅସୁରାଣାଂ ସୁଧାଦାନଂ ସର୍ପାଣାମିବ ଦୁର୍ନୟମ୍ ।
ମତ୍ୱା ଜାତିନୃଶଂସାନାଂ ନ ତାଂ ବ୍ୟଭଜଦଚ୍ୟୁତଃ ॥ ୧୯

କଳ୍ପୟିତ୍ୱା ପୃଥକ୍ ପଙ୍‌କ୍ତୀରୁଭୟେଷାଂ ଜଗତ୍ପତିଃ ।
ତାଂଶ୍ଚୋପବେଶୟାମାସ ସ୍ୱେଷୁ ସ୍ୱେଷୁ ଚ ପଙ୍‌କ୍ତିଷୁ ॥ ୨୦

ଦୈତ୍ୟାନ୍ ଗୃହୀତକଳଶୋ ବଞ୍ଚୟନ୍ନୁପସଞ୍ଚରୈଃ ।
ଦୂରସ୍ଥାନ୍ ପାୟୟାମାସ ଜରାମୃତ୍ୟୁହରାଂ ସୁଧାମ୍ ॥ ୨୧

ତେ ପାଳୟନ୍ତଃ ସମୟମସୁରାଃ ସ୍ୱକୃତଂ ନୃପ ।
ତୂଷ୍ଣୀମାସନ୍ କୃତସ୍ନେହାଃ ସ୍ତ୍ରୀବିବାଦଜୁଗୁପ୍ସୟା ॥ ୨୨

ତସ୍ୟାଂ କୃତାତିପ୍ରଣୟାଃ ପ୍ରଣୟାପାୟକାତରାଃ ।
ବହୁମାନେନ ଚାବଦ୍ଧା ନୋଚୁଃ କିଞ୍ଚନ ବିପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୨୩

ଦେବଲିଙ୍ଗପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନଃ ସ୍ୱର୍ଭାନୁର୍ଦେବସଂସଦି ।
ପ୍ରବିଷ୍ଟଃ ସୋମମପିବଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କାଭ୍ୟାଂ ଚ ସୂଚିତଃ ॥ ୨୪

ପରି ଦିଶୁଥାଏ । ଛାତିରେ କଳସ ସମାନ ସ୍ତନ । ହାତୀଛୁଆର ଶୁଣ୍ଢ ପରି ଜଙ୍ଘ । ପାଦରେ ପିନ୍ଧିଥିବା ସୁନାନୂପୁରର ଝଙ୍କାରରେ ସଭାଭବନ ମୁଖରିତ ହୋଇଯାଉଥାଏ ॥ ୧୬,୧୭ ॥ କାନରେ ଝୁଲୁଥାଏ ସୁନାର କୁଣ୍ଡଳ । ନାସିକା, କପୋଳ ଓ ମୁଖ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମୋହିନୀ କନ୍ୟାରୂପରେ ଏପରି ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଯେ, ମନେ ହେଉଥାନ୍ତି ସତେ ଯେପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କୌଣସି ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଖୀ । ସେହି ମୋହିନୀ ତାଙ୍କର ମୃଦୁହାସଭରା ଚାହାଣିରେ ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁଦେଲେ; ସେତିକିରେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ରୂପରେ ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ । ସେତିକିବେଳକୁ ତାହାଙ୍କ ସ୍ତନ ଉପରୁ ବସ୍ତ୍ରର ଅଞ୍ଚଳଟି ଟିକିଏ ଖସି ପଡ଼ିଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ମୋହିନୀରୂପୀ ଭଗବାନ ଭାବିଲେ, ଅସୁରମାନେ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ କ୍ରୂରସ୍ୱଭାବର; ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ଦେଲେ ସାପକୁ ଦୁଧ ପିଆଇବା ପରି ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ହୋଇଯିବ । ତେଣୁ ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୃତପାନରେ ଭାଗ ଦେଲେ ନାହିଁ ॥ ୧୯ ॥ ଭଗବାନ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଦୁଇଦଳରେ ବିଭକ୍ତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଦୁଇଦଳକୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଦୂରେଇ ଦେଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇଟି ଧାଡ଼ିରେ ବସାଇଦେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଅମୃତ କଳସ ଧରି ଦୈତ୍ୟଙ୍କ ଧାଡ଼ିପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଲେ ଏବଂ ନିଜର ହାବଭାବ ଓ କଟାକ୍ଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେଇ ଦୂରରେ ବସିଥିବା ଦେବତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ନାଶ କରୁଥିବା ଅମୃତ ପରଷିଦେଲେ ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅସୁରମାନେ ନିଜେ କରିଥିବା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ କରୁଥାନ୍ତି; ମୋହିନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ସହିତ ଝଗଡ଼ା କରିବା ନିନ୍ଦନୀୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଭାବୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ କିଛି ନ କହି ନୀରବରେ ବସି ରହିଲେ ॥ ୨୨ ॥ ମୋହିନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରେମ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । କାଳେ ପ୍ରେମସମ୍ପର୍କଟା ତୁଟିଯିବ ବୋଲି ସେମାନେ ଭୟ କରୁଥିଲେ । ମୋହିନୀ ପ୍ରଥମରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ, ସେହି କାରଣରୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ପାଟି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ତେଣୁ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଅପ୍ରିୟ କଥା କହିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୩ ॥

ଭଗବାନ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପରିବେଷଣ କରୁଥିବାବେଳେ ଦେବତାବେଶ ଧରି ରାହୁଦୈତ୍ୟ ଆସି ସେମାନଙ୍କ ଧାଡ଼ିରେ ବସିଗଲା ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ଅମୃତ ପିଇଦେଲା । କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାର ମୁଖା

ଚକ୍ରେଣ କ୍ଷୁରଧାରେଣ ଜହାର ପିବତଃ ଶିରଃ ।
ହରିସ୍ତସ୍ୟ କବନ୍ଧସ୍ତୁ ସୁଧୟାପ୍ଲାବିତୋଽପତତ୍ ॥ ୨୫

ଶିରସ୍ତ୍ୱମରତାଂ ନୀତମଜୋ ଗ୍ରହମଚୀକ୍ଲୃପତ୍ ।
ଯସ୍ତୁ ପର୍ବଣି ଚନ୍ଦ୍ରାର୍କାବଭିଧାବତି ବୈରଧୀଃ ॥ ୨୬

ପୀତପ୍ରାୟେଽମୃତେ ଦେବୈର୍ଭଗବାଁଲ୍ଲୋକଭାବନଃ ।
ପଶ୍ୟତାମସୁରେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ସ୍ୱଂ ରୂପଂ ଜଗୃହେ ହରିଃ ॥ ୨୭

ଏବଂ ସୁରାସୁରଗଣାଃ ସମଦେଶକାଲ-
ହେତ୍ୱର୍ଥକର୍ମମତୟୋଽପି ଫଳେ ବିକଳ୍ପାଃ ।
ତତ୍ରାମୃତଂ ସୁରଗଣାଃ ଫଳମଞ୍ଜସାଽଽପୁ-
ର୍ଯତ୍ପାଦପଙ୍କଜରଜଃଶ୍ରୟଣାନ୍ନ ଦୈତ୍ୟାଃ ॥ ୨୮

ଯଦ୍ ଯୁଜ୍ୟତେଽସୁବସୁକର୍ମମନୋବଚୋଭି-
ର୍ଦେହାତ୍ମଜାଦିଷୁ ନୃଭିସ୍ତଦସତ୍ ପୃଥକ୍ତ୍ୱାତ୍ ।
ତୈରେବ ସଦ୍ ଭବତି ଯତ୍ କ୍ରିୟତେଽପୃଥକ୍ତ୍ୱାତ୍
ସର୍ବସ୍ୟ ତଦ୍ ଭବତି ମୂଳନିଷେଚନଂ ଯତ୍ ॥ ୨୯

ଖୋଲିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ସେ ଅମୃତ ପିଉ ପିଉ ଭଗବାନ ନିଜର ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଚକ୍ରରେ ତାର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ । ତା'ଦେହରେ ଅମୃତ ସଞ୍ଚାର ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଦେହଟା ସିନା ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା, କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡଟା ଅମର ହୋଇଗଲା । ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ମୁଣ୍ଡଟିକୁ 'ଗ୍ରହ' କରିଦେଲେ । ସେ ରାହୁଗ୍ରହ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲା । ତେଣୁ ସେ ଶତ୍ରୁଭାବ ରଖି ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ସମୟରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଓ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଯଥାକ୍ରମେ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଆସୁଛି ॥ ୨୫,୨୬ ॥ ଦେବତାମାନେ ଅମୃତ ପାନ କରିସାରିବା ପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ହିଁ ସକଳ ଲୋକର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନ ମୋହିନୀ ରୂପ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ରୂପକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେଖୁଛ ତ ?—ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟ ଉଭୟେ ଏକ ସମୟରେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ, ସମାନ ପ୍ରୟୋଜନ ନେଇ ତଥା ଏକମାତ୍ର ବସ୍ତୁ ନିମନ୍ତେ, ଏକମାତ୍ର ବିଗ୍ରହ ରଖି କର୍ମ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଫଳ ଲାଭ କଲେ, ସେଥିରେ ବିରାଟ ପ୍ରଭେଦ ରହିଗଲା । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅତି ସହଜରେ ସେମାନଙ୍କ ପରିଶ୍ରମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅମୃତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଏହାର କାରଣ ହେଲା, ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳରଜର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇଥିବାରୁ, ଏତେ ପରିଶ୍ରମ କରି ମଧ୍ୟ ଅସୁରମାନେ ଅମୃତପ୍ରାପ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ରହିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ (ଏଥିରୁ ଜାଣ ଯେ,) ମନୁଷ୍ୟ ଭେଦବୁଦ୍ଧିରେ (ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ୍ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରି) ନିଜର ମନ, ପ୍ରାଣ, ଧନ, କର୍ମ, ବଚନ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଓ ପୁତ୍ର ଆଦିଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହା କିଛି କରେ, ସେସବୁ ବୃଥା ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ସେହି ମନ, ପ୍ରାଣ, ଧନାଦି ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହା କିଛି କରାଯାଏ, ତାହା ଭେଦଭାବରୁ ରହିତ ହୋଇଥିବା ହେତୁ, ନିଜ ଶରୀର, ପୁତ୍ର ଓ ସମଗ୍ର ସଂସାର ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମଙ୍ଗଳକର ହୋଇଯାଏ । ଗଛମୂଳରେ ଜଳ ଢାଳିଲେ ତାହା ଯେପରି ଗଛର ଡାଳ, ପତ୍ର—ସର୍ବତ୍ର ସଂଚରିଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଏକମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କର୍ମ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତାର ସୁଫଳ ମିଳିଥାଏ ॥ ୨୯ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେଽମୃତମଥନେ ନବମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୯ ॥

ଅଥ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ଦାନବଦୈତେୟା ନାବିନ୍ଦନ୍ନମୃତଂ ନୃପ ।
ଯୁକ୍ତାଃ କର୍ମଣି ଯତ୍ତାଶ୍ଚ ବାସୁଦେବପରାଙ୍‌ମୁଖାଃ ॥ ୧

ସାଧୟିତ୍ୱାମୃତଂ ରାଜନ୍ ପାୟୟିତ୍ୱା ସ୍ୱକାନ୍ ସୁରାନ୍ ।
ପଶ୍ୟତାଂ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ଯଯୌ ଗରୁଡ଼ବାହନଃ ॥ ୨

ସପତ୍ନାନାଂ ପରାମୃଦ୍ଧିଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତେ ଦିତିନନ୍ଦନାଃ ।
ଅମୃଷ୍ୟମାଣା ଉତ୍ପେତୁର୍ଦେବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୁଦ୍ୟତାୟୁଧାଃ ॥ ୩

ତତଃ ସୁରଗଣାଃ ସର୍ବେ ସୁଧୟା ପୀତୟୈଧିତାଃ ।
ପ୍ରତିସଂୟୁୟୁଧୁଃ ଶସ୍ତ୍ରୈର୍ନାରାୟଣପଦାଶ୍ରୟାଃ ॥ ୪

ତତ୍ର ଦୈବାସୁରୋ ନାମ ରଣଃ ପରମଦାରୁଣଃ ।
ରୋଧସ୍ୟୁଦନ୍ୱତୋ ରାଜଂସ୍ତୁମୁଲୋ ରୋମହର୍ଷଣଃ ॥ ୫

ତତ୍ରାନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ସପତ୍ନାସ୍ତେ ସଂରବ୍ଧମନସୋ ରଣେ ।
ସମାସାଦ୍ୟାସିଭିର୍ବାଣୈର୍ନିଜଘ୍ନୁର୍ବିବିଧାୟୁଧୈଃ ॥ ୬

ଶଙ୍ଖତୂର୍ଯ୍ୟମୃଦଙ୍ଗାନାଂ ଭେରୀଡମରିଣାଂ ମହାନ୍ ।
ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥପତ୍ତୀନାଂ ନଦତାଂ ନିଃସ୍ୱନୋଽଭବତ୍ ॥ ୭

ରଥିନୋ ରଥିଭିସ୍ତତ୍ର ପତ୍ତିଭିଃ ସହ ପତ୍ତୟଃ ।
ହୟା ହୟୈରିଭାଶ୍ଚେଭୈଃ ସମସଜ୍ଜନ୍ତ ସଂୟୁଗେ ॥ ୮

ଉଷ୍ଟ୍ରୈଃ କେଚିଦିଭୈଃ କେଚିଦପରେ ଯୁୟୁଧୁଃ ଖରୈଃ ।
କେଚିଦ୍ ଗୌରମୃଗୈର୍ଋକ୍ଷୈର୍ଦ୍ୱୀପିଭିର୍ହରିଭିର୍ଭଟାଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦାନବ ଓ ଦୈତ୍ୟମାନେ ବଡ଼ ସାବଧାନତାର ସହିତ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରିଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ କରି ଅମୃତ ବାହାର କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନିଜଜନ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ତାହା ପାନ କରାଇଲେ । ତା'ପରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ସେ ଗରୁଡ଼ ଉପରେ ବସି ସେଠାରୁ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୨ ॥ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିରାଟ ସଫଳତା ମିଳିଗଲା । ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧିକୁ ସେମାନେ ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନେ ତୁରନ୍ତ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୩ ॥ କିନ୍ତୁ ଦେବତାମାନେ ଏକେ ତ ଅମୃତ ପାନ କରି ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ପାଇଯାଇଥିଲେ; ତା'ସହିତ ସେମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆଶ୍ରୟ ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିଆକ୍ରମଣ କଲେ ॥ ୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହା ଫଳରେ କ୍ଷୀରସାଗର ତଟରେ ବଡ଼ ରୋମାଞ୍ଚକାରୀ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ଦେବତା ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଯେଉଁ ଘମାଘୋଟ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା, ତାହା 'ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମ' ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ॥ ୫ ॥ ସେମାନେ ଉଭୟେ ଥିଲେ ଏକ ଆରେକର ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁ; ତେଣୁ ଉଭୟେ କ୍ରୋଧରେ କମ୍ପମାନ ହେଲେ । ଏକ ଆରେକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ତରବାରି, ଧନୁଶର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ଏକ ଆରେକକୁ ଆଘାତ କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୬ ॥ ଶଙ୍ଖ, ତୂରୀ, ମୃଦଙ୍ଗ, ନାଗରା ଓ ଡମ୍ବରୁର ଘନ ଘନ ନିନାଦରେ ତଥା ହାତୀମାନଙ୍କର ଗର୍ଜନ, ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କର ହ୍ରେଷାରବ, ରଥଗୁଡ଼ିକର ଘର୍ଘର ନାଦ ଏବଂ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର କୋଳାହଳରେ ଭୀଷଣ ଶବ୍ଦ ହେଲା ॥ ୭ ॥ ରଣଭୂମିରେ ରଥୀଙ୍କ ସହିତ ରଥୀ, ପଦାତିକଙ୍କ ସହିତ ପଦାତିକ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ସହିତ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀଙ୍କ ସହିତ ଗଜାରୋହୀ ଲଢ଼ିବାକୁ ଧାଇଁଲେ ॥ ୮ ॥ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ଓଟରେ, କେତେକ ହାତୀରେ ଓ ଆଉ କେତେକ ଗଧରେ ବସି ଲଢ଼ିବାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ଗୌରମୃଗ, ଭାଲୁ, ବାଘ ଓ ସିଂହ ଉପରେ ବସିଥାନ୍ତି ॥ ୯ ॥

ଗୃଧ୍ରୈଃ କଙ୍କୈର୍ବକୈରନ୍ୟେ ଶ୍ୟେନଭାସୈସ୍ତିମିଙ୍ଗିଲୈଃ ।
ଶରଭୈର୍ମହିଷୈଃ ଖଡ୍‌ଗୈର୍ଗୋବୃଷୈର୍ଗବୟାରୁଣୈଃ ॥ ୧୦

ଶିବାଭିରାଖୁଭିଃ କେଚିତ୍ କୃକଳାସୈଃ ଶଶୈର୍ନରୈଃ ।
ବସ୍ତୈରେକେ କୃଷ୍ଣସାରୈର୍ହଂସୈରନ୍ୟେ ଚ ସୂକରୈଃ ॥ ୧୧

ଅନ୍ୟେ ଜଳସ୍ଥଳଖଗୈଃ ସତ୍ତ୍ୱୈର୍ବିକୃତବିଗ୍ରହୈଃ ।
ସେନୟୋରୁଭୟୋ ରାଜନ୍ ବିବିଶୁସ୍ତେଽଗ୍ରତୋଽଗ୍ରତଃ ॥ ୧୨

ଚିତ୍ରଧ୍ୱଜପଟୈ ରାଜନ୍ନାତପତ୍ରୈଃ ସିତାମଳୈଃ ।
ମହାଧନୈର୍ବଜ୍ରଦଣ୍ଡୈର୍ବ୍ୟଜନୈର୍ବାର୍ହଚାମରୈଃ ॥ ୧୩

ବାତୋଦ୍ଧୂତୋତ୍ତରୋଷ୍ଣୀଷୈରର୍ଚିଭିର୍ବର୍ମଭୂଷଣୈଃ ।
ସ୍ଫୁରଦ୍ଭିର୍ବିଶଦୈଃ ଶସ୍ତ୍ରୈଃ ସୁତରାଂ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମିଭିଃ ॥ ୧୪

ଦେବଦାନବବୀରାଣାଂ ଧ୍ୱଜିନ୍ୟୌ ପାଣ୍ଡୁନନ୍ଦନ ।
ରେଜତୁର୍ବୀରମାଳାଭିର୍ଯାଦସାମିବ ସାଗରୌ ॥ ୧୫

ବୈରୋଚନୋ ବଳିଃ ସଂଖ୍ୟେ ସୋଽସୁରାଣାଂ ଚମୂପତିଃ ।
ଯାନଂ ବୈହାୟସଂ ନାମ କାମଗଂ ମୟନିର୍ମିତମ୍ ॥ ୧୬

ସର୍ବସାଂଗ୍ରାମିକୋପେତଂ ସର୍ବାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମୟଂ ପ୍ରଭୋ ।
ଅପ୍ରତର୍କ୍ୟମନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟଂ ଦୃଶ୍ୟମାନମଦର୍ଶନମ୍ ॥ ୧୭

ଆସ୍ଥିତସ୍ତଦ୍ ବିମାନାଗ୍ର୍ୟଂ ସର୍ବାନୀକାଧିପୈର୍ବୃତଃ ।
ବାଳବ୍ୟଜନଛତ୍ରାଗ୍ର୍ୟୈ ରେଜେ ଚନ୍ଦ୍ର ଇବୋଦୟେ ॥ ୧୮

ତସ୍ୟାସନ୍ ସର୍ବତୋ ଯାନୈର୍ଯୂଥାନାଂ ପତୟୋଽସୁରାଃ ।
ନମୁଚିଃ ଶମ୍ବରୋ ବାଣୋ ବିପ୍ରଚିତ୍ତିରୟୋମୁଖଃ ॥ ୧୯

ଦ୍ୱିମୂର୍ଧା କାଳନାଭୋଽଥ ପ୍ରହେତିର୍ହେତିରିଲ୍ୱଳଃ ।
ଶକୁନିର୍ଭୂତସଂନ୍ତାପୋ ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରୋ ବିରୋଚନଃ ॥ ୨୦

କେତେକ ସୈନ୍ୟ ଶାଗୁଣା, କଙ୍କ, ବଗ, ଛଞ୍ଚାଣ ଓ ଚିଲରେ ଚଢ଼ିଥାନ୍ତି ତ, କେତେକ ତିମିଙ୍ଗିଳ, ଶରଭ, ମହିଷ, ବଳଦ, ଗଣ୍ଡା, ନୀଳଗାଈ ଓ ବଣୁଆ ଷଣ୍ଢଙ୍କ ଉପରେ ବସିଥାନ୍ତି ॥ ୧୦ ॥ କେହି କେହି ବିଲୁଆ, ମୂଷା, ଏଣ୍ଡୁଅ, ଠେକୁଆ ଉପରେ ବସିଥାନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ମନୁଷ୍ୟ, ଛେଳି, କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗ, ହଂସ, ଓ ଘୁଷୁରୀ ଉପରେ ବସି ଆସିଥାନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଏପରିଭାବରେ ଜଳଚର, ସ୍ଥଳଚର ଓ ନଭଚର ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଉପରେ ତଥା ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଥିବା ନାନାପ୍ରକାର ବିକଟାଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଉପରେ ବସି, କେତେକ ଦୈତ୍ୟ ଉଭୟ ସେନାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ପଶିଯାଇ ଆଗରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ପତାକା, ସ୍ଫଟିକ ମଣି ସମାନ ଶ୍ୱେତ ନିର୍ମଳ ଛତ୍ର, ରତ୍ନଜଟିତ ଦଣ୍ଡ ଥିବା ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଙ୍ଖା, ମୟୂରପଙ୍ଖା, ଚାମର, ପବନରେ ଉଡୁଥିବା ଚଦର, ପଗଡ଼ି, ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ, କବଚ, ଆଭୂଷଣ ତଥା ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣରେ ଜକଜକ କରୁଥିବା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶସ୍ତ୍ର ଏବଂ ବୀର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କର ସମାବେଶ ଫଳରେ ଦେବତା ଓ ଅସୁରମାନଙ୍କର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଏପରି ଶୋଭାୟମାନ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ଜଳଜନ୍ତୁଭରା ଦୁଇଟି ମହାସାଗର ପରସ୍ପର ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି କି ! ॥ ୧୩-୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ସେନାପତି ବିରୋଚନପୁତ୍ର ବଳି ମୟଦାନବ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ବୈହାୟସ ନାମକ ବିମାନରେ ବସି ରଣଭୂମିକୁ ଚାଲିଆସିଲେ । ସେହି ବିମାନଟି ଚାଳକର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ଆପେ ଆପେ ଚାଲୁଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ତାହା ଯୁଦ୍ଧର ସକଳ ସାମଗ୍ରୀରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିମାନଟି ଏପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ହୋଇଥାଏ ଯେ, ତାହା କେତେବେଳେ ଦେଖା ଯାଉଥାଏ ତ, କେତେବେଳେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ତେଣୁ ବିମାନଟି କେଉଁଠି ଅଛି, ତାହା ଅନୁମାନ ମଧ୍ୟ କରି ହେଉ ନ ଥାଏ ! ॥ ୧୭ ॥ ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିମାନରେ ରାଜା ବଳି ବସିଥାନ୍ତି । ବଡ଼ ବଡ଼ ସେନାପତି ତାଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘେରି ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଚାମର କରାଯାଉଥାଏ ଓ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ସୁନ୍ଦର ଛତ୍ର ଧରା ଯାଇଥାଏ । ସେତେବେଳେ ରାଜା ବଳି ଉଦୟାଚଳରେ ଉଦିତ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଦେଖା ଯାଉଥାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ସେହି ବିମାନର ଚାରିପଟେ ଛୋଟ ଛୋଟ ସୈନ୍ୟଦଳର ସେନାପତିମାନେ, ଯଥା— ନମୁଚି, ଶମ୍ବର, ବାଣ, ବିପ୍ରଚିତ୍ତି, ଅୟୋମୁଖ, ଦ୍ୱିମୂର୍ଦ୍ଧା, କାଳନାଭ, ପ୍ରହେତି, ହେତି, ଇଲ୍ୱଳ, ଶକୁନି, ଭୂତସନ୍ତାପ, ବଜ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର, ବିରୋଚନ, ହୟଗ୍ରୀବ, ଶଙ୍କୁଶିରା, କପିଳ, ମେଘଦୁନ୍ଦୁଭି, ତାରକ, ଚକ୍ରାକ୍ଷ, ଶୁମ୍ଭ, ନିଶୁମ୍ଭ, ଜମ୍ଭ,

ହୟଗ୍ରୀବଃ ଶଙ୍କୁଶିରାଃ କପିଲୋ ମେଘଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ।
ତାରକଶ୍ଚକ୍ରଦୃକ୍ ଶୁମ୍ଭୋ ନିଶୁମ୍ଭୋ ଜମ୍ଭ ଉତ୍କଳଃ ॥ ୨୧

ଅରିଷ୍ଟୋଽରିଷ୍ଟନେମିଶ୍ଚ ମୟଶ୍ଚ ତ୍ରିପୁରାଧିପଃ ।
ଅନ୍ୟେ ପୌଲୋମକାଳେୟା ନିବାତକବଚାଦୟଃ ॥ ୨୨

ଅଲବ୍ଧଭାଗାଃ ସୋମସ୍ୟ କେବଳଂ କ୍ଲେଶଭାଗିନଃ ।
ସର୍ବ ଏତେ ରଣମୁଖେ ବହୁଶୋ ନିର୍ଜିତାମରାଃ ॥ ୨୩

ସିଂହନାଦାନ୍ ବିମୁଞ୍ଚନ୍ତଃ ଶଙ୍ଖାନ୍ ଦଧ୍ମୁର୍ମହାରବାନ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସପତ୍ନାନୁତ୍ସିକ୍ତାନ୍ ବଳଭିତ୍ କୁପିତୋ ଭୃଶମ୍ ॥ ୨୪

ଐରାବତଂ ଦିକ୍‌କରିଣମାରୂଢ଼ଃ ଶୁଶୁଭେ ସ୍ୱରାଟ୍ ।
ଯଥା ସ୍ରବତ୍‌ପ୍ରସ୍ରବଣମୁଦୟାଦ୍ରିମହର୍ପତିଃ ॥ ୨୫

ତସ୍ୟାସନ୍ ସର୍ବତୋ ଦେବା ନାନାବାହଧ୍ୱଜାୟୁଧାଃ ।
ଲୋକପାଳାଃ ସହ ଗଣୈର୍ବାୟ୍ୱଗ୍ନିବରୁଣାଦୟଃ ॥ ୨୬

ତେଽନ୍ୟୋନ୍ୟମଭିସଂସୃତ୍ୟ କ୍ଷିପନ୍ତୋ ମର୍ମଭିର୍ମିଥଃ ।
ଆହ୍ୱୟନ୍ତୋ ବିଶନ୍ତୋଽଗ୍ରେ ଯୁଯୁଧୁର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୋଧିନଃ ॥ ୨୭

ଯୁଯୋଧ ବଳିରିନ୍ଦ୍ରେଣ ତାରକେଣ ଗୁହୋଽସ୍ୟତ ।
ବରୁଣୋ ହେତିନାୟୁଧ୍ୟନ୍ ମିତ୍ରୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରହେତିନା ॥ ୨୮

ଯମସ୍ତୁ କାଳନାଭେନ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମୟେନ ବୈ ।
ଶମ୍ବରୋ ଯୁଯୁଧେ ତ୍ୱଷ୍ଟ୍ରା ସବିତ୍ରା ତୁ ବିରୋଚନଃ ॥ ୨୯

ଅପରାଜିତେନ ନମୁଚିରଶ୍ୱିନୌ ବୃଷପର୍ବଣା ।
ସୂର୍ଯ୍ୟୋ ବଳିସୁତୈର୍ଦେବୋ ବାଣଜ୍ୟେଷ୍ଠୈଃ ଶତେନ ଚ ॥ ୩୦

ରାହୁଣା ଚ ତଥା ସୋମଃ ପୁଲୋମ୍ନା ଯୁଯୁଧେଽନିଳଃ ।
ନିଶୁମ୍ଭଶୁମ୍ଭୟୋର୍ଦେବୀ ଭଦ୍ରକାଳୀ ତରସ୍ୱିନୀ ॥ ୩୧

ଉତ୍କଳ, ଅରିଷ୍ଟ, ଅରିଷ୍ଟନେମି, ତ୍ରିପୁରାଧିପତି ମୟ, ପୌଲୋମ, କାଳେୟ, ନିବାତକବଚ ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ନିଜ ବିମାନରେ ବିରାଜମାନ ଥାଆନ୍ତି ॥ ୧୯-୨୨ ॥ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମୃତଭାଗ ନ ମିଳି, କେବଳ କ୍ଲେଶ ମିଳିବା ହିଁ ସାର ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅସୁରମାନେ ଥରେ ନୁହେଁ, ଅନେକ ଥର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ ॥ ୨୩ ॥ ତେଣୁ ସେମାନେ ବଡ଼ ଉତ୍ସାହର ସହିତ ସିଂହନାଦ କରି ନିଜ ନିଜର ଘୋରନାଦକାରୀ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ବଢ଼ୁଛି; ସେମାନେ ମଦମତ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା ॥ ୨୪ ॥ ସେ ନିଜର ବାହନ ଐରାବତ ନାମକ ଗଜ ଉପରେ ବସିଗଲେ । ସେହି ଗଜରାଜର କପୋଳରୁ ମଦ ବୋହି ପଡୁଥାଏ । ମଦସ୍ରାବୀ ଐରାବତରେ ବସିଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶୋଭା ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ଭଗବାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟାଚଳରେ ଆରୂଢ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ପର୍ବତରୁ ଅନେକ ଝରଣା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି ॥ ୨୫ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚାରିପଟେ ନିଜ ନିଜର ବାହନ, ଧ୍ୱଜା ଓ ଆୟୁଧରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଦେବଗଣ ଏବଂ ନିଜ ନିଜର ଗଣଙ୍କ ସହିତ ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ ଆଦି ଲୋକପାଳମାନେ ଶୋଭା ପାଉଥାନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥

ଦୁଇ ପକ୍ଷର ସେନା ମୁହାଁମୁହିଁ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । ଏପଟୁ ଜଣେକୁ ସେପଟୁ ଜଣେ—ଏପରି ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ସେମାନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାତିଗଲେ । କେହି ଆଗକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଥାଏ ତ, କେହି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀର ନାମ ଧରି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ କରୁଥାଏ; ପୁଣି କେହି ମର୍ମଭେଦୀ ବଚନଦ୍ୱାରା ତାର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀକୁ ଧିକ୍କାର କରୁଥାଏ ॥ ୨୭ ॥ ବଳି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ତାରକାସୁର ସହିତ, ବରୁଣ ହେତି ସହିତ ଏବଂ ମିତ୍ର ପ୍ରହେତି ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାତିଗଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଯମରାଜ କାଳନାଭ ସହିତ, ବିଶ୍ୱକର୍ମା ମୟ ସହିତ, ଶମ୍ବରାସୁର ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ସହିତ ତଥା ସବିତା ବିରୋଚନ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ ॥ ୨୯ ॥ ନମୁଚି ଅପରାଜିତ ସହିତ, ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ବୃଷପର୍ବା ସହିତ ତଥା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ବଳିଙ୍କର ବାଣ ଆଦି ଶହେ ପୁଅଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୩୦ ॥ ରାହୁ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏବଂ ପୁଲୋମା ସଙ୍ଗେ ବାୟୁଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଗଲା । ଭଦ୍ରକାଳୀ ଦେବୀ ଶୁମ୍ଭ ଓ ନିଶୁମ୍ଭଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥

ବୃଷାକପିସ୍ତୁ ଜମ୍ଭେନ ମହିଷେଣ ବିଭାବସୁଃ ।
ଇଲ୍ୱଲଃ ସହ ବାତାପିର୍ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରୈରରିନ୍ଦମ ॥ ୩୨

କାମଦେବେନ ଦୁର୍ମର୍ଷ ଉତ୍କଲୋ ମାତୃଭିଃ ସହ ।
ବୃହସ୍ପତିଶ୍ଚୋଶନସା ନରକେଣ ଶନୈଶ୍ଚରଃ ॥ ୩୩

ମରୁତୋ ନିବାତକବଚୈଃ କାଳେୟୈର୍ବସବୋଽମରାଃ ।
ବିଶ୍ୱେଦେବାସ୍ତୁ ପୌଲୋମୈ ରୁଦ୍ରାଃ କ୍ରୋଧବଶୈଃ ସହ ॥ ୩୪

ତ ଏବମାଜାବସୁରାଃ ସୁରେନ୍ଦ୍ରା
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେନ ସଂହତ୍ୟ ଚ ଯୁଧ୍ୟମାନାଃ ।
ଅନ୍ୟୋନ୍ୟମାସାଦ୍ୟ ନିଜଘ୍ନୁରୋଜସା
ଜିଗୀଷବସ୍ତୀକ୍ଷ୍ଣଶରାସିତୋମରୈଃ ॥ ୩୫

ଭୁଶୁଣ୍ଡିଭିଶ୍ଚକ୍ରଗଦର୍ଷ୍ଟିପଟ୍ଟିଶୈଃ
ଶକ୍ତ୍ୟୁଲ୍ମୁକୈଃ ପ୍ରାସପରଶ୍ୱଧୈରପି ।
ନିସ୍ତ୍ରିଂଶଭଲ୍ଲୈଃ ପରିଘୈଃ ସମୁଦ୍‌ଗରୈଃ
ସଭିନ୍ଦିପାଳୈଶ୍ଚ ଶିରାଂସି ଚିଚ୍ଛିଦୁଃ ॥ ୩୬

ଗଜାସ୍ତୁରଙ୍ଗାଃ ସରଥାଃ ପଦାତୟଃ
ସାରୋହବାହା ବିବିଧା ବିଖଣ୍ଡିତାଃ ।
ନିକୃତ୍ତବାହୂରୁଶିରୋଧରାଙ୍ଘ୍ରୟ-
ଶ୍ଛିନ୍ନଧ୍ୱଜେଷ୍ୱାସତନୁତ୍ରଭୂଷଣାଃ ॥ ୩୭

ତେଷାଂ ପଦାଘାତରଥାଙ୍ଗଚୂର୍ଣ୍ଣିତା-
ଦାୟୋଧନାଦୁଲ୍ବଣ ଉତ୍ଥିତସ୍ତଦା ।
ରେଣୁର୍ଦିଶଃ ଖଂ ଦ୍ୟୁମଣିଂ ଚ ଛାଦୟନ୍
ନ୍ୟବର୍ତ୍ତତାସୃକ୍‌ସ୍ରୁତିଭିଃ ପରିପ୍ଲୁତାତ୍ ॥ ୩୮

ଶିରୋଭିରୁଦ୍ଧୂତକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳୈଃ
ସଂରମ୍ଭଦୃଗ୍‌ଭିଃ ପରିଦଷ୍ଟଦଚ୍ଛଦୈଃ ।
ମହାଭୁଜୈଃ ସାଭରଣୈଃ ସହାୟୁଧୈଃ
ସା ପ୍ରାସ୍ତୃତା ଭୂଃ କରଭୋରୁଭିର୍ବଭୌ ॥ ୩୯

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଜମ୍ଭାସୁର ସହିତ ମହାଦେବଙ୍କର, ମହିଷାସୁର ସହିତ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କର ଏବଂ ବାତାପି ତଥା ଇଲ୍ୱଳ ସହିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ମରୀଚି ଆଦିଙ୍କର ଲଢ଼େଇ ଲାଗିଗଲା ॥ ୩୨ ॥ ଦୁର୍ମର୍ଷର କାମଦେବଙ୍କ ସହିତ, ଉତ୍କଳର ମାତୃଗଣଙ୍କ ସହିତ, ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ସହିତ ଏବଂ ନରକାସୁରର ଶନୈଶ୍ଚରଙ୍କ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ ହେଲା ॥ ୩୩ ॥ ନିବାତକବଚଙ୍କ ସହିତ ମରୁଦ୍‌ଗଣଙ୍କର, କାଳେୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବସୁଗଣଙ୍କର, ପୌଲୋମମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଶ୍ୱେଦେବଗଣଙ୍କର ତଥା କ୍ରୋଧବଶମାନଙ୍କ ସହିତ ରୁଦ୍ରଗଣଙ୍କର ପ୍ରବଳ ସଂଗ୍ରାମ ଚ଼ଲିଲା ॥ ୩୪ ॥

ଏପରିଭାବରେ ଅସୁର ଓ ଦେବତାମାନେ ରଣଭୂମିରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ କରି ଓ ସାମୂହିକ ଆକ୍ରମଣଦ୍ୱାରା ଏକଦଳ ଆରଦଳ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ନିଜ ନିଜର ବିଜୟ ଇଚ୍ଛାରେ ଉତ୍ସାହପୂର୍ବକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣ, ଖଡ୍‌ଗ ଓ ଭାଲା ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ କୌଶଳରେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୩୫ ॥ ଭୁଶୁଣ୍ଡି, ଚକ୍ର, ଗଦା, ଋଷ୍ଟି, ପଟ୍ଟିଶ, ଶକ୍ତି, ଉଲ୍ମୁକ, ପ୍ରାସ, ଫାର୍ଶା, ତରବାରି, ଭାଲା, ମୁଦ୍‌ଗର, ପରିଘ ଓ ଭିନ୍ଦିପାଳଦ୍ୱାରା ଏକ ଆରେକର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଉଥାନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯୁଦ୍ଧରେ ଆରୋହୀମାନଙ୍କ ସମେତ ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ରଥ ତଥା ଅନେକ ପ୍ରକାରର ବାହନ ଓ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । କାହାର ହାତ ତ, କାହାର ଗୋଡ଼; କାହାର ବେକ ତ, କାହାର ଜଙ୍ଘ କଟି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା । କେତେକଙ୍କର ଧ୍ୱଜା, ଧନୁ, କବଚ ଓ ଆଭୂଷଣ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ॥ ୩୭ ॥ ସେମାନଙ୍କର ପାଦର ଆଘାତ ଓ ରଥଚକ୍ରର ଘର୍ଷଣ ଫଳରେ ଭୂମି ଖୋଳି ହୋଇଗଲା । ରଣଭୂମିରେ ଏତେ ଧୂଳି ଉଡ଼ିଲା ଯେ, ତା'ଫଳରେ ଦିଗବିଦିଗ, ଆକାଶ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆଚ୍ଛାଦିତ ହୋଇଗଲେ । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ଭିତରେ ରକ୍ତଧାରାରେ ଭୂମି ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଗଲା; ଆଉ ଧୂଳିର ନାମଗନ୍ଧ ବି ରହିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୮ ॥ ତା' ପରେ ପରେ ସାରା ରଣକ୍ଷେତ୍ର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର କଟାମୁଣ୍ଡରେ ଭରିଗଲା । କେଉଁ ମୁଣ୍ଡର ମୁକୁଟ ଖସି ପଡ଼ିଥାଏ ତ, କେଉଁ ମୁଣ୍ଡର କାନରୁ କୁଣ୍ଡଳ ଖସି ପଡ଼ିଥାଏ, ପୁଣି କେଉଁ ମୁଣ୍ଡର ଆଖିରେ କ୍ରୋଧର ମୁଦ୍ରା ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ । କେହି କେହି ନିଜ ଦାନ୍ତରେ ଓଠପାଟି କାମୁଡ଼ି ଦେଇଥାନ୍ତି । ବହୁ ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କର ଆଭୂଷଣମଣ୍ଡିତ ଓ ଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା ଭୁଜ କଟିଯାଇ ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇଥାଏ । କେତେକଙ୍କର ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଜଙ୍ଘ କଟି ତଳେ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏପରିଭାବରେ ରଣଭୂମି ବଡ଼ ଭୀଷଣ ଦେଖାଯାଉଥାଏ ॥ ୩୯ ॥

କବନ୍ଧାସ୍ତତ୍ର ଗ୍ରେସ୍ତେତୁଃ ପତିତସ୍ୱଶିରୋଽକ୍ଷିଭିଃ ।
ଉଦ୍ୟତାୟୁଧଦୋର୍ଦଣ୍ଡୈରାଧାବନ୍ତୋ ଭଟାନ୍ ମୃଧେ ॥ ୪୦

ଶସ୍ତ୍ର ଧରିଥିବା ବହୁତ ମୁଣ୍ଡବିହୀନ ଗଣ୍ଡି ନିଜ କଟାମୁଣ୍ଡର ନେତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେଖି ବୀରମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ॥ ୪୦ ॥

ବଳିର୍ମହେନ୍ଦ୍ରଂ ଦଶଭିସ୍ତ୍ରିଭିରୈରାବତଂ ଶରୈଃ ।
ଚତୁର୍ଭିଶ୍ଚତୁରୋ ବାହାନେକେନାରୋହମାର୍ଚ୍ଛୟତ୍ ॥ ୪୧

ସ ତାନାପତତଃ ଶକ୍ରସ୍ତାବଦ୍ଭିଃ ଶୀଘ୍ରବିକ୍ରମଃ ।
ଚିଚ୍ଛେଦ ନିଶିତୈର୍ଭଲ୍ଲୈରସମ୍ପ୍ରାପ୍ତାନ୍ ହସନ୍ନିବ ॥ ୪୨

ଏତିକିବେଳେ ରାଜା ବଳି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ଦଶଟି, ତାଙ୍କ ବାହନ ଐରାବତକୁ ତିନିଟି, ଐରାବତର ପାଦରକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଚାରିଟି ଏବଂ ମୁଖ୍ୟମାହୁନ୍ତ ଉପରକୁ ଗୋଟିଏ—ଏକାବେଳକେ ଏପରି ମୋଟ ଅଠରଟି ଶର ମାରିଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ, ବଳିଙ୍କ ଶର ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ତେଣୁ ସେ ମଧ୍ୟ ହସି ହସି ତୁରନ୍ତ ସେତିକିଟି ଭଲ୍ଲ ନାମକ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ମାରି ବଳିଙ୍କ ଶର ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାଟିଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଦକ୍ଷତା ଦେଖି ରାଜା ବଳି ଆହୁରି ରାଗିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ମାରିବାକୁ, ବିରାଟ ଉଲ୍‌କା ପରି ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ଜଳୁଥିବା ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶକ୍ତି ଉଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଶକ୍ତିଟି ସେ ଛାଡ଼ିବାପୂର୍ବରୁ, ତାହା ତାଙ୍କ ନିଜ ହାତରେ ହିଁ ଅଛି, ଇନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ ବାଣ ମାରି କାଟିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥ ତା'ପରେ ବଳି ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ କରି କ୍ରମଶଃ ଶୂଳ, ପ୍ରାସ, ତୋମର ଓ ଶକ୍ତି ମାରିବାକୁ ଉଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ଅସ୍ତ୍ର ଧରିବାମାତ୍ରେ ଇନ୍ଦ୍ର ତାହାକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଉଥାନ୍ତି । ଏପରି ହସ୍ତଚାଳନାରେ ପଟୁତା ହେତୁ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ଚମକି ଉଠିଲା ॥ ୪୪ ॥

ତସ୍ୟ କର୍ମୋତ୍ତମଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦୁର୍ମର୍ଷଃ ଶକ୍ତିମାଦଦେ ।
ତାଂ ଜ୍ୱଳନ୍ତୀଂ ମହୋଲ୍‌କାଭାଂ ହସ୍ତସ୍ଥାମଚ୍ଛିନଦ୍ଧରିଃ ॥ ୪୩

ତତଃ ଶୂଳଂ ତତଃ ପ୍ରାସଂ ତତସ୍ତୋମରମୃଷ୍ଟୟଃ ।
ଯଦ୍ ଯଚ୍ଛସ୍ତ୍ରଂ ସମାଦଦ୍ୟାତ୍ ସର୍ବଂ ତଦଚ୍ଛିନଦ୍ ବିଭୁଃ ॥ ୪୪

ସସର୍ଜାଥାସୁରୀଂ ମାୟାମନ୍ତର୍ଧାନଗତୋଽସୁରଃ ।
ତତଃ ପ୍ରାଦୁରଭୂଚ୍ଛୈଳଃ ସୁରାନୀକୋପରି ପ୍ରଭୋ ॥ ୪୫

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ହସ୍ତଲାଘବରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ବଳି ପ୍ରଥମେ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଆସୁରୀ ମାୟା ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ସେହି ମାୟାବଳରେ ଦେବସେନା ଉପରେ ତୁରନ୍ତ ଏକ ପର୍ବତ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା ॥ ୪୫ ॥ ସେହି ପର୍ବତରୁ ଦାବାଗ୍ନିରେ ଜଳୁଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷ ଓ ଶୂଳ ପରି ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର ଥିବା ମୁନିଆ ଶିଳାଖଣ୍ଡମାନ ଖସିଲା । ସେସବୁର ମାଡ଼ରେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନେକ ସୈନ୍ୟ ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୬ ॥ ତା'ପରେ ପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସାପ, କ୍ରୂର ଜନ୍ତୁ, କଙ୍କଡ଼ାବିଛା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷଧର ଜୀବ ବାରମ୍ବାର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦଂଶନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସିଂହ, ବାଘ ଓ ବରାହମାନେ ଦେବସେନାର ବଡ଼ ବଡ଼ ହାତୀମାନଙ୍କୁ ଚିରି-ଫାଡ଼ି ପକାଇଲେ ॥ ୪୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ହାତରେ ଶୂଳ ଧରି 'ମାର, ମାର, ହାଣ, କାଟ' ବୋଲି ଚିତ୍କାର କରି ଶହ ଶହ ଉଲଗ୍ନ ରାକ୍ଷସୀ ଓ ରାକ୍ଷସ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ ॥ ୪୮ ॥

ତତୋ ନିପେତୁସ୍ତରବୋ ଦହ୍ୟମାନା ଦବାଗ୍ନିନା ।
ଶିଳାଃ ସଟଙ୍କଶିଖରାଶ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣୟନ୍ତ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଷଦ୍‌ବଳମ୍ ॥ ୪୬

ମହୋରଗାଃ ସମୁତ୍ପେତୁର୍ଦନ୍ଦଶୂକାଃ ସବୃଶ୍ଚିକାଃ ।
ସିଂହବ୍ୟାଘ୍ରବରାହାଶ୍ଚ ମର୍ଦୟନ୍ତୋ ମହାଗଜାନ୍ ॥ ୪୭

ଯାତୁଧାନ୍ୟଶ୍ଚ ଶତଶଃ ଶୂଳହସ୍ତା ବିବାସସଃ ।
ଛିନ୍ଧି ଭିନ୍ଧୀତି ବାଦିନ୍ୟସ୍ତଥା ରକ୍ଷୋଗଣାଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୪୮

ତତୋ ମହାଘନା ବ୍ୟୋମ୍ନି ଗମ୍ଭୀରପରୁଷସ୍ୱନାଃ ।
ଅଙ୍ଗାରାନ୍ ମୁମୁଚୁର୍ବାତୈରାହତାଃ ସ୍ତନୟିତ୍ନବଃ ॥ ୪୯

ସୃଷ୍ଟୋ ଦୈତ୍ୟେନ ସୁମହାନ୍ ବହ୍ନିଃ ଶ୍ୱସନସାରଥିଃ ।
ସାଂବର୍ତ୍ତକ ଇବାତ୍ୟୁଗ୍ରୋ ବିବୁଧଧ୍ୱଜିନୀମଧାକ୍ ॥ ୫୦

ତତଃ ସମୁଦ୍ର ଉଦ୍‌ବେଲଃ ସର୍ବତଃ ପ୍ରତ୍ୟଦୃଶ୍ୟତ ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡବାତୈରୁଦ୍ଧୂତତରଙ୍ଗାବର୍ତ୍ତଭୀଷଣଃ ॥ ୫୧

ଏବଂ ଦୈତ୍ୟୈର୍ମହାମାୟୈରଲକ୍ଷ୍ୟଗତିଭୀଷଣୈଃ ।
ସୃଜ୍ୟମାନାସୁ ମାୟାସୁ ବିଷେଦୁଃ ସୁରସୈନିକାଃ ॥ ୫୨

ନ ତତ୍ପ୍ରତିବିଧିଂ ଯତ୍ର ବିଦୁରିନ୍ଦ୍ରାଦୟୋ ନୃପ ।
ଧ୍ୟାତଃ ପ୍ରାଦୁରଭୂତ୍ ତତ୍ର ଭଗବାନ୍ ବିଶ୍ୱଭାବନଃ ॥ ୫୩

ତତଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣାଂସକୃତାଙ୍ଘ୍ରିପଲ୍ଲବଃ
ପିଶଙ୍ଗବାସା ନବକଞ୍ଜଲୋଚନଃ ।
ଅଦୃଶ୍ୟତାଷ୍ଟାୟୁଧବାହୁରୁଲ୍ଲସ-
ଚ୍ଛ୍ରୀକୌସ୍ତୁଭାନର୍ଘ୍ୟକିରୀଟକୁଣ୍ଡଳଃ ॥ ୫୪

ତସ୍ମିନ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟେଽସୁରକୂଟକର୍ମଜା
ମାୟା ବିନେଶୁର୍ମହିନା ମହୀୟସଃ ।
ସ୍ୱପ୍ନୋ ଯଥା ହି ପ୍ରତିବୋଧ ଆଗତେ
ହରିସ୍ମୃତିଃ ସର୍ବବିପଦ୍‌ବିମୋକ୍ଷଣମ୍ ॥ ୫୫

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୃଧେ ଗରୁଡ଼ବାହମିଭାରିବାହ
ଆବିଧ୍ୟ ଶୂଳମହିନୋଦଥ କାଳନେମିଃ ।

କିଛି କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶରେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର କରି ମେଘ ଘୋଟି ଆସିଲା ଓ ବାଦଲ ସବୁ ପରସ୍ପର ଦେହରେ ଧକ୍କା ଖାଇ ଘୋର ଗର୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ। ବିଜୁଳି ଉପରେ ବିଜୁଳି ଚମକିଲା ଓ ବାତ୍ୟାର ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ ସହିତ ମେଘମାନେ ଅଗ୍ନି ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୯ ॥ ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଅଗ୍ନି ପରି ବଡ଼ ଭୟାନକ ଅଗ୍ନି ସୃଷ୍ଟି କରିଦେଲେ। ଗ୍ୱହୁଁ ଗ୍ୱହୁଁ ସେହି ଅଗ୍ନି ବାୟୁ-ସାହାଯ୍ୟରେ ଦେବସେନାକୁ ଜାଳିଦେବାକୁ ବସିଲା ॥ ୫୦ ॥ ତାହାର ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ପରେ ବୋଧ ହେଲା ଭୟଙ୍କର ତୋଫାନ ହେତୁ ସମୁଦ୍ରରେ ବିରାଟ ବିରାଟ ଲହରୀ ଉଠୁଛି ଏବଂ ପାଣିରେ ଭଉଁରି ପଡ଼ିଛି ଓ ସମୁଦ୍ର ତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଂଘନ କରି ଦେବସେନା ଉପରକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛି ॥ ୫୧ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସେହି ଭୟାନକ ଅସୁରମାନେ ଯେତେବେଳେ ଭୟଙ୍କର ମାୟା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ମାୟାପ୍ରଭାବରେ ନିଜେ କେଉଁଠି ଲୁଚି ରହିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରହାର ମଧ୍ୟ କରିହେଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଦେବତାଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନେ ଅତି ଦୁଃଖିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୨ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବତାମାନେ ତାହାଙ୍କ ମାୟାର ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ବହୁ ବିଗ୍ଭରବିମର୍ଶ କଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉପାୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ। ଶେଷରେ ସେମାନେ ବିଶ୍ୱର ଜୀବନଦାତା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ। ସେମାନେ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ ପ୍ରଭୁ ସେଠାରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୫୩ ॥ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଛବି ହୋଇଥାଏ। ଗରୁଡ଼ଙ୍କ କାନ୍ଧ ଉପରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଥାଏ ତାଙ୍କର ଚରଣକମଳ। ସଦ୍ୟପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଙ୍କଜ ସଦୃଶ ତାହାଙ୍କର କୋମଳ ନୟନ। ସେ ପୀତାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି। ଅଷ୍ଟ ଭୁଜରେ ଅଷ୍ଟ ଆୟୁଧ ଧରିଥାନ୍ତି। ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭ ମଣି; ମସ୍ତକରେ ଅମୂଲ୍ୟ ମୁକୁଟ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣରେ ଝଲସୁଥାଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କୁଣ୍ଡଳ। ଦେବତାମାନେ ସ୍ୱନେତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଛବି ଦର୍ଶନ କଲେ ॥ ୫୪ ॥ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନବସ୍ତୁର କୌଣସି ପତ୍ତା ରହେ ନାହିଁ, ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମା ପ୍ରକଟ ହେଉ ହେଉ ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଅସୁରଙ୍କର ସେହି କପଟଭରା ମାୟା ସେହିପରି ବିଲୀନ ହୋଇଗଲା। ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ କଲାମାତ୍ରେ ଜୀବ ସକଳ ବିପଦରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୫ ॥ ମାୟା ଉଭେଇଯିବାରୁ କାଳନେମି ଦୈତ୍ୟ (ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର କଂସ) ଦେଖିଲା ଯେ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗରୁଡ଼ବାହନ ଭଗବାନ ଆସିଛନ୍ତି। ତାହା ଦେଖି ସେ ନିଜର ବାହନ ସିଂହ ଉପରେ ଥାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରକୁ ଭୀଷଣ ବେଗରେ ଗୋଟିଏ

ତଲ୍ଲୀଳୟା ଗରୁଡ଼ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ପତଦ୍ ଗୃହୀତ୍ୱା
ତେନାହନନ୍ନୃପ ସବାହମରିଂ ତ୍ର୍ୟଧୀଶଃ ॥ ୫୬

ତ୍ରିଶୂଳ ନିକ୍ଷେପ କଲା। କିନ୍ତୁ ତ୍ରିଶୂଳଟି ଗରୁଡ଼ ମୁଣ୍ଡରେ ବାଜିବା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଭଗବାନ ତାହାକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳରେ ହିଁ ତାହା ନିକ୍ଷେପ କରିଥିବା କାଳନେମି ଦୈତ୍ୟ ତଥା ତାହାର ବାହନକୁ ମାରିଦେଲେ ॥ ୫୬ ॥ ମାଳୀ ଓ ସୁମାଳୀ ଥିଲେ ଦୁଇଜଣ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟ। ଭଗବାନ ଯୁଦ୍ଧରେ ଚକ୍ର ପେଷି ସେମାନଙ୍କର ଶିର କାଟିଦେଲେ; ସେମାନେ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ। ତା'ପରେ ପରେ ମାଲ୍ୟବାନ୍ ଅସୁର ଗରୁଡ଼ଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ତାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗଦାରେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା; କିନ୍ତୁ ମାଲ୍ୟବାନ୍ ଗର୍ଜନ କରି ପ୍ରହାର କରିବାକୁ ଯିବାମାତ୍ରେ ଭଗବାନ ଚକ୍ରରେ ତାର ଗଣ୍ଡି ମୁଣ୍ଡ ଅଲଗା କରିଦେଲେ ॥ ୫୭ ॥

ମାଳୀ ସୁମାଲ୍ୟତିବଳୌ ଯୁଧି ପେତତୁର୍ଯ-
ଚ୍ଚକ୍ରେଣ କୃତ୍ତଶିରସାବଥ ମାଲ୍ୟବାଂସ୍ତମ୍।
ଆହତ୍ୟ ତିଗ୍ମଗଦୟାହନଦଣ୍ଡଜେନ୍ଦ୍ରଂ
ତାବଚ୍ଛିରୋଽଚ୍ଛିନଦରେର୍ନଦତୋଽରିଣାଽଽଦ୍ୟଃ ॥ ୫୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ଦେବାସୁରସଂଗ୍ରାମେ ଦଶମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୦ ॥

ଅଥୈକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମର ସମାପ୍ତି

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଥୋ ସୁରାଃ ପ୍ରତ୍ୟୁପଲବ୍ଧଚେତସଃ
ପରସ୍ୟ ପୁଂସଃ ପରୟାନୁକମ୍ପୟା।
ଜଘ୍ନୁର୍ଭୃଶଂ ଶକ୍ରସମୀରଣାଦୟ-
ସ୍ତାଂସ୍ତାନ୍ ରଣେ ଯୈରଭିସଂହତାଃ ପୁରା ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପରମ ପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କର ଅହୈତୁକୀ କୃପାରୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଭୟ ଦୂର ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନବୀନ ଉତ୍ସାହ ଖେଳିଗଲା। ପ୍ରଥମେ ଇନ୍ଦ୍ର, ବାୟୁ ଆଦି ଦେବଗଣ ରଣଭୂମିରେ ଆହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସକଳ ଶକ୍ତି ଲଗାଇ ଜୋର୍‌ରେ ପ୍ରହାର କଲେ ॥ ୧ ॥ ବଳି ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିବା ପରମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ବଜ୍ର ଉଠାଇବାରୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା ॥ ୨ ॥ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ବଳି ଉତ୍ସାହର ସହିତ ନିର୍ଭୟରେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ବୁଲୁଥିଲେ। ବଜ୍ରଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖି ଗର୍ଜନ କରି କହି ଉଠିଲେ, "ରେ ମୂର୍ଖ ! ପିଲାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ-ବନ୍ଧନ କରି ନଟ ଯେପରି ସେମାନଙ୍କର ଧନ ଛଡ଼ାଇନିଏ, ତୁ ଭାବିଛୁ, ସେହିପରି ମାୟା କରି ଆମ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବୁ ! ଆରେ ! ତୁ ଜାଣିନୁ; ଆମେ ହେଉଛୁ ମାୟାର ସ୍ୱାମୀ। ତୋ ମାୟା ଆମର କୌଣସି କ୍ଷତି କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୩,୪ ॥ ଯେଉଁ ମୂର୍ଖ ମାୟାବଳରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଚାହେଁ ଏବଂ ସ୍ୱର୍ଗର ଉପର ଲୋକରେ ବି ଆଧିପତ୍ୟ ଦେଖାଏ, ସେହି ମୂର୍ଖ ଚୋରକୁ ମୁଁ ତାର ଆସନରୁ ତଳକୁ ଗଡ଼ାଇଦିଏ ॥ ୫ ॥

ବୈରୋଚନାୟ ସଂରବ୍ଧୋ ଭଗବାନ୍ ପାକଶାସନଃ।
ଉଦୟଚ୍ଛଦ୍ ଯଦା ବଜ୍ରଂ ପ୍ରଜା ହାହେତି ଚୁକ୍ରୁଶୁଃ ॥ ୨

ବଜ୍ରପାଣିସ୍ତମାହେଦଂ ତିରସ୍କୃତ୍ୟ ପୁରଃସ୍ଥିତମ୍।
ମନସ୍ୱିନଂ ସୁସମ୍ପନ୍ନଂ ବିଚରନ୍ତଂ ମହାମୃଧେ ॥ ୩

ନଟବନ୍ମୂଢ ମାୟାଭିର୍ମାୟେଶାନ୍ ନୋ ଜିଗୀଷସି।
ଜିତ୍ୱା ବାଲାନ୍ ନିବଦ୍ଧାକ୍ଷାନ୍ ନଟୋ ହରତି ତଦ୍ଧନମ୍ ॥ ୪

ଆରୁରୁକ୍ଷନ୍ତି ମାୟାଭିରୁତ୍ସିସୃପ୍ସନ୍ତି ଯେ ଦିବମ୍।
ତାନ୍ ଦସ୍ୟୂନ୍ ବିଧୁନୋମ୍ୟଜ୍ଞାନ୍ ପୂର୍ବସ୍ମାଚ୍ଚ ପଦାଦଧଃ ॥ ୫

ସୋଽହଂ ଦୁର୍ମାୟିନସ୍ତେଽଦ୍ୟ ବଜ୍ରେଣ ଶତପର୍ବଣା ।
ଶିରୋ ହରିଷ୍ୟେ ମନ୍ଦାତ୍ମନ୍ ଘଟସ୍ୱ ଜ୍ଞାତିଭିଃ ସହ ॥ ୬

ବଳିରୁବାଚ

ସଙ୍ଗ୍ରାମେ ବର୍ତ୍ତମାନାନାଂ କାଳଚୋଦିତକର୍ମଣାମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତିର୍ଜୟୋଽଜୟୋ ମୃତ୍ୟୁଃ ସର୍ବେଷାଂ ସ୍ୟୁରନୁକ୍ରମାତ୍ ॥ ୭

ତଦିଦଂ କାଳରଶନଂ ଜଗତ୍ ପଶ୍ୟନ୍ତି ସୂରୟଃ ।
ନ ହୃଷ୍ୟନ୍ତି ନ ଶୋଚନ୍ତି ତତ୍ର ଯୂୟମପଣ୍ଡିତାଃ ॥ ୮

ନ ବୟଂ ମନ୍ୟମାନାନାମାତ୍ମାନଂ ତତ୍ର ସାଧନମ୍ ।
ଗିରୋ ବଃ ସାଧୁଶୋଚ୍ୟାନାଂ ଗୃହ୍ଣୀମୋ ମର୍ମତାଡ଼ନାଃ ॥ ୯

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟାକ୍ଷିପ୍ୟ ବିଭୁଂ ବୀରୋ ନାରାଚୈର୍ବୀରମର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ଆକର୍ଣ୍ଣପୂର୍ଣ୍ଣୈରହନଦାକ୍ଷେପୈରାହତଂ ପୁନଃ ॥ ୧୦

ଏବଂ ନିରାକୃତୋ ଦେବୋ ବୈରିଣା ତଥ୍ୟବାଦିନା ।
ନାମୃଷ୍ୟତ୍ ତଦଧିକ୍ଷେପଂ ତୋତ୍ରାହତ ଇବ ଦ୍ୱିପଃ ॥ ୧୧

ପ୍ରାହରତ୍ କୁଳିଶଂ ତସ୍ମା ଅମୋଘଂ ପରମର୍ଦ୍ଦନଃ ।
ସୟାନୋ ନ୍ୟପତଦ୍ ଭୂମୌ ଛିନ୍ନପକ୍ଷ ଇବାଚଳଃ ॥ ୧୨

ସଖାୟଂ ପତିତଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଜମ୍ଭୋ ବଳିସଖଃ ସୁହୃତ୍ ।
ଅଭ୍ୟୟାତ୍ ସୌହୃଦଂ ସଖ୍ୟୁର୍ହତସ୍ୟାପି ସମାଚରନ୍ ॥ ୧୩

ସ ସିଂହବାହ ଆସାଦ୍ୟ ଗଦାମୁଦ୍ୟମ୍ୟ ରଂହସା ।
ଜତ୍ରାବତାଡ଼ୟଚ୍ଛକ୍ରଂ ଗଜଂ ଚ ସୁମହାବଳଃ ॥ ୧୪

ଗଦାପ୍ରହାରବ୍ୟଥିତୋ ଭୃଶଂ ବିହ୍ୱଳିତୋ ଗଜଃ ।
ଜାନୁଭ୍ୟାଂ ଧରଣୀଂ ସ୍ପୃଷ୍ଟ୍ୱା କଶ୍ମଳଂ ପରମଂ ଯଯୌ ॥ ୧୫

ରେ ମୂର୍ଖ ! ତୁ ମାୟାର ବହୁତ କିଛି ଖେଳ ଦେଖାଇଲୁ । ହେଇଟି ଦେଖ ! ଆଜି ମୁଁ ମୋର ଶତଧାର ବଜ୍ରରେ ତୋ ମୁଣ୍ଡକୁ ଗଣ୍ଡିରୁ ଅଲଗା କରିଦେଉଛି । ତୁ ତୋ ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଧରି ଯାହା କିଛି କରିପାରିବୁ, କରି ଦେଖାଇଦେ ।'' ॥ ୬ ॥

ବଳି କହିଲେ—ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! ଯେଉଁମାନେ କାଳଶକ୍ତିର ପ୍ରେରଣାରେ ନିଜ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ଯୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଜୟ ବା ପରାଜୟ, ଯଶ ବା ଅପଯଶ ଅଥବା ମୃତ୍ୟୁ ମିଳିବା ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ॥ ୭ ॥ ତେଣୁ ଜ୍ଞାନୀଜନମାନେ ଏହି ଜଗତକୁ କାଳର ଅଧୀନ ବୋଲି ଜାଣି ବିଜୟରେ ହର୍ଷୋତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, କି ପରାଜୟ, ଅପକୀର୍ତ୍ତି ଅଥବା ମୃତ୍ୟୁରେ ଶୋକର ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମେମାନେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଅନଭିଜ୍ଞ ॥ ୮ ॥ ତୁମେମାନେ ନିଜକୁ ଜୟ-ପରାଜୟର କାରଣ ବା କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବୁଛ; ତେଣୁ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ତୁମ ଅବସ୍ଥା ଶୋଚନୀୟ । ତୁମେ ଏ ଯେଉଁ ମର୍ମଭେଦୀ କଥାଗୁଡ଼ା କହୁଛ, ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ାକୁ କିଛି ଭାବେନି; ତେଣୁ ମୋତେ ଦୁଃଖ ଲାଗିବ କାହିଁକି ? ॥ ୯ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲିଲେ—ବୀରମାନଙ୍କର ମାନ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିପାରୁଥିବା ବଳି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏପରି ଆକ୍ଷେପ କରି ନିଜ ଧନୁର ଗୁଣକୁ କର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଟାଣି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ବାଣ ମାରିବା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସତ୍ୟବାଦୀ ଦେବଶତ୍ରୁ ବଳି ଏପରିଭାବରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ଆକ୍ଷେପ କରିବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ର ତାହା ସହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଙ୍କୁଶ ମାରିଦେଲେ ହାତୀ ଯେପରି ରାଗିଯାଏ, ଇନ୍ଦ୍ର ସେହିପରି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠିଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଶତ୍ରୁଘାତୀ ଇନ୍ଦ୍ର ବଳିଙ୍କ ଉପରେ ନିଜର ଅମୋଘ ବଜ୍ର ପ୍ରହାର କରିଦେଲେ । ସେହି ପ୍ରହାରରେ ବଳି ବିମାନରୁ ଖସି ଡେଣା କଟିଯାଇଥିବା ପର୍ବତ ପରି ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ଜମ୍ଭାସୁର ଥିଲା ବଳିଙ୍କର ଜଣେ ବଡ଼ ହିତୈଷୀ ଓ ଘନିଷ୍ଠ ମିତ୍ର । ତାର ମିତ୍ର ପଡ଼ିଯିବାରୁ ସେ ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା ॥ ୧୩ ॥ ସେ ଗୋଟିଏ ସିଂହ ଉପରେ ବସି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲା ଏବଂ ଆସୁ ଆସୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ନିଜର ଗଦା ଉଠାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜତ୍ରୁସ୍ଥାନ (ହଂସୁଲିହାଡ଼)ରେ ଆଘାତ କଲା; ତା'ସହିତ ସେ ଐରାବତକୁ ବି ଗଦାରେ ପାହାରେ ପିଟିଦେଲା ॥ ୧୪ ॥ ଗଦା-ପ୍ରହାର ଖାଇ ଐରାବତ ବଡ଼ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବୋଧ କଲା ଏବଂ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ, ଆଣ୍ଠୋଇ ପଡ଼ି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ

ତତୋ ରଥୋ ମାତଲିନା ହରିଭିର୍ଦଶଶତୈର୍ବୃତଃ ।
ଆନୀତୋ ଦ୍ୱିପମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ରଥମାରୁରୁହେ ବିଭୁଃ ॥ ୧୬

ତସ୍ୟ ତତ୍ ପୂଜୟନ୍ କର୍ମ ଯନ୍ତୁର୍ଦାନବସତ୍ତମଃ ।
ଶୂଲେନ ଜ୍ୱଲତା ତଂ ତୁ ସ୍ମୟମାନୋଽହନନ୍ମୃଧେ ॥ ୧୭

ସେହେ ରୁଜଂ ସୁଦୁର୍ମର୍ଷାଂ ସତ୍ତ୍ୱମାଲମ୍ବ୍ୟ ମାତଲିଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରୋ ଜମ୍ଭସ୍ୟ ସଂକ୍ରୁଦ୍ଧୋ ବଜ୍ରେଣାପାହରଚ୍ଛିରଃ ॥ ୧୮

ଜମ୍ଭଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ହତଂ ତସ୍ୟ ଜ୍ଞାତୟୋ ନାରଦାଦୃଷେଃ ।
ନମୁଚିଶ୍ଚ ବଲଃ ପାକସ୍ତତ୍ରାପେତୁସ୍ତ୍ୱରାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୧୯

ବଚୋଭିଃ ପରୁଷୈରିନ୍ଦ୍ରମର୍ଦୟନ୍ତୋଽସ୍ୟ ମର୍ମସୁ ।
ଶରୈରବାକିରନ୍ ମେଘା ଧାରାଭିରିବ ପର୍ବତମ୍ ॥ ୨୦

ହରୀନ୍ଦଶଶତାନ୍ୟାଜୌ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱସ୍ୟ ବଲଃ ଶରୈଃ ।
ତାବଦ୍ଭିରର୍ଦୟାମାସ ଯୁଗପଲ୍ଲଘୁହସ୍ତବାନ୍ ॥ ୨୧

ଶତାଭ୍ୟାଂ ମାତଲିଂ ପାକୋ ରଥଂ ସାବୟବଂ ପୃଥକ୍ ।
ସକୃତ୍ସନ୍ଧାନମୋକ୍ଷେଣ ତଦଦ୍ଭୁତମଭୂଦ୍ ରଣେ ॥ ୨୨

ନମୁଚିଃ ପଞ୍ଚଦଶଭିଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁଙ୍ଖୈର୍ମହେଷୁଭିଃ ।
ଆହତ୍ୟ ବ୍ୟନଦତ୍ ସଂଖ୍ୟେ ସତୋୟ ଇବ ତୋୟଦଃ ॥ ୨୩

ସର୍ବତଃ ଶରକୂଟେନ ଶକ୍ରଂ ସରଥସାରଥିମ୍ ।
ଛାଦୟାମାସୁରସୁରାଃ ପ୍ରାବୃଟ୍ସୂର୍ଯ୍ୟମିବାମ୍ବୁଦାଃ ॥ ୨୪

ଅଲକ୍ଷୟନ୍ତସ୍ତମତୀବ ବିହ୍ୱଲା
ବିଚୁକ୍ରୁଶୁର୍ଦେବଗଣାଃ ସହାନୁଗାଃ ।
ଅନାୟକାଃ ଶତ୍ରୁବଲେନ ନିର୍ଜିତା
ବଣିକ୍‌ପଥା ଭିନ୍ନନବୋ ଯଥାର୍ଣ୍ଣବେ ॥ ୨୫

ତତସ୍ତୁରାଷାଡ଼ିଷୁବଦ୍ଧପଞ୍ଜରାଦ୍
ବିନିର୍ଗତଃ ସାଶ୍ୱରଥଧ୍ୱଜାଗ୍ରଣୀଃ ।

ହୋଇଗଲା ॥ ୧୫ ॥ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାରଥି ମାତଲି ସହସ୍ରେ ଘୋଡ଼ା ଯୋଗି ଯାଇଥିବା ରଥ ଆଣି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ । ଇନ୍ଦ୍ର ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଐରାବତରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ି ରଥରେ ବସିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଦାନବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜମ୍ଭ ମାତଲିଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସହିତ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ତାର ଦୀପ୍ତିମାନ୍ ତ୍ରିଶୂଳ ନିକ୍ଷେପ କରିଦେଲା ॥ ୧୭ ॥ ମାତଲି ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ସେହି ଅସହ୍ୟ ପୀଡ଼ା ସହିଗଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବଜ୍ରରେ ଜମ୍ଭର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥

ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଠାରୁ ଜମ୍ଭାସୁରର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦ ପାଇ ତାହାର ଭାଇବନ୍ଧୁ ନମୁଚି, ବଳ ଓ ପାକ ଅବିଳମ୍ବେ ରଣଭୂମିକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ସେମାନେ କଠୋର ଓ ମର୍ମଭେଦୀ ବଚନରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ବହୁତ ଗାଳି ଦେଲେ ଏବଂ ମେଘ ଯେପରି ପର୍ବତ ଉପରେ ମୂଷଳଧାରାରେ ଜଳ ବର୍ଷା କରେ, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନେ ସେହିପରି ବାଣର ଝଡ଼ି ଲଗାଇଦେଲେ ॥ ୨୦ ॥ ବଳ ନିଜର ହସ୍ତଲାଘବରେ (ଅତି ଫୁର୍ତ୍ତିରେ) ଏକାବେଳକେ ହଜାରେ ବାଣ ମାରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରଥର ହଜାରେଟି ଯାକ ଘୋଡ଼ାଙ୍କୁ ଘାଇଲା କରିଦେଲା ॥ ୨୧ ॥ ପାକ ଶହେ ବାଣ ମାରି ମାତଲିଙ୍କୁ ଏବଂ ଆଉ ଶହେ ବାଣ ମାରି ରଥର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅଂଶକୁ ଆଘାତ କଲା । ଏକସଙ୍ଗେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ଏତେ ବାଣ ମାରିଦେଲେ, ତାହା ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ଏକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ହୋଇଗଲା ॥ ୨୨ ॥ ନମୁଚି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣପର ଲାଗିଥିବା ବଡ଼ ବଡ଼ ପନ୍ଦରଟି ଶର ମାରିଦେଇ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘ ପରି ଗର୍ଜି ଉଠିଲା ॥ ୨୩ ॥ ବର୍ଷାକାଳୀନ ମେଘମାଳା ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଢାଙ୍କିଦିଅନ୍ତି, ଅସୁରମାନେ ସେହିପରି ବହୁ ବାଣ ବର୍ଷା କରି ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ତାହାଙ୍କ ରଥ ଏବଂ ସାରଥିଙ୍କୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଢାଙ୍କିଦେଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ଦେବତା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ବ୍ୟସ୍ତ-ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ, ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକେ ତ ଶତ୍ରୁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ, ତା'ଉପରେ ପୁଣି ସେମାନଙ୍କର କେହି ସେନାପତି ବି ନ ଥାନ୍ତି । ମଝି-ସମୁଦ୍ରରେ ବୋଇତ ବୁଡ଼ିଗଲେ ବଣିକମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ହୁଏ, ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି ହୋଇଗଲା ॥ ୨୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଶରଜାଲ ଭିତରୁ ଘୋଡ଼ା, ରଥ, ଧ୍ୱଜା ଓ ସାରଥିଙ୍କ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ର ବାହାରି ଆସିଲେ । ପ୍ରାତଃକାଳର

ବଭୌ ଦିଶଃ ଖଂ ପୃଥିବୀଂ ଚ ରୋଚୟନ୍
ସ୍ୱତେଜସା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଇବ କ୍ଷପାତ୍ୟୟେ ॥ ୨୬

ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ପୃତନାଂ ଦେବଃ ପରୈରଭ୍ୟର୍ଦ୍ଦିତାଂ ରଣେ ।
ଉଦୟଚ୍ଛଦ୍ ରିପୁଂ ହନ୍ତୁଂ ବଜ୍ରଂ ବଜ୍ରଧରୋ ରୁଷା ॥ ୨୭

ସ ତେନୈବାଷ୍ଟଧାରେଣ ଶିରସୀ ବଳପାକୟୋଃ ।
ଜ୍ଞାତୀନାଂ ପଶ୍ୟତାଂ ରାଜଞ୍ଜହାର ଜନୟନ୍ ଭୟମ୍ ॥ ୨୮

ନମୁଚିସ୍ତଦ୍‌ବଧଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଶୋକାମର୍ଷରୁଷାନ୍ୱିତଃ ।
ଜିଘାଂସୁରିନ୍ଦ୍ରଂ ନୃପତେ ଚକାର ପରମୋଦ୍ୟମମ୍ ॥ ୨୯

ଅଶ୍ମସାରମୟଂ ଶୂଳଂ ଘଣ୍ଟାବଦ୍ଧେମଭୂଷଣମ୍ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟାଭ୍ୟଦ୍ରବତ୍ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ହତୋଽସୀତି ବିତର୍ଜୟନ୍ ।
ପ୍ରାହିଣୋଦ୍ ଦେବରାଜାୟ ନିନଦନ୍ ମୃଗରାଡିବ ॥ ୩୦

ତଦାପତଦ୍ ଗଗନତଳେ ମହାଜବଂ
ବିଚିଚ୍ଛିଦେ ହରିରିଷୁଭିଃ ସହସ୍ରଧା ।
ତମାହନନ୍ନୃପ କୁଳିଶେନ କନ୍ଧରେ
ରୁଷାନ୍ୱିତସ୍ତ୍ରିଦଶପତିଃ ଶିରୋ ହରନ୍ ॥ ୩୧

ନ ତସ୍ୟ ହି ତ୍ୱଚମପି ବଜ୍ର ଉର୍ଜିତୋ
ବିଭେଦ ଯଃ ସୁରପତିନୌଜସେରିତଃ ।
ତଦଦ୍ଭୁତଂ ପରମତିବୀର୍ଯ୍ୟବୃତ୍ରଭିତ୍
ତିରସ୍କୃତୋ ନମୁଚିଶିରୋଧରତ୍ୱଚା ॥ ୩୨

ତସ୍ମାଦିନ୍ଦ୍ରୋଽବିଭେଚ୍ଛତ୍ରୋର୍ବଜ୍ରଃ ପ୍ରତିହତୋ ଯତଃ ।
କିମିଦଂ ଦୈବଯୋଗେନ ଭୂତଂ ଲୋକବିମୋହନମ୍ ॥ ୩୩

ଯେନ ମେ ପୂର୍ବମଦ୍ରୀଣାଂ ପକ୍ଷଚ୍ଛେଦଃ ପ୍ରଜାତ୍ୟୟେ ।
କୃତୋ ନିବିଶତାଂ ଭାରୈଃ ପତତ୍ରୈଃ ପତତାଂ ଭୁବି ॥ ୩୪

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ନିଜର କିରଣରେ ଦିଗ, ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀକୁ ଆଲୋକିତ କରିଦିଅନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ତେଜରେ ସେହିପରି ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୨୬ ॥ ବଜ୍ରଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶତ୍ରୁମାନେ ତାହାଙ୍କ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଘେରିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧରେ ବଜ୍ର ଚଳାଇ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଅଷ୍ଟଧାର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବଜ୍ରରେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭୟଭୀତ କରିଦେଇ ବଳ ଓ ପାକର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିଦେଲେ ॥ ୨୮ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭାଇମାନେ ମରିଗଲେ ଦେଖି ନମୁଚିକୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୋଧାବେଶରେ ନିଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହରାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣମୂର୍ଚ୍ଛା ଉଦ୍ୟମ କଲା ॥ ୨୯ ॥ ସେ ଗର୍ଜନପୂର୍ବକ "ଇନ୍ଦ୍ର ! ଏଥର ତୋର ମୃତ୍ୟୁ ସୁନିଶ୍ଚିତ" ବୋଲି କହି ଗୋଟିଏ ତ୍ରିଶୂଳ ଧରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲା । ସେହି ତ୍ରିଶୂଳଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା; ସେଥିରେ ସୁନାର ଆଭୂଷଣ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ଘଣ୍ଟି ବନ୍ଧା ଯାଇଥିଲା । ନମୁଚି କ୍ରୋଧାବିଷ୍ଟ ହୋଇ, ସିଂହ ପରି ଗର୍ଜନ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରକୁ ସେହି ତ୍ରିଶୂଳ ନିକ୍ଷେପ କରିଦେଲା ॥ ୩୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତ୍ରିଶୂଳଟା ବଡ଼ ବେଗରେ ମାଡ଼ିଆସୁଛି ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର ତୀର ମାରି ତାହାକୁ ଆକାଶମାର୍ଗରେ ହିଁ ସହସ୍ର ଖଣ୍ଡ କରିଦେଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଦୈତ୍ୟର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେବା ନିମନ୍ତେ ତା' ବେକମୁଣ୍ଡାକୁ ବଜ୍ର ମାରିଦେଲେ ॥ ୩୧ ॥ ଇନ୍ଦ୍ର ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ବଜ୍ର ମାରିଥିଲେ ସତ, କିନ୍ତୁ ସେହି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ବଜ୍ର ନମୁଚି ବେକର ଚର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ଭେଦ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବଜ୍ର ମହାବଳୀ ବୃତ୍ରାସୁରର ଶରୀରକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେଇଥିଲା, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ସେହି ବଜ୍ର ଏହି ଅସୁରଟାର ଚର୍ମ ମଧ୍ୟ ଭେଦ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ ବଜ୍ର ନମୁଚିର କିଛି କ୍ଷତି କରି ନ ପାରିବା ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ର ଡରିଗଲେ । ସେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ, "ଦୈବଯୋଗକୁ କଣ ଘଟି ନ ଗଲା ସତେ ! ଏ ଘଟଣା ତ ସାରା ସଂସାରକୁ ସଂଶୟରେ ପକାଇଦେଲା! ॥ ୩୩ ॥ ପୂର୍ବକାଳରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ଥିଲା; ସେମାନେ ଏଣେ ତେଣେ ଉଡ଼ିଯାଇ ପାରୁଥିଲେ । ଉଡୁ ଉଡୁ ନିଜର ଭାର ହେତୁ ବେଳେ ବେଳେ ତଳେ ଖସିପଡ଼ି ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ କରୁଥିଲେ । ତାହା 'ଦେଖି ମୁଁ ଏହି ବଜ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ କାଟିଦେଇ ପାରିଛି ॥ ୩୪ ॥

ତପଃସାରମୟଂ ତ୍ୱାଷ୍ଟ୍ରଂ ବୃତ୍ରୋ ଯେନ ବିପାଟିତଃ ।
ଅନ୍ୟେ ଚାପି ବଲୋପେତାଃ ସର୍ବାସ୍ତ୍ରୈରକ୍ଷତତ୍ୱଚଃ ॥ ୩୫

ସୋଽୟଂ ପ୍ରତିହତୋ ବଜ୍ରୋ ମୟା ମୁକ୍ତୋଽସୁରେଽଲ୍ପକେ ।
ନାହଂ ତଦାଦଦେ ଦଣ୍ଡଂ ବ୍ରହ୍ମତେଜୋଽପ୍ୟକାରଣମ୍ ॥ ୩୬

ଇତି ଶକ୍ରଂ ବିଷାଦନ୍ତମାହ ବାଗଶରୀରିଣୀ ।
ନାୟଂ ଶୁଷ୍କୈରଥୋ ନାର୍ଦ୍ରୈର୍ବଧମର୍ହତି ଦାନବଃ ॥ ୩୭

ମୟାସ୍ମୈ ଯଦ୍ ବରୋ ଦତ୍ତୋ ମୃତ୍ୟୁର୍ନୈବାର୍ଦ୍ରଶୁଷ୍କୟୋଃ ।
ଅତୋଽନ୍ୟଶ୍ଚିନ୍ତନୀୟସ୍ତେ ଉପାୟୋ ମଘବନ୍ ରିପୋଃ ॥ ୩୮

ତାଂ ଦୈବୀଂ ଗିରମାକର୍ଣ୍ୟ ମଘବାନ୍ ସୁସମାହିତଃ ।
ଧ୍ୟାୟନ୍ ଫେନମଥାପଶ୍ୟଦୁପାୟମୁଭୟାତ୍ମକମ୍ ॥ ୩୯

ନ ଶୁଷ୍କେଣ ନ ଚାର୍ଦ୍ରେଣ ଜହାର ନମୁଚେଃ ଶିରଃ ।
ତଂ ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ମୁନିଗଣା ମାଲ୍ୟୈଶ୍ଚାବାକିରନ୍ ବିଭୁମ୍ ॥ ୪୦

ଗନ୍ଧର୍ବମୁଖ୍ୟୌ ଜଗତୁର୍ବିଶ୍ୱାବସୁପରାବସୂ ।
ଦେବଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ନର୍ତ୍ତକ୍ୟୋ ନନୃତୁର୍ମୁଦା ॥ ୪୧

ଅନ୍ୟେଽପ୍ୟେବଂ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାନ୍ ବାୟ୍ୱଗ୍ନିବରୁଣାଦୟଃ ।
ସୂଦୟାମାସୁରସ୍ତ୍ରୌଘୈର୍ମୃଗାନ୍ କେସରିଣୋ ଯଥା ॥ ୪୨

ବ୍ରହ୍ମଣା ପ୍ରେଷିତୋ ଦେବାନ୍ ଦେବର୍ଷିର୍ନାରଦୋ ନୃପ ।
ବାରୟାମାସ ବିବୁଧାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦାନବସଂକ୍ଷୟମ୍ ॥ ୪୩

ନାରଦ ଉବାଚ

ଭବଦ୍ଭିରମୃତଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ନାରାୟଣଭୁଜାଶ୍ରୟୈଃ ।
ଶ୍ରିୟା ସମେଧିତାଃ ସର୍ବ ଉପାରମତ ବିଗ୍ରହାତ୍ ॥ ୪୪

ତ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ତପସ୍ୟାର ସାର ହିଁ ବୃତ୍ରାସୁର ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଥିଲା; ସେହି ଦୁର୍ଜୟ ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ବି ମୁଁ ଏହି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା କାଟି ମାରିଦେଇଥିଲି । ତା'ଛଡ଼ା ଆହୁରି ଏପରି ଅନେକ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟ ଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଚର୍ମକୁ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ବି ଭେଦ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏହି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁର ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲି ॥ ୩୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେହି ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମୀ ବଜ୍ର ପ୍ରହାର କରି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଏ ତୁଚ୍ଛ ଅସୁରଟାକୁ ମାରିପାରିଲି ନାହିଁ କିପରି ! ଛାଡ଼, ଆଉ ଏ ବଜ୍ର ଧରି ଲାଭ କଣ ! ଏହି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା କଣ ବା ହୋଇପାରିବ ! ଏହା ଏଥର ଅକାମୀ ହୋଇଗଲା ।'' ॥ ୩୬ ॥ ବଜ୍ର ବ୍ରହ୍ମତେଜରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ବି ଇନ୍ଦ୍ର ଏପରି ଚିନ୍ତା କରି ବିଷାଦରେ ବୁଡ଼ିଯିବାବେଳକୁ, ସେପଟୁ ଆକାଶବାଣୀ ହେଲା, ''ଏହି ଦାନବ କୌଣସି ଶୁଷ୍କ ବସ୍ତୁରେ ମରିବ ନାହିଁ, କି ଆର୍ଦ୍ର ବସ୍ତୁରେ ମରିବ ନାହିଁ ॥ ୩୭ ॥ ମୁଁ ଏହାକୁ ବର ଦେଇଛି । ତେଣୁ ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମେ ଏହାକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁରେ ମାରିବାକୁ ଉପାୟ କର ।'' ॥ ୩୮ ॥ ସେହି ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ର ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବିଚାର କରୁ କରୁ ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ସମୁଦ୍ରର ଫେଣ ଶୁଖିଲାରେ ଯିବ; ଓଦାରେ ବି ଯିବ ॥ ୩୯ ॥ ତେଣୁ ସମୁଦ୍ର ଫେଣ ଶୁଖିଲା ନୁହେଁ, କି ଓଦା ବି ନୁହେଁ । ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ଅଣଶୁଖିଲା ଓ ଅଣଓଦା ସମୁଦ୍ରଫେଣରେ ନମୁଚିର ମୁଣ୍ଡ କାଟିଦେଲେ । ତାହା ଦେଖି ବଡ଼ ବଡ଼ ମୁନିଋଷି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉପରେ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରି ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଗନ୍ଧର୍ବଶିରୋମଣି ବିଶ୍ୱାବସୁ ତଥା ପରାବସୁ ଗୀତ ଗାଇଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜିଉଠିଲା ଓ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୪୧ ॥ ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ ଆଦି ଅନ୍ୟ ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ସିଂହ ହରିଣମାନଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବା ପରି ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସଂହାର କରିଦେଲେ ॥ ୪୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦାନବମାନଙ୍କର ଏପରି ବିନାଶ ହେଉଥିବା ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ ଓ ନାରଦ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରୁ ବିରତ କରିଦେଲେ ॥ ୪୩ ॥

ଦେବର୍ଷି ନାରଦ କହିଲେ—ହେ ଦେବଗଣ ! ଭଗବାନଙ୍କ ଭୁଜର ଛତ୍ରଛାୟା ତଳେ ରହି ଆପଣମାନେ ଅମୃତ ପାଇଗଲେ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୃପା କରିବାରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଘଟିଲା । ତେଣୁ ଆପଣମାନେ ଏଥର ଯୁଦ୍ଧ ବନ୍ଦ କରନ୍ତୁ ॥ ୪୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସଂଯମ୍ୟ ମନ୍ୟୁସଂରମ୍ଭଂ ମାନୟନ୍ତୋ ମୁନେର୍ବଚଃ ।
ଉପଗୀୟମାନାନୁଚରୈର୍ୟୟୁଃ ସର୍ବେ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ॥ ୪୫

ଯେଽବଶିଷ୍ଟା ରଣେ ତସ୍ମିନ୍ ନାରଦାନୁମତେନ ତେ ।
ବଳିଂ ବିପନ୍ନମାଦାୟ ଅସ୍ତଂ ଗିରିମୁପାଗମନ୍ ॥ ୪୬

ତତ୍ରାବିନଷ୍ଟାବୟବାନ୍ ବିଦ୍ୟମାନଶିରୋଧରାନ୍ ।
ଉଶନା ଜୀବୟାମାସ ସଂଜୀବିନ୍ୟା ସ୍ୱବିଦ୍ୟୟା ॥ ୪୭

ବଳିଶ୍ଚୋଶନସା ସ୍ପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରତ୍ୟାପନ୍ନେନ୍ଦ୍ରିୟସ୍ମୃତିଃ ।
ପରାଜିତୋଽପି ନାଖିଦ୍ୟଲ୍ଲୋକତତ୍ତ୍ୱବିଚକ୍ଷଣଃ ॥ ୪୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଛାଲିଲେ—ଦେବତାମାନେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ କଥା ମାନି କ୍ରୋଧର ବେଗକୁ ଶାନ୍ତ କଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗଲୋକକୁ ଫେରିଗଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଯଶୋଗାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୫ ॥ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୀବିତ ରହିଥିବା ଦୈତ୍ୟମାନେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦଙ୍କ ଅନୁମତି କ୍ରମେ ବଜ୍ରାଘାତରେ ମରିଯାଇଥିବା ବଳିଙ୍କୁ ନେଇ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗର ଅସ୍ତାଚଳକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୪୬ ॥ ସେଠାରେ ଯେଉଁ ଅସୁରମାନଙ୍କର ବେକ ଆଦି ଅଙ୍ଗ କଟି ନ ଥିଲା, ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ସଞ୍ଜୀବନୀ ବିଦ୍ୟାବଳରେ ଜୀବିତକରିଦେଲେ ॥ ୪୭ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶ କରିଦେବାମାତ୍ରେ ବଳିଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଚେତନା ଓ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଆସିଗଲା । ବଳି ତ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ, ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ-ମରଣ, ଜୟ-ପରାଜୟ ଆଦି ବାରମ୍ବାର ହୋଇଥାଏ; ତେଣୁ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ॥ ୪୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ଦେବାସୁରସଂଗ୍ରାମେ ଏକାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମୋହିନୀରୂପ ଦେଖି ଶିବଙ୍କର ମୋହ

ଶ୍ରୀବାଦରାୟଣିରୁବାଚ

ବୃଷଧ୍ୱଜୋ ନିଶମ୍ୟେଦଂ ଯୋଷିଦ୍ରୂପେଣ ଦାନବାନ୍ ।
ମୋହୟିତ୍ୱା ସୁରଗଣାନ୍ ହରିଃ ସୋମମପାୟୟତ୍ ॥ ୧

ବୃଷମାରୁହ୍ୟ ଗିରିଶଃ ସର୍ବଭୂତଗଣୈର୍ବୃତଃ ।
ସହ ଦେବ୍ୟା ଯଯୌ ଦ୍ରଷ୍ଟୁଂ ଯତ୍ରାସ୍ତେ ମଧୁସୂଦନଃ ॥ ୨

ସଭାଜିତୋ ଭଗବତା ସାଦରଂ ସୋମୟା ଭବଃ ।
ସୂପବିଷ୍ଟ ଉବାଚେଦଂ ପ୍ରତିପୂଜ୍ୟ ସ୍ମୟନ୍ ହରିମ୍ ॥ ୩

ଶ୍ରୀମହାଦେବ ଉବାଚ

ଦେବଦେବ ଜଗଦ୍‌ବ୍ୟାପିଞ୍ଜଗଦୀଶ ଜଗନ୍ମୟ ।
ସର୍ବେଷାମପି ଭାବାନାଂ ତ୍ୱମାତ୍ମା ହେତୁରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୪

ଆଦ୍ୟନ୍ତାବସ୍ୟ ଯନ୍ମଧ୍ୟମିଦମନ୍ୟଦହଂ ବହିଃ ।
ଯତୋଽବ୍ୟୟସ୍ୟ ନୈତାନି ତତ୍ ସତ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ଚିଦ୍ ଭବାନ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଛାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଶିବ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ଧାରଣ କରି ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପାନ କରାଇଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ସତୀଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ବୃଷଭରେ ବସି, ସମସ୍ତ ଭୂତଗଣଙ୍କ ମେଳରେ ଭଗବାନ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଲେ ॥ ୧,୨ ॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦର ସହିତ ଗୌରୀ-ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ-ସତ୍କାର କଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଆରାମରେ ଆସନରେ ବସିଲେ । ଶିବ ମୃଦୁ ମୃଦୁ ହସି କହିଲେ—॥ ୩ ॥

ଶ୍ରୀମହାଦେବ କହିଲେ—ହେ ସମସ୍ତ ଦେବଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ, ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଏବଂ ଜଗତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ! ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ପଦାର୍ଥର ମୂଳକାରଣ, ଈଶ୍ୱର ଓ ଆତ୍ମା ମଧ୍ୟ ॥ ୪ ॥ ଏହି ଜଗତର ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ନିଜେ ଆଦି, ମଧ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତରୁ ରହିତ । ଆପଣଙ୍କ ଅବିନାଶୀ ସ୍ୱରୂପରେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଦୃଶ୍ୟ ତଥା ଭୋକ୍ତା ଓ

ତବୈବ ଚରଣାମ୍ଭୋଜଂ ଶ୍ରେୟସ୍କାମା ନିରାଶିଷଃ ।
ବିସୃଜ୍ୟୋଭୟତଃ ସଙ୍ଗଂ ମୁନୟଃ ସମୁପାସତେ ॥ ୬

ତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣମମୃତଂ ବିଗୁଣଂ ବିଶୋକ-
ମାନନ୍ଦମାତ୍ରମବିକାରମନନ୍ୟଦନ୍ୟତ୍ ।
ବିଶ୍ୱସ୍ୟ ହେତୁରୁଦୟସ୍ଥିତିସଂଯମାନା-
ମାତ୍ମେଶ୍ୱରଶ୍ଚ ତଦପେକ୍ଷତୟାନପେକ୍ଷଃ ॥ ୭

ଏକସ୍ତ୍ୱମେବ ସଦସଦ୍ ଦ୍ୱୟମଦ୍ୱୟଂ ଚ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଂ କୃତାକୃତମିବେହ ନ ବସ୍ତୁଭେଦଃ ।
ଅଜ୍ଞାନତସ୍ତ୍ୱୟି ଜନୈର୍ବିହିତୋ ବିକଳ୍ପୋ
ଯସ୍ମାଦ୍ ଗୁଣୈର୍ବ୍ୟତିକରୋ ନିରୁପାଧିକସ୍ୟ ॥ ୮

ତ୍ୱାଂ ବ୍ରହ୍ମ କେଚିଦବୟନ୍ତ୍ୟୁତ ଧର୍ମମେକେ
ଏକେ ପରଂ ସଦସତୋଃ ପୁରୁଷଂ ପରେଶମ୍ ।
ଅନ୍ୟେଽବୟନ୍ତି ନବଶକ୍ତିଯୁତଂ ପରଂ ତ୍ୱାଂ
କେଚିନ୍ମହାପୁରୁଷମବ୍ୟୟମାତ୍ମତନ୍ତ୍ରମ୍ ॥ ୯

ନାହଂ ପରାୟୁର୍ଋଷୟୋ ନ ମରୀଚିମୁଖ୍ୟା
ଜାନନ୍ତି ଯଦ୍‌ବିରଚିତଂ ଖଲୁ ସତ୍ତ୍ୱସର୍ଗାଃ ।
ଯନ୍ମାୟୟା ମୁଷିତଚେତସ ଈଶ ଦୈତ୍ୟ-
ମର୍ତ୍ତ୍ୟାଦୟଃ କିମୁତ ଶଶ୍ୱଦଭଦ୍ରବୃତ୍ତାଃ ॥ ୧୦

ଭୋଗ୍ୟର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟ ଓ ଚିନ୍ମାତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ ॥ ୫ ॥ କଲ୍ୟାଣକାମୀ ମହାତ୍ମାମାନେ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକ ଉଭୟର ଆସକ୍ତି ଏବଂ ସମସ୍ତ କାମନା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ଆରାଧନା କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅମୃତସ୍ୱରୂପ, ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତଗୁଣରୁ ରହିତ, ଶୋକଛାୟାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଓ ସ୍ୱୟଂ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି କେବଳ ଆନନ୍ଦସ୍ୱରୂପ ଓ ନିର୍ବିକାର । ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇ କିଛି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଆପଣ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଆପଣ ହିଁ ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ପରମ କାରଣ । ଆପଣ ହିଁ ସକଳ ଜୀବଙ୍କର ଶୁଭାଶୁଭ କର୍ମର ଫଳଦାତା ସ୍ୱାମୀ । କିନ୍ତୁ ଏହା ବି ଜୀବମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରି କୁହାଯାଇଛି । ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ତୁଳନାରୁ ରହିତ; ଆପଣ ଅତୁଲ୍ୟ—ଅନପେକ୍ଷ ॥ ୭ ॥ ହେ ସ୍ୱାମୀ ! ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଅଳଙ୍କାର ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ଉଭୟ ବସ୍ତୁ ଏକ, ଠିକ୍ ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣ, ଦ୍ୱୈତ ଓ ଅଦ୍ୱୈତ—ଯାହା କିଛି ଅଛି, ସେସବୁ କେବଳ ଆପଣ ହିଁ ଅଟନ୍ତି । ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରଭେଦ ଓ ବିକଳ୍ପର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ସେହି କାରଣରୁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉପାଧି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ନେଇ ବିଭେଦ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି ॥ ୮ ॥ ପ୍ରଭୋ ! କେହି କେହି ଆପଣଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି ତ, ଅନ୍ୟ କେହି କେହି ଆପଣଙ୍କୁ ଧର୍ମ ବୋଲି କହି ତାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ଏହିପରିଭାବରେ କେହି ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷର ଅତୀତ ପରମେଶ୍ୱର ବୋଲି ମାନନ୍ତି ତ, କେହି କେହି ବିମଳା, ଉତ୍କର୍ଷିଣୀ, ଜ୍ଞାନା, କ୍ରିୟା, ଯୋଗା, ପ୍ରହ୍ୱୀ, ସତ୍ୟା, ଈଶାନା ଓ ଅନୁଗ୍ରହା—ଏପରି ନବଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ପରମପୁରୁଷ ବୋଲି ତଥା ଅନ୍ୟ କେହି କେହି କ୍ଲେଶ-କର୍ମ ଆଦିର ବନ୍ଧନରୁ ରହିତ, ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବଜ, ଅବିନାଶୀ ପୁରୁଷବିଶେଷ ବୋଲି ମାନନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଥିବା ମୁଁ, ବ୍ରହ୍ମା, ଏବଂ ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିମାନେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ଜାଣିବା ତ ଦୂରର କଥା, ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ସୃଷ୍ଟିର ରହସ୍ୟ ବି ଜାଣିପାରୁନାହୁଁ; ସେପରି ସ୍ଥଳେ ମାୟାର ବଶରେ ଥିବା ଏବଂ ସର୍ବଦା ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ କର୍ମରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହୁଥିବା ଅସୁର ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦି ଆପଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଭଲା କ'ଣ ଜାଣିପାରିବେ ! ॥ ୧୦ ॥

ସ ତ୍ୱଂ ସମାହିତମଦଃ ସ୍ଥିତିଜନ୍ମନାଶଂ
ଭୂତେହିତଂ ଚ ଜଗତୋ ଭବବନ୍ଧମୋକ୍ଷୌ ।
ବାୟୁର୍ଯଥା ବିଶତି ଖଂ ଚ ଚରାଚରାଖ୍ୟଂ
ସର୍ବଂ ତଦାତ୍ମକତୟାବଗମୋଽବରୁତ୍ସେ ॥ ୧୧

ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବାତ୍ମକ ଓ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ । ତେଣୁ ଆକାଶରେ ବାୟୁ ପରି ଅଦୃଶ୍ୟରୂପେ ରହି ମଧ୍ୟ ଆପଣ ସକଳ ସଚରାଚର ଜଗତରେ ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ରହନ୍ତି ତଥା ସଚରାଚର ଜଗତର ସବୁପ୍ରକାର କ୍ରିୟା, ସ୍ଥିତି, ଜନ୍ମ, ନାଶ, ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର କର୍ମ ତଥା ସାଂସାରିକ ବନ୍ଧନ ଓ ମୋକ୍ଷ—ସବୁ ବିଷୟ ଜାଣନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ଯେତେବେଳେ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ଲୀଳା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ସେହିସବୁ ଅବତାର ଦର୍ଶନ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ନାରୀରୂପୀ ଅବତାର ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୧୨ ॥ ଯେଉଁ ଅବତାର ଧରି ଆପଣ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେଇ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଅମୃତ ପାନ କରାଇଲେ, ହେ ପ୍ରଭୁ ! ସେହି ଅବତାର ଦେଖିବାକୁ ଆମେସବୁ ଆସିଛୁ । ତାହା ଦର୍ଶନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମ ମନରେ ବଡ଼ କୌତୂହଳ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି ॥ ୧୩ ॥

ଅବତାରା ମୟା ଦୃଷ୍ଟା ରମମାଣସ୍ୟ ତେ ଗୁଣୈଃ ।
ସୋଽହଂ ତଦ୍ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମିଚ୍ଛାମି ଯତ୍ ତେ ଯୋଷିଦ୍‌ବପୁର୍ଧୃତମ୍ ॥ ୧୨

ଯେନ ସମ୍ମୋହିତା ଦୈତ୍ୟାଃ ପାୟିତାଶ୍ଚାମୃତଂ ସୁରାଃ ।
ତଦ୍ ଦିଦୃକ୍ଷବ ଆୟାତାଃ ପରଂ କୌତୂହଳଂ ହି ନଃ ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମଭ୍ୟର୍ଥିତୋ ବିଷ୍ଣୁର୍ଭଗବାନ୍ ଶୂଳପାଣିନା ।
ପ୍ରହସ୍ୟ ଭାବଗମ୍ଭୀରଂ ଗିରିଶଂ ପ୍ରତ୍ୟଭାଷତ ॥ ୧୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଶୂଳପାଣି ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ସେ ଗମ୍ଭୀରଭାବରେ ହସିଦେଇ ଶିବଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୪ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

କୌତୂହଳାୟ ଦୈତ୍ୟାନାଂ ଯୋଷିଦ୍‌ବେଷୋ ମୟା କୃତଃ ।
ପଶ୍ୟତା ସୁରକାର୍ଯ୍ୟାଣି ଗତେ ପୀୟୂଷଭାଜନେ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ମହାଦେବ ! ସେତେବେଳେ ଅମୃତକଳସ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ହାତକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କର ମନକୁ ଏକ ନୂଆ କୌତୂହଳ ବିଷୟ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିନେବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ସେହି ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଦେବଶିରୋମଣି ! ଆପଣ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବାରୁ ମୁଁ ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖାଇବି; କିନ୍ତୁ ସେହି ରୂପ ତ କାମୁକ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଭଲ ଲାଗିବ; କାରଣ ତାହା କାମଭାବ ଉତ୍ତେଜିତ କରାଏ ॥ ୧୬ ॥

ତତ୍ତେଽହଂ ଦର୍ଶୟିଷ୍ୟାମି ଦିଦୃକ୍ଷୋଃ ସୁରସତ୍ତମ ।
କାମିନାଂ ବହୁ ମନ୍ତବ୍ୟଂ ସଙ୍କଳ୍ପପ୍ରଭବୋଦୟମ୍ ॥ ୧୬

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣୋ ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ରୈବାନ୍ତରଧୀୟତ ।
ସର୍ବତଶ୍ଚାରୟଂଶ୍ଚକ୍ଷୁର୍ଭବ ଆସ୍ତେ ସହୋମୟା ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଏପରି କହୁ କହୁ ବିଷ୍ଣୁଭଗବାନ ସହସା ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର ଓ ସତୀଦେବୀ ସେଠାରେ ବସି ଚାରିଆଡ଼କୁ ଆଖି ବୁଲାଇ ଚାହିଁଲେ ॥ ୧୭ ॥ ଏହିଭିତରେ ଶିବ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଉପବନ ଶୋଭା ପାଉଛି । ସେଥିରେ ନାନା ଜାତିର ବୃକ୍ଷ ଶୋଭା ପାଉଛି । ବୃକ୍ଷସବୁ ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଫୁଲ ଓ ଲାଲ ଲାଲ କୋମଳ ପଲ୍ଲବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ସେ ଆହୁରି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ଉପବନରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ ପେଣ୍ଡୁଟିଏ ଧରି ଖେଳୁଛି । ସେ ସୁନ୍ଦର ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଛି । ତାର କଟିସୂତ୍ରରେ ପେଞ୍ଚା ପେଞ୍ଚା ଝୁମୁକା

ତତୋ ଦଦର୍ଶୋପବନେ ବରସ୍ତ୍ରିୟଂ
ବିଚିତ୍ରପୁଷ୍ପାରୁଣପଲ୍ଲବଦ୍ରୁମେ ।
ବିକ୍ରୀଡ଼ତୀଂ କନ୍ଦୁକଲୀଳୟା ଲସଦ୍
ଦୁକୂଳପର୍ଯ୍ୟସ୍ତନିତମ୍ବମେଖଳାମ୍ ॥ ୧୮

ଆବର୍ତ୍ତନୋଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନକମ୍ପିତସ୍ତନ-
ପ୍ରକୃଷ୍ଟହାରୋରୁଭରୈଃ ପଦେ ପଦେ ।
ପ୍ରଭଜ୍ୟମାନାମିବ ମଧ୍ୟତଶ୍ଚଲତ୍-
ପଦପ୍ରବାଳଂ ନୟତୀଂ ତତସ୍ତତଃ ॥ ୧୯

ଦିକ୍ଷୁ ଭ୍ରମତ୍‌କନ୍ଦୁକଚାପଲୈର୍ଭୃଶଂ
ପ୍ରୋଦ୍‌ବିଗ୍ନତାରାୟତଲୋଳଲୋଚନାମ୍ ।
ସ୍ୱକର୍ଣ୍ଣବିଭ୍ରାଜିତକୁଣ୍ଡଲୋଲ୍ଲସତ୍-
କପୋଳନୀଳାଳକମଣ୍ଡିତାନନାମ୍ ॥ ୨୦

ଶ୍ଲଥଦ୍ ଦୁକୂଳଂ କବରୀଂ ଚ ବିଚ୍ୟୁତାଂ
ସନ୍ନହ୍ୟତୀଂ ବାମକରେଣ ବଲ୍‌ଗୁନା ।
ବିନିଘ୍ନତୀମନ୍ୟକରେଣ କନ୍ଦୁକଂ
ବିମୋହୟନ୍ତୀଂ ଜଗଦାତ୍ମମାୟୟା ॥ ୨୧

ତାଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଦେବ ଇତି କନ୍ଦୁକଲୀଳୟେଷଦ୍
ବ୍ରୀଡ଼ାସ୍ଫୁଟସ୍ମିତବିସୃଷ୍ଟକଟାକ୍ଷମୁଷ୍ଟଃ ।
ସ୍ତ୍ରୀପ୍ରେକ୍ଷଣପ୍ରତିସମୀକ୍ଷଣବିହ୍ୱଳାତ୍ମା
ନାତ୍ମାନମନ୍ତିକ ଉମାଂ ସ୍ୱଗଣାଂଶ୍ଚ ବେଦ ॥ ୨୨

ତସ୍ୟାଃ କରାଗ୍ରାତ୍ ସ ତୁ କନ୍ଦୁକୋ ଯଦା
ଗତୋ ବିଦୂରଂ ତମନୁବ୍ରଜତ୍‌ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ।
ବାସଃ ସସୂତ୍ରଂ ଲଘୁ ମାରୁତୋଽହରଦ୍
ଭବସ୍ୟ ଦେବସ୍ୟ କିଳାନୁପଶ୍ୟତଃ ॥ ୨୩

ଏବଂ ତାଂ ରୁଚିରାପାଙ୍ଗୀଂ ଦର୍ଶନୀୟାଂ ମନୋରମାମ୍ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତସ୍ୟାଂ ମନଶ୍ଚକ୍ରେ ବିଷଜ୍ଜନ୍ତ୍ୟାଂ ଭବଃ କିଳ ॥ ୨୪

ଝୁଲୁଛି ॥ ୧୮ ॥ ପେଣ୍ଡୁଟି ତଳେ ପିଟିହୋଇ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲେ, ତାହାକୁ ଧରିବାକୁ ଡେଇଁବାବେଳେ ସୁନ୍ଦରୀର ସ୍ତନ ଦୁଇଟି ଓ ତା'ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବା ହାର ଝୁଲିଯାଉଛି । ମନେ ହେଉଥିଲା, ସତେ ଯେପରି ସେହି ସ୍ତନଭାରରେ ତାର ଲହକା କ୍ଷୀଣକଟି ପ୍ରତିପଦକ୍ଷେପରେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଉ ଯାଉ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଉଛି । ସେ ତା'ର ନବପଲ୍ଲବ ସମାନ ରକ୍ତିମ ଚରଣରେ ଚପଳ ଛନ୍ଦରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲୁଛି ॥ ୧୯ ॥ ପେଣ୍ଡୁଟି ଉପରକୁ ଡେଇଁ ଏଣେତେଣେ ଚାଲିଗଲେ, ସେ ଦୌଡ଼ି ଦୌଡ଼ି ଯାଇ ତାକୁ ଅଟକାଇ ଦେଉଛି । ସେତେବେଳେ ତାର ବଡ଼ ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ ଟିକିଏ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇଗଲା ପରି ଲାଗୁଛି । ତାହାର କପୋଳରେ କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳର ଆଭା ଝଟକୁଛି ଏବଂ ତା'ଉପରକୁ ମଥାର କୃଷ୍ଣକୁଞ୍ଚିତ ଅଳକାବଳୀ କେରାଏ ଖସି ଆସିଛି । ତା'ଫଳରେ ସୁନ୍ଦରୀର ମୁଖ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି ॥ ୨୦ ॥ ଦେହରୁ ଯେତେବେଳେ ଶାଢ଼ୀ ଖସିପଡ଼ୁଛି ଓ ମଥାର ବେଣୀ ଖୋଲିଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ତାର ସୁକୁମାର ବାଆଁ ହାତରେ ସେସବୁକୁ ଆୟତ୍ତ କରୁଛି ଓ ସଜାଡ଼ି ଦେଉଛି । ତାହା କରୁଥିବାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାର ଡାହାଣ ହାତରେ ପେଣ୍ଡୁ ଖେଳି ଖେଳି ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ନିଜ ମାୟାରେ ମୋହିତ କରିଦେଉଛି ॥ ୨୧ ॥ ଶିବ ଦେଖିଲେ, କନ୍ଦୁକ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ସେ ଟିକିଏ ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ, ମଧୁର ମୃଦୁହାସ କରି ବକ୍ରଚାହାଣିରେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଦେଲା । ବେଶ୍, ସେତିକିରେ ଶିବଙ୍କ ମନ ତାଙ୍କ ଆୟତ୍ତର ବାହାରକୁ ଚାଲିଗଲା । ସେ ମୋହିନୀର ବକ୍ରଚାହାଣିର ତଥା ଚାରୁବଦନର ରସପାନରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଏପରି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇଗଲେ ଯେ, ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଗଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ପାଖରେ ବସିଥିବା ସତୀ ଓ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଗଣମାନଙ୍କୁ ବା କିପରି ମନେରଖି ପାରନ୍ତେ ! ॥ ୨୨ ॥ ଏଭିତରେ ମୋହିନୀର ହାତରୁ ଖସି ପେଣ୍ଡୁଟି ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲା; ତାକୁ ଧରିବା ଲାଗି ମୋହିନୀ ତା'ପଛରେ ଧାଇଁଲା । ଶିବ ତ ତାକୁ ଅପଲକ ନୟନରେ ଚାହିଁଥାନ୍ତି; ସେ ଦେଖିଲେ, ତାର ପତଳା ଶାଢ଼ୀଟି ପବନରେ ଉଡ଼ୁ ଉଡ଼ୁ ହଠାତ୍ ପବନ ତାର କଟିସୂତ୍ର ସହିତ ଶାଢ଼ୀଟିକୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇଗଲା ॥ ୨୩ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ, ମୋହିନୀର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅଙ୍ଗ ବଡ଼ ଆକର୍ଷକ ଓ ମନୋରମ ହୋଇଛି । ତାର ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଆଖି ପଡ଼ିଲା, ସେଠାରେ ଆଖି ଲାଖି ରହିଗଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ମନ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୋହିନୀକୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ଶିବ ତା'ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଲାଗିଲା, ମୋହିନୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ

ତୟାପହୃତବିଜ୍ଞାନସ୍ତତ୍କୃତସ୍ମରବିହ୍ୱଳଃ ।
ଭବାନ୍ୟା ଅପି ପଶ୍ୟନ୍ତ୍ୟା ଗତହ୍ରୀସ୍ତତ୍ପଦଂ ଯଯୌ ॥ ୨୫

ସା ତମାୟାନ୍ତମାଲୋକ୍ୟ ବିବସ୍ତ୍ରା ବ୍ରୀଡ଼ିତା ଭୃଶମ୍ ।
ନିଲୀୟମାନା ବୃକ୍ଷେଷୁ ହସନ୍ତୀ ନାନ୍ୱତିଷ୍ଠତ ॥ ୨୬

ତାମନ୍ୱଗଚ୍ଛଦ୍ ଭଗବାନ୍ ଭବଃ ପ୍ରମୁଷିତେନ୍ଦ୍ରିୟଃ ।
କାମସ୍ୟ ଚ ବଶଂ ନୀତଃ କରେଣୁମିବ ଯୂଥପଃ ॥ ୨୭

ସୋଽନୁବ୍ରଜ୍ୟାତିବେଗେନ ଗୃହୀତ୍ୱାନିଚ୍ଛତୀଂ ସ୍ତ୍ରିୟମ୍ ।
କେଶବନ୍ଧ ଉପାନୀୟ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ପରିଷସ୍ୱଜେ ॥ ୨୮

ସୋପଗୂହ୍ୟ ଭଗବତା କରିଣା କରିଣୀ ଯଥା ।
ଇତସ୍ତତଃ ପ୍ରସର୍ପନ୍ତୀ ବିପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣଶିରୋରୁହା ॥ ୨୯

ଆତ୍ମାନଂ ମୋଚୟିତ୍ୱାଙ୍ଗ ସୁରର୍ଷଭଭୁଜାନ୍ତରାତ୍ ।
ପ୍ରାଦ୍ରବତ୍ସା ପୃଥୁଶ୍ରୋଣୀ ମାୟା ଦେବବିନିର୍ମିତା ॥ ୩୦

ତସ୍ୟାସୌ ପଦବୀଂ ରୁଦ୍ରୋ ବିଷ୍ଣୋରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟପଦ୍ୟତ କାମେନ ବୈରିଣେବ ବିନିର୍ଜିତଃ ॥ ୩୧

ତସ୍ୟାନୁଧାବତୋ ରେତଶ୍ଚସ୍କନ୍ଦାମୋଘରେତସଃ ।
ଶୁଷ୍ମିଣୋ ଯୂଥପସ୍ୟେବ ବାସିତାମନୁ ଧାବତଃ ॥ ୩୨

ଯତ୍ର ଯତ୍ରାପତନ୍ ମହ୍ୟାଂ ରେତସ୍ତସ୍ୟ ମହାତ୍ମନଃ ।
ତାନି ରୂପ୍ୟସ୍ୟ ହେମ୍ନଶ୍ଚ କ୍ଷେତ୍ରାଣ୍ୟାସନ୍ ମହୀପତେ ॥ ୩୩

ସରିତ୍ସରସ୍ସୁ ଶୈଳେଷୁ ବନେଷୂପବନେଷୁ ଚ ।
ଯତ୍ର କ୍ୱ ଚାସନ୍ନୃଷୟସ୍ତତ୍ର ସଂନିହିତୋ ହରଃ ॥ ୩୪

ସ୍କନ୍ନେ ରେତସି ସୋଽପଶ୍ୟଦାତ୍ମାନଂ ଦେବମାୟୟା ।
ଜଡ଼ୀକୃତଂ ନୃପଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂନ୍ୟବର୍ତ୍ତତ କଶ୍ମଳାତ୍ ॥ ୩୫

ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୪ ॥ ଫଳରେ ମୋହିନୀ ଶିବଙ୍କ ବିବେକ ହରଣ କରିନେଲା । ସେ ତାହାର ହାବଭାବରେ କାମାତୁର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଭବାନୀଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ଲଜ୍ଜା ଛାଡ଼ି ତା'ଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଗଲେ ॥ ୨୫ ॥

ମୋହିନୀର ଶାଢ଼ୀ ପବନରେ ଉଡ଼ି ଖସିଯାଇଥିଲା । ଶିବ ତା ଆଡ଼କୁ ଆସୁଥିବା ଦେଖି ସେ ଲାଜରେ ଶଢ଼ିଗଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଗଛମୂଳରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗଛମୂଳକୁ ଧାଇଁ ଲୁଚିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ ଏବଂ ଖିଲି ଖିଲି ହୋଇ ହସୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ ସେ କୌଣସି ଗଛ ପାଖରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହୁ ନ ଥାଏ ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଆଉ ତାଙ୍କ ବଶରେ ନ ଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ହାତୁଣୀପଛରେ ହାତୀ ଧାଇଁଲା ପରି ମୋହିନୀ ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଲେ ॥ ୨୭ ॥ ସେ ଖୁବ୍ ଜୋର୍‌ରେ ତା'ପଛରେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ତାର ବେଣୀକୁ ଧରିପକାଇଲେ ଏବଂ ତାର ଲଜ୍ଜାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ତାକୁ ଦୁଇହାତରେ ଭିଡ଼ି ଛାତିରେ ଚିପି ଧରିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ହାତୀ ହାତୁଣୀକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା ପରି ଶିବ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ସେ ନାନା ଉପାୟ କରି ତାଙ୍କ ହାତରୁ ଖସିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ; ଏପରି ଟଣାଓଟରା ଭିତରେ ତାର ମଥାର କେଶ ମୁକୁଳା ହୋଇଗଲା ॥ ୨୯ ॥ ବାସ୍ତବରେ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ମାୟା ହିଁ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଶଙ୍କରଙ୍କ ବାହୁବନ୍ଧନରୁ ଖସିଯାଇ ସେଠାରୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲା ॥ ୩୦ ॥ ଭଗବାନ ଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ମୋହିନୀବେଶଧାରୀ ଅଦ୍ଭୁତକର୍ମା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେହେଲା, ସତେ ଯେପରି ତାହାଙ୍କ ଶତ୍ରୁ କାମଦେବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆଜି ବିଜୟ ଲାଭ କରିଛି ॥ ୩୧ ॥ କାମୁକା ହାତୁଣୀ ପଛରେ ଧାଇଁଥିବା ମଦମତ୍ତ ହାତୀ ପରି ସେ ମୋହିନୀ ପଛରେ ଦୌଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଶିବଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଅମୋଘ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋହିନୀ ମାୟାରେ ତାହା ସ୍ଖଳିତ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୨ ॥ ସେହି ବୀର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ପଡ଼ିଲା, ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନରେ ସୁନା ଓ ରୂପାର ଖଣି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲା ॥ ୩୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ନଦୀ, ସରୋବର, ପର୍ବତ, ବନ ଓ ଉପବନରେ ତଥା ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ମୁନିଋଷି ନିବାସ କରୁଥିଲେ, ଶିବ ସେହିସବୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ମୋହିନୀ ପଛରେ ଧାଇଁଥିଲେ ॥ ୩୪ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବୀର୍ଯ୍ୟପାତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଶଙ୍କରଙ୍କ ଭିତରେ ଚେତା ପଶିଲା । ସେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ଦେଖି ଭାବିଲେ, 'ଆରେ ! ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ତ ମୋତେ ବିରାଟ ଭେଳିକିରେ ପକାଇଦେଲା !' ସେ ତୁରନ୍ତ ସେହି ଦୁଃଖଦ ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଓହରି ଆସିଲେ* ॥ ୩୫ ॥

* ଶିବଙ୍କର ଏହି ମୋହିତ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପର ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ମୋହିନୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିପାଦକ ମାତ୍ର ।

ଅଥାବଗତମାହାତ୍ମ୍ୟ ଆତ୍ମନୋ ଜଗଦାତ୍ମନଃ ।
ଅପରିଜ୍ଞେୟବୀର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ନ ମେନେ ତଦୁ ହାଦ୍ଭୁତମ୍ ॥ ୩୬

ଏଥର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଜାଣିପାରି ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ; କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିର ମହିମା ଯେ କେତେ, ସେ ତାହା ଜାଣିଥିଲେ ॥ ୩୬ ॥

ତମବିକ୍ଳବମବ୍ରୀଡ଼ମାଲକ୍ଷ୍ୟ ମଧୁସୂଦନଃ ।
ଉବାଚ ପରମପ୍ରୀତୋ ବିଭ୍ରତ୍ ସ୍ୱାଂ ପୌରୁଷୀଂ ତନୁମ୍ ॥ ୩୭

ଶ୍ରୀଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଶିବଙ୍କୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ବିଷାଦ ବା ଲଜ୍ଜାବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସେ ପୁରୁଷଶରୀର ଧାରଣ କରି ପୁନର୍ବାର ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୭ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଦିଷ୍ଟ୍ୟା ତ୍ୱଂ ବିବୁଧଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱାଂ ନିଷ୍ଠାମାତ୍ମନା ସ୍ଥିତଃ ।
ଯନ୍ମେ ସ୍ତ୍ରୀରୂପୟା ସ୍ୱୈରଂ ମୋହିତୋଽପ୍ୟଙ୍ଗ ମାୟୟା ॥ ୩୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଦେବଶିରୋମଣି ! ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ, ମୋର ସ୍ତ୍ରୀରୂପିଣୀ ମାୟାରେ ବିମୋହିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ନିଜ ନିଷ୍ଠାରେ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ ॥ ୩୮ ॥ ମୋର ମାୟା ଅପାର । ମୋ ମାୟା ଏପରି ହାବଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରେ ଯେ, ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ପୁରୁଷ ସେଥିରୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ରକ୍ଷା ପାଇପାରେ ନାହିଁ । କେବଳ ଆପଣଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଏପରି କେଉଁ ପୁରୁଷ ଅଛି, ଯେ କି ଥରେ ମୋର ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇ, ତା'ପରେ ସ୍ୱୟଂ ସେଥିରୁ ମୁକୁଳିଯାଇ ପାରିବ ? ॥ ୩୯ ॥

କୋ ନୁ ମେଽତିତରେନ୍ମାୟାଂ ବିଷକ୍ତସ୍ତ୍ୱଦୃତେ ପୁମାନ୍ ।
ତାଂସ୍ତାନ୍ୱିସୃଜତୀଂ ଭାବାନ୍ ଦୁସ୍ତରାମକୃତାତ୍ମଭିଃ ॥ ୩୯

ସେୟଂ ଗୁଣମୟୀ ମାୟା ନ ତ୍ୱାମଭିଭବିଷ୍ୟତି ।
ମୟା ସମେତା କାଳେନ କାଳରୂପେଣ ଭାଗଶଃ ॥ ୪୦

ମୋର ଏହି ଗୁଣମୟୀ ମାୟା ବହୁ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବି ମୋହିତ କରିଦିଏ ସତ, କିନ୍ତୁ ଏହା ଆଉ କେବେ ବି ଆପଣଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବ ନାହିଁ; କାରଣ ମୁଁ ହିଁ ହେଉଛି ସେହି କାଳ, ଯେ କି ସୃଷ୍ଟି ଆଦି ରଚନା କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରକୃତିରେ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ତେଣୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ହିଁ ମାୟା ଏହି ରଜୋଗୁଣୀ ସୃଷ୍ଟିକାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ॥ ୪୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ଭଗବତା ରାଜନ୍ ଶ୍ରୀବତ୍ସାଙ୍କେନ ସତ୍କୃତଃ ।
ଆମନ୍ତ୍ର୍ୟ ତଂ ପରିକ୍ରମ୍ୟ ସଗଣଃ ସ୍ୱାଳୟଂ ଯଯୌ ॥ ୪୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଶିବଙ୍କୁ ଏପରିଭାବରେ ସତ୍କାର କଲେ । ଏହାପରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କରି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଶିବ ନିଜ ଗଣମାନଙ୍କ ସହିତ କୈଳାସକୁ ଫେରି ଆସିଲେ ॥ ୪୧ ॥

ପ୍ରକୃତରେ ଶିବ ସ୍ଥାୟୀରୂପେ ମୋହିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କି ଶିବଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ନ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବତାର ସମୟରେ ଶିବ ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ରାମ କୃଷ୍ଣାଦି ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ ସମୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଶିଶୁରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଶିବ ନାନାରୂପ ଧରି ଆସି କୌଶଲ୍ୟା ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଅଗଣାରେ ପହଞ୍ଚିଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଏ ମୋହିନୀ ଅବତାର ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ଏହା ତ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରୀତିର ନିଦର୍ଶନ! ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଅନୁଗ୍ରହସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ ଏ ରୂପ ଦେଖାଇଲେ; ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ମୋହିତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଖାଇଥିଲେ, ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନୁହେଁ । ଭଗବାନର ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା ଯେ, "ମୋର ସେହି ମୋହିନୀ ରୂପ ଏତେ ମନଲୋଭା ଥିଲା ଯେ, ବଡ଼ ବଡ଼ ଜ୍ଞାନୀ ଓ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇଯିବେ, ଏ ଛାର ରଜୋଗୁଣୀ ଓ ତମୋଗୁଣୀ ଦୈତ୍ୟଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା!" ଏପରି ମନଲୋଭା ରୂପ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଦୈତ୍ୟମାନେ କଣ ସମଗ୍ର ପରିଶ୍ରମର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମିଳିଥିବା ଅମୃତକୁ ଭୁଲି ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତେ? ସୁତରାଂ ଏହା ଥିଲା ସେହି ରୂପର ମୋହିନୀ ଶକ୍ତିର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ, ଯାହା କି ଶିବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କିଛି କ୍ଷଣ ପାଇଁ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ କରାଇଦେଲା । ପରେ ଶିବ ପୁଣି ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଏହି ଲୀଳାରେ ଶିବଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ହାନି ହେଲା ବୋଲି ଭାବିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଆତ୍ମାଂଶଭୂତାଂ ତାଂ ମାୟାଂ ଭବାନୀଂ ଭଗବାନ୍ଭବଃ ।
ଶଂସତାମୃଷିମୁଖ୍ୟାନାଂ ପ୍ରୀତ୍ୟାଽଽଚଷ୍ଟାଥ ଭାରତ ॥ ୪୨

ହେ ଭରତ କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ ! ଭଗବାନ ମହେଶ୍ୱର ବଡ଼ ବଡ଼ ଋଷିମାନଙ୍କ ସଭାରେ ନିଜର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ସତୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ନିଜର ବିଷ୍ଣୁରୂପର ଅଂଶଭୂତା ମାୟାମୟୀ ମୋହିନୀଙ୍କ ଚରିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହିଲେ—॥ ୪୨ ॥

ଅପି ବ୍ୟପଶ୍ୟସ୍ତ୍ୱମଜସ୍ୟ ମାୟାଂ
ପରସ୍ୟ ପୁଂସଃ ପରଦେବତାୟାଃ ।
ଅହଂ କଳାନାମୃଷଭୋ ବିମୁହ୍ୟେ
ଯୟାବଶୋଽନ୍ୟେ କିମୁତାସ୍ୱତନ୍ତ୍ରାଃ ॥ ୪୩

"ଦେବି ! ତୁମେ ପରମପୁରୁଷ ପରମେଶ୍ୱର ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମାୟା ଦେଖିଲ ତ ? ମୁଁ ହେଉଛି ସମସ୍ତ କଳାକୌଶଳ ଓ ସବୁ ବିଦ୍ୟା ଆଦିର ସ୍ୱାମୀ ତଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର; ତଥାପି ମୁଁ ବି ସେହି ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇଯାଉଛି; ତେବେ ଅନ୍ୟ ପରତନ୍ତ୍ର ଜୀବଙ୍କ କଥା ବା କଣ କହିବା ! ॥ ୪୩ ॥ ମୁଁ ଏକହଜାର ବର୍ଷ ସମାଧିରେ ବୁଡ଼ିରହି ଉଠିବା ପରେ ତୁମେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି 'ଆପଣ କାହାର ଉପାସନା କରୁଛନ୍ତି ?' ବୋଲି ପଗ୍ଚରିଥିଲ ନା ? ଶୁଣ, ମୁଁ ଯାହାଙ୍କୁ ଉପାସନା କରେ, ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଏହି ସନାତନ ପୁରୁଷ । ସେ ଏପରି ଯେ, କାଳ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ସୀମା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରେ ନାହିଁ, କି ବେଦ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିପାରେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ଅନନ୍ତ ଓ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ।" ॥ ୪୪ ॥

ଯଂ ମାମପୃଚ୍ଛସ୍ତ୍ୱମୁପେତ୍ୟ ଯୋଗାତ୍
ସମାସହସ୍ରାନ୍ତ ଉପାରତଂ ବୈ ।
ସ ଏଷ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୁରୁଷଃ ପୁରାଣୋ
ନ ଯତ୍ର କାଳୋ ବିଶତେ ନ ବେଦଃ ॥ ୪୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ତେଽଭିହିତସ୍ତାତ ବିକ୍ରମଃ ଶାର୍ଙ୍ଗଧନ୍ୱନଃ ।
ସିନ୍ଧୋର୍ନିର୍ମଥନେ ଯେନ ଧୃତଃ ପୃଷ୍ଠେ ମହାଚଳଃ ॥ ୪୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଆହୁରି କହିଲେ—ପ୍ରିୟ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଏହି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୀଳା ମୁଁ ତୁମକୁ ଶୁଣାଇଦେଲି । ଏହା ହେଉଛି ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ ସମୟରେ ନିଜ ପିଠିରେ ମନ୍ଦରାଚଳ ଧାରଣ କରିଥିବା ଭଗବାନଙ୍କର ଲୀଳା ॥ ୪୫ ॥ ଯେ ଏହି ଲୀଳା କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ କଦାପି ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ; କାରଣ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାଗାନ ସଂସାରର ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶ ଓ ପରିଶ୍ରମ ଦୂର କରିଦିଏ ॥ ୪୬ ॥ ଦୁଷ୍ଟ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ କେବେ ବି ଭଗବତ୍ ଚରଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ; ତାହା ଭକ୍ତିଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ମାୟାମୟୀ ସ୍ତ୍ରୀରୂପ ଧରି ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୋହିତ କରିଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ଚରଣକମଳର ଶରଣାଗତ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ବାହାରିଥିବା ଅମୃତ ପାନ କରାଇଲେ । କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କର ନୁହେଁ, ଯେ କେହି ତାହାଙ୍କର ଚରଣରେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣକମଳରେ ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କରୁଛି ॥ ୪୭ ॥

ଏତନ୍ମୁହୁଃ କୀର୍ତ୍ତୟତୋଽନୁଶୃଣ୍ୱତୋ
ନ ରିଷ୍ୟତେ ଜାତୁ ସମୁଦ୍ୟମଃ କ୍ୱଚିତ୍ ।
ଯଦୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକଗୁଣାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ
ସମସ୍ତସଂସାରପରିଶ୍ରମାପହମ୍ ॥ ୪୬

ଅସଦବିଷୟମଙ୍ଘ୍ରିଂ ଭାଗଗମ୍ୟଂ ପ୍ରପନ୍ନା-
ନମୃତମମରବର୍ଯ୍ୟାନାଶୟତ୍ ସିନ୍ଧୁମଥ୍ୟମ୍ ।
କପଟଯୁବତିବେଷୋ ମୋହୟନ୍ ଯଃ ସୁରାରୀଂ-
ସ୍ତମହମୁପସୃତାନାଂ କାମପୂରଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥ ୪୭

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ଶଙ୍କରମୋହନଂ ନାମ ଦ୍ୱାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଆଗାମୀ ସାତ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ମନୁର୍ବିବସ୍ୱତଃ ପୁତ୍ରଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ଇତି ଶ୍ରୁତଃ ।
ସପ୍ତମୋ ବର୍ତ୍ତମାନୋ ଯସ୍ତଦପତ୍ୟାନି ମେ ଶୃଣୁ ॥ ୧

ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁର୍ନଭଗଶ୍ଚୈବ ଧୃଷ୍ଟଃ ଶର୍ଯ୍ୟାତିରେବ ଚ ।
ନରିଷ୍ୟନ୍ତୋଽଥ ନାଭାଗଃ ସପ୍ତମୋ ଦିଷ୍ଟ ଉଚ୍ୟତେ ॥ ୨

କରୂଷଶ୍ଚ ପୃଷଧ୍ରଶ୍ଚ ଦଶମୋ ବସୁମାନ୍ ସ୍ମୃତଃ ।
ମନୋର୍ବୈବସ୍ୱତସ୍ୟୈତେ ଦଶ ପୁତ୍ରାଃ ପରନ୍ତପ ॥ ୩

ଆଦିତ୍ୟା ବସବୋ ରୁଦ୍ରା ବିଶ୍ୱେଦେବା ମରୁଦ୍‌ଗଣାଃ ।
ଅଶ୍ୱିନାବୃଭବୋ ରାଜନ୍ନିନ୍ଦ୍ରସ୍ତେଷାଂ ପୁରନ୍ଦରଃ ॥ ୪

କଶ୍ୟପୋଽତ୍ରିର୍ବସିଷ୍ଠଶ୍ଚ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରୋଽଥ ଗୌତମଃ ।
ଜମଦଗ୍ନିର୍ଭରଦ୍ୱାଜ ଇତି ସପ୍ତର୍ଷୟଃ ସ୍ମୃତାଃ ॥ ୫

ଅତ୍ରାପି ଭଗବଜ୍ଜନ୍ମ କଶ୍ୟପାଦଦିତେରଭୂତ୍ ।
ଆଦିତ୍ୟାନାମବରଜୋ ବିଷ୍ଣୁର୍ବାମନରୂପଧୃକ୍ ॥ ୬

ସଂକ୍ଷେପତୋ ମୟୋକ୍ତାନି ସପ୍ତ ମନ୍ୱନ୍ତରାଣି ତେ ।
ଭବିଷ୍ୟାଣ୍ୟଥ ବକ୍ଷ୍ୟାମି ବିଷ୍ଣୋଃ ଶକ୍ତ୍ୟାନ୍ୱିତାନି ଚ ॥ ୭

ବିବସ୍ୱତଶ୍ଚ ଦ୍ୱେ ଜାୟେ ବିଶ୍ୱକର୍ମସୁତେ ଉଭେ ।
ସଂଜ୍ଞା ଛାୟା ଚ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯେ ପ୍ରାଗଭିହିତେ ତବ ॥ ୮

ତୃତୀୟାଂ ବଡ଼ବାମେକେ ତାସାଂ ସଂଜ୍ଞାସୁତାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
ଯମୋ ଯମୀ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବଶ୍ଛାୟାୟାଶ୍ଚ ସୁତାନ୍ ଶୃଣୁ ॥ ୯

ସାବର୍ଣ୍ଣିସ୍ତପତୀ କନ୍ୟା ଭାର୍ଯ୍ୟା ସଂବରଣସ୍ୟ ଯା ।
ଶନୈଶ୍ଚରସ୍ତୃତୀୟୋଽଭୂଦଶ୍ୱିନୌ ବଡ଼ବାତ୍ମଜୌ ॥ ୧୦

ଅଷ୍ଟମେଽନ୍ତର ଆୟାତେ ସାବର୍ଣ୍ଣିର୍ଭବିତା ମନୁଃ ।
ନିର୍ମୋକବିରଜସ୍କାଦ୍ୟାଃ ସାବର୍ଣ୍ଣିତନୟା ନୃପ ॥ ୧୧

ତତ୍ର ଦେବାଃ ସୁତପସୋ ବିରଜା ଅମୃତପ୍ରଭାଃ ।
ତେଷାଂ ବିରୋଚନସୁତୋ ବଳିରିନ୍ଦ୍ରୋ ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୧୨

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିବସ୍ୱାନଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯଶସ୍ୱୀ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ (ବୈବସ୍ୱତ) ହେଉଛନ୍ତି ସପ୍ତମ ମନୁ । ଚଳିତ ମନ୍ୱନ୍ତରଟି ହେଉଛି ତାହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକାଳ । ମୁଁ ତାହାଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୧ ॥ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁଙ୍କର ଦଶପୁତ୍ର, ଯଥା—ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ, ନଭଗ, ଧୃଷ୍ଟ, ଶର୍ଯ୍ୟାତି, ନରିଷ୍ୟନ୍ତ, ନାଭାଗ, ଦିଷ୍ଟ, କରୂଷ, ପୃଷଧ୍ର ଓ ବସୁମାନ ॥ ୨,୩ ॥

ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଆଦିତ୍ୟ, ବସୁ, ରୁଦ୍ର, ବିଶ୍ୱେଦେବ, ମରୁଦ୍‌ଗଣ, ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଓ ଋଭୁ—ଏମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଧାନଦେବଗଣ ଏବଂ ପୁରନ୍ଦର ହେଉଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ର ॥ ୪ ॥ କଶ୍ୟପ, ଅତ୍ରି, ବସିଷ୍ଠ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର, ଗୌତମ, ଜମଦଗ୍ନି ଓ ଭରଦ୍ୱାଜ—ଏମାନେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୫ ॥ ଏହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ କଶ୍ୟପଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଆଦିତ୍ୟମାନଙ୍କର ସାନଭାଇ ବାମନରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ସାତମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା ସଂକ୍ଷେପରେ ଶୁଣାଇଦେଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ ତୁମକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ ଆଗାମୀ ସାତ ମନ୍ୱନ୍ତରର ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣାଇବି ॥ ୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ପୂର୍ବରୁ (ଷଷ୍ଠ ସ୍କନ୍ଧରେ) କହିସାରିଛି ଯେ, ବିବସ୍ୱାନ୍ (ସୂର୍ଯ୍ୟ)ଙ୍କର ସଂଜ୍ଞା ଓ ଛାୟା ନାମରେ ଦୁଇଟି ପତ୍ନୀ ଥିଲେ । ଉଭୟେ ଥିଲେ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କର କନ୍ୟା ॥ ୮ ॥ କେହି କେହି କହନ୍ତି ଯେ, ତାହାଙ୍କର ବଡ଼ବା ନାମରେ ଗୋଟିଏ ତୃତୀୟ ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । (ମୋ ମତରେ ସଂଜ୍ଞାଙ୍କ ନାମ ହିଁ ବଡ଼ବା ହୋଇଯାଇଥିଲା ।) ସେହି ସୂର୍ଯ୍ୟପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସଂଜ୍ଞାଙ୍କର ଯମ, ଯମୀ ଓ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ନାମରେ ତିନିଟି ସନ୍ତାନ ହେଲେ । ଛାୟାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସାବର୍ଣ୍ଣି ଓ ଶନୈଶ୍ଚର ନାମକ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଏବଂ ତପତୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା—ଏପରି ତିନିଟି ସନ୍ତାନ ହେଲେ । ତପତୀ ସଂବରଣଙ୍କର ପତ୍ନୀ ହେଲେ । ସଂଜ୍ଞା ବଡ଼ବାରୂପ ଧାରଣ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଦୁଇ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ଜନ୍ମ ହେଲେ ॥ ୯,୧୦ ॥ ସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ଅଷ୍ଟମ ମନ୍ୱନ୍ତରର ମନୁ । ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ହେବ ନିର୍ମୋକ, ବିରଜସ୍କ ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେବଗଣ ହେବେ, ସେମାନେ ସୁତପା, ବିରଜ ଓ ଅମୃତପ୍ରଭ ସଂଜ୍ଞକ ହେବେ । ବିରୋଚନଙ୍କ ପୁତ୍ର ବଳି ହେବେ ସେମାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ର ॥ ୧୨ ॥

ଦତ୍ତ୍ୱେମାଂ ଯାଚମାନାୟ ବିଷ୍ଣବେ ଯଃ ପଦତ୍ରୟମ୍ ।
ରାଦ୍ଧମିନ୍ଦ୍ରପଦଂ ହିତ୍ୱା ତତଃ ସିଦ୍ଧିମବାପ୍ସ୍ୟତି ॥ ୧୩

ଯୋଽସୌ ଭଗବତା ବଦ୍ଧଃ ପ୍ରୀତେନ ସୁତଳେ ପୁନଃ ।
ନିବେଶିତୋଽଧିକେ ସ୍ୱର୍ଗାଦଧୁନାଽଽସ୍ତେ ସ୍ୱରାଡ଼ିବ ॥ ୧୪

ଗାଲବୋ ଦୀପ୍ତିମାନ୍ ରାମୋ ଦ୍ରୋଣପୁତ୍ରଃ କୃପସ୍ତଥା ।
ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଃ ପିତାସ୍ମାକଂ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣଃ ॥ ୧୫

ଇମେ ସପ୍ତର୍ଷୟସ୍ତତ୍ର ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ସ୍ୱଯୋଗତଃ ।
ଇଦାନୀମାସତେ ରାଜନ୍ ସ୍ୱେ ସ୍ୱ ଆଶ୍ରମମଣ୍ଡଳେ ॥ ୧୬

ଦେବଗୁହ୍ୟାତ୍ ସରସ୍ୱତ୍ୟାଂ ସାର୍ବଭୌମ ଇତି ପ୍ରଭୁଃ ।
ସ୍ଥାନଂ ପୁରନ୍ଦରାଦ୍ ହୃତ୍ୱା ବଳୟେ ଦାସ୍ୟତୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୭

ନବମୋ ଦକ୍ଷସାବର୍ଣ୍ଣିର୍ମନୁର୍ବରୁଣସମ୍ଭବଃ ।
ଭୂତକେତୁର୍ଦୀପ୍ତକେତୁରିତ୍ୟାଦ୍ୟାସ୍ତତ୍ସୁତା ନୃପ ॥ ୧୮

ପାରା ମରୀଚିଗର୍ଭାଦ୍ୟା ଦେବା ଇନ୍ଦ୍ରୋଽଦ୍ଭୁତଃ ସ୍ମୃତଃ ।
ଦ୍ୟୁତିମତ୍ପ୍ରମୁଖାସ୍ତତ୍ର ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟୃଷୟସ୍ତତଃ ॥ ୧୯

ଆୟୁଷ୍ମତୋଽମ୍ବୁଧାରାୟାମୃଷଭୋ ଭଗବତ୍କଳା ।
ଭବିତା ଯେନ ସଂରାଦ୍ଧାଂ ତ୍ରିଲୋକୀଂ ଭୋକ୍ଷ୍ୟତେଽଦ୍ଭୁତଃ ॥ ୨୦

ଦଶମୋ ବ୍ରହ୍ମସାବର୍ଣ୍ଣିରୁପଶ୍ଲୋକସୁତୋ ମହାନ୍ ।
ତତ୍ସୁତା ଭୂରିଷେଣାଦ୍ୟା ହବିଷ୍ମତ୍ପ୍ରମୁଖା ଦ୍ୱିଜାଃ ॥ ୨୧

ହବିଷ୍ମାନ୍ସୁକୃତିଃ ସତ୍ୟୋ ଜୟୋ ମୂର୍ତ୍ତିସ୍ତଦା ଦ୍ୱିଜାଃ ।
ସୁବାସନବିରୁଦ୍ଧାଦ୍ୟା ଦେବାଃ ଶମ୍ଭୁଃ ସୁରେଶ୍ୱରଃ ॥ ୨୨

ବିଷ୍ୱକ୍ସେନୋ ବିଷୂଚ୍ୟାଂ ତୁ ଶମ୍ଭୋଃ ସଖ୍ୟଂ କରିଷ୍ୟତି ।
ଜାତଃ ସ୍ୱାଂଶେନ ଭଗବାନ୍ଗୃହେ ବିଶ୍ୱସୃଜୋ ବିଭୁଃ ॥ ୨୩

ମନୁର୍ବୈ ଧର୍ମସାବର୍ଣ୍ଣିରେକାଦଶମ ଆତ୍ମବାନ୍ ।
ଅନାଗତାସ୍ତତ୍ସୁତାଶ୍ଚ ସତ୍ୟଧର୍ମାଦୟୋ ଦଶ ॥ ୨୪

ବିହଙ୍ଗମାଃ କାମଗମା ନିର୍ବାଣରୁଚୟଃ ସୁରାଃ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଶ୍ଚ ବୈଧୃତସ୍ତେଷାମୃଷୟଶ୍ଚାରୁଣାଦୟଃ ॥ ୨୫

ଆର୍ଯ୍ୟକସ୍ୟ ସୁତସ୍ତତ୍ର ଧର୍ମସେତୁରିତି ସ୍ମୃତଃ ।
ବୈଧୃତାୟାଂ ହରେରଂଶସ୍ତ୍ରିଲୋକୀଂ ଧାରୟିଷ୍ୟତି ॥ ୨୬

ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ ବାମନ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଏହି ବଳିଙ୍କୁ ହିଁ ତିନିପାଦ ଭୂମି ମାଗିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏ ତାଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକ ଦେଇଦେଲେ। ରାଜା ବଳିଙ୍କୁ ଭଗବାନ ତ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲେ; ତଥାପି ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ପ୍ରଭୁ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁତଳଲୋକ ରାଜ୍ୟରୂପେ ପ୍ରଦାନ କଲେ। ବଳି ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠାରେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି। ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ର ହେବେ ଏବଂ ଶେଷରେ ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଦେଇ ସେ ପରମସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ॥ ୧୩,୧୪ ॥ ଗାଲବ, ଦୀପ୍ତିମାନ୍, ପରଶୁରାମ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ଓ ମୋର ପିତା ଭଗବାନ ବ୍ୟାସଦେବ—ଏମାନେ ହେବେ ଅଷ୍ଟମ ମନ୍ୱନ୍ତରର ସପ୍ତର୍ଷି। ଏମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୋଗବଳରେ ନିଜ ନିଜ ଆଶ୍ରମ ମଣ୍ଡଳରେ ଅଛନ୍ତି ॥ ୧୫,୧୬ ॥ ଦେବଗୁହ୍ୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ସାର୍ବଭୌମ ନାମକ ଅବତାର ନେବେ। ସେହି ପ୍ରଭୁ ପୁରନ୍ଦର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ଆଣି ରାଜା ବଳିଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ॥ ୧୭ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବରୁଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ଦକ୍ଷସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ନବମ ମନୁ। ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ହେବ ଭୂତକେତୁ, ଦୀପ୍ତକେତୁ ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୧୮ ॥ ପାର, ମରୀଚିଗର୍ଭ ପ୍ରଭୃତି ହେବେ ଦେବଗଣ ଏବଂ ଅଦ୍ଭୁତ ହେବେ ଇନ୍ଦ୍ର। ଦ୍ୟୁତିମାନ୍ ଆଦି ହେବେ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରର ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୧୯ ॥ ଆୟୁଷ୍ମାନଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅମ୍ବୁଧାରାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ଋଷଭ ରୂପରେ କଳାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ। ସେତେବେଳେ ଅଦ୍ଭୁତ ନାମକ ଇନ୍ଦ୍ର ସେହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବେ ॥ ୨୦ ॥

ଉପଶ୍ଲୋକଙ୍କ ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ଦଶମ ମନୁ। ତାହାଙ୍କ ଠାରେ ସକଳ ସଦ୍‌ଗୁଣ ନିବାସ କରିବ। ଭୂରିଷେଣ ଆଦି ହେବେ ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଏବଂ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ହବିଷ୍ମାନ୍, ସୁକୃତି, ସତ୍ୟ, ଜୟ, ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ହେବେ ସପ୍ତର୍ଷି। ସୁବାସନ, ବିରୁଦ୍ଧ ପ୍ରମୁଖ ହେବେ ଦେବଗଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ର ହେବେ ଶମ୍ଭୁ ॥ ୨୧,୨୨ ॥ (ସେହି ଦଶମ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ) ବିଶ୍ୱସୃଜଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିଷୂଚିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନ ରୂପରେ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରି ଶମ୍ଭୁ ନାମକ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ମିତ୍ରତା କରିବେ ॥ ୨୩ ॥

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂଯମୀ ଧର୍ମସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ଏକାଦଶ ମନୁ। ତାହାଙ୍କର ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଆଦି ଦଶପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୨୪ ॥ ସେତେବେଳେ ବିହଙ୍ଗମ, କାମଗମ, ନିର୍ବାଣରୁଚି ପ୍ରଭୃତି ହେବେ ଦେବଗଣ। ବୈଧୃତି ହେବେ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ସପ୍ତର୍ଷିମାନଙ୍କର ନାମ ହେବ ଅରୁଣ ଆଦି ॥ ୨୫ ॥ ଆର୍ଯ୍ୟକଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବୈଧୃତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ଅଂଶାବତାର

ଭବିତା ରୁଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣୀ ରାଜନ୍ ଦ୍ୱାଦଶମୋ ମନୁଃ ।
ଦେବବାନୁପଦେବଶ୍ଚ ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠାଦୟଃ ସୁତାଃ ॥ ୨୭

ରତଧାମା ଚ ତତ୍ରେନ୍ଦ୍ରୋ ଦେବାଶ୍ଚ ହରିତାଦୟଃ ।
ଋଷୟଶ୍ଚ ତପୋମୂର୍ତ୍ତିସ୍ତପସ୍ୱ୍ୟାଗ୍ନୀଧ୍ରକାଦୟଃ ॥ ୨୮

ସ୍ୱଧାମାଖ୍ୟୋ ହରେରଂଶଃ ସାଧୟିଷ୍ୟତି ତନ୍ମନୋଃ ।
ଅନ୍ତରଂ ସତ୍ୟସହସଃ ସୂନୃତାୟାଃ ସୁତୋ ବିଭୁଃ ॥ ୨୯

ମନୁସ୍ତ୍ରୟୋଦଶୋ ଭାବ୍ୟୋ ଦେବସାବର୍ଣ୍ଣିରାତ୍ମବାନ୍ ।
ଚିତ୍ରସେନବିଚିତ୍ରାଦ୍ୟା ଦେବସାବର୍ଣ୍ଣିଦେହଜାଃ ॥ ୩୦

ଦେବାଃ ସୁକର୍ମସୁତ୍ରାମସଂଜ୍ଞା ଇନ୍ଦ୍ରୋ ଦିବସ୍ପତିଃ ।
ନିର୍ମୋକତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶାଦ୍ୟା ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ୍ୟୃଷୟସ୍ତଦା ॥ ୩୧

ଦେବହୋତ୍ରସ୍ୟ ତନୟ ଉପହର୍ତ୍ତା ଦିବସ୍ପତେଃ ।
ଯୋଗେଶ୍ୱରୋ ହରେରଂଶୋ ବୃହତ୍ୟାଂ ସମ୍ଭବିଷ୍ୟତି ॥ ୩୨

ମନୁର୍ବା ଇନ୍ଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣିଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶମ ଏଷ୍ୟତି ।
ଉରୁଗମ୍ଭୀରବୁଦ୍ଧ୍ୟାଦ୍ୟା ଇନ୍ଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣିବୀର୍ଯ୍ୟଜାଃ ॥ ୩୩

ପବିତ୍ରାଶ୍ଚାକ୍ଷୁଷା ଦେବାଃ ଶୁଚିରିନ୍ଦ୍ରୋ ଭବିଷ୍ୟତି ।
ଅଗ୍ନିର୍ବାହୁଃ ଶୁଚିଃ ଶୁଦ୍ଧୋ ମାଗଧାଦ୍ୟାସ୍ତପସ୍ୱିନଃ ॥ ୩୪

ସତ୍ରାୟଣସ୍ୟ ତନୟୋ ବୃହଦ୍ଭାନୁସ୍ତଦା ହରିଃ ।
ବିତାନାୟାଂ ମହାରାଜ କ୍ରିୟାତନ୍ତୂନ୍ ବିତାୟିତା ॥ ୩୫

ରାଜଂଶ୍ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୈତାନି ତ୍ରିକାଳାନୁଗତାନି ତେ ।
ପ୍ରୋକ୍ତାନ୍ୟେଭିର୍ମିତଃ କଳ୍ପୋ ଯୁଗସାହସ୍ରପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୩୬

ଗ୍ରହଣ କରିବେ; ତାହାଙ୍କର ନାମ ହେବ ଧର୍ମସେତୁ ଏବଂ ସେହି ରୂପରେ ସେ ତ୍ରିଲୋକକୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ॥ ୨୬ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ୱାଦଶ ମନୁଙ୍କ ନାମ ହେବ ରୁଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣି । ତାହାଙ୍କର ଦେବବାନ୍, ଉପଦେବ, ଦେବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଦି ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେବେ ॥ ୨୭ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଋତଧାମା ହେବେ ଇନ୍ଦ୍ର, ହରିତ ଆଦି ହେବେ ଦେବଗଣ ଏବଂ ତପୋମୂର୍ତ୍ତି, ତପସ୍ୱୀ, ଆଗ୍ନୀଧ୍ରକ ଆଦି ହେବେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୨୮ ॥ ସତ୍ୟସହାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୂନୃତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ସ୍ୱଧାମ ରୂପରେ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସେହି ରୂପରେ ସେ ଏହି ମନ୍ୱନ୍ତର ପାଳନ କରିବେ ॥ ୨୯ ॥

ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଦେବସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ତ୍ରୟୋଦଶ ମନୁ । ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ହେବ ଚିତ୍ରସେନ, ବିଚିତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୩୦ ॥ ସେତେବେଳେ ସୁକର୍ମ ଓ ସୁତ୍ରାମ ଆଦି ହେବେ ଦେବଗଣ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେବ ଦିବସ୍ପତି । ନିର୍ମୋକ ଓ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶ ଆଦି ହେବେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୩୧ ॥ ଦେବହୋତ୍ରଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବୃହତୀଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ଯୋଗେଶ୍ୱର ରୂପରେ ଅଂଶାବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏବଂ ସେହି ରୂପରେ ସେ ଦିବସ୍ପତିଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଦେବେ ॥ ୩୨ ॥

ମହାରାଜ ! ଇନ୍ଦ୍ରସାବର୍ଣ୍ଣି ହେବେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମନୁ । ତାହାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ହେବ ଉରୁ, ଗମ୍ଭୀରବୁଦ୍ଧି ଇତ୍ୟାଦି ॥ ୩୩ ॥ ସେତେବେଳେ ପବିତ୍ର, ଚାକ୍ଷୁଷ ଆଦି ହେବେ ଦେବଗଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ହେବ ଶୁଚି । ଅଗ୍ନି, ବାହୁ, ଶୁଚି, ଶୁଦ୍ଧ ଓ ମାଗଧ ଆଦି ହେବେ ସପ୍ତର୍ଷି ॥ ୩୪ ॥ ସେହି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ସତ୍ରାୟଣଙ୍କ ପତ୍ନୀ ବିତାନାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଭଗବାନ ବୃହଦ୍ଭାନୁ ରୂପରେ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ତଥା କର୍ମକାଣ୍ଡ ବିସ୍ତାର କରିବେ ॥ ୩୫ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏହି ଚଉଦଟି ମନ୍ୱନ୍ତର ଭୂତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ୍—ତିନିକାଳରେ ଧାରାବାହିକରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ହୁଏ । ଏହି ଚଉଦଟି ମନ୍ୱନ୍ତରର ସମାହାରରେ ଏକ ସହସ୍ର ଚତୁର୍ଯ୍ୟୁଗୀରୂପୀ କଳ୍ପର ସମୟ ଗଣନା କରାଯାଏ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ମନ୍ୱନ୍ତରାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ତ୍ରୟୋଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ମନୁ ଆଦିଙ୍କର ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ କର୍ମ ନିରୂପଣ

ରାଜୋବାଚ

ମନ୍ୱନ୍ତରେଷୁ ଭଗବନ୍ ଯଥା ମନ୍ୱାଦୟସ୍ତ୍ୱିମେ ।
ଯସ୍ମିନ୍ କର୍ମଣି ଯେ ଯେନ ନିଯୁକ୍ତାସ୍ତଦ୍ ବଦସ୍ୱ ମେ ॥ ୧

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚ୍ଚରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଏହି ମନୁ, ମନୁପୁତ୍ର, ସପ୍ତର୍ଷି ପ୍ରଭୃତି ନିଜ ନିଜ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ କାହାଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ କି କି କର୍ମ କିପରି କରନ୍ତି, ତାହା ମୋତେ ଦୟା କରି କହନ୍ତୁ ॥ ୧ ॥

ଋଷିରୁବାଚ

ମନବୋ ମନୁପୁତ୍ରାଶ୍ଚ ମୁନୟଶ୍ଚ ମହୀପତେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଃ ସୁରଗଣାଶ୍ଚୈବ ସର୍ବେ ପୁରୁଷଶାସନାଃ ॥ ୨

ଯଜ୍ଞାଦୟୋ ଯାଃ କଥିତାଃ ପୌରୁଷ୍ୟସ୍ତନବୋ ନୃପ ।
ମନ୍ୱାଦୟୋ ଜଗଦ୍ୟାତ୍ରାଂ ନୟନ୍ତ୍ୟାଭିଃ ପ୍ରଚୋଦିତାଃ ॥ ୩

ଚତୁର୍ଯୁଗାନ୍ତେ କାଳେନ ଗ୍ରସ୍ତାଞ୍ଛ୍ରୁତିଗଣାନ୍ ଯଥା ।
ତପସା ଋଷୟୋଽପଶ୍ୟନ୍ ଯତୋ ଧର୍ମଃ ସନାତନଃ ॥ ୪

ତତୋ ଧର୍ମଂ ଚତୁଷ୍ପାଦଂ ମନବୋ ହରିଣୋଦିତାଃ ।
ଯୁକ୍ତାଃ ସଞ୍ଚାରୟନ୍ତ୍ୟଦ୍ଧା ସ୍ୱେ ସ୍ୱେ କାଳେ ମହୀଂ ନୃପ ॥ ୫

ପାଳୟନ୍ତି ପ୍ରଜାପାଳା ଯାବଦନ୍ତଂ ବିଭାଗଶଃ ।
ଯଜ୍ଞଭାଗଭୁଜୋ ଦେବା ଯେ ଚ ତତ୍ରାନ୍ୱିତାଶ୍ଚ ତୈଃ ॥ ୬

ଇନ୍ଦ୍ରୋ ଭଗବତା ଦତ୍ତାଂ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଶ୍ରିୟମୂର୍ଜିତାମ୍ ।
ଭୁଞ୍ଜାନଃ ପାତି ଲୋକାଂସ୍ତ୍ରୀନ୍ କାମଂ ଲୋକେ ପ୍ରବର୍ଷତି ॥ ୭

ଜ୍ଞାନଂ ଚାନୁଯୁଗଂ ବ୍ରୂତେ ହରିଃ ସିଦ୍ଧସ୍ୱରୂପଧୃକ୍ ।
ଋଷିରୂପଧରଃ କର୍ମ ଯୋଗଂ ଯୋଗେଶରୂପଧୃକ୍ ॥ ୮

ସର୍ଗଂ ପ୍ରଜେଶରୂପେଣ ଦସ୍ୟୂନ୍ ହନ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱରାଡ୍ବପୁଃ ।
କାଳରୂପେଣ ସର୍ବେଷାମଭାବାୟ ପୃଥଗ୍ଗୁଣଃ ॥ ୯

ସ୍ତୂୟମାନୋ ଜନୈରେଭିର୍ମାୟୟା ନାମରୂପୟା ।
ବିମୋହିତାତ୍ମଭିର୍ନାନାଦର୍ଶନୈର୍ନ ଚ ଦୃଶ୍ୟତେ ॥ ୧୦

ଏତତ୍ କଳ୍ପବିକଳ୍ପସ୍ୟ ପ୍ରମାଣଂ ପରିକୀର୍ତ୍ତିତମ୍ ।
ଯତ୍ର ମନ୍ୱନ୍ତରାଣ୍ୟାହୁଶ୍ଚତୁର୍ଦଶ ପୁରାବିଦଃ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମନୁ, ମନୁପୁତ୍ର, ସପ୍ତର୍ଷି, ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଦେବତା—ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷ ଆଦି ଅବତାରଶରୀର ବିଷୟରେ ମୁଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲି, ତାଙ୍କରି ପ୍ରେରଣାରେ ମନୁ ଆଦି ବିଶ୍ୱବ୍ୟବସ୍ଥା ସଂଗ୍ଚାଳନ କରନ୍ତି ॥ ୩ ॥ ଚତୁର୍ଯୁଗୀ ଶେଷରେ ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ଶ୍ରୁତିସବୁ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ହୋଇଯାଆନ୍ତି; ସେତେବେଳେ ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ ନିଜ ତପସ୍ୟାବଳରେ ପୁନର୍ବାର ସେସବୁର ଯଥାବତ୍ ସାକ୍ଷାତ୍କାର କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସନାତନଧର୍ମ ସୁରକ୍ଷିତ ହୁଏ ॥ ୪ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ସବୁ ମନୁ ନିଜ ନିଜ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ବଡ଼ ସାବଧାନତା ସହକାରେ ପୃଥିବୀରେ ଚାରିପାଦଯୁକ୍ତ ଧର୍ମ ବିସ୍ତାର କରାନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ମନୁପୁତ୍ରମାନେ ମନ୍ୱନ୍ତରସାରା କାଳ ଓ ଦେଶ ଉଭୟକୁ ବିଭାଗ କରି ପ୍ରଜାପାଳନ ତଥା ଧର୍ମପାଳନ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞ ଆଦି କର୍ମରେ ଯେଉଁ ଋଷି, ପିତୃପୁରୁଷ, ପ୍ରାଣୀ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ଆଦିଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥାଏ, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେବତାମାନେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ଯଜ୍ଞଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ତ୍ରିଲୋକର ଅତୁଳ ସମ୍ପତ୍ତି ଉପଭୋଗ କରି ଇନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଜାପାଳନ କରନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବର୍ଷା କରାଇବା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରି ଅଧିକାରଭୁକ୍ତ ॥ ୭ ॥ ଭଗବାନ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସନକ ଆଦି ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଜ୍ଞାନସମ୍ବନ୍ଧୀୟ, ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କ ରୂପ ଧରି କର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଏବଂ ଦତ୍ତାତ୍ରେୟ ଆଦି ଯୋଗେଶ୍ୱରମାନଙ୍କର ରୂପ ଧରି ଯୋଗସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୮ ॥ ସେ ମରୀଚି ଆଦି ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କ ରୂପରେ ସୃଷ୍ଟିର ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି; ସମ୍ରାଟଙ୍କ ରୂପରେ ଦସ୍ୟୁ ଡକାୟତମାନଙ୍କୁ ବଧ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶୀତ, ଉଷ୍ଣ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଗୁଣ ଧାରଣ କରି କାଳରୂପରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସଂହାର ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନିଅନ୍ତି ॥ ୯ ॥ ନାମ ଓ ରୂପର ମାୟାରେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ବିମୂଢ଼ ହୋଇଯାଉଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ନାନାପ୍ରକାର ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ ମହିମା ଗାନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୦ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରିଭାବରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ମହାକଳ୍ପ ଓ ଅବାନ୍ତର କଳ୍ପର ପରିମାଣ ଶୁଣାଇଦେଲି । ପୁରାଣତତ୍ତ୍ୱର ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବାନ୍ତର କଳ୍ପରେ ଚଉଦଟି ମନ୍ୱନ୍ତର ହୁଏ ବୋଲି କହନ୍ତି ॥ ୧୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ଚତୁର୍ଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୪ ॥

ଅଥ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ରାଜା ବଳିଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗବିଜୟ

ରାଜୋବାଚ

ବଳେଃ ପଦତ୍ରୟଂ ଭୂମେଃ କସ୍ମାଦ୍ଧରିରଯାଚତ ।
ଭୂତ୍ୱେଶ୍ୱରଃ କୃପଣବଲ୍ଲବ୍ଧାର୍ଥୋଽପି ବବନ୍ଧ ତମ୍ ॥ ୧

ଏତଦ୍ ବେଦିତୁମିଚ୍ଛାମୋ ମହତ୍ କୌତୂହଳଂ ହି ନଃ ।
ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ବନ୍ଧନଂ ଚାପ୍ୟନାଗସଃ ॥ ୨

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପରାଜିତଶ୍ରୀରସୁଭିଶ୍ଚ ହାପିତୋ
ହୀନ୍ଦ୍ରେଣ ରାଜନ୍ ଭୃଗୁଭିଃ ସ ଜୀବିତଃ ।
ସର୍ବାତ୍ମନା ତାନଭଜଦ୍ ଭୃଗୂନ୍ ବଳିଃ
ଶିଷ୍ୟୋ ମହାତ୍ମାର୍ଥନିବେଦନେନ ॥ ୩

ତଂ ବ୍ରାହ୍ମଣା ଭୃଗବଃ ପ୍ରୀୟମାଣା
ଅଯାଜୟନ୍ ବିଶ୍ୱଜିତା ତ୍ରିଣାକମ୍ ।
ଜିଗୀଷମାଣଂ ବିଧିନାଭିଷିଚ୍ୟ
ମହାଭିଷେକେଣ ମହାନୁଭାବାଃ ॥ ୪

ତତୋ ରଥଃ କାଞ୍ଚନପଟ୍ଟନଦ୍ଧୋ
ହୟାଶ୍ଚ ହର୍ଯ୍ୟଶ୍ୱତୁରଙ୍ଗବର୍ଣ୍ଣାଃ ।
ଧ୍ୱଜଶ୍ଚ ସିଂହେନ ବିରାଜମାନୋ
ହୁତାଶନାଦାସ ହବିର୍ଭିରିଷ୍ଟାତ୍ ॥ ୫

ଧନୁଶ୍ଚ ଦିବ୍ୟଂ ପୁରଟୋପନଦ୍ଧଂ
ତୂଣାବରିକ୍ତୌ କବଚଂ ଚ ଦିବ୍ୟମ୍ ।
ପିତାମହସ୍ତସ୍ୟ ଦଦୌ ଚ ମାଳା-
ମମ୍ଲାନପୁଷ୍ପାଂ ଜଳଜଂ ଚ ଶୁକ୍ରଃ ॥ ୬

ଏବଂ ସ ବିପ୍ରାର୍ଜିତଯୋଧନାର୍ଥ-
ସ୍ତୈଃକଳ୍ପିତସ୍ୱସ୍ତ୍ୟୟନୋଽଥ ବିପ୍ରାନ୍ ।

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଶ୍ରୀହରି ତ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ତଥାପି ସେ ଦୀନହୀନଙ୍କ ପରି ରାଜା ବଳିଙ୍କୁ ତିନିପାଦ ଭୂମି କାହିଁକି ମାଗିଲେ ? ପୁଣି ସେ ଯାହା କିଛି ଚାହିଁଥିଲେ, ତାହା ମିଳିଯିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ବଳିଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଦେଲେ କାହିଁକି ? ॥ ୧ ॥ ସ୍ୱୟଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯାଚନା କରିବା (ଅନ୍ୟକୁ ମାଗିବା) ଏବଂ ନିରପରାଧକୁ ବନ୍ଧନ କରିବା—ଏହି ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ସମ୍ଭବ ହେଲା ! ମୋ ମନରେ ଏ ବିଷୟରେ ବଡ଼ କୁତୂହଳ ଜାଗିଛି । ଏହା କିପରି ହେଲା, ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଇନ୍ଦ୍ର ଯେତେବେଳେ (ଦେବାସୁର ସଂଗ୍ରାମରେ) ବଳିଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ତାଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ଛଡ଼ାଇନେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ନେଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଭୃଗୁନନ୍ଦନ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଂଜୀବନୀ ବିଦ୍ୟାବଳରେ ତାଙ୍କୁ ଜୀବିତ କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ମହାତ୍ମା ବଳି ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ସମର୍ପିଦେଲେ ଏବଂ ତନମନ ଦେଇ ଗୁରୁଙ୍କ ସମେତ ସମସ୍ତ ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସେବା କଲେ ॥ ୩ ॥ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ବଳିଙ୍କର ତ ସ୍ୱର୍ଗ ଜୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ; ତେଣୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମହାଭିଷେକ ବିଧିରେ ବଳିଙ୍କର ଅଭିଷେକ କରି ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ନାମକ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ॥ ୪ ॥ ଯଜ୍ଞବିଧିରେ ହବିଷ୍ୟ (ଘୃତାନ୍ନ) ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ନି ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯିବାରୁ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡରୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଆବରଣଯୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ରଥ ବାହାରି ଆସିଲା । ତା' ସହିତ ସିଂହଚିହ୍ନିତ ରଥଧ୍ୱଜା ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଘୋଡ଼ା ପରି ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ଘୋଡ଼ାଗୁଡ଼ିଏ ମଧ୍ୟ ବାହାରି ଆସିଲେ ॥ ୫ ॥ ପୁଣି ସୁନା ଛାଉଣି ହୋଇଥିବା ଦିବ୍ୟଧନୁ, ଦୁଇଟି ଅକ୍ଷୟ ତୂଣୀର ଏବଂ ଦିବ୍ୟକବଚ ମଧ୍ୟ ସେଥିରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲା । ବଳିଙ୍କ ପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ତାଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ମାଳା ଦେଲେ, ଯାହାର ଫୁଲ କଦାପି ମଉଳିଯାଏ ନାହିଁ । ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ବଳିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଶଙ୍ଖ ଦେଲେ ॥ ୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ବଳିଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ଉପକରଣ ମିଳିଗଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ

ପ୍ରଦକ୍ଷିଣୀକୃତ୍ୟ କୃତପ୍ରଣାମଃ
ପ୍ରହ୍ଲାଦମାମନ୍ତ୍ର୍ୟ ନମଶ୍ଚକାର ॥ ୭

ଅଥାରୁହ୍ୟ ରଥଂ ଦିବ୍ୟଂ ଭୃଗୁଦତ୍ତଂ ମହାରଥଃ ।
ସୁସ୍ରଗ୍‌ଧରୋଽଥ ସଂନହ୍ୟ ଧନ୍ୱୀ ଖଡ୍ଗୀ ଧୃତେଷୁଧିଃ ॥ ୮

ହେମାଙ୍ଗଦଲସଦ୍‌ବାହୁଃ ସ୍ଫୁରନ୍ମକରକୁଣ୍ଡଳଃ ।
ରରାଜ ରଥମାରୂଢ଼ୋ ଧିଷ୍ଣ୍ୟସ୍ଥ ଇବ ହବ୍ୟବାଟ୍ ॥ ୯

ତୁଲ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟବଳଶ୍ରୀଭିଃ ସ୍ୱଯୂଥୈର୍ଦୈତ୍ୟଯୂଥପୈଃ ।
ପିବଦ୍‌ଭିରିବ ଖଂ ଦୃଗ୍‌ଭିର୍ଦହଦ୍‌ଭିଃ ପରିଧୀନିବ ॥ ୧୦

ବୃତୋ ବିକର୍ଷନ୍ ମହତୀମାସୁରୀଂ ଧ୍ୱଜିନୀଂ ବିଭୁଃ ।
ଯୟାବିନ୍ଦ୍ରପୁରୀଂ ସ୍ମୃଦ୍ଧାଂ କମ୍ପୟନ୍ନିବ ରୋଦସୀ ॥ ୧୧

ରମ୍ୟାମୁପବନୋଦ୍ୟାନୈଃ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭିର୍ନନ୍ଦନାଦିଭିଃ ।
କୂଜଦ୍‌ବିହଙ୍ଗମିଥୁନୈର୍ଗାୟନ୍ମତ୍ତମଧୁବ୍ରତୈଃ ॥ ୧୨

ପ୍ରବାଳଫଳପୁଷ୍ପୋରୁଭାରଶାଖାମରଦ୍ରୁମୈଃ ।
ହଂସସାରସଚକ୍ରାହ୍ୱକାରଣ୍ଡବକୁଳାକୁଳାଃ ।
ନଳିନ୍ୟୋ ଯତ୍ର କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ପ୍ରମଦାଃ ସୁରସେବିତାଃ ॥ ୧୩

ଆକାଶଗଙ୍ଗୟା ଦେବ୍ୟା ବୃତାଂ ପରିଖଭୂତୟା ।
ପ୍ରାକାରେଣାଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣେନ ସାଟ୍ଟାଲେନୋନ୍ନତେନ ଚ ॥ ୧୪

ରୁକ୍ମପଟ୍ଟକପାଟୈଶ୍ଚ ଦ୍ୱାରୈଃ ସ୍ଫଟିକଗୋପୁରୈଃ ।
ଜୁଷ୍ଟାଂ ବିଭକ୍ତପ୍ରପଥାଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମବିନିର୍ମିତାମ୍ ॥ ୧୫

କଲେ ଓ ବଳି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ନମସ୍କାର କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ସହ ସମ୍ଭାଷଣ କରି ତାହାଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୭ ॥ ତା'ପରେ ସେ ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଦିବ୍ୟରଥରେ ବସିପଡ଼ିଲେ । ମହାରଥୀ ରାଜା ବଳି କବଚ, ଧନୁ, ବାଣ, ତରବାରି, ତୂଣୀର ଆଦି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଉତ୍ତମ ମାଳା ପିନ୍ଧି ପକାଇବାରୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲେ ॥ ୮ ॥ ତାହାଙ୍କ ଭୁଜମାନଙ୍କରେ ସୁନାର ବାଜୁବନ୍ଧ ଓ କର୍ଣ୍ଣରେ ମକରକୁଣ୍ଡଳ ଝଲମଲ ହେଉଥାଏ । ତାହା ଫଳରେ ରଥ ଉପରେ ବସି ସେ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡର ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନି ପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୯ ॥ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କରି ସମାନ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ବଳ ଓ ବିଭୂତି ଲାଭ କରିଥିବା ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନେ ନିଜ ନିଜର ସେନା ଧରି ଚାଲିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେମାନେ ଆକାଶଟାକୁ ପିଇଯିବେ ଏବଂ ନିଜର କ୍ରୋଧଭରା ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ନେତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ଦିଗବିଦିଗ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଭସ୍ମ କରିଦେବେ ॥ ୧୦ ॥ ରାଜା ବଳି ସେହି ବିରାଟ ଆସୁରୀ ସେନାକୁ ସମରରୀତିରେ ସଂଚାଳିତ କଲେ ଏବଂ ଭୂମି ଓ ଆକାଶ ପ୍ରକମ୍ପିତ କରି ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ ଅମରାବତୀ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥

ଦେବତାମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଅମରାବତୀରେ ନନ୍ଦନ ବନ ଆଦି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନ ରହିଥାଏ । ସେହି ଉଦ୍ୟାନ ଓ ଉପବନମାନଙ୍କରେ ସବୁବେଳେ ପକ୍ଷୀଯୁଗଳମାନଙ୍କର କାକଳି ଶୁଭୁଥାଏ । ସେଠାରେ ମଧୁଲୋଭୀ ଭ୍ରମରମାନେ ମତୁଆଲା ହୋଇ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥ ଲାଲ ଲାଲ ନବପଲ୍ଲବ ତଥା ଫୁଲ ଓ ଫଳର ଭାରାରେ କଳ୍ପବୃକ୍ଷର ଶାଖାସବୁ ନଇଁ ପଡୁଥାଏ । ସେଠାର ସରୋବରମାନଙ୍କରେ ସର୍ବଦା ହଂସ, ସାରସ, ଚକ୍ରବାକ ଓ ବତକମାନଙ୍କର ଭିଡ଼ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସେସବୁରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନିତା ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ଆକାଶଗଙ୍ଗା ଅମରାବତୀକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଗଡ଼ଖାଇ ପରି ଘେରି ରହିଥାଏ । ନଗରର ଚାରିପଟେ ସୁନାର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ରହିଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀରର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଅଟ୍ଟାଳିକା ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରରେ ସୁନାର କବାଟ ଲାଗିଥାଏ ଏବଂ ନଗରର ଗୋପୁର (ବାହାର ଫାଟକ) ସ୍ଫଟିକମଣିରେ ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ । ନଗରୀରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜମାର୍ଗ ଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ହିଁ ସେହି ପୁରୀ ନିର୍ମାଣ

ସଭାଚତ୍ୱରରଥ୍ୟାଢ୍ୟାଂ ବିମାନୈର୍ନ୍ୟର୍ବୁଦୈର୍ଯୁତାମ୍ ।
ଶୃଙ୍ଗାଟକୈର୍ମଣିମୟୈର୍ବଜ୍ରବିଦ୍ରୁମବେଦିଭିଃ ॥ ୧୬

ଯତ୍ର ନିତ୍ୟବୟୋରୂପାଃ ଶ୍ୟାମା ବିରଜବାସସଃ ।
ଭ୍ରାଜନ୍ତେ ରୂପବନ୍ନାର୍ୟୋ ହ୍ୟର୍ଚ୍ଚିର୍ଭିରିବ ବହ୍ନୟଃ ॥ ୧୭

ସୁରସ୍ତ୍ରୀକେଶବିଭ୍ରଷ୍ଟନବସୌଗନ୍ଧିକସ୍ରଜାମ୍ ।
ଯତ୍ରାମୋଦମୁପାଦାୟ ମାର୍ଗ ଆବାତି ମାରୁତଃ ॥ ୧୮

ହେମଜାଲାକ୍ଷନିର୍ଗଚ୍ଛଦ୍ଧୂମେନାଗୁରୁଗନ୍ଧିନା ।
ପାଣ୍ଡୁରେଣ ପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନମାର୍ଗେ ଯାନ୍ତି ସୁରପ୍ରିୟାଃ ॥ ୧୯

ମୁକ୍ତାବିତାନୈର୍ମଣିହେମକେତୁଭି-
ର୍ନାନାପତାକାବଲଭୀଭିରାବୃତାମ୍ ।
ଶିଖଣ୍ଡିପାରାବତଭୃଙ୍ଗନାଦିତାଂ
ବୈମାନିକସ୍ତ୍ରୀକଳଗୀତମଙ୍ଗଳାମ୍ ॥ ୨୦

ମୃଦଙ୍ଗଶଙ୍ଖାନକଦୁନ୍ଦୁଭିସ୍ୱନୈଃ
ସତାଲବୀଣାମୁରଜର୍ଷ୍ଟିବେଣୁଭିଃ ।
ନୃତ୍ୟୈଃ ସବାଦ୍ୟୈରୁପଦେବଗୀତକୈ-
ର୍ମନୋରମାଂ ସ୍ୱପ୍ରଭୟା ଜିତପ୍ରଭାମ୍ ॥ ୨୧

ଯାଂ ନ ବ୍ରଜନ୍ତ୍ୟଧର୍ମିଷ୍ଠାଃ ଖଳା ଭୂତଦ୍ରୁହଃ ଶଠାଃ ।
ମାନିନଃ କାମିନୋ ଲୁବ୍ଧା ଏଭିର୍ହୀନା ବ୍ରଜନ୍ତି ଯତ୍ ॥ ୨୨

ତାଂ ଦେବଧାନୀଂ ସ ବରୂଥିନୀପତି-
ର୍ବହିଃ ସମନ୍ତାଦ୍ ରୁରୁଧେ ପୃତନ୍ୟୟା ।
ଆଚାର୍ଯ୍ୟଦତ୍ତଂ ଜଳଜଂ ମହାସ୍ୱନଂ
ଦଧ୍ମୌ ପ୍ରଯୁଞ୍ଜନ୍ଭୟମିନ୍ଦ୍ରଯୋଷିତାମ୍ ॥ ୨୩

ମଘବାଂସ୍ତମଭିପ୍ରେତ୍ୟ ବଳେଃ ପରମମୁଦ୍ୟମମ୍ ।
ସର୍ବଦେବଗଣୋପେତୋ ଗୁରୁମେତଦୁବାଚ ହ ॥ ୨୪

କରିଥାନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ନଗରୀଟି ସଭାସ୍ଥାନ, କ୍ରୀଡ଼ାଙ୍ଗନ ଓ ରଥଦାଣ୍ଡରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ। ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ଦଶକୋଟି ବିମାନ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମଣିମୟ ଗ୍ରିଚ୍ଛକ ଓ ହୀରାନୀଳାର ବେଦିମାନ ଗଢ଼ା ଯାଇଥାଏ ॥ ୧୬ ॥ ସେଠାକାର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ସର୍ବଦା ଷୋଡ଼ଶୀ ତରୁଣୀ ହୋଇ ରହନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଯୌବନ ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅତୁଟ ରହିଥାଏ। ସେମାନେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ନିର୍ମଳ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରି ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ନିଶିଖା ପରି ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ଦିଶୁଥାନ୍ତି ॥ ୧୭ ॥ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ଜୁଡ଼ାରୁ ଖସିପଡୁଥିବା ନବୀନ ସୁଗନ୍ଧିତ ଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧ ବହନ କରି ମାର୍ଗରେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପବନ ବହୁଥାଏ ॥ ୧୮ ॥ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଝରକା ଦେଇ ଅଗରବତୀର ସୁଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଧୂଆଁ ବାହାରି ମାର୍ଗକୁ ଧୂମାଚ୍ଛନ୍ନ କରିଦେଉଥାଏ। ସେହି ମାର୍ଗମାନଙ୍କରେ ଦେବାଙ୍ଗନାମାନେ ଯାଆଆସ କରନ୍ତି ॥ ୧୯ ॥ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମୋତି ଝାଲରରେ ସଜା ଯାଇଥିବା ଚାନ୍ଦୁଆମାନ ଟଙ୍ଗା ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ସୁନା ଓ ମଣି ଖଚିତ ହୋଇଥିବା ପତାକାମାନ ଉଡୁଥାଏ। ଛାତର ବାହାରକୁ ବାହାରିଥିବା ବାରଣ୍ଡାରେ ପତାକାମାନ ଝୁଲୁଥାଏ। ମୟୂର, କପୋତ ଓ ଭ୍ରମରମାନେ କଳରବ କରୁଥାନ୍ତି। ଦେବାଙ୍ଗନାମାନଙ୍କର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ହେତୁ ସେଠାରେ ସର୍ବଦା ଶୁଭମଙ୍ଗଳ ହିଁ ଖେଳି ବୁଲୁଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ସର୍ବଦା ମୃଦଙ୍ଗ, ଶଙ୍ଖ, ନାଗରା, ଢୋଲ, ବୀଣା, ବଂଶୀ, ଝାଞ୍ଜ ଆଦି ବାଜୁଥାଏ। ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ବାଦ୍ୟର ତାଳେ ତାଳେ ଗୀତଗାନ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି। ଏସବୁଫଳରେ ଅମରାବତୀ ଏତେ ମନୋହର ଲାଗୁଥାଏ ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସେ ନିଜର ଛଟାରେ ଛଟାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜିଣିଯାଇଛି ॥ ୨୧ ॥ ସେହି ପୁରୀକୁ ଅଧର୍ମୀ, ଦୁଷ୍ଟ, ଜୀବଦ୍ରୋହୀ, ଠକ, ମାନୀ, କାମୀ ଓ ଲୋଭୀମାନେ ଯାଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନେ ଏସବୁ ଦୋଷରୁ ରହିତ, ସେମାନେ ହିଁ ସେଠାକୁ ଯାଇପାରନ୍ତି ॥ ୨୨ ॥ ଅସୁର ସେନାର ଅଧିପତି ରାଜା ବଳି ନିଜର ବିରାଟ ସେନାଦ୍ୱାରା ଅମରାବତୀକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଘେରାଉ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରପତ୍ନୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭୀତି ସଂଗ୍ରର କରି ସେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇଦେଲେ। ସେହି ଶଙ୍ଖର ଧ୍ୱନି ସର୍ବତ୍ର ଖେଳିଗଲା ॥ ୨୩ ॥

ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ, ବଳି ଯୁଦ୍ଧର ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିଛନ୍ତି। ତେଣୁ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କ ସହିତ ସେ ନିଜର ଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ—॥ ୨୪ ॥

ଭଗବନ୍ନୁଦ୍ୟମୋ ଭୂୟାନ୍ ବଳେର୍ନଃ ପୂର୍ବବୈରିଣଃ ।
ଅବିଷହ୍ୟମିମଂ ମନ୍ୟେ କେନାସୀତ୍ତେଜସୋର୍ଜିତଃ ॥ ୨୫

ନୈନଂ କଶ୍ଚିତ୍ କୁତୋ ବାପି ପ୍ରତିବ୍ୟୋଢୁମଧୀଶ୍ୱରଃ ।
ପିବନ୍ନିବ ମୁଖେନେଦଂ ଲିହନ୍ନିବ ଦିଶୋ ଦଶ ।
ଦହନ୍ନିବ ଦିଶୋ ଦୃଗ୍‌ଭିଃ ସଂବର୍ତ୍ତାଗ୍ନିରିବୋତ୍ଥିତଃ ॥ ୨୬

ବ୍ରୂହି କାରଣମେତସ୍ୟ ଦୁର୍ଧର୍ଷତ୍ୱସ୍ୟ ମଦ୍‌ରିପୋଃ ।
ଓଜଃ ସହୋ ବଳଂ ତେଜୋ ଯତ ଏତତ୍‌ସମୁଦ୍ୟମଃ ॥ ୨୭

ଗୁରୁରୁବାଚ

ଜାନାମି ମଘବଞ୍ଛତ୍ରୋରୁନ୍ନତେରସ୍ୟ କାରଣମ୍ ।
ଶିଷ୍ୟାୟୋପଭୃତଂ ତେଜୋ ଭୃଗୁଭିର୍ବ୍ରହ୍ମବାଦିଭିଃ ॥ ୨୮

ଭବଦ୍‌ବିଧୋ ଭବାନ୍ ବାପି ବର୍ଜୟିତ୍ୱେଶ୍ୱରଂ ହରିମ୍ ।
ନାସ୍ୟ ଶକ୍ତଃ ପୁରଃ ସ୍ଥାତୁଂ କୃତାନ୍ତସ୍ୟ ଯଥା ଜନାଃ ॥ ୨୯

ତସ୍ମାନ୍ନିଳୟମୁତ୍ସୃଜ୍ୟ ଯୂୟଂ ସର୍ବେ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ।
ଯାତ କାଳଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷନ୍ତୋ ଯତଃ ଶତ୍ରୋର୍ବିପର୍ଯ୍ୟୟଃ ॥ ୩୦

ଏଷ ବିପ୍ରବଳୋଦର୍କଃ ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟୂର୍ଜିତବିକ୍ରମଃ ।
ତେଷାମେବାପମାନେନ ସାନୁବନ୍ଧୋ ବିନଙ୍‌କ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୩୧

ଏବଂ ସୁମନ୍ତ୍ରିତାର୍ଥାସ୍ତେ ଗୁରୁଣାର୍ଥାନୁଦର୍ଶିନା ।
ହିତ୍ୱା ତ୍ରିବିଷ୍ଟପଂ ଜଗ୍ମୁର୍ଗୀର୍ବାଣାଃ କାମରୂପିଣଃ ॥ ୩୨

ଦେବେଷ୍ୱଥ ନିଲୀନେଷୁ ବଳିର୍ବୈରୋଚନଃ ପୁରୀମ୍ ।
ଦେବଧାନୀମଧିଷ୍ଠାୟ ବଶଂ ନିନ୍ୟେ ଜଗତ୍ତ୍ରୟମ୍ ॥ ୩୩

"ଭଗବନ୍ ! ମୋର ପୁରୁଣା ଶତ୍ରୁ ବଳି ଏଥର ଯୁଦ୍ଧର ବିରାଟ ଆୟୋଜନ କରିଛନ୍ତି । ମୋତେ ଲାଗୁଛି, ଆମେମାନେ ତାଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ପାରିବା ନାହିଁ । କେଉଁ କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ଏତେ ଶକ୍ତି ବଢ଼ିଯାଇଛି, ମୁଁ କିଛି ଜାଣିପାରୁନି ॥ ୨୫ ॥ ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ଏଥର ବଳିଙ୍କୁ କେହି ବି କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ରୋକିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରଳୟର ଅଗ୍ନି ପରି ବଢ଼ି ଅତି ପରାକ୍ରମୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଲାଗୁଛି, ସେ ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ବିଶ୍ୱଟାକୁ ଗିଳି ପକାଇବେ, ଜିଭରେ ଦଶଦିଗକୁ ଚାଟିଦେବେ ଏବଂ ଆଖିର ଅଗ୍ନିରେ ଜାଳି ଦିଗବିଦିଗ ଭସ୍ମ କରିଦେବେ ॥ ୨୬ ॥ ଶତ୍ରୁର ଏ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ବଢ଼ିଯାଇଛି, ଏହାର କାରଣ କଣ, ଆପଣ ମୋତେ କହନ୍ତୁ । ତାଙ୍କ ଶରୀର, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଏତେ ବଳ ଓ ଏପରି ତେଜ ଆସିଲା କେଉଁଠୁ ଯେ, ସେ ଏତେ ବଡ଼ ବିରାଟ ଆୟୋଜନ କରି ଆମକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ? ॥ ୨୭ ॥

ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି କହିଲେ—ହେ ଇନ୍ଦ୍ର ! ତୁମ ଶତ୍ରୁ ବଳିଙ୍କର ଏପରି ଶକ୍ତିର କାରଣ କଣ, ମୁଁ ତାହା ଜାଣେ । ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଭୃଗୁବଂଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ବଳିଙ୍କୁ ମହାନ୍ ତେଜ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଶକ୍ତିର ଭଣ୍ଡାର କରିଦେଇଛନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ କାଳ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରାଣୀ ଯେପରି ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ, ଏକମାତ୍ର ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ତୁମେ କିମ୍ବା ତୁମ ପରି ଅନ୍ୟ କେହି ମଧ୍ୟ ବଳିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତିଷ୍ଠି ପାରିବେ ନାହିଁ ॥ ୨୯ ॥ ତେଣୁ ତୁମେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଇ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଲୁଚି ରହ ଏବଂ ତୁମ ଶତ୍ରୁର ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର ଓଲଟି ନ ଗଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୟକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହ ॥ ୩୦ ॥ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ତେଜରେ ବଳିଙ୍କର ଶକ୍ତି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବୃଦ୍ଧି ହୋଇ ଚାଲିଛି । ତାହାଙ୍କ ଶକ୍ତି ବହୁତ ବଢ଼ିଯାଇଛି । ସେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ତିରସ୍କାର କରିବେ, ସେତେବେଳେ ସେ ପରିବାର-ପରିକର ସହିତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବେ ।" ॥ ୩୧ ॥ ବୃହସ୍ପତି ଥିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ପରମାର୍ଥର ଜ୍ଞାତା । ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ପରାମର୍ଶ ଦେବାରୁ, ସେମାନେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାନୁସାରେ ରୂପ ଧାରଣ କରି, ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ ॥ ୩୨ ॥ ଦେବତାମାନେ ଏପରି ଲୁଚିଗଲେ ବୋଲି ଜାଣି ବିରୋଚନ-ନନ୍ଦନ ବଳି ଅମରାବତୀ ପୁରୀକୁ ନିଜ ଅଧିକାରକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ତିନିପୁର ଜିଣିଗଲେ ॥ ୩୩ ॥

ତଂ ବିଶ୍ୱଜୟିନଂ ଶିଷ୍ୟଂ ଭୃଗବଃ ଶିଷ୍ୟବତ୍ସଳାଃ ।
ଶତେନ ହୟମେଧାନାମନୁବ୍ରତମଯାଜୟନ୍ ॥ ୩୪

ତତସ୍ତଦନୁଭାବେନ ଭୁବନତ୍ରୟବିଶ୍ରୁତାମ୍ ।
କୀର୍ତ୍ତିଂ ଦିକ୍ଷୁ ବିତନ୍ୱାନଃ ସ ରେଜ ଉଡୁରାଡ଼ିବ ॥ ୩୫

ବୁଭୁଜେ ଚ ଶ୍ରିୟଂ ସ୍ମୃଦ୍ଧାଂ ଦ୍ୱିଜଦେବୋପଲମ୍ଭିତାମ୍ ।
କୃତକୃତ୍ୟମିବାତ୍ମାନଂ ମନ୍ୟମାନୋ ମହାମନାଃ ॥ ୩୬

ବଳି ବିଶ୍ୱବିଜୟୀ ହୋଇଯିବାରୁ ଶିଷ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭୃଗୁବଂଶୀମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଗତ ଶିଷ୍ୟ ବଳିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏକଶହ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରାଇଲେ ॥ ୩୪ ॥ ସେହିସବୁ ଯଜ୍ଞର ପ୍ରଭାବରେ ବଳିଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକୌମୁଦୀ ତିନିଲୋକର ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଦଶଦିଗରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ସେ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପରି ଶୋଭା ପାଇଲେ ॥ ୩୫ ॥ ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କୃପାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ସମୃଦ୍ଧ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ସେ ବଡ଼ ଉଦାରତା ସହକାରେ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ପରି ବୋଧ କଲେ ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ପଞ୍ଚଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୫ ॥

ଅଥ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ପୟୋବ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଦିତିଙ୍କୁ କଶ୍ୟପଙ୍କର ଉପଦେଶ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ପୁତ୍ରେଷୁ ନଷ୍ଟେଷୁ ଦେବମାତାଦିତିସ୍ତଦା ।
ହୃତେ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପେ ଦୈତ୍ୟୈଃ ପର୍ଯ୍ୟତପ୍ୟଦନାଥବତ୍ ॥ ୧

ଏକଦା କଶ୍ୟପସ୍ତସ୍ୟା ଆଶ୍ରମଂ ଭଗବାନଗାତ୍ ।
ନିରୁତ୍ସବଂ ନିରାନନ୍ଦଂ ସମାଧେର୍ବିରତଶ୍ଚିରାତ୍ ॥ ୨

ସ ପତ୍ନୀଂ ଦୀନବଦନାଂ କୃତାସନପରିଗ୍ରହଃ ।
ସଭାଜିତୋ ଯଥାନ୍ୟାୟମିଦମାହ କୁରୂଦ୍ୱହ ॥ ୩

ଅପ୍ୟଭଦ୍ରଂ ନ ବିପ୍ରାଣାଂ ଭଦ୍ରେ ଲୋକେଽଧୁନାଽଽଗତମ୍ ।
ନ ଧର୍ମସ୍ୟ ନ ଲୋକସ୍ୟ ମୃତ୍ୟୋଶ୍ଛନ୍ଦାନୁବର୍ତ୍ତିନଃ ॥ ୪

ଅପି ବାକୁଶଳଂ କିଞ୍ଚିଦ୍ ଗୃହେଷୁ ଗୃହମେଧିନି ।
ଧର୍ମସ୍ୟାର୍ଥସ୍ୟ କାମସ୍ୟ ଯତ୍ର ଯୋଗୋ ହ୍ୟଯୋଗିନାମ୍ ॥ ୫

ଅପି ବାତିଥୟୋଽଭ୍ୟେତ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବାସକ୍ତୟା ତ୍ୱୟା ।
ଗୃହାଦପୂଜିତା ଯାତାଃ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ଥାନେନ ବା କ୍ୱଚିତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବତାମାନେ ଏପରି ପଳାୟନ କରି ଲୁଚିଯିବା ପରେ ଦୈତ୍ୟମାନେ ସ୍ୱର୍ଗ ଅଧିକାର କରିନେବାରୁ ଦେବମାତା ଅଦିତିଙ୍କ ମନରେ ବହୁ ଦୁଃଖ ହେଲା । ସେ ଅନାଥା ପରି ହୋଇଗଲେ ॥ ୧ ॥ ବହୁଦିନ ପରେ ପରମ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କଶ୍ୟପ ମୁନିଙ୍କର ସମାଧି ଭାଙ୍ଗିବାରୁ ସେ ଆସି ଅଦିତିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ଆସି ଦେଖନ୍ତି ତ, ସେଠାରେ ସୁଖଶାନ୍ତି ନାହିଁ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉତ୍ସାହ କିମ୍ବା ସାଜସଜ୍ଜା ନାହିଁ ॥ ୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେ ଆସି ଆସନରେ ବସିଯିବାରୁ ଅଦିତି ତାଙ୍କର ବିଧିପୂର୍ବକ ସେବା ସତ୍କାର କଲେ । ତା'ପରେ ଅଦିତିଙ୍କ ମୁଖରେ ବିଷଣ୍ଣତାର ଛାୟା ଦେଖି କଶ୍ୟପ ପଗ୍ଚରିଲେ, "କଲ୍ୟାଣି ! ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସଂସାରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଉପରେ କିଛି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିନାହିଁ ତ ? ଠିକ୍ ଭାବରେ ଧର୍ମ ପାଳନ କରାଯାଉଛି ତ ? କାଳର କରାଳ କବଳରେ ପଡ଼ି ଲୋକଙ୍କର କିଛି ଅମଙ୍ଗଳ ହୋଇଯାଇନାହିଁ ତ ? ॥ ୩,୪ ॥ ଯେଉଁମାନେ ଯୋଗ କରି ପାରୁନାହାନ୍ତି, ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ତ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯୋଗର ଫଳ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଘ୍ନ ଘଟୁନାହିଁ ତ ? ॥ ୫ ॥ ଏହା ବି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ଯେ, ତୁମେ କୁଟୁମ୍ବର ଭରଣ-ପୋଷଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିବାରୁ, ତୁମ ଦ୍ୱାରକୁ ଆସିଥିବା ଅତିଥି ତୁମଠାରୁ ସତ୍କାର ନ ପାଇ ଫେରିଯାଇଥିବେ; ତୁମେ ଠିଆ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ସତ୍କାର କରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଥିବ । ଏପରି କୌଣସି କାରଣରୁ ତୁମ ମନ ବିଷଣ୍ଣ

ଗୃହେଷୁ ଯେଷ୍ୱତିଥୟୋ ନାର୍ଚ୍ଚିତାଃ ସଲିଲୈରପି ।
ଯଦି ନିର୍ଯ୍ୟାନ୍ତି ତେ ନୂନଂ ଫେରୁରାଜଗୃହୋପମାଃ ॥ ୭

ଅପ୍ୟଗ୍ନୟସ୍ତୁ ବେଳାୟାଂ ନ ହୁତା ହବିଷା ସତି ।
ତ୍ୱୟୋଦ୍ୱିଗ୍ନଧିୟା ଭଦ୍ରେ ପ୍ରୋଷିତେ ମୟି କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୮

ଯତ୍ପୂଜୟା କାମଦୁଘାନ୍ ଯାତି ଲୋକାନ୍ ଗୃହାନ୍ୱିତଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୋଽଗ୍ନିଶ୍ଚ ବୈ ବିଷ୍ଣୋଃ ସର୍ବଦେବାତ୍ମନୋ ମୁଖମ୍ ॥ ୯

ଅପି ସର୍ବେ କୁଶଳିନସ୍ତବ ପୁତ୍ରା ମନସ୍ୱିନି ।
ଲକ୍ଷୟେଽସ୍ୱସ୍ଥମାତ୍ମାନଂ ଭବତ୍ୟା ଲକ୍ଷଣୈରହମ୍ ॥ ୧୦

ଅଦିତିରୁବାଚ

ଭଦ୍ରଂ ଦ୍ୱିଜଗବାଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଧର୍ମସ୍ୟାସ୍ୟ ଜନସ୍ୟ ଚ ।
ତ୍ରିବର୍ଗସ୍ୟ ପରଂ କ୍ଷେତ୍ରଂ ଗୃହମେଧିନ୍ ଗୃହା ଇମେ ॥ ୧୧

ଅଗ୍ନୟୋଽତିଥୟୋ ଭୃତ୍ୟା ଭିକ୍ଷବୋ ଯେ ଚ ଲିପ୍ସବଃ ।
ସର୍ବଂ ଭଗବତୋ ବ୍ରହ୍ମନ୍ନନୁଧ୍ୟାନାନ୍ନ ରିଷ୍ୟତି ॥ ୧୨

କୋ ନୁ ମେ ଭଗବନ୍ କାମୋ ନ ସମ୍ପଦ୍ୟେତ ମାନସଃ ।
ଯସ୍ୟା ଭବାନ୍ ପ୍ରଜାଧ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ ଧର୍ମାନ୍ ପ୍ରଭାଷତେ ॥ ୧୩

ତବୈବ ମାରୀଚ ମନଃଶରୀରଜାଃ
ପ୍ରଜା ଇମାଃ ସତ୍ତ୍ୱରଜସ୍ତମୋଜୁଷଃ ।
ସମୋ ଭବାଂସ୍ତାସ୍ୱସୁରାଦିଷୁ ପ୍ରଭୋ
ତଥାପି ଭକ୍ତଂ ଭଜତେ ମହେଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୪

ତସ୍ମାଦୀଶ ଭଜନ୍ତ୍ୟା ମେ ଶ୍ରେୟଶ୍ଚିନ୍ତୟ ସୁବ୍ରତ ।
ହୃତଶ୍ରିୟୋ ହୃତସ୍ଥାନାନ୍ ସପତ୍ନୈଃ ପାହି ନଃ ପ୍ରଭୋ ॥ ୧୫

ହୋଇ ଯାଇନାହିଁ ତ ? ॥ ୬ ॥ ଯେଉଁ ଗୃହରେ ଅତିଥିଙ୍କୁ ଅନ୍ତତଃ ଜଳଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ସତ୍କାର କରା ନ ଯାଏ ଏବଂ ଅତିଥିମାନେ ଅସତ୍କାରିତ ହୋଇ ଫେରିଯାଆନ୍ତି, ସେପରି ଗୃହ ହେଉଛି ଶୃଗାଳଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ ସଦୃଶ ॥୭ ॥

ପ୍ରିୟେ ! ବୋଧହୁଏ, ମୁଁ ବାହାରକୁ ଚାଲିଯିବା ପରେ ତୁମର ଚିତ୍ତ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିବ; ତେଣୁ ତୁମେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ଅଗ୍ନିରେ ଘୃତାଦି ଆହୁତି ଦେଇ ନ ଥିବ ॥ ୮ ॥ ଶୁଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ଅଗ୍ନି ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଦେବମୟ ଭଗବାନଙ୍କର ମୁଖ । ଗୃହସ୍ଥପୁରୁଷ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ, ତାଙ୍କର ସକଳ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ! ॥ ୯ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ତ ସର୍ବଦା ପ୍ରସନ୍ନ ରହ; କିନ୍ତୁ ତୁମର ବିଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣରୁ ମୁଁ ଦେଖିପାରୁଛି, ତୁମ ଚିତ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁସ୍ଥ ନାହିଁ । ତୁମ ପୁତ୍ରମାନେ ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ॥ ୧୦ ॥

ଅଦିତି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଗୋଜାତି, ଧର୍ମ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ଦାସୀ—ସମସ୍ତେ କୁଶଳରେ ଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ! ଏହି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ହିଁ ହେଉଛି ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ ଓ କାମ ସମ୍ପର୍କୀୟ ସାଧନାରେ ପରମ ସହାୟକ ॥ ୧୧ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ସ୍ମରଣ କରି ମୁଁ ଅଗ୍ନି, ଅତିଥି, ସେବକ, ଭିକ୍ଷୁକ, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯାଚକମାନଙ୍କୁ କେବେ ବି ଅବଜ୍ଞା କରିନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଭଗବନ୍ ! ଯେଉଁଠି ଆପଣଙ୍କ ପରି ପ୍ରଜାପତି ମୋତେ ଧର୍ମପାଳନର ଏପରି ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ମୋର ବା କେଉଁ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହୋଇ ରହିଯିବ ! ॥ ୧୩ ॥ ହେ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣୀ, ରଜୋଗୁଣୀ, ତମୋଗୁଣୀ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସକଳ ପ୍ରଜା ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ତାନ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେତେକ ଆପଣଙ୍କ ସଙ୍କଳ୍ପରୁ ତ, କେତେକ ଆପଣଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଭଗବନ୍ ! ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ସେମାନେ ଅସୁର ହୋଇଥାନ୍ତୁ, କି ଦେବତା ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ଆପଣ ସବୁ ସନ୍ତାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମାନ ଭାବ ରଖନ୍ତି; ଆପଣ ସମ ଅଟନ୍ତି । ତା'ଛଡ଼ା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥାନ୍ତି; (ତେଣୁ ମୋର ଆଶା, ଆପଣ ମୋର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ ।) ॥ ୧୪ ॥ ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ଦାସୀ । ଆପଣ ମୋର ମଙ୍ଗଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟିକିଏ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ହେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାପାଳକ ପ୍ରଭୁ ! ଶତ୍ରୁମାନେ ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ବାସସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ । ଆପଣ ଆମକୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥

ପରୈର୍ବିବାସିତା ସାହଂ ମଗ୍ନା ବ୍ୟସନସାଗରେ ।
ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଶ୍ରୀର୍ଯଶଃ ସ୍ଥାନଂ ହୃତାନି ପ୍ରବଲୈର୍ମମ ॥ ୧୬

ଯଥା ତାନି ପୁନଃ ସାଧୋ ପ୍ରପଦ୍ୟେରନ୍ ମମାତ୍ମଜାଃ ।
ତଥା ବିଧେହି କଲ୍ୟାଣଂ ଧିୟା କଲ୍ୟାଣକୃତ୍ତମ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମଭ୍ୟର୍ଥିତୋଽଦିତ୍ୟା କସ୍ତାମାହ ସ୍ମୟନ୍ନିବ ।
ଅହୋ ମାୟାବଲଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ୍ନେହବଦ୍ଧମିଦଂ ଜଗତ୍ ॥ ୧୮

କ୍ୱ ଦେହୋ ଭୌତିକୋଽନାତ୍ମା କ୍ୱ ଚାତ୍ମା ପ୍ରକୃତେଃ ପରଃ ।
କସ୍ୟ କେ ପତିପୁତ୍ରାଦ୍ୟା ମୋହ ଏବ ହି କାରଣମ୍ ॥ ୧୯

ଉପତିଷ୍ଠସ୍ୱ ପୁରୁଷଂ ଭଗବନ୍ତଂ ଜନାର୍ଦନମ୍ ।
ସର୍ବଭୂତଗୁହାବାସଂ ବାସୁଦେବଂ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁମ୍ ॥ ୨୦

ସ ବିଧାସ୍ୟତି ତେ କାମାନ୍ ହରିର୍ଦୀନାନୁକମ୍ପନଃ ।
ଅମୋଘା ଭଗବଦ୍ଭକ୍ତିର୍ନେତରେତିମତିର୍ମମ ॥ ୨୧

ଅଦିତିରୁବାଚ

କେନାହଂ ବିଧିନା ବ୍ରହ୍ମନ୍ନୁପସ୍ଥାସ୍ୟେ ଜଗତ୍‌ପତିମ୍ ।
ଯଥା ମେ ସତ୍ୟସଙ୍କଳ୍ପୋ ବିଦଧ୍ୟାତ୍ ସ ମନୋରଥମ୍ ॥ ୨୨

ଆଦିଶ ତ୍ୱଂ ଦ୍ୱିଜଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିଧିଂ ତଦୁପଧାବନମ୍ ।
ଆଶୁ ତୁଷ୍ୟତି ମେ ଦେବଃ ସୀଦନ୍ତ୍ୟାଃ ସହ ପୁତ୍ରକୈଃ ॥ ୨୩

କଶ୍ୟପ ଉବାଚ

ଏତନ୍ମେ ଭଗବାନ୍ ପୃଷ୍ଟଃ ପ୍ରଜାକାମସ୍ୟ ପଦ୍ମଜଃ ।
ଯଦାହ ତେ ପ୍ରବକ୍ଷ୍ୟାମି ବ୍ରତଂ କେଶବତୋଷଣମ୍ ॥ ୨୪

ଫାଲ୍‌ଗୁନସ୍ୟାମଲେ ପକ୍ଷେ ଦ୍ୱାଦଶାହଂ ପୟୋବ୍ରତଃ ।
ଅର୍ଚ୍ଚୟେଦରବିନ୍ଦାକ୍ଷଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରମୟାନ୍ୱିତଃ ॥ ୨୫

ସିନୀବାଲ୍ୟାଂ ମୃଦାଽଽଲିପ୍ୟ ସ୍ନାୟାତ୍ କ୍ରୋଡ଼ବିଦୀର୍ଣ୍ଣୟା ।
ଯଦି ଲଭ୍ୟେତ ବୈ ସ୍ରୋତସ୍ୟେତଂ ମନ୍ତ୍ରମୁଦାରୟେତ୍ ॥ ୨୬

ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟମାନେ ଆମ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧନ, ଯଶ ଏବଂ ପଦ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ଆମକୁ ଘରୁ ବାହାର କରିଦେଲେ । ତେଣୁ ମୁଁ ଦୁଃଖସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଛି ॥ ୧୬ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ ଆମର ମଙ୍ଗଳ କରିବା ଲୋକ ଆଉ କେହି ନାହିଁ । ତେଣୁ, ହେ ମୋର ମଙ୍ଗଳାକାଙ୍କ୍ଷୀ ସ୍ୱାମୀ ! ଆପଣ ବୁଦ୍ଧିବିଚାରି ନିଜ ସଂକଳ୍ପରେ ହିଁ ମୋର ମଙ୍ଗଳର ଏପରି କିଛି ଉପାୟ କରନ୍ତୁ, ଯାହାଫଳରେ କି ମୋର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସେହିସବୁ ଅପହୃତ ବସ୍ତୁ ମିଳିଯିବ ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଅଦିତି ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ଟିକିଏ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କଶ୍ୟପ କହିଲେ, "ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ! ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ବି କେଡ଼େ ପ୍ରବଳ ଦେଖ ! ଏହି ସମସ୍ତ ଜଗତଟା ସ୍ନେହରଜ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି । କାହିଁ ଏ ପଞ୍ଚଭୂତରେ ଗଢ଼ା ଶରୀର ଏବଂ କାହିଁ ପ୍ରକୃତିର ଅତୀତ ଆତ୍ମା ! କେହି କାହାର ପତି ନୁହେଁ, କି ପୁତ୍ର ନୁହେଁ, କି ସମ୍ପର୍କୀୟ ନୁହେଁ । ମୋହ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନଚାଉଛି ॥ ୧୮,୧୯ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ତୁମେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ ଭକ୍ତଭୟହାରୀ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କୁ ଆରାଧନା କର ॥ ୨୦ ॥ ସେ ବଡ଼ ଦୀନଦୟାଳୁ; ସେହି ପ୍ରଭୁ ନିଶ୍ଚୟ ତୁମର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ । ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ଭଗବଦ୍‌ଭକ୍ତି କଦାପି ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥

ଅଦିତି ପଚାରିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ କିପରି ଭାବରେ ଜଗଦୀଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ସେହି ସତ୍ୟସଂକଳ୍ପ ପ୍ରଭୁ ମୋର ମନୋରଥ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ ? ॥ ୨୨ ॥ ସ୍ୱାମୀ ! ମୁଁ ମୋର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ବହୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଛି । ଯେପରି କଲେ ସେହି ପ୍ରଭୁ ଶୀଘ୍ର ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଯିବେ, ଆପଣ ସେହି ଆରାଧନାପ୍ରଣାଳୀ ମୋତେ କହିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୩ ॥

କଶ୍ୟପ କହିଲେ—ଦେବି ! ମୋର ଯେତେବେଳେ ସନ୍ତାନପ୍ରାପ୍ତି କାମନା ଜାତ ହେଲା, ମୁଁ ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲି । ସେ ମୋତେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରାଉଥିବା ଯେଉଁ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ କହିଥିଲେ, ମୁଁ ତୁମକୁ ତାହା କହୁଛି; ଶୁଣ ॥ ୨୪ ॥ ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷରେ ବାରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ କେବଳ ଦୁଧ ପିଇ ରହ ଏବଂ ପରମ ଭକ୍ତିର ସହିତ ଭଗବାନ କମଳଲୋଚନଙ୍କୁ ପୂଜା କର ॥ ୨୫ ॥ ଯଦି ମିଳିପାରିବ, ତେବେ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ବରାହ ଖୋଳିଥିବା ମାଟି ଆଣି, ସେଥିରେ ନିଜ

ତ୍ୱଂ ଦେବ୍ୟାଦିବରାହେଣ ରସାୟାଃ ସ୍ଥାନମିଚ୍ଛତା ।
ଉଦ୍ଧୃତାସି ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ପାପ୍ମାନଂ ମେ ପ୍ରଣାଶୟ ॥ ୨୭

ନିର୍ବର୍ତ୍ତିତାତ୍ମନିୟମୋ ଦେବମର୍ଚ୍ଚେତ୍ ସମାହିତଃ ।
ଅର୍ଚ୍ଚାୟାଂ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଜଳେ ବହ୍ନୌ ଗୁରାବପି ॥ ୨୮

ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ଭଗବତେ ପୁରୁଷାୟ ମହୀୟସେ ।
ସର୍ବଭୂତନିବାସାୟ ବାସୁଦେବାୟ ସାକ୍ଷିଣେ ॥ ୨୯

ନମୋଽବ୍ୟକ୍ତାୟ ସୂକ୍ଷ୍ମାୟ ପ୍ରଧାନପୁରୁଷାୟ ଚ ।
ଚତୁର୍ବିଂଶଦ୍‌ଗୁଣଜ୍ଞାୟ ଗୁଣସଂଖ୍ୟାନହେତବେ ॥ ୩୦

ନମୋ ଦ୍ୱିଶୀର୍ଷ୍ଣେ ତ୍ରିପଦେ ଚତୁଃଶୃଙ୍ଗାୟ ତନ୍ତବେ ।
ସପ୍ତହସ୍ତାୟ ଯଜ୍ଞାୟ ତ୍ରୟୀବିଦ୍ୟାତ୍ମନେ ନମଃ ॥ ୩୧

ନମଃ ଶିବାୟ ରୁଦ୍ରାୟ ନମଃ ଶକ୍ତିଧରାୟ ଚ ।
ସର୍ବବିଦ୍ୟାଧିପତୟେ ଭୂତାନାଂ ପତୟେ ନମଃ ॥ ୩୨

ନମୋ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭାୟ ପ୍ରାଣାୟ ଜଗଦାତ୍ମନେ ।
ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଶରୀରାୟ ନମସ୍ତେ ଯୋଗହେତବେ ॥ ୩୩

ନମସ୍ତ ଆଦିଦେବାୟ ସାକ୍ଷିଭୂତାୟ ତେ ନମଃ ।
ନାରାୟଣାୟ ଋଷୟେ ନରାୟ ହରୟେ ନମଃ ॥ ୩୪

ଦେହକୁ ମାର୍ଜନ କରି ନଦୀରେ ସ୍ନାନ କର। ସ୍ନାନ କରିବା ସମୟରେ ଏହି ମନ୍ତ୍ର ପାଠ କର, ଯଥା—"ହେ ଦେବି ! ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ବରାହ ଭଗବାନ ତୁମକୁ ରସାତଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଥିଲେ। ତୁମକୁ ମୋର ନମସ୍କାର। ତୁମେ ମୋର ପାପସବୁ ନାଶ କରିଦିଅ।" ॥ ୨୬,୨୭ ॥ ସ୍ନାନ କରିସାରି ନିଜର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ନିୟମମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରେ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ମୂର୍ତ୍ତି, ବେଦୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି ଓ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କର ॥ ୨୮ ॥ (ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ତୁତି କର—) "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଓ ଆରାଧ୍ୟ। ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ଆପଣଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ଆପଣ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ନିବାସ କରନ୍ତି। ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କୁ ବାସୁଦେବ କୁହାଯାଏ। ଆପଣ ସମସ୍ତ ଚରାଚର ଜଗତର ଏବଂ ତାହାର କାରଣର ମଧ୍ୟ ସାକ୍ଷୀ। ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୨୯ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ। ପ୍ରକୃତି ଓ ପୁରୁଷ-ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଚବିଶଗୁଣକୁ ଜାଣିଥିବା ଓ ଗୁଣମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା କରୁଥିବା ସାଂଖ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୦ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଯଜ୍ଞ, ଯାହାର ଦୁଇଶିର ହେଉଛି ପ୍ରାୟଣୀୟ ଓ ଉଦୟନୀୟ ନାମକ ଦୁଇ କର୍ମ। ପ୍ରାତଃ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ସାୟଂ—ଏହି ତିନି ସବନ (ସୋମରସ ସଂଗ୍ରହର ସମୟ) ହେଉଛି ତିନିପାଦ। ଚାରିବେଦ ହେଉଛି ଚାରି ଶିଙ୍ଗ। ଗାୟତ୍ରୀ ଆଦି ସାତ ଛନ୍ଦ ହେଉଛି ସାତ ହାତ। ଏହି ଧର୍ମମୟ ବୃଷଭରୂପ ଯଜ୍ଞ ହେଉଛି ବେଦମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଦିତ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର ଆତ୍ମା। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୧ ॥ ଆପଣ ହିଁ ଲୋକକଲ୍ୟାଣକାରୀ ଶିବ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ପ୍ରଳୟକାରୀ ରୁଦ୍ର। ପୁଣି ସକଳ ଶକ୍ତିର ଧାରଣକାରୀ ମଧ୍ୟ ଆପଣ। ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ। ଆପଣ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାର ଅଧିପତି ଓ ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ। ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର ॥ ୩୨ ॥ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଏବଂ ଏହି ଜଗତର ସ୍ୱରୂପ। ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯୋଗର କାରଣ ଏବଂ ଆପଣ ହିଁ ଯୋଗରୁ ମିଳୁଥିବା ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ। ହେ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୩ ॥ ଆପଣ ହିଁ ଆଦିଦେବ ଓ ସବୁରି ସାକ୍ଷୀ। ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ନରନାରାୟଣ ଋଷିଙ୍କ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ। ଆପଣଙ୍କୁ

ନମୋ ମରକତଶ୍ୟାମବପୁଷେଽଧିଗତଶ୍ରିୟେ ।
କେଶବାୟ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ନମସ୍ତେ ପୀତବାସସେ ॥ ୩୫

ତ୍ୱଂ ସର୍ବବରଦଃ ପୁଂସାଂ ବରେଣ୍ୟ ବରଦର୍ଷଭ ।
ଅତସ୍ତେ ଶ୍ରେୟସେ ଧୀରାଃ ପାଦରେଣୁମୁପାସତେ ॥ ୩୬

ଅନ୍ୱବର୍ତ୍ତନ୍ତ ଯଂ ଦେବାଃ ଶ୍ରୀଶ୍ଚ ତତ୍ପାଦପଦ୍ମୟୋଃ ।
ସ୍ପୃହୟନ୍ତ ଇବାମୋଦଂ ଭଗବାନ୍ ମେ ପ୍ରସୀଦତାମ୍ ॥ ୩୭

ଏତୈର୍ମନ୍ତ୍ରୈର୍ହୃଷୀକେଶମାବାହନପୁରସ୍କୃତମ୍ ।
ଅର୍ଚ୍ଚୟେଚ୍ଛ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତଃ ପାଦ୍ୟୋପସ୍ପର୍ଶନାଦିଭିଃ ॥ ୩୮

ଅର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱା ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାଦ୍ୟୈଃ ପୟସା ସ୍ନପୟେଦ୍ ବିଭୁମ୍ ।
ବସ୍ତ୍ରୋପବୀତାଭରଣପାଦ୍ୟୋପସ୍ପର୍ଶନୈସ୍ତତଃ ।
ଗନ୍ଧଧୂପାଦିଭିଶ୍ଚାର୍ଚ୍ଚେଦ୍ ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷରବିଦ୍ୟୟା ॥ ୩୯

ଶୃତଂ ପୟସି ନୈବେଦ୍ୟଂ ଶାଲ୍ୟନ୍ନଂ ବିଭବେ ସତି ।
ସସର୍ପିଃ ସଗୁଡ଼ଂ ଦତ୍ତ୍ୱା ଜୁହୁୟାତ୍ ମୂଳବିଦ୍ୟୟା ॥ ୪୦

ନିବେଦିତଂ ତଦ୍ ଭକ୍ତାୟ ଦଦ୍ୟାଦ୍ ଭୁଞ୍ଜୀତ ବା ସ୍ୱୟମ୍ ।
ଦତ୍ତ୍ୱାଽଽଚମନମର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱା ତାମ୍ବୂଳଂ ଚ ନିବେଦୟେତ୍ ॥ ୪୧

ଜପେଦଷ୍ଟୋତ୍ତରଶତଂ ସ୍ତୁବୀତ ସ୍ତୁତିଭିଃ ପ୍ରଭୁମ୍ ।
କୃତ୍ୱା ପ୍ରଦକ୍ଷିଣଂ ଭୂମୌ ପ୍ରଣମେଦ୍ ଦଣ୍ଡବନ୍ମୁଦା ॥ ୪୨

କୃତ୍ୱା ଶିରସି ତଚ୍ଛେଷାଂ ଦେବମୁଦ୍ୱାସୟେତ୍ ତତଃ ।
ଦ୍ୱ୍ୟବରାନ୍ ଭୋଜୟେଦ୍ ବିପ୍ରାନ୍ ପାୟସେନ ଯଥୋଚିତମ୍ ॥ ୪୩

ଭୁଞ୍ଜୀତ ତୈରନୁଜ୍ଞାତଃ ଶେଷଂ ସେଷ୍ଟଃ ସଭାଜିତୈଃ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟଥ ତଦ୍‌ରାତ୍ର୍ୟାଂ ଶ୍ୱୋଭୂତେ ପ୍ରଥମେଽହନି ॥ ୪୪

ସ୍ନାତଃ ଶୁଚିର୍ୟଥୋକ୍ତେନ ବିଧିନା ସୁସମାହିତଃ ।
ପୟସା ସ୍ନାପୟିତ୍ୱାର୍ଚ୍ଚେଦ୍ ଯାବଦ୍‌ବ୍ରତସମାପନମ୍ ॥ ୪୫

ମୋର ନମସ୍କାର ॥ ୩୪ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଶରୀର ହେଉଛି ମରକତମଣି ସମାନ ଶ୍ୟାମଳ । ସକଳ ସମ୍ପଦ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉଛନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ସେବିକା । ହେ ପୀତାମ୍ବରଧାରୀ କେଶବ ! ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୩୫ ॥ ଆପଣ ସକଳ ପ୍ରକାର ବର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବରଦାତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ତଥା ଜୀବର ଏକମାତ୍ର ବରଣୀୟ । ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଧୀର-ବିବେକୀ ପୁରୁଷମାନେ ନିଜର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣଧୂଳିକୁ ଉପାସନା କରନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣକମଳର ସୁଗନ୍ଧ ଟିକିଏ ପାଇବା ଲାଳସାରେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ଓ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟ ସେବାରେ ଲାଗିରହନ୍ତି, ସେହି ଭଗବାନ ମୋ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତୁ ।'' ॥ ୩୭ ॥

ପ୍ରିୟେ ! ପ୍ରଥମରୁ ଭଗବାନ ହୃଷୀକେଶଙ୍କୁ ଆବାହନ କରିଥିବ । ତା'ପରେ ପାଦ୍ୟ, ଆଚମନ ଇତ୍ୟାଦି ଦେବା ସହିତ ଉକ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ବକ ମନ ଲଗାଇ ପୂଜା କରିବ ॥ ୩୮ ॥ ଗନ୍ଧ, ମାଳା ଆଦିରେ ପୂଜା କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦୁଧରେ ସ୍ନାନ କରାଇବ । ତା'ପରେ ବସ୍ତ୍ର, ଯଜ୍ଞୋପବୀତ, ଆଭୂଷଣ, ପାଦ୍ୟ, ଆଚମନ, ଗନ୍ଧ, ଧୂପ ଆଦିଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବ ॥ ୩୯ ॥ ଯଦି ସାମର୍ଥ୍ୟ ପାଇବ, ତେବେ ଦୁଧରେ ଶିଝା ଯାଇଥିବା ଓ ଘୃତ-ଶର୍କରା ମିଶ୍ରିତ ହୋଇଥିବା ପକ୍ୱଶାଳିଅନ୍ନ ନୈବେଦ୍ୟ କରିବ ଏବଂ ତାଙ୍କରି ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରରେ ଆହୁତି ଦେବ ॥ ୪୦ ॥ ସେହି ନୈବେଦ୍ୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଦେବ କିମ୍ବା ନିଜେ ପାଇବ । ଆଚମନ ଓ ପୂଜା ପରେ ତାମ୍ବୁଲ ନିବେଦନ କରିବ ॥ ୪୧ ॥ ଶହେଆଠଥର ଦ୍ୱାଦଶାକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବ ଏବଂ ସ୍ତୁତି ପାଠ କରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତବନ କରିବ । ଶେଷରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ପ୍ରେମ ଓ ଆନନ୍ଦର ସହିତ ଭୂମିରେ ପଡ଼ି ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କରିବ ॥ ୪୨ ॥ ଅବଶିଷ୍ଟ ନିର୍ମାଲ୍ୟକୁ ମୁଣ୍ଡରେ ଛୁଆଁଇ ରଖିବ ଏବଂ ତା'ପରେ ଦେବତାଙ୍କୁ ବିସର୍ଜନ କରିବ । ଅତି କମ୍‌ରେ ଦୁଇଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ରୀତିରେ ଖିରି ଭୋଜନ କରାଇବ ॥ ୪୩ ॥ ଦକ୍ଷିଣା ଆଦି ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବ । ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ନେଇ ନିଜର ଇଷ୍ଟମନ୍ତ୍ର ସ୍ମରଣ କରିବା ସହିତ ବଳିଥିବା ପ୍ରସାଦ ନିଜେ ଭୋଜନ କରିବ । ସେଦିନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳନ କରିବ ଏବଂ ତା'ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ଉଠି, ସ୍ନାନ ଆଦି ସାରି, ପୂର୍ବୋକ୍ତ ରୀତିରେ ଏକାଗ୍ର ହୋଇ ପବିତ୍ରତାପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବ । ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରତ ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦୁଧରେ

ପୟୋଭକ୍ଷୋ ବ୍ରତମିଦଂ ଚରେଦ୍ ବିଷ୍ଣ୍ୱର୍ଚନାଦୃତଃ ।
ପୂର୍ବବଜ୍ଜୁହୁୟାଦଗ୍ନିଂ ବ୍ରାହ୍ମଣାଂଶ୍ଚାପି ଭୋଜୟେତ୍ ॥ ୪୬

ଏବଂ ତ୍ୱହରହଃ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଦ୍ୱାଦଶାହଂ ପୟୋବ୍ରତଃ ।
ହରେରାରାଧନଂ ହୋମମର୍ହଣଂ ଦ୍ୱିଜତର୍ପଣମ୍ ॥ ୪୭

ପ୍ରତିପଦ୍ଦିନମାରଭ୍ୟ ଯାବଚ୍ଛୁକ୍ଳତ୍ରୟୋଦଶୀ ।
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟମଧଃସ୍ୱପ୍ନଂ ସ୍ନାନଂ ତ୍ରିଷବଣଂ ଚରେତ୍ ॥ ୪୮

ବର୍ଜୟେଦସଦାଲାପଂ ଭୋଗାନୁଚ୍ଚାବଚାଂସ୍ତଥା ।
ଅହିଂସ୍ରଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ବାସୁଦେବପରାୟଣଃ ॥ ୪୯

ତ୍ରୟୋଦଶ୍ୟାମଥୋ ବିଷ୍ଣୋଃ ସ୍ନପନଂ ପଞ୍ଚକୈର୍ବିଭୋଃ ।
କାରୟେଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରଦୃଷ୍ଟେନ ବିଧିନା ବିଧିକୋବିଦୈଃ ॥ ୫୦

ପୂଜାଂ ଚ ମହତୀଂ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ବିତ୍ତଶାଠ୍ୟବିବର୍ଜିତଃ ।
ଚରୁଂ ନିରୂପ୍ୟ ପୟସି ଶିପିବିଷ୍ଟାୟ ବିଷ୍ଣବେ ॥ ୫୧

ଶୃତେନ ତେନ ପୁରୁଷଂ ଯଜେତ ସୁସମାହିତଃ ।
ନୈବେଦ୍ୟଂ ଗୁଣବଦ୍ ଦଦ୍ୟାତ୍ ପୁରୁଷତୁଷ୍ଟିଦମ୍ ॥ ୫୨

ଆଚାର୍ଯ୍ୟଂ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନଂ ବସ୍ତ୍ରାଭରଣଧେନୁଭିଃ ।
ତୋଷୟେଦୃତ୍ୱିଜଶ୍ଚୈବ ତଦ୍ୱିଦ୍ଧ୍ୟାରାଧନଂ ହରେଃ ॥ ୫୩

ଭୋଜୟେତ୍ ତାନ୍ ଗୁଣବତା ସଦନ୍ନେନ ଶୁଚିସ୍ମିତେ ।
ଅନ୍ୟାଂଶ୍ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣାଞ୍ଛକ୍ତ୍ୟା ଯେ ଚ ତତ୍ର ସମାଗତାଃ ॥ ୫୪

ଦକ୍ଷିଣାଂ ଗୁରବେ ଦଦ୍ୟାଦ୍ ଋତ୍ୱିଗ୍ଭ୍ୟଶ୍ଚ ଯଥାର୍ହତଃ ।
ଅନ୍ନାଦ୍ୟେନାଶ୍ୱପାକାଂଶ୍ଚ ପ୍ରୀଣୟେତ୍ ସମୁପାଗତାନ୍ ॥ ୫୫

ଭୁକ୍ତବତ୍ସୁ ଚ ସର୍ବେଷୁ ଦୀନାନ୍ଧକୃପଣେଷୁ ଚ ।
ବିଷ୍ଣୋସ୍ତତ୍ପ୍ରୀଣନଂ ବିଦ୍ୱାନ୍ଭୁଞ୍ଜୀତ ସହ ବନ୍ଧୁଭିଃ ॥ ୫୬

ସ୍ନାନ କରାଇ ନିୟମିତଭାବରେ ପୂଜା କରିବ ॥ ୪୪,୪୫ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ପୂଜାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖି, କେବଳ ପୟୋବ୍ରତୀ ହୋଇ ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ। ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ହୋମ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ କରାଇବାକୁ ହେବ ॥ ୪୬ ॥ ଏପରିଭାବରେ ପୟୋବ୍ରତୀ ହୋଇ ବାରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା, ହୋମ ଓ ପୂଜା କରିବ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ-ଭୋଜନ କରାଇବ ॥ ୪୭ ॥

ଫାଲ୍‌ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦାଠାରୁ ତ୍ରୟୋଦଶୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବ, ତଳେ ଶୋଇବ ଓ ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସ୍ନାନ କରିବ ॥ ୪୮ ॥ ମିଛ କହିବ ନାହିଁ। ପାପୀମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାଭାଷା କରିବ ନାହିଁ। ପାପକଥା କହିବ ନାହିଁ। ଛୋଟ-ବଡ଼ ଆଦି ସକଳ ପ୍ରକାର ଭୋଗବିଳାସ ତ୍ୟାଗ କରିବ। କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ଦେବ ନାହିଁ। ଭଗବାନଙ୍କ ଆରାଧନାରେ ଲାଗି ରହିବ ॥ ୪୯ ॥ ତ୍ରୟୋଦଶୀଦିନ ବିଧି ଜାଣିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧିରେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପଞ୍ଚାମୃତରେ ସ୍ନାନ କରାଇବ ॥ ୫୦ ॥ ସେଦିନ କୌଣସି ପ୍ରକାର କୁଣ୍ଠିତ ନ ହୋଇ, ଧନବ୍ୟୟକୁ ନ ଡରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପୂଜା କରାଯିବା ବିଧେୟ। ସେଦିନ ଦୁଧରେ ଖିରି ରାନ୍ଧି ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତରେ ସେହି ପକ୍ୱ ଚରୁ(ଖିରି)ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଯଜନ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିବା ଗୁଣଯୁକ୍ତ ସ୍ୱାଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ନ ଅର୍ପଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ॥ ୫୧,୫୨ ॥ ତା'ପରେ ଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର, ଆଭୂଷଣ ଓ ଗୋ ଆଦି ଦାନ କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଉଚିତ। ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଆରାଧନା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିବ ॥ ୫୩ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଏବଂ ଗୁଣଯୁକ୍ତ ଭୋଜନ କରାଇବା ଉଚିତ। ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଆଗନ୍ତୁକ ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁରୂପ ଭୋଜନ କରାଇବା ଉଚିତ ॥ ୫୪ ॥ ଗୁରୁ ଓ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ। ଯେଉଁ ଚଣ୍ଡାଳ ଆଦି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକେ ସ୍ୱତଃ ସେଠାକୁ ଆସିଥିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ତଥା ଦୀନଦୁଃଖୀ, ଅନ୍ଧ ଓ ଅସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ନ ଆଦି ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ। ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତେ ଭୋଜନ କରିସାରିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କର ସତ୍କାରକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରସନ୍ନତାର ମାଧ୍ୟମ ବୋଲି ବୁଝି, ଆପଣା ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ବସି ନିଜେ ଭୋଜନ କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୫,୫୬ ॥

ନୃତ୍ୟବାଦିତ୍ରଗୀତୈଶ୍ଚ ସ୍ତୁତିଭିଃ ସ୍ୱସ୍ତିବାଚକୈଃ ।
କାରୟେତ୍ ତତ୍‌କଥାଭିଶ୍ଚ ପୂଜାଂ ଭଗବତୋଽନ୍ୱହମ୍ ॥ ୫୭

ଏତତ୍ ପୟୋବ୍ରତଂ ନାମ ପୁରୁଷାରାଧନଂ ପରମ୍ ।
ପିତାମହେନାଭିହିତଂ ମୟା ତେ ସମୁଦାହୃତମ୍ ॥ ୫୮

ତ୍ୱଂ ଚାନେନ ମହାଭାଗେ ସମ୍ୟକ୍‌ଚୀର୍ଣ୍ଣେନ କେଶବମ୍ ।
ଆତ୍ମନା ଶୁଦ୍ଧଭାବେନ ନିୟତାତ୍ମା ଭଜାବ୍ୟୟମ୍ ॥ ୫୯

ଅୟଂ ବୈ ସର୍ବୟଜ୍ଞାଖ୍ୟଃ ସର୍ବବ୍ରତମିତି ସ୍ମୃତମ୍ ।
ତପଃସାରମିଦଂ ଭଦ୍ରେ ଦାନଂ ଚେଶ୍ୱରତର୍ପଣମ୍ ॥ ୬୦

ତ ଏବ ନିୟମାଃ ସାକ୍ଷାତ୍ ତ ଏବ ଚ ଯମୋତ୍ତମାଃ ।
ତପୋ ଦାନଂ ବ୍ରତଂ ଯଜ୍ଞୋ ଯେନ ତୁଷ୍ୟତ୍ୟଧୋକ୍ଷଜଃ ॥ ୬୧

ତସ୍ମାଦେତଦ୍‌ବ୍ରତଂ ଭଦ୍ରେ ପ୍ରୟତା ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଚର ।
ଭଗବାନ୍‌ପରିତୁଷ୍ଟସ୍ତେ ବରାନାଶୁ ବିଧାସ୍ୟତି ॥ ୬୨

ପ୍ରତିପଦାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ତ୍ରୟୋଦଶୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିଦିନ ନୃତ୍ୟଗୀତ, ବାଜାବାଜଣା, ସ୍ତୁତି, ସ୍ୱସ୍ତିବାଚନ ଓ ଭଗବତ୍‌ଲୀଳା-ଚର୍ଚ୍ଚା ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା ଉଚିତ ॥ ୫୭ ॥ ପ୍ରିୟେ ! ଏହା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆରାଧନା । ଏହାରି ନାମ **ପୟୋବ୍ରତ** । ବ୍ରହ୍ମା ମୋତେ ଏହିପରି ବ୍ରତ ପାଳନ ବିଷୟ କହିଥିଲେ; ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହା କହିଦେଲି ॥ ୫୮ ॥ ଦେବି ! ତୁମେ ଭାଗ୍ୟବତୀ । ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରି ଶୁଦ୍ଧଭାବରେ ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତରେ, ଭଲଭାବରେ ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କର ଏବଂ ଏହାରି ଦ୍ୱାରା ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କର ॥ ୫୯ ॥ ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ଏହି ବ୍ରତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିଥାଏ; ତେଣୁ ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ହେଉଛି **ସର୍ବୟଜ୍ଞ** ଓ **ସର୍ବବ୍ରତ** । ଏହା ହେଉଛି ସମସ୍ତ ତପସ୍ୟାର ସାର ଓ ମୁଖ୍ୟ ଦାନ ॥ ୬୦ ॥ ଯେଉଁ ନିୟମମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେହିସବୁ ହିଁ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତ ନିୟମ; ସେସବୁ ହିଁ ହେଉଛି ଉତ୍ତମ ଯମ; ବାସ୍ତବରେ ସେସବୁ ହିଁ ହେଉଛି ତପସ୍ୟା, ଦାନ, ବ୍ରତ ଓ ଯଜ୍ଞ ॥ ୬୧ ॥ ତେଣୁ ହେ ଦେବି ! ତୁମେ ସଂଯମ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କର । ଭଗବାନ ଅତିଶୀଘ୍ର ତୁମ ଉପରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବେ ଏବଂ ତୁମର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ ॥ ୬୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେଽଦିତିପୟୋବ୍ରତକଥନଂ ନାମ ଷୋଡ଼ଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୬ ॥

ଅଥ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରାକଟ୍ୟ ଓ ଅଦିତିଙ୍କୁ ବର ପ୍ରଦାନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତା ସାଦିତୀ ରାଜନ୍ ସ୍ୱଭର୍ତ୍ରା କଶ୍ୟପେନ ବୈ ।
ଅନ୍ୱତିଷ୍ଠଦ୍ ବ୍ରତମିଦଂ ଦ୍ୱାଦଶାହମତନ୍ଦ୍ରିତା ॥ ୧

ଚିନ୍ତୟନ୍ତ୍ୟେକୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ମହାପୁରୁଷମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ପ୍ରଗୃହ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟଦୁଷ୍ଟାଶ୍ୱାନ୍ ମନସା ବୁଦ୍ଧିସାରଥିଃ ॥ ୨

ମନଶ୍ଚୈକାଗ୍ରୟା ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଭଗବତ୍ୟଖିଳାତ୍ମନି ।
ବାସୁଦେବେ ସମାଧାୟ ଚଚାର ହ ପୟୋବ୍ରତମ୍ ॥ ୩

ତସ୍ୟାଃ ପ୍ରାଦୁରଭୂତ୍ ତାତ ଭଗବାନାଦିପୂରୁଷଃ ।
ପୀତବାସାଶ୍ଚତୁର୍ବାହୁଃ ଶଙ୍ଖଚକ୍ରଗଦାଧରଃ ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମହର୍ଷି କଶ୍ୟପଙ୍କର ଉପଦେଶକ୍ରମେ ଅଦିତି ବଡ଼ ସାବଧାନତାର ସହିତ ବାରଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ॥ ୧ ॥ ସେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସାରଥି କରି, ମନରୂପୀ ଲଗାମଦ୍ୱାରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟରୂପୀ ଦୁଷ୍ଟ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କୁ ବଶରେ ରଖି, ଏକନିଷ୍ଠ ବୁଦ୍ଧିରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚିନ୍ତନ କଲେ ॥ ୨ ॥ ସେ ଏକାଗ୍ରବୁଦ୍ଧିବଳରେ ମନକୁ ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲଗାଇଦେଇ ପୟୋବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ॥ ୩ ॥ ତେଣୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଭୁ ପୀତାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି; ଚତୁର୍ଭୁଜରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ

ତଂ ନେତ୍ରଗୋଚରଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ସହସୋତ୍ଥାୟ ସାଦରମ୍ ।
ନନାମ ଭୁବି କାୟେନ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରୀତିବିହ୍ୱଳା ॥ ୫

ସୋତ୍ଥାୟ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିରୀଡ଼ିତୁଂ ସ୍ଥିତା
ନୋତ୍ସେହ ଆନନ୍ଦଜଲାକୁଲେକ୍ଷଣା ।
ବଭୂବ ତୂଷ୍ଣୀଂ ପୁଲକାକୁଲାକୃତି-
ସ୍ତଦ୍ଦର୍ଶନାତ୍ୟୁତ୍ସବଗାତ୍ରବେପଥୁଃ ॥ ୬

ପ୍ରୀତ୍ୟା ଶନୈର୍ଗଦ୍‌ଗଦୟା ଗିରା ହରିଂ
ତୁଷ୍ଟାବ ସା ଦେବ୍ୟଦିତିଃ କୁରୂଦ୍‌ବହ ।
ଉଦ୍‌ବୀକ୍ଷତୀ ସା ପିବତୀବ ଚକ୍ଷୁଷା
ରମାପତିଂ ଯଜ୍ଞପତିଂ ଜଗତ୍‌ପତିମ୍ ॥ ୭

ଅଦିତିରୁବାଚ

ଯଜ୍ଞେଶ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷାଚ୍ୟୁତ ତୀର୍ଥପାଦ
ତୀର୍ଥଶ୍ରବଃ ଶ୍ରବଣମଙ୍ଗଳନାମଧେୟ ।
ଆପନ୍ନଲୋକବୃଜିନୋପଶମୋଦୟାଦ୍ୟ
ଶଂ ନଃ କୃଧୀଶ ଭଗବନ୍ନସି ଦୀନନାଥଃ ॥ ୮

ବିଶ୍ୱାୟ ବିଶ୍ୱଭବନସ୍ଥିତିସଂଯମାୟ
ସ୍ୱୈରଂ ଗୃହୀତପୁରୁଶକ୍ତିଗୁଣାୟ ଭୂମ୍ନେ ।
ସ୍ୱସ୍ଥାୟ ଶଶ୍ୱଦୁପବୃଂହିତପୂର୍ଣ୍ଣବୋଧ-
ବ୍ୟାପାଦିତାତ୍ମତମସେ ହରୟେ ନମସ୍ତେ ॥ ୯

ଆୟୁଃ ପରଂ ବପୁରଭୀଷ୍ଟମତୁଲ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ-
ର୍ଦ୍ୟୋଭୂରସାଃ ସକଳଯୋଗଗୁଣାସ୍ତ୍ରିବର୍ଗଃ ।
ଜ୍ଞାନଂ ଚ କେବଳମନନ୍ତ ଭବନ୍ତି ତୁଷ୍ଟାତ୍
ତ୍ୱତ୍ତୋ ନୃଣାଂ କିମୁ ସପତ୍ନଜୟାଦିରାଶୀଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଦିତ୍ୟୈବଂ ସ୍ତୁତୋ ରାଜନ୍ ଭଗବାନ୍ ପୁଷ୍କରେକ୍ଷଣଃ ।
କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞଃ ସର୍ବଭୂତାନାମିତି ହୋବାଚ ଭାରତ ॥ ୧୧

ପଡ଼ୁ ଧରିଥାନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ନିଜ ନେତ୍ର ସମ୍ମୁଖରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖି, ଅଦିତି ଆଦର ସହକାରେ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ, ତଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୫ ॥ ତା'ପରେ ଉଠି, ହାତ ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ନେତ୍ରରେ ଆନନ୍ଦର ଅଶ୍ରୁ ଉଛୁଳି ପଡ଼ିବାରୁ ସେ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ଦର୍ଶନର ଆନନ୍ଦୋଲ୍ଲାସରେ ତାହାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଶିହରଣ ଖେଳିଗଲା; ସେ ଚୁପ୍‌ଚାପ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦେବୀ ଅଦିତି ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତି, ବିଶ୍ୱପତି, ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏପରି ଚାହିଁ ରହିଥାନ୍ତି ଯେ, ମନେ ହେଉଥାଏ, ସତେ ଯେପରି ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆଖିରେ ହିଁ ପିଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଯାହା ହେଉ, ଶେଷରେ ସେ ଆନନ୍ଦାତିଶଯ୍ୟରେ, ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ, ଧୀରେ ଧୀରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୭ ॥

ଅଦିତି ସ୍ତୁତି କଲେ—ହେ ଅଚ୍ୟୁତ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ । ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଲୋକେ ଭବସାଗରରୁ ତରି ଯାଉଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଯଶ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଶ୍ରବଣ ମଧ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସଂସାରରୁ ତାରିଦିଏ । ଆପଣଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରିବାମାତ୍ରେ କଲ୍ୟାଣ ହୋଇଯାଏ । ଆପଣ ଶରଣାଗତଙ୍କର ସକଳ ବିପତ୍ତି ନାଶ କରିଦିଅନ୍ତି । ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦୀନନାଥ । ଆପଣ ମୋର କଲ୍ୟାଣ କରନ୍ତୁ ॥ ୮ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର କାରଣ ଏବଂ ବିଶ୍ୱରୂପ । ଅନନ୍ତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ସ୍ୱ-ଇଚ୍ଛାରେ ଅନେକ ଶକ୍ତି ଓ ଗୁଣ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିଥାନ୍ତି । ଆପଣ ସର୍ବଦା ନିଜର ସ୍ୱରୂପରେ ହିଁ ରହନ୍ତି । ଆପଣ ନିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ମାୟା ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଭଗବନ୍ ! ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୯ ॥ ହେ ପ୍ରଭୁ ! ହେ ଅନନ୍ତ ! ଆପଣ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୀର୍ଘ ଆୟୁ, ତାଙ୍କରି ସମାନ ଦିବ୍ୟଶରୀର, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଭୀଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ, ଅତୁଳ ସମ୍ପଦ, ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ, ଯୋଗର ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧି, ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମରୂପ ତ୍ରିବର୍ଗ ଏବଂ ବିଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ଘଟୁଥିବା ସ୍ଥଳେ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିବା ଆଦି ଛୋଟ ଛୋଟ କାମନା ଯେ ପୂରଣ ହୋଇଯିବ, ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟମାତ୍ର ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! କମଳନୟନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅଦିତି ଏପରି ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ, ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ହୃଦୟରେ ରହି ସେମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ଜାଣିପାରୁଥିବା ଭଗବାନ କହିଲେ—॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଦେବମାତର୍ଭବତ୍ୟା ମେ ବିଜ୍ଞାତଂ ଚିରକାଙ୍କ୍ଷିତମ୍ ।
ଯତ୍ ସପତ୍ନୈର୍ହୃତଶ୍ରୀଣାଂ ଚ୍ୟାବିତାନାଂ ସ୍ୱଧାମତଃ ॥ ୧୨

ତାନ୍ ବିନିର୍ଜିତ୍ୟ ସମରେ ଦୁର୍ମଦାନସୁରର୍ଷଭାନ୍ ।
ପ୍ରତିଲବ୍ଧଜୟଶ୍ରୀଭିଃ ପୁତ୍ରୈରିଚ୍ଛସ୍ୟୁପାସିତୁମ୍ ॥ ୧୩

ଇନ୍ଦ୍ରଜ୍ୟେଷ୍ଠୈଃ ସ୍ୱତନୟୈର୍ହତାନାଂ ଯୁଧି ବିଦ୍ୱିଷାମ୍ ।
ସ୍ତ୍ରିୟୋ ରୁଦନ୍ତୀରାସାଦ୍ୟ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମିଚ୍ଛସି ଦୁଃଖିତାଃ ॥ ୧୪

ଆତ୍ମଜାନ୍ ସୁସମୃଦ୍ଧାଂସ୍ତ୍ୱଂ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତଯଶଃଶ୍ରିୟଃ ।
ନାକପୃଷ୍ଠମଧିଷ୍ଠାୟ କ୍ରୀଡ଼ତୋ ଦ୍ରଷ୍ଟୁମିଚ୍ଛସି ॥ ୧୫

ପ୍ରାୟୋଽଧୁନା ତେଽସୁରଯୂଥନାଥା
ଅପାରଣୀୟା ଇତି ଦେବି ମେ ମତିଃ ।
ଯତ୍ତେଽନୁକୂଲେଶ୍ୱରବିପ୍ରଗୁପ୍ତା
ନ ବିକ୍ରମସ୍ତତ୍ର ସୁଖଂ ଦଦାତି ॥ ୧୬

ଅଥାପ୍ୟୁପାୟୋ ମମ ଦେବି ଚିନ୍ତ୍ୟଃ
ସନ୍ତୋଷିତସ୍ୟ ବ୍ରତଚର୍ଯ୍ୟୟା ତେ ।
ମମାର୍ଚ୍ଚନଂ ନାର୍ହତି ଗନ୍ତୁମନ୍ୟଥା
ଶ୍ରଦ୍ଧାନୁରୂପଂ ଫଳହେତୁକତ୍ୱାତ୍ ॥ ୧୭

ତ୍ୱୟାର୍ଚ୍ଚିତଶ୍ଚାହମପତ୍ୟଗୁପ୍ତୟେ
ପୟୋବ୍ରତେନାନୁଗୁଣଂ ସମୀଡ଼ିତଃ ।
ସ୍ୱାଂଶେନ ପୁତ୍ରତ୍ୱମୁପେତ୍ୟ ତେ ସୁତାନ୍
ଗୋପ୍ତାସ୍ମି ମାରୀଚତପସ୍ୟଧିଷ୍ଠିତଃ ॥ ୧୮

ଉପଧାବ ପତିଂ ଭଦ୍ରେ ପ୍ରଜାପତିମକଲ୍ମଷମ୍ ।
ମାଂ ଚ ଭାବୟତୀ ପତ୍ୟାବେବଂରୂପମବସ୍ଥିତମ୍ ॥ ୧୯

ନୈତତ୍ ପରସ୍ମା ଆଖ୍ୟେୟଂ ପୃଷ୍ଟୟାପି କଥଂଚନ ।
ସର୍ବଂ ସମ୍ପଦ୍ୟତେ ଦେବି ଦେବଗୁହ୍ୟଂ ସୁସଂବୃତମ୍ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏତାବଦୁକ୍ତ୍ୱା ଭଗବାଂସ୍ତତ୍ରୈବାନ୍ତରଧୀୟତ ।
ଅଦିତିର୍ଦୁର୍ଲଭଂ ଲବ୍ଧ୍ୱା ହରେର୍ଜନ୍ମାତ୍ମନି ପ୍ରଭୋଃ ॥ ୨୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ଦେବମାତା ଅଦିତି ! ତୁମ ମନରେ ଥିବା ବହୁଦିନର ଅଭିଳାଷକୁ ମୁଁ ଜାଣେ। ଶତ୍ରୁମାନେ ତୁମ ପୁଅମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ; ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗରୁ ମଧ୍ୟ ତଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୧୨ ॥ ତୁମେ ଚାହୁଁଛ ଯେ, ତୁମ ପୁତ୍ରମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ସେହି ଦୁଷ୍ଟ ଓ ବଳବାନ୍ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରି ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ; ତାହା ହେଲେ ତୁମେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଶାନ୍ତିରେ ରହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବ ॥ ୧୩ ॥ ତୁମେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ ଯେ, ତୁମର ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ପୁତ୍ରମାନେ ତୁମ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ମାରିଦେଲେ, ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ବିଳାପରତା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖିପାରିବ ॥ ୧୪ ॥ ଅଦିତି ! ତୁମେ ଚାହୁଁଛ ଯେ, ତୁମ ପୁତ୍ରମାନେ ଧନ ଓ ଶକ୍ତିରେ ସମୃଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତୁ; ସେମାନଙ୍କୁ ପୁଣି ଥରେ ସେମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମିଳିଯାଉ ତଥା ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ଆଗ ପରି ବିହାର କରନ୍ତୁ ॥ ୧୫ ॥ କିନ୍ତୁ ଦେବି ! ମୁଁ ଭଲଭାବରେ ଜାଣେ ଯେ, ସେହି ସେନାପତିମାନଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୟ କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଈଶ୍ୱର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ହୋଇଛନ୍ତି। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ, ସୁଖ ମିଳିବାର କୌଣସି ଆଶା ନାହିଁ ॥ ୧୬ ॥ ତଥାପି, ହେ ଦେବି ! ତୁମର ଏହି ବ୍ରତ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ମୁଁ ବିଶେଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇଛି; ତେଣୁ ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ମୋତେ କିଛି ନା କିଛି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏହି ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଅନୁସାରେ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଫଳ ମିଳେ ॥ ୧୭ ॥ ତୁମେ ତୁମ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୟୋବ୍ରତ ପାଳନ କରି ମୋର ପୂଜା ଓ ସ୍ତୁତି କରିଛ, ତେଣୁ ମୁଁ ଅଂଶରୂପରେ କଶ୍ୟପଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବି ଏବଂ ତୁମର ପୁତ୍ର ହୋଇ ତୁମ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବି ॥ ୧୮ ॥ ହେ କଲ୍ୟାଣି ! ତୁମେ ତୁମ ସ୍ୱାମୀ କଶ୍ୟପଙ୍କ ଭିତରେ ମୋତେ ଏହି ରୂପରେ ରହିଥିବାର ଦର୍ଶନ କର ଏବଂ ସେହି ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରଜାପତି(କଶ୍ୟପ)ଙ୍କର ସେବା କର ॥ ୧୯ ॥ ଦେବି ! ଶୁଣ, କେହି ପଚାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକଥା କାହାକୁ କହିବ ନାହିଁ। ଦେବତାମାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଯେତେ ଗୁପ୍ତ ରହିବ, ସେତେ ମଙ୍ଗଳ ହେବ ଓ ସେତେ ସାଫଲ୍ୟ ମିଳିବ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଏତିକି କହିଦେଇ ଭଗବାନ ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ। ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଜନ୍ମ ହେବେ ଜାଣି ଅଦିତି ନିଜକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ମନେକଲେ। ସତରେ, ଏହା କେଡ଼େ ଦୁର୍ଲଭ କଥା

ଉପାଧାବତ୍ ପତିଂ ଭକ୍ତ୍ୟା ପରୟା କୃତକୃତ୍ୟବତ୍ ।
ସ ବୈ ସମାଧିଯୋଗେନ କଶ୍ୟପସ୍ତଦବୁଧ୍ୟତ ॥ ୨୨

ପ୍ରବିଷ୍ଟମାତ୍ମନି ହରେରଂଶଂ ହ୍ୟବିତଥେକ୍ଷଣଃ ।
ସୋଽଦିତ୍ୟାଂ ବୀର୍ଯ୍ୟମାଧତ୍ତ ତପସା ଚିରସଂଭୃତମ୍ ।
ସମାହିତମନା ରାଜନ୍ ଦାରୁଣ୍ୟଗ୍ନିଂ ଯଥାନିଳଃ ॥ ୨୩

ଅଦିତେର୍ଧିଷ୍ଠିତଂ ଗର୍ଭଂ ଭଗବନ୍ତଂ ସନାତନମ୍ ।
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋ ବିଜ୍ଞାୟ ସମୀଡ଼େ ଗୁହ୍ୟନାମଭିଃ ॥ ୨୪

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଜୟୋରୁଗାୟ ଭଗବନ୍ନୁରୁକ୍ରମ ନମୋଽସ୍ତୁ ତେ ।
ନମୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବାୟ ତ୍ରିଗୁଣାୟ ନମୋ ନମଃ ॥ ୨୫

ନମସ୍ତେ ପୃଶ୍ନିଗର୍ଭାୟ ବେଦଗର୍ଭାୟ ବେଧସେ ।
ତ୍ରିନାଭାୟ ତ୍ରିପୃଷ୍ଠାୟ ଶିପିବିଷ୍ଟାୟ ବିଷ୍ଣବେ ॥ ୨୬

ତ୍ୱମାଦିରନ୍ତୋ ଭୁବନସ୍ୟ ମଧ୍ୟ-
ମନନ୍ତଶକ୍ତିଂ ପୁରୁଷଂ ଯମାହୁଃ ।
କାଳୋ ଭବାନାକ୍ଷିପତୀଶ ବିଶ୍ୱଂ
ସ୍ରୋତୋ ଯଥାନ୍ତଃପତିତଂ ଗଭୀରମ୍ ॥ ୨୭

ତ୍ୱଂ ବୈ ପ୍ରଜାନାଂ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନାଂ
ପ୍ରଜାପତୀନାମସି ସମ୍ଭବିଷ୍ଣୁଃ ।
ଦିବୌକସାଂ ଦେବ ଦିବଶ୍ଚ୍ୟୁତାନାଂ
ପରାୟଣଂ ନୌରିବ ମଜ୍ଜତୋଽପ୍ସୁ ॥ ୨୮

ନୁହେଁ ! ସେ ଅତି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ନିଜର ପତିଦେବ କଶ୍ୟପଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କଶ୍ୟପ ଥିଲେ ସତ୍ୟଦର୍ଶୀ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କୌଣସି ବିଷୟ ଲୁଚି ରହୁ ନ ଥିଲା । ନିଜ ସମାଧି ଯୋଗରେ ସେ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅଂଶ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲାଣି । ତେଣୁ ବାୟୁ ଯେପରି କାଠରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରକଟ କରେ, କଶ୍ୟପ ସେହିପରି ସମାହିତ ଚିତ୍ତରେ, ନିଜର ତପସ୍ୟାଦ୍ୱାରା ଚିରସଞ୍ଚିତ ବୀର୍ଯ୍ୟକୁ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ସ୍ଥାପନ କରିଦେଲେ—॥ ୨୨-୨୩ ॥ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭକୁ ସ୍ୱୟଂ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ଆସିଗଲେଣି ଜାଣି ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ରହସ୍ୟମୟ ନାମମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୨୪ ॥

ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ତୁତି କଲେ—ସକଳ କୀର୍ତ୍ତିର ଆଶ୍ରୟ ହେ ଭଗବନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ହେ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିର ଅଧିଷ୍ଠାନ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ନମସ୍କାର । ହେ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟଦେବ ! ହେ ତ୍ରିଗୁଣର ନିୟାମକ ! ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ମୋର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଣାମ ॥ ୨୫ ॥ ହେ ପୃଶ୍ନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ହୋଇଥିବା ପ୍ରଭୁ ! ହେ ବେଦଗର୍ଭ (ଯେ ସକଳ ବେଦ ନିଜ ଗର୍ଭରେ ରଖିଛନ୍ତି) ପ୍ରଭୁ ! ବାସ୍ତବରେ ଆପଣ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଧାତା । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ନମସ୍କାର କରୁଛି । ଏହି ତିନିଲୋକ ଆପଣଙ୍କ ନାଭିରେ ରହିଛି । ଆପଣ ତ୍ରିଲୋକାତୀତ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ନିବାସ କରନ୍ତି । ଆପଣ ଜୀବମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ । ଏପରି ସର୍ବବ୍ୟାପକ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୨୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହିଁ ସଂସାରର ଆଦି ଓ ଅନ୍ତ; ତେଣୁ ଆପଣ ବି ଏହାର ମଧ୍ୟ । ଏହି କାରଣରୁ ବେଦ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନନ୍ତଶକ୍ତି ପୁରୁଷରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି । ଗଭୀର ସ୍ରୋତ ଯେପରି ତା'ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିବା କୁଟାଖଣ୍ଡକୁ ଭସାଇ ନିଏ, ଆପଣ ସେହିପରି କାଳ-ରୂପରେ ସଂସାରରୂପୀ ଧାରାପ୍ରବାହକୁ ବିନାଶ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନେଉଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ଆପଣ ଚର ଓ ଅଚର ସମେତ ସକଳ ପ୍ରଜା ଓ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କୁ ବି ଉତ୍ପନ୍ନ କରିବାର ମୂଳ କାରଣ । ହେ ଦେବାଧିଦେବ ! ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯାଉଥିବା ଲୋକର ଯେପରି ନୌକା ହିଁ ସହାୟ, ସେହିପରି ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଯାଇଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ସହାୟ ॥ ୨୮ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ବାମନପ୍ରାଦୁର୍ଭାବେ ସପ୍ତଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୭ ॥

ଅଥାଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବାମନଜନ୍ମ ଓ ବଳିଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାକୁ ବାମନଙ୍କ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ଥଂ ବିରିଞ୍ଚସ୍ତୁତକର୍ମବୀର୍ଯ୍ୟଃ
ପ୍ରାଦୁର୍ବଭୂବାମୃତଭୂରଦିତ୍ୟାମ୍ ।
ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ଶଙ୍ଖଗଦାବ୍ଜଚକ୍ରଃ
ପିଶଙ୍ଗବାସା ନଳିନାୟତେକ୍ଷଣଃ ॥ ୧

ଶ୍ୟାମାବଦାତୋ ଝଷରାଜକୁଣ୍ଡଳ-
ତ୍ୱିଷୋଲ୍ଲସଚ୍ଛ୍ରୀବଦନାମ୍ବୁଜଃ ପୁମାନ୍ ।
ଶ୍ରୀବତ୍ସବକ୍ଷା ବଳୟାଙ୍ଗଦୋଲ୍ଲସତ୍-
କିରୀଟକାଞ୍ଚୀଗୁଣଚାରୁନୂପୁରଃ ॥ ୨

ମଧୁବ୍ରତବ୍ରାତବିଘୁଷ୍ଟୟା ସ୍ୱୟା
ବିରାଜିତଃ ଶ୍ରୀବନମାଳୟା ହରିଃ ।
ପ୍ରଜାପତେର୍ବେଶ୍ମତମଃ ସ୍ୱରୋଚିଷା
ବିନାଶୟନ୍ କଣ୍ଠନିବିଷ୍ଟକୌସ୍ତୁଭଃ ॥ ୩

ଦିଶଃ ପ୍ରସେଦୁଃ ସଲିଳାଶୟାସ୍ତଦା
ପ୍ରଜାଃ ପ୍ରହୃଷ୍ଟା ଋତବୋ ଗୁଣାନ୍ୱିତାଃ ।
ଦ୍ୟୌରନ୍ତରିକ୍ଷଂ କ୍ଷିତିରଗ୍ନିଜିହ୍ୱା
ଗାବୋ ଦ୍ୱିଜାଃ ସଂଜହୃଷୁର୍ନଗାଶ୍ଚ ॥ ୪

ଶ୍ରୋଣାୟାଂ ଶ୍ରବଣଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତେଽଭିଜିତି ପ୍ରଭୁଃ ।
ସର୍ବେ ନକ୍ଷତ୍ରତାରାଦ୍ୟାଶ୍ଚକ୍ରୁସ୍ତଜ୍ଜନ୍ମ ଦକ୍ଷିଣମ୍ ॥ ୫

ଦ୍ୱାଦଶ୍ୟାଂ ସବିତାତିଷ୍ଠନ୍ମଧ୍ୟନ୍ଦିନଗତୋ ନୃପ ।
ବିଜୟା ନାମ ସା ପ୍ରୋକ୍ତା ଯସ୍ୟାଂ ଜନ୍ମ ବିଦୁର୍ହରେଃ ॥ ୬

ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭୟୋ ନେଦୁର୍ମୃଦଙ୍ଗପଣବାନକାଃ ।
ଚିତ୍ରବାଦିତ୍ରତୂର୍ଯ୍ୟାଣାଂ ନିର୍ଘୋଷସ୍ତୁମୁଳୋଽଭବତ୍ ॥ ୭

ପ୍ରୀତାଶ୍ଚାପ୍ସରସୋଽନୃତ୍ୟନ୍ ଗନ୍ଧର୍ବପ୍ରବରା ଜଗୁଃ ।
ତୁଷ୍ଟୁବୁର୍ମୁନୟୋ ଦେବା ମନବଃ ପିତରୋଽଗ୍ନୟଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମା ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ଲୀଳା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ତୁତି କରିବାରୁ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁରହିତ ଭଗବାନ ଅଦିତିଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଚତୁର୍ଭୁଜରେ ଧରିଥାନ୍ତି ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମ । ପଦ୍ମ ପରି କୋମଳ ବିଶାଳ ନୟନ । ଅଙ୍ଗରେ ଶୋଭା ପାଉଥାଏ ପୀତାମ୍ବର ॥ ୧ ॥ ବିଶୁଦ୍ଧ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀର । ମକରକୁଣ୍ଡଳର କାନ୍ତିରେ ମୁଖକମଳ ଆହୁରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ଦିଶୁଥାଏ । ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ । କରରେ କଙ୍କଣ, ଭୁଜରେ ବାଜୁବନ୍ଧ, ଶିରରେ କିରୀଟ, କଟିରେ ଅଣ୍ଟାସୂତା ଏବଂ ଚରଣରେ ଝଲସୁଥାଏ ସୁନ୍ଦର ନୂପୁର ॥ ୨ ॥ ଭଗବାନ ଗଳାରେ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ନିଜର ସ୍ୱରୂପଭୂତ ବନମାଳା; ସେହି ମାଳାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି ଦଳ ଦଳ ଭ୍ରମର । କଣ୍ଠରେ ଶୋଭିତ ହୋଇଥାଏ କୌସ୍ତୁଭମଣି । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅଙ୍ଗକାନ୍ତିରେ ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପଙ୍କ ଗୃହର ଅନ୍ଧକାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥାଏ ॥ ୩ ॥ ଭଗବାନ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଯିବାରୁ ଦଶଦିଗ ନିର୍ମଳ ହୋଇଗଲା । ନଦୀ ଓ ସରୋବରର ଜଳ ହୋଇଗଲା ସ୍ୱଚ୍ଛ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆସିଗଲା ପ୍ରଗାଢ଼ ଆନନ୍ଦର ବନ୍ୟା । ସବୁ ଋତୁ ଏକସାଥିରେ ପ୍ରକଟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ନିଜ ନିଜର ଗୁଣ । ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ, ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ, ପୃଥିବୀ, ଦେବତା, ଗୋ, ଦ୍ୱିଜ ଓ ପର୍ବତ—ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସଂଚ୍ଚରିତ ହୋଇଗଲା ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ॥ ୪ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ରହିଥିଲେ ଶ୍ରବଣା ନକ୍ଷତ୍ରରେ । ସେଦିନ ଥିଲା ଭାଦ୍ରବ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷର ଦ୍ୱାଦଶୀ । ଭଗବାନ ଅଭିଜିତ୍ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସବୁ ଗ୍ରହ ଓ ନକ୍ଷତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ଜନ୍ମକୁ ମଙ୍ଗଳମୟ ବୋଲି ସୂଚିତ କରୁଥିଲେ ॥ ୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଯେଉଁ ତିଥିରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ସେହି ତିଥିକୁ **'ବିଜୟା ଦ୍ୱାଦଶୀ'** ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଜନ୍ମସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆକାଶର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ରହିଥିଲେ ॥ ୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ସମୟରେ ଶଙ୍ଖ, ଢୋଲ, ମୃଦଙ୍ଗ, ନାଗରା ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବାଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ ଓ ତୂରୀଭେରୀ ବାଜିବାରୁ ତୁମୁଳ ଶବ୍ଦ ହେଲା ॥ ୭ ॥ ଅପ୍ସରାମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧର୍ବମାନେ ଗୀତ ଗାଇଲେ । ମୁନି, ଦେବତା, ମନୁ,

ସିଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଧରଗଣାଃ ସକିଂପୁରୁଷକିନ୍ନରାଃ ।
ଚାରଣା ଯକ୍ଷରକ୍ଷାଂସି ସୁପର୍ଣ୍ଣା ଭୁଜଗୋତ୍ତମାଃ ॥ ୯

ଗାୟନ୍ତୋଽତିପ୍ରଶଂସନ୍ତୋ ନୃତ୍ୟନ୍ତୋ ବିବୁଧାନୁଗାଃ ।
ଅଦିତ୍ୟା ଆଶ୍ରମପଦଂ କୁସୁମୈଃ ସମବାକିରନ୍ ॥ ୧୦

ଦୃଷ୍ଟ୍ୱାଦିତିସ୍ତଂ ନିଜଗର୍ଭସମ୍ଭବଂ
ପରଂ ପୁମାଂସଂ ମୁଦମାପ ବିସ୍ମିତା ।
ଗୃହୀତଦେହଂ ନିଜଯୋଗମାୟୟା
ପ୍ରଜାପତିଶ୍ଚାହ ଜୟେତି ବିସ୍ମିତଃ ॥ ୧୧

ଯତ୍ ତତ୍ ବପୁର୍ଭାତି ବିଭୂଷଣାୟୁଧୈ-
ରବ୍ୟକ୍ତଚିଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତମଧାରୟଦ୍ଧରିଃ ।
ବଭୂବ ତେନୈବ ସ ବାମନୋ ବଟୁଃ
ସଂପଶ୍ୟତୋର୍ଦିବ୍ୟଗତିର୍ଯଥା ନଟଃ ॥ ୧୨

ତଂ ବଟୁଂ ବାମନଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମୋଦମାନା ମହର୍ଷୟଃ ।
କର୍ମାଣି କାରୟାମାସୁଃ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ପ୍ରଜାପତିମ୍ ॥ ୧୩

ତସ୍ୟୋପନୀୟମାନସ୍ୟ ସାବିତ୍ରୀଂ ସବିତାବ୍ରବୀତ୍ ।
ବୃହସ୍ପତିର୍ବ୍ରହ୍ମସୂତ୍ରଂ ମେଖଳାଂ କଶ୍ୟପୋଽଦଦାତ୍ ॥ ୧୪

ଦଦୌ କୃଷ୍ଣାଜିନଂ ଭୂମିର୍ଦଣ୍ଡଂ ସୋମୋ ବନସ୍ପତିଃ ।
କୌପୀନାଚ୍ଛାଦନଂ ମାତା ଦ୍ୟୌଶ୍ଛତ୍ରଂ ଜଗତଃ ପତେଃ ॥ ୧୫

କମଣ୍ଡଳୁଂ ବେଦଗର୍ଭଃ କୁଶାନ୍ ସପ୍ତର୍ଷୟୋ ଦଦୁଃ ।
ଅକ୍ଷମାଳାଂ ମହାରାଜ ସରସ୍ୱତ୍ୟବ୍ୟୟାତ୍ମନଃ ॥ ୧୬

ତସ୍ମା ଇତ୍ୟୁପନୀତାୟ ଯକ୍ଷରାଟ୍ ପାତ୍ରିକାମଦାତ୍ ।
ଭିକ୍ଷାଂ ଭଗବତୀ ସାକ୍ଷାଦୁମାଦାଦମ୍ବିକା ସତୀ ॥ ୧୭

ସ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚସେନୈବଂ ସଭାଂ ସଂଭାବିତୋ ବଟୁଃ ।
ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିଗଣସଞ୍ଜୁଷ୍ଟାମତ୍ୟରୋଚତ ମାରିଷଃ ॥ ୧୮

ପିତୃଗଣ ଓ ଅଗ୍ନିମାନେ ସ୍ତୁତି ଗାନ କଲେ ॥ ୮ ॥ ସିଦ୍ଧ, ବିଦ୍ୟାଧର, କିମ୍ପୁରୁଷ, କିନ୍ନର, ଚାରଣ, ଯକ୍ଷ, ରାକ୍ଷସ, ପକ୍ଷୀ, ମୁଖ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ନାଗଗଣ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନୁଚରମାନେ ନୃତ୍ୟ-ଗୀତ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ତଥା ଅଦିତିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ॥ ୯,୧୦ ॥

ନିଜଗର୍ଭରୁ ପ୍ରକଟ ହୋଇଥିବା ପରମପୁରୁଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଦେଖିଦେଇ ଅଦିତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ଓ ପରମ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ ଯୋଗମାୟାରେ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ଦେଖି ପ୍ରଜାପତି କଶ୍ୟପ ମଧ୍ୟ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲେ ଓ "ଜୟ ହେଉ ! ଜୟ ହେଉ !" ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ॥ ୧୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ହେଉଛନ୍ତି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଚିତ୍‌ସ୍ୱରୂପ । ନଟ ଯେପରି ନିଜର ବେଶ ବଦଳାଇଦିଏ, ଭଗବାନ ସେହିପରି ଯେଉଁ ପରମ କାନ୍ତିମୟ ଆଭୂଷଣ ଓ ଆୟୁଧଧାରୀ ଶରୀର ଗ୍ରହଣ କରି ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, କଶ୍ୟପ ଓ ଅଦିତି ଦେଖୁ ଦେଖୁ ତାହା ବଦଳାଇଦେଇ ବାମନ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀରୂପ ହୋଇଗଲେ । ସେପରି ବା କାହିଁକି କରି ନ ପାରନ୍ତେ ! ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ପରା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ॥ ୧୨ ॥

ଭଗବାନଙ୍କୁ ବାମନ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀରୂପରେ ଦେଖି ମହର୍ଷିମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ସେମାନେ କଶ୍ୟପ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଜାତକର୍ମ ଆଦି ସଂସ୍କାର ସମ୍ପନ୍ନ କରିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ ତାହାଙ୍କର ଉପନୟନ ସଂସ୍କାର ହେବାରୁ ଗାୟତ୍ରୀର ଅଧିଷ୍ଠାତୃ-ଦେବତା ସ୍ୱୟଂ ସବିତା ଆସି ତାଙ୍କୁ ଗାୟତ୍ରୀ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଦେବଗୁରୁ ବୃହସ୍ପତି ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଓ କଶ୍ୟପ ମେଖଳା ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୧୪ ॥ ବାମନବେଶଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଭୂଦେବୀ ପ୍ରଦାନ କଲେ କୃଷ୍ଣମୃଗଚର୍ମ; ବନସ୍ପତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ ଦଣ୍ଡ; ମାତା ଅଦିତି ପ୍ରଦାନ କଲେ କୌପୀନ ଓ କଟିବସ୍ତ୍ର ଏବଂ ଆକାଶ-ଅଭିମାନୀ ଦେବତା ପ୍ରଦାନ କଲେ ଛତ୍ର ॥ ୧୫ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଅବିନାଶୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମା କମଣ୍ଡଳୁ, ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ କୁଶ ଓ ସରସ୍ୱତୀ ଅକ୍ଷମାଳା ସମର୍ପଣ କଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଏହି ରୀତିରେ ଯେତେବେଳେ ବାମନଭଗବାନଙ୍କର ଉପନୟନସଂସ୍କାର ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ଯକ୍ଷରାଜ କୁବେର ତାଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ସତୀଶିରୋମଣି ଜଗଜ୍ଜନନୀ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ଉମା ପ୍ରଦାନ କଲେ ଭିକ୍ଷା ॥ ୧୭ ॥ ଏପରିଭାବରେ ସମସ୍ତେ ବଟୁବେଶଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ କରିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣସଭାରେ ପ୍ରଭୁ ନିଜର ବ୍ରହ୍ମତେଜ କାରଣରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୋଭାୟମାନ

ସମିଦ୍ଧମାହିତଂ ବହ୍ନିଂ କୃତ୍ୱା ପରିସମୂହନମ୍ ।
ପରିସ୍ତୀର୍ଯ୍ୟ ସମଭ୍ୟର୍ଚ୍ୟ ସମିଦ୍ଭିରଜୁହୋଦ୍ ଦ୍ୱିଜଃ ॥ ୧୯

ଶ୍ରୁତ୍ୱାଶ୍ୱମେଧୈର୍ଯଜମାନମୂର୍ଜିତଂ
ବଳିଂ ଭୃଗୂଣାମୁପକଳ୍ପିତୈସ୍ତତଃ ।
ଜଗାମ ତତ୍ରାଖିଳସାରସଂଭୃତୋ
ଭାରେଣ ଗାଂ ସନ୍ନମୟନ୍ ପଦେ ପଦେ ॥ ୨୦

ତଂ ନର୍ମଦାୟାସ୍ତଟ ଉତ୍ତରେ ବଳେ-
ର୍ଯ ଋତ୍ୱିଜସ୍ତେ ଭୃଗୁକଚ୍ଛସଂଜ୍ଞକେ ।
ପ୍ରବର୍ତ୍ତୟନ୍ତୋ ଭୃଗବଃ କ୍ରତୂତ୍ତମଂ
ବ୍ୟଚକ୍ଷତାରାଦୁଦିତଂ ଯଥା ରବିମ୍ ॥ ୨୧

ତ ଋତ୍ୱିଜୋ ଯଜମାନଃ ସଦସ୍ୟା
ହତତ୍ୱିଷୋ ବାମନତେଜସା ନୃପ ।
ସୂର୍ଯ୍ୟଃ କିଲାୟାତ୍ୟୁତ ବା ବିଭାବସୁଃ
ସନତ୍କୁମାରୋଽଥ ଦିଦୃକ୍ଷୟା କ୍ରତୋଃ ॥ ୨୨

ଇତ୍ଥଂ ସଶିଷ୍ୟେଷୁ ଭୃଗୁଷ୍ୱନେକଧା
ବିତର୍କ୍ୟମାଣୋ ଭଗବାନ୍ ସ ବାମନଃ ।
ଛତ୍ରଂ ସଦଣ୍ଡଂ ସଜଳଂ କମଣ୍ଡଳୁଂ
ବିବେଶ ବିଭ୍ରଦ୍ଧୟମେଧବାଟମ୍ ॥ ୨୩

ମୌଞ୍ଜ୍ୟା ମେଖଳୟା ବୀତମୁପବୀତାଜିନୋତ୍ତରମ୍ ।
ଜଟିଳଂ ବାମନଂ ବିପ୍ରଂ ମାୟାମାଣବକଂ ହରିମ୍ ॥ ୨୪

ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ଭୃଗବଃ ସଶିଷ୍ୟାସ୍ତେ ସହାଗ୍ନିଭିଃ ।
ପ୍ରତ୍ୟଗୃହ୍ଣନ୍ସମୁତ୍ଥାୟ ସଂକ୍ଷିପ୍ତାସ୍ତସ୍ୟ ତେଜସା ॥ ୨୫

ଯଜମାନଃ ପ୍ରମୁଦିତୋ ଦର୍ଶନୀୟଂ ମନୋରମମ୍ ।
ରୂପାନୁରୂପାବୟବଂ ତସ୍ମା ଆସନମାହରତ୍ ॥ ୨୬

ହେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଯଜ୍ଞବେଦୀରେ ସ୍ଥାପିତ ଓ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ କୁଶଦ୍ୱାରା ପରିସମୂହନ ଓ ପରିସ୍ତରଣ କରି ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ସମିଧ ଖଞ୍ଜି ହୋମ କଲେ ॥ ୧୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସକଳ ପ୍ରକାର ସାମଗ୍ରୀରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଯଶସ୍ୱୀ ବଳି ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ବହୁ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞ କରୁଛନ୍ତି । ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନ ବାମନ ସେଠାକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ଭଗବାନ ତ ସକଳ ଶକ୍ତିରେ ଯୁକ୍ତ । ସେ ଚାଲିବା ସମୟରେ ପାଦ ପକାଇବାମାତ୍ରେ ତାହାଙ୍କ ଭାରରେ ପୃଥିବୀ ଥରି ଉଠୁଥାଏ ॥ ୨୦ ॥ ନର୍ମଦା ନଦୀର ଉତ୍ତର ତଟରେ **ଭୃଗୁକଚ୍ଛ** ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ସ୍ଥାନ ଥାଏ । ସେଠାରେ ରାଜା ବଳିଙ୍କର ଭୃଗୁବଂଶୀ ଋତ୍ୱିଜମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିଲେ । ଦୂରରୁ ହିଁ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କର ତେଜ ଦେଖି ସେମାନଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଉଦୟ ହୋଇଗଲା ପରି ବୋଧ ହେଲା ॥ ୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାମନଙ୍କର ତେଜରେ ଋତ୍ୱିକ, ଯଜମାନ ଓ ସଦସ୍ୟ ଆଦି ସମସ୍ତେ ନିସ୍ତେଜ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ଭାବିଲେ, 'ଯଜ୍ଞ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି ଅଥବା ସନତ୍କୁମାର ଆସୁନାହାନ୍ତି ତ !' ॥ ୨୨ ॥ ଭୃଗୁଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ନିଜ ନିଜର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ବିଭିନ୍ନ କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ହାତରେ ଛତ୍ର, ଦଣ୍ଡ ଓ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ କମଣ୍ଡଳୁ ଧରି ବାମନ ଭଗବାନ ଆସି ଅଶ୍ୱମେଧ-ଯଜ୍ଞମଣ୍ଡପରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ॥ ୨୩ ॥ ସେ କଟିରେ ମୁଞ୍ଜର ମେଖଳା ଓ କାନ୍ଧରେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ଶିରରେ ଥାଏ ଜଟାଜୁଟ ଏବଂ ସେ କାନ୍ଧରେ ଉପବୀତ ପରି ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ମୃଗଚର୍ମ । ଏପରିଭାବରେ ନିଜ ମାୟାବଳରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହୋଇଥିବା ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଯଜ୍ଞଶାଳାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଭୃଗୁବଂଶୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଶିଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ତାହାଙ୍କ ତେଜରେ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ସମେତ ଉଠି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ସତ୍କାର କଲେ ॥ ୨୪,୨୫ ॥ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଙ୍ଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଓ ଦର୍ଶନୀୟ ହୋଇଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ବଳିଙ୍କୁ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ଲାଗିଲା । ବାମନ ଭଗବାନ ବସିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ଆସନ

ସ୍ୱାଗତେନାଭିନନ୍ଦ୍ୟାଥ ପାଦୌ ଭଗବତୋ ବଳିଃ ।
ଅବିନିଜ୍ୟାର୍ଚୟାମାସ ମୁକ୍ତସଙ୍ଗମନୋରମମ୍ ॥ ୨୭

ତତ୍ପାଦଶୌଚଂ ଜନକଲ୍ମଷାପହଂ
ସ ଧର୍ମବିନ୍ମୂର୍ଧ୍ନ୍ୟଦଧାତ୍ ସୁମଙ୍ଗଳମ୍ ।
ଯଦ୍ ଦେବଦେବୋ ଗିରିଶଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି-
ର୍ଦଧାରମୂର୍ଧ୍ନା ପରୟା ଚ ଭକ୍ତ୍ୟା ॥ ୨୮

ବଳିରୁବାଚ

ସ୍ୱାଗତଂ ତେ ନମସ୍ତୁଭ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମନ୍ କିଂ କରବାମ ତେ ।
ବ୍ରହ୍ମର୍ଷୀଣାଂ ତପଃ ସାକ୍ଷାନ୍ମନ୍ୟେ ତ୍ୱାଽଽର୍ଯ୍ୟ ବପୁର୍ଧରମ୍ ॥ ୨୯

ଅଦ୍ୟ ନଃ ପିତରସ୍ତୃପ୍ତା ଅଦ୍ୟ ନଃ ପାବିତଂ କୁଳମ୍ ।
ଅଦ୍ୟ ସ୍ୱିଷ୍ଟଃ କ୍ରତୁରୟଂ ଯଦ୍ ଭବାନାଗତୋ ଗୃହାନ୍ ॥ ୩୦

ଅଦ୍ୟାଗ୍ନୟୋ ମେ ସୁହୁତା ଯଥାବିଧି
ଦ୍ୱିଜାତ୍ମଜ ତ୍ୱଚ୍ଚରଣାବନେଜନୈଃ ।
ହତାଂହସୋ ବାର୍ଭିରିୟଂ ଚ ଭୂରହୋ
ତଥା ପୁନୀତା ତନୁଭିଃ ପଦୈସ୍ତବ ॥ ୩୧

ଯଦ୍ ଯଦ୍ ବଟୋ ବାଞ୍ଛସି ତତ୍ ପ୍ରତୀଚ୍ଛ ମେ
ତ୍ୱାମର୍ଥିନଂ ବିପ୍ରସୁତାନୁତର୍କୟେ ।
ଗାଂ କାଞ୍ଚନଂ ଗୁଣବଦ୍ ଧାମ ମୃଷ୍ଟଂ
ତଥାନ୍ନପେୟମୁତ ବା ବିପ୍ରକନ୍ୟାମ୍ ।
ଗ୍ରାମାନ୍ ସମୃଦ୍ଧାଂସ୍ତୁରଗାନ୍ ଗଜାନ୍ ବା
ରଥାଂସ୍ତଥାର୍ହତ୍ତମ ସଂପ୍ରତୀଚ୍ଛ ॥ ୩୨

ଦେଲେ ॥ ୨୬ ॥ ତା'ପରେ ସ୍ୱାଗତ ବାଣୀଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ ତାଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେଲେ ଏବଂ ଅସଙ୍ଗ ମହାପୁରୁଷଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର ବୋଧ ହେଉଥିବା ସେହି ବାମନରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମର ସହିତ ପୂଜା କଲେ ॥ ୨୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପାଦଧୌତ ଜଳ ପରମମଙ୍ଗଳମୟ ଓ ଜୀବର ସକଳ ପାପତାପ ବିନାଶକାରୀ ତଥା ଯେଉଁ ପାଦୋଦକକୁ ସ୍ୱୟଂ ଦେବାଧିଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରମୌଳି ଶିବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିଭାବରେ ନିଜ ଶିରରେ ଧାରଣ କରିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ଧର୍ମର ମର୍ମଜ୍ଞ ରାଜା ବଳିଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା । ସେ ବଡ଼ ଭକ୍ତିର ସହିତ ତାହା ନିଜ ମସ୍ତକରେ ବୋଳିଲେ ॥ ୨୮ ॥

ବଳି କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାର ! ଆପଣ ଆସିଛନ୍ତି, ଖୁବ୍ ଭଲ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କି ସେବା କରିବି, ଆଜ୍ଞା କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ । ହେ ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ମୋର ମନେ ହେଉଛି, ସତେ ଯେପରି ବଡ଼ ବଡ଼ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟା ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ମୋ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି ॥ ୨୯ ॥ ଆଜି ଆପଣ ମୋ ଘରେ ଏ ଯେଉଁ ପାଦ ପକାଇଲେ, ଏଥିରେ ଜାଣନ୍ତୁ, ମୋର ପିତୃପୁରୁଷ ତୃପ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଆଜି ମୋର ବଂଶ ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲା । ଆଜି ମୋର ଏହି ଯଜ୍ଞ ମଧ୍ୟ ସଫଳ ହୋଇଗଲା ॥ ୩୦ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାର ! ଆପଣଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେବାରୁ ମୋର ସକଳ ପାପ ଧୋଇ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ବିଧିପୂର୍ବକ ଯଜ୍ଞ କଲେ ଓ ଅଗ୍ନିରେ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳିଥାଏ, ତାହା ମୋତେ ଅନାୟାସରେ ମିଳିଗଲା । ଆପଣଙ୍କର ଏହି କୁନି କୁନି ପାଦ ପଡ଼ି ଏବଂ ଏହି ପାଦଧୁଆ ଜଳ ପଡ଼ି ଆଜି ଏ ଭୂମି ପବିତ୍ର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୧ ॥ ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାର ! ମୋତେ ଜଣା ପଡୁଛି, ଆପଣ କିଛି ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ହେ ପରମ ପୂଜ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ମହାଶୟ ! ଆପଣ ଯାହା କିଛି ଚାହିଁବେ—ଗୋ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ସାମଗ୍ରୀରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ଗୃହ, ପବିତ୍ର ଅନ୍ନ, ପାନୀୟ ବସ୍ତୁ, ବିବାହ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟା, ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରାମ, ଅଶ୍ୱ, ହସ୍ତୀ, ରଥ—ଯାହା କିଛି ଦରକାର, ମୋଠୁ ମାଗନ୍ତୁ; ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେବି ।" ॥ ୩୨ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ବାମନପ୍ରାଦୁର୍ଭାବେ ବଳିବାମନସଂବାଦେଽଷ୍ଟାଦଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୮ ॥

ଅଥୈକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବାମନଙ୍କର ବଳିଙ୍କୁ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଯାଚନା, ଭୂମିଦାନ କରିବାକୁ ବଳିଙ୍କର ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞା ଓ ତାଙ୍କୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବାରଣ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବୈରୋଚନେର୍ବାକ୍ୟଂ ଧର୍ମଯୁକ୍ତଂ ସସୂନୃତମ୍ ।
ନିଶମ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରୀତଃ ପ୍ରତିନନ୍ଦ୍ୟେଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବଚସ୍ତବୈତଜ୍ଜନଦେବ ସୂନୃତଂ
କୁଳୋଚିତଂ ଧର୍ମଯୁତଂ ଯଶସ୍କରମ୍ ।
ଯସ୍ୟ ପ୍ରମାଣଂ ଭୃଗବଃ ସାଂପରାୟେ
ପିତାମହଃ କୁଳବୃଦ୍ଧଃ ପ୍ରଶାନ୍ତଃ ॥ ୨

ନ ହ୍ୟେତସ୍ମିନ୍ କୁଳେ କଶ୍ଚିନ୍ନିଃସତ୍ତ୍ୱଃ କୃପଣଃ ପୁମାନ୍ ।
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ୍ୟ ଯୋ ବାଦାତା ଦ୍ୱିଜାତୟେ ॥ ୩

ନ ସନ୍ତି ତୀର୍ଥେ ଯୁଧି ଚାର୍ଥିନାର୍ଥିତାଃ
ପରାଙ୍ମୁଖା ଯେ ତ୍ୱମନସ୍ୱିନୋ ନୃପାଃ ।
ଯୁଷ୍ମତ୍କୁଳେ ଯଦ୍ୟଶସାମଳେନ
ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉଦ୍ଭାତି ଯଥୋଡୁପଃ ଖେ ॥ ୪

ଯତୋ ଜାତୋ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଶ୍ଚରନ୍ନେକ ଇମାଂ ମହୀମ୍ ।
ପ୍ରତିବୀରଂ ଦିଗ୍‌ବିଜୟେ ନାବିନ୍ଦତ ଗଦାୟୁଧଃ ॥ ୫

ଯଂ ବିନିର୍ଜିତ୍ୟ କୃଚ୍ଛ୍ରେଣ ବିଷ୍ଣୁଃ କ୍ଷ୍ମୋଦ୍ଧାର ଆଗତମ୍ ।
ନାତ୍ମାନଂ ଜୟିନଂ ମେନେ ତଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ଭୂର୍ଯ୍ୟନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ରାଜା ବଳିଙ୍କର ସେହି ବଚନ ଧର୍ମପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର ଥିଲା । ତାହା ଶୁଣି ଭଗବାନ ବାମନ ବହୁତ ଖୁସୀ ହେଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜଣାଇ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ଯାହା କିଛି କହିଲେ, ତାହା ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର କୁଳପରମ୍ପରା ଅନୁରୂପ, ଧର୍ମଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଯଶବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମଧୁର । ସେପରି କାହିଁକି ବା ନ ହେବ; ଆପଣ ତ ପରଲୋକହିତକାରୀ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସବୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ଭୃଗୁପୁତ୍ର ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ପରମ ପ୍ରମାଣ ବୋଲି ମାନନ୍ତି । ତା' ସହିତ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କର କୁଳବୃଦ୍ଧ ପିତାମହ ପରମଶାନ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହିପରି ମାନନ୍ତି ॥ ୨ ॥ ଆପଣଙ୍କ ବଂଶପରମ୍ପରାରେ କୌଣସି ଧୈର୍ଯ୍ୟହୀନ ଅଥବା କୃପଣ ପୁରୁଷ ତ କେବେ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହାନ୍ତି; ପୁଣି ଏପରି ବି କୌଣସି ପୁରୁଷ ଜନ୍ମ ହୋଇନାହାନ୍ତି, ଯେ କି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ କେବେ ଦାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ଅଥବା ଦେବି ବୋଲି କହି ସେଥିରୁ ଓହରି ଯାଇଥିଲେ ॥ ୩ ॥ ଦାନ ଦେବା ଅବସରରେ ମାଗୁଥିବା ଲୋକର ମାଗୁଣି ଶୁଣି ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧ ଅବସରରେ ଶତ୍ରୁର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କ ଆଡୁ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଆଣିଥିବା ବା ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇଥିବା କାପୁରୁଷ ଆପଣଙ୍କ ବଂଶରେ କେହି ବି ଜନ୍ମିନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ ଆପଣଙ୍କ କୁଳପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ନିଜର ନିର୍ମଳ ଯଶ ହେତୁ ଆକାଶର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଆପଣଙ୍କ କୁଳରେ ହିଁ ତ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କ ପରି ବୀର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ବୀର ଯେତେବେଳେ ହାତରେ ଗଦା ଧରି ଏକାକୀ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ବୁଲିଆସି ମଧ୍ୟ ସେ ଜଣେ ବି ସମକକ୍ଷ ବୀରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ ଅଗାଧ ଜଳରୁ ପୃଥିବୀକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆସୁଥିବାବେଳେ ସେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଘଟଣାର ବହୁଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କର ଶକ୍ତି ଓ ବଳକୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ମରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଜିତି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ନିଜକୁ ବିଜୟୀ ବୋଲି ଭାବୁ ନ ଥିଲେ ॥ ୬ ॥

ନିଶମ୍ୟ ତଦ୍‌ବଧଂ ଭ୍ରାତା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଃ ପୁରା ।
ହନ୍ତୁଂ ଭ୍ରାତୃହଣଂ କ୍ରୁଦ୍ଧୋ ଜଗାମ ନିଳୟଂ ହରେଃ ॥ ୭

ତମାୟାନ୍ତଂ ସମାଲୋକ୍ୟ ଶୂଳପାଣିଂ କୃତାନ୍ତବତ୍ ।
ଚିନ୍ତୟାମାସ କାଳଜ୍ଞୋ ବିଷ୍ଣୁର୍ମାୟାବିନାଂ ବରଃ ॥ ୮

ଯତୋ ଯତୋଽହଂ ତତ୍ରାସୌ ମୃତ୍ୟୁଃ ପ୍ରାଣଭୃତାମିବ ।
ଅତୋଽହମସ୍ୟ ହୃଦୟଂ ପ୍ରବେକ୍ଷ୍ୟାମି ପରାଗ୍‌ଦୃଶଃ ॥ ୯

ଏବଂ ସ ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ରିପୋଃ ଶରୀର-
ମାଧାବତୋ ନିର୍ବିବିଶେଽସୁରେନ୍ଦ୍ର ।
ଶ୍ୱାସାନିଳାନ୍ତର୍ହିତସୂକ୍ଷ୍ମଦେହ-
ସ୍ତତ୍‌ପ୍ରାଣରନ୍ଧ୍ରେଣ ବିବିଗ୍ନଚେତାଃ ॥ ୧୦

ସ ତନ୍ନିକେତଂ ପରିମୃଶ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ-
ମପଶ୍ୟମାନଃ କୁପିତୋ ନନାଦ ।
କ୍ଷ୍ମାଂ ଦ୍ୟାଂ ଦିଶଃ ଖଂ ବିବରାନ୍ ସମୁଦ୍ରାନ୍
ବିଷ୍ଣୁଂ ବିଚିନ୍ୱନ୍ ନ ଦଦର୍ଶ ବୀରଃ ॥ ୧୧

ଅପଶ୍ୟନ୍ନିତି ହୋବାଚ ମୟାନ୍ୱିଷ୍ଟମିଦଂ ଜଗତ୍ ।
ଭ୍ରାତୃହା ମେ ଗତୋ ନୂନଂ ଯତୋ ନାବର୍ତ୍ତତେ ପୁମାନ୍ ॥ ୧୨

ବୈରାନୁବନ୍ଧ ଏତାବାନାମୃତ୍ୟୋରିହ ଦେହିନାମ୍ ।
ଅଜ୍ଞାନପ୍ରଭବୋ ମନ୍ୟୁରହଂମାନୋପବୃଂହିତଃ ॥ ୧୩

ପିତା ପ୍ରହ୍ଲାଦପୁତ୍ରସ୍ତେ ତଦ୍‌ବିଦ୍ୱାନ୍ ଦ୍ୱିଜବତ୍ସଳଃ ।
ସ୍ୱମାୟୁର୍ଦ୍ୱିଜଲିଙ୍ଗେଭ୍ୟୋ ଦେବେଭ୍ୟୋଽଦାତ୍ ସ ଯାଚିତଃ ॥ ୧୪

ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଥିଲେ ହିରଣ୍ୟାକ୍ଷଙ୍କ ଭାଇ । ନିଜ ଭାଇର ବଧବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣି ସେ ରାଗିଗଲେ । ଭାଇର ବଧକାରୀକୁ ମାରିଦେବା ନିମନ୍ତେ ସେ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ ବୈକୁଣ୍ଠଧାମରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ॥ ୭ ॥ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନ ତ ମାୟାବୀମାନଙ୍କର ଶିରୋମଣି ଏବଂ କେଉଁ ସମୟରେ କଣ କରିବା ଉଚିତ, ସେ ତାହା ଭଲଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ହାତରେ ଶୂଳ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କାଳ ପରି ମାଡ଼ି ଆସୁଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ବିଗ୍ରର କଲେ—॥ ୮ ॥ 'ସଂସାରରେ ମୃତ୍ୟୁ ଯେପରି ପ୍ରାଣୀ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇଥାଏ, ମୁଁ ଯେଉଁଠିକି ଯିବି, ଏ ସେହିପରି ମୋ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇବ । ତେଣୁ ମୁଁ ଯାଉଛି, ଏହାର ହୃଦୟରେ ପଶିଯିବି ଯେ, ଏ ମୋତେ ଆଉ ଦେଖିପାରିବ ନାହିଁ; କାରଣ ଏ ହେଉଛି ବହିର୍ମୁଖୀ; ଏ ବାହାରର ବସ୍ତୁ ହିଁ ଦେଖେ ।' ॥ ୯ ॥ ହେ ଅସୁରଶିରୋମଣି ! ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାଙ୍କ ଉପରକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଲାବେଳକୁ ସେ ଭୟରେ ଥରହର ହୋଇ ନିଜ ଶରୀରକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ କରିଦେଇ ପ୍ରାଣବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ନାସିକାପଥ ଦେଇ ତାହାଙ୍କ (ହିରଣ୍ୟକଶିପୁଙ୍କ) ହୃଦୟରେ ଯାଇ ବସିଗଲେ ॥ ୧୦ ॥ ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଧାମରେ ବହୁତ ଖୋଜିଲେ; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ କ୍ରୋଧରେ ସିଂହନାଦ କଲେ । ସେହି ବୀର ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୃଥିବୀ, ସ୍ୱର୍ଗ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ, ଆକାଶ, ପାତାଳ ଓ ସମୁଦ୍ର ସବୁସ୍ଥାନରେ ଖୋଜିଗଲେ; କିନ୍ତୁ କେଉଁଠି ବି ତାଙ୍କର ଦେଖା ମିଳିଲା ନାହିଁ ॥ ୧୧ ॥ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିବାକୁ ନ ପାଇ ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ସାରା ଜଗତ ଖୋଜିଗଲି; କିନ୍ତୁ ସେ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେହି ଭ୍ରାତୃଘାତୀ ନିଶ୍ଚୟ ଇହଲୋକରୁ ସେହି ଅନିବର୍ତ୍ତ ପଥରେ ଗ୍ଲିଗଲା, ଯେଉଁଠିକି ଗ୍ଲିଗଲେ କେହି ଆଉ ଫେରି ଆସେ ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଛାଡ଼; ଆଉ ତା ସହିତ ବୈରଭାବ ରଖିବାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ; କାରଣ ବୈରଭାବ ତ ପ୍ରାଣୀର ଦେହ ନଷ୍ଟ ହେବା ସହିତ ହିଁ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ଅହଂକାର ସେହି କ୍ରୋଧକୁ ଅଯଥା ବୃଦ୍ଧି କରେ ।" ॥ ୧୩ ॥ ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ପିତା ପ୍ରହ୍ଲାଦନନ୍ଦନ ବିରୋଚନ ତ ଥିଲେ ବଡ଼ ବ୍ରାହ୍ମଣଭକ୍ତ । ଏପରି କି, ତାଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ଦେବତାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣବେଶ ଧରି ତାହାଙ୍କର ଆୟୁ ମାଗିବାରୁ, ସେ ସେମାନଙ୍କର ଛଳ ଜାଣିପାରି ମଧ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜର

ଭବାନାଚରିତାନ୍ ଧର୍ମାନାସ୍ଥିତୋ ଗୃହମେଧିଭିଃ ।
ବ୍ରାହ୍ମଣୈଃ ପୂର୍ବଜୈଃ ଶୂରୈରନ୍ୟୈଶ୍ଚୋଦ୍ଦାମକୀର୍ତ୍ତିଭିଃ ॥ ୧୫

ତସ୍ମାତ୍ ତ୍ୱତ୍ତୋ ମହୀମୀଷଦ୍ ବୃଣେଽହଂ ବରଦର୍ଷଭାତ୍ ।
ପଦାନି ତ୍ରୀଣି ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ସଂମିତାନି ପଦା ମମ ॥ ୧୬

ନାନ୍ୟତ୍ ତେ କାମୟେ ରାଜନ୍ ବଦାନ୍ୟାଜ୍ଜଗଦୀଶ୍ୱରାତ୍ ।
ନୈନଃ ପ୍ରାପ୍ନୋତି ବୈ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଯାବଦର୍ଥପ୍ରତିଗ୍ରହଃ ॥ ୧୭

ବଳିରୁବାଚ

ଅହୋ ବ୍ରାହ୍ମଣଦାୟାଦ ବାଚସ୍ତେ ବୃଦ୍ଧସଂମତାଃ ।
ତ୍ୱଂ ବାଲୋ ବାଲିଶମତିଃ ସ୍ୱାର୍ଥଂ ପ୍ରତ୍ୟବୁଧୋ ଯଥା ॥ ୧୮

ମାଂ ବଚୋଭିଃ ସମାରାଧ୍ୟ ଲୋକାନାମେକମୀଶ୍ୱରମ୍ ।
ପଦତ୍ରୟଂ ବୃଣୀତେ ଯୋଽବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଦ୍ୱୀପଦାଶୁଷମ୍ ॥ ୧୯

ନ ପୁମାନ୍ ମାମୁପବ୍ରଜ୍ୟ ଭୂୟୋ ଯାଚିତୁମର୍ହତି ।
ତସ୍ମାଦ୍ ବୃତ୍ତିକରୀଂ ଭୂମିଂ ବଟୋ କାମଂ ପ୍ରତୀଚ୍ଛ ମେ ॥ ୨୦

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ଯାବନ୍ତୋ ବିଷୟାଃ ପ୍ରେଷ୍ଠାସ୍ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାମଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟମ୍ ।
ନ ଶକ୍ନୁବନ୍ତି ତେ ସର୍ବେ ପ୍ରତିପୂରୟିତୁଂ ନୃପ ॥ ୨୧

ତ୍ରିଭିଃ କ୍ରମୈରସଂତୁଷ୍ଟୋ ଦ୍ୱୀପେନାପି ନ ପୂର୍ୟତେ ।
ନବବର୍ଷସମେତେନ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପବରେଚ୍ଛୟା ॥ ୨୨

ଆୟୁ ଦେଇଦେଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଗୃହସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତଥା ଆପଣଙ୍କ ପୂର୍ବଜ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯଶସ୍ୱୀ ବୀରମାନେ ପାଳନ କରିଯାଇଛନ୍ତି, ଆପଣ ମଧ୍ୟ ସେହି ଧର୍ମରେ ଅଟଳ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୧୫ ॥ ହେ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର ! ଯାଚକଙ୍କ ମାଗୁଣି ପୂରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ କିଛି ସ୍ଥାନ ମାଗୁଛି; କେବଳ ମୋ ନିଜ ପାଦରେ ତିନି ପାଦ (ପାହୁଣ୍ଡ) ଭୂମି ମାଗୁଛି ॥ ୧୬ ॥ ମୁଁ ଜାଣିଛି ଯେ, ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଜଗତର ସ୍ୱାମୀ ଏବଂ ଅତି ଉଦାର; ତଥାପି ମୁଁ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କିଛି ମାଗିବାକୁ ଚାହେଁନା । ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷେ ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁରୂପ ଦାନ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ; ତାହାହେଲେ ସେ ପ୍ରତିଗ୍ରହଜନିତ ପାପରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଯିବେ ॥ ୧୭ ॥

ରାଜା ବଳି କହିଲେ—ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁମାର ! ଆପଣ ତ ବୃଦ୍ଧୋଚିତ ବାକ୍ୟ କହୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଶୁସୁଲଭ ହୋଇ ରହିଛି । ସତ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଆପଣ ଏବେ ବାଳକ ଅବସ୍ଥାରେ ହିଁ ଅଛନ୍ତି; ତେଣୁ ଆପଣ ନିଜର ହାନି କଣ, ଲାଭ କଣ, ତାହା ଜାଣିପାରୁନାହାନ୍ତି ॥ ୧୮ ॥ ମୁଁ ହେଉଛି ତିନିଲୋକର ଅଧିପତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପୂରା ଦ୍ୱୀପ ଦାନ କରିଦେଇପାରେ । ଯେ ନିଜ ବାଣୀରେ ମୋତେ ପ୍ରସନ୍ନ କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି, ଅଥଚ ମାଗିଲାବେଳକୁ ମାତ୍ର ତିନିପାହୁଣ୍ଡ ଭୂମି ମାଗନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ କଣ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ କୁହାଯାଇପାରିବ ? ॥ ୧୯ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ! ଯେ କିଛି ମାଗିବା ପାଇଁ ଥରଟିଏ ମୋ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଆଉ କେବେ କିଛି ମାଗିବା ପାଇଁ କାହା ପାଖକୁ ଯିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡ଼ିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଜୀବିକା ଚଳାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ଯେତିକି ଭୂମି ଆବଶ୍ୟକ, ମୋଠାରୁ ଅନ୍ତତଃ ସେତିକି ଭୂମି ମାଗିନିଅନ୍ତୁ ॥ ୨୦ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! ମନୁଷ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଯଦି ତାର ବଶରେ ନ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଯଦି ସନ୍ତୋଷୀ ହୋଇ ନ ଥାଏ, ତେବେ ସଂସାରର ସକଳ ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁ ତାକୁ ମିଳିଗଲେ ବି ତାହା ସେହି ଜଣକର ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତ କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ ॥ ୨୧ ॥ ଯେ ତିନିପାଦ ଭୂମିରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରେନା, ତାକୁ ନବଭୂଖଣ୍ଡଯୁକ୍ତ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ ଦେଇଦେଲେ ବି, ସେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ତା'ମନରେ ପୁଣି ସପ୍ତଦ୍ୱୀପ ପାଇବାର କାମନା

ସପ୍ତଦ୍ୱୀପାଧିପତୟୋ ନୃପା ବୈନ୍ୟଗୟାଦୟଃ ।
ଅର୍ଥୈଃ କାମୈର୍ଗତା ନାନ୍ତଂ ତୃଷ୍ଣାୟା ଇତି ନଃ ଶ୍ରୁତମ୍ ॥ ୨୩

ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନେନ ସଂତୁଷ୍ଟୋ ବର୍ତ୍ତତେ ସୁଖମ୍ ।
ନାସଂତୁଷ୍ଟସ୍ତ୍ରିଭିର୍ଲୋକୈରଜିତାତ୍ମୋପସାଦିତୈଃ ॥ ୨୪

ପୁଂସୋଽୟଂ ସଂସୃତେର୍ହେତୁରସଂତୋଷୋଽର୍ଥକାମୟୋଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟୋପପନ୍ନେନ ସଂତୋଷୋ ମୁକ୍ତୟେ ସ୍ମୃତଃ ॥ ୨୫

ଯଦୃଚ୍ଛାଲାଭତୁଷ୍ଟସ୍ୟ ତେଜୋ ବିପ୍ରସ୍ୟ ବର୍ଧତେ ।
ତତ୍ ପ୍ରଶାମ୍ୟତ୍ୟସଂତୋଷାଦମ୍ଭସେବାଶୁଶୁକ୍ଷଣିଃ ॥ ୨୬

ତସ୍ମାତ୍ ତ୍ରୀଣି ପଦାନ୍ୟେବ ବୃଣେ ତ୍ୱଦ୍ ବରଦର୍ଷଭାତ୍ ।
ଏତାବତୈବ ସିଦ୍ଧୋଽହଂ ବିତ୍ତଂ ଯାବତ୍ପ୍ରୟୋଜନମ୍ ॥ ୨୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସ ହସନ୍ନାହ ବାଞ୍ଛାତଃ ପ୍ରତିଗୃହ୍ୟତାମ୍ ।
ବାମନାୟ ମହୀଂ ଦାତୁଂ ଜଗ୍ରାହ ଜଲଭାଜନମ୍ ॥ ୨୮

ବିଷ୍ଣବେ କ୍ଷ୍ମାଂ ପ୍ରଦାସ୍ୟନ୍ତମୁଶନା ଅସୁରେଶ୍ୱରମ୍ ।
ଜାନଂଶ୍ଚିକୀର୍ଷିତଂ ବିଷ୍ଣୋଃ ଶିଷ୍ୟଂ ପ୍ରାହ ବିଦାଂ ବରଃ ॥ ୨୯

ଶୁକ୍ର ଉବାଚ

ଏଷ ବୈରୋଚନେ ସାକ୍ଷାଦ୍ ଭଗବାନ୍ବିଷ୍ଣୁରବ୍ୟୟଃ ।
କଶ୍ୟପାଦଦିତେର୍ଜାତୋ ଦେବାନାଂ କାର୍ଯ୍ୟସାଧକଃ ॥ ୩୦

ପ୍ରତିଶ୍ରୁତଂ ତ୍ୱୟୈତସ୍ମୈ ଯଦନର୍ଥମଜାନତା ।
ନ ସାଧୁ ମନ୍ୟେ ଦୈତ୍ୟାନାଂ ମହାନୁପଗତୋଽନୟଃ ॥ ୩୧

ଜାଗି ଉଠିବ ॥ ୨୨ ॥ ମୁଁ ଶୁଣିଛି ଯେ ପୃଥୁ, ଗୟ ଆଦି ନରେଶମାନେ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପର ଅଧିପତି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଏତେ ଧନ ଓ ଭୋଗ-ସାମଗ୍ରୀ ଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ତୃଷ୍ଣା ଶାନ୍ତ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା ॥ ୨୩ ॥ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଯାହା ମିଳିଯିବ, ସେତିକିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ସୁଖରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରେ । କିନ୍ତୁ ନିଜ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିପାରି ନ ଥିବା ପୁରୁଷ ତ୍ରିଲୋକ-ରାଜ୍ୟ ପାଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସୁଖ ପାଇପାରେ ନାହିଁ; କାରଣ ତା ହୃଦୟରେ ଅସନ୍ତୋଷର ଅଗ୍ନି ହୁ ହୁ ହୋଇ ଜଳୁଥାଏ ॥ ୨୪ ॥ ଧନ ଓ ଭୋଗରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହେବା ହିଁ ହେଉଛି ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ରରେ ଘୂରିବାର କାରଣ ତଥା ଯାହା କିଛି ମିଳିଯାଏ, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବା ହିଁ ମୁକ୍ତିର କାରଣ ॥ ୨୫ ॥ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ବସ୍ତୁରେ ହିଁ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମତେଜ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ । ଜଳ ପଡ଼ିଗଲେ, ଅଗ୍ନି ଯେପରି ଲିଭିଯାଏ, ଅସନ୍ତୋଷୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ତେଜ ସେହିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୬ ॥ ଏଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ, ମାଗୁଥିବା ଲୋକର ମାଗୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ । ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କେବଳ ତିନିପାହୁଣ୍ଡ ଭୂମି ମାଗୁଛି; ସେତିକିରେ ମୋର କାମ ଚଳିଯିବ । ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, କେବଳ ସେତିକି ଧନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ହିଁ ବିହିତ ॥ ୨୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାଲିଲେ—ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ ରାଜା ବଳି ଟିକିଏ ହସିଦେଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଠିକ୍ ଅଛି; ଆପଣଙ୍କର ଯେତିକି ଦରକାର, ସେତିକି ନିଅନ୍ତୁ ।" ଏପରି କହି ବାମନରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଦେବାକୁ ସଂକଳ୍ପ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଜଳପାତ୍ର ହାତରେ ଧରିଲେ ॥ ୨୮ ॥ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଜ୍ଞ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ଲୁଚି ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ରାଜା ବଳି ଭୂମିଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବା ଦେଖି, ସେ କହି ଉଠିଲେ—॥ ୨୯ ॥

ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ—ହେ ବିରୋଚନକୁମାର ! ଏ ହେଉଛନ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ ଅବିନାଶୀ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ । ଏ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ କଶ୍ୟପଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅଦିତିଙ୍କ ଗର୍ଭରୁ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ॥ ୩୦ ॥ ଇଏ ତୁମଠାରୁ ସବୁ କିଛି ଛଡ଼ାଇନେବେ । ତୁମେ ଏହି ଭାବୀ ଅନର୍ଥ ବିଷୟରେ ନ ଜାଣି, ଏହାଙ୍କୁ ଦାନ ଦେବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଦେଲ ! ଏହାଦ୍ୱାରା ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ । ମୋ ମତରେ ଏପରି କରିବା

ଏଷ ତେ ସ୍ଥାନମୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଂ ଶ୍ରିୟଂ ତେଜୋ ଯଶଃ ଶ୍ରୁତମ୍ ।
ଦାସ୍ୟତ୍ୟାଚ୍ଛିଦ୍ୟ ଶକ୍ରାୟ ମାୟାମାଣବକୋ ହରିଃ ॥ ୩୨

ତ୍ରିଭିଃ କ୍ରମୈରିମାଁଲ୍ଲୋକାନ୍ ବିଶ୍ୱକାୟଃ କ୍ରମିଷ୍ୟତି ।
ସର୍ବସ୍ୱଂ ବିଷ୍ଣବେ ଦତ୍ତ୍ୱା ମୂଢ଼ ବର୍ତ୍ତିଷ୍ୟସେ କଥମ୍ ॥ ୩୩

କ୍ରମତୋ ଗାଂ ପଦୈକେନ ଦ୍ୱିତୀୟେନ ଦିବଂ ବିଭୋଃ ।
ଖଂ ଚ କାୟେନ ମହତା ତାର୍ତୀୟସ୍ୟ କୁତୋ ଗତିଃ ॥ ୩୪

ନିଷ୍ଠାଂ ତେ ନରକେ ମନ୍ୟେ ହ୍ୟପ୍ରଦାତୁଃ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତମ୍ ।
ପ୍ରତିଶ୍ରୁତସ୍ୟ ଯୋଽନୀଶଃ ପ୍ରତିପାଦୟିତୁଂ ଭବାନ୍ ॥ ୩୫

ନ ତଦ୍ଦାନଂ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ଯେନ ବୃତ୍ତିର୍ବିପଦ୍ୟତେ ।
ଦାନଂ ଯଜ୍ଞସ୍ତପଃ କର୍ମ ଲୋକେ ବୃତ୍ତିମତୋ ଯତଃ ॥ ୩୬

ଧର୍ମାୟ ଯଶସେଽର୍ଥାୟ କାମାୟ ସ୍ୱଜନାୟ ଚ ।
ପଞ୍ଚଧା ବିଭଜନ୍ ବିତ୍ତମିହାମୁତ୍ର ଚ ମୋଦତେ ॥ ୩୭

ଅତ୍ରାପି ବହ୍ୱୃଚୈର୍ଗୀତଂ ଶୃଣୁ ମେଽସୁରସତ୍ତମ ।
ସତ୍ୟମୋମିତି ଯତ୍ ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଯନ୍ନେତ୍ୟାହାନୃତଂ ହି ତତ୍ ॥ ୩୮

ସତ୍ୟଂ ପୁଷ୍ପଫଳଂ ବିଦ୍ୟାଦାତ୍ମବୃକ୍ଷସ୍ୟ ଗୀୟତେ ।
ବୃକ୍ଷେଽଜୀବତି ତନ୍ନ ସ୍ୟାଦନୃତଂ ମୂଳମାତ୍ମନଃ ॥ ୩୯

ତଦ୍ ଯଥା ବୃକ୍ଷ ଉନ୍ମୂଳଃ ଶୁଷ୍ୟତ୍ୟୁଦ୍ୱର୍ତ୍ତତେଽଚିରାତ୍ ।
ଏବଂ ନଷ୍ଟାନୃତଃ ସଦ୍ୟ ଆତ୍ମା ଶୁଷ୍ୟେନ୍ନ ସଂଶୟଃ ॥ ୪୦

ଠିକ୍ ନୁହେଁ ॥ ୩୧ ॥ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ହିଁ ଯୋଗମାୟାବଳରେ ଏଠାରେ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ ତୁମଠାରୁ ତୁମର ରାଜ୍ୟ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତେଜ ଓ ବିଶ୍ୱବିଖ୍ୟାତ କୀର୍ତ୍ତି—ସବୁ କିଛି ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଇଦେବେ ॥ ୩୨ ॥ ଏ ହେଉଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱରୂପ । ତିନି ପାଦରେ ଏ ସକଳ ଭୁବନ ମାପି ନେବେ । ମୂର୍ଖ ! ତୁମେ ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଦେଇଦେଲେ, ନିଜର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବ କିପରି ? ॥ ୩୩ ॥ ଏହି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପକ ଭଗବାନ ଗୋଟିଏ ପାହୁଣ୍ଡରେ ପୃଥିବୀ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାହୁଣ୍ଡରେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ମାପିନେବେ । ଏହାଙ୍କର ବିଶାଳ ଶରୀରରେ ଆକାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବ । ସେତେବେଳେ ତୃତୀୟ ପାହୁଣ୍ଡ ପାଇଁ ଆଉ ସ୍ଥାନ କେଉଁଠୁ ଆସିବ ? ॥ ୩୪ ॥ ତୁମେ ତୁମର ସଂକଳ୍ପ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ବୁଝିପାରୁଛି ଯେ, ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସଂକଳ୍ପ କରି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନ ପାରିବା ହେତୁ, ତୁମେ ନରକରେ ପଡ଼ିବ । ତୁମେ ତୁମର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ସର୍ବଥା ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯିବ ॥ ୩୫ ॥ ଯେଉଁ ଦାନ କରିବା ପରେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବା ନିମନ୍ତେ କିଛି ବି ବଳେ ନାହିଁ, ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷମାନେ ସେପରି ଦାନର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କର ଜୀବନ ନିର୍ବାହ ଠିକ୍ ରୂପେ ହୋଇଯାଏ, ସେ ହିଁ ସଂସାରରେ ଦାନ, ଯଜ୍ଞ, ତପ ଓ ପରୋପକାରରୂପ କର୍ମ କରିପାରନ୍ତି ॥ ୩୬ ॥ ଯେଉଁ ଲୋକ ନିଜ ଧନକୁ କିଛି ଧର୍ମ ନିମନ୍ତେ, କିଛି ଯଶ ନିମନ୍ତେ, କିଛି ଧନ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ, କିଛି ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ଏବଂ କିଛି ସ୍ୱଜନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ—ଏପରି ପାଞ୍ଚ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରନ୍ତି, ସେ ହିଁ ଇହଲୋକ ଓ ପରଲୋକରେ ସୁଖ ଲାଭ କରନ୍ତି ॥ ୩୭ ॥ ହେ ଅସୁରଶିରୋମଣି ! ଯଦି ତୁମେ ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭାଙ୍ଗିଯିବ ବୋଲି ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଯାଉଛ, ତେବେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଏହି ବିଷୟରେ ଋଗ୍‌ବେଦ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶ୍ରୁତିର କିଛି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କହୁଛି ଶୁଣ । ଶ୍ରୁତି କହନ୍ତି, କାହାକୁ କିଛି ଦେବି ବୋଲି କହିଥିବା କଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ହେଉଛି ସତ୍ୟ ଏବଂ ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ହେଉଛି ଅସତ୍ୟ ॥ ୩୮ ॥ ଏହି ଶରୀର ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ; ସତ୍ୟ ହେଉଛି ଏହି ବୃକ୍ଷର ଫୁଲଫଳ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ, ତେବେ ଫୁଲଫଳ ରହିବ କିପରି ? ତେଣୁ ଏହି ଶରୀରରୂପୀ ବୃକ୍ଷର ମୂଳକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ଅସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନିଆଯାଇପାରେ ॥ ୩୯ ॥ ଯେପରି ମୂଳ ନ ଥିଲେ ଗଛ ମରିଯାଇ କିଛି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଶୁଖି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଧନ ଦେବାକୁ ଯଦି ଅସ୍ୱୀକାର କରା ନ ଯାଏ, ତେବେ ଏହି ଜୀବନ ଯେ ଶୁଖିଯିବ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ

ପରାଗ୍ ରିକ୍ତମପୂର୍ଣ୍ଣଂ ବା ଅକ୍ଷରଂ ଯତ୍ ତଦୋମିତି ।
ଯତ୍ କିଞ୍ଚିଦୋମିତି ବ୍ରୂୟାତ୍ ତେନ ରିଚ୍ୟେତ ବୈ ପୁମାନ୍ ।
ଭିକ୍ଷବେ ସର୍ବମୋଙ୍କୁର୍ବନ୍ନାଳଂ କାମେନ ଗୃମୃନେ ॥ ୪୧

ନାହିଁ ॥ ୪୦ ॥ 'ହଁ, ମୁଁ ଦେବି' ବୋଲି କହିଦେବା ହିଁ ଧନକୁ ଦୂରେଇ ଦେବା । ଏପରି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଧନକୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବା ଅର୍ଥାତ୍ ଧନହୀନ ହୋଇଯିବା । ଏହି କାରଣରୁ 'ହଁ, ମୁଁ ଦେବି' ବୋଲି କହିବା ଲୋକ ଧନହୀନ ହୋଇଯାଏ । ଯେ ଯାଚକକୁ ସର୍ବସ୍ୱ ଦେବାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଦିଏ, ସେ ନିଜର ଭୋଗ ପାଇଁ କୌଣସି ସାମଗ୍ରୀ ରଖିପାରେ ନାହିଁ ॥ ୪୧ ॥ ବିପରୀତ ପକ୍ଷେ 'ନା, ମୁଁ ଦେବି ନାହିଁ' ବୋଲି ଯେଉଁ ଅସ୍ୱୀକାରାତ୍ମକ ଅସତ୍ୟ, ତାହା ହେଉଛି ନିଜ ଧନକୁ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିବାର ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଉପାୟ । କିନ୍ତୁ ସବୁବେଳେ ଏପରି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଓ ସବୁକିଛି ଦେବାରେ

ଅଥୈତତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣମଭ୍ୟାତ୍ମଂ ଯଚ୍ଚ ନେତ୍ୟନୃତଂ ବଚଃ ।
ସର୍ବଂ ନେତ୍ୟନୃତଂ ବ୍ରୂୟାତ୍ ସ ଦୁଷ୍କୀର୍ତ୍ତିଃ ଶ୍ୱସନ୍ମୃତଃ ॥ ୪୨

ନାସ୍ତିବାଣୀ ଶୁଣାଏ, ତାହାର ଅପକୀର୍ତ୍ତି ବ୍ୟାପିଯାଏ । ସେ ଲୋକ ବଞ୍ଚି ଥାଉ ଥାଉ ମୃତତୁଲ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ॥ ୪୨ ॥ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ହାସ-ପରିହାସରେ, ବିବାହରେ, କନ୍ୟା ଆଦିଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସମୟରେ, ନିଜର ଜୀବିକା ରକ୍ଷା କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ, ପ୍ରାଣସଙ୍କଟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ, ଗୋ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ହିତ ନିମନ୍ତେ

ସ୍ତ୍ରୀଷୁ ନର୍ମବିବାହେ ଚ ବୃତ୍ତ୍ୟର୍ଥେ ପ୍ରାଣସଂକଟେ ।
ଗୋବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥେ ହିଂସାୟାଂ ନାନୃତଂ ସ୍ୟାଜ୍ଜୁଗୁପ୍ସିତମ୍ ॥ ୪୩

ତଥା କାହାକୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରୁ ବଞ୍ଚାଇଦେବା ନିମନ୍ତେ ଅସତ୍ୟଭାଷଣ କରିବା ସେତେ ପରିମାଣରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ନୁହେଁ ॥ ୪୩ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ବାମନପ୍ରାଦୁର୍ଭାବେ ଏକୋନବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୧୯ ॥

ଅଥ ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବାମନଙ୍କର ବିରାଟରୂପ ଧାରଣ ଏବଂ ଦୁଇ ପାହୁଣ୍ଡରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ମାପିନେବା

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ବଳିରେବଂ ଗୃହପତିଃ କୁଳାଚାର୍ଯ୍ୟେଣ ଭାଷିତଃ ।
ତୂଷ୍ଣୀଂ ଭୂତ୍ୱା କ୍ଷଣଂ ରାଜନ୍ନୁବାଚାବହିତୋ ଗୁରୁମ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେ—ହେ ରାଜନ୍ ! କୁଳଗୁରୁ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏପରି କହିବାରୁ, ଆଦର୍ଶ ଗୃହସ୍ଥ ରାଜା ବଳି କ୍ଷଣଟିଏ ଚୁପ୍ ହୋଇ ରହିଗଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ଅତି ବିନୀତଭାବରେ ଓ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ବଳିରୁବାଚ

ସତ୍ୟଂ ଭଗବତା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ଧର୍ମୋଽୟଂ ଗୃହମେଧିନାମ୍ ।
ଅର୍ଥଂ କାମଂ ଯଶୋ ବୃତ୍ତିଂ ଯୋ ନ ବାଧେତ କର୍ହିଚିତ୍ ॥ ୨

ରାଜା ବଳି କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଆପଣ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି, ତାହା ସତ୍ୟ । ଯାହା କଲେ ଅର୍ଥ, କାମ, ଯଶ ଓ ଜୀବିକାରେ କେବେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବାଧା ଉପୁଜେ ନାହିଁ, ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ରହୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଧର୍ମ ॥ ୨ ॥ କିନ୍ତୁ ଗୁରୁଦେବ ! ମୁଁ ହେଉଛି ପୂଜ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ନାତି ଏବଂ ମୁଁ 'ଦେବି' ବୋଲି ଥରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିସାରିଛି । ତେଣୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧନଲୋଭରେ ଠକଙ୍କ ପରି ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ 'ମୁଁ ତୁମକୁ ଦେବି ନାହିଁ' ବୋଲି କିପରି

ସ ଚାହଂ ବିତ୍ତଲୋଭେନ ପ୍ରତ୍ୟାଚକ୍ଷେ କଥଂ ଦ୍ୱିଜମ୍ ।
ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ୍ୟ ଦଦାମୀତି ପ୍ରାହ୍ଲାଦିଃ କିତବୋ ଯଥା ॥ ୩

ନ ହ୍ୟସତ୍ୟାତ୍ ପରୋଽଧର୍ମ ଇତି ହୋବାଚ ଭୂରିୟମ୍ ।
ସର୍ବଂ ସୋଢୁମଲଂ ମନ୍ୟେ ଋତେଽଲୀକପରଂ ନରମ୍ ॥ ୪

ନାହଂ ବିଭେମି ନିରୟାନ୍ନାଧନ୍ୟାଦସୁଖାର୍ଣ୍ଣବାତ୍ ।
ନ ସ୍ଥାନଚ୍ୟବନାନ୍ମୃତ୍ୟୋର୍ଯଥା ବିପ୍ରପ୍ରଲମ୍ଭନାତ୍ ॥ ୫

ଯଦ୍ ଯଦ୍ଧାସ୍ୟତି ଲୋକେଽସ୍ମିନ୍ ସଂପରେତଂ ଧନାଦିକମ୍ ।
ତସ୍ୟ ତ୍ୟାଗେ ନିମିତ୍ତଂ କିଂ ବିପ୍ରସ୍ତୁଷ୍ୟେନ୍ନ ତେନ ଚେତ୍ ॥ ୬

ଶ୍ରେୟଃ କୁର୍ବନ୍ତି ଭୂତାନାଂ ସାଧବୋ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜାସୁଭିଃ ।
ଦଧ୍ୟଙ୍ଶିବିପ୍ରଭୃତୟଃ କୋ ବିକଳ୍ପୋ ଧରାଦିଷୁ ॥ ୭

ଯୈରିୟଂ ବୁଭୁଜେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରୈରନିବର୍ତ୍ତିଭିଃ ।
ତେଷାଂ କାଲୋଽଗ୍ରସୀଲ୍ଲୋକାନ୍ ନ ଯଶୋଽଧିଗତଂ ଭୁବି ॥ ୮

ସୁଲଭା ଯୁଧି ବିପ୍ରର୍ଷେ ହ୍ୟନିବୃତ୍ତାସ୍ତନୁତ୍ୟଜଃ ।
ନ ତଥା ତୀର୍ଥ ଆୟାତେ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯେ ଧନତ୍ୟଜଃ ॥ ୯

ମନସ୍ୱିନଃ କାରୁଣିକସ୍ୟ ଶୋଭନଂ
ଯଦର୍ଥିକାମୋପନୟେନ ଦୁର୍ଗତିଃ ।
କୁତଃ ପୁନର୍ବ୍ରହ୍ମବିଦାଂ ଭବାଦୃଶାଂ
ତତୋ ବଟୋରସ୍ୟ ଦଦାମି ବାଞ୍ଛିତମ୍ ॥ ୧୦

ଯଜନ୍ତି ଯଜ୍ଞକ୍ରତୁଭିର୍ଯମାଦୃତା
ଭବନ୍ତ ଆମ୍ନାୟବିଧାନକୋବିଦାଃ ।
ସ ଏବ ବିଷ୍ଣୁର୍ବରଦୋଽସ୍ତୁ ବା ପରୋ
ଦାସ୍ୟାମ୍ୟମୁଷ୍ମୈ କ୍ଷିତିମୀପ୍ସିତାଂ ମୁନେ ॥ ୧୧

ଯଦପ୍ୟସାବଧର୍ମେଣ ମାଂ ବଧ୍ନୀୟାଦନାଗସମ୍ ।
ତଥାପ୍ୟେନଂ ନ ହିଂସିଷ୍ୟେ ଭୀତଂ ବ୍ରହ୍ମତନୁଂ ରିପୁମ୍ ॥ ୧୨

କହିପାରିବି ! ॥ ୩ ॥ ପୃଥିବୀମାତା କହିଛନ୍ତି, "ଅସତ୍ୟଠାରୁ ବଡ଼ ହୋଇ କୌଣସି ଅଧର୍ମ ନାହିଁ । ମୁଁ ସବୁ କିଛି ସହିବାକୁ ସମର୍ଥ; କିନ୍ତୁ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ମନୁଷ୍ୟର ଭାର ସହିପାରିବି ନାହିଁ ।" ॥ ୪ ॥ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିସାରି ତାଙ୍କୁ ଠକି ଦେବାକୁ ମୁଁ ଯେତେ ଡରେ, ନରକକୁ, ଦାରିଦ୍ର୍ୟକୁ, ଦୁଃଖସାଗରକୁ, ନିଜର ରାଜ୍ୟନାଶକୁ—ଏପରି କି ମୃତ୍ୟୁକୁ ବି ସେତେ ଡରେ ନାହିଁ ॥ ୫ ॥ ଏହି ସଂସାରରେ ମରିଯିବା ପରେ ଧନ ଆଦି ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାଣୀର ସଙ୍ଗ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତି, ସେସବୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରି ମଧ୍ୟ ଯଦି ତାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରାଯାଇ ନ ପାରିଲା, ତେବେ ସେଭଳି ଦାନ ବା ତ୍ୟାଗର ମୂଲ୍ୟ କଣ ? ॥ ୬ ॥ ଦଧୀଚି, ଶିବି ଆଦି ମହାପୁରୁଷମାନେ ନିଜର ପରମପ୍ରିୟ ଦୁସ୍ତ୍ୟଜ ପ୍ରାଣ ବି ବଳିଦାନ କରିଦେଇ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ କରିଥିଲେ । ତେବେ ପୃଥିବୀ ଆଦି ସାମାନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଦାନ କରିବା ପାଇଁ ହେଣ୍ଟିପାଣ୍ଟି ହେବା ବା ଚିନ୍ତିତ ହେବାରେ କଣ ଅଛି? ॥ ୭ ॥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ପୂର୍ବକାଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୈତ୍ୟରାଜାମାନେ ଏହି ପୃଥିବୀ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲେ । ପୃଥିବୀରେ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଭଳି କେହି ବି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଲୋକ-ପରଲୋକକୁ କାଳ ଗ୍ରାସ କରିଗଲା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଯଶ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀରେ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇ ରହିଛି ॥ ୮ ॥ ହେ ଗୁରୁଦେବ ! ଯୁଦ୍ଧରେ ପୃଷ୍ଠ ପ୍ରଦର୍ଶନ ନ କରି ନିଜ ପ୍ରାଣକୁ ବଳି ଚଢ଼ାଇ ଦେଇପାରିବା ଲୋକ ତ ସଂସାରରେ ବହୁତ ଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସତ୍‌ପାତ୍ରକୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଧନ ଦାନ କରୁଥିବା ଲୋକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ ॥ ୯ ॥ ହେ ଗୁରୁଦେବ ! ଯଦି ଉଦାର ଓ କରୁଣାଶୀଳ ପୁରୁଷ ଜଣେ ସାଧାରଣ ଯାଚକର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦୁର୍ଗତି ବି ଭୋଗ କରନ୍ତି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁର୍ଗତି ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଶୋଭନୀୟ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି ଆପଣଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ବ୍ରହ୍ମବେତ୍ତା ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦାନ କରି ଯଦି ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ତ ତାହା ଆହୁରି ଶୋଭନୀୟ ହେବ ! ତେଣୁ ମୁଁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ନିଶ୍ଚୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବି ॥ ୧୦ ॥ ହେ ମହର୍ଷି ! ଆପଣଙ୍କ ପରି ବେଦବିଧିଜ୍ଞମାନେ ବଡ଼ ଆଦରରେ ଯାଗଯଜ୍ଞାଦିଦ୍ୱାରା ଯାହାଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରନ୍ତି, ସାକ୍ଷାତ୍ ସେହି ବରଦାତା ବିଷ୍ଣୁ ହିଁ ଏହି ରୂପରେ ଆସିଥାନ୍ତୁ, ଅଥବା ଅନ୍ୟ କେହି ଆସିଥାନ୍ତୁ, ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଏହାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଭୂମି ଦାନ କରିବି ॥ ୧୧ ॥ ଏ ଯଦି ବିନା ଅପରାଧରେ ବି ମୋତେ ଅଧର୍ମପୂର୍ବକ ବାନ୍ଧିପକାଇବେ, ତଥାପି ମୁଁ ଏହାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତିବି ନାହିଁ; କାରଣ ମୋର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମଣଶରୀର ଧରି ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ॥ ୧୨ ॥

ଏଷ ବା ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକୋ ନ ଜିହାସତି ଯତ୍ ଯଶଃ ।
ହତ୍ୱା ମୈନାଂ ହରେତ୍ ଯୁଦ୍ଧେ ଶୟୀତ ନିହତୋ ମୟା ॥ ୧୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବମଶ୍ରଦ୍ଧିତଂ ଶିଷ୍ୟମନାଦେଶକରଂ ଗୁରୁଃ ।
ଶଶାପ ଦୈବପ୍ରହିତଃ ସତ୍ୟସନ୍ଧଂ ମନସ୍ୱିନମ୍ ॥ ୧୪

ଦୃଢ଼ଂ ପଣ୍ଡିତମାନ୍ୟଜ୍ଞଃ ସ୍ତବ୍ଧୋଽସ୍ୟସ୍ମଦୁପେକ୍ଷୟା ।
ମଚ୍ଛାସନାତିଗୋ ଯସ୍ତ୍ୱମଚିରାଦ୍ ଭ୍ରଶ୍ୟସେ ଶ୍ରିୟଃ ॥ ୧୫

ଏବଂ ଶପ୍ତଃ ସ୍ୱଗୁରୁଣା ସତ୍ୟାନ୍ନ ଚଳିତୋ ମହାନ୍ ।
ବାମନାୟ ଦଦାବେନାମର୍ଚ୍ଚିତ୍ୱୋଦକପୂର୍ବକମ୍ ॥ ୧୬

ବିନ୍ଧ୍ୟାବଳିସ୍ତଦାଽଽଗତ୍ୟ ପତ୍ନୀ ଜାଲକମାଳିନୀ ।
ଆନିନ୍ୟେ କଳଶଂ ହୈମମବନେଜନ୍ୟପାଂ ଭୃତମ୍ ॥ ୧୭

ଯଜମାନଃ ସ୍ୱୟଂ ତସ୍ୟ ଶ୍ରୀମତ୍ପାଦଯୁଗଂ ମୁଦା ।
ଅବନିଜ୍ୟାବହନ୍ମୂର୍ଧ୍ନି ତଦପୋ ବିଶ୍ୱପାବନୀଃ ॥ ୧୮

ତଦାଽସୁରେନ୍ଦ୍ରଂ ଦିବି ଦେବତାଗଣା
ଗନ୍ଧର୍ବବିଦ୍ୟାଧରସିଦ୍ଧଚାରଣାଃ ।
ତତ୍କର୍ମ ସର୍ବେଽପି ଗୃଣନ୍ତ ଆର୍ଜବଂ
ପ୍ରସୂନବର୍ଷୈର୍ବବୃଷୁର୍ମୁଦାନ୍ୱିତାଃ ॥ ୧୯

ନେଦୁର୍ମୁହୁର୍ଦୁନ୍ଦୁଭୟଃ ସହସ୍ରଶୋ
ଗନ୍ଧର୍ବକିଂପୁରୁଷକିନ୍ନରା ଜଗୁଃ ।
ମନସ୍ୱିନାନେନ କୃତଂ ସୁଦୁଷ୍କରଂ
ବିଦ୍ୱାନଦାଦ୍ ଯଦ୍ ରିପବେ ଜଗତ୍ତ୍ରୟମ୍ ॥ ୨୦

ଯଦି ଏ ପବିତ୍ରକୀର୍ତ୍ତି ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ଏ ତ ନିଜର ଯଶ ହରାଇବାକୁ କେବେହେଲେ ଚାହିଁବେ ନାହିଁ (ଯାହା ମାଗିଛନ୍ତି, ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ନେବେ); ମୋତେ ଯୁଦ୍ଧରେ ମାରିଦେଇ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଯାଇ ପାରିବେ। ଯଦି ଏ ଅନ୍ୟ କେହି ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ଯୁଦ୍ଧ କଲେ, ମୋର ଶରାଘାତରେ ଚିରଦିନ ଲାଗି ରଣଭୂମିରେ ଶୋଇଯିବେ ॥ ୧୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ଏହା ଶୁଣି ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜାଣିଗଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟର ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ ତଥା ସେ ତାଙ୍କ (ଗୁରୁଙ୍କ) ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କରୁଛି। ତେଣୁ ଯଦିବା ବଳି ସତ୍ୟପ୍ରତିଜ୍ଞ ଓ ଉଦାର ହୋଇଥିବାରୁ ଅଭିଶାପର ପାତ୍ର ନ ଥିଲେ, ତଥାପି ଦୈବପ୍ରେରଣାରେ ସେ ବଳିଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେଇଦେଲେ। ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ, "ମୂର୍ଖ ! ତୁ ଅଜ୍ଞାନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ବିରାଟ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଭାବି ଗର୍ବ କରୁଛୁ। ତୁ ମୋର ଆଜ୍ଞା ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କଲୁ। ତେଣୁ ତୁ ଶୀଘ୍ର ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଯାଆ।" ॥ ୧୪,୧୫ ॥ ରାଜା ବଳି ବଡ଼ ମହାତ୍ମା ଥିଲେ। ଗୁରୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଶାପ ଦେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ସତ୍ୟରୁ ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ। ସେ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ବିଧିପୂର୍ବକ ପୂଜା କଲେ ଏବଂ ହାତରେ ଜଳ ନେଇ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଦେବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଦେଲେ ॥ ୧୬ ॥ ସେତିକିବେଳେ ରାଜା ବଳିଙ୍କର ପତ୍ନୀ ବିନ୍ଧ୍ୟାବଳୀ ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ। ସେ ମୋତିମାଳାରେ ବିଭୂଷିତା ହୋଇଥାନ୍ତି। ସ୍ୱାମୀ ନିଜ ହାତରେ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଦ ଧୋଇଦେବେ ବୋଲି ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣକଳସରେ ଜଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଆଣିଥିଲେ ॥ ୧୭ ॥ ବଳି ଆନନ୍ଦ ମନରେ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କର କୁନି କୁନି ସୁନ୍ଦର ଚରଣଯୁଗଳ ଧୋଇଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପାଦଧୁଆ ବିଶ୍ୱପାବନ ଜଳ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ସିଞ୍ଚନ କଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେତେବେଳେ ଆକାଶରେ ସ୍ଥିତ ଦେବତା, ଗନ୍ଧର୍ବ, ବିଦ୍ୟାଧର, ସିଦ୍ଧ, ଚାରଣ ଆଦି ସମସ୍ତେ ରାଜା ବଳିଙ୍କର ସେହି ଅଲୌକିକ କର୍ମର ଓ ସରଳତାର ପ୍ରଶଂସା କରି କରି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଦିବ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ବର୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୯ ॥ ହଜାର ହଜାର ଦୁନ୍ଦୁଭି ବାଜି ଉଠିଲା। ଗନ୍ଧର୍ବ, କିମ୍ପୁରୁଷ ଓ କିନ୍ନରମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶସ୍ତିଗାନ କରି କହିଲେ—"ଆହା ! ଧନ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ ! ଉଦାରଶିରୋମଣି ବଳି ଏ ଯେଉଁ କର୍ମ କରି ଦେଖାଇଦେଲେ, ଏହା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଷ୍କର। ଦେଖୁଛ ତ ! ଏହି ମହାନ୍ ପୁରୁଷ ସବୁ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ନିଜର ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ତ୍ରିଲୋକ ଦାନ କରିଦେଲେ !" ॥ ୨୦ ॥

ତଦ୍ ବାମନଂ ରୂପମବର୍ଧତାଦ୍ଭୁତଂ
ହରେରନନ୍ତସ୍ୟ ଗୁଣତ୍ରୟାତ୍ମକମ୍ ।
ଭୂଃ ଖଂ ଦିଶୋ ଦ୍ୟୌର୍ବିବରାଃ ପୟୋଧୟ-
ସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ନୃଦେବା ଋଷୟୋ ଯଦାସତ ॥ ୨୧

କାୟେ ବଲିସ୍ତସ୍ୟ ମହାବିଭୂତେଃ
ସହର୍ତ୍ୱିଗାଚାର୍ଯ୍ୟସଦସ୍ୟ ଏତତ୍ ।
ଦଦର୍ଶ ବିଶ୍ୱଂ ତ୍ରିଗୁଣଂ ଗୁଣାତ୍ମକେ
ଭୂତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାଶୟଜୀବୟୁକ୍ତମ୍ ॥ ୨୨

ରସାମଚଷ୍ଟାଙ୍ଘ୍ରିତଲେଽଥ ପାଦୟୋ-
ର୍ମହୀଂ ମହୀଧ୍ରାନ୍ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଜଙ୍ଘୟୋଃ ।
ପତତ୍ରିଣୋ ଜାନୁନି ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତେ-
ରୂର୍ବୋର୍ଗଣଂ ମାରୁତମିନ୍ଦ୍ରସେନଃ ॥ ୨୩

ସନ୍ଧ୍ୟାଂ ବିଭୋର୍ବାସସି ଗୁହ୍ୟ ଐକ୍ଷତ୍
ପ୍ରଜାପତୀଞ୍ଜଘନେ ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟାନ୍ ।
ନାଭ୍ୟାଂ ନଭଃ କୁକ୍ଷିଷୁ ସପ୍ତସିନ୍ଧୂ-
ନୁରୁକ୍ରମସ୍ୟୋରସି ଚର୍କ୍ଷମାଲାମ୍ ॥ ୨୪

ହୃଦ୍ୟଙ୍ଗ ଧର୍ମଂ ସ୍ତନୟୋର୍ମୁରାରେ-
ର୍ଋତଂ ଚ ସତ୍ୟଂ ଚ ମନସ୍ୟଥେନ୍ଦୁମ୍ ।
ଶ୍ରିୟଂ ଚ ବକ୍ଷସ୍ୟରବିନ୍ଦହସ୍ତାଂ
କଣ୍ଠେ ଚ ସାମାନି ସମସ୍ତରେଫାନ୍ ॥ ୨୫

ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରଧାନାନମରାନ୍ ଭୁଜେଷୁ
ତତ୍କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ କକୁଭୋ ଦ୍ୟୌଶ୍ଚ ମୂର୍ଧ୍ନି ।
କେଶେଷୁ ମେଘାନ୍ ଶ୍ୱସନଂ ନାସିକାୟା-
ମକ୍ଷ୍ଣୋଶ୍ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟଂ ବଦନେ ଚ ବହ୍ନିମ୍ ॥ ୨୬

ବାଣ୍ୟାଂ ଚ ଛନ୍ଦାଂସି ରସେ ଜଲେଶଂ
ଭ୍ରୁବୋର୍ନିଷେଧଂ ଚ ବିଧିଂ ଚ ପକ୍ଷ୍ମସୁ ।
ଅହଶ୍ଚ ରାତ୍ରିଂ ଚ ପରସ୍ୟ ପୁଂସୋ
ମନ୍ୟୁଂ ଲଲାଟେଽଧର ଏବ ଲୋଭମ୍ ॥ ୨୭

ସ୍ପର୍ଶେ ଚ କାମଂ ନୃପ ରେତସାଽମ୍ଭଃ
ପୃଷ୍ଠେ ତ୍ୱଧର୍ମଂ କ୍ରମଣେଷୁ ଯଜ୍ଞମ୍ ।
ଛାୟାସୁ ମୃତ୍ୟୁଂ ହସିତେ ଚ ମାୟାଂ
ତନୂରୁହେଷ୍ୱୋଷଧିଜାତୟଶ୍ଚ ॥ ୨୮

ନଦୀଶ୍ଚ ନାଡ଼ୀଷୁ ଶିଳା ନଖେଷୁ
ବୁଦ୍ଧାବଜଂ ଦେବଗଣାନୃଷୀଂଶ୍ଚ ।
ପ୍ରାଣେଷୁ ଗାତ୍ରେ ସ୍ଥିରଜଙ୍ଗମାନି
ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ଦଦର୍ଶ ବୀରଃ ॥ ୨୯

ସେତିକିବେଳେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣା ଘଟିଗଲା । ଅନନ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ବାମନରୂପ ବଢ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ତାହା ଏତେ ବଢ଼ିଗଲା ଯେ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ, ଦିଗବିଦିଗ, ସ୍ୱର୍ଗ, ପାତାଳ, ସମୁଦ୍ର, ପଶୁପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ, ଦେବତା ଓ ଋଷି—ସମସ୍ତେ ତା ଭିତରେ ଲୁଚିଗଲେ ॥ ୨୧ ॥ ଋତ୍ୱିଜ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଓ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ରାଜା ବଳି ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ, ସମସ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ତ୍ରିଗୁଣାତ୍ମକ ଶରୀରରେ ପଞ୍ଚଭୂତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ, ସେମାନଙ୍କର ବିଷୟ, ଅନ୍ତଃକରଣ ଓ ଜୀବମାନଙ୍କ ସମେତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ରିଗୁଣମୟ ଜଗତ୍ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଛି ॥ ୨୨ ॥ ରାଜା ବଳି ଦେଖିଲେ, ଭଗବାନଙ୍କର ତଳିପାରେ ରସାତଳ, ପାଦରେ ପୃଥିବୀ, ଭଣ୍ଡାରେ ପର୍ବତ, ଆଣ୍ଠୁରେ ପକ୍ଷୀରାଜ୍ୟ (ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ) ଓ ଜଙ୍ଘରେ ମରୁଦ୍‌ଗଣ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରରେ ସନ୍ଧ୍ୟା, ଗୁହ୍ୟସ୍ଥାନରେ ପ୍ରଜାପତିଗଣ, ଜଘନସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କ ନିଜ (ବଳିଙ୍କ) ସମେତ ସମସ୍ତ ଅସୁରଗଣ, ନାଭିରେ ଆକାଶ, ଉଦରରେ ସପ୍ତସମୁଦ୍ର ଏବଂ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ନକ୍ଷତ୍ରସମୂହ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୪ ॥ ସେ ଦେଖିଲେ, ଭଗବାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଧର୍ମ, ସ୍ତନ ଦୁଇଟିରେ ଋତ (ମଧୁର) ଓ ସତ୍ୟ ବଚନ, ମନରେ ଚନ୍ଦ୍ରମା, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ପଦ୍ମହସ୍ତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, କଣ୍ଠରେ ସାମବେଦ ଓ ଶବ୍ଦସମୂହ ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୫ ॥ ପୁଣି ଦେଖିଲେ, ବାହୁମାନଙ୍କରେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବସମୂହ, କର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କରେ ଦିଗସମୂହ, ମସ୍ତକରେ ସ୍ୱର୍ଗ, କେଶରେ ମେଘମାଳା, ନାସିକାରେ ବାୟୁ, ନେତ୍ରଦ୍ୱୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ମୁଖରେ ଅଗ୍ନି ରହିଛନ୍ତି ॥ ୨୬ ॥ ଭଗବାନଙ୍କର ବାଣୀରେ ବେଦ, ରସନାରେ ବରୁଣ, ଭ୍ରୂଲତାଦ୍ୱୟରେ ବିଧି ଓ ନିଷେଧ, ପଲକମାନଙ୍କରେ ଦିନ ଓ ରାତି ରହିଛି । ସେହି ବିଶ୍ୱରୂପୀଙ୍କର ଲଲାଟରେ କ୍ରୋଧ ଓ ଅଧରରେ ଲୋଭ ରହିଛି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସ୍ପର୍ଶରେ କାମ, ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ଜଳ, ପୃଷ୍ଠରେ ଅଧର୍ମ, ପଦବିନ୍ୟାସରେ ଯଜ୍ଞ, ଛାୟାରେ ମୃତ୍ୟୁ, ହସରେ ମାୟା ଓ ରୋମମାନଙ୍କରେ ସକଳପ୍ରକାର ଓଷଧି ରହିଛି ॥ ୨୮ ॥ ତାହାଙ୍କର ନାଡ଼ିମାନଙ୍କରେ ନଦୀସମୂହ, ନଖମାନଙ୍କରେ ଶିଳାସମୂହ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିରେ ବ୍ରହ୍ମା, ଦେବତା ଓ ଋଷିଗଣ ଦେଖାଯାଉଛନ୍ତି । ଏପରିଭାବରେ ବୀରବର ବଳି ଭଗବାନଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କରେ ଓ ଶରୀରରେ ସଚରାଚର ସମଗ୍ର ଜୀବଜଗତକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ॥ ୨୯ ॥

ସର୍ବାତ୍ମନୀଦଂ ଭୁବନଂ ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ସର୍ବେଽସୁରାଃ କଶ୍ମଳମାପୁରଙ୍ଗ ।
ସୁଦର୍ଶନଂ ଚକ୍ରମସହ୍ୟତେଜୋ
ଧନୁଶ୍ଚ ଶାର୍ଙ୍ଗଂ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁଘୋଷମ୍ ॥ ୩୦

ପର୍ଜନ୍ୟଘୋଷୋ ଜଳଜଃ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟଃ
କୌମୋଦକୀ ବିଷ୍ଣୁଗଦା ତରସ୍ୱିନୀ ।
ବିଦ୍ୟାଧରୋଽସିଃ ଶତଚନ୍ଦ୍ରଯୁକ୍ତ-
ସ୍ତୂଣୋତ୍ତମାବକ୍ଷୟସାୟକୌ ଚ ॥ ୩୧

ସୁନନ୍ଦମୁଖ୍ୟା ଉପତସ୍ଥୁରୀଶଂ
ପାର୍ଷଦମୁଖ୍ୟାଃ ସହଲୋକପାଳାଃ ।
ସ୍ଫୁରତ୍କିରୀଟାଙ୍ଗଦମୀନକୁଣ୍ଡଳ-
ଶ୍ରୀବତ୍ସରତ୍ନୋତ୍ତମମେଖଳାମ୍ବରୈଃ ॥ ୩୨

ମଧୁବ୍ରତସ୍ରଗ୍‌ବନମାଳୟା ବୃତୋ
ରରାଜ ରାଜନ୍ ଭଗବାନୁରୁକ୍ରମଃ ।
କ୍ଷିତିଂ ପଦୈକେନ ବଳେର୍ବିଚକ୍ରମେ
ନଭଃ ଶରୀରେଣ ଦିଶଶ୍ଚ ବାହୁଭିଃ ॥ ୩୩

ପଦଂ ଦ୍ୱିତୀୟଂ କ୍ରମତସ୍ତ୍ରିବିଷ୍ଟପଂ
ନ ବୈ ତୃତୀୟାୟ ତଦୀୟମଣ୍ୱପି ।
ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟାଙ୍‌ଘ୍ରିରୁପର୍ଯ୍ୟୁପର୍ଯ୍ୟଥୋ
ମହର୍ଜନାଭ୍ୟାଂ ତପସଃ ପରଂ ଗତଃ ॥ ୩୪

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସର୍ବାତ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ବିରାଟ ଶରୀରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତକୁ ଦେଖିଦେଇ ସବୁ ଦୈତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ଏତିକିବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅସହ୍ୟ ତେଜବାନ୍ ସୁଦର୍ଶନ ଚକ୍ର, ମେଘଗର୍ଜନ ସମାନ ଭୟଙ୍କର ଟଙ୍କାର ନାଦ କରୁଥିବା ଶାର୍ଙ୍ଗଧନୁ, ମେଘଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦ କରୁଥିବା ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ ଶଙ୍ଖ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗବତୀ କୌମୋଦକୀ ଗଦା, ଶତଚନ୍ଦ୍ରାକାର ଚିହ୍ନଥିବା ଢାଲ ଓ ବିଦ୍ୟାଧର ନାମକ ତରବାରି, ଅକ୍ଷୟଶରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁଇଟି ତୂଣୀର ତଥା ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦଗଣ ଆସି ସେବା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶୋଭା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଦ୍ଭୁତ ହୋଇଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ମୁକୁଟ, ବାହୁମାନଙ୍କରେ ବାଜୁବନ୍ଧ, କର୍ଣ୍ଣରେ ମକରକୁଣ୍ଡଳ, ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳରେ ଶ୍ରୀବତ୍ସଚିହ୍ନ, ଗଳାରେ କୌସ୍ତୁଭମଣି, କଟିରେ ମେଖଳା ଏବଂ ସ୍କନ୍ଧରେ ପୀତାମ୍ବର ଶୋଭାୟମାନ ହେଉଥାଏ ॥ ୩୦-୩୨ ॥ ସେ ପଞ୍ଚପୁଷ୍ପର ବନମାଳା ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି; ତାହା ଉପରେ ମଧୁଲୋଭୀ ଭ୍ରମରମାନେ ଗୁଞ୍ଜନ କରୁଥାନ୍ତି । ଭଗବାନ୍ ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ବଳିଙ୍କର ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଆବୋରି ଦେଲେ; ଶରୀରଦ୍ୱାରା ଆକାଶ ପୂରିଗଲା ଓ ଭୁଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଦିଗମାନଙ୍କୁ ଘେରିଦେଲେ; ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ମଧ୍ୟ ଆବୋରି ଦେଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ତୃତୀୟ ପାଦ ରଖିବାକୁ ବଳିଙ୍କ ପାଖରେ ଆଉ କୌଣସି ବି ସ୍ଥାନ ବାକି ନ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦ ହିଁ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇ ମହର୍ଲୋକ, ଜନଲୋକ ଓ ତପଲୋକର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଥିବା ସତ୍ୟଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା ॥ ୩୩,୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ବିଶ୍ୱରୂପଦର୍ଶନଂ ନାମ ବିଂଶତିତମୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୦ ॥

ଅଥୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଳି ନିବନ୍ଧନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ସତ୍ୟଂ ସମୀକ୍ଷ୍ୟାବ୍‌ଜଭବୋ ନଖେନ୍ଦୁଭି-
ର୍ହତସ୍ୱଧାମଦ୍ୟୁତିରାବୃତୋଽଭ୍ୟଗାତ୍ ।
ମରୀଚିମିଶ୍ରା ଋଷୟୋ ବୃହଦ୍‌ବ୍ରତାଃ
ସନନ୍ଦନାଦ୍ୟା ନରଦେବ ଯୋଗିନଃ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣକମଳ ଯାଇ ସତ୍ୟଲୋକରେ ପହଞ୍ଚିଗଲା । ତାହାଙ୍କ ଚରଣର ନଖଚନ୍ଦ୍ରର ପ୍ରଭାରେ ସତ୍ୟଲୋକର ଆଭା ମଉଳିଗଲା । ବ୍ରହ୍ମା ମରୀଚି ଆଦି ଋଷିମାନଙ୍କୁ, ସନନ୍ଦନ ଆଦି ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ବଡ଼ ବଡ଼ ଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ସାଥିରେ ଧରି ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣକମଳକୁ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା

ବେଦୋପବେଦା ନିୟମାନ୍ୱିତା ଯମା-
ସ୍ତର୍କେତିହାସାଙ୍ଗପୁରାଣସଂହିତାଃ ।
ଯେ ଚାପରେ ଯୋଗସମୀରଦୀପିତ-
ଜ୍ଞାନାଗ୍ନିନା ରନ୍ଧିତକର୍ମକଳ୍ମଷାଃ ।
ବବନ୍ଦିରେ ଯତ୍ସ୍ମରଣାନୁଭାବତଃ
ସ୍ୱାୟମ୍ଭୁବଂ ଧାମ ଗତା ଅକର୍ମକମ୍ ॥ ୨

ଅଥାଙ୍‌ଘ୍ରୟେ ପ୍ରୋନ୍ନମିତାୟ ବିଷ୍ଣୋ-
ରୁପାହରତ୍ ପଦ୍ମଭବୋଽର୍ହଣୋଦକମ୍ ।
ସମର୍ଚ୍ୟ ଭକ୍ତ୍ୟାଭ୍ୟଗୃଣାଚ୍ଛୁଚିଶ୍ରବା
ଯନ୍ନାଭିପଙ୍କେରୁହସମ୍ଭବଃ ସ୍ୱୟମ୍ ॥ ୩

ଧାତୁଃ କମଣ୍ଡଳୁଜଳଂ ତଦୁରୁକ୍ରମସ୍ୟ
ପାଦାବନେଜନପବିତ୍ରତୟା ନରେନ୍ଦ୍ର ।
ସ୍ୱର୍ଧୁନ୍ୟଭୂନ୍ନଭସି ସା ପତତୀ ନିମାର୍ଷ୍ଟି
ଲୋକତ୍ରୟଂ ଭଗବତୋ ବିଶଦେବ କୀର୍ତ୍ତିଃ ॥ ୪

ବ୍ରହ୍ମାଦୟୋ ଲୋକନାଥାଃ ସ୍ୱନାଥାୟ ସମାଦୃତାଃ ।
ସାନୁଗା ବଳିମାଜହ୍ରୁଃ ସଂକ୍ଷିପ୍ତାତ୍ମବିଭୂତୟେ ॥ ୫

ତୋୟୈଃ ସମର୍ହଣୈଃ ସ୍ରଗ୍‌ଭିର୍ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧାନୁଲେପନୈଃ ।
ଧୂପୈର୍ଦୀପୈଃ ସୁରଭିଭିର୍ଲାଜାକ୍ଷତଫଳାଙ୍କୁରୈଃ ॥ ୬

ସ୍ତବନୈର୍ଜୟଶବ୍ଦୈଶ୍ଚ ତଦ୍‌ବୀର୍ଯ୍ୟମହିମାଙ୍କିତୈଃ ।
ନୃତ୍ୟବାଦିତ୍ରଗୀତୈଶ୍ଚ ଶଙ୍ଖଦୁନ୍ଦୁଭିନିଃସ୍ୱନୈଃ ॥ ୭

ଜାମ୍ବବାନୃକ୍ଷରାଜସ୍ତୁ ଭେରୀଶବ୍ଦୈର୍ମନୋଜବଃ ।
ବିଜୟଂ ଦିକ୍ଷୁ ସର୍ବାସୁ ମହୋତ୍ସବମଘୋଷୟତ୍ ॥ ୮

ମହୀଂ ସର୍ବାଂ ହୃତାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ତ୍ରିପଦବ୍ୟାଜୟାଞ୍ଚୟା ।
ଊଚୁଃ ସ୍ୱଭର୍ତ୍ତୁରସୁରା ଦୀକ୍ଷିତସ୍ୟାତ୍ୟମର୍ଷିତାଃ ॥ ୯

ନ ବା ଅୟଂ ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁର୍ବିଷ୍ଣୁର୍ମାୟାବିନାଂ ବରଃ ।
ଦ୍ୱିଜରୂପପ୍ରତିଚ୍ଛନ୍ନୋ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟଂ ଚିକୀର୍ଷତି ॥ ୧୦

ଜଣାଇଲେ ॥ ୧ ॥ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ନିବାସ କରୁଥିବା ବେଦ, ଉପବେଦ, ନିୟମ, ଯମ, ତର୍କ, ଇତିହାସ, ବେଦାଙ୍ଗ ଓ ପୁରାଣସଂହିତାମାନେ ତଥା ଯୋଗରୂପୀ ବାୟୁରେ ଜ୍ଞାନାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି କର୍ମମଳକୁ ଭସ୍ମ କରିଦେଇଥିବା ମହାତ୍ମାମାନେ—ସମସ୍ତେ ଭଗବାନଙ୍କର ପଦବନ୍ଦନା କଲେ । ସେମାନେ ଏହି ପାଦପଦ୍ମକୁ ସ୍ମରଣ କରିବାର ମହିମା ହେତୁ ହିଁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଲୋକରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ଯାହାକି କର୍ମଦ୍ୱାରା ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ॥ ୨ ॥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ପବିତ୍ର । ସେ ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ନାଭିକମଳରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ପରେ ସେ ବିଶ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଚରଣକୁ ପାଦ୍ୟ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ ପୂଜା କଲେ; ପ୍ରକ୍ଷାଳନ କଲେ । ପୂଜା କରିସାରିବା ପରେ ଭକ୍ତିର ସହିତ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ ॥ ୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କମଣ୍ଡଳୁର ସେହି ଜଳ ବିଶ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଦ ଧୋଇଦେବା ପରେ ପବିତ୍ର ହୋଇଯାଇ ଗଙ୍ଗାରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା; ସେହି ଗଙ୍ଗା ହିଁ ଆକାଶମାର୍ଗରୁ ପୃଥିବୀପୃଷ୍ଠକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ତିନିଲୋକକୁ ପବିତ୍ର କରିଦେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଗଙ୍ଗା ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳକୀର୍ତ୍ତି ॥ ୪ ॥ ଭଗବାନ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପକୁ ଟିକିଏ ଛୋଟ କରିଦେଲେ, ନିଜ ବିଭୂତିମାନଙ୍କୁ ଟିକିଏ ସଂକୁଚିତ କରିଦେଲେ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଲୋକପାଳମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସହିତ ବଡ଼ ଆଦରରେ ନିଜର ସ୍ୱାମୀ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉପହାର ସମର୍ପଣ କଲେ ॥ ୫ ॥ ସେମାନେ ଜଳ, ଉପହାରଦ୍ରବ୍ୟ, ମାଳା, ଦିବ୍ୟଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ ଅଙ୍ଗରାଗ, ସୁଗନ୍ଧିତ ଧୂପ, ଦୀପ, ଖଇ, ଅକ୍ଷତ, ଫଳ, ଅଙ୍କୁର ଇତ୍ୟାଦି ଅର୍ପଣ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା ଓ ପ୍ରଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ସ୍ତୋତ୍ର, ଜୟଘୋଷ, ନୃତ୍ୟଗୀତ, ବିବିଧବାଦ୍ୟଧ୍ୱନି ଏବଂ ଶଙ୍ଖ ଓ ଦୁନ୍ଦୁଭି ଶବ୍ଦରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆରାଧନା କଲେ ॥ ୬,୭ ॥ ସେହି ସମୟରେ ଭଲ୍ଲୁକରାଜ ଜାମ୍ବବାନ୍ ମନ ପରି ବେଗରେ ଯାଇ ସବୁଦିଗରେ ଭେରୀ ବଜାଇ ବଜାଇ ଭଗବାନ୍ ବାମନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ବିଜୟର ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ॥ ୮ ॥

ଦୈତ୍ୟମାନେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ବାମନ ଭଗବାନ ତିନିପାଦ ଭୂମି ମାପିନେବା ବାହାନାରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଟା ଛଡ଼ାଇ ନେଇଗଲେ । ସେମାନେ ଭାବିଲେ, "ଆମ ରାଜା ବଳି ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ; ତେଣୁ ସେ କିଛି କହିପାରିବେ ନାହିଁ ।" ଏହା ବିଚାର କରି ସେମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କୁହାକୁହି ହେଲେ, "ଆରେ ! ଏ ଲୋକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୁହେଁ । ଏ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ମାୟାବୀ ବିଷ୍ଣୁ । ବ୍ରାହ୍ମଣରୂପ ଧରି ମାୟାବଳରେ ଏ

ଅନେନ ଯାଚମାନେନ ଶତ୍ରୁଣା ବଟୁରୂପିଣା ।
ସର୍ବସ୍ୱଂ ନୋ ହୃତଂ ଭର୍ତ୍ତୁର୍ନ୍ୟସ୍ତଦଣ୍ଡସ୍ୟ ବର୍ହିଷି ॥ ୧୧

ସତ୍ୟବ୍ରତସ୍ୟ ସତତଂ ଦୀକ୍ଷିତସ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ।
ନାନୃତଂ ଭାଷିତୁଂ ଶକ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟସ୍ୟ ଦୟାବତଃ ॥ ୧୨

ତସ୍ମାଦସ୍ୟ ବଧୋ ଧର୍ମୋ ଭର୍ତ୍ତୁଃ ଶୁଶ୍ରୂଷଣଂ ଚ ନଃ ।
ଇତ୍ୟାୟୁଧାନି ଜଗୃହୁର୍ବଲେରନୁଚରାସୁରାଃ ॥ ୧୩

ତେ ସର୍ବେ ବାମନଂ ହନ୍ତୁଂ ଶୂଳପଟ୍ଟିଶପାଣୟଃ ।
ଅନିଚ୍ଛତୋ ବଲେ ରାଜନ୍ ପ୍ରାଦ୍ରବଞ୍ଜାତମନ୍ୟବଃ ॥ ୧୪

ତାନଭିଦ୍ରବତୋ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ଦିତିଜାନୀକପାନ୍ ନୃପ ।
ପ୍ରହସ୍ୟାନୁଚରା ବିଷ୍ଣୋଃ ପ୍ରତ୍ୟଷେଧନ୍ନୁଦାୟୁଧାଃ ॥ ୧୫

ନନ୍ଦଃ ସୁନନ୍ଦୋଽଥ ଜୟୋ ବିଜୟଃ ପ୍ରବଲୋ ବଲଃ ।
କୁମୁଦଃ କୁମୁଦାକ୍ଷଶ୍ଚ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନଃ ପତତ୍ତ୍ରିରାଟ୍ ॥ ୧୬

ଜୟନ୍ତଃ ଶ୍ରୁତଦେବଶ୍ଚ ପୁଷ୍ପଦନ୍ତୋଽଥ ସାତ୍ୱତଃ ।
ସର୍ବେ ନାଗାୟୁତପ୍ରାଣାଶ୍ଚମୂଂ ତେ ଜଘ୍ନୁରାସୁରୀମ୍ ॥ ୧୭

ହନ୍ୟମାନାନ୍ ସ୍ୱକାନ୍ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ପୁରୁଷାନୁଚରୈର୍ବଲିଃ ।
ବାରୟାମାସ ସଂରବ୍ଧାନ୍ କାବ୍ୟଶାପମନୁସ୍ମରନ୍ ॥ ୧୮

ହେ ବିପ୍ରଚିତ୍ତେ ହେ ରାହୋ ହେ ନେମେ ଶ୍ରୂୟତାଂ ବଚଃ ।
ମା ଯୁଧ୍ୟତ ନିବର୍ତ୍ତଧ୍ୱଂ ନ ନଃ କାଲୋଽୟମର୍ଥକୃତ୍ ॥ ୧୯

ଯଃ ପ୍ରଭୁଃ ସର୍ବଭୂତାନାଂ ସୁଖଦୁଃଖୋପପତ୍ତୟେ ।
ତଂ ନାତିବର୍ତ୍ତିତୁଂ ଦୈତ୍ୟାଃ ପୌରୁଷୈରୀଶ୍ୱରଃ ପୁମାନ୍ ॥ ୨୦

ଯୋ ନୋ ଭବାୟ ପ୍ରାଗାସୀଦଭବାୟ ଦିବୌକସାମ୍ ।
ସ ଏବ ଭଗବାନଦ୍ୟ ବର୍ତ୍ତତେ ତଦ୍ୱିପର୍ଯ୍ୟୟମ୍ ॥ ୨୧

ଦେବତାମାନଙ୍କର କାମ ହାସଲ କରିବାକୁ ଗ୍ରହୁଁଛି ॥ ୯,୧୦॥ ଆମ ରାଜା ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ କାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ ଦେବାରୁ ଉପରତ ହୋଇଯିବାରୁ ଏହି ଶତ୍ରୁ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶ ଧରି, ପ୍ରଥମେ ଭିକ୍ଷା ମାଗି ଏବେ ଆମର ସର୍ବସ୍ୱ ହରଣ କରି ନେଇଗଲା ॥ ୧୧ ॥ ଏକେ ତ ଆମ ମହାରାଜା ସର୍ବଦା ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ; ତା'ଛଡ଼ା ଯଜ୍ଞରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଷ୍ଠା ପ୍ରତି ସେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଛନ୍ତି। ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବଡ଼ ଭକ୍ତ ଓ ଦୟାଳୁ; ତେଣୁ କଦାପି ମିଛ କହନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୧୨ ॥ ଏ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏହି ଶତ୍ରୁକୁ ମାରିଦେବା ହିଁ ହେଉଛି ଆମର ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ ଏବଂ ଏହା ହିଁ ହେବ ଆମ ମହାରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସେବା।'' ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ରାଜା ବଳିଙ୍କର ଅନୁଚର ଅସୁରମାନେ ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ॥ ୧୩ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ବଳିଙ୍କର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କ୍ରୋଧରେ ଶୂଳ, ପଟ୍ଟିଶ ଆଦି ଧରି ବାମନଭଗବାନଙ୍କୁ ମାରିବା ନିମନ୍ତେ ମାଡ଼ି ଆସିଲେ ॥ ୧୪ ॥ ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନେ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ମାଡ଼ି ଆସୁଛନ୍ତି ଦେଖି, ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ହସି ହସି, ନିଜ ନିଜର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧରି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କଲେ ॥ ୧୫ ॥ ନନ୍ଦ, ସୁନନ୍ଦ, ଜୟ, ବିଜୟ, ପ୍ରବଳ, ବଳ, କୁମୁଦ, କୁମୁଦାକ୍ଷ, ବିଶ୍ୱକ୍ସେନ, ଗରୁଡ଼, ଜୟନ୍ତ, ଶ୍ରୁତଦେବ, ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ ଓ ସାତ୍ୱତ— ଭଗବାନଙ୍କର ଏହିସବୁ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଠାରେ ଦଶହଜାର ହାତୀର ବଳ ଥାଏ। ସେମାନେ ଅସୁରସେନାକୁ ସଂହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୧୬,୧୭ ॥ ରାଜା ବଳି ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ପାର୍ଷଦମାନେ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ସଂହାର କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ କ୍ରୋଧଭର ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରୁଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶାପ ସ୍ମରଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାରୁ କ୍ଷାନ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ସେ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, ''ହେ ବିପ୍ରଚିତ୍ତି ! ହେ ରାହୁ ! ହେ ନେମି ! ଭାଇମାନେ ! ମୋ କଥା ଶୁଣ। ଯୁଦ୍ଧ କର ନାହିଁ; ଫେରିଯାଅ। ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟଟା ଆମର ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ ॥ ୧୯ ॥ ହେ ଦୈତ୍ୟଗଣ ! ଯେଉଁ କାଳ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ସମର୍ଥ, ତାକୁ ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ଦବାଇଦେବା ଅସମ୍ଭବ; କାରଣ ତାହା ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଶକ୍ତିର ବାହାରେ ॥ ୨୦॥ ଯେଉଁ କାଳ ପ୍ରଥମେ ଆମ ଉନ୍ନତିର ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅବନତିର କାରଣ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତିର ଓ ଆମମାନଙ୍କ

ବଳେନ ସଚିବୈର୍ବୁଦ୍ଧ୍ୟା ଦୁର୍ଗୈର୍ମନ୍ତ୍ରୌଷଧାଦିଭିଃ ।
ସାମାଦିଭିରୁପାୟୈଶ୍ଚ କାଳଂ ନାତ୍ୟେତି ବୈ ଜନଃ ॥ ୨୨

ଭବଦ୍ଭିର୍ନିର୍ଜିତା ହ୍ୟେତେ ବହୁଶୋଽନୁଚରା ହରେଃ ।
ଦୈବେନର୍ଦ୍ଧୈସ୍ତ ଏବାଦ୍ୟ ଯୁଧି ଜିତ୍ୱା ନଦନ୍ତି ନଃ ॥ ୨୩

ଏତାନ୍ ବୟଂ ବିଜେଷ୍ୟାମୋ ଯଦି ଦୈବଂ ପ୍ରସୀଦତି ।
ତସ୍ମାତ୍ କାଳଂ ପ୍ରତୀକ୍ଷଧ୍ୱଂ ଯୋ ନୋଽର୍ଥତ୍ୱାୟ କଳ୍ପତେ ॥ ୨୪

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ପତ୍ୟୁର୍ନିଗଦିତଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ଦୈତ୍ୟଦାନବଯୂଥପାଃ ।
ରସାଂ ନିବିବିଶୂ ରାଜନ୍ ବିଷ୍ଣୁପାର୍ଷଦତାଡ଼ିତାଃ ॥ ୨୫

ଅଥ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟସୁତୋ ଜ୍ଞାତ୍ୱା ବିରାଟ୍ ପ୍ରଭୁଚିକୀର୍ଷିତମ୍ ।
ବବନ୍ଧ ବାରୁଣୈଃ ପାଶୈର୍ବଳିଂ ସୌତ୍ୟେଽହନି କ୍ରତୌ ॥ ୨୬

ହାହାକାରୋ ମହାନାସୀଦ୍ ରୋଦସ୍ୟୋଃ ସର୍ବତୋଦିଶମ୍ ।
ଗୃହ୍ୟମାଣେଽସୁରପତୌ ବିଷ୍ଣୁନା ପ୍ରଭବିଷ୍ଣୁନା ॥ ୨୭

ତଂ ବଦ୍ଧଂ ବାରୁଣୈଃ ପାଶୈର୍ଭଗବାନାହ ବାମନଃ ।
ନଷ୍ଟଶ୍ରିୟଂ ସ୍ଥିରପ୍ରଜ୍ଞମୁଦାରଯଶସଂ ନୃପ ॥ ୨୮

ପଦାନି ତ୍ରୀଣି ଦତ୍ତାନି ଭୂମେର୍ମହ୍ୟଂ ତ୍ୱୟାସୁର ।
ଦ୍ୱାଭ୍ୟାଂ କ୍ରାନ୍ତା ମହୀ ସର୍ବା ତୃତୀୟମୁପକଳ୍ପୟ ॥ ୨୯

ଯାବତ୍ ତପତ୍ୟସୌ ଗୋଭିର୍ଯାବଦିନ୍ଦୁଃ ସହୋଡୁଭିଃ ।
ଯାବଦ୍ ବର୍ଷତି ପର୍ଜନ୍ୟସ୍ତାବତୀ ଭୂରିୟଂ ତବ ॥ ୩୦

ପଦୈକେନ ମୟା କ୍ରାନ୍ତୋ ଭୂର୍ଲୋକଃ ଖଂ ଦିଶସ୍ତନୋଃ ।
ସ୍ୱର୍ଲୋକସ୍ତୁ ଦ୍ୱିତୀୟେନ ପଶ୍ୟତସ୍ତେ ସ୍ୱମାତ୍ମନା ॥ ୩୧

ଅବନତିର କାରଣ ହୋଇଯାଇଛି ॥ ୨୧ ॥ ବଳ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ବୁଦ୍ଧି, ଦୁର୍ଗ, ମନ୍ତ୍ର, ଓଷଧି ଏବଂ ସାମାଦି ଉପାୟ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଏକ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଅଥବା ଏକକାଳୀନ ଏ ସମସ୍ତ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଜୀବ କାଳକୁ ଜୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ ॥ ୨୨ ॥ ଯେତେବେଳେ ଦୈବ ତୁମମାନଙ୍କର ଅନୁକୂଳ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ତୁମେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବହୁବାର ପରାସ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିଥିଲ; ଅଥଚ ଆଜି ଦେଖ, ସେମାନେ ତୁମ ଉପରେ ଜୟ ଲାଭ କରି କିପରି ସିଂହନାଦ କରୁଛନ୍ତି ॥ ୨୩ ॥ ଯଦି ଦୈବ ଆମର ଅନୁକୂଳ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ଆମେ ବି ସେମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିପାରିବା । ତେଣୁ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ଅନୁକୂଳ ସମୟକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କର ।'' ॥ ୨୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ବଳିଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଭଗବାନଙ୍କ ପାର୍ଷଦମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିବା ଦାନବ ଓ ଦୈତ୍ୟସେନାପତିମାନେ ରସାତଳକୁ ଗ୍ଲିଗଲେ ॥ ୨୫ ॥ ସେମାନେ ଗ୍ଲିଯିବା ପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମନକଥା ଜାଣି ଗରୁଡ଼ ବଳିଙ୍କୁ ବରୁଣପାଶରେ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ସେହିଦିନ ତାହାଙ୍କର ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞରେ ସୋମ ପାନ କରିବାର ଥିଲା ॥ ୨୬ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ବଳିଙ୍କୁ ଏପରି ବାନ୍ଧି ପକାଇବାରୁ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ ଓ ସମସ୍ତ ଦିଗବିଦିଗରେ ହାହାକାର ଖେଳିଗଲା ॥ ୨୭ ॥ ବଳି ବରୁଣଙ୍କ ପାଶରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସକଳ ସମ୍ପତ୍ତି ହାତରୁ ଗ୍ଲିଯାଇଥିଲା; ତଥାପି ତାହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅଟଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ତାହାଙ୍କର ଉଦାର ଯଶ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ବଳିଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୨୮ ॥ ''ହେ ଅସୁରରାଜ ! ତୁମେ ମୋତେ ତିନିପାଦ ଭୂମି ଦେବାକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିଛ । ମୁଁ ତ ଦୁଇପାଦରେ ସମଗ୍ର ତ୍ରିଲୋକ ମାପି ନେଇଗଲି; ଏଥର ତୃତୀୟପାଦ ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ଦିଅ ॥ ୨୯ ॥ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉତ୍ତାପ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଛି, ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର କିରଣ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଛି ଓ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେଘମାନେ ଯାଇ ବୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ର ତୁମ ଅଧିକାରରେ ଥିଲା ॥ ୩୦ ॥ ତୁମେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ମୁଁ ମୋର ଗୋଟିଏ ପାଦରେ ଭୂଲୋକ, ଶରୀରରେ ଆକାଶ ଓ ଦିଗବିଦିଗ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ସ୍ୱର୍ଲୋକ ମାପି ନେଇଗଲି । ଏପରିଭାବରେ ତୁମର ସବୁ କିଛି ଭୂମି ମୋର ହୋଇଗଲା ॥ ୩୧ ॥

ପ୍ରତିଶ୍ରୁତମଦାତୁସ୍ତେ ନିରୟେ ବାସ ଇଷ୍ୟତେ ।
ବିଶ ତ୍ୱଂ ନିରୟଂ ତସ୍ମାଦ୍ ଗୁରୁଣା ଚାନୁମୋଦିତଃ ॥ ୩୨

ବୃଥା ମନୋରଥସ୍ତସ୍ୟ ଦୂରେ ସ୍ୱର୍ଗଃ ପତତ୍ୟଧଃ ।
ପ୍ରତିଶ୍ରୁତସ୍ୟାଦାନେନ ଯୋଽର୍ଥିନଂ ବିପ୍ରଲମ୍ଭତେ ॥ ୩୩

ବିପ୍ରଲବ୍ଧୋ ଦଦାମୀତି ତ୍ୱୟାହଂ ଚାଢ଼୍ୟମାନିନା ।
ତଦ୍ ବ୍ୟଲୀକଫଳଂ ଭୁଙ୍କ୍ଷ୍ୱ ନିରୟଂ କତିଚିତ୍ ସମାଃ ॥ ୩୪

ତଥାପି ତୁମେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲ, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନାହିଁ। ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପାରି ନ ଥିବାରୁ ଏଥର ତୁମକୁ ନରକ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ। ଏ ବିଷୟରେ ତୁମ ଗୁରୁଙ୍କର ତ ସମ୍ମତି ରହିଛି; ଏଥର ଯାଅ; ତୁମେ ନରକରେ ପ୍ରବେଶ କର ॥ ୩୨ ॥ ଯେ ଯାଚକକୁ ଦେବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଦାନ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ, ଯାଚକକୁ ଠକିଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସକଳ ମନୋରଥ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଯାଏ। ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯିବା ତ ଦୂରର କଥା; ତାଙ୍କୁ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୁଏ ॥ ୩୩ ॥ ତୁମେ ଜଣେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଧନୀ ବୋଲି ତୁମର ବଡ଼ ଗର୍ବ ଥିଲା। ତୁମେ ମୋତେ 'ଦେବି' ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି ଠକିଦେଲ। ତେଣୁ ଏଥର କିଛି କାଳ ନରକରେ ରହି ଏହି ମିଥ୍ୟା ସଙ୍କଳ୍ପର ଫଳ ଭୋଗ କର।'' ॥ ୩୪ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ବାମନପ୍ରାଦୁର୍ଭାବେ ବଲିନିଗ୍ରହୋ ନାମୈକବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୧ ॥

ଅଥ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଳିଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଏବଂ ବିପ୍ରକୃତୋ ରାଜନ୍ ବଲିର୍ଭଗବତାସୁରଃ ।
ଭିଦ୍ୟମାନୋଽପ୍ୟଭିନ୍ନାତ୍ମା ପ୍ରତ୍ୟାହାବିକ୍ଲବଂ ବଚଃ ॥ ୧

ବଲିରୁବାଚ

ଯଦ୍ୟୁତ୍ତମଶ୍ଲୋକ ଭବାନ୍ ମମେରିତଂ
ବଚୋ ବ୍ୟଲୀକଂ ସୁରବର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ୟତେ ।
କରୋମ୍ୟୃତଂ ତନ୍ନ ଭବେତ୍ ପ୍ରଲମ୍ଭନଂ
ପଦଂ ତୃତୀୟଂ କୁରୁ ଶୀର୍ଷ୍ଣି ମେ ନିଜମ୍ ॥ ୨

ବିଭେମି ନାହଂ ନିରୟାତ୍ ପଦଚ୍ୟୁତୋ
ନ ପାଶବନ୍ଧାଦ୍ ବ୍ୟସନାଦ୍ ଦୁରତ୍ୟୟାତ୍ ।
ନୈବାର୍ଥକୃଚ୍ଛ୍ରାଦ୍ ଭବତୋ ବିନିଗ୍ରହା-
ଦସାଧୁବାଦାଦ୍ ଭୃଶମୁଦ୍ୱିଜେ ଯଥା ॥ ୩

ପୁଂସାଂ ଶ୍ଲାଘ୍ୟତମଂ ମନ୍ୟେ ଦଣ୍ଡମର୍ହତ୍ତମାର୍ପିତମ୍ ।
ଯଂ ନ ମାତା ପିତା ଭ୍ରାତା ସୁହୃଦଶ୍ଚାଦିଶନ୍ତି ହି ॥ ୪

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏପରି ଭାବରେ ଅସୁରରାଜ ବଳିଙ୍କୁ ଭଗବାନ ବହୁ ତିରସ୍କାର କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତି ଘଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ। କିନ୍ତୁ ବଳି ତିଳେମାତ୍ର ବିଚଳିତ ହେଲେ ନାହିଁ। ବରଂ ସେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ଦୈତ୍ୟରାଜ ବଳି କହିଲେ—ହେ ଦେବଦେବ ! ଆପଣଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବଡ଼ ପବିତ୍ର। ଆପଣ କଣ ମୋ କଥାକୁ ଅସତ୍ୟ ମଣୁଛନ୍ତି ? ସେପରି ମଣନ୍ତୁ ନାହିଁ। ମୁଁ ମୋ କଥାକୁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ଦେଖାଇଦେବି। ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଠକିବି ନାହିଁ। ଏଥର ଆପଣଙ୍କର ତୃତୀୟ ପାଦ ମୋ ଶିର ଉପରେ ରଖିଦିଅନ୍ତୁ॥ ୨ ॥ ମୁଁ ନରକରେ ପଡ଼ିବାକୁ କିମ୍ବା ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇଯିବାକୁ ଭୟ କରେ ନାହିଁ। ମୁଁ ପାଶବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାକୁ କିମ୍ବା ଅପାର ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିବାକୁ ବି ଡରେ ନାହିଁ। ମୋ ପାଖରେ ଫଟା କଉଡ଼ିଟିଏ ନ ରହିଲେ ବି ଏବଂ ଆପଣ ମୋତେ ଘୋର ଦଣ୍ଡ ଦେଲେ ବି, ତାହା ମୋର ଭୟର କାରଣ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ। ମୁଁ ଭୟ କରେ କେବଳ ଅପକୀର୍ତ୍ତିକୁ ॥ ୩ ॥ ନିଜର ପୂଜନୀୟ ଗୁରୁଜନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଦଣ୍ଡ ତ ସମସ୍ତଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ବଢ଼ାଇଥାଏ; କାରଣ ମୋହାବିଷ୍ଟ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜର ମାତା, ପିତା, ଭାଇ ଓ ସୁହୃଦ୍ ମଧ୍ୟ ସେପରି ଦଣ୍ଡ ଦେଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୪ ॥

ତ୍ୱଂ ନୂନମସୁରାଣାଂ ନଃ ପାରୋକ୍ଷ୍ୟଃ ପରମୋ ଗୁରୁଃ ।
ଯୋ ନୋଽନେକମଦାନ୍ଧାନାଂ ବିଭ୍ରଂଶଂ ଚକ୍ଷୁରାଦିଶତ୍ ॥ ୫

ଯସ୍ମିନ୍ ବୈରାନୁବନ୍ଧେନ ରୂଢ଼େନ ବିବୁଧେତରାଃ ।
ବହବୋ ଲେଭିରେ ସିଦ୍ଧିଂ ଯାମୁ ହୈକାନ୍ତଯୋଗିନଃ ॥ ୬

ତେନାହଂ ନିଗୃହୀତୋଽସ୍ମି ଭବତା ଭୂରିକର୍ମଣା ।
ବଦ୍ଧଶ୍ଚ ବାରୁଣୈଃ ପାଶୈର୍ନାତିବ୍ରୀଡ଼େ ନ ଚ ବ୍ୟଥେ ॥ ୭

ପିତାମହୋ ମେ ଭବଦୀୟସଂମତଃ
ପ୍ରହ୍ରାଦ ଆବିଷ୍କୃତସାଧୁବାଦଃ ।
ଭବଦ୍ୱିପକ୍ଷେଣ ବିଚିତ୍ରବୈଶସଂ
ସଂପ୍ରାପିତସ୍ତ୍ୱତ୍ପରମଃ ସ୍ୱପିତ୍ରା ॥ ୮

କିମାତ୍ମନାନେନ ଜହାତି ଯୋଽନ୍ତତଃ
କିଂ ରିକ୍‌ଥହାରୈଃ ସ୍ୱଜନାଖ୍ୟଦସ୍ୟୁଭିଃ ।
କିଂ ଜାୟୟା ସଂସୃତିହେତୁଭୂତୟା
ମର୍ତ୍ତ୍ୟସ୍ୟ ଗେହୈଃ କିମିହାୟୁଷୋ ବ୍ୟୟଃ ॥ ୯

ଇତ୍ଥଂ ସ ନିଶ୍ଚିତ୍ୟ ପିତାମହୋ ମହା-
ନଗାଧବୋଧୋ ଭବତଃ ପାଦପଦ୍ମମ୍ ।
ଧ୍ରୁବଂ ପ୍ରପେଦେ ହ୍ୟକୁତୋଭୟଂ ଜନାଦ୍
ଭୀତଃ ସ୍ୱପକ୍ଷକ୍ଷପଣସ୍ୟ ସତ୍ତମଃ ॥ ୧୦

ଅଥାହମପ୍ୟାତ୍ମରିପୋସ୍ତବାନ୍ତିକଂ
ଦୈବେନ ନୀତଃ ପ୍ରସଭଂ ତ୍ୟାଜିତଶ୍ରୀଃ ।

ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ପରୋକ୍ଷରୂପରେ ଆମ ଅସୁରମାନଙ୍କର ପରମ ଗୁରୁ । ଆମେମାନେ ଧନ, କୁଳୀନତା, ବଳ ଇତ୍ୟାଦିର ମଦରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଗଲେ, ଆପଣ ଆମଠାରୁ ସେହିସବୁ ବସ୍ତୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଆମକୁ ଜ୍ଞାନନେତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ଆପଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଯେଉଁ ଉପକାର ହୁଏ, ମୁଁ ତାହା କିପରି ବା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ! ଅନନ୍ୟଭାବରେ ଯୋଗ କରୁଥିବା ଯୋଗୀଗଣ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧି (ମୋକ୍ଷପଦ) ଲାଭ କରନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଦୃଢ଼ ବୈରଭାବ ପୋଷଣ କରି ବହୁ ଅସୁରଙ୍କୁ ସେହି ସିଦ୍ଧି ମିଳିଯାଇଛି ॥ ୬ ॥ ଯାହାଙ୍କର ମହିମା ଏପରି ମହାନ୍ ଏବଂ ଯେ ଏପରି ଅନନ୍ତ ଲୀଳା କରନ୍ତି, ସେ ଯଦି ମୋତେ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଛନ୍ତି, ମୋତେ ବରୁଣପାଶରେ ବାନ୍ଧି ରଖୁଛନ୍ତି; ଏହା ତ ମୋ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ଲଜ୍ଜାର କଥା ନୁହେଁ, କି କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟଥା ବି ନୁହେଁ ॥ ୭ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ମୋର ପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ତାଙ୍କୁ ଆପଣଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ତାଙ୍କର ପିତା ହିରଣ୍ୟକଶିପୁ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା ରଖି ତାଙ୍କୁ (ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ) ଅନେକ ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ଦେଇଥିଲେ । ତଥାପି ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆପଣଙ୍କର ପରାୟଣ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ହିଁ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଲେ ॥ ୮ ॥ ସେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନେଇଥିଲେ, "ଯେଉଁ ଶରୀର ଦିନେ ନା ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ଏହି ଜୀବକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବ, ତାହାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖି ଲାଭ କଣ ! ଯେଉଁମାନେ ଧନସମ୍ପତ୍ତି ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱଜନ ବୋଲାଉଛନ୍ତି, ସେଭଳି ଛଦ୍ମବେଶୀ ଡକାୟତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେଉଁ ସ୍ୱାର୍ଥ ବା ସିଦ୍ଧ ହେବ ! ପତ୍ନୀ ତ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ଚକ୍ରରେ ପକାଇଥାଏ; ତା'ଠାରୁ ବା କି ଲାଭ ମିଳିବ ! ଯଦି ମରିବା ସୁନିଶ୍ଚିତ, ତେବେ ଘର ପ୍ରତି ମୋହ ରଖି ବା ଲାଭ କଣ ! ଏହିସବୁ ବସ୍ତୁ ସହିତ ମଜ୍ଜି ରହିବା ଅର୍ଥ, ଆୟୁକୁ ବୃଥାରେ ସାରିଦେବା ।" ॥ ୯ ॥ ଏପରି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି, ମୋର ପିତାମହ ଶ୍ରୀପ୍ରହ୍ଲାଦ ଆପଣଙ୍କୁ (ଲୌକିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ) ତାହାଙ୍କର ଭାଇବନ୍ଧୁ ନାଶକାରୀ ଶତ୍ରୁ ବୋଲି ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କର ଅଭୟ ଅବିନାଶୀ ଚରଣଯୁଗଳର ହିଁ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଯେ ଏହି ସଂସାର ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ, ଅଗାଧ ବୋଧସମ୍ପନ୍ନ, ଉଦାରହୃଦୟ ଏବଂ ସନ୍ତଶିରୋମଣି, ସେ ବା ଏପରି ଶରଣ ଗ୍ରହଣ ନ କରନ୍ତେ କାହିଁକି ? ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ଲୌକିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁ; ତଥାପି ବିଧାତା ମୋତେ ବଳତ୍କାରପୂର୍ବକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀରୁ ଚ୍ୟୁତ କରି ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇଦେଲେ । ବିଧାତା

ଇଦଂ କୃତାନ୍ତାନ୍ତିକବର୍ତ୍ତି ଜୀବିତଂ
ଯୟାଧ୍ରୁବଂ ସ୍ତବ୍ଧମତିର୍ନ ବୁଧ୍ୟତେ ॥ ୧୧

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟେତ୍ଥଂ ଭାଷମାଣସ୍ୟ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ଭଗବତ୍ପ୍ରିୟଃ ।
ଆଜଗାମ କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ ରାକାପତିରିବୋତ୍ଥିତଃ ॥ ୧୨

ତମିନ୍ଦ୍ରସେନଃ ସ୍ୱପିତାମହଂ ଶ୍ରିୟା
ବିରାଜମାନଂ ନଳିନାୟତେକ୍ଷଣମ୍ ।
ପ୍ରାଂଶୁଂ ପିଶଙ୍ଗାମ୍ବରମଞ୍ଜନତ୍ୱିଷଂ
ପ୍ରଲମ୍ବବାହୁଂ ସୁଭଗଂ ସମୈକ୍ଷତ ॥ ୧୩

ତସ୍ମୈ ବଳିର୍ବାରୁଣପାଶୟନ୍ତ୍ରିତଃ
ସମର୍ହଣଂ ନୋପଜହାର ପୂର୍ବବତ୍ ।
ନନାମ ମୂର୍ଧ୍ନାଶ୍ରୁବିଲୋଳଲୋଚନଃ
ସବ୍ରୀଡ଼ନୀଚୀନମୁଖୋ ବଭୂବ ହ ॥ ୧୪

ସ ତତ୍ର ହାସୀନମୁଦୀକ୍ଷ୍ୟ ସତ୍ପତିଂ
ସୁନନ୍ଦନନ୍ଦାଦ୍ୟନୁଗୈରୁପାସିତମ୍ ।
ଉପେତ୍ୟ ଭୂମୌ ଶିରସା ମହାମନା
ନନାମ ମୂର୍ଧ୍ନା ପୁଲକାଶ୍ରୁବିକ୍ଳବଃ ॥ ୧୫

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ତ୍ୱୟୈବ ଦତ୍ତଂ ପଦମୈନ୍ଦ୍ରମୂର୍ଜିତଂ
ହୃତଂ ତଦେବାଦ୍ୟ ତଥୈବ ଶୋଭନମ୍ ।
ମନ୍ୟେ ମହାନସ୍ୟ କୃତୋ ହ୍ୟନୁଗ୍ରହୋ
ବିଭ୍ରଂଶିତୋ ଯଚ୍ଛ୍ରିୟ ଆତ୍ମମୋହନାତ୍ ॥ ୧୬

ଯୟା ହି ବିଦ୍ୱାନପି ମୁହ୍ୟତେ ଯତ-
ସ୍ତତ୍ କୋ ବିଚଷ୍ଟେ ଗତିମାତ୍ମନୋ ଯଥା ।
ତସ୍ମୈ ନମସ୍ତେ ଜଗଦୀଶ୍ୱରାୟ ବୈ
ନାରାୟଣାୟାଖିଲଲୋକସାକ୍ଷିଣେ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ତସ୍ୟାନୁଶୃଣ୍ୱତୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦସ୍ୟ କୃତାଞ୍ଜଳେଃ ।
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋ ଭଗବାନୁବାଚ ମଧୁସୂଦନମ୍ ॥ ୧୮

ମୋର ଖୁବ୍ ଭଲ କରିଛନ୍ତି; କାରଣ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେତୁ ଜୀବର ବୁଦ୍ଧି ଜଡ଼ ହୋଇଯାଏ; ସେଥିପାଇଁ ସେ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ଯେ, ତାର ଏହି ଜୀବନଟା ମରଣଯନ୍ତ୍ରାରେ ପଡ଼ିଛି ଏବଂ ଏହା ଅନିତ୍ୟ ॥ ୧୧ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ବଳି ଏପରି କହୁଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରେମପାତ୍ର ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦିତ ହେଲା ପରି ଆସି ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ॥ ୧୨ ॥ ରାଜା ବଳି ଦେଖିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ପିତାମହ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ହେଉଛନ୍ତି ବଡ଼ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ। ପଦ୍ମତୁଲ୍ୟ କୋମଳ ନେତ୍ର; ଦୀର୍ଘ ଭୁଜ; ସୁଉଚ୍ଚ ଓ ଶ୍ୟାମଳ ଶରୀରରେ ସେ ପୀତାମ୍ବର ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୩ ॥ ବଳି ସେତେବେଳକୁ ବରୁଣପାଶରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ପୂଜାଦି କରୁଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ। ତାହାଙ୍କ ନୟନ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା। ଲାଜରେ ମୁହଁ ପୋତି ହୋଇଗଲା। ସେ କେବଳ ନତଶିର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇଲେ ॥ ୧୪ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦେଖିଲେ, ଭକ୍ତବତ୍ସଳ ଭଗବାନ ସେଠାରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସୁନନ୍ଦ, ନନ୍ଦ ଆଦି ପାର୍ଷଦମାନେ ତାଙ୍କ ସେବାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି। ପ୍ରେମୋଦ୍ରେକ ହେତୁ ପ୍ରହ୍ଲାଦଙ୍କର ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା; ତାହାଙ୍କର ନୟନ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା। ସେ ଆନନ୍ଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ନତଶିର ହୋଇ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଏବଂ ତଳେ ପଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ ॥ ୧୫ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ହିଁ ବଳିକୁ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଦେଇଥିଲେ; ଆଜି ଆପଣ ହିଁ ତାହା ଛଡ଼ାଇନେଲେ। ସତରେ, ଆପଣଙ୍କର ଦେବା ଯେପରି ସୁନ୍ଦର, ନେବା ବି ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର। ମୁଁ ତ ଭାବୁଛି, ଆପଣ ଆତ୍ମାକୁ ମୋହିତ କରିଦେଉଥିବା ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏହାଠାରୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ଏହା ପ୍ରତି ମହାନ୍ କୃପା କରିଛନ୍ତି ॥ ୧୬ ॥ ପ୍ରଭୋ ! ଲକ୍ଷ୍ମୀମଦରେ ତ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପୁରୁଷ ମଧ୍ୟ ମୋହିତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି। ସେହି ମଦ ରହିଥିଲେ କିଏ ଭଲା ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଜାଣିପାରିବ ! ତେଣୁ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଛଡ଼ାଇନେଇ ମହାନ୍ ଉପକାର କରୁଥିବା, ସମଗ୍ର ଜଗତର ପରମ ଈଶ୍ୱର, ସବୁରି ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ପରମ ସାକ୍ଷୀ ଶ୍ରୀନାରାୟଣ ଦେବଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଅଞ୍ଜଳି ବାନ୍ଧି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି। ତାହାଙ୍କ ଆଗରେ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମା ବାମନଭଗବାନଙ୍କୁ କିଛି କହିବାକୁ ଗ୍ଲହିଁଲେ ॥ ୧୮ ॥

ବଦ୍ଧଂ ବୀକ୍ଷ୍ୟ ପତିଂ ସାଧ୍ୱୀ ତତ୍ପତ୍ନୀ ଭୟବିହ୍ୱଳା ।
ପ୍ରାଞ୍ଜଳିଃ ପ୍ରଣତୋପେନ୍ଦ୍ରଂ ବଭାଷେଽବାଙ୍ମୁଖୀ ନୃପ ॥ ୧୯

କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ରାଜା ବଳିଙ୍କର ପରମ ସାଧ୍ୱୀ ପତ୍ନୀ ବିନ୍ଧ୍ୟାବଳୀ ଆସି, ନିଜ ସ୍ୱାମୀ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଦେଖି, ଭୟଭୀତା ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣରେ ପ୍ରଣାମ କଲେ ଏବଂ କର ଯୋଡ଼ି, ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୯ ॥

ବିନ୍ଧ୍ୟାବଳିରୁବାଚ

କ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥମାତ୍ମନ ଇଦଂ ତ୍ରିଜଗତ୍ କୃତଂ ତେ
ସ୍ୱାମ୍ୟଂ ତୁ ତତ୍ର କୁଧିୟୋଽପର ଈଶ କୁର୍ଯ୍ୟୁଃ ।
କର୍ତ୍ତୁଃ ପ୍ରଭୋସ୍ତବ କିମସ୍ୟତ ଆବହନ୍ତି
ତ୍ୟକ୍ତହ୍ରିୟସ୍ତ୍ୱଦବରୋପିତକର୍ତ୍ତୃବାଦାଃ ॥ ୨୦

ବିନ୍ଧ୍ୟାବଳୀ କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ନିଜର କ୍ରୀଡ଼ା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତ୍ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୁବୁଦ୍ଧି ପୁରୁଷମାନେ ହିଁ ନିଜକୁ ଏହାର ସ୍ୱାମୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଯେହେତୁ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଏହାର କର୍ତ୍ତା, ଭର୍ତ୍ତା ଓ ସଂହର୍ତ୍ତା, ତେଣୁ ଆପଣଙ୍କ ମାୟାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ନିଜକୁ ମିଛରେ କର୍ତ୍ତା ବୋଲି ଭାବୁଥିବା ନିର୍ଲଜ୍ଜ ପ୍ରାଣୀମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ କଣ ବା ସମର୍ପଣ କରିପାରିବେ ! ॥ ୨୦ ॥

ବ୍ରହ୍ମୋବାଚ

ଭୂତଭାବନ ଭୂତେଶ ଦେବଦେବ ଜଗନ୍ମୟ ।
ମୁଞ୍ଚୈନଂ ହୃତସର୍ବସ୍ୱଂ ନାୟମର୍ହତି ନିଗ୍ରହମ୍ ॥ ୨୧

କୃତ୍ସ୍ନା ତେଽନେନ ଦତ୍ତା ଭୂର୍ଲୋକାଃ କର୍ମାର୍ଜିତାଶ୍ଚ ଯେ ।
ନିବେଦିତଂ ଚ ସର୍ବସ୍ୱମାତ୍ମାବିକ୍ଳବୟା ଧିୟା ॥ ୨୨

ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ—ହେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଜୀବନଦାତା, ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ଓ ଜଗତ୍ସ୍ୱରୂପ ଦେବାଧିଦେବ ପ୍ରଭୋ ! ଏଥର ଏହାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦିଅନ୍ତୁ । ଆପଣ ତ ଏହାଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ନେଇଗଲେ; ତେଣୁ ଏ ଆଉ ଦଣ୍ଡର ପାତ୍ର ନୁହନ୍ତି ॥ ୨୧ ॥ ଏ ନିଜର ସକଳ ଭୂମି ଏବଂ ନିଜ ପୁଣ୍ୟକର୍ମଦ୍ୱାରା ଉପାର୍ଜିତ ସ୍ୱର୍ଗାଦି ଲୋକ, ନିଜର ସର୍ବସ୍ୱ ତଥା ଆତ୍ମା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ କିଛି ଆପଣଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେଲେ ଏବଂ ଏସବୁ କରିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ସତ୍ୟରେ ଅଟଳ ରହିଥିଲା; ଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ॥ ୨୨ ॥

ଯତ୍ପାଦୟୋରଶଠଧୀଃ ସଲିଳଂ ପ୍ରଦାୟ
ଦୂର୍ବାଙ୍କୁରୈରପି ବିଧାୟ ସତୀଂ ସପର୍ଯ୍ୟାମ୍ ।
ଅପ୍ୟୁତ୍ତମାଂ ଗତିମସୌ ଭଜତେ ତ୍ରିଲୋକୀଂ
ଦାଶ୍ୱାନବିକ୍ଳବମନାଃ କଥମାର୍ତ୍ତିମୃଚ୍ଛେତ୍ ॥ ୨୩

ଦୟାଳୁ ପ୍ରଭୋ ! ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ନିର୍ମଳ ହୃଦୟରେ କୃପଣତା ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ଜଳମାତ୍ର ଅର୍ଘ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ଓ କେବଳ ଦୂର୍ବାଦଳ(ଦୁବ)ରେ ବି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ପୂଜା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତମ ଗତି ମିଳିଥାଏ । ସେସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ, ବଳି ତ ବିନାଦ୍ୱିଧାରେ ବଡ଼ ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ଥିରତାପୂର୍ବକ ଆପଣଙ୍କୁ ତ୍ରିଲୋକ ଦାନ କରିଦେଲେ । ତେବେ ଏହାଙ୍କୁ ଏତେ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି କାହିଁକି ? ॥ ୨୩ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଯମନୁଗୃହ୍ଣାମି ତଦ୍ବିଶୋ ବିଧୁନୋମ୍ୟହମ୍ ।
ଯନ୍ମଦଃ ପୁରୁଷଃ ସ୍ତବ୍ଧୋ ଲୋକଂ ମାଂ ଚାବମନ୍ୟତେ ॥ ୨୪

ଯଦା କଦାଚିଜ୍ଜୀବାତ୍ମା ସଂସରନ୍ ନିଜକର୍ମଭିଃ ।
ନାନାଯୋନିଷ୍ୱନୀଶୋଽୟଂ ପୌରୁଷୀଂ ଗତିମାବ୍ରଜେତ୍ ॥ ୨୫

ଜନ୍ମକର୍ମବୟୋରୂପବିଦ୍ୟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଧନାଦିଭିଃ ।
ଯଦ୍ୟସ୍ୟ ନ ଭବେତ୍ ସ୍ତମ୍ଭସ୍ତତ୍ରାୟଂ ମଦନୁଗ୍ରହଃ ॥ ୨୬

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ବ୍ରହ୍ମା ! ମୁଁ ଯାହାଙ୍କୁ କୃପା କରେ, ତାଙ୍କର ଧନ ଛଡ଼ାଇନିଏ । କାରଣ, ମନୁଷ୍ୟ ଧନମଦରେ ମତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ମୋତେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ହେୟଜ୍ଞାନ କରିବାକୁ ଲାଗେ ॥ ୨୪ ॥ ଜୀବ ନିଜର କର୍ମ ହେତୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଅନେକ ଯୋନିରେ ଘୂରିବୁଲେ; କେବେ କେବେ ମୋର ବିଶେଷ କୃପା ହୋଇଗଲେ, ସେ ମନୁଷ୍ୟଶରୀର ପାଇଥାଏ ॥ ୨୫ ॥ ମନୁଷ୍ୟଜନ୍ମ ପାଇ ଯଦି ସେ କୁଳୀନତା, କର୍ମ, ବୟସ, ରୂପ, ବିଦ୍ୟା, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଧନ ଇତ୍ୟାଦି କାରଣରୁ ଗର୍ବୀ ହୋଇ ନ ଯାଏ, ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ, ତା'ପ୍ରତି ମୋର ବିଶେଷ କୃପା ରହିଛି ॥ ୨୬ ॥

ମାନସ୍ତମ୍ଭନିମିତ୍ତାନାଂ ଜନ୍ମାଦୀନାଂ ସମନ୍ତତଃ ।
ସର୍ବଶ୍ରେୟଃପ୍ରତୀପାନାଂ ହନ୍ତ ମୁହ୍ୟେନ୍ନ ମତ୍ପରଃ ॥ ୨୭

ଏଷ ଦାନବଦୈତ୍ୟାନାମଗ୍ରଣୀଃ କୀର୍ତ୍ତିବର୍ଧନଃ ।
ଅଜୈଷୀଦଜୟାଂ ମାୟାଂ ସୀଦନ୍ନପି ନ ମୁହ୍ୟତି ॥ ୨୮

କ୍ଷୀଣରିକ୍ଥଶ୍ଚ୍ୟୁତଃ ସ୍ଥାନାତ୍ କ୍ଷିପ୍ତୋ ବଦ୍ଧଶ୍ଚ ଶତ୍ରୁଭିଃ ।
ଜ୍ଞାତିଭିଶ୍ଚ ପରିତ୍ୟକ୍ତୋ ଯାତନାମନୁଯାପିତଃ ॥ ୨୯

ଗୁରୁଣା ଭର୍ତ୍ସିତଃ ଶପ୍ତୋ ଜହୌ ସତ୍ୟଂ ନ ସୁବ୍ରତଃ ।
ଛଲୈରୁକ୍ତୋ ମୟା ଧର୍ମୋ ନାୟଂ ତ୍ୟଜତି ସତ୍ୟବାକ୍ ॥ ୩୦

ଏଷ ମେ ପ୍ରାପିତଃ ସ୍ଥାନଂ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପମମରୈରପି ।
ସାବର୍ଣେରନ୍ତରସ୍ୟାୟଂ ଭବିତେନ୍ଦ୍ରୋ ମଦାଶ୍ରୟଃ ॥ ୩୧

ତାବତ୍ ସୁତଳମଧ୍ୟାସ୍ତାଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମବିନିର୍ମିତମ୍ ।
ଯନ୍ନାଧୟୋ ବ୍ୟାଧୟଶ୍ଚ କ୍ଲମସ୍ତନ୍ଦ୍ରା ପରାଭବଃ ।
ନୋପସର୍ଗା ନିବସତାଂ ସଂଭବନ୍ତି ମମେକ୍ଷୟା ॥ ୩୨

ଇନ୍ଦ୍ରସେନ ମହାରାଜ ଯାହି ଭୋ ଭଦ୍ରମସ୍ତୁ ତେ ।
ସୁତଳଂ ସ୍ୱର୍ଗିଭିଃ ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟଂ ଜ୍ଞାତିଭିଃ ପରିବାରିତଃ ॥ ୩୩

ନ ତ୍ୱାମଭିଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଲୋକେଶାଃ କିମୁତାପରେ ।
ତ୍ୱଚ୍ଛାସନାତିଗାନ୍ ଦୈତ୍ୟାଂଶ୍ଚକ୍ରଂ ମେ ସୂଦୟିଷ୍ୟତି ॥ ୩୪

ରକ୍ଷିଷ୍ୟେ ସର୍ବତୋଽହଂ ତ୍ୱାଂ ସାନୁଗଂ ସପରିଚ୍ଛଦମ୍ ।
ସଦା ସନ୍ନିହିତଂ ବୀର ତତ୍ର ମାଂ ଦ୍ରକ୍ଷ୍ୟତେ ଭବାନ୍ ॥ ୩୫

କୁଳୀନତା ଆଦି ଗୁଣ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଅହଙ୍କାର, ଦମ୍ଭ ଇତ୍ୟାଦି ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ତାକୁ ଆତ୍ମୋଦ୍ଧାରର ସମସ୍ତ ଉପାୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଦିଏ; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଶରଣାଗତ, ସେମାନେ ଏସବୁ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୨୭ ॥ ଏହି ବଳି ହେଉଛନ୍ତି ଦାନବ ଓ ଦୈତ୍ୟ ଉଭୟ ବଂଶରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଏବଂ ଉଭୟ ବଂଶର କୀର୍ତ୍ତିବର୍ଦ୍ଧନକାରୀ । ଯେଉଁ ମାୟାକୁ ଜୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନ, ଏ ସେହି ମାୟା ଉପରେ ବିଜୟ ଲାଭ କରିପାରିଛନ୍ତି । ତୁମେ ତ ଦେଖୁଥିବ; ଏ ଏତେ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ବିବ୍ରତ ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି ॥ ୨୮ ॥ ମୁଁ ଏହାଙ୍କର ଧନ ଛଡ଼ାଇନେଲି, ଏହାଙ୍କୁ ରାଜପଦରୁ ହଟାଇଦେଲି, ନାନାପ୍ରକାର ଆକ୍ଷେପ କଲି, ଶତ୍ରୁମାନେ ଏହାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିଦେଲେ, ଏହାଙ୍କୁ ଭାଇବନ୍ଧୁମାନେ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଗଲେ—ଏଭଳି ନାନାପ୍ରକାର ଯାତନା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା—ଏପରି କି, ଏହାଙ୍କ ଗୁରୁଦେବ ମଧ୍ୟ ଏହାଙ୍କୁ ଗାଳି-ଧମକ ଦେଲେ ଏବଂ ଅଭିଶାପ ମଧ୍ୟ ଦେଲେ; କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୃଢ଼ବ୍ରତୀ ବଳି ନିଜର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏହାଙ୍କ ସହିତ ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଭାଷା କଲି, ଛଳନାପୂର୍ବକ ଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଲି; କିନ୍ତୁ ଏହି ସତ୍ୟବାଦୀ ନିଜର ଧର୍ମ ଛାଡ଼ିଲେ ନାହିଁ ॥ ୨୯,୩୦ ॥ ତେଣୁ ମୁଁ ଏହାଙ୍କୁ ଏଭଳି ଏକ ସ୍ଥାନ ଦେବି, ଯାହା କି ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠିନରେ ମିଳିଥାଏ । ସାବର୍ଣ୍ଣି ମନ୍ୱନ୍ତରରେ ମୋର ଏହି ପରମ ଭକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ର ହେବେ ॥ ୩୧ ॥ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଏ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ସୁତଳଲୋକରେ ବାସ କରିବେ । ସେଠାରେ ରହୁଥିବା ଲୋକେ ମୋର କୃପାଦୃଷ୍ଟି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାରୀରିକ ବା ମାନସିକ ରୋଗ, କ୍ଲାନ୍ତି, ତନ୍ଦ୍ରା, ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କି ବାହ୍ୟ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ହେତୁ ପରାଜୟ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ॥ ୩୨ ॥ (ପୁଣି ବଳିଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ,) "ମହାରାଜ ଇନ୍ଦ୍ରସେନ ! ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ଏଥର ତୁମେ ନିଜର ଭାଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହିତ ସେହି ସୁତଳଲୋକକୁ ଗ୍ଭଲିଯାଅ, ଯେଉଁଠି ରହିବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବତାମାନେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ଭହିଁଥାନ୍ତି ॥ ୩୩ ॥ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ଏଥର ପରାସ୍ତ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୈତ୍ୟମାନେ ତୁମର ଆଜ୍ଞା ଅମାନ୍ୟ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ଚକ୍ର ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟିଦେବ ॥ ୩୪ ॥ ମୁଁ ତୁମକୁ, ତୁମ ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ତୁମର ଭୋଗ ଓ ସାମଗ୍ରୀ ସବୁକୁ ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଘ୍ନରୁ ରକ୍ଷା କରିବି । ହେ ବୀର ବଳି ! ସେଠାରେ ତୁମେ ମୋତେ ସଦାସର୍ବଦା ନିଜ ପାଖରେ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ

ତତ୍ର ଦାନବଦୈତ୍ୟାନାଂ ସଙ୍ଗାତ୍ ତେ ଭାବ ଆସୁରଃ ।
ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମଦନୁଭାବଂ ବୈ ସଦ୍ୟଃ କୁଣ୍ଠୋ ବିନଙ୍କ୍ଷ୍ୟତି ॥ ୩୬

ପାଇବ ॥ ୩୫ ॥ ଦାନବ ଓ ଦୈତ୍ୟମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗଫଳରେ ତୁମର ଯାହା କିଛି ଅସୁରସ୍ୱଭାବ ଜାତ ହେବ, ତାହା ମୋ ପ୍ରଭାବରୁ ତୁରନ୍ତ କ୍ଷୟ ହୋଇ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ।" ॥ ୩୬ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ବାମନପ୍ରାଦୁର୍ଭାବେ ବଳିବାମନସଂବାଦୋ ନାମ ଦ୍ୱାବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୨ ॥

ଅଥ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ବଳିଙ୍କର ବନ୍ଧନମୁକ୍ତି ଏବଂ ସୁତଳଲୋକ ଗମନ

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତବନ୍ତଂ ପୁରୁଷଂ ପୁରାତନଂ
ମହାନୁଭାବୋଽଖିଳସାଧୁସଂମତଃ ।
ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳିର୍ବାଷ୍ପକଳାକୁଳେକ୍ଷଣୋ
ଭକ୍ତ୍ୟୁଦ୍‌ଗଳୋ ଗଦ୍‌ଗଦୟା ଗିରାବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୧

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ସନାତନ ପୁରୁଷ ଭଗବାନ ଏପରି କହିବାରୁ, ସାଧୁଜନଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ମହାନୁଭାବ ଦୈତ୍ୟରାଜଙ୍କ ନୟନ ଅଶ୍ରୁଛଳଛଳ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରେମୋଦ୍ରେକରେ ତାଙ୍କର କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ କର ଯୋଡ଼ି ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧ ॥

ବଳିରୁବାଚ

ଅହୋ ପ୍ରଣାମାୟ କୃତଃ ସମୁଦ୍ୟମଃ
ପ୍ରପନ୍ନଭକ୍ତାର୍ଥବିଧୌ ସମାହିତଃ ।
ଯଲ୍ଲୋକପାଳୈସ୍ତ୍ୱଦନୁଗ୍ରହୋଽମରୈ-
ରଲବ୍ଧପୂର୍ବୋଽପସଦେଽସୁରେଽର୍ପିତଃ ॥ ୨

ବଳି କହିଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ମୁଁ ତ ଆପଣଙ୍କୁ ଭଲଭାବରେ ପ୍ରଣାମ ବି କରିନାହିଁ; କେବଳ ପ୍ରଣାମ କରିବାର ଚେଷ୍ଟାମାତ୍ର କରିଛି । ସେତିକିରେ ମୋତେ ଏ ଯେଉଁ ଫଳ ମିଳିଗଲା, ଏପରି ଫଳ ତ କେବଳ ଆପଣଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ହିଁ ମିଳିଥାଏ । ଆହା ! ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକପାଳ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣ ଯେଉଁ କୃପା କେବେ କରିନାହାନ୍ତି, ତାହା ମୋ ପରି ନୀଚ ଅସୁରକୁ ଆଜି ସହଜରେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଗଲା ! ॥ ୨ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତ୍ୱା ହରିମାନମ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ସଭବଂ ତତଃ ।
ବିବେଶ ସୁତଳଂ ପ୍ରୀତୋ ବଳିର୍ମୁକ୍ତଃ ସହାସୁରୈଃ ॥ ୩

ଏବମିନ୍ଦ୍ରାୟ ଭଗବାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାନୀୟ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପମ୍ ।
ପୂରୟିତ୍ୱାଦିତେଃ କାମମଶାସତ୍ ସକଳଂ ଜଗତ୍ ॥ ୪

ଲବ୍ଧପ୍ରସାଦଂ ନିର୍ମୁକ୍ତଂ ପୌତ୍ରଂ ବଂଶଧରଂ ବଳିମ୍ ।
ନିଶାମ୍ୟ ଭକ୍ତିପ୍ରବଣଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଇଦମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲେଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଏତିକି କହୁ କହୁ ବଳି ବରୁଣଙ୍କ ପାଶରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରିବା ପରେ ଅତି ପ୍ରସନ୍ନତାର ସହିତ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ସୁତଳ ଲୋକକୁ ଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ ॥ ୩ ॥ ଏପରିଭାବରେ ଭଗବାନ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଦେଲେ ଏବଂ ସେ ଅଦିତିଙ୍କ ମନସ୍କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସହିତ ସ୍ୱୟଂ ଉପେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଶାସନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪ ॥ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଦେଖିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ବଂଶୋଦ୍ଭବ ନାତି ବଳି ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ, ଭଗବାନଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ ଲାଭ କଲେ । ତେଣୁ ସେ ଭକ୍ତିପୂରିତ ହୃଦୟରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୫ ॥

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଉବାଚ

ନେମଂ ବିରିଞ୍ଚୋ ଲଭତେ ପ୍ରସାଦଂ
ନ ଶ୍ରୀର୍ନ ଶର୍ବଃ କିମୁତାପରେ ତେ ।
ଯନ୍ନୋଽସୁରାଣାମସି ଦୁର୍ଗପାଳୋ
ବିଶ୍ୱାଭିବନ୍ଦ୍ୟୈରପି ବନ୍ଦିତାଙ୍ଘ୍ରିଃ ॥ ୬

ପ୍ରହ୍ଲାଦ ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ କଥା କଣ କହିବା, ଏପରି କୃପାପ୍ରସାଦ ତ କେବେ ବ୍ରହ୍ମା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ କିମ୍ବା ଶିବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମିଳି ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱବନ୍ଦ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ବି ଯାହାଙ୍କର ଚରଣବନ୍ଦନା କରିଥାନ୍ତି, ସେ ପୁଣି ଆମ ଅସୁରମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଗରକ୍ଷକ ହୋଇଗଲେ ! ॥ ୬ ॥

ଯତ୍ପାଦପଦ୍ମମକରନ୍ଦନିଷେବଣେନ
ବ୍ରହ୍ମାଦୟଃ ଶରଣଦାଶ୍ନୁବତେ ବିଭୂତୀଃ ।
କସ୍ମାଦ୍ ବୟଂ କୁସୃତୟଃ ଖଳଯୋନୟସ୍ତେ
ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟଦୃଷ୍ଟିପଦବୀଂ ଭବତଃ ପ୍ରଣୀତାଃ ॥ ୭

ଚିତ୍ରଂ ତବେହିତମହୋଽମିତଯୋଗମାୟା-
ଲୀଳାବିସୃଷ୍ଟଭୁବନସ୍ୟ ବିଶାରଦସ୍ୟ ।
ସର୍ବାତ୍ମନଃ ସମଦୃଶୋ ବିଷମଃ ସ୍ୱଭାବୋ
ଭକ୍ତପ୍ରିୟୋ ଯଦସି କଳ୍ପତରୁସ୍ୱଭାବଃ ॥ ୮

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ବତ୍ସ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଭଦ୍ରଂ ତେ ପ୍ରୟାହି ସୁତଳାଳୟମ୍ ।
ମୋଦମାନଃ ସ୍ୱପୌତ୍ରେଣ ଜ୍ଞାତୀନାଂ ସୁଖମାବହ ॥ ୯

ନିତ୍ୟଂ ଦ୍ରଷ୍ଟାସି ମାଂ ତତ୍ର ଗଦାପାଣିମବସ୍ଥିତମ୍ ।
ମଦ୍ଦର୍ଶନମହାହ୍ଲାଦଧ୍ୱସ୍ତକର୍ମନିବନ୍ଧନଃ ॥ ୧୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଆଜ୍ଞାଂ ଭଗବତୋ ରାଜନ୍ ପ୍ରହ୍ଲାଦୋ ବଳିନା ସହ ।
ବାଢ଼ମିତ୍ୟମଳପ୍ରଜ୍ଞୋ ମୂର୍ଧ୍ନ୍ୟାଧାୟ କୃତାଞ୍ଜଳିଃ ॥ ୧୧

ପରିକ୍ରମ୍ୟାଦିପୁରୁଷଂ ସର୍ବାସୁରଚମୂପତିଃ ।
ପ୍ରଣତସ୍ତଦନୁଜ୍ଞାତଃ ପ୍ରବିବେଶ ମହାବିଳମ୍ ॥ ୧୨

ଅଥାହୋଶନସଂ ରାଜନ୍ ହରିର୍ନାରାୟଣୋଽନ୍ତିକେ ।
ଆସୀନମୃତ୍ୱିଜାଂ ମଧ୍ୟେ ସଦସି ବ୍ରହ୍ମବାଦିନାମ୍ ॥ ୧୩

ବ୍ରହ୍ମନ୍ ସଂତନୁ ଶିଷ୍ୟସ୍ୟ କର୍ମଚ୍ଛିଦ୍ରଂ ବିତନ୍ୱତଃ ।
ଯତ୍ ତତ୍ କର୍ମସୁ ବୈଷମ୍ୟଂ ବ୍ରହ୍ମଦୃଷ୍ଟଂ ସମଂ ଭବେତ୍ ॥ ୧୪

ଶୁକ୍ର ଉବାଚ

କୁତସ୍ତତ୍କର୍ମବୈଷମ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ କର୍ମେଶ୍ୱରୋ ଭବାନ୍ ।
ଯଜ୍ଞେଶୋ ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଃ ସର୍ବଭାବେନ ପୂଜିତଃ ॥ ୧୫

ହେ ଶରଣାଗତବତ୍ସଳ ପ୍ରଭୁ ! ବ୍ରହ୍ମାଦି ଲୋକପାଳମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣକମଳର ମକରନ୍ଦରସ ସେବନ କରୁଥିବା ହେତୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାର ଶକ୍ତି ଆଦି ଅନେକ ବିଭୂତି ଲାଭ କରନ୍ତି । ଆମେମାନେ ତ ଜନ୍ମରୁ ହିଁ ଖଳ ଓ କୁମାର୍ଗଗାମୀ; ଆମ ଉପରେ ଆପଣଙ୍କର ଏପରି ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି କିପରି ପଡ଼ିଗଲା ଯେ, ଆପଣ ଆମର ଦ୍ୱାରପାଳ ହୋଇଗଲେ ! ॥ ୭ ॥ ଆପଣ ନିଜର ଯୋଗମାୟାଦ୍ୱାରା ଅନାୟାସରେ ହିଁ ତ୍ରିଭୁବନ ରଚନା କରିଦେଲେ । ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବାତ୍ମା ଓ ସମଦର୍ଶୀ; ତଥାପି ଆପଣଙ୍କର ଲୀଳାସବୁ ବଡ଼ ଅପୂର୍ବ ବୋଧ ହୁଏ । ଆପଣଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ହେଉଛି କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ସମାନ; କାରଣ ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ବେଳେ ବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ଠାରେ ଉପାସକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭାବ ଓ ବିମୁଖଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ॥ ୮ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ବତ୍ସ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ! ତୁମର କଲ୍ୟାଣ ହେଉ । ଏଥର ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସୁତଳଲୋକକୁ ଯାଅ । ସେଠାରେ ତୁମର ନାତି ବଳିଙ୍କ ସହିତ ଆନନ୍ଦପୂର୍ବକ ରହ ଏବଂ ଜ୍ଞାତିବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରାଅ ॥ ୯ ॥ ସେଠାରେ ତୁମେ ମୋତେ ନିତିଦିନ ଗଦାହସ୍ତରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବ । ମୋର ଦର୍ଶନଜନିତ ପରମାନନ୍ଦରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିବା ଫଳରେ ତୁମର ସକଳ କର୍ମବନ୍ଧନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ॥ ୧୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗ୍ଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସମସ୍ତ ଦୈତ୍ୟସେନାର ସ୍ୱାମୀ ଶୁଦ୍ଧବୁଦ୍ଧି ପ୍ରହ୍ଲାଦ 'ଯଥା ଆଜ୍ଞା' କହି, କର ଯୋଡ଼ି ଭଗବାନଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ତା'ପରେ ସେ ବଳିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଆଦିପୁରୁଷ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପରିକ୍ରମା କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି, ତାଙ୍କ ଠାରୁ ଅନୁମତି ନେଇ ସୁତଳଲୋକକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ॥ ୧୧,୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ତା'ପରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋତ୍ୱିଜମାନଙ୍କ ସଭାରେ ନିଜ ପାଖରେ ହିଁ ବସିଥିବା ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୧୩ ॥ ''ବ୍ରହ୍ମନ୍ ! ଆପଣଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଯଜ୍ଞ କରୁଥିଲେ । ସେଥିରେ ଯେଉଁ ତ୍ରୁଟି ରହିଗଲା, ତାହା ଆପଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ; କାରଣ କର୍ମ କରିବା ଭିତରେ ଯାହା କିଛି ଭୁଲଭଟକା ହୋଇଯାଏ, ତାହା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ସୁଧୁରିଯାଏ ॥ ୧୪ ॥

ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ—ଭଗବନ୍ ! ଯେ ନିଜର ସମସ୍ତ କର୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇ ସର୍ବଭାବରେ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱର ଯଜ୍ଞପୁରୁଷଙ୍କୁ ପୂଜା କଲେ, ତାହାଙ୍କ କର୍ମରେ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି, କୌଣସି ବିଷମତା ବା କିପରି ରହିପାରିବ ! ॥ ୧୫ ॥

ମନ୍ତ୍ରତସ୍ତନ୍ତ୍ରତଶ୍ଛିଦ୍ରଂ ଦେଶକାଳାର୍ହବସ୍ତୁତଃ ।
ସର୍ବଂ କରୋତି ନିଶ୍ଛିଦ୍ରଂ ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନଂ ତବ ॥ ୧୬

ତଥାପି ବଦତୋ ଭୂମନ୍ କରିଷ୍ୟାମ୍ୟନୁଶାସନମ୍ ।
ଏତଚ୍ଛ୍ରେୟଃ ପରଂ ପୁଂସାଂ ଯତ୍ ତବାଜ୍ଞାନୁପାଳନମ୍ ॥ ୧୭

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଅଭିନନ୍ଦ୍ୟ ହରେରାଜ୍ଞାମୁଶନା ଭଗବାନିତି ।
ଯଜ୍ଞଚ୍ଛିଦ୍ରଂ ସମାଧତ୍ତ ବଲେର୍ବିପ୍ରର୍ଷିଭିଃ ସହ ॥ ୧୮

ଏବଂ ବଲେର୍ମହୀଂ ରାଜନ୍ ଭିକ୍ଷିତ୍ୱା ବାମନୋ ହରିଃ ।
ଦଦୌ ଭ୍ରାତ୍ରେ ମହେନ୍ଦ୍ରାୟ ତ୍ରିଦିବଂ ଯତ୍ ପରୈର୍ହୃତମ୍ ॥ ୧୯

ପ୍ରଜାପତିପତିର୍ବ୍ରହ୍ମା ଦେବର୍ଷିପିତୃଭୂମିପୈଃ ।
ଦକ୍ଷଭୃଗ୍ୱଙ୍ଗିରୋମୁଖ୍ୟୈଃ କୁମାରେଣ ଭବେନ ଚ ॥ ୨୦

କଶ୍ୟପସ୍ୟାଦିତେଃ ପ୍ରୀତ୍ୟୈ ସର୍ବଭୂତଭବାୟ ଚ ।
ଲୋକାନାଂ ଲୋକପାଳାନାମକରୋଦ୍ ବାମନଂ ପତିମ୍ ॥ ୨୧

ବେଦାନାଂ ସର୍ବଦେବାନାଂ ଧର୍ମସ୍ୟ ଯଶସଃ ଶ୍ରିୟଃ ।
ମଙ୍ଗଳାନାଂ ବ୍ରତାନାଂ ଚ କଳ୍ପଂ ସ୍ୱର୍ଗାପବର୍ଗୟୋଃ ॥ ୨୨

ଉପେନ୍ଦ୍ରଂ କଳ୍ପୟାଞ୍ଚକ୍ରେ ପତିଂ ସର୍ବବିଭୂତୟେ ।
ତଦା ସର୍ବାଣି ଭୂତାନି ଭୃଶଂ ମୁମୁଦିରେ ନୃପ ॥ ୨୩

ତତସ୍ତ୍ୱିନ୍ଦ୍ରଃ ପୁରସ୍କୃତ୍ୟ ଦେବଯାନେନ ବାମନମ୍ ।
ଲୋକପାଳୈର୍ଦିବଂ ନିନ୍ୟେ ବ୍ରହ୍ମଣା ଚ୍ୟନୁମୋଦିତଃ ॥ ୨୪

ପ୍ରାପ୍ୟ ତ୍ରିଭୁବନଂ ଚେନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ରଭୁଜପାଳିତଃ ।
ଶ୍ରିୟା ପରମୟା ଜୁଷ୍ଟୋ ମୁମୁଦେ ଗତସାଧ୍ୱସଃ ॥ ୨୫

ବ୍ରହ୍ମା ଶର୍ବଃ କୁମାରଶ୍ଚ ଭୃଗ୍ୱାଦ୍ୟା ମୁନୟୋ ନୃପ ।
ପିତରଃ ସର୍ବଭୂତାନି ସିଦ୍ଧା ବୈମାନିକାଶ୍ଚ ଯେ ॥ ୨୬

ସୁମହତ୍ କର୍ମ ତଦ୍ ବିଷ୍ଣୋର୍ଗାୟନ୍ତଃ ପରମାଦ୍ଭୁତମ୍ ।
ଧିଷ୍ଣ୍ୟାନି ସ୍ୱାନିତେ ଜଗ୍ମୁରଦିତିଂ ଚ ଶଶଂସିରେ ॥ ୨୭

କାରଣ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣରେ, ଅନୁଷ୍ଠାନ-ପଦ୍ଧତିରେ, ଦେଶ, କାଳ, ପାତ୍ର ଓ ବସ୍ତୁରେ ରହିଥିବା ସବୁ ଭୁଲ ଆପଣଙ୍କ ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନମାତ୍ରକେ ସୁଧୁରିଯାଏ; ଆପଣଙ୍କର ନାମ ସକଳ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦିଏ ॥ ୧୬ ॥ ତଥାପି, ହେ ଅନନ୍ତ ! ଯେହେତୁ ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ କହୁଛନ୍ତି, ତେଣୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ନିଶ୍ଚୟ ପାଳନ କରିବି । ଆପଣଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପାଳନ କରିବା ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲ୍ୟାଣର ପନ୍ଥା ॥ ୧୭ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚ୍ଛିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ସ୍ୱୀକାର କରି, ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ଯାଇ ବଳିଙ୍କ ଯଜ୍ଞରେ ରହିଯାଇଥିବା ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଲେ ॥ ୧୮ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବାମନ ଭଗବାନ ଏପରିଭାବରେ ବଳିଙ୍କ ଠାରୁ ଭୂମି-ଭିକ୍ଷା ମାଗିନେଇ ନିଜର ବଡ଼ଭାଇ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଆ ଯାଇଥିବା ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ ॥ ୧୯ ॥ ତା'ପରେ ଦେବର୍ଷି, ପିତୃଗଣ, ମନୁ, ଦକ୍ଷ, ଭୃଗୁ, ଅଙ୍ଗିରା, ସନତ୍‌କୁମାର ଏବଂ ଶିବଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ କଶ୍ୟପ ଓ ଅଦିତିଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତା ନିମନ୍ତେ ତଥା ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଜାପତିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମା ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଲୋକ ଓ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଦେଲେ ॥ ୨୦,୨୧ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବେଦ, ସମସ୍ତ ଦେବତା, ଧର୍ମ, ଯଶ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମଙ୍ଗଳ, ବ୍ରତ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଅପବର୍ଗ—ସମସ୍ତଙ୍କର ରକ୍ଷକରୂପରେ ତଥା ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ସେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ବାମନଭଗବାନଙ୍କୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପଦ ଦେଇଦେଲେ । ତେଣୁ ସକଳ ପ୍ରାଣୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲେ ॥ ୨୨,୨୩ ॥ ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନୁମତି କ୍ରମେ ଲୋକପାଳମାନଙ୍କ ସହିତ ଦେବରାଜ ଇନ୍ଦ୍ର ବାମନଭଗବାନଙ୍କୁ ନେଇ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବିମାନରେ ବସାଇଦେଲେ ଏବଂ ନିଜ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ନେଇଗଲେ ॥ ୨୪ ॥ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଏକେ ତ ତ୍ରିଭୁବନର ରାଜ୍ୟ ମିଳିଗଲା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟରେ ମିଳିଗଲା ବାମନଭଗବାନଙ୍କ କରକମଳର ଛତ୍ରଛାୟା । ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାଙ୍କର ସେବାରେ ରହିଲେ ଏବଂ ସେ ନିର୍ଭୟ ହୋଇ ଆନନ୍ଦୋତ୍ସବ ପାଳନ କଲେ ॥ ୨୫ ॥ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ସନତ୍‌କୁମାର, ଭୃଗୁ ଆଦି ମୁନି, ପିତୃଗଣ, ସକଳଭୂତ, ସିଦ୍ଧ ଓ ବିମାନାରୋହୀ ଦେବଗଣ ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ପରମ ଅଦ୍ଭୁତ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହାନ୍ କୀର୍ତ୍ତି ଗାନ କରି କରି ନିଜ ନିଜ ଲୋକକୁ ଚ୍ଛିଗଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଅଦିତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ॥ ୨୬,୨୭ ॥

ସର୍ବମେତନ୍ମୟାଽଽଖ୍ୟାତଂ ଭବତଃ କୁଳନନ୍ଦନ ।
ଉରୁକ୍ରମସ୍ୟ ଚରିତଂ ଶ୍ରୋତୃଣାମଘମୋଚନମ୍ ॥ ୨୮

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ମୁଁ ତୁମକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହିସବୁ ଲୀଳା କହିଦେଲି । ଏହା ଶୁଣୁଥିବା ଲୋକଙ୍କର ସକଳ ପାପ ଦୂର ହୋଇଯାଏ ॥ ୨୮ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଲୀଳା ଅନନ୍ତ; ତାହାଙ୍କ ମହିମା ଅପାର । ପୃଥିବୀର ପରମାଣୁକୁ ଗଣିପାରିବା ଯେପରି ଅସମ୍ଭବ, ଭଗବାନଙ୍କ ଅପାର ମହିମାର ସୀମା ଜାଣିବା ସେହିପରି ଅସମ୍ଭବ । ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ମହର୍ଷି ବସିଷ୍ଠ ବେଦରେ କହିଛନ୍ତି, "ଭଗବାନଙ୍କ ମହିମାର ସୀମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବା ଭଳି ମନୁଷ୍ୟ କେବେ କେହି ଜନ୍ମ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କି ଏବେ ନାହାନ୍ତି, କି କେବେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜନ୍ମ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ ।" ॥ ୨୯ ॥ ଯେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟଦେବ ଅଦ୍ଭୁତଲୀଳାଧାରୀ ବାମନ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାର ଚରିତ ଶ୍ରବଣ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପରମଗତି ମିଳିଯାଏ ॥ ୩୦ ॥ ଦେବଯଜ୍ଞ, ପିତୃଯଜ୍ଞ ଓ ମନୁଷ୍ୟଯଜ୍ଞ—ଏପରି ଯେକୌଣସି ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ସମୟରେ ଯେଉଁସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଲୀଳା କୀର୍ତ୍ତନ କରାଯାଏ, ସେଠାରେ ସେହି କର୍ମ ସଫଳତାପୂର୍ବକ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ଏହା ହେଉଛି ବଡ଼ ବଡ଼ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଅନୁଭବ ॥ ୩୧ ॥

ପାରଂ ମହିମ୍ନ ଉରୁ ବିକ୍ରମତୋ ଗୃଣାନୋ
ଯଃ ପାର୍ଥିବାନି ବିମମେ ସ ରଜାଂସି ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ।
କିଂ ଜାୟମାନ ଉତ ଜାତ ଉପୈତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ
ଇତ୍ୟାହ ମନ୍ତ୍ରଦୃଗୃଷିଃ ପୁରୁଷସ୍ୟ ଯସ୍ୟ ॥ ୨୯

ଯ ଇଦଂ ଦେବଦେବସ୍ୟ ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ଅବତାରାନୁଚରିତଂ ଶୃଣ୍ୱନ୍ ଯାତି ପରାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୩୦

କ୍ରିୟମାଣେ କର୍ମଣୀଦଂ ଦୈବେ ପିତ୍ର୍ୟେଽଥ ମାନୁଷେ ।
ଯତ୍ର ଯତ୍ରାନୁକୀର୍ତ୍ତ୍ୟେତ ତତ୍ ତେଷାଂ ସୁକୃତଂ ବିଦୁଃ ॥ ୩୧

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ
ବାମନାବତାରଚରିତେ ତ୍ରୟୋବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୩ ॥

ଅଥ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ

ଭଗବାନଙ୍କର ମତ୍ସ୍ୟାବତାର କଥା

ରାଜୋବାଚ

ଭଗବନ୍ ଶ୍ରୋତୁମିଚ୍ଛାମି ହରେରଦ୍ଭୁତକର୍ମଣଃ ।
ଅବତାରକଥାମାଦ୍ୟାଂ ମାୟାମତ୍ସ୍ୟବିଡମ୍ବନମ୍ ॥ ୧

ଯଦର୍ଥମଦଧାଦ୍ ରୂପଂ ମାତ୍ସ୍ୟଂ ଲୋକଜୁଗୁପ୍ସିତମ୍ ।
ତମଃପ୍ରକୃତି ଦୁର୍ମର୍ଷଂ କର୍ମଗ୍ରସ୍ତ ଇବେଶ୍ୱରଃ ॥ ୨

ଏତନ୍ନୋ ଭଗବନ୍ ସର୍ବଂ ଯଥାବଦ୍ ବକ୍ତୁମର୍ହସି ।
ଉତ୍ତମଶ୍ଳୋକଚରିତଂ ସର୍ବଲୋକସୁଖାବହମ୍ ॥ ୩

ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ପଚାରିଲେ—ଭଗବାନଙ୍କର କର୍ମ ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ । ସେ ଥରେ ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ମତ୍ସ୍ୟାବତାର ଧାରଣ କରି ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଲୀଳା କରିଥିଲେ । ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ସେହି ଆଦି-ଅବତାର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଚାହୁଁଛି ॥ ୧ ॥ ଭଗବନ୍ ! ମତ୍ସ୍ୟଯୋନି ଏକେ ତ ଲୋକନିନ୍ଦିତ; ପୁଣି ତାହା ତମୋଗୁଣୀ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରତନ୍ତ୍ର ଯୋନି । ଭଗବାନ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କର୍ମବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଥିବା ଜୀବ ପରି ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କଲେ କାହିଁକି ? ॥ ୨ ॥ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତନୀୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରିତ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ସୁଖ ଦେଇଥାଏ । ଆପଣ ଦୟା କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସେହି ଚରିତ ମୋତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶୁଣାନ୍ତୁ ॥ ୩ ॥

ସୂତ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତୋ ବିଷ୍ଣୁରାତେନ ଭଗବାନ୍ ବାଦରାୟଣିଃ ।
ଉବାଚ ଚରିତଂ ବିଷ୍ଣୋର୍ମତ୍ସ୍ୟରୂପେଣ ଯତ୍ କୃତମ୍ ॥ ୪

ଶ୍ରୀସୂତ କହିଚାଲିଥାନ୍ତି—ହେ ଶୌନକାଦି ଋଷିଗଣ ! ପୂଜନୀୟ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବଙ୍କୁ ରାଜା ପରୀକ୍ଷିତ ଏପରି ପଚାରିବାରୁ, ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ମତ୍ସ୍ୟାବତାର ଧାରଣ କରିଥିବା ବିଷ୍ଣୁ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରିତ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ॥ ୪ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଗୋବିପ୍ରସୁରସାଧୂନାଂ ଛନ୍ଦସାମପି ଚେଶ୍ୱରଃ ।
ରକ୍ଷାମିଚ୍ଛଂସ୍ତନୂର୍ଧତ୍ତେ ଧର୍ମସ୍ୟାର୍ଥସ୍ୟ ଚୈବ ହି ॥ ୫

ଉଚ୍ଚାବଚେଷୁ ଭୂତେଷୁ ଚରନ୍ ବାୟୁରିବେଶ୍ୱରଃ ।
ନୋଚ୍ଚାବଚତ୍ୱଂ ଭଜତେ ନିର୍ଗୁଣତ୍ୱାଦ୍ଧିୟୋ ଗୁଣୈଃ ॥ ୬

ଆସୀଦତୀତକଳ୍ପାନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମୋ ନୈମିତ୍ତିକୋ ଲୟଃ ।
ସମୁଦ୍ରୋପପ୍ଳୁତାସ୍ତତ୍ର ଲୋକା ଭୂରାଦୟୋ ନୃପ ॥ ୭

କାଲେନାଗତନିଦ୍ରସ୍ୟ ଧାତୁଃ ଶିଶୟିଷୋର୍ବଲୀ ।
ମୁଖତୋ ନିଃସୃତାନ୍ ବେଦାନ୍ ହୟଗ୍ରୀବୋଽନ୍ତିକେଽହରତ୍ ॥ ୮

ଜ୍ଞାତ୍ୱା ତଦ୍ ଦାନବେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ହୟଗ୍ରୀବସ୍ୟ ଚେଷ୍ଟିତମ୍ ।
ଦଧାର ଶଫରୀରୂପଂ ଭଗବାନ୍ ହରିରୀଶ୍ୱରଃ ॥ ୯

ତତ୍ର ରାଜଋଷିଃ କଶ୍ଚିନ୍ନାମ୍ନା ସତ୍ୟବ୍ରତୋ ମହାନ୍ ।
ନାରାୟଣପରୋଽତପ୍ୟତ୍ ତପଃ ସ ସଲିଳାଶନଃ ॥ ୧୦

ଯୋଽସାବସ୍ମିନ୍ ମହାକଳ୍ପେ ତନୟଃ ସ ବିବସ୍ୱତଃ ।
ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ଇତି ଖ୍ୟାତୋ ମନୁତ୍ୱେ ହରିଣାର୍ପିତଃ ॥ ୧୧

ଏକଦା କୃତମାଲାୟାଂ କୁର୍ବତୋ ଜଳତର୍ପଣମ୍ ।
ତସ୍ୟାଞ୍ଜଲ୍ୟୁଦକେ କାଚିଚ୍ଛଫର୍ୟ୍ୟେକାଭ୍ୟପଦ୍ୟତ ॥ ୧୨

ସତ୍ୟବ୍ରତୋଽଞ୍ଜଳିଗତାଂ ସହ ତୋୟେନ ଭାରତ ।
ଉତ୍ସସର୍ଜ ନଦୀତୋୟେ ଶଫରୀଂ ଦ୍ରବିଡ଼େଶ୍ୱରଃ ॥ ୧୩

ତମାହ ସାତିକରୁଣଂ ମହାକାରୁଣିକଂ ନୃପମ୍ ।
ଯାଦୋଭ୍ୟୋ ଜ୍ଞାତିଘାତିଭ୍ୟୋ ଦୀନାଂ ମାଂ ଦୀନବତ୍ସଳ ।
କଥଂ ବିସୃଜସେ ରାଜନ୍ ଭୀତାମସ୍ମିନ୍ ସରିଜ୍ଜଲେ ॥ ୧୪

ତମାତ୍ମନୋଽନୁଗ୍ରହାର୍ଥଂ ପ୍ରୀତ୍ୟା ମତ୍ସ୍ୟବପୁର୍ଧରମ୍ ।
ଅଜାନନ୍ ରକ୍ଷଣାର୍ଥାୟ ଶଫର୍ଯ୍ୟାଃ ସ ମନୋ ଦଧେ ॥ ୧୫

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରଭୁ; ତଥାପି ସେ ଗୋ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଦେବତା, ସାଧୁ, ବେଦ, ଧର୍ମ ଓ ଅର୍ଥର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଶରୀର ଧାରଣ କରନ୍ତି ॥ ୫ ॥ ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ପ୍ରଭୁ ଉଚ୍ଚନୀଚ, ସାନବଡ଼ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ଭିତରେ ବାୟୁ ପରି ରହି ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀରୂପରେ ଲୀଳା କରିଥାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେହିସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିଗତ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଧରି ସେ ସାନବଡ଼ କିମ୍ବା ଉଚ୍ଚନୀଚ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ। କାରଣ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତଗୁଣରୁ ରହିତ ବା ନିର୍ଗୁଣ ॥ ୬ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ବିଗତ କଳ୍ପର ଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମ ନାମକ ନୈମିତ୍ତିକ (ଦୈନନ୍ଦିନ) ପ୍ରଳୟ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଭୂଲୋକ ଆଦି ସମସ୍ତ ଲୋକ ସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିଲା ॥ ୭ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳ ଆସିଯିବାରୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନିଦ ମାଡ଼ିଲା । ସେ ଶୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବେଦ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଆଖପାଖରେ ରହୁଥିବା ହୟଗ୍ରୀବ ନାମକ ଏକ ବଳବାନ୍ ଦୈତ୍ୟ ଯୋଗବଳରେ ବେଦମାନଙ୍କୁ ଘେରାଇନେଲା ॥ ୮ ॥ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀହରି ଦାନବରାଜର ଏହି ଅପଚେଷ୍ଟା ଜାଣିଗଲେ । ତେଣୁ ସେ ମତ୍ସ୍ୟ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ॥ ୯ ॥

ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ସେକାଳରେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ନାମକ ଜଣେ ବଡ଼ ଉଦାର ଓ ଭଗବଦ୍‌ପରାୟଣ ରାଜର୍ଷି କେବଳ ଜଳ ପାନ କରି ତପସ୍ୟା କରୁଥିଲେ ॥ ୧୦ ॥ ସେହି ସତ୍ୟବ୍ରତ ଚଳିତ ମହାକଳ୍ପରେ ବିବସ୍ୱାନ୍ (ସୂର୍ଯ୍ୟ)ଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହେଲେ ଏବଂ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ କରିଦେଲେ ॥ ୧୧ ॥ ଦିନକର କଥା । ସେହି ରାଜର୍ଷି କୃତମାଲା ନଦୀରେ ତର୍ପଣ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ମାଛ ଆସି ତାଙ୍କ ଜଳାଞ୍ଜଳିରେ ପଶିଗଲା ॥ ୧୨ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଦ୍ରାବିଡ଼ ଦେଶର ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ନିଜ ଅଞ୍ଜଳି ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଥିବା ମାଛଟିକୁ ଜଳ ସହିତ ପୁଣି ନଦୀଜଳରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ॥ ୧୩ ॥ କିନ୍ତୁ ମାଛଟି ବଡ଼ କରୁଣ କଣ୍ଠରେ ପରମଦୟାଳୁ ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କୁ କହିଲା, "ହେ ରାଜନ୍ ! ଆପଣ ଦୀନଜନଙ୍କର ବନ୍ଧୁ । ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଜଳଜନ୍ତୁମାନେ ନିଜ ଜାତିଭାଇଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଖାଇଯାଆନ୍ତି । ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭୟରେ ଅତି ଭୀତତ୍ରସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଆପଣ ମୋତେ ପୁଣି ଥରେ ନଦୀଜଳରେ କାହିଁକି ଛାଡ଼ି ଦେଉଛନ୍ତି !" ॥ ୧୪ ॥ ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ତାଙ୍କ ଉପରେ

ତସ୍ୟା ଦୀନତରଂ ବାକ୍ୟମାଶ୍ରୁତ୍ୟ ସ ମହୀପତିଃ ।
କଳଶାପ୍‌ସୁ ନିଧାୟୈନାଂ ଦୟାଳୁର୍ନିନ୍ୟ ଆଶ୍ରମମ୍ ॥ ୧୬

ସା ତୁ ତତ୍ରୈକରାତ୍ରେଣ ବର୍ଧମାନା କମଣ୍ଡଳୌ ।
ଅଲବ୍ଧ୍ୱାଽଽତ୍ମାବକାଶଂ ବା ଇଦମାହ ମହୀପତିମ୍ ॥ ୧୭

ନାହଂ କମଣ୍ଡଳାବସ୍ମିନ୍ କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ବସ୍ତୁମିହୋତ୍ସହେ ।
କଳ୍ପୟୌକଃ ସୁବିପୁଳଂ ଯତ୍ରାହଂ ନିବସେ ସୁଖମ୍ ॥ ୧୮

ସ ଏନାଂ ତତ ଆଦାୟ ନ୍ୟଧାଦୌଦଞ୍ଚନୋଦକେ ।
ତତ୍ର କ୍ଷିପ୍ତା ମୁହୂର୍ତେନ ହସ୍ତତ୍ରୟମବର୍ଧତ ॥ ୧୯

ନ ମ ଏତଦଲଂ ରାଜନ୍ ସୁଖଂ ବସ୍ତୁମୁଦଞ୍ଚନମ୍ ।
ପୃଥୁ ଦେହି ପଦଂ ମହ୍ୟଂ ଯତ୍ ତ୍ୱାହଂ ଶରଣଂ ଗତା ॥ ୨୦

ତତ ଆଦାୟ ସା ରାଜ୍ଞା କ୍ଷିପ୍ତା ରାଜନ୍ ସରୋବରେ ।
ତଦାବୃତ୍ୟାତ୍ମନା ସୋଽୟଂ ମହାମୀନୋଽନ୍ୱବର୍ଧତ ॥ ୨୧

ନୈତନ୍ମେ ସ୍ୱସ୍ତୟେ ରାଜନ୍ନୁଦକଂ ସଲିଳୌକସଃ ।
ନିଧେହି ରକ୍ଷାଯୋଗେନ ହ୍ରଦେ ମାମବିଦାସିନି ॥ ୨୨

ଇତ୍ୟୁକ୍ତଃ ସୋଽନୟନ୍ମତ୍ସ୍ୟଂ ତତ୍ର ତତ୍ରାବିଦାସିନି ।
ଜଳାଶୟେ ସଂମିତଂ ତଂ ସମୁଦ୍ରେ ପ୍ରାକ୍ଷିପଜ୍ଝଷମ୍ ॥ ୨୩

କ୍ଷିପ୍ୟମାଣସ୍ତମାହେଦମିହ ମାଂ ମକରାଦୟଃ ।
ଅଦନ୍ତ୍ୟତିବଳା ବୀର ମାଂ ନେହୋତ୍ସ୍ରଷ୍ଟୁମର୍ହସି ॥ ୨୪

ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ କୃପା କରିବା ନିମନ୍ତେ ମାଛରୂପ ଧରି
ଆସିଥିଲେ । ତଥାପି ସେ ମାଛଟିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ
ମନେ ମନେ ସଙ୍କଳ୍ପ କରିନେଲେ ॥ ୧୫ ॥ ସେ ମାଛଟିର
ବିକଳ ବଚନ ଶୁଣି ତାକୁ ଦୟାରେ ନିଜ କମଣ୍ଡଳୁର
ଜଳରେ ରଖିଦେଲେ ଏବଂ କମଣ୍ଡଳୁ ଧରି ଆପଣା ଆଶ୍ରମକୁ
ଫେରିଗଲେ ॥ ୧୬ ॥ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିବା ପରେ ରାତିକ
ଭିତରେ କମଣ୍ଡଳୁରେ ଥିବା ସେହି ମାଛଟି ଏତେ ବଡ଼
ହୋଇଗଲା ଯେ, ତା ଭିତରେ ରହିବାକୁ ତାକୁ ମୋଟେ
ଜାଗା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲା—॥ ୧୭ ॥ ''ମୁଁ
ଏହି କମଣ୍ଡଳୁରେ ଆଉ ରହିପାରୁନି; ଏହା ଭିତରେ ମୋତେ
ଜାଗା ହେଉନି । ମୋତେ ଆଉ ଟିକିଏ ବଡ଼ ସ୍ଥାନରେ
ରଖିଦେଲେ ମୁଁ ଆରାମରେ ରହନ୍ତି ।'' ॥ ୧୮ ॥ ରାଜା
ସତ୍ୟବ୍ରତ ମାଛଟିକୁ କମଣ୍ଡଳୁରୁ କାଢ଼ିନେଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼
ପାଣିକୁଣ୍ଡରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ସେହି ମାଛଟି
ଦି'ଘଡ଼ି ଭିତରେ ତିନି ହାତ ବଢ଼ିଗଲା ॥ ୧୯ ॥ ସେ ପୁଣି
ଥରେ ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କୁ କହିଲା, ''ରାଜନ୍ ! ଏ କୁଣ୍ଡଟା
ବି ମୋ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉନି । ଏଥିରେ ମୁଁ ଟିକିଏ
ସୁଖରେ ବୁଲିପାରୁନି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ନେଇଛି;
ତେଣୁ ମୋ ରହିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ
ଦେଖନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୦ ॥ ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ
ତାକୁ ପାଣିକୁଣ୍ଡରୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।
କିନ୍ତୁ ସେ ମାଛଟି ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ ଭିତରେ ଏପରି
ବଢ଼ିଗଲା ଯେ, ଏକ ମହାମତ୍ସ୍ୟର ଆକାର ଧରି ପୋଖରୀର
ଜଳକୁ ଆବୋରି ଦେଲା ॥ ୨୧ ॥ ଏବଂ କହିଲା, ''ରାଜନ୍ !
ମୁଁ ହେଉଛି ଜଳଚର ଜୀବ । ଏହି ପୋଖରୀର ଜଳରେ ବି
ମୁଁ ଆରାମରେ ରହିପାରୁନି । ମୋତେ କୌଣସି ଏକ
ଅଗାଧ ସରୋବରରେ ରଖନ୍ତୁ ।'' ॥ ୨୨ ॥ ମତ୍ସ୍ୟ ଭଗବାନ
ଏପରି ବାରମ୍ବାର କହିବାରୁ ରାଜା ତାକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ
ପରେ ଗୋଟିଏ କରି ବଡ଼ରୁ ବଡ଼ ଅଗାଧ ସରୋବରରେ
ଛାଡ଼ିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ତାକୁ ଯେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସରୋବରରେ
ନେଇ ଛାଡୁଥାନ୍ତି, ସେ ସେତେ ବଢ଼ି ଯାଉଥାଏ । ଶେଷରେ
ସେ ସେହି ଲୀଳାମୟ ମତ୍ସ୍ୟକୁ ନେଇ ସମୁଦ୍ରରେ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ
ଚେଷ୍ଟା କଲେ ॥ ୨୩ ॥ କିନ୍ତୁ ସମୁଦ୍ରରେ ଛଡ଼ାଯିବା ସମୟରେ
ମତ୍ସ୍ୟରୂପଧାରୀ ଭଗବାନ କହିଲେ, ''ହେ ବୀର ! ସମୁଦ୍ରରେ
ବଡ଼ ବଡ଼ ବଳବାନ୍ ମଗର ଆଦି ରହନ୍ତି; ସେମାନେ
ମୋତେ ଖାଇଯିବେ; ତେଣୁ ଆପଣ ମୋତେ ସମୁଦ୍ରରେ
ଛାଡ଼ନ୍ତୁ ନାହିଁ ।'' ॥ ୨୪ ॥

ଏବଂ ବିମୋହିତସ୍ତେନ ବଦତା ବଲ୍‌ଗୁଭାରତୀମ୍ ।
ତମାହ କୋ ଭବାନସ୍ମାନ୍ ମତ୍ସ୍ୟରୂପେଣ ମୋହୟନ୍ ॥ ୨୫

ନୈବଂବାର୍ଯ୍ୟୋ ଜଳଚରୋ ଦୃଷ୍ଟୋଽସ୍ମାଭିଃ ଶ୍ରୁତୋଽପି ଚ ।
ଯୋ ଭବାନ୍ ଯୋଜନଶତମହ୍ନାଭିବ୍ୟାନଶେ ସରଃ ॥ ୨୬

ନୂନଂ ତ୍ୱଂ ଭଗବାନ୍ ସାକ୍ଷାଦ୍ଧରିର୍ନାରାୟଣୋଽବ୍ୟୟଃ ।
ଅନୁଗ୍ରହାୟ ଭୂତାନାଂ ଧତ୍ସେ ରୂପଂ ଜଳୌକସାମ୍ ॥ ୨୭

ନମସ୍ତେ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥିତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତ୍ୟପ୍ୟୟେଶ୍ୱର ।
ଭକ୍ତାନାଂ ନଃ ପ୍ରପନ୍ନାନାଂ ମୁଖ୍ୟୋ ହ୍ୟାତ୍ମଗତିର୍ବିଭୋ ॥ ୨୮

ସର୍ବେ ଲୀଳାବତାରାସ୍ତେ ଭୂତାନାଂ ଭୂତିହେତବଃ ।
ଜ୍ଞାତୁମିଚ୍ଛାମ୍ୟଦୋ ରୂପଂ ଯଦର୍ଥଂ ଭବତା ଧୃତମ୍ ॥ ୨୯

ନ ତେଽରବିନ୍ଦାକ୍ଷ ପଦୋପସର୍ପଣଂ
ମୃଷା ଭବେତ୍ ସର୍ବସୁହୃତ୍ପ୍ରିୟାତ୍ମନଃ ।
ଯଥେତରେଷାଂ ପୃଥଗାତ୍ମନାଂ ସତା-
ମଦୀଦୃଶୋ ଯଦ୍ ବପୁରଦ୍ଭୁତଂ ହି ନଃ ॥ ୩୦

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତି ବ୍ରୁବାଣଂ ନୃପତିଂ ଜଗତ୍ପତିଃ
ସତ୍ୟବ୍ରତଂ ମତ୍ସ୍ୟବପୁର୍ଯୁଗକ୍ଷୟେ ।
ବିହର୍ତୁକାମଃ ପ୍ରଳୟାର୍ଣ୍ଣବେଽବ୍ରବୀ-
ଚ୍ଚିକୀର୍ଷୁରେକାନ୍ତଜନପ୍ରିୟଃ ପ୍ରିୟମ୍ ॥ ୩୧

ଶ୍ରୀଭଗବାନୁବାଚ

ସପ୍ତମେଽଦ୍ୟତନାଦୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱମହନ୍ୟେତଦରିନ୍ଦମ ।
ନିମଙ୍କ୍ଷ୍ୟତ୍ୟପ୍ୟୟାମ୍ଭୋଧୌ ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟଂ ଭୂର୍ଭୁବାଦିକମ୍ ॥ ୩୨

ତ୍ରିଲୋକ୍ୟାଂ ଲୀୟମାନାୟାଂ ସଂବର୍ତ୍ତାମ୍ଭସି ବୈ ତଦା ।
ଉପସ୍ଥାସ୍ୟତି ନୌଃ କାଚିଦ୍ ବିଶାଳା ତ୍ୱାଂ ମୟେରିତା ॥ ୩୩

ମତ୍ସ୍ୟଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ମଧୁର ବାଣୀ ଶୁଣି ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ମୋହମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ କହିଲେ, "ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧରି ମୋତେ ମୋହିତ କରୁଥିବା ଆପଣ କିଏ ? ॥ ୨୫ ॥ ଆପଣ ଦିନକ ଭିତରେ ଶହେ ଯୋଜନ (ଚାରିଶହ କୋଶ) ବିସ୍ତାର ସରୋବରକୁ ଆବୋରିଦେଲେ । ମୁଁ ତ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏତେ ଅଦ୍ଭୁତ ଶକ୍ତି ଥିବା ଜଳଚର ଜୀବ ଦେଖି ନ ଥିଲି, କି ଏପରି କଥା ଶୁଣି ନ ଥିଲି ॥ ୨୬ ॥ ଆପଣ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ସର୍ବାନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଅବିନାଶୀ ଶ୍ରୀହରି ହିଁ ହୋଇଥିବେ । ଜୀବମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଆପଣ ଜଳଚରରୂପ ଧରିଛନ୍ତି ॥ ୨୭ ॥ ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ! ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ଉତ୍ପତ୍ତି, ସ୍ଥିତି ଓ ପ୍ରଳୟର ସ୍ୱାମୀ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କରୁଛି । ପ୍ରଭୋ ! ମୋ ଭଳି ଶରଣାଗତ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆତ୍ମା ଓ ଆଶ୍ରୟ ॥ ୨୮ ॥ ଆପଣଙ୍କର ସବୁ ଲୀଳାବତାର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥାଏ; ତଥାପି ଆପଣ କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି, ମୋର ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି ॥ ୨୯ ॥ ହେ ରାଜୀବଲୋଚନ ! ଦେହାଦି ଅନାତ୍ମ ପଦାର୍ଥରେ 'ଏହା ମୋର' ବୋଲି ଅଭିମାନ ରଖିଥିବା ସଂସାରୀ ଲୋକଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ତାହା ଯେପରି ନିରର୍ଥକ ହୋଇଯାଏ, ଆପଣଙ୍କ ଚରଣରେ ନିଆଯିବା ଆଶ୍ରୟ ସେପରି ନିରର୍ଥକ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ; କାରଣ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କର ଅହୈତୁକ ପ୍ରେମୀ, ପରମ ପ୍ରିୟତମ ଏବଂ ଆତ୍ମା । ଆପଣ ଏବେ ଯେଉଁ ରୂପ ଧରି ମୋତେ ଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ହେଉଛି ବଡ଼ ଅଦ୍‌ଭୁତ ।" ॥ ୩୦ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଚାଲିଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ଭଗବାନ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେମ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଭକ୍ତ ରାଜର୍ଷି ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କର ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ତାହାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏବଂ ନିଜେ କଳ୍ପାନ୍ତକାଳୀନ ପ୍ରଳୟ ପୟୋଧିରେ ବିହାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ—॥ ୩୧ ॥

ଶ୍ରୀଭଗବାନ କହିଲେ—ହେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ! ଆଜିଠାରୁ ସପ୍ତମ ଦିନ ପରେ ଭୂଲୋକ ଆଦି ତିନିଲୋକ ପ୍ରଳୟ ସାଗରରେ ବୁଡ଼ିଯିବ ॥ ୩୨ ॥ ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଜଳରେ ତିନିଲୋକ ବୁଡ଼ି ଯାଉ ଯାଉ ମୋ ପ୍ରେରଣାରେ ତୁମ ପାଖକୁ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ନୌକା ଚାଲିଆସିବ ॥ ୩୩ ॥

ତ୍ୱଂ ତାବଦୋଷଧୀଃ ସର୍ବା ବୀଜାନ୍ୟୁଚ୍ଚାବଚାନି ଚ ।
ସପ୍ତର୍ଷିଭିଃ ପରିବୃତଃ ସର୍ବସତ୍ତ୍ୱୋପବୃଂହିତଃ ॥ ୩୪

ଆରୁହ୍ୟ ବୃହତୀଂ ନାବଂ ବିଚରିଷ୍ୟସ୍ୟବିକ୍ଲବଃ ।
ଏକାର୍ଣ୍ଣବେ ନିରାଲୋକେ ଋଷୀଣାମେବ ବର୍ଚସା ॥ ୩୫

ଦୋଧୂୟମାନାଂ ତାଂ ନାବଂ ସମୀରେଣ ବଲୀୟସା ।
ଉପସ୍ଥିତସ୍ୟ ମେ ଶୃଙ୍ଗେ ନିବଧ୍ନୀହି ମହାହିନା ॥ ୩୬

ଅହଂ ତ୍ୱାମୃଷିଭିଃ ସାକଂ ସହନାବମୁଦନ୍ୱତି ।
ବିକର୍ଷନ୍ ବିଚରିଷ୍ୟାମି ଯାବଦ୍ ବ୍ରାହ୍ମୀ ନିଶା ପ୍ରଭୋ ॥ ୩୭

ମଦୀୟଂ ମହିମାନଂ ଚ ପରଂ ବ୍ରହ୍ମେତି ଶବ୍ଦିତମ୍ ।
ବେତ୍ସ୍ୟସ୍ୟନୁଗୃହୀତଂ ମେ ସଂପ୍ରଶ୍ନୈର୍ବିବୃତଂ ହୃଦି ॥ ୩୮

ଇତ୍ଥମାଦିଶ୍ୟ ରାଜାନଂ ହରିରନ୍ତରଧୀୟତ ।
ସୋଽନ୍ୱବୈକ୍ଷତ ତଂ କାଳଂ ଯଂ ହୃଷୀକେଶ ଆଦିଶତ୍ ॥ ୩୯

ଆସ୍ତୀର୍ୟ ଦର୍ଭାନ୍ ପ୍ରାକ୍‌କୂଳାନ୍ ରାଜର୍ଷିଃ ପ୍ରାଗୁଦଙ୍‌ମୁଖଃ ।
ନିଷସାଦ ହରେଃ ପାଦୌ ଚିନ୍ତୟନ୍ ମତ୍ସ୍ୟରୂପିଣଃ ॥ ୪୦

ତତଃ ସମୁଦ୍ର ଉଦ୍‌ବେଲଃ ସର୍ବତଃ ପ୍ଲାବୟନ୍ ମହୀମ୍ ।
ବର୍ଧମାନୋ ମହାମେଘୈର୍ବର୍ଷଦ୍ଭିଃ ସମଦୃଶ୍ୟତ ॥ ୪୧

ଧ୍ୟାୟନ୍ ଭଗବଦାଦେଶଂ ଦଦୃଶେ ନାବମାଗତାମ୍ ।
ତାମାରୁରୋହ ବିପ୍ରେନ୍ଦ୍ରୈରାଦାୟୌଷଧିବୀରୁଧଃ ॥ ୪୨

ସେତେବେଳେ ତୁମେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମଶରୀରକୁ ଘେନି ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କ ସହିତ ସେହି ନୌକାରେ ଚଢ଼ିଯିବ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଧାନ୍ୟଶସ୍ୟର ତଥା ଛୋଟବଡ଼ ଅନ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉଦ୍ଭିଦର ବୀଜ ମଧ୍ୟ ସାଥିରେ ନେଇଆସିବ ॥ ୩୪ ॥ ସେତେବେଳେ ସବୁଆଡ଼େ କେବଳ ମହାସାଗରର ଲହରି ଖେଳୁଥିବ । ଆଲୋକ ନ ଥିବ । କେବଳ ଋଷିମାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ହିଁ ରହିଥିବ ଓ ସେହି ଜ୍ୟୋତି ସାହାଯ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବ୍ୟସ୍ତ ନ ହୋଇ ତୁମେ ସେହି ବିଶାଳ ନୌକାରେ ବସି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିଚରଣ କରିବ ॥ ୩୫ ॥ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବାତ୍ୟାଫଳରେ ନୌକା ଟଳମଳ ହେବାକୁ ଲାଗିବ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଏହି ରୂପରେ ତୁମ ପାଖକୁ ଆସିବି । ତୁମେମାନେ ବାସୁକିନାଗଦ୍ୱାରା ସେହି ନୌକାକୁ ମୋ ଶୃଙ୍ଗରେ ବାନ୍ଧିଦେବ ॥ ୩୬ ॥ ହେ ସତ୍ୟବ୍ରତ ! ତା'ପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ରାତି ନ ବିତିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଋଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁମେ ବସିଥିବା ସେହି ନୌକାକୁ ଟାଣିଟାଣି ସମୁଦ୍ରରେ ବିଚରଣ କରିବି ॥ ୩୭ ॥ ସେତେବେଳେ ତୁମର ଜିଜ୍ଞାସାନୁସାରେ ମୁଁ ତୁମକୁ ଉପଦେଶ ଦେବି । ମୋ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ମୋର 'ପରଂବ୍ରହ୍ମ' ନାମର ବାସ୍ତବିକ ମହିମା ତୁମ ହୃଦୟରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ତୁମେ ତାହା ଯଥାର୍ଥରୂପରେ ଜାଣିପାରିବ ।'' ॥ ୩୮ ॥

ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କୁ ଏପରି ଆଦେଶ ଦେଇସାରି ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଭଗବାନ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ, ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ସେହି ସମୟକୁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରି ରହିଲେ ॥ ୩୯ ॥ କୁଶମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରଭାବ ପୂର୍ବଦିଗକୁ ରଖି ସେହି କୁଶାସନରେ ରାଜର୍ଷି ସତ୍ୟବ୍ରତ ପୂର୍ବୋତ୍ତର ଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ବସିଗଲେ ଏବଂ ମତ୍ସ୍ୟରୂପଧାରୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଚରଣ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ॥ ୪୦ ॥ ଏ ଭିତରେ ଭଗବାନ କହିଥିବା ସମୟ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ରାଜା ଦେଖିଲେ, ସମୁଦ୍ର ତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲଙ୍ଘନ କରି ମାଡ଼ି ଆସିଲା । ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ଭୟଙ୍କର ମେଘ ବର୍ଷିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିଯିବାକୁ ବସିଲା ॥ ୪୧ ॥ ତାହା ଦେଖି ରାଜା ଭଗବାନଙ୍କର ଆଜ୍ଞା ସ୍ମରଣ କଲେ ଏବଂ ଦେଖିଲେ, ନୌକା ଆସିଗଲା । ତେଣୁ ସେ ଧାନ୍ୟ ତଥା ଅନ୍ୟ ବିହନ ସବୁ ନେଇ ସପ୍ତର୍ଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ସେହି ନୌକାରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ॥ ୪୨ ॥

ତମୂଚୁର୍ମୁନୟଃ ପ୍ରୀତା ରାଜନ୍ ଧ୍ୟାୟସ୍ୱ କେଶବମ୍ ।
ସ ବୈ ନଃ ସଂକଟାଦସ୍ମାଦବିତା ଶଂ ବିଧାସ୍ୟତି ॥ ୪୩

ସୋଽନୁଧ୍ୟାତସ୍ତତୋ ରାଜ୍ଞା ପ୍ରାଦୁରାସୀନ୍ମହାର୍ଣ୍ଣବେ ।
ଏକଶୃଙ୍ଗଧରୋ ମତ୍ସ୍ୟୋ ହୈମୋ ନିୟୁତଯୋଜନଃ ॥ ୪୪

ନିବଧ୍ୟ ନାବଂ ତଚ୍ଛୃଙ୍ଗେ ଯଥୋକ୍ତୋ ହରିଣା ପୁରା ।
ବରତ୍ରେଣାହିନା ତୁଷ୍ଟସ୍ତୁଷ୍ଟାବ ମଧୁସୂଦନମ୍ ॥ ୪୫

ରାଜୋବାଚ

ଅନାଦ୍ୟବିଦ୍ୟୋପହତାତ୍ମସଂବିଦ-
ସ୍ତନ୍ମୂଳସଂସାରପରିଶ୍ରମାତୁରାଃ ।
ଯଦୃଚ୍ଛୟେହୋପସୃତା ଯମାପ୍ନୁୟୁ-
ର୍ବିମୁକ୍ତିଦୋ ନଃ ପରମୋ ଗୁରୁର୍ଭବାନ୍ ॥ ୪୬

ଜନୋଽବୁଧୋଽୟଂ ନିଜକର୍ମବନ୍ଧନଃ
ସୁଖେଚ୍ଛୟା କର୍ମ ସମୀହତେଽସୁଖମ୍ ।
ଯତ୍ସେବୟା ତାଂ ବିଧୁନୋତ୍ୟସନ୍ମତିଂ
ଗ୍ରନ୍ଥିଂ ସ ଭିନ୍ଦ୍ୟାଦ୍ଧୃଦୟଂ ସ ନୋ ଗୁରୁଃ ॥ ୪୭

ଯତ୍ସେବୟାଗ୍ନେରିବ ରୁଦ୍ରରୋଦନଂ
ପୁମାନ୍ ବିଜହ୍ୟାନ୍ମଲମାତ୍ମନସ୍ତମଃ ।
ଭଜେତ ବର୍ଣ୍ଣଂ ନିଜମେଷ ସୋଽବ୍ୟୟୋ
ଭୂୟାତ୍ ସ ଈଶଃ ପରମୋ ଗୁରୋର୍ଗୁରୁଃ ॥ ୪୮

ନ ଯତ୍ପ୍ରସାଦାୟୁତଭାଗଲେଶ-
ମନ୍ୟେ ଚ ଦେବା ଗୁରବୋ ଜନାଃ ସ୍ୱୟମ୍ ।

ସପ୍ତର୍ଷିଗଣ ବଡ଼ ଆଦରର ସହିତ ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କୁ କହିଲେ, "ରାଜନ୍ ! ତୁମେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କର । ସେ ହିଁ ଆମମାନଙ୍କୁ ଏହି ସଙ୍କଟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆମର କଲ୍ୟାଣ କରିବେ ।" ॥ ୪୩ ॥ ସେମାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ରାଜା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କଲେ । ସେତେବେଳେ ସେହି ମହାନ୍ ସମୁଦ୍ରରେ ଭଗବାନ ମତ୍ସ୍ୟରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଗଲେ । ମତ୍ସ୍ୟରୂପୀ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ଝଟକୁଥାଏ; ତାଙ୍କ ଶରୀରର ବିସ୍ତାର ହୋଇଥାଏ ଏକ ନିୟୁତ ଯୋଜନ । ତାହାଙ୍କ ଶରୀରରେ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଶୃଙ୍ଗ ଉଠିଥାଏ ॥ ୪୪ ॥ ଭଗବାନ ପ୍ରଥମରୁ ଯେପରି ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ, ସେହି ଅନୁସାରେ ନୌକାଟିକୁ ବାସୁକିନାଗଦ୍ୱାରା ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀରର ସେହି ଶୃଙ୍ଗରେ ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା । ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲେ—॥ ୪୫ ॥

ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ସ୍ତୁତି କଲେ—ପ୍ରଭୋ ! ସଂସାରୀ ଜୀବମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ଅନାଦି ଅବିଦ୍ୟାରେ ଆବୃତ ହୋଇଯାଇଛି । ତେଣୁ ସେମାନେ ସଂସାରର ବିବିଧ କ୍ଳେଶଭାରରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ସେମାନେ ଅନାୟାସରେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାଇଯାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆମକୁ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରି ବାସ୍ତବିକ୍ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ପରମଗୁରୁ ॥ ୪୬ ॥ ଏହି ଜୀବ ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନୀ; ସେ ନିଜ କର୍ମରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛି । ସେ ସୁଖ ପାଇବା ଇଚ୍ଛାରେ ଦୁଃଖପ୍ରଦ କର୍ମ କରିଚାଲିଛି । ଯାହାଙ୍କୁ ସେବା କଲେ ସେହି ଅଜ୍ଞାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ, ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ପରମ ଗୁରୁ; ଆପଣ ମୋର ହୃଦୟର ପାଶ କାଟିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୪୭ ॥ ନିଆଁରେ ତରଳାଇଲେ ଯେପରି ସୁନାରୂପାର ମଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେସବୁର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଝଟକି ଉଠେ, ଆପଣଙ୍କ ସେବା କଲେ ସେହିପରି ଜୀବର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ରହିଥିବା ଅଜ୍ଞାନରୂପ ମଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ଜୀବ ତାର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ହୋଇଯାଏ । ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ୍ ଅବିନାଶୀ ପ୍ରଭୁ ! ଆପଣ ହିଁ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପରମ ଗୁରୁ; ତେଣୁ ଆପଣ ଆମର ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ ॥ ୪୮ ॥ ଯେତେସବୁ ଦେବତା, ଗୁରୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାଂସାରିକ ଜୀବ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଯଦି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରୂପରେ ଏକାଠି ମିଶି କୃପା କରନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ଆପଣଙ୍କ କୃପାର ଦଶହଜାର ଭାଗରୁ ଭାଗେ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମାନ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରଭୋ !

କର୍ତ୍ତୁଂ ସମେତାଃ ପ୍ରଭବନ୍ତି ପୁଂସ-
ସ୍ତମୀଶ୍ୱରଂ ତ୍ୱାଂ ଶରଣଂ ପ୍ରପଦ୍ୟେ ॥ ୪୯

ଅଚକ୍ଷୁରନ୍ଧସ୍ୟ ଯଥାଗ୍ରଣୀଃ କୃତ-
ସ୍ତଥା ଜନସ୍ୟାବିଦୁଷୋଽବୁଧୋ ଗୁରୁଃ ।
ତ୍ୱମର୍କଦୃକ୍ ସର୍ବଦୃଶାଂ ସମୀକ୍ଷଣୋ
ବୃତୋ ଗୁରୁର୍ନଃ ସ୍ୱଗତିଂ ବୁଭୁତ୍ସତାମ୍ ॥ ୫୦

ଜନୋ ଜନସ୍ୟାଦିଶତେଽସତୀଂ ମତିଂ
ଯୟା ପ୍ରପଦ୍ୟେତ ଦୁରତ୍ୟୟଂ ତମଃ ।
ତ୍ୱଂ ତ୍ୱବ୍ୟୟଂ ଜ୍ଞାନମମୋଘମଞ୍ଜସା
ପ୍ରପଦ୍ୟତେ ଯେନ ଜନୋ ନିଜଂ ପଦମ୍ ॥ ୫୧

ତ୍ୱଂ ସର୍ବଲୋକସ୍ୟ ସୁହୃତ୍ ପ୍ରିୟେଶ୍ୱରୋ
ହ୍ୟାତ୍ମା ଗୁରୁର୍ଜ୍ଞାନମଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧିଃ ।
ତଥାପି ଲୋକୋ ନ ଭବନ୍ତମନ୍ଧଧୀ-
ର୍ଜାନାତି ସନ୍ତଂ ହୃଦି ବଦ୍ଧକାମଃ ॥ ୫୨

ତଂ ତ୍ୱାମହଂ ଦେବବରଂ ବରେଣ୍ୟଂ
ପ୍ରପଦ୍ୟ ଈଶଂ ପ୍ରତିବୋଧନାୟ ।
ଛିନ୍ଧ୍ୟର୍ଥଦୀପୈର୍ଭଗବନ୍ ବଚୋଭି-
ର୍ଗ୍ରନ୍ଥୀନ୍ ହୃଦୟ୍ୟାନ୍ ବିବୃଣୁ ସ୍ୱମୋକଃ ॥ ୫୩

ଶ୍ରୀଶୁକ ଉବାଚ

ଇତ୍ୟୁକ୍ତବନ୍ତଂ ନୃପତିଂ ଭଗବାନାଦିପୂରୁଷଃ ।
ମତ୍ସ୍ୟରୂପୀ ମହାମ୍ଭୋଧୌ ବିହରଂସ୍ତତ୍ତ୍ୱମବ୍ରବୀତ୍ ॥ ୫୪

ପୁରାଣସଂହିତାଂ ଦିବ୍ୟାଂ ସାଂଖ୍ୟଯୋଗକ୍ରିୟାବତୀମ୍ ।
ସତ୍ୟବ୍ରତସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେରାତ୍ମଗୁହ୍ୟମଶେଷତଃ ॥ ୫୫

ଅଶ୍ରୌଷୀଦୃଷିଭିଃ ସାକମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱମସଂଶୟମ୍ ।
ନାବ୍ୟାସୀନୋ ଭଗବତା ପ୍ରୋକ୍ତଂ ବ୍ରହ୍ମ ସନାତନମ୍ ॥ ୫୬

ଅତୀତପ୍ରଳୟାପାୟ ଉତ୍ଥିତାୟ ସ ବେଧସେ ।
ହତ୍ୱାସୁରଂ ହୟଗ୍ରୀବଂ ବେଦାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟାହରଦ୍ଧରିଃ ॥ ୫୭

ଆପଣ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରୁଛି । ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧକୁ ହିଁ ନିଜର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ କରିବା ଯାହା, ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ ଅଜ୍ଞାନୀକୁ ଗୁରୁ କରିବା ତାହା ॥ ୪୯ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମାନ ସ୍ୱୟଂପ୍ରକାଶ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପ୍ରେରକ । ଆମେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଜିଜ୍ଞାସୁ ହୋଇ ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ନିଜର ଗୁରୁରୂପେ ବରଣ କରିଛୁ ॥ ୫୦ ॥ ଅଜ୍ଞାନୀ ମନୁଷ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନୋପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ତାହା ଅଜ୍ଞାନ ହିଁ ଅଟେ । ବରଂ ସେହି ଉପଦେଶଦ୍ୱାରା ସଂସାରରୂପ ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ମାଡ଼ିବସେ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଅବିନାଶୀ ଓ ଅମୋଘ ଜ୍ଞାନ ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅନାୟାସରେ ନିଜର ବାସ୍ତବିକ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରେ, ଆପଣ ହିଁ ସେହି ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ॥ ୫୧ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ସକଳ ଲୋକର ସୁହୃଦ୍, ପ୍ରିୟତମ, ଈଶ୍ୱର ଏବଂ ଆତ୍ମା । ଗୁରୁ, ତାହାଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବା ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ଅଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ହେଉଛି ଆପଣଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ । ତଥାପି କାମନାର ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଯାଇ ଲୋକେ ଅନ୍ଧ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ଆପଣ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟରେ ନିବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହା ଆଦୌ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ॥ ୫୨ ॥ ଆପଣ ହେଉଛନ୍ତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆରାଧ୍ୟଦେବ; ଆପଣ ପରମ ପୂଜନୀୟ ପରମେଶ୍ୱର । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କ ଶରଣକୁ ଆସିଛି । ଭଗବନ୍! ଆପଣ ପରମାର୍ଥକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଥିବା ବାଣୀଦ୍ୱାରା ମୋର ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥି ଖୋଲିଦିଅନ୍ତୁ ଏବଂ ନିଜ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶିତ କରିଦିଅନ୍ତୁ ॥ ୫୩ ॥

ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ କହିଗଲେ—ହେ ପରୀକ୍ଷିତ ! ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ, ମତ୍ସ୍ୟରୂପଧାରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଭଗବାନ ପ୍ରଳୟଜଳରେ ବିହାର କରି କରି ତାହାଙ୍କୁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ॥ ୫୪ ॥ ରାଜର୍ଷି ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କୁ ଭଗବାନ ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହସ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସହିତ ଉପଦେଶଛଳରେ ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଓ କର୍ମଯୋଗରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିବ୍ୟ ପୁରାଣ ଶୁଣାଇଲେ । ସେହି ପୁରାଣକୁ **ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣ** କୁହାଯାଏ ॥ ୫୫ ॥ ଋଷିମାନଙ୍କ ସହିତ ନୌକାରେ ବସି ରହି ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପଦିଷ୍ଟ ସନାତନ ବ୍ରହ୍ମସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଃସନ୍ଦିଗ୍ଧରୂପେ ଶ୍ରବଣ କଲେ ॥ ୫୬ ॥ ତା'ପରେ ପ୍ରଳୟ ଶେଷ ହୋଇଗଲାରୁ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲାରୁ ହୟଗ୍ରୀବ ଅସୁରକୁ ବଧ କରି ଭଗବାନ ତା'ଠାରୁ ବେଦ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଲେ ଏବଂ

ସ ତୁ ସତ୍ୟବ୍ରତୋ ରାଜା ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନସଂଯୁତଃ ।
ବିଷ୍ଣୋଃ ପ୍ରସାଦାତ୍ କଳ୍ପେଽସ୍ମିନ୍ନାସୀଦ୍ ବୈବସ୍ୱତୋ ମନୁଃ ॥ ୫୮

ସତ୍ୟବ୍ରତସ୍ୟ ରାଜର୍ଷେର୍ମାୟାମତ୍ସ୍ୟସ୍ୟ ଶାର୍ଙ୍ଗିଣଃ ।
ସଂବାଦଂ ମହଦାଖ୍ୟାନଂ ଶ୍ରୁତ୍ୱା ମୁଚ୍ୟେତ କିଲ୍ବିଷାତ୍ ॥ ୫୯

ଅବତାରୋ ହରେର୍ଯୋଽୟଂ କୀର୍ତ୍ତୟେଦନ୍ୱହଂ ନରଃ ।
ସଙ୍କଳ୍ପାସ୍ତସ୍ୟ ସିଧ୍ୟନ୍ତି ସ ଯାତି ପରମାଂ ଗତିମ୍ ॥ ୬୦

ପ୍ରଳୟପୟସି ଧାତୁଃ ସୁପ୍ତଶକ୍ତେର୍ମୁଖେଭ୍ୟଃ
ଶ୍ରୁତିଗଣମପନୀତଂ ପ୍ରତ୍ୟୁପାଦତ୍ତ ହତ୍ୱା ।
ଦିତିଜମକଥୟଦ୍ ଯୋ ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ୟବ୍ରତାନାଂ
ତମହମଖିଳହେତୁଂ ଜିହ୍ମମୀନଂ ନତୋଽସ୍ମି ॥ ୬୧

ତାହା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ॥ ୫୭ ॥ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଏହି କଳ୍ପରେ ବୈବସ୍ୱତ ମନୁ ହେଲେ ॥ ୫୮ ॥ ନିଜର ଯୋଗମାୟାବଳରେ ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧାରଣ କରିଥିବା ଭଗବାନ ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ରାଜର୍ଷି ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କର ଏହି ସଂବାଦ ଏବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଖ୍ୟାନ ଶୁଣିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସକଳ ପ୍ରକାର ପାପରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ ॥ ୫୯ ॥ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅବତାର ଲୀଳା ପ୍ରତିଦିନ କୀର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ସକଳ ସଙ୍କଳ୍ପ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ପରମଗତି ମିଳିଯାଏ ॥ ୬୦ ॥

ପ୍ରଳୟକାଳୀନ ସମୁଦ୍ରରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିବାବେଳେ ତାହାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିଶକ୍ତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା; ତେଣୁ ତାହାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାହାରିପଡ଼ିଥିବା ଶ୍ରୁତିମାନଙ୍କୁ ଘେନିଇନେଇ ହୟଗ୍ରୀବ ଦୈତ୍ୟ ପାତାଳକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲା। ଯେଉଁ ଭଗବାନ ତାହାକୁ ମାରି ସେହିସବୁ ଶ୍ରୁତି ଆଣି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଫେରାଇଦେଲେ ଏବଂ ସତ୍ୟବ୍ରତ ତଥା ଋଷିମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଉପଦେଶ ଦେଲେ, ଲୀଳାରେ ମତ୍ସ୍ୟରୂପ ଧରିଥିବା ଓ ସମସ୍ତ ଜଗତର ପରମ କାରଣ ହୋଇଥିବା ସେହି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର କରୁଛି ॥ ୬୧ ॥

ଇତି ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ ମହାପୁରାଣେ ବୈୟାସିକ୍ୟାମଷ୍ଟାଦଶସାହସ୍ର୍ୟାଂ ପାରମହଂସ୍ୟାଂ ସଂହିତାୟାମଷ୍ଟମସ୍କନ୍ଧେ ମତ୍ସ୍ୟାବତାରଚରିତାନୁବର୍ଣ୍ଣନଂ ନାମ ଚତୁର୍ବିଂଶୋଽଧ୍ୟାୟଃ ॥ ୨୪ ॥

॥ ଇତ୍ୟଷ୍ଟମଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସମାପ୍ତଃ ॥

॥ ହରିଃ ଓଁ ତତ୍ସତ୍ ॥

॥ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ॥

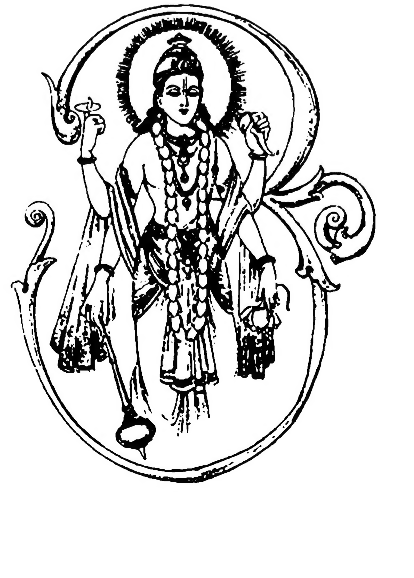

Gita Press, Gorakhpur—273005
Ph. (0551) 2334721, Fax : 2336997

GPPN 1831